30 .year

ISERSC
1st International Social and Economic Research Student Congress
Turkey

42nd year
SELCUK UNIVERSITY

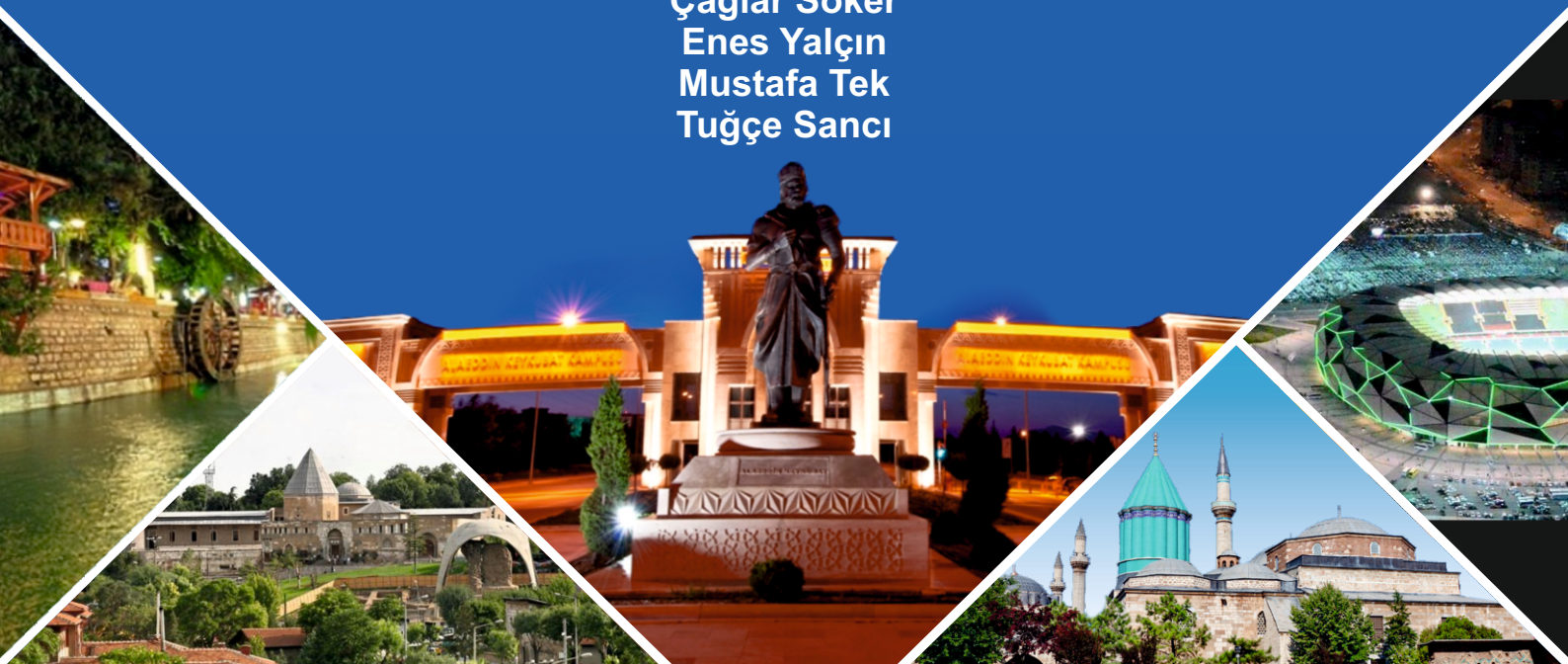
I. INTERNATIONAL SOCIAL AND ECONOMIC RESEARCH STUDENT CONGRESS

OCTOBER 12-13, 2017 / Konya - TURKEY

FULL PAPER PROCEEDINGS BOOK

Editor
Prof. Dr. Ahmet AY

Editor Assistants
Assoc. Prof. Dr. Hakan Acet
Assist. Prof. Dr. Zeynep Ergen Işıklar
Assist. Prof. Dr. Savaş Erdoğan
Ayşen Edirneligil
Çağlar Söker
Enes Yalçın
Mustafa Tek
Tuğçe Sancı

I. INTERNATIONAL SOCIAL AND ECONOMIC RESEARCH STUDENT CONGRESS

OCTOBER 12-13, 2017 / Konya - TURKEY

FULL PAPER PROCEEDINGS BOOK

ISBN: 978-605-5194-28-4

Editor
Prof. Dr. Ahmet AY

Editor Assistants
Assoc. Prof. Dr. Hakan Acet
Assist. Prof. Dr. Zeynep Ergen Işıklar
Assist. Prof. Dr. Savaş Erdoğan
Ayşen Edirneligil
Çağlar Söker
Enes Yalçın
Mustafa Tek
Tuğçe Sancı

I. INTERNATIONAL SOCIAL AND ECONOMIC RESEARCH STUDENT CONGRESS

OCTOBER 12-13, 2017 / Konya - TURKEY

Bu kitap ve kitabın özgün özellikleri tamamen Billur Yayınevi Sami Billor'a aittir. Hiçbir şekilde taklit edilemez. Yazarların ve yayınevinin izni olmadan kısmen ya da tamamen kopyalanamaz, çoğaltılamaz. Billur Yayınevi Sami Billor hukukî sorumluluk ve takibat hakkını saklı tutar.

ISBN: 978-605-5194-28-4

FULL PAPER PROCEEDINGS BOOK

Editor
Prof. Dr. Ahmet AY

BİLLUR YAYINEVİ ve BASIMEVİ
Sami BİLLOR
S.Ü. Alaaddin Keykubat Kampüsü
Yabancı Diller Y. Okulu Zemin Kat
Tel: 0332 223 43 88 Faks: 0332 241 04 12
Selçuklu/KONYA
Meram V.D. 5329 630 5700
Yayınevi ve Basımevi Sertifika No: 25215

Konya-Ekim-2017

BİLİM KOMİTESİ	
Ad-Soyad	**Üniversite**
Abdülkadir BULUŞ	Necmettin Erbakan University, Turkey
Ahmet AY	Selçuk University, Turkey
Alisher RASULEV	Institute of Economics, Uzbekistan
Angelo SANTAGOSTINO	Yıldırım Beyazıt University, Turkey
Antonio R. ANDRES	Northern University
Bahadir UMURZAKOV	G.V. Plekhanov Russian University of Economics in Tashkent, Uzbekistan
Bedriye TUNÇSİPER	İzmir Demokrasi University, Turkey
Birol AKGÜN	Yıldırım Beyazıt University, Turkey
Cevat GERNİ	Doğuş University, Turkey
Danijela JACİMOVİC	University of Montenegro, Montenegro
Debasis KUNDU	Indian Institute of Technology Kanpur, India
Doğan UYSAL	Celal Bayar University, Turkey
Dzhumabek DZHAİLOV	Ministry of Agriculture, Kyrgyzstan
Ercan EREN	Yıldız Teknik University, Turkey
Euphrasia Susy SUHENDRA	Gunadarma University, Indonesia
Ferda HALICIOĞLU	Medeniyet University, Turkey
Fevzi OKUMUŞ	University of Central Florida, United States of America
Gani KALİEV	Academy of Agricultural Sciences, Kazakhstan
Harini MİTTAL	Bronx Community College, United States
Harun BAL	Çukurova University, Turkey
Hasan Kürşat GÜLEŞ	Konya Gıda ve Tarım University, Turkey
Hayati AKTAŞ	Antalya AKEV University, Turkey
Hon Keung Tony NG	Southern Methodist University, USA
Igor KOKH	Kazan Federal University, Russia
İbrahim BAKIRTAŞ	Aksaray University, Turkey
Jozsef VARGA	Kaposvar University, Hungary
Jusup PİRİMBAEV	Kyrgyzstan-Turkey Manas University, Kyrgyzstan
Katalin SZENDRO	Kaposvar University, Hungary

BİLİM KOMİTESİ	
Ad-Soyad	**Üniversite**
Kenan ÇELİK	Karadeniz Teknik University, Turkey
Khodjamakhmad UMAROV	Institute of Economics, Tajikistan
Laszlo MARKUS	Eotvos Loránd University, Hungary
Ljubomir DRAKULEVSKİ	Ss. Cyril and Methodius University, Macedonia
Manfred BOROVCNIK	Klagenfurt University, Austuria
Mehmet Sami DENKER	Dumlupınar University, Turkey
Muqtedar KHAN	University of Delaware, United States
Nezir KÖSE	Gazi University, Turkey
Nihal Yıldırım MIZRAK	Anadolu University, Turkey
Nuriddin KAYUMOV	Tajikistan Academy of Sciences, Tajikistan
Orazaly SABDEN	Institute of Economics, Kazakhstan
Orhan GÖKÇE	Selçuk University, Turkey
Ömer Selçuk EMSEN	Atatürk University, Turkey
Roberto DELL'ANNO	University of Salerno, Italy
Selahattin SARI	Beykent University, Turkey
Serdar ALTINOK	Gazi University, Turkey
Shuo-Jye WU	Tamkang University, Taipei
Süleyman SÖZEN	Anadolu University, Turkey
Şaban Halis ÇALIŞ	Selçuk University, Turkey
Tahir AKGEMCİ	Selçuk University, Turkey
Taleb M. AWAD-WARRAD	The University of Jordan, Jordan
Tatiana PYSHKİNA	Academy of Economic Studies of Moldova ASEM, Moldova
Tayyar ARI	Uludağ University, Turkey
Turar KOYCHUEV	National Academy of Sciences, Kyrgyzstan
Vanessa TINKER	Ankara Sosyal Bilimler University, Turkey
Viktor BARHATOV	Chelyabinsk State University, Russia
Zekai ÖZDEMİR	İstanbul University, Turkey
Zu'bi Mohammad Fadel AL-ZU'Bİ	The University of Jordan, Jordan

DÜZENLEME KOMİTESİ
Prof. Dr. Ahmet AY (İİBF Dekanı / Düzenleme Komitesi Başkanı)
Yrd. Doç. Dr. Zeynep Ergen IŞIKLAR
Doç. Dr. Hakan ACET
Yrd. Doç. Dr. Savaş ERDOĞAN
Arş. Gör. Ayşen EDİRNELİGİL
Arş. Gör. Bilal ÖZEL
Arş. Gör. Çağlar SÖKER
Arş. Gör. Enes YALÇIN
Arş. Gör. Mustafa TEK
Arş. Gör. Tuğçe SANCI

İÇİNDEKİLER

ÇALIŞANLARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNDE İŞ DEĞİŞTİRME ALIŞKANLIĞININ ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK NİTEL BİR ÇALIŞMA……..1-15

İŞ HAYATINDA ESNEK ÇALIŞMA SİSTEMİNİN İNCELENMESİ ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA BANKACILIK SEKTÖRÜ……..16-27

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MESLEKİ KAYGILARININ İNCELENMESİ……..28-37

MEVSİMLİK İŞÇİLERİN İSTİHDAMI ve MEVSİMLİK İŞÇİLERİN İŞSİZLİĞİYLE İLGİLİ ÇÖZÜM ÖNERİLERİ……..38-47

ETKİN PİYASALAR HİPOTEZİ'NİN GEÇERLİLİĞİNİN YAPISAL KIRILMALI BİRİM KÖK TESTLERİ İLE SINANMASI G7 ÜLKELERİ, RUSYA VE TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ÖRNEK……..48-61

KATILIM BANKACILIĞININ TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ……..62-68

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE İSTATİSTİK KAYGISI……..69-69

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SEKTÖRE YÖNELİK OLARAK BİLMELERİ GEREKEN YAZILIM PROGRAMLARIN BELİRLENMESİ BURDUR İLİ İŞLETMELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA……..70-82

LİKİDİTE VE KARLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİ TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR ANALİZ……..83-91

İTHALATIN VE İHRACATIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ……..92-103

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÖÇ POLİTİKALARI VE TÜRKİYE'YE ETKİSİ……..104-110

FOREIGN AID AND ECONOMIC GROWTH PANEL ANALYSIS FOR UEMOA COUNTRIES (1980-2014) ……..111-119

SOFT POWER IN INDIAN FOREIGN POLICY……..120-130

DYNAMIC OF ECOWAS INTEGRATION CHALLENGES AND PROSPECTS……131-139

MACROECONOMIC POLICY EVALUATION DSGE OR AGENT BASED MODELS……147-155

TÜRKİYE 'DE CARİ AÇIK VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİ……..156-165

TEMEL MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER İLE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK PERFORMANSININ SINANMASI (2003-2016) ……..166-178

İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR İNCELEME (1980-2016) ……179-184

KONYA DIŞ TİCARETİNİN BELİRLEYİCİLERİ-ÇEKİM MODELİ ANALİZİ……185-198

ÜRETİMDE YENİ DÖNÜŞÜM ENDÜSTRİ 4.0'IN EŞİĞİNDE TÜRKİYE……199-211

İŞÇİ GELİRLERİ VE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ……..212-218

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ……..219-226

2008 EKONOMİK KRİZİ SONRASI AVRUPA'DA SİYASİ TERCİHLERİN EKONOMİK ETKİLERİ……..227-240

İŞSİZLİĞİN AZALTILMASINDA GİRİŞİMCİLİĞİN VE İŞGEM'İN ÖNEMİ……..241-244

TÜRKİYE'DE ENFLASYON, TASARRUF VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN SİMETRİK VE ASİMETRİK NEDENSELLİK TESTLERİ İLE ANALİZİ……..245-258

İLLERİN YENİLİK, GİRİŞİMCİLİK VE BEŞERİ SERMAYE PERFORMANSI AÇISINDAN SIRALANMASI……..259-267

FİNANSAL GELİŞME VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ G7 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ……..268-278

İNGİLTERE'NİN AVRUPA BİRLİĞİNDEN ÇIKMASININ EKONOMİK ETKİLERİ BREXIT……..279-291

MUTLULUK EKONOMİSİ TARTIŞMALARI VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ……..292-306

PETROL FİYAT DEĞİŞİMLERİ VE BORSA İLİŞKİSİ PETROL İHRAÇ EDEN ÜLKELER İÇİN AMPİRİK ÇALIŞMA……..307-320

TÜRKİYE'DE ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ HİPOTEZİNİN TESTİ……..321-333

KISA VADELİ SERMAYE HAREKETLERİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ……..334-345

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KAMU HARCAMALARI, ÖZEL TÜKETİM HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ 1980-2015……..346-354

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN, MUHASEBE MESLEĞİ İLE İLGİLİ ETİK DIŞI DAVRANIŞLARA İLIŞKIN ALGI ANALİZİ BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ....355-370

KURUMSAL BİLGİ SİSTEMLERİNİN PERFORMANS DEĞERLEMEYE ETKİSİ SANAYİ İŞLETMELERİ ARAŞTIRMASI……..371-382

EFFECTS OF ORGANIZATIONAL CLIMATE ON WHISTLEBLOWING BEHAVIOR……..383-384

SEKTÖREL BAZDA SİSTEMATİK VE SİSTEMATİK OLMAYAN RİSKLER VE BİLEŞENLERİ BORSA İSTANBUL UYGULAMASI……..385-403

MAPPAC YÖNTEMİ İLE TÜRKİYE'DEKİ KATILIM BANKALARININ PERFORMASLARININ ANALİZİ……..404-413

REKLAMLARDA SUBLİMİNAL MESAJLARIN ARAŞTIRILMASINA YÖNELİK DENEYSEL BİR ÇALIŞMA……..414-423

İŞLETMELERDE ÇEVRECİ SATINALMA UYGULAMALARI KONYA İLİNDE BİR ARAŞTIRMA……..425-433

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK EKSENİNDE İTİBAR YÖNETİMİ ÇİMENTO SEKTÖRÜNÜN LİDER İŞLETMESİNDE BİR İNCELEME……..434-450

KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN YAŞADIĞI FİNANSAL VE YÖNETİMSEL SORUNLAR……..451-451

TOPLUMSAL CİNSİYETİN İZLERİNİ KÖYDE VE KENTTE ARAMAK KADIN ALGISI ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA……..452-465

YAŞAM MEMNUNİYETİNİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ……..466-477

FİNANSAL TABLOLARIN KARŞILAŞTIRMA ÖZELLİĞİNİN GELECEKTEKİ KAZANÇ TEPKİ KATSAYISINA ETKİSİ……..478-494

ETİK İKLİMİ VE ÖRGÜTSEL ADALET ARASINDAKİ İLİŞKİ BANKACILIK SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA……...495-504

SAĞLIK ÇALIŞANLARININ İŞ TATMİNİ VE TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA……...505-514

YERLİ TURİSTLERİN TAŞUCU DESTINASYONU İMAJ ALGISI……...515-527

IMPLEMENTATION OF HOUSE OF QUALITY IN THE MOBILE APPLICATIONS SECTOR AS A MARKETING DECISION MAKING MODEL……...528-538

YABANCI UYRUKLU ÖĞRENCILERIN MAL VE HIZMET SATINALMA DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ SAKARYA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ……...539-548

İŞLETMELERDE PRESENTEEİSM SORUNU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ……...549-557

DÜNYADA VARLIK FONLARI TÜRKİYE VARLIK FONU'NA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME...558-574

İÇSEL PAZARLAMA ÇALIŞMALARININ KATEGORİK OLARAK İNCELENMESİ ALANYAZIN ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA……...578-587

SOSYAL GİRİŞİMCİLİK ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA……...588-601

KİŞİLİK YAPISININ ONLİNE ALIŞVERİŞ TERCİHİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ GENÇ TÜKETİCİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA……...602-614

İŞ ARAMA DAVRANIŞI PSİKO-SOSYAL BİR BAKIŞ AÇISIYLA KAVRAMSAL BİR İNCELEME..615-622

STRATEJİK YÖNETİM ARAÇ, TEKNİK VE YAKLAŞIMLARI X ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ'NDE LİSANSÜSTÜ EĞİTİMİN İYİLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA…..623-633

GİRİŞİMCİLİK TEŞVİĞİ KAPSAMINDA GENÇ GİRİŞİMCİ KAZANÇ İSTİSNASI……634-642

ZARARLI ALIŞKANLIKLARI ÖNLEMEDE GÜNAH VERGİLERİNİN ETKİNLİĞİ……643-649

ANAYASAL İKTİSAT VE SON DÖNEM GELİŞMELERİYLE TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ…….650-662

EĞİTİM VE SİYASAL İDEOLOJİ……...663-667

KÜRESELLEŞME VE ULUSAL EGEMENLİK İKİLEMİNDE SİVİL TOPLUM……...668-675

BATI'DA VE ESKİ TÜRKLER'DE DEMOKRASİ KAVRAMINA KARŞILAŞTIRMALI BİR YAKLAŞIM……...676-683

MİLLİ KİMLİĞİN KURGULANMASINDA GÖÇMEN KARŞITI RETORİK.....684-699

İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDA TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DEĞİŞİMİ.....700-714

SİYASET BİLİMİ ve TÜRK SİYASETİ BAĞLAMINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ve MEDYANIN ALGI YÖNETİMİNDEKİ ROLÜ.....715-722

TÜRKİYE'DE KENT MÜLTECİLERİ VE YEREL DÜZEYDE GÖÇ YÖNETİMİ.....723-733

MÜLTECİLERİN KENTE TUTUNMAK İÇİN ÜRETTİKLERİ GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ KIRŞEHİR VE BİLECİK ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI BİR OKUMA.....734-747

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NDE YÖNETSEL REFORMLAR.....748-758

KAMU HİZMETLERİNİN GÖRÜLMESİNDE GELENEKSEL BİR YÖNTEM OLAN İMECE USULÜ AMASYA KALEKÖY ÖRNEĞİ.....759-765

DIŞ YARDIMLARIN ALICI ÜLKELERİN SOSYO-EKONOMİK YAPISINA ETKİSİ ETİYOPYA ÖRNEĞİ.....766-785

ALMAN KİMLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ IŞIĞINDA PEGİDA HAREKETİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ.....786-796

ULUSLARARASI SİSTEMDE DEĞİŞEN DENGELER ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE TÜRKİYE.....797-804

CHINESE-TURKISH RELATIONS IN THE CONTEXT OF XINJIANG ISSUE.....805-819

TÜRK DÜNYASI'NIN BARIŞ PROJESİ TÜRK KENEŞİ (TÜRK KONSEYİ) 820-830

DIŞ POLİTİKADA 15 TEMMUZ VE FETÖ YENİ NESİL ULUSLARARASI TERÖR.....831-841

KÖRFEZ'DE ARAP BAHARI'NIN SUUDİ ARABİSTAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNDEN İNCELENMESİ BAHREYN ÖRNEĞİ.....842-849

ULUSLARARASI İLİŞKİLER'DE ANALİZ DÜZEYİ SORUNSALI ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME.....850-867

İSLAM ÜLKELERİNDEKİ STK'LARIN İNSANİ DİPLOMASİ FAALİYETLERİ.....868-878

DIŞ POLİTİKADA LİDERLİK.....879-889

CYBER CONFLICT AS AN EMERGING GLOBAL THREAT.....890-899

HISTORICAL MATERIALISM AND INTERNATIONAL RELATIONS.....900-909

PROTO-GLOBALIZATION AND PROTO-MULTINATIONAL CORPORATIONS HOW EARLY MULTINATIONAL COMPANIES CONTRIBUTED IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION.....910-921

EKONOMİK KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ULUSLARARASI ÇALIŞMA STANDARTLARI VE TÜRKİYE.....922-936

THE DOUBLE STANDARDS OF HUMANITARIAN INTERVENTION A THEORETICAL AND PRACTICAL REFLECTION IN "DARFUR" ETHNIC CONFLICT IN SUDAN.....937-949

KÜRESEL TİCARETTE OYUNUN KURALLARI DEĞİŞİRKEN TRANSATLANTİK TİCARET YATIRIM ORTAKLIĞI ANLAŞMASI (TTIP) VE TÜRKİYE TİCARETİNE OLASI ETKİLERİ.....950-963

KONYA BÖLGESİ AYAKKABI SEKTÖRÜNE YÖNELİK İHRACAT PAZAR ANALİZİ 640399 GÜMRÜK TARİFE İSTATİSTİK POZİSYONU BAZINDA BİR UYGULAMA.....964-975

LİDERLİK KONUSUNDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİNİN İÇERİK ANALİZİ YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ 2007-2017 DÖNEMİ.....976-985

ÇALIŞANLARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNDE İŞ DEĞİŞTİRME ALIŞKANLIĞININ ÖLÇÜLMESİNE YÖNELİK NİTEL BİR ÇALIŞMA

Cennet AK[1]
Tunahan BAYRAKTAR[2]

Öz

1980 Küreselleşme süreciyle birlikte Tekstil şirketlerinin üretiminin ucuz iş gücü vasıtasıyla Asya kıtasına özellikle Çin ve Bangladeş'e kaymasından itibaren tekstil sektörünün dinamiklerinden biri olan hazır giyim sektörü de ülkelerin ihracat ve ithalat rakamlarında kendine hatırı sayılır bir yer bulmaya başladı.

Bu firmaların satış temsilciliklerinin bulunduğu ülkelere katkısı tutulan işletme kirası ve satış elemanı istihdamından öteye geçmemektedir. Ülkemizde de bu iş olanaklarına lisede veya üniversitede okuyan gençlerinde başvurduğu bilinmektedir. Bu araştırmamızda da cinsiyet, eğitim durumu, Yaş düzeyi, medeni durumu vb. demografik özelliklerin desteklediği hazır giyim sektöründe çalışanların ne sıklıkla iş değiştirdiği üzerinde yüz yüze anket yoluyla bir araştırma yapılacaktır.

Araştırmanın amacı; hazır giyim sektöründe ki çalışanların ne sıklıkla iş değiştiği ve bu değişim üzerinde demografik özelliklerin etkilerinin neler olduğunu belirlemeye yöneliktir. Çalışmanın örneklemlerini hazır giyim sektörünün işletmelerinde istihdam edilen kişiler oluşturacaktır. Çalışmada kullanılan örnekleme yöntemi amaçlı örnekleme olup tümevarımcı bir analiz yöntemi kullanılacaktır. Ayrıca örneklemlerden neden bu sektörü tercih ettikleri ile iş ve sektör değişimine gitmelerinin nedenlerini araştıracağız.

Anahtar Sözcükler: Demografik Özellik, Hazır Giyim Sektörü, İş Değiştirme Alışkanlığı, Nitel Çalışma

[1] İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Lisans 4. Sınıf, E-Posta: cennetak7434@outlook.com
[2] İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Lisans 4. Sınıf, E-posta: tunahanbay53@hotmail.com

A QUALITATIVE STUDY ON THE MEASUREMENT OF BUSINESS CHANGE HABITS IN THE READY WEAR SECTOR ACCORDING TO THE DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF THE WORKERS

Abstract

1980 With the globalization process the readymade clothing sector, one of the dynamics of the textile industry since the shift of the production of textile companies to the Asian continent, especially to China and Bangladesh through the cheap labor force, has begun to find a considerable place in the export and import figures of the countries.

These companies do not go beyond the employment of the operating lease and sales staff, which are contributed to the countries where the sales representatives are located. In our country it is known that these jobs are applied to young people who study in high school or college. In this study, gender, educational status, age level, marital status, etc. Face-to-face surveys will be conducted on how often employees change their jobs in readymade clothing sector supported by demographics

Purpose of the research; How often employees in readymade sector change jobs and what the impact of demographics is on this change. The sample of the employee will be those employed in readymade industry. Sampling method used for study is sampling and an inductive analysis method will be used. We will also look at the reasons why they prefer this sector and why they go for business and sector changes.

Keywords: Demographic Feature, Ready Made Clothing Sector, Business Change Habit, Qualitative Study

GİRİŞ

İlk insandan günümüze dek giyim ihtiyacı daima sürmüştür. Postlarla karşılıklı açılan deliklerin bağlanmasıyla ilk dikiş ortaya çıkmıştır. İnsanlar binlerce yıl dikiş dikmek için parmaklarını kullanmıştır. Daha sonraları daha pratik olan "el dikişi" kullanılmaya başlanmıştır. Teknik buluşlar çağı başlamadan önce, bütün giyecekler evlerdeki basit olanaklarla karşılanmaya çalışılmıştır. Aile toplumları, bitkilerin liflerini birleştirerek ve koyunların yününü eğirerek kumaş dokumuşlardır. Dokunan kumaşı kesip, el ile dikmek için günlerce uğraşmışlardır (Eray, 1998: 1). Bu uğraşlar sonucu giyim zamanla insanlar için psikolojik bir tatmin öğesi, süslenme ihtiyacını karşılayabilmesi içinse göze hitap eden bir sanat dalı konumuna gelmiştir.

18. asrın başlarında, henüz terzilik aşamasında olan dikim işleminde el dikişi kullanıldı. Nüfusla birlikte giysi ihtiyacı da artınca, araştırmacılar el dikişini yapabilecek makineyi geliştirmeye (Erdoğan, 1997: 186) yöneldiler.

Sanayi Devrimine bağlı olarak değişen sosyal şartlar ve teknolojik ilerlemeler arasındaki etkileşim, ısmarlama giyim ve terzilik sanatının yerini Hazır Giyimin almasına sebebiyet vermiştir (Yakartepe ve Yakartepe, 1995: 164).

17. yüzyılda İngiltere'de başlayan Endüstri Devrimi ile geleneksel zanaat düzeninde görülen köklü değişiklikler, birçok alanda olduğu gibi, giyim alanında da görülmüştür. Üretim sistemlerindeki düşünce anlayışı, kullanılan teknik ve yöntemlerin yerini hızlı bir şekilde yenileri almıştır. Bu yeniliklerin en önemlisi olan ve giyimi endüstriyel sektöre taşıyan ilk makine ve giderek geliştirilen makine çeşitleri icat edilmiştir.

1750 yılında alman asıllı Charles F. Weisenthal'ın icat ettiği dikiş makinesinde ortası delik iki ucu sivri olan makine iğnesi kullanılmıştır. 1790 yılında Thomas Saint, esnek zincir işi yapan ucu çengelli makine iğnesini geliştirerek ve makine modelini çizerek ilk dikiş makinesi patentini almıştır. 1800 yılında mucit Balthasar Krems tek iplikte çalışan ve zincir işi yapan bir makine icat etmiştir. 1829 yılında 2. makine patentini alan Fransız mucit Bartholomeus Thimmonler tamamen tahtadan yapılmış, iğnesi sağa sola hareket eden ilk gerçek makineyi icat etmiştir. Önemli gelişmelerden biride Amerikalı Elias Have'un 1845 yılında gerçekleştirdiği iki iplik kullanılarak çalışan ve kumaşın altında bir ilmek yapmaya elverişli masuralı makinedir (Eray, 1998: 1.2.3.4).

Giyim sanayine olan talep artışı makine teknolojisinin gelişmesine imkân sağlamıştır. Teknoloji ile yeniliklerde gelişerek bir çok ihtiyaca cevap veren dikiş ve spesiyal makineler hazırlanmıştır. Daha hızlı ve fonksiyonlu dikiş ve nakış makinelerin ilik açan, düğme diken ve ütüleme işlemini kolaylaştıran ürünlerin gelişmesi ile giyim sanayi daha rasyonel çalışmaya başlamıştır. Günümüzde bilgisayar teknolojisinin Hazır Giyim sektöründe yaygın halde kullanılması giysi üretiminde zamandan kazandırmakta ve kaliteli üretim imkânı sağlamaktadır (Pamuk, 2002: 15).

Dünya mal ticaretinin yaklaşık %6'lık payına sahip olan tekstil ve giyim ürünlerinin üretimi başlangıçta gelişmiş sanayi ülkelerinde yoğunlaşmıştır. Daha sonra gelişmekte olan ülkeler, emek yoğun ve nispi olarak daha düşük ve ucuz teknoloji kullandıkları için tekstil ve giyim ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlükleri elde tutmuşlardır. 1950'den beri OECD ülkelerinde, gelişmekte olan ülkelerden yapılan ucuz işgücüne dayalı ithalatla nasıl mücadele edileceği konusu üzerinde durulmuştur (Hoekman, 1995, s.206207).

Aynı zamanda, 1955'de Japonya'nın GATT'a girişi münasebetiyle konunun önemi daha da artmıştır. Zira Japonya aynı zamanda gelişmekte olan ülke ve tekstil ürünleri ihracatçısıydı. Gelişmiş ülkelerdeki yurt içi sanayiler ucuz ithalattan olumsuz etkilenmiş; tekstil ve giyim eşyası üretiminin aşamalı bir şekilde gelişmekte olan ülkelere kayması sonucunda gelişmiş ülkeler kendi sanayilerini korumaya, sosyal baskılar nedeniyle bazı ticareti kısıtlayıcı önlemler almaya (Republic of Turkey Undersecretariat of Foreign Trade, 2002, s.48-49) ve ticaret kısıtlamalarında lobi oluşturmaya başlamışlardır.

Özellikle; Japonya, Mısır, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerden yapılan ucuz tekstil ve giyim eşyası ithalatından yurt içi sanayilerin korunması amacıyla "gönüllü ihracat kısıtlamaları" uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde "piyasa bozulması" kavramı GATT'da ilk defa yoğun bir şekilde tartışılmış, piyasa bozulmasını azaltmak için GATT içindeki Sürekli Tekstil Komitesi'ne tekstildeki ticaretin ortak düzenlenmesine yönelik uluslararası bir anlaşma yapılması önerisi getirilmiştir (Senti, 1998, s.73).

Söz konusu çabalar sonucu, 1961'de 19 ülke imzasıyla "Kısa Dönem Pamuklu Sözleşmesi" yapılmıştır. 1962'de de, 5 yıl süreyle geçerli olacak "Uzun Dönem Pamuklu Sözleşmesi" yapılmış,

süre sona erdiğinde Sözleşme 1970 yılına kadar uzatılmıştır. 1973 yılında imzalanıp, 1 Ocak 1974'de yürürlüğe giren Çok Elyaflılar Anlaşması (MFA) ile de; tekstil ve giyim eşyası ticaretinin sınırlandığı ve sektördeki korumanın doruk noktasına ulaştığı şeklinde tarihin kayıtlarına geçen bir dönem başlamıştır (Öztürk, 1999, s.63).

Çok Elyaflılar Anlaşması, 1992 yılı toplam 187 milyar dolar rakamıyla dünya tekstil ve giyim ticaretinin önemli bir kısmını kapsamıştır. Anlaşma, gelişmiş sanayi ülkelerine çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerden ithal edilen tekstil ve giyim ürünlerine kota koyma olanağı tanımıştır. Ülkeler, Anlaşma çerçevesinde tek taraflı kısıtlamalar ve ikili anlaşmalar çerçevesinde tekstil ve giyim ticaretini sınırlamıştır (GATT, 1994, s.107). Tekstil ve giyim sektöründeki korumacı önlemler esasen politik nedenlere dayanmıştır. Gelişmiş ülkelerin; tekstil sanayilerinde istihdam ettikleri işgücünü başka sanayi dallarına kaydırmak amacını güden yapısal uyumu henüz gerçekleştirememiş olmaları dolayısıyla işgücünün önemli bir bölümünü bu sektörde istihdam etmelerine ve söz konusu ülkelerin ithalatlarını gelişme yolundaki ülkelerin ticaretini kısıtlamak suretiyle koruma altına almalarına neden olmuştur.

Çok Elyaflılar Anlaşması (MFA) ilk defa imzalandığında, temel amacının uzun vadede gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarına yardımcı olmak ve bu ülkelerin tekstil ve giyim ticaretindeki paylarını artırmak, ancak kısa vadede gelişmiş ülkelerin söz konusu sektördeki yapısal sorunlarını çözünceye kadar sadece tekstil ürünlerinde korumacı önlemler alabilecekleri şeklinde olmasına rağmen; Anlaşma zaman içerisinde yenilenerek 4 defa uzatılmış ve tüm elyaflıları da kapsayarak temel amacından tamamen sapmıştır. MFA sistemi bir taraftan içerdiği kuralların karmaşıklığı ve saydam olmayışı, diğer taraftan söz konusu kurallar çerçevesinde hazırlanan kota dağıtım sistemi esaslarının gelişme yolundaki ülke ihracatçılarına ekstra maliyet yükleyişi gibi hususlar dikkate alındığında, dünya tekstil ve giyim ticaretinin daralmasında baş etken olarak görülmüştür (Güzelhan, 1992, s.4).

Çok Elyaflılar Anlaşması kısmen tekstil ve giyim sanayilerinin dünyadaki birçok ülkeye yayılmasına da yol açmıştır. Zamanla bir ülkede kotalar daha sınırlayıcı hale geldikçe, yatırımlar sınırlamaların olmadığı ülkelere kaymıştır. Örneğin; Kore ihracatı üzerindeki sınırlamalar, yatırımların ASEAN ülkelerine (Tayland, Filipinler, Malezya ve Endonezya) kaymasına yol açmıştır (Uzay, 2005, s.61).

Tekstil ve giyimde uluslararası ticaret 30 yılı aşkın bir süre Çok Elyaflılar Anlaşması ve daha önce yapılan anlaşmalar altındaki miktar kısıtlamalarıyla yönlendirilmiştir. Uruguay Raundu'nun en önemli sonuçlarından biri, söz konusu sektördeki MFA kısıtlamalarının sona erdirilmesini sağlayan Tekstil ve Giyim Eşyası Anlaşması'nın imzalanmasıdır (Macdonald, 2000, s.21).

Tekstil ve Giyim Eşyası Anlaşması ile MFA bazlı mevcut ticaret kısıtlamalarının kaldırılmasının 4 aşamada gerçekleşmesi kararlaştırılmıştır (ITC, 1999, s.165).

- Birinci Aşama; 1.1.1995'de ülkelerin 1990 yılı tekstil ve giyim ithalatlarına uyguladıkları miktar kısıtlamalarının %16'sı kaldırılacaktır.
- İkinci Aşama; 1.1.1998'de söz konusu miktar kısıtlamalarının %17'si kaldırılacaktır.
- Üçüncü Aşama; 1.1.2002'de kısıtlamaların %18'i kaldırılacaktır.
- Dördüncü Aşama; 1.1.2005'de kalan %49'luk kısım kaldırılacaktır.

Çok Elyaflılar Anlaşması'nın sona erdirilmesinin önemli bir başarı olduğu söylenebilir. Tekstil ve giyim sektörünün GATT sistemine entegrasyonunu sağlayan Tekstil ve Giyim Anlaşması, müzakerelerde gelişmekte olan ülkelerin pozisyonundaki değişmeyi de yansıtır. Keza, anlaşma sonrası tekstil ve hazır giyim rekabet gücü düşük maliyetli üretim yapan Çin, Hindistan ve Pakistan gibi gelişmekte olan ülkelerin eline geçmiş; A.B.D. ve AB'de fiyatlar düşmüş, rekabet gücü azalmıştır (Landes, vd., 2005, s.3).

Bunlara rağmen, serbest ticaret ortamının tam olarak sağlandığı ya da yakın bir gelecekte sağlanacağı söylenemez. Günümüzde çoğu ülkede pazara girişte yüksek tarife engeli devam etmektedir. Gelişmiş ülkeler tarafından ülke ayrımcılığı yapılmakta ve en büyük ihracatçı konumundaki gelişmekte olan ülkeler (ASEAN ülkeleri, Çin, Güney Asya ülkeleri vb.) ihracatlarında yüksek tarifelerle karşılaşmaktadır. Bununla birlikte, OECD ülkeleri üreticilerinin anti-damping önlemlerini artan bir şekilde kullandığı ve kullanmaya devam edeceği yaygın bir kanaattir. Çok Elyaflılar Anlaşması'nın sona erdirilmesiyle (bu bağlamda gönüllü ihracat kısıtlamaların yasaklanması) anti-damping üzerinde çok daha fazla baskı yaratacaktır (Hoekman, 1995, s.207).

Bu geçici koruma aracının disiplin altına alınmasının, MFA sonrası dönemde gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya gelmesi sonucunu doğurabileceği de muhtemeldir.

Tekstil ve hazır giyim sektörü, elyaf ve ipliği kullanım eşyasına dönüştürecek süreçleri kapsayan işlemleri içerir. Bu tanıma göre; sektör elyaf hazırlama, iplik, dokuma, örgü, boya, baskı, apre, kesim, dikim üretim süreçlerini kapsamaktadır. Elyaftan iplik ve mamul kumaşa kadar olan kısım tekstil, kumaştan giyim eşyası elde edilene kadar olan süreç ise hazır giyim sektörünün içinde değerlendirilmektedir (Öngüt, 2007:4).

Tekstil ve hazır giyim sektörü, genel anlamda dokuma ve örme kumaşlardan kadın, erkek ve çocuklar için gerek iş hayatında gerekse normal günlük hayatta olmak üzere günün her saatinde giyilmek üzere üretilmiş tüm dış giysiler ile iç giysileri, bunların aynı malzemelerden olmasa da aksesuarlarını ihtiva eder. Diğer yandan yatak örtüsü, nevresim takımı, tuvalet ve mutfak bezleri gibi dikiş ile birleştirilerek veya kenarları dikilerek hazır eşya haline getirilmiş ev tekstili ürünleri ile kamp eşyası gibi hazır eşyalar da elyaf, iplik ve kumaşlar gibi tekstil makinelerinden imalattan çıktığı haliyle değil de dikiş ve benzeri işlemler sonrasında piyasaya sunulduklarından, tekstil ve hazır giyim sektörü içerisinde değerlendirilmektedir (DPT, 2007:16).

Tekstil sektörü içerisinde önemli bir yer tutan hazır giyim şirketlerinin ürünlerini potansiyel ve daimi müşterileriyle bir araya getirdiği yer olan satış şubeleri ile şubelerdeki şirketin istihdam ettikleri işgücünün ürünün satış ve şirketin temsil edilmesinde önemli bir yüzü olması doğrultusunda; bu çalışma yüksek personel devri konusunda sorunları olan hazır giyim sektörünün çalışanlarının şirketleri değiştirme alışkanlığının demografik özellikleri çerçevesinde nasıl değiştiğini incelemeye yönelik gerçekleştirilmiştir.

Yapılan araştırmalar bireylerin alışkanlıklarının oluşmasında kalıtımsal ve çevresel faktörlerin etkili olduğunu göstermektedir. Bireyin gelişiminde çevre mi, kalıtım mı daha etkilidir sorusu genellikle çok sık sorulan ve üzerinde tartışılan bir konu olmakla birlikte genel olarak kalıtımın veya çevrenin tek başına etkili olduğunu söylemek yerine, bazı özellikler için çevrenin, bazı özellikler için ise kalıtımın oldukça etkili olduğunu söylemek daha doğrudur. Bireyin alışkanlıklarının kalıtımsal faktörlerin dışında etki eden bir diğer faktörde çevresel faktörlerdir. Bireyin alışkanlıklarını aile, okul ve toplum etkileyebilir.

Hazır giyim sektöründe işgörenlerin demografik özellikleri ile iş bırakma alışkanlıkları arasında bir ilişki olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla yapılan bu çalışmada çalışanların hazır giyim sektöründen memnuniyet düzeylerine de yer verilmiştir. Çalışma 5 Bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünden sonra sırayla Literatür Özeti, Yöntem, Bulgular ve Yorum son bölümde Sonuç kısmından oluşmaktadır.

1. Literatür Özeti

İş değiştirme alışkanlığı ile ilgili araştırmalar incelendiğinde:

Eronat (2004:22), İş ve işçi bulma kurumu, işgücü devrini : "işçi devri, iş yerinde istifa, terk, işten çıkarılma ve işe alınma neticesinde çalışanların sayısında meydana gelen değişikliklerdir" olarak belirtmiştir.

Tütüncü ve Demir (2003:153), Konaklama İşletmelerinde İnsan Kaynakları Kapsamında İşgücü Devir Hızının Analizi ve Muğla Bölgesi Örneği adlı makalede "İşgörenlerin kendi istekleri ile ayrılmaları veya işveren tarafından işten çıkarılmalarının dışında, işgücü devrine etki eden bazı etmenler de söz konusudur. Bunlar; evlilik, hamilelik, genel sağlık problemleri, askerlik, emeklilik, başka yere taşınma vb. etmenler" olduğunu belirtmiştir.

Kılıç (2004:66), Bir çalışmasında işgücü devrini genel bir ifadeyle, "muayyen bir devre zarfında bir işletmenin personel kadrosunda, işçilerin giriş ve çıkış hareketi" olarak ifade etmiştir.

Bluedorn (1982), Bir çalışmasında; Ekonomik, yapısal ve sosyo-psikolojik değişkenler ile işgücü devir oranları arasındaki ilişkileri açıklamak amacıyla bir model oluşturmaya çalışmıştır. "Ücret, örgütün büyüklüğü, iletişim, merkezileşme gibi örgütsel kavramlarla iş memnuniyeti, moral gibi sosyo-psikolojik kavramların etkileşimini ortaya koymuş ve bu etkileşimin örgütlerdeki işgücü devir oranını etkilediğini dile getirdiğini." Belirtmiştir.

Dil (2005: 62), İnsan Kaynakları Yönetiminde Performans Değerlemenin İş Doyumu Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulama adlı makalesinde, "Bireyler açısından iş tatmininin önemi, öncelikle insanların kişisel yetilerini ortaya koymak ve gerçekleştirmek istemelerinden

kaynaklanmaktadır olup; İş tatmini, bireylerin psikolojik olgunluğa erişmesinin sağlarken bunu elde edememek hayal kırıklığına uğrattığını ve düşük iş tatmini moral bozukluğuna, işten soğumaya, düşük verimliliğe ve sonuçta sağlıksız bir topluma yol açtığı belirtilmiştir."

Üngüren ve Yıldız (2009: 38), Konaklama İşletmelerinde Çalışanların Demografik Değişkenlerinin İş Tatminine Etkilerinin Saptanması Yönelik Bir Araştırmasında "İş tatmini ile ilgili yapılan araştırmalar işin niteliği, ücret, ödüller, yükselme olanağı, iş güvenliği, çalışma koşulları, iş arkadaşları, denetim, yönetim tarzı, işin doğası, sosyal haklar, iletişim, çalışanın kişiliği gibi pek çok faktörün iş doyumuna etki ettiğini göstermektedir. Düşük iş tatmininin çalışanlar üzerinde olumsuz etkilere yol açtığı, personel devir hızını yükselttiği ve işten ayrılma eğilimini arttırdığını" saptamıştır.

Samadov (2006: 6), İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık: Özel Sektörde Bir Uygulama adlı makalesinde "İş tatmini sağlayan, işgörenlerin beklentilerini karşılayabilen örgütlerin eleman bulmakta zorlanmadıkları, personelinin süreklilik gösterdiği, iş tatminini sağlayamayan ve beklentileri karşılayamayan örgütlerin ise eleman bulmakta zorlanmaları, mevcut işgörenlerde devamsızlıkların artması ve buna bağlı olarak verimliliğin düşmesi, iş tatmininin örgüt açısından ne kadar önemli bir etmen olduğunu göstermektedir. Bu gibi etmelerin dışında işgörenlerin işlerine yabancılaşmaları ve tatminsizliklerin artması örgüt içerisinde ani grevler, işi yavaşlatma, düşük verimlilik, disiplin sorunları ve diğer örgütsel sorunların oluşmasına neden olabileceğini ve bu nedenle, çalışanlardan en etkili bir biçimde yararlanılması yanında onların isteklendirilmeleri ve korunmaları önemli bir konu olduğunu" belirtmiştir.

Aktaran Kim, Leong ve Lee (2005:171), İşten ayrılma eğilimi kavramının anlaşılması işgören devrinin anlaşılmasına da olanak sağlamaktadır. İş bırakma eğilimi, işgören devrini etkileyen en önemli faktör olarak belirlenmiş olup aynı zamanda, Fishbein ve Ajzen'in bir davranışa eğilimin gerçek davranışın temeli olduğu teorisinden hareketle, işgören devrinin gerçek göstergesi olan faktörün işi bırakma eğilimi olduğunu belirtmişlerdir.

Çekmecelioğlu (2005:28), Örgüt İkliminin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma adlı makalesinde "Çalışanların işten ayrılması sorunu, çalışan davranışları ve bu davranışların bağlı olduğu faktörler araştırılıyor olmasına rağmen halen organizasyonlar için önemli bir sorun olma niteliği taşıdığını ve kişi eğer organizasyon değerlerine bağlı ise ve bu değerlerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunuyor ise işten ayrılmayı istemeyeceğini belirtmiştir".

Tütüncü ve Demir (2003:146), Konaklama İşletmelerinde İnsan Kaynakları Kapsamında İşgücü Devir Hızının Analizi ve Muğla Bölgesi Örneği adlı makalede "İşletmelerin işgörenlerden verimli bir şekilde yararlanmak, iyi eleman bulmak ve işletmede uzun süre kalmalarını sağlamak, işgücü devri yüksek olduğu sürece mümkün olamamaktadır. Bu nedenle işletmelerin işgücü devir hızlarını normal düzeyde tutmaları önermişlerdir."

Yukarıdaki çalışmalarda da görüldüğü üzere personel devri ve iş tatmini ile ilgili olarak farklı değişkenler açısında iş değiştirme alışkanlığının çalışanlar üzerindeki olumsuz etkilerini inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Ancak alanla ilgili literatür tarandığında, iş değiştirme alışkanlığının hazır giyim çalışanlarını nasıl etkilediği ile ilgili olarak doğrudan herhangi bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. Bu nedenle, bu araştırma demografik özelliklere göre iş değiştirme alışkanlığının hazır giyim çalışanlarının çalışma ortamının ve iş değiştirme kararının nasıl etkilediği belirleyerek bu alanda bulunan eksikliğin giderilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma kapsamında bireylerin demografik özelliklerine dayanarak hazır giyim sektöründeki iş değiştirme alışkanlığı araştırmayı esas alan nitel bir araştırma yöntemidir. Nitel araştırma alanları oldukça çeşitli olup bu çeşitlilik hem yöntemlerde ve hem de araştırılan konularda yaşanır. Nitel araştırmalar çeşitli ortamlarda, farklı disiplinlerden gelen araştırmacılar tarafından uygulanabilir (Kırışoğlu, 2009, s.161). Nitel araştırmalar, gözlem, görüşme ve doküman inceleme gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik sürecin izlendiği araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 39).

Veri toplarken yüz yüze anket yöntemini kullanılmış olup tam yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu nedenle hazır giyim sektörünün yaşadığı fizyolojik ve psikolojik sıkıntılar bütünsel biçimde açıklamak istenmiştir.

Bu çalışma nitel araştırma yöntemini esas alan, kota örnekleme yöntemi ile yapılandırılmıştır. Kota Örnekleme Yöntemi, derinlemesine araştırma yapabilmek amacıyla çalışmanın amacı bağlamında bilgi açısından zengin durumların seçilmesi yaklaşımıdır. Örneklemin belli alt gruplarının özelliklerini göstermek, betimlemek ve bunlar arasında karşılaştırma yapabilmek amacıyla alt grupların oluşturulmasına dayanır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içerisinde var olduğu biçimiyle tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme ya da etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2007: 77).

Araştırmanın çalışma grubunu, İstanbul'da bulunan Hazır Giyim Mağazalarında çalışanlar oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan hazır giyim çalışanları kota örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırmada, tümevarım ilkesi hâkim olup araştırmacı topladığı tanımlayıcı ve detaylı bilgilerden yola çıkarak incelediği probleme ilişkin ana temaları ortaya çıkarma, topladığı bilgileri anlamlı bir yapıya kavuşturma, yani bu bilgilerden yola çıkarak bir teori oluşturma çabası içindedir (Glaser ve Strauss, 1967).

2.1. Araştırmanın Sınırları

Hazır giyim sektöründe üretilen ürünler göz önünde bulundurulduğunda, sektörün geniş bir faaliyet alanına sahip olduğu görülmektedir. Ulaşılabilirlik, veri toplama güçlüğü, zaman ve finansal kısıtlar gibi nedenlerle sektörde iç çamaşırı, trikotaj ürünleri ve giyim aksesuarları üreten firmaları kapsam dışında bırakılmış; araştırmamız, sektörde tek ceket, tek pantolon, takım elbise, gömlek, spor giyim, pardösü ve palto gibi hazır giyim ürünleri üreten firmalarla sınırlandırılmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

Araştırma bulgularından ilk olarak sayısal ve yüzdesel dağılım sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre de Tablo1 oluşturulmuştur. Tablo1 de katılımcıların profili yer almaktadır. Tüm katılımcıların sektörde ve iş yerinde çalışma durumuna göre incelenmiştir. Tablo2 de iş değiştirme sebebi ile hazır giyim sektörünün tercih nedenleri incelenmiştir. Bu çalışanların Tablo3 de hazır giyim sektöründen memnuniyet düzeyleri incelenmiştir. Tablo 4,5,6 ve 7 de demografik özelliklere göre bulguların Cinsiyet, Medeni durum, Eğitim durumu ve Yaş düzeylerine göre dağılımları incelenmiştir.

Tablo 1. Örneklem Profilinin Sayısal ve Yüzdesel Dağılımı

Yaş Düzeyi	Frekans	Yüzde	Çalışılan Kaçıncı Sektör	Frekans	Yüzde
18 - 25	69	52,67	İlk	46	35,11
25 - 40	54	41,22	2	43	32,82
40 ve üzeri	8	6,11	3	33	25,19
Toplam	131	100,00	4	4	3,05
Cinsiyet			5 ve üzeri	5	3,82
Kadın	78	59,54	Toplam	131	100,00
Erkek	53	40,46	**Bu Sektörde Kaçıncı Firma**		
Toplam	131	100,00	İlk	38	29,01
Medeni Durum			2	50	38,17
Bekar	104	79,39	3	28	21,37
Evli	27	20,61	4	9	6,87
Toplam	131	100,00	5 ve üzeri	6	4,58
Eğitim			Toplam	131	100,00
İlkokul	4	3,05	**Sektörde Çalışma Süresi**		
Ortaokul	10	7,63	0 - 5 Yıl	79	60,31
Lise	57	43,51	5 - 10 Yıl	31	23,66
Üniversite	60	45,80	10 - 15 Yıl	11	8,40
Toplam	131	100,00	15 ve Üzeri	10	7,63
Nereden Oldukları			Toplam	131	100,00
Marmara	39	29,77	**İş Yerinde Çalışma Süresi**		
Karadeniz	27	20,61	0 - 1 Yıl	41	31,30
Doğu Anadolu	21	16,03	1 - 3 Yıl	47	35,88
Güneydoğu Anadolu	20	15,27	3 - 5 Yıl	24	18,32
İç Anadolu	17	12,98	5 - 10 Yıl	16	12,21
Akdeniz	5	3,82	10 ve Üzeri	3	2,29
Ege	2	1,53	Toplam	131	100,00
Toplam	131	100,00	**İşe Başlamadan Önce İşsiz Kalma Süresi**		
Yabancı Dil Sayısı			Hiç	63	48,09
Hiç	25	19,08	0 - 1 ay	13	9,92
1 Yabancı Dil	78	59,54	1 - 3 ay	26	19,85
2 Yabancı Dil	23	17,56	3 - 6 ay	9	6,87
3 Yabancı Dil	5	3,82	6 ay ve üzeri	20	15,27
Toplam	131	100,00	Toplam	131	100,00

Yapılan çalışmada 131 kişi ankete katılmış olup örneklem profilinin Yaş dağılımının %52,67 'si 18-25 yaş Aralığı, %41,22 'si 25-40 Arası ve %6,11 'i 40 ve üzeridir. %59,54 ü Kadın, %40,46 'sı Erkektir. %79,39 'u Bekâr, %20,61 'i ise erkektir. %45,80 'si Üniversite, %43,51 'i Lise, %7,63 'ü Ortaokul ve %3,05 'i İlkokul mezunudur. Katılımcıların %29,77 'si Marmara, %20,61 'i Karadeniz, %16,03 'ü Doğu Anadolu, %15,27 'si Güneydoğu Anadolu, %12,98 'si İç Anadolu, %3,82 'si Akdeniz ve %1,53 'ü Ege kökenlidir. Katılımcıların %59,54 'ü 1 Yabancı dil, %17,56 'sı 2 Yabancı dil, %3,82 'si 3 Yabancı dil biliyorken %19,08 'si hiç dil bilmiyor. Katılımcıların %35,11 'inin çalıştığı ilk sektörü, %32,82 'sinin ikinci, %25,19 üçüncü, %3,05 'inin dördüncü, %3,82 'sinin beşinci sektörüdür. Katılımcıların %29,01 'inin bu sektörde ilk firması, %38,17 'sinin ikinci, %21,37 'sinin üçüncü, %6,87 'sinin dördüncü ve %4,58 'inin beşinci firmasıdır. Katılımcıların sektörde çalışma süresi %60,31 'inin 0-5 yıl, %23,66 'sının 5-10 yıl, %8,40 'ının 10-15 yıl ve %7,63 'ünün 15 ve üzeridir. Katılımcıların İş yerinde çalışma süresi %31,30 'unun 0-1 yıl, %35,88 'inin 1-3 yıl, %18,32 'sinin 3-5 yıl, %12,21 'inin 5-10 yıl ve %2,29 'unun 10 ve üzeridir. Katılımcıların şuan çalıştıkları işe başlamadan önce işsiz kaldıkları süre %48,09 'unun hiç, %9,92 'sinin 0-1 ay, %19,85 1-3 ay, %6,87 'sinin 3-6 ay ve %15,27 'sinin 6 ay ve üzeridir.

Tablo 2. Son işi değiştirme ve Hazır giyim sektörü tercih durumu

En Son Çalıştığınız İşi Değiştirme Sebebi	Frekans	Yüzde	Neden hazır giyim sektörü	Frekans	Yüzde
Maaş yeterli düzeyde değildi.	44	33,59	İşsizlik ve para ihtiyacından dolayı	38	29,01
Çalışma şartları iyi değildi.	29	22,14	Kariyerimi bu sektörde yapmak istediğimden	23	17,56
Okulum sebebiyle ayrılmak zorunda kaldım.	28	21,37	Sevdiğim ve rahat bir iş olması	23	17,56
Yükselme olanağı çok düşüktü.	13	9,92	Öğrenci olduğumdan	15	11,45
İş yeri küçülmeye/iflasa gitti	9	6,87	Baba mesleği	13	9,92
Çalışma arkadaşlarımla sorun yaşadım.	8	6,11	Sosyalleşmek ve insan tanımak	6	4,58
Toplam	131	100,00	Diğer	13	9,92
			Toplam	131	100,00

Yapılan araştırmada hazır giyim sektörü çalışanlarının iş değiştirme sebebinin daha çok Maaş yetersizliği(%33,59) ve Çalışma şartlarının iyi olmaması(%22,14) olduğu gözlenmiştir. Bu 2 kriteri Okulu sebebiyle ayrılmak zorunda kalanlar(%21,37) takip etmektedir. Çalışanlara neden hazır giyim sektörünü tercih ettikleri sorulduğunda %29,01 'i İşsizlik ve para ihtiyacı olduğunu belirtirken Kariyer hedeflemesi ile Sevdiğim ve rahat bir iş olması seçenekleri(%17,56) 2. Ve 3. En çok tercih edilen seçenek olmuştur.

Tablo 3. Örneklem Profilinin Memnuniyet Tavsiye Durumu

Hazır giyim sektöründen memnuniyeti	Frekans	Yüzde	Hazır giyim sektörünü tavsiye durumu	Frekans	Yüzde
Çok memnunum	9	6,87	Evet	53	40,46
Memnunum	69	52,67	Kararsızım	48	36,64
Kararsızım	39	29,77	Hayır	30	22,90
Memnun değilim	10	7,63	Toplam	131	100,00
Hiç memnun değilim	4	3,05			
Toplam	131	100,00			

Çalışanların sektörden memnuniyeti incelendiğinde %59,54 'ü sektörden memnun iken çalışanların %40,46'sı çalıştığı sektörü başkalarına tavsiye ediyor. Çalışanların %29,77 'si sektör memnuniyetinde kararsız, %36,64 'ü hazır giyim sektörünü tavsiye etmede kararsız kalmıştır. Çalışanların %10,68'sı sektörden memnun değilken, %22,90 'ı hazır giyim sektörünü tavsiye etmediği gözlenmiştir.

Tablo 4. Cinsiyete göre örneklemlerin sayısal ve yüzdesel karşılaştırması

	Kadın		Erkek			Kadın		Erkek	
Çalışılan Kaçıncı Sektör	**Frekans**	**Yüzde**	**Frekans**	**Yüzde**	**İş Yerinde Çalışma Süresi**	**Frekans**	**Yüzde**	**Frekans**	**Yüzde**
İlk	33	42,31	13	24,53	0 - 1 Yıl	36	46,15	5	9,43
2	20	25,64	23	43,40	1 - 3 Yıl	24	30,77	23	43,40
3	18	23,08	15	28,30	3 - 5 Yıl	6	7,69	18	33,96
4	3	3,85	1	1,89	5 - 10 Yıl	9	11,54	7	13,21
5 ve üzeri	4	5,13	1	1,89	10 ve Üzeri	3	3,85	0	-
Toplam	78	100,00	53	100,00	Toplam	78	100,00	53	100,00
Bu Sektörde Kaçıncı Firma					**İşe Başlamadan Önce İşsiz Kalma Süresi**				
İlk	27	34,62	11	20,75	Hiç	28	35,90	35	66,04
2	36	46,15	14	26,42	0 - 1 ay	9	11,54	4	7,55
3	10	12,82	18	33,96	1 - 3 ay	19	24,36	7	13,21
4	2	2,56	7	13,21	3 - 6 ay	4	5,13	5	9,43
5 ve üzeri	3	3,85	3	5,66	6 ay ve üzeri	18	23,08	2	3,77
Toplam	78	100,00	53	100,00	Toplam	78	100,00	53	100,00
Sektörde Çalışma Süresi					**Hazır giyim sektöründen memnuniyeti**				
0 - 5 Yıl	59	75,64	20	37,74	Çok memnunum	6	7,69	3	5,66
5 - 10 Yıl	10	12,82	21	39,62	Memnunum	38	48,72	31	58,49
10 - 15 Yıl	4	5,13	7	13,21	Kararsızım	22	28,21	17	32,08
15 ve Üzeri	5	6,41	5	9,43	Memnun değilim	8	10,26	2	3,77
Toplam	78	100,00	53	100,00	Hiç memnun değilim	4	5,13	0	-
					Toplam	78	100,00	53	100,00

Erkeklerin bu çalışmada hem sektörel hem de firma bazında kadınlardan daha fazla firma değiştirdiği gözlenmiştir. Sektörde ve işyerinde çalışma süresinin erkeklerin kadınlara göre daha uzun çalışma süresine sahip olduğu gözlenmiştir. Erkeklerin %66,04 'ü Kadınlarım %35,90 'ı ayrıldığı iş ile girdiği iş arası hiç boş bir zamanı olmadığı belirlenmiştir.

İş doyumu ve cinsiyet değişkeni ile ilgili Türkiye'de yapılmış araştırmalara bakıldığında da birbiriyle tutarlı sonuçlara ulaşılamamış olduğu görülmektedir. Çarıkçı (2004) tarafından yapılan bir araştırmada, iş doyumunu etkileyen en önemli özelliğin cinsiyet olduğu belirlenmiştir. Buna göre, kadınların iş doyumları erkeklerin iş doyumundan daha düşüktür. Araştırmacı bu sonucun kadınlarda doyumsuzluk yaratan asıl faktörün çalışma saatlerindeki düzensizlik olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada da Erkeklerin iş memnuniyetinin %64,15 Kadınların ise %56,41 çıkmıştır.

Tablo 5. Medeni durumlarına göre örneklemlerin sayısal ve yüzdesel karşılaştırması

	Bekar		Evli			Bekar		Evli	
Çalışılan Kaçıncı Sektör	**Frekans**	**Yüzde**	**Frekans**	**Yüzde**	**İş Yerinde Çalışma Süresi**	**Frekans**	**Yüzde**	**Frekans**	**Yüzde**
İlk	38	36,54	8	29,63	0 - 1 Yıl	36	34,62	5	18,52
2	32	30,77	11	40,74	1 - 3 Yıl	42	40,38	5	18,52
3	26	25,00	7	25,93	3 - 5 Yıl	18	17,31	6	22,22
4	3	2,88	1	3,70	5 - 10 Yıl	7	6,73	9	33,33
5 ve üzeri	5	4,81	0	-	10 ve Üzeri	1	0,96	2	7,41
Toplam	104	100	27	100	Toplam	104	100	27	100
Bu Sektörde Kaçıncı Firma					**İşe Başlamadan Önce İşsiz Kalma Süresi**				
İlk	34	32,69	4	14,81	Hiç	42	40,38	21	77,78
2	42	40,38	8	29,63	0 - 1 ay	13	12,50	0	-
3	20	19,23	8	29,63	1 - 3 ay	24	23,08	2	7,41
4	4	3,85	5	18,52	3 - 6 ay	8	7,69	1	3,70
5 ve üzeri	4	3,85	2	7,41	6 ay ve üzeri	17	16,35	3	11,11
Toplam	104	100	27	100	Toplam	104	100	27	100
Sektörde Çalışma Süresi					**Hazır giyim sektöründen memnuniyeti**				
0 - 5 Yıl	74	71,15	5	18,52	Çok memnunum	7	6,73	2	7,41
5 - 10 Yıl	24	23,08	7	25,93	Memnunum	55	52,88	14	51,85
10 - 15 Yıl	3	2,88	8	29,63	Kararsızım	32	30,77	7	25,93
15 ve Üzeri	3	2,88	7	25,93	Memnun değilim	7	6,73	3	11,11
Toplam	104	100	27	100	Hiç memnun değilim	3	2,88	1	3,70
					Toplam	104	100	27	100

Medeni durumlarına göre çalışılan sektör düzeyinde anlamlı bir fark gözükmemektedir. Fakat firma düzeyinde medeni durumu evli olanların daha fazla firmada çalışmış olduğu bulunmuştur. Yine evli olanların sektörde ve işyerinde çalışma sürelerinin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Evlilerin ayrıldığı iş ile girdiği iş arasındaki çalışmadığı süre %77,78 inde hiç yokken bu bekârlarda %40,38 bulunmuştur. Medeni durumlarına göre sektörden memnuniyetleri arasında anlamlı bir fark gözlemlenmemiştir. Bilgiç de (1998: 549-557) araştırmasında, benzer biçimde, medeni durumun iş tatmini üzerinde etkili olmadığını ortaya koymuştur.

Tablo 6. Eğitim durumlarına göre örneklemlerin sayısal ve yüzdesel karşılaştırması

	Lise		Üniversite			Lise		Üniversite	
Çalışılan Kaçıncı Sektör	**Frekans**	**Yüzde**	**Frekans**	**Yüzde**	**İş Yerinde Çalışma Süresi**	**Frekans**	**Yüzde**	**Frekans**	**Yüzde**
İlk	19	33,33	21	35,00	0 - 1 Yıl	15	26,32	20	33,33
2	17	29,82	23	38,33	1 - 3 Yıl	20	35,09	23	38,33
3	18	31,58	12	20,00	3 - 5 Yıl	13	22,81	10	16,67
4	2	3,51	2	3,33	5 - 10 Yıl	8	14,04	7	11,67
5 ve üzeri	1	1,75	2	3,33	10 ve Üzeri	1	1,75	0	-
Toplam	57	100	60	100	Toplam	57	100	60	100
Bu Sektörde Kaçıncı Firma					**İşe Başlamadan Önce İşsiz Kalma Süresi**				
İlk	15	26,32	18	30,00	Hiç	28	49,12	27	45,00
2	21	36,84	23	38,33	0 - 1 ay	6	10,53	5	8,33
3	13	22,81	14	23,33	1 - 3 ay	10	17,54	14	23,33
4	6	10,53	3	5,00	3 - 6 ay	4	7,02	4	6,67
5 ve üzeri	2	3,51	2	3,33	6 ay ve üzeri	9	15,79	10	16,67
Toplam	57	100	60	100	Toplam	57	100	60	100
Sektörde Çalışma Süresi					**Hazır giyim sektöründen memnuniyeti**				
0 - 5 Yıl	32	56,14	36	60,00	Çok memnunum	3	5,26	4	6,67
5 - 10 Yıl	11	19,30	19	31,67	Memnunum	25	43,86	34	56,67
10 - 15 Yıl	8	14,04	2	3,33	Kararsızım	21	36,84	17	28,33
15 ve Üzeri	6	10,53	3	5,00	Memnun değilim	5	8,77	4	6,67
Toplam	57	100	60	100	Hiç memnun değilim	3	5,26	1	1,67
					Toplam	57	100	60	100

Eğitim durumuna göre dağılımda kaçıncı sektör ve iş yerinde çalışıldığına bakıldığında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Sektörde ve iş yerinde çalışma düzeyinde lise mezunlarının üniversite mezunlarına göre daha uzun süre hizmet verdiği örgütsel bağlılığının daha uzun olduğu görülmüştür. Buradan yola çıkarak çalışanların eğitim düzeyi ile örgütsel bağlılığı arasındaki ilişkiye bakıldığında, ikisi arasında ters bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Buna göre eğitim düzeyi yükseldikçe örgütsel bağlılığı azalmaktadır. Bu ilişkinin nedeni, daha yüksek düzeyde eğitim alanların, örgütün karşılayamayacağı daha yüksek beklentiler içerisinde olmaları ve daha fazla iş alternatifine sahip olmalarıdır (Mowday ve diğerleri, 1982, s.45). Eğitim durumunun ayrıldığı iş ile girdiği iş arasındaki çalışmadığı süre bazında da anlamlı bir fark gözükmemektedir. Bilgiç'in (1998: 549-557) yaptığı araştırmaya göre, öğrenim düzeyi çalışanların iş tatminine önemli bir etkide bulunmamaktadır. Fakat öğrenim düzeyi yüksek çalışanlar verimlilik ile daha çok ilgilenmekte ve işlerine yönelik daha az olumsuz duygular geliştirmektedirler. Bu araştırmada da üniversite mezunlarının memnuniyeti %63,34 lise mezunlarının ise %49,12 olmuştur.

Tablo 7. Yaş durumlarına göre örneklemlerin sayısal ve yüzdesel karşılaştırması

	18 - 25 Yaş Arası		25 ve üstü			18 - 25 Yaş Arası		25 ve üstü	
Çalışılan Kaçıncı Sektör	**Frekans**	**Yüzde**	**Frekans**	**Yüzde**	**İş Yerinde Çalışma Süresi**	**Frekans**	**Yüzde**	**Frekans**	**Yüzde**
İlk	26	37,68	20	32,26	0 - 1 Yıl	35	50,72	6	9,68
2	20	28,99	23	37,10	1 - 3 Yıl	27	39,13	20	32,26
3	16	23,19	17	27,42	3 - 5 Yıl	3	4,35	21	33,87
4	3	4,35	1	1,61	5 - 10 Yıl	4	5,80	12	19,35
5 ve üzeri	4	5,80	1	1,61	10 ve Üzeri	0	-	3	4,84
Toplam	69	100	62	100	Toplam	69	100	62	100
Bu Sektörde Kaçıncı Firma					**İşe Başlamadan Önce İşsiz Kalma Süresi**				
İlk	31	44,93	7	11,29	Hiç	16	23,19	47	75,81
2	30	43,48	20	32,26	0 - 1 ay	8	11,59	5	8,06
3	5	7,25	23	37,10	1 - 3 ay	22	31,88	4	6,45
4	1	1,45	8	12,90	3 - 6 ay	7	10,14	2	3,23
5 ve üzeri	2	2,90	4	6,45	6 ay ve üzeri	16	23,19	4	6,45
Toplam	69	100	62	100	Toplam	69	100	62	100
Sektörde Çalışma Süresi					**Hazır giyim sektöründen memnuniyeti**				
0 - 5 Yıl	64	92,75	15	24,19	Çok memnunum	5	7,25	4	6,45
5 - 10 Yıl	5	7,25	26	41,94	Memnunum	30	43,48	39	62,90
10 - 15 Yıl	0	-	11	17,74	Kararsızım	24	34,78	15	24,19
15 ve Üzeri	0	-	10	16,13	Memnun değilim	7	10,14	3	4,84
Toplam	69	100	62	100	Hiç memnun değilim	3	4,35	1	1,61
					Toplam	69	100	62	100

Yaş durumuna göre değerlendirme yaparken sadece işsiz kalma süresi ve hazır giyim sektöründen memnuniyet sorularını dikkate almamaktayız çünkü yaş faktörü burada 18-25 yaş grubu için daha tecrübesizdir. 18 – 25 yaş grubu ilk 4 soruda bu tecrübe için erken bir yaş seviyesindedir ve karşılaştırma yapmak doğru olmayacaktır. 2 Yaş grubu arasındaki işe başlamadan önce ne kadar süre işsiz kaldıklarına bakıldığında 25 ve üstü grubun bu sektörde çalıştıkları firma sayısı bakımından 18 – 25 yaş ve üstü gruba göre tecrübe farkı gözükmektedir. Bu tecrübe ile iş bulurken %75,81 inin bıraktığı iş ile girdiği iş arası hiç boş bir zamanı olmadığı belirlenmiştir.

Orta yaşlı çalışanlar iş ortamını tanımış ve işe belli bir oranda alışmış kişilerdir. Yaptıkları işteki doyumu anlamak genç çalışanlara göre daha kolay olmaktadır. Orta yaşlı çalışanların çok farklı işlerde çalışma ihtimalleri yüksek olup bu durum eski işlerini karşılaştırma imkânlarını doğurmaktadır. Orta yaşlı bazı kimseler kökleşmiş bazı çalışma alışkanlıklarına sahip olduklarından ve iş değiştirme imkânlarının azalması nedeniyle bulundukları ortama ilişkin daha iyimser psikolojik iklim algıları sergilemektedirler (Eren, 1998: 216-217). Carrel ve Elbert (1974: 368-373) 397 posta memuru üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada iş tatmini ile yaş arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucunu elde etmiştir. Benzer biçimde, Lee ve Wilbur (1985: 781) 1707 kamu çalışanı üzerinde, iş tatmini ile yaş ilişkisini incelediği araştırmalarında da yaş ilerledikçe iş tatmininde artış görüldüğü ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada da görüldüğü üzere 25 ve üstü yaş grubunun iş memnuniyeti %69,35 iken 18 – 25 yaş grubu arasında bu %50,73 dür.

SONUÇ

Bu bölümde araştırma soruları doğrultusunda elde edilen bulgulardan yola çıkılarak varılan sonuçlar ve bunların olası nedenleri ile ilgili tartışmalara yer verilmiştir.

Tekstil endüstrisi içinde önemli bir yere sahip olan hazır giyim işletmelerinin emek yoğun yapıya sahip olmaları doğrultusunda, çalıştığı örgüte bağlı işgören istihdam etme konusunda büyük zorluklar ile karşı karşıya kalmaktadır. Hazır giyim işletmelerinde personel değişim oranının yüksek olması nedeniyle verimlilik kaybı söz konusu olmaktadır. Bunu engelleyebilmek için hazır giyim işletmelerinde çalışanların örgütsel bağlılıklarını arttırma konusunda büyük çaba gösterilmesi gerekir. Çünkü işgören ile istihdam edildiği işletme arasındaki bağlantı üzerine odaklanan örgütsel bağlılığın yüksek olması sonucunda, örgütteki personel devri azalmakta, verimlilik, kişilerin iş tatmini, performansları ve kendilerine olan güvenleri artmaktadır.

Çalışanların demografik özellikleriyle örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiyi belirlemeye ilişkin çalışmaların yapıldığı da görülmektedir. Hazır giyim sektöründeki çalışanların örgütsel bağlılıkları konusunda yapılan bu çalışmada önceki araştırmalardan farklı olarak, çalışanların tüm demografik özelliklerinin de ayrı ayrı incelendiği sektörel ve firma bazlı örgütsel bağlılıkları incelenmiştir.

Yapılan araştırmanın genel sonucunda hazır giyim sektörü çalışanların ilk 3 sektör tercihi arasında yer alırken çalıştıkları firma sayısında da çoğunlukla çalıştıkları firma sayısı 1 ile 3 arasındadır. Çalışanların çoğunun sektördeki tecrübesi 5 yılı geçmiyor. Yapılan araştırmada sektörü

tercih sebebinin daha çok işsizlik olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu durumda sektördeki personel devir oranın yüksek olduğunu göstermektedir. Personel devrinin yüksek olmasında ki temel sebeplerinin maaş düzeyinin yeterli olmaması ile çalışma şartlarının iyi olmamasından kaynaklanmaktadır.

Yapılan araştırmanın demografik özelliklere göre sonucunda eğitim özelliklerinin sektörde çalışma süresi ve iş memnuniyeti, Yaş özelliklerinin örgütsel bağlılık, iş bulma kolaylığı ve iş memnuniyeti, Medeni durum özelliklerinin örgütsel bağlılık ve iş bulma kolaylığı ile Cinsiyet özelliklerinin örgütsel bağlılık ve İş bulma kolaylığı konularında kendi içlerinde anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Örgütsel bağlılık konusunda yapılan bu çalışma doğrultusunda daha sonra yapılacak çalışmaların farklı kategorilerdeki hazır giyim işletmelerini de içine alarak daha fazla hazır giyim çalışanı üzerinde yapılması ve tekstil sektöründe yer alan diğer işletmeler ile karşılaştırma yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

AU, K.F., ve CHAN, N.Y., (2003), "The World Textile and Apparel Trade: Globalization Versus Regionalization", Proceeding of the Seventh International Conference on Global Business and Economic Development, 1063-1070.

BILGIÇ, R. (1998). The relationship between job satisfaction and personal characteristics of Turkish workers. The journal of psychology, 132 (5), pp.549-557.

BLUEDORN, A.C., (1982), "A unified model of turnover from organizations", Human Relations, 35, s.135–153

CARRELL, M.R., ELBERT, N.F. (1974). Some personel and organizational determinants of job satisfaction of postal clerks. Academy of management journal., 17 (2), pp.368-373

ÇARIKÇI, İ.H.(2004). Hizmet İşletmelerinde Çalışan Kamu ve Özel Sektör Personelinin İş Tatmininin Karşılaştırılması. Amme İdaresi Dergisi, 37(4), s.83-95.

ÇEKMECIOĞLU, Hülya Gündüz (2005), "Örgüt İkliminin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 2.

DİL, M. (2005). "İnsan Kaynakları Yönetiminde Performans Değerlemenin İş Doyumu Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulama", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

DPT (2007), Dokuzuncu Kalkınma Planı Tekstil, Deri ve Giyim Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT yayınları, Ankara.

ERAY, Fatma (1998). Giyimde Makine Teknolojisi, Ankara.

ERDOĞAN, M. Çetin (1997). "Dikişleri Tanıyor muyuz", Tekstil ve Konfeksiyon Dergisi, İzmir: Sayı.3

EREN, E. (1998), Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, 5.Baskı. İstanbul: Beta Basım YayınDağıtım.

ERONAT, Zeynep (2004), İşletmelerde İş Tatmini ve İşgücü Devir Hızı Problemlerinin Çözümünde Bir Faktör olarak İletişim; KOBİ'lerde Ampirik Bir Uygulama, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

GATT. (1994). GATT Activities 1993-An Annual Review of The Work of The GATT. Geneva.

GLASER, B. & STRAUSS, A.L. (1967) Discovery of grounded theory*:* Strategies for qualitative research, Chicago: Aidine.

GÜZELHAN, C. (1992). Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün AT ve Türkiye İçin Önemi ve Dış Ticareti. T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı AT Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.

HOEKMAN, B. (1995). The Political Economy of the World Trading System-From GATT to WTO. Oxford University Press, New York

International Trade Center UNCTAD/WTO and Commonwealth Secreteriat. (1999). Business Guide to The World Trading System. Ceneva.

KARA, D., UYSAL, M., SIRGY, M.J. ve LEE, G. (2013), "The effects of leadership style on employee well-being in hospitality", International Journal of Hospitality Management, 34, 9-18.

KARASAR, N. (2007). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Bilim Kitap Kırtasiye Yayınevi.

KILIÇ, Alpaslan (2004), Örgüt İçi Stres Faktörlerin Çalışanların "Çatışma ve İşten Ayrılma Eğilimleri" Üzerindeki Etkisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KIM, W. G., LEONG, J. K. ve LEE, Y. (2005). Effect of Service Orientation on Job Satisfaction, Organizational Commitment and Intention of Leaving in a Casual Chain Restaurant, *International Journal of Hospitality Management.* 24(2):171-193.

LANDES, M., MACDONALD,S., SİNGH, S.K. ve VOLLRATH,T. (2005). Growth Prospects for India's Cotton and Textile Industries. USDA Outlook.

LEE, R., WILBUR, E.R. (1985). Age, education, job tenure, salary, job characteristics, and job satisfaction: a multivariate analysis. Human Relations, 38 (8), pp.781-791

MACDONALD, S. (2000). The New Agricultural Trade Negotiations: Background and Issues for The U.S.Cotton Sector. Economic Research Service/USDA, Cotton and Wool Situation and Outlook/CWS.

MITTELHAUSER, M., (1997), "Employment Trends in Textiles and Apparel: 1973– 2005.", Monthly Labor Review, August.

MOWDAY, R.T., PORTER, L. W., STEERS, R.M. (1982), Employee-Organizational Linkages: The Psychology of Commitment, Absenteeism and Turnove,. New York: Academic Press Inc.

ÖNGÜT, Emre (2007), Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sanayinin Değişen Dünya Rekabet Şartlarına Uyumu, DPT yayınları, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No:2703.

ÖZTÜRK H. (1999). Dünya Tekstil ve Konfeksiyon Ürünleri Ticaretine Uygulanan Ticaret Politikası Önlemlerinin Dünü, Bugünü ve Geleceğinin İrdelenmesi. Dış Ticaret Dergisi 4(12): 62-86.

PAMUK, Beyhan(2002). Uygulama Teknikleri, Temel Kalıp ve Dikim Uygulama Teknikleri, İstanbul: Turan Ofset.

RAMASWAMY K.V., ve GEREFFI, G., (2000), "India's Apparel Exports: The Challenge of Global Markets.", The Developing Economies, XXXVIII-2, 186–210.

Republic of Turkey Undersecretariat of Foreign Trade. (2002). Foreign Trade Strategy of Turkey.Ankara.

ROSSEN, E.I., (2004), The Globalization of the US Apparel Industry: Making Sweatshops, Berkeley, University of California Press.

SAMADOV, S. (2006). "İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık: Özel Sektörde Bir Uygulama", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir.

SENTİ, R. (1998). WTO Regulation of World Trade After The Uruguay Round. Zurich, Schulthess Polygraphischer Verlag.

TÜTÜNCÜ, Özkan ve DEMİR, Mahmut (2003), "Konaklama İşletmelerinde İnsan Kaynakları Kapsamında İşgücü devir Hızının Analizi ve Muğla Bölgesi Örneği", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 2, İzmir.

UZAY, Nisfet (2005). Değişen Dünya Koşullarında Türkiye'de Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Geleceği. İktisat İşletme ve Finans 20(228): 54-67

ÜNGÜREN, E., Yıldız, S. (2009). "Konaklama İşletmelerinde Çalışanların Demografik Değişkenlerinin İş Tatminine Etkilerinin Saptanması Yönelik Bir Araştırma", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi (DÜSBED), 1(1): 37-47.

YAKARTEPE, Mehmet ve YAKARTEPE, Zerrin (1995). Konfeksiyon Teknolojisi: Kumaş' tan-Hazır Giyim'e, Cilt.1, İstanbul: T.K.A.M. Tekstil ve Konfeksiyon Araştırma Merkezi Yayınları.

YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık Van Eğitim Sorunları Çalıştayı 18-19 Haziran 2012

İŞ HAYATINDA ESNEK ÇALIŞMA SİSTEMİNİN İNCELENMESİ ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA: BANKACILIK SEKTÖRÜ

Gizem KAYA[1]
Bilge Kağan ÖZBAY[2]
Cennet AK[3]

Öz

Türkiye'de 1980 sonrası yaygınlaşmaya başlayan esnek çalışma günümüzde pek çok işletme tarafından uygulanan yeniliklerden biridir. Küreselleşmeyle birlikte günümüzde iş hayatında önemli değişimler yaşanmaktadır. Bunları genel olarak; çalışanların değişen beklentileri, işsizlik, ücret sistemleri, rekabetin artması, ekonomik değişimler gibi etkenlerle özetlemek mümkündür.

Araştırmanın amacı; iş hayatında esnek çalışma prensiplerini uygulayan işletmelerin çalışanlarının demografik özelliklerine göre performansını ve uygulamadaki memnuniyetini ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın örneklemini; esnek çalışma prensipleri uygulayan bankacılık sektöründen 5 çalışan oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan örnekleme yöntemi kartopu örnekleme yöntemi olup; kullanılan analiz yöntemi ise betimsel analiz yöntemidir. Yarı yapılandırılmış olarak hazırlanan görüşme formu ile katılımcılar ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Esnek çalışmayla birlikte çalışanların iş yükünü hafifletici bir etkinin yanı sıra, verimlilikteki artış, örgütsel bağlılıktaki değişimler gibi durumların çalışanlar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Alınan cevaplarla birlikte esnek çalışma sisteminin bazı etkin faktörlerle, çalışanların performanslarında bir artış meydana getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimler: Esnek Çalışma Prensipleri, Değişen Beklentiler, Betimsel Analiz

[1] İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü Lisans Öğrencisi, E-posta: gizemkaya96@hotmail.com
[2] İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü Lisans Öğrencisi, E-posta: ozbaybilgekagan@gmail.com
[3] İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü Lisans Öğrencisi, E-posta: cennetak7434@outlook.com

A QUALITATIVE STUDY ON EVALUATION OF FLEXIBLE WORKING SYSTEM IN CAREER PROCESS: BANKING SECTOR

Abstract

Important changes are happening in career life with effects of globalizing. These changes can be summarized as; expectancies of employees, unemployment, wage systems, increasing rivalry, economic alterations. Today, flexible working which started to spread in Turkey in 80's, is one of the innovations applied by many firms.

Aim of study is to determine the effects of flexible working on performance and satisfaction in practice of employees. Samples of study are 6 employees from finance sector which use flexible working system. Sampling method is snowball sampling, analyze method is descriptive analysis. Participants are interviewed with semi-structured interview form. Effects of flexible working on not only easing workload, but also increase in productivity and changes in organizational commitment will be investigated. With the answers obtained and evaluated, it is aimed to find out the effects with active factors of flexible working from the point of view of employees.

Key words: Principals of Flexible Working, Altering Expectations, Descriptive Analysis

GİRİŞ

Gelişen dünya koşullarında, değişen istek ve beklentilerle, çalışma koşullarında meydana gelen yenilikler hayatımıza girmiştir. Küreselleşmeyle birlikte çalışma hayatındaki gelişmeler, bilgi teknolojileri alanında daha fazla egemenliğini göstermeye başlamıştır. Değişen koşulların seyrine bağlı olarak işgücü yapılanması da bu duruma adaptasyon sürecine girmiştir. Yenilenen koşullara ayak uydurmak ve eskimeyen bir yapılanmayı benimsemek için değişmek olarak tanımlanabilen rekabet, günümüzde kaçınılmaz bir unsurdur. Tüm bu gelişmeler ile birlikte çalışma hayatında esneklik kavramı önem kazanmıştır. Esnek çalışma kapsamında, esneklik ve esnek çalışma tanımlamaları incelenecek olursa farklı nitelemelerin yapıldığı görülmektedir; "Küresel rekabette işletmelerin diğer işletmelerle rekabet edebilmeleri için, standardizasyon yerine çeşitlilik ve karmaşıklık; büyüklük yerine yalınlık, katılık ve kuralcılık yerine akışkanlık ve açıklık; durağanlık yerine değişkenliği gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Bunun için de organizasyon yapılarını, ürünlerini, teknolojilerini, çalışanlarının vasıflarını ve pazarlama stratejilerini değiştirmek zorundadırlar. Bu değişim ortamı "esneklik" olarak tanımlanmaktadır'' (Mess, 2002; 11-12).

Esnek çalışma kapsamında esneklik tanımının Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından da çerçevesi çizilmiş olup; "Çalışma yaşamında uygulanması düşünülen esneklik, işin yapıldığı mekânın, çalışanların istihdam edilme biçimlerinin ve yapacakları işin niteliğinin, çalışma saatlerinin ve alacakları ücretlerin piyasadaki arz ve talepte görülen artış ve azalışlara göre yeniden düzenlenebilmesine olanak sağlayan bir uygulama'' olarak tarif etmektedir (TBMM,2013:39).

Bir başka tanımlamaya göre ise; "Esnek çalışma, işin niteliği ve yapısına göre gerek çalışma zamanları gerekse mekân kullanımı açısından, iş hukuku ve toplu iş sözleşmesi düzenlemeleri veya işverenin müsamahası/isteği çerçevesinde iş görenlere yönelik değişik şekilde düzenlenebilen standart dışı veya esnek çalışma imkanları şeklinde tanımlanmaktadır'' (Seyyar ve Öz, 2007: 20).

Globalleşme ile birlikte uygulama alanı artan esnek çalışma, artık emeğin saat bazında değerlendirilme kriterinden sıyrılıp verim bazında değerlendirilmeye konu olmaktadır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişte ortaya çıkan bazı esnek çalışma prensiplerinden kısmi süreli çalışma, telafi çalışma, belirli süreli çalışma, kısa süreli çalışma olarak gösterilebilir. Aynı zamanda esnek çalışma prensiplerinin uygulanabilirliği de işletmeden işletmeye değişiklik göstermektedir.

İşgücü bakımından esneklik türlerini belirtmek gerekirse literatür tarafınca onaylanmış olan Atkinson'un (1984) esnek işletmeler konusundaki modelidir. Bu model Dışsal sayısal esneklik, İçsel sayısal esneklik, İşlevsel esneklik ve Finansal esnekliktir. OECD'nin (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) tanımlamasına göre "Dışsal sayısal esneklik; işverenin dönemsel ihtiyaçları doğrultusunda çalıştırdıkları eleman sayılarını değiştirebilme kolaylıkları olarak tanımlanmaktadır. İçsel sayısal esneklik; işçi sayısını değiştirmeden işverenin çalışma saatleri ve çalışma programı üzerinde değişiklik yapabilme imkânı olarak tanımlanmaktadır. Fonksiyonel esneklik; çalışanların görevlerini ya da departmanlarını değiştirmeleri olarak tanımlanmaktadır. Ücret esnekliği; işverenin değişen işgücü piyasası ya da rekabet koşulları doğrultusunda çalışanların ücretleri üzerinde değişiklik yapma yetisi tanımlanmaktadır''. Ayrıca bir başka esneklik türü olan yer esnekliği kapsamında; ev eksenli çalışma ve aynı işletmeye bağlı farklı bir şubeden çalışma da örnek olarak gösterilebilir.

İş Kanunu'nda 2003 yılında Türkiye'de yürürlüğe giren 4857 sayılı kanun ile iş ilişkisi,

- Belirli süreli iş sözleşmesi
- Kısmi süreli iş sözleşmesi
- Çağrı usulü çalışma
- Geçici iş ilişkisi
- Taşeron usulü çalışma
- Telafi çalışması
- Kısa çalışma
- Yoğunlaştırılmış iş haftası ve denkleştirme yöntemi
- Fazla çalışma ve fazla süreli çalışma
- İş sözleşmesinin devri
- Yıllık ücretli izin

- Analık izni, babalık izni
- Evlenme ve ölüm izni
- Erken emeklilik ve kademeli emeklilik çerçevesinde belirlenmiştir.

Günümüzde işverenler rekabet kapsamında maliyeti düşürmek ve geliri artırmak için çeşitli uygulama yoluna gitmektedirler. Kullanılan işgücünü verim ile dengeleyerek iş yaşam dengesi bulunmaya çalışılmaktadır. İş yaşam dengesi; "Çalışma yaşamında kontrol sahibi olmak ile iş ve iş dışındaki aktiviteler üzerinde esneklik, sosyallik ve bireyselliği kapsamaktadır şeklinde tanımlamaktadır (Barnett, 1999).

İş yaşam dengesi kapsamında uygulanan esnek çalışma prensiplerinden birisi de işletmelerce yaygın olarak kullanılan esnek çalışma saatleri olmaktadır. Esnek çalışma kapsamında sürelerin esnekleştirilmesinde, değişik süreli çalışma ön plana çıkmaktadır. İngiltere örneğinde olduğu gibi çoğu ülke, yarı zamanlı çalışmayı tüm çalışanlar için teşvik ederken aynı zamanda emek piyasasına katılım oranını arttırmada esnekliği bir araç olarak kullanmaktadır (Hegewisch, 2009).

Çalışma sürelerinin değiştirilmesi beraberinde esnekleştirilmesinde temel alınan, "Esnek Toplu İş Sözleşmeleri" olmuştur. "Çalışma Süresi Esnekliği " (Working Time Flexibility) çalışanların çalışma sürelerinde seçim hakkı tanıyarak, verimliliğe odaklanılmasını sağlayan bir uygulama olmaktadır.

Çalışmanın amacı; esnek çalışma prensipleri uygulayan işletme çalışanlarının, esnek çalışma uygulamalarına karşı bakış açılarını ve bu uygulamanın performanslarındaki etkisini ortaya koyabilmektir.

Çalışma 5 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümü takiben literatür özeti yer almaktadır. Literatür özetini yöntem bölümü izlemektedir. Yöntem bölümü çalışma grubunun belirlenmesi, verilerin toplanması ve analiz bölümünü içermekte olup; bu bölümü takiben bulgular ve yorumlar bölümü yer almaktadır. Çalışma değerlendirmelerin yapıldığı sonuç bölümüyle birlikte sonlanmaktadır.

1. Literatür Özeti

Esnek Çalışma Saati kavramı üzerine gerek ülkemizde gerekse dünyada çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu bölümde bunlardan bazılarına yer verilmiştir:

Çalışkan ve Sungur (2009:2)," Vasıflı Kayan Esnek Çalışma Saati Sistemi İçin Bir Karma Tamsayılı Hedef Programlama Modeli Önerisi" adlı makalesinde; esnekliğin işveren tarafından ihtiyaç duyulan zamanlarda işin yapılması olarak algılanırken, işçi tarafından ise işe başlama ve işi bitirme saatlerinin istekler doğrultusunda belirlendiği şeklinde ifade etmektediler.

Doğrul ve Tekeli (2010:14), "İş-Yaşam Dengesinin Sağlanmasında Esnek Çalışma" adlı makalesinde esnek çalışma saatinin uygulandığı şirketlerde çalışanların iş-yaşam dengesini sağlamasında önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir.

Köstekli (2009:10), "Küresel Kriz ve Türk Sanayi İçin Esneklik Güvence Dengesi Açılımı" adlı kitabında esnek çalışma ortamı ile birlikte işçilerin daha fazla iş alanı bulabilecekleri ve kısmi süreli işlerde ek gelir elde edebilecekleri bunun yanı sıra işleri ile özel yaşamlarını daha iyi bağdaştırabileceklerini belirtmiştir.

Kayalar (1998:157), "Ekonomik Kriz Dönemlerinde İşçi Çıkarımlarına Alternatif Bir Öneri: Esnek Çalışma Sistemi" adlı makalesinde kriz dönemlerinde işçilerin çıkarılması yerine esnek çalışma sistemi içerisinde yer alan fonksiyonel esneklik ile çalışanları başka işlere kaydırarak, işçi çıkarma yerine organizasyon içinde iş değiştirmeye gidilebileceğini belirtmiştir.

Doğan, vd. (2015:376), " Çalışanların Esnek Çalışmaya İlişkin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma" adlı makalelerinde esnek çalışma programlarını uygulamanın temel amacının, küreselleşme, teknolojik gelişmeler, ekonomideki konjonktürel dalgalanmalar, rekabet artışı, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan değişim ve gelişmelere örgütlerin uyum sağlaması ve iş görenlerin aile ve özel yaşamlarına ayırabilecekleri zamanın arttırılarak moral ve motivasyonlarının yükseltilmesi olduğu söylense de; iş görenlerin tamamının esnek çalışma uygulamalarıyla ilgili olumlu tutuma sahip olduğunun söylenmesinin oldukça zor olduğunu ifade etmektedir.

Kelliher ve Anderson (2009:84-106), "Daha mı İyi Daha mı Kötü? Çalışan Mesleklerinde Esnek Çalışma Prensiplerinin Nasıl Uygulandığına Dair Analiz'' adlı makalesinin amacı çalışanların esnek çalışma ve prensiplerinin uygulanırlığı ve memnuniyetini analiz etmektir. Bu amaçla işyerinde esnek

çalışma uygulayan çalışanlarla hem anket yoluyla hem de mülakat yoluyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda çalışanların esnek çalışma prensiplerine olumlu baktıkları ve bu uygulamanın işveren açısından da olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gibson (2003:12-22), "Esnek Çalışma, Esnek Çalışma Alanı Gerektirir Mi? Alternatif Çalışma Alanı Stratejisine Bir Bakış'' adlı makalesinde esnek çalışmaya zaman ve mekân bakımından bir tolerans uygulanabileceğini belirtmektedir. İş hayatında kullanılabilen teknoloji alanları arttığından esnek çalışmanın uygulama alanının arttığını da vurgulamıştır ve bir yere bağlı kalarak çalışmanın fonksiyonunu yitirdiği belirtmiştir.

Kelliher ve Anderson (2010:83-106), "Daha Azıyla Daha Fazlası mı? Esnek Çalışma Prensipleri ve Çalışmadaki İş Yoğunluğu'' adlı makalesinde esnek çalışma prensipleri ve iş yoğunluğunu çalışanlar için incelemiştir. Çalışmada 37 Katılımcı ile mülakat ve personel anketi yapılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada saatlerde esneklik ve ev eksenli çalışma prensipleri üzerinde durulmuş, görüşülen katılımcılara sorular yöneltilmiştir. Aynı zamanda iş yaşam dengesinin gözetilmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır.

Beers (2000: 33-40), "Esnek Çalışma Çizelgesi ve Vardiyalı İş: 9'dan 5'e İşgünü Değiştirilmesi'' adlı çalışmasında ulaştığı bulgular arasında; esnek çalışma saatleri uygulamasının, Amerika'daki çalışanlar tarafından yararlı bulunduğu kanısı yer almaktadır. Amerika'daki esnek çalışma programlarının çalışanlar tarafından tercih edildiği gözlemlenmekle birlikte özel ve kamu sektörünün de uygulamaya olumlu baktığı görülmektedir. Ulaşılan bir diğer bulguya örnek ise; zamanla özel sektörde uygulanan esnek çalışma saatlerinin, kamu kuruluşlarında da yaygınlaştığıdır.

2.Yöntem

Çalışmanın oluşturulmasında çalışmanın yapısına uygun olduğundan dolayı araştırma yöntemlerinden nitel araştırma deseni kullanılmıştır. "Nitel araştırmalar, gözlem, görüşme ve doküman inceleme gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik sürecin izlendiği araştırmalardır'' (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 39). Nitel araştırmalarda elde edilen sonuçlar evrene mal edilmemekle birlikte, elde edilen sonuçlar, konuya ilişkin bir bakış açısı sağlaması bakımından önemlidir.

Bu araştırmanın görüşme tekniği; yarı yapılandırılmış görüşme tekniğidir. Steward ve Cash (1985) görüşmeyi; "Önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı, karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci'' olarak tanımlamışlardır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu araştırmada; karmaşık ve duygusal sorunların ortaya çıkarılmasına yardımcı olması, istenilen bilginin eksiksiz olarak ve derinlemesine elde edilebilmesi, alınan cevaplara anında dönüt vermeye imkân sağlaması, değişik ve anında değişebilen koşullara uyabilme esnekliğine sahip olması, soruların sayısı ve sırasını değiştirme serbestliği tanıması gibi özelliklerinden dolayı yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır (Ekiz, 2003; Çepni, 2005; Yıldırım ve Şimşek, 2006; Karasar, 2007).

Bu çalışma nitel araştırma yöntemini esas alan, kartopu örnekleme yöntemi ile yapılandırılmıştır. "Kartopu veya zincir örnekleme, ilk olarak konu ile ilgili bilgi sahibi birisi ile görüşmeyle başlayan ve görüşülen katılımcının başka katılımcıları önermesi, önerilen katılımcıların da başkalarını önermesi ile zincirleme devam eden ve araştırma problemine ilişkin olarak zengin bilgi kaynağı sağlayan bir örnekleme tekniğidir'' (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 111). Araştırmaya ilişkin veriler, araştırmacılar tarafından 2017 yılında İstanbul'da bulunan esnek çalışma saatlerini uygulayan, banka sektöründeki beyaz yakalı 5 katılımcı ile yüz yüze iletişim kurmak suretiyle, derinlemesine mülakat yapılarak toplanmıştır. "Derinlemesine mülakat tekniği; araştırılan konunun tüm boyutlarını içerisine alan ve çoğunlukla açık uçlu soruların yöneltilerek kapsamlı yanıtların elde edilmesine imkân tanıyan birebir ve yüz yüze görüşülerek enformasyon toplanmasına imkân veren veri toplama yöntemidir. Bu yöntem başta sosyal bilimler olmak üzere; tıp ve iş dünyasında da yoğun bir şekilde kullanılmaktadır'' (Tekin, 2006: 101).

Araştırmacılar beyaz yakalı çalışanlara, yapılan çalışmanın amacı ve içeriği hakkında bilgiler vermişlerdir. Yapılan çalışmanın bilimsel bir çalışma olup sadece bilimsel amaçlar için kullanılacağı ve

katılımcıların kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı belirtilmiştir. Görüşme tekniği kullanılarak verilere ulaşılması planlanan bu araştırmada verilerinin çözümlenmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bu yaklaşımda amaç görüşme ve gözlem sonucu elde edilen verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunulmasıdır. "Veriler daha önceden belirlenmiş temalara göre sınıflandırılır, özetlenir ve yorumlanır. Bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurulur ve gerekirse olgular arasında karşılaştırmalar yapılır'' (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 224).

3.Bulgular ve Yorumlar

1) İşletmenizde esnek çalışma prensiplerinden hangileri uygulanıyor? Esnek çalışmaya geçiş ve modelin uygulanabilirliği eş zamanlı mı oldu? sorusuna ilişkin görüşler;

1. Katılımcı: *"Mesai başlangıç saatlerimizi kendimiz ayarlayabiliyoruz, örneğin sabah 07:00'da gelip, akşam 16:00'da çıkabiliyoruz. Ya da sabah 10:00'da gelip, akşam 20:00'de çıkabiliyoruz. Eş zamanlı oldu diyebiliriz…''*

2. Katılımcı: *"Saat esnekliği, faydam esnekliği ve yer esnekliği olmak üzere 3 çeşit prensip uygulanıyor. Geçiş ve uygulama eşzamanlı oldu…''*

3. Katılımcı: *"Esnek çalışma saatleri ve evden çalışma modeli eş zamanlı olarak başladı…''*

4.Katılımcı: "*Esnek saat, esnek yer, başka birimlerde misafir, esnek kıyafet uygulaması, esnek saç-sakal, hoş geldin izni, ilkokul izni, karne izni gibi özel izinler olmak üzere eş zamanlı olarak oldu…''*

5.Katılımcı: "*Farklı bir yerde çalışma esnekliği ve saat esnekliği opsiyonları var. Ben işe başladığımda zaten geçiş yapılmıştı ve uygulanmaya başlanmıştı…''*

Soruya alınan cevaplarla birlikte esnek çalışma prensipleri uygulayan işletmede, modelin uygulanabilirliği ve geçiş süresinin aynı anda olduğu anlaşılmaktadır. İşletmede farklı tipli esnek çalışma uygulaması olduğu gözlemlenmiştir. Bunların çalışma zamanındaki esneklik, çalışma yerindeki esneklik ve özel günler için uygulanan esneklik olmak üzere üç tip olduğu saptanmıştır. Katılımcıların günlük çalışma saatlerini kendi tercihlerine göre ayarlayabildikleri, belirli kısıtlamalar altında evden çalışabildikleri ve çocuk sahibi çalışanların, çocuğunun karne günlerine gitmesi vb. özel günler için izinler kullanıldığı gözlemlenmiştir. Katılımcıların belirttiği cevaplar, esnek çalışma uygulamasının iş-yaşam dengesine olumlu yönde etki ettiği gözlenmiştir. Çalışanların iş-yaşam dengesini hayatlarına adapte edebilmeleri çalışanların performanslarında pozitif yönde bir etki meydana getirebileceği düşünülmektedir.

2) Esnek çalışma türlerinden hangisinin sizin için daha iyi olduğunu düşünüyorsunuz? Neden?

1. Katılımcı: *"Haftada 2 gün evden çalışabiliyor ya da çalışma saatlerimizi kendimize göre ayarlayabiliyoruz. O günün programı ya da yoğunluğuna göre ya da her ikisi de oldukça uygun…''*

2. Katılımcı: *"Saat esneklikleri benim için daha kullanışlı bir uygulama olduğunu söyleyebilirim…''*

3. Katılımcı: "*Her iki tür de ihtiyaç doğrultusunda oldukça kullanışlı olabiliyor. Ama evden çalışmak çok daha rahat olduğu için bir adım önde…''*

4.Katılımcı: "*Esnek yer, işe gelip giderken trafik sorunu yaşamamak, esnek kıyafetin rahat çalışmamı sağlaması, karne izninde çocuklarımla heyecanlarını paylaşmak…''*

5.Katılımcı: *"Mekânsal anlamda esneklik tanınması çok daha faydalı oluyor. İstanbul gibi bir yerde belirli günler yolda kaybedilen zaman çalışana kalmış oluyor ve gürültü, çalışan kişinin odaklanmasını sık sık engelleyen açık ofis ortamından uzak tutuyor…''*

Cevaplardan anlaşıldığı üzere katılımcılar çeşitli esnek uygulama tiplerini kendilerine göre daha faydalı bulmaktadır. Bunun altında yatan ana sebeplerden birisi olan cinsiyet faktörü de verilen cevaplarda etkilidir. Özellikle kadınların ev işleri ve çocuklar üzerindeki rolleri gereği trafikte fazla zaman kaybından kurtulmak adına çalışma saati uygulamasını seçtikleri saptanmıştır. Katılımcıların genel olarak çalışma yerindeki değişikliği içeren esnek çalışma uygulamasını da tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Bunun sebebinin ofisteki yoğun tempodan uzak bir şekilde evde rahat bir çalışma ortamının sağlanması gösterilebilir. Verilen cevaplar, çalışanların kendilerine uygun olan esnek çalışma tipini seçmesi ve böylece alınacak verim beraberinde performanslarında da değişim yaratacağını göstermektedir.

3) Ev eksenli çalışma modelinin size göre avantaj ve dezavantajları nelerdir? Açıklayabilir misiniz?

1. Katılımcı: *"Ev ortamında çalıştığım günlerde daha fazla zamanı, yapılacak işlere ayırabiliyorum. İş yerindeki toplantı yoğunluğunu evde yaşamadığım için daha hızlı iş bitiriyoruz diyebiliyoruz. En önemlisi sabah ve akşam trafiğini yaşamadan direkt evde çalışmaya adapte olabiliyoruz. Olumsuz bir etkisi olduğunu söyleyemeyiz…''*

2. Katılımcı: "*Bazı durumlarda sıkıntı çıkabiliyor, iş aksaması ile karşılaşabiliyoruz ama çok nadir düzeyde…''*

3. Katılımcı: "*Bir dezavantajı olduğunu düşünmüyorum. Daha çok odaklanabilme konusunda çok büyük bir fark yaratıyor…''*

4.Katılımcı: *"Avantajı; trafik sorunu yaşamamak, ev ortamının rahatlığı, dezavantajı; internet bağlantı problemi yaşanması…''*

5.Katılımcı: "*Kendi işinin ne olduğunu bilip buna göre yöneten çalışanlar olduğu sürece ve güvenebileceği çalışanı işe alan yöneticiler bunu takdir ettiği sürece dezavantajı bulunmuyor. Avantajı ise yukarıda bahsettiğim gibi özetlenebilir…''*

Katılımcılar ev eksenli çalışma modelinin avantajları olarak; ev ortamının rahatlığı, yoğun iş temposundan uzak kalınması, odaklanma sıkıntısı çekilmemesi ve ulaşım sorunu yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Dezavantaj olarak ise; iş aksaması ve internet bağlantısında yaşanan sıkıntıları söylemişlerdir. Katılımcıların verdiği cevaplardan; iş ortamındaki değişikliğin çalışanların performansına olumlu yönde etki yaptığını gözlemlenmiştir. Fakat bazı durumlarda iş aksaklığına sebebiyet verebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle iş program listesinin görevleri aksatmayacak şekilde düzenlenmesi ile oluşabilecek suiistimallerin önüne geçilebilir. Bu durum performans yönetiminde de etkili bir çözüm olabilir.

4) 4857 sayılı İş Kanunu'na Esnek çalışma ile ilgili bir madde ekleyecek olsaydınız bu ne tür bir madde olurdu?

1. Katılımcı: *"Bankacılık sektörü çatısı altında verilen imkanlar tüm firmalar için uygulansın olabilirdi…''*

2. Katılımcı: *"Açıkçası pek bilgim yok ancak, yerim flexi ve saat flexi uygulama alanı artırılabilir olabilirdi…''*

3. Katılımcı: "*Banka çatısı altında verilen imkanlar tüm firmalar için uygulanabilir…''*

4.Katılımcı: "*İş ortamında yapılan iş, evde yapılabiliyorsa, işyerinin bunu sağlaması gerekir maddesi eklenebilir…''*

5.Katılımcı: *"İşverenlerin çalışanlarına esnek çalışma yapmalarını sağlayacak donanımı ve yazılımı sağlaması, iki haftada birden az olmamak üzere ofis dışında çalışmasının mümkün kılınması olabilirdi…''*

Verilen cevaplardan yola çıkarak katılımcıların, uygulanmakta olan esnek çalışma modellerinin iyileştirilmesi gerektiğini ve tüm sektörlere de yayılması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcıların esnek çalışma hakları ile ilgili güncel yayınlanan gelişmeleri takip etmedikleri anlaşılmıştır. Esnek çalışma ile ilgili güncel yayınları takip etmemelerinin sebebi; çalışma ortamındaki memnuniyet ve motivasyonun olumlu yönde olduğu düşünülmektedir.

5) Esnek çalışma uygulamasının insanların veyahut çalışanların davranış ve tutumlarıyla ilişkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?

1. Katılımcı: "*İnsandan insana yaklaşımlar ve imkânları değerlendirme şekilleri değişebiliyor. Bu imkânları suiistimal eden de var hakkını veren de. Ben motive eden ve performans artıran bir özellik olduğunu düşünüyorum.''*

2. Katılımcı: "*İnsanlar mutlu, verimde de gözle görülür artış mevcut, uygulamalar kullanışlı ancak suiistimal edilmediği durumlarda…''*

3. Katılımcı: "*Genel olarak motive edici ve performans arttırıcı etkisi olduğunu düşünüyorum insanlar üzerinde…''*

4.Katılımcı: "*Çok iyi etkiliyor, motive ediyor ve enerji veriyor…''*

5.Katılımcı: *"Esnek çalışma uygulamasının çalışanların davranış ve tutumları üzerindeki etkisi kastediliyorsa bunu iki gruba ayırabiliriz. Kendi iç sorumluluğunu ve işi ilgili heyecanını taşıyan çalışanlar için bunun önemli bir fırsat olduğunu ve bu kişilerin de zaten bu fırsattan yararlandıklarını düşünüyorum. Bu modeli kendi hayatlarını ve iş yapış şekillerini daha etkin ve kendi koşullarına uyarlayarak yapabilir hale geldikleri için kendilerine tanınan bu esnekliği değerlendirme motivasyonuna sahip oluyorlar.*

İkinci bir grup ise kamusal alanın kişi menfaati uğruna sömürülmesi mottosu ile yaşayan veya işi/çalıştığı kuruma karşı olan negatif duyguları (memnuniyetsizliği) sebebi ile bu modeli daha az çıktı yaratmak (daha az çalışmak) amacı ile kullananlar olarak özetleyebiliriz…''

Sorudan alınan yanıtlarla birlikte katılımcılar, esnek çalışma uygulamasının olumlu ve olumsuz yönlerinin olduğunu belirtmektedirler. Olumlu yönler olarak; motivasyonu ve çalışan performansını arttırdığını, uygulanmanın kolay oluşu ve iş-yaşam dengesine olumlu yönde katkı sağladığını söylemişlerdir. Olumsuz olarak ise esnek çalışma prensiplerinin suiistimale açık olduğunu düşünmektedirler. Esnek çalışma ortamına ilişkin iki tür davranış biçimi olduğunu belirtip; bunlardan birincisi uygulamanın motive edici yönüne göre verimli çalışıp firma adına faydalı olan çalışan tipi, ikinci olarak ise durumu suiistimal edip ofisteki iş temposundan daha az katkı sağlayan çalışan tipi olduğu düşünülmektedir.

6) Esnek çalışma uygulamasına başladıktan sonra iş yaşam dengesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

1. Katılımcı: *"Esnek çalışma prensipleri bana cazip geldiği için ben iş değiştirme kararı aldım, uygulamalar hem bağlayıcı hem de insanı çalışmaya teşvik eden türden. Şimdi çok yüksek bir iş ücret teklifi almam gerekir ki, bu koşulları bırakıp başka bir şirkette devam edeyim. Eklemek gerekirse bu tür uygulamalar dolaylı olarak trafikte de azaltıcı etki yapabiliyor. Ayrıca bayanlar için özellikle ev eksenli çalışma uygulaması çok kullanışlı bir uygulama olabilmektedir…''*

2. Katılımcı: "*İşte olmaktan çok sıkıldığımız durumlar olabiliyor. Bazen evden çalışmak ya da bir sahil kenarında oturup çalışmak insana kendini iyi hissettiriyor…''*

3. Katılımcı: *"Aynı doğrultuda olduğunu düşünüyorum…''*

4.Katılımcı: "*Yöneticimiz kullanmak istemiyor, çalışanlar kullanmak istiyor…''*

5.Katılımcı: "*Bazı yöneticiler için esnek çalışma modeli kabul görmeyebiliyor. Bunun sebebi faydasına inanmıyor olmaları ve net etkisinin olumsuz olduğunu düşünmeleri. Bu kanının altında yatan paradigmanın "Çalışan, kendi işlerini yönetemez, kurumun menfaati ve işlerin yürütülmesi açısından yöneticileri tarafından kontrol ve gözlem altında tutulmalıdır." olduğuna inanıyorum. Dünyanın geldiği noktayı takip edebilen veya yeni jenerasyon yöneticiler ise çalışanların bakış açısına sahip olabiliyor…''*

Katılımcıların verdiği cevaplara göre; esnek çalışma uygulamasının iş-yaşam dengesini düzenlediğini, ofis dışında çalışma imkânının motive edici olduğunu, esnek çalışma uygulamasının firmaya bağlılığı arttırdığı ve genel olarak yöneticilerin kullanmak istememesine karşın, çalışanlarının esnek çalışma uygulamasını istediklerini belirtmişlerdir. Yöneticilerin esnek çalışma uygulamalarını tercih etmemekle birlikte çalışanlarına teşvik edici politika izlediği gözlemlenmiştir. Yöneticilerin esnek çalışma uygulamalarını iş koordinasyonunda meydana gelen aksamalardan dolayı tercih etmedikleri düşünülmektedir.

7) Esnek çalışmanın uygulanması hangi sektörlerde daha verimli bir sonuç vereceğini düşünüyorsunuz? Neden?

1. Katılımcı: "*Finans sektörü için bankacılık sektörü başarılı bir örnek. İletişim sektöründe bu uygulamaya benzer esnekliklerin olduğunu duymuştum…''*

2. Katılımcı: "*Uygulanabilirliği sektör bazında değil de iş tanımına uygun olan bütün şirketlerde yaygınlaştırılırsa alınacak verimde de artış olacağını düşünmekteyim…''*

3. Katılımcı: *"IT ve yazılım sektörlerinde daha faydalı olacağını düşünüyorum. Odaklanabilme ihtiyacının daha çok olduğunu düşünerek…'' "*

4.Katılımcı: "*Bilgisayar kullanan veya direk müşteri ile görüşmeyen tüm sektör ve genel müdürlükler. Sigorta, Banka, vb.…''*

5.Katılımcı: "*Finans sektöründe işe yaradığını düşünüyorum. Telekom, bilişim teknolojileri gibi hizmet sektörlerinde de sonuç verecektir. FMCG, SAP firmalarında uygulandığını biliyorum bunlarda da işe yarıyor diye düşünüyorum…''*

Cevaplardan, esnek çalışma uygulamasının; iletişim, yazılım, banka ve hizmet sektörlerinde daha verimli sonuç alınacağı anlaşılmıştır. Bunun sebebi olarak belirtilen sektörlerin çalışma koşullarında, odaklanmanın çok önemli bir yeri olması sebep olarak gösterilebilir. Ayrıca müşteri ile birebir ilişki kurmayan sektörlerde ofis kapasitesinin verimli olarak kullanılmasında da etkili olabileceği düşünülmektedir.

8) Batılı ülkelerde uygulanan esnek çalışma ile Türkiye'de uygulanan esnek çalışma arasında ne gibi farklıklar olduğunu düşünüyorsunuz?

1. Katılımcı: "*Türkiye'deki en büyük örnek finans sektöründe bankacılık sektörü. Yurtdışında ise daha çok firmalarda çalışanların refahı için bu gibi uygulamaların yapıldığını duyuyoruz. Yurtdışında haftalık mesai saatini doldurduktan sonraki günler çalışma zorunluluğunun olmadığını duymuştum. Örneğin haftalık çalışma saatimiz 30 ise, bu saat dilimini haftanın 3 gününde doldurmuş isek, diğer günler işe gitmiyoruz…''*

2. Katılımcı: "*Yurtdışında mesai kavramı olmamakla birlikte devlet çalışanı koruyan yaptırımlar uygulamaktadır. Türkiye'deki esnek çalışmanın oturması ve uygulanabilirliğinin genişlemesi için uzun yıllar geçmesi gerektiğini düşünmekteyim. Her yönden destek verilmesi ve geliştirilmesi gereken bir husus olduğunu düşünüyorum…''*

3. Katılımcı: "*Gidecek yolumuz olduğunu düşünüyorum…''*

4.Katılımcı: "*Gelişmişlik ve tecrübe farkı…''*

5.Katılımcı: "*Batılı ülkelerdeki esnek çalışma koşullarına çok hâkim değilim. Türkiye'de uygulanmadığı gibi bir algım var…''*

Katılımcıların görüşlerine göre; Türkiye'de bankacılık ve finans sektöründe esnek çalışma saatlerinin diğer sektörlere göre daha yoğun olduğu, batılı ülkelerde ise daha geniş bir yelpazeye sahip olduğunu dile getirmişlerdir. Birçok dalda Türkiye'de genişletilmesi gerektiğini belirtmekte olup; haftalık mesai saatinin bitmesi ile çalışanların boş saatlerini kendisi ayarlayabilmesi, çalışanların hükümet desteğine tabi olduğu, farklı sektörden olması gerektiğini belirtmişlerdir. Esnek çalışma uygulaması, batılı ülkelerde ekonomik kalkınmaya ve gelişmişlik düzeyine etkisinin olduğunu düşünmektedirler.

SONUÇ

Günümüz işletmelerinde esnek çalışma prensiplerinin uygulama alanı artmaktadır. Bu durum hem çalışana hem de işverene bir kolaylık sağlamaktadır. Performansın doğru ve etkin yönetildiği takdirde oluşabilecek kayıpların da önlenmesi, ülke refahı açısından da önemli bir durumdur. Çalışanların esnek çalışma prensipleri uygulaması, yaptığı işin bağlayıcılığında ve çalışanların motivasyonlarında da olumlu bir değişim yaratabilir.

Yapılan analiz sonucunda katılımcıların verdiği cevaplar demografik özelliklere göre incelenmiştir. Sonuçların, katılımcıların medeni durumu, şirkette çalışma yılı ve cinsiyet özelliklerine göre değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Kadın katılımcıların esnek çalışma uygulamalarına daha sıcak baktıkları ve iş-yaşam dengesi açısından da bu uygulamaların kadınları çalışmaya teşvik ettiği sonucuna ulaşılmıştır. "Cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında; daha önce yapılan bazı

araştırmalarda, esnek çalışma seçeneklerinin sunulduğu örgütlerde kadınların erkeklere göre daha olumlu tutumlara sahip olduğu ve kadınların esnek çalışma uygulamalarının faydalarını daha çok önemsediği belirlenmiştir'' (Charron ve Lowe, 2005; Giannikis ve Mihail, 2011; Houston ve Waumsley, 2003; Scandura ve Lankau, 1997).

Alınan cevaplarla birlikte esnek çalışmanın katılımcıların iş tatmini ve motivasyonlarında bir artış sağladığı bunu takiben iş değiştirmeme kararı almalarında etkili olduğu kanısına ulaşılmıştır. Bir başka ulaşılan sonuç ise; çalışanların, uygulanan esnek çalışma şekillerini bildikleri ve esnek çalışma şartları altında işyerinde olumlu bir çalışma ortamı olduğu sonucudur. Uygulanma alanı henüz dar olan esnek çalışma sisteminin ulaşılan sonuç dâhilinde kapsama alanının artırılması gerektiği düşünülmektedir

Esnek çalışmanın olumlu yönlerinin daha fazla olduğunu belirten katılımcılar, olumsuz yönlerinde ise iş aksatma ve suiistimal durumlarının kendilerini olumsuz yönde etkilediğini ifade etmişlerdir. Bunun sonucunda esnek çalışma uygulamasının suiistimali ve iş aksatma durumlarında; çalışanın esnek çalışma performansı analiz edilerek olumsuz yönde çıkacak bir rapor doğrultusunda çalışana geri bildirimin yapılması bir çözüm olarak önerilebilir. Böylece iş koordinasyonunda yaşanabilecek sıkıntıların önüne geçilmesi için düzenlemeler uygulanmaya koyulabilir.

Özellikle Türkiye'de uygulama alanı artan esnek çalışma prensiplerinin, çalışanlar üzerine etkilerini inceleyen çalışmalar yapılarak, çalışan performanslarındaki değişimler ortaya konulmalıdır. İşletmelerin de bu önerileri dikkate alarak iş-yaşam dengesi sağlamalarının, alacakları verimde de bir artış meydana getireceği beklenmektedir. Ayrıca kamu ve özel işletmelerin de esnek çalışma uygulama alanını genişletilerek hem istihdam alanı artırılmasının hem de iş-yaşam dengesinin sağlanmasının açısından önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ATKINSON, John (1984). Flexibility, Uncertainty and Manpower Management. IMS Report No.89. Brighton: Institute of Manpower Studies.

BARNETT, Rosalind (1999). "A New Work-Life Model for the Twenty First Century", Academy of Political and Social Science.

BEERS, Thomas (2000). Flexible Schedules and Shift Work: Replacing the "9 to 5" workday? Monthly Labor Review, pp. 33-40. Google Scholar

CHARRON, Kimberly ve LOWE, Jordan (2005). "Factors that Affect Accountant's Perceptions of Alternative ", Work Arrangements,' Accounting Forum, 29, 191–206.

ÇALIŞKAN, Filiz ve SUNGUR, Banu (2009). "Vasıflı Kayan Esnek Çalışma Saati Sistemi İçin Bir Karma Tam sayılı Hedef Programlama Modeli Önerisi" Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 33, Temmuz-Aralık 2009, ss.1-182

ÇEPNİ, Salih (2005). Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş, Trabzon: Üçyol Kültür Merkezi Yayınları.

DOĞAN, Altan, BOZKURT, Serdar ve DEMİR, Rıza (2015). "Çalışanların Esnek Çalışmaya İlişkin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma" Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Yıl:7, Sayı:14, ss.377-398

DOĞRUL, Burcu ve TEKELİ, Seda (2010). "İş-Yaşam Dengesinin Sağlanmasında Esnek Çalışma" Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, ss.11-17

EKİZ, Durmuş (2003). Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş, Ankara: Anı Yayıncılık.

GIBSON, Virginia (2003). Flexible Working Needs Flexible Space? Towards an Alternative Workplace Strategy, 21 Journal of Property Investment and Finance 1

HEGENWISCH, Ariane (2009). Flexible Working Policies: A Comparative Review, Equality and Human Rights Commission.

İŞ KANUNU (2003), http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/06/20030610.htm

KAYALAR, Murat (1998). "Ekonomik Kriz Dönemlerinde İşçi Çıkarımlarına Alternatif Bir Öneri: Esnek Çalışma Sistemi" Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı3, ss.157-162

KELLİHER, Clare and ANDERSON, Deirdre (2008). For Better or for Worse? An Analysis of How Flexible Working Practices Influence Employees' Perceptions of Job Quality. International Journal of Human Resource Management, 19(3), 419–431.Google Scholar

KELLİHER, Clare and ANDERSON, Deirdre. (2010). Doing More with Less? Flexible Working Practices and the Intensification of Work. Human Relations, 63, 83-106. DOI: 10.1177/0018726709349199 Google Scholar Link

KÖSTEKLİ, Şeyma (2009). Küresel Kriz ve Türk Sanayi İçin Esneklik Güvence Dengesi Açılımı Dünya Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul

MESS YAYINI, (2002), Çalışma Sürelerinde Esneklik, İstanbul.

OECD,http://disiliskiler.kulturturizm.gov.tr/TR,22153/ekonomik-isbirligi-ve-kalkinma-orgutu-oecd.html

SEYYAR, Ali ve Cihan, ÖZ (2007). İnsan Kaynakları Terimleri Ansiklopedik Sözlük, İstanbul: Değişim Yayınları.

TBMM Kadın Fırsat Eşitliği Komisyonu (2013), Her Alandaki Kadın İstihdamının Artırılması ve Çözüm Önerileri Raporu, 39.

TEKİN, Hasan (2006). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, (13), 101-116.

YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık

YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin

Teşekkür

Gerçekleştirdiğimiz çalışmanın hazırlanma sürecinde değerli bilgilerini bizimle paylaşan Yrd. Doç. Dr. Hakan Bektaş'a, yardımlarından dolayı teşekkürlerimizi bir borç biliriz.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MESLEKİ KAYGILARININ İNCELENMESİ

Bilge Kağan ÖZBAY [1]
Osman Alihan ÖNCEL [2]

Öz

Küreselleşen dünyada makro ve mikro düzeydeki problemler ele alındığı zaman çağımızın en önemli sorunlarından birisinin işsizlik olduğu bilinmektedir. Yakın döneme ait istatistikler incelendiğinde, ülkemizdeki genç işsizlik oranının genel işsizlik oranının üzerinde seyrettiği gözlenmiştir. Literatür incelendiğinde her yıl işgücüne katılan eğitimli genç nüfus arasında yüksek seyreden işsizlik, üniversite öğrencilerinde son sınıf sendromu olarak da bilinen geleceğe yönelik meslek kaygısını da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmaya göre, Türkiye'deki üniversite öğrencilerinde ne oranda ve ne anlamda meslek kaygısının var olduğunu ve bu oluşan meslek kaygısının hangi faktörlere göre değiştiği araştırılmak istenmiştir.

Çalışmanın ana kütlesi, Türkiye'deki devlet ve vakıf üniversitelerinde öğrenim gören lisans diploma programlarının son sınıf öğrencileridir. Çalışmanın örnek kütlesi ise bu evrenden kolayda örnekleme yoluyla ulaşılmış 262 kişidir. İnternet temelli anket tekniği ile gerçekleştirilen bu çalışmaya, denekler gönüllülük esasına göre katılmıştır. Bu katılımcılara eğitimlerinden sonraki hayatlarında herhangi bir işsizlik kaygılarının var olup olmadığını analiz etmek üzere, demografik ve yargısal sorular anket yoluyla sorulmuştur. Araştırmanın sonunda ise, üniversite öğrencilerinin gelecekteki kariyer hayatlarına ilişkin herhangi bir işsizlik kaygısına girip girmedikleri, bu kaygının neden kaynaklandığı ve neye göre değiştiği, bu kaygının giderilebilmesi için ne yollara başvurulabileceğini en doğru şekilde test edilmesi planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İş Kaygısı, Üniversite Öğrencileri, İşsizlik

[1] İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü Lisans Öğrencisi E-posta: ozbaybilgekagan@gmail.com
[2] İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü Lisans Öğrencisi E-posta: alihanoncel@gmail.com

AN INVESTIGATION ON JOB CONCERNS OF UNIVERSITY STUDENTS

Abstract

One of the major issues of our time regarding macro and micro problems in globalizing world is unemployment. If near term is to be examined, it is determined that young-age unemployment to general unemployment ratio have risen. To the information from literature; ascending numbers of young and educated-qualified unemployment causes job concern among students, also known as senior syndrome. In this regard, this study aims to determine the type and amount of job concern among university students in Turkey, also find out the factors that affect that issue.

Senior students of state and private universities in Turkey have formed the statistical population. 262 samples are selected from this population via quota sampling. These samples were asked demographical and structural questions to analyze if they have any job concern. At the end of the study, such questions are planned to be answered: do students have any job concern in their career process, what are the causes of this concern, what can be done to overcome this problem.

Key words: Job Concern, University Students, Unemployment

GİRİŞ

Üniversite eğitimi, çeşitli sektörlerde iş görecek elemanları temel eğitimden geçirerek iş dünyasına hazırlamaktır. Üniversite dönemi olarak adlandırılan bu süre zarfı, öğrencilerin kariyerleriyle ilgili kararlar açısından en önemli dönemlerden biridir. Üniversiteden mezun olmaları ile birlikte gelecekleriyle ilgili alacakları kararlar; iş seçimi, gerçek hayattaki rolünü almasına yönelik planları, yapmış olduğu arkadaşlıklar, iş bulamama korkusu ve çeşitli sorumluluklar kişide kaygı yaratıcı etmenlerden bazıları olarak görülebilmektedir. Kaynağı belli olmayan korkular olarak ifade edilen kaygı; bireyin sosyal hayattaki ilişkilerini, etkinliklerini, öğrenimini, kısacası günlük yaşantısını etkileyen ve çoğu kez bireyde tedirginliğe neden olan bir duygudur. (Tektaş, 2014: 243-253)

Günümüzde gençlerin yaşadığı problemlerden birisi olarak karşımıza çıkan kaygı, tehdit edilen bir ortamda bireyin kendisini yetersiz görmesi, iç sıkıntısı, korku ya da kuruntulardan kaynaklanan huzursuzluk hali, hoş olmayan bir duygulanım durumu ve gelecek muhtemel tehlikelere karşı gösterilen tepki olarak tanımlanabilir. (Eroğlu:2000)

Ülkemizde üniversiteye giren öğrencilerin kaygıları sınav öncesinde başlamakta ve üniversiteli olmalarıyla kaygıları bitmemekte, öğrenim hayatı boyunca da birçok faktör kaygıları üzerinde etkili olmaktadır. Üniversite öğrenimi süresince öğrenimin görüldüğü şehirden, sosyo-ekonomik düzeye, üniversite ortamındaki ilişkilerden, barınma sorununa kadar birçok faktör öğrencilerin kaygıları üzerinde etkili olmaktadır. Ancak okul hayatının son yıllarında üniversite öğrencilerinde, en büyük kaygı kaynağı gelecek endişesi ve bununla bağlantılı olarak bir iş sahibi olma diğer bir ifadeyle "işsizlik kaygısı" baş göstermeye başlamaktadır. Özellikle gençler ve üniversite mezunları arasında işsizliğin yaygın olması bu kaygı düzeyinin daha da artmasına neden olabilmektedir. (Dursun ve Aytaç, 2009: 71-84.)

Ülkemizde üniversitede son sınıfta öğrenim gören öğrenciler arasında işsizlik kaygısının yaygınca görülmesinin sebeplerinden bir tanesi istihdam sorunudur. Üniversite sayılarının ülkemizde 2000'li yılların başından itibaren hızla artışı istihdam konusunda arz-talep dengesini yakalanamamasına sebep olmuş bundan ötürü üniversite mezunu olmak iş bulma konusunda geçerli bir statü olmaktan kalkmıştır. Aşağıda Tablo1.'de 2016 yılında 15-24 yaş grubu arasında eğitim düzeyine göre işsizlik oranları gösterilmiştir.

Tablo1. Eğitim durumuna göre 2016 yılına göre işsizlik oranları (15-24 yaş grubu) (%)

Okuma Yazma Bilmeyen	13.4
İlköğretim	15.8
Ortaokul veya Dengi Meslek Ortaokul	14.1
Genel Lise	22.8
Yüksek Öğretim	30.8

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo1.'de görüldüğü üzere üniversite mezunlarının işsizlik oranı en yüksek yüzdelik dilime sahiptir. Önceki dönemlerde üniversite mezunu olmak bir statü olarak gösterilirken günümüzde bu statü geçerliliği kaybetmiştir. Bunun sebebi olarak çok sayıda açılan üniversitelerden niteliksiz eleman yetiştirmesi gösterilebilir.

Bu çalışmada işsizlik kaygısı irdelenecektir. Gündelik yaşamımızın temel konularından biri olan işsizliğin ne gibi özelliklerden etkilediğini incelenmiştir. Bu çalışmanın hedef kitlesini üniversite son sınıf öğrencileri oluşturmuştur.

Bu çalışmada anket yoluyla veri toplanmış olup; potansiyel katılımcılar ise üniversitelerde öğrenim gören, lisans son sınıf öğrencileridir. Çalışmaya dahil olan öğrencilere uygulanan ankette önce demografik özellikleri daha sonra ise Kıcır'ın (2010) "Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinde İşsizlik Kaygısı: Psikolojik Etmenler Açısından Bir İnceleme" adlı yüksek lisans tezindeki yargısal sorular ile işsizlik kaygısı ile alakalı sorular sorulmuştur. Katılımcıların yanıtlarından hareketle yapılan analizlerin sonuçları çalışmanın ilerleyen bölümlerinde gösterilecektir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Takip eden bölümde literatür özeti, üçüncü bölümde ise bulgulara yer verilecektir. Çalışma, değerlendirme kısmının yer aldığı sonuç bölümü ile sona erecektir.

1. Literatür Özeti

Üniversite öğrencilerinin işsiz kalma kaygıları üzerine hem Türkiye'de hem de dünyada çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu bölümde bunlardan bazılarına yer verilmiştir.

Dursun-Karagün (2012), "Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi: Kocaeli Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Son Sınıf Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma" adlı çalışmalarında, öğrencilerin sosyo demografik özellikleri açısından görev merkezli kaygı, öğrenci merkezli kaygı ve ben merkezli kaygı yönünden; ekonomik durum, akademik başarı, mezun oldukları lise türü ve cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık bulunamazken; sadece ben merkezli kaygı puanlarının yaş açısından anlamlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Gizir (2005), "Ortadoğu Teknik Üniversitesi Son Sınıf Öğrencilerinin Problemleri Üzerine Bir Çalışma" adlı araştırmasında, erkeklerin en çok "iş bulamama" ve "maddi açıdan uygun bir iş bulamama" anlamında kaygı yaşarken; kız öğrencilerin en çok "mesleğe yönelik iş bulamama", "yeterli formasyona sahip olamama", "mezuniyet sonrası ne yapacağını bilememe" anlamında kaygı yaşadıkları sonucuna ulaşmıştır.

Ceyhun ve Ceyhun (2003) tarafından yapılan, lise ve üniversite öğrencilerinde intihar olasılığının değerlendirildiği çalışmada, üniversite öğrencilerinin intihar olasılığı ölçeği umutsuzluk alt ölçeğinden aldıkları puan, psikiyatrik yatan hastaların puanlarından daha yüksek seviyede bulunmuştur. Umutsuzluk alt ölçeği bireyin yaşama ilişkin genel tatminsizliğini ve gelecekten beklentisinin olumsuz olduğunu göstermektedir. Yazarlar bu sonuçları dikkate alarak, bu duruma yol açan etkenlerin belirlenmesi için ileri çalışmaların yapılmasını önermişlerdir.

Işık (1996), kaygıyı genel olarak tehdit edici bir durum karşısında birey tarafından hissedilen huzursuzluk, belirsizlik, korku, endişe, sıkıntı, kontrol kaybı ve kötü bir şey olacağı beklentisiyle hoş olmayan bir duygu durumu olarak tanımlamıştır.

Tunçsiper, Bicil ve Biçen (2012), "Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısına İlişkin Tutumları Üzerine Bir Uygulama" adlı çalışmalarında, "karamsarlık", "başarma arzusu", "iyimserlik" ve "çözüm arayışı" olmak üzere dört farklı faktör kullanarak üniversite öğrencilerindeki işsizlik kaygısını faktör analiziyle test etmişlerdir.

Fuller'e (1969) göre, öğretmen adaylarının mesleğe ilişkin kaygılarının belirli zamanlarda belirli noktalarda yoğunlaştığı ve üç alt bölümü olduğu belirtilmiştir. Bu kaygılara ilişkin üç alt bölüm: Ben merkezli, görev merkezli ve öğrenci merkezli kaygılar olmak üzere üç ana merkezde açıklamıştır.

Al-Qaisy (2011) çalışmalarında kaygı ile akademik başarı arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Bu bulgudan hareketle, öğrencilerin orta düzeyde bir kaygıya sahip olmalarının, akademik başarılarının yükselmesine katkı sağlayacağını ifade etmiştir.

Nascente (2001), öğrencilerde gelecek kaygısına neden olan durumların belirlenmesinde gözlem, anket, günlük tutma ve görüşme olmak üzere dört teknik önermektedir.

Holdaway (1978) yaptığı çalışmaların sonucunda mesleklere olan bakış açılarının, bireylerin içinde var olan meslek kaygısında önemli rol oynadığını savunmuştur.

2. Metodoloji ve Bulgular

Bu çalışmada, yükseköğretim kurumlarının lisans programları son sınıf öğrencilerinin geleceğe yönelik işsiz kalma kaygısı ölçülmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın ana kütlesi, Türkiye'deki devlet ve vakıf yükseköğretim kurumlarındaki lisans programlarına kayıtlı olan öğrenciler olarak belirlenmiştir. Bu kitleyi temsil etmek üzere; elektronik anket türlerinden biri olan internet tabanlı anket tekniği ile katılımcılardan veri toplanmıştır. Temmuz – Ağustos 2017 döneminde gerçekleştirilen anket çalışmasına 381 öğrenci gönüllülük esasına göre katılım göstermiştir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda; katılımcıların üniversite öğrenimlerinin son yılında olması istendiği için örnek kütle sayısı 262 olarak belirlenmiştir. Bu bölüm, anket tasarımı ve örneklem ile verilerin analizi ve elde edilen bulguların değerlendirilmesi aşamalarından oluşmaktadır.

2.1. Anket Tasarımı ve Örneklem

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısını doğru şekilde tespit etmek amacıyla demografik ve yargısal sorulardan oluşan bir soru formu kullanılmıştır. Bu amaçla çalışmada, eğitim görülen yükseköğretim kurumu, hanehalkı gelir düzeyi, iş deneyimi, ebeveynlerin eğitim düzeyleri, yaş gibi kaygı düzeyini etkileyecek temel etkenler demografik soruları meydana getirmiştir. Çalışmada

yararlanılan sorular ile pilot uygulama yapılmıştır. Yapılan pilot uygulama sonucunda katılımcıların anlamakta güçlük çektiği sorularda minör düzeltmeler yapılmıştır.

Soru formunda katılımcıların demografik özelliklerine ait soruların yanı sıra iş kaygısını ölçmeye yönelik yargısal sorulara da yer verilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Kıcır'ın "Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinde İşsizlik Kaygısı: Psikolojik Etmenler Açısından Bir İnceleme" adlı çalışmasında yer alan yargısal sorulardan yararlanılmıştır. Bu soruların yanıt düzeyleri ise en düşük (1) ve en yüksek (4) olmak üzere; dörtlü skalada sunulmuştur.

Bu çalışmada, şu anda üniversite son sınıf öğrencisi olanların hemen hemen hepsinde gözlemlenen işsizlik kaygısının ne derece değiştiğini ve nelere göre değiştiğini gözlemlemek amacıyla, Türkiye'deki devlet ve vakıf üniversitelerinin lisans programlarına kayıtlı 262 öğrenciden internet tabanlı anket tekniği ile veri toplanmıştır.

2.2 Katılımcılara İlişkin Genel Bilgiler

Bu çalışmada katılımcılara yöneltilen sorular, demografik ve yargısal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Demografik sorularda katılımcıya; yaş, cinsiyet, medeni durum, ağırlıklı not ortalaması, ebeveynlerin gelir ve eğitim düzeyi, iş deneyimi, kayıtlı olduğu üniversite gibi sorular sorulmuştur.

Anket çalışmasına katılım sağlayan öğrencileri tanımlamaya yönelik sorulan demografik sorulara verilen yanıtlar aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. Görüşülen Öğrencilerin Cinsiyet Eğilimi

	FREKANS	FREKANS (%)
ERKEK	106	40.5
KADIN	156	59.5
TOPLAM	262	100

Tablo 2'ye göre çalışma için ankete katılım gösteren öğrencilerin %59,5'i kadınlar oluşturmaktadır.

Tablo 3. Görüşülen Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Bölümlerin Puan Türü Eğilimi

	FREKANS	FREKANS (%)
DİL BÖLÜMLERİ	4	1.5
EŞİT AĞIRLIK BÖLÜMLERİ	161	61.5
FEN BÖLÜMLERİ	67	25.6
SÖZEL BÖLÜMLER	30	11.5
TOPLAM	262	100

Tablo 3'de çalışmaya katılan öğrencilerin ÖSYM tarafından belirlenen puan türü esas alınarak yapılan frekans analizi sonucu görülmektedir. Bu analize göre katılımcıların %61,5'i Eşit Ağırlık ve %25,6'sı Fen Bölümlerinde öğrenim görmektedirler.

Tablo 4. Görüşülen katılımcıların baba eğitim durumu

	FREKANS	FREKANS (%)
İLKOKUL	75	28.6
ORTAOKUL	42	16.0
LİSE	75	28.6
ÖNLİSANS	12	4.6
LİSANS	53	20.2
LİSANSÜSTÜ	5	1.9
TOPLAM	262	100

Tablo 5. Görüşülen katılımcıların anne eğitim durumu

	FREKANS	FREKANS (%)
İLKOKUL	104	39.7
ORTAOKUL	49	18.7
LİSE	66	25.2
ÖNLİSANS	11	4.2
LİSANS	27	10.3
LİSANS ÜSTÜ	5	1.9
TOPLAM	262	100

Tablo 4 ve Tablo 5'de görüşülen katılımcıların anne ve baba eğitim seviyeleri gösterilmiştir. Katılımcıların baba eğitim seviyesinin %28,6'sını lise, %20,2'sini lisans grubu oluşturmuştur. Anne eğitim seviyesinin ise %39,7'sini ilkokul, %25,2'sini lise grubu oluşturmuştur.

2.3 İşsizlik Kaygısına İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktör analizi (FA), birbiriyle ilişkili çok sayıda değişkeni bir araya getirerek az sayıda kavramsal olarak anlamlı yeni değişkenler (faktörler, boyutlar) bulmayı keşfetmeyi amaçlayan çok değişkenli bir istatistik olarak tanımlanabilir. (Büyüköztürk, 2002:472) Faktör analizi, çok değişkenli veri matrisinin yapısını incelemektedir. Bu amaç doğrultusunda gözlenen olayları ortaya çıkaran gizil yapıları açıklamak için gözlenen verilerden hareketle hesaplanan doğrusal ilişki katsayıları kullanılmaktadır. (Bektaş, 2017:21) Çalışmaya katılan son sınıf öğrencilerine mezun olduktan sonra bir yıl içerisinde iş bulamadıkları takdirde ne hissedecekleri ile ilgili 12 ifade yöneltilmiştir. Cevaplar doğrultusunda; son sınıf öğrencilerinin işsizlik kaygısının altında yatan gizli nedenleri ortaya çıkarmak adına gözlenen Faktör Analizi kullanılmıştır. Faktör Analizini elde edilen cevaplara uygulanabilirliğini gözlemlemek amacıyla ilgili testler yapılmıştır. Test sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 6. Faktör Analizi Uygulanabilirlik Test Sonuçları

KMO Örneklem Yeterlilik Testi	,814
Bartlett Küresellik Testi	749,984
Serbestlik Derecesi	66
Anlamlılık Değeri	,000

Faktör analizinin uygulanabilirliğine karar verilmesi sürecinde korelasyon matrisinin değerlendirilmesi amacıyla kullanılan kriterlerden biri ise Bartlett küresellik testidir ve bu test, korelasyon matrisinin istatistiksel olarak anlamlılığını sınamaktadır. Bartlett küresellik testinin temel hipotezi, "Korelasyon matrisi birim matristir." şeklinde olup H_0 olarak gösterilmiştir. Faktör analizinin uygulanabilmesi için temel hipotezin reddedilmesi gerekmektedir (Bektaş, 2017:55). Bartlett Küresellik Testinin sonuçları incelendiğinde anlamlılık düzeyi 0,000 çıkmıştır. Bu sonuca göre temel hipotez reddedilerek korelasyon matrisinin birim matris olmadığı sonucuna ulaşılmış ve Faktör Analizinin uygulanabileceği sonucuna varılmıştır. Faktör analizinin uygulanabilirliğine karar verilmesi sürecinde dikkate alınması gereken bir diğer ölçüt ise, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçütüdür. Bu ölçüt, korelasyon katsayılarının büyüklüğü ile kısmi korelasyon katsayılarının büyüklüğünü karşılaştırarak örneklem yeterliliği hususunda bilgi vermektedir (Bektaş, 2017:56). Elde edilen sonuçlara göre KMO örneklem yeterlilik testi sonucu 0,814 bulunmuştur. Bu sonuca göre örneklem yeterliliği literatüre göre çok iyi derecede olduğu gözlemlenmiştir.

Çalışmada kullanılan 12 yargısal soru için faktör analizi kullanmadan önce KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) Uygunluk Testi ve Bartlett Küresellik Testi yapılmıştır. Yapılan KMO testi sonucunda bulunan oran 0,814 çıkmasından dolayı örneklem yeterliliğinin çok iyi, Bartlett Küresellik Testi sonucunda anlamlılık değerinin 0,000 olmasından dolayı faktör analizinin uygulanabileceği ön görülmüştür.

Tablo 7. Faktör Analizi Özdeğerleri ve Açıklanan Varyans Tablosu

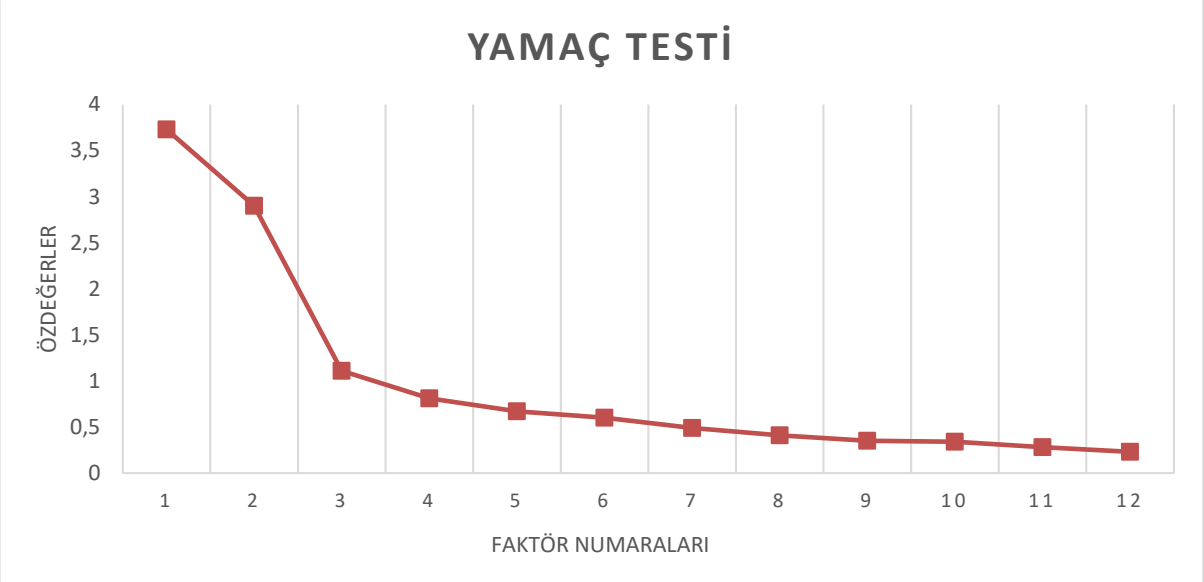
Özdeğerler (Eigen)	3,736	2,903	1,118
Açıklanan Varyans (%)	31,134	24,214	9,320
Açıklanan Toplam Varyans		64,668	

Faktör analizi öz değerleri ve açıklanan varyansların değerleri Tablo 7'de verilmiştir. Bu sonuçlara göre 12 ifadeden 3 faktör elde edilmiştir. Bu faktörler sırasıyla Karamsarlık, Başarma Arzusu ve İyimserliktir. Çalışmada Açıklanan Toplam Varyans %64,66'dır. Açıklanan Toplam Varyans değerinin %50'den büyük olması nedeniyle herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır.

Karamsarlık olarak açıklanan birinci faktör beş ifadeden oluşmakta ve toplam açıklanan varyansın %31,13'ünü açıklamakla beraber özdeğeri 3,736'dır. Başarma arzusu olarak adlandırılan ikinci faktör ise toplam açıklanan varyansın %24,21'ini açıklamakta ve özdeğeri 2,903'tür. Çalışmada kullanılan üçüncü faktör olan iyimserlik ise açıklanan toplam varyansın %9,32'sini oluşturmakta ve özdeğeri 1,118'dir.

Yapılan çalışmada uygun faktör sayısının belirlenmesi için Yamaç Testi uygulanmıştır. Yamaç testi, grafikte yamaç olarak ifade edebileceğimiz konumda bulunan yüksek özdeğerler ile giderek azalan öz değerler arasında oluşan eğrinin kırılma noktalarını araştırmaktadır. Bu eğri, dağın yamacından eteğine doğru olan dökütüye benzediğinden yamaç testi olarak adlandırılmıştır. (Bektaş, 2017:76) Yamaç testi ile uygun faktör sayısının belirlenmesi hususunda hatırlanacağı üzere öz değerlere ait grafik incelenmektedir. Söz konusu grafikte yer alan eğrinin hemen hemen yatay eğilimli düz bir çizgi şeklini almaya başladığı nokta, uygun faktör sayısını işaret etmektedir. (Bektaş, 2017:77) Aşağıda yamaç testine ilişkin sonuçlar verilmiştir:

Grafik 1. Yamaç Testi Grafiği

Grafik 1. incelendiğinde 12 faktörün türetildiği çalışmaya ait yamaç testi grafiğini görülmektedir. Grafiğe bakıldığı zaman ilk faktörden sonra yaşanan hızlı düşüş üçüncü faktörde yavaşladığı için çalışmaya uygun seçilecek faktör sayısının 3 olduğu anlaşılmıştır. Bu detaylar ile birlikte Faktör Analizi sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 8. Faktör Analizi Sonuçları

İFADE (Üniversiteyi Bitirdikten Sonra 1 yıl içerisinde iş bulamazsanız)	1	2	3
FAKTÖR 1: Karamsarlık			
Aileme, arkadaşlarıma karşı itibarımı yitireceğimi düşünürüm.	0,790		
Kendime olan güvenimin sarsılacağına inanırım.	0,842		
Gittikçe içime kapanmaya başlayacağımdan endişe ederim.	0,880		
İşsiz olduğumu başkalarına söylemenin zor geleceğini hissederim.	0,831		
Yaşamımı sürdürmek için yeterli bir gelirim olamayacağından endişe ederim.	0,764		
FAKTÖR 2: Başarma Arzusu			
Bu süreyi, moralimi hiç bozmadan iş sınavlarına hazırlanarak /iş aramaya devam ederek geçiririm.			0,729
Rakiplerimin önüne geçebilmek için bilgisayar/yabancı dil kursu gibi kurslara katılırım.			0,868
Ne olursa olsun iş bulacağıma dair inancımı koruyacağıma inanırım.			0,626
FAKTÖR 3: İyimserlik			
Bu süreyi, işe başladığımda yapamayacağım pek çok aktivite ile ilgilenerek geçiririm.		0,682	
İşsizliğin beni utandıracak bir durum olacağını sanmam.		0,743	
İş bulamama sebebinin benden değil, ülke koşullarından kaynaklandığına inanırım.		0,778	
Kendi işimi kurmak gibi alternatif çözümler aramayı (arayacağımı) düşünürüm.		0,554	

Tablo 9. Cronbach's Alpha Değerleri

FAKTÖR	**Cronbach's Alpha**
Faktör 1	0,903
Faktör 2	0,770
Faktör 3	0,710

Özdamar (2013) güvenirlik katsayısına ilişkin ölçüt değerleri aşağıda olduğu gibi ifade etmektedir.

- 0.00 <0.40 olduğu zaman ölçek güvenilir değildir.
- 0.41 <0.60 olduğu zaman ölçek düşük güvenirliktedir.
- 0.61 <0.80 olduğu zaman ölçek orta düzeyde güvenirliktedir.
- 0.81 <1.00 olduğu zaman ölçek yüksek güvenlidir.

Yapılan analizler sonucunda 12 madde ile son hali verilen ölçeğin alt boyutlarına ve tamamına ilişkin güvenilirlik analizleri Tablo 8'de verilmiştir. Tablo 8'da de görüldüğü gibi Faktör 1 için 0,903 Faktör 2 için 0,770 ve Faktör 3 için 0,710 olarak hesaplanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan bu çalışma, yakın bir gelecekte iş yaşamına adım atacak olan üniversite öğrencilerinin, artan genç ve eğitimli işsizlikle beraber mesleki kaygılarının ne oranda var olduğunu ve bu mesleki kaygının hangi etkenlere bağlı olarak değiştiğini gözlemlemek adına ortaya atılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle, son sınıf öğrencilerinin mesleki kaygılarını ölçmek adına "Açıklayıcı Faktör Analizi" kullanılmıştır.

Faktör analizi sonucunda işsizlik kaygısı ile ilgili üç faktör belirlenmiş ve belirlenen üç faktör şu şekilde sıralanmıştır: "Karamsarlık"," Başarma Arzusu" ve "İyimserlik"

"Karamsarlık" olarak nitelendirilen faktör, var olan mesleki kaygı ile ilgili en yüksek öz değere (3,736) ve en yüksek açıklanan varyansa (%31,13) sahiptir. Yani öğrenciler öğrenim gördükleri okuldan mezun olduktan bir yıl sonra iş bulamamaları halinde karamsarlık duygusu ağır basacak ve sorulan sorular neticesinde içine kapanma durumu söz konusu olacaktır. Araştırmanın işsizlik kaygısıyla ilgili ortaya çıkan ikincil faktörü de "başarma arzusu" dur. Bu faktörün açıklanan varyansı %21,21 olmakla beraber öz değeri de 2,906'dır. Buna göre öğrencilerin bir kısmı da mezun olduktan bir yıl sonra işsiz kalma durumunda, karamsarlığın aksine bir şeyleri başarma isteği içinde olacaklar, kurum, dil sınavları gibi sınavlara hazırlanma yoluna ağırlık vereceklerdir. Araştırmanın üçüncü faktörü olan "İyimserlik" faktörünün ise, %9,32'lik bir açıklanan varyansa ve 1,118'lik bir özdeğere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Buna göre öğrencilerin diğer bir bölümü de iş bulamasalar bile pozitif duygularını yitirmemekle beraber, iş bulamamalarını ülke koşullarının yetersizliğine bağladıkları ağır basmaktadır.

İleride yapılacak nitel çalışmalarla ve farklı veri toplama tekniklerinin kullanılmasıyla beraber örneklemlerin yurtdışındaki üniversitelerden de seçilmiş olması çalışmamızın desteklenebilirliği ve sürdürülebilirliğinde etkili olacaktır. Gözlemlenen raporlara göre, öğrencilerin büyük bir bölümünün işsizlik kaygısında olduğu ve bu kaygının karamsarlığa dönüştüğü gözlemlenmektedir. Bu karamsarlığın giderilmesi yönünde, üniversiteler ile Yükseköğretim Kurulu iş birliğinde okullarda ücretsiz danışmanlık hizmeti verilmesi ve öğretim üyelerinin, öğrencilerin bu kaygıları yenebilmeleri adına daha çok destek olmaları önerilmektedir.

KAYNAKÇA

BEKTAŞ, Hakan (2017) Açıklayıcı Faktör Analizi, Beta Basım Yayınları, İstanbul, 2017 ss. 21,55,56,61,77

BOZDAM, Arif. (2008), "Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener (2002) "FAKTÖR ANALİZİ: TEMEL KAVRAMLAR VE ÖLÇEK GELİŞTİRMEDE KULLANIMI" Kuram ve Uygulamada Eğitim Yöntemi, Sayı 32, ss. 432.

CEYHUN Ayşe Gülşen ve CEYHUN Birsen (2003), "Lise ve Üniversite Öğrencilerinde İntihar Olasılıklarının Değerlendirilmesi", Klinik Psikiyatri Dergisi, Sayı 6, ss. 217-224

DURSUN Sadık ve KARAGÜN Elif(2012), "Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi: Kocaeli Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Son Sınıf Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2012, 24: 93-112

DURSUN, Salih ve AYTAÇ, Serpil (2009). "Üniversite Öğrencileri Arasında İşsizlik Kaygısı" Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt XXVIII, Sayı 1, ss. 71-84.

EROĞLU Feyzullah, Davranış Bilimleri, Beta Basım Yayınları, İstanbul, 2000

FULLER Richard Buckminster (1969)," Concerns of Teacher: A Developmental Conceptualization", American Educational Research Journal, Cilt 6, Sayı 2, ss. 207-226

GİZİR Cem Ali (2005), "Ortadoğu Teknik Üniversitesi Son Sınıf Öğrencilerinin Problemleri Üzerine Bir Çalışma", Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, Aralık 2005, ss. 196-213

KICIR, Başak, (2010) "Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinde İşsizlik Kaygısı: Psikolojik Etmenler Açısından Bir İnceleme" Basılmamış Yüksek Lisans Tezi

ÖZDAMAR, Kasım (2013) Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi, Cilt 2, Nisan Kitapevi Yayınları, Eskişehir, 2013

NASCENTE, R. (2001), "Student Anxiety", English Teaching Professional 19:8-20

TEKTAŞ, Necla (2014) "Üniversite Mezunlarının Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi" Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Dr. Mehmet YILDIZ Özel Sayısı, ss. 243-253

TUNÇSİPER Bedriye, BİCİL İbrahim Murat ve BİÇER Ömer Faruk (2012), "Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin İşsizlik Kaygısına İlişkin Tutumları Üzerine Bir Uygulama", http://www.teacongress.org/papers2012/TUNCSIPER-BICIL-BICEN.pdf

Teşekkür

Gerçekleştirdiğimiz çalışmanın hazırlanma sürecinde değerli bilgilerini bizimle paylaşan; Yrd. Doç. Dr. Hakan Bektaş'a, yardımlarından dolayı teşekkürlerimizi bir borç biliriz.

MEVSİMLİK İŞÇİLERİN İSTİHDAMI ve MEVSİMLİK İŞÇİLERİN İŞSİZLİĞİYLE İLGİLİ ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Selin Sümeyra DEMİR [1]

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'de mevsimlik işçilik, mevsimlik işçi istihdamı ve mevsimlik işsizliğin nedenleri hakkında bilgi sağlamaktır. Bu çalışma kapsamında aynı zamanda, mevsimlik işçiliğin kanundaki yeri ve bu işçilerin sendikal örgütlenmelerine değinilecek olup Türkiye'de mevsimlik işçilik konusunda gelecekte ortaya çıkması muhtemel problemler ve çözüm önerileri üzerinde durulacaktır. Mevsimlik işçiliğin Türkiye'de ki öneminden, kanunlarda ki haklarına, çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlardan, sendikal örgütlenme faaliyetlerine yönelmeyi hedef almaktadır. Proje çalışması içerisinde yer alan çözüm önerileri ve genel değerlendirme kısmı ile okuyuculara ışık tutmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler; Mevsimlik İşçi, Tarım İşçisi, Mevsimlik İş Sözleşmesi, Mevsimlik İşsizlik, Ekonomik ve Sosyal Durum

[1] Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Lisans Öğrencisi, E-posta: demirselin445@gmail.com

EMPLOYMENT AND SOLUTION PROPOSALS FOR UNEMPLOYMENT OF SEASONAL WORKERS

Abstract

The main purpose of this study is to provide information on the causes of seasonal labor, seasonal employment and seasonal unemployment in Turkey. In the scope of this study, the place of the seasonal labor and the trade union organizations of these workers will be mentioned and the future problems and solutions for the seasonal labor in Turkey will be discussed. The topics such as the importance of seasonal labor in Turkey, the rights of seasonal workers in the law, problems they face in working life, union organizing activities the will be included in the content of the study. The project work aimed to give more information to the readers about the solutions and the general evaluation proposed in this section.

Key Words; Seasonal Worker, Agricultural Worker, Seasonal Labor Contract, Seasonal Unemployment, Economic and Social Situation

1. Mevsimlik İş ve Mevsimlik İşçiler

Bu bölümde öncelikle mevsimlik işin tanımı, mevsimlik işçinin açıklaması, mevsimlik işçilerin çalıştığı sektörlerin ne olduğunu üzerinde durulurken, içerisinde en çok ön planda olan tarım, orman ve turizm sektörleri aktarılmaya çalışılarak çalışmanın amacına ulaşılmasını sağlanmaktır.

1.1. Mevsimlik İş ve Mevsimlik işçi

Mevsimlik iş, çalışmanın sadece yılın belirli bir döneminde sürdürüldüğü veya tüm yıl boyunca çalışılmakla birlikte çalışmanın yılın belirli dönemlerinde yoğunlaştığı işyerlerinde yapılan iştir. (Bulut ve Öz, 2013: 96).

Türk hukukunda mevsimlik işler tek başına değil, kampanya işleri ile birlikte, "mevsim ve kampanya işleri" biçiminde kullanılmaktadır. Mevsimlik işler, yılın belli bir döneminde çalışılan veya belli bir dönemde faaliyeti artan işyerlerinde yapılan işlerdir. Kampanya işleri ise yılda ancak birkaç ay çalışılan işyerlerinde yapılan işlerdir. Özellikle, bir ürünün çabucak toplanmasının veya işlenmesinin zorunlu olduğu durumlarda kampanya işlerinden söz edilmektedir. Bu tür işlerde de faaliyetin satış veya üretim olanakları nedeniyle yılın belirli bir döneminde ortaya çıkması söz konusudur. Şeker endüstrisi, çay, pamuk toplama faaliyetleri veya yılbaşı için açılan fuarlarda hediyelik eşya stantları kampanya işlerine örnek olarak verilebilir. Bu bağlamda, mevsim ve kampanya işleri arasındaki fark; kural olarak, mevsimlik işlerin görüldüğü işyerlerinde tüm yıl boyunca faaliyette bulunma mümkünken, kampanya işlerinde bu dönem dışında söz konusu işlerde faaliyet göstermenin mümkün olmamasıdır. Çünkü kampanya işlerinin yoğun olarak görüldüğü tarım kesimindeki örneklerden de görüldüğü gibi, bu tür işler genelde, ürünlerin toplanmasını takiben bunların derhal işlenmesini gerektiren ve bu nedenle daha kısa sürede yapılıp bitirilmesi gereken işlerdir. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, her iki kavramın birbirinden sıkı çizgilerle ayrılması oldukça güçtür. Üstelik bu tür işlere bağlanan hukuki sonuçların aynı olduğu dikkate alındığında ayırımın fazla bir öneminin bulunmadığı da belirtilmelidir. (Bulut ve Öz, 2013: 97).

Mevsimlik işçi kavramı incelenecek olursa, şöyle ki, yılın yalnız bir döneminde faaliyet gösteren, diğer zamanlarda ise faaliyetini durduran işyerleri "mevsimlik işyeridir. Doğal olarak böyle bir yerde yapılan çalışma "mevsimlik iş"; bu işte çalışan işçi de "mevsimlik işçi" sayılır. Sözgelimi, bir dağda (Uludağ'da) sadece kış mevsiminde, yani Aralık-Nisan arasında açık olan işyeri mevsimlik işyeri; burada belirtilen zaman çerçevesinde çalışan işçi de mevsimlik işçi olarak ifade edilir. (Bulut ve Öz, 2013: 97).

1.2. Tarım Sektörü

Tarım işçisi konusunda ulusal mevzuatta açık bir tanım bulunmamaktadır. Bu konuda açık olmamakla birlikte Mülga 2925 sayılı kanunun 1. maddesinde yer alan ifadeden tarım işçisinin kim olduğunu kısmen de olsa belirlemek mümkün görünmektedir. Söz konusu maddede ki "tarım işlerinde hizmet akdiyle süreksiz olarak çalışanlar…" ifadesinden, tarım işlerinde hizmet akdine dayanarak süreksiz olarak çalışanların tarım işçisi sayıldığını kabul etmek gerekmektedir. Bu konuda yapılan en önemli tanım, yürürlükten kaldırılmış olan 1945 tarihli "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nda" yer almaktadır. Kanunun 2. maddesinin 2. fıkrasında " Tarım işçisinden maksat: Kendisinin veya ailesinin hiç arazisi olmayıp ta en az üç yıldan beri muayyen bir bölgede yerleşmiş ve bir ücret veya devşirilecek semere veya hasılatın bir hissesi mukabilinde devamlı olarak bedenen çalışanlardır". Bu konuda yapılan en geniş tanım, 141 sayılı "Kırsal İşçilerin Örgütlenmesi Konusunda Sözleşme" İLO sözleşmesinin 2. maddesinde yapılan tanımdır. Bu tanıma göre; "kırsal kesimde tarım, zanaat ve benzeri bir işte ücretli işçi olarak çalışanlar "kırsal kesim işçisi" sayılmıştır. Türkiye açısından bu kadar geniş kapsamlı bir tanımın uygulanıp uygulanmayacağını tartışmak gerekir. Fakat bu tanımın sadece tarım işinde ücretli çalışanları kapsaması dahi yeterli olacaktır. (Akbıyık ve Görücü, 2010; 191).

1.2.1 Tarımsal İşçilerin Sınıflandırılması

Tarımsal faaliyetlerin üretimden, hasadına kadar farklı aşamaları olduğu gibi, bu işi yapan işçiler arasında da farklı çalışma şekilleri vardır. Bu farklı çalışma şekilleri, tarım işçilerinin de ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutulmasını gerektirmektedir. Bu sınıflandırmalar:

- Çalışma sürelerine Göre: Sürekli Tarım İşçileri, Geçici Tarım işçileri,
- Yapılan İşin Niteliğine Göre: Uzman İşçi, Beden İşçisi,

- Cinsiyete Göre: Kadın, Erkek, (bu grup kendi içinde çocuk ve yaşlı olarak ayrıca sınıflandırılmaktadır)
- Alınan Ücrete Göre: Gündelikçi, Aylıkçı, Mevsimlikçi, Yıllıkçı,
    - Yaşadıkları Yere Göre: Yerli Tarım İşçisi (yöresel), Gezici Tarım İşçisi
    - İş Alma Şekillerine Göre: Götürü Tarım İşçileri, Yüzdeci Tarım İşçileri
- Uyruğuna Göre Tarım İşçileri: Yerli Tarım İşçileri, Yabancı Tarım işçileri şeklinde sınıflandırılmaktadır. (Akbıyık ve Görücü, 2010; 191).

1. 3. Orman Sektörü

Orman işçiliği genel itibariyle ele alındığında diğer sektörlere göre; özellikle daha ağır şartlarda çalışılması, iş yerinin sosyal ortamdan uzakta olması ve konaklama gerektirmesi, açık hava koşullarında çalışıldığı için hastalanma riskinin yüksek olması, ücretlerin düşük ve mevsimlik olması gibi nedenlerle farklılıklar gösterir. Ormancılık sektörü içerisindeki orman işçileri üretim, ağaçlandırma, bakım, fidanlık, orman yolu ve sanat yapıları yapım ve bakımı, orman koruma, erozyon kontrolü, yükleme, boşaltma istifleme gibi işlerde çalışmaktadır. Çünkü 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun ilgili maddeleri gereğince, söz konusu işlerin, yöredeki orman işçilerine yaptırılması bir zorunluluk olmuştur. Böylece orman işçiliği, göç yolu ile büyük şehirlere gitmeyen veya gidemeyen orman köylüleri için her zaman bir iş kapısı olarak görülmüştür. Bu nedenle, söz konusu olan işçilerin yaşadığı yörelerde, asgari yaşam düzeyinde geçimlerini sürdürebilmeleri ve yiyecek, giyecek, konut, sağlık, güvenlik ve eğitim gibi problemlerini çözebilmeleri için yeterli bir kazançlarının olması gereklidir. Çünkü her vatandaşın sağlık, güvenlik ve eğitim gibi kamu hizmetlerinin yapılabilmesi için hem kendine düşen payı ödemesi, hem de kendisi ve ailesinin yiyecek, giyecek ve konut gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için yeterli bir miktarda gelirinin olması gereklidir. (Acar ve Şentürk, 1999; 17).

1. 4. Turizm Sektörü

Turizm, hizmetler sektörü içinde yer alan ve diğer sektörlerde olamayacak kadar insanlarla iç içe ve insan odaklı bir sektördür. Bu nedenledir ki bir ülkede ki işsizlik sorunu için en önemli çözüm yollarından biri turizm olmuştur. Turizmde istihdamı, çalışacak yaşa gelen bireylerin devletin veya özel sektörün kontrolünde yerli veya yabancı turistlere hizmet ederek geçimlerini sağlamak amacıyla çalışmaları olarak tanımlayabiliriz. Turizm harcamalarının istihdam etkisi turizm talebinin yoğunluğuna bağlıdır. Diğer bir ifadeyle, ülkeye olan turistik talep ne kadar artıyor ise, o ülkeye doğrudan ve dolaylı istihdam etkisi o kadar yüksek olacaktır. Yani istihdam artışı, talep artışına paralellik gösterecektir. Turizm talep artışına karşı cevap verebilmek için, turizm yatırımlarının arttırılması gerekir. Turizm, hizmet sektörü olduğundan dolayı insan kaynaklarından yoğun bir şekilde yararlanmaktadır. Dünyanın en hızlı iş yaratıcılarından olan turizm sektörü, gençler, kadınlar ve göçmen işçiler için istihdam yaratmaktadır. Turizm ekonomisi hem doğrudan hem de dolaylı olarak, 230 milyondan fazla istihdam sağlayarak, küresel iş gücünün yaklaşık %8'ini temsil etmektedir. (Acar ve Şentürk, 1999; 17).

Turizm sektörü, emek - yoğun bir sektör niteliği taşıması ve insan unsuruna son derece bağımlı bir görüntü çizmesi bu sektörün istihdam yaratmada etkin bir rol oynayabileceği düşüncesini doğurmaktadır. Dolayısıyla bir ülkede turizm sektörünün gelişmesi, söz konusu ülke insanlarının bu sektörde istihdam edilebilmelerine imkân verebileceği gibi, işsizlik sorununun da kendiliğinden ortadan kalkmasında önemli rol oynayabilecektir. (Acar ve Şentürk, 1999; 20).

Turizm sektörü, 1950'li yıllardan sonra dünya ekonomisinde en hızlı gelişen sektörlerden birisidir. Günümüzde parasal ve kitlesel bir olay haline gelen turizmin yarattığı ekonomik ve politik etkiler, ülke ekonomilerinde ve özellikle uluslararası ekonomik ve politik ilişkilerde önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu durum uluslararası turizmden büyük pay alan gelişmiş ülkeler yanında gelişmekte olan ülkelerde de turizmin önemi artmaktadır. (Avcı ve Yanardağ, 2012: 41).

Turizmin; Yatırımların ve iş hacmini genişleten, gelir yaratan, döviz sağlayan, yeni istihdam alanları açan, bölgesel kalkınma sağlanması, sosyal ve kültürel hayatı etkileyen nitelik kazanması ülkelerin bu ekonomik olgu üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Unutmamak gerekir turizmin olumlu etkilerinin yanı sıra bir takım olumsuz etkileri de vardır. Bunlar ise kısaca şöyledir; Çevresel

bozulma, su kaynaklarının kirlenmesi, ekolojik dengenin bozulması, düzensiz kentleşme, gürültü kirliliği ve zararlı atıkların ortaya çıkmasıdır. (Avcı ve Yanardağ, 2012: 41).

Turizm sektörünün emek - yoğun bir sektör olması ve otomasyona diğer sektörlerden çok daha az imkân sağlaması bu sektörde insan gücüne olan ihtiyacı daha da artırmaktadır. Turizm sektöründe gelişmiş ülkeler incelendiğinde, o ülkeleri ilginç ve çekici yapan unsurların sadece maddi kaynakları, yatırımları, tarih ve tabiat zenginlikleri değil, onları değerlendiren insan ve organizasyon gücü olduğu görülmektedir. Buna göre bir ülkede turizm sektörünün geliştirilmesi açısından özellikle arz tarafındaki insan unsuru büyük önem taşımaktadır. Örneğin, otel işletmelerinde en üst düzeydeki yöneticiden, en alt kademedeki iş görenlere kadar gerekli niteliklere sahip olmayan bireyler söz konusu ise, otel yatırımı istenildiği kadar çağdaş ve kaliteli olsun, işletmenin gelişmesi ve verimli çalışması mümkün değildir. Bu durum yalnız otel işletmeleri için değil, turizm sektörü içerisinde doğrudan ya da dolaylı olarak yer alan bütün işletmeler için geçerlidir. Turizm sektörünün bu özelliği, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu sektörün geliştirilmesi ile yeni iş olanaklarının artırılmasında, dolayısıyla istihdam üzerinde önemli rol oynayacaktır. Örneğin, bir ülkede turizmin gelişmesi üst yapı yatırımlarının ve döviz gelirlerinin artışına yol açacak, bu durum da önemli ölçüde yeni istihdam olanaklarının açılmasına imkân sağlayacaktır. Turizm sektöründeki hizmetin üretilmesi sürecinde birincil değişken olarak beşeri sermaye karşımıza çıkmaktadır. Beşeri sermayenin niteliğinin yüksek olması hizmet kalitesini de beraberinde getirecektir. (Avcı ve Yanardağ, 2012: 43).

Sonuç olarak; turizm sektörünün emek-yoğun bir sektör olması ve otomasyona geçme olanaklarının oldukça sınırlı olması nedeniyle, bu sektörde emek gücüne olan ihtiyacın hiçbir zaman azalmayacak aksine günden güne artacaktır. Tüm bu nedenlerden dolayı, Türkiye ve dünya genelindeki diğer ülkelerde amaç, yani istihdam alanları yaratmaksa turizm yatırımlarına hız verilmelidir. Yatırımlar arttıkça çalışanların sayısı arttığı gibi, bölgeler arasındaki kalkınma düzeyi en aza inmiş olacaktır. Bunun sonucunda turizm sektörü, iş gücü açısından bölgeler arası gelişmişlik farklarını da azaltabilecektir. Turizm sektörünün emek - yoğun üretim tarzı ile çalışması, turistik mal ve hizmet üretiminde makineleşmeye ve otomasyona büyük ölçüde gitmenin imkânsızlığı, bu sektörün doğrudan istihdam etkisini artırmaktadır. Ayrıca, turizm sektörünün insan gücüne dayanmasından dolayı, bu sektörde istihdam yoğunluğu diğer sektörlere oranla daha yoğun olmaktadır. Turizmin bu şekilde istihdam yaratması yanında genç ve belirli bir konuda kalifiye olmamış nüfusun iş bulmasına olanak verir. Özellikle, öğrenci ve niteliksiz personelin bu alanda iş bulma şansı yüksektir. Ayrıca, turizm tarım kesiminde çalışan ve turizmle ilgili bir eğitime sahip olmayan nüfusun tarım sektörü dışında iş bulmasını sağlayarak tarım sezonu dışında veya bu alanda iş bulamayan yerleşik nüfusun başka yerlere göç etmesini önleyerek istihdamı düzenleyici bir rol oynamaktadır. (Avcı ve Yanardağ, 2012; 44).

2. Mevsimlik İşçilerin Türk Hukuk Siteminde Yeri

Bu bölümde mevsimlik işçilerin Türk hukuk sistemi içerisinde ki kanun kapsamında ki düzenlenen haklarına, aynı zamanda sendikal örgütlenme faaliyetlerine yer vererek, yıllık izin, kıdem tazminatı gibi yasal hakların mevsimlik işçileri kapsama alanlarına da değinerek, çalışmanın amacına ulaşılması sağlanmaktadır.

2.1. 4857 Sayılı İş Kanunu'nda Mevsimlik Tarım İşçileri

Mevsimlik işler konusunda 4857 sayılı İş Kanunu'nda derli toplu bir düzenleme bulunmamaktadır. Sadece bazı maddelerde ve ayrıca iş hukukuna ilişkin bazı kanunlarda mevsimlik işlere de değinilmiştir. (Bulut ve Öz, 2013: 99).

Genel olarak işverenin belli bir süre içinde belli sayıda işçinin iş sözleşmesini feshetmesi anlamına gelen ve 4857 İş Kanunu'nun 29. maddesinde düzenlenen toplu fesih ya da toplu işçi çıkarma ile ilgili olarak anılan maddede "mevsim ve kampanya işlerinde çalışan işçilerin işten çıkarılmaları hakkında, işten çıkarma bu işlerin niteliğine bağlı olarak yapılıyorsa, toplu işçi çıkarmaya ilişkin hükümler uygulanmaz" hükmüne yer verilmiştir. Ancak işçi çıkarımı işin niteliğinden kaynaklanmıyorsa, toplu işçi çıkarımı kuralları uygulanmalıdır. (Bulut ve Öz, 2013: 99).

Yine 4857 sayılı İş Kanunu'na göre işyerinde işe başladığı günden itibaren, deneme süresi de içinde olmak üzere, en az bir yıl çalışmış olan işçilere yıllık ücretli izin verilir. Niteliklerinden ötürü bir yıldan az süren mevsimlik veya kampanya işlerinde çalışanlara bu kanunun yıllık ücretli izinlere ilişkin hükümleri uygulanmaz. Yargıtay'a göre, mevsimlik işçi, 4857 sayılı İş Kanunu'nun yıllık

ücretli izin hükümlerine dayanarak, yıllık ücretli izin kullanma veya buna dayanarak ücret alacağı isteminde bulunamaz. Ancak Yargıtay'ın mevsim ve kampanya işlerinin belirlenmesi yoluna gitmeksizin, sırf çalışmaları her dönemde bir yıldan az sürdüğü için işçilerin yıllık ücretli izin isteklerinin kabul edilemeyeceği sonucuna varması literatürde eleştirilmektedir. Çünkü uygulamada mevzuattaki mevsimlik işin tanımına ve niteliklerine ilişkin boşluktan yararlanan bazı işverenlerin, çalıştırdıkları işçileri bir yıldan az sürelerle çalıştırıp, mevsimlik işte çalıştırdıkları iddiasıyla, yıllık ücretli izinden yararlandırmama yoluna gittikleri gözlenmektedir. Bu da işçilerin mağduriyetine yol açmaktadır. Buna bağlı olarak Yargıtay, istikrar kazandığını belirttiği kararlarında çalışmanın 11 ayın üzerine çıktığı hallerde mevsimlik iş ilişkisinin dışına çıkıldığının kabul edildiğini ve daha sonraki çalışmalar için yıllık izin hakkının doğduğu sonucuna varıldığını belirtmektedir. Oysa mevsimlik iş, niteliği itibariyle kendiliğinden bir süre sınırı taşımaktadır. Bu nedenle bir işin mevsimlik iş olup olmadığının tespitinde mevsimlik işin devam ettiği süre değil, niteliği belirleyici olmalıdır. (Bulut ve Öz, 2013: 99-100).

2.2. 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nda Mevsimlik İşçiler

2012 tarihli 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nda mevsimlik işçilerin sendikaya üye olamayacaklarına, sendika kuramayacaklarına ya da sendikal faaliyetlere katılamayacaklarına ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Nitekim Yargıtay da mevsimlik işçilerin işçi sendikasına üye olamayacaklarına dair yasada bir hüküm bulunmadığını, aksine mevsimlik işçilerin sendikaya üye olmalarının mümkün olduğunu savunmaktadır. Yine Yargıtay'a göre işçinin geçici olarak işsiz kalması sendika üyeliğini etkilemez. Bu itibarla, çoğunluk tespitinde hizmet akdi askıda kalan işçilerin de nazara alınması gerekir. İçtihatlar bu yoldadır. (Bulut ve Öz, 2013: 101).

6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun 35/3 maddesine göre "faaliyetleri bir yıldan az süren işlerde uygulanmak üzere toplu iş sözleşmelerinin süresi bir yıldan az olabilir. İşin bitmemesi halinde bu sözleşmeler bir yılın sonuna kadar uygulanır" hükmüne yer verilmektedir. İşçi sendikalarına üye olabilen mevsimlik gezici tarım işçileri, işyerlerinde toplu iş sözleşmesi yapıldığında toplu iş sözleşmelerinden yararlanabileceklerdir. Ayrıca, üye olmasalar bile toplu iş sözleşmesi yapan sendikalara, "dayanışma aidatı" ödeyerek toplu iş sözleşmesinden yararlanabileceklerdir. (Bulut ve Öz, 2013: 101).

Mevsimlik işçi, faaliyet gösterdiği işkolunda sendikaya üye olabilir; bunun önünde hiçbir yasal engel yoktur. Sadece, bu işçilerin bir hususa dikkat etmeleri gerekir. Çalışmaya ara verdiği ve sözleşmesinin askıda olduğu dönemde, başka bir iş kolunda çalışan mevsimlik işçinin, eski sendika üyeliği kendiliğinden sona erer. Böyle bir durumda, yeniden mevsimlik işte iş başı yapıldığında, eski sendikaya tekrar üye olmak gerekmektedir. (İşçi Dünyası, 2017).

Mevsimlik iş sözleşmelerinde, genel de işçinin çalışmadığı iki mevsim arasında geçen sürede iş sözleşmesi askıda bulunur. Sözleşmenin askı durumunda işçinin iş görme borcu, işverenin ise ücret ödeme olmayacaktır. Mevsimlik iş sözleşmelerinde, işçinin yapacağı işin ana konusu, işçinin sözleşme konusu işin mevsimlik bir süre için yapılacağı, mevsim sonu itibarıyla iş sözleşmesinin askıda kalacağı, yeni mevsim itibarıyla işçinin yeniden işe çağrılacağı bilgilerinin açık ve net biçimde hükme bağlanması gerekiyor. İşverenin yeni mevsim başlangıcında işyerinde çalışmaları başlatması durumunda eski mevsim döneminde çalışan işçilere işyerinde yeniden çalışılmaya başlandığının bildirilmesi gerekiyor. (Tezel, 2017).

2.3. 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanun' unda Mevsimlik İşçiler

5510 sayılı Kanunun 4 üncü maddesi birinci fıkrası (a) bendi hükmüne göre, hizmet akdi ile bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılanlar sigortalı sayılmıştır. Buna göre, mevsimlik işte çalışan işçilerle bunları çalıştıranlar arasındaki sözleşme, bir tarafın iş görmeyi diğer tarafın ise ücret ödemeyi üstlenmesinden oluştuğu için iş sözleşmesi olarak nitelenecek, sosyal güvenlik açısından ise çalışmanın devamı süresinde çalışan işçi 5510 sayılı Kanun m.4/I-a kapsamında sigortalı sayılacaktır. (Göktaş, 2015: 187).

Mevsime bağlı olarak yapılan mevsimlik işlerde, belirsiz süreli iş sözleşmesiyle çalışan işçi hizmet edimini, iş mevsiminde ifa etmekle yükümlüdür. Mevsimlik çalışmanın sona ermesi nedeniyle işyerinden ayrılan fakat iş sözleşmesi askıda kalan işçi, ertesi mevsim başına kadar işverene hizmet

etmek, işveren de işçiye ücret ödemek zorunda değildir. Burada işçi ve işverenin iş sözleşmesinden doğan temel borçları bir sonraki mevsim başına kadar askıya alınmaktadır. Mevsimlik işlerde çalışan işçilerin mevsim bitimi nedeniyle iş sözleşmelerinin askıya alınması halinde 5510 sayılı Kanunun yürürlük tarihi öncesinde var olan sorunlar 5510 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesi ile biraz daha artmış, ancak 5510 sayılı Kanunun 53 üncü maddesinde değişiklik yapan 6111 sayılı Kanun değişikliği ile geçerli sigortalılık sorunu giderilebilmiştir. (Göktaş, 2015: 187).

2.4. Mevsimlik İşçilerin İşsizlik Sigortasından Yararlanma Durumu

Hizmet sözleşmesinin askıda olması, "işçi ve işveren arasındaki hizmet ilişkisi son bulmaksızın, tarafların karşılıklı iş görme ve ücret ödeme borçlarını ifa etme yükümlülüklerinin geçici bir süre için ertelenmesi, diğer yükümlülüklerinin ise devam etmesi" anlamını taşır. Hizmet sözleşmesinin askıda kalması, onun son bulduğu anlamına gelmediğinden ve işçi askı devresi sonunda yeniden çalışmayı sürdüreceğinden, işsizlik sigortası edimlerinden yararlanma imkânı da, yoktur. Yeni mevsimde sözleşmedeki hükümler geçerli olacaktır. Hizmet sözleşmesinin askıda olmaması da gerekmektedir. Aksi halde, kişi işsiz sayılamayacağından, yasadan yararlanması mümkün olmayacaktır. 4447 sayılı yasada değinilmeyen mevsimlik iş veya ücretsiz izin durumlarında da, işçilerin hizmet akitleri askıda olduğundan,4447 sayılı yasa kapsamına girmeyeceklerdir. 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununda, mevsimlik çalışanların, çalışmadıkları dönemlerde bu sigorta kolundan yararlanmaları mümkün değildir. (İmrek, 2016).

2.5. Mevsimlik Çalışan İşçilerin Kıdem Tazminatı Hakkı

Mevsimlik işçiler yılın belirli dönemlerinde çalıştıkları için kıdem tazminatı hesaplamalarında çalıştıkları bu süreler veya çalışılmış gibi sayılan süreler hesaplamada önemlidir. Dolayısıyla askıda kalınmış süreler tam yıl hesabına dahil edilmez ve kıdem tazminatı hesabına konu yapılmaz. Kıdem tazminatı hesabında işçinin en son çalıştığı dönemde aldığı ücret, çalışılan gün sayısına bölünerek ödenecek günlük ücret bulunur. Bu ücret hesaplamasından sonra çalışılan veya çalışılmış kabul edilen sürelere günlük ücret hesaplamasında bulunan tutar uygulanarak ödenecek kıdem tazminatı bulunur. Mevsimlik işçilerin kıdem tazminatı hakkında yapılan bir yasal düzenleme bulunmamakta ve bu konuda Yargıtay tarafından alınmış kararlar dayanak gösterilerek uygulamada öne çıkmaktadır. İş sözleşmesinin belirli veya belirsiz süreli oluşu durumunda, iş akdinin sona erme zamanları, kıdem tazminatı hesabına esas süre, bu süreye uygulanacak günlük ücret hesaplaması gibi unsurlar bu kararlar doğrultusunda uygulama alanı bulmaktadır. (İmrek, 2016).

2.6. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sendikalaşma Hakkı

Tarım sektörü yüksek istihdam oranına rağmen, gerekli yasal düzenlemelerden yoksun bir sektördür. Bu durum, sektör çalışanlarının birçok sorunla yüz yüze kalmasına neden olmaktadır. Şüphesiz tarım çalışanlarının tek sorunları yasal düzenleme eksikliği değildir. Ücret, sosyal güvenlik, çalışma koşulları vb. birçok sorunla iç içe yaşamaya devam etmektedirler. Fakat bu kesimin içerisinde bir grup vardır ki, bu kesim Türk çalışma hayatının en sorunlu ve sahipsiz kesimini oluşturan mevsimlik tarım işçileridir. Tarım sezonunun açılmasıyla birlikte aileleriyle birlikte yollara düşen ve sezon bitimi tekrar evlerine dönen bu kesim her türlü yasal haktan mahrum şekilde çalışmaya devam etmektedir. Bu çalışmada ülke ekonomisinde üstlenmiş oldukları önemli role rağmen, sadece yaşadıkları trafik kazaları ile toplumsal gündeme gelen mevsimlik tarım işçilerinin karşı karşıya olduğu temel sorunlar ortaya konularak uygulanabilir çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır. (Görücü, 2010: 190).

Türkiye'de sendikal hareketlerin yasal çerçevede başlaması, 1947 yılında kabul edilen 5018 sayılı " İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun" ile gerçekleşmiştir. Tarım kesimine yönelik sendikalaşma izini, aynı dönemde yürürlükte olan 3008 sayılı yasa kapsamında olmamalarına rağmen, tanınmış bir hak olarak ortaya çıkmaktadır. (Görücü, 2010: 210).

3. Mevsimlik İşçilerin İşsizliğinin Beraberinde Getirdiği Sorunları

Mevsimlik tarım işçilerinin sorunları bu başlık altında ele alacak olursak sadece sayılanlarla sınırlı olmamakla birlikte ülkemizde bu alanda yapılmış çeşitli araştırmalarda öne çıkan ortak sorunlar da mevcuttur.

- Çalışmak için gidilecek yere ulaşım sorunu
- Yılın diğer kısımlarında iş bulma sorunu
- Kayıt dışı çalışma sorunu
- Barınma ve yaşam koşullarından kaynaklanan sorunlar
- Çevre şartlarıyla beraberinde gelen sağlık sorunları
- İş sağlığı ve güvenliği sorunları
- Mevsimlik işlilerin iş sözleşmesi sorunu
- Ücret sorunu
- Örgütlenme sorunu
- Kıdem tazminatı sorunu
- İşsizlik sigortasından yararlanamama sorunu
- Fazla çalışma süreleri
- Sosyal güvenlik sorunu
- Meydana gelecek iş kazaları sorunu
- Irk ve cinsiyet ayrımcılığı
- Eğitim sorunu
- Kamu kurumları ve yöre halkı ile iletişim sorunları
- Çocuk işçiliği sorunu

SONUÇ VE ÖNERİLER

Mevsimlik tarım işçilerinin sorunları da kendileri gibi, fazla farkında olunmayan sorunlardır. Sayıları, coğrafi hareket yönleri, süreleri ve yöntemleri konusunda çalışmalar bulunmakla birlikte, tüm sorunlarının belirlendiğini söylemek oldukça güçtür. Sorunları konusunda toplumsal duyarlılığın bulunmaması, sorunun çözümünü de güçleştirmektedir. Toplumsal baskının olmaması, sorunun siyasal ve yasal düzeyde ele alınmasını güçleştiren temel nedendir. Sorunun akademik düzeyde ele alınmasının yanı sıra, ülke düzeyinde geniş kapsamlı bir çalışmanın yapılarak gerçek durumun ortaya konulması gerekmektedir. Çalışmada ortaya konulan sorunların çözümüne yönelik öneriler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

-Tarım çalışanlarının sorunlarının ortadan kaldırılması mümkün olmamakla birlikte en aza indirgenmesinin ön koşulu, dağınık mevzuatta parça parça yer alan ve tek başına bir anlam ifade etmeyen düzenlemelerin doğrudan bu kesimin tüm sorunlarına çözüm arayan kapsamlı bir yasal düzenlemeye kavuşturulmasının sağlanmasıdır. Bu mevzuatın yapılmasında daha önceki yıllarda tasarı haline getirilen düzenlemeler, mevcut düzenlemelerin aksayan yönleri ve gelişmiş ülkelerdeki (ABD'nin 1978 tarihli Seasonal Farm LaborAct) gibi düzenlemeler, ülke koşullarına uyarlanarak yeni bir Tarım İş kanunu hazırlanarak yürürlüğe konmalıdır. Yasal düzenlemelerin koruması altına alınmayan hiçbir iyileştirme, uzun süreli olmayacağından öncelik bu alana verilmelidir. (Akbıyık ve Görücü, 2010: 214).

- Kapsamlı bir Tarım İş Yasası çıkarılana kadar, mevcut koşullar altında mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ilişkilerini düzenleyen "Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılarının Denetimi Hakkında Yönetmelik" sadece yasal zorunluluğun sonucunda yapılmış bir düzenleme olmaktan çıkarılarak çözüm üreten, denetleyen bir yönetmelik haline getirilmelidir. Yönetmelikle izin verilen ve çağdışı bir yaklaşım olan "Tarım Aracılığı" uygulamasına son verilmelidir. Bu uygulamanın yerine tarımda istihdam hizmetlerini uğraş edinen uzmanlar İŞKUR' da istihdam edilmeli, bunun yetersiz kaldığı yörelerde Özel istihdam bürolarına (sürekli denetlemek koşuluyla) faaliyette bulunma izni verilmeli ve teşvik edilmelidir.

- İş bulma sorununun giderilmesine yönelik olarak yapılması gereken bir diğer çalışma ise, tarım sektöründeki gelişmelere uygun olarak ihtiyaç duyulan alanlarda eğitilmek üzere niteliksiz işgücünün yetiştirilmesinin sağlanmasıdır. Mesleki standartların belirlenmesinin özellikle kış aylarında açılacak işgücü yetiştirme kursları ile yaygınlaştırılması, hem işverenlerin nitelikli işgücü ile

çalışmasını, hem de ürün yetiştirilmesi ve diğer aşamalarında verimliliği artırması açısından önemli katkılar sağlayacaktır. Bunu izleyen aşamada ise işverenlerin İŞKUR veya İŞKUR'ca izin verilen özel istihdam bürolarının izni olmadan işgücü istihdam etmelerini yasaklayan yasal düzenlemeler getirilerek, işgücü piyasasının daha şeffaf hale getirilmesi sağlanmalıdır.

Tarımsal faaliyetlerin yaygın olduğu dönemlerde kurum kanununda da yer aldığı gibi, geçici bürolar ve gezici denetim elemanları sağlanması yoluyla istihdam ve denetim faaliyetleri kontrol edileceğinden sorunlar büyük ölçüde giderilmiş olacaktır.

-Mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının çözümü için öncelikle büyük oranda belli olan coğrafi hareketliliğin yönünü ve büyüklüğünü belirlemek gerekmektedir. Bu bilgilerin sağlanması durumunda, işgücünün coğrafi hareketliliği bilindiğinden alınması gereken önlemlerin yerindeliği sağlanacağından kaynak israfına yol açılmayacaktır. Bu konuda çeşitli dönemlerde yapılan çalışmalar bu konuda yeterli bilgi içermektedir. (Akbıyık ve Görücü, 2010: 215).

- Mevsimlik tarım işçilerinin karşı karşıya kaldığı trafik kazalarının kaynağını oluşturan ulaşım sorunlarının çözümü hiç de zor görülmemektedir. Tarımsal işgücünün coğrafi hareketliliğinin ağırlıklı olarak Çukurova, Ege Bölgesi, İç Anadolu ve Karadeniz olduğu bilinmektedir. Bu bölgelere mevcut durumda demiryolu ulaşımının mümkün olması nedeniyle işgücü hareketliliğinin başladığı dönemlerde gerçekleştirilecek özel tren seferleri uygulaması (TCDD,2008) yaygınlaştırılarak karayolunda insan onuruna yakışmayan koşullarda seyahatin önüne geçilmesi mümkün olacaktır. (Akbıyık ve Görücü, 2010: 215).

- Çalışma bölgelerine ulaşan işgücünün karşılaştığı ilk sorun barınma sorunudur. Bu sorun, sağlık sorunları, çocukların eğitim ve psikolojik sorunları, sağlıksız beslenme, çevreyle olan olumsuz iletişim gibi, sorunların kaynağını oluşturmaktadır. Bu sorunun giderilmesi için, mevsimlik işçilerin yoğun olarak çalıştığı bölgelerdeki kamu arazileri üzerinde merkezi ve yerel yönetimlerin ortaklaşa oluşturacakları geçici barınma merkezleri oluşturulmalıdır. İşçilerin, işyerlerine bu merkezlerden işverenlerin sağlayacağı araçlarla götürülüp, akşamları tekrar buralara getirilmelerinin sağlanması durumunda, temizlik, eğitim, çocukların bakımı, sağlıklı içme suyu, sağlık hizmetlerinin götürülmesi gibi, olumsuzluklar büyük oranda giderilmiş olacaktır. (Akbıyık ve Görücü, 2010: 216).

- Tarım sektöründe bütün gelişmelere rağmen, yeterli olmayan örgütlenme sorununun giderilmesinde en büyük iş yine devlete düşmektedir. Kamu personeline yönelik sendikalaşma hareketini desteklemek amacıyla sendika aidatlarının devlet tarafından karşılanması uygulaması, bu alanda da benzer şekilde gerçekleştirilebilir. Yalnız bu sendikal aidat yardımının istismarının önlenmesi amacıyla sendika üyeliğinin sıkı takip edilmesi gerektiği de açıktır. Yapılacak olan yardımlar karşılığında sendikaların bu kesime yönelik bilinçlendirme, hukuki yardım, meslek kursları vb. konularda yardım etmesi sağlanabilir.

Mevsimlik tarım işçilerinin mevcut 5510 sayılı Sosyal Güvenlik Kanunu çerçevesinde emekli olmaları daha önce tabi olduğu 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanununda olduğu gibi emekli olmaları çok zordur. Bu nedenle tarım işçilerinin bağımsız ya da tarım elçisine bağlı şekilde çalışmaları yerine özel istihdam bürolarına bağlı işgücü olarak (İş Kanunun 7. maddesinde belirtilen koşullarda) çalışmalarının sağlanması bu sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır. Bu yöntemle sigorta primlerine işveren işçi ve devlet katkısı sağlanarak sosyal sigorta uygulamasına işlerlik kazandırılabilir. (Akbıyık ve Görücü, 2010: 217).

KAYNAKÇA

Ali Tezel (2017). http://www.alitezel.com/index.php?sid=yazi&id=7395, (04.05.2017).

Enver Bulut, Cihan Selek Öz (2013), **‘‘Mevsimlik Tarım İşçilerinin Türk Hukuk Sistemi İçerisindeki Yeri’’ , Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Dünyası Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 1, s. 96.

Halil İmrek (2016), (https://ozgurlukdunyasi.org/arsiv/311-sayi-135/1079-tarim-iscilerinin-calisma-kosullari-ve-orgutlenme-sorunlari-1-, (Şubat, 2016).

İbrahim Görücü (2010), **“Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Sorunları Ve Çözüm Önerileri”, Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,** Cilt: 3, Sayı: 5, s.190.

İşçi Dünyası (2017). https://iscidunyasi.com/mevsimlik-isci-sendikaya-uye-olabilir-mi/, (04. 05. 2017).

M. Özgür Yanardağ, Mehmet Avcı (2012), **‘‘Turizm Sektöründe İstihdam Sorunları: Marmaris, Fethiye, Bodrum İlçeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme’’, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi,** Cilt: 3, Sayı: 2, s. 41.

Murat Göktaş (2015), **“Mevsimlik İşlerde Çalışan İşçilerin Sosyal Güvenliği”, İş ve Hayat Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 2, s. 187.

Necmettin Şentürk, Hafız Hulusi Acar (1999), **‘‘Artvin Yöresindeki Orman İşlerinde İşçi Sağlığı Üzerine Bir Araştırma’’, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi,** Cilt: 49, Sayı: 1, s. 27.

Nihat Akbıyık, İbrahim Görücü (2010), **‘‘Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Sorunları Ve Çözüm Önerileri’’, Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,** Cilt: 3, Sayı: 5, s. 191.

ETKİN PİYASALAR HİPOTEZİ'NİN GEÇERLİLİĞİNİN YAPISAL KIRILMALI BİRİM KÖK TESTLERİ İLE SINANMASI: G7 ÜLKELERİ, RUSYA VE TÜRKİYE ÜZERİNE BİR ÖRNEK

Seca TOKER[1]

Öz

Zayıf etkin piyasalar hipotezi (EPH) finansal varlıkların gelecek fiyatlarının, geçmiş dönem fiyatları ile öngörülemediği durumlarda geçerlidir ve bu piyasalarda aşırı kar elde edilemez.

Bu çalışmanın amacı G7 ülkeleri, Rusya ve Türkiye finansal piyasaları için zayıf EPH'nin geçerliliğini sınamaktır. Veri setleri 2005-2017 yılları arasındaki günlük fiyat endekslerinden oluşmaktadır. Finansal piyasaları temsil eden fiyat endekslerinin logaritmaları alınmıştır.

Çalışmada geleneksel birim kök testlerinden Augmented Dickey Fuller (ADF), Philips Perron (PP), yapısal kırılmalı birim kök testlerinden Zivot Andrews (ZA) ve Lee-Strazicich (LM) kullanılarak zayıf EPH test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre ADF ve PP testinde bütün ülkelere ait fiyat endeksleri için zayıf EPH'nin geçerliliği kabul edilmiştir. ZA testi sonuçlarına göre ABD dışındaki bütün ülkelerde bir yapısal kırılma ile zayıf EPH geçerli iken, ABD için zayıf EPH'nin geçerli olmadığı bulgularına rastlanılmıştır. İki yapısal kırılmalı LM testinde bütün ülkeler iki yapısal kırılma ile birim köklüdür ve zayıf EPH geçerli olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara dayanarak öne sürülebilir ki piyasalar rassal yürüyüş sürecini desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Birim Kök Testi, Etkin Piyasalar Hipotezi, Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

[1] Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Yöneylem Araştırmaları, 1. Sınıf
E-posta: seca_toker@hotmail.com

TESTING THE VALIDITY OF THE EFFICIENT MARKET HYPOTHESIS WITH STRUCTURAL BREAKDOWN UNIT ROOT TESTS: AN EMPIRICAL STUDY ON THE G7 COUNTRIES, RUSSIA AND TURKEY

Abstract

Weak form of efficient market hypothesis (EMH) is valid for the situations that future prices of financial assets cannot be estimated via their previous prices in the market and for such markets gaining abnormal profit is not possible.

In this study, we aim to examine the validity of weak form of EMH for the group of seven (G7) countries, Russia and Turkey. Dataset consists of daily data of price indices from the years 2005-2017. We take the logarithm of price indices that represent financial markets.

Augmented Dickey Fuller (ADF) and Philips Perron (PP) unit root tests and Zivot Andrews (ZA) Lee-Strazicich (LM) unit root tests with two structural breaks are used to test weak form of EMH. According to the results, it is observed that weak form of EMH is valid for all countries' price indices on ADF and PP tests. According to ZA test results, all countries except US weak EMH is valid with one structural break but for the US it is not. For LM test with two structural breaks, all countries can be modeled via unit root with two structural breaks and validity of weak EMH is shown. Depending on these results, it can be asserted that markets support random walking process.

Key Words: Unit Root Test, Efficient Market Hypothesis, Unit Root Test with Structural Break

GİRİŞ

Etkin Piyasalar Hipotezi (EPH), 1970 yılında Fama tarafından öne sürülmüştür. Hipoteze göre finansal varlık fiyatlarının herhangi bir model veya analiz metodu tarafından tahmin edilemeyeceği savunulmuştur. Buna göre fiyatlar rassal yürüyüş süreci izlemektedir ve bu sebeple piyasada şansın yardımı olmadan aşırı kar elde etmek mümkün değildir.

Bu çalışmanın iki amacı vardır. İlk amacı G7 ülkeleri, Rusya ve Türkiye'nin piyasalarını temsil eden endekslerde zayıf EPH'nin sınanması, ikinci amacı ise yapısal kırılmayı dikkate almayan ve yapısal kırılmayı dikkate alan birim kök testleri arasında sonuç karşılaştırması yapmaktır. Zayıf EPH'nin testi için literatürde farklı metodlar kullanılmışsa da son zamanlarda oldukça popüler olan yapısal kırılmayı dikkate alan ve yapısal kırılmayı dikkate almayan birim kök testleri bu çalışmada kullanılacaktır.

Hipoteze göre menkul kıymet fiyatları ile bilgi arasında bir ilişki bulunmakta ve menkul kıymet fiyatları her zaman açıklanan yeni bilgilere göre oluşmaktadır. Piyasalar fiyatların yansıttığı bilgiye göre sınıflandırılmaktadır. (Fama, 1970; 383)

Finansal piyasaya gelen bilginin niteliğine göre zayıf, yarı-güçlü ve güçlü etkin piyasalar olmak üzere üç grupta incelenmiştir. Zayıf etkin piyasalarda, menkul kıymetlerin geçmiş fiyatlarındaki tüm bilgi menkul kıymetlerin cari fiyatlarına tam olarak yansır. Ancak sadece bu bilgi ile geçmiş dönem verilerinden hareketle gelecek dönem menkul kıymet fiyatları tahmin edilemez. Rassal yürüyüş hipotezi ve zayıf EPH bu noktada birbirleri ile sıkı ilişki içerisindedir. Rassal yürüyüş hipotezine göre finansal bir piyasada menkul kıymet fiyatları geçmiş dönem bilgilerinden bağımsız rassal (tesadüfi) olarak ortaya çıkmaktadır. EPH, rassal yürüyüş teorisinin geliştirilmiş hali olarak nitelendirilebilir.

Finansal zaman serilerinin birçoğu hisse senedi fiyatları, finansal varlık getirileri, döviz kurları vb. rassal yürüyüş sürecine örnek teşkil etmektedir ve bu değişkenler belli bir yönü olmayan hareketler sergileyebilmektedir. Rassal yürüyüş süreci durağan olmayan sürecin diğer bir ifadeyle birim kök sürecinin önemli bir örneğini teşkil etmektedir. (Gujarati, 2012;744) Bu sebeple zayıf EPH'ni test ederken neden birim kök testinin kullanıldığını bu şekilde açıklayabiliriz.

Finansal fiyat serilerine ilişkin stokastik süreç, Markov sürecine uygunluk göstermektedir. Zayıf EPH bağlamında hisse senedi piyasalarının genellikle Markov sürecine uygunluk gösterdiği varsayılmaktadır. (Hamilton, 1998;678-684) Markov süreci geçmiş dönem değerleri ve cari dönem değerleri arasındaki ilişki olmadığı varsayımına dayanır.

Menkul kıymet fiyatlarının, zayıf formda belirtilen bilgilerin yanı sıra herkesçe bilinen güncel bilgileri de yansıttığı piyasa formuna yarı-kuvvetli etkinlik formu denmektedir. Cari fiyatların bu bilgileri tamamen içerdiği piyasalar ise yarı-kuvvetli formda etkin olarak nitelendirilir. Bir diğer ifade ile eğer bir piyasada kamuya açık tüm bilgiler kullanılarak oluşturulan yatırım kararları ile normalden yüksek getiriler elde etmek imkansız ise o piyasa yarı-kuvvetli etkin piyasadır. (Sharpe vd, 1999;93)

Güçlü formda etkin piyasada ise, az sayıda yatırımcının sahip olduğu bilgilerin de fiyatlara yansıdığı kabul edilmektedir. Bu nedenle, özel bilgilerden de faydalanarak fiyatlarda meydana gelebilecek değişimleri tahmin etmek mümkün değildir. Geçmiş dönem fiyat verileri ile kamuya açıklanan tüm bilgilerin yanı sıra yatırımcıların sahip olduğu özel bilgiler ile piyasa ortalamasının üzerinde getiri elde etmek mümkün değilse, bu piyasanın güçlü formda etkin olduğu kabul edilmektedir. (Fama, 1970: 383)

Dünya'nın en iyi ekonomilerini bir araya getirme fikri, 1973 petrol krizi ve ekonomik durgunluğun baş gösterdiği zamanlarda ortaya çıkmıştır. 1998 yılında Rusya'nın katılımıyla G8 ülkeleri olarak anılmaya başlamış ancak siyasi sebeplerden dolayı 2014 yılında Rusya'nın üyeliği askıya alınmıştır. 2016 yılında zirve G7 olarak toplanmasına rağmen Rusya'yı da çalışmamıza katmak amacıyla dahil ettik. Rusya'da dahil olmak üzere bu sekiz ülke dünya ekonomisinin %65'ini temsil etmektedir.

Bu çalışma beş bölümden oluşacaktır. İlk bölümde EPH ile ilgili bilgi verilecek ve alakalı olması açısından Rassal yürüyüş hipotezi ve Markov sürecine kısaca yer verilecektir. İkinci bölümde konuyla ilgili yazın taramasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ülkeleri temsil etmesi açısından hangi endekslerin seçildiği, tarih aralıkları ve gözlem sayılarına yer verilmiştir. Takip eden alt bölümde kısaca kullanılacak birim kök testleri hakkında bilgi verilecektir. Dördüncü bölümde birim kök testlerine ait analiz bulgularına yer verilecek ve beşinci bölümde sonuca ulaşılacaktır.

1. Literatür

TUNA ve ÖZTÜRK (2016), Borsa İstanbul genel fiyat düzeyini temsilen BIST 100 Endeksi ile alt sektör endeksleri olan BIST Sınai, BIST Mali ve BIST Hizmetler Endekslerini çalışmalarında kullanmışlardır. İncelenen dönem ise Ocak 2003-Eylül 2015 tarihleri arasındaki aylık veri setidir. Piyasa etkinliğini test etmek adına geleneksel birim kök testlerinden Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi, Lumsdaine-Papell (LP) birim kök testi ve Carrion-I Silvestre (CS) birim kök testleri kullanılmıştır. CS ve DF birim kök testi sonuçlarına göre bütün sektörlerde zayıf EPH geçerli iken, LP birim kök testine göre sadece BİST Sınai Endeksi durağandır ve zayıf EPH bu sektörde geçerli değildir.

ALTUNÖZ (2016), çalışmasında Borsa İstanbul Banka Endeksi ve Borsa İstanbul'da işlem gören 8 bankayı analize dâhil edilmiştir. ADF ve Philips-Perron (PP) birim kök testleri kullanılmıştır. Her iki test sonucuna göre Türkiye'de bankacılık piyasasında rassal yürüyüş hipotez geçerlidir ve piyasalar zayıf etkinlik özelliği göstermektedir.

DEMİRELİ vd. (2010), çalışmada S&P 500 endeksinin 02.01.1991–19.01.2010 döneminde, haftalık kapanış fiyatları üzerinden etkinlik düzeyi incelenmiştir. Çalışma kapsamında ADF ve PP birim kök testleri, korelogram ve ARMA süreçleri ile endekse ait getiri serileri incelenmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre S&P 500 endeksi haftalık getiri serisinin rassal yürüyüş hipotezine uymaktadır ve piyasa zayıf formda etkin bulunmuştur.

NARAYAN (2008), G7 ülkeleri için Ocak 1975 ve Nisan 2003 tarihleri arasında aylık verilerle çalışmıştır. Endekslerin tümünde yapılan tek kırılmalı LM testi sonuçlarına göre birim kökün varlığı kabul edilmiştir. Zayıf EPH bu endeksler için geçerlidir. G8 ülkelerinden farklı olarak Rusya bu çalışmadaki ülkeler arasında yer almamaktadır.

NARAYAN ve SMYTH (2006), çalışmasında OECD ülkeleri için Ocak 1986 ve Mayıs 2003 tarihleri arasında aylık verileri kullanmışlardır. Kullanılan metodlar GDF, PP, Zivot-Andrews ve Lumsdaine-Papell (LP) birim kök testleridir. Çalışmanın sonucuna göre OECD ülkeleri için zayıf EPH reddedilememiştir. Bunların dışında Avustralya için iki kırılmalı LP testinde zayıf EPH geçerli olamamıştır.

ATAN vd. (2009), bu çalışma 3 Ocak 2003 – 30 Aralık 2005 dönemi için 15 dakikalık ve seanslık veri setleri kullanılarak İMKB'nin zayıf EPH'ne uygunluğu sınanmıştır. Çalışmada ADF ve KPSS birim kök testleri ikinci olarak Shimotsu ve Philips (2005) tarafından geliştirilen ELW kesirli bütünleşme tahmin edicisi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre IMKB'de zayıf EPH geçerlidir.

ZEREN vd. (2013), BIST 100 endeksinin zayıf EPH'ne uygunluğunu araştırmak için 01.11.1987-30.11.2012 tarihleri arasındaki veri setini kullanmışlardır. Lanne vd. (2002) ile Saikkonen ve Lutkepohl (2002) tarafından geliştirilen yapısal kırılmalı birim kök testleri kullanılarak BIST 100'de zayıf EPH'nin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

COŞKUN vd. (2016) çalışmasında BİST 100 Endeksi'nin 1993-2015 dönemini kapsayan aylık kapanış değerleri kullanılmıştır. Hisse senedi piyasasının zayıf formda etkin olup olmadığı analiz edilirken NP (2010) ve LS (2003) birim kök testlerinde elde edilen bulgular dikkate alınmıştır. NP (2010) testi sonuçlarına göre BİST 100 Endeksi incelenen dönemde rassal yürüyüş özelliği göstermemektedir.

HEPSAĞ ve AKÇALI (2015), çalışmada E-7 ve G-7 ülkeleri için piyasa etkinliği Sollis (2009) tarafından geliştirilen asimetrik doğrusal olmayan birim kök testi ile araştırılmıştır. Kullanılan veri seri G--7 ülkeleri için gözlem dönemi olarak 1970:1--2015:5 dönemini ve E--7 ülkelerinden Brezilya, Endonezya, Meksika ve Türkiye için 1988:1--2015:5, Çin ve Hindistan için 1993:1--2015:5 ve Rusya için ise 1994:1--2015:5 dönemini kapsamaktadır. Özetle G-7 ülkelerinde etkin olmayan piyasa sayısının, E-7 ülkelerinde etkin olmayan piyasa sayısından daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2. Veri Seti ve Metodoloji

2.1. Veri Seti

Tablo 1: Veri Setleri

lke	Endeks	Gözlem Aralığı	Gözlem Sayısı
ABD	S&P 500	8.12.2005 -9.08.2017	2989
Rusya	RTSI	11.01.2005 – 9.08.2017	3147
İngiltere	FTSE 100	4.01.2005 – 9.08-2017	3183
Türkiye	BİST 100	3.01.2005 – 9.08.2017	3175
Almanya	DAX	3.01.2005 – 9.08.2017	3212
Fransa	CAC 40	3.01.2005 – 9.08.2017	3228
İtalya	FTSE MIB	3.01.2005 – 9.08.2017	3230
Japonya	Nikkei 225	4.01.2005 – 9.08.2017	3107
Kanada	S&P/TSX	4.01.2005 – 9.08.2017	3164

Kaynakça: www.investing.com

G7 ülkeleri, Rusya ve Türkiye de dahil olmak üzere dokuz ülkeye ait piyasa endeksi verileri www.investing.com adresinden elde edilmiştir. Analiz yapılmadan önce fiyat endekslerinin logaritmaları alınmış, yani logaritmik fiyat endeksleri üzerinden analiz yapılmıştır.

2.2. Metodoloji

2.2.1. Genelleştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Dickey-Fuller (1981) testi uygulanırken, hata terimi ε_t'nin otokorelayonsuz olduğu ve y_t zaman serisinin AR(1) modeline uygunluk gösterdiği varsayılmıştır. Ancak zaman serileri AR(1) dışında, farklı mertebeden otoregresif süreçlere de uygunluk gösterebilir. Gerçekte AR(p) sürecini izleyen y_t zaman serisi, AR(1) model ile ifade edilirse, hata terimleri otokorelasyonlu olacaktır. Otokorelasyonlu hata terimleri ise, ε_t'nin saf hata terimi olduğu varsayımı altında kullanılan Dickey-Fuller dağımlarını geçersiz kılar. (Richard ve Robert, 2003;42-46)

Tablo 2: DF ve ADF Birim Kök Testine Ait Denklemler Tablosu

Dickey-Fuller Testi (DF)	Genelleştirilmiş Dickey-Fuller Testi (ADF)
Ar(1)	AR(q)
$\Delta y_t = \delta y_{t-1} + \varepsilon_t$	$\Delta y_t = \delta y_{t-1} + \sum_{i=2}^{p} \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t$
$\Delta y_t = \beta_1 + \delta y_{t-1} + \varepsilon_t$	$\Delta y_t = \beta_1 + \delta y_{t-1} + \sum_{i=2}^{p} \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t$
$\Delta y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta y_{t-1} + \varepsilon_t$	$\Delta y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta y_{t-1} + \sum_{i=2}^{p} \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t$

Hata terimlerindeki otokorelasyonu gidermek için DF testinde kullanılan denklemlerin sağ tarafına bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri eklenmiştir. Her iki test içinde kullanılan denklemler Tablo 2'de görülmektedir.

Çalışmamızda, uygulanacak gecikme uzunluğunun belirlenmesinde literatürde yaygın olarak kullanılan Schwert tarafından geliştirilen $p_{\max} = \left[12. \left(\frac{T}{100} \right)^{1/4} \right]$ formülü kullanılacaktır. (Schwert, 1989)

Sınanacak hipotezler aşağıdaki gibi kurulacaktır. (Gujarati, 2012;756)

Sıfır önsavı: $H_0: \delta = 0$ (yani birim kök vardır ya da zaman serisi durağan değildir yahut olasılık eğilimlidir.)

Karşı önsav: $H_1: \delta < 0$ (yani zaman serisi durağandır, belki kesin bir eğilim dolayındadır.)

Alternatif hipotez '<' olduğu için $\delta > 0$ olma durumu dışlanır. Bu katsayının anlamlılık sınaması için tau test istatistiği kullanılır ve $\tau = \hat{\theta} \Big/ SE(\widehat{\theta})$ şekilde hesaplanır.

Hesaplanan bu değer genellikle negatif değer almaktadır. Karşılaştırma ölçütü olarak Dickey-Fuller ya da Mac-Kinnon kritik değerleri kullanılarak karar verilir.

2.2.2. Philips-Perron (PP) Birim Kök Testi

ADF testi birim kök testleri içinde ne yaygın kullanılanı olmasına karşın testin içerdiği eksikliklerden bir tanesi hata terimleri arasındaki otokorelasyonu düzeltme yöntemidir. Buna bir eleştiri olarak Philips ve Perron (1988), Philips-Perron birim kök testini geliştirmiştir. Bu test otokorelasyonu düzeltme yöntemi olarak parametrik olmayan istatistiksel yöntemleri kullanır. DF testi ile aynı denklemleri kullandığından burada denklemlere tekrar yer verilmeyecektir.

Philips ve Perron makalelerinde daha çok finansal zaman serilerinde popüler olan birim kök testlerini geliştirmişlerdir. Bu test hatalarda meydana gelen serisel korelasyon ve değişen varyans sorunu ile baş etme konusunda ADF ile farklılaşmaktadır. ADF denkleminde otokorelasyonu engellemek amacıyla gecikmeli değerlerin eklenmesi yerine yazarlar DF denklemini tahmin ederek t istatistiklerini yeniden düzenlemişlerdir.(Uğurlu, 2009;12)

2.2.3. Zivot-Andrews (ZA) Birim Kök Testi

Dünyada yaşanan politika değişiklikleri, krizler veya dış faktörler vb. ülkelerin iktisadi zaman serilerinde kırılmalara yol açabilmektedir. Bu sebeple serideki yapısal kırılmalarda birim kök sürecine dahil edilerek yapısal kırılmalı birim kök testlerinin gelişmesi sağlanmıştır.

ZA birim kök testi kendinden önceki Perron testine getirilen eleştiriler neticesinde öne sürülmüştür. Perron testinde yapısal kırılmanın dışsal –araştırmacının kendisi tarafından belirlenen- olarak belirlenmesi durumu ZA birim kök testinde yerini içsel –programın kendisi tarafından belirlenen- olarak belirlenmeye bırakmıştır. ZA testi içsel olarak bir yapısal kırılmanın varlığına izin vermektedir.

Zivot-Andrews (ZA) yönteminin uygulanması ADF birim kök testinin spesifikasyonuna dayanmaktadır. ZA testinde aşağıdaki regresyon denklemleri mümkün olan her kırılma için tahmin edilmekte ve tahmin edilen parametreler için t istatistiği hesaplanmaktadır. ZA testi için tahmin edilen modeller aşağıdaki gibidir.

Model A- Sabitte (ortalamada) kırılma

$$\Delta y_t = \mu + \alpha y_{t-1} + \beta t + \theta_1 DU_t(\lambda) + \sum_{i=1}^{k} d_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Model B- Eğimde Kırılma

$$\Delta y_t = \mu + \alpha y_{t-1} + \beta t + \gamma_1 DT_t(\lambda) + \sum_{i=1}^{k} d_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Model C- Hem sabitte hem eğimde kırılma

$$\Delta y_t = \mu + \alpha y_{t-1} + \beta t + \theta_1 DU_t(\lambda) + \gamma_1 DT_t(\lambda) + \sum_{i=1}^{k} d_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Denklemin sağ tarafındaki Δy_{t-i} terimi, hata teriminin otokorelasyonsuz olmasını sağlamak amacıyla modele dahil edilmektedir. TB kırılma noktası olup, $\lambda = TB/T$ ve $\lambda \in [0.15, 0.85]$'dir. Kırpma değeri [0.15, 0.85] alınmaktadır. (Yavuz, 2015;312)

ZA testinde sınanacak hipotezler aşağıdaki şekildedir.

H_0: Seri birim köklü (Yapısal kırılma olmadan seri birim köklü)

H_1: Seri içsel olarak belirlenen bir yapısal kırılma ile durağandır.

ZA testinin zayıflığı temel hipotez kapsamı altında yapısal kırılmanın varlığına izin vermiyor olmasıdır.

ZA birim kök testinin uygulanmasında öncelikle Model C tahmin edilir, DU ve DT gölge değişkenlerine ait parametrelerin anlamlılığına göre uygun model seçilir. DU ve DT gölge değişkenlerinin her ikisi de istatistiksel açıdan anlamlı ise Model C, sadece DU anlamlı ise Model A ve nihayet sadece DT anlamlı ise Model B'nin tahmini uygundur. Bu üç modelden hangisinin daha üstün olduğu konusunda fikir birliği yoktur ancak uygulamada genellikle Model A ve Model C kullanılmaktadır. Diğer birim kök testlerinde olduğu gibi, bu test de gecikme uzunluğuna duyarlıdır. (Yavuz, 2006: 166-167)

2.2.4. LM Birim Kök Testi

İktisadi zaman serilerinde bir veya birden fazla yapısal kırılmanın olabileceği düşüncesi Lee-Strazicich testinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. LM testinde içsel olarak belirlenen bir veya iki yapısal kırılmanın varlığına izin verilir.

Geleneksel birim kök testleri serilerde yapısal kırılma olması durumunda doğru olmayan sonuçlar vermektedir. Aynı şekilde seride iki yapısal kırılma olması durumunda, bir yapısal kırılma uygulanan testler de doğru olmayan sonuçlar vermektedir. Bu sebeple iki yapısal kırılmalı LM birim kök testi kullanılacaktır.

ZA ve LM testlerini birbirinden ayıran en önemli noktalardan biri LM testinin temel hipotez kapsamında yapısal kırılmanın varlığına izin vermesidir. ZA testinde eğer seri durağan olmayan bir yapıdaysa sanki yapısal kırılma da yokmuş gibi bir algı oluşturuyor ya da seri durağan yapıdaysa bir yapısal kırılma olduğu için durağan yapıdaymış gibi anlaşılıyor. Ancak bu eksiklik ZA testine gelen eleştirilerle birlikte LM birim kök testinde düzeltilmiştir. Her iki hipotezde de yapısal kırılmanın varlığına izin verilir.

LM testi için sınanacak hipotezler aşağıdaki şekilde olacaktır.

H_0: Seri yapısal kırılma ile birim köklüdür.

H_1: Seri yapısal kırılma ile durağandır.

Lee-Strazicich (2003), LM birim kök test istatistiğini elde etmek için aşağıdaki regresyonu kullanmıştır. (Lee ve Strazicich, 2003;1082)

$$\Delta y_t = \delta \Delta Z_t + \emptyset \tilde{S}_{t-1} + \sum \gamma_i \Delta \tilde{S}_{t-i} + u_t$$

$H_0: \emptyset = 0$ birim kök temel hipotezi test edilir. İki kırılmanın yerini içsel olarak belirlemek için, minimum LM birim kök testi, aşağıdaki gibi bir arama süreci kullanılır:

$$LM_t = inf_\lambda \widetilde{\tau(\lambda)}$$

Test istatistiğinin minimum olduğu noktada kırılma tarihleri belirlenir. Bu çalışmada hem düzeyde hem eğimde kırılmaya izin veren Model CC tercih edilecektir. Sen (2003) yaptığı çalışmada hem düzeyde hem eğimde iki yapısal kırılmaya izin veren modelin diğer modellere göre daha üstün olduğunu öne sürmüştür.

3. İstatistiksel Bulgular

G7 ülkeleri, Rusya ve Türkiye olmak üzere dokuz adet ülkenin piyasalarını temsil eden endekslere ait verilerle analiz yapılmıştır. Tablo 1'de verilerin gözlem uzunlukları ve gözlem aralıkları hakkında bilgi verilmiştir. Verilerin düzey değerlerine ait tanımlayıcı istatistikler de aşağıdaki tabloda verilmiştir.

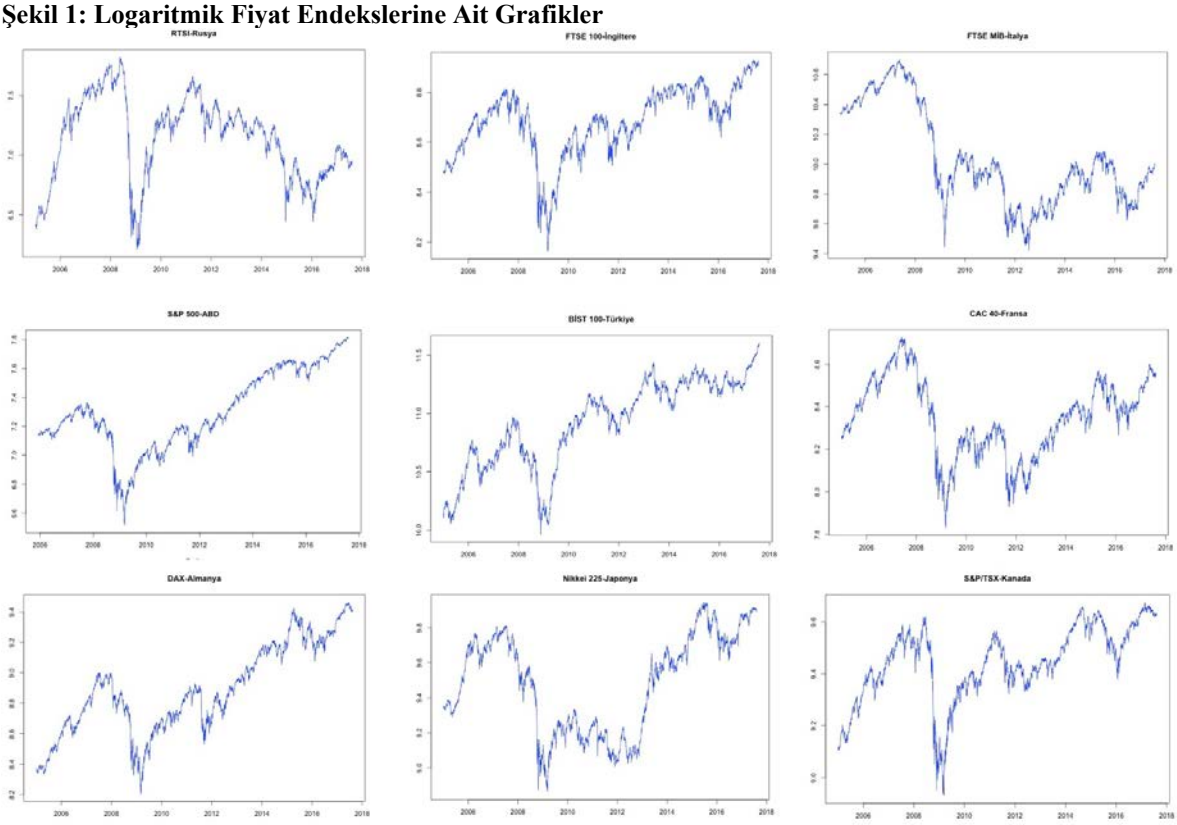
Tablo 3: Endekslerin Düzey Değerlerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı İstatistikler	**BİST 100**	**S&P 500**	**FTSE 100**	**FTSE MİB**	**S&P/TSX**	**CAC 40**	**DAX**	**RTSI**	**Nikkei 225**
Ortalama	59044.6	1547.09	5948.16	24216.32	12741.57	4290.2	7548.11	11334.66	13925.1
Medyan	59693.4	1422.50	5971.01	21074.18	12761.95	4277.6	7027.49	11362.1	14080
Maks.	109781	2477.5	7547.6	44364.0	15922.3	6168.1	12888.9	22487.9	20868
Min.	21228.2	676.0	3512.1	12362.5	7566.9	2519.29	3666.4	4098.20	7054.98
Çarpıklık	-0.039	-.366	-0.469	0.863	-0.464	0.1928	0.5373	0.2584	0.011
Basıklık	2.016	2.121	3.04	2.403	2.794	2.411	2.299	2.3596	1.751
Jarque-Bera (JB)	1128.91 (0.000)	1662.88 (0.000)	1117.31 (0.000)	4149.57 (0.000)	1119.33 (0.000)	6126.60 (0.000)	2120.25 (0.000)	8128.80 (0.000)	21234 (0.00)

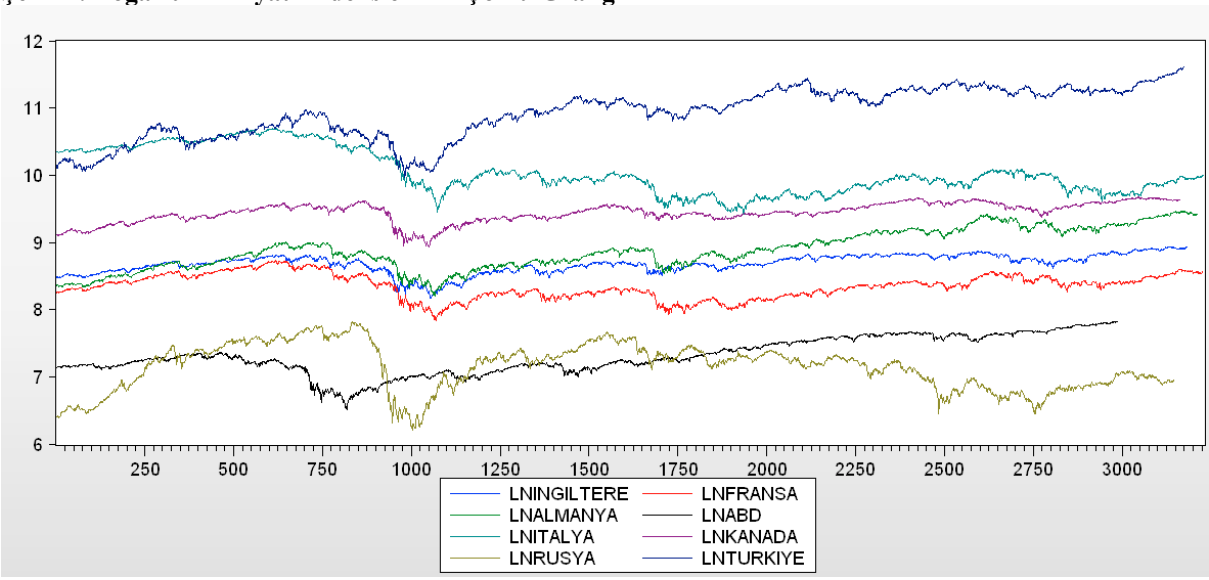
Tablo 3'deki sonuçlara baktığımızda JB test istatistiğinin bütün endeksler için yüksek olduğunu görüyoruz. Olasılık değerlerinin 0.000 olması bize endekslerin normal dağılıma uygunluk göstermediğini ifade eder. İngiltere borsasına ait FTSE 100 endeksinin dışındaki tüm endekslerde basıklık değeri 3'ten küçüktür. Dolayısıyla bu seriler basık serilerdir. Çarpıklık değeri negatif olan Türkiye, İngiltere ve Kanada'ya ait seriler sola çarpık, diğer seriler sağa çarpıktır. Ayrıca son zamanlarda tartışılan BİST 100 endeksinin, 100 bini geçmiş olduğunu serinin maksimum değerinden anlıyoruz.

Bütün fiyat endekslerinin doğal logaritması alınmış değerlerine ait grafikler aşağıdaki şekildedir. Analize bu verilerle devam edilecektir. ABD, Türkiye ve Almanya'ya ait endeks değerleri grafiklerinde açıkça artan trend eğilimi gösterdiklerini söyleyebiliriz. Birim kök testlerinde kullanacağımız model spesifikasyonunu belirlerken grafikler ön bilgi sağlamamızda yardımcı olur.

Şekil 1: Logaritmik Fiyat Endekslerine Ait Grafikler

Şekil 2: Logaritmik Fiyat Endekslerinin Çoklu Grafiği

Çalışmada seçtiğimiz ülkelere ait finansal piyasalar, bulundukları zaman dilimi itibari ile eş zamanlı işlem görmemektedir. Dolayısıyla hemen hemen aynı zaman diliminde işlem gören piyasaların birbirleriyle etkileşim içinde olduklarını söylemek mümkündür. Aynı zaman diliminde olmasa dahi meydana gelen önemli bir gelişmenin dünya piyasalarına etkisi muhakkak yansımaktadır. Şekil 2'de çalışmada kullandığımız dokuz ülkenin grafikleri çoklu olarak çizilmiştir. Sadece grafiklerden yola çıkarak, ABD hariç diğer ülkelere ait piyasalarda benzer zamanlarda düşüşler ve yükselişler olduğu yorumu yapabiliriz. ABD ise diğer ülkelerin piyasalarından bağımsız kendi içerisinde farklı zamanlarda düşüş ve yükselişler yaşamış, genel olarak kendi içerisinde farklı eğilim göstermiştir.

Bütün ülkeler için grafiklerin seyri incelendiğinde geleneksel birim kök testleri dışında yapısal kırılmanın varlığına izin veren testlerinde uygulanması gerektiğine karar verilmiştir.

Tablo 4: Endekslere Ait ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Endeksler	ADF (Düzeyde) Sabit	Sabit - Trend	ADF (1. Farkta) Sabit	Sabit - Trend
Türkiye	-1.4704 (0.5487)	-2.6703 (0.2575)	-54.6282 (0.0001)*	-54.6203 (0.0000)*
ABD	-0.3207 (0.9195)	-1.6856 (0.7577)	-44.0680 (0.0000)*	-44.0799 (0.0000)*
İngiltere	-2.3059 (0.1702)	-2.8885 (0.1663)	-42.90482 (0.0000)*	-42.8983 (0.0000)*
İtalya	-1.5487 (0.5088)	-1.7132 (0.7455)	-58.2450 (0.0001)*	-58.2405 (0.0000)*
Kanada	-2.5744 (0.0984)	-2.8288 (0.1357)	-27.5727 (0.0000)*	-27.5731 (0.0000)*
Fransa	-2.1178 (0.2377)	-2.1069 (0.5412)	-58.9171 (0.0001)*	-58.9090 (0.0000)*
Almanya	-1.3315 (0.6169)	-2.4387 (0.3592)	-56.3139 (0.0001)*	-56.3051 (0.0000)*
Rusya	-2.5188 (0.1110)	-2.8769 (0.1702)	-50.5304 (0.0001)*	-50.5481 (0.0000)*
Japonya	-1.2246 (0.6660)	-1.4674 (0.8405)	-58.3470 (0.0001)*	-58.3430 (0.0000)*

Not: * işareti %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Parantez içerisindeki değerler testlere ait olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Tablo 4'de G7 ülkeleri, Rusya ve Türkiye'ye ait endekslere yapılmış birim kök testi sonuçları görülmektedir. Elde edilen sonuçlara göre bütün endeksler için düzey değerlerinde durağan olmadığı ancak ilk farkları alındıklarında durağan olduklarını söyleyebiliriz. Buradan hareketler borsa endeks serilerinin birim köklü olduğu sonucuna varılır. ADF testine göre G7 ülkeleri, Rusya ve Türkiye borsa endeksleri zayıf etkin piyasalar hipotezine uygundur. Endekslerin geçmiş değerlerinden hareketle, geleceğe yönelik tahmin yapılamamaktadır. Bu sebeple piyasa ortalamasının üstünde getiri elde edilemez. Aynı zamanda rassal yürüyüş hipotezine de uygunluk göstermektedir.

Tablo 5: Endekslere Ait PP Birim Kök Testi Sonuçları

Endeksler	PP (Düzeyde) Sabit	Sabit - Trend	PP (1. Farkta) Sabit	Sabit - Trend
Türkiye	-1.5059 (0.5307)	-2.7838 (0.2034)	-54.6291 (0.0001)*	-54.6211 (0.0000)*
ABD	-0.3143 (0.9204)	-1.6797 (0.7602)	-60.0990 (0.0001)*	-60.1349 (0.0000)*
İngiltere	-2.0416 (0.2690)	-2.6015 (0.2796)	-58.8362 (0.0001)*	-58.8264 (0.0000)*
İtalya	-1.4683 (0.5498)	-1.5611 (0.8081)	-58.3820 (0.0001)*	-58.8264 (0.0000)*
Kanada	-2.4138 (0.1374)	-2.7831 (0.2036)	-58.7597 (0.0001)*	-58.7551 (0.0000)*

Fransa	-1.8733 (0.3453)	-1.8599 (0.6749)	-59.3910 (0.0001)*	-59.3828 (0.0000)*
Almanya	-1.2546 (0.6526)	-2.3167 (0.4241)	-56.4355 (0.0001)*	-56.4260 (0.0000)*
Rusya	-2.4493 (0.1284)	-2.8110 (0.1932)	-50.3869 (0.0001)*	-50.4055 (0.0000)*
Japonya	-1.0913 (0.7214)	-1.3410 (0.8773)	-58.4745 (0.0001)*	-58.4880 (0.0000)*

Not: * işareti %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Parantez içerisindeki değerler testlere ait olasılık değerlerini ifade etmektedir.

PP testi sonuçları ile ADF testi sonuçlarının paralellik göstermesini bekleriz. Bu noktada Tablo 5'te elde edilen sonuçlar neticesinde endekslere ait değerlerinin temel hipotezi reddedemediğini ve serilerin birim kök özelliği gösterdiğini söyleyebiliriz. Serilerin ilk farkları alındığında endekslerin temel hipotezi reddederek %1 anlam düzeyinde durağan özellik gösterdiğini görmekteyiz. Bu durumda endeksler zayıf etkin piyasalar hipotezine uygunluk göstermektedir.

ZA testinde doğru model spesifikasyonunu belirlemek için izlenmesi gereken aşamalar vardır. Öncelikle Model C tahmin edilir. DU ve DT gölge değşikenlerine ait parametrelerin istatistiksel anlamlılığına göre model belirlenir. Her ikisi de anlamlıysa seçilmesi gereken Model C olacaktır. Sadece DT anlamlıysa Model B, DU anlamlıysa Model A seçilecektir. Bu testin uygulanmasında R programlama dilinde *"urca"* paketinden faydalanılmıştır.

Tablo 6: Endekslere Ait Zivot-Andrews Test Sonuçları

Endeksler	**Test İstatistiği**	**Seçilen Model**	**Kritik Değer**	**Potansiyel Kırılma Noktası**	**Kırılma Noktasına Denk Gelen Tarih**	**Birim Kök Süreci**
Türkiye	-3.4887	A	-4.8	1142	14.07.2009	I(1)
ABD	-4.87	A	-4.8	616	19.05.2008	I(0)
İngiltere	-4.5494	A	-4.8	852	19.05.2008	I(1)
İtalya	-3.9273	A	-4.8	869	16.05.2008	I(1)
Kanada	-4.9007	C	-5.08	872	16.08.2008	I(1)
Fransa	-4.6372	A	-4.8	863	19.05.2008	I(1)
Almanya	-4.7528	C	-5.08	860	19.05.2008	I(1)
Rusya	-3.6586	C	-5.08	836	21.05.2008	I(1)
Japonya	-3.8008	A	-4.8	850	18.06.2008	I(1)

Not: Kritik Değerler %5 anlamlılık düzeyini ifade eder.

Elde edilen ZA birim kök testi sonuçları Tablo 6'da görülmektedir. Her bi ülke için ayrı ayrı uygulanan testlerin sonucunda belirlenen potansiyel kırılma noktaları –potansiyel kırılmanın olduğu gözlemler- denk gelen tarihlerle eşleştirilmiştir. Yapısal kırılma tarihlerinin Türkiye hariç diğer ülkelerde birbirine yakın seçildiği görülmektedir. Kabaca bu yapısal kırılma noktalarının belirlenmesinde sebebinin 2008 krizinin önemli bir rol oynadığı söylenebilir. 2008 krizinin Türkiye'yi teğet geçtiği söylenemez ama krizin etkilerinin ülke ekonomisi üzerinde daha geç etkili olduğu söylenebilir.

ABD hariç tüm ülkelerde seriler birim kök özelliği göstermektedir. I(1) özelliği gösteren ülkelerde zayıf EPH geçerlidir. Serilerin geçmiş değerleri üzerinden gelecek değerleri ile ilgili tahmin yapılamaz ve piyasa ortalaması üzerinden kar elde edilemez. Fakat ABD'ye ait fiyat endeksinde H_0 temel hipotezi reddedilmiştir. Seri bir yapısal kırılmanın varlığında durağan özellik göstermektedir. ZA testinde ABD piyasasına ait endeks zayıf EPH'ne uygunluk göstermemektedir. ABD piyasaları zayıf etkin değildir. Rassal yürüyüş hipotezine uygunluk göstermemektedir. Böyle bir piyasa da

geçmiş verilerden gelecek değer verileri tahmin edilebilir ve piyasa da aşırı kar elde etme durumu söz konusu olabilir.

Tablo 7: Endekslere Ait İki Yapısal Kırılmalı LM Test Sonuçları

Endeksler	Modeller	Test İstatistikleri	Kırılma Gözlemleri	Kırılma Noktasına Denk Gelen Tarih	Kritik Değer
Türkiye	Model CC	-3.8655	911 – 1464	07.08.2008 – 22.10.2010 λ_1=0.28 λ_2=0.46	-5.59
ABD	Model CC	-4.4535	424 - 729	14.08.2007 – 27.10.2008 λ_1=0.14 λ_2=0.24	-5.59
İngiltere	Model CC	-4.1312	861 - 1190	02.06.2008 – 17.09.2009 λ_1=0.27 λ_2=0.37	-5.59
İtalya	Model CC	-3.6160	931 - 2256	12.08.2008 – 30.10.2013 λ_1=0.28 λ_2=0.69	-5.74
Kanada	Model CC	-4.2812	935- 1257	18.09.2008 – 04.01.2010 λ_1=0.29 λ_2=0.39	-5.59
Fransa	Model CC	-4.3907	563 - 967	13.03.2007 – 10.10.2008 λ_1=0.17 λ_2=0.29	-5.59
Almanya	Model CC	-4.8170	563 - 975	13.03.2007 – 27.10.2008 λ_1=0.17 λ_2=0.30	-5.59
Rusya	Model CC	-4.0273	909- 1552	02.09.2008 – 08.04.2011 λ_1=0.28 λ_2=0.49	-5.59
Japonya	Model CC	-3.9605	900-2025	28.08.2008 – 08.04.2013 λ_1=0.28 λ_2=0.65	-5.74

Not: Kritik değerler %5 anlamlılık düzeyine göre seçilmiştir.

Tablo 8: İki Yapısal Kırılmalı LM Testine Ait Kritik Değerler

λ_1	λ_2 0.4			0.6			0.8		
0.2	-6.16	-5.59	-5.27	-6.41	-5.74	-5.32	-6.33	-5.71	-5.33
0.4	-6.45	-5.67	-5.31	-6.42	-5.65	-5.32			
0.6	-6.32	-5.73	-5.32						

Not: λ_1, birinci yapısal kırılma tarihinin yüzdesel yerini, λ_2 ikinci yapısal kırılma tarihinin yüzdesel yerini ifade etmektedir. Bu değerler hesaplandıktan sonra tablo değerleri belirlenmektedir.

Lee Strazicich, LM birim kök testinde hem düzeyde hem eğimde iki kırılmaya izin veren Model CC kullanılmıştır. Tablo 7'de G7 ülkeleri, Rusya ve Türkiye için içsel olarak belirlenmiş iki yapısal kırılmalı LM birim kök testi sonuçları verilmiştir. Bu teste ait kritik değerler Lee Strazicich (2003) makalesinden alınmıştır ve Tablo 8'de gösterilmektedir.

Elde edilen sonuçlar neticesinde G7 ülkeleri, Türkiye ve Rusya'yı temsil eden piyasa endeksleri için temel hipotez reddedilememiştir. İçsel olarak belirlenen iki yapısal kırılma ile seriler birim köklüdür. Çalışmada kullandığımız bütün ülkelerde zayıf EPH geçerlidir. Geçmiş dönem verileri kullanarak piyasada öngörü yapmak mümkün değildir. Birim köklü çıkan bu serilerde serilere gelen şoklar kalıcıdır. Ortalamaya dönme eğilimi göstermezler. Dolayısıyla bu serilerle analiz yapılırken seriler yapısal kırılma tarihlerinden itibaren bölünmelidir. Parçalı fonksiyon yapısı tercih edilmelidir.

Her seride belirlenen kırılma noktalarından biri muhakkak 2008 yılına denk gelmiştir. Bunun sebebinin 2008 yılında yaşanan dünya krizinden kaynaklandığını, ülke piyasalarına etki ettiğini söylemek mümkündür.

SONUÇ

Bu çalışmada G7 ülkeleri, Rusya ve Türkiye kullanılarak zayıf EPH test edilmeye çalışılmıştır. Ülkelere ait finansal piyasaları temsil eden endekler kullanılmıştır. Türkiye için BİST 100, ABD için S&P, Rusya için RTSI (dolar bazlı işlem), Kanada için S&P/TSX, Japonya için Nikkei 225, İngiltere için FTSE 100, İtalya için FTSE MİB, Fransa için CAC 40 ve Almanya için DAX endeksleri olmak üzere günlük veri setleri kullanılmıştır. Serilerin logaritması alınmıştır. 2005 ve 2017 yılları arası baz alınmıştır. Geniş aralık içeren zaman serilerinde yapısal kırılma olabileceği de göz önüne alınarak yapısal kırılmalı birim kök testleri de uygulanmıştır. Geleneksel birim kök testlerinden ADF ve PP testi kullanılmıştır. ADF ve PP testi sonuçlarına göre temel hipotez reddedilememiş, logaritmik fiyat endeksi serilerinde zayıf EPH'nin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Olası bir yapısal kırılma durumunda geleneksel birim kök testlerinin eğilimli sonuç vermesinden dolayı serilerde yapısal kırılmayı dikkate alan ZA ve iki yapısal kırılmalı LM testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre ZA testinde ABD'e ait logaritmik endeks değerleri içsel olarak belilenen bir yapısal kırılmanın varlığı ile temel hipotezi reddederek durağan çıkmıştır. Sadece ZA testi sonucuna göre ABD için zayıf EPH'nin geçerli olmadığı görülmüştür. Diğer ülkelerin ZA testi sonuçlarına göre temel hipotez reddedilememiş ve bu ülkelerin piyasalarında zayıf EPH geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ZA birim kök testinde temel hipotez kapsamında yapısal kırılmanın varlığına izin vermediği için ve sadece içsel olarak belirlenen bir yapısal kırılma ile analiz yapıldığı için, LM testi tercih edilmiştir. İçsel olarak belirlenen yapısal kırılmaların sayısı LM testinde iki tane belirlenebilmektedir. LM testi sonuçlarına göre G7 ülkeleri, Rusya ve Türkiye için zayıf EPH'nin geçerli olduğu görülmüştür.

ZA testinde ABD için elde edilen sonuçları bir kenara bırakırsak genel olarak çalışmada kullanmış olduğumuz ülkelerin piyasalarında zayıf EPH'nin geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Piyasalarda geçmiş dönem verilerini kullanarak aşırı kar elde etmek mümkün olmamaktadır. Piyasalar rassal yürüyüş sürecini desteklemektedir.

KAYNAKÇA

ALTUNÖZ Utku (2016), ***"Borsa İstanbul'da Zayif Formda Etkin Piyasa Hipotezinin Testi: Bankacilik Sektörü Örneği"***, The Journal of International Social Research, Cilt: 9 Sayı: 43

ATAN S. D., ÖZDEMİR Z.A., ATAN M. (2009), "***Hisse Senedi Piyasasında Zayıf Formda Etkinlik: İMKB Üzerine Ampirik Bir Çalışma" ,*** Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:24, Sayı:2, s. 33-48

COŞKUN, Y. and Seven, U. (2016), "Efficient Market Hypothesis and Weak Form Efficiency Analysis of Borsa İstanbul (Etkin Piyasalar Hipotezi ve BİST'in Zayıf Form Etkinlik Analizi", Chapter 9, Seckin Publication, s.289-319

DAMONDAR Gujarati (2012) , **Basic Econometrics (Temel Ekonometri),** 5. Basımdan Çeviri, Çev. Ümit Şenesen, Çev. Gülay Günlük Şenesen, Literatür Yayınları, s. 756

DAMONDAR Gujarati (2012) , **Basic Econometrics (Temel Ekonometri),** 5. Basımdan Çeviri, Çev. Ümit Şenesen, Çev. Gülay Günlük Şenesen, Literatür Yayınları, s. 744

DEMIRELI E., Akkaya C., İbaş E. (2010)***, "Finansal Piyasa Etkinliği: S&P 500 Üzerine Bir Uygulama"***, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 2, s. 53-67

DİCKEY D.A. ve Fuller W.A.(1981), ***"Likelihood Ratio Statistic for Autoregressive Time Series with a Unit Root"***, Econometrica, s. 1057-72

FAMA, Eugene F. (1970), ***"Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work"***, The Journal of Finance, Cilt: 25, No: 2, s. 383-417

GÜLFEN T., Öztürk M. (2016), "***Piyasa Etkinliğinin Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri İle İncelenmesi: Türkiye Pay Senedi Piyasası Uygulaması",*** Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 16 Özel Sayısı, s. 548-559

HAMILTON, J. D. (1994), **Time Series Analysis**, Princeton: Princeton University Press, s. 678-684

HARRIS Richard ve Sollis Robert (2003), **Applied Time Series : Modelling and Forecasting**, John Willey&Sons, 2003, s. 42-46

HEPSAĞ A., Akçalı B. Y. (2015), ***"Etkin Piyasalar Hipotezinin Asimetrik Doğrusal Olmayan Birim Kök Testi İle Analizi: G-7 Ve E-7 Ülkeleri Örneği",*** https://drive.google.com/file/d/0B2C1jC3o4Ekid2Q1X3Z6eUtQSWc/view?pli=1 (Ekim 2015)

LEE J., ve Strazicich, M.C. (2003), ***"Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks"***, The Review of Economics and Statistics, Cilt:85, No:4, s. 1082-1089

NARAYAN, P. K., (2008), ***"Do Shocks To G7 Stock Prices Have A Permanent Effect? Evidence From Panel Unit Root Tests With Structural Change"***, Mathematics And Computers İn Simulation, s. 369–373.

NARAYAN, Paresh Kumar, SMYTH, Russell, (2006), ***"Random Walk Versus Multiple Trend Breaks in Stock Prices: Evidence from 15 European Markets"***, Applied Financial Economics Letter 2, 1-7

PHİLİPS, P.C.B ve Perron, P.(1988), ***"Testing for Unit Roots in Time Series Regression"***, Biometrica

SEN A., (2003), ***"On Unit-Root Tests When The Alternative is a Trend Break Stationary Process",*** Journal of Business and Economics Statistics, Cilt:21, s.174-184

SCHWERT, G.W. (1989), ***"Test for Unit Roots:A Montel Carlo İnvestigation"***, Journal of Business and Economic Statistic, 7, s.147-160

SHARPE, William F., Alexander, Gordon J., & Bailey, Jeffrey V. (1999), **İnvestments 6th Edition**, Prentice Hall, ABD

UĞURLU E. (2009), ***"Durağanlık ve Birim kök Sınamaları",*** https://www.academia.edu/2402640/Durağanlık_Birim_Kök_Sınamaları-_Stationarity_Unit_Root_Tests?auto=download (Aralık 2009)

YAVUZ N. Ç., (2015), **Finansal Ekonometri**, 2. Basım, Der Yayınları, s.312-313

YAVUZ, N. Ç. (2006), ***"Türkiye'de Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Testi: Yapısal Kırılma ve Nedensellik Analizi",*** Doğuş Üniversitesi Dergisi 7(2), s.166-167

ZİVOT, E. Ve Andrews, K. (1992), ***"Further Evidence On the Great Crash, The Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis"***, Journal of Business and Economic Statistics, Cilt:10, No:3, s. 251-270

ZEREN, F., Kara, H., ve Arı, A., (2013), ***"Piyasa Etkinliği Hipotezi: İMKB İçin Ampirik Bir Analiz"***, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 36, s.141-148.

KATILIM BANKACILIĞININ TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Ömercan EMRE[1]

Öz

Katılım bankaları İslami esaslar çerçevesinde reel ekonomiyi finanse ederek çeşitli fon kullandırma yöntemleri ile topladıkları fonları reel sektöre rezerve edip faaliyet gösteren bankalardır. Katılım bankacığının temel amacı; faize karşı olup, parasını yastık altında saklayan toplumun atıl fonlarını kullanarak ülkenin gelişmesine katkı sunmaktır.

Türkiye bankacılık sisteminde faaliyet gösteren katılım bankaları sayısı beş e ulaşmıştır. Katılım bankalarının şube sayısı dikkate alındığında bin yüz bir adet katılım bankası şubesi bulunmaktadır. Bu olumlu gelişmeler sonucunda katılım bankalarının bankacılık sistemindeki payı gün geçtikçe artmaktadır.

Bu çalışmada genel olarak, katılım bankacılığının tarihçesi, katılım bankalarının finansal sistemdeki yeri ve önemi, fon toplama ve kullandırma yöntemleri, sektörde yer alan diğer bankalarla olan ilişkisi farklı yönleriyle ele alınarak Türkiye'de katılım bankacılığının gelişim süreci ve güncel durumu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Konvansiyonel Bankalar, Fon, Faiz, Finansal Sistem

[1] Çankırı Karatekin Üniversitesi, E-posta: canemre02102012@gmail.com

LOCATION AND IMPORTANCE OF PARTICIPATION BANKING IN TURKEY ECONOMY

Abstract

The participation banks are banks that finance the real economy within the framework of Islamic principles and reserve funds in the real sector through various fund-raising methods. The main purpose of the participation bank is to contribute to the development of the country by using the idle funds of the society.

The number of participating banks operating in the Turkish banking system has reached five. When the number of branches of the participation banks are considered, there are one thousand and one hundred one participation bank branches in the situation

As a result of these positive developments, the proportion of the participation banks in the banking system are increasing day by day.

In this study, in general, the history of participation banking, the place and importance of participation banks in the financial system, the methods of collecting and using funds and the relation with the other banks in the sector will be discussed in order to determine the development process and current status of participation banking in Turkey. It will be studied.

Keywords: Participation Banking, Conservative Banks, Fund, Interest, Financial System.

1. Türkiye'de Katılım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi ve Tanımı

1.1. Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de 1985 yılında kurulan Albaraka Türk Finans Finans Kurumu A.Ş ve Fiasal Finans Kurumu A.Ş İslami bankacılık prensiplerine göre kurulmuş ilk kurumlardır. Bunları 1989 yılında kurulan Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş 1991 yılında kurulan Anadolu Finans Kurumu A.Ş 1995 yılında kurulan İhlas Finans Kurumu A.Ş ve 1996 yılında kurulan Asya Finans Kurumu A.Ş izlemiştir. 2001 yılında Türkiye'de yaşanan kriz döneminde İhlas Finans istifa etmiştir. Aynı yıl Ülker grubunca devralınan Faisal Finans, Family Finans adını almış ve 2005 yılında bu banka Anadolu Finans ile birleşerek Türkiye Finans Katılım Bankası kurulmuştur. 2014 yılında kamu sermayeli Ziraat Katılım Bankası ve 2016 yılında Vakıf Katılım Bankası faaliyete başlamıştır.

1.2. Katılım BankacılığınınTanımı

Katılım bankacılığı, faizsizlik prensiplerine göre çalışan, bu prensiplere uygun her türlü bankacılık faaliyetlerini gerçekleştiren, kar ve zarara katılma esasına göre fon toplayıp, ticaret, ortaklık ve finansal kiralama yöntemleriyle fon kullandıran bir bankacılık modelidir.

Katılım bankacılığı, İslami finans kuralları çerçevesinde faizsiz bankacılık işlemlerini gerçekleştiren bir yapıyı ifade etmektedir. İslami finans, her türlü finansal faaliyetin ve işlemin İslami kurallar içerisinde uygulandığı bir sistemdir. Faizin İslam dinine göre haram olarak kabul edilmesi nedeniyle, bu finans anlayışı alternatif olarak kabul edilmiştir (Pehlivan, 2016, s.299). Bu finansal yapı içerisinde faaliyet gösteren bankalara, ''katılım ,, ''islami banka'', '' kar zarar ortaklığı bankası'' veya ''faizsiz banka'' şeklinde isim verilmesine rağmen, bu bankaların işlevsel olarak klasik banklardan pek farkı bulunmamaktadır. Katılım bankalarının faizsiz bankacılıktan en temel farkı tasarrufları toplama ve yatırıma aktarma işlevlerinin farklı olmasıdır(Yanpar, 2014, s.125).

Katılım bankacılığının temel prensibi faizsizlik prensibidir. Bu prensip özünde (Pehlivan, 2016, s.299);

- Fon toplama işlemini yerine getirirken, kar ve zarara ortak olma temelinde fon kabul etmek ve müşteriye sabit gelir taahhüdünde bulunmamak,
- Fon kullandırırken krediyi nakit olarak vermeyip, müşterinin ihtiyaç duyduğu malı satıcıdan peşin olarak alıp, malı müşteriye vadeli olarak satmak ya da iş sahibi ile proje bazında ortaklık kurmaktır(Albaraka, 2015: .9).

1.3. Katılım Bankalarının Fon Toplama ve Fon Kullandırma Yöntemleri

1.3.1 Fon Toplama Yöntemleri

Katılım bankaları konvansiyonel bankalardan farklı olarak fonları ''katılımcılık'' ilkesi gereğince kar ve zarara ortak yapmak suretiyle fon toplamaktadır. Ancak, hesap türü ve vade yapısı açısından geleneksel bankalarla benzerlik göstermektedir. Buna göre iki tür hesaba fon toplanır. Bunlar(Canbaz, 2016: 187);

a) Cari Hesaplar
b) Katılma Hesapları'dır.

Bu hesapların dışında, doğrudan fon toplama faaliyeti şeklinde gerçekleşmese de, uluslararası finansal piyasalardan sağlanan kaynaklar bulunmaktadır. Bunlar da cari ve katılma hesapları gibi kredi/fon olarak sunulabilmektedir.

c) Sendikasyon Kredileri

1.3.2 Özel Cari Hesaplar

Özel cari hesap, Bankacılık Kanunu'nda; Katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplar şeklinde tanımlanmıştır(Özulucan ve Özdemir, 2010: 25).

Diğer bir tanımıyla özel cari hesaplar: ''Ticari veya tüketim amaçlı ihtiyaçları karşılayabilmek amacıyla, ihtiyaç halinde el altında bulunan ve tedavüle hazır olan, sahipleri tarafından açılan hesaplardır.'' Bu tür hesaplar, konvansiyonel bankalardaki vadesiz mevduat hesapları ile benzerlik

göstermektedir. Bu nedenle özel cari hesaplar, katılım bankalarının önemli kar kaynakları arasında yer alırlar(Takan, 2012: 17).

1.3.3 Katılım Hesapları

Bireylere ait tasarrufların; piyasa şartları içerisinde reel sektörde meydana gelen kar oranı ile belirli bir sürede kullandırılması koşuluyla, kar veya zarar katılması şeklinde katılım bankalarına yatırıldığı hesap şeklidir. Bu sistem kar payı esasına göre işlemektedir. Finanse edilen işlerde zarar edilmesi de mümkün olduğundan, katılım hesapları vade sonunda ne kadar kar vereceğini belirtmemektedir.(Kaçmaz, 2009: 3).

Bankaya yatırılan tasarruflar karşılığında kar-zarar elde edilen vadeli hesaplardır. Katılım bankaları, katılım hesapları yoluyla yatırımcılarını kar-zarara ortak eder. Sağlanan gelir faiz değil, kar payıdır. Karın %80'i hesap sahiplerine katılma oranlarına göre dağıtılır. %20'si kurum payı olarak ayrılır(Kalaycı, 2013: 12).

1.3.4 Sendikasyon Kredileri

Katılım bankalarının özel cari hesaplar ve katılım hesapları dışında bir başka kaynak sağlama yolu daha bulunmaktadır. Bu yol, uluslararası finansal piyasalardan kredi sağlanması yoluyla gerçekleştirilir. Geleneksel bankalar gibi, katılım bankaları da 2010 yılı sonrasında yurt dışından kaynak/ finansman temin etmektedir. Temin edilen bu kaynaklar toplanan fonların dışındadır ve alınan krediler hesabında izlenirler. Bu fonlar da yurt içinde toplanan fonlar gibi bir kredilendirme/kullandırma faaliyetinde kullanılabilir. Sendikasyon kredisi, birden fazla bankanın belirli bir amaç doğrultusunda yine finansal kuruluşlar ve bankalarla büyük tutarlarda sağladıkları uluslararası fonlara denilmektedir. Sendikasyon kredilerinin vadesi, genelde bir yılın üzerinde olduğundan, ortalama vadesi kısa olan yurt içi mevduata göre daha çok tercih edilir(Canbaz, 2016: 189).

1.4 Fon Kullandırma Yöntemleri

Katılım bankalarının fon kullandırmadaki temel amacı, dini esaslara uygun olan her türlü reel ekonomik faaliyeti kredilendirme üzerinedir. Katılım bankacılığında bir ticaret ya da ortaklığa dayandırılarak fon kullandırma faaliyeti gerçekleştirilir.

Katılım bankalarının fon kullandırmaları ile ilgili sınıflandırılması aşağıdaki gibi yapılmıştır(Özulucan ve Özdemir, 2010: .36).

1.4.1 Kurumsal Finansman Desteği-Murabaha

Katılım bankası ile fon kullanacak tüzel kişilik arasında yapılan sözleşmeye istinaden tüzel kişiliğin ihtiyaç duyduğu emtia, gayrimenkul, menkul, hizmet alımının tüzel kişilik adına satın alınması ve belirli bir kar eklendikten sonra satıcıya peşin olarak ödenmesi bunun karşılığında da tüzel kişi ile önceden belirlenmiş taksit planı üzerinden müşterinin borçlandırılması işlemidir(Darçın,2007).

Murabaha malın maliyetinin müşteriye bildirilmesi ve üzerine kar eklenerek satılmasıdır. Müşteri satın aldığı mal sebebiyle satıcıya ne kadar kar verdiğini bilmektedir(Aktepe,2014).

1.4.2 Finansal Kiralama – Leasing (İcare)

Finansal kiralama sözleşme hükümlerine dayalı bir düzenlemedir. Bu sözleşmeye göre, kiralanacak varlığın sahibi, varlığın intifa hakkını kiralayanın kullanmasına izin verir. Varlığın mülkiyeti kirayı verende kalır, kiralayan kişi de belirli ödemelerde bulunarak varlığı kullanmamaya devam eder(Önk, 2015: 51).

1.4.3 Kar – Zarar Ortaklığı

Kar – Zarar ortaklığı yöntemi ile fon kullandırılması için, Banka ve fon kullanacak kişiler arasında '' Kar ve Zarara Katılma Yatırım Akdi'' imzalanması gerekmektedir. Kar ve zarara katılma, fon kullanılan bütün faaliyetler için geçerli olabileceği gibi, belirli bir faaliyet içinde geçerli olabilir. Banka, fon kullandırdığı tüzel ve gerçek kişilerin sözleşme konusu faaliyetlerinden ortaya çıkacak karına, sözleşmede belirtilen oranlarda iştirak edebilir. Fon kullandırma sonucu ortaya çıkan gerçek ve tüzel kişilerin zarar etmesi durumunda ise, kurum azami o işe tahsis ettiği para miktarı kadar katılır(Canbaz, 2016, s.195).

Kar zarar ortaklığı iki farklı biçimde uygulanabilir. Bunlar ;

- Emek – Sermaye Ortaklığı (Mudaraba)
- Sermaye – Sermaye Ortaklığı (Müşaraka)

Emek – Sermaye Ortaklığı (Mudaraba)

Mudaraba ortaklığının sermaye sahipleri sermayedarlarıdır. Ortaklık sonucunda meydana gelebilecek zararın tamamı sermayedarlar tarafından üstlenilir. Mudaraba sisteminde kar önceden belirlenmiş olmalıdır. Kar payı yatırımcılar arasında yapılan anlaşmaya göre değişiklik gösterebilir. Mudaraba ortaklığında bir zararın meydana gelmesi durumunda sermayedarların kaybı anapara ile sınırlı kalacaktır. İşletmenin zararı ise harcadığı zaman ve emekle sınırlıdır(Erdoğan, 2011: 48).

Sermaye – Sermaye Ortaklığı (Müşaraka)

Bir işletmeye ortak olma, o işletmenin sermayesine ortak olma anlamına gelmektedir. Müşaraka esası hem sermaye hem de ortaklığı öngörmektedir. Sermaye sahipleri bu şekilde bir işletmeye sermaye aktarmakta, bu şekilde işletmenin kar ve zararına ortak olmaktadır(Özgür, 2007: 60).

1.4.4 Proje Finansmanı

Proje finansmanı, belirli bir projenin başlangıcında ve geliştirilmesinde geri dönülmez finansmanı içeren ve borcun geri ödenebilmesi için proje sponsorunun kredibilitesinden çok projenin gelecekte sağlayacağı nakit akışları ile proje varlıklarının esas alındığı bir finansman türüdür. Özellikle önemli miktarda nakit gerektiren projenin finanse edilmesinde kullanılan bir finansman tekniğidir. Proje finansmanı tekniği ile köprü, yol, baraj ve enerji santralleri gibi büyük projelere kaynak sağlanır(Canbaz, 2016: 197).

1.4.5 Bireysel Finansman Desteği

Bireysel ihtiyaçlar için, gerçek kişi alıcıların doğrudan satıcılardan aldıkları, mal veya hizmet bedelinin, katılım bankası tarafından satıcıya ödenmesi koşuluyla fon kullanıcı kişinin borçlandırılması işlemidir. Bu kapsamda, yaygın olarak araç, konut, mobilya, beyaz eşya gibi kişisel ihtiyaçların finansmanı sağlanır. Kullanılan yöntemler ise genelde Murabaha ve Finansal Kiralama olmaktadır(Dikkaya ve Kutval, 2014: .45)

2. KATILIM BANKALARININ FİNANSAL SİSTEMDEKİ YERİ ve ÖNEMİ

Katılım Bankacılığı Türk Bankacılık Sektörü açısından birçok dikkat edici noktayı barındırmaktadır. Katılım bankacılığı sadece farkı bir bankacılık sisteminin gelişmesi ve derinlik kazanmasıyla sınırlı kalmayı şube ve çalışan sayısı, aktifler ve kullandırılan fonların artışı ve buna paralel olarak bankacılık sistemindeki payı ve önemi gün geçtikçe artmaktadır.

1984 yılında faaliyete başlayan ‘‘faizsiz finans kurumları’’ bir taraftan yetişmiş personelin eksikliği, diğer taraftan sistemin yeteri kadar bilinir olmaması gibi sorunlar nedeniyle tecrübe eksikliğinin görüldüğü bu ortamda ‘‘kurumlaşma’’ çabası ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu nedenle faaliyete başlayan ilk faizsiz finans kurumları bir tecrübe okulu olarak görülmüşlerdir. 2000’ li yıllara kadar genelde, bankacılık işlemleri ile sınırla olan faaliyetler daha sonraki yıllarda yetişmiş insan gücü ve kurumsal destek sayesinde yeni bankacılık ürünlerini sisteme kazandırmaya başlamıştır. Böylelikle bir taraftan derinlik ve çeşitlilik artmış, diğer taraftan kurumsallaşma süreci geliştirilmeye çalışılmıştır(Doğan, 2008: 68).

2000 yılı itibari ile yalnızca faizsiz finans kurumları değil genel olarak Türk Finansal ve Bankacılık Sektörü ciddi ve hızlı bir yapılanma sürecine girmiştir. Bu süreçte Türk Finansal Sektörü 2005 – 2010 yılları arasında 591,5 Milyon TL seviyesinden 1.342,2 Milyon TL bilanço büyüklüğüne ulaşmıştır. Bu yıllar arasında Türk finans sektörü içinde bankacılık sektörünün payı %68,8 seviyesinden %75 seviyelerine kadar yükselmiştir. 2014 yılı sonunda, finansal sektör aktif büyüklüğü 2,3 Trilyon TL düzeyinde iken, bankaların bilanço büyüklüğü 1.994 Milyar TL’ye yükselmiştir.

2.1. Katılım Bankalarının Türk Ekonomisine Katkıları

Kuruluşundan itibaren Katılım Bankaları konvansiyonel bankalara paralel olarak onların gerçekleştirdiği hemen her işlemi faizsiz usule dayanarak gerçekleştirmektedir. Türk Bankacılık Sisteminin tamamlayıcı bankaları Katılım Bankaları’dır. Katılım Bankaları fonksiyonel olarak

mevduat bankalarına benzemelerine rağmen fon toplama ve kullandırma teknikleri açısından bu bankalardan ayrılmaktadırlar. Katılım bankaları transfer ve havale işlemleri, kambiyo hizmetleri, kredi hizmeti, döviz alım-satımı, teminat mektubu verilmesi, çek ve poliçe gibi menkul kıymetlerin keşidesi, tanzimi, kabul edilmesi gibi çeşitli bankacılık ve ürün hizmetlerini sunmaktadır(Eskici, 2007, s.74).

Faaliyete başladığı 1985 yılından günümüze kadar geçen sürede Katılım Bankalarının ülke ekonomisine sağladığı genel katkılar kısaca şöyle sıralanabilir:

Yeni Finansman Metotları: Katılım Bankaları tarafından faizsiz anlayış çerçevesinde fonların toplanması ve kullandırılması, yeni finans metotlarını bankacılık sektörüne kazandırmıştır.

Yeni Müşteriler: Her ne kadar istenilen ve beklenen düzeyde olmasa da Katılım Bankaları, faize duyarlı ve klasik bankalara mesafeli önemli fon sahipleri ve kullanıcılarını müşteri olarak sektöre kazandırmıştır.

Kaynakların Etkin Kullanımı: Katılım Bankalarının topladıkları fonlar proje bazında kullandırıldığında, proje esasına dayanmayan fon talepleri cevap bulamamakta, dolayısıyla kaynaklar daha verimli ve etkin kullanılmaktadır.

Atıl Fonların Reel Ekonomiye Kazandırılması: Katılım Bankaları, faize dayalı bankacılık faaliyeti üreten kurumlardan uzak duran fon sahiplerinin ellerindeki atıl fonların bir kısmını reel ekonomiye kazandırmıştır.

Ekonomik Büyüme Katkısı: Bir ekonomide faiz oranlarını düşürücü her faaliyet ve girişim, fonksiyonel olarak ekonomiye olumlu şekilde katkıda bulunur. Katılım bankaları, esnek fon toplama yöntemlerinin yanı sıra ticaret ve üretime dayalı finansman biçimleriyle cari faiz oranlarını aşağıya çekici bir fonksiyon yüklenmektedir. Bu ise ekonomide hacminin artmasına yol açarak, üretilen mal ve hizmetlerin değerini, yani milli geliri artırıcı sonuç vermektedir(TKBB, 2009b: 26-27).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bankacılık sektörünün geçmişi milattan önceki zamanlara dayanmaktadır. Faizsiz bankacılık 20. Yy itibari ile ortaya çıkmış ve bankacılık işlemlerinin büyük bir bölümü helal – haram ölçüleri ile değerlendirilmiştir. Faizin İslamiyet'te yasak olması nedeniyle bankacılık işlemlerinde sisteme giremeyen atıl fonların ekonomiye kazandırılması, faizsiz bankacılık sisteminin temel gerekçesidir. Yine benzer gerekçelerle kredi kullanmaktan kaçınan toplumun belli bir kesimi katılım bankacılığı aracılığı ile iş ve işletme kurma imkanı bulmuştur. Türkiye' de halen finans sektöründe faaliyet gösteren katılım bankaları (Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans Katılım Bankası, Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım) mevcuttur.

Ülkelerin ideal finans sistemi oluşturabilmeleri için Uluslararası İslami Finans Standartları'na uyum sağlaması gerekmektedir. Türkiye henüz bu çalışmalara başlamamıştır. Bu durum ülke içi yatırımcılar için değil, uluslararası yatırımcılar açısından da olumsuz bir durumdur. Türkiye'de 1985 yılında ''Özel Finans Kurumları'' adıyla faaliyete geçen bu kurumlar, geleneksel mevduat bankacılığından farklı olarak, cari hesap ve kar – zarar ortaklığı hesapları yoluyla fon toplamaktadırlar. 1999 yılında başlayan ve 2001 yılında ağırlaşan finansal kriz bankacılık sisteminin yeniden yapılanması ihtiyacı doğurmuştur.

Katılım Bankacılığı sisteminin yani faizsiz bankacılığının önemli bir deneyim olduğu ortadadır. Kurulduğu günden bu yana ekonomiye olan katkıları düşünülecek olursa gelişmesinin süreceği söylenebilir. İstikrarlı büyümenin sürmesi için şube sayılarını, ATM sayılarını, personel sayısı gibi birçok faktörü ön plana çıkarılması gerekmektedir.. Bu kurumlara ait şube sayısı, ATM sayısı, personel sayısı gibi alanlarda çok önemli gelişmelerin olduğunu görüyoruz.

KAYNAKÇA

AKTEPE, İshak Emin (2014). **Sorularla Katılım Bankacılığı,** Türkiye katılım Bankaları Birliği, İstanbul.

ALBARAKA. (2015). **Katılım Bankacılığı Sistemi Çalışma Saatleri ve Uygulaması,** Kurumsal Yayın.

CANBAZ, M (2016) .Katılım Bankacılığı, 1.Baskı,Beta Yayıncılık, İstanbul.

DARÇIN, Ahmet Cüneyt (2007). **Özel Finansman Kurumlarının Katılım Bankalarına Dönüşümünün Sebepleri ve Sonuçları,** Yüksek Lisans Tezi, T.C Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

DİKKAYA, M.Kutval (2014). **Katılım Bankacılığı Türkiye Örneği,** 1.Baskı, Savaş Yayınları, Ankara.

DOĞAN, S (2008). **Katılım Bankaları ve Ekonomiye Etkileri: Türkiye Örneği,** Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

ERDOĞAN, D (2011**). Katılım Bankacılığı ve Türkiye Ekonomisine Katkıları,** Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

ESKİCİ, M (2007). **Türkiye' de Katılım Bankacılığı Uygulaması ve Katılım Bankalarının Müşteri Özellikleri,** Yüksek Lisans tezi, Süleyman Demirel üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

KAÇMAZ A (2009). **Katılım Bankalarının 2005-2008 Yılları arasında Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişimi,** Yüksek Lisans Projesi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KALAYCI, İ (2013). ''Katılım Bankacılığı: Mali Kesimde Nasıl Bir Seçenek?'' , **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi,** Cilt:9, Sayı:19, ss. 51-74.

ÖNK, H (2015). **Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması,** Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

ÖZGÜR, E (2007**). Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği ve Mevduat Bankaları ile Rekabet Edebilirliği,** Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

ÖZULUCAN, A. Özdemir S (2010**). Katılım Bankacılığı , Muhasebe Organizasyonu, Uygulamalar, Finansal Tablolar &Bağımsız Denetim,** Türkmen Kitapevi, İstanbul.

PEHLİVAN, P (2016). ''Türkiye'de Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi'' **Selçuk Üniversitesi Sosyal Ekonomik ve Araştırmalar Dergisi**, Sayı:31, ss. 299.

TAKAN, M (2012). **Bankacılık Teori, Uygulama ve Yöntemi,** Nobel Kitabevi, Ankara.

YANPAR, A (2014). **İslami Finans, İlkeler, Araçlar ve Kurumlar**, Scala Yayıncılık, İstanbul.

TKBB (2009**). Katılım Bankaları, Topladığı Fonların Tamamını Reel Sektöre Aktarıyor,** Katılım Bankaları, Türkiye Katılım Bankalar Birliği, İstanbul.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE İSTATİSTİK KAYGISI

Yrd. Doç. Dr. Hakan BEKTAŞ[1]
Doç. Dr. Sema ULUTÜRK AKMAN[2]
Ege YEŞİLALTAY[3]

Günümüzde bilgi teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler ve dijitalleşme ile verinin önemi daha da artmıştır. Hatta politika yapıcılar, firma sahipleri, araştırma merkezleri açısından depolanan büyük verinin analiz edilmesi ve elde edilen bulguların yorumlanması stratejik kararlar açısından önem arz etmektedir. Bu gelişmeler göz önüne alındığında; yükseköğretim kurumlarının lisans diploma programlarına kayıtlı öğrenciler için zorunlu ya da seçmeli olarak istatistik dersi konulmuştur. Fakat öğrenciler, istatistik dersinde veya sınavında kaygılanmaktadır. Bu kaygı ise, başarılarını etkilemektedir. Bu çalışmada söz konusu kaygının meydana gelmesine neden olan etmenlerin ortaya konulması ve politika üretilmesi için üniversite öğrencilerinin istatistik kaygısı ölçülmüştür. Bu amaç doğrultusunda, Vigil-Colet vd. (2008) tarafından geliştirilen istatistik kaygı ölçeği kullanılmıştır. Dil ve kültür uyarlaması yapılmış olan bu ölçek, 24 maddeden oluşmaktadır. Demografik ve yargısal maddelerden oluşan soru formu, 2016-2017 ders yılı bahar dönemindeki istatistik final sınavı öncesinde derslikte uygulanmıştır. Öğrenciler, gönüllülük esasına göre çalışmaya katılmıştır. Katılımcıların yanıtlarından hareketle; veri kümesinin ardındaki gizil yapının keşfedilmesi amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) uygulanacaktır. AFA neticesinde elde edilen faktör yapısının doğrulanması için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılacaktır. AFA ve DFA bulguları kullanılarak, geçerlilik ve güvenilirlik analizi yapılacaktır. Çalışmanın sonucunda istatistik dersinde öğrencilerin kaygı düzeyini ölçmek üzere; geçerli ve güvenilir bir ölçek önerisinde bulunmak amaçlanmaktadır. Önerilen bu ölçek vasıtasıyla öğrencilerin istatistik kaygısına sebep olan faktörler belirlenecek ve bu kaygı faktörlerinin nasıl giderilebilecekleri konusunda politikalar üretilebilecektir.

Anahtar Kelimeler: İstatistik kaygısı, Açıklayıcı Faktör Analizi, Yükseköğretim

[1] Ekonometri Bölümü, İktisat Fakültesi, İstanbul Üniversitesi, hbektas@istanbul.edu.tr
[2] Ekonometri Bölümü, İktisat Fakültesi, İstanbul Üniversitesi, akmans@istanbul.edu.tr
[3] İstatistik Yüksek Lisans Öğrencisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, egeyesilaltay@gmail.com

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SEKTÖRE YÖNELİK OLARAK BİLMELERİ GEREKEN YAZILIM/PROGRAMLARIN BELİRLENMESİ: BURDUR İLİ İŞLETMELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Merve SEVİM[1]

Öz

Üniversitelerin, sahip oldukları pek çok önemli rolün içerisinde sektöre ve iş hayatına yetenekli-kalifiye-donanımlı-iyi yetişmiş mezunlar sağlama misyonu da bulunmaktadır. Üniversite-sanayi işbirliği çerçevesinde ele alınabilecek temel sorulardan birisi; üniversiteden mezun olan öğrencilerin, sanayinin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek yetenek ve yeterliliklere sahip olup olmadığıdır. Sanayi açısından bakıldığında; üniversite eğitiminin teorik düzeyde kaldığı, uygulamalı, işletmelerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek pratik, sahaya dönük eğitimin ve öğrenci yetkinliklerinin sınırlı kaldığı görülmektedir. Literatürde "deneyimsel eğitim" (experiential education) ve "işbirlikçi eğitim" (co-op education) olarak adlandırılan yaklaşımlar çerçevesinde, üniversite öğrencilerine pratik ve sahaya dönük eğitim verilmesi önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, üniversitelerde verilen eğitimin, çağın gerekliliklerine uygun, sektörün sorunlarına, ihtiyaçlarına ve taleplerine cevap verebilecek şekilde oluşturulması ve gerekirse gözden geçirilerek güncellenmesi gerekmektedir. Bilim ve teknolojide yaşanan gelişmeler ve bilgi-iletişim teknolojilerindeki hızlı dönüşüm ile birlikte, günlük hayatı ve iş hayatını kolaylaştıran pek çok uygulama-program-yazılım geliştirilmektedir. Bu kapsamda, içinde bulunduğumuz çağın en önemli özelliklerinden birisi olarak; öğrencilerin bilgi ve iletişim teknolojilerine hakim bireyler olması, iş hayatının gerektirdiği becerilere sahip olması ve sektörde kullanılan programları-yazılımları kullanabilen bireyler olarak yetiştirilmesi, üniversite eğitiminin çağın ve sektörün gereklerine uyum sağlaması açısından önem arz etmektedir. Bunun için, üniversitelerde verilen eğitimler sonucunda mezun olan öğrencilerin, yetenekli-donanımlı, bilgi ve iletişim teknolojilerine hakim, sektörün gerektirdiği yazılımları-programları kullanabilen iyi yetişmiş kişiler olabilmelerinin sağlanması amacıyla, öncelikle işletmelerin, hangi sektörde hangi yazılımları-programları kullandıklarının tespit edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, bu çalışmada, Burdur ilinde yer alan işletmelerin, mezun öğrencilerde aranan nitelikler açısından bilmeleri gereken sektöre özgü program-uygulama-yazılımların tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında, sanayicilerle, bankacılarla, muhasebecilerle ve benzeri sektör işletmeleri ile yapılacak anket neticesinde, ilgili sektörlerde kullanılan ve bu sektörlerde çalışan/çalışacak kişilerin bilmesi gereken programlar ve yazılımların belirlenmesi amaçlanmaktadır. Yapılan çalışma sonucunda elde edilecek veriler sayesinde sektörün ihtiyaç duyduğu program ve yazılımların belirlenerek, o konu ile ilgili derslerde uygulamalı olarak gösterilmesi ve öğrencilere bu konuda yetkinlik kazandırılması, mezun olan öğrencilerin katma değerinin ve sektörde iş bulabilirliklerinin artmasına olumlu katkı sağlayabilecektir.

[1] Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü Lisans Öğrencisi E-posta: Mervesevim63@gmail.com

DETERMINING THE SOFTWARES/PROGRAMMES THAT SHOULD BE KNOWN BY UNIVERSITY STUDENTS IN SECTOR: A SURVEY ON BUSINESSES IN BURDUR

Abstract

Universities have a mission to provide jobs to the qualified-talented-well equipped-well-trained graduates among many roles they have. Within the frame of university-industry collaboration, one of the main issues is whether fresh graduates have the capabilities and qualifications the industry need and demand. In terms of industry, it seems that university education is theoretical and far from meeting the practicality businesses need. In terms of experiential education and co-op education, university students should be given practical and hands on education. In this context, education in universities should be redesigned in order to meet the needs and demands of the sector and if needed, it should be updated. With the developments in science and technology and rapid transformation, many applications-programs-software which make life and business life easier have been developed. In this context, as one of the most important characteristics of this era, students should have the talents business life need, know the programmes-softwares used in the sector and keep up with the necessities of modern day. First of all, it should be determined which softwares-programmes are used in the sector by the businesses therefore as a result of education given in universities, students can be talented-qualified, have a command of knowledge and communication technologies, use the softwares-programmes sectors need. In this study, it has been aimed to determine the programmes-applications-softwares of the businesses which should be known by the graduates in Burdur in terms of qualifications needed. In the scope of the study, as a result of the survey which will be carried out among industrialists, bankers, accountants and the like, it has been aimed to determine the programmes and softwares that are used in any sector and that should be known by the workers in this sector. At the end of this study, thanks to the data that will be obtained, by determining the programmes and softwares sectors need, hands on training about a sector can be carried out and students are likely to be more qualified and students will have more opportunities to get a job in a sector.

GİRİŞ

Günümüz toplumları yaşam boyu öğrenme becerilerine sahip, başka bir deyişle sürekli olarak bilgisini yenileyebilen değişime ayak uydurabilen, gelişmeleri takip edebilen ve bilinçli bir bilgi tüketicisi olmanın yanı sıra, bilgi üretebilen bireylere ihtiyaç duymaktadır(Akkoyunlu ve Kurbanoğlu, 2003). Bu doğrultuda eğitim ve bilgisayar teknolojileri dikkat çekici bir hızla ilerlemektedir. Ancak iş hayatına atılmaya hazır bireylerin üniversite hayatı boyunca aldıkları eğitimin teori yoğunluklu olması, uygulamalı derslerin yetersizliği hatta hiç olmamasından kaynaklı bilgisiz, donanımsız, deneyimsiz, sektörün ihtiyacını karşılayamayan ve neticesinde işsiz kalan bireyler mevcuttur. Üniversitede eğitim gören öğrencilerin mezun olduklarında kullanacakları yazılım/programları bilmeleri gerekmektedir. Ve bunun üniversitede uygulamalı olarak öğrenmeleri daha sonrasında tam bilgiyle mezun olmaları öğrencilerin iş bulabilirliklerini artmasına olumlu katkı sağlayabilecektir. Bu kapsamda çalışmada Burdur ili ve Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi öğrencileriyle yapılan anketler doğrultusunda sektörün ihtiyacı olan ve işe alacağı bireylerden bilmelerini istediği yazılım/programlar tespit edilip öğrencilerin ne düzeyde bilgi sahibi oldukları veya olmadıkları hususunda veriler elde edilmiştir. Üniversite öğrencilerinin mezun olduklarında kendi bölümleri ile ilgili bilmeleri gereken yazılım/program konusundaki eksikliği, öğrencinin mezunda olduğunda iş bulamama sorunu, daha donanımlı, bilgili bir şekilde öğrencilerin mezun olabilmesi sebebiyle böyle bir araştırma yapmaya ihtiyaç duyulmuştur.

1. Teorik Çerçeve: Üniversite- Sanayi İşbirliği Kapsamında Eğitimde Üniversite-Sanayi Uyumu

Günümüz şartlarını ve hızla ilerleyen teknoloji göz önünde bulundurulduğunda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için üniversite-sanayi işbirliği büyük önem teşkil etmektedir. Üniversite – sanayi işbirliği çerçevesinde ele alınabilecek temel sorunlardan birisi; üniversiteden mezun olan öğrencilerin, sanayinin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayabilecek yetenek ve yeterliliklere sahip olmamasıdır. Genel olarak üniversite eğitiminin teorik düzeyde kaldığı, uygulamalı, pratik, sahaya dönük eğitimin ve öğrenci yetkinliklerinin sınırlı kaldığı görülmektedir. Literatürde "deneyimsel eğitim" (experiential education) ve "işbirlikçi eğitim" (co-op education) olarak adlandırılan yaklaşımlar çerçevesinde, üniversite öğrencilerine pratik ve sahaya dönük eğitim verilmesi önem kazanmaktadır.

Bu araştırmanın amacı Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari BilimlerFakültesi öğrencilerinin kendi alanlarıyla ilgili sektörde kullanılan yazılım/program bilgi düzeylerinin berlenmesidir.Yapılan çalışmanın alt amaçları ise şunlardır;

1-Öğrenciler üniversiteye başladıkları yıl ile mezun oldukları yıl arasında yazılım/program bilgi düzeyinde herhangi bir gelişim olmakta mıdır?

2-Öğrencilerin cinsiyet, yaş, bölümlerine göre yazılım/program bilgi düzeyinin anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Dünyada başta üniversiteler olmak üzere birçok eğitim kurumu, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak daha etkin ve yaratıcı eğitim ortamları oluşturmaya yönelik çalışmalar yapmaktadır (Akteke et al., 2008). Bilgisayar teknolojilerinden eğitim sürecinde farklı amaçlarla yararlanılmaktadır. hesap çizelgeleri, veritabanları ve bunlara ek olarak cd-rom, dvd-rom, hiper metin (hypertext), hiper ortam (hypermedia) ve çoklu ortam (multimedia) araçları bu teknolojilerin bazılarıdır. Bunun yanında; ders materyallerinin sunumunda kullanılan grafik ve masaüstü yayın yazılımları, sanal sınıf ortamlarının iletişim teknolojileri kapsamında oluşturulmasını sağlayan sesli konferans (audio conferencing), görüntülü konferans (video conferencing) uygulamaları dünyanın farklı bölgelerindeki öğretim üyelerinin, öğrencilerin ve uzmanların görüş alışverişinde bulunmalarına olanak sağlamaktadır. Bilgisayar teknolojileri, öğrenmenin gerçekleşmesinde öğretmenler ve öğrenciler açısından için iyi bir destek ortamı olarak görülmektedir. . Bu sebeple, bilgisayar teknolojilerine dayalı öğretim ortamlarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Bilgisayar teknolojilerine dayalı ortamların etkin biçimde kullanılabilmesinde öğretmen ve öğrencilerin bu teknolojileri bilme ve kullanabilme becerilerine sahip olmaları gerekmektedir.

Günümüzde bilgisayarların kullanılmadığı bir iş alanı düşünülemediğine göre öğrencilerin eğitimleri sırasında bilgisayar yeterlilikleri açısından tam donanımlı olarak mezun olmaları onlar için iş ortamlarında büyük bir avantaj sağlayacağı açıktır. Bilgisayar teknolojilerindeki hızlı gelişim ve

değişim, bilgisayar okuryazarlığının, kısa bir süreçte tamamlanabilecek bir eğitim aşaması olmadığını ve bunun yaşam boyu eğitim anlayışı olarak algılanması gerektiğini göstermektedir (Çelik et al., 2008).Öğrenciler üniversitede eğitim görmeye başlayana kadar, temel bilgisayar teknojilerini öğrenmesi, üniversitede ise mezun olduğunda çalışacağı alanla ilgili yazılım/program ve yeterli bilgisayar teknojilerini kullanabilme seviyesinde olması gerekmektedir.Üniversitede verilen eğitimin sadece teorik eğitim olarak kalmamalı, pratik /uygulamalı olarak öğrenmesi ve mesleğine hazır bir şekilde üniversiteden mezun olması gerekmektedir.

2. Araştırma Amacı Ve Kapsamı

Bu araştırma, Mehmet Akif Ersoy üniversitesi (MAKÜ) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF)'nde eğitim gören öğrencilerin, sektöre yönelik program-uygulama-yazılım kullanma ve beceri düzeylerinin ölçülmesini ve yeterlilik seviyelerinin tespit edilmesini amaçlamaktadır. Bu kapsamda öncelikle, sanayicilerle, bankacılarla, muhasebecilerle yapılacak ön görüşmeler neticesinde, ilgili sektörlerde kullanılan ve bu sektörlerde çalışan/çalışacak kişilerin bilmesi gereken programlar ve yazılımlar tespit edilmiştir. Ardından İİBF İktisat, İşletme, Kamu Yönetimi, Bankacılık ve Finans bölümlerindeki öğrencilere uygulanan anketlerden elde edilen veriler yardımıyla öğrencilerin banka, muhasebe, ekonometri, istatistik gibi kendi alanları dahilindeki ve mezun olup çalışma hayatına atıldıklarında ilgili sektörlerde kullanacakları program ve yazılımları kullanma düzeyleri tespit edilmiştir. Böylece, öğrencilerin sektöre yönelik program-yazılım eksiklikleri belirlenebilecek ve söz konusu programların uygulamalı olarak ilgili bölümlerin eğitim-öğretim müfredatına eklenmesi yönünde önerilerde bulunulabilecektir. Araştırma temelinde ortaya koyulması istenen temel konu; İİBF bölümlerinde okuyan lisans öğrencilerinin öğrenmeleri gereken, yazılım, program, teknik beceri konularının eksikliğinin araştırılarak tespit edilmesidir.

3. Veri Seti ve Yöntem

Çalışma kapsamında öncelikle, Burdur ilinde faaliyet gösteren özel sektör firmaları, bankalar, muhasebeciler ve öğretim üyeleri ile yapılacak görüşmeler neticesinde üniversite öğrencilerinin hangi programları-yazılımları bilmesi gerektiği sorulmuştur. Bu kapsamda, 20 muhasebeciyle, 10 mali müşavirle,5 marketle, 4 bankayla, 10 farklı dallarda hizmet veren dış pazarlama ve stok bölümleri olan sanayi şirketleriyle görüşülmüş ve sektörde kullanılan yazılım ve programları yapılan anketlerle tespit edilmiştir. Bunun dışında ayrıca 15 öğretim üyesiyle de yapılan görüşmelerden de faydalanarak hazırlanan anketlerde öğrencilerin okudukları bölüm ile ilgili olarak hangi program ve yazılımları bilmeleri gerektiği sorulmuştur.

Araştırmanın bir sonraki aşamasında sektörden ve öğretim üyelerinden gelen cevaplar sonucunda elde edilen program/yazılım isimlerinin yer aldığı ikinci bir anket hazırlanarak İİBF öğrencilerine anket çalışması yapılmıştır. Söz konusu anket kapsamında, öğrencilere adı geçen program/yazılımları bilip bilmedikleri ve hangi düzeyde bildikleri sorusu yöneltilmiştir. Beceri düzeyinin belirlenmesinde 5'li Likert Ölçeği kullanılmıştır.

Örneklem hacminin belirlenmesinde tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmış olup, tüm bölümlerden ve tüm sınıflardan anakütlenin belli bir oranında örneklem çekilmiştir. Örneklem hacminin belirlenebilmesi için öncelikle Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrenci İşleri Birimi'nden 2016-2017 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar Yarıyılı itibariyle kayıtlı öğrenci sayıları (hazırlık sınıfı hariç) bölümler ve sınıflar itibariyle elde edilmiştir. Anakütle sayıları aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 1. Araştırma Anakütlesi

BÖLÜMÜ	1. SINIF	2. SINIF	3.SINIF	4.SINIF
BANKACILIK VE FİNANS	96	58	63	-
BANKACILIK VE FİNANS (İ.Ö)	99	55	-	-
İKTİSAT	93	49	60	50
İKTİSAT (İ.Ö)	103	59	59	54
İŞLETME	150	93	108	143

İŞLETME (İ.Ö)	153	98	111	107
KAMU YÖNETİMİ	109	95	104	91
KAMU YÖNETİMİ (İ.Ö)	109	106	93	87
SAĞLIK YÖNETİMİ	75	53	52	-
SAĞLIK YÖNETİMİ (İ.Ö)	60	-	-	-
TOPLAM	1047	666	650	532
GENEL TOPLAM	2895			

Anakütlenin belirlenmesinin ardından, %95 önem seviyesinde örneklem hacmi belirlenmiştir. Yapılan hesaplama sonucunda, 339 anket yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Örneklem hacminin, anakütlenin %11,71'ini oluşturması nedeniyle, tabakalı örnekleme seklinde her bölüm ve sınıfın %11,71'ini temsil edecek şekilde örneklem çekilmiştir. Elde edilen örneklem verileri aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 2. Araştırma Örneklemi

BÖLÜMÜ	**1. SINIF**	**2. SINIF**	**3.SINIF**	**4.SINIF**
BANKACILIK VE FİNANS	23	13	7	
İKTİSAT	23	13	14	12
İŞLETME	35	22	14	12
KAMU YÖNETİMİ	26	24	23	21
SAĞLIK YÖNETİMİ	16	6	6	
TOPLAM	123	78	76	62
GENEL TOPLAM	339			

Elde edilen veriler, SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir.Araştırma kapsamında, tanımlayıcı istatistikler, frekans-yüzde analizi ve t-testi ve tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır.Yapılan analizler sonucunda, bölümler arasında ve sınıflar arasında program kullanma becerileri arasında farklılık olup olmadığı tespit edilmiştir.

4. Araştırma Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle araştırmaya katılan öğrencilerin yaş, cinsiyet, bölüm ve sınıflarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler verilmekte, ardından çalışmanın konusunu oluşturulan sektöre yönelik yazılım/programları kullanma düzeylerine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

5. Tanımlayıcı İstatistikler

Ankete katılan öğrencilerin yaşlarına ilişkin bilgiler aşağıdaki Tablo 3'te yer almaktadır. Tablo incelediğinde, öğrencilerin büyük bir bölümünün 19-22 yaş arasında olduğu görülmektedir. Ankete katılan 348 öğrencinin 21'i 18 yaşında, 67'si 19 yaşında, 64'ü 20 yaşında, 69'u yaşında, 70'i de 22 yaşındadır. Buna ilaveten, 40 öğrenci 23 yaşında, 15 öğrenci de 24 yaşındadır. Ayrıca 25 yaşında ve 26 yaşında da 1'er öğrenci olduğu görülmektedir. Ortalama yaş da 20,8 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Yaş Dağılımı

A1_YAS

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	18	21	6,0	6,0	6,0
	19	67	19,3	19,3	25,3
	20	64	18,4	18,4	43,7
	21	69	19,8	19,8	63,5
	22	70	20,1	20,1	83,6
	23	40	11,5	11,5	95,1
	24	15	4,3	4,3	99,4
	25	1	,3	,3	99,7
	26	1	,3	,3	100,0
	Total	348	100,0	100,0	

Ankete katılan öğrencilerin cinsiyet dağılımına ilişkin bilgiler Tablo 2'de sunulmaktadır. Buna göre, araştırmaya katılan 348 öğrencinin %62'si kadın iken, %38'i erkektir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyet Dağılımı

A2_CINSIYET

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	214	61,5	61,7	61,7
	2	133	38,2	38,3	100,0
	Total	347	99,7	100,0	
Missing	System	1	,3		
Total		348	100,0		

Araştırmaya katılan öğrencilerin bölümlerine ilişkin bilgiler aşağıdaki Tablo 3 yardımıyla sunulmaktadır. Buna göre; 71 öğrenci (%20,4) İktisat bölümünde, 112 öğrenci (%32,2) İşletme bölümünde, 94 öğrenci (%27,0) Kamu Yönetimi bölümünde, 43 öğrenci (%12,4) Bankacılık-Finans bölümünde ve 28 öğrenci (%8,0) Sağlık Yönetimi bölümünde öğrenim görmektedir.

Tablo 5. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Bölümlere Göre Dağılımı

A3_BOLUM

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	IKTISAT	71	20,4	20,4	20,4
	ISLETME	112	32,2	32,2	52,6
	KAMU YONETIMI	94	27,0	27,0	79,6
	BANKACILIK-FINANS	43	12,4	12,4	92,0
	SAGLIK YONETIMI	28	8,0	8,0	100,0
	Total	348	100,0	100,0	

Son olarak, araştırmaya katılan öğrencilerin sınıflarına ilişkin bulgular aşağıda Tablo 4'te sunulmaktadır. Buna göre; 122 öğrenci 1. Sınıfta, 77 öğrenci 2. Sınıfta, 78 öğrenci 3. Sınıfta ve 71 öğrenci de 4. Sınıfta öğrenim görmektedir.

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sınıflara Göre Dağılımı

A4_SINIF

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1. SINIF	122	35,1	35,1	35,1
	2. SINIF	77	22,1	22,1	57,2
	3. SINIF	78	22,4	22,4	79,6
	4. SINIF	71	20,4	20,4	100,0
	Total	348	100,0	100,0	

6. Öğrencilerin Yazılım/Program Bilgi Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin, sektör ile yapılan anket-mülakat sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda bilmeleri gereken yazılım/programları bilme düzeylerine ilişkin yapılan araştırmanın bulguları Tablo 5'te sunulmaktadır. Tabloya göre öğrencilerin en fazla bildikleri Program/Yazılım Excel ve Prezi Programıdır. Öğrenciler Excel Programını "Çok Düşük" ile "Düşük" arasında bir seviyede bilmekte iken, Prezi programını ise "Çok Düşük" seviyesinin biraz üzerinde bildiği tespit edilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda öğrencilerin Program/Yazılım bilgilerinin normalin çok altında olduğu saptanmıştır.

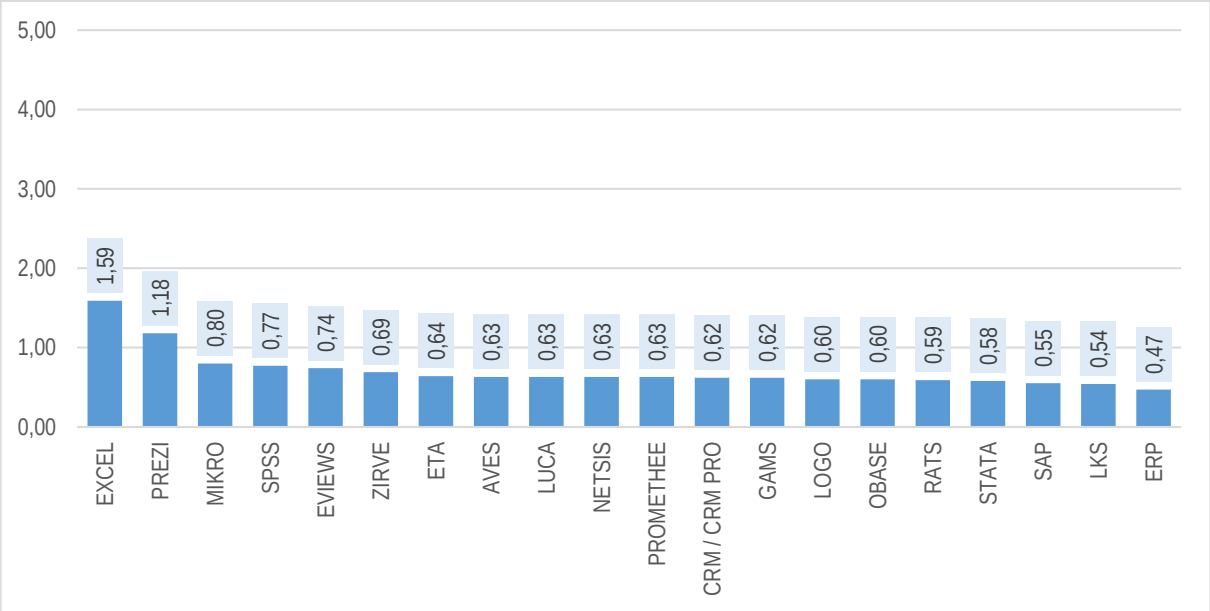
Tablo 7. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Yazılım/Program Bilgi Düzeyleri

Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
AVES	344	0	5	,63	1,160
CRM / CRM PRO	345	0	5	,62	1,176
ERP	342	0	5	,47	1,023
ETA	345	0	5	,64	1,207
EVIEWS	344	0	5	,74	1,292
EXCEL	346	0	5	1,59	1,779
GAMS	346	0	5	,62	1,191
LOGO	344	0	5	,60	1,191
LKS	345	0	5	,54	1,183
LUCA	347	0	5	,63	1,231
MIKRO	345	0	5	,80	1,337
NETSIS	346	0	5	,63	1,226
OBASE	345	0	5	,60	1,233
PREZI	346	0	5	1,18	1,702
PROMETHEE	345	0	5	,63	1,230
RATS	347	0	5	,59	1,135
SAP	347	0	5	,55	1,155
SPSS	347	0	5	,77	1,341
STATA	344	0	5	,58	1,165
ZIRVE	342	0	5	,69	1,349
Valid N (listwise)	319				

Öğrencilerin Yazılım /Program bilgi düzeyi aşağıdaki grafikte azalan sıralamayla gösterilmiştir.

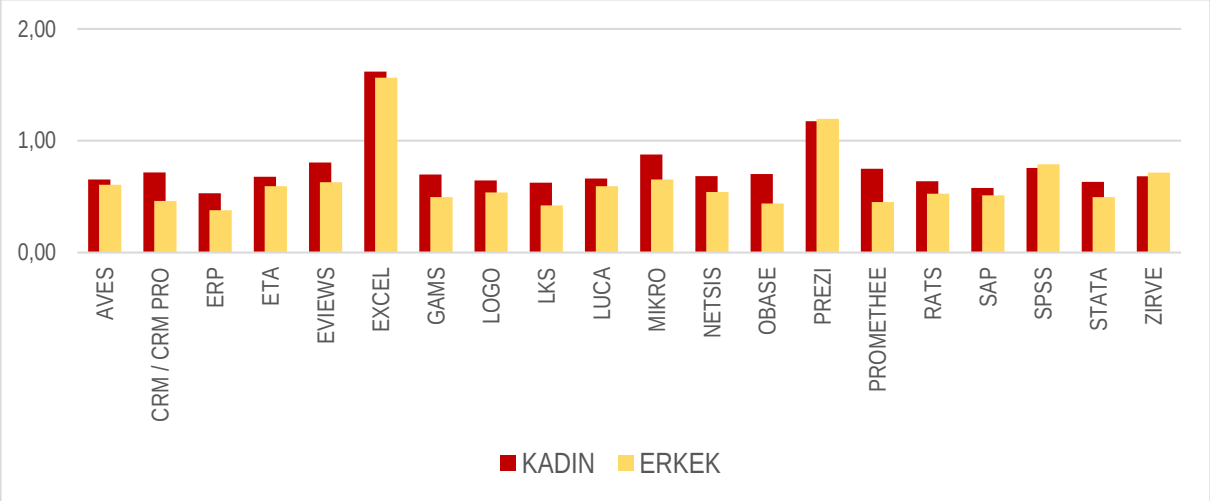
Şekil 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Yazılım/Program Bilgi Düzeyleri (Azalan Sıralama)

6.1. Cinsiyete Göre Değerlendirme

Aşağıda verilen grafikte kadın ve erkek öğrencilerin Yazılım/Program bilme düzeyleri gösterilmiştir. Grafiğe göre; erkek öğrenciler Prezi, SPSS ve Zirve Program/Yazılımlarında kadın öğrencilerden daha fazla bu program-yazılımları bilmektedirler.Diğer 17 Program/Yazılımda kadın öğrencilerin daha fazla bildiği görülmektedir. Fakat bu bilgi seviyelerinin de çok düşük seviyede olduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

Şekil 2. Öğrencilerin Cinsiyete Göre Yazılım/Program Bilgi Düzeyleri

Not: Tüm değerlerin 2'den küçük olması nedeniyle grafiğin daha iyi anlaşılabilmesi için dikey eksen Likert Ökçeği 2 ile sınırlandırılmıştır.

6.2. Bölümlere Göre Değerlendirme

Aşağıdaki tabloda İktisat-İşletme-Kamu Yönetimi-Bankacılık Finans ve Sağlık Yönetimi bölümlerinin Yazılım/Program bilgi düzeyleri gösterilmektedir.

Tablo 8. Öğrencilerin Bölümlere Göre Program/Yazılım Bilgi Düzeyleri

YAZILIM	İKTİSAT	İŞLETME	KAMU YÖNETİMİ	BANKACILIK FİNANS	SAĞLIK YÖNETİMİ
AVES	1,39	0,34	0,15	0,61	1,57
CRM / CRM PRO	1,35	0,32	0,14	0,33	1,96
ERP	1,01	0,23	0,11	0,23	1,68
ETA	1,50	0,35	0,16	0,44	1,61
EVIEWS	1,74	0,42	0,16	0,41	1,86
EXCEL	2,19	1,25	1,13	1,81	2,71
GAMS	1,13	0,46	0,26	0,31	1,64
LOGO	1,07	0,32	0,18	0,66	1,93
LKS	1,04	0,34	0,16	0,37	1,68
LUCA	1,23	0,46	0,16	0,40	1,75
MIKRO	1,30	0,61	0,34	1,00	1,59
NETSIS	1,08	0,53	0,19	0,37	1,71
OBASE	0,90	0,52	0,27	0,21	1,86
PREZI	1,47	1,00	0,77	1,07	2,71
PROMETHEE	1,19	0,32	0,30	0,17	2,29
RATS	1,13	0,46	0,16	0,31	1,64
SAP	1,08	0,41	0,09	0,24	1,79
SPSS	1,13	0,90	0,19	0,40	1,79
STATA	1,27	0,33	0,13	0,36	1,68
ZIRVE	1,24	0,48	0,26	0,64	1,70

İktisat Bölümü Öğrencilerinin en çok bildiği Yazılım/Program 2.19 seviyesinde Excel programıdır. En düşük bilgi düzeyi ise 0.90 seviyesinde OBASE Yazılım/Programıdır. İktisat bölümü öğrencilerinin genel olarak İşletme, Bankacılık-Finans ve Kamu Yönetimi öğrencilerinden daha fazla Yazılım/Program bilgi düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Ama bu oranlar yine de çok düşüktür.

İşletme bölümünde eğitim gören öğrencilerin en fazla bildikleri Yazılım/Program; Excel, en az bilinen Yazılım/Program ERP Yazılım /Programıdır. Genel olarak işletme bölümü öğrencilerinin bütün Yazlım/Program bilgi düzeylerinin çok düşük olduğu tablodan görülmektedir.

Kamu Yönetimi bölümü; bölümler arasında Yazılım/Program bilgi düzeyi en düşük olan bölüm olarak görülmektedir. En az bildikleri Yazılım/Program ERP (0.11)'dir. ERP programını takiben; STATA (0.13), CRM/CRM PRO (0.14) Yazlım/Programları gelmektedir. En fazla bildikleri Yazılım/Program ise; 1.13 düzeyinde Excel'dir.

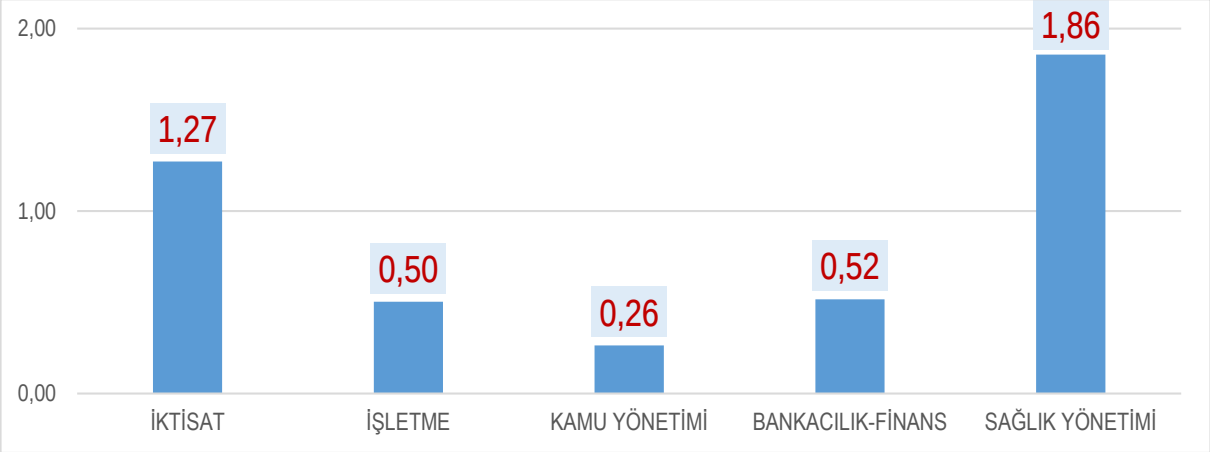
Bankacılık Finans bölümünde genel olarak Yazılım/Program bilgi düzeyi düşük seviyededir. En fazla bildikleri Yazılım/program; Excel 1.81 düzeyindedir. Excel'den sonra en çok bildikleri Yazılım/Program; 1.00 düzeyinde "Mikro" gelmektedir. En az bildikleri Yazılım/program; ERP (0.23) Yazılım/Programıdır. ERP programından sonra en düşük düzeyde 0.24 düzeyinde SAP Yazılım/Programı gelmektedir.

Son olarak Sağlık Yönetimi bölümüne bakıldığında bölümler arasında en fazla Yazılım/Program bilgi düzeyine sahip olduğu görülmektedir. En fazla bildikleri Yazılım/Program;

Excel (2.71) ve Prezi (2.71) Yazılım/Programlarıdır. Bu Yazılım/Programlardan sonra en fazla 2.29 düzeyinde PROMETHEE ve 1.96 düzeyinde CRM/CRM PRO gelmektedir. En az bildikleri Yazılım/Program ise 1.57 düzeyinde AVES'tir.

Yapılan anketler neticesinde her bölümün ortalama Program/Yazılım bilgi düzeyleri, bölümler arasındaki farkın daha iyi anlaşılması için aşağıdaki grafik incelenebilir. En düşük Yazılım/Program bilgi düzeyi Kamu Yönetimi bölümüdür (0,26). Bunun sebebi bu bölümdeki öğrencilerin çok fazla Yazılım/Program ile ilgili derslerinin olmamasıdır.. En yüksek Yazılım/Program bilgi düzeyine sahip bölüm ise Sağlık Yönetimidir. Sağlık Yönetimi bölümünden sonra İktisat, Bankacılık-Finans ve İşletme bölümü gelmektedir.

Şekil 3. Öğrencilerin Bölümlere Göre Yazılım/Program Bilgi Düzeyleri (Ortalama Değerler)

6.3. Sınıflara Göre Değerlendirme

Aşağıdaki tablodan 1, 2, 3 ve 4. Sınıflarda öğrencilerin Yazılım/Program bilgi düzeylerini görülmektedir.1.sınıf öğrencilerinin en çok bildikleri Yazılım/Program Excel (1.61), en az bildikleri Yazılım/Program ise 0.53 düzeyinde ERP ve GAMS'tır. 4. Sınıf öğrencilerinden sonra en çok Yazılım/Program bilgi düzeyinde olan sınıf 1. Sınıf öğrencileridir. Ayrıca LOGO yazılımını 0,81 düzeyinde 4. Sınıflardan da daha yüksek bilgi düzeyinde oldukları görülmektedir.

Tablo 9. Öğrencilerin Sınıfa Göre Yazılım/Program Bilgi Düzeyleri

YAZILIM	1. SINIF	2. SINIF	3. SINIF	4. SINIF
AVES	0,61	0,66	0,44	0,85
CRM / CRM PRO	0,64	0,52	0,47	0,85
ERP	0,53	0,31	0,29	0,73
ETA	0,69	0,43	0,60	0,83
EVIEWS	0,61	0,62	0,96	0,83
EXCEL	1,61	1,39	1,73	1,62
GAMS	0,53	0,47	0,77	0,76
LOGO	0,81	0,55	0,33	0,62
LKS	0,62	0,34	0,41	0,79
LUCA	0,64	0,57	0,55	0,79
MIKRO	0,92	0,75	0,55	0,94
NETSIS	0,72	0,39	0,47	0,90
OBASE	0,56	0,63	0,32	0,93
PREZI	1,07	1,32	0,83	1,59
PROMET	0,75	0,49	0,35	0,90

HEE				
RATS	0,60	0,55	0,42	0,82
SAP	0,55	0,42	0,44	0,83
SPSS	0,56	0,57	0,88	1,20
STATA	0,56	0,41	0,30	1,08
ZIRVE	0,63	0,56	0,57	1,08

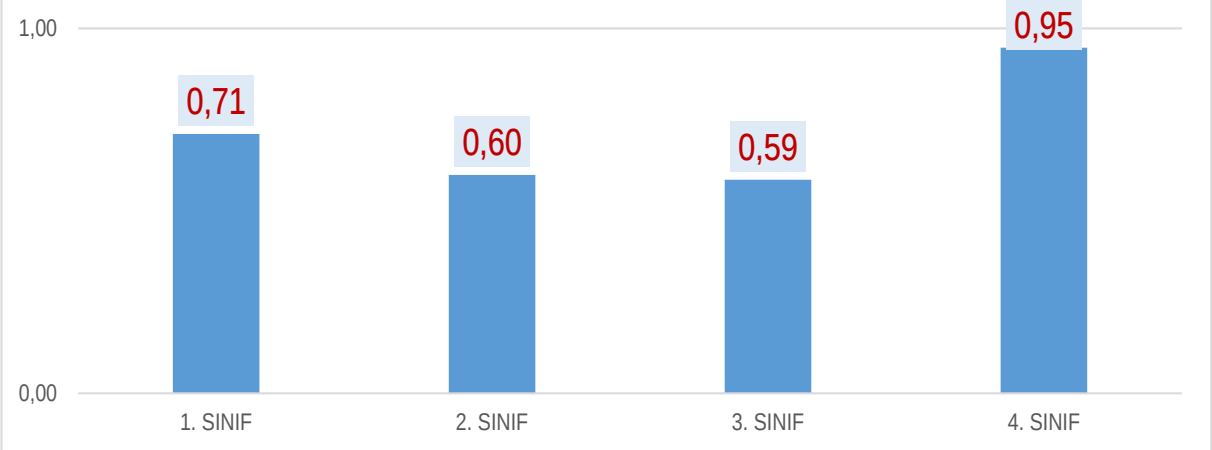
2.sınıf öğrencileri; en iyi bildikleri Yazılım/Program 1.39 düzeyinde Excel'dir. En az bildikleri Yazılım/Program 0,31 düzeyinde ERP Yazılımıdır. 2. Sınıf öğrencileri, 3. sınıf öğrencilerinden daha yüksek Yazılım/Program bilgi düzeyine sahip olduklarını görülmektedir.

3. sınıf öğrencileri diğer sınıflarda eğitim gören öğrencilere göre, en düşük Yazılım/Program bilgi düzeyinde oldukları belirlenmiştir. 3. Sınıf öğrencilerinin Yazılım/Program bilgi düzeyinin en düşük olduğu ERP (0,29) ve STATA (0,30) Yazılım/Programlarıdır. En iyi bildikleri Yazılım/Program ise; 1,73 düzeyinde Excel'dir.

4. sınıf öğrencilerinin yapılan anket sonuçlarına göre en yüksek Yazılım/Program bilgi düzeyine sahip sınıf olduğu tespit edilmiştir. 4. Sınıf öğrencilerinin en fazla bildiği Yazılım/Program; Excel (1,62) ve Prezi (1,59) Yazılım/Programlarıdır. En az bilgi sahibi oldukları Yazılım/Program ise; LOGO (0,62) programıdır.

Son olarak; aşağıdaki grafikte öğrencilerin sınıflara göre Yazılım/Program bilgi düzeylerinin ortalaması görülmektedir. En fazla Yazılım/Program bilgi düzeyinin yüksek olduğu sınıf; 4. Sınıftır. En az Yazılım/Program bildikleri sınıf ise; 3.sınıftır.

Şekil 4. Öğrencilerin Sınıfa Göre Yazılım/Program Bilgi Düzeyleri (Ortalama Değerler)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan anket ve analiz sonuçlarına göre İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin genel olarak mezun oldukları bölümle ilgili yazılım/program bilgisinin çok düşük olduğu görülmektedir. Sektöre yönelik eğitim verilmediği bu sebeple mezun olduklarında iş bulma, sektörün ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaktadırlar. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde eğitim gören öğrencilerin eğitim süresi boyunca sadece teorik olarak eğitim aldıkları, uygulamalı/pratik eğitim verilmediği ve sektöre yönelik çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Kendi alanlarında bilmeleri gereken yazılım/program bilgisinin çok düşük olmasının yanı sıra temel bilgisayar bilgisinin de çok düşük olduğu saptanmıştır. Ezbere dayalı bir eğitim sistemi içinde mezun olan öğrencilerin kendi bölümleri ile ilgili yazılım/program bilgisi ve pratiğe sahip olmamaları büyük bir sorun teşkil etmektedir. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte günlük yaşamımızda ki birçok işimizi bilgisayar/yazılım/program vasıtasıyla halletmekteyiz. Sonuç olarak üniversite de eğitim gören öğrencilerin sanayi /üniversite iş birliği kapsamında uygulamalı eğitime daha önem verilmesi gerekmektedir. Öğrenciler mezun olduklarında çalışacakları alanlarla ilgili sektörün isteği doğrultusunda tam bilgiyle mezun olmaları gerekmektedir. Bu durumda hem iş bulmaları kolaylaşacak hem de sektörün beklentileri karşılanmış olacaktır.

Öneriler;

1- Öğrencilere ilk yıl temel bilgisayar eğitimi verilmelidir.

2- İkinci senelerinden itibaren teori derslerinin yanında uygulmalı/pratik derslere başlanmalıdır.

3-Sanayi-Üniversite iş birliği ile sektöre yönelik bilmeleri gereken Program/Yazılım hususunda seçmeli veya zorunlu ders almalıdır.

4-Öğrenciler 2. Sınıftan itibaren mezun olduklarında çalışabilecekleri alanlarda staj yapmalıdır.

5-Öğrencilerin bilmeleri gereken Yazılım/Programlar için kurslar yoğunlaştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

GÖKALP Süha ve Tolga AYDIN (2013).Teknik Program Öğrencilerinin Bilgisayar ve İnternet Kullanımına Yönelik Tutumlarının Analizi, BEÜ Fen Bilimleri Dergisi 2(2), 127-134, 2013

KOLBURAN GEÇER, Aynur ve DAĞ, Funda. ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİLGİSAYAR OKUR-YAZARLIK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ: KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi. Haziran 2010. Cilt:VI1, Sayı: I, 20-44

HAZNEDAR, Özge (2012) . ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ BECERİLERİNİN VE E-ÖĞRENMEYE YÖNELİK TUTUMLARININ FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

YALMAN, Murat ve M. Alper TUNGA (2012). ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİLGİSAYAR DENEYİMLERİ İLE BİLGİSAYAR ALGILARININ BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ: DİCLE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 18 (2012) 168-188.

LİKİDİTE VE KARLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİ: TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Serhat YÜKSEL[1]
Mustafa ÖZSARI[2]

Öz

Likidite bankalar için hayati önem taşıyan bir husustur. Bu hususun ne kadar önemli olduğu son yıllarda yaşanan finansal krizlerde anlaşılmıştır. Söz konusu krizler sadece gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş olan ekonomilerde de etkisini göstermiştir. İlgili krizlerde karlılık problemi olmayan bankaların da likidite problemi yüzünden sıkıntılar yaşadığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, üm süreçleri etkin olarak devam eden bir banka, likidite vaziyetini düzgün bir şekilde ayarlayamadığından dolayı müşterilerin nakit taleplerini karşılayamamış ve iflas etmiştir. Sektördeki bir bankanın yaşayacağı olumsuzluğun diğer bankaları da etkileme riskinin çok yüksek olmasından dolayı bankaların likiditelerini düzgün bir şekilde yönetmeleri ülke ekonomisi açısından da önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı likidite ve karlılık arasında uzun dönemli bir ilişki bulunup bulunmadığının belirlenmesidir. Bu bağlamda, Türk bankacılık sektörüne ait 1960-2015 dönem aralığındaki yıllık likidite ve karlılık verileri inceleme kapsamına alınmıştır. Likidite değişkeni olarak bankaların "Likit Aktifler/Toplam Aktifler" oranı, karlılık değişkeni olarak ise "Net Dönem Karı/Özkaynaklar" oranı kullanılmıştır. Bu iki değişken arasındaki uzun dönemli ilişkiyi tespit etmek için Engle-Granger eş bütünleşme analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre Türk bankacılık sektörü için likidite ve karlılık değişkenleri arasında uzun süreli bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, Türk bankacılık sektörü için likiditenin karlılığı etkilediği sonucuna varılmıştır. Söz konusu hususlar dikkate alındığında, Türk bankalarının likidite ve karlılık arasındaki dengeyi sağlamaları gerektiği anlaşılmaktadır. Bu sayede, Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların karlılıkları olumsuz yönde etkilenmeyecek ve likidite riskleri minimum seviyeye inecektir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Likidite, Karlılık, Engle-Granger Eş Bütünleşme Analizi
JEL Sınıflaması: C10, G21, L25

[1] Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İngilizce İşletme Bölümü, serhatyuksel@medipol.edu.tr
[2] Ar. Gör., Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Ekonomi Bölümü, mustafa.ozsari@gidatarim.edu.tr

DETERMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN LIQUIDITY AND PROFITABILITY: AN ANALYSIS ON TURKISH BANKING SECTOR

Abstract

Liquidity is a crucial aspect for banking sector. The importance of this issue is understood by seeing the negative results of the banking crisis occurred especially in last decades. These crises did not only affect developing countries. It is seen that developed economies were also affected by these crisis. In these crises, it can be understood that bank may suffer due to the ineffective management of liquidity although they are profitable. In other words, banks could not meet the demand of the customers and go bankruptcy in spite of the fact that they do not have any other problems. When a bank has a problem, there is a high possibility that this problem will also affect other banks in the market. Because of this situation, liquidity management concept of the banks is also very significant for the economic improvement of the country. The aim of this study is to determine whether there is a long-term relationship between liquidity and profitability. In this context, annual liquidity and profitability data of the Turkish banking sector between 1960-2015 period are included in the analysis. As the liquidity variable, "Liquid Assets / Total Assets" ratio of the banks, and as the profitability variable, "Net Profit / Equity" ratio of the banks are used. Engle-Granger cointegration analysis is used to determine the long-term relationship between these two variables. According to the results, it is determined that there is a long-term relationship between the liquidity and profitability variables for Turkish banking sector. In other words, for the Turkish banking sector, liquidity is affecting profitability. When these issues are taken into consideration, it is understood that Turkish banks need to maintain a balance between liquidity and profitability. So, the profitability of the banks operating in Turkey will not be negatively affected and the liquidity risks will be minimized.

Keywords: Banking, Liquidity, Profitability, Engle-Granger Co-Integration Analysis
JEL Classification: C10, G21, L25

GİRİŞ

Firmaların en temel hedefi kar edebilmektedir. Firmalar bu amaca ulaşabilmek için kısa ve uzun vadeli yatırım kararları alırlar ve personel istihdam ederler. Diğer bir ifadeyle, alınan bütün finansal kararların arkasındaki temel etken kar edebilme amacıdır (Lagarto, 2015:2). Buna karşın, kar rakamının bir firmayı değerlendirirken tek ölçüt olarak kullanılması birçok gerekçe ile eleştirilmektedir. Örneğin, farklı büyüklüğe sahip iki farklı işletmenin aynı düzeyde kar elde etmesi, bu iki firmanın da aynı derecede başarılı olduğu anlamına gelmemektedir. Söz konusu örnekte, daha küçük bir ölçekle aynı kar rakamına ulaşabilen küçük olan firma büyük firmaya kıyasla daha başarılı kabul edilmektedir (Heikal vd, 2014:101).

Belirtilen bu husus nedeniyle, günümüzde kar yerine "karlılık" ifadesi dikkate alınmaktadır. Bu bağlamda, salt kar rakamı yerine, söz konusu kar rakamının başka bir büyüklüğe oranı kullanılmaktadır. Örnek olarak, "aktif karlılığı" anlamına gelen "net kar/toplam aktifler" oranı dikkat edilen önemli bir göstergedir (Al Nimer vd., 2015:229). Buna ek olarak, "özkaynak karlılığı" anlamına gelen "net kar/toplam özkaynak" oranı da sıkça kullanılmaktadır (Christodoulou vd., 2016:176). İlgili oranlardan anlaşılabileceği üzere, doğrudan kar rakamını kullanmaktan ziyade, belirtilen kar rakamının aktif veya özkaynak toplamına oranlanması, işletmenin karlılığı konusunda daha gerçekçi bilgiler vermektedir.

Firmaların karlılığını olumlu veya olumsuz yönde etkileyen birçok değişkenden söz edebilmek mümkündür. Firmanın büyüklüğü, yatırım rakamları, firmanın müşterilerin gözündeki imajının yüksek olması, ülke ekonomisinin gelişmesi gibi hususların karlılığı olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir. Diğer taraftan, maliyetlerin yüksek olması, firmanın sattığı ürünlerde sorun çıkması, firmanın alacaklarını tahsil edememesi gibi faktörler ise karlılığı düşürmektedir. Belirtilen bu değişkenlerin takip edilmesi ve gerekli hallerde bu hususlara müdahale edilmesi karlılığın arttırılması için önem arz etmektedir (Doğan ve Topal, 2016:53).

Likidite de karlılığı olumsuz yönde etkileyeceği düşünülen bir değişkendir. Firmalar, acil nakit ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve gerekli zamanlarda yatırım yapabilmek için likit varlık bulundurmayı tercih etmektedirler. Yeterli miktarda likit varlık bulundurmayan firmalar, acil nakit ihtiyaçlarını gideremedikleri durumlarda ciddi zararlar ile karşı karşıya kalabilirler. Söz konusu problem, firmaların iflas etmesine bile sebep olabilmektedir. Bu sebeple firmalar nakit varlık tutarak likidite riskini minimum seviyeye indirirler (Banks, 2014:260).

Belirtilen bu olumlu yönlere karşın, likiditenin karlığı azalttığı kabul edilmektedir (Zygmunt, 2013:40). Bu hususun arkasındaki en temel gerekçe, firma likit varlık tutmayı tercih ettiği durumda potansiyelinden daha az yatırım yapmaktadır. Bunun sonucunda da karlılık olumsuz yönde etkilenecektir (Rehman vd, 2015:161). Vurgulanan bu ifadelerden de anlaşılabileceği gibi firmaların karlılık ve likidite arasındaki dengeyi bulmaları oldukça önem arz etmektedir.

Çalışmamızda Türk bankacılık sektöründeki likidite ve karlılık arasındaki ilişki analiz edilecektir. Bu kapsamda, 1960-2015 dönem aralığındaki yıllık veriler incelenecektir. Öte yandan, Engle-Granger eş bütünleşme analizinden faydalanılacaktır. Elde edilecek sonuçlar, Türk bankacılık sektörü için likidite ve karlılık arasında uzun dönemli bir ilişki bulunup bulunmadığını gösterecektir. Enge-Granger eş bütünleşme analizi, iki değişken arasındaki uzun dönemli ilişkiyi tespit etmek için kullanılan bir yöntemdir. Bankacılık sektörü için önemli olan bu konunun yeni bir yöntemle analiz edilmesi, mevcut literatüre katkı sağlaması açısından önemlidir.

Çalışma beş farklı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün sonrasındaki ikinci bölümde literatürde yer alan çalışmalar ele alınacaktır. Yapılacak inceleme sonrasında, konu ile ilgili literatürdeki eksiklik belirlenecektir. Üçüncü bölümde, Türk bankacılık sektöründeki karlılık ve likidite rakamlarının yıllar itibarıyla değişimi gösterilecektir. Çalışmanın dördünce bölümünde, analizde kullanılan veriler, analiz yöntemi ve elde edilen analiz sonuçları paylaşılacaktır. Son bölümde ise elde edilen sonuçlar ve bu sonuçlara yönelik geliştirilen önerilerden bahsedilecektir.

1. Literatür Taraması

Likidite ve karlılık arasındaki ilişki literatürde birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Söz konusu çalışmaların bazılarına tablo 1'de yer verilmiştir. Tablo 1'den görüleceği üzere, likidite ve karlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların önemli bir çoğunluğu adı geçen değişkenler arasında ters yönlü bir ilişki bulmuşlardır. Tayyar vd. (2014) çalışmasında Borsa İstanbul'a kayıtlı bilişim ve teknoloji sektöründe faaliyet gösteren firmalar için söz konusu ilişkiyi incelemişlerdir. Belirtilen bu

amaca ulaşabilmek için ilgili çalışmada Analitik Hiyerarşi Süreci yönteminden faydalanılmıştır. Sonuç olarak, şirketlerin likidite oranlarının finansal performansı açıklamada çok önemli olduğu belirlenmiştir. Albayrak ve Erkut (2005) da çalışmasında aynı yöntemi kullanarak benzer sonuca ulaşmışlardır. Belirtilen çalışmalara ek olarak, Eljelly (2004) Suudi Arabistandaki şirketleri inceleyerek likiditenin karlılık üzerinde etkisi olup olmadığını belirlemeye çalışmıştır. Regresyon analizinin kullanıldığı söz konusu çalışmada likidite ve karlılık arasında ters yönlü bir ilişki bulunduğu sonucuna varılmıştır. Singh ve Pandey (2008), Akbulut (2011), Aleem ve Rehman (2011), Dursun ve Ayrıçay (2012), Saldanlı (2012), Zygmunt (2013) ve Alagathurai (2013) da aynı yöntemi kullanarak, Coşkun ve Kök (2011) ve Zainudin (2006) ise farklı yöntemi kullanarak benzer sonuca ulaşmışlardır. Öte yandan, çalışmaların bazılarında ise likiditenin karlılık üzerinde bir etkisi olmadığı vurgulanmıştır. Ege ve Bayrakdaroğlu (2009) çalışmasında BIST 30 kapsamındaki şirketleri incelemişlerdir. Bahsi geçen çalışmada lojistik regresyon analizinden faydalanılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre, likiditenin karlılığa etki etmediği anlaşılmıştır. Belirtilen çalışmaya paralel olarak, Karaca ve Başçı (2011) da regresyon analizi kullanarak yaptıkları analizde likidite oranlarının karlılığı açıklamadığı sonucuna varmışlardır. Bunların yanı sıra, bazı çalışmalarda da söz konusu ilişkinin bankacılık sektöründeki durumunun incelendiği görülmektedir. Afanasief vd. (2002) çalışmasında Brezilya'daki bankalar için likidite ve karlılık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, yüksek likidite oranlarının bankaların karlılıklarını düşürdüğü sonucuna varmışlardır. Kaya (2002), Bordeleau ve Graham (2010) ve Malik vd. (2016) de çalışmalarında bankacılık sektörünü ele almışlardır. Bahsi geçen çalışmalarda da bankaların fazla likit varlık bulundurmalarının karlılıklarını azalttıkları sonucuna varılmıştır.

Tablo 1. Likidite ve Karlılık Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Bazı Çalışmalar

Yazar	**Kapsam**	**Yöntem**	**Sonuç**
Afanasief vd. (2002)	Brezilya	Regresyon	Yüksek likidite oranları bankaların karlılıklarını düşürmektedir.
Kaya (2002)	Türkiye	Regresyon	Bankacılık sektöründe likiditenin karlılığı ters yönde etkilediği vurgulanmıştır.
Eljelly (2004)	Suudi Arabistan	Regresyon	Likidite ve karlılık arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır.
Albayrak ve Erkut (2005)	Türkiye	Analitik Hiyerarşi Süreci	Türk bankaları için likidite oranları bankaların finansal performanslarını belirlemede oldukça önemlidir.
Zainudin (2006)	Malezya	Kruskal-Wallis Testi	Şirketin likit varlıkları ile karlılıkları arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır.
Singh ve Pandey (2008)	Hindistan	Regresyon	Şirketlerin likit varlıklarının yüksek olması karlılığı olumsuz yönde etkilemektedir.
Ege ve Bayrakdaroğlu (2009)	Türkiye	Lojistik Regresyon	Nakit oranının BIST 30 şirketlerinin hisse senedi performanslarına etki etmediği görülmüştür.
Bordeleau ve Graham (2010)	Kanada	Regresyon	Bankaların çok fazla likit varlık tutması karlılığı olumsuz yönde etkilemektedir.
Coşkun ve Kök (2011)	Türkiye	GMM	BIST'de işlem gören 74 firmanın incelenmesi neticesinde likidite ve karlılık arasında ters yönlü bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir.

Aleem ve Rehman (2011)	Pakistan	Regresyon	Likidite oranlarının karlılık üzerinde önemli etkisi bulunduğu anlaşılmıştır.
Karaca ve Başçı (2011)	Türkiye	Regresyon	BIST 30 endeksindeki firmaların incelenmesi neticesinde likidite oranlarının karlılığı açıklamadığı sonucuna varılmıştır.
Akbulut (2011)	Türkiye	Regresyon	İmalat sektöründe faaliyet gören işletmeler için likiditenin karlılığı negatif yönde etkilediği anlaşılmıştır.
Dursun ve Ayrıçay (2012)	Türkiye	Regresyon	BIST'e kayıtlı olan 120 adet üretim ve ticaret işletmesinin incelenmesi neticesinde likiditenin karlılığı olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir.
Saldanlı (2012)	Türkiye	Regresyon	BIST 100 içerisinde yer alan imalat sektörü firmaları için nakit oran aktif karlılığını negatif yönde etkilemektedir.
Zygmunt (2013)	Polonya	Regresyon	IT sektöründeki firmalar üzerine yapılan analiz neticesinde likiditenin karlılık üzerinde önemli bir etkisinin olduğu belirlenmiştir.
Alagathurai (2013)	Sri Lanka	Regresyon	Likiditenin karlılık üzerinde önemli bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.
Tayyar vd. (2014)	Türkiye	Analitik Hiyerarşi Süreci	BIST'e kayıtlı bilişim ve teknoloji sektöründe faaliyet gösteren firmaların finansal performanslarını açıklamada likidite oranları önemlidir.
Malik vd. (2016)	Pakistan	Regresyon	Bankaların fazla likit varlık bulundurmaları karlılıklarını azaltmaktadır.

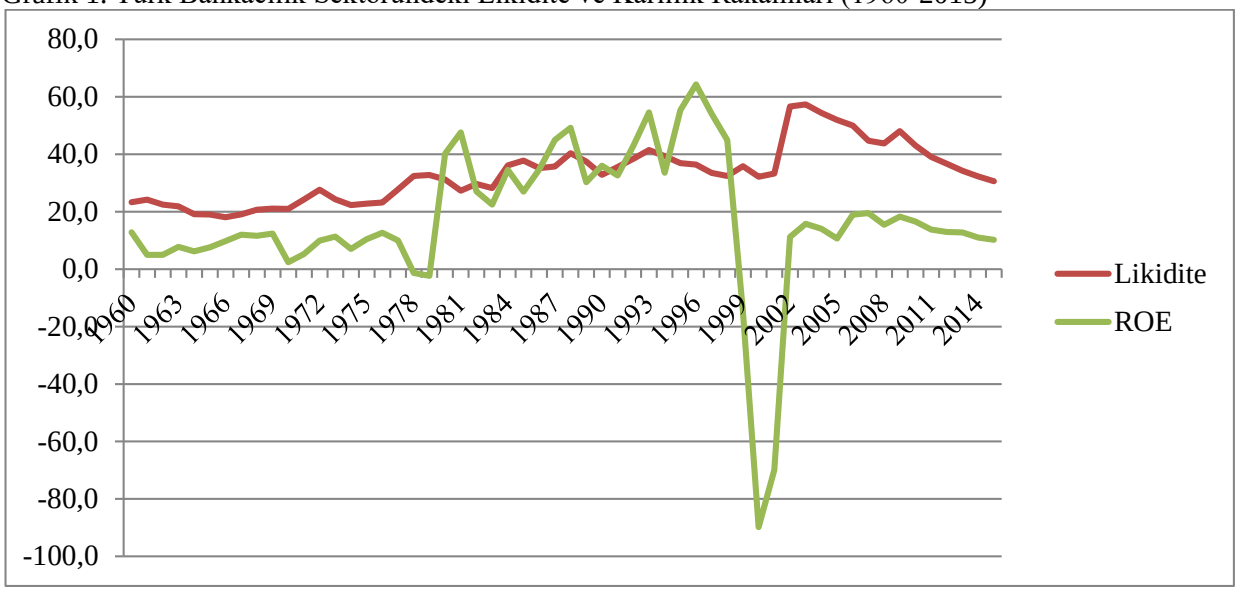
Kaynak: Yazarlar

Literatür taraması sonucunda, likidite ve karlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların önemli bir çoğunluğunda regresyon analizinden faydalanıldığı, buna karşın bazı az sayıda çalışmada da analitik hiyerarşi prosesi, lojistik regresyon ve GMM gibi farklı yöntemlerin de kullanıldığı görülmüştür. Dolayısıyla, bahsi geçen uygulamaların haricinde yeni bir yöntemle likidite ve karlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen yeni bir çalışmaya ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır.

2. Türk Bankacılık Sektöründe Likidite Ve Karlılığa İlişkin Genel Bilgiler

Türk bankacılık sektörü 1994 ve 2001 yıllarında iki kez önemli bankacılık krizi yaşamıştır. Söz konusu krizler sektörde ciddi tahribatlara yol açmıştır. Aşağıdaki grafikte 1960-2015 yılları arasında Türk bankacılık sektörünün karlılık ve likidite rakamlarına yer verilmiştir. Grafik 1'de karlılık ve likidite rakamlarına yer verilmiştir. Bu kapsamda bankaların "Likit Aktifler/Toplam Aktifler" oranı, karlılık değişkeni için ise "Net Dönem Karı/Özkaynaklar" oranı kullanılmıştır. Grafik 1'e göre, likidite ve karlılık rakamları genellikle ters yönde hareket etmektedir. Türk bankacılık sektöründeki karlılık rakamı özellikle 1980 yılının akabinde yükselme trendine girmiştir. Buna karşın, 1994 yılında yaşanan finansal krizin akabinde bir düşüş yaşadığı görülmektedir. 2001 krizinin etkisiyle de çok ciddi düşüşler yaşadığı belirlenmiştir. Likidite rakamları ise 2002 yılına kadar yükselme trendinde olduktan sonra, bu tarihten itibaren likidite rakamlarında bir düşüş gözlemlenmiştir.

Grafik 1. Türk Bankacılık Sektöründeki Likidite ve Karlılık Rakamları (1960-2015)

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

3. Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama

3.1. Veri Seti

Bu çalışmada Türk bankacılık sektörü için likidite ve karlılık arasında ilişki bulunup bulunulmadığı araştırılmaktadır. Likidite değişkeni olarak "Likit Aktifler/Toplam Aktifler" oranı, karlılık değişkeni olarak ise "Net Dönem Karı/Özkaynaklar" oranı kullanılmıştır. Söz konusu değişkenlere ilişkin 1960-2015 dönem aralığındaki yıllık veriler dikkate alınmıştır.

Analizde kullanılan bütün veriler Türkiye Bankalar Birliği'ne ait internet sitesinden temin edilmiştir.

3.2. Engle-Granger Eş Bütünleşme Analizi

Engle-Granger eş bütünleşme analizi değişkenler arasındaki uzun dönemli bir ilişkinin bulunup bulunmadığını belirlemek için kullanılan bir yöntemdir. Adı geçen yöntemin detayları aşağıda yer almaktadır.

$$\Delta Y_t = \alpha + \gamma Y_{t-1} + \sum_{k=1}^{n} \beta_k \Delta Y_{t-k} + \varepsilon_t \qquad (1)$$

Söz konusu eşitlikte, "γ" değerinin sıfır olup olmadığı analiz edilmektedir. Eğer bu değer sıfıra eşitse, ilgili serinin birim köke sahip olmadığı belirlenmektedir. Diğer taraftan, bahsi geçen değişkenin sıfıra eşit olmadığı durumda ise seri birim köke sahip olmakta, başka bir ifadeyle durağan olmamaktadır.

Engle-Granger eş bütünleşme analizinin gerçekleştirilebilmesi için bazı ön koşullar söz konusudur. Örnek olarak, analizde kullanılacak her bir değişkenin aynı seviyede durağan olması gerekmektedir. Bu bağlamda, Engle-Granger eş bütünleşme analizi yapılmadan önce ilgili değişkenler birim kök testine tabi tutulmaktadırlar (Engle ve Granger, 1987:253).

Analiz sürecinde, ilk olarak değişkenlerin durağan halleri kullanılarak ilgili değişkenler arasında regresyon analizi yapılmaktadır. Söz konusu regresyon analizi sonucunda elde edilen hata terimleri tekrardan birim kök testine tabi tutulmaktadır. İlgili birim kök testi sonucunda, hata terimlerine ait serinin durağan olması durumunda, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır.

3.3. Analiz Sonuçları

Engle-Granger eş bütünleşme analizini uygulayabilmek için ilk olarak likidite ve karlılık değişkenlerinin birim kök testleri yapılmıştır. Bu bağlamda, Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Testi uygulanmış olup sonuçlarına tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2'den de anlaşılabileceği üzere her iki değişkenin de düzey değerleri 0.05 rakamından büyüktür. Söz konusu durum ilgili değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olmadıkları sonucunu vermektedir. Bundan dolayı, bu değişkenlerin birinci sıra farkları analizde kullanılmıştır.

Tablo 2: Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Testi	
	Düzey Değer (Olasılık)	Birinci Sıra Fark Değeri (Olasılık)
Likidite	0.5867	0.0000
Karlılık	0.2023	0.0000

Kaynak: Yazarlar

Birim kök testinin akabinde, değişkenler arasında regresyon analizi yapılmıştır. Çalışmamızın amacı likiditenin karlılık üzerinde etkili olup olmadığını anlamak olduğundan dolayı, ilgili regresyon analizinde karlılık bağımlı değişken, likidite ise bağımsız değişken olarak belirlenmiştir. Söz konusu analizin ardından hata terimlerine ilişkin seriler elde edilmiş ve bu seriler de birim kök testine tabi tutulmuştur. Belirtilen test sonuçları tablo 3'de gösterilmektedir. Tablo 3'den de görülebileceği üzere likidite ve karlılık değişkenleri arasında gerçekleştirilen regresyon analizi sonucu elde edilen hata terimine ilişkin birim kök testi değeri 0.05 rakamından düşüktür. Söz konusu durum, likidite ve karlılık arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, Türk bankacılık sektörü için likiditenin karlılığı etkilediği sonucuna varılmıştır.

Tablo 3: Hata Terimine İlişkin Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	ADF Düzey Değer (Olasılık)
Likidite-Karlılık Regresyon Analizinin Hata Terimi	0.0002

Kaynak: Yazarlar

SONUÇ

Firmaların en temel amacı kar elde edebilmektedir. Buna karşın, farklı büyüklüğe sahip iki farklı işletmenin aynı düzeyde kar elde etmesi aynı anlama gelmemektedir. Bundan dolayı, performans ölçümü konusunda kar yerine daha çok "karlılık" ifadesi dikkate alınmaktadır. Karlılığı olumlu veya olumsuz yönde etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Likidite karlılığı olumsuz yönde etkileyeceği düşünülen bir değişkendir. Bu görüşün en temel gerekçesi firmanın likit varlık tutmayı tercih ettiği durumda potansiyelinden daha az yatırım yapmak zorunda kalmasıdır.

Bu çalışmada likidite ve karlılık arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığı konusu ele alınmaktadır. Bu bağlamda, Türk bankacılık sektörüne ilişkin 1960-2015 dönem aralığında yıllık veriler analiz edilmiştir. Bahsi geçen bu ilişkinin varlığını test edebilmek için Engle-Granger eş bütünleşme analizinden faydalanılmıştır. Likidite kapsamında bankaların "Likit Aktifler/Toplam Aktifler" oranı, karlılık değişkeni için ise "Net Dönem Karı/Özkaynaklar" oranı dikkate alınmıştır. Söz konusu değişkenler ilk olarak Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testine tabi tutulmuştur. Netice itibarıyla, her iki değişkenin de düzey değerlerinde durağan olmadıkları belirlenmiştir. İlgili değişkenlerin birinci farkları alınarak durağan hale gelmeleri sağlanmış ve analizde de değişkenler bu halleri kullanışmıştır. Bunun ardından, değişkenler arasında regresyon analizi yapılmış ve hata terimlerine ilişkin seriler elde edilmiştir. Yapılan birim kök testinde, hata terimlerine ilişkin serinin düzey değerinde durağan olduğu anlaşılmıştır.

Sonuç olarak, likidite ve karlılık arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle, Türk bankacılık sektörü için likiditenin karlılığı etkilediği sonucuna varılmıştır. Söz konusu hususlar dikkate alındığında, Türk bankalarının likidite ve karlılık arasındaki dengeyi sağlamaları gerektiği anlaşılmaktadır. Aksi takdirde, bahsi geçen bankaların ya karlılıkları olumsuz yönde etkilenecek ya da söz konusu bankalar likidite riskini yönetemeyerek yüksek miktarda zarar ile karşı karşıya geleceklerdir.

Bu çalışmada, Türk bankacılık sektöründeki likidite ve karlılık arasındaki ilişki Engle-Granger eş bütünleşme yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Bankacılık sektörü için önemli olan bu konunun yeni bir yöntemle analiz edilmesi ile literatüre önemli bir katkı sağlanması amaçlanmıştır. Buna karşın, birçok ülkeyi aynı anda analiz eden yeni bir çalışmanın da literatüre oldukça katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Afanasieff, T. S., Lhacer, P. M., & Nakane, M. I. (2002). The determinants of bank interest spread in Brazil. *Money Affairs*, *15*(2), 183-207.

Akbulut, R. (2011). İMKB'de imalat sektöründeki işletmelerde işletme sermayesi yönetiminin karlılık üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik bir araştırma. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, *40*(2), 195-206.

Alagathurai, A. (2013). A nexus between liquidity & profitability: a study of trading companies in Sri Lanka. European Journal of Business and Management, 5(7), 221-237.

Albayrak, Y. E., & Erkut, H. (2010). Banka performans değerlendirmede analitik hiyerarşi süreç yaklaşımı. *İTÜDERGİSİ/d*, *4*(6), 47-58.

Al Nimer, M., Warrad, L., & Al Mari, R. (2015). The Impact of liquidity on Jordanian banks profitability through return on assets. *European Journal of Business and Management*, *7*(7), 229-232.

Banks, E. (2014). Summary: The Future of Active Liquidity Risk Management. In *Liquidity Risk* (pp. 259-269). Palgrave Macmillan UK.

Bordeleau, É., & Graham, C. (2010). *The impact of liquidity on bank profitability* (No. 2010, 38). Bank of Canada working paper.

Christodoulou, D., Clubb, C., & Mcleay, S. (2016). A structural accounting framework for estimating the expected rate of return on equity. *Abacus*, *52*(1), 176-210.

Coskun, E., & Kök, D. (2011). Çalisma Sermayesi Politikalarinin Karlilik Üzerine Etkisi: Dinamik Panel Uygulamasi/Effect of Working Capital Policies on Profitability: A Dynamic Panel Analysis. *Ege Akademik Bakis*, *11*, 75-85.

Doğan, M., & Topal, Y. (2016). Karlılığı Belirleyen Finansal Faktörler: BIST'te İşlem Gören İmalat Sanayi Firmaları Üzerine Bir Araştırma". *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *3*(1), 53-64.

Dursun, A., & Ayrıçay, Y. (2012). Çalişma Sermayesi-Kârlilik İlişkisinin İmkb Örneğinde 1996-2005 Dönemi Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *26*(3-4), 199-214.

Ege, İ., & Bayrakdaroğlu, A. (2012). İMKB Şirketlerinin Hisse Senedi Getiri Başarılarının Lojistik Regresyon Tekniği İle Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *5*(10), 139-158.

Eljelly, A. M. (2004). Liquidity-profitability tradeoff: An empirical investigation in an emerging market. *International Journal of Commerce and Management*, *14*(2), 48-61.

Engle, R. F., Granger, C. W. J., 1987. Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica*, 55, 251-276.

Heikal, M., Khaddafi, M., & Ummah, A. (2014). Influence analysis of return on assets (ROA), return on equity (ROE), net profit margin (NPM), debt To equity ratio (DER), and current ratio (CR), against corporate profit growth in automotive In Indonesia stock exchange. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, *4*(12), 101.

Karaca, S. S., & Başci, E. S. (2011). Hisse Senedi Performansını Etkileyen Rasyolar ve İMKB 30 Endeksinde 2001-2009 Dönemi Panel Veri Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(3), 337-347

Kaya, Y. T. (2002). Türk Bankacılık Sektöründe Karlılığın Belirleyicileri. *MSPD Çalışma Raporları, BDDK Yayınları*, 1-16.

Lagarto, J., Fernandes, F., Sousa, J. A., Santana, J., & Martins, B. (2015, May). Optimal scheduling of a pumped storage hydro unit in the day-ahead and secondary reserve electricity market. In *European Energy Market (EEM), 2015 12th International Conference on the* (pp. 1-5). IEEE.

Malik, M. S., Awais, M., & Khursheed, A. (2016). Impact of Liquidity on Profitability: A Comprehensive Case of Pakistan's Private Banking Sector. *International Journal of Economics and Finance*, *8*(3), 69.

Rehman, M. Z., Khan, M. N., & Khokhar, I. (2015). Investigating Liquidity-Profitability Relationship: Evidence from Companies Listed in Saudi Stock Exchange (Tadawul). *Journal of Applied Finance and Banking*, *5*(3), 159-173.

Saldanlı, A. (2012). Likidite ve Karlılık Arasındaki İlişki-İMKB 100 İmalat Sektörü Üzerine Ampirik Bir Çalışma. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16, 167-176

Saleem, Q., & Rehman, R. U. (2011). Impacts of liquidity ratios on profitability. *Interdisciplinary Journal of Research in Business*, *1*(7), 95-98.

Singh, J. P., & Pandey, S. (2008). Impact of working capital management in the profitability of Hindalco Industries Limited. *The IUP Journal of Financial Economics*, *6*(4), 62-72.

Tayyar, N., AKCANLI, F., Genç, E., & Erem, I. (2014). BİST'e Kayıtlı Bilişim ve Teknoloji Alanında Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve Gri İlişkisel Analiz (GİA) Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Journal of Accounting & Finance*, (61), 19-40.

Zainudin, N. (2006). Liquidity-profitability trade-off: is it evident among Malaysian SMEs?. *International Journal of Management Studies (IJMS)*, *13*(2), 107-118.

Zygmunt, J. (2013, March). Does liquidity impact on profitability. In *Conference of informatics and management sciences, March* (pp. 38-49).

İTHALATIN VE İHRACATIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Orhan KASAP[1]
Sultan ÖZER[2]

Öz

Küreselleşmeyle birlikte ülkeler arasında artan ithalat ve ihracatın ekonomik büyüme ile ilişkileri her zaman ekonomiler için önem arz etmiştir. Çünkü ithalat ve ihracat ülkeden ülkeye dönemden döneme değişebilen ve buna bağlı olarak büyümeyi etkileyen değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkileri 1998:Q1 ile 2016:Q4 dönemleri dikkate alınarak üçer aylık verilerle Türkiye ekonomisi için Johansen Koentegrasyon Testi ve Granger Nedensellik Testi yardımıyla analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığını ayrıca İthalattan GSYİH'ya ve GSYİH'dan ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: İthalat, İhracat, Ekonomik Büyüme, Granger Nedensellik Testi

EFFECT OF IMPORT AND EXPORT ON ECONOMIC GROWTH: TURKEY CASE

Abstract

Increasing imports and exports among countries with globalization have always been important to economies in relation to economic growth. Because imports and exports are changing from country to country, depending on this, it emerges as a variable that affects growth. The purpose of this study is to examine the causality relationships between the three-month export, import and economic growth variables taking into account the 1998: Q1 and 2016: Q4 periods. The Johansen Cointegration Test and the Granger Causality Test were used when the study was conducted. The results obtained show that there is no long-term relationship between the variables. It has shown that there is a one-way causality relationship between imports GDP and GDP to exports.

Key words: Import, Export, Economic Growth, Granger Causality Test

[1] Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, E-Posta: orhn_1080@hotmail.com
[2] Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, E-posta: sultanozer33@gmail.com

GİRİŞ

Günümüzde dış ticaret, ülkelerin büyüme ve kalkınmalarının sürdürülmesinde ve dünya ülkeleriyle bütünleşmenin sağlanmasında en önemli unsurlardan birisidir. Bu yüzden ülkeler çıkarlarını korumak adına o anki ekonomik duruma göre dış ticareti teşvik veya sınırlandırıcı tedbirleri almak durumundadır. Dolayısıyla ülkeler dış ticaret politikasına uyumlu bir büyüme modeli benimsemesi gerekir. Örneğin 1960-1980 dönemleri arasında dünya ekonomisinde ithal ikamesine dayalı sanayileşme modeli daha çok görülse de 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi 1980'den sonra dışa dönük ve ihracata dayalı sanayileşme modeli benimsenmesine neden olmuştur. Bu çerçevede dünyadaki ülkeler için günden güne önemi artan ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler, bu çalışma da 1998:Q1 ile 2016:Q4 dönemleri dikkate alınarak üçer aylık verilerle Türkiye ekonomisi için analiz edilmiştir.

1. Teorik Çerçeve

Dış ticaret dengesi ödemeler dengesinin en önemli alt dengesini oluşturan cari denge içindeki mal ihracatı ile mal ithalatı arasındaki farkı gösteren bir dengedir. Bir ülkenin yurtdışına sattığı mallar ihracat, yurtdışından satın aldığı mallar ise ithalat adını alır (Eğilmez, 2013). Ekonomik büyüme de, üretilen mal ve hizmetlerin parasal değerinin bir önceki döneme göre artış göstermesini ifade etmektedir. Başka bir deyişle büyüme; reel GSYH'nin bir önceki döneme göre yüzde artışı olarak adlandırılır (Mucuk, 2015: 19). Ekonomide büyümeyi hesaplamamıza yarayan GSYİH da aşağıdaki formül yardımıyla elde edilir. Buna göre;

- GSYİH=C+I+G+(X-M) (1)

Şeklinde ortaya konulur. Eşitlikte;

- C: Tüketim
- I: Yatırım Harcamaları
- G: Kamu Harcamaları
- X: İhracat
- M: İthalat

Gösteren kavramlardır. Formülden de anlaşılacağı gibi ihracat bir ekonomide toplam harcamaları, dolayısıyla GSYİH'yı arttıran ve işsizliği azaltan ithalat ise tersine ülkenin toplam harcamalarını azaltan, işsizliği arttıran faktörlerdir. Ayrıca formülde yer alan X-M ifadesi de ihracat ile ithalat arasındaki farkı gösterdiği için ülkenin dış ticaret dengesini gösteren bir eşitlik olarak karşımıza çıkar. Bu eşitlikte de;

- X>M (Dış ticaret fazlasını gösterir) (2)
- X<M (Dış ticaret açığını gösterir) (3)

Özetle dış ticaret açığı durumunda ülkede toplam talep azalır işsizlik artar, dış ticaret fazlası durumunda da tam tersine ülkede toplam talep artar işsizlik azalır. Bu yüzden dış ticaret dengesinde yaşanan artış ya da azalışlar gerek hükümet çevresinde gerekse iş dünyası ve kamuoyunda önemli yankılar bulunduran bir gerçektir (Seyidoğlu, 2013: 92-93). Ama Türkiye gibi üretimde dışa bağımlı olan ülkelerde bu durum farklıdır. Çünkü ülkenin büyüyebilmesi yani üretim yapabilmesi için ithalat yapması gerekir. Bu yüzden Türkiye'de ithalat büyümeye endekslidir. Büyüme yıllarında ithalat da hızlı bir şekilde artar. Ekonominin canlanma yıllarında yükselen ithalat, daralma yıllarında duraklama veya azalma eğilimine girebilir (Türkoğlu, 2014: 64-65). Bu durumu Türkiye'nin 1998-2015 yılları arasındaki ihracat, ithalat ve GSYİH değerleri ile birlikte görebiliriz;

Tablo 1: Türkiye'nin 1998-2015 Yılları Arasındaki İhracat, ithalat ve GSYİH Değerleri

	İhracat (Milyar TL)	**İthalat (Milyar TL)**	**GSYİH (Milyar TL)**
1998	130.5406	131.8737	710.0915
1999	115.9718	127.1109	686.0243
2000	136.0942	155.0459	731.5767
2001	142.3417	117.7056	687.9579
2002	153.3862	142.4608	732.1955
2003	163.7318	175.4775	773.2589

2004	182.6872	212.6147	847.8344
2005	197.5153	238.4254	924.2231
2006	210.3543	255.7211	989.9326
2007	225.666	280.1458	1039.731
2008	234.2723	272.3573	1048.519
2009	225.5543	233.3992	999.1918
2010	229.3137	278.8988	1083.997
2011	260.1527	321.9403	1204.467
2012	298.8942	324.1886	1262.16
2013	302.1029	350.24	1369.334
2014	326.7392	348.9893	1440.083
2015	340.3752	354.8954	1527.318

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi dış ticaret açığı Türkiye ekonomisinin kronik bir sorunudur. Dış ticaretimiz 1947 yılından sonra hemen hemen her yıl açık vermiştir. Herhangi bir ülkeyle yapılan dış ticarette verilen fazla veya açık tutarı ülkenin yapısal sorunlarını yansıtır. Buna göre ülkemizde görülen dış ticaret açığının en büyük nedeni enerjiye olan bağımlılığımızdan kaynaklanır (Türkoğlu, 2014: 67).

2. Literatür Çalışması

Dışa açık ekonomilerde ülkelerin büyüme potansiyellerinde ihracat ve ithalat önem arz etmektedir. Bu yüzden ihracat, ithalat ve büyüme arasındaki ilişkiler üzerine birçok akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan Türkiye'yi inceleyenlere baktığımızda yapılan akademik çalışmalar;

Tablo 2: Türkiye'de Yapılan Akademik Çalışmalar

YAZAR (LAR)	Ü LKE	DÖ NEM	YÖNTEM	SONUÇ
Demirhan (2005)	T ürkiye	199 0-2014	Johansen Eş Bütünleşme Testi Hata Düzeltme Modeli	İhracat ile büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Ayrıca ihracattan büyümeye doğru ise nedensellik ilişkisi vardır.
Özer ve Erdoğan (2006)	T ürkiye	198 7-2006	Granger Nedensellik Testi	Değişkenler arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Yapraklı (2007)	T ürkiye	197 0-2005	Granger Nedensellik Testi	Türkiye'de toplam ve sanayi ihracatından ekonomik büyümeye doğru pozitif ve tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Bilgin ve Şahbaz (2009)	T ürkiye	198 7-2007	Johansen Eş Bütünleşme Testi Toda ve Yamamoto Granger Nedensellik Testi	İhracat ile büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Ayrıca ihracattan büyümeye doğru ise nedensellik ilişkisi vardır.

Aktaş (2009)	Türkiye	1996-2006	Johansen Eş Bütünleşme Testi Granger Nedensellik Testi	Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Bu yüzden uygulanan hata düzeltme modeline göre değişkenler arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Takım (2010)	Türkiye	1975-2008	Granger Nedensellik Testi	İhracatın ekonomik büyümeye neden olmadığı tespit edilmiştir.
Taştan (2010)	Türkiye	1985-2009	Granger Nedensellik Testi	İthalatın ekonomik büyümeye neden olduğu tespit edilmiştir.
Temiz (2010)	Türkiye	1965-2009	Johansen Eş Bütünleşme Testi Granger Nedensellik Testi	Reel GSMH ile reel ihracat arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Ayrıca reel GSMH dan reel ihracata doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Yavuz (2012)	Türkiye	1949-2010	Granger Nedensellik Testi	İhracattan ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi vardır.
Saraç (2013)	Türkiye	1989-2011	Granger Nedensellik Testi	İthalatın ve ihracatın büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.
Uçan ve Koçak (2014)	Türkiye	1990-2011	Johansen Eş Bütünleşme Testi Granger Nedensellik Testi	Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Bu yüzden uygulanan hata düzeltme modeline göre ithalat ile büyüme arasında çift yönlü ihracattan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Korkmaz ve Aydın (2015)	Türkiye	2002-2014	Granger Nedensellik Testi	Değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Arvas ve Torusdağ (2016)	Türkiye	1987-2015	En Küçük Kareler Yöntemi	Büyüme ve ithalatın pozitif ilişkisi içerisinde olduğu tespit edilmiştir.
Şerefli (2016)	Türkiye	1975-2014	Granger Nedensellik Testi	Büyüme ve dış ticaret arasında nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Türkiye dışında incelenen ülkelere baktığımızda ise yapılan akademik çalışmalar;

Tablo 3: Türkiye Dışında Yapılan Akademik Çalışmalar

YAZAR (LAR)	ÜLKE	DÖNEM	YÖNTEM	SONUÇ
Sandalcı (2012)	BRİC Ülkeleri	1865-1998	Panel Eşbütünleşme Testi Panel Nedensellik Testi	İhracattan ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Dubai (2014)	Pakistan	1976-2011	Granger Nedensellik Testi	Ekonomik büyüme ihracata neden olduğu tespit edilmiştir.
Shihab ve Abdul-Khaliq (2014)	Ürdün	2000-2012	Granger Nedensellik Testi	Ekonomik büyümeden ihracata doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Godfrey Forgha ve Aquilas(2015)	Afrika	1980-2014	Johansen Eş Bütünleşme Testi Hata Düzeltme Modeli	Kereste ihracatının Kamerun ekonomisinin kısa vadede ekonomik büyümesi üzerinde önemsiz bir etkiye sahip olduğunu ve uzun vadede önemli bir olumlu etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
Andrews (2015)	Liberya	1970-2011	Granger Nedensellik Testi	İthalat ile büyüme arasında doğrudan ihracat ile büyüme arasında dolaylı nedensellik ilişkisi vardır.
Hussaini, Abdullahi ve Mahmud (2015)	Hindistan	1980-2013	Johansen Eş Bütünleşme Testi Granger Nedensellik Testi	İhracat, ithalat ve GSYİH arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuş ihracat ile GSYİH arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

3. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı zaman serileri analizi yardımıyla 1998:Q1 ile 2016:Q4 dönemleri dikkate alınarak üçer aylık verilerle Türkiye'deki ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır. Analizlerde veriler TÜİK yayınlarından derlenmiş EViews 8,0 ekonometrik paket programından yararlanılmıştır. Öncelikle çalışma kapsamında yer alan değişkenlerin durağan olup olmadığı ADF ve Phillips-Perron birim kök testi ile araştırılmıştır. Serilerin durağanlıklarının belirlenmesinden sonra, ithalat, ihracat ve GSYİH arasındaki uzun dönemli ilişki Johansen Eş Bütünleşme testi ile incelenmiştir. Ardından değişkenler arasındaki nedensel ilişkiler Granger Nedensellik Testi yardımıyla test edilmiştir.

4.Analiz Sonuçları

Araştırmanın amacına ulaşmak için kullanılan değişkenlere ait ADF ve Phillips-Perron birim kök testi, Johansen Eş bütünleşme testi ve Granger nedensellik testine ait sonuçlar ve sonuçlara ait yorumlar aşağıda verilmiştir

Tablo 4: Birim Kök Testi Sonuçları (İthalat)

DÜZEY		t-İstatistiği			t-İstatistiği
ADF test istatistiği		-0.920095	Phillips-Perron test istatistiği		-0.757093
Test Kritik Değerleri	1	-3.520307	Test Kritik Değerleri	% 1	-3.520307
	5	-2.900670		% 5	-2.900670
	10	-2.587691		% 10	-2.587691

ADF ve Phillips-Perron birim kök testleri, t istatistik değerlerine bakıldığında, %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden mutlak değer olarak küçük çıktığı için ithalat serisinin durağan olmadığı görülmüştür. Bu yüzden ithalat serisinin ADF ve Phillips-Perron birim kök testlerinde birincil fark değerleri alınmıştır.

Tablo 5: Birim Kök Testi Sonuçları (İthalat)

1. FARK		t-İstatistiği			t-İstatistiği
ADF test istatistiği		-9.905108	Phillips-Perron test istatistiği		-9.863030
Test Kritik Değerleri	1	-3.521579	Test Kritik Değerleri	1	-3.521579
	5	-2.901217		5	-2.901217
	10	-2.587981		10	-2.587981

Tablo 5 de yer alan ithalata ait ADF ve Phillips-Perron birim kök testlerindeki birincil fark değeri sonuçlarına bakıldığında t istatistik değerinin %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden mutlak değer olarak büyük olduğu gözlemlenmiş ve durağanlık sorununun giderildiği anlaşılmıştır. Bir diğer değişkenimiz olan ihracat serisine ait ADF ve Phillips-Perron birim kök testlerine baktığımızda;

Tablo 6: Birim Kök Testi Sonuçları (İhracat)

DÜZEY		t-İstatistiği			t-İstatistiği
ADF test istatistiği		-0.320955	Phillips-Perron test istatistiği		-0.586235
Test Kritik Değerleri	1	-3.524233	Test Kritik Değerleri	1	-3.520307
	5	-2.902358		5	-2.900670
	10	-2.588587		10	-2.587691

ADF ve Phillips-Perron birim kök testleri, t istatistik değerlerine bakıldığında%5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden mutlak değer olarak küçük çıktığı için ihracat serisinin durağan olmadığı görülmüştür. Bu yüzden ihracat serisinin ADF ve Phillips-Perron birim kök testlerinde birincil fark değerleri alınmıştır.

Tablo 7: Birim Kök Testi Sonuçları (İhracat)

1. FARK	t-İstatistiği			t-İstatistiği

ADF test istatistiği		-9.217620	Phillips-Perron test istatistiği		-13.84460
Test Kritik Değerleri	1	-3.524233	Test Kritik Değerleri	1	-3.521579
	5	-2.902358		5	-2.901217
	10	-2.588587		10	-2.587981

Tablo 7 de yer alan ihracata ait ADF ve Phillips-Perron birim kök testlerindeki birincil fark değeri sonuçlarına bakıldığında t istatistik değerinin %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden mutlak değer olarak büyük olduğu gözlemlenmiş ve durağanlık sorununun giderildiği anlaşılmıştır. Bir diğer değişkenimiz olan GSYİH serisine ait ADF ve Phillips-Perron birim kök testlerine baktığımızda;

Tablo 8: Birim Kök Testi Sonuçları (GSYİH)

DÜZEY		t-İstatistiği			t-İstatistiği
ADF test istatistiği		-0.457721	Phillips-Perron test istatistiği		-0.979179
Test Kritik Değerleri	1	-3.525618	Test Kritik Değerleri	1	-3.520307
	5	-2.902953		5	-2.900670
	10	-2.588902		10	-2.587691

ADF ve Phillips-Perron birim kök testleri, t istatistik değerlerine bakıldığında, %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden mutlak değer olarak küçük çıktığı için GSYİH serisinin durağan olmadığı görülmüştür. Bu yüzden GSYİH serisinin ADF ve Phillips-Perron birim kök testlerinde birincil fark değerleri alınmıştır.

Tablo 9: Birim Kök Testi Sonuçları (GSYİH)

1. FARK		t-İstatistiği			t-İstatistiği
ADF test istatistiği		-3.362854	Phillips-Perron test istatistiği		-14.23115
Test Kritik Değerleri	1	-3.525618	Test Kritik Değerleri	1	-3.521579
	5	-2.902953		5	-2.901217
	10	-2.588902		10	-2.587981

Tablo 9 da yer alan GSYİH serisine ait ADF ve Phillips-Perron birim kök testlerindeki birincil fark değeri sonuçlarına bakıldığında t istatistik değerinin %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden mutlak değer olarak büyük olduğu gözlemlenmiş ve durağanlık sorununun giderildiği anlaşılmıştır. Durağanlık analizlerinin ardından ikinci aşamada VAR modelini tahmin etmek üzere ilk olarak uygun gecikme uzunluğu bilgi kriterleri yardımıyla tespit edilmiştir. Tablo 9'da yer alan sonuçlara göre tüm bilgi kriterlerine bakılarak model tahminlemesi için gecikme uzunluğu 5 olarak ele alınmıştır.

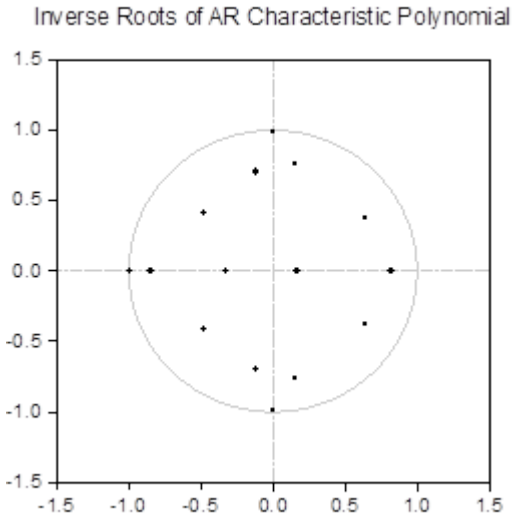
Tablo 10: Optimal Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	236.8630	NA	2.52e-07	-6.681801	-6.585437	-6.643524
1	244.5423	14.48096	2.61e-07	-6.644067	-6.258610	-6.490959
2	320.2288	136.2357	3.89e-08	-8.549396	-7.874847	-8.281457
3	364.7685	76.35367	1.42e-08	-9.564814	-8.601173	-9.182044
4	390.4270	41.78668*	8.86e-09*	-10.04077*	-8.788038*	-9.543170*
5	399.4252	13.88300	8.97e-09	-10.04072	-8.498895	-9.428289

* indicates lag order selected by the criterion
LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)
FPE: Final prediction error
AIC: Akaike information criterion
SC: Schwarz information criterion
HQ: Hannan-Quinn information criterion

Tablo 10 dan görüldüğü gibi model seçim kriterlerinden en uygun gecikme sayısının ise 4 olduğu görülmektedir. Uygun gecikme uzunluğuna göre tahminlenen modelin durağanlık sorunu taşıyıp taşımadığını tespit etmek üzere AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çemberdeki konumuna bakılmıştır.

Grafik 1: AR Karakteristik Polinomunun Ters Köklerinin Birim Çemberdeki Konumu

Grafik 1'de görüldüğü üzere noktaların birim çember içerisinde yer alması modelin yapısal bir sorun taşımadığını yansıtmaktadır. İthalat, ihracat ve GSYİH arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını belirlemek üzerede Johansen Koentegrasyon testi yapılmıştır. Tablo 11 ve Tablo 12 de görüldüğü gibi Trace ve Max-Eigen istatistik değerlerinin %5 kritik değerden küçük olduğu görülmektedir.

Tablo 11: Johansen Koentegrasyon Testi Sonuçları (Trace İstatistiği)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None	0.241581	28.77394	29.79707	0.0653
At most 1	0.120336	9.141073	15.49471	0.3525
At most 2	0.000532	0.037817	3.841466	0.8458

Trace test indicates no cointegration at the 0.05 level

Tablo 12: Johansen Koentegrasyon Testi Sonuçları (Max-Eigen İstatistiği)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None	0.241581	19.63287	21.13162	0.0799
At most 1	0.120336	9.103255	14.26460	0.2777
At most 2	0.000532	0.037817	3.841466	0.8458

Max-eigenvalue test indicates no cointegration at the 0.05 level

$$x_t = \sum_{i=1}^{n} \alpha_i x_{t-i} + \sum_{i=1}^{n} \beta_i y_{t-i} + e_t$$

$$y_t = \sum_{i=1}^{n} \alpha_i y_{t-i} + \sum_{i=1}^{n} \beta_i y_{t-i} + e_t$$

Bu kapsamda gerek trace istatistiği gerekse Max-Eigen İstatistiği %5 anlamlılık düzeyinde söz konusu değişkenlerin birlikte uzun dönemde rekabet etmediğini ortaya koymuştur. Johansen Eş Bütünleşme testi değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü vermediği için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Granger nedensellik testi ise değişkenler arasındaki ilişkinin olup olmamasını ve değişkenlerin birbirini etkileyip etkilememesini ortaya koyan bir yaklaşımdır. Granger nedensellik testinde uygulanan yöntem ise aşağıdaki formüle göre ifade edilmektedir. Buna göre;

Denklemde x_t ve y_t ilgili değişkenleri i gecikme değerini ve e_t normal dağılıma sahip bozucu terimi ifade eden değişkenlerdir. Çalışmamızda yer alan değişkenlere ait Granger nedensellik sonuçları ise aşağıda Tablo:13 'de verilmiştir.

Tablo 13: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

	F-Değeri	P Değeri	Sonuç
ΔGSYİH ΔİthalatIn nedenidir.	1.17424	0.3324	Red
ΔİthalatIn, ΔGSYİH'nın nedenidir.	3.14618	0.0138	Kabul
ΔİhracatIn, ΔİthalatIn nedenidir.	1.60164	0.1735	Red
ΔİthalatIn, ΔİhracatIn nedenidir.	1.75619	0.1357	Red
ΔİhracatIn, ΔGSYİH'nın nedenidir.	1.06863	0.3868	Red
ΔGSYİH, ΔİhracatIn nedenidir.	2.89488	0.0209	Kabul

* %5 anlamlılık düzeyinde

* Sonuçlar (H_1): Alternatif Hipoteze göre yapılmıştır.

1998:Q1 ile 2016:Q4 dönemleri dikkate alınarak üçer aylık verilerle Türkiye'deki ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yapıldığı analizde İthalattan GSYİH'ya ve GSYİH'dan ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkiler 1998:Q1 ile 2016:Q4 dönemleri dikkate alınarak üçer aylık verilerle Türkiye ekonomisi için Johansen Koentegrasyon Testi ve Granger Nedensellik Testi yardımıyla analiz edilmiş ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir;

- İthalat, ihracat ve büyüme değişkenleri belirtilen dönem içerisinde Türkiye ekonomisi için yapısal sorun taşımamaktadır.
- Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki mevcut değildir.
- İthalattan GSYİH'ya ve GSYİH'dan ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
- Türkiye gibi dışa bağımlı olan ülkeler bağımlılığını azaltacak adımlar attığı takdirde ithalata dayalı değil de ihracata dayalı büyüme gerçekleşir. Böylece işsizlik azalır ve dış ticaret açık vermez. Tersi durumda büyüme ithalata dayalı gerçekleşeceği için işsizlik artar ve dış ticaret açık verir.
- Genel olarak literatüre baktığımızda ise dış ticaret ile büyüme arasında ilişkinin mevcut olduğu görülmüştür.

Kısaca Türkiye dışa açılma sürecinde ihracatını arttırmayı başarmıştır. İlk dönemdeki ihracat rakamları bugün ile karşılaştırıldığında ihracatın azaldığı görülmüştür. Bu durumun giderilmesi için, hükümet ihracatı teşvik edici politikaları daha belirgin şekilde kullanması gerekir.

KAYNAKÇA

AKTAŞ, Cengiz (2009). "Türkiye'nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:18, Sayı:2, ss. 35-47.

ANDREWS, Anthony Paul (2015). "Exports, Imports, and Economic Growth in Liberia: Evidence from Causality and Cointegration Analysis", **Journal of Management Policy and Practice**, 16(3), ss. 95-109.

ARVAS, M. Akif ve Torusdağ, Mustafa (2016). " İthalat ve İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", **International Journal of Engineering and Applied Sciences**, Vol. 1, Issue 2, ss. 1-18.

BİLGİN, Cevat ve Şahbaz, Ahmet (2009). "Türkiye'de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 8(1), ss. 177-198.

DEMİRHAN, Erdal (2005). "Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:60, Sayı:4, ss.75-88.

DUBAİ, Uae (2014). "Economıc Growth, Exports and Imports In Pakıstan: Granger Causalıty Analysıs", **The Journal Of Business İn Developıng Nations,** Volume 13, ss. 31-62.

EĞİLMEZ, Mahfi (2013). "**Türkiye'nin Dış Ticareti**", http://www.mahfiegilmez.com/2013/12/turkiyenin-dsticareti.html , (20.08.2017).

GODFREY FORGHA and Njimanted, Nkwetta Ajong (2015). "The Impact Of Tımber Exports On Economıc Growth In Cameroon: An Econometrıc Investıgatıon", **Asian Journal of Economic Modelling,** 3(3), ss. 46-60.

HUSSAİNİ, Sani Hassan, Abdullahi, Bashir Ado and Mahmud, Musa Abba (2015). "Exports, Imports and Economic Growth in India: An Empirical Analysis", **Proceedings of the International Symposium on Emerging Trends in Social Science Research,** 3-5 April 2015, ss. 1-17.

KORKMAZ, Suna ve Aydın, Ahmet (2015). "Türkiye'de Dış Ticaret - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi,** 10(3), ss. 47-76.

MUCUK, Mehmet (2015). **Makro İktisat Teori ve Türkiye Uygulaması,** Billur Yayınevi, 2. Baskı, Konya.

ÖZER, Mustafa ve Erdoğan, Levent (2006). "Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt:17, Sayı: 60-61, ss. 93-110.

SANDALCILAR, Ali Rıza (2012). "BRIC Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve İhracat Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:17, Sayı:1, ss. 161-179.

SARAÇ, Taha Bahadır (2013). "İhracat ve İthalatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği", **Ege Akademik Bakış Dergisi**, Cilt:13, Sayı:2, ss. 181-194.

SEYİDOĞLU, Halil (2013). **Uluslararası Finans,** Güzem Can Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.

SHİHAB, Ruba Abu and Abdul-Khaliq, Thikraiat Soufan Shatha (2014). "The Causal Relationship between Exports and Economic Growth in Jordan", **International Journal of Business and Social Science**, Vol:5, No:3, ss. 302-308.

ŞEREFLİ, Meltem (2016). "Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:13, ss. 136-143.

TAKIM, Abdullah (2010). "Türkiye'de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** 14(2), ss. 1-16.

TAŞTAN, Hüseyin (2010). "Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Spektral Analizi", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt:2 Sayı:1, ss. 87-98.

TEMİZ, Dilek (2010). "Türkiye'de Reel İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1965-2009 Dönemi", **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1-2, ss. 71-82.

TÜRKOĞLU, Faruk (2016). **Ekonomiyle İlgili Herşey**, Optimist Yayınları, Mayıs 2016 Baskı, İstanbul.

UÇAN, Okyay ve Koçak, Esra (2014). "Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki", **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:7, Sayı:2, ss. 51-60.

YAPRAKLI, Sevda (2007). "İhracat İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Üzerine

YAVUZ, Mehmet (2012). "Türkiye'de İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Bir Zaman Serisi Analizi", **http://teacongress.org/papers2012/YAVUZ.pdf,** (20.08.2017).

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÖÇ POLİTİKALARI VE TÜRKİYE'YE ETKİSİ

Hakan ACET[1]
Fatih MANGIR[2]
Esra EKİNCİ[3]

Öz

Dünyanın dört bir yanında gerçekleşen göçler küreselleşmenin kaçınılmaz sonucudur. Avrupa Birliği'nin günümüzdeki en önemli sorunlarından birisi de dışarıdan gelen göç olmaktadır. Son yıllarda coğrafi konumundan dolayı göç hareketlerinin en önemli intikal noktası olan Türkiye ise 2000'li yıllara kadar geniş çapta bir göç politikası oluşturamamış ve Avrupa Birliği'nin uyguladığı göç politikalarından etkilenmiştir. Bu çalışmada Avrupa Birliği'nin ve Türkiye'nin göç politikalarında ilerledikleri yol tarihsel açıdan ele alınacaktır. Bunun yanında özellikle de Suriye göçü sonrası Avrupa Birliği'nin uyguladığı göç politikalarındaki değişimlerin Türkiye üzerindeki etkisi çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Avrupa Birliği Göç Politikaları, AB-Türkiye İlişkileri
Jel Kodu: F22,K37,O15

THE EUROPEAN UNION MIGRATION POLICIES AND EFFECTS IN TURKEY

Abstract

Migrations that take place all over the world are the inevitable consequence of globalization. One of the most important problems of the European Union today is the migration from the outside. Turkey, which is the most important transfer point of migration movements due to its geographical position in recent years, has not been able to establish a wide scale immigration policy until the year 2000 and has been affected by the immigration policies implemented by the European Union. In this study, the course of the European Union and Turkey's migration policies will be examined from a historical point of view. In addition, the changes in migration policies implemented by the European Union, the impacts on Turkey, especially after the Syrian immigration, will be studied.

Key words: European Union Migration Policies, EU-Turkey Relations
Jel Code: F22, K37, O15

[1] Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, hakanacet@selcuk.edu.tr
[2] Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, fmangir@selcuk.edu.tr
[3] Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, esra_ekinci65@hotmail.com

GİRİŞ

Dünyanın dört bir yanında insanların artan hareketi ve göçleri küreselleşmenin kaçınılmaz sonuçlarıdır. Küreselleşmenin insani yüzü olarak göç; demografi, kültür, ekonomi ve devletlerin politikaları üzerinde çok büyük bir etkiye sahiptir. İnsanlar kendi ülkelerini terk ederek çeşitli nedenlerden ötürü başka ülkelere göç etmekte ve hiçbir ülke bu göç olgusunun getirdiği zorluklardan ise kaçamamaktadır. Günümüzde 196 ülke, ya göçmenlikten ya da geçiş ülkesi olarak göç konularından bir şekilde etkilenmiştir. Birleşmiş Milletler Nüfus Bürosu 1990 yılında 156 milyon olan göçmen sayısının 2010 yılına gelindiğinde bu sayının 214 milyona çıktığını belirtmiştir. 1990 yılında uluslararası göçmenler nüfusun %2,9'una denk gelirken, 2010 yılında bu oran nüfusun %3,1'ine denk gelmiştir (Arslan, 2012: 1).

Göçmenler kendileriyle birlikte yerli işçilere yeni beceri ve bilgi getirerek yaptıkları işlerde uzmanlaşma ve aynı zamanda yeni ekonomik fırsatlar sunmanın yanında yeniliğe de teşvik etmektedir. Örneğin, çoğu OECD ülkesinde, göçmenler yerli halka göre yeni iş kurmaya daha eğilimlidir. Durgunluğun hemen öncesinde İngiltere'de yabancı doğanların %14.2'si, İngiltere'de doğanların %12.1'ine karşılık kendi işinde çalışmaktadır. Yabancı doğumlu girişimcilerin yaklaşık %25'i İngiltere ekonomisinde yarım milyon iş yaratan diğer işçiler yerli ve göçmen istihdam etmektedir. Göçmenler kendilerini geleneksel etnik işletmelerle sınırlamamaktadır ve çok çeşitli sektörlere girebilmektedir. Dahası, göçmen istihdam eden firmalar, göçmenlerin kendilerinin olup olmadıklarına bakmaksızın, uluslararası piyasadaki göçün ticaret maliyetlerinde bir azalma yoluyla yerli firmaların ihracatını arttırdığını ve göçmenlerin yabancı piyasa bilgilerini, irtibat bilgilerini ve iletişim maliyetlerini düşürdüğünü iddia etmektedir.

Göç, çoğu Batı toplumunda nüfus artışından sorumlu temel demografik faktördür ve gelecekte göçün nüfus açısından önemi daha da artacaktır. Göçmenlik, aynı zamanda varış ülkelerinin yapısı ve kültürü üzerinde de etkiye sahiptir (Arslan, 2012: 2). İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ortak ekonomik politikalar gerçekleştirmek amacıyla başlayıp gittikçe siyasi bir oluşuma doğru hareket etmekte olan Avrupa Birliği'nin yüz yüze kaldığı en önemli sorunlardan bir tanesi de Birlik topraklarına dışarıdan yönelen göçtür. Gerek yasal sınırlar içerisinde, gerekse yasadışı yollarla gerçekleşen göçlerin meydana getirdiği ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel etkiler Birliğin derinleşme çabaları üzerinde büyük baskılar oluşturmaktadır. Bu nedenle de göçün kontrol altına alınması bağlamında yeni politika arayışlarına gidilmektedir (Güleç, 2015: 82). Türkiye ise AB'ye yönelen göç hareketleri açısından köprü durumunda olan bir ülke olması durumundan göç sorunu ile yüzleşmiş fakat buna rağmen 2000'li yıllara kadar kapsamlı ve geniş bir göç politikası oluşturamamıştır. Ayrıca Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde olan Türkiye'nin, göç politikası ile ilgili bazı önemli değişiklikler öngörülmüş ve bu değişikliklerin bir kısmı gerçekleştirilirken, geriye kalan kısmının ise gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede çalışmada, Avrupa Birliği'nin ve Türkiye'nin göç politikalarında ilerledikleri yol tarihsel açıdan ele alınacaktır. Bunun yanında özellikle de Suriye göçü sonrası Avrupa Birliği'nin uyguladığı göç politikalarındaki değişimlerin Türkiye üzerindeki etkisi ele alınacaktır.

1. Göç Politikaları

1.1 Avrupa Birliği'nde Göç Politikasının Gelişimi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ülkeleri, yeniden yapılanma ve ekonomik kalkınma süreçlerini gerçekleştirmek için, savaşın sebep olduğu işgücü açığını ortadan kaldırma zarureti hissetmiş ve bu sebeple üçüncü ülkelerden istihdam amaçlı göçleri teşvik etmiştir. Dolayısıyla, kuruluş yıllarında göçmenlere ilişkin bir şikâyet veya ortak politika yapma gibi bir ihtiyaç olmadığı için, Topluluk açısından da sorun teşkil edecek bir durum bulunmamaktaydı. Bunun yanında gelen göçmenlerin geçici oldukları düşünülmekle beraber istenildiği zaman ise gelişlerin durdurulmasında bir zorluk yaşanmayacağı hesap edilmiştir (Samur, 2008: 3). Genel olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa'ya yönelik yapılan göçleri üç döneme ayrılabiliriz.

Petrol krizine kadar Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerinde işgücü göçü neredeyse sınırsızdı. 1973'ten sonra ise özellikle ülkeler arasında ikili işçi anlaşmaları yoluyla yabancı işçilerin istihdamı durdurulmuştur. Bununla birlikte göç, "sıfır göç" politikasına rağmen devam etmiştir. İlk dönemde, Güney Avrupa ülkeleri net göç ile bağdaştırılmış, daha sonra ise özellikle de 1990'ların sonunda bu ülkeler göçmenler için cazip hale gelmiştir. İkinci dönem ise 1990'lı yıllarda giderek artan bir öneme sahipti ve oldukça yetenekli idari işçiler ve girişimcilerin göçü olmuştur (Arslan, 2012: 6). Son dönem ise 1989 yılında özellikle Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla simgeleşen ve Doğu Blok ülkelerinde komünist rejimlerin yıkılmasıyla birlikte Batıya iltica etmek için gelen insanlar tarafından gerçekleştirilmiştir

(Orsam, 2012: 12). Bu yıllar içerisinde milyonlarca kişi göç hareketine başlamış ve göçmen kaçakçılığı, uluslararası anlamda bir kazanç alanına dönüşmüştür. Bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda Avrupa Birliği'nin göç politikaları günümüz itibarıyla özellikle 1990 sonrası dönemde göç konusunda bir ikilem içinde takıldığı görülmektedir (Koçak ve Gündüz, 2007: 68).

Günümüze gelindiğinde ise birçok üye devlet göç baskısı altında olduğundan AB bu konuda bazı göç politikaları oluşturmaya yönelmiştir. Düzenlemeler ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak ekonomik ve insanlık değerleri arasında bir denge kurarak bu baskıyı hafifletilmeye çalışılmaktadır. Yasadışı göçle ilgili ortak politikalar geliştirmenin amacı; Göçle ilgili ortak politikaları uyumlu bir şekilde ortaya koymak, yasadışı göçü önlemek, yasadışı göçle mücadele etmek için ileri mekanizmalar ve önlemler almaktır. Bu anlamda farklı dönemlerde Birlik düzeyinde farklı anlaşmaların yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla tarihsel olarak, uluslararası göç deneyimleri Avrupa Birliği içinde ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Göçle bağlantılı sorunların doğasındaki bu çeşitlilik, ortak bir Avrupa göç politikasının geliştirilmesinde önemli bir engel oluşturmaktadır. Yıllar içerisinde gerçekleştirilen politikaları etkileyen antlaşmalar ise Tablo 1'de gösterilmektedir.

Göç ile ilgili gerçekleşen ve tabloda yer almayan gelişmeler arasında Avrupa Komisyonu COM, 2003 ve COM, 2004 olmak üzere sırasıyla Mart 2003'te ve Mayıs 2004'te hazırladığı iki rapor ile Avrupa Komşuluk Politikasında stratejisinin belirtilmesi bulunmaktadır. Doğuda, Güney Kafkaslarda ve Akdeniz'in çevresinde bulunan ülkelerle bir işbirliğini öngören ve esasında AB'nin başta yasadışı göç, çocuk ticareti, uyuşturucu ticareti, çevre, enerjin açığı ve ulaştırma olmak üzere bu alanlarda karşılaşılan sorunlara çözüm üretmek ve AB'nin stratejik açıdan bazı hedeflerini gerçekleştirmek için geliştirilmiştir. Avrupa Komşuluk Politikasına gönüllü olarak katılan ülkeler, bir yandan AB'nin ekonomik ve ortak politik değerlerine göre kendi sistemlerini değiştirmeye çalışacak diğer yandan da bahsedilen politika alanlarında işbirliğine gidecektir. AB'de karşılık olarak çeşitli şekillerde destek verecektir (Samur, 2008: 5).

Tablo 1: AB Göç Politikalarını Etkileyen Antlaşmalar

Yapılan Anlaşma ve Tarihi	**Yapılış Nedeni**
Schengen Anlaşması: 1985 ve 1999	Serbest Dolaşım İlkesi
Dublin Konvansiyonu: 1990	Sığınmacıların Statüsü
Maastricht Antlaşması: 1993	Üç Sütunlu Yapıda Göç Politikası (adalet ve içişleri, sığınma politikası ve göç politikası)
Amsterdam Antlaşması: 1997	Maastricht Sonrası Düzenlemeler
Tampere Zirvesi: 1999	Göçmen Akışının İdaresi
Temel Haklar Şartı: 2000 ve 2009	Medeni, Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Haklar
Nice Antlaşması: 2001	Göç Alanında da Nitelikli Oy Çoğunluğu
Seville Zirvesi: 2002	AB Göç Politikasının Kaynak ve Transit Ülkelere Genişletilmesi
Avrupa Anayasası Antlaşması: 2004	Ortak Göç Politikaları
Avrupa Göç ve Mülteci Paktı: 2008	Avrupa için Ortak Göç Politikası
Hague ve Stockholm Programı: 2004 ve 2009	Geleceğe Yönelik Adımlar
Lizbon Antlaşması: 2009	Gelinen Son Nokta (dış sınır denetimleri, iltica, göç, suçun önlenmesi, serbest dolaşım, iç sınırların olmadığı bir özgürlük ve güvenlik alanı sunumu)

Kaynak: Koçak ve Gündüz, 2007, s. 69.

2000'lerde ortaya çıkan bir diğer stratejik politika aracı ise Göçe Yönelik Global Yaklaşımdır. 2005 yılında kabul edilmiş ve 2005 yılından bu yana, AB dış göç ve sığınma politikasının temel çerçevesini oluşturmuştur. Göçle ilgili tüm hususları AB dışı ülkelerle ortak olarak dengeli ve kapsamlı bir şekilde ele almak üzere tasarlanmıştır. Bu yaklaşımda; (European Commission, 2017). Kaçakçılık ve düzensiz göçü önlemek ve azaltmak, entegre sınır yönetimini güçlendirmek için ortaklarına beceri, kapasite ve kaynak aktarma, Belge güvenliği konusundaki işbirliğinin geliştirilmesi, öncelikli ortak

ülkelerden gelen sık seyahat edenler için vize kolaylaştırmanın yolunun açılması, İnsan ticareti mağdurlarına daha iyi koruma sağlamak ve insan ticareti mağdurlarını güçlendirmek için girişimlerde bulunmak gibi amaçları vardır. 2008 yılında, sorumluluk paylaşımı ilkesine uygun olarak AB, sınır ötesi ülkelerden gelen mültecileri diğer katılımcı Avrupa ülkelerine nakletme programı başlatılmıştır. Malta'daki mültecileri başka ülkelere taşımak için başlatılan pilot program olan EUREMA, ERF (European Road Federation) tarafından finanse edilmiş ve 2010-2011 yılları arasında 227 mülteci taşınmıştır. On ülke EUREMA'ya katılmayı kabul etmiştir, ancak sadece Fransa, Almanya, Lüksemburg, Portekiz, Slovenya ve İngiltere, aslında EUREMA kapsamında mülteci almıştır (Orchard ve Miller, 2014: 24).

2004 ve 2009 yılları arasını kapsayan Hague Programı ise, ekonomik göç için bir politika planı geliştirmenin yanı sıra entegrasyon politikası hakkında bilgi alışverişinde bulunmak için bir dizi mekanizma geliştiren bir programdır. Hague Programı, 2006 yılında sınır ajansı olan FRONTEX'in kurulmasıyla birlikte entegre sınır yönetim sistemini geliştirmeye devam etmiştir. Bu başarılara rağmen, tüm program için planlanan önlemlerin yalnızca yaklaşık yarısı başarılmıştır (Collet, 2010). Aralık 2009'da kabul edilen ve Hague Programının devamı niteliğinde olan Stockholm Programı ise, Aralık 2014'te sona ermiştir. Bu programda 2010-2014 döneminde göç konusunda yapılacak çalışmalara yön verme amaçlanmıştır. "Vatandaşlarına Hizmet Eden ve Koruyan Daha Açık ve Güvenli Avrupa" ismiyle, Lizbon Antlaşması'ndaki ilgili hükümlerle uyumlu şekilde Birlik'in göç konusundaki önceliklerini diğer ülkelerle işbirliği içinde evrensel bir göç yaklaşımı geliştirmek, iş piyasasının ihtiyaçlarını göz önünde tutarak üye ülkeler nezdinde ortak bir politika oluşturmak, daha sıkı bir entegrasyon politikası sağlamak, yasa dışı göçle mücadeleyi hızlandırmak, kimsesiz küçükleri koruyucu önlemler benimsemek olarak ele alınmıştır (Güleç, 2015: 88-89).

1.2 Türkiye Göç Politikasının Gelişimi

Anadolu, insanlık tarihi boyunca her döneminde göç hareketlerini görmüş bir coğrafyadır. Cumhuriyetin ilk yıllarına baktığımızda, gayrimüslimler ile ülke sınırları dışında kalan Türk ve Müslümanların Türkiye'ye göçü kurumsallaşmıştır. Bu duruma İskan Kanunu'nda Türkiye'ye göç etme hakkının sadece "Türk soyundan meskün veya göçebe" kişilere verilmesi gerektiği şeklinde belirtilmiştir (ORSAM, 2012: 15). Böylece ulus-devletin inşası kapsamında, hem yeni hem de türdeş bir toplum oluşturma amacı gerçekleştirilmiş olmaktadır. Aslında Türkiye'ye yönelen bir nüfus hareketleri 1980'lı yıllara kadar sınırlı kalmıştır. Türkiye'nin ulusal göç politikası 1980'lere kadar, geçici politikalar ile şekillenmiş ve uygulamadaki politikaların hukuki düzenlemeleri Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ve Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ)'ünün işbirliğiyle beraber oluşturulmuştur (Güleç, 2015: 92). Türkiye soğuk savaş döneminde önemli düzeyde göçe maruz kalmamış, fakat 1950'li yıllardan sonra Batı Avrupa ülkelerine göç vermeye başlamıştır.

Avrupa'ya yönelen göç için bir köprü haline gelen Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolculuğu 1959 yılından itibaren süregelmektedir. Dört yıllık müzakerelerin ardından, o tarihte AET (Avrupa Ekonomi Topluluğu)'nin altı kurucu devleti ve Türk hükümeti 12 Eylül 1963'te Ankara'da Ortaklık Anlaşması imzalamıştır. Ankara Anlaşmasının amacı, Akit Taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin sürekli ve dengeli bir şekilde güçlendirilmesini sağlamaktır (Arslan, 2012: 114-115).

Göç akımlarıyla beraber Türkiye'nin göç politikası, Avrupa Birliği'ne tam üyelik süreci kapsamında değişime uğradığı görülmektedir. Özellikle Suriye göçü sonrasında Avrupa Birliği ve Türkiye arasında gerçekleştirilen anlaşmalar bu süreci önemli derecede etkilemiştir.

1.3.Avrupa Birliği Göç Politikası ve Türkiye Üzerinde Etkisi

Türkiye-AB ilişkileri, 11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi ile Türkiye'yi aday üye olarak belirleyerek yeni bir boyut kazanmış ve Türkiye'nin üye devlet olarak adaylığından sonra Katılım Ortaklığı hazırlanmıştır. Türkiye'nin üyeliği göz önünde bulundurulduğunda AB ülkeleri, Türkiye üzerinden Avrupa'ya yapılan kaçak göç konusunda büyük endişe duymaktadır. Bu bağlamda Türkiye ve AB arasında sınır denetimi için yapılan ilk görüşmeler Haziran 2008'de gerçekleşmiş fakat AB ülkelerinde sınır kontrolü ve güvenliği artırmak için ağırlıklı olarak tedbirlerin alınması, organize suç örgütleri tarafından baskı, yoksulluk ve zulümden kaçan insanların mağdur edilmesine yol açmıştır (Özdemir, 2011: 265). AB yetkilileri, Türkiye'nin sınır yönetimine önemli kaynaklar ayırdığını onaylamaktadır fakat bununla birlikte, Katılım Ortaklığı Belgesi gibi birçok resmi belgede, Türk sınır yönetiminin birçok yönden AB uygulamalarına uygun olmadığı vurgulanmıştır. Örneğin sınır yönetimi şu anda ordu, jandarma, polis ve sahil güvenlik görevlileri arasında bölünmüştür ancak Schengen'in en iyi uygulamalarında, sınır yönetiminden sorumlu olmak için tek bir mesleki yetkiye sahip olması

gerekmektedir. Bu nedenle, Türkiye'yi mevcut sınır kontrol ve yönetim sistemini profesyonel askeri olmayan yani sivil birimlerle değiştirmeye çağırmaktadır (Arslan, 2012: 134-135).

AB-Türkiye ilişkilerinde göç ve hareketliliğin önemi üç ana konuyu ele almaktadır. Bunlardan ilki; Türk vatandaşının AB'ye göçü, ikincisi; Üçüncü ülke vatandaşlarının Türkiye üzerinden Avrupa'ya giden yolda düzensiz transit olması ve üçüncü olarak, halihazırda Avrupa'ya yerleşmiş Türk uyrukluların oynadığı roldür (Benvenuti, 2017: 4). Burada ikinci ana konuyu ele alacak olursak, Suriye göçünü örnek verebiliriz. Göç dalgası, Suriye'de Ocak 2011 yılında küçük halk ayaklanmaları dahilinde isyanlar ile başlamış ve Mart 2011 yılında güney şehri Dera'da gerçekleştirilen gösteriler ile isyanlar artmıştır. Ayaklanmalar kısa sürede ülke geneline yayılıp içinden çıkılamaz bir hal almıştır. Başlarda kısa süreceği düşünülen ayaklanmalar kanla bastırılmaya çalışılınca günümüze kadar gelerek 6. yılını doldurmuş durumdadır. Günümüz şartları göz önünde getirildiğinde bu savaşın ne zaman sona ereceğini tahmin etmek ise çok zordur (Şahin, 2016).

Kısa süre içerisinde AB göç ve sığınma yasalarının "göçmen krizi" olarak nitelendirilebilecek olan eksikliklerini anlamaya başlamıştır. 2015 yılına gelindiğinde, Avrupa'ya ulaşmaya çalışan göçmen sayısı çarpıcı bir şekilde artmış ve bu oranın çoğunluğu Suriye iç savaşından kaynaklanmaktadır. Bu durum sonucunda hem Dublin Düzenlemesi hem de Schengen Anlaşması böyle büyük bir göç akınının ağırlığı altında kalmıştır. Bunun sonucunda AB liderleri, göçmenlerin Avrupa'ya dağılım yollarını tartışmaya başlamışlardır. Göçmenlerin AB bölgesi içerisinde nasıl idare edileceği üzerine hiçbir oybirliği bulunmadığından, tüm çabalar kaynak ve geçiş ülkeleriyle konuşmaya yöneltilmiş ve Türkiye siyaset çözümünün sağlayıcısı olarak tanımlanmıştır (Benvenuti, 2017: 9).Avrupa ülkelerinde uygulanan sıkı ve sınırlayıcı göç ve sığınma politikaları dışarıdan gelen göçmenler için büyük engel oluşturmaktadır. Avrupa ülkelerinin öncelikli istekleri, Suriyeli göçmenlerin komşu ülkelerde barındırılmaları ve barındırılan ülkelere UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) gibi birçok uluslararası kurum ve kuruluşlar aracılığıyla yardım edilmesidir. Bu kapsamda ABD ve bazı Avrupa ülkeleri üye oldukları uluslararası kuruluşlara belirli miktarlarda yardımlarda ve hibede bulunmakta ve en azından Suriye'de yaşanan insanlık dramına katkı sağlamaya çalışmaktadır (Saraçlı, 2016).

Günümüz de hem Türkiye'yi hem de AB'ni etkileyen en önemli konulardan birisi yasadışı yada düzensiz göçtür. Göçmenler AB'ye geçiş yapmak için Ege Denizi üzerinden Yunanistan'a geçmeye veya karayoluyla Bulgaristan'a geçmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'ye bu amaçla yasadışı yollardan gelen insanlar bulunmaktadır (Kirişçi, 2008: 2-3). Bu kapsamda Avrupa'da en çok sığınma başvurusunda bulunulan ülkelere baktığımızda ilk sırada İsveç'in geldiğini, bu ülkeyi ise Fransa, Almanya, Belçika, İsviçre, İngiltere ve İtalya takip etmektedir. Komşu ülkelere kıyasla yapılan sığınma başvurularının düşük derecede kalmasının nedeni ise Avrupa ülkelerinde uygulanan sıkı ve sınırlayıcı göç ve sığınma politikalarından kaynaklanıyor olmasıdır (Saraçlı, 2016). Bu ülkelerin yanı sıra Suriye'den komşu ülkelere gelen mülteciler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Suriye'den Komşu ülkelere Gelen Mülteciler

ÜLKE	**SURİYE'DEN GELEN GÖÇMEN SAYISI**
LÜBNAN	1.011.366
TÜRKİYE	**2.992.567**
ÜRDÜN	659.246
IRAK	236,772
MISIR	122.228
LİBYA	30.104

Kaynak: UNHCR, 2017.

Tablo 2'deki veriler UNHCR (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği)'nin 2017 yılına ait güncel verilerden elde edilmiş ve tablodan anlaşıldığı gibi toplamda 5.052.283 kayıtlı mülteci bulunmaktadır. İlk sırada 2.992.567 mülteci sayısı ile Türkiye bulunmaktadır. Avrupa ülkelerinin aksine zorlu şartlarla karşı karşıya kalmış ve bu ülke topraklarında kitlesel mültecilere izin vermiştir. Türkiye, Avrupa ülkelerinin yapabilecekleri konusunda dikkate değer bir örnek görevi gören geçici bir koruma rejimini uygulamaya koymuştur. Göçmenlerin Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşmak istemesi üzerine Geri Kabul Anlaşması imzalamıştır. Avrupa Birliği Türkiye'ye karşı uyguladığı göç politikalarını hem dışsallaştırma hem de güvenlikleştirme politikası adı altında Türkiye'den Avrupa Birliği'ne giden

düzensiz göçün mümkün olduğunca engellenmesiyle beraber Türkiye üzerinden gelen göçmenlerin de Türkiye'ye geri gönderilmesi üzerine kurulu bir anlaşmadır (ORSAM, 2012: 17). Anlaşma Mart 2016 tarihinde imzalamış ve karşılığında ise Türkiye'ye mali yardım, Türk vatandaşları için AB'ye vizesiz seyahat ve AB üyeliği için daha hızlı müzakere sözü verilmiştir. Türkiye ile AB arasındaki bu mülteci anlaşması çerçevesinde, Mart ayından bu yana Türkiye üzerinden Yunan adalarına kaçak yollarla geçenler ve bunun yanında Yunanistan'da herhangi bir iltica başvurusunda bulunmayan sığınmacılar Türkiye'ye geri gönderilmektedir. Fakat bu geri iadeler Türkiye ile Yunanistan arasındaki ikili bir mutabakata dayanmaktadır. Üçüncü ülke vatandaşları için uygulanacak olan bu maddelerin yürürlüğe girmesi, Türkiye'nin vize muafiyeti aşamasını hızlandıracağı ne kadar söylense de bile AB, Türkiye'den terörle mücadele yasasının değiştirilmesiyle beraber 5 kriteri daha gerçekleştirmesini istemektedir. Bu durumda Türkiye'nin toplam olarak 72 kriteri gerçekleştirmesi gerekmektedir (Deutsche Welle, 2016). Yine de sığınmak için göç edenlerin geri kabul anlaşması çerçevesinde iade edilip edilmeyeceği, birçoğunun da Avrupa'da iltica başvurularını yapmış olması ve AB tarafından Türkiye'nin güvenli üçüncü ülke olarak sayılmamasıyla beraber uluslararası hukukta bulunan geri gönderilmezlik ilkesi, bu konuyu tartışmaya açık bir konu yapmaktadır. Ayrıca Konsey ve Parlamento tarafından alınacak olan bu kararlar siyasi nitelikte olacağından Türkiye'nin bu şartları eksiksiz yerine getirmesi vize serbestliğini kesinleştirmemektedir. Avrupa'daki artan sayıda göçmen karşıtı görüşler bunun bir nedenini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Almanya ve Fransa gibi ülkeler tarafından alınan karar ile vize serbestliğinin ertelenmesi ihtimali bulunmaktadır (Ekinci, 2016: 34).

SONUÇ

Uluslararası çok boyutlu bir toplumsal olgu olarak göç, bir ülkenin sosyo-ekonomisi, siyaseti ve kültürü üzerinde önemli etkilere sahiptir. Bu çalışmada son yıllarda coğrafi konumundan dolayı göç hareketlerinin en önemli intikal noktası olan Türkiye'nin yanı sıra AB'nin de geçmişten günümüze uyguladığı göç politikaları ele alınmış ve özellikle Suriye göçü sonrası uygulanan göç politikalarının Türkiye-AB ilişkileri üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda AB ve AB üyesi ülkeler Suriye bölgesindeki mülteci krizine karşı olan müdahalesi sadece belli bir kesime karşı değil tüm mültecilerle dayanışma yaparak göstermelidir. Korumaya ve insan haklarına dayalı bir yaklaşım ile Avrupa'ya ulaşmaya çalışan mültecileri için güvenilir ve uygulanabilir politikalar benimsenmelidir. Türkiye gibi göç alan ülkelere kapasite arttırma ve ekonomik açıdan destek sağlanmaktadır fakat Avrupa Birliği hükümetlerinin ne uluslararası hukuktan tamamen uygun davranmasının, ne de küresel bir göç krizinin ortasındayken sığınmacılara adil ve insani şekilde ağırlamak konusunda sorumluluğu paylaşmasının yerini tutabilmektedir. AB ve AB üyesi ülkeler için uygun yerleştirme programları arttırılmalı ve bu sayede aile birleşimi ve diğer vizeler üzerindeki zorluklar kolaylaştırılarak AB'ye giden hem yasal hem de güvenli yollar çoğaltılmalıdır. Bu durumda tüm AB'ye üye ülkeler, sınırlar konusunda adil olmalı ve etkin sığınma prosedürleri uygulamalıdır. Göç dalgasıyla birlikte yeni gelen sığınmacıların işlemleriyle ilgili sorumlulukların AB'ye üye ülkeler arasında eşit ve adil olarak dağıtılması için beraber çalışmalıdır. Ayrıca Türkiye ile yapılan geri kabul anlaşması gereğince her iki tarafında ortak bir yol bulup karşılıklı dayanışma içerisinde verilen vaatlerin yerine getirilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

ARSLAN, M. İnanç (2012). "The Paradoxes Of European Union Immigration Policy And Its Repercussions On Turkish-Eu Relations", ss.161, September.

BENVENUTİ, Bianca (2017). The Migration Paradox and EU-Turkey Relations, Istıtuto Affarı Internazıonalı, IAI Working Papers 17|05, January.

COLLET, Elizabeth (2010). "The European Union's Stockholm Program: Less Ambition on Immigration and Asylum, But More Detailed Plans", http://www.migrationpolicy.org/article/european-unions-stockholm-program-less-ambition-immigration-and-asylum-more-detailed-plans (02.08.2017).

DEUTSCHE Welle (2016). "AB Komisyonu: Geri Kabul Anlaşması Yürürlükte", http://www.dw.com/tr/abkomisyonugerikabulanla%C5%9Fmas%C4%B1y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BCkte/a-19299023 (05.08.2017).

EKİNCİ, M. Uğur (2016). "Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması ve Vize Diyaloğu", İstanbul: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.

EUROPEAN Commission (2017). "Communication on the Global Approach to Migration and Mobility (GAMM)", https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-policy/communication-global-approach-migration-and-mobility-gamm_en (01.08.2017).

GÜLEÇ, Cansu (2015). "Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları", **Tesam Akademi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, ss. 81-100.

KİRİŞÇİ, Kemal (2008). "Managing Irregular Migration in Turkey: A Political-Bureaucratic Perspective", European University Institute,

KOÇAK, Orhan ve Gündüz, R. Demet (2007). "Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi", **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:12, ss. 66-91.

ORCHARD, Cynthia ve Miller, Andrew (2014). Protection in Europe For Refugees From Syria, Forced Migration Policy Briefing 10", ss.6-79, September.

ORSAM (2012). "Küresel Göç ve Avrupa Birliği İle Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi", Rapor No:123, The Black Sea International Rapor No: 22, Ankara, Haziran.

ÖZDEMİR, Elvan (2011). "EU's Immigration Policy and EU-Turkey Relation", **International Journal of Humanities and Social Science**, Cilt:1, Sayı:6, ss.262-271.

SAMUR, Hakan (2008). "Avrupa Birliği'nde Göçe Yönelik Global Yaklaşım", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, ss.1-16.

SARAÇLI, Murat. (2016). "Suriye Krizi'nin Zorunlu Göç Boyutu", http://mekam.org/mekam/suriye-krizinin-zorunlu-goc-boyutu (05.08.2017).

ŞAHİN, Okan (2016). "Suriyeli Mültecilerin Dağılımı ve Son Rakamlar", https://www.stratejikortak.com/2016/04/suriyeli-multecilerin-sayisi.html (06.08.2017).

UNHCR (2017). "Syria Regional Refugee Response", http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php (13.05.2017).

FOREIGN AID AND ECONOMIC GROWTH: PANEL ANALYSIS FOR UEMOA COUNTRIES (1980-2014)

Fatih MANGIR[1]
Hakan ACET[2]
Mahamane Moutari Abdou BAOUA[3]

Abstract

This study looks the impact of foreign aid on economic growth calculated by real gross domestic product (GDP) using annual data covering a period 1980-2014 in UEMOA countries. The impact of foreign aid on GDP is estimated using classical panel regression model. We analysis the hypothesis whether foreign aid promotes growth in UEMOA countries. We test this hypothesis using panel data series, while previous studies found mixed results; we proved empirically that foreign aid has purely positive effects on economic growth in UEMOA countries.

Key Words: Economic Growth, Foreign Aids, Panel Data Analysis

YABANCI YARDIMLAR VE EKONOMİK BÜYÜME: UEMOA ÜLKELERİ ÜZERİNE PANEL VERİ ANALİZİ

Öz

Bu çalışma UEMOA ülkelerinde 1980-2014 dönemini kapsayan yıllık verileri kullanarak yabancı yardımların reel GSYIH olarak hesaplanan ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Yabancı yardımların büyüme üzerindeki etkisi panel regresyon modeli kullanılarak tahmin edilmektedir. UEMOA ülkelerinde yabancı yatırımların büyümeyi artırıp arttırmadığı hipotezi analiz edilmiştir. Bu hipotez panel veri serileri kullanılarak test edilmiştir. Yapılan çalışmalar farklı sonuçlar bulurken, UEMOA ülkelerinde yabancı yardımların büyümeye etkisi pozitif olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Yabancı Yardımlar, Panel Veri Analizi

[1]Assoc. Prof. Dr. Selçuk University, Faculty of Economics and Administrative, Department of Economics, Konya,Turkey, fmangir@selcuk.edu.tr
[2]Assoc. Prof. Dr. Selçuk University, Faculty of Economics and Administrative, Department of Economics, Konya,Turkey, hakanacet@selcuk.edu.tr
[3]Phd Student, Selçuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Konya, mukhtar.abdu@hotmail.com

INTRODUCTION

Development is actually the step that most of countries are trying to reach in order to impose their effectiveness. While some economies succeed to reach the development level, some economies failed in this mission; and most of them are African countries. Developing countries like UEMOA countries are using different sources to keep going in this development race. However, the results remain always deficient and in order to fill the deficit, they receive debts or/and donations. It has been a long time that African countries are receiving donations from developed countries,but unfortunately, this did not change the economic situation of these countries too much. UEMOA countries are some of these countries and our analysis will be based on them.

The West African Economic and Monetary Union (WAEMU or UEMOA) was established on 10 January 1994with the Treaty signed in Dakar. The main objectives of UEMOA are to build a harmonized and integrated economic space in West Africa. Inthis space, the complete freedom of movement of personscapital, goods, services and factors of production, as well as the effective enjoyment of the right of exercise and establishment for the liberal professions and the right of residence for citizens throughout the Territory is ensured. UEMOA is constituted by Eight coastal and Sahelian countries (Benin, Burkina, Côte d'Ivoire, Guinea-Bissau, Mali , Niger, Senegal and Togo), linked by the use of a common currency (the FCFA) and benefiting from common cultural traditions. UEMOA covers an area of 3,506,126 km2 and has a population of 112 million. The GDP growth rate, at constant prices, is 7% in 2015.Most of UEMOA countries are within the list of the most indebted and poorest countries in the world. This situation makes them eligible to receive donations from developing countries. It has been a long time that partners of UEMOA countries are giving aid to these countries without any progress about the economic growth.

However, in recent times some researchers think that it is necessary to discuss whether foreign aid could help the economy to grow. In this context we will use panel data analysis to investigate the relationship between foreign aid and economic growth for UEMOA countries within the 1980-2014 periods.

Our study will be structured as follow. In the first section, we will analyze the empirical studies about foreign aids and economic growth relationship with literature review. The second section provides the data, model specification and methods that we used in this study. In the third section we used the data and methods specified to perform the empirical analysis. In this section, we examined and commented the results of analyses. Finally, we concluded in fourth section.

1. LITERATURE REVIEW

There is an important number of studies related to foreign aids and economic growth in the literature, specially those related to Africa . Most of them indicate that foreign aid contributes to the economic development. In this context,Armah & Nelson(2008), Asiedu & Nandwa(2007), Asteriou(2009), Gomanee, Girma, & Morrissey(2005), Karras(2006), Moolio & Kong(2016), and Moreira(2005) found positive relationship between aid and economic growth. Some studies emphasize that foreign aid decelerate the economic growth. As example, Hansen & FinnTarp(2001), and Kourtellos, Tan, & Zhang(2007) indicated a negative effect of foreign aid on economic growth. We found also some studies that indicate positive effect of aid depending on the nature of policy used, likeBowen(1995), Burnside & Dollar(2000) and Ekanayake &Chatrna(2010) emphasized. Table-1 provides a brief review summary of studies about foreign aid and growth with authors, independent variableused, methodology and results.

Table 1. A selection of empirical studies on the foreign aid and growth relation

Authors	Independent Variable	Methodology	Findings
Armah & Nelson(2008)	Net foreign aid	Fixed effects in a static panel framework	Positive and significant foreign aid-growth relationship.
Asiedu & Nandwa(2007)	Foreign aid in education	Dynamic panel General Method of Moments (GMM) estimator proposed by Arellanoand Bond (1991)	Increased aid in primary education to poor countries will promote economic growth and also help the countries to achieve the millennium development goal of universal primary education
Asirvatham (2010)	Aid receipts relative to GDP; vector of macroeconomic policies that affect growth; Inflation, etc.	Ordinary least squared and two stage least squared regressions	Foreign aid has a significant negative impact on economic growth. However, there is insignificant relationship between the interaction term Aid x Policy and growth
Asteriou(2009)	Aidcoming from abroad, domestic investment, depreciation rate of capital.	Panel unit root tests, mean group and pooled mean group estimation techniques on cross-country panel	Positive relationship between aid and GDP growth
Burnside & Dollar(2000)	Foreign aid, economic policies	Model of growth with a range of institutional and policy distortions estimated using a panel of 56 countries and six four-year time periods from 1970-1973 until 1990-1993.	The aid-growth effect is positive for good policy countries but negative for countries with bad policies
Ekanayake & Chatrna(2010)	Foreign aid; inflation rate; growth rate of capitalstock	Panel data series	Foreign aid has mixed effects on economic growth in developing countries. when the model was estimated for different time and regions, foreign aid has a negative sign in 3/4 cases; However this variable is positive for African region.
Gomanee, Girma, & Morrissey(2005)	Net foreign aid	Residual generated regressors, for a sample of 25 Sub-Saharan African	Significant positive effect of foreign aid on growth

		countries over the period 1970 to 1997	
Hansen & FinnTarp(2001)	foreign aid	Ordinary least squares and a generalized methodof moments estimator	Aid negatively impacts economic growth via investments.
Karras(2006)	total net Official Development Assistance (ODA)	Simple Cross-Sectional Regressions annual data from the 1960 to 1997 period for a sample of 71 aid-receiving developing economies	Effect of foreign aid on economic growth is Positive
Kourtellos, Tan, & Zhang(2007)	Effective Development Assistance (EDA)as a share of real GDP	Sample splitting methods; uch as Bayesian tree regression (BTREED) and threshold regression (TR)	The relationship between aid and growth is likely to be negative.
Moolio & Kong(2016)	Net foreign aid (or official development assistance)	Panel cointegration tests; panel fully modified ordinary least squares (FMOLS) and panel dynamic ordinary least squares (DOLS) estimators	Positive impact of aid on economic growth
Moreira(2005)	Official development assistance, private flows; population growth.	Autoregressive distributed lag (ADL); The GMM estimator proposed by Arellano and Bond (1991);	Foreign aid has had a positive impact on economic growth.

According to the review, we can emphasize that most of the studies found a positive link between the variables. However some studies found negative effect.

2.DATA, METHODOLOGY AND EMPIRICAL EVIDENCE

In this study, we empirically analyzed the relationship between foreign aid and economic growth in UEMOA countries within the 1980-2014 periods. Data for these countries are provided from World Bank World Development Indicator (2016) database. The analysis of econometric models was done with Stata 14 and Gauss 10 software programs.

The proxy between the variables is given as follow:

GDP (constant 2010 US$) as proxy of Gross domestic product (GDP);

Net official development assistance received (% of GDP) as proxy of foreign aid (FA);

All data are from World Economic Outlook database of World Bank in constant (base year:2010) US dollar.

Table 2: Descriptive Statistics for West African Countries Data

	Mean	Maximum	Minimum	Std. Dev.	Observations
GDP	.16	20.28	-28.09	4.91	280
Foreign Aid	3.69	74.00	0.53	11.23	280

First of all,we analyzed the homogeneity test of the variables by running the Delta test developed by Pesaran and Yamagata (2008). The Homogeneity Test is an important approach to find appropriate unit roots and causality tests. In this article, the Homogeneity Test of the variables is performed with two different ways by introducing Delta Tilde ($\tilde{\Delta}$) and Adjusted Delta Tilde ($\tilde{\Delta}$adj) tests developed of Pesaran and Yamagata (2008) as indicated in the equation 1 and 2.

$$\tilde{\Delta}= \sqrt{N}\left(\frac{N^{-1}\tilde{S}-k}{\sqrt{2k}}\right) \quad (1)$$

$$\Delta_{adj}= \sqrt{N}\left(\frac{N^{-1}\tilde{S}-E(\tilde{z}_{iT})}{\sqrt{Var(\tilde{z}_{iT})}}\right) \quad (2)$$

The Delta test defines null and alternative hypotheses as follows:

$H_0 = \beta_1 = \beta_2 = \cdots = \beta_n$ (Series are homogeneous)

$H_1 = \beta_1 = \beta_2 = \cdots \neq \beta_n$(Series are heterogeneous)

If one fails to reject null hypothesis, then we can conclude that series are homogeneous. Results of the Delta test are shown in Table 3. Null hypothesis has rejected, because p value is bigger than significance level of 0.05. Therefore, we can conclude that the series are homogenous.

Table 3. Results of homogeneity test

Homogeneity tests:		
Delta Tilde Test ($\tilde{\Delta}$)	-0.276	0.609
Adjusted Delta Tilde Test ($\tilde{\Delta}$adj)	-0.288	0.613

Taking into the presence of cross-sectional dependence is very important process to determine the appropriate unit root tests, and cointegration techniques. While first generation panel unit root tests can not deal with the cross-sectional dependence problem, second generation panel unit root tests consider cross sectional dependence. Therefore, we employ adjusted CD (Cross Depencen)$_{LMadj}$ test which is improved by Pesaran et all (2008) to determine type of unit root test.Pesaran et al. (2008) adjusted the devation problem by introducing the exact mean and variance of the LM statistic.

This bias-adjusted *LM* test is:

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}}\sum_{I=1}^{N-1}\sum_{j=i+1}^{N}\frac{(T-k)^{-2}\rho_{ij}-\mu T_{ij}}{\sqrt{v^2 T_{ij}}} \quad (3)$$

where μ_{Tij} *is* exact mean and v^2_{Tij} is variance.

The *LM adj* test was employed in this study and obtained results are presented in Table 4. We concluded that there was cross-sectional dependency among the variables; because estimated probability values were lower than 0.05

Table4: Results of Cross Sectional Dependency CD test

CD Tests	**LM**(Breusch& Pagan 1980)	**CDlm** (Pesaran 2004)	**CD** (Pesaran 2004)	**LM**adj
Stat (prob)	76.346 (0.000)	6.461 (0.000)	5.693 (0.000)	8.599 (0.000)

Source: Authors' calculation.

Due to the presence of cross-sectional dependence among the variables, Weexamine stationarity properties of data *by* using Hadri (2000) unit root test. Different from cross-sectionally augmented Dickey-Fuller (CADF) test, the null hypothesis of Hadri test defines no unit root in any of the series in the panel.

This test considers the following models with the constant and a trend (Hurlin and Mignon, 2007:7):

$y_{it} = r_{it} + \beta_i t + \varepsilon_{it}$(4)

The LM statistic form can be defined by using the residuals $\hat{\varepsilon}$:

$$LM_1 = \frac{1}{N}\left(\sum_{i=1}^{N}(\sum_t S_i(t)^2/T^2)/\hat{f}_0\right) \quad (5)$$

$S_i(t)$ inthe above formula refers tocumulative sum of OLS residuals and $\hat{f}_0$ denotes the average of the individual estimators of the residual spectrum at frequency zero.

Finally, Hadri (2000) then shows that under mild assumptions (Odeyemi, 2014:204) :

$$Z = \frac{\sqrt{N}(LM-\psi)}{\xi} \rightarrow N(0,1) \quad (6)$$

where d$\psi = 1/6$ and$\xi = \frac{1}{4}5$, if the model only includes constants (λ_i is set to 0 for all *i*), and

$\psi = 1/15$and$\xi = 11/6300$, otherwise.

Table 5: Results of HadriUnit Root test

Variable	**Z_spac**	**Z_la**	**p-val**	
GDP	**0.9399**	**0.7326**	**.1736**	**.2319**
FA	-1.2642	-1.5873	**.8963**	**.9438**

Source: Authors' calculation.

The results of the Hadri unit root test are shown in Table 5. For GDP and foreign aid series, the null hypothesis assumes that the series are stationary according to the results of both the SPC ZA and LA ZA tests cannot be rejected.

Since the variables are stationary at levels, we will analysis the relation between foreign aid and economic growth with one of the panel regression analyses. Pooled (Classic), random and fixed effect are three main approaches into regression analysis with panel data (Johnston, 1997). The models to be estimated in these approaches can be defined as follows:

Given the growth and aid variable in aid-growth equation, classic linear regression

$GDP_{it} = \alpha + \beta_1(FA)_{it} + u_{it}$ (7)

where i , t , α and β refer to country, time, intercept and slope respectively. Classic linear regression assumes that an intercept α and slope coefficients β are constant across countries and time. The error terms in the pooled model are independent of all repressors.

InFixed model

$$GDP_{it} = \alpha_i + \beta_1 (FA)_{it} + u_{it} \quad (8)$$

We assume a constant intercept α for all the countries and years; but the errors are assumed to be fixed in fixed model.

in random effect

$$GDP_{it} = \alpha + \beta_1 (FA)_{it} \ (\varepsilon_{it} + u_{it}) \quad \textbf{(9)}$$

Random model approaches the error terms as different in each country. It treats the intercepts for each section not as fixed but as random parameters (Asteriou, 2007).

Table 6 reviews the estimation results of the fixed and random models based on the relation of foreign aid and economic growth.

Table 6: Fixed Effect and Random Effect Models Estimations

Explanatory Variables	**Fixed Effects**			**Random Effects**		
	Coef.		**Prob.**	**Coef.**		**Prob.**
FA	0.015		0.682	0.3992		0.000
Constant	2.94		0.000	12.8297		0.000
Adjusted R^2	Within 0.0006	Between 0.0029	Overall 0.0001	Within 0.0006	Between 0.0029	Overall 0.0001
F statistics	F(7,271) = 1.79 Prob = 0.6819			Wald chi(2) = 0.06 Prob> chi2 = 0.8056		

Source: Authors' calculation.

F test can be applied for the determination of appropriate approaches into regression analysis. According to F test Statistic for random and fixed effect regressions we had F=1.79 prob=0.6819 and Wald chi (2) = 0.06 Prob> chi2 = 0.8056. According to the F test statistics, we accept the H0 hypotesis, which tells that all of the individual effects are zero (H0: μi=0). For this reason, the classical linear regression model is convenient (without including individual effect)

We also presented the Maximum likelihood estimation method to detect the individual effect in our model. The null (H0) hypothesis indicates the individual effects in this approach. According to Maximum Likelihood –ratio test result, we must reject the presence of the individual effect which means thatthe classical model is appropriate for our analysis.

Table 7: Maximum Likelihood estimation

LR test of sigma_u=0: chibar2(01) = 0.90	Prob>= chibar2 = **= 0.171**

Source: Authors' calculation.

Table 8: Results of the Classical Linear Regression Model

Explanatory Variables	Coef.		Prob.
FA	0.035		0.000
Cons.	3.11		0.000
Adjusted R^2	Within 0.0006	Between 0.0029	Overall 0.0001
F statistics	F(7,271) = 1.79 Prob = 0.6819		

Source: Authors' calculation.

In Table 8, we present regression results for the whole sample.One-percentage increase in the foreign aid will lead to increase 0.035 %. in GDP. It means that about 3% of UEMOA countries' GDP is affected foreign aid.

CONCLUSION

Since the first foreign aid from USA in the form of Marshall Plan, there is several studying and mixed results have been performed on the debate of foreign aid. As Africa countries are getting independences, the usage of foreign aid program has been also widespread but criticisms focusing on the effects of foreign aid on economic growth have been also increased. For getting empirical results on this ongoing debate, we revisit this relationship using annual data covering a period 1980-2014 in UEMOA countries. The impact of foreign aid on GDP is estimated using classical panel regression model.

The empirical findings reveal that foreign aid has positive impact on economic growth amongin UEMOA countries from 1980-2014. The positive impact is consistent with the findings of Karras(2006), Armah &Nelson(2008), Asteriou(2009) and Moolio & Kong(2016).This implies that the growth process of these economies have benefited from the official development assistance (foreign aid) inflows and increasing aid will have a positive impact of growth either. Thus developing countries or international economic institutions should continue to transfer sufficient funds in the form of foreign aid. The study recommends that the economies should increase facitilities on aid and efforts devoted to boosting the domestic savings, investment levels.

REFERENCES

Armah, S., & Nelson, C. (2008). *Is Foreign Aid Beneficial for Sub-Saharan Africa? A panel Data Analysis.* Urbana-Champaign: University of Illinois.

Asiedu, E., & Nandwa, B. (2007). On the Impact of Foreign Aid in Education on Growth: How Relevant Is the Heterogeneity of Aid Flows and the Heterogeneity of Aid Recipients? *Review of World Economics, 143*(4), 631–649. doi:10.1007/s10290-007-0125-9

Asirvatham, R. J. (2010). *Foreign Aid and Development.* Copenhagen: Copenhagen Business School.

Asteriou, D. (2007). *Applied Econometrics: A Modern Approach using Eviews.* Hampshire, UK and New York, USA: Palgrave Macmillan.

Asteriou, D. (2009). Foreign aid and economic growth: New evidence from a panel data approach for five South Asian countries. *Journal of Policy Modeling, 31*(1), 155–161.

Burnside, C., & Dollar, D. (2000). Aid, Policies, and Growth. *The American Economic Review, 90*(4), 847-868.

Easterly, W. (2003). Can Foreign Aid Buy Growth? *The Journal of Economic Perspectives, 17*(3), 23-48.

Ekanayake, E. M., & Chatrna, D. (2010). The effect of foreign aid on economic growth in developing countries. *Journal of International Business and Cultural Studies*, 1-13.

Gomanee, K., Girma, S., & Morrissey, O. (2005). Aid and growth in Sub-Saharan Africa: accounting for transmission mechanisms. *Journal of International Development*, 1055–1075. doi:10.1002/jid.1259

Hadri, K. (2000). Testing for stationarity in heterogeneous panel data, Econometrics Journal, 3, 148-161.

Hansen, H., & FinnTarp. (2001). Aid and growth regressions. *Journal of Development Economics*, 547-570.

Hurlin, C. ve Mignon, V.(2006), "Second generation panel unit root tests" Manuscript, THEMA-CNRS, University of Paris X

Johnston, J. , Dinardo J. , 1997, **Econometric Methods**, New York: The McGraw-Hill Companies, Inc.

Karras, G. (2006). Foreign aid and long-run economic growth: empirical evidence for a panel of developing countries. *Journal of International Development, 18*(1), 15–28.

Kourtellos, A., Tan, C. M., & Zhang, X. (2007). Is the Relationship Between Aid and Economic Growth Nonlinear? *Journal of Macroeconomics*, 515–540.

Mangir, Fatih, Kabaklarli, Esra (2016). `The Relationship Between Public Sectorrevenues And Expenditures In Turkey`. **Journal of Life Economics**, 3(10), 143-150.

Moolio, P., & Kong, S. (2016). Foreign Aid and Economic Growth: Panel Cointegration Analysis for Cambodia, Lao PDR, Myanmar, and Vietnam. *Athens Journal of Business and Economics, 2*(4), 417-428.

Moreira, S. B. (2005). Evaluating The Impact Of Foreign Aid On Economic Growth: A Cross-Country Study. *Journal Of Economic Development, 30*(2), 25-48.

Odeyemi Gbenga, A. (2014), `The Real Exchange Rate of Oil Exporting Countries: An African Experience`, Research Journal of Finance and Accounting, 5 (11):199:209

Pesaran, M. Hashem and Yamagata, Takashi, (2008). "Testing Slope Homogeneity in Large Panels", Journal of Econometrics, 142(1): 50–93.

SOFT POWER IN INDIAN FOREIGN POLICY

Hafijur RAHMAN[1]

Abstract

With an old civilization, glorious history, significant culture, large diaspora and many other resources, India has a lot of Soft Power capabilities. According to Naye, Soft power is the getting others to want the outcomes that you want, co-opt people rather than coerces them (Naye, 2004: 5). Now-a-days, India boldly implements its soft power resources in its foreign policy. Through, South Asia is a vital point for India, but India try to extend its image all over the World. In this study the major tools of Indian soft power and its challenges will be examined. Beside this Indian soft power implementation in South Asia as well as its impact also examined in this study. This paper is based on research analysis of previous theoretical discussion and empirical description which is collect from many books, journals, magazine, libraries, and relevant websites. Hence it is hoped that, this study convey a clear idea about soft power of India and especially its implementation and impact in South Asia.

Key Words: Soft Power, Indian Foreign Policy, Indian Soft Power, South Asia

HİNDİSTAN'IN DİŞ POLİTİKASINDA YUMUŞAK GÜÇ

Öz

Hindistan eski bir medeniyet, görkemli tarih, önemli kültür, büyük diaspora ve diğer pek çok kaynaklardan dolayi yeterince yumuşak güç yeteneğine sahiptir. Naye'ye göre, Yumuşak güç, başkalarının sizin istediğiniz sonuçları istemektir, bu insanları ortaklaşa seçmekten ziyade onları ortaklaşa zorlar (Naye, 2004: 5). Hindistan günümüzde, yumuşak güç kaynaklarını dış politikasında cesaretle uyguluyor. Bu anlamda Güney Asya, Hindistan için hayati bir noktadır; ancak Hindistan, imajını tüm Dünya'ya yaymaya çalışmaktadır. Bu çalışmada Hint yumuşak gücünün başlıca araçları ve zorlukları irdelenecektir. Bunun yanısıra Güney Asya'daki Hintli yumuşak gücun uygulamasi ve etkisi de bu çalışmada incelendi. Bu yazı, daha önceki teorik tartışmalarından ve birçok kitap, dergi, makale, kütüphane ve ilgili web sitelerinden toplanan ampirik tanımın araştırma analizine dayanmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada Hindistan'ın yumuşak gücü ve Güney Asya'daki uygulaması ve etkisi hakkında net bir fikir verdiğini umuyorum.

Anahtar Kelimeler: Yumuşak Güç, Hint Dış Politikası, Hint Yumuşak Gücü, Güney Asya

[1] PhD Student, Social Science Institute (Politics and Social Science), Gazi University, Email id: hafijdu@gmail.com

INTRODUCTION

India made a revolutionary change in its foreign policy from hard power to soft power. As we see in very recent Kashmir Issue, the condition was very sensitive for India because of 18 soldiers killed in Uri Army Camp by an army strike of Pakistan Army. Most probably Indian people were waiting for a step by hard power but Prime Minister of India Mr. Narendra Modi didn't go forward within that way. In his first public speech after Uri attack Mr. Modi challenged Pakistan to go to war against poverty, unemployment, illiteracy and infant mortality instead, saying "let's see who wins those wars", India or Pakistan. "I want to say that India is a ready for a war… India is a ready for a war on poverty. Let both countries fight to see who would eradicate poverty first… I want to tell the youth of Pakistan, let's have a war on ending unemployment… I want to call out to the children in Pakistan, let's declare war on illiteracy. Let's see who wins. Let's declare war on infant mortality and maternal deaths" (The Indian Express, 2016). Modi also said in another public speech addressing Pakistani people, "We both gained independence in the same year but (today) India exports software and your leaders export terrorists" (Dawn, 2016). If we analyze Mr. Modi's step in Kashmir incident it is proved that Indian foreign policy has moved from hard power to soft power though implementation of soft power in Indian Foreign Policy is not new.

Indian soft power capabilities and potentialities come from its history, culture, civilization and geography. With a glad history and old civilization, India is one of the rising power countries in the current world politics. India has a large manpower and population resource, extend geography, glorious culture and tradition which are attract easily to other nation. According to Joseph S. Naye, "Soft power is attractive power. In terms of resources soft power resources are the assets that produce such as attraction". (Naye, 2004: 6) In the present time extend of Bollywood, rapid economic development, greater academic and research field, large number of Media, skilled manpower with a big number of diaspora is the main tools of Indian soft power. Hence, focusing of Indian foreign policy is more towards South Asian countries because of its culture appreciates in its immediate neighborhood. Moreover India continues to have tremendous potential in soft power with several countries in the world.

1. Soft power in Foreign Policy:

As a new form of power "soft power" has become increasingly discussed in the post-Cold War era. The term 'soft power' was first coined by the American Scholar Joseph Nye (1990), in his book, "Bound to Lead: The Changing Nature of American Power". Nye (2004) developed the concept further in his book, Soft Power: The Means to Success in World Politics. Soft power in foreign policy arises from factors such as the dominant values, internal practices and policies, and the manner of conducting international relations of a State. Soft power is the getting others to want the outcomes that you want, co-opt people rather than coerces them (Naye, 2004: 5) It is the ability to establish preferences tends to be associated with intangible assets such as an attractive personality, culture, political values and institutions, and politics that are seen as legitimate or having moral authority (Naye, 2004: 6)

Moreover the success of implementation of soft power depends on the reputation of the states in the international system as well as the utilization of diplomacy between states. In fact, soft power is frequently related to the rise of globalization and neoliberal theory. Culture and media is identified as sources of soft power since those can extent national language, or a particular set of normative structures. Therefore the nation with a large amount of strength of soft power and determination of winning other states inspiration will avoid the requirement for expensive hard power expenditures.

2. Major tools of Indian Soft Power:

Joseph Naye in his book, "Soft Power, the means to success in World Politics" mentioned three primary resource or tools of soft power. According to Naye, "The soft power of a country rests primarily on three resources: its Culture (in places where it is attractive to others), its Political values (When it lives up to them at home and abroad) and Foreign Polices (when they are seen as legitimate and having moral authority) (Naye, 2004: 11). With this statement I want to discuss major tools of Indian foreign policy in the following:

Indian culture is one of the oldest, most diverse and popular soft power tools which are assist to build positive image of India. Specifically the classical music, Indian dance, language diversity, Indian Movies, Bollywood film industry, arts and food of India are effective elements that are able to make a difference in this world.

Indian Film Industry with Bollywood is one of the greatest film production houses in the world. For good content, qualified actress, use of high technologies and professionalism of Bollywood Movies, Bollywood is the most popular film producer house. In terms of the number of films produced each year, Bollywood is firmly on top of the pile with 1,602 in 2012 alone. The U.S. churned out 476 films that year while the Chinese managed 745. In the same year, Hollywood sold 1.36 billion tickets compared to Bollywood's whopping 2.6 billion (McCharty, 2014).

After declared an industry in 1998 by the Indian government, Bollywood has produced a lot of movies that portrayed the image of India as a progressive global power capable of playing a vital role at international and regional levels. The culture industries invariably offer unconditional support to the core foreign policy initiatives of a nation-state, and work together with the policy-makers in image building endeavors in order to promote key cultural, economic, and military interests of their countries (Pindle, 1993).

Bollywood Actress like Shah Rukh Khan, Aamir Khan, Salman Khan, Amitabh Bachchan, Aishwarya Rai etc are well-known and the most popular actress in the World. Probably those who don't know anything about India he/she also know many things about 3 Khans[1] of Bollywood.

Indian film or cinema is not end within Bollywood. The term "Bollywood" is often used by non-Indians as a synecdoche to refer to the whole of Indian cinema; however, Bollywood proper is only a part of the larger Indian film industry, which includes other production centers producing films in many other Indian languages (Corliss, 1996). Bollywood is one of the largest film producers in India, representing 43% of the net box office revenue, while Tamil and Telugu cinema represent 36%, and the rest of the regional cinema constitutes 21% as of 2014 (FICCI- Deloitte report , 2013).

The popularity of Bollywood is increasing day by day. Besides being popular among the India diaspora, such far off locations as Nigeria to Egypt to Senegal and to Russia generations of non-Indian fans have grown up with Bollywood during the years, bearing witness to the cross-cultural appeal of Indian movies (Larkin, 2002). Over the last years of the 20th century and beyond, Bollywood progressed in its popularity as it entered the consciousness of Western audiences and producers. Bollywood is now so popular in a lot of African countries like Nigeria, Sudan, Chad, Ethiopia, Egypt, Somalia, Congo, South Africa etc. classic Bollywood actors like Kishore Kumar and Amitabh Bachchan have historically enjoyed popularity in Egypt and Somalia (Baru, 2012: 442).

Ashok Sharma, Indian Ambassador to Suriname, who has served three times in the Commonwealth of Independent States region during his diplomatic career said:

"The popularity of Bollywood in the CIS dates back to the Soviet days when the films from Hollywood and other Western cinema centers were banned in the Soviet Union. As there was no means of other cheap entertainment, the films from Bollywood provided the Soviets a cheap source of entertainment as they were supposed to be non-controversial and non-political. In addition, the Soviet Union was recovering from the onslaught of the Second World War. The films from India, which were also recovering from the disaster of partition and the struggle for freedom from colonial rule, were found to be a good source of providing hope with entertainment to the struggling masses. The aspirations and needs of the people of both countries matched to a great extent. These films were dubbed in Russian and shown in theatres throughout the Soviet Union. The films from Bollywood also strengthened family values, which was a big factor for their popularity with the government authorities in the Soviet Union" (Ashreena, 2013)

More ever Bollywood is one of the key tools of Indian soft power. For this reason Bollywood has also cultivated strong ties with the Indian Foreign Ministry. Joseph S. Naye stated his book to describes influence of culture in soft power mentioning Indian Foreign Minister, "When the Taliban government fell in Afghanistan in 2001, The Indian foreign minister flew to Kabul to welcome the new interim

government in a plane not packed with arms or food but crammed with tapes of Bollywood movie and music which were quickly distributed across the city" (Naye, 2004: 10)

According to Chatterji (2008), the Public Diplomacy Division of the Indian Ministry of External Affairs cooperated and financed Saregama India Ltd to produce a special volume of Indian popular songs that would be gifted to diplomats and foreign dignitaries as a part of diplomatic courtesy. Interestingly, this album was presented for the first time to the officials of Pakistani Foreign Ministry when an Indian delegation visited Pakistan in 2006. The Indian government is actively exploiting Bollywood's potential as a tool to achieve foreign policy goals. In the recent decade, Bollywood has produced movies revolving around political themes and advancing Indian government's political agenda in the region. Especially after the Kargil War between India and Pakistan in 1999 and ensuing tension in the region due to terrorist activities in India, Bollywood had produced movies that reflected the nature of relationships between the South Asian neighbors. These movies had strong patriotic and jingoistic undertones that were in consonance with the government's foreign policy. However, when a process of détente had caught momentum in the region after 2003, a few movies were released that aimed at promoting harmony and friendship between India and Pakistan (Chatterji, 2008)[2]

After that Indian dishes & spices also took a firm hold throughout the World. Especially Indian Masala shops and traditional cuisine -some of them vegetarian- are widely spread through the World and particularly, these cuisines are very famous in the United Kingdom (Tharoor , 2007). Interestingly, most of Indian restaurants can be seen in Asian and western countries.

2.2. Yoga:

Though Yoga[2] is a part of Indian Culture but I have mentioned it here separately because of its necessity Yoga is an important soft power tools in Indian Foreign policy. In recent years, India use Yoga elaborately as a gift to World from Indian Philosophy. In the speech of United Nations General Assembly Indian Prime Minister Narendra Modi described yoga as "India‟s gift to the World" and successfully lobbied the forum to declare June 21 as World Yoga Day. Around 177 Nations supported the proposal, including the United States and China (Wade, 2016)

Indian Prime Minister Narendra Modi is a big fun of Yoga and after sweeping to power in 2014, Modi even appointed India's first government minister for yoga. But yoga is also a key asset in Modi's push to promote and develop India's soft power – described by Harvard academic Joseph Nye as "the ability to get what you want through attraction rather than coercion or payments" (Wade, 2016).

2.3. Historical or Traditional tools:

India has long sought to utilize its soft power to offset its lack of hard power and to honor the intellectual and political legacy of Mohandas Gandhi and Jawaharlal Nehru. Addition to this Gandhi is so popular for his non-violence movement in politics throughout the World. In the 1950s and 1960s, in the global anti-colonial movement and in the Non-Aligned Movement that succeeded it, India sought to leverage its democratic credentials, its extraordinary history and cultural heritage, and its contributions to anti-imperialism and non-violence. During the early Cold War, Indian leaders took advantage of high-level international platforms to show off these assets, using the U.N. in particular as a forum to project India's messages to an international audience (Dixit, 2004) Employing these resources, Nehru was able to promote his philosophy of international relations "non-alignment" and pursue what he perceived to be India's interests (Babaa and Crabb, 1965)

[2] Yoga is a group of physical, mental, and spiritual practices or disciplines which originated in ancient India. It is one of the sixth orthodox systems of Indian Philosophy. Says Mahadev Desai in his introduction to the "Gita According to Ghandi", "the yoking of all the power of body, mind and soul to good; it means the disciplining of the intellect, the mind, the emotions, the will, which that yoga presupposes; it means a poise of the soul which enables one to look at life in all its aspects evenly. (Iyenger, 1997)

2.4. Education exchange and Academic Co-operation:

With 677 universities, 37,204 collages and 11443 stand-alone institutions (Department of Higher Education, 2017), India is using education as an important soft power tools. India established Indian Council for Cultural Relations (ICCR) in 1950 to exchange cultural relation with other countries. In recent years ICCR is using boldly for academic co-operation. With patronage of Indian Foreign Ministry, ICCR offers a lot of scholarship for International Students to study in undergraduate and postgraduate program in India. With scheme of 900 scholarship for African Countries, 499 scholarship for developing and non-developing countries, 200 scholarship for Bangladeshi students, 195 scholarship for Sri-Lankan Students, 64 scholarship for Nepal's students, 1000 scholarship for Afghanistan and several scholarship for BIMSTEC, ASEAN, SAARC, Commonwealth countries are offed by ICCR every year (ICCR, 2017).

ICCR also provide many awards for International renowned personality and intellectuals like Nehru Award which is given annually, for outstanding contribution to the promotion of international understanding, goodwill, and friendship among peoples of the world (ICCR, 2017).

It currently has 36 centers in abroad as well as 20 regional offices within India (ICCR, 2017). These centers perform different functions depending on their location. Some serve expatriate Indians or people of Indian heritage, while others—those located in major capitals such as London or Moscow—have broader roles. The smaller centers, for example in Kabul, opened in 2007, concentrate on promoting Indian literature, music, dance, and yoga. The larger centers, such as that in Suva, Fiji, which has been operating since 1972, provide Hindi language lessons and maintain contacts with NGOs in the local Indian community.

Another important institute is The Indian Council for World Affairs (ICWA) which fulfills a different role. Founded in 1943 as an independent think tank, it has recently assumed a semi-official role and was recognized by an Act of Parliament in 2001 as an "institution of national importance" (ICWA, 2017). The ICWA's main function is producing and disseminating research on foreign affairs, holding seminars, and publishing briefing papers and a major journal (*India Quarterly*), but it also plays a significant and growing role in outreach. Since 2001 the Council has signed memoranda of understanding with 19 other institutions, three within India and 16 beyond it, from Russia and China to Malaysia and the United Arab Emirates. The ICWA is also a member of the Council for Security Cooperation in the Asia-Pacific (CSCAP), which facilitates Track 2 dialogues between scholars and officials concerned with regional security, as well as research on issues of mutual concern. Most important, the ICWA offers a prestigious forum to which foreign leaders, diplomats, and other notables can be invited to speak.

In addition to these, India has a lot of institution both public and private which are working for academic exchange, organizing international academic conference, congress and seminar, exchange of professional experience like journalism etc.

2.5. Rising Economy and rapid development:

Rising economic sector of India and rapid development are also important tools of Indian soft power. India is one of the world's fastest-growing economies. Indian economic sector has widely expanded since independence. India's diverse economy encompasses traditional village farming, modern agriculture, handicrafts, a wide range of modern industries, and a multitude of services. Services are the major source of economic growth, accounting for nearly two-thirds of India's output but employing less than one-third of its labor force. India has capitalized on its large educated English-speaking population to become a major exporter of information technology services, business outsourcing services, and software workers. With the liberalized economy India has abled to maintain its economic growth around 7% since 1997 and Gross Domestic Product (GDP) rate are composited with 17.4%, 25.8% and 56.9% in agricultural, industrial and service sector respectively (CIA, 2017). India's foreign exchange remittances were US$70 billion in year 2014, the largest in the world, contributed to its economy by 25 million Indians working in foreign countries and the export of manpower is on the top of economic diplomacy initiatives for the governments of India (Sherani, 2017).

In the recent time India's GDP surpassed UK GDP. According to Forbes magazine report, "UK's 2016 GDP of GBP 1.87 trillion converts to $2.29 trillion at exchange rate of ~GBP 0.81 per $1, whereas

India's GDP of INR 153 trillion converts to $2.30 trillion at exchange rate of ~INR 66.6 per $1" (Shah, 2016)

2.6. Internal Beauty and Effort:

With 29 states and 7 territories, India has a largest function in central government, state administration, local government, election process etc. But it maintains its all functions successfully with efficiency. Specifically India has proved functioning democracy is a realistic thing even in poor and illiterate countries as well. Since the independence India has held free and fair elections to select public representatives to the legislations though India has marginalized society in terms of multi caste, multi religion, multi languages and multi culture. Women participation in politics is also an outstanding feature of Indian soft power.

Political instability, separation of power with independent judiciary is also internal beauty as well as soft power of India. Indian Armed Forces is one the largest forces in the world for its manpower and expenditure. But Indian Army never snoops in politics. Compared with Pakistan, Pakistani Army snooped in politics for several times and probably it's a great factor for lake of political instability in Pakistan.

Freedom to press and freedom to express opinions are spectacular features of Indian internal beauty. Indian peoples do not hesitate to take their accusations to the court and challenge to the decisions of the government. The independent judiciary plays an active role in India by taking up many sensitive and current issues which directly affect to the public on the open forum. These implications clearly indicate that India is practicing not only democracy but also balance of power (the concept of check and balance) and good governance in some extent. In fact it is noteworthy mention Indian commitment to build and remain its democracy causes to enhance the moral power as well as soft power of India.

2.7. Media:

With more than 6oo television channels, 100 million pay TV-household, 70000 newspaper (Ernst & Young Pvt. Ltd. and La India Film Council, 2017), Indian media is one of the key tools of Indian soft power. All India Radio service is a great tool in Indian foreign diplomacy. Today, the External Services Division (ESD) of All India Radio broadcasts daily in 57 transmissions with almost 72 hours covering over 108 countries in 27 languages, out of which 15 are foreign and 12 Indian. The foreign languages are Arabic, Baluchi, Burmese, Chinese, Dari, French, Indonesian, Persian, Pushtu, Russian, Sinhala, Swahili, Thai, Tibetan and English (General Overseas Service) (All India Radio, 2017)

According to All India Radio's website, External Services Division projects to the world India's viewpoint, progress and policies along with its art and culture. With the changing scenario, its role has been further expanded due to an increasing number of Indian Diaspora, PIOs and NRIs as well as foreigners interested in knowing India. ESD endeavors to provide them with information, education and entertainment with programmes on India's varied and multifaceted society. It prioritizes its broadcasts on the following factors: Political Relations, Economic Compulsions, i.e. India's trade with other countries and Social Relations: Broadcasts for NRIs and PIOs living in other countries. The programmers of ESD project are:

- Emerging India abroad.
- The country's democratic institutions and policies.
- Indian art and culture.
- India's point of view on major issues.
- A link with the Indian Diaspora.

Presently ESD is broadcasting to:

1. West, North, East and Southeast Asia.
2. North, West and East Africa.
3. Australia and New Zealand.
4. United Kingdom and some other European countries.
5. Indian Sub-continent.

(All India Radio, 2017)

2.8. Cricket and Sports Diplomacy:

Sports especially Cricket is an important tools of Indian soft power. There is a unique relation between Cricket and Indian diplomacy in Commonwealth nation and South Asian Countries. "Cricket diplomacy" has been particularly prominent in Indo-Pakistani relations since the mid-1980s, with Test matches between the two states being arranged by one or the other to signal a readiness to negotiate or to provide a means of lowering tensions (Crick, 2009)

In the time of 1983-1987 the India-Pakistan relationship was like about to war. Because of nuclear installations of both countries, the foreign relation was so critical. In this moments President of Pakistan General Ziaul Hoque visited India in Feb 21, 1987 for watching a cricket match between India and Pakistan. Indian Prime Minister (that time) Rajib Ghandhi received him in the Airport. In the stadium watching cricket Genreral Ziaul Hoque told media personnel, "Cricket for peace is my mission, and I have come with that spirit" (Aziz, 2015)

In the context of Pakistan and India, cricket diplomacy has a special place. After Gen Zia's visit, General Pervez Musharraf also visited India on the pretext of watching a cricket match, and ultimately led to more dialogue and better friendly ties between the two neighbouring countries. In 2011, after democracy returned to Pakistan, Indian Prime Minister Manmohan Singh invited his Pakistani counterpart to visit India and witness a cricket match between the two countries. PM Yousuf Raza Gilani accepted the invite, and went to Mohali which helped defuse tense situation between the two countries after the 2008 Mumbai attacks (Aziz, 2015)

.

2.9. Tourism:[3]

Because of homeland of three important religions[3] and oldest civilization, there are many touristic places in India. A lot of people over the World visited India for visiting touristic places. In addition to a lot of people from South and East Asia visit India for medical treatment. In 2015, a number of 8.03 million tourists visited India (Ministry of Tourism, 2016).

2.10. Indian Diaspora:

Diaspora is one of key tools of Indian soft power. Today more than 300 million Indian diaspora lives around the World (Ministry of Overseas Indian Affairs, 2012). Among them about 3.99 million live in USA, 3 million in Saudi Arabia, 2.9 million in United Arab Emirates, 2.85 million in Malaysia, 2 million in Nepal, 1.45 million in United Kingdom, 1.24 million in South Africa, 1.21 in Canada and rest of them in Australia, South Korea, Europe, Arab World and Africa (ibid).

Indian Diaspora plays a significant role in different country of the World. In last election of USA Indian-origin Kamala Harris elected as a senator for first time as Indian origin politician (Time of India, 2016). With ten MPs in current UK parliament (Times of India, 2015) and nineteen MP in current Canadian Parliament (FIRSTPOST, 2017), Indian diaspora has an important contribution in several countries politics, economics and development.

3. Indian Foreign Policy towards South Asia: Implementation and Impact of Soft Power[4]

India implemented basically hard power in South Asian foreign policy in most of the time before 1990s. In the three phase of Indian Foreign policy like The Nehru period[4], the Indira-doctrine[5] and the Gujral-doctrine[6] describes different type of foreign policy in South Asia. Nehru formulated the concept of

[3] Hinduism, Buddhism and Zionism

[4] Indian Foreign Policy in the time of Jawaharlal Nehru (first Prime Minister of India, He served about 17 years as Prime Minister from 15th August 1947 to 27th May 1964).

[5] Or South Asia Doctrine Refereed to the Foreign Policy of Indira Ghandi (Ex-Prime Minister of India, She served about 15 years as Prime Minister from 24 January 1966 to 24 March 1977 and 14 January 1980 to 31 October 1984)

[6] Refereed to the Foreign Policy in the time of Inder Kumar Gujral (Ex-Prime Minster of India, He also served as a Foreign Minister from 5 December 1989 – 10 November 1990 under Prime Ministry of V.P. Singh)

the five principles of peaceful coexistence. It was not automatically used in the relations with the neighbors (Maxwell, 1970). Nehru's South Asia policy was characterized by a differentiated approach that was shaped by India's bilateral interests and conflicts and not necessarily by a regional perspective. Relations with Pakistan were dominated by the Kashmir issue, relations with the Himalayan kingdoms were overshadowed by India's China policy, and Indo-Sri Lanka relations were shaped by the problems of the Tamil community on the island (Wagner, 2005). The different interests resulted in a South Asia policy that was a mix of hard and soft power strategies in Nehru Period.

Indira Gandhi applied more coherent concept of regional policy. The main topic was that the neighboring countries were regarded as part of India's national security. Domestic conflicts should only be solved with the help of India and not by interference of outside powers or international organizations (Hagerty, 1991). These ideas laid the foundations for India's military interventions for instance in Sri Lanka in 1971 and 1987 to 1990 and in the Maldives 1988 (Wagner, 2005). In contrast to Nehru Indira's regional policy was implemented much more by hard power strategies than by soft power approaches.

The doctrine of Gujral reflected the domestic changes especially the economic liberalization after 1991. He implemented the principle of no reciprocity, emphasizing that India not only had a bigger responsibility but also should give more to the smaller neighbors than she would receive (Gujral, 1998). South Asia did not figure very prominently in the BJP's concept of extended neighbourhood after 1998 (Sing, 2001).

According to Christian Wagner, "The Southern Asia doctrine broadened India's regional ambitions to West-, Central- and Southeast Asia and underlined the BJP's aspirations for India's future global role. Within the South Asian region the BJP followed mainly the policies of its predecessors. Despite her Hindu-nationalist ideology and the emphasis on national security the BJP did not interfere directly in conflicts like in Nepal despite their repercussions on India's domestic security. Even more astonishing was that the BJP accepted an interference of outside powers especially the United States in the region that was unprecedented before" (Wagner, 2005).

So, Implementation of Soft Power in Indian Foreign Policy basically started from Gujral Doctrine. The electoral victory of the United Progressive Alliance (UPA) under the leadership of the Congress Party in 2004 gave the regional dimension again a greater importance (Wagner, 2005). In February 2005 foreign secretary Shyam Saran and prime minister Manmohan Singh tied up more explicitly to the Gujral doctrine and stressed the need for increased economic relations and promoted the idea of partnership with the neighbours. They also underlined that the promotion of democracy will not be a tool in India's relations with her neighbours (Mohan, 2005).

Indian Current Prime Minister also Priorities to improve the relations with immediate neighbors as peace and tranquility in South Asia. Modi Said, "India's foreign policy has many facets, But I want to focus on our relations with our neighbours" (Gateway House , 2014) . Modi is using Soft Power with his charismatic leadership. In 13th January, 2016, Modi made a surprised visit to Pakistan to wish Nawaz Sharif's birthday that a historical visit as an Indian Prime Minister to Pakistan (Dunyanews, 2016).

More ever, India using its soft power tools in South Asia. Especially Bollywood movies have been regionalized in the modern century. Not only movies but also Indian music has become more modernized. Bollywood music currently contains more modern themes and also uses the English and Tamil. Box office hits such as PK, Three Idiots and Devdas draw lasting attraction in regional countries as well as from western audiences. India never had it so good. These movies and soap operas promote Indian popular culture and potentially play a role in enhancing the attractiveness of India. These sights and sounds reflect regional cultural patterns and hold people's interest. Therefore these Bollywood themes are very much popular in the south Asian region - Sri Lanka, Bangladesh and Nepal. Hence we can clearly assess, to what extent India's soft power skills are winning the hearts & minds of masses around the region.

In addition to this, Indian dishes & spices also took a firm hold throughout the region. Especially Indian Masala shops and traditional cuisine -some of them vegetarian- are widely spread through the region and therefore Indian influence has informally caught-up with the regional populace.

Today more students from South Asian countries come to India for their higher study then before. The number of South Asian tourist is increasing rapidly.

CONCLUSION

Soft Power is all about attracting power. India is using its soft power in foreign policy boldly with its culture, diaspora, media, yoga, education, touristic place and others capabilities. In addition to this Indian current government and previous governments have taken many policies and project to extend utilize of soft power tools. As an example of current government's project, "Make in India". "Make in India" is a project of many facilities and programs to attract foreign investor with this slogan, "come, make in India". Prime Minister Narendra Modi in his first Independence Day speech told the world, "Come, make in India. Sell anywhere, but manufacture here. We have the skill and the talent." (NDTV, 2014)

On the other side, India has a lot of challenges to extend its soft power. For example, India currently has the largest population of illiterate adults in the World with 287 million (The Hindu, 2016) and it has also the largest number of poor population in the World. Reduction unemployment is also a great challenge for India. Keeping unity among several cast, religion and culture is a big challenge for India in this modern period.

If India can manage effectively its huge population, vast territory, effective manpower as well as it diaspora and overcome the challenges, it can make a significant image in World politics.

REFERENCES

All India Radio (2017). **Al India Radio Website**, www. http://allindiaradio.gov.in (28.09.2017)

Ashreena, Tanya (2013). "**Promoting Bollywood Abroad Will Help to Promote India". Bollywood: A Tool of Diplomacy**. Chillibreeze, n.d. Web. 14 November.

AZIZ, SHAIKH (2015), **A leaf from history: Cricket diplomacy checks war pitch**, Dawn, November 15

Baru, Sanjaya (2013). **Strategic Consequences of India's Economic Performance**. Routledge.

Babaa I. Khalid and Crabb, V. Cevil (1965). **Nonalignment as a Diplomatic and Ideological Credo**, Annals of the American Academy of Political and Social Science, Volume: 362.

Chatterji, B. (2008). **Global cultural wars and Indian diaspora**, Delhi: Sage.

Corliss, Richard (1996). **Hooray for Bollywood!**" Time, 16 September.

CIA (2017), **The World Factbook**, (Economy of India)

Dawn (2016). **Modi says India will work to 'isolate' Pakistan internationally**, September 24.

Dixit, J.N. (2004). **Makers of India's Foreign Policy: Raja Ram Mohun Roy to Yashwant Sinha**, New Delhi: HarperCollins Publishers, India.

Department of Higher Education (2017).**Department of Higher Education Website**, Ministry of Human Resource Development, Government of India. (http://mhrd.gov.in- 29.09.2017)

Dunyanews (2016), **Modi leaves after surprise Pakistan visit on PM Nawaz birthday**, 25 December.

Emily Crick (2009), **Contact Sport: Cricket in India-Pakistan Relations since 1999**, South Asian Survey 16:1

Ernst & Young Pvt. Ltd. and La India Film Council (2017) , **Film Industry of India: New Horizons**, avialabe at http://indiainbusiness.nic.in/newdesign/upload/news/New_Horizons_Final.pdf (29.09.2017)

FRISTPOST (2015). **Nineteen Indian origin MPs elected to Indian Parliament**, October 20

FICCI- Deloitte report (2013), **The Digital March Media & Entertainment in South India**" (PDF). Deloitte.

Gateway House (2014), **Modi, India and the neighborhood** , Available at http://www.gatewayhouse.in/india-modi-and-the-neighbourhood/, accessed: 28.09.2017

Gujral, I.K., (1998). **A Foreign Policy for India**.

Hagerty, Devin T., (1991). **India's Regional Security Doctrine',** ***Asian Survey***, Volume: 31 No: 4.

Hall, Ian (2012). **India's new Public Diplomacy: Soft Power and the limit of Government Action**, Asian Survey, Vol: 52, Num:6,

Iyenger B.K.S. (1997). **The Illustrated light on Yoga**, Harpers Collins Publishers, India,

ICCR (2017). **Indian Council for Cultural Relations Website**, (http://www.iccr.gov.in)

ICWA (2017). **Indian Council of World Affairs website**, at http://www.icwa.in

Kodithuwakku, KMS (2015). **Soft Power as a tool in Indian Foreign Policy**. Proceeding of 8th International Research Conference, KDU, published in November.

Larkin, Brian (2002). "**Bollywood Comes To Nigeria**". Samarmagazine.org. Available at-http://www.samarmagazine.org/archive/articles/21 (29.09.2017)

Malone, David M (2011), **Soft Power in Indian Foreign Policy**, Economics and Political Weekly, Vol: XLVI, No:36, September 3.

Maxwell, Neville (1970), **India's China War**, New York.

McCharty, Niall (2014). **Bollywood: India's Film Industry By The Numbers**, Forbes, updated-September 3

Ministry of Tourism (2016), **India Tourism Statistics at a glance**, Government of India, New Delhi, July 2016.

Ministry of Oversees Indian Affairs (2012). **Annual Reports on India and its Diaspora**, Government of India.

Mohan, Raja C. (2005). **The Manmohan Doctrine**, in: *Daily Times*, February 28, 2005.

Naye, Joseph S. Jr. (2004), **Soft Power: The means to success in World Politics**, Public Affairs, New York, USA.

Nayak, P. B.; Goldar, B.; Agrawal, P. (2010), **India's Economy and Growth: Essays in Honour of V. K. R. V. Rao**, SAGE Publications, ISBN 978-81-321-0452-0

NDTV (2014), **Come, make in India: PM Modi's invite to the World**, 15 August.

Pindle, D. E. (1993). **Risky business: The political economy of Hollywood**. Boulder: West view Press.

Purushothaman, Uma (2010), **Shifting perception of Power: Soft Power and India's Foreign Policy**, Journal of Peace Studies, Vol: 17, issues: 2 and 3, April-September.

Shah, Akshay (2016). **India's Economy Surpasses That Of Great Britain**, Forbes, 16 December.

Singh, Jaswant, **India's Perspective on International and Regional Security Issues**, Lecture 17 January 2001, Berlin, manuscript.

Sherani, Sakib (2015). "**Pakistan's remittances**", Dawn, 17th April.

Tharoor, Shashi (2007).“**Making the Most of India's Soft Power**”, The Times of India. 28th January.

The Indian Express (2016**). PM Modi speaks to people of Pakistan: Let us go to war against poverty, unemployment… let's see who wins**, September 25

The CSCAP (2017) -**India Committee is presently involved in projects on cyber security and naval cooperation**. http://www.cscap.org/index.php?page=study-groups, accessed- September 28.

The Hindu (2016), **India's illiterate population largest in the World, says UNESCO report**, upadated 23 May.

Times of India (2015), **record number of Indian-origin MPs elected to UK Parliament**, May 8.

Times of India (2016), **Indian-American Women making a mark in 2016 US general election**, Nov 8.

Wijayabahu, Kulani (2014), **Strengths and Challenges for utilizing Indian Soft Power: A comparative study with the United States of America**, International Science and Research Publications, volume: 4, issues: 12, December, 2014,

Wagner, Christian (2005), **From Hard Power to Soft Power? Ideas, Interaction, Institution and Images in India's South Asia Policy**, Working Paper no: 26, March-2005, South Asia Institute, Department of Political Science, University of Heidelberg.

Wade, Matt (2016), **Narendra Modi's yoga diplomacy, or how India is winning friends and influencing people**, The Sunday Morning Herald, SEPTEMBER 11

DYNAMIC OF ECOWAS INTEGRATION: CHALLENGES AND PROSPECTS

Mahamane Moutari Abdou BAOUA[1]
Aboubacar Malam Chaibou GARBA[2]
Bachir Maman ATTAWEL[3]
Abdoul-Kader Sidi Ousmane GANDOU[4]

Abstract

In recent times, while some regional communities experience breakings (BREXIT, Maghrebian Union). ECOWAS is becoming more and more attractive due to its dynamic integration. This integration had as initial objective the economic cooperation via the treaty of Lagos signed in 1975; revised in Cotonou in 1993, in order to support the political issues within its members. Thus, the aim of this study is to analysis the economic and political dynamics of the integration of ECOWAS throughout its challenges and prospects. During this study, we used data presentation and data analysis in order to investigate the current situation of integrations and forecasting about ECOWAS. Our study demonstrates several challenges faced by ECOWAS such us, discipline within the community, credibility of ECOWAS inside the population, the interference of inter-governmental organizations and integrating ECOWAS into the global continental integration. ECOWAS accomplished also a lot in integration such as Single currency and free circulation of goods and persons, Democracy, Security etc. The wish of Morocco to join ECOWAS's 15 members helps us to emphasize that ECOWAS is definitely becoming the main economic and political locomotive of African Union. This study suggest that ECOWAS must increase the number of institution in order to strengthen its credibility; and also it must focus on the trade integration, regional infrastructure and productive integration of West Africa.

Keywords: ecowas, regional integration, Africa

[1] PhD Student, Selcuk Üniversity, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Konya, Turkey, mab.baki@gmail.com

[2] Master Student, Selcuk Üniversity, Faculty of Law, Konya, Turkey, amalamchaibou@yahoo.com

[3] PhD Student, Selcuk Üniversity, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Konya, Turkey bmamanattawel@gmail.com

[4] PhD Student, Selcuk Üniversity, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Konya, Turkey, abdoulgandou@yahoo.fr

INTRODUCTION

Since their independence from European invaders, African countries have aimed at uniting and started to face some of postcolonial challenges. After the creation of Organization of African Unity in 1963 some African countries started to reorganize as regional communities. One this community is The Economic Community of West Africa States (ECOWAS), which is a community of 15 member States (Benin, Burkina Faso, Cape Verde, Cote d'Ivoire, The Gambia, Ghana, Guinea, Guinea Bissau, Liberia, Mali, Niger, Nigeria, Sierra Leone, Senegal and Togo) and created on 28 May 1975 at Lagos with the aim of promoting economic integration in all fields of activities occurring in member countries. Thanks to successes in, regional integration, democracy and peacekeeping among others, ECOWAS has succeeded in attracting states beyond its borders especially Morocco. Indeed, at its last summit in Monrovia (Liberia) on 4 June 2017, ECOWAS agreed to the integration of Morocco, rejected Mauritania and granted observer status to Israel and Tunisia. Being a group of promoting countries and being also a new future market in Africa make ECOWAS an example of successful economic integration in Africa.

What is exactly Economic and Political integration means? Economic and political integration can be seen as complementary. Without political integration, Economic integration can lead to less innovation and slower growth so that innovation and growth will be stronger and welfare higher. According to Balassa (1994) "integration" denotes the bringing together of parts into a whole. Thus he defines "economic integration" as a process and as a state of affairs. Regarded as a process, it encompasses measures designed to abolish discrimination between economic units belonging to different national states; viewed as a state of affairs, it can be represented by the absence of various forms of discrimination between national economies. So we can summarize and define the economic and political integration of a group as state of affairs that bring together a group of economic and political entities as (nation or country). In all the continents in the earth we can find efforts about integration. With this world of globalization, we can talk about individual and regional integration. All the countries in the world aim to success to the individual integration or to participate to the regional integration. The regional integration has manifested itself historically in Africa, America and Europe as bureaucratic efforts at political unification and capital expansion. In this context, West African countries decided to be a model for other regions of Africa by creating ECOWAS with the objective of economic and political integration.

Thus the main purpose of this study is to investigate the dynamic of ECOWAS's economic and political integration by using the reports, data and graphs.

In this framework, we will subdivide our work into five (5) sections. After giving the historical background of ECOWAS integration in section two (2), we will do diagnostics of this integration in Section three (3). The challenges will be discussed in section four (4). And we conclude in the section six (5).

1. HISTORICAL BACKGROUND

After emerging from different colonial experiences and administrations which largely defined the boundaries of the 15 states (Benin, Burkina Faso, Côte d'Ivoire, Gambia, Ghana, Guinea, Guinea-Bissau, Liberia, Mali, Niger, Nigeria, Senegal, Sierra Leone and Togo) domiciled in the area of West Africa, decided to create the community named ECOWAS. Cape Verde joined the Community in 1976 but Mauritania decided to leave it in 2000. Even though the 15 Member States of ECOWAS now make use of three official languages (English, French and Portuguese), there are well over a thousand existing local languages including cross-border native tongues such as Ewe, Fulfulde, Hausa, Mandingo, Wolof, Yoruba, Ga, etc. constituting its over 300 million people tucked in a vast land of about 5.1 million square kilometers.

This area was a historical land that have hosted to many proud empires and kingdoms that spanned centuries, some of which included Ghana, Mali Songhai, Wolof, Oyo, Benin and Kanem Bornu.

The cultural, linguistic and ecological diversity of this area presents both opportunities and challenges for the integration process. The longing to combine forces politically and economically has always been recognized as a step forward in the desire to engender co-prosperity in this area. In this context, the first effort at integration dates back to 1945 with the creation of CFA franc that brought the francophone countries of the region into a single currency union. Then in 1964, Liberian president William Tubman proposed an economic union for West Africa leading to an agreement which was signed in 1965 by the four states of Cote d'Ivoire, Guinea, Liberia and Sierra Leone. However, a proposal for a union of West African States was not emerged until 1972. Thanks to the drafts that emanated from their efforts, the Nigerian head of state Gen Yakubu Gowon and his Togolese counterpart Gnassingbe Eyadema toured the region in support of the integration Idea in 1972. That is what formed the basis for the emergence of the treaty of Lagos in 1975 which birthed ECOWAS. The treaty of Lagos was originally touted as an economic initiative, but emerging political events led to its revision and therewith the expansion of scope and powers in 1993. While the initial objectives were essentially economic, the Community subsequently took over the political issues. In 1990, for example, a peacekeeping force (ECOMOG) was set up following the various conflicts in the region. Several initiatives subsequent to the founding of ECOWAS have strengthened its institutional architecture and deepened its common policies, generating major achievements in the sub regional integration process. Signed on 24 July 1993 in Cotonou, the revised Treaty goes well beyond economic matters: the institution of cooperation, particularly in the political and security fields, granting the Community powers to sanction, the concern to make ECOWAS a subject of active international law in Africa and the world (ECOWAS, 2017; UNECA & ECOWAS, 2015).

ECOWAS is composed of 8 main institutions: the Conference of Heads of State and Government, the Council of Ministers, the Parliament of the Community, the Economic and Social Council, the Community Court of Justice, the Commission, the Bank of investment and development of ECOWAS, the West African Health Organization. Among these institutions the Commission is the main entity entrusted with the implementation of the policies and measures adopted by the Conference of Heads of State and the Council of Ministers. It was set up in 2006 to replace the Secretariat. It is composed of nine commissioners from different member countries. The ECOWAS Headquarters is in Abuja, Nigeria. Many programs are being designed or implemented to strengthen the integration of this area, which represents a market of 295 million consumers. West Africa was confronted with a large number of political crises, ranging from civil war to various military or constitutional coups d'état during the 1980s. That is why ECOWAS decided to fully embrace the security agenda. The area is widely recognized as a pioneer, including for the African Peace and Security Architecture (APSA).

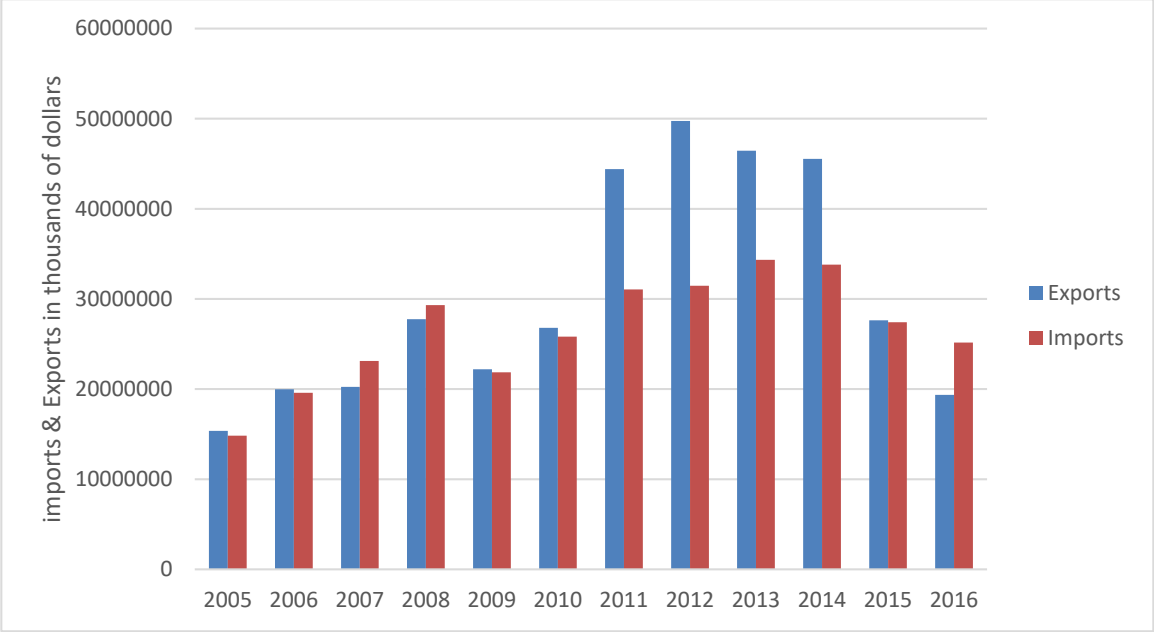
2. DIAGNOSTICS OF ECOWAS THE INTEGRATION

The integration process in West Africa is led by two organizations: the ECOWAS and the Economic and Monetary Union of West Africa (UEMOA). But in this study we will focus to the integration process led by ECOWAS. During the integration process of ECOWAS we will note several agreements and protocol signed with other communities or other countries. One of these agreements is APE or EPA (Economic Partnership Agreement). The negotiations of the Economic Partnership Agreement between West Africa and the European Union (EPA) were concluded on 30 June 2014 with the initialing of a consensual text by the Chief Negotiators. In July 2014, the Heads of State and Government of ECOWAS approved the agreement definitively and subsequently opened it for signature by member States. Until

today, 13 out of 16 West African States have signed the text of the Agreement; the remaining countries are: The Gambia, Nigeria and Mauritania. The regional agreement covers trade in goods and development cooperation. It provides an appointment clause for future negotiations on trade in services and trade-related issues. For the conduct of the EPA process, the ECOWAS Conference of Heads of State and Government mandated the Chairman of the ECOWAS Commission, in collaboration with the Chairman of the WAEMU Commission, to conduct the EPA negotiations on behalf of States. A mechanism for monitoring these negotiations is put in place to ensure the full involvement of States and their main actors (Ansah, 2013).

Since this agreement is related to trade between UE and ECOWAS, let us check the status of trade between the 2 parts.

Figure 1: Trade (Exports and Imports) of ECOWAS with European Union.

Source: (UNCTADSTAT, 2017)

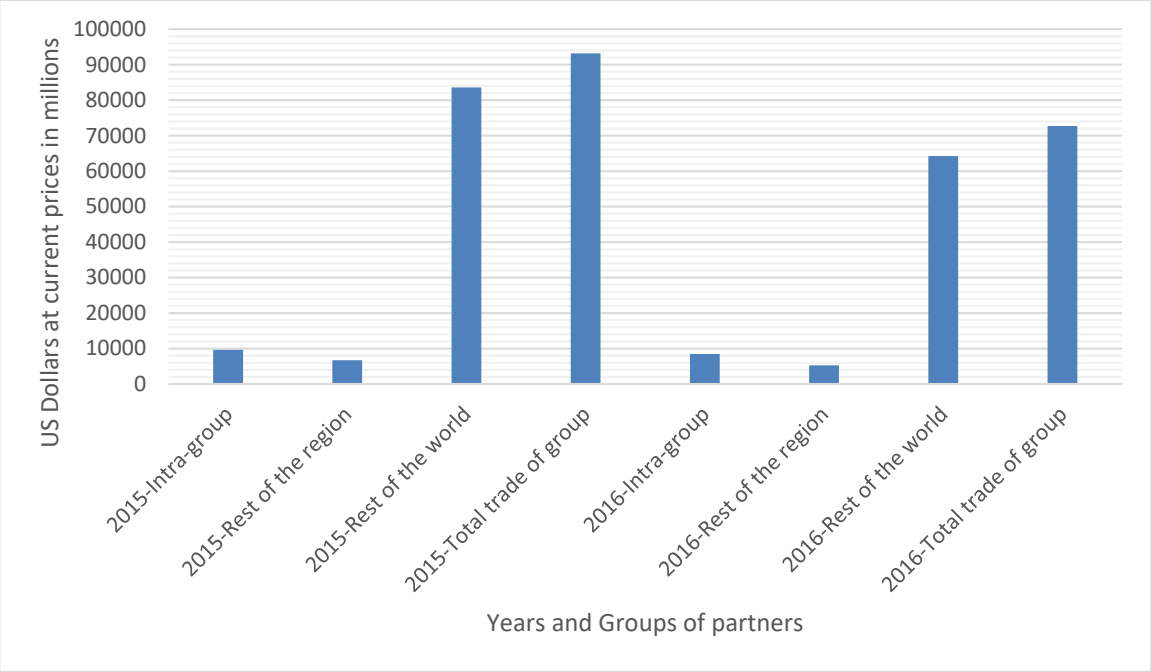
According to Figure-1, the value of exportation from ECOWAS to EU is higher that the value of importation due to the fact that more than 50% of exports are mineral products. There is 40% decrease in exportation in 2015 and 30% decrease in 2016. However the decrease in imports is less than 20% in 2015 and 8% in 2016. We can see that the balance is near equilibrium in 2015. By 2015, the value of total trade flows between West Africa and the EU was approximately EUR 56.5 billion. Apart from mineral products, the EU imports "food, beverages and tobacco" from West Africa, while it exports mainly to "machinery and equipment". Due to the decrease of raw materials' prices, the exportation of mineral products decreased in 2015 and 2016. However imports also decreased in these years due to the exports-led policy applied in African countries.

The foreign trade of ECOWAS is dominated by a number of commodities and generates local value added due to the preponderance of hydrocarbons from the extractive industries. These products account for three quarters (75%) of exports (excluding re-exports) and are mainly supplied by Nigeria (73%). Cocoa and cocoa-based foods (5% of exports), precious stones (3%) and cotton, fruits, plastics, wood and wood products, fish and crustaceans (about 1%) , together with hydrocarbons constitute the main export products of the ECOWAS. Europe accounts for about 28% of ECOWAS exports, of which 23% for the European

Union. The American continent accounts for 40%, of which 34% for the North American Free Trade Agreement (NAFTA), and 24% for the United States, Canada and Mexico. The opening up of trade in the context of South-South trade development, shows a significant advance in the countries of Asia and Oceania, which account for 16% of exports, of which 0.3% for the Near and the Middle East. These exports are dominated by Nigeria and Côte d'Ivoire, which together account for 87% of transactions. Nigeria provides 77% of regional exports and Côte d'Ivoire 10%. For their part, Ghana and Senegal are third and fourth with 4% and 2% respectively. Mali follows with 1.7% of regional exports. Benin, Burkina Faso, Guinea, Niger and Togo each represent 1% of regional exports.

The figure-2 shows the Intra-trade and extra-trade of ECOWAS with country groups in 2015 and 2016 in million US$.

Figure 2: Merchandise: Intra-trade and extra-trade of country groups for ECOWAS (2015 – 2016)

Source: (UNCTADSTAT, 2017)

According to Figure-2, the intra-trade within ECOWAS for all products is around 10 billion US$. However, the extra-trade is about 85 billion US$. Despite the free movement of goods and services trade between ECOWAS countries is very limited.

Aware of the need to raise funds for the implementation of Community projects and programs, ECOWAS has set up the Community levy mechanism. This 0.5 per cent levy on goods from non-ECOWAS countries is used to finance the activities of the ECOWAS Commission and other Community institutions. The strict implementation of the Protocol on the Community Levy and the related mechanism is such as to enable the Community to mobilize the necessary funds to meet a large part of its financial obligations. In fiscal year 2014, the Community Levy Management Committee has developed a high-level program of missions to Member States to resolve the difficulties in implementing the Protocol in the Member States. In view of the fact that non-compliance with the provisions of the Protocol on the Community Levy continues to be of major concern, the ECOWAS Commission is continuing its efforts to encourage each Member State to comply with the provisions of that document. In this regard, the effective implementation of the Common External Tariff is equally important.

Another resolution that ECOWAS has adopted is the Common External Tariff (TEC or CET) which was adopted on 12 January 2006 by the Conference of Heads of States and Governments and entered into force on 1 January 2015. These duties and taxes as is the case of CET may be insufficiently effective in case of massive imports in countries with uncompetitive sectors or in the case of infant industries and require some adjustments in trend negative pressure of the said imports. This is why the Supplementary Protection Measures (SPM) regulation was adopted in 2013. This Regulation "establishes an import adjustment tax (IAT or TAI) and a supplementary protection tax (SPT), applicable to goods originating in third countries. Member States shall use these taxes where necessary, without prejudice to the duties and taxes entered in the ECOWAS CET to protect their infant industries and strategic sectors. Thus, since 1 January 2015, IAT and SPT began to be applied by some countries (Yerima, 2016).

The ECA, in collaboration with the AfDB and the African Union, undertook the development of a tool to measure progress made in regional integration in Africa, known as the Africa regional integration index. The index seeks to determine the extent to which each country in Africa fits into the rest of the continent. It assesses the degree of achievement of the objectives stated in agreements on integration, such as the African Union's Minimum Integration Program and the Abuja Treaty establishing the African Economic Community. The Table-1 is showing the index five dimensions in Regional Economic Communities calculated on a score of 0 (low) to 1 (high).

Table 1: Index five Dimensions in Regional Economic Communities

REC	Trade integration	Regional infrastructure	Productive integration	Free movement of people	Financial and macroeconomic integration
CEN-SAD	0.353	0.251	0.247	0.479	0.524
COMESA	0.572	0.439	0.452	0.268	0.343
EAC	0.780	0.496	0.553	0.715	0.156
ECCAS	0.526	0.451	0.293	0.400	0.599
ECOWAS	0.442	0.426	0.265	0.800	0.611
IGAD	0.505	0.630	0.434	0.454	0.221
SADC	0.508	0.502	0.350	0.530	0.397
UMA	0.631	0.491	0.481	0.493	0.199
Average of eight RECs	0.54	0.461	0.384	0.517	0.381

Source: (UNECA, 2016)

According to Table-1, the ECOWAS has highest score in free movement of people and Financial and macroeconomic Integration. However, ECOWAS is bad in trade integration, regional infrastructure and productive integration. According to the overall score by country, Côte d'Ivoire, Togo and Senegal are the first three high performer. However, Nigeria is a high performer regarding the trade integration because Nigeria is the first contributor of wealth creation in the region (75% of regional GDP) by trade, but does not feature in the top performing countries on Regional integration (UNECA, 2016).

In other hand, Mohamed lbn Chambas, President of ECOWAS commission made the following comment about the Vision 2020 of ECOWAS: "In June 2007, the ECOWAS Conference of Heads of State and Government adopted a Vision for West Africa that would transform the region "from an ECOWAS of States into an ECOWAS of Peoples". By giving priority to the creation of an ECOWAS of people, our

leaders have affirmed their collective conviction that effective development of countries can only be achieved through regional integration and collective action that involves all citizens from the community." (ECOWAS, 2010; UNECA & ECOWAS, 2015).

3. CHALLENGES OF INTEGRATION

As we stated before, apart from the economic function, ECOWAS has also the responsibility of preventing and settling regional conflicts. Thus establishing a regional trade bloc can provide security and confidence to build supra-national institutions that will deliver regional public goods as it was done in the European Community over a half-century starting with the European Steel and Coal Community (ESCC) in 1953. It is in this context that ECOWAS multiplies the efforts to create a common trading zone, common market and customs union. The process of trading zone and common trade requires a harmonization and standardization of laws and regulations in the member States. All this constitutes a big challenges for ECOWAS including the question of security.

As we can see in any organization or community, discipline is very important for proper operation within this community. On all these points, the ECOWAS member countries have, on the whole, have shown a fairly satisfactory conduct in terms of compliance with commitments made, over the last forty years, as shown by the table of data on attendance at conferences and ministerial meetings (93.6% attendance rate between 1977 and 2012), the payment of the Community levy (74% of amounts due actually paid as at 30 June 2013) and the ratification of Community texts (38 texts out of 54 have actually entered into force as at 30 June 2013, that is, an achievement rate of 70.4%). It is for the Member States to jointly face this first challenge, by openly discussing the theme of community discipline and for each, in their own right, to commit to respect the Community provisions and decisions taken, not in secret, but after a broad discussion involving each Member State. The second challenge concerns the very credibility of ECOWAS, which should demonstrate through effectiveness of programs that the Organization implements and through the quality of the management of its structures. This is the sine qua non condition for Member States to fully adhere to the Community project and to give it due attention. Even if the ECOWAS treaty stated that there will eventually be only one Regional Economic Community (REC) in West Africa, which is ECOWAS, it should coexist with several Inter-Governmental Organizations, without the necessity of their actions being coordinated. If this state of affairs is badly managed, it would favors cacophony in the conduct of integration actions within the sub-region of West Africa. Each organization would certainly develop programs, but the overall result would be a poorly designed and badly managed regional integration process, which would lead Member States to focus on their membership in one or other organization, according to their interests, and thereby reducing the community feeling of belonging. This would lead to the development of a scenario of an unfinished and incomplete integration. The other challenge for ECOWAS integration is popularizing ECOWAS with the Community citizens. For, as of today, the Organization remains little known to the populations, as would have clearly shown an awareness survey of citizens in the Member States. During field visits by team members of this report, it was discovered that it was in countries emerging from conflict and where ECOWAS had played a key role (particularly through the intervention of ECOMOG), that enthusiasm for ECOWAS appeared to be highest. This CLEARLY demonstrates that the Community Vision will be shared to the extent that ECOWAS will develop visibility in Member countries and show its practical value for the populations. Another challenge of ECOWAS's regional integration is the fact that ECOWAS is no longer included into the global continental integration project. ECOWAS is not fully participating to the RECs like other regional communities (SADC, COMESA,

EAS…) do. ECOWAS must participate to the continental integration in order to accelerate its own integration (UNECA & ECOWAS, 2015; Bossuyt, 2016).

ECOWAS is a hope for Africa regarding the global continental integration especially due to the expansion of the number of member state. Morocco expressed his wish to join ECOWAS in a press release from the Ministry of Foreign Affairs and Cooperation of the Kingdom of Morocco issued from 24 February 2017. This request comes further Morocco's re-adhesion to the African Union in January 2017. It proves that Morocco intends to benefit from all the advantages associated with its dual observer status of ECOWAS and the largest investor in Africa. However the important issue is the membership criterion requirement. Morocco is in the Nord African region so that it doesn't satisfy the geographical criterion. However the final decision belongs to the ECOWAS Commission (Touré, 2017).

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The purpose of this study is to analysis the economic and political dynamics of the integration of ECOWAS throughout its challenges and prospects. During this study, we used data presentation and data analysis in order to investigate the current situation of integrations and forecasting about ECOWAS. Our study demonstrates several challenges faced by ECOWAS such us, discipline within the community, credibility of ECOWAS inside the population, the interference of inter-governmental organizations and integrating ECOWAS into the global continental integration. ECOWAS accomplished also a lot in integration such as Single currency and free circulation of goods and persons, Democracy, Security etc. In this context, ECOWAS has highest score in free movement of people and Financial and macroeconomic Integration in Africa. However, ECOWAS is bad in trade integration, regional infrastructure and productive integration. According to the overall score by country, Côte d'Ivoire, Togo and Senegal are the first three high performer. However, Nigeria is a high performer regarding the trade integration because Nigeria is the first contributor of wealth creation in the region (75% of regional GDP) by trade, but does not feature in the top performing countries on Regional integration. The wish of Morocco to join ECOWAS's 15 members helps us to emphasize that ECOWAS is definitely becoming the main economic and political locomotive of African Union.

This study suggest that ECOWAS must increase the number of institution in order to strengthen its credibility. The security is very important to increase the Foreign Direct Investments (FDI) and capital inflows. Thus it is necessary that ECOWAS continue to support the policy that insure peace in the region. The RECs project of African Union must be part of ECOWAS project in order to provide the continental harmonization and standardization. Now that, ECOWAS success to implements several agreements and protocol within the region, It must focus on the trade integration, regional infrastructure and productive integration of West Africa.

REFERENCES

Ansah, J. W. (2013). The political dynamics of regional integration in Africa: The subjective side. Global Advanced Research Journal of Social Science (GARJSS, 2(9), 202-211.

Balassa, B. (1994). The Theory of Economic Integration: An Introduction. The European Union, 125-137.

Bossuyt, J. (2016). The Political Economy of Regional Integration in Africa: The Economic Community of West African States (Ecowas). Maastricht: The European Centre for Development Policy Management (ECDPM).

ECOWAS. (2010). VISION 2020 DE LA CEDEAO: Vers une communauté democratique et prospere. ECOWAS Commission. Abuja: Sennor Limited.

ECOWAS. (2017, 09 26). Basic information. Retrieved from Economic Community of West African States(ECOWAS): http://www.ecowas.int/about-ecowas/basic-information/

ECOWAS. (2017, 09 26). ECOWAS Community Development Programme (ECOWAS CDP). Retrieved from http://www.ecowas.int/: http://www.cdp-pcd.ecowas.int/focal-points/all-about-pcd/

Qobo, M. (2007). The challenges of regional integration in Africa In the context of globalisation and the prospects for a United States of Africa. Pretoria: Institute for Security Studies. Retrieved 09 26, 2017

Touré, O. (2017, 09 26). The Accession of the Kingdom of Morocco to the Economic Community of West African States - ECOWAS. Retrieved from WAI - West Africa Institute: http://wai-iao.ecowas.int/index.php/en/news-2017/281-the-accession-of-the-kingdom-of-morocco-to-the-economic-community-of-west-african-states

UNCTADSTAT. (2017, 10 01). Retrieved from UNCTADSTAT: http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en

UNECA & ECOWAS. (2015). Evaluation des progrès réalisés vers l'intégration régionale dans la CEDEAO. Sub-Regional Office for West Africa. Abuja: UNECA.

UNECA. (2016). AFRICA Regional Integration Index: Report 2016. Addis Ababa: Economic Commission for Africa.

Yerima, B. (2016). Note de suivi du Tarif Extérieur Commun (TEC) : Enjeux de la Renégociation des Taux de Droit de Douane Consolides a L'OMC Par Les Etats Membres Suite A L'entrée en Vigueur du TEC CEDEAO. Abuja: ARAA / RAAF.

MACROECONOMIC POLICY EVALUATION: DSGE OR AGENT-BASED MODELS?

Abdoul-Kader Sidi Ousmane GANDOU[1]

Abstract

Since Lucas critique on econometric policy evaluation in 1976, DSGE Models have become the only true answer to the critique. These models have improved and become widely used around the world for macroeconomic policy evaluation, but since the advances of computer science, they are challenged by Agent-Based Modeling. Hence, the aim of this study is to make a comparative and critical analysis of these two models. In our paper, after a brief explanation, we presented the theoretical and empirical framework for each model. After comparing two models on their advantages and disadvantages, our study shows that agent-based models have a significant advantage and that they could, therefore, supersede DSGE models in the future.

Keywords: Macroeconomic Policy Evaluation, Econometric, DSGE Models, Agent-Based Models.

Öz

Lucas, ekonometrik politika değerlendirmesini 1976'da eleştirdiğinden, DSGE Modelleri eleştirinin tek gerçek cevabı haline gelmiştir. Bu modeller geliştirilmiş ve makroekonomik politika değerlendirmesi için dünya çapında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ancak bilgisayar bilimlerindeki ilerlemelerden beri, Ajan Tabanlı Modellemeye meydan okunmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmanın amacı, bu iki modelin karşılaştırmalı ve eleştirel bir analizini yapmaktır. Yazımızda, kısa bir açıklama yapıldıktan sonra, her bir model için teorik ve ampirik çerçeve sunulmuştur. İki modelin avantaj ve dezavantajları karşılaştırıldıktan sonra çalışmamız, aracı temelli modellerin önemli bir avantajı olduğunu ve gelecekte DSGE modellerinin yerini alabileceklerini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Makroekonomik Politika Değerlendirmesi, Ekonometri, DSGE Modelleri, Ajan Tabanlı Modelleme.

[1] PhD Student, Selcuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Konya, Turkey, abdoulgandou@yahoo.fr

INTRODUCTION

Since Lucas (1976) criticism on monetarism adaptive expectations, an essential change has been done in the way econometric models are built. Actually, Lucas criticized the systematic assumption that economic agents do not change their behavior according to the economic policies. That systematic assumption is used in the economic forecasting and especially in analyzing the impact of economic reforms. However, it is naively based on past statistics to predict the future behavior of agents without taking into account their reaction to the changes. Models constructed by benchmarking past values, allow only economic forecasts, but not predicting the effects of changes in economic policy (structural reforms, etc.). For instance, the curve of Phillips augmented by Friedman's adaptive expectations was supposed to predict the short-term monetary policy effectiveness (see Friedman, 1968). However, Lucas' rational expectations theory showed that monetary policy is inefficient in the long term and also in the short term because economic agents anticipate economic policies perfectly and integrate these expectations into their behavior.

Lucas suggested using structural models in which agents act rationally and adapt their behavior according to their environment. Thus, Lucas suggestions were the origin of Dynamic Stochastic General Equilibrium (DSGE) modeling. These models are an extension of the general equilibrium theory. They play an important role in analyzing the macroeconomic. The objective is to model macroeconomic variables such as growth, inflation, unemployment, the impact of monetary and fiscal policies etc., on the basis of microeconomic principles (agents are households, firms, and Government). As in the general equilibrium theory developed by Arrow and Debreu (1954), the principles of rational agents remain the same: households maximize their utilities and firms maximize their profits. The stochastic part consists of introducing exogenous stochastic shocks. In these models, the state of the economy evolves in stages from the instant t to the instant t + 1, so the maximizations are carried out on the expectation of the sum of the utilities or the future profits while taking constraints (price, currency ...).

These models have improved and become widely used around the world for macroeconomic policy evaluation, but since the advances of computer science, they are challenged by Agent-Based Models. Using Agent-based modeling in social sciences becomes common although it is a quite new modeling method. Agent-based modeling can be defined as a computational method (constructing models like a computer programs) used by researchers for analyzing and experimenting (as it is done in laboratory for biology, physics…) with models composed of agents (individual, groups, firms, government…) that interact within an environment (virtual world) (see Gilbert, 2007).

Agent-based modeling has common and divergent points with DSGE modeling. Among these points, both of them, for example, analyze the behavior at the individual level. However Agent-based modeling can be used for more complex tasks. For example, through the simulation capacity of computing, Agent-based modeling can deal with an extensive variety of behavior, complex institutions, and this, in or out of equilibrium. Therefore, based on the theoretical and empirical frameworks, it is important to know basically how these two models work.

Hence, the aim of this study is to make a comparative and critical analysis of these two models. This paper is structured as follow: in the first part DSGE model theoretical and empirical framework is presented and in the second part a similar analysis is done to the Agents-based modeling. The third part shows a comparative analysis of the two models with advantages and disadvantages. Finally, the paper ends with a conclusion in which insights are given for the use of these models in academic studies.

1. DSGE MODELS

Macro-econometric models, which are constructed by benchmarking past values, allow only economic forecasts, but not predicting the effects of changes in economic policy (structural reforms, etc.). Structural changes will have an impact on the behavior of economic agents. But classic macro-econometric models are overtaken by these structural changes. Lucas studied how agents form their expectations of the future, which influence their real behavior (consumption, saving, etc.). Lucas (1976) suggests using structural models in which agents are rational and adapt their behavior according to their environment. Since then, Kydland and Prescott (1982) are said to be the first to bring the DSGE modeling. The following section brings the theoretical framework of a simple DSGE modeling.

1.1. Theoretical framework of DSGE modeling

Let's suppose that we have one firm and one household in a complete market.

- **Household's demand equation**

The main objective of the household is to maximize one's utility. Thus we have

$$\sum_{t=0}^{\infty} \boldsymbol{\beta^t log Ct}$$

Ct is the household consumption at time *t* and $\beta \in]0, 1[$ the discount factor. Household budget constraint is:

$$\boldsymbol{C_t + k_{t+1} = w_t l_t + (1 + i_t - \pi) k_t}$$

k_t is the households capital, w_t the wage, *lt* time of working, i_t the capital interest rate and π_t the inflation rate.

Given $\boldsymbol{\beta, \pi, w_t, lt, i_t}$ and $\mathbf{k_0}$; this constrained optimization problem can be solved with the Lagrange multiplier method.

$$\boldsymbol{L(\dots, C_t\ k_t\ \lambda_t, \dots) = \sum_{t=0}^{\infty} \beta^t (\ log Ct\ +\ \lambda_t (w_t l_t\ + (1 +\ i_t - \pi) k_t -\ C_t - k_{t+1}))}$$

The Lagrange multiplier λ_t called marginal utility of income. By solving the partial derivatives of L we obtain a series of equations necessary for the optimum of the function L.

Derivative by C_t: $\boldsymbol{\frac{1}{Ct} = \lambda_t}$ correspond to the marginal utility of income.

Derivative by k_t: $\boldsymbol{\lambda_t = \beta \lambda_{t+1} (1 + i_{t+1} - \pi)}$

With $\boldsymbol{\lim_{t \to \infty} \beta^t \lambda_t i_{t+1} = 0}$ as the transversality condition

- **Firm's supply equation**

A firm is modelled by its production function, here a Cobb-Douglas function with constant returns to scale. The production function is:

$$\boldsymbol{y_t = A K_t^{\alpha} L_t^{1-\alpha}}$$

with K_t the capital required for production y_t of period t and L_t, the labor. Given the interest rate of capital i_t and the labor price w_t, the firm seeks to maximize its profits over each period.

$$\boldsymbol{\underset{Kt,Lt}{\text{Max}}\ A\ K_t^{\alpha} L_t^{1-\alpha} -\ i_t K_t -\ w_t L_t}$$

By nullifying the partial derivatives, we obtain the necessary equations

$$\boldsymbol{i_t = \alpha A (\frac{L_t}{K_t})^{1-\alpha}}$$

$$\boldsymbol{w_t = (1 - \alpha) A (\frac{K_t}{L_t})^{\alpha}}$$

- **Market equilibrium conditions**

In an inelastic labor market $L_t = l_t = 1$

On the capital market $K_t = k_t$

In a closed economy without government $y_t = C_t + k_{t+1} - (1 - \pi) k_t$

- **Synthesis of simple dynamic model equations**

The set of previous equations can be summarized as:

$$\boldsymbol{C_t + k_{t+1} = A k_t^{\alpha} + (1 - \pi) k_t}$$

Euler Equation: $\boldsymbol{1 = \beta \left(\frac{C_t}{C_{t+1}}\right) . (\alpha A k_{t+1}^{\alpha-1} + 1 - \pi)}$

Or it could written like

$$\boldsymbol{A k_{t+1}^{\alpha} + (1 - \pi) k_{t+1} - k_{t+2} = \beta (A k_t^{\alpha} + (1 - \pi) k_t - k_{t+1}) (\alpha A k_{t+1}^{\alpha-1} + 1 - \pi)}$$

Note: The content of the assumptions used does not depend on wages or interest rates.

- **Solutions**

Such a problem can be solved using dynamic programming techniques. In particular, since the log function is concave, it can be shown that there exists a function h such that **$C_t=h(k_t)$**. It is also called time invariant policy function.

- For $\boldsymbol{\pi = 1}$, there is analytic solution: According to Ljungqvist and Sargent (2000), $\boldsymbol{h(k) = (1-\beta.\alpha)Ak^{\alpha}}$ or the logarithmic solution is

$$\boldsymbol{\log C_t = log\big((1-\beta.\alpha)A\big) + \alpha log(k_t)}$$

- For $\boldsymbol{\pi < 1}$, the only possibility is by approximations. There is an equilibrium point (or the steady state) $\boldsymbol{\bar{k}}$

$$1 = \beta(\alpha A \underline{k}^{\alpha-1} + 1 - \pi)$$

By introducing the logarithmic deviation $\check{k}_t = \log\left(\frac{k_t}{\underline{k}}\right)$ such as: $k_t - \underline{k} = \underline{k}\big(exp\check{k}_t - 1\big) \approx \underline{k}\check{k}_t$ for $\check{k}_t$ near 0, we can linearize the equation LHS=RHS[†] around an equilibrium point.

Given $f(k) = Ak^{\alpha} + (1-\pi)k$

$$\boldsymbol{LHS = f(k_{t+1}) - k_{t+2} \approx f(\underline{k}) - \underline{k} + f'(\underline{k})(k_{t+1} - \underline{k}) - (k_{t+2} - \underline{k})}$$

$$\boldsymbol{LHS \approx f(\underline{k}) - \underline{k} + f'(\underline{k})\underline{k}\check{k}_{t+1} - \underline{k}\check{k}_{t+2}}$$

The same apply to RHS

$$\boldsymbol{RHS = \beta(f(k_t) - k_{t+1})f'(k_{t+1})}$$

$$\approx \boldsymbol{\beta(f(\underline{k}) - \underline{k})f'(\underline{k}) + \beta\underline{k}f'(\underline{k})\big(f'(\underline{k})\check{k}_t - \check{k}_{t+1}\big) + \beta(f(\underline{k}) - \underline{k})f''(\underline{k})(\underline{k})\check{k}_{t+1}}$$

And finally we have an equation of linear recurrence at the 2nd order differences

$\check{k}_{t+2} = \boldsymbol{A_0}\check{k}_t + \boldsymbol{A_1}\check{k}_{t+1}$, with $\boldsymbol{A_0 = -\beta f'(\underline{k})}$ and $\boldsymbol{A_1 = \beta + f'(\underline{k}) - \beta(f(\underline{k}) - \underline{k})f''(\underline{k})}$

Given,

$\check{k}_t = \boldsymbol{w_1 P_1^t + w_2 P_2^t}$, where $P_i = \boldsymbol{0.5\left(A_1 + -\sqrt{A_1^2 + 4A_0}\right)}$ if the polynomic $\boldsymbol{X^2 - A_1 X - A_0}$ have two solutions. In the absence of an additional initial condition fixing $\check{k}_1$, for example $\boldsymbol{C_0}$, we obtain a family of solutions. For example, $\boldsymbol{\beta = 0.99}$, $\boldsymbol{= 0.34}$, $\boldsymbol{\pi = 0.02}$ and $\boldsymbol{A = 1}$, we have $\boldsymbol{P_1 = 0.96}$ and $\boldsymbol{P_2 = 1.04}$. To avoid solutions tending to infinity for which the approximation is not valid, one can choose $\boldsymbol{w_2 = 0}$. In this case, knowing the initial capital $\boldsymbol{k_0}$, the only solution to the problem is $\boldsymbol{w_1 = \check{k}_0}$.

- **Dynamic and Stochastic Model**

Actually the model described above is a Dynamic General Equilibrium (DGE) models. The stochastic process is not included[‡]. Instead of considering the parameters of the simple model, some of these parameters are considered to be random variables. For example, A can be a random variable following a Markov process.

1.2. Empirical Framework of DSGE modeling

The article by Kydland and Prescott is considered to be the starting point of this branch of economics. Today there are two large schools, the New Economy Classics (free prices) and the New Keynesian Economy (prices imposed by monopolistic companies).

- **The New Classical Economics**

The New Classical Economy (or New Classical Macroeconomics) is a school of thought that began in the 1970s. It rejects Keynesianism and is based exclusively on neoclassical principles. It relies on rigorous microeconomic foundations to deduce macroeconomic models from the actions of the agents themselves modeled by the microeconomics. New classical economy tries to make macroeconomic analysis by using neoclassical microeconomic foundations. Contrarily, new Keynesian economy establishes macroeconomic analysis by using market failure microeconomic concepts: price stickiness (monopolistic price) and imperfect competition.

[†] LHS and RHS are respectively Left Hand Side and Right Hand Side solutions.

[‡] For further details see Chari and Kehoe (2006) "Modern Macroeconomics in Practice: How Theory is Shaping Policy".

The most important assumptions (actually Walrasian assumptions) of this School are: rationality of agents (who seek to maximize their utility), rational expectations, at each time, the economy has a unique equilibrium (with full employment and full utilization of production capacity) and this equilibrium is reached by a mechanism of adjustment of prices and wages. The concept of representative agent is also used by new classical economics. However, it is criticized by some neoclassical themselves. Kirman (1992) argues that ‘‘there is a disjuncture between microeconomic behavior and macroeconomic results’’.

The New Keynesian Economics

The new Keynesian economy is a school of thought which started in the 1980s, as a response to the new classical economy on the lack of microeconomic foundations of Keynesian macroeconomic analysis. They agree with new classical by assuming that households and firms have rational expectations. However, they based their analysis on the imperfect information hypothesis. Moreover, the new Keynesians, contrary to the new classical economy, do not believe that markets spontaneously reach equilibrium by following the law of supply and demand. Indeed, for them, wages and prices are not flexible but sticky. This stickiness is linked for them to imperfections of information. Their aim is not so much to substitute the State for the market but to find ways to improve the functioning of the economy.

The history of Macroeconomics since Keynes (General Theory), Hicks (IS-LM), Friedman (Monetarism) etc. is predominantly about DSGE. In this regard, the DSGE model evolution can be summarized in the following table.

Table 1: DSGE model evolution

School of thought	Main principles	Main Characters
DSGE (1ST generation) – New classical macroeconomics.	• Rationality of agents • Rational Expectations • Perfect Competition • Full employment of production resources • Unique market equilibrium reached through mechanism of adjustment of prices and wages	Lucas, Sargent, Wallace, Barro
DSGE (2nd generation) – Real Business Cycle modeling (RBC).	• Fluctuations are the efficient response to exogenous chocks in the real economic environment • Business Cycles are real and do not represent market failures. • Reject monetarism and New Keynesian	Kydland and Prescott
DSGE (3rd and 4th generation) – The new Keynesian macroeconomics modeling.	• Rationality of agents • Rational Expectations • Imperfect competition • Imperfect information Stickiness of wages and prices	Akerlof, Azaiadis, Ball, Blanchard, Fischer, Mankiw, Romer, Shapiro and Stigilitz, Solow, Taylor Christiano, Eichenbaum and Evans, Gali, Rotemberg, Smets and Wouters, Woodford

Source: Author

2. AGENT-BASED MODELS

In contrast to DSGE models, in agent based models the aggregate implications of individual behavior are analyzed using the simulation capacity of modern computing technology. This allows for the analysis of a wide range of behavior, the description of fairly complex institutions as well as the study of system dynamics both out of and in equilibrium. Are these competing modelling strategies alternatives or

complements? Are there important aspects of macroeconomics that are better understood by one model class rather than by the other? What are strengths and weaknesses of both approaches?

2.1. Theoretical Framework of ABM

The interesting point with ABM is that it allows a modeling of individual entities and their interactions. Instead of using structural equations based on variables, or differential equation based on a system, the ABM is respectful of individual heterogeneity. To make it more understandable, we will explain the most important concept of the ABM.

The Computational method:

The models are computer programs. The program itself represents the processes that are thought to exist in the social world (Macy and Willer, 2002). The fact that these programs are computational makes them amazingly precise.

The experiments:

Putting a human being or a group of individuals in a situation of experimentation is nearly impossible. Although the experiment is the domain of pure science, thanks to the virtuality of ABM, it can be applied to social sciences.

Models:

Phillips (1950) is said to be one of the first who use an experimental model to explain economy. He used a hydraulic water flowing model as a proxy model of money circulation. To understand the effect of interest rate change, he changed the flow of the water inside of the system for example.

Agents

Separate computer programs or distinct part of programs are used as proxies of agents that interact within an environment. These agents can be individuals, households, firms, government etc. In this virtual environment, agents can interact with each other. They share information or observe others agents behavior and will integrate that in the process of their own decisions.

The environment

The environment is the virtual space where agents interact. This space can be geographical or not.

2.2. Empirical Framework of ABM

The ABMs are used in different social science areas. We have for example the using of ABM in the urban models of Thomas Schelling (1971, 1978) or Opinion Dynamics (for political opinions) of Deffuant (2006). In the case of consumer behavior ABM is a very important for the understanding of the complex interactions between the main factors that determine the consumer demand. Janssen and Jager (1999) analyze the behavioral processes that consequently create the ‘‘lock-in’’. The ‘‘lock-in’’ is a situation where consumers get attached to a product and don’t want to switch to an alternative product. It shows a kind of predominance of psychologic effect over the rational effect in the decision process. Izquierdo et al. (2006) show by the use of ABM the ımportance of social information. They show that even if an individual has bad experiences, this individual decision will be more based on the experience of an aggregate group.

The ABMs are also used to show how ‘‘industrial networks’’ are important. For example a large numbers of small firms which produce the same product can cluster in a small area and can be strongly linked one to another without having an intra-industrial vertical links. The relationship between these firms can be supplier/costumer, friendship, familial, financial or technological cooperation. It can be also ‘‘innovation networks’’ where the relationship consist of sharing knowledge, skills, technology etc. (Gilbert et al. 2001).

The electricity markets can be analyzed through an ABM. The change from a monopoly of electricity supply to oligopoly has been done in many countries. To estimate the consequences of electricity market deregulations ABMs are used. In this case agents are the electricity suppliers. The effects on the price, environment, blackouts etc. can be tested (Bagnall and Smith, 2005).

3. COMPARISON: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Before answering the question is to know which one of DSGE or ABM is more appropriate for macroeconomic policy analysis, it is important to summarize some[§] of the advantages and disadvantages of both of them. We use a table for that.

Table 2: Comparative table between DSGE and ABM

Modeling	Advantages	Disadvantages
DSGE	• DSGE can be used for the analysis of growth, inflation, unemployment, the impact of monetary and fiscal policies etc., on the basis of microeconomic principles (agents are households, firms, and Government) • Generally used by central banks, it is good at monetary policy formulation and communication (Sbordone et al., 2010) • DSGE emphasize the dependence of current choices on expected future outcomes (Sbordone et al., 2010) • The DSGE is "dynamic" because expectations about the future are a crucial determinant of today's outcomes (Sbordone et al., 2010). • Bayesian methods give an unbiased and consistent estimator.	• In 2008, and this since the Great Depression, the worst recession occurred to Developed economies and is still threatening the stability of many world countries. This happened during the hegemony of DSGE. (Fagiolo and Roventini, 2017) • Rational Expectations, Representative Agents, Perfect Markets are far beyond the reality. • Homogeneity of agents • Sonnenschein (1972), Mantel (1974), Debreu (1974) theorems attest that the uniqueness and stability of the general equilibrium cannot be reached even if one places strict and unrealistic assumptions about agents. Additionally, Saari & Simon (1978) show that an infinite amount of information is required to reach the equilibrium for any initial price vector (see Fagiolo and Roventini, 2017). • Standard maximum likelihood estimator is biased and inconsistent if the system is not an adequate representation of the data. (Fagiolo and Roventini, 2017).
ABM	• Based on agents behaviors and theirs interactions • Assumptions rooted empirical and experimental microeconomic evidence (Kirman 2016) • Heterogeneity of agents • Instability of markets are taken into account • Evolving complex system approach. There is no repeated interactions among simple entities, no strict rationality and no strict equilibrium (Fagiolo and Roventini, 2017) • Agents Interactions are not linear • Interactions are direct (endogenous) • Decisions taken by an agent depend on one's adaptive expectations and the past choices	• As computational modeling, one needs to integrate perfectly the codes without any mistake • There are misconceptions about the relation between social macro-properties and micro-properties. Epstein (2011)

[§] For more details on advantages and disvantages of DSGE and ABM see Fagiolo and Roventini (2017), Sbordone et al. (2010), Gilbert N. (2007), kirman (2006) and Christiano et al. (2011)

	made by other agents in the population (Fagiolo and Roventini, 2017). • Boundedly rational agents: meaning that people cognitive abilities and optimization capacities are limited. • Integrate the capacity of an agent or a group of agents of learning with time. • The ABM is flexible so that more agents can be easily added. • ABM requires less time and less cost to be estimate.	

Source: Author

Both DSGE and Agent-based modeling have advantages and disadvantages. DSGE modeling is a powerful tool of macroeconomic policy analysis. The fact that it has microeconomic foundation made it more reliable for macroeconomic policies analysis. It is based on some assumptions (representative agent, rationality, unique equilibrium etc.) that are way too much restrictive. On the other hand, there is a new generation of models that are computational, can take into account the complexity of real social life, do not consider individual as homogeny and can be estimated in an experimental way in a virtual environment.

In view of the above, we can say that the Agent-based modeling is much more complete than the DSGE modeling. Consequently, we can admit that Agents-based modeling has a significant advantage and therefore it could supersede DSGE models in the future.

CONCLUSION

Since Lucas critique on econometric policy evaluation in 1976, DSGE modeling revolutionized Macroeconomics analysis. These models have proved their worth especially with central banks (the analysis of monetary policy) and international institutions (IMF). In the academic world, DSGE modeling helped to reduce the gap between Keynesians and Classics. DSGE modeling that allows macroeconomic analysis based on microeconomic foundations provides a synthesis from which emerge new schools of thought such as: New classics, RBCs and New Keynesians. However, since the advances of computer science, DSGE modeling is challenged by Agent-Based Modeling. This modeling has literally succeeded in bringing economic analysis into the laboratory (in the experimental state). Moreover, they are not based on the highly criticized assumptions of rational expectation and the homogeneity of agents. ABM allows complex analysis since it takes into account the agents behaviors and their interactions.

The aim of this study was to make a comparative and critical analysis between these two models (DSGE and ABM). After comparing two models on their advantages and disadvantages, we found that Agents-Based modeling have a significant advantage. Even though ABM is far behind the DSGE in terms of using in literature, it could supersede DSGE models in the future. Because we found the Agent-based modeling much more complete than the DSGE modeling.

REFERENCES

ARROW, Kenneth J. and Debreu, Gerard (1954). "The Existence of an Equilibrium for a Competitive Economy", Econometrica, 22 (3): 265–290.LUCAS, Robert Jr (1976). "Econometric Policy Evaluation: A Critique'', **Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy**, 1: p. 19–46.

BAGNALL, Anthony J. and Smith, George D. (2005). "A Multiagent Model of the UK Market in Electricity Generation", **IEEE Transactions on Evolutionary Computation**, Vol. 9, No. 5.

CHARI, Varadarajan V. and Kehoe, Patrick J. (2006). "Modern Macroeconomics in Practice: How Theory is Shaping Policy", **Nber Working Paper Series**, Working Paper 12476.

CHRISTIANO, Lawrence J., Trabandt, Mathias, and Walentin, Karl (2011). **DSGE Models for Monetary Policy Analysis**, Handbook of Monetary Economics, Volume 3A, The Netherlands.

DEFFUANT, Guillaume (2006). "Comparing extremism propagation patterns in continuous opinion models", **Journal of Artificial Societies and Social Simulation**, 9(3).

EPSTEIN, Brian (2011). "Agent-Based Modeling and the Fallacies of Individualism" in Humphreys, Paul and Imbert, Cyrille, **Models, Simulations, and Representations**, pp. 115-144, Routledge, New York.

FAGIOLO, Giorgio and Roventini, Andrea (2017). ''Macroeconomic Policy in DSGE and Agent-Based Models Redux: New Developments and Challenges Ahead'', **Journal of Artificial Societies and Social Simulation** 20(1) 1.

FRIEDMAN, Milton (1968). "The role of monetary policy", **American Economic Review**, vol. 58, p. 1-17.

GILBERT, Nigel (2007). **Agent-based models**, Sage Publications Inc., University of Surrey, Guildford (UK).

GILBERT, Nigel, Pyka, Andreas and Ahrweiler, Petra (2001). "Innovation Networks - A Simulation Approach", **Journal of Artificial Societies and Social Simulation**, vol. 4, no. 3.

IZQUIERDO, Segismundo S., Izquierdo, Luis R., Galán, José M. and Hernández, Cesáreo (2006). "Market Failure Caused by Quality Uncertainty". In: Beckmann M. et al. (eds) **Artificial Economics**. Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems, vol 564. Springer, Berlin, Heidelberg.

JANSSEN, Marco and Jager, Wander (1999). "An integrated approach to simulating behavioural processes: A case study of the lock-in of consumption patterns", **Journal of Artificial Societies and Social Simulation**, vol. 2, no. 2.

KIRMAN, Alan P. (1992). "Whom or What does the Representative Individual Represent?", **Journal of Economic Perspectives**, 6 (2): 117–136.

KYDLAND, Finn and Prescott, Edward (1982). ''Time to Build and Aggregate Fluctuations'', **Econometrica**, vol. 50, p. 1345–1370.

LJUNGQVIST, Lars and Sargent, Thomas J. (2000). **Recursive Macroeconomic Theory**, Massachusetts Institute of Technology, USA.

MACY, Michael W. and Willer, Robert (2002). "From Factors To Actors: Computational Sociology and Agent-Based Modeling", **Annu. Rev. Sociol**, 28:143–66.

SBORDONE , Argia M., Tambalotti, Andrea, Rao, Krishna and Walsh Kieran (2010). ''Policy Analysis Using DSGE Models: An Introduction'', **FRBNY Economic Policy Review**, Volume 16, Number 2.

SCHELLING, Thomas C. (1971). "Dynamic models of segregation", **Journal of mathematical Socialogy**, 1:143-186.

SCHELLING, Thomas C. (1978). **Micromotives and Macrobehavior**, W. W. Norton & Company, Paperback (2006), New York.

TÜRKİYE 'DE CARİ AÇIK VE BÜTÇE AÇIĞI İLİŞKİSİ

Cenan KARABAŞ[1]
Merve ŞAHİN[2]

Öz

Bir ülkede makroekonomik dengeyi sağlamak için kullanılan en önemli göstergeler cari işlemler dengesi ve bütçe dengesidir. Son yıllarda yaşanan durgunluk ve krizler, dış dengede görülen bir açığın iç dengenin sağlanması ve sürdürülmesi üzerindeki etkisini daha da önemli hale getirmiştir. Bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişki ikiz açık olarak ifade edilmektedir. İkiz Açık Hipotezi, bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Bu hipoteze göre bütçe açıkları cari işlemler açıklarına neden olmakla birlikte bu iki açık eşanlı olarak ortaya çıkmakta ve ortak bir trend izleme eğilimindedirler. Bu çalışmada İkiz Açık Hipotezinin Türkiye ekonomisi için geçerliliği 2000-2016 dönemi verileri kullanılarak Granger Nedensellik Testi ile analiz edilmektedir. Nedensellik sonuçları, incelenen dönem itibariyle Türkiye'de ikiz açık hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İkiz Açık, Türkiye, Cari Açık, Bütçe Açığı.

Abstract

The most important indicators that used to provide macroeconomic stability in a country are the current account balance and budget balance. In recent years, recession and crises, the impact on maintaining and improving the internal balance of a deficit in the external balance has made it even more important. The relationship between budget deficit and current account deficit is expressed as twin deficit. The twin open hypothesis suggests that there is a positive relationship between budget deficit and current account deficit. According to this hypothesis, while budget deficits causing current account deficits, these two deficits appear simultaneously, and tend to follow a common trend.

In this study, the validity of the twin deficit hypothesis for the Turkish economy is analyzed by the Granger causality test using data from the period 2000-2016. The Granger causality test results show that the twin deficit hypothesis is valid in Turkey as of the period examined.

Key Words: Twin Deficit, Turkey, Current Account Deficit, Budget Deficit

[1] Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Lisans 4. Sınıf E-posta: cenan.krbs@gmail.com
[2] Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Lisans 3. Sınıf E-posta: ms0631388@gmail.com

GİRİŞ

Dünya ekonomisinde küreselleşme hareketlerinin hız kazanmaya başladığı 1980’li yıllardan itibaren ilk defa ABD’de ortaya çıkan ve giderek gelişmekte olan ülkelere de yayılan cari acık ve bütçe açığı problemleri, bu açıklar üzerinde yoğun tartışmalara ve araştırmalara neden olmuştur. Yapılan uygulamalı çalışmalar ve ülke deneyimleri söz konusu iki açık arasında pozitif yönlü bir ilişinin varlığını ortaya koymuş ve literatürde “ikiz açık hipotezi” olarak adlandırılmıştır. Ülkelerin ekonomik yapılarına, dünya konjonktürüne, üretim şartlarına ve ülkeler arası ekonomik ve mali ilişkilere bağlı olarak bu açıkların boyutları da farklılık göstermiştir. Bu bağlamda, dış dünya ile entegre olmuş ekonomilerde ilgili açıklar arasında nedensellik ilişkisini ve bunun yönünü araştırmak büyük önem taşımaktadır (Papadogonas ve Stournaras, 2006).

İktisat literatüründe bütçe açığı ve cari işlemler açığı ilişkisini açıklayan iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Geleneksel Keynesyen teori, bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını ileri sürerken, Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında ilişkinin olmadığını savunmaktadır.

İç ekonomik denge özel kesimin tasarruf ve yatırım dengesi ile kamu kesiminin gelir ve gider dengesinden oluşmaktadır. İç ekonomik dengelerden birisi açık veriyor ve buna dış ekonomik denge, yani cari denge eşlik ediyor ise “ikiz açık” söz konusu iken, iç ekonomik dengelerden ikisi de açık verdiğinde buna da cari denge eşlik ediyor ise bu durumda artık “üçüz açık” söz konusudur (Eğilmez, 2013).

1980 yılından sonra dışa açık bir büyüme benimseyen Türkiye ekonomisi artan dış ticaret açığı sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Artan dış açıklar finansal açıklara neden olmuş ve bu da Türkiye’de finansal krizlerin yaşanmasına yol açmıştır. Türkiye’de yaşanan 1994, 2000, 2001 finansal krizleri özellikle cari işlemler dengesinin önemini arttırmıştır (Yükseler, 2009: 3-5).

Bu çalışmanın temel amacı, bütçe ve cari işlemler açığı ilişkisini teorik ve uygulamalı çerçevede 2000-2016 dönemi verileri ile Türkiye ekonomisi açısından değerlendirmektir. Çalışmanın ikinci bölümünde ikiz açıklar hipotezine ilişkin teorik çerçeve ele alınmakta ve iki karşıt teori olan Geleneksel Yaklaşım ve Ricardocu Denklik Hipotezi ayrıntılı olarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye’de cari işlemler açığı ve bütçe açığının gelişimine yer verilmektedir. Dördüncü bölümde, ikiz açıklar hipotezine ilişkin uygulamalı literatüre değinilmekte ve beşinci bölümde ampirik analiz sonuçlarına yer verilmektedir.

1. TEORİK ÇERÇEVE

Cari açık ile bütçe açığı arasında muhtemel dört tür ilişki vardır. Bunlardan (i) bütçe açıklarından cari açıklara doğru bir etkinin olmasıdır (Geleneksel Görüş), (ii) cari açıklardan bütçe açıklarına yol açmasıdır (Cari İşlemler Hedeflemesi), (iii) aralarında çift yönlü bir ilişkinin olması (Çift Yönlü Nedensellik) ve (iv) aralarında herhangi bir ilişkinin olmamasıdır (Ricardocu Eşitlik Hipotezi).

1.1 Geleneksel Keynesyen Yaklaşım

Geleneksel Keynesyen Yaklaşımda, bütçe açıkları ile cari açıkları arasında kuvvetli bir korelasyonun olduğu kabul edilmekte, bütçe açıkları ile cari açıkları arasındaki etkileşim iki mekanizma ile açıklanmaktadır (Dibooğlu, 1997: 787-793). Standart Keynesyen gelir-harcama yaklaşımı altında kamu harcamalarının artması ya da vergi gelirlerinin azalması sonucu artan bütçe açıkları, üretim ve tüketime pozitif etkide bulunarak ulusal geliri artırmaktadır. Artan gelir tüketimin artması yanı sıra ithal malları talebini artırarak, dış ticaret ve cari açıklarının artmasına yol açmaktadır (Akbostancı ve Tunç, 2002). Geleneksel Keynesyen Yaklaşımda, cari açıkları ile bütçe açıkları arasındaki ilişkiye ait iki temel çıkarsama bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bütçe açıkları ile cari açıkları arasında pozitif bir ilişkinin olduğudur. Diğeri ise, bu ilişkinin ya da etkileşmenin yönü ile ilgilidir. Keynesyen yaklaşımda, genellikle cari açıklarının nedeninin bütçe açıkları olduğu ifade edilmektedir (Alkswani, 2000).

1.2. Ricardocu Eşitlik Hipotezi

İlk defa Ricardo tarafından ileri sürülen ve daha sonraları Barro tarafından geliştirilen bütçe ve cari açıklar arasında bir bağlantı olmadığını iddia eden Ricardocu denklik hipotezi olarak adlandırılmaktadır. Bütçe açığı faiz oranı, döviz kuru, tasarruf ve tüketim üzerinde herhangi bir değişikliğe sebep olmamakta ve sonuç olarak da cari işlemler açığını etkilememektedir (Misztal, 2012:4).

Ricardocu denklik hipotezine göre, kamu harcamalarının borçlanma ile finanse edilmesi durumunda rasyonel davranan bireyler, bütçe açığının finansmanı için gelecek dönemlerde vergilerin artırılacağını beklemektedirler. Bu nedenle rasyonel bireyler, gelecek dönemdeki vergi artışlarını karşılamak için tasarruflarını artırmaktadırlar. Keynesyen teori, bireylerin mali olarak aldanacağını iddia ederken, Ricardocu yaklaşım vergilerin bugün veya gelecekte ödenmesi arasında herhangi bir fark göremeyen rasyonel bireylerin mali aldanma yaşamayacağını öne sürmektedir. Dolayısıyla Keynesyen görüşün öne sürdüğü ulusal tasarruflardaki azalmanın faiz oranı üzerindeki yukarı yönlü baskısı, Ricardocu denklik hipotezi tarafından reddedilmektedir. Öte yandan Ricardocu yaklaşıma göre, kamu tasarruflarındaki azalma bireysel tasarruflardaki artışlarla dengelenmektedir. Bunun sonucunda bireyler, gelecekte daha fazla vergi ödeyeceklerini düşündükleri için cari dönemdeki tasarruflarını artırmaktadırlar. Geleneksel Keynesyen yaklaşımın aksine, Ricardocu denklik hipotezine göre, bütçe açığındaki artış reel faiz oranını değiştirmeyeceği için cari açığı da etkilemeyecektir (Belke vd., 2011:350).

2. Türkiye'de Cari Açığı Ve Bütçe Açığının Gelişimi

2.1. Türkiye'de 2000-2016 Döneminde Cari İşlemler Açığının Gelişimi

Türkiye ekonomisi ikiz açık hipotezinin test edilmesi açısından oldukça önemli bir ülkedir. Türkiye ekonomisinin Ağustos 1989'da finans piyasalarını liberalize etmesi ile birlikte yaşanan liberalizasyon süreci ülke ekonomisinin yabancı sermaye hareketlerinin arttığı dönemi ifade etmektedir. 1989 öncesinde Merkez Bankası esas işi hükümetin bütçe açıklarını para basarak finanse etmekteyken, liberalleşme dönemi sonrası para politikası kısa vadeli dış kaynak akışını sürdürmeyi hedefleyen istikrarlı kur politikası uygulanmıştır (Eğilmez, 2017).

Türkiye ekonomisinde dış ticaret açıkları, cari işlemleri açıkları, özellikle 2002-2011 döneminde hızla artmıştır. Bu çerçevede, Tablo 1'de görüleceği üzere 2000'de Türkiye'nin dış ticaret açığı 26,7 milyar dolar iken 2010'da 71,7 milyar dolar, 2016'da 56 milyar dolar olmuştur. Dış ticaret açığı küresel kriz öncesi 2008'de 70 milyar dolar olurken 2011'de 105,9 milyar dolar ile rekor seviyede gerçekleşmiştir.

Dış ticaret açıklarının 2003-2011 döneminde artmasında ithalata bağımlı ihracat yapısı yanı sıra petrol fiyatlarının artmasına paralel biçimde Türkiye'nin enerji ithalatı faturasının hızla yükselmesinin büyük etkisi olmuştur (Üzümcü ve Başar 2011:18). Hükümet ve TCMB'nin dış ticaret açıkları ve cari işlemler açıklarını azaltabilmek için ekonomik büyümenin yanı sıra kredi genişlemesini yavaşlatıcı ekonomi politikaları uygulamasıyla 2012'de dış ticaret açığı yaklaşık olarak 84 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Cari işlemler dengesinde de genel olarak benzer bir durum söz konusudur. Şöyle ki cari açık 2000'de 9,9 milyar dolarken dönem içinde hızlı değişmeler göstermiş ve 2001 krizi döneminde dış ticaret açıklarının azalmasının etkisiyle cari işlemler fazlası (3,7 milyar dolar) verilmiştir. 2001'de verilen cari işlemler fazlası sonrası cari işlemler açığı yeniden yükselmeye başlamıştır.

Bununla birlikte 2002-2011 döneminde artan dış ticaret açıkları paralelinde cari işlemler açıkları yeniden sorun olmaya başlamıştır. Cari işlemler açığı 2002'de 626 milyon dolar iken hızla artarak küresel kriz öncesi 2008'de 38 milyar dolara ulaşmış, krizin etkisiyle 2009'da 13,3 milyar dolara gerilemiştir. Diğer iki krizden farklı olarak 2009'da cari işlemler açıklarının negatif olmasında 2009'da ithalatın ortalama %30 ve ihracatın ortalama %20 oranında daralmasının büyük etkisi olmuştur. İhracatın daralmasında AB pazarı başta olmak üzere dış talebin büyük oranda daralmasının etkisi olmuştur (Üzümcü ve Dikkaya 2010:284). Türkiye ekonomisinde dış ticaret açıklarında olduğu gibi, cari işlemler açıkları da 2010 ve 2011 yılında yeniden hızla yükselmiş, 2010'da 46,6 milyar dolar, 2011'de ise yaklaşık 77 milyar dolar olmuştur. Türkiye ekonomisinde cari işlemler açıklarının çok yüksek olması nedeniyle 2012 yılında uygulanan sıkı para politikaları eşliğindeki ekonomik büyümeyi yavaşlatıcı politikaların etkisi ile cari işlemler açığı 2012 yılında gerileyerek yaklaşık 48,9 milyar dolara düşmüştür. Son yıllarda kurlardaki yükselişin ithalat üzerinde ki caydırıcı etkisi cari işlemler açığının azalmasını sağlamıştır.

Tablo 1: Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesi Gelişmeleri (2000-2016, Milyon Dolar ve %)

YIL	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET DENGESİ	CARİ İŞLEMLER DENGESİ	CARİ İŞLEMLER DENGESİ / GSYH
2000	27.775	54.503	-26.728	-9.920	-3,7
2001	31.334	41.399	-10.065	3.760	1,9
2002	36.059	51.554	-15.495	-626	-0,3
2003	47.253	69.340	-22.087	-7.554	-2,5
2004	63.167	97.540	-34.373	-14.198	-3,6
2005	73.476	116.774	-43.298	-20.980	-4,4
2006	85.535	139.576	-54.041	-31.168	-5,9
2007	107.272	170.063	-62.791	-36.949	-5,7
2008	132.028	201.964	-69.936	-39.425	-5,3
2009	102.143	140.929	-38.786	-11.358	-1,8
2010	113.883	185.544	-71.661	-44.616	-6,1
2011	134.906	240.839	-105.933	-74.402	-9,6
2012	152.462	236.544	-84.082	-47.962	-6,1
2013	151.803	251.661	-99.858	-63.621	-7,7
2014	157.610	242.178	-84.568	-43.597	-5,5
2015	143.839	207.234	-63.395	-32.118	-4,5
2016	142.607	198.603	-55.996	-32.605	-4,5

Kaynak: BUMKO

2.2. Türkiye'de 2000-2016 Döneminde Bütçe Açıklarının Gelişimi

Türkiye'de son dönem bütçe açıklarına ilişkin görünümü sunan Tablo 2'de görüldüğü üzere, 2001 kriz yılı sonrasında bütçe açıklarının GSYH'ye oranı giderek azalmış, ancak yine bir kriz yılı olan 2009 sonunda GSYH'nin azalması nedeniyle oran tekrar yükselmiştir. Mali disiplinin etkisiyle 2010 yılından itibaren bütçe açıklarının GSYH'ye oranı azalmıştır. Türkiye'de 2001 krizi sonrası mali açıdan farklı bir yönelim başlamış, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile kamu harcamalarının disipline edilmesi birinci öncelik olarak belirlenmiştir ve 2009'dan sonra ise genişletici maliye politikası uygulanmıştır.

Merkez bankasının enflasyonla mücadele politikasında başarılı olarak enflasyonun tek hanelere indiği, özelleştirmenin önünün açıldığı, faiz oranlarının hızla gerilediği bu ortamda kamu harcamaları disiplini ve faiz dışı fazla verme politikasının etkisiyle bütçe açığı 2004'de 30 milyar TL'ye, 2005'de 6,9 milyar TL'ye ve 2006'da 4,6 milyar TL düzeyine inmiştir. Genel seçim ve cumhurbaşkanlığı seçiminin etkilediği gerilimli ortamda 2007'de bütçe açığı 13,7 milyar TL'ye ve 2008'de 17,4 milyar TL'ye yükselmiştir. Küresel krizin etkilerinin hissedildiği ortamda ekonomik büyümeyi canlandırmak için hükümet tarafından izlenen genişletici maliye politikaları çerçevesinde açıklanan ekonomik paketlerinin etkisiyle 2009'da bütçe açığı 52 milyar TL'ye yükselmiş, yeniden mali disipline dönülen 2010'da bütçe açığı 40 milyar TL, 2011'de 17,8 milyar TL düzeyine gerilemiştir. Küresel krizin etkilerinin tam olarak ortadan kalkmadığının anlaşıldığı ve cari açıklarının azaltılması için büyümede frene basılan 2012'de bütçe açığı 29,4 milyar TL olmuştur (Üzümcü ve Kanca, 2013:23). 2013 yılında 18,5 milyar TL olan bütçe açığı sonraki yıllarda artmaya başlamıştır.

Tablo 2: Bütçe Dengesine İlişkin Gelişmeler (1980-2012, Milyon TL ve %)

YILLAR	BÜTÇE GİDERİ	BÜTÇE GELİRİ	BÜTÇE AÇIĞI	BÜTÇE AÇIĞI / GSYH (2009 bazlı) (%)
2000	51.344	38.229	13.115	7,7
2001	86.972	58.416	28.556	11,6
2002	119.604	79.420	40.184	11,2
2003	141.248	101.040	40.208	8,6
2004	152.093	122.964	29.128	5,0
2005	159.687	152.784	6.903	1,0
2006	178.126	173.483	4.643	0,6
2007	204.068	190.360	13.708	1,6
2008	227.031	209.598	17.432	1,8
2009	268.219	215.458	52.761	5,3
2010	294.359	254.277	40.081	3,5
2011	314.607	296.824	17.783	1,3
2012	361.887	332.475	29.412	1,9
2013	408.225	389.682	18.543	1,0
2014	448.752	425.383	23.370	1,1
2015	506.305	482.780	23.525	1,0
2016	583.689	554.431	29.258	1,2

Kaynak: BUMKO

3. TÜRKİYE ÜZERİNE YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR

İkiz açıklar hipotezine dair Türkiye üzerine yapılan literatür çalışmaları, geleneksel yaklaşımı destekleyen çalışmalar, Ricardocu görüşü destekleyen çalışmalar ve bu iki yaklaşımın dışında açıkların karşılıklı etkileşim içinde olduğunu belirten çalışmalar ve ilişkinin yönünün geleneksel yaklaşım da ifade edildiğinin tersine cari açıklardan bütçe açıklarına doğru olduğunu ifade eden çalışmaları kapsayan diğer çalışmalar olmak üzere dört grupta analiz edeceğiz.

Tablo 3: Türkiye Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar

Yazar(lar)	Dönem	Yöntem	Sonuç(lar)
Bilgili ve Bilgili (1998)	1975-1993 (Y)	Regresyon	Ricardocu görüş
Zengin (2000)	1987-1999 (Ç)	VAR	Geleneksel görüş
Akbostancı ve Tunç (2002)	1987-2001 (Ç)	Eşbütünleşme-HDM	Çift yönlü nedensellik
Kutlar ve Şimşek (2002)	1984-2000 (Ç)	VAR-Granger Ned.	Geleneksel görüş
Günaydın (2004)	1987-2003 (Y)	Toda-Yamamoto testi	Geleneksel görüş
Ay, Karaçor, Mucuk ve Erdoğan (2004)	1992-2003 (A)	Regresyon-Granger Ned.	Geleneksel görüş
Aksu ve Başar (2005)	1989-2003 (A)	VAR	Cari işlemler hedeflemesi
Ümit ve Yıldırım (2007)	1987-2005 (Ç)	VAR-Granger Ned.	Geleneksel görüş
Bolat, Belke ve Aras (2011)	1998-2010 (Ç)	Sınır Testi	Kısa dönemde Geleneksel görüş

Duman ve Belke (2011)	1998-2011 (Ç)	Granger Ned.-VAR-Etki Tepki	Çift yönlü nedensellik
İyidoğan ve Erkam (2013)	1987-2005 (Y)	Granger Ned.	Cari işlemler hedeflemesi
Altunöz (2014)	2000-2013 (Ç)	Sınır Testi	Kısa dönemde Geleneksel görüş

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Not: Tabloda yer alan Ç çeyreklik dönemi, A aylık dönemi ve Y ise yıllık dönemi göstermektedir.

Hata Düzeltme Modeli (HDM), Vektör Otoregresyon (VAR).

4. TÜRKİYE'DE İKİZ AÇIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN VARLIĞININ TEST EDİLMESİ

Bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları arasında olduğu ileri sürülen ikiz açık hipotezinin Türkiye'de 2000-2016 dönemi için yıllık olarak alınmış ve veriler Bütçe Ve Mali Kontrol Müdürlüğü internet sitesinden elde edilerek analize tabi tutulmuştur. Çalışmanın değişkenleri olarak Bütçe Açığı/GSYİH ve Cari İşlemler Açığı/GSYİH oranları kullanılmıştır. Öte yandan modellerin tahmininde Eviews 9.5 Beta programından yararlanılmıştır. Ampirik analizin yapılacağı bu başlıkta, öncelikle değişkenlere ait zaman serilerinin durağanlık sınaması yapılacak, ardından Granger nedensellik testi uygulanacaktır.

4.1. Verilerin Durağanlık Analizi

Durağan olmayan zaman serileriyle yapılan çalışmalarda, Granger ve Newbold (1974)'un ifadesiyle, sahte (spurious) regresyonlar ortaya çıkabilmektedir. Durağan serilerin zaman içerisinde ortalaması, varyansı ve kovaryansı değişim göstermemektedir. Durağan olmayan değişkenlerde t, Z ve F dağılımları kullanılamaz, dolayısıyla pek çok standart hipotez işlevsiz duruma gelmektedir (Granger ve Newbold, 1974, s. 111). Özetle durağanlık, zaman serisinin belli bir trende sahip olmaması olarak da tanımlanabilir. Değişkenlerin durağanlık incelemelerinin çoğunda Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen "Genişletilmiş Dickey- Fuller" (ADF) birim kök testi kullanılmaktadır.

Birim kökün varlığının sınanması için kullanılan iki hipotez kullanılmaktadır. Bunlar;

H0: Seri Birim Kök İçermektedir. (Seri Durağan Değildir.)

H1: Seri Birim Kök İçermemektedir. (Seri Durağandır.)

Tablo 4'te görüldüğü gibi ADF birim kök sonuçlarına göre cari açık verilerinin birim kök içerdiğini söyleyen H_0 hipotezi yüzde 5 anlamlılık seviyesinde reddedilememiştir. Yani cari açık verileri serisinin yüzde 5 anlamlılık seviyesinde durağan değildir. Ancak bütçe açığı verilerine bakıldığında serinin birim köke sahip olduğunu söyleyen H_0 hipotezi hem sabit hem trend etkisinin ilave edildiği modelde reddedilmiştir.

Tablo 4: Seviye Düzeylerine İlişkin Genişletilmiş Dickey – Fuller Durağanlık Testi Sonuçları

H0 Hipotezi:	**İlave Değişken**	**Augmented Dickey-Fuller Test İstatistiği Değeri**	**Olasılık**
Bütçe Açığı Serisi Birim Köke Sahip	Sabit Terim	-4.171399	0.0082 **
	Sabit ve Trend	-4.450287	0.0194 **
Cari Açık Serisi Birim Köke Sahip	Sabit Terim	-1.780472	0.3756
	Sabit ve Trend	-2.333542	0.3952
Anlamlılık Düzeyleri			
*, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyindeki anlamlılık seviyelerini ifade etmektedir.			

Serilerin durağanlığını sağlamak için birinci veya n adet farkının alınabileceği gibi çeşitli dönüşümler de yapılabilmektedir. Çalışmamızda birim köke sahip cari işlemler açığı serisinin birinci farkları alınarak serinin durağan olup olmadığı yeniden incelenmiştir. Farkları alınan serinin durağanlık testlerine ilişkin sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5'te de görüldüğü üzere cari işlemler açığı zaman serisinin birinci farkı alındıktan sonra serinin birinci gecikmeli değerlerinin birim kök içerdiğini söyleyen H0 hipotezi yüzde 5 anlamlılık seviyesinde sabit terimli, sabit ve trendli modelleri için reddedilmiştir. Yani cari işlemler açığı serisi birinci farklar alındıktan sonra durağan hale getirilmiştir.

Tablo 5: Farkları Alınan Verilere İlişkin Genişletilmiş Dickey – Fuller Durağanlık Testi Sonuçları

H0 Hipotezi:	**Gecikme**	**İlave Değişken**	**Augmented Dickey-Fuller Test İstatistiği Değeri**	**Olasılık**
Cari Açık Serisi Birim Köke Sahip	1	Sabit Terim	-4.760408	0.0023**
	1	Sabit ve Trend	-4.850382	0.0082**
Anlamlılık Düzeyleri				
***: 0,01 anlamlılık düzeyi için anlamlı **: 0,05 anlamlılık düzeyi için anlamlı *: 0,1 anlamlılık düzeyi için anlamlı				

Var modelinde önemli olan noktalardan biri de optimal gecikme uzunluğunun seçimidir. Çünkü VAR modeli gecikme uzunluğuna duyarlı bir yöntemdir (Sims, 1980:15). VAR modeline ilişkin gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriteri (AIC), Schwart bilgi kriteri (SC), Hannan-Quinn bilgi kriteri (HQ), ve son tahmin hatası (FPE) tarafından öngörülen ve VAR modelinin istikrar koşullarını sağlayan 1 gecikme olarak seçilmiştir. Sonuç olarak analize VAR(1) modeli ile devam edilmiş ve değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için Granger nedensellik analizi uygulanmıştır.

Tablo 6: Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	Log L	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-182.3793	NA	7.61e+10	30.72989	30.81071	30.69997
1	-175.9767	9.604000*	5.20e+10*	30.32945	30.57190*	30.23968
2	-172.4272	4.141079	6.12e+10	30.40453	30.80862	30.25492
3	-170.3864	1.700608	1.07e+11	30.73107	31.29680	30.52162
4	-163.4005	3.492998	1.13e+11	30.23341*	30.96077	29.96411*
* İlgili kritere göre seçilen gecikme değeri (her bir test %5'e göre test edilmiştir)						
LR: Ardaşık olarak düzeltilmiş LR test istatistiği						
FPE: Son tahmin hatası						
AIC: Akaike bilgi kriteri						
SC: Schwarz bilgi kriteri						
HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteri						

4.2. Granger Nedensellik Analizi

Trend, mevsimsellik gibi tüm deterministtik etkilerden arındırılmış durağan zaman serileri arasındaki nedenselliğin ortaya çıkarılması için en uygun yöntem Granger nedensellik testidir. Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik analizine göre bir değişkenin bugünkü değer ile diğer değişkenlerin geçmiş değerleri arasında korelasyon olup olmadığını araştırır (Brooks, 2008:298). Granger nedensellik testi kullanılan zaman serilerinin durağan olduğu varsayımına dayanarak yola çıkmaktadır (Gujarati, 2004:698). Y'nin öngörüsü, X'in geçmiş değerleri kullanıldığında X'in geçmiş değerleri kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise X, Y'nin Granger nedenidir (Granger, 1969).

Granger nedensellik testi ile bağımsız değişkenlerin grup halinde sıfıra eşit olup olmadığı test edilmektedir. Burada;

H_0: Nedensellik ilişkisi yoktur.

H_A: Nedensellik ilişkisi vardır şeklinde ifade edilmektedir.

Tablo 7: Granger Nedensellik Sonuçları (%5 anlamlılık düzeyinde)

Nedensellik Yönü		Olasılık	Nedensellik
~~Cagdp~~ ➔	Bagdp	0,2259	Yok
~~Bagdp~~ ➔	Cagdp	0,0455	Var

Tablo 7'de Granger nedensellik testi sonuçları görülebilmektedir. Buna göre yüzde 5 anlamlılık seviyesinde bütçe açığı/GSYİH serisinden cari açık/GSYİH serisine doğru bir nedensellik olduğu fakat cari açık/GSYİH serisinden bütçe açığı/GSYİH serisine doğru da bir nedensellik olmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar 2000-2016 yılları arasında ülkemiz için ikiz açık hipotezini destekler niteliktedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, bütçe açığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişki, 2000-2016 dönemi yıllık verileri kullanılarak incelenmiştir. Değişkenlerin durağanlığı ADF birim kök testi ile sınanmış, modelin uygunluğu tespit edilmiş ve Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Çalışmada sonuç olarak bütçe açıkları cari işlemler açıklarına neden olduğu bulgulanmıştır. Bu da ikiz açık hipotezinin Türkiye ekonomisi için geçerli olduğu sonucunu vermektedir.

Bu durumda ekonomi için sıkı maliye politikalarına eşlik eden ihracata dönük dış ticaret politikalarının yanı sıra tasarrufları arttırıcı politikalar faydalı görünmektedir ve ithal ikameci politikalar uygulanarak yerli üretim teşvik edilmelidir, ancak bu politikanın başarılı olabilmesi için üretim aşamasındaki ithal ara mala bağımlılığın da ortadan kaldırılması cari işlemler açığının azaltılmasında etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

Akbostancı, E. ve Tunç, G. İ. (2002), "Turkish Twin Deficits: An Error Correction Model of Trade Balance", **METU Economic Research Center Working Paper**, No: 01/06, pp. 1-18. (www.econ.metu.edu.tr/erc/2001series/0106.pdf Erişim: 12.02.2013).

Alkswani, A. M. (2000), "The Twin Deficit Phenomenon in Petroleum Economy: Evidence from Saudi Arabia", Economic Research Forum, Seventh AnnualConference, 26-29 October, 2000, Amman, 1-25. (http://www.erf.org.eg/CMS/uploads/pdf/1185358196_finance1.pdf Erişim: 12.02.2013)

Altunöz, Utku (2014), "İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği Sınır Yöntemiyle Sınanması: Türkiye Örneği". **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7(17), 426-446.

Ay, A., Karaçor, Z., Mucuk, M. ve Erdoğan, S. (2004), "Bütçe Açığı – Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992-2003)", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 12, ss. 75–82.

Berke, B., Temiz, D. ve Karakurt, E (2015), ''Üçüz Açık Ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği''. **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**,10(2),67-89

Bilgili, E. ve Bilgili, F. (1998), "Bütçe Açıklarının Cari işlem Dengesi

Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı: 46, Mayıs 1998, ss. 4-16.

Bolat, S., Belke, M. ve Aras O. (2011), "Türkiye'de İkiz Açık Hipotezinin

Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşımı", **Maliye Dergisi**, Sayı 161, Temmuz-Aralık 2011, ss. 347-364.

BUMKO (2017), "Ödemeler Dengesi İstatistikleri", (www.bumko.gov.tr/TR,7044/temel-ekonomik-buyuklukler-2000-2017.htlm Erişim: 14.09.2017)

Danışman, Yeliz (2009), **''İkiz Açıklar Ve Doğru Makroekonomi Politikası Şeçimi''**. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Mesleki Yeterlilik Tezi.

Dibooğlu, S. (1997), "Accounting for US Current Account Deficits: An Empirical Investigation", **Applied Economics**, Vol: 29 (6), pp. 787-793.

Duman, K. ve Belke, M. (2011), "Türkiye'de Bütçe Açığı ile Cari Açık Arasındaki İlişkinin VAR Analizi ile İncelenmesi (1998–2011)", **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt: 48, Sayı: 562, ss. 53-68.

Eğilmez, M., "Ucuz Acık", **Radikal Gazetesi**, 30.05.2006, http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=188787, (Erişim Tarihi: 09.09.2017)

Eğilmez, Mahfi (2010).'' Türkiye ve İkiz Açık'', **Radikal Köşe Yazısı**, 23,08,2017

Gök, Barış ve Altay, Oğuzhan (2007), Türkiye'de İkiz Açıklar Hipotezi 1989-2005, **TİSK Akademi Dergisi.** (2)13 ss:186-196

Granger, C., & Newbold, P. (1974). **Spurious Regression in Econometrics. Journal of Econometrics**, 111-120

Gujarati, N.B. (2004). **Basic Econometrics**. 4th Edition, The McGraw-Hill Companies.

Günaydın, İ. (2004), "Bütçe ve Ticaret Açıkları Arasındaki İlişki: Türkiye Uygulaması", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, 15 (52–53), ss. 143–159.

İyidoğan, Pelin ve Serkan Erkam (2013), "İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye İçin Ampirik Bir İnceleme (1987-2005)", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** 15, 39-48.

Koçbulut, Özgür ve Altıntaş, Halil (2016), '' İkiz Açıklar Ve Feldsteın-Horıoka Hipotezi: Oecd Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Yapısal Kırılmalı Panel Eşbütünleşme Analizi''. **Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 48, ss. 145-174.

Kör, Esma (2012), ''İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Örneği''. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Küçüksucu, Mücahide (2012), **''Türkiye'de Bütçe Dengesi ve Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: 1998-2011 Dönemine Ait Ampirik Bir Uygulama''**. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Mangır, Fatih (2012), ''Türkiye İçin İkiz Açıklar Hipotezi Testi (1980-2011)''. **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, 5(2), ss.136-149.

Misztal, P. (2012). The Link Between Government Budget and Current Account In The Baltic Countries. Munich Personal Repec Archive, 40784(21), 1-16.Erişim:5 Mart 2015,

http://mpra.ub.unimuenchen.de/40784/1/The_link_between_government_budget_and_current_account.pdf adresinden erişildi

Papadogonas, T. and Stournaras, Y. (2006), "Twin Deficits and Financial Integration in EU Member States**", Journal of Policy Modeling**, Cilt:28, Sayı:5, ss. 595---602.

Şahin, Dilek (2015), ''İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Türkiye Örneği''. **Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, 22/1 (2015) 49-59.

Sevinç, Erkan (2016), ''Türkiye'de Cari Açık ve Bütçe Açığı Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi, Sayı:96, ss. 79-102.

Sims, C. A. (1980, Ocak). Macroeconomics and Reality. Econometrica, 48(1), 1-48

Türkay, Hakan (2013), ''Türkiye'de Cari Açık, Bütçe Açığı Ve Yatırım-Tasarruf Açığı İlişkisi''. **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** 14/2, 253-269.

Ümit, A. Ö. ve Yıldırım, K. (2008), "İkiz Açık Hipotezi: Türkiye Analizi", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, 23(267),ss. 116-132.

Üzümcü, A. (2010), "Krizler, Ekonomik İyileşme ve Dış Ticaret Gelişmeleri: 1994, 2001 ve 2008 Krizlerinin Türkiye Ekonomisindeki Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", **2. Uluslararası Ekonomi Konferansı, Bunalım Sonrasında Küresel Ekonomi: Zorluklar ve Fırsatlar**, TEK, Girne-KKTC, ss.1-30.

Üzümcü, A ve Başar, S. (2011), "Türkiye'nin Cari İşlemler Bilançosu Açığı Üzerinde Enerji İthalatı ve İktisadi Büyümenin Etkisi: 2003–2010 Dönemi Üzerine Bir Analiz", **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi**, 48 (558), ss. 5-22.

Üzümcü, A. ve Dikkaya, M. (2010) "Küresel Finans Krizinin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri: 2001 Krizi İle Bir Karşılaştırma", **Finansal Kriz Yazıları: Halil Seyidoğlu'na Armağan,** (Der.: İ. Kalaycı), Nobel Yayıncılık, Yayın No: 1639, Ankara, ss. 273-313.

Üzümcü, A. ve KANCA, O. M. (2012), ''İkiz Açık Hipotezi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama (1980-2012). **İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2/1(2013), 17-42.

Yılmaz, Ö. , Akıncı, Y. G. , Akıncı, M. (2016), ''Dördüz Açıklar: Ütopya Mı Yoksa Gerçek Mi?''. **Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi,** 12/1, 22-47.

Yükseler, Z. (2009), "Türkiye'de Kriz Dönemlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Ödemeler Dengesi Uyumu'', www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/Krizler_Yukseler.pdf., Erişim Tarihi:13.09.2017

Zengin, A. (2000), "İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması)", **Ekonomik Yaklaşım,** Gazi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü Yayını, Cilt:11, Sayı:39, ss. 37-67.

TEMEL MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER İLE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK PERFORMANSININ SINANMASI (2003-2016)

Savaş ERDOĞAN[1]
Onur ÇETİN[2]

Öz

Ülkelerin ekonomik performanslarının ölçülmesi için birçok değişken izlenmelidir ve bu değişkenler birlikte değerlendirilmelidir. Bazı temel değişkenlerin otoriteler tarafından öngörülebilen şekilde dalgalanması ve kontrol altına alınabilmesi, ülke ekonomisinin istikrarı açısından önemlidir.

Makro ekonomi açısından bakıldığında temel değişkenler olarak kabul edilen ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik oranlarındaki istikrar, ülke ekonomisi açısından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca bu değişkenler bir ülke ekonomisinin performansının ölçülmesinde de temel ölçüt olarak da düşünülebilir.

Bu doğrultuda çalışmanın ilk bölümünde makro ekonominin temel değişkenleri olarak kabul edilen ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik hakkında teorik bilgiye yer verilecektir. Sonraki bölümde ise 2003-2016 dönemi yıllık veriler kapsamında değişkenlerin seyri tespit edilmiştir. Son bölümde ise ilgili dönemde ekonomik performansın ölçülmesinde çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSİS yöntemi kullanılarak her bir dönem için başarı puanlarına göre sıralama yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, İşsizlik, Ekonomik Büyüme, Topsis Yöntemi

[1] Selçuk Üniversitesi, Öğretim üyesi, serdogan@ selcuk.edu.tr
[2] Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans öğrencisi

ANALYSIS OF ECONOMİC PERFORMANCE OF TURKEY WİTH BASİC MACROECONOMİC İNDİCATORS (2003-2016)

Abstract

In order to measure the economic performance of countries, many variables should be observed and these variables should be evaluated together. The predictability and controllability of fluctuations of some fundamental variables by the authorities is important for the stability of the country's economy.

The stability of basic variables such as economic growth, inflation and unemployment rate is of great importance from macroeconomic point of view for the country's economy. Furthermore, these variables can be considered as basic criteria in measuring the performance of the economy.

Accordingly, in the first part of this study, theoretical knowledge about economic growth, inflation and unemployment rate will be given.

In the next section, the trends of the variables within the scope of annual data for the period 2003-2016 have been determined. In the last part, by using TOPSİS method which is one of the multi criterion-based decision making methods, economic performance was measured in the related period.

Keywords : Inflation, Unemployment ,Economic Growth, Topsis Method

GİRİŞ

Ülke ekonomilerinin, belirli bir dönemdeki başarılarının ölçülmesinde üç temel ölçüt göz önüne alınmaktadır. Bunlar: büyüme oranı, işsizlik oranı ve enflasyon oranıdır. Bu üç temel gösterge makro ekonominin temel değişkenleri olduğu gibi; bu göstergeler aynı zamanda hane halkı ve siyasi otoriteler tarafından yakinen takip edilmekte ve ekonomik kararların alınmasında önem arz edebilmektedir.

Enflasyon ve işsizlik oranlarındaki değişiklikler, hane halkı tarafından kısa vadede değerlendirilip izlenirken; büyüme oranları, daha uzun vadede değerlendirilir(Yıldırım,vd.,2013:21). Bu üç değişkenin birlikte değerlendirilmesi, ülke ekonomisinin istikrarı ve gidişatı konusunda fikir sahibi olmamıza yardımcı olabilir. Ülke ekonomilerinin istikrarlı bir şekilde gelişmesi için büyüme oranlarının istikrarlı bir şekilde yükselmesi(farklı ülke ve ülke grupları için farklı oranlar kabul edilmekle birlikte), işsizlik oranının mümkün olduğu en düşük seviyede olması-doğal işsizlik seviyesi- ve enflasyon oranının fiyat istikrarını bozmayacak seviyede olması, ekonomiler için makul olarak kabul edilebilir. Temel makro ekonomik değişkenler olarak kabul edilen büyüme, işsizlik ve enflasyon oranları, teorik olarak incelendiğinde birbirleriyle ve birçok ekonomik değişkenle etkileşim halinde olduğu görülebilmektedir.

Konjonktürel dalgalanmaya bağlı olarak ortaya çıkan üretimdeki daralma ya da genişleme dönemleri, işsizlik ve enflasyon oranlarını etkilemektedir. Genişleme dönemlerinde, ekonominin hasıla düzeyi ve istihdam düzeyi artar; yüksek seviyede işsizlik yoksa genişleme döneminde, enflasyon da artar(Yıldırım,vd.,2013:23). Daralma dönemlerinde ise toplam talepteki azalmaya paralel olarak istihdam oranları ve enflasyon oranları düşecektir. Teorik olarak, değişkenler arasındaki ilişkilerin varlığı ve yönü belirlenmiş olsa da; iktisadi teori, her ülke ve/veya dönem için geçerli olmayabilir. Yani, gelişmiş ülkelerde gözlenen bazı ekonomik ilişkilerin, az gelişmiş ya da gelişmemiş ülkelerde gözlenememektedir. Ya da gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik ilişkiler, gelişmiş ülkelerde gözlemlenemeyebilir. Örneğin: işsizlik, az gelişmiş ülke ekonomilerine özgü yapısal bir olgu iken; gelişmiş ekonomiler için belli bir dönemde yaşanan dalgalanmalara bağlı konjonktürel bir olgudur(Yıldırım,vd.,2013:27).

Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkeler kategorisinde bulunan Türkiye'nin 2003-2016 dönemi için temel makro ekonomik değişkenleri arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkiye bağlı olarak, ekonomik performansın ölçülmesini amaçlamaktadır. Ekonomik performansın ölçülmesinde çok kriterli karar verme yöntemlerinden TOPSİS yöntemi kullanılmış ve her bir dönem için başarı puanlarına göre sıralama yapılmıştır.

1. Temel Makroekonomik Değişkenlerin Seyri

1.1.Enflasyonunun Tanımı ve Türkiye'deki Seyri

Enflasyonun herkes tarafından kabul edilen tatminkar bir tanımı olmasa da en çok kabul gören tanımı : "Enflasyon sürekli fiyat artış süreci veya paranın sürekli değer kaybetme sürecidir."(Yıldırım,vd,.2013:372). Tek bir malın fiyatının sürekli artması, enflasyon olarak değerlendirilemez; genel fiyat düzeyinde devamlılık arz eden artışın olması, enflasyon olgusunun ortaya çıkması için gerekliliktir. Yani enflasyon olgusu, bütün fiyatların ağırlıklı ortalaması ile ilgilidir. (Yıldırım,vd,.2013:372).Enflasyon ülke ekonomileri için bir sorun olarak algılanmaktadır çünkü enflasyon, sabit geliri olan kişilerin alım gücünü düşürür ayrıca nispi fiyat yapısını bozararak piyasaların işleyişini doğrudan etkiler.Bundan dolayı bireylerinin refahı için ideal çözüm, enflasyonun ortadan kaldırılmasıdır(Yıldırım,vd.,2013:27). Enflasyon, makro ekonomi açısından bir çok değişkeni etkilemekte ve farklı değişkenlerden etkilenmektedir.Temel makro ekonomik göstergeleri göz önüne aldığımızda enflasyon oranları ile işsizlik arasındaki ilişki Phillips eğrisi çerçevesinde çeşitli düşünce okulları çerçevesinde değerlendirilmiştir; enflasyon ile hasıla düzeyi arasındaki ilişki ise dinamik toplam arz ve talep eğrileri ile incelenmektedir(Yıldırım,vd,.2013:399).

Türkiye de enflasyon, gerek dünya ekonomilerindeki gelişmeler ve etkenlere bağlı olarak; gerekse yıllar boyu belirli bir seviyede kalmasından yola çıkarak yapısal bir problem olarak değerlendirilebilir. Enflasyon oranları, etkileri itibariyle ekonomik karar alıcılar ve hane halkı tarafından yakından izlenmektedir. Enflasyon oranlarının izlenmesinde çeşitli fiyat endeksleri oluşturulmuştur(TÜİK,2017). Hane halkı ve ekonomik otoriteler tarafından genellikle Tüketici Fiyat Endeksi dikkatle izlenmektedir. Bu endeks hane halklarının tüketime yönelik mal ve hizmet

fiyatlarının zaman içindeki değişimini ölçerek enflasyon oranını belirlemektedir(TUİK,2017).Bu çalışmada enflasyon oranları olarak Tüketici Fiyat Endeksi verileri kastedilmektedir ve kullanmaktadır.

Ülkeler, enflasyonun (yada deflasyonun) fiyatlarda oluşturduğu dalgalanmaları gidererek; fiyat istikrarını sağlamak için enflasyonla(yada deflasyonla) mücadele etmektedirler. Türkiye'de 2002 sonrası dönem için enflasyonun seyrini belirlenmesinde; özellikle 2002-2004 yıllarını kapsayan IMF programını, IMF e gönderilen18 Ocak 2002 tarihli niyet mektubunun ve 2001 Güçlü ekonomiye geçiş programının önemli etkilerinin olduğu söylenebilir(Peker,2011:493).

Ayrıca 5 Mayıs 2005 tarihinde yürürlüğe giren kanun değişikliği ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın temel hedefi fiyat istikrarını korumak olarak belirlenmiştir(Resmi Gazete,2005).

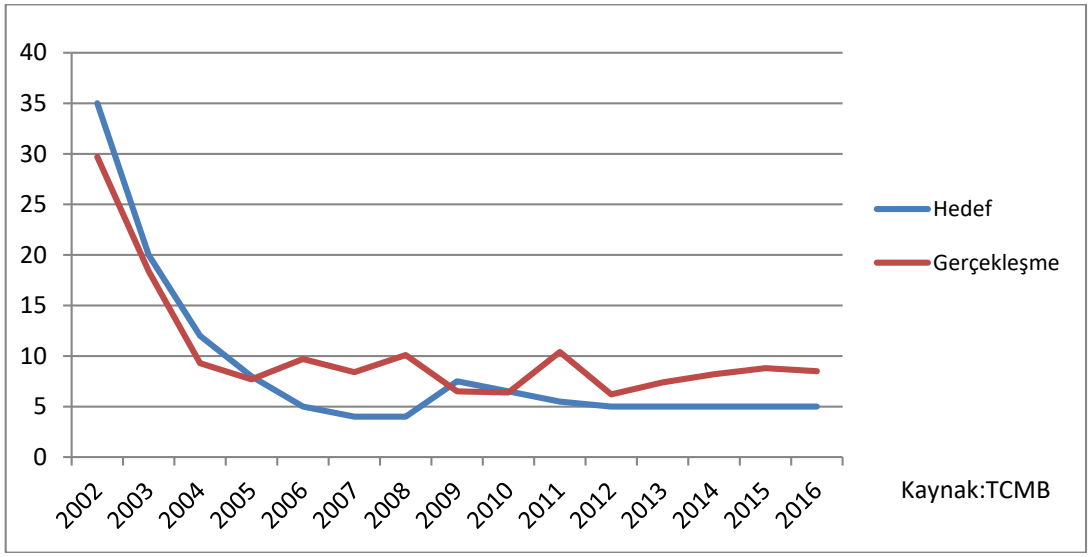
Bu hedef doğrultusunda 2002-2005 yılları arasındaki istikrar ve mali reformlarla birlikte örtük enflasyon hedeflemesi uygulanarak, enflasyonu düşürmede başarılı bir performans göstermiştir. Programın başarısı enflasyon hedeflemesi rejimine olan güveni arttırmış ve enflasyonla olan mücadeleye önemli katkılar sağlamıştır(Peker,2011:494).

Bu dönemdeki başarılı performans, açık enflasyon hedeflemesi için önkoşullar sağlanmış ve 2006 yılından itibaren açık enflasyon hedeflemesine geçileceği ilan edilmiştir(TCMB,2005).

2006 sonrası açık enflasyon hedeflemesi uygulamasının ilk yıllarında, yaşanan küresel ekonomik kriz ve enflasyonla ilgili geçmiş tecrübelerin enflasyon hedeflemesi rejiminin sorgulanmasına yol açmıştır.

Sonraki yıllarda için de hem ulusal hem de uluslar arası konjonktürel gelişmeler, uluslararası sermaye hareketleri ve emtia fiyatları gibi birçok faktör, enflasyon oranlarını etkileyerek, enflasyon hedefinden sapmalara sebep olmuştur(Peker,2011:494).

Şekil 1.Türkiye'de 2002-2016 dönemi için Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve dönemin siyasi iradesi tarafından belirlenen enflasyon hedefini ve yılsonu gerçekleşen enflasyon oranlarını (Tüketici Fiyat Endeksi)göstermektedir.

Şekil 1. Tüketici Fiyat Endeksi'nin 12 aylık değişimiyle hesaplanan enflasyon oranları

Şekilde görüleceği üzere 2003-2005 yılları arasında Türkiye'de örtük enflasyon dönemi olarak adlandırılabilecek dönemde, enflasyonla mücadelede başarılı bir performans sergilendiği söylenebilir. Bu dönemde, kapsamlı istikrar programları ve mali reformların hayata geçirilmesi, enflasyonun düşürülmesinde katkı sağlamıştır(TCMB,2005). Reformlar ve istikrar programları, kısa vadeli faiz oranlarının para politikası çerçevesinde, etkinliğinin sağlanması ve korunmasını desteklemekle birlikte mali baskınlığında önüne geçilebilmesine olanak sağlamıştır(Ekodialog,2016). Bu dönemdeki başarıya katkı sağlayan diğer etkenler olarak: merkez bankasının kamuyu finanse etmesinin önüne geçilmesinin, kamu kaynaklarının kullanımın daha şeffaf hale getirilmesinin ve bütçe açıklarının kontrol altına tutulması gibi ekonomik tedbirler sıralanabilir. Ayrıca siyasi olarak, hükümetin, para

politikası otoritesinin yanında yer alması ve para politikasını desteklemesi güven ortamı oluşturması; enflasyonla olan mücadelenin daha geniş çerçevede benimsendiğini göstermiştir(Ekodialog,2016)

2006 sonrası dönem yüksek enflasyondan düşük enflasyona geçiş dönemi olarak değerlendirilebilir(Enflasyon oranları genellikle tek haneli olarak gerçekleşmiştir). Bu dönemde açık enflasyon hedeflemesi rejimi, para otoritesi tarafından benimsenmiştir. Ancak rejimin uygulanmaya konduğu ilk yıllarda, ekonomik krizin patlak vermesi, küresel olarak enflasyonun yükselme eğilimi göstermesine yol açmış ve bu gelişmeler rejimin hedeflerinin tutturulmasına engel teşkil etmiştir. Küresel gelişmelerden kaynaklanan dalgalanmalar neticesinde ortaya çıkan sapmalar, rejime olan güvenin sarsılmasına da neden olmuştur(Peker,2011:494).

Ayrıca kriz sonrası dünya ekonomilerinde yeni denge arayışları, döviz ve enerji piyasalarındaki dalgalanmalara kaynaklık ederek; gerek maliyetler kanalıyla gerekse döviz kurunun fiyatlara geçirgenliği kanalıyla enflasyonu etkilemiş ve enflasyonun hedefleri doğrultusunda yönlendirilmesini zorlaştırmıştır.

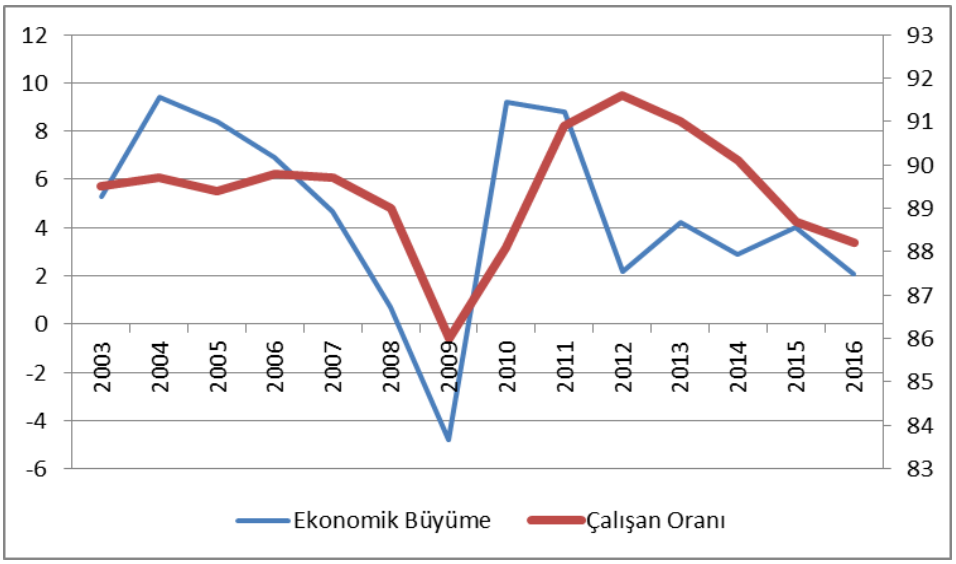
1.2. İşsizlik Tanımı ve Türkiye'deki Seyri

Bir ekonomide, kaynakların verimli kullanıp kullanılmadığı makro ekonomik performansın ölçülmesinde önemli bir diğer ölçüttür.Üretim faktörlerinin-emek,sermaye ve toprak-üretim sürecinde fiilen kullanılması geniş anlamda istihdamın tanımıdır(Yıldırım,vd.,2013:68).Dar anlamda ise sadece emek faktörünün ekonomik faaliyete katılması demektir.İşsizlik ise çalışma istek ve arzusunda olan iş gücünün-aktif nüfus içerisinde yer almalı- cari ücretten çalışmaya razı olmasına rağmen iş bulamamasıdır(Yıldırım,vd.,2013:68).İş gücü, çalışma isteği ve yeteneğine sahip olan aktif nüfustur.Aktif nüfus, ülke nüfusundan, çalışma çağı dışındaki nüfus ile (0-14 yaş arası ve 65 yaş üstü kişiler) çalışma çağı içerisinde yer alıp da çalışma yeteneği ve isteği olmayan kişilerin düşülmesi ile elde edilir (Yıldırım,vd.,2013:68).İşsizlik oranı iş bulamayan iş gücünün, toplam iş gücüne oranı şeklinde bulunabilir.

İşsizlik bir ekonomi için temel makro ekonomik değişkenlerden biri olup ülke ekonomisi hakkında bilgi sahibi olmamıza yardımcı olur. İstihdam oranları, ülke ekonomisinin iyiye gittiği genişleme dönemlerinde artar-işsizlik oranları azalır-.Ekonominin daralma dönemlerinde ise istihdam seviyesi düşecektir-işsizlik artacaktır-.İşsizlik seviyesi üretim kapasitesini etkilemekte; kaynakların doğru ve etkin kullanılması yoluyla yeni iş olanaklarının yaratılmasına yol açabilir. Fiziki olarak Gayrisafi yurtiçi hasılanın artması, istihdam oranlarındaki artıştan kaynaklanır. Bu ilişki iktisat literatüründe 'Okun yasası' olarak bilinmektedir. Okun yasasına göre, büyüme ile işsizlik arasında ters yönlü ilişki vardır. Ayrıca kısa dönemde enflasyonla işsizlik arasındaki ilişkiyi analiz etmekte kullanılan araç da 'Phillips eğrisi'dir. Eğriye göre kısa dönemde, enflasyonla işsizlik arasında ters yönlü ilişki vardır. Fakat değişen dünya ekonomik yapısı ve çeşitli ülke yada ülke gruplarının aynı ekonomik düzey ve koşullara sahip olmamasından dolayı özellikle 1970 sonrası ortaya çıkan 'stagflasyon' olgusu, iktisat literatüründeki bu ilişkilerin yönü ve ilişkisine olan güveni sarsılmasına yol açsa da; ilgili literatüre göre işsizlik oranları için en uygun kabul edilen seviye-doğal işsizlik oranı-tam istihdam seviyesi olarak kabul edilmektedir. Tam istihdam seviyesinde istihdam hacmi iş gücüne eşit olmakta işsizlik ortadan kalkmaktadır. Doğal işsizlik oranı gelişmiş ülkelerde ortalama %3, gelişmekte olan ülkelerde ortalama %6 olduğu kabul edilmektedir(Bocutoğlu,2009:68)

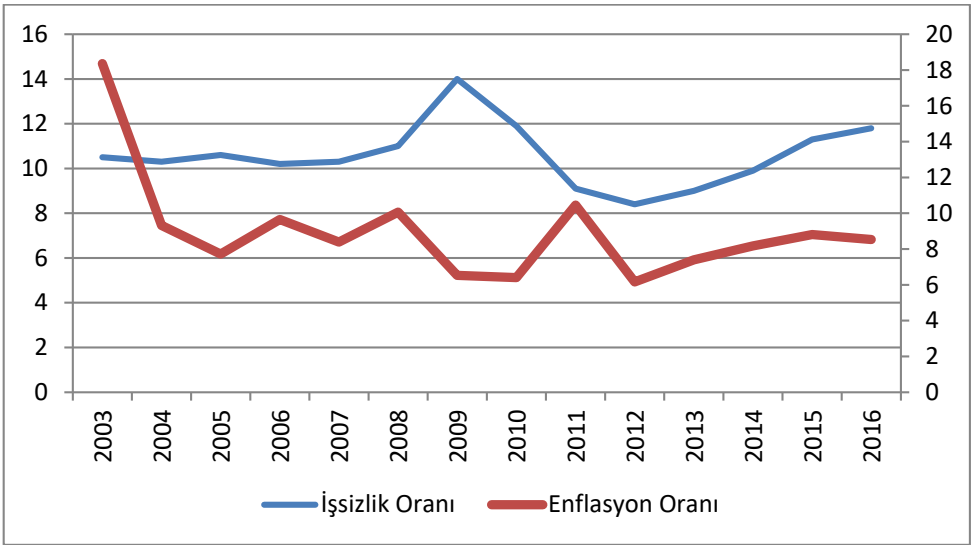
Enflasyon gibi işsizlik de ülke ekonomisinin kurtulmak istediği sorunlardandır. Kısa dönemde bu iki değişkenin arasındaki ters ilişki bu sorunun çözülmesini engellemektedir(Yıldırım,2013:365). Kısa dönemde enflasyonu yükseltmeden işsizlik oranlarını düşürmek ya da durgunluğa yol açmadan ve işsizliği arttırmadan enflasyonu azaltmak mümkün değildir. Temel makro ekonomik değişkenler arasındaki bu ilişkilerin varlığı ve ekonomi üzerinde yarattığı maliyetler göz önüne alınarak ülkeler ekonomi politikası yürütmektedir. Türkiye'de istihdam seviyesi, makro ekonomik değişkenlere bağlı olarak dalgalanma göstermiştir(Kol ve Karaçor,2012:390). Ekonominin genişleme dönemlerinde işsizlik oranları düşmüş; daralma dönemlerinde ise iş bulma olanaklarının zorlaşmasına bağlı olarak işsizlik oranları artmıştır.

Şekil 2 -Türkiye'de çalışan oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi göstermektedir. İki değişken arasındaki kolerasyon % 45 olarak hesaplanmış ve %59 oranında bir dönem(1 yıl) gecikme ile çalışma oranları, büyüme oranlarını takip etmektedir.

Şekil 2. Türkiye'de ekonomik büyüme ve çalışan oranının seyri(2003-2016)

Şekilde görüleceği üzere ekonomik büyüme ile çalışma oranları arasında paralel gelişen bir ilişki vardır. Ekonomik büyümenin arttığı yıllarda çalışan oranı da artmaktadır. Ekonomik büyümenin düştüğü yıllarda da paralel olarak istihdam oranları da düşmektedir.

Şekil 3. 2003-2016 dönemi için yılsonu işsizlik oranları ve enflasyon oranları

Şekil 3 de görüleceği üzere işsizlik oranları, 2003 sonrası dönemden küresel ekonomik krizinin etkilerinin görünmeye başladığı 2007 yılına kadar genel olarak yatay bir seyir izlese de düşme eğilimi göstermiştir. Bu durum ekonominin diğer değişkenlerine bağlı olarak enflasyon oranlarının düşürüldüğü ve ekonomik büyümenin ortalama olarak potansiyel seviyelerde gerçekleşmesiyle ilişkilendirilebilir(Kol ve Karaçor,2012:390).

Ancak küresel ekonomik krizin etkisini başta ABD olmak üzere birçok ülkede gösterdiği 2007-2009 yılları arasında, birçok makro ekonomik göstergelerin bozulmasına dolayısıyla da Türkiye'de büyüme ve istihdam oranları düşmesine, işsizlik oranlarının artmasına yol açmıştır.

Kriz sonrası dönemde makro ekonomik göstergeleri toparlanma eğilimine giren Türkiye ekonomisinde işsizlik oranlarının düşme eğilimi içerisine girdiği görülmektedir.

2011 yılına kadar düşme eğilimi gösteren işsizlik oranları 2016 yılına kadar ki dönemde diğer makro ekonomik göstergelerden de etkilenerek genellikle çift haneler etrafında dalgalanmalar göstermektedir(Kol ve Karaçor,2012:390). Bu dalgalanmalarda gerek ekonomik gerekse siyasi

gelişmeler rol oynamakla birlikte yıllık nüfus artışının, yılda yaratılan yeni iş olanaklarının altında ya da üstünde kalmasıyla da yakından ilgisi vardır. Nüfus artış oranı, yeni yaratılan iş oranından yüksek ise o yıl için işsizlik oranları artmaktadır. Ayrıca işsizlik seviyesinin ilgili dönemler göz önüne alındığı zaman belli bir seviyenin altına indirilemediği görülmektedir. Bu durum işsizlik seviyesinin yapısal ve kronik hale gelmiş bir problem haline geldiğini anlamına gelebilir. Grafikten görüleceği üzere küresel ekonomik kriz sonrası Türkiye'deki işsizlik oranları kriz öncesi seviyeye gelememiş olduğu görülmektedir. Türkiye'nin özellikle son yıllardaki nüfusun artışı göz önüne alındığında, yeni iş imkânlarının oluşturulmasında yetersiz kalındığı bunun da işsizlik oranlarının düşürülememesine etki ettiğini söylenebilir.

1.3. Ekonomik Büyüme Tanımı ve Türkiye'deki Seyri

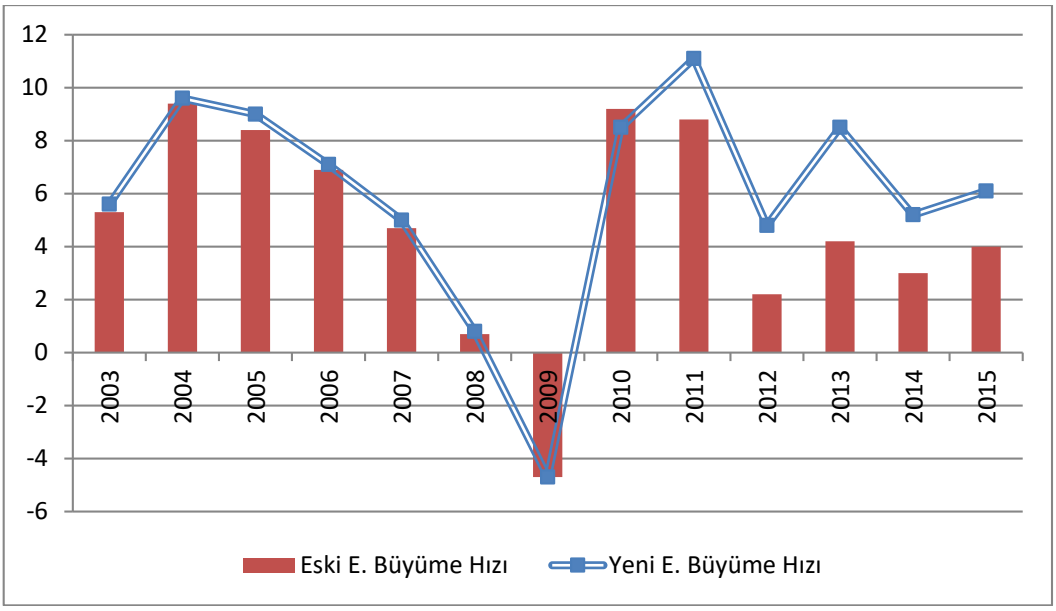
Ülkelerin ekonomik performanslarının ölçülmesinde en önemli gösterge Gayri safi yurt içi hasıladır. Gayri safi yurt içi hasıla, bir ülkede, belli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin değeridir(Yıldırım,vd.(2013:46). Ekonomik büyüme-Gayrisafi yurtiçi hasıla büyümesi- belli bir dönemdeki hasıla düzeyinin, nominal yada reel olarak bir önceki dönemdeki hasıla ile arasındaki oransal farktır. Nominal ile reel büyüme arasındaki fark ise enflasyon oranıdır(Yıldırım,vd,.(2013:17).

Nominal büyümedeki artış hem enflasyon hem de üretimdeki fiziki artışı yansıtırken; reel büyüme, sadece üretimdeki fiziki artışı yansıtır. Ekonomik büyüme hızı deyince genelde, reel Gayri safi yurtiçi hasıladaki artış hızı kastedilmektedir. Bir döneme ait Gayri safi yurt içi hasılanın, ülke nüfusuna bölünmesi ile kişi başına düşen hasıla miktarı bulunabilir. Kişi başına düşen Gayri safi yurtiçi hasıla, ülke vatandaşlarının refahının göstergesi olarak kabul edilebilir(Bocutoğlu,2009:57). Büyümenin üç temel kaynağı vardır. Bunlardan biri üretim de kullanılan emek ve sermaye miktarındaki artıştır. Bir diğeri üretim faktörlerinin verimliliklerinin arttırılmasıdır. Verimlilik, üretimde niteliğin artması daha az üretim faktörü kullanarak daha yüksek çıktı elde etmek demektir. Büyümenin üçüncü kaynağı ise teknolojik gelişmelerdir(Yıldırım,2013:498).

Makro ekonomik göstergelerin önemli yapı taşlarından olan ekonomik büyüme kavramı birçok değişkeni etkilemekte ve etkilenmektedir. Büyüme hızı, ülke vatandaşlarının yaşam seviyelerinin belirlenmesinden, iş olanaklarının yaratılmasına; üretim ve tüketim gibi ekonomik faaliyetlerinin geliştirilmesinden, sağlık ve eğitim gibi insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına kadar ülke ekonomisinin hemen hemen tüm sosyo-ekonomik faaliyetlerini etkileyen bir göstergedir. Ayrıca ülkelerin siyasi ve ekonomik yapılarının istikrarı, kaynaklarının doğru ve etkin şekilde kullanılarak tekrardan ekonomik büyüme sağlayacak şekilde verimli kullanılıp kullanılamaması, ekonomik büyümenin yönünü ve seyrini etkilemektedir(Yıldırım,2013:499). Bu açıdan ülkelerin ekonomik otoritelerinin birincil amaçlarından biri ülke ekonomisinin istikrarlı ve sürdürülebilir bir şekilde büyümesi yönündedir(Bocutoğlu,2009:61).

Özellikle Türkiye'nin de içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyüme, öncü performans göstergesi olarak kabul edilebilir(Yıldırım,2013;499). Büyüme oranları, üretim olanaklarının yaratılmasından istihdam seviyesi ve enflasyon seviyesine kadar birçok ekonomik değişkeni etkilediği söylenebilir. Bu açıdan ekonomik kararların alınmasında ve ekonomik performansın ölçülmesinde etkili olduğu söylenebilir.

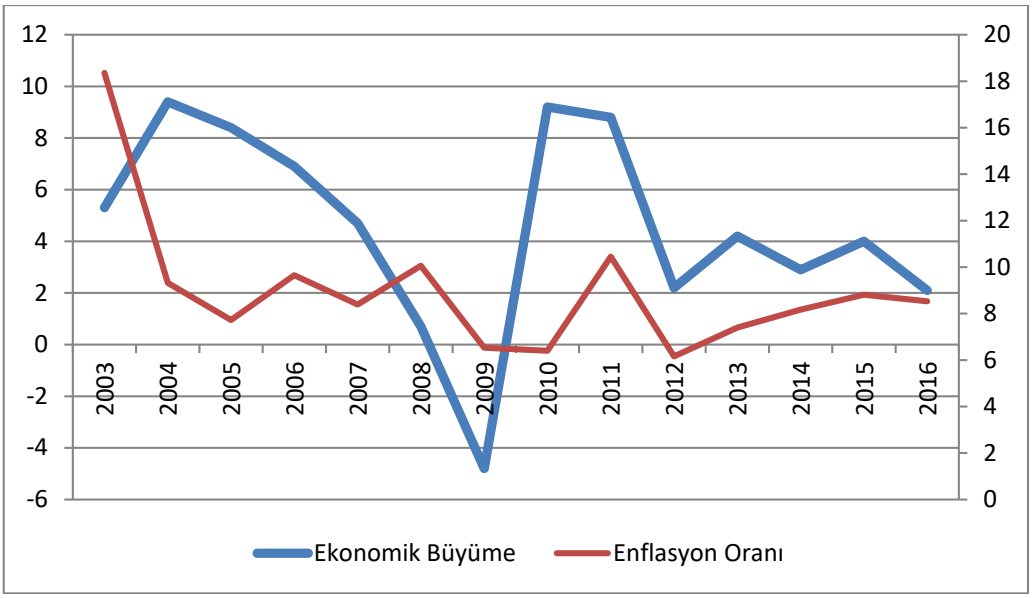
Şekil 4- Türkiye'nin 2003-2016 dönemi için eski(1998 yılı baz alınarak-ağırlıklı ortalama ile hesaplanan milli gelir)seri büyüme oranları ve yeni seri(2009 yılı baz alınarak zincirleme yöntemle hesaplanan milli gelir)büyüme oranlarını göstermektedir.

Şekil 4. Eski ve yeni seri Ekonomik büyüme hızı

Türkiye ekonomisinin en ağır ekonomik krizi olan 2001 yılı sonrasında ekonomik yapıyı değiştiren güçlü ekonomik programlar, ekonomik reformlar ve siyasi istikrar sonrası ekonomik büyüme verileri kriz sonrası dönemde toparlanmış, 2008 küresel ekonomik kriz dönemine kadar ortalama olarak potansiyel büyüme(%5) seviyesini yakalamıştır(Özeren,2012:8). Küresel kriz birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'nin ekonomik büyüme oranlarında dalgalanmaya yol açmış olsa da krizin etkilerinin azaldığı 2010 sonrası dönemde ekonomik büyüme hızla toparlanmıştır. Bu toparlanma döneminde, gerek ekonomik gerek siyasi güven ortamının yeniden oluşması ve küresel ekonomik sistemin toparlanma yönündeki eğilimi destekleyici unsurlar olmuştur (Kol ve Karaçor,2012:390).

Şekilde görüleceği üzere şu anda Türkiye'de iki farklı büyüme verisi(eski seri ve yeni seri baz alınarak oluşturulan) mevcuttur. TÜİK dönemsel Gayri safi yurt içi hasıla da: temel yıl ve referans yıl değişiklikleri, Sınıflama, tanım ve kapsam değişiklikleri, yöntem, uygulama ve soru yapısındaki değişiklikler, kaynak verideki değişim ve yapılan yasal düzenlemeleri neden göstererek revizyona gitmiştir(TUİK,2016). Bu revizyon eski ve yeni seri ile hesaplanan büyüme oranları arasında farklılıkların olduğu görülmektedir. Seriler arasındaki bu farklılıklar baz yılı değişikliğinin -eski seri 1998 yılını baz alırken yeni serinin baz yılı 2009- , büyüme verilerinin hesaplama yönteminin değiştirilmesinin-eski seride 1998 yılını baz alarak sabit fiyatlarla hesaplama yapılıyordu yeni seri de 2009 yılı sabit fiyatlarına göre hesaplama zincirleme hacim endeksine göre yapılıyor- ve büyümenin alt kalemlerini oluşturan değişkenlerin ve oranlarında değişikliğe gidilmiş olması belirleyici olmuştur.

Şekil 5. Türkiye'de Ekonomik büyüme ve enflasyon oranlarının seyri(2003-2016)

Genel olarak 2003-2015 arası ekonomik büyümenin Türkiye'deki seyrine baktığımızda küresel ve ulusal birçok değişkene bağlı olarak dalgalanmanın yaşandığını görmekteyiz(Özeren,2012:3). Kriz dönemlerinde üretim faktörlerinde yaşanan olumsuz etkiyle gerileyen; kriz dönemlerinden sonraki yıllarda ise kriz dönemini telafi edercesine yükselen bir ekonomik büyüme performansın sergilendiği görülmektedir.

Temel makro ekonomik göstergelerden olan enflasyon oranları, ekonomik büyümeyi bir dönem gecikme ile %45 oranında takip etmektedir(Şekil 5). Şekil 2'den hatırlanacağı üzere çalışma oranları da ekonomik büyüme oranlarının bir dönem gecikme ile %59 oranında takip ediyordu. Bu veri ve şekillerden hareketle ekonomik büyümenin Türkiye'de makro ekonomi ve makro ekonomik performans açısından önemi gözlenebilir. Ekonomik istikrar ve öngörülebilirliği sağlamak için ekonomik büyüme başta olmak üzere diğer makro ekonomik değişkenlerdeki dalgalanmaları en az seviyeye düşürecek ekonomik tedbirleri almak, ekonomik kırılganlıkların azaltılma yönünde ekonomi politikası uygulamak ekonomik performansında artmasına yol açacaktır.

2. Literatür Taraması

Topsis yöntemi birçok farklı disiplinde kullanılabilen bir yöntemdir. Bu açıdan gerek ulusal gerekse uluslar arası pek çok çalışmada bu yöntemle yapılmış yayınlarla karşılaşılabilmektedir. Çalışmanın konusuna uygun olması açısından, ekonomik performansın ölçülmesine yönelik olarak Topsis yöntemine dair literatür incelendiğinde:

Eleren ve Karagül (2008), Türkiye ekonomisinin, 1986-2006 dönemi için performansın ölçülmesinde en fazla üzerinde durulan ve Mastrich kriterleri arasında yer alan verileri kullanarak ekonomik performansın ölçülmesini amaçlamıştır. Bu doğrultu da Topsis yöntemi ile her bir yıl için başarı puanları hesaplanmış ve sıralama yapılmıştır.

Demireli(2010), Türkiye ekonomisinde faaliyet gösteren kamu bankalarının performanslarını karşılaştırmayı amaçlamıştır. Topsis yöntemi ile 2001-2007 yılları arasında kamu sermayeli bankaların performansı ölçülmüştür.

Bağcı (2013), 2003-2011 yılları için Türkiye'de 8 ticari ve katılım bankanın karlılık performansını ölçmeyi amaçlamıştır. Bankaların seçimi için 7 rasyo seçmiş ve bu 8 bankanın, 7 rasyo verileri ile Topsis metodu kullanmış ve ilgili dönemdeki performansları ölçülmüştür.

Ecer (2013), Türkiye de 2008-2011 dönemi için 11 özel bankanın, 12 finansal oran esas alınarak performansının ölçülmesini amaçlamıştır. Finansal performansı için belirlenen veriler Topsis metodu yardımı ile puanlanmış ve performansa göre sıralanmıştır.

Dumanoğlu ve Ergül (2010) çalışmalarında 2006-2009 dönemleri için İMKB' da işlem gören 11 teknoloji şirketinin mali performanslarını Topsis yöntemi yardımıyla her bir şirket için ayrı ayrı hesaplamış ve ilgili değerlendirmeler sonrasında performans sıralaması yapmıştır.

Türkmen ve Çağıl(2012), çalışmalarında 2007-2011 dönemleri için İMKB' da kayıtlı ve bilişim sektöründe faaliyet gösteren 12 firmanın finansal performanslarını Topsis yöntemi ile ölçmüş ve şirketleri performanslarına göre derecelendirmiştir.

Kaya ve Gülhan(2010) Finansal krizin, İMKB'ye kote olan 25 metal eşya ve makine sektörü şirketine etkisini belirlemek amacıyla 2008:3-2009:1 çeyreklik bilanço ve gelir tablolarından elde edilen 10 adet rasyo belirlemiştir. Bu verilerden hareketle Topsis yöntemi ile belirlenen 25 şirketin etkinlik ve performansları ölçülmüştür.

Yarar ve Baykara (2012), Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının 2005-2011 dönemi için etkinlik ve verimlilikleri ölçmeyi amaçlamıştır. Çalışmada Topsis yöntemi kullanılarak, katılım bankalarının seçilmiş kriter ve uygulamadaki ağırlıklarına göre değerlendirilmiş ve performansları ölçülmüştür.

3.TOPSİS Yöntemi İle Performansın Ölçülmesi

3.1. Topsis Yöntemi

Hwang ve Yoon tarafından çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olarak geliştirilen Topsis yönteminin temeli, ideal çözüme en yakın pozitif mesafe ile ideal çözüme en uzak negatif mesafedeki karar noktalarının alternatiflerinin seçilmesine dayanır(Yaralıoğlu,2017). Topsis yöntemi karmaşık algoritma ve matematiksel modeller içermediği için oldukça basit bir yöntemdir. Kolay anlaşılması ve sonuçlarının yorumlanmasının kolay olmasından dolayı Topsis yöntemi, birçok farklı alanda kullanılmaktadır. Topsis yöntemi alternatiflerin belirli kriterler doğrultusunda sıralama yapılmasına imkan tanıyan bir yöntemdir(Özdemir,2014)

Bu yöntemin ilk aşamasında karar matrisi oluşturulur. Daha sonra karar matrisinden normalize edilmiş karar matrisi elde edilir ve bu matris ağırlıklandırılır. İdeal çözüme en yakın pozitif ve negatif çözüme uzaklıklar hesaplanır. Son aşama olarak her bir alternatif puanlandırılarak alternatifler sıralanır[3](Dumanoğlu ve Ergül, 2010:105).

Konjonktürel dalgalanmada esas olan temel makro ekonomik göstergeler ile performans ölçülebilmesi için:

Performans fonksiyonu (Pi), ilgili kriterlerin kabul görmüş belirli bir ağırlık vektörü (w) ile önem düzeyinde değerlendirilmesi (ağırlıklandırılması) sonucu elde edilen bileşke bir fonksiyondur. Başka bir ifade ile ekonomik performans fonksiyonu (Pi), belirli önem düzeylerine göre derecelendirilen ekonomik performans kriterlerinin puanlarının toplamından oluşmaktadır(Eleren ve Karagül,2008:5).

Herhangi bir i yılına ait performans fonksiyonu bu çalışmada aşağıdaki gibi tanımlanabilir(Erdoğan,2011:224). Performans fonksiyonundaki değişkenlerin ağırlıklı ortalamaları eşit olarak alınmıştır.

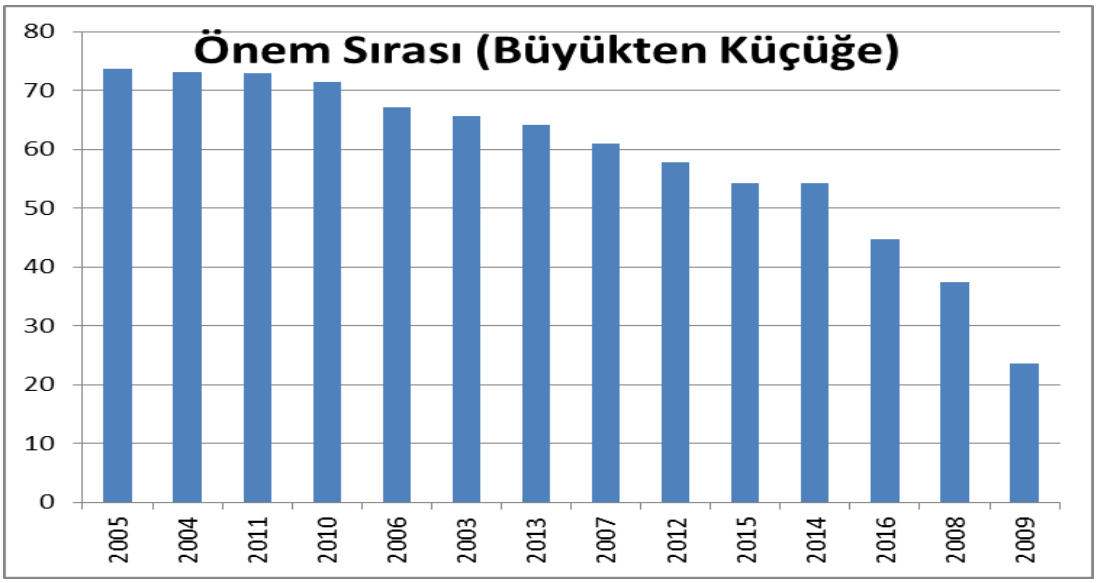
$$P(i) = w_1.E.B. + w_2.İŞS + w_3.ENF$$

3.2. Topsis Uygulaması Bulguları

Türkiye ekonomisinin performansının ölçülebilmesi için, temel makro ekonomik göstergeler- enflasyon oranı, istihdam oranı, ekonomik büyüme- verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler yıllık olarak ele alınmış ve TCMB İnternet veri tabanından temin edilmiştir. Veriler özel bir matris oluşturularak Topsis yöntemi çerçevesinde bazı aşamalardan geçerek ekonomik performans değerleri elde edilmiştir. Bu sıralama üç temel makro ekonomik göstergenin ağırlıklı ortalamalarına göre oluşturulmuştur[4].

[3] Topsis yöntemi ile ilgili aşamalar için: http://journal.mufad.org.tr/attachments/article/98/8.pdf

[4] Makro ekonominin üç temel göstergesi kabul edilen: ekonomik büyüme, enflasyon oranları ve işsizlik oranlarının Topsis yöntemindeki ağırlıklı ortalamaları eşittir.

Şekil 6. Makro ekonomik performansa göre büyükten küçüğe önem sırası

Şekil 6'da görüleceği üzere Türkiye ekonomisinin 2003-2016 dönemi arasında en düşük performans gösterdiği yıllar küresel kriz yılları olarak adlandırabileceğimiz 2008 ve 2009 yıllarıdır. Ekonomik performansın en yüksek olduğu yıllar ise 2004-2005 yıllarıdır. Bu yıllar 2001 kriz sonrası dönem ekonominin toparlanma dönemi olarak ifade edilip, siyasi ve ekonomik olarak güvenin sağlandığı ve yabancı yatırım ve sermeyenin en yüksek olarak geldiği dönemlerdir. Benzer şekilde küresel ekonomik krizden hemen sonraki 2010 ve 2011 yıllarında da benzer etkenlere bağlı olarak ekonomik performans değerinin yüksek olduğu yıllar olarak göze çarpmaktadır.

SONUÇ

Türkiye'nin 2003-2016 dönemi için konjonktürel dalgalanmaya esas olan temel makro ekonomik göstergeleri-enflasyon oranı, işsizlik oranı, büyüme oranı- esas alarak performansı ölçülmüştür.

Topsis yöntemi yardımıyla yapılan değerlendirmelerde ilgili dönemde Türkiye'nin ekonomik performansının en kötü yılları küresel krizlerin yaşandığı 2008 – 2009 yılları olmuştur. En yüksek ekonomik performansın gösterildiği yıllar ise 2005, 2004 ve 2011 ve 2010 yılları olarak hesaplanmıştır.

Dünya ekonomilerinin küreselleşmesi, bir ülkede yaşanan olayların bir zincirleme etkisi yaparak diğer bölgedeki ülkeleri de etkilemesine yol açmaktadır. Çalışmada çıkan sonuçlar Türkiye ekonomisinin temel makro ekonomik göstergelere bağlı performansının da dünyadaki gelişmelere paralel olarak seyir izlediğini göstermiştir.

Türkiye'nin Topsis yöntemi ile ölçülen makro ekonomik performansının arttırılması için: makro ekonomik değişkenlerin ve bu makro ekonomik değişkenleri etkileyen diğer etkenlerin ve kaynakların verimli ve etkili şekilde kullanılarak; süreklilik arz edecek şekilde ülke ekonomisinin istikrarını ve refahını arttırarak kullanılması gerekmektedir. Ayrıca ülke ekonomisinde dalgalanmalara yol açan kırılganlıklarında azaltılması ülke ekonomisinin performansının artmasına sebep olacaktır.

KAYNAKÇA

Bağcı, Haşim (2013), **Ticari Bankalar ile Katılım Bankalarının Karlılık Performansının Topsis yöntemi ile Karşılaştırılması**, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi,Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,İzmir

Bocutoğlu,Ersan(2009), "**Makro iktisat teoriler ve politikalar"**,5.baskı,Murathan yayınevi,Trabzon

Demireli, Erhan,(2010), "Topsis çok kriterli karar verme sistemi: Türkiye'deki kamu bankaları üzerine bir uygulama", **Girişimcilik ve kalkınma dergisi 5-1**,Çanakkale 18 Mart Üniversitesi İİBF

Dumanoğlu, Sezai ve Ergül,Nuray(2010)," İMKB'de İşlem Gören Teknoloji Şirketlerinin Mali Performans Ölçümü",**Muhasebe ve Finansman dergisi**,sayı:48,ss101-111.

Ecer, Fatih(2013), "Türkiye'deki Özel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması: 2008-2011 Dönemi", **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Güz 2013, Cilt:13, Yıl:13, Sayı:2, 13:171-189

Ekodialog, (2017)."Türkiyede Enflasyon hedeflemesi ve Uygulanabilirliği**"**, http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiyede-enflasyon-hedeflemesi.html, Erişim tarihi (05.09.2017)

Eleren,Ali ve Karagül,Mehmet.(2008),"1986-2006 Türkiye Ekonomisinin Performans Değerlendirmesi", **Yönetim ve Ekonomi dergisi**,Celal Bayar Üniversitesi İİBF,cilt 15,sayı,1

Erçel,Gazi(1999),"2002 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı:Kur ve para politikası",**TCMB**,Erişim tarihi(12/09/2017), http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/5b274b3c-4110-43bf-8d8d-33199b324f85/2000enflasyon.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=5b274b3c-4110-43bf-8d8d-33199b324f85

Erdoğan,Savaş,(2010),'Küresel Kriz Döneminde İhracat ve Turizm Gelirleri ile Büyümenin Türkiye Ekonomik Performansına Etkisi:Topsis Yöntemi ile Analiz', **Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar dergisi**, Sayı 20, ss 220-231.

Kaya, Abdulkadir ve Gülhan,Ünal(2010), "Küresel Finansal Krizin İşletmelerin Etkinlik ve Performans Düzeylerine Etkileri: 2008 Finansal Kriz Örneği",**İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**,Sayı 11 , ss 61-89.

Kol,Emine ve Karaçor,Zeynep(2012)"2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam üzerine etkileri", **Maliye Dergisi**, Sayı 162, Ocak -Haziran 2012,

Özdemir M., "**TOPSIS, *Operasyonel, Yönetsel ve Stratejik Problemlerin Çözümünde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*"**, ss: 133-153, Dora Basım-Yayın Dağıtım, Bursa, 2014

Özeren,Suat(2012),"2001 Krizi Sonrası Ekonomik Büyüme,İstihdamdaki Gelişmeler ve Beklentiler", **Türkiye Ekonomi Kurumu tartışma metni**,2012/81,Erişim tarihi: 12/09/2017, http://www.tek.org.tr/dosyalar/buyume13.pdf

Peker, Hasan Secer,(2011),"Türkiyede Enflasyon ve Enflasyon Hedeflemesi Uygulamasının Değerlendirilmesi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar dergisi,** Sayı 22,ss 487-506

Resmi Gazete(2001)" Sayı 24393" ,5 Mayıs 2001 , Erişim tarihi(11/09/2017) , http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/05/20010505.htm#2

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası(2002),"18 Ocak 2002 Tarihli Niyet Mektubu', (11/09/2017) http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/0185df26-3be6-4172-b851-526f78c61658/standby2002-2004.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-0185df26-3be6-4172-b851-526f78c61658-ksmeVaF

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası(2017), "Enflasyon Hedefleri",Erişim tarihi (05.09.2017) http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tcmb+tr/tcmb+tr/main+menu/para+politikasi/fiyat+istikrari/enflasyon+hedefleri

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası,(2005), "Enflasyon Hedeflemesi Rejiminin Genel Çerçevesi ve 2006 Yılında Para ve Kur politikası",**TCMB**,Sayı 56, Erişim tarihi(11/09/2017) , http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/b9659002-b4e9-4344-8ef8-dab79aed7a24/DUY2005-56.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=b9659002-b4e9-4344-8ef8-dab79aed7a24 .

Türkiye İstatistik Kurumu(2002-2016), " İşgücü İstatistikleri 2002-2016 ", Erişim tarihi (05.09.2017), https://biruni.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul ,

Türkiye İstatistik Kurumu, (2016) ', Revizyonlar metaveri',(Erişim tarihi 11/09/2017) http://www.tuik.gov.tr/indir/revizyon/2017_RBF_TR_UHD_DHG.pdf

Türkiye İstatistik Kurumu, 'Enflasyon metaveri',(Erişim tarihi 11/09/2017), http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&RAPORNO=5

Türkmen,Sibel ve Çağıl, Gülcan(2012), "İMKB'ye Kote Bilişim Sektörü Şirketlerinin Finansal Performanslarının Topsis Yöntemi ile Değerlendirilmesi",**Maliye ve Finans Yazıları**,Sayı 95,Kırıkkale Üniversitesi,

Yaralıoğlu, K. ,(2017) "Topsis Yöntemi", (Erişim tarihi: 06/09/2017) , http://www.deu.edu.tr/userweb/k.yaralioglu/dosyalar/TOPSIS_Yontemi.doc ,

Yarar,Rüştü ve Baykara Halid V.(2012)," TOPSIS Yöntemi ile Katılım Bankalarının Etkinliği ve Verimliliği Üzerine Bir Uygulama", **Business and Economics Research Journal**, Volume 3 Number 4 2012 pp. 21-42

YILDIRIM, Kemal, Doğan Karaman ve Murat Taşdemir(2013)**.Makroekonomi**,11.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ: TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR İNCELEME (1980-2016)

Savaş ERDOĞAN[1]
Esra EKİNCİ[2]

Öz

İkiz açık hipotezi, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında bulunan bir ilişkiyi göstermektedir. Bu çalışmada Türkiye ekonomisine ait 1980-2016 arası yıllık veriler kullanılarak cari açık ve bütçe açığı arasındaki ilişki incelenmiştir. Değişkenlerin durağan olup olmadığı ADF Birim Kök Testi ile analiz edilmiştir. Durağan hale gelen değişkenler arasındaki ilişki yönünün analiz edilmesi için ise Granger Nedensellik Testi kullanılmış ve analiz sonucunda değişkenlerinin karşılıklı olarak birbirini etkilemediği görülmüştür.
Anahtar Kelimeler: Cari Açıkları, Bütçe Açıkları, İkiz Açık Hipotezi, Granger Nedensellik Testi
Jel Kodu: E00, H00, H6

THE TWIN DEFICITS HYPOTHESIS: AN EMPIRICAL INVESTIGATION FOR TURKEY (1980-2016)

Abstract

The twin open hypothesis shows a relationship between budget deficit and current account deficit. In this study, the relationship between the current account deficit and the budget deficit was examined by using the yearly 1980-2016 data for the Turkish economy. The stability of the variables was analyzed by the ADF Unit Root Test. In order to analyze the relationship between stationary variables, the Granger Causality Test was used and as a result of the analysis, variables mutually do not affect each other.
Keywords: Current Account Deficits, Budget Deficits, Twin Deficit Hypothesis, Granger Causality Test
Jel Code: E00, H00, H6

[1] Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, serdogan@selcuk.edu.tr
[2] Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, esra_ekinci65@hotmail.com

GİRİŞ

Cari işlemler dengesizlikleri modeli uzun yıllardan beridir ekonomi literatüründe büyük önem görmektedir. Özellikle 1980'lerin başına gelindiğinde, bütçe ile cari hesap açıkları arasındaki ilişki araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Türkiye'nin de dâhil olduğu birçok sayıda gelişmekte olan ülkeler, 1980 dönemlerinde iç ve dış finansal liberalizasyonda reform için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bu dönemde Türk uyum programı, ithalatı serbestleştirmek ve ihracatı teşvik etmek, enflasyon oranını düşürmek, yabancı sermaye hareketlerini liberalleştirmek ve kamu sektörünün rolünü azaltmak için liberalizasyon ve istikrar politikalarını beraber uygulamaya koymuştur. 1989 yılının sonuna gelindiğinde ise ticaret ve sermaye hesabı serbestleştirme süreci tamamlanmıştır. Serbestleşmeyle beraber Türkiye için büyüyen hem mali hem de dış dengesizlik yaşanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla bu durum ekonomik literatürdeki sürdürülebilir cari açık açıkları ölçütlerine ilişkin çalışmaların hacmini artırmıştır. Araştırmalar özellikle açıkların ödemeler dengesi krizi ile sonuçlanıp sonuçlandırılmadığı konusunda yoğunlaşmıştır (Gürsoy ve Ceylan,2011:1). Alınan bütün bu tedbirlere rağmen uzun dönem içinde Türk ekonomisinde yüksek bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları hala problem teşkil etmeye devam etmektedir. Bu durum da Türkiye verileri ikiz açık hipotezi için iyi bir test alanı sağlamaktadır (Kılavuz ve Dumrul,2012:239-240).

Bütçe ile cari hesap açıkları arasındaki bağlantı söz konusu olduğunda hem kuramsal hem de deneysel olan iki rakip görüş bulunmaktadır. Geleneksel Keynesyen Makroekonomiye göre, bütçe açıkları cari açıklara neden olmaktadır. Mundell-Fleming çerçevesinde, bütçe açıklarındaki artışın faiz oranlarına bir baskı oluşturması, sermaye akımlarını tetikleyeceği ve döviz kurlarının değer kazanacağı ve böylece cari işlemler açığının artmasına neden olacağı öne sürülmüştür. Dolayısıyla, tek yönlü nedensellik bütçe açığından cari açık ayağına kadar uzanmaktadır. Öte yandan, Ricardocu Denklik Yaklaşımı'na göre ise, bütçe açıkları ile cari işlemler açığı arasında bir ilişkinin olmadığı kabul edilmiştir. Türkiye ekonomisinde de uzun yıllardan beridir bütçe açığı ve cari işlemler açığı gözlemlenmektedir (Gürsoy ve Ceylan,2011:1). Bu çalışmada Türkiye ekonomisi için bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasındaki nedensellik ilişkisi 1980-2016 dönemi arasında yıllık verilerden yararlanılarak ikiz açıklar hipotezinin geçerliliği test edilmiştir.

1.Literatür

Küresel ekonomik eşitsizlik, 2008-2009 küresel krizinin patlak vermesindeki en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir ve diğer ülkelerin yanı sıra Türkiye'de bu krizden etkilenmiştir. Cari açık 2010 yılında küresel krizin Türkiye üzerindeki etkisini kaybetmeye başladığı dönemde en yüksek düzeyi aşarak artmaya başlamıştır. Bununla birlikte, cari işlemler dengesinin GSYİH oranına bakıldığında Türkiye, Yunanistan ve Portekiz'den sonra üçüncü en fazla açık olan OECD ülkesidir ve bu durum acil önlemlerin alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır (Orhan ve Nergiz, 2014: 141). İkiz açık olan, cari işlemler açığı ile bütçe açıklarının etkilerine ilişkin çalışmalar farklı modeller ve yöntemler ile farklı ülkeler ve farklı dönemler için analiz edilmiş ve farklı sonuçları ortaya konmuştur. İkiz açıklar ilişkisinin Türkiye ekonomisi bakımından geçerliliğini araştırmış geniş bir literatür bulunmaktadır.

Zengin (2000), çalışmasında bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonucuna göre bütçe açığından dış ticaret açığına doğru, doğrudan ve dolaylı olarak bir nedensellik ilişkisinin olduğu bulunmuştur. Dış ticaret açıklarından bütçe açığının dolaylı olarak etkilendiği sonucuna ulaşmıştır. Yücel ve Ata (2003), bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasındaki ilişkinin uzun dönemli olduğu bulunmuştur. Utkulu (2003), dış ticaret açıkları ve bütçe açıkları arasındaki ilişkinin uzun dönemde pozitif yönde olduğu ve nedenselliğin ise iki yönlü olduğu sonucuna ulaşmıştır. Akbostancı ve Tunç (2002), çalışmada uzun dönemde hem bütçe açığı hem de ticaret açığı arasında karşılıklı olarak etkileşimin olduğu bulunmuş fakat kısa dönemlerde ise nedenselliğin yönü bütçe açığından ticaret açığına doğru olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erdinç (2008), Aksu ve Başar (2009) ise hem kısa hem de uzun dönemde ikiz açıklar ilişkisinin olduğunu kabul etmektedir. Çelik

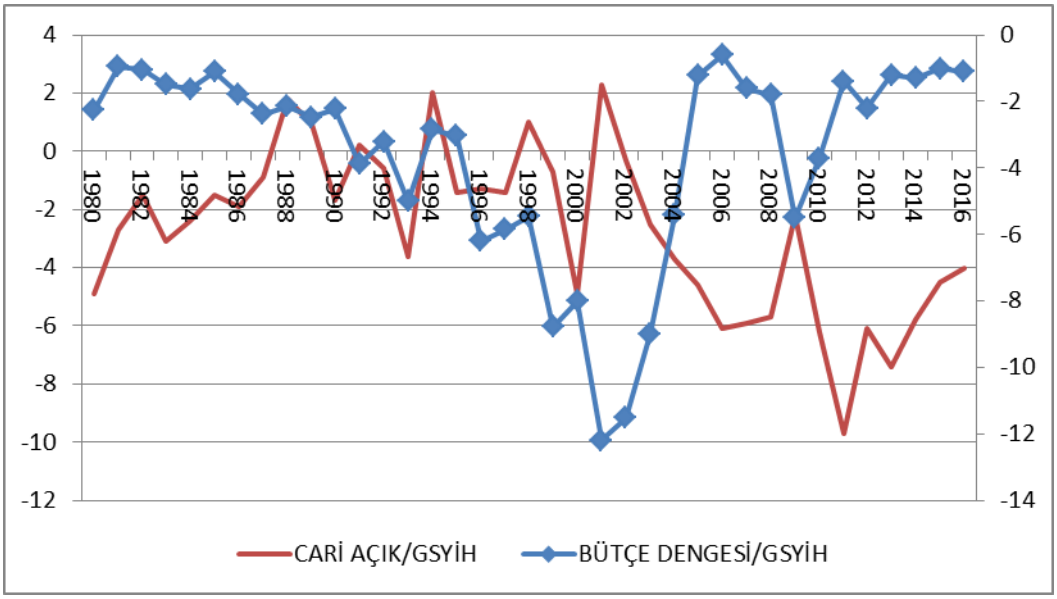
vd. (2008) göre ise uzun dönemde iki değişkenin birbirleriyle bağlantılı olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Bolat vd. (2011), çalışmasında kısa dönemde cari işlemler açığı ve bütçe açığı arasındaki pozitif yönlü ilişkinin olduğu, uzun döneme gelindiğinde ise bu ilişkinin ortadan kalktığını ileri sürmektedir. Bu çalışmaların yanında Türkiye dışında yapılmış akademik çalışmalar ise şu şekildedir;

Saeed and Khan (2012), Pakistan için 1972-2008 yılları arasında bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonucuna göre Pakistan'da ikiz açıklar hipotezinin varlığı tespit edilmiştir. Tang (2013), ABD için 1970-2011 yılları arasında ikiz açık hipotezinin geçerliliğini incelemiştir. Bulunan analiz sonucuna göre ABD'nin mali dengesi, cari işlemler dengesi, reel GSYİH ve faiz oranlarının kısa ve uzun dönemde birlikte hareket ettiği bulunmuştur. Özçalık ve Erataş (2014), Polonya, İrlanda, Yunanistan, Portekiz, İspanya ve Türkiye ülkeleri için 1995-2010 yılları arasında bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonucuna göre yükselen piyasa ekonomilerinde ikiz açık hipotezinin varlığı tespit edilememiştir. Dewalt ve Ulan (1990), çalışmasında bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Haug (1990), aynı şekilde değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

2.Veri Seti Ve Analizi

Cari açık ile bütçe açığı arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada, Türkiye'nin bütçe dengesi/GSYİH ve cari işlemler dengesi/GSYİH serilerine ait 1980-2016 dönemi yıllık verileri kullanılarak analiz edilmektedir. Çalışmada kullanılan cari açık ve bütçe açığı verileri TÜİK ve IMF veri tabanından tedarik edilmiştir. Türkiye'de 1980-2016 yılları arasında bu iki değişken arasındaki ilişki aşağıdaki grafikte ortaya konmuştur.

Grafik 1. 1980-2016 Yılları Arasında Bütçe ve Cari İşlemler Dengesinin GSYİH'ya Oranı (%)

Yukarıdaki grafiğe baktığımızda, iki değişken arasında negatif yönde orta düzeyde (-0,40) bir korelasyon ilişkisi olduğu görülmektedir. 1980'li yılların başında ve 2005 yıllından sonra bütçe açığının GSYİH içindeki payı giderek azalma göstermiştir. Buna karşılık 1995 yıllardan başlamak üzere 2005 yılına kadar bütçe dengesindeki açık giderek bozulma eğilimi göstermiştir. 1980-2000 yılı arasında bütçe dengesinin oranı %-3,18 iken, 2000-2016 yılları arasında bu oran %-4,04'e yükselmiştir. 1980-2016 yılları arasındaki oran ise ortalama %-3,57 olmuştur. Cari işlemler dengesinde ise, 1980-2000 arasında ortalama açık %-1,81 olurken, 2000 yılından sonra bu oran çok

hızlı bir artış göstererek %-4,55'e çıkmıştır. 1980-2016 yılları arasında ise cari işlemler dengesinin GSYİH içindeki ortalama payı %-2,69 olmuştur.

3. Yöntem Ve Bulgular

Bu çalışmada kullanılan değişkenlerin öncelikle zaman serisi olması nedeniyle, durağan olup olmadıkları ADF Birim Kök Testi ile analiz edilmiştir. Bu kapsamda cari açık ile bütçe açığı arasındaki ilişkileri analiz etmek için ise Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır. Burada öncelikli olarak analizlerde dikkate alınan değişkenlerin durağanlığı, zaman serisi verilerinin birim kök içerip içermediğinin analiz edilmesidir. Değişkenlere ait ADF Birim Kök Testi sonuçları aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 1: ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Bütçe Açığı)

DÜZEY		t-İstatistiği
ADF test istatistiği		-1.754407
Test Kritik Değerleri	% 1	-3.626784
	% 5	-2.945842
	%10	-2.611531

ADF birim kök testi, t istatistik değerlerine bakıldığında, %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerden mutlak değer olarak küçük çıktığı için bütçe açığı serisinin durağan olmadığı görülmüştür. Bu yüzden bütçe açığı serilerinin ADF birim kök testinde birincil fark değeri alınmıştır.

Tablo 2: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

I. FARK		t-İstatistiği
ADF test istatistiği		-5.510009
Test Kritik Değerleri	% 1	-3.632900
	% 5	-2.948404
	%10	-2.612874

Tablo 2'de yer alan bütçe açığına ait ADF birim kök testindeki birincil fark değeri sonuçlarına bakıldığında t istatistik değerinin %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerden mutlak değer olarak büyük olduğu anlaşılmış ve durağanlık sorununun giderildiği gözlemlenmiştir. Bir diğer değişkenimiz olan cari açık serisine ait ADF birim kök testine baktığımızda;

Tablo 3: ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Cari Açık)

DÜZEY		t-İstatistiği
ADF test istatistiği		-1,152360
Test Kritik Değerleri	% 1	-3.639407
	% 5	-2.951125
	%10	-2.614300

ADF birim kök testi, t istatistik değerlerine bakıldığında, %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerden mutlak değer olarak küçük çıktığı için cari açık serisinin durağan olmadığı görülmüştür. Bu yüzden cari açık serilerinin ADF birim kök testinde birincil fark değeri alınmıştır.

Tablo 4: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

I. FARK		t-İstatistiği
ADF test istatistiği		-7,496068
Test Kritik Değerleri	% 1	-3.639407
	% 5	-2.951125
	%10	-2.614300

Tablo 4'te yer alan bütçe açığına ait ADF birim kök testindeki birincil fark değeri sonuçlarına bakıldığında t istatistik değerinin %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerden mutlak değer olarak büyük olduğu anlaşılmış ve durağanlık sorununun giderildiği gözlemlenmiştir.

Durağanlık analizi sonrasında ikinci aşama VAR modeli ile Akaiki Bilgi Kriteri değerlerinin kıyaslanması vasıtasıyla uygun gecikme uzunluğunun bulunmasıdır. VAR modeli çerçevesinde uygun gecikme yapısı Akaiki Bilgi Kriterine göre belirlenmiş ve en uygun gecikme sayısı 2 olarak tespit edilmiştir. Bir diğer aşama ise VAR modeli ile gecikme uzunlukları belirlenmiş olan modelin Granger Nedensellik Testinin yapılmasıdır. Testin sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Değişkenler Arasındaki Granger Nedensellik Testi Sonuçları

	F- değeri	P. değeri	Sonuç
Cari Açığı; ΔBütçe Açığının nedeni değildir	0.08892	0.9152	RED
ΔBütçe Açığı; Cari Açığının nedeni değildir	0,79840	0,4597	RED

* %5 anlamlılık düzeyinde

** Sonuçlar (H1): Alternatif Hipoteze göre yapılmıştır.

Dönem itibari ile yapılmış olan nedensellik analizinde, 1980 – 2016 yılları arasında her iki değişkenin de birbirini karşılıklı olarak etkilemediği görülmüştür.

SONUÇ

Amerika'da özellikle 1980'lerin başında meydana gelen bütçe açıkları ve cari işlemler açığı, ikiz açık sorununu gündeme getirmiş ve bununla beraber ortaya bazı iddialar atılmıştır. Ricardocu Yaklaşım bütçe ve cari açık arasında bir ilişki bulunmadığını savunurken, Keynesyen Geleneksel Görüş ise bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu savunmaktadır. Bu iki açığın birbirini karşılıklı olarak etkileyip etkilemediği konusunda litearatürde birçok çalışma bulunmaktadır ve bu çalışmalar sonucunda herhangi bir görüş birliği sağlanamamıştır. Bu çalışmada cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasındaki ilişki ve etkileşimler açıklanmaya çalışılmış ve Türkiye'nin 1980-2016 dönemlerini kapsayan cari açık ve bütçe açığının yıllık verileri kullanılmıştır. Çalışmada önce teori ve literatür araştırması yapılmış, uygulama kısmında ise birim kök testi ve Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, 1980-2016 dönemlerinde Türkiye ekonomisinde cari açık ve bütçe açığı değişkenleri arasında karşılıklı olarak nedensellik ilişkisinin bulunmadığı gözlemlenmiştir. Bu durumda ele alınan dönemler itibariyle Türkiye için bütçe açığının cari açıktan etkilenmediği, bütçe açığının oluşmasında da cari açığın etkisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

AKBOSTANCI, Elif ve Tunç, G. İpek (2002). Turkish Twin Deficits:An Error Correction Model of Trade Balance, Economic Research Center Working Papers in Economics, s.1-18.

AKSU, Hayati ve Basar, Selim (2005). İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Açısından Araştırılması, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Sayı:1, s.109-114.

BOLAT, Süleyman, Belke, Murat ve Aras, Ozan (2011).”Türkiye’de İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği”, **Maliye Dergisi**, Sayı:161, s.347-364.

ÇELİK, Sadullah, Deniz, Pınar ve Eken, Seden (2008). “Eşbütünleşme Analiziyle Altı Gelişmekte Olan Ülke İçin İkiz Açıklar Hipotezi”, *2. Ulusal İktisat Kongresi*, 20-22 Şubat, İzmir.

DEWALD, William G. ve Ulan, Michael (1990). The Twin Deficit Illusion, **Cato Journal**, Cilt:9, Sayı:3, s.689-707.

ERDİNÇ, Zeynep (2008). “İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye’de 1950-2005 Yılları Arasında Eşbütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik Testi ile İncelenmesi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, s.209-222.

GÜRSOY, Bilge ve Ceylan, Cengiz (2011). The Twin Deficits Phenomenon: Evidence From Turkey, China-USA Business Review, Cilt:10, Sayı:8, ss.636-642.

HAUG, Alfred A. (1990). Ricardian Equivalance, Rational Expections, and Permanent Income Hypothesis, Journal of MoneyCredit and Banking, Cilt:22,Sayı:3, s.305-326.

KILAVUZ,Emine ve Dumrul,Yasemin (2012). İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliği: Teori ve Uygulama, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 3-4.

ORHAN, Osman.Z. ve Nergiz, Ebru (2014). Turkey’s Current Account Deficit Problem and Its Effects on the European Union Accession, **İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 1 Sayı: 1,s.138-158.

ÖZÇALIK, Melih ve Eretaş, Filiz (2014). İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliği: Yükselen Piyasa Ekonomileri İçin Bir Örnek, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı:22, 136-151.

SAEED, Sumaira and Khan, M. Arshad (2012). Twın Defıcıts Hypothesıs: The Case Of Pakıstan 1972-2008. Natural & Applied Sciences, 3(2), 155-162.

TANG, Tuck Cheong (2013). Twin Deficits: An Alternative Framework from General Equilibrium Perspective with U.S. Results. https://business.monash.edu/__data/assets/pdf_file/0011/339572/twin_deficits_an_alternative_framework_from_general_equilibrium_perspective_with_u.s._results.pdf, Erişim Tarihi: 14.08.2017.

UTKULU, Utku. (2003). “Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? Kointegrasyon ve Nedensellik Bulguları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:18, Sayı:1, s. 45-61.

YÜCEL, Fatih. ve Ata A.Yılmaz. (2003). Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi Türkiye Uygulaması, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:12, Sayı:12, s.1-13.

ZENGİN, Ahmet. (2000). İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması), , **Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt:11, Sayı:39, ss.37-67.

KONYA DIŞ TİCARETİNİN BELİRLEYİCİLERİ-ÇEKİM MODELİ ANALİZİ

Fatih MANGIR[1]
Zeynep KARAÇOR[2]
Mustafa KARTAL[3]

Öz

Çekim modeli uluslararası ticaret literatüründe oldukça yaygın kullanım alanına sahip olup ülkeler arasındaki ikili ticaretin nedenlerini ortaya koymak amacıyla kullanılmaktadır. İktisatta kullanılan çekim modeline göre ticaret hacmi ülkeler arasındaki mesafe (maliyet) ile negatif, gelirleri ile ise pozitif ilişkilidir. Geleneksel çekim modeli ekonomik göstergelerin yanında din, iktisadi birlik, demokrasi, vize gibi bir takım gölge değişkenlerinde analize dahil edilmesini mümkün kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı Stata ekonometri programı kullanılarak 2003-2015 yılları arasında Konya'nın dış ticaretinde önemli hacmi olan ülkelere olan ticaretinin belirleyicilerini ortaya koymaktır. Analiz sonuçlarına göre Konya ilinin dış ticareti ile ülkelerin gelirleri arasındaki ilişki pozitiftir. Ancak mesafe katsayısı istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Ayrıca din ve demokraside Konya'nın dış ticaretini etkileyen temel göstergelerdendir.

Anahtar Kelimeler: Çekim modeli, Konya, Dış Ticaret, Mesafe, Gelir
Jel Kodu: C1, F1

THE DETERMINANTS OF KONYA`S TRADE - AN ANALYIS OF GRAVITY MODEL

Abstract

Having very common usage in international trade literacy, gravity model is used to provide the determinants of bilateral trade between countries. According to gravity model adopted in economy, there is negative relation between trade and distance (cost) but trade has positive relation with income. Traditional gravity model enables us to integrate some dummy variables such as religion, economic union, democracy, visa into analysis. The aim of this study is to obtain determinants of Konya`s trade with most trade partner countries between 2003-2015 by using STATA 14 econometric program. According to analysis results, there is positive relation between partners' income and trade volume but statistically negative relation between trade and distance. Also religion and democracy are main determinants of Konya foreign trade.

Key Words: Gravity Model, Konya, Foreign Trade, Distance, Income
Jel Code: C1, F1

[1] Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, fmangir@selçuk.edu.tr
[2] Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, zkaracor@selcuk.edu.tr
[3] Selçuk Üniversitesi, Beyşehir A. A. İşletme Fakültesi, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, mkartal@selcuk.edu.tr

GİRİŞ

Yüz ölçümü bakımından Türkiye'nin en büyük ili olan ve hem İç Anadolu bölgesinin hem de Türkiye'nin tarım, ticaret, sanayi ve turizm çekici merkezlerinden birisi olan Konya, Türkiye ekonomisine ciddi katkılar sağlayan bir üretim merkezidir (MEVKA, 2017). Konya'da tarım, endüstri ve ticaret faaliyetleri giderek artmış ve Konya, bölgenin önemli bir metropol şehri olmuştur. 2014 yılına ait verilere göre; toplam işyeri sayısı 40.196'ya çıkan Konya, Türkiye'de 6.sırada yer almıştır. Bu şirketlerden en az 180'i yabancı ülke sermayeli firmalardır. Belirlenen amaçlar doğrultusunda Türkiye'nin yeni Marmara'sı olma yolunda hızla ilerleyen Konya'da üretim hız kesmeden devam etmektedir (KTO, 2014: 95). Üstelik Konya sanayisi, üretim bakımından geniş bir çeşitlilik sunmaktadır. Bu bağlamda Konya sanayisinde ön plana çıkan sektörlerden bazıları makine üretim sanayi, otomotiv yan sanayi, metal döküm, gıda sanayi, süt ve süt ürünleri, vinç imalatı, plastik-ambalaj, ayakkabıcılık, tarım makine ve aletleri ve değirmen makineleri'dir (MEVKA, 2017).

Konya'nın dış ticaret yapısı ihracata dayanmaktadır. Konya'da ihracatçı firma sayısı 2015 yılında 1.635'e yükselmiş olup; bu firmalar dünyanın 178 ülkesiyle ihracat yapmaktadır. 2015'de elde etmiş olduğu 1.353 milyar dolarlık ihracat geliriyle Konya, Türkiye'de en fazla ihracat yapan il sıralamasında ilk 15 içerisinde yer almaktadır. Üstelik Konya, dış ticaret fazlası vererek Türkiye'nin ticaret açığının azalmasına katkı sağlamaktadır (KTO, 2016a: 72). Öte yandan küresel krizin etkisiyle 2009 yılında toplam dış ticaret hacmindeki düşüş dışında, Konya'da son on üç yılda dış ticaret hacminin sürekli arttığı görülmektedir. Dolayısıyla 2002-2015 döneminde Konya'nın dış ticaret hacmi neredeyse 9 katına çıkmıştır. 2002 yılında 292 milyon dolar olan Konya dış ticaret hacmi, 2015 yılında 2,5 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Üstelik Türkiye ekonomisi söz konusu yıllarda dış ticaret açığı verirken; Konya özellikle son yıllarda dış ticaret fazlası vermeyi başarabilmiştir (KTO, 2016a: 70). Böylece dış ticaret fazlasını artırmak amacıyla, Konya'nın dış ticareti üzerinde etkili olan faktörlerin araştırılması gerekmektedir. Bu çalışmada Konya dış ticaretinin belirleyicileri Çekim Modeli yardımıyla analiz edilmektedir. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümde Konya'nın dış ticaret profiline yer verilmektedir. Konu ile ilgili literatür çalışmasının ve yapılan uygulamalı çalışmanın sonuçlarının yer aldığı ikinci bölümün ardından çalışma sonuç ve değerlendirme ile tamamlanmaktadır.

1. KONYA'NIN DIŞ TİCARET PROFİLİ

1.1. İhracat

Konya ili sahip olduğu ticari ve ekonomik potansiyeli, sanayi altyapısı, zengin KOBİ varlığı, geniş tarımsal arazileri, girişimcilik kültürü, tarihi ve doğal güzelliklerinin sunduğu turizm yeteneği ile Anadolu'nun önemli ticaret merkezleri arasında yer almaktadır (Akın vd., 2013: 1). İhracatta sektör ve pazar çeşitliliğini giderek artıran Konya, 178 ülkeye ihracat yapmakta ve ihracat hacmini her geçen gün daha da artırmaktadır (KTO, 2009: 56). Küresel krizinin etkisinin görüldüğü 2009 yılı hariç son 13 yılda Konya'nın ihracatı sürekli artış göstermiştir. İhracatın sektörel dağılımına baktığımızda, yapılan ihracatın büyük bir kısmının imalat sanayi oluşturmaktadır. Bu durum Konya'nın gelişmiş bir ekonomiye sahip olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (KTO, 2011: 61). Ayrıca Konya, hububat ve kuru bakliyat alanında Türkiye'nin önemli tedarikçileri arasında yer almaktadır. 2002-2016 döneminde Konya ihracatının ana sektörlere göre dağılımı Tablo-1'de gösterilmektedir.

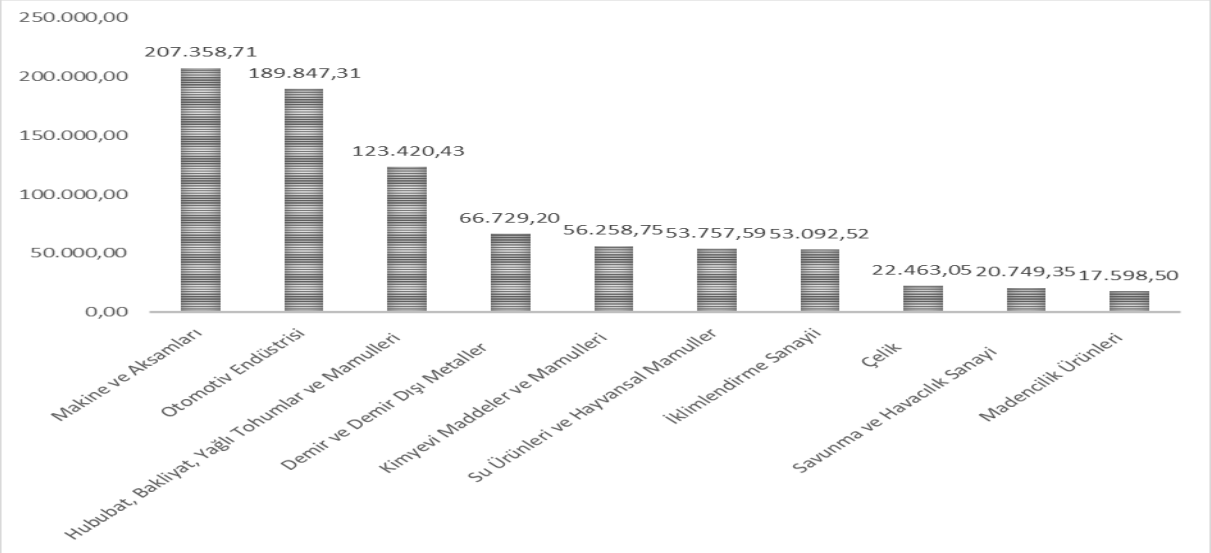
Tablo-1: Konya İhracatının Ana Sektörlere Göre Dağılımı (Bin Dolar)

Yıl	İmalat Sanayi	Tarım ve Ormancılık	Madencilik Tas ocakçılığı	Toptan ve Perakende Ticaret	Diğer	Toplam
2002	124.646.265	47.502.14	450.572	11.0914	1.402	129.959.367
2003	171.131.747	67.691.66	392.177	73.720.8	8.481	179.038.779
2004	267.779.314	46.422.46	496.976	2.636.286	1.535	275.556.357
2005	411.494.792	45.227.22	216.061	3.749.694	2.123	419.985.392

2006	482.634.508	69.276.42	597.218	33.724.05	406	493.532.179
2007	657.002.769	24.539.423	9.170.299	33.982.56	0	694.110.747
2008	827.956.002	33.631.397	7.326.541	23.088.54	0	871.222.794
2009	703.346.843	26.091.276	4.831.972	17.273.58	0	871.222.794
2010	914.746.801	43.962.645	19.456.426	19.168.82	18.168	980.101.143
2011	1.077.200.106	67.735.955	20.134.245	35.276.72	0	1.168.597.978
2012	1.186.609.272	76.287.911	8.959.314	37.691.30	0	1.275.625.627
2013	1.274.849.174	77.308.379	11.494.769	44.141.82	12.168	1.368.079.672
2014	1.392.142.224	79.547.574	14.187.421	46.830.41	38.893	1.490.599.153
2015	1.280.252.332	51.381.138	17.367.350	4.103.429	0	1.353.104.249
2016	1.124.804.699	57.271.531	13.712.303	3.138.394	11.432	1.314.877.279

Kaynak: TÜİK, 2017.

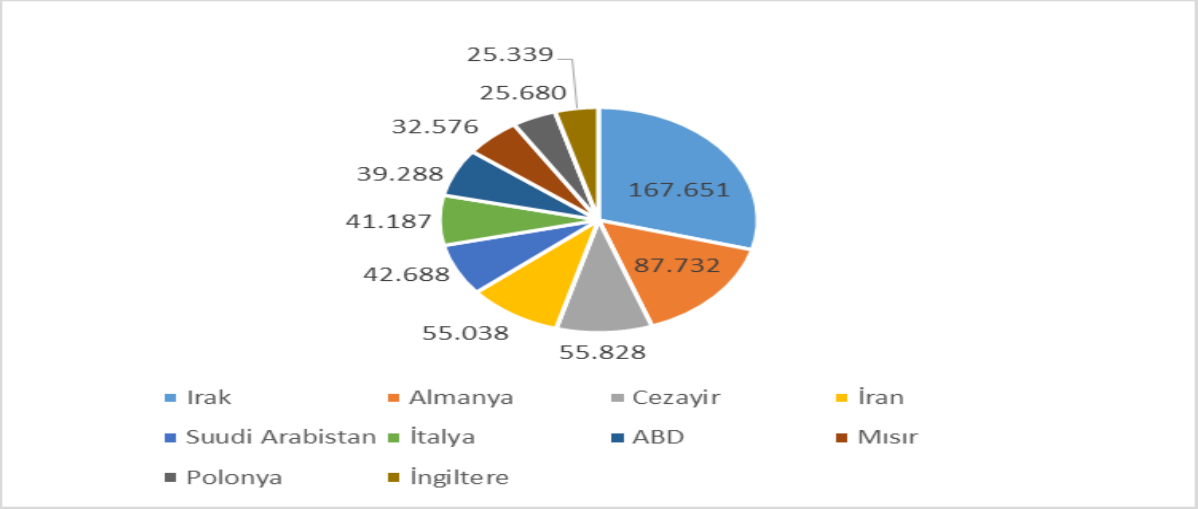
Tablo-1'e göre Konya ihracatında en yüksek paya sahip olan ana sektör grubu imalat sanayidir. 2016 yılında söz konusu sektörün toplam ihracat içerisindeki payı yaklaşık %95'e ulaşmıştır. İmalat sanayinden sonra en fazla ihracatın yapıldığı sektörler ise tarım-ormancılık, madencilik-taş ocakçılığı ve toptan perakendedir. Öte yandan 2009 yılında küresel krizinin etkisiyle neredeyse bütün ana sektörlerin ihracat rakamlarında bir düşüş yaşanmışken; 2010 yılından itibaren ihracat rakamları tekrar yükselişe geçmiştir (KTO, 2016a: 74). 2002 yılında 130 milyon dolar olan ihracat hacmi 2010'da 980 milyon dolara yükselirken; 2016'da ise 1.314 milyar dolara ulaşmıştır. Bu bağlamda 2002'de Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde binde 3,6 paya sahip olan Konya, 2011'de payını binde 8,7'ye yükseltmiştir (Keskin ve Önen, 2012: 157). 2002-2016 yılları arasında Konya ihracatı 10 katına çıkmıştır. 1 Ocak- 31 Temmuz 2017 tarihleri arasında Konya ihracatında en fazla paya sahip olan ilk on sektör Şekil-1 yardımıyla gösterilmektedir.

Şekil-1: Konya İhracatında En Yüksek Paya Sahip İlk On Sektör (bin dolar)

Kaynak: TİM, 2017.

Şekil-1 incelendiğinde Konya'nın ihracatında en yüksek paya sahip olan sektörün makine ve aksamları olduğu görülmektedir. Bu sektörün ele alınan dönem içerisinde Konya ihracatına katkısı 207 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu sektörü sırasıyla otomotiv endüstrisi, hububat-bakliyat-yağlı tohumlar ve demir-demir dışı metaller izlemektedir. 2016 yılında Konya'nın en fazla ihracat yaptığı ilk on ülke ise Şekil-2'de gösterilmektedir.

Şekil-2: En Çok İhracat Yapılan On Ülke (bin dolar)

Kaynak: KTB, 2016: 19.

Şekil-2'den de anlaşılacağı üzere Konya ihracatında en yüksek paya sahip olan ülke Irak'tır. Bu ülkenin toplam ihracat içerisindeki payı %14'tür. Söz konusu ülkeyi sırasıyla Almanya (%7), Cezayir (%5), İran (%5) ve Suudi Arabistan (%4) takip etmektedir.

1.2. İthalat

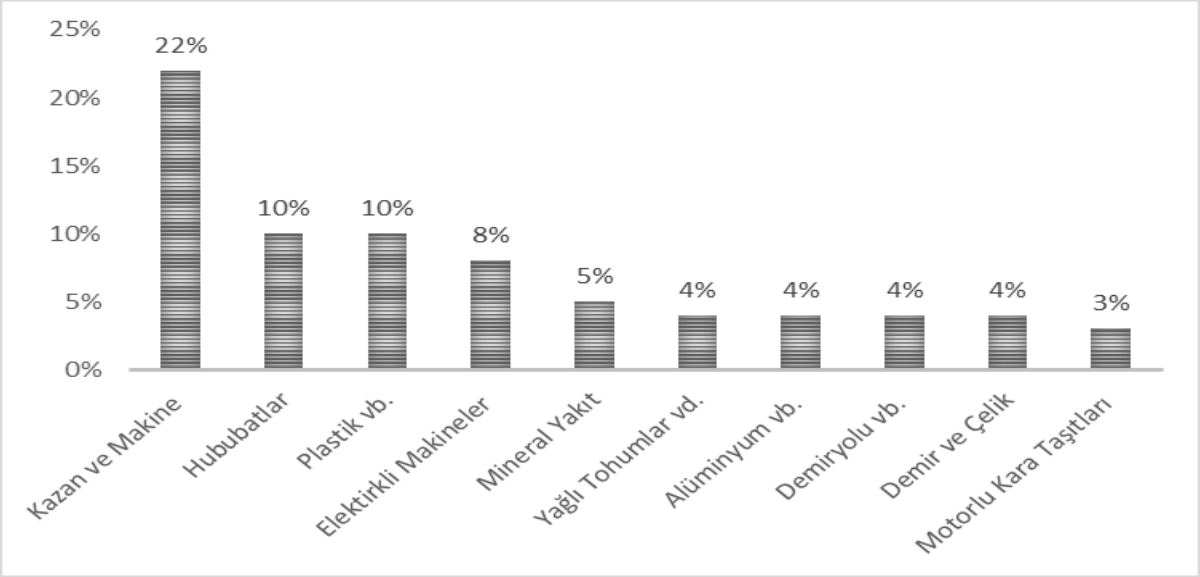
Konya'da ithalatın yıllara göre değişimine baktığımızda; 2002 yılında 162 milyon dolar olan ithalat hacmi, 2010'da 802 milyon dolara yükselmiş ve daha sonra 2015'te 1.16 milyar dolara ulaşmıştır. Fakat 2016'da ise %15 oranında bir düşüş gösteren Konya ithalatı, 983 milyon dolara gerilemiştir. 2009 yılında küresel krizin etkisiyle ihracatta olduğu gibi ithalat rakamlarında da bir gerileme yaşanmıştır (TÜİK, 2017; KTB, 2016: 21). Diğer yandan Konya'da 2002 yılında 431 ithalatçı firma faaliyet gösterirken; bu sayı 2015'te 1.315'e çıkmıştır (KTO, 2014: 99). 2002-2016 döneminde Konya ithalatının ana sektörlere göre dağılımı Tablo-2'de ortaya konmaktadır.

Tablo-2: Konya İthalatının Ana Sektörlerdeki Dağılımı (Bin Dolar)

Yıl	İmalat Sanayi	Tarım ve Ormancılık	Madencilik Taçocakçılığı	Toptan ve Perakende Ticaret	Diğer	Toplam
2002	145.253.292	12.742.912	2.021.923	1.545.979	0	161.564.106
2003	228.376.608	12.870.459	1.889.293	1.781.948	2.736	244.921.044
2004	339.742.242	29.550.339	2.494.222	5.783.024	128.563	377.698.390
2005	408.767.511	8.421.837	2.494.222	7.335.064	26.755	427.021.067
2006	53.513.938	11.212.651	3.312.695	6.159.553	4.043	555.828.780
2007	600.319.465	86.856.371	1.627.080	6.787.052	34.807	695.624.775
2008	578.205.569	173.890.526	14.904.666	8.399.411	18.013	775.418.185
2009	455.279.617	98.624.322	24.889.825	4.670.110	19.195	583.483.069
2010	657.840.398	134.261.603	24.889.825	7.248.433	19.195	802.841.756
2011	949.795.309	206.891.020	4.878.909	4.878.909	303.829	1.170.863.856
2012	924.053.816	214.483.849	4.858.017	9.193.977	1.184.691	1.153.774.350
2013	939.750.366	262.044.596	38.096.583	9.798.134	10.565	1.249.700
2014	1.042.491.318	244.725.773	35.214.576	19.061.689	38.622	1.341.531.978
2015	916.661.256	209.839.268	35.888.968	4.680.510	21.980	1.168.327
2016	848.914.886	169.082.463	32.774.379	10.990.829	-	1.061.762

Kaynak: TÜİK, 2017.

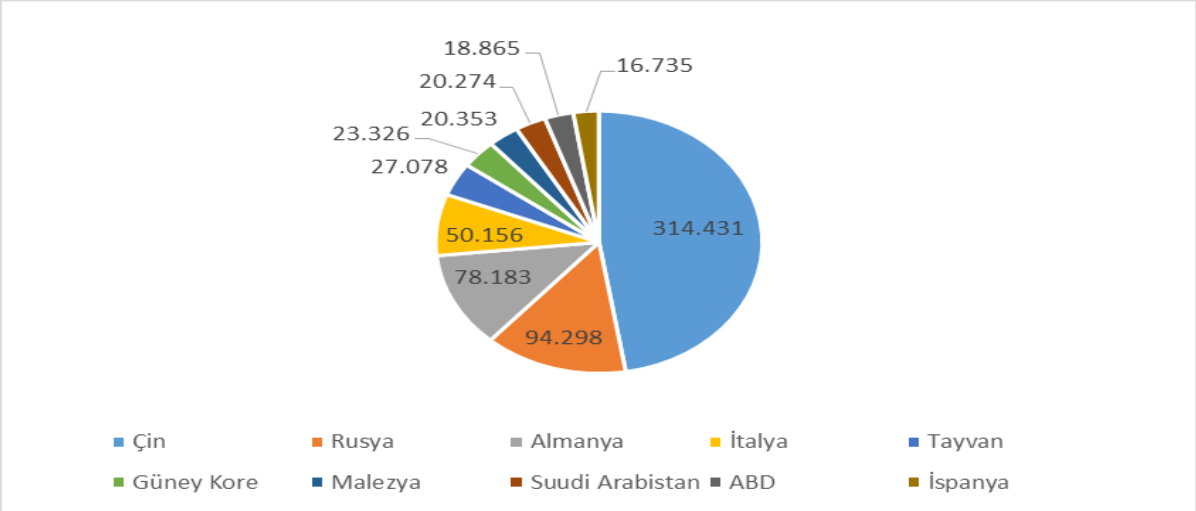
Tablo-2'ye göre; Konya ithalatında imalat sanayinin ön planda yer aldığı görülmektedir. 2015 yılında söz konusu sektörün toplam ithalat içerisindeki payı %70 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl içerisinde tarım ve ormancılığın payı %18 olarak gerçekleşirken; madencilik ve taşocakçılığı ise %3 paya sahiptir. Öte yandan Konya ithalatında en fazla paya sahip olan ilk on sektöre ait oranlar Şekil-3'te ortaya konmaktadır.

Şekil-3: Konya İthalatında En Yüksek Paya Sahip İlk On Sektör (Yüzde)

Kaynak: KTO, 2016a: 76.

Şekil-3'te de görüldüğü üzere Konya'nın toplam ithalatı içerisinde en yüksek pay %22'lik oranla kazan ve makine sektörüne aittir. Bu sektörü sırasıyla hububatlar (%10), plastik (%10) ve elektrikli makineler (%8) sektörleri izlemektedir. Konya, ihracatta yakalamış olduğu pazar çeşitliliğini ithalatta da gerçekleştirmiştir. Konya 2013 yılında 105 farklı ülkeden ithalat yapmaktadır. 2016 yılında Konya'nın en fazla ithalat yaptığı ilk on ülke Şekil-4'te gösterilmektedir.

Şekil-4: En Çok İthalat Yapılan On Ülke (Bin Dolar)

Kaynak: KTB, 2016: 21.

Şekil-4'te de görüldüğü üzere; Konya, 2016 yılında en çok ithalatı Çin'den yapmıştır. Söz konusu ülkenin toplam ithalat içerisindeki payı %32'dir. Konya'nın Çin'den sonra en çok ithalat yaptığı ülkeler ise sırasıyla Rusya (%12), Almanya (%8) ve İtalya (%5) olmuştur.

Kasım 2015'te Konya'nın toplam ihracat ve ithalat içerisindeki aldığı payı sırasıyla %1,01 ve %0,64'e yükselmiştir. Üstelik Konya, Kasım 2015'teki 221 milyon dolarlık dış ticaret hacmi ile

Türkiye'nin toplam dış ticaret hacminin yüzde 0,80'ini oluşturmaktadır. Diğer yandan Türkiye ekonomisi Kasım 2015'te 4,2 milyar dolarlık dış ticaret açığı verirken; aynı dönemde Konya, 17 milyon dolar dış ticaret fazlası vererek kısmen de olsa dış açığın azalmasına katkı sağlamıştır (KTO, 2016b: 2). 2002-2016 döneminde Konya için ihracatın ithalatı karşılama oranı Tablo-3'de ele alınmaktadır.

Tablo 3: Konya'da İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Yıl	İhracat	İthalat	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2002	129.959.367	161.564.106	80
2003	179.038.779	244.921.044	73
2004	275.556.357	377.698.390	73
2005	419.985.392	427.021.067	98
2006	493.532.179	555.828.780	89
2007	694.110.747	695.624.775	99
2008	871.222.794	775.418.185	112
2009	871.222.794	583.483.069	126
2010	980.101.143	802.841.756	122
2011	1.168.597.978	1.170.863.856	99
2012	1.275.625.627	1.153.774.350	111
2013	1.368.079.672	1.249.700	109
2014	1.490.599.153	1.341.531.978	111
2015	1.353.104.249	1.168.327	116
2016	1.314.877.279	1.061.762	124

Kaynak: TÜİK, 2017.

Tablo-3'te yer alan bilgiler doğrultusunda; Konya, 2007 yılından bu yana, 2011 yılı hariç, sürekli dış ticaret fazlası vermektedir. 2002 yılında %80 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 20010'da %122'ye ve 2016'da ise %124'e yükselmiştir. Tabloda ele alınması gereken bir diğer konu 2009 yılında yaşanan gelişmedir. Söz konusu yılda hem ihracat hem de ithalat rakamlarında düşüş yaşanmış olup; fakat ithalattaki düşüşün daha belirgin olmasına dolayı ihracatın ithalatı karşılama oranında bir yükseliş görülmüştür.

1.3. Konya'nın İhracata Yönelik Güçlü ve Zayıf Yönleri

Konya ticaret odası tarafından yapılan bir çalışmada Konya'da faaliyet gösteren toplam 222 işletmeden alınan bilgiler doğrultusunda Konya'ya ihracatta avantaj ve dezavantaj sağlayan faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Ankete katılandan elde edilen cevaplara göre söz konusu güçlü ve zayıf yönlerden bazıları Tablo-4'te özetlenmektedir.

Tablo-4: Konya'nın İhracata Yönelik Güçlü ve Zayıf Yönleri

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
Sanayi Büyüklüğü	Sivil ve Kargo Havaalanının Olmaması
Destekçi Kurum Ve Kuruluşların Varlığı	Limanlara Uzaklığı
Havaalanı	Gümrük Çıkış Kapılarına Uzaklığı
Hammaddeye Kolay Ulaşım	Antrepo Olmaması
Deneyimli İşletmelerinin Fazlalığı	Serbest Bölge Olmaması
Üretimde Sektörel Çeşitlilik	Demir Yolu Ağının Yetersiz Olması

Anket çalışmasına elde edilen sonuçlar doğrultusunda; ankete katılan işletmelerin %51,4'üne göre Konya'nın ihracat konusunda en güçlü yönü sanayisinin büyük olmasıdır. Üstelik %34,7'sine göre ise üretimde sektörel çeşitliliğin sağlanması, Konya'yı güçlü kılan bir diğer konudur. Ayrıca %5,9'una göre hammaddeye kolay ulaşım, %2,7'sine göre ihracatta deneyimli işletmelerin çokluğu,

%1,4'üne göre havaalanı ve %0,9'una göre ise ihracatçılara yardımcı olan kamu kurum ve kuruluşlarının varlığı Konya'yı ihracat konusunda avantajlı konuma getirmektedir. Öte yandan söz işletmelerin %64,2'sine göre; ihracattaki en büyük dezavantaj limanlara uzaklıktır. Bunun yanı sıra %35'ine göre nitelikli eleman yetersizliği, %22'sine göre dış ticaret konusunda eğitim ve bilgilendirme eksikliği, %36,6'sına göre sivil havaalanının olmaması ve %31,3'üne göre ise serbest bölge olmaması Konya'yı ihracat konusunda güçsüz kılmaktadır. Elde edilen bulgular dikkate alındığında aşağıda belirtilen çözüm önerilerinin dikkate alınması, söz konusu zayıf yönlerin ortadan kaldırılmasına katkı sağlayabilecektir (Akın vd., 2013: 57-60):

- Mersin-Taşucu-Konya demiryolu hattının iyileştirilmesi,
- Lojistik Köy Projesinin hayata geçirilmesi,
- Gümrük ve özel antrepo sayısının arttırılması,
- Serbest bölge veya özel ekonomik bölgenin kurulması,
- Sivil havalimanın inşa edilmesi.

2. KONYA DIŞ TİCARETİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

2.1. Literatür Özeti

İktisat literatüründe dış ticaret ve büyüme ilişkisi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Merkantalizm döneminden başlayarak günümüze kadar korumacılık ve serbest ticaret politikaların da değişmeyen ortak kanı dış ticaret büyümenin motoru olarak görülmesidir. XV. yüzyılın başından itibaren merkantilizm, kalkınmayı ve zenginliği dış ticaret fazlası vermekte görmüştür. Daha sonraki dönemlerde klasikler firmaları tam rekabet ve ülkeleri tam istihdam varsayımları altında ticareti modellemiş ve liberalizmin dış ticaret kanalıyla refahı arttıracağı argümanını daha sonraki dönemde Neo-klasikler bir aşama daha ileri götürmüşlerdir. Yeni Dış ticaret Modelleri ise tam rekabet yerine monopolcü rekabet ve eksik rekabet şartları altında endüstriler arası ticaret modelini geliştirmişlerdir. Bu akım içersinde en önemli iktisatçılardan biri olan Krugman yine çekim modeli ile dış ticaretin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Eichengreen ve Irwin (1998) çekim modelini ikili ticaretin yapısını açıklamada kullanılan görev atı (worhorse) modeli olarak tanımlamışlardır.

Çekim modeli ile ilgili ilk çalışmayı J.Tinbergen (1962) yapmıştır. Uyguladığı modelde kullandığı değişkenler ev sahibi ülkenin gayrisafi milli geliri (GSMH), yabancı ülkenin gayrisafi milli geliri ve iki ülke arasındaki ülkeler arası uzaklıktır. Sonuç olarak maliyetlerle ile mesafe arasında negatif ilişki tespit etmiştir.

Helpman ve Krugman (1985) yeni dış ticaret modellerinin ölçeğe göre getiri endüstri içi üretim farklılaştırılmış urun ve monopolcü rekabet gibi varsayımlarını kullanarak dış ticaretin çekim modeli ile açıklanmasına katkıda bulunmuşlardır.

Balassa (1963); Balassa ve Bauwens (1987) yaptıkları çalışmada taşıma maliyetlerinin düşmesi ile ticaret hacmi arasında negatif ilişki bulmuşlardır.

Brülhart ve Kelly (1999), İrlanda'nın Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden 5'iyle potansiyel ticaret belirleyicilerini tahmin ettikleri modelde ihracat, GSMH, kişi başına GSMH'si, mesafe, dil verilerini kullanarak çekim modeline başvurmuşlardır. Amaçları, bu ülkelerin AB'ye olası katılımlarının etkisini belirlemektir. İrlanda hariç diğer bölge ülkelerinin ticaretleri potansiyellerinden uzak çıkmıştır.

Dongwook Han (1999), NAFTA ülkelerinin ticaretini belirlemede GSYİH ve nüfusun pozitif mesafenin negatif etkisi oldukları yönünde sonuçlar bulmuşlardır.

Kalbasi (2001), 76 ülkeden oluşan bir örneklem içinde İran'ın ticaret hacmi ve yönünü araştırmıştır. Sonuçta gelişmekte olan ülkelerde uzaklık ve nüfusun ticaret hacmi üzerinde etkisi negatif olarak çıkmıştır.

Christie (2002), 1996-99 yılları arasında Güney Avrupa ülkeleri ile Avrupa üyesi ülkelerini incelemiş ve üye ülkelerin üye olmayan güney Avrupa ülkelerine göre %122 oranında daha fazla ticaret yaptığı sonucuna ulaşmıştır.

Wilson vd., (2003), APEC ülkelerinin kendi aralarındaki ticaretinin 254 milyar $ dolar gerçekleştirilerek %21 artış gerçekleşmiştir.

Baltagi, Egger ve Pfaffermayr (2003), AB-15, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'nın ticaret hacmini 1986-97 yılları arasında incelemişlerdir. Analiz sonucu Linder'in tercihlerde benzerlik yasasını destekler sonuçlar bulmuşlardır.

Rahman (2003), Bangladeş'in dış ticaretinin ticaret partnerlerinin milli gelirleri ve ticarî açıklıklarıyla pozitif, taşıma maliyetleriyle ise negatif ilişkili olduğunu bulmuşlardır.

Anderson ve Van Wincoop's (2003), iyi kurgulanmış bir çekim modelinde nispi ticaret maliyetlerinin çok önemli olduğunu ve ticarette önemli bir belirleyeceği olduğu yönünde bulgular elde etmişlerdir.

Helmers ve Pasteels (2005), 132 ihracatçı ve 154 ithalatçı ülke üzerinden 19 farklı sektörü kullanarak 2000-2003 yılları arasında yaptığı çalışmada tarifelerin ticareti azaltan en önemli faktör olduğunu daha sonraki belirleyicilerin ise ulaşım, coğrafya ve sınır olduğunu belirtmişlerdir.

Bhattacharyya ve Banerjee (2006) çalışmalarında, Hindistan ticaretinde çekim modelinin ticaretin %43 ünü açıkladığını bulmuşlardır. Üstelik Hindistan ticaretini mesafe gelir büyüklüğünden daha fazla etkilemektedir. Hindistan daha çok gelişmiş ülkelerle ticaret yapmaktadır.

Tamura ve Xu (2007), 1999-2003 yılları arasındaki veriler ile kurduğu çekim modelinde Çin'in rekabet açısından uluslararası piyasalara entegrasyonun başarılı olduğu yönde sonuçlara ulaşmışlardır.

Ram ve Prasad (2007) Fildişi'nin Avusturalya, Yeni Zelanda, Tayland ve ABD gibi ticaret ortaklarıyla toplam ihracatı açısından dış ticaretlerinde potansiyeline ulaşmadığını tespit etmişlerdir.

Eita ve Jordaan (2007), Nabibya ticaretin belirleyicileri olarak ortak dilin iktisadi ve istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir değişken olduğunu bulmuşlardır.

Abdul Samad vd. (2009), orta yoğunlukta lif levha ürünün ihracatının 1965 ve 2005 yılları için 28 ülkede gerçekleşen ihracatını incelemiş ve döviz kurunun ihracat üzerindeki etiksini negatif hesaplamıştır.

Bussière vd. (2005), Çin'in 61 ülke ile yaptığı ve 1980-2003 yıllarını kapsayan analizinde gelir, mesafe, ortak dil ve üye olunan ekonomik birlikleri değişken olarak kullanmış ve aynı ekonomik birliğe üyeliğin mesafenin ticaret üzerindeki etkisini % 70 azalttığını yönünde sonuçlara ulaşmıştır.

2.2. Regresyon Analizi

Son yıllarda çekim modeli çalışmalarında bireysel etki ve temsil yılı secim riskinden dolayı yatay kesit çalışmaları yerine panel veri kullanımın da artış gerçekleşmiştir (Egger, 2000). Panel veri çalışmaları hem zaman serisi hem kesit verisini birlikte kullandığı için daha doğru sonuçlar vermektedir. Yatay kesit ve zaman serisi çalışmalarında gözlenemeyen bireysel etkileri, panel verisi ortaya koymak mümkündür (Gujarati, 2006: 125).

Çekim modelini tahmin etmeden önce serilerin durağanlığı analiz edilmiştir. Verilerin durağanlıkları Maddala and Wu (1999) Panel Unit Root test (MW) ile test edilmiş ve kur serisi hariç tüm değişkenler düzeyde durağan çıkmıştır. Bu yüzden kur serisinin birinci farkı alınarak modele dahil edilmiştir.

Sabit etkiler ve rassal etkiler modeli panel veri modelinde kullanılan ve bireysel etkileri tahmin etmede kullanılan iki yöntemdir. Bu yöntemlerin hangisinin doğru sonuçlar vereceği ise Hausman (1978) tarafından geliştirilen test istatistiği kullanılmaktadır.

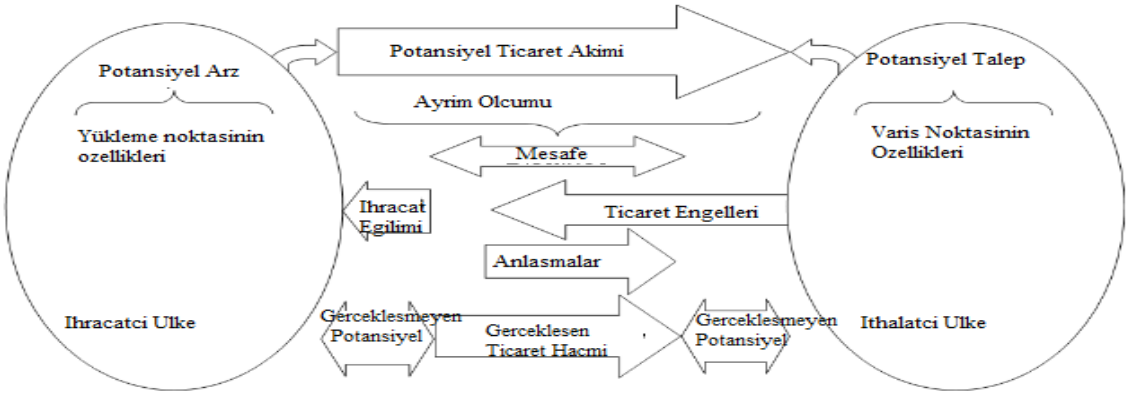
Hausman testinde rassal etkiler modelinin kullanılması gerektiği yönündeki hipotez olup sıfır hipotezi rassal etkiler modelinin doğru olduğu biçiminde kurulmuş olup Ki-kare değerinin %1

den büyük olması durumunda rassal etkiler modelinin doğru olduğu sonucuna varılacaktır (Baltagi, 2005). Bu çalışmada rassal modele ait çekim modelinin tahmin edilmesinde Wallace Hussain (1969)`a ait tahminci kullanılmıştır. Wallece-Hussain tahmincisi zamanla değişmeyen etkileri tahmin etmede başarılıdır (Ozer ve Koksal, 2016:39). Kullanılan temel çekim modelinde de mesafe, gümrük Birliği ve ortak sınır gibi zamanla değişmeyen değişkenler bulunduğundan, modeli tahmin etmede Wallace-Hussain'den alınan tahminciden yararlanılmaktadır.

2.3. Ampirik Model, Veriler ve Ekonometrik Yöntem

2.3.1. Ampirik Model ve Veriler

Bu çalışmada Konya'nın yapmış olduğu dış ticaret hacminin belirleyicilerini gösteren çekim modeli kullanılmıştır. Çekim modeli Newton tarafından ortaya konulan ve iki cismin birbirini çekimi birbirlerinin kütleleri ile doğru orantılı, aralarındaki mesafe ile ise ters orantılıdır şeklinde belirtilen çekim kanuna dayanmaktadır. Bu fizik kanunu ticarete uyarlandığında ülkeler arasındaki ticaretin hacmi, ülkelerin gelirleri ile doğru, uzaklıkları ile ters orantılı olduğu şeklinde ifade edilebilir. İktisat biliminde ve dış ticaret akımların analizinde model ilk kez 1962 yılında Jan Tinbergen ve 1963 yılında P. Pöyhönen tarafından kullanılmıştır (Sandalcılar, 2012: 79).

Sekil-5: Çekim Modeli

Kaynak: the dti, 2017.

Newton modelinin uyumlaştırdığı ticarette Çekim modeli basit şekilde aşağıdaki gibi ifade edilebilir;

$$F_{ij} = K \frac{Y_i^{\alpha} Y_j^{\beta}}{D_{ij}^{\theta}} \quad (1)$$

Y=GSYİH D =Uzaklık olmak üzere, bu fonksiyonda; Fij, iki ülke arasındaki ticaret hacmi; K, orantı sabitini; α, β, $^{\theta}$ modelin parametreleridir. Önsel olarak α ve β pozitif, $^{\theta}$ ise negatiftir.

Bu çalışmada, 2003-2015 dönemi için, Konya'nın 60 ülkeye gerçekleşen dış ticaret değerlerine ilişkin olarak aşağıdaki veriler Dünya Ticaret Bankası ve Konya Ticaret Odası veri tabanı tarafından sunulan yıllık değerleri kullanılmaktadır. Ülkelerin başkentlerinin Konya'ya uzaklıklarını gösteren mesafe verileri "www.indo.com/distance" adresli internet sitesinden elde edilmiştir (Temsili olarak Ankara`ya olan uzaklıklar alınmıştır). Ek-1 'de uygulamaya dahil olan ülkeler listelenmektedir. Ülkelere ait ticaret ve gelir değerleri, Amerikan Doları olarak nominal ifade edilmektedir. Bu çalışmada panel veri analizi çerçevesinde Çekim modeli yaklaşımıyla, Konya'nın ticareti hacminin belirleyicileri incelenmiştir. Çekim modeli denklemi şu şekilde oluşturulmaktadır:

$$\ln(Tradeijt) = C + \lambda ln(GDPit) + bln(Xit) + Cln(Mit) + dln(Uzaklık) + ln(POPij) + fln(exchangeij) + \theta \sum_{i=1}^{4} D + Uij$$

Analizde kullanılan dış ticaret üzerinde belirleyici olduğu düşünülen etkiler ise kukla değişken olarak aşağıda tanımlanmıştır.

- *D1:* Türkiye ile dış ticaret anlaşması yapan ülkelere 1 olmayan ülkelere 0 değeri verilmiştir.
- *D2:* Din gölge değişkeni dini İslam olan ülkelere 1 olmayan ülkelere 0 değeri verilmiştir.
- *D3:* Vize muafiyeti olan ülkelere 1 olmayan ülkelere 0 değeri verilmiştir.
- *D4:* Demokrasi ile yönetilen ülkelere 1 yönetilmeyen ülkelere ise 0 değeri verilmiştir.

Eşitlikte yer alan ln, doğal logaritma, Trade ij, i ve j ülkeleri arasındaki çift taraflı ticaret akışlarını, uit, sıfır anlamlı ve sabit varyanslı, normal dağılan hata terimi için kullanılan kısaltmalardır. GDPit: Ticaret yapan ülkelerin hepsinin ekonomik büyüklüklerini gösterir, katsayısının pozitif olması beklenir. Xit: Konya'nın yaptığı ihracat miktarını belirtmektedir, katsayının pozitif olması beklenir. Mit: Konya'nın yaptığı ithalat miktarını belirtir, katsayının pozitif olması beklenir. Pop: Ülkelerin nüfus sayısını gösterir. Katsayısının pozitif olması beklenir. Türkiye ile ticaret yapan ülkelere ait nominal kurları ifade etmektedir. Avrupa Birliği ülkeleri için Euro, diğer ülkeler için dolar kuru kullanılmıştır. Katsayının pozitif olması beklenmektedir. Uzaklık: Konya'nın ticaret yaptığı ülkelerin Konya'ya olan uzaklıklarını göstermektedir. Katsayının negatif olması beklenmektedir. Model sonuçları Stata12 programı ile hesaplanmıştır.

Tahmin sonuçları, aşağıda bir tablo halinde sunulmaktadır. Bu tabloda, daha önce bahsedilen nedenlerden dolayı, rastsal etkiler modeliyle yapılan tahminin sonuçları yer almaktadır.

Modelde rassal ve sabit etki olup olmadığı Housmann testi ile ele alınmış ve Prob>chi2 = 0.5581 olduğu için ele alınacak modelin rassal olmasına karar verilmiştir.

Tablo-5: Rassal Etki Modeli Sonuçları

Değişken	**Rassal Etkiler Modeli**
C	1.688 (3.65)**
ln (ihrit)	.51 (29.04)**
ln(ith)	.315 (23.97)**
Lngdp	.003 (3,31)**
Lnexc	0.217 (1.05)
ln (uzaklık)	-.011 (0.24)
ln (Pop)	0.41 (1.70)
Din	-.31.4 (-5.15)**
Ekonomik Entegrasyon	.05 (0.87)
Vize	0.053 (0.97)
Demokrasi	0.32 (5.03)**

(*):Katsayılar ya da istatistikler α=0,10 önem düzeyinde anlamlıdır. (**):Katsayılar ya da istatistikler α=0,05 önem düzeyinde anlamlıdır. (***): Katsayılar ya da istatistikler α=0,01 önem düzeyinde anlamlıdır.

Tablo-5 dikkate alındığında, Konya'nın dış ticaret yaptığı ülkelerin milli gelirini temsil eden "lnGDP" değişkeninin katsayısı, anlamlı ve pozitif işarete sahip bulunmuştur. Bu sonuç çekim modelinin öngörüşüyle uyumludur. GDP katsayısında % 1 artış Konya'nın ihracatını % 0.03 arttıracaktır. Çekim modelinin tahmin sonuçlarında partner ülkelerin başkentlerinin Konya'ya olan mesafelerini temsil eden "Uzaklık" değişkeninin katsayısı beklenen negatif işarete sahip ve anlamsız bulunmuştur. Konya'nın diğer ülkelerle olan ticaret hacmi ise dış ticareti üzerinde anlamlı ve pozitif etkide bulunmaktadır. Konya'nın ihracat ve ithalat yaptığı ülkelerin nüfuslarını temsil eden "lnPOP" değişkeninin katsayısı pozitif işarete sahip ve anlamsız bulunmuştur. Çekim modelinde yer alan (Ekonomik Entegrasyon) kukla değişkeninin katsayısı, tahmin sonuçlarında, pozitif işaretli fakat anlamsız bulunmuştur. Çalışmada kullanılan "din değişkeni" ve` demokrasi` göstergesi ise anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Buna göre dış ticaret yapılan ülkelerin farklı dine sahip olması negatif ve demokrasiyle yönetilmesi Konya ticaret hacmini pozitif olarak etkilemektedir. Ancak vize ve kur değişkenleri istatistikî olarak anlamsız çıkmıştır.

SONUÇ

Konya ili 2002- 2015 yılları arasında çoğunluğu gelişmekte ülke olan 168 ülke ile ticaret yapmıştır. 2016 yılında Konya ihracatında en yüksek paya sahip olan ülke Irak'tır. Bu ülkenin toplam ihracat içerisindeki payı %14'tür. Söz konusu ülkeyi sırasıyla Almanya (%7), Cezayir (%5), İran (%5) ve Suudi Arabistan (%4) takip etmektedir. Konya, 2016 yılında en çok ithalatı Çin'den yapmıştır. Söz konusu ülkenin toplam ithalat içerisindeki payı %32'dir. Konya'nın Çin'den sonra en çok ithalat yaptığı ülkeler ise sırasıyla Rusya (%12), Almanya (%8) ve İtalya (%5) olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Konya ilinin dünyadaki ticari ortaklarıyla olan ticaret akışının belirleyici faktörlerini belirleyebilmek ve Konya'nın diğer ülkeler ile olan ticaretinin potansiyelini gözden geçirmektir. Çalışmada 2003-2014 yılları arasında Konya'nın ticaret yaptığı 60 ülke ile olan ticareti çekim yasası ile tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre Konya ve komşu ülkelerle olan ticaretin ekonomik büyüklük, ticaret hacmi, din ve demokrasi göstergelerinden önemli oranda etkilenmektedir. Uzaklık ise iktisadi olarak anlamlı ancak istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Mesafe değişkeninin analize dahil edilen ülkeler için anlamsız olması Konya`nin ticaret ortaklarıyla ticaretinin belirleyicisi olarak uzaklığın ya da işlem ve taşıma maliyetlerinin de ciddi bir etkisinin olmadığı anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

AKIN, Hakan, Nazlı Üstün, Feyzullah Altay ve Hacı Dede Hakan Karagöz (2013). ‘’Konya İli İhracat Analizi’’, http://www.konyadayatirim.gov.tr/images/dosya/Konya%20%C4%B0li%20%C4%B0hracat%20Analizi%20KTO%20DFD.pdf (08.09.2017).

ANDERSON, James E. ve Eric van Wincoop (2003). ‘’Gravity with Gravitas: A Solution to the Border Puzzle”, **The American Economic Review,** Vol: 93, No: 1, pp. 170-192.

BALASSA, Bela (1963). “Europen Integration: Problems And Ussues”, **The American Economic Review,** Vol: 53, No: 2, pp. 175-184.

BALASSA, Bela ve Luc Bauwens (1987). ‘’Intra-industry Specialisation İn A Multicountry And Multi-İndustry Framework’’, **Economic Journal**, Vol: 97, No: 388, pp. 923–939.

BALTAGI, Badi H., Peter Egger ve Michael Pfaffermayr (2003). “A Generalized Design For Bilateral Trade Flow Models”, **Economics Letters,** Vol: 80, No: 3, pp. 391-397.

BALTAGI. B. H. (2005), Econometrics Analysis of Panel Data, 3th Edition, Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.

BHATTACHARYYA, Ranajoy ve Tathagata Banerjee (2006). ”Does the Gravity Model Explain India’s Direction of Trade? A Panel Data Approach”, http://www.iimahd.ernet.in/publications/data/2006-09-01tathagata.pdf (04.08.2017).

BRÜLHART, Marius ve Mary Kelly J. (1999). ‘’Ireland’s Trading Potential with Central and Eastern European Countries: A Gravity Study’’, **Economic and Social Review**, Vol: 30, No: 2, pp. 159–174.

BUSSİERE, Matthieu, Jarko Fidrmuc and Bernd Schnatz (2005). “Trade Integration of Central and Eastern European Countries: Lessons from a Gravity Model”, **ECB Working Paper,** No: 545.

CHRİSTİE, Edward (2002). ‘’Potential Trade in Southeast Europe: A Gravity Model Approach’’, **WIIW Working Paper,** No: 21.

EGGER, P. (2000). `A Note on the Proper Econometric Specification of the Gravity Equation`, **Economics Letters**, 66: 25- 31.

EİCHENGREEN, Barry ve Douglas A. Irwin (1998). **The Role of History in Bilateral Trade Flows,** Editor: **J.A. Frankel,** Chicago and London: The University of Chicago Press.

EİTA, Joel Hinaunye ve Andre Cillie Jordaan (2007). ‘’South Africa Exports of Metals and Articles of Base Metal: A Gravity Model Approach, **Journal for Studies in Economics and Econometrics,** Vol: 31, No: 3, pp. 81-95.

GUJARATİ, D. (2006). **Econometria Básica (4 Ed.)**. Rio De Janeiro: Elsevier

HAN, Dongwook (1999). **Gravity Model and Economic Integration,** Michigan State University Department of Economics, Doctor of Philosophy Dissertation.

HAUSMAN, J.A. (1978), Specification tests in econometrics, Econometrica, 46, 1251-71

HELMERS, Christian ve Jean-Mİchel Pasteels (2005). ‘’TradeSim (third version), a Gravity Model for the Calculation of Trade Potentials for Developing Countries and Economies in Transition’’, International Trade Center Working Paper, http://www.intracen.org/countries/tsim3/tsim3_paper_v6.pdf (01.08.2017).

HELPMAN, Elhanan ve Paul Krugman (1985). **Market Structure and Foreign Trade**, MIT Press, Cambridge, MA.

KALBASİ, H (2001). ‘’The Gravity Model and Global Trade Flows’’, **Paper in the Conference of EcoMod**, Washington DC.

KESKİN, Filiz ve M. Oğuzhan Önen (2012). ‘’Konya İli Uygun Yatırım Alanları’’, http://www.kto.org.tr/d/file/konya-ili-uygun-yatirim-alanlari.pdf (08.09.2017).

KTB (Konya Ticaret Borsası) (2016). ‘’Faaliyet Raporu’’, https://www.ktb.org.tr/dosyalar/ktb2016faaliyetraporu.pdf (08.09.2017).

KTO (Konya Ticaret Odası) (2016a). ‘’Konya Ekonomi Raporu 2015’’, http://www.kto.org.tr/d/file/konya-ekonomi-raporu-2015.pdf (08.09.2017).

KTO (2016b). ‘’Konya Dış Ticaret Bülteni’’, Sayı 46, http://www.kto.org.tr/d/file/5---konya-dis-ticaret-bulteni_kasim.pdf (05.09.2017).

KTO (2014). ‘’Konya Ekonomi Raporu 2014’’, http://www.kto.org.tr/d/file/konya-ekonomi-raporu-2014.pdf (03.08.2017).

KTO (2011). ‘’Konya Ekonomi Raporu 2011’’, http://www.kto.org.tr/d/file/konya-ekonomi-raporu-2011.pdf (08.07.2017).

KTO (2009). ‘’Konya Ekonomi Raporu 2009’’, http://www.kto.org.tr/d/file/konya-ekonomi-raporu-2009.pdf (05.07.2017).

MADDALA, Gangadharrao Soundalyarao ve Shaowen Wu (1999). “A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and a New Simple Test”, **Oxford Bulletin of Economics and Statistics,** Vol: 61, No: 51, pp. 631–652.

MEVKA (Mevlana Kalkınma Ajansı) (2017). ‘’Konya’da Yatırım-Yatırım Ortamı’’, http://www.konyadayatirim.gov.tr/yatirim.asp?SayfaID=7 (09.09.2017).

ÖZER, Osman Orkan ve Ozdal Koksal (2016). ‘’Determinants Of Turkey’s Citrus Exports: A Gravity Model Approach’’, **New Medit,** Vol: 15, No: 3, pp. 37-42.

RAHMAN, Mohammad Mafizur (2003). ‘’A Panel Data Analysis of Bangladesh’s Trade: The Gravity Model Approach’’, http://www.etsg.org/ETSG2003/papers/rahman.pdf (23.01.2015)

RAM, Yenteshwar ve Biman Prasad (2007). ‘’Assessing Fiji’s Global Trade Potential Using the Gravity Model Approach’’, **USPSE Working Paper,** No: 2007-05.

SAMAD, Abdul Rahim Abdul, Zariyawati Mohd Ashhari ve Mohd Shahwahid Othman (2009). ‘’Determinants of MDF Exports: A Panel Data Analysis’’, **International Business Research,** Vol: 2, No: 3, pp. 58-63.

SANDALCILAR, Ali Rıza (2012). ‘’Karadeniz Havzası Tarım Ürünü Ticareti Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı’’, **Avrasya Etüdler**, No: 41, Sayı: 1, ss. 71-94.

TAMURA, Akiko ve Peng Xu (2007). “China’s International Competitiveness: Evidence from Bilateral Trade Patterns”, **APEA 2007,** Hong Kong University of Science and Technology, Hong Kong, China.

THE dti (The Deparment of Trade and Industry South Africa) (2017). ‘’A Gravity Model for the Determination and Analysis of Trade Potential for South Africa’’, http://www.thedti.gov.za/stats/Gravity.pdf (08.09.2017).

TİM (Türkiye İhracatçılar Meclisi) (2017). ‘İhracat Rakamalrı’’ http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari.html (18.08.2017).

TİNBERGEN, Jan (1962). **Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy,** Twentieth Century Fund, New York.

TÜİK (2017). ‘’Dış Ticaret İstatistikleri’’, https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul (10.08.2017).

WALLACE, T. D. ve Ashiq Hussain (1969). ‘’The Use of Error Components Models in Combining Cross-Section with Time Series Data’’, **Econometrica,** Vol: 37, No: 1, pp. 55-72.

WİLSON, John, Mann Catherine ve Otsuki Tsunehire (2003). ‘’Trade Facilitation and Economic Development’’, **World Bank Policy Research Working Paper**, No: 2988.

Ek-1: Seçilmiş Ülkeler

Vietnam	Fransa	Özbekistan	Sudan	İspanya
Malezya	Hollanda	Endonezya	Fildişi Kıyısı	Belçika
Güney Kore	Almanya	Çin	Gana	İsveç
Tayvan	İtalya	Japonya	Nijerya	Finlandiya
Hong-Kong	İngiltere	Irak	Kamerun	Avusturya
Fas	Danimarka	İran	Etiyopya	İsviçre
Cezayir	Yunanistan	İsrail	Kenya	Polonya
Tunus	Portekiz	Pakistan	Uganda	Çek Cumhuriyeti
Libya	Macaristan	Hindistan	Tanzanya	Romanya
Mısır	Bulgaristan	Tayland	Mozambik	Ukrayna
Suudi Arabistan	Azerbaycan	BAE	Güney Afrika	Rusya
Katar	Kazakistan	Umman	Kırgızistan	Tacikistan

ÜRETİMDE YENİ DÖNÜŞÜM: ENDÜSTRİ 4.0'IN EŞİĞİNDE TÜRKİYE

Burcu Nazlıcan DOĞRU[1]
Şeyma AÇIKSÖZLÜ[2]

Öz

Buhar gücü ile mekanik sistemlerin kullanılmasıyla birlikte başlayan endüstrideki devrim süreci, bugün dördüncü dalgası olan Endüstri 4.0 ile karşımıza çıkmaktadır. Teknolojik alt yapı ile birlikte dijitalizasyonu temel alan bu süreç, uluslararası piyasalarda rekabet edebilmenin şartı olmuştur. Genel hatlarıyla üretimde robotlaşmaya geçiş olarak ifade edilebilecek olan süreçte sadece montaj sanayisindeki yenilikleri değil, eğitimde uygulanması gereken reformları da göz ardı etmemek gerekmektedir. Eğitimde gerekli mühendislik alanlarının desteklenmesi ve bunun bilimsel çerçevede gerçekleştirilmesi, yeni iş modellerinde faaliyet gösterecek uzmanların yetiştirilmesi, gerekli üretim araçlarının sağlanması Türkiye için rekabet gücünün korunmasında bir zorunluluk halini almıştır. Sanayi alanında devrimleri geriden takip eden Türkiye, bu dördüncü dalganın uzağındadır, fakat bu sürecin yakalanması kaçınılmaz bir hedef olma özelliği göstermektedir. Bu çalışmada, 4. sanayi devriminin gelişimi ve özellikleri üzerinde durulmuş, bu devrimi yakalamış olan ülkeler ile Türkiye üretim araçlarının sağlanması açısından karşılaştırılmıştır ve Endüstri 4.0'ın Türkiye'deki muhtemel etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Teknoloji, Dijitalleşme, Üretim, Türkiye.

[1] Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü nazlicandogru441@gmail.com
[2] Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü seymaaciksozlu35@gmail.com

NEW TRANSFORMATION IN PRODUCTION: TURKEY ON THE VERGE OF INDUSTRY 4.0

Abstract

The revolution period in the industry, which started with the use of mechanical systems with steam power, appears with the fourth wave of Industry 4.0 today. This process, which is based on digitalization combined with technological infrastructure, is a condition for competing in international markets. In the process which can be expressed as the transition to the robotization in production in general, not only the innovations in the assembly industry but also the reforms to be applied in education shouldn't be ignored. Supporting the necessary engineering fields in education and carrying them out in the scientific environment, raising the experts who will work in new business models and providing the necessary production tools have become a necessity for protecting the competitive power for Turkey. Turkey, which has fallen behind the revolutions in the industrial field, is far from this fourth wave, but keeping up with this process is an inevitable target. In this study, the development and characteristics of the 4th Industrial Revolution were emphasized, the countries that had caught up to this revolution were compared with Turkey in terms of providing the means of production, and the probable effects of Industry 4.0 in Turkey were examined.

Key words: Industry 4.0, Technology, Digitalization, Production, Turkey.

GİRİŞ

İnsan var olduğu andan itibaren tüketen bir canlı olmuştur. Yerleşik hayata geçiş ile birlikte tarımla tanışan toplumlar, tüketenden üretene tarım devrimi ile geçmiştir. Yerleşik toplumsal düzeni değiştirme ve yeniden biçimlendirme; toplumsal yaşayışta birdenbire gerçekleştirilen, köklü ve temel bir değişme olarak açıklanan devrim, kendisini tarımda göstermiştir. Avcılık-toplayıcılıkla ve göçebe bir şekilde hayatını devam ettiren toplumlar, belki de tarihin en büyük dönüm noktalarından biri olan tarım devrimi ile birlikte yerleşik düzene geçmiş, toprakla ilgilenmeye başlamış, köklü bir değişiklik içine girmiştir. Gerek ekonomik gerekse sosyo-kültürel anlamda bu devrim, insanoğlunun en tabii davranışı olan tüketimden üretime geçerek var olan düzeni biçimlendirmekte değil yeni bir düzen yaratmaktadır. Tarımsal üretim, artı ürün, artı değer gibi kavramların ortaya çıktığı bu sürecin diğer devrimlerden farkı, var olan düzeni değiştirme ve yeniden inşa etme özelliği değil de diğer devrimlere bir temel oluşturması ve üretim kavramını ortaya çıkartmasıdır (Eğilmez, 2017).

18. yy. başlarından 19. yy. sonlarına kadar devam eden süreçte el ile üretimden makineleşmeye geçilmiştir. Bu dönem, birinci sanayi devrimi olarak adlandırılmakla birlikte makineleşme çağı da denilebilmektedir. Buhar makinesinin önce tekstilde kullanılması, daha sonra kömür ocaklarında ve gemide kullanılması ekonomiye birçok yönden olumlu etkide bulunmuştur. Birinci sanayi devrimi öncesi üretim daha ilkel aletlerle evlerde veya atölyelerde gerçekleşirken bu dönemde buhar makinesinin sanayi alanında kullanılması, fabrikaların rekabet gücünü arttırmış ve küçük çaplı işletmelerin, atölyelerin bu rekabette boy ölçüşememesine sebep olmuştur. İnsan gücüne olan gereksinim düşürülerek üretimde hızlı bir artış sağlanmıştır. Bu gelişmeler, seri üretime geçilmesine olanak sağlamıştır.

Teknoloji devrimi olarak adlandırdığımız ikinci sanayi devriminde ise teknolojinin gelişmesi, elektriğin icadı ve iş bölümü ile birlikte seri üretime geçilmiştir. Bu dönemde, kömürün yanında çelik ve petrolün kullanımına geçilmiş ve elektriğin katkısıyla içten yanmalı motorlar icat edilmiştir. Fordist sistem ile kar çoklulaştırması sayesinde geniş bir üretim hacmine ulaşmak ve maliyetleri minimize ederek ölçek ekonomileri sağlamak amaçlanmıştır (Eğilmez, 2017). Aynı dönemdeki hızlı nüfus artışları, maliyet tasarrufu için ihtiyaç duyulan ucuz emek gücüne hazır bir işgücü oluşturmuştur.

İleri teknolojik gelişmeler, bilgisayarlar ve akıllı telefonlar gibi iletişimi hızlandıran icatlarla birlikte Endüstri 3.0 süreci başlamıştır. Temeli bilgi ve finans ekonomisine dayanan süreçte üretimde insan emeğine olan ihtiyaç en aza indirilmiş, üretimde otomasyon, katkısal üretim gibi kavramları ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte 3D yazdırma, katkısal üretim ve yeni nesil robotlar sisteme girmiştir. Bununla birlikte, mavi yakalı çalışan sayısı azaltılmış üretime dair birçok şeyin bilgisayar üzerinden halledilmesi sonucunda verimlilik giderek artmıştır. Verimliliğin artışı, üretim imkânlarının gelişimi, teknolojideki bu denli ilerlemeler karşımıza küresel bir endüstriyi çıkarmıştır.

Şimdiye kadarki devrimlerin tamamı, insanda daha fazla şey yaratabilme inancını körüklemiştir. Üretime geçiş basamağı ile başlayan bu süreç, gelişmiş ekonomileri ortaya çıkarmış ve sonucunda küresel ekonomiyi yaratmıştır. Bugün içinde bulunduğumuz yeni dönüşüm, Endüstri 4.0, bilişim teknolojileri ile endüstriyi bir araya getirmeyi amaçlamaktadır ve eğer başarılı olursa üretimden insan elini tamamen çekmekle birlikte, üretim süresini azaltacak, maliyetleri minimize edecek, üretimi ve ürün kalitesini arttıracaktır.

Bu bildiride amaç, dördüncü sanayi devrimi koşullarını tanımlamak ve bu süreci oldukça yakından takip eden ülkelerin yol haritalarını incelemek, Türkiye'nin Endüstri 4.0'a giden yolda ne kadar mesafe kat ettiğini saptamak, üretim faktörleri gözetilerek Türkiye ve süreci takip eden ülkeler arasında bir karşılaştırılma yapmak ve üretimdeki dönüşümün Türkiye üzerindeki muhtemel etkilerini belirlemek üzerine bir literatür taraması yapmaktır.

1. Yeni Dönüşüm: Endüstri 4.0

1.1. Tarihsel Gelişim

İlk kez 2011 yılında Almanya'daki Hannover fuarında sunulan raporda karşımıza çıkan Endüstri 4.0 kavramı, ürünlerin ve üretim sistemlerinin yaşam döngüsündeki bütün değer zincirinin organizasyon ve yönetiminde yeni bir seviye olarak tanımlanmıştır. Akıllı fabrikaları, üretim araçlarını internet ağları ile entegre etmeyi, ihtiyaca yönelik robotların yapımını, akıllı çapraz bağlantıyı, imalat sanayisinde bilgisayarlaşmayı ve dijitalizasyonu hedeflemektedir. Alçın (2016: 20) bu süreci şu şekilde değerlendirmektedir: "Sanayi 4.0 olarak adlandırılan yeni süreç, üretim ve tüketim ilişkilerini bütünüyle değiştirecek bir yapı içermektedir. Bir yanda tüketicinin değişen ihtiyacına anlık olarak uyum sağlayan üretim sistemleri, diğer yanda ise birbirleriyle sürekli iletişim ve koordinasyon halinde olan otomasyon sistemleri içine girilmekte olan yeni dönemin karakteristik yapısını betimlemektedir".

Her bir devrim ile dengeler biraz daha değişmiştir. Yasal düzenlemeler, kaynakların sınırlı olması, hammadde fiyatlarındaki artış gibi nedenlerle üretim maliyetleri artmıştır. Tüketim açısından da Batı Avrupa ve ABD doygunluk noktasına yaklaşmıştır. Üretim fazlasının ortaya çıkmasıyla stoklar giderek büyümüş ve farklı üretim ve tüketim modelleri üzerinde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Aynı dönemde, az gelişmiş ülkeler de içinde bulundukları durumdan kurtulmanın, hammadde temin etmenin ötesinde üretime de geçmenin yollarını aramaktaydı. Böylece gelişmiş ve gelişmekte olan ya da az gelişmiş bölgeler bir işbirliği sürecine girmişlerdir. Gelişmiş ülkeler ellerindeki finansal kaynakları ve bilgi birikimini az gelişmiş ülkelere aktarıyorken, az gelişmiş bölgeler de üretim alanlarını gelişmiş ülkelere açıyordu (Siemens, 2017). Ucuz emek gücü, maliyetlerin azaltılabilirliği ve vergi kolaylıkları sebebiyle Çin bu dönemde en çok yabancı yatırımı çeken ülke konumuna gelmişti. 1978 sonrası dönemde serbest piyasa ekonomisini benimseyen Çin, sağladığı bu kolaylıklar neticesinde 2015 yılında 19.4 trilyon dolarlık ekonomisi ile dünyanın en büyük ikinci ekonomisi halini almıştı. Çin'in kat ettiği bu ilerleme akıllara Doğu-Batı sentezini getirdi ve Çin'in ABD ve Batı Avrupa için ciddi bir tehlike olduğu inancı oluştu. Sonuçta, 2011 yılında Alman Federal Hükümeti'nin de desteğiyle Çin'in en büyük ekonomiye sahip ülke olma yolunda ilerlemesine dur demek amacıyla Hannover Fuarı'nda ilk öneri raporu hazırlandı ve 2013'de yine Hannover Fuarı'nda Endüstri 4.0 raporu sunuldu.

1.2. Endüstri 4.0'ın Özellikleri

Yeni endüstri dönemi, ortaya çıkmasıyla birlikte giderek küreselleşmekte ve herkes tarafından tanınmaktadır. Bu dönemin yeni ve devam eden bir süreç içinde olması muhtemel olan etkilerinin yanı sıra öncelikle barındırdığı özellikler sebebiyle en küçük birimlerden en büyük firmalara kadar yoğun bir ilgi ve beklentiyi oluşturmuştur. Endüstri 4.0'ın özellikleri:

- Depolama sistemleri ve kaynakları ile makinelerin küresel etkileşimi,
- Konum bilgisine sahip benzersiz akıllı ürünlerin gelişimi,
- Ürün özelliklerine adapte olan, kaynak optimizasyonunu sağlayan akıllı fabrikaların hayata geçmesi,
- Yeni iş modellerinin gerçekleşmesi (Büyük Veri [Big Data] kullanımı ile ortaya çıkan yeni hizmetler gibi),
- Çalışanlar için işyerinde yeni sosyal altyapı, bireysel farklılıklara duyarlı iş yapısı,
- Daha iyi iş/yaşam dengesi,
- Bireysel tüketici isteklerine yanıt verme,
- Anında mühendislik ve problemlere anlık cevap için geliştirilmiş akıllı yazılımlar (Alçın, 2016).

2. Türkiye Ve Endüstri 4.0 Sürecini Yakından Takip Eden Ülkeler İçin Bir Kıyaslama

2.1. Endüstri 4.0'ı Yakından Takip Eden Ülkelerin Yol Haritası

Gelişmiş ülkeler tarihleri boyunca tüm endüstri devrimlerini yakından takip edememiştir. Bu konuda en göze çarpan ülke Almanya'dır. Gelişmeleri çokta yakından takip edemeyen Almanya, öncelikle geliştirdiği stratejiler ve sanayi misyonu ile önce dünyanın endüstri devlerinden birisi konumuna gelmiş ve ciddi bir atılım göstererek Endüstri 4.0'ın doğuş yeri olarak kabul edilmiştir. Bugün Almanya'nın temel hedefi Endüstri 4.0 olarak kabul edilmiştir. Almanya'nın milli gelirinin ve sağladığı istihdamın büyük kısmını oluşturan BMW, Bosch, Siemens gibi sektörün devleri, üretim akışlarında uyguladığı değişiklikler ve stratejileriyle Endüstri 4.0 devrimine öncülük etmektedir. Bu şirketlerin küresel düzeyde ön plana çıkmasına sebep olarak başta ülke vizyonu ve mühendislik kültürü gelmektedir. Endüstri dünyasında gücü elinde bulunduran ülkeler arasında olan Almanya, seri üretimdeki hız, kalite ve tecrübe parametreleriyle birlikte yüksek teknoloji gücüne sahip olmasıyla fark edilmektedir (Aydın, 2017).

Almanya'yı temel alan bu süreç etkisini şuan tüm hızıyla Avrupa'da göstermektedir. Ekonomisinin birçok boyutunu bu sürece adapte eden ve gerek bir sektörün tamamında gerek ise sektörler arası bu sürecin fırsatlarını en iyi şekilde değerlendiren Avrupa, küresel rekabet gücünü elde edebilmek için dördüncü sanayi devrimini hızla takip etmektedir. Avrupa Komisyonu raporlarına göre dijital ekonomi ile birlikte gelecek beş yılda Avrupa sanayisinin 110 milyar avrodan fazla gelir sağlayacağı tahmin edilmektedir.

Avrupa Birliği 2020 yılında sanayinin gayri safi yurt içi hâsıladaki payının mevcut durumdaki yüzde 15 seviyesinden yüzde 20'ye taşıma hedefini benimsemiş durumdadır. Avrupa Komisyonunun 2016 yılında yayınladığı raporu Şaman (2017) şu şekilde özetlemektedir: "Avrupa Komisyonu, Dördüncü Sanayi Devriminin endüstride üretim, lojistik ve tüketim modellerini nasıl dönüştürdüğünü araştırmaktadır. Sanayinin dijital dönüşümünü destekleyen Avrupa Birliği'nde bölgesel ve ulusal çapta yarışacak pek çok girişim bulunmaktadır. Avrupa Komisyonu bu girişimleri üst düzeye taşıyacak en uygun stratejiyi geliştirmektedir".

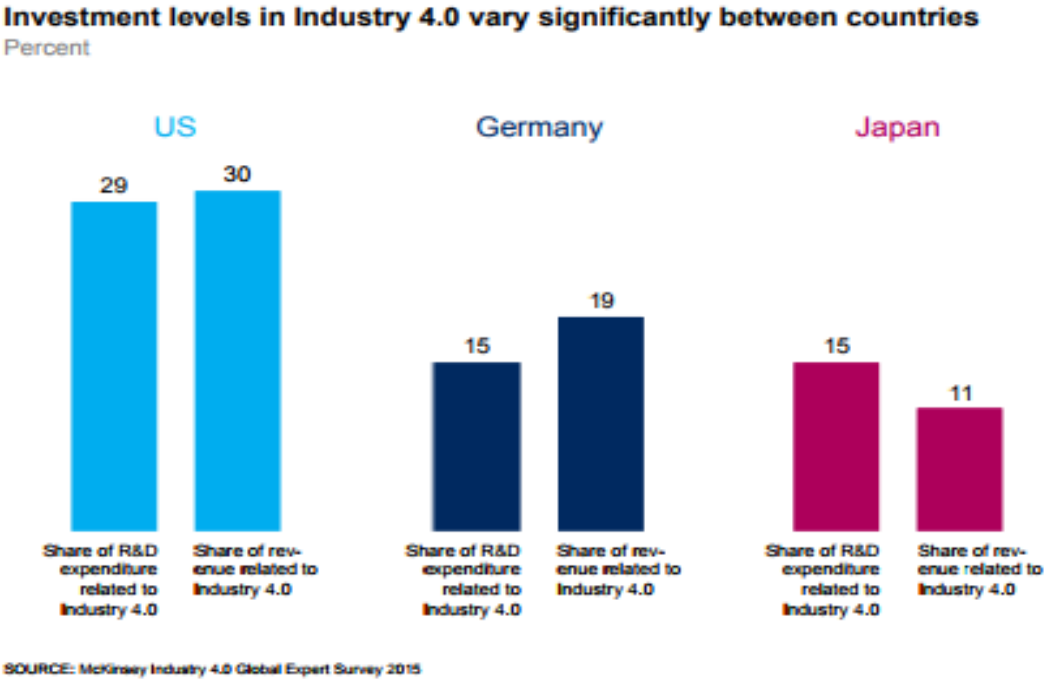
Dördüncü sanayi devrimi, Avrupa'da Almanya'nın Endüstri 4.0 ve diğer yanda ABD'nin Endüstriyel İnternet vizyonları çerçevesinde şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Hollanda da "Akıllı Fabrika", Fransa'da "Geleceğin Fabrikası", İngiltere'de "Yüksek Değerli Üretim Atılımı" ve İtalya'da "Geleceğin Fabrikası" gibi başka benzer projeler de vardır (Banger, 2017).

ABD'nin Endüstri 4.0 vizyonu varsayılan Endüstriyel İnternet, tüketici internetinden ayrılıp, küresel olarak üretim için kullanılan bütün ekipmanların daha verimli çalışmak, veri üretmek, optimize olmak ve olası sorunları yaşanmadan öngörebilmek için kullandığı internet olarak tanımlanmaktadır. Endüstriyel İnternet kavramı akıllı makineler, gelişmiş analitik ve çalışan insanlardan oluşmakta ve üretimde verimlilik artışını temel almaktadır.

Almanya kökenli Endüstri 4.0 ve ABD kökenli Endüstriyel İnternet yaklaşımlarının ortak noktası yapay zekâlı ve iletişebilir makinelerin analitikler (veri toplama ve analiz yazılımları) ve çalışanlarla ağ ortamında buluşmasıdır. Her iki yaklaşım da daha iyi kaynak kullanımı (etkinlik) ve daha yüksek verimlilik, makineleri insanlarla bütünleştirme, veri toplayarak analiz etme kavramlarına odaklanır. Bu ortak yanlara rağmen iki ayrı kıtadan bu iki yaklaşımın farklılaşan özellikleri de var. Almanya'da Endüstri 4.0 bir kamu stratejisi olarak ortaya çıkarken ABD'de Endüstriyel İnternet yaklaşımı büyük sanayi şirketleri ve onların kurdukları sivil kuruluşlar tarafından geliştiriliyor. Bu durum, Almanya'nın teknolojik dönüşüme normatif ekonomi bakış açısı ile ABD'nin pozitif ekonomi odaklı bakışını ayırt eder. Endüstri 4.0 büyük oranda sanayiye odaklanırken Endüstriyel İnternet'in gündemini üretim, enerji, lojistik, sağlık, kamu hizmetleri, kentler ve otomasyon oluşturuyor (Banger, 2017).

Endüstri 4.0 ucuz işgücü sebebiyle Uzakdoğu'ya kayan üretim tesislerini tekrar batıya kaydırmayı amaçlamaktadır. Öte yandan bir üretim tesisi haline dönmek istemeyen Uzakdoğu ülkeleri, Çin'in "Made in China 2025" vizyonu gibi vizyonlar geliştirerek teknoloji devi statüsünü korumaya çalışmaktadır.

Tablo 1: ABD, Almanya ve Japonya'nın Endüstri 4.0 Oransal Harcamaları ve Elde Ettikleri Gelir

Kaynak: (McKinsey & Company, 2015).

Almanya, Endüstri 4.0'ın öncüsü konumunda bulunsa da McKinsey'nin 2015 yılında ABD, Almanya ve Japonya'da gerçekleştirmiş olduğu çalışmada, Almanya Ar-Ge harcamalarının %15'i kadar bir bölümünü Endüstri 4.0 için ayırırken, Amerika'da bu oran %29'dur. Amerika'nın Endüstri 4.0 ile ilişkili gelirlerinin toplama olan oranı %30, Almanya'nın %19, Japonya'nın ise %11 olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan şirketlerin beklentileri ve tutumları şu şekildedir:

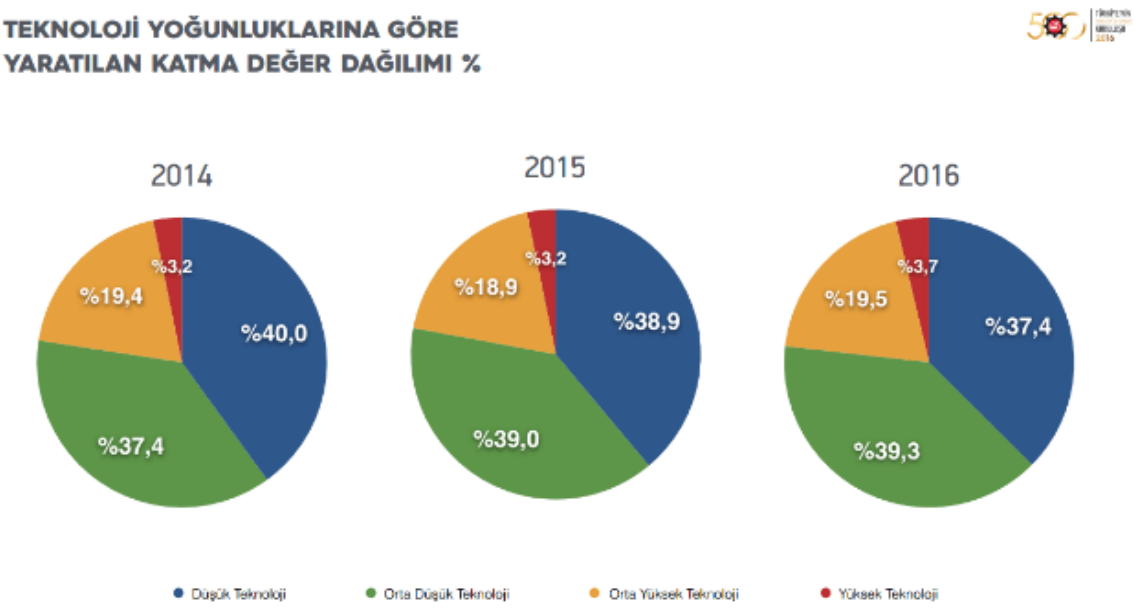
- Şirketlerin %90'ı Endüstri 4.0 ile birlikte rekabet edebilirliklerinin artacağını düşünmektedir.
- Araştırmaya katılan şirketlerin %80'i iş modellerinin değişeceğini düşünmektedir.
- Alman şirketlerden %68'i ve Amerikalı şirketlerden %71'i Endüstri 4.0 için kendilerini daha hazır hissederken, Japon şirketlerde bu oran %36'da kalmaktadır.
- Ankete katılan Alman şirketlerin %92'si, Amerikalı şirketlerin %90'ı ve Japon şirketlerin %78'ı Endüstri 4.0'ı bir tehdit olarak değil bir fırsat olarak görmektedir.
- Geçen yıla oranla Alman şirketler %56, Amerikalı şirketler %50 oranlarında ilerleme kaydederken Japon şirketler %16 oranında kalmıştır (McKinsey & Company, 2015).
-

2.2. Türkiye Endüstri 4.0'ın Neresinde?

Türkiye, lojistik avantajı sağlayan coğrafi konumu sayesinde ve esnek, düşük maliyetli üretim yapabilmesini sağlayan görece düşük maliyetli işgücünü kullanarak, küresel değer zincirinde oldukça rekabetçi şekilde konumlanmıştır (TÜSİAD, 2016). Bu bağlamda, The Boston Consulting Group (BCG) tarafından hazırlanan raporda: "…Üretim üssü olma konusunda yarışan Türkiye için bu devrimin öncülerinden olmak bir tercih değil zorunluluk olmalı ve bu yolda adımlar hızlı atılmalıdır" şeklinde bir yol gösterilmektedir.

Sürdürülebilir rekabet gücüne sahip olabilmek için teknolojiye yatırım yapılmalıdır. Her yıl Türkiye'nin en büyük 500 şirketini belirleyen İstanbul Sanayi Odası (İSO) raporuna göre:

Tablo 2: Teknoloji Yoğunluklarına Göre Yaratılan Katma Değer Dağılımı %

Kaynak: (İstanbul Sanayi Odası, 2017).

2016 yılında teknoloji yoğunluklarına göre yaratılan katma değer itibarıyla en yüksek payı yüzde 39,3 ile hala orta-düşük teknoloji yoğunluklu sanayilerin aldığı görülmektedir. Düşük teknoloji yoğunluklu sanayilerin payı ise 2016 yılında 1,5 puan azalarak yüzde 37,4 olmuştur. Orta-yüksek teknoloji yoğunluklu sanayiler grubunun payı ise 2015 yılında yüzde 18,9 iken 2016 yılında yüzde 19,5'e yükselmiştir. Yüksek teknoloji yoğunluklu sanayiler grubunun payı da 2015 yılında yüzde 3,2 iken çok küçük bir artışla 2016 yılında yüzde 3,7 olmuş. 2016 yılında orta-yüksek ve yüksek teknoloji yoğunluklu sanayilerin toplam payı son yılların ortalaması olan yüzde 21,7'nin üzerinde yüzde 23,2'ye çıkmıştır.

İSO 500 verilerine göre 2016 yılı itibarıyla 474 imalat sanayi firmasından 192'si düşük teknoloji yoğunluklu sanayilerde faaliyet göstermektedir. Orta-düşük teknoloji yoğunluklu sanayilerde 149 firma varken, orta-yüksek teknoloji yoğunluklu sanayilerdeki firma sayısının da 121 olduğu görülmektedir. Yüksek teknoloji yoğunluklu sanayilerde faaliyet gösteren firma sayısı ise 2016 yılında sadece 12 olarak ortaya çıkmaktadır (İSO, 2017).

TÜSİAD, Samsung Electronics, Deloitte ve GFK'nın birlikte gerçekleştirdiği, Türkiye'de faaliyet gösteren 58 firmanın üst düzey yöneticileri ile dijital olgunlaşma üzerine yapılan "Türkiye'deki Dijital Değişime CEO Bakışı" çalışmasında en önemli engelin "stratejik eksiklik" olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada dijital olgunluğa ulaşmada ve dijital stratejiye sahip olmada şirketlerin yüksek farkındalıkları gözlemlenmiştir ve bu farkındalık özel sektörün Endüstri 4.0'a ne kadar hazır olduğunu göstermektedir.

Araştırmaya katılan şirketlerin yatırımlarının %27'sini dijital alanda gerçekleştirdiği gözlemlenmiştir.

Tablo 3: Dijital Alanda Yapılan Yatırımlar

Kaynak: (TÜSİAD & BCG, 2016).

Şirketlerin 2015 yılı yatırımlarına göre ilk üç sırada telekomünikasyon, sigorta ve bankacılık vardır. Bu üç sektörün dijital alandaki yatırımları %55 iken diğer sektörlerin dijital alandaki yatırımları %16'dır. Araştırmaya katılan şirketlerin büyük bir kısmı dijital alanda tüketimi önemsediğini belirtirken dayanıklı tüketim ürünleri ve hızlı tüketim ürünlerinin toplamında tüketim sektöründe dijitalleşmeye yapılan yatırımın %20'lerde kaldığı gözlemlenmektedir.

2.3. Türkiye ve Endüstri 4.0 Sürecini Yakından Takip Eden Ülkelerin Üretim Araçlarının Elde Edilişi Açısından Karşılaştırılması

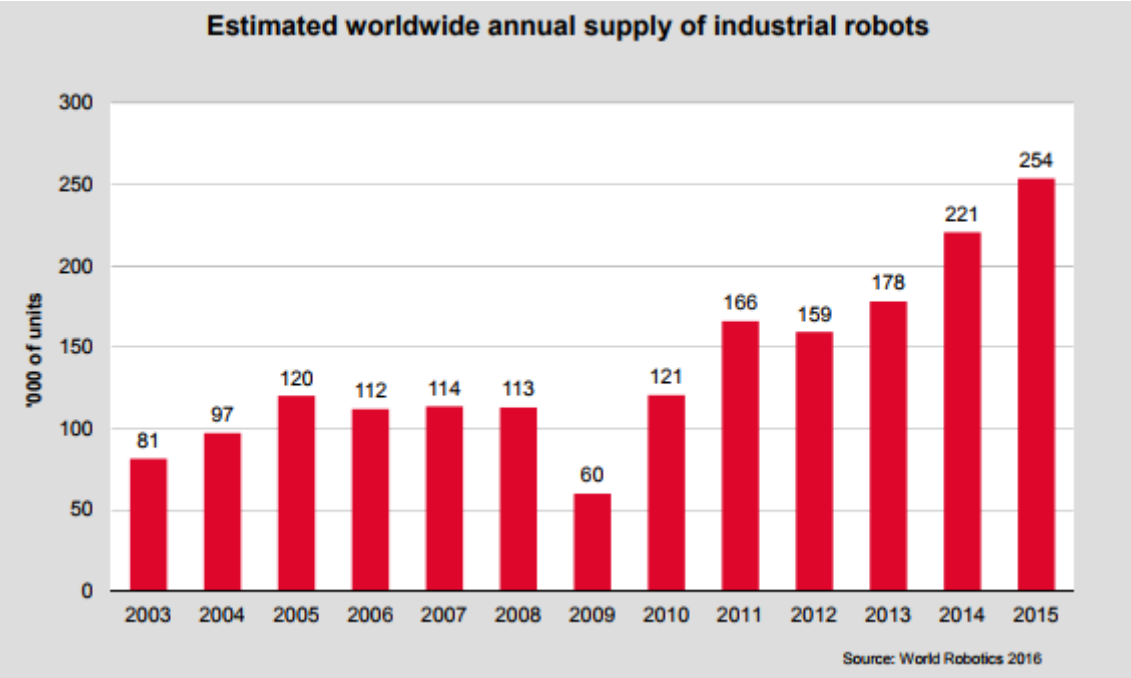
İktisadi faydayı arttıran ve insan ihtiyacını karşılamaya yönelik faaliyetlere üterim denmektedir. Ekonomide bir mal veya hizmet ortaya koymak, bir üretimde bulunabilmek için bir takım öğelerin bir araya getirilmesi gerekmektedir ve bu öğeler emek, sermaye, doğal kaynak ve girişimcidir. Son dönemde bu öğelere bir de teknoloji eklenmektedir. Üretimin gerçekleştirilebilmesinde temel unsur emektir. Emek, fiziksel veya zihinsel insan gücünün kullanımı anlamına gelmektedir. Dördüncü sanayi devrimi üretimde insana olan ihtiyacı en aza indirerek olası üretim hatalarını gidermeyi, üretimi robotlaştırarak hızlandırmayı, işgücü maliyetini minimuma indirmeyi, üretimde kaliteyi arttırmayı amaçlamaktadır ve bu süreç insan emeğine olan ihtiyacın en aza indirilmesi demektir.

Diğer yandan iktisadi anlamda sermaye, mal üretmek için kullanılan makine ve fabrika gibi fiziksel sermayeyi kapsamaktadır. Endüstri 4.0 denince akla gelen ilk kavramlardan olan akıllı fabrikalardır. Makine veya ekipmanın gerçek üretim bilgilerini otomatik olarak alarak, anlık performans durumunu veya geçmişe dönük veriler ile ilgili tüm raporlamaları yapacak bir sistem entegrasyonu olarak tanımlanan akıllı fabrikalarda amaç en yüksek hızda ve tam esnek üretimi gerçekleştirmektir. PWC (2013)'e göre, Alman firmalarının yüzde 50'si sanayi ağları konusunda plan yaparken, yüzde 20'si hali hazırda Sanayi 4.0'ın akıllı fabrikasına geçiş yapmıştır (Alçın, 2016). Türkiye'de ise her ne kadar geleneksel üretim şekli devam etse de Vestel Elektronik ve Beko Elektronik gibi Türk şirketleri akıllı fabrika kullanımına geçmiştir. Beko Elektronik akıllı fabrika uygulamasına 5 yıl önce geçmiştir. 5 yılda verimlilikte %46 artış kaydedilmiş ve üretim kapasitesini

ise son 5 yılda %406 arttırmıştır. Vestel Elektronik ise bugün 12 milyona yakın imalatını sadece 4500 kişiyle yapmakta, üretimini gerçekleştirdiği ürünleri dünyanın her yerindeki satış noktalarına her 2-3 günde bir teslim edebilmektedir ve sektörde dünya üçüncüsü olmasını akıllı fabrika kullanımına bağlamaktadır (Capital, 2003).

IFC'ın 2016 yılında yayınladığı rapora göre dünyada 2015 yılında üretim robotlarının satışı %15 artmıştır ve bu oranın %33'lük bir payını genel endüstri kapsamıştır.

Tablo 4: Sanayileşmiş Robotların Dünya Çapında Yıllık Tahmini Arzı

Kaynak: (IFC, 2016).

Verilere göre 2015 yılında toplam satış hacminin %75'ini temsil eden beş önemli pazar vardır: Çin, Güney Kore, Japonya, ABD ve Almanya. Yaklaşık 68.600 endüstriyel robot satışıyla 2014 yılına oranla %20'lik bir artış sağlayan Çin, dünyanın en büyük pazarını oluşturmaktadır. Japonya'daki robot satışları bir önceki yıla oranla ortalama % 20 artarak yaklaşık 35.000 âdete ulaşmıştır. 2015 yılında Güney Kore'de 38.300 üretim robotu satışı yapılmıştır ve 2014'e oranla kendi pazarında %55'lik bir artış gerçekleştirmiştir. ABD, 2015 yılında robot satışını %5 arttırarak 27. 504 adet endüstriyel robot satışı gerçekleştirmiştir. En önemli beş pazardan beşincisi olan Almanya, 2015 yılında robotların sayısını 2014 yılına göre 20.105 adetle arttırarak %7'lik bir artış sağlamıştır. Rapora göre Türkiye'de kaydedilen ilerleme oldukça yüksektir. Türkiye'de 2015'te 1705 yeni robot üretim alanlarına entegre edilmiştir. Yeni robot sayısının böylece bir önceki yıla göre %37 oranında artmıştır. 2015 sonunda 7.900'e yakın üretim robotuna sahip olan Türkiye, yeni robot entegrasyonunda 17'nci, toplam robot sayısında ise 22'nci sırada bulunmaktadır (IFC, 2016). Ancak rapor üzerinde yapılan bir çalışmaya göre: "Çalışan başına robot kullanımı anlamına gelen "üretimde yoğunluk" açısından Türkiye'nin gelişmiş ülkelere nazaran daha uzun bir yol kat etmesi gerekmektedir. Güney Kore'de 10 bin işçi başına 531 robot düşerken bu sayı Türkiye'de sadece 19. Dünyada ortalama 10 bin işçiye 70 üretim robot düşerken Türkiye'de robot yoğunluğunun oldukça düşük olduğu ortaya çıkmaktadır."

Endüstri 4.0 eşiğinde iki mesele vardır. (1) Endüstri 4.0 uygulamasının gerektirdiği robotları yapmak. (2) Yapılmış robotları satın alıp üretimi bunlarla yapmak. Türkiye için geçerli olan ikici konudur. Süreci yakından takip etmekte olan ülkelerde üretilen robotlar ve dijital makineler satın alınıp üretim tesislerine monte edilmelidir. Aynı zamanda bu robot ve dijital makinelerin çalışma

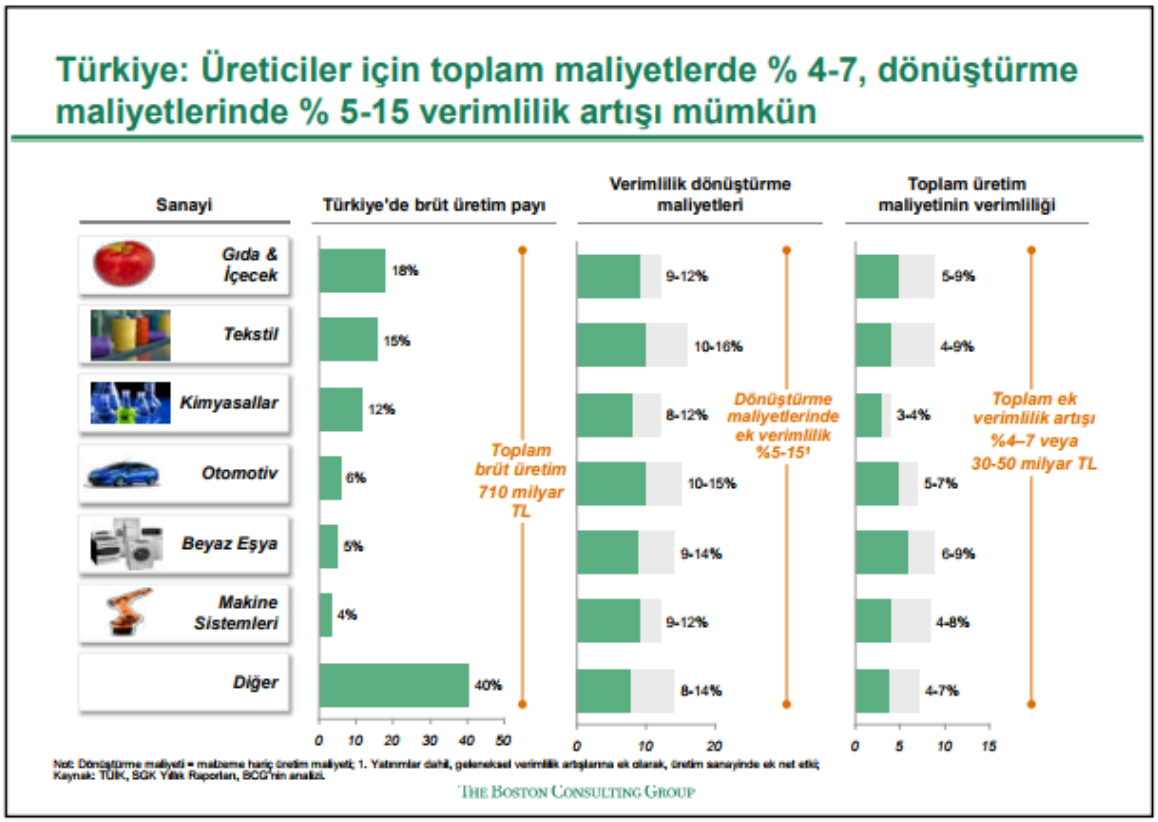
programları satın alınıp, bu programlarla o robotların çalışmasını sağlayarak üretim yapılmalı ve bu şekilde üretilen ürünler satılmalıdır. Türkiye'de Endüstri 4.0, bu devrimin gerektirdiği makine, robot vb. gibi araçları veya bunların çalıştırılmasına yarayan programları yapmak değil, bunları satın alıp kullanarak gerekli üretimi yapmak olacaktır (Eğilmez, 2017).

3. Endüstri 4.0'ın Türkiye'de Muhtemel Etkileri

Endüstri 4.0'ın başarılı bir şekilde uygulanması halinde Türkiye'de küresel rekabet gücünün artması, ekonomide büyüme sağlanması, üretimde verimliliğin artması, yapılan yatırımların artması ve işgücü profilinin gelişmesi gibi potansiyel etkiler beklenmektedir.

TÜSİAD ve BCG'nin 2016 yılında sunduğu "Türkiye'nin Küresel Rekabetçiliği İçin Bir Gereklilik Olarak Sanayi 4.0" raporuna göre Türkiye'deki üretim sektörlerinin verimliliğinde 50 milyar TL'ye varabilecek bir fayda kaydedilmesi potansiyeli mevcuttur. Toplam üretim maliyeti göz önüne alındığında, verimlilikteki artışın % 4-7 arasında olacağı beklentisine dayanmaktadır. Sadece dönüşüm maliyeti (malzeme maliyetleri hariç üretim maliyeti) değerlendirildiğinde, verimlilik artışının % 5-15 arasında olması beklenmektedir. Verimlilikteki bu artış doğrudan rekabet gücünde bir artışa sebep olacaktır.

Tablo 5: Üreticiler İçin Toplam Maliyette ve Dönüştürme Maliyetlerinde Artış

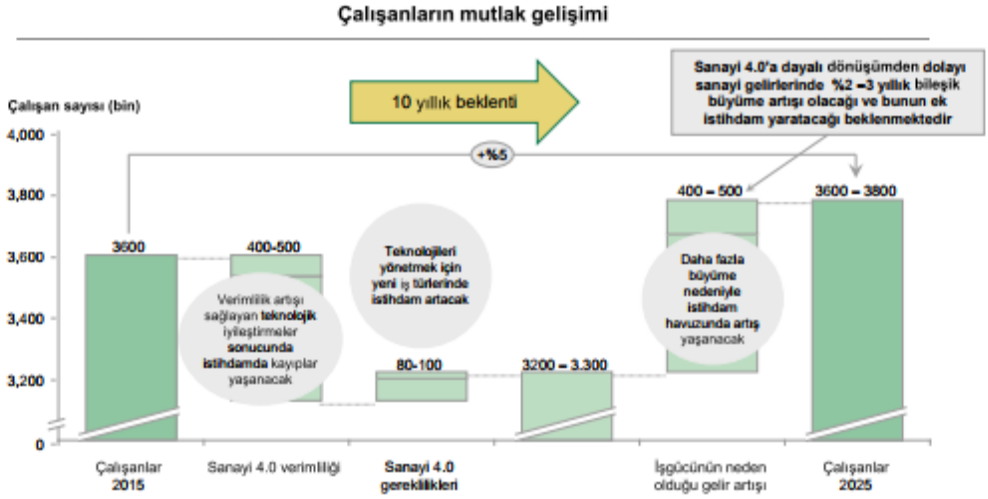

Kaynak: (TÜSİAD & BCG, 2016).

Küresel rekabet gücünü sağlamada bir diğer etmende yüksek katma değerli üretimdir. Küresel pazarda ileri teknolojili ürünlere olan talep gittikçe artarken Türkiye'nin ihracatının sadece %4'lük bir kısmı yüksek teknolojili üründen oluşmaktadır. Sanayi alanında yapılacak bir devrim, küresel rekabette güçlü olunmasına sebep olacaktır.

Endüstri 4.0'ın beraberinde getirdiği kişiye özel üretimin yapılması, üretim sürecinin hızlandırılması, talep edilen ürünün hızlı bir şekilde tedarik edilmesi, küresel çapta rekabet ve pazardaki konumun korunabilmesi beraberinde büyüyen bir ekonomiyi getirecektir. Uygulanacak doğru bir sanayi stratejisi, sanayi üretiminde %3 lük bir artışa sebep olurken bu büyüme Türkiye GSYİH' sinde %1 ve üzeri bir ek büyümeye ve 150-200 milyar TL düzeyinde ek gelir anlamına gelmektedir.

Tablo 6: Türkiye'de İşgücü: Uzun Vadede Mutlak İstihdam Artışı ve Daha Nitelikli İşgücü

Kaynak: (TÜSİAD & BCG, 2016).

Önümüzdeki 10 yıllık süreçte üretim sektörlerinde nitelikli olmayan işçilik ihtiyacında 400-500 bin kadar azalma beklenirken yaklaşık 100 bin kadar yeni yüksek nitelikli çalışan ihtiyacı olacağı ve bunun yanında sanayileşmenin getireceği büyüme akımı sonucunda 400-500 bin kadar yeni iş imkânı doğacağı öngörülmektedir. Endüstri 4.0'ın getireceği yılda ek %2-3'lük büyümenin, verimliliğe dayalı istihdam kayıplarını fazlasıyla telafi edecek kadar artışa neden olması beklenmektedir. Bu bağlamda önümüzdeki on yılda, istihdamda %5'lik bir mutlak artış yaşanması olasıdır. Aynı zamanda, yüksek nitelikli işgücü yapısı ile gelir piramidinin ve Türkiye know-how alt yapısının gelişeceği aşikârdır (TÜSİAD & BCG, 2016).

Dördüncü sanayi devrimi üretimden insan elinin çekilmesi olarak tanımlanabilmektedir. Nitelikli işgücüne ihtiyaç artacakken, kısa vadede teknik elemanlarda ve mühendislerde işsizlik oranını arttırması beklenmektedir. Uzun vadede işsizlik oranını azaltmak hatta istihdam oranını arttırmak ancak dijitalleşme sürecinin getirdiği iş türlerine uygun mesleki eğitimlerin verilmesi ile gerçekleştirilebilecektir. Bu kapsamda Endüstri 4.0'ın Türkiye'deki istihdama olan etkisini olumlu kılmanın yolu eğitimden geçmektedir.

Buraya kadar bahsedilen gerçekleşmesi muhtemel etkiler olumlu yöndedir. Sınırlı nitelikteki işgücünün varlığı, ucuz işgücü maliyetleri, küçük ölçekli şirketlerin varlığı, yatırımların geri dönüşünün iki yıl ile sınırlı tutulması fakat Endüstri 4.0'da bu geri dönüşün çok daha uzun vadede olacağı gerçeğinin yatırımcılar üzerindeki etkisi bu sürecin beklenen muhtemel olumsuz etkileridir (TÜSİAD & BCG, 2016).

SONUÇ

Her endüstriyel devrim dünyanın seyrini değiştiren icatların, sanayi devi olmaya aday ülkelerin ortaya çıkmasına mal olmuştur. Bugün bir evden tutun da, bir ülkedeki işleyişe kadar her şeyi değiştirecek yeni bir dönüşümden bahsedilmektedir; Endüstri 4.0. Kısa bir zaman öncesine kadar

hayal olarak görülen robotlar, artık üretimi insan elinden devralmaktadır. Üretimin hızlandırılması ve esnetilmesi, maliyetlerin düşürülmesi, ürün kalitesinin arttırılması ve daha az kaynak kullanımı cezp edicidir. Bu yüzdendir ki, ekonomilerini büyütmek isteyen ülkeler ve sektörde varlığını korumaya çalışan şirketler yaygın bir kullanıma geçilmemesine rağmen, Endüstri 4.0'a bir devrim niteliğinde yaklaşmaktadır. Sanayi alanında söz sahibi olmaya devam etmek isteyen ülkeler rekabet gücünü koruyabilmek için birçok atılımda bulunmaktadır. Üretim yapısının orta ölçekli olmasını bir fırsata çevirmeye çalışan Almanya bugün Endüstri 4.0'ı vizyonu haline getirmiştir. Endüstride birinci sırada olan ABD, küresel rekabet gücünü koruyabilmek, pazardaki payını azaltmamak için bir yol haritası belirlemiştir. Uzakdoğu'da Çin'in ucuz emek ile elde ettiği güç, üretimin Doğu'dan Batı'ya kayması ile son bulmuştur. Türkiye'de ise üretim hala Endüstri 2.0 ile 3.0 arasında yer almaktadır. Gelişmeleri geriden takip eden Türkiye'nin rekabet gücünü arttırabilmesi, sanayide söz sahibi olabilmesi için bir an önce harekete geçmesi gerekmekte, Endüstri 4.0'a geçiş sürecini doğru stratejiler saptayarak hızlandırması gerekmektedir. Üretimdeki bu dönüşümün temel noktalarından biri şüphesiz nitelikli işgücüdür. Üretim şeklinin değişimi beraberinde yeni iş kollarını getirecektir ve bu yeni iş kollarında istihdam edilecek güçlü ve deneyimli bir işgücüne ihtiyaç duyulacaktır. Nitelikli işgücünü yaratabilmesinin yolu eğitimde yapılacak reformdan geçmektedir. Türkiye öncelikli olarak eğitim sisteminde köklü bir değişikliğe giderek bir strateji belirlemeli ve bir endüstri devrimini daha kaçırmamalıdır.

KAYNAKÇA

ALÇIN, Sinan (2016). "Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0", **Journal of Life Economics Dergisi**, Sayı: 3, ss. 19-30.

ALÇIN, Sinan (2016). "Endüstri 4.0 ve İnsan Kaynakları", **Popüler Yönetim Dergisi**, Sayı: 63, ss. 47.

BANGER, Gürcan (2016). **Endüstri 4.0 ve Akıllı İşletme**, Dorlion Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

BANGER, Gürcan (2016). "Endüstri 4.0 mı, Endüstriyel İnternet mi?", http://www.duyguguncesi.net/endustri-4-0-mi-endustriyel-internet-mi-1 (11.09.2017)

Capital (2003). "Akıllı Fabrikayla Verimlilik Devrimi", https://www.capital.com.tr/yonetim/liderlik/akilli-fabrikayla-verimlilik-devrimi (04.09.2017)

EĞİLMEZ, Mahfi (2017). "Endüstri 4.0", http://www.mahfiegilmez.com/2017/05/endustri-40.html (02.09.2017)

European Commission (2016). "Commissions sets out path to digitise European industry", http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1407_en.htm (27.08.2017)

IFC (2016). "Executive Summary World Robotics 2016 Industrial Robots", https://ifr.org/img/uploads/Executive_Summary_WR_Industrial_Robots_20161.pdf (08.09.2017)

İSO (2017). "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu-2016", http://www.iso500.org.tr/sunum-ve-konusma-metni/iso-500/ (10.09.2017)

McKinsey & Company (2015). "Industry 4.0 How to navigate digitization of the manufacturing sector", https://www.mckinsey.de/files/mck_industry_40_report.pdf (05.09.2017)

SIEMENS (2016). "Endüstri 4.0Yolunda", http://cdn.endustri40.com/file/ab05aaa7695b45c5a6477b6fc06f3645/End%C3%BCstri_4.0_Yolunda.pdf (06.09.2017)

TOBB (2016). "Akıllı Fabrikalar Geliyor", http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2016/259/016_027.pdf (08.09.2017)

TÜBİTAK (2017). "Yeni Sanayi Devrimi: Akıllı Üretim Sistemleri Teknoloji Yol Haritası", http://www.tubitak.gov.tr/tr/haber/yeni-sanayi-devrimi-akilli-uretim-sistemleri-teknoloji-yol-haritasi (02.09.2017)

TÜSİAD, BCG (2016). "Türkiye'nin Küresel Rekabetçiliği İçin Bir Gereklilik Olarak Sanayi 4.0", http://bilgicagi.com/wp-content/uploads/2016/03/sanayi-40.pdf (03.09.2017)

TÜSİAD, Samsung Türkiye, Deloitte Türkiye, GFK Türkiye (2016). "Türkiye'deki Dijital Değişime CEO Bakışı", https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/technology-media-telecommunications/turkiyedeki-dijital-degisime-CEO-bakisi.pdf (08.09.2017)

İŞÇİ GELİRLERİ VE BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

Savaş ERDOĞAN[1]
Ayşenur ŞAKALAK[2]

Öz

Önemli bir finansman kaynağı olan işçi gelirleri ülke ekonomilerine çeşitli katkılar sağlamıştır. 1960'lı yıllardan itibaren büyük oranda göç veren Türkiye yoğun miktarda işçi geliri elde etmeye başlamıştır. Ancak yaşanan krizler nedeniyle meydana gelen ekonomik istikrarsızlıklar bazı yıllarda işçi gelirlerinde dalgalanmalar yaratmıştır. Bu çalışma, Türkiye için işçi gelirleri ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi eş bütünleşme ve Granger nedensellik testleri yardımı ile incelemektedir. Çalışmada 2003-2016 yılları arasında Merkez Bankasından elde edilen üçer aylık veriler kullanılmıştır. Zaman serileri üzerindeki mevsimsel dalgalanmalar incelenerek veriler mevsimsel etkiden arındırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda değişkenlerin eş bütünleşik oldukları ve büyümenin işçi gelirlerini etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelime: İşçi Gelirleri, Ekonomik Büyüme, Granger Nedensellik Testi
JEL KODU: C5, E1, O

THE RELATIONSHIP BETWEEN WORKERS' INCOME AND GROWTH

Abstract

Workers' revenues, a major source of funding, have contributed to the country's economy in various ways. From 1960s onward, Turkey which has give migrating at a great rate, has begun to get a lot of workers' income. However, the economic instabilities that have taken place due to the crises that have taken place have caused fluctuations in the workers' income in some years. This study examines the causal relationship between labor income and economic growth for Turkey with cointegration and Granger causality tests. Three-month data obtained from the Central Bank during 2003-2016 were used in the study. The seasonal fluctuations on the time series are examined and the seasonal effect is removed. As a result of the analysis made, it was determined that the variables are cointegrated and that growth affects workers' incomes

Keyword: Worker Income, Economic Growth, Granger Causality Test
JEL CODE: C5, E1, O

[1] Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, serdogan@selcuk.edu.tr
[2] Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, aysenur.sakalak@gmail.com

GİRİŞ

Küreselleşme ile meydana gelen değişim ve gelişim, refah düzeylerin de oluşan farklılıklar, dünyada politik, sosyal ve ekonomik istikrarsızlıklara neden olup insanları daha iyi şartlarda yaşamak için yeni yer arayışına sokmuştur. 1950'den sonra gelişmiş ülkelerde meydana gelen sanayi üretiminin artışı, işçi taleplerini yükseltip uluslararası işçi göçünü hızla arttırmıştır (Yiğit, 2005: 5). 1960'lı yılların başında Türkiye'den büyük ölçüde Batı Avrupa'ya işçi göçü yaşanmıştır. Bunun nedeni Batı Avrupa'da tam istihdamın sağlanarak yerli nüfusun işgücü ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmasıdır. Bu tarihten itibaren meydana gelen göç akımı ülkemiz ekonomisi için yeni bir kaynak olan işçi dövizi olgusunu beraberinde getirmiştir (Artukoğlu, 2005: 20). Ülkemizin ödemeler dengesinde 'karşılıksız transfer gelirleri' başlığı altında yer alan işçi dövizi (işçi geliri) göçmenlerin geride bıraktığı ailesine destek olmak için ya da ülkesine yatırım yapmak amacıyla göndermiş olduğu tasarruflardır.

Yapılan literatür çalışmaları sonucu işçi dövizlerinin büyüme üzerindeki etkisinin olumlu yada olumsuz olduğu hakkında net bir sonuca varılamamıştır (Arı, vd., 2011: 104) Yiğit (2005) de yaptığı çalışmada iki değişken arasında farklı görüşlerin hâkim olduğunu ortaya koymuştur. Bunlardan ilki işçi gelirlerinin büyüme üzerinde olumlu etki yarattığıdır. Bu gelir kaynağının yoksulluğu azaltarak ülke ekonomisini kalkındırıldığı görüşü hâkimdir. Aynı zaman da ekonomik olarak rahata kavuşan bireyin kendini güvende hissederek üretim ve yatırım harcamalarını arttırmalarına neden olmaktadır. Bu görüşün aksine rahata eren bireylerin gönderilen gelirlere güvenip tembelleşeceğini söyleyen, transferlerin toplumun sadece bir bölümüne aktarıldığı böylece gelir dağılımında adaletsizlik meydana getirdiğini savunan kötümser görüşler de mevcuttur. Ülkemiz açısından baktığımızda yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın göndermiş olduğu dövizler ekonomimize büyük katkılar sağlamıştır. Çünkü bu gelirler ödemeler dengesine destek olarak ticaret açığımızın kapanmasına neden olmuştur. Ayrıca tüketim mallarının ithalatını finanse edilmesinde de önemli bir rol oynamıştır (Aktaran: Artukoğlu, 2005: 19).

1. LİTERATÜR

Orozco (2003), Göçmenlerin ailelerine gönderdikleri işçi havalelerinin etkisini incelenmiştir. Küreselleşmenin insan hareketini arttıracağını bunun sonucu Küresel para havalelerinin de yükselişe geçeceğini belirtmiştir. Araştırma sonucunda gerek hükümetler arası ittifaklar, gerekse sivil toplum ve özel sektör kuruluşları kurularak transfer akışının daha sağlıklı gerçekleştirilmesine yönelik stratejilerin hayata geçirilmesini vurguladı. Yiğit (2005) yılında yapmış olduğu çalışmada Türkiye-Almanya ekonomilerindeki hareketlilikle Almanya'dan Türkiye'ye akan işçi gelirleri arasındaki ilişkiyi ekonometrik açıdan incelenmiştir. Çalışma 4 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm de işçi gelirleri üzerinde yapılan incelemeler ayrıntılı olarak verilmiştir. Çalışmanın devamın da araştırmada kullanılmış olan ekonometrik yöntemler açıklanmış ve Ampirik bulgulara yer vererek ekonometrik yöntemler analiz edilmiştir. Çalışma sonucun da ise işçi gelirleri çevriminin Almanya ekonomisine duyarlı olmadığı görülmüştür. Türkiye iş çevrimleri öncü değişken olduğu kabul edilerek Türkiye işçi gelirleri çevriminin, Türkiye iş çevrimleri ile aynı yönde hareket ettiği ortaya konmuştur. Bu göstergeler doğrultusun da Türkiye işçi gelirlerinin ağırlıklı olarak yatırım amaçlı olduğu, Almanya'daki işçilerin tasarruflarını kazanç elde etmek amacıyla aktardığı sonucu tespit edilmiştir.

Artukoğlu (2005)' de Yurtdışı İşçi Tasarruflarının Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Banka Sistemi ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri" adlı çalışmasın da işçi dövizleri kaynağını başlangıçtan itibaren bir bütün olarak ele almaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamın da Türkiye'de döviz hesaplarının ortaya çıkışından kalkınma planları içerisinde işçi dövizlerinin yeri bahsedilmiştir. MB işçi döviz hesapları değerlendirilmiş. Dövizlerin beraberinde getirdiği değişiklikler, işçi dövizlerinin ülkemize çeşitli yollardan girişi ve yeni oluşumlar ayrıntılı olarak verilmiştir. TCMB nezdindeki işçi dövizi hesaplarına ait sayısal veriler, bu hesaplarla ilgili çeşitli karşılaştırmalar ve hesapların maliyetlerine ilişkin çalışma yer almıştır. Çalıma sonucun da işçi gelirlerinin geçmişteki ve bugünkü ekonomik önemi ortaya koyulmuştur.

Yang (2005), International Migration, Human Capital, and Entrepreneurship: Evidence from Philippine Migrants' Exchange Rate Shocks adlı çalışmasında beşeri sermaye üzerindeki işçi gelirlerinin etkisini analiz etmiştir. Okullaşma oranlarının dolaylı yoldan beşeri sermayeyi yükselttiği sonucuna varmıştır.

Jongwanich (2007), makalesinde 1993-2003 yılları arasında panel veri kullanarak işçi gelirlerinin büyüme ile yoksulluk üzerindeki etkisini inceler. Elde edilen sonuçlarla havale işlemlerinde önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koyarken Artan gelirin yoksulluğun azaltılması ve tüketimin pürüzsüzleştirilmesi üzerine etkisi belirtilmişidir.

Upadhyaya, vd., (2008), Bu çalışmada 39 gelişmekte olan ülkenin 1980- 2004 yılları arasında panel verileri kullanılarak 195 gözlem ile işçi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelenmişlerdir. Çalışmada sabit efekt ve rasgele efekt olmak üzere 2 yaklaşım kullanarak standart bir büyüme modeli tahmin edilmektedir. Çalışma sonucu rasgele etkiler modeli reddedildiğinden sabit efekt metoduna dayanan genel bir uyum göstermektedir.

Siddique, vd., (2010), Bu makale birçok gelişmekte olan ülkede işçilerden gelen havale ödemelerindeki artışa değinerek, Bangladeş, Hindistan ve Sri Lanka'daki üç ülkede havale ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Var çerçevesinde Granger Nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucun da 25 yıl boyunca Bangladeşte gönderilerdeki büyümenin ekonomik büyümeye yol açtığı tespit edilmiştir. Hindistan'da nedensellik ilişkisi bulunamamıştır ancak Sri Lanka'da ki iki yönlü yönsel bir nedensellik gibi ekonomik büyümenin mevcut olduğu belirtilmiştir. Ayrıca çalışmada ekonomik büyümenin, ödemelerdeki büyümeyi etkilediği bunun tersinin de geçerli olduğu ortaya konulmuştur.

Arı, vd., (2011), İşçi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi adlı çalışmada işçi dövizleri hakkında genel bilgi vererek, dinamik panel veri yönteminden hareketle GMM-Sistem kullanılarak, büyüme ile işçi dövizleri arasındaki etkileşimi incelemişlerdir. Modelde büyümeyi etkileyen enflasyon oranı, kamu harcamaları ve dış borçlara yer verilmiştir. Kapsamlı bir inceleme sonucu işçi dövizleri ve büyüme arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tansel ve Yaşar (2012), yılında yapmış oldukları çalışmada işçi dövizlerinin çeşitli makroekonomik değişkenlere olan etkisini araştıran Keynesçi eşzamanlı model önermektedir. İşçi dövizlerinde ki artışlar öngörülen çarpanlar aracılığıyla ekonomik göstergeleri etkilediği ortaya konmuştur. Çalışma sonucunda 1970 ve 1980lerin başın da işçi dövizi-bağıntılı toplam üretim artış oranının en yüksek düzeyine eriştiği, diğer yıllarda ise göz ardı edilecek düzeyde kaldığı bulunuyor.

Sayan (2014), Bu çalışma da zaman serileri metodu kullanılarak, Türk işçilerinin Almanya'ya gitmesi sonucu Almanya'dan ülkemize gönderdikleri gelirlerin iki ülke üzerinde yarattığı etkiler araştırılmıştır.

Meyer, vd., (2016), Havalelerin ekonomik gelişim üzerini etkisini gözlemlemek için yapılan bu çalışmada panel data veri seti kullanılmıştır. Çalışmada 1999-2013 yılları arasında havale alan 6 büyük ülkenin havale ve büyüme arasında önemli ilişkiler olup olmadığını deneysel olarak belirlenmiştir. Yapılan araştırma sonucu havalelerin büyümeyi olumlu etkilediğini ve bu etkinin GSYİH' ye oranla daha yüksek havale seviyelerinde arttığı ortaya koyulmuş.

Akça, vd., (2017), Yurtdışı işçi gelirlerindeki artışın doğrudan ve dolaylı olarak etkilerine vurgu yapmıştır. Çalışmanın amacı; işçi gelirlerinin ev sahibi ülke paralarında reel bir değerlenmeye yol açıp açmadığının tespit edilmesidir. Çalışmada 1990-2014 dönemleri arasında en fazla yurtdışı işçi gelirleri elde eden 9 ülkeye ait panel veriler kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Hollanda hastalığı olarak adlandırılan yurtdışı işçi gelirlerinin ev sahibi ülkelerin yerel para birimlerinde bir reel değerlenmeye yol açtığını ortaya koymaktadır. Bunun sonucu çalışma kapsamında ilgili kurum ve kuruluşların makroekonomik politika aracılığı ile önleyici uygulamalarla bu duruma müdahale etmeleri önerilmektedir.

2. VERİ SETİ VE YÖNTEMİ

İşçi gelirleri ve büyüme arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada, Türkiye'nin 2003-2016 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılmıştır. Merkez Bankasından elde edilen verilerde İşçi gelirleri milyon $ cinsinde iken, GSYH TL cinsinden verilmiştir. Çalışacağımız verilerin aynı cinsten olması gerektiği için GSYH değişkenleri kurlar yardımıyla milyon $'a çevrilmiştir. Çalışmamızda, ekonometrik yöntem olarak zaman serisi yaklaşımını kullandık. Üçer aylık çalıştığımız için ilk olarak veriler mevsimsel etkiden arındırılmıştır. İşçi gelirleri ve büyüme logaritmik forma dönüştürülmüştür. ADF testi kullanılarak değişkenlerin durağanlığı test edilmiştir. İkinci olarak, E-G yöntemi kullanılarak değişkenler arasında eş bütünleşmenin varlığı incelenmiştir. Son aşamada ise, Granger nedensellik testi kullanılarak değişkenler arasındaki ilişkinin yönü tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.EKONOMETRİK SONUÇLAR

Bu çalışmada 2003-2006 yılları arasında üçer aylık zaman serileri ile Gayri safi Yurtiçi Hasıla (LGSYİH) ve İşçi Gelirleri (LİsciI) arasındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilmesi yanı sıra kısa ve uzun dönemli ilişkiler ele alınmıştır. Veriler zaman serisi olduğu için, öncelikle mevsimsel etkiden arındırılmış ve sonrasında değerlerin logaritması alınarak teste tabi tutulmuştur. Öncelikle çalışma kapsamında yer alan değişkenlerin durağan olup olmadığı Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testi ile test edilmiştir. Serilerinin durağanlığının araştırılmasından sonra uzun dönem ilişkinin olup olmadığı Engle-Granger koentegrasyon testi ile analiz edilmiştir. Eşbütünleşmiş ilişki var ise hata düzeltme modeli çerçevesinde kısa dönemli ilişkiler ele alınmış ve son olarak, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi test edilmiştir.

Birim Kök testi:

Birim kök testi için, öncelikle ADF regresyon denkleminde bağımlı değişkene ait gecikme sayısının belirlenmesi gerekmektedir. Gecikme uzunluğunun belirlenmesinde kullanılan en yaygın kriterler Akaiki Bilgi kriteri ve Schwarz kriteridir. Bu çalışmada özellikle Akaiki Bilgi Kriteri (AIC) değerleri esas alınmıştır. Bu değerler ile birlikte serilerin yalın değerlerinde ve birinci sıra farklarında ADF değerleri ve Mc Kinnon karşılaştırma değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Değişkenlerin ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Gecikme sayısı	ADF değeri	Mc Kinnon Kritik Değer		
			%1	%5	%10
LİSCİ	0	-1.866	-3.555	-2.915	-2.595
d(LİSCİ)	1	-8.019*	-3.557	-2.916	-2.596
LGSYİH	0	-2.284	-3.555	-2.915	-2.595
d(LGSYİH)	1	-6.316*	-3.557	-2.916	-2.596

Yukarıdaki tabloda yer alan iki değişkenin yalın halde değerlerine bakıldığında %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde birim kök içerdiği görülmüştür. Bu bağlamda, birim kökü ortadan kaldırmak için verilerin birinci dereceden sıra farkları alınmış ve yeniden teste tabi tutulmuş ve sonucunda bütün serilerin birinci farklarında durağan oldukları tespit edilmiştir. Bu durum serilerin hepsinin birinci farklarında eşbütünleşik olduğu anlamına gelmektedir.

Granger Nedensellik Testi:

Veriler arasındaki ilişkisi Granger nedensellik test ile araştırılmıştır. Bu teste geçmeden önce, otoregresif modele ait gecikmenin belirlenmesi gerekmektedir. Gecikme uzunluğunun tespit edilmesinde kullanılan yöntem VAR analizinde Akaiki Bilgi Kriter değerinin en küçük olduğu değer şeklinde olmaktadır. Bu bağlamda, VAR modelde en uygun gecikme uzunluğuna kadar test edilmiş ve en düşük AIC değeri 1 olarak tespit edilmiştir. Gecikme uzunluğunun bir olarak tespit edilmesi sonucunda elde edilen Granger Nedensellik testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

ESAS HİPOTEZ:	Obs	F-Statistic	Prob	Sonuç
DİSCİ, DGSYH'nın nedeni değildir	54	0.37707	0.5419	KABUL
DGSYH, DİSCİ'nin nedeni değildir		4.71654	0.0345	RED

Dönem itibari ile yapılmış olan nedensellik testi sonucunda 2003-2016 yılları arasında %5 anlamlılık düzeyine göre, GSYİH' dan İşçi Gelirleri arasında tek taraflı bir nedensellik ilişkisi vardır.

Eşbütünleşme (Koentegrasyon) Testi:

Değişkenler arasından Engle-Granger eşbütünleşme testinin yapılabilmesi için, değişkenler arasında aynı dereceden durağan olma şartı söz konusu olmaktadır. Bu çalışmada kullanılan değişkenlerin hepsinin birinci sıra farklarında durağanlığı söz konusudur I(1). Aynı dereceden durağan olan bu seriler ile eşbütünleşme testinde ilk olarak aşağıda ifade edilen modele ait regresyon denklemi tahmin edilir ve bu denkleme ait hata terimleri elde edilir.

$$LİSCİ=\beta_0+\beta_1.LGSYH+u_t \quad (Model\ 1)$$

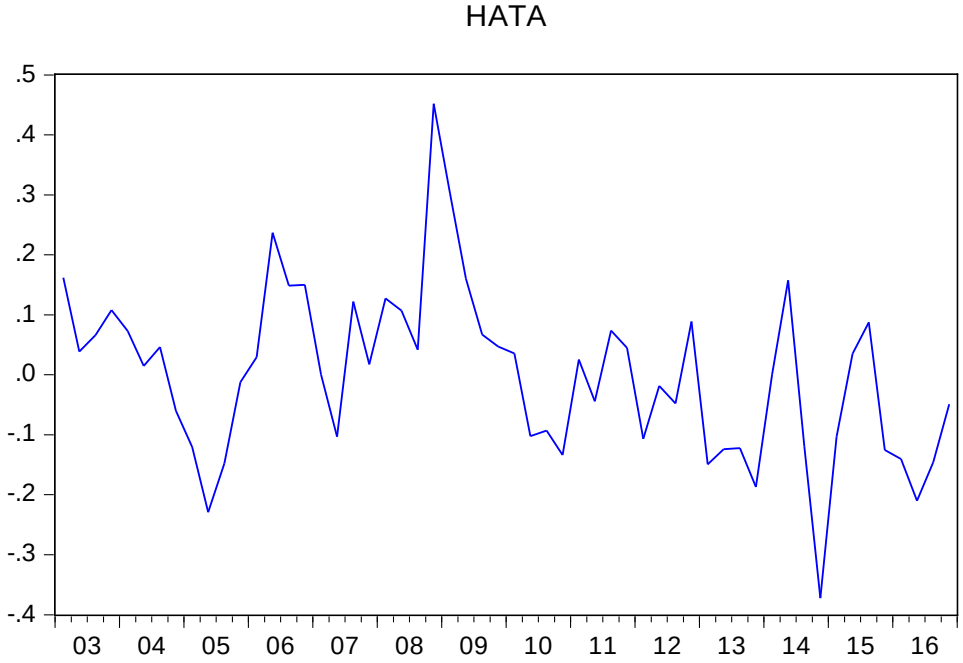
Yukarıda ifade edilen regresyon denklemine ait değerler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: Model 1 İçin Regresyon Sonuçları

	β_0	β_1
Katsayı	-10.64	1.33
p- olasılık değeri	0,0000	0,0000
	R^2=0.67	

Yukarıdaki denklem sisteminde parametreler %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre GSYİH'da meydana gelen %1'lik artış işçi gelirlerinde %1,33 oranında bir artışa yol açmıştır. Regresyon denklemine ait belirlilik (açıklayıcılık) katsayısıda %67 olarak hesaplanmıştır. Bu denklemden yola çıkarak elde edilen hata terimlerine ait grafik ise aşağıdaki şekilde verilmiştir.

Grafik.1: Model 1'e Ait Hata Terimleri

Bu modele ait hata terimi değerleri ise uzun dönem ilişkisinin bozucu terimini ifade eder. Şayet bu uzun dönem dengesindeki sapmanın durağan olduğu ortaya çıkarsa, değişkenler arasında bir eş bütünleşme olduğu anlaşılır. Bu bağlamda, hata terimlerinin sabitsiz olarak durağanlığı araştırıldığında yalın değerlerde %5 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasında bir eş bütünleşmenin olması, uzun dönem ilişkisinin olduğunu gösterir. Model 1'den elde edilen hata terimi, modeldeki bağımlı değişkende kısa dönem değerleri ile uzun dönem değerleri arasında bir köprü vazifesi görür. Hata düzeltme modeli bu amaçla geliştirilmiştir. En basit şekliyle ifade edilen hata düzeltme modeli aşağıda verilmiştir.

$d(LİSCİ)=\beta_0+\beta_1.d(LGSYH)+\beta_2.u_{t-1}+v_t$ *(Model 2)*

Bu modelin sonuçları ise aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4: Model 2 İçin Regresyon Sonuçları

	β_0	β_1	β_2
Katsayı	0,002	0,61	-0,43
p- olasılık değeri	0,887	0,006	0,0002
	R^2=0,30		

2003-2016 dönemi için yapılan hata düzeltme modelini ele alacak olursak, bu modelde GSYH da meydana gelen %1 lik değişme işçi gelirlerini %0.6 oranında değiştirmektedir. İki değişken arasında pozitif yönde yani doğru orantılı bir ilişki vardır ve GSYH katsayısı %1 ve %5'e göre anlamlıdır. Ayrıca modeldeki hata teriminin gecikmesine ait katsayı ise negatif çıkmış ve anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durum hata düzeltme modelinin çalıştığı anlamına gelmektedir. O halde GSYH meydana gelen dengesizliklerin %43'ü bir dönemde (üç aylık) ortadan kalkmakta, tamamı ise 2.3 dönemde yani yaklaşık 7 ayda ortadan kalkmaktadır.

SONUÇ

Yaşanan göç hareketleri ile birlikte işçi ihraç eden ülkelerin ekonomilerinde önemli değişim ve gelişim yaşanmıştır. Bu çalışmada, yurtdışından Türkiye'ye akan işçi gelirlerinin büyüme ile arasındaki ilişki ekonometrik açıdan incelenmiştir. İşçi gelirlerinin Türkiye ekonomisinin büyümesi üzerine etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. 2003-2016 yılları arasında üçer aylık veriler kullanılarak işçi gelirleri ve büyüme rakamlarının esas alındığı nedensellik ilişki incelenmiştir. Öncelikle değişkenler mevsimsel etkiden arındırılmış logaritmik forma dönüştürülmüştür. ADF testi kullanılarak değişkenlerin durağanlığı test edilmiştir. Test sonucunda değişkenlerin birinci farklarında durağanlaştığı tespit edilmiştir. Bunun sunucu aralarındaki uzun dönemli ilişki araştırılmıştır. Yapılan koentegrasyon testi sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. İşçi gelirleri ile büyümenin ilişki yönünü tespit etmek için yapılan nedensellik testi sonucunda %5 anlamlılık düzeyinde işçi gelirlerinden büyümeye doğru nedenselliğin olmadığı, büyümeden işçi gelirlerine doğru bir nedenselliğin bulunduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak, Ampirik bulgular ışığında 2003 yılından günümüze kadar ülkemizdeki ekonomik büyüme artışı yurtdışı kaynaklı işçi gelirlerini de aynı yönde etkilediği yapılan çalışma ile ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

AKÇA, E., Emrah, Bal, Harun (2017). "Yurtdışı İşçi Gelirlerinin Makroekonomik Etkileri Ve Hollanda Hastalığı", **http://2017.econanadolu.com/EconAnadolu2017_Programme_Abstracts.pdf** (23.05.2017).

ARI, Ayşe, Özcan, Burcu (2011). "İşçi Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi", **http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi38/007_ari-ozcan.pdf** (23.05.2017).

ARTUKOĞLU, S., Oğuzhan (2005). "Yurtdışı İşçi Tasarruflarının Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Banka Sistemi ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri", **http://www3.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/oguzhansokmenartukoglu.pdf** (23.05.2017)

JONGWANİCH, Juthathip (2007). "Workers' Remittances, Economic Growth And Poverty İn Developing Asia And The Pacific Countries", **http://www.unescap.org/sites/default/files/wp-07-01.pdf** (23.05.2017).

MEYER, Dietmar, Shera, Adela (2016). "The impact of remittances on economic growth: An econometric model", **http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1517758016300753** , (23.05.2017).

OROZCO, Manuel (2003). "Worker Remittances İn An International Scope", **http://www.iadb.org/wmsfiles/products/publications/documents/35076501.pdf (**23.05.2017).

SAYAN, Serdar (2014). "Guest Workers' Remittances And Output Fluctuations İn Host And Home Countries: The Case Of Remittances From Turkish Workers İn Germany", **http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1540496X.2004.11052590** (23.05.2017).

SİDDİQUE, Abu, Selvanathan, E, Selvanathan , Saroja (2010). "Remıttances And Economıc Growth: Empırıcal Evıdence From Bangladesh Indıa And Srı Lanka", **http://www.business.uwa.edu.au/__data/assets/pdf_file/0006/1371948/10-27-Remittances-and-Economic-Growth.pdf** , (23.05.2017).

TANSEL, Ayşe, Yaşar, Pınar (2012). "Türkiye'de İşçi Dövizlerinin Toplam Üretim Büyümesine Makroekonomik Etkisi", **http://search.proquest.com/openview/2e2ed166bf26829524fac0f186f0f2c9/1?pq-origsite=gscholar&cbl=456300** (23.05.2017).

UPADHYAYA, Mukti, Upadhyaya, Kamal, Pradhan, Gyan (2008). "Remittances And Economic Growth İn Developing Countries", **http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09578810802246285** (23.05.2017).

YANG, Dean (2005). "International Migration, Human Capital, And Entrepreneurship: Evidence From Philippine Migrants' Exchange Rate Shocks", **http://fordschool.umich.edu/rsie/workingpapers/Papers526-550/r531.pdf** (23.05.2017).

YİĞİT, E., Pınar (2005). "İşçi Gelirleri Ve Büyümedeki Çevrimler Arasındaki İlişki", **http://www3.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/fatmapinarerdemyigit.pdf (**23.05.2017).

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Zeynep KARAÇOR[1]
Hasan UMUTLU[2]
Orhan KASAP[3]

Öz

Sermaye transferi, bilgi transferi, teknoloji transferi, yeni piyasalara giriş, yeni yatırım alanları ve ihracatı özendiren politikaları oluşturması yönünden doğrudan yabancı yatırımlar ülkeler için önem arz etmektedir. Bu çalışmamızda, doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme ilişkisi 1989-2015 yılları arasında Türkiye Ekonomisi için Johansen Eş Bütünleşme testi ve Granger nedensellik testi yardımıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ve değişkenler arasında nedensel bağıntının olmadığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırım, Johansen Eş Bütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi

THE RELATIONSHIP BETWEEN DIRECT FOREIGN INVESTMENTS AND ECONOMIC GROWTH

Abstract

Foreign direct investment is important for countries in terms of capital transfer, information transfer, and technology transfer, entry into new markets, new investment fields and policies to encourage exports. In this study, the relationship between foreign direct investment and economic growth was analyzed by the Johansen cointegration test and the Granger causality test for the Turkish economy between 1989 and 2015. Findings obtained show that there is a long-run relationship between the variables and there is no causal link between the variables.

Key Words: Foreign Direct Investment, Johansen Cointegration Test, Granger Causality Test

[1] Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, zkaracor@selcuk.edu.tr
[2] Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, hasandnyl@gmail.com
[3] Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, orhankasap91@gmail.com

GİRİŞ

Küreselleşmeyle birlikte ülkelerin ekonomik ilişkileri karmaşık ve önemli hale gelmiştir. Böylece günümüzde küreselleşme süreciyle birlikte artık ülkeler bir yandan kazançlı bir yandan ise kaybetme olgusuyla karşı karşıya kalmıştır. Son zamanlarda yaşanan sermaye hareketlerindeki artış ve bunların neden olduğu krizler ekonomik açıdan irdelenmesi gereken önemli bir konu haline gelmiştir. Bu kapsamda çalışmamızın konusunu oluşturan doğrudan yabancı yatırımların büyümeyle ilişkisi küreselleşme sürecinde ülkelerin kayıp ve kazançları konusunda örnek verilebilir.

Küreselleşen günümüz dünyasında rekabetin, teknolojinin ve bilginin öneminin arttığı bu dönemde üretimin, ülkenin kalkınmışlığının önemi daha önem arz etmektedir. Bu konulara önem veren ülkeler diğer ülkelerden daha öne geçerek kalkınmışlığını arttırmaktadır. Ancak bu konulara önem vermeyen ülkeler ise bu rekabet ortamında geri kalacaktır. Doğrudan yabancı yatırımların önemi bu noktada son derece önemlidir. Çünkü doğrudan yabancı yatırımlar ülkeye ekonomik sebeplerle çeşitli şekillerde giren sermayedir. Ülkeye gelen yabancı sermayeyle birlikte artık ülkeler için büyüme önemli bir konu haline gelmiştir. Çalışmamızın amacı Türkiye Ekonomisi için 1989-2015 dönemi içerisinde doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini ekonometrik analizle ortaya koymaktır.

1.Teorik Çerçeve

Literatür anlamında hem doğrudan yabancı yatırımın hem de ekonomik büyümenin çeşitli tanımları yapılmaktadır. Bunun başlıca sebebi, yabancı yatırımlara ve ekonomik büyümeye bakış açısında yatmaktadır. Biz doğrudan yabancı yatırımın genel kabul görmüş tanımlarından birine bakacak olursak, bir bölgede bir şirketi satın almak, yeni kurulacak bir firma için başlangıç sermayesinin oluşumunu tedarik etmek, halen faaliyette bulunan bir işletmenin sermayesini arttırmak için diğer bir bölgede olan işletmelere yapılacak olan ve kendisiyle beraber teknoloji, firma bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de birlikte götüren yatırımdır (Karluk, 2002: 466). İşgücü, doğal kaynak ve sermaye gibi ekonomik durumlardaki kişi başına bir seneden diğer seneye doğru daha yüksek gelir oluşturacak şekildeki artışlara ekonomik büyüme denir. Diğer bir ifadeyle ekonomik büyüme; emek ve sermaye gibi etkilerin üretimindeki artışların veya üretimde kullanılan etkilerdeki üretim başına düşen hasıla durumundaki artışın mevcut milli gelirde oluşturduğu artıştır (Parasız, 1997:164). En basit anlatımıyla, bir ülkenin GSYH'sının bir yıl önceki GSYH'na göre rakamsal olarak artmasına büyüme adı verilir. Genel olarak bakıldığında doğrudan yabancı yatırımlar, yatırımın yapıldığı bölgenin milli gelirine, sermaye oluşumuna ve işsizlik sorununa çözüm olur. Ayrıca özellikle oluşturulacak üretim sonucunda o bölgenin ihracatına ve dış ticaret oluşumuna katkı sağlar. O bölgenin yönetim anlayışına katkı sağlarken aynı zamanda uluslar arası üretim anlamında nitelikli iş gücü kazandırır ve o bölgenin markalaşmasına yardımcı olur. Son olarak ve belki de en önemlisi, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ilişkisi anlamında teknoloji alanında oluşan gelişim ve yarattığı pozitif dışsallıktır (Zhang, 2006:4). Doğrudan yabancı yatırımların o ülkenin ekonomik faktörlerinde oluşturduğu etkiye baktığımızda, o ülkenin döviz potansiyelini artırır, o ülkenin siyasi olarak istikrara kavuşmasını sağlar, o ülkeye oluşan güvenin artmasını sağlar. Ayrıca yaşanan döviz girişiyle ülkenin cari açığı daralmakta ve ülkelerin dış borç ödemelerine yardımcı olmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların, yatırım yapılan ülkelere getirdikleri teknolojilerle çıktıya ve bunun sonucunda büyümeye olan etkisi daha fazla olmaktadır. OECD kapsamında yapılan bir çalışmada, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik olarak etkisi göz önüne alındığında 89 ülke arasında yapılan çalışmada ölçülmüş ve şu önemli sonuca ulaşılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar teknoloji transferi yaparak ekonomik büyümeye yerel yatırımlardan daha fazla etki etmektedir. Çünkü doğrudan yabancı yatırımlar, yapılan yerli yatırımlara göre üretim anlamında daha etkili olabilmek için yatırım yapılan ülkede daha az beşeri sermayeye ihtiyaç duymaktadır. Bunun sonucunda doğrudan yabancı yatırımların ekonomideki toplam yatırıma pozitif etkisi yerli firmalara oranla daha fazla olmaktadır (OECD, 2002).

Sermaye girişlerinde yaşanan olumlu gelişmeler büyüme anlamında da etkisini göstermiştir. Ancak sermaye çıkışının yaşandığı yıllar olan 1991 ve 1994 yıllarını göz önüne aldığımızda, bu yıllarda yaşanan sermaye çıkışı kendisini ekonomik büyüme olarak da negatif anlamda etkilemiştir. 1998 senesinde yaşanan ekonomik durgunluk üretim hacminde yavaşlamaya neden olmuş ve böylece ekonomik anlamda büyüme de sekteye uğramıştır. 2001 senesinde ise %-9,5 düzeyinde yaşanan negatif büyüme ile son 50 yılın en kötü tablosu ortaya çıkmıştır. Belirlenen durumlar sermaye hareketleri sonucunda görülen etkileri yansıtmaktadır (Ulusoy ve Karakurt, 2001:60). Esas olarak ülke içinde bulunan siyasi istikrar doğrudan yabancı yatırımların bölgeye çekilebilmesi için temel faktördür. Yönetim şekli beğenilmese de, ekonomik olarak istenilen ve beklenen durum siyasi istikrarın sağlanmasıdır. Çünkü siyasi yapının sürekli değişiklik gösterdiği bir ortamda bu olumsuz durumun yansımaları ekonomide de hissedilecektir. Her ne kadar ülkeye gerçekleştirilen döviz önemli gibi görünse de ülkede oluşacak kaos, kriz, siyasi sıkıntılar sonrası ülkeden döviz çıkışı yaşanacaktır. Bu da ülkenin ekonomik durumu ve itibarı anlamında sıkıntıya yol açacaktır. Ancak ülkeye gerçekleştirilecek olan yatırımın, bölgede sıkıntı olsa dahi uzun süre ülkede kalacak olmasından dolayı ekonomik olarak sıkıntı doğurmayacaktır. Ancak tabi ki ülkeye çekilen yatırımların sürekli ülkede kalması ve ülkeye yeni yatırımların çekilebilmesi için ekonomik koşulların sağlanması gerekmektedir. Örneğin, yatırımı gerçekleştirecek firmaya sermaye konusunda sıkıntı yaşatmamak için faiz oranlarını en düşük seviyede tutmak önemlidir. Yine gerçekleştirilecek yatırımı kolaylaştırmak için bürokratik işlemleri azaltmak önemlidir. Bu noktada yatırımların belirleyici faktörlerine de bakmak gerekir. Bunlar;

A. Politik Faktörler

Ekonomik, politik ve sosyal istikrar,
Yabancı yatırımlara ilişkin uluslar arası anlaşmalar,
Vergi politikası,
Ticaret politikası ve doğrudan yabancı yatırımların tutarlılığı,
Özelleştirme politikası,
Piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar,
Yabancı şirketlerin anlaşma standartları.

B. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler

Yatırımların promosyonu,
Yatırım teşvikleri,
Maliyetler,
Yatırım sonrası hizmetler,
Sosyal etkenler.

C. Ekonomik Faktörler

Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir,
Piyasanın büyümesi,
Bölgesel ve global piyasalara giriş imkanları,
Tüketici tercihleri,
Piyasaların yapısı,
Hammaddeler,
Düşük ücretli vasıfsız işgücü,
Vasıflı işgücü,
Fiziki altyapı,
AR-GE,
Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar,
Kaynakların/varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği,
Diğer girdilerin maliyeti,

Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik, ölçek ekonomisi şeklinde ifade edilir. (Dönmez, 2009: 23).

2.Literatür Çalışması

Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisi konulu birçok akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazılarına bakmak istersek; Görmezöz (2007), uzmanlık tezinde Türkiye'ye doğrudan gelen yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden 2006 yılına kadar olan tarihi süreçte doğrudan yabancı yatırımların durumu ve istihdam üzerine etkisi Dünyadaki ekonomik olaylarla birlikte ele alınmıştır. Alagöz, Erdoğan ve Topallı (2008), çalışmalarında 1992 ve 2007 yılları arasındaki doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye örneği üzerinde incelenmiştir. Uygulamalı çalışmaların bulgularına göre karma sonuçlara ulaşılmıştır. Bazı çalışmalarda pozitif ilişkiler bulunmuşken bazılarında hiçbir ilişki bulunamamıştır. Bu çalışmanın sonucunda iki faktör arasında hiçbir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca çalışmada 2002-2007 yılları döneminde regresyon analizi incelenmiştir. Modelin esneklik katsayılarına göre doğrudan yabancı sermaye yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi orta şiddette çıkmıştır. Ayaydın (2010), çalışmasında doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye örneği üzerine incelemiştir. Çalışmada E-views 5.0, Rats ve SPSS paket programları kullanılarak söz konusu değişkenler arasındaki ilişkilerin tahmin edilmesinde; birim kök analizi, Johansen-Juselius Ko-entegration testi ile VAR nedensellik analizi ve varyans ayrıştırmasından oluşan VAR analizi yöntemlerinden yaralanılmıştır. VAR nedensellik analizi, varyans ayrıştırmasıyla DYY'den GSMH'ye doğru tek yönlü bir nedensellik analizi saptanmıştır.

Ekinci (2011), çalışmasında doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdama etkisini 1980-2010 dönemi için Türkiye örneği üzerinde incelemiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi belirlemek için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Sonuç olarak, doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunurken, doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Diğer taraftan, doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında bulunan nedensellik ilişkisi, çift yönlü bir ilişki biçiminde olmaktadır. Koyuncu (2011), çalışmasında doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisini Türkiye için ekonometrik analiz olarak incelemiştir. 1990-2010 döneminin esas alındığı çalışmada GSMH ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ilişkin üç aylık zaman serileri ele alınmıştır. Ayrıca iki değişken arasında nedensellik analizi incelenmiştir. Şahin (2015), çalışmasında Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisini ARDL sınır testi analizi ile incelemiştir. Çalışmada 1980-2013 dönemi esas alınmıştır. Analiz sonucunda ekonomik büyümenin bağımlı değişken olduğu model istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Ayrıca doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından ekonomik büyümeye doğru uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Son olarak Acar (2016), çalışmasında doğrudan yabancı sermayenin ekonomik büyümeye etkisini Türkiye örneği üzerine incelemiştir. 2001-2015 dönemini kapsayan çalışmada nedensellik analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucuna göre yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Bunun sebebi olarak da gelen yatırımların çoğunlukla portföy yatırımları şeklinde gerçekleşmesinden kaynaklandığı gözlenmiştir.

3. Veri Seti ve Yöntem

Bu çalışmada zaman serileri analizi yardımıyla Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. 1989-2015 yılları arasındaki dönemin dikkate alındığı analizlerde kullanılan doğrudan yabancı yatırımlar ve büyüme serileri TCMB, TÜİK yayınlarından derlenmiştir. Analizlerde EViews 8,0 ekonometrik paket programından yararlanılmış ve aşağıda verilen Tablo 1 yardımıyla serilere ait kısaltmalar ve tanımlar verilmiştir.

Tablo 1: Analizlerde Kullanılan Değişkenler ve Tanımı

BY	Ekonomik Büyüme
DYS	Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Büyüme Oranı

Değişkenler arasındaki durağanlıklar ADF ve Phillips-Perron birim kök testi yardımıyla sınanmıştır. Değişkenlere ayrıca Johansen Eş-Bütünleşme testi de uygulanmış değişkenler arasındaki ilişkinin yönü de Granger nedensellik analizi yardımıyla ortaya konulmuştur.

4.Analiz Sonuçları

Araştırmada araştırdığımız ilişkiye yönelik değişkenlere ADF ve Phillips-Perron birim kök testi, Johansen Kontegrasyon Testi, Granger nedensellik testleri uygulanmıştır. Bu testlere ait sonuçlar ve yorumları ise aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: Birim Kök Testi Sonuçları (Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Büyüme)

DÜZEY		t-İstatistiği			t-İstatistiği
ADF test istatistiği		-5.792466	Phillips-Perron test istatistiği		-5.832281
Test Kritik Değerleri	% 1	-3.711457	Test Kritik Değerleri	% 1	-3.711457
	% 5	-2.981038		% 5	-2.981038
	%10	-2.629906		%10	-2.629906

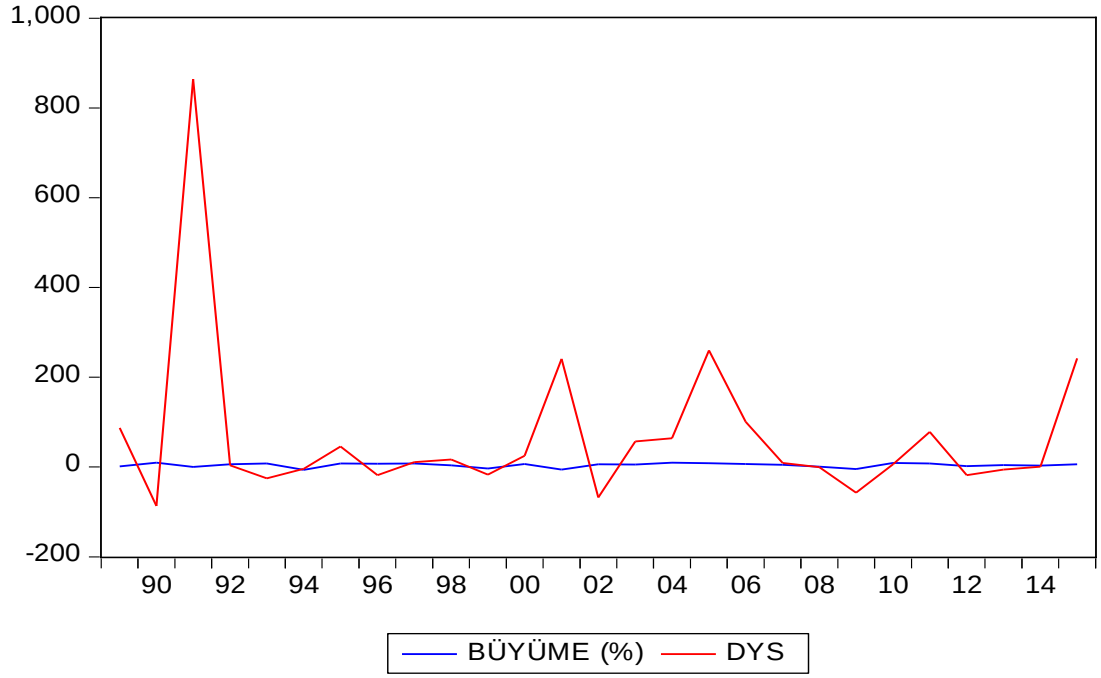
ADF ve Phillips-Perron birim kök testi sonuçlarına bakıldığında ADF ve Phillips-Perron t istatistik değerlerinin %1, %5 ve %10 kritik değerlerden mutlak değer olarak büyük olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden doğrudan yabancı yatırımlarının durağan olduğu görülmüştür. Çalışmamızda yer alan bir değişkenimiz olan ekonomik büyüme ait birim kök testi sonuçları ise;

Tablo 3: Birim Kök Testi Sonuçları (Büyüme)

DÜZEY		t-İstatistiği			t-İstatistiği
ADF test istatistiği		-6.044501	Phillips-Perron test istatistiği		-6.087790
Test Kritik Değerleri	% 1	-3.711457	Test Kritik Değerleri	% 1	-3.711457
	% 5	-2.981038		% 5	-2.981038
	%10	-2.629906		%10	-2.629906

Bir değişkenimiz olan büyümeye ait ADF ve Phillips-Perron birim kök testi sonuçlarına bakıldığında ADF ve Phillips-Perron t istatistik değerlerinin %1, %5 ve %10 kritik değerlerden mutlak değer olarak büyük olduğu anlaşılmaktadır. Bu yüzden büyüme oranının durağan olduğu görülmüştür. Sonuç olarak doğrudan yabancı yatırımlar ile büyüme oranının birim kök testlerinde durağan olduğu anlaşılmış bu durumu ayrıca grafik de bakmamız gerekirse;

Grafik 1: DYS ve Büyüme Oranına ait Durağanlık Grafiği

Grafiğe baktığımızda değişkenlerin artan bir trende sahip olmadıkları durağan oldukları görülmektedir. Bu yüzden değişkenlerin durağan olmasıyla Johansen Kontegrasyon Testi uygulanmış, bu teste ait sonuçlar ise aşağıda verilmiştir.

Tablo 4: Johansen Koentegrasyon Testi Sonuçları

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None	0.507376	28.44641	15.49471	0.0010
At most 1 *	0.349391	10.74618	3.841466	0.0003
Trace test indicates no cointegration at the 0.05 level				

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None	0.507376	17.70023	14.26460	0.0138
At most 1 *	0.349391	10.74618	3.841466	0.0010
Max-eigenvalue test indicates no cointegration at the 0.05 level				

Sonuçlara bakıldığında gerek trace istatistiği gerekse Max-Eigen İstatistik değerinin %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden büyük olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ile büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Şimdi de değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi için Granger Nedesellik Testi uygulanmıştır. Granger nedensellik testi ise durağan değişkenlere yönelik uygulanan bir analiz yöntemidir. Bu analiz yönteminde aşağıda verilen formül yardımıyla sonuçlar elde edilir.

$$x_t = \sum_{i=1}^{n} \alpha_i x_{t-i} + \sum_{i=1}^{n} \beta_i y_{t-i} + e_t$$

$$y_t = \sum_{i=1}^{n} \alpha_i y_{t-i} + \sum_{i=1}^{n} \beta_i y_{t-i} + e_t$$

Yukarıdaki elde edilen sonuçlara göre değişkenler birbirlerinin ya nedenidir ya da nedeni değildir. Buna göre ilişkilerin nedensellik ilişkisi ortaya konulabilir. Bu çalışmada ortaya konulan Granger nedensellik analizi sonuçları ise;

Test sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme Granger anlamında karşılıklı olarak birbirinin nedeni değildir.

SONUÇ

Bu çalışmada doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkiler 1989-2015 dönemleri dikkate alınarak yıllık verilerle Türkiye ekonomisi için Johansen Koentegrasyon Testi ve Granger Nedensellik Testi yardımıyla analiz edilmiş ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir;

- Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur.
- Değişkenler karşılıklı olarak birbirinin nedeni değildir.
- Literatüre baktığımızda genel olarak doğrudan yabancı yatırımlar ile büyüme arasında karşılıklı nedensel ilişki bulunamamıştır.

Kısaca doğrudan yabancı yatırımlar yeni üretim alanları oluşturarak istihdamın artmasına ve devamında büyümeye neden olduğu önemli bir gerçektir. Bizim gibi dışa bağımlı olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların üretime neden olmaması iki değişkenin arasında ilişkinin olmamasına sebep olmuştur.

Tablo 5: Granger Testi Sonuçları

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
DYS does not Granger Cause BY	25	0.73968	0.4899
BY does not Granger Cause DYS		1.36088	0.2792

KAYNAKÇA

ACAR, Merve (2016). "Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği", **Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:13, ss. 92-105.

ALAGÖZ, Mehmet, ERDOĞAN, Savaş ve Topallı, Nurgül (2008). "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007", **http://dergipark.gov.tr/download/article-file/22350**1 (15.08.2017).

AYAYDIN, Hasan (2010). "Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:26, ss. 133-145.

Dönmez, Aygül (2009). **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Ve Dış Ticaret Üzerine Olan Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama,** Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Ekinci, Aykut (2010). "Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010)", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 6(2), ss. 71-96.

EKİNCİ, Aykut (2011). "Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010)", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 6(2), ss.71-96.

GÖRMEZÖZ, Kızbeş Kılıç (2007). "Türkiye'ye Doğrudan Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Üzerindeki Etkileri", https://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/KIZBES%20KILI%C3%87%20G%C3%96RMEZ%C3%96Z%20(T%C3%9CRK%C4%B0YE%E2%80%99YE%20DO%C4%9ERUDAN%20GELEN%20YABANCI%20SER.pdf , (10.08.2017).

KARLUK Rıdvan (2002).**Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika**, Beta Basım Yayım, İstanbul.

KOYUNCU, Fatma Turan (2011), **Doğrudan Yabancı Yatırımların İktisadi Büyümeye Etkisi: Türkiye İçin Bir Ekonometrik Analiz**, Anadolu International Conference in Economics, Eskisehir

OECD (2002). "Foreign Direct Investment For Development: Maximising Benefits,Minimising Costs", **http://www.oecd.org/dataoecd/47/51/1959815.pdf** (10.08.2017).

PARASIZ, İlker (1997). **Modern Büyüme Teorileri: Dinamik Makro Ekonomiye Giriş**, Ezgi Kitabevi, Bursa.

ŞAHİN, Dilek (2015). "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı:19, ss. 159-172.

Şahin, Dilek (2015). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, **http://www.asosjournal.com/Makaleler/688255074_904%20Dilek%20%C5%9EAH%C4%B0N.pdf**, (15.08.2017).

ULUSOY, Ahmet ve Karakurt, Birol, (2001). "Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Etkileri", **Ekonomik ve Mali Yorumlar Dergisi**, 38(1), ss. 45-65.

ZHANG, K H. (2006). "Foreign Direct Investment And Economic Growth İn China: A Panel Data Study For 1992-2004", **http://karyiuwong.com/confer/beijing06/papers/zhang.pdf** (12.08.2017).

2008 EKONOMİK KRİZİ SONRASI AVRUPA'DA SİYASİ TERCİHLERİN EKONOMİK ETKİLERİ

Seyfican GÖRGÜLÜ[1]

Öz

ABD'de başlayan 2008 ekonomik krizi Avrupa ülkelerinin ekonomileriyle birlikte siyasetlerini de etkilemiştir. Avrupa'da siyasal mekanizma olarak solu savunan görüş, kendini yenileyerek yükselişe geçmiştir. Bu da Avrupa'daki ekonomi politikalarının yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Bu çalışmanın ilk bölümünde 2008 kriziyle birlikte yükselişe geçen yenilenen sol görüşün üç Avrupa ülkesi, Yunanistan, İspanya ve İtalya, ekonomileri üzerindeki etkileri incelenerek ekonomi ve siyaset arasındaki ilişki 2008 ekonomik krizi çerçevesinde değerlendirilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümde ise sağ görüşün hakim olduğu ve yükselişe geçtiği üç Avrupa ülkesi; Almanya, Fransa ve Hollanda'nın, 2008 Ekonomik Krizi'nin bu ülkelerin ekonomileri üzerindeki etkileri incelenerek ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkileri değerlendirilecektir. Bu bölümde de örnek alınan bu üç ülkenin 2008 ekonomik krizi öncesi ve sonrası durumları incelenecek olup, krizden sonra yükselişe geçen yeni sol hareketin ya da günümüzde yükselişe geçen sağ görüşlerin Avrupa'nın diğer ülkelerinin ekonomik politikalarına olumlu ya da olumsuz katkısı olup olmadığı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Sonuç olarak; Yunanistan, İspanya ve İtalya'daki seçimleri sol görüşün hakim olduğu siyasal hareketlerin kazanarak ülkelerinde ekonomik istikrarı sağlamaları, halkların daha çok bu siyasal oluşumlara güven duymasına neden olmuştur. Bunun karşısında ise Avrupa'da hızla yayılan ırksal, dinsel ya da görüş olarak yabancılara karşı farklı tutumlardan oluşan sağ görüşün diğer Avrupa ülkelerini de etkilemiş olduğundan buna benzer siyasal oluşumlara güven duyulmasının yolu açılmıştır. Bu iki farklı görüşün Avrupa ekonomisine etkileri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa, Ekonomi,2008 Ekonomik Krizi, Sağ, Sol
Jel Sınıflaması: N24,O52,057,P52

[1] Başkent Üniversitesi İktisat Bölümü Öğrencisi, seyficang@gmail.com

ECONOMIC IMPLICATIONS OF THE POLITICAL MOVEMENTS FOR THE EUROPEAN COUNTRIES POST 2008 FINANCIAL CRISIS

Abstract

2008 Financial Crisis that started in the USA not only affected the economies of the European countries but also had an impact on their politics. Accordingly, the left wing in Europe has gained power by restructuring itself. This in return has reshaped the European economic policies. The first part of this study analyses the economic impacts of the rising left wing with the 2008 Financial Crisis on three European countries; Greece, Spain and Italy, and compares and contrasts the relationship between their economies and politics in the framework of the 2008 Financial Crisis.

The second part of the study focuses on the economic impacts of the 2008 Financial Crisis on three European countries; namely Germany, France, and Netherlands, in which right wing has been rising; and compares and contrasts the relationship between the economy and politics in those countries. This part examines those countries before and after the 2008 Financial Crisis. It also assesses whether the left wing that gained power following the Financial Crisis or the right wing that is currently doing so has any positive or negative impact on the economic policies of other European countries.

As a result of winning the elections in Greece, Spain, and Italy and ensuring the economic stability in those countries, the left wing has increased the trust of citizens in this political movement. On the other hand, the right political views triggering racist and extreme religious movements and alienating attitudes has started to spread rapidly in Europe in recent years. While this movement has impacted other European countries, it has increased its magnitude. This paper discusses the effects of these two opposing political movements on European economies.

Key Words: Europe, Economy, 2008 Financial Crisis, Right Wing, Left Wing
Jel Codes: N24,O52,057,P52

1. 2008 KRİZİNİN AVRUPA'YA ETKİSİ

2008 Ekonomik Krizi,2007 yılının Ağustos ayında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlamış ve kısa sürede bütün dünya ülkelerini etkisi altına almıştır. Krize neden olan asıl olay özellikle düşük gelirli kesime verilen Mortgage kredileridir. Bu kredilerin başlarda çok fazla ve kontrolsüz bir şekilde halka verilmesi ve daha sonra geri alınamamasıyla özellikle bu kredilerden oluşan tahvilleri elinde bulunduran yatırım bankaları iflas etmeye başladı. ABD'nin en önemli yatırım bankalarından olan Lehman Brothers'ın iflasını açıklamasıyla birlikte bu bankayla iş ilişkileri bulunan birçok şirketinde iflas etmesi sadece ABD ekonomisi ve siyasetine değil başta köken birliği bulunan Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülke ekonomisinin ve siyasetinin de etkilenmesine yol açtı. Avrupa'ya bakıldığı zaman hemen her ülkede krizin etkileri mevcut hükümetlere fatura edilmiş. Yönetimler de hangi görüş hükümetleri varsa tam tersi hükümetlerin bu krizi fırsat bilerek siyasette etkin olduğu bir dönem başlamıştır.(AYVALI, 2017).

Avrupa'da 2008 Ekonomik Krizi ile iktidarda bulunan sağ akım partiler ülkelerindeki krize dayalı artan bütçe açıklarına karşı önlem almakta gecikmiş ve işsizlik oranlarının artmasıyla halkın tepkisini çekmişlerdir. Ülkelerde enflasyon oranları da giderek artmış halkın alım gücü düşmüş bankalardan paralarını geri alamaz hallere gelmişlerdir. Hükümetlerinde AB ve IMF dayatmasıyla imzaladıkları kemer sıkma politikaları halkların damarına basıldığı son nokta olmuş ve geniş çerçevede sokak eylemlerine dönüşerek hükümet karşıtı gösteriler başlamıştır. Bunun sonucunda da yapılan ilk seçimlerde hükümette bulunan partiler büyük oy kayıpları yaşamış iktidar partisiyken muhalefet konumuna gelmişlerdir. Bu oy kayıpları da Avrupa'da radikal sol akım partilerin yükselmesine sebep olmuş ve Avrupa'da sol partiler dönemini başlatmışlardır.

Avrupa'da sağ akım partilerin güçlenmesine sebep olan nedenler ise 2008 Ekonomik Krizi'yle ekonomik koşulları bozulan ve dengelerin değiştiği Avrupa'da sol partilerin hükümet olduğu Yunanistan, İspanya ve İtalya dışındaki ülkelerde başta Almanya, Fransa ve Hollanda'da da ekonomik bozulmalar düzelmemiştir. Devamında AB ekonomik programları da işe yaramamış ve ekonomi iyice bozulmuştur. İngiltere'nin AB'nin artık işlemeyeceğini görerek referanduma gitmesi sonucu çıkan Brexit kararı AB içinde şok etkisi yaratmıştır. Bunun yanında ABD'de yapılan seçimlerde çoğu otoriterin aksine göçmen karşıtı Trump'ın kazanması Avrupa'da zaten aşırıya kaçan göçmen karşıtı partilerin oylarını giderek artırmasına neden olmuştur. Bu yaşanan durumlara destek olarak Suriye Krizi'nin ortaya çıkmasıyla Avrupa'ya başlayan mülteci akını Avrupa'daki ülkelerin siyasal ve ekonomik dengelerini bozmuştur. Mültecilerin aşırı çoğaldığı ülkelerde artan işsizlik sorunu yerel halkları ciddi derecede rahatsız etmiş sonucunda da sağ akım partiler güçlenerek günümüze kadar süren seçimlerde ya iktidar olmuşlar ya da güçlü ana muhalefet partisi konumuna gelmişlerdir.

Kısacası 2008 Krizi'nin Avrupa incelemesine başlandığı zaman sol partilerin yükseldiği Yunanistan, İspanya ve İtalya'da halkları etkileyen ana sebepler üç başlıkta toplanacak olursa;

1) 2008 Ekonomik Krizi sonrası artan enflasyon oranları ve halkın alım gücünün düşmesi,
2) Krizin etkisiyle bu üç ülkede aşırı artan işsizlik oranı ve genç nüfusun içinde işsizlik oranlarının artması,
3) Bu ülkelerde mevcutta bulunan iktidar partilerin kemer sıkma politikalarını uygulamaya koymasıdır.

Radikal sağ partilerin yükseldiği dönemde ise Almanya, Fransa ve Hollanda'da ise halkları etkileyen ana sebeplerde üç başlıkta toplanacak olursa;

1) Çöken AB sistemine karşı çıkan ve referandum sonucunda AB'den çıkma kararı alan İngiltere'nin Brexit kararı,
2) ABD'de yapılan seçimlerde göçmen karşıtı Trump'ın seçimleri kazanmasının Avrupa'da radikal sağ görüşlü partileri olumlu yönde etkilemesi,
3) Suriye'de yaşanan iç savaşın Avrupa'ya mülteci akınını başlatmasıyla Avrupa içinde sosyal ekonomik ve siyasal düzeni bozmasına neden olmasıdır.

2. KRİZDEN SONRA SOL GÖRÜŞÜN YÜKSELİŞE GEÇTİĞİ ÜLKELER

2.1 Yunanistan

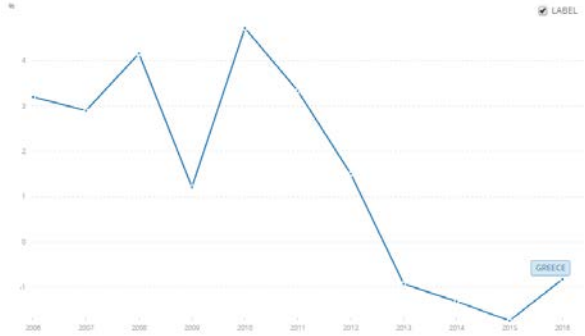
2008 Ekonomik Krizi'nin Avrupa solu açısından önemi, krizin etkilerini en fazla hisseden Yunanistan, İspanya ve İtalya'da yıllardır etkili olan sağ partilerin bozulan ekonomik yapıya ve artan işsizliklere çözüm üretememesiyle birlikte bu ülkelerde halkın taleplerine daha çok hitap etmeye başlayan yeni sol akım partilerin güçlenmesidir. Bu üç ülkede de sol partiler krizden kurtuluşa çare olarak görülmüş ve halk bu partileri destekleyerek ya iktidara ya da ana muhalefet konumuna getirmiştir. Yunanistan, İspanya ve İtalya'daki sol partilerin güçlenmesindeki en önemli etken 2008 krizinin yarattığı etkiden kurtulmaya çalışmak olsa da asıl oylarını arttırmalarının sebebi Avrupa'nın diğer ülkelerindeki gibi AB'nin önceliğini ve çıkarlarını düşünmekten çok AB'yi bir kenara itip önceliklerini kendi ülkelerinde bozulan sosyal, ekonomik ve siyasi yapıya önem vermeleridir. Burada asıl önemli olan neden bu partiler kendilerini sol görüşte olduklarını belirtseler de aşırı milliyetçi tavır ve politikalarıyla Avrupa'da sonradan yükselmeye başlayan radikal sağ partilerle aynı tutumları sergilemektedir. Bu üç ülkede yükselen sol partilerin tıpkı sağ partiler gibi göçmen karşıtı olmaları halklarının gözünde popülerliklerini de artırmıştır. Avrupa'da solu büyüten ve besleyen olay etkilendikleri sağ partilerin 2008 Ekonomik Krizi'ni doğru yönetememiş olmalarıdır. AB'ye aykırı kararlar veremeyen sağ partiler, AB'yi yok sayan sol partiler karşısında oylarını ve itibarlarını büyük oranda kaybetmiş ve siyasal alandan silinmeye başlamışlardır. Buradaki en önemli sorun ise yeni sol akımın başlattığı dalgalanmanın ekonomiye ne kadar olumlu yansıyacağı ve Avrupa'nın geri kalanını etkilemekte ne kadar başarılı olacağıdır.

Ortaya çıkan yeni sol akımın incelenmesine Yunanistan'dan başlamak daha doğru olur. Yunanistan 2008 Ekonomik Krizi'ni Avrupa'da en ağır hisseden ülkelerden biri olmuştur. Yunanistan'da krizin etkisiyle diğer etkilenen Avrupa ülkelerindeki gibi büyüme oranında ve istihdam oranında düşüşler olmuş devlet kurumları krizden dolayı büyük borçlanmalara gitmişlerdir. Ayrıca bütçe açıkları da önlenemez şekilde büyük artış göstermiştir. Krizin yaşandığı dönemin başlarında 2009 senesinde Yunanistan'da seçim yaşanmış ve PASOK lideri Yorgo Papandreu işsizlik, yolsuzluk ve orman yangını gibi konularla baş edemeyen Yeni Demokrasi partisinden iktidarı geri almıştır ancak 2008 krizinin yaratacağı ağır koşullara karşı direnememiş ve gitgide gücünü kaybetmiştir. Krizin etkileri devam ederken AB ise Yunanistan'a ağır baskılar uygulamaya başlamıştır. PASOK ülke genelindeki krize karşı IMF baskılarıyla kemer sıkma politikalarını imzalamış buna karşı Yunan halkıda tepki olarak ayaklanmış sokaklarda olaylar çıkarmaya başlamışlardır ve 2013 senesinde olması gereken seçimler öne çekilerek 2012 yılında yapılmıştır. Burada en önemli olay 2009 seçimlerinde %4,6 oy alan Aleksis Tsipras liderliğinde SYRİZA büyük bir başarı göstermiş Mayıs 2012 seçimlerinde oyunu%16,8'e yükseltmiştir. Bu başarısındaki en büyük neden kemer sıkma politikalarına karşı çıkması ve ülke genelindeki eylemlerde öncülük eden parti olmasıdır.

Yunanistan'da krizin etkilerinin tam olarak engellenememesi siyasi istikrar sağlanmasına da engel olmuştur. Hükümetler kurulamamış kurulsa da SYRİZA destekli sokak hareketlerinin engellenememesinden sürekli erken seçime gidilmiştir. Yunanistan'da krizin bu kadar ağır hissedilmesinin bir diğer nedeni ise uzun yıllardır genişlemeci maliye politikalarının uygulanıyor olmasıdır. Krizle birlikte bu uygulanan mali politikalar makroekonomik dengesizlikleri de beraberinde getirmiştir. Ayrıca Yunanistan'ın yüksek kamu harcamalarında bulunulması, buna karşılık sağlanan kamu gelirlerinin az olması, siyasi politikaların başarısızlığı ve Yunan markalarının ulusal ve uluslararası düzeyde mücadele edememesi krizin ağır hissedilmesini etkileyen nedenler olmuştur. Bu nedenle birlikte Yunanistan'ın turizme önem vererek sahil şehirlerine yatırımlarını yapması kendi içinde imalatı geliştirememesi ciddi ekonomik bunalım yaşatmıştır.

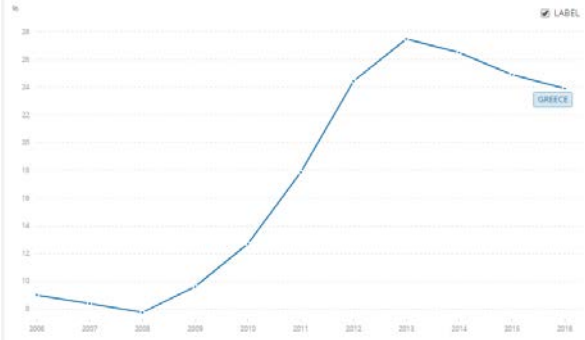
Yunanistan'da enflasyon oranı günümüze geldikçe düşmeye başlamıştır ve 2012 yılında erken seçimlerin ve ekonomik bunalımında etkisiyle etkisi ile eksi değerlere inmiştir.2008 yılında %2 olan enflasyon 2009 yılında yaşanan seçimle birlikte%0,7'ye inmiştir. Daha sonra yükselişe geçerek %5-6 oranlarında izlese de kemer sıkma politikaları ve bunun devamında bitmeyen sokak olaylarının getirdiği erken seçim etkisi enflasyonu %0,3 seviyesine düşürmüştür.

Tablo 1: Yunanistan Enflasyon (%): 2006-2016

Kaynak: Dünya Bankası

Tablo 2: Yunanistan İşsizlik Oranı (%) : 2006-2016

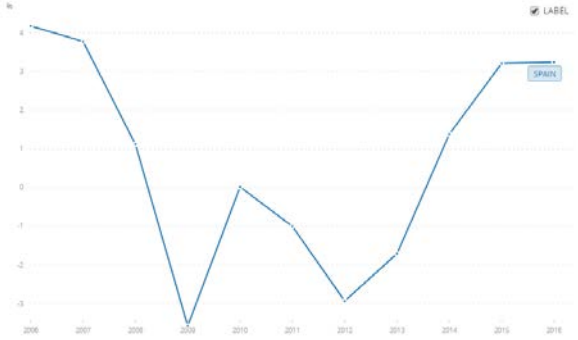
Kaynak: Dünya Bankası

2012 Haziran seçimlerinde tek kazanan SYRIZA ve lideri Aleksis Tsipras olmuştur. Ülkedeki bunalımdan Yeni Demokrasi partisi de nasibini alırken Yunan halkı güvenli liman olarak SYRIZA'yı görmüş ve SYRIZA aldığı oy oranını %26,9 oranına çıkarmıştır. Ülke siyasetinde SYRIZA güçlü konuma gelse de 2013 senesinde enflasyon oranı eksi seviyelerde izlenmiştir. Günümüze doğru artsa da tahminler 2017 yılı için %0,6 değerlerinde olması beklenmektedir. Yunanistan ekonomisi için kara günler devam etmekteyken işsizlik oranlarında da tavan değerler görülmektedir.2012 yılında siyasal alandaki SYRIZA etkisi ekonomiye olumlu yansıyamamaktadır.2008 krizinin etkisini gösterdiği dönemde %8,5 seviyelerinde olan işsizlik %27 seviyelerine ulaşmış ve 2011 yılında İspanya'ya ait olan işsizlik rekoru Yunanistan'a geçmiştir. Günümüze doğru gelindikçe bu oran düşürülmeye çalışılsa da Yunanistan'da yaşanan işsizliğe karşı önlemler ve yeni reform paketleri oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ülkenin kendini bu kadar krizle boğuşan ülke halinde bulmasının ana nedenlerinden biri belki de en önemlisi AB'ye katıldıktan sonra Yunan ürünlerinin diğer AB ürünleriyle baş edememesi ve büyük rekabet kayıpları yaşamasıdır.

2.2 İspanya

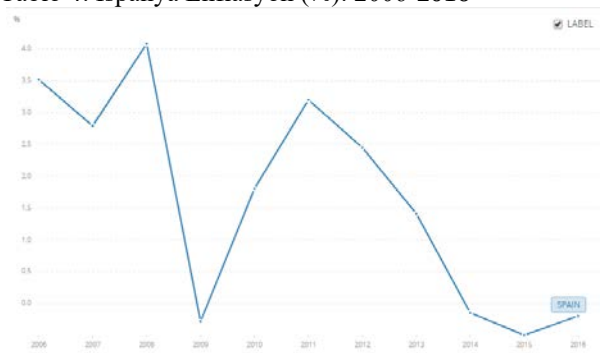
Yunanistan'dan sonra Avrupa'nın turizm ve liman kentlerini barındıran İspanya'da 2008 krizinin Avrupa'da yaşanan etkilerinden nasibini alan bir diğer ülkedir. Yaşadığı krizin nedenleri Yunanistan ile benzerlik gösterse de siyasal karışıklığı biraz daha farklıdır. İspanya'nın başlıca gelir kaynakları turizm ve inşaat sektörleriyken 2008 krizinin en çok emlak ve inşaat sektörünü vurması İspanya'yı ağır kriz şartlarına sokmuştur. Buna karşılık mevcut hükümet uyum politikalarını ve kemer sıkma politikalarını yürürlüğü koymasına İspanya halkı benzer bir şekilde Yunanistan'daki gibi sokaklara çıkmış ve uzun süren tepkilerini sokaklarda göstermişlerdir. İspanya'da devletin özel sektöre olan borcu yüksek seviyelere ulaşmış bununla birlikte işsizlikte Avrupa'nın rekor seviyelerine ulaşmıştır. Kriz, Avrupa'da büyümekte olan İspanya'yı derinden etkilemiş 2008 yılının ikinci yarısında büyüme oranını %1,2 oranlarına indirmiştir. Ekonomide olumsuz gidişat 2010 yılına kadar devam etmiş 2011 yılında sadece %0,4 büyüme göstermiştir.

Tablo 3: İspanya Yıllık Büyüme (%): 2006-2016

Kaynak: Dünya Bankası

Tablo 4: İspanya Enflasyon (%): 2006-2016

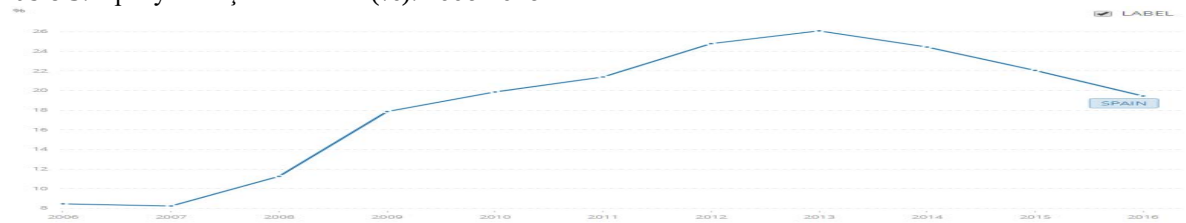

Kaynak: Dünya Bankası

Enflasyon oranı da düşmeye başlamış komşusu Portekiz ile birlikte birbirlerini olumsuz etkilemeye başlamışlardır. Enflasyon oranı krizin başlarında %2,5 seviyesinde ilerlerken büyüme hızındaki düşüş enflasyonu %3,5 çıkarmıştır. Günümüze doğru gelindikçe enflasyon tekrar İspanya'da normal görülen seviyelerde ilerlemeye başlamıştır.

Kriz yaşamadan önce işsizlik oranları %8,5 seviyelerinden krizin etkisiyle %14, 2012 yılından sonra da %26 ile Avrupa rekorunu oluşturacak rakamlara gelmiştir. Özellikle genç nüfus içindeki %51 işsizlik İspanya'da krizin sert hissedilmesine ve büyük oranda daralma yaşanmasına neden olmuştur. İspanya'da tıpkı Yunanistan gibi yeni reformlara ihtiyaç duymuş ve kemer sıkma politikalarını uygulamaya koymuştur. Halkın Yunanistan'daki gibi sokak hareketlerine başvurması siyasi açıdan da İspanya'nın mevcut hükümetini zor durumda bırakmıştır. İspanya'daki sokak hareketlerinin Yunanistan'daki sokak olaylarından farkı, İspanya'nın eyalet sistemiyle yönetilmesi nedeniyle bu eyaletlerde yaşayan insanların diğer eyaletlerdeki insanları da etkilemeleri neticesinde kriz daha çok tetiklenmiş, bu durumda krizin derinleşmesine neden olmuştur.

Tablo 5: İspanya'da İşsizlik Oranı (%): 2006-2016

Kaynak: Dünya Bankası

İspanya'da sol partilerin ve sol görüşün güçlenmeye başlaması 2011 yılındaki sokak olaylarının başladığı dönemdir. İspanyol Sosyalist İşçi Partisi (PSOE) hükümetinin başbakanı olan Jose Luis Rodriguez Zapatero tıpkı Yunanistan'daki Yorgo Papandreu gibi krizi iyi yönetememiş ve İspanya halkına kemer sıkma politikalarını dayatmıştır. %43,9 gibi yüksek bir oranla iktidar olmasına rağmen yanlış ekonomi politikaları, IMF VE AB'nin politikalarına ve baskılarına karşı koyamaması

ve son olarak yapılan yanlış özelleştirmeler halkın gözünden düşmesine neden olanlardan bir kısmıdır. Özellikle kendi partisinin seçmen kitlesini oluşturan işçilerin haklarını savunmak yerine özelleştirmeye karşı çıkan işçileri tutuklatması olayların büyümesine devamında kendisine destek veren ayrılıkçı eyaletlerde bile oylarının erimesine neden olmuştur. İşte bu halk hareketlerinin içinden PODEMOS adıyla yeni bir radikal sol parti doğmuştur.

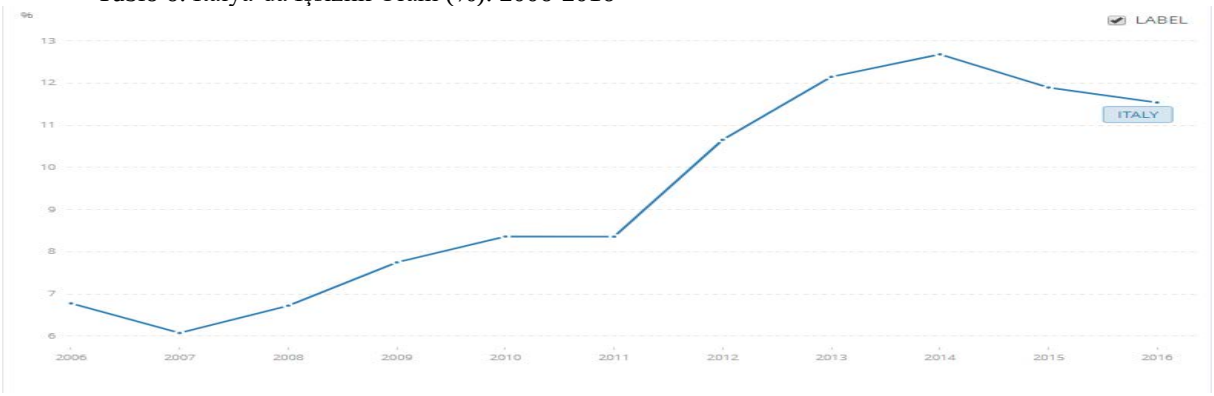
PODEMOS 2014 tarihinde Pablo Iglesias Turrion önderliğinde kurulmuş bir harekettir ve SYRIZA'nın Avrupa'da yarattığı havaya ek olarak İspanya'da yeni oluşan solun lider partisi olmuştur. İspanya için önemli olan Lizbon Antlaşması'na, mevcut hükümetin kemer sıkma politikalarına, AB'ye ve IMF'e karşı çıkarak halkın gözünde popüler hale gelmişlerdir. İlk kurulduğu günden itibaren parti üye sayısını hızla arttırmış ve İspanya'da en yüksek üyeye sahip ikinci parti konumuna ulaşmıştır. Kendilerini göstermek ve Avrupa içerisinde muhalefet olmak için ilk olarak Avrupa parlamentosu seçimlerine girmiş %7,98 ile İspanya'nın dördüncü partisi olmuştur. Kendilerini Anti Kapitalist Sol olarak nitelendirmekte olup, HP-PSOE'nun oluşturduğu bazı anayasal maddelere karşı çıkmıştır. Özellikle kürtaj haklarını savunması çoğu kesimce olumlu karşılanmış ve destek görmüştür. Ayrıca İspanya'nın siyasi ve ekonomik birliğini bozduğunu düşünerek NATO'dan çıkılmasını istemesi ve AB-IMF ekonomi politikalarını reddetmesi İspanya halkının PODEMOS'a olan desteğini artırmıştır. 2015 İspanya yerel seçimlerine katılmama kararı alıp tüm gücünü 2015 yılında yapılan İspanya genel seçimlerine harcamış ve başarılı da olmuştur. Genel seçimlerde %20,65 oy alarak Halk Partisi ve PSOE'den sonra üçüncü parti oldu. Bu durumda İspanya'da geleneksel hale gelen iki partili hükümet tabusunu kırmayı başardı ve kurulacak olan hükümete ortak konumuna gelmiştir.

2015 yılında koalisyon hükümeti görüşmelerinden sonuç alamayan İspanya erken seçime gitmiş ve PODEMOS'ta daha da güçlenmek içi Birleşik Sol, Eque ile Bask, Katalunya, Aragon, Navarra ve Endülüs eyaletlerindeki yerel sol partilerle birleşme kararı almış ve adını UNİDOS PODEMOS (Beraber Yapabiliriz) olarak değiştirmiştir. Son olarak patlak veren yolsuzluk olayları ve İspanya başbakanı Mariano Rojoy'a karşı gensoru verilmesi PODEMOS'u güçlendirmeye devam etse de hala sorunların çözülememesi ve halkın ekonomik durumunun düzelememesi PODEMOS'u istediği gibi diğer görüşlere karşı çıkmasında engel oluşturmaktadır. Yunanasitan'daki halk hareketleri ve bu hareketlerden doğan SYRIZA'nın güçlenmesi,İspanya'da sokak protestolarından doğan PODEMOS'un güçlenmesini sağladı.Bu durumda Avrupa'nın turizm ve ekonomide güçlü olan İtalya'da sol hareketlerin güçlenerek yönetimde söz sahibi olmasını sağladı.

2.3 İtalya

İtalya 2008 ekonomik krizine hazırlıksız yakalandı. Mevcut hükümetin ekonomi politikalarının zayıf olması ve kamuda artan borçlanma krizin ağır hissedilmesine neden oldu. AB içerisinde en çok borçlanan ülkelerden biri olan İtalya, ekonomik daralma sürecine girdi ve %7'lik daralmayla 2010 yılına kadar olumsuz yönde ilerledi.(Yılmaz, 2014, Ankara Sanayi Odası, 2017) İtalya ekonomisi 2008 kriziyle büyük bir yara almış ve çoğu tahminciye göre 2020 yılına kadar şu anki durumuna dönemeyeceği vurgulandı. IMF'in İtalya konusunda büyüme oranlarını geriye çekmesi ve kredi notunu düşürmesi hükümeti zora sokmuş diğer ülkelerdeki gibi kemer sıkma politikalarını uygulamaya koydu. İtalya halkının da tepkisi diğer ülkelerdeki gibi gecikmedi , sokaklara çıkan halk hükümete karşı protesto yürüyüşleri düzenledi ve çalışanlarda grev hakkını kullandı. İşsizlik oranları %11 seviyelerini görürken bankacılık sistemi de krizden etkilendi ve borçlanma yoluna giderek krizi daha da derinleştirdi. IMF'in İtalya'ya karşı önerdiği reform ve ekonomik paketleri de halk kabullenmek istemedi ve borcu borçla ödemeyi tercih eden hükümete ve buna destek veren partilere karşı tavır aldı.(BBC TÜRKÇE, 2017)

Tablo 6: İtalya'da İşsizlik Oranı (%): 2006-2016

Kaynak: Dünya Bankası

Krizin etkilerini yeni göstermeye başladığı İtalya'da 2008 yılında yapılan seçimlerde Silvio Berlusconi liderliğindeki PDL partisi (Merkez Sağ Koalisyon) seçimleri %47,3 oy oranıyla kazandı. İlerleyen yıllarda kişisel varlığını ve gücünü kendi siyasi ve ekonomik çıkarları için kullanmaya başlayan Berlusconi zaten ekonomik bunalımda bulunan İtalya halkının gözünden düşmeye başladı ve kendisine karşı tepkiler gitgide arttı. Berlusconi İtalya'da yaşanan hassas dönemde sadece AB ve IMF programlarını halka dayatmış kendisi ülke siyaseti ve ekonomisinden uzak ve umursamaz tavırlar içinde yer almıştır. Hakkında çıkan yolsuzluk ve gayriahlaki iddialar sonucunda istifasını vererek İtalya siyasetinden uzaklaşmış yerini ekonomist Mario Monti'ye bıraktı. Ancak İtalya parlamentonun alt kanadında yapılan oylamada, tartışmalı ekonomik önlemler paketi, milletvekillerince kabul edilmesi kendisinin de yönetimde Mario Monti'nin işinin kolay olmadığını göstermiştir. Ülkede ekonomik krizin önlenmesi ve mali istikrarın korunabilmesini amaçlayan köklü ekonomik önlemlere parlamentonun üst kanadı olan senatonun onay vermesiyle Monti dönemi başlamış oldu ve bir ekonomistin ülkenin başına geçmesi İtalya ekonomisi açısından nispeten rahatlamaya yol açtı. İtalya'daki hükümet değişimi, ülkenin borçlanma faizinin kritik bir baraj olan yüzde 7 seviyesinin üzerine çıkmasıyla İtalya'nın bu borç seviyesinden dönmesini zorlaştırdı ve yeniden kriz durumuna giren İtalya'da halk tekrardan sokaklara çıkmaya başladı.(BBC TÜRKÇE, 2011)

Bu siyasi ortamda tıpkı Yunanistan ve İspanya'daki gibi sokak hareketlerinden yeni radikal sol parti doğdu. İtalyan komedyen ve aktör Beppe Grillo'nun liderliğini yaptığı Beş Yıldız Hareketi (MoVimento 5 Stelle) 2013 seçimlerinde oyların %25,5'ni alarak sürpriz yaşattı. Pier Luigi Bersani liderliğindeki merkez Sol Demokratik Parti'nin (PD) başını çektiği sol seçim ittifakı "Italia Bene Comune" oyların % 29,5'ini alarak seçimden birinci çıkması İtalya'da bozulan siyasi ve ekonominin faturasını sağ partilere çıkardığı görüldü. Tekrar Beş yıldız Hareketi'ne dönecek olursak bu hareketin ve radikal solun İtalya'da nasıl yükseldiğini incelersek Grillo'nun seçmenlerine verdiği 5 siyasal vaat hem siyasal hareketinin anlamını hem de solun nasıl yükseldiğini kanıtlamaktadır. Bu 5 siyasal vaat içinde yer alanlar; herkese internette özgürlük (sınırsız ve ücretsiz internet bağlantısı), herkes için ücretsiz ve temiz suya erişim hakkı, ücretsiz toplu taşıma hakkı, çevrecilik ve doğanın korunması ile sürdürülebilir kalkınmadan oluşmaktadır.

3. Krizden Sonra Sağ Görüşün Yükselişe Geçtiği Ülkeler

3.1 Almanya

Avrupa açısından 2008 krizinin sol partiler, radikal sol hareketler ve sol görüşlerin 2007-2015 yılları arasında yayıldığı ve popüler hale getirdiği dönem fazla uzun sürmemiş ve krizin devam etmesi halkların bu duruma çare bulamayan siyasal partilere karşı tekrar tepki gösterdiği dönemlere girildi. Günümüze doğru gelindikçe AB içerisinde bitmeyen siyasi ve ekonomik kaos sonrası bu durumdan kurtulmak isteyen ve tek başına hareket edince daha çok refaha ulaşacağını düşünen Britanya'da referanduma gitti ve sonucunda AB'den çıkma kararı (Brexit) 'nı aldı. Devamında ABD'de yapılan seçimlerde göçmen karşıtı Trump'ın seçimleri kazanmasının Avrupa'da radikal sağ görüşlü partileri olumlu yönde etkilemesi ve son olarak Suriye'de yaşanan iç savaşın Avrupa'ya mülteci akınını başlatmasıyla Avrupa içinde sosyal ekonomik ve siyasal düzeni bozması yeni bir sağ partiler döneminin başlamasına yol açtı. Sol ve sağ partiler içerisinde halk üzerinde kararsızlığın olduğu

Almanya, Fransa ve Hollanda'da aşırı ve ayrılıkçı sağ partiler yükselişe geçti ve Avrupa içerisinde radikal sağ akım yayılmaya başladı.

İncelemeye Almanya ile başlamak daha doğru olur. Çünkü Fransa ve Hollanda gibi ülkelerde sağ partiler pek güçlü sayılmaz. Almanya'da ise sağ partilerin varlığı çoğunlukta bunun sebebi de 2.Dünya Savaşı'nın sonlarından beri Nazi yönetiminden kalan zihniyetin azınlıkta olsa varlığını sürdürmesi ve halkı etkileme gücünü elinde bulundurmasıdır. Almanya 2008 Ekonomik krizinden etkilenmesi dolaylı yollarla oldu. Bunun nedeni AB'nin tüm gücünü elinde bulundurmasından kaynaklanır. Ekonomik yönden Avrupa'nın çoğu ülkesinden güçlü olması ve güçlü mali kaynaklarına sahip olması krizden etkilenmesini geciktirdi. Yunanistan, İspanya ve İtalya'da ekonomik durumun kötüye gitmesi ve Almanya'nın AB'nin ana ülkelerinden birisi olduğu halde bu ülkelere yardımda gecikmesi bu bölgelerde yaşayan insanlarda Almanya'ya ve AB'ye olan güvenin düşmesine neden oldu. Bu durumun sonucunda da Almanya ekonomik krizden etkilenmeye başladı. Mevcut Merkel yönetiminin Yunanistan'a borç vermekte gecikmesi ve ağır koşullar öne sürmesi tepkilere neden oldu fakat Almanya bu durumdan en az etkilenerek Avrupa içinde kârlı çıkan ülkelerin başında yer aldı.

Almanya'da radikal sağ hareketlerin büyüyerek Avrupa'ya yayılması ve Fransa ve Hollanda gibi ülkelerdeki radikal sağ partileri güçlendirmesi krizin etkilerinden çok Dünya genelinde yaşanan siyasi olayların ekonomiyi ve refah düzeyini etkilemesi sonucunda olmuştur. Zaten 11 Eylül saldırılarından beri Avrupa genelinde İslam karşıtı hareketler ve Müslümanlara olan güvensizlik 2008 Ekonomik Krizi'nin bahanesiyle daha da büyüdü ve radikal sağ partilerin beslenme konusu oldu. Özellikle Almanya'da başlayan aşırı milliyetçi ve çok kültürlülük karşıtı hareketler sağ partilerin seçim programlarına da girerek taraftar toplamalarına yardımcı oldu. Özellikle son dönemde yaşanan Suriye Krizi'yle göçmen karşıtlığı, göçmen sayısına ilişkin kota koyulma kararları ve sosyal hizmetlerden yararlanma imkanlarını kısıtlama isteği büyük ilgi gördü ve desteklendi. Almanya'da Nazilerle birlikte klasik sağ görüşün zayıflaması radikal sağ görüşleri yükseltmeye başlamış bu durum önce 1990 yılındaki göçmenlik karşıtı hareketler daha sonrasında da 2005 yılında yaşanan göçmen düşmanlığı hareketleriyle zirveye ulaşsa da 2008 yılında yaşanan kriz ilgiyi ekonomik olaylara çevirmiş ve radikal sağı durgunlaştırmıştır.

Fakat krizin etkilerinin geçmesi ve güçlendirmesi yeniden bu hareketleri güçlendirdi ve tıpkı radikal sol hareketlerde olduğu gibi sokak hareketlerinin içinden yeni sağ akım partiler çıkmaya başladı. İlk başlarda kurulan sağ partiler Yahudi karşıtlığı üzerinde durmakta ancak sonradan değişen bu partiler aşırı milliyetçi ve Müslüman karşıtı girişimleri destekler hale geldi.

2008 krizi sonrası Almanya'da iş, maaş, refah düzeyi ve kamu harcamaları üzerinde kaygıların oluşmasını tetikledi. Özellikle göçmen kesimdeki Romenler ve Müslümanların ucuz işgücü ve düşük ücretle çalışması ekonomisi gelişmiş ülkelerde sorunlar yarattı. Finansal krizin etkisiyle de İslamofobi yanlısı hareketler güçlenmeye başladı ve krizden kurtuluş olarak çoğunluğu Müslüman olan göçmenlerin dışlanması gerektiği savunuldu.(KALLİS, Aristotle. SETAV (2015). Kemer sıkma politikalarının diğer ülkelerdeki halklara dayatılması aşırı sağ hareketlerin güçlenmesinde büyük etki yarattı. Almanya'da bu hareketlerin öncülüğünü PEGİDA (Batı'nın İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar) isimli sokak hareketi üstlendi. Hristiyan-Yahudi hakimiyetindeki Batı kültürünü koruma hakkını savunmak için sokakta bulunduğunu söyleyen PEGİDA, Dresden'de 200 kişilik küçük bir grup olarak protestolarına başladı ve o tarihten bu yana her hafta sokak yürüyüşleri başlattı. Kısa sürede 7 bin 500 olan protestocu sayısı, bir hafta sonra 10 bini, sonraki hafta ise 15 bini buldu ve gün geçtikçe Avrupa geneline yayılarak çok sayıda kişiden destek görmeye başladı.(BRENNER, Yermi. Aljazeera Türk, 2014) Sokak hareketlerinin ve Almanya genelinde yükselen göçmen karşıtı görüşlerin birleşmesiyle yakın zamandaki seçimlerde Alman solu olarak gösterilen Sosyal Demokrat Parti (SPD) lideri Martin Schulz'un ülke siyasetinde gücünü kaybetmiş ve Alman sağının günden güne yükselmesiyle ekonomik kriz ve siyasal krizden çıkılacağını düşünen kişi sayısı artmaya başlamıştır. Bu yüzden Avrupa'da yükselen sol akıma karşı çıkan yeni bir sağ görüş akımı yayılmaktadır.

3.2 Fransa

Fransa 2008 kriziyle birlikte durgun döneme girmiş büyüme oranlarında düşmüş, ekonomisi küçülmeye başlamıştır. Avrupa ülkelerinin içinde bulunduğu zor durum ve AB'nin geleceğinin belirsizliği Fransa'yı da derinden etkilemiştir. Fransa içerisinde aşırı sağ partilerin durdurulamayan yükselişi özellikle Fransa'da yaşanan terör olaylarının sorumlusu olarak gösterilen Müslümanlara karşı islam karşıtı propaganda yapmalarıyla kendilerine taraftar toplamışlardır. Bu durum iktidar olamasalar bile güçlü muhalefet olma imkanı sağlamıştır. Fransa siyasi ve ekonomik kargaşa içerisinde seçimlere

giderken çoğu zaman iki farklı görüş öne çıkmıştır. Bu görüşler Avrupa ve ABD yanlısı adaylarla Rusya yanlısı adaylar arasında çıkan çekişmelerden doğmuştur. Adaylar ekonomi çerçevesinde propaganda yapmaktan çok Suriye Krizi ve bu kriz sonucu gelen mültecilerin kültürel uyumsuzluğunu ön planda tutmuşlardır. Örnek olarak son dönemdeki seçimler daha yakından incelendiği zaman aşırı sağın adayı Le Pen Fransa'nın Britanya'daki gibi referanduma giderek Frexit kararı alınması gerektiğini ve bunun sonucunda da Fransa'da ekonominin düzeleceğini kültürel yozlaşmanın son bulacağını savunmuştur. Almanya etkisinde bulunan AB'nin ortak politikalarını reddederek Fransa ulusal bağımsızlığını engellediğini ve ekonomik olarak bağımlı hale geldiğini savundu. Diğer ülkelerde yükselen radikal sağ patilerin ABD yanlısı davranmasının aksine Rusya ile daha yakından ilgilenilmesi gerektiğini bildirdi ve Kırım'ı Rusya'nın parçası olduğunu söyleyerek Rusya yanlısı tutumunu pekiştirdi.

Fransa'da diğer aşırı sağın yükseldiği ülkelerin aksine burada bulunan sağ görüşlü partiler Rusya'ya yakınlık gösterirken liberal görüşlü fakat kendisini sol olarak tanımlayan lider Macron ise ABD yanlısı tutum izledi. Diğer ülke partilerinden faklı olarak değinilmesi gereken özel konu ise Fransa'da yabancılara karşı önyargılı olunması görüş ayrımı yapılmaksızın aynı fikirde bulunulan tek konudur.

Örnek olarak hem Le Pen hem de Macron'un üzerinde anlaştıkları tek ortak konu Türk insanına ve Türkiye'ye karşı olumsuz düşünce içinde bulunmalarıdır. Fransa ekonomik krizle uğraştığı dönemde Cezayir ve Fas'tan gelen mültecilere Suriye'den gelen mültecilerin de eklenmesi ekonominin bozulmasının nedeni olarak görülmüştür. Buna karşın yine sağ ve sol görüşlü liderlerin üzerinde anlaştığı konu göçmenlere kota getirilmesidir. Çünkü ucuz iş gücü olmaları ve sosyal haklardan yararlanmaları Fransa'da yerleşik bulunan halkın ev ekonomisinin bozulmasına ve refahının düşmesine yol açmıştır.

Fransa ekonomisinin toparlanmaya başladığı dönemde gündeme gelen bu seçimde, adaylar seçmenlere hitaben yaptıkları konuşmalarda sıkça ekonomi propagandası yapmışlardır. Aşırı sağ görüşün ekonomi politikalarını inceleyecek olursak; Le Pen düşük ve orta gelirli ailelerin yaşam kalitesini iyileştirmeye öncelik verileceğini söylemiştir. Fransa'nın AB içinde yer almasıyla ekonomisinden fazla taviz verdiğini belirtmiş ve siyasi olarak Frexit kararını halka sunacağını duyurmuştur. Bunun sonucunda ise Avrupa'nın ortak para birimi olan Avro para biriminden çıkıp tekrar Frank'a döneceğini bununda ekonomiyi canlandıracağını söylemiştir. Krizlerden kaçışın ve ekonomisinin sağlam kalmasının tek yolunun, milli değerlere geri dönülmesi ve bazı kurumların millileştirilmesi ile sağlanacağını ayrıca devlet alacaklarının yeniden yapılandırılması gerektiğini partisinin seçim programında belirtmiştir.

Macron ise Fransa ekonomisinde daha fazla liberalleşmeyle birlikte kamu kurumlarının daha çok bağımsızlaşması gerektiğini ileri sürerek, Avro'da kalınmasını ve bu para birimi üzerinden halka teşvik primi verilmesi gerektiğini savunmuştur. En önemli sayılacak ekonomik vaadi ise mesleklere göre emekli yaşının belirlenerek işgücünden daha fazla verim alınması ve böylece tasarrufun sağlanabileceğini savunmasıdır.

Siyasi olarak alınacak önlemlerin Fransa ekonomisini rahatlatacağını Ulusal Cephe Partisi lideri Le Pen savunmuştur. Bu önlemler;

1) Fransız milliyetçiliğinin savunulması.
2) Toplumsal muhafazakarlığın ön planda tutulması.
3) Fransa Ekonomisi'nin korumacı tutum sergilemesi.
4) Hem Küreselleşmeye Hem de AB'ye karşı çıkılması.

Avrupa ülkelerine özellikle de Fransa'ya yaşanan göçün ekonomiyi ciddi şekilde bozması ve sağlık harcamalarının artması Fransız'ların da Le Pen'e destek vermesini kolaylaştırıcı sebepler oldu. Bu duruma tepki olarak başlayan aşırı sağ hareketler ekonomik korumacılıktan yana tavır aldı.2008 Ekonomik Krizi Fransa'da aşırı sağın yükselmesiyle sonuçlandığının göstergesi Ulusal Cephe'nin oylarını 2007'den bu yana her seçim artırması ve Sosyalist Parti'nin her seçimde oylarını giderek düşürmesi gösterilebilir. Aşırı sağın yükselişini dikkate alırken diğer yandan Fransa'da yaşayan azınlıkların başında gelen Müslümanların bu durumdan hoşnut olmamasını ve Le Pen'e destek vermeyerek Macron'dan yana tavır almalarını sağladı. Çünkü hemen her halk ile buluşmasında Le Pen sürekli olarak islam karşıtlığı hareketlerde bulunmuş ve seçimi kazandığı takdirde camileri

kapatacağını söylemesi islami kesimden sıkça tepki almıştır. Nato'nun ve AB'nin ABD çıkarlarına hizmet ettiğini savunarak sürekli olarak Rusya yanlısı tavır alması da önce aşırı sağ kesimden destek görmüş fakat seçimler sırasında ikinci tura geçileceği zaman desteğin azalmasına neden olmuştur. Macron'un ise seçim taktiği olarak ikinci turda kazanması halinde özellikle Afrikalı Müslümanları sahipleneceği ve daha çok mülteci alacağını söylemesi oyların Macron'a gitmesinde etkili olmuştur.

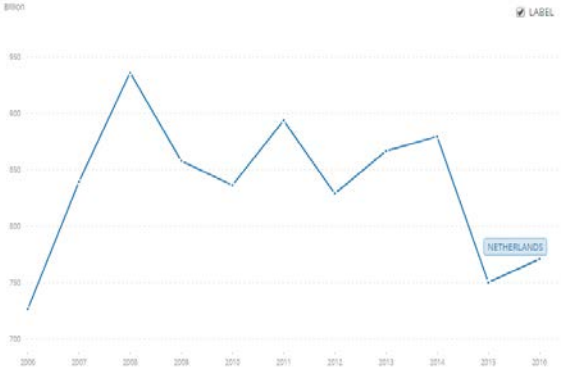
Macron'un diğer bir ekonomik vaadi ise gençlerin daha fazla çalışmasını sağlayarak 50 yaşının üzerindekilerin daha az çalışmasıyla verimin artacağını savunmasıydı. 18 yaşından itibaren her gence kültürel faaliyetlere ulaşabilmesi için 515 avroluk çek ve çalışanların maaşlarında yapılan kesintilerin kaldırılacağı görüşlere de yer verilmişti. Kamu harcamalarını azaltarak ekonomik büyümeyi hedeflemekteydi. Ayrıca yürürlükte olan OHAL uygulamasını yeniden değerlendireceğini, ekonominin büyümesindeki en büyük engel olarak OHAL'i gördüğünü ve bu uygulamanın kaldırılacağını belirtiyordu. Macron kendisinin seçilmesi durumunda AB'nin artık krizlerden etkilenmemesi için kendisini yenilemesi gerektiğini aksi durumda Frexit kararını uygulamak için referanduma gideceğini de belirtiyordu.

Fransa'da yapılan seçimlerde Macron'un kazanması, Fransa halkının ayrıştırıcı, kibirli veya kendisini alt gelir sınıfından üstün gören Le Pen'e değilde toplumsal barış ve birlik içerisinde Fransa'nın büyümesi ve ekonomisinin canlanması gerektiğine inanıldığını göstermesi olarak yorumlanabilir. Fransa halkı körü körüne AB'den ayrılıp tek başına olmaktansa Fransa ile daha güçlü bir AB istediği söylenebilir. (Keskin ve Boyraz, SETA, 2017)

3.3 Hollanda

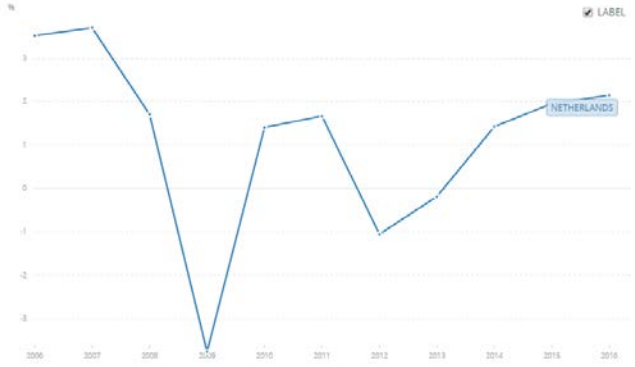
Hollanda 2008 krizini Avrupa'da durgunluk ve gerileme içerisinde uzun süre geçiren ülkelerden biridir. Ekonomisinin tarıma ve teknolojiye dayanması krizin etkilerini hafif atlatmasına neden olsa da sektörlerin birbirini tetiklemesinden kaynaklı durgunluk dönemine girmiştir. 2009 yılında % 4 oranında ekonomisi küçülen Hollanda 2010 yılında ihracatın etkisiyle % 1,8 büyürken, iç pazarda olan talebin düşmesi piyasalarını olumsuz etkilemiştir. Özel tüketimler çok az da olsa yaşanan artışı 2010 yılında büyümeye döndürmüşse de bu oran istenilen büyüklükte olmamıştır. Bu durumda, işsizlik oranındaki artış ve ücretlerdeki yükselişin artmamasında etkili olmuştur. 2010 yılından sonra Hollanda ekonomisinde bir miktar artış gözlenmiş ancak bu artışta o dönem soğuk geçen kış mevsiminin enerji tüketimini artırması etkili olmuştur. Krizde olduğu içinde yatırım harcamaları düşmüş ve kamu harcamaları azaltılmıştır. Krizin emlak ve inşaat sektörünü en çok etkilemesi bu sektörlerdeki yatırımları 2009 yılına göre daha da düşürürken, Hollanda ekonomisi dünya ticaretinde yaşanan olumlu gelişmelerde önemli ölçüde faydalanmış ve net ihracata dayalı ekonomik büyümeye en önemli kaynaklarından biri olmuştur. Net ihracata dayalı ekonomik büyümesi ticaret dengesinde olumlu gelişme sağlamıştır. Cari hesap dengesindeki iyileşme kriz öncesinden daha iyi duruma getirerek GSYH'nin % 6,5'u oranının üzerine çıkarttı.(T.C BAŞBAKANLIK-Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2012:72)

Tablo 7: Hollanda GDP(milyar): 2006-2016

Kaynak: Dünya Bankası

Tablo 8. Hollanda'nın Yıllık Büyüme Oranı (%): 2006-2016

Kaynak: Dünya Bankası

Hollanda krizi derinden hissetmesine rağmen hızlı toparlanması siyasetinde de olumlu gelişmeleri yaşattı. Diğer ülkelerdeki sokak olaylarının görülmemesi bir yana her seçim sonucunda sürekli bir uzlaşı ve kararlılık içerisinde hükümetler kuruldu ve ülke yönetildi. Ülkede fazla sayıda bulunan göçmenlerde Hollanda ekonomisine katkıda bulunarak gelişmesini sağladı. Yine bu dönemlerde turizmden oldukça fazla gelir elde eden Hollanda özellikle yetiştirdiği lale ve hayvansal temel gıdalardan önemli oranda gelir elde etti. Bu durumda sakin günler geçirmesini sağladı. 2015 yılından sonra ise yaşanan Suriye Krizi ve 2008 krizinin geride bıraktığı etkilerinden kurtulamayan diğer AB üyesi ülkeler Hollanda ekonomisini ve siyasetini yeniden hareketlendirdi. Mültecileri kabul etmek istememesi ve içinde bulunan göçmen ve mültecilere insanlık dışı uyguladığı tutumlar Hollanda içinde radikal sağın giderek güçlenmesine ve yönetimde egemen olmasına sebep oldu.

Hollanda'nın geri kalan siyasi partileri de popülist sisteme ayak uydurarak birbirleriyle yarışırcasına islamofobik tavırlar başta olmak üzere yeni yeni kanunlar getirerek ve siyasi parti programlarına bu uygulamaları koyarak Hollanda içerisinde kutuplaşmanın artmasına yol açtı.

2017 yılının Avrupa'da seçimler yılı ve radikal sağ partilerin güçlendiği bir yıl olarak görülebilir. Hollanda'da Avrupa genelinde yaşanan ekonomik kriz ve terör olaylarından etkilenmiştir. Bu olayların sonucunda da radikal sağ partilerin yükseldiği bir diğer ülke oldu. Başta Avrupa içinde yaşanan terör olayları sonrasında da yaşanan Suriye Krizi sonucunda Avrupa'ya yaşanan mülteci akınından Hollanda en çok etkilenen ülke olmuştur. Sonucunda aşırı sağ partiler yükselişe geçmiş ve gündemi belirlemişlerdir. Britanya'nın Brexit kararı devamında Trump'ın seçimleri kazanmasıyla güç kazanan sağ partiler hızla yükselişe geçti. Bu kapsamda özellikle son seçimlerde Hollanda'da bütün siyasi partiler programlarını belirlerken ekonomik ve siyasal anlamda islam karşıtlığı ve AB'den ayrılma konusunda ortak fikirlerde bulundular. Seçime giren tüm siyasal partiler islami sembollerin yasaklanacağını ve camilerin kapatılacağını belirtti. Dikkat edilmesi gereken en önemli konulardan biri ise Hollanda'da yaşayan alt gelir sınıfı vatandaşlar. Çünkü bu sınıfı oluşturanların çoğu Müslümanlardan ve Afrikalılardan oluşmaktaydı. Hollanda bir yandan islamofobik tavırlar içinde bulunurken bir yandan da olası Müslümanların ülkeyi terk etmesi durumunda ekonomik dengenin nasıl sağlanacağı tartışılmaktaydı. Bu çerçevede ülkede yükselen radikal sağ partiler asıl sorun olarak ekonomiyi düzeltmekten çok oylarını arttırmak için popülizm yapmakta ve ülke genelinde Müslüman ve Türk karşıtlığı konularında propaganda yapmaktaydılar. 2008 Krizinin Hollanda siyaseti açısından büyüttüğü isimlerden biri de Geert Wilderstır. Wilders'ın ülke ekonomisinin bozulmasının sebebini İslam'ın Hollanda'da yayılması ve mültecilerin sosyal haklardan yararlanması olarak görmüş bunun önüne geçmek içinde sınırların kapatılması ve kapalı ekonomi sisteminin benimsenmesi gerektiğini savunmuştur.

AB karşıtı radikal sağ partilerin, Müslümanlar başta olmak üzere Hollanda'daki göçmenlere karşı çıkmaları, İslamofobik söylemlerde bulunmalarının yanı sıra, Hollanda'nın AB'den çıkması (Nexit) konusunda Hollanda halkını etkileyen ve gün geçtikçe daha çok taraftar bulan radikal sağ akımı dikkatle takip etmek gerekir. Çünkü AB içerisinde etkisi büyük olan Hollanda'nın AB'den olası bir ayrılma kararı vermesi başta AB olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinin ekonomilerini ve siyasetini de etkileyecek hatta daha kötüye gitmesine yol açacaktır. Olası bir AB'nin dağılması sonucunda ise bu

işten tek karlı çıkacak ülke ABD olacaktır. Çünkü dolar karşısında halen gücünü koruyan Avro değerini kaybedecek ve her ülkenin kendi para birimini uluslararası sisteme tekrar oturtması ve ekonomilerini düzeltmesi uzun zaman alacaktır.(Güneş Gazetesi, 2017)

SONUÇ

2008 Ekonomik Krizi ABD'de başlayıp tüm Avrupa'yı etkisi altına aldı. AB ülkeleri ekonomik anlaşmalardan dolayı zor durumlara düşerken gerekli önlemleri alamayan birçok Avrupa ülkesinde sokak olayları çıktı. Bu kitlesel hareketler sırasıyla diğer ülkeleri de etkisi altına alırken kimi ülkelerde radikal sol partiler kimi ülkelerde de radikal sağ partiler kriz ortamında güçlenerek yönetimlerde söz sahibi oldular. Yunanistan, İspanya ve İtalya'da kitlesel sokak hareketlerin tercihleri radikal sol partiler oldu. Bunun sebebi geçmişinde de kendilerine has yaşayan ve AB'yi bir türlü kabullenememe hissi olması ve halkların daha özgür yaşama isteğidir. Özellikle krizin emlak ve inşaat sektörlerini etkilemesi ve gayrimenkul fiyatlarını düşürmesi radikal solun yükseldiği ülkelere pek etkisi olmamıştır. Çünkü örnek alınan bu üç ülke ve geriye kalan radikal solun yükseldiği ülkelerin ortak noktası ana gelir kaynaklarının turizm olması ve içlerinde zaten öncesinde halkların daha önceki dönemlerde isimleri yolsuzluk olaylarına karışmış liderlerin sağ tabanlı muhafazakar görüşlü liderler olmasıdır. Radikal solun yükseldiği ülkelerde asıl krizin etkilediği olay bu ülkelerde yerli ve milli üretim kaynaklarının olmaması ve yerel markaların başta Avrupa olmak üzere diğer ülkelerdeki ürünlerle rekabet edememesinden kaynaklanmıştır. Krizin sonucunda önlem olarak uygulanan kemer sıkma politikalarına ise sol partilerin desteklediği sokak hareketleri karşı çıkmış ve kendi görüşlerindeki siyasal partileri yönetime seçerek hane halkı gelirini eritmeden krize çare aranması gerektiğini savunmuşlardır.

Radikal sağ ise 2008'den sonra yükselişe başlamıştır. Ancak iktidara yürüyüşleri 2015 yılından itibaren daha da hızlanmıştır. Başta sağ partilerin yükseldiği ve Avrupa'da dengelerin değiştiği dönemde baz alınan üç ülke Almanya, Fransa ve Hollanda'yı örnek alarak açıklayacak olursak bu ülkelerde sağ partilerin yükselmesinin diğer önemli sebepleri Trump'ın ABD seçimlerini sürpriz olarak değerlendirilecek şekilde kazanması ve yıllardır zaten Avrupa için sorun olan mülteci krizleri serilerine son olarak Suriye'nin de eklenmesi devamında da yabancı milletlere karşı olan düşmanlık olarak görülebilir. Ancak bu ülkelerde başlayan ve genele yayılan ırkçı hareketlerin nedenleri yine ekonomik tabanlı olmuştur. Mülteci ve göçmenlerin çok bulunduğu bu ülkelerde aylık bazda düşük ücretlere çalışılması o ülkede yaşayan kişilerin kazandığı aylık ücretleri de etkilemiş ve düşürmüştür. Ayrıca mülteci ve göçmenleri oy potansiyeli olarak gören bu ülkelerdeki mevcut iktidar partileri kendi vatandaşlarına verilmeyen sosyal hakları ve sağlık sigortalarını mülteci ve göçmenlere vermesi yerel halklarda da sorunlar çıkmasına ve kendilerine karşı sokak hareketlerine dönmesine yol açtı. Ayrıca Britanya'da yapılan referandumdan çıkan Brexit kararı Avrupa içerisinde de ayrılıkçı milliyetçi hareketleri destekler hale gelmiş ve radikal sağın yükseldiği ülkelerde AB'ye karşı ayrılıkçı hareketleri doğurmuş ve AB'yi dağılma tehlikesiyle karşı karşıya getirmiştir.

Sonuç olarak 2008 krizinin 2007-2015 seneleri içerisinde Avrupa'da yaşanan sokak hareketleri ve artan marjinal görüşler ekonomik verilerin yükselmesini tetikleyerek Avrupa'da radikal solun yükselmesine neden oldu. Buna karşılık 2015 senesinden günümüze doğru gelindikçe yükselen radikal sol partiler Avrupa ve AB ekonomisine çare olarak görülmemiş ve yine karşı hareket olarak aşırı milliyetçi hareketlerin güçlendiği yeni radikal sağ partiler dönemini başlatmıştır.

KAYNAKÇA

(2012). ‘Küresel Krizin AB Üyesi Ülke Ekonomilerine Etkileri ve Gelecek Döneme İlişkin Beklentiler’ **T.C BAŞBAKANLIK-Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Dergisi** ss.72

(2015). ‘Yunanistan seçimlerini kazanan Syriza kimdir?’ **BBC Türkçe** (04.07.2017)

AŞIRAN, Abdullah (2017) ‘ Hollanda'da Aşırı Sağın Yükselişi’ **Anadolu Ajansı** (08.06.2017).

BAYRAKLI, Enes ve GÜNGÖRMEZ, Oğuz (2017). ‘Hollanda Parlamento Seçimleri ve Aşırı Sağın Yükselişi’ **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Dergisi sayı**:194, ss. 8-25.

BRENNER, Yermi (2014). ‘Almanya'da Aşırı Sağın Yükselişi’ **Aljazeera Türk** (05.06.2017)

Çağırıcı, Mehmet (2009). **Krizdeki Kapitalizme Tek Alternatif ; Yeni Sosyalizm**, Siyah Beyaz Yayınları, 1. Baskı, İstanbul

EKİNCİ, Mehmet Uğur (2015). ‘5 Soru: Yunanistan’ın Yol Ayrımı’ **https://www.setav.org/5-soru-yunanistanin-yol-ayrimi/** (07.06.2017)

HIDIR, Özcan (2016). ‘Hollanda'da Yeni Nesil Aşırı Sağ, AB Karşıtlığı ve “Nexit”**’. Güneş Gazetesi** (25.07.2017)

İDİL, Neşe (2015).. ‘Syriza ve Podemos'un yükselişi: Avrupa'da bir hayalet dolaşıyor!’ **Radikal Gazetesi** (09.06.2017)

KALLİS, Aristotle (2015). ‘Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi’ **http://file.setav.org/Files/Pdf/20150313172544_avrupada-radikal-sagin-yukselisi-pdf.pdf** (15.07.2017)

KESKİN, Kazım ve BOYRAZ, Hacı Mehmet (2017) Fransa'da Aşırı Sağın Yükselişi ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri **https://setav.org/assets/uploads/2017/04/FransadaAsiriSaginYukselisi.pdf** (15.07.2017)

ÖRMECİ, Ozan (04.03.2013) ‘İtalya Genel Seçimleri ve Beppe Grillo’ **https://www.politikaakademisi.org/2013/03/04/italya-genel-secimleri-ve-beppe-grillo/** (04.08.2017)

ÖZKAN, Yusuf (2017). ‘ Hollanda'da Ezan Yasağı Talebi Seçim Bildirgesine Girdi’. **BBC Türkçe** (01.02.2017)

PELİKAN, Jiri (1984). **Doğu Avrupa’da Sosyalist Muhalefet**. Çev. M. Halim Spatar, Kaynak Yayınları, İstanbul

STELYA, Nikolos (2015). ‘Yunanistan’da SYRIZA’nın Yeni Zaferi: Çipras için Esas Zorluk Şimdi Başlıyor’ **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Dergisi**, Sayı: 114 ss.1-6

YILMAZ, Binhan Elif (2013). ‘Küresel Krizin PIIGS (Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan ve İspanya) Ülkeleri ile Türkiye’nin Makroekonomik Değişkenlerine Yansımaları’ **http://www.aso.org.tr/b2b/asobilgi/sayilar/dosyakasimaralik2014.pdf** (01.08.2017)

İŞSİZLİĞİN AZALTILMASINDA GİRİŞİMCİLİĞİN VE İŞGEM'İN ÖNEMİ

Ahmet Tayfur AKCAN[1]
Fatih AZMAN[2]
Mahmut BAYDAŞ[3]
Oğuzhan KODALAK[4]
Uğur ERDOĞAN[5]

Öz

Küreselleşen dünya genelinde, ülkelerin en önemli makroekonomik performans kriterlerinden birisi işsizlik oranlarıdır. Bu sebeple son zamanlarda uygulanan ekonomik politikaların başlıca hedefleri arasında işsizliğin azaltılması gelmektedir. Söz konusu ekonomi politikalarının yanında girişimciliğin teşvik edilmesi yoluyla bazı bölgesel ve mikro politikalarla da işsizliğin azaltılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda KOSGEB bünyesinde kurulan İŞGEM ile yerel girişimciliği destekleme projeleri en yaygın kullanılan girişimciliğin özendirilmesini sağlayan politikalardan biridir. Bu çalışmada İŞGEM tarafından işsizliğin azaltılmasını amaçlayan girişimcilik destekleri araştırılarak, girişimciliği destekleme yolları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Girişimcilik, KOSGEB

THE IMPORTANCE OF ISGEM AND ENTREPRENEURSHIP FOR REDUCTION OF UNEMPLOYMENT

Abstract

One of the most important macroeconomic performance criteria of countries is unemployment rates in a globalizing World. For this reason, the main goal of the economic policies which is implemented is to reduce unemployment recently. In addition to this economic policies, it is also aimed at reducing unemployment by encouraging entrepreneurship with some regional and micro policies. For this aim, İSGEM which is established in KOSGEB, is one of the most widely used policies for supporting local entrepreneurship. In this study investigated the policies which is supporting entrepreneurship aimed at reducing unemployment and emphasized the means of supporting entrepreneurship.

Key Words: Unemployment, Entrepreneurship, KOSGEB

[1] Manisa Celal Bayar Üniversitesi, tayfurakcan@hotmail.com
[2] Necmettin Erbakan Üniversitesi, fatihazman@gmail.com
[3] Necmettin Erbakan Üniversitesi, mbaydas@konya.edu.tr
[4] Necmettin Erbakan Üniversitesi, okodalak@konya.edu.tr
[5] Selçuk Üniversitesi Üniversitesi, ugrerdogan@gmail.com

GİRİŞ

İŞGEM'ler temel olarak devlet öncülüğünde bölgesel girişimcilerin harekete geçirilmesi ve yerel halka iş bulma konusunda katkı sağlama felsefesine dayılı olarak kurulmaktadır (Tüylüoğlu ve Karakaş 2006: 32). İş Geliştirme Merkezleri (İŞGEM) küçük girişimcilerin iş kurmalarını ve kurdukları işleri daha iyi şartlara taşımalarını desteklemek amacıyla kurulmuş istihdam kuruluşlarıdır. İŞGEM'lerin kurulması 1980'li yıllarda başlayan küreselleşme ile gündeme gelmiştir. Küreselleşme sonrasında devletin ekonomik hayatta çekilip denetleme fonksiyonuna ağırlık vermesi ile özelleştirmeler artmıştır. Özelleştirme faaliyetlerinin artması ile devletten özel sektöre geçen kurumlarda işten çıkarılmalar artmıştır. İş geliştirme merkezleri de özelleştirme sonrasında işsiz kalan vatandaşların tekrar işe yerleştirmeler ya da yeni bir iş kurmalarına yardım etmeleri amacıyla kurulmuştur.

Bu sebeple ilk defa 1997 yılında Zonguldak'ta kurulmuş ve faaliyete başlamıştır. İŞGEM, KOSGEB tarafından "bünyesinde barındırdığı işletmelere, işletme geliştirme koçluğu, destek ağlarına ulaşım, finans kaynaklarına erişim imkânı, uygun koşullarda iş yeri mekânı, ortak ofis ekipmanı, ofis hizmetleri gibi hizmetler sunarak işletmelerin en kırılgan oldukları ilk yıllarını sağlıklı bir şekilde aşmalarını ve büyümelerini sağlamak amacıyla kurulan ve işletilen, İşletme Kuluçkası veya İşletme Fidanlığı olarak da adlandırılan merkezlerdir" şeklinde tanımlanmaktadır (KOSGEB EU-03/14, 2017: 34).

Dünya genelinde yaklaşık 3000 civarında İŞGEM bulunmaktadır. Dünya'da en fazla İŞGEM ise yaklaşık 1200 civarında İŞGEM'in bulunduğu Amerika Birleşik Devletleridir. 1980'li yıllarda ABD'de bulunan mevcut olan İş Geliştirme Merkezleri, Avrupa'da ilk defa 1993 yılında Polonya'da bulunmuştur. Bu tarihten sonra Birleşmiş Milletler Gelişim Programları ile Avrupa'nın çeşitli yerlerinde İŞGEM kurulmuştur (Güner ve Korkmaz 2011: 49).

1. Türkiye'de İŞGEM'lerin Gelişimi

Türkiye'de ise İŞGEM ilk defa 1997 yılında Zonguldak'ta kurulmasının ardından 2002-2005 yılları arasında ilki uygulanan Özelleştirme ve Sosyal Destek Projesi ile kurulmaya devam etmiş, söz konusu projeyi 2006-2009 yılları arasında uygulamaya konulan ikinci ve AB Kadın Girişimciliğin Desteklenmesi Projesi izlemiştir. Bu projelerle kurulan İŞGEM'lerin dağılımı ve kapasiteleri aşağıdaki gibidir (Sarıca ve Turgay 2014: 16).

Tablo 1: Türkiye'deki İŞGEM'lerin Kuruluşu

İŞGEM	Kuruluş Yılı	İşlik Sayısı	Mevcut İstihdam
Zonguldak	1997	20	60
Tarsus	2003	115	914
Ereğli	2004	15	38
Eskişehir	2004	20	67
Adana	2004	45	201
Van	2004	30	99
Samsun	2004	26	110
Elazığ	2006	25	261
Yozgat	2006	27	32
Pendik	2008	25	23
Hacıbektaş	2008	22	6
Kütahya	2008	26	60
Toplam		398	1871

2. İŞGEM'lerin Destekleri ve İstihdama Katkıları

İŞGEM'lerin istihdama katkıları sadece bünyesinde barındırdığı ve çalışmalarına olanak tanıdığı kişiler vasıtasıyla olmamakta ayrıca domino etkisi ile de söz konusu işletmeleri ilişkili bulunduğu diğer işletmelerin canlanması ile de sağlanmaktadır.

İŞGEM'lerin bünyesinde barındırdığı işletmelere sağladığı temel katkılar şu şekilde sıralanabilir (Sungur ve Dulupçu 2013: 9).

- Sınırlı süreli iş yeri tahsis edilmesi

- Sekreterlik
- Ortak güvenlik hizmetleri
- Ortak kullanılan ofis ekipmanları
- Küçük işletmelere danışmanlık
- Eğitim hizmeti
- Mali destek mekanizmalarına erişim kolaylığı
- Bilgi kaynaklarına erişim kolaylığı
- Yönetim desteği
- Pazarla danışmanlıkları ve destekleri

İŞGEM merkezlerinin girişimcilere sağladığı destekler iki ana başlığa ayrılmaktadır. Bunlar kuruluş desteği ve işletme desteğidir. 2017 yılı itibari ile kuruluş desteği 18 ay olarak ödenmekte olup bina tadilatına 600,000, mobilya donanımına 125,000 ve İŞGEM yönetim başlığı altında 25,000 tl destek olmak üzere toplamda 750,000 ty'ye kadar destek verilmektedir. İŞGEM işletme desteğinde ise personel desteği 30,000, eğitim ve danışmanlık desteği 50,000 ve küçük tadilat desteği 20,000 olmak üzere toplamda 100,000 tl'lik destek 36 ay boyunca geri ödemesiz olarak verilmektedir.

İş Geliştirme Merkezleri ilk başta özelleştirme sonrası işsiz kalan vatandaşların işgücü piyasasına tutunmalarının ve yeni işletme kurabilmelerinin kolaylaştırılması için faaliyete girerken, günümüzde sadece işsiz kalan vatandaşların değil iş kurmak isteyen ancak gerekli maddi kaynağı olmayan vatandaşların da işini kolaylaştırmak üzere değişim göstermiş ve bu doğrultuda faaliyet göstermiştir.

İŞGEM'lerin ilk örnekleri Amerika'da görülmekteyken en hızlı yayılması Avrupa ülkelerinde görülmektedir. Türkiye ise bu sürece sonradan dahil olmuş ve uyulamaya konulan projelerle hızla entegre olmuştur. İşletmelere ve girişimcilere yönelik geliştirilen kolaylıklar ile emek arzı sahiplerinin işgücü piyasasına hızlı entegrasyonu sağlanmıştır.

SONUÇ

İşsiz kalan bireylere yönelik uygulanan destekler sonucunda işgücü piyasalarına tekrar kazanımları sağlanmış ve işsizlik oranının düşmesine katkıda bulunmuştur. İŞGEM kültürü zamanla farklılaşmış ve İŞGEM bünyesinde bulunmasa dahi bireysel olarak desteklemelerden yararlanma fırsatı tanınan girişimcilik programları ile işgücü piyasası desteklenmiş.

Temel amacı özelleştirmeler sonucu işsiz kalan bireylerin yeniden istihdam edilmesi ile faaliyete geçen İŞGEM'ler zamanla ülke geneline yayılmıştır. Özelleştirmelerin azalmasından sonra zamanla değişerek sadece özelleştirme sonrası işsiz kalanlara yönelik değil diğer işsiz olan ya da işsiz kalan vatandaşlara yönelik politikalar geliştirerek işsizliğin azaltılmasına katkıda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

GÜNER Hasan, KORKMAZ Adem, İstihdamın Arttırılmasında Girişimciliğin Önemi: Girişimcilik Destek Modeli Olarak İŞGEM'ler, 2(1), 2011, S. 42-65

KOSGEB, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Girişimcilik Destek Programları Uygulama Esasları EU-03/14 Rev. Tarihi 16/03/2017,

SARICA Yunus ve TURGAY Hilal, Hakkari İşgem Modeli, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Hakkari Yatırım Destek Ofisi. 2014

SUNGUR Onur, DULUPÇU Ali Murat, Türkiye'de İş Geliştirme Merkezlerinde (İŞGEM) Yer Alan Kiracı Firmaların Hayatta Kalma Performansı, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(8), 2013, 1-25

TÜYLÜOĞLU Şevket ve KARAKAŞ Derya Nur, Zonguldak'ta Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınmada Öncelikli Yöreler Uygulaması, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 15(4) 2006, 17-50

www.kosgeb.gov.tr

TÜRKİYE'DE ENFLASYON, TASARRUF VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN SİMETRİK VE ASİMETRİK NEDENSELLİK TESTLERİ İLE ANALİZİ

Uğur Korkut PATA[1]

Öz

Enflasyon ve tasarruf çeşitli makroekonomik göstergeleri etkileyebilen önemli faktörlerdir. Türkiye için yıllık verilerle gerçekleştirilen bu çalışmada, 1983-2015 döneminde enflasyon, tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler otoregresif gecikmesi dağıtılmış model (ARDL), simetrik ve asimetrik nedensellik testleri ile analiz edilmiştir. Sınır testi ile değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. ARDL ve hata düzeltme modeli sonucunda enflasyon oranı %1 arttığında ekonomik büyümenin kısa dönemde %0,07 uzun dönemde ise %0,23 oranında azalacağı tespit edilmiştir. Ayrıca, tasarruftaki artış da ekonomik büyümeyi kısa ve uzun dönemde pozitif yönde etkilemektedir. Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testinin sonuçları enflasyon ve tasarrufun negatif şoklarından ekonomik büyümenin pozitif şoklarına ve enflasyonun negatif şoklarından tasarrufun pozitif şoklarına doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu göstermektedir. Tasarrufun pozitif şoklarından da hem ekonomik büyüme hem de enflasyonun pozitif şoklarına doğru bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Hacker-Hatemi (2006) ve Toda Yamamoto (1995) nedensellik testlerinin bulguları da enflasyondan ekonomik büyüme ve tasarrufa doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğunu desteklemektedir. Bu çalışmanın genel sonuçları, enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi varken, ekonomik büyümenin tasarruf ile pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir. Enflasyon büyümeyi destekleyen tasarrufu da azalttığından dolayı ekonomik büyüme için hem doğrudan hem de dolaylı etkiye sahip önemli bir engeldir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Tasarruf, Eşbütünleşme, Asimetrik Nedensellik Analizi, Ekonomik Büyüme.

[1] Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, korkutpata@ktu.edu.tr

TESTING FOR SYMMETRIC AND ASYMMETRIC CAUSALITY BETWEEN INFLATION, SAVINGS AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY

Abstract

Inflation and savings are important factors that can affect various macroeconomic indicators. In this study, the relationships between inflation, saving and economic growth have been analyzed with autoregressive distributed lag model (ARDL), symmetric and asymmetric causality tests for Turkey using annual data for the period from 1983 to 2015. The long-term cointegration relationship between the variables was determined by the bounds testing procedure. The result of the ARDL and error correction model shows that when the inflation rate increases by 1%, the economic growth decreases by 0,07% in the short run and 0,23% in the long run. The increase in saving also affects economic growth positively in the short-long run. According to the results of Hatemi-J (2012) asymmetric causality test, unidirectional causality is running from the negative shocks of savings and inflation to the positive shocks of economic growth and from the negative shocks of inflation to the positive shocks of savings. There is also a causality relation to positive shocks of savings to both positive shocks of economic growth and inflation. The findings of Hacker-Hatemi (2006) and Toda Yamamoto (1995) causality tests also support the unidirectional causality from inflation to saving and economic growth. The overall results of this study show that saving to be positively related with economic growth while inflation has a negative effect on saving and economic growth. Inflation is an important obstacle to economic growth affecting both directly and indirectly because it also reduces the saving that support growth.

Key Words: Inflation, Savings, Cointegration, Asymmetric Causality Analysis, Economic Growth.

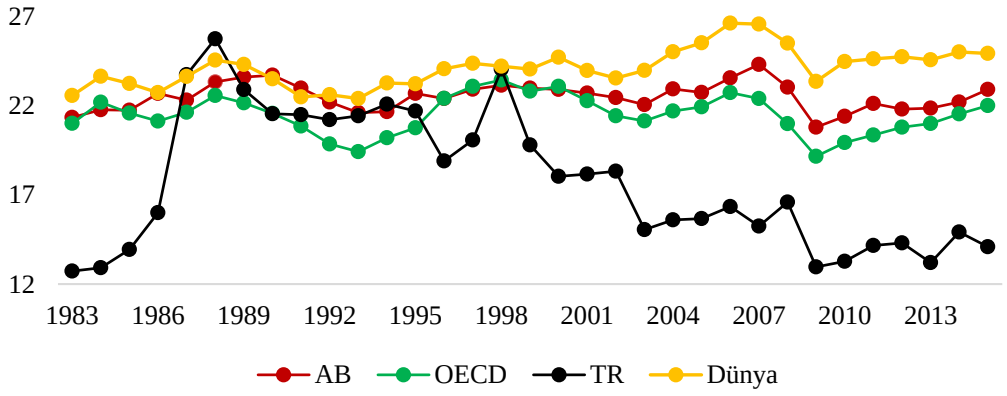
GİRİŞ

1929 krizi ile birlikte her arz kendi talebini yaratır şeklinde ifade edilen Say yasası geçerliliğini yitirmeye başlamış ve Keynes'in toplam talebi arttırmaya yönelik para ve maliye politikalarıyla büyüme oranlarının arttırılması amaçlanmıştır. Ancak artan talep üretim artışı ile beraber fiyatlar genel seviyesinin de yükselmesine sebebiyet vermiştir. Hem talebin artması hem de fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi 1970-80'li yıllara kadar ekonomik büyümeyi beraberinde getirmiştir. Bu nedenle enflasyon artışının ekonomik büyümeyi beraberinde getirdiği düşüncesi 1980'li yılların başına kadar devam etmiştir.

Avrupa'da 16.yy'de ve Türkiye'de ise ilk kez 1939 yılında etkisini gösteren enflasyon olgusu, 1970-1980 döneminde petrol varilinin 2,74 dolardan 11,65 dolara çıkması ile birlikte dünya genelinde önemli bir ekonomik sorun olarak yer almıştır (Aydoğan, 2004:91). Bu nedenle, 1960'lı yıllarda yüksek enflasyonun işsizliği azaltarak ekonomik büyümeyi sağlayacağını belirten Phillips (1958) eğrisi, 1970'lı yıllara gelindiğinde hem enflasyon oranlarının artması hem de durgunluğun yaşanmasıyla birlikte oluşan stagflasyon olgusu sebebiyle geçerliliğini yitirmeye başlamıştır.

Enflasyon, tasarruf oranı ve ekonomik büyüme bir ülke için en önemli makroekonomik göstergeler arasında yer almaktadır. Enflasyon, hane halklarından üreticilere ekonomideki birçok kesimi ilgilendirmektedir. Bireylerin nominal ücretleri enflasyon artışı kadar arttırılmadığında reel satın alma gücü ve refah düzeyi düşmektedir. Paranın satın alma gücü bireysel ve toplumsal refah için oldukça önemlidir. Enflasyon satın alma gücünü olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Ayrıca enflasyon artışı ile birlikte faiz oranlarının reel getirisi azaldığından dolayı tasarruflar da olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Barro (1995:1) enflasyon yüksek ve tahmin edilemez olduğunda hane halkının ve iş dünyasının durumunun kötüleştiği görüşünün genel itibari ile kabul görüldüğünü belirtmiştir. Bireyler, yüksek ve tahmin edilemeyen belirsizliğin hakim olduğu bir ortamda elde para tutmanın maliyeti arttığından ve birikimler sürekli değer kaybettiğinden dolayı tasarruf yerine paranın değer kaybını önlemek için fiyatı sürekli artmakta olan mal, arsa ve gayrimenkul gibi reel aktiflere yatırımlarını kaydırmaktadır. Böylece enflasyon ülkede yatırımların temelini oluşturan tasarrufları azaltmaktadır.

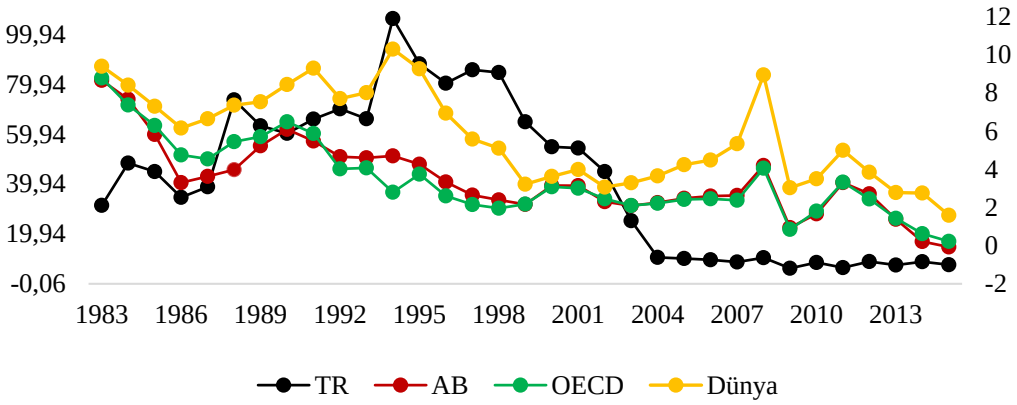
Türkiye'de 1983 yılında %12 olan tasarruf oranı, 1987-1995 döneminde ortalama %20 civarında gerçekleşmiş ve 2004-2015 döneminde ortalama %15 düzeyine gerilemiştir. Bu oran dünya ve Avrupa Birliği ortalama tasarruf oranlarının oldukça gerisindedir. 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'de tasarruf oranı düşme eğilim göstermektedir. Tasarruf oranının düşmesi, normal şartlarda ekonomik büyüme oranlarının da düşmesini beraberinde getirmesi gerekmektedir. Ancak Türkiye'de yurtiçi tasarruflar yerine dış ülkelerden gelen doğrudan ve dolaylı sermaye girişleri ikame edilmektedir. Bu durum ekonomik büyümeyi desteklemekle beraber ülke ekonomisinde kırılganlık yaratmaktadır.

Şekil 1: Dünya, Avrupa Birliği, OECD ve Türkiye'de Tasarruf Oranları (1983-2015)

Kaynak: World Bank, 2017.

Şekil 1'de Türkiye ile dünya, Avrupa Birliği ve OECD'deki tasarruf oranları gerçekleştirilen analiz dönemi itibariyle verilmiştir. Türkiye'de özellikle 1998'den itibaren tasarruf oranlarında kademeli olarak bir düşüş söz konusudur. 1983-2015 dönemi boyunca AB üyesi ülkelerin ortalama tasarruf oranı %22,35, OECD üyesi ülkelerin %21,51 ve dünya genelinde ortalama tasarruf oranı %24,15'tir. Aynı dönemde Türkiye'deki ortalama tasarruf oranı ise %17,7 oranında gerçekleşmiştir. 2008 küresel dünya krizi ile beraber hem Türkiye'de hem de dünya genelinde gerileyen tasarruf oranları 2009 yılı itibariyle dip seviyesini gördükten sonra yükselmeye başlamıştır. Türkiye'nin tasarruf oranları dünya ortalamasının gerisindedir. Tasarruf bir ülkede gerçekleşen yatırım ve sermaye birikiminin kaynağı olduğundan dolayı grafik itibariyle Türkiye'deki tasarruf oranının artmasının gerektiği söylenebilir.

Şekil 2: Dünya, Avrupa Birliği, OECD ve Türkiye'de Enflasyon Oranları (1983-2015)

Kaynak: World Bank, 2017.

Şekil 2'de ise Türkiye ile dünya, Avrupa Birliği ve OECD'deki enflasyon oranları gerçekleştirilen analiz dönemi itibariyle verilmiştir. Grafikte sağ eksende Türkiye'nin, sol eksende ise diğer ülke bloklarının enflasyon oranları yer almaktadır. 1983-2015 dönemi boyunca AB ve OECD üyesi ülkelerin ortalama enflasyon oranı %3,45 ve dünya geneli %5,76'dır. Türkiye'de ise aynı dönemde ortalama enflasyon oranı %42,14 olarak gerçekleşmiştir. Bunun nedeni 2005 yılına kadar süre gelen çift haneli aşırı enflasyon oranlarıdır. Avrupa Birliği ve OECD ülkeleri bahsi geçen dönemde enflasyon oranlarını indirmede başarılı olmuşlardır. Türkiye'de ise 2001 yılında %54,4 olan enflasyon oranı 2015 yılına gelindiğinde %7,67 düzeyine gerilemiştir. 2003-2015 döneminde sadece küresel dünya krizinin gerçekleştiği 2008 yılında enflasyon oranı çift haneleri %10,44 ile görmüş, krizin etkilerinin hissedildiği, sıcak para ile talebin azaldığı 2009 yılında ise Türkiye tarihinin en düşük enflasyon oranı %6,25 olarak gerçekleşmiştir. Dünya ile kıyaslandığında Türkiye'de enflasyon oranları hala oldukça yüksektir. Ancak ülkenin kendi iç dinamiklerine bakıldığında özellikle 1990-2000 döneminde %55-%106 arasında dalgalanan enflasyon oranının 2006 yılından itibaren tek hanelere indirilmesinin mevcut hükümet tarafından gerçekleştirilen büyük bir başarı olduğu söylenebilir.

Teoride enflasyonun bir ülkenin ekonomisi için olumlu veya olumsuz olduğu konusunda herhangi bir görüş birliğine varılamamıştır. Bu çalışma ile diğer çalışmalardan farklı olarak enflasyon, tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler, eş-bütünleşme ve nedensellik testlerine ek olarak asimetrik nedensellik testi ile de analiz edilerek literatüre katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Dört bölümden oluşan çalışmada giriş bölümünü takiben ikinci bölümde enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri test eden çalışmaların bulguları özetlenmiş, üçüncü bölümde veri seti tanıtılmış ve ampirik bulgulara yer verilmiş, son olarak sonuç bölümde bulgular dahilinde değerlendirmeler gerçekleştirilmiş ve öneriler sunulmuştur.

1. LİTERATÜR ÖZETİ

1950-1970 döneminde gerçekleştirilen ve enflasyonun ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini iddia eden çalışmaların aksine, 1980'li yıllarda gerçekleştirilen ampirik çalışmalar enflasyonun ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur.

Barro (1995) 1960-1990 döneminde 100'ün üzerinde ülke için gerçekleştirdiği regresyon analizleri sonucunda enflasyonun genel itibariyle ekonomik büyümeyi negatif etkilediğini belirlemiştir. Malik ve Chowdhury (2001) gerçekleştirdiği Johansen-Juselius eş-bütünleşme testi ve hata düzeltme modeli sonucunda Bangladeş için 1974-1997, Hindistan için 1961-1997, Pakistan için 1957-1997 ve Sri Lanka için 1966-1997 döneminde enflasyon ve ekonomik büyüme arasında pozitif çift yönlü bir nedenselliğin olduğunu belirlemişlerdir.

Çetintaş (2003) 1970-1996 döneminde Türkiye için regresyon analizi ile gerçekleştirdiği çalışmanın sonucunda enflasyondaki %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi %0,05 oranında azaltacağını belirlemiştir. Karaca (2003) üçer aylık verilerle 1987-2002 döneminde Türkiye için en küçük kareler ve Granger nedensellik yöntemleri ile enflasyondaki %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi %0,37 azaltacağını tespit etmiştir. Valdovinos (2003) 1970-2000 ve filtrelenmiş 1976-1994 döneminde Brezilya, Bolivya, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Meksika, Paraguay ve Peru için korelasyon ve serpilme diyagramı analizleri ile gerçekleştirdiği çalışma sonucunda uzun dönemde enflasyonun ülke ekonomileri üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu belirlemiştir.

Terzi (2004) 1924-2002 döneminde Türkiye için en küçük kareler yöntemi ve Hsiao Granger nedensellik testi ile enflasyon ve ekonomik büyüme ilişkisini incelediği çalışmanın sonucunda enflasyondaki %1'lik bir artışın büyümeyi %0,06-%0,08 arasında azaltacağını belirlemiştir. Yine Türkiye için Terzi ve Oltulular (2004) 1923-2003 döneminde en küçük kareler, Granger nedensellik, Hsiao Granger nedensellik ve VAR analizi yöntemlerini kullanarak sektörel gayrisafi yurtiçi hasıla ile enflasyon arasındaki ilişkileri test etmişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgularla tarım, hizmetler ve sanayi sektörünün enflasyondan negatif etkilendiğini ve hizmetler sektöründeki gelişimin enflasyonu arttırdığını belirlemişlerdir.

Artan (2006) 1977-2001 döneminde 23 gelişmiş ve 40 tane gelişmekte olan ülke için en küçük kareler yöntemi kullanarak gerçekleştirdiği yatay-kesit ve panel-veri analizleri sonucunda enflasyonun ekonomik büyümeyi negatif etkilediğini ve bu durumun gelişmekte olan ülkelerde daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Yapraklı (2007) Türkiye için 1987:q1-2007:q1 döneminde üçer aylık veriler kullanarak Johansen-Juselius eş-bütünleşme testi ve hata düzeltme modeli ile gerçekleştirdiği analiz sonucunda, uzun dönemde tüketici fiyat endeksindeki %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi %0,24 ve üretici fiyat endeksindeki %1 artışın ise ekonomik büyümeyi %0,19 oranında azaltacağını belirlemiştir. Artan (2008) 1981:q1-2003:q3 döneminde üçer aylık veriler kullanarak Türkiye için Johansen-Juselius eş-bütünleşme testi ve hata düzeltme modeli ile gerçekleştirdiği analizlerin sonucunda enflasyondaki %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi %0,56 ve enflasyon belirsizliğindeki bir artışın ise ekonomik büyümeyi %3.95 oranında azaltacağını belirlemiştir.

Erbaykal ve Okuyan (2008) 1987:q1-2006:q2 döneminde üçer aylık veriler kullanarak Türkiye için gerçekleştirdikleri ARDL, sınır testi ve Toda-Yamamoto nedensellik analizi sonucunda %1'lik bir enflasyon artışının ekonomik büyümeyi kısa dönemde %0,19 oranında azaltacağını tespit etmişlerdir.
Taban (2008) 1970-2006 döneminde Türkiye için ARDL, sınır testi ile gerçekleştirdiği çalışma sonucunda uzun dönemde enflasyondaki %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi yaklaşık %0,09 oranında azaltacağını belirlemiştir. Er vd. (2014) 2003:q1-2012:q2 döneminde üçer aylık veriler kullanarak Türkiye için gerçekleştirdikleri ARDL, sınır testi sonucunda ekonomik büyüme, reel faiz oranı ve enflasyonun tasarruf üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu belirlemişlerdir.

Manamperi (2014) 1980-2012 döneminde BRICS ülkeleri için gerçekleştirdiği ARDL, sınır testi, Johansen-Juselius eş-bütünleşme testi ve Granger nedensellik analizi sonucunda hem kısa hem de

uzun dönemde Hindistan'da enflasyonun ekonomik büyümeyi arttırdığını, Brezilya, Rusya, Çin ve Güney Afrika'da ise sadece kısa dönemde enflasyonun ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini belirlemiştir. Singh ve Singh (2015) 1980-2014 döneminde Japonya için gerçekleştirdikleri Johansen-Juselius eş-bütünleşme testi, vektör hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testi sonucunda enflasyon ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu belirlemişlerdir. Bulgulara göre uzun dönemde Japon ekonomisinde enflasyondaki %1'lik bir artış ekonomik büyümeyi %8,5 azaltmaktadır.

Literatürde gerçekleştirilen on beş çalışmanın birinde enflasyon ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi, birinde enflasyondan ekonomik büyümeye doğru pozitif tek yönlü bir nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. Çalışmanın temel amacı enflasyonun tasarruf ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz etmek olduğundan dolayı tasarruf-büyüme ilişkisine yer veren sadece Er vd. (2014) çalışmasına literatürde yer verilmiştir. Geriye kalan on iki çalışmada ise enflasyon artışının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir.

2. VERİ SETİ, YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada kullanılan verilerin tamamı Dünya Bankası Kalkınma Göstergelerinden elde edilmiştir. Y= milyon dolar gayrisafi yurtiçi hasılayı, , S= milyon dolar tasarrufu ve INF= tüketici fiyatları ile hesaplanan enflasyon oranını ifade etmektedir (2010=100). İlk olarak değişkenlerin bütünleşme derecesi için üç birim kök testi gerçekleştirildikten sonra, bir eş-bütünleşme ve üç nedensellik testi ile bu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2.1. ADF, DF-GLS ve LP Birim Kök Testleri

Augmented Dickey-Fuller (ADF) (1981) birim kök testi en küçük kareler yöntemi ile birim kökün varlığını sınayan DF birim kök testinin geliştirilmiş halidir. ADF testinde incelenen serinin gecikmeli fark terimleri denkleme eklenerek otokolerasyon sorunu giderilmektedir. DF-GLS (1996) birim kök testi ise genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi ile birim kökün varlığını seriyi trendden arındırarak test etmektedir. ADF ve DF-GLS birim kök testleri serilerde yapısal kırılmanın var olmadığını varsayarak birim kökün olup olmadığını incelemektedir. Lumsdaine-Papell (LP) (1997) birim kök testinde ise serilerde iki kırılmanın var olması durumunda birim kökün olup olmadığı test edilmektedir. ADF, DF-GLS ve LP birim kök testlerinde sıfır hipotezi serilerin yapısal kırılma içermeden birim köklü, alternatif hipotez ise ADF ve DF-GLS'de incelenen serilerin yapısal kırılma içermeden, LP birim kök testinde ise iki yapısal kırılma ile birlikte trend durağan olduğunu ifade etmektedir. Tablo 1'de her üç birim kök testine ait sonuçlar gösterilmektedir.

Tablo 1: ADF, DF-GLS ve LP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler		Y	ΔY	S	ΔS	INF	ΔINF
ADF	C	-0,78	-6,24***	-2,97**	-5,23***	-0,31	-5,79***
	C+T	-3,41	-6,15***	-3,05	-5,43***	-2,13	-5,84***
DF-GLS	C	1,07	-6,11***	-0,89	-5,31***	-0,40	-2,56**
	C+T	-3,27**	-6,32***	-2,25	-5,62***	-1,65	-5,69***
LP	Model AA	-4,96	-6,88***	-4,29	-7,98***	-6,19**	-8,36***
	Model CC	-5,54	-7,23***	-5,90	-8,55***	-6,36	-8,56***
Model AA	I. Kırılma	2000	1998	1998	1988	1987	2002
	II. Kırılma	2003	2002	2008	1998	2002	2005
Model CC	I. Kırılma	2000	1998	1989	1988	1996	2000
	II. Kırılma	2008	2006	1999	1998	2003	2005

Not: LP, ADF ve DF-GLS birim kök testlerinin optimal gecikme uzunlukları Schwarz Bilgi kriteri (SIC) ile belirlenmiştir. LP birim kök testinde ***%1, **%5, *%10 Tablo kritik değerleri sırasıyla Model AA -6,74, -6,16, -5,89 ve Model CC -7,19, -6,75, -6,48'dir..

LP birim kök testi için model AA düzeyde model CC ise hem düzeyde hem de eğimde kırılmaya izin veren modelleri belirtmektedir. ADF, DF-GLS ve yapısal kırılmaları dikkate alan LP birim kök testi sonucunda analize dahil edilen her üç serinin de birinci farkında durağan olduğu tespit edilmiştir.

2.2. ARDL, Sınır Testi

Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi değişkenler I(0) veya I(1) olarak farklı dereceden bütünleşik olarak tespit edildiklerinde de eş-bütünleşme ilişkisinin analiz edilmesini sağlamaktadır. ARDL eş-bütünleşme testinin diğer eş-bütünleşme testlerine karşı iki avantajı ise küçük gözlem sayılarına sahip örneklerde de etkin sonuçlar verebilmektedir ve modeldeki değişkenlerin belirlenen optimal gecikme uzunlukları farklı olabilmektedir.

$$\Delta Y=\beta_0+\beta_1 \sum_{j=1}^{u} \Delta Y_{t-j} + \beta_2 \sum_{v=0}^{k} \Delta S_{t-v} +\beta_3 \sum_{i=0}^{p} \Delta INF_{t-i} +\beta_4 Y_{t-1}+\beta_5 S_{t-1}+\beta_6 INF_{t-1}+u_t \quad (1)$$

Değişkenlerin seviye değerleri de yer aldığından dolayı kısıtsız hata düzeltme modeli (UECM) olarak adlandırılan denklem 1'de Δ fark işlemcisini, u_t beyaz gürültülü hata terimlerini, β_0 sabit terimi, $\beta_{1,2,3,4,5,6}$ katsayıları ifade etmektedir. Optimal gecikme uzunluğunu belirten u, k ve p Akaike Bilgi Kritesi (AIC) ve Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) ile belirlenebilmektedir.

Tablo 2: Sınır Testi Sonuçları

Model: Y=*f*(S,INF)		
k=3	Katsayı	Narayan (2005) Tablo değerleri
F-istatistiği	7,17***	%1 üst sınır: 6,03
χ^2 değeri	28,66***	%1 alt sınır: 4,95
R^2	0,43	%5 üst sınır: 4,34
ARDL	1,2,0	%5 alt sınır: 3,48
ARDL (1,2,0) Diagnostik Testlerin Sonuçları		
	F-istatistiği	p-değeri
LM	0,86	0,44
JB	3,28	0,19
White/ BGP	0,62/0,63	0,68/0,68
Ramsey	0,29	0,60
ARCH	0,85	0,36

Not: ***: %1 düzeyinde katsayının anlamlı olduğunu göstermektedir. ARDL modelinde optimal gecikme uzunluğu SIC bilgi kriteri ile belirlenmiştir.

Sınır testinde iki değişken arasında herhangi bir eşbütünleşme ilişkisi olmadığını ifade eden sıfır hipotezi, kısıtlı sabitli ve trendsiz modeli ifade eden durum 2 için H_0:$\beta_0=\beta_4=\beta_5=\beta_6=0$ şeklinde test edilmektedir. Sınır testi sonucunda hesaplanan F istatistiği 30-80 arası gözleme sahip çalışmalar için uygun olan Narayan. (2005) tablo kritik üst sınır değerlerinden büyük tespit edildiğinde sıfır hipotezi reddedilmekte, incelenen seriler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi olduğuna karar verilmektedir. Sınır testi sonuçları tablo 2'de gösterilmiştir.

Tahmin edilen ARDL modeli için gerçekleştirilen diagnostik testlerden LM; otokolerasyon, JB: normallik, BPG, White ve ARCH değişen varyans sorunlarının olmadığını belirtmektedir. Ramsey reset testi ise modelin uygun formda kurulduğunu göstermektedir. Sınır testi sonuçlarına göre her üç değişken arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Sınır testi sonuçları ile iki değişken arasında bir eşbütünleşme ilişkisi belirlendikten sonra, değişkenlerin uzun dönem katsayıları denklem 2 ile tahmin edilebilmekte ve bu denklemden elde edilen hata terimi (ECT) ile hata düzeltme modeli kurularak kısa dönem katsayıları denklem 3 ile belirlenmektedir.

$$Y=\vartheta_0+\vartheta_1 \sum_{j=1}^{u} Y_{t-j}+\vartheta_2 \sum_{v=0}^{k} S_{t-v}+\vartheta_3 \sum_{i=0}^{p} INF_{t-i}+ w_t \quad (2)$$

$$\Delta Y=\delta_0+\delta_1 \sum_{j=1}^{c} \Delta Y_{t-j}+\delta_2 \sum_{v=0}^{d} \Delta S_{t-v}+\delta_3 \sum_{i=0}^{e} \Delta INF_{t-i}+ \delta_4 ECT_{t-1} +e_t \quad (3)$$

Denklem 3 ve 4'te ϑ_0 ve δ_0 sabit terimleri, $\vartheta_{1,2,3}$ ve $\delta_{1,2,3}$ katsayıları, v_t ve e_t hata terimlerini, ECT_{t-1} hata düzeltme teriminin gecikmeli değerini ifade etmektedir. Uzun dönem katsayıları ve hata düzeltme modeli ile elde edilmiş olan kısa dönem katsayıları tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Kısa ve Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği
ΔS	0,22***	0,04	5,71
ΔS(-1)	-0,10**	0,04	-2,37
ΔINF	-0,07***	0,02	-3,44
ECT(-1)	-0,14***	0,03	-5,45
C	4,78**	1,96	2,44
S	0,67***	0,17	3,86
INF	-0,23***	0,05	-4,84

Not: ***: %1, **: %5 ve *: %10 düzeyinde katsayının anlamlı olduğunu göstermektedir.

Uzun dönem katsayıları ve hata düzeltme modeli (ECM) ile elde edilen kısa dönem katsayılarına göre hem kısa hem de uzun dönemde enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz, tasarrufun ise olumlu bir etkisi söz konusudur. Enflasyon oranındaki %1'lik bir artış ekonomik büyümeyi kısa dönemde %0,07, uzun dönemde ise %0,23 oranında azaltmaktadır.

2.3. Toda-Yamamoto ve Hacker-Hatemi-J Nedensellik Testleri

Toda-Yamamoto (1995) (TY) nedensellik testinde değişkenler kaçıncı dereceden bütünleşik olursa olsun analize seviyesinde dahil edilmekte ve Granger (1969) nedensellik testindeki uzun dönem bilgi kaybı giderilmektedir. TY nedensellik analizinde optimal gecikme uzunluğuna (k) değişkenlerin maksimum bütünleşme derecesine göre d_{max} gecikme uzunluğu eklenerek $k+d_{max}$ gecikme uzunluğuna sahip VAR modeli kurulmakta ve nedensellik ilişkileri incelenirken sadece k gecikme uzunluğuna geliştirilmiş MWald testi uygulanmaktadır.

$$Y_t=\delta_{10}+\sum_{i=1}^{k}\beta_{1i}\,Y_{t-i}+\sum_{i=k+1}^{k+d_{max}}\emptyset_{1i}\,Y_{t-i}+\sum_{i=1}^{k}\vartheta_{1i}\,INF_{t-i}+\sum_{i=k+1}^{k+d_{max}}\partial_{1i}\,INF_{t-i}+u_{1t} \quad (4)$$

$$S_t=\delta_{20}+\sum_{i=1}^{k}\alpha_{2i}\,S_{t-i}+\sum_{i=k+1}^{k+d_{max}}\theta_{2i}\,S_{t-i}+\sum_{i=1}^{k}\mu_{2i}\,INF_{t-i}+\sum_{i=k+1}^{k+d_{max}}\omega_{2i}\,INF_{t-i}+u_{2t} \quad (5)$$

Denklem 4 ve 5'te ilavesiz k gecikme uzunluğunun toplamına Wald testi uygulanarak H_0: ϑ_{1i} =0 (INF, Y'nin nedeni değildir.), H_0: μ_{2i}=0 (INF, S'nin nedeni değildir.) şeklinde iki temel hipotez test edilmektedir. Değişkenler yer değiştirilerek ters yönlü hipotezin de testi gerçekleştirilerek nedensellik ilişkileri belirlenebilmektedir.

Hacker-Hatemi-J (2006) nedensellik testinde ise kalıntıların normal dağılmadığı ve ARCH etkisinin olduğu durumlarda TY test istatistiği χ^2 dağılımına uymadığı için uygun değerlerin Efron (1979) tarafından geliştirilen yeniden örneklemeye dayalı bootstrap simülasyonu ile elde edilmesi ile oluşturulmaktadır. Bootstrap simülasyonu ile daha güvenilir tablo kritik değerleri elde edilebilmektedir.

Hatemi-J (2003) Schwarz information criteria (SIC) ve Hannan-Quinn (HQ) bilgi kriterleri ile çözülen modellerde farklı sonuçlarla karşılaşılabileceğinden ötürü, iki bilgi kriterinin ortalamasına dayanan Hatemi-J (HJC) bilgi kriterini geliştirmiştir.

$$HJC=\ln(\left|\widehat{\Omega}\right|+j(\frac{n^2\ln T+2n^2\ln(\ln T)}{2T}),\qquad j=0\ldots\ldots,k., \quad (6)$$

Denklem 6'da $\left|\widehat{\Omega}\right|$ j gecikme uzunluğuna dayalı tahmin edilen VAR modelinin hata terimlerinin varyans-kovaryans matrisini, n VAR modelindeki denklem sayısını, T gözlem sayısını ifade etmektedir. Hacker-Hatemi-J ve Hatemi-J asimetrik nedensellik testlerinde HJC ile optimal gecikme uzunluğu belirlenebilmektedir. Tablo 4'te Toda-Yamamoto ve tablo 5'te Hacker-Hatemi-J nedensellik testlerine ait sonuçlar gösterilmiştir.

Tablo 4: Toda Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Model	Nedensellik [Katsayı]	SUR-Wald Test (k)	OLS-Wald Test (k)	$k+d_{max}$
1-) Y= *f*(INF)	INF→Y [-0,06]**	χ^2=4,46**	χ^2=5,80**	1+1=2
INF= *f*(Y)	-	χ^2=1,47	χ^2=0,34	
2-) S= *f*(INF)	INF→S [-0,13]**	χ^2=3,83**	χ^2=3,21**	1+1=2
INF= *f*(S)	-	χ^2=1,47	χ^2=1,34	
3-) Y= *f*(S)	-	χ^2= 1,34	χ^2= 1,65	1+1=2
S= *f*(Y)	-	χ^2= 2,04	χ^2= 1,08	
Diagnostik Testler	AR Kökler maks; min	LM İstatistiği	Jarque Bera	White χ^2
Model 1	0,82; 0,82	1,92 (0,75)	6,71 (0,15)	23,11 (0,51)
Model 2	0,85; 0,85	5,81 (0,21)	2,29 (0,68)	19,56 (0,72)

Not: Optimal gecikme uzunlukları SIC, AIC, HQ ve FPE bilgi kriterleri ile 1 olarak belirlenmiştir.

TY nedensellik testi sonuçlarına göre tasarruf ve ekonomik büyüme arasında kısa dönemli bir ilişki tespit edilememiştir. Hem en küçük kareler hem de görünürde ilişkisiz regresyon yöntemi ile çözümlenmiş TY nedensellik testi sonucunda enflasyondaki %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi %0,06 ve tasarrufu %0,13 oranında azaltacağı belirlenmiştir. Ekonomik büyümeden enflasyona ve tasarrufa doğru bir nedensellik ilişkisi ise söz konusu değildir.

Tablo 5: Hacker-Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi (H_0)	**Test İstatistiği**	**%1**	**%5**	**%10**	**Optimal Gecikme**
Y≠>INF	0,29	8,27	4,29	3,00	2
INF≠>Y	**4,86****	8,65	4,26	2,93	2
INF≠>S	**3,21***	7,81	4,35	2,94	2
S≠>INF	1,14	8,14	4,30	2,98	2
Y≠>S	1,36	8,04	4,23	2,91	2
S≠>Y	**4,87****	7,47	4,28	2,95	2

Not: **: %5 ve *: %10 düzeyinde katsayının anlamlı olduğunu göstermektedir. Optimal gecikme uzunluğu HJC kriteri ile belirlenmiştir. Bootstrap sayısı 10000'dir.

Hacker-Hatemi-J nedensellik testi sonuçlarına göre enflasyon ve tasarruftan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Ayrıca enflasyonun tasarrufu etkilediği belirlenmiştir. Ekonomik büyümenin TY nedensellik testinde olduğu gibi ne tasarruf ne de enflasyon üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

2.4. Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi

Toda-Yamamoto (TY) (1995) ve Hacker-Hatemi (2006) simetrik nedensellik analizlerinde ve literatürdeki diğer birçok nedensellik testinde pozitif değişmelerin nedensellik etkileri negatif değişimler ile aynı kabul edilerek analiz gerçekleştirilmektedir. Hatemi-J (2012) geliştirdiği nedensellik testinde pozitif ve negatif şokların potansiyel etkilerini ayrı ayrı dikkate almaktadır.

$$INF_t=INF_{t-1}+\varepsilon_{1t}=INF_{1,0}+\sum_{i=1}^{t}\varepsilon_{1i},\ Y_t=Y_{t-1}+\varepsilon_{2t}=Y_{2,0}+\sum_{i=1}^{t}\varepsilon_{2i},\ S_t=S_{t-1}+\varepsilon_{3t}=S_{3,0}+\sum_{i=1}^{t}\varepsilon_{3i} \quad (7)$$

Denklem 7'de t= 1,2,3,4…..T, sabit terimler $INF_{1,0}$, $Y_{2,0}$ ve $S_{3,0}$ başlangıç değerleri ε_{1i}, ε_{2i} ve ε_{3i} beyaz gürültü durağan hata terimleridir. Pozitif ve negatif şoklar; $\varepsilon_{1i}^{+}=\max(\varepsilon_{1i},0)$, $\varepsilon_{2i}^{+}=\max(\varepsilon_{2i},0)$; $\varepsilon_{3i}^{+}=\max(\varepsilon_{3i},0)$ $\varepsilon_{1i}^{-}=\min(\varepsilon_{1i},0)$, $\varepsilon_{2i}^{-}=\min(\varepsilon_{2i},0)$, $\varepsilon_{3i}^{-}=\min(\varepsilon_{3i},0)$, bütün olarak $\varepsilon_{1i}=\varepsilon_{1i}^{+}+\varepsilon_{1i}^{-}$, $\varepsilon_{2i}=\varepsilon_{2i}^{+}+\varepsilon_{2i}^{-}$ ve $\varepsilon_{3i}=\varepsilon_{3i}^{+}+\varepsilon_{3i}^{-}$ şeklinde ifade edilmektedir. Eşitlik ayrıştırmadan sonra denklem 8, 9 ve 10'daki gibi gösterilmiştir.

$$INF_t=INF_{t-1}+\varepsilon_{1t}=INF_{1,0}+\sum_{i=1}^{t}\varepsilon_{1_i}^{+}+\sum_{i=1}^{t}\varepsilon_{1_i}^{-} \quad (8)$$

$$Y_t=Y_{t-1}+\varepsilon_{2t}=Y_{2,0}+\sum_{i=1}^{t}\varepsilon_{2_i}^{+}\sum_{i=1}^{t}\varepsilon_{2_i}^{-} \quad (9)$$

$$S_t=S_{t-1}+\varepsilon_{2t}=S_{3,0}+\sum_{i=1}^{t}\varepsilon_{3_i}^{+}\sum_{i=1}^{t}\varepsilon_{3_i}^{-} \quad (10)$$

Pozitif ve negatif şoklar ayrıştırıldıktan sonra gerçekleştirilen Wald testi bootstrap tablo kritik değerinden büyükse sıfır hipotezi reddedilmekte, asimetrik bir nedenselliğin olduğu kabul edilmektedir. Tablo 6'da Hatemi-J asimetrik nedensellik testinin sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 6: Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi Sonuçları

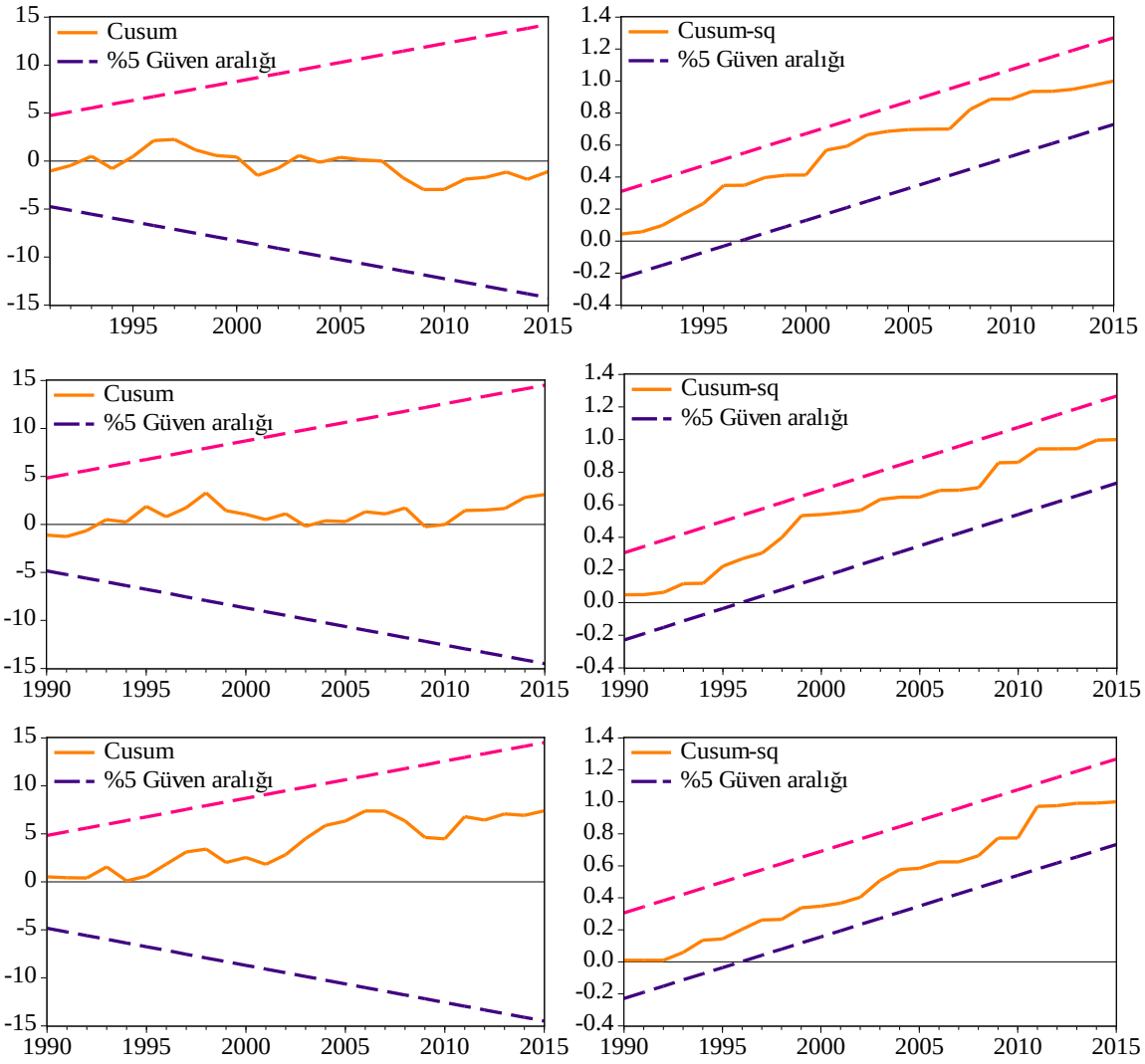
Sıfır Hipotezi (H_0)	Test İstatistiği	%1	%5	%10	Optimal Gecikme
$INF^+ \neq > Y^+$	0,43	7,60	4,17	2,95	2
$INF^- \neq > Y^-$	0,28	10,77	4,56	2,90	2
$S^+ \neq > Y^+$	**3,93***	7,04	4,04	2,81	2
$S^- \neq > Y^-$	0,00	12,48	4,87	2,79	2
$INF^+ \neq > Y^-$	0,01	10,87	5,00	2,97	2
$INF^- \neq > Y^+$	**8,60*****	7,68	4,38	3,07	2
$S^+ \neq > Y^-$	0,33	10,29	4,61	2,92	2
$S^- \neq > Y^+$	**9,47*****	7,52	4,26	3,03	2
$Y^+ \neq > INF^+$	1,35	7,36	4,29	2,95	2
$Y^- \neq > INF^-$	0,30	12,08	5,07	3,04	2
$Y^+ \neq > S^+$	2,17	8,74	4,89	3,50	2
$Y^- \neq > S^-$	0,01	14,17	5,40	2,98	2
$Y^+ \neq > INF^-$	0,40	7,04	4,28	2,97	2
$Y^- \neq > INF^+$	0,21	11,21	4,55	2,88	2
$Y^+ \neq > S^-$	0,10	14,17	5,40	2,98	2
$Y^- \neq > S^+$	1,17	9,14	4,39	2,92	2
$INF^+ \neq > S^+$	0,60	9,10	4,51	2,97	2
$INF^- \neq > S^-$	0,24	10,49	4,46	2,93	2
$INF^+ \neq > S^-$	1,04	11,56	4,76	2,92	2
$INF^- \neq > S^+$	**3,41***	9,97	4,63	2,98	2
$S^+ \neq > INF^-$	0,03	8,88	4,34	2,80	2
$S^- \neq > INF^+$	0,51	11,41	4,74	2,82	2
$S^+ \neq > INF^+$	**8,51****	11,25	5,00	3,28	2
$S^- \neq > INF^-$	0,97	12,02	4,63	2,81	2

Not: ***: %1 düzeyinde katsayının anlamlı olduğunu göstermektedir. Optimal gecikme uzunluğu HJC ile belirlenmiştir. Bootstrap sayısı 10000'dir.

Optimal gecikme uzunluğuna TY-VAR prosedürü ile eklenen d_{max} gecikme uzunluğu, değişkenlerin pozitif ve negatif şoklarına birim kök testi uygulanarak elde edilen bütünleşme derecesine göre modellere eklenmiştir. Asimetrik nedensellik testi sonuçlarına göre enflasyon ve tasarrufun negatif şoklarından ekonomik büyümenin pozitif şoklarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Son olarak tasarrufun pozitif şoklarından ekonomik büyüme ve enflasyonun pozitif şoklarına doğru bir nedenselliğin olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular ARDL, sınır testi, TY ve Hacker-Hatemi nedensellik testi bulgularını desteklemektedir. Genel itibariyle sonuçlar değerlendirildiğinde enflasyondaki %1'lik bir artış ekonomik büyümeyi kısa dönemde %0,06-0,07, uzun dönemde ise %0,23 oranında azaltmaktadır. Tasarruf oranı ise kısa dönemde %0,12, uzun dönemde ise %0,67 arttırmaktadır.

Brown vd. (1975) tarafından geliştirilen, ardışık hata terimleri ve ardışık hata terimleri karelerine uygulanan Cusum ile Cusum-sq testleri, modellerde tahmin edilen katsayıların istikrarlı olup olmadığının belirlenmesini sağlamaktadır. Cusum ve Cusum-sq testlerinden elde edilen eğriler, şekil

3'te %5 güven aralığı içerisinde olduğundan dolayı kurulan ARDL modelinden ve TY nedensellik analizinden elde edilen katsayılar istikrarlıdır.

Şekil 3: Cusum ve Cusum-sq Testleri

SONUÇ

Türkiye ticari serbestleşmenin yaşandığı Ocak 1980 kararları ile yeni bir döneme girmiştir. Dışa açılma ile birlikte enflasyonun belirleyicileri ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi de değişmiştir. Bu nedenle liberalleşme sonrası 1983-2015 dönemini ele alarak gerçekleştirilen bu çalışmada enflasyon, tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler simetrik; ARDL, sınır testi, Toda-Yamamoto (1995), Hacker-Hatemi (2006) ve Hatemi-J (2012) asimetrik nedensellik testleri ile analiz edilmiştir.

ARDL, sınır testi sonucunda kısa dönemde enflasyondaki ve tasarruftaki %1 artışın ekonomik büyüme üzerinde sırasıyla %0,07 azalışa ve %0,12 artışa sebebiyet verdiği belirlenmiştir. Uzun dönemde ise enflasyondaki %1'lik bir artış ekonomik büyüme üzerinde %0,23 azalışa ve tasarruftaki %1'lik artış ise %0,67'lik bir artışa neden olmaktadır. TY nedensellik testi sonucunda enflasyondaki %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi %0,06 ve tasarrufu %0,13 oranında azalttığı belirlenmiştir. Hatemi-J asimetrik nedensellik testi sonucunda ise enflasyonun negatif şoklarından gayrisafi yurtiçi hasıla ve tasarrufun pozitif şoklarına ve tasarrufun negatif şoklarından ise ekonomik büyümenin pozitif

şoklarına doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu belirlenmiştir. Ayrıca tasarrufun pozitif şoklarının hem ekonomik büyüme hem de enflasyonun pozitif şoklarını etkilediği belirlenmiştir.

Bulgular dahilinde enflasyon hem ekonomik büyüme hem de tasarruf üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Bu bulgu Er vd. (2014)'nin belirlediği enflasyonun tasarrufları arttırdığı tespiti ile çelişmektedir. Tasarruf artışı ise ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Uzun dönemde tasarruf ekonomik büyümeyi desteklediğinden dolayı dış kırılganlıkların azaltılması için yurtiçi tasarrufun teşvik edilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin temel makroekonomik hedefleri arasında yer alan toplam tasarruf ve gayrisafi yurtiçi hasılayı arttırma amacının önünde enflasyon önemli bir engeldir. Enflasyonun düşürülmesi hem reel faiz oranlarının düşmesi ile yatırımların hem de bireylerin satın alma gücünün artmasını sağlayacağından dolayı oldukça önemlidir. Enflasyon ile tasarruf ve ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğundan dolayı Türkiye'de para ve maliye politikaları uygulanarak, hem parasal hem de siyasi disiplin sağlanarak enflasyonun sürdürülebilir hale getirilebilmesi ve uzun süreli yüksek büyüme hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için kontrol altına alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ARTAN, Seyfettin (2006). ''Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Enflasyon ve Büyüme: Yatay-Kesit ve Panel Veri Analizi'', **İktisat İşletme ve Finans**, Cilt:21, Sayı:239, ss. 108-124.

ARTAN, Seyfettin (2008). ''Türkiye'de Enflasyon, Enflasyon Belirsizliği ve Büyüme'', **Uluslararası İktisadi ve İncelemeler Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, ss. 113-138.

AYDOĞAN, Esenay (2004). ''1980'den Günümüze Türkiye'de Enflasyon Serüveni'', **Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:11, Sayı:1, ss. 91-110.

BARRO, Robert J. (1995). **Inflation and Economic Growth**, NBER Working Paper, Cambridge.

BROWN, Robert. L., James Durbin ve James M. Evans (1975), ''Techniques for Testing the Constancy of Regression Relationships over Time-with Discussion'', **Journal of Royal Statistical Society, Series B**, Cilt:37, Sayı:2, ss. 150-155.

ÇETİNTAŞ, Hakan. (2003). ''Türkiye'de Enflasyon ve Büyüme'', **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:28, ss. 141-151.

DICKEY, David Alan ve Wayne Arthur Fuller (1981). ''Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root'', **Econometrica: Journal of the Econometric Society**, Cilt:49, Sayı:4, ss. 1057-1072.

EFRON, Bradley (1979), ''Bootstrap Methods: Another Look at the Jackknife'', **The Annals of Statistics**, Cilt:7, Sayı:1, ss. 1-26.

ELLIOTT, Graham, Thomas. J. Rothenberg ve James Harold Stock (1996). ''Efficient Tests for an Autoregressive Unit Root'', **Econometrica**, Cilt:64, Sayı:4, ss. 813-836

ERBAYKAL, Erman ve Hasan Aydın Okuyan (2008). "Does Inflation Depress Economic Growth? Evidence from Turkey", **International Research Journal of Finance and Economics**, Cilt:13, Sayı:17, ss. 40-48.

ER, Perihan Hazel, Can Tansel Tugcu ve Orhan Coban (2014). ''Investigating the Link between Savings, Inflation and Economic Growth: An ARDL Analysis for the Case of Turkey'', **Journal of Economics Finance and Accounting,** Cilt. 1, Sayı. 2, ss. 81-90.

GRANGER, Clive William (1969). ''Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods'', **Econometrica: Journal of the Econometric Society**, Cilt:37, Sayı:3, ss. 424-438.

HACKER, R. Scott ve Abdulnasser Hatemi-J (2006). ''Tests for Causality between Integrated Variables Using Asymptotic and Bootstrap Distributions: Theory and Application'', **Applied Economics**, Cilt:38, Sayı:13, ss. 1489-1500.

HATEMI-J, Abdulnasser (2012). ''Asymmetric Causality Tests with an Application'', **Empirical Economics**, Cilt:43, Sayı:1, ss. 447-456.

KARACA, Orhan (2003). "Türkiye'de Enflasyon- Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, ss. 247-255

LUMSDAINE, Robin L. ve David H. Papell (1997). ''Multiple Trend Breaks and the Unit-Root Hypothesis'', **The Review of Economics and Statistics**, Cilt: 79, Sayı:2, ss. 212-218.

NARAYAN, Paresh Kumar (2005). ''The Saving and Investment Nexus for China: Evidence from Cointegration Tests'', Applied Economics, Cilt:37, Sayı:17, ss. 1979-1990.

MANAMPERI, Nimantha (2014). ''The Short and Long-Run Dynamics between Inflation and Economic Growth in BRICS'', **Applied Economics Letters**, Cilt:21, Sayı:2, ss. 140-145.

MALIK, Girijasankar ve Anis Chowdhury (2001). ''Inflation and Economic Growth: Evidence from four South Asian Countries'', **Asia-Pacific Development Journal**, Cilt:8, Sayı:1. ss. 123-135.

PESARAN, M. Hashem, Yongcheol Shin ve Richard J. Smith (2001). ‘‘Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships’’, **Journal of Applied Econometrics**, Cilt:16, Sayı:3, ss. 289-326.

PHILLIPS, Alban William (1958). ‘‘The Relation between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861–1957’’, **Economica**, Cilt:25, Sayı:100, ss. 283-299.

SINGH, Shailender ve Amar Singh (2015). ‘‘Causal Nexus between Inflation and Economic Growth of Japan’’, **Iranian Economic Review**, Cilt:19, Sayı:3, ss. 265-278.

TABAN, Sami (2008). ‘‘Türkiye’de Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı’’, **TİSK Akademi**, Cilt:1, ss. 144-167.

TERZİ, Harun (2004). ‘‘Türkiye’de Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1924-2002)’’, **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:6, Sayı:3, ss. 1-17.

TERZİ, Harun ve Sabiha Oltulular (2004). ‘‘Türkiye’de Ekonomik Büyüme-Enflasyon Süreci: Sektörler İtibariyle Ekonometrik Bir Analiz’’, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:50, ss. 19-33.

TODA, Hiro Y. ve Taku Yamamoto (1995). ‘‘Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes’’, **Journal of Econometrics**, Cilt:66, Sayı:1, ss. 225-250.

VALDOVINOS, Carlos G. Fernández (2003). ‘‘Inflation and Economic Growth in the Long Run’’, **Economics Letters**, Cilt:80, Sayı:2, ss. 167-173.

YAPRAKLI, Sevda. (2007). ‘‘Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Analizi’’, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 10, Sayı:2, ss. 287-301.

İLLERİN YENİLİK, GİRİŞİMCİLİK VE BEŞERİ SERMAYE PERFORMANSI AÇISINDAN SIRALANMASI[1]

Yağmur ZARARCI[2]

Öz

Bu araştırmada 2015 yılı verilerinden yararlanılarak illerin AR-GE, patent, girişimcilik ve beşeri sermaye açısından sıralanması amaçlanmıştır. Sıralama yöntemi olarak; Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemi ve PROMETHEE II tam sıralama yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda, 16 farklı değişken (kurulan-kapan şirket istatistikleri, patentler, marka tescilleri, yükseköğrenim öğrenci sayısı, mezun öğrenci sayısı ve diğer beşeri sermaye göstergeleri) kullanılarak 81 ilin girişimcilik, yenilikçilik ve beşeri sermaye alanlarındaki performansı üzerine bir kıyaslama yapılmıştır. Çalışma sonucunda, her bir ilin performansının görülmesi ve Batı-Doğu illeri arasındaki farklılıkların karşılaştırılması mümkün olmuştur.

Anahtar Kelimeler: AR-GE, İnovasyon, Girişimcilik, Beşeri Sermaye, PROMETHEE

ORDERING PROVINCES IN TERMS OF INNOVATION, ENTREPRENEURSHIP AND HUMAN CAPITAL PERFORMANCE

Abstract

In this study, it was aimed to ranking the provinces in terms of R&D, patent, entrepreneurship and human capital indicators by using the data for the year 2015. As a ranking technique, Multi-Criteria Decision Making (MCDM) method and PROMETHEE II full ranking method were used. In this context, 16 different variables (such as number of established-closed firms, patents, trademarks, number of higher education students, number of higher education graduates and other relevant human capital indicators) was used and performance comparison was made for 81 provinces in terms of entrepreneurship, innovativeness and human capital. As a result of the study, it is possible to be see the performance of each provinces and to compare differences between East and West provinces.

Keywords: R&D, Innovation, Entrepreneurship, Human Capital, PROMETHEE

[1] Bu çalışma TÜBİTAK 2209/A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında 1919B011600799 nolu Proje ile desteklenmektedir.
[2] Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Lisans öğrencisi, yagmur.zararci@gmail.com

GİRİŞ

İllerin çeşitli göstergeler yardımıyla sıralanmasına ve performans karşılaştırmasına dayanan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bunlar arasında; Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması" (SEGE), TÜİK tarafından hazırlanan "İllerde Yaşam Endeksi Çalışması", EDAM (2009) tarafından yapılan "Türkiye İçin Bir Rekabet Endeksi" sıralaması sayılabilir. Ayrıca Şeker, Saldanlı ve Bektaş (2014) tarafından hazırlanan "İller Arası Rekabet Endeksi Araştırması", Sakarya ve İbişoğlu (2015) tarafından yapılan "İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi" sıralaması çalışmaları yer almaktadır. Bu çalışmalardan hareketle benzer bir sıralamanın AR-GE, girişimcilik, yenilik, patent ve beşeri sermaye göstergelerinden yararlanılarak farklı bir metodoloji ile yapılmasının illerin yenilik-girişimcilik-beşeri sermaye performansının ortaya koyulması açısından faydalı olacağı düşünülmüştür.

1. İLLERİN SIRALANMASINA YÖNELİK LİTERATÜR TARAMASI

Türkiye'de illerin çeşitli göstergeler yardımıyla sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına yönelik olarak pek çok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda, kapsanan veriler, yöntem ve zamanın farklı olması nedeniyle, illerin sıralamasında farklılıklar olduğu görülmektedir. İllerin sıralamasına yönelik olarak yapılan çalışmalar ve çalışmalardan elde edilen bulgular özet olarak şu şekildedir:

DPT tarafından 2003 yılında yayınlanan "İLLERİN VE BÖLGELERİN SOSYO-EKONOMİK GELİŞMİŞLİK SIRALAMASI ARAŞTIRMASI" çalışmasında, Demografik, İstihdam, Eğitim, Sağlık, Sanayi, Tarım, İnşaat, Mali Yapı, Altyapı ve Diğer Refah Göstergeleri başlıklarında olmak üzere 58 değişken kullanılmış ve yapılan analiz sonucunda Türkiye'nin en gelişmiş ili İstanbul olarak belirlenmiştir. İstanbul'u Ankara, İzmir, Kocaeli ve Bursa takip etmiştir. Türkiye'nin en geri kalmış illerinin ise Hakkari, Şırnak, Bitlis, Ağrı ve Muş olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Baday Yıldız, Sivri ve Berber tarafından 2010 yılında yapılan "İLLERİN SOSYO EKONOMİK GELİŞMİŞLİK SIRALAMASI" çalışmasında, Demografik, İstihdam, Eğitim, Sağlık, Sanayi, Tarım, İnşaat, Mali Yapı, Altyapı ve Diğer Refah Göstergeleri başlıklarında olmak üzere 41 değişken kullanılmış ve yapılan analiz sonucunda Türkiye'nin en gelişmiş ili İstanbul olarak belirlenmiştir. İstanbul'u Ankara, İzmir, Kocaeli ve Bursa takip etmiştir. Türkiye'nin en geri kalmış illerinin ise Bitlis, Şırnak, Hakkari, Ağrı ve Muş olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

DPT tarafından yine 2010 yılında yayınlanan "İLLERİN VE BÖLGELERİN SOSYO-EKONOMİK GELİŞMİŞLİK SIRALAMASI ARAŞTIRMASI (SEGE)" çalışmasında Ekonomik Gelişmişlik ve Sosyal Gelişmişlik başlıkları altında Ekonomi kategorisinde 32 ve Sosyal kategorisinde 17 kriter olmak üzere toplamda 49 değişken kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda ise Türkiye'nin en gelişmiş ili İstanbul olarak belirlenmiş olup İstanbul'u takiben sırayla Ankara, İzmir, Antalya ve Bursa illeri yer almıştır. Türkiye'nin en geri kalmış illerinin ise Bitlis, Ağrı, Hakkarı, Muş ve Ardahan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kalkınma Bakanlığı tarafından 2011 yılında yayınlanan "İLLERİN VE BÖLGELERİ SOSYO-EKONOMİK GELİŞMİŞLİK SIRALAMASI ARAŞTIRMASI (SEGE)" çalışmasında Demografik, İstihdam, Eğitim, Sağlık, Rekabetçi ve Yenilikçi Kapasite, Mali, Erişilebilirlik, Yaşam Kalitesi başlıkları altında toplamda 61 değişken kullanılmış ve yapılan analiz sonucunda Türkiye'nin en gelişmiş ili İstanbul olarak belirlenmiştir. İstanbul'u Ankara, İzmir, Kocaeli ve Antalya takip etmiştir. Türkiye'nin en geri kalmış illeri ise Siirt, Şırnak, Ağrı, Hakkari ve Muş olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kalkınma Bakanlığı'nın 2012 yılında yayınladığı "İLLERİN VE BÖLGELERİN SOSYO-EKONOMİK GELİŞMİŞLİKSIRALAMASI ARAŞTIRMASI (SEGE)" çalışmasında Ekonomik Gelişmişlik ve Sosyal Gelişmişlik başlıkları altında Ekonomi kategorisinde 32 ve Sosyal kategorisinde 17 kriter olmak üzere toplamda 49 değişken kullanılmış yapılan analiz sonucunda ise Türkiye'nin en

gelişmiş ili İstanbul olurken, İstanbul'u sırayla Ankara, İzmir, Antalya ve Bursa illeri takip etmiştir. Türkiye'nin en geri kalmış illeri ise Muş, Bitlis, Ağrı, Ardahan ve Hakkari olmuştur.

Uluslararası Rekabet Araştırmaları Kurumu (URAK) tarafından 2009-2010 yılında yayınlanan "İLLERARASI REKABETÇİLİK ENDEKSİ" çalışmasında Beşeri Sermaye ve Yaşam Kalitesi, Markalaşma Becerisi ve Yenilikçilik, Ticaret Becerisi ve Üretim Potansiyeli, Erişilebilirlik başlıkları altında toplamda 42 değişken kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Türkiye'nin en gelişmiş ili İstanbul olurken İstanbul'u sırayla Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli takip etmiştir. Türkiye'nin en geri kalmış illeri ise Gümüşhane, Ardahan, Ağrı, Şırnak ve Hakkari olmuştur.

İstanbul Üniversitesi tarafından 2013-2014 yılında yayınlanan "İLLERARASI REKABETÇİLİK ENDEKSİ" çalışmada Demografik, Eğitim, Sağlık, Sosyal Yaşam, Ekonomik ve Sektörel Yapı, Alyapı, Ulaşım, İnovasyon, Girişimcilik başlıkları altında toplam 276 farklı değişken kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda ise Türkiye'nin en gelişmiş ili İstanbul olmuştur. İstanbul'u Ankara, İzmir, Kocaeli, Antalya takip etmiştir. Türkiye'nin en geri kalmış illeri ise Şırnak, Ağrı, Bitlis, Muş ve Hakkari illeri olmuştur.

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından 2013 yılında yayınlanan "81 İL İÇİN İNSANİ GELİŞMİŞLİK ENDEKSİ" çalışmasında her biri alt endeks olarak ölçülen Sağlık, Eğitim ve Gelir olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır. Yapılan analiz sonucunda Türkiye'nin en gelişmiş ili Eskişehir olmuştur. Eskişehir'i Yalova, Bolu, Ankara ve Karabük illeri takip etmiştir. Türkiye'nin en geri kalmış illeri ise Van, Muş, Hakkari, Şırnak ve Ağrı olmuştur.

Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi (EDAM) tarafından 2009 yılında yayınlanan " REKABET ENDEKSİ " çalışmasında Ekonomik Canlılık ve Etkinlik, Emek Piyasası, Yaratıcılık, İnsan Sermayesi, Fiziki Altyapı, Sosyal Sermaye başlıkları altında toplam 50 değişken kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda da Türkiye'nin en gelişmiş ili Ankara olmuştur. Ankara'yı İstanbul, İzmir, Kocaeli ve Eskişehir takip etmiştir. Türkiye'nin en geri kalmış illeri ise Şırnak, Bitlis, Hakkari, Ağrı ve Muş olmuştur.

2008 yılında CNBC-E BUSINESS tarafından yapılmış olan 34 kritere dayalı "İllerin Yaşanabilirlik Karnesi" araştırmasında listenin en yüksek notunu alan il Ankara olmuştur. Ankara'yı Eskişehir, İstanbul, Antalya ve Trabzon illeri takip etmiştir. En düşük notu alan iller ise Şırnak, Şanlıurfa, Hakkari, Diyarbakır ve Ağrı olmuştur. Yine CNBC-E BUSINESS tarafından 2009 yılında yenilenen çalışmada listenin en yüksek notunu alan il Ankara olmuştur. Ankara'yı Eskişehir, Isparta, Trabzon ve İstanbul takip etmiştir. En düşük notu alan iller Şanlıurfa, Siirt, Mardin, Bitlis ve Ağrı olmuştur. 2010 yılında yapılan sıralamada ise en yüksek notu alan il yine Ankara olmuştur. Ankara'yı Antalya, Eskişehir, Trabzon ve Isparta illeri takip etmiştir. En düşük notu alan iller Van, Şanlıurfa, Bitlis, Muş ve Hakkari olmuştur.

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2015 yılında yayınlanan "İLLERDE YAŞAM ENDEKSİ" araştırmasında İllerde yaşam endeksi; konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, eğitim, çevre, güvenlik, sivil katılım, altyapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam ve yaşam memnuniyeti olmak üzere yaşamın 11 boyutunu kapsamaktadır ve 41 gösterge kullanılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda en yüksek endeks değerini Isparta almıştır. Isparta'yı takip eden iller Sakarya, Bolu, Kütahya ve İstanbul olmuştur. En düşük endeks değerlerini ise Batman, Şırnak, Ağrı, Mardin ve Muş illeri almıştır.

İŞBANKASI tarafından 2013 yılında yayınlanan "İLLERİN SOSYO-EKONOMİK GELİŞMİŞLİK SIRALAMASI" araştırmasında 32'si ekonomik gelişmişlik,17'si ise sosyal gelişmişlik olmak üzere toplamda 49 kriter kullanılmıştır. Yapılan araştırma sonuncunda Türkiye'nin en gelişmiş ili İstanbul olmuştur. İstanbul'u Ankara, İzmir, Antalya ve Bursa illeri takip etmiştir. Türkiye''nin en geri kalmış illeri ise Ardahan, Siirt, Bitlis, Muş ve Hakkari olmuştur.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmada illerin yenilik, girişimcilik ve beşeri sermaye göstergeleri açısından farklı bir yöntem kullanılarak sıralanması amaçlanmıştır. Araştırmanın cevap bulmaya çalıştığı temel soru; yenilik, girişimcilik ve beşeri sermaye göstergeleri açısından en başarılı ilin tespit edilmesi, illerin bu göstergelere göre sıralanması ve illerin 2015 yılı içerisindeki konumunun tespit edilmesidir.

Çalışmanın dayandığı temel yöntem; istatistiksel veri analizidir. Bu kapsamda, illerin AR-GE, patent, girişimcilik, beşeri sermaye göstergeleri açısından sıralanmasında söz konusu verilerden yararlanılarak istatistiksel yöntemlerle sıralama yapılmıştır. 2015 yılını kapsayan verilerden yararlanılarak, bu yıla ait 81 ilin söz konusu göstergelerden yararlanılarak oluşturulan üstünlük değerlerine göre sıralaması yapılmıştır.

Çalışmada kullanılan yöntem, Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri içerisinde yer alan PROMETHEE yöntemidir. PROMETHEE yönteminin temel amacı; birden fazla kritere bağlı olarak alternatifler arasında en uygun olan tercihinin yapılabilmesini sağlamaktır. Yöntemde ikili karşılaştırma yapılmakta ve son olarak bütün alternatifler aynı anda değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Ayrıca karar birimleri, değerlendirilen tüm kriterler için farklı tercih fonksiyonları ve tercih eşikleri tanımlayabilmektedir. Bu özelliği sayesinde PROMETHEE yaklaşımı en önemli karar verme tekniklerinden birisi olarak görülmektedir. Ayrıca diğer yöntemler ile karşılaştırıldığında; PROMETHEE yöntemi oldukça basit bir tasarıma sahip olması, hesaplamaların ve uygulamanın kolay olması ve sonuçların tutarlılığı açısından öne çıkmaktadır (Sungur ve Işık Maden, 2016: 644).

Çalışmada temel olarak; 2015 yılında kurulan-kapanan şirket istatistikleri, kapasite kullanım raporları, beşeri sermaye-yükseköğrenim istatistikleri ve fikri mülkiyet göstergelerinden yararlanılmıştır. Kurulan ve Kapanan Şirket İstatistikleri ve Kapasite Kullanım Raporları için TOBB verilerinden, fikri mülkiyet ile ilgili olarak Türk Patent Enstitüsü (TPE) verilerinden ve yükseköğrenim ile ilgili olarak da YÖK verilerinden yararlanılmıştır. Verilerin analizinde ve illerin üstünlük sıralamasının ortaya çıkarılmasında "Visual PROMETHEE" yazılımı kullanılmıştır.

3. ÇALIŞMANIN BULGULARI

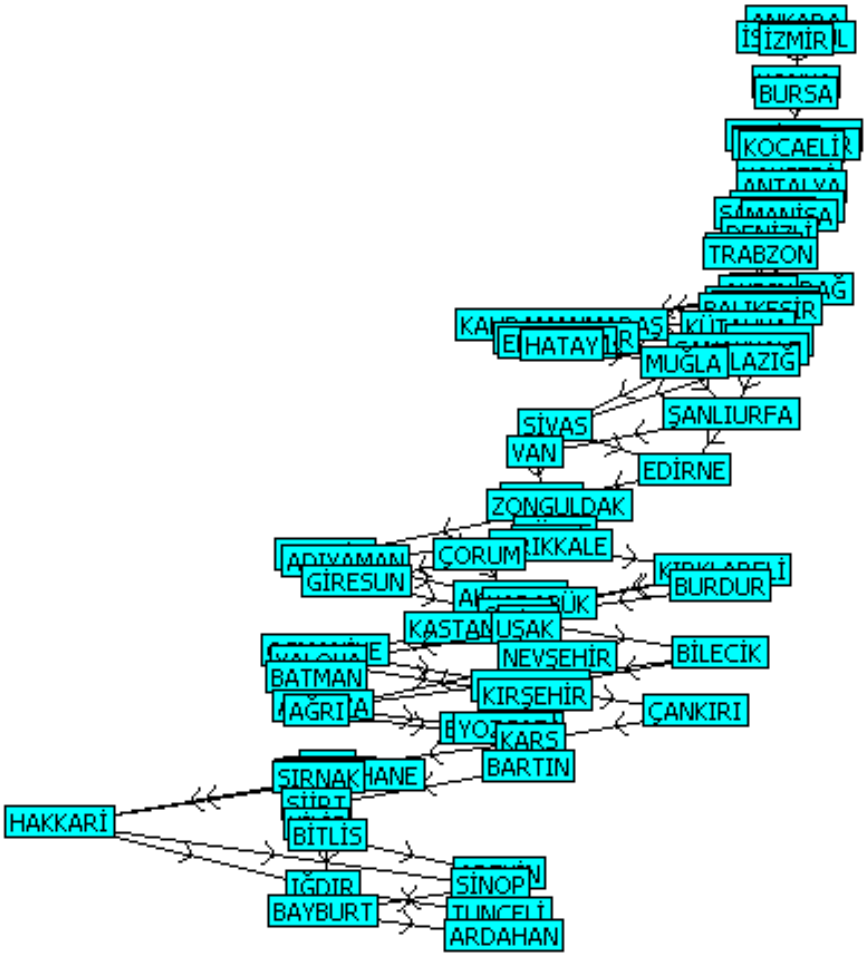
İllerin 2015 yılına ilişkin pozitif akım, negatif akım ve net akım değerleri ve buna göre elde edilen sıralama sonuçları Tablo 1'de yer almaktadır. Buna göre; ele alınan 16 değişken itibariyle üstünlük sıralaması açısından ilk sırayı Ankara almıştır. Ankara, ilgili kriterlerde üstünlük açısından 0,9094 ile pozitif akıma sahip olurken, 0,0742 ile negatif akıma ve 0,8352 ile net akıma sahip olmuştur. Ankara'yı 0,8086 net akım ile İstanbul, 0,8039 ile İzmir, 0,7305 ile Konya, 0,7102 ile Bursa takip etmektedir. Son sırada ise Sinop, Iğdır, Bayburt, Tunceli ve Ardahan illeri yer almaktadır.

Tablo 1. Pozitif Akım, Negatif Akım ve Net Akım Değerleri (2015)

Sıra	iller	Phi	Phi+	Phi-	Sıra	iller	Phi	Phi+	Phi-
1	ANKARA	0,835	0,909	0,074	42	ÇORUM	-0,090	0,411	0,501
2	İSTANBUL	0,809	0,896	0,088	43	ADIYAMAN	-0,099	0,392	0,491
3	İZMİR	0,804	0,894	0,090	44	KIRKLARELİ	-0,113	0,427	0,540
4	KONYA	0,731	0,857	0,127	45	GİRESUN	-0,136	0,375	0,510
5	BURSA	0,710	0,847	0,137	46	BURDUR	-0,142	0,412	0,554
6	GAZİANTEP	0,640	0,811	0,172	47	AKSARAY	-0,160	0,380	0,540
7	ADANA	0,627	0,803	0,176	48	NİĞDE	-0,172	0,379	0,550
8	ESKİŞEHİR	0,621	0,802	0,181	49	KARABÜK	-0,172	0,377	0,549
9	KOCAELİ	0,619	0,801	0,182	50	ORDU	-0,193	0,364	0,557
10	KAYSERİ	0,570	0,776	0,206	51	RİZE	-0,206	0,359	0,565
11	ANTALYA	0,551	0,767	0,216	52	KASTAMONU	-0,215	0,349	0,564
12	SAKARYA	0,513	0,747	0,234	53	UŞAK	-0,215	0,354	0,569
13	SAMSUN	0,505	0,741	0,236	54	OSMANİYE	-0,256	0,311	0,567

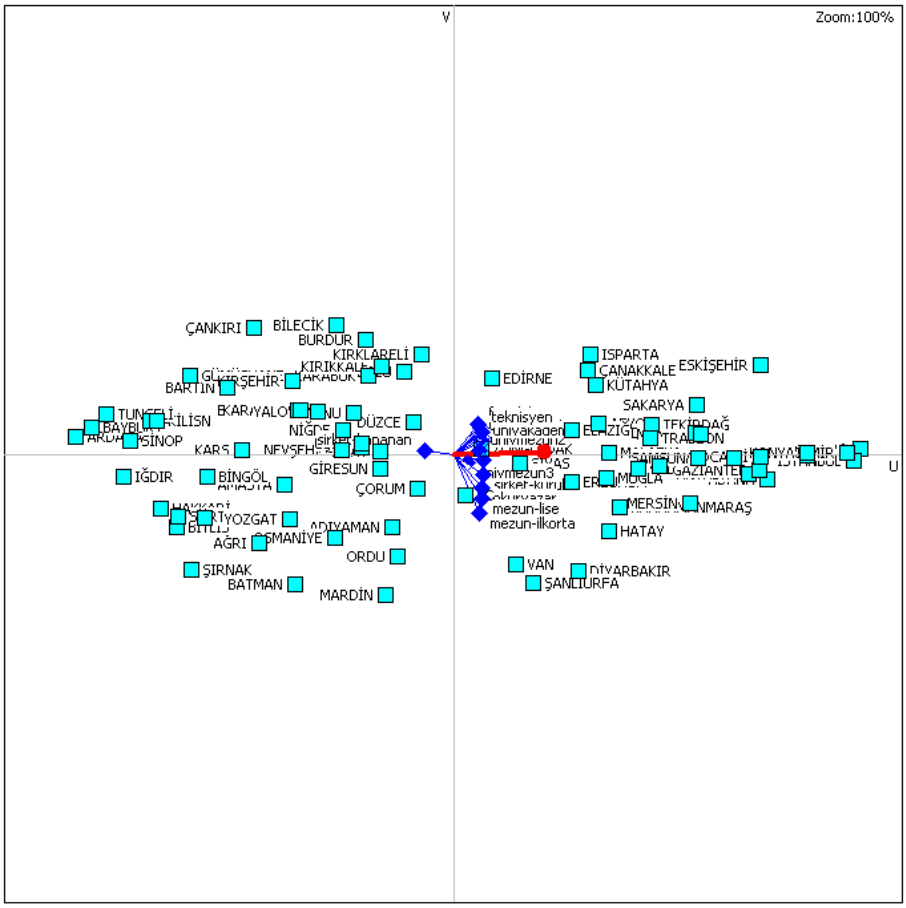
14	MANİSA	0,500	0,741	0,241	55	BİLECİK	-0,257	0,355	0,612
15	DENİZLİ	0,470	0,724	0,254	56	NEVŞEHİR	-0,265	0,333	0,597
16	MERSİN	0,440	0,707	0,267	57	YALOVA	-0,274	0,301	0,575
17	TRABZON	0,435	0,706	0,270	58	BATMAN	-0,300	0,288	0,588
18	TEKİRDAĞ	0,373	0,678	0,305	59	KARAMAN	-0,315	0,305	0,620
19	AYDIN	0,369	0,672	0,303	60	KIRŞEHİR	-0,332	0,297	0,629
20	MALATYA	0,350	0,663	0,313	61	AMASYA	-0,349	0,264	0,613
21	ISPARTA	0,341	0,659	0,318	62	ÇANKIRI	-0,358	0,302	0,659
22	BALIKESİR	0,338	0,657	0,319	63	AĞRI	-0,358	0,259	0,617
23	KAHRAMANMARAŞ	0,311	0,621	0,310	64	ERZİNCAN	-0,390	0,264	0,654
24	KÜTAHYA	0,305	0,638	0,333	65	YOZGAT	-0,390	0,264	0,654
25	DİYARBAKIR	0,287	0,609	0,323	66	KARS	-0,409	0,258	0,666
26	AFYON	0,283	0,631	0,347	67	BARTIN	-0,456	0,234	0,690
27	ERZURUM	0,281	0,606	0,325	68	MUŞ	-0,457	0,211	0,668
28	HATAY	0,277	0,604	0,327	69	BİNGÖL	-0,465	0,207	0,672
29	ÇANAKKALE	0,268	0,620	0,351	70	GÜMÜŞHANE	-0,472	0,206	0,678
30	ELAZIĞ	0,247	0,611	0,364	71	ŞIRNAK	-0,474	0,201	0,675
31	MUĞLA	0,246	0,602	0,356	72	SİİRT	-0,522	0,177	0,699
32	ŞANLIURFA	0,154	0,561	0,408	73	HAKKARİ	-0,550	0,134	0,684
33	SİVAS	0,136	0,533	0,397	74	KİLİS	-0,555	0,161	0,716
34	VAN	0,088	0,507	0,418	75	BİTLİS	-0,574	0,152	0,726
35	EDİRNE	0,057	0,508	0,451	76	ARTVİN	-0,641	0,138	0,779
36	TOKAT	0,007	0,467	0,460	77	SİNOP	-0,661	0,127	0,788
37	ZONGULDAK	-0,005	0,463	0,468	78	IĞDIR	-0,664	0,107	0,771
38	DÜZCE	-0,050	0,440	0,490	79	BAYBURT	-0,707	0,085	0,792
39	BOLU	-0,064	0,432	0,496	80	TUNCELİ	-0,710	0,104	0,814
40	KIRIKKALE	-0,071	0,429	0,500	81	ARDAHAN	-0,748	0,085	0,833
41	MARDİN	-0,089	0,395	0,484					

İllerin üstünlük değerlerine ilişkin PROMETHEE-II tam sıralama sonuçları aşağıdaki Şekil-1'de yer almaktadır. Şekilde göze çarpan husus; üst sıralamalarda yer alan iller arasında başlangıçta tercih üstünlüğü açısından önemli bir kayıtsızlık yok iken, Trabzon ilinden itibaren başlayarak özellikle Zonguldak'tan sonra daha da belirginleşen ve aşağıya doğru inen sıralama görülmektedir. Bu sıralamada illerin birbirlerine karşı olan üstünlükleri giderek belirsizleşmiştir.

Şekil 1. PROMETHEE-II Tam Sıralama Sonuçları(2015)

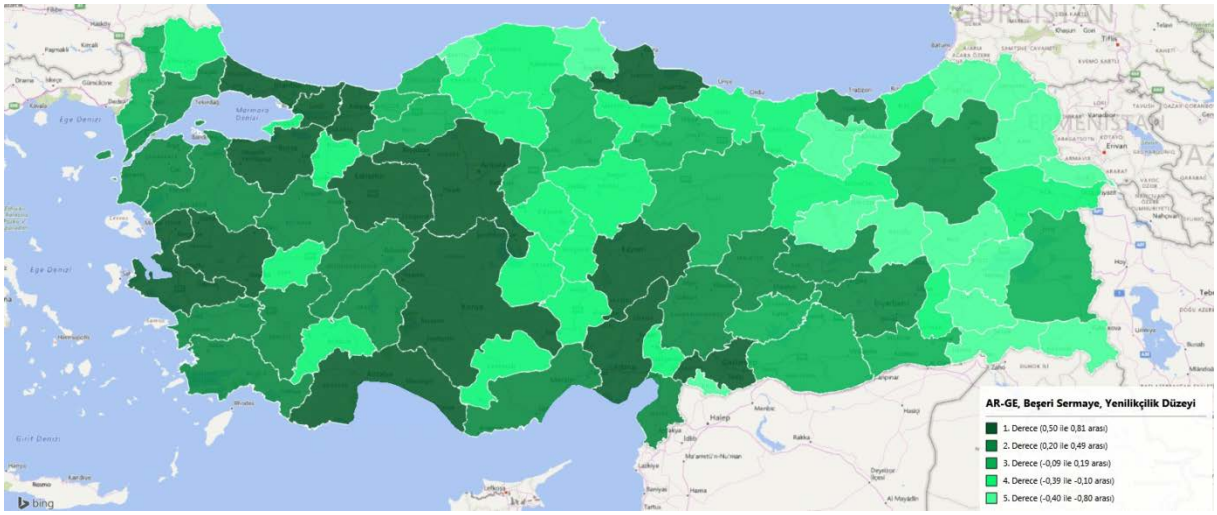
Son olarak, GAIA düzlemi bulguları aşağıdaki Şekil 2'de sunulmaktadır. Üstünlük sıralamasına göre sonuçlar değişmemekle birlikte, GAIA düzlemi bulguları da işe yarar sonuçlar üretmektedir. Şöyle ki, optimal çizginin sol tarafında kalan (grafikte dikey eksenin solunda kalan alanda) iller hiçbir kriter açısından üstünlük gösteremeyen iller olarak göze çarpmaktadır. Bu iller arasında Burdur, Yozgat, Bingöl, Giresun, Çorum, Ordu, Şırnak, Batman, Mardin illeri yer almaktadır.

Şekil 2. GAIA Düzlemi (2015)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmadan elde edilen bilgiler 2015 yılında 81 ilin AR-GE, inovasyon, beşeri sermaye ve girişimcilik verilerine dayanarak bize o ilin bu veriler bazında zirvede olduğu alanları ya da zayıf olduğu alanları göstermektedir. Yapılan istatistiksel analiz sonucunda AR-GE,inovasyon,beşeri sermaye ve girişimcilik alanlarında zayıf olan illerin, başarılı olan illere kıyasla eksik olduğu alanlar belirlenmiştir.

Şekil 3. İllerin AR-GE, Beşeri Sermaye, Yenilikçilik Düzeyleri

İllerin gösterildiği 3B haritadan elde edilen bilgilere göre AR-GE, beşeri sermaye, yenilikçilik alanlarında üstünlük gösteren illerin ülkenin batısında yoğunlaştığı görülmektedir. Ülkenin doğusunda kalan iller ise bu alanlarda geri kalmış ve herhangi bir üstünlük gösterememiştir. Özellikle Zonguldak'tan Gaziantep'e bir hayali çizgi çizdiğimiz zaman bu ayrımı daha net bir şekilde görebiliriz. 1. Derece ve 2. Derece üstünlüğü gösteren koyu yeşil alanların tamamı ülkenin batısında yer almaktadır. Üstünlük gösteren bu illerin başlıcaları Ankara, İstanbul, İzmir, Konya, Bursa, Gaziantep, Adana, Eskişehir, Kocaeli ve Kayseri olmuştur.Burada doğu illeri olmasına rağmen AR-GE, beşeri sermaye, yenilikçilik alanlarında üstünlük gösteren ve bu alanlardaki üstünlüğü ile sıralamada doğu illerinden sıyrılan Gaziantep ve Adana illeri dikkat çekmektedir. Ele alınan 16 değişken kapsamında 2015 yılı verileri incelendiğinde bu iki doğu ilinin gerek eğitim gerek girişimcilik gerekse inovasyon alanlarında doğu illerinden oldukça ileride olduğu görülmektedir. 4. Derece ve 5. Derece üstünlüğü gösteren açık yeşil alanların tamamı ise ülkenin doğusuna yayılmış bulunmaktadır. Şırnak, Siirt, Hakkari, Kilis, Bitlis, Artvin, Sinop, Bayburt, Iğdır, Tunceli, Ardahan bu illerin başlıcalarıdır. Ortaya çıkan bulgular sonucunda beşeri sermayenin tamamının ülkenin batısında kalıp doğu illerinin ise bu alandaki performansının düşük olmasının birçok sebebi vardır. Beşeri sermaye kapsamında değerlendirildiğinde okur-yazar nüfus oranı, fakülte veya yüksek okul bitirenlerin oranıgibi göstergelere bakıldığında Doğu bölgesinin eğitim seviyesinin Türkiye ortalamalarının oldukça gerisinde kaldığını göstermektedir. Eğitim yetersizliği sebebiyle bu iller girişimcilik ve inovasyon alanlarında da oldukça yetersizdir.

KAYNAKÇA

BADAY YILDIZ, Ezgi, SİVRİ, Uğur ve BERBER, Metin (2010). "İllerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması", **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, 39, ss. 147-167.

CNBC-E BUSINESS (2008), **"İllerin Yaşanabilirlik Karnesi"**

DPT (2003).**İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması**, Ankara.

DPT (2010). **İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE)**, Ankara.

EDAM - EKONOMİ VE DIŞ POLİTİKA ARAŞTIRMA MERKEZİ (2009). **Rekabet Endeksi**, Ankara.

İŞ BANKASI (2013). **İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması**, İstanbul.

KALKINMA BAKANLIĞI (2011). **İllerin Ve Bölgeleri Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE)**, Ankara.

KALKINMA BAKANLIĞI (2012). **İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE)**, Ankara.

SUNGUR, O. ve IŞIK MADEN, S. (2016). "TR61 Bölgesi (Antalya, Isparta, Burdur) İmalat Sanayi Sektörlerinin PROMETHEE Yöntemi ile Sıralanması", **Ege Akademik Bakış Dergisi**, 16(4), 641-654.

TEPAV (2013). **81 İl İçin İnsani Gelişmişlik Endeksi**, Ankara.

TÜİK (2015), "**İllerde Yaşam Endeksi"**, Haber Bülteni, 22 Ocak, Sayı: 24561.

URAK - ULUSLARARASI REKABET ARAŞTIRMALARI KURUMU (2010). **İllerarası Rekabetçilik Endeksi 2009-2010**, İstanbul.

URAK - ULUSLARARASI REKABET ARAŞTIRMALARI KURUMU (2014). **İllerarası Rekabetçilik Endeksi 2013-2014**, İstanbul.

FİNANSAL GELİŞME VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: G7 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

İbrahim YAĞLI[1]
Ebru TOPCU[2]

Öz

Büyüme ile ilgili literatür incelendiğinde, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin son dönemin ilgi çeken konuları arasında yer aldığı görülmektedir. Ancak söz konusu çalışmalarda hem ilişkinin yönü hem de finansal gelişmeyi temsil eden göstergeler üzerinde bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, 2005-2015 döneminde G7 ülkelerinde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin incelenmesidir. Literatürde yer alan çalışmalarda finansal gelişmenin ölçülmesinde kullanılan çok sayıda gösterge bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmada finansal gelişme; derinlik, etkinlik ve yasal düzenlemeler olmak üzere üç farklı kategori altında incelenmiştir. Her bir kategoride finansal gelişmeyi temsil eden farklı değişkenler bulunmaktadır. Bu nedenle Temel Bileşenler Analizi kullanılarak her bir başlık için ayrı birer endeks değeri oluşturulmuştur. Bunu takiben, seriler arasında uzun dönemde bir ilişki olup olmadığı Pedroni Eşbütünleşme Testi ile araştırılmıştır. Bu testin sonuçları, seriler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu sonuçlara bağlı olarak, ilişkinin yönünü tespit etmek için Panel Vektör Düzeltme Modeli'nden yararlanılmıştır. Panel Vektör Düzeltme Modeli sonuçları, uzun dönemde üç endeks ile ölçülen finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, kısa dönemde üç endeksten sadece etkinlik endeksi ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, G7 ülkelerinde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru olduğu, finansal piyasalarda yaşanan gelişmelerin ekonomik büyüme üzerindeki yansımalarının zaman aldığı söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Finansal Gelişme, Ekonomik Büyüme, Temel Bileşenler Analizi, Panel Nedensellik

[1] Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevsehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, e-mail: ibrahimyagli@nevsehir.edu.tr
[2] İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Nevsehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, e-mail: ebruerdogan@nevsehir.edu.tr

CASUAL RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL DEVELOPMENT AND ECONOMIC GROWTH: IN THE CASE OF G7 COUNTRIES

Abstract

In the growth literature, the casual relationship between financial development and economic growth has been among the attractive topics recently. However, there is no consensus in these studies on both the indicators representing financial development and the direction of the relationship. In this context, the main purpose of this study is to examine the causality between financial development and economic growth in the G7 countries during the period of 2005-2015. There are a large number of indicators used in the literature to measure financial development. From this point of view, financial development is evaluated under three different categories; depth, efficiency and legal regulations. In each category, there exist different variables representing financial development. Therefore, a separate index value is constructed for each main group using Principal Component Analysis. Following this, whether there is a long-term relationship between the series is investigated by the Pedroni Cointegration Test. The result of this test revealed that there is long-run relationship between the series. Depending on these results, the Panel Vector Correction Model was used to determine the direction of the relationship. Panel Vector Correction Model results demonstrated that there is one-way causal relationship from financial development which is measured by three indices to economic growth. Nevertheless, it is ascertained that there is bi-directional causal relationship between only efficiency index out of three indices and economic growth in the short-term. All in all, it can be said that the direction of the relationship between financial development and economic growth is from financial development to economic growth for G7 countries and it takes time for the developments in the financial markets to reflect on economic growth.

Key words: Financial Development, Economic Growth, Principal Component Analysis, Panel Causality

GİRİŞ

Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin gündemini meşgul eden önemli konuların başında ekonomik büyüme gelmektedir. Bu nedenle ekonomik büyümenin temel itici güçlerinin neler olduğu birçok araştırmacı tarafından araştırılmıştır. Bu kapsamda finansal gelişme, ekonomik büyümenin temel itici güçlerinden biri olarak ele alınmaktadır.

En basit şekilde finansal gelişme, finansal sistemi oluşturan unsurların -finansal piyasa, finansal araçlar, aracılar, düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar- gelişmesi şeklinde tanımlanabilir. Bir başka tanıma göre finansal gelişme, finansal sistemin hacminde ve yapısında meydana gelen olumlu değişimdir (Afşar, 2007: 190). Bununla birlikte, Abu-Bader ve Abu-Qarn (2006: 7) finansal gelişmeyi, finansal aracılık hizmetlerinin niceliğinde, kalitesinde ve etkinliğinde yaşanan gelişmeler süreci olarak tanımlamaktadır.

Finansal gelişmenin ekonomik büyümenin temel itici güçlerinden biri olarak ele alınması finansal sistemin üstlendiği fonksiyonlardan ileri gelmektedir. Finansal sistem fon arz edenler, fon talep edenler, aracılar, finansal araçlar ile düzenleyici ve denetleyici kuruluşlardan oluşan, finansal piyasayı da içine alan bir sistemdir. Finansal sistem, malların ve hizmetlerin değişimine aracılık etmek, tasarruf birikimi ve risk dağıtımına olanak vererek mülkiyeti tabana yaymak, zaman ve mekân ayarlaması yaparak kaynakların zaman içinde ve farklı coğrafi bölgeler arasında değişimini sağlamak, riskin yönetilmesini ve kontrolünü sağlamak, fiyat bilgisi oluşturmak, asimetrik bilgi sorununu çözmek gibi fonksiyonları yerine getirmektedir (Aras ve Müslümov, 1997; Alıntılayan: Afşar, 2007:189). Levine (1997: 690-691) ise finansal sistemin fonksiyonlarını; tasarrufları harekete geçirmek, kaynakları tahsis etmek, kurumsal kontrolü sağlamak, riski çeşitlendirmeye ve riskten korunmaya olanak tanımak şeklinde sıralamaktadır. Finansal sistemin üstlendiği bu fonksiyonları başarıyla yerine getirmesi ekonomik büyümeyi destekleyecektir (Aslan ve Küçükaksoy, 2006: 26).

Bununla birlikte, ilgili literatür incelendiğinde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi ile ilgili olarak farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Literatürde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi ile ilgili olarak arz öncüllü görüş, talep takipli görüş, karşılıklı etkileşim görüşü ile finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında nedensel bir ilişkinin olmadığına ilişkin görüş olmak üzere dört farklı görüş bulunmaktadır (Apergis vd., 2007: 180).

Arz öncüllü görüşte, finansal sistemde yaşanan gelişmelerin ekonomik büyümeyi destekleyeceği ifade edilirken; talep takipli görüş finansal sistemlerin gelişmesinin reel ekonomideki aktörlerin, tasarruf sahibi ve yatırımcıların, finansal hizmetlere olan talebine bağlı olduğu üzerine kurulmuştur (Patrick, 1966: 174-176). Arz öncüllü görüşe göre, finansal sistem, piyasa aksaklıklarını azaltarak kaynakların tahsisindeki verimliliği arttırmakta ve ekonomik büyümeyi desteklemektedir (Demirgüç-Kunt, 2006:1). Talep takipli görüşte ise ekonomik büyümeye paralel olarak artan finansal hizmet talebi finansal sistemin gelişmesine neden olmaktadır (Calderón ve Liu, 2003: 322). Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi ile ilgili olarak ortaya atılan diğer bir görüş ise karşılıklı etkileşim görüşüdür. Arz öncüllü görüş ile talep takipli görüşün birleşimi olarak nitelendirilebilecek bu görüşte, finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi, ekonomik büyümenin de finansal gelişmeyi desteklediği, diğer bir ifadeyle, etkinin karşılıklı olduğu ileri sürülmektedir. Daha ayrıntılı olarak, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi aşamalı olarak incelenecek olursa, finansal gelişme ekonomik gelişmenin ilk aşamalarında gerçek sermaye oluşumunu teşvik etmektedir, ancak finansal ve ekonomik gelişme arttıkça, finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki itici gücü azalmakta, talep takipli görüş baskın hale gelmektedir (Patrick, 1966:177). Son görüş ise finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi olmadığı üzerine kurulmuştur.

Yukarıda belirtildiği gibi finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi için farklı görüşler ortaya atılmıştır. İlgili literatür incelendiğinde bu görüşlerden, arz öncüllü ve talep

takipli görüşlerin diğer iki görüşe kıyasla daha fazla benimsendiği görülmekle birlikte, bu durum finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi ile ilgili olarak bir görüş birliği olmadığı gerçeğini değiştirmemektedir. Bu noktadan hareketle, bu çalışma ile ulaşılmak istenen amaç G7 ülkeleri (Almanya, ABD, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Japonya ve Kanada) için finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında ilişki olup olmadığını, böyle bir ilişki söz konusu ise ilişkinin yönünü tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışma 5 bölümden oluşacak şekilde oluşturulmuştur. Bu bölümü takip eden bölümde literatür taraması yer almaktadır. Üçüncü bölümde, kullanılan veri seti ve yöntem hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde analizler sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Beşinci bölüm olan sonuç bölümde ise çalışmadan elde edilen sonuçlar ile politika önerilerine yer verilmiştir.

1. LİTERATÜR

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi yeni bir konu olmayıp, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların Schumpeter (1911) ile başladığı söylenebilir. Schumpeter (1911), finansal aracıların fonların harekete geçirilmesi, projelerin değerlendirilmesi ve seçilmesi, risk yönetimi, girişimcilerin izlenmesi ve işlemlerin teknik, yenilik ve ekonomik büyümeyi destekleyen kritik unsurlar olarak kolaylaştırılması konularında önemli görevleri üstlendiklerine dikkat çekmektedir. Schumpeter'i takiben Patrick (1966), Goldsmith (1969), McKinnon (1973), Shaw (1973), Levine (1997), Levine ve Zervos (1998) gibi araştırmacıların çalışmaları finansal gelişme ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin aydınlatılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Ne var ki yapılan çalışmalar sonucunda finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi için farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bazı çalışmalarda finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi desteklediği sonucu elde edilirken (King ve Levine, 1993; Beck vd., 2000; Liang ve Jian-Zhou, 2006; Aslan ve Küçükaksoy, 2006; Altıntaş ve Ayrıçay, 2010; Karaca, 2012; Güneş, 2012); bazılarında ise ekonomik büyümenin finansal gelişmeyi desteklediği sonucu bulunmuştur (Kar ve Pentecast, 2000; Kandır vd., 2007; Zang ve Kim, 2007; Özcan ve Arı, 2011). Yine bazı çalışmalarda ilişkinin karşılıklı olduğu görülürken (Blackburn ve Hung, 1998; Al-Yousif, 2002; Öztürk, 2008; Yücel, 2009; Kaya, 2014; Kar vd., 2014), bazılarında finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olmadığı ortaya çıkarılmıştır (Chang, 2002; Sotaş ve Küçükkaya, 2011; Anwar ve Sun, 2011).

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisine benzer şekilde, finansal gelişmişlik için kullanılan değişkenler üzerinde de bir uzlaşma yoktur. Bazı araştırmacılar finansal gelişmişliği ölçmek için endeks oluşturmayı tercih ederken (Adu vd., 2013; Menyah vd., 2014), bazıları finansal gelişmişliği bireysel göstergeler kullanarak ölçmüşlerdir (Kandır vd., 2007; Altıntaş ve Ayrıçay, 2010; Özcan ve Arı, 2011; Bayar vd., 2014; Cojocaru vd., 2016). Bununla birlikte, finansal gelişmişliğin ölçülmesinde parasal büyüklükler, banka mevduatları, özel sektöre açılan krediler, payları borsada işlem gören şirketlerin toplam piyasa değeri gibi daha çok derinlik göstergesi sayılabilecek göstergelerin GDP oranı kullanılmıştır (Halicioglu, 2007; Hassan vd., 2011; Narayan ve Narayan, 2013).

Özetle, ilgili literatür incelendiğinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ile ilgili olarak farklı sonuçlar elde edildiği, bu farklı sonuçların çalışmalarda kullanılan finansal gelişme değişkeninden kaynaklandığı söylenebilir (Kar ve Pentecast, 2000; Aslan ve Korap, 2006; Adu vd. 2013).

2. VERİ SETİ VE MODEL

Çalışmanın amacı, finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin G7 ülkelerinde analiz edilmesidir. Bu ilişki 2005-2015 dönemini kapsayan veriler aracılığıyla incelenmiştir. Çalışmada finansal gelişmeyi temsil eden ölçütlerin neler olacağı son derece önemli bir husustur. Bu bağlamda finansal gelişme derinlik, etkinlik ve yasal düzenlemeler olmak üzere üç farklı kategoride ele alınmıştır. Her bir kategori kendi içinde çeşitli finansal gelişme göstergelerinden oluşmaktadır. Temel Bileşenler Analizi yöntemi kullanılarak derinlik, etkinlik ve yasal düzenlemeler kategorilerini temsil eden üç farklı endeks oluşturulmuştur. Temel Bileşenler Analizi, çoklu veri analizlerinde kullanılan modern yöntemlerden biridir. Bir diğer ifadeyle, karmaşık veri setlerinden mikro veriler elde etmeye yarayan bir metottur. Bu analiz ile mevcut veriler birbiri ile ilişkili olmayan yeni verilere dönüştürülmektedir (Çoban ve Topcu, 2013: 83).

Çalışmada ekonomik büyüme, finansal gelişmenin yanı sıra kontrol değişkeni olarak adlandırılan emek ve sermayenin bir fonksiyonudur. Bu fonksiyon panel veri yönteminde cebirsel olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$y_{i,t} = \beta_0 + \beta_{1i}k_{it} + \beta_{2i}l_{it} + \beta_{3i}fg_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Modelde, y bağımsız değişken ekonomik büyümeyi temsil etmektedir ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (2010 sabit fiyatlarıyla ABD Doları cinsinden) ile ölçülmektedir. Kontrol değişkenleri olan k ve l sırasıyla sermaye ve emeği temsil etmektedir. Bu değişkenler sırasıyla Gayri Sabit Sermaye Oluşumu (2010 sabit fiyatlarıyla ABD Doları cinsinden) ve toplam işgücü ile ölçülmektedir. Bu değişkenlere ait veriler Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilmiştir. fg terimi ise finansal gelişme değişkenini temsil etmektedir. Bu değişkenlere Küresel Finansal Kalkınma veri tabanından ulaşılmıştır. Finansal gelişme ise derinlik, etkinlik ve yasal düzenlemeler endeksleri ile ölçülmektedir. Burada i indisi ülkeleri, t indisi zaman periyodunu, β_0 terimi sabit terimi, ϵ terimi ise rastsal hata terimini temsil etmektedir.

Modelde finansal gelişme derinlik, etkinlik ve yasal düzenlemeler olmak üzere üç farklı kategori ile ölçülmektedir. Bu nedenle çalışmada üç farklı model kurulmuştur:

$$y_{i,t} = \beta_0 + \beta_{1i}k_{it} + \beta_{2i}l_{it} + \beta_{3i}d_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$$y_{i,t} = \beta_0 + \beta_{1i}k_{it} + \beta_{2i}l_{it} + \beta_{3i}e_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

$$y_{i,t} = \beta_0 + \beta_{1i}k_{it} + \beta_{2i}l_{it} + \beta_{3i}yd_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

(2) numaralı denklemde (Model 1) "d" terimi derinlik değişkenini temsil etmektedir. (3) numaralı denklemde (Model 2) yer alan "e" terimi etkinlik değişkenini simgelemektedir. (4) numaralı denklemde (Model 3) gösterilen "yd" terimi ise yasal düzenlemeler değişkenini ifade etmektedir.

3. YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. Birim Kök Testi

Durağan serilerle yapılan analizler daha doğru ve tutarlı sonuçlar vermektedir. Bu nedenle analiz yapılmadan önce serilerin durağan olup olmadıklarının (birim kök içerip içermediklerinin) test edilmesi gerekmektedir. Panel veri tekniği ile yapılan analizlerde yaygın olarak kullanılan birim kök testleri Levin, Lin ve Chu (2002) ile Im, Peseran ve Shin (2003) birim kök testleridir. Bu çalışmada Im, Peseran ve Shin (IPS) birim kök testi kullanılmıştır. Bu testte serilerin birim kök içerdiği (durağan olmadığı) boş hipotezi, serilerin birim kök içermediği (durağan olduğu) alternatif hipotezine karşı sınanmaktadır.

Tablo 1: IPS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Seviye	IPS
d	**Düzey**	0.199
	I. fark	-1.414*
e	**Düzey**	-0.32
	I. fark	-2.460***
yd	**Düzey**	0.343
	I. fark	-1.781**
l	**Düzey**	-0.212
	I. fark	-2.069**
k	**Düzey**	-0.195
	I. fark	-2.915***
y	**Düzey**	-0.454
	I. fark	-2.915***

Not: Tablodaki değerler, t istatistik değerlerini göstermektedir.*** ,**,* sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir.

Tablo 1'de IPS birim kök sonuçları gösterilmektedir. Tabloya göre, bütün değişkenlerin seviyelerinde %10 anlamlılık düzeyinde bile durağan olmadıkları görülmektedir. Değişkenler, birinci farkları alındığında ise durağan hale gelmektedir.

3.2. Eşbütünleşme Analizi

Birim kök testi ile serilerin birinci farklarında durağan olduklarının tespit edilmesinden sonra serilerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerinin tespit edilmesi mümkün olmaktadır. Bu nedenle Pedroni (1999) tarafından geliştirilen ve modelde yer alan tüm değişkenlerin aynı seviyede durağan olduğu koşullarda kullanılabilecek eşbütünleşme testinden faydalanılmıştır.

Pedroni (1999), eşbütünleşme analizi için dört tanesi kesit-içi ve üç tanesi kesitlerarası olmak üzere yedi test geliştirmiştir. Söz konusu bu yedi test ile "paneli oluşturan bütün yatay kesitler için eşbütünleşme ilişkisi yoktur" boş hipotezi "paneli oluşturan bütün yatay kesitler için eşbütünleşme ilişkisi vardır" alternatif hipotezine karşı sınanmaktadır.

Tablo 2. Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Boyut	Test	Model 1	Model 2	Model 3
Kesit-içi eşbütünleşme testleri	Panel-v	-0.398	-0.265	0.294
	Panel-rho	1.564	1.408	0.872
	Panel-pp	-1.427*	-1.281*	-3.577***
	Panel-adf	-2.166**	-1.645**	-3.334***
Kesitlerarası eşbütünleşme testleri	Grup-rho	2.821	2.649	1.742
	Grup-pp	-3.395***	-4.851***	-6.623***
	Grup-adf	-4.655***	-3.075***	-4.256***

Not: Gecikme sayısı 2 olarak belirlenmiştir. ***, ** ve * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 2, Pedroni (1999) Eşbütünleşme testi sonuçlarını ele almaktadır. Tabloya göre, kullanılan testlerin çoğunda her üç modelde de eşbütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, tüm modellerde değişkenler arasında uzun dönem bir ilişki bulunmaktadır.

3.3. Nedensellik Analizi

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin tespit edilmesi, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin Panel Vektör Hata Düzeltme Modeli ile araştırılmasını gerekli kılar. Bu testte "değişkenler arasında nedensellik ilişkisi yoktur" boş hipotezi "değişkenler arasında nedensellik ilişkisi vardır" alternatif hipotezine karşı sınanmaktadır.

Tablo 3: Panel Nedensellik Analizi

Model 1

	Kısa dönem nedensellik				Uzun dönem nedensellik
Değişkenler	Δy	Δk	Δl	Δd	ECT
Δy		1.763	5.779**	0.002	-0.050***
Δk	0.022		15.989***	0.583	-0.010***
Δl	4.883**	8.005***		6.710***	-0.017
Δd	0.034	0.220	0.037		-0.001

Model 2

	Kısa dönem nedensellik				Uzun dönem nedensellik
Değişkenler	Δy	Δk	Δl	Δe	ECT
Δy		2.514	7.328***	5.166**	-0.042 ***
Δk	0.025		23.356***	6.444**	-0.002*
Δl	3.530*	7.776***		5.868**	-0.002*
Δe	3.557*	1.646	0.635		-0.117

Model 3

	Kısa dönem nedensellik				Uzun dönem nedensellik
Değişkenler	Δy	Δk	Δl	Δyd	ECT
Δy		4.153	16.146***	0.249	-0.042***
Δk	1.230		26.744***	0.653	-0.152***
Δl	29.805***	41.651***		1.192	-0.019 ***
Δyd	0.0247		0.021	0.412	-0.002

Not: Dikey sütundaki değişkenler bağımlı, yatay sütundaki değişkenler ise bağımsız değişkenlerdir. ECT değerleri hata düzeltme terimi katsayılarıdır. ***, ** ve * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 3, Panel Vektör Hata Düzeltme testinden elde edilen sonuçları göstermektedir. Analizden elde edilen bulgulara göre, kısa dönemde derinlik ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensel ilişki yoktur. Uzun dönemde ise derinlikten ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Model 2'ye ait analiz sonuçları incelendiğinde, hem kısa hem de uzun dönemde etkinlikten büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu yönünde bir bulgu elde edilmiştir. Ayrıca kısa dönemde etkinlikten büyümeye doğru da tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, kısa dönemde ekonomik büyüme ile etkinlik arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Model 3'e ait analiz sonuçları ise, kısa dönemde ekonomik büyüme ve yasal düzenlemeler arasında herhangi bir ilişki olmadığı bulgusunu ortaya koymuştur. Uzun dönemde ise yasal düzenlemelerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Kontrol değişkenleri açısından nedensellik analizi ele alındığında, her üç modelde de hem kısa hem de uzun dönemde emek ve büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğu gözlemlenmiştir. Her üç modelde de, kısa dönemde sermaye ve büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilemezken, uzun dönemde sermayeden büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulgusuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı Almanya, ABD, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Japonya ve Kanada'dan oluşan G7 ülkelerinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin 2005-2015 dönemi için araştırılmasıdır. Ampirik literatürde finansal gelişmeyi ölçmek amacıyla çok sayıda farklı gösterge kullanılmaktadır. Bu çalışmada finansal gelişme, finansal piyasalarda etkinlik, derinlik ve yasal düzenlemeleri ölçen çeşitli göstergelerden elde edilen 3 farklı endeks ile ölçülmüştür. Bu endeksleri elde etmek amacıyla Temel Bileşenler Analizi yönteminden yararlanılmıştır.

Çalışmada değişkenlerin birinci farklarında durağan oldukları tespit edildikten sonra, Pedroni Eşbütünleşme Testi ile seriler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılmıştır. Elde edilen bulgular, modelde yer alan seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin Panel Vektör Düzeltme Modeli ile araştırılmasına olanak tanımıştır.

Panel Vektör Düzeltme Modeli sonuçları, finansal gelişmişlik düzeyinin derinlik endeksi ile ölçüldüğü Model 1'de kısa dönemde derinlik ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki olmadığını göstermiştir. Uzun dönemde ise derinlikten ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle, finansal piyasaların hacim olarak genişlemesi (M2'in artması, banka mevduatlarının artması gibi) kısa dönemde ekonomi üzerinde bir etki yaratmazken, uzun dönemde hacimdeki bu genişleme ekonomik büyümeyi desteklemektedir.

Finansal gelişmenin etkinlik endeksi ile ölçüldüğü Model 2 ile ilgili nedensellik analizi sonuçları, kısa dönemde etkinlik ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisini ortaya koymuştur. Yani, G7 ülkelerinde kısa dönemde finansal piyasalarda etkinliğin artması ekonomik büyümeyi; ekonomik büyümenin artması ise finansal piyasalardaki etkinliği arttırmaktadır. Uzun dönemde ise etkinlikten büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur.

Finansal gelişmenin yasal düzenlemeler endeksi ile ölçüldüğü Model 3'de ise, kısa dönemde yasal düzenlemeler ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensel ilişki tespit edilemezken, uzun dönemde yasal düzenlemelerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu bağlamda, G7 ülkelerinde asimetrik bilgi problemlerini azaltacak, hissedarların haklarını koruyacak düzenlemelerdeki gelişmelerin yatırımcıların piyasaya olan güvenini arttıracağı, buna bağlı olarak birikimlerin yatırıma dönüşerek uzun dönemde ekonomik büyümenin yakalanacağı söylenebilir.

Sonuç olarak gelişmiş yedi ülkenin oluşturduğu G7 ülke topluluğunda, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılırken finansal gelişme ölçütlerinden sadece etkinlik ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemde bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönemde ise üç finansal gelişme endeksinden de ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı ispatlanmıştır. Bu sonuçlar, King ve Levine (1993), Aslan ve Küçükaksoy (2006), Altıntaş ve Ayrıçay (2010), Karaca (2012)'in sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Bu sonuçlardan hareketle, finansal piyasalarda hacim yönünden yaşanacak gelişmelerin yanı sıra, finansal piyasaların etkinliğini arttıracak gelişmeler ekonomik büyümeyi hem kısa dönemde hem de uzun dönemde olumlu yönde etkileyecektir. Dolayısıyla, finansal sistemin bir parçası olan denetleyici ve düzenleyici kurumların finansal sistemde hayati bir rolü bulunmaktadır ve bu kurumların bu bilinçle faaliyet göstermeleri ekonomik büyümeyi beraberinde getirecektir.

KAYNAKÇA

ADU, G., Marbuah, G., & Mensah, J. T. (2013). Financial Development and Economic Growth in Ghana: Does the Measure of Financial Development Matter?. **Review of Development Finance**, Sayı: 3(4), ss. 192-203.

AFŞAR, A. (2007). Finansal Gelişme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. **Muhasebe Finansman Dergisi**, Sayı: 36, ss. 188-198.

ALTINTAŞ, H., & Ayrıçay, Y. (2010). Türkiye'de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Analizi: 1987–2007, **Anadolu University Journal of Social Science**, Sayı: 10(2), ss. 71-98.

AL-YOUSIF, Y. K. (2002). Financial Development and Economic Growth: Another Look at the Evidence from Developing Countries. **Review of Financial Economics**, Sayı: 11(2), ss. 131-150.

ANWAR, S., & Sun, S. (2011). Financial Development, Foreign Investment and Economic Growth in Malaysia. **Journal of Asian Economics**, Sayı: 22(4), ss. 335-342.

APERGİS, N., Filippidis, I., & Economidou, C. (2007). Financial Deepening and Economic Growth Linkages: A Panel Data Analysis. **Review of World Economics**, Sayı: 143(1), ss. 179-198.

ASLAN, Ö., & Korap, H. L. (2011). Türkiye'de Finansal Gelişme Ekonomik Büyüme İlişkisi. **Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Sayı:17, ss. 1-20.

ASLAN, Ö., & Küçükaksoy, İ. (2006). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. **Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi**, Sayı: 4, ss.25-38.

BAYAR, Y., Kaya, A., & Yıldırım, M. (2014). Effects of Stock Market Development on Economic Growth: Evidence from Turkey. **International Journal of Financial Research**, Sayı: 5(1), ss. 93-100.

BLACKBURN, K., & Hung, V. T. (1998). A Theory of Growth, Financial Development and Trade. **Economica**, Sayı: 65(257), ss. 107-124.

CALDERÓN, C., & Liu, L. (2003). The Direction of Causality between Financial Development and Economic Growth. **Journal of Development Economics,** Sayı: 72(1), ss. 321-334.

CHANG, T. (2002). Financial Development and Economic Growth in Mainland China: A Note on Testing Demand-Following or Supply-Leading Hypothesis. **Applied Economics Letters**, Sayı: 9(13), ss. 869-873.

COBAN, S. & Topcu, M. (2013). The Nexus between Financial Development and Energy Consumption in the EU: A Dynamic Panel Data Analysis. **Energy Economics**, Number 39, ss. 81-88.

COJOCARU, L., Falaris, E. M., Hoffman, S. D., & Miller, J. B. (2016). Financial System Development and Economic Growth in Transition Economies: New empirical Evidence from the CEE and CIS Countries. **Emerging Markets Finance and Trade**, Sayı: 52(1), ss. 223-236.

DEMIRGUC-KUNT, A. (2006). **Finance and Economic Development: Policy Choices for Developing Countries**, World Bank, Washington DC.

GOLDSMITH, R.W. (1969). **Financial Structure and Economic Development**. New Haven, CT: Yale University Press.

HALICIOGLU, F. (2007). **The Financial Development and Economic Growth Nexus for Turkey** (No. 06/2007). EERI Research Paper Series.

HASSAN, M. K., Sanchez, B., & Yu, J. S. (2011). Financial Development and Economic Growth: New Evidence from Panel Data. **The Quarterly Review of Economics and Finance**, Sayı: 51(1), ss. 88-104.

IM KS, Pesaran MH & Shin Y (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. **Journal of Econometrics, 115(1), 53-74.**

KANDIR, S. Y., İskenderoğlu, Ö. & Yıldırım B. Ö. (2007). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması. **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Sayı: 16(2), ss. 311-326.

KAR, M., & Pentecost, E. J. (2000). **Financial Development and Economic Growth in Turkey: Further Evidence on the Causality Issue.** Economic Research Paper, Sayı: 27.

KAR, M., Nazlıoğlu, Ş., & Ağır, H. (2014). Trade openness, financial development and economic growth in Turkey: Linear and nonlinear causality analysis. **Journal of BRSA Banking & Financial Markets**, Sayı: 8(1), ss. 63-86.

KARACA, O. (2012). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme: Türkiye İçin Bir Nedensellik Analizi. Journal of **BRSA Banking & Financial Markets**, Sayı: 6(2), ss. 85-111.

KAYA, A. (2014). Menkul Kıymet Piyasaları Ekonomik Büyümenin Bir Dinamiği Midir? Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Panel Veri Analizi. **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı: 28(4), ss. 285-306.

KING, R. G. & Levine, R. (1993). Finance and Growth: Schumpeter Might be Right. **Quarterly Journal of Economics**, Sayı: 108 (3), ss. 717–738.

LEVİNE, R. (1997). Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda. **Journal of Economic Literature**, Sayı: 35(2), ss. 688-726.

LEVİNE, R., & Zervos, S. (1998). Stock Markets, Banks, and Economic Growth. **American Economic Review**, Sayı: 88(3), ss. 537-558.

LEVİN A, Lin CF & Chu C-SJ (2002). Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finitesample Properties. **Journal of Econometrics,** Sayı 108(1), ss. 1-24.

MCKINNON, R. I. (1973). **Money and Capital in Economic Development**. Washington DC: Brookings Institution.

MENYAH, K., Nazlıoğlu, S., & Wolde-Rufael, Y. (2014). Financial Development, Trade Openness and Economic Growth in African Countries: New Insights from a Panel Causality Approach. **Economic Modelling**, Sayı: 37, ss. 386-394.

NARAYAN, P. K., & Narayan, S. (2013). The short-run relationship between the financial system and economic growth: New evidence from regional panels. **International Review of Financial Analysis**, Sayı: 29, ss. 70-78.

OZTURK, I (2008). Financial Development and Economic Growth: Evidence from Turkey. **Applied Econometrics and International Development**, Sayı: 8(1), ss. 85-98.

ÖZCAN, B., & Arı, A. (2011). Finansal Gelisme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği/An Empirical Analysis of Relationship between Financial Development and Economic Growth: The Turkish Case. **Business and Economics Research Journal**, Sayı: 2(1), ss. 121-142.

PATRICK, H. T. (1966). Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries. **Economic Development and Cultural Change**, Sayı: 14(2), ss. 174-189.

Schumpeter, F. (1911). **The Theory of Economic Development**. Harvard: Cambridge University Press.

PEDRONI, P. (1999). Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors. **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, Sayı: 61 (S1), p. 653-670.

SHAW, Edward S. 1973. **Financial Deepening in Economic Development**. New York: Oxford University Press.

SOYTAŞ, U., & Küçükkaya, E. (2011). Economic Growth and Financial Development in Turkey: New evidence. **Applied Economics Letters**, Sayı: 18(6), ss. 595-600.

YUCEL, F. (2009). Causal Relationships between Financial Development, Trade Openness and Economic Growth: The Case of Turkey. **Journal of Social Sciences**, Sayı: 5(1), ss. 33-42.

ZANG, H., & Kim, Y. C. (2007). Does Financial Development Precede Growth? Robinson and Lucas Might Be Right. **Applied Economics Letters**, Sayı: 14(1), ss. 15-19.

İNGİLTERE'NİN AVRUPA BİRLİĞİNDEN ÇIKMASININ EKONOMİK ETKİLERİ: BREXIT

Orhan KASAP[1]

Öz

Avrupa'nın hem ekonomik hem de siyasi açıdan güçlü ülkelerinden biri olan İngiltere, 1973 yıllında Avrupa Birliği'nin üyesi olmuştur. Üye olduğu günden itibaren misafir ülke olarak nitelendirilmiştir. Bu durumun nedeni hem ülkenin ortak para birimi EURO'yu kullanmaması hem de Schengen dışında kalmasıdır. Bu durumun devamında da İngiltere 23 Haziran 2016 tarihinde AB üyeliğine devam edip etmeme konusunda referandum kararı almıştır. Bu süreç İngilizcede Britain (Britanya) ve exit (çıkış) sözcüklerinin kısaltılması olan "Brexit" şeklinde ifade edilmiştir. Yapılan bu çalışmanın amacı, İngiltere'nin Avrupa Birliğinden çıkmasının yani Brexit' in İngiltere ve Avrupa Birliği açısından ekonomik etkilerini ortaya koymaktır.

ECONOMIC EFFECTS OF ENGLAND LEAVING FROM THE EUROPEAN UNION: BREXIT

Abstract

Britain, one of Europe's economically and politically strong countries, became a member of the European Union in 1973. From the day it was a member, it was described as a guest country. The reason for this situation is that both the country's common currency is not using the euro and it is out of Schengen. After this, Britain decided on June 23, 2016 to referendum on whether to continue EU membership. This process has been expressed in English as "Brexit", which is the abbreviation of Britain (Britain) and exit (exit). The aim of this study is to reveal the economic effects of Britain's emergence from the European Union, that is Brexit in terms of Britain and the European Union.

[1] Selçuk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, mersinli2095@gmail.com

GİRİŞ

İngiltere, Avrupa'nın en büyük ülkelerinden biri olarak AB'ye 1973 yılında üye olmuştur. Birleşik Krallık'ta 1973 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na dâhil olunduktan tam iki sene sonra Brexit benzeri bir referandum yapılmış ve İngiliz seçmen o zaman yüzde 67 oranla AB içinde kalınması yönünde irade beyan etmiştir. Bugün benzer bir durumla karşı karşıyadır. Ancak Birleşik Krallık bu referandumda AB'den ayrılma kararı vermesi 23 Haziran tarihinde İngiltere'de yapılan referandumun sonucunda İngiliz halkının yaklaşık % 52'lik bir kısmı İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılması yönünde oy kullanmasına neden olmuştur. Referandumun ardından küresel piyasalara büyük sarsıntı yaşamış ve şok dalgaları meydana gelmiştir. Sterlin dolar karşısında 1985'den beri en düşük seviyesine gerilemiştir. Londra Borsa'sı başta olmak üzere AB ülkelerinin borsaları da olumsuz etkilenmiştir. İngiltere'de en çok kayıp yaşayan sektör ise bankacılık olmuştur. Brexit kararının sektör bazında milyarlarca dolar kayıplara yol açtığı belirtilmektedir.

Avrupa Birliği açısından bakıldığında birliğin sürekliliğini saylayıp sağlayamayacağı en büyük endişelerden bir tanesidir. İngiltere'nin birlikten ayrılması sterlinde büyük kayıplara yol açmış ve bunun etkisiyle avro üzerinde de dalgalanmalar ve değer düşüklüğü yaşanmıştır. Ayrıca AB'nin dağılma riski birliğin para birimi olan avronun da her geçen gün tartışılmasına sebep olmuştur.2007 yılında yaşanan küresel krizin etkisiyle meydana gelen Avrupa Borç Krizi'nde de birliğin devamlılığı ve uygulamaları tartışma konusu olmuştur. İngiltere'nin ayrılmasıyla birlikte bu tartışmaların alevlendiği görülmektedir. Ayrıca İngiltere'nin AB'den ayrılması durumunda birliğe ihracata yapan pek çok ülke ve sektöre sorunlar yaratacağı bir gerçektir. İngiltere bu ülkeler ile ayrı ayrı ticaret anlaşmaları yapması gerekecektir ve oldukça uzun bir zamana yayılması söz konusudur. Bu anlaşmaların sonucunda ise birliğin sağlamış olduğu imkanlar ve serbest pazarın avantajlarının korunup korunamayacağı şüpheli hale gelen bir durumdur. İngiltere'nin ayrılmasının Türkiye açısından değerlendirildiğinde yaklaşık bir milyar dolarlık bir ticaret hacmi bulunmaktadır. İngiltere'nin AB'den ayrılmasıyla birlikte yeni bir ticaret anlaşması yapmak durumundadır. Genel olarak dolar ve Euro kurunun artması ülkemizi olumsuz etkilediğini belirtebiliriz. Çünkü Türkiye genel olarak ithalatını dolar üzerinden gerçekleştirmekte ve ihracatını ise dolar üzerinden yaptığı için olumsuz etkilerini ilerleyen dönemlerde yaşayacaktır.

1.AB KRİZİ VE İNGİLTERE

1.1.Avrupa Birliği

Avrupa Birliği bir işbirliği ve barış projesidir. Bugünkü AB'nin inşası 1951 yılında Paris Anlaşması ile oluşturulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile gerçekleşmiştir. 1957 yılında ise Roma Anlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu kurulmuş olup temel yapısı oluşturulmuştur. 1992 yılında imzalanarak 1993 yılında yürürlüğü giren Masstricht Anlaşması ile AET adı değiştirilerek Avrupa Birliği adını almıştır(Çayhan, 2002,44).

AB'nin derinleşme sürecindeki en önemli aşamalardan bir tanesi kabul edilen 2009 yılında yürürlüğe girmiş olan Lizbon Anlaşması ile gerçekleşmiştir. Bu anlaşmada AB'nin karar alma mekanizmasındaki tıkanıkların giderilmesi, demokratik ve etkili şişleyen bir sisteme kavuşturulması hedeflenmiştir. Avrupa Birliği 1 Temmuz 2013 tarihinde Hırvatistan'ı üye olarak kabul etmiş ve böylece üye sayısı yirmi sekize ulaşmıştır (Erdem, 2016: 14) ; Ancak Bosna-Hersek, 15 Şubat 2016 tarihinde AB'ye resmi olarak üyelik başvurusunda bulunmuş ve Avrupa Birliği'ne kabul edilen ilk Müslüman ülke olarak girmiştir. Böylece birliğin üye sayısı 29 ülke olarak değişmiştir (NTV,2016). Avrupa Birliği'nin globalleşmesiyle birlikte ülkeler arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri gelişim göstermiştir. Bununla beraber ülkeler arasında ekonomik politik bağlılıkları artmış ve bu durum ülkelerin yalnız başlarına hareket etme alanlarını da sınırlandırmıştır. Gün geçtikçe güçlenen yapısı ve bu birliğe bağlı ülkelerin yalnız başına serbest ticaret koşulları altında serbestçe hareket etmeleri kısıtlanmıştır. Böyle bir ortam ise bir entegrasyon faaliyetini neredeyse zorunlu hale getirmiştir.

Küreselleşmiş ekonomik düzende, ülkelerin tek başlarına sürdürülebilir büyümeyi ve ekonomik istikrarı sağlayacak durumda olmadıkları realitesini görmeleri sonucu bütünleşmelerin arkasındaki en önemli nedendir. Bir bütünleşme bloğunun oluşumu diğer bölgelerdeki blokların oluşumunu da tetikleyerek karşılıklı pazar gücüne sahip entegrasyonların meydana gelmesine neden olmuştur. Çevresinde ekonomik bütünleşmelerin arttığını gözlemleyen ülkeler ayrımcı tavırlara maruz kalma endişesiyle kendilerini de bir oluşum içinde yer alma gayreti içerisine sokmaya ihtiyaç duymuşlardır (Erdem, 2016: 15). *Bu globalleşme ile çalışmamızda da yer vereceğimiz örnek ülke İngiltere olarak gösterebiliriz.*

1.1.1.İngiltere'nin Avrupa Birliği üyeliği

İngiltere'nin Avrupa Topluluğu'na katılma konusunda çeşitli mücadeleler ve sıkıntılar oluşmuştur. Fransa'nın İngiltere'ye karşı olan olumsuz tutumu sürecin oldukça geç sonuçlanmasına yol açmıştır. Bununla birlikte İngiltere'nin AB sürecinin oluşumu ve gelişmesi konusunda gereken özeni göstermemiş olması veya dikkate almaması da bir etkendir. AB'yi yalnızca Fransız-Alman sorununun çözümü olarak görmesi sorunların büyümesinde etkili olmuştur. İngiltere, Avrupa Birliği'nin siyasi entegrasyonuna ve sahip olduğu yetkilerin tüm üye devletlerde olduğu gibi üst bir makama devredilmesi konusunda isteksiz ve sıcak bakmadığını belirtmek mümkündür. Tüm bu gelişmeler dikkate alındığında İngiltere'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkisinin günümüze aktarımlarının, aslında başlangıçtan beri devam eden problemlerin birikmesi niteliğinde olduğu ifade edilmektedir (Saygın ve Ultan, 2012: 75-76). İngiltere'nin Avrupa Birliği ilişkileri ilk defa 1961'de yapılan üyelik başvurusu ile başlamış olsa da Fransa'nın Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle tarafından İngiltere'nin kendi içinde yaşamış olduğu sıkıntıları öne sürmüştür. Ayrıca ABD'ye olan bağımlılığını da gerekçe göstererek karşı çıkmıştır. 1967 yılında İngiltere birliğe girebilmek için tekrar başvuru yapmış fakat aynı gerekçeler gösterilerek kabul edilmemiştir. Fransa Cumhurbaşkanının değişmesinden sonra 1973 yılında AB'nin kapıları İngiltere'ye açılmış ve üye devlet olarak yerini almıştır(Karagöz, 2012: 4). Bu tarihten itibaren üyeliği devam eden İngiltere 2016 yılında gerçekleşen *Brexit* ile yollarını ayırmıştır.

1.1.2.İngiltere'nin AB'den çıkmayı istemesinde öne çıkan unsurlar

İngiltere, Avrupa Birliği konusunda kendini farklı bir konumda tutmuştur. Bunun yanı sıra dış ticaret, göçmen sorunu, bütçe sorunu yasal tereddütler ve para politikası gibi unsurlarda meydana gelen aksaklıklar AB'den ayrılma konusunda etkili olmuştur. Yıllardır süregelen bu sorunlar Brexit oylaması ile son bulmuştur.

- **Bütçe sorunu**

  İngiltere AB bütçesine sağladığı katkılar açısından Fransa ve Almanya gibi en fazla net yardım yapan ülkeler arasında sayılmaktadır. Bütçe için yapmış olduğu harcamalar diğer AB ülkelerine yatırım yapılabilmesi amacıyla kullanılmış olsa da birliğin içinde yapılan ticaret yoluyla İngiltere ekonomisi güçlenmektedir. Ancak ekonomik olarak güçlenmesiyle birlikte yapmış olduğu yardımlar artmaktadır ve Brexit'i savunanlar bu duruma karşı çıkmaktadır. 2008 yılında İngiltere'nin bütçeye sağladığı net katkı 2.7 milyar pound iken, 2014 yılına gelindiğinde ise 11.34 milyar pounda yükselmiştir

- **Dış Ticaret**

  Brexit'in faydalı olacağını savunanlara göre İngiltere'nin dış ticaret yapısında birliğin içinde olmanın diğer ülkelerle gerçekleştirilen ticari faaliyetlere engel olduğu ve sınırlandırıldığı konusunda bir düşünce hâkimdir. Bununla birlikte İngiltere'nin AB'den ayrılması sonucunda Çin ve diğer ülkelerle dış ticaret ilişkilerini daha da kuvvetlendirebileceğine yönelik bir görüş de vardır. 2016 yılında Mayıs ayında İngiltere İstatistik Ofisi'nin açıklamış olduğu değerlere göre toplam ihracatı bir önceki aya kıyasla 2,1 milyar sterlin gerileyerek 23,7 milyar sterlin olurken, toplam ithalatı ise 1,6 milyar sterlin düşüşle 33,5 milyar sterlin düzeyinde gerçekleşti.

- **Göçmen sorunu**
  İngiltere AB üyesi olmasıyla "işgücünün ve kişilerin serbest dolaşımı" ilkesini uygulamaktadır. Brexit'i destekleyenlere göre bu durum, sınırların kontrol edilememesine, ülke içinde ucuz iş gücü sayısının artmasına ve çalışmak amacıyla diğer Avrupa ülkelerinden gelen göç dalgasının düşürülememesine sebep oluyor. İngiltere'nin Ulusal İstatistik Ofisi (ONS) tarafından açıklanan verilere göre, ülkeye gelen göçmen sayısı 2014 yılına kıyasla 20 bin artarak 2015 yılında 333 bine yükseldi. Ülkeye 2015 yılında yaklaşık 184 bin AB vatandaşı yerleşti. Bu durum ayrılma yönündeki savunucuları destekler niteliktedir.
- **Yasal tereddütler**
  İngiltere'nin AB üyesi olması sebebiyle Avrupa Birliği'nin yürürlükte olan yasal mevzuatına uyulması zorunluluğu ülke içinde çeşitli tartışmalara neden olabiliyor. Ekonomik ve siyasi özgürlüğünün kısıtlanması şeklinde yorumlanmaktadır.
- **Para politikası**
  AB'den ayrılmayı destekleyenler İngiltere'nin Danimarka ve İsveç ile birlikte Euro yerine kendi para birimini kullanıyor olmasının ülkenin, AB'nin finansal karar mekanizmalarında yeterli seviyede etkin ve etkili olmadığı görüşünü savunmaktadır (Altay,2016:2).

AB'den göç İngiltere'nin istihdam geleceğini azaltmaktadır. Bu yüzden İngiltere'de kamu hizmetleri üzerinden alınan vergilere destek olmak zorunda kalmaktadırlar. Bu eleştirilerin zayıf olmasıyla ilgili 4 temel neden vardır.

1. İngiltere ve AB arasında ekonomik entegrasyon seviyesi oldukça yüksektir. Bu yüzden AB den rekabet ve yatırım İngiltere'nin verimliliğini artırmaktadır.
2. AB regülasyonları İngiltere'nin Birlik dışı ülkelerle ihracatını çok az etkilemektedir. Bu yüzden Brexit ekonomik liberalleşme anlamına gelmez.
3. AB piyasaları ulusal zenginliğe çok önem vermektedir. Bu yüzden Norveç gibi ülkeler tek piyasa kurallarının çoğunu kabul etmekte ve AB bütçesine katkıda bulunmaktadır. Ancak bu durumda AB karar verme mekanizmasına çok az etkide bulunmaktadırlar.
4. İngiltere'ye göçün İngiltere ücretleri üzerinde negatif etkisi olduğuyla ilgili çok az kanıt vardır. Aksine göçmenlerin bütçeye katkısı bulunmaktadır.

Avrupa Birliği regülasyonlarının faydadan çok maliyeti olduğu üzerinde çok az bir şüphe vardır. Ancak regülasyonların çoğunun haklı nedenleri vardır ve onlar olmadan tek bir piyasadan bahsetmek mümkün değildir. OECD verilerine göre İngiltere Hollanda'dan sonra en az regüle edilen gelişmiş piyasadır. Her ikisi de Avrupa Birliği üyesidir. OECD istihdam piyasası koruma endeksi ABD Kanada Avusturalya ile aynı seviyelerdedir. Bu yüzden AB istihdam kuralları İngiltere'nin esnek istihdam piyasasını çok az etkileyecektir. Bu yüzden İngiltere'nin AB'den ayrılması büyümesi üzerine çok az etkide bulunacaktır. Her iki durumda da İngiltere AB regülasyonlarından kaçınamaz. Birlik dışında İngiltere eğer AB kurallarını imzalamaz ise tek piyasaya katılım gücünü kaybedecektir (Centre For European Reform, 2014: 13-16).

İngiltere'nin Euro Bölgesi'nden çıkmasında kronik olarak süregelen bazı sorunlar bulunmaktadır. Euro Bölgesi'nin kurallarını ve kurumlarını değiştirmek suretiyle Euro'ya işlerlik kazandırılabilir. Bu eksikliklerden ve gereksinimlerde fayda bulunmaktadır eğer değişiklikler gerçekleşirse bu durumda düzelme gerçekleşebilir. AB açısından şu yedi değişikliği gerektirmektedir:

- GSYİH'ya oranla açığın %3'ten az olması gereken yakınsama kriterlerinden vazgeçilmesi,
- İstikrar için kemer sıkmanın bir dayanışma fonu tarafından desteklenen bir büyüme stratejisi ile yer değiştirilmesi,
- Euro bonoları veya kimi benzer mekanizmalar yerine güvenerek ülkelerin, kendi kontrolleri altında olmayan bir dövizi borç almaları vasıtasıyla kriz eğilimli bir sistemin yürürlükten kaldırılması,

- Maaşların mali harcamaların artırılmasını taahhüt eden devamlı cari işlemler fazlası veren ülkelerin bu münasebetle kendi fiyatlarını cari işlemler açığı olan ülkelerdeki fiyatlardan daha hızlı artırmasının sağlanmasıyla, ayarlamalar sırasında daha iyi sorumluluk paylaşımı,
- İstihdamı, büyümeyi ve istikrarı da dikkate alan ABD Merkez Bankası'nın aksine yalnızca enflasyona odaklanan Avrupa Merkez Bankası'nın görevinin değiştirilmesi veya yeniden yapılandırılması,
- Kötü performans gösteren ülkelerden kaçan parayı önleyecek ortak mevduat sigortasının ve bir "bankacılık birliği" nin diğer unsurlarının oluşturulması,
- Euro Bölgesi'nin yavaş hareket edenlerinin kendi liderlerini yakalayabilmesini sağlamak üzere tasarlanmış sanayi politikalarının yasaklamasından ziyade desteklenmesi (Stiglitz,2016).
-

1.2.Brexit ve Ekonomik Etkileri

1.2.1. Brexit nedir?

23 Haziran 2016 tarihinde Avrupa siyasetinin en önemli oyuncularından biri olan ancak Avrupa Birliği'ne (AB) üye olduğu günden itibaren gerek ortak para birimi avroyu kullanmayarak gerekse Schengen dışında kalarak "misafir üye" olarak nitelendirilen Birleşik Krallık'ta AB üyeliğine devam edip etmeme referandumu gerçekleşti. Bu süreç İngilizce Britain (Britanya) ve exit (çıkış) sözcüklerinin kısaltılması olan "Brexit" şeklinde adlandırılmaktadır. Referandumda oy kullanan kayıtlı yaklaşık 45 milyon seçmen, "Birleşik Krallık AB üyesi olarak kalmalı mı, üyelikten ayrılmalı mı?" sorusuna cevap olarak ayrılma yönünde karar verdi. Üyeliğin sonlandırılması taraftarlarının bu referandumdaki temel amacı, Lizbon Anlaş- ması'nın 50. Maddesi dâhilinde 1973'te katıldıkları AB üyeliğine son vererek geçmişte Brüksel'e devredilen yetkilerin tamamını geri almaktır. Yetkilerinin kısıtlanması ve yukarıda bahsedilen çeşitli etkenlerle bu kararın alınmasında etkili olmuştur (Boyraz,2016: 1).

İngiltere'nin AB'ye üyeliğine tarihsel olarak bakıldığında AB üyeliğini destekleyenlerin yanı sıra üyeliğe karşı çıkan ve sürekli tereddütleri olan bir kesimde var olmuştur. 1975 yılında İngiltere'de AB üyeliği konusunda bir referandum yapılmış ve halkın çoğunluğu AB ile yola devam etme yönünde oy kullanmıştır. Gerçekleştirilen referandumun ardından İngiltere, Almanya ve Fransa gibi ülkelerin aksine AB entegrasyon süreçlerinde tamamen yer almadı. Avrupa Birliği'ne üye olmasına rağmen Euro kullanımı ve Schengen bölgelerinin dışında kalmayı tercih etti. Sonuç olarak İngiltere'nin diğer AB ülkelerinden farklı bir biçimde konumlandığı görülmektedir. Bu konumlandırma sonucunda ise birlik içerisinde kalmanın kendileri için faydasız olmasının yanı sıra ekonomik olarak yük oluşturacağı görüşünü taşımaktadır (Altay, 2016:1).

Bugünün Euro Bölgesi liderliğini yürütmekte siyasi irade eksikliği olabilir. Bu başarıya giden yolun yarısının savunulamaz olduğu gerçeğini değiştirmez. Refahı teşvik etmeyi amaçlayan bir sistem, sadece tam tersi etkiye sahiptir. Dostane bir ayrılık mevcut çıkmaza oranla iyi olurdu. Elbette, her ayrılık maliyetlidir. Ama işin içinden çıkma bile daha pahalı olabilir. (Stiglitz, 2016)

1.2.2.Brexit ve İngiltere Ekonomisi' ne etkileri

Birleşik Krallık AB'den ayrılarak "tek pazar" dışında kalır, ülke ile AB arasında yapılacak olası bir ortaklık anlaşması da bu sorunu çözmezse, AB de ciddi büyüklükteki bir ihracat pazarını kaybedeceği görülmektedir. Yaklaşık 3 milyon AB vatandaşına iş olanağı sağlayan Birleşik Krallık'ın serbest dolaşım dışında kalması, AB işgücü piyasası açısından küçümsenemeyecek bir kayıp olacağı söylenebilir. Ayrıca, Avro bölgesinde olmamasına rağmen mali piyasalardaki hâkimiyeti nedeniyle Birleşik Krallığının AB'den ayrılma sürecinin başlamasıyla AB mali piyasalarını sarsabilecek ve bankacılık da dâhil olmak üzere mali piyasalara ilişkin AB mevzuatının özellikle Avro bölgesindeki hâkim ülkeler olan Almanya ve Fransa tarafından gözden geçirilmesi gerekecektir. Bu yüzden, özellikle bu iki ülkenin Avro bölgesi konusundaki görüş ayrılıklarını gidererek siyasi bir uzlaşmaya

varmaları bekleniyor. Ayrıca, Avro bölgesinde bir dağılma beklenmese de, Birleşik Krallıktan ayrıldıktan sonra sayıları sekize inecek olan Avro sistemi dışında kalan ülkelerin sisteme girme konusunda istekli hale getirilebilmesi için, Avro'nun refahı artırabileceğinin kanıtlanması da gerekli olabilecek. Birleşik Krallığın ayrılması süreci bir an da gerçekleşmeyecek, değişkenlik göstermekle birlikte yaklaşık 2 yıl sürmesi bekleniyor(Eralp, 2016: 3).

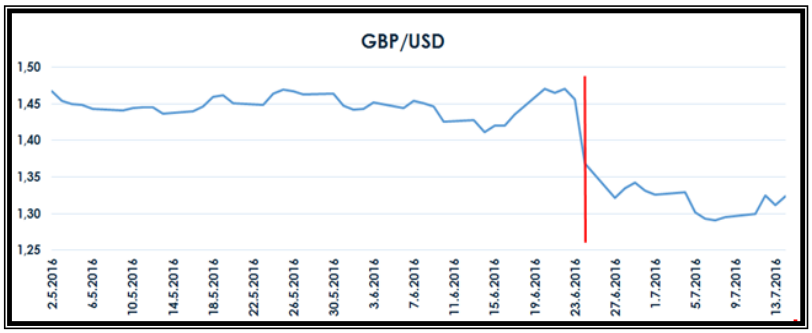
Britanya'nın ekonomik ve finansal olarak değerlendirildiğinde şu an da durgunluğun çok hafif seyrettiğini söylemek mümkün. Ancak, Brexit'in önemli ekonomik sıkıntılar ve finansal oynaklığa yol açacağına ilişkin referandum öncesi tahminlerin gerçekleşme ihtimali hala devam ediyor. Etkilerin büyüklüğü Britanya ve Avrupalı ortaklarının başta serbest ticaret ve finansal pasaport haklarının ne ölçüde muhafaza edileceği olmak üzere söz konusu karmaşık ayrılığı nasıl müzakere ettiklerine bağlı olacaktır. İngiltere'nin AB'den ayrılmasının ardından İngiltere Merkez Bankası da hiç vakit kaybetmeden ekonomiye likidite enjekte etmiştir. Bununla birlikte Banka piyasa katılımcılarına, bozuk bir piyasanın yol açacağı karmaşayı önlemeye ve finansal istikrarı sağlamaya bağlı olduklarını taahhüt etmiştir(El-Erian,2016).

AB'nin dışında İngiltere finansal kurallar üzerinde etkisi oldukça az olacaktır. AB tek piyasaya sınırlı katılım için üye olmayan üyelerden üye olanlara eşit bir standartisazyon istemektedir. Eğer böyle olmaz ise Avrupa para alanın en büyük finansal perakendecisi olan Londra şehri Avrupa para alanı finansal piyasalarından tam anlamıyla faydalanamayacaktır.

Avrupa para alanı otoriteleri bankalar arasındaki ticaret ve borçlanmayı ifade eden perakende eylemleri bankalarla müşteriler arasındaki işlemlerden daha çok tercih etmektedirler. İngiltere hükümeti Avrupa Merkez bankasınca Avrupa Adalet mahkemesine daha edilmiştir. Nedeni İngiltere'nin Euro ağırlıklı ticarette kliring ofisi gibi çalışmasıdır. Eğer AB'den ayrılırsa ve Avrupa Para birliğine katılmaz ise tek piyasa şartlarını düzenleyecek çok az kurumsal kaynağı olacaktır. Bankalar döviz ve özel varlık ve hedge fonlarını Frankfurt ve Paris'e çekeceklerdir. Ancak AB İngiltere mallarına tarife koyarak bir hamle yaparsa ne olur? Komisyonun ticaret modeline göre İngiltere birlik dışında AB korumacılık önlemlerinden dolayı ithalatının azalacağı ile ilgili çok az bir kanıt vardır. Aynı zamanda bu durum AB'nin ihracatı üzerinde bir kısıt yapmayacaktır. Almanya'nın Çin ile yaptığı ihracat Amerika ve AB dışında üçüncü duruma gelmiştir. Eğer karşılıklı ticaret antlaşmaları son bulursa ikili serbest ticaret antlaşmaları önem kazanacaktır. Böyle bir durumda ekonomik büyüklük önemlidir. İngiltere'nin dışarıda kalacağı bir Transatlantik Ticaret ve Yatırım antlaşması Amerika ve AB arasında hala görüşülmektedir (Centre For European Reform, 2014: 14).

İngiltere'nin AB'den ayrılma yönünde bir kararı almasıyla birlikte ülke ekonomisi üzerindeki baskının arttığını söylemek yanlış olmayacaktır. İngiliz sterlini referandumun sonrasında ABD doları karşısında son 31 yılın en düşük seviyesini geriledi. Referandumun yapıldığı tarihten itibaren düşüşler meydana geldi. Sonraki aylarda döviz kurundaki düşüş etkisi devam etmiş ve ekonomiyi etkilemekte etkin rol oynadığı görülmüştür. Aşağıda yer alan grafikte referandumun öncesi ve sonrasında kurlardaki oynaklığı daha iyi bir biçimde inceleyebiliriz.

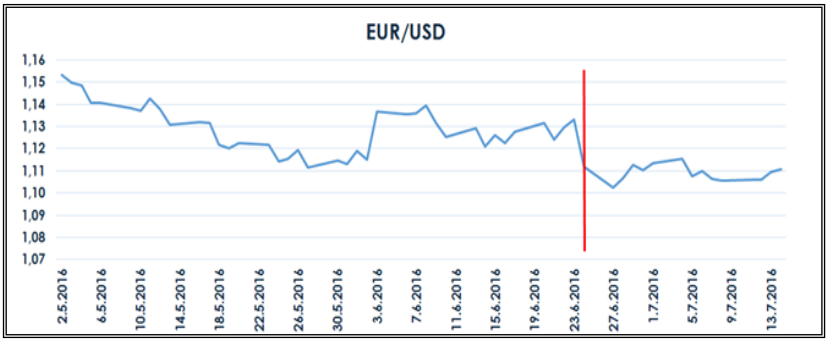
Şekil 1: Sterlin/Dolar Paritesi

Kaynak: İngiltere İstatistik Ofisi (ONS)

İngiltere'nin AB'den ayrılmasıyla birlikte küresel piyasalara büyük sarsıntı yaşamış ve şok dalgaları meydana gelmiştir. Euro bölgesinde de bir şok etkisi yaratmış ve ekonomi doğrudan etkilenmiştir. 23 Haziran'da Euro incelendiğinde ise dolar karşısında değer kaybetmeye başlamış ve etkisi bir süre devam etmiştir. Aşağıda yer alan grafikte daha net bir biçimde incelemek bunu mümkündür.

Şekil 2: Euro/Dolar Paritesi

Kaynak: İngiltere İstatistik Ofisi (ONS)

Büyümenin yavaşladığı ve yatırımların hızının kesildiği görülmekle birlikte yılın üçüncü çeyrek verilerine göre, Brexit'in kısa vadeli ekonomik etkilerinin kurlardaki oynaklığa rağmen derinden beklenen etki meydana gelmemiştir. Referandumun öncesinde yoğun bir şekilde dile getirilen resesyon ihtimali ekonomik büyümenin hız kesmesine rağmen beklenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Ekonomik büyüme ise gücünü korumayı başardı. İngiltere'nin güçlü finansal ve mali yapısı bu konuda etkili olmuştur (Bloomberght,2016a)

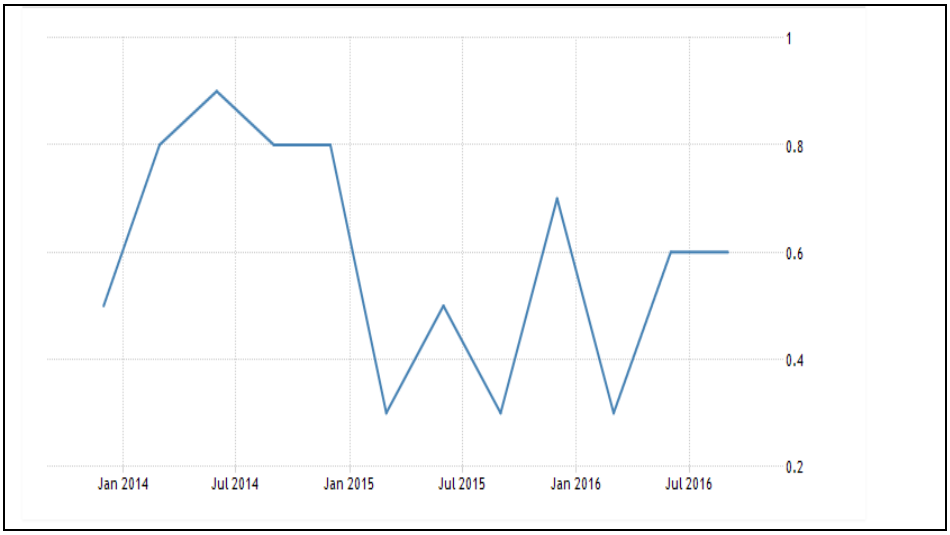
İngiltere Ulusal İstatistik Kurumu, İngiltere ekonomisinin 2015 yılının ikinci ve üçüncü çeyreğine ilişkin olarak daha önce açıklamış olduğu büyüme verilerinde aşağı yönlü düzeltmeye gitti. Bunun sonucunda daha önce yüzde 0,5 olarak tahmin edilen, bu yılın Temmuz – Eylül ayları arasına ilişkin ikinci çeyrek büyüme rakamı yüzde 0,4 olarak açıklanmıştır. Nisan ve Haziran ayları arasındaki döneme ait çeyrek bazdaki büyüme verisine bakıldığında yüzde 0,7'den yüzde 0,5'e çekildi. İngiltere ekonomisi Temmuz ve Eylül ayları arasında, yıllık yüzde 2,1'lik büyüme oranı kaydetti. İngiltere'nin bu dönemdeki cari işlem açığı ise gayri safi milli hasılasının yüzde 3,7'si oranında seyretmiştir. (Hacısalihoğlu,2016).

2014 yılında, 2006 yılından bu yana en hızlı büyüme oranı olan %2,9'luk GSYH artışını kaydeden ekonomide 2015 yılında ise global ekonomik konjonktüre bağlı olarak bir ivme kaybı gözlenmektedir. Yine de düşük petrol fiyatlarına bağlı olarak iç talep ve işletme yatırımları görünümün göreceli olarak istikrarlı devam etmesine imkân sağlamaktadır. İngiltere Merkez Bankası

BOE, 2016 yılı için büyüme beklentisi yüzde 2,2'den yüzde 2,0'ye, 2017 için yüzde 2,4'ten yüzde 2,3'e ve 2018 yılı için yüzde 2,5'ten yüzde 2,3'e düşürmüştür (Atılal ve Erçevik,2016: 10).

Büyüme ile ilgili rakamları Şekil 3 de verilmiş olup detaylı bir biçimde incelemek mümkündür. İngiltere Merkez Bankası Başkanı Mark Carney İngiltere'nin genel anlamda belirsizlik döneminde olduğunu ve temel tahminlerinin ılımlı bir büyüme yaşanacağını yönünde olduğunu belirtmiştir. Tasarrufların ise bir miktar daha düşük kalacağını ancak negatif faizinde taraftarı olmadığını açıklamaktadır.

Şekil 3: İngiltere Büyüme Oranları

Kaynak: İngiltere İstatistik Ofisi (ONS)

AB bütçesine İngiltere'nin katkısının sona ermesi İngiltere için en önemli kazanç olacaktır. Ancak AB serbest fiyat piyasasına katılım için AB mali yardımını zorunlu kılmaktadır. Avrupa Para birliği ülkeleri ve İsviçre fakir doğu Avrupa ülkelerinin yatırım ve ARGE harcamalarına katılmalarını zorunlu tutmaktadır. Eğer İngiltere'de Norveç ve İsveç gibi uygulamaya tabi tutulursa net katkısı sırasıyla ya %9 yâda %55 düşecektir. Eğer Birlik dışına çıkarsa İngiltere Ortak tarım politikasından da çıkacaktır. Böyle bir durumda tüketiciler için fiyatlar artacaktır. Ancak İngiltere için tarım sübvansiyonlarını sıfıra düşürmek oldukça zor olacaktır. İskoçya ve Kuzey İrlanda AB bütçesinin net faydalanıcılarıdır. İngiltere'nin bu teşvikleri sıfırlaması bu bölgelerin büyümesi üzerinde negatif etkide bulunacaktır (Centre For European Reform, 2014: 85).

1.2.3.AB Üyeliğinin İngiltere ticaretine etkisi

Birleşik Krallık gibi önemli bir devletin AB üyeliğini sonlandırması durumunda iki taraf için de kısa ve uzun vadede önemli sonuçlar ortaya çıkacaktır. Birleşik Krallık açısından AB üyeliğinin sonlanmasına dair bir sonucun çıkması, siyasi ve ekonomik karar alma sürecinin tamamen millileşmesini ifade etmektedir. AB'ye girdiği süre zarfından itibaren farklı bir yapıda olan Birleşik Krallık bundan sonraki süreçte de tamamen bağımsız karar alacaktır. Zira üye olmayacağı için AB organlarının aldığı siyasi ve ekonomik kararlara uymak zorunda kalmayacaktır. Üyeliğin sona ermesi durumunda Birleşik Krallık, AB'ye her sene gönderdiği yaklaşık 18 milyar sterlinden kurtulmuş olacaktır (Reuben, 2016). Ayrıca İngiltere'nin AB'den çıkması durumunda ülkenin uzun vadede ekonomik ve finansal açıdan zor günler geçirmesi de kuvvetle muhtemel sonuçlar arasında yer almaktadır. OECD kıdemli ekonomisti Catherine Mann konuyla ilgili olarak yaptığı bir açıklamada Birleşik Krallık'ın yaptığı ticaretin yarıdan fazlasının diğer AB ülkeleri ile olmasından ötürü üyeliğin sonlanması durumunda Birleşik Krallık'a AB tarafından tarife uygulanacağını ve bunun uzun vadede ülke ekonomisi için önemli bir sorun yaratacağını ifade etmiştir. Etkilerinin uzun vadeli olarak

gerçekleşecek olması AB'nin geleceği konusunda da belirsizlik tartışmalarını arttırmaktadır.2007 yılında yaşanan küresel krizin ardından meydana gelen Avrupa Borç Krizi başta Yunanistan olmak üzere birçok AB ülkesini etkilemiştir. Bu nedenle birliğin ne kadar faydalı olduğu tartışmaları gün geçtikçe alevlenmektedir. (Elliot,2016).

Sürecin diğer tarafı olan AB için ise bu referandum çok daha fazla anlam ifade etmektedir. Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması durumunda 1950'lerde barışın hüküm sürdüğü ortak bir Avrupa hayali ile başlatılan ve "farklılıklar içinde birlik" temasını benimseyen bu uzun soluklu projeden ilk ayrılık gerçekleşecek ve AB coğrafi olarak 250.000 km2, nüfus olarak 65 milyon ve ekonomik hâsıla olarak 2.233 trilyon avro küçülecektir. Bu küçülme AB için çok ciddi bir kayıp olacaktır (Boyraz,2016:5).

AB tek piyasası ticareti üç araçla arttırmaktadır. İlk olarak mallar üzerinde vergiler azalmaktadır. İkinci olarak şirketlere malları hizmetleri ve emeği satma hakkı sağlamakta ve diğer üye ülkelere yatırım yapma hakkı sağlamaktadır. Buna "4 serbestlik" denilmektedir. Üçüncü olarak potansiyel ihracatçıların 28 farklı kural kitabına uyum sağlamasına gerek kalmamakta böylece maliyetleri azalmaktadır. AB minimum regülasyon standartları oluşturmakta ve tüm üye ülkelere bu kurallara uyma zorunluluğu getirmektedir.

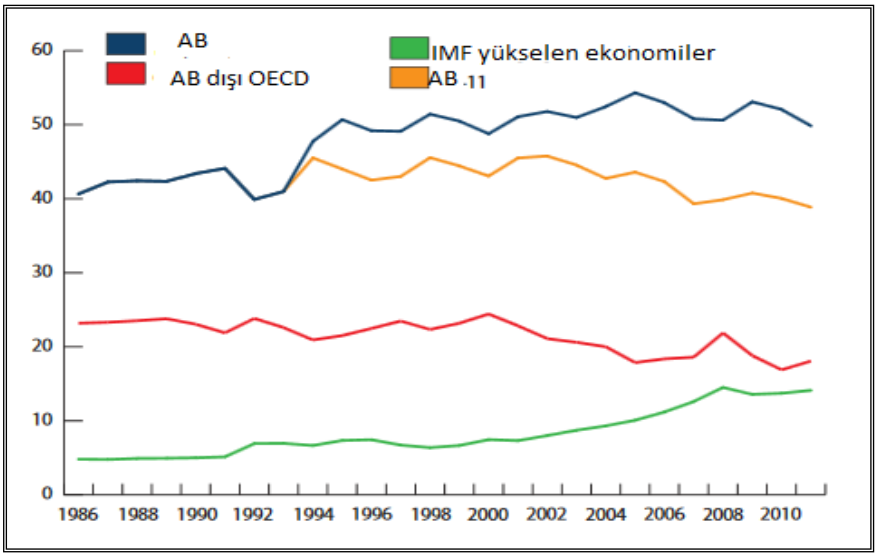
Ancak İngiltere'nin üyeliğinin AB dışı ülkelerle ticareti üzerinde iki önemli kısıdı bulunmaktadır. Bunlardan ilki AB gümrük birliğine üyeliktir. Üye ülkeler arasında ticaret tarifeye tabi değildir. Ancak AB blok dışı ülkelere tarife uygulamaktadır. İkinci olarak AB'nin tarife dışı engelleri kaldırma yoludur. Bunu yaparken AB seviyesinde yapmakta böylece ticaret birlik dışı ülkelerle daha zor olmaktadır. Böylece İngiltere dışarıda düşük maliyetli üreticiyi içerde yüksek maliyetli üreticiye tercih etmek zorunda kalmaktadır. Eğer ticaretten sapma daha fazla olursa İngiltere'nin birlik dışına çıkması daha fazla kazandırıcı olacaktır.

İngiltere'nin Birlik dışı ülkelerle ticareti artmaktadır. Şekilde 1986'dan günümüze İngiltere'nin 11 üye dışı ülke 28 üye ülke AB üyesi olmayan OECD üyeleri ve yükselen ülkelerle ticareti görülmektedir. İngiltere'nin 1980 1990'larda AB ile ticareti artmış ancak 1990 la birlikte aynı seviyede devam etmiştir. 11 AB ülkesi ve OECD ülkesi ile yaptıkları ticaret azalmış ve yükselen ekonomilerle olan ticareti artış göstermiştir. Ancak yükselen ekonomilerle olan ticaretinin artması İngiltere'nin AB üyeliğinin ticareti üzerinde bir engel olmadığı anlamında değerlendirilebilir.

Avrupa para alanı stagnasyona devam ederse İngiltere'nin AB ile ihracat payı düşecektir. Ancak AB'den ayrılmak neden bu değildir. Üyelik İngiltere'nin üye olmayan ülkelerle olan ticaretini arttıracak ancak Birlik dışı ülkelerle ticaretinin azalacağı yönünde çok az bulgu bulunmaktadır.

İngiltere AB ve Amerika'nın en büyük DYY ülkesidir. Ve diğer lider ülkelere göre daha çok tercih edilen lokasyondur. Birlik dışına çıkılırsa bu yatırımların azalma riski bulunmaktadır. Birlikten ayrılırsa İngiltere zor bir ikilemle karşılaşacaktır. Ya AB tek piyasasına katılım için müzakere yapacaktır ya da kurallarına sürekli uymak zorunda kalan bir ülke olacaktır. Regülasyon bağımsızlığı ortadan kalkacaktır. Bu bölüm İngiltere'nin de içinde olduğu küresel ticaretin değişen yapısını ortaya koymaktadır. Daha sonra tek piyasanın İngiltere ticaret ve yatırımını arttıracağı yönünde ve yatırım lokasyonu çekici özelliğini kaybedip kaybetmeyeceğiyle ilgili yorumlar yapılacaktır (Centre For European Reform, 2014: 24-25).

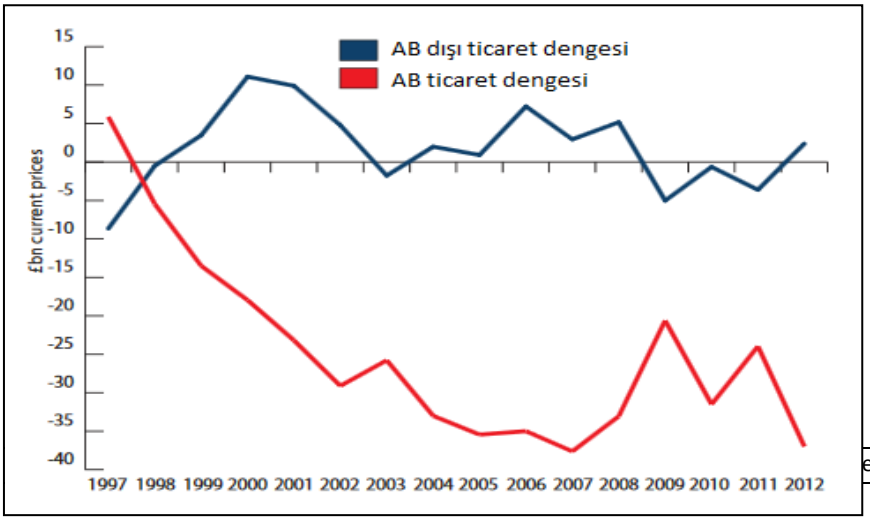
Şekil 4: Toplam Ticaret ve Yatırım Payı

Benzer şekilde tek pazarda yer almak İngiltere'nin AB ile olan ticaretini çok fazla etkilemediği görülmektedir. AB üyeliğinin İngiltere ticaretine etkisini anlamak için, iki ülkenin ticaretini etkileyen ekonomik büyüklük İngiltere'ye olan uzaklık ticaret ortağının konuştuğu dil gibi etkileri anlamak gerekmektedir. Eğer bu faktörler sabit kabul edilirse ve İngiltere hala AB ile birlik dışı ülkelerden daha fazla ticaret yaparsa, ticaret artışı AB üyeliğine bağlı olabilir. Komisyon İngiltere, Avrupa birliği ve Birlik dışı 30 ülkenin ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkilerini ölçen bir çekim modeli uygulamıştır. 1992-2010 yılları arasında 181 ülkenin GSMH reel kuru ele alınarak nüfus İngiltere den uzaklık gibi verileride eklediğimizde İngiltere'nin diğer Avrupa Birliği ülkelerle ticaretinin beklenenden %55 daha fazla olduğu görülmüştür.

İngiltere'nin AB ile ticareti 364 milyar Euro dur ve bunun 130 milyar Euro'su üyelik etkisinden kaynaklanmaktadır. İngiltere'nin AB ile ticaret dengesi açık vermektedir. Ancak bu açık var diye İngiltere herhangi bir antlaşmada AB'ye şartlar dayatmalıdır görüşü de yanlıştır. İlk olarak AB İngiltere'nin ihracatının yarısını almaktadır. İngiltere ise AB ihracatının sadece %10 nu almaktadır. Bu yüzden İngiltere ticaret görüşmelerinde zayıf taraftır. İkinci olarak AB'nin ticaret fazlasının tamamına yakını Almanya ve Hollanda'dan gelmektedir. Diğer ülkelerden çoğu İngiltere ile ticaretinde açık vermektedir. Bu yüzden yapılacak ticaret antlaşmaları geri kalan 27 üyenin rızası olmadan yapılamaz çünkü bu ülkeler İngiltere'den daha fazla almaktadır (Centre For European Reform, 2014: 26).

Şekil 5: AB Ticaret Dengesi

1.2.4. Brexit'in Türkiye'ye etkileri

Birleşik Krallığının AB ile ilişkisindeki konum ve tavrının Türkiye'nin AB politikası kapsamında yol açtığı bazı tartışmalara da değinmekte yarar var. Türkiye'nin AB ile yürütmeye çalıştığı katılım müzakerelerindeki tıkanma, Türkiye'nin İngiltere ile aynı safta yer alarak bazı AB politikalarını kabul edip, bazılarını kabul etmeyeceği bir üyelik tarzının mümkün olup olmadığını sorgulatmaya başladı (Allessandri,2013)

AB ile ilişkilerin geleceğinin belirsizliğini hala koruduğu bir ortamda ülkenin Schengen ve Avro gibi maliyetli politikaları üstlenmek istememesi de çok normal bir davranış biçimidir. Bu argümanı savunan kişiler, AB'nin giderek farklı katmanlardan oluşmaya başladığına da atıfta bulunarak, Türkiye için de AB'nin bazı politikalarını içeren, bazılarını da dışlayan farklı bir üyeliğin mümkün olduğunu öne sürüyorlar. Bu tartışma başka bir yazı konusu olacak kadar genişse de, tartışmada göz önünde bulundurulması gereken bazı hususlara kısaca değinmekte fayda var. Her ne kadar AB fiilen farklı katmanlardan oluşan bir yapı sergilemeye başladıysa da, bu oluşum yasal bir temele oturmuş değil ve sadece mevcut ülkeler için geçerli. Türkiye'yi de yakından tanıyan bir AB yetkilisinin de belirttiği gibi "dışarı çıkmak için önce içeri girmeniz gerekiyor". Yani bazı AB politikalarını uygulamamak için öncelikle üye olmak gerekiyor (Eralp,2013: 4). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine bakıldığında, Türkiye ile İngiltere arasında 2015 yılında gerçekleşen yaklaşık 16 milyar dolarlık bir dış ticaret hacmi bulunmaktadır. Verileri detaylı inceleyecek olursak İngiltere'ye olan ihracatımız 10 milyar 556 milyon dolar olurken, ithalatımız 5 milyar 541 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. AB üyeleri arasında ihracat verilerinde Almanya'nın ardında ikinci sırada yer alan İngiltere önemli ticari ortaklarımız arasında yer almaktadır. İhraç edilen ürünler başlıca ürünler gıda, tekstil ve elektrik-elektronik malzemeler yer almaktadır. İngiltere ile azımsanmayacak seviyede olan ticaret hacmi AB'den ayrılmasıyla birlikte hangi seviyelere ulaşacağını ilerleyen süreçlerde görmemiz mümkündür (Bloomberght, 2016b).

İngiltere'nin ortak pazardan ayrılmasıyla birlikte Türkiye ile arasında yeni bir ticari anlaşma yapması gerekmektedir. Bu anlaşmanın hangi şartlarda gerçekleşeceği ve hangi süre zarfında gerçekleşeceği henüz belli olmayan bir durumdur. İngiltere'nin ayrılmasıyla birlikte birlik içerisinde sorun yaşayan diğer ülkeler de bu durumdan etkilenecektir. AB içerisinde güçlü bir ekonomik ve mali sisteme sahip olan İngiltere'nin ayrılması güven ortamını da sarsacaktır. Tüm bu veriler değerlendirildiğinde şüphesiz avronun değer kaybetmesine ve insanların güvenli bir liman olan dolara yönelmesine yol açacaktır. AB'ye olan ihracatımızı dolar üzerinden yapan bir ülke olarak ekonomik olarak olumsuz etkilenmemiz söz konusudur(Romya,2016).

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sonuç olarak İngiltere'nin AB'den ayrılmak istemesinde göçmenler ve bütçe gibi ekonomik sorunlar ve siyasi boyutlu nedenler bulunmaktadır. AB'ye ilk üye olduğu yıllardan beri tartışılan bu husus 2016 yılında Brexit'in gerçekleşmesiyle son bulmuştur. Tabi ki birlikten ayrılmanın avantajları olduğu gibi dezavantajları da olacaktır. İngiltere'nin ayrılması sorunların çözülmesi için verilen bir karar olsa da hem ülke hem de birlik için yeni sorunlar ortaya çıkartması muhtemeldir. Bu sorunlara ilişkin olarak alternatif modeller bulunmaktadır ancak onların kendi içinde sorunları ve entegre olması zaman alacak gibi görünüyor. Brexit'in gerçekleşmesi kısa vadede çok fazla olmasa da uzun vadede etkileri daha hissedilebilir hale gelebilecektir.

İngiltere'nin çıkışın gerçekleşmesiyle gündeme gelecek bir diğer konu da birlikte bu gelişmenin domino etkisi yaratıp yaratmayacağı olacak. İngiltere birlikten çıkmak isteyen ilk ülke değil ve muhtemelen de sonuncusu olmayacak. İlerleyen zamanlarda tartışmaların artması ve birliğin geleceğinin de belirsizliği gündeme gelecektir. Avrupa Borç Krizi'nin gerçekleşmesiyle derinden etkilenen AB ülkelerinin sorunlara çözüm konusunda yetersiz kaldığı görülmüştür. Birliğin geleceğinin belirsiz olması ve dağılacağı yönündeki sesler gün geçtikçe artmaktadır.

KAYNAKÇA

ALLESSANDRİ, Emiliano (2013). "Turkey-EU Relations : Back to Basics?", **http://www.gmfus.org/publications/turkey-eu-relations-back-basics**, (02.08.2017).

ALTAY, Feyzullah (2016). "Brexit - İngiltere'nin AB'den Ayrılması Sorunsalı "Türkiye'ye Olası Etkileri", **http://www.kto.org.tr/d/file/brexit-ingilterenin-ab%E2%80%99den ayrilmasi-sorunsali-feyzullah-altay.pdf**, (02.08.2017).

ATILAL, Baki ve Başak, Erçevik (2016). "Brexit'e Dair Herşey", **http://www.turkborsa.net/belgeler/raporlar/brexitedairhersey.pdf**, (02.08.2017).

BLOOMBERGHT (2016a). "Birleşik Krallık'ın "fırtınalı" yılı", **http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1967471-birlesik-krallikin-firtinali-yili** , (02.08.2017).

BLOOMBERGHT (2016b). "Brexit, Türkiye ekonomisini de etkileyecek", **http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1889441-brexit-turkiye-ekonomisini-de-etkileyecek** , (02.08.2017).

BOYRAZ, Hacı Mehmet (2016). "Brexit: Birleşik Krallık Avrupa Birliği'nden Ayrılıyor mu", **http://file.setav.org/Files/Pdf/20160621171106_134.-perspektif.pdf**, (02.08.2017).

CENTRE FOR EUROPEAN REFORM (2014). "The economic consequences of leaving the EU" , **http://www.cer.eu/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2014/report_smc_final_report_june2014-9013.pdf** , (10.08.2017).

ÇAYHAN, Esra (2002). "Avrupa Güvenlik Ve Savunma Politikası ve Türkiye", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, (3), 42-55.

EL-ERİAN, Mohamed (2016). "Managing the Economic Consequences of Nationalism", **https://www.project-syndicate.org/commentary/populist-lessons-from-brexit-by-mohamed-a--el-erian-2016-09?barrier=true**, (02.08.2017).

ERALP, Nilgün (2013). "Birleşik Krallık, AB ve Türkiye", **http://www.tepav.org.tr/upload/files/13651651252.Birlesik_Krallik_AB_ve_Turkiye.pdf**, (02.08.2017).

ERDEM, Gülizar (2016). **Avrupa Birliği ile İstikrar ve Ortaklık Sürecinde Batı Balkanların Ekonomik Dönüşümü**, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

HACISALİHOĞLU, Devrim (2016). "İngiltere Ekonomisinde Büyüme, Tahminlerin Gerisinde", **http://tr.euronews.com/2015/12/23/ingiltereekonomisinde-buyume tahminlerin gerisinde**, (02.08.2017).

KARAGÖZ, Hakan (2012). "İngiliz Milletler Topluluğu ve İngiltere'nin AB Üyeliği", **http://www.kto.org.tr/d/file/ingiliz-milletler-toplulugu-ve-ingilterenin-ab-uyeligi.pdf** , (02.08.2017).

NTV (2016). "Bosna Hersek'in AB'ye tam üyelik başvurusu kabul edildi", **http://www.ntv.com.tr/dunya/bosna-hersekin-abye-tam-uyelik-basvurusu-kabul-edildi,OiY7stR4_U6RLINR5ueRGg** , (02.08.2017).

REUBEN, Anthony (2016). "Reality Check: How much does the EU Budget cost the UK", **http://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-35943216**, (02.08.2017).

ROMYA, Korcan (2016). "Brexit'in Ekonomik Etkileri", **http://ankaenstitusu.com/brexitin-ekonomik-etkileri/**, (02.08.2017).

SAYGIN, Didem ve Ultan, Mehlika Özlem (2012). "Ekonomi ve Siyaset Bağlamında İngiltere-Avrupa Birliği İlişkileri: Tarihsel Bir Analiz", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Sayı:23, 71-102.

STİGLİTZ, Joseph (2016). "Reform or Divorce in Europe", **https://www.projectsyndicate.org/commentary/reform-or-divorce-in-eurozone-by-joseph-e--stiglitz-2016-08?barrier=true**, (02.08.2017).

MUTLULUK EKONOMİSİ TARTIŞMALARI VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Mücahide KÜÇÜKSUCU[1]
Sevilay KONYA[2]

Öz

Mutluluk, sosyal bilimler literatüründe pek çok sahanın ortak ilgi alanında bulunan bir kavramdır. İktisadın sınırları içerisine girmesi ve konunun tartışılır hale gelmesi ise diğer disiplinlere göre oldukça yeni sayılmaktadır. İktisat, bilimsel arenada yaşanan post-modernist akımın etkisi ile ölçülebilirlik esasından hareketle, kişiye özgü, ölçülemeyen kavramlarla ilgili çıkarımda bulunmakta ve adeta bir köprü görevi görmektedir.

Mutluluk ekonomisi, iktisadın sınırları içerisinde tahlil edilirken, kamu ekonomisi sahası vurgulanmakta ve iktisadi aktörlerin mutluluğunu artırıcı kamu politikalarının neler olabileceği üzerine yapılan araştırmalarla şekillenmektedir. Daha açık bir ifadeyle, her ne kadar mutluluk sübjektif içerikli bir kavram olsa da, genel anlamda toplumun başlıca mutluluk kaynaklarının belirlenmesi ve bu kaynaklar arasında ekonomik faktörlerin ne denli büyük bir önem arz ettiğinin ortaya konulması mutluluk ekonomisinin kapsamında değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada temel hareket noktası, mutluluk ekonomisi konusunun Türkiye ekonomisi açısından yeniliği ve yazındaki eksikliktir. Dolayısıyla, mutluluk ekonomisine ilişkin temel bilgiler ve tanımlar detaylıca çalışıldıktan sonra, görece daha çok çalışmanın bulunduğu uluslararası literatürden beslenilecektir. Mutluluğun ölçüm yöntemleri ve buna ilişkin tartışmaları müteakiben, Türkiye özelinde mutluluk istatistikleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk Ekonomisi, Türkiye Ekonomisi, Yaşam Memnuniyeti

[1] Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
[2] Öğretim Görevlisi, Selçuk Üniversitesi, Taşkent MYO

THE DISCUSSION OF HAPPINESS ECONOMICS AND THE EXAMPLE OF TURKEY

Abstract

Happiness is a concept that is found in the field of social sciences with many interests in the field. The entry into the borders of the economy and the debate on the subject are considerably new compared to other disciplines. Economics is influenced by the post-modernist movement in the scientific arena; in the light of the measurability, there are inferences about the concepts of personality and unmeasured, and economics acts as a bridge.

When the happiness economics is analyzed within the boundaries of economics, the public economy field is emphasized and it is shaped by the researches on what public policies that increase the happiness of economic actors might be. More precisely, although happiness is a subjective concept, it is within the bounds of happiness economics that it is in the general sense that the main sources of happiness of society are identified and how economic factors are of great importance among these sources.

The main point of this study is novelty of the happiness economics in the Turkish economy and the lack of in the economics literature. Therefore, after a thorough working of the basic information and definitions of the happiness economics, it will be fed from the international literature that contains relatively more study. Following the methods of measurement of happiness and their discussions, happiness statistics for Turkey will be discussed.

Keywords: Happiness Economics, Turkish Economy, Life Satisfaction

GİRİŞ

Mutluluk tüm bireyler tarafından istenilen, ulaşılmaya çalışılan bir iyi olma halidir. Fakat mutluluğun anlaşılması ve mutluluğu etkileyen faktörler bireyden bireye değişmektedir. Mutluluk kavramını ifade etmek zor olsa da, mutluluk ile ilgili yapılan çalışmalar oldukça eski dönemlere dayanmaktadır. Tarihsel olarak incelendiğinde mutluluğun aranılan bir kavram olduğuna ona ulaşmak için farklı yollar bulunduğu günümüze kadar gelen pek çok eserde ifade edilmektedir. Mutluluk hislere dayanan bir kavram olması mutluluğun ölçülebilirliğini zorlaştırmaktadır. Mutlu olmanın bir birimi yada ölçülebilir bir sayısal ifadesinin olması söz konusu değildir. Fakat bireyler belli ölçekler ile mutlu olma derecelerini belirtirler, bu da bir ölçü birimi olarak ifade edilemez. Bazen bireyin mutluluğunda önemli bir faktör olarak ortaya çıkan gelir veya ekonomik durum, bazen de etkisiz yada düşük düzeyde etkili bir faktör olabilmektedir. Bireylerin hayattan beklentileri ile ilgili olan mutluluk faktörü, toplumdan topluma hatta toplum içinde değişebilmektedir (Şeker, 2016: 13).

Bireylerin peşinde koştuğu mutluluk kavramı son dönemlerde Türkiye'de yazılı, görsel ve sosyal medyada sık sık gündeme gelmektedir. Bilhassa TUİK tarafından 2003'den bu yana düzenli olarak uygulanan "Yaşam Memnuniyeti Anketi" sonuçlarının kamuoyu ile paylaşılması, elde edilen sonuçlara yönelik ilginin artmasına ve veriler hakkında tartışmaların ortaya atılmasına neden olmuştur. Yakın zamanda Türkiye'de mutluluk üzerine yapılan akademik çalışmalar da dikkat çekmektedir (Veenhoven ve Dumludağ, 2015: 201).

Çalışmamızda üzerinde duracağımız husus Türkiye ekonomisinde mutluluk kavramıdır Bu noktada çalışmamızda mutluluk kavramı ile ilgili tanımlamalara yer verilip iktisat ve mutluluk arasındaki ilişki ifade edilecektir. Mutluluğun ölçülebilirliği tartışılıp, literatürde Türkiye ile ilgili yapılmış çalışmalara yer verilecektir. TUİK tarafından ifade edilen Yaşam Memnuniyeti Anketi verileri ışığında Türkiye ekonomisinde mutluluk ile ilgili değerlendirmelerde bulunulacaktır.

1. Mutluluğun Kavramsal Çerçevesi

Her ülkede mutluluk kavramı farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bütün ülkelerde bireylerin ortak hedefi kişilerin mutlu olmasıdır. Bu nedenle yıllardır mutluluk üzerine türlü sözler söylenmiştir. Fakat mutluluğun net bir tanımı söz konusu olmamıştır (Gökdemir Dumludağ, 2011: 31). Mutluluk kavramı insanın varoluş tarihine dayanan eski bir kavramdır. İnsanlar ilk yıllardan itibaren mutluluk kavramını önemsemişler ve farklı anlamlarda ifade etmişlerdir. Bir birey için bir olay birini mutlu ederken diğerini mutlu etmeyebilir. Bu durumda da farklı tanımlar ortaya çıkmıştır. Tarih sürecinde Aristoteles'den Farabi'ye kadar pek çok düşünür mutluluk ile ilgili tanımlarını ifade etmiştir (Şık, 2016: 26).

Mutluluk, M.Ö. 300'lü yıllardan beri araştırılmaktadır. 11. yy.'da Yusuf Has Hacib tarafından yazılan ve İslamiyet'in Türkler tarafından kabulünün ardından ilk yazılı eser olan "Kutadgu Bilig" günümüz Türkçe'sine Mutluluk Veren Bilge olarak çevrilmektedir (Bülbül ve Giray, 2011: 114). Mutluluk sosyal, fizyolojik ve iktisadi gibi boyutları olan bir kavramdır.

Türk Dil Kurumu mutluluğu "bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu, mut, ongunluk, kut, saadet, bahtiyarlık ve saadetlilik" olarak tanımlamaktadır.

Aristoteles'e göre, bireyler mutluluğu arar. Mutluluk bireylerin amacıdır. Mutluluk eğitim yada çalışma ile kazanılır. Aristoteles'in ifade ettiği eğitim yapısında belirli erdemlerin kazanılarak mükemmel zihinsel ve pratik etkinliğin sağlanması söz konusudur. Bu noktada eğitim doğumla, eğitimle ve akıl yürütme ile öğrenilmektedir. Aristoteles'e göre, birey için en yüksek ve en gerçek mutluluk, kuramsal felsefe ve bilimde anlığın hiçbir sınırlama ve kayıt altında kalmadan yaşama aktarılmasında ortaya çıkmaktadır (Büyükdüvenci, 1993: 41-43). Aristoteles'in yaşamın amacı ve iyi yaşamın ne olduğu ile ilgili arayışı "eudemonia" adını verdiği bir kavram ile sonuçlandırmaktadır. Aristoteles'e göre her varlığın kendine özgü bir işlevi vardır. Örneğin, bıçak kesmek, kalem yazmak içindir. Bireyler de onları diğerlerinden farklılaştıran özelliklerini keşfedip mümkün olan en

mükemmel şekilde kullanmak için doğarlar. Bunu başardığı sürece "eudemonia"ya sahiptir, yani o ölçüde mutludur (Yemişcigil ve Dolan, 2015: 163).

Farabi ise mutluluğu başka bir gayenin amacı olmayıp bizzat kendisi en yüce bir amaç, ulaşılacak en son yetkinlik ve insanın erişeceği iyilik olarak tanımlamaktadır (Arkan, 2005: 388).

Farabi'ye benzer şekilde Sokrates mutluluğu insan doğasının nihai amacı olarak görmektedir. Mutluluğun kaynağı ve tek mutluluk verici şeyin bilgi olduğunu belirtmiştir. Mutluluğu engelleyici faktörü ise bilgisizlik olarak ifade etmektedir (Özkan, 2013: 42).

1.1. Mutluluk ile İlgili Kavramlar

Mutluluk ile birlikte ifade edilen pek çok kavram söz konusudur. Bunlardan bazıları yaşam memnuniyeti, refah, iyi oluş gibi kavramlar karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda iktisat literatüründe bu kavramlar çoğu kez mutluluk ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Easterlin (2001), mutluluk, öznel iyi olma, yaşam memnuniyeti, refah, fayda ve iyi olma kavramlarını eş anlamlı olarak kullanmıştır (Easterlin, 2001: 465).

Öznel iyi oluş, bireylerin hem şu an hem de geçen yıl gibi bir süre içinde yaşamlarını nasıl değerlendirdiklerini gösteren bir bilimsel analiz yöntemidir. Bu değerlendirmeler, kişilerin olaylara duygusal tepkilerini, içinde bulundukları ruhsal durumlarını, yaşam tatminlerini, evlilik ve iş gibi konularda ne kadar tatmin olduklarını göstermektedir. Bu durumda, öznel iyi oluş insanların mutluluk yada yaşam tatmininin ne olduğu ile ilgilidir (Diener, Oishi ve Lucas, 2003: 404).

Yaşam memnuniyeti ve mutluluk kavramlarının birlikte ifade edilmesi "iyi oluş (well-being)" kavramı, bireye, topluma, çevreye, kişilerin sağlık durumuna, aile ve arkadaş ortamına, barınma koşullarına, boş vaktin değerlendirilmesine kadar olan süreçte duyulan keyfin bileşimini göstermektedir. Yaşam memnuniyeti kavramı ise yaşamın iç sorunlarını göstermektedir. Haz almak, alan/çevre memnuniyeti, zirve deneyim ve yaşam memnuniyeti olarak dört tür memnuniyetten söz edilebilir. Yaşamda çeşitli alanlardan alınan zevk ve tatmin haz alma, evlilik ve iş alandaki memnuniyet alan/çevre memnuniyeti, yaşamın tümünden elde edilen deneyim zirve deneyim ve kişinin yaşamın memnuniyetinden duyduğu mutluluk kalıcı memnuniyet yaşam memnuniyeti olarak ifade edilmektedir. Mutluluk ile ilgili çalışmalar yapan Veenhoven'a göre mutluluk ekonomisinin temel yapıtaşını yaşam memnuniyeti kavramı oluşturmaktadır (Şeker, 2016: 19-20).

Türkiye'de mutluluk ekonomisine yönelik çalışmalar yapan Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), Yaşam Memnuniyeti Araştırması'nda mutluluk kavramının ekonomik, demografik, fiziksel çevre, sosyal çevre, içinde yaşanılan ülke gibi faktörleri yaşam faktörlerini etkileyen bileşenler olarak ifade edilmektedir. TUİK' in yaptığı bu çalışmada memnuniyet ve mutluluk kavramlarının oluşumunda öznel algılar ile nesnel yaşam koşullarının olduğu ve memnuniyet ve bireysel düzeyde mutluluk kavramlarının iç içe kullanıldığı görülmektedir (Şeker, 2010: 117).

1.2. İktisat Mutluluk İlişkisi

Mutluluk kavramı yakın zamanlara kadar psikoloji alanının altında çalışmakta idi. Ancak mutluluk kavramının ekonomik ve sosyal olarak çalışılmaya başlanması konunun derin bir boyut kazanmasına neden olmuştur. 1974 yılında Easterlin'in ve 1976 yılında Scitovsky'nın yapmış olduğu çalışmalar psikolojiden ekonomiye mutluluk ekonomisinin tartışma alanı olmuştur. Konunun iktisat biliminde popülerliğinin artması ile ilgili çalışmalar yapılmış ve çalışmalar bu yönde devam etmektedir. Mutluluk çalışmalarının incelenmesindeki asıl neden uzun yıllardır refah ve mutluluk arasındaki ilişkinin doğrudan olması ile ilgilidir. Pek çok iktisatçı bireylerin refahını ve mutluluğunu ekonomik durumunu doğrudan ilişkilendirmiştir. Ekonomistler bireylerin iyi oluşunu gösteren nesnel ölçütler olduğunu ifade etmektedir (Gökdemir Dumludağ, 2011: 37).

Mutluluk ekonomisi kavramı davranışsal iktisat, refah iktisadı ve kalkınma iktisadı kavramları ile yakından ilgilidir. Refah ekonomisi ve davranışsal iktisat içerisinde mutluluk kavramının faydanın

yerini almasına ilişkin tartışmalar varken, kalkınma iktisadında ise mutluluk gelişme düzeyinin bir göstergesi olarak ifade edilmektedir. Mutluluk ekonomisi ampirik çalışmalar ile gelişen bir alan olarak mutluluğun ekonomik belirleyicilerine ve mutluluğu arttırmaya yönelik iktisat politikalarına yoğunlaşmaktadır (Veenhoven ve Dumludağ, 2015: 211).

2. Literatür

Selim (2008), çalışmasında Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2004 yılı verilerini kullanarak, Türkiye'de bireysel mutluluk göstergelerini analiz etmiştir. Multinominal logit modeli kullanmıştır. Her bir bağımsız değişkenin mutluluk kaynağı olan değerler üzerinde farklı etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir.

Şeker (2010), Türkiye İstatistik Kurumunun 2003-2007 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerini tanımlayıcı bir şekilde ortaya koymuştur. Literatürde mutluluk ekonomisi ile yapılan çalışmaların azlığına dikkat çekmiştir.

Bülbül ve Giray (2011), 2008 TUİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerinden yararlanmışlardır. Doğrusal olmayan Kanonik Korelasyon Analizini kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda gelir ve eğitim oranlarının mutluluk ile pozitif ilişkide bulunduğunu ve evli bireylerin daha mutlu olduğunu tespit etmişlerdir.

Akın ve Şentürk (2012), 2007 yılı Avrupa Yaşam Kalitesi Anketi aracılığıyla elde edilen verileri kullanmışlardır. Ordinal lojistik regresyon analizi ile sosyo demografik özelliklere göre mutluluk düzeylerini incelemişlerdir. Erkeklerin ve evli bireylerin daha mutlu olduğunu belirlemişlerdir. Eğitim ile mutluluk arasında negatif bir ilişki tespit ederken, sağlık ile mutluluk arasında pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir.

Atay (2012), 1994-1999 dönemi için 7 Doğu Avrupa ülkesi ve Türkiye'de mutluluğun belirleyicilerini araştırmışlardır. Çalışmasında "World Survey Values" verilerini kullanmıştır. Yaş ve işsizliğin mutluluk ile arasında negatif yönlü ilişki bulmuştur. Kadınların erkeklerden, evlilerin bekarlardan, dindarların dindar olmayanlardan, kentte yaşayanların daha mutlu olduğunu belirlemiştir. Gelir ve eğitimin mutluluk ile pozitif yönlü ilişkinin olduğunu tespit etmiştir.

Ekici ve Koydemir (2013), 1999 ve 2008 Avrupa Değerler Anketini temel alarak sosyal sermaye belirleyenleri, hükümetten memnuniyet gibi veriler analiz edilmiştir. Mutluluk ile insanlara güven, hükümetten memnuniyet ve işsizlik arasında pozitif yönlü ilişki bulmuşlardır. Erkeklerin mutsuz olduğunu ve evli olanların mutlu olduğu sonucunu bulmuşlardır. İnsanların yaşlarının mutsuzluğa sebebiyet verdiğini bulmuşlardır. Din ile mutluluk arasındaki ilişkinin anlamsız olduğunu belirlemişlerdir.

Kangal (2013), mutluluk üzerine kavramsal bir değerlendirme ortaya koymuştur. Çalışmasında evli olan bireylerin daha mutlu olduğunu ifade etmiştir. Türk kadınının Türk erkeğinden daha mutlu olduğunu belirlemiştir.

Şimşir (2013), "Türkiye'de Mutluluk Ekonomisinin Belirleyicilerinin Ekonometrik Analizi" adını verdiği çalışmasında 2010 yılı TUİK Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerini kullanmışlardır. Mutluluk ile gelir, cinsiyet, yaş, medeni durum ve yerleşim yeri arasında anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Mutluluk ile istihdam durumu, işteki durum ve çalışılan sektör arasında anlamsız bir ilişki belirlemiştir.

Dumludağ, Gökdemir ve Giray (2015), araştırmalarında Türkiye'de yaşam doyumu üzerinde gelirin etkisini araştırmışlardır. 2011 yılında Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan "Yaşam Memnuniyeti Araştırması" verilerini analiz etmişlerdir. Gelir, kırsal alan ve evlilik arasında pozitif yönlü bir ilişki bulmuşlardır. Yaş ile mutluluk arasında U yönlü ilişki tespit etmişlerdir. Mutluluk ile eğitim arasındaki ilişkinin anlamsız olduğunu belirlemişlerdir.

Eren ve Aşıcı (2015), Türkiye'de 2004-2013 döneminde mutluluğun belirleyicilerini araştırmışlardır. Çalışmalarında Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan Yaşam Memnuniyeti

Anketi verilerinden yararlanmışlardır. Çalışmalarında ordinal logit modeli kullanmışlardır. Sağlık faktörünün mutluluk düzeyini pozitif yönde etkilediğini belirlerken, eğitim düzeyinin mutluluk üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığını belirlemişlerdir.

Eren ve Aşıcı (2015), Türkiye'de mutluluğun seyrini araştırmışlardır. Sıralı lojistik yöntemini kullanmışlardır. Çalışmalarında 33 ayrı verinin mutluluk arasındaki ilişkiyi 2004-2013 yılları arasında ortaya koymuşlardır.

Servet (2017), çalışmasında Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan Yaşam Memnuniyeti Araştırması anket verilerinden yararlanmıştır. Çalışması 2004 ve 2014 yılları arasındaki on yıllık zaman dilimini kapsamaktadır. Yaşam memnuniyeti ve mutluluğu etkileyen faktörlerin neler olduğu ve mutluluk ile kişisel, ekonomik ve sosyo demografik faktörlerin neler olduğunu araştırmıştır. Evli bireylerin mutluluk düzeylerinin azaldığını bulmuşlardır. Bireylerin gelir düzeyinin, refah düzeyinin, sağlık durumunun ve ihtiyaçları karşılama düzeyinin mutluluk üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Erkeklerin mutluluk düzeylerinin arttığını ve insanların yaşlandıkça mutlu olduğunu belirtmiştir.

3.Mutluluk Ekonomisinde Ölçüm Yöntemleri

Mutluluk kavramı önceki bölümde detaylıca değindiğimiz üzere artık sadece psikoloji ve sosyoloji sahasının bir enstrümanı olmaktan çıkmış iktisadın sınırları içerisinde de ele alınmaya başlanmıştır. Mutluluğu iktisat dahilinde ele aldığımız zaman karşımıza çıkan en önemli problem mutluluğun ölçümlenmesi ve objektif bir şekilde ortaya konulmasıdır. Ancak mutluluk gibi sübjektif nitelikli bir kavramın nesnel verilerle ölçülmesi oldukça zor bir hal almaktadır.

İktisat biliminde mutluluk ölçümlerine baktığımız zaman karşımıza en genel anlamda iki türlü ölçüm yöntemi çıkmaktadır. Hemen hemen 19. yüzyıldan itibaren bütün sosyal bilimler çalışmalarının istifade ettiği objektif ölçüm yöntemi sözünü ettiğimiz yöntemlerin ilki iken, son yıllarda ankete dayalı sübjektif yöntem de ikinci yöntem olarak ifade edilebilmektedir. İktisat biliminde mutluluk ekonomisine kaynak teşkil ederken aynı zamanda objektif ölçüm yöntemlerine örnek olarak gösterilebilecek; Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, toplumda cinayet oranları, suç sayıları ve zihinsel hastalıklarla ilgili merkezlerde bulunan hasta sayısı gibi veriler ön planda iken, sözü edilen verilerin bireylerin yaşam memnuniyetini gerçek manada yansıtmadığı fikri öne atılmıştır. Bu noktadan sonra mutluluk araştırmaları farklı bir hüviyete bürünmüş, erken dönem yaklaşımlarda bireylerin mutluluk düzeylerinin tam olarak yansıtılamayacağına dair düşünceler güç kazanmış ve bugün insanların kendi mutlulukları hakkında sağlıklı fikir sahibi oldukları ve bunu doğru bir biçimde ifade edebildikleri görüşü yer edinmiştir (Gökdemir ve Veenhoven, 2014:206).

Bütün bu açıklamaların paralelinde bugün, iktisat alanında bireylerin mutluluk düzeyleri ve yaşam memnuniyetleri genel olarak alan araştırmaları ile ölçülmektedir. Bu anketlerde bireylere mutluluk düzeylerini belirlemek adına çeşitli sorular yöneltilmekte ve içinde bulundukları durumu özetleyen puanlar vermeleri beklenmektedir. Elde elden sonuçlar bireylerin yalnızca mutluluk düzeylerini göstermemektedir, bu mutluluğun ya da mutsuzluğun kaynaklarına dair de ipuçları vermektedir.

Aşağıda mutluluk araştırmalarında kullanılan ölçüm teknikleri hakkında kısaca bilgi verilmektedir.

3.1. Oxford Mutluluk Envanteri

Oxford Mutluluk Envanteri, 1980'lerin sonunda, bireysel mutluluğun ölçümünü yapmak amacıyla Oxford Üniversitesi Deneysel Psikoloji Bölümü tarafından tasarlanmıştır (Hills ve Argyle, 2002:1073).

29 maddelik bu envanterde, mutluluğun üç temel bileşeni içerdiği ileri sürülmektedir: olumlu duygulanım veya neşenin sıklığı, belirli bir yaşam sürecinde yaşanan yüksek yaşam doyumu düzeyi ve

öfke, kaygı, korku gibi olumsuz duyguların azlığı (Doğan ve Çötok, 2001:165). Sonraları Hills ve Argyle tarafından revize edilen Oxford Mutluluk Ölçeği'nin, geçerliliğinin sınanması adına başka ölçeklerle olan istatistiksel ilişkilerine bakılmıştır. İyimserlik Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği ile Oxford Mutluluk Ölçeği arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunurken, Zung Depresyon Ölçeği ile Oxford Mutluluk Ölçeği arasında ise negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Mukayeselerle ortaya konulan bu sonuçlar Oxford Mutluluk Ölçeği'nin mutluluğu ölçme aracı olarak anlamlı olduğunu düşündürmektedir (Doğan ve Çötok, a.g.e:167).

3.2. Cantril Merdiveni

Bir diğer ölçüm yöntemi ise Hadley Cantril tarafından geliştirilmiş olan Cantril Ladder ya da Cantril's Ladder of Life Scale olarak adlandırılan ölçektir. Bu ölçek 0 ile 10 arasında değerler almaktadır (Kahneman ve Deaton, 2009:16489).

Bu ölçekteki soru formu şu şekildedir: "en üstteki basamağın 10 ve en alttaki basamağın 0 olduğu bir merdiven hayal edin. Merdivenin en üst basamağı sizin için mümkün olabilecek en iyi hayatı temsil eder, merdivenin en alt basamağı ise sizin için mümkün olabilecek en kötü hayatı temsil eder. En üst basamak 10 ve en alt basamak 0 olacak şekilde, şu an merdivenin hangi basamağında bulunduğunuzu hissediyorsunuz? Sorunun cevaplanması sonrasında elde edilen puanı, orta puan değeri olan 5'in altında olanlar, yaşamından memnun olmayanlar olarak değerlendirilirken; elde edilen puanı 5 ve üzerinde olanlar ise yaşamından memnun olarak değerlendirilmektedir.

3.3. Genel Sağlık Anketi

Mutluluk ölçümlerine bir başka örnek de Genel Sağlık Anketi'dir. Bu anket, özellikle psikolojik sorunları teşhis etmek üzere tasarlanmış olup, bireyler soruları kendileri cevaplamaktadırlar. İlk form 60 sorudan müteşekkil iken daha sonraları revize edilip 12 soruya kadar indirilmiştir. Psikiyatrik sorunların belirlenmesi anketin temel amacı olmasına karşın, mutluluk düzeyini de ortaya koymaktadır (Goldberg ve Williams, 1988:129).

Anket sonucunda bireyler, Caseness puanı adı verilen ve 0 ile 12 arasında bir puanı ifade eden puanlarla kategorize edilmektedirler. Caseness puanı 0 olan bireyler "neredeyse stresli" olarak ifade edilirken, Caseness puanı 12 olan kişiler "çok stresli" olarak tanımlanmaktadır.

3.4. Dünya Değerler Araştırması

Dünya Değerler Araştırmalarının ilki 1981 yılında ve 25 ülkeyi kapsayacak şekilde yapılmıştır. Anketten çıkan sonuçlarla ulaşılmak istenen ana hedef, gelişmiş sanayi toplumlarında halkın temel değerlerinde görülen dönüşümü ortaya koymaktır. Yaşamın anlamı, aile hayatı, mutluluk gibi özel alanlar bu anketin sınırları içerisinde değerlendirilmektedir. Reşit bireylere yüz yüze yapılan görüşmelerde, "bugünlerde genel olarak mutlu musunuz?" sorusu yöneltilmekte ve bu soruya kademeli olarak "çok mutluyum", "mutluyum", "pek mutlu değilim" ve "hiç mutlu değilim" şeklinde cevap vermeleri istenmektedir. "Bütün şartları göz önüne aldığınızda hayatınızdan genel olarak ne kadar memnunsunuz?" şeklinde yöneltilen yaşam memnuniyeti sorusuna ise 10 ayrı kademeyi içeren cevaplar alınmaktadır (Kaynak: 2010-2012 World ValuesSurvey, June 2012, https://happinesseffect.files.wordpress.com/2014/01/wvs_2010-2014_questionnaire_v2012-06.pdf, Erişim Tarihi: 25.09 2017).

3.5. Yaşam Memnuniyeti Ölçeği

Yaşam Tatmini Ölçeği evrensel yaşam memnuniyetini ölçmeye yönelik olarak tasarlanmıştır Gökdemir ve Dumludağ, a.g.e:16). Ölçek beş maddeden müteşekkil olup, ölçekten alınabilecek puanlar 5 ila 35 arasında değişmektedir. Bu anket kapsamında yer alan 5 farklı sorunun bireyler tarafından değerlendirilmesi istenmektedir:

- Pek çok yönden hayatım ideale yakın.
- Yaşam koşullarım mükemmel.
- Yaşamımdan memnunum.
- Şimdiye kadar hayatta istediğim önemli şeyleri elde ettim.
- Yaşamımı yeniden yaşayabilsem, hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim (Gökdemir ve Dumludağ, a.g.e:16).

Yukarıdaki ifadelere birey "kesinlikle katılıyorum" 7 ve "kesinlikle katılmıyorum" 1 olmak üzere puanlama yapılmaktadır.

3.6. Eurobarometer Araştırması

Eurobarometer Araştırması 1972 yılında başlamıştır ve Avrupa Birliği ülkelerini kapsayacak çalışmalar yapmıştır. Buna bağlı olarak birliğe üye olan ülkelerin sayısının artmasıyla daha geniş bir skalada araştırmalar yapmıştır. Bu anketin cevapları 4 ölçeklidir. Denekler sorulara "çok memnunum", "memnunum", "az memnunum" ve "hiç memnun değilim" şeklinde cevap vermektedirler (Pittau vd. 2010:341).

3.7. Mutlu Gezegen Endeksi

Nic Marks tarafından geliştirilen bu endeks, herkes için sürdürülebilir refahın ölçümünü yapmak maksadıyla ortaya konmuştur. Ülkelerin uzun, mutlu ve sürdürülebilir hayatlar elde etmedeki başarısını açıklamaktadır. Mutluluk ekonomisi yazınında önemli bir yere sahip olan bu endeks, bir ülkenin refah verisi, vatandaşlarının ortalama ömür beklentisi ve eşitsizlik yüzdelerinin toplamının kişi başı küresel hektar cinsinden ifade edilen ekolojik ayak izine bölünmesiyle elde edilmektedir (Kaynak: http://happyplanetindex.org/about/#how Erişim Tarihi:26.09.2017).

3.8. Dünya Mutluluk Raporu

Mutluluk ekonomisine ilişkin bütün çalışmaların temel dayanak noktalarından biri olan dünya mutluluk raporu, pek çok ülkenin mutluluk verilerini içermesi bakımından önemlidir. Nihai mutluluğu altı faktör üzerinden ele alan raporda; kişi başı GSYİH, sağlıklı yaşam beklentisi, sosyal destek, güven, karar alınırken algılanan özgürlük ve cömertlik verileri kullanılmaktadır (Kaynak: http://worldhappiness.report/wp-content/uploads/sites/2/2017/03/HR17-Ch1.pdf Erişim Tarihi:26.09.2017)

3.9. Gayri Safi Milli Mutluluk

Dünyada Gayri Safi Milli Hasıla yerine alternatif bir veri geliştiren ilk ülke Bhutan Krallığı'dır. Bu ölçüm yöntemi hesaplanırken 9 parametre kullanılmaktadır; yaşam standartları, sağlık, eğitim, iyi yönetişim, ekolojik farklılık ve esneklik, zaman kullanımı, psikolojik iyi olma hali, kültürel farklılık ve esneklik ve toplumsal iletişim. 5 yılda bir yayınlanan raporla bölge bölge, şehir şehir elde edilen veriler bütün dünya ile paylaşılmaktadır (Kaynak: http://www.grossnationalhappiness.com/wp-content/uploads/2017/01/Final-GNH-Report-jp-21.3.17-ilovepdf-compressed.pdf Erişim Tarihi: 26.09.2017).

4. Türkiye'de Mutluluk Verileri

Çalışmamızın bu bölümünde mutluluk ekonomisi konusunun Türkiye açısından, TÜİK'den elde edilen veriler ışığında değerlendirmesini yapacağız. TÜİK 2003 yılından bu yana Yaşam Memnuniyeti adını verdiği bir anket sistemini kullanarak, konumuz için temel teşkil edecek veriler sunmaktadır. Anketin; hanehalkı yaşam koşulları, bireysel mutluluk ve memnuniyet, kamu

hizmetlerinden memnuniyet ve beklenti, kişisel gelişim ve umut genel başlıklarından müteşekkil olduğu göze çarpmaktadır.

Aşağıdaki tabloda 2003-2016 yıllarına ilişkin Türkiye'de genel mutluluk düzeyi verileri yer almaktadır.

Tablo 1: 2003-2016 Yılları Arasında Türkiye'de Genel Mutluluk Düzeyi

Toplam (%)	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Çok Mutlu	12,0	9,3	9,1	8,8	8,7	8,2	7,7	9,2	8,5	8,5	9,6	8,1	7,9	7,6
Mutlu	47,6	48,7	48,5	49,1	51,5	47,5	46,6	52,0	53,6	52,5	49,5	48,2	48,6	53,8
Orta	33,2	29,8	29,5	30,3	28,8	30,3	31,1	28,1	28,0	28,9	30,2	32,0	32,0	28,3
Mutsuz	5,6	9,5	9,9	9,1	8,8	11,4	11,5	8,8	8,0	8,3	8,2	8,9	8,8	8,8
Çok Mutsuz	1,7	2,6	2,9	2,8	2,2	2,5	3,1	2,0	1,9	1,8	2,6	2,8	2,6	1,6
Kadın (%)														
Çok Mutlu	11,6	10,2	10,3	9,9	9,8	9,1	8,9	9,7	9,2	9,1	10,1	8,5	8,9	8,2
Mutlu	49,4	50,3	50,2	50,5	52,3	49,7	48,2	53,0	55,4	53,7	51,8	51,9	51,3	56,3
Orta	32,2	27,6	28,1	28,5	27,3	30,0	29,6	27,3	26,2	28,1	28,5	29,2	29,8	26,4
Mutsuz	5,0	8,4	8,6	7,9	8,4	9,4	9,5	7,6	7,3	7,2	7,3	7,6	7,6	7,5
Çok Mutsuz	1,2	2,5	2,8	3,1	2,2	2,8	2,8	2,4	2,0	1,9	2,4	2,8	2,4	1,6
Erkek (%)														
Çok Mutlu	12,4	8,4	8,0	7,6	7,6	7,4	6,4	8,6	7,8	7,9	9,1	7,6	7,0	6,9
Mutlu	45,7	46,1	46,8	47,6	50,6	46,3	43,9	51,0	51,7	51,2	47,0	44,4	45,9	51,2
Orta	34,1	30,2	30,9	32,1	30,3	30,7	32,7	28,9	30,7	29,7	32,0	34,9	34,3	30,2
Mutsuz	6,2	10,7	11,3	10,2	9,3	13,6	13,7	9,9	8,8	9,5	9,1	10,2	10,1	10,2
Çok Mutsuz	1,5	2,7	3,0	2,5	2,2	2,1	3,4	1,6	1,7	1,8	2,8	2,9	2,7	1,5

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablodaki verileri toplam değer ve cinsiyet bazında ayrı ayrı olarak ele aldığımız zaman karşımıza çarpıcı sonuçlar çıkmaktadır. Türkiye'de genel anlamda çok mutlu olduğunu ifade eden bireylerin yüzdesi 2003 yılında %12 iken, 2016 yılına geldiğimizde bu oranın ciddi bir azalış göstererek %7,6'ya gerilediği göze çarpmaktadır. Erkek ve kadın cinsiyeti içinde kendini çok mutlu olarak tanımlayan bireylerin oranı yıllar içerisinde azalmıştır. Buna karşın, yine aynı periyotta, kendini mutlu olarak tanımlayan sınıfın yüzdesinde %47,6'dan %53,8'e doğru bir sıçrama görülmektedir. Genel mutluluk düzeyi araştırmasında orta derecede mutlu olduğunu belirten kişilerin oranı 2003 yılındaki %33,2 değerinden 2016 yılında %28,3 değerine gerilemiştir. Buna karşın mutsuz olduğunu ifade eden birey oranı %5,6'dan %8,8'e ulaşmıştır. Çok mutsuz bireylerin toplum içindeki yüzdesi 2003 yılında %1,7 iken 2009 yılında %3,1 gibi yüksek bir seviyeye erişmiş 2016'da ise 1,6'ya tekrar gerilemiştir. Toplam verilerle kadın ve erkek cinsiyetine ait veriler paralellik göstermekte iken, kadınların erkeklere oranla genel mutluluk düzeyi anketinin verilerine göre ilgi çekici şekilde daha mutlu olma eğiliminde oldukları göze çarpmaktadır.

Genel mutluluk düzeyine ait verilere göz atıldıktan sonra Easterlin paradoksunun Türk ekonomisi açısından geçerliliğini analiz etmek maksadıyla GSYH'daki bir önceki yıla göre artış ve azalışlar ele alınacaktır.

Tablo 2: 2003-2016 Yılları Arasında Kişi Başına Düşen GSYH ve Bir Önceki Yıla Göre Değişim Oranları

Yıllar	Yıllık Ortalama Gelir (TL)	Değişim Oranı (%)	Çok Mutlu+Mutlu Olanların Oranı (%)
2003	7 007	28,7	59,6
2004	8 536	21,8	58,0
2005	9 844	15,3	57,6
2006	11 389	15,7	57,9
2007	12 550	10,2	60,2
2008	14 001	11,6	55,7
2009	13 870	-0,9	54,3
2010	15 860	14,3	61,2
2011	18 788	18,5	62,1
2012	20 880	11,1	61,0
2013	23 766	13,8	59,1
2014	26 489	11,5	56,3
2015	29 899	12,9	56,4
2016	32 904	10,0	61,4

Kaynak: www.tuik.gov.tr

1974 yılında Richard Easterlin, isminde bir ekonomist kendisinden yıllar sonra ün kazanacak "Does Economic Growth Improve the Human Lot?" sorusunu yönelttiği makaleyi yayınlamıştır. Çalışmasında pek çok ülkenin GSYH verilerini derleyen yazar, kendi yönelttiği soruya aynı makalede "hayır" cevabını vermiştir. Makale zaman içinde muazzam bir ilgi görmüş ve farklı ülkeler için pek çok araştırmacı da durumu test etmiştir. Elde edilen sonuçlar Easterlin paradoksunun geçerliliğini kanıtlar nitelikte olmuştur. İngiltere açısından yapılan incelemelerde, 1973-2009 yıllarını kapsayan geniş veri setinin yardımıyla, milli gelirin düzenli şekilde arttığı gözlemlenirken, genel mutluluk düzeyi neredeyse sabit bir seyir izlemiştir.

Easterlin paradoksunun özü şudur: gelir düzeyi artan bireyin yeni yaşam döngüsü içinde beklentileri de benzer oranda değişim gösterecektir. Bu nedenle, mutluluk düzeyinde belirgin bir artış olmayacaktır. Kişiler ancak kendi eşitlerinden, eşleniklerinden daha yüksek bir edinim seviyesine ulaştıklarında mutluluk düzeyleri artmaktadır. Yani bireyler kendi kazanç ve edinim seviyelerinin zaman karşısında gelişimiyle ilgilenmeyip, mutluluklarını kendilerinin eşitlerine kıyasla konumlarına endekslemektedirler. Bu tezi deneyimlemek için Harvard'da öğrencilere; "25.000$ ortalama gelirin olduğu bir ülkede, 50.000$ gelire mi sahip olmak istersiniz, yoksa 200.000$ ortalama geliri olan bir yerde 100.000$ gelire mi sahip olmak istersiniz?" şeklinde bir soru yöneltilmiş ve elbette beklendiği üzere ilk seçenek öğrencilerin büyük çoğunluğu tarafından tercih edilmiştir. Easterlin paradoksuna göre belirli bir eşik düzeye kadar mutlak gelir, yaşamsal tatmin ve genel mutluluk düzeyine ciddi anlamda katkı sağlamaktadır. Elbette yeterli beslenmeme, sağlık hizmetlerinden yoksunluk, eğitim ve barınma imkanlarından yoksunluk mutsuzluğa neden olmaktadır. Ancak gelir artışının insanları sağladığı konfor, kolektif iyilik hali üzerinde etkili olmamaktadır. Maddi yöndeki kazanımlar başlangıçta heyecan verse de, bir süre sonra psikologların hedonistik uyum dedikleri süreç devreye girmektedir.

Mutluluk ekonomisi yazınının önemli köşe taşlarından biri olan Easterlin paradoksuna ilişkin bu kısa bilgiyi verdikten sonra Türkiye için Easterlin paradoksunun geçerliliğini sorgulamak üzere 2003-2016 yılları için kişi başına düşen GSYH verisi ve değişim oranı ile genel mutluluk düzeyi anketinde kendisini mutlu ve çok mutlu olarak tanımlayan kesimin yüzdelik toplamlarına bakmayı uygun gördük. 2009 yılı için kişi başına GSYH değerindeki azalma mutluluk oranında bir azalışa neden olmuş, daha doğru bir ifadeyle bu iki değer birbirine eşlik etmiş görünmektedir. Ancak değişim oranı azalsa dahi mutluluğun arttığı da gözlemlenmektedir. Örneğin 2003 yılında Türkiye'de kişi başı

GSYH 7000 TL dolaylarında iken, 2016 yılına geldiğimizde bu rakam 33000 TL civarındadır. Mutluluk düzeyinde ise gelirdeki bu artışa eşlik edecek kadar büyük oranda bir değişim görünmemektedir. 2003 yılında toplumda kendisini çok mutlu ve mutlu olarak ifade edenlerin toplamı %59 iken 2016'da bu rakam %61 olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani gelirdeki artış yalnızca bir eşik noktaya kadar mutluluk düzeyine katkı sağlamaktadır, onun ötesinde bireyler kendi eşitlerinin gelir düzeyindeki artışa göre mutluluk ve mutsuzluk duygularını geliştirmektedirler. Türkiye için gelirdeki artışın mutluluk düzeyinde bir artışa neden olacağı eşik kanaatimizce geçilmiştir.

Genel mutluluk düzeyi ve gelire ilişkin değerlendirmelerden sonra kendisini mutlu olarak ifade eden bireylerin mutluluk kaynaklarını değerlendirmek anlamlı olacaktır.

Tablo 3: 2004-2016 Yılları Arasında Türkiye'de Mutluluğun Kaynakları

Mutluluk Kaynağı Olan Kişiler	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Tüm Aile	69,5	68,2	67,3	69,5	70,1	71,2	70,9	73,8	69,6	73,0	73,3	72,3	70,2
Eş	13,2	13,9	14,0	12,0	14,0	12,7	13,2	12,2	13,9	12,9	13,4	13,1	15,1
Çocuklar	8,2	9,3	9,4	9,3	7,2	6,9	7,5	6,2	7,0	5,2	5,0	5,3	4,7
Anne-Baba	3,1	3,1	3,8	3,6	3,1	3,2	3,1	2,9	3,5	2,9	3,1	2,8	3,6
Kendisi	2,0	1,7	1,5	2,2	2,0	2,4	1,9	1,8	2,2	2,5	1,9	2,7	2,7
Torunlar	1,8	1,7	1,5	1,6	1,7	1,5	1,2	1,4	2,0	1,7	1,4	1,9	1,9
Diğer	2,3	2,2	2,6	1,7	1,9	2,2	2,2	1,7	1,8	1,9	2,1	1,9	1,7
Mutluluk Kaynağı Olan Değerler													
Sağlık	67,1	69,2	72,1	68,7	71,1	70,7	71,2	72,8	70,8	68,0	68,8	68,8	72,1
Sevgi	14,6	11,9	11,2	13,5	11,8	13,2	13,0	13,1	13,8	15,2	15,4	15,8	14,6
Başarı	6,1	5,5	6,3	6,4	5,7	6,6	6,9	6,9	6,7	8,6	8,5	8,6	7,0
Para	6,1	5,9	4,7	6,4	5,4	5,2	4,6	4,3	5,1	4,1	4,2	3,9	3,2
İş	4,3	5,0	3,9	2,9	3,8	3,5	3,5	2,4	3,1	2,3	2,2	2,0	2,3
Diğer	1,8	2,5	1,8	2,2	2,2	0,8	0,9	0,5	0,6	1,8	0,9	1,0	0,8

Kaynak:www.tuik.gov.tr

2004-2016 yılları arasında Türkiye'de mutluluğun kaynağı olan kişiler ve değerlere baktığımız zaman, tüm aile bireylerini mutluluk kaynağı olarak tanımlayan bireylerin oranı 2004 yılında %69,5 iken, 2011 yılında söz konusu periyodun en yüksek değeri olan %73,8'e ulaşmış, 2016'da ise %70,2 olarak şekillenmiştir. Eşlerden duyulan memnuniyette bir artış göze çarparken, çocuklarını mutluluk kaynağı olarak tanımlayan bireylerin oranı %8,2'den %4,7 gibi bir orana dramatik bir şekilde gerilemiştir. Bu dönüşüm sosyal bilimciler için önemli bir araştırma konusu oluşturmaya muktedir görünmektedir. Ebeveynlerini, kendisini ve torunlarını mutluluğuna kaynak olarak gösteren bireylerin oranı ise yıllar içerisinde yatay bir seyir izlemiştir.

Mutluluk kaynağı olan değerlere bakıldığında sağlık unsurunun mutluluğun temel kaynağı olarak tanımlandığı dikkat çekmektedir. Denek gruplarının sözü edilen yıllarda %70'i sağlığı mutluluk kaynağı olarak zirveye yerleştirmiştir. Sağlığı takiben; oranlara göre sırasıyla sevgi, başarı, para ve son olarak iş mutluluk kaynakları olarak yer almıştır. Paraya ilişkin veriler bu noktada ilgi çekicidir. Parayı mutluluk kaynağı olarak tanımlayan bireylerin oranı 2004 yılında %6,1 iken, 2016 yılında %3,2'ye gerilemiştir. İşini mutluluk kaynağı olarak ifade eden bireylerin toplum içindeki oranı ise %4,3'ten %2,3'e gerilemiştir. Bütün bu değişimler kanaatimizce sosyolojik dönüşümlere işaret etmektedir ve başka bir çalışmanın konusunu oluşturacak derinliktedir.

Tablo 4: 2003-2016 Yılları Arasında Türkiye'de Umut Düzeyi

Toplam(%)		**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
Umutlu		66,9	66,7	66,8	64,4	70,1	64,9	65,5	72,8	75,2	76,6	77,0	73,8	74,4	76,8
Umutlu Değil		33,1	33,3	33,2	35,6	29,9	35,1	34,5	27,2	24,8	23,4	23,0	26,2	25,6	23,2
Erkek(%)															
Umutlu		67,1	65,2	65,3	63,8	70,7	64,9	62,8	72,7	75,5	76,3	76,5	72,9	74,7	77,0
Umutlu Değil		32,9	34,8	34,7	36,2	29,3	35,1	37,2	27,3	24,5	23,7	23,5	27,1	25,3	23,0
Kadın(%)															
Umutlu		66,6	68,3	68,1	64,9	69,5	64,9	67,9	72,9	74,9	76,9	77,5	74,7	74,0	76,7
Umutlu Değil		33,4	31,7	31,9	35,1	30,5	35,1	32,1	27,1	25,1	23,1	22,5	25,3	26,0	23,3

Kaynak:www.tuik.gov.tr

Mutluluk ekonomisinin önemli argümanlarından biri olan umut düzeyine ilişkin verilere baktığımız zaman, referans yılları için, geleceğe ilişkin umutların toplam nüfus içerisinde %66,9'dan %76,8'e ulaştığı görülmektedir. Yaklaşık olarak 10 puanlık bu artış ise, umutlu olmadığını ifade edenlerde 10 puanlık bir azalma anlamına gelmektedir. Erkek ve kadın nüfus açısından ayrı ayrı değerlendirmeler yapıldığında da benzer sonuçlar kaşımıza çıkmaktadır. Erkeklerin geleceğe ilişkin kadınlardan bir miktar daha fazla umutlu olduğu görülmektedir.

Tablo 5: 2003-2016 Yılları Arasında Türkiye'de Hanehalkı Gelir Grubuna Göre Hanehalkı Gelirinden Memnuniyet Düzeyi

Yıllar	**Çok Memnun**	**Memnun**	**Orta**	**Memnun Değil**	**Hiç Memnun Değil**
2003	1,4	18,3	42,0	25,1	13,2
2004	2,0	29,2	26,3	31,8	10,7
2005	2,0	28,1	25,5	31,6	12,8
2006	1,7	31,6	24,6	31,0	11,1
2007	2,2	34,6	23,9	30,1	9,2
2008	1,6	30,5	26,3	31,5	10,1
2009	2,4	29,0	25,8	32,9	9,9
2010	2,2	35,6	25,2	30,7	6,3
2011	2,6	34,9	26,6	29,7	6,2
2012	1,9	36,6	25,5	29,7	6,3
2013	1,9	42,0	20,1	29,0	7,0
2014	1,6	39,3	20,8	30,0	8,3
2015	1,7	39,0	22,8	30,1	6,4
2016	1,7	44,4	21,9	27,5	4,6

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Hanehalkı gelir grubuna göre hanehalkının gelir düzeyinden memnuniyeti çalışmamız açısından oldukça önemli bir veridir ve bu verilere baktığımız zaman, gelirinden çok memnun olanların oranının 2003-2016 yılları arasında genel olarak dramatik değişimler göstermeksizin yatay seyrettiği dikkat çekmektedir. Ancak, gelirinden memnuniyet duyanların oranı peyderpey artarak 2003 yılındaki %18,3 değerinden 2016'da %44,4'e ulaşmıştır. Gelirinden orta düzeyde memnun olanların oranı ise %42'den %21'e gerilemiştir. Bu durum bize, gelirinden orta düzeyde memnun olduğunu belirten bireylerin, yıllar içerisinde kendilerini gelirlerinden daha memnun bireyler olarak tanımladıklarını düşündürmektedir. Gelirinden memnun olmadığını ifade eden bireylerin oranı yıllar

içerisinde yatay bir seyir izlerken, gelirinden hiç memnun olmadığını ifade eden bireylerin oranı 2003'te %13,2 iken, 2016'da %4,6'ya gerilemiştir. Bu da dikkat çekici bir azalıştır.

SONUÇ

Mutluluk ekonomisi, iktisat bilimi içerisinde son yıllarda daha fazla dikkat çeken bir saha olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette bu değerlendirmemiz konu ile ilgili çalışmaların son yıllarda gösterdiği niteliksel artışa dayanmaktadır. Bilim tarihindeki post-modernist gelişmeler iktisatçıları da birey ve toplumun mutluluğunu belirleyen olguları anlamaya yöneltmiştir. Mutluluk iktisadın sınırları içerisine neden dahil olmuştur ya da neden iktisatçılar sosyolojinin hatta psikolojinin alanına giren bu konu ile ilgilenmişlerdir? Cevabı açıktır: mutluluk refah ile ilgili doğrudan ilgilidir. Konunun hareket noktası ise klişe bir ifade ile parayla saadet olur mu sorusudur.

1974 yılında Richard Easterlin, isminde bir ekonomist kendisinden yıllar sonra ün kazanacak "Does Economic Growth Improve the Human Lot?" sorusunu yönelttiği makaleyi yayınlamıştır. Çalışmasında pek çok ülkenin GSYH verilerini derleyen yazar, kendi yönelttiği soruya aynı makalede "hayır" cevabını vermiştir. Makale zaman içinde muazzam bir ilgi görmüş ve farklı ülkeler için pek çok araştırmacı da durumu test etmiştir. Elde edilen sonuçlar Easterlin paradoksunun geçerliliğini kanıtlar nitelikte olmuştur. İngiltere açısından yapılan incelemelerde, 1973-2009 yıllarını kapsayan geniş veri setinin yardımıyla, milli gelirin düzenli şekilde arttığı gözlemlenirken, genel mutluluk düzeyi neredeyse sabit bir seyir izlemiştir.

Easterlin paradoksunun özü şudur: gelir düzeyi artan bireyin yeni yaşam döngüsü içinde beklentileri de benzer oranda değişim gösterecektir. Bu nedenle, mutluluk düzeyinde belirgin bir artış olmayacaktır. Kişiler ancak kendi eşitlerinden, eşleniklerinden daha yüksek bir edinim seviyesine ulaştıklarında mutluluk düzeyleri artmaktadır. Yani bireyler kendi kazanç ve edinim seviyelerinin zaman karşısında gelişimiyle ilgilenmeyip, mutluluklarını kendilerinin eşitlerine kıyasla konumlarına endekslemektedirler.

Çalışmamızda TÜİK'ten elde edilen veriler ışığında bir takım değerlendirmeler yapılmıştır. Öncelikle mutluluk ekonomisi literatürünün önemli enstrümanlarından biri olan Easterlin paradoksu ekseninde Türkiye verilerini değerlendirdik. 2003-2016 yılları için kişi başına düşen GSYH verisi ve değişim oranı ile genel mutluluk düzeyi anketinde kendisini mutlu ve çok mutlu olarak tanımlayan kesimin yüzdelik toplamlarına bakmayı uygun gördük. 2009 yılı için kişi başına GSYH değerindeki azalma mutluluk oranında bir azalışa neden olmuş, daha doğru bir ifadeyle bu iki değer birbirine eşlik etmiş görünmektedir. Ancak değişim oranı azalsa dahi mutluluğun arttığı da gözlemlenmektedir. Örneğin 2003 yılında Türkiye'de kişi başı GSYH 7000 TL dolaylarında iken, 2016 yılına geldiğimizde bu rakam 33000 TL civarındadır. Mutluluk düzeyinde ise gelirdeki bu artışa eşlik edecek kadar büyük oranda bir değişim görünmemektedir. 2003 yılında toplumda kendisini çok mutlu ve mutlu olarak ifade edenlerin toplamı %59 iken 2016'da bu rakam %61 olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani gelirdeki artış yalnızca bir eşik noktaya kadar mutluluk düzeyine katkı sağlamaktadır, onun ötesinde bireyler kendi eşitlerinin gelir düzeyindeki artışa göre mutluluk ve mutsuzluk duygularını geliştirmektedirler. Türkiye için gelirdeki artışın mutluluk düzeyinde bir artışa neden olacağı eşik kanaatimizce geçilmiştir.

KAYNAKÇA

AKIN, H. Besim ve ŞENTÜRK, Elif (2012). **Bireylerin Mutluluk Düzeylerinin Ordinal Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi**, Öneri, Cilt: 10, Sayı: 37, ss.183-193.

ARKAN, Atilla (2005). **Farabi'nin Gözüyle Ahlak-Siyaset İlişkilerinin Analizi**, 2. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu, ss. 387-396.

ATAY, Beste (2012). **Happiness in East Europe in Comparison With Turkey,** İstanbul Bilgi University Intitute of Social Sciences, Msc. İn Economics, İstanbul.

BÜLBÜL, Şehamet ve GİRAY, Selay (2011). **Sosyodemografik Özellikler ile Mutluluk Algısı Arasındaki İlişkinin Yapısal Analizi,** Ege Akademik Bakış, Özel Sayı, ss. 113-123.

BÜYÜKDÜVENCİ, Sabri (1993). **Aristoteles'te Mutluluk Kavramı, Felsefe Dünyası**, Sayı: 9, ss. 41-45.

DIENER, Ed, OISHI, Shigehiro ve LUCAS, Richard E. (2003). Personality, Culture and Subjective Well-Being: Emotional and Cognitive Evaluations of Life, Annu. Rev. Psychol, 54, ss. 403-425.

DOĞAN, Tayfun ve Nesrin Akıncı Çötok (2001). "Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formunun Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", **Türk Psikoloji Danışma ve Rehberlik Dergisi,** Cilt:4, Sayı:36, ss. 165-172.

DUMLUDAĞ, Devrim, GÖKDEMİR, Özge ve GİRAY, Özge (2015). **Income Comparison, Collectivism and Life Satisfaction**, Quality&Quantity, Volume: 50, Issue: 3, ss. 955-980.

EASTERLIN, Richard A (1974). "Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence", **Nations and Households in Economic Growth,** vol.89 ss. 89-125.

EASTERLİN, Richard A. (2001). **Income and Happiness: Towards a Unified Theory**, The Economic Journal, 111 (July), ss. 465-484.

EKİCİ, Tufan ve KOYDEMİR, Selda (2013). **Social Capital, Government, and Democracy Satisfaction and Happiness in Turkey: A Comparison of Surveys in 1999 and 2008**, Social Indicators Research**,** Volume: 118, Issue: 3, ss.1031-1053.

EREN, Kazım Anıl ve AŞICI, Ahmet Atıl (2015). **Determinants of Happiness in Turkey During 2004-2013 Period**, XVIII. Applied Economics Meeting, http://www.revecap.com/encuentros/trabajos/e/pdf/163.pdf, (03.09.2017).

EREN, Kazım Anıl ve AŞICI, Ahmet Anıl (2015). **Türkiye'de Mutluluğun Seyri (İktisatta Davranışsal Yaklaşımların içinde)**, Editör: Devrim Dumludağ, Özge Gökdemir, Levent Neyse ve Ester Ruben, İmge Kitabevi, Ankara.

GOLDBERG, David ve Paul Williams 1988)., **A User's Guide to the General Health Questionnaire,** Windsor Berks UK: NFER, Nelson.

GÖKDEMİR, Özge ve Devrim Dumludağ (2012). "Life satisfaction among Turkish and Moroccan immigrants in the Netherlands: The role of absolute and relative income", **Social indicators Research,** Cilt:3 Sayı:106, ss. 407-417.

GÖKDEMİR, Özge ve Ruut Veenhoven (2014). **Kalkınmaya Farklı Bir Bakış: İyi Oluş**, Editör: **Ahmet Faruk Aysan ve Devrim Dumludağ**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

GÖKDEMİR DUMLUDAĞ, Özge (2011). **Mutluluk ve İktisadi Parametreler Üzerine Bir İnceleme**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

HİLLS, Peter ve Michael Argyle (2002). "The Oxford Happiness Questionnaire: A compact scale for the measurement of psychological well-being", **Personality and Individual Differences**, Cilt:33 Sayı:7, ss. 1073-1082.

KANGAL, Ayşe (2013). **Mutluluk Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme ve Türk Hanehalkı için Bazı Sonuçlar**, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 44, ss. 214-233.

KAHNEMAN, Daniel ve Angus Deaton (2010). "High income improves evaluation of life but not emotional well-being", **Proceedings of the National Academy of Sciences** Cilt:107, Sayı:38, ss. 16489-16493

ÖZKAN, Fatih (2013). **Sokrates'in Entelektüalist Ahlakı**, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 4, ss. 35-53.

PİTTAU. M. Grazia ve Roberto Zelli ve Andrew Gelman (2010). "Economic disparities and life satisfaction in European regions", **Social Indicators Research,** Cilt:2 Sayı:96, ss. 339-361.

SELİM, Sibel (2008). **Türkiye'de Bireysel Mutluluk Kaynağı Olan Değerler Üzerine Bir Analiz: Multinominal Logit Model**, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 3, ss. 345-358.

SERVET, Olcay (2017), **Mutluluğun Türkiye'deki Belirleyenlerinin Zaman İçinde Değişimi**, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 35, ss.16-42.

ŞEKER, Murat (2010). **Mutluluk Ekonomisi**, Sosyoloji Konferansları, 39, ss. 115-134.

ŞEKER, Murat (2016). **Mutluluk Ekonomisi –kamu ekonomisi açısından bir analiz-**, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

ŞIK, Alper (2016). **Zonguldak Karabük Bartın İllerinde Mutluluk Ekonomisinin Karşılaştırmalı Analizi**, Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

ŞİMŞİR, Necmiye Cömertler (2013). **Türkiye'de Mutluluk Ekonomisinin Belirleyicilerinin Ekonometrik Analizi**, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, Cilt: 50, Sayı: 579, ss. 7-22.

TÜRK DİL KURUMU, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59c78486a74b57.75650098, (03.09.2017).

VEENHOVEN, Ruut ve DUMLUDAĞ, Devrim (2015). **İktisat ve Mutluluk: Bugün Daha Mutlu muyuz? (İktisatta Davranışsal Yaklaşımların içinde)**, Editör: Devrim Dumludağ, Özge Gökdemir, Levent Neyse ve Ester Ruben, İmge Kitabevi, Ankara.

YEMİŞCİGİL, Ayşe ve DOLAN, Paul (2015). **"Mutluluk" Nedir, Nasıl Ölçülür? Kalkınma Literatüründe Teorik ve Metodolojik Yaklaşımlar (İktisatta Davranışsal Yaklaşımların içinde)**, Editör: Devrim Dumludağ, Özge Gökdemir, Levent Neyse ve Ester Ruben, İmge Kitabevi, Ankara.

2010-2012 World Values Survey, June 2012, https://happinesseffect.files.wordpress.com/2014/01/wvs_2010-2014_questionnaire_v2012-06.pdf, 25.09 2017

http://happyplanetindex.org/about/#how, 26.09.2017

http://worldhappiness.report/wp-content/uploads/sites/2/2017/03/HR17-Ch1.pdf, 26.09.2017

http://www.grossnationalhappiness.com/wp-content/uploads/2017/01/Final-GNH-Report-jp-21.3.17-ilovepdf-compressed.pdf, 26.09.2017

PETROL FİYAT DEĞİŞİMLERİ VE BORSA İLİŞKİSİ: PETROL İHRAÇ EDEN ÜLKELER İÇİN AMPİRİK ÇALIŞMA

Aziza Syzdykova[1]
Sabit Baimaganbetov[2]

Öz

Finans literatüründe hisse senedi getirilerini etkileyen faktörlerin araştırılması devam eden bir çalışma alanıdır. Bu alanda yapılmış birçok çalışma olmasına rağmen, faktörler konusunda görüş birliğine ulaşılamamıştır. Buna karşın petrol fiyatlarındaki değişimin etkisi petrol ihraç eden ve ithal eden ülkelere göre aynı zamanda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre farklılık göstermektedir. Bu çalışmada petrol fiyatlarının bazı yazarlar tarafından ekonometrinin barometresi olarak değerlendirilen hisse senedi piyasası üzerindeki etkileri petrol ihracatçısı 11 ülke için 2009:01 – 2017:03 dönemi aylık veriler kullanılarak incelenmiştir.

Çalışmada panel nedensellik, panel eş-bütünleşme ve uzun dönem parametre tahmin yöntemleri ele alınmıştır. Hem eş-bütünleşme hem de Granger nedensellik testinden elde edilen ampirik bulgular, petrol fiyatlarındaki gelişmelerin borsa endeksi üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir. Diğer taraftan uzun dönem parametre katsayısı pozitif ve anlamlı olarak bulunmuştur. Böylece, petrol fiyatındaki gelişmelerin borsa endeksi üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: petrol fiyat şokları, petrol ihraç eden ülkeler, borsa endeksi, panel nedensellik, panel eşbütünleşme

[1] Doktora öğrencisi Gazi Üniversitesi, Araştırma Görevlisi A.Yesevi Üniversitesi azizayesevi@gmail.com
[2] Öğretim Görevlisi A.Yesevi Üniversitesi sabitbai@gmail.com

THE RELATIONSHIP BETWEEN OIL PRICE AND STOCK MARKET INDEX: AN EMPIRICAL STUDY FROM OIL EXPORTING COUNTRIES

Abstract

Examination of factors that affect stock market returns is an ongoing research area in finance literature. Although there are many papers in this area, there is not a consensus about factors. Changes in oil prices have different effects on oil importer, oil exporter, developed or developing countries. In this study effect of oil prices on stock market which is evaluated as the barometer of the economy is examined for the period between January 2009- March 2017 for 11 oil exporter countries.

In the study, panel causality, panel cointegration and long-term parameter estimation methods are discussed. Empirical findings from both the cointegration and the Granger causality test indicate that developments in oil prices have an impact on the stock market index. On the other hand, the long-term parameter coefficient was found to be positive and significant. Thus, it shows that the developments in oil prices have a positive effect on the stock market index.

Keywords: oil price shocks, oil exporting countries, stock market index, panel causality, panel cointegration

GİRİŞ

Petrol fiyatları tüm ülke ekonomileri açısından oldukça önemli bir göstergedir. Ekonomiler doğrudan ya da dolaylı olarak petrole bağımlıdır. Dolayısıyla petrol şokları sonucunda hem petrol ihraç eden hem de petrol ithal eden ülkeler özelinde ödemeler dengesi, ticaret haddi, enflasyon düzeyi, reel milli gelir, döviz kuru, faiz oranı, borsa endeksi vs. gibi birçok makroekonomik değişken etkilenmektedir. Dolayısıyla makroekonomik temelleri etkileyebilme potansiyeline sahip olan petrol fiyat şoklarının makroekonomik büyüklükleri hangi mekanizmalar üzerinden, hangi yönde ve hangi ölçüde etkilediği gerek akademik camia gerekse para politikası otoriteleri ve hükümetler tarafından yakından takip edilmektedir.

Son yıllarda petrol fiyatlarında ani artış ve azalışlar meydana gelerek makroekonomik değişkenler üzerinde olumsuz veya olumlu etkiler yaratmaktadır. 2014 yılı mayıs ayında varil başı 108 dolara satılmakta iken, 2016 yılı ocak ayında 30 ABD dolarına kadar gerilediği kayıtlara geçmiştir. Başka bir deyişle Brent tipi ham petrol fiyatlarının söz konusu dönemde %72 değer kaybettiğini söylemek mümkündür. Günümüzde ise Brent tipi ham petrol fiyatları 47 ABD dolarından işlem görmekte ya da 2016 ocak ayına göre %36 değer kazanmıştır (BP, 2016).

Bugüne kadar çeşitli gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için yapılan çalışmalarda petrol fiyatlarındaki değişimin ekonomik aktivite üzerindeki etkisi incelenmiştir. Petrol fiyatlarındaki değişimin ekonomik aktivite üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların varlığına karşın, petrol fiyatlarının hisse senedi piyasaları üzerindeki etkisinin daha az çalışma konusu olduğu görülmektedir. Özellikle bu çalışmaların birkaç sanayileşmiş ve Körfez ülkeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmada ise petrol fiyat değişimlerinin başlıca petrol ihracatçısı ülkelerin borsa endeksine etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Teorik olarak hisse senedi fiyatlandırma modellerine göre, hisse senedi değerleri, şirketin beklenen getirisi veya nakit akışlarının beklenen değerine eşit olmaktadır. Dolayısıyla petrol fiyat şokları beklenen nakit akışları ve iskonto oranları vasıtasıyla hisse senedi fiyatlarını etkilemektedir (Sattary, 2014: 1). Tam ikame olmadığı varsayımı altında petrolün girdi olarak kullanıldığı endüstrilerde petrol fiyatlarının artması üretim maliyetlerini arttıracaktır. Yükselen üretim maliyetleri de nakit akışlarını düşürecek, buna bağlı olarak hisse senedi fiyatları da düşecektir. Yükselen petrol fiyatları sıklıkla merkez bankalarının faiz arttırarak kontrol edebileceği enflasyonist baskıların göstergesidir. Artan faiz oranları tahvil ve bonoları daha cazip hale getirecek, buna karşın hisse senedi fiyatları düşecektir. Ancak yükselen petrol fiyatlarının hisse senedi fiyatlarına olan etkisi o firmanın petrol ve petrol ürünleri üreticisi veya tüketicisi olmasına göre değişiklik göstermektedir. Dünyada petrol tüketen şirket sayısının üreten şirket sayısından fazla olduğu düşünüldüğünde, etkinin negatif yönde olması beklenmektedir (Basher ve Sadorsky, 2006).

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, petrol fiyatlarının gelişimi hakkında bilgiler verilecektir. İkinci bölümde ilgili literatür incelenmiştir. Literatür taraması sonucunda değişkenlerin seçimi, ekonometrik yöntem ve model tercihi yapılmaktadır. Üçüncü bölümde, araştırmada kullanılan değişkenlere ait veri kümesi, verilerin zaman serisi özellikleri, kullanılan panel veri analizlerine dayalı olarak elde edilen ampirik bulgular raporlanmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise panel veri analizlerinden elde edilen bulgulara dayalı sonuçların değerlendirilmesi ile son bulmaktadır.

1. PETROL FİYATLARININ TARİHSEL SÜREÇTEKİ GELİŞİMİ

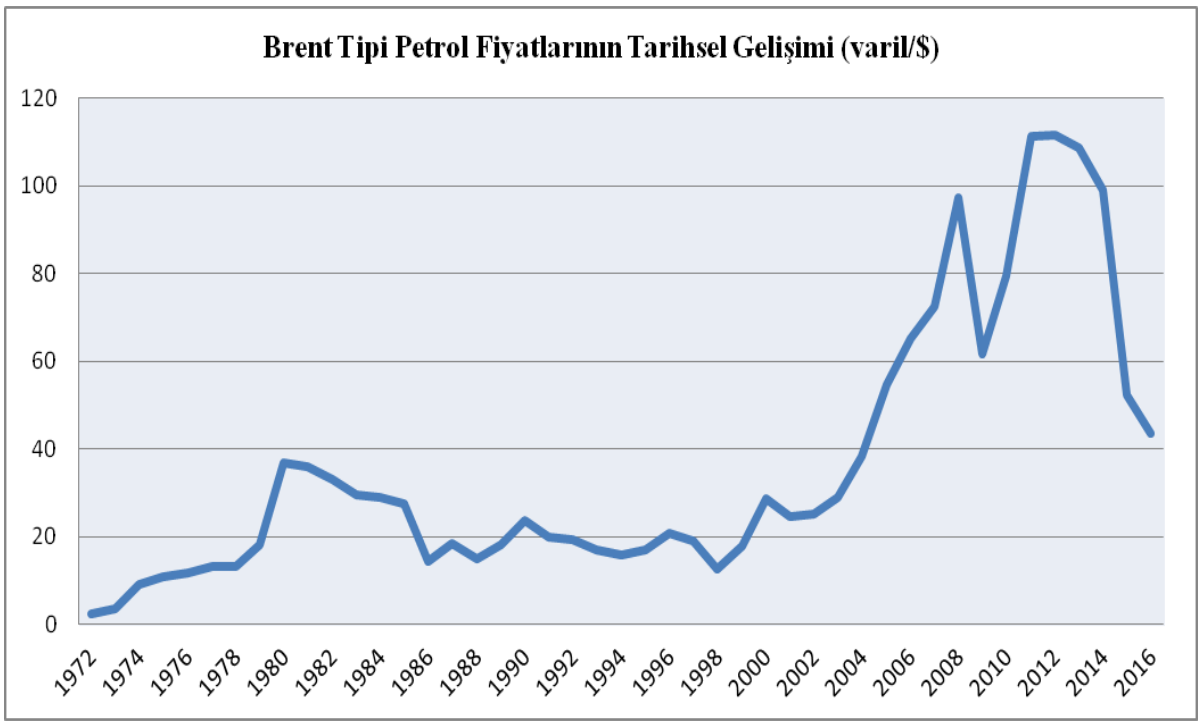
Petrol rezervlerinin dünya genelinde eşitsiz dağılımı, petrol talebindeki önlenemeyen artış ve petrol rezervlerinin kısıtlı olması gibi sebeplerden ötürü, petrol, günümüzde stratejik bir girdi kaynağı olarak yerini korumaktadır. Bu durum ise, petrol fiyatlarının, dünya ekonomisinin dinamiklerini etkileyen bir değişken olarak nitelenmesine yol açmakta ve petrol ithalatçısı olan ülke ve ülke grupları (OECD, Çin..vb) ile petrol ihraç eden ülke/ülke grupları arasında politik bir enstrüman olarak

kullanılmasına sebep olmaktadır (Dede, 2012: 22). Petrol ihraç eden ülkelerin ekonomilerinin ağırlıklı olarak petrol gelirlerine bağlı olması (ihracatın %90'ı ve bütçe gelirinin %60'ı petrolden oluşmaktadır) bu ülkeleri beraber hareket etmeye zorlamış ve bu çerçevede 1960 yılında Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC) kurulmuştur.

1928 yılında o dönemin en büyük şirketleri olarak bilinen Standart Oil of New Jersey, Anglo-Persian Oil Company ve Shell kendi aralarında petrol fiyatların düzene sokmak için anlaşmıştır. Bu sözleşme, 1928 yılında 17 Eylülde imzalanmıştır ve tüm dünya 1957 yılına kadar "Achnacarry" anlaşmasından haberdar olmamıştır. Böylece, şirketler kendi arasında küresel petrol fiyatları ve üretim miktarı konusunda birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Diğer büyük dört şirket ise, kısa bir süre sonra bu anlaşmaya katılarak, petrol fiyatları Yedi Kız Kardeş olarak bilinen büyük kartelin kontrolü altına geçmiştir. Böylece, 50'nci yıllara kadar, bu kartel üyeleri petrol piyasasında mutlak söz sahibi halindeydi (Jones, 1995).

İkinci Dünya Savaş sonrasından günümüze kadar petrol fiyatlarındaki değişimleri ele alacak olursak, en fazla dalgalanmanın 1970-1990 yılları arası siyasi faktörlerin en yoğun dönemlerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu süreç içerisinde; 1973-1974 Yom Kippur Savaşı, 1979-1980 İran Devrimi, 1980-1988 İran-Irak Savaşı, 1990 Irak'ın Kuveyt'i İşgali (Körfez Savaşı), gibi Ortadoğu kökenli problemler gözümüze çarpmaktadır.

2000'li yıllarda ise petrol fiyatlarını etkileyen sebepler arasında ise en fazla dikkat çeken temel etken 2003 yılında ABD'nin Irak müdahalesi, 2008 ekonomik krizi ve 2011 yılında Ortadoğu ve Afrika ülkelerini kapsayan Arap Baharı sürecidir. Petrol fiyatlarının 1972-2016 yılları arasındaki tarihsel gelişimi Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1: Brent Tipi Petrol Fiyatlarının Tarihsel Gelişimi (1972-2016)

Şekil 1'den görüldüğü gibi petrol fiyatlarındaki en büyük dalgalanmaların 1970–1980 döneminde ve 2004 sonrası dönemde yaşandığı gözlemlenmektedir. Ancak geçmişte yaşanan petrol fiyat artışlarıyla günümüzde yaşanan artışlar birbirinden farklı özellikler taşımaktadır (Şahinoğlu, 2008: 40).

Günümüzde de benzer şekilde petrol fiyatlarında değişimler devam etmektedir. 2011'de MENA bölgesindeki (Ortadoğu ve Kuzey Afrika) olayların da tetiklemesiyle birlikte ciddi bir atağa geçen fiyatlar, "Arap baharı" ve sonrasında gelişen siyasi krizler ile rekor düzeylere ulaşmıştır (Erik ve Koşaroğlu, 2016). Haziran 2014'te 110 doların üzerinde oluşan petrol fiyatlarıyla en yüksek seviye görülmüş bundan sonra genel olarak düşüşler izlenmiştir. Ayrıca, 2014 yılı boyunca devam eden çatışmalara bağlı olarak Irak ve Libya'da petrol üretiminin sekteye uğraması beklenirken, her iki ülkede de üretimin artması, fiyatlardaki düşüşte etkili olan arz yönlü gelişmelerden bir diğeri olmuştur. 2014 yılının ilk 6 ayında da 109 varil/dolar olan Brent petrolü, Haziran ayında 115 varil/dolar seviyesini gördükten sonra hızlı bir düşüşe geçmiş ve 31 Aralık 2014 tarihi itibariyle 56 varil/dolara kadar azalmıştır. Son olarak, Kasım 2014'teki toplantısında OPEC'in üretim kotasını azaltmama kararı alması yılın son ayında petrol fiyatlarındaki düşüşü hızlandırmıştır (Eraydın, 2015: 1). Şubat 2015'te 50 dolar civarında oluşan fiyat seviyesiyle bu trend devam etmiştir. Dokuz aydan kısa sürede yaklaşık %60 oranında petrol fiyatlarında gelişen devasa düşüş küresel ekonomi üzerinde etkili olan son on yılda tek ve en önemli makro olay olarak değerlendirilmiştir (Davig vd. 2015: 6). Petrol fiyatlarındaki değişim bu seviyede kalmamış ve Şubat 2016'da 30 dolara kadar gerilemiştir. Böylece 2014'ten bu yana değişen petrol fiyatları göz önüne alınırsa yaklaşık %70 civarında büyük oranlı düşüş görülmüştür.

2. PETROL FİYATLARI VE BORSA ARASINDAKİ İLİŞKİ

Petrol fiyat şoklarının reel ekonomiyi etkileyebilme potansiyeli, etkinin finansal piyasalara da yansıyabilme olasılığını ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle petrol fiyatları ile borsa performansı arasında ilişki mevcuttur. Petrol fiyatları ile sermaye piyasaları arasında, petrol fiyatlarının doğrudan ya da dolaylı ekonomik etkileri nedeniyle bir etkileşim mevcuttur. Bu etkileşim ilgili ülkenin petrole bağımlılık oranına göre değişmekle birlikte petrol fiyatlarının neden olduğu ekonomik parametrelerdeki değişimlerin sermaye piyasalarına yansımasıyla ortaya çıkmaktadır (Akgün, 2006:83).

Petrol fiyatlarının borsaya etkilerini finans teorisindeki varlık fiyatını belirlemede kullanılan nakit akışları iskontosu yöntemi ile açıklayabiliriz. Gelecekte ortaya çıkacak nakit akımları beklentisinin varlık fiyatlarının belirlenmesinde başat bir rolü vardır. Bu nedenle varlık fiyatı aşağıdaki gibi matematiksel olarak formüle edilebilir.

$$p = \frac{E(c)}{E(r)}$$

Bu eşitlikte p hisse senedi fiyatlarını, c nakit akımını, r ıskonto oranını ve E(.) beklenti işlemcisini temsil etmektedir. Hisse senetlerinin beklenen getirisi de aşağıdaki gibi gösterilebilir.

$$R = \frac{d(E(c))}{E(c)} - \frac{d(E(r))}{E(r)}$$

Eşitlikte d(.) fark işlemcisini gösterdiğinden, hisse senedi getirilerinin beklenen nakit akımı ve iskonto oranındaki değişime bağlı hale gelmektedir. Literatürde, petrol fiyatlarındaki değişimin, finansal varlıklardan beklenen nakit akımını ve formüldeki ıskonto oranını nasıl etkileyebileceği tartışılmaktadır (Huang vd. 1996). İlk olarak petrol, işgücü ve sermaye gibi üretim sürecine dahil olan bir girdidir ve petrol fiyatındaki artış beklenen girdi maliyetlerinde artış anlamına gelmektedir. Girdi maliyetleri artarken firmaların karlılığı azalacağından dolayı, hisse senedi fiyatlarında düşüş beklenebilmektedir.

İkinci olarak, hisse senedi getirileri ıskonto oranındaki değişimden de etkilenebilir. Beklenen ıskonto oranı, beklenen enflasyon oranı ve beklenen reel faiz oranından oluşur. Petrol ithal eden bir

ülkede, petrol fiyatındaki artış ödemeler bilançosu açığını artırarak, döviz kurunun yükselmesine ve beklenen yurtiçi enflasyon oranının artmasına neden olabilir. Beklenen yurtiçi enflasyon oranındaki artış da ıskonto oranını artırarak, hisse senedi getirilerinin düşmesine neden olabilir. Diğer taraftan enflasyon oranındaki artış da tekrar petrol fiyatını artırabilir. Petrol fiyatı ile enflasyon arasındaki sistematik ilişki, petrol fiyatı ile hisse senedi getirisi arasında uzun dönemli bir ilişkiye neden olabilir. Petrol ihraç eden ülkelerde ise petrol fiyatındaki artış, firma gelirini, yatırımını ve istihdamını artırarak, hisse senetlerinin beklenen getirisini artırabilir (Yıldırım, 2016).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Petrol fiyatları ile sermaye piyasaları arasında, petrol fiyatlarının doğrudan ya da dolaylı ekonomik etkileri nedeniyle bir etkileşim mevcuttur. Bu etkileşim ilgili ülkenin petrole bağımlılık oranına göre değişmekle birlikte petrol fiyatlarının neden olduğu ekonomik parametrelerdeki değişimlerin sermaye piyasalarına yansımasıyla ortaya çıkmaktadır.

Eğer petrol fiyatları reel üretimi etkilemekteyse, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar şirketlerin beklenen getirilerini ve dolayısıyla hisse senetlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Jones ve Kaul (1995) hisse senetleri fiyatlarındaki dalgalanmaların petrol fiyatlarındaki değişimlerin nakit akımlarını etkilemesi sonucu meydana gelebileceğini ortaya koymuşlardır. Jones ve Kaul'un söz konusu çalışması petrol fiyatları ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi inceleyen ilk çalışmalardan birisidir. Çalışmalarında petrol fiyatlarındaki değişimin ABD, Kanada, Japonya ve İngiltere'de savaş sonrası dönemde çıktı ve reel hisse senedi getirileri üzerinde olumsuz etkilerinin söz konusu olduğunu göstermişlerdir. Bir diğer çalışma Huang vd. (1996) tarafından gerçekleştirilmiştir. Huang vd. (1996), bazı Amerikan petrol şirketlerine ilişkin hisse senedi getirileri ile petrol fiyatları arasında önemli bir ilişki olduğunu, ancak S&P 500 gibi genel piyasa endeksleri ile petrol fiyatları arasında önemli bir ilişkinin olmadığını tespit etmişlerdir.

Sadorsky (1999) 1947-1996 döneminde vektör otoregresif (VAR) modeli kullanarak ABD'de petrol fiyatları, hisse senedi getirileri ve petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda petrol fiyatlarındaki değişmelerin ekonomik faaliyet etkilediği, ancak ekonomik faaliyetteki değişmelerin petrol fiyatları üzerinde az etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca etki tepki analizi petrol fiyat hareketlerinin, hisse senedi getirilerindeki hareketleri açıklamada önemli olduğunu tespit etmiştir.

Apergis ve Miller (2009) petrol fiyatlarındaki değişimin hisse senedi getirilerini nasıl etkilediğini sekiz ülkenin verisini kullanarak (Avusturalya, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Birleşmiş Krallık ve Amerika) incelemişlerdir. Yazarların VAR ve VEC modellerini kullandığı bu çalışmada hisse senedi getirilerinin petrol fiyatlarındaki değişime çok büyük bir tepki vermedikleri ortaya konmuştur. Apergis ve Miller (2009) hisse senedi fiyatlarının petrol fiyatlarındaki değişime asimetrik şekilde tepki verdiğini de belirtmiştir. Buna göre yükselen petrol fiyatları hisse senedi fiyatlarının düşmesine neden olurken, düşen petrol fiyatları hisse senedi fiyatlarını yükseltmez.

Kapusuzoğlu (2011) brent petrol fiyatlarıyla IMKB 100, IMKB 50 ve IMKB 30 endeksleri arasındaki ilişkiyi 2000-2010 dönemi için Johansen eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testlerini kullanarak incelemiştir. Çalışmanın sonunda yazar tüm endekslerle petrol fiyatları arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Granger nedensellik testi sonucu tüm endekslerden petrol fiyatlarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Cunado ve Gracia (2014) Petrol fiyat şoklarının petrol ithal eden 12 Avrupa ülkesi (Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İspanya, İtalya, Lüksemburg, Portekiz) hisse senedi getirileri üzerine etkisini araştırdıkları çalışmada, reel hisse senedi getirilerinin petrol fiyatlarına tepkisinin, petrol fiyat değişikliğinin altında yatan nedenlere bağlı olarak büyük farklılıklar gösterdiğini, petrol fiyat değişimlerinin analiz edilen ülkelerin çoğunda hisse senedi piyasası getirileri üzerinde anlamlı ve negatif etkisini bulmuşlardır.

Zhang D (2017) Yazar, Diebold ve Yılmaz'ın (2009, 2012, 2014) geliştirdikleri yayılma endeksini kullanarak, petrol şokları ve borsalar arasındaki ilişkiyi yeni bir sistematik perspektiften incelemiştir. Petrol şoklarının dünya finans sistemine etkisinin sınırlı olduğu gösterilmiştir. Bununla birlikte, petrol fiyatındaki değişiklikler finansal sistem hakkındaki bilgi ile açıklanabilir. Ayrıca, yayılma etkisi analizi sonucunda, sadece büyük petrol şoklarının hisse senedi getirileri üzerinde anlamlı etkisi bulunmuştur.

Tablo 1. Ham Petrol Fiyatlarındaki Değişim ve Şoklarının Borsa Üzerindeki Etkisine Yönelik Yapılan Çalışmaların Özeti

Çalışma	**Ülke**	**Dönem**	**Model**	**Bulgular**
Hammoudeh ve Eleisa (2004)	Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği üyesi ülkeler	1994-2001	VAR modeli	Suudi Arabistan hisse senedi piyasasında petrol fiyatları ile hisse senedi fiyatları arasında çift yönlü bir ilişki söz konusudur.
Park ve Ratti (2008)	ABD ve 13 Avrupa Ülkesi	1986:1-2005:12	Çok değişkenli VAR Analizi	Ham petrol fiyatlarındaki şokların reel hisse senedi getirileri üzerinde olumsuz etkileri söz konusudur. Bunun yanı sıra ülkeler arasında hisse senedi piyasası üzerinde ham petrol şoklarının etkisi farklılık göstermektedir.
Miller ve Ratti (2009)	6 OECD Ülkesi	1971:1-2008:3	VEC Model	Uzun dönemde reel hisse senedi fiyatları ile dünya ham petrol fiyatları arasında ilişki söz konusudur. Modele 1980:5, 1988:1 ve 1999:9 dönemlerinde yapısal kırılmalar dahil edilerek tahmin edilmiştir. Ham petrol fiyatlarındaki artışa hisse senedi piyasası olumsuz tepki vermektedir.
Odusami (2009)	ABD	1996-2005	GARCH modeli	Petrol şoklarının hisse senedi getirileri üzerinde lineer olmayan negatif bir etkisi söz konusudur.
Arouri ve Rault (2009)	Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği üyesi ülkeler	1996-2008	Panel nedensellik	Suudi Arabistan için petrol fiyatları ile hisse senedi fiyatları arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.
Filis (2010)	Yunanistan	1996:1-2008:6	VAR analizi	Ham petrol fiyatlarındaki artış uzun dönemde Yunanistan hisse senedi piyasasını olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun yanısıra petrol fiyatlarındaki değişim TÜFE'yi olumsuz etkilerken sanayi üretimi üzerinde hiçbir etkisi yoktur.

Ono (2011)	(BRIC ülkeleri) Brezilya, Çin, Hindistan ve Rusya	1991-2009	VAR modeli	Petrol fiyatlarındaki değişime yönelik Çin, Hindistan ve Rusya'nın hisse senedi piyasalarında bir tepki olurken Brezilya'da herhangi bir tepki söz konusu değildir. Petrol fiyatlarındaki artış ve düşüşler Hindistan için asimetrik etkiler yaratmaktadır. Varyans ayrıştırması sonucunda ham petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların en büyük etkileri Çin ve Rusya üzerinde görülmektedir.
Şener vd.(2013)	Türkiye	2002-2012	Saklı Eşbütünleşme testi	Borsa İstanbul'un kapanış fiyatları ile petrol fiyatları arasında Hatemi-J ve Irandoust (2012) tarafından geliştirilen saklı eşbütünleşme testi aracılığıyla uzun dönemde bir ilişki söz konusudur.
Cunado ve Gracia (2014)	Avrupa ülkeleri	1973:2-2011:12	Vektör hata düzeltme modeli, VAR modeli	Petrol fiyat şoklarının petrol ithal eden 12 Avrupa ülkesi (Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İspanya, İtalya, Lüksemburg, Portekiz) hisse senedi getirileri üzerine etkisini araştırdıkları çalışmada, reel hisse senedi getirilerinin petrol fiyatlarına tepkisinin, petrol fiyat değişikliğinin altında yatan nedenlere bağlı olarak büyük farklılıklar gösterdiğini, petrol fiyat değişimlerinin analiz edilen ülkelerin çoğunda hisse senedi piyasası getirileri üzerinde anlamlı ve negatif etkisini bulmuşlardır.
Zhang (2017)	6 büyük hisse senedi piyasası endeksi (DJI,FTSE, DAX,NIKKEI, STI ve SSE)	2000:1-2016:3	VAR modeli	Yazar, Diebold ve Yılmaz'ın (2009, 2012, 2014) geliştirdikleri yayılma endeksini kullanarak, petrol şokları ve borsalar arasındaki ilişkiyi yeni bir sistematik perspektiften incelemiştir. Petrol şoklarının dünya finans sistemine etkisinin sınırlı olduğu gösterilmiştir. Bununla birlikte, petrol fiyatındaki değişiklikler finansal sistem hakkındaki bilgi ile açıklanabilir. Ayrıca, yayılma etkisi analizi sonucunda, sadece büyük petrol şoklarının hisse senedi getirileri üzerinde anlamlı etkisi bulunmuştur.

4. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada ham petrol varil fiyatları ile petrol ihracatçısı ülkelerin borsaları arasındaki ilişki ekonometrik analizler yardımı ile incelenmektedir. Veri seti Ocak 2009 - Mart 2017 dönemi aylık verilerden oluşmaktadır. Brent tipi ham petrol varil fiyatları Amerikan Enerji İdaresi'nden (www.eia.gov) elde edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen petrol ihracatçısı ülkeler ise aşağıdaki gibidir: Suudi Arabistan, Oman, Katar, Kuveyt, Meksika, Rusya, Venezuela, Kazakistan, Kanada, Norveç ve İngiltere. Bu ülkeler için temel ve en büyük borsalar ise sırasıyla; Tadawul tüm endeksi, Oman msm30 endeksi, Katar tüm endeksi, Bolsa IPC endeksi, MICEX endeksi, IBVC endeksi, KASE endeksi, S&P/TSX Composite endeksi, OSEAX endeksi ve son olarak İngiltere için FTSE 100 endeksidir. Tüm borsa endekslerine ilişkin veriler Bloomberg veri tabanından alınmıştır. Tüm değişkenlerin kapanış verileri ABD Doları cinsinden değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Çalışma sırasında 6 çeşit analiz yapılmıştır. İlk olarak seriyi oluşturan birimlerin arasındaki yatay kesit bağımlılığın varlığına ilişkin test Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) LM analizi ele alınmıştır. Çünkü seriler arasında yatay kesit bağımlılığı dikkate alınması sonraki aşamalarda ele alınacak testleri, yani hangi nesil panel birim kök testi başta olmak üzere, panel eş-bütünleşme, uzun dönem parametre tahmini ve panel nedensellik analizi yapılması gerektiğine işaret etmektedir. İkinci olarak Yatay kesit bağımlılığı dikkate alan Pesaran (2007) çalışmasına önerilen CADF testi ele alınmaktadır. Sonraki sırada ise, değişkenler arasında uzun dönem ilişkilerinin olup olmadığı Westerlund (2007) çalışmasında geliştirilen, hata düzeltme modeli temelli eş-bütünleşme analizi yer almaktadır. Dördüncü analizde ise, hata düzeltme modeli yer almaktadır. Bu analizde elde eden bulguları analiz ederek kısa dönemde meydana gelen sapmaların bir sonraki dönemde düzelme hızını elde ede biliriz. Eğer değişkenler arasında uzun dönem ilişkisi mevcut ise, uzun dönem parametrelerinin katsayıları tahmin edilebilmektedir. Bu fikirden yola çıkarak çalışma sırasında uzun dönem parametre tahmini için Eberhardt ve Bond (2009) çalışmasında önerilen AMG (Augmented Mean Group Estimator) yöntemi ile tahmin edilmektedir. Son olarak, petrol fiyatlarından borsa endeksine doğru bir ilişkinin var olup olmadığı Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen panel Granger nedensellik sınamasının yardımı ile test edilmektedir.

4.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Yatay kesit bağımlılık testleri veri sayısı T ve yatay kesit boyutu N' lere göre uzun ve kısa panel veriler için geliştirilmiştir. Eğer yatay kesit boyutu büyük ise, bu tip veriler için CD testleri tercih edilmelidir, aksi durumda LM testleri tercih edilmelidir. Çalışmada Ocak 2009-Mart 2017 dönemi aylık veriler kullanılmıştır. Buna göre, yatay kesit bağımlılığını test etmek için, Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) LM testleri kullanılmaktadır. Çünkü bu testlerde zaman boyutu birey boyutundan büyüktür. Elde edilen sonuçlar aşağıda Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonucu

	LM test istatistiği	p-değeri
Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) LM test	1163	0.000

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi borsa kapanış fiyatı değişkeni için hesaplanan olasılık değerleri anlamlılık düzeyi %5'ten daha küçüktür. Bu durumda %5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilebilir. Bu sonuç yatay kesit bağımlılık olduğunu ortaya koymaktadır. Bu verilere göre hata terimine gelen şoktan paneli oluşturan ülkelerin tümü etkilenmektedir. Sonuç olarak panel birim kök

ve panel eş-bütünleşme testlerinde yatay kesit bağımlılığı dikkate alan ikinci nesil yaklaşımların kullanılması gerekmektedir.

4.2. Panel Birim Kök Testi

Bir önceki sınamada görüldüğü gibi seriler arasında yatay kesit bağımlılık bulunmuştur. Böylece, çalışmada yatay kesit bağımlılığı altında geliştirilen testler tercih edilmelidir. Aksi durumda elde edilen sonuçlar sapmalı olmaktadır. Aşağıda Tablo 3'te yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Pesaran (2007) panel birim kök testinin sonuçları verilmektedir. Bu tabloda hem sabit terimli, hem de sabit terim ve trendli durumlar için CADF test sonuçları görülmektedir ve $\bar{t}$ (t-bar) istatistiği değeri, %90 ve %95 güven düzeyinde kritik değerler verilmektedir.

Tablo 3. Borsa kapanış fiyatları için Pesaran (2007) Panel Birim Kök Testi Sonuçları

	Seviye				Birinci sıra fark		
Model	$\bar{t}$	Kritik değer (%5)	Kritik değer (%10)	Model	$\bar{t}$	Kritik değer (%5)	Kritik değer (%10)
Sabit terimli	-2.136	-2.320	-2.210	Sabit terimli	-6.083	-2.320*	-2.210*
Sabit terim ve trendli	-2.418	-2.830	-2.720	Sabit terim ve trendli	-6.319	-2.830*	-2.720*

* %5 anlamlılık düzeyinde $\boldsymbol{H_0}$ hipotezi reddedilebilir.

Yukarıdaki tabloda sabit terimli, sabit terim ve trendli CADF testi sonuçları görülmektedir. Bu sonuçlara göre borsa kapanış fiyatı serisi birinci sıra fark durağandır. Diğer bir ifade ile bu seri için bütünleşme sırası 1'dir.

4.3. Panel Eş-Bütünleşme Testi

Westerlund (2007) çalışmasında paneli oluşturan seriler arasında yatay kesit bağımlılığı dikkate almak için öz çıkarım (bootstrap) yöntemini kullanmaktadır. Aşağıdaki tabloda Westerlund panel eş-bütünleşme testi sonuçları dört farklı istatistik için verilmiştir.

Tablo 4. Westerlund (2007) Eş-bütünleşme Analiz Sonuçları

İstatistik	**Değer**	**Z değeri**	**P-değeri**	**Dirençli (Robust) p-değeri**
Gt	-2.435	-2.196	0.014	**0.062****
Ga	-8.773	-0.899	0.184	0.198
Pt	-7.424	-3.099	0.001	**0.023***
Pa	-8.123	-2.631	0.004	**0.094****

Westerlund (2007) eş-bütünleşme testine ilişkin olarak öncül ve gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir. Deterministik bileşen olarak sabit model kullanılarak 1000 tekrarlı öz çıkarım olasılık değerleri elde edilmiştir. G_t ,P_t ve P_a istatistiğinden elde edilen dirençli p-değerlerine göre, borsa kapanış fiyatı ile Brent tipi ham petrol fiyatı arasında %10 anlamlılık düzeyinde uzun dönem denge ilişkisi bulunmuştur.

4.4. Panel Hata Düzeltme Modeli

Borsa endeksi ile brent tipi ham petrol fiyatları serilerini arasında uzun ve kısa dönemli ilişkileri analiz etmek için havuzlanmış ortalama grup tahmincisi ele alınmıştır. Analiz sonuçları aşağıda yer alan Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	**Katsayılar**	**Standart hata**	**z istatistik değeri**	**p-değeri**
oil	0.228	0.047	4.80	0.000
e_{t-1}	-0.091	0.013	-7.12	0.000
oil_{t-1}	0.220	0.038	5.77	0.000
Sabit terim	0.589	0.101	5.80	0.000

Tablo 5'te hata düzeltme modelinin Havuzlanmış ortalama grup tahmin edicisi ile tahmini yer almaktadır. Sonuçlara göre hata düzeltme modeli negatif (-0.091) ve anlamlı bulunmuştur. Bu parametreye göre iki değişken arasında uzun dönem ilişkisinin mevcuttur. Buna ek olarak bu parametrenin serilerin durağan olmamasından kaynaklanan kısa dönem sapmalarının bir sonraki dönemde dengeye gelme hızını göstermektedir. Böylece, bir dönemde meydana gelen dengesizliklerin yaklaşık 0,9'u bir sonraki dönemde düzelecek ve uzun dönem dengesine yaklaşması sağlanacaktır.

4.5. Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayılarının Tahmin Edilmesi

Şayet panel eş-bütünleşme test sonucunda değişkenler arasında uzun dönem ilişki bulunmuş ise, değişkenler arasındaki uzun dönem parametreler tahmin edilebilir. Bu sebeple, analizin dördüncü aşamasında uzun dönem ilişkilerin ve bunlara ait parametrelerin tahmini Panel AMG uzun dönem katsayı tahmincisi yöntemi ile yapılmaktadır. Çalışmada borsa endeksi ile Brent petrol fiyatı arasındaki uzun dönem denge parametresi tahmin edilerek sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayılarının Tahmini

Bağımsız Değişken	**Katsayı**	**Standart hata**	**z istatistik değeri**	**p-değeri**
Petrol Fiyatı	0.228	0.059	3.86	0.000

Brent petrol fiyatına ilişkin uzun dönem denge katsayısı istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç petrol fiyatının borsa endeksi üzerinde etkili bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Panel AMG uzun dönem katsayı tahmincisi sonuçlarına göre, diğer her şey sabit iken Brent petrol fiyatındaki %1'lik artış borsa endeksini %0.23 artırmaktadır.

4.6. Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Son olarak, petrol fiyatlarından borsa endeksine doğru bir ilişkinin var olup olmadığı Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen panel Granger nedensellik sınamasının yardımı ile test edilmektedir. Bu test, Granger nedensellik testi kapsamında yatay kesit birimleri için hesaplanan bireysel Wald testlerinin ortalamasını ifade etmektedir. Bu test hem yatay kesit bağımlılığını içeren seriler için, hem heterojen panel seri için kullanılabilmektedir ve bu testten elde edilen bulgular Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Testi sonuçları

	w-istatistiği	z-bar istatistiği	Olasılık değeri
Petrol fiyatı borsa endeksinin Granger nedeni değildir	2.335	0.417	0.676
Borsa endeksi petrol fiyatının Granger nedeni değildir	13.651	16.656	0.000

Tablo 7'de yer alan sonuçlara göre Brent tipi ham petrol fiyatları borsa endeksinin Granger anlamında nedeni olarak bulunmuştur.

SONUÇ

Literatür incelendiğinde hisse senetleri fiyatları ile petrol fiyatları arasında bir ilişkinin varlığı üzerinde durulmaktadır. Yapılan çalışmaların çoğunda bu düşünceyi destekleyen sonuçlar elde edilirken, bazı çalışmalarda bu iki değişken arasında bir ilişkinin varlığına ulaşılamamıştır.

Bu çalışmada ise ham petrol varil fiyatları ile petrol ihracatçısı 11 ülkenin borsası arasındaki ilişki panel veri analizi yardımı ile incelenmiştir. Veri seti 2000 yılı Ocak ayı ile 2015 yılı Nisan dönemindeki 3802 günlük kapanış verileri kullanılmıştır. Tüm değişkenlerin kapanış verileri ABD doları cinsinden değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çalışmada öncelikle iki değişken arasındaki yatay kesit bağımlılık ilişkine bakılmıştır. Değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunduğundan bu durumu dikkate alan Pesaran (2007) panel birim kök testi yapılmıştır. Sonuçlara göre borsa kapanış fiyatı serisi birinci sıra fark durağandır, bu da bu seri için bütünleşme sırasının 1 olduğunu göstermektedir. Westerlund (2007) eş-bütünleşme testi sonuçlarına göre borsa kapanış fiyatı ile Brent tipi ham petrol fiyatı arasında %10 anlamlılık düzeyinde uzun dönem denge ilişkisi bulunmuştur. Bu sonuç petrol fiyatının borsa endeksi üzerinde etkili bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Panel AMG uzun dönem katsayı tahmincisi sonuçlarına göre, diğer her şey sabit iken Brent petrol fiyatındaki %1'lik artış borsa endeksini %0.23 artırmaktadır. İki seri arasındaki kısa dönem ilişkisini test eden Hata düzeltme modeli negatif (-0.091) ve anlamlı bulunmuştur. Böylece, bir dönemde meydana gelen dengesizliklerin yaklaşık 0,9'u bir sonraki dönemde düzelecek ve uzun dönem dengesine yaklaşması sağlanacaktır. Son olarak, petrol fiyatlarından borsa endeksine doğru bir ilişkinin var olup olmadığı Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen panel Granger nedensellik sınamasının yardımı ile test edilmiştir. Brent tipi ham petrol fiyatları borsa endeksinin Granger anlamında nedeni olarak bulunmuştur.

KAYNAKÇA

APERGİS, N., & MİLLER, S. M. (2009). Do structural oil-market shocks affect stock prices?. **Energy Economics,** *31*(4), 569-575.

AROURİ, M. E. H., & FOUQUAU, J. (2009). How do oil prices affect stock returns in GCC markets? An asymmetric cointegration approach. **Orleans Economic Laboratory,** University of Orleans**,** Working Paper.

AROURİ, M.E.H. ve RAULT, C. (2009), "Oil Prices and Stock Markets: What Drives What in the Gulf Corporation Council Countries?", **William Davidson Institute Working Paper**, 960, 1-19.

BASHER, S. A., & SADORSKY, P. (2006). Oil price risk and emerging stock markets. **Global finance journal,** *17*(2), 224-251.

CUNADO, J., & de GRACİA, F. P. (2014). Oil price shocks and stock market returns: Evidence for some European countries. **Energy Economics**, *42*, 365-377.

DAVİG T., N. ÇAKIR M., J. Nie, A. L. SMİTH and D. TÜZEMEN (2015), "Evaluating a Year of Oil Price Volatility", **Economic Review.**

DEDE, B. (2012). Türkiye'de petrol fiyatları ve ekonomik büyüme, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir

DUMITRESCU, E. I., & HURLIN, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. **Economic Modelling**, 29(4), 1450-1460.

EBERHARDT, M., & BOND, S. (2009). Cross-section dependence in nonstationary panel models: a novel estimator.

ERAYDIN, K. (2015), "Petrol Fiyatlarındaki Düşüşün Nedenleri ve Etkileri", Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü

ERİK, N. Y., & KOŞAROĞLU, Ş. M. (2016). Tarihsel Süreç Boyunca Değişen Petrol Fiyatları; Kaya Gazı Etkisi ve Bazı Öngörüler. **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** *17*(2), 119-143.

FİLİS, G. (2010), "Macro Economy, Stock Market And Oil Prices: Do Meaningful Relations Exist Among Their Cyclical Fluctuations?", **Energy Economics,** 32(4), 877-886.

HAMMOUDEH, S. ve ELESİA, E. (2004), "Dynamic Relationships among GCC Stock Markets and NYMEX Oil Futures," **Contemporary Economic Policy,** 22 (2), 250-269.

HUANG, R.D., MASULİS, R.W. ve STOLL, H.R. (1996), "Energy Shocks and Financial Markets," **The Journal of Future Markets,** 16, 1-25.

KAPUSUZOGLU, A. (2011). Relationships between oil price and stock market: An empirical analysis from Istanbul Stock Exchange (ISE). **International Journal of Economics and Finance**, *3*(6), 99.

MİLLER, I. J., RATTİ, R. A. (2009), "Crude Oil And Stock Markets: Stability, Instability And Bubbles", **Energy Economics,** 31(4), 559-568.

ODUSAMİ, B.O. (2009), "Crude Oil Shocks and Stock Market Returns", **Applied Financial Economics,** 19(4), 291-303.

ONO, S. (2011), "Oil Price Shocks And Stock Markets In Brics", **The European Journal Of Comparative Economics,** 8(1), 29-45.

PARK, J. ve RATTİ, R.A. (2008), "Oil Price Shocks and Stock Markets in the U.S. and 13 European Countries", **Energy Economics,** 30(5), 2587–2608.

PESARAN, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. **Journal of Applied Econometrics,** 22(2), 265-312.

PESARAN, M. H., ULLAH, A., & YAMAGATA, T. (2008). A bias adjusted LM test of error cross-section independence. **The Econometrics Journal,** 11(1), 105-127.

SADORSKY, P.(1999), "Oil Price Shocks and Stock Market Activity", **Energy Economics**, 21(5), 449-469.

SATTARY, A. (2014). **Petrol fiyatları ile hisse senedi getirileri arasında oynaklık geçişkenliğinin analizi ve portföy yönetimine yansımaları,** Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

ŞAHİNOĞLU, T. (2008). **Petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların büyüme ve enflasyon üzerindeki etkileri,** Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

ŞENER, S., YILANCI, V., TIRAŞOĞLU, M. (2013), "Petrol Fiyatları İle Borsa İstanbul'un Kapanış Fiyatları Arasındaki Saklı İlişkinin Analizi", **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,** 26, 231-248.

WESTERLUND, J. (2007). Testing for error correction in panel data. Oxford Bulletin of **Economics and statistics,** 69(6), 709-748

YILDIRIM, E. (2016). Enerji fiyat şoklarının hisse senedi piyasasına etkisi: bıst örneğinde asimetrik nedensellik ve etki-tepki analizi kanıtları, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi,** *30*, 187-200.

ZHANG, D. (2017). Oil shocks and stock markets revisited: Measuring connectedness from a global perspective. **Energy Economics,** *62*, 323-333.

TÜRKİYE'DE ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ HİPOTEZİNİN TESTİ

Süleyman YURTKURAN[1]
Harun TERZİ[2]

Öz

Ülkeleri gelişmekte olan ülke konumundan gelişmiş ülke konumuna taşıyan en önemli faktörlerden bir tanesi de enerjidir. Ülkeler yeni enerji kaynaklarını elde edebilmek için sürekli bir yarış halinde bulunmakta ve enerji kaynaklarına sahip olmayı gücün bir göstergesi olarak benimsemektedirler. Bunun yanında enerji tüketiminde gerçekleşen artış, çevre üzerinde olumsuz bir etkiye de neden olabilmektedir. Bu çalışma Türkiye'de 1971-2014 döneminde otoregresif gecikmesi dağıtılmış model (ARDL), sınır testi, Johansen-Juselius eşbütünleşme testi ve hata düzeltme modeli yardımıyla kişi başına düşen karbon salınımı, kişi başına düşen birincil enerji tüketimi, kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıla ve kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılanın karesi arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlamaktadır. Sınır ve Johansen-Juselius testleri sonucunda seriler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılan analiz sonucunda kişi başına düşen birincil enerji tüketimi ve kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıladan kişi başına düşen karbon salınımına doğru tek yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye ulaşılmıştır. Kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıla ile karbon salınımı arasında istatistiksel olarak anlamlı tespit edilen ters U şeklindeki bu ilişki çevresel Kuznets Eğrisi hipotezini destekler niteliktedir. Sonuçlara bakıldığında, birincil enerji tüketiminde korumacı politikalar uygulanması karbon salınımını kontrol altına alabilmektedir; fakat enerji tüketimindeki azalış ekonomik büyümeyi de olumsuz yönde etkileyebilir. Bu yüzden birincil enerji kaynaklarının verimli olarak kullanılması ve buna uygun politikalar uygulanması, politika yapıcıların öncelikli hedefleri arasında yer almalıdır.

Anahtar Kelimeler: Karbondioksit Salınımı, Çevresel Kuznets Eğrisi, Ekonomik Büyüme, Birincil Enerji Tüketimi

[1] Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü Doktora Öğrencisi, suleymanyurtkuran@hotmail.com
[2] Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, hterzi@ktu.edu.tr

TESTING ENVIRONMENTAL KUZNETS CURVE HYPOTHESIS IN TURKEY

Abstract

One of the most important factors that bring the countries from developed to developing countries is energy. Countries are in constant competition to get new sources of energy and they are embracing energy as a sign of power. However, the increase in energy consumption can also cause a negative effect on the environment. This study aims to investigate the relationship between carbon emission per capita, primary energy consumption per capita, income per capita and the square of income per capita in Turkey covering the period from 1971 to 2014 and using autoregressive distributed lag (ARDL) approach, bounds testing, Johansen-Juselius cointegration testing and error correction model. The bounds and Johansen-Juselius tests for cointegration indicates that the analyzed variables are cointegrated The outcome of this research revealed that there is a positive one-way and statistically significant relationship moving from primary energy consumption per capita and income per capita to carbon emission per capita in the short- and long-run. This inverted U-shaped relationship, which is statistically significant between gross domestic product per capita and carbon emissions per capita, supports the Environmental Kuznets Curve hypothesis. In conclusion, applying conservative policies in primary energy sources can control carbon emissions; But the decline in energy consumption can also affect economic growth and adversity. Therefore, the efficient use of primary energy resources and the application of appropriate policies should be among the primary targets of policy makers.

Keywords: Carbon Dioxide Emissions, Environmental Kuznets Curve, Economic Growth, Primary Energy Consumption

GİRİŞ

Küresel anlamda mal ve hizmet sektörlerinde gerçekleşen sermaye hareketliliği, ülkeler arası dış ticaret engellerinin ortadan kalkmasıyla hız kazanmış ve İngiltere öncülüğünde gerçekleşen sanayi devrimi ile birlikte üretimde yüksek bir patlama yaşanmıştır. Mal ve hizmet üretiminde gerçekleşen bu yükseliş; gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm dünya genelinde ekonomik büyümede, nüfusta ve kentleşme oranında bir artışa neden olmuştur. Ekonomik faaliyetlerdeki yaşanan artış sonucunda, enerji tüketiminde de artış gerçekleşmiştir. Üretimde gerçekleşen artış neticesinde de enerji kaynaklarına olan talep artarak, bu kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki politika yapıcılar tarafından üzerinde sıklıkla durulan bir konu olarak literatürde yerini almıştır. Ülkeler yeni enerji kaynaklarını elde edebilmek için sürekli bir yarış halinde bulunmakta ve enerji kaynaklarına sahip olmayı gücün bir göstergesi olarak benimsemektedirler (Pata ve Yurtkuran, 2017:342). Enerji kaynakları, birincil ve ikincil olmak üzere iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Doğada bulundukları biçimde değiştirilmeden kullanılabilen kömür, ham petrol, doğalgaz, rüzgar, uranyum ve benzeri enerji kaynakları birincil enerji; belirli işlemlerden geçirilerek elde edilen diğer enerji kaynakları ise ikincil enerji olarak sınıflandırılmaktadır.

Ülkeler genel itibariyle enerji ihtiyaçlarını karşılamak için birincil enerji kaynaklarını daha çok kullanarak çevresel tahribatlara neden olmaktadır. Kullanılan fosil yakıtlar nedeniyle atmosferdeki sera gazı artmakta ve küresel ısınma gerçekleşmektedir. Diğer gazlardan ziyade; CO_2 (Karbondioksit) gazının sera gazları içerisinde oranının yüksek olmasından dolayı, CO_2 emisyonunun azaltılması ülkelerin çevre politikaları üzerinde öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır. Diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi ekonomik büyümede istikrar sağlamayı hedefleyen Türkiye için iklim değişikliği konusu büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden Türkiye 2004 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine, 2009 yılında da Kyoto Protokolüne katılmıştır (Doğan ve Topallı, 2016:108). Türkiye'nin CO_2 emisyonu 46 yıllık süreçte artış göstermiş ve 1971 yılından 2014 yılına kadar yaklaşık olarak %765 oranında artarak 332,6 milyon tona ulaşmıştır. Kişi başına düşen CO_2 salınımı dikkat alındığında 1971 yılında 1,22 metrik ton olan değer 2014 yılında yaklaşık olarak %350 artarak 4,29 metrik tona ulaşmıştır.

Kuznets (1955), yapmış olduğu çalışmada ekonomik büyüme ile gelir adaletsizliği arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğunu; ekonomik büyümenin ilk safhasında sanayileşme ile birlikte gelir seviyesi fazla olanların servetlerinin daha çok artacağını, belirli bir seviyeden sonra ise büyümeyle birlikte toplumun genelinde refah düzeyinin yükseleceğini, böylece gelir adaletsizliğinin ortadan kalkacağını savunmuştur. Grossman ve Krueger (1991), Kuznets'in yapmış olduğu bu çalışmayı genişleterek ekonomik büyüme ile çevresel tahribat arasında bir ilişki olduğunu ilk defa ortaya çıkarmışlardır ve bu çalışmayı Çevresel Kuznets Eğrisi olarak adlandırmışlardır. Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezine göre ekonomik büyümenin ilk yıllarında çevresel tahribatların artacağı; ancak belirli bir yıldan sonra ekonomik büyümeyle birlikte çevresel kirliliğin azalacağı varsayılmaktadır. Gelişmekte olan ekonomilerde genellikle tarıma dayalı büyüme gerçekleşmektedir. Bu ülkelerde sanayileşme ile birlikte ekonomik büyümenin ilk safhasında üretim miktarını ve gelir seviyesini arttırmak öncelikli hedeflerdir. Bu yüzden ekonomik büyüme gerçekleşirken temiz olmayan teknolojilerin kullanılması ve doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesinden dolayı çevresel kirlilikte de bir artış yaşanmaktadır. Belirli bir gelir seviyesine ulaşılınca; insanların bilinçlenmesiyle ve çevresel kuruluşların artmasıyla temiz bir çevreye olan talep artmakta, bu sayede de temiz teknolojiler kullanılmaktadır. Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezini ölçmek için yapılan çalışmalarda karbondioksit (CO_2), sülfür dioksit (SO_2), nitrojen oksit (NO_x) vb. emisyonlar kullanılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezi varsayımının geçerli olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu çalışma ile Türkiye'de yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak; analize konu olan dönem aralığı farklılaştırılmış, seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını kanıtlamak için iki farklı eşbütünleşme testi uygulanmış ve literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda çalışma, giriş bölümünü takiben dört ana başlık altında oluşturulmuştur. Çalışmanın ikinci kısmında Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezini inceleyen çalışmalara yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü kısmında ise veri seti ve değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklerden bahsedilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümü, ampirik analizleri ve bulguları içerirken; çalışmanın son kısmında ise ulaşılan bulgular değerlendirilmiş ve politika yapıcılara önerilerde bulunulmuştur.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Çevresel Kuznets Eğrisi ilk olarak Grossman ve Krueger (1991) tarafından test edilmiş, daha sonra kirleticiler ve gelir arasındaki Çevresel Kuznets Eğrisi ilişkisi, teorik olarak Beltratti, (1997), Bulte ve Van Soest (2001), Dinda (2004), Selden ve Song (1995) ve Stokey (1998) tarafından ortaya konmuş; Beckerman (1992), Shafik (1994), Friedl ve Getzner (2003), Managi ve Jena (2008), Coondoo ve Dinda (2008), Akbostancı vd. (2009) gibi araştırmacılar EKC testine yönelik uygulamalı çalışmalar yapmışlardır. Son beş yılda yapılan Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezine ait ampirik çalışmalara bakıldığında; Malezya'da 1980-2009 döneminde ekonomik büyüme, karbon salınımı ve toplam ve ayrıştırılmış enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi ARDL yöntemi, Johansen-Juselius eşbütünleşme testi, Granger nedensellik ve VECM modeli yardımıyla araştıran Saboori ve Sulaiman (2013), toplam enerji tüketimi serisi kullanıldığında EKC hipotezinin geçerli olmadığı; petrol, kömür, gaz ve elektrik tüketimi serileri kullanıldığında ise EKC hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Uzun dönem Granger nedensellik testine göre seriler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulan Saboori ve Sulaiman (2013), enerji tüketimini azaltılmasıyla karbon salınımının da azalacağını; fakat bu durumun ekonomik büyümeyi engelleyeceğini, bu yüzden enerji verimliliğinde uygun politikalar uygulanması gerektiğini söylemişlerdir. Malezya'da 1980-2009 döneminde ekonomik büyüme ile karbon salınımı arasındaki ilişkiyi ARDL, sınır testi, Granger nedensellik analizi ve VECM modeliyle açıklayan Saboori, Sulaiman ve Mohd (2012), karbon salınımı ile ekonomik büyüme arasında ters U şeklinde EKC hipotezini destekler nitelikte bir ilişki olduğunu; Granger nedensellik testini temel alan VECM'e göre kısa dönemde nedensellik ilişkisi bulunmadığını, uzun dönemde ekonomik büyümeden karbon salınımına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu söylemişlerdir. Tunus'ta karbon salınımı, ekonomik büyüme, yenilenebilir-yenilenemez enerji tüketimi ve uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi ARDL, sınır testi, Granger nedensellik analizi temelli VECM metoduyla açıklayan Jebli ve Youssef (2015), kısa dönemde ticaret, ekonomik büyüme, karbon salınımı ve yenilenemez enerji tüketiminden yenilenebilir enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu; uzun dönemde ters U şeklinde bir ilişki olmadığını, bu yüzden EKC hipotezinin varlığının geçerli olmadığını belirtmişlerdir. Politika yapıcılara radikal reformlar yapmaları, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının arttırılması ve enerji kaynaklarının verimli kullanılması, ihracat bölgelerine limanlar kurularak karbon salınımını azaltıcı önlemler alınması, yenilenebilir enerji kaynaklarından maksimum şekilde yararlanmak adına teknoloji transferi yapmaları konularında tavsiyelerde bulunulmuştur. Romanya'da 1980-2010 döneminde ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve karbon salınımı arasındaki ilişkiyi Johansen-Juselius eşbütünleşme, ARDL ve sınır testleriyle açıklayan Shahbaz, Mutascu ve Azim (2013), uzun dönemde seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu; kısa ve uzun dönemde EKC hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır ve karbon salınımının ana nedeni olarak ekonomik büyümeyi göstermişlerdir. Ayrıca, Karbon salınımının azaltılması için etkili ekonomi politikaları ve finansal gelişim sağlanması ve çevre dostu projeler geliştirilmesi konuları hakkında politika yapıcılara önerilerde bulunulmuştur. Pakistan'da 1971-2009 döneminde Gregory-Hansen eşbütünleşme, ARDL, sınır testi ve Granger nedensellik yöntemini kullanarak karbon salınımı, ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve dışa açıklık arasındaki ilişkiyi araştıran Shahbaz, Lean ve Shabbir (2012), uzun dönemde EKC hipotezinin geçerli olduğunu; Granger nedensellik analiziyle de kısa ve uzun dönemde ekonomik büyümeden karbon salınımına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu belirlemişlerdir. Gana'da 1970-2010 döneminde ARDL yöntemi ve sınır testini kullanarak karbon salınımı, enerji

tüketimi, dışa açıklık ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi araştıran Twerefou, Poku ve Bekoe (2016), ekonomik büyüme ile karbon salınımı arasında U şeklinde bir ilişki olduğunu; EKC hipotezinin geçerli olmadığını belirlemişlerdir. Tunus'ta 1971-2010 döneminde ARDL yöntemi, sınır testi ve VECM modelini kullanarak karbon salınımı, enerji tüketimi, dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran Shahbaz, Khraief, Uddin ve Ozturk (2014), ekonomik büyüme ile karbon salınımı arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğunu ve EKC hipotezi varsayımının geçerli olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca bu çalışma ile Tunus'ta ekonomik gelişimi sürdürmek ve çevre kirliliğini azaltmak için çevre dostu enerji tüketimi uygulamaları politika yapıcılarına önerilmiştir.

Literatür sonuçlarına bakıldığında; çalışmalarda kullanılan yöntem, değişken ve dönem farklılıklarından dolayı EKC hipotezinin geçerli olup olmadığına dair görüş birliğine varılamadığı görülmektedir.

2. VERİ SETİ ve TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER

1971-2014 dönemi baz alınarak gerçekleştirilen bu çalışmada kullanılan değişkenlerden PECP kişi başına düşen birincil enerji tüketimini (kilogram eşdeğer petrol), YP kişi başına düşen reel gayri safi yurtiçi hasılayı, YP^2 kişi başına düşen reel gayri safi yurtiçi hasılanın karesini ve CO_2P kişi başına düşen karbon salınımını (milyon ton) ifade etmektedir. Logaritmik formda analize dahil edilen verilerden karbon salınımı verileri BP Dünya Enerji İstatistiklerinden (2016), diğer veriler de Dünya Bankası Kalkınma Göstergelerinden (WDI) elde edilmiş olup, GDP verisi 2010 dolar deflatörü ile reel hale getirilmiştir.

Karbon salınımı, ekonomik büyüme ve birincil enerji kaynakları tüketimi arasındaki ilişkiyi açıklamak için kurulan denklem aşağıda gösterilmektedir.

$$CO_2P=\alpha_0+\alpha_1 YP_t+\alpha_2(YP^2{}_t)+\alpha_3 PECP_t+\varepsilon_t \quad (1)$$

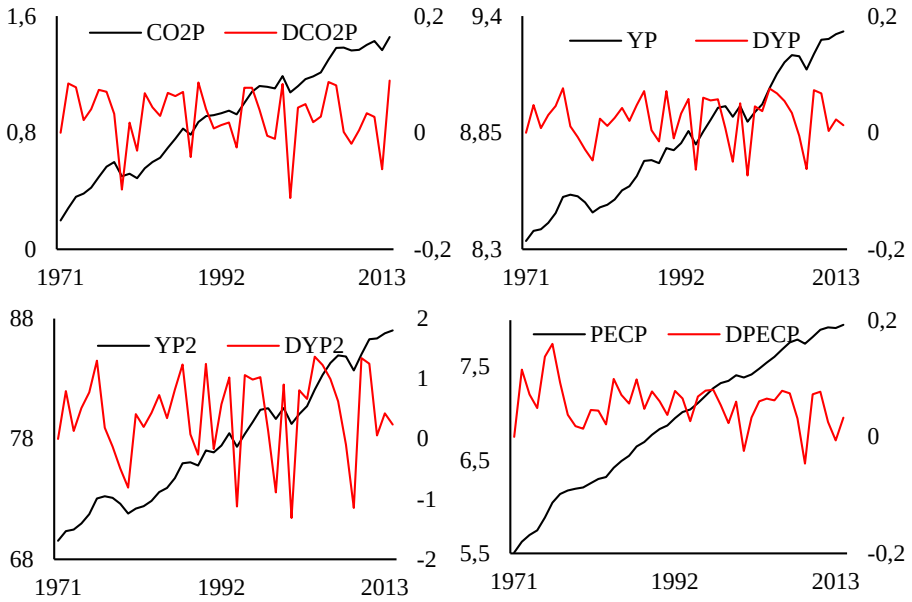
Denklem 1'de EKC hipotezi varsayıma altında α_1 ve α_2 katsayıları farklı sonuçlar vermektedir. $\alpha_1=\alpha_2=0$ olması durumunda seviyesinde ilişki; $\alpha_1<0$ ve $\alpha_2=0$ olması durumunda monoton olarak azalan doğrusal bir ilişki; $\alpha_1>0$ ve $\alpha_2=0$ olması durumunda monoton olarak artan doğrusal bir ilişki; $\alpha_1<0$ ve $\alpha_2>0$ olması durumunda U şeklinde bir ilişki; $\alpha_1>0$ ve $\alpha_2<0$ olması durumunda ise ters U şeklinde bir ilişki; yani EKC hipotezinin geçerli olduğu durum söz konusu olmaktadır. Ters U şeklinde bir ilişki olması durumunda EKC hipotezinin dönüm noktası değerini hesaplamak için $-\alpha_1/2\alpha_2$ formülü uygulanır ve bulunan bu değer logaritmik formdan parasal değere çevrilir. Birincil enerji kaynakları tüketimi karbon salınımını arttırdığı için α_3 katsayısının işaretinin pozitif olması beklenmektedir.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Pearson Korelasyon Matrisi

Değişkenler	**CO_2P**	**YP**	**YP^2**	**PECP**
Orta	0,91	8,82	77,85	6,91
Ortanca	0,93	8,80	77,40	6,98
Maksimum	1,46	9,33	87,01	7,95
Minimum	0,20	8,34	69,54	5,51
Standart Sapma	0,36	0,29	5,20	0,72
Eğiklik	-0,19	0,18	0,22	-0,23
Basıklık	1,86	1,84	1,86	1,87
Jarque-Bera	2,66	2,70	2,74	2,75
Olasılık Değeri	0,26	0,26	0,25	0,25
CO_2P	1	$0,99^{***}$	$0,98^{***}$	$0,99^{***}$
YP	-	1	$0,99^{***}$	$0,98^{***}$
YP^2	-	-	1	$0,98^{***}$
PECP	-	-	-	1

Not: ***: %1'de anlamlı, **: %5'te anlamlı.

Tablo 1'de 0,98-0,99 arası 1'e yakın olan Pearson korelasyon katsayıları kişi başına düşen karbon salınımı, kişi başına düşen reel gayri safi yurt içi hasıla, kişi başına düşen reel gayri safi yurt içi hasılanın karesi ve kişi başına düşen birincil enerji kaynakları tüketimi arasında güçlü bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Ayrıca; değişkenlerin eğiklik değerlerinin 0'a, basıklık değerlerinin 2'ye yakın olması ve Jargue-Bera istatistiğinin de olasılık değerinin %10'dan yüksek çıkması serilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir.

Şekil 1. Seviyesinde ve Birinci Farkında Değişkenler

Şekil 1'de serilerin logaritmik seviyelerinde pozitif bir trende sahip, birinci farklarında ise durağan oldukları görülmektedir.

3. EKONOMETRİK YÖNTEM ve AMPİRİK BULGULAR

3.1. Ng-Perron Birim Kök Testi

Gözlem sayısı az olan serilerde ADF, DF-GLS ve PP birim kök testlerine göre daha güvenilir sonuçlar veren ve PP birim kök testinin geliştirilmiş hali olan Ng-Perron (2001) birim kök testi, otoregresif köklerin 1'e yakın olduğu durumlarda PP birim kök testine göre daha gerçekçi sonuçlar vermektedir (Terzi ve Pata, 2016:53). Optimal gecikme uzunluğu Akaike ve Schwarz bilgi kriterlerinin yanında, geliştirilmiş Akaike ve Schwarz bilgi kriterlerine göre de belirlenebilmektedir. Denklem 2'de MZ_a, MZ_t ve MSB istatistiklerini hesaplama yöntemi gösterilmektedir (Ng ve Perron, 2001).

$$MZ_a=\left[T^{-1}y_T^2-s_{AR}^2\right]\left[2T^{-2}\sum_{t=1}^{T}y_{t-1}^2\right]^{-1} \qquad MSB=\left[\frac{T^{-2}\sum_{t=1}^{T}y_{t-1}^2}{s_{AR}^2}\right]^{0,5} \qquad MZ_t=MSB*MZ_a \qquad (2)$$

MZa ve MZt istatistik sonuçları ADF ve PP birim kök testlerinde olduğu gibi H_0 hipotezinde serilerin birim kök içerdiklerini belirtirken, MSB ve MPT testleri de KPSS testinde olduğu gibi sıfır H_0 hipotezinde serilerin birim kök içermediklerini; yani durağan olduklarını belirtmektedir.

AR GLS-detrended ile çözümlenen Ng-Perron birim kök testinde SIC bilgi kriteri ile belirlenen optimal gecikme uzunluğu PECP'nin sabitli ve sabitli-trendli modellerinde 1, diğer değişkenlerde hem sabitli hem de sabitli-trendli modellerinde 0 olarak bulunmuştur. Tablo 2'de seriler; birinci farklarında MZa ve MZt değerlerinden mutlak değer içerisinde büyük, MSB ve MPT değerlerinden de küçük olduklarından dolayı birim kök içermemektedir (durağandır).

Tablo 2. Ng-Perron Birim Kök Testi Sonuçları

	SABİTLİ				SABİTLİ + TRENDLİ			
Değişkenler	**MZ_a**	**MZ_t**	**MSB**	**MPT**	**MZ_a**	**MZ_t**	**MSB**	**MPT**
PECP	0.89	0.73	0.82	47.75	-7.43	-1.70	0.23	12.69
YP	1.76	1.90	1.08	91.43	-11.92	-2.43	0.20	7.69
YP^2	1.82	1.94	1.07	90.76	-11.33	-2.36	0.21	8.14
CO_2P	1.40	1.62	1.16	97.91	-11.21	-2.32	0.21	8.39
ΔPECP	**-15.40*****	**-2.73*****	**0.18****	**1.77*****	**-19.50****	**-3.12****	**0.16****	**4.68****
ΔYP	**-20.92*****	**-3.23*****	**0.15*****	**1.20*****	**-20.92****	**-3.23*****	**0.15****	**4.36****
ΔYP^2	**-20.94*****	**-3.23*****	**0.15*****	**1.19*****	**-20.93****	**-3.23*****	**0.15****	**4.36****
ΔCO_2P	**-20.30*****	**-3.17*****	**0.16*****	**1.26*****	**-20.64****	**-3.14*****	**0.15****	**4.85****

Not: Tablo 2'de Ng-Perron (2001)'a göre tablo değerleri sabitli modelde %1 ve %5 için MZa -13,8 ve -8,10; MZt -2,58 ve -1,98; MSB 0,17 ve 0,23; MPT 1,78 ve 3,17; sabitli+trendli modelde ise % 1 ve %5 için MZa -23,8 ve -17,30; MZt -3,42 ve -2,91; MSB 0,14 ve 0,17; MPT 4,03 ve 5,48'dir. ***: %1'de anlamlı, **: %5'te anlamlı.

3.2. Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi

Değişkenlerin birinci farklarında durağan olması durumunda uzun dönemde bilgi kaybı yaşanmakta, kısa dönemde değişkenler arasında nedensellik analizlerine bakılmaktadır. Bilgi kayıplarını ortadan kaldırmak ve seriler arasında uzun dönem ilişkisini tespit etmek amacıyla eşbütünleşme testleri yapılmaktadır. JJ eşbütünleşme analizi VAR modeline dayanmaktadır ve bu test için optimal gecikme uzunluğu LR, FPE, AIC ve SIC gibi bilgi kriterleri ile belirlenmektedir. Tablo 3'te JJ eşbütünleşme testi için optimal gecikme uzunluklarına ait bilgiler yer almaktadır. Bütün bilgi kriterlerine göre optimal gecikme uzunluğunun 1 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. JJ Eşbütünleşme Testi Optimal Gecikme Uzunlukları

Gecikme	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	2.06E-09	-8.65	-8.48	-8.59
1	**331.01***	**2.79e-13***	**-17.56***	**-16.71***	**-17.26***
2	16.44	3.77E-13	-17.29	-15.75	-16.74
3	19.72	4.31E-13	-17.23	-15.01	-16.43
4	16.96	5.23E-13	-17.18	-14.28	-16.14
5	19.85	5.11E-13	-17.46	-13.88	-16.17

JJ eşbütünleşme testinde eşbütünleşik vektör sayısını tespit etmek için iz ve maksimum öz değer istatistikleri kullanılmaktadır. İz ve maksimum öz değer istatistiklerini hesaplamak için kullanılacak yöntem denklem 3'te gösterilmektedir.

$$\lambda_{iz}(r)=-T\sum_{i=r+1}^{u}\ln(1-\dot{\lambda}_i) \qquad \lambda_{özdeğer}(r, r+1)=-T\ln(1-\dot{\lambda}_{r+1}) \tag{3}$$

Denklem 3'te r eşbütünleşik vektör sayısını göstermektedir. İz istatistiğinde H_0 hipotezi eşbütünleşik vektör sayısının r veya r'den az olduğunu belirtirken, alternatif hipotez daha fazla eşbütünleşik vektör olduğunu göstermektedir. Maksimum öz değer istatistiği için ise H_0 hipotezi eşbütünleşik vektör sayısının r'ye eşit olduğunu ifade ederken, alternatif hipotez r'den bir fazla eşbütünleşik vektör olduğunu belirtmektedir. İz ve maksimum öz değer istatistikleri sonucunda bulunan değer Johansen-Juselius (1990) ve Osterwald-Lenum (1992) tarafından üretilen tablo kritik değerleriyle karşılaştırılarak seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığı tespit edilir.

Tablo 4. JJ Eşbütünleşme Sonuçları (CO_2P, YP, YP^2, PECP)

H_0	H_1	İz İstatistiği	%5 Tablo	H_0	H_1	Öz Değer İstatistiği	%5 Tablo
r=0	**r≥1**	**76.98**	54.08	**r=0**	**r≥1**	**37.62**	28.59
r≤1	**r≥2**	**39.36**	35.19	**r≤1**	**r≥2**	**23.44**	22.30
r≤2	r≥3	15.92	20.26	r≤2	r≥3	9.03	15.89
r≤3	r≥4	6.89	9.16	r≤3	r≥4	6.89	9.16

Tablo 4'te iz ve maksimum öz değer istatistik sonuçları, seriler arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi olduğunu göstermektedir.

3.3. ARDL, Sınır Testi

Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından geliştirilen ARDL eşbütünleşme testi diğer eşbütünleşme analizlerine göre birçok açıdan avantaj sağlamaktadır. ARDL eşbütünleşme testi uygulanırken serilerin aynı seviyede durağan olması şartı aranmamakta; serilerden birisi seviyesinde durağan olabilirken, diğer seri birinci farkında durağan olabilmektedir. Bu test için birim kök testini uygulamanın amacı serilerin ikinci farklarında durağan olmadıklarını kanıtlamaktır. ARDL modelinin diğer bir avantajı, gözlem sayısının az olduğu serilerde güvenilir sonuçlar vermesidir. Son olarak; sınır testi uygulanırken uzun dönem katsayılarında kısıtlamaya gidilmemesi ve bu katsayıların modele dahil edilmesi bu modelin diğer bir avantajıdır. Uzun dönemde seriler arasında eşbütünleşme olup olmadığını tahmin etmek için denklem 4'te gösterilen F istatistiğinin elde edildiği kısıtsız hata düzeltme modeli (UECM) kullanılmaktadır.

$$\Delta CO_2P_t=\alpha_0+\sum_{i=1}^{k}\alpha_i\,\Delta CO_2P_{t-i}+\sum_{i=0}^{l}\lambda_i\,\Delta YP_{t-i}+\sum_{i=0}^{m}\delta_i\,\Delta YP^2_{t-i}+\sum_{i=0}^{n}\theta_i\,\Delta PECP_{t-i}+\beta_1 CO_2P_{t-1} \quad (4)$$

$$+\beta_2 YP_{t-1}+\beta_3 YP^2_{t-1}+\beta_4 PECP_{t-1}+u_t$$

Denklem 4'te ΔCO_2P_t modelde bağımlı değişkeninin birinci farkını; α_0 sabit katsayıyı; α_i, λ_i, δ_i, θ_i, β_1, β_2, β_3 ve β_4 katsayıları; k,l,m ve n optimal gecikme uzunluklarını; u_t ise hata terimlerini göstermektedir. Denklem 4'te açıklayıcı değişkenler kısmında bağımlı ve bağımsız değişkenlere fark alma işlemi uygulanırken, bağımlı değişkenin gecikmesi 1'den, bağımsız değişkenlerin gecikmesi ise 0'dan başlamaktadır. Denklemde optimal gecikme uzunluğu Akaike, Schwarz ve Hannan-Quinn gibi bilgi kriterleri ile belirlenmektedir. Optimal gecikme uzunluğu belirlendikten sonra seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin tespiti için β_1, β_2, β_3 ve β_4 katsayılarının 0'a eşit olup olmadığı test edilir. Bu katsayılardan herhangi biri 0'dan farklı ise eşbütünleşmenin var olmadığını ifade eden $H_0: \beta_1=\beta_2=\beta_3=\beta_4=0$ hipotezi reddedilmekte, tersi durumda ise kabul edilmektedir. Bulunan F istatistik değerinin anlamlılığını test etmek için 500-1000 gözlem arası olan değişkenlerde Pesaran, Shin ve Smith (2001)'in kritik tablo değeri, daha az gözlemlerde ise Narayan (2005)'ın kritik tablo değerine bakılır (Saboori ve Sulaiman, 2013:897). 44 gözlemin bulunduğu bu çalışmada F istatistiğini hesaplamak için Narayan (2005)'ın kritik tablo değerlerine bakılmaktadır. Bulunan değer I(0) alt sınırdan küçükse H_0 hipotezi reddedilemeyerek eşbütünleşmenin olmadığı sonucuna varılmakta, F-istatistiği I(1) üst sınırından büyükse H_0 hipotezi reddedilerek seriler arasında eşbütünleşmenin varlığına karar verilmekte, uzun ve kısa dönem katsayıların tahmini için hata düzeltme modeli kullanılmaktadır. Son olarak hesaplanan F istatistiğinin I(0) ile I(1) arasında bir değer alması durumunda ise eşbütünleşmenin var olup olmadığına karar verilememekte, diğer eşbütünleşme testlerinin uygulanması önerilmektedir (Pata ve Yurtkuran, 2017:353). Kısıtsız hata düzeltme modelinden elde edilen F istatistik değerinin yer aldığı sınır testi sonuçları tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. Sınır Testi Sonuçları

Model (k=3)	F-İstatistiği	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)	Anlamlılık Düzeyi
$CO_2P=f(YP, YP^2, PECP)$	7,20***	4,27	5,41	%1
		3,08	4,02	%5

Not: k=3 (hesaplanan modeldeki bağımsız değişken sayısı). Kritik tablo değerleri Narayan (2005)'dan elde edilmiştir. ***: %1'de anlamlı.

Tablo 5'teki sonuçlara göre seriler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Eşbütünleşme ilişkisinin varlığı kanıtlandıktan sonra optimal gecikme uzunluğunu belirlemek için bilgi kriterlerine başvurulmaktadır. Bilgi kriterlerine ait uygun modeller ve optimal gecikme uzunlukları tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Bilgi Kriterlerine Göre Belirlenen Optimal Gecikme Uzunlukları

Model	AIC	SIC	HQ
1,0,0,0	-4,04	-3,83	-3,97

Not: AIC: Akaike bilgi kriteri, SIC: Schwarz bilgi kriteri, HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteri

Tablo 6'daki sonuçlara göre, üç modelde de değişkenlere ait optimal gecikme uzunluklarının aynı olduğu belirlenmiştir. ARDL modelinin (1,0,0,0) katsayıları tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. ARDL Modeli (1,0,0,0) Sonuçları

Değişkenler	**Katsayılar**	**t-istatistiği**	**Diagnostik Testler [Anlamlılıklar]**
$CO_2P(-1)$	0.10	0.91	JB=1,99 [0,37]
YP	5.89***	3.25	RESET=0,37 [0,72]
YP^2	-0.30***	-3.07	BG-LM=0,11 [0,74]
PECP	0.18***	2.70	WHITE=0,39 [0,94]
C	-29.26***	-3.56	ARCH=1,30 [0,26]

Not: ***: %1'de anlamlı. JB: Jargue-Bera normallik testi, RESET: Ramsey Reset testi, BG-LM: Breusch-Godfrey otokorelasyon testi, WHITE: White değişen varyans testi, ARCH: Arch değişen varyans testi.

Tablo 7'de diagnostik testlere göre, BG-LM testi modelde otokorelasyon; JB testi normallik; White ve ARCH testleri değişen varyans; RESET testi de spesifikasyon sorununun olmadığını göstermektedir.

$$CO_2P_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{q} \alpha_1 CO_2P_{t-i} + \sum_{i=0}^{p} \alpha_2 YP_{t-i} + \sum_{i=0}^{r} \alpha_3 YP^2_{t-i} + \sum_{i=0}^{s} \alpha_4 PECP_{t-i} + \varepsilon_t \quad (5)$$

$$\Delta CO_2P_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k} \alpha_i \Delta CO_2P_{t-i} + \sum_{i=0}^{l} \lambda_i \Delta YP_{t-i} + \sum_{i=0}^{m} \theta_i \Delta YP^2_{t-i} + \sum_{i=0}^{n} \Phi_i \Delta PECP_{t-i} + \delta ECT_{t-1} + u_t \quad (6)$$

Eş-bütünleşme ilişkisi bulunan iki değişkenin uzun dönem katsayıları denklem 5 ile tahmin edilmektedir. Kısa dönem katsayılarının tahmini için de denklem 5'ten elde edilen hata düzeltme teriminin (ECT) bir gecikmesi alınarak, denklem 6'da hata düzeltme modeli kurulmaktadır. Bu terim, uzun dönemde elde edilen modelin kalıntılarının bir gecikmeli değeridir. Kısa dönemde meydana gelen dengesizliğin uzun dönemde ne kadarının düzeleceğini gösteren hata düzeltme terimi katsayısı (δ)'nın, 0 ile -1 arasında bir değer alması ve istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir. Tablo 8'de ARDL modeli uzun dönem katsayıları gösterilmektedir.

Tablo 8. ARDL Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık Değeri
YP	6.58	3.23	0.00
YP^2	-0.33	-3.06	0.00
PECP	0.21	3.31	0.00

Tablo 8'de bütün değişkenlerin karbon salınımı üzerinde uzun dönemde etkisinin olduğu görülmektedir. Denklem 1'de yer alan ve α_1 değerine karşılık gelen 6,58 katsayısının pozitif; α_2 değerine karşılık gelen -0,33 katsayısının da negatif olması EKC hipotezi varsayımının Türkiye'de geçerli ve dönüm noktasının da yaklaşık olarak 20 069 $ olduğunu göstermektedir. Hata düzeltme modeline ait sonuçlar tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

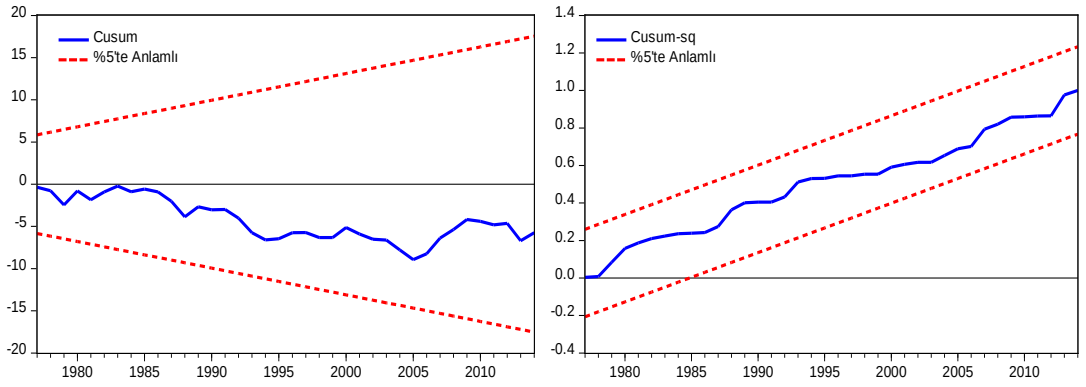
Değişkenler	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık Değeri
ΔYP	8.08	2.13	0.04
ΔYP^2	-0.42	-2.01	0.05
ΔPECP	0.20	1.84	0.07
ECT(-1)	-0.94	-5.62	0.00
C	-32.66	-3.56	0.00

Tablo 9'da negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunan hata düzeltme terimi kısa dönemdeki sapmaların %94'ünün ilk dönemde ortadan kalkacağını, yani 1 yıl içerisinde uzun dönem dengeye ulaşacağını göstermektedir. Uzun dönemde olduğu gibi kısa dönemde de kişi başına düşen milli gelir ile kişi başına düşen birincil enerji tüketimindeki artışın karbon salınımını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

ARDL modelinde diagnostik testlerin yanında yapısal kırılma olup olmadığının tespiti için Brown, Durbin ve Evans (1975) tarafından geliştirilen Cusum ve Cusum-sq yapısal testleri kullanılmaktadır. Çalışmada kullanılan ARDL modelinde yapısal kırılma sorunu yaşanmadığı Tablo 10'da ve Şekil 2'de gösterilmektedir.

Tablo 10. Cusum ve Cusum-sq Test Sonuçları

Model (1,0,0,0)	Cusum Test İstatistiği	P-değeri	Cusum-sq Test İstatistiği	P-değeri
$CO_2P=f(CO_2P, YP, YP^2, PECP)$	0,57	0,47	0,09	1,00

Şekil 2. ARDL (1,0,0,0) Cusum ve Cusum-sq Testi

SONUÇ

Türkiye ekonomisi için 1971-2014 döneminde EKC hipotezinin geçerli olup olmadığının tespiti için kişi başına düşen karbon salınımı, kişi başına düşen reel gayri safi milli hasıla, kişi başına düşen reel gayri safi milli hasılanın karesi ve kişi başına düşen birincil enerji tüketimi arasındaki ilişki incelenmiştir. Ng-Perron birim kök testiyle birinci farkında durağan bulunan serilerin uzun ve kısa dönem ilişkilerinin tahmini için ARDL testi kullanılmıştır. Yapılan ampirik analiz sonucunda kişi başına düşen reel gayri safi milli hasıladan ve kişi başına düşen birincil enerji tüketiminden kişi başına düşen karbon salınımına doğru hem uzun hem de kısa dönemde pozitif katsayılı bir ilişkisi bulunmuştur. Gerçekleştirilen diagnostik testlerle modelde otokorelasyon, değişen varyans ve normallik; Cusum ve Cusum-sq testleriyle de yapısal kırılma sorunu olmadığı belirlenmiştir. Kişi başına düşen milli gelirin katsayısının pozitif (6,58), kişi başına düşen milli gelirin karesinin katsayısının ise negatif (-0,33) çıkması Türkiye'de EKC hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca; hesaplanan dönüm noktası (20 069$) değerinin ilgili dönem aralığında gerçekleşen kişi başına düşen milli hasıladan büyük çıkması, Jalil ve Mahmud (2009), Iwata vd. (2010), Saboori ve Sulaiman (2013)'ın bulmuş oldukları sonuçları destekler niteliktedir. Iwata vd. (2010), gelişmekte olan ülkelerde dönüm noktası değerinin kişi başına düşen milli gelirden daha yüksek olduğunu varsaymaktadır.

Enerji, ulusları gelişmekte olan ülke konumundan alıp gelişmiş ülke konumuna taşıyan en önemli faktörlerden birisidir. Bunun yanında; enerji tüketimi çevre üzerinde negatif bir etkiye sebep olabilir. Bu nedenle enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve çevresel faktörler ile ilgili uygun politikaların belirlenmesi ve uygulanması hükümetler ve politika yapıcılar için oldukça önemli bir konudur. Uzun dönem sonuçlarına bakıldığında Türkiye'de birincil enerji kaynaklarının tüketimi karbon salınımını arttırmaktadır. Bu durum, birincil enerji kaynakları tüketimine yönelik herhangi bir korumacı politikanın karbon salınımındaki artışı kontrol edebileceğini göstermektedir; fakat aynı zamanda enerji tüketimindeki yaşanan azalış ekonomik büyümeyi de olumsuz yönde etkileyebileceği göz ardı edilmemelidir. Bu yüzden, yenilenebilir ve yenilenemez enerji kaynaklarının verimli tüketimi ile ilgili uygun politikalar uygulanması, politika yapıcılarının öncelikli hedefleri arasında yer almalıdır.

KAYNAKÇA

AKBOSTANCI, Elif, Serap Türüt-Aşık ve G. İpek Tunç (2009). "The Relationship between Income and Environment in Turkey: Is There an Environmental Kuznets Curve?", **Energy policy**, Cilt: 37, Sayı: 3, ss. 861-867.

BECKERMAN, Wilfred (1992). "Economic Growth and the Environment: Whose Growth? Whose Environment?", **World Development**, Cilt: 20, Sayı: 4, ss. 481-496.

BELTRATTI, Andrea (1997). "Growth with Natural and Environmental Resources", **New Directions in the Economic Theory of the Environment,** ss. 7-47,

BROWN, Robert L., James Durbin ve James M. Evans (1975). "Techniques for Testing the Constancy of Regression Relationships over Time", **Journal of the Royal Statistical Society. Series B,** ss. 149-192.

BULTE, Erwin H. ve P. Van Soest Daan (2001). "Environmental Degradation in Developing Countries: Households and the (Reverse) Environmental Kuznets Curve" **Journal of Development Economics**, Cilt: 65, Sayı: 1, ss. 225-235.

COONDOO, Dipankor ve Soumyananda Dinda (2008). "Carbon Dioxide Emission and Income: A Temporal Analysis of Cross-Country Distributional Patterns", **Ecological Economics**, Cilt: 65, Sayı: 2 ss. 375-385.

DINDA, Soumyananda (2004). "Environmental Kuznets Curve Hypothesis: A Survey", **Ecological Economics**, Cilt: 49, Sayı: 4, ss. 431-455.

DOĞAN, İbrahim ve Nurgün Topallı (2016). "Milli Gelir, Karbon Emisyonu ve Enerji Tüketimi: Türkiye İçin Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Nedensellik Analizi", **Business and Economics Research Journal,** Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 107-121.

FRIEDL, Birgit ve Michael Getzner (2003). "Determinants of CO_2 Emissions in a Small Open Economy", **Ecological Economics**, Cilt: 45, Sayı: 1, ss. 133-148.

GROSSMAN, Gene M. ve Alan B. Krueger (1991). "Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement", **National Bureau of Economic Research**, Cilt. 3914, 1-39.

IWATA, Hiroki, Keisuke Okada ve Sovannroeun Samreth (2010). "Empirical Study on the Environmental Kuznets Curve for Co_2 in France: The Role of Nuclear Energy", **Energy Policy,** Cilt: 38, Sayı: 8, ss. 4057-4063.

JALIL, Abdul ve Syed F. Mahmud (2009). "Environment Kuznets Curve for Co_2 Emissions: A Cointegration Analysis for China", **Energy Policy**, Cilt: 37, Sayı: 12, ss. 5167-5172.

JEBLI, Mehdi Ben ve Ben Youssef Slim (2015). "The Environmental Kuznets Curve, Economic Growth, Renewable and Non-Renewable Energy, and Trade in Tunisia", **Renewable and Sustainable Energy Reviews,** Cilt: 47, ss. 173-185.

JOHANSEN, Soren ve Katarina Juselius (1990). "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Applications to the Demand for Money", **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, Cilt: 52, Sayı: 2, ss. 169-210.

KUZNETS, Simon (1955). "Economic Growth and Income Inequality", **The American Economic Review,** Cilt: 45, Sayı: 1, ss. 1-28.

MANAGI, Shunsuke ve Pradyot Ranjan Jena (2008). "Environmental Productivity and Kuznets Curve in India", **Ecological Economics**, Cilt: 65, Sayı: 2, ss. 432-440.

NARAYAN, Paresh Kumar (2005). "The Saving and Investment nexus for China: Evidence from Cointegration Tests", **Applied Economics**, Cilt: 37, Sayı: 17, ss. 1979-1990.

NG, Serena ve Pierre Perron (2001). "Lag Length Selection and the Construction of Unit Root Tests with Good Size and Power", **Econometrica**, Cilt: 69, Sayı: 6, ss. 1519-1554.

OSTERWALD-Lenum, Michael (1992). "A Note with Quantiles of the Asymptotic Distribution of the Maximum Likelihood Cointegration Rank Test Statistics", **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, Cilt: 54, Sayı: 3, ss. 461-472.

PATA, Uğur Korkut ve Süleyman Yurtkuran (2017). "The Relationship between Electricity Consumption and Economic Growth in the Selected Member Countries of the International Energy Agency (IEA): An ARDL Bounds Test Approach", **Iran Economic Review,** Cilt: 21, Sayı: 2, ss. 341-364.

PESARAN, M. Hashem, Yongcheol Shin ve Richard J. Smith (2001). "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships", **Journal of Applied Econometrics**, Cilt: 16, Sayı: 3, ss. 289-326.

SABOORI, Behnaz ve Sulaiman Jamaluddin (2013), "Environmental Degradation, Economic Growth and Energy Consumption: Evidence of the Environmental Kuznets Curve in Malaysia", **Energy Policy,** Cilt: 60, ss. 892-905

SABOORI, Behnaz, Sulaiman Jamalludin ve Mohd Saidatulakmal (2012). "Economic Growth and CO_2 Emissions in Malaysia: a Cointegration Analysis of the Environmental Kuznets Curve", **Energy Policy,** Cilt: 51, ss. 184-191.

SELDEN, Thomas M. ve Daqing Song (1995). "Neoclassical Growth, the J Curve for Abatement, and the Inverted U Curve for Pollution", **Journal of Environmental Economics and Management**, Cilt: 29, Sayı: 2, ss. 162-168.

SHAFIK, Nemat (1994). "Economic Development and Environmental Quality: An Econometric Analysis", **Oxford Economic Papers**, Cilt: 46, ss. 757-773.

SHAHBAZ, Muhammad, Hooi Hooi Lean ve Muhammad Shahbaz Shabbir (2012). "Environmental Kuznets Curve Hypothesis in Pakistan: Cointegration and Granger Causality", **Renewable and Sustainable Energy Reviews**, Cilt: 16, Sayı: 5, ss. 2947-2953.

SHAHBAZ, Muhammad, Mihai Mutascu ve Parvez Azim (2013). "Environmental Kuznets Curve in Romania and the Role of Energy Consumption" **Renewable and Sustainable Energy Reviews**, Cilt: 18, ss. 165-173.

SHAHBAZ, Muhammad, Naceur Khraief, Gazi Salah Uddin ve Ilhan Ozturk (2014). "Environmental Kuznets Curve in an Open Economy: A Bounds Testing and Causality Analysis for Tunisia", **Renewable and Sustainable Energy Reviews**, Cilt: 34, ss. 325-336.

STOKEY, Nancy L. (1998). "Are There Limits to Growth?", **International Economic Review**, Cilt: 39, Sayı: 1, ss. 1-31.

TERZİ, Harun ve Uğur Korkut Pata (2016). "Türkiye'nin İktisadi Büyümesinde Turizm Sektörünün Katkısı", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Sayı: 48, ss. 45-64

TWEREFOU, Daniel Kwabena, Frank Adusah-Poku ve William Bekoe (2016). "An Empirical Examination of the Environmental Kuznets Curve Hypothesis for Carbon Dioxide Emissions in Ghana: An Ardl Approach" **Environmental & Socio-Economic Studies,** Cilt: 4, Sayı: 4, ss. 1-12.

KISA VADELİ SERMAYE HAREKETLERİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ

İbrahim BAŞARAN[1]

Öz

1980 öncesinde finansal politikaların temel amacı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yatırımlara düşük maliyetli finansman sağlayarak, ekonomik büyümeyi hızlandırmak olmuştur. Bu amaçla faiz oranları sabit tutulurken selektif kredi politikaları izlenmiştir. Kısacası bu dönemde korumacı-müdahaleci politikalar, hem uygulama hem de iktisadi düşünceye egemen olmuştur. Daha sonra gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere pek çok ülkede ekonomik krizler yaşanmış ve krizlere bu politikaların neden olduğu ileri sürülmüştür. Böylece neoliberal McKinnon-Shaw hipotezi çerçevesinde finansal liberalizasyon politikaları uygulanmaya başlanmış ve kısa vadeli sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir. Bu çerçevede Türkiye'de de 1989 yılında sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı kısa vadeli sermaye hareketlerinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri olarak belirlenmiştir. Çalışma, Türkiye'nin 1989 sonrası dönemine ait veriler çerçevesinde betimsel olarak ele alınmıştır. McKinnon-Shaw hipotezinin aksine, Türkiye ekonomisinde tasarruf ve yatırım oranlarının artmadığı, istikrarlı bir büyüme sağlanamadığı gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Liberalizasyon, Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri, Türkiye.

THE EFFECTS OF SHORT-RUN CAPITAL MOVEMENTS ON TURKISH ECONOMY

Abstract

Before 1980, the main purpose of financial policies has been to accelerate economic growth by providing low-cost financing for investments, especially in developing countries. Therefore, interest rates are fixed and selective credit policies are implemented by the government. In short, protectionist-interventionist policies have dominated to both practice and economic thought in this period. Later, economic crises were experienced in many countries, especially developing countries, and it is argued that crises are the cause of these policies. Thus, financial liberalization policies have begun to be implemented in the context of the neoliberal McKinnon-Shaw hypothesis, and the short-run capital movements have been liberalized. In 1989, capital movements were released in this framework in Turkey. Therefore, the aim of this study is to identify the effects of short-run capital movements on Turkish economy. The study was carried out by means of descriptive method in the data of the post 1989 period of Turkey. As a result, contrary to McKinnon-Shaw hypothesis, it is observed that the Turkish economy has not achieved a stable growth rate, which means that savings and investment rates do not increase.

Key Words: Financial Liberalization, Short-Run Capital Movements, Turkey.

[1] Çukurova Üniversitesi, basaranibrahimm@gmail.com

GİRİŞ

1980 öncesinde finansal politikaların temel amacı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yatırımlara düşük maliyetli finansman sağlayarak, ekonomik büyümeyi hızlandırmak olmuştur. Bu amaçla faiz oranları sabit tutulurken, selektif kredi politikaları izlenmiş, yabancı kişi ve kurumların yurtiçi sermaye piyasalarında işlem yapmalarına izin verilmemiştir. Kısacası bu dönemde korumacı-müdahaleci teori uygulama alanında ekonomik düşünceye hakim olmuştur.

1980'li yıllara gelindiğinde bu tür politika uygulayan ülkelerde görülen ekonomik krizin derinleşmeye başlamasıyla, müdahaleci politikalar ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Sonuçta krizlerin nedenlerinin başında korumacı politikaların geldiği düşüncesine bağlı olarak başta ABD olmak üzere neredeyse tüm kapitalist ülkelerde, neo-liberal iktisadi düşünce egemen olmaya başlamıştır. Bu anlayışa göre, ekonomik durgunluk ve istikrarsızlıkların aşılarak, sürdürülebilir bir büyümenin sağlanabilmesi için piyasanın kamu müdahalelerinden arındırılması gerekmektedir. Bu çerçevede öne sürülen ve uygulamaya konulan en önemli düzenleme ise hem yurtiçi hem de yurtdışı finansal serbestleşme uygulaması olmuştur.

Bu anlayışın, zaten dış borç krizi yaşayan ve kaynak sıkıntısı çeken gelişmekte olan ülkelerde yayılması kolay olmuştur. Bu süreçte Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası finans kurumlarının "istikrar ve yapısal uyum kredileri" için liberalleşme politikalarını ön koşul olarak koymasının da çok büyük katkısı olmuştur. Nitekim 1990'lı yıllara gelindiğinde pek çok ülke uluslararası sermaye akımları üzerindeki kısıtlamaları kaldırmış ve sermaye hareketlerinde hem nitelik hem miktar bakımından önemli değişiklikler yaşanmıştır.

1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de de bu tür uygulamalara yer verilmiş, 1989 yılında finansal serbestleşmenin son adımı olarak görülen sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır. Ancak yabancı sermaye fonlarını çekmeye yönelik uygulanan yüksek faiz-düşük kur politikaları sonucunda ortaya çıkan spekülatif getiriyi elde etme istekleri, sermaye akımlarının çoğunlukla kısa vadeli olmasına yol açmakta ve özellikle son yıllarda gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ve diğer ülkeleri kolaylıkla etkileyebilen finansal krizlere neden olabilmektedir. Çünkü bu tür politikalar hükümetlerin ekonomi politikaları üzerindeki etkilerini büyük ölçüde kaybetmelerine yol açmakta ve makroekonomik dengeler üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir.

Dolayısıyla bu çalışmanın temel amacı sermaye hareketlerinin serbestleşmesinden sonraki dönemde, Türkiye'de kısa vadeli sermaye hareketleri ve bu akımların makro ekonomik etkilerinin belirlenmesi olacaktır. Bu çerçevede konuyu daha sağlıklı analiz edebilmek ve tarihsel bir bütünlük içerisinde kavrayabilmek için çalışmada 1989 sonrası döneme ait veriler kullanılacaktır.

1. FİNANSAL LİBERALİZASYONA KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Liberalizasyon, temel olarak, bir piyasadaki fiyat ve miktar kontrollerinin ortadan kaldırması veya azaltılmasıdır. Finansal liberalizasyon ise faiz oranlarının kamu tarafından belirlenmesi şeklindeki uygulamaya son verilerek faiz oranlarının serbest piyasa koşullarında oluşması (Berksoy, 1994) veya finansal piyasalar üzerindeki kontrollerin azaltılması ya da kaldırılması ve ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılması olarak tanımlanabilir (TCMB, 2015).

Finansal liberalizasyon politikalarının makroekonomi üzerindeki etkileri konusunda, farklı üç yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar; Neo Klasik temellere dayalı McKinnon-Shaw yaklaşımı, Yeni Keynesyen yaklaşım ve Yeni Yapısalcı yaklaşımdır.

1.1. McKinnon-Shaw Yaklaşımı

Finansal serbestleşmeyi destekleyen bu yaklaşıma göre; gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin faiz oranlarını piyasa koşullarında oluşan denge faiz haddinden daha düşük seviyede belirlenmesi sonucu oluşan 'finansal baskı' yurtiçi tasarrufları azaltacağından, yatırımlar da azalacak ve ekonomik büyüme yavaşlayacaktır. Öte yandan tasarruflardaki bu azalma tüketim harcamalarına yöneleceğinden enflasyonist bir baskı yaratacaktır (Er, 2009: 23-25; Apaydın, 2015; 121-122).

Bu kuram taraftarlarına göre, faiz oranlarının piyasa koşullarında oluştuğu, ekonominin dış rekabete (finansal anlamda) açıldığı durumda "finansal derinleşme" sayesinde tasarrufların ve yatırımların artması sağlanacak, böylece hem makro ekonomik istikrar, hem de ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkiler sağlanmış olacaktır. Çünkü, finansal serbestleşme ile birlikte, tasarruf ve faiz oranı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu için, faiz oranlarının yükselmesine bağlı olarak tasarruflar artmakta ve yatırıma dönüştürülebilecek kaynaklar artırılarak ekonomik büyüme hızlanacaktır. Öte

yandan artan tasarruflar tüketimi de kısacağından enflasyonist baskılar ortadan kalkacaktır. Ayrıca bu yaklaşıma göre, faiz oranlarının düşük tutulması kaynak dağılımının bozulmasına da neden olmaktadır. Faiz oranları düşükken, tasarruflar yatırım talebini karşılamayacak ve kredi tayınlaması olacaktır. Böylece kaynakların etkin dağılımı gerçekleştirilemeyecektir (Er, 2009: 23-25; Eser,1993 ve 1996).

1.2. Yeni Keynesyen Yaklaşım

Yeni Keynesyenler, ekonomik büyüme ve kalkınmanın temel belirleyicisinin yatırımlar ve sermaye birikimi olduğunu savunurlar ve dolayısıyla yatırım artışını sağlayacak politikalar önerirler. Bu bağlamda yatırım ve faiz oranları arasında negatif yönlü bir ilişki olmasından dolayı, faiz oranlarının devlet kontrolü altında piyasa koşullarında oluşan seviyeden daha düşük bir seviyede belirlenmesini rasyonel bir uygulama olarak görürler. Bu şekilde özellikle gelişmekte olan ülkeler tasarruflarını kalkınmanın temel dinamiği olarak görülen öncül sektörlere, selektif kredi politikaları aracılığıyla yönlendirebileceklerdir. Öte yandan uygulanan faiz tavanları sayesinde devletler, kendilerine ve özel sektöre görece ucuz yatırım finansmanı sağlamış olurlar (Er, 2009: 33-35)

Yeni Keynesyenler, bu sebeplerden dolayı finansal liberalizasyonun her zaman tasarruf ve yatırımları artırarak büyümeyi hızlandıracağı görüşüne karşı çıkarlar. Çünkü, gelişmekte olan ülkelerde ayrıca önemli ölçüde bir finansal istikrarsızlık sorunu vardır. Finansal istikrarın sağlanabilmesi için, yalnızca yatırımların finansmanı için gerekli kaynakların mevcut olması yeterli değildir, aynı zamanda etkili bir fonlamanın da yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde atıl fonların artmasıyla büyüme hızı yavaşlayacak ve bizzat finansal kesimde yaşanan istikrarsızlık, büyümeyi olumsuz yönde etkileyecektir (Eser,1996). Akyüz (1992) buna ilave olarak, finansal derinleşmenin ekonomide her zaman için kaynak dağılım etkinliğini ifade etmeyebileceğini, şirketler ve kamu kesimi finansmanındaki bir bozulmanın da göstergesi olabileceğini vurgulamaktadır. Çünkü ekonomide fon kullanan şirketler ve kamu kesimi, sadece kendi faaliyetlerini sürdürmek için bile daha fazla borçlanmak durumunda kalabilir. Daha sonraki aşamada bu durumun finansal sistemin tümünü tehlikeye sokacak bir boyuta varabilmesi mümkündür. Söz konusu tehlike, faiz borcunun borçla finanse edilmesi biçiminde "Ponzi tipi" olgusunun gündeme gelmesidir. Aşırı spekülatif hareketlerin en bilinen biçimlerinden olan Ponzi tipi finansman, "finansal sistemin kırılganlığını" artırıcı niteliktedir. Bunun sonucu; artan finansal istikrarsızlıklar ve en sonunda finansal krizdir. Bu nedenle bu yaklaşıma göre, gelişmekte olan ülkelerde finansal istikrarın sağlanabilmesi için istikrarlı bir faiz oranı büyük önem arz etmektedir.

1.3. Yeni Yapısalcı Yaklaşım

Bu yaklaşıma göre, dışa açılma sonucu serbest piyasalarda belirlenen yüksek faiz oranları, işletmelerin yaşadıkları sermaye sıkıntısı sebebiyle yöneldikleri finansal piyasalarda ki kredi maliyetlerini arttırır. Bu görüşü savunan iktisatçılara göre faiz maliyetleri işletme maliyetlerine eklenmelidir ve işletmeler marjinal maliyet fiyatlandırması yaptıkları için üretim maliyetlerinde ki bu artışı fiyatlara yansıtır. Bu yaklaşımın öncüsü olan L. Taylor'a göre artan fiyatlar sonucu oluşan enflasyon, reel ücretleri azaltacağından toplam talepte azalma ve dolayısıyla büyüme hızında yavaşlama görülür. Öte yandan artan faiz oranları tasarrufları resmi bankalara çekecek böylece gayri resmi piyasadaki tasarruf oranları düşecektir. Fakat bu fon akımı hem resmi hem de gayri resmi sistemde yatırıma dönüştürülebilir kaynakları azaltacağından büyümeyi yavaşlatan bir diğer etken olacaktır (Er, 2009: 29-30; Yılmaz, 2015: 11-12).

Buraya kadar verilen bilgiler ışığında finansal liberalizasyon politikalarının temel hedeflerini;

-Ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarını hızlandırmak,

-Devletin kaynak tahsisine müdahalesini azaltmak,

-Kaynak tahsisinde etkinliği artırmak

-Sermayenin verimliliğini artırmak

şeklinde özetleyebiliriz.

2. TÜRKİYE'DE FİNANSAL LİBERALİZASYON SÜRECİ

2.1. TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI DÖNEMDE FİNANSAL YAPI

Türkiye Ekonomisi 1980'li yıllara, neo-liberal iktisatçıların "finansal baskı" olarak adlandırdıkları koşullar altında başlamıştır. Kısaca özetlemek gerekirse; 1980 öncesi dönemde finansal piyasalar, kurumlar ve araçlar yaygınlık ve derinlik açısından sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Bu dönemde sermaye piyasası faaliyetleri yok denecek düzeyde kalmış ve bankacılık sistemi genellikle mevduat toplayıp kredi vermek şeklindeki klasik bankacılık anlayışını sürdürmüştür. Bu dönemde, yabancı bankaların bankacılık sektörüne girişi engellenmiş ve yabancıların yurtiçi sermaye piyasalarında işlem yapmalarına izin verilmemiştir. Benzer bir biçimde, bankalarda döviz tevdiat hesabı açılması yasaktı ve döviz cinsinden varlıkların yurt dışına çıkarılmasında çeşitli sınırlamalar vardı. Selektif kredi uygulamaları nedeniyle, piyasa faiz oranının altında tutulan faiz oranlarının yanı sıra uygulanan sabit kur politikası TL'nin aşırı değerlenmesine yol açarak ihracata yönelik üretim yapan sanayi kesiminin rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemiştir. Zorunlu krediler, yüksek karşılık oranları gibi banka portföyüne sınırlamalar getiren yöntemlerle krediler anahtar sektörlere verilmiştir. Denetimli faiz politikaları, gelişmemiş sermaye piyasası ve dış borçlanmanın resmi devletler kanalıyla sağlandığı 1980 öncesi dönemde, kamunun elinde kalan tek finansman biçimi Merkez Bankası kaynaklarından kısa vadeli avans olmuştur (Toprak, 1993; Akçay ve Öğretmen, 1995; Saraçoğlu,1997). 1980 yılında kamu harcamalarındaki artışın kamu gelirleri ile karşılanamaması nedeniyle KKBG %9.4'e ve enflasyon oranı %107.2 seviyesine çıkmıştır. Bütün bu koşullar belirli bir kesimde, ekonomide yapısal bir değişimin olması gerektiği düşüncesinin oluşmasına yol açmıştır (Yılmaz ve Tuncay, 2012).

1980 sonrasında ise bu koşullar ünlü 24 Ocak Kararlarından itibaren değişmeye başlamış, ilk aşamada Temmuz 1980'de vadeli mevduat ve kredi faiz oranları serbest bırakılarak "finansal derinleşme" sürecine girilmiştir. Bu süreçte 1982'de görev tanımı sermaye piyasalarını düzenlemek, geliştirmek ve denetlemek olan Sermaye Piyasası Kurulu faaliyete geçmiş, 1986'da ise bugünkü adı Borsa İstanbul olan İstanbul Menkul Kıymetler Borsası kurulmuştur (Yılmaz ve Tuncay, 2012).

Bu yıllar, finansal değişikliklerin büyük ölçüde gerçekleştirildiği yıllar olmuştur. Faiz oranları serbest bırakılmış, Borsa işler hale getirilmiş, MB açık piyasa işlemlerine başlamış, bankalar arası TL ve döviz piyasası kurulmuş, gelir ortaklığı senetleri ve yatırım fonları gibi finansal araçlar çeşitlenmiştir.

1980 sonrası dönemin en çarpıcı yeniliği, finansal liberalizasyonun son aşaması ve olmazsa olmazı olan dış finansal serbestinin sağlanması olmuştur. Finansal anlamda Türkiye ekonomisini dış dünya ile "bütünleştirmek" amacıyla Ağustos 1989'da kabul edilen 32 Sayılı Kararname ile sermaye hareketleri önündeki her türlü engel kaldırılarak serbestleştirilmiştir. Böylece yerleşik kişilere, yerel firmalara ve bankalara döviz mevduatları, bono ve hisse senetlerinden oluşan fonları hareket ettirmeleri konusunda serbestlik getirilirken, aynı haklar yurtdışı yerleşiklere de tanınmıştır (Kepenek,2016: 191-217).

3. FİNANSAL LİBERALİZASYONUN TÜRK EKONOMİSİNE ETKİLERİ

3.1. Tasarruf ve Yatırım

Neo-Klasik doktrine göre sermaye hareketlerinin olumlu yönde etkilemesi beklenen en önemli makroekonomik değişkenlerden birisi yurtiçi tasarruf ve yatırım oranlarıdır.

Tablo 1'deki veriler incelendiğinde, toplam tasarrufların 1980-95 döneminde göreli olarak arttığı söylenebilir. Toplam tasarruflarda, özellikle 1988 yılından sonra önemli artışlar kaydedilmekle birlikte, dönem sonuna doğru görülen tasarruf düşüşü esas olarak kamu tasarruflarının düşük seviyelerde olmasından kaynaklanmıştır.

Kamu kesimi tasarruf oranlarına baktığımızda dönem boyunca ortalama %3-4 aralığında olduğu görünmektedir. Öte yandan kriz yılları dönemlerinde kamu kesimi tasarruflarında ciddi bir azalma göze çarpmaktadır. Zira gerek 2000 yılında gerekse 2008 küresel finans krizinin ardından 2009 yılında kamu kesimi tasarruf oranı eksi değer almıştır.

Özel kesim tasarruflarına bakıldığında ise ilk dönemde serbestleşme ile birlikte bir artış gözlense bile son dönemde düşüşler yaşanmıştır. Son yıllarda Türkiye ekonomisinin %12 seviyelerindeki özel kesim tasarruf oranı, hedeflenen ekonomik büyüme için yetersiz olarak değerlendirilmektedir. Buradan hareketle serbestleşmenin klasik iktisatçıların iddia ettiği gibi tasarruf

oranlarını arttırarak bu fonların yatırımlara kanalize edileceği savı gerçekleşmemiştir. Bu noktada Türk toplumunun varlıklarını, finansal sistemin bel kemiği olan bankalar yerine eski geleneklere bağlı olarak ‘’yastık altı’’ şeklinde tuttuğu söylenebilir.

Asıl dikkat çekici nokta toplam yatırım oranlarındadır. Neo-klasik öğretiye göre finansal serbestleşme ile birlikte fon ihtiyacı yabancı sermaye ile giderilerek ekonomik büyümenin temel dinamiği olan yatırımların artması beklenmektedir. Bu görüşe karşın Tablo 1’e baktığımızda Türkiye ekonomisinde finansal serbestleşme ile birlikte yatırım oranlarında bir artış yaşanmamış aksine yatırım oranları %20 ortalama ile durağan bir seyir izlemiştir. Ayrıca kamu-özel kesim ayrımına baktığımızda özelleştirmelerle birlikte kamunun ekonomik hayatta varlığının büyük oranda azalması beklenirken verileri incelediğimizde bu yönde ciddi bir azalmanın olmadığını söyleyebiliriz. Bu noktada ise kamu yatırımlarının alt kalem dağılımlarına bakmanın daha yararlı bir analiz yapılmasını sağlayacağı ifade etmek gerekir.

Tablo 1: Yurtiçi Tasarrufların ve Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH İçindeki Payı, 1975-2014

Yıllar	S_K	$S_Ö$	S_T	I_K	$I_Ö$	I_T
1975	4,6	17,7	**22,4**	6,1	14,8	**20,9**
1980	3,4	9,4	**12,8**	6,6	13,7	**20,3**
1985	5,8	14,7	**20,5**	6,9	12,4	**19,3**
1990	2,6	22,1	**24,7**	5,2	16	**21,2**
1995	-0,1	24,6	**24,6**	3,1	19,6	**22,8**
2000	-3,4	21,8	**18,4**	5,2	15,7	**20,8**
2005	2,8	13,2	**16**	3,8	17,6	**21,4**
2006	4,2	12,4	**16,6**	3,8	18,9	**22,6**
2007	2,4	13,1	**15,5**	3,9	17,9	**21,8**
2008	1,7	15,1	**16,8**	4,1	16,1	**20,2**
2009	-0,8	14,1	**13,2**	4,1	13,1	**17,2**
2010	1,5	12	**13,5**	4,3	15	**19,2**
2011	3,7	10,7	**14,4**	4,1	18	**22,1**
2012	2,9	11,6	**14,5**	4,2	16,3	**20,6**
2013	3,4	9,9	**13,4**	5	15,6	**20,6**
2014	3,2	11,7	**14,9**	4,8	15,7	**20,5**

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Notlar: I ve S sırasıyla yatırım ve tasarrufu; t, k ve ö kısaltmaları da sırasıyla toplam, kamu ve özel anlamına gelmektedir.

3.2. Ödemeler Dengesi, Büyüme ve Enflasyon

Serbestleşme süreci boyunca ödemeler dengesinde kronik cari işlemler açığı , giderek büyüme hızıyla daha fazla bağlantılı hale gelmiştir. Tablo 2’den de görüleceği üzere, büyüme oranının arttığı dönemlerde (2005, 2010, 2011) cari açık miktarları da artmaktadır. 2008 kriz yılının ardından 2010 yılında Türkiye ekonomisi her kriz dönemi sonrası olduğu gibi yükselişe geçmiş ve %9.2 oranında büyüme kaydetmiştir. Öte yandan aynı yıl bu ciddi büyüme karşısında 44 milyar dolarlık bir cari açık verilmiştir. Yine tabloya bakıldığında büyüme oranı ile cari işlemler dengesi arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu sebeple ifade edilebilir ki ekonomik büyümenin maliyeti cari işlemler dengesinde açıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu da sağlanan ekonomik büyümenin sağlıklı bir süreç olarak değerlendirelemeyeceğini gözler önüne sermektedir. Nitekim Apaydın (2017) tarafından yapılan çalışmada, finansal serbestleşme sonrası dönemde ekonomik büyüme sürecinin istikrarsız bir yapı sergilediği ekonomik olarak da gösterilmiştir.

Tablo 2: Büyüme (%), Enflasyon (%) ve Cari İşlemler Dengesi (Milyon $)

Yıllar	Büyüme Oranı	Cari İşlemler Dengesi	Enflasyon Oranı
1980	-2,4	-3,408	93,71
1990	9,3	-2,625	60,4
2000	6,8	-9,92	39
2001	-5,7	3,76	68,5
2002	6,2	-626	29,7
2003	5,3	-7,554	18,4
2004	9,4	-14,198	9,3
2005	8,4	-20,98	7,72
2006	6,9	-31,168	9,65
2007	4,7	-36,949	8,39
2008	0,7	-39,425	10,06
2009	-4,8	-11,358	6,53
2010	9,2	-44,616	6,4
2011	8,8	-74,402	10,45
2012	2,1	-47,962	6,16
2013	4,2	-63,621	7,4
2014	2,9	-43,597	8,17

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, TCMB, TÜİK

Ödemeler dengesindeki bu istikrarsızlık büyüme hızları ve fiyatlar genel düzeyinde de görülmektedir. Tablo 2'den de görüldüğü üzere, büyüme hızları önemli istikrarsızlıklar sergilemekte, adeta bir "dur-kalk/ilerle " şeklinde bir seyir izlemektedir. 1990'lı yıllarda hiper enflasyonla boğuşan Türkiye, 2000'li yılların başından itibaren Kemal Derviş liderliğinde IMF'nin istikrar programlarını uygulayarak bu oranları kademeli bir şekilde %20 seviyelerine indirmeyi başarmıştır. Son yıllarda ise enflasyon oranları %8 dolaylarına gerilemiş olsa bile gelişmiş ülkelerle kıyasladığımızda halen yüksek bir orandır.

Özetle finansal derinleşme kuramında iddia edildiği gibi, finansal serbestleşme büyüme ve istikrar üzerinde olumlu etkiler göstermemektedir.

3.3. Sermaye Birikimi

Türkiye ekonomisinin 1989 yılında tamamen dışa açılmasında ki amaçlarından birisi, gelişmiş ülkelerde oluşan tasarruf fazlasını ülkemize çekerek yatırım ve kamu açığı finansmanını saplayarak ekonomik büyümeyi gerçekleştirmektir. Bu kapsamda sermaye hareketleri, yöneldiği ülkede sabit sermaye yatırımlarına katkı yapıp yapmadığı ölçüde ülke ekonomisi için fayda sağlayacaktır.

Toplam sabit sermaye yatırımlarını incelediğimizde, 1990-2001 döneminde GSYH'nin ortalama yaklaşık %20'sini oluştururken, bu dönemden sonra 2001 krizinin etkisiyle %16 dolaylarına gerilemiş, bir diğer kriz yılı olan 2008'e kadar yine %20 seviyelerine çıkmıştır.

1990-2014 yılları arasında ise toplam sabit sermaye yatırımları ortalama %20 civarında seyretmiştir. Finansal serbestleşmenin temel argümanı olan ''yatırımların artması aracılığıyla sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması'' düşüncesi, tablo incelendiğinde ülkemizde sabit sermaye yatırımlarının artmadığı, %20 seviyelerinde durağan bir eğilim göstermesi sebebiyle gerçekleşmemiştir. Türkiye'ye yönelen sermaye türü daha çok spekülatif özelliğe sahip portföy yatırımları ve diğer yatırımlar şeklinde olmuştur. Bu sermaye türlerinin en temel özelliği kısa vadeli olup kar amacı gütmesiyle, yüksek hareket kabiliyetine sahip olmasıdır.

Tablo 4:Toplam Sabit Sermaye Yatırımları,1990-2014 (GSYH'nın Yüzdesi Olarak)

Yıllar	Kamu	Özel	Toplam
1990	5,2	16	**21,2**
1995	3,1	19,6	**22,8**
2000	5,2	15,7	**20,8**
2001	4,7	11,7	**16,4**
2002	4,9	12,2	**17,1**
2003	3,8	13,6	**17,4**
2004	3,2	17,5	**20,7**
2005	3,8	17,6	**21,4**
2006	3,8	18,9	**22,6**
2007	3,9	17,9	**21,8**
2008	4,1	16,1	**20,2**
2009	4,1	13,1	**17,2**
2010	4,3	15	**19,2**
2011	4,1	18	**22,1**
2012	4,2	16,3	**20,6**
2013	5	15,6	**20,6**
2014	4,8	15,7	**20,5**

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

3.4. Kamu Maliyesi

1990'ların sonu ve 2000'li yılların başlangıcında Türkiye'de ciddi bir kamu açığı mevcuttu. Tablodaki verilerden de anlaşılacağı üzere 2001 yılında kamu açığı sonucu oluşan borçlanma gereği GSMH'nın %11,8'ine karşılık gelmiştir. Bu açığın giderilmesi için yurtiçinde gerekli kaynağı bulamayan kamu otoritesi, düşük kur-yüksek faiz politikası ile yabancı fonları ülkeye çekerek finansman imkanı bulmuştur. Fakat bunun karşılığında o dönemlerde ciddi faiz ödeme yüküyle karşı karşıya kalmıştır. Zira tablodaki veriler incelendiğinde örneğin 2001 yılında kamunun sadece faiz ödemeleri o dönemki GSMH'nın %17,6'sını oluşturmuştur.

Yıllar içersinde kamu borçlanma gereği giderek azalmış ve hatta 2006 yılında bütçe fazlası verilerek, borçlanma gereği eksi değer almıştır. Borçlanma gereğinin azalma evresinde tek istisnai artış 2008 küresel finans krizi sonrası 2009 yılında yaşanmıştır.

Borçlanmanın maliyeti olan faiz ödemelerine baktığımızda ise Türkiye'de yaşanan 2001 krizinde %17,6 seviyesine yükselmiş, bu yıldan sonra ise kamu bütçesinin etkin ve doğru şekilde kullanılmasına bağlı olarak yıllar içerisinde giderek gerilemiştir.

Tablo 5: Kamu Kesimi Dengeleri: GSMH'dan Paylar (%), 1999-2013

Yıllar	Borçlanma Gereği (1)	Faiz Ödemeleri
1999	9,8	10,8
2000	7,3	12,7
2001	11,8	17,6
2002	10,8	15,3
2003	7,9	13,3
2004	4,1	10,4
2005	0,1	7,2
2006	-1,3	6,1
2007	0,2	5,9

2008	1,6	5,4
2009	5,5	5,7
2010	3	4,5
2011	0,4	3,4
2012	1	3,5
2013	0,7	3,3

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı
Not: (1) (-) İşareti fazlayı ifade etmektedir.

3.5. Dış Ticaret

1980'li yıllarda ihracata dayalı büyüme modelini benimseyen Türkiye, özellikle 1989 sonrası dönemde önemli ihracat başarıları kazanmıştır. Bu dönemde ihracat 11.6 milyar dolardan 1995'te 21.6 milyar dolara çıkmıştır. Ancak aynı dönemde ithalat da 15.8 milyar dolardan 35.7 milyar dolara çıkmış, dolayısıyla dış açıklar varlığını sürdürürken ekonomi dışa bağımlı olmaktan kurtulamamıştır. 1989-95 döneminin ihracat/ithalat oranına bakıldığında dış açığın göreli olarak arttığı da söylenebilir. Bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı (1995 itibariyle) %73.6'dan %60.6'ya düşmüştür.

Tablo 6: Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar),1970-2014

Yıllar	İHRACAT (X)	İTHALAT (M)	X/M
1970	588	947,6	62,1
1980	2,91	7909,4	36,8
1990	12,959	22,302	58,1
1995	21,637	35,709	60,6
2000	27,775	54,503	51
2001	31,334	41,399	75,7
2002	36,059	51,554	69,9
2003	47,253	69,34	68,1
2004	63,167	97,54	64,8
2005	73,476	116,774	62,9
2006	85,535	139,576	61,3
2007	107,272	170,057	63,1
2008	132,027	201,964	65,4
2009	102,143	140,928	72,5
2010	113,883	185,544	61,4
2011	134,907	240,842	56
2012	152,462	236,545	64,5
2013	151,803	251,661	60,3
2014	157,617	242,177	65,1

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Son olarak özellikle finansal serbestleşme sonrası 1990 yılındaki ithalatın yaklaşık 3 kat artmasının geri planında sermaye girişleri sonrası bollaşan yabancı paranın kur üzerinde düşürücü etki yaratmasıdır. Değerlenen Türk lirası sonucu pahalılaşan yerli malları ihracatın azalmasına, görece ucuzlayan yabancı malların talebi artması ithalat artışlarına yol açmıştır. Böylelikle cari açık giderek tırmanmıştır. Günümüzün önemli sorunlarından olan cari açık, kapitalistlerin ‘’sürdürülebilir cari açık’’ kavramıyla yapay büyüme uğruna göz ardı edilmektedir (Alkan, 2002).

3.6. Sermaye Hareketleri ve 2008 Krizi

Daha önce de açıklandığı gibi 1989 yılı sermaye hareketlerinin serbest bırakıldığı ve böylece Türkiye ekonomisinin dünya piyasalarıyla "bütünleşildiği" bir yıldır. Bu yıldan sonra teknolojik gelişmelerle birlikte sermaye hareketliliği özellikle gelişmekte olan ülkelerde giderek artmış ve çeşitlenmiştir.

Sermaye çeşitliliği içerisinde kendisine yer bulan ve istikrarlı büyüme için tercih sebebi olan doğrudan yatırımların yıllar içerisinde ki serüvenine baktığımızda, kriz dönemlerinden sonra ki yıllarda (1994 krizi hariç) azalma göstermiştir. Doğrudan yatırım rakamlarına dair dikkat çekici bir diğer nokta ise bu yatırımların 2006 ve 2007 yıllarında 19 milyar dolar ve 2008 yılında 17 milyar dolar ile rekor seviyelere ulaşmasıdır (Tablo 6). Bu rekorun arka planında Avrupa Birliği ile müzakere sürecinin tekrar başlaması önemli rol oynamıştır. Zira Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımların %92'sini Avrupa Birliği ülkeleri sağlamaktadır. Ayrıca yine bu dönemde Türkiye toplamda 62 milyar dolarlık doğrudan yatırım ile, Çin Halk Cumhuriyetinden sonra en fazla yabancı yatırım çeken ikinci ülke konumundadır. 2008 küresel finans krizinden sonra ise dünya ekonomisinde yaşanan daralmaya paralel olarak doğrudan yatırımlarda da azalma gözlenmiş ve son yıllarda ise bir dalgalanma yaşanmaktadır.

Bir diğer sermaye biçimi olan ve çalışmamızın konusunu oluşturan kısa vadeli sermaye hareketleri (portföy yatırımları ve diğer yatırımlar) incelendiğinde ve ekonomik büyüme ile ilişkisine bakıldığında dikkat çekici noktalar görülmektedir. Özellikle 1990'lı ve 2000'li yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler ve yüksek faiz-düşük kur politikasının sunduğu finansal arbitraj sayesinde kısa vadeli sermaye hareketleri hacminde önemli artışlar yaşanmıştır. Ancak Türkiye ekonomisinde her kriz sürecine paralel olarak sermaye hareketlerinde dalgalanmalar gözlenmektedir. Bu çerçevede 4 milyar dolarlık bir sermaye çıkışının yaşandığı 2001 yılında, Türkiye %5,7 negatif büyüme oranıyla bankacılık krizi diye adlandırılan ve Türkiye ekonomisini ciddi derecede sarsan bir kriz dönemi yaşamıştır (Tablo 6).

Türkiye ekonomisi 2008 küresel finans krizinin etkisini de derinden hissetmiştir. Bu etkileşimi sermaye hareketleri kapsamında incelediğimizde, 2008 kriz yılında 5 milyar dolarlık ani sermaye çıkışı yaşanmış ve bu kaçış, önce 2008 yılında, %0,7 ile, hedeflenen büyüme hızından uzak bir oranla ve daha sonra 2009 yılında %4,8'lik negatif büyüme ile etkisini göstermiştir (Tablo 6). Ayrıca fiyat istikrarı penceresinden baktığımızda ise 2008 yılı enflasyonu %10,06'lık oranı ile son 10 yılın en yüksek enflasyon oranı olmuştur. Amerika Birleşik Devletlerinde yaşanan bu krizin ''küresel'' bir boyut kazanması, dünyada yaşanan serbestleşme hareketleriyle ortaya çıkan ve spekülatif güdüyle hareket eden kısa vadeli sermaye hareketleri ile olmuştur. Zira ''sıcak para'' diye tanımlanan ve günde ortalama 1,5 trilyon dolar sermayenin hareket ettiği dünya borsalarında, ani giriş ve çıkışlar ülke ekonomilerini ciddi derecede etkilemektedir.

Tablo 7: Sermaye Hareketleri (Net Milyon Dolar), Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar) ve Büyüme Oranları (1998 Fiyatlarıyla), 1989-2014

Yıllar	Doğrudan Yatırımlar	Portföy Yatırımları	Diğer Yatırımlar	Dış Ticaret Dengesi	Büyüme
1989	663	1,386	1,509	-4,19	**0,3**
1990	700	547	2,742	-9,448	**9,3**
1994	559	1,106	5,582	-4,167	**-5,5**
1995	772	270	3,87	-13,152	**7,2**
2000	112	1,055	11,768	-21,959	**6,8**
2001	2,855	-4,479	-2,703	-3,282	**-5,7**
2002	939	-551	7,149	-6,404	**6,2**
2004	2,005	8,048	4,131	-22,438	**9,4**
2005	8,967	13,457	14,908	-32,936	**8,4**
2007	19,941	833	24,53	-46,831	**4,7**
2008	17,302	-5,014	24,174	-52,917	**0,7**
2009	7,032	227	1,94	-24,762	**-4,8**
2010	7,617	16,083	34,24	-56,325	**9,2**
2011	13,812	22,204	28,303	-89,16	**8,8**
2012	9,522	41,012	-19,227	-65,367	**2,1**
2013	9,269	23,988	-38,794	-79,917	**4,2**
2014	5,781	20,114	-15,264	-63,597	**2,9**

Kaynak: TCMB, Kalkınma Bakanlığı

Buradan hareketle krizlerde sermaye hareketlerinin tetikleyici rolünün olduğu kanısına ulaşabiliriz. Öte yandan tam tersi durumda ise yani ekonomik büyümenin sağlandığı dönemlerde, spekülatif ve kısa vadeli nitelik taşıyan bu türdeki sermaye hareketlerinin oldukça oynak ve dalgalı bir seyir izlemesi sebebiyle, sağlanan ekonomik büyümenin ‘’pamuk ipliğine bağlı’’ şekilde gerçekleştiğini ifade edebiliriz.

SONUÇ

Kısa vadeli sermaye hareketlerinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini analiz etmeye yönelik olan çalışmamızın sonucunda denilebilir ki; Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, ulusal ekonominin adeta “spekülatif saldırı merkezine” dönüştürülmesi anlamına gelmektedir. Öyle ki Türkiye’ye yönelen sermaye daha çok, üretken sektörlere doğrudan yatırım şeklinde olmaktan ziyade, yüksek faiz-düşük kur arbitrajına dayalı kısa vadede kazanç peşinde koşan bir niteliktedir. Bu bağlamda 1989 sonrası büyüme oranlarına bakıldığında McKinnon-Shaw yaklaşımında ifade edildiği gibi Türkiye ekonomisi istikrarlı bir ekonomik büyüme ivmesi yakalayamamış aksine inişli-çıkışlı bir büyüme süreci yaşamıştır. Bu dönemde Türkiye ekonomisi, sermaye giriş çıkışlarına bağımlı bir yapıya bürünmüş ve bu sebeple kırılgan bir hal almıştır. Zira sermaye girişleriyle birlikte önemli büyüme trendleri yakalamış, sermaye çıkışları yaşandığında ise krizlerle karşılaşmıştır.

Dolayısıyla sermaye hareketlerinin bu olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak adına adımlar atılmalıdır. Bu çerçevede yabancı yatırımcıların sermaye girişi yoluyla ülkede kazandıkları faiz gelirinden vergi alınabilir. ‘’ Faiz oranlarını eşitleyici vergi’’ adı verilen bu tip bir vergi uygulaması yabancı sermayenin başka ülkelere hareket etmesine neden olacaktır. Ancak cari açığın büyük ölçüde sermaye hareketleri ile finanse edilmesinden dolayı bu politikanın uygulanması rasyonel bir hareket olmayacaktır. Literatürde bir diğer yöntem Merkez Bankasının açık piyasa işlemleri aracılığıyla uygulayabileceği sterilizasyon yöntemidir. Fakat bu yöntemin uygulamada ne kadar kullanıldığı ve başarılı olduğu da tartışmalıdır.

Nihayet Türkiye ekonomisinin sermaye hareketlerine bağımlı yapısını gidermeye yönelik politikalar geliştirilmeli ve uygulanmalıdır. Zira bu yönde adımlar atılmaz ise bağımsız ekonomi politikaları uygulanamayacak ve dolayısıyla tam anlamıyla egemen bir devlet olmaktan gittikçe uzaklaşılacaktır.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, Y. (1992). "On Financial Deeping and Efficiency". *Diccussion Papers, UNCTAD*.

AKYÜZ, Y. (1993). "Financial Liberalization: The Key Issues". *Discussion Papers, UNCTAD*.

APAYDIN, Ş. (2015). "Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin İktisadi Dalgalanmalar Üzerindeki Etkileri: Kuramsal Bir Değerlendirme". ***Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi***, C. 5, S. 1, ss. 115-139.

APAYDIN, Ş., & ŞAHİN, H. (2017). "Türkiye'de Kısa Vadeli Sermaye Akımlarının İktisadi Dalgalanmalar Üzerindeki Etkileri: Bir Uzun Dönem Kısıtlı SVAR Modeli", *Politik Ekonomik Kuram, C. I, S. I, ss. 22-72.*

ER, S. (2009). "Devletin Bankacılık Sektöründe Düzenleyici Denetleyici Rolü ve Türkiye Uygulaması". İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

ESER, K. (1993). "Mali Baskı Altındaki Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Finansal Liberalizasyon Politikalarının Etkinliği". *Ekonomik Yaklaşım*, C. 4 S. 10, ss. 83-100.

ESER, K. (1996). "Finansal Liberalizasyon Politikalarının Makroekonomik Performans Üzerindeki Etkileri". ***Hazine Dergisi***.

TCMB. (2015). *"Tasarruf-Yatırım Dinamikleri ve Cari İşlemler Dengesi Gelişmeleri".* Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

YELDAN, E. (2001). ***"Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme"***. İstanbul: İletişim Yayınları.

YELDAN, E. (2002). "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler". *Praksis*.

YILMAZ, M. (2015). "Finansal Serbestleşmenin Gelir Dağılımına Etkileri; 1980 Sonrası Türkiye Örneği". *Y.L.Tezi,*. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çorum.

YILMAZ, V., & TUNCAY, M. (2012). "Finansal Liberalizasyonun Tasarruf ve Yatırım Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği"**.** ***A.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi****, C.26 S.*3-4. ss. 345-363

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KAMU HARCAMALARI, ÖZEL TÜKETİM HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: 1980-2015

Harun TERZİ[1]
Şükran KAHVECİ[2]

Öz

Kamu harcamaları, ekonomiye müdahalede kullanılan önemli araçlardan biridir. Keynesyen teoriye göre kamu harcamalarındaki artış toplam talebi arttırarak ekonomiye katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada Türkiye ekonomisi için 1980-2015 döneminde kamu harcamaları, özel tüketim harcamaları ve ekonomik büyümeye ilişkisi ARDL sınır testi yöntemi ile araştırılmıştır. ARDL sınır testi sonuçlarına göre kamu harcamalarında yaşanan %1'lik artışın özel tüketim harcamalarını kısa dönemde %1,6, uzun dönemde ise %4,6 arttırmaktadır. Ayrıca özel tüketim harcamalarında yaşanan %1'lik artışın GSYİH'yi kısa dönemde %6,9 uzun dönemde ise %9,4 arttırdığı tespit edilmiştir. Kamu harcamalarında %1'lik artış olması durumunda ise GSYİH kısa dönemde %12 uzun dönemde ise %46,9 artmaktadır. Çalışmada elde edilen sonuçlar Keynesyen teoriyi destekler nitelikte olup kamu harcamalarının özel tüketim harcamalarını etkileyerek ekonomik büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Harcamaları, Özel Tüketim Harcamaları, Ekonomik Büyüme, ARDL

THE RELATIONSHIP BETWEEN GOVERNMENT EXPENDITURE, PRIVATE CONSUMPTION EXPENDITURE AND ECONOMIC GROWTH IN TURKISH ECONOMY: 1980-2015

Abstract

Public spending is one of the important means for intervention to the economy. According to Keynesian theory, an increase in aggregate demand by increasing government expenditure contributes to the economy. In this study, the relationship between government expenditures private consumption expenditure and economic growth, were investigated with method of ARDL Bound test in the Turkish economy for the period 1980-2015, were investigated. According to the ARDL bound test results, the 1% increase in government expenditure increases private consumption expenditures by 1.6% in the short term and by 4.6% in the long term. Moreover, it is determined that 1% increase in private consumption expenditures has increased GDP by 6.9% in the short term and by 9.4% in the long term. If there is a 1% increase in government expenditures, GDP increases by 12% in the short term and by 46.9% in the long term. The results obtained in the study are supportive of the Keynesian theory and it is reached that the public expenditures increase the economic growth by affecting the private consumption expenditures.

Key Words: Government Expenditure, Private Consumption Expenditure, Economic Growth,

[1] Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, hterzi@ktu.edu.tr
[2] Avrasya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, sukran.kahveci@avrasya.edu.tr

GİRİŞ

Maliye politikasının önemi ve gerekliliği, ekonomik konjonktüre bağlı olarak değişen ve tartışılan iktisadi olgulardan biridir. Kara Perşembe olarak da tarihe geçen 1929 Büyük Buhranı'na kadar klasik iktisadın görüşleri ekonominin genelinde kabul görürken yaşanan büyük global kriz Keynes'in görüşlerini ön plana çıkarmıştır. Klasik görüş devlet bütçesinin denk ve küçük olduğu, devletin ekonomiye müdahale etmediği bir piyasa ekonomisini idealize ederken görünmez elin her şeyi yoluna koyacağını ileri sürmekteydi. Ancak Büyük Buhran'ın dünya ekonomisinde meydana getirdiği tahribat piyasanın kendi başına onarabileceğinin çok üzerindeydi. Bu durum klasiklerin ekonominin daima tam istihdam seviyesinde olacağı görüşünün geçerli olmadığını aksine tam istihdamın istisnai bir durum olduğunu ileri süren Keynesyen görüşün daha kabul görür olduğunu göstermiştir.

Keynes likidite tuzağı, ücretlerin katılığı, yatırım ve tasarruflar arasındaki tutarsızlık gibi nedenlerle ekonominin tam istihdamda dengeye gelmesinin güç hatta istisnai bir Durum olduğunu ileri sürmüştür (Şen ve Kaya, 2015: 61). 1929 Buhranı ve devamındaki sıkıntılı süreç ekonominin sürekli tam istihdam düzeyinde değil konjonktürel dalgalanmalar içerisinde olduğunu göstermiştir. Keynes'e göre Büyük Buhranın temelinde efektif talep yetersizliği yer almakta olup özel kesimin yetersiz kaldığı bu durum ancak devlet müdahalesi ile aşılabilir. Keynes efektif talep yetersizliğinin genişletici kamu harcamaları ile aşılabileceğini ileri sürmüştür. 1930'lu yıllarda başta ABD başkanı F. D. Roosevelt'in ve diğer Avrupa ülkelerinin uyguladığı ekonomi politikalarının temelinde Keynes'in sunduğu reçetenin yer aldığı görülmüştür. Bu dönemde devletin ekonomideki rolü artmış ve maliye politikası ekonominin dizaynında önemli bir araç haline gelmiştir.

İkinci dünya savaşı dönemine kadar, uygulanan Keynesyen politikaların da etkisiyle ekonomi iyileşme göstermiştir. İkinci dünya savaşı sosyal ve siyasi açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da oldukça büyük hasara yol açmıştır. Bu hasarın telafisinde devletler büyük rol üstlenerek maliye politikaları ile ekonomiye müdahale etmişlerdir. Bu dönemde maliye politikasının işleyişine yönelik araştırmalar devam etmiştir. A. Lerner ve R. A. Musgrave gibi iktisatçılar maliye politikasının fonksiyonelliğine önem vermiş ve uygulanan politikalarda belirli önceliklere göre atılması gereken adımlar üzerinde durmuşlardır. Keynesyen görüş 1970'li yıllara kadar önemini korumuş, bu dönemde dünya ekonomisinde yaşanan stagflasyon sorununu aşamaması ile birlikte alternatif görüşler önem kazanmaya başlamıştır. Monetarist iktisadın kurucusu M. Friedman gibi bazı iktisatçılar Keynesyen ekonomi politikalarını eleştirmiş, kamu harcamalarının özel kesimi desteklemek yerine dışlayacağını ileri sürmüşlerdir.

1980'li yıllarda yaşanan liberalleşme hareketleri ile birlikte devletin ekonomideki etkinliği giderek daralmış ve maliye politikası popülaritesini kaybetmiştir. Piyasa ekonomisinin etkin olduğu bu süreç 2008 Küresel krizine kadar devam etmiştir. Büyük Buhran'dan sonra yaşanan en ağır ekonomik kriz olarak kabul edilen 2008 Küresel krizi sonrası özellikle ABD ve Avrupa'da ekonomi devlet müdahalesi olmadan kendini yenileyememiştir. Keynesyen görüş yeniden ekonomi sahnesinde yerini almıştır. Görüldüğü üzere maliye politikasına yönelik görüşler ekonomik konjonktüre paralel olarak değişmektedir. Geçmiş tecrübeler göz önüne alındığında ekonominin darboğaza girdiği dönemlerde maliye politikasının önem kazandığı görülmektedir. Bu da maliye politikasına can simidi gibi bir misyon yüklendiğini göstermektedir.

İktisatçıların maliye politikasına bakışı ekonomiyi analiz ederken dikkate aldıkları argümanlarla yakından ilgilidir. Keynes, klasiklerin aksine ekonomiye arz yönlü değil talep yönlü bakmıştır. Klasik iktisat Say Yasası'nı temel alarak arzın herhangi bir talep yetersizliğiyle karşılaşmayacağını, üretim oldukça talebin de olacağını ileri sürerken Keynes bu görüşü reddetmiş ve talebin üretim ve istihdamın belirleyicisi olduğunu ileri sürmüştür. Keynes'in dikkate aldığı, satın alma gücüyle desteklenmiş talep olarak nitelendirilen efektif taleptir (Fisunoğlu ve Tan, 2009:36). Efektif talebin yetersiz olduğu bir ekonomide Keynes kamu harcamalarını, transfer ödemelerini arttırarak, vergileri azaltarak uygulanacak genişletici maliye politikalarının ekonomiyi dengeye getireceğini ileri sürmektedir. Buna göre kamu harcamaları özel tüketim harcamalarının yetersiz kaldığı noktada tamamlayıcı bir görev üstlenmektedir (Bocutoğlu, 2012: 28). Bu tamamlayıcılık ilişkisinin temelinde kamu harcamalarındaki artışın çarpan mekanizması ile milli geliri ve istihdamı arttıracağı ve buna bağlı olarak da özel tüketimin artacağı görüşü yer almaktadır.

Keynesyen teori kamu harcamalarını özel tüketim harcamalarının tamamlayıcısı olarak kabul ederken, kamu harcamalarının özel tüketim harcamalarını dışladığı (Crowding out) ve

aralarında bir ikame ilişkisi olduğunu savunan görüş de iktisatçılar arasında kabul görmektedir. Ricardo Denklik Teoremi ve Genişletici Mali Daralma hipotezi kamu harcamalarının özel tüketimin ikamesi olduğunu ileri süren görüşlerdir. Ricardo Denklik Teoremi kamu harcamalarının finansmanı üzerinde durmaktadır. Teorem, kamu harcamalarının vergi ile finanse edilmesi tüketim üzerinde daraltıcı etki yaratırken borçlanma ile finansmanın kısa dönemde özel tüketimi arttıracağı ancak uzun dönemde faiz hadlerinde neden olacağı artışın özel yatırımları negatif yönde etkileyeceği, dışlayacağını belirtmektedir (Yay, 1996: 1343).Neoklasik görüşe dayanan genişletici mali daralma hipotezi, kamu harcamalarındaki daralmanın bütçe açığı ve borçlanma düzeyini düşürerek ekonomide güven ortamı oluşturacağını, bu durumun geleceğe yönelik olumlu bekleyişleri arttıracağını ileri sürmektedir. Yine bu görüşe göre olumlu bekleyişlerdeki artış ekonomik büyüme ve diğer makroekonomik göstergeler üzerinde pozitif bir etki yaratacaktır (Erdoğan, 2007: 118). Bu teorik çerçevede kamu harcamalarının özel tüketime etkisinin yönü ve şiddeti, maliye politikasının etkinliğini belirlemede önemli bir göstergedir. Bu sebeple kamu harcamaları ile özel tüketim harcamaları arasındaki ilişki ülke ekonomileri için iktisatçılar tarafından sıklıkla araştırılmaktadır.

Ampirik literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların bir kısmında Keynesyen teoriyi destekler nitelikte olup kamu harcamaları ile özel tüketim harcamaları arasında tamamlayıcı bir ilişki olduğu bulunurken bazı çalışmalarda Neoklasik teori yönünde kamu harcamalarının özel tüketim harcamalarını ikame ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Hogan (2004) 18 OECD ülkesi için yaptığı çalışmasında panel veri analizi ile genişletici mali daralma hipotezini test etmiştir. Analiz sonuçlarında kamu harcamalarındaki daralmanın özel tüketim harcamalarında hipotezin öne sürdüğü şekilde bir artışa neden olmadığı tespit edilmiştir. Schclarek (2004) 19'u sanayileşmiş 19'u gelişmekte olan 38 ülke için 1970-2000 döneminde panel veri analizi ile maliye politikasının özel sektöre etkisini araştırmıştır. Analiz sonuçlarında hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için kamu harcamalarındaki artışın Keynesyen teoriyi destekler nitelikte olup özel sektörü olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Erdoğan (2007) Türkiye ekonomisi için 1987-2006 döneminde Vektör Hata Düzeltme Modeli ile Genişletici Mali Daralma Hipotezinin geçerliliğini sınadığı çalışmada kamu harcamalarında meydana gelen daralmanın özel sektörde genişletici bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır. İlgün (2010) Türkiye ekonomisi için 1987-2009 döneminde ARDL yöntemi ile yaptığı çalışmada kamu harcamaları ile özel tüketim harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada Türkiye'de kamu harcamalarının özel tüketim harcamaları üzerinde Keynesyen teoriyi destekler nitelikte pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Durkaya (2012) Türkiye ekonomisi için 1980-2010 döneminde Engle-Granger eş-bütünleşme yöntemi ile kamu harcamaları ile özel tüketim harcamaları arasındaki uzun dönem ilişkisini araştırmıştır. Çalışmada değişkenler arasında tamamlayıcılık ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şen ve Kaya (2014) Türkiye ekonomisi için 1975-2011 döneminde VAR analizi ile kamu harcamalarının özel tüketim üzerinde dışlama etkisi olup olmadığını araştırdıkları çalışmada cari transfer ve kamu harcamalarının özel tüketim üzerinde dışlama etkisi yarattığı kamunun sermaye harcamalarının ile özel yatırımları desteklediği sonucuna ulaşmışlardır. Qazizada ve Stockhammer (2015) 21 ülke için 1971-2011 döneminde TLSL yöntemi ile kamu harcamalarının özel sektörde genişlemeye mi daralmaya mı neden olduğunu inceledikleri çalışmada kamu harcamalarının ekonomi üzerinde genişletici bir etkisi olduğunu bu etkinin kamu harcaması çarpanının büyüklüğüne göre değiştiğini tespit etmişlerdir.

Şimdiye kadar kamu harcamaları ile özel tüketim harcamaları arasında tamamlayıcı bir ilişki olduğunu ileri süre çalışmalar sıralanmıştır. Ancak aksi yönde sonuçların elde edildiği çalışmalar da literatürde mevcuttur. Aristei ve Pieroni (2008) Birleşik Krallık için 1964Q1-2002Q4 döneminde hata düzeltme yöntemini kullanarak kamu harcamaları ile özel tüketim harcamaları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada kamu harcamalarının özel tüketim harcamaları üzerinde dışlama etkisi yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Düzgün ve Bilgili (2008) 6 Orta Asya ülkesi için 1990-2003 döneminde panel veri analizi ile kamu harcamalarının özel tüketim harcamalarına etkilerini araştırdıkları çalışmada kamu harcamalarının özel tüketimi dışladığı sonucuna ulaşmışlardır. Akıncı ve Tuncer (2016) Türkiye ekonomisi için 2006Q1-2016Q2 döneminde J-J eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testleri ile kamu harcamaları ve özel tüketim harcamaları arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada kamu harcamalarının özel tüketim harcamalarının ikamesi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

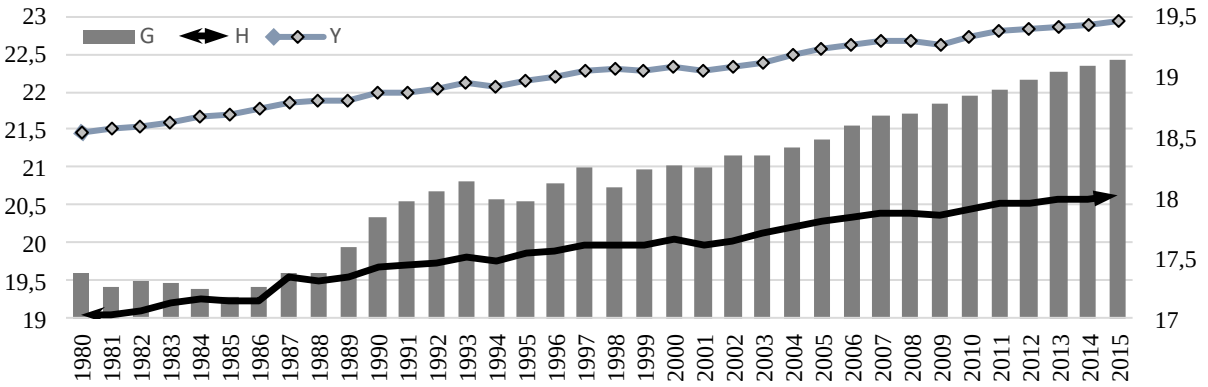
Ampirik literatüre bakıldığında birbirinden farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Türkiye ekonomisi için yapılan çalışmalarda da tam olarak görüş birliği sağlanamamıştır. Bu çalışmada Türkiye ekonomisi için 1980-2015 döneminde kamu harcamaları ile özel tüketim harcamaları arasındaki ve bu iki harcama türü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler ARDL sınır testi yöntemi ile araştırılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde veri seti ve metodoloji üzerinde durulacak, üçüncü bölümde ampirik bulgular paylaşılacaktır. Son bölümde ise, ampirik bulgular özetlenerek değişkenler arasındaki ilişkiler ifade edilmiştir.

1. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

1.1. Veri Seti

Türkiye ekonomisi için kamu harcamaları, özel tüketim harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin araştırıldığı çalışmada G: nihai kamu tüketim harcamalarını (TL), H: Hanehalkı nihai tüketim harcamalarını (TL) ve Y: cari GSYİH'yı ($) ifade etmekte olup tüm değişkenler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan her üç değişken GSYİH deflatörü tarafından reel hale getirilmiş ve logaritmik düzeyde analize dahil edilmiştir. Aşağıda yer alan Şekil 1'de değişkenlerin grafiksel gösterimi yer almaktadır.

Grafik 1'de G değişkenine ait veriler ikincil eksene göre, H ve Y değişkenlerine ait veriler ise

Şekil 1. G, H ve Y Değişkenlerinin Grafiksel Gösterimi

birincil eksene göre verilmektedir. Grafiğe bakıldığında H ve Y değişkenlerinin paralel bir seyir izlediği görülmektedir. Her iki değişken de artan bir seyir izlemektedir. G değişkeninin de artan bir seyir izlediği gözlenmekle beraber özellikle 2000'li yıllara kadar istikrarlı bir artış olduğunu söylemek güçtür. Kamu harcamalarının yıllar itibari ile artıp azaldığı görülmektedir.

Çalışmada H, G ve Y değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de görülmektedir

Tablo 1. G, H ve Y Değişkenlerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	O rtalama	Max . Değer	M in. Değer	Std. Hata	E ğiklik	Ba sıklık	J-B (Prob)
(	18.131	19.14 3	17. 183	0.60 64	- 0.0820	1.8 75	0.3 79
]	1 9.899	20.62 5	19. 042	0.4 852	- 0.2402	1.9 57	0. 372
`	2 2.227	22.92 7	21. 466	0.43 08	- 0.0792	1. 924	0.4 11

Tablo 1'de değişkenlere ait eğiklik basıklık değerleri ve Jarque-Bera test istatistiğinin olasılık değeri dikkate alındığında üç serinin de normal dağılıma sahip olduğu görülmektedir.

1.2. Metodoloji

1.2.1. ADF Birim Kök Testi

Wayne Fuller ve David Dickey (1979) tarafından geliştirilen Dickey Fuller (DF) birim kök testi hata terimleri arasında otokorelasyon sorununu ihmal etmekte ve otokorelasyon durumunda uygulanamamaktadır (Dickey ve Fuller, 1981: 1060). Wayne Fuller ve David Dickey (1981) bu ihmali gidererek ADF testini geliştirmişlerdir. ADF testinde bağımlı değişken gecikmeleri modelin sağ tarafına eklenerek bu sorun giderilmeye çalışılmıştır.

$$\Delta Y_t = \alpha + \theta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{k} \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \alpha + \delta t + \theta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{k} \beta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Yukarıda yer alan (1) ve (2) nolu denklemde "α" sabit terimi; t doğrusal zaman trendini, "Δ" fark işlemcisini; k optimal gecikme uzunluğunu, Y durağanlık testinin uygulandığı değişkeni ve ε_t hata terimini ifade etmektedir. Serinin durağan olup olmadığına bulunan t istatistiğinin mutlak değeri, Fuller (1976) veya Mackinnon (1991) tablo değeri ile karşılaştırılarak karar verilmektedir.

1.2.2. PP Birim Kök Testi

Peter Charles Bonest Phillips ve Pierre Perron (1988), yaptıkları çalışmada DF ve ADF testlerinin, geçersiz kaldığı durumların üstesinden gelen PP birim kök testi geliştirmişlerdir. Teste göre modelde yapısal kırılma olması durumunda hata terimlerini düzeltmeyi öngören eklemeler yaparak yetersizliklerin üstesinden gelmeyi amaçlamışlardır Phillips ve Perron, 1988: 340). Ayrıca PP birim kök testi Newey-West hata düzeltme mekanizması kullanarak değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarını ortadan kaldırmaktadır.

$$Y_t = \alpha_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$Y_t = \alpha_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 \left(t - \frac{T}{2}\right) + \varepsilon_t \quad (4)$$

(3) ve (4) numaralı denklemler sırası ile PP testi için geliştirilen, sabitli ve sabitli+trendli regresyon denklemlerini göstermektedir. Denklemlerde α_0 sabit terimi, t trendi, T gözlem sayısını, ε_t hata terimini, Y_t testin uygulandığı değişkeni göstermektedir. ADF testinde olduğu gibi PP birim kök testinde de yokluk hipotezi; "H_0: $\beta_1 = 0$" seri durağan değildir, alternatif hipotezi ise; "H_1: $\beta_1 \neq 0$" seri durağandır şeklindedir. PP testinde de DF testinde olduğu gibi Mackinnon (1991) tablo kritik değerleri kullanılmaktadır.

1.2.3. ARDL Sınır Testi

ARDL sınır testi, değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkilerin incelenmesi maksadıyla Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından geliştirilmiştir. ARDL sınır testi Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilen Engle-Granger eş-bütünleşme ve Johansen ve Juselius (1990) tarafından geliştirilen Johansen Juselius eş-bütünleşme testlerinden farklı olarak değişkenlerin bütünleşme derecelerinin aynı olması gerekmemektedir. Çalışmada kullanılan değişkenlerin I(0) veya I(1) olduğu durumlarda da ARDL sınır testi uygulanabilmektedir. Ancak değişkenlerin birinin veya tamamının I(2)'de durağan olması durumunda test uygulanamamaktadır. Pesaran vd (2001) değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla beş farklı model oluşturmuşlardır; 1) sabitsiz ve trendsiz, 2) kısıtlı sabitli ve trendsiz, 3) kısıtsız sabitli ve trendsiz, 4) kısıtsız sabitli ve kısıtlı trendli, 5) kısıtsız sabitli ve kısıtsız trendli model.

$$H = \beta_0 + \beta_1 t + \beta_2 H_{t-1} + \beta_3 P_{t-1} + \sum_{i=1}^{p} \beta_{1i} \Delta H_{t-i} + \sum_{j=0}^{q} \beta_{2j} \Delta G_{t-j} + v_t \quad (1)$$

$$\Delta G_t = \alpha_0 + \alpha_2 G_{t-1} + \alpha_3 H_{t-1} + \sum_{i=1}^{p} \alpha_{1i} \Delta G_{t-i} + \sum_{j=0}^{q} \alpha_{2j} \Delta H_{t-j} + z_t \quad (2)$$

Denklem (1) ve (2)'de H; Hanehalkı özel tüketim harcamalarını, H; nihai kamu tüketim harcamaları, v_t ve z_t hata terimlerini ifade etmektedir. Denklem (1) kamu harcamalarından özel tüketim harcamalarına doğru, denklem (2) özel tüketim harcamalarından kamu harcamalarına doğru olan ilişkiyi ifade etmektedir. ARDL sınır testinde değişkenler arasında ilişki olmadığı şeklindeki H0 hipotezi, F ve t istatistikleri ile sınanmaktadır.

Değişkenler arasında herhangi bir ilişki olup olmadığına karar verirken Pesaran vd (2001) tarafından geliştirilen tablo kritik değerleri dikkate alınmaktadır. Bu tablo kritik değerleri büyük örneklemler için kullanılırken küçük örneklemler için Narayan (2005) çalışmasında hazırlanan tablo kritik değerleri kullanılmaktadır.

2. AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada öncelikli olarak değişkenlerin durağanlık seviyesinin tespiti için ADF ve PP birim kök testleri uygulanmıştır. Değişkenlere ait ADF ve PP birim kök testleri sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

	Değişkenler	I(0)		I(1)	
		Sabitli	Sabitli + Trendli	Sabitli	Sabitli + Trendli
ADF	G	3,230 (0)	-0,549 (0)	**-4.606[a] (0)**	**-6,235[a] (0)**
	H	0,895 (0)	-2,114 (0)	**-6,825[a] (0)**	**-7,137[a] (0)**
	Y	1,797 (0)	-1,335 (0)	**-5,417[a] (0)**	**-6,039[a] (0)**
PP	G	3,230 (0)	-0,417 (2)	**-4,740[a] (7)**	**-6,237[a] (7)**
	H	1,663 (4)	-2,031 (1)	**-6,843[a] (4)**	**-8,849[a] (6)**
	Y	4,263 (11)	-1,129 (4)	**-5,402[a] (10)**	**-7,419[a] (10)**

Test sonuçlarına bakıldığında her iki test sonucu için de G, H ve Y değişkenlerinin %1 anlamlılık düzeyinde birinci farkında durağan olduğu görülmektedir birinci farkında durağan olduğu tespit edilmiştir. Serilerin birinci farkında durağan olması ARDL testini uygulanabilir kılmaktadır. ARDL sınır testi ile değişkenler arasındaki ilişki araştırılırken H-G, Y-G ve Y-H olmak üzere üç model oluşturulmuştur. Bu modellerde sırası ile kamu harcamalarının özel tüketim harcamalarına etkisi, kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi ve özel tüketim harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi araştırılmıştır. Tablo 3'te üç model için sınır testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. Sınır Testi Sonuçları

k =1	F-İstatistiği	Alt Sınır I(0)	Üst Sınır I(1)	Anlamlılık Düzeyleri
1-) H= *f*(G)	7,024	5,673	6,480	%1
		3,957	4,530	%5
2-) Y= *f*(G)	10,749	5,673	6,480	%1
		3,957	4,530	%5
3-) Y= *f*(H)	10,698	5,673	6,480	%1
		3,957	4,530	%5

Not: **: %1'de anlamlı.

Sınır testi sonuçlarına göre değişkenler arasında herhangi bir eş-bütünleşme ilişkisi olmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilmektedir. Her üç model için de değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Çalışmada tahmin edilen ARDL modeller ve bu modellere ait diagnostik testler Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. ARDL Modelleri

		H= *f*(G) (1,0)	
Değişkenler	**Katsayı**	**t-istatistiği**	**Diagnostik Testler**
H(-1)	0,800***	7,230	JB= 2,893 [0,235]
G	0,931*	2,008	BG-LM = 0,703 [0,503]
C	3,104*	2,136	WHITE= 0,596 [0,861]
		Y = *f*(G) (1,0)	
H(-1)	0,835***	7,950	JB= 1,390 [0,498]
G		1,904	BG-LM = 0,231 [0,795]

	7,708*		
C	0,002*	1,777	WHITE= 1,043 [0,474]
		Y = *f*(H) (1,0)	
Y(-1)	0,320***	4,281	JB= 0,623 [0,732]
H	6,473***	9,609	BG-LM = 0,154 [0,857]
C	0,002***	4,675	WHITE= 2,970 [0,140]

Optimal gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) ile belirlenmiştir. *: %5, ***: %1'de anlamlı.

Model sonuçlarına bakıldığında üç modelin de bağımsız değişkenlerinin katsayılarının anlamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca uygulanan diagnostik testlerine göre modellerde otokorelasyon, değişen varyans ve normal dağılmama gibi sorunlar bulunmamaktadır.

H-G, Y-G ve Y-H modellerine ilişkin hata düzeltme modelleri Tablo 5'te gösterilmektedir. Tabloya bakıldığında kamu harcamalarının özel tüketim harcamalarına etkisinin araştırıldığı modelde kısa dönemde bağımsız değişken G'nin %5'te anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Kısa dönemde kamu harcamalarında meydana gelen %1'lik bir artış özel tüketim harcamalarını %1,6 arttırmaktadır. Ayrıca Hata düzeltme terimi katsayısının %1'de anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Hata Düzeltme Modeli

		H= *f*(G) (1,0)	
Değişkenler	**Katsayı**	**t-istatistiği**	**Olasılık Değeri**
DG	1,681*	2,727	0,010
ECT(-1)	-0,151***	-2,844	0,007
		Y = *f*(G) (1,0)	
DG	12.0,852*	2,311	0,027
ECT(-1)	-0,139***	-3,576	0,001
		Y = *f*(H) (1,0)	
DH	6,976***	12,774	0,000
ECT(-1)	-0,521***	-4,738	0,000

*****: %1, *: %5'te anlamlı.**

Kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisinin araştırıldığı modelde kamu harcamalarında %1'lik artış olması durumunda ise GSYİH'nin kısa dönemde %12 arttığı tespit edilmiştir. Modelin hata düzeltme katsayısı negatif olup %1'de anlamlıdır. Son olarak özel tüketim harcamalarının ekonomik büyümeye etkisinin araştırıldığı modelde, kısa dönemde kamu harcamalarında yaşanan %1'lik artışın ekonomik büyümeyi %6,9 etkilediği ve modelin hata düzeltme terimi katsayısının %1'de anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak ARDL modellerine ilişkin uzun dönem katsayılarına ilişkin bilgilere Tablo 6'da yer verilmiştir. Tabloya bakıldığında değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkilerin kısa dönem ilişkiler ile paralel oldu görülmektedir. ARDL sınır testi sonuçlarına göre kamu harcamalarında yaşanan %1'lik artışın özel tüketim harcamalarını uzun dönemde %4,6 arttırmaktadır. Ayrıca özel tüketim harcamalarında yaşanan %1'lik artışın GSYİH'yi uzun dönemde %9,4 arttırdığı tespit edilmiştir. Kamu harcamalarında %1'lik artış olması durumunda ise GSYİH uzun dönemde %46,9 artmaktadır.

Tablo 6. ARDL Uzun Dönem Katsayıları

		H= *f*(G) (1,0)	
Değişkenler	**Katsayı**	**t-istatistiği**	**Olasılık Değeri**
G	4,675***	8,689	0,000
C	1,158***	2,928	0,006
		Y = *f*(G) (1,0)	
G	46,97***	6,569	0,000
C	1,721***	3,528	0,001
		Y = *f*(H) (1,0)	
H	9,471	6,309	0,000
C	3,737	5,491	0,000

*****: %1'de anlamlı.**

ARDL sınır testi sonuçlarına bakıldığında kısa ve uzun dönemde kamu harcamalarının özel tüketim harcamalarını pozitif yönde etkilediği, kamu harcamalarının doğrudan ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu ve özel tüketim harcamalarının da ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği görülmektedir.

SONUÇ

Ekonomik konjonktür değiştikçe iktisatçıların maliye politikasına bakış açısı da değişmiş maliye politikasının gerekliliği sürekli sorgulanmıştır. Kriz dönemlerinde maliye politikası vazgeçilmez bir araç halini alırken ekonominin serbestleştiği dönemlerde ekonomik istikrarın önündeki bir sorun olarak görülmektedir. Keynesyen teori maliye politikasını ve temel aracı olan kamu harcamalarını efektif talep yetersizliğinin aşılması için gerekli bir unsur olarak kabul ederken neoklasik ekol kamu harcamalarının özel tüketimin ikamesi olduğunu ve kamu harcamaları arttıkça özel tüketim ve özel yatırım harcamalarının daralacağını ileri sürmektedirler. İktisat literatüründe yapılan ampirik çalışmaların da farklı sonuçlar vermekte bazı çalışmalarda Keynesyen teoriyi destekler sonuçlara ulaşılırken bazı çalışmalarda ise Neoklasik görüşü kabul etmektedir.

Türkiye ekonomisi için yapılan çalışmalarda da herhangi bir görüş birliğine varılamamıştır. Bu çalışmada da Türkiye ekonomisi için 1980-2015 dönemi ele alınarak ARDL sınır testi yöntemi ile kamu harcamaları ile özel tüketim harcamaları arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Buna ek olarak kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkisi ve özel tüketim harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi de ARDL sınır testi ile araştırılmıştır.

Çalışmada öncelikle değişkenlerin durağanlık seviyelerinin tespiti için ADF ve PP birim kök testleri uygulanmıştır. Uygulanan test sonuçlarında her üç değişkenin de 1. farkında durağan olduğu tespit edilmiştir. H-G, Y-G VE Y-H olmak üzere üç modele ARDL sınır testi uygulanmış ve test sonuçlarına göre kamu harcamalarının kısa ve uzun dönemde özel tüketim harcamalarını pozitif yönde etkilediği, ayrıca kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Test sonuçlarına göre özel tüketim harcamaları da ekonomik büyümeyi kısa ve uzun dönemde pozitif etkilemektedir.

Çalışmada elde edilen bulgular Keynesyen teoriyi destekler nitelikte olup kamu harcamalarında yaşanan artışın özel tüketim harcamalarını arttırdığı ve buna bağlı olarak özel tüketim harcamalarının da ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Ampirik sonuçlar göz önüne alındığında Türkiye ekonomisi için maliye politikası ekonomik istikrarın sağlanmasında önemli bir araçtır.

KAYNAKÇA

AKINCI Adil ve Güner TUNCER. (2016). "Kamu Harcamaları ile Özel Tüketim Harcamaları Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", **SM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, 8 (2016): 35-55

ARİSTEİ, David ve Luca PİERONİ(2008). "Government consumption and the composition of private expenditure: A conditional error correction model" **Scottish Journal of Political Economy**, *55*(2), 143-166.

BOCUTOĞLU, Ersan (2012). **Karşılaştırmalı Makro İktisat Teoriler ve Politikalar**, 5. Baskı,

DİCKEY, David Alan ve Wayne Arthur FULLER (1981). ''Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root'', **Econometrica: Journal of the Econometric Society**, Cilt:49, Sayı:4, ss. 1057-1072.

DURKAYA, Mehmet (2012). "Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Özel Tüketim İlişkisi", **Maliye Dergisi**, *163*, 118-129.

DÜZGÜN, Recep ve Emine BİLGİLİ (2008). "Kamu Tüketim Harcaması ve Özel Tüketim: Orta Asya Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi", **Sosyoekonomi,** *8*(8).

ERDOĞAN, Levent (2007). "Genişletici Mali Daralma Hipotezi: Türkiye Uygulaması", **Anadolu University Journal Of Social Sciences,** *7*(2), 117-131.

Fisunoğlu, Mahir ve Bilge, K. T. (2009). "Keynes devrimi ve Keynesyen iktisat", **Ekonomik Yaklaşım,** *20*(70), 31-60.

GÜNAYDIN, İ. (2006). "Türkiye'de Kamu Ve Özel Yatırımlar Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz" **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, *20*(1).

HOGAN, Vincent (2004). "Expansionary Fiscal Contractions? Evidence From Panel Data" **The Scandinavian Journal of Economics**, 106(4), 647-659.

İLGÜN, Miraç Fatih (2010). "Genişletici Mali Daralma Hipotezinin Temelleri ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** (35), 233-253.

Murathan Yayınevi, Trabzon.

PESARAN, M. Hashem, Shin, Yongcheol, ve Richard J. SMITH (2001). ''Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships'', **Journal of Applied Econometrics**, Cilt:16, Sayı:3, ss. 289-326.

PHILLIPS, Peter Charles Bonest and Pierre PERRON; (1988), ''Testing for a Unit Root in Time Series Regression'', **Biometrika**, 75(2), pp.335-346.

QAZİZADA, Walid, and Engelbert STOCKHAMMER. (2015). "Government spending multipliers in contraction and expansion", **International Review of Applied Economics**, *29*(2), 238-258.

SCHCLAREK, Alfredo. (2004). "Consumption and Keynesian fiscal policy", **CSİFO Working Paper No:1310**.

ŞEN, Hüseyin ve Ayşe KAYA (2014). "Crowding-out or crowding-in? Analyzing the effects of government spending on private investment in Turkey", **Panoeconomicus,** 61(6), 631-651.

YAY, Turan (1996). "Ricardocu Denklik Teoremi" **İşletme ve Finans Ansiklopedisi,** 1342-1348.

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN, MUHASEBE MESLEĞİ İLE İLGİLİ ETİK DIŞI DAVRANIŞLARA İLIŞKIN ALGI ANALİZİ: BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Safiye TOP[1]

Öz

Çalışmanın amacı, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin muhasebede etik dışı davranışlara ilişkin değerlendirmelerini ve bu değerlendirmelerinde hangi faktörlerin şekillendirici olduğunu araştırmaktır. Son yıllarda yaşanan muhasebe ve denetim skandalları muhasebe meslek etiğinin önemini gün yüzüne çıkarmıştır. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri mezun oldukları zaman muhasebe meslek elemanı olmaya aday oldukları için bu fakültelerde meslek etiği eğitimin verilmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, öğrencilerin sahip olduğu muhasebe mesleği ile ilgili etik dışı davranışlara ilişkin algıları; demografik özellikleri, bölüm, sınıf, gelecekte muhasebe meslek mensubu olmayı isteyip istememeleri ve kendisini yüzde yüz dürüst olarak ifade eden öğrencilerin diğer öğrencilere kıyasla muhasebe etik dışı davranışlara ilişkin algıları incelenmiştir. Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada, kota örneklemesi kullanılmış, veriler anket yardımıyla toplanmış ve veri analizinde SPSS 24 paket programı kullanılmıştır. Analizler sonucunda (t testi, ki-kare testi, anova testi); Öğrencilerin cinsiyetleri ve öğrenim gördükleri bölüm açısından farklılık olmadığı, öğrenim gördükleri sınıf ve gelecekte muhasebe meslek mensubu olarak çalışmayı isteyip/istememeleri açısından anlamlı farklılıklar olduğu bulunmuştur. Kendisini %100 dürüst olarak ifade eden öğrencilerin, kendisini %100 dürüst olarak ifade etmeyen öğrencilere oranla Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeylerinde farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Etik, meslek etiği, muhasebe meslek etiği

[1] Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret Ve Lojistik ABD Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, Yüksek Lisans, E-Posta: safiye22@gmail.com

Abstract

The current study aims to investigate Economics and Administrative Sciences Faculty students' evaluations of unethical behaviors in accounting and shows the factors which are shaping these evaluations. The accounting and auditing scandals that have taken place in recent years bring out the importance of accounting profession ethics. It is important to provide professional ethic education in faculties because Economics and Administrative Sciences Faculty students are candidates to become accounting clerk after graduation.

In this study, students' perceptions of unethical behaviors related to the accounting profession; Demographic characteristics, department, class, whether they want to become members of accounting profession in the future, or declared themselves as being 100% honest are different in their perceptions of accounting unethical behavior compared to other students. It should be noted that this study carried out on Bandırma Onyedi Eylül University Economics and Administrative Sciences faculty students, quota sampling was used, data were collected by questionnaire and SPSS 24 package program was used for data analysis. Analyzer result (t test, chi-square test, anova test) shows that There were no differences in the number of students and the number of students who had studied, and there were significant differences in terms of wanting to work as class and pert job profession. It was determined that the students who expressed themselves 100% honestly did not differ in their perceptions about the unethical behaviors related to the accounting profession as compared to the students who did not express themselves 100% honestly.

Key Words: Ethics, Occupational ethics, the ethics of accounting profession

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle son yirmi yılda meydana gelen global muhasebe ve denetim skandalları, insanların çok fazla kazanç sağlama isteği, firmalar arası rekabet, bilginin çok hızlı yayılması vs özellikle muhasebe mesleğine düşen sorumluluğu artırmaya başlamıştır. Örneğin bir muhasebe kaydı ile başlayan etik dışı davranış firmaların paydaşlarının zarar etme durumlarının ortaya çıkmasına kadar devam eden bir süreç olarak dikkat çekmektedir.

İnsanlar özel ve iş hayatında akıllarına gelen her davranışları yapmış olsalardı şu anda belki de toplum olarak bir arada yaşama imkanımız olmazdı. İnsanların bir arada yaşaması için etik ilkeler, normlar ve değerlere dikkat etmesi gerekir. Dikkat edilecek bu ilkeler insanlara hak ve yetkiler yüklerken bir taraftan da sorumluluklar ve görevler yükler. (Tutar, 2016: 15)

Türk Dil Kurumu etik kavramını; " Töre bilimi, çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü, ahlak felsefesi, felsefenin ödev, yükümlülük, sorumluluk ve değer gibi konularını veya yanlışlık ile iyi veya kötüyle ilgili ahlaki yargıları ele alan, ahlaki eylemin doğasını soruşturan ve iyi bir yaşamın nasıl olması gerektiğini açıklamaya çalışan dalı" olarak tanımlamıştır. (TDK, 2017) Etik sözcüğü, Yunanca "karakter" anlamına gelen "ethos" sözcüğünden türemiştir. Anlam olarak, toplumsal yaşamda insanlar arasındaki ilişkilerin temelini teşkil eden değerleri ve kuralları kapsamaktadır.

Etik olgusu bireylerin çalışma hayatına başlamadan önce ailelerinden, yaşadıkları çevreden, eğitim aldıkları kurumlardan v.b. edindikleri nitelikler sonucu gelişmektedir. Buna karşın, işletmelerin sahip olduğu örgüt kültürü de bireylerin taşıdıkları etik olgusunu değişim ve dönüşüme uğratabilmekte, kısaca etkileyebilmektedir. (Kurt, Okan, & Başer, 2010: 3)

Bireyin etik sorumluluklarını yerine getirmesi, etik davranışları oluşturur. Etik davranışları belirleyen etik ölçüler, zaman içerisinde toplumsal dinamiklere paralel olarak değişebilir. Bu nedenle etik davranışlar dinamiktir. (Koçberber, 2008: 67)

Meslek etiği "belirli bir meslek grubunun, mesleğe ilişkin olarak oluşturup, koruduğu; meslek üyelerine emreden, onları belli bir şekilde davranmaya zorlayan kişisel eğilimlerini sınırlayan, yetersiz ve ilkesiz üyeleri meslekten dışlayan, meslek içi rekabeti düzenleyen ve hizmet ideallerini korumayı amaçlayan mesleki ilkeler bütünü" olarak tanımlanmıştır. (Mocan, 2002; Aktaran Sayım & Usman, 2016:131)

Ülkemizde muhasebe meslek etiği ile yapılan düzenlemelerde; mesleki yeterlilik, bağımsızlık ilkeleri, mesleki özen ve titizlik, ticaret ve mesleğe aykırı faaliyet yasağı, reklâm yasağı, sır saklama yükümlülüğü, karşılıklı ilişkiler ve haksız rekabet gibi konular yer almasına rağmen bu çalışmada TÜRMOB tarafından belirlenen temel etik ilkeler üzerinden analizler yapılmıştır.

TÜRMOB tarafından düzenlenen ve 19 Ekim 2007 tarih ve 26675 sayılı resmi gazetede yayınlanan Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Yönetmelik ile tüm meslek mensuplarının uyması gereken zorunlu etik ilkeleri aşağıda yer almaktadır: (Resmi Gazete, 2007)

a) Dürüstlük: Meslek mensuplarının tüm meslekî ve iş ilişkilerinde doğru sözlü ve dürüst davranmalarıdır.

b) Tarafsızlık: Yanlı veya önyargılı davranarak; üçüncü kişilerin haksız ve uygunsuz biçimde yaptıkları baskıların meslek mensuplarının meslekî kararlarını etkilememesi veya engellememesidir.

c) Meslekî Yeterlilik ve Özen: Meslek mensubunun meslekî faaliyetlerini yerine getirirken teknik ve meslekî standartlara uygun olarak, özen ve gayret içinde davranmasıdır.

ç) Gizlilik: Meslek mensubunun meslekî ilişkileri sonucunda elde ettiği bilgileri açıklamasını gerektirecek bir hak veya görevi olmadıkça üçüncü kişi veya gruplara açıklamaması ve bu bilgilerin meslek mensubunun veya üçüncü kişilerin çıkarları için kullanılmamasıdır.

d) Meslekî Davranış: Meslek mensubunun mevcut yasa ve yönetmeliklere uymasını ve mesleğin itibarını zedeleyecek her türlü davranıştan kaçınmasını ifade etmektedir.

Ülkemizde muhasebe etiği eğitimine ilk kez 1981 yılında İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, Muhasebe Enstitüsü Denetim Programı'nda "Muhasebe Meslek Ahlakı" adı altında başlanmıştır. 2000'li yılların başından beri bazı üniversitelerde lisans ve/veya yüksek lisans düzeyinde "meslek hukuku ve etik eğitimi" adı altında muhasebe meslek etiği eğitimi verilmektedir. (TÜRMOB, 2013)

1. Literatür Tarama

Literatür taraması yapıldığında muhasebe meslek etiğinin önemine istinaden çok sayıda çalışma yapıldığı görülmüştür. Son zamanlarda yapılan akademik çalışmaları Meslek mensuplarının etik algılarına yönelik araştırmalar ve meslek mensubu adayı olan öğrencilerin etik algılarına yönelik araştırmalar olarak iki sınıfta toplayabiliriz. Öğrencilerin etik algılarını ölçmeye yönelik yapılan çalışmalardan bazılarına burada değinilmiştir.

Daştan vd. "Muhasebe Eğitiminde Etik İkilem Ve Etik Karar Alma Konularına Yönelik KTÜ-İİBF Öğrencileri Üzerine Araştırma" adlı çalışmasında cinsiyet, öğrenim görülen bölüm ve gelecekte muhasebe mesleğini tercih etme değişkenleri açısından etik değerlere bakışta farklılıklar tespit edilmiştir. (Daştan, Uğur, & Yaşar, 2015)

Uyar vd. "Öğrencilerin Muhasebe Meslek Etiği Algısı: ALTSO Meslek Yüksekokulu Örneği" adlı çalışmasında ALTSO Meslek Yüksekokulu muhasebe ve vergi uygulamaları programı birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinin muhasebe meslek etiği algısını ölçülmüş, yapılan analizlerde meslek etiği dersi almış olup/olmamanın öğrencilerin meslek etiğine ilişkin algılarında bir farklılık yaratmadığı saptanmıştır. (Uyar, Kahveci, & Yetkin, 2015)

Ceylan ve Terzi Çankırı Karatekin Üniversitesi İşletme, İktisat ve Kamu Yönetimi son sınıf öğrencilerine, doğruluk ve dürüstlük, tarafsızlık, gizlilik, mesleki yeterlilik ve özen, mesleki davranış boyutlarını ölçen bir anket çalışması yapılmıştır. Öğrencilerin cinsiyet ve etik eğitimi alıp almama ile meslek etiği algılamaları arasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. (Ceylan & Terzi , 2016)

Alkan, Muhasebe Eğitiminde Etik: Ön Lisans Öğrencilerinin Etik Algılarına Yönelik Araştırmasında görev ve sorumluluklara yönelik etik algısı ile mesleki bireysel davranışlara yönelik etik algısının annenin eğitim düzeyi yükseldikçe azaldığı belirlenmiştir. (Alkan, 2015)

2. Araştırma Metodolojisi

Bu çalışmada, öğrencilerin sahip olduğu muhasebe mesleği ile ilgili etik dışı davranışlara ilişkin algıları ile öğrenim gördükleri bölüm ve sınıf, mezun olduğunda muhasebe meslek mensubu olarak çalışmayı isteyip istememeleri açısından irdelenmiştir. Demografik açıdan ise algıları ile cinsiyetleri arasında ilişki olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca kendisini yüzde yüz dürüst olarak ifade eden öğrencilerin, kendisini tam olarak dürüst olarak ifade etmeyen öğrencilere kıyasla muhasebe etik dışı davranışlara ilişkin algılarında farklılık olup olmadığı da tespit edilmeye çalışılmıştır.

2000'li yılların başından itibaren yaşanan olumsuz gelişmeler toplumun her kesiminde olduğu gibi muhasebe mesleğinde etik tartışmalarını gündeme getirmiştir. ABD'de, 02 Aralık 2001 günü aktif toplamı 65 milyar doları, yıllık cirosu 100 milyar doları aşan ve 19000 personeliyle dünyanın en büyük şirketlerinden biri olan Enron'un beklenmedik iflası ABD'de 11 Eylül saldırılarından sonra yaşanan en önemli gelişmelerden biri olarak görülmektedir. Finansal raporlama ve denetim skandalının ortaya çıkması sermaye piyasalarına, şirket yönetimlerine, finansal raporlara ve söz konusu şirketlerin denetimini yapan bağımsız denetim şirketlerine ve denetçilere olan güveni derinden sarsmıştır. (Dinç & Cengiz, 2014: 221-222)

Finansal tabloların doğru ve güvenilir verilerden oluşması için bu verileri hazırlayan muhasebe meslek mensuplarının, etik davranışlar sergileyerek doğru bilgiyi sunuyor olmaları son derece önemlidir. (Kurt, Okan, & Başer, 2010) İktisadi İdari Bilimler Fakültesi'nden mezun olan öğrencilerin muhasebe meslek elemanı olmaya veya denetmen, müfettiş gibi kadrolara aday olduğu göz önüne alındığında fakültede verilecek muhasebe derslerinde meslek etiğinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Davranışsal iktisatçı Dan Aıerly; deney çalışmalarının sonucunda "İnsanlara fırsat verildiğinde çoğu insanlar hile yapmaya meyilli olduğu" tezini ortaya atmıştır. İnsanlar yakalanma olasılıklarının daha az olduğu, yapılan davranış ile kazanılan getiri arasında çok yüksek tutarlı olmadığı sürece insanlar az da olsa dürüst davranmamaktadırlar. (Arıely, 2013)

Araştırma, aşağıda belirtilen 5 adet hipotezi test etmek amacıyla yapılmış olup; anket soruları bu doğrultuda hazırlanmıştır.

H1: Öğrencilerin cinsiyetleri açısından Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri farklıdır.

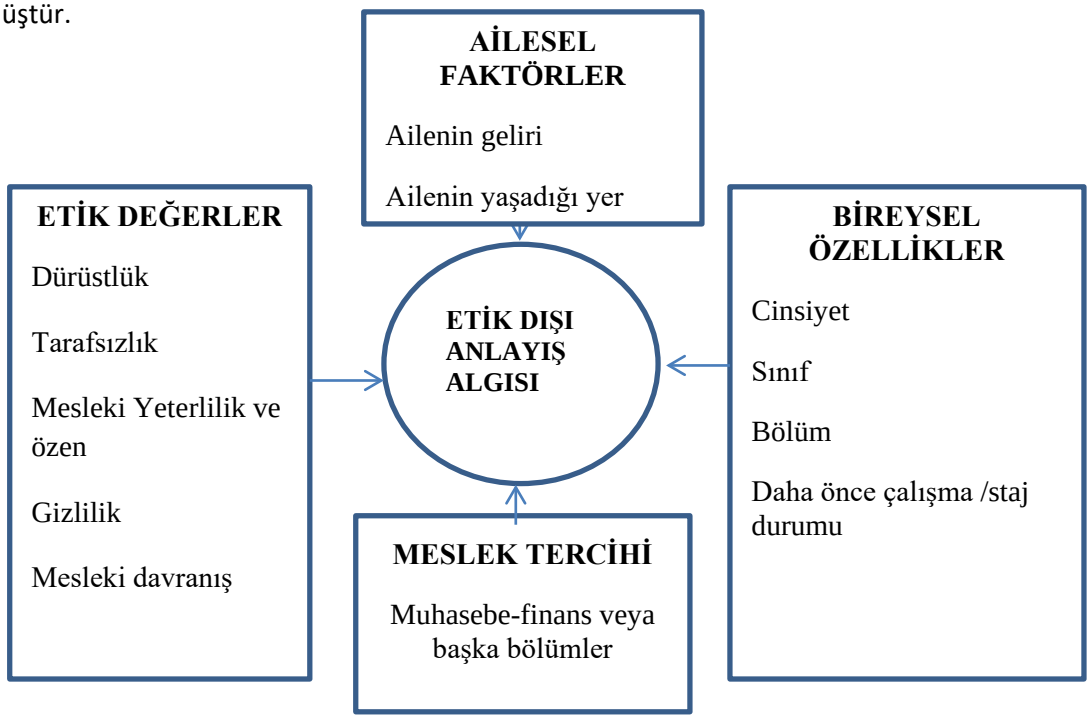
H2: Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüm açısından Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri farklıdır.

H3: Öğrencilerin gelecekte muhasebe meslek mensubu olarak çalışmayı istemeleri açısından Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri farklıdır.

H4: Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf (dönem) açısından Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri farklıdır.

H5:Kendisini %100 dürüst olarak ifade eden öğrencilerin, kendisini %100 dürüst olarak ifade etmeyen öğrencilere oranla Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri farklıdır.

Araştırmanın amacı ve hipotezleri göz önünde bulundurularak araştırmanın modeli şekle dökülmüştür.

Şekil 1 Araştırmanın Modeli

Araştırmada, saha araştırması şeklinde, nicel araştırma deseni çerçevesinde birincil kaynaktan veri toplamada en çok tercih edilen anket yöntemi kullanılmıştır. Anket uygulaması ile toplanan bilgiler SPSS 24 paket uygulamasıyla istatiksel verilere dönüştürülmüş olup; Frekans Dağılımı, Normallik testi, Bağımsız T Testi, Ki Kare Testi ve Anova Testi yapılmış ve bu testlerin sonuçlarına göre yorumlamalar yapılmıştır.

İktisadi İdari Bilimler Fakültesinde 2016-2017 öğretim yılında, örgün öğrenim gören birinci ve ikinci öğretim olmak üzere toplam öğrenci sayısı 5.476 olup; araştırmanın evrenini oluşturmaktadır .

Tablo 1: İ.İ.B.F Öğrenci Sayıları

	İşletme	**İktisat**	**Siy.Bil.Kamu**	**Ekonometri**	**Ulus.İliş.**	**Maliye**	**TOPLAM**
1.SINIF	232	240	197	54	96	197	**1.016**
2.SINIF	335	341	229	91	146	266	**1.408**
3.SINIF	340	346	144	73	159	326	**1.388**
4.SINIF	425	421	157	91	168	311	**1.573**
Hazırlık							**91**
	1.332	**1.348**	**727**	**309**	**569**	**1.100**	**5.476**

Araştırma evreninin büyüklüğü (N), örneklem büyüklüğü (n), güven düzeyi (t), standart sapma (s), kabul edilebilir sapma toleransı (d), ideal örneklem büyüklüğü (n_0) kullanılarak gerekli örneklem büyüklüğü hesaplanabilir. Güven düzeyi, 0,05 değerine karşılık gelen 1,96; standart sapma 0,05; kabul edilebilir sapma toleransı 0,05 ve evrenin büyüklüğü Onyedi Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi toplam öğrenci sayısı 5.476'dır.

$$n = \frac{n_0}{1 + n_0/N} = \frac{384{,}16}{1 + \frac{384{,}16}{5.476}} = 358{,}98$$

$$n^0 = \frac{t^2 x s^2}{d^2} = \frac{1{,}96^2 x 0{,}05^2}{0{,}05^2} = 384{,}16$$

Örneklem hesaplama formülünden yararlanılarak araştırmanın örneklem sayısının 359 olması gerektiği hesaplanmıştır.

Bulunan örneklem sayısı bölüm ve sınıflardaki kayıtlı öğrenci sayıları baz alınarak gruplara ayrılmıştır. Sonra bu grupların araştırma evrenindeki oranları (kota) belirlenerek örnekleme alınacak denek sayısı belirlenmiştir. Örnekleme alınan deneklerin araştırma evrenindeki kota yüzdeleri ile aynı olması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle araştırmadaki örnek sayısı 365 kişi olarak belirlenmiştir.

Bandırma Onyedieylül Üniversitesi İ.İ.B.F. öğrencilerine uygulanan bu anket 3 bölümden oluşmaktadır. I. Bölümde muhasebe meslek etik ilkelerine uyarlama sonucu yazılan 5 adet senaryodan oluşmaktadır. Literatür taramaları sonucu, mesleki yeterlilik ve özen, mesleki davranış, dürüstlük, tarafsızlık ve gizlilik etik ilkelerine uygun olacak şekilde kurgulanmıştır. Bu sorularla öğrencilerin etik ilkelerle ilgili düşünce ve algıları ölçülmeye çalışılmıştır. 5'li likert ölçeği kullanılmış olup; 1-Tamamen Etik Dışı, 2-Kısmen Etik Dışı, 3-Kararsızım, 4-Kısmen Etik, 5-Etik seçeneklerinden yararlanılmıştır. Bu ölçekle aynı zamanda III. Bölümde son soruda sorulan Size ne kadar Dürüst insansınız diye soracak olursak; "Dürüstlük" Derecesine 100 puan üzerinden kaç puan verirsiniz?" sorusuyla karşılaştırılmıştır. II. Bölüm de ise yine etik ilkelerin her birini 5 adet soruda ölçmeye çalışan 25 adet sorudan oluşmaktadır. Bu ölçek oluşturulurken 3568 sayılı yasa kapsamında 19.07.2007 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan "Serbest Muhasebeciler, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirlerin Mesleki Faaliyetlerinde Uyacakları Etik İlkeler Hakkındaki Yönetmelik"te belirtilen temel etik ilkelerin açıklaması, Kurt vd. (Kurt, Okan, & Başer, 2010), Alkan (Alkan, 2015), Uyar vd. (Uyar, Kahveci, & Yetkin, 2015), Sakarya ve Kara (Sakarya & Kara, 2010), Uçma (Uçma, 2007), Kısakürek ve Alpan (Kısakürek & Alpan, 2010), Güredin (Güredin, 2000), Karacan (Karacan, 2014) tarafından yapılan çalışmalar ve kitap bölümlerinden yararlanılmıştır. Bu bölümde sorulara yine 5'li likert ölçeği ile 1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Kısmen Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Kısmen Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum şeklinde seçenekler sunulmuştur.

III. Bölümde ise öğrencilerin demografik (kişisel) bilgiler kısmında; cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf, mezun olunan lise, aile ile yaşanılan şehir, ailenin geliri, daha önce staj yapılıp yapılmadığı, meslek etiği kavramının duyulup duyulmadığı, daha önce meslek etiği ile alakalı ders alınıp alınmadığı ve öğrencilerin muhasebe alanında çalışmayı isteyip istemedikleri, mezun olduklarında çalışmak istedikleri meslek tercihleri vs. hakkında olmak üzere 11 adet soru yöneltilmiştir. Uygulanan anket toplam 41 sorudan oluşmaktadır.

Anket formu daha önceden uygulanan hazır ölçek olmadığından dolayı, ön anket olarak 30 adet anket öğrencilere uygulanmıştır. Yapılan ön anketin %95 güvenilirlik seviyesi için Cronbach's Alpa katsayısı ,645 bulunmuş olup, güvenilirliği düşüren sorular düzeltilmiştir. Ayrıca demografik bilgilerin I. Bölümde yer almasından dolayı öğrencilerin, kendi algılarını değil de olması gerekeni cevapladıkları anket formundan gözlemlendiği için, I. Bölümde yer alan demografik bilgiler ve öğrencilerin kendilerini ne kadar dürüst gördüğü sorusu, III. Bölümdeki Senaryo soruları ile yer değiştirilmiştir.

Anket, 2017 Mayıs ayı içerisinde sınıflarda yüz yüze uygulanmış olup, doldurulan 420 adet anket formundan, verileri tam dolu olan ve kotaya uymak koşulu ile 365 adedi, SPSS 24 Paket Programı ile değerlendirmeye alınmıştır.

3. Analiz Ve Bulgular

Bu bölümde öncelikle ankete katılan öğrencilerin demografik özellikleri, bölüm ve sınıf bilgileri, muhasebe alanında çalışmayı isteyip istememeleri ve kendilerini dürüst olarak tanımlama derecelerine ait frekans dağılımları gösterilmiştir. Sonrasında ise veri setinin normal dağılıp dağılmadığı ve yeni oluşturulan ölçeğin güvenilirlik analizine yer verilmiştir. Veriler düzenlendikten sonra ortaya atılan hipotezlerin geçerliliği test edilerek, hipotez bazında çıkan analiz sonuçları irdelenmiştir

3.1. Değişkenlere Göre Frekans Dağılımları

Tablo 2'e göre, ankete katılan 365 öğrencinin cinsiyete göre dağılımı; %58,6'sı kadın öğrencidir, %41,4'ü ise erkek öğrencidir. Öğrencilerin %5,8'i Ekonometri, %24,7'si İktisat, %24,4'ü İşletme, %20,3'ü Maliye, %13,7' si Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, %11,2'si Uluslararası İlişkiler bölümünde öğrenim görmektedir. Ankete katılan 365 öğrencinin; %18,4'ü 1.sınıf, %25,5'i 2.sınıf, %25,5'i 3.sınıf, %29'u 4.sınıf, %1,6'sı hazırlık sınıfında öğrenim gördüğü görülmektedir. Öğrencilerin; %32,3'ü anadolu lisesi, %46,6'sı düz lise, %,3'ü fen lisesi, %4,1'i imam hatip lisesi, %6,3'ü ticaret lisesi ve %10,4'ü diğer liselerden mezun olduklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin aileleriyle birlikte yaşadıkları yeri; %53,2'si il, %35,92'u ilçe, %2,2'si kasaba, %8,8'i köy olarak belirtmişlerdir. Ailelerinin aylık ortalama gelirini; %4,4'ü 0-1.000 TL, %32,1'i 1.001-2.000 TL, %34,3'ü 2.001-3.000 TL, %18,8'i 3.001-4000 TL, %4,7 oranla 4.001-5.000 TL olduğunu belirten 17 kişi, 20kişi ise %5,5 oranla ailesinin aylık ortalama gelirinin 5.001 TL üstü olduğunu belirtmişlerdir. Ankete katılan 4 kişi ise ailesinin aylık ortalama gelirini bilmediğini anket formu üzerine not yazdıkları görülmüştür

Tablo 2: İ.İ.B.F Öğrencilerin Demografik Değişkenlere Göre Frekans Dağılımları

		Sayı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Cinsiyet	**Kadın**	214	58,6	58,6	58,6
	Erkek	151	41,4	41,4	100,0
Bölüm	**Ekonometri**	21	5,8	5,8	5,8
	İktisat	90	24,7	24,7	30,4
	İşletme	89	24,4	24,4	54,8
	Maliye	74	20,3	20,3	75,1
	Siyaset Bil.ve Kamu Yön.	50	13,7	13,7	88,8
	Uluslararası İlişkiler	41	11,2	11,2	100,0
Sınıf	**1.sınıf**	67	18,4	18,4	18,4
	2.sınıf	93	25,5	25,5	43,8
	3.sınıf	93	25,5	25,5	69,3
	4.sınıf	106	29,0	29,0	98,4
	Hazırlık	6	1,6	1,6	100,0
Mezun Olunan Lise Türü	**Anadolu Lisesi**	118	32,3	32,3	32,3
	Düz Lise	170	46,6	46,6	78,9
	Fen Lisesi	1	,3	,3	79,2
	İmam-Hatip Lisesi	15	4,1	4,1	83,3
	Ticaret Lisesi	23	6,3	6,3	89,6
	Diğer Liseler	38	10,4	10,4	100,0
İkamet Yeri	**İl**	194	53,2	53,2	53,2
	İlçe	131	35,9	35,9	89,0
	Kasaba	8	2,2	2,2	91,2
	Köy	32	8,8	8,8	100,0
	0-1000TL	16	4,4	4,4	4,4
	1001-2000TL	116	31,8	32,1	36,6
	2001-3000TL	124	34,0	34,3	70,9
	3001-4000TL	68	18,6	18,8	89,8

Ailenin Geliri	**4001-5000 TL**	17	4,7	4,7	94,5
	5001TL ve üzeri	20	5,5	5,5	100,0
	Kayıp	4	1,1		

Tablo 3'e göre; ankete katılan öğrencilerin %26,8'i 6 ay ve daha az, %11,5'i 1 yıl ve daha az, %10,4'ü 1 yıldan fazla çalıştıklarını göstermektedir. Öğrencilerin %51,2'si daha önce hiç staj yapmayıp çalışmadıklarını belirtmişlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere öğrencilerin ailelerinin yaşadığı yere bağlı olarak gelir seviyelerinin aynı düzeyde olduğu ve yaklaşık %20 'lik öğrenci kısmının çalışmak zorunda kaldığı dikkati çekmektedir. Ankete katılan öğrencilerin %35,1'i meslek etiği kavramını değişik dersler içerisinde konu içerisinde duyduklarını, %14,8'i ise etik ile alakalı alınan ders ile, %17'si söyleşi-seminer, %8,5'u staj/iş ortamı, %8,8'i de internet kanalıyla duyduğunu belirtirken %8,8'lik kısma denk gelen 32 kişi meslek etiği kavramını hiç duymadığını belirtmiştir. Ankete katılan öğrencilerin hemen hemen yarı yarıya olan kısmı muhasebe ile ilgili alanlarda çalışmayı düşündüklerini dile getirmiştir. %49,3'lük kısmı evet derken, %50,7 'lik kısım hayır cevabını vermiştir.

Ankete katılan öğrencilere "Size ne kadar Dürüst insansınız diye soracak olursak "Dürüstlük" derecenize 100 puan üzerinden kaç puan verirsiniz?" diye yöneltilen soruya verilen cevaplar 8 grupta toplanmıştır. %17 'lik öğrenci dilimi kendisini %100 dürüst olarak tanımlamıştır. Diğer öğrenciler ise; %10,5'i kendisini 96-99, %26,2'si 90-95, %11,3'ü 81-89, %19,8'i 71-80, %7,4'ü 61-70, %3,3'ü 51-60, %4,4'ü de 0-50 puan arasında kendilerini derecelendirmişlerdir. Değerlendirmeye alınan 2 kişi bu soruya cevap vermemiştir.

Tablo 3: Öğrencilerin Diğer Değişkenlere Göre Frekans Dağılımları

		Sayı	**Yüzde**	**Geçerli Yüzde**	**Kümülatif Yüzde**
Staj/Çalışma Süresi	**0-Hiç çalışmadım**	187	51,2	51,2	51,2
	6 ay ve daha az	98	26,8	26,8	78,1
	1 yıl ve daha az	42	11,5	11,5	89,3
	1 yıldan fazla	38	10,4	10,4	100,0
Meslek Etiği Kavramının Nereden Duyulduğu	**Hiç duymadım**	32	8,8	8,8	8,8
	Söyleşi-Seminer	62	17,0	17,0	25,8
	Arkadaş	15	4,1	4,1	29,9
	İnternet	32	8,8	8,8	38,6
	Basın	11	3,0	3,0	41,6
	Staj/iş ortamı	31	8,5	8,5	50,1
	Etik ile alakalı alınan ders	54	14,8	64,9	49,3
	Değişik derslerde konu içerisinde	128	35,1	100,0	100,0
Muhasebe Çalışma isteği	**Evet**	180	49,3	49,3	49,3
	Hayır	185	50,7	50,7	100,0
Dürüst Olarak Tanımlama Dereceleri	**0-50**	16	4,4	4,4	4,4
	51-60	12	3,3	3,3	7,7
	61-70	27	7,4	7,4	15,2
	71-80	72	19,7	19,8	35,0
	81-89	41	11,2	11,3	46,3
	90-95	95	26,0	26,2	72,5
	96-99	38	10,4	10,5	82,9
	100	62	17,0	17,1	100,0
	Kayıp	2	,5		

3.2. Normallik ve Güvenilirlik Analizi

Araştırmada kullanılan Dürüstlük, Tarafsızlık, Mesleki Yeterlilik ve Özen, Gizlilik, Mesleki Davranış, Senaryo soruları bölümlerine ait verilen cevaplar dikkate alınarak yapılan testlerde; bulunan basıklık ve yatıklık değerlerine istinaden verilerin normal dağılıma yakın olduğu görülmüştür. Veriler normal dağılıma uygun olduğundan; hipotezlerin parametrik testler ile test edilmesine karar verilmiştir.

Anketin güvenilirliği için; II. Bölümde yer alan 25 soruluk ölçeğe güvenilirlik analizi yapılarak "Cronbach's Alfa" değerlerine bakılmıştır. Cronbach Alpha değerinin 0,732 bulunmasıyla ölçeğin güvenirliliğinin yeterli seviyede olduğu tespit edilmiştir.

3.3. Anket Sorularına Ait Standart Sapma ve Ortalamalar

Öğrencilerin her bir önermeye vermiş olduğu cevapların ortalaması ve standart sapmaları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Burada en yüksek ortalama 4,12 ile "Meslek mensubu yürütülen işlerde objektif olmak zorundadır." yargısına ait iken standart sapma ise; 1,452 değerle "Serbest Muhasebeci Mali Müşavir işletmenin mali tablolarını işverenin istediği şekilde düzenler" yargısına aittir.

Tablo 4: İ.İ.B.F Öğrencilerinin Muhasebe Meslek Etiği Hakkındaki Düşünceleri

	YARGILAR((1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Kısmen Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Kısmen Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum)	Ortalama	Standart Sapma	N
DÜRÜSTLÜK	Muhasebecilerin, her zaman ilgili taraflara yeterli ve doğru bilgiyi verdiğini düşünüyorum.	2,99	1,138	361
	Muhasebeciler, faaliyetlerini etkileyecek veya etkileyebilecekmiş gibi görünen her türlü hediyeyi alabilir.	2,32	1,318	361
	Muhasebe/finans sorumlusu, firma yöneticisinin almış olduğu kararı, onaylamadığı için muhasebe hileleriyle firma yöneticisini yanlış yönlendirebilir.	2,61	1,481	361
	Meslek mensubu, firma ortağının şahsi harcaması olduğunu bildiği halde firma gideri olarak gösterip diğer ortaklardan habersiz ödemesini yapabilir.	2,13	1,415	361
	Meslek mensubu, karı az göstererek ortaklara daha az kar dağıtımı yapabilir.	2,26	1,5	361
TARAFSIZLIK	Meslek mensubu yürütülen işlerde objektif olmak zorundadır.	4,12	1,424	361
	Serbest Muhasebeci Mali Müşavir işletmenin mali tablolarını işverenin istediği şekilde düzenler.	2,94	1,452	361
	Meslek mensubu, kendine çıkar sağlamak amacıyla, firmanın daha önce çalıştığı şirketlerle iş yapmasını sağlayabilir.	2,94	1,339	361
	Serbest Muhasebeciler işverenin isteğine göre (bankalara verilmek üzere) mevzuata göre uygun, bilanço ve mali tablo düzenleyebilirler.	3,24	1,431	361
	Yapılan her kayıtın, fatura, makbuz, fiş vb belgelere dayandırılması gerekir.	4,09	1,451	361
YETERLİLİK VE	Meslek mensupları yasalara ve ahlaki değerlere bağlı olarak hareket eder.	3,76	1,416	361
	Meslek mensuplarına yönelik meslek içi eğitim ve seminerlerin fazlalaştırılmasının etik ilkelerine bağlılığı arttıracağını düşünüyorum	3,86	1,328	361

	Meslek mensupları firmanın faturalarını geldikçe muhasebe kaydını yapmak yerine belli sayıya ulaştıktan sonra toplu bir şekilde kayıt yapması daha uygundur.	2,68	1,295	361
	Meslek mensuplarının kanunlar çerçevesinde mükelleflerin hakkını koruduğunu düşünüyorum.	3,35	1,197	361
	Meslek mensuplarının muhasebe ilke ve standartlarını eksiksiz bir şekilde uyguladıklarını düşünüyorum	2,92	1,13	361
GİZLİLİK	Meslek mensuplarının mükellef ile ilgili bilgileri ilgisiz kişilere vermediğini düşünüyorum	3,14	1,181	361
	Meslek mensubu çalıştığı firmadan ayrılıp rakip firmada işe girerse, performansını yüksek göstermek için eski firma bilgilerini kullanabilir.	2,82	1,457	361
	Meslek mensubu, firma sahiplerinin istemesi üzerine her türlü bilgiyi doğrulamadan istenilen kişilere verebilir.	2,4	1,403	361
	Meslek mensubu, firma dışı eğitimde kullanılmak üzere firmanın mali tablolarını başkalarıyla paylaşabilir.	2,12	1,403	361
	Firmanın planlamış olduğu yeni yatırımları, sosyal çevresindeki arkadaşlarıyla tartışabilir.	2,73	1,45	361
MESLEKİ DAVRANIŞ	Meslek mensuplarının gelir düzeyinin etik davranışı etkilediğini düşünüyorum.	3,31	1,282	361
	Meslek mensubu, işi kaybetmemek adına; en az asgari ücretlerin altında iş yapmayı kabul edebilir.	2,74	1,371	361
	Meslek mensubu başka bir meslek mensubu ile sözleşmesi bulunan müşterilere iş önerebilir.	3,11	1,32	361
	Serbest Muhasebeciler istedikleri gibi tabela asıp, reklam yapabilmektedirler.	3,03	1,354	361
	Bir muhasebecinin müşterilerinin talepleri doğrultusunda işletmenin mali tablolarında değişiklik yapmaması gerektiğini düşünüyorum.	3,49	1,422	361

Tablo 5'te senaryo soruları yardımıyla öğrencilerin gerçek algıları ölçülmeye çalışılmıştır. Çünkü insanlara direkt sorular sorulduğu zaman olması gerektiği gibi cevap verebilmektedir. Tabloda görüleceği üzere en çok ortalamaya sahip olan "Dürüstlük" kategorisine ait olan 3,15 ortalama ve 1,457 standart sapma ile çalışılan işyerinden eve kalem getirmek senaryosuna aittir. Burada öğrencilerin bu olayın etik olup olmama hususunda ikilemde kaldığı görülmektedir.

"Gizlilik" ve "Mesleki Yeterlilik" kategorilerine ait sorular da ortalamanın 2,47 ve 2,34 olarak belirlenmesi, öğrencilerin yeterli sebeplerin var olması halinde gizlilik ilkelerinin de ihlal edilebileceği algısına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5: Öğrencilerin Muhasebe Meslek Etiği Hakkındaki Algıları

	YARGILAR (1-Tamamen Etik Dışı, 2-Kısmen Etik Dışı, 3-Kararsızım, 4-Kısmen Etik, 5-Etik)	Ortalama	Standart Sapma	N
MESLEKİ YETERLİLİK VE ÖZEN	Mehmet Bey, Çetin Bisküvileri AŞ'nin muhasebe müdürü olarak görev yapmaktadır. Firma müdürü karlılığın yılsonu hedeflenen tutarda gerçekleşmesi için satışların artmasını talep etmektedir. Tüm çalışanların yılsonuna iki ay kala daha fazla performans göstermesi için işten çıkarma yönünde tehditlerde bulunmaktadır. Karlılığın hedeflenen karlılıktan sapma nedeni son 3 ayda bisküvi üretimi için alınan hammaddelere %30 oranında zam gelmiş olmasıdır. Mehmet Bey, pazarlama departmanı çalışanları üstündeki hedef baskısını asgariye indirgemek için mamullere birim maliyetlerini yüklerken kullandığı kayıt yöntemini değiştirmiştir. Bu sayede satışların karlılığı artmış gözükmekte ve yıl sonu hedefleri tutturulmuştur.	2,34	1,111	365
MESLEKİ DAVRANIŞ	Temiz Belediyesi, vatandaşların ana caddelerde araçlarını park ettikleri takdirde;0-15 dakika için ücret almazken, 16 dakikadan 1 saate kadar 5 TL, 1 saatten 3 saate kadar 7 TL; 3 Saat sonrasında ise 10 TL almaktadır. Caddede toplam 5 adet otopark görevlisi cihazlarla fiş kesmekte ve araç üstüne bırakmaktadırlar. Bu 5 görevliden her biri hem otopark takip fişi kesebilmekte hem de ödeme almaktadırlar. Tüm personellerde araç plakasını yanlış yazma veya park bitiş süresini yanlış sisteme girme ihtimalleri olduğundan dolayı hepsi girilen kayıtları silebilmektedir. Bir gün öğretmen Cihan Bey 2 saat aracını park etmiş ve işi bittiğinde otopark fişini alarak ödemeyi yapmak için, otopark görevlisi Ali Bey'e yaklaşmıştır, Ali Bey ise çocuğunun öğretmeni olduğu için otopark ücretini almayıp, ben hallederim öğretmenim demiştir. Otopark ücretini kendi ödememiş ve otopark fişini sistemden silmiştir.	1,72	1,094	365
DÜRÜSTLÜK	Burcu ilkokul 2.sınıf öğrencisidir. Bir gün kalemini kaybettiğini fark etmiş ve sıra arkadaşının kalemini gizlice almıştır. Öğretmen durumu fark edince babası Yasin Bey'i aramış ve olay hakkında bilgilendirmiştir. Yasin Bey akşam kızı Burcu'ya neden arkadaşının kalemini gizlice alıyorsun? diye sormuş, kızı kaleminin olmadığını söyleyince, "ofiste bir sürü kalem var bana söyleseydin sana kaç tane getirirdim" diye cevap veriyor. Bir sonraki gün kızının kullanması için çalıştığı işyerinden 5 adet kalem getiriyor.	3,15	1,452	365
TARAFSIZLIK	Adem Bey, Seç Sabunları Ltd.Şt' inde insan kaynakları departmanında çalışmaktadır. Şirket bünyesinde çalışan pazarlama personelinin istifa etmesinden dolayı gazeteye eleman alımı için ilan vermişlerdir. İlana 3 kişi başvurmuştur. Sonra kuzeninin iş aradığı aklına gelmiş ve telefonla kuzenini arayarak iş ilanına başvurmasını istemiştir. Diğer başvuran adaylara ise yeni eleman alındığını söyleyerek olumsuz cevap vermiştir. Adem Bey işe giren yeni elemanın kuzeni olduğunu firma çalışanlarından saklamaktadır.	1,79	1,153	365

GİZLİLİK	Mali müşavir olarak görev yapan İdris bey, Beyaz Yumurtacılık ve Siyah Yumurtacılık 'ın basit usulde defterlerini tutmaktadır. Siyah Yumurtanın sahibi İdris Bey'in samimi çocukluk arkadaşıdır. Satışlarının az olmasından dolayı da üzülmektedir. Beyaz Yumurta ise Siyah Yumurtanın nerdeyse 5 katı kadar satışları vardır. Ayrıca Beyaz Yumurta'nın sahipleri de oldukça zengin bir ailedir. Müşterilerinin bir kısmının azalmasının Beyaz Yumurta'yı zor duruma sokmayacağını bilmektedir. Bu nedenle Siyah Yumurta'ya Beyaz Yumurtanın müşteri bilgilerini vermede sakınca görmez ve aracılık dahi eder.	2,47	1,409	365

3.4. Hipotezlerin Test Edilmesi

Tablo 6'da sonuçlarına yer verilen T testi ile; "Öğrencilerin cinsiyetleri açısından Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri farklıdır" H1 hipotezi test edilmiş olup; genel olarak baktığımızda Sig.2 değeri 0,617 olduğu için reddedilmiştir. Öğrencilerin cinsiyetleri açısından Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri aynıdır sonucuna ulaşılabilir. Tablo 6'da görüleceği üzere "Dürüstlük" ve "Gizlilik" ilkelerinde kadınlar ile erkekler arasında anlamı farklılıklar mevcuttur. Her iki ilkede de erkek öğrenciler daha fazla ortalamaya sahip olup bayan öğrencilere göre daha duyarlı oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 6: H1 Hipotezinin T Testi ile Test Edilmesi

Grup Ortalamaları					Sig. (2-tailed)	H1 Hipotez
YARGILAR	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma		
SORULAR ORTALAMA	KADIN	214	2,9975	0,48044	0,617	**RED**
	ERKEK	151	3,0246	0,52939		
DÜRÜSTLÜK	KADIN	214	2,3738	0,84145	0,011	**KABUL**
	ERKEK	151	2,5997	0,82293		
GİZLİLİK	KADIN	214	2,5729	0,78208	0,041	**KABUL**
	ERKEK	151	2,7500	0,83285		

Tablo 7'de sonuçlarına yer verilen Ki-Kare testi ile; "Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüm açısından Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri farklıdır" H2 hipotezi test edilmiş olup; genel olarak baktığımızda Significance 2 değeri 0,758 olup 0,05'ten büyük olduğu için reddedilmiştir. Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüm açısından Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri aynıdır sonucuna ulaşılmıştır. Yalnızca "Mesleki Yeterlilik ve Özen" etik ilkesinde, öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüme göre algı düzeylerinde anlamlı bir farklılık mevcuttur.

Tablo 7: H2 Hipotezinin Kİ-KARE Testi ile Test Edilmesi

	Kİ-KARE TESTİ				
		Value	**df**	**Asymptotic Significance (2-sided)**	**H2 Hipotez**
SORULAR ORTALAMA	Pearson Chi-Square	297,084[a]	315	0,758	**RED**
MESLEKİ YETERLİLİK VE ÖZEN	Pearson Chi-Square	137,292[a]	100	0,008	**KABUL**

Tablo 8'de sonuçlarına yer verilen T testi ile; "Öğrencilerin gelecekte muhasebe meslek mensubu olarak çalışmayı istemeleri açısından Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri farklıdır" H3 hipotezi test edilmiş olup; genel olarak baktığımızda Sig.2 değeri 0,009 olduğu için H3 hipotezi kabul edilmiştir. Öğrencilerin gelecekte muhasebe meslek mensubu olarak çalışmayı istemeleri açısından Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri farklıdır sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 8: H3 Hipotezinin T Testi ile Test Edilmesi

Grup Ortalaması					Sig. (2-tailed)	H3 Hipotez
Muhasebe ile ilgili alanlarda çalışmayı düşünüyor musunuz?		N	Ortalama	Standart Sapma		
SORULAR ORTALAMA	Evet	180	3,0777	0,52657	0,009	**KABUL**
	Hayır	185	2,9416	0,46595		
DÜRÜSTLÜK	Evet	180	2,5997	0,83840	0,003	**KABUL**
	Hayır	185	2,3384	0,82376		
MESLEKİ YETERLİLİK VE ÖZEN	Evet	180	3,4031	0,81659	0,038	**KABUL**
	Hayır	185	3,2303	0,76666		

Tablo 9 'da sonuçlarına yer verilen Anova testi ile: "Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf (dönem) açısından Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri farklıdır" H4 hipotezi test edilmiş olup; genel olarak baktığımızda Sig. 0,032'dir. 0,05'ten küçük olduğu için hipotezimiz kabul edilmiştir. Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf ile Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri farklıdır hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 9: H4 Hipotezinin ANOVA Testi ile Test Edilmesi

ANOVA TESTİ							
		Sum of Squares	**Df**	**Mean Square**	**F**	**Sig.**	**H4 Hipotezi**
SORULAR ORTALAMA	Between Groups	2,637	4	0,659	2,678	0,032	**KABUL**
	Within Groups	88,632	360	0,246			
	Total	91,269	364				

Tablo 10 'da sonuçlarına yer verilen T testi ile: "Kendisini %100 dürüst olarak ifade eden öğrencilerin, kendisini %%100 dürüst olarak ifade etmeyen öğrencilere oranla Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri farklıdır." H5 hipotezi test edilmiş olup; genel olarak baktığımızda Sig. 0,671'dir. Kendisini %100 dürüst olarak ifade eden öğrencilerle kendisini %100 dürüst olarak ifade etmeyen öğrencilerin algıları arasında farklılık yoktur sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 10: H5 Hipotezinin T Testi ile Test Edilmesi

Grup Ortalaması					Sig.	Sig. (2-tailed)	H5 Hipotez
		N	Ortalama	Standart Sapma			
SORULAR ORTALAMA	0-99	301	3,0023	0,47328	0,001	0,671	**RED**
	100	62	3,0381	0,62488			

SONUÇ ve ÖNERİLER

TÜRMOB tarafından; dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik ve mesleki davranış olarak sayılan temel etik ilkelerden yola çıkılarak yapılan araştırmadan elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir:

İ.İ.B.F öğrencilerinin yaklaşık %50'si mezun olduğu zaman muhasebe meslek elemanı veya muhasebe ile ilişkili bölümlerde çalışmak istediklerini belirtmişlerdir. Her ne kadar TURMOB tarafından veya özel kesimde işyerleri tarafından muhasebe eğitimlerine tabii tutulacak olsalar dahi öğrencilerin temel eğitimde etik ilkelere duyarlılık kazandırılması gerekmektedir.

Öğrencilerin cinsiyetleri açısından Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri aynıdır sonucuna ulaşılabilir. "Dürüstlük" ve "Gizlilik" ilkelerinde kadınlar ile erkekler arasında anlamı farklılıklar mevcut olup; her iki ilkede de erkeklerin bayanlara göre daha duyarlı oldukları söylenebilir.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüm açısından Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri aynıdır sonucuna ulaşılabilir.

Yalnız "Mesleki Yeterlilik ve Özen" etik ilkesinde, öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüme göre algı düzeylerinde anlamlı bir farklılık mevcuttur.(0,008<0,05) Bu da bize bölümlerde eğitim-öğretimi yapılan farklı muhasebe dersleri ile öğrencilerin mesleki yeterlilik algılarının yükseltilebileceğini göstermektedir.

Öğrencilerin gelecekte muhasebe meslek mensubu olarak çalışmayı istemeleri açısından Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri farklıdır sonucuna ulaşılmıştır. İnsanlar her zaman ilgi duydukları konularda daha dikkatli davranırlar. Özellikle iktisat, işletme bölümü öğrencileri muhasebe ile ilgili alanlarda çalışmayı düşünürken; uluslararası ilişkiler, ekonometri ve siyaset bilimi ve kamu yönetimi bölümlerindeki öğrenciler muhasebe ile ilgili alanlarda çalışmayı düşünmediklerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf ile Muhasebe Mesleği İle İlgili Etik Dışı Davranışlara İlişkin Algı düzeyleri farklıdır. Bu da bize eğitim verilerek öğrencilerin etik dışı davranışlara ilişkin algılama düzeylerinin farklılaştırılabileceği izlenimini vermektedir. Burada dikkat edilecek diğer nokta daha önce çalışan veya staj yapan öğrencilerin tecrübe ile edindikleri bilgilerden dolayı algılama düzeyleri farklı çıkmış olabilir.

Bu çalışma sonucu verilecek öneriler ise şu şekilde sıralanabilir;

- Fakültede meslek etiği ile alakalı bir ders verilmesi, öğrencilerin algılarının yükseltilmesine fayda sağlayacaktır.
- Ankete katılan öğrencilerin yaklaşık %17'sinin meslek etiği kavramını söyleşi-seminerden duyduğunu ifade etmiştir. Eğitim dönemi boyunca okulda daha çok muhasebe ile ilgili söyleşi-seminer programlarına yer verilmesi sağlanabilir. Hatta fakülte de her ay sinema günleri düzenlenerek muhasebe ve denetim konulu ulusal veya uluslararası düzeydeki filmler öğrencilere seyrettirilebilir.
- Anket formları öğrencilere doldurtulurken bazı öğrenciler konusunun muhasebe olduğunu söyleyince doldurmak istemediklerini belirtmişlerdir. Bu öğrenciler muhasebe dersleri ve konularını sevmediklerini dile getirmişlerdir. Bu nedenle fakülte de muhasebe-finans kulübü kurulabilir. Muhasebeyi anlamama konusunda önyargısı olan kişiler ile muhasebeyi seven kişiler bir araya girerek muhasebe derslerinin daha çok sevilmesinde öncelik sağlayabilirler. Yine fakültede muhasebe-finans laboratuvarı kurulabilir. Derslerde öğrenilen bilgilerin bu laboratuvarlarda pekiştirilmesi sağlanabilir.
- Ankete katılan öğrencilerin yaklaşık %9'u meslek etiğini staj/iş ortamında duyduğunu belirtmişlerdir. Öğrencilerin okulda teorik olarak öğrendikleri bilgileri, eğer uygulamalı olarak görürlerse gerçekleşen olaylarla ilgili algıları daha yüksek olur. Fakültede seçmeli ders yerine geçecek yazın 1 ay süreli staj yapılması önerilebilir.
- 1.sınıfta genel muhasebe derslerinde verilen eğitimlerin;

a) Derslerin amfide kalabalık sınıflarda yapılması yerine sınıfların gruplara bölünerek küçük sınıflarda yapılması,

b) Ders saatlerinin çoğaltılması,

c) Bir dönemde verilecek müfredatın iki döneme bölünerek uygulamalı bir şekilde verilmesi,

öğrencilerin muhasebenin temellerini daha iyi atmalarına yardımcı olacağı ve bu sayede muhasebe etik ilkelerine bakış açısı değiştirilebilir.

KAYNAKÇA

Alkan, Gönül İpek (2015). "Muhasebe Eğitiminde Etik: Ön Lisans Öğrencilerinin Etik Algılarına Yönelik Bir Araştırma." Business and Economics Research Journal, Volume 6, Number 2, s.s.113-125.

Arıely, Dan (2013). Dürüst Olmamanın Ardındaki (Dürüst) Gerçek, Çevirmen: Asiye Hekimoğlu Gül, Optimist Yayınevi, İstanbul.

Ceylan, Pınar, ve Serkan Terzi (2016). "Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Meslek Etiği Algılamalarının İncelenmesi:Çankırı Karatekin Üniversitesi Örneği ." Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Temmuz 2016, Sayı:13, s.s.312-327.

Daştan, Abdulkerim, Bellikli Uğur, ve Bayraktar Yaşar (2015). "Muhasebe Eğitiminde Etik İkilem Ve Etik Karar Alma Konularına Yönelik KTÜ-İİBF Öğrencileri Üzerine Araştırma." Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 11, Sayı:1, s.s 75-92.

Dinç, Yusuf, ve Selim Cengiz (2014). "Muhasebe Denetiminde Hata ve Hilenin Denetçi Etiği Açısından İncelenmesi: Enron Skandalı Örneği." Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, s.s. 221-236.

Güredin, Ersin (2000). DENETİM. İstanbul: Beta Basım , 10.Baskı, İstanbul.

Karacan, Sami (2014). Etik Kavramı ve Muhasebe Meslek Etiği. Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

Kısakürek , Mustafa, ve Nesrin Alpan(2010). "Muhasebe Meslek Etiği ve Sivas İlinde Bir Uygulama." Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:47, s.s 213-228.

Koçberber, Seyit (2008). "Dünyada ve Türkiye'de Denetim Etiği." Sayıştay Dergisi, Sayı: 68, s.s 65-89.

Kurt, Ganite, Pınar Okan, ve Furkan Başer (2010). "Muhasebe Meslek Mensubu Olabilecek Öğrencilerin Meslek Etiği Konusundaki Algılama ve Eğilimlerinin Analizi." Muhasebe ve Vergi Uygulamaları (MUVU)Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, s.s. 1-20.

Resmi Gazete. 2007. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/10/20071019-8.htm (05.06.2017).

Sakarya, Şakir, ve Suat Kara (2010). "Türkiye'de Muhasebe Meslek Etiğine Yönelik Düzenlemeler ve Meslek Mensupları Tarafından Algılanması Üzerine Bir Alan Araştırması." KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt:12, Sayı:18, s.s. 57-72.

Sayım, Ferhat, ve Özlem Usman (2016). "Etik Kavramı ve Muhasebe Meslek Mensuplarında Etik Algısı-Yalova Örneği." Maliye Dergisi, Sayı:170 (Ocak-Haziran), s.s. 131-146.

TDK.(2017). "TÜRK DİL KURUMU",

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=118065 (05.06.2017).

Tutar, Hasan(2016). "Çalışma Yaşamında Etik Davranışlar ve Yönetimi." Çalışma İlişkileri ve Etik Kitabı içinde, 14.ÜNİTE. Erzurum: Atatürk Üniv.Açıköğretim Fakültesi Yayınları

TÜRMOB (2013). Muhasebe Meslek Mensupları İçin Etik Kurallar El Kitabı. TÜRMOB Yayınları, Ankara

Uçma, Tuğba (2007). "Muhasebe Meslek Mensubu Olmak İsteyenlerin Etik Değer Anlayışlarının Belirlenmesi ve Muğla Üniversitesi Uygulaması." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uyar, Süleyman, Ata Kahveci, ve Murat Yetkin (2015). "Öğrencilerin Muhasebe Meslek Etiği Algısı: ALTSO Meslek Yüksekokulu Örneği." Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:8, Sayı:1, s.s. 237-247.

KURUMSAL BİLGİ SİSTEMLERİNİN PERFORMANS DEĞERLEMEYE ETKİSİ: SANAYİ İŞLETMELERİ ARAŞTIRMASI[1]

Ali Şükrü ÇETİNKAYA[2]
Najah Rashid RAHMAN[3]

Öz

Bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, üretim ve yönetim dahil işletmelerde tüm faaliyetleri değiştirmeye devam etmektedir. İşletmelerin bütün iş süreçlerini merkezi veri tabanında birleştiren ve böylece hem farklı sistemlerin entegrasyonunu hem de bölümler arası koordinasyonu sağlayan kurumsal bilgi sistemleri bu değişimin önemli alanlarından biridir. Kurumsal bilgi sistemleri, işletmenin diğer işlevleri ile birlikte genelde insan kaynakları işlevini de içermektedir. İnsan kaynakları bilgi sistemleri, insan kaynakları bölümünün işlevlerini etkin yerine getirilmesini mümkün kılmaktadır. İnsan kaynakları yönetiminin önemli işlevlerinden performans değerleme, iş görenin etkinliğini ve performans düzeyini değerlemeye yönelik çalışmaları içerir. Performans değerlemenin başarısı, değerlemenin nesnel ve doğrulanabilir verilere dayalı olmasına bağlıdır. Bu noktada kurumsal bilgi sistemlerinin işletmelere önemli faydalar sağladığı değerlendirilmektedir.

Bu nicel araştırmada, işletmelerde kurumsal bilgi sistemlerinin performans değerleme sistemine etkisi incelenmiştir. Araştırmanın evreni, Ankara ilinde faaliyet gösteren sanayi işletmeleridir. Araştırmada kurumsal bilgi sistemleri kullanan ve insan kaynakları modülüne sahip olan işletmelerden elde edilen 430 geçerli ankete dayalı olarak veri analizleri yapılmıştır. Veri analizleri; tanımlayıcı istatistik, güvenilirlik analizi, açıklayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kurumsal bilgi sistemlerinin performans değerlemeye pozitif yönlü ve anlamlı etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Bilgi Sistemleri, İnsan Kaynaklar Yönetimi, Performans Değerleme.

[1] Bu çalışma Najah Rashid Rahman'ın Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.
[2] Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, alisukru@outlook.com
[3] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, najah2012.com@gmail.com

THE EFFECT OF ENTERPRISE INFORMATION SYSTEMS ON PERFORMANCE APPRAISAL: A RESEARCH ON INDUSTRIAL ENTERPRISES

Abstract

Developments in information technology continues to change all the activities in enterprises, including the production and management. One of the important areas of such change is the enterprise information systems which integrate different functional systems and manage data in a central database, thus provides interdepartmental coordination. Enterprise information systems, along with the other functions, serves for the human resources function. Human resources information systems enable human resources department to perform their function efficiently and effectively. Performance appraisal, which is one of the important functions of the human resources management, covers all the activities done to determine employee effectiveness and performance level. However, the success of the performance appraisal depends on the objective and verifiable data. It can be said that; enterprise information systems provide significant benefits to businesses at this point.

This empiric study investigates the effect of the enterprise information systems on performance appraisal. Population of the study comprises the industrial enterprises operating in the province of Ankara. Within the scope of the study; data analyses were conducted with 430 valid questionnaires, were obtained from the enterprises, which used enterprise information systems and had a human resources module. The data analyses were carried out by using descriptive statistics, exploratory factor analysis and structural equation modeling. It has been found out that the enterprise information systems have a positive and significant effect on performance appraisal.

Key Words: Enterprise Information Systems, Human Resources Management, Performance Appraisal.

GİRİŞ

Bilgi teknolojilerindeki hızlı değişim ve gelişim, işletmelerde insan kaynakları yönetimi faaliyetlerini de değiştirip geliştirmektedir. İnsan kaynaklarının önemli işlevlerinden olan performans değerleme nesnel veriye dayalı yapıldığında amacına ulaşmaktadır (Uyargil vd., 2013). Nesnel verilerin elde edilmesinde ise bilgi teknolojilerinin önemli olanaklar sağladığı söylenebilir. Bu çalışmada işletmelerde kurumsal bilgi sistemlerinin insan kaynaklarında performans değerleme faaliyetlerine olan etkisi araştırılmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1 Kurumsal Bilgi Sistemleri

Kurumsal bilgi sistemleri, işletmelerin tüm fonksiyonel alanlarından elde edilen bilgileri tek bir veri tabanında toplayan kapsamlı ve entegre sistemlerdir (Laudon vd., 2014:339). Kurumsal bilgi sistemleri, farklı sistemler arasında dağınık olan bilginin tüm işletmedeki sistemlere paylaşılmasına imkân verir. Müşteri bir sipariş verdiği zaman otomatik olarak bu bilgi işletmede bulunan diğer ilgili birimlere dağıtır. Bu sipariş üretim, stok ve diğer bilimlerde işlemleri tetikler. Muhasebe birimi fatura düzenlemeye, siparişin durumu ile ilgili müşteri birimi her adımda müşteriyi sürekli bilgilendirmeye başlar (Laudon vd., 2014:339; Naralan, 2012).

Kurumsal sistemler, bütünleştirilmiş yazılım modülleri ve ortak merkezi veritabanına dayalıdır. Veritabanı, örgütün içsel bütün faaliyetlerini destekleyen farklı uygulamalarından verileri toplar ve bu verilerle faaliyetleri güncel olarak besler. Böylece bir süreç tarafından girilen yeni bir enformasyon anında diğer iş süreçleri için uygun hale gelmektedir (Laudon vd., 2014:363).

Kurumsal sistemlerin yaygın olarak bilinen adı kurumsal kaynak planlamadır. Kurumsal kaynak planlama aslında işletmelerin tüm iş süreçlerine bütüncül bir bakış açısı kazandıran ve bütün iş süreçleri arasında entegrasyon sağlayan bir yazılımdır. Bu yazılım, işletmenin bütün birimlerinde kullanılan ve tek veri tabanından beslenen tüm birimler ile ilişkili ara yüz olarak da ifade edilebilir (Ehie ve Madsen, 2005). İşletmelerin tüm ihtiyacına çözüm sağlamak amacıyla kurumsal kaynak planlaması sistemleri bir işletmedeki tüm faaliyetleri kapsayacak şekilde üretim kaynakları planlamasına gerekli modüller eklenerek ortaya çıkmıştır. Kurumsal kaynak planlaması sistemiyle üretim fonksiyonu, diğer fonksiyonlar ile entegre edilmekte ve işletmenin tüm insan kaynakları, üretim, finans, satın alma, satış, kalite yönetimi, dağıtım, müşteri ve tedarikçi sistemleri kurumsal kaynak planlaması sistemleri çatısı altında toplanmaktadır (Keskin, 2007).

Kurumsal sistemler işletme içindeki veri standartlarının ve iş süreçlerinin aynı olmasını ve tek oluşturulmuş teknoloji alt yapısını zorlayarak faaliyetlerin merkezîleşmesini desteklemektedir. Kurumsal sistemler tarafından üretilen işletme tabanlı veriler örgüt performansını değerlendirmede yöneticilere yardım etmektedir (Laudon vd., 2014).

2.2 Performans Değerleme

Performans değerleme; çalışanların kişisel ve mesleki özellikleri, işteki gelişme potansiyeli ve başarısı açısından sistematik ve bilimsel bir şekilde izlenmesi, onunla ilgili bir sonuca veya yargıya varılması sürecidir (Soysal ve Kilinç, 2016). Okakın (2009:95) performans değerleme**,** bir bütün olarak bireyin işteki başarısını, davranışlarını, tutum ve görevdeki ahlaki durum ve özelliklerini ayrıntılarıyla ele alan ve bütünleyen, örgütün başarısına olan bireyin katkılarını değerleyen planlı bir araç olarak tanımlanmıştır. Performans değerlendirme bir işletmede yer alan işgörenin göstermesi gereken başarı davranışlarını belirleyip belirlemediğinin saptanması ve gerekiyorsa onu geliştirmek için yapılan çalışmaların organizasyonudur (Erdoğan, 1991:168). Tunçer'e (2013) göre performans değerleme etkinliği, önceden belirlenen amaçlara ulaşmak için, tüm iş görenlerin çabalarının birleştirilmesi ve elde

edilen sonuçların değerlendirilmesi şeklinde tanımlamıştır. Performans değerleme, bir organizasyondaki işgörenlerin hangi göreve sahip olursa olsun, onların etkinliklerini, sahip oldukları yetenek fazlalık veya eksikliklerini, yetersiz oldukları tüm noktaları bir bütün olarak gözden geçirilmesi, analiz edilmesidir (Göksel, 2013:2).

Yukarıda geçen tanımlardan hareketle: performans değerlemenin işgörenlerin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya çıkarmada bir araç olduğu söylenebilir. Örgüt, kişinin olanakları ve ona verilen işlerle uyumunu değerlendirme imkânı elde etmektedir. Bu nedenle iş görenin gerçek performans ile hedeflenen performansı arasındaki sapmadan kaynaklanan performans açığını azaltarak işgörenin üst seviyelerde çalışmaya hazır olup olmadığını belirlemektir (Al-Şeyik, 2010).

Performansı değerlendirme, insan kaynakları yönetimi içerisinde en önemli halkayı teşkil etmektedir. Çeşitli kurumlarda insan kaynaklarının performans değerlendirilmesine önem vererek geniş bir yelpazede ele alınmıştır (Sabrine, 2015). İşletmelerin sistematik performans değerleme sistemine sahip olmaları, diğer bir ifadeyle neyin, neden, nasıl ve hangi aralıklarla olacağının bilinmesinin ve bunun bir sistematiğe bağlanmış olmasının çalışanları rahatlattığı ve stresi azalttığı söylenebilir. İşletmelerin açık, şeffaf ve sistemli bir performans değerleme sistemine sahip olmaları bu açıdan önemlidir (Çetinkaya, 2016). Çünkü belirli bir süre zarfında kişilerin performansına ilişkin güçlü ve zayıf noktalarını düzenli bir şekilde ortaya koyan, iş performansını ve ilerleyişine ilişkin tek yardımcı program olarak sayılmaktadır (Uyargil, 2013). Örgütler, terfi, eğitim, ücret ve benzeri hususlarda uygun vakitte, insan kaynakları yönetimiyle ilgili doğru kararlar alabilmek için üst yönetime gerekli önemli bilgilerle donatılması gerekliliğinin yanı sıra kurumlar kendi personellerinin performanslarını geliştirerek daha verimli ürün ve hizmet sunma yoluna gitmektedirler (Rıza, 2010; Uyargil vd., 2013).

2.3 Kurumsal Bilgi Sistemleri ve Performans Değerleme

Bilgi sistemi uygulamalarının gelişmesi ile işletmeler performans yönetimi ve performans değerleme faaliyetlerini bilgisayar üzerinden takip etmeye başlamışlardır. Bilgisayarlı performans değerleme uygulamaları ile performans görüşmeleri ve anlaşmaları, hedefleri, performans standartları, değerleme sonuçları ve performans sorunları ile ilgili tüm veriler elektronik veri tabanında tutularak, bilgiye ulaşma ve onu kullanma zamanı insan kaynakları uzman ve çalışanlarına zaman tasarrufu sağlamıştır. Gerek çalışan gerek yönetici bu bilgilerden yola çıkarak açıklık ve anlayış içinde, objektif olarak performans gelişimine yönelik kararlar alabilir ve uygulamalara geçebilirler (Karcıoğlu ve Öztürk, 2009).

İşletmelerde bilgisayar teknolojisinin kullanılmasıyla performans değerlenirken çalışanların üretim süreci boyunca neler yaptıkları tek tek kayıt altına alınabilir. Hangi bölüm çalışanlarının performanslarının daha yüksek olduğu, özel durumların performansı nasıl etkilediği, kimlerin, nasıl ve ne kadar ürettiği gibi pek çok faktör bu sistemler yardımıyla ölçülebilmektedir (Akgemci ve Çelik, 2010:156). Kurumsal bilgi sistemleri, işletme için bir avantaj olan ve işletmenin tüm yönetim süreçlerinin verimliliğini arttırması ve maliyetleri azaltması, özellikle insan kaynaklarının performansını ölçme ve değerlendirme yönünden kurumsal bilgi sistemleri vazgeçilmez bir yardımcı konumundadır.

Kurumsal bilgi sistemleri ile insan kaynakları performans değerleme sistemi arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada kurumsal bilgi sistemlerinin performans değerleme sistemine olan etkisi araştırılmıştır. Araştırmanın temel hipotezi:

H_1: Kurumsal bilgi sistemlerinin performans değerleme üzerine pozitif etkisi vardır.

3. Araştırma Yöntemi

Nicel araştırma deseninde olan bu araştırmada birincil verilerin toplanmasında anket tekniği kullanılmıştır. Ankette yer alan kurumsal bilgi sistemi ölçeği Gable, Sedera ve Chan (2008) çalışmasından

uyarlanmıştır. İşletmelerde performans değerleme çalışmalarına karşı çalışan algısını belirlemek için Yalçın'ın (2001) yüksek lisans tezinde kullandığı ölçek uyarlanmıştır. Her iki ölçek de "1. Kesinlikle katılmıyorum" ile "5. Kesinlikle katılıyorum" aralığında değişen 5'li Likert tipinde ölçektir. Çalışmada pilot alan araştırması yapılmıştır. Pilot uygulamada elde edilen 36 geridönüşe dayalı yapılan veri analizi ışığında ankete son hali verilmiştir.

Araştırmanın evreni Ankara ilinde faaliyet gösteren sanayi işletmeleridir. Araştırmada örnekleme çerçevesi kurumsal bilgi sistemleri (ERP) kullanan ve insan kaynakları modülüne sahip olan işletmelerdir. Araştırmada 430 geçerli dönüş elde edilmiştir. Örneklemin evreni temsil etmede yeterli olduğu söylenebilir. Ölçeklerin güvenirlik analizleri Cronbach's Alfa (α) değeri hesaplanarak yapılmıştır. Kurumsal bilgi sistemi ölçeğinin (α) değeri 0,882 (33 madde) ve performans değerleme ölçeğinin (α) değeri 0,812 (24 madde) hesaplanmış olup her iki ölçekte de yüksek derecede iç tutarlılığın sağlandığı görülmüştür.

3.1 Veri Analizi ve Bulgular

3.1.1 Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan çalışanların demografik özellikleri incelendiğinde anketi cevaplayanların büyük çoğunluğunun erkek (%82.3) ve evli olduğu (%68.6), 25-34 yaş aralığında (%46.5) ve lise eğitimine sahip oldukları (%54.4), mevcut işletmelerinde 1-3 yıl aralığında çalıştıkları (%36.5), 7-9 yıl aralığında (20.9) ve 10-15 yıl aralığında (%20.0) toplam çalışma hayatı tecrübesine sahip oldukları görülmüştür. İşletme içinde ağırlıklı olarak üretim bölümünde yer alan çalışanlar olduğu (%70.5) görülmüştür. Konumlarına göre dağılımına bakıldığında ise çoğunluğu işgörenlerden (%88.1) oluşmuştur. Araştırmaya katılanların çalıştıkları işletmelerin çoğunluğunun 20 yıl üzeri (%63.5) süredir faaliyet göstermekte olan, 50-99 arasında (%33.3) ve 250'nin üzerinde (%50.2) çalışanı bulunan, çoğunlukla makine imalatı sektöründe (%30.0) yer alan ve çoğunluğunun 6 ayda bir çalışanların performans değerlemesi yapan (%43.0) işletmeler oldukları görülmüştür.

3.1.2 Performans Değerleme Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi

Performans değerleme boyutlarını kontrol etmek ve değişkenler arası ilişkide tek boyutluluğu sağlamak için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır (Tablo 1). Açıklayıcı faktör analizinde örneklem sayısının yeterliliğini gösteren Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerinin 0,744 olarak belirlendiği ve bunun da iyi düzeyde olduğu (Kaiser 1974) görülmüştür. KMO değerinin 0,70 ten daha yüksek çıkması, aynı zamanda değişkenlerin birbiri ile ilişkili olduğunu ve ortak faktörleri paylaştığını göstermektedir. Korelasyon matrisinin birim matrise eşit olup olmadığı hipotezini test eden Bartlett's Test of Sphericity sonucu istatistik olarak anlamlı $\chi 2$ sonucu ortaya koymuş olup ($\chi 2$=1269,335, df=231, Sig< 000) faktör analizinin değişkenlere uygulanabileceği görülmüştür. Performans değerleme yapısına yönelik faktör analizinin uygulanabileceğini belirledikten sonra "varimax" dik döndürme yöntemini esas alan temel eksenler faktör analizi yapılmıştır. Hair ve arkadaşlarının (1998) önerdiği gibi faktör yükü 0,50 veya daha yüksek olanlar bir araya getirilmiştir.

Tablo 1: Performans Değerleme Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi (n=430)

KMO ve Bartlett's Testi (Bartlett's Test of Sphericity)	Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği =	,744
	Yaklaşık Ki-kare (χ^2) =	1269,335
	df (serbestlik derecesi) =	231
	Sig. =	0,000

Döndürülmüş Bileşen Matrisi [a]	Bileşenler					
	Katılım	Ölçülebilirlik	Geribildirim	Güven	Adalet	Memnuniyet
Performansımla ilgili değerleme görüşmesinde kendimi ifade edebilmem için yeterli fırsat verilir.	738					
Performans değerleme işimde neyi başarmam gerektiğini açıklığa kavuşturmaktadır.	696					
İşimle ilgili benden beklenen performans hedeflerini açık ve net olarak bilmekteyim.	654					
Performans değerlemede bir sonraki döneme ilişkin belirlenen hedeflerim gerçekçi ve ulaşılabilirdir.	641					
Kurumsal bilgi sistemimiz geçmiş performans sonuçlarımın karşılaştırmasını yapar.		761				
Kurumsal bilgi sistemimiz performans yeterliliğimi ölçmektedir.		732				
Performansım hakkında kararlar kurumsal bilgi sisteminden elde edilen bilgilere göre alınmaktadır.		724				
Performans değerlemem yapılırken öncekine kıyasla mevcut performansımdaki farklılıklara odaklanılır.			834			
Kendimle ilgili performans değerlemenin sonucunda faydalı geri bildirimler alırım.			810			
İşletmemizde uygulanan performans değerleme süreci iyi işlemektedir.			653			
Performans değerleme sürecinde işletmemiz kurumsal bilgi sisteminde kayıtlı veriler esas alınır.				739		
Performans değerleme sürecinde işletmemizin kurumsal bilgi sisteminin güncel kayıtları dikkate alınır.				704		
Kurumsal bilgi sistemimiz işin ne kadarını yerine getirdiğimin kaydını tutar.				506		
İşletmemizdeki performans değerleme sistemi çalışanı çalışmayandan ayrıt eder.					769	

Performans değerleme sonuçları işimde kendimi geliştirmeme olumlu katkı sağlar.	719
Performans değerleme sistemimiz birimler arasındaki performans farklılıklarını açıkça ortaya koyar.	764
İşletmemizde performans değerleme yapılma aralığı yeterlidir.	563
Performans değerleme sistemimiz çalışanlar arasındaki performans farklılıklarını açıkça ortaya koyar.	520
Performans değerleme yapılırken yöneticimin performans notumu neye dayanarak verdiğini bilmem.	822
İşletmemizde kendimle ilgili performans değerleme yapılış biçiminden memnun değilim.	763
Yönetimin sevdiği ve kolladığı kişilere daha yüksek performans notu verilmektedir.	791
Kendimle ilgili yapılan performans değerlendirilmem genelde adildir.	,580

Çıkarım Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi. Döndürme Yöntemi: Kaiser Normalleştirmeli Varimax.

a. Rotasyon 3 tekrarda yakınsadı (ortak noktada benzeşti).

Performans değerleme açıklayıcı faktör analizi (Tablo 2) ölçeğin bileşenleri; katılım, ölçülebilirlik, geribildirim, güven, adalet ve memnuniyet şeklinde adlandırılarak altı boyutta incelenebileceğini ortaya koymuştur. Bileşenlerin toplam varyansın %65,66'sını temsil etmektedir.

Tablo 2: Performans Değerleme Ölçeği bileşenleri Açıklanan Varyans Sonuçları (n=430)

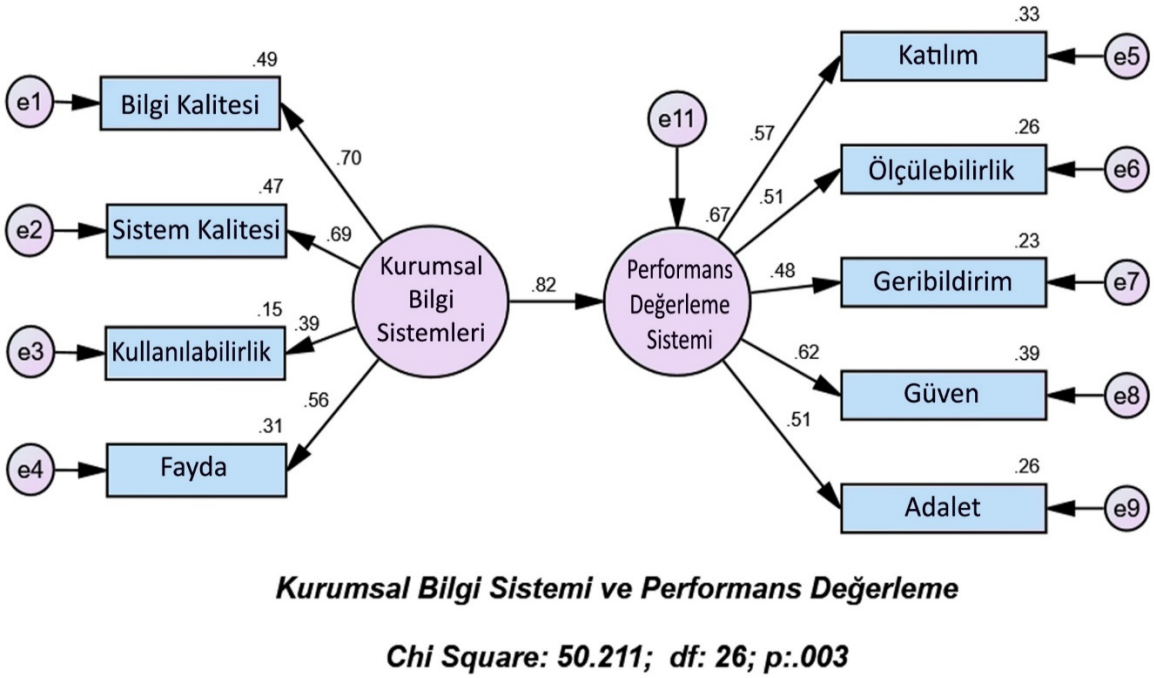
Bileşenler	Özdeğer	Açıklanan varyans %	Cronbach's Alpha
Katılım	4,59	10,86	0,66
Ölçülebilirlik	1,69	9,87	0,71
Geribildirim	1,67	9,75	0,72
Güven	1,63	8,36	0,72
Adalet	2,59	14,11	0,61
Memnuniyet	2,25	12,69	0,42
Toplam		%65,66	0,812

3.1.3 Yapısal Eşitlik Modeli Analizi

Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) belirli bir teoriye dayalı olarak gözlenebilen ve gözlenemeyen değişkenlerin nedensel ve ilişkisel bir model içinde tanımlanmasına dayanan çok değişkenli bir istatistiksel yönetimidir (Cengiz ve Kırkbir, 2007). Yapısal Eşitlik Modellemesi birden fazla regresyon analizini bir arada yapan genel regresyon analizinin bir uzantısı olup geleneksel modellerin analizinde kullanılabilmektedir. Fakat farklı olarak daha karmaşık ilişkilerin ortaya çıktığı durumlarda da doğrulayıcı faktör analizi, zaman serileri ve başka analizler için yararlı bir tekniktir (Arbuckle ve Wothke, 2004).

Bu çalışmada kurumsal bilgi sistemleri ve performans değerleme üzerine etkisini test etmek için Yapısal Eşitlik Modeli kullanılmıştır. Yapısal Eşitlik Modelinde önerilen teorik modelin elde edilen veriyi ne kadar iyi açıkladığı uyum iyiliği indeksleri ile belirlenir. Uyum iyiliği indeksleri modelin kabul edilmesi veya reddedilmesi kararının verildiği aşamadır. Eğer modelin tamamı uyum iyiliği indeksleri sonucunda reddedilirse model içindeki katsayıların veya parametrelerin bir önemi kalmaz ve bunlar değerlendirilmez (Cengiz ve Kırkbir, 2007).

Kurumsal bilgi sistemleri ve performans değerleme yapısal modelinde yer alan parametreleri gösteren AMOS çıktısı Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1: Kurumsal Bilgi Sistemleri ve Performans Değerleme Yapısal Eşitlik Modeli

Çalışmada model uyum indeksleri olan CMIN/df, GFI, IFI, CFI, RMSEA indeksleri kullanılmıştır. Model testi sonucu elde edilen uyum indeksleri (Tablo 3) modelin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğunu göstermektedir (χ^2/df=1.931; df=26; p<,003). İndekslerden uyum iyiliği indeksi (GFI)=0.95; karşılaştırmalı uyum iyiliği indeksi (CFI)=0.94; yaklaşım hatasının kök ortalama karesi (RMSEA)=0.06'dır. Uyum iyiliği indeksleri bir bütün olarak incelendiğinde yapısal modelin yüksek düzey bir seviyede uyum sağladığı tespit edilmiştir.

Tablo 3: Araştırma Modeli Uyum İyiliği İndeksleri

Model Uyum İndeksleri	Değerler
X2 (Ki-Kare) değeri	50.211
Serbestlik derecesi	26
P (Anlamlılık Düzeyi)	,003
Parametre sayısı	19
CMIN/df	1,931

GFI (Uyum İyiliği İndeksi)	0.95
IFI (Artırımlı Uyum İyiliği İndeksi)	0.942
CFI (Karşılaştırmalı Uyum iyiliği indeksi)	0.940
RMSEA (Yaklaşım Hatasının Kök Ortalama Karesi)	0.062

Yapısal Eşitlik Modeli analizi sonuçlarına göre (Tablo 4) araştırmanın hipotezi (H_1) desteklenmiştir. Diğer bir ifadeyle bağımsız değişken, "kurumsal bilgi sistemleri" ile bağımlı değişken "performans değerleme sistem" arasında pozitif ve anlamlı ilişki olduğu (β= 0,81; $p < 0,001$) ve her bir gizil değişkenin gözlenen değişkenler tarafından yüksek derecede temsil edildiği sonucuna varılmıştır.

Tablo 4: Kurumsal Bilgi Sistemleri ve Performans Değerleme Ölçüm Modeli Sonuçları

Değişkenler			**Regresyon Ağırlıkları**	**St. Regresyon Ağırlıkları**	**S.E.**		
PDS	---	BS	1	.837	144	.749	**

*** $p < 0.001$ (PDS: Performans Değerleme Sistemi; KBS: Kurumsal Bilgi Sistemleri)

4. Tartışma

Araştırmada kurumsal bilgi sistemlerinin performans değerleme üzerinde pozitif anlamlı etkisi olduğu belirlenmiştir. Önceki çalışmalarda, Öztürk (2008) insan kaynakları bilgi sistemleri kullanımı ile çalışanların performans değerlemesi arasındaki ilişkiyi belirlenmeye çalışmıştır. Çalışma, performans değerlemesinin bilgisayar ile yapılıyor olması ve bilgilerinin bilgisayar yardımı ile tutuluyor olması işletmelerde; daha kullanışlı ve kaliteli sonuçlar, verimlilikte artış, işlem hızında artış, veri doğruluğunda artış, dönemsel karşılaştırmalara imkân sağlaması, yönetsel içerikli kararlarda kesine yakın sonuçlara ulaşılması hususlarında faydalar sağladığı sonuçlarına ulaşmıştır.

Altınöz (2008) "Ofis Otomasyon Sistemlerinin Bireysel Performans Üzerine Etkisi" çalışmasında ofis otomasyonunu kullanımının işletmelerde etkinliği olumlu şekilde etkilediği ve işletmelerin performansı arttırdığı ifade edilmiştir. Rawahena (2013) Çalışmasında, Ürdün Telekom Grubunda, İnsan kaynakları bilgi sisteminin kalitesi çalışanın performansı üzerine etkisini araştırmıştır. Yapılan araştırma neticesinde İnsan kaynakları bilgi sisteminin işletme çalışanlarının performansı üzerinde pozitif etkisini bulmuştur. Sevim, Koseoglu ve Acar (2015) çalışmalarında, lojistik sektöründe çalışanları görev esnasında sürekli izlenerek kontrol altında tutulması ve takip edilmesine imkân sağlayan teknoloji tabanlı kontrol sistemleri ortaya konmuştur. Elde edilen bulgular teknoloji kullanımının gerek bireysel performans, gerekse motivasyon ve iş tatmini üzerine doğrudan etkileri olduğunu desteklemiştir. Çalışmanın bulguları ile önceki çalışmaların bulguları arasında genel olarak bir benzerlik ortaya çıkmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, kurumsal bilgi sistemlerinin performans değerleme sistemi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırmada yapılan analizler sonucunda, kurumsal bilgi sistemlerinin performans değerleme sistemine pozitif ve anlamlı etkisi olduğu belirlemiştir. Bu bağlamda işletmeler faaliyetlerini kurumsal bilgi sistemleri üzerinden gerçekleştirdiği zaman performans değerleme sürecinde daha az

zaman kaybı, yüksek güvenirlilik, kaliteli ve doğru değerleme avantajları sağladığı sonucuna varmıştır. Ayrıca çalışanlar için daha stratejik boyutta çalışmaları ve yapmakta oldukları işlerin tamamını sistem üzerinden takip etme şansı yakalamaktır. Bununla birlikte işgörenler faydalı geribildirim almakla kendilerini geliştirmekte ve işlerinde daha verimli olmaları sağlanmaktadır.

Kurumsal yazılımlar performans değerleme sisteminin gerektirdiği bilgileri elde edecek şekilde düzenlenebilirse bu yazılımlardan elde edilen kurumsal fayda artırılabilir. Dolayısıyla kurumsal bilgi sistemlerinin, performans değerlendirme kriterlerinin ihtiyaç duyduğu nesnel verileri elde edecek şekilde tasarlanması gerekmektedir. Bunun için öncelikle iş analizleri neticesinde belirlenen iş standartları, görev tanımlamaları ve iş şartnamesi doğrultusunda performans değerlendirme kriterlerinin belirlenmesi esas alınabilir. Kurumsal yazılımların performans değerlemede nasıl kullanıldığına dair çalışanlara eğitimler verilmelidir.

Araştırma sanayi sektörde faaliyet gösteren ve Ankara ilinde faaliyet gösteren işletmeler ile kısıtlıdır. İlerde yapılacak çalışmalar farklı sektörleri ve farklı illeri kapsayacak şekilde gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

Akgemci, T. ve Çelik, A. (2010). *Yönetim Bilişim Sistemleri* (Vol. 1). Gazi Kitabevi. Ankara.

Al-Şeyik, A.-D. (2010). Performans Kavramının Teorik Esaslarının Analizi. *Araştırmacı Dergisi, Qasede Merbah Üniversitesi, Sayı 7*.

Altınöz, M. (2008). Ofis Otomasyon Sistemlerinin Bireysel Performans Üzerine Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(20), 51-63.

Arbuckle, J. ve Wothke, W. (2004). Structural equation modeling using AMOS: An Introduction [EB] Erişim Adresi:

Cengiz, E. ve Kırkbir, F. (2007). Yerel Halk Tarafından Algılanan Toplam Turizm Etkisi İle Turizm Desteği Arasındaki İlişkiye Yönelik Yapısal Bir Model Önerisi.

Çetinkaya, A. Ş. (2016). Performansa Dayalı Ücretlendirmenin Ücrete Bağlı Streste Farklılık Yaratma Düzeyi: Konya Sağlık İşletmeleri Araştırması. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18*(2), 374-399.

Ehie, I. C. ve Madsen, M. (2005). Identifying critical issues in enterprise resource planning (ERP) implementation. *Computers in Industry, 56*(6), 545-557.

Erdoğan, İ. (1991). *İşletmelerde Personel Seçimi ve Başarıyı Değerleme Teknikleri, İstanbul Üniversitesi. İşletme Fakültesi Yayınları, İstanbul*.

Gable, G. G., Sedera, D. ve Chan, T. (2008). Re-conceptualizing information system success: The IS-impact measurement model. *Journal of the Association for Information Systems, 9*(7), 377.

Göksel, A. (2013). *İşletmelerde Performans Değerleme Sistemi Tasarımı: Teori-Uygulama-Model*. Nobel Yayıncılık. 2 Baskı. Ankara.

Karcıoğlu, F. ve Öztürk, Ü. (2009). İşletmelerde Performans Değerleme ile İnsan Kaynakları Bilgi Sistemleri (İKBS) Arasındaki İlişkisi-İstanbul İlinde Bir Araştırma-/The Relationship Between Performance Appraisal and Human Resources Information System (HRIS) in Businesses, a Research. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*(1), 343-366.

Keskin, N. (2007). *İşletmelerde Kurumsal Kaynak Planlaması Kullanımı Ve Küçük Ve Orta Büyüklükteki İşletmelerde Bir Uygulama Çalışması.* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim dalı, Üretim Yönetimi Ve Pazarlama Bilim Dalı, Ankara.

Laudon, K. C., Laudon, J. P., Yozgat, U., Öğüt, A., Tecim, V., Cura, T., . . . Edin, İ. (2014). *Yönetim bilişim sistemleri: Dijital işletmeyi yönetme*. Nobel.

Naralan, A. (2012). *yönetim bilgi sistemleri, Ders notları* (Vol. 2).

Okakın, N. (2009). *Çalışma Yaşamında İnsan Kaynakları Yönetimi, 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul*.

Öztürk, Ü. (2008). *İnsan Kaynakları Bilgi Sistemleri (Ikbs) Ile Performans Değerlemesi Arasındaki Ilişkinin Incelenmesi-Bir Uygulama*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Erzurum.

Rawahena, A. (2013). *The Impact of the Quality of the E-HRM Systems on the Employees Performance Efficiency*. Middle East University, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilimdalı, Yönetim bilişim dalı, Ürdün.

Rıza, H. H. (2010). *İnsan Kaynakları Sistemlerinin Gelişimi ve Yapımı*. AL- Raya Yayınevi, Ürdün, Baskı 1.

Sabrine, M. (2015). *İnsan Kaynakları Geliştirme Stratejisinin bireylerin Performansına Etkisi: Üniversitelerde bir örnekleme.* (Doktora Tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhammed Haydar Üniversitesi, Cezayir.

Sevim, E., Koseoglu, M. ve Acar, A. Z. (2015). The Effects Of Technology Based Control Systems On Workplace Behavior Of The Workers In Logistics Sector. *Journal of Management Marketing and Logistics, 2*(1).

Soysal, A. ve Kilinç, E. (2016). İşletmelerde Stratejik İnsan Kaynaklari Yönetimi Sürecinde Performans Değerlendirme Ve Kariyer Yönetimi Uygulamalari. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*(31), 325-347.

Tunçer, P. (2013). Örgütlerde performans değerlendirme ve motivasyon. *Sayıştay Dergisi*, 87.

Uyargil, C. (2013). *Performans Yönetimi Sistemi* (Vol. 3. Baskı). Beta Yayıncılık, İstanbul.

Uyargil, C., Acar, D., Yılmaz, H., Kağnıcıoğlu, D., Aytaç, S., Uzun, Ö. ve Turhan, U. (2013). *Performans ve Kariyer Yönetimi (e-Kitap)*. Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Yayını, Eskişehir.

Yalçın, N. (2001). Performance Appraisals and Motivation Relationship. *Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.

EFFECTS OF ORGANIZATIONAL CLIMATE ON WHISTLEBLOWING BEHAVIOR

Ali Şükrü ÇETİNKAYA[1]
Codjori Edwige IKO AFE [2]

Abstract

Beyond the political sphere, whistleblowing became a credible alternative to the classical mechanisms of corporate governance. Perhaps Enron was a prominent example since Sherron Watkins exposed illegal activities combined with accounting frauds that one of the big five failed to detect in normal audit process. However, whistleblowing is not always a straightforward decision to take, especially when wrongdoings are committed by top executives. The perception an employee builds about the working environment might seriously affect the decision-making process to engage in reporting wrongdoings. To this end, this empiric research aims to investigate how organizational climate drivers affect an employee whistleblowing intention. This is an empirical type research on international trade oriented organizations using the regression analysis methods. Data analysis was performed with 274 valid responses. Findings revealed that individual autonomy, trust, and mobbing dimensions of the organizational climate have statistical significant effect on whistleblowing intention.

Key Words: Whistleblowing, organizational climate, international trade oriented organizations.

ÖRGÜT İKLİMİNİN HABER VERME DAVRANIŞINA ETKİSİ

Öz

Haber verme (whistleblowing), kurumsal yönetişimin klasik mekanizmalarına inandırıcı bir alternatif niteliği kazanmıştır. Sherron Watkins'in Enron'da yaşanan muhasebe hileleri ve yasadışı diğer faaliyetleri haberdar etmesi belki buna güzel bir örnektir. Özellikle yanlış davranışlar üst düzey yöneticiler tarafından işlendiğinde bu davranışı haberdar etme kararı almak her zaman buna tanık olan için kolay olmamaktadır. Çalışanların çalışma ortamı hakkındaki algıları, gördükleri hataları ilgilere bildirme kararı verme sürecini ciddi olarak etkileyebilmektedir. Bu ampirik araştırmada örgütsel iklim ile haberdar etme (whistleblowing) arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Konya ve Ankara ili organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren uluslararası ticarete odaklı firmalardan rastgele örnekleme yöntemiyle 274 geçerli anket geri dönüşü elde edilmiştir. Veriler; tanımlayıcı istatistikler, açıklayıcı faktör analizi ve doğrusal regresyon yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda; örgüt ikliminin bireysel özerklik ve güven boyutlarının pozitif ve mobbing boyutunun negatif yönlü olarak haber verme davranışı üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu ortaya belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Haber verme, örgütsel iklim, ihracat odaklı firmalar.

[1] Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, alisukru@outlook.com.
[2] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, ikoafeedwige@yahoo.fr.

SELECTED REFERENCES

Ahmad, S. A., Yunos, R. M., Ahmad, R. A. R., & Sanusi, Z. M. (2014). Whistleblowing Behaviour: The Influence of Ethical Climates Theory. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 164*, 445-450.

Banerjee, S., & Roy, S. (2014). Examining the Dynamics of Whistleblowing: A Causal Approach. *The IUP Journal of Corporate Governance, 13*(2), 7-26.

Glazer, M. (1983). Ten Whistleblowers and How They Fared. *Hastings Center Report, 13*(6), 33-41.

Heumann, M., Friedes, A., Cassak, L., Wright, W., & Joshi, E. (2013). The World of Whistleblowing from the Altruist to the Avenger. *Public Integrity, 16*(1), 25–52.

Huang, C.-F., Lo, K.-L., & Wu, C.-F. (2013). Ethical Climate and Whistle-Blowing: An Empırical Study of Taıwan's Construction Industry. *Pakistan Journal of Statistics, 29*(5), 681-696.

Lamba, P. (2013). Whistleblowers at Risk: Need for Protection of Anti-Corruption Crusaders. *Journal of Politics & Governance, 2*(1/2), 228-234.

Mesmer-Magnus, J. R., & Viswesvara, C. (2005). Whistleblowing in Organizations: An Examination of Correlates of Whistleblowing Intentions, Actions, and Retaliation. *Journal of Business Ethics, 62*(3), 277-297.

Mesmer-Magnus , J. R., & Viswesvaran , C. (2005). Whistleblowing in Organizations: An Examination of Correlates of Whistleblowing Intentions, Actions, and Retaliation. *Journal of Business Ethics, 62*(3), 277-297.

Park, H., & Blenkinsopp, J. (2009). Whistleblowing as planned behavior – A survey of South Korean police officers. *Journal of Business Ethics, 85*(4), 545-556.

Park, H., Blenkinsopp, J., Oktem, M. K., & Omurgonulsen, U. (2008). Cultural Orientation and Attitudes Toward Different Forms of Whistleblowing: A Comparison of South Korea, Turkey, and the U.K. *Journal of Business Ethics, 82*(4), 929-939.

Parmerlee, M. A., Near, J. P., & Jensen, T. C. (1982). Correlates of Whistle-blowers' Perceptions of Organizational Retaliation. *Administrative Science Quarterly, 27*(1), 17-34.

Peña-Suárez, E., Muñiz, J., Campillo-Álvarez, A., Fonseca-Pedrero, E., & García-Cueto, E. (2013). Assessing Organizational Climate: Psychometric Properties of the CLIOR Scale. *Psicothema, 25*(1), 137-144.

Perks, S., & Smith , E. E. (2008). Employee Perceptions Regarding Whistle-blowing in the Workplace: A South African Perspective. *SA Journal of Human Resource Management, 6*(2), 15 - 24.

Seifert , D. L., Stammerjohan , W. W., & Martin , R. B. (2014). Trust, Organizational Justice, and Whistleblowing: A Research Note. *Behavioral Research in Accounting, 26*(1), 157–168.

Vandekerckhove, W. (2010). The Perception of Whistleblowing Worldwide *Defense of Proper Action: The Whistleblowing* (pp. 21-32). London: Transaction Publisher.

Waytz, A., Dungan, J., & Young, L. (2013). The Whistleblower's Dilemma and the Fairness–Loyalty Tradeoff. *Journal of Experimental Social Psychology, 49*(6), 1027-1033.

SEKTÖREL BAZDA SİSTEMATİK VE SİSTEMATİK OLMAYAN RİSKLER VE BİLEŞENLERİ: BORSA İSTANBUL UYGULAMASI

Ersin GÜMÜŞ[1]
Metin ÇOŞKUN[2]

Öz

Risk kavramı firmadan ve sektörden kaynaklanan ve portföy çeşitlendirmesi ile yok edilebilen sistematik olmayan risk ile pazarın genel yapısından kaynaklanan sistematik riskin toplamından oluşmaktadır. Sistematik riskin kaynaklarını enflasyon riski, kur riski, faiz oranı riski ve politik risk oluştururken; sistematik olmayan riskin kaynaklarını finansal risk, faaliyet riski, endüstriyel risk ve yönetsel risk oluşturmaktadır.

Çalışmada BİST Sınai, BİST Hizmetler, BİST Mali ve BİST Teknoloji ana endeksleri içinde yer alan 16 alt sektörün CAPM modeli kullanılarak sistematik riskleri ve sistematik olmayan riskleri ayrıştırılarak, bu risklerin bileşenleri ile ilişkileri sektörler bazında incelenecektir. Data seti olarak; 2002 – 2016 yılları arası endeks verileri, faiz oranı verileri, CDS ve ICRG politik risk verileri, enflasyon oranı verileri, kur verileri ile finansal risk, faaliyet riski, endüstriyel risk ve yönetsel riski ölçebilmek amacıyla Finnet Analiz Ekspert programı kullanılarak, 16 alt sektör içinde yer alan şirketlerin 3'er aylık dönemlerde hesaplanmış finansal rasyolarının ortalamaları alınarak oluşturulan sektör finansal rasyoları kullanılacaktır.

Datalar 2002 – 2016 yılları arasındaki 3'er aylık dönemler bazında düzenlenecektir. 16 alt sektörün BİST endeks verileri üzerinden 3'er aylık dönemlerde toplam riskleri bulunacak, endeks verileri üzerinden 3'er aylık dönemler bazında BİST-100 piyasa endeksine göre beta katsayıları hesaplanacak, endekslerin toplam riskleri sektör betaları kullanılarak sistematik ve sistematik olmayan risklere ayrıştırılacaktır. Risk bileşenlerinin tespitinde ise 3'er aylık dönemler bazında oluşturulan veri setleri kullanılarak zaman serisi regresyon analizleri yapılacaktır. Sistematik risk bileşenlerinin tespitinde; sistematik risk bağımlı değişken olarak ele alınıp bu değişkenle faiz oranı, kur, enflasyon, politik risk (ICRG verileri, CDS) verileri ve eklenebilecek diğer makroekonomik veriler arasındaki ilişkiler; sistematik olmayan risk bileşenlerinin tespitinde ise, sistematik olmayan risk bağımlı değişken olarak ele alınıp bu değişkenle sektörler bazında 3 er aylık bilanço dönemlerinde hesaplanmış finansal rasyolar arasındaki ilişkiler analiz edilecektir. Böylece her alt sektör için sistematik risk ile sistematik olmayan risk düzeyleri ve bu risklerin bileşenlerinin nasıl farklılaştığı ortaya konulacaktır. Sektörlerin risk düzeyleri ve risk bileşenlerinin hesaplanmasıyla her sektöre ait risk yapıları ortaya çıkarılacak ve yatırım kararlarına yardımcı verilerin üretilmesi sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sistematik Risk, Sistematik Olmayan Risk, Finansal Rasyolar, BİST Endeksleri, Zaman Serisi Analizi

[1] Anadolu Üniversitesi, SBE, E-Posta: ersingm@gmail.com
[2] Anadolu Üniversitesi, İİBF, E-Posta: metincoskun@anadolu.edu.tr

SYSTEMATIC AND NON-SYSTEMATIC RISKS AND THEIR COMPONENTS ON SECTORAL BASIS: THE ANALYSIS OF BORSA ISTANBUL

ABSTRACT

Risk description consists of the non-systematic risk, originated from sectoral situation and restrainable by portfolio diversification, and the systematic risk, originated from general structure of the market. Inflation risk, currency risk, interest rate risk and the political risk generate the components of the systematic risk, besides that financial risk, operational risk, industrial risk and management risk generate the components of the non-systematic risk.

In this study; systematic and non-systematic risks of 16 sub-sectors, take place in BIST Industry, BIST Service, BIST Financial and BIST Technology main sectors, will be decomposed by using CAPM model, also relations between their components will be analyzed on sectoral basis. As data sets; data of BIST indices, interest rate, CDS, ICRG (International Country Risk Guide) political risk rating, inflation rate, currency, and to measure financial risk, operational risk, industrial risk and management risk; sectoral financial ratios obtained by averaging the financial ratios of the firms, take place in 16 sub-sectors and calculated by Finnet Analyze Expert program for three-month periods of balance sheets will be used.

Data sets will be regulated for three-month periods between 2002-2016 years. Total risks of 16 sub-sectors will be found for three-month periods between 2002-2016 from BIST sectoral indices. After that, beta coefficients of 16 sub-sectors will be calculated for three-month periods between 2002-2016, also by using beta coefficients of 16 sub-sectors, systematic and non-systematic risks of the sectors will be decomposed. To analyze the relations between systematic and non-systematic risks and their components, time-series regression analysis will be applied. Detection of the systematic risk components; systematic risk will be considered of dependent variable, also interest rate, currency, inflation, political risk and other acceptable data will be considered of independent variables. Detection of the non-systematic risk components; non-systematic risk will be considered of dependent variable, also sectoral financial ratios obtained by averaging the financial ratios of the firms calculated for three-month periods of balance sheets will be considered of independent variables. Thus systematic and non-systematic risk levels of 16 sub-sectors will be determined and differences of sectoral risk components will be found out. Also useful information will be obtained for investment decisions.

Keywords: Systematic Risk, Non-systematic Risk, Financial Ratios, BIST Indices, Time Series Analysis

GİRİŞ

Risk kavramı, "belirsizlik", "emin olmama", "tehlike", "zarar olasılığı" kavramlarıyla birlikte kullanılmaktadır (Dworak, 1985: 64).

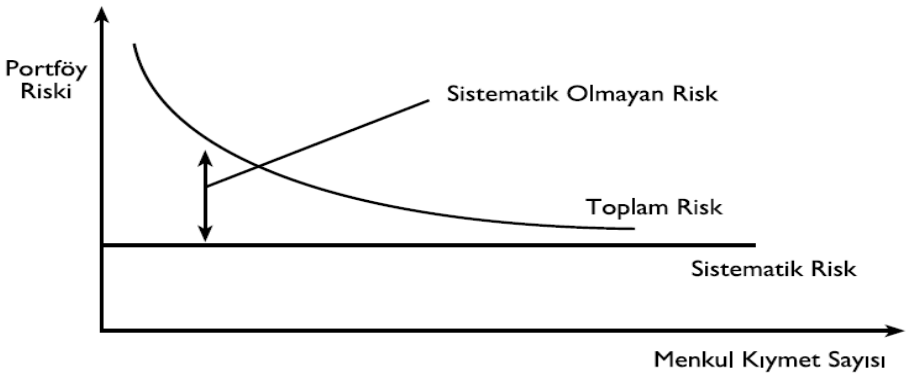
Şirketin piyasa değerinin artırılabilmesi için şirketlerin alacakları yatırım ve finansman kararlarında risk ve getiri arasında denge kurulması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, alınacak herhangi bir kararla üstlenilecek riske göre getirinin maksimum kılınması önem arz etmektedir. Bunun için şirketlerin maruz kaldıkları risk türlerinin incelenmesi ve riski azaltacak önlemlerin alınması gerekmektedir (Karadeniz, vd..2015:189)

Şirketler temel olarak iki risk türü ile karşı karşıyadırlar; sistematik ve sistematik olmayan risk. Bu temel iki riskin ölçülmesi, ayrıştırılabilmesi ve bileşenlerinin tespit edilmesi, bize bu temel riskleri etkileyen faktörlerde meydana gelen değişimler karşısında, sistematik ve sistematik olmayan risklerin nasıl etkileneceği hakkında bilgi verecektir. Benzer şekilde sektörler bazında da sistematik ve sistematik olmayan riskleri ayrıştırmak ve bu risklerin bileşenlerini tespit etmek bize sektörlerin risk yapıları hakkında bilgi sunacak ve yatırım kararlarında destek olacaktır.

Bu çalışmanın amacı, BİST Sınai, BİST Hizmetler, BİST Mali ve BİST Teknoloji ana sektör endeksleri içinde yer alan 16 alt sektörün CAPM modeli kullanılarak sistematik ve sistematik olmayan risklerini hesaplamak, sistematik ve sistematik olmayan riskleri sektörler bazında ayrıştırarak bu risklerin bileşenleri ve etkilerini sektörler bazında incelemektir. Çalışmanın birinci bölümünde sistematik ve sistematik olmayan riskler hakkında genel bilgiler sunulacak, ikinci bölümde CAPM modeli ve risk ayrıştırmasına yönelik yöntem aktarılacak, üçüncü bölümde literatür taramasına yer verilecek, dördüncü bölümde çalışmanın veri seti ve analiz yöntemi açıklanacak, son bölümünde ise doktora tez çalışmasında diğer sektörler için de gerçekleştirilecek olan analize ilişkin, hizmet sektöründe yer alan 5 alt sektör bazında elde edilmiş bulgular ve sonuçlar ortaya konacaktır.

1. Sistematik Risk Ve Sistematik Olmayan Risk

Sistematik riskler ekonomide yer alan tüm şirketleri etkileyen ekonomik, politik ve diğer çevre şartlarından doğan risklerdir ve çeşitlendirmeyle yok edilmesi mümkün değildir (Aksoy ve Tanrıöven, 2007). Sistematik olmayan riskler, tek bir sektör veya firmaya özgü olan ve sadece bunları etkileyen risklerdir (Ceylan ve Korkmaz, 2004:456).

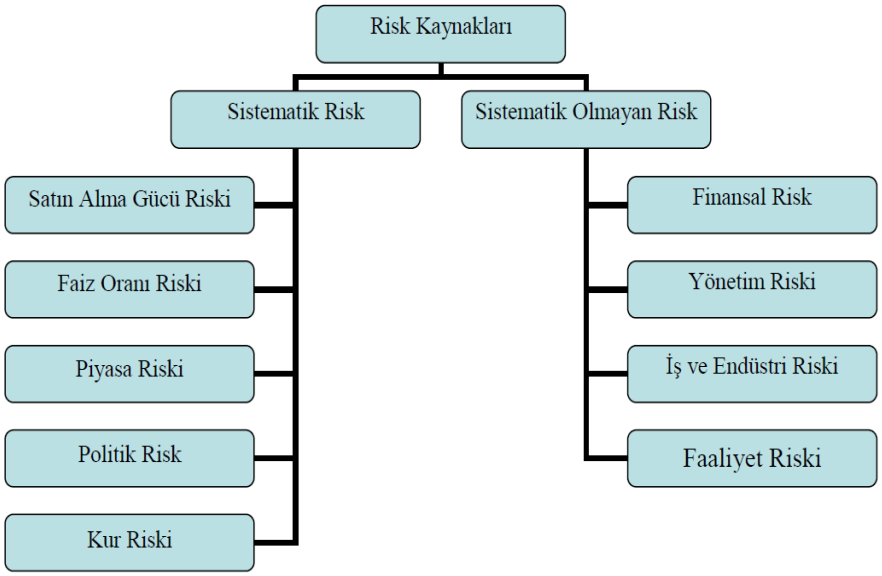
Şekil-1: Sistematik ve Sistematik Olmayan Risk
Kaynak: Korkmaz, vd..2013:20

Görüldüğü gibi, sistematik risk, yatay eksene paralel bir doğru ile gösterilmiştir. Bunun anlamı, portföy ne kadar çeşitlendirilirse çeşitlendirilsin, bu risk aynı düzeyde kalacaktır. Ancak, sistematik risk, her zaman sabit değildir. Oluşturulan bazı portföyler için, söz konusu risk düzeyi daha aşağı veya daha yüksek bir seviyede oluşabilir. Her portföy için mutlaka bir sistematik risk söz

konusudur. Ancak, portföyün çeşidine göre, bunun seviyesi değişebilmektedir (Korkmaz, vd..2013:20).

Portföy teorisi açısından bakıldığında yatırımcılar da firmaların maruz kaldıkları bu riskleri göz önünde bulundurmak zorundadırlar. Firmaların toplam risklerini (sistematik risk ile sistematik olmayan risk toplamını)çok iyi çeşitlendirme yapmış olan yatırımcılar sistematik olmayan riskleri düşürerek azaltabilirler. Ancak sistematik risk tüm firmaları etkilediği için yatırımcılar aynı ekonomi içerisinde yapacakları çeşitlendirme ile bu tür riskleri azaltamayacaklardır (Emery vd, 2004:296).

Sistematik risk türleri genel olarak enflasyon riski, kur riski, faiz oranı riski, pazar (piyasa) riski ve politik riskten oluşmaktadır (Kırlı, 2006:122). Sistematik olmayan riskin kaynakları ise; finansal risk, endüstriyel risk, faaliyet riski ve yönetsel risktir.

Şekil-2: Risk Kaynakları
Kaynak: Ceylan, 2001:538

Enflasyon riski; yatırımlardan elde edilmesi beklenen getirinin enflasyon karsısında belirsiz hale gelmesini ifade eder (Dağlı, 2004:325). Faiz oranı riski, yatırım yapılan menkul kıymetin fiyatının piyasadaki faiz oranlarından olumsuz olarak etkilenmesi durumunu ifade eder (Korkmaz, vd..2013:25). Politik risk ise dünyada meydana gelen siyasi ve ekonomik krizler, savaşlar, uluslar arası ticaret hacmi ile ilgili uygulamalar gibi gelişmelerin menkul kıymet getirilerinde meydana getireceği değişiklikleri tanımlamakta kullanılan bir risk türüdür (Aydın vd., 2010). Döviz kuru riski, döviz kurlarında beklenmeyen değişikliklere bağlı olarak işletmenin varlıklarının, borçlarının ve faaliyet gelirlerinin, ulusal para cinsinden değerlerinde görülen değişikliklerdir (Holland, 1993:139) Finansal piyasalarda bazen yukarıdaki risklere bağlı olarak, bazen farklı ekonomik sebeplerle, bazen spekülatif ya da psikolojik sebeplerle, bazen de hiçbir geçerli nedene bağlı olmadan finansal varlıkların fiyatlarında dalgalanmalar yaşanabilir. Bu dalgalanmaların oluşturduğu risk, piyasa riskidir.

Finansal riski, işletmelerin borç ödeme yeterliliklerinin azalması olarak tanımlamak mümkündür. Tahviller ve banka kredileri gibi borçlanma araçları işletmelere faiz ödeme yükümlülüğü getirirler ve işletmenin kaynaklarının içindeki yabancı kaynak oranını arttırırlar, dolayısıyla işletmenin finansal kaldıraç derecesi de artar. Finansal kaldıraç derecesinin artması bir yandan işletmenin karlılığını arttırırken, bir yandan da finansal riskinin artmasına sebep olmaktadır. Endüstri riski, bir işletmenin satışları ve gelirleri üzerinde olumsuz etki yapabilecek tüm olasılıklara denmektedir. Endüstri riskini ortaya çıkaran ya da arttıran faktörler, tüketici tercihlerinin değişmesi, şiddetlenen dış

rekabet, iş kolunda yaygın grevler, hammadde sağlanmasındaki güçlükler ve teknolojik değişim olarak sıralanabilir. (Taner ve Akkaya, 2009:182). Yönetim riski işletmenin başarısız ya da kötü yönetilmesi nedeniyle ortaya çıkan zarar olasılığıdır. Yönetim riski, hisse senedi sahiplerini tahvil sahiplerinden daha fazla etkilediğinden yatırımcılar yatırım yapacakları işletmelerin yönetim anlayışını ve kadro değişikliklerini yakından izlemektedir. (Ural, 2010:38). Firmanın, faaliyetlerinden dolayı ortaya çıkan risk türüne faaliyet riski denmektedir. İşletmenin toplam varlıkları içindeki sabit varlıkların oranı işletmenin faaliyet riski hakkında bilgi vermektedir. Aktif toplamı içinde sabit varlıkların payı büyük olan işletmelerde, faaliyet riski yüksektir.

2. Risk Ayrıştırması Ve CAPM Modeli

Şirket yönetiminin kontrolü dışında bulunan ve bu nedenle çeşitlendirmeyle yok edilemeyen sistematik riskin ölçülmesi konusunda "Sermaye Varlıkları Fiyatlandırma Modeli (CAPM)" kullanılmaktadır. SVFM, ilk defa Sharpe (1964) tarafından ortaya konulmuştur. Model daha sonra Lintner (1965) ve Mossin (1966) tarafından geliştirilmiş ve model son şeklini almıştır. SVFM, yatırım yapılması düşünülen menkul kıymetin sahip olduğu riske uygun bir getiri sağlama kabiliyetini araştırmaktadır. Bu model hisse senedinin beklenen getirisinin tespitinde risksiz faiz oranına sistematik risk priminin ilave edilmesi esasına dayanmaktadır.

Hisse senedinden istenen verim oranı, sistematik riskin ölçüsü olan beta' nın bir fonksiyonu olarak doğrusal bir şekilde artmaktadır. Sistematik risk ile hisse senedi arasındaki ilişkiyi doğrusal regresyon modeli ile açıklayan CAPM modelinde beta katsayısı sistematik riskin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Beta, hisse senedi getirisinin pazar portföyünün getirisine duyarlılığını diğer bir ifade ile pazar ile birlikte hareket etme eğilimini göstermektedir (Pike ve Neale, 2003:344).

Pazar endeksinin betası 1'e eşit olduğu için diğer menkul kıymetleri veya portföyleri ölçebilmesi için bir standart sağlar (Kolb ve Rodriguez, 1996:244). Bu modele göre (Damadoran, 2002:71):

$$r_h = r_f + \beta(r_p - r_f)$$

$$\beta = \frac{Cov_{h,p}}{\delta_p^2}$$

r_h = Hisse senedinden beklenen getiri

r_f = Risksiz faiz oranı

β = Beta katsayısı

$Cov_{h,p}$ = Pazar ile hisse senedi getirilerinin kovaryansı

δ_p^2 = Pazarın Varyansı

Beta katsayılarının hesaplanması, hisse senetlerinin veya hisse senetlerinden oluşan portföylerin sistematik ve sistematik olmayan risklerinin ayrıştırılabilmesine olanak tanımaktadır. Piyasa getirileri ve hisse senedi getirileri üzerinden, piyasa portföyü ve hisse senedine ait standart sapmalar hesaplanıp, beta katsayısı yardımıyla hisse senedinin sistematik ve sistematik olmayan riski ayrıştırılabilmektedir (Usta ve Demireli, 2010). Benzer şekilde sektör getirileri ve piyasa portföyü getirileri aracılığıyla da sektör betaları hesaplanıp, sektörlere ait risk ayrıştırılmalarına gidilebilir.

$$\varepsilon_A = \sigma_A - \beta_A . \sigma_E$$

ε_A : A sektörünün sistematik olmayan riski

σ_A : A sektörünün toplam riski (A sektörü standart sapması)

β_A : A sektörünün betası

σ_E : Piyasa portföyünün toplam riski (piyasa portföyü standart sapması)

$\beta_A.\sigma_E$: A sektörünün sistematik riski

Bir şirketin beta değerinin hesaplanmasında kullanılan en yaygın yöntem en küçük kareler yöntemidir (Ordinary Least Squares-OLS). Ancak beta değerinin hesaplanması süreci ile ilgili olarak iki temel sorun bulunmaktadır. Bunlardan ilki gerçek beta değerlerinin zamanla değişiyor olmasıdır (Fabozzi ve Francis, 1978; Bos ve Newbold, 1984). İkinci sorun ise getiri aralığına bağlı olarak farklılaşmasıdır. Daves ve diğerleri Sermaye Varlıklarını Fiyatlandırma Modelini kullanarak sermaye maliyeti hesaplamada hangi getiri aralığının en doğru beta tahminini vereceğini incelemişlerdir. Sonuçta en doğru beta tahmininin günlük getiri aralığıyla elde edildiğini çünkü günlük verilerin en düşük standart hataya sahip olduklarını belirtmişlerdir (Daves vd.,2000). Cohen ve diğerleri çalışmalarında, getiri aralığı uzadıkça göreceli olarak diğerlerine göre daha seyrek işlem gören hisse senetlerinin betalarının büyüdüğünü göstermişlerdir. Bu çalışmanın ileri sürdüğü bir başka nokta, getiri aralığı uzadıkça hisse senetlerinin getirileriyle piyasa getirisi arasındaki korelasyonun azaldığıdır (Cohen vd.,1980).

3. Literatür

Sistematik riskin belirleyicilerini genel olarak inceleyen çalışmalardan ilki Beaver, Kettler ve Scholes tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, 1947-1965 yılları arasında 307 Amerikan Birleşik Devletleri (ABD) şirketinin beta değerleri ile bazı muhasebe verileri arasında önemli bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir (Beaver vd.,1970). Thompson II, 1951-1968 döneminde 290 ABD şirketinde finansal kaldıraç, şirket büyüklüğü ve likiditenin sistematik riski en fazla etkileyen faktörler olduğunu ortaya koymuştur (Thompson II, 1976). Mandelker ve Rhee, 1957-1976 yılları arasında 255 ABD imalat şirketinin faaliyet ve finansal kaldıraç derecelerinin beta değerlerindeki değişimin büyük bölümünü açıkladığını belirlemişlerdir (Mandelker ve Rhee,1984). Tanrıöven ve Aksoy, o zamanki adıyla İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) imalat sektörü şirketlerinin 1997-2008 yılları arasında borçlanma oranlarının, şirket büyüklüğünün ve satışların büyümesinin beta ile aynı yönde ilişkili olduğunu belirlemişlerdir. Buna karşın likidite ve karlılık oranlarının sistematik riski etkilemediği belirlenmiştir (Tanrıöven ve Aksoy, 2011). Binici, Köksal ve Orhan, 1990- 2011 yılları arasında halka açık 17 Türk Bankasında sistematik riskin belirleyicilerini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda Türk Bankacılık sisteminde sistematik riskin ana belirleyicileri; banka çiftlerinin pazar payları, takipteki kredilerin tutarı, bankaların sürü davranışı ve döviz kuru, ABD hazine bonosu, EMBI+, VIX ve MSCI gelişmekte olan piyasa endeksi gibi makro değişkenlerin oynaklıkları olarak belirlenmiştir (Binici vd.,2013). Kaya, Güngör ve Özçomak, politik riskin Borsa İstanbul 100 endeksinde işlem gören şirketlerin hisse senedi fiyatları üzerine etkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda politik riskle borsa endeksi arasında uzun dönemli negatif bir ilişki olduğu ve politik riskteki dalgalanmaların borsa endeksinde değişim meydana getirdiği belirlenmiştir (Kaya vd., 2013). Hooy ve Lee, 1997-2008 yılları arasında yedi Asya havayolu şirketinde büyüklük, faaliyetlerin

verimliliği ve finansal kaldıracın sistematik riski aynı yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır (Hooy ve Lee, 2010). Lee ve Hooy, 1990-2010 yılları arasında Kuzey Amerika, Asya ve Avrupa'dan 41 havayolu şirketini örneklem olarak aldıkları çalışmada, Kuzey Amerika şirketlerinin sistematik risklerinin faaliyet kaldıracı ve karlılıktan aynı yönde etkilendiğini belirlemişlerdir. Çalışmada Asya ve Avrupa şirketlerinin sistematik risklerinin ise faaliyet kaldıracından aynı yönde ancak kazanç büyümesinden ters yönde etkilendiği ortaya konmuştur (Lee ve Hooy, 2012).

4. Çalışmanın Veri Seti Ve Yöntemi

Doktora tezi çalışmasında; BİST Sınai, BİST Hizmetler, BİST Mali ve BİST Teknoloji ana endeksleri içinde yer alan 16 alt sektörün CAPM modeli kullanılarak sistematik riskleri ve sistematik olmayan riskleri ayrıştırılarak, bu risklerin bileşenleri ile ilişkileri sektörler bazında incelenecektir. Böylece hangi sektörde hangi bileşenlerin daha etkili olduğu tespit edilemeye çalışılacaktır. Doktora tez çalışmasında incelenecek 16 alt sektör aşağıdaki gibidir.

- Sınai Sektörü alt sektörleri: Gıda-İçecek, Tekstil–Deri, Orman-Kağıt-Basım, Kimya-Petrol-Plastik, Taş-Toprak, Metal Ana, Ketal Eşya-Makine
- Hizmet Sektörü alt sektörleri: Elektrik, Ulaştırma, Turizm, Ticaret, İletişim
- Teknoloji Sektörü alt sektörleri: Bilişim, Savunma (Savunma sektöründe tek firma olduğu için Teknoloji Sektörü ana sektör olarak analiz edilecektir)
- Mali Sektör alt sektörleri: Bankacılık, Sigortacılık, Finansal Kiralama – Factoring

16 alt sektörün BİST endeks günlük kapanış verileri üzerinden 3'er aylık dönemlerde standart sapmaları ve 3'er aylık dönemler bazında BİST-100 piyasa endeksine göre beta katsayıları hesaplanacak, toplam riskleri temsil eden 3'er aylık standart sapmalar sektör betaları kullanılarak sistematik ve sistematik olmayan risk serilerine ayrıştırılacaktır. Sistematik riskin; faiz oranı, kur, enflasyon, politik risk (ICRG verileri, CDS) verileri ve eklenebilecek diğer makroekonomik verilerle; sistematik olmayan riskin sektörler bazında 3 er aylık bilanço dönemlerinde hesaplanmış (finansal risk, faaliyet riski, endüstriyel risk ve yönetim riskini temsil edebileceği düşünülen) finansal rasyolar ile arasındaki ilişkiler analiz edilecektir.

Datalar 2002 – 2016 yılları arasında 3'er aylık dönemler bazında hazırlanmıştır. Sektör endeks verileri, şirket finansal rasyoları ve sektörlere ait hesaplanmış ağırlıklı finansal rasyolar ile döviz kurlarına ilişkin datalar Finnet Elekt. Yayın. Data İlet. Tic. Ve San. Ltd. Şti firmasının kullanıma sunduğu Finnet Analiz Eksper programından, enflasyon verileri ve diğer makroekonomik veriler TÜİK veri tabanından, reel efektif döviz kuru endeksi verileri TCMB veri tabanından, gösterge faiz ve CDS verileri Bloomberg Data Terminali'nden, politik risk verisi olarak kullanılacak ICRG Politic Risk Ratio verisi The PRS Group firması web sayfasından temin edilmiştir.

Çalışmada zaman serisi analizleri gerçekleştirilecek olup, bağımlı değişkenlerle bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu amaçla 16 sektör için; sistematik risk belirleyicileri amaçlı 16 adet, sistematik olmayan risk belirleyicileri amaçlı 16 adet, toplamda 32 adet zaman serisi analizi yapılacaktır.

Daha önceki risk ayrıştırma çalışmaları genellikle sadece portföy ve hisse senetleri risk ayrıştırmaları şeklinde yapılmıştır. Risk bileşenleri bazında yapılan çalışmalar ise genellikle finansal rasyoların beta katsayısı üzerindeki etkileri üzerine odaklanmıştır. Bu çalışmada sektörlerin toplam riskleri hesaplanarak, toplam risk büyüklüklerinden sistematik risk ve sistematik olmayan risk büyüklükleri elde edilecektir. Sistematik risk değişkeni, sistematik riskin genel kabul görmüş kaynaklarının tespiti amacıyla bu riskleri temsil edebilecek makro değişkenler ile; sistematik olmayan risk değişkeni ise, sistematik olmayan riskin genel kabul görmüş kaynakları olan finansal risk, faaliyet riski, endüstriyel risk ve yönetim riskinin tespiti için kullanılabilecek sektör finansal rasyoları ile analiz edilecektir. Hangi sektörde hangi bileşenlerin daha etkili olduğu belirlenmeye çalışılacaktır.

Ön çalışmada hizmet sektöründe yer alan 5 alt sektör için belirli analizler gerçekleştirilmiş olup, kongre bildirimimizde bu analizler aktarılmaya çalışılacaktır.

Verilerin arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılabilmesi ve normal dağılıma uygun formata dönüştürülebilmesi amacıyla verilerde standartlaştırma işlemi yapılmış ve veriler Z puanlarına dönüştürülmüştür. Veri analizi yaparken alınan verilerin hatasız biçimde karşılaştırılabilmesi için aritmetik ortalama ve standart sapmadan yararlanılır. Aritmetik ortalama ve standart sapmanın aynı olduğu gruplarda karşılaştırma yapmak kolaydır, ancak aritmetik ortalaması ve standart sapması farklı olan dağılımların aynı aritmetik ortalama ve standart sapmaya sahip dağılım haline dönüştürülmesi ve sağlıklı karşılaştırma yapılabilmesi için verilerin standartlaştırılması gerekmektedir.

Z dağılımı, ortalaması 0 ve standart sapması 1 olan Z puanlarının evren dağılımı olarak tanımlanabilmektedir. Z dağılımı olasılıklı bir normal dağılımdır. Yani Z dağılımının normal karakteristiği normal dağılımla aynıdır. Bu nedenle Z dağılımı "standart normal dağılım" olarak da isimlendirilmektedir.

Veriler standartlaştırılırken aşağıdaki formül kullanılmıştır.

$$z = \frac{X - \overline{X}}{S_x}$$

Z : Verilerin standartlaştırılmış değerleri

X : Verilerin ilk değeri

$\overline{X}$: Verilerin ortalaması

S_x : Verilerin standart sapması

Standartlaştırılmış verilerle yapılacak regresyon analizlerinde sabit terim kullanılmamaktadır. Çünkü standartlaştırılmış açıklayıcı ve açıklanan değişkenlerin ortalama değerleri sıfır olduğundan sabit terim de sıfır olmaktadır. Katsayılar, açıklayıcı değişken bir standart sapma artarsa açıklanan değişkenin de ortalama olarak kaç standart sapma artacağı şeklinde yorumlanmaktadır. Standartlaştırılmış bir açıklayıcı değişkenin katsayısı, aynı modelde yer alan başka bir standartlaştırılmış açıklayıcı değişkenin katsayısından büyükse, bu değişken diğerine oranla açıklamaya daha çok katkıda bulunacaktır (Gujarati ve Porter, 2012:158).

Hizmet sektörü alt sektörleri olan Elektrik, Ulaştırma, Turizm, Ticaret, İletişim sektörleri için gerçekleştirilen analizlerde;

Sistematik Riskin bağımsız değişkenleri olarak; reel gösterge faiz, tüfe, reel efektif döviz kuru endeksi, ICRG politik risk rasyosu, cari açık ve büyüme (takvim ve mevsim etkisinden arındırılmış) verileri kullanılmıştır.

Gösterge faiz verisi, enflasyon verisi tüfe ile yüksek korelasyona sahip olduğu için reel gösterge faiz verisine dönüştürülmüştür. Reel gösterge faiz verisine dönüştürmede Reel Faiz = [(1 + Nominal Faiz) / (1 + Enflasyon Oranı)] – 1 şeklindeki reel faiz formülü kullanılmış olup, elde edilen reel gösterge faiz verisi ile tüfe oranları arasındaki korelasyon tekrar incelenmiştir. Yüksek korelasyon değerinin ortadan kalktığı tespit edilmiştir.

Sistematik Olmayan Riskin bağımsız değişkenleri olarak; aktif karlılığı, özsermaye karlılığı, aktif devir hızı, alacak devir hızı, dönen varlık devir hızı, maddi duran varlık devir hızı, ticari borç devir hızı, borç / toplam kaynak, kısa vadeli finansal borç / toplam kısa vadeli borç, cari oran, likidite oranı, nakit oranı, FD / Favok, PD / Favok, fiyat net satış, özsermaye / maddi duran varlık, PD / DD

gibi oranları içerisinden belirlenecek oranlar kullanılacaktır. Stok devir hızı ve fiyat – kazanç oranları, verilerdeki eksik datalar sebebiyle kullanılamayacaktır.

Hizmet sektöründe sistematik olmayan riskin bileşenlerini analiz ederken, literatürde kullanılmış olan ve analizde faaliyet riski, finansal risk, endüstri riski ve yönetsel riski temsil edebileceği düşünülen özsermaye karlılığı, cari oran, aktif devir hızı, toplam borç / toplam kaynak, kısa vadeli finansal borç / toplam kısa vadeli borç, ticari borç devir hızı, PD / Favok ve PD / DD oranları kullanılmıştır,

5. Bulgular Ve Sonuç

5.1. Hizmet Sektörü Sistematik Risk Bileşenleri ile İlgi Bulgular

5.1.1. Elektrik Sektörü Sistematik Risk Analizi

Dependent Variable: SR
Method: Least Squares
Date: 09/14/17 Time: 21:11
Sample: 2002Q1 2016Q4
Included observations: 60

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
REELGOSTFAIZ	0.258400	0.176308	1.465614	0.1486
REELEFDKE_TUFE_	-0.018648	0.165884	-0.112414	0.9109
ICRGPOLITICRISK	-0.091204	0.182863	-0.498754	0.6200
CARIACIK	-0.096074	0.165890	-0.579142	0.5649
BUYUME_TAKVIMMEVSIM_	-0.039132	0.131932	-0.296605	0.7679
TUFE	0.282490	0.156854	1.800968	***0.0773

R-squared	0.163230	Mean dependent var	-8.47E-16
Adjusted R-squared	0.085751	S.D. dependent var	1.000000
S.E. of regression	0.956163	Akaike info criterion	2.842864

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	1.802383	Prob. F(2,52)	0.1751
Obs*R-squared	3.889702	Prob. Chi-Square(2)	0.1430

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	0.676283	Prob. F(6,53)	0.6693
Obs*R-squared	4.266944	Prob. Chi-Square(6)	0.6406
Scaled explained SS	7.646925	Prob. Chi-Square(6)	0.2651

Kurduğumuz modelde, Elektrik sektörü için sistematik riski etkilediği düşünülen bileşenlerden sadece Tüfe % 10 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Tüfe' deki artışlar sistematik riski artırmaktadır.

5.1.2. İletişim Sektörü Sistematik Risk Analizi

Dependent Variable: SR
Method: Least Squares
Date: 09/14/17 Time: 21:22
Sample: 2002Q1 2016Q4
Included observations: 60

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
REELGOSTFAIZ	0.342064	0.107220	3.190309	*0.0024
REELEFDKE_TUFE_	-0.093182	0.100880	-0.923687	0.3598
ICRGPOLITICRISK	0.284952	0.111206	2.562386	**0.0132
CARIACIK	-0.071021	0.100884	-0.703989	0.4845
BUYUME_TAKVIMMEVSIM_	-0.085461	0.080233	-1.065167	0.2915
TUFE	0.532352	0.095389	5.580850	*0.0000

R-squared	0.690536	Mean dependent var	1.22E-16
Adjusted R-squared	0.661882	S.D. dependent var	1.000000
S.E. of regression	0.581479	Akaike info criterion	1.848156
Sum squared resid	18.25837	Schwarz criterion	2.057590

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	0.710790	Prob. F(2,52)	0.4960
Obs*R-squared	1.596635	Prob. Chi-Square(2)	0.4501

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	0.534442	Prob. F(6,53)	0.7796
Obs*R-squared	3.423065	Prob. Chi-Square(6)	0.7542
Scaled explained SS	4.341496	Prob. Chi-Square(6)	0.6306

Kurduğumuz modelde, İletişim sektörü için sistematik riski etkilediği düşünülen bileşenlerden Tüfe ve Reel Gösterge Faiz % 1, ICRG Politic Risk Rasyosu % 5 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Katsayılara baktığımızda Tüfe' nin sistematik risk üzerindeki etkisinin en yüksek olduğu görülmektedir. Ardından Reel Gösterge Faiz ve ICRG Politik Risk Rasyolarının sistematik riski etkilediği görülmektedir.

5.1.3. Ticaret Sektörü Sistematik Risk Analizi

Dependent Variable: SR
Method: Least Squares
Date: 09/14/17 Time: 21:35
Sample: 2002Q1 2016Q4
Included observations: 60

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
REELGOSTFAIZ	0.273786	0.149796	1.827729	***0.0731
REELEFDKE_TUFE_	-0.167517	0.140939	-1.188583	0.2398
ICRGPOLITICRISK	0.055833	0.155365	0.359369	0.7207
CARIACIK	-0.091107	0.140944	-0.646407	0.5208
BUYUME_TAKVIMMEVSIM_	-0.027383	0.112092	-0.244293	0.8079
TUFE	0.420772	0.133267	3.157355	*0.0026

R-squared	0.395969	Mean dependent var	2.37E-16
Adjusted R-squared	0.340040	S.D. dependent var	1.000000
S.E. of regression	0.812379	Akaike info criterion	2.516941

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	3.962681	Prob. F(2,52)	0.0250
Obs*R-squared	7.935233	Prob. Chi-Square(2)	**0.0189**

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	0.630845	Prob. F(6,53)	0.7049
Obs*R-squared	3.999367	Prob. Chi-Square(6)	0.6768
Scaled explained SS	7.950968	Prob. Chi-Square(6)	0.2417

Ticaret sektörü için kurduğumuz modelde, Tüfe (%1 düzeyde) ve Reel Gösterge Faiz (%10 düzeyde) katsayıları anlamlı çıkmasına rağmen, otokorelasyon testi sonuçları olumsuzdur. Bu nedenle Ticaret sektörü için kurulan model uygun olmayacaktır.

5.1.4. Turizm Sektörü Sistematik Risk Analizi

Dependent Variable: SR
Method: Least Squares
Date: 09/14/17 Time: 21:47
Sample: 2002Q1 2016Q4
Included observations: 60

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
REELGOSTFAIZ	0.246524	0.148012	1.665566	0.1016
REELEFDKE_TUFE_	0.022748	0.139260	0.163348	0.8709
ICRGPOLITICRISK	0.204685	0.153514	1.333327	0.1880
CARIACIK	-0.224391	0.139266	-1.611239	0.1130
BUYUME_TAKVIMMEVSIM_	-0.197640	0.110758	-1.784439	***0.0800
TUFE	0.554061	0.131680	4.207625	*0.0001

R-squared	0.410269	Mean dependent var	-4.37E-16
Adjusted R-squared	0.355664	S.D. dependent var	1.000000
S.E. of regression	0.802705	Akaike info criterion	2.492981
Sum squared resid	34.79413	Schwarz criterion	2.702416

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	0.641278	Prob. F(2,52)	0.5307
Obs*R-squared	1.444251	Prob. Chi-Square(2)	0.4857

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	0.801855	Prob. F(6,53)	0.5729
Obs*R-squared	4.993294	Prob. Chi-Square(6)	0.5447
Scaled explained SS	6.119099	Prob. Chi-Square(6)	0.4100

Kurduğumuz modelde, İletişim sektörü için sistematik riski etkilediği düşünülen bileşenlerden Tüfe %1 düzeyinde, Büyüme ise % 10 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Katsayıları incelediğimizde Tüfe' nin etkisinin yüksek olduğu, enflasyondaki artışların sistematik riski artırdığı görülmektedir. Büyüme değişkeninin katsayısı negatiftir ve beklentiler doğrultusundadır. Büyüme rakamlarında meydana artışlar ise sistematik riski azaltmaktadır.

5.1.5. Ulaştırma Sektörü Sistematik Risk Analizi

Kurduğumuz modelde, Ulaştırma sektörü için sistematik riski etkilediği düşünülen bileşenlerden Tüfe ve Büyüme %5 düzeyinde, Reel Gösterge Faiz ve Cari Açık ise % 10 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Katsayılara baktığımızda en büyük etki Tüfe değişkenindedir. Büyüme değişkeni incelendiğinde katsayısı negatif olup, beklentilerle uyumlu çıkmıştır. Büyüme rakamlarındaki artışlar sistematik riski azaltmaktadır. Reel Gösterge Faiz'deki artışlar da beklentiler yönünde sistematik riski artırmaktadır. Ancak Cari Açık değişkeninin katsayısı negatif çıkmış olup, beklentilerle ters yöndedir. Beklenti cari açıktaki artışların sistematik riski artırması yönündedir. Bu değişkene ilişkin katsayının negatif çıkması incelenecektir.

Dependent Variable: SR
Method: Least Squares
Date: 09/14/17 Time: 22:00
Sample: 2002Q1 2016Q4
Included observations: 60

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
REELGOSTFAIZ	0.290620	0.166882	1.741473	***0.0873
REELEFDKE_TUFE_	0.058263	0.157015	0.371070	0.7120
ICRGPOLITICRISK	-0.245684	0.173086	-1.419435	0.1615
CARIACIK	-0.263891	0.157021	-1.680614	***0.0986
BUYUME_TAKVIMMEVSIM_	-0.250511	0.124878	-2.006050	**0.0499
TUFE	0.337832	0.148468	2.275456	**0.0269

R-squared	0.250315	Mean dependent var	-1.65E-16
Adjusted R-squared	0.180900	S.D. dependent var	1.000000
S.E. of regression	0.905042	Akaike info criterion	2.732968
Sum squared resid	44.23141	Schwarz criterion	2.942402

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	1.129613	Prob. F(2,52)	0.3310
Obs*R-squared	2.498257	Prob. Chi-Square(2)	0.2868

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	0.597511	Prob. F(6,53)	0.7309
Obs*R-squared	3.801425	Prob. Chi-Square(6)	0.7035
Scaled explained SS	3.434039	Prob. Chi-Square(6)	0.7527

5.2. Hizmet Sektörü Sistematik Olmayan Risk Bileşenleri ile İlgi Bulgular

5.2.1. Elektrik Sektörü Sistematik Olmayan Risk Analizi

Dependent Variable: SOR
Method: Least Squares
Date: 09/14/17 Time: 22:50
Sample: 2002Q1 2016Q4
Included observations: 60

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
PD___FAVOK	0.672835	0.214538	3.136201	*0.0028
PD___DD	-0.342935	0.172493	-1.988104	***0.0521
CARI	-0.069327	0.305692	-0.226786	0.8215
BOR____KAYNAK	0.275197	0.414137	0.664507	0.5093
AKTIF_DEV_H_Z	0.807836	0.295930	2.729825	*0.0086
_ZSERM_KAR	-0.227488	0.147111	-1.546368	0.1281
TIC_BOR_DEV_H_Z	-0.460753	0.313238	-1.470937	0.1473
KV_FIN_BORC	0.390353	0.160824	2.427202	**0.0187

R-squared	0.288576	Mean dependent var	-1.48E-17
Adjusted R-squared	0.192808	S.D. dependent var	1.000000
S.E. of regression	0.898439	Akaike info criterion	2.747249
Sum squared resid	41.97400	Schwarz criterion	3.026495

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	2.386487	Prob. F(2,50)	0.1024
Obs*R-squared	5.228462	Prob. Chi-Square(2)	0.0732

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	1.559171	Prob. F(3,49)	0.2112
Obs*R-squared	5.228462	Prob. Chi-Square(3)	0.1558

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	0.805732	Prob. F(8,51)	0.6005
Obs*R-squared	6.732452	Prob. Chi-Square(8)	0.5658
Scaled explained SS	10.60711	Prob. Chi-Square(8)	0.2250

Kurduğumuz modelde, Elektrik sektörü için sistematik olmayan riski etkilediği düşünülen bileşenlerden Aktif Devir Hızı ve PD / Favok % 1 düzeyinde, Kısa Vadeli Finansal Borç / Toplam Finansal Borç % 5 düzeyinde, PD / DD % 10 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Katsayılar incelendiğinde en yüksek etkinin pozitif yönde aktif devir hızında olduğu görülmüştür. Aktif devir hızı katsayısı beklentilerle ters yöndedir. Aktif devir hızının yüksek olması firmaların toplam aktiflerine göre cirolarının yüksek olduğunu göstermektedir. Aktif devir hızını yükselten firmaların sistematik olmayan risklerini azaltacağı beklenmektedir. Ancak sektöre ait aktif karlılığı ve özsermaye karlılığı rasyoları ham verilerden incelendiğinde, iki rasyo için de analiz yaptığımız 2002 – 2016 dönemleri arasında ortalama karlılığın negatif olduğu görülmüştür. Beklenen aktif devir hızındaki artışların karlılığı da artırmasıdır. Bu sebeple değişken katsayısının ters yönde çıkmış olması faaliyet riskine işaret etmiş olabilir. PD / Favok değişkeni ikinci en güçlü değişken olarak çıkmıştır. İstenen PD / Favok oranının düşük olmasıdır. PD / Favok oranı düşük şirketler / sektörler yatırım için daha uygun şirketlerdir. Operasyonel karı gösterdiği için şirketin yönetsel başarısının ölçüsü olarak değerlendirilebilir. PD / Favok katsayısı beklentilerle aynı yönde çıkmıştır. Orandaki artış sistematik olmayan riski de artırmaktadır. Kısa Vadeli Finansal Borç / Kısa Vadeli Borç oranının katsayısı beklentilerle aynı yönde çıkmıştır. Sektördeki kısa vadeli ve ödemeleri yaklaşan finansal borçlardaki artış temerrüt riski ile ilişkilendirilebilir. Finansal borçlardaki temerrüt durumu firmaların kredibilitesini dondurmakta ve firmaları güç durumda bırakabilmektedir. Orandaki artış beklendiği şekilde sektörün sistematik olmayan riskini artırmaktadır. PD / DD katsayısı ise negatif çıkmıştır. Bu oran 2 şekilde yorumlanabilir. Yatırımcı açısından baktığımızda, düşük PD / DD firmanın veya sektörün piyasa değerinin düşük değerlendiğini, yatırım yapıldığında yüksek getiri sağlama olasılığı olabileceğini gösterebilir. Fakat aynı zamanda düşük PD / DD firmanın / sektörün olması gerektiğinden düşük değerlendiğini ve buna neden olan önemli sorunların olabileceğini de gösterebilir. Analizde, PD / DD oranında gerçekleşen artışlar sistematik olmayan riski azaltmaktadır. Sektörün piyasa değeri yükseldiğinde olumlu olarak sistematik olmayan riskin azalacağı şeklinde yorumlanabilir.

5.2.2. İletişim Sektörü Sistematik Olmayan Risk Analizi

Kurduğumuz modelde, İletişim sektörü için sistematik olmayan riski etkilediği düşünülen bileşenlerden Aktif Devir Hızı ve PD / Favok % 1 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Katsayılar incelendiğinde en yüksek etkinin pozitif yönde PD / Favok oranında olduğu görülmüştür. PD / Favok değerinin katsayı işareti pozitif olup, beklentilerle aynı yönde çıkmıştır. Elektrik sektöründeki gibi yorumlanabilir. İstenen oranın düşük olmasıdır, orandaki artış İletişim sektöründeki sistematik olmayan riski artırmaktadır. Aktif devir hızı katsayısı İletişim sektöründe de beklentilerle ters yönde çıkmıştır. İletişim sektörüne ait aktif karlılığı ve özsermaye karlılığı rasyoları ham verilerden incelendiğinde ise, analiz yaptığımız 2002 – 2016 dönemleri arasında ortalama karlılığın iki rasyo için pozitif olduğu görülmüştür. Aktif devir hızı rasyosu diğer alt sektörlerde de incelendiğinde benzer sonuçların çıkıp çıkmayacağı değerlendirilecektir.

Dependent Variable: SOR
Method: Least Squares
Date: 09/15/17 Time: 00:38
Sample: 2002Q1 2016Q4
Included observations: 60

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
PD___FAVOK	0.563301	0.150688	3.738186	*0.0005
PD___DD	0.120623	0.263472	0.457822	0.6490
CARI	-0.146693	0.159762	-0.918197	0.3628
BOR____KAYNAK	0.231280	0.158814	1.456292	0.1513
AKTIF_DEV_H_Z	0.493261	0.134620	3.664099	*0.0006
_ZSERM_KAR	-0.053928	0.319605	-0.168733	0.8667
TIC_BOR_DEV_H_Z	-0.283382	0.241548	-1.173187	0.2461
KV_FIN_BORC	-0.097476	0.124286	-0.784292	0.4364

R-squared	0.384276	Mean dependent var	2.29E-16
Adjusted R-squared	0.301390	S.D. dependent var	1.000000
S.E. of regression	0.835829	Akaike info criterion	2.602780
Sum squared resid	36.32773	Schwarz criterion	2.882026

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	1.018188	Prob. F(2,50)	0.3686
Obs*R-squared	2.348023	Prob. Chi-Square(2)	0.3091

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	1.545677	Prob. F(8,51)	0.1650
Obs*R-squared	11.70868	Prob. Chi-Square(8)	0.1647
Scaled explained SS	37.95399	Prob. Chi-Square(8)	0.0000

5.2.3. Ticaret Sektörü Sistematik Olmayan Risk Analizi

Dependent Variable: SOR
Method: Least Squares
Date: 09/15/17 Time: 01:36
Sample: 2002Q1 2016Q4
Included observations: 60

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
PD___FAVOK	0.130292	0.250198	0.520754	0.6047
PD___DD	-0.157840	0.486335	-0.324549	0.7468
CARI	-0.162035	0.202467	-0.800301	0.4272
BOR____KAYNAK	-0.736037	0.344436	-2.136935	**0.0373
AKTIF_DEV_H_Z	-0.256944	0.164527	-1.561712	0.1244
_ZSERM_KAR	-0.185779	0.147717	-1.257671	0.2141
TIC_BOR_DEV_H_Z	-0.045846	0.162019	-0.282967	0.7783
KV_FIN_BORC	0.252991	0.156811	1.613350	0.1127

R-squared	0.428393	Mean dependent var	-2.66E-16
Adjusted R-squared	0.351446	S.D. dependent var	1.000000
S.E. of regression	0.805329	Akaike info criterion	2.528434
Sum squared resid	33.72483	Schwarz criterion	2.807680

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	5.652417	Prob. F(2,50)	0.0061
Obs*R-squared	11.06422	Prob. Chi-Square(2)	**0.0040**

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	6.681197	Prob. F(8,51)	0.0000
Obs*R-squared	30.70357	Prob. Chi-Square(8)	**0.0002**
Scaled explained SS	54.75791	Prob. Chi-Square(8)	0.0000

Ticaret sektörü için kurduğumuz modelde, otokorelasyon testi sonuçları ve değişen varyans testi sonuçları olumsuzdur. Bu nedenle Ticaret sektörü için kurulan model uygun olmayacaktır.

5.2.4. Turizm Sektörü Sistematik Olmayan Risk Analizi

Dependent Variable: SOR
Method: Least Squares
Date: 09/15/17 Time: 01:46
Sample: 2002Q1 2016Q4
Included observations: 60

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
PD___FAVOK	0.131328	0.139454	0.941733	0.3507
PD___DD	0.095712	0.135226	0.707789	0.4822
CARI	0.109241	0.147861	0.738809	0.4633
BOR____KAYNAK	0.683703	0.226235	3.022085	*0.0039
AKTIF_DEV_H_Z	-0.219945	0.431108	-0.510185	0.6121
_ZSERM_KAR	0.213720	0.201592	1.060164	0.2940
TIC_BOR_DEV_H_Z	0.075032	0.418327	0.179362	0.8584
KV_FIN_BORC	0.047675	0.196178	0.243017	0.8089

R-squared	0.249338	Mean dependent var	1.10E-16
Adjusted R-squared	0.148287	S.D. dependent var	1.000000
S.E. of regression	0.922883	Akaike info criterion	2.800937
Sum squared resid	44.28907	Schwarz criterion	3.080183

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	0.280660	Prob. F(2,50)	0.7565
Obs*R-squared	0.666107	Prob. Chi-Square(2)	0.7167

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	0.687036	Prob. F(8,51)	0.7009
Obs*R-squared	5.837153	Prob. Chi-Square(8)	0.6655
Scaled explained SS	28.74877	Prob. Chi-Square(8)	0.0004

Kurduğumuz modelde, Turizm sektörü için sistematik olmayan riski etkilediği düşünülen bileşenlerden Toplam Borç / Toplam Kaynak % 1 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Diğer değişkenlerin katsayıları anlamsızdır. Toplam Borç / Toplam Kaynak oranının katsayısı beklentiler doğrultusundadır. Turizm sektöründe borçlanmadaki artışlar finansal riski yükselterek, sistematik olmayan riski artırmaktadır.

5.2.5. Ulaştırma Sektörü Sistematik Olmayan Risk Analizi

Dependent Variable: SOR
Method: Least Squares
Date: 09/15/17 Time: 02:01
Sample: 2002Q1 2016Q4
Included observations: 60

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
PD___FAVOK	0.216882	0.292030	0.742669	0.4610
PD___DD	0.180465	0.375170	0.481021	0.6325
CARI	-0.158403	0.176805	-0.895921	0.3744
BOR____KAYNAK	-0.485284	0.159441	-3.043652	*0.0037
AKTIF_DEV_H_Z	-0.668106	0.346339	-1.929052	***0.0592
_ZSERM_KAR	0.468757	0.262715	1.784282	***0.0802
TIC_BOR_DEV_H_Z	0.140217	0.191232	0.733230	0.4667
KV_FIN_BORC	-0.015506	0.153477	-0.101028	0.9199

R-squared	0.206883	Mean dependent var	5.92E-17
Adjusted R-squared	0.100117	S.D. dependent var	1.000000
S.E. of regression	0.948621	Akaike info criterion	2.855952
Sum squared resid	46.79390	Schwarz criterion	3.135198
Log likelihood	-77.67856	Hannan-Quinn criter.	2.965180
Durbin-Watson stat	1.496588		

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	1.927741	Prob. F(2,50)	0.1561
Obs*R-squared	4.295364	Prob. Chi-Square(2)	0.1168

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	1.380133	Prob. F(3,49)	0.2599
Obs*R-squared	4.674860	Prob. Chi-Square(3)	0.1972

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	0.182638	Prob. F(8,51)	0.9923
Obs*R-squared	1.671072	Prob. Chi-Square(8)	0.9895
Scaled explained SS	11.42374	Prob. Chi-Square(8)	0.1788

Kurduğumuz modelde, Ulaştırma sektörü için sistematik olmayan riski etkilediği düşünülen bileşenlerden Toplam Borç / Toplam Kaynak % 1 düzeyinde, Aktif Devir Hızı ve Özsermaye Karlılığı % 10 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Katsayıları incelediğimizde Aktif Devir Hızı en güçlü etkiye sahiptir, katsayı işareti beklentilerle uyumlu şekilde çıkmıştır. Aktif Devir Hızı oranındaki artışlar Ulaştırma sektörü sistematik olmayan riskini azaltmaktadır. Ancak, Toplam Borç / Toplam Kaynak oranının işareti negatif, Özsermaye Karlılığı oranının işareti ise pozitif çıkarak beklentilerle ters yönlü olmuştur. Sektörün Toplam Borç / Toplam Kaynak rasyoları incelendiğinde sektör borçluluğun düşük olmadığı, karlılık rasyoları incelendiğinde de karlılığının negatif veya düşük seviyelerle seyretmediği görülmektedir. Bu sebeple Toplam Borç / Toplam Kaynak oranındaki düşüşlerin finansal kaldıraca olumsuz etkisi ile karlılık açısından sektörü gerilettiği bu sebeple de sistematik riski artığı şeklinde bir yorum da getirilememektedir.

SONUÇ

Hizmet sektörü için yapılan analizler sonucunda; Elektrik sektöründe, sistematik riski enflasyon riskinin artırdığı, sistematik olmayan riski ise yönetsel riskin ve finansal riskin etkilediği yönünde bulgular elde edilmiştir.

İletişim sektöründe sistematik riski en güçlü enflasyon oranı riskinin, daha sonra faiz oranı riski ve politik riskin etkilediği; sektörün sistematik olmayan riskini ise yönetsel riskin etkilediği görülmüştür.

Ticaret sektörü için yapılan tahminlerde, sistematik risk analizinde otokorelasyon problemi, sistematik olmayan analizinde ise otokorelasyon ve değişen varyans problemleri tespit edilmiştir. Modeller analiz için uygun çıkmamıştır.

Turizm sektörü için yapılan analizlerde, sistematik riski enflasyon ve genel piyasa riskinin etkilediği görülmüştür. Enflasyon riskinin etkisi ise çok daha güçlü çıkmıştır. Sektörün sistematik olamayan riskini ise finansal risk artırmaktadır.

Ulaştırma sektörünün sistematik riskini enflasyon riski, faiz oranı riski ve genel piyasa riski; sistematik olmayan riskini ise faaliyet riskinin etkilediği görülmüştür.

Analizlerde bazı değişkenlerin katsayıları beklentiler yönünde çıkmamış olup, tez çalışması sürecinde bunların sebepleri incelenecektir. Ayrıca Ticaret sektörü için yapılan analizlerde tespit edilen otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarının nedenleri de araştırılacaktır.

KAYNAKÇA

AKSOY, Ahmet ve Cihan Tanrıöven (2007), **Sermaye Piyasası Yatırım Araçları ve Analizi**, Gazi Kitapevi, Ankara.

AYDIN, Nurhan, Mehmet Başar ve Metin Çoşkun (2010), **Finansal Yönetim**, Detay Yayıncılık, Ankara.

BEAVER, W., P. Kettler ve M. Scholes (1970), "The Association Between Market Determined and Accounting Determined Risk Measures", **The Accounting Review**, 45(4), ss. 654-682.

BİNİCİ, M., B. Köksal ve C. Orman (2013), "Stock Return Co-Movement and Systemic Risk in the Turkish Banking System", **Central Bank Review**, ss. 41-63.

BLUME, M. E. (1975), "Betas and their Regression Tendencies", **Journal of Finance**, Cilt:30, No:3, ss.785-795.

BOS, T. ve P. Newbold (1984), "An Emprical Investigation of the Possibility of Stochastic Systematic Risk in the Market Model", **Journal of Business**, Cilt:57, ss.35-41

CEYLAN, Ali ve Turhan Korkmaz (2004), **Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi**, Bursa.

CEYLAN, Ali. (2001). **İşletmelerde Finansal Yönetim**. Ekin Kitapevi, Bursa.

COHEN, K. J., G.A. Hawawini, S.F. Maier, R.A. Schwarts ve D.K. Whitcomb (1980), "Implications of Microstructure Theory for Empirical Research on Stock Price Behavior", **The Journal of Finance**, Vol. 35, No. 2, Papers and Proceedings Thirty-Eighth Annual Meeting American Finance Association, Atlanta, Georgia, ss. 249-257.

DAĞLI, Hüseyin (2004). **Sermaye Piyasası ve Portföy Analizi**, Derya Kitabevi, 2.Baskı, Trabzon.

DAMADORAN, Aswath (2002), **Investment Valuation, Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset**, United States of America.

DAVES, P. R., M.C. Ehrhardt ve R.A. Kunkel (2000), "Estimating Systematic Risk: The Choice of Return Interval And Estimation Period", **Journal of Financial And Strategic Decisions**, 13, ss.7-13

DWORAK, B.M., (1985), **Das Laenderrisiko als bankbetriebliches Problem**, Duncker und Humblot Verlg, Berlin.

EMERY, Douglas R., John D. Finnerty ve John D. Stowe (2004), **Corporate Financial Management**, United States of America.

FABOZZİ, F. J. ve J.C. Francis (1978), "Beta as a Random Coefficient", **Journal of Financial and Quantitative Analysis**, Cilt:13, No:1, ss.981-997.

GUJARATİ, Damodar N. ve Dawn C. Porter (2012), **Temel Ekonometri**, Literatür Yayıncılık: 158, 5. Baskı, İstanbul.

HOLLAND, J. (1993), **International Financial Management**. Cambridge: Blackwell Publishing Company.

HOOY, C-W ve C-H Lee (2010), "The Determinants of Systematic Risk Exposures of Airline Industry in East Asia", **World Applied Sciences Journal**, 10: ss. 91-98.

KARADENİZ, Erdinç, Serkan Yılmaz KANDIR ve Ömer İskenderoğlu (2015), "Sistematik Riskin Belirleyicileri: Borsa İstanbul Turizm Şirketleri Üzerine Bir Araştırma", **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 24, Sayı 1, ss. 189-202

KAYA, A., B. Güngör ve M.S. Özçomak (2013), "Politik Risk Yatırımcının Dikkate Alması Gereken Bir Risk midir? Borsa İstanbul Örneği", **17. Ulusal Finans Sempozyumu**, 23-26 Ekim 2013, Muğla, ss. 24-31.

KIRLI, Mustafa (2006), "Halka Açık Olmayan Şirketlerde Sistematik Risk Ölçütü Beta Katsayısının Tahmin Edilmesi", **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, ss. 121-134.

KOLB, W. R. ve R.J. Rodriguez (1996). **Finansal Yönetim**, (Çeviren: Ali İhsan Karacan), SPK Yayınları, Yayın No:35: Ankara.

KORKMAZ, Turhan, Nurhan Aydın ve Güven Sayılgan (2013), **Potföy Yönetimi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2852, Eskişehir.

LEE, C.H. ve C-W Hooy (2012), "Determinants of Systematic Financial Risk Exposures of Airlines in North America, Europe and Asia", **Journal of Air Transport Management**, 24: ss. 31-35

LINTNER, J. (1965), "The Valuation of Risk Assets and The Selection of Risky Investments in Stock Portfolios and Capital Budgets", **The Review Of Economics and Statistics**, 47(1), ss. 13-37.

MANDELKER, G. N. ve S.G. Rhee (1984), "The Impact of the Degrees of Operating and Financial Leverage on Systematic Risk of Common Stock", **Journal of Financial and Quantitative Analysis**, 19(1), ss. 45-57.

MOSSIN, J. (1966),"Equilibrium in a Capital Asset Market", **Econometrica**, 34(4), ss. 768-783.

PIKE, Richard ve Bill Neale, (2003), **Corporate Finance and Investment, Decision and Strategies**, United Kingdom

SHARPE, W. F. (1964), "Capital Asset Prices: A Theory of Market Equilibrium Under Conditions of Risk", **The Journal of Finance**, 19(3), ss. 425-442.

TANER, B. Ve G. Cenk AKKAYA (2009), **Sermaye Piyasası Faaliyet Alanı ve Menkul Kıymetler**, Detay Yayıncılık, Ankara.

TANRIÖVEN, Cihan ve E.Ebru Aksoy (2011), "Sistematik Riskin Belirleyicileri: İMKB'de Sektörel Karşılaştırma", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 51, ss. 119-138.

THOMPSON II, Donald J. (1976), "Sources of Systematic Risk in Common Stocks",**Journal of Business**, 49(2), ss.173-188.

URAL, M. (2010). **Yatırım Fonlarının Performans Ve Risk Analizi**. Detay Yayıncılık, Ankara.

USTA, Öcal ve Erhan Demireli (2010), "Risk Bileşenleri Analiz: İMKB' de Bir Uygulama", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 12, ss. 25–36

MAPPAC YÖNTEMİ İLE TÜRKİYE'DEKİ KATILIM BANKALARININ PERFORMASLARININ ANALİZİ

Burhan GÜNAY[1]
Adalet GÜNAY[2]

Öz

Ülkemizde katılım bankaları amaçları ve çalışma yöntemleri olarak hem insani hem de dini açıdan insanlara ekonomik ve sosyal anlamda yaptıkları katkılar katılım bankacılığı sektörünün hizmet potansiyelinin gelişmesine ve Türk finans piyasasına önemli katkılarda bulunulmasına olanak sağlamıştır. Bu bağlamda bu çalışmada; katılım bankacılığı ile ilgili bilgi verildikten sonra Türk Bankacılık sektöründeki katılım bankalarının 2012-2016 yılları arasındaki karlılık performansı karşılaştırılmıştır. Banka karlılığını ölçmek için üç finansal orandan yararlanılmıştır; bu oranlar varlık karlılığı, öz sermaye karlılığı ve sürdürülebilir faaliyetlerden vergi öncesi kar/zarar'dır. Çalışmanın analiz kısmında, Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden MAPPAC Yöntemi kullanılarak en iyi bankaların seçilmesi ile ilgili öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankası, Çok Kriterli Karar Verme, Performans

PERFORMANCE ANALYSIS OF THE TURKISH PARTİCİPATİON BANKS WITH MAPPAC METHOD

Abstract

In our country, the participation banks' economic and social contributions to the people both in terms of their aims and working methods, both human and religious, have made it possible to improve the service potential of the participation banking sector and make important contributions to the Turkish financial market. Therefore, in this study, after giving information about participation banks, the profitability performance of participation banks in Turkey's banking sector are compared between in 2012 and 2016 years. Three financial ratios are used to evaluate the bank profitability which are return on asset, return on equity and profit before tax of sustainable operations. In the analysis part of the study, by using multi-criteria decision making method MAPPAC then the suggestions on the selecting the best banks are offered.

Keywords: Participation Bank, Multi Criteria Decision Making, Performance

[1]Aksaray Üniversitesi Berat Cömertoğlu Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret Bölümü, burhangunay@aksaray.edu.tr
[2]Aksaray Üniversitesi Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, adaletgunay28@gmail.com

GİRİŞ

Faizin İslam dininde yasak oluşu, bir kesimin bu olgudan uzak durmalarına neden olmuş, klasik bankalara alternatif kuruluşların mevcut olmayışı da bu kesimin tasarruflarının altın, döviz ve gayrimenkul gibi banka dışı yollara kaymasına yani üretime katkı sağlamayan alanlara yönelerek bir anlamda atıl kalmasına yol açmıştır. Bu durumu gidermek amacıyla faizsizlik esasına dayalı olarak işleyen, halkın elindeki tasarrufları ekonomi içerisine çekerek ülkenin kalkınması için ihtiyaç duyulan sermayeyi sağlayan finansal kurumlar Türkiye'de kurulmaya başlamıştır.

Katılım bankaları mali olarak bankacılık sektöründe faaliyet gösteren, çeşitli bankacılık hizmetleri sunan, faizli işlem yapmak istemeyenler için oluşturulan finansal kuruluşlardır. Mudilerden topladıkları fonları faizsiz finansman ilkeleri dâhilinde ticarette değerlendirerek elde ettiği kar veya zararı tasarruf sahipleriyle paylaşır.

Faizsiz bankacılık sistemi ekonomik hayatımıza yaklaşık 30 yıl önce 1983 yılında çıkarılan yasa ile giriş yapmıştır. Çıkartılan Kanun Hükmünde Kararname ile ilk faizsiz banka "Özel Finans Kurumu" adıyla kurulmuş olup, sonrasında 5411 sayılı bankacılık kanununda yapılan değişikle bu kurumların adı "Katılım Bankaları" olarak değiştirilerek günümüze kadar bu şekliyle, gelişerek gelmiştir (Ustaoğlu, 2014: 1).

Katılım bankası ile para sahipleri arasında bir mudarebe yani emek-sermaye ortaklığı kurulur. Buna Türkiye'de kar – zarar ortaklığı denir. Katılım bankası bu şekilde topladığı paraları bir tüccar sıfatıyla işletmeyi ve elde edeceği karı ortaklarıyla paylaşmayı kabul ve taahhüt eder (Bayındır, 2007: 249).

Ülkemizde katılım bankaları amaçları ve çalışma yöntemleri olarak hem insani hem de dini açıdan insanlara ekonomik ve sosyal anlamda yaptıkları katkılar katılım bankacılığı sektörünün hizmet potansiyelinin gelişmesine ve Türk finans piyasasına önemli katkılarda bulunulmasına olanak sağlamıştır.

Türkiye'de 2'si son yıllarda faaliyete başlayan kamu sermayeli olmak üzere 5 katılım bankası faaliyet göstermektedir. Kamunun katılım bankacılığı sektörüne giriş yapması sektöre büyüme ivmesi katacağı düşünülmektedir. Katılım bankaları gelecek yıllarda bankacılık sektöründe aldıkları payları daha da artırmayı planlamaktadırlar. Katılım bankalarının bankacılık sektörü içindeki payını artırması demek daha çok mevduat bulmaları anlamına gelmektedir. Daha çok mevduatı da daha çok finansal tüketiciyi katılım bankalarına çekerek sağlayacaklardır. (Yıldırım ve Çakar, 2016: 553).

1. KATILIM BANKACILIĞI

1.1. Katılım Bankacığı Tanımı

"Katılım bankası, sermayesine ilaveten yurt dışından ve yurt içinden özel cari hesaplar ile kâr ve zarara katılma hakkı veren hesaplar yoluyla fon toplayıp ekonomiye fon tahsis etmek amacıyla faaliyet gösteren, toplanan fonları mevzuatında belirtilen usullerle, her türlü zirai, ticari faaliyetlerin ve hizmetlerin finansmanında, ortak yatırımlarda, yurt dışı teminat mektubu verilmesinde, ihracat ve ithalatın finansmanında, yatırımlara ilişkin ekipmanların temin edilip, firmalara taksitle satılması veya kiraya verilmesi gibi hususlarda kullandırabilen mali kuruluştur" (Coşkun, 2008: 23).

Katılım bankaları sadece Türkiye'de faaliyet gösteren kurumlar olamayıp, Dünyada İslam ülkeleri öncü olup, benzer sistemlere göre faaliyette bulunan birçok finansal kuruluş bulunmaktadır. Kar veya zarar usulüne göre çalışan bu sistemdeki kuruluşlar dünyada faizsiz bankacılık veya İslam bankacılığı olarak bilinirler. Ancak ülkemiz de ilk olarak özel finans kurumu olarak bilinmiştir.

1.2. Katılım Bankacılığının Tarihi

"Faizsiz Bankacılık faaliyetlerinin oldukça eski bir tarihi olmasına rağmen günümüzdeki anlamıyla faizsiz bankacılık hareketinin düşünce planında ortaya çıkması 1950'li yıllardan sonra olmuştur. Özellikle Pakistanlı düşünürlerin öncülük ettiği faizsiz bankacılık konusundaki ilk araştırma 1955 yılında ekonomist Muhammed Uzair tarafından ortaya konmuştur" (Başaran, 2003: 4).

Faizsiz bankacılık ilk olarak Mısır'da Mit Ghambr Tasarruf Bankası'nın 1963 yılında faaliyetlerine geçmesiyle başlamıştır. Modern anlamda faizsiz bankacılık ilk olarak 1970'li yılların başlarında Mekke'deki bir üniversite tarafından uygulamaya konulan Uluslararası İslam ekonomileri konferansında ortaya atılmıştır. Organize edilen bu konferanstan sonra 1971 yılında Mısır devletinin girişimleri ile ilk İslam Ticaret bankası kurulmuştur.

1980'lerde İslami banka ve enstitülerin sayısı daha da artmıştır. 1981 yılında İslam araştırma ve eğitim enstitüsü kurulmuştur. 1990'lara gelindiğinde İslami bankacılık ürünleri geliştirme çabaları yoğunlaşmıştır. Bu dönemde İslami finans konusuna ilgi, batılı akademik çevrelerde artmış ve Harvard üniversitesi İslami finans forumu kurulmuştur. Büyük uluslararası bankalar geleneksel (faizli) bankacılık yanında İslami bankacılık işlemleri gerçekleştiren gişeler (Windows'lar) açmıştır (Çürük, 2013: 81).

Konvansiyonel bankaların da faizsiz bankacılık yapan pencereler açmasıyla, İslami bankacılık yapan bankaların sektördeki payı azalmıştır. Bu yıllarda İslami bankacılık yapan bankalar daha çok mevcudu koruma düşüncesinde olmuş, yatırım fonları geliştirme ve şube sayısını arttırma eğiliminde olmamışlardır. 90'lı yıllarda İslami bankacılığın hacmi 150 milyar civarında olmuştur" (İqbal, 2001: 26). Günümüze geldiğimizde de dünya çapında faizsiz sisteme göre yönetilen varlıkların700 milyar doları aştığı düşünülmektedir.

1.3. Katılım Bankalarının Ortaya Çıkış Nedenleri

Finansal ve sosyal anlamda bir kurum olan Katılım Bankacılığı sektörünün ortaya çıkış nedenlerinin başında toplum ihtiyaçları gelmektedir. İslami kuralları ağır basan ve bu doğrultuda hayatlarını sürdürmeye yönelen insanların faiz vb. ekonomi yapılarından uzak kalmayı tercih etmesi faizsiz bankacılığın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bu açıklamalar doğrultusunda faizsiz bankacılığın ortaya çıkış nedenlerini Dini, ekonomik ve sosyal nedenler olmak üzere belirtebiliriz

1.3.1. Dini Nedenler

"Diğer dinlerde olduğu gibi İslam dünyasında da din, davranışları belirleyen önemli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Katılım bankacılığını doğuran dini nedenlerin en başında, başta İslam dini olmak üzere pek çok dinde "faiz" in yasak olarak kabul görmesi yatmaktadır. Faizin toplum ahlakı üzerinde olumsuz etkisinin yanında, ekonomik haksızlıklar ve beraberinde pek çok problemi getirdiği bilinmektedir. Bu sebepledir ki tarih boyunca pek çok semavi dinler ekonomik ve sosyal dengeyi bozduğu gerekçesiyle faiz kavramına sıcak bakmamışlar, hoş görmemişlerdir" (Ustaoğlu, 2014: 13).

1.3.2. Ekonomik Nedenler

Katılım bankacılığının ortaya çıkmasındaki ekonomik nedenlerin başında 1970'li yıllarda petrol fiyatlarına yapılan zamlar ve dolar artışının İslam ülkelerini ekonomik işbirliğine yöneltmesi gelmektedir.

"1970'li yıllarda OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını yukarı çekmesi ile bu ülkelerin dış ticaret fazlaları, Petro-dolar olarak nitelendirilen tasarruf seklinde Batı ülkelerine akmış, İslam ülkelerinin kalkınma ve gelişmesine katkıda bulunmamıştır. Hatta bu ülkelerde gelir dağılımı bozulmuş, ikili ekonomik yapıyı güçlendirmek gibi olumsuz etkiler de meydana getirmiştir. İslam ülkelerinde bu sakıncalar ve eksiklikler zamanla duyulmuş ve bu ülkeleri ekonomik çözüm aramaya itmiştir. Ayrıca, diğer tarafta petrol zengini olmakla beraber, doğal kaynakları ve insan gücü olan; fakat yeterli sermayeyi bulamadıkları için bu kaynakları değerlendirmeyen geri kalmış ve gelişmekte olan İslam ülkeleri de bulunmaktadır. Sermayesi fazla olan İslam ülkeleri ile sermaye açığı olan İslam ülkeleri arasında yapılacak bir işbirliğinin taraflar için olumlu sonuçlar verebileceği görüsü de faizsiz bankaların kurulusunda diğer bir etken olmuştur" (Türkmenoğlu, 2007: 16).

"Tüm bu sebeplerden dolayı İslam ülkeleri arasında bir arayış baş göstermiş ve bunun sonucu olarak 1974 yılında İslam Kalkınma Bankası kurulmuştur. İslam Kalkınma Bankası'nı takiben İslam ülkeleri faizsiz esaslara göre çalışan finansal kurumlar oluşturmaya başlamışlardır. Böylelikle, hem faize karşı duyarlı olan İslam ülkeleri arasında ticaret ve mali piyasaların gelişmesi sağlanarak gelişmekte olan İslam ülkelerinden az gelişmiş İslam ülkelerine sermaye hareketinin sağlanması amaçlanmıştır hem de ekonominin dışında kalmış ya da verimsiz alanlara yönelmiş sisteme tasarrufların faizsiz bankacılık kurumları sayesinde ekonomik sisteme dâhil edilmesi gibi sebepler İslam bankacılığının doğuşunu hazırlamıştır" (Eskici, 2007: 27).

1.3.3. Sosyal Nedenler

Faizsiz bankacılığın ortaya çıkmasında dini ve ekonomik nedenler kadar sosyal nedenlerde etkili olmuştur. Farklı statülere sahip olan insanların aralarında iyi ilişkiler kurulması ve bu ilişkilerin

sürdürülmesi gerekmektedir. Bu duruma ulaşmanın ilk şartı ise zengin ve fakirler arasındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılması gerekmektedir. İşte bu noktada faizsiz bankacılık zengin insanların faiz vasıtasıyla zenginliklerine zenginlik katması yolunu kapatması anlamında olumlu bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Sermaye sahibi kimseler, hemen her toplumda gücünü fakir ve zayıfların aleyhinde kullanan bir görüntü içerisindedirler. Bu durum emeklerini arz eden fakir ve zayıfların kin ve nefretine yol açmakta, bunun tabii sonucu olarak sosyal barış zedelenmektedir. Hatta bu kin ve nefret sadece fertler arası ilişkilerde ortaya çıkmamış, devletlerarası ilişkilerde de kendini çeşitli şekillerde hissettirmiştir" (Türkmenoğlu, 2007: 17). Sosyal nedenler toplum düzeninin sağlanması açısından Katılım bankalarının kurulmasında büyük ölçüde belirleyici olmuştur.

1.4. Katılım Bankacılığının Temel İlkeleri

Katılım bankalarının İslam kurallarına uygun şekilde hizmet vermesi gerekmektedir. Bu doğrultuda katılım bankalarının çalışma prensiplerinin İslam hukuku çerçevesi altında ve İslam hukukunun belirlediği sınırlar dahilinde finansal işlemlerini yürütmesi gerektiği söylenebilir.

"İslam iktisat düşüncesi temel ilkelerini Kur'an-ı Kerim'den ve Hz. Muhammed'in (sav) sünnetinden almaktadır. Bu temel ilkeler şu şekilde özetlenmektedir" (Özsoy, 2012: 109).

A. Faizin her türlüsü kesin bir şekilde yasaktır.

B. Para ticari bir mal değildir; fakat değişim aracı, saklama değeri ve ölçü birimidir. Para satın alma gücünü temsil eder. İslami finans, ticaret ve ortaklık yoluyla yapılan servet artışını destekler.

C. Risk paylaşımı esastır. Ticaret ve ortaklığa dayalı bu sistemde riski taraflar birlikte üstlenir. Örneğin; emek-sermaye (mudarebe) ortaklığında parasal risk tamamen sermaye sahibine, emek riski ise emek sahibine aittir. Sermaye ortaklığında (müşareke) ise sermayedarlar ortaklıktaki sermayeleri oranında zarar riskini de üstlenirler.

D. Piyasaya yapılan suni müdahaleler yasaktır. Bundan dolayı kara borsacılık hoş görülmez.

E. Belirsizlikle (garar ve cehalet) malul işlemler yasaktır.

F. Sözleşmelerde belirlenen kurallara riayet edilmesi gerekir. Ancak kural olarak, sözleşmelerde ileri sürülen şartlar İslam hukuku prensiplerine aykırı olmamalıdır.

G. Sözleşme yükümlülükleri ve bilgileri net olarak açıklanmalıdır. Bu özellik ileride doğabilecek muhtemel ihtilafları da engeller.

H. Sadece İslam hukuku kurallarına uygun faaliyetler ve ürünler finansal işleme konu olabilir. Örneğin; alkol ya da kumarla ilgili işlerdeki yatırımlar yasaklanmıştır.

İ. Sosyal adalet gözetilmelidir. Adaletsizliğe ve istismara yol açan bütün işlemler yasaklanmıştır.

1.5. Katılım Bankalarının Türk Mali Sistemindeki Yeri ve Ekonomiye Katkıları

"Türk mali sistemi çeşitli kurumlardan oluşur. Bankalar, leasing şirketleri, sigorta şirketleri, özel finans kurumları bu sistemi oluşturan parçalardan öne çıkanlardır. ÖFK' lerin mali sistemdeki payı diğer mali kurumlara nazaran düşüktür. ÖFK' lerin hacim olarak sınırlı düzeyde kaldıkları, mali sistemde beklenen etkinliğe ulaşamadıkları görülmektedir. Özel finans kurumlarının kendilerinden beklenen etkinliğe ulaşamamalarının temelinde yatan sebepler iki maddede belirtilebilir"(Gudil, 2007: 29).

- Şube sayılarının az olma
- Halka bu kurumların işlevlerinin layıkıyla anlatılamaması

Katılım Bankaları, klasik bankalara benzer olarak yaptıkları her işi faizsiz usule dayandırarak yapmaktadırlar. Katılım bankaları Türk bankacılık sisteminin tamamlayıcı bankalarındır. Katılım bankaları hemen her konuda klasik bankalara benzemelerine rağmen fon toplama ve kullandırma yöntemleri açısından farklılıklar göstermektedir.

Katılım Bankaları Türkiye ekonomisine önemli katkıları bulunan bankalardır. Finansal sistem içerisine alınamayan atıl fonların sisteme kazandırılması yoluyla tasarruf sahiplerine kazanç sağlanması, gelir dağılımını düzenleyici etkileri, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınması, reel sektöre kaynak aktarılarak ekonominin gelişmesine katkıda bulunulması, kurumlar vergisi, KDV ödeyerek kamu maliyesine katkı sunması, reel sektöre fon sağlaması ile istihdama olan katkısı ve sosyo-kültürel faaliyetlere etkisi sayılabilir" (Özbay, 2014: 75).

2. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Türkiye'de mevcut 6 adet katılım bankası mevcut olup, iki banka kamu sermayeli katılım bankalarıdır. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulunun (BDDK) 22 Temmuz 2016 tarih ve 6947 sayılı kararı ile 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 107. maddesinin son fıkrası uyarınca Asya Katılım Bankası A.Ş'nin faaliyet izni kaldırılmıştır. Tablo 1'de 2017 yılı itibariyle Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının kuruluş ve faaliyet yılları yer almaktadır.

Tablo 1: Faaliyette olan katılım bankalarının kuruluş ve faaliyet yılları (2017)

Katılım Bankasının Adı	Kuruluş Yılı	Faaliyet Yılı
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	1984	21 Ocak 1985
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	1988	31 Mart 1989
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	2005	30 Kasım 2005
Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	2014	12 Mayıs 2015
Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	2015	26 Şubat 2016

Çalışmanın amacı önemi gittikçe artan katılım bankalarının karlılık performanslarının değerlendirilmesidir. Bu kapsamda çalışmada analiz için 2012-2016 yılları arasında Türkiye'de faaliyette bulunan katılım bankaları seçilmiştir.

Çalışmanın analizinde karlılıkları değerlendirilecek katılım ve kamu bankaları ve analizde kullanılacak kodları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Analizde kullanılacak bankalar (alternatifler) ve kodları

Katılım Bankalar	Alternatif Kodu
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	KAT1
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	KAT2
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	KAT3
T.C. Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	KAT4
Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	KAT5

Çalışmanın analizi 2012-2016 yılları arasındaki katılım bankalarını kapsamaktadır. Ancak kamu destekli kurulan katılım bankalarından T.C. Ziraat Katılım Bankası A.Ş. faaliyete geçme yılı 2015 ve Vakıf Katılım Bankası A.Ş faaliyete geçme yılı 2016 olduğundan, analize faaliyete geçtikleri yıllarda dahil edilmiştir. Böylece 2012-2014 yılları arasında analize katılacak banka sayısı 3, 2015 yılında 4 ve 2016 yılında 5 banka olmuştur. Çalışmada Asya Katılım Bankası A.Ş. verilerinin sağlıklı olmayışı nedeniyle analiz dışı bırakılmıştır.

Bankaların finansal durumunun analizinde, mali tablolarında yer alan tutarlardan çok, bu kalemler arasındaki ilişkinin matematiksel ifadesi olan oran analizini kullanmak daha anlamlı olmaktadır (Akgüç, 2012: 453). Literatür incelendiğinde bankaların karlılığını analiz eden çalışmalarda karlılık ölçütleri olarak en çok aktif karlılığı ve öz sermaye karlılığı oranlarının kullanıldığı belirlenmiştir. Bu çalışmalardan bazıları Bourke (1989), Molyneux ve Thorton (1992), Samad ve Hasan (1999), Hassan ve Dridi (2010), Siraj, Ansari ve Rehman (2011), Pillai (2012), Amba ve Almukhareeq (2013) Şamiloğlu (2013), Doğan (2013) ve Gökalp (2014)'dır. Bu çalışmalar esas alınarak bu araştırmada banka karlılığının ölçülmesinde aktif karlılığı ve öz sermaye karlılığı oranları seçilmiştir. Ayrıca literatürdeki diğer karlılığın belirleyici konumundaki oranlardan olan sürdürülebilir faaliyetlerden vergi öncesi kar/zarar oranı da çalışmaya dahil edilmiştir (Günay, 2017: 14).

Analiz kapsamında kullanılacak oranlar Kamuoyu Aydınlatma Platformu (KAP) ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin internet sitelerinden, ilgili bankaların bağımsız denetimden geçmiş finansal tablolarından elde edilmiştir. Tablo 3'de ilgili oranlar, hedefler ve performansa etkisi gösterilmiştir.

Tablo 3: Analizde kullanılacak oranlar, oranlara ilişkin hedefler ve performansa etkisi

Oranlar	Kodu	Hedefler	Performansa Etkisi
Aktif Karlılığı (ROA)	K1	Maksimum	Olumlu
Öz sermaye Karlılığı (ROE)	K2	Maksimum	Olumlu
Sürdürülebilir Faaliyetlerden Vergi Öncesi Kar/Zarar	K3	Maksimum	Olumlu

3. YÖNTEM

Çalışmada bankaların karlılık performanslarını ölçmek için bahsedilen Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden MAPPAC yönteminden yararlanılmıştır. İzleyen bölümde bu yöntem kısaca tanıtılmıştır.

3.1. MAPPAC Yöntemi

MAPPAC (Multicriterion Analysis of Preferences by Means of Pairwise Actions and Criterion Comparisons), ilk olarak Matarazzo tarafından 1986 yılında geliştirilmiştir. Temelde olası tüm krtiter çiftlerini, p (tercih) ve l (farksızlık) ilişkisini gözeterek oluşturan; bunlardan da en uygun çifti seçip, alternatifler arasındaki sıralamaları bu kriter çiftlerine göre yapan bir işleyişe sahiptir (Dinçer, 2011:9, Aktaran: Taşabat vd, 2015: 99).

MAPPAC metodunun algoritması 3 aşamadan oluşur. Bunlar; giriş verisinin tanımı (varyantlar, kriterler), her kriter çifti varyantlarının çifte kıyaslanması, ilgisizlik (I) ve tercih (P) ilişkileri ve son sıralamayı oluşturan tercihlerin toplanmasından oluşur. MAPPAC yönteminin matematiksel altyapısına çalışmada yer verilmemiştir.

4. BULGULAR

Analiz kapsamında katılım bankalarının finansal tablolarından elde edilen oranlar ile kriterler oluşturulmuş ve çok kriterli karar verme yöntemlerinden MAPPAC yöntemi ile 2012-2016 yılları arasındaki karlılık performansının analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz MS EXCEL programının Sanna uzantısı yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan kriter ağırlıklarının birbirine eşit olduğunu varsayımıyla analiz gerçekleştirilmiştir. Uygulama aşamaları sonuçlarına çalışmada çok yer almaması için yer verilmemiştir. Çalışmanın 2012 yılına ait analiz sonucu Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: Katılım Bankası Sıralama Sonuçları (2012)

ALTERNATİFLER	SIRALAMA
KAT1	1
KAT2	3
KAT3	2

Tablo 4 incelendiğinde en iyi karlılık performansına sahip alternatifin KAT1 katılım bankası olduğu görülmektedir. KAT3 katılım bankası ikinci olurken, KAT2 katılım bankası sonuncu olmuştur. 2013 yılına ait sıralama sonucu aşağıda Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5: Katılım Bankası Sıralama Sonuçları (2013)

ALTERNATİFLER	SIRALAMA
KAT1	1
KAT2	3
KAT3	2

Tablo 5 e bakıldığında sıralama sonuçlarının bir önceki yılla aynı gerçekleştiği görülmektedir. Katılım bankalarının 2014 yılına ait sonuçları Tablo 6'de sunulmuştur

Tablo 6: Katılım Bankası Sıralama Sonuçları (2014)

ALTERNATİFLER	SIRALAMA
KAT1	1
KAT2	2
KAT3	3

Tablo 6 incelendiğinde KAT1 alternatifi birinci olurken, KAT2 ikinci ve KAT3 katılım bankası üçüncü sırayı almıştır. 2015 yılına ait sıralama sonuçları Tablo 7'da sunulmuştur. Önceki yıllardan farklı olarak 2015 yılında faaliyete geçen KAT4 katılım bankası da analize dahil edilmiştir.

Tablo 7: Katılım Bankası Sıralama Sonuçları (2015)

ALTERNATİFLER	SIRALAMA
KAT1	1
KAT2	2
KAT3	3
KAT4	4

Tablo 7 incelendiğinde en iyi karlılık performansına sahip alternatif önceki yıllarda olduğu gibi KAT1 olurken, KAT2 ikinci, KAT3 üçüncü ve ilk yılındaki KAT4 dördüncü olarak sıralanmıştır. Analizdeki son yıl olan 2016 yılına ait sonuçlar Tablo 8'de gösterilmiştir.KAT5 katılım bankası 2016 yılında faaliyete olduğu için analize dahil edilmiştir.

Tablo 8: Katılım Bankası Sıralama Sonuçları (2016)

ALTERNATİFLER	SIRALAMA
KAT1	4
KAT2	1
KAT3	3
KAT4	5
KAT5	2

Tablo 8 incelendiğinde en iyi karlılık performansına sahip alternatif KAT2 olurken, ilk yılındaki KAT5 katılım bankası ikinci sırayı almıştır. KAT3 katılım bankası üçüncü, KAT1 dördüncü ve KAT4 beşinci olmuşlardır. Bu yıldaki analizde dikkati çeken önceki yıllarda birinci sırayı alan KAT1 alternatifin bu yılda dördüncü olmasıdır.

SONUÇ

Türkiye'deki bankacılık sistemi son dönemlerde önemli ölçüde büyümüştür. Bankacılık sisteminin bir parçası olan katılım bankalarının da bu büyümeye katkısı olmakla beraber katılım bankaları, ayrıca bankacılık sistemi içerisindeki paylarını da arttırmışlardır.

Türkiye'de 2'si son yıllarda faaliyete başlayan kamu sermayeli olmak üzere 5 katılım bankası faaliyet göstermektedir. Kamunun katılım bankacılığı sektörüne giriş yapması sektöre büyüme ivmesi katacağı düşünülmektedir. Katılım bankaları gelecek yıllarda bankacılık sektöründe aldıkları payları daha da artırmayı planlamaktadırlar. Katılım bankalarının bankacılık sektörü içindeki payını artırması demek daha çok mevduat bulmaları anlamına gelmektedir. Daha çok mevduatı da daha çok finansal tüketiciyi katılım bankalarına çekerek sağlayacaklardır. (Yıldırım ve Çakar, 2016: 553).

Artan önemi ile gittikçe akademik literatürde de yer bulan katılım bankalarının performansının değerlendirilmesi önemli hale gelmiştir. Çalışmada; 2012-2016 arasındaki yıllarda faaliyette bulunan katılım bankalarının finansal tablolarından yararlanılarak karlılık performansını değerlendirmek üzere üç adet kriter oluşturulmuş ve ilgili yıllardaki alternatiflere (bankalara), Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden MAPPAC yöntemiyle çalışmanın analizi gerçekleştirilmiştir. Karlılık performansının ölçümü için oluşturulan kriterlere literatür incelenerek ve akademisyenlerin görüşü alınarak eşit

ağırlıklandırma yapılmıştır. Analizde; 2012, 2013 ve 2014 yıllarında 3 katılım bankası, 2015 yılında 4 katılım bankası ve son olarak 2016 yılında ise 5 katılım bankasının verilerinden yararlanılmıştır.

Analiz sonucunda, KAT1 kodlu Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş son yıl hariç analiz boyunca her dönem en iyi alternatif olarak bulunmuştur. 2016 yılında (son yıl) ise, KAT2 kodlu Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş birinci banka olarak bulunmuştur. Diğer iki katılım bankasının sıralaması yıllara göre ikinci veya üçüncü olarak değişmiştir. Kamu destekli kurulan KAT4 koduna sahip T.C. Ziraat Katılım Bankası A.Ş. ve KAT5 koduna sahip Vakıf Katılım Bankası A.Ş. ise son yıllardaki analizlere dahil edilmiş olup yeni kurulmasının etkisinin olduğu düşünülerek T.C. Ziraat Katılım Bankası A.Ş sıralamada geride kaldığı görülmüştür. Vakıf Katılım Bankası A.Ş. ise analize dahil edildiği 2016 yılında ikinci sırayı almayı başarmıştır.

Genel olarak çalışmada, akademik literatürde yeni görülmeye başlanan ve ülkemizde uygulaması çok sınırlı olan ÇKKV yöntemlerinden MAPPAC yöntemi ile katılım bankalarının karlılık performansı değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, MAPPAC yöntemi ile katılım bankalarının da performanslarının analiz edilebildiği görülmüştür. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda MAPPAC yöntemi yeni bir ÇKKV yöntemi olarak araştırmacılar tarafından sorunsuz olarak kullanılabilir. Çalışma bundan sonraki süreçte Türkiye'de faaliyette bulunan tüm bankaların uygun verilerini içine alan bir analiz ile geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

BASARAN, Musa. (2003). **Özel Finans Kurumlarında Hesap isleri Düzeni**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

BAYKARA, H. Velid. (2012**). Katılım Bankalarında Etkinlik ve Verimlilik Analizi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Tokat.

BAYINDIR, Servet. (2007). Bayindir S., "Menkul Kıymetleştirme Uygulamaları Ve Fıkıhtaki Yeri**, İstanbul Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**,.16, ss.249—273.

CANBAZ, Mustafa. (2016). **Katılım Bankacılığı**, 1.Baskı. İstanbul. Beta Yayınları

COŞKUN, Alper. (2008). **Katılım Bankalarının Bankacılık Sektöründeki Yeri ve Önemi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Bilim Dalı. İstanbul

ÇAKIR, Süleyman ve PERÇİN, Selçuk. (2013). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Lojistik Firmalarında Performans Ölçümü**, Ege Akademik Bakış**, 13(4), 449-459.

ÇÜRÜK, S. Akten. (2013). **İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Konya.

DEMİRELİ, Erhan. (2010)." TOPSIS Çok Kriterli Karar Verme Sistemi: Türkiye'deki Kamu Bankaları Üzerine Bir Uygulama", **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, 5 (1), ss. 101-112.

DİNÇER, S.Erdal. (2011). The Structural Analysis of Key Indicators of Turkish Manufacturing Industry: ORESTE and MAPPAC Applications. **European Journal of Scientific Research**, Vol.60 No.1.

ESKİCİ, M, Mürsel. (2007). **Türkiye'de Katılım Bankacılığı Uygulaması ve Katılım Bankaları'nın Müşteri Özellikleri**, Yayımlanmamış Yüksek.Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

GUDİL, Orhan. (2007). **Türkiye'de Katılım Bankacılığı ve Katılım Bankalarının Getirisi ile Alternatif Yatırım Araçları Getirilerinin Analizi (2004-2006)**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

GÜNAL, Mehmet. (2007), **Para, Banka ve Finansal Sistem**. Yeni Dönem Yayınları, Ankara

GÜNAY, Burhan ve GÜNAY, Adalet, (2017). İslami ve Kamu Bankalarının Karlılık Performanslarının Karşılaştırılması: ELECTRE, ORESTE, WSA, TOPSİS Uygulamaları**, Uluslararası Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi,** Edirne

İQBAL, Munawar. (2001), "İslamic and Conventional Banking in the Nineties: A comparative Study, Islamic Research and Training Institutte Journal of Islamic Economic Studies, **Islamic Development Bank**,Vol 8. No.2, Jeddah

ÖZBAY, Faruk. (2014). **Katılım Bankacılığı ve Türkiye' deki Uygulamaları**, Yüksek Lisans Bitirme Projesi, Gediz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.

ÖZSOY, İsmail. (2012). **Türkiye'de Katılım Bankacılığı**, Eğitim Ders Notları, TKBB

SERPAM (Sermaye Piyasası Araştırma ve Uygulama Merkez), (2013). **İslami Finans Kavramı, Ürünler, Dünyada ve Türkiye'de Gelişimi ve Geleceği, İslâmî Finans, Araştırma Notları 1,** 1-12

TAŞABAT, Semra., CİNEMRE, Nalan., ve ŞEN, Serkan. (2016). Farklı Ağırlıklandırma Tekniklerinin Denendiği Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Mali Performanslarının Değerlendirilmesi, **Social Sciences Research Journal**, 4(2) ss. 96-110.

TKBB. (2007) "Katılım Bankaları Sağlam Adımlarla Yola Devam Ediyor". **Dünyada ve Türkiye'de Faizsiz Bankacılık,** Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayını**.**

TÜRKMENOĞLU, R. Ebru. (2007). **Katılım Bankacılığı ve Türkiye'de Finansal Yapı** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Kırıkkale.

USTAOĞLU, Didar. (2014). **Türkiye'de Katılım Bankacılığı Sektördeki Yeri ve Önemi,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Aydın.

YILDIRIM, İsmail ve ÇAKAR, Raşit. (2016) Katılım Bankacılığı Kullanımını Etkileyen Faktörlere Yönelik Bir Araştırma, **Global İşletme Araştırmaları Kongresi**, 25-26 Mayıs 2016, İstanbul.

http://www.kap.org.tr/tr/ (17.07.2017)

https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/veri-sorgulama-sistemi/mali-tablolar/71 (07-09.07.2017).

http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/KATILIM_2015_TR_final.pdf (09.06.2017).

REKLAMLARDA SUBLİMİNAL MESAJLARIN ARAŞTIRILMASINA YÖNELİK DENEYSEL BİR ÇALIŞMA

A. Selçuk KÖYLÜOĞLU[1]
H. Serhat ÇERÇİ [2]
Ö. Emrah ACAR[3]

Öz

Reklam, sahip olduğu kritik önemle pazarlama alanında kullanılan stratejik bir tutundurma aracıdır. Bu güçlü tutundurma aracı üç önemli perspektif üzerine kurgulanmalıdır. Müşterinin ticari bakış açısı, ajansın inovatif bakış açısı ve hedef kitlenin bakış açısıdır. Burada asıl dikkate alınması gereken bir durum varsa o da, bu bakış açıları arasındaki dengenin gözetilmesidir. Zira bu dengeler gözetilerek hazırlanan bir reklam, işletmeler için güçlü bir silahı temsil etmektedir. Öyle ki, günümüz teknoloji çağında internetin inanılmaz boyutlara ulaşması, akıllı telefonlar ve para ve benzeri ödeme araçlarının sağladığı kolaylık insanların neredeyse her türlü ihtiyacını bu ağlardan gidermesinin önünü açmıştır. Tüketici olarak web' de milyonlarca farklı satıcıdan alışveriş yapılabilirken, satıcı olarak da milyarlarca tüketiciye ulaşılabilmektedir. Dolayısıyla reklam kampanyası ve markanın başarıya erişmesi için, tüketicilerin reklam algılamaları ve reklamı nasıl hatırladıkları konusu ciddi önem arz etmektedir. Bu nedenle böyle bir potansiyele sahip pastadan pay almak isteyen şirketler her türlü çabayı sarf etmektedir. Zikredilen kaygılarla hazırlanan bugünün reklam anlayışında, çok farklı teknikler kullanılarak tüketicinin bilinçaltına seslenilmektedir. Subliminal (bilinçaltı) mesajlar, 25. Kare ve daha pek çok teknik bu türdendir. Bu bilgiler öncülüğünde 30 denekle özel bir stüdyoda gerçekleştirilen bu deneysel çalışmada amaç, reklamlarda kullanılan subliminal mesajlar ve bu mesajların tüketici davranışı üzerindeki etkisini incelemeye yöneliktir. Diğer taraftan çalışma, öneri ve tavsiyelerde bulunarak bundan sonra yapılacak çalışmalara ışık tutması yönüyle de önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, Reklam, Subliminal Mesajlar

[1] Selçuk Üniversitesi, Kulu Meslek Yüksekokulu, selcuk641@gmail.com
[2] Selçuk Üniversitesi, Silifke Taşucu Meslek Yüksekokulu, hserhatcerci@gmail.com
[3] Selçuk Üniversitesi, S.B.E., Doktora Öğrencisi, omeremrahacar@hotmail.com

AN EXPERIMENTAL STUDY ON INVESTIGATING SUBLIMINAL MESSAGES IN ADVERTISING

Abstract

With the critical importance it has, advertising is a strategic promotional tool used in the field of marketing. This powerful promotional tool should be based on three important perspectives. These are the client's commercial point of view, agency's innovative viewpoint and the point of view of the target audience The main thing to focus on, if there is a situation to be taken into consideration here, it is to establish and sustain the balance among these points of view. Because an advertisement based on this balance represents a powerful weapon for businesses. Internet's reaching incredible dimensions and the convenience provided by smart phones, money and similar payment tools have opened a way for people to get almost any need from these networks in today's technology age. As a consumer you can buy from millions of different vendors or as a seller you can address billions of consumers on the web.

Therefore, in order for an advertising campaign and a brand to achieve success, consumers' perceptions of advertising and how they remember the advertisement are of great importance. For this reason, companies that want to get a share from the pie with such a potential are making any effort to realize this. In today's advertisement concept prepared considering the mentioned concerns, subconscious minds of consumers are addressed by using various techniques. Subliminal messages, 25th frame and many more techniques can serve for this purpose. The aim of this experimental study carried out in a private studio with 30 subjects is to examine subliminal messages used in advertisements and to investigate the effects of these messages on consumer behavior. On the other hand, this study has considerable importance for it can light the way of future researches through its experimental results, suggestions and recommendations.

Keywords: Marketing, Advertising, Subliminal Messages

GİRİŞ

Pazarlama deviniminde, geçmişten bugüne değin yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelere erişmek üzere sarf edilen çabalar, işletmeleri çok çeşitli iletişim kaynaklarından yararlanmaya mecbur kılmıştır. Reklam, tam da bu noktada işletmelerin yararlandığı iletişim biçimlerinin en önemlilerinden biridir. Gelişimi oldukça uzun yıllara dayanan reklam çabaları, organizasyonel amaçların başarılması ve karşılaşılan sorunlara çözüm üretilmesi gibi pek çok rolü üstlenmektedir. Çünkü piyasada kendine yer edinmeye çalışan ürünlerin rakipler karşısında reklam yapılmaksızın var olabilmesi pek de olanaklı gözükmemektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında işletmeler, reklam yoluyla pazara girme, performans kriterlerini daha etkili kılabilme, sermayelerini geliştirerek yeni yatırımlara yelken açma vb. imkânları elde edebilmektedir. Zira refah düzeyi ve yaşam standartlarının artmasını sağlamanın en önemli unsuru olan üretim, istek ve ihtiyaçların karşılanması adına kişi ya da kurumlara ulaştırılması ile anlamlı olabilmektedir. Bu ise, etkin bir pazarlama iletişimi ile mümkündür ve bunu mümkün kılan en önemli iletişim aracı ise reklamdır. Reklam üç önemli bakış açısını kapsamalıdır. Müşterinin ticari bakış açısı, ajansın yenilikçi bakış açısı ve hedef kitlenin bakış açısıdır. Burada dikkate alınması gereken bir durum varsa o da, bu bakış açıları arasındaki dengenin gözetilmesidir. Aksi takdirde reklam kampanyası olumsuz etkilenecektir (Steel, 2000:21). Bu denge, birbirine bağlanmış zincirin halkaları gibidir. Öyle ki, reklam kampanyası ve markanın başarıya erişmesi için, tüketicilerin reklam algılamaları ve reklamı nasıl hatırladıkları konusu ciddi önem arz etmektedir. Bu bağlamda günümüz satış uzmanları, tüketicilerin hangi reklamlardan etkilendiklerini, hangi reklamlara tepki verdiklerini veya vermediklerini tespit edebildiklerinden reklamlarda pek çok teknik kullanmaktadır. Tüketicinin bilinçaltına seslenmek amacıyla kullanılan subliminal (bilinçaltı) mesajlar, 25. kare vb. teknikler bu türdendir (Tüzel, 2010:169).

Pazarlamadaki yeri itibariyle önemli bir nüfuza sahip olan subliminal mesajların incelendiği bu çalışmada amaç, reklamlarda kullanılan subliminal mesajların tüketici davranışı üzerindeki etkisini araştırmaya yöneliktir. Ayrıca öneri ve tavsiyelerde bulunarak bundan sonra yapılacak çalışmalara ışık tutması yönüyle de önemlidir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Subliminal Mesaj

İnsan beyni belli bir seviyenin üstündeki dış uyaranların şiddetini hissetmektedir. Bu, eşik noktasıdır ve limen adı verilmektedir. Bu eşiğe ulaşamayan uyaranlara ise subliminal denilmektedir. 1882 yılında Psikoloji Araştırmaları Birliği' nin kurucularından olan Frederic Myers, insan zihnini subliminal ve supraliminal olmak üzere iki bölüme ayırmıştır. Ona göre, insan bilinci ancak eşiğin üzerinde olan şeyleri algılamaktadır. Ve bu mesajlar bilince ulaşamayacak kadar hafif uyarımlar olmalarına rağmen zihne girmeyi başarmaktadır. Yine Johan Friedrich Herbert, subliminal kelimesini 1984 yılında bilinç eşiğinin altındaki algıyı tanımlamak için kullanmıştır. Subliminal kelimesi Latince Sub (alt) ve Limen (eşik) kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Bu kavram 1900' lerde literatüre girmiş ve ilk kez 1938 yılında bir psikoloji dergisi olan Journal of Pschology' de kullanılmıştır (Draaisma, 2015:116-118; Bişkin, 2014:92-93). Bilinçaltını etkilemeyi hedefleyen görüntü, ses, resim, imge ve her türlü mesaj subliminal mesaj olarak adlandırılmaktadır. Subliminal mesajın normal insan algısı tarafından aynı anda fark edilmesi çok zordur. Zira bu mesaj başka bir objenin içine gömülü olan bir mesaj ya da bir emaredir. Subliminal mesajlarla yapılmaya çalışılan, durumun kabullenilmesidir. Mesela, bazı ürünlerin ambalajı ile karşılaşıldığında, bu ürünü yıllardır arıyormuş gibi bir his uyanabilir. İşte bu noktada bilinçaltı devreye girmektedir (Mlodinow, 2015:36; Ceylan ve Ceylan, 2015:131). Subliminal mesajların üç önemli sac ayağı vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Ceylan ve Ceylan, 2015:131):

- İşitsel mesajlarda ve reklamlarda düşük ses tonuyla hızlandırılmış konuşma
- Sinema ve reklamlarda gözle görülemeyecek kadar kısa süreli gösterilen uyaran
- Basılı reklam materyallerine sözcük ya da cinsel imajların yerleştirilmesi

Subliminal mesajların yer aldığı reklamlar olan subliminal reklamcılık, algı eşiğinin altındaki duyuların harekete geçirilmesidir. Bu teknik, satın alma davranışlarından politik bir düşünceye varıncaya kadar farklı bir alanda insanların ikna edilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Çünkü dünyada isim yapmış dev reklam veren şirketler, artık düz mesajlarla insanları ikna etmenin mümkün olmadığını savunmaktadır. Dolayısıyla reklamın temelinde tüketiciler tarafından fark edilmesi güç olan bilinçaltı mesajlar, gizli resimler, kodlar, sözcükler ve arka plan efektleri vardır. Reklamlarda önemli bir etkisi olan ikna unsuru, subliminal reklamcılıkta kullanılan en büyük silahtır. Bilinçaltı ikna, gizli ve algı dışı uyaranların kullanımına yönelik stratejileri içermektedir. İnsanın gördüğü, duyduğu kısacası, o anda bulunduğu ortamdaki uyaranlar tarafından etki altına alınması ve bu etkinin bilinç düzeyine çıkarak söz konusu ürünü satın aldırmasıdır (Solmaz, 2014:82-83).

Subliminal mesajlardan etkilenme üç faktöre bağlıdır: Reklamın kendisine, mesajı hazırlayanın becerisine ve mesajı alanın hazır olma haline. Kişi, bilinçli olarak görmeden nasıl oluyor da bu mesajlardan etkileniyor sorusunun cevabı olarak Heath (2013); markayla, reklamla ilgilenilmese bile alışverişe çıkıldığında birey farkında olmadan, beyin büyük markalara yönelmekte ve seçimini yapmaktadır şeklinde açıklamaktadır (İzgören, 2015:215). Bu bağlamda arzu, dürtü ve his gibi psikolojik unsurlara sahip olan tüketici istese de istemese de bu mesajlara maruz kalmaktadır. Vaziyeti çok iyi analiz etmiş olan reklamcılar da, bilinçaltına hitap eden reklam stratejileri vasıtasıyla kişileri etkilemektedir. Ancak pazarlama bilimi reklam faaliyetlerinin icrasında sadece bu alanla sınırlı kalmamakta, başta psikoloji olmak üzere diğer bilim dallarıyla da entegre olarak disiplinlerarası bir metodoloji benimsemektedir. Tüketicileri etkilemeye çalışan reklamcılar, bilinçaltını belli başlı faktörlerle uyarmaya çalışmaktadır. Cinsellik, korku, çatışma ve bireysel farklılıkların yanı sıra kültürel farklılıklar da bahsi geçen temel faktörlerdendir. Reklamlarda cinsellik teması işlendiğinde, üreme içgüdüsünü tetiklediği için insanlar bu temalara özellikle dikkat etmektedirler (Solmaz, 2014:92-93). Bilinçaltını etkileyen bir diğer faktör de korkudur. Yaşamın sonunun temsili olan ölüm ve yaşlılık gibi ölümü çağrıştıran temalar, reklamlardaki nüfuzunu giderek genişletmektedir. Ölümle ilişkilendirilen korku, çatışma ve şiddet unsurlarının da ölüm arketipi gibi fonksiyonları vardır. Mikrop, hastalık ya da gelecek korkusu gibi korkuları pazarlama uzmanları zamanın ruhuna aşılayarak tüketiciyi bu şekilde ikna etmektedirler. Örneğin sağlık, temizlik ve tazeliği çağrıştırdığı için her türlü marka, tüketiciyi meyve yağmuruna tutmaktadır. Şampuandan saç kremine, bebek sabunundan şişe suyuna, nikotin sakızına, dudak nemlendiricisine, çaya, vitaminden kozmetiğe hatta portakal, şeftali, muz kokusuyla cilalanmış mobilyalara varıncaya kadar bir meyve dalgası çığ gibi büyümektedir. Limonlu dudak parlatıcısı, mango ve papayalı saç kremi, portakal kokulu yüzey temizleyicisi…vb. Bu ürünlerin diğer normal kokulu ürünlere göre daha fazla temizleyip temizlemediği konusu tartışmaya açıktır. Zira yapılmak istenen, mikrop fobisi olan tüketiciler için güçlü bir temizlik çağrışımıdır (Lindstrom, 2012:65).

Bu kadar varyasyonu bir araya getirerek tüketiciler üzerinde istedikleri etkiyi oluşturabilmek adına yapılan subliminal reklamlarda pek çok teknik kullanılmaktadır. Bu teknikler işitsel subliminal mesajlarda kullanılan teknikler, video kliplerde kullanılan teknikler ve tahistoskop cihazı başlığı altında sıralanabilir. İşitsel subliminal mesajlarda kullanılan teknikler; backward masking (arka plan perdeleme), subliminal kişisel gelişim kasetleri, backmasking (geriye doğru perdeleme), satanik backmasking ve 25. kare şeklinde sıralanabilir. Video kliplerde kullanılan simgeler ise; *Baphomet ve Pentagram Yıldızı, 666 Sayısı,* Her Şeyi Gören Göz *ve* Damalı Zemin' dir. Adı geçen tekniklerin yanı sıra kullanılan diğer bazı tekniklere de değinmek yerinde olacaktır. Bu teknikler; şekil zemin karşıtlığı, gömme, çift anlamlılık, düşük ışık yoğunluğu, düşük ses seviyesi, ışıklandırma ve arka plan ses tekniğidir. İnsanlar arasında algılama farklılıklarının olduğunu gösteren ve Dr. Rubin'in vazosu olarak bilinen *şekiller*, figür ve zeminin koyu ve açık renkli olmasına göre değişmekte ve bu sayede algılamanın da farklı olabileceğini göstermektedir. *Gömme* tekniğinin diğer bir adı görüntü yedirme tekniğidir. Bu yöntemde, doğal ya da yapay zemin üzerine cinsellik, korku…vb. türden görüntüler ya birleştirilir ya da fark edilemeyecek şekilde zeminin üzerine gömülür. Alkol ve tanıtım reklamlarında bu tekniğe sıkça rastlanmaktadır. Simgeler ise ikinci bir anlam içerdiklerinden reklamcılar tarafından kullanılmaktadır. Bu yönteme *çift anlamlılık* denilmektedir. İlk bakışta zararsız gibi görünse de bilinçaltının etkilenmesi sağlanmaktadır. Örneğin, köklü bir ağaç, portakal ve limon görüntüleri üreme, çoğalma ve gelişme mesajları verilmek istendiğinde kullanılmaktadır. *Düşük yoğunluklu ışık ve ses tekniği'* nde ise, bilinç eşiğinin altı ve algılama eşiğinin üstünde olan ve çok belirgin olmayan bilinçaltı öğeler çizilmektedir (Solmaz, 2014:102-104).

2. ARAŞTIRMA LİTERATÜRÜ

Subliminal mesajlar sadece profesyonel iş yaşamında dikkatleri üzerine çekmekle kalmamış aynı zamanda akademik camianın da ilgi odağı olmuştur.

Egermann vd. (2006), yaptıkları çalışmayla müzikteki bilinçaltı metin mesajlarının seçim davranışına etkilerini incelemişlerdir. Çalışmada subliminal mesajların işitsel primerler (birincil, ilk) olarak işlev gördüğü kabul edilmiştir. Yapılan iki deneyin sonuçları şöyle sunulmuştur: Deney 1'de yazarlar, iki pop müzik parçasında bilinçaltı olarak sunulan kelimeleri kullanarak yetişkin öğrencilerin (N = 66; age: 19-30 years) seçim davranışlarını değiştirmeye çalışmışlardır. Deneklere gözleri kapalı ve yönlendirilmeden bir sözcük listesinden bir sözcük seçmek ve dört etiketli şişe suyunun önünde duran bir kutuya plastik bir çip koyarak hangi içeceğin belirtileceğini belirtmek gibi iki dinleme görevi yüklenmiştir. Bu görevde bilinçaltı mesajsız müziksel örnekler kontrol şartı olarak kullanılmıştır. Ancak deney ve kontrol koşulları arasında anlamlı fark bulunamamıştır. Deney 2'de çocuklar (N = 82, yaş: 7-11 yaş) görev almışlardır. Ve bu deneyde göreve ve yaş grubuna bakılmaksızın, seçim davranışında bilinçaltı mesajların hiçbir etkisi gözlenememiştir. Ve makale, bilinçaltı manipülasyonunun gözlemlenen etkilerini açıklayabilecek teorilerin eksikliği hakkında genel bir tartışma ile sonuçlanmıştır.

Küçükbezirci (2013), bilinçaltı mesajlar ile ilgili yaptığı çalışmada film, çizgi film, reklam ve bilgisayar oyunlarını araştırmıştır. Çalışma sadece bilinçaltına gönderilen olumsuz mesajlarla sınırlı tutulmuştur. Çalışmanın amacı, söz konusu olumsuz mesajların hangi kanal ve teknik aracılığıyla gönderildiğini tespit etmektir. Aynı zamanda bu mesajları bireysel ve kurumsal olarak önleyebilmenin ya da azaltabilmenin yolları aranmıştır.

Özcan vd. (2015), yaptıkları çalışmada subliminal çerçeve eklenmiş video görüntülerini incelemişlerdir. Bu incelemede MPEG sıkıştırma formatı ile sıkıştırılmış videolar için kullanılabilen bir yöntem geliştirerek subliminal çerçevelerin tespitini amaçlamışlardır.

Vokey ve Read (1985), ilk olarak reklamcılık ve popüler müzikte medyada tartışmalı olarak bahsedilen subliminal mesajların davranışlarımızı etkilediği yönünde bir kanıtın olup olmadığını araştırmışlardır. İkinci olarak popüler müzikteki mesajların varlığının kendilerinden çok algısal varlığının daha fazla işleve sahip olduğuyla ilgili kanıt sunmuşlardır. Son olarak, kamusal medyanın bu konularla ilgilenmesiyle elde edilen deneyimleri anlatmışlardır. Ancak herhangi bir kanıtın olmadığı yönünde güçlü bulgulara ulaşılmıştır.

Övür (2017), bilinçaltı etkileme yöntemleri ve kitle iletişim araçlarındaki uygulamaları konulu çalışmasında, birçok ülkede gibi Türkiye' de de bilinçaltı mesajlara yönelik yasaklamaların güçlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Ulusal Algıyı Koruma Kanunu' nun çıkarılmasını da desteklemiştir.

Moore (1982), subliminal reklam tekniklerinin etkinliğini destekleyen gelişmiş kanıt ve argümanları değerlendirmiştir. Bu değerlendirmede bu tür uygulamaların tüketici davranışlarını bilinçli olarak ürünlere yönelik tercih veya tutumları değiştirerek etkilediği dile getirilmiştir. Ancak bilinçaltı uyarıcıların duygulanım reaksiyonlarını etkileyebileceğine dair bu gibi bazı marjinal kanıtlar olsa da, bu bulgunun pazarlama ile ilgisinin belgelenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Hatta bilinçaltı yönergelerin eylemleri etkileyebileceği fikri araştırma kanıtlarıyla çeliştiği ve teorik algı ve motivasyon kavramlarıyla uyuşmadığı ifade edilmiştir.

Temizyürek ve Acar (2014), çizgi filmlerdeki subliminal mesajların çocuklar üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bu amaçla çizgi filmler gösterge bilimsel çözümlemeler tekniği ile incelenmiştir. Ve subliminal mesaj saldırılarına karşı sorumluluğu olan taraflara öneriler sunulmuştur.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Çalışmanın bu bölümünde, subliminal mesajların tüketiciler üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılan araştırmanın amacı, yöntemi ve örneklemi hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca, araştırmada elde edilen sonuçlar literatür bağlamında tartışılacaktır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı "subliminal mesajları ve subliminal mesajların tüketiciler üzerindeki etkisini" incelemektir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklem

Subliminal mesajların tüketiciler üzerindeki etkisini araştırmaya yönelik yapılan bu çalışmada, sistematik ve bütünleşik bulgulara ulaşılması amacı ile iki farklı yöntem bir arada yürütülmüştür. İlk olarak nöropazarlama tekniklerinden olan göz izleme, ikinci yöntem olarak yüz yüze anket

kullanılmıştır. Göz izleme tekniği, son zamanlarda özellikle pazarlama alanında yeni bir model olmakla birlikte yurtdışında birçok projede ve alanda uygulanmaktadır. Görüşmecinin görsele baktığında ya da görseli izlediğinde göz hareketlerini tarayarak nereye, ne kadar süre ile baktığının ve odaklandığının tespit edilmesidir. Kısaca, bir görüşmecinin görselin neresine, hangi sıra ile ve ne kadar uzunlukta baktığını tespit eden bir yöntemdir. Bilindiği üzere yüz yüze anket tekniği daha çok sayısal değerler elde edebilmek için kullanılmaktadır. Bu sayısal değerler sonucunda belirli karşılaştırmalar yapılmasına olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla yüz yüze anket yöntemi göz izleme yöntemi ile bütünleşik bulgulara ulaşma anlamında fayda sağlamaktadır.

Tablo 1. Sosyo-Ekonomik Statü Kodlarının Temsil Ettiği Meslek Grupları

B	C1	C2	DE
KENDİSİ İÇİN ÇALIŞAN	**ÜCRETLİ ÇALIŞAN**	**SİGORTASIZ-BAĞIMSIZ ÇALIŞAN**	**ÇALIŞMAYAN**
Nitelikli Serbest Meslek Sahibi (Doktor, Eczacı, Avukat, Mimar, Mühendis, Mali Müşavir)	Nitelikli Meslek Sahibi (Doktor, Eczacı, Avukat, Mimar, Mühendis, Mali Müşavir)	Sporcu	Emekli / Emekli Maaşı ile geçinen
İmalathane, büyük işletme sahibi (100+ çalışan)	Kamuda üst düzey yönetici	Sanatçı	Ev Hanımı
İmalathane, büyük işletme sahibi (50-99 çalışan)	Kamuda orta düzey yönetici	Eğitmen, Öğretmen (Özel)	Rant Geliri ile geçinen
İmalathane, büyük işletme sahibi (10-49 çalışan)	Devlet Memuru	Danışman, tercüman	Öğrenci
İmalathane, büyük işletme sahibi (0-9 çalışan)	Özel sektörde üst düzey yönetici	Grafiker, web tasarımcı, programcı, teknisyen	Geçici İşsiz
Büyük toptancı, beyaz eşya bayii, kuyumcu, tüccar, döviz bürosu, araba galerisi (6+ çalışan)	Özel sektörde üst düzey yönetici 10+	Hasta bakıcı, özel hemşire	
Büyük toptancı, beyaz eşya bayii, kuyumcu, tüccar, döviz bürosu, araba galerisi (0-5 çalışan)	Özel sektörde orta düzey yönetici 1-9	Çocuk bakıcısı	
Büyük esnaf (10+ çalışan)	Özel sektörde alt düzey yönetici	Araç sahibi olmayan şoför	
Büyük esnaf (1-9 çalışan)	Özel sektörde yönetici olmayan nitelikli çalışan (Masa başı)	El-ev yapımı ürünler satan	
Küçük esnaf (elemanlı)	Özel sektörde yönetici olmayan çalışan (Masa başı)	Kapıcı, bahçıvan	
Küçük esnaf (elemansız)	Ofis boy, özel şoför, güvenlik görevlisi, sekreter, idari işler görevlileri	Temizlik elemanı	
Hizmet sektörü (100+ çalışan)	Subay	Boyacı	
Hizmet sektörü (50-99 çalışan)	Astsubay	Tamirci çalışanı (Oto, beyaz eşya, elektrikli-elektronik eşya)	
Hizmet sektörü (10-49 çalışan)	Borsacı, dealer, tercüman	Dönemsel işçi Vasıflı	
Hizmet sektörü (1-9 çalışan)	Grafiker, web tasarımcı, programcı, teknisyen	Dönemsel işçi Vasıfsız	
Grafiker, web tasarımcı, programcı, teknisyen	Tamirci (Oto, beyaz eşya, elektrikli-elektronik eşya)	Terzi, berber, kuaför, zanaatkâr	
Terzi, berber, kuaför, zanaatkâr	Terzi, berber, kuaför, zanaatkâr		
Araç sahibi, araç sahibi şoför	Vasıflı (Kalifiye) İşçi		
Büyük çiftçi, balıkçı, pazarcı	Vasıfsız İşçi, Dönemsel İşçi, Ev Hizmetlileri		
Küçük çiftçi, balıkçı, pazarcı			

Araştırma kapsamında düzenli gofret tüketen kişiler seçilmiştir. %29,1' B, %45,9' i C1, %25' i C2 SES (sosyo ekonomik statü) grubundan seçilen ve %37,5' i 18-24, %41,7' sı 25-35, %20,8' i 36-55 yaş aralığına sahip, %29,2' i evli, %70,8' i bekâr 12 kadın ve 12 erkek toplam 24 deneğe, Torku' nun No:1 Çikolatalı Gofret ürünü için Babalar Gününe özel reklamı izletilmiştir. Bireysel inceleme sırasında göz bölgesine iliştirilen eye tracking cihazıyla reklamda bakılan noktaların yoğunluğu ölçümlenmeye çalışılmıştır. Bunun için özel bir reklam şirketinin grup stüdyosu kullanılmıştır ve

denekler ölçüm için stüdyoya teker teker alınmıştır. Göz izleme modülünde katılımcılar video ve görselleri izledikten sonra genel değerlendirmeleri almak için yüz yüze anket tekniği de uygulanmıştır. Bu sayede katılımcıların izlenen video ve görsel ile ilgili ne hatırladıkları tespit edilmiştir.

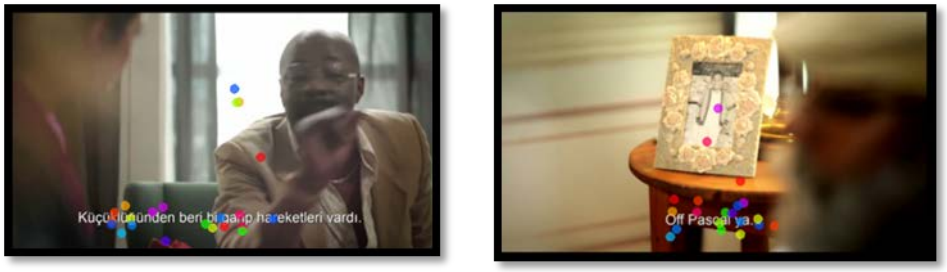
4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Ürün-Logo ve Slogana Yönelik Değerlendirmeler

Göz izleme tekniği ile elde edilen bulgulara göre, ürün görseline yönelik değerlendirmeler açısından "Tüm Babuşlara Nobir Diyoruz" yazısı ilk odaklanılan bölümdür. Bu bölüm aynı zamanda en uzun süre odaklanılan bölüm olma özelliğini de taşımaktadır. Bu bölüme, ürüne kıyasla daha uzun toplamda 0,79 saniye bakılmıştır. Ürün bölümüne ise daha kısa süre bakıldığı ve daha az odaklanıldığı görülmüştür. Logoya yönelik yapılan değerlendirmelere göre, Konya Şeker ilk odaklanılan bölüm olmasına rağmen en az dikkat edilen bölümdür. Markanın logosu en fazla göz vuruşu almıştır ancak en son odaklanılan bölümdür. Göz izleme tekniği ile eşanlı yürütülen yüz yüze anketle de logonun doğru hatırlandığı teyit edilmiştir. Slogana yönelik olarak, "Doğal Olarak Bizden" cümlesi en fazla göz vuruşu alan ve deneklerin en fazla odaklandığı bölgedir. Ancak anketle bu sloganın, "Tüm Babuşlara Nobir Diyoruz" cümlesiyle karıştırıldığı tespit edilmiştir.

4.2. Reklama Yönelik Değerlendirmeler

Yapılan deneysel ölçümle reklam içeriğine yönelik değerlendirmeler açısından, reklam filminde odaklanılan genel alanların alt yazı bölümleri olduğu belirlenmiştir. Reklam sırasında katılımcılar, görselden çok alt yazı bölümlerine daha dikkat kesilmişlerdir. Alt yazıların Türkiye' de kullanılan ifadelere dikkat edilerek hazırlanması odaklanmaya etki eden faktörler arasında yer almaktadır. Aşağıdaki şekilde katılımcıların alt yazılara odaklandıkları görülebilmektedir.

Şekil 1. Odaklanılan Alt Yazı Bölümleri

Alt yazıdan bağımsız olarak odaklanılan alanlar arasında kartal figürlü baston gelmektedir. Kartal figürlü bastonla, Konya Şeker Torku' nun da bünyesinde olduğu Anadolu Birlik Holding' e gönderme yapılarak anımsatılmaya çalışılmıştır.

Şekil 2. Kartal Figürlü Baston Görseli

Araba arkasında yer alan "NOBİİİR" yazısıyla, reklamda daha rahatlatıcı bir etki oluşturulmak istenmiştir. Aynı sahnede yer alan "PASCAL 21 YAŞINDA" yazısı da buna destek amacıyla yerleştirilmiştir. Bu ifadelerin, reklam karakteri olan Pascal' ın gençlik dönemlerine denk getirilmesi(uzun saçlar, o dönemin genç moda giysileri) dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu şekilde gençlerin hedef kitle olarak belirlendiği anlaşılmaktadır. Bunun için reklamda daha esnek bir atmosfer oluşturulmaya çalışılmış ve bu etkinin ürün algısını pozitif yönde etkilemesi hedeflenmiştir.

Şekil 3. NOBİİİR Yazılı Görsel

Diğer taraftan reklamda dikkat çeken bir başka husus da, Türk motiflerinin işlenmesidir. Pascal' ın bir Türk gibi giyinmesi, kullanılan dilin Türkiye' ye özgü olması, el öpme ve menemen yeme sahneleri…vb. bunu açıkça göstermektedir. Ve bu sahnelerin daha özgü bir dille sunulması katılımcıları daha da etkilemiştir. Menemen yeme sahnesinde yemeği yeme şekli, kullanılan tepsi ve tava, menemenle çay arasında kurulan ilişki bu samimiyeti artırmıştır. Bu sahnelerde katılımcılar daha çok odaklanmışlardır. Sıcak, samimi, içten ve kişinin kendi değerlerinden bir şeyler bulduğu bu sahnelerde tüketicinin bilinçaltına bu tür mesajlar kodlanmaya çalışılmaktadır.

Şekil 4. El Öpme ve Menemen Yeme Görseli

Reklamda Türk aile yapısı ve insanlar arasındaki iletişimde işlenmiştir. Baba ve oğul arasındaki iletişimle bu anlatılmaya çalışılmıştır. Reklamda yol tarifi yapılan sahne ve bayan oyuncuların yer aldığı sahnelerde verilmek istenen mesaj bariz bir şekilde anlaşılmaktadır. Ancak reklamda ilk bakılan Genç Nouma olmasına rağmen katılımcıların çoğunun Baba Nouma' ya odaklandıkları görülmüştür.

SONUÇ

Bilinçaltı kavramı, insanın doğumundan ölümüne kadar ki geçen sürede görüntü, ses, olay…vb. unsurların farkında olma durumu ya da maddi ve manevi kavramların algılanmasını sağlayan zihni anlama eylemleridir. Günümüz dünyasında bu eylemler bilinçli olarak şekillendirilmek istenmektedir. Kişiler, gruplar hatta toplumlar gibi büyük kitleler şekillendirilrmek için gelişen teknoloji sayesinde çok çeşitli teknikler kullanılarak söz konusu durum gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. İşte subliminal mesajlar kullanılan bu tekniklerin başında gelmektedir. Dünya nüfusuna ulaşabilme potansiyeline sahip bu mesajlar insanlara en yaygın olarak kitle iletişim araçlarıyla ulaştırılmaktadır. Bu çabanın altında yatan temel neden ise, bu tür mesajların bireyleri istediği yönde etkileme gücünün olmasıdır. Bu açıdan bireyler bu mesajlara farkında olmadan maruz kalmakta ve mesajı gönderen kaynağın istediği yönde hareket edebilmektedirler. Subliminal mesajlar bu yönüyle belirli riskler içermektedir. Özellikle çocuklar açısından değerlendirildiğinde bu risk daha da artmaktadır. Böylesi tesire sahip olan subliminal mesajlardan belki de en çok faydalanan pazarlama alanı olmuştur. Zira reklam, film, çizgi film ve müzik içerisinde kullanılan bu mesajlar bilinçaltını etkilemeyi hedeflemektedir. Acımasız rekabet ortamında tüketici satın alma sürecini etkileyerek daha fazla satışa ulaşma gayesi açıktır. Vicary' nin 1957 yılında yaptığı deney bunun en somut göstergesidir. Bu itibarla gün geçtikçe insanların daha fazlasına sahip olma, tek olma, beğenilme duyguları sürekli tetiklenmektedir. Bu konuda reklamların hatırı sayılır bir önemi vardır. Reklamlarda

gizli yani bilinçaltına hitap eden ya da açıkça verilen bir uyaran, tüketiciyi zihinsel inanış ve varsayımlardan yakalayarak kastedilen davranışlara yönlendirmektedir. Çünkü insan, yapısı yapısı gereği öngörülebilir bir varlıktır. Dolayısıyla hangi uyaranın neyi hedeflediği veya sonuç olarak neyi doğuracağı pazarlama uzmanlarının yaptığı çalışmalarla ortaya konulmaktadır.

Bu anlayış doğrultusunda Torku' nun babalar gününe özel çektiği No:1 çikolatalı gofret reklamında kullanılan subliminal mesajlar göz izleme tekniği yardımıyla incelenmiştir. Buradan hareketle Pascal Nouma' nın Türk değerleri ile ilgili verdiği bilinçaltı mesajlar katılımcıların daha fazla odaklanarak olumlu tepkiler vermesini sağlamıştır. Aynı zamanda logonun belirgin olması da odaklanmayı artırmıştır. Dolayısıyla bu alanlar güçlü alanlar olarak adlandırılabilir. Yapılan yüz yüze anketle marka sloganının reklamda yer alan sloganla karıştırıldığı anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra alt yazı bölümleriyle verilmek istenen mesaj reklama odaklanmayı azaltmıştır. Bu bölümler de zayıf alanlar kategorisine dahil edilebilir. Bu perspektiften yaklaşıldığında firmanın daha bütüncül bir reklam politikası izlemesi gerektiği öne sürülebilir. Reklamda alt yazıdan başka verilen subliminal mesajlar arasında kartal figürlü baston, el öpme sahnesi, menemen yeme sahnesi, araba arkasında yer alan "Nobiiir" yazısı, eyfel kulesi ve Genç Nouma ve Baba Nouma' nın yer aldığı sahneler gösterilebilir. Diğer taraftan gelenekselin devam ettirilmek istendiği, samimi, aile bağlarının vurgulandığı, duygusal ve güler yüzlü insanların hep birlikte olduğu ve temaya uygun müzik ve renklerin kullanıldığı sahnelerde verilen mesajlarla katılımcıların odaklanma süreleri artmıştır. Reklam filmi babalar gününe özel çekildiği için spesifik olarak bu sahnelere erkekler daha fazla odaklanmışlardır. Fakat aynı ilgi bayanlar için geçerli değildir. Reklamda müziğin bir mesaj aracı olarak kullanılması da ilgilenim düzeyini arttırmıştır. Odaklanma bakımından reklamın merak uyandırma konusunda zayıf kaldığı eleştirisi yapılabilir. Diğer bir eleştirisi konusu da, reklamın iç açıcı renklerden yoksunluğudur. Nihayet, reklamlarda kolay anlaşılır mesajların verildiği ve bu sayede tüketicinin zihinsel maliyetinin minimize edildiği reklamların başarılı olma şansı yüksektir. Bunun yanı sıra insanın kendi değerlerinden izler bulabildiği mesajlara yer vermek de tüketiciyi etkilemektedir. Fazla bilgi enflasyonu içeren mesajlar da kolay anlaşılmadığından istediği sonuca ulaşamayacaktır. Son bir tahlil ise, firmanın reklamda vermek istediği mesajla tüketiciden alınmak istenen tepki arasında sağlanması hedeflenen denge açısından daha etkili bir reklam planlaması yürütmesi isabet olacaktır.

KAYNAKÇA

BİŞKİN, Ferdi (2014). **Subliminal A.Ş.,** 1. Baskı, Ankara: Elma Yayınevi.

CEYLAN, İbrahim Gökhan ve Hatice Bahattin Ceylan (2015). "Ambalaj Tasarımında Bilinçaltı Mesaj Öğelerinin ve Nöropazarlama Yaklaşımının Kullanımlarının Karşılaştırılması", **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,** Vol. 10, 2, 2015, s. 131.

DRAAISMA, Douwe (2015). **Unutmanın Kitabı**, Dilman Muradoğlu (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015, s. 116-118.

EGERMANN, H., Reinhard Kopiez ve Christoph Reuter (2006). "Is There an Effect of Subliminal Messages in Music on Choice Behavior?", **Journal of Articles in Support of the Null Hypothesis,** Vol. 4, No. 2, p. 29-46.

HEATH, Robert. (2013). **Bilinçaltımdaki Reklamlar**, Emrah Bilge (çev.), 1. Baskı, İstanbul: MediaCat Yayınları.

İZGÖREN, Ahmet Şerif (2015). **Eşikaltı Büyücüleri,** 5. Baskı, Ankara: Elma Yayınevi.

KÜÇÜKBEZİRCİ, Yağmur (2013). "Bilinçaltı Mesaj Gönderme Teknikleri ve Bilinçaltı Mesajların Topluma Etkileri", **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 8/9, s. 1879-1894.

LINDSTROM, Martin (2012). **Brandwashed,** Levent Göktem (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Optimist Yayınları, 2012.

MLODINOW, Leonard (2015). **Subliminal Bilinçdışınız Davranışlarınızı Nasıl Yönetir?,** Nuray Önoğlu (çev.), 9. Baskı,İstanbul: Okyanus Yayınları, 2015, s. 36.

MOORE, Timothy E. (1982). "Subliminal Advertising: What You See Is What You Get", **Journal of Marketing**, Vol. 46, No. 2, p. 38-47.

ÖVÜR, Ayten (2017). "Bilinçaltı Etkileme Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarındaki Uygulamaları", **The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC**, January 2017 Vol.7 Iss. 1, p. 25-35.

ÖZCAN, Murat Olcay, Deniz Taşkın, Kenan Baysal (2015). "Video Görüntülerindeki Subliminal Çerçevelerin Tespiti Üzerine Bir Yöntem Önerisi", **Electronic Journal of Vocational Colleges**- Special Issue: The Latest Trends in Engineering, s. 94-103.

SOLMAZ, Işıl (2014). "Nöropazarlama Faaliyetlerinde Bilinçaltı Reklamcılık ve Tüketici Algısı Üzerindeki Etkisi", **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Gediz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

STEEL, Jon (2000). **Gerçek, Yalanlar, Reklamcılık**, İnci Berna Kalınyazgan (çev.), 1. Baskı, Ankara: MediaCat Yayınları, s. 21.

TEMİZYÜREK, Fahri ve Ümran Acar (2014). "Çizgi Filmlerdeki Subliminal Mesajların Çocuklar Üzerindeki Etkisi", **Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE** e–ISSN: 2147-1606, Vol 3 (3), s. 25 – 39.

TÜZEL, Nazlım (2010). "Tüketicilerin Zihnini Okumak: Nöropazarlama ve Reklam", **Marmara İletişim Dergisi**, Sayı 16.

VOKEY, John R. ve J. Don Read (1985). "Subliminal Messages-Between the Devil and the Media", **American Psychological Association**, Inc., Vol. 40, No. 11, p. 1231-1239.

İŞLETMELERDE ÇEVRECİ SATINALMA UYGULAMALARI: KONYA İLİNDE BİR ARAŞTIRMA

Ö. Emrah ACAR[1]
A. Selçuk KÖYLÜOĞLU[2]
H. Serhat ÇERÇİ[3]

Öz

Endüstriyel üretimin meydana getirdiği çevresel etkiler konusundaki farkındalık son yıllarda büyük bir artış göstermiştir. Bu artış paralelinde işletmeler, çevreyi koruma konusunda strateji ve politikalar geliştirmeye başlamıştır. Söz konusu gelişmeler, işletmelerin bütün süreçlerini kapsayan tedarik zinciri faaliyetlerini de doğal kaynakları koruyacak ve çevreye zarar vermeyecek şekilde tasarlamalarına neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı, tedarik zinciri faaliyetleri içerisinde önemli bir yeri olan satınalma fonksiyonunun çevreci bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını belirlemektir. Bu noktada Konya ilinde faaliyet gösteren işletmelerden mülakat yöntemiyle elde edilen bilgiler değerlendirilmiş ve çevreci satınalma uygulamaları ile ilgili mevcut durum ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çevreci Satınalma, Satınalma, Tedarik Zinciri Yönetimi

ENVIRONMENTAL PURCHASING PRACTICES IN BUSINESS: A RESEARCH IN KONYA PROVINCE

Abstract

The awareness concerning environmental effects of industrial production has increased in recent years. In parallel with this increase, businesses have begun to develop strategies and policies for environmental protection. Such developments have also caused businesses to design supply chain activities, which cover all the processes of the businesses, in such a way as to protect natural resources and not harm the environment. The purpose of this study is to determine whether the purchasing function, which has an important place in supply chain activities, is implemented in an environmentally friendly manner. At this point, the information obtained from interviewing methods from the companies operating in Konya province was evaluated and the current situation regarding the environmental purchasing practices was revealed.

Keywords: Environmental Purchasing, Purchasing, Supply Chain Management

[1] Selçuk Üniversitesi, S.B.E., Doktora Öğrencisi, omeremrahacar@hotmail.com
[2] Selçuk Üniversitesi, Kulu Meslek Yüksekokulu, selcuk641@gmail.com
[3] Selçuk Üniversitesi, Silifke Taşucu Meslek Yüksekokulu, hserhatcerci@gmail.com

GİRİŞ

Günümüzde artan rekabet koşulları ve teknolojinin yoğun bir şekilde kullanılmasının etkisiyle işletmeler arasında işbirliği ve ortaklıklar önem kazanmıştır. Bu işbirliğindeki amaç ise rekabet üstünlüğü elde edebilmektir. Özellikle tedarikçilerle geliştirilen işbirliği maliyetleri azaltma, ürün kalitesini artırma, üretim ve dağıtım süreçlerinin esnek hale gelmesi ve müşteri memnuniyetinin artması gibi faydalar sağlamaktadır (Tekin, 2013: 95). Bu noktada işletmelerin, hammaddelerin tedarik edilmesinden üretimin gerçekleştirilmesi ve son kullanıcılara dağıtılması aşamalarını kapsayan tedarik zinciri süreçlerini etkili ve verimli bir şekilde yönetmeleri kritik bir rol oynamaktadır.

Tedarikçilerden son kullanıcılara kadar ürün ve hizmetleri taşımak için fiziksel akış, finansal akış ve bilgi akışı sağlayan bir yaşam döngüsü olarak ifade edilebilecek olan tedarik zinciri yönetiminde (Ayers, 2000: 2) amaç, bu süreci en kısa zamanda ve en düşük maliyetle gerçekleştirmektir (Akgemci ve Güleş, 2009: 199). Bu noktada tedarik zinciri yönetimi içerisindeki satınalma faaliyetleri, işletmelerin süreçlerindeki maliyetleri azaltması konusunda önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Giunipero ve Brand, 1996: 29).

Satınalma faaliyetleri, tedarik zincirinin verimliliği açısından son derece önemlidir. Ürünlerin tasarımı ve geliştirilmesi çalışmalarını da kapsayan bu faaliyetlerin başarılı bir şekilde uygulanması, üretim maliyetlerinin azalmasını, ürün kalitesinin artmasını ve yeni ürünlerin pazara daha hızlı bir şekilde sunulmasını sağlayarak işletmelerin pazarda daha etkin bir şekilde rekabet etmesine katkıda bulunabilecektir (Joyce, 2006: 202).

İşletmeler açısından satınalma faaliyetleri bu derece kritik bir konu iken son yıllarda yaşanan çevresel sorunlar da bu fonksiyona ayrı bir sorumluluk yüklemiştir. Çevresel konularla ilgili kaygıların artması ve bununla beraber toplumsal ve siyasal baskıların ortaya çıkmasıyla işletmeler, çevre kirliliğini engellemek ve atıkları azaltmak amacıyla çevreci ürünler üretmeye başlamışlardır (Ay ve Ecevit, 2005: 238). Çevreye zarar vermeyen ürünlerin üretilmesi ise çevreci bir satınalma politikasıyla birlikte gerekli hammaddelerin temin edilmesini gerektirmektedir.

Çevreci satınalma, atıkları azaltan ve ürünlerin geri dönüşümünü sağlayan çevreye duyarlı bir satınalma uygulaması olarak tanımlanabilir (Min ve Galle, 2001: 1222-1223). İşletmelerin çevreci satınalma politikaları oluşturmaları, çevre konusundaki kaygıları azaltabilecek bir faktörken bu konuyla ilgili bir diğer önemli nokta da işletmelerin tedarikçilerinin de çevre politikalarını benimsemesi gerekliliğidir (Büyüközkan ve Vardaloğlu, 2008: 7). Böylece işletme ve tedarikçiler bütünleşerek çevre ile ilgili uygulamalarını etkili bir şekilde gerçekleştirmiş olacaklardır.

Bu çalışmada öncelikle tedarik zinciri yönetiminde satınalma faaliyetlerine değinilecek daha sonra ise çevreci satınalma konusu açıklanacaktır. Uygulama kısmında ise işletmelerde çevreci satınalma uygulamalarının ne düzeyde olduğu belirlenmeye çalışılacak ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda değerlendirmelerde bulunulacaktır.

1. Tedarik Zinciri Yönetimi Ve Satınalma

Küreselleşme ile beraber artan rekabet ortamında işletmeler, başarılı olabilmek için sadece kendi organizasyonlarının değil aynı zamanda hammadde aşamasından ürünlerin son kullanıcıya ulaşmasına kadar geçen sürecin tamamının etkili bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğini anlamışlardır (Yıldırım, 2009: 179). Bu süreç ise tedarik zinciri ve bununla birlikte tedarik zincirinin yönetimi kavramlarını karşımıza çıkarmaktadır.

Tedarik zinciri; tedarikçileri, lojistik hizmet sağlayıcıları, üreticileri, dağıtıcıları ve perakendecileri içine alan ve bunlar arasında malzeme, ürün ve bilgi akışı olan üyeler kümesidir (Kopczak, 1997: 227). Dolayısıyla bir tedarik zinciri, stratejik konumlamayı güçlendirmek ve işletme verimliliğini artırmak için işbirliği yapan firmalardan oluşmaktadır (Bowersox v.d., 2002: 4). Bu kavram ticarette maksimum performans aramaktadır. Tüm seviyelerde arz ve talebi senkronize etmek için düzenlenen bir tedarik zincirinde yukarıdan aşağıya doğru olan tüm faaliyetler yeniliği artırmak ve ürün geliştirme sürelerini kısaltmak için bilgi ve teknoloji paylaşımında bulunmaktadırlar (Russell, 2011: 59).

Tedarik zinciri yönetimi ise, tedarikçiler, üreticiler, depolar ve depoları etkin bir şekilde entegre etmek için kullanılan ve malların doğru miktarda üretilip dağıtıldığı, hizmet seviyesi gereksinimlerini karşılarken sistemin tamamında maliyetleri en aza indirmek için doğru bölgelerde ve doğru zamanda kullanılan bir dizi yaklaşımı ifade etmektedir (Gunasekaran ve Ngai, 2004: 270). Tedarik zinciri yönetiminde amaç, zincirdeki üyelerin sahip oldukları bilgiyi diğer işletmelerle paylaşarak daha iyi bir arz ve talep dengesi sağlayabilmek ve aynı zamanda üyelerin gereksiz stokları

azaltmalarını mümkünse tamamen ortadan kaldırmalarını ve üretim ile müşterilere dönüş hızını artırmayı sağlamaktır (Akgemci ve Güleş, 2009: 199).

Tedarik zinciri yönetimi kapsamında müşteri taleplerini en iyi şekilde karşılayabilmek için siparişleri eksiksiz ve tam zamanında karşılama, ürün iadelerinin düşük olması gibi parametreler mevcuttur. Etkin bir tedarik zinciri yönetiminde bu parametrelerin sağlanması ile işletmeler rekabet avantajı elde etme ve maliyetlerini düşürebilme olanağı sağlamaktadır (Görçün, 2010: 5).

Daha önceden belirtildiği gibi tedarik zinciri yönetiminde amaç faaliyetleri eksiksiz, tam zamanında ve en düşük maliyetle gerçekleştirmektir. Bu noktada tedarik zincirinin en önemli süreçlerinden biri olan ve başlangıç noktasını oluşturan satınalma yönetimi, bu amaca ulaşmada işletmeler açısından kritik bir konu olarak görülmektedir.

Satınalma yönetimi tanım olarak bir ürünü üretmek veya bir hizmet sunmak için gerekli olan materyalleri, parçaları ve hizmetleri elde etme süreci olarak ifade edilmektedir (Joyce, 2006: 202).

1970'li yıllarda işletmeler açısından önemi artan satınalma yönetimi konusu, tedarik zinciri yönetiminin 1990'lı yıllarda önem kazanmasıyla beraber değerini artırmaya devam etmiş ve tedarikçi ilişkileri konusu da bu dönemde tartışmaya açılmıştır (Erdal, 2011: 15-16). İçerisinde bulunduğumuz dönemde ise, tedarikçilerle ilişkiler konusu önem kazanmış ve stratejik ortaklık haline gelmiştir. Bu dönemde satınalma fonksiyonuna eskiden yaptığı görevlere ilave olarak tedarikçi geliştirme, uzun dönemli tedarikçi ilişkileri, stratejik maliyet yönetimi, internet tabanlı ticaret, ERP bütünleşmesi, tedarikçilerle işletmeye yeni değerler kazandırma gibi görevler yüklenmiştir (Handfield v.d., 2009'dan aktaran Özdursun, 2010: 17).

Satınalma, tedarik zincirinin bir parçasıdır ve bir fonksiyon olarak yürütülen süreçtir. Satınalma, ihtiyaç duyulan malzemelerin doğru zamanda, doğru miktarda, doğru kalitede ve en uygun fiyatla tedarik edilmesinden ve aynı zamanda tedarikçilerin yönetiminden sorumludur (Erdal, 2011: 3).

Bir organizasyonun faaliyetlerinde kullanılan malzeme, hizmet ve teçhizatın sağlanması ile ilgili temel faaliyetleri içeren satınalma fonksiyonunun başlıca görevleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Dobler ve Burt, 1996: 35):

- Satınalma ihtiyacının belirlenmesi için ilgili birimlerle koordinasyon içerisinde olmak,
- Tedarikçilerle görüşmek,
- Potansiyel tedarikçileri belirlemek,
- Önemli ürünler için piyasa araştırması yapmak,
- Potansiyel tedarikçilerle görüşme yapmak,
- Teklifleri analiz etmek,
- Tedarikçileri seçmek,
- Satınalma siparişlerinin verilmesi,
- Sözleşmelerin yönetilmesi ve ilgili sorunların çözülmesi,
- Satınalma kayıtlarının düzenlenmesi.

İşletmelerin ihtiyaç duydukları mal ve hizmetlerin satın alınmasında bir satınalma sisteminin kurulması gerekmektedir. Bu sistemin oluşturulması iki boyutlu bir süreçtir. Birinci aşamada, üretim stratejisine uygun bir satın alma stratejisi belirlenir. Bu noktada satınalma süreçlerinde uyulması gereken temel prensipler ve hangi tür malın satın alınacağı gibi kararlar alınmaktadır. İkinci aşamada ise, bu stratejiye bağlı olarak süreçleri yürütecek organizasyon oluşturulur. Bu organizasyon, satınalma biriminin ve bu birimi denetleyecek bir yapının oluşturulmasını kapsamaktadır. Satınalma sisteminin önemli bir parçası da satınalma altyapısıdır. Satınalma süreçlerini destekleyen her türlü fiziksel yapı (geçici depolar, test ekipmanları, özel tartılar, muayene aletleri vb.) satınalma altyapısını oluşturmaktadır (Keskin, 2015: 328).

İşletmede oluşturulan satınalma sisteminin ardından satınalma süreçleri belirlenmelidir. Literatürde birçok kaynakta bahsedilen satınalma süreçleri aşağıdaki gibidir (Zenz ve Thompson, 1994: 10-13):

- İhtiyacın belirlenmesi,
- İhtiyacın tanımlanması,
- Tedarik kaynağının seçilmesi,
- Fiyatın belirlenmesi,
- Siparişin verilmesi,
- Siparişin takip edilmesi,

- Satınalma kayıtlarının düzenlenmesi,
- Tedariçilerle ilişkilerin profesyonel bir şekilde yürütülmesi.

Satınalma yönetimi, organizasyonun idari ve stratejik hedeflerine katkıda bulunmak için tedarikçilerin ürünlerinin ve kaynaklarının edinilmesi ile ilgilidir. Uygulamada, satınalma yöneticileri, bir taraftan işletmeleri içerisindeki taleplere yaratıcı cevaplar verebilmek, diğer taraftan da tedarikçilerle karşılıklı olarak karlı bir ilişki sürdürmek durumundadırlar (Fung, 1999: 362). Klasik satınalma faaliyetlerinin aksine modern satınalmada tedarikçi seçimi alınacak malzemenin kendisi kadar önemli bir konuma gelmiştir. Bu noktada tedarikçilerin seçiminde ve değerlendirilmesinde bazı kriterler mevcuttur. Bu kriterler Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1: Tedarikçi Seçim ve Değerlendirme Kriterleri

• Teknik özellikler • Ürün kalitesi • Üretimdeki aksamalar • Tedarik kapasitesi • Tedarik süresi • Tedarik süresindeki sapmalar	• Fiyatın uygunluğu • Ödeme şartlarının uygunluğu • İletişim kolaylığı • Son kullanıcı şikayetleri • Tedarikçinin esnekliği	• Tasarım yeteneği • Satış sonrası hizmetler • Tedarikçinin finansal yapısı • Nakliye imkanı • Geçmiş deneyimler • Tedarikçinin itibarı

Kaynak: Nebol v.d. (2014)

Yukarıda belirtilen kriterler, hem yeni tedarikçilerin seçimi aşamasında hem de mevcut tedarikçilerin göstermiş oldukları performansı ölçmek ve değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır (Nebol v.d., 2014: 94). Bu kriterleri dikkate alarak tedarikçi ilişkilerini yöneten işletmeler, satınalma faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürebileceklerdir.

2. Çevreci Satınalma

Çevre bilincinin artmasıyla birlikte çevre dostu ürünler ve üretim yöntemlerinin geliştirilmesi konusu önem kazanmıştır. Bu noktada satınalma konusunda da çevresel faktörlerin dikkate alınması işletmelerin amaçlarına ulaşmaları konusunda önemli bir faktör olarak görülmektedir (Varnas, 2008: 1).

Çevreci satınalma ile ilgili literatürde yer alan çalışmalarda bu kavram "yeşil satınalma", "çevre dostu satınalma" ve sürdürülebilirlik kavramının bir boyutu olarak "sürdürülebilir satınalma" şeklinde yer almaktadır. Bütün bu kavramlar aynı konuyu işaret etmekte ve çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır.

Çevreci satınlama, hammadde ve malzemelerin çevresel etkileri en aza indirecek şekilde tedarik edilerek tedarik zincirinin geliştirilmesini içeren bir kavramdır (Beer ve Lemmer, 2011: 229).

Çevreci satınalma, stratejik bir araç olarak çevre politikalarını çevresel açıdan sürdürülebilir proje süreçlerine, ürünlerine ve hizmetlerine çeviren bir çevre politikası aracıdır (Sanchez v.d., 2014: 154).

Çevreci satınalma, atıkları azaltan ve ürünlerin geri dönüşümünü sağlayan çevreye duyarlı bir satınalma uygulaması olarak tanımlanabilir (Min ve Galle, 2001: 1222-1223).

Çevreci satınalma, bir işletmenin uzun vadeli malzeme, bileşen veya sistem gereksinimleri için çevresel planlarıdır (Sarkis, 2006: 4).

Zsidisin ve Siferd (2001) ise çevreci satınalmayı, işletmelerin tedarikçilerinin seçimi, değerlendirilmesi ve geliştirilmesini kapsayan çevreyle ilgili satınalma politikaları oluşturulması ve önlemler alınması ile ilgili faaliyetler olarak tanımlamaktadır (Peker, 2010: 85).

Bu tanımlamalardan anlaşılacağı üzere çevreci satınalmanın amacı, oluşturulan çevre politikaları çerçevesinde çevreye daha az zarar veren veya mümkünse hiç zarar vermeyen hammadde ve malzemelerin tedarik edilmesi ile ürünün çevreye olan etkilerinin azaltılması ve çevre performansının geliştirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Peker, 2010: 86).

İşletmeler, çevreci satınalma faaliyetleri ile tedarikin azaltılmasına ve daha çevreci alternatiflerin seçilmesine odaklanarak tüketimin olumsuz çevresel etkilerinin azaltılmasında ve dolayısıyla paydaşların isteklerine cevap verme konusunda önemli bir konumda bulunmaktadırlar (Warner ve Ryall, 2001: 36). Bu noktada işletmelerin genel olarak çevreci satınalma uygulamaları ile

elde edeceği faydalar aşağıdaki gibi açıklanabilir (Warner ve Ryall, 2001: 37; Zailani v.d., 2012: 333; Cosimato ve Troisi, 2015: 258):

- Çevreye verilen zararın azaltılması,
- Sağlık sistemine yapılan yatırımların azaltılması,
- Etkinlik tasarrufu sağlanması,
- Maliyetlerin azaltılması,
- Arz güvenliğinin sağlanması,
- Tedarikçi katılımının artırılması,
- Mevzuata uygunluk sağlanması,
- Pazar fırsatları yakalanması,
- Paydaşlarla iyi ilişkiler kurulması,
- Kurumsal olarak çevreci bir imaj sağlanması,
- Sürdürülebilir tedarik zinciri performansına katkı sağlanması.

İşletmeler yukarıda sırlanan faydalara ulaşabilmek için satınalma birimlerinin politikalarını çevreci bir bakış açısıyla oluşturmak ve aynı zamanda tedarikçilerinin çevre politikalarına uygunluğunu da sağlamak zorundadırlar. Bu yönüyle çevreci satınalma, tedarikçilerin çevresel performansını değerlendiren bir organizasyonu içermekte ve bu da tedarikçilerin kendi içerisinde çevresel kaliteyi sağlayacak önlemleri almalarını gerektirmektedir (Shi v.d., 2012: 57). Bu noktada işletmelerin çevreci satınalma faaliyetleri kapsamında tedarikçilerinin yerine getirmesini istedikleri yükümlülükler aşağıdaki gibi açıklanabilir (Zailani v.d., 2012: 332):

1. *Ürün içeriği ile ilgili gereksinimler:* Alıcılar, satına aldıkları ürünlerin çevreci özelliklere sahip olmasını istemektedirler.
2. *Ürün içeriği kısıtlamaları:* Alıcılar, satına aldıkları ürünlerin çevre açısından zararlı özellikleri içermemesini istemektedirler.
3. *Ürün içeriğinin açıklanması:* Satın alınan ürün içeriğinin çevresel özelliklerinin açıklanması istenmektedir.
4. *Tedarikçi anketleri:* Alıcılar tedarikçilerden çevresel faaliyetleri ve yönetim sistemleri hakkında bilgi vermelerini istemektedirler.
5. *Tedarikçi çevre yönetim sistemleri:* Alıcılar, tedarikçilerden çevre yönetim sistemlerini geliştirip korumalarını istemektedirler.
6. *Tedarikçi sertifikası:* Alıcılar, tedarikçilerinin ISO 14001 ve EMAS gibi uluslararası standartlarda bir çevre yönetim sistemine sahip olmalarını istemektedirler.
7. *Tedarikçi denetimi:* Alıcılar tedarikçilerinin çevresel gerekliliklere uyum düzeylerine belirlemek için onları denetlemektedirler.

Çevreci satınalma stratejileri, tedarikçilerin çevresel yönetim uygulamalarını geliştirmelerine ve daha iyi çevresel performans için benzer uygulamaları kendi tedarikçilerine aktarmalarına olanak sağlamaktadır. Ancak bu uygulamaların hem zaman hem de maddi olarak maliyetli bir konu olmasından dolayı tedarikçilerin de işletmeler gibi çevre yönetimi konusunu bir davranış paradigması olarak benimsemeleri gerekmektedir (Sarkis, 2006: 28). İşletmenin ve tedarikçilerin kalıcı ilişkiler kurmaları ve aynı düzeyde çevre hassasiyetine sahip olmaları, çevreci politikalarını müşteri ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirmelerine olanak sağlayacak en önemli faktörler arasında yer almaktadır (Gonzalez-Benito v.d., 2016: 314).

3. İşletmelerde Çevreci Satınalma Uygulamaları

İşletmelerde çevreci satınalma uygulamalarının ne düzeyde olduğunu belirleme amacıyla yapılan bu araştırma, Konya ilinde faaliyet gösteren gıda firmaları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada mülakat yöntemi kullanılmış ve mülakat soruları literatürde yer alan çalışmalar (Atrek ve Özdağoğlu, 2014; Thomson ve Jackson, 2007; Meehan ve Bryde, 2011; Chan vd., 2012; Zsidisin ve Hendrick, 1998; Bag, 2014; Carter vd., 2000; Brammer ve Walker, 2011; Walton v.d., 1998; Zhu, vd., 2008; Chiarini, 2012) incelenerek oluşturulmuştur.

Daha önce bu konu ile ilgili benzer çalışmalar yapılmış olsa da bu araştırmanın hem ilgili literatüre katkı sağlayacağı hem de daha önceki örneklere göre çevreci satınalma faaliyetlerinin ne kadar gelişim gösterdiğini görebilmek açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Çevreci satınalma başlığı altında değinildiği gibi çevreci satınalma uygulamaları sadece işletmelerin değil aynı zamanda tedarikçilerinin de bu politikaları benimsemesi gereken bir konudur.

Bu çalışmada da sorular hem işletmelerin hem de tedarikçilerinin politikalarını anlayabilmek için oluşturulmuş ve Konya ilinde faaliyet gösteren 12 gıda firmasına yöneltilmiştir. Bu sorular ve alınan cevaplar aşağıdaki gibidir:

1. Kurumsal bir çevreci satınalma politikanız var mı? (Thomson ve Jackson, 2007) (Meehan ve Bryde, 2011)
   İlgili firmalardaki satınalma birimi yöneticileriyle gerçekleştirilen görüşmelerde firmaların tamamının kurumsal bir çevreci satınalma politikalarının mevcut olduğu sonucuna varılmıştır.
2. Çevreci satınalma politikası hangi malzeme gruplarını kapsamaktadır? (Thomson ve Jackson, 2007)
   Mülakatı gerçekleştirdiğimiz firmalar gıda sektöründe faaliyet gösterdiklerinden dolayı bu soruya verdikleri cevaplar da aynı olmuştur. Firmalar, insan sağlığına ve doğaya zarar verme ihtimali bulunan gıda hammaddelerini ve ambalajları tedarik ederken çevreye duyarlı hareket ettiklerini belirtmişlerdir.
3. Tedarikçilerinize çevreci bir satınalma politikası uyguladığınızı bildirdiniz mi? (Meehan ve Bryde, 2011)
   Mülakata katılan firmaların birkaçı tedarikçilerine çevreci bir satınalma politikaları olduğunu özellikle bildirmektedirler. Diğer firmalar ise ürün şartnamelerinde zaten çevreye duyarlılık ile ilgili şartların yer aldığını ve dolayısıyla tedarikçilerin bunlara uymasının bir zorunluluk olduğunu belirtmektedirler.
4. Çevreye duyarlılık tedarikçi seçim sürecinizi etkiliyor mu? (Chan vd., 2012)
   Firmaların tamamı yine şartnamelerinde çevreye duyarlılık ile ilgili şartların yer aldığını bunlara uymayan tedarikçilerden hammadde ve malzeme alımı yapılmadığını belirtmişlerdir.
5. Ürün tasarım aşamasında çevreye verilen zararları en aza indirgeyecek şekilde tedarikçilerinizle birlikte çalışıyor musunuz? (Chan vd., 2012; Zsidisin ve Hendrick, 1998) (Bag, 2014)
   Firmaların büyük çoğunluğu ürün tasarım aşamasında çevreye verilecek zararı en aza indirmek için tedarikçileriyle ortak çalışmadığını belirtmiştir. Bu firmalar tasarım faaliyetlerini kendi ar-ge birimlerinde veya ajanlarla beraber yürütmektedirler. Diğer firmalar ise ürün tasarım aşamasında tedarikçilerin katılımının çok az seviyede olduğunu ifade etmişlerdir.
6. Ürünü geri dönüşüme veya tekrar kullanıma uygun bir şekilde tasarlayabilmek için tedarikçilerinizle birlikte çalışıyor musunuz? (Carter vd., 2000) (Brammer ve Walker, 2011)
   Firmaların çoğunluğu ürün geri dönüşümü ve tekrar kullanımı konusunda tedarikçilerinden bilgi edindiklerini ve diğer firmaların ise bu konuya gereken önemi vermedikleri anlaşılmaktadır.
7. Tedarikçilerinizden temin ettiğiniz ürünler için çevre dostu ambalaj kullanımını talep ediyor musunuz? (Walton v.d., 1998)
   Mülakat yapılan firmaların tamamı ambalaj konusunda çevreye zarar vermeyecek malzeme talebinde bulunduklarını belirtmektedirler.
8. Çevreye verilen zararları en aza indirgeyecek şekilde tedarikçilerinizle ortak hedef belirliyor musunuz? (Chan vd., 2012; Zhu, vd., 2008; Zsidisin ve Hendrick, 1998) (Bag, 2014) (Chiarini, 2012)
   Firmaların büyük bir kısmı çevreye verilen zararları en aza indirgeyebilmek için tedarikçilerle ortak çalışma yapmadıklarını belirtmişlerdir. Firmalar çevre ile ilgili politika ve uygulamaları kendi bünyelerinde oluşturmaktadırlar.
9. Tedarikçilerinizin çevreye verebileceği olumsuz etkileri kontrol eden bir mekanizma mevcut mudur? (Zhu, vd., 2008; Zsidisin ve Hendrick, 1998) (Bag, 2014)
   Firmaların tamamı verdikleri siparişler açısından kontrol mekanizmalarının mevcut olduğunu belirtmektedirler. Firmalar, siparişini verdikleri hammadde ve malzemelerin firmaya girişi esnasında kontrol edildiğini ve şartnameye uygun olmayan ürünlerin kesinlikle kabul edilmediğini belirtmektedirler. Bununla beraber tedarikçilerin kendi

faaliyetlerinde herhangi bir kontrol mekanizmalarının bulunmadığı da alınan cevaplardan anlaşılmaktadır.

10. Firmanızın ve tedarikçilerinizin ISO 14000 sertifikası var mı? (Zhu vd., 2008; Zsidisin ve Hendrick, 1998; Zhu vd., 2007) (Bag, 2014) (Walton v.d., 1998) (Meehan ve Bryde, 2011)
    Firmaların tamamı hem kendilerinin hem de tedarikçilerinin ISO 14000 sertifikasının bulunduğunu ve ürün şartnamelerinde de bu sertifikanın bulunmasının zorunlu olduğunu içeren bir maddenin bulunduğunu ifade etmektedirler.
11. Tedarikçinizin tedarikçisini çevreye duyarlılık açısından inceliyor musunuz? (Zhu, vd., 2008; Zhu vd., 2007) (Walton v.d., 1998)
    Firmaların tamamı tedarikçilerinin tedarikçisinin çevreye duyarlılık açısından ilgilenmediğini belirtmişlerdir. Çevre konsuuda firmalar sadece kendi tedarikçileriyle ilişki kurmaktadırlar.
12. Tedarikçileriniz faaliyetlerini ile ilgili çevresel kayıtları paylaşıyor mu? (Walton v.d., 1998)
    Firmaların tamamı ne kendilerinin ne de tedarikçilerinin sürdürülebilirlik raporu veya benzeri bir rapor yayınlamadıklarını belirtmektedirler. Bazı firmalar sadece çevre ile ilgili gerekli belgelerin tedarikçilerden belirli dönemlerde talep edildiği ifade etmektedirler.
13. Çevreci satınalmada karşılaşılan engeller nelerdir? (Thomson ve Jackson, 2007)
    Firmaların büyük bir kısmının çevreci satınalma politikaları oluşturmada tedarikçilerin bu konuya karşı bakış açılarını sorun olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Buna göre tedarikçilerin değişime karşı dirençlerinin yüksek olduğu ve özellikle şartnamelerde belirtilen ve çevreye verilen zararları en aza indirmeyi amaçlayan bazı şartların yerine getirilmesinde zorluklarla karşılaşıldığı ifade edilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İşletmelerde çevreci satınalma uygulamalarının ne seviyede gerçekleştirildiğini belirleme amacıyla yapılan bu araştırmada, literatür incelemesi sonucunda oluşturulan 13 adet soru Konya ilinde faaliyet gösteren gıda firmalarına yöneltilmiştir. Oluşturulan sorular hem firmaların hem de tedarikçilerinin çevreye duyarlı davranışlarını ölçmeye yöneliktir.

Mülakata katılan firmalar kendi bünyelerindeki uygulamalarda genel olarak çevreci bir satınalma politikalarının olduğunu ifade etmektedirler. Bu firmaların çevreci satınalma politikalarına konu olan malzeme gruplarının ise gıda hammaddeleri ve ambalajlar olduğu görülmektedir.

Firmalar, çevreci satınalma politikaları olduğunu ifade etseler de yasal zorunluluklar dışında çevreyi korumak adına herhangi bir uygulamalarının olmadığı görülmektedir. Buradan anlaşılacağı gibi çevreci satınalma politikaları yasalara göre şekillenmekte ve bunun dışında konu ile ilgili herhangi bir gelişim gösterilmemektedir.

Firmaların tedarikçileri açısından çevreye duyarlılıkları ve uygulamaları incelendiğinde ise genel olarak tedarikçilere çevreci satınalma politikalarının mevcut olduğunu bildirmedikleri görülmektedir. Bu noktada ürün şartnamelerinde yer alan bazı çevreye duyarlı satınalma kriterlerinin yer aldığı ve bunun yeterli görüldüğü anlaşılmaktadır.

Tedarikçilerin ürünün çevreye verilebilecek zararı en aza indirgeyecek şekilde tasarımı, ürünün geri dönüşümü ve yeniden kullanımı gibi aşamalarda tedarikçilerle ortak bir çalışma yürütmedikleri ve bu çalışmaları kendi bünyelerinde veya ajanlarla beraber sürdürdükleri görülmektedir. Aynı zamanda alınan cevaplardan tedarikçilerin çevreye duyarlılıklarını kontrol eden bir mekanizmanın da bulunmadığı ve firmaların tamamının tedarikçilerinin tedarikçilerini de kontrol etmedikleri anlaşılmaktadır.

Mülakat sonucunda elde edilen bir diğer bilgi ise son dönemlerde dünya genelinde birçok firma tarafından paylaşılan ve çevresel faaliyetleri de içeren sürdürülebilirlik raporlarının veya diğer çevre ile ilgili raporların hem firmalar hem de tedarikçileri tarafından kamuoyu ile paylaşılmadığıdır. Son olarak firmaların çevreci satınalma konusunda önlerine çıkan en büyük engelin tedarikçilerin çevreye duyarlı uygulamaları yerine getirme konusundaki olumsuz bakış açılarının olduğu alınan cevaplarla ortaya çıkmaktadır.

Mülakat sonucunda elde edilen bilgiler genel olarak firmaların satınalma uygulamaları konusunda çevreye karşı duyarlı olmadıklarını ve yasalar çerçevesinde hareket ettiklerini ortaya

koymaktadır. Artık çevresel sorunların arttığı ve buna çözüm olarak kirliliğe ve bozulmaya yol açacak faaliyetlerin kısıtlanması hatta tamamen sona erdirilmesi gerektiği düşünüldüğünde mülakata katılan firmaların bu konuda daha duyarlı davranmaları gerektiği söylenebilir. Firmaların tedarikçileriyle beraber ürünün tasarım aşaması da dahil olmak üzere bütün satınalma süreçlerinde ortak hareket ederek çevreye verilen zarara karşı daha etkili olabilecekleri düşünülmektedir. Bu noktada çevre ile ilgili yasal düzenlemelerin artması da firmaları çevreci politikalar belirlemeye zorlayabilecektir.

Bu konu ile ilgili çalışmaların artması ve farklı sektörlerde de uygulanması çevre dostu satınalma uygulamalarının zaman içerisinde nasıl bir seyir izlediğini bilmek açısından önemli görülmektedir. Ayrıca araştırmanın daha geniş bir örneklemde gerçekleştirilmesi daha iyi sonuçlar alınmasını sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

Akgemci, Tahir ve Güleş, Hasan K., (2009), **İşletmelerde Stratejik Yönetim,** Ankara: Gazi Kitabevi.

Atrek, B., ve Özdağoğlu, A. (2014), Yeşil Tedarik Zinciri Uygulamaları: Alüminyum Doğrama Sektörü İzmir Örneği, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** 14(2), 13-25.

Ay, C. ve Ecevit, Z., (2005), Çevre Bilinçli Tüketiciler, **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** 5(10), 238-263.

Ayers, James B., (2000), A Premier On Supply Chain Management, **Information Strategy: The Executives Journal,** 1-9

Bag, S. (2014), Impact of Sustainable Supply Chain Management on Organization Performance: Mediating Effect of Leadership, **Indian Journal Of Management Science**, 4(3), 10-25.

Beer, S., ve Lemmer, C. (2011), A Critical Review of "Green" Procurement: Life Cycle Analysis of Food Products Within The Supply Chain, **Worldwide Hospitality And Tourism Themes**, 3(3), 229-244.

Büyüközkan, G. ve Vardaloğlu, Z. (2008), Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi, **Lojistik Dergisi**, 8, 66-73.

Bowersox, D. J., Closs, D. J., ve Cooper, M. B. (2002), **Supply Chain Logistics Management**, Vol. 2, New York, NY: McGraw-Hill.

Brammer, S., ve Walker, H. (2011), Sustainable Procurement in The Public Sector: An International Comparative Study, **International Journal of Operations and Production Management**, 31(4), 452-476.

Carter, C.R., Kale, R. ve Grimm, C.M. (2000), Environmental Purchasing and Firm Performance: An Empirical Investigation, **Transportation Research Part E**, 36, 219-228.

Chan, R.Y.K., Hongwei He, H. K. Chan ve Wang, W.Y.C. (2012), Environmental Orientation and Corporate Performance: The Mediation Mechanism of Green Supply Chain Management and Moderating Effect of Competitive Intensity, **Industrial Marketing Management**, 41, 621–630.

Cosimato, S., ve Troisi, O. (2015), Green Supply Chain Management: Practices and Tools For Logistics Competitiveness and Sustainability, The DHL Case Study, **The TQM Journal**, 27(2), 256-276.

Dobler, D. W. ve Burt, D. N. (1996), **Purchasing and Supply Management: Text and Cases**, 6th Edition, New York: McGraw-Hill.

Erdal, Murat, (2011), **Satınalma ve Tedarik Zinciri Yönetimi,** 2. Baskı, İstanbul: Beta Basım.

Fung, P., (1999), Managing Purchasing in A Supply Chain Context–Evolution and Resolution, **Logistics Information Management**, 12(5), 362-367.

Giunipero, L. C., ve Brand, R. R. (1996), Purchasing's Role in Supply Chain Management, **The International Journal of Logistics Management,** 7(1), 29-38.

González-Benito, J., Lannelongue, G., Ferreira, L. M., ve Gonzalez-Zapatero, C. (2016), The Effect of Green Purchasing on Purchasing Performance: The Moderating Role Played By Long-Term Relationships and Strategic Integration, **Journal of Business and Industrial Marketing**, 31(2), 312-324.

Görçün, Ömer Faruk, (2010), **Tedarik Zinciri Yönetimi**, 1. Baskı, İstanbul: Beta Basım.

Gunasekaran, A., ve Ngai, E. W. (2004), Information Systems in Supply Chain Integration and Management, **European Journal of Operational Research,** 159(2), 269-295.

Handfield, R. B., Monczka, R. M., Giunipero, L. C., ve Patterson, J. L. (2009), **Sourcing and Supply Chain Management** (Vol. 4), Cengage Learning, Mason, OH: South-Western, Kanada.

Joyce, W. B. (2006), Accounting, Purchasing And Supply Chain Management, **Supply Chain Management: An International Journal,** 11(3), 202-207.

Keskin, H. M., (2015), **Tedarik Zinciri Yönetimi - Arka Planı, Gelişimi ve Güncel Uygulamaları**, 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları.

Kopczak, L., (1997), Logistics Partnership and Supply Chain Restructuring: Survey Results From The US Computer Industry, **Production and Operations Management**, 6(3), 226-247.

Meehan, J., ve Bryde, D. (2011), Sustainable Procurement Practice, **Business Strategy and The Environment**, 20(2), 94-106.

Min, H., ve Galle, W. P. (2001), Green Purchasing Practices Of Us Firms, **International Journal of Operations and Production Management**, 21(9), 1222-1238.

Nebol, E., Uslu, T. ve Uzel, E., (2014), **Tedarik Zinciri ve Lojistik Yönetimi**, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Özdursun, E., (2010), **Tedarikçi İlişkileri Yönetimi ve Bir Endüstriyel Şirket Uygulaması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Peker, D. (2010), **Çevresel Performansın Geliştirilmesinde Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi,** Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Russell, S. H. (2011), Supply Chain Management: More Than Integrated Logistics, **Air Force Journal of Logistics**, *31*(2), 55-63.

Sanchez, A. X., Lehtiranta, L., D. Hampson, K., ve Kenley, R. (2014), Evaluation Framework For Green Procurement in Road Construction, **Smart and Sustainable Built Environment**, 3(2), 153-169.

Sarkis, J. (Ed.), (2006), **Greening The Supply Chain**, Springer Science and Business Media.

Shi, V. G., Koh, S. C. L., Baldwin, J., ve Cucchiella, F. (2012), Natural Resource Based Green Supply Chain Management, **Supply Chain Management: An International Journal**, 17(1), 54-67.

Tekin, M., (2013), **Lojistik,** 1. Baskı, Konya: Günay Ofset.

Thomson, J., ve Jackson, T. (2007), Sustainable Procurement in Practice: Lessons From Local Government, **Journal of Environmental Planning and Management**, 50(3), 421-444.

Varnäs, A. (2008), **Enhancing Environmental Performance By Green Procurement: A Study of Environmental Procurement Preferences in The Construction Industry**, Doktora Tezi, Teknoloji Enstitüsü, KTH, İsveç.

Walton, S. V., Handfield, R. B., ve Melnyk, S. A. (1998), The Green Supply Chain: Integrating Suppliers into Environmental Management Processes, **Journal of Supply Chain Management**, 34(1), 2-11.

Warner, K. E. ve Ryall, C. (2001), Greener Purchasing Activities Within UK Local Authorities, **Corporate Social Responsibility And Environmental Management**, 8(1), 36-45.

Yıldırım, S ., (2009), İşletmelerde Tedarik Zinciri Yönetimi Ve Toplam Kalite Yönetimi İlişkisi, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, 1(1), 175-191.

Zailani, S., Jeyaraman, K., Vengadasan, G. ve Premkumar, R. (2012), Sustainable Supply Chain Management (SSCM) in Malaysia: A Survey, **International Journal Of Production Economics**, 140(1), 330-340.

Zenz, G. J., Ve Thompson, G. H. (1994), **Purchasing And The Management Of Materials,** 7th Edition, New York: Wiley.

Zhu, Q., Sarkis, J. ve Lai, K. (2008), Confirmation of A Measurement Model For Green Supply Chain Management Practices Implementations, **International Journal of Production Economics**, 111(2), 261–273.

Zsidisin, G.A. ve Hendrick, T.E. (1998), Purchasing's Involvement in Environmental Issues: A Multi- Country Perspective, **Industrial Management and Data Systems**, 7, 313–320.

Zsidisin, G. A., ve Siferd, S. P. (2001), Environmental Purchasing: A Framework For Theory Development, **European Journal of Purchasing and Supply Management,** 7(1), 61-73.

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK EKSENİNDE İTİBAR YÖNETİMİ: ÇİMENTO SEKTÖRÜNÜN LİDER İŞLETMESİNDE BİR İNCELEME

Tahir AKGEMCİ[1]
Melis ATTAR[2]
İlkay Can BAĞCI[3]

Öz

Günümüzde işletmelerin sürdürülebilir olmaları, sosyal fayda yaratmaları ile mümkün olmaktadır. Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı bu noktada işletmelerin sadece kar amacı güderek değil aynı zamanda çevresine fayda sağlayarak başarılı olabileceğini vurgulamaktadır. Kaynakların tükenmesi ile ilgili artan farkındalığın yanında etik ve ahlaki değerlere verilen önemin artması, toplumun sosyal sorumlu davranan işletmeleri diğerlerinden ayrıştırmasına olanak tanımıştır. Kurumsal sosyal sorumluluk bilinci ile hareket eden işletmelerin bu anlamda itibar kazanarak varlıklarını ve etkinliklerini devam ettirdikleri görülmektedir.

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ile yakından ilişkili olan ve temelinde bütünsellik, tutarlılık, kalıcılık ve daimilik kavramları bulunan itibar kavramı işletmelerin sürdürülebilir olmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu noktada işletmelerin itibarlarını nasıl yönettikleri, çalışanların, müşterilerin ve işletme çevresinin tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Araştırmalar olumlu itibar yönetiminin işletmelere, yetenekli kişilerle çalışabilme, destek sağlayacak yatırımcıları kendine çekebilme, doğru tedarikçilerle bağ kurma, müşteri bağlılığı sağlama ve kamu kuruluşlarıyla etkin iletişim içinde olma gibi avantajlar getirdiği yönündedir.

Bu çalışmada Konya ilinde çimento sektöründe faaliyet gösteren yabancı bir işletmenin çalışanlarının kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ekseninde kurumsal itibar algıları tespit edilmiştir. Ayrıca çalışma kapsamında çalışanların demografik özelliklerine göre kurumsal itibar algılarında farklılık olup olmadığı da incelenmiştir. Genel olarak çalışanların itibar algısının en fazla duygusal bağlılık alt boyutunda yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca işletmedeki konumları yüksek olan çalışanların itibar algıları diğer konumdakilere göre yüksek ve anlamlı çıkmıştır.

Anahtar Kavramlar: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, İtibar Yönetimi, Çimento Sektörü

[1] Selçuk Üniversitesi İİBF - takgemci@selcuk.edu.tr
[2] Selçuk Üniversitesi İİBF – melisattar@yahoo.com
[3] Selçuk Üniversitesi SBE – ilkaycanbagci@selcuk.edu.tr

Abstract

Today to achieve business sustainability, it is necessary to offer social benefits. The concept of corporate social responsibility is not only profitably oriented, but to achieve success, it is necessary to contribute to the environment at the same time. The increased awareness of resource scarcity, as well as the increased emphasis on ethics and moral values, allow society to separate socially responsible businesses from the others. It can be seen that businesses that act with the awareness of corporate social responsibility gain reputation and in this sense continue with their business activities efficiently.

The reputation concept, which is closely related to the concept of corporate social responsibility and which includes root concepts such as integrity, consistency and continuity, is of great importance in terms of business sustainability. In this point, how a business manages its reputation affects the attitudes and the behaviors of their employees. The researches show that positive reputation management has advantages such as the ability to work with talented people, attracting investors for self-support, connecting with the right suppliers, maintaining customer loyalty and effectively communicating with public organizations.

In this study, corporate reputation perceptions of the employees are determined on the axis of corporate social responsibility activities of a foreign company operating in the cement sector in the province of Konya. Additionally, in the scope of study it is also examined whether there is a difference in corporate reputation perceptions according to the demographic characteristics of the employees. Generally, it appears that employees' corporate reputation perception is high in the emotional commitment sub-dimension when compared to others. Moreover, reputation perceptions of employees within high rankings in the organization are higher and more significant than the others positions.

Key words: Corporate Social Responsibility, Reputation Management, Cement Sector

GİRİŞ

"Kurumsal sosyal sorumluluk" (KSS) kavramı, seçili bir ürün veya markayla meydana gelmiş bir olay, neden ve yapılan işin birleştirilmesi vasıtası ile faydalı bir amaç doğrultusunda satışların ve karın artmasını sağlamak şeklinde de tanımlanmaktadır. KSS, ticari bir faaliyet olduğu halde yardımseverlik kavramını ve eylemini de özünde barındıran sosyo-kültürel bir faaliyet şeklinde de görülebilir.

Son yıllarda, KSS ile şirketlerin gelişimi, performansı ve müşteri üzerindeki etkileri konusunda çalışmalar artış göstermektedir. Kavram hakkındaki araştırmalara bakıldığında ilk olarak yapılan çalışmaların Bragdon ve Marlin (1972) ve Moskowitz (1972) gibi yazarlarca yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar sonucunda sosyal sorumluluk konusuna ilgi artmış ve konu hakkında çok fazla çalışma ve inceleme yapılmıştır. Bu incelemeler ve çalışmalar neticesinde sosyal sorumluluk ve birçok farklı örgütsel değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Kurumsal sosyal sorumluluğun, yalnızca örgüt itibarının değil, marka itibarının da meydana getirilmesinde ve değiştirilerek geliştirilmesinde oldukça etkili olduğu savunulmaktadır. Firma markalarının imajı, müşteri tarafından o şirketin ürünlerini tercih etmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Son zamanlarda dünya genelinde kurumsal sosyal sorumluluğa önem veren bu düşünce ve yapılan faaliyetlerin neticesinde firmaların ürün ve hizmetlerine karşı toplum tarafından büyük bir eğilim olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, küresel rekabet ortamında müşterileri kendi tarafına çekmek ve memnuniyet sağlamak isteyen örgütlerin sosyal sorumluluk olgusuna gerekenden daha fazla önem vermesi gerektiği tartışılmaktadır.

Son zamanlarda piyasada yer alan her firma, bu pazardan daha çok pay alabilmek için çalışmakta ve bundan dolayı rakiplerine karşı kendisini tüketicilere daha da yaklaştıracak bir formül bulmak zorundadır. Bu doğrultuda ilerleyen yollardan bir tanesi de, halkla ilişkilerle birlikte kurumsal itibarı geliştirici ve tanıtıcı faaliyetlerdir. Bunun neticesinde toplumsal onayın ve güvenin sağlanması mümkün kılınabilir. Kurumsal itibar, örgütlerin sahip olabildiği ve olabileceği ve önemi giderek artan bir değerdir. Firmaların ne olduğuna ve hangi planlarla hareket ettiğine dair bilgileri hissedarlara veren itibar yönetimi, aynı zamanda rakiplerin kolayca kopyalayamamasından dolayı da işletmeler için önem arz etmektedir. Kurumsal itibar firmaların tüm çalışmaları ve performansları neticesinde ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada Konya ilinde çimento sektöründe faaliyet gösteren yabancı bir işletmenin çalışanlarının kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ekseninde kurumsal itibar algıları tespit edilmiştir. Ayrıca çalışma kapsamında çalışanların demografik özelliklerine göre kurumsal itibar algılarında farklılık olup olmadığı da incelenmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Smith (1838) yılında, piyasada bulunan görülemeyen bir elin örgütlerin kâr elde etmesini ve tüketiciler için en iyi ve en ideal ürünün üretilmesi gerektiğini açıklamıştır. Ama piyasada sıkıntılı rekabet ortamında ve üreticilerin bilgisizliğinden kaynaklı durumlarda görünmez el işlevini kaybetmektedir. Bundan dolayıdır ki bu süreçlerde işletmelerin sürdürülebilirliği için gerekli kurumsal sosyal sorumluluğun önemi daha çok ortaya çıkmaktadır. (Bayraktaroğlu ve Özgen, 2008).

Sorumluluk, "kişinin kendi davranışlarını ya da kendi yetki alanına giren rastgele bir olayın neticelerini üstlenmesi" demektir (TDK, http://tdkterim.gov.tr/bts, 2016). Bundan dolayı sosyal sorumluluk insanların, toplumsal olaylar sonucunda ortaya çıkan davranışlarını düzenlemeleri, ona göre hareket etmeleri denmektedir (Arslanboğa, 2016).

Örgütlerin toplumsal sorumluluğu çok uzun sürelerden beri üzerinde çalışılan bir kavramdır. Özellikle bu konu 1950'li yıllardan önce işletmecilerin sorumluluğu olarak ele alınmıştır. Ancak günümüzde kurumsal sosyal sorumluluk anlayışı işletmeler ve tüm departmanlarının sorumluluğu

ekseninde tartışılmaktadır. Ayrıca örgütlerin kurumsallaşmalarının, faaliyet gösterdikleri alanların, pazarlarının büyümesinde ve tüketicilere karşı sorumluluklarının artmasında büyük payı vardır (Peltekoğlu ve Tozlu, 2017).

Sosyal sorumluluk bilincinin artması neticesinde insanlar sosyal sorumluluk kavramına önem vermeleri konusunda örgütlere baskı yapmaya başlamışlar, buna önem vermeyen ve sadece kar amacı güden örgütler sürdürülebilirliklerini kaybetmişlerdir. Bunun neticesinde örgüt yöneticileri de kararlarını alırken toplumun her kesimine kulak kabartmışlar ve buna dikkat eder hale gelmişlerdir. Bu yüzden, sürdürülebilirliğini devam ettirmek isteyen örgütler, toplumun arzu ve ihtiyaçlarına saygıyla yaklaşmalı, çevreye en iyi şekilde sahip çıkmalı ve etik çerçeveler ışığında hareket etmelidirler (Eren ve Eker, 2012).

İşletmenin sosyal sorumluluğu bunun yanı sıra karşılıklı iletişim içinde olmayı beraberinde getirir. İşletmelerin yaşadıkları çevrenin bir parçası olduğu düşünüldüğünde, işletmelerden sosyal sorumluluk çerçevesinde kazanılan "kâr" ı örgüte, iş görenlere ve halka fayda sağlayacak şekilde kullanmaları beklenmektedir (Orçan, 2007).

Örgütlerin sosyal sorumlulukları, iki şekilde ortaya konulmaktadır. Bunun birincisi işletmenin faaliyet gösterdiği alana, çevresine, siyasi ve sosyal alanlara etkisi olarak gösterilir. İkincisi ise örgütün topluma sağlayacağı gerçek faydayı sağlayabilmesi konusundadır (Demir ve Türkmen, 2015).

Bowen (1953) tarafından yayımlanan "İşadamlarının Sosyal Sorumlulukları*" (Social Responsibilities of the Businessman)* adlı kitapta, kurumsal sosyal sorumluluk konusu ilk kez ele alınmıştır. Bowen, kitabında işverenlerin karar alma sürecinde toplumsal faydaya değer vermeleri gerektiğini ve topluma yarar sağlayacak şekilde hareket edilmesi gerektiğini tartışmaktadır (Saran vd., 2011). Bowel'in kanaatine göre, işadamları ya da yöneticiler ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirirken, sosyal amaçları de göz ardı etmemelidirler. Bundan dolayı çevrenin ve toplumun çıkarlarına, sağlığına olumsuz etki getiren faaliyetlerden ve çalışmalardan kaçınmak gerektiği savunulmaktadır (Cingöz ve Akdoğan, 2012).

Kurumsal sosyal sorumluluk konusu birçok farklı araştırmacı ve yazar tarafından değişik biçimlerde kaydedilmiş ve yayımlanmıştır. Friedman (2002) örgütlerin sosyal sorumluluğunun ekonomik kalkınmalarını yerine getirirken yasal çerçevede hareket ederek ve hisse sahiplerinin paralarını gereksiz yere savurmalarını önlemesi olarak ele almıştır. Bunun aksine, McGuire (1963), Carroll (1979) ve Frederick (1987) gibi yazarlar örgütlerin ekonomik ve yasal sorumluluklarının dışında çevreye ve topluma karşı da ayrıca bir sorumluluğu olduğunu belirtmişlerdir. Bilhassa Drucker (1984), Porter ve Kramer (2002) gibi birçok araştırmacı; piyasa fırsatları, verimlilik, çalışan yeterliliği ve örgütlerin faaliyette bulundukları iş alanlarının büyük ve etkili olması gibi rekabet yaratacak alanların büyümesi itibariyle sosyal sorumluluk ve pazar alanlarının getirdiği fırsatlar arasında pozitif ilişki olduğunu açıklamaktadır (Karabekiroğlu, 2016).

KSS kavramı ile ilgili araştırmalarda çok fazla açıklama ve tanımlama bulunmaktadır. En genel geçer tanımlama AB (Avrupa Birliği) tarafınca yapılmıştır. Bu tanıma göre KSS; örgütlerin gönüllü bir şekilde, toplumsal ve çevresel konulardaki faaliyetlerini ortaklarıyla olan paylaşımlarını birleştirmeleridir (Alparslan ve Aygün, 2013).

Araştırmalardaki, KSS boyutları hakkında en fazla üzerinde çalışılan model, (Carroll) ait olan 4 boyutlu sosyal sorumluluk modelidir. Carroll (1979) dörtgen biçiminde geliştirdiği modeli sonraki çalışmasında (Carroll (1991)) üçgen biçimine getirerek geliştirmiştir. KSS üçgeni yasal, gönüllü, etik ve finansal sorumluluk olmak suretiyle 4 boyuttan meydana gelmektedir. Örgütleri bu değişkenler neticesinde değerlendirilen çalışmaların, yalnızca kurumun yararını değil, bunun yanı sıra toplum için yaratılan faydayı da ön plana çıkarmaktadır. Carroll (1991) KSS kategorilerinin, dörtgenden üçgen biçimini almasında ekonomik sorumluluğun üçgenin en altında yer alması sonucunda gerçekleştiğini belirtmiştir. En altta ekonomik sorumluluk en büyük alanı kaplarken, daha sonrasında yukarıya doğru yasal, etik ve gönüllü sorumluluk yer almaktadır (Sunal ve Sunal, 2016).

a. Ekonomik Sorumluluk: KSS' nin en alt tabakasını oluşturmakta ve daha sonra gelenlerin temelini oluşturmaktadır. Bütün örgütlerin birinci aşamadaki sorumluluğu, toplumun ihtiyaç duyduğu ürünleri üretmesi ve bu üretilen ürünleri kârlı bir şekilde pazarlamasıdır (Özdemir, 2009). Sosyal sorumluluk, firmaların devamlılığını sağlamak için kâr elde ederek aynı zamanda kâr elde ederken üstlenmesi gereken fiyatlar arasında denge kurmasını gerektirmektedir (Çalışkan ve Ünüsan, 2011).

b. Yasal Sorumluluk: İşletmeler, tüketici hakları, ISO belgeleri gibi birçok yasal yükümlülük ile karşı karşıyadırlar. Ekonomik amaçlarına ulaşmak isteyen örgütler, aynı zamanda sosyal ve çevresel konularda da bazı yasa ve kurallara uymak zorundadırlar (Cingöz ve Akdoğan, 2012). Çevreyi ve toplumu koruyan bu yasalar, işletmelere zorunlu olarak yükümlülükler getirmekte ve sosyal sorumlu davranmalarını sağlamaktadır.

c. Etik Sorumluluk: Ahlaki ve etik yükümlülükler, toplum fertlerinin örgütlerden yapmasını istediği ve beklediği ahlaki ve toplumsal sorumlulukların tamamını kapsamaktadır (Doğan ve Varinli, 2010).

d. Gönüllü Sorumluluk: İnsanların kurumlardan gerçekleştirmesini umduğu hayırseverlik temelli, isteğe bağlı işler olarak açıklanır (Cingöz ve Akdoğan, 2012). Ayrıca tüketicilere pazarlar kurmak ve topluma hizmet edecek alanlar açmak gibi gönüllülük esasına dayanan faaliyetlerdir (Özalp vd., 2008).

Ayrıca sosyal sorumluluk kavramı iki şekilde; klasik ve modem yaklaşım olarak ele alınmaktadır (Onay, 2003). Örgütsel sosyal sorumluluğun temeline baktığımızda en önemli klasik sorumluluk yaklaşımı savunucusu iktisat bilimci Milton Friedman' dır. Friedman (2002) "işletmenin bir tek sosyal sorumluluğu vardır; o da işletmenin karını maksimize etmektir" demektedir (Onay, 2003). Modern Sosyal Sorumluluk Yaklaşımında ise, örgütler kar elde etmenin yanında, sürdürülebilir olmak için toplumsal fayda da yaratmalıdırlar. Bu bakış açısına göre, firmalar kirlettikleri bir alanı tekrar temizlemeli yada iş görenlerini uzmanlaştırmaları veya onların ekonomik açıdan alım güçlerini arttırmalıdır (Onay, 2003).

Misyon, vizyon ve değer söylemlerinde kurumsal sosyal sorumluluk düşüncesinin de vurgulanması, işletmelerin sosyal sorumluluğa verdiği önemin işareti olarak görülebilir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken hususların en önemlisi bu uygulamaların işletmeye entegre edilebilmesidir (Alparslan ve Aygün, 2013). İşletmeler misyonlarında kurumsal sosyal sorumlu davranmayı vaat ediyorlarsa, faaliyetlerinde de bunu gerçekleştirmek zorundadırlar. Aksi durumlarda bu sadece söz olarak kalacak ve örgüt olduğu yerinde sayacaktır ve dolayısıyla müşterilerinin ve hissedarlarının firmaya olan bakışları ve güvenleri eksilecektir (Bowen, 1953).

İtibar kavramı sosyal sorumlulukla yakından ilişkilidir çünkü kurumsal sosyal sorumluluk örgütün itibarının yükselmesi için önemli bir konudur (Aqueveque, 2005). Araştırmalar sonucunda ortak kanı; sosyal çalışmalara daha çok katılan ve önem veren kurumların itibarlarının tüketiciler ve toplum için yüksek olduğudur. Bundan dolayı kurumların sosyal sorumlu davranışlarını artırmalarının kurumsal itibarlarını da yükselteceği beklenmektedir (Çalışkan ve Ünüsan, 2011).

2. İTİBAR YÖNETİMİ

Türk Dil Kurumu'na göre *'saygı görme, değerli, güvenilir olma durumu, saygınlık, prestij olarak tanımlanan itibar kavramı, kurumun rakipleriyle karşılaştırıldığı zaman paydaşlarına karsı genel çekiciliğini tanımlayan, geçmişteki hareketleriyle, gelecekte yapabileceklerinin algısal tasvir etmesidir''* (Kavoğlu, 2012).

1950'li senelerde yer alan bazı araştırmalarda ilk kez ele alınmaya başlanan "kurumsal itibar" konusu; yönetim ve organizasyon, muhasebe ve finansman, ekonomi ve pazarlama çalışmalarında, siyasi bilimler, psikoloji ve sosyoloji gibi farklı alanlara ait araştırmalarda her geçen gün daha çok bulunmaya ve önemi desteklenen bir konu olmaya başlamıştır. Bunun örneklerinden bir tanesi, 1997 senesinde "itibar" ile alakalı kavramlarda yayın çıkarmak için, akademik bir dergi olarak açılan ve

bugün hali hazırda yayınlarını başarıyla ortaya koyan "Corporate Reputation Review (CRR)" dergisidir (Aykut ve Tambay, 2014).

İtibar yönetiminin dünyadaki liderlerinden olan C. Fombrun ve Shanley (1990) itibarın; yetenekli kişilere, destek sağlayacak yatırımcıları, iyi tedarikçilere kurumu tanıtmak ve getirmek, düzenli tüketiciler sağlamak, kamu kuruluşlarıyla olan iletişimin ve ilişkinin olması gerektiği gibi olması için bir davet niteliği taşıdığını savunmaktadır (Karatepe, 2008).

Freeman (1984), itibarı; 'organizasyonun örgütsel emellerinin gerçekleştirilmesini etkileyen veya bu amaçların gerçekleştirilmesinden etkilenen kişi veya grup" olarak açıklamaktadır. Gerçekte itibar, işletme hissedarlarının uzun süreler boyunca kafalarında yer etmiş olan davranışlarıdır (Özalp vd., 2010).

Örgütün itibarını meydana getiren düşüncelerin hissedarlar tarafınca aynı şekilde mi görüldüğü yoksa gruplar şeklinde ayrılıp farklı şekilde mi algılandığı genel bir tartışma konusu olmuştur (Bromley (2002); C. J. Fombrun vd. (2000)). Bu konu "İşletmelerin bir mi yoksa çok fazla itibarı mı var?" sorusunu önemli hale getirmektedir (C. Fombrun ve Shanley, 1990). Kurumsal itibarın rakip firmalarca taklit edilememesi ve çok güç olan değer ortaya çıkarma mücadelesi ve örgütün üstünlüğünün sürdürülebilirliğini sağladığı belirtilmektedir. Kurumsal itibarın ortaya çıkması için uzun seneler gerekmekte dolayısıyla rakipler tarafından kolayca kopyalanamamakta ve taklit edilememektedir (Akpınar, 2013).

İtibar, hedef kitleler üzerinde örgüt ile ilgili imajların toplamı olarak kabul edilmektedir (Solmaz, 2006). Bütünsellik, daimilik ve tutarlılık itibar düşüncesinin temelinde bulunmaktadır (Şatır ve Sümer, 2008).

Kurumsal itibar da ekonomik ve fiziksel kaynaklar gibi değerlidir. Bunun neticesinde örgütlerin ne yaptığı, nasıl davrandıkları, ne ifade ettikleri ve nasıl ifade ettikleri gibi etkenler hissedarların idrak etmelerini etkilemektedir (Öksüz ve Gümüş, 2009).

Ürün veya işletme tarifinden uzak bir kavram olan itibar yönetiminde sadece programlı ve disiplinli bir bakışla başarıya erişebilmektedir. İtibar yönetiminin gelişmesi için, konunun örgüt içinde bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir. İtibar yönetiminde, örgüt içinde tek bir kademeye bağlı kalmak veya dış kaynak kullanarak aracı firmalar ile çalışmak kurum itibar ilişkisini daha açık hale getirmeyecektir (Eğilmez, 2017). İşletmelerin itibarını ortaklarının ya da sahiplerinin medya aracılığıyla ya da dolaylı şekilde kamuoyuna yaptığı hareketleri belirler (Doğan ve Varinli, 2010). Şüphesiz örgütlerin kendi yönetimi dışından da gerçekleştirdiği hareketlerde itibar için önemlidir ve bu mesajların ya da hareketlerin örgütleri doğru bir şekilde anlatmaları neticesinde kurumsal itibarları artacaktır (Akgeyik, 2007).

Tablo 1: İtibarın İşletmelere Sağladığı Faydalar.

Weigelt ve Camerer (1988)	Önemli bir rekabet aracıdır.
Fombrun ve Shanley (1990)	Ürünü daha yüksek fiyat belirleyebilme, Yatırımcıları cezbedebilme, Sermaye piyasalarına daha rahat girebilme ve Daha kalifiye çalışanları cezbedebilme imkânı sağlar.
Barney (1991)	Kârlılığı pozitif yönde etkiler.
Yoon vd. (1993)	İtibar müşterilerin kuruma karşı tutumunu ve ürün/hizmet satın alma kararlarını etkiler.
Dollinger vd. (1997)	İtibar, yatırımcıyı cezbetmede ve seçmede önemli bir etkendir.
Srivastava vd. (1997)	Yatırımcıların kurum hakkındaki algılarını etkiler ve kurumun değerini yükseltir.
Nakra (2001),	Yüksek itibara sahip kurumların finansal performansı daha iyidir.

Roberts ve Dowling (2002), Carmeli ve Tishler (2004)	Aralarında pozitif bir ilişki vardır.
Nguyen ve LeBlanc (2001)	Yüksek itibar ve imaj müşteri sadakatini de arttırır.
Hamori (2003)	Çalışanlar, yüksek itibara sahip kurumlarda çalışabilmek için düşük ücretlere razı olurlar.
Mahon ve Wartick (2003)	Yüksek İtibar, kurumun, rakiplerin sert tutumlarına karşı pazar payını ve müşterileri ilişkilerini koruyabilmesini sağlar.
Alsop (2004)	Krizlerle baş edebilmede yüksek itibar önemli bir araçtır.
Resnick (2004)	Güçlü itibar, tedarikçi ve yüklenici maliyetlerini düşürebilir.
Rose ve Thomsen (2004), Sekiguchi (2004)	İyi itibar, verimliliği arttırır ve kalifiye çalışanları cezbeder.
Carmeli ve Tishler (2004)	Kurumsal itibar, kurumun büyümesini ve satışları doğrudan; pazar payını, firma kârlılığını ve finansal gücü ise dolaylı biçimde etkiler.
Chun (2005)	İyi itibar, müşteriler için yüksek kalite demektir. Müşteri memnuniyetini ve kârlılığı artırmaktadır.
Chu ve Fang (2006)	Tedarik zinciri yönetiminde, ortağın itibarı ve kendisine duyulan güven arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.
Sayli ve Uğurlu (2007)	Güçlü ve olumlu bir itibar sürekli başarı için temel stratejik bir değerdir.

Kaynak: (Güneş, 2016)

Tablo 1'de özetlendiği üzere, işletmelerin itibarının güçlü olması örgüte birçok fayda sağlamaktadır. Olumlu itibar, farklı pazarlara giriş kolaylığı yada tedarik zincirindeki farklı firmalar ile olumlu iş ilişkileri gibi örgüt dışını kapsayan durumların yanında kalifiye elemanların şirkete çekmek ya da şirkette kalmalarını sağlayabilmek gibi örgüt içi değerlerin yönetiminde de şirketlere kolaylık sağlamaktadır (Yılmaz, 2015). Yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü üzere, pozitif kurumsal itibarın örgüte kazandırdıkları yadsınamaz niteliktedir. Dolayısı ile itibar yönetimi şirketler için her geçen gün giderek değer kazanmaktadır (Özaslan ve Koç, 2016).

İtibar yönetimi; küresel ekonominin büyük bir değişim içerinde olduğu günümüzde, işletmelerin sürdürülebilirliklerini devam ettirmeleri için gerekli olan modern bir yönetim anlayışıdır. Bu bağlamda, örgütlerin tepe yöneticilerinin vizyon, misyon ve stratejik hedeflerinin içinde itibar yönetimi kavramının yer alması önemlidir. Kurumsal itibarı yönetimlerinde önemli bir nokta haline getiren kurumlar, şirketlerin öncelikli işlerinden olarak görmektedir. Finansmanlarında da bu konuya önemli bütçeler ayırmaktadırlar. İtibar yönetimi şirketlerin en üst kademelerinden en alt kademelerine kadar herkesin sorumluluk ve öncelik göstermesi gereken bir kavramdır (Gezmen, 2014).

3. TÜRKİYE ÇİMENTO SEKTÖRÜNÜN LİDER İŞLETMESİNDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK OLARAK İTİBAR YÖNETİMİNİN İNCELENMESİ

3.1.Konya Çimento Tarihçesi ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri

Kurumsal itibar yönetimi kapsamında, finansal ve sosyal kalkınma açısından çevrenin korunması önemli bir konudur (Özdemir, 2009). Bir takım şirketleri parasal kaygılar itibar yönetimini korumaya iterken, bazı kurumlar ise gerekli olduğu düşünülen sosyal sorumluluk duygusu sebebiyle faaliyetlerini bu doğrultuda düzenleyip hazırlamak zorunda kalmışlardır (Nakra, 2000).

Her işletme gibi Konya Çimento da kâr amacı güderek, son yıllarda çevresel duyarlılıkları ön plana alarak ve toplumun sağlıklı yaşam isteğini göz önünde bulundurup buna göre bir misyon oluşturmakta ve hareket etmekte, bunun neticesinde de kurumsal itibar elde etmeyi hedeflemektedir.

1954 senesinde Konya ilinde çalışmalarına başlayan ve birçok alanda lider olan bu kuruluş 100'ün üzerinde işadamının bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Finansal nedenlerden dolayı bir süre faaliyetleri aksayan ve durma noktasına gelen işletmenin 1963 senesinde Türkiye Çimento San. T.A.Ş. ve Türkiye İş Bankası ile ortak olmasıyla birlikte yıllık 200.000 ton çimento üretimine başlamıştır. Konya çimentonun 1989 yılında özelleştirilmeye başlamasıyla %39 hissesi ilk olarak kamu ortaklığına ardından da halka arz edilmiştir. İş bankasının elinde bulunan hisselerde 1991 yılında Fransız VICAT firmasına satılmıştır. Bu kurum şuanda firmada %81 paya sahiptir.

Konya Çimento, Kurumsal Sosyal Sorumluluk faaliyetleri çerçevesinde; tesislerinde üst düzey bilgisayar teknolojisiyle emisyon kontrolü yapmakta ve bu teknolojisi ile uzaktan kontrol edebilmektedir, fosil yakıtlar dışında ikincil yakıt kullanımına dikkat etmektedir, tesislerinin etrafında halende devam etmekte olan ağaçlandırma çalışmaları neticesinde 85 bin adet ağaç kazandırılmıştır. Ayrıca 3000 adet çam fidanı Takkeli dağ ağaçlandırma projesiyle dikilmiş ve halende devam etmektedir. Bununla birliye Konya Çimento sosyal sorumluluk bilincinde hareket ederek eğitime de önem ve destek verdiğini Konya Çimento Anadolu Güzel Sanatlar Lisesini yaptırarak ortaya koymuştur. Bu okul 2000-2001 eğitim öğretim dönemine her şeyiyle hazır hale gelmiştir (www.konyacimento.com.tr, 2017).

3.2. Araştırmanın Konusu, Amacı Ve Önemi

Kurumsal itibar, örgütlerin sahip olması gerektiği ve önemi giderek artan bir değerdir. Firmaların ne olduğuna ve hangi planlarla hareket ettiğine dair bilgileri hissedarlara veren itibar yönetiminin, aynı zamanda rakiplerin kolayca kopyalayamamasından ötürü de ayrı bir önemi vardır. Kurumsal itibar firmaların tüm çalışmaları ve performansları neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma da Konya Çimento'nun çalışanlarının itibar yönetimini nasıl algıladıkları araştırılmaktadır.

Bu doğrultuda amacımız inceleme yaptığımız kuruluşun itibarını korumak ve sürdürmek için yapmış olduğu çalışmaların, çalışanlarda ve yönetim kademesi düzeyinde nasıl etkisi olduğunu anket tekniğiyle araştırarak, itibar yönetimini nasıl algıladıklarını görmektir.

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ile yakından ilişkili olan ve temelinde bütünsellik, tutarlılık, kalıcılık ve daimilik kavramları bulunan itibar kavramı işletmelerin sürdürülebilir olmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu noktada işletmelerin itibarlarını nasıl yönettikleri, çalışanların, müşterilerin ve işletme çevresinin tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Araştırmalar olumlu itibar yönetiminin işletmelere, yetenekli kişilerle çalışabilme, destek sağlayacak yatırımcıları kendine çekebilme, doğru tedarikçilerle bağ kurma, müşteri bağlılığı sağlama ve kamu kuruluşlarıyla etkin iletişim içinde olma gibi avantajlar getirdiği yönündedir. Dolayısıyla bu çalışma gerçek hayatta bir işletmenin çalışanlarının itibar yönetimini nasıl algıladığını araştırarak literatüre ışık tutmaktadır.

3.3. Veri Toplama Aracı Ve Ölçekler

İlk elden veri toplamak amacıyla araştırma konusu ile ilgili literatür taraması sonucunda hazırlanan form çoktan seçmeli, anket tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Anket 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik sorular, ikinci bölümde itibar yönetimine ilişkin sorular yer almaktadır.

Araştırma kapsamında, bu alanda kullanılması tercih edilen ölçeklerden faydalanılmıştır. Kurumsal itibar yönetimi için C. Fombrun ve Van Riel (1997) tarafından ve Altıntaş (2005) tarafından Türkçeleştirilen ölçek tercih edilmiştir. İtibarı oluşturan faktörlerin etkilerini ortaya koyan ifadeler ''1-Hiç Katılmıyorum'' ile ''5-Tamamen Katılıyorum'' aralığında değişen 5'li Likert tipi ölçeği kullanılmıştır. Ölçek toplam 28 maddeyi kapsamaktadır. Ölçeğin birinci boyutu Kurum Bilgisi olarak adlandırılmakta ve 7 maddeden, ikinci boyutu Yönetim kalitesi olup 4 maddeden, üçüncü boyutu Ürün ve Hizmet 5 maddeden, dördüncü boyutu Duygusal Bağlılık 2 maddeden, beşinci boyutu Güvenilirlik 4 maddeden ve altıncı boyutu olan Sosyal Sorumluluk 4 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan

diğer iki madde genel itibar yönetiminin hesaplanmasında kullanılan maddelerdir. Bu ölçek literatürde birçok çalışmada kullanılmış olup geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmıştır (Yılmaz (2015) Altıntaş (2005).

3.4. Evren ve Örneklem

Araştırmanın temel amacı "Konya çimento çalışanlarının kurumsal sosyal sorumluluk ekseninde itibar yönetimlerinin" incelenmesidir. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yönteminden yararlanılmıştır. Araştırma örneklemini Konya Çimentoda çalışanlar ve idari personel oluşturmakta olup toplam 137 personel bulunmaktadır. Ana kütlenin tamamına ulaşmak uzun zaman ve maliyet gerektirdiğinden çalışma ana kütleyi temsil edecek bir örneklem üzerinden yürütülmüştür. Örnek kütlenin belirlenmesinde Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004: 50) tarafından hazırlanan, belirli bir ana kütleyi temsil edecek olası örnek kütle rakamları tablosu referans alınmıştır. Bu bağlamda 137 kişilik bir ana kütle için; ± 0,05 örnekleme hatası; p=0,08 (ana kütledeki X'in gözlenme oranı) ve q=0,02 (ana kütledeki X'in gözlenmeme oranı) olmak kaydıyla belirlenen örnek kütle sayısı 63'tir. Veri toplama sürecinde (Ocak-Nisan 2016) değerlendirmeye uygun 55 anket elde edilmiş olup elde edilen örneklemin ana kütleyi temsil gücünün olduğu söylenebilir. Çalışmada örnekleme eklenecek olan katılımcıların tercih edilmesinde kolayda örnekleme yöntemi seçilmiştir. Kolayda örnekleme veri sayısı yüksek olan çalışmalara daha hızlı olarak ulaşma imkânı sağladığından dolayı tercih edilen bir tekniktir (Nakip, 2013).

3.5. Veri Analizi ve Bulgular

3.5.1. Demografik Bulgular

Araştırmamıza konu olan çalışanların cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, işletmedeki çalışma süreleri, işletme içindeki konum, işletmenin faaliyet gösterdiği sene, işletmede toplam çalışan personel, toplam iş hayatı deneyimi gibi demografik özelliklerine ilişkin bulguların tümü aşağıdaki Tablo-2 de gösterilmiştir;

Tablo-2 Çalışanların Demografik Özellikleri. Demografik Bulgular (n = 55)

		Frekans(n)	Oran (%)
Cinsiyet	Erkek	42	76,4
	Kadın	13	23,6
	Toplam	55	100
Medeni Durum	Evli	50	90,9
	Bekar	5	9,1
	Toplam	55	100
Yaş	18 yaş altı	0	0,0
	18-24 arası	0	0,0
	25-35 arası	16	29,1
	36-50 arası	32	58,2
	51-65 arası	7	12,7
	65 üzeri	0	0,0
	Toplam	55	100
Eğitim Düzeyi	İlkokul	0	0,0
	Ortaokul	0	0,0
	Lise	1	1,8
	Meslek Lisesi	0	0,0
	Önlisans-Meslek Yüksek Okulu	3	5,5
	Lisans	32	58,2
	Yüksek Lisans	18	32,7

	Doktora	1	1,8
	Toplam	55	100
İşletmede ki Çalışma Süresi	1 yıldan az	5	9,1
	1-3 yıl	4	7,3
	4-6 yıl	12	21,8
	7-9 yıl	14	25,5
	10 yıl ve üzeri	20	36,4
	Toplam	55	100,0
İşletme İçindeki Pozisyonunuz	Firma Sahibi-Ortağı	0	0
	Genel Müdür	0	0
	Genel Müdür Yrd.	2	3,6
	Bölüm veya Birim Müdürü	9	16,4
	Bölüm veya Birim Müdür Yrd.	7	12,7
	Ustabaşı	0	0
	İşgören-Çalışan	33	60,0
	Diğer	4	7,3
	Toplam	55	100,0
İşletme de Çalışan Toplam Personel	10'dan az	0	0
	10-49	0	0
	50-99	0	0
	100-249	33	60,0
	250-499	21	38,2
	500 üzeri	1	1,8
	Toplam	55	100,0
Toplam Çalışma Süreniz	1 yıldan az	0	0
	1-3 yıl	3	5,5
	4-6 yıl	5	9,1
	7-9 yıl	7	12,7
	10 yıl ve üzeri	40	72,7
	Toplam	55	100

Araştırmamıza konu olan çalışan sayısı 55 olup, Tablo-2'de de görüldüğü gibi; %76,4'ü erkek, %23,6'sı kadın çalışanlardan oluşmaktadır. Ayrıca %90,9'u evli, %9,1'i bekârdır. Araştırmamıza katılanların büyük bir kısmı yani %58,2'si 36-50 yaş, %29,1'i 25-35 yaş ve %12,7'si 51-65 yaş arasındadır. Eğitim durumuna bakıldığında katılımcıların %58,2'si lisans, %32,7'si yüksek lisans mezunudur. Katılımcıların %36,4'ünün işletmede çalışma süreleri 10 yıl üzerindedir. Ayrıca katılımcıların %60'ını iş görenler oluşturmaktadır. Katılımcıların %87,3'ü çalıştıkları işletmelerin faaliyet seneleri 10 yıl ve üzeri olarak belirtmiştir. İşletmelerin toplam personel sayıları %60'ı 100-249 arasındadır. Araştırmaya katılanların %72,7'sinin toplam iş hayatı deneyimi 10 yıl ve üzeri, %12,7'sinin 7-9 yıl, %9,1'inin 4-6 yıldır.

3.5.2. Açıklayıcı Faktör Analizi

Çalışmamızda kullanılan ölçeğe faktör analizi uygulanarak itibar yönetiminin alt boyutları araştırılmıştır. İtibar yönetimi ölçeğinin faktör analizine uygunluğu test etmek için Kaiser-Meyer-Olkin (K.M.O) testi yapılmıştır. Çıkan sonuç 0,500 ve $p<0,05$ olduğu için, ölçeğin faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiştir. Uygulanan faktör analizi sonucunda itibar yönetiminin alt boyutları kurum bilgisi, yönetim kalitesi, ürün ve hizmet, duygusal bağlılık, güvenilirlik, sosyal sorumluluk olarak 6 faktörde toplanmıştır. Ayrıca ölçekte yer alan duygusal bağlılık faktöründeki 21 numaralı ifade, birden fazla faktöre yüklenme yaptığı için çıkarılmıştır.

Tablo 3. İtibar Yönetimi Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,499
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1,661E3
	df	351
	Sig.	,000

	BOYUTLAR					
	Kurum Bilgisi	Yönetim Kalitesi	Ürün ve Hizmet	Duygusal Bağlılık	Güvenilirlik	Sosyal Sorumluluk
1.Kuruluşun ürün ve hizmetleriyle ilgili fazlasıyla bilgi sahibiyim.	,809					
2.Son zamanlarda bu kuruluşla ilgili hiç birşey görmedim veya duymadım.	,711					
3.Kuruluşun finansal performansı ile ilgili çok şey biliyorum.	,750					
4.Bu firma için çalışan pek çok kişiyi tanıyorum.	,584					
15.Bu kuruluş çimento alanında liderdir.	,639					
16.Bu şirket bana çok zayıf olarak görünmektedir.	,678					
17.Bu kuruluş, diğerlerinden gerçekten farklı özellikler sunmaktadır.	,802					
5.Bu firma çok iyi yönetilmektedir.		,684				
6.Bu firma çok yetenekli çalışanlara sahiptir.		,748				
7.Bu kuruluş genel anlamda yetersiz ve verimsizdir.		,640				
8.Bu kuruluş zeki ve yetenekli yöneticiler tarafından yönetilmektedir.		,710				
9.Bu kuruluş yüksek kalitede ürün ve hizmetler sunmaktadır.			,691			
10.Bu kuruluş yenilikçidir.			,818			
11.Bu kuruluşun ürün ve hizmetleri adaletsiz bir şekilde fiyatlandırılmıştır.			,509			
12.Bu kuruluş tüketiciye üstün değer sunmaktadır.			,762			
13.Kuruluş oldukça geniş kapsamlı kaynaklara sahiptir.			,767			
19.Bu kuruluş ile gerçekten kendimi özdeşleştiriyorum.				,590		

20.Bu kuruluşla ilgili olumlu duygulara sahibim.				,631		
21.Genellikle bu firmanın açıklamalarına inanırım.				-		
18.Bu kuruluş çalışma biçimiyle diğerlerinden ayrılmaktadır.					,806	
22.Tecrübelerime dayanarak söylemeliyim ki, bu kuruluş hiçbir zaman sözünde durmaz.					,744	
23.Bu güvenebileceğim bir kuruluştur.					,603	
24.Bu kuruluş halk ile iletişiminde dürüst ve kolay anlaşılır bir yol izler.					,801	
25.Bu işletme çalışanlarını gerçekten umursayan bir kuruluştur.						,826
26.Bu kuruluş içinde bulunduğu topluluklara katkı sağlamaktadır.						,643
27.Bu firma çevreye karşı sorumlu davranmaktadır.						,871
28.Bu kuruluş çalışanlarının ve müşterilerinin güvenliğini çok az umursamaktadır.						,880

En yüksek yüklemeye sahip ifadeler seçilmiştir. Ayrıca 21 numaralı ifade birden fazla faktöre yükleme yaptığı için çıkarılmıştır.

	Başlangıç Öz değerleri			Kare Yüklemelerinin Çıkarma Toplamları			Kare Yüklemelerinin Devir Toplamları		
Bileşenler	Toplam	% Varyans	Birikmiş %	Toplam	% Varyans	Birikmiş %	Toplam	% Varyans	Birikmiş %
1	11,094	41,090	41,090	11,094	41,090	41,090	5,144	19,054	19,054
2	2,759	10,218	51,308	2,759	10,218	51,308	4,625	17,129	36,183
3	2,542	9,414	60,722	2,542	9,414	60,722	3,082	11,414	47,597
4	2,083	7,716	68,438	2,083	7,716	68,438	3,014	11,164	58,761
5	1,728	6,400	74,838	1,728	6,400	74,838	2,782	10,303	69,064
6	1,098	4,068	78,906	1,098	4,068	78,906	2,657	9,841	78,906

1. faktörün, ölçtüğümüz olguyu (Kurum Bilgisi) % 41,09; 2. faktörün % 10,21; 3. faktörün % 9,4; 4. faktörün %7,7; 5. faktörün % 6,4; 6. faktörün ise % 4 oranında ölçtüğü görülmektedir. Ayrıca 6 Faktör ve 28 sorudan oluşan bu anket çalışanların algılama düzeyini %78 oranında açıklamaktadır.

Ölçekler 6 boyutta toplanmıştır, boyutların (Kurum Bilgisi, Yönetim Kalitesi, Ürün ve Hizmet, Duygusal Bağlılık, Güvenilirlik ve Sosyal Sorumluluk) ve ölçeğin istatistiksel bakımdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Tablo 4. Ölçek ve Alt Boyutlara Yönelik Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçekler ve Alt Boyutları	Cronbach Alpha
İtibar Yönetimi Ölçeği	,777
Kurum Bilgisi Alt Boyutu	,600
Yönetim Kalitesi Alt Boyutu	,885
Ürün ve Hizmet Alt Boyutu	,877
Duygusal Bağlılık Alt Boyutu	,838
Güvenilirlik Alt Boyutu	,766
Sosyal Sorumluluk Alt Boyutu	,790

Ölçek ve alt boyutlara ilişkin güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, itibar yönetimi ölçeği ve alt boyutlarına bakıldığında Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısının yüksek düzeyde güvenilir olduğu ($0,6<\alpha<1$) sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, ölçeklerin ve alt boyutlarda yer alan soruların net bir şekilde anlaşıldığı anlamını taşıyabilir.

3.5.3. Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 5. Ölçek Sorularının Ortalamaları

		N	Ortalama	Standart Sapma	Boyutların Ortalaması	Boyutların Standart Sapması
Kurum Bilgisi	1.Kuruluşun ürün ve hizmetleriyle ilgili fazlasıyla bilgi sahibiyim.	55	4,11	,854	3,5068	,29109
	2.Son zamanlarda bu kuruluşla ilgili hiçbir şey görmedim veya duymadım.	55	1,87	,795		
	3.Kuruluşun finansal performansı ile ilgili çok şey biliyorum.	55	3,73	,891		
	4.Bu firma için çalışan pek çok kişiyi tanıyorum.	55	3,69	,767		
	15.Bu kuruluş çimento alanında liderdir.	55	**4,38**	**,680**		
	16.Bu şirket bana çok zayıf olarak görünmektedir.	55	**1,42**	**,994**		
Yönetim Kalitesi	5.Bu firma çok iyi yönetilmektedir.	55	4,24	,666	3,6273	,34984
	6.Bu firma çok yetenekli çalışanlara sahiptir.	55	4,33	,668		
	7.Bu kuruluş genel anlamda yetersiz ve verimsizdir.	55	**1,49**	**,717**		
	8.Bu kuruluş zeki ve yetenekli yöneticiler tarafından yönetilmektedir.	55	**4,45**	**,603**		
Ürün ve Hizmet	9.Bu kuruluş yüksek kalitede ürün ve hizmetler sunmaktadır.	55	4,42	,686	3,8473	,50327
	10.Bu kuruluş yenilikçidir.	55	4,05	,848		
	11.Bu kuruluşun ürün ve hizmetleri adaletsiz bir şekilde fiyatlandırılmıştır.	55	**1,85**	**1,283**		
	12.Bu kuruluş tüketiciye üstün değer sunmaktadır.	55	4,44	,739		
	13.Kuruluş oldukça geniş kapsamlı kaynaklara sahiptir.	55	**4,47**	**,634**		
Duygusal Bağlılık	19.Bu kuruluş ile gerçekten kendimi özdeşleştiriyorum.	55	4,15	,591	4,3515	,64603
	20.Bu kuruluşla ilgili olumlu duygulara sahibim.	55	**4,38**	**,805**		
Güvenilirlik	18.Bu kuruluş çalışma biçimiyle diğerlerinden ayrılmaktadır.	55	4,04	,607	3,5909	,35146
	22.Tecrübelerime dayanarak söylemeliyim ki, bu kuruluş hiçbir zaman sözünde durmaz.	55	**1,16**	**,536**		
	23.Bu güvenebileceğim bir kuruluştur.	55	**4,71**	**,685**		
	24.Bu kuruluş halk ile iletişiminde dürüst ve kolay anlaşılır bir yol izler.	55	4,45	,662		
Sosyal	25.Bu işletme çalışanlarını gerçekten umursayan bir kuruluştur.	55	4,44	,631	3,7636	,40086
	26.Bu kuruluş içinde bulunduğu topluluklara katkı sağlamaktadır.	55	4,42	,712		
	27.Bu firma çevreye karşı sorumlu davranmaktadır.	55	**4,84**	**,462**		

Sorumluluk	28.Bu kuruluş çalışanlarının ve müşterilerinin güvenliğini çok az umursamaktadır.	55	**1,36**	**1,043**		
	21.Genellikle bu firmanın açıklamalarına inanırım.	55	4,53	,813		
	14.Bu kuruluş çok güçlüdür.	55	4,82	,434		
	17.Bu kuruluş, diğerlerinden gerçekten farklı özellikler sunmaktadır.	55	4,04	,744		
	Valid N (listwise)	55				

Tablo 5'te, itibar yönetimi ölçeğine ait soruların ortalamaları ve standart sapmalarını göstermektedir. Tabloya göre katılımcılarımız en fazla duygusal bağlılık *(ort:*4,3515) alt boyutu sorularına katıldıklarını ifade etmişlerdir. Boyutlar itibariyle bakacak olursak, kurum bilgisi alt boyutu ifadelerinden *''Bu kuruluş çimento alanında liderdir.''* ifadesine *(ort:*4,38) en yüksek puanı vermişlerdir. Yani katılımcılarımız çalıştıkları kurumun alanında lider olduğuna inanmaktadır. Yönetim kalitesi alt boyutuna ifadelerinden *'' Bu kuruluş zeki ve yetenekli yöneticiler tarafından yönetilmektedir.''* ifadesine *(ort:*4,45) en yüksek puanı vermişlerdir. Ürün ve hizmet alt boyutundan *''Kuruluş oldukça geniş kapsamlı kaynaklara sahiptir.''* ifadesine *(ort:*4,47) en yüksek puanı vermişlerdir. Duygusal bağlılık alt boyutundan *'' Bu kuruluşla ilgili olumlu duygulara sahibim.''* ifadesine *(ort:*4,38) en yüksek puanı vermişlerdir. Güvenilirlik alt boyutundan *'' Bu güvenebileceğim bir kuruluştur.''* ifadesine *(ort:*4,71) en yüksek puanı vermişlerdir. Sosyal sorumluluk alt boyutundan *''Bu firma çevreye karşı sorumlu davranmaktadır.''* ifadesine *(ort:*4,84) en yüksek puanı vermişlerdir.

Tablo-6 da demografik faktörlere yönelik çalışanların itibar yönetimi farklılıkları incelenmektedir. Yapılan Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testi sonucunda (p > 0,05) itibar yönetimi ifadelerine katılım düzeyinde cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, işletmede ki çalışma süresi, işletmede çalışan toplam personel ve toplam çalışma süreleri gibi demografik bilgilere göre anlamlı farklılıklar bulunmamıştır. Bunların dışında işletme içindeki pozisyon ile itibar yönetimi arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Tablo 6. Kruskal Wallis Testi

	İşletmedeki Konumunuz	**N**	**Sıra Ortalaması**	**df**	**X^2**	**p**
İtibar Yönetimi	Genel Müdür Yrd.	2	50,50	4	21,492	,000
	Bölüm Veya Birim Müdürü	9	33,44			
	Bölüm Veya Birim Müdür Yrd.	7	44,71			
	İşgören / Çalışan	33	20,42			
	Diğer	4	37,75			
	Toplam	55				

Verilerimiz non-parametrik olduğu için yaptığımız Kruskal Wallis testi sonucunda işyeri pozisyonu ile itibar yönetimi ölçeği istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık (p=0,000<0,05) göstermiştir. Tabloda da görüldüğü üzere genel müdür yardımcıları itibar yönetimi ölçeği ifadelerine diğer pozisyondaki çalışanlara göre daha fazla katılmışlardır.

SONUÇ

Kurumsal itibar, işletmenin sadece bir bölümünün çabası ile değil, tamamının gayretiyle kazanılabilir. Kurumsal sosyal sorumlulukta itibar elde edebilmek ve bu itibarın devamını sağlamak için çok önemli bir kavramdır. Finansal kazançlar çok fazla olsa dahi bu kurumların itibar kazanması için yeterli değildir. Yeni dönemde hissedarlar, işletmelerin toplum için ne gibi faydalar sağladıklarını da sorgulamaktadırlar. Başka bir deyişle, bir tüketici herhangi bir firmanın ürününü aldığı zaman, o üründen sadece kalite olması yeterli olmamaktadır. Ürünün çevre için zararlı olup olmadığı, varsa verdiği zararın firma tarafından yapılan sosyal sorumluluk projeleri ile ne kadar karşılandığı gibi kriterlerde firma itibarını değerlendirme de göz önünde bulundurulabilir. Paydaşların firmalar

hakkında değerlendirmelerinin ve düşüncelerinin çok önemli olduğu, bu düşüncelerin olumlu olduğu sürece itibarın var olabildiği tartışılmaktadır. Aksi durumda işletmeler kuvvetli bir itibara sahip olmazlar.

Firmalar, sosyal sorumluluk yoluyla toplum fertlerine, onları ve çevreyi düşünen bir kurum olduğunu ve tek amaçlarının ekonomik çıkar sağlamak olmadığını anlatmaktadır. Böylelikle firmalar toplumun sosyal gereksinimlerini de karşılamaktadırlar ve bunun sonucu olarak paydaşlarının algısında olumlu bir yerde bulunmayı hedeflerler.

Konya Çimento firmasının kurumsal sosyal sorumluluk ekseninde itibar yönetimlerine ne düzeyde dikkat ettikleri, çalışan idari personeline ve yönetimine uygulanan anket tekniği ile araştırılmıştır. Çalışanların en fazla duygusal bağlılık alt boyutu sorularına katıldıkları görülmektedir. Alt boyutlara tek tek baktığımızda, kurum bilgisi alt boyunda katılımcıların en yüksek puanı çalıştıkları kurumun alanında lider olduğu ifadesine verdikleri; yönetim kalitesi alt boyutunda ise işletmenin zeki ve yetenekli yöneticiler tarafından yönetildiği ifadesinin ön plana çıktığı görülmektedir. Ürün ve hizmet alt boyutunda, çalışanlar işletmenin geniş kapsamlı kaynaklara sahip olduğu ifadesine en yüksek puanı verirken; duygusal bağlılık alt boyutunda kuruluşla ilgili olumlu duygulara sahip olmak ifadesi en yüksek puanı almıştır. Güvenilirlik alt boyutunda ise çalışanlar işletmenin güvenilir olduğunu düşünmektedirler. Son boyut olan sosyal sorumluluk da ise işletmenin çevresine sosyal sorumlu davrandığı algısının çalışanlar arasında ön plana çıktığı göze çarpmaktadır.

Yapılan Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testi sonucunda ($p > 0,05$) itibar yönetimi ifadelerine katılım düzeyinde cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim düzeyi, işletmede ki çalışma süresi, işletmede çalışan toplam personel ve toplam çalışma süreleri gibi demografik bilgilere göre anlamlı farklılıklar bulunmamıştır. Bunların dışında işletme içindeki pozisyon ile itibar yönetimi arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Üst kademede çalışanların itibar algılarının idari alt kademede çalışanlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Her bilimsel çalışma gibi bu çalışmada yazarların kavramsal kapasitesi ve düşünce sisteminin ürünü olarak, yazarların bilgi, deneyim ve bakış açısı ile sınırlıdır. Örneklem, istatistiki olarak yeterli olsa da, zaman ve maddi kısıtlardan dolayı küçük bir gruptan oluşmaktadır. Türkiye'nin diğer illerine ulaşmak hem zaman hem de maliyet açısından mümkün olamadığından, araştırmanın örneklem grubunu teşkil eden çalışanlar Konya ilinde faaliyet gösteren çalışanlarla sınırlandırılmıştır. Araştırma, zaman dilimi olarak 2016 yılını kapsamaktadır. Araştırmanın kuramsal çerçevesine yönelik olarak yapılan yazın araştırması, imkânlar dâhilinde ulaşılabilen kaynaklarla sınırlıdır. Ayrıca bu araştırmanın parçası olarak kullanılan uygulama amacına yeterince ulaşmış olsa da gelecek araştırmaların daha farklı çalışmalarla, çevrelerle ve farklı şehir ya da ülkeleri de ele alarak daha geniş bir zaman dilimi içerisinde incelenmesi halinde çalışma genişletilebilir. Bunun yanı sıra itibar yönetimi kavramı farklı değişkenlerle birlikte de ele alınarak ilave incelemeler yapılabilmektedir.

KAYNAKÇA

Akgeyik, T. (2007). İnsan Kaynakları Yönetimi Boyutuyla Kurumsal Sosyal Sorumluluk:(Bir Alan Araştırması). *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(52).

Akpınar, R. (2013). Kamu Yönetiminde Müşteri Odaklılık Ve Kurumsal İtibar Kavramı: İzmir Bilim, Sanayi Ve Teknoloji İl Müdürlüğü Analiz Çalışması. *Academic Sight/Akademik Bakış, 38*.

Alparslan, A., & Aygün, M. (2013). Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Firma Performansı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18*(1).

Altıntaş, E. (2005). *Kurumsal İtibar ve Anadolu Üniversitesi İ.B.F. Örneği.* Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eskişehir.

Arslanboğa, A. (2016). *Örgütlerde İşgörenlerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetine İlişkin Algılarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerine Etkisi: Bursa İli Tekstil İşletmelerinde Bir Araştırma.*

Aykut, B., & Tambay, A. (2014). Personel Güçlendirme (Empowerment) Ve İtibar Yönetimi İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Alan Çalışması.

Bayraktaroğlu, G., & Özgen, Ö. (2008). Sosyal Sorumluluk Konusunda Tüketicilerin Beklentileri: Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi İle Önceliklerin Belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22*(1).

Bowen, H. R. (1953). Social Responsibility of the Businessman. *New York: Harpers and Brothers*.

Bromley, D. (2002). Comparing Corporate Reputations: League Tables, Quotients, Benchmarks, or Case Studies? *Corporate reputation review, 5*(1), 35-50.

Carroll, A. B. (1979). A Three-Dimensional Conceptual Model of Corporate Performance. *Academy of Management Review, 4*(4), 497-505.

Carroll, A. B. (1991). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders. *Business horizons, 34*(4), 39-48.

Cingöz, A., & Akdoğan, A. A. (2012). İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri: Kayseri İli'nde Bir Uygulama/Corporate Social Responsibility Applications of Businesses: An Empirical Study in Kayseri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16*(3).

Çalışkan, O., & Ünüsan, Ç. (2011). Otel Çalışanlarının Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının İş Tatmini ve İşte Kalma Niyetine Etkisi.

Demir, R., & Türkmen, E. (2015). Çalışanların Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algılarının Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 3*(13).

Doğan, S., & Varinli, İ. (2010). İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Anlayışı ve Kurumsal İmaj İlişkisi: Banka Müşterilerine Yönelik Bir Araştırma. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*.

Drucker, P. F. (1984). Converting Social Problems Into Business Opportunities: The New Meaning of Corporate Social Responsibility. *California management review, 26*(2), 53-63.

Eğilmez, Ö. (2017). *Kurumsal İtibar Yönetimi: Tepe Yöneticisinin Güvenilirliğinin Kurumsal İtibar ve Çalışan Olma Niyetine Etkisi.* Anadolu Üniversitesi.

Eren, S. S., & Eker, S. (2012). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısının Marka İmajı, Algılanan Değer, Müşteri Tatmini Ve Marka Sadakatine Etkisi Üzerine Bir Saha Araştırması: X Markası Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17*(2).

Fombrun, C., & Shanley, M. (1990). What's in a Name? Reputation Building and Corporate Strategy. *Academy of Management Journal, 33*(2), 233-258.

Fombrun, C., & Van Riel, C. (1997). The Reputational Landscape. *Corporate reputation review*, 1-16.

Fombrun, C. J., Gardberg, N. A., & Barnett, M. L. (2000). Opportunity Platforms and Safety Nets: Corporate Citizenship and Reputational Risk. *Business and society review, 105*(1), 85-106.

Frederick, W. C. (1987). Theories of Corporate Social Performance. *Business and society: Dimensions of conflict and cooperation, 142*, 161.

Friedman, M. (2002). The Social Responsibility of Business is to Increase İts Profits. *New York: Applied Ethics: Critical Concepts in Philosophy, 5*.

Gezmen, A. (2014). *Kurumsal İtibar Yönetimi ve Kurumsal İtibar Algsının Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma: Türkiye Büyük Millet Meclisi Örneği.* Türk Hava Kurumu Üniversitesi.

Güneş, İ. S. (2016). *Kurumsal İtibar Yönetimi.* Bahçeşehir Üniversitesi

Karabekiroğlu, A. (2016). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışmaları Yapılan Kurumlarda Çalışan Memnuniyeti Ve Çalışan Bağlılığı.*

Karatepe, S. (2008). İtibar Yönetimi: Halkla İlişkilerde Güven Yaratma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 23*(23).

Kavoğlu, S. (2012). İtibar Yönetimi Açışından Yeşil Pazarlama: Örnek Olay İncelemesi. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 1*(4), 13-31.

McGuire, J. W. (1963). *Business and society*: McGraw-hill.

Nakip, M. (2013). *SPSS Destekli Pazarlama Araştırmalarana Giriş*. Seçkin Yayıncılık Ankara.

Nakra, P. (2000). Corporate reputation management:" CRM" with a strategic twist? *Public Relations Quarterly, 45*(2), 35.

Onay, A. (2003). Kurumsal Sosyal Sorumluluk. *Kurgu Dergisi, 20,101-109*.

Orçan, M. (2007). Yoksullukla Mücadelede Kurumsal Sosyal Sorumluluk (Kss) Kampanyaları1. *Afyon Kocatepe Universitesi UBF Dergisi, 9*(11), 27-37.

Öksüz, M., & Gümüş, B. (2009). İtibar sürecinde kilit rol: Kurumsal sosyal sorumluluk iletişimi. *Journal of Yaşar University, 4*(14), 2129-2150.

Özalp, İ., Tonus, H. Z., & Geylan, A. (2010). Paydaşları Açısından akademik Organizasyonlarda İtibar. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2*(1).

Özalp, İ., Tonus, H. Z., & Sarıkaya, M. (2008). İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algılamaları Üzerine Bir Araştırma.

Özaslan, R. K., & Koç, F. Ö. (2016). Kurumun Sürdürülebilirliğinde "İtibar Riski" Yönetiminin Yeri ve Önemi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 9*(1).

Özdemir, H. (2009). Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Marka İmajına Etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15*(8).

Peltekoğlu, F. B., & Tozlu, E. (2017). Halkla İlişkiler ve Gönüllük Ekseninde Türkiye'de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri ve Bin Yıl Kalkınma Hedefleri. *SELÇUK ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM FAKÜLTESİ AKADEMİK DERGİSİ, 10*(1).

Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2002). The Competitive Advantage of Corporate Philanthropy. *Harvard business review, 80*(12), 56-68.

Saran, M., Coşkun, G., Zorel, F., & Aksoy, Z. (2011). Üniversitelerde Sosyal Sorumluluk Bilincinin Geliştirilmesi: Ege Üniversitesi Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi Üzerine Bir Araştırma Improvıng The Conscıousness Of Socıal Responsıbılıty At Unıversıtıes: A Research On Lesson Of Socıal Servıce Practıce At Ege Unıversıty. *Journal of Yaşar University, 22*(6), 3732-3747.

Smith, A. (1838). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*: T. Nelson.

Solmaz, B. (2006). Krizde İtibarın Yönetilmesi. *SELÇUK ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM FAKÜLTESİ AKADEMİK DERGİSİ, 4*(3), 65-72.

Sunal, G., & Sunal, C. (2016). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çerçevesinde Yeni Medya Kullanımının Toplumsal Hareketlerde Oynadığı Rol: Adım Adım Oluşumu. *Uluslararası Iletişimde Yeni Yönelimler Konferansı, 1.*

Şatır, Ç., & Sümer, F. E. (2008). Kurum İtibarının Bileşenleri Üzerine Bir Araştırma: Sağlık Hizmeti Üreten Bir Kamu Kurumunda İç Paydaşlar İtibarı Nasıl Algılıyor? *SELÇUK ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM FAKÜLTESİ AKADEMİK DERGİSİ, 5*(2), 15-25.

Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). *Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Detay Yayıncılık Ankara.

Yılmaz, M. (2015). *Kurumsal İtibar Yönetimi Algısının Örgütsel Bağlılık Algısı Üzerindeki Etkisi.* Türk Hava Kurumu Üniversitesi.

KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN YAŞADIĞI FİNANSAL VE YÖNETİMSEL SORUNLAR

Sema ULUTÜRK AKMAN[1]
Cem DURMAZ[2]

Öz

Ekonomik faaliyetler bilindiği gibi kamu kaynaklı ve özel kaynaklı kurum ve kuruluşlar ya da şahıslar tarafından yürütülmektedir. Ekonomide faaliyet gösteren özel kurum ve kuruluşlar küçük, orta ve büyük ölçekli işletmeler olarak değerlendirilir.

İşletmelerin ölçeklerini göz önüne aldığımızda, büyük ölçekli işletmelerin küçük ölçekli işletmelere göre sağladıkları istihdam, üretim ve ticaret alanlarında daha küçük paya sahip oldukları söylenebilir. Oysa küçük ve orta ölçekli işletmelerin, işletme bazında katkıları daha az görünse de sayılarının fazla olması sebebiyle toplam anlamda ülke ekonomisine katkıları yadsınamaz.

Ülkemizde faaliyet gösteren işletmelere baktığımızda, küçük ölçekli işletmelerin toplam imalat sanayi içinde payı, yıldan yıla değişmekle beraber, % 98'in üzerinde olduğunu görüyoruz. Benzer şekilde, küçük ölçekli işletmeler imalat sanayii istihdamı içinde de yaklaşık % 50 paya sahiptir.

Bu önemli oransal paylar sebebiyle küçük işletmeler gerek imalat sanayi içinde gerekse yarattıkları istihdam sahasıyla ülke ekonomisinin önemli aktörlerindendir.

Son yıllarda, küçük ölçekli işletmelerin ülke ekonomisi içindeki bu payı dikkate alınarak, girişimcilik konusuna daha çok önem verilmekte ve girişimci bireyler yetiştirme amaçlı eğitimler ve girişimci olacaklara uygun kredi koşulları sağlayarak teşvik etmek amaçlanmaktadır. Nitekim KOSGEB ve YÖK arasında imzalanan bir protokol ile üniversitelerin ilgili fakültelerinde Girişimcilik dersleri müfredata alınmış ve bu dersi alarak, sertifika sahibi olanlara bir kısmı doğrudan hibe olmak üzere uygun faizli krediler sağlanması amaçlanmıştır.

Öte yandan, KOSGEP küçük ve orta ölçekli işletmeleri teşvik amaçlı sıfır faizli kredi, nitelikli eleman desteği vermekte aynı zamanda ülke genelinde ücretsiz girişimcilik eğitimleri düzenlemekte ve bu eğitim programlarını tamamlayanlara hibe vermektedir. Bütün bu teşvik unsurları, küçük ve orta ölçekli işletme sayısını arttırmak ve ekonomik hayatın içine yeni ekonomik birimler kazandırmak amacıyla yapılmaktadır.

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurulumuna yönelik bu teşvikler çok önemli olmakla beraber, kurulan işletmelerin ekonomik faaliyetlerinin sürdürülebilirliği de ayrıca önemlidir. Zira kredi, hibe vb. teşvik ve destekler işletmenin iflası halinde heba olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, küçük ve orta ölçekli işletme kurulumu amaçlı teşvik ve desteklerin, işletmenin, işletme faaliyete geçtikten sonra da izlenmesinin önemi anlaşılmaktadır. Nitekim KOBİlerin girişimci/yöneticilerinin finansal bilgilerinin yetersizliği, stokları kontrol edememe, muhasebe kayıtlarını gereği gibi tutamama vb. sebeplerle farklı boyutlarla sorunlarla karşı karşıya kaldıkları ve aşamadıkları hallerde de iflasa kadar sürüklendikleri de bilinmektedir. Bu durumda, ülke ekonomisine katkı sağlaması amacıyla desteklenen KOBİlere yapılan yardım ve hibeler amacına ulaşamamaktadır.

Bu çalışma kapsamında, küçük ölçekli işletme olarak faaliyet göstermekte olan 6 işletmenin girişimci düzeyinde yaşadığı sorunlar, nitel görüşme tekniği ile tespit edilmeye çalışılmış ve pek çoğunda benzer sorunların yaşandığı gözlenmiştir.

Çalışmada, nitel görüşme tekniği ile tespit edilen yönetimsel ve finansal sorunlar ve bu sorunların nasıl ortaya çıktığı ve ne tür hatalar yapıldığı ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: KOBİ'lerin sorunları, nitel araştırma, sürdürülebilirlik

[1] Ekonometri Bölümü, İktisat Fakültesi, İstanbul Üniversitesi, akmans@istanbul.edu.tr
[2] Ekonometri Anabilim Dalı, İstatistik Bilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi, cem@finansalidare.com

TOPLUMSAL CİNSİYETİN İZLERİNİ KÖYDE VE KENTTE ARAMAK: KADIN ALGISI ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Zeynep KAPTAN*
Özlem MÜSELLİM*
Selin KILIÇ*
Yağmur HACISALİHOĞLU*

Öz

Kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik, insanlık tarihi kadar eski bir tartışma alanı sosyal bilimlerin gelişim süreci boyunca; bu eşitsizliklerin neden ve toplumsal boyutları araştırılmıştır. Biyolojik olarak yaradılış farklılıkları olan kadın ve erkek, bunun yanı sıra yaşadıkları toplumun onlara yüklediği birbirinden farklılaşan görev ve sorumlulukları da üstlenmişlerdir (Yaylı ve Eroğlu, 2015). Bu eşitsizliklerin oluşmasında ve devam etmesinde toplumsal cinsiyet temelli algılar da önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada yaşam standardlarının insanların algılama ve karar vermelerindeki etkileri tartışılmaktadır. Bu anlamda köy ve kent sakinlerinin kadın algıları, karşılaştırmalı bir perspektif ile ele alınmaktadır. Başka bir ifade ile araştırma dahilinde demografik ve sosyo-ekonomik faktörler de dikkate alınarak, köy ve kentte kadın algısının farklılaşıp farklılaşmadığı analiz edilmektedir. Veri toplama çalışmaları kapsamında Yalova ili dahilindeki köylerde ve şehir merkezinde 200 kişi ile görüşülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre, bazı farklılıkların var olmasıyla birlikte, köy ve kentte kadın algısının büyük oranda birbirinden farklı olmadığı; kadına yönelik toplumsal cinsiyet kalıplarının köyde ve kentte hakim olduğu sonucuna varılmıştır. Köy ve kentte kadın algısı karşılaştırılmasındaki tespit edilen temel farklılıklar ise kent yaşamının bir getirisi olan kadının farklı sektörlerde iş gücüne daha fazla katılımı çerçevesinde gözlemlenmiştir. Köyde ve kentte yaşayan insanların, yaşam standardlarından etkilenerek, algılama ve karar vermelerinde ki en önemli farklılıkların eğitim seviyeleriyle ilgili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Kırsal ve Kentsel Kadın Algısı

*Bu araştırmanın gerçekleştirilmesinde ve bildiri yazım sürecinde bize danışmanlık eden Dr. Onur ÜNLÜ 'ye teşekkür ederiz.

* Yalova Üniversitesi – zeynepkaptan12@gmail.com – selin_kilic95@hotmail.com – musellimozlem@gmail.com – yagmurdilarahso@gmail.com

Abstract

The inequality between men and women has existed from the moment humanity has existed and has begun to debate the social dimensions of the inequalities that have arisen since the development of social sciences. Women and men with biologically created differences have also undertaken the duties and responsibilities they have placed upon them, as well as the society they live in (Yaylı, H., Eroğlu, G., 2015). Gender-based perceptions also play an important role in the formation and persistence of these inequalities. In this sense, some factors in the perception and decision making of people living in the city and in the countryside are examined. This study was conducted at villages and the city center of Yalova. Within the scope of data collection studies, by taking into consideration of demographic and socio-economic factors, whether perception of women differs in the countryside and city is analyzed. According to our findings, (1) rural and urban perceptions of women are not substantially different; (2) and gender patterns toward women are dominant at rural and urban side of the city. Hovewer the differences between rural and urban perceptions of women are observed within the frame of women's diversed labor force participation in urban life. Two groups were formed and the villages in Yalova city and the city center were visited and a total of two hundreds people were interviewed. Some conclusions were reached with the questionnaires and the impressions on the participants.It has been observed that the people living and that the most important differences in perception and decision making are related to their educational level.

Keywords: Gender, Rural and Urban Female Perception

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet kavramı en temel anlamıyla biyolojik cinsiyetimiz üzerine yapılandırdığımız toplumsal ve kültürel kadınlık ve erkeklik kalıplarıdır (Yüksel, 2016: 21). Heritier, cinsiyet dikotomisinin asimetrik ve eşitsiz olduğunu ileri sürer. Ona göre kadınlar ve erkekler her zaman birbirinin tersidir (akt. Batinder, 1992: 24).Toplumsal cinsiyet biyolojik farklılıkların ötesinde toplumsal olarak inşa edilmiş ve değer yargıları, normlar ve bazı formel düzenlemeler ile işlerlik kazanmış farklılıklar temelinde; bireyler arasında eşitsizlikler yaratan bir sosyal uygulamalar sistemidir (Ridgeway & Smith-Lovin 1999).

Kadın ve erkek arasındaki farklılıkların, ve daha önemlisi eşitsizliklerin yalnızca biyolojik temellere dayalı olmadığını ve farklılık ve eşitsizliklerin henüz çocukken bizlere aşılandığını Ridgeway & Smith-Lovin'in bu aktarımlarında (1999) görebiliriz. Toplumsal cinsiyet kavramı, insanı dişi ve erkek olarak ayıran cinsiyet kavramından daha farklı ve kapsamlı olarak, kadın ve erkek arasındaki toplumsal, kültürel, ekonomik, politik ve davranışsal tüm farklılıkları içerir. Bu farklılıklar doğumdan itibaren egemen ideoloji tarafından güçlendirilir ve bu yolla etkili bir toplumsal denetim sağlanmış olur (Yüksel,2016: 21).

Ayrıca belirtmek gerekir ki kadınların ekonomide ki yerinin de erkeklerden ayrı olduğu görülmektedir. Özellikle Türkiye'de 1980 yılındaki nüfus sayımını göz önüne alacak olursak (Arıkan, 1988:2) 44.737.000 olan nüfusumuzun 25.100.000'i kırsal kesimlerde, 19.645.000'i kentlerde yaşamaktadır. Vatandaşların 22.695.000'i erkek, 22.042.000'i kadın olarak belirlenmiştir. Sanayileşme ve göçlerin artmasıyla birlikte kırsal yerlerde yaşayan erkeklerin kentlere göç etmesiyle birlikte kadınların tarıma yöneldiği görülmektedir. Bundan dolayı da kadınlar erkeklerin görevlerini üstlenmek durumunda kalmış ve böylelikle "kadın reisli aileler" karşımıza çıkmıştır (Arıkan, 1988: 2) Kırsal alandaki kadınlarla ilgili istatistiklerde, kadınlar kimi kez "yok" sayılırken, yaptıkları iş ve ürettikleri de "yok" sayılıyor, görmezlikten gelinebiliyor. Örneğin, kadınların ücret karşılığı olmayan tarım işçiliği, yalnız ailesi için yiyecek üretimi, ya da geçici dönemlerde, diyelim ki, yalnız hasat zamanı yaptığı işler yok sayılabiliyor (Arıkan, 1988: 2). Bu veriler 1980 Türkiye'sine ait olsa da hala geçerliliğini korumaktadır. Birçok kırsal kesimde tarım işleri, aile yönetimi, çocuk bakımı ve erkeklerin umursamayıp bir kenara ittiği bütün işler kadınlar tarafından yapılmaktadır.

Kırsal kesimde yaşayan kadınlar kadar kentlerde yaşayan kadınların da ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüğünü söylememiz yanlış olmaz. Yanıkkaya'ya (2011: 3) göre kentlerde kadın olmanın durumu ise; üzerinde durulması ve altının çizilmesi gereken bir başka nokta, kadın olmanın ister kentte ister küçük yerleşim birimlerinde olsun, ister orta sınıf ister işçi sınıfı olsun diğer bütün kategorileri yataya kesen bir ortak payda, bir ikincillik, madunluk kategorisi olarak karşımıza çıkıyor olmasıdır. Toplumda kadına atfedilen davranış biçimleri, kadınlığa özgü olduğu varsayılan rol kalıpları, mekânla ilişki kurma yöntemleri, konuşma şekilleri sınıfsal olarak farklılık gösteriyor olsa da, genel olarak "kadın gibi davranmanın", "bir kadına yakışan şekilde konuşmanın", "kadınlığını bilmenin", "kadınlık görevlerini yerine getirmenin" emir kipleri, ilgili ilgisiz her fırsatta hatırlatılmakta, yaygınlaştırılmakta, bu emir kiplerine uymayan kadınlar ikinci tekil şahıslar ya da giderek artan bir oranda üçüncü tekil şahıslar tarafından uyarılmakta ya da cezalandırılmaktadır. Cinsiyet stereotiplerini göz önünde bulundurursak eğer, toplumsal cinsiyetin en belirgin örneğini iş hayatında var olan "cam tavan"da görebiliriz. Cam tavan, bir kişinin hiyerarşik yükselişinin önündeki engeldir. Bu engellerden en önemlisi kadınlara yönelik önyargılardır. Çoğu negatif olan bu önyargılar kadınların verilen üst düzey işleri yapamayacağına dair görüşleri içerir (Aycan, 2006). Bu engel çoğunlukla cinsiyet ya da ırk gibi ayrımcılık sembolleri kaynaklıdır. Azınlıkların ve kadınların belirli bir düzeyden daha yukarı terfi etmelerini güçleştiren görünmez bir engeldir. Gelişmekte olan ülkelerde bu gibi durumlar toplumsal cinsiyette kadının ilerlemesine izin vermeyen, erkek iktidarında kadın haklarının kontrol altında tutulup, gelişim göstermelerini durduran, rekabet ortamında kadınları erkeklerin hükümdarlığında barındırmayan bir durumdur. Bunun en bilindik örneği olarak kadınların çalışma ortamlarında

erkeklerden sonra tercih edilmeleri ve kadınların azınlıkta olduğu yerlerde sözel ya da fiziksel yollarla taciz edilmeleri ve böylelikle "kendi istekleriyle" işten ayrılmaları gösterilebilir. Örneğin, Birleşmiş Milletler raporuna göre kadınlar "dünyadaki işin yüzde 66'sını yapıyor, gıdanın yüzde 50'sini üretiyor ancak gelirin yüzde 10'unu kazanıyor. Mülklerin ise sadece yüzde 1'i kadınlara ait (Brown, 2015: 10).

Doğduğumuz andan itibaren çevresel faktörlerin, gelenek ve göreneklerin, ya da toplumda alışılagelmiş her şeyin etkisi altında kalıyoruz. Bizlere verilen isimlerde dahi toplumsal cinsiyetin izlerini görebiliriz. Örneğin erkeklere verilen Savaş, Yiğit, Tayfun, Zafer ve Kaan gibi isimler toplumun bir erkekten beklentilerini gözler önüne serer. Erkek çocuklarımızın mücadeleci, sert ve yıkıcı, iktidar sahibi bir erkek olmaları gibi bir beklenti olduğu için erkeklere bu isimler seçilirken kız çocuklarımıza da Narin, Şirin ve Yağmur gibi uysal isimleri seçiyoruz. Aynı şekilde çocuklarımıza henüz ayırt etme güçleri yokken aldığımız oyuncaklar bile onların kendi cinsiyetlerini algılamada önemli rol oynuyor. Kız çocuklarına bebekler alırken erkek çocuklarına araba alma eğilimi gösteriyoruz. Bunun sonucunda da erkekler ve kızlar kendi benliklerinin ailenin beklenti ve tutumlarına bakarak farkına varıyorlar. Bu tarz oyuncak ve oyunlarla, örneğin kızların genelinin evcilik oyunu oynaması ve erkeklerin savaş oyunları oynaması, kızlara hayattaki görevlerinin annelik ve aile olduğunu, daha içe dönük bir yaşam sürmeleri gerektiklerini, erkeklere ise görevlerinin daha dışa dönük, mücadeleci ve güçlü bir yapıya sahip olmaları gerektiği bilinçli ya da bilinçsizce empoze etmiş oluyoruz.

Antik Yunan'da tiyatro oyuncularının değişik rollerdeki oyunlarını sergilemek için taktıkları maskenin adı olan persona, Analitik Psikolojide bireyin, toplumun ve geleneklerin beklentilerine yanıt olarak taktığı mecazi maske olarak kullanılmaktadır. Bir başka deyişle toplumsal "rol" kavramının karşılığıdır ve kişinin gerçek kişiliği ile toplumun değer yargılarına uygun bir kişiliğin ortak paydada buluşması ile oluşan yapay bir kişiliği ifade eder (Carl Gustav Jung, 1997). Maskeler çoğunlukla toplumun bizlere biçtiği rol ve beklentilerle uyumludur. Bizim toplumsal norm ve kurallara uygun davranmamız beklenir ve istenir. Bu beklenen davranışların dışında davrananlar, toplumu oluşturan ve beklentilere uygun davranan diğer bireyler tarafından eleştirilir, bazen uzaklaştırılır ve duruma göre yasal yollarla cezalandırılır. Toplumsal olarak en çok beklentinin oluşturulduğu maskemiz kadınlık ve erkekliktir (Yüksel, 2016:17).

Kadın ve erkekler arasındaki benzer bir ayrımı Fişek (1996'dan akt. Navaro, 1996: 29) de daha belirgin bir karşıtlık ilişkisi kurarak ortaya koyuyor.

Tablo 1: Onaylanan kadın ve erkek değerlerine ilişkin sınıflandırma

KADINLAR İÇİN		**ERKEKLER İÇİN**	
Şöyle ol	*Böyle olma*	*Şöyle ol*	*Böyle olma*
Yumuşak	Sert	Sert	Yumuşak
Uyum gösteren	Hükmeden	Hükmeden	Uyum gösteren
Güçsüz	Güçlü	Güçlü	Güçsüz
Kabullenici	Yargılayıcı	Yargılayıcı	Kabullenici
Kararsız	Kararlı	Kararlı	Kararsız
Başarı peşinde koşmayan	Başarılı	Başarılı	Başarısız
Bağımlı	Bağımsız -Hırslı	Bağımsız-Hırslı	Bağımlı
Çaresiz	Çözüm getiren	Çözüm getiren	Çaresiz
Edilgen	Etkin	Etkin	Edilgen

Bu anlamda toplumsal olarak inşa edilmiş kadına yönelik bir çok rolün izlerini görebilmemize imkan tanıyan örüntüler, bu tablodan rahatlıkla okunabilmektedir. Bir sosyal yapıda, kadına ve erkeğe yüklenen nitelikler cinsiyet stereotipleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ataerkil toplumsal düzende hakim kategorinin, yani erkeklerin yüceltilmesi, üstün tutulması ve methedilmesi söz konusu iken yerine ve durumuna göre kadınların ikincilleştirildiği görülmektedir (Yapıcı, 2016: 28).

Kırsalda ve kentte yaşayan insanlara bakıldığında, yaşam standartlarının paylaştıkları kültürün algıları üzerinde etkili olduğunu varsayarsak; bu iki kesimde de toplumsal cinsiyet temelinde kadının algılanışı arasında farklılıkların olup olmadığını araştırmak istdik. Bu doğrultuda örneğin kırsalda kadınlar, onlar ile özdeşmiş olan annelik vasfı ile algılanırken, kentte ki kadınlar kendine yetebilen kadın olarak algılanır.

Bu kapsamda araştırmamızın amacı kırsal ve kentsel kesimlerde kadınların ve erkeklerin, simgeler yoluyla kadını nasıl tanımladığını tespit etmek ve simge tercihleri kapsamında herhangi bir farklılık olup olmadığını test etmektir. Araştırma sorumuz ise şu şekilde belirlenmiştir: kentte ve kırsal kesimde yaşayan kadın ve erkeklerin "sizin için kadını hangi simgeler temsil ediyor" sorusuna verecekleri yanıtlarda kullanacakları simgeler farklı mıdır?

1. METODOLOJİ

Bu bildiri devam etmekte olan bir araştırmanın tamamlanmış bir aşamasına karşılık gelmektedir. Bu araştırma keşfedici bir araştırmadır. Bu anlamda sosyo-ekonomik farklılıklar arz eden kır ve kent yaşamının parçası konumundaki kadın ve erkeklerin kadını nasıl tanımladıkları belirlenen örneklem çerçevesinde tartışılacaktır. Bu araştırma sürecinin ilk adımında kadınlık ve erkekliği temsil eden birbirinden farklı otuz beş fotoğraf seçilmiş, Yalova ili içerisinde köylerde ve şehir merkezinde toplam iki yüz kişi ile görüşülmüş - kadın erkek ayrımı olmaksızın - ve onlardan bu otuz beş fotoğraf içinden kendilerine kadınlığı temsil eden fotoğrafları seçmeleri istenmiştir. Bu anlamda araştırma ekibinden iki grup oluşturulmuş, birinci grubu şehir merkezinde yaşayan insanlara, ikinci grup da köylerde yaşayan insanlara yönlendirilmiştir. Katılımcılara " Fotoğraflara baktığınızda hangileri size kadını hatırlatıyor?" gibi sorular sorulup yaşadığı çevrenin ve yaşam standartlarının algılarını ve karar vermelerini nasıl etkilediği incelenmiştir. Ayrıca her bir katılımcıya yaşlarını, yaşadıkları yeri, medeni durumlarını, eğitim durumlarını, aylık gelirlerini ve mesleklerini belirtmelerine imkan tanıyan iki yüz anket uygulanmıştır. Anket çalışmaları bittikten sonra tüm veriler bilgisayar ortamında bir araya getirilip insanların seçtikleri fotoğraflara bakılarak neden böyle bir eğilim gösterdiklerini anlayabilmek için uzman görüşü almak için bir psikolog ile görüşülmüştür.

Araştırmamızın amacı; insanların yaşam standartlarının algılama ve karar vermelerindeki etkilerini ve bu faktörler doğrultusunda toplumsal cinsiyette kadının algılanmasında iki kesim için de hangi boyutta olduğunu gözlemlemekti. Araştırmamızın merkezinde köyde ve kentte yaşayan ve farklı yaşam standartlarına sahip olan bireylerin hangi simgeler yoluyla kadını tanımladıklarını görme çabası yer almaktadır. Bu noktada ilk olarak araştırmamıza katılanlara ait demografik bilgiler aşağıdaki tabloda paylaşılmıştır.

Tablo 2: Katılımcılara Ait Bazı Bilgiler

	Cinsiyet	**Yaş**	**Medeni Durum**	**Eğitim Durumu**	**Aylık Gelir**
Kırsal	2 kadın	7-82	9-bekar	7-ilkokul	800 - 2500
	0 erkek		3-evli	4-ortaokul	
				2-lise	

	Meslek				
	Emekli, Ev hanımı, Öğrenci, Bankacı, Öğretmen, Emlakçı, Gemici, Bahçıvan Şoför, Usta, Serbest, Güvenlik, Yatırımcı, Memur, Garson, İşletmeci, İşçi, Bilgi İşlem Uzmanı, Temizlik görevlisi				
	Cinsiyet	**Yaş**	**Medeni Durum**	**Eğitim Durumu**	**Aylık Gelir**
Kentsel	75 kadın	19-70	50-bekar	5-ilkokul	1500 - 6500
	52 erkek		78-evli	30-ortaokul	
				42-lise	
				100-lisans	
	Meslek				
	Ev hanımı, Mühendis, Doktor, Mimar, Iktisatçı, Bankacı, Fotoğrafçı, İşletmec Halkla Ilişkiler, Eczacı, Kuyumcu, Muhasebeci, Polis, Avukat, Mali Müşavir, Hemşir Sekreter, İşçi, Modacı, Teknisyen, Veteriner ,Fizyoterapist, Yatırımcı, Satış danışman Sigortacı, Kuaför, Subay, Ekonomist, Odyometri, Mekatronik, Emekli				

Aşağıdaki tabloda ise daha önce de belirtildiği gibi kır ve kentteki kadın algısını tespit etmek adına belirlenen 35 fotoğrafın ayrıntıları paylaşılmıştır. Fotoğraflar sırası ile şu şekildedir:

Tablo3:

1	Yatak	13	Parfüm	25	Kek
2	Spor araba	14	Çorap	26	Saç kurutma makinesi
3	Cımbız	15	Bağlama	27	Manikür
4	Spor ayakkabı	16	Dolma kalem	28	Deney tüpleri
5	Bisiklet	17	Bebek bakımı	29	Kişisel bakım ürünleri
6	Kamp	18	Ofis	30	Müstakil bir ev
7	Heykeltraş	19	Küpe	31	Üniversite
8	Lüks bir ev	20	Spor aletleri	32	Tamir aletleri
9	Temizlik malzemeleri	21	Kuaför	33	Pantolon
10	Otobüs	22	Steteskop	34	Tarla
11	Teknolojik araçlar	23	Mutfak	35	Tarak
12	Ceket	24	Baret		

Araştırmamızın amacı toplumsal cinsiyet temelinde kadının nasıl algılandığını tartışmak olduğu için özellikle sadece erkeklere yönelik bir veri toplama süreci tasarlanmadı. Erkekler ile birlikte kadınlarında kendilerini nasıl tanımladıklarını merak ettiğimiz için aynı anket kadınlar için de uygulandı.

Veri toplama süreci 3 gün sürmüştür. Sonrasında ulaşılan sonuçları uzman görüşü ile tartışmak için bir psikolog ile görüşülmüştür. Psikolog görüşü alınmasında ki amaç insanların neden özellikle belirli fotoğraflara yöneldiğini açıklayabilmektir. Elde edilen tüm veriler bilgisayar ortamında analiz programına aktarıldı. Devamında ise elde edilen sonuçlar tablolaştırıldı.

2. BULGULAR

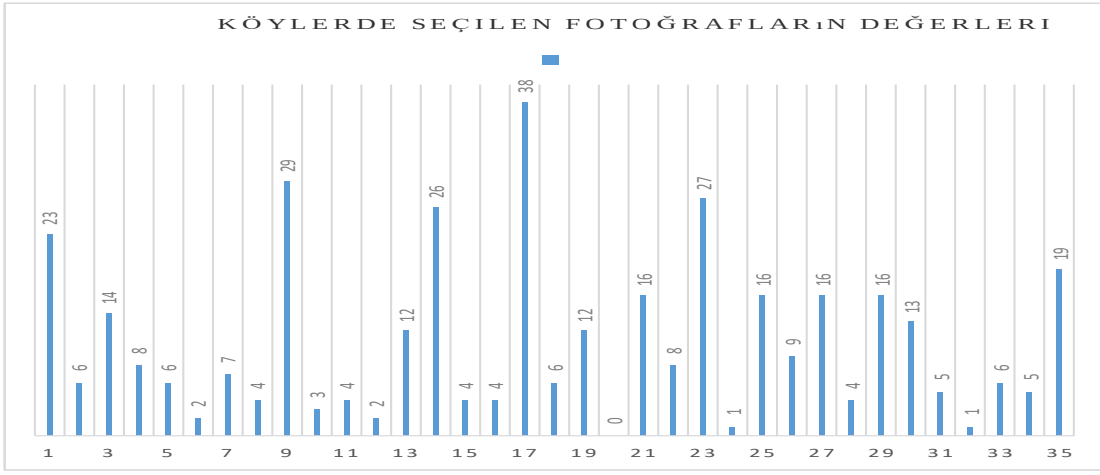
Endüstrileşme, kentleşme ve modernleşme süreçleri içerisinde Türkiye'de toplumun tarihsel, kültürel ve demografik özelliklerinde bir takım değişmeler meydana gelmiştir. Bu değişim sürecinde kadın erkek statüleri ve rolleri açısından Türk toplumunda bir takım farklılıklar gözlenmektedir. Öte yandan yüzyıllar boyunca erkek egemenliğindeki kurumların etkisi altında kalan bu tanımlar bugünden yarına kolaylıkla değişebilen bir nitelikte değildir. Çünkü tanımlar aile içinde başlayan ve yaşam boyu sürüp giden toplumsallaşma sürecinin özünde yer alırlar" (Tan, 1979: 4). Araştırmaya başlamadan önce kırsal ve kentsel olarak ikiye bölünmemizin nedeni her iki kesimde yaşayan insanların kendi tarihlerinden, hayata karşı olan beklentilerinden, aile yapısından ve yaşam standartlarından etkilenip algılamalarında bir değişiklik olup olmadığını gözlemlemekti. Bu yüzden katılım gösteren herkesi cinsiyet, yaş, yaşadığı yer, medeni durum, aylık gelir, eğitim durumu ve meslekleri gibi alanlara ayırdık.

Köylere ve şehir merkezine giden arkadaşlarımızın yaptığı anket çalışmaları ile anket sırasında yapılan izlenimlerden çeşitli bulgular elde edildi. Köylerde ve şehirlerde ki katılımcıların en çok ve en az seçmiş oldukları fotoğraflar karşılaştırıldı. Elde ettiğimiz bulgulardan yola çıkarak şunları söyleyebiliriz ki, köylerde ve şehirde yaşayan katılımcıların yaşam standardlarını dikkate aldığımız da kadın algısının belirlenmesinde insanların maaşlarının, yaşlarının, medeni durumlarının ve diğer faktörlerin önemli olmadığı sonucuna vardık. Çünkü her iki kesimde de katılımcılar ortak olarak dokuz fotoğraf üzerinde durdular (tablo:4). Aralarında ki algı farklılığının ise sadece eğitim seviyelerinden kaynaklı olduğu gözlemlendi (tablo:5). İki kesim arasında kadına bakış açısının başlangıçta çevresel faktörlerden kaynaklı olduğunu düşünsekte verileri analiz ettikten sonra tek farklılığın eğitim durumunda olduğu gözlemleniyor.

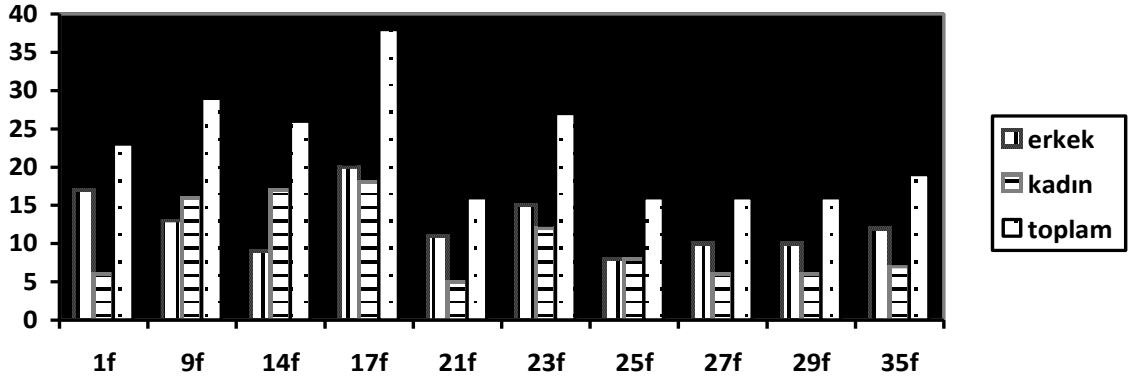
2.1.Kırsal Kesimlerden Elde Edilen Bulgular

Seçilen birbirinden farklı otuz beş fotoğraf iki afiş olarak gruplara verildi ve bir grup Yalova ilindeki köylere gidip oradaki bireylerle görüştü. Afişten fotoğraflar gösterilip onlardan kadını anımsatan fotoğrafları seçmeleri istendi ama bu sırada hiçbir şekilde katılımcıların kararlarını etkilemediler.

Grafik:1

Grafik :2 En çok seçilen fotoğraflarda kadınların ve erkeklerin değerleri[†]

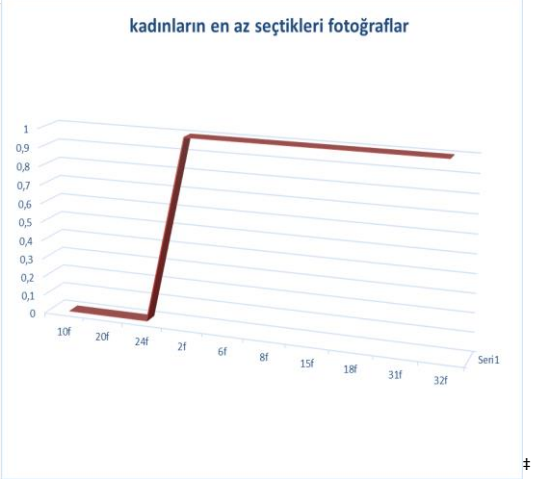

Buradan elde ettiğimiz sonuçlara dayanarak şunları söyleyebiliriz ki; en çok seçilen fotoğraflar kadının cinsel yaşamına, kişisel bakımına, aşçılığına, ev işlerine ve anneliğine vurgu yaptığı görülüyor. Köylerde ki kadın algısında, doğurganlığın ilk sıralarda geldiği ama eğitim ve meslek sahibi olmanın ikinci planda tutulduğu, su götürmez bir gerçektir. Grafik:2'de 1.fotoğrafa baktığımızda yatak figürünü seçenlerin büyük bir çoğunluğunun erkekler olduğunu, kadının cinselliğine ve doğurganlığına değinildiğini görebiliyoruz.

Grafik:3

Grafik:4

[‡]

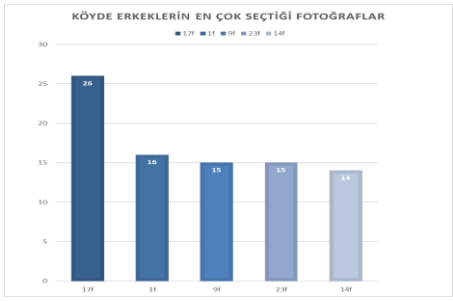
Grafik:3 ve Grafik:4'e baktığımızda, köylerde yaşayan kadınların, toplumsal cinsiyette yalnızca ev işlerini yapan, çocuk bakan ve yemek yapmayı görev edinen birer birey olduklarını kabullendiklerini görüyoruz. Seçilmeyen fotoğrafların, otobüs, spor aletleri, baret, spor araba, kamp, lüks bir ev, bağlama, ofis, üniversite ve tamir aletleri olduğu görülüyor. Türkiye'de toplumsal aile yapısı ataerkil bir yapıdan oluştuğu ve erillik ön planda olduğu için, kadınlar kendilerini sosyal ve

[†] 1f: yatak- 9f: temizlik malzemeleri – 14f: çorap – 17f: bebek bakımı – 21f: kuaför – 23f: mutfak – 25f: kek – 27f: manikür – 29f: kişisel bakım ürünleri – 35f: tarak

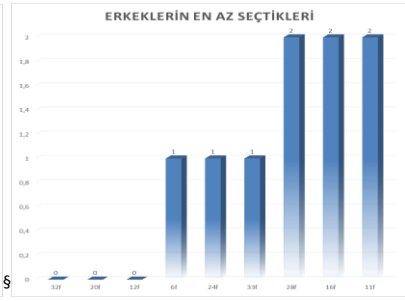
[‡] 10f: otobüs – 20f: spor aletleri – 24f: baret – 2f: spor araba – 6f: kamp – 8f: lüks bir ev – 15f: bağlama – 18f: ofis – 31f: üniversite – 32f: tamir aletleri

ekonomik yönden geliştirememiş ve aile içi bir yaşam sürmüştür. Eğitimine ya da ev dışında çalışabileceği farklı bir meslek grubuna önem vermemiştir.

Grafik:5 **Grafik:6**

§

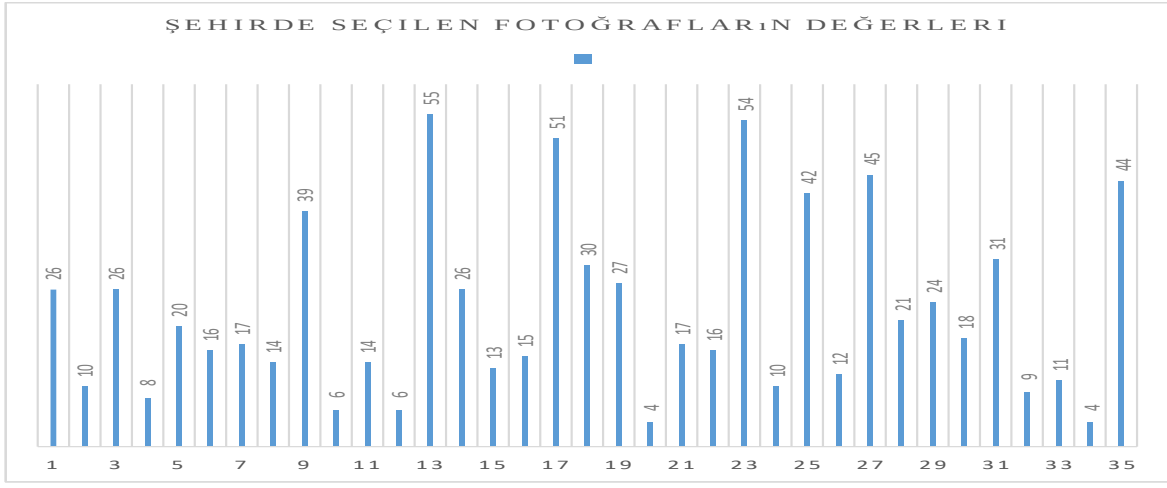
**

Yukarıdaki Grafikler (Grafik, 5 ve 6) incelendiğinde karşımıza çıkan sonuçlar, erkeklerin en çok seçtiği fotoğrafların; bebek bakımı, yatak, temizlik malzemeleri, mutfak ve çorap olduğu elde edilirken, en az seçtikleri fotoğrafların; tamir aletleri, spor aletleri, ceket, kamp, baret, pantolon, deney tüpleri, dolma kalem ve teknolojik araçlar olduğu görülüyor. Erkeklerin kadınları cinsellik, üreme ve hizmet edebilen bir rolde gördüğünü söylemek yanlış olmaz. Batinder (1992), kadının kocasının gözünde nesneleşmesinin üç temeli olduğunu ileri sürer. Bunlar, kocanın sosyal merdivenleri çıkmasında araç olması, erkeğin gönlünü eğlendiren hoş bir nesne olması ve kocanın sahipleneceği bir karısının olmasıdır.

2.2.Kentsel Kesimden Elde Edilen Bulgular

Araştırmamızın şehir kısmında ise aynı doğrultuda hareket edilip, insanların kararlarını etkilemeden anket çalışmasına devam edildi.

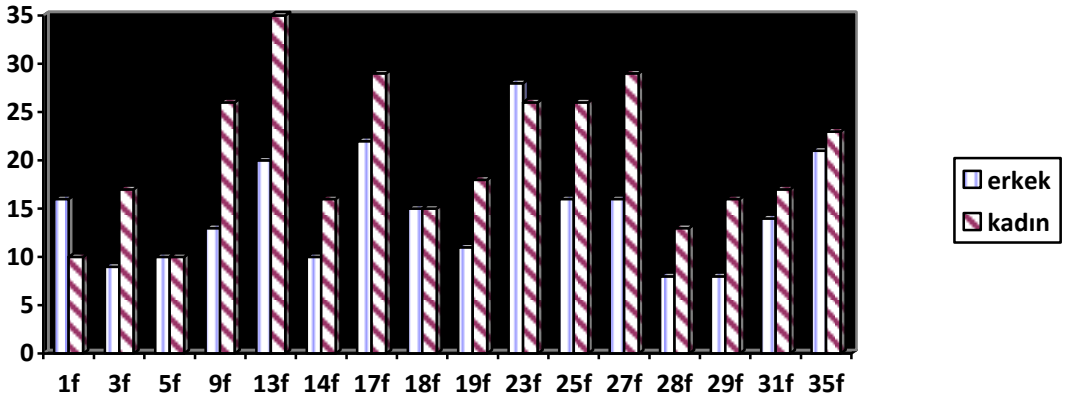
Grafik:7

§ 17f: bebek bakımı – 1f: yatak – 9f: temizlik malzemeleri – 23f: mutfak – 14f: çorap

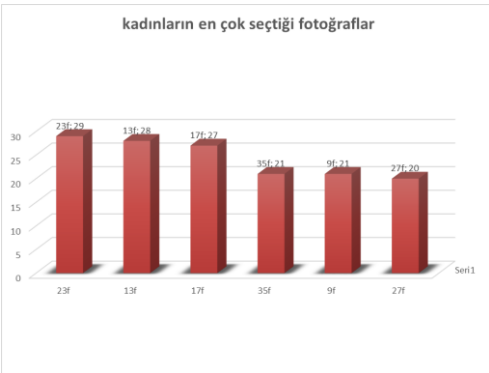
** 32f: tamir aletleri – 20f: spor aletleri – 12f: ceket – 6f: kamp – 24f: baret – 33f: pantolon – 28f: deney tüpleri – 16f: dolma kalem – 11f: teknolojik araçlar

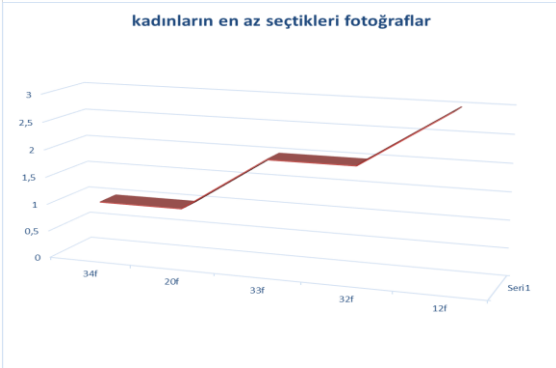
Grafik:8 En çok seçilen fotoğraflarda kadınların ve erkeklerin değerleri

Grafik:7 ve Grafik:8'den ulaştığımız sonuçlardan anlaşılacağı üzere, kadın algısı kentte de olsa köyde de olsa kadınlardan benzer beklentiler üzerine kurulmaktadır. Her iki kesimde de ortak olarak en çok seçilen fotoğrafların, yatak, temizlik malzemeleri, çorap, bebek bakımı, mutfak, kek, manikür ve tarak olduğu; en az seçilen fotoğrafların ise, otobüs, ceket ve spor aletleri olduğu görülüyor. Fakat tekrar belirtmek gerekir ki kentli kadınlar sanayileşmenin bir getirisi olarak tarım ve ev işi alanlarının dışına çıkmayı başarabilmişler ve bütünlükten kurtulup bireyselliği benimsemişlerdir. Kendi yeteneklerinin bilincine varıp kariyer planlaması yapan kadınlar aynı zamanda aile değerlerini koruyabildikleri için kırsal kesim kaynaklı toplumsal cinsiyet algısının kentte de devam ettiği yorumu yapılabilir. Bunun yanı sıra kırsal kesimden farklı olarak kentlerde yaşayan kadınların eğitim seviyeleri dikkatlerimizi çekmektedir.

Grafik:9 [††] **Grafik:10**

Sanayinin gelişmesiyle şehirlere yerleşen insanlar, geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağlamak yerine uzmanlık gerektiren, teknolojiye hakim mesleklere yöneldiler. Günümüzde kadınlar çalışma ortamına girmiş olsalar dahi cam tavan ve mobbing gibi faktörlerin de etkisiyle kadınların kendi istekleriyle iş alanlarından uzaklaştırılması sağlanmış ve kentte de yaşıyor olsalar ataerkil düzeni benimseyip devam etmelerine neden olmuştur. Grafikte değerler gösteriyor ki kent merkezinde yaşayan kadınların fotoğraflar üzerindeki eğilimleri; (23f)mutfak, (13f) parfüm, (17f)bebek bakımı, (35f)tarak, (9f)temizlik malzemeleri ve (27f)manikürdür. Seçilen bu fotoğraflar kadınlara, onların da toplumdaki yerlerinin hane içinde olması gerektiğini, kişisel bakımına özen gösterip eşini memnun etmesi

[††] 23f: mutfak / 13f: parfüm / 17f: bebek bakımı / 35f: tarak / 9f: temizlik malzemeleri/ 27f: manikür
34f: tarla / 20f: spor aletleri / 33f: pantolon / 32f: tamir aletleri / 12f: ceket

gerektiğini, kadınlık rollerinin büyük bir çoğunluğunu çocuk-yaşlı bakımıyla ilgili olduğunu, iş hayatına da atılsa ekonomik açıdan iyi kazançlar sağlayan bir mesleğe de sahip olsa temelde kadınlık görevlerini bu temellere dayandırması gerektiğini düşündürüyor.

Usser (1991) kadının kent içindeki düşük hareketliliğinin, kadının kendi hatası olarak görüldüğünü ve bunun mekan-yapısal bir sorun olduğunun bilincine varılamadığını belirtmektedir. Sanayiden sonra köylerden kentlere olan göçlerle birlikte yeni iş ve yaşam alanları insanların değişmelerine yol açmıştır. Yeni amaçlar ve fırsatlar geleneksel yapıdan uzaklaşıp, bilimsel ve ekonomik alandan ilerlemeyi gerektirmiştir. Böylece kadınlar da tarla ve ev işlerinin yanı sıra eğitim seviyelerini artırarak yeni mesleklere dahil olmuşlardır. Ancak yine de geleneksel yapılarından tamamen kopamadıkları için bazı nesnelerin erkeklere özel olduklarını düşünmüşlerdir; 20f: spor aletleri; 32f: tamir aletleri; 33f: pantolon ve 12f: ceket gibi. Araştırmamız sonucunda fotoğrafların en az seçilen fotoğraflardan olması da bu yorumumuzyu destekler niteliktedir Yalova'da gerek kamu yönetiminde, gerek siyasi yaşamda, gerekse sivil toplum örgütlerinde kadının adı hasır altı edilmiş ve adeta yaşamdan dışlandırılmıştır (Kırtay, 2007).

Grafik:11

‡‡

Grafik:12

§§

Grafik:11'de de görüldüğü gibi kette yaşayan, köye nazaran uzman mesleklerde çalışan erkekler, toplumsal cinsiyette kadının algılanışını, kadının doğasında var olan doğurganlık ve annelik, anne babaya- eşe hizmet rolleriyle ilişkilendirmişlerdir. Grafik:12'de de en az seçtikleri fotoğrafların (12f) ceket, (24f) baret, (33f) pantolon ve (8f) lüks bir ev olduğu görülüyor ve kadının iş hayatında, yeni meslek gruplarında ya da genel olarak ekonomide , kadının varlığının tam olarak benimsenmediği göze çarpıyor.

‡‡ 17f: bebek bakımı- 13f: parfüm- 23f: mutfak- 25f: kek

§§ 12f: ceket- 20f: spor aletleri- 24f: baret- 33f: pantolon- 26f: saç kurutma makinesi- 10f: otobüs- 32f: tamir aletleri- 34f: tarla- 8f: lüks bir ev

2.3. Kırsal ve Kent Seçimleri Arasındaki Farklılıklar

Köy ve kentteki ilk 9 tercihin karşılaştırılması aşağıdaki tabloda aktarılmıştır.

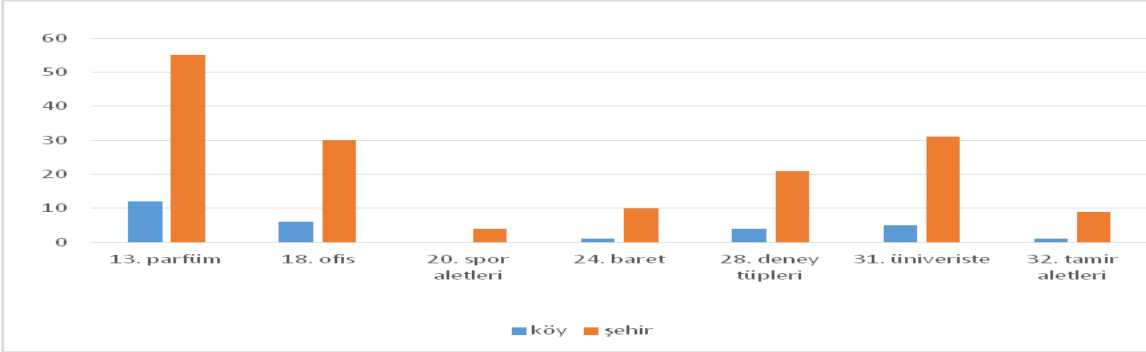
Tablo4:

Köy			Kent		
Fotoğraf	Kişi sayısı	Yüzde	Fotoğraf	Kişi sayı	Yüzde
17. Bebek bakımı	38	61,290	23. Mutfak	54	39,130
9. Temizlik Malzemeleri	29	46,774	17. Bebek bakımı	51	36,957
23. Mutfak	29	46,774	27. Manikür	45	32,609
14. Çorap	26	41,935	35. Tarak	44	31,884
1. Yatak	23	37,097	25. Kek	42	30,435
35. Tarak	19	30,645	9. Temizlik malzemeleri	39	28,261
25. Kek	16	25,806	14. Çorap	26	18,841
27. Manikür	16	25,806	1. Yatak	26	18,841
29. Kişisel bakım ürünleri	16	25,806	29. Kişisel Bakım Ürünleri	24	17,391

Aynı fotoğrafları kentle kıyasladığımızda sıralamanın değiştiğini görebiliyoruz. Bunun nedeni, köyde yaşayan kadın ile kentte yaşayan kadının fırsatları ve hayata bakış açılarının farklı olmasıdır. Katılımcıların bazı belirgin fotoğraflarda kadını anımsamaları bir sürecin ürünüdür. Örneğin tarak, manikür, ve kişisel bakım ürünleri seçeneklerinin iki kesimde de ilk 9 tercihin arasına girmesinin nedeni, kadınların erkeklerden daha fazla dış görünüşüne özen göstermesinin ve diğer taraftan bu doğrultudaki beklentilerin bir sonucu olabilir. Diğer taraftan tablodaki sıralamaların değişmesinin sebebi, iki kesimdeki kadınların farklı uğraşlarının olmasıdır. Örneğin bebek bakımı, köyler de ilk sırada, kentte ise daha düşük yüzde ile ikinci sırada olmasının nedeni, kadınların ağırlıklı olarak ev işi - belki tarla işi- dışında bir mesleğe sahip olmamaları, kentlerde ise bu işi yapan profesyonellerin olmasıdır (örneğin dadı). Köyde ve kentteki en belirgin olan fark yatak figüründe karşımıza çıkıyor. Köydeki kadın algısında, yatak cinsel birlikteliği simgelerken kentte ki algıda sadece dinlenme yeri olarak karşımıza çıkıyor. Bu kanıya anket doldurturken katılımcıların yaptığı konuşmalardan varılıyor.

Araştırmamıza başlamadan önce yaşam standartlarının, insanların algılama ve karar vermelerini etkileyip etkilemeyeceği üzerinde durmuştuk. Bu yüzden yaş, cinsiyet, medeni durum ve yerleşim yeri gibi kategorilere ayırmıştık. Araştırmamızın sonucunda, köy ve şehirde yaşayan insanların algılamalarında ve karar vermelerinde ki ayrımı yaratan faktörlerin eğitim seviyeleri ve meslekleri olduğu görülüyor. İki kesimde de seçilen fotoğrafları analiz ettiğimizde en yüksek farkların yedi fotoğraf üzerinde olduğu görülüyor.

Tablo: 5

Bu grafiğe bakarak şunu söyleyebiliriz ki, eğitim almış kadınlar bazı toplumsal normlardan sıyrılmış kadınlardır. Uzman görüşüne göre, 13. fotoğrafta görülen parfüm sembolünde şehirdeki kadınların kırsal kesimde yaşayan kadınlara nazaran erkeklerde cinsel isteği ve kişisel bakımı öne çıkardığı , ofis sembolünde kadınların ekonomik yetkinliklerinin erkeklerin ki kadar önemli olduğunun bilincine vardıklarını, baret ve tamir aletlerinde farklı mesleklere eğilim gösterdiklerini, üniversite ve deney tüplerinde ise eğitimi ön planda tuttukları, spor aletlerinde ki farklılığın ise şehir hayatının da bir getirisi olarak insanların kendilerine zaman ayırıp, dış görünüşlerine özen gösterdiğini örneğin fitneess salonlarına rağbetin son 10 yılda arttığı, görüldü.

TARTIŞMA

Toplumsal cinsiyet temelli karşıtlıklara dayanarak toplumsal olarak kadınların genellikle sıcak, müşfik, nazik, sezgileri güçlü, bakıp büyüten, esnek ve yumuşak, erkeklerin ise iddiacı, dayanıklı, girişken, üretken, risk alan ve kendine güvenen kişiler olması beklenir (Yüksel, 2016). Toplumsal cinsiyette kadın figürüyle ilgili çok fazla çalışma mevcut. Bizim çalışmamızın amacı bizden önce var olan çalışmalara ek olarak, kırsal ve kentsel alanlarda yaşayan insanların toplumsal cinsiyet temelli algılarını karşılaştırmaktı. Araştırmamızın odak noktası kadın olmakla birlikte, bu çalışmayı gerçekleştirirken sadece erkeklerin fikirlerini ön plana çıkarmadık. Projeye başlamadan önce insanların algılama biçimlerine etki eden faktörler olduğunu düşündük ve bu doğrultuda katılım gösteren herkesi cinsiyet, yaş, yaşadığı yer, medeni durum, aylık gelir, eğitim durumu ve meslekleri gibi alanlara ayırdık. Böylelikle yaşam standartlarının insanların algılama ve karar vermelerinde ne derece etkili olduğunu öğrenmeyi hedefledik. Katılımcılarla konuşmadan önce, yaşam standartları benzer olan bireylerin aynı fikirde olacağını ama farklı yaşam standartlarına sahip bireylerin diğerlerinden ayrı düşüncelere sahip olacağını varsaydık. İki yüz kişiyle konuşup, aldığımız verileri bilgisayar ortamında analiz ettiğimizde beklentilerimizin tam tersi bir durumla karşılaştık. Fark ettik ki köy ve şehir diye iki kesime de ayırsak toplumu, bir tarafın aylık geliri diğer taraftan yüksekte olsa, aslında yaşam standardının toplumsal cinsiyette kadın algısına çok büyük bir etkisi olmadığını görmüş olduk. Toplumsal cinsiyette kesin olan şey ise algılarımız bir sürece dahil. Bebekliğimizden itibaren dışarıdan aldığımız uyarılarla algılarımız şekilleniyor ve bizleri "Neden ?" sorusunu sormaktan alıkoyuyor.

KAYNAKÇA

ARIKAN, Gülay (1988). **Kırsal Kesimde Kadın Olmak**, Hacettepe Üiversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi.

AYCAN, Zeynep (2004), Üç Boyutlu Cam Tavan: Kadınların Kariyer Gelişiminde Kim, Kime, Neden Engel Oluyor?, www.anneyiz.biz/haber/haberdtl.php?hid=1809 (07.03.2007)

BATİNDER, Elisabeth (1992). **Biri Ötekidir**.(Ş. Tekeli, Çev.).İstanbul:AFA Yayıncılık.

BROWN, Heather A. (2015). **Marx on Gender and the Family** (G.Rastgeldi, Çev.). Dipnot Yayınları, Ankara.

JUNG, Gustav Carl (1997), Analytical Psychology

KARAKAN,Beyza (2017) http://www.guncelpsikoloji.net/kisilik-kuramlari/jungun-ogretileri-analitik-psikoloji-nedir-h6216.html

KIRTAY, Faruk (2007), Yalova'nın Ayıbı, http://farkyalovada.com/tr-TR/kose-yazilari/10226/yalovanin-ayibi

NAVARO, Leyla (1996). **Tapınağın Öbür Yüzü-Kadınlar ve Erkekler Üzerine**. Varlık Yayınları, İstanbul.

OĞUZ, Melis (2016). **Kent Politikası ve Toplumsal Cinsiyet.** Dipnot Yayınlaı, Ankara.

RIDGEWAY, Cecilia L; LYNN, S.L.(1999),**The Gender System and Interaction**, Annual Review of Sociology, Vol.25,pp.191-216.

TAN, M.(1979). **Kadının Ekonomik Yaşamı.** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara

ÜNLÜ, Onur;YÜRÜR, Senay; ÜNLÜ Sevim, (2014), **Duygusal Emek Araştırmalarında Bağlamı Hesaba Katmak: Kadının Toplumsal Cinsiyeti Ekseninde Bir Araştırma**, Özdevecioğlu M., Dedeoğlu T., ve Çapar N.,(ed.) 2. Örgütsel Davranış Kongresi Bildirileri Kitabı içinde (ss. 553-559). Kayseri: Melikşah Üniversitesi.

YANIKKAYA, Berrin (2011). **Şehirde Kaybol(ama)mak ya da Kadın Olmak**, Kent ve Mekan Ekseninde Toplumsal Cinsiyet Tartışmalı Paneli, TMMOB Ankara Şubesi, Ankara

YAPICI, Asım (2016).**Toplumsal Cinsiyette Din ve Kadın**,s.28. Çamlıca Yayınları, İstanbul

YAYLI, Hasan; EROĞLU,Gülçin, **Yerel Katılım Bağlamında Türkiye'de Kadın Temsili** (2015).

YÜKSEL Aysun (2016).**İki Kişilik Dans: Iletişimde Toplumsal Cinsiyete Dayalı Farklılıklar**,s.21.

YAŞAM MEMNUNİYETİNİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Metin SAYGILI[1]
Mustafa Emre USLU[2]
Ömer Alperen ONAY[3]
Alparslan AKBULUT[4]

Öz

Bu araştırma, yaşam memnuniyetinin kişilik özellikleri (A ve B Tipi) açısından incelemek amacıyla yürütülmüştür. Bu amaçla, Türkiye'de, bir kamu üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrenciler üzerinde araştırma yapılmış ve yaşam memnuniyetinin kişilik özellikleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Araştırma konusuna ilişkin yapılan literatür taramasında kişilik özellikleri ile yaşam memnuniyetinin birlikte ele alındığı yeterli sayıda çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu yönüyle araştırmanın hem literatüre hem de bu alanda çalışan akademisyen ve uygulamacılara önemli bir katkısının olacağı düşünülmektedir.

Araştırma nicel araştırma yöntemine göre desenlenmiş bir araştırmadır. Bu araştırmada veri toplamak amacıyla yüz yüze anket tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmada, yaşam memnuniyetini ölçmek amacıyla Lavallee ve diğerleri (2007) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Akın ve Yalnız (2015) tarafından yapılan "Yaşam Memnuniyeti Ölçeği" kullanılmıştır. A ve B tipi kişilik özelliklerinin belirlenmesi amacı ile ise Bortner (1966) tarafından geliştirilen iki uçlu ve 8 dereceli Likert tipi ölçeğin, 7 maddelik kısa formu kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma evrenini bir kamu üniversitesinin 2016-2017 akademik yılında öğrenim görmekte olan işletme fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmaya ilişkin verilerin elde edilmesi için 330 öğrenci üzerinde kolayda örnekleme yöntemi benimsenerek, yüz yüze anket uygulaması gerçekleştirilmiş, elde edilen anketlerin 6 tanesi tam olarak doldurulmadığı için veri setine dahil edilmemiştir. 324 katılımcıdan elde edilen veriler SPSS 21.0 istatistiki analiz paket programında analize tabi tutulmuştur. Araştırmada, örneklemin genel özelliklerini ortaya koymak amacıyla tanımlayıcı istatistiklerden; yaşam memnuniyetinin A ve B tipi kişilik özellikleri bakımından farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak amacıyla da Bağımsız Örneklemler t-Testinden yararlanılmıştır.

Yaşam memnuniyetinin kişilik özellikleri açısından incelenmesi amacıyla yürütülen bu çalışmada, Bağımsız Örneklemler t-Testi yapılarak yaşam memnuniyetinin kişilik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır. Analiz sonuçları, yaşam memnuniyeti açısından A ve B tipi kişilik özellikleri arasında istatistiki açından anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir ($p<0,05$). Yaşam memnuniyeti ortalamaları değerlendirildiğinde ise A tipi kişilik özelliğine sahip olan bireylerin yaşam memnuniyeti ortalamaları B tipi kişilik özelliğine sahip bireylerin yaşama memnuniyeti ortalamalarına görece daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kişilik Özellikleri, Yaşam Memnuniyeti, A-B Tipi Kişilik

[1] Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, Üretim Yönetimi ve Pazarlama, Doktora Öğrencisi, mtnsaygili@gmail.com
[2] Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, Yönetim ve Organizasyon, Yüksek Lisans Öğrencisi, uslu.mustafaemre@gmail.com
[3] Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Yönetim ve Organizasyon, Yüksek Lisans Öğrencisi, alperenonay@hotmail.com
[4] İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi, alparslanakbulut@gmail.com

COMPARISON OF LIFE SATISFACTION IN TERMS OF PERSONALITY TRAITS INVESTIGATING THE SATISFACTION WITH LIFE IN TERMS OF PERSONALITY TRAITS

Abstract

In this study, it is aimed to investigate the satisfaction with life in terms of personality types (Type A and B). In this respect, university students who receive education in a public university in Turkey were taken as target audience and investigated whether the satisfaction with life differs in terms of personality traits. Reviewing the existing literature, it is seen that there has not been many studies conducted that look into personality traits and its relation to satisfaction with life. On that sense, it is thought that this study would be a contribution to both academics and practitioners who conduct studies on the field.

This study was designed as quantitative research; The data collected using face to face survey methods. In order to scale the satisfaction with life, "Satisfaction with Life Scale" which was developed by Lavallee and the others (2007) and adapted to Turkish by Akın and Yalnız (2015) has been used in this study. With the aim of determining the personality types (Type A and B), 7 points adopted from the short form of the double-barreled and 8 degrees Likert scale which was developed by Bortner (1966). The target population of the study consists of the students who receive business education in a public university in 2016-2017. In this study, using convenience sampling method, 330 students were included in the sample group and the results have been gathered from a face to face survey; 6 of them was excluded for the reason of missing data. The data collected from the survey of 324 participants has been tested with SPSS 21.0 statistical analysis software. In this study, descriptive statistics have been used in order to indicate the general features of the sample group; Independent sample t-test was performed in order to indicate the satisfaction with life in terms of personality types (Type A-B).

In this study which was conducted to investigate the satisfaction with life in terms of personality traits, independent sample group t-test was performed in order to determine whether the satisfaction with life differs in terms of personality traits. The results of the findings reveal that there is statistically a meaningful distinction between Type A and Type B personalities in terms of satisfaction with life ($p<0,05$).

When evaluating the average of satisfaction with life, in the result we see that Type A personalities' average of satisfaction is comparatively higher than the Type B personalities satisfaction with life.

Keywords: Personality Traits, Life Satisfaction, Type-A and Type-B Personality

GİRİŞ

Yaşam memnuniyetine ilişkin olarak yapılan araştırmalara ve tanımlamalara bakıldığında yaşam memnuniyeti kavramının yaşam tatmini kavramı ile eş anlamlı olarak kullanıldığı söz konusu bu iki kavramın anlam ve içerik bakımından benzer olarak değerlendirildiği görülmektedir. Literatürde yer alan mutluluk, memnuniyet ve yaşam tatmini konuları eski zamanlardan beri incelenmekte ve Aristo'nun sormuş olduğu "insan nasıl mutlu olur"? Sorusunun cevabı aranmaya devam etmektedir. 19. yüz yılın başlarında psikoloji alanında olumsuz duygular hakkında araştırmalar ön plandayken, olumlu duygular arka plana itilmiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde ise pozitif psikolojinin gelişimiyle beraber memnuniyet, tatmin ve mutluluk konularına ilişkin olarak daha fazla çalışma yapılmaya başlanmış ve bunun beraberinde de literatürde yaşam memnuniyeti, tatmini konusun ilişkin yapılan araştırmalarda her geçen gün artmaya devam etmektedir. Yaşam memnuniyeti, tatmini bir tür öznel iyi olma durumu olarak açıklanabilir. Öznel iyi olma, bedensel, zihinsel ve duygusal bileşenlerden oluşan tatmin halidir.

Bireylerin yaşam doyumunun, memnuniyeti (tatmini) üzerinde pek çok değişkenin etkisinin varlığından söz edilebilir (Karatekin, 2013). Yaşam tatmini; "bireyin kendi seçtiği kriterlere göre yaşamının niteliği hakkındaki genel değerlendirmesi olarak ele alınmaktadır." (Ülker, Tümlü, & Recepoğlu, 2013). Yüksek yaşam tatminini, bireylerin elde etmek istediği bir olgu olarak tanımlamak yanlış olmaz. Yaşam tatminini etkileyen birçok kriterden söz etmek mümkündür. Başlıca kriterler arasında kültür, sosyal ilişkiler, sağlık ve demografik faktörler sayılmaktadır. Bu kriterlerin bireyden bireye ne düzeyde değiştiği önem arz etmekle birlikte genel olarak bu kriterlerin önemli olduğu söylenebilir.

Çalışmada Türkiye de bir kamu üniversitesinde okuyan öğrencilerin yaşam memnuniyeti seviyelerinin kişilik tipleri bakımından karşılaştırıldığında hangi kişilik tipinin özelliklerini gösteren öğrencilerin yaşamlarından daha fazla mutlu olduğu, tatmin elde ettikleri saptanmaya çalışılmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde yaşam memnuniyeti ve kişilik özellikleri kavramları ele alınmıştır. Kavramlara ilişkin bilgi izleyen kısımda verilmektedir.

1.1. Yaşam Memnuniyeti (Tatmini)

Yaşam tatmini incelenmeden önce tatmin kavramının açıklanması faydalı bulunmuştur. Tatmin; ihtiyaç ve isteklerin karşılanması ile ulaşılan doyum olarak tanımlanmaktadır. Yaşam tatmini, bireyin iş haricindeki yaşamı hakkındaki duygusal ve zihinsel tepkisi sonucunda kendini gösteren bir duygu durumudur. Yaşam tatmini kavramı; " Bireyin hayatını bir bütün olarak ele aldığında yaşam kalitesini ne düzeyde olumlu değerlendirdiğinin derecesidir. Bir başka deyişle bireyin yaşadığı hayattan ne kadar memnun olduğunu gösterir." (Veenhoven, 1996)

Bir başka tanıma göre ise ; "Yaşam tatmini "insanların yaşama bakışları, yaşama ait beklentileri ve bunun karşılanma düzeylerinin neden olduğu psikolojik iyi olma halidir" (Akın ve Yalnız, 2015). Bireyin yaşam tatminini etkileyen olumlu ve olumsuz birçok etkenin varlığından söz etmek mümkündür. "Suç korkusu" ve "gelecek kaygısı" gibi bazı olumsuz duyguların şiddet düzeyiyle orantılı olarak kişinin yaşam memnuniyeti, tatminine etkisi de bu duruma örnek gösterilebilmektedir. (Dayhoff, 2000).

Yaşam tatmini, bireyin hayata dair beklentileri ile sahip olduklarının karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan farkın düzeyidir. Bireyin hayatı ile beklentilerinin ne düzeyde örtüştüğünü gösterir. Yaşam memnuniyeti genel anlamda; belirli bir zaman dilimiyle alakalı olmayıp, tüm yaşamı kapsamaktadır. Yaşam tatmini gerçek durumdan ziyade algıdan kaynaklanır. Bireyin yaşamının belli bir anında yaşadığı doyum veya hoşnutluk yaşam memnuniyeti olarak algılanmamalıdır. O sadece belli bir ana özgü yaşanmış duygu durumudur. Yaşam memnuniyeti, denildiğinde anlık değil uzun

vadeli, yaşamın tümüne yönelik bir iyi olma ve esenlik algılanmalıdır. Belirli bir kalitede ve uzun ömürlü heyecansal durumdan söz edilebildiği durumda yaşam tatmininden söz edilebilir. Yaşam tatmini bireyin beklentilerini ne düzeyde karşılama imkanı bulduğuyla yakın bir ilişki içindedir. Bireyin eğitim seviyesinde artış meydana geldikçe algıları gelişmekte, algıları geliştikçe de olumsuzlukları fark etme yetisi de gelişmektedir. Olumsuzlukların farkında olma düzeyi arttıkça bireyin yaşam tatmini de düşmektedir.

Yaşam tatmini ilk olarak 1960'larda anketler aracılığıyla incelenmeye başlamış ancak son zamanlarda popüler olarak bilimsel incelemenin konusu haline gelmiştir. Bugün yaşam tatmini üzerine sosyoloji, psikoloji ve sosyal psikoloji alanında çalışmalar sürdürülmektedir. (Die, 2004) Yaşam memnuniyetini, etkileyen belirleyici faktörler arasında yaş, stres düzeyi, fiziksel sağlık durumu, yaşam koşulları, sosyo-ekonomik koşullar ve kişilik özellikleri gibi birçok farklı değişken rol oynamaktadır (Kümbül, Güler & Emeç, 2006). Literatürü incelediğimizde yaşam tatminini, mutluluk ve öznel iyi oluşla ilişkilendiren çalışmalar söz konusudur. Bu kapsamda yürütülen bir çalışmada, mutlulukla ilişkili tanımlarda üç bileşenin ön plana çıktığı belirtilmiştir. Bunların ilki olumlu duyguların yaşanma sıklığı, ikincisi olumsuz duyguların yaşanma sıklığı, üçüncüsü ise yaşam doyumudur (Sapmaz & Doğan, 2012; Akt. Akın ve Yalnız, 2015).

Yaşam tatminini etkileyen pek çok faktör olduğundan literatürdeki çalışmalarda yaşam tatminini farklı kriterler ile sınırlanarak veya belli bir alanda daraltarak ölçme yoluna gidenler olduğu gibi yaşam tatmininin farklı değişkenler ile ilişkisini incelendiği görülmüştür. Kurt, Beyaztaş ve Erkol (2010) yaptıkları çalışmada yaşlıların sorunları ve yaşam tatmini arasındaki ilişki incelenirken; Çopur ve diğerleri kaynakların yeterliği algısı ve yaşam tatmini arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışılmıştır. Güler ve Emeç (2006) ise "Yaşam tatmini ve Akademik Başarıda İyimserlik Etkisi" adlı çalışmalarında yaşam tatmini ile akademik başarıda iyimserlik etkisini karşılaştırmışlardır. Bu konuya gerçekleştirilen en kapsamlı çalışma ise Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından 2004'de yapılmış "Yaşam tatmini araştırmasıdır." Araştırmadan elde edilen verilere göre ülkemizde yaşamdan mutlu olma dereceleri, %29.8 orta, %48.7 mutlu, %9.5 mutsuz, %9.3 çok mutlu ve %2.6 çok mutsuz şeklinde belirtilmiştir. Yapılan araştırmadan elde edilen bulgulara göre bireyler genel olarak hayatlarından memnun gözükmektedir.

1.2. Kişilik Özellikleri

"Kişilik, bireyin bütün özelliklerini yansıtan ve onu diğerlerinden ayırarak kendine özü kılan özellikler bütünü olarak tanımlanabilir. Bir başka yönden kişilik bireyi kendisi yapan özellikler toplamı olarak da karşımıza çıkabilmektedir." (Tutar, 2013). Kişilik özelliklerini ölçmek için birçok kişilik envanteri ve model geliştirilmiştir. Kişilik teorilerine ilişkin de birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalar sonrasında kişilik tipi ile ilgili karşımıza çıkan şu tanım tarafımızca uygun görülmüştür; "Bireyleri ve bireylerin neyi neden yaptıklarını anlamayı sağlayan, bireyin kendine göre tercihlerindeki doğal eğilimlerini anlamayı sağlayan olağanüstü bir sistemdir." (Balkıs, 2003)

İlgili literatür incelendiğinde kişilik özelliklerinin pek çok araştırmacı tarafından farklı biçimde ele alındığı görülmektedir. Ayrıca kişilik özellikleri araştırmacılar tarafından çeşitli modeller oluşturularak özelliklerine göre incelenmiştir. Örgütsel davranış alanı içinde yer alan çalışmalarda A ve B tipi kişilik sınıflandırması en çok kabul gören sınıflandırmalardan biridir. Bu çalışmada da A tipi ve B tipi kişilik sınıflandırmasından faydalanılmıştır. A ve B tipi kişilik yapıları literatüre Meyer Friedman ve Rosenman tarafından kazandırılmıştır. Friedman ve Rosenman, insanların tamamen saf bir şekilde A tipi ya da B tipi olamayacağını, bunun yerine bu iki tipten birine karşı daha fazla eğilimli olabileceklerini ifade etmişlerdir (Durna, 2005).

A tipi kişilik özellikleri gösteren bireyler; aşırı rekabetçi, sabırsız, kendisini işine adamış ve zamana karşı duyarlıdır. Bu özelliklere sahip kişilerin strese dirençlerinin az olduğu ve normal durumlarda bile stres içerisinde olabildikleri belirtilmektedir (Lelord ve Andre 1996). A tipi kişilik

özelliğine sahip bireyler zaman baskısından hoşlanır ve aceleci tavır takınarak kendini sürekli bir şeyler yapmak zorunda hissederler. Bu tipteki kişilerin zamanını çok iyi yönettiği söylenemez (Aytaç, 2002). A tipi bireylerin davranış biçimlerine ait temel özellikler ise şu şekilde sıralanmıştır (Baltaş & Baltaş 2000, akt. Durna, 2005); Hareketlilik, dürtü ve ihtiras, rekabet, saldırganlık ve düşmanlık, tek açılı kişilik.

B tipi kişilik özellikleri gösteren bireyler ise A tipi kişilik özelliği gösteren bireylerden farklı olarak daha sakin, daha dengeli ve daha rahat bir yaşam biçimi benimsemişlerdir. B tipi kişilik özelliğine sahip bireyler, daha az rekabetçi, işine kendisini daha az adayan kararlı ve kendini daha fazla güven içinde hisseden kişilerdir. B tipi kişilik özelliğine sahip bireyler mükemmeliyetçi değillerdir, kolay sinirlenmeyen, aşırı hırslı olmayan, daha uysal kişilerdir (Durna, 2005). Ayrıca bu tip kişilik özelliği gösteren kişiler, heyecana ve telaşa kapılmayan, sakin ve zamanı rahat kullanan özellikler sergilemektedir (Yurtsever, 2009:65). Yaptıkları işten zevk alan, esnek ve kendinden emin bireyler olma özelliği gösterirler.

Tablo 1: A ve B Tipi Kişilik Özelliği

A Tipi Kişilik Özelliği	B Tipi Kişilik Özelliği
Daima eylem halindedirler.	Zamanla ilgileri pek yoktur.
Hızlı yürürler.	Sabırlıdırlar.
Hızlı yerler.	Övünmekten hoşlanmazlar.
Hızlı konuşurlar.	Oyunları ve sporları kazanmak için değil eğlenmek için yaparlar.
Sabırsızdırlar.	İçleri rahat bir şekilde dinlenirler.
Bir anda iki şey yaparlar.	İşi hemen bitirme baskısı altında değildirler.
Boş zamanları pek yoktur.	Yumuşak başlıdırlar.
Sayılara karşı saplantılıdırlar.	İçleri rahat bir şekilde dinlenirler.
Sayılarla başarıyı ölçme eğilimindedirler.	Asla acele etmezler.
Agresiftirler.	
Rekabetçidirler.	
Sürekli zaman baskısı altındadırlar.	

Kaynak: Luthans 1995, akt. Durna, 2005.

Literatüre bakıldığında A ve B tipi kişilik özellikleri gösteren bireylerin davranış ve yönelimleri üzerine çalışmalar görülmektedir. Yaşam tatmininin kişilik özellikleri açısından farklılık gösterip göstermediği ise bu çalışmanın inceleme konusudur.

2. YÖNTEM

Araştırmanın yöntem bölümünde araştırmanın amacı, araştırmanın gerçekleştirildiği örneklemin özellikleri ve veri toplama yöntemine ait bilgilere yer verilmektedir.

2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırma, yaşam memnuniyetinin kişilik özellikleri (A ve B Tipi) açısından incelemek ve kişilerin yaşam memnuniyetlerinin kişilik özellikleri bakımından farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla, Türkiye'de, bir kamu üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrenciler üzerinde araştırma yürütülmüştür. Araştırma konusuna ilişkin yapılan literatür taramasında, kişilik özellikleri ile yaşam memnuniyetinin birlikte ele alındığı yeterli sayıda çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu yönüyle araştırmanın hem literatüre hem de bu alanda çalışan akademisyen ve uygulamacılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.2. Araştırmanın Örneklemi ve Veri Toplama

Araştırmanın örneklemini bir Sakarya Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri kolayda örnekleme yöntemi ile gönüllülük esasına göre belirlenen 330 öğrenciden yüz yüze anket yardımıyla elde edilmiştir. Öğrencilere doldurması için verilen anket formlarından 330'si geri dönmüş ve bunların 6'sı çeşitli eksiklikler ve ciddiyetten uzak doldurulduğu gerekçesiyle değerlendirme dışı tutulmuştur. Toplam 324 anket formu değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma örneklemi niceliksel olarak, istatistikî analizler için yeterli büyüklükte olduğu, ölçeklerdeki ifadelerin doğru anlaşıldığı ve araştırmaya katılanların cevaplarını, gerçeğe uygun biçimde verdikleri varsayılmıştır.

Araştırmanın bulguları, örneklem ve soru formundaki ifadelerle, araştırmada ileri sürülen her tür yorum; araştırmaya katılanlarla, veri toplama aracıyla ve söz konusu üniversitede öğrenim göre öğrencilerden kendilerine ulaşılanlarla sınırlıdır.

3. VERİ ANALIZI VE BULGULAR

Bu bölümde, araştırma kapsamında istatistiksel analize tabi tutulan verilerle ilgili bulgulara yer verilmektedir.

3.1.Demografik Özellikler

Araştırma kapsamında yer alan 324 katılımcıya ait özellikler Tablo 1'de sunulmuş ve katılımcıların demografik özellikleri değerlendirilmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Özellikler	Seçenekler	Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	111	34,3
	Erkek	213	65,7
Yaş	17-19	83	25,6
	20-22	167	51,5
	23 ve üzeri	74	22,8
Fakülte	Siyasal Bilgiler	40	12,3
	İşletme	77	23,8
	Mühendislik	47	14,5
	Fen-Edebiyat	65	20,1
	Teknoloji	49	15,1
	Spor Bilimleri	46	14,2

Öğrencilerin demografik özellikleri değerlendirildiğinde, araştırmanın %65,7'sini erkek, %34,'ünü kadın öğrenciler oluşturmaktadır. Katılımcılar yaşları bakımından incelendiğinde yaklaşık yarısının (% 51,5) 20-22 yaş aralığında olduğu, 17-19 (%25,6) ve 23 ve üzeri (%22,8) yaş aralığında olan öğrencilerin ise birbirine yakın olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim gördükleri fakülteler değerlendirildiğinde ise işletme fakültesi (% 23,8) ve fen-edebiyat fakültesi (%20,5) öğrencilerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

3.2. Yaşam Memnuniyetine Yönelik İfadeler

Bu araştırmada, yaşam memnuniyetini ölçmek amacıyla Lavallee ve diğerleri (2007) tarafından geliştirilen ve Türkçe uyarlaması Akın ve Yalnız (2015) tarafından yapılan "Yaşam Memnuniyeti Ölçeği" kullanılmıştır.

Öğrencilerin yaşam memnuniyetlerine yönelik ifadelere verdikleri cevapların dağılımları ve ortalamaları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Yaşam Memnuniyetine Yönelik İfadelerin Dağılımı

Yaşam Memnuniyeti	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum Ne de Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	Ortalama
	%					
İdeallerime yakın bir yaşantım vardır.	11,1	18,5	27,8	33,3	9,3	3,11
Yaşam koşullarım mükemmeldir.	6,2	22,2	37,7	28,7	5,2	3,05
Yaşamımdan memnunum.	5,2	10,5	19,8	46,0	18,5	3,62
Şimdiye kadar yaşamdan istediğim önemli şeylere sahip oldum.	5,2	18,2	34,9	32,1	9,6	3,23
Tekrar dünyaya gelsem hayatımdaki hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim	19,8	24,1	27,8	20,1	8,3	2,73

Tablo 2'de yer alan ve öğrencilerin yaşam memnuniyetlerini ölçmek amacıyla yöneltilen ifadelerin ortalamaları değerlendirildiğinde, öğrencilerin yaşam memnuniyetleri açısından kararsız olduklarını göstermektedir. Yaşam memnuniyeti ölçeğini oluşturan ifadeler arasında katılımcıların tekrar dünyaya gelse hayatındaki hemen hemen çok şeyi değiştirebilmek istedikleri bulgusu dikkat çekmektedir.

3.4. Kişilik Özelliklerine Yönelik İfadeler

Bu araştırmada daha önce Aktaş, 2001; Erdoğan ve Zengin, 2012 tarafından kullanılan Bortner derecelendirme ölçeğinin kısa formu (Short Form of Bortner Rating Scale) (SFBRS) kullanılmıştır. Söz konusu ölçeğin kısa formu likert tipi (8 dereceli) bir ölçektir. İki zıt kutuplu 7 ifadeden oluşur. Ölçek sonucu elde edilen toplam puan 3 ile çarpılarak değerlendirme yapılmaktadır (En yüksek puan 168 en düşük puan 21'dir). Katılımcının puanı 100 'den fazla ise A Tipi kişilik, 100'den az ise katılımcının B Tipi kişilik olduğuna karar verilir (Aktaş, 2001).

Öğrencilerin kişilik özelliklerine yönelik ifadelere verdikleri cevapların dağılımları ve ortalamaları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Kişilik Ölçeğinde Yer Alan İfadelerin Ortalama Ve Standart Sapma Değerleri

İfadeler	Ortalama	Standart Sapma	Ortalamanın Standart Hatası	İfadeler
Randevular konusunda titiz davranmam (kıyafet, zamanlama vb.).	6,09	2,044	,114	Randevular konusunda titiz davranırım (kıyafet, zamanlama vb.).
Rekabetçi bir yapım yoktur.	5,10	2,142	,119	Rekabetçi bir yapım vardır.
Önemli bir işim olsa bile kendimi zaman baskısı altında hissetmem.	4,79	2,263	,126	Önemli bir işim olmasa bile kendimi zaman baskısı altında hissederim.
Aynı anda tek bir işe odaklanırım.	5,31	2,043	,113	Aynı anda birçok işi yürütmeyi denerim.
Çoğu durumda yavaş hareket ederim (yemek, yürümek vb.).	4,78	2,258	,127	Çoğu durumda aceleci davranırım (yemek, yürümek vb.).
Duygularımı ifade etmekten çekinmem (duygularımı saklamam).	4,94	2,242	,126	Duygularımı ifade etmekten çekinirim (duygularımı saklarım).

İş dışında ilgilendiğim çok fazla şey vardır.	4,82	2,258	,125	İş dışında ilgilendiğim çok az şey vardır.

Bortner'in Derecelendirme ölçeğinde yer alan iki uçlu, 7 ifadeden oluşan soru formu 8 dereceli bir ölçektir ve ölçeğin orta noktası ise 4.50'dir. Katılımcıların verdikleri cevapların ortalaması incelendiğinde "Randevular konusunda titiz davranmam (kıyafet, zamanlama vb.)" ifadesi dışında kalan ifadelerin genel olarak orta noktaya oldukça yakın olduğu ve ifadelerin genel olarak 4 ile 5 arasında ya da 5 civarında bir ortalama değer aldığı görünmektedir. Söz konusu ortalama değerler ışığında genel olarak düşünüldüğünde araştırmalara katılan öğrencileri ne uç noktada B Tipi kişilik ne de uç noktada A Tipi kişilik özelliği taşıdığı söylenebilir.

3.5. Yaşam Memnuniyeti ve Kişilik Özelliklerinin Ortalama, Standart Sapma ve Güvenilirlik Değerleri Açısından İncelenmesi

Katılımcıların yaşam memnuniyetlerine yönelik ortalama, standart sapma ve güvenilirlik değerleri incelenmiş ve Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Yaşam Memnuniyeti ve Kişilik Özelliklerine Ait Ortalama, Standart Sapma ve Güvenilirlik Değerleri

Ölçek	Ortalama	Standart Sapma	Ortalamanın Standart Hatası	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Yaşam Memnuniyeti	3,15	,728	,041	,712	5
Kişilik Özellikleri	5,12	,996	,055	,706	7

Tablo 4'te yer alan bulgular değerlendirildiğinde, öğrencilerin yaşam memnuniyeti ortalamasının 3,15 olduğundan yaşama memnuniyetleri açısından kararsızlığa işaret ettiği görülmektedir. Öğrencilerin kişilik özelliklerine ait ortalamaları değerlendirildiğinde, kişilik özelliği ölçeğine verilen cevapların otamasının 5,12 olması, araştırmaya katılan öğrencilerin ne uç noktada A Tipi kişilik özelliklerine ne de B Tipi kişilik özelliklerine daha yakın olduklarını ifade etmektedir. Fakat söz konusu ölçeğin orta noktasının 4.50 olduğu düşünülürse öğrencilerin kişilik özelliklerinin daha çok A Tipine yakın olduğu ileri sürülebilir.

Yaşam memnuniyeti ve kişilik özellikleri ölçeğine ait güvenilirlik katsayıları (Cronbach's alpha) 0,70'in üzerinde hesaplandığından ölçeğin iç tutarlılığının kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir (Özdamar,2004).

3.6.Yaşam Memnuniyetinin Kişilik Özellikleri Açısından Karşılaştırılması

Yaşam memnuniyetinin kişilik özellikleri açısından farklı olup olmadığını ortaya koymak amacıyla Bağımız Örneklem t-Testi ile yapılan karşılaştırmalara ait sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Yaşam Memnuniyetinin Kişilik Özellikleri Açısından Karşılaştırılması - Bağımsız Örneklemler t-Testi

Boyutlar	Kişilik Özelliği	N	Ortalama	Standart Sapma	Ortalamanın Standart Hatası	t	*sd.*	*p*
Yaşam Memnuniyeti	A Tipi Kişilik	204	3,24	,724	,051	***3,112***	***322***	***,002***
	B Tipi Kişilik	120	2,99	,708	,065			

Tablo 5'te yer alan bulgular A tipi kişiliğe sahip öğrenciler ile B tipi kişiliğe sahip öğrencilerin yaşam memnuniyeti ölçeğine verdikleri cevapların ortalamalarının birbirinden farklı olduğu görülmektedir. A tipi kişiliğe sahip öğrencilerin yaşam memnuniyeti ortalamalarının B tipi kişiliğe sahip öğrencilere görece daha yüksek olduğu ve ortalamalar arasındaki bu farkın istatistiki açıdan anlamlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır ($p<0,005$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yaşam memnuniyetinin kişilik özellikleri (A ve B Tipi) açısından incelemek amacıyla gerçekleştirilen bu araştırma, Türkiye'de, bir kamu üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrenciler üzerinde araştırma yapılmış ve yaşam memnuniyetinin kişilik özellikleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Yaşam memnuniyetinin kişilik özellikleri açısından fark olup olmadığını belirlemek için gerçekleştirilen Bağımsız Örneklemler t-Testi sonuçları A tipi kişiliğe sahip öğrenciler ile B tipi kişiliğe sahip öğrencilerin yaşam memnuniyeti ölçeğine verdikleri cevapların ortalamalarının birbirinden farklı olduğunu göstermektedir. A tipi kişiliğe sahip öğrencilerin yaşam memnuniyeti ortalamalarının B tipi kişiliğe sahip öğrencilerin yaşam memnuniyeti ortalamalarına görece daha yüksek olduğu ve ortalamalar arasındaki bu farkın istatistiki açıdan anlamlı olduğu araştırma sonucunda ortaya konulmuştur ($p>0,005$).

Öğrencilerin kişilik özelliklerine ait ortalamaları değerlendirildiğinde, kişilik özelliği ölçeğine verilen cevapların otamasının 5,12 olması, araştırmaya katılan öğrencilerin ne uç noktada A Tipi kişilik özelliklerine ne de B Tipi kişilik özelliklerine daha yakın olduklarını ifade etmektedir. Sonuçlar, katılımcıların kişilik özellikleri ölçeğindeki her bir ifadeye verdikleri cevapların ortalaması açısından değerlendirildiğinde ise "Randevular konusunda titiz davranmam (kıyafet, zamanlama vb.)" ifadesi dışında kalan ifadelerin genel olarak orta noktaya oldukça yakın olduğu ve ifadelerin genel olarak 4 ile 5 arasında ya da 5 civarında bir ortalama değer aldığını gösterdiğinden araştırmaya katılan öğrencileri ne uç noktada B Tipi kişilik ne de uç noktada A Tipi kişilik özelliği taşıdığını ortaya koymaktadır. Söz konusu ölçeğin orta noktasının 4.50 olduğu düşünüldüğünde hem her bir ifadeye verilen cevapların ortalamaları hem de ölçeğin genel ortalaması açısından sonuçlar, öğrencilerin kişilik özelliklerinin daha çok A Tipine yakın olduğunun ileri sürülmesine olanak sağlamaktadır. Diğer bir taraftan öğrencilerin yaşam memnuniyeti ortalamaları ($X= 3,15$) değerlendirildiğinde ise araştırmanın sonuçları, öğrencilerin yaşam memnuniyeti açısından kararsız olduklarına işaret etmektedir.

Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Araştırma konusuna ilişkin yapılan literatür taramasında kişilik özellikleri ile yaşam memnuniyetinin birlikte ele alındığı yeterli sayıda çalışmaya rastlanılmadığından araştırmanın bu yönüyle hem literatüre hem de bu alanda çalışan akademisyen ve uygulamacılara önemli bir katkısının olacağı ve açıdan önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu nedenle gelecekte gerçekleştirilecek çalışmalarda şu noktalara dikkat edilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir:

- Araştırma bulguları genel olarak değerlendirildiğinde ileride gerçekleştirilecek çalışmalarda yaşam memnuniyeti ve kişilik özellikleri çalışmalarının daha derin bir şekilde incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Hem kişilik özelliklerini hem de yaşam memnuniyetini etkileyebilecek cinsiyet, gelir durumu, eğitim durumu gibi sosyo-ekonomik değişkenlerin de dahil edildiği çalışmaların gerçekleştirilmesi gelecek çalışmalar açısından önem arz etmektedir.
- Bu çalışmada bir kamu üniversitesinde eğitim gören öğrencilerin araştırmanın örneklemini oluşturması ve örneklem seçme yöntemi olarak kolayda örnekleme yönteminin seçilmiş olması sonuçların genellemesi açısından birer kısıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle

gerçekleştirilecek çalışmalarda diğer örnekleme yöntemlerinin de ve özellikle olasılığa dayalı örnekleme yöntemlerinin kullanımının daha uygun olabileceği düşünülmektedir.

- Bu çalışma da nicel bir araştırma deseni kullanılarak veri toplama yöntemi olarak anketten yararlanılmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda konunun daha kapsamlı ele alınması için nitel araştırma desenlerine yer verilmesi mülakat, odak grup gibi veri toplama yöntemleriyle hem nitel hem de nicel çalışmaların bir arada kullanıldığı karma çalışmaların gerçekleştirilmesi hem de bu alanda çalışan akademisyen ve araştırmacılara hem de uygulamacılara fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

AKIN, A., Yalnız, A. (2015), "Yaşam tatmini Ölçeği (YMÖ) Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,** Yaz-2015 Cilt:14 Sayı:54 (95-102).

AKTAŞ, A. M., (2001), ''Bir Kamu Kuruluşunun Üst Düzey Yöneticilerinin İş Stresi ve Kişilik Özellikleri'' **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ankara, (8.56):26-42.

AYTAÇ, T., (2002), "Eğitim ve Yönetimde Yeni Yaklaşımlar Zaman Yönetimi", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi**, Temmuz, http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/sayi29/aytac.htm, 24. 05. 2003.

BALKIS M. (2006), "**Üniversite Öğrencilerinin Düşünme Stilleri İle Kişilik Tipleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi**", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

BALTAŞ, Acar/Baltaş, Zuhal (2000), **Stres ve Başa Çıkma Yolları**, 20. B., Remzi Kitapevi, İstanbul.

ÇOPUR, Z., Çiçek, B., & Pekmezci, P. (2015). "Kaynakların Yeterliği Algısı Ve Yaşam Tatmini Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". **Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi**. ss.1-15.

DAYHOFF, S.A. (2000), **Diaggonally-Parked in a Paralel Universe. Working Through Social, Anxiety**. New Mexico: Effectiveness-Plus Publications.

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ, (2004), "**Yaşam tatmini Araştırması**". Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası - Ankara, Şubat, 2005, .

DURNA, U., (2005), "A Tipi Ve B Tipi Kişilik Yapıları Ve Bu Kişilik Yapılarını Etkileyen Faktörlerle İlgili Bir Araştırma", **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 19 Nisan 2005 Sayı: 1.

ERDOĞAN. Ç, & Zengin, B. (2012), "**Turizm Lisans Öğrencilerinin A ve B Tipi Kişilik Özelliklerine Göre Mesleki Yönelimlerinin Belirlenmesi: Sakarya Üniversitesi Örneği**", XI. Geleneksel Turizm Paneli, 16 Nisan, Sakarya.

KARATEKİN, H. (2013), "**Benlik yapılarına göre başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumunun incelenmesi"**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.

KURT, G., Beyaztaş, F.,Y., Erkol, Z., (2010), "Yaşlıların Sorunları ve Yaşam Memnuniyeti" Adli Tıp Dergisi / **Turkish Journal of Forensic Medicine,** Cilt / Vol.:24, Sayı / No:2.

KÜMBÜL GÜLER, B., & Emeç, H. (2006), "Yaşam tatmini ve Akademik Başarıda İyimserlik Etkisi". **Dokuz Eylül Üniversitesi.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** , 2 (21), 129-149.

LELORD. F., Andre, C., (1996), "**Zor Kişilikler"le Yaşamak** (Çev. R Madenci), İstanbul: İletişim Yayınları.

LUTHANS, Fred (1995), "**Organizational Behavior**", 7. B., Literatür Yay., İstanbul.

ÖZDAMAR,K., "**Paket Programlarla İstatistiksel Veri Analizi**", Eskişehir: Kaan Kitabevi, 2004.

TUTAR, H., (2013), "**Davranış Bilimleri Kavramlar ve Kuramlar**" Seçkin Yayıncılık, Ocak 2013, 1. Baskı, 289-312.

ÜLKER TÜMLÜ, G., & Recepoğlu, E. (2013), "Üniversite Akademik Personelinin Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki". **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, 3(3), 205-213.

VEENHOVEN, R. (1996), "**The Study Of Life Satisfaction**". Saris, W.E., Veenhoven, R., Scherpenzeel, A.C. & Bunting B. (eds) 'A comparative study of satisfaction with life in Europe. Eötvös University Press, 11-48.

YURTSEVER,H. (2009), "**Kişilik Özelliklerinin Stres Düzeyine Etkisi Ve Stresle Başa Çıkma Yolları:Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma**", Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E., İzmir.

FİNANSAL TABLOLARIN KARŞILAŞTIRMA ÖZELLİĞİNİN GELECEKTEKİ KAZANÇ TEPKİ KATSAYISINA ETKİSİ

Günay DENİZ DURSUN[1]
Mohammad Reza TOUTOUNCHİ ASL[2]

Öz

Bu araştırmanın amacı finansal raporlama kalitesinin bir özelliği olarak karşılaştırılabilirliğinin gelecekteki kazanç tepki katsayısı üzerindeki etkisini belirlemektedir. Gelecekteki kazanç tepki katsayısı, pay senetlerinin cari dönem fiyatlarının gelecekteki kazançlar hakkında bilgi içeriliğini ölçmek için bir kriter olarak uygulanmaktadır. Bu araştırmanın istatistiksel evreni Borsa İstanbul Anonim Şirketlerinde kabul edilen tüm şirketleri içermektedir. Araştırmanın amacına erişim için, 30 şirket Borsa İstanbul anonim şirketlerinde kabul edilen şirketler arasından 2005 ile 2015 yılları aralığında istatistiksel örneklem için seçilmektedir. Hipotezlerin testi ve verilerin analiz ve tahlili edilmesi için panel veriler ve çok değişkenli regresyon modeli sağlanmaktadır. Araştırmanın bulguları finansal tabloların karşılaştırma kabiliyeti gelecekteki kazanç tepki katsayısını arttırdığını göstermektedir. Sonuçlara göre, karşılaştırma kabiliyeti şirketin özel bilgilerinin fazla miktarda pay senedi cari dönem fiyatlarında yansımasına sebep olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Finansal Tabloların Karşılaştırma Kabiliyeti, Gelecekteki Kazanç Tepki Katsayısı, Sektör Seviyesinde Kar, Şirkete Özgü Kar

THE EFFECT OF FINANCIAL STATEMENT COMPARABILITY CHARACTERISTIC ON FUTURE EARNINGS RESPONSE COEFFICIENT

Abstract

The main purpose of this study is to determine effect of comparability as one of the qualitative characteristics of future earnings response coefficient (FERC). future earnings response coefficient (FERC) is one of the important tool for assessing the stock price information and investors prediction capability. in order to achieve the foresaid purpose, three hypotheses were developed and a sample consisting of 30 firms was selected by judgment-nonprobability method of the firms listed in Istanbul stock exchange during the years 2005 to 2015. to test the hypotheses, multivariable regression model with compound data have also been used. the results of computing research models show that financial statement comparability increases FERC considerably. also, the results indicate that financial statement comparability does not affect industry-level FERC considerably, while it increases firm-specific FERC considerably.

Keywords: Financial Statement Comparability, Future Earnings Response Coefficient, Industry-Level Earning, Firm-Specific Earning.

[1]İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü, E-mail: gunaydenizdursun@aydin.edu.tr
[2] İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Denetim Programı, Yüksek Lisans Öğrencisi, E-mail: mr.toutounchi@gmail.com

GİRİŞ

Finansal bilgilerin kullanıcıları, özellikle yatırımcılar, ağırlıklı olarak gelecekteki performansların tahminine dayanarak karar vermekteler ve pay senetlerinin cari dönem fiyatları yatırımcıların beklentilerini şirketlerin gelecekteki performanslarından öğrenmektedirler. Pay senedinin cari dönem getirileri ile gelecekteki karları arasındaki ilişki, Gelecekteki Kazanç Tepki Katsayısı olarak adlandırılmaktadır. Bu ifade yaygın olarak önceki araştırmalarda pay senedinin cari fiyatlarında bilgi içeriğini ölçmek için kriter olarak uygulanmıştır (Fernandes ve Ferreira, 2009; Haghighat ve Raigan, 2009; Haw, vd., 2012). Böylece, pay senedi cari fiyatlarının ne kadarlık kısmı gelecekteki karların tahminlerinde doğru yansıyorsa, gelecekteki kazanç tepki katsayısını o kadar arttırmaktadır.

Finansal raporlama amaçlarından birisi yatırımcıların tahmin gücünü artırmaktır. Ayrıca ampirik araştırmaların gösterdiğine göre yatırımcılar finansal tablolarda kayıt edilen rakamlardan gelecekteki karları tahmin etmek için kullanmaktadırlar ve muhasebe bilgilerinin nitel ve nicel özelliğinin olması yatırımcıların gücünü gelecekteki karların tahmin edilmesinde etkilemektedir (Lundholm ve Myers, 2002; Bahramfar ve Kardan, 2008).

Karşılaştırma kabiliyeti finansal raporlama özelliklerinden birisidir. Bu kabiliyet bilgilerin nitel ve niceliğinin erişimini yatırımcılar için artırmaktadır ve onlara bu imkânı sağlayarak şirketin geçmiş performansın değerlendirmek yoluyla, gelecekteki performansını daha doğru bir şekilde tahmin edip ve onlara dayanarak karar vermesini sağlamaktadır (Defranco, vd., 2011). Bu yüzden, muhasebe bilgilerinin karşılaştırma kabiliyetinin özelliği ne kadar yüksek ise, yatırımcılar gelecekteki karları doğru tahmin etmek için fazla yetenek elde ederek gelecekteki kazanç tepki katsayısı artacaktır. Bu nedenle karşılaştırma kabiliyeti ile gelecekteki kazanç tepki katsayısı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır (Gelb ve Zarowin, 2002). Bu araştırmanın amacı finansal tabloların karşılaştırma kabiliyetinin etkisini gelecekteki kazanç tepki katsayısı üzerinde belirlemektir.

İkinci bölümde teorik temeller, literatür ve araştırma hipotezleri açıklanmaktadır. Bir sonraki bölüm araştırman yöntemi, istatistik evren, şirketlerin seçilmesi ve hipotezlerin testi için regresyon modelleri ile gösterilmiştir. Devamında, araştırma modellerinin analizi, hipotez testlerinin bulguları, analizi ve tahlili gerçekleşmektedir. Son bölümde özet olarak araştırma sonuçları beyan edilecektir.

2. ARAŞTIRMA LİTERATÜRÜ

2.1. Teorik Literatür

Temelde muhasebe araştırmaları menkul kıymetler piyasasının fiyatları muhasebe bilgilerinin karşısında tepki göstermesi esasına dayanmaktadır. Bu iddia ile ilgili ilk kanıt, Ball ve Brown (1968) ünlü araştırmalarıdır. Araştırmalarının sonucunda fiyat değişiklikleri ile kar değişiklerinin paralel olduğunu göstermek ve pay senetlerinin cari dönem getirileri, muhasebe karının bilgilerini büyük oranda (yaklaşık %90) yansıttığı ortaya çıkmıştır.

Pay senetlerinin cari dönem getirileri, cari dönem kar bilgilerini ve gelecekteki karlar hakkındaki bilgileri içermektedir (Collins, vd., 1994). Muhasebe karı cari performansın değerlendirilmesi için bir kriter olmasına rağmen, genelde şirketin kar yaratabilme gücünü tahmin etmede ve gelecekteki karları tahmin etmede kullanıcılar için bir araç olarak sağlanmaktadır. Şirketin cari değeri ve her payının değeri gelecekteki karın nakit akışına bağlı olmasına rağmen, yatırımcılar gelecekteki karlardan beklentilerinin esasına dayanarak pay senetlerinin satın almasına, bakımına ve satışına göre karar vermektedirler (Kordestany, 2006). Böylece pay senetlerinin cari fiyatları ve getirileri, piyasa beklentilerini şirketin gelecekteki performansını yansıtmaktadır. Cari fiyatlar gelecekteki karlardan daha iyi bir tahmin ettikleri halde yararlı bilgiler içermektedirler. Diğer bir ifade ile, gelecekteki kazanç tepki katsayısı ne kadar yüksek olursa, pay senetlerinin cari getirilerinin yeteneği gelecekteki karların bilgilerini yansıtması da o kadar yüksek olacaktır (Collins, vd., 1994; Haw, vd., 2012).

Pay senetlerinin cari fiyatları hem sektör seviyesindeki bilgileri ve hem , şirkete özgü bilgileri göstermektedir. Ayers ve Freeman (1997) yıllık kar değişikliklerini iki bölüme (şirketin sektör seviyesindeki değişiklikler ve şirktin özel seviyesindeki değişiklikler) ayırmaktadırlar. Sektör seviyesinde kar değişikliği, karın o kısmıdır ki sektöründe olan tüm şirketler için gerçekleşen kar kısmını oluşturmaktadır ve o sektörde normaldir. Şirketin özel seviyesindeki kar değişikliği, karın diğer kısmıdır ki açıkça sektör seviyesindeki kar değişikliklerine atfedilen karın diğer kısmıdır ve şirketin özel performansına bağlıdır. Onların araştırmalarının bulgularına göre şirketin özel bilgilerinin bir araya getirilerek analiz edilmesinin maliyeti yüksektir ve borsada faaliyet edenler için şirketin özel kar değişikliklerinin tahmin edilmesi daha zordur. Bu nedenle sektör seviyesinde bilgiler şirketin özel bilgilerine göre daha erken ve hızlı pay senetlerinin cari fiyatlarında yansımaktadır.

Pay senetlerinin fiyatlarında şirketin sektör bilgileri ile özel bilgilerinin yansımasına rağmen, gelecekteki kazanç tepki katsayısı iki bileşenden oluşmaktadır (sektör seviyesinde kar bilgilerinin yansıması için pay senetlerinin cari getirilerinin yeteneğini ve şirkete özgü kar bilgilerinin yansıması için pay senetlerinin cari getirilerinin yeteneğini). Bu iki grup bilginin arasındaki farkın en önemli nedeni, her bir bilgi grubunun finansal kaynakların tahsisi konusunda yatırımcıların karar verme sürecinde farklı anlama gelmesinden kaynaklanmaktadır. Böylece, şirkete özgü bilgiler ne kadar mevcut ve kullanılabilir olursa, finansal kaynakların tahsisi ve verimi de o kadar optimum olacaktır (Ayers ve Freeman, 1997; Durnev, vd., 2003).

Gelb ve Zarowin (2002), Lundholm ve Myers (2002) ve Choi, vd. (2011) araştırmalarının sonucuna göre bilgilerin ifşa edilmesi yatırımcılara şirketin gelecekteki performansını daha iyi tahmin etmek için yardımcı olmaktadır. Şirket yöneticilerinin tarafından ifşa kalitesinin ve miktarının artması, yatırımcılar için mevcut ve kullanılabilir bilgi miktarını artırır ve doyasıyla gelecekteki kazanç tepki katsayısı artmaktadır.

Finansal tabloların karşılaştırma kabiliyeti finansal raporlama kalite özelliklerinden biri olmaktadır ki ifşa kalitesinin artmasına sebep olmakta ve gelecekteki kazanç tepki katsayısı üzerinde etki sağlamaktadır (Choi, vd., 2013).

Finansal Muhasebe Standartları Kurulunun ve Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulunun genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri esasına göre (2008), karşılaştırılabilirliğin kalite yükseltmesinin niteliksel özelliklerinden bir olarak tanımlanmaktadır: ‘’Bilgilerin kalite özelliğidir ki kullanıcıları iki grup ekonomi olayın arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları tanımlayabilmelerini sağlamaktadır’’. Bilgilerin kıyaslanabilmesi için mümkün olabilmesi için, benzer konuların benzer olması gerekmektedir ve değişik konulara farklı görülmektedir. Bu iki kurulun bakışına göre, eğer bir ticari birimin bilgilerin diğer ticari birimin bilgileri ile ve aynı ticari birimin benzer bilgilerini diğer dönem veya zaman kısıtlarında kıyaslanabiliniyorsa, bu bilgiler yararlı olacaktır. Türkiye Muhasebe Standartlar Komitesi (2005) birinci kısmı ‘’Tutarlılık’’ ve ikinci kısmı ‘’Tekdüzelik’’ başlığı olarak adlandırıp ve bunları, karşılaştırma kabiliyetinin erişilebilmesi için bir araç olarak kabul etmektedir.

Karşılaştırma kabiliyeti iki yönden gelecekteki kazanç tepki katsayısının miktarını etkileye bilmektedir. Birinci; karşılaştırma kabiliyeti, yatırımcılar için mevcut ve kullanılabilir bilgi grubunu genişletmektedir. Kıyaslanabilir finansal tabloların hazırlanmasında benzer muhasebe yöntemlerden, tahminlerden ve varsayımlardan kullanılmakta ve yatırımcılara satın alma ve satış işlemlerinin hakkında ve finansal raporlama konusundaki tahminlerde daha fazla bilgiye sahip olma imkânın sağlamaktadır (Campbell ve Yeung, 2013). Ayrıca yatırımcılara bir sektördeki şirketlerin benzerliklerin ve farklılıkların tespit etmede ve bu yönden şirketlerin arasında doğru bir kıyaslama yapabilmelerine yardımcı olacaktır (Mergenthaler, vd., 2014). Şirketin cari performansı tahmin etmede ve satın alma ve satışı işlemleri hakkında fazla bilginin bulunması, yatırımcıların doğru tahminlerini şirketin gelecekteki performansı hakkında kolaylaştırmaktadır (Haw, vd., 2012). Doğru tahminler ne kadar pay senetlerinin fiyatlarında yansıtılıyorsa, pay senetlerinin cari fiyatları ve onların sonucunda pay senetlerinin cari getirileri, gelecekteki karları daha iyi tahmin etmektedirler. Böylece gelecekteki

kazanç tepki katsayısı artmaktadır. İkinci; karşılaştırma kabiliyeti, bilgilerin bir araya getirip ve toplamasının ve ayrıca analiz edilmesinin maliyetini düşürmektedir. Bir şirketin finansal tabloları benzer şirketleri ile (aynı sektör) ne kadar kıyaslanabilirse, kurum dışı kullanıcılar daha kolayca ve düşük maliyet ile istedikleri bilgilere o kadar hızlı erişeceklerdir (Defranco, vd., 2011).

Genelde karşılaştırma kabiliyeti gelecekteki kazanç tepki katsayısı üzerinde etki sağlayabilmesine rağmen, bu etkini tepki katsayısı bileşenlerinin üzerinde belirlemek özel bir önem taşımaktadır. Bir taraftan, karşılaştırma kabiliyeti ağırlıkla sektör bilgileri ile ilişkisi olabilmektedir. Campbell ve Yeung (2013) ve Wang (2014) araştırmalarının bulgularına göre, şirketlerin pay senetlerin fiyatları sektöründeki şirketlerin kar bilgilerine göre tepki göstermektedir. Bu şirketlerin arasında karşılaştırma kabiliyeti arttıkça bu tepki artacaktır. Diğer bir ifade ile, karşılaştırma kabiliyeti sektördeki kar bilgilerinin ihraç edilmesine yardımcı olmaktadır. Diğer taraftan, karşılaştırma kabiliyeti şirkete özgü bilgilerin artmasına neden olmaktadır. Bu konuda Brochet, vd. (2013) ve Barth, vd. (2013) araştırmalarının sonucu finansal tabloların karşılaştırma kabiliyetinin artması, pay senedi fiyat eşzamanlılığının düşmesine ve şirketin özel ve gizli bilgilerinin ifşa edilmesine yol açtığını göstermektedir.

Buna rağmen, eğer karşılaşma kabiliyetinin etkisi gelecekteki kazanç tepki katsayısının üzerinde ağırlıklı olarak pay senedi fiyat yeteneği hakkında sektör bilgilerinin yansıması için olursa ve karşılaştırma kabiliyet şirkete özgü gelecekteki kazanç tepki katsayısını artıramıyorsa, alternatif fırsatların değerlendirmesi ve özel şirketlerin pay senetlerinin seçilmesi için düşük bir yarar sağlayacaktır (Finansal Muhasebe Standartlar Kurulu, 1980).

2.2. Ampirik Literatür

Wang (2014), ‘’Muhasebe standartlarının uyumlaştırılması ve finansal tabloların karşılaştırma kabiliyeti’’ ünvanlı araştırmasında iki şirketin arasındaki karşılaştırma kabiliyetini dikkate alarak, şirketin kar bilgilerinin etkisini diğer şirketlerin pay senedi fiyatlarının üzerinde incelemektedir. Araştırmalarının sonucunda muhasebe standartlarının uyumlaştırılması karşılaştırma kabiliyetinin artmasına neden olmaktadır. Çift şirketler hususunda ki birbirleri ile daha fazla seviyede karşılaştırılmaktadırlar, karşılaştırılan şirketlerin pay senetleri fiyatlarının tepkisi birbirlerinin kar bilgilerine fazla olmaktadır.

Mergenthaler vd. (2014), ‘’Finansal tabloların karşılaştırma kabiliyeti ve şirketin tahsil etme süreci hakkında karar verme verimliliği’’ ünvanlı araştırmada gösterdiler şirketin pay senetlerinin satın alma sürecinde, ne kadar tahsil edilen şirketin finansal tabloları sektöründeki şirketlerin finansal tabloları ile daha fazla karşılaştırma kabiliyeti olursa, tahsil eden şirket tahsil süreci hakkında iyi bir karar alacaktır. Diğer bir ifade ile finansal tabloların karşılaştırma kabiliyeti finansal kaynakların tahsis sürecinin verimliliğine sebep olacaktır.

Choi vd. (2013), ‘’Finansal tabloların karşılaştırma kabiliyeti ve gelecekteki karların bilgilerini yansıtmak için pay senetlerinin cari getirilerinin gücü’’ ünvanlı araştırmalarında karşılaştırma kabiliyetinin etkisini gelecekteki kazanç tepki katsayısı üzerinde incelemektedirler. Bulgularına göre o şirketler ki finansal tablolarını karşılaştırma kabiliyeti yüksek olmakta ve onların gelecekteki kazanç tepki katsayıları yüksektir. Ayrıca karşılaştırma kabiliyeti şirkete özgü karlarından daha fazla bilgiler pay senetlerinin cari fiyatlananda yansımasına neden olduğunu göstermektedirler.

Barth vd. (2013), ‘’Uluslararası finansal raporlama standartlarının ihtiyarı olarak uygulanmasının karşılaştırma kabiliyeti üzerinde etkisi ve sermaye piyasasına yararlılığı’’ ünvanlı araştırmalarında bu sonuca varmaktadırlar ki uluslararası finansal raporlama standartlarının ihtiyarı olarak kabul edilmesinde sonra, bu standartları uygulayan şirketler birbirleri ile karşılaştırma kabiliyetleri yüksek olmakta ve bu nedenle şirkete özgü bilgileri artmasına, sermaye piyasasının likiditesinin artmasına ve pay senetlerinin işlem hacminin artmasına neden olmaktadır. Bulgularına göre, karşılaştırma kabiliyetinin sermaye piyasasını olumlu etkilediğini göstermektedir.

Haw vd. (2012), ‘’Gelecekteki karlardan pay senetleri fiyatlarının bilgi içeriği ve yatırımcıların korunması’’ ünvanlı araştırmalarında birkaç ülkenin bilgi ortamını, bilgilerin ifşa edilme miktarını, kar kalitesini, haber medyasının kapsamını ve içlerde bireysellerin işlemlerini yasaklama yasalarının uygulanmasını esas alarak değerlendirmektedirler. Ayrıca bilgi ortamının gelecekteki kazanç tepki katsayısı üzerinde etkisini incelemektedirler. Araştırma sonuçlarında hem ülkeler ve hem şirketler seviyesinde bilgilerin ifşa edilme miktarı, kar kalitesi ve haber medyasının kapsamı direkt olarak, pay senetlerinin fiyatlarında gelecekteki kazançlardan yansıyan bilgilerin miktarını etkilemekte ve içlerde bireysellerin işlemlerini yasaklama yasalarının uygulanması ters olarak, pay senetlerinin fiyatlarında gelecekteki kazançtan yansıyan bilgilerin miktarı ile ilişki kurmaktadır.

Defranco vd. (2011), ‘’Finansal tabloların karşılaştırma kabiliyetinin yararlılığı’’ ünvanlı araştırmalarında finansal tabloların karşılaştırma kabiliyetinin ölçmesi için bir model sunmalarına rağmen, bu sonuca varmaktadırlar ki tahmin doğruluğu ile karşılaştırma kabiliyetinin arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır ve karşılaştırma kabiliyeti, tahminlerin dağılımını düşürmektedir. Ayrıca araştırmalarının sonucu göre karşılaştırma kabiliyeti, bilgi tahsilinin maliyetini düşürüp analistler için kullanılabilir bilgilerin kalitesini ve miktarını artırmaktadır.

Golarzi ve Zangouri (2013), ‘’Kurumsal mülkiyet aracılığıyla pay senetlerinin getirileri ve kar kalitesinin aralarındaki ilişkinin incelenmesi’’ ünvanlı araştırmalarında kar kalitesini beş kriterini (karın tahmin edilen değeri, tahakkuk kalemleri, karın dürüst raporlanması, karın güncel raporlanması, karın istikrarlılığını) esas alarak ölçüp pay senetlerinin getirileri ile kar kalitesinin arasında anlamlı bir ilişki göstermektedirler. Araştırma sonucunda kar kalitesinin artması, gelecekteki nakit akışlarının tahminin ve bilgi riskinin düşmesine ve pay senetlerinin fiyatlarının ve getirilerinin artmasına neden olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca sonuçlarına göre kurumsal yatırımcıların mülkiyetinin miktarı artması nedeni ile, pay senetlerinin getirileri ile kar kalitesinin arasındaki ilişkinin şiddeti artmaktadır. Bu konu kurumsal sahipleri tarafından aktif bir gözetimi finansal raporlama sürecine teyit etmektedir.

Pourheydari vd. (2012), ‘’Yatırımcılar bakışından denetim kalitesiyle kar tahmin etme yeteneği ilişkisinin incelenmesi’’ ünvanlı araştırmalarında bu konuya işaret etmelerine rağmen ki finansal tablolar karların tahmin edilmesi için değerli bilgiler yatırımcılara sağlamaktadır, o şirketlerin pay senetlerinin cari getirileri ki denetim kuruluşu finansal tabloların incelemektedir, şirketin gelecekteki karları ile güçlü bir ilişkisi olmaktadır. Bu nedenle finansal bilgilerin güvenilirliği bilirliği, yatırımcıların yeteneğini gelecekteki karların tahmin etmesi için artırmaktadır.

Rahmani vd. (2012), ‘’Gelecekteki kazanç tepki katsayısı üzerinde kar tahminlerinin yayınlanma etkisi’’ ünvanlı araştırmalarında yöneticiler tarafından kar tahminlerinin yayınlanmasını, yatırımcılar için bir sinyal türü olarak değerlendirmektedirler. Bu sinyaller yatırımcıların gelecekteki karların hakkında tahmini yeteneklerini arttırmaktadır. Böylece tahmin özellikleri ne kadar iyi olursa, gelecekteki kazançlar hakkında pay senetleri fiyatlarının bilgi içeriği o kadar artacak ve gelecekteki kazanç tepki katsayısını arttıracaktır. Araştırmalarının sonucu gelecekteki kazanç tepki katsayısını negatif göstermektedir. Araştırmalarında yöneticilerin tahmini gelecekteki kar ile getiriler arışındaki ilişkiyi etkilemektedir ve tahminlerin tekrarlanması ne kadar fazla olursa, hata miktarı düşük olup ve yatırımcılar tarafından güvenilirliği yüksek olacağı sonucuna varmışlardır.

Haghighat ve Raigan (2009), ‘’Gelecekteki karların tahmini hususunda karın dalgalanmasını gidermek ve karların bilgi içeriliği üzerinde rolü’’ ünvanlı araştırmalarında karın dalgalanması giderilmesinin sebebini, bilgilerin saptırma amacıyla veya gizli bilgilerin transferi için bir araç olarak yöneticilerin motivasyonlarından bilip ve onların gelecekteki kazanç tepki katsayısı üzerinde etkisini incelemektedirler. Araştırma sonuçlarında o şirketler ki karların daha fazla dalgalanmasını gidermektedirler, pay senetlerinin cari fiyatları gelecekteki karlar hakkında daha düşük bilgi içerdiğine ulaşmaktadırlar. Karların dalgalanmasını gidermek gizli bilgilerin transferi için değil belki bilgilerin saptırma amacıyla yapılmaktadır.

Ahmadpour ve Ahmadi (2008), ‘’Kar kalitesinin değerlendirilmesinde finansal bilgilerin nitel özelliğinin kullanılması’’ ünvanlı araştırmalarında kazanç tepki katsayısı ile kar kalitesinin arasındaki ilişkiyi incelemektedirler. Onlar ilk olarak karların güvenilirlik olması kabiliyeti ile ilgili olmasını, kar kalitesinin bir kriteri olarak dikkate alıp cari getirilerin açıklamasında kazanç gücü ve kazanç tepki katsayısı, kar kalitesi yüksek olan şirketlerin portföyünde kar kalitesi düşük olan şirketlerin portföyüne göre anlamlı olarak yüksek olduğunu göstermişlerdir.

Yukarıda bahsedilen genel amaçlara göre, araştırmanın hipotezleri aşağıda açıklandığı gibi belirlenmektedir:

1. Karşılaştırma kabiliyeti, gelecekteki kazanç tepki katsayısını artırmaktadır.
2. Karşılaştırma kabiliyeti, sektör seviyesindeki gelecekteki kazanç tepki katsayısını artırmaktadır.
3. Karşılaştırma kabiliyeti, şirkete özgü gelecekteki kazanç tepki katsayısını artırmaktadır.

İlk hipotezin teyit edilmesi, ikinci ve üçüncü hipotezin test edilmesinin koşuludur. Diğer bir ifade ile, eğer birinci hipotez reddediliyorsa, ikinci ve üçüncü hipotezin incelenmesi mümkün olmayacaktır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu araştırmanın sonuçları karar verme sürecinde kullanılmasına rağmen, amaç açısından pratik olmaktadır. Ayrıca, bu araştırma iki veya birkaç değişken arasındaki ilişkiyi değerlendirme amacında olduğu için, doğa açısından tanımlayıcı-korelasyon olmaktadır. Araştırma konusu ile ilgili literatür ve teorik temeller kütüphane yöntemi yoluyla toplanmaktadır. Araştırma hipotezleri çok değişkenli regresyon modellerinden ve panel verilerin desteğinden yararlanarak test edilmektedir. Araştırmanın finansal bilgileri ve verileri, Borsa İstanbul Anonim Şirketlerinde kabul edilen şirketlerin finansal tablolarına ve veri bankalarına müracaat ederek sağlanmaktadır. Toplanan verilerin özetlenmesi, hesaplanması, analiz ve tahlil edilmesi için, Microsoft Excel 2016, Eviews 8 ve Stata 13 paket programları kullanılmaktadır.

Bu araştırmanın istatistik evreni Borsa İstanbul Anonim Şirketlerinde kabul edilmiş tüm şirketlerini içermektedir. Araştırma değişkenlerinin hesaplanması için üç yıl önce ve üç yıl sonra bilgilerine ihtiyaç duyulması nedeni ile, 2005 ile 2015 yıllarının arasındaki dönemlerim verileri toplanıp ve sonuçta hipotezler 2008 ile 2012 yılarının zaman alanında test edilmektedir. Bu araştırmada örneklem yöntemi, olasılıklı olmayan yargısal yönteme dayanmaktadır. Bu amaçla istatistik evrenin tüm şirketleri ki aşağıdaki koşullara sahiplerse yargısal olarak örneklem için seçilmektedirler:

1. Bilgilerin kıyaslanma imkânı için, şirketlerin mali yılları 31 Aralık ve araştırmanın zaman alanının süresi boyunca, mali yıl dönemlerinde değişiklik olmadığı varsayılsın.
2. Finansal aracılık şirketlerinin finansal bilgilerinin açıklanması ve temel faaliyetleri farklı olması nedeni ile, o şirketlerin üyeliğinin olmadığı varsayılsın.

Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri sektör seviyesinde tanımlanıp ve hesaplanmasına nedeni ile ve yukarıdaki koşulları da dikkate alarak, Rahmani ve Ramsheh (2014) araştırmalarına göre o sektörler ki en az altı şirkete sahip olarak seçilmektedir. Nihayetinde 30 şirket 5 tür sektörde araştırmanın istatistik örneklemi için seçilmektedir.

3.1. Araştırma Modelleri ve Değişkenleri

Hipotezlerin test edilmesi için kullanılan modellerin açıklanmasından önce, araştırma değişkenlerinin (bağımlı, bağımsız ve kontrol edilen) nasıl hesaplanması açıklanmaktadır.

3.1.1. Araştırmanın Bağımlı Değişkenleri

Araştırmanın bağımlı değişkeni, gelecekteki kazanç tepki katsayısı, sektör seviyesinde gelecekteki kazanç tepki katsayısı ve şirkete özgü gelecekteki kazanç tepki katsayısından oluşturulmaktadır.

Gelecekteki karlar ile pay senetleri cari dönem getirileri arasındaki ilişkiyi göstermek için Collins vd. (1994) ve Lundholm ve Myers (2002) modellerinden, regresyon modeli olarak birinci denklemde sağlanmaktadır.

$$R_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 X_{i,t-1} + \beta_2 X_{i,t} + \beta_3 X_{i,3t} + \beta_4 R_{i,3t} + Ind_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

Bu denklemde:

$R_{i,t}$: t yılında i şirketinin pay senedi cari getirileri ki pay senetlerinin satın alma ve bekletilmesinden birikmiş getirileri olarak gösterilmektedir ve aşağıda açıklandığı ikinci denklemi ile ölçülmektedir.

$X_{i,t}$: t yılının sonunda i şirketin olağan dışı kalemlerinden önceki kar / t yılının başında i şirketinin öz kaynakların (pay sahiplerinin) piyasa değeri.

$X_{i,t-1}$: t-1 yılının sonunda i şirketin olağan dışı kalemlerinden önceki kar / t-1 yılının başında i şirketinin öz kaynakların (pay sahiplerinin) piyasa değeri.

$X_{i,3t}$: t+1, t+2 ve t+3 dönemleri için i şirketinin toplam karları / t yılının başında i şirketinin öz kaynakların (pay sahiplerinin) piyasa değeri.

$R_{i,3t}$: i şirketinin gelecekteki getirileri ki kombine olarak t+1, t+2 ve t+3 dönemleri için, aynı şekilde ikinci denklemi ile ölçülmektedir.

$Ind_{i,t}$: sahte değişken, i şirketinin faaliyet etiği sektörü temsil etmektedir.

$$R_{i,t} = \prod_{\theta=1}^{\theta=12} (1+R_{i,\theta}) - 1 \quad (2)$$

Bu denklemde:

$R_{i,\theta}$: t yılında θ ayında i şirketinin pay senedi getirileridir.

Birimci denklemde model yılık verilerden sağlanıp ve panel yöntemi ile hesaplanmaktadır, β_2 kazanç tepki katsayısı ve β_3 gelecekteki kazanç tepki katsayısı adlandırılmaktadır. Araştırmanın literatür ve teorik temellerine göre gelecekteki kazanç tepki katsayısı pozitif olması beklenmektedir.

Gelecekteki kazanç tepki katsayısının bileşenlerin ayırmak için, ilk . Ayers ve Freeman (1997) ve Piotroski ve Roulstone (2004) araştırmalarına göre, her yıla ait bir sektöre üye olan şirketlerin karlarının medyanı hesaplanıp ve o sektör düzeyinde kar endeksi olarak dikkate alınmaktadır. Hesaplanan kar endeksini her şirketin kar rakamından düşürterek, o şirketin özel karı elde edilmektedir. Ardından pay senetlerini cari getirileri ile gelecekteki karların bileşenleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için birinci denklemde kar değişkenleri, iki bileşene (sektör seviyesinde kar ve şirkete özgü kar) ayrılmaktadır. Bu ayrılmanın sonuç üçüncü denklemde regresyon modeli olarak beyan edilmektedir.

$$R_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 IX_{i,t-1} + \beta_2 IX_{i,t} + \beta_3 IX_{i,3t} + \beta_4 FX_{i,t-1} + \beta_5 FX_{i,t} + \beta_6 FX_{i,3t} + \beta_7 R_{i,3t} + Ind_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

Bu denklemde:

$IX_{i,t}$: i şirketinin sektör seviyesindeki kar endeksidir ve t yılında o sektör için $X_{i,t}$ değişkeninin medyanı ile eşit olmaktadır.

$IX_{i,3t}$: i şirketinin sektör seviyesinde gelecekteki karlarının endeksidir ve sektör seviyesindeki karların gelecekteki üç yılının toplamından sağlanmaktadır.

$FX_{i,t}$: i şirketine özgü kar.

$FX_{i,3t}$: i şirketine özgü gelecekteki karlarının endeksidir ve şirkete özgü karların gelecekteki üç yılının toplamından sağlanmaktadır.

Üçüncü denklemde β_3 katsayısı, sektör seviyesinde gelecekteki karların etkisinin miktarını pay senetlerinin cari getirileri üzerinde göstermektedir ve sektör seviyesinde gelecekteki kazanç tepki katsayısı olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca β_6 katsayısı, şirkete özgü gelecekteki karların etkisinin

miktarını pay senetlerinin cari getirileri üzerinde temsil etmektedir şirkete özgü gelecekteki kazanç tepki katsayısı adlandırılmaktadır.

3.1.2. Araştırmanın Bağımsız Değişkeni

Araştırmanın bağımsız değişkeni karşılaştırma kabiliyetidir. Bu değişkenin ölçmesi için Defranco vd. (2011) modeli ile sağlanmaktadır. Bu modelde iki şirket o zaman benzer dikkate alınmaktadırlar ki bir grup aynı ekonomi olayları için (mesela getiri gibi), benzer finansal rapor (mesela muhasebe karı gibi) sağlayabilsinler. İ ve j şirketinin arasında karşılaştırma kabiliyetini ölçmek için, ilk olarak her şirketin her yılına ait zaman serisi (altı aylık) verilerden kullanarak t yılının sonuna kadar geçmiş dört yıl için hesaplanmaktadır. Bu değişken ile ilgili regresyon modeli dördüncü denklemde açıklanmaktadır.

$$\text{Earning}_{i,k} = \alpha_{i,t} + \beta_{i,t}\text{Return}_{i,k} + \varepsilon_{i,k} \quad (4)$$

Bu denklemde:

$\text{Earning}_{i,k}$: k altı ayında i şirketinin net karı / altı aylık dönemin başında şirketin pay senetlerinin piyasa değeri.

$\text{Return}_{i,k}$: k altı ayında i şirketin pay senetlerinin getirileri.

Dördüncü denklemde her şirketin her yılı için tahmin edilen katsayı, o şirketin muhasebe işleminin kriteridir. Yanı α_i ve β_i katsayıları, i şirketinin muhasebe işlemlerinin temsilcisi ve α_j ve β_j katsayıları, j şirketinin muhasebe işlemlerinin temsilcisi olmaktadır. İki şirketin muhasebe işlemlerinin arasındaki benzerlik, iki şirketin arasındaki karşılaştırma kabiliyetinin miktarını göstermektedir. Bu yüzden beşinci ve altıncı denklimin vasıtasıyla her yıl için i şirketinin karı ayrı olarak bir kere i şirketinin kendi katsayıları ile ve bir kere j şirketinin katsayıları ile, ama i şirketinin gerileri ile (benzer olaylar) dördüncü denkleminin zaman dönemi ile benzer zaman döneminde tahmin edilmektedir.

$$E(\text{Earning})_{i,i,k} = \hat{\alpha}_i + \hat{\beta}_i\text{Return}_{i,k} \quad (5)$$

$$E(\text{Earning})_{i,j,k} = \hat{\alpha}_j + \hat{\beta}_j\text{Return}_{i,k} \quad (6)$$

Bu denklemlerde:

$E(\text{Earning})_{i,i,k}$: k inci altı ayda i şirketi için tahmin edilen kar, i şirketinin katsayılarını ve i şirketinin getirilerini kullanılmaktadır.

$E(\text{Earning})_{i,j,k}$: k inci altı ayda i şirketi için tahmin edilen kar, j şirketinin katsayılarını ve i şirketinin getirilerini kullanılmaktadır.

Nihayet t yılında i ve j şirketlerinin arasında karşılaştırma kabiliyeti yedinci denkleminin vasıtasıyla hesaplanmaktadır.

$$\text{ComAcc}_{i,j,t} = \frac{-1}{8} \times \sum_{k-7}^{k} \left| E(\text{Earning})_{i,i,k} - E(\text{Earning})_{i,j,k} \right| \quad (7)$$

Bu denklemde:

$\text{ComAcc}_{i,j,t}$: t yılında i ve j şirketlerinin karşılaştırma kabiliyeti.

Aynı şekilde her yıl i şirketinin çiftleri için sektörde üye olan j şirketleri ile, $\text{ComAcc}_{i,j,t}$ kriteri hesaplanıp ve sırayla tutarları büyükten küçüğe düzenlenmiştir. Ardından t yılında i şirketine özgü karşılaştırma kabiliyeti kriterini hesaplamak için, $\text{Com4}_{i,t}$ ve $\text{ComInd}_{i,t}$ kriterlerinden aşağıdaki gibi kullanılmaktadır:

$\text{Com4}_{i,t}$: t yılında i şirketi ile çifti j şirketleri için hesaplanmış $\text{ComAcc}_{i,j,t}$ miktarlarından elde edilen dört büyük rakamın ortalaması. Bu miktar ($\text{Com4}_{i,t}$) karşılaşma kabiliyetinin birinci kriteri olarak sağlanmaktadır.

$\text{ComInd}_{i,t}$: ikinci kriter, t yılında i şirketi ile sektöründeki çifti j şirketleri için hesaplanmış $\text{ComAcc}_{i,j,t}$ miktarlarının medyanın göstermektedir.

3.1.3. Araştırmanın Kontrol Edilen Değişkenleri

Gelecekteki kazanç tepki katsayısının alanındaki geçmiş araştırmalar göstermektedir ki analizörler ve yatırımcılar fazla miktarda büyük şirketlerin pay senetlerine dikkat etmektedirler. Bu nedenle bu şirketlerin bilgileri daha fazla pay senetlerinin fiyatlarına yansımaktadır (Collins, vd., 1987). Büyüme halinde olan şirketler için yaratılan değerlerin büyük bir kısmı gelecekteki kazançlardandır. Dolayısıyla şirket büyümesi ile gelecekteki kazanç tepki katsayısı arasında dolaysız bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca karlılığın istikrarlı olması kar tahminini yeteneğini artırmaktadır. Zararın geçici olma nedeni ile, negatif karlar istikrarsız olmalarından ilave, daha düşük bilgi içeriliğine sahip olmaktadırlar. Bu yüzden yatırımcılar için negatif karların tahmin edilmesi pozitif ve istikrarlı karlara göre daha zor olmaktadır ve şirketin zarar etmesi gelecekteki kazanç tepki katsayısının üzerinde negatif etki sağlamaktadır (Lundholm ve Myers, 2002; Tucker ve Zarowin, 2006; Orpurt ve Zang, 2009). Bu nedenle, bu araştırmada gelecekteki kazanç tepki katsayısı üzerinde karşılaştırma kabiliyetinin etkisini ayırmak için, şirket boyutu, şirket varlıklarındaki büyüme ve şirketin zarar etme değişkenlerinin etkisi araştırmanın bağımlı değişkeni üzerinde kontrol edilmektedir.

Şirket boyutu (Size): şirketin mali dönem başında pay sahiplerinin (öz kaynaklarının) piyasa değerinin doğal logaritma vasıtasıyla hesaplanmaktadır. Bu değişken için hesaplanan miktarlar, her yılda doğrusal dönüştürme yönteminin yardımı ile, sıfır ve bir aralığında sıralanmaktadır.

Şirket varlıklarında büyüme (Grow): şirketin gecen yılına göre varlıklarının büyümesin temsil etmektedir. Bu değişken sekizinci denkleminin vasıtası ile hesaplanmaktadır.

$$\text{Grow}_{i,t} = (\text{Asset}_{i,t} - \text{Asset}_{i,t-1}) \big/ \text{Asset}_{i,t-1} \tag{8}$$

Şirketin zarar etmesi (Loss): sahte değişken olarak kullanılmaktadır. Eğer gelecekteki karların kriteri ($X_{i,3t}$) negatif olursa, bir ile eşit olmaktadır. Aksı takdirde sıfır ile eşit olmaktadır.

3.2. Araştırma Hipotezlerinin Testi İçin Kullanılan Modeller

Birinci ve üçüncü denklem bağımsız ve kontrol edilen değişkenleri ile genişletilmektedirler. Birinci hipotezin test edilmesi için çok değişkenli regresyon modeli (dokuzuncu denkleminde açıklanmaktadır) ve ikinci ve üçüncü hipotezin test edilmesi için regresyon modeli (onuncu denkleminde açıklanmaktadır) sağlanmaktadır.

$$\begin{aligned} R_{i,t} =& \beta_0 + \beta_1 X_{i,t-1} + \beta_2 X_{i,t} + \beta_3 X_{i,3t} + \beta_4 R_{i,3t} + \beta_5 \text{Com}_{i,t} \\ &+ \beta_6 \text{Com}_{i,t} \times X_{i,t-1} + \beta_7 \text{Com}_{i,t} \times X_{i,t} + \beta_8 \text{Com}_{i,t} \times X_{i,t3} + \beta_9 \text{Com}_{i,t} \times R_{i,t3} \\ &+ \beta_{10} \text{Size}_{i,t} + \beta_{11} \text{Size}_{i,t} \times X_{i,t-1} + \beta_{12} \text{Size}_{i,t} \times X_{i,t} + \beta_{13} \text{Size}_{i,t} \times X_{i,t3} \\ &+ \beta_{14} \text{Grow}_{i,t} + \beta_{15} \text{Grow}_{i,t} \times X_{i,t-1} + \beta_{16} \text{Grow}_{i,t} \times X_{i,t} + \beta_{17} \text{Grow}_{i,t} \times X_{i,t3} \\ &+ \beta_{18} \text{Loss}_{i,t} + \beta_{19} \text{Loss}_{i,t} \times X_{i,t-1} + \beta_{20} \text{Loss}_{i,t} \times X_{i,t} + \beta_{21} \text{Loss}_{i,t} \times X_{i,t3} \\ &+ \text{Ind}_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \end{aligned} \tag{9}$$

Araştırmanın birinci hipotezin test etmek için, β_8 katsayısı incelenecektir. Eğer β_8, %95 güven seviyesinde pozitif ve anlamlı olursa, araştırmanın birinci hipotezi reddedilmeyecektir.

$$\begin{aligned} R_{i,t} =& \beta_0 + \beta_1 IX_{i,t-1} + \beta_2 IX_{i,t} + \beta_3 IX_{i,3t} + \beta_4 FX_{i,t-1} + \beta_5 FX_{i,t} + \beta_6 FX_{i,3t} + \beta_7 R_{i,3t} \\ &+ \beta_8 \text{Com}_{i,t} + \beta_9 \text{Com}_{i,t} \times IX_{i,t-1} + \beta_{10} \text{Com}_{i,t} \times IX_{i,t} + \beta_{11} \text{Com}_{i,t} \times IX_{i,3t} \\ &+ \beta_{12} \text{Com}_{i,t} \times FX_{i,t-1} + \beta_{13} \text{Com}_{i,t} \times FX_{i,t} + \beta_{14} \text{Com}_{i,t} \times FX_{i,3t} + \beta_{15} \text{Com}_{i,t} \times R_{i,3t} \\ &+ \beta_{16} \text{Size}_{i,t} + \beta_{17} \text{Size}_{i,t} \times X_{i,t-1} + \beta_{18} \text{Size}_{i,t} \times X_{i,t} + \beta_{19} \text{Size}_{i,t} \times X_{i,t3} \\ &+ \beta_{20} \text{Grow}_{i,t} + \beta_{21} \text{Grow}_{i,t} \times X_{i,t-1} + \beta_{22} \text{Grow}_{i,t} \times X_{i,t} + \beta_{23} \text{Grow}_{i,t} \times X_{i,t3} \\ &+ \beta_{24} \text{Loss}_{i,t} + \beta_{25} \text{Loss}_{i,t} \times X_{i,t-1} + \beta_{26} \text{Loss}_{i,t} \times X_{i,t} + \beta_{27} \text{Loss}_{i,t} \times X_{i,t3} \end{aligned} \tag{10}$$

$$+\text{Ind}_{i,t}+\varepsilon_{i,t}$$

Araştırmanın ikinci hipotezini test etmek için β_{11} katsayısı ve üçüncü hipotezini test etmek için β_{14} katsayısı, %95 güven seviyesinde incelenecektir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Verilerin toplanmasının ardından araştırmanın değişkenleri ve her değişkenin ayrı olarak tanımlayıcı parametreleri hesaplanmaktadır. Bu parametreler merkezi (mesela ortalama, medyan, maksimum ve minimum gibi) ve dağlım (mesela standart sapma gibi) endeksler hakkında bilgiler içermektedirler.

Bu araştırmanın değişkenlerinin tanımlayıcı istatistikleri özet olarak çizelge 1'de gösterilmektedir. Tanımlayıcı istatistiklerin önemli yararlarından birisi verilerin normal veya anormal dağılımı hakkında bilgiler sunmaktır. Çizelge 1'de görüldüğü gibi birçok değişkenin ortalama ve medyan parametreleri birbirlerine yakın olmaktadırlar. Bu nedenle toplanan veriler normal bir dağılımı göstermektedirler. Diğer taraftan dağılım endeksleri genellikle bir kriter olarak verilerin birbirlerinden dağılma miktarını veya ortalamaya göre dağılım miktarını belirlemektedirler. Dağılım endekslerinin en önemlisi ki değişkenlerin regresyon modeline dahil edilmesi uygunluğunun koşulun sağlamaktadır, standart sapmadır. Çizelge 1'de görüldüğü gibi bu parametrenin tüm değişkenler için sıfır olmaması nedeninden dolayı araştırama modeline dahil edilmektedirler.

Çizelge 1: Araştırmada kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri

Değişken adi	Simge	Ortalama	Medyan	Maksimum	Minimum	standart Sapma
Pay senedi cari getirileri	$\mathbf{R_{i,t}}$	0.249768	0.162123	2.509802	-0.806995	0.732672
Geçmiş yılın karı	$\mathbf{X_{i,t-1}}$	0.097530	0.076705	2.122307	-1.253.244	0.427057
Sektör seviyesinde geçmiş yılın karı	$\mathbf{IX_{i,t-1}}$	0.104769	0.077649	0.588558	-0.190329	0.200044
Şirkete özgü geçmiş yılın karı	$\mathbf{FX_{i,t-1}}$	0.021321	-0.002669	2.755341	-1.450.636	0.443614
Cari yılın karı	$\mathbf{X_{i,t}}$	0.019616	0.041711	1.000975	-1.565.787	0.356991
Sektör seviyesinde cari yılın karı	$\mathbf{IX_{i,t}}$	0.052537	0.042148	0.384210	-0.190329	0.141772
Şirkete özgü cari yılın karı	$\mathbf{FX_{i,t}}$	-0.024122	-0.002669	1.191304	-1.450.636	0.354048
Gelecekteki karlar	$\mathbf{X_{i.3t}}$	0.345826	0.307775	4.276322	-4.484.228	1.282683
Sektör seviyesinde gelecekteki karlar	$\mathbf{IX_{i,3t}}$	0.127852	0.166419	0.552588	-0.446012	0.260092
Şirkete özgü gelecekteki karlar	$\mathbf{FX_{i,3t}}$	0.027321	0.009243	2.757849	-4.171.486	0.683408
Gelecekteki getiriler	$\mathbf{R_{i,3t}}$	0.723108	0.357519	4.972917	-0.824920	1.189682
Karşılaştırma kabiliyeti- Birinci kriter	$\mathbf{Com4_{i,t}}$	-0.246108	-0.171824	-0.036527	-1.871.532	0.304100
Karşılaştırma kabiliyeti- ikinci kriter	$\mathbf{ComInd_{i,t}}$	-0.253767	-0.174496	-0.043293	-1.875.198	0.295182
Şirket boyutu	$\mathbf{Size_{i,t}}$	18.58780	18.54554	22.25890	13.43044	1.535022
Şirket varlıklarında büyüme	$\mathbf{Grow_{i,t}}$	0.092160	0.049967	0.961703	-0.366315	0.208079

4.2. Birinci Hipotezin Testi

Araştırmanın birinci hipotezine göre karşılaştırma kabiliyeti, gelecekteki kazanç tepki katsayısını artırmaktadır. Çizelge 2, gelecekteki kazanç tepki katsayısı modelinin hesaplanan sonuçlarını ve çizelge 3, birinci hipotezin testinden ortaya çıkan sonuçları göstermektedir.

F istatistiğinin her iki modelde %5 hata seviyesinde düşük olmasını dikkate alarak, sonuç edile bilinmektedir ki her iki model anlamlı olup ve uygun geçerliliğe sahip olmaktadır. Gelecekteki kazanç tepki katsayısı modelinin düzeltilmiş belirleme katsayısı 0.251 ile eşit olmaktadır. Bu rakam göstermektedir ki, pay senedi cari dönem getirileri değişikliklerinin yaklaşık %25'i, modelin bağımsız değişkenleri tarafından açıklanmaktadır ve araştırmanın bağımsız değişkeni ve kontrol eden değişkenleri modele eklenerek, bu rakamın miktarı 0.400 ve 0.408'e artacaktır.

Gelecekteki kazanç tepki katsayısı modelinin hesaplanan sonuçlarına göre, $X_{i,3t}$ değişkeninin katsayısı 0.172'yi göstermektedir ve %95 güven seviyesinde anlamlı olmaktadır. Demek ki, gelecekteki karların bilgileri pay senetlerinin cari dönem getirilerini yansıtmaktadır ve araştırmanın temel teorilerine göre, gelecekteki kazanç tepki katsayısı pozitif olmaktadır.

Çizelge 2: Gelecekteki kazanç tepki katsayısı tahmin sonuçları

Modellin bağımlı değişkeni: Pay senedinin cari getirileri			
Açıklayıcı Değişkenler	**Katsayı**	**T İstatistiği**	**P- değeri**
Y-kesişimi	0.389	3.030	0.002
$X_{i,t-1}$	0.010	0.235	0.814
$X_{i,t}$	0.204	2.469	0.014
$X_{i,3t}$	0.172	11.631	0.000
$R_{i,3t}$	-0.224	-7.228	0.000
Sektörün sabit etkileri		Kontrol edilmiştir	
F İstatistiği		7.251	
P- değeri		0.000	
Belirleme katsayı		0.291	
Düzeltilmiş belirleme katsayı		0.251	
Durbin-Watson istatistiği		2.012	

Ayrıca çizelge 3'e göre, modele karşılaştırma kabiliyeti eklenerek, gelecekteki kazanç tepki katsayısı ($X_{i,3t}$) miktarını 0.172'den 0.607 ve 0.631'e artırmasından ilave, $Com_{i,t} \times X_{i,3t}$ değişkeninin katsayısı (0.376) ve (0.360) pozitif olup ve beklenen güven seviyesinde anlamlı olmaktadır. Dolayısıyla finansal tabloların karşılaştırma kabiliyeti, gelecekteki kazanç tepki katsayısını artırabilmesi beyan edilmektedir. Bu nedenle araştırmanın ilk hipotezi teyit edilmektedir.

Çizelge 3: Birinci hipotezin test sonuçları

Modellin bağımlı değişkeni: Pay senedinin cari getirileri						
	Karşılaştırma Yeteneği Birinci kriteri ($Com4_{i,t}$)			Karşılaştırma Yeteneği İkinci kriteri ($ComInd_{i,t}$)		
Açıklayıcı Değişkenler	**Katsayı**	**T istatistiği**	**P- değeri**	**Katsayı**	**T istatistiği**	**P- değeri**
Y-kesişimi	0.029	0.175	0.861	0.023	0.148	0.882
$X_{i,t-1}$	1.470	5.457	0.000	1.273	5.670	0.000
$X_{i,t}$	1.752	2.660	0.008	1.935	3.010	0.003
$X_{i,3t}$	0.607	6.423	0.000	0.631	6.800	0.000
$R_{i,3t}$	-0.220	-8.353	0.000	-0.202	-8.754	0.000
$Com_{i,t}$	-0.008	-0.264	0.792	-0.020	-0.781	0.435
$Com_{i,t}*X_{i,t-1}$	0.209	0.689	0.491	0.024	0.084	0.933
$Com_{i,t}*X_{i,t}$	3.379	4.252	0.000	3.408	4.495	0.000
$Com_{i,t}*X_{i,3t}$	0.376	2.135	0.017	0.360	2.016	0.022
$Com*R_{i,3t}$	-0.044	-0.396	0.692	0.011	0.127	0.898
$Size_{i,t}*X_{i,3t}$	-0.192	-1.743	0.083	-0.252	-2.114	0.036
$Grow_{i,t}*X_{i,3t}$	-0.652	-4.993	0.000	-0.665	-5.839	0.000
$Loss_{i,t}*X_{i,3t}$	-0.385	-4.692	0.000	-0.409	-4.827	0.000
Sektörün sabit etkileri	Kontrol edilmiştir			Kontrol edilmiştir		
F istatistiği	4.985			5.113		
P- değeri	0.000			0.000		
Belirleme katsayı	0.501			0.507		
Düzeltilmiş belirleme katsayı	0.400			0.408		
Durbin-Watson istatistiği	1.975			2.011		

4.3. İkinci ve Üçüncü Hipotezlerin Testi

Çizelge 4 gelecekteki kazanç tepki katsayısı bileşenlerinin ve çizelge 5 ikinci ve üçüncü hipotezleri testinin hesaplanan sonuçlarını göstermektedir. Model istatistiği, modelin %95 güven seviyesinin geçerliliğin beyan etmektedir. Ayrıca düzeltilmiş belirleme katsayı miktarlarına göre modelin bağımlı değişkeni değişikliklerinin büyük bir kısmı, açıklayıcı değişkenler tarafından tanımlanmaktadır. Araştırmanın bağımsız değişkeni ve kontrol edilen değişkenlerinin etkisini dikkate alarak, bu miktar 0.244'ten 0.482 ve 0.465'e artmaktadır.

Gelecekteki kazanç tepki katsayısı bileşenlerinin hesaplanan sonuçlarında, $IX_{i,3t}$ değişkeninin katsayısı (sektör seviyesinde gelecekteki kazanç tepki katsayısı) miktarı 0.508 hesaplanıp ve hata seviyesi %5'ten düşük olmaktadır. Ayrıca $FX_{i,3t}$ (şirkete özgü gelecekteki kazanç tepki katsayısı) değişkeni için hesaplanan katsayı 0.121 ve anlamlı olmaktadır. Bu nedenle pay senetlerinin cari dönem getirileri hem sektör seviyesinde bilgileri ve hem şirketin özel bilgilerini yansıtabilmesi sonuç edilmektedir. Diğer taraftan, sektör seviyesinde gelecekteki kazanç tepki katsayısı miktarı (0.508) şirkete özgü gelecekteki kazanç tepki katsayısı miktarından yüksek olma nedeni ile, sonuçlanmaktadır ve sektör seviyesinde bilgiler şirketin özel bilgilerine göre daha erken pay senedi fiyatlarında yansımaktadır.

Çizelge 4: Gelecekteki kazanç tepki katsayısı bileşenlerinin tahmin sonuçları

Modellin bağımlı değişkeni: Pay senedinin cari getirileri			
Açıklayıcı Değişkenler	**Katsayı**	**T istatistiği**	**P- değeri**
Y-kesişimi	0.319	2.050	0.042
$IX_{i,t-1}$	-1.106	-1.921	0.056
$IX_{i,t}$	0.694	2.717	0.007
$IX_{i,3t}$	0.508	1.943	0.027
$FX_{i,t-1}$	0.156	3.271	0.001
$FX_{i,t}$	0.164	2.124	0.035
$FX_{i,3t}$	0.121	4.449	0.000
$R_{i,3t}$	-0.175	-6.838	0.000
Sektörün sabit etkileri		Kontrol edilmiştir	
F istatistiği		5.376	
P- değeri		0.000	
Belirleme katsayı		0.299	
Düzeltilmiş belirleme katsayı		0.244	
Durbin-Watson istatistiği		2.058	

Araştırmanın ikinci hipotezinin esasına göre karşılaştırma kabiliyeti, sektör seviyesinde gelecekteki kazanç tepki katsayısını artırtmaktadır. Çizelge 5'te ikinci hipotezin testinden ortaya çıkan sonuçlar göstermektedir ki sektör seviyesinde gelecekteki kazanç tepki katsayısı ($IX_{i,3t}$), 0.508 rakamından 0.192 ve 0.202'ye düşmektedir. Diğer taraftan $Com_{i,t} \times IX_{i,3t}$ değişkeni katsayısı anlamlı olamamaktadır. Dolayısıyla karşılaştırma kabiliyeti sektör seviyesinde gelecekteki kazanç tepki katsayısının artmasına sebep olmayacağı söylenebilmektedir. Bu nedenle araştırmanın ikinci hipotezi reddedilmektedir.

Üçüncü hipotez testinin sonuçları, karşılaştırma kabiliyetinin etkisi şirkete özgü gelecekteki kazanç tepki katsayısı üzerinde artmasına dayanarak göstermektedir ki karşılaştırma kabiliyetinin etkisini dikkate alınması ile, şirkete özgü gelecekteki kazanç tepki katsayısının ($FX_{i,3t}$) miktarı 0.121 rakamından 0.260 ve 0.297'ye artmasına ilave, $Com_{i,t} \times FX_{i,3t}$ değişkeni için hesaplanan katsayı (0.516) ve (0.549) pozitif olup ve %95 güven seviyesinde anlamlı olmaktadır. Dolayısıyla karşılaştırma kabiliyeti şirkete özgü gelecekteki kazanç tepki katsayısının artmasına sebep olması söylenebilmektedir. Bu nedenle araştırmanın üçüncü hipotezi teyit edilmektedir.

Çizelge 5: İkinci ve üçüncü hipotezlerinin test sonuçları

Modellin bağımlı değişkeni: Pay senedinin cari getirileri						
	Karşılaştırma kabiliyeti Birinci kriteri ($Com4_{i,t}$)			Karşılaştırma kabiliyeti İkinci kriteri ($ComInd_{i,t}$)		
Açıklayıcı Değişkenler	**Katsayı**	**T istatistiği**	**P- değeri**	**Katsayı**	**T istatistiği**	**P- değeri**
Y-kesişimi	0.171	1.335	0.184	0.170	1.209	0.228
$IX_{i,t-1}$	-0.668	-1.807	0.073	-0.592	-1.623	0.107
$IX_{i.t}$	2.146	4.658	0.000	2.230	5.259	0.000
$IX_{i.3t}$	0.192	0.712	0.477	0.202	0.758	0.449
$FX_{i,t-1}$	0.001	0.001	0.999	0.043	0.204	0.838
$FX_{i.t}$	-0.197	-0.689	0.491	-0.077	-0.303	0.762
$FX_{i.3t}$	0.260	4.204	0.000	0.297	3.563	0.000
$R_{i,3t}$	-0.139	-6.415	0.000	-0.126	-4.499	0.000
$Com_{i,t}$	0.231	1.897	0.060	0.217	1.457	0.147
$Com_{i.t}*IX_{i.t-1}$	-0.165	-0.382	0.702	0.035	0.077	0.938
$Com_{i.t}*IX_{i.t}$	3.358	4.645	0.000	3.446	5.210	0.000
$Com_{i.t}*IX_{i.3t}$	-0.565	-0.901	0.369	-0.347	-0.528	0.598
$Com_{i.t}*FX_{i.t-1}$	-0.822	-2.257	0.025	-0.630	-1.373	0.172
$Com_{i.t}*FX_{i.t}$	-1.545	-6.294	0.000	-1.079	-3.748	0.000
$Com_{i.t}*FX_{i.3t}$	0.516	2.855	0.005	0.548	2.518	0.006
$Com*R_{i.3t}$	0.298	2.338	0.021	0.254	2.507	0.013
$Size_{i.t}*X_{i.3t}$	0.435	4.929	0.000	0.422	4.692	0.000
$Grow_{i,t}*X_{i.3t}$	-0.772	-2.377	0.019	-0.815	-2.626	0.009
$Loss_{i.t}*X_{i.3t}$	-0.172	-2.168	0.032	-0.185	-2.366	0.019
Sektörün sabit etkileri	Kontrol edilmiştir			Kontrol edilmiştir		
F istatistiği	5.475			5.187		
P- değeri	0.000			0.000		
Belirleme katsayı	0.589			0.576		
Düzeltilmiş belirleme katsayı	0.482			0.465		
Durbin-Watson istatistiği	1.872			1.898		

SONUÇ

Bu araştırmada Borsa İstanbul Anonim Şirketlerinde kabul edilen şirketlerin finansal tabloların karşılaştırma kabiliyetinin etkisini gelecekteki kazanç tepki katsayısı üzerinde incelemektedir. Pay senetlerinin fiyatlarındaki değişiklikler hem sektör ve piyasa bilgilerinden ve hem şirketlerin özel bilgilerinden kaynaklanması nedeni ile, karşılaştırma kabiliyetinin etkisi sektör seviyesinde gelecekteki kazanç tepki katsayısı ve şirkete özgü gelecekteki kazanç tepki katsayısı için ayrı ayrı incelenmektedir. Türkiye sermeye piyasasında gelecekteki kazanç tepki katsayısı ölçülmesinin sonuçlarına göre, yatırımcılar şirketlerin gelecekteki performansını tahmin gücüne sahip olmaktadırlar ve gelecekteki kazançları hakkında tahmin edilen bilgileri pay senetlerinin işlemlerinde (satın alma ve satış) dahil etmektedirler. Diğer bir ifade ile, gelecekteki kazanç tepki katsayısı pozitif olmakla, Rahmani vd. (2012) araştırmaları sonucu ile ters olmaktadır.

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar göre, karşılaştırma kabiliyeti gelecekteki kazanç tepki katsayısının artmasını göstermektedir. Demek ki karşılaştırma kabiliyeti bilgilerin kalite özelliklerinden birisi olarak, bilgilerin tahsil edilme sürecini kolaylaştırıp ve yatırımcıların yeteneğini gelecekteki performansların tahmininde artırmaktadır. Ayrıca karşılaştırma kabiliyeti gelecekteki karlardan fazla miktarda bilgi, pay senetlerinin cari dönem fiyatlarında yansımasına sebep olmaktadır. Bu araştırmanın bulguları, Ahmadpour ve Ahmadi (2008), Defranco vd. (2011), Pourheydari vd. (2012), Haw vd. (2012), Golarzi ve Zangouri (2013) ve Choi vd. (2013) araştırmalarında bulunan sonuçlar ile benzer olmaktadır. Diğer sonuca göre karşılaştırma kabiliyeti sektör seviyesinde bilgilerin miktarını artırmamaktadır. Bu sonuç Choi vd. (2013) sonucu ile uymaktadır, ama Campbell ve Yeung (2013) ve Wang (2014) sonuçları ile ters olmaktadır.

Diğer hipotez belirti ki karşılaştırma kabiliyetinin gelecekteki kazanç tepki katsayısı üzerinde etkisi, şirketin özel bilgileri miktarının artması nedeni ile gerçekleşmektedir. Diğer bir ifade ile, karşılaştırma kabiliyeti yatırımcılara bir sektörde üye olan şirketlerin birbirleri ile kıyaslama yoluyla şirketin özel bilgilerinden fazla miktarda elde etmelerinin imkânı sağlamaktadır. Bu olay kaynakların optimum tahsis sürecinin verimli olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla bu sonuç, Choi vd. (2013), Barth vd. (2013) ve Mergenthaler vd. (2014) sonuçları ile uymaktadır.

Genelde bu araştırmanın sonuçları sermeye piyasasında karşılaştırma kabiliyetinin yararlı olmasını göstermektedir. Bu yüzden yatırımcılara yatırımlarının verimli tahsis doğrultusunda karşılaştırma kabiliyetinin konusunu daha fazla dikkate almaları önerilir. Ayrıca ticari birimlerin yöneticilerine ve muhasebe standartlarının hazırlayanlarına önerilir, yatırımcılara şirketlerin performansını değerlendirme destek etmek için finansal tabloların karşılaştırma kabiliyetinin geliştirilmesine dikkat etmeleri gerekir.

KAYNAKLAR

Accounting Standards Committee. (2010), **Accounting Standards,** Auditing Organization Yayınları, Tehran.

AHMADPOUR, A., AHMADİ, A. (2008), ‘’Using the Qualitative Characteristics of Financial Information in Evaluating Quality of Earnings’’, **Review of Accounting and Auditing**, Cilt: 52, ss. 3-16.

AYERS, B., FREEMAN, R. (1997), ‘’Market Assessment of Industry and Firm Earnings Information’’, **Journal of Accounting and Economics**, Cilt: 24, Sayı: 2, ss. 205-218.

BAHRAMFAR, N., KARDAN, B. (2008), ‘’The Information Content of Financial Statements Accounting Numbers: A Model for Prediction of Earning’’, **Journal of the Accounting and Auditing Review**, Cilt: 15, Sayı: 52, ss. 17-36.

BALL, R., BROWN, P. (1968), ‘’An Empirical Evaluation of Accounting Income Numbers’’, **Journal of Accounting Research**, Cilt: 6, Sayı: 2, ss. 159-178.

BARTH, M. E., LANDSMAN, W. R., LANG, M. H., WILLIAMS, C. D. (2013), ‘’Effects on Comparability and Capital Market Benefits of Voluntary Adoption of IFRS By Us Firms, Insights from Voluntary Adoption of IFRS By Non-Us Firms’’, **http://www.ssrn.com**(14.08.2016).

BROCHET, F., JAGOLINZER, A. D., RIEDL, E. J. (2013), ‘’Mandatory IFRS Adoption and Financial Statement Comparability’’, **Contemporary Accounting Research**, Cilt: 30, Sayı: 4, ss. 1373-1400.

CAMPBELL, J., YEUNG, P. E. (2013), ‘’Comparability, Investor Sophistication, And Contagion Effects’’, **http://www.ssrn.com**(27.11.2016).

CHOI, J. H., CHOI, S., MYERS, L. A., ZIEBART, D. (2013), ‘’Financial Statement Comparability and The Ability of Current Stock Returns to Reflect the Information in Future Earnings’’, **http://www.ssrn.com**(06.11.2016).

CHOI, J. H., MYERS, L. A., ZANG, Y., ZIEBART, D. (2011), ‘’Do Management Eps Forecasts Allow Returns to Reflect Future Earnings? Implications for The Continuation of Management’s Quarterly Earnings Guidance’’, **Review of Accounting Studies**, Cilt: 16, Sayı: 1, ss. 143-182.

COLLINS, D. W., KOTHARI, S. P., RAYBURN, J. D. (1987), ‘’Firm Size and The Information Content of Prices with Respect to Earnings’’, **Journal of Accounting and Economics**, Cilt: 9, Sayı: 2, ss. 111-138.

COLLINS, D. W., KOTHARI, S. P., SHANKEN, J., SLOAN, R. G. (1994), ‘’Lack of Timeliness and Noise as Explanations for The Low Contemporaneous Return-Earnings Association’’, **Journal of Accounting and Economics**, Cilt: 18, Sayı: 3, ss. 289-324.

DEFRANCO, G., KOTHARI, S. P., VERDI, R. S. (2011), ‘’The Benefits of Financial Statement Comparability’’, **Journal of Accounting Research**, Cilt: 49, Sayı: 4, ss. 895-931.

DURNEV, A., MORCK, R., YEUNG, B., ZAROWIN, P. (2003), ‘’Does Greater Firm-Specific Return Variation Mean Informed Stock Pricing?’’, **Journal of Accounting Research**, Cilt: 41, Sayı: 5, ss. 797-836.

FERNANDES, N., FERREIRA, M. A. (2009), ‘’Insider Trading Laws and Stock Price in Formativeness’’, **Review of Financial Studies**, Cilt: 22, Sayı: 5, ss. 1845-1887.

Financial Accounting Standards Board (FASB). (1980), **‘’Statement of Financial Accounting Concepts No. 2: Qualitative Characteristics of Accounting Information’’.**

GELB, D. S., ZAROWIN, P. A. (2002), ‘’Corporate Disclosure Policy and The in Formativeness of Stock Prices’’, **Review of Accounting Studies**, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 33-52.

GOLARZI, G., ZANGOURI, Z. (2013), ‘’The Relationship Between Earnings Quality and Stock Return, Intermediation of Institutional Ownership in Enlisted Companies in Tehran Stock Exchange’’, **Journal of The Accounting and Auditing Review**, Cilt: 20, Sayı: 2, ss. 65-86.

HAGHIGHAT, H., RAIGAN, E. (2009), ‘’Smoothing of Profits on Anticipated Future Earnings’’, **Accounting and Auditing Reviews**, Cilt: 54, ss. 33-46.

HAW, I. M., HU, B., LEE, J. J., WU, H. (2012), ‘’Investor Protection and Price in Formativeness About Future Earnings International Evidence’’, **Review of Accounting Studies**, Cilt: 17, Sayı: 2, ss. 389-419.

IASB and FASB. (2008), ‘’Exposure Draft Conceptual Framework for Financial Reporting: The Objective of Financial Reporting and Qualitative Characteristics and Constraints of Decision-Useful Financial Reporting Information’’, **http://www.fasb.org**(16.12.2016).

KORDESTANY, G. R., ROUDNESHIN, H. (2006), ‘’ Evaluation of The Components of Cash and Accrual Accounting Firm's Market Value’’, **Review of Accounting and Auditing**, Cilt: 45, ss. 45-68.

LUNDHOLM, R. J., MYERS, L. A. (2002), ‘’Bringing the Future Forward, The Effect of Disclosure on The Returns-Earnings Relation’’, **Journal of Accounting Research**, Cilt: 40, Sayı: 3, ss. 809-839.

MERGENTHALER, R. D., CHEN, C. W., COLLINS, D. W., KRAVET, T. (2014), ‘’Financial Statement Comparability and The Efficiency of Acquisition Decisions’’, **Financial Accounting and Reporting Section Midyear Meeting**, Houston, Texas, January 10, 2014.

ORPURT, S., ZANG, Y. (2009), ‘’Do Direct Cash Flow Disclosures Help Predict Future Operating Cash Flows and Earnings?’’, **The Accounting Review**, Cilt: 84, Sayı: 3, ss. 893-935.

PIOTROSKI, J., ROULSTONE, D. (2004), ‘’The Influence of Analysts, Institutional Investors and Insiders on The Incorporation of Market, Industry and Firm-Specific Information into Stock Prices’’, **The Accounting Review**, Cilt: 79, Sayı: 4, ss. 1119-1152.

POURHEIDARI, O., ZAREZADEH MEHRIZI, M. S., TAKER, R. (2012), ‘’The Relationship Between Audit Quality with The Ability to Predict the Profits from The Perspective of Investors’’, **Accounting and Auditing Knowledge Management**, Cilt: 4, ss. 15-25.

RAHMANI, A., BASHIRI MANESH, N., SHAHROKHI, S. (2012), ‘’The Effect on The Profit Forecast of Future Earnings Response Coefficient’’, **Accounting Knowledge**, Cilt: 10, ss. 29-50.

Rahmani, A., Ramsheh, N. (2014), ‘’Trade-off between Accrual-Based Earnings Management and Real Activities Manipulation’’, **Journal of the Accounting and Auditing Review**, Cilt: 20, Sayı: 4, ss. 39-60.

TUCKER, J. W., ZAROWIN, P. A. (2006), ‘’Does Income Smoothing Improve Earnings in Formativeness?’’, **the accounting review**, Cilt: 81, Sayı: 1, ss. 251-270.

WANG, C. (2014), ‘’Accounting Standards Harmonization and Financial Statement Comparability, Evidence from Transnational Information Transfer’’, **Journal of Accounting Research**, Cilt: 52, Sayı: 4, ss. 955-992.

ETİK İKLİMİ VE ÖRGÜTSEL ADALET ARASINDAKİ İLİŞKİ: BANKACILIK SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA

Kemalettin ERYEŞİL[1]
Mehtap ÖZTÜRK[2]
Aykut BEDÜK[3]

Öz

Etik iklimi örgütlerde hangi davranışların kabul edilebilir, hangi davranışların kabul edilemez olduğunun açıklanmasına yardımcı olan kurumsallaşmış örgütsel uygulama ve işlemler olarak tanımlanmaktadır. Örgütlerdeki kurumsallaşmış bu uygulama ve işlemler çalışanların adalet algısı tarafından şekillenmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada etik iklimi ve örgütsel adalet algısı arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada basit tesadüfî örneklem yoluyla anket yöntemi temel alınarak bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonucunda; etik iklimi ile örgütsel adalet algısı arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışanlarının etik iklimi ile örgütsel adalet algısının alt boyutları olan etkileşimsel adalet, işlemsel adalet, dağıtımsal adalet arasında pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etik İklimi, Örgütsel Adalet, Bankacılık Sektörü.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ETHICAL CLIMATE AND ORGANIZATIONAL JUSTICE: AN APPLICATION IN BANKING SECTOR

Abstract

Ethical climate is defined as institutionalized organizational practices and processes that help to explain which behaviours are acceptable and which are unacceptable in the organizations. These institutionalized practices and processes in organizations are shaped by employees' sense of justice. In this context, it is aimed to determine the relationship between ethical climate and organizational justice perception in this study. In the study, simple random sampling was used to conduct a survey based on the survey method. As a result of the research; it was found that there is a statistically significant and positive relationship between ethical climate and organizational justice perception. In addition, it was found that there were positive and statistically significant relationships between ethical climate and interactional justice, procedural justice, distributional justice which are sub dimensions of organizational justice perception of employees.

Key Words: Ethical Climate, Organizational Justice, Banking Sector.

[1] Selçuk Üniversitesi, İşletme / Yönetim ve Organizasyon, Konya, kemalettineryesil@hotmail.com
[2] Selçuk Üniversitesi, İşletme / Yönetim ve Organizasyon, Konya, mehtapfindik@selcuk.edu.tr
[3] Selçuk Üniversitesi, İşletme / Yönetim ve Organizasyon, Konya, abeduk@hotmail.com

GİRİŞ

Örgütsel yapılar ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelen ve ortak hedeflere hizmet etme gayretinde olan topluluklardır. Bu topluluklarda hedeflere ulaşma başarısını göstermek kadar bu başarıyı sürdürülebilir kılmakta önem arz etmektedir. Örgütsel başarıda sürdürülebilirlik; örgütlerde işveren ve çalışan arasındaki etkileşime bağlıdır. Bu etkileşimi kontrol eden unsurların başında "Etik İklim" ve "Örgütsel Adalet" kavramları gelmektedir. Etik iklim örgütlere doğru davranışın ne olduğunu göstermenin yanında etik sorunlarla karşı karşıya kalındığında ne yapılması gerektiği konusunda da yardımcı olmaktadır. Etik iklim, çalışanların örgütlerinde var olan ilke ve prosedürlerle ilişkili olarak edindikleri ortak yargı olarak tanımlanabilir (Şahin ve Dündar, 2011: 132). Etik iklim, çalışanların örgüt içinde kabul edilebilir olan ve olmayan davranışlarla ilgili görüşlerinin ve örgüt içinde olması gereken etikdavranışlarla ilgili beklentilerinin belirlenmesi üzerinde durur. Örgütsel yapılarda adalet kavramı çalışanların örgüt içerisindeki dağıtım, işlem ve etkileşime ilişkin algısı olarak tanımlanmıştır (Bal, 2014: 1). Başka bir deyişle; örgütsel adalet iş görenin adalet algısının iş yerine yansımasıdır (Greenberg, 1990: 399-401). Örgütsel adalet, adaletin örgütsel alanda sorgulanması ile ortaya çıkmış ve çalışanlarda, kendilerine adil muamele edildiği veya adaletsiz muamele edildiği inancını doğuran çalışma koşulları ve ilişkileri ile ilgilidir (Çakır, 2006: 32). Bu açıdan örgütsel adalet algısı çalışma ilişkilerinin kalitesi açısından önem taşımaktadır. Alan yazında etik iklim ile örgütsel adalet algısı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, etik iklimin çalışanın adalet algılamasının alt boyutlarını pozitif yönlü ve anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir (Mumcu ve Döven, 2016: 113). Bu bağlamda bu çalışmada çalışma ilişkilerinin şekillenmesinde önemli bir role sahip olan etik iklim ile örgütsel adalet arasındaki ilişkiler tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda Konya ilinde bankacılık sektöründeki çalışanlar üzerinde yapılan araştırmaya ve bu araştırma sonuçlarına yer verilecektir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Etik İklimi

Etik iklimi, etiksel içeriğe sahip örgütsel politikalar, uygulamalar ve prosedürlerin genel algılamaları olarak kavramsallaştırılır (Kaplan, 2010: 9). Örgütlerde hangi davranışların kabul edilebilir, hangi davranışların kabul edilemez olduğunun açıklanmasına yardımcı olan kurumsallaşmış örgütsel uygulama ve prosedürler etik iklim olarak değerlendirilmektedir (Çalışkan, 2015: 122). Etik iklimi örgüt üyelerinin kararlarını ve davranışlarını şekillendiren, örgütsel uygulamalarda neyin doğru veya neyin yanlış olduğuna dair inançlarını temsil etmektedir (Johnson, 2009: 267). Victor ve Cullen (1988: 102) örgütler içindeki organizasyonların ve alt grupların kurumsallaşmış farklı normatif sistemler geliştirdiklerini ve bu normatif sistemlerin örgüt üyeleri tarafından bir tür iş ortamı olarak algıladığını belirterek ve örgütlerde yaygın örgütsel uygulamalar ve etik içeriğe sahip prosedürler etik çalışma ortamını oluşturduğu gerekçesiyle; etik iklimin örgüt ikliminin bir alt iklimi olarak değerlendirilebilmesinin mümkün olabileceğini belirtmiştir (Mumcu ve Döven, 2016: 116). Bu açıdan örgüt ikliminin bir türü olan etik iklimi, çalışanların etik prosedürler ve örgütlerde mevcut politikalar konusunda paylaştıkları algıları olarak tanımlanmaktadır (Wimbush ve Shepard, 1994: 638). Örgütsel kültür ve örgüt ikliminin uzantısı şeklinde ele alınan etik iklimi, örgütsel kültürün etik boyutlarını ifade etmektedir. Etik ikliminin kavramsallaştırılmasında 'iş iklimi', 'örgüt kültürü' ve 'etik' (örgütte meydana gelen etik sorunlar) kavramları bir arada kullanılmaktadır. İş iklimi örgütün yöntem ve uygulamalarına ilişkin algıların çalışanlar tarafından paylaşımı olarak ifade edilmektedir. Bu doğrultuda etik iklim, örgüt kültürünün etik

görünümlerine ilişkin çalışanlar tarafından paylaşılan algılar olarak tanımlanmaktadır (Sağnak, 2005: 203-204).

Victor ve Cullen (1988) tarafından ele alınan etik iklim, etik ölçütler boyutu ve analiz düzeyleri olarak iki boyuta ayrılmıştır (Parboteeah vd., 2005: 461). Etik ölçütler boyutu, örgütsel kararların hangi etik kriterler altında verildiğini göstermektedir. Victor ve Cullen (1988) örgütsel karar vermede kullanılan etik ölçütleri 'egoistlik', 'yardımseverlik' ve 'ilkecilik' olarak 3 boyutta ele almıştır. Egoist etik iklimine sahip örgütlerde, sadece bireysel menfaat söz konudur ve karar vermede karar vericinin fayda ve çıkarının maksimize edilmesine önem verilir. 'Yardımsever' bir etik iklimin mevcut olduğu örgütlerde, örgütte çalışan bütün bireylerin fayda ve çıkarlarının maksimize edilmesi amaçlanarak kararlar verilmektedir. 'İlkeci' iklimlerin olduğu örgütlerde ise bireysel veya örgütsel menfaatler göz önünde bulundurulmayıp, etik değerlerin ihlal edilmemesi önem taşımaktadır. Örgütsel karar vermede fayda ve kâr amacından ziyade kural ve prosedürlere bağlı kalınması önemlidir (Victor ve Cullen, 1988: 104- 107). Etik iklimin ikinci boyut ise analiz boyutudur. Etik iklimin analiz boyutu, etiksel konuda karar verilirken, dikkate alınacak olan sınırları ifade etmektedir. Analiz temelli etik iklim türleri, bireysel, yerel ve evrensel olarak üçe ayrılmaktadır (Parboteeah vd., 2010: 600). Birey düzeyi, etiksel muhakemede bireyin kendisini referans alan yaklaşımdır. Yerel düzey, bireylerin içinde yer aldıkları sosyal sistemler ile ilgilidir. En yaygın yerel referans grubu örgüttür. Evrensel düzey ise, toplumsal ya da meslekî referans gruplarına hitap etmektedir (Akbaş, 2010: 124).

1.2. Örgütsel Adalet

Örgütsel adalet kavramı, Adams tarafından kurgulanan "Eşitlik Teorisi" yaklaşımına dayanmaktadır. Adams'ın teorisine göre örgütsel adalet algısı; çalışanın başarılarına karşılık elde ettiği yarar ve kazanımları, diğer çalışanların elde ettiği yarar ve kazanımlarla karşılaştırması sonucu oluşan algıdır. Bu teori, farklı çalışanlar arasındaki başarı/çıkar oranının eşdeğer olması gerektiğini öne sürmektedir (Eren, 2014: 551). İş görenlerin örgütsel adalet algısı başlıca dağıtım adaleti, işlem adaleti ve etkileşim adaleti olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır (Colquitt, 2001: 386-400; İçerli, 2010: 78). Bu boyutlardan dağıtım adaleti kazanımların çalışanlar arasında eşit şekilde dağıtımını (Colquitt ve Chertkoff, 2002: 595), işlem adaleti kazanımlarım örgüt içerisinde ne şekilde paylaştırıldığını (Croponzano vd., 2007: 38), etkileşimsel adalet yönetici ve çalışanlar arasındaki ilişkilerle ilgili algıları nitelemektedir (Özdevecioğlu, 2003: 79). Etkileşimsel adalet uluslararası yazında "kişiler arası adalet" ve "bilişsel adalet" olmak üzere iki alt sınıfa daha ayrılsa da, çok faktörlü araştırmalarda bu boyutlar etkileşimsel adalet kavramı altında toplanmaktadır (Suliman ve Kathairi, 2012: 100).

Örgütlerde uygulanan gerçek adaletten ziyade çalışanların adalet algıları daha belirleyici bir husustur. Nitekim yöneticilerin bakış açıları ile çalışanların örgütsel sürece bakış açıları çoğu zaman farklılık göstermektedir. Birbiriyle bağdaşmayan yönetici ve algılarının sonucunda örgütün iş performansı düşer, çalışanlar arasında da istenmeyen etkileşimler ve yanlış fikirler doğar. Bu olumsuzlukların tamamı örgütsel yapının yıpranmasına ve örgüt içerisinde iletişim sorunlarının artmasına neden olur. Bu bakımdan örgütlerde adalet ve etik iklim algısının geliştirilmesi, hem yönetici-çalışan hem de çalışanlar ile örgütsel yapı arasındaki bağın kurulmasında en önemli etkenlerdendir. Çalışanların adalet ve adaletsizlik algılarının, örgüte yönelik çeşitli tavır ve tutumlar geliştirmesinde etkili olduğu yapılan çalışmalarda belirlenmiştir (Adams, 1965; Beugre, 2002: 1093). Çalışanlar arasındaki adaletsizlik algısı, çalışanların işten kaçınmasına ve çalışma gayretini azaltmasına, saldırgan davranışlar geliştirmesine (Özdevecioğlu, 2003: 92), hatta örgütten ayrılmalarına dahi neden olabilir (İşcan, 2005: 169). Adalet algısının oluşması durumunda ise, örgüt yapısında ve kazanımlarında olumlu değişimler

meydana gelecektir. Örgütsel adalet durumunun geliştirilmesi sonucu, iş performansının arttığı ve işe devamsızlığın azaldığı; bağlılığın zayıf olması durumunda ise işe geç kalma ve işten ayrılma niyeti gibi olumsuz tutumların geliştiği bildirilmiştir. Örgütlerde çalışanların etik iklim algılarının olumlu yönde geliştirilmesi için de örgütsel adalet düzeylerinin artırılması gerekmektedir. Bu açıdan bahsi geçen kavramların örgütlerde birbirinden ayrı ele alınmaması gerekmektedir. Ayrıca çalışanlarda örgütsel adaletin şekillenmesinde, etik iklim algısının önemli bir rol oynadığı, etik iklim algısı pozitif olan çalışanların örgütsel adalet düzeylerinin de yüksek olduğu yapılan çalışmalarda ortaya konulmuştur (Ekiztepe, 2011; Luria ve Yagil, 2008, Mumcu ve Döven, 2016). Bu nedenle, işletmelerde etik iklim ve örgütsel adalet ilişkisinin ele alınması hem örgütsel yapının geliştirilmesi hem de örgüt verimliliği açısından önem arz etmektedir.

2. YÖNTEM

2. 1. Araştırma Yöntemi ve Örneklem

Çalışmanın veri setinin oluşturulmasında anket yönteminden yararlanılmış olup araştırma Konya ilinde faaliyet gösteren banka çalışanları (kurum adının yayınlanmasına izin vermediğinden çalışmada bankacılık sektörü ifadesi ile yer almıştır) üzerinde yürütülmüştür. Çalışmada veriler Likert ölçeği dikkate alınarak hazırlanan standart bir anket formu aracılığıyla cevaplayıcılarla yüz yüze yapılan görüşmelerle toplanmıştır. Araştırmada örnekleme dahil edilecek çalışanların belirlenmesinde benzer çalışmalarda kullanılan (Cui vd., 2003; Zhou, 2004) basit tesadüfi örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Örnek büyüklüğünün hesaplanmasında Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004: 50)' dan yararlanılmıştır. Araştırma evreni olarak seçilen bankacılık sektöründe 280 banka personeline de anket dağıtılmış ve 205 anketten (% 73, 2 oranında) geri dönüş sağlanmıştır. 5'li Likert tipi derecelendirme ölçeğine göre hazırlanan ankette ifadeler "5 Kesinlikle Katılıyorum", "4 Katılıyorum", "3 Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum", "2 Katılmıyorum", "1 Kesinlikle Katılıyorum" biçiminde kodlanmıştır. Araştırmada; banka çalışanlarının etik iklim algılarını ölçmek amacıyla Schwepker vd. (1997)'nin geliştirdiği; Bulut (2012), Özçelik (2011) ve Mumcu ve Döven (2016) çalışmalarında kullandığı "Etik İklim Ölçeği" kullanılmıştır. Ayrıca örgütsel adalet algısının ölçülmesinde ise Niehoff ve Moorman (1993) tarafından geliştirilen ve Gürbüz ve Mert (2009) tarafından geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılan "Örgütsel Adalet Ölçeği" kullanılmıştır. Bu araştırmada kullanılan her iki ölçek "Cronbach Alfa" iç tutarlık katsayısı analizi uygulanarak güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. Ölçeklere ve alt boyutlarına ilişkin sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Örgütsel Adalet Ölçeği ve Etik İklim Ölçeği Güvenilirlik Analizi

Ölçekler	İfade sayısı	Cronbach's Alpha (α)
Prosedürel Adalet	7	.961
Etkileşim Adaleti	6	.946
Dağıtım Adaleti	5	.929
Örgütsel Adalet	18	.973
Etik İklimi	7	.917

Güvenilirlik analizi sonucuna göre örgütsel adalet ölçeği (0.973) ve alt boyutları prosedürel adalet (0.961), etkileşim adaleti (0.946) ve dağıtım adaletinin (0.929) yüksek düzeyde güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde etik iklim ölçeğinin (0.917) de yüksek düzeyde güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır**.**

2.2. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Tanımlayıcı araştırma modeli sunan bu çalışmanın amacı, örgütsel adalet ve etik iklimi değişkenleri arasındaki ilişkilerin tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda araştırma kapsamında geliştirilen hipotez aşağıda belirtilmiştir.

Hipotez 1 : "Banka çalışanlarının prosedürel adalet ve etik iklimi algıları arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır."

Hipotez 2 : "Banka çalışanlarının etkileşim adaleti ve etik iklimi algıları arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır."

Hipotez 3 : "Banka çalışanlarının dağıtım adaleti ve etik iklimi algıları arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır."

Hipotez 4 : "Banka çalışanlarının örgütsel adalet ve etik iklimi algıları arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır."

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.1. Örneklemin Özellikleri

Araştırma kapsamına alınan örneklemin demografik özellikleri aşağıda Tablo 2' de yer almaktadır.

Tablo 2. Örneklemin Demografik Özellikleri

Özellikler	F	%	Özellikler	F	%
Cinsiyet			**Çalışma Süresi**		
Erkek	109	53,1	1 yıldan az	15	7,3
Kadın	96	46,9	2-4 yıl arası	65	31,7
			5-10 yıl arası	80	39,6
Yaş			10-20 yıl arası	32	15,6
18-27 yaş arası	53	25,8	20 yıl ve üzeri	10	4,8
28-37 yaş arası	75	36,5			
38-47 yaş arası	60	29,2			
48 yaş ve üzeri	17	9,5	**Unvan**		
			Servis Görevlisi	69	33,6
Eğitim Durumu			Servis Yetkilisi	75	36,7
Lise	20	9,8	Yönetmen Yrd.	32	15,6
Önlisans	16	7,9	Yönetmen	29	14,1
Lisans	157	76,5			
Lisansüstü	12	5,8			

Not: n=205.

Araştırma kapsamına alınan banka çalışanlarının çoğunluğunun erkek, 28-37 yaş arasında, lisans düzeyinde eğitime sahip, 5-10 yıl arası çalışma süresi olan ve servis yetkili pozisyonunda çalışan çalışanlardan oluştuğu gözlemlenmiştir.

3.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırma kapsamında ele alınan örgütsel adalet ve etik iklimi ölçeklerine ilişkin banka çalışanlarının algılarına yönelik tanımlayıcı istatistikler aşağıda Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3. Ölçeklerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	Boyutlar	Ort.	St. Sapma	Genel Ort.	Genel St. Sapma
Örgütsel Adalet	Prosedürel Adalet	4.19	0.74	4.21	0.69
	Etkileşim Adaleti	4.22	0.72		
	Dağıtım Adaleti	4.21	0.77		
Etik İklimi				4.32	0.76

Analiz sonucunda banka çalışanlarının örgütsel adalet ve alt boyutlarına ilişkin algılamalarının yüksek düzeyde olduğu ve etik iklim algılarının da yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.3.Örgütsel Adalet ve Etik İklimi Arasındaki İlişki

Banka çalışanlarının örgütsel adalet algısı ve etik iklimi algıları arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi amacıyla korelasyon analizi ve bu değişkenler kapsamında geliştirilen hipotezlerin test edilmesi amacıyla da regresyon analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler ve sonuçları aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir.

Tablo 4. Korelasyon Analizi

	Prosedürel Adalet	Etkileşim Adaleti	Dağıtım Adaleti	Örgütsel Adalet	Etik İklimi
Prosedürel Adalet	1				
Etkileşim Adaleti	.845 (**)	1			
Dağıtım Adaleti	.773 (**)	.726 (**)	1		
Örgütsel Adalet	. 954 (**)	.929 (**)	.889 (**)	1	
Etik İklimi	.562 (**)	.553 (**)	.530 (**)	.631 (**)	1

Not: **p<.001, *p<.05

Korelasyon analizi sonuçları değerlendirildiğinde örgütsel adalet (r= 0. 562, p<0.001) ve alt boyutları olan prosedürel adalet (r= 0. 5553, p<0.001), etkileşim adaleti (r= 0. 530, p<0.001) ve dağıtım adaleti (r= 0. 631, p<0.001) ile etik iklimi algıları arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Etik İklim ile Prosedür Adaleti Arasındaki İlişki

Bağımlı Değişken	R^2	Düzeltilmiş R^2	Bağımsız Değişken	β	Std. Hata	t	F	p
Prosedürel Adalet	0.425	0.413	Sabit Terim		0,467	3,105	35. 449**	0.003
			Etik İklimi		0,106	5,954		0.00

Not: **p<.001, *p<.05

Ölçüm yapılan bağımlı değişken (prosedürel adalet) ile bağımsız değişken (etik iklimi) arasındaki ilişki basit doğrusal regresyon modeli ile test edilmiştir. Tablo 4'e göre, kurulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olup, modeldeki R^2 değerine bakıldığında bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimin % 41,3'ünü açıkladığı ortaya çıkmaktadır. Değişkenler arasında otokorelasyon olup olmadığını belirlemek amacıyla Durbin Watson değerine bakılmıştır. Durbin Watson testinden elde edilen değerler, 0-4 arasında değişir, değerlerinin 1,5-2,5 arasında olması arzu edilir (Karagöz, 2016). Bu model içinde Durbin

Watson değeri (1, 535) anlamlıdır. Regresyon analizi sonucu dikkate alındığında banka çalışanlarının prosedürel adalet algıları ile etik iklim algıları arasında pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, "Banka çalışanlarının prosedürel adalet ve etik iklimi algıları arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır." şeklinde geliştirilen hipotez desteklenmiştir.

Tablo 5. Etik İklim ile Etkileşim Adaleti Arasındaki İlişki

Bağımlı Değişken	R^2	Düzeltilmiş R^2	Bağımsız Değişken	β	Std. Hata	t	F	p
Etkileşim Adaleti	0.306	0.292	Sabit Terim		0.501	3.883	31.178**	0.00
			Etik İklimi	0.553	0.114	4.602		0.00

Not: **p<.001, *p<.05

Ölçüm yapılan bağımlı değişken (etkileşim adaleti) ile bağımsız değişken (etik iklimi) arasındaki ilişki basit doğrusal regresyon modeli ile test edilmiştir. Tablo 5'e göre, kurulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olup, modeldeki R^2 değerine bakıldığında bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimin % 29,2'sini açıkladığı ortaya çıkmaktadır. Değişkenler arasında otokorelasyon olup olmadığını belirlemek amacıyla Durbin Watson değerine bakılmıştır. Bu model içinde Durbin Watson değeri (1, 755) anlamlıdır. Regresyon analizi sonucu dikkate alındığında banka çalışanlarının etkileşim adaleti algıları ile etik iklim algıları arasında pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, "Banka çalışanlarının etkileşim adaleti ve etik iklimi algıları arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır." şeklinde geliştirilen hipotez desteklenmiştir.

Tablo 6. Etik İklim ile Dağıtım Adaleti Arasındaki İlişki

Bağımlı Değişken	R^2	Düzeltilmiş R^2	Bağımsız Değişken	β	Std. Hata	t	F	p
Dağıtım Adaleti	.281	.286	Sabit Terim		0.545	3.451	38.738**	0.00
			Etik İklimi	0.53	0.124	4.329		0.00

Not: **p<.001, *p<.05

Ölçüm yapılan bağımlı değişken (dağıtım adaleti) ile bağımsız değişken (etik iklimi) arasındaki ilişki basit doğrusal regresyon modeli ile test edilmiştir. Tablo 6'ya göre, kurulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olup, modeldeki R^2 değerine bakıldığında bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimin % 28,6'sını açıkladığı ortaya çıkmaktadır. Değişkenler arasında otokorelasyon olup olmadığını belirlemek amacıyla Durbin Watson değerine bakılmıştır. Bu model içinde Durbin Watson değeri (1, 242) anlamlıdır. Regresyon analizi sonucu dikkate alındığında banka çalışanlarının dağıtım adaleti algıları ile etik iklim algıları arasında pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, "Banka çalışanlarının dağıtım adaleti ve etik iklimi algıları arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır." şeklinde geliştirilen hipotez desteklenmiştir.

Tablo 7. Etik İklim ile Örgütsel Adalet Arasındaki İlişki

Bağımlı Değişken	R^2	Düzeltilmiş R^2	Bağımsız Değişken	β	Std. Hata	t	F	p
Örgütsel Adaleti	.398	.385	Sabit Terim		0.445	3.898	31. 714**	0.00
			Etik İklimi	0.631	0.101	5.632		0.00

Not: **p<.001, *p<.05

Ölçüm yapılan bağımlı değişken (dağıtım adaleti) ile bağımsız değişken (etik iklimi) arasındaki ilişki basit doğrusal regresyon modeli ile test edilmiştir. Tablo 7' e göre, kurulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olup, modeldeki R^2 değerine bakıldığında bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimin % 38,5'ini açıkladığı ortaya çıkmaktadır. Değişkenler arasında otokorelasyon olup olmadığını belirlemek amacıyla Durbin Watson değerine bakılmıştır. Bu model içinde Durbin Watson değeri (1, 605) anlamlıdır. Regresyon analizi sonucu dikkate alındığında banka çalışanlarının örgütsel adalet algıları ile etik iklim algıları arasında pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, "Banka çalışanlarının örgütsel adalet ve etik iklimi algıları arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır." şeklinde geliştirilen hipotez desteklenmiştir.

SONUÇ

Banka çalışanlarının örgütsel adalet ve etik iklim algılarını belirlenmeye yönelik yapılan bu çalışmada örgütsel adalet ve alt boyutları ile etik iklim arasındaki ilişkilerin ölçülmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında banka çalışanlarının örgütsel adalet ve etik iklim algılarının yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan bu çalışmada, banka çalışanlarının örgütsel adalet ve etik iklim algıları arasında pozitif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda örgütsel adalet ve alt boyutları olan prosedürel adalet, etkileşim adaleti ve dağıtım adaleti algılarının örgütte oluşan etik iklimin önemli bir belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Analiz sonuçlarına bakıldığında geliştirilen hipotezlerin desteklendiği görülmektedir. Araştırma sonuçları, yapılan çalışmalarda ortaya konan Ekiztepe (2011), Luria ve Yagil (2008) ve Mumcu ve Döven (2016) bulguları ile uyum göstermektedir. Araştırma sonucunda örgütsel etik iklimin, çalışanın adalet algılamasının oluşumuna önemli düzeyde etki eden bir unsur olduğu ortaya konmuştur. Bu araştırmanın örneklemini Konya ilinde belirli bir sektörde faaliyet gösteren çalışanlar oluşturduğu için araştırma sonuçlarının genelleştirilme gücü zayıf kalmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalar açısından araştırma daha büyük örneklemlerle yeniden çalışılabilir. Araştırmanın sadece belirli bir zaman dilimine ait veriler üzerinden değerlendirildiği dikkate alınması gerekmektedir. Bu araştırma sadece Konya ilinde yapıldığı için farklı illerde benzer örneklem üzerinde veya Konya ilinde farklı sektörlerde yapılmasında fayda bulunmaktadır. Ayrıca bu araştırma belirli zaman kısıtları içerisinde yapıldığı için cevapları aranan sorular ve ileri sürülen hipotezler dikkate alındığında veri toplama metodu olarak süreli bir çalışmanın gerçekleştirilmesinin daha uygun bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

ADAMS, John S. ve Leonard Berkowitz (1965). **Inequity in Social Exchange**, Advance in Experimental Social Psychology, Academic Press, New York.

AKBAŞ, Türkmen Taşer (2010). "Örgütsel Etik İklimin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Mobilya Sanayi Büyük Ölçekli İşletmelerinde Görgül Bir Araştırma", **Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 12 (19), 121-137.

BAL, Vedat (2014). "Örgütsel Adalet ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Manisa'daki Eğitim Kurumlarında Bir Araştırma", **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 6 (1), 1-9.

BEUGRE, Constant D. (2002). "Understanding Organizational Justice and Its Impact on Managing Employees: An African Perspective", **The International Journal of Human Resource Managemen**t, 13 (7):1091-1104.

BULUT, Hayati (2012). **Etik Liderliğin ve Etik İklimin Çalışanların Örgütsel Bağlılığına ve İş Performanslarına Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Gebze.

COLQUITT, Jason A. (2001). "On the Dimensionality of Organizational Justice: A Construct Validation of a Measure", **Journal of Applied Psychology,** 86 (2):386-400.

COLQUITT, Jason A. ve Chertkoff, Jerome M. (2002). "Explaining in Justice: The Interactive Effect of Explanation and Outcome on Fairness Perceptions and Task Motivation", **Journal of Management,** 28(5): 591–610.

CROPANZANO, Russel, David E. Bowen ve Stephen W. Gilliland (2007). "The Management of Organizational Justice", **Academy of Management Perspectives**, 21(4): 34-48.

CUI Cui, Charles, Barbara R. Lewis ve Won Park (2003). "Service Quality Measurement in The Banking Sector in South Korea", **International Journal of Bank Marketing**, 21(4), 191-201.

ÇAKIR, Özlem (2006). **Ücret Adaletinin İş Davranışları Üzerindeki Etkileri,** Kamu-İş Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası, Ankara.

ÇALIŞKAN, Abdullah (2015). "Örgütsel Adaletin Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Etik İkliminin Aracılık Rolü", **Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 1 (2), 115-141.

EKİZTEPE, Burçak (2011). **Konaklama İşletmelerinde Etik İklimi, Örgütsel Adalet ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

EREN, Erol (2014). **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, Beta Basım A.Ş., İstanbul.

GREENBERG, Jerald (1990). "Organizational Justice: Yesterday, Today and Tomorrow", **Journal of Management,** 16, 399-432.

GÜRBÜZ, Sait ve İbrahim Sani Mert (2009). "Örgütsel Adalet Ölçeğinin Geçerlilik Ve Güvenilirlik Uygulaması", **Amme İdaresi Dergisi**, 42 (3), 117–139.

İÇERLİ, Leyla (2010). "Örgütsel Adalet: Kuramsal Bir Yaklaşım", Girişimcilik ve **Kalkınma Dergisi**, 5 (1), 68-91.

İŞCAN, Ömer F. (2005). "Siyasal Arena Metaforu Olarak Örgütler ve Örgütsel Siyasetin Örgütsel Adalet Algısına Etkisi", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 60 (1), 149-171.

JOHNSON, Craig E. (2009). **Meeting the Ethical Challenges of Leadership: Casting Light or Shadow**, 3. Edition, Sage Publications.

KAPLAN, Metin (2010). **Otel İşletmelerinde Etiksel İklim Ve Örgütsel Destek Algılamalarının Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Kapadokya Örneği**, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

LURIA, Gil ve Dana Yagil (2008). "Procedural Justice, Ethical Climate and Service Outcomes in Restaurants", **International Journal of Hospitality Management**, 27 (2), 276-283.

MUMCU, Ahmet ve Musa Said Döven (2016). "Etik İklim ve Algılanan Örgütsel Adalet İlişkisi: Tokat İli Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma", **İş Ahlakı Dergisi**, 9 (1), 113–152.

NIEHOFF, Brian P. ve Robert H. Moorman (1993). "Justice as a Mediator of Relationship Between Methods of Monitoring and Organizational Citizenship Behavior", **Academy of Management Journal**, 36, 527–556.

ÖZÇELİK, Kader (2011). **Kişi Örgüt Uyumu ve Etik İklimin Hastaneye Bağlılığa Etkisi: Hemşireler Üzerinde Bir Araştırma**, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖZDEVECİOĞLU, Mahmut (2003). "Algılanan Örgütsel Adaletin Bireylerarası Saldırgan Davranışlar Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik bir Araştırma", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 21, 77-96.

PARBOTEEA, K. Praveen; Hsien Chun Chen, Ying-Tzu Lin, I-Heng Chen, Amber Y-P Lee ve Anyi Chung (2010). "Establishing Organizational Ethical Climates: How Do Managerial Practices Work?", **Journal of Business Ethics,** 97, 599-611.

SAĞNAK, Mesut (2005). "The Primary Schools Principals' and Teachers' Perception and Satisfaction Levels Related to Ethical Climate Types", **Eurasian Journal of Educational Research**, 203-211.

SCHWEPKER, Charles H., Oan C. Ferrell, ve Thomas N. Ingram (1997). "The Influence of Ethical Climate on Role Stress in the Sales Force", **Journal of the Academy of Marketing Science**, 25 (Spring), 99–108.

SULIMAN, Abubakr ve Majid Al Kathairi (2012). "Organizational Justice, Commitment and Performance in Developing Countries", **Employee Relations,** 35 (1), 98-115.

ŞAHİN, Bayram ve Tuğba Dündar (2011). "Sağlık Sektöründe Etik İklim Ve Yıldırma (Mobbing) Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 66 (1), 129-159.

VICTOR, Bart ve John B. Cullen, (1988). "The Organizational Bases of Ethical Climates", **Administrative Science Quarterly**, 33, 101–125.

WIMBUSH, C. James ve M. Jon Shepard (1994). "Toward an Understanding of Ethical Climate, Its Relationship to Ethical Behavior and Supervisory Influence", **Journal of Business Ethics**, 637 -647.

YAZICIOĞLU, Yahşi ve Samiye Erdoğan (2004**). SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Detay Yayıncılık, Ankara.

ZHOU, Lianxi (2004). "A Dimension-Specific Analysis of Performance only Measurement of Service Quality and Satisfaction in China's Retail Banking", **Journal of Services Marketing**, 18(7), 534-546.

SAĞLIK ÇALIŞANLARININ İŞ TATMİNİ VE TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Aykut BEDÜK[1]
Kemalettin ERYEŞİL[2]
Mehtap ÖZTÜRK[3]

Öz

Bu çalışmada Konya ilinde hastanelerde çalışan sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeyleri ve iş tatmini düzeyleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada sağlık çalışanlarının iş tatmini düzeylerinin belirlemek amacıyla Spector (1994) tarafından geliştirilen iş tatmini ölçeği ve tükenmişlik düzeylerinin belirlemek amacıyla Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen tükenmişlik ölçeği kullanılmıştır. Çalışmada basit tesadüfî örneklem yoluyla anket yöntemi temel alınarak bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonucunda; iş tatmini ile tükenmişlik düzeyi arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ve negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeylerinin alt boyutları olan duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı hissinde azalma ile iş tatmini arasında negatif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tükenmişlik, Duygusal Tükenme, Duyarsızlaşma, Kişisel Başarı Hissinde Azalma, İş Tatmini.

A RESEARCH ON THE RELATIONSHIP BETWEEN BURNOUT AND JOB SATISFACTION LEVELS OF MEDICAL STAFF

Abstract

In this study, it is aimed to determine the relationship between burnout and job satisfaction levels of medical staff working in hospitals in Konya. The scale of job satisfaction level developed by Spector (1994) in order to determine job satisfaction levels and burnout scale developed by Maslach and Jackson (1981) in order to determine burnout levels of medical staff was used in the study. In the study, simple random sampling was used to conduct a survey based on the survey method. As a result of the research; there was a statistically significant and negative relationship between job satisfaction and burnout level. In addition, it has been determined that there are negative and statistically significant relationship between emotional exhaustion, depersonalization, decrease in sense of personal accomplishment- which are sub-dimensions of burnout levels of medical staff- and job satisfaction.

Key Words: Burnout, Emotional Exhaustion, Depersonalisation, Sense of Personal Accomplishment, Job Satisfaction.

[1] Selçuk Üniversitesi, İşletme / Yönetim ve Organizasyon, Konya, abeduk@hotmail.com
[2] Selçuk Üniversitesi, İşletme / Yönetim ve Organizasyon, Konya, kemalettineryesil@hotmail.com
[3] Selçuk Üniversitesi, İşletme / Yönetim ve Organizasyon, Konya, mehtapfindik@selcuk.edu.tr

GİRİŞ

İş tatmini kavramı günümüzde kişisel bir olgu olarak kabul edilse de örgütler ve performansları üzerinde kuvvetli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. İş tatminini bireyin zihninde yer alan beklentileri ile karşılaştığı sonuçlar arasındaki fark olarak ifade edilebilmektedir (Karaalioğlu, 2015: 13). Başka bir ifadeyle iş tatmini; yönetim ve çalışanların tutumu, ücret, iş güvenliği, kariyer gibi faktörler sonucunda bireyde oluşan memnuniyet derecesi olarak tanımlanmaktadır (Çekmecelioğlu, 2005: 28). Freudenberger (1974) tarafından açıklanan tükenmişlik kavramına yönelik en çok kabul gören çalışmalar ise Maslach tarafından gerçekleştirilmiştir. Maslach tükenmişliği; *Duygusal Tükenme, Kişisel Başarı Hissi ve Duyarsızlaşma* olmak üzere üç boyutta ele almıştır. Meslek başarısında azalmalar, yetersiz hizmet, artan işe devamsızlık, iş değiştirme eğilimleri, işin umursanmaması gibi etkileri doğuran tükenmişlik, çalışanlarda büyük motivasyon kayıplarına neden olarak bireyler ve iş yaşamı üzerinde önemli sorunlar oluşturmaktadır. Tükenmişlik ile ilgili yapılan çalışmalar temelde; doktorlar, hemşireler, sağlık çalışanları, öğretmenler ve avukatlar gibi insanlarla yoğun iletişim kurmayı gerektiren meslekleri icra edenler üzerine odaklandığı görülmektedir (Taycan vd., 2006: 101). Bu doğrultuda, sağlık çalışanlarının tükenmişlik algısı çalışma ilişkilerinin kalitesi açısından önem taşıdığı düşünülmektedir. Alan yazında çalışanların iş tatmini algısı ile tükenmişlik düzeyleri arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan çalışmalarda iş tatmini algısının çalışanların tükenmişlik düzeylerini azalttığı ifade edilmiştir (Yücel, 2012: 1; Üngüren vd., 2010: 2934; Boymul ve Özeltürkay, 2017: 93). Bu nedenle, bu çalışmada Konya ilinde hastanelerde çalışan sağlık çalışanlarının iş tatmini düzeyleri ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, ilk olarak çalışma kapsamında ele alınan değişkenler arasındaki ilişkiye dair hipotezler oluşturulmuş, daha sonra da hipotezlerin test edilmesi amacıyla yapılan uygulamaya yer verilmiştir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. İş Tatmini

İş tatmini kavramı ilk kez 1920'lerde ortaya atılmasına rağmen kavramın öneminin 1930-1940'lı yıllarda anlaşıldığı görülmektedir. İş tatmini; genel olarak çalışanların işlerine ilişkin duygularının bir tepkisi olarak tanımlanmıştır. İş tatmininin yaşam tatmini ve üretkenlikle ilgili olmasından dolayı hem çalışanlar hem de örgütler için önemli bir kavramdır (Sevimli ve İşcan, 2005: 55). İş tatmini kompleks, kişiden kişiye değişen ve çok yönlü bir kavramdır. Bu nedenle, iş tatmini daha çok davranışsal ve içsel bir durum olarak ifade edilmektedir (Mullins, 2005: 700). İş tatmini, örgütsel yazında birçok şekilde tanımlanmakla birlikte, iş tatminine ilişkin en genel tanım kişinin işini veya iş deneyimini değerlendirmesinden kaynaklanan memnuniyet verici veya olumlu duygusal durum (Locke, 1976: 1300) şeklindedir.

İş tatmini; algılanan iş özelliklerinin, iş çevresinin ve işteki duygusal deneyimlerin bir değerlendirmesi olarak tanımlanır (McShane ve Von Glinow, 2010: 108). Çalışanların işlerine gösterdikleri tutum olumlu ya da olumsuz olabileceğinden dolayı, iş tatmini çalışanların iş tecrübeleri sonucunda elde ettiği olumlu ruh hali olarak ve çalışanın işine göstermiş olduğu olumsuz tutumunu da iş tatminsizliği olarak tanımlamaktadır (Erdoğan, 1996: 231; Sevimli ve İşcan, 2005: 55). Çalışma hayatının temel dinamiği konumundaki çalışanların iş tatmin düzeyleri arttıkça yapılan işin niteliği ve örgüte yansımaları da olumlu olmaktadır. Bu yansıma sonucunda ise çalışanların ortaya koydukları yüksek performans ve yarattığı sinerjiyle daha büyük oranda örgütsel performansa katkı sağladığı görülmektedir. Çalışan performansına etki eden birçok faktör arasında da çalışanların iş ve yaşam tatmini önemli bir yer tutmaktadır. Bu

nedenle de son yıllarda çalışanların hem iş tatminlerinin hem de yaşam doyumlarının yüksek olması işletmeler için her zaman gündemde kalmakta ve iş yaşamı kalitesini arttırarak çalışanların iş tatminini arttırarak performanslarını arttırmaya ve dolayısıyla tükenmişlik düzeylerini azaltmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır (Turgut ve Mert, 2014: 78). Meglino ve Ravlin (1998) yaptıkları çalışmada iş tatminini çalışanların değerlerinin bir sonucu olarak ele almışlardır. Ayrıca, çalışanların iş tatmini ile tükenmişlik düzeyleri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Yücel, 2010: 1). Tunceli (2012) tarafından yapılan çalışmada tükenmişlik ile iş tatmini arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu ve iş tatmini üzerinde en çok etkiye sahip olan değişkenin duyarsızlaşma olduğu; kişisel başarı boyutu ile iş tatmini arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, duygusal tükenmenin iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir.

1.2. Tükenmişlik Sendromu

Çalışan kişilerin hizmet götürdüğü insanlarla artık gerçekten ilgilenmiyor oluşu, mesleğin özgün anlamı ve amacından kopması ya da aşırı stres ve doyumsuzluğa tepki olarak tanımlanan tükenmişlik daha çok doğrudan insana hizmet eden, hizmetin kalitesinde insan etmeninin çok önemli bir yere sahip olduğu alanlarda görülmektedir. Tükenmişlik sendromu, ilk olarak gönüllü sağlık çalışanları arasında görülen yorgunluk, hayal kırıklığı ve işi bırakmayla karakterize bir durumu tanımlamak için Freudenberger (1974) tarafından ortaya atılmış ve daha sonra Maslack (1982) tarafından geliştirilmiştir (Kaçmaz, 2005: 29). Freudenberger (1974) tükenmişlik sendromunu başarısız olmanın bir sonucu olarak bireyin iç kaynaklarının tükenmesi, yıpranma, enerji, güç kaybı ve tatminsizlik içeren bir durum olarak tanımlamıştır (Budak ve Sürgevil, 2005: 96). Maslach (1982) ise tükenmişlik sendromunu insanların iş yaşamlarındaki gerçek deneyimlerini yansıtması nedeniyle sosyal bir problem olarak ele almasıyla örgütsel yazında incelenmeye başlanan bir kavram olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, tükenmişlik sendromu iş ortamında kronik, duygusal ve kişilerarası stres kaynaklarına karşı uzun dönemli bir reaksiyon olarak tanımlanır (Maslach ve Goldberg, 1998: 64). Başka bir ifadeyle, bireylerin işleri gereği karşılaştıkları kişilere karşı duyarsızlaşmaları, duygusal yönden kendilerini tükenmiş hissetmeleri, kişisel başarı ve yeterlilik duygularının azalması durumunu tükenmişlik sendromu olarak değerlendirilmektedir (Keser, 2009: 464).

Bu bağlamda iş yaşamında tükenmişlik davranışının, duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissinde azalma olarak üç şekilde ortaya çıktığı görülmektedir (Maslach ve Goldberg, 1998: 64; Maslach vd., 2008: 89). *Duygusal tükenme;* bireyin diğer insanlara karşı duygusal ve sezgisel olarak tükenmesi olarak tanımlanır (Leiter ve Maslach, 1988: 297; Bruce, 2009: 58; Yıldırım ve İçerli, 2010:124). *Duyarsızlaşma;* tükenmişliğin bireysel ve stres boyutunu belirtmekte ve bireyin duygusal ve fiziksel kaynaklarında azalmayı ifade etmektedir. Duyarsızlaşma; kişinin başkalarına karşı hissettiği duyguların azalmasıdır (Budak ve Sürgevil, 2005: 96; Bruce, 2009: 58). Çalışanların hizmet verdikleri kişilere birer nesne gibi davranması, küçültücü sözler sarf etmesi, umursamaz alaycı bir tutum sergilemeleridir. Duygusal tükenmeyi yaşayan kişi, kendini diğer insanların sorunlarını çözmede güçsüz hisseder (Yıldırım ve İçerli, 2010: 124). *Kişisel başarının azalma boyutu ise* bireyin kendi başarı değerlemesinde kendisini yetersiz olarak görmesi olarak tanımlanır ve kişinin kendi başarısını değerlendirme boyutunu temsil etmektedir. Bireyin işindeki yeterlilik ve verimlilik düzeyindeki düşüş anlamına gelmektedir (Maslach ve Goldberg, 1998: 64). Tükenmişlik, duygusal çöküntü, işyerine karşı negatif tutumların (sinizm) gelişmesi ve nihayetinde işe yaramazlık, başarısızlık duygusu aşamalarından oluşan stresin belirli bir sonucudur. Duygusal çöküntü; enerji eksikliği, yorgunluk, duygusal kaynakların bittiği hislerinden oluşan ilk aşamadır. Bunu işletmeye karşı

negatif tutumlar olan sinizm (duyarsızlaşma) izlemektedir. Duyarsızlaşma; işe karşı kayıtsızlık, müşterilerden duygusal olarak kopuş, örgüte alaycı bir bakış, başkalarının ihtiyaçlarına uyum sağlama yerine yalnızca katı bir şekilde kurallara ve düzene uyma olarak ortaya çıkmaktadır. Tükenmişliğin son aşaması ise kişinin artık işiyle ilgili başarılarının azaldığını hissetmesi ve iş yeterince iyi yapması konusundaki güvenin azalmasıdır. Bu durumda çalışanlar öğrenilmiş çaresizlik duygusuyla çabalarının artık faydasız olduğunu düşünmeye başlamaktadır (McShane ve Von Glinow, 2010: 115-116).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Yöntemi ve Örneklem

Çalışmanın veri setinin oluşturulmasında anket yönteminden yararlanılmış olup araştırma Konya ilinde faaliyet gösteren bir sağlık kurumunun çalışanları (kurum adının yayınlanmasına izin vermediğinden çalışmada sağlık kurumu ifadesi ile yer almıştır) üzerinde yürütülmüştür. Çalışmada veriler Likert ölçeği dikkate alınarak hazırlanan standart bir anket formu aracılığıyla cevaplayıcılarla yüz yüze yapılan görüşmelerle toplanmıştır. Araştırmada örnekleme dahil edilecek sağlık çalışanlarının belirlenmesinde basit tesadüfi örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Örnek büyüklüğünün hesaplanmasında Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004: 50)' dan yararlanılmıştır. Çalışmanın yürütüldüğü sağlık kurumlarında 648 sağlık personeli çalışmaktadır ve yapılan uygulama sonucunda değerlendirmeye uygun 168 anket formu elde edilmiştir.

Çalışmada sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeyini tespit etmek amacıyla Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen Ergin (1992) tarafından Türkçe geçerliliği yapılan Maslach Tükenmişlik Ölçeği kullanılmıştır. Tükenmişlik ölçeğinin 5'li Likert tipi (5: Her Zaman, 1: Hiç Bir Zaman) olarak kullanıldığı çalışmada bu ölçek için yapılan Cronbach alfa analizi sonucu ölçeğin güvenilirliği, 0, 804 olarak yüksek düzeyde güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Sağlık çalışanlarının iş tatmini düzeylerini belirlemek amacıyla Spector (1994) tarafından geliştirilen "İş Tatmini Ölçeği" kullanılmıştır. İş tatmini ölçeğinin 5'li Likert tipi olarak (5: Kesinlikle Katılıyorum, 1: Kesinlikle Katılmıyorum) kullanıldığı çalışmada bu ölçek için yapılan Cronbach alfa analizi sonucu ölçeğin güvenilirliği, 0, 942 olarak hesaplanmış ve yüksek düzeyde güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.2. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Tanımlayıcı araştırma modeli sunan bu çalışmanın amacı, tükenmişlik ve iş tatmini değişkenleri arasındaki ilişkilerin tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda sağlık çalışanlarının tükenmişlik ve iş tatmini düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında geliştirilen hipotez aşağıda belirtilmiştir.

Hipotez 1 : "Sağlık personelinin tükenmişlik duygusu ile iş tatmini arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ve negatif bir ilişki vardır."

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.1. Örneklemin Özellikleri

Araştırmaya katılan çalışanların % 58, 9'u erkek ve % 41, 1'i kadındır. Katılımcıların % 39, 8' u doktor, % 29, 9' si hemşire, % 11, 7' si sağlık teknisyeni, % 18, 6 sağlık memurudur. Ayrıca araştırma kapsamına alınana sağlık çalışanlarının % 68,7' si evli, % 25,9' u 31-35 yaş aralığında ve % 45,2' si üniversite mezunudur.

3.2. Tükenmişlik İle İlgili Bulgular

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan tanımlayıcı istatistikler aşağıda Tablo.1' de gösterilmiştir.

Tablo 1. Sağlık Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeyi

Tükenmişlik Ölçeği	Ort.	Std. Sapma
İşimden soğuduğumu hissediyorum.	2,93	1,15
İş dönüşü kendimi ruhen tükenmiş hissediyorum.	3,17	1,16
Sabah kalkınca bir gün daha bu işi aldıramayacağımı hissediyorum.	2,21	1,13
Bütün gün problemli insanlarla uğraşmak benim için gerçekten çok yıpratıcıdır.	3,15	0,85
Yaptığım işten yıldığımı hissediyorum.	2,81	1,18
İşimin beni kısıtladığını düşünüyorum.	3,00	1,18
İşimde çok fazla çalıştığımı düşünüyorum.	3,45	0,93
Doğrudan doğruya insanlarla çalışmak bende çok fazla stres yaratıyor.	2,88	1,35
Yolun sonuna geldiğimi hissediyorum.	3,61	1,13
Duygusal Tükenme	**26,88**	**5,75**
İşim gereği karşılaştığım insanların sanki insan değillermiş gibi davrandığını hissediyorum.	2,88	1,16
Bu işte çalışmaya başladığımdan beri insanlara karşı sertleştim.	2,81	1,06
Bu işin beni giderek katılaştırmasından korkuyorum.	3,35	1,09
İşim gereği karşılaştığım insanlara ne olduğu umurumda değildir.	2,76	1,09
İşim gereği karşılaştığım insanların bazı problemlerini sanki ben yaratmışım gibi davrandıklarını hissediyorum.	2,81	1,03
Duyarsızlaşma	**14,43**	**3,35**
İşim gereği karşılaştığım insanların ne hissettiğini hemen anlarım.	1,98	0,96
İşim gereği karşılaştığım insanların sorunlarına en uygun çözüm yollarını bulurum.	2,69	0,97
Yaptığım iş sayesinde insanların yaşamına katkıda bulunduğuma inanıyorum.	3,33	0,92
Çok şeyler yapabilecek güçteyim.	3,26	1,00
İşim gereği karşılaştığım insanlarla aramda rahat bir hava yaratırım.	3,26	1,10
İnsanlarla yakın bir çalışmadan sonra kendimi canlanmış hissediyorum.	2,17	1,20
Bu işte kayda değer birçok başarı elde ettim.	2,88	1,28
İşimde duygusal sorunlara serinkanlılıkla yaklaşırım.	2,60	1,16
Kişisel Başarı Hissinde Azalma	**22,31**	**4,21**
Toplam*	**63,03**	**10,24**

Notlar: (i) n= 168, (ii) Friedman çift yönlü Anova testine göre χ^2= 782, 487; p< 0,001 sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların her bir boyutla ilgili olarak cevaplarının ağırlıklı olarak düşük düzeyde seyrettiği söylenebilir. Bir başka deyişle katılımcıların tükenmişlik düzeyleri düşüktür. Kişisel başarı hissinde azalma ve duyarsızlaşma boyutları ile ilgili puanlar ölçek bağlamında duygusal tükenme boyutuna göre daha düşüktür. Bu durum çalışanların tükenmişliği duygusal tükenme şeklinde değerlendirdikleri söylenebilmektedir.

3.3. İş Tatmini İle İlgili Bulgular

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının iş tatmini düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan tanımlayıcı istatistikler aşağıda Tablo. 2' de gösterilmiştir.

Tablo 2. Sağlık Çalışanlarının İş Tatmini Düzeyi

İş Tatmini Ölçeği	Ort.	Std. Sapma
Yaptığım iş karşılığında adil bir ücret aldığımı düşünüyorum.	3,51	0,83

* Değişkenlere ilişkin puanlar toplanmadan önce değişkenlerin Cronbach Alfa değerlerine bakılmıştır. Ölçeğe ilişkin Cronbach Alfa değeri 0.804'dir. Ölçeğin Cronbach Alfa değerleri ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğunu ve değişkenlere ilişkin madde puanlarının toplanarak analizlerde toplam puanın kullanılmasının mümkün olduğunu göstermektedir.

İşimde yükselme şansım çok düşüktür.	3,29	1,20
Yöneticim yaptığı işte oldukça yeterlidir.	3,18	1,03
İşimin karşılığında bana sağlanan hak ve ödeneklerden memnun değilim.	3,48	1,18
İşimi iyi yaptığım zaman takdir edilmekteyim.	3,26	1,00
İşyerimdeki kurallar işi hakkıyla yapmamı zorlaştırmaktadır.	3,37	1,16
Birlikte çalıştığım insanları seviyorum.	3,60	1,00
Bazen yaptığım işin çok anlamsız olduğunu hissediyorum.	3,63	1,12
İşyerimdeki iletişimin iyi olduğunu düşünüyorum.	3,53	1,14
İşyerimde ücret artışları az oluyor.	3,29	1,12
İşini iyi yapana adil bir şekilde yükselme şansı veriliyor.	3,68	1,03
Yöneticim bana karşı adil değildir.	3,38	1,09
İşyerimde verilen hak ve ödenekler diğer pek çok işletmeden kadar iyidir.	3,10	1,15
Yaptığım işten hoşnut olmadığımı düşünüyorum.	3,13	1,08
İyi bir iş yapmak için harcadığım çabalar nadiren formalite işler tarafından engellenir.	3,12	1,22
Birlikte çalıştığım insanların yetersiz olmasından dolayı işimde daha çok çalışmak zorundayım.	3,32	1,14
İşyerimde yaptığım işlerden hoşlanıyorum.	3,43	1,12
Bu işyerinin hedefleri bana açık ve belirgin gelmiyor.	3,48	0,93
Bana verdikleri ücreti düşündüğümde takdir görmediğimi hissediyorum.	3,44	1,21
Bu işyerindeki insanlar diğer işyerlerindeki kadar hızlı yükselmektedirler.	3,12	1,03
Yöneticim, çalışanlarının hislerine çok az ilgi gösterir.	3,51	0,83
İşyerinde aldığımız hak ve ödenekler adildir.	3,29	1,20
Bu işyerinde çalışanlar çok az ödüllendiriyorlar.	3,18	1,03
İşyerinde yapmam gereken çok iş var.	3,48	1,18
İş arkadaşlarımdan hoşlanıyorum.	3,26	1,00
Çoğu zaman bu işyerinde neler olduğunu bilmediğimi hissediyorum.	3,37	1,16
Yaptığım işten gurur duyuyorum.	3,60	1,00
Ücretimdeki artışlardan memnunum.	3,63	1,12
İşyerinde almamız gerekip de almadığımız ek ödenekler ve haklar var.	3,53	1,14
Yöneticimi seviyorum.	3,29	1,12
Bu işyerinde çok fazla yazışma ve benzeri işlerle uğraşmak zorundayım.	3,68	1,03
Çabalarımın gerektiği kadar ödüllendirildiğini sanmıyorum.	3,38	1,09
Yükselmek için yeterli şansa sahip olduğumu düşünüyorum.	3,10	1,15
İşyerimde çok fazla çekişme ve kavga var.	3,13	1,08
İşimden hoşlanıyorum.	3,12	1,22
Yapmam gereken işler yeterince açık ve net değildir.	3,32	1,14
Toplam*	**68,82**	**14,64**

Notlar: (i) n= 168, (ii) Friedman çift yönlü Anova testine göre χ^2= 548, 011; p< 0,001 sonuçlar istatistiksel bakımdan anlamlıdır.

Tablo 2 incelendiğinde sağlık kurumunda çalışan bireylerin iş tatmin düzeylerinin orta düzeyde olduğu diğer bir ifade ile çalışanların işlerin tatmin oldukları söylenebilmektedir.

3.4. Sağlık Çalışanlarının Tükenmişlik ve İş Tatmin Düzeyi arasındaki İlişkilerin Belirlenmesi

Sağlık çalışanlarının tükenmişlik ve iş tatmin düzeyi arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler ve sonuçları aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir.

* Değişkenlere ilişkin puanlar toplanmadan önce değişkenlerin Cronbach Alfa değerlerine bakılmıştır. Ölçeğe ilişkin Cronbach Alfa değeri 0. 942'dir. Ölçeğin Cronbach Alfa değerleri ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğunu ve değişkenlere ilişkin madde puanlarının toplanarak analizlerde toplam puanın kullanılmasının mümkün olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Tükenmişlik Düzeyi ile İş Tatmini Düzeyi Korelasyon Matrisi

	Duygusal Tükenme	**Duyarsızlaşma**	**Kişisel Başarı Hissinde Azalma**	**Tükenmişlik**	**İş Tatmini**
Duygusal Tükenme	1				
Duyarsızlaşma	,413 (**)	1			
Kişisel Başarı Hissinde Azalma	,337 (**)	,400 (**)	1		
Tükenmişlik	,813 (**)	,733 (**)	,703 (**)	1	
İş Tatmini	- ,440 (**)	- ,160 (*)	- ,382 (**)	- ,513 (**)	1

Not: **p<.001, *p<.05

Korelasyon analizi sonuçlarına göre tükenmişliğin alt boyutları olan duygusal tükenme (r= - 0, 440, p< 0,01), duyarsızlaşma (r= - 0, 160, p< 0,05) ve kişisel başarı hissinde azalma (r= - 0, 382, p< 0,01) ile iş tatmini arasında negatif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca analiz sonuçlarına göre, sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeyi (r= - 0, 513, p< 0,01) ile iş tatmini arasında orta düzeyde, negatif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. "Sağlık personelinin tükenmişlik duygusu ile iş tatmini arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ve negatif bir ilişki vardır." şeklinde geliştirilen hipotezin test edilmesi amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi ve sonuçları aşağıda Tablo 4'de belirtilmiştir.

Tablo 4. Tükenmişlik Düzeyi ile İş Tatmini Düzeyi Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken	**R^2**	**Düzeltilmiş R^2**	**Bağımsız Değişken**	**β**	**Std. Hata**	**t**	**F**	**p**
Tükenmişlik	-0, 445	-0, 441	Sabit Terim		4, 353	-4,124	110,558**	0,00
			İş Tatmini	0, 667	0,129	-10,515		0,00

Not: **p<.001, *p<.05.

Ölçüm yapılan bağımlı değişken (tükenmişlik) ile bağımsız değişken (iş tatmini) arasındaki ilişki basit doğrusal regresyon modeli ile test edilmiştir. Tablo 4'e göre, kurulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olup, modeldeki R^2 değerine bakıldığında bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimin % 44,5'ini açıkladığı ortaya çıkmaktadır. Değişkenler arasında otokorelasyon olup olmadığını belirlemek amacıyla Durbin Watson değerine bakılmıştır. Durbin Watson testinden elde edilen değerler, 0-4 arasında değişir, değerlerinin 1,5-2,5 arasında olması arzu edilir (Karagöz, 2016). Bu model içinde Durbin Watson değeri (1, 649) anlamlıdır. Regresyon analizi sonucu dikkate alındığında sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeyleri ile iş tatminleri arasında negatif bir ilişki olduğu diğer bir ifade ile iş tatminleri arttıkça tükenmişlik düzeylerinin azaldığı söylenebilir. Bu doğrultuda, "Sağlık personelinin tükenmişlik duygusu ile iş tatmini arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ve negatif bir ilişki vardır." şeklinde geliştirilen hipotez desteklenmiştir.

SONUÇ

Sağlık çalışanlarının tükenmişlik ve iş tatmini düzeyleri belirlenmeye yönelik yapılan bu çalışmada tükenmişlik ile iş tatmini arasındaki ilişkilerin ölçülmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında sağlık çalışanlarının tükenmişliği daha çok duygusal tükenme şeklinde ifade ettikleri ve iş tatmin düzeylerinin ise orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan

bu çalışmada, sağlık çalışanlarının tükenmişlik ve iş tatmini düzeyleri arasında negatif yönlü ve istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda iş tatmin düzeyinin artması tükenmişlik düzeyini azaltacağını göstermektedir. Bu araştırmanın örneklemini Konya ilinde belirli bir sektörde faaliyet gösteren çalışanlar oluşturduğu için araştırma sonuçlarının genelleştirilme gücü zayıf kalmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalar açısından araştırma daha büyük örneklemlerle yeniden çalışılabilir. Araştırmanın sadece belirli bir zaman dilimine ait veriler üzerinden değerlendirildiği dikkate alınması gerekmektedir. Bu araştırma sadece Konya ilinde yapıldığı için farklı illerde benzer örneklem üzerinde veya Konya ilinde farklı sektörlerde yapılmasında fayda bulunmaktadır. Ayrıca bu araştırma belirli zaman kısıtları içerisinde yapıldığı için cevapları aranan sorular ve ileri sürülen hipotezler dikkate alındığında veri toplama metodu olarak süreli bir çalışmanın gerçekleştirilmesinin daha uygun bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

BOYMUL, Ebru ve Eda Yasa Özeltürkay (2017). "İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığın Tükenmişlik Sendromu Üzerindeki Etkisi: Bir Sanayii Kuruluşunda Uygulama", **Journal of Yasar University**, 12 (46), 93-102

BRUCE, Susan P. (2009). "Recognizing Stress and Avoiding Burnout", **Currents in Pharmacy Teaching and Learning,** 1(1), 57-64.

BUDAK, Gülay ve Olca Sürgevil (2005). "Tükenmişlik ve Tükenmişliği Etkileyen Örgütsel Faktörlerin Analizine İlişkin Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 2, 95-108.

ÇEKMECELİOĞLU, Gündüz Hülya (2005). "Örgüt İkliminin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 6(2), 23-39.

ERDOĞAN, İlhan (1996). **İşletme Yönetiminde Örgütsel Davranış**, Avcıoğlu Basım Yayım, İstanbul.

ERGİN, Canan (1992). "Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması", **VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları**, Ankara, 143-154.

FREUDENBERGER, Herbert J. (1974). "Staff Burn-Out", **Journal of Social Issues**, 30 (1), 159-165.

KAÇMAZ, Nazmiye (2005). "Tükenmişlik (Burnout) Sendromu", **İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi**, 68 (1), 29-32.

KARAALİOĞLU, Zeynep (2015). **Tükenmişliğin İş Tatmini Üzerine Etkisi**, Doktora Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KARAGÖZ, Yalçın (2016). **SPSS ve AMOS Uygulamalı İstatistiksel Analiz,** Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

KESER, Aşkın (2009). **Çalışma Psikolojisi**, Ekin Yayınevi, Bursa.

LEITER, Michael P. ve Christina Maslach (1988). "The Impact of Interpersonal Environment on Burnout and Organizational Commitment", **Journal of Organizational Behavior**, 9, 297-308.

LOCKE, Edwin A. (1976). **The Nature and Causes of Job Satisfaction**, Editör: M. D. Dunnette, Handbook of Industrial and Organizational Psychology, Rand McNally, Chicago.

MASLACH, Christina (1982). **Burnout: The Cost of Caring**, Englewood Cliffs & Prentice Hall Inc., New Jersey.

MASLACH, Christina ve Julie Goldberg (1998). "Prevention of Burnout: New Perspectives", **Applied & Preventive Psychology**, 7, 63-74.

MASLACH, Christina ve Susan E. Jackson (1981). "The Measurement of Experienced Burnout", **Journal of Occupational Behaviour**, 2, 99-113.

MASLACH, Christina, Michael P. Leiter ve Wilmar B. Schaufeli (2008). **Measuring Burnout**, The Oxford Handbook of Organizational Well-Being, Editör: C.L. Cooper, S. Cartwright), Oxford University Press, Oxford.

MCSHANE, Steven L. ve Mary Ann Von Glinow (2010). **Organizational Behavior: Emerging Knowledge and Practice for the Real World**, Fifth Edition McGraw-Hill, Boston.

MEGLINO, Bruce M. ve Elizabeth C. Ravlin (1998). "Individual Values in Organizations: Concepts, Controversies, and Research", **Journal of Management,** 24 (3), 351-389.

MULLINS, Laurie J. (2005). **Management and Organisational Behaviour**, Prentice Hall, Spain.

SEVİMLİ Figen ve Ömer Faruk İşcan (2005). "Bireysel ve İş Ortamına Ait Etkenler Açısından İş Tatmini", **Ege Akademik Bakış, Ekonomi, İşletme, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimleri Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1-2, 55-64.

SPECTOR, Paul E. (1997). **Job Satisfaction Application, Assessment, Cause and Consequences,** SAGE Publications Inc., California.

TAYCAN, Okan, Leman Kutlu, Selma Çimen ve Nurcan Aydın (2006). "Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelerde Depresyon ve Tükenmişlik Düzeyinin Sosyodemografik Özelliklerle İlişkisi", **Anadolu Psikiyatri Dergisi**, 7(2), 100-108.

TUNCELİ, Hekimoğlu Didem (2012). **Kabin Ekiplerinde İş Tatmini Ve Tükenmişlik Duygusu: THY Örneği,** Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TURGUT, Hakan ve İbrahim Sani Mert (2014). "Çalışanların İş Doyumlarının Yaşam Doyumları Üzerindeki Etkisi: Kamu Ve Özel Sektörde Bir Alan Araştırması", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 19(4), 77-91.

ÜNGÜREN, Engin, Hulusi Doğan, Mehmet Özmen ve Ömer Akgün Tekin (2010). "Otel Çalışanlarının Tükenmişlik ve İş Tatmin Düzeyleri İlişkisi", **Journal of Yasar University**, 17 (5), 2922-2937.

YAZICIOĞLU, Yahşi ve Saniye Erdoğan (2004). **SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma** Yöntemleri, Detay Yayıncılık, Ankara.

YILDIRIM, Mehmet Halit ve Leyla İçerli (2010). "Tükenmişlik Sendromu: Maslach Ve Kopenhag Tükenmişlik Ölçeklerinin Karşılaştırmalı Analizi", **Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Vol. 2, No. 1, 123-131.

YÜCEL, İlhami (2012). "İş Tatmini İle Tükenmişlik Duygusu Arasındaki İlişki Ve Algılanan Örgütsel Desteğin Bu İlişki Üzerindeki Etkisi-Sağlık Sektöründe Bir Uygulama", **Akademik Bakış Dergisi**, 33, 1-20.

YERLİ TURİSTLERİN TAŞUCU DESTINASYONU İMAJ ALGISI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

H. Serhat ÇERÇİ
A. Selçuk KÖYLÜOĞLU
Ö. Emrah ACAR

Öz

Destinasyon imajı, turist çeken en önemli etkenlerden birisidir. Söz konusu imaj, bireylerin turistik davranışlarını ve bunun sonucunda destinasyon seçimlerini şekillendiren destinasyon hakkındaki sübjektif algılarına dayanmaktadır. Turizmin dünya ekonomisindeki öneminin günden güne artmasına paralel olarak turistik destinasyonların önemi de aynı ölçüde artmaktadır. Bir destinasyonun gelişmesini ve uzun bir ürün ömrüne sahip olacak şekilde sürdürülebilir olabilmesini sağlamak için, destinasyonu ziyaret eden turistlerin imaj algılarının etkili şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Bu araştırma, Mersin'de bulunan Taşucu destinasyonunun imaj algısını belirlemeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda 2017 Temmuz- Ağustos aylarında Taşucu destinasyonunu ziyaret eden 400 yerli turiste yüz yüze görüşme yöntemi ile anket uygulanacaktır ve destinasyona ait imaj algıları tespit edilecektir. Araştırmanın ilgili destinasyondaki turizm faaliyetlerinin geleceğine ışık tutacağı, bölgede faaliyet gösteren işletmelere, bölgenin yerel yöneticilerine ve yatırımcılarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İmaj, Destinasyon İmajı, Taşucu Destinasyonu, Turizm

A RESEARCH ON THE IMAGE PERCEPTION OF LOCAL TOURISTS ON TASUCU DESTINATION

Abstract

The image of a destination is one of the most crucial elements that attract tourists. The image is based on the perceptions of individuals about the destination, which determines their touristic behavior, and, consequently, their choice of destination. As the importance of tourism in the World economy has been increasing day by day, the importance of touristic destinations has increased as well. In order to develop and sustain a touristic destination so that it can have a long product life, the perception of tourists on the destination is to be determined efficiently. This study aims to determine the image perception of Tasucu destination in Mersin, thus putting emphasize on the concepts of image and perception of image. In this context, a face to face interview will be applied to 400 domestic tourists visiting Tasucu destination in July and August of 2017 and image perception of the destination will be determined. It is thought that the research will bring a light to the future of the tourism activities in the related destination, and will contribute to the local administrators, future investors and the enterprises operating in the region.

Keywords: Image, Destination Image, Tasucu Destination, Tourism

GİRİŞ

Destinasyonlar turistik faaliyetlere ev sahipliği yapan, turizm talebine hedef olan, kendilerine has değerleriyle ön plana çıkan turizm mahalleri olup, turist çekmeleri bakımından bulundukları bölgenin hem ekonomisine hem de tanıtımına önemli katkı sağlamaktadırlar. Destinasyon, belirli bir turist veya turizm grubunun konaklaması için gerekli olan tüm hizmetleri ve altyapıyı içeren coğrafi bir alandır. (DTÖ, 1996) . Burada üç perspektif ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi olan coğrafik perspektifi turistlerin gezi sırasında ziyaret ettikleri ve bulundukları coğrafi veya idari sınırları olan ayırt edilebilir bir alan olarak; ikincisi olan Ekonomik Perspektifi turistlerin kaldıkları , ilgili miktarda para harcadıkları ve turizm gelirinin ekonomiye potansiyel olarak katkı sağladığı yerler olarak ve son olarak da psikografik perspektifi yolculuğun ana sebebini oluşturan motivasyonlar toplamı olarak tanımlamak mümkündür. Destinasyonlar, turizmin rekabetçi birimleridir. Bu nedenle destinasyonlar bir turizm ürününün önemli bir parçasıdır. Bu genel tanımların ötesinde, " destinasyon" teriminin sosyoloji, pazarlama ve yönetim bilimleri bakış açılarından kaynaklı birçok farklı tanımı bulunmaktadır. Bir destinasyonun tanımlanması, aktörlerin çeşitliliğine (gerçek ve potansiyel turizm talebi, yerel özel turistik faaliyetler, kamu oyuncuları, yerel olmayan turistler, etkinlikler, ev sahibi topluluk) ve algılama şekillerine göre değişiklik gösterebilir. Pazarlama bilimleri için, örneğin, bir destinasyon sadece coğrafi bir alan olmaktan ötedir. Buna göre destinasyon birçok ziyaretçiyi bir yere çekebilecek ürünlerin, hizmetlerin, doğal kaynakların, yapay elementlerin ve bilginin bir araya geldiği bir yerdir (Leiper, 1995; Bieger,1998) ve turistler bir destinasyonu veya bir destinasyon bağlamında sunulan hizmeti bir bütün olarak algılarlar ve yorumlarlar. Hizmet paketini coğrafi mekândan ayırmak çoğu zaman imkânsızdır. Bu yüzden destinasyon ve ürün aslında aynı şey olmaktadır. İmajın önemi tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır; imaj bakımından düşük olan ürünlerin günümüzün yoğun ve ezici rekabet ortamında piyasada tutunması ve destinasyon olarak varlığını sürdürmesi imkânsız derecesinde zordur.

Ekonomik yönden bakıldığında bir bölgenin turistik gelirinin, istihdamının ve turizmin diğer olumlu etkilerinin artması turistlerin bölgeyi ziyaret etmelerine bağlıdır. Bu kapsamda imaj, bir turistik bölgenin tercih edilmesinde önemli bir unsurdur. Turistik bir bölge için imaj yaratmak ve bu imajın sürdürülebilirliğini sağlamak, kamu ve özel sektör işbirliğinin yanında, ortak pazarlama çabalarını da gerektirmektedir. Alt yapısı güçlü, turistik yatırımları yeterli, olumlu bir imaj taşıyan, rakiplerinden farklı ürünlere ve alternatiflere sahip destinasyonlar pazardan daha büyük pay elde etmektedirler.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Turistik Destinasyon İmajı

"İmaj" kelimesi sosyo-kültüre olarak değişen tanımlara sahiptir; ancak temel olarak Fransızca 'image' sözcüğünden Türk diline doğrudan aktarılmakta ve 'imge' ile es anlamlı olarak kullanılmaktadır (Tikveş, 2003:35).Turizm Bakanlığı imajı "bir kimse, kurum veya ülkenin dışa yansıyan sekli ve fikri algılanma biçimi, toplumun düşüncesi" şeklinde tanımlarken (Turizm Bakanlığı, 1999:107) Türk Dil Kurumu ise imajı ; "zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş, hayal veya genel görünüş, izlenim" olarak tanımlamıştır. (Türk Dil Kurumu, 2016). Kotler'e göre imaj, bir kimsenin bir obje hakkındaki inançları, fikirleri ve izlenimlerinin toplamıdır (Kotler, 2000:553).

Turizm açısından ele alındığında imaj, turizm sektöründe sunulan mal ve hizmetler bütünün insanlar tarafından algılamaları sonucu ortaya çıkan bir kavram olarak görülebilir. Ancak, destinasyon imajı sadece sunulan mal ve hizmetle sınırlı kalmayıp bütün destinasyon özelliklerini kapsayan bir faktör olarak görülmektedir. Turistlerin satın alma tercihlerinin ve memnuniyet düzeylerinin belirlenmesinde en önemli unsurun destinasyon imajı olduğu söylenebilir. Potansiyel turistlerin destinasyon ile ilgili sahip oldukları imaj, o destinasyonun geleceğini belirleyen ana unsur olarak kabul edilebilir (Akyurt ve Atay; 2009:3). Destinasyonla ilgili imaj seviyesi, Turistlerin

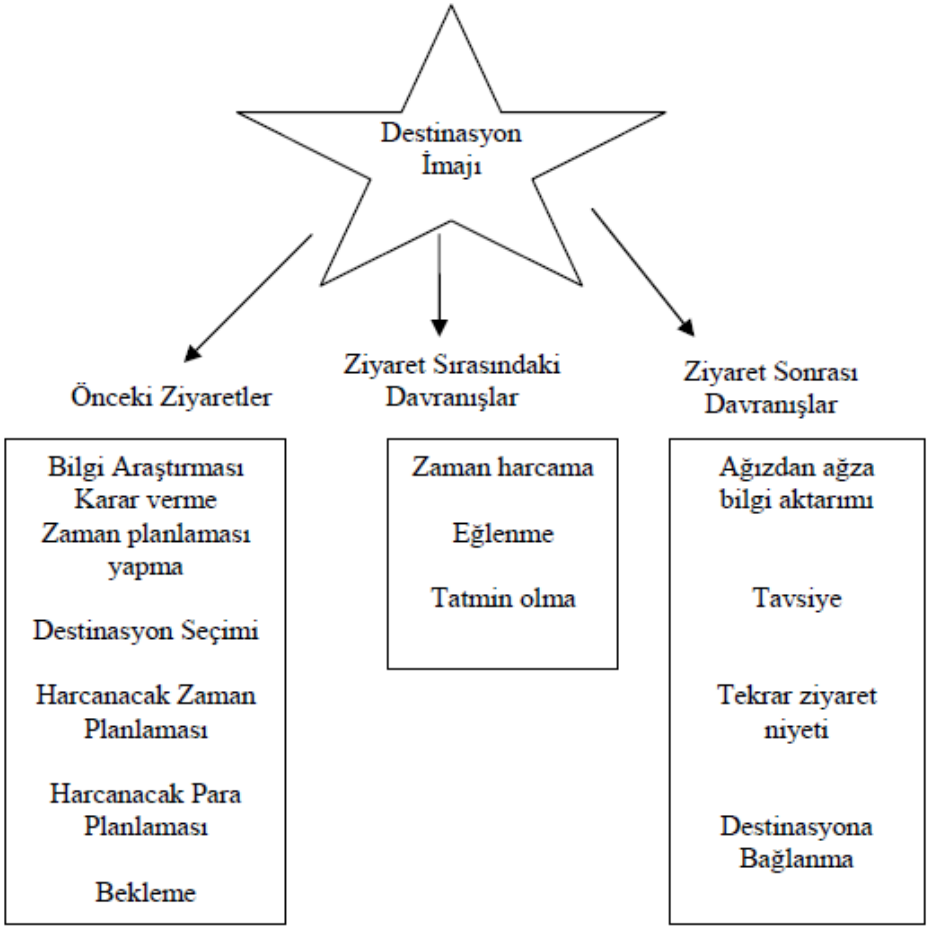
zihinsel yapılarını ve turistik davranışlarını etkileyen, aynı zamanda destinasyon seçim sürecinde belirleyici kavram olarak ele alınmaktadır (Nicoletta ve Servidio, 2012: 19). Baloğlu ve McClary (1999)'e göre insan davranışı görüntüden ziyade rasyonelliğe bağlıdır ve imaj insanların bir yer ya da destinasyon hakkında var olan izlenim, inanç ve düşüncelerinin toplamıdır. Kurtuluş ve Bozbay (2011) destinasyon imajını; tüketicilerin/alıcıların bir destinasyonun sahip olduğu ürünlerine ya da tedarik kaynaklarına karşı olan genel tutumları olarak tanımlamakta ve destinasyon imajının ürünlerin değerlerini etkileyerek bilgi veren bir gösterge olarak rol oynadığına değinmektedirler.

Taşucu belediyesinden alınmış olan verilere göre çalışmaya konu olan Taşucu Beldesi, Mersin İline 100 km, Silifke İlçesine 15 km uzaklıktadır. Doğu Akdeniz'i İç Anadolu ve Batı Akdeniz'e bağlayan sahil şeridi üzerindedir. Taşucu, yoğun olarak kullanılan Kıbrıs Girne arası feribot seferlerine ev sahipliği yapmaktadır. Taşucu, tarihi ve doğal güzellikleriyle, jeopolitik konumuyla Akdeniz'in ve Türkiye'nin güzide beldelerinden biridir. Tarihi, doğal ve kültürel zenginlikleri, yılın büyük çoğunluğunda güneşli olan iklimi, temiz kıyı bandı ile önemli bir turizm potansiyeline sahip olan Taşucu'nda turizm bölge ekonomisinde kayda değer bir rol oynamaktadır. Tarihi bakımdan Grek, Roma, Selçuklular ve Osmanlı dönemlerinden birçok yapı ve eser bulunduran Taşucu aynı zamanda Hristiyanlar için kutsal olan Ayatekla Bazilikası ile de araştırmacıların ve insanların ilgisini çekmektedir. İçinde nesli tükenmekte olan birçok bitki, kuş türü ve deniz canlısını barındıran Göksu Deltası ve Kuş Cenneti, kamping alanları, yaylaları ve Göksu Nehrindeki rafting imkânı bölgede turizmin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Aynı anda kültür, deniz, inanç, yayla ve doğa turizminin yapılabildiği Taşucu'nda Turizm Bakanlığı'ndan belgeli oteller, belediye belgeli moteller ve pansiyonlar konaklama hizmeti sunmaktadır.

2. ARAŞTIRMA LİTERATÜRÜ

Turistlerin satın alma tercihlerinin ve memnuniyet düzeylerinin belirlenmesinde en önemli unsurdan birisinin destinasyon imajı olmasından dolayı, potansiyel turistlerin destinasyon ile ilgili sahip oldukları imaj, o destinasyonun geleceğini belirleyen ana unsur olarak kabul edilebilir. Turizm ürünü soyut ve birbirine benzer olduğu için destinasyonlar arası rekabet imajlar aracılığı ile gerçekleşmektedir. Turist davranışları seyahat öncesinde, seyahat sırasında ve seyahat sonrasında olmak üzere üç aşamada değerlendirilmektedir. Destinasyon imajı; seyahat öncesi satın alım kararlarının verilmesini, destinasyondaki deneyim durumunu ve bu deneyimin değerlendirilmesi ile seyahat sonrasında davranışların ve niyetin şekillenmesine yardımcı olmaktadır (Fu-Chen, 2007;1; Akt: Akyurt,H.,Atalay,L.: 2009:4) İmajın oluşum süreci şekil 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: İmaj Oluşumunda Turist Davranış Biçimleri

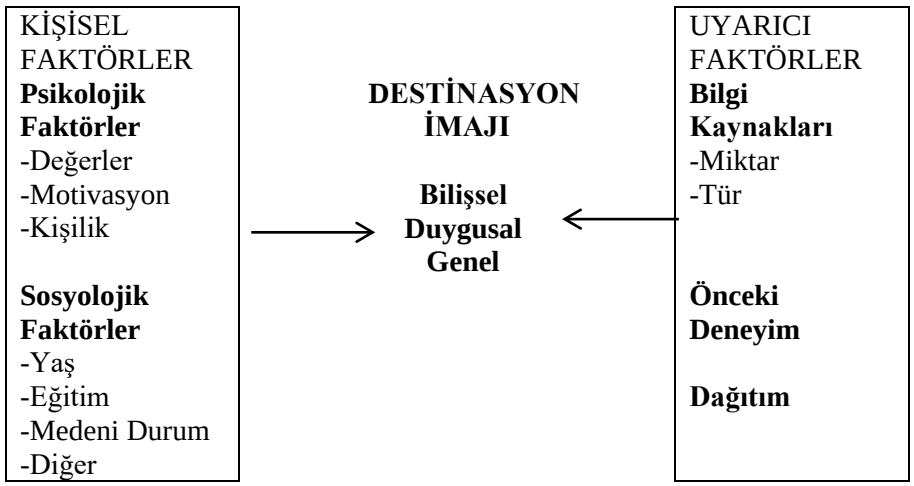

Kaynak: (L.Murphy, 1999; 25. Akt: Akyurt ve Atay; 2009:8)

Destinasyon imajının tatil yeri seçiminde kilit rol oynayan bir kavram olduğunu (Colton 1987:8) ve imajın destinasyonlar arasında farklılaşma sağlayan bir unsur olduğunu ve potansiyel turistlerin ziyaret etme kararlarını etkilediğini (Baloğlu ve Bringberg;1997) göz önünde bulundurduğumuzda, Taşucu'nun destinasyon imaj algısının ölçülmesinin bölgede faaliyet gösteren tüm işletmeler bakımından da öneme haiz olduğu ortaya çıkacaktır. Baloğlu ve McCleary (1999) imajın oluşumunu uyarıcı faktörler ve bireysel faktörler olarak iki faktöre dayandırmışlardır. Kısaca özetlemek gerekirse Uyarıcı faktörler; destinasyonu ziyaret etmeden önce farklı bilgi kaynakları aracılığıyla edinilen bilgilerin, oluşan algıların ve değerlendirmelerin neticesinde ortaya çıkan ön imajdır. Phelps (1986), bunu ikincil imaj olarak adlandırmıştır. Buradan hareketle, destinasyonu ziyaretten sonra ortaya çıkan imaj da birincil imaj olarak adlandırılabilir. Pearce (1982) ve Phelps (1986), bir destinasyonu ziyaret sonucunda oluşturulan imajın, o destinasyona gitmeden ikincil bilgi kaynaklarından oluşturulan imaja göre daha gerçekçi, kompleks ve farklı olacağını belirtmişlerdir (Beerli ve Martin,2004) (Echtner ve Ritchie, 1993) .

Bireysel faktörler ise destinasyon seçiminde bulunan bireyin sosyo-ekonomik, psikolojik ve demografik özellikleri ile ilintilidir. Tüketici davranışı alanında, bireyin kişisel özellikleri kavramı; bireyin sosyo-demografik özelliklerine (cinsiyet, yas, eğitim düzeyi, aile yasam döngüsü, sosyal sınıf, ikamet yeri vs.) ek olarak, psikolojik doğasını (güdüler, değerler, karakter, yasam tarzı vs.) da kapsar. Bu kişisel özellikler, bireylerin imajı algılama sistemlerini de etkilemektedir. Böylece çevrenin algılanması ve imajı da bu özelliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Beerli ve Martin, 2004).

Tablo 2. Destinasyon İmajı Oluşumunun Genel Çerçevesi

Kaynak: Baloğlu & McCleary, 1999: 870.

3.METODOLOJİ

3.1 Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, yerli turistler nezdinde Taşucu'nun turistik destinasyon imaj düzeyinin belirlenmesidir. Belirlenen destinasyon imajında görülecek zayıf yönler üzerinde daha sonra kapsamlı çalışmalar yapılabilir. Ayrıca, Taşucu'nun destinasyon imajında ortaya çıkacak güçlü ve destinasyonu farklılaştırmaya müsait yönler dikkate değer bilgiler olacaktır..Nihayetinde, çıkan bütün bu sonuçlar sayesinde tanıtım ve imaj güçlendirme çalışmalarına yardımcı olacak bulgular ortaya konabilecektir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklem

Çalışmada teorik altyapıyı oluşturabilmek için ilgili literatür kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmada turistler açısından Taşucu'nun imajı ölçüleceğinden, bu konuda birincil veriye ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla, bu araştırmada veriler birincil veri toplama yöntemlerinden anket yöntemiyle elde edilmiştir. Katılımcılara dağıtılan anketlerin önemli bir kısmı bireysel olarak ulaştırılmış ve yüz yüze görüşülerek yapılmıştır. Destinasyon imajının değerlendirilmesine yönelik sorularda beşli Likert ölçeği kullanılmıştır. Taşucu'nun turistlerce algılanan seviyesi belirlenmeye ve yerli turistler tarafından nasıl algılandığı ölçülmeye çalışılmıştır. Taşucu destinasyon imajını ölçme amacıyla geliştirilen ölçeğin, duygusal ve bilişsel değerlendirmeleri kapsayıcı özellikte olması planlanmıştır. Bu maksatla destinasyon imajını oluşturan duygusal ve bilişsel değerlendirmelerdeki değişkenler Marcelo Royo- Vela'ya (2008) ait kırsal/kültürel destinasyonların imajına yönelik çalışmadan alınmış ve Taşucu destinasyonuna uyarlanmıştır. Araştırmanın modeli, tanımlayıcı araştırma modelidir. Araştırmada demografik değişkenler grubu ve Taşucu destinasyon imajına yönelik hazırlanmış değişkenler grubu olmak üzere toplam iki değişken grubu bulunmaktadır. Araştırma, Taşucu destinasyonuna turistik ziyaret amacı ile gelen yerli turistlere uygulanmıştır. Demografik değişkenlerin yanı sıra, Destinasyon imajı belirleyici faktörlere ilişkin cümleler Taşucu'na ait tarihi, kültürel, doğal güzellikler ile sunulan hizmete yönelik destinasyon imajını belirleyebilecek çabalarına ilişkin 34 değişken değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma sonunda elde edilen bulgular SPSS 20 programı kullanarak analiz edilip değerlendirilmiştir.

Araştırma sadece Taşucu bölgesini ziyarete gelen yerli turistlerle sınırlıdır. Araştırmayı gerçekleştirmek için Temmuz ve Ağustos aylarında bölgeyi ziyarete gelen 428 yerli turiste anketler elden ulaştırılmış ancak 400 adet anket değerlendirilebilecek kriterlere sahip olabilmiştir. Elde edilen anketler SPSS 24 ile bilgisayar ortamında değerlendirilmiş ve veriler üzerinde frekans analizi, faktör analizi ve varyans analizi gerçekleştirilmiştir.

3.2.1. Marcelo Royo- Vela Modeli

Marcelo Royo 'ya göre kırsal/kültürel destinasyonların imajını 8 bileşen oluşturmaktadır. Bu bilesenler :

1. Tarihi-kültürel mirasın güzelliği ve bunun algılanma biçiminden kaynaklı duygular,
2. Temiz/huzur dolu bir ortam ve bunun algılanma biçiminden kaynaklı duygular,
3. Turistlere sunulan hizmet ve bunun algılanma biçiminden kaynaklı duygular,
4. Bölge mimarisi ile bütünleşme,
5. Tarihi manzaraların çokluğu,
6. Alışveriş ve yemek,
7. Turist ile kültür yönetimi arasındaki adaptasyon (Turistin iyi yönlendirilmesi),
8. Altyapı olarak sıralanabilir (Royo-Vela, 2008:424)

Bu modele konu olan kırsal/kültürel turizm veya gezi; belirli ölçüde tarihi mirasa sahip küçük kasabaların olduğu kırsal bir ortamda ya da doğal güzelliğin olduğu bir ortamda gerçeklesen turizm olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmaya konu olan standart bir turist görüntüsü ise: gittiği turistik mekâna sadık, bu tarz yerlere daha önce gitmiş, bilgi kaynağı olarak kendinin, ailesinin ve arkadaşlarının fikirlerini dikkate alan, rahatlamak ve yeni yerler görmek arzusuyla motive olmuş bir yetişkindir (Royo-Vela, 2008:419-428 Akt: Kıyıcı,2010:46).

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma İstatiksel güvenilirlik bağlamında 0.834 Cronbach-Alpha değerine sahiptir. Araştırmaya katılan yerli ziyaretçilerin demografik özellikleri Tablo3 'de özetlenmiştir. Bulgulara bakıldığında Taşucu'na gelen turistlerin cinsiyete göre dağılımı neredeyse aynıdır. Katılımcıların yaş ortalamalarına bakıldığında 30 yaş altı turist grubunun daha az olduğu ve burayı tercih edenlerin genellikle 30 yaş ve üzeri oldukları görülmektedir; özellikle 30-39 yaş arası turist profili sayıca diğerlerinden epey fazladır. Eğitim durumuna bakıldığında turistlerin önemli bir kısmını lise mezunları oluşturmakla beraber ilkokuldan lisansüstü eğitimi almış olanlara kadar uzanan geniş bir yelpazede turist profiline sahip olduğunu söylemek mümkündür. Gelen turistlerin gelir durumuna bakıldığında ortalama gelir düzeyine sahip olan kişilerin daha yoğun olduğu görülecektir. Taşucu'na gelen turistlerin aylık gelir seviyesi incelendiğinde % 30,8'lik bir oran ile 2500- 3500 TL arası aylık gelir sahibi olan kişilerin ilk sırada bulundukları görülmektedir. Bu grubu % 25,3 ile 1500-2500 TL arası ,% 19,8 ile 1500 TL altı aylık gelire sahip kişiler takip etmektedir. Bu rakamlar Taşucu'nun daha çok orta ve ortanın altı gelir grupları tarafından tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum aşağıda tablo 3'te de görülebilir.

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Turistlerin Demografik Özellikleri

ARAŞTIRMAYA KATILAN TURİSTLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ								
	Sayı	%		Sayı	%		Sayı	%
CİNSİYET			YAŞ			AYLIK		
Erkek	203	50,8	20 yaş altı	59	14,8	GELİR		
Kadın	197	49.2	20-29	56	14,0	1500 TL Altı	79	19,8
			30-39	127	31,8	1500-2500 TL	101	25,3
			40-49	105	26,3	2501-3500 TL	123	30,8
			50 ve üstü	47	11,8	3501-4500 TL	50	12,5
						4501-5500 TL	26	6,5
						5501 TL Üzeri	21	5,3
	Sayı	%		Sayı	%			
EĞİTİM			MEDENİ HALİ					

DURUMU						
İlkokul	52	13,2	Evli	219	54,8	
Ortaokul	86	21,8	Bekâr	153	38,3	
Lise Ve Dengi	150	38,1	Boşanmış	28	7,0	
Ön lisans	46	11,7				
Lisans	55	14,0				
Lisansüstü	5	1,3				

Tablo 4: Ziyaret sayıları ve Tavsiye Oranları

Ziyaret Sayısı

	Sayı	Yüzde
1. ziyaret	79	19,8
2. ziyaret	108	27,0
3. ziyaret	138	34,5
4 ve üzeri	71	17,8
Toplam	396	%100

Başkasına Tavsiye Eder misiniz?

	Sayı	Yüzde
Evet	336	84,6
Hayır	61	15,4
Toplam	397	100,0

“

Taşucu Destinasyonuna gelen turistlerin kaçıncı ziyareti olduğuna bakıldığında %34,5 lik bir oran ile 3. Kez ziyaret eden turistlerin birinci sırada olması ve onu %27,5 ile bölgeyi ikinci kez ziyaret eden turistlerin izlemesi dikkat çekmektedir. Bu tablodan Taşucu destinasyonunu ziyaret eden turistlerin tekrar gelme motivasyonuna sahip olduğu ve ziyarete gelen turistlerin sadece %19,8'inin ilk kez gelmiş olduğu okunmakta, buradan da bölgenin ziyarete gelen turistlerde tekrar ziyaret etme motivasyonu uyandırdığı anlaşılmaktadır. Bu çıkarımı destekler şekilde destinasyonda bulunan turistlerin %84,6'sı destinasyonu başkasına da tavsiye edeceklerini belirtmişlerdir. Buradan hareketle Ziyaretçilerin memnuniyet düzeyinin genel olarak yüksek olduğu yorumu yapılabilir.

Genel destinasyon imajı düzeyi her bir maddeye verilen cevapların ortalamalarının toplamının, alınabilecek en yüksek değerle karşılaştırılması sonucunda elde edilebilmektedir. Bu karşılaştırmayı yapabilmek için her bir maddeye verilen yanıtların ortalaması olan değere ihtiyaç vardır. Anketin destinasyon imajını ölçmeye yönelik olan soruları beşli Likert tipinde olup verilen cevapların değerine göre oluşan ortalamalar tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5: Destinasyon İmaj Ölçeğinin Ortalama Değerleri

ÖLÇEK MADDESİ	ORTALAMA
Tarihi ve kültürel mirasa sahip olan bir yer.	3,21
Çevresel ve kentsel kirlilik yok.	3,53
Çekici manzaraları olan bir yer	3,80
Çevre ile bağlantımın kesildiğini, farklı ve ferahlatıcı bir yerde olduğumu hissettim.	3,16
Yerli halk samimi ve misafirperverdir.	3,08
Konaklama yerlerinin yapısı bölgeni dokusu ile uyumludur	3,50
Temiz ve bakımı iyi yapılan bir yer.	3,12
Binaların genel mimarisi hoş ve uyumludur.	2,81
Kentteki bilgi verici tabelalar yeterlidir ve tatilden keyif almanıza katkı sağlar	2,57
Tarihi doku arasında geçmişe geri dönme hissi yaşadım.	2,42
Çok turist olmayan bir yerdir.	3,35
Çok para ödediğimi düşünmedim.	3,62
Denizi ve havası temizdi	3,86
Konaklama imkânları çeşitli ve yeterliydi	2,65
Bölge ulaşım imkânları bakımından yeterlidir	3,04
Şahsen keyifli bir deneyim olduğunu düşündüm.	3,39

Sembolik öneme sahip yapılar var.	2,40
Bölgenin tarihini, el sanatlarını ve geleneklerini yansıtan müzeler bulunmakta	3,36
Güzel bir kent dokusuna sahip bir yer.	3,21
Huzur ve sakinlik hissine sahiptim.	3,78
Tarihi yapıların ve müzelerin halka açık olduğu bir yer.	3,47
Burada tarihi miras iyi korunuyor diyebilirsiniz.	2,74
Dükkânlarda iyi ve yakın muamele gördüm	3,67
Restoranlarda iyi ve ilgili muamele gördüm	3,75
Kendimde ruhsal ve entelektüel zenginleşme hissettim.	2,42
Yerel el sanatlarını ve yemekleri ve bulabileceğiniz bir yer.	3,68
Kaliteli yöre yemeklerini tadabileceğiniz bir yer.	3,64
Şöyle bir kan tazelediğimi, enerji topladığımı hissettim	3,49
Dükkânlar Taşucu'nun doğası ve yapısal özellikleri ile uyum içinde	3,03
Çocuklar için eğlence ve oyun alanlarına sahip bir yer.	2,53
Boşuna gelmişim ya da zamanımı boşa harcıyormuşum gibi hissetmedim.	3,61
Tarihi dokunun etkisiyle huzurla gezebileceğiniz bir yer.	2,69
Turistlere iyi hizmet vermeye ve hizmet kalitesine önem veren bir yer.	2,94
Denize girme imkânları yeterliydi	4,29
YANITLARIN TOPLAMI	**109,93**
YANITLARIN ORTALAMASI	**3,23**

Anket katılımcılarının ölçek sorulara verebilecekleri en düşük değer 1 (kesinlikle katılmıyorum, en yüksek değer ise 5(tamamen katılıyorum)'tir. Bu durumda görüşleri tamamen olumsuz olan bir katılımcının oluşturacağı en düşük puan 34 iken, tamamen olumlu görüşlere sahip bir katılımcı maksimum 170 puanlık bir değer oluşturabilecektir. Ölçek sorulara tamamen cevaplar veren bir katılımcının oluşturabileceği maksimum değer ise 34x3 = 102 puan olacaktır. Bu durumda 102 puan imaj ölçen bu çalışmadaki tüm ölçek sorularının orta değerini, yani başka bir deyişle ortalama imaj için eşik puanı oluşturacaktır. Soru bazında tüm kullanıcıların verdiği cevapların oluşturduğu ortalama değerler ve bu ortalamaların toplamı Tablo 5'te sunulmuştur. Ölçek sorulara verilen cevapların ortalamalarından oluşan toplam puan maksimum imaj değeri olan 170'e ne kadar yakınsa destinasyon imajının o kadar yüksek; ya da tam tersi olarak minimum değer olan 34'e ne kadar yakınsa imaj algısının o kadar düşük olduğu sonucuna ulaşabileceğini öne sürmek mümkündür. Bu çalışmada ise yanıtların toplam puanı 109,93 olarak hesaplanmıştır. Ortalama ya da Normal imaj algısı seviyesinin 102 değerine sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Taşucu'nun çalışmaya katılan ziyaretçiler nezdinde, ortalamaya yakın olmakla birlikte, ortalamanın biraz üzerinde normal bir imaj algısı seviyesine sahip olduğu sonucu araştırma tarafından ortaya çıkartılmıştır.

Tablo 6: Faktör Analizi

Faktör analizi öncesinde için ölçek sorularına uygulanan Kaiser-Meyer-Olkin sonuçları 0.701, Bartlett sonuçları ise p< 0.001 değerini göstermiş, bunu müteakiben çeşitli faktör modelleri kullanılarak analizler yapılmış ve nihayetinde 6 faktör değerinde toplam varyans oranının %57,6 'sının toplandığı görülmüştür. Bu faktörler incelendiğinde büyük oranda homojen

Faktörlerin Eigen Değerleri, Varyansları ve Faktör Ağırlıkları						
Faktör	1	2	3	4	5	6
	5,048	3,836	3,6	3,15	3,097	2,433
	%13,74	%10,44	%9,80	%8,57	%8,43	%6,62
Şahsen keyifli bir deneyim olduğunu düşündüm.	0.864					
Kendimde ruhsal ve entelektüel zenginleşme hissettim.	0.745					
Denize girme imkanları yeterliydi	0.685					
Sembolik öneme sahip yapılar var.	0.598					
Güzel bir kent dokusuna sahip bir yer.	0.589					
Şöyle bir kan tazelediğimi, enerji topladığımı hissettim	0.564					
Tarihi doku arasında geçmişe geri dönme hissi yaşadım.	0.507					
Boşuna gelmişim ya da zamanımı boşa harcıyormuşum gibi hissetmedim.	0.496					
Çevresel ve kentsel kirlilik yok		0.862				
Huzur ve sakinlik hissine sahiptim.		0.635				
Çok turist olmayan bir yerdir.		0.614				
Temiz ve bakımı iyi yapılan bir yer.		0.598				
Çevre ile bağlantımın kesildiğini, farklı ve ferahlatıcı bir yerde olduğumu hissettim.		0.586				
Denizi ve havası temizdi		0.541				
Restoranlarda iyi ve ilgili muamele gördüm			0.814			
Dükkânlarda iyi ve yakın muamele gördüm			0.647			
Yerli halk samimi ve misafirperverdir.			0.617			
Çocuklar için eğlence ve oyun alanlarına sahip bir yer.			0.584			
Konaklama yerlerinin yapısı bölgeni dokusu ile uyumludur			0.492			
Çok para ödediğimi düşünmedim.			0.446			
Tarihi ve kültürel mirasa sahip olan bir yer				0.745		
Burada tarihi miras iyi korunuyor diyebilirsiniz.				0.704		
Binaların genel mimarisi hoş ve uyumludur.				0.644		
Bölge ulaşım imkânları bakımından yeterlidir				0.543		
Dükkânlar Taşucu'nun doğası ve yapısal özellikleri ile uyum içinde				0.514		
Turistlere iyi hizmet vermeye ve hizmet kalitesine önem veren bir yer.					0.775	
Çekici manzaraları olan bir yer					0.660	
Konaklama imkânları çeşitli ve yeterliydi					0.632	
Yerel el sanatlarını ve yemekleri ve bulabileceğiniz bir yer.					0.532	
Kaliteli yöre yemeklerini tadabileceğiniz bir yer.					0.498	
Tarihi dokunun etkisiyle huzurla gezebileceğiniz bir yer.						0.865
Tarihi yapıların ve müzelerin halka açık olduğu bir yer.						0.545
Bölgenin tarihini, el sanatlarını ve geleneklerini yansıtan müzeler bulunmakta						0.527
Kentteki bilgi verici tabelalar yeterlidir ve tatilden keyif almanıza katkı sağlar						0.496
Toplam açıklanan faktör oranı	%57,62					
Kaiser-Meyer-Olkin	,701					
Bartlett	(df. 561; p< 0.001)					

ve ilintili faktörler olduğu saptanmış ve gruplandırma yapılabilmiştir, bu faktörler aşağıdaki gibi gruplandırılmıştır.

1. Hisler ve manzara
2. Kentsel-doğal temizlik ve huzurlu ortam
3. Yerel halk ve doku
4. Tarihi miras ve ulaşım
5. Konaklama ve yeme-içme
6. Kültür-sanat ve altyapı

SONUÇ

Katılımcıların Taşucu Destinasyonunun imaj özelliklerini ölçmeye yönelik taşıyan anket sorularına verdikleri yanıtlara bakıldığında katılımcıların ortalama puanlarının 5 üzerinden 3.23 olduğu görülmektedir. Çalışmada kullanılan ölçeğe göre ortalama ya da normal imaj algısı seviyesinin 3 değerine sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Taşucu'nun çalışmaya katılan ziyaretçiler nezdinde, ortalamaya yakın olmakla birlikte, ortalamanın üzerinde normal bir imaj algısı seviyesine sahip olduğu sonucu araştırma tarafından ortaya çıkartılmıştır. Ölçek sorularından en yüksek ortalamaya sahip olan soru, bir başka deyişle en yüksek memnuniyet ortalamasına sahip olan soru, 4.29 ortalama ile "denize girme imkânları yeterliydi" sorusu olup onu 3,86 puan ile "denizi ve havasının temiz olması" , 3,8 puan ile "çekici manzaralara sahip olması", 3.78 puan ile "huzur ve güvenlik hissi" ve 3.75 puan ile "restoranlarda iyi muamele görülmüş olması" maddesi takip etmektedir. Öte yandan en düşük ortalamaya sahip olan maddeler sırası ile 2,4 ortalama ile "sembolik öneme sahip yapılar var" sorusu, 2.42 ortalama ile " kendimde ruhsal ve entelektüel zenginleşme hissettim" maddesi, gene 2.42 ortalama ile" tarihi doku arasında geçmişe dönme hissi yaşadım" maddesi ve 2,5 ortalamaları ile "çocuklar için eğlence ve oyun alanlarının olması" ve" kentteki bilgi verici tabelaların yeterli olması" ile ilgili maddelerdir. Gene "konaklama imkânlarının çeşitli ve yeterli olması" ile ilgili madde 2.65 puan ile ortalama imajı düşüren maddelerden birisidir. Bu sonuçlara bakıldığında bir destinasyon olarak Taşucu'nun en güçlü yanlarının denizi, doğal güzellikleri, huzurlu ve güvenli bir ortamı barındırması ve yerli işletmecilerin ziyaretçilere karşı düzgün ve başarılı yaklaşımları olduğu anlaşılacaktır. Gelen turistlerin demografik yapıları incelendiğinde görülen kadın ve erkek ziyaretçi oranının neredeyse aynı olması, bölgenin bayan ziyaretçiler için de güvenli olarak algılandığını; gene çalışmaya katılan ziyaretçilerdeki %54,6'lık "evli" olma oranı da aileler tarafından daha yoğun şekilde tercih edildiğini göstermektedir. Ancak tarihi-kültürel ögelerin katılımcılar tarafından yetersiz görülmüş olması, kentsel altyapı eksikliği ve konaklama hizmetlerindeki tesis çeşitliliğinin azlığı Taşucu'nun zayıf yanları olarak ön plana çıkıp destinasyon imaj algısı seviyesini düşüren unsurlar olmaktadır. Bir bölgenin turistik bir destinasyon olabilmesi için ilk olarak talebe uygun özel turizm alt ve üstyapı arzı oluşturulması gerekmektedir (Yarcan, 1995:58-59). Potansiyel turizm bölgelerinin yalnızca doğal kaynaklara sahip olmasının yeterli olmadığı gibi bu kaynakların turistlere ulaşması için sorunsuz bir altyapı ve üstyapıya da gereksinimi vardır (Arslantaş, 2001). Bir destinasyonun yüksek bir imaj seviyesine ulaşabilmesi altyapı ve üst yapı sorunlarını çözmeden ve bu konudaki gelişimini tamamlamadan mümkün görülmemektedir. Konu ile ilgili literatür tarandığında alt yapı ve üst yapı sorunlarının turistlerin başlıca şikâyet konularından olduğu görülmektedir.

Destinasyon imajının en düşük ortalamaya sahip olduğu maddelerden grubunda bölgenin tarihi ve kültürel özelliklerinin ziyaretçilerce yetersiz görülmüş olması, Taşucu ve civarında bulunan tarihi ve kültürel alanların daha iyi tanıtılarak, destinasyonun kültürel zenginliğini ortaya koyacak tanıtım materyallerinin hazırlanması, basımı ve dağıtımının yapılması gerektiği anlamını taşımaktadır. Bilindiği gibi tarihi ve kültürel unsurlar ziyaretçi algılamalarında önemli bir yere sahiptir. Bölgedeki turizm faaliyetleri bölgenin yapısına uygun olarak çeşitlendirilmeli ve bunun da tanıtımı bilgi

teknolojileri de kullanarak etkin bir şekilde yapılmalıdır. Destinasyon imajı bir bölgenin gelişmesinin en önemli unsurlarından birisi olup sürekli ileri taşınması gereken bir olgudur. Günümüzdeki ezici ve yoğun rekabet ortamında, destinasyonların olumlu imaja sahip olmaları ve bu imajlarını korumaları varlıklarını sürdürebilmeleri için elzemdir. Yerel destinasyonlar için imaj algısının daha da yükseltilmesi, bu destinasyonun bir marka haline getirilmesi ile mümkündür. Destinasyonun sektörde ve potansiyel ziyaretçiler bakımında olumlu konumlandırmanın sağlanması için planlı ve sistemli bir çalışma yapılması ve turistik talebin sürekliliğini sağlanması gerekmektedir. Bu yolda Taşucu destinasyonu için yapılması gerekenlerden birisi de Yabancı sermaye yatırımları çekmek suretiyle yeni tesisler inşasının sağlanması ve destinasyon imajına uygun ve planlı bir yatırım politikasının uygulanmasıdır; bu da ancak tüm paydaşların birlikte ve uyum içinde çalışmaları ile mümkündür.

KAYNAKÇA

AKYURT, Hakan ve Lütfi Akay (2009). "Destinasyonda İmaj Oluşturma Süreci", **Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 1-14."

ASLANTAŞ, Hülya (2002). **Türkiye'nin turizm stratejisi ve tanıtım politikaları, II. Turizm Şurası Bildirileri** (12-14 Nisan 2002). II. Cilt, Ankara, 7-14.

BALOGLU, Şeyhmus ve David Bringberg (1997) . "Affective image of tourism destinations". **Journal ofTravel Research,** 35(4): 11–15.

BALOĞLU, Şeyhmus ve Ken McCleary (1999). "A Model Of Destination Image Formation". **Annals of Tourism Research**, Vol: 26, No: 4, pp. 868-897

BEERLİ, Asunciòn. ve Josefa Martín (2004). "Factors Influencing Destination Image", **Annals of Tourism Research**, vol:31(3), ss. 657-681.

BİEGER, Thomas (1998). "Reengineering destination marketing organizations. The case of Switzerland", **The Tourism Review**, 3, 4-17

CEYLAN, Seher (2011)." Destinasyon Marka İmajı ve Pamukkale Yöresinde Bir Uygulama", **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 7, 89-102.

COLTON, Craig (1987). "Leisure, recreation: Tourism a symbolic interactionism view", **Annals ofTourism Research, Vol:** 14 pp: 345-360.

ECHTNER, Charlotte M ve Ritchie, J. R. Brent (1993). "The measurement of destination image: An empirical assessment", **Journal of Travel Research**, vol: 31 pp: 3-13.

FU-CHEN, Ching (2007). "How Destination Image and Evaluate Factors Affect Behavioral Intentions?", **Tourism Management,** Vol: 28, pp. 1116-1125

HAUGLAND, Sven A , Håvard Ness. Bjørn-Ove Grønseth ve Jarle Aarstad (2011). "Development Of Tourism Destinations An Integrated Multilevel Perspective", **Annals Of Tourism Research**, Volume: 38, No: 1, pp. 268-290.

http://etourism.economia.unitn.it/documents/3.pdf. (20.06.2017)

KIYCI, Şule (2010). "Bir İmaj Çeşidi Olarak Destinasyon İmajı ve Turizmde Destinasyon İmajının Ölçülmesi (Amasra Örneği) ", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

KOTLER, Philip (2000). **Pazarlama Yönetimi**, 10. Baskı, Çev. N. Muallimoğlu , Beta Basım Yayım Dağıtım A.S., İstanbul

KURTULUŞ, Kemal ve Zehra Bozbay (2011). " Ülke İmajı: Japonya ve Çin'in Ülke İmajları Açısından Karşılaştırılması", **İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt: 40, Sayı: 2, 267-277.

LEİPER, Neil (1995). **Tourism Management**. Melbourne, RMIT Press.

MURPHY, Laurie(1999). "Australia's Image as a Holiday Destination-Perceptions of Backpacker Visitors", **Journal of Travel and Tourism Marketing**, Vol:8/3.

NİCOLETTA, Raffaella. ve Rocco Servidio (2012). Tourists' Opinions And Their Selection Of Tourism Destination Images: An Affective And Motivational Evaluation. **Tourism Management Perspectives**, Vol 4: pp. 19-27.

PHELPS, Angela (1986). "Holiday destination image - The problem of assessment: An example developed in Menorca", **Tourism Management**,vol:7 pp:168-180.

Royo-Vela, MARCELO (2008). "Rural-cultural Excursion Conceptualization: A Local Tourism Marketing Management Model Based on Tourist Destination ImageMeasurement", **Tourism Management**, Vol 30, s. 419-428.

TİKVES, Özkan (2003). **Halkla İlişkiler ve Reklamcılık: Temel Bilgiler- Uygulamalar**, Beta Yayınları, İstanbul.

Turizm Bakanlığı (1999).Turizm Terimler Sözlüğü, Başbakanlık Basımevi, Ankara.

Türk Dil Kurumu (2016). http://www.tdk.gov.tr, (11.06.2017).

YARCAN, Şükrü (1995). **Turizm Endüstrisinin Yapısı**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası

IMPLEMENTATION OF HOUSE OF QUALITY IN THE MOBILE APPLICATIONS SECTOR AS A MARKETING DECISION MAKING MODEL

Ali Taner YURDAER[1]
Cansu ÜSTÜNEL[2]
Nıver KESKİN[3]

Abstract

The technology has begun to enter to every sector and has led to a rise of innovations. The automotive sector is one of these sectors that are nonstop developing, with its numerous users worldwide and the fact that technological innovations are quite applicable to the automotive systems. Taking these facts into consideration, we chose our study field as the integration of mobile device systems to the automobiles. By studying this subject, we took Mercedes-Benz's Me Connect application as our base point whereas we research how effective the artificial intelligences are about satisfying the daily needs. As the main objective of our study and decision making model is analyzing the Mercedes-Benz's outstanding strong points, how well they outweigh their competitors, on which points they have the competitive advantage. At the end of the project, we found out that Mercedes-Benz have finely understood the needs of the market, can develop required technical aspects, devices and softwares in a very authentic way.

Keywords: Automobile Management, Mobile Applications, House of Quality

KALİTE EVİNİN MOBİL UYGULAMA SEKTÖRÜNDE BİR PAZARLAMA KARAR VERME MODELİ OLARAK KULLANIMI

Öz

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte artık rekabet avantajı kazanmak için her alanda inovasyon ön plana çıkmıştır. Otomotiv sektörü de sürekli gelişen alanlardan biri olarak, özellikle araç kontrol sistemleriyle teknolojik inovasyonlara uyum sağlamaya çok açıktır. Bu sebepten ötürü, otomotiv sektörünün mobil uygulamalara nasıl adapte edilebildiğini görmek amacıyla pilot bir çalışma yürütülmüştür. Gelişen yapay zekalara örnek olarak Mercedes Me markasının "Connect Me" uygulaması incelenmiştir. Bu çalışmada Mercedes'in; geliştirdiği bu uygulama ile müşterilerinin ve piyasanın ihtiyaçlarını ne kadar karşılayabildiği, rakiplerinin bu yeniliklere ne kadar cevap verebildiği ve rakiplerinden farklı olarak hangi özellikleriyle öne çıktığı incelenmiştir. 20 kişiyle yüz yüze anket çalışması, kalite fonksiyon yayılımı ile analiz edilerek bir kalite evi oluşturulmuştur. Çalışmanın sonucunda, örnek olay olarak ele alınan Mercedes Me'nin otomotiv alanındaki inovasyonunun mobil uygulama alanında rakiplerine oranla daha özgün ve yenilikçi olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Otomobil Yönetimi, Mobil Uygulamalar, Kalite Evi

[1]a.taneryurdaer@gmail.com, Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi/ İşletme (İngilizce)

[2]ustunelcansu@gmail.com Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi/ İşletme (İngilizce)

[3]niverkeskin@gmail.com, Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi/ İşletme (İngilizce)

INTRODUCTION

In the recent years, the world got into a way of rapid changes in every field of lives. The technology can be considered as the unique trigger to lead this rapid change. The products and services, that the technology developed, inserted so much into almost every moment of our lives that all of us take advantage of using these developments when trying to find out a solution to get our problems solved or even to get help to solve them by ourselves.

Automobiles play really important role when it comes to transportation. These motor vehicles take us from one point and bring to an another point. Automobiles are not only transportation solutions to the modern world people, it also means a private ownership. Since it means a private ownership, all automobile owners try to maintain their vehicles' safety, aesthetical appearance, maintenance and repair requirements, in short, owners want to take care of their automobiles or get them taken care of. So here, we will name these actions as "automobile management" as short.

Within today's rapid technological changes, most people would like to hand over their own responsibilities to a mobile application rather than doing all the tasks by themselves manually. We

define this situation as a market problem regarding to users' needs related to automobile management. Simply put, **the research problem is that in this rapidly changing digital world, automobile management is rather fell behind and some aspects of the management would be dealed with a digital supported/automated application**.

As the reference, mobile application which brings up solutions to this problem, we chose "Mercedes-Benz's Me Connect" mobile application. To gather information about the mobile application that Mercedes-Benz developed, we get together with an employee who is responsible for presenting the mobile application to its own organization members. He also presented us all of the features that mobile application offers to customers. However, we do not analyze this application's characteristics, we will try to take this as reference and figure out whether it can really satisfy the customers' needs or not, by implementing the Quality Function Deployment decision making method.

1. MOBILE APPLICATIONS IN LITERATURE

Our research problem is managing our automobile in much more digital way. In today's world internet and smart phone usage is growing rapidly. We accomplish our daily lives' huge part by using mobile applications. Therefore, we decided to create an application to see the specialties of the mobile integrated cars. Before we start to create our own project, we made some literature research about mobile applications. Here is some information that we gathered:

There are several reasons which make differences in the intelligence and accomplishment for information masters: Technologies, innovations, changing environments, and the dynamic role of IT in managing and handing over services to managers. These reasons influence all parts of IT oriented masters, who are responsible for information proceeding and maintenance.

Mobile application's usage is explained as the extent to which a mobile application can be used by specified users to achieve specified goals with effectiveness, efficiency, and satisfaction in a specified context of use by International Standards Organization (ISO) (see Venkatesh and Ramesh 2006). A mobile application is an IT operating system that is precisely created for mobile soft wares equipped on handhold devices, like smart phones or tablet computers.

The intense usage of smart phones and mobile applications maintain new opportunities for the organizations. The daily consumer is defined as social, local and mobile (Marsden and Chaney, 2013). The combination of users being local, mobile and social comes up with a necessity of wide understanding of consumer behavior. These needs have led the organizations to deal with the challenges by affecting consumer behavior by using the mobile technologies.

In most developed countries, mobile phone assimilation rates have attained over 100 percent

per capita, by individuals holding more than one cell phone (BBC News 2010). Google declared that

500.0 brand-new Android system equipment are certified every day (Reisinger 2011). In combination with this tendency, by making devices and operating systems more practical, over the last 5 years or so, mobile phone technology has developed quite well.

Although these trends and awareness that they eliminate on business opportunities, most of the firms which are selling consumer goods did not come up with mobile strategies (Forrester Research 2011). Combining mobile channels and current strategies is a huge challenge for the firms. It needs extensive investments by firms (Deloitte 2012; Forrester Research 2011).

2. SURVEY METHOD

To figure out whether a mobile application satisfy the needs of customers, we asked some questions to the sample group of 20 people. We categorized the mobile application's features into 5 groups. Then we asked participants to assume that they are an automobile owner and then to rate each category out of 10 per their perception of importance.

The 5 categories ask the needs and wants of *"Always being aware of vehicle's condition" (1), "Tracking vehicle's location"(2), "Locking car doors while I'm away from the car"(3), "Getting help in emergency situations" (4), "Parking the vehicle easily" (5)*. The table of numbers of questions, the choices of survey participants and their prioritized order is shown below as Table 1.

Table 1: The importance rating of 20 participants and the averages regarding to each category

Categories/ Participants	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
1	10	4	5	2	1
2	8	4	3	6	1
3	2	4	5	9	8
4	9	1	6	4	2
5	2	1	6	5	8
6	6	9	1	7	3
7	6	3	4	9	9
8	3	4	8	5	6
9	5	4	6	10	8
10	3	5	6	4	7
11	3	4	7	10	5
12	10	3	2	4	4
13	3	6	7	1	5
14	8	2	1	4	6
15	6	4	7	9	8
16	4	9	3	7	5
17	6	7	7	10	9
18	7	4	9	6	8
19	5	6	3	9	8
20	6	7	10	2	1
Average Importance Rates	**5.6**	**4.55**	**5.3**	**6.15**	**5.65**

3. QUALITY FUNCTION DEPLOYMENT – HOUSE OF QUALITY

Quality Function Deployment (QFD) standardized, multifunctional team-originated product planning way used to assure that customer requirements are redistributed throughout the research and development, engineering and producing phases. The QFD methodology dates back to early 1970s in Japan and first used at Mitsubishi Heavy Industries. Coming after, QFD has become a very common procedure in most giant companies like General Motors, Ford, P&G, IBM and HP. QFD is a customer-driven technique that supports engineers to conveniently adapt customer requirements into relevant design requirements or engineering characteristics, and afterwards to parts characteristics, process methods and production requirements in the new product advancement. In most cases, the application of QFD in an organization can enhance engineering knowledge, productivity, quality and reduce product costs and improvement cycle time.

In the implementation of QFD, a matrix structure known as House of Quality, is of essential and vital importance, which is used to adapt customer requirements(WHATs) into suitable design requirements(HOWs) distinctly. Broadly, building up the House of Quality consists of the weights of customer requirements, the relationship matrix between WHATs and HOWs, the interrelationship matrix among HOWs and the significance of design requirement.

The steps of how to build a House of Quality up are: First, what is important to the customer(WHATs)? Second, how can the "WHATs" be encountered by the process(HOWs)? Third, what is the relationship between the "WHATs" and "HOWs"? Eventually, how much do the "HOWs" matter?

By way of customer needs and competitive analysis, the House of Quality helps to identify the significant technical elements. Matters are suggested that may never have come to the top before. These significant issues are processed through the other models to determine the most important parts, producing actions, and quality control standards required to produce a product that satisfies both customer needs and producer needs within a shorter development cycle time. The net effect of all of this is that the items that moves the company's actions are triggered by the customer's needs. There is a raised focus on the customer and a raised consciousness of their wants. Therefore, the method brings to enhanced customer comprehension and the eventual outcome: a satisfied customer.

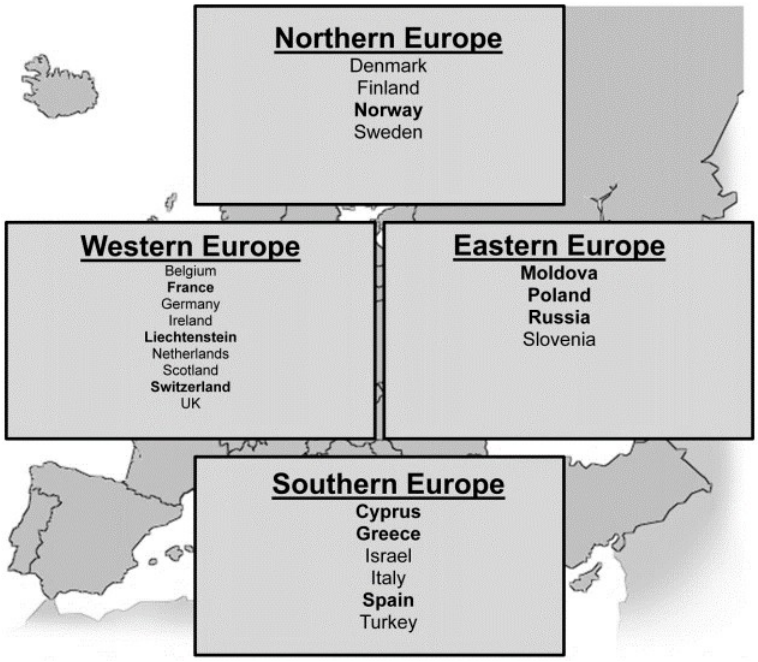
Chan and Wu (2002) categorized practiced industries of QFD as follows: transportation and communication, electronics and electrical utilities, software systems, services, education, and research.

Table 2: The application of QFD to software systems is summarized

Counts	Application Area	Authors
1	Software	Anonymous (1993b), Barnett and Raja (1995), Basili and Musa (1991), Brown (1991b), Chang (1989), Elboushi and Sherif (1997), Haag et al. (1996), Haavind (1989), Herzwurm et al. (1997, 2000), Karlsson (1997), Kekre et al. (1995), Liu et al. (1998), Liu (2001), Ouyang et al. (1997), Richardson (2001), Roche and Jackson (1994), Thackery and Van Treeck (1990), Xiong and Shindo (1995), Yilmaz and Chatterjee (1997), Yoshizawa et al. (1990), Zhou (1998), Zultner (1990, 1992)
2	Decision support systems	Sarkis and Liles (1995)
3	Expert systems	Ngai and Chow (1999)
4	Human–machine interface	Nibbelke et al. (2001)
5	Information systems	Chang and Lin (1991), Erikkson and McFadden (1993), Han et al.(1998)
6	Integrated systems	Wasserman et al. (1989)
7	Management information systems	Eyob (1998)
8	Profiling systems	LeSala (1994)
9	Web pages	Tan et al. (1998)

The European map below shows which countries are using the method of QFD mostly in their business processes. (according to Georg Herzwurm, Sixten Schockert, Patrick Zimmermann's study)

QFD Usage map: Map 1

4. WHY QFD IS THE BEST DECISION METHOD FOR OUR PROBLEM?

Since the Quality Function Deployment gives us a chance to see all the aspects of our problem at the same screen and at the same time, we think the most suitable method is QFD.

With House of Quality, we can figure out what the customer wants to get the problem solved. In our case, here, a lack of integrated digital automobile management is the actual problem, we asked a sample group of people what they desire to have in their mobile devices to manage and control their vehicles even when being far away from them. The results are shown above on Table 1.

In the literature and either in the practical life as many studies reported some of the benefits of QFD (Zairi & Youssef, 1995; Jaiswal, 2012; Carnevalli & Paulo, 2008) are that it describes product requirements and characteristics that conform customers' wants and first concerns while paying attention to competitors. This make way for increased profits, greater market share, better response to marketing opportunities and decreased complaints. It concentrates on the customer in the initial stages of design. That also leads to considerable cutbacks in developing time, cycle time, costs and starting up problems and advances communications, gets multifunctional teams together from several disciplines, and promotes teamwork and participation.

Next off, as the company/marketing team/engineering team we decide on which wants can we really develop and how can we meet the expectations of the market. For instance, the sample group wanted to have a Remote Parking Pilot in their mobile devices. Engineering team tries to correspond this want by developing new codes, sensors and parking cameras, as reactive action to the "how" question.

Subsequently, as a company we have opportunity to compare and to contrast ourselves with the other competitors within the rival marketplace. In the present case, Mercedes-Benz is not the only developer of a new digital vehicle manager, but the other competing companies also do that with slight differences. With House of Quality, we can analyze our own strengths and weaknesses against the other competitors.

5. IMPLEMENTATION OF QFD MODEL

House of quality's formation is shown below step by step. 6.8 is the screenshot of the excel document which shows the completed House of Quality. You can find the document in the e-mail's attachment.

a. What Customer Wants

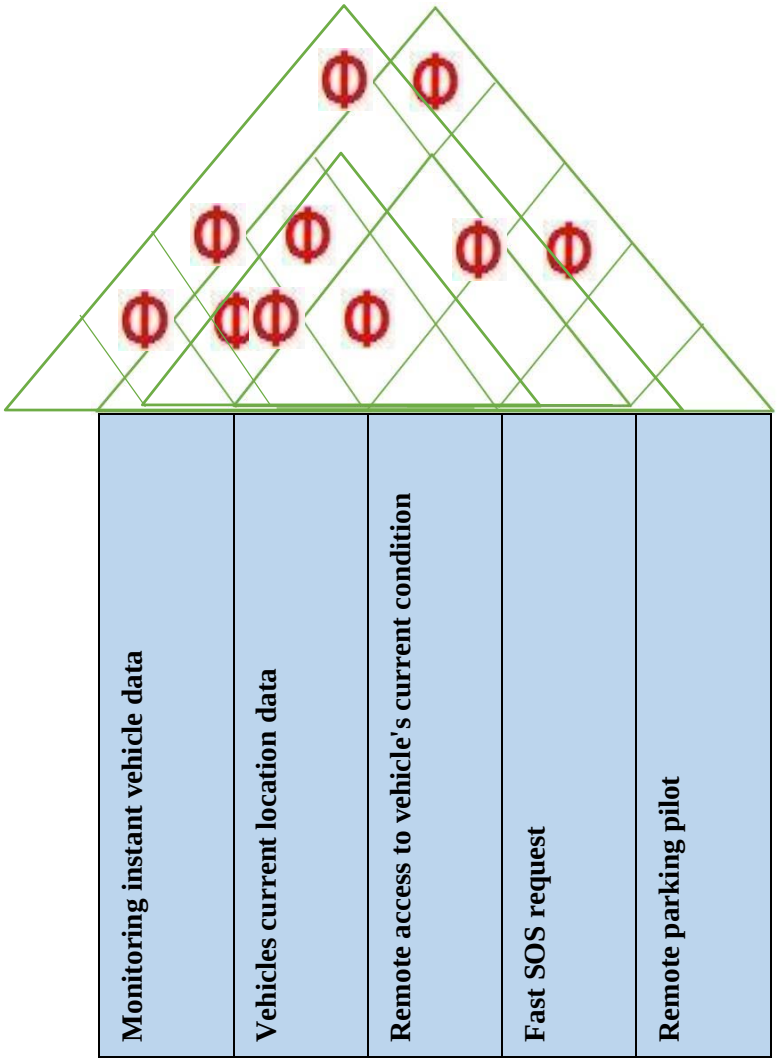
Always being informed about vehicle's conditions	5.6
Tracking vehicle's location	4.55
Locking car doors while I am away from the car	5.3
Getting help in emergency situations	6.15
Parking the vehicle easily	5.65

*Customer importance ratings out of 10

b. How To Satisfy Customer Wants

Monitoring instant vehicle data	Vehicles current location data	Remote access to vehicle's current condition	Fast SOS request	Remote parking pilot

c. Interrelationships

d. Relationship Matrix

Always being informed about vehicle's conditions	5.6	Φ				
Tracking vehicle's location	4.55	Θ	Φ	O	Θ	
Locking car doors while I am away from the car	5.3			Φ		
Getting help in emergency situations	6.15	O	Θ		Φ	
Parking the vehicle easily	5.65					Φ

*Φ : High Relationship Θ : Medium Relationship O : Low Relationship

e. Weighted Rating

Always being informed about vehicle's conditions	5.6	Φ				
Tracking vehicle's location	4.55	Θ	Φ	O	Θ	
Locking car doors while I am away from the car	5.3			Φ		
Getting help in emergency situations	6.15	O	Θ		Φ	
Parking the vehicle easily	5.65					Φ
Our importance ratings		32.05	25.95	20.45	27.55	16.95

f. Analysis of Competitors

		BMW	Tesla	Volkswagen
Always being informed about vehicle's conditions	5.6	G	G	M
Tracking vehicle's location	4.55	G	G	P
Locking car doors while I am away from the car	5.3	G	G	P
Getting help in emergency situations	6.15	G	G	M
Parking the vehicle easily	5.65	M	M	P

* Competitors ratings: G= Good, M= Moderate, P= Poor

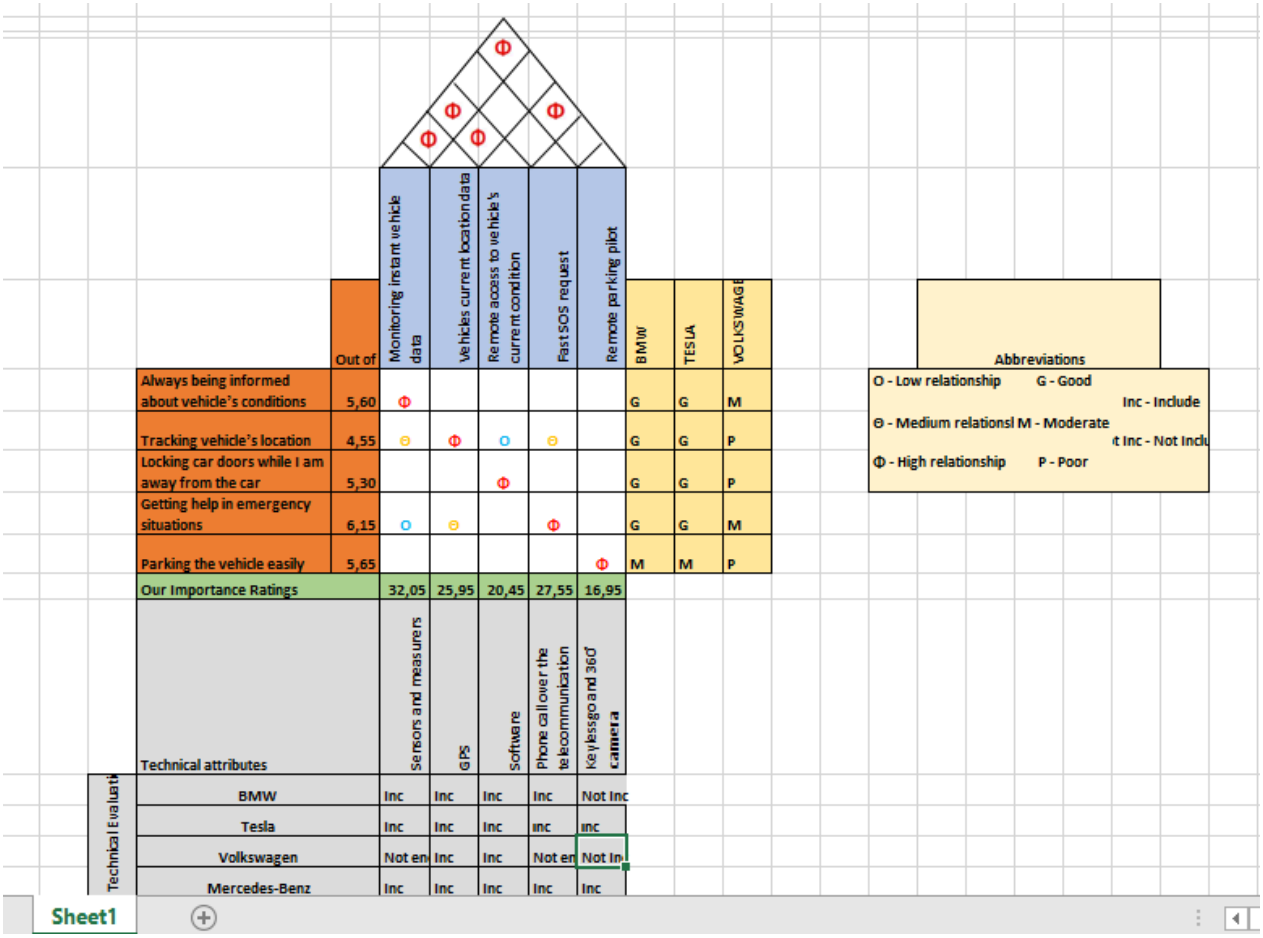
g. Target Values and Technical Evaluation

Target values (Technical attributes)		Sensors and measurers	GPS	Software	Phone call over the telecommunication network	Keylessgo and 360° camera
Technical Evaluation	BMW	Incl.	Incl.	Incl.	Incl.	Not Incl.
	Tesla	Incl.	Incl.	Incl.	Incl.	Incl.
	Volkswagen	Not enough	Incl.	Incl.	Not enough	Not Incl.
	Mercedes	Incl.	Incl.	Incl.	Incl.	Incl.

*Technical Evaluation: Incl.= Include, Not incl.= Not include, Not enough

h. Completed House of Quality

Screenshot of the excel document which shows the completed House of Quality

6. CLARIFICATION OF THE MODEL'S STEPS

The customer requirements are specified as needs regarding to the offers of the mobile automobile management application. The figures that are on the right side of the rows are determined by the survey asking for ranking each element out of 10. These are basically "WHATs" answering the question of "WHAT customer really want?".

The corresponding requirements to the customer wants are determined with respect to internal information that are gathered from Mercedes-Benz and to comparison the competitors' similar solutions. These are "HOWs" that answer the question of "HOW can the company satisfy the needs?".

The roof of the house shows the interrelationships among the technical requirements(HOWs). The information is gathered from an internal resource, as well. For instance, monitoring instant vehicle data is strongly related to remote access to vehicle's current condition.

The relationship matrix shows how well the technical requirements cover the customer requirements. For example, the need of parking the vehicle easily is strongly satisfied by remote parking pilot.

The calculation of the importance ratings is done by multiplying each average ranking of the needs with the number that relationship symbols represent (Φ:3, Θ:2, O:1) and summing up each column.

The competitor analysis shows the ability of each competitor how they can satisfy the customer requirements with the scale from Poor to Good. The information regarding to the competitors are gathered from the official websites.

This part demonstrates the technical necessities and whether/how much we and our competitors can meet the technical requirements. This part's information is gathered from either official websites and internal resources.

This is the final display of all the steps that are processed through.

7. OUTCOMES FROM THE IMPLEMENTED QFD MODEL

The objective of this study is not coming up with the better brand or brand application. This is only a comparison of the brands' solutions to the digital automobile management problem/need, in the center of Mercedes-Benz's application. The fundamental objective of this study is revealing the method of Quality Function Deployment in terms of its practicability, efficiency, simplicity and comprehensiveness as well as its technical spotlights unlike any competitiveness focused comparison.

When considering the House of Quality implementation, we can clearly make some inferences by reviewing through the steps and either the complete image of House of Quality. We can see all the elements which are customer requirements, technical requirements, competitor analysis, interrelations among technical and customer requirements simultaneously. When we look at our own QFD Model implementation, in particular, the inferences are as the following:

- Customers perceive the 5 categories of wants orderly Emergency help with average point of 6.15, remote parking pilot with avg. point of 5.65, being informed about vehicle's conditions with point of 5.60, remote lock/unlock with point of 5.30 and tracking vehicle's location with the point of 4.55.
- With respect to the want of fast SOS request –the most desired feature-, is not satisfied by Volkswagen, considering the competitor analysis part of the House of Quality. The third important feature –that is being informed about vehicle's current condition-, is also not well-satisfied by Volkswagen.
- When looking at the technical attributes part of the model, the strongest competitor is Tesla because Tesla has almost same features with Mercedes. Mercedes' application can be differentiated further by focusing more on the important -according to survey- wants of customers such as fast SOS request and remote parking pilot.
- Only Mercedes and Tesla have all the features that meet the customer requirements, whereas BMW and Volkswagen relatively lack some of the requirements.
- Although Tesla being the strongest competitor to the Mercedes, it lacks some expertise about parking the car remotely. In this comparison, Mercedes has the advantage with fully concentrated 360® cameras.

REFERENCES

Tarute, A., Nikou, S., & Gatautis, R. (2017). Mobile application driven consumer engagement. **Telematics and Informatics, 34(4),** 145-156.

D. Premkumar, M. Balamurugan, (2014). **Implementation of Quality Function Deployment in Pump Industry.**

Potnis, D. D., Regenstreif-Harms, R., & Cortez, E. (2016). Identifying Key Steps for Developing Mobile Applications and Mobile Websites for Libraries. **Information Technology and Libraries (Online), 35(3),** 43.

Zimmermann, G. H. S. S. P. **Usage of Quality Function Deployment in Europe: State of the art and selected case studies.**

Hoehle, H., & Venkatesh, V. (2015). **Mobile Application Usability: Conceptualization and Instrument Development.** *Mis Quarterly*, *39*(2).

Tapke, J., Muller, A., Johnson, G., & Sleck, J. (2009). **House of quality: Steps in Understanding the House of Quality.**

Pheng, L. S., & Yeap, L. (2001). **Quality function deployment in design/build projects. Journal of Architectural Engineering, 7(2),** 30-39.

BMW Official Website (2017). "BMW CONNECTED DRIVE"

http://www.bmw.com.tr/tr/topics/fascination-bmw/connected-drive/overview.html (21.5.2017)

Mercedes-Benz Official Website (2017). https://www.mercedes-benz.com/en/mercedes-me/ (21.5.2017)

Tesla Official Website. https://www.tesla.com/ (21.5.2017) Volkswagen Official Website. http://binekarac.vw.com.tr/ (21.5.2017)

Volkswagen Official Website. https://binekarac.vw.com.tr/Volkswagenim/Giris.aspx (21.5.2017)

YABANCI UYRUKLU ÖĞRENCILERIN MAL VE HIZMET SATINALMA DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ: SAKARYA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Tabriz ABDULMANAFOV[1]

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin satın alma davranışlarını incelemek ve onların bu davranışlarını etkileyen faktörleri belirlemektir. Yabancı bir ülkeden Türkiye'ye öğrenim amaçlı gelen öğrencilerin yabancı bir ülkede, aşina olmadıkları marka, mal ve hizmetleri tercih ederken hangi faktörlerin belirleyici olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu amaçla Sakarya Üniversitesinde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler üzerine alan çalışması yapılacaktır. Veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılacaktır. Toplanan veriler SPSS Amos istatistiksel uygulama programıyla analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Satınalma, Satınalma Davranışları, Yabancı Öğrenciler, Anket Yöntemi

DETERMINING THE FACTORS AFFECTING THE PURCHASING BEHAVIORS OF FOREIGN STUDENTS IN GOODS AND SERVICES: THE CASE OF SAKARYA UNIVERSITY

Abstract

The purpose of this study is to examine the purchasing behaviors of foreign students studying in Turkey and to identify the factors that affect their behavior. It will be tried to determine which factors the students who come to Turkey from a foreign country for studying purposes when they prefer brands, goods and services they are not familiar from their own countries. For this purpose, field studies will be carried out on foreign students studying at Sakarya University. Survey method will be used as data collection tool. The collected data will be analyzed by SPSS / Amos statistical application program.

Keywords: Purchasing, Purchasing Behaviors, Foreign Students, Survey Method

[1]Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme A.B.D. Üretim Yönetimi ve Pazarlama bölümü Yüksek lisans öğrencisi, tebriz.abdulmanafov@gmail.com +90 531 275 15 28

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da hızlı değişimler gözlenmektedir. Türkiye'de 1981 yılında kendi imkânlarıyla Türkiye'de yükseköğrenim görmek isteyenler için düzenlenen Yabancı Uyruklu Öğrenci Sınavı'yla (YÖS) yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim amacıyla Türkiye'ye gelişleri başlamıştır. Yabancı uyruklu öğrencilerin Türkiye'de okuma istekleri her geçen gün hızla artmaktadır. Şöyle ki, 2010 yılında öğrenim görmek amacıyla Türkiye'ye gelen yabancı uyruklu öğrenci sayısı 26.228 iken, bu rakam 2015-2016 eğitim-öğretim yılında 87.903-e ulaşmıştır[2]. Hızla artan öğrenci sayısı ile doğru orantılı olarak mal ve hizmet satınalma eylemleri de artış göstermektedir. Bu çalışmada yabancı uyruklu öğrencilerin mal ve hizmetleri tercih ederken hangi faktörlerin hangi oranda etkili olduğu ortaya konulmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'de eğitim görmekte olan yabancı uyruklu öğrencilerin mal ve hizmet satınalma davranışlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesidir.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Satınalma davranışı

Birey veya kurumların ekonomik bir değeri olan mal veya hizmetleri elde etmeleri ve kullanmaları ile ilgili etkinlikleri ve karar süreçleridir. Satınalma davranışı bir süreçtir ve satınalma bu sürecin bir aşamasıdır.

1.2. Satınalma

Küresel rekabet ortamında satın alma faaliyetleri, isletmeler için stratejik bir öneme sahiptir. Bu kapsamda, ulusal ve uluslar arası satın almadan, pazar araştırmasına, tedarikçilerin bulunmasından, pazarlık süreçlerine daha sonrasında ise tedarikçi iliksilerine kadar bir dizi faaliyet sürekli bir etkileşim halindedir[3].

Literatürde farklı birçok satın alma tanımı bulunmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

- Satınalma, üretim için gerekli her çeşit malzeme, teçhizat, ürün ve hizmetlerin temin edilmesi ile ilgili faaliyetlerin sorumluluğunu taşıyan ve malzeme yönetiminin pazar ile olan ilişkisini meydana getiren bir fonksiyonlar dizisidir[4].
- Satın alma, isletmenin ihtiyaç duyduğu ürün ve hizmetlerin optimum maliyetle ve güvenilir kaynaklardan temin edilmesidir[5].
- Satın alma neyin, ne zaman, ne kadar satın alacağına karar verme, satın alma, satış işlemini gerçekleştirme ve belirlenen kalite ve miktarın teslim alınmasını sağlama işlemlerinden oluşan sistematik bir süreçtir[6].
- Satın alma, firmanın temel destek ve faaliyetlerini en iyi şartlarda yapabilmesi, sürdürülebilmesi ve yönetebilmesi için, gerekli malzeme, hizmet, yetenek ve bilginin dış kaynaklardan sağlanmasıdır[7].
- Satın alma, malzemelerin doğru kalitede, doğru miktarda, doğru zamanda, doğru fiyatla ve doğru kaynaktan sağlanmasıdır[8].

1.3. Satınalma karar süreci ve aşamaları

Satın alma karar süreci, tüketicinin satın almaya karar verdiği ürün/hizmete göre farklılık gösterir[9]. Örneğin, sık sık satın alınan gıda ürünlerini alırken basit bir karar verme sürecinden geçerler, dayanıklı tüketim malı ya da bir yatırım malı satın alırken çok daha karmaşık ve çok aşamalı bir karar sürecinden geçerler.

Satınalma karar süreci aşamaları:

[2] Yüksek Öğretim Kurulu [YÖK], 2016
[3] Erdal, 2011:3
[4] Mentzer, 2001:27
[5] Şahin, 2003:7
[6] Cemalcılar, 1998:49
[7] Weele, 2002:45
[8] Samuel vd., 2002:4
[9] Cemalcılar, 1998:49

- gereksinmenin ortaya çıkması,
- ürün veya hizmetle ilgili bilgilerin araştırılması,
- alternatiflerin değerlendirilmesi,
- satınalma kararının verilmesi,
- satınalma sonrası davranışlarda bulunması[10].

1.4. Ürün

Tüketici ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak üzere pazara tüketicinin tercihine sunulmuş olan bir özellikler paketi veya bütünüdür[11]. Ürün sadece somut özelliklere sahip olmakla kalmayıp, soyut özellikler de taşır. Somut özellikli ürünler mallar, soyut özellikli ürünler hizmetlerdir[12].

1.5. Mal ve hizmetler

Tüketicilerin fizyolojik, sosyal ve psikolojik olarak hissettikleri eksiklikler ya da ihtiyaçları karşılayan somut ve soyut unsurlardır[13]. Günümüzde hizmetler giderek insan yaşamının ayrılmaz parçası haline gelmektedir.

1.6. Eğitim ve araştırmalarda yabancı öğrencilerin önemi

Tecrübeli araştırmacıların Türkiye'ye geçici veya sürekli gelerek çalışmalarını burada yürütmeleri araştırma kültürünün yayılmasına yardımcı olacaktır. Türkiye'nin yurtdışına verilen beyin göçünü tersine çevirmesi gerekir. Bu yönde TÜBİTAK ve üniversitelerin attıkları adımlar orta vadede meyvelerini verecektir. Diğer taraftan yeni beyinlerin kazanılması gerekir. Afrika'dan Orta Asya'ya ümit vadeden gençlerin gittikçe daha çok sayıda Türkiye'ye yönelmeleri de ümitli olmamıza yol açmaktadır. Türkiye'nin birçok farklı programla bu faaliyetleri desteklemeye başlaması önemli ve yerinde bir adımdır[14].

1.7. Uluslararası öğrenci hareketliliği ve Türkiye

Uluslararası öğrenci hareketliliğinin önemli bir seviyeye ulaştığı günümüzde gelişmiş ülkeler başta olmak üzere pek çok ülke bu öğrenci hareketliliğinden pay alma çabasına girmiştir. Şekil 1'de de görüleceği üzere OECD istatistiklerine göre 1975 yılında 800 bin civarında olan uluslararası öğrenci sayısı, 2000-2012 yılları arasında yüzde 115 artış göstererek 2,1 milyondan 4,5 milyona çıkmıştır. Bu rakamın 2020 yılında 8 milyona çıkması beklenmektedir[15].

Türkiye'deki yabancı uyruklu öğrenci sayısının yıllar itibarıyla, 2000-2005 arası hariç, genel olarak artış gösterdiği görülmektedir. Özellikle 2013-2014 yılları arasındaki yaklaşık %50 oranındaki artış dikkat çekmektedir. 2016 yılı verilerine göre Türkiye'de 87.903 yabancı uyruklu öğrenci eğitim görmektedir[16].

2.ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada Sakarya ilinde eğitim görmekte olan yabancı uyruklu öğrencilerin mal ve hizmet satınalma davranışlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Yabancı uyruklu öğrencilerin mal ve hizmet satınalma davranışlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla sıklıkla kullanılan anket yönteminden yararlanılmıştır.

Aynı anket formunda Türkçe hazırlanılan ankette araştırılmak istenen konunun amacını en iyi yansıtacak sorulara yer verilmiştir. Anket formunda genellikle 5'li Likert ölçeğe göre hazırlanmış sorular yer almaktadır. Ayrıca ankette katılımcıların demografik özelliklerini ölçmeye yönelik sorular da yer almaktadır.

[10] Odabaşı ve Barış, 2011:32
[11] Altunışık, Özdemir, Torlak, 2016:34
[12] Soysal, 1998:25
[13] Altunışık, Özdemir, Torlak, 2016:293
[14] Savaşan, 2015:1
[15] Kalkınma Bakanlığı, 2014
[16] Yüksek Öğretim Kurumu, 2016

Muhtemel hataları düzeltebilme ve anketten beklenen amacın gerçekleştirilmesi amacıyla ilgili uzmanlarla görüşülmüş ve daha sonra anket Sakarya Üniversitesi'nde eğitimine devam eden yabancı uyruklu öğrencilere uygulanmıştır. Anketlerde elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir.

2.2. Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örnek Kitlesi

Sakarya Üniversitesi'nde 2016 yılı verilerine göre 3921 adet yabancı uyruklu öğrenci eğitim görmektedir[17].

Çalışmanın ana kütlesi Sakarya Üniversitesi'nde eğitim gören yabancı uyruklu öğrencilerdir. Kaynakların kısıtlı olması nedeniyle ana kütlenin tamamına ulaşmak mümkün olmadığı için ana kütleyi temsil edecek öğrenciler arasından olasılık hesabına dayanmayan örnekleme tekniklerinden "kolayda örnekleme" yöntemi ile örnek kitle oluşturulmuştur. Ana kütlenin tamamına ulaşmanın kısıtlı zaman ve yüksek maliyet nedeniyle mümkün olmadığı durumlarda deneklerin araştırmacı tarafından seçildiği bir yöntem olan kolayda örnekleme sosyal bilimlerde sıkça kullanılmaktadır. Örnek kitleye uygulanan anketler yüz yüze anket tekniği ile uygulanmıştır. Toplam 325 ankete ulaşılmışken, bunlardan 12 tanesi çeşitli eksiklikler nedeniyle değerlendirme dışı bırakılmıştır. Toplamda analize dahil edilen anket sayısı 313-tür. Araştırma örneklemi niceliksel olarak, istatistikî analizler için yeterli büyüklüktedir.

3. VERİ ANALİZLERİ ve BULGULAR

Bu bölümde, araştırma kapsamında istatistiksel analize tabi tutulan verilerle ilgili bulgulara yer verilmektedir.

3.1. Demografik özellikler

Araştırma kapsamında yer alan 313 katılımcıya ait özellikler Tablo 1'de sunulmuş ve katılımcıların demografik özellikleri değerlendirilmiştir.

Tablo 1: Demografik faktörler

Özellikler	Frekans	%
Cinsiyet		
Kadın	115	36.7
Erkek	198	63.3
Medeni durum		
Bekar	283	90.4
Evli	30	9.6
Türkiyede bulunma süreleri		
0-12 ay	72	23.0
13-24 ay	97	31.0
25-36 ay	70	22.4
37-48 ay	28	8.9
49 ay ve üzeri	46	14.7
Öğrenim görmekte oldukları yüksek öğretim programı		
Önlisans	13	4.2
Lisans	184	58.8
Yüksek lisans	93	29.7
Doktora	23	7.3
Ortalama aylık gelir		
0-500 tl	50	16.0
501-1000 tl	166	53.2

[17] www.sakarya.edu.tr

1001-1500 tl	74	23.7
1501 tl ve üzeri	22	7.1
Yaş		
Frekans	**Ortalama**	
313	22.6	

Anketimize katılan öğrencilerin %63.3-ünü erkekler oluşturmaktadır. Öğrencilerin %90-ından fazlası bekardır. Türkiyede bulunma süreleri bakımından baktığımızda %31-i 13-24 aydır Türkiyededirler ve onların %58.8-i lisans yüksek öğretim programında eğitim görmekteler. Gelir açısından ise %53.2-si 501-1000 tl arasında aylık gelire sahiptirler. Yaşa göre baktığımızda ise araştırmamıza katılan öğrencilerin ortalama yaşı 22.6-dır (Tablo 1).

Tablo 2: Kıtalara göre vatandaşı oldukları ülkelerin dağılımı

Kıta	**Frekans**	**%**
Avrupa	54	17.3
Asya	160	51.1
Afrika	99	31.6

Anketimize katılan öğrencilerin %51.1-i Asya kıtasında yerleşen ülkelerden gelmişlerdir. Kıtalara göre öne çıkan ülkeler: Avrupa: Gürcistan (12 öğrenci), Ukrayna (8 öğrenci), Rusya (6 öğrenci); Asya: Azerbaycan (40 öğrenci), Afganistan (16 öğrenci), Türkmenistan (15 öğrenci); Afrika: Somali (31 öğrenci), Gana (10 öğrenci), Etiopya (8 öğrenci) (Tablo 2).

3.2. Alışveriş davranışları

Araştırmamıza katılan yabancı uyruklu öğrencilere alışverişe çıkmadan önce alışveriş listesi hazırlarmısınız, bu listeye bağlılık derecesi ve alışveriş zamanı davranışlarının değerlendirilmesi gibi sorular sorduk. Ortaya aşağıdaki gibi sonuçlar çıktı.

Tablo 3: Alışverişe çıkmadan önce alışveriş listesi hazırlanması

	Frekans	**%**
Evet	200	63.7
Hayır	113	36.0

Tablo 4: Alışveriş listesine bağlılık derecesi

	Frekans	**%**
Çok az	19	6.1
Az	25	8.0
Orta	92	29.3
Fazla	49	15.6
Çok fazla	15	5.1

Tablo 5: Alışveriş zamanı davranışların değerlendirilmesi

	Frekans	**%**
Hazırladığım alışveriş listesine göre alışveriş yaparım	81	25.9
Bütçeme göre alışveriş yaparım	132	42.2
Ortamın cazibesine göre alışveriş yaparım	42	13.4
Plansız alışveriş yaparım	58	18.5

İlk tabloya baktığımızda tabancı uyruklu öğrencilere alışverişe çıkmadan önce alışveriş listesi hazırlıyor musunuz diye soru sorulduğu zaman %63.3-ü evet cevabını verdiğini görüyoruz (Tablo 3). Evet cevabı verenler listeye bağımlı kalması derecesine göre 92 kişi yani %29.3 orta derecede bağlı kaldıklarını söylemişlerdir (Tablo 4). Alışveriş zamanı nasıl davrandıkları sorusuna ise % 42.9-u bütçelerine göre alışveriş yaptıklarını belirtmişler. (Tablo 5)

3.3. Yabancı uyruklu öğrencilerin mal ve hizmet satınalma davranışlarını etkileyen faktörler

3.3.1. Frekans analizi

Yabancı uyruklu öğrencilerin mal ve hizmet satınalma davranışlarını etkileyen faktörler belirlenmezden önce değişkenlerin frekans analizi Tablo 7-de görülmektedir. Bu tabloda öğrencilerin mal ve hizmet satınalmaları zamanı davranışlarını belirleyen hiç katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, tamamen katılıyorum şeklinde 5-li Likert ölçekli soruları cevaplamışlardır.

Tablo 6: Likert ölçekli soruların frekans analizi

	Hiç Katılmıyorum	**Katılmıyorum**	**Kararsızım**	**Katılıyorum**	**Tamamen Katılıyorum**	**Ortalama**
	%	%	%	%	%	
1)Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan markadır.	15.3	28.1	15.3	**30.0**	11.2	2.94
2) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan kalitedir.	6.1	11.5	12.5	**42.5**	27.5	3.74
3) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan fiyattır.	7.0	13.7	22.7	**38.0**	18.5	3.47
4) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan garanti süresidir.	6.1	18.8	26.8	**35.1**	13.1	3.30
5) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan ürünü satan kişinin beni her yönüyle ikna etmesidir.	14.1	**38.3**	30.7	21.7	9.3	2.88
6) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan yedek parça ve teknik servistir (araba veya beyaz eşya gibi).	8.7	20.2	29.5	**33.3**	8.3	3.13
7) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan ekonomik durumumdur.	6.4	13.7	23.6	**39.6**	16.6	3.46
8) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan etkili reklamdır.	11.2	**29.1**	25.9	24.9	8.9	2.91
9) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan ürünün kullanım tarifesinin olmasıdır (elektronik vb. gibi ürünler için).	7.7	19.8	**32.9**	31.0	8.6	3.13
10) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan yanında hediye verilmesidir.	10.9	25.6	**27.2**	26.5	9.9	2.99
11) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan dükkan veya mağazanın saygınlığıdır.	8.0	17.6	24.6	**35.8**	14.1	3.30
12) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan moda oluşu veya çevremde yaygın	15.0	19.8	25.9	**27.5**	11.8	3.01

kullanılmasıdır.						
13) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan kendimin beğenmesidir.	6.7	8.9	14.1	**29.1**	41.2	3.89
14) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan ailemin beğenmesidir.	8.3	19.8	29.1	**31.6**	11.2	3.18
15) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan çevremin veya arkadaşlarımın beğenmesidir.	14.4	25.9	23.6	**27.8**	8.3	2.90
16) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan kendime örnek aldığım ve özendiğim grubun beğenmesidir.	20.8	21.4	**24.3**	**24.3**	9.3	2.80
17) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan kendi kültürüme, inanışıma, gelenek ve göreneklerime uygun olmasıdır.	12.1	20.8	16.9	**34.2**	16.0	3.21
18) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan kendi yaşıma uygun olmasıdır.	6.7	14.4	25.9	**36.7**	16.3	3.42
19) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan kendi mesleğime uygun olmasıdır.	6.1	19.2	26.2	**34.8**	13.8	3.31
20) Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan renk veya modelidir.	8.9	9.9	19.8	**43.1**	18.2	3.52

Öğrenciler mal ve hizmet satınalmaları zamanı aldıkları ürünün marka olmasına önem verdiklerini göstermişlerdir. Ayrıca ürünlerin markasının yanında, kalitesinin de onlar için bir o kadar önem taşıdığı %42.5 oran almasıyla yukarıdaki tabloda açıkça görülmektedir. Öğrenciler mal ve hizmet satınalmalarında markanın, kalitenin yanı sıra fiyatın da onların satınalma davranışlarını etkilediğine vurgu yapmışlardır. Bunlardan başka garanti süresinin önemli ama ürünü satan kişinin onları her yönüyle ikna etmesinin önemsiz olduğunu belirtmişler. Mal satınalma zamanı yedek parça ve teknik servisin olmasına dikkat etdikleri görülmektedir. Öğrenciler mal ve hizmet satınalırken ekonomik durumlarının satınalmalarını etkilediğini söylüyorlar ama reklamın pek fazla etkili olmadığı görülüyor. Ayrıca ürünün yanında kullanım kılavuzunun (tarifesi) olması sorusuna öğrencilerin %31-i kullanım kılavuzunu gerekli görüyorken, %32.9-u kararsız olduklarını belirtmişler. Hediye verilmesinin satınalma davranışları etkileme derecesine göre katılmıyorum, kararsızım ve katılıyorum cevaplarının oranları her ne kadar bir-birine yakın olsa da, küçük bir yüzdelik farkla çoğunluk %27.2 oranla kararsız kalmaktadır.

Yabancı uyruklu öğrenciler mal veya hizmet satın almaları zamanı mağazanın saygınlığına dikkat etmekteler. Öğrenciler ayrıca aldıkları ürünün moda olmasının da önemli olduğuna vurgu yapmışlardır. Onlar için kendilerinin, ailelerinin, arkadaşlarının beğenmesinin satınalma davranışlarında önemli rolü olduğu görülmektedir. Ama örnek aldıkları ve özendikleri grubun beğenmesi sorusuna verilen cevaplara baktığımızda %24.3-ü kararsız olmakla birlikte aynı oranda katılımcı önemli olduğunu söylemiştir. Bundan başka öğrencilerin kültürlerine, inanışlarına, gelenek ve göreneklerine uygun ürünleri daha çok satınalmaktadırlar. Yaşlarına, mesleklerine uygun olması da satınalma davranışlarını etkilemektedir. Ayrıca anketimize katılan öğrencilerin alışveriş zamanı aldıkları ürünlerin renk veya modeli sorusuna %43.1-lik yüksek bir oranla verdikleri önemli olduğunu belirtmişlerdir.

3.3.2. Faktör analizi

Tablo 7: "KMO and Bartlett's Test" sonuçları

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,743
Bartlett's Test of Sphericity	**Approx. Chi-Square**	242,634
	df	45
	Sig.	,000

Faktör analizine başlamadan önce veri setimizin faktör analizi için uygun olup-olmadığına bakmak lazım. Buradaki KMO değeri=%74.3 (0.743)-dür. 0,743>0.50 olduğu için veri setimiz faktör analizi için uygundur. Daha sonra ise anlamlılığına bakmak için Bartlett testine dikkat etmeliyiz. Bartlett Sig. değeri p=0.000 olduğundan değişkenlerimiz arasında yüksek korelasyon mevcuttur, yani veri sertimiz faktör analizi için uygundur.

Tablo 8: Faktör analizi sonuçları

Faktörler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans(%)	Cronbach-Alpha
Özellik		28.081	0.752
S7	0.704		
S8	0.690		
S2	0.684		
S20	0.544		
S6	0.465		
Beğeni		14.092	0,546
S13	0.634		
S16	0.501		
S14	0.487		
Uygunluk		6.034	0.703
S17	0.702		
S18	0.634		

S7- Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan ekonomik durumumdur.

S8- Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan etkili reklamdır.

S2- Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan kalitedir.

S20- Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan renk veya modelidir.

S6- Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan yedek parça ve teknik servistir (araba veya beyaz eşya gibi).

S13- Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan kendimin beğenmesidir.

S16- Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan kendime örnek aldığım ve özendiğim grubun beğenmesidir.

S14- Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan ailemin beğenmesidir.

S17- Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan kendi kültürüme, inanışıma, gelenek ve göreneklerime uygun olmasıdır.

S18- Alacağım mal ve hizmetlerde; benim için en önemli olan kendi yaşıma uygun olmasıdır.

- Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Özellikler faktörü toplam varyansın takriben %28.1-ni açıklıyor. Beğeni faktörü toplam varyansın yaklaşık %14.1-ni açıklamaktadır. Uygunluk faktörü ise takriben toplam varyansın %6.0-nı açıklamaktadır. Bu üç faktör birlikte ise toplam varyansın %48.2-ni açıklamaktadır.

- Özellikler olarak adlandırılan ilk faktörün Cronbach Alpha değeri=%75.2>%70 olduğu için bu faktörümüzün sonuçlarını güvenilir olarak kabul edile bilir.
- Beğeni olarak adlandırılan 2. faktörün Cronbach Alpha değeri= %54.6<%70 olduğu için bu faktörümüzün sonuçları güvenilir olarak kabul edilemez.
- Uygunluk diye adlandırılan 3. faktörün Cronbach Alpha değeri ise =%70.3>%70 olduğu için faktörümüzün sonuçlarını güvenilir olarak kabul ede biliriz.
- İlk faktörümüzde en büyük ağırlık S7 değişkenindedir (0.704). Yani bu S7 değişkeni bu faktör ile %70-in üzerinde ilişki içindedir. Bundan sonra sırasıyla S8 (0.690), S2 (0.684), S20 (0.544), S6 (0.465)-tir. Burada en düşük ağırlık ise S6 değişkenimizdedir ki, bu faktörle %46.5-lik bir ilişkiye sahiptir.
- İkinci faktörümüzdeki değişkenlerin faktör yüklerine- ağırlıklarına baktığımızda S13 (0.634), S16 (0.501), S14 (0.487) gibi sıralaya biliriz. Yine burada da S13 değişkeni %63.4-lük bir oranda faktörle ilişkiye sahipken, S14 değişkeni %48.7 gibi düşük bir oranda ilişkisi vardır
- Üçüncü faktörümüzde ise S17 (0.702), S18 (0.634) değişkenleri ağırlıklarına göre sıralana bilir. Burada S17 değişkeni %70-in üzerinde olarak faktörümüzle kuvvetli bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca S18 değişkeni de %63.4-lük bir oranla kuvvetli bir ilişkiye sahiptir.

SONUÇ

Tüketici davranışı bir karar sürecidir. Satın alma eylemi ise bu süreçte aşamalardan sadece birisidir[18]. Tüketici, satın alma sürecinin her aşamasında doğru ve rasyonel karar verebilmek için bilgiyi kullanmak zorundadır[19]. Yabancı uyruklu öğrencilerin mal ve hizmet satınalma sürecinde ise bilgi daha karmaşıktır. Bu çalışma yabancı uyruklu öğrencilerin alışveriş davranışlarına yönelik olarak bir durum değerlendirme çalışması olarak ifade edilebilir.

Ankete katılanların satın almasını etkileyen faktörleri öğrenmek amacıyla ayrı-ayrı sorduğumuz soruların cevap yüzdeleri büyükten küçüğe doğru şu şekilde belirlenmiştir. Mal ve hizmet satın alırken; ürünün renk veya modelin (%43.1-i), kalitenin (%42.5-i), ekomomik durumunun (%39.6-ı), fiyatın (%38.0-i) önemli olmasını, kendi yaşına uygun (%36.7-i) olması gerektiğini, dükkan veya mağazanın saygınlığının (%35.8-i), aldıkları ürünün garanti süresinin (%35.1-i) önemli olmasını, kendi mesleğine (%34.8-i), kendi kültür, inanış, gelenek ve göreneklerine uygun (%34.2-si) olması gerektiğini, yedek parça ve teknik servisin (%33.3-ü) mevcutluğunun, ailesinin beğenmesinin (%31.6-sı), markanın (%30.0-ı), kendisinin beğenmesinin (%29.1-i), çevresi veya arkadaşları tarafından beğenilmesinin (%27.8-i), moda oluşu veya çevresinde yaygın kullanışının (%27.5-i) önemli olduğuna vurgu yaparken; ürünün kullanım tarifesinin olması (%32.9-u) ve yanında hediye verilmesi (%27.2-si) konusunda kararsız olduklarını belirtirken, kendilerine örnek aldıkları ve özendikleri grubun beğenmesi (%24.3) katılımcılar kararsız oldukları ve önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca, katılımcılar için ürünü satan kişinin her yönüyle ikna etmesinin (%38.3-ü) ve etkili reklamın (%29.1-i) satınalma davranışlarını etkilemediği belirlenmiştir.

Cevaplayıcıların çoğunu (% 58.8-ni) lisans öğretim programında olan öğrenciler, bekarlar (% 90.4-nü), erkekler (% 63.3-nü), 501-1000 tl arası ortalama aylık geliri olanlar (%53.2-si) oluşturmaktadır. Ayrıca cevaplayıcıların yaş ortalaması 22.6-dır.

Elde edilen anketlere yapılan faktör analizi sonucunda bir çok faktör olsa da, Sakarya ilinde eğitim-öğretim hayatına devam eden yabancı uyruklu öğrencilerin mal ve hizmet satınalma davranışları üzerinde en etkili olan faktörlerin mal veya hizmetlerin özellikleri (%28.081), beğenilmesi (%14.092) ve uygunluğu (%6.034) olduğu görülmektedir.

[18] Korkmaz vd., 2009: 265
[19] Odabaşı ve Barış, 2003: 32

KAYNAKÇA

Altunışık R. Özdemir Ş. ve Torlak Ö (2016). Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi. Beta Basım Yayın Dağıtım 2-ci baskı. İstanbul s.33-35, 291-294

Altunışık, R., Coşkun, R.,Yıldırım, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2002). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamaları*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.

Cemalcılar İ. Pazarlama, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 1998 s.49

Erdal, Murat. (2011).Satın Alma Yönetimi, www.meslekiegitim.com. Erisim Tarihi 09.12.2012

https://istatistik.yok.gov.tr/

http://www.sozcu.com.tr/2016/egitim/yabanci-ogrenci-sayisi-2016-yilinda-artti-1268345/

http://www.sakarya.edu.tr/tr/sayilarla_sau

KB (T.C. Kalkınma Bakanlığı) (2014). Yükseköğretimin Uluslararasılaşması Çerçevesinde Türk Üniversitelerinin Uluslararası Öğrenciler İçin Çekim Merkezi Haline Getirilmesi. Araştırma Projesi, Kalkınma Araştırma Merkezi

Mentzer, John T. (2001). Supply Chain Management. Sage Publications, USA.

Odabaşı Y. ve Barış G (2011). Tüketici Davranışı, Mediacat Kitapları. Ankara 2. Basım s. 32

Samuel H. H., Uppal M. ve Shi J. (2002). A Product Driven Approach to Manufacturing Supply Chain Selection. Supply Chain Management: An International Journal. 7(4).

Savaşan F. (2015). Renkli Kampüsler. PESA Görüş Yazısı. Şubat 2015. http://www.pesar.org/sites/default/files/pesa_gorus_renkli_kampusler_savasan.pdf (Erişim 01.11.2015).

Soysal S. (1998). Mağazacılık-Mükemmel Müşteri Hizmeti ve Etkili Satış Teknikleri. Remzi Kitabevi 4. Basım. İstanbul s.25

Sahin, A. S. (2003). Satın Alma ve Risk Yönetiminin Tedarik zinciri Yönetimindeki Yeri, Yayımlanmamıs Yüksek Lisans Tezi, _.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, _stanbul.

Van Weele, A.J. (2002). Purchasing and Supply Chain Management, Analysis, Planning and Practice, Thomson Learning, London

İŞLETMELERDE PRESENTEEİSM SORUNU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Ayşe YAVUZ[1]
Halil İbrahim YAVUZ[2]

Öz

Günümüz iş dünyasında, işgörenlerin ve işletmelerin en çok karşılaştığı sorunlardan birisi presenteeismdir. Presenteeism işgörenin sağlık sorunları olmasına rağmen çeşitli baskılar nedeniyle işe gitmesi ve işyerinde hastalığı nedeniyle görevini yeterince yerine getirememesi durumu olarak tanımlanabilir. Presenteeisme neden olan unsurların başında işgörenin işini kaybetme korkusu gelmektedir. Diğer nedenler ise zaman baskısı, artan rekabet, kariyer olanakları, örgütsel normlar vb. şekilde sıralanabilir. Presenteeism günümüz işletmelerinde önemli oranlarda verimlilik kayıplarına neden olmaktadır. Presenteeism işgörenler açısından da sağlık sorunları ve performans düşüşü gibi olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Bu nedenle gerek işverenler gerekse işgörenler tarafından presenteeismin ortaya çıkardığı sorunların önüne geçebilmek için çeşitli önlemler alınması gerekmektedir. İşletmede presenteeismle mücadele edebilmek için örgüt kültürü uygun şekilde yeniden biçimlendirilmelidir. İnsan kaynakları yönetimi tarafından iş tanımları ve iş analizleri gerçekleştirilmeli, hedefler belirlenmeli, belirsizlik ortamı engellenmelidir. İşletme yöneticileri işgörenler arasında ayrımcılık yapmamalıdır. Aynı işi gerçekleştiren işgörenlere eşit düzeyde ücret ödenmelidir. Başarılı işgörenlere kariyer imkanları sunulmalıdır. İşgörenlere iş ve işçi sağlığı, stres yönetimi, çatışma yönetimi ve zaman yönetimi konularında eğitimler aldırılmalıdır. Çalışma süreleri düzenlenmeli, uzun süreli çalışmalardan kaçınılmalıdır. İşgörenlere hasta oldukları zaman izin verilmeli, ücret kesintileri yapılmamalıdır. İşgörenler ve işverenler iş ve yaşam arasındaki dengeyi iyi bir şekilde ayarlamalıdırlar. Bu çalışmada presenteeism kavramı, presenteeismin nedenleri, sonuçları, presenteeismin meydana getirdiği sorunlar ve bunların çözümüne ilişkin öneriler ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Presenteeism, işe devamsızlık, verimlilik

[1] Selçuk Üniversitesi, ayseyavuz@selcuk.edu.tr
[2] Selçuk Üniversitesi, h.ibrahimyavuz @selcuk.edu.tr

PRESENTEEISM PROBLEMS AND SOLUTIONS SUGGESTIONS IN BUSINESS

Abstract

In today's business world, one of the most common problems that faced workers and enterprises is presenteeism. Presenteeism can be described as a condition that although the employee's has health problems, his/her going to work due to various pressures and failure to adequately execute the duties because of illness in the workplace. The one of the reasons that caused the presenteeism is employee's fear of losing his/her job. Other reasons can be sorted as time pressures, increased competition, career opportunities, organizational norms etc. Presenteeism, in today's business, is causing a significant loss in productivity. Presenteeism also causes negative consequences in terms of employees such as health problems and declines in performance. For this reason, it is necessary to take various measures by both employers and employees in order to prevent problems that has revealed by presenteeism. In order to deal with presenteeism in business, organizational culture must be re-formatted appropriately. By human resource management, job descriptions and job analysis must be conducted, targets should be set and that uncertainty should be prevented. Business managers should not discriminate among employees. Equal wage must be paid to workers who doing the same job. Career opportunities should be offered to successful employees. Employees should be trained about occupational health and safety, stress management, conflict management and time management. Work duration should be regulated, long-term work should be avoided. Employees shoul be allowed when they are sick, no wage cuts should be made. Employees and employers should adjust well the balance between work and life. In this study, the concept of presenteeism, the reasons and results of presenteeism, the problems brought about by presenteeism and the suggestions for solving these problems has been examined.

Keywords: Presenteeism, absenteeism, productivity

GİRİŞ

Rekabetin hızla arttığı günümüz iş dünyasında insan unsuruna giderek daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Teknolojik gelişmeler baş döndürücü bir şekilde işletmeleri etkilemiş olsa da insan sermayesi yeri doldurulamayacak olan tek rekabet kaynağıdır. Bu görüşten hareketle günümüzde insan unsurunun verimliliğini ele alan araştırmalar artmıştır. Presenteeism olgusu ile ilgili yapılan çalışmalarda bunlardan birisidir.

Presenteeism kavramı işgörenlerin çeşitli sağlık sorunları nedenleriyle işe gidemeyecek durumda olmasına rağmen işe gitmesi ama işyerinde yeterli performansı gösterememesi durumudur. Yani beden olarak işyerinde bulunmakta ama zihin olarak, iş performansı olarak iş yerinde bulunmamaktadır.

Presenteeism davranışına yol açan birçok neden bulunmaktadır. Bu nedenlerin en başında işten çıkarılma korkusu yer almaktadır. Hastalığı nedeniyle işe gidemeyen işgören hemen işten çıkarılacağını yerine yeni işgörenlerin alınacağını düşünmektedir. Özellikle sahip olunan rahatsızlık geçici değil de kronik bir rahatsızlık ise durum daha da ciddi olacaktır. Presenteeism davranışına neden olan diğer durumlar ise; işletmede devamsızlık yapan işgörene iyi gözle bakılmaması, zaman baskısı, sürekli olarak rekabetin teşvik edilmesi, ücret kesintisi, teşviklerden-primlerden yararlanamama, işkoliklik, terfi imkanlarından yoksun olacağı korkusu vb. şekilde sıralanabilmektedir.

Presenteeism davranışının sonuçları hem işgöreni hem de işletmeyi negatif şekilde etkilemektedir. İşgören sağlık sorunları olmasına rağmen işe devam ettiği için daha büyük sağlık sorunları ile karşılaşabilir. İşgörenler stres, sinirlilik durumları gibi birçok psikolojik sorunlarla karşılaşabilir. Performansında azalma yaşanacağından dolayı işgören daha düşük teşvik-prim alacak bu durumda motivasyonunun düşmesine neden olacaktır. Presenteeism sonucu işletmede de büyük verim kayıpları olacaktır. İşgörenin performansının düşmesi tüm işletmenin performansını etkileyecektir. İşe devam eden personelden dolayı gizli maliyetler artacaktır. Bu durum işletmedeki diğer çalışanları da etkileyecek ve performanslarının düşmesine neden olabilecektir. Eğer iş gören bulaşıcı bir hastalık geçiriyorsa tüm işletmeye hastalığın bulaşma riski ortaya çıkacaktır.

Bu çalışmada günümüz işletmeleri açısından oldukça önemli bir olgu haline gelen presenteeism kavramı ele alınmıştır. Gerek işletme gerekse işgörenler açısından oldukça pahalı sonuçlara neden olabilen presenteeism davranışının nedenleri ve sonuçları incelenmiş, presenteeismle mücadele yöntemleri üzerinde durulmuştur.

1.PRESENTEİSM KAVRAMI

Presenteeism kavramı köken olarak "presence" kelimesinden türemiştir. "Presence" kelime anlamı olarak var olma, hazır bulunma, orada bulunma gibi anlamlara gelmektedir. Buradan presenteeismin görünüşte yani fiziksel olarak var olma durumunu ifade ettiği anlaşılmaktadır (Baysal vd., 2014:135).

Presenteeism çalışanların hastalık ya da diğer sağlık durumları sebebiyle işletmede verimli bir şekilde çalışamadığı halde işe gelmesini açıklayan bir kavram şeklinde tanımlanabilir (Demirbulat ve Bozok, 2017:7)

Levin-Epstein (2005)'e göre presenteeism, çalışanların işe geldiği zaman herhangi bir hastalıktan dolayı düşük performans göstermesi ile oluşan verimlilik kaybı şeklinde tanımlanabilir.

Diğer bir tanıma göre presenteeism işgörenlerin fiziki olarak işte bulunmalarına rağmen fiili olarak işlerinin başında olmamaları sebebiyle performanslarında azalmaların yaşanması ve verimliliklerinin düşmesi sorunu olarak adlandırılmaktadır. Başka bir deyişle verimliliğin azalması işe gelinmediği zaman değil fiziki olarak işlerinin başında olunduğu zaman meydana gelmektedir. Yani presenteeism sorunu işgörenlerin bedenen işte bulunmalarına rağmen aslında bedenen ve ruhen işte bulunmaya uygun olmamaları sebebiyle "işte" değil, "işteymiş gibi" davrandıkları zaman meydana gelmektedir (Çifçi, 2010:156).

Presenteeism kavramı 90'lı yılların sonuna doğru özellikle Batı'da tartışılmaya başlamıştır. Bu kavram İngilizce bir kelimedir ve diğer İngilizce bir kelime olan absenteeism kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Absenteeism kavramı ise herhangi bir mazereti olmadan işinin başında olmamak anlamına gelmektedir. Presenteeism kavramı ise bu kavramın tam tersi olarak işinde olmaması gerekirken işine gidenler için kullanılan bir kavramdır (Günbeyi ve Gündoğdu, 2010:56).

Absenteeism kelimesi, "absence" kelimesinden türemektedir. "Absence" kelimesi de devamsızlık, bulunmama, yokluk anlamlarına gelmektedir. Presenteeism kavramı görev başında bulunulmasını fakat tam anlamıyla işlevsel olunmamasını, absenteeism kavramı ise mazeretli günlerde işe gidilmemesini ifade etmektedir. Absenteeism olgusu, yüksek maliyetle sonuçlandığından dolayı işletmenin verimliliğini ve karlılığını düşürmektedir. Fakat presenteeism ve absenteeism karşılaştırıldığında, presenteeismin verimliliği düşürerek daha fazla maliyete neden olduğu üzerinde durulmaktadır. Presenteeism durumu dikkate alınmadığı takdirde absenteeisme sebebiyet verebilmektedir (Arslaner ve Boylu, 2015:125-126).

Kessler'in 2005 yılında dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğunun iş performansı üzerine etkisi konusunda yapmış olduğu bir araştırmada %4,4 oranında dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olduğunu gözlemlemiştir. Araştırma 2399 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğunun olduğu bireylerde %13,6 oranında devamsızlık tespit edilmiştir. Abseenteisme bağlı kayıp 2,351, presenteeisme bağlı kayıp ise %21,6'dır. Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğuna bağlı iş kaybı ve satış kaybı ise 19,6 milyon dolardır (Mercan vd., 2016:110). İşletmelerin sağlıklı işgörenlerle verimli bir iş ortamı oluşturmada ve performansı arttırmada absenteeism davranışından çok presenteeism davranışı üzerine odaklanmaları gerektiği söylenebilmektedir (Arslaner ve Boylu, 2015:125-126).

Presenteeism ile ilgili olarak iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilkinde presenteeism kavramı, çalışanların birtakım baskılar sebebiyle uzun bir süre işyerinde bulunması veya uzunca bir zaman çalışmaları olarak ifade ediliyorken, ikinci yaklaşıma göre ise çalışanın işine gitmesine engel olacak hastalığı ya da sağlık sorunlarının olmasına rağmen işine gitmesi durumu olarak belirtilmektedir (Çoban, 2012:171).

İşgörenlerin işyeri dışında yapmaları gereken bazı şahsi işlerini mesai saatleri içerisinde yapması presenteeism davranışının habercisi durumundadır. Aşağıda yer alan davranışlar presenteeism davranışına örnek olarak gösterilebilir (Demirbulat ve Bozok, 2017:8):

- Aile üyeleri veya arkadaşlar ile internet aracılığıyla haberleşmek,
- Şahsi ödemeler yapmak
- İnternet üzerinde yapılması gereken iş haricinde zaman geçirmek (surf),
- Doktor, kuaför vb. randevuların mesai saatleri dahilinde ayarlanması,
- Bilgisayar üzerinde oyun oynamak,
- Online alışveriş yapmak
- Televizyon izlemek,
- Müzik dinlemek vb.

2. PRESENTEİSMİN ÖNEMİ

İş ortamında son yıllarda absenteeism olarak adlandırılan "hastayım bugün işe gelemeyeceğim" durumu artık yerini presenteeism şeklinde bilinen "hastayım ama ofisteyim" durumuna bırakmaya başlamıştır. Bedenen işte bulunmasına rağmen fiilen işte bulunmayan ama işteymiş çalışıyormuş gibi görünmeye çalışan işgörenler diğer işgörenlerin de verimliliğini düşürmekte böylece işletmenin zarar etmesine neden olmaktadır. Bu tip işgörenler fiziki olarak iş yerinde bulunsalar bile ruh olarak ve zihin olarak orada bulunamamaktadırlar. Bu işgörenlerin işletmelerinde meydana getirdikleri zarar, hastayken işe hiç gitmeyen işgörenin vermiş olduğu zarardan daha fazladır.

İşe gitmeyen bir işgörenin işletmesine vereceği zarar önceden görülüp ona göre tedbirler alınabilinmektedir. Ama, fiziken iş yerinde olduğu halde fiilen iş yerinde olmayan bir işgörenin sebep olduğu verimlilik kaybını hesaplamak çok zordur. Bununla birlikte hastayken işe gelen işgörenin hastalığını işletmedeki diğer işgörenlere bulaştırma riski de bulunmaktadır. Böyle bir durumda kurumsal bir verimlilik düşüşü yaşanabilir. Presenteeism davranışında bulunan işgören işletmede bulunan "hayalet personel" sayısını artırmakla birlikte kurumun tedavi masraflarını da arttırmaktadır (Yavan, 2017:251-252).

Daha önce yapılmış olan araştırmalarda presenteeismin eğitimciler, sosyal hizmet verenler ve sağlık çalışanları arasında daha yaygın olduğu ortaya koyulmuştur. Bu sektörler, işgörenlerin yerlerini başka bir işgörenin doldurmasının daha zor olduğu ve iş yoğunluğunun daha fazla olduğu alanlardır (Aronsson vd., 2000:502–509).

Presenteeism birçok disiplin açısından önemli bir olgudur. İşletmeciler, iktisatçılar, sosyal politikacılar ve sağlık sorunları konusunda araştırma yapanlar presenteeismi detaylı analizlerin yapılmasını gerekli kılan bir sorun alanı olarak görmektedirler. Özellikle insan kaynakları yönetimi ile ilgili olanlar bu konuyu işletmelerde verimliliğin düşmesini engellemek bakımından incelemektedirler (Baysal, 2014:136).

Presenteeism ile ilgili yapılmış olan bazı çalışmalar incelenmiştir. Bunlardan ilkinde; Demirbulat ve Bozok (2015) presenteeism ile çalışanların yaşam doyumu, fiziksel ve ruhsal iyilik hali arasındaki etkileşimi, Trabzon ilinde faaliyet gösteren seyahat acentaları işgörenleri üzerinde yapılan bir araştırma ile incelemeye çalışmışlardır. 102 adet anket değerlendirmeye alınmıştır. Analizler sonucunda presenteeism ile yaşam doyumu, fiziksel iyilik hali ve ruhsal iyilik arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Arslaner ve Boylu (2015) ''İş Hayatında Presenteeism Otel İşletmeleri Açısından Bir Değerlendirme'' başlıklı çalışmasında insan unsurunun yoğun olarak çalıştığı bir sektör olan otel işletmelerinde presenteeism davranışı ele alınmıştır. Bu sektörde işin doğasından kaynaklanan uzun çalışma saatlerinin, vardiyalı çalışmanın ve stresli çalışma ortamının presenteeism davranışını arttırdığı vurgulanmıştır.

Anık Baysal (2014) peresenteeism ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi incelemek için Adnan Menderes Üniversitesinde görev yapan 207 akademisyen üzerinde bir anket çalışması gerçekleştirmiştir. Yapılan analizler sonucunda çalışanların presenteeism davranışında bulunmaları ile örgütsel bağlılık düzeyleri arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

3. PRESENTEİSMİN NEDENLERİ

Presenteeismin nedenleri olarak çalışma koşulları, sağlık sorunları, işsiz kalma korkusu, işkolizm, iş- yaşam rollerindeki çatışma olarak sıralanabilir (Çiftçi, 2010:157).

Presentizmin en önemli nedenlerinden biri işgörenlerin hem fiziken hem de ruhsal olarak sağlıksız oldukları halde işe gitmek zorunda olmalarıdır. İşgörenler sürekli olarak fazla çalışmaya fazla mesaiye yönlendiriliyorsa ve rekabete teşvik ediliyorsa presenteeism kaçınılmaz bir hal alır. Presenteeismi körükleyen diğer bir neden ise çalışanların performans değerlendirmelerinin yapılması ve ücret sistemlerinin bunun üzerinden gerçekleştirilmesidir. Ayrıca örgüt kültürü, örgüt içi belirsizlikler, yönetim tarzı, iş kontrolünün az olması, düşük ücret düzeyleri, iş tanımlarının yapılmaması da presentizm ile ilişkili durumlardır (Mandıracıoğlu, 2013:13). Genellikle sürekli tam zamanlı çalışmaya katılım, düzenli fazla mesai ve uzun süreli çalışma süreleri presenteeismin yaygınlığını arttırmaktadır (Böckerman ve Laukkanen, 2009:1011)

Baker-McClearn vd. (2010) presenteeism üzerinde etkili olan faktörleri kişisel faktörler ve işyeri baskısı şeklinde ikiye ayırmıştır. Bunlar aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

Kişisel Nedenler:

- Başka hiç kimsenin o işi yapamayacağı inancı
- Çalışanın mesleki imajına olan sadakati
- Örgüte, iş arkadaşlarına ve müşterilere karşı yükümlülük ve bağlılık
- İş yerindeki rolünü yerine getirmede yetersizlik
- Örgüte düşük bağlılık düzeyi
- İş arkadaşlarına ve müşterilere hastalık bulaştırma korkusu
- Kendi sağlık sorunları ile ilgilenmek

İş yerindeki baskılar:

- Yönetim tarzı ve devamsızlık yönetimi, örneğin rol model olarak yöneticiler hastayken nasıl bir tutum sergilerler
- İşe geri dönüşteki görüşmeler, hastalığın olmaması ve baskıcı politikalar (disiplin eylemi gibi negatif sonuç korkusu)
- Performansa dayalı teşvik ya da prim kaybı veya hastalıktan dolayı terfi alamama riski
- İşyeri kültürü örneğin işe devamlılığın sağlanmasının iyi bir davranış olarak görülmesi ve güçlü sosyal ilişkiler sağlaması

Presenteeisme neden olan kaynaklar diğer bir çalışmada dört başlıkta ele alınmıştır. Bunlardan birincisi; işin gereğinden kaynaklanan etkilerdir. Bu etkiler arasında, fazla mesai, görevlendirme ve rol çatışması yer almaktadır. İkincisi iş ortamından kaynaklanan etkilerdir ve bunlar arasında örgüt kültürü, iş tatmini, eşitsizlik, liderlik tarzı gibi faktörler bulunmaktadır. Üçüncü sırada ise kişisel kaynaklı etkenler yer almaktadır. Bunlar ise kişilik, stres, depresyon, cinsiyet farklılıkları ve yaş gibi faktörlerdir. Dördüncü olarak ele alınan başlık ise çevresel faktörlerdir ki bu faktörleri ekonomik sorunlar, çevre ve trafik gibi ele almak mümkündür (Demirgil ve Mücevher, 2017:12).

4. PRESENTEİSMİN SONUÇLARI

Presenteeism iş memnuniyetsizliği, işe devamsızlık ve işgören devrinde artış ile birlikte motivasyon ve performansta azalmayı da beraberinde getirmektedir. Bunun sonucunda hem işgören hem işletme hem de toplum ciddi anlamda maliyetlerle karşılaşmaktadırlar. Bu maliyetler özellikle işgörenler açısından önemli boyuttadırlar. İşgörenler, presenteeismin yaşandığı bir işletmede çalışmaktan mutsuz olacaklar ve önemli sağlık sorunları yaşayabileceklerdir (Demirbulat, 2015:9).

Sağlık sorunları yaşadığı halde işe giden işgören, hem kendi verimliliğini hem de iş yerindeki diğer işgörenlerin verimliliğini negatif yönde etkileyecektir. Ayrıca sağlığı yerinde olmayan işgörenlerin iş yerinde bulunması durumunda mevcut sağlık sorunlarının artması, iş kazalarının artması, süreçte hataların meydana gelmesi, stres, sinirlilik, yorgunluk, dikkat eksikliği gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Tüm bunlar neticesinde verimlilik düşecek ve çıktı azalacaktır. Presenteeism örgüt açısından da birçok güçlük ortaya çıkaracaktır. İşgören verimliliğini ve etkinliğini negatif etkilediği için örgüt açısından da gizli maliyetlere neden olacaktır (Ulu, 2016:171).

Presenteeism'in işletme üzerinde meydana getirdiği negatif etkiler işletmelere yüksek maliyet olarak geri dönmektedir. Bunlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Koçoğlu, 2007:43-44):

1. Hastalık nedeniyle işi bırakan işgörenin yerine yeni işgören almak ve yeni işgörenin geliştirilmesi sürecinin zorluğu ve yapılan masraflar
2. Yeni işe başlayanların eğitilmesi için yapılan masraflar
3. Sağlık sorunları nedeniyle işgörenlerin performanslarında düşüşler yaşanmakta ve işletmenin tamamında verimlilik kayıplarına neden olmaktadır

4. Presenteeism neticesinde işgörenlerin performanslarında düşüşler yaşanmasına rağmen maaşlarında herhangi bir değişiklik olmamakta bu durumda hem maliyet artışına neden olmakta hem de diğer işgörenler arasında huzursuzluk yaratmaktadır.

5. Presenteeism davranışı sonucunda işten ayrılan çalışan hakkında ortaya çıkan dedikodular diğer çalışanların da aynı durumu yaşama ihtimallerine karşı etkinliklerini azaltacaktır.

6. İşten ayrılan işgören yerine yeni işgöreni temin etmek zaman alabilir. Böyle bir durumda işletmede üretim ve verimlilik kaybına neden olur.

7. İşten ayrılan işgücünün yerine hemen yeni işgören bulunamaması durumunda mevcut işgörenler daha fazla çalışarak açığı kapatmaya çalışacaklardır. Bu durum sonucunda da hatalı işlemler ve iş kazaları artabilecektir.

8. Ruhsal ve bedensel açıdan rahatsızlıkları olan işgören çalışırken kendini tam olarak işine veremediğinden dolayı iş kazaları artacaktır.

9. Ayrıca işletmeden ayrılan işgörenin yerine daha fazla çalışmak zorunda kalan işgörenler fazla mesai yapacak bu da işletmenin giderini arttıracaktır.

10. Presenteeism sebebiyle oluşan işgücü kaybı yalnızca işletmeleri etkilemekle kalmayacak, dolaylı da olsa ülkenin ekonomisini negatif bir şekilde etkileyecektir.

11. İşgörenlerin yakalandıkları hastalıkların bulaşıcı olması durumunda tüm işyeri etkilenebilir. Hatta tüm toplumun sağlığını olumsuz şekilde etkileyebilir.

5. PRESENTEİSM SORUNU İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Presenteeismin meydana getirdiği sorunlara çözüm bulabilmek, verimlilik ve performanstaki düşüşlerin önüne geçebilmek ve çalışanların sağlıklı bir biçimde yaşamlarını sürdürebilmeleri için bazı önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu önlemler işletmenin alabileceği önlemler olabileceği gibi işgörenlerin alabileceği önlemler de olabilir (Çoban, 2012:171-172)

Presenteeism sorunu için işletmelerin uygulayabileceği çözüm yolları aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Çiftçi, 2010:166-169):

- Örgüt kültürünü yeniden şekillendirmek
- İşleri yeniden düzenlemek ve yeni iş yapma biçimleri uygulamak
- Örgütsel sağlık konusuna odaklanmak ve stres yönetimi uygulamak
- İş-yaşam dengesini sağlamak için önlemler almak ve çalışan destek programları uygulamak

İnsan kaynakları yönetimi açısından presenteeism ile mücadele etme yöntemleri arasında aşağıdakiler sıralanabilmektedir (Koçoğlu, 2009:52-79):

- Planlama
- İş Analizler ve Tanımları
- Kadrolama
- İşgören Eğitimi ve Kariyer Geliştirmesi
- Performans Değerlemesi
- Ücretleme, Ödüllendirme ve Kişisel İhtiyaçlara Uygun Düzenlemeler Yapmak,
- Endüstriyel İlişkiler ve İş Güvenliği,
- İşçi Sağlığı,
- Bilgi Sistemler

Ayrıca insan kaynakları yöneticileri düzenli olarak iş tatmini ve stres anketleri yapmalı, çalışan sağlık programları uygulamalı, çalışanlara hastayken işe devam edemediği günlerinin ücretlerinin ödemesini yapmalı, esnek çalışma saatleri uygulamasını desteklemeli, hizmet içi eğitimleri yaygınlaştırmalı ve işletmelerde doktor istihdam etmelidirler (Çoban, 2012:171-172).

İş görenler açısından presenteeism ile mücadele etme yöntemleri arasında aşağıdakiler sıralanmaktadır (Koçoğlu, 2009:52-79):

- Sağlıklı yaşamak,
- Planlı yaşamak.,
- Zaman yönetimi,
- İş ve ev yaşantısındaki sınırları belirlemek,
- Yaşamak için çalışmak,
- Hayır demeyi öğrenmek,
- İş birliği ve sosyal destek

Yukarıda sıralananların yanında işletmede çalışanların alacağı önlemler arasında iş-yaşam dengesinin kurulması, düzenli çalışma saatlerinin hayata geçirilmesi, işin ofiste sınırlandırılması, dengeli beslenme, uyku düzeninin oturtulması, alıştırma egzersizlerinin yapılması sıralanabilir (Çoban, 2012:171-172).

SONUÇ

İşgörenlerin işe gitmemelerini gerektirecek düzeyde sağlık sorunları olmasına rağmen izin almayarak işe gitmeleri fakat işte var olamamaları durumu presenteeismdir. Presnteeism davranışı ile işgören işe giderek hem kendinin hem de diğer çalışanların performanslarını olumsuz şekilde etkilemektedir. İşe gitmesine rağmen işte var olamayan çalışanların bu davranışta bulunmalarının altında birçok neden bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri işini kaybetme, ücret kesintisi, iş arkadaşları ve yöneticiler tarafından dışlanma, iş koliklik vb. şeklinde sayılabilmektedir. Nedeni her ne olursa olsun presenteeism davranışı her açıdan olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. İşgöreni fiziksel, psikolojik ve ekonomik açıdan etkilemektedir. İşletmeye mali açıdan büyük külfetler yükleyebilmektedir. Hatta ülke ekonomisini ve toplum sağlığını da olumsuz biçimde etkilemektedir.

Presenteeism ile mücadele edebilmek için, bu olgunun işverenler, yöneticiler ve işgörenler tarafından farkında olunması gerekmektedir. İşletmede presenteeismle mücadele edebilmek için örgüt kültürü uygun şekilde yeniden biçimlendirilmeli iş tanımları ve iş analizleri gerçekleştirilmeli, hedefler belirlenmeli belirsizlik ortamı engellenmelidir. Yöneticiler işgörenlere eşit şekilde davranmalı ayrımcılık yapmamalıdır. İşe alım yapılırken işgörenlerin her açıdan sağlık kontrolleri yapılmalıdır. Aynı işi yerine getiren işgörenlere eşit düzeyde ücret ödenmelidir. Terfi politikaları açık olmalıdır. İşgörenler iş ve işçi sağlığı konularında bilinçlendirilmelidir. Çalışma saatleri düzenlenmeli uzun çalışma sürelerinden kaçınılmalıdır. İşgörenlere hasta oldukları günler için izin verilmelidir. İşgörenlere stres yönetimi, çatışma yönetimi, zaman yönetimi gibi konularda eğitimler aldırılmalıdır. İşgörenler iş ve yaşam arasındaki dengeyi iyi bir şekilde ayarlamalıdırlar. Günün çoğu zamanını çalışarak geçirmemeli iş dışındaki yaşamına da zaman ayırmalıdır. Daha kısa sürelerle daha verimli çalışmanın yollarını aramalıdır. Zamanı efendisi değil kölesi haline getirerek zaman yönetimi yapmalıdır. Kendisine ve ailesine zaman ayırarak işi ve evi arasındaki sınırları net bir şekilde belirlemelidir.

KAYNAKÇA

ANIK BAYSAL, İsmet, Gültekin Baysal, Gökhan Aksu ve Nurşah Aksu, (2014) ‘‘Presenteeısm (İşte Var olmama Sorunu) İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Adnan Menderes Üniversitesi Akademik Personeli Üzerinde Bir Uygulama’’ **Electronic Journal of Vocational Colleges -** Ağustos 2014 BÜROKON Özel Sayısı, 134-152

ÇİFTÇİ Birgül (2010). ‘‘İşte Var Ol(Ama)Ma Sorunu ve İşletmelerin Uygulayabileceği Çözüm Önerileri’’, **Çalışma ve Toplum**, ss**.**153-174

GÜDÜ DEMİRBULAT, Özge ve Düriye Bozok (2015). ‘‘Presenteeism (İşte Var olamama) ile Yaşam Doyumu, Fiziksel ve Ruhsal İyilik Halinin Etkileşimine Yönelik Seyahat Acentesi İşgörenleri Üzerinde Bir Araştırma’’ **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,** Cilt:16, Sayı: 27, ss. 7-13

KOÇOĞLU, Merve (2007). **İşletmelerde Presenteeısm Sorunu Ve İnsan Kaynakları Yönetimi Çerçevesinde Mücadele Yöntemleri,** Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

MANDIRACIOĞLU, Aliye (2013). ‘‘Presentizm Olgusu’’ **Sosyal Güvenlik Dergisi** Cilt: 3, Sayı:2, ss. 9-17.

ULU, Seher, Mahmut Özdevecioğlu ve Kadir Ardıç (2016). ‘‘Kişilik Özelliklerinin Hasta İken İşe Gelme (Presenteizm) Davranışı Üzerindeki Etkileri: İmalat Sanayiinde Bir Araştırma’’ **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Sayı: 47, ss. 167-181

BAKER-MCCLEARN, Denise, Kay Greasley, Jeremy Dale ve Frances Griffith (2010). “Absence management and presenteeism: The pressures on employees to attend work and the impact of attendance on performance”, **Human Resource Management Journal**, Cilt: 20, Sayı:3, ss. 311-328.

DEMİRGİL, Zeynep ve Muhammet Hamdi Mücevher (2017). Meslek Yüksekokullarında Presenteeism: İdari Ve Akademik Personel Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz**. 4. Ulusal Meslek Yüksekokulları Sosyal Ve Teknik Bilimler Kongresi,** Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 11-13 Mayıs 2017, BURDUR

YAVAN, Öznur (2017). Çalışanların İşe Gitmeme Ve Çalışıyor Gibi Görünme Davranışları Üzerine Bir Araştırma: Zonguldak Taşkömürü Kurumu Örneği, **Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi**, Cilt:19, ss.249-276 Issn 1307-9832

LEWİN EPSTEİN, Jodie (2005). “Presenteeism And Paid Sick Days”, Http://Www.Clasp.Org, Erişim Tarihi: 07.09.2017

ARSLANER Ebru ve Yasin Boylu (2015). İş Hayatında Presenteeism: Otel İşletmeleri Açısından Bir Değerlendirme. **İşletme Araştırmaları Dergisi**. Cilt:7, Sayı:4, ss.123-136

GÜNBEYİ Murat, Tarkan Gündoğdu (2010). Polis Teşkilatının “İşkolik” Çalışanları, **Doğuş Üniversitesi Dergisi,** Cilt:11, Sayı:1, ss. 56-63.

MERCAN Nuray, Özlem Çetinkaya Bozkurt, Emine Oyur , Ceren Giderler (2016) İş Yerinde Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğuna (DEHB) Yönelik Bir Araştırma, **İş ve İnsan Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, ss.109-118.

Böckerman, Petri ve Erkki Laukkanen (2009). “Presenteeism in Finland: Determinants by gender and the sector of economy”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt: 9, Sayı:3, 1007-1016.

ARONSSON, Gunnar, Klas Gustafsson, Margareta Dallner (2000), “Sick But Yetat Work. An Empirical Study of Sickness Presenteeism”, **Journal of Epidemiology and Community Health**, Cilt: 54, Sayı: 7, ss.502-509.

DÜNYADA VARLIK FONLARI: TÜRKİYE VARLIK FONU'NA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

Halil İbrahim YAVUZ[1]
Ayşe YAVUZ[2]

Öz

Varlık fonu, genellikle bir ülkenin bütçe fazlasından, doğal kaynaklarından veya yüksek ihracat gelirlerinden elde ettiği para ile kamu otoritesince kurulan ve yönetilen, çeşitli finansal varlıklara yatırım yapan, ekonomik dalgalanmalara karşı bir sigorta, gelecek nesiller için bir miras niteliğinde olan para havuzudur. Bu fonlar ülke parasını merkez bankası kasasında nakit olarak tutmak yerine ulus için gelir getirebilecek alanlarda yatırım yapmayı ve ulusun geleceğini garanti altına almayı amaç edinmişlerdir. Yaklaşık 60 yıllık bir geçmişe sahip olan bu fonların sayısı, 2016 yılı sonunda 49 ülkede 79'a ulaşmıştır. Toplam fon büyüklüğü ise 7,4 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. BAE, Rusya, Kazakistan, Çin gibi ülkelerde birden fazla fon karşımıza çıkmaktadır. Küresel çapta yaşanan siyasi, askeri ve ekonomik olaylar fonların yatırım isteklerini azaltmaktadır. 2006 yılından bu yana fonların en düşük yatırım yaptığı yıl 2016 olmuştur. Yakın zamanda yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen yenilikçi teknoloji yatırımları şaşırtıcı bir büyüklüğe ulaşmıştır. Türkiye'de de 2016 yılında, bol miktarda doğal kaynakları ve yüksek ihracat geliri olmamasına rağmen kamunun potansiyel varlıklarının daha etkin yönetimi için dünyadaki örneklerinden farklı bir varlık fonu kurulmuştur. Her ne kadar tam anlamı ile faaliyete geçmese de bu fonun olası getiri ve riskleri ekonomi ve siyaset çevrelerince sıkça tartışılmaktadır. Bu çalışmada dünya varlık fonları ile Türkiye Varlık Fonu'nun işleyişleri, yatırım yaptıkları araçlar, fonlara yönelik kaygı ve düşünceler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Varlık Fonu, Türkiye, Dünya

[1] Selçuk Üniversitesi, h.ibrahimyavuz@selcuk.edu.tr
[2] Selçuk Üniversitesi, ayseyavuz@selcuk.edu.tr

WEALTH FUNDS IN THE WORLD: AN ASSESMENT OF TURKEY SOVEREİGN WEALTH FUND

ABSTRACT

A wealth fund is a pool of money, usually obtained from the surplus of the budget, naturel sources or high export incomes of a country, established and managed by the public authority, investing in various financial assets, being an insurance against economic fluctuations and a legacy for future generations. These funds aimed to invest in areas that could bring in revenue for the nation instead of keeping the money in cash in the central bank of the country, and to guarantee the future of the nation. These funds, which have a history of approximately 60 years, have reached number of 79 in 49 country by the end of 2016. Total fund size is 7,4 trillion dollars. Some countries have more than one fund such as UAE, Russia, Kazakhstan, China. The political, military and economic events reduce the investment demands. Since 2006 the lowest investment of funds has been in year 2016. Despite all the negativities that have been occurred recently, innovative technology investments have reached surprising size. Turkey too, in 2016, a wealth fund which is different from other wealth funds in the world was established to manage potential public sources more effectively although it doesn't have ample naturel resources and high export incomes. Although not fully operational, the potential returns and risks of this fund are frequently discussed in economic and political circles. In this study, wealth funds in the world and Turkey Wealth Fund; their functioning, tools they invest in, worries and thoughts about funds are examined.

Keywords: Wealth Funds, Turkey, World

GİRİŞ

2008 krizinden sonra adlarından sıkça bahsedilen varlık fonları her geçen gün artan bir önemle karşımıza çıkmaktadır. Bu fonlar ellerinde barındırdıkları yüksek likidite sayesinde hedef olarak seçtiği ülke veya sektörde gerek ekonomik gerekse politik anlamda çok büyük potansiyel etkilere sahiptir. Özellikle 2007-2010 yıllarında bu fonların Avrupa ve Amerika'daki finans kuruluşlarının batmaktan kurtarılmasında kullanılması bu fonların gücünün sorgulanması gerektiği ve fonlara karşı bir takım kısıtlayıcı önlemlerin alınması gerektiği fikrini doğurmuştur. Aslında özünde iyi niyet barındıran, bugünün kaynaklarından gelecek nesillerin de faydalanması gerektiğini savunan varlık fonları, işin içine siyasi düşüncelerin girmesi halinde patlamaya hazır bir bombaya dönüşmektedir.

2016 yılında G-20 ülkelerinden yalnızca Türkiye'de varlık fonunun bulunmayışı, ülkedeki potansiyel kamu kaynaklarının daha verimli kullanılması ve büyük projelerde finansman sorununun giderilebilmesi gibi amaçlarla Türkiye Varlık Fonu kurulmuş, kamu sermayeli 14 şirket bu fona devredilmiştir. Henüz tam anlamıyla faaliyete başlamamasına karşın önümüzdeki dönemde bir takım girişimlerde bulunulacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada varlık fonu kavramı ve tarihçesi kısaca özetlenerek, dünyadaki diğer varlık fonlarının güncel durumları ortaya koyulacaktır. Ayrıca varlık fonlarının dünyadaki ortak kuruluş amaçları, bu fonların denetimi ve şeffaflığına ilişkin bilgiler verilecektir. Daha sonra 2016 yılı sonu itibariyle fonların yatırım pozisyonları, hedef ülke ve sektörleri irdelenecektir. Son bölümde ise Türkiye Varlık Fonu hakkında bilgiler verilecek ve fona yönelik eleştirilere değinilecektir.

1.VARLIK FONU KAVRAMI VE TARİHÇESİ

Varlık fonu, aslında 'egemen refah fonu' anlamına gelen 'sovereign wealth fund (SWF) teriminden dilimize varlık fonu olarak çevrilmiş bir kavramdır. Bazı yazarlar refah fonu, egemen refah fonu veya ulusal varlık fonu kavramlarını kullansa da özünde kastedilen aynı şeydir.

Geniş anlamda kamu sahipliğindeki fonlar olarak tanımlanan varlık fonları, global bir yatırımcı olarak artan bir şekilde dikkat çekmektedir (Chhaochharia ve Laeven, 2008:1). Varlık fonu bir ülkenin kamu otoritesince kurulan, ülkelerin ödemeler dengesi fazlalarından, özelleştirme gelirlerinden, resmi döviz işlemlerinden, kamu transferlerinden, ihracat gelirlerinden ve bütçe fazlası kaynaklardan aktarılan paralardan oluşan bir yatırım fonudur. Para otoritesi tarafından elde tutulan ödemeler bilançosu ve para politikası aracı olarak kullanılan döviz varlıkları, devlet emeklilik fonları, geleneksel kamu iktisadi teşekkülleri ve sosyal amaçlı kurulan fonlar varlık fonu kaynaklarının dışında tutulmaktadır (https://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund/).

Varlık fonu, bugünkü anlamıyla ilk olarak 1950'li yıllarda Suudi Arabistan ve Kuveyt'te kurulmuşlardır. Ancak son 20 yıldır dünya çapında kayda değer bir büyüklüğe ulaşmıştır. Varlık fonu kurma dalgası ilk olarak 1970 ve 1980'li yıllarda petrol fiyatlarında yaşanan artışın ardından petrol üreten ülkeler ile başlamıştır. Bu ülkelerin amacı, kendilerine bahşedilen petrolün yenilenebilir bir kaynak olmayışı nedeni ile petrolden elde edilecek gelirin kazanç getirici finansal enstrümanlara yatırılarak nesiller arasında aktarımını sağlamaktır. Fon kurmadaki ikinci dalga ise Güney Asya ülkelerinde 1990'ların sonunda yaşanan kriz ile ortaya çıkmıştır (Fernandes, 2009:5).

İlk kurulan fonlar incelendiğinde genellikle bu fonların petrol ve doğalgaz gelirlerinin değerlendirilmesi amacı ile kurulduğu görülmektedir. Petrol ve doğalgaz rezervine sahip olmayan ülkeler ise elmas, fosfat, bakır gibi sahip oldukları madenlerden elde ettikleri gelirler üzerine fon kurmuşlardır. Doğal kaynaklara sahip olmayan ülkelerin ise emtia dışı kaynaklara yöneldiği görülmektedir. Özellikle Doğu Asya ülkelerinde kurulu bu fonların kaynaklarını yüksek ihracat gelirleri oluşturmaktadır.

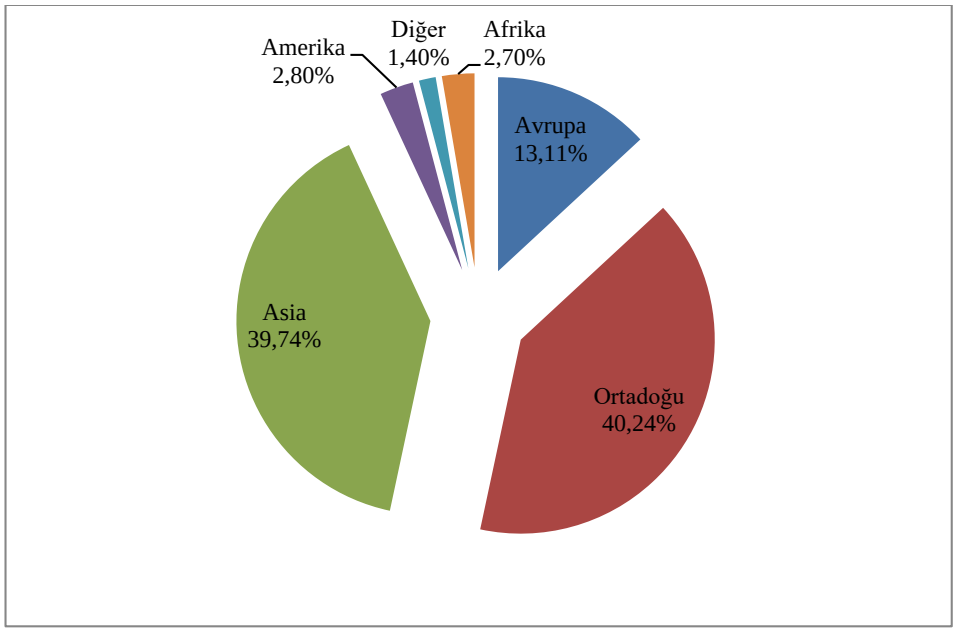
Tablo.1 Dünya'daki Varlık Fonları

Ülke	Varlık Fonu İsmi	Değeri Milyar USD	Başlangıç Yılı	Kaynak	*Linaburg- Maduell Şeffaflık Endeksi*
Norveç	Devlet Emeklilik Fonu-Küresel	954,07	1990	Petrol	10
BAE	Abu Dabi Yatırım Otoritesi	828	1976	Petrol	6
Çin	Çin Yatırım Otoritesi	813,8	2007	Emtia Dışı	8
Kuveyt	Kuveyt Yatırım Otoritesi	524	1953	Petrol	6
Suudi Arabistan	SAMA Yabancı Holding	514	1952	Petrol	4
Çin-Hong Kong	Hong Kong Para Otoritesi Yatırım Portföyü	456,6	1993	Emtia Dışı	8
Çin	SAFE Yatırım Şirketi	441**	1997	Emtia Dışı	4
Singapur	Singapur Yatırım Şirketi	359	1981	Emtia Dışı	6
Katar	Katar Yatırım Otoritesi	320	2005	Petrol & gaz	5
Çin	Ulusal Sosyal Güvenlik Fonları	295	2000	Emtia Dışı	5
BAE	Dubai Yatırım Şirketi	209,5	2006	Emtia Dışı	5
Singapur	Temasek Holding	197	1974	Emtia Dışı	10
Suudi Arabistan	Kamu Yatırım Fonu	183	2008	Petrol	4
BAE	Mubadala Kalkınma Şirketi	125	2002	Petrol	10
Güney Kore	Kore Yatırım Şirketi	122,,3	2005	Emtia Dışı	9
BAE	Abu Dabi Yatırım Konseyi	110	2007	Petrol	-
Avustralya	Avustralya Gelecek Fonu	102,3	2006	Emtia Dışı	10
İran	İran Ulusal Kalkınma Fonu	91	2011	Petrol & gaz	5
Rusya	Ulusal Refah Fonu	72,2	2008	Petrol	5
Libya	Libya Yatırım Otoritesi	66	2006	Petrol	1
Kazakistan	Kazakistan Ulusal Fonu	64,7	2000	Petrol	2
Kazakistan	Samruk-Kazyna Anonim Şirketi	60,9	2008	Emtia Dışı	10
ABD	Alaska Sürekli Fonu	54,8	1976	Petrol	10
Brunei	Brunei Yatırım Ajansı	40	1983	Petrol	1
ABD	Texas Sürekli Okul Fonu	37,7	1854	Petrol & Diğer	9
Malezya	Kzanah Nasional	34,9	1993	Emtia Dışı	9
BAE	Emirlik Yatırım Otoritesi	34	2007	Petrol	3
Azerbaycan	Devlet Petrol Fonu	33,1	1999	Petrol	10
Yeni Zelanda	Yeni Zelanda Emeklilik Fonu	22,7	2003	Emtia Dışı	10
ABD	New Mexico Devlet Yatırım Konseyi	20,2	1958	Petrol & gaz	9
Umman	Devlet Genel Rezerv Fonu	18	1980	Petrol & gaz	4
ABD	Texas Sürekli Üniversite Fonu	17,3	1876	Petrol & gaz	9
Doğu Timor	Timor-Leste Petrol Fonu	16,6	2005	Petrol & gaz	8
Rusya	Rezerv Fonu	16,2	2008	Petrol	5
Şili	Sosyal ve Ekonomik İstikrar Fonu	14,7	2007	Bakır	10
Kanada	Alberta Miras Fonu	13,4	1976	Petrol	9
Rusya	Rusya Doğrudan Yatırım Fonu	13	2011	Emtia Dışı	7
Bahreyn	Mumtalakat Holding	10,6	2006	Emtia Dışı	10
Şili	Emeklilik Rezerv Fonu	9,4	2006	Bakır	10
İrlanda	İrlanda Stratejik Yatırım Fonu	8,5	2001*	Emtia Dışı	10
Peru	Mali İstikrar Fonu	7,9	1999	Emtia Dışı	-
Cezayir	Gelir Düzenleme Fonu	7,6	2000	Petrol & gaz	1
ABD	Wyoming Sürekli Mineral Vakıf Fonu	7,3	1974	Madenler	9
Brezilya	Ulusal Varlık Fonu	7,3	2008	Emtia Dışı	9
Meksika	Petrol Gelirleri İstikrar Fonu	6	2000	Petrol	4
Umman	Umman Yatırım Fonu	6	2006	Petrol	4
Botsvana	Pula Fonu	5,7	1994	Elmas & Madenler	6
Trinidad ve Tobago	Miras ve İstikrar Fonu	5,5	2000	Petrol	8
Çin	Çin-Afrika Kalkınma Fonu	5	2007	Emtia Dışı	5
Angola	Angola İstikrar Fonu	4,6	2012	Petrol	8

ABD	Kuzey Dakota Miras Fonu	4,3	2011	Petrol & gaz	8
Kolombiya	Kolombiya Tasarruf ve İstikrar Fonu	3,5	2011	Petrol & Maden İşletme	-
ABD	Alabama Vakıf Fonu	2,7	1985	Petrol & gaz	9
Kazakistan	Ulusal Yatırım Şirketi	2	2012	Petrol	-
ABD	Utah Okul ve Kurum Vakıf Fonu	2	1896	Arazi ve Maden İşletme Gelirleri	-
ABD	Idaho Gelir Sağlama Fonu	2	1969	Arazi ve Maden İşletme	-
Nijerya	Bayelsa Kalkınma ve Yatırım Şirketi	1,5	2012	Emtia Dışı	-
Nijerya	Nijerya Ulusal Yatırım Otoritesi	1,4	2012	Petrol	9
ABD	Louisiana Eğitim Kalite Vakıf Fonu	1,3	1986	Petrol & gaz	-
Panama	Panama Ahorro Fonu	1,2	2012	Emtia Dışı	10
Bolivya	Verimli Endüstriyel Devrim Fonu	1,2	2012	Emtia Dışı	-
Senegal	Senegal Stratejik Yatırım Fonu	1	2012	Emtia Dışı	-
Irak	Irak Kalkınma Fonu	0,9	2003	Petrol	-
Filistin	Filistin Yatırım Fonu	0,8	2003	Emtia Dışı	-
Venezuela	Makroekonomik İstikrar Fonu	0,8	1998	Petrol	1
Kiribati	Gelir Dengeleme Rezerv Fonu	0,6	1956	Fosfat	1
Vietnam	Devlet Sermaye Yatırım Şirketi	0,5	2006	Emtia Dışı	4
Gabon	Gabon Ulusal Varlık Fonu	0,4	1998	Petrol	-
Gana	Gana Petrol Fonları	0,45	2011	Petrol	-
Moritanya	Ulusal Hidrokarbon Rezervleri Fonu	0,3	2006	Petrol & gaz	1
Avustralya	Batı Avustralya Gelecek Fonu	0,3	2012	Madenler	-
Moğolistan	Mali İstikrar Fonu	0,3	2011	Madenler	-
Ekvator Ginesi	Gelecek Nesiller Fonu	0,08	2002	Petrol	-
Papua Yeni Gine	Papua Yeni Gine Varlık Fonu	-	2011	gaz	-
Turkmenistan	Türkmenistan İstikrar Fonu	-	2008	Petrol & gaz	-
ABD	Batı Virjinya Gelecek Fonu	-	2014	Petrol & gaz	-
Meksika	Meksika Petrol Fonu	-	2014	Petrol & gaz	-
BAE	Sharjah Varlık Yönetimi	-	2008	Emtia Dışı	-
Turkey	Türkiye Varlık Fonu	-	2016	Emtia Dışı	-
	Toplam Petrol & gaz İlişkili	$4,201,10			
	Toplam Diğer	$3,2015,80			
	TOPLAM	$7,416,90			

Kaynak: https://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/(07.09.2017)

1990 yılında yalnızca 10 ülkede 19 ayrı varlık fonu bulunurken, bu sayı 2005 yılında 30 ülkede 41'e ulaşmıştır. 2017 yılı Ağustos ayı itibariyle 49 ülkede toplam 79 adet varlık fonu bulunmaktadır. 2000 yılında toplam varlık büyüklüğü 1,1 Trilyon USD iken, 2017 yılı Mart ayı sonunda bu rakam 7,4 Trilyon USD'ye ulaşmıştır. Çin, Suudi Arabistan, BAE, ABD, Kazakistan gibi ülkelerde birden fazla varlık fonu oluşturulduğu görülmektedir. Tablo 1'de 2017 Eylül ayına göre fon büyüklüğü baz alınarak sıralanmış olarak bütün varlık fonları listelenmektedir. Türkiye'nin de dahil olduğu 6 varlık fonu henüz faaliyete başlamamıştır. Kaynağı Petrol ve doğal gaz gelirleri olan fonların oranı %55 düzeyindedir. Tablo.1'in son sütununda yer alan Linaburg-Maduell şeffaflık endeksinden ilerleyen bölümde bahsedilecektir.

Şekil 1. Bölgelere Göre Varlık Fonları

Şekil 1.'e göre varlık fonlarının yaklaşık %80'lik kısmı Ortadoğu ve Asya'da kurulmuştur. Ortadoğu ülkelerinin petrol ve doğal gaz gelirleri ile Asya ülkelerinin yüksek ihracat gelirleri özet olarak pastaya yansımıştır.

2.VARLIK FONLARININ KURULUŞ AMAÇLARI

Varlık fonlarının amaçları, geniş ölçekte başa çıkılması gereken makroekonomik ve mali sorunlara göre değişiklik göstermektedir. IMF ve Santiago Prensipleri baz alındığında, varlık fonlarının politika amaçlarına göre 5 kategoride sınıflandırılabileceği görülmektedir. (Alhassan Vd., 2013:4-5). Bunlar; İstikrar, tasarruf, ekonomik kalkınma, emeklilik rezervleri ve rezerv yatırım fonlarıdır.

İstikrar Fonları: Bütçeyi ve ekonomiyi varlık fiyatlarındaki dalgalanmalardan ve dış şoklardan korumak için kurulmuş fonlardır. Bu fonlara örnek olarak Şili Ekonomik ve Sosyal İstikrar Fonu, İran ve Rusya'daki Petrol İstikrar fonları gösterilmektedir. Bu fonlar ekonominin canlanma ve daralma döngülerini dikkate alarak karşı bir mali politika uygulayabilmek için merkez bankalarına benzer şekilde yönetilmektedirler. Likit bir portföye sahip olmak için varlıklarının %80'inden fazlası ile sabit getirili kıymetlere yatırım yapmaktadırlar. Bütün varlıklarının yaklaşık %70'ini devlet tahvilleri oluşturmaktadır.

Tasarruf Fonları: Bu fonlar genellikle yenilenebilir olmayan enerji kaynaklarından elde edilen gelirin nesiller arasında aktarımının sağlanması amacı ile kurulmaktadır. Bu kaynaklardan elde edilen paralar gelir getirici finansal yatırım araçlarına aktarılmaktadır. Bu fonlara örnek olarak Abu Dhabi Yatırım Otoritesi, Rusya ve Libya Ulusal Varlık Fonları örnek olarak gösterilmektedir. Bu fonlar yüksek risk-yüksek getiri mantığı ile çalıştıklarından portföylerinin yüzde 70'ini hisse senetleri oluşturur.

Ekonomik Kalkınma Fonları: Bu fonlar kaynaklarını genellikle altyapı yatırımları gibi sosyo-ekonomik projelere aktarmak için kurulmuşlardır. BAE Mubadala ve İran Ulusal Kalkınma fonu bu fonlara örnek olarak gösterilmektedir.

Emeklilik Rezerv Fonları: Hükümet bilançoları ile yakından ilişkili olan emeklilik rezerv fonları, gelecekte emeklilik ile ilişkili çıkışları karşılamak için kurulmuştur. Bu fonlar artan emeklilik maliyetlerini dengelemek için yüksek oranlarda hisse senedi ve diğer yatırımları

gerçekleştirmektedirler. Avustralya, İrlanda ve Yeni Zelanda'da kurulu fonlar bu fonların birer örnekleri olarak gösterilmektedir.

Rezerv Yatırım Şirketleri: Fondaki varlıklar halen rezerv olarak kabul edilirken, elde rezerv tutmanın negatif maliyetlerini azaltmak veya rezerv bolluğunu yüksek kazanca dönüştürmek için kurulmuştur. Bu amaca ulaşmak için hisse senedi ve diğer yatırım araçlarına daha fazla bütçe ayırarak daha fazla kar elde etmeyi sürdürmektedirler. Çin, Güney Kore ve Singapur Yatırım Şirketleri bu kuruluşlara örnek gösterilmektedir.

Varlık fonlarının kuruluş amaçları ülkelerin ekonomik evrimine göre değişiklik göstermektedir. Ekonomik kaynaklar açısından zengin çoğu ülkede fonlar birden fazla amaç için kurulmaktadır (Alhassan vd., 2013:6).

3. VARLIK FONLARININ TEMEL İLKELERİ: SANTİAGO PRENSİPLERİ

2008 küresel finans krizinden sonra varlık fonlarının başta ABD olmak üzere bir takım banka ve finans kurumlarını kurtarma operasyonlarına alet edilmesi varlık fonlarının eleştiriler almasına ve küresel tartışmalara neden olmuştur (Eğilmez, 2016). Bir başka eleştiri konusu olan; sigorta fonları ve kurumsal yatırımcıların aksine varlık fonlarının özel hissedarlara veya sigortalılara bir ödeme yükümlülüklerinin olmayışı bu fonları daha az şeffaf kılmaktadır. IMF tarafından varlık fonlarının şeffaflığının artırılması amacıyla "Varlık Fonu Uluslararası Çalışma Grubu" (IWG-International Working Group of SWF) oluşturulmuş ve bu grup Santiago Prensipleri adı verilen bir ortak bildiriye imza atmıştır (Csoma, 2015:274)

Santiago Prensipleri genel kabul görmüş 24 prensipten oluşmaktadır. Bu kabul görmüş ilkeler bu türden yatırım yapacak ülkeler için temel olarak 4 hedefe odaklanmıştır (Alaoui ve Oliver, 2015:7). Bunlar;

- İstikrarlı bir küresel finans sistemi ile yatırımlar ve sermayenin serbest akışının sağlanması,
- Fonların yatırım yaptıkları ülkelerdeki tüm bağlayıcı kurallara uyması ve açıklama yükümlülüklerini yerine getirmesi,
- Yatırımlarını ekonomik ve finansal getiri ve risk hususları çerçevesinde yapmaları,
- Yeterli operasyonel kontroller, risk yönetimi ve hesap verebilirliği sağlayan şeffaf ve sağlıklı bir yönetişim yapısına sahip olmaktır.

Santiago prensipleri zorunlu kurallar olmayıp uyulması gönüllülük esasına dayanan ilkelerdir. Ancak ABD ve bazı Avrupa ülkelerinde yatırım yapabilmek için bu prensiplere uyum şartı koşulmaktadır (Aykın, 2011: 21). Prensiplere uyumun kontrolünü ise "Uluslararası Varlık Fonu Forumu (International Forum of Sovereign Wealth Funds (IFSWF))" yürütmektedir. 2009 yılında kurulan bu foruma 28 ülkeden 30 fon üyedir. Bu fonların bütün varlık fonları içerisindeki payı yaklaşık %80'dir (Nas, 2017:4).

4. VARLIK FONLARININ FAYDALARI

Bir devletin varlık fonu kurması onun sürdürülebilir uzun vadeli bir ekonomik strateji uygulamak istediğinin bir kanıtıdır. Bu fonlar ulusun sürdürülebilir uzun vadeli refahında önemli roller üstlenmektedir (Vasile ve Nitescu, 2014:8). Bunlar;

- Mikro ve Makroekonomik döngünün ötesinde, yatırımlara uzun vadeli bir vizyon ile yaklaşarak ulusal refahı korumak,
- Gelecek kuşaklar ve olası kötü günler için tasarruf yapmak,
- Sınırlı hammadde ihracatına bağlı ekonomilerin çeşitlendirilmesini sağlamak,
- Bütçe fazlaları ve ulusal döviz rezervlerinin geleneksel yatırımlardan ziyade daha dengeli ve uzun vadede getiri/risk oranı daha iyi yatırım araçlarına yönlendirmek,

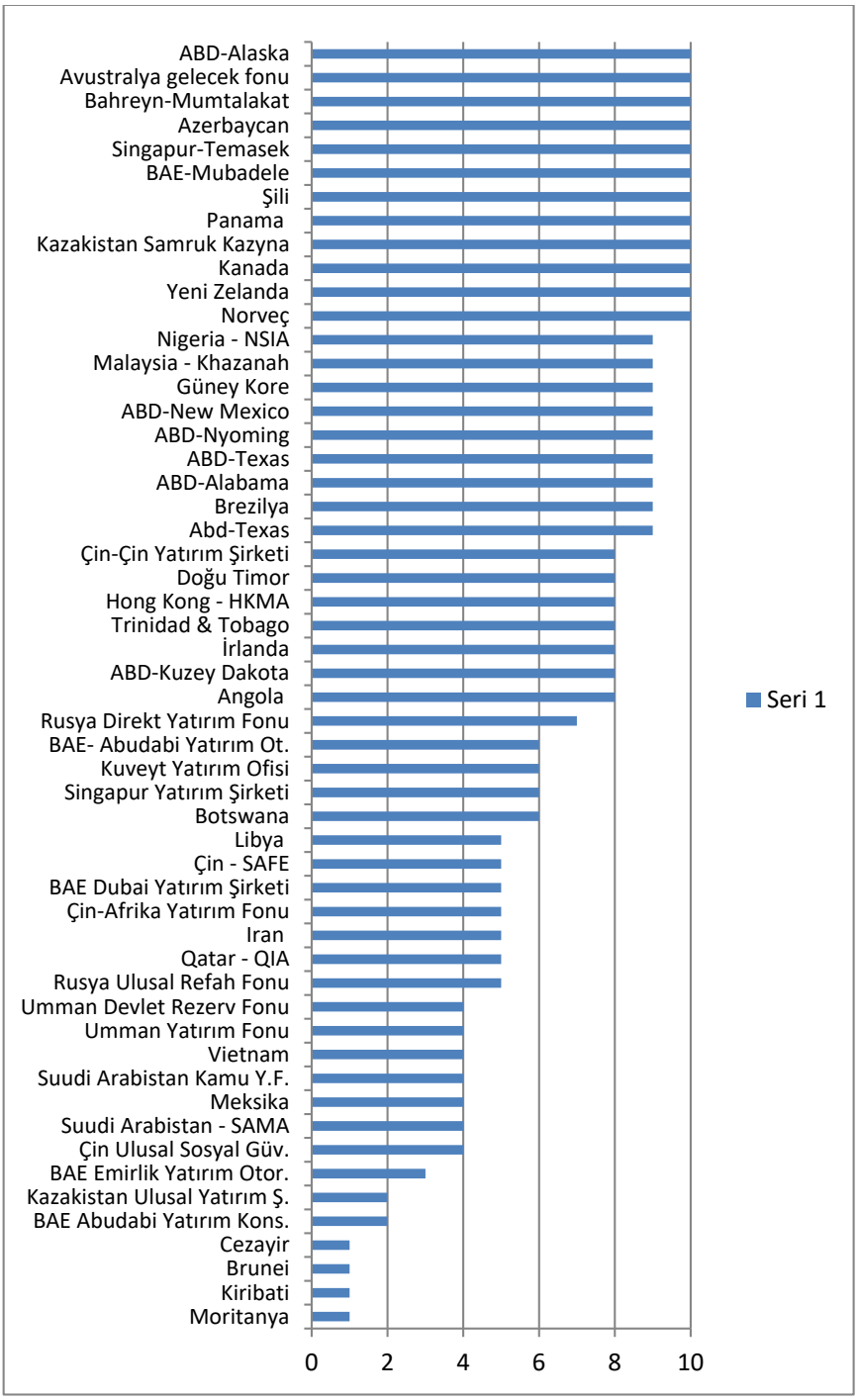
- Stratejik sektörlerdeki (tarım, enerji, emlak, milli savunma vb.) ulusal firmaların devamlılığının sağlamak,
- Sıkıntıda olan ve sektörü etkileyebilecek finansal kuruluşlara fon sağlamak,
- Ulusun temel altyapı projelerinin devamlılığı için proaktif rol oynamak,
- Mali gelirlerin istikrarı dahil hükümet gelirlerindeki oynaklığı azaltmak,
- Likidite fazlasının sterilizasyonunda merkez bankasına yardımcı olmak, olarak sıralanabilmektedir.

5. VARLIK FONLARINA YÖNELİK ELEŞTİRİ VE ENDİŞELER

Varlık fonları günümüz liberal ekonomik düşünce yapısına oldukça uzak bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu fonların birer kamu otoritesi olması devlet kapitailzmini ortaya çıkarmıştır. Küresel anlamda bu fonlar yalnızca kendi ülkesinin piyasalarını değil yatırım yaptıkları ülkelerin piyasalarını da etkilediğinden devlet otoritesini alansızlaştırmıştır (Şimşek, 2017:62-63).

Varlık fonlarına yönelik endişelerden bir diğeri ise, açık yada gizli olarak devlet desteği alan bu fonların yeterince şeffaf olamayacağı nedeni ile dünya ticaretinin olumsuz etkileneceğidir. Özel sektör firmaları belli ayrıcalıkları elde etmek için yıllarını harcarken, kamuoyu desteğini alan firmalar bu ayrıcalıkları hemen elde etmektedirler. (Dedekoca, 2012:86). Bu durumun sonucunda ise özel sektör yatırımlarının cazibesi ortadan kalkmakta, rekabet sekteye uğramaktadır.

Tablo. 1'in son satırında yer alan Linaburg-Maduel şeffaflık endeksi(LMT) fonların şeffaflığı konusunda bir standart oluşturmak için oluşturulmuştur. Bu endekse göre fonlar 10'dan 1'e doğru sıralanmakta olup, en yüksek puanlı fonlar en şeffaf fonlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Endeks kurgulanırken endekse ilişkin 10 temel bilgi esas alınmış ve bu bilgileri paylaşan fonlara paylaştıkları bilgi ölçüsünde puan verilmiştir. Endeks 2008 yılından bu yana bütün dünya fonları tarafından kabul edilmiş ve uygulanagelmiştir. Bir fon yeterince şeffaf olabilmesi için LMT endeksinden en az 8 puan alması gereklidir (https://www.swfinstitute.org/statistics-research/linaburg-maduell-transparency-index/). Şekil.2'de 2017 yılı ikinci çeyreğine ilişkin şeffaflık bilgileri sunulmaktadır.

Şekil 2. LMT Endeks Skorları (2017-2.Çeyrek)
Kaynak: https://www.swfinstitute.org/statistics-research/linaburg-maduell-transparency-index/ (08.09.2017)

Şekilde 2.'de görüldüğü gibi Alaska fonundan Norveç fonuna kadar olan kısım en şeffaf fonları göstermektedir. Bu fonların bazıları (Örn: Norveç) diğer fonların aksine yatırım yaptıkları ülke, hisse senedi, arazi, emtia gibi bilgileri dahi kamuoyu ile paylaşmaktadır.

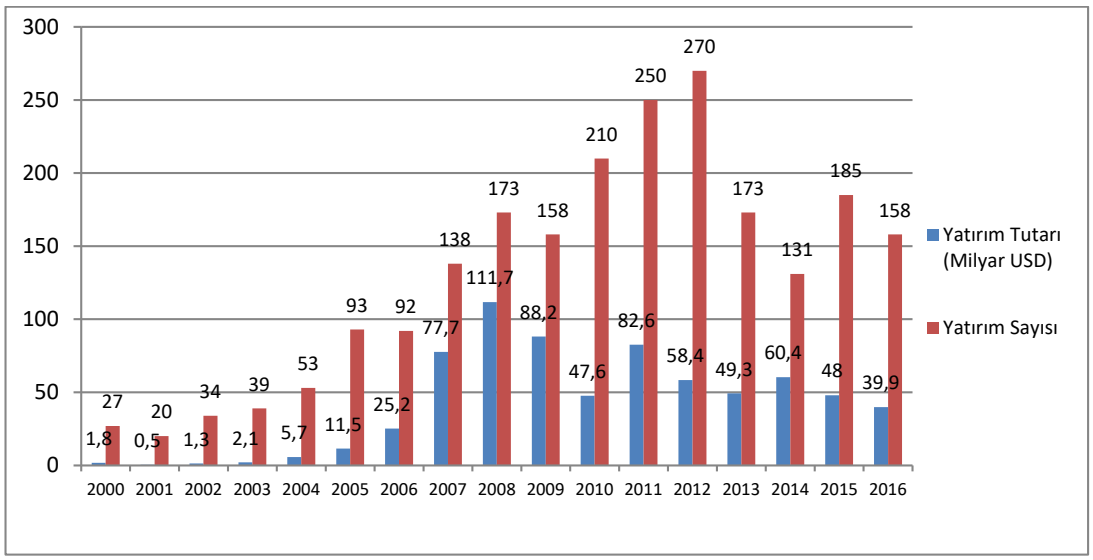
Varlık fonlarına ilişkin bir başka eleştiri ise bu fonların yeterli düzeyde risk yönetimi yapısına sahip olup olmadığı ile ilişkilidir. Yeterli düzeyde şeffaf olmayışları piyasa istikrarsızlığına neden olabileceğinden, yönetim yapısındaki bu belirsizlikler istikrarın bozulduğu dönemlerde kime ve hangi birime ulaşılacağı konusunda kaygı vermektedir (Helleiner ve Lundblad, 2008:70).

Özel yatırım fonları yatırım yaparken aktif pasif dengesini ve yatırımcılarının kar beklentilerini gözeterek yatırım yapmaktadır. Ancak varlık fonları kamu kaynaklarından oluştuğu için ve kamu adına yatırım yaptığı için böyle bir gözetim yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bu serbestlik devasa büyüklükteki bu fonlara yüksek risk alma toleransı vermekte ve yatırım yaptıkları piyasalarda ekonomik güvenlik riskine neden olmaktadır. 1980'lerden sonra hız kazanan küreselleşme olgusu ile birlikte, ülkeler birbirleri ile daha fazla ekonomik ilişki içerisine girmeye başlamış, bu da ekonomik güvenlik olarak algılanan hammadde, enerji, finansman gibi kaynakların güvenliğinin ulusal güvenlik anlayışının içerisinde yer almasına neden olmuştur. Askeri rekabet artık yerini ekonomik rekabete bıraktığından, varlık fonları aynı zamanda birer ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır. (Aykın, 2017, https://vergidosyasi.com/2017/02/07/ulusal-refah-fonlarinin-varlik-fonlari-ekonomik-guvenlik-perspektifi-ile-analizi/).

Varlık fonları, kar amacı güden kuruluşlar gibi görünmesine karşın perde arkasında politik amaçlı kuruluşlar olabileceği endişesini barındırmaktadır. Bu yüzden banka, enerji, havayolu ve liman işletmeciliği, telekomünikasyon, savunma sanayi gibi stratejik olabilecek sektörlere yapılacak yatırımlar bir çok ülke tarafından belli şartlara tabi tutulmakta veya yasaklanmaktadır (Akbulak ve Akbulak, 2008:247).

6. VARLIK FONLARININ YATIRIM HARİTASI

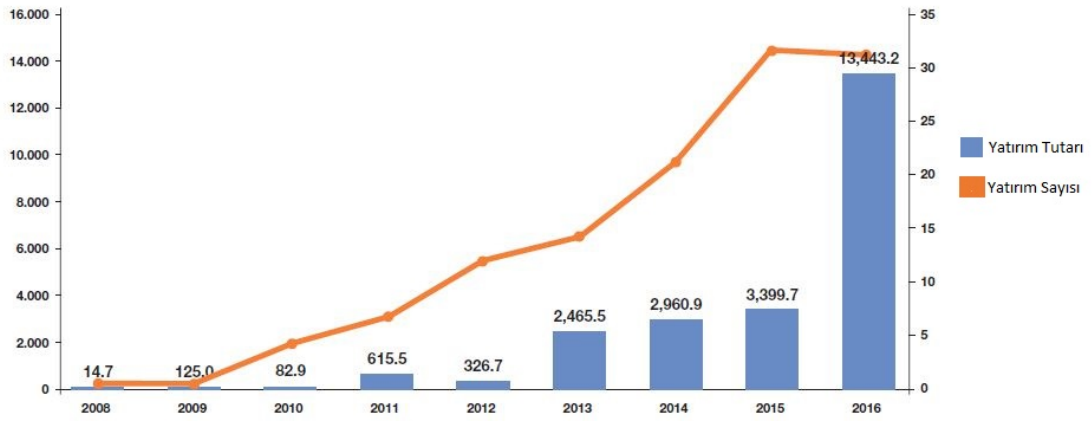
Varlık fonları her geçen yıl artan büyüklüklerine rağmen yatırımları aynı oranda artmayabilmektedir. Bocconi Üniversitesi (İtalya) Varlık Fonu Labaratuarının 2016 raporuna göre Küresel ekonomik ve politik sorunlar, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar gibi olumsuzluklar bu fonların yatırım yapmalarını engellemektedir. Aynı rapora göre varlık fonlarının 2006 yılından bu yana en düşük yatırımla kapattığı yıl 2016'dır. 2016 yılında yalnızca 39,9 Milyar USD yatırım yapmasına karşın 7,9 Milyar Dolarlık elden çıkarma yapmış ve toplam net yatırım tutarı 31,9 Milyar düzeyinde gerçekleşmiştir (SIL, 2017 http:// www.bafficarefin.unibocconi.it/wps/wcm/ connect/31b91fab-44a8-4ed3-ab54-50693a010140 /report_SIL_2017.pdf).

Şekil 3. 2000 Yılından Bu Zamana Direk Varlık Fonu Yatırımları
Kaynak: SIL, Bacconi University,

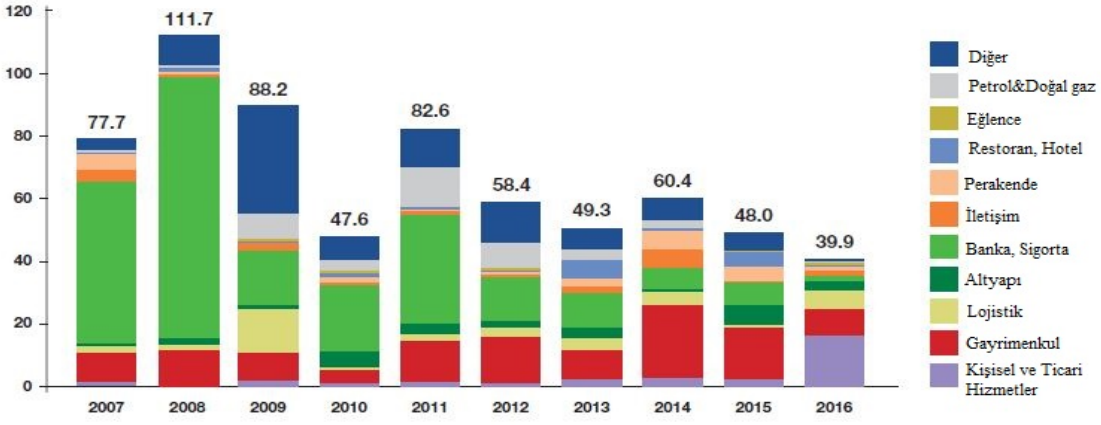
2008 yılındaki küresel finans krizinde varlık fonlarının Avrupa ve Amerika'da dev finans kuruluşlarını batmaktan kurtarması neticesinde, o yılda maksimum yatırım seviyesine ulaşıldığı görülmektedir. Varlık fonlarının 2016 yılında bir önceki yıla göre yatırım tutarı %14 dolayında

gerilemiştir. Bu durum 2016 yılındaki ABD'deki başkanlık seçimlerinin, İngilterenin Brexit kararının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

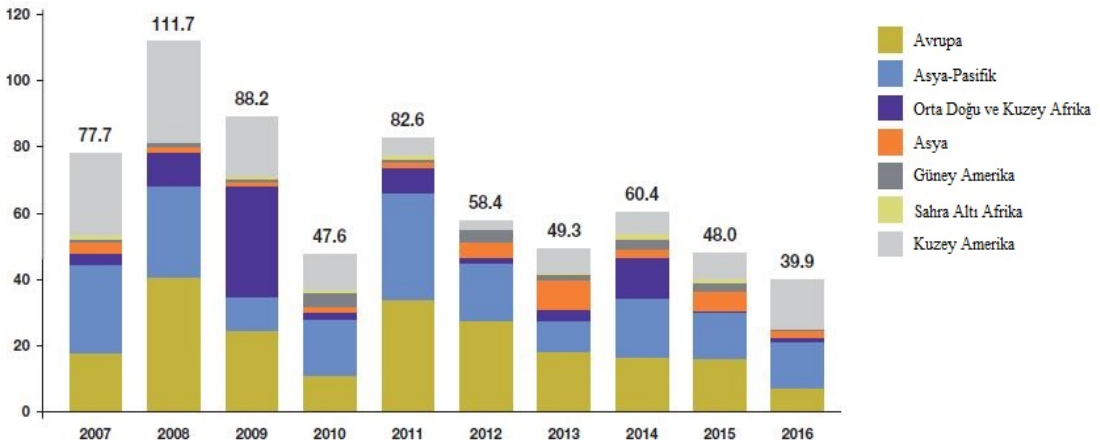
Şekil 4. Yenilikçi Teknoloji Yatırımları (Milyar USD)
Kaynak: SIL, Bacconi University

Genel olarak varlık fonu yatırımlarının azalmasına rağmen inovatif teknoloji yatırımları 2016 yılında bir önceki yıl rakamının yaklaşık 4 katına ulaşmıştır. Çoğu ülkedeki yavaşlayan ekonomik büyüme, geleneksel sektörlerin ve varlık sınıflarının düşük getirileri varlık fonlarını daha sağlıklı getiri vaat eden yıkıcı potansiyele sahip şirketlere erken düzeylerde yatırım yapmaya itmektedir. Varlık fonları yalnızca teknoloji yatırımlarını artırmakla kalmamış, girişim sermayesi fon yöneticileri ile birlikte karar alarak doğrudan yatırım seçmeye başlamıştır. Bu trende uyum sağlayan en aktif fonlar maliyetlerini düşürmek ve olaylara daha yakın olabilmek için silikon vadisinde ofis dahi açmaya başlamışlardır (SIL, 2017 http:// www.bafficarefin.unibocconi.it/wps/wcm/ connect/31b91fab-44a8-4ed3-ab54-50693a010140 /report_SIL_2017.pdf).

Şekil 5. Varlık Fonlarının Hedefindeki Sektörler
Kaynak: SIL, Bacconi University

Yenilikçi teknoloji yatırımlarının artması ve bu yatırımlara bağlı olarak gelişen hizmet sektörü 2016 yılında fon yatırımları içerisinde en yüksek paya ulaşmıştır. Bununla birlikte bankacılık sektörü ve gayrimenkul yatırımları her dönem kendine pay bulabilmiştir.

Şekil 6. Hedef Bölgelere Göre Varlık Fonu Yatırımları
Kaynak: SIL, Bacconi University

2016 yılında yaşanan politik gelişmelerin etkisi ile Avrupa'nın hedef bölgeler arasındaki payı gerilemiş, yatırımlar Kuzey Amerika ve Pasifik Asya ülkelerine kaymıştır. Sahra Altı Afrika ve Güney Amerika bölgelerine akan yatırımlar minimum düzeyde kalmıştır.

7. TÜRKİYE VARLIK FONU

Türkiye, diğer varlık fonlarının kurulu olduğu ülkeler gibi petrol ve doğal gaz yönünden zengin, bütçesi fazla veren veya yüksek ihracat gelirlerine sahip bir ülke değildir. Ancak fonun kuruluş gerekçesinde; "Türkiye, özellikle Kamu otoritesi olarak oldukça çeşitli ve büyük bir varlık portföyüne sahiptir. Ayrıca verilen teşvikler ile emeklilik sistemi üzerinden büyüyen bir fon pazarı bulunmaktadır. Mevcut durumda kamuya ait gelir ve fon fazlalarının çeşitli yatırım araçlarına yönlendirildiği görülmektedir. Söz konusu fonların, reel sektöre uzun vadeli yatırım çerçevesine olanak sağlayacak bir üst fonda birleştirilmesi ile ülkemizin 2023 hedeflerine sağlıklı bir şekilde ulaşması sağlanacaktır." ibaresi yer almaktadır. Bu ifadeden gelecekte büyümesi beklenen bireysel emeklilik sistemi fonlarının da varlık fonu kaynaklarına aktarılabileceği sonucu çıkmaktadır.

Yukarıdaki ifadede geçen varlık portföyü olarak kastedilen kamu iktisadi teşekkülleri ve 2 adet kamu bankasının hisseleri 26.08.2016 tarihinde kurulan Türkiye Varlık Fonu (TVF) A.Ş.'ye devredilmiştir. Ayrıca Savunma Sanayii Destekleme Fonundan varlık fonuna 3 Milyar TL tutarında nakit para aktarılmıştır.

TVF'nin 08.09.2017 tarihi itibariyle güncel değeri 40 milyar ABD Dolarıdır. Ayrıca fonun portföyünde yatırım yaptığı stratejik sektörlerde faaliyet gösteren 14 şirket, 2 oyun lisansı ve 46 değerli gayrimenkul yer almaktadır (http://turkiyevarlikfonu.com.tr/TR/icerik/71/haberler).

TVF Başbakanlığa bağlı olmasına karşın özel hukuk hükümlerine tabidir. Şirketin ve kuracağı şirketlerin denetimi Sayıştay tarafından değil sermaye piyasası kanununa tabi bağımsız denetim şirketleri tarafından yapılacaktır. Ancak denetlenecek şirketin bir kamu şirketi olması nedeni ile kamu tarafından da bir denetiminin yapılması gerekmektedir. Bu doğrultuda başbakanın görevlendireceği en az 3 merkezi denetim elemanı fonun mali tablolarına ilişkin rapor hazırlayarak bakanlar kuruluna sunacaklardır. Bağımsız denetim raporu ve kamu denetim raporu Ekim ayında başbakanlık tarafından TBMM Plan Bütçe Komisyonuna gönderilecek ve fonun denetimi bu şekilde sağlanmış olacaktır (Kayıran, 2017:76).

7.1. Türkiye Varlık Fonunun Kuruluş Amaçları

Türkiye Varlık Fonu da diğer varlık fonları ile benzer amaçlar üzerine kurulmuştur. Ancak yine de bazı farklılıklar bulunmaktadır. Fonun kuruluş kanun gerekçesinde yer alan amaçlar şu şekildedir (http://www2.tbmm.gov.tr/d26/1/1-0750.pdf);

- "Büyüme oranına gelecek on yıl içinde yıllık %1.5 oranında ilave artış sağlanması,
- Sermaye piyasalarının büyüme ve derinleşmesinin hızlandırılması,
- İslami finansman varlıklarının kullanımının yaygınlaştırılması,
- Yapılacak yatırımlarla yaklaşık yüzbinlerce kişilik ek istihdam sağlanması,
- Savunma, havacılık ve yazılım gibi teknoloji yoğun stratejik sektörlerdeki yerli şirketlerin sermaye ve proje bazında desteklenmesi, küresel oyuncu olmalarının sağlanması,
- Otoyollar, Kanal İstanbul, Üçüncü Köprü ve Havalimanı, Nükleer Santral gibi büyük altyapı projelerine kamu kesimi borcu arttırılmadan finansman sağlanması,
- Katılım finansmanı sektör payının artırılması,
- Arz güvenliğini sağlamak üzere, Türkiye için önem taşıyan doğal gaz ve petrol gibi yurt dışındaki stratejik sektörlere yasal ve bürokratik kısıtlamalara bağlı olmadan doğrudan yatırım yapılabilmesi,"

TVF'nin yukarda sayılan amaçlarının yanı sıra her ne kadar varlık fonlarına yönelik genel eleştiri ve çekincelerden biri olsa da- bir başka amacı da dış politikada Türkiye'nin daha fazla söz sahibi olmasına yardımcı olmaktır.

7.2. Türkiye Varlık Fonu'nun Yetkileri

TVF' nin kuruluş kanununda kendisine genel anlamda bir takım yetkiler verilmiştir. "Şirket; stratejik yatırım planında belirtilen hedefler ile likidite, yatırım, risk ve getiri tercihlerini dikkate alarak;

- Yerli ve yabancı şirketlerin paylarının, Türkiye'de ve yurt dışında kurulan ihraççılara ait payların ve borçlanma araçlarının, kıymetli madenler ve emtiaya dayalı olarak ihraç edilen sermaye piyasası araçlarının, fon katılma paylarının, türev araçlarının, kira sertifikalarının, gayrimenkul sertifikalarının, özel tasarlanmış yabancı yatırım araçlarının ve diğer araçların alım satımını,
- Her türlü para piyasası işlemlerini,
- Gayrimenkul ve gayrimenkule dayalı haklar ile her türlü gayri maddi hakların değerlendirilmesini,
- Her türlü proje geliştirme, projeye dayalı kaynak yaratma, dış proje kredisi sağlama ve diğer yöntemlerle kaynak temini işlemlerini,
- Her türlü ticari ve finansal faaliyetleri,
- ulusal ve uluslararası birincil ve ikincil piyasalarda gerçekleştirilir. Şirket tarafından, ulusal yatırımlar ile uluslararası alanlarda diğer devletler ve/veya yabancı şirketlerce yapılacak yatırımlara iştirak edilebilir." (6741 Sayılı Kanun, 2016).

Şirket yukarıda sayılan faaliyetleri yerine getirirken bütün vergi, resim, harç, katılma payı, tasdik ücreti gibi kesintilerden muaf tutulmuştur. Ayrıca şirketin bir kamu varlığı olmasından dolayı malları haczedilememekte ve iflasa konu olmamaktadır. Ancak fonun kendi hesabına olması şartı ve fonun yapmaya yetkili olduğu işlemler için para ve sermaye piyasalarından finansman sağlanması amacıyla mal varlığını teminat olarak gösterebilmektedir (6741 Sayılı Kanun, 2016).

7.3. Türkiye Varlık Fonuna Yönelik Eleştiriler

TVF' ye yönelik kuşkusuz en büyük eleştiri varlık fonlarının temel özelliklerinden birisi olan yüksek emtia ve emtia dışı varlıkların bulunmamasına yöneliktir. Ülkenin herhangi bir petrol ve doğal

gaz rezervinin olmayışı ve dolayısıyla buna bağlı bir gelirinin de olmayışı, bütçe fazlası veren bir ülke olmayışı ve yüksek dış ticaret fazlasından elde ettiği yüksek döviz rezervinin olmayışı eleştiri odağı olmaktadır (Eğilmez, 2016 & Kayıran, 2017:70 & Akman, 2017).

Bir başka eleştiri ise denetim mekanizması ile ilgilidir. Kamuya ilişkin kaynaklar kullanılarak finansman yaratılmasına karşın bağımsız denetime tabi oluşu ve Sayıştay denetiminden muaf oluşu paranın sorumsuzca harcanabileceği endişelerini doğurmaktadır (Tatlıbal, 2016 & Toker, 2017)

Fonun kuruluş amaçları ve araçlarının birbirine karışmış olması, kuruluş amaçlarının net bir şekilde ortaya konulmayışı ve fonun kuruluş amaçları arasında yer alan fonun bir dış politika aracı olarak kullanılacak olması TVF' ye yönelik bir başka eleştiri konusudur. Zira varlık fonunun dış politika aracı haline dönüştürülmesi ulusal varlık fonlarının genel kabul görmüş ilkelerine ters düşmektedir (Kayıran, 2017:74).

Fona yönelik bir başka eleştiri ise fon kaynaklarını finansman sağlamak üzere ipotek edebileceğinden gelecek nesillere borç yükü aktarılabilecek olmasından dolayı Düyun-u Umumiye benzetmesi yapılmaktadır (http://www.hurriyet.com.tr/manisa-addden-turkiye-varlik-fonuna-tepki-40360749, & http://odatv.com/varlik-fonunda-gorulmeyen-ayrintilar-0702171200.html). Fona ilişkin bir başka kaygı ise fona aktarılan varlıklardan elde edilecek gelirlerin bütçe dışında kalacağından, bütçe açığını artırıcı bir etki doğuracağı yönündedir (Tunca, 2017 & Kayıran, 2017:83).

Fona yönelik eleştirilere bakıldığında genellikle bu eleştirilerin muhalefet kanadından ve bu çevreye yakın gazeteci ve akademisyenler tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu eleştirilerin özünde fonun diğer dünya varlık fonlarından ayrışan yönlerine dikkat çekilmekte ve gelecek kuşaklara ilişkin endişeler vurgulanmaktadır. Geçmişten kalan mirasın örtülü bir şekilde yok edileceğinden kaygı duyulmaktadır.

SONUÇ

Dünyada muazzam büyüklüklere ulaşmış, çok şeffaf yönetilen ve kazançlarını gelecek nesiller için her geçen gün artıran örnek sayılabilecek nitelikte (Örn: Norveç, Singapur Fonu)fonlar bulunmaktadır. Türkiye'de kurulan varlık fonunun da bu doğrultuda yönetilmesi ve yalnızca fon amaçlarının gerçekleştirilmesi için çalışılması ülkemiz geleceği ve kaynakları açısından son derece önemlidir.

Bugün 49 ülkede toplam 79 fon bulunmakta ve bu fonların 70'ten fazlası aktif bir şekilde işletilmektedir. Güncel değeri 7,4 Trilyon Doları bulan fon büyüklüğü içersinde Norveç Fonu bugün 1 Trilyon USD'yi aşmış, BAE ve Çin menşeli fonların da hızla bu rakama yaklaştıkları görülmektedir.

Özellikle son dönemde yaşanan siyasi ve askeri olaylar (Brexit, ABD Başkanlık Seçimleri, Kuzey Kore Gerginlikleri gibi) bu fonların yatırım kararlarını olumsuz etkilemektedir. Bu da fonların belirsizlik ve kaos ortamlarında yatırım yapmaktan kaçındıklarını ve hatta ellerindeki varlıkları dahi sattıklarını göstermektedir.

Birçok araştırmaya göre çoğu sektör ve meslek zamanla bugünkü önemini yitirecektir. Ancak yenilikçi teknoloji üreten sektör ve firmalar varlıklarını devam ettirecek ve karlarını artıracaktır. Varlık fonlarının son dönemlerde genelde ellerindeki varlıklara oranla düşük tutarlarda yatırım yapmalarına rağmen yenilikçi teknoloji yatırımlarının özellikle 2016 yılında patlama yaptığı görülmektedir. Bu da yenilikçi teknoloji şirketlerine yatırım yapan fonların geleceği şimdiden okuyabildiklerinin ve ilerde elde edecekleri muhtemel yüksek kazançlar için bugün bir miktar riski üstlenebileceklerinin bir göstergesidir.

Her ne kadar barındırdıkları potansiyel riskler nedeni ile eleştiri odağı olsalar da varlık fonları küresel ekonomik ve politik hayatın içinde kendine kayda değer bir önem edinmiş kurumlardır. Bundan sonraki süreçte bu kurumların geliştirilmesi, insanlığa faydalı birer yapı olabilmesi için ortak akıl ve iş birliği ile genel kabul görmüş ilke ve uygulamalar paralelinde yenilik ve düzenlemeler yapılmalıdır. Fonlar amacı doğrultusunda ekonomik istikrar ve gelecek nesillere fayda sağlamak için

çalışmalarını artırırken, hedef ülke ve sektörlerin dengesini bozucu tutum ve yatırımlardan kaçınmalı, ülkelerin iç siyasetlerine ve egemenliğine saygı duymalıdır.

KAYNAKÇA

AKBULAK, Sevinç ve Yavuz Akbulak (2008). "Ulusal Varlık Fonları." Marmara Üniveristesi **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Cilt:**25.Sayı:2, ss:237-262

AL-HASSAN, Abdullah, et al (2013). "Sovereign wealth funds: Aspects of governance structures and investment management". **International Monetary Fund**. No. 13-231.

ALAOUI, Idriss. Mrani and Jacquies Olivier (2012). "**Sovereign Wealth Funds**". Thesis - HEC.

AYKIN, Hasan (2011). "Ulusal Refah Fonları; Risk mi, Fırsat mı?", **SDE Analiz**, Stratejik Düşünce Enstitüsü, ss. 4-28.

AYKIN, Hasan (2017), "Ulusal Refah Fonlarının (Varlık Fonları) Ekonomik Güvenlik Perspektifi İle Analizi", https://vergidosyasi.com/2017/02/07/ulusal-refah-fonlarinin-varlik-fonlari-ekonomik güvenlik-perspektifi-ile-analizi/ (08.09.2017).

CHHAOCHHARİA, Vidhi and Luc Laeven (2008). "Sovereign wealth funds: Their investment strategies and performance." Working Paper,I nternational Monetary Fund.

CSOMA, Robert (2015). "Appreciation of the Role of Sovereign Wealth Funds in the Global Economy." **Public Finance Quarterly,** Sayı:2, ss.270-287

DEDEKOCA, Ersin (2012). "Devlet Yoluyla Kapitalizm", **21.Yüzyılda Sosyal Bilimler**, Sayı:1, ss: 73-89.

DEDU, Vasile and Dan Costin Nitescu (2014). "Sovereign wealth funds, catalyzers for global financial markets." **Theoretical and Applied Economics** Cilt:21, ss.7-18.

EĞİLMEZ, Mahfi (2016). "Varlık Fonu", http://www.mahfiegilmez.com/2016/08/varlk-fonu.html (07.09.2017)

FERNANDES, Nuno (2009). "Sovereign Wealth Funds: İnvestment Choices And İmplications Around The World". Unpublished Working Paper, Universidade Católica Portuguesa.

HELLEINER, Eric ve Troy Lundblad (2008). "States, Markets and Sovereign Wealth Funds", **German Policy Studies,** Vol. 4, No:3: ss. 59-82.

IWG (2008). "Sovereign Wealth Funds Generally Accepted Principles and Practices 'Santiago Principles", International Working Group of Sovereign Wealth Funds. www.iwg-swf.org/pubs/eng/santiagoprinciples.pdf (07.09.2017).

KAYIRAN, Meltem (2016). "Türkiye Varlık Fonu'nun Kuruluş Amaçları Ve Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", **Eğitim Bilim Toplum**,Cilt:14, Sayı:56, ss. 55-90.

NAS, Çiğdem (2017). **"Varlık Fonları Ve Uluslararası Kriterler",** İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu, 2017. www.ikv.org.tr/ images/files/ikv değerlendirme %20Notu CİGDEM NAS. pdf (07.09.2017).

SIL (Sovereign Investment Lab) (2017). "Sovereign Wealth Funds Annual Report 2016", Bocconi University, http://www.bafficarefin.unibocconi.it/wps/wcm/connect/31b91fab-44a8-4ed3-ab54-50693 a010140/ report_SIL_2017.pdf?MOD=AJPERES&CVID=lQMRw4m&CVID=lQMRw4m &CVID= lQMRw4m. (10.09.2017)

ŞİMŞEK, Orhan (2017). "Çin Yatırım Şirketi (CIC) Özelinde Finansal Küreselleşmede Devlet Sermayesi: Ulusal Varlık Fonları", **Fiscaoeconomia,** Cilt:1, Sayı:1, ss:58-76.

TATLIBAL Engin (2016). "Türkiye Varlık Fonu Ne Getirecek" http://www.gozlemgazetesi.com/HaberDetay/253/166889/turkiye-varlik-fonu-ne-getirecek.html#. Wbr6Z2dryHs (10.09.2017)

TOKER, Çiğdem (2017). "Osmanlı Mirasından TVF' ye" http://www.cumhuriyet.com.tr/ koseyazisi/671233/Osmanli_mirasindan_TVF_ye.html#

TUNCA, Arda (2017). "Dışlama Etkisi Potansiyeliyle Varlık Fonu", http://www.paraanaliz.com/2017/ekonomi/dislama-etkisi-potansiyeliyle-varlik-fonu-7436/ (10.09.2017)

Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketinin Kurulması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. Kanun No:6741 19.08.2016

https://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund/ (07.09.2017)

https://www.swfinstitute.org/statistics-research/linaburg-maduell-transparency-index/ (08.09.2017)

http://turkiyevarlikfonu.com.tr/TR/icerik/71/haberler (10.09.2017)

http://www2.tbmm.gov.tr/d26/1/1-0750.pdf (10.09.2017)

http://www.hurriyet.com.tr/manisa-addden-turkiye-varlik-fonuna-tepki-40360749 (10.09.2017)

http://odatv.com/varlik-fonunda-gorulmeyen-ayrintilar-0702171200.html (10.09.2017)

http://www.paraanaliz.com/2017/yazarlar/cuneyt-akman/turkiye-varlik-fonu-diye-bir-sey-aslinda-yok-7371/(10.09.2017)

İÇSEL PAZARLAMA ÇALIŞMALARININ KATEGORİK OLARAK İNCELENMESİ: ALANYAZIN ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Hatice Özge TUNÇ[1]
Metin SAYGILI[2]

ÖZ

Bu araştırma 2007-2016 yılları arasında içsel pazarlama kavramının ele alındığı Ulusal Pazarlama Kongre'lerinde sunulan bildiriler, ulusal tez merkezinde yayınlanan tezler ve sosyal bilimler alanında yer alan hakemli dergilerde yayınlanmış makalelerin konu ve yöntem açısından kategorik olarak incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Sistematik literatür taraması yöntemi kullanılan bu araştırmada incelenen 34 çalışma, içerik analizine tabi tutulmuştur. İçsel pazarlama kavramının son on yılda ele alındığı bu çalışmalar; yayın yılları, uygulama alanları, örneklem hacmi, örneklem türü, kullanılan yöntem, araştırma tasarımları ve türleri gibi başlıklarla sınıflandırılıp değerlendirilmiştir.

İçsel pazarlama kavramının ele alındığı çalışmalarda elde edilen sonuçlar, uygulamalı çalışmaların teorik çalışmalara görece çok daha fazla kullanıldığını, nicel araştırma yaklaşımının ise oldukça sık başvurulan bir araştırma yaklaşımı olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu çalışmalar veri toplama yöntemi açısından ele alındığında, anket yönteminin oldukça fazla kullanıldığı; örneklem türleri açısından değerlendirildiğinde ise firmaların bireylere görece daha sıklıkla örneklemeye konu olduğu ve örnekleme yöntemi olarak da kolayda örnekleme yönteminin çalışmaların yaklaşık %85'inde kullanıldığı görülmüştür. Yapılan nicel çalışmalar sektör açısından değerlendirildiğinde ise büyük oranda hizmet sektörü ağırlıklı çalışmalara yer verilirken üretim sektörü üzerine yapılan çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, araştırmanın sonuçlarının hem araştırmacılar ve akademisyenler için gelecekte yapılacak olan çalışmalara yol gösterici olmak ve öneriler getirmek amacıyla hem de uygulayıcılara piyasa ve pazar koşulları açısından avantaj sağlamak amacıyla önemli bir katkısının olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İçsel Pazarlama, İçerik Analizi, Literatür Taraması

[1] Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, Üretim Yönetimi ve Pazarlama, Yüksek Lisans Öğrencisi, tuncozge54@gmail.com

[2] Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, Üretim Yönetimi ve Pazarlama, Doktora Öğrencisi, metinsaygili@msn.com

ABSTRACT

This research was carried out in 2007-2016 in order to categorically examine the abstract papers discussed the concept of internal marketting which were presented at the National Marketing Conferences, theses published in the national thesis center and the articles published in refereed journals in the field of social sciences in terms of subject and method. In this study using systematic literature search method, 34 studies were subjected to content analysis. These studies on the concept of internal marketing that have been conducted in last ten years; were evaluated and classified according to their publication years, application areas, sample volume, sample type, method used, research designs and types.

The results of the studies on the internal marketing concept reveal that the applied studies are often preferred over the theoretical studies, and the quantitative research approach is regarded as the most common research method. When the mentioned studies are considered in terms of data collection method, it is seen that the survey method is used quite frequently; when evaluated in terms of sample types, it is seen that firms are subjected to sampling more frequently than individuals, and as the sampling method, it is seen that the convenience sampling method used in about 85% of studies. When quantitative studies are evaluated in terms of the sector, it may be seen that there is a great deal of work in the service sector, yet there are remarkably fewer studies conducted on the production sector. In this context, it is thought that the results of the research would be a significant contribution to both researchers and academics in order to provide guidance and suggestions for future work, as well as to give advantage to applicants in terms of market and market conditions.

Keywords: Internal Marketing, Content Analysis, Literature Survey

GİRİŞ

Yılın belirli zamanlarında ulusal ya da uluslararası düzeyde hakemli dergilerde akademik yayın yapılmakta ve kongreler düzenlenmektedir. Bunun yanında akademisyen adaylarının da akademik olarak gerçekleştirdikleri yüksek lisans ve doktora tezleri ulusal tez merkezinde yer almaktadır. Hakemli dergiler ve düzenlenen bu kongreler akademisyenlere hem kendi çalışmalarını sunabilme ve yayınlayabilme hem de diğer akademisyenlerin yapmış oldukları çalışmalardan haberdar olabilme fırsatı sunmaktadır. Çalışma konusu ya da yapılacak araştırma ile ilgili bilgi arayan akademisyenler aynı zamanda ulusal tez merkezini kullanmakta ve ulusal tez merkezini gerçekleştirecekleri çalışmalar için bir çıkış noktası olarak görmektedir. Bu bağlamda; hakemli dergiler, ulusal ya da uluslararası kongreler ve tez merkezleri, bir yandan daha önce çalışılmamış yeni alanların keşfedilmesi adına büyük önem taşırken diğer taraftan çalışma konularının farklı yönlerinin ele alınması ve ortaya konulması için imkan sağlamaktadır.

Hakemli dergiler, akademisyenlerin çalışmalarının yayınlanması; kongreler, akademisyenlerin katılımları ve katkılarıyla bilgi paylaşım ortamı oluşturması ve ulusal tez merkezi ise akademisyen adaylarının tezlerinin ortaya konulması açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle, hem hakemli dergilerde yayınlanan araştırmalar hem de kongrede sunulan bildirilerin yanında ulusal tez merkezinde yer alan yüksek lisans ve doktora tezlerinin konu ve yöntem açısından incelenmesi hem yeni konuların ortaya çıkarılması hem de mevcut konuların ilerleyen araştırmalarda geliştirilerek ele alınması açısından bir gereklilik haline gelmektedir. Bu kapsamda, bu çalışmada son 10 yıl içerisinde içsel pazarlama kavramının ele alındığı Ulusal Pazarlama Kongre'lerinde sunulan bildiriler, ulusal tez merkezinde yayınlanan tezler ve sosyal bilimler alanında yer alan hakemli dergilerde yayınlanmış makaleler konu ve yöntem açısından kategorik olarak incelenmiştir.

Bu konunun incelenmesi ile birlikte, "İçsel pazarlama" alanında yapılan çalışmaların çalışılmamış hem yöntemlerin ortaya çıkarılması, hem mevcut durumun belirlenmesi hem de gelecekte yapılacak çalışmaların birbirinin tekrarı olmaması için önerilerin geliştirilmesi adına önemli olabilecektir.

Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde içsel pazarlama kavramı ele alınmıştır. Daha sonra, 2007-2016 yılları arasında içsel pazarlama kavramının ele alındığı Ulusal Pazarlama Kongre'lerinde sunulan bildiriler, ulusal tez merkezinde yayınlanan tezler ve sosyal bilimler alanında yer alan hakemli dergilerde yayınlanmış makalelerin konu ve yöntem açısından kategorik olarak incelenmesine yönelik yöntem ve bulgular sunulmuştur. Çalışmanın son kısmında ise sonuç ve öneriler tartışılmıştır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde içsel pazarlama kavramı ele alınmış ve pazarlama alanında içerik analizi gerçekleştirilen çalışmalara ait literatür taraması hakkında bilgiler verilmiştir.

2.1.İçsel pazarlama

İçsel pazarlama kavramı dönemin çeşitli pazarlama araştırmacıları tarafından tartışılmıştır. Berry'nin (1981) literatüre sağladığı ilk tanımdan, "Çalışanları iç müşteriler olarak görmek, işleri iç ürünler olarak görmek bu iç müşterilerin ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak" çeşitli tanımlar da ortaya çıkmıştır. Örneğin, Snell ve White (2009) içsel pazarlamayı, "İç pazarlama, bir organizasyonun çalışanları motive etme ve eğitme yoluyla müşteri odaklı veya piyasa odaklı bir şekilde davranması" olarak tanımlamıştır (Narteh,2015).

2.2. İçsel Pazarlamanın Unsurları

İçsel pazarlamanın unsurları aşağıdaki şekilde kısaca açıklanabilir (Fettahlıoğlu ve diğ.,2016);

- ***Kariyer geliştirme (kişisel gelişim):*** Bireyin, kariyeri boyunca kariyer amaçlarına ulaşabilmesi için uygulanan program, eylem ve eylemlere kariyer geliştirme denilmektedir.
- ***Ödüllendirme:*** İnsan kaynakları yönetiminde ödüllendirme, çok önem taşımakta olup, yönetimde başarı, başarılı personeli ödüllendirmekle başlamaktadır. Başarılı çalışanları ödüllendirmek onları daha fazla çalışmaya teşvik eder ve yönetime bağlılıklarını arttırmaktadır.
- ***Vizyon Geliştirme:*** Bir işletmenin vizyonu, o işletmenin gelecekte arzuladığı durumu ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle işletmenin gelecekte ulaşmayı planladığı hedefi tanımlar. Vizyon, değişimi ve yeniden örgütlenmeyi planlayan bir işletmenin üst yönetimi için bir referans ve dönüm noktasıdır.
- ***Kurum İçi İletişim:*** İletişim, işletmenin dahili ya da yakın çevresini oluşturan unsurlar olarak sahip veya ortaklar, yöneticiler, iş görenler ve kısmen de müşteriler arasında ortaya çıkan bilgi alışverişi olarak ifade edilebilir. Başarılı bir yönetim ve örgüt sistemi, etkin bir iletişim sistemi ile mümkündür. Başka bir ifadeyle örgüt bir iletişim ağı olarak düşünülmelidir.

2.3. Türkiye'de Pazarlama Alanında Farklı Açılardan Değerlendirilen Bazı Çalışmalara Ait Literatür Taraması

Türkiye'de pazarlama alanında çalışan akademisyenler tarafından yapılmış, pazarlama alanında dergilerde yayınlanan makalelerin, ulusal pazarlama kongresi bildirilerinin, lisansüstü tezlerin farklı açılardan değerlendirildiği bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar değerlendirildiğinde;

- Erdoğan ve Uzkurt (2007) yaptıkları çalışmada Türkiye Pazarlama Akademisi'nin profilinin inceleyerek akademisyenlerin kariyer profillerini, öğrenim geçmişleri ile üyeliklerini, akademik faaliyetlerini, gelir kaynaklarını, akademik ilgi alanlarını ve sorunları ortaya koymaktadır.

- Arı ve diğerleri (2009) tarafından yapılan çalışmada, 1990-2005 yılları arasında Gazi Üniversitesi İşletme Bölümü'ndeki yönetim ve pazarlama alanlarında, nicel yöntemler kullanılarak yazılan tezler tezi araştırma amacı, deseni, veri toplama aracı, evren/örneklem varsa hipotezler, veri analizi yöntemi ve yöntemlerin uygunluğu açısından incelenmiş olup, her iki alanda da ağırlıklı olarak veri toplama aracı olarak anket kullanıldığı tespit edilmiştir (Arı ve diğ.,2009).

- Tektaş ve diğerleri tarafından (2014) gerçekleştirilen bir diğer çalışmada ise 1999-2013 yılları arasında düzenlemiş olan Ulusal Pazarlama Kongreleri'nde sunulan bildiriler konu ve yöntem açılarından kategorik olarak incelenmiştir. Çalışma sonucunda, nicel araştırma tasarımı çok sıklıkla kullanılsa da, karma araştırma tasarımında artan bir trend olduğu görülmüştür. Yöntem açısından bakıldığında ise, Likert tipi ölçek ve kolayda örnekleme yöntemi en sıklıkla kullanılan ölçüm ve örnekleme teknikleri, perakendecilik, en sık uygulamanın yapıldığı sektör olarak tespit edilmiştir (Tektaş ve diğ., 2014:110).

- Türkiye'deki Ulusal Pazarlama kongrelerinde 1999-2009 yıllarında yayınlaman bildirileri düşünce okullarına göre sınıflandırarak yorumlama yoluna giden İnan ve diğerleri (2010) ise akademik anlamda hangi alanlarda daha fazla çalışma yapıldığını ve Türkiye'de yürütülen pazarlama araştırmalarının yönünü ortaya koymayı amaçlamışlardır.

- Şakar ve Cerit (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmada Web of Science'ta yer alan ve 1980-2012 yılları arasında SSCI'da dizinlenen "Türkiye adresli" ve konu başlığında "pazarlama" kelimesi yer alan yayınların bibliyometrik analizi gerçekleştirilmiştir Araştırmacılar yaptıkları analizler doğrultusunda en çok çalışılan alanlar, en çok yayın yapılan dergiler, makalelerin atıf durumu, çalışmaların uygulamalı veya kavramsal olmaları, SSCI'da yayın yapmayı etkileyen olumlu (atama kriterleri) ve olumsuz (veri, finansal destek) faktörlere ilişkin sonuçları ortaya koymuşlardır (Şakar ve Cerit,2012).

3.YÖNTEM

Araştırmanın yöntem bölümünde 2007-2016 yılları arasında içsel pazarlama kavramının ele alındığı Ulusal Pazarlama Kongre'lerinde sunulan bildiriler, ulusal tez merkezinde yayınlanan tezler ve sosyal bilimler alanında yer alan hakemli dergilerde yayınlanmış makalelerin (EK-1) konu ve yöntem açısından kategorik olarak incelenmesine yönelik yöntem ve bulgular sunulmuştur.

3.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma 2007-2016 yılları arasında içsel pazarlama kavramının ele alındığı Ulusal Pazarlama Kongre'lerinde sunulan bildiriler, ulusal tez merkezinde yayınlanan tezler ve sosyal bilimler alanında yer alan hakemli dergilerde yayınlanmış makalelerin konu ve yöntem açısından kategorik olarak incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırma, bilimsel bilginin paylaşılmasında önemli yeri olan hakemli dergilerde yayınlanan makaleler, kongrelerde sunulan bildiriler ve ulusal tez merkezinde yer alan tezlerin incelenmesi açısından gerçekleştirilecek araştırmalarda yayın komitelerine ve düzenlenecek olan ulusal/uluslararası bilimsel toplantılarda düzenleme komitelerine ışık tutacağı ve ülkemizde yapılmış veya yapılacak olan bilimsel etkinliklerin kayıt altına alınmasıyla araştırmacılara veri tabanı oluşturma imkanı acısından önem taşımaktadır.

3.2.Araştırma Verilerinin Toplanması

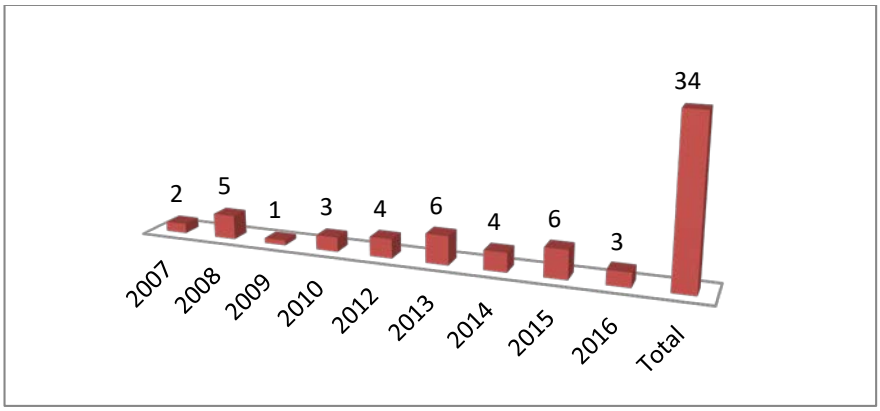
Bu çalışmada 2007-2016 yılları arasında pazarlama alanında yayınlanmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri ulusal hakemli dergilerde yayınlanmış makaleler ve ulusal kongrelerde yayınlanmış bildiriler çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir. Söz konusu yıllar arasında yayınlanmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerinden, ulusal hakemli dergilerde yayınlanmış makalelerden ve ulusal kongrelerde yayınlanmış olan bildirilerden ''içsel pazarlama'' kavramının geçtiği ve kendisine ulaşılabilen akademik çalışmalardan 34 tanesi araştırmada veri toplamak amacıyla kullanılmıştır. Sistematik literatür taraması yöntemi kullanılan bu araştırmada incelenen 34 çalışma, içerik analizine tabi tutulmuştur. İçsel pazarlama kavramının son on yılda ele alındığı bu çalışmalar; yayın yılları, uygulama alanları, örneklem hacmi, örneklem türü, kullanılan yöntem, araştırma tasarımları ve türleri gibi başlıklarla sınıflandırılıp değerlendirilmiştir. Bu araştırma tanımlayıcı bir kayıt araştırması olup Temmuz 2017 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

4.VERİ ANALİZİ VE BULGULAR

Bu bölümde, sistematik literatür taraması yöntemi kullanılarak incelenen ve 2007-2016 yılları arasında pazarlama alanında yayınlanmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri; ulusal hakemli dergilerde yayınlanmış makaleler ve ulusal kongrelerde yayınlanmış bildirilerden oluşan ve "içsel pazarlama'' kavramının geçtiği 34 çalışmaya ait verilerle ilgili tanımlayıcı istatistiksel bilgilere yer verilmektedir.

Çalışma Sayılarının Yıllar Açısından Değerlendirilmesi

Grafik 1'de içsel pazarlama kavramının yer aldığı çalışmaların yıllara göre dağılımı yer almaktadır.

Grafik-1: Çalışma Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

Grafik 1 incelendiğinde, araştırma kapsamında ele alınan toplam 34 çalışmanın dağılımları yılları göz önüne alındığında; içsel pazarlama konularının en çok 2013 ve 2015 yıllarında öne çıktığı, 2009 yılında ise içsel pazarlama konusu üzerine yapılan yalnızca tek bir çalışma olduğu görülmektedir.

Çalışmaların Araştırma Tasarımı Açısından Değerlendirilmesi

İçsel pazarlama kavramının yer aldığı çalışmaların araştırma tasarımına göre dağılımı göre dağılımı Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Çalışmaların Araştırma Tasarımına Göre Dağılımı

Araştırma Tasarımı	**Frekans**	**%**
Nicel	31	91,2
Nitel	3	8,8

Tablo 1'de yer alan bulgulara göre incelenen çalışmaların büyük bir çoğunluğunun (%91,2) nicel araştırma tasarımıyla oluşturulduğu görülmektedir. Ayrıca nitel çalışmaların (%8,8) nicel çalışmalara görece oldukça az olduğu dikkat çekmektedir.

Çalışmaların Örneklem Türü Açısından Değerlendirilmesi

İçsel pazarlama kavramının yer aldığı çalışmaların örneklem türü açısından dağılımı Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Çalışmaların Örneklem Türü Dağılımı

Örneklem türü		**Frekans**	**%**
Nicel çalışmalar	**Bireysel**	13	38,3
	Firma	18	52,9
Nitel çalışmalar		3	8,8

İncelenen içsel pazarlama konulu çalışmalar örneklem türleri açısından değerlendirildiğinde; Tablo 2'deki veriler, yapılan nicel çalışmaların %41,9'nun bireysel iş görenlere, %58,1'nin ise firma çalışanlarına uygulandığını ortaya koymaktadır.

Çalışmaların Örnek Alma Yöntemleri Açısından Değerlendirilmesi

Tablo 3'te içsel pazarlama kavramının yer aldığı çalışmaların örnek alma yöntemleri açısından dağılımı yer almaktadır.

Tablo 3: Çalışmaların Örnek Alma Yöntemlerine Göre Dağılımı

Örnekleme Yöntemi		**Frekans**	**%**
Nicel Çalışmalar	**Kolayda Örnekleme**	29	85,4
	Kartopu Örnekleme	1	2,9
	Yargısal Örnekleme	1	2,9
Nitel Çalışmalar		3	8,8

Tablo 3'de ortaya konulan bulgular ışığında, gerçekleştirilen çalışmalarda örnek alma yöntemi olarak büyük çoğunluğun (%93,5) kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirildiği görülmektir. Diğer taraftan yalnızca birer çalışmada kartopu ve yargısal örnekleme yöntemlerinin kullanıldığı bulgusu dikkat çekmektedir.

Çalışmaların Veri Toplama Yöntemi Açısından Değerlendirilmesi

İçsel pazarlama kavramının yer aldığı çalışmaların veri toplama yöntemlerine göre dağılımı Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Çalışmaların Veri Toplama Yöntemlerine Göre Dağılımı

Veri Toplama Yöntemi	**Frekans**	**%**
Anket	30	88,2
Örnek Olay İncelemesi	1	2,9
Mülakat	1	2,9
Literatür Taraması	2	5,9

Tablo 4'te yer alana buldular, araştırma kapsamında incelenen ve içsel pazarlama konulu çalışmaların veri toplama yöntemleri açısından değerlendirildiğinde; en sık kullanılan veri toplama yönteminin anket yöntemi (%88,2) olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmalarda nitel araştırma tasarımının yeterince tercih edilmesinden dolayı da nitel veri toplama yöntemlerinin oldukça düşük olarak kullanıldığı karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmaların Araştırma Türleri ve Yayın Türleri Açısından Değerlendirilmesi

Tablo 5'te içsel pazarlama kavramının yer aldığı çalışmaların araştırma türleri açısından dağılımı, Tablo 6'da ise çalışmaların yayın türleri açısından dağılımı yer almaktadır.

Tablo5: Çalışma Türlerine Göre Dağılımı

Çalışma Türü	**Frekans**	**%**
Uygulamalı	32	94,1
Teorik	2	5,9

Tablo 6: Yayın Türleri

Yayın Türü	**Frekans**	**%**
Kongre Bildirisi	3	8,8
Ulusal Tez	16	47,1
Dergi Makalesi	15	44,1

Tablo 5 ve Tablo 6'daki bulgular birlikte değerlendirildiğinde göre; bu araştırmanın kapsamına dahil edilen ve içsel pazarlama konulu çalışmaların %44,1'inin ulusal hakemli dergilerde

yayınlanmış makalelerden, %47,1'inin ulusal tezlerden, %8,8'inin ise kongre bildirisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu çalışmaların büyük bir çoğunlukla (%94,1) uygulamalı olarak gerçekleştirildiği, teorik çalışmaların ise uygulamalı çalışmalara görece oldukça az görülmektedir.

Çalışmaların Örneklem Hacimleri Açısından Değerlendirilmesi

İçsel pazarlama kavramının yer aldığı çalışmaların örneklem hacimlerine dağılımı Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7: Çalışmaların Örneklem Hacimleri

Örneklem Hacimleri		**Frekans**	**%**
	Katılımcı Sayıları		
Nicel çalışmalar	**0-150**	12	35,3
	151-250	9	26,5
	251 ve üzeri	10	29,4
Nitel çalışmalar		3	8,8

Tablo 7'de yer alan ve araştırma kapsamında incelenen çalışmaların örneklem hacimleri değerlendirildiğinde; yapılan nicel çalışmaların %35,3'ü için 0-150 arası katılımcıdan, %29,4'ü için 251 ve üzeri katılımcıdan, %26,5'i için ise 151-250 arası katılımcıdan elde edilen veriler ile analizlerin gerçekleştirildiği görülmektedir.

Çalışmaların Uygulama Alanları Açısından Değerlendirilmesi

Tablo 8'de içsel pazarlama kavramının yer aldığı çalışmaların uygulama alanları açısından dağılımı almaktadır.

Tablo 8: Çalışmaların Uygulama Alanları

Uygulama Alanı		**Frekans**	**%**
Nicel Çalışma	**Hizmet Sektörü**	19	55,9
	Kamu Sektörü	4	11,8
	Perakende Sektörü	3	8,8
	Özel/Kamu	5	14,7
	Üretim Sektörü	1	2,9
Nitel çalışma		2	5,9

Araştırma kapsamında ele alınan çalışmalar uygulama alanları Tablo 8'de ortaya konulan veriler ışığında incelendiğinde; hizmet sektöründe yapılan uygulamaların (%55,9) daha çok bankacılık, çağrı merkezi, dershane, hastane, turizm işletmesi, spor işletmesi gibi örneklemlerde gerçekleştirildiği; perakende sektörü alanında yapılan çalışmaların (%8,8) daha çok beyaz eşya, kırtasiye, süpermarket örneklemlerinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Kamu sektörü alanında yapılan çalışmaların (%11,8) bazı kamu kurumları ve üniversitelerde; özel/kamu alanında (%14,7) hem özel sektör hem kamu sektörüne birlikte uygulama yapıldığı; üretim alanında ise (%2,9) uygulama yapıldığı ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada son 10 yıl içerisinde içsel pazarlama kavramının ele alındığı Ulusal Pazarlama Kongre'lerinde sunulan bildiriler, ulusal tez merkezinde yayınlanan tezler ve sosyal bilimler alanında yer alan hakemli dergilerde yayınlanmış makaleler konu ve yöntem açısından kategorik olarak incelenmiştir.

Yapılan çalışmaların yazımı, herhangi bir araştırmanın bilimselliğinin kanıtı olması açısından araştırma sürecindeki tüm aşamalar kadar önemli olup, özenli bir çalışmayı gerektirmektedir. Özellikle yapılan çalışmaların yöntem kısmında gözlenen kimi belirsizlikler ve eksiklikler, araştırmaların bilimsel değerine ilişkin sorunlar oluşturabilmektedir (Dönmez ve Temel, 2014). Bu noktadan hareketle, bu araştırma, bilimsel bilginin paylaşılmasında önemli yeri olan hakemli dergilerde yayınlanan makaleler, kongrelerde sunulan bildiriler ve ulusal tez merkezinde yer alan tezlerin incelenmesi açısından gerçekleştirilecek araştırmalarda yayın komitelerine ve düzenlenecek olan ulusal/uluslararası bilimsel toplantılarda düzenleme komitelerine ışık tutacağı ve ülkemizde yapılmış veya yapılacak olan bilimsel etkinliklerin kayıt altına alınmasıyla araştırmacılara veri tabanı oluşturma imkanı acısından önem taşımaktadır.

Araştırma kapsamında ele alınan toplam ve 2007-2016 yılları arasında gerçekleştirilen 34 çalışmanın dağılımlarına ait sonuçlar içsel pazarlama konularının en çok 2013 ve 2015 yıllarında öne çıktığını göstermektedir. Çalışmaların büyük bir çoğunluğunun nicel araştırma tasarımıyla gerçekleştirildiğini, nitel çalışmaların ise nicel çalışmalara görece oldukça az olduğu dikkat çekmektedir. Örneklem türleri açısından değerlendirilen çalışmaların yapılan nicel çalışmalarda bireysel iş görenlere ve firma çalışanlarına uygulandığını ortaya koymuştur.

10 yıl içerisinde içsel pazarlama kavramının ele alındığı Ulusal Pazarlama Kongre'lerinde sunulan bildiriler, ulusal tez merkezinde yayınlanan tezler ve sosyal bilimler alanında yer alan hakemli dergilerde yayınlanmış makaleler çalışmalarda örnek alma yöntemi olarak büyük çoğunluğun kolayda örnekleme yönteminin kullanıldığı, diğer örnekleme yöntemlerinin ise oldukça az kullanıldığı bu çalışmanın dikkat çekici bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmaların veri toplama yöntemleri göz önüne alındığında en sık kullanılan veri toplama yönteminin anket yöntemi benimsendiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmalarda nitel araştırma tasarımının yeterince tercih edilmesinden dolayı da nitel veri toplama yöntemlerinin oldukça düşük olarak kullanıldığı da yine dikkat çekici bir bulgu olarak değerlendirilmektedir.

Araştırmanın kapsamına dahil edilen ve içsel pazarlama konulu çalışmaların kategorik olarak incelenmesi sonucunda, ulusal hakemli dergilerde yayınlanmış makalelerin ve ulusal tezlerin birbirine oldukça yakın olduğu, ulusal kongrelerde içsel pazarlama konusu ile ilgili yayınlanan bildirilerin diğerlerine görece oldukça düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Söz konusu çalışmaların büyük bir çoğunlukla uygulamalı olarak gerçekleştirildiği, teorik çalışmaların ise uygulamalı çalışmalara görece oldukça az olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında ele alınan çalışmalar uygulama alanları hizmet sektöründe yapılan uygulamaların (%55,9) daha çok bankacılık, çağrı merkezi, dershane, hastane, turizm işletmesi, spor işletmesi gibi örneklemlerde gerçekleştirildiği; perakende sektörü alanında yapılan çalışmaların (%8,8) daha çok beyaz eşya, kırtasiye, süpermarket örneklemlerinde gerçekleştirildiği ortaya koymaktadır. Çalışmanın Sonuçları aynı zamanda kamu sektörü alanında yapılan çalışmaların (%11,8) bazı kamu kurumları ve üniversitelerde; özel/kamu alanında (%14,7) hem özel sektör hem kamu sektörüne birlikte uygulama yapıldığı; üretim alanında ise (%2,9) uygulama yapıldığı ortaya koymaktadır.

Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

2007-2016 yılları arasında pazarlama alanında yayınlanmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri; ulusal hakemli dergilerde yayınlanmış makaleler ve ulusal kongrelerde yayınlanmış bildirileri dikkate alınarak "içsel pazarlama'' kavramının yer aldığı 34 çalışma ışığında elde edilen sonuçlar hem bu alanda çalışan akademisyen ve araştırmacılara hem uygulamacılara hem de işletme ve pazarlama çalışanları önem arz etmektedir. Bu nedenle gerçekleştirilecek çalışmalarda şu noktalara dikkat edilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir:

- İçsel pazarlama kavramının incelendiği çalımların büyük bir çoğunlukla uygulamalı olarak gerçekleştirildiği, teorik çalışmaların ise uygulamalı çalışmalara görece oldukça az olduğu bulgusuna ulaşılması İçsel pazarlamaya ait çalışmada hem teorik hem de nitel çalışmaların daha fazla yer tutması gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü mevcut çalışmaların büyük çoğunluğunun uygulama yönlü ve nicel araştırma deseni kullanılarak gerçekleştirildiği aşikardır. Bununla birlikte çalışmaların büyük çoğunlukla nicel araştırma deseniyle gerçekleştirilmesinden dolayı veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmalarda nitel araştırma tasarımının yeterince tercih edilmesinden dolayı da nitel veri toplama yöntemlerinin oldukça düşük olarak kullanıldığından ileri çalışmalarda örnek olay incelemesi, odak grup çalışması ve mülakat gibi tekniklere başvurulması uygun olabilir.

- Söz konusu çalışmalarda örnek alma yöntemi olarak büyük çoğunluğun kolayda örnekleme yönteminin kullanıldığından araştırma bulgularının genellenmesi açısından bir sınırlılık ortaya koymaktadır. Gerçekleştirilecek çalışmalarda diğer örnekleme yöntemlerinin de ve özellikle olasılığa dayalı örnekleme yöntemlerinin kullanımının daha uygun olabileceği düşünülmektedir.
- Araştırmanın kapsamına dahil edilen ve içsel pazarlama konulu çalışmaların kategorik olarak incelenmesi sonucunda ortay çıkan bulgular ışığında ulusal kongrelerde içsel pazarlama konusu ile ilgili yayınlanan bildirilerin diğerlerine görece oldukça düşük olduğu görüldüğünden bilimsel toplantılarda içsel pazarlama kavramına ve bu kavramın farklı yön ve yöntemlerle ele alınmasına özen gösterilmesi gelecekte yapılacak çalışmalar için faydalı olabileceği düşünülmektedir.
- Araştırma kapsamında ele alınan çalışmalar uygulama alanları uygulamaların bankacılık, çağrı merkezi, dershane, hastane, turizm işletmesi, spor işletmesi gibi hizmet sektörü ağırlıklı örneklemlerde gerçekleştirilmiştir. Hizmet sektörü göz önüne alınarak yapılacak gelecek çalışmalarda cafe ve restoranlar, alışveriş mağazaları ve yeni farklı alanlarda da çalışmaların gerçekleştirilmesi akademisyenlerin yanında hem işletmeler hem de uygulamacılar için faydalı olacaktır.
- Diğer taraftan bu araştırmanın sonuçları perakende sektörü alanında yapılan çalışmaların daha çok beyaz eşya, kırtasiye, süpermarket örneklemlerinde gerçekleştirildiğini ortaya koyduğundan gelecekte yapılacak çalışmaların özellikle online perakendecilik alanında gerçekleştirilmesinin ve elde edilen bulguların karşılaştırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.
- Son olarak, içsel pazarlamaya ait çalışmaların hem özel sektör hem kamu sektörüne birlikte uygulandığı ancak üretim alanında ise gerçekleştirilen çalışmaların oldukça düşük olduğu sonucuna ulaşıldığından belirlenecek öncelikli alanlarda üretim alanına ait çalışmaların arttırılması hem sektör ve işletmeler hem de uygulayıcılar ve pazarlama çalışanları için faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Arı, S. G., C. Armutlu Ve B. Y. Toy, (2009), "Nicel Araştırmalarda Metodoloji Sorunları: Yüksek Lisans Tezleri Üzerine Bir Araştırma", Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi, Yıl 1, Sayı 20.

Berry, L. L. (1981). The Employee As Customer. Journal Of Retail Banking, 3(1), 33-40.

Dönmez, R.Ö. Ve Temel, A.B. (2014). ''Türkiye'de Hemşirelik Öğrencileri Kongrelerinde Sunulan Bildiri Özellikleri''. Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi, 16(1), 23-33.

Erdoğan, Z., & Uzkurt, C. (2007). Türkiye Pazarlama Akademisi: Biz Kimiz, Ne Yapıyoruz?, 12. Ulusal Pazarlama Kongresi, 18-20.

Fettahlıoğlu,S.,Fettahlıoğlu,Ö.,Yıldız,A. Ve Birin,C.(2016). "İçsel Pazarlamanın Kurumsal İtibar Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması", International Journal Of Academic Value Studies, 2016 / 2 (3): 30-45.

İnan, E., A. Büyükküpçü Ve S. Akıncı, "Türkiye'de Pazarlama Alanında Yapılan Çalışmaların Düşünce Okullarına Göre Sınıflandırılması", 15. Ulusal Pazarlama Kongresi, Dokuz Eylül Üniversitesi, S. 95- 109, Kuşadası-İzmir, 2010.

Narteh,B Ve Odoom,R.(2015). "Does Internal Marketing Influence Employee Loyalty? Evidence From The Ghanaian Banking Industry" Services Marketing Quarterly, 36:112–135.

Snell, L., & White, L. (2009). An Exploratory Study Of The Application Of İnternal Marketing İn Professional Service Organizations. Services Marketing Quarterly, 30(3), 195-211.

Şakar, G.D. Ve Cerit, G. (2012). ''Uluslararası Alan İndekslerinde Türkiye Pazarlama Yazını: Bibliyometrik Analizler Ve Nitel Bir Araştırma''. 17. Ulusal Pazarlama Kongresi, Balıkesir.

Tektaş, Ö. Ö., Eryiğit, C., Başgöze, P. Ve Gültekin, B. (2014). ''Ulusal Pazarlama Kongrelerinde Sunulan Bildirilerin Kategorik Olarak İncelenmesi''. 20. Ulusal Pazarlama Kongresi, Gaziantep.

EK-1: İNCELENEN ÇALIŞMALAR

Çalışma kapsamında 2007-2016 yılları arasında pazarlama alanında yayınlanmış olan ve "içsel pazarlama" kavramının yer aldığı yüksek lisans ve doktora tezleri, ulusal hakemli dergilerde yayınlanmış makaleler ve ulusal kongrelerde yayınlanmış bildiriler aşağıda yer almaktadır.

1. Işık, D. A., & Altunoğlu, A. E. (2016). İçsel Pazarlamanın Örgütsel Sinizm Ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi Üzerine Bir Araştırma. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18(2), 273-290.

2. Çoban, S., Nilüfer, Ş. P., Gülnur, K., & Tandoğan, İ. P. İ. M. T. (2008). Demografik Özelliklere Göre Farklılaşması: Nevşehir'de Dört Yıldızlı Otel Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma, 13. Ulusal Pazarlama Kongresi.

3. Işık, D. A., & Cerit, A. G. (2015). Hizmet İşletmelerinde Hizmet Kültürünün Oluşturulmasında İçsel Pazarlamanın Rolü: Kruvaziyer Turizmden Bir Örnek Olay. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2), 61-77.

4. Altuğ,T.(2013). Kamu Sektörü Çalışanlarının İçsel Pazarlama Anlayışı Bağlamında İş Tatminlerinin Değerlendirilmesi Ve Bir Uygulama,Yüksek Lisans Tezi,Karadeniz Teknik Üniversitesi,Trabzon.

5. Kaya,S.(2014). İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının İşletmelerin İçsel Pazarlama Stratejilerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma,Yüksek Lisans Tezi,Gümüşhane Üniversitesi,Gümüşhane.

6. Kaçaroğlu,M,O.(2015). Hizmet İşletmelerinde İçsel Pazarlama Ve Hizmet Kalitesinin Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi: Pamukkale Üniversitesi Spor Merkezi Örneği,Yüksek Lisans Tezi,Pamukkale Üniversitesi,Denizli.

7. Çağlar,N,G.(2016). Sağlık Turizminde İçsel Pazarlama Uygulamalarının Hizmet Kalitesine Etkisi,Yüksek Lisans Tezi,Atılım Üniversitesi,Ankara.

8. Yoldemir,A,T.(2015). Çalışan Kişilik Özellikleri Perspektifiyle İçsel Pazarlama Stratejileri Ve İçsel Hizmet Kalitesi İlişkisi Üzerine Bir Araştırma,Yüksek Lisans Tezi,Marmara Üniversitesi,İstanbul.

9. Mülayim,A.(2013). İçsel Pazarlamanın Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkileri Üzerine Altın Çini&Seramik A.Ş.'De Bir Araştırma,Yüksek Lisans Tezi,Dumlupınar Üniversitesi,Kütahya.

10. Yavru Türkoğlu,B.(2015). İçsel Pazarlama Uygulamalarının, Çalışanın İçsel Motivasyonuna Etkisi,Yüksek Lisans Tezi,İstanbul Arel Üniversitesi,İstanbul.

11. Korap Özel,E.(2012). Yazılı Basın İşletmelerinin İçsel Pazarlama Sürecinde Çalışan Memnuniyeti,Doktora Tezi,Ege Üniversitesi,İzmir.

12. Göyşen,H.(2015). İçsel Pazarlama Çerçevesinde Öğretim Üyelerinin Mobbinge Maruz Kalma Algısı Ve Bunun Çalışma Yaşamı Kalitesi Üzerine Etkisi,Yüksek Lisans Tezi,Gazi Üniversitesi,Ankara.

13. Tuncay,A.H.(2009). İçsel Pazarlamanın Örgütsel Bağlılığa Etkisi,Yüksek Lisans Tezi,Süleyman Demirel Üniversitesi,Isparta.

14. Yüksel,N.(2016). İçsel Pazarlamanın Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Adana İlinde Bir İnceleme,Yüksek Lisans Tezi,Çağ Üniversitesi,Mersin.

15. Karahan, S. (2013). İçsel Pazarlama Faaliyetlerinin İş Gören Tatmini Üzerindeki Etkisi: Otel İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama,Yüksek Lisans Tezi,Gazi Üniversitesi,Ankara.

16. Yaman,Z.(2012). İçsel Pazarlama Uygulamalarının İşletme Performansı Üzerine Etkisi: Kamu-Özel Hastane Karşılaştırması,Yüksek Lisans Tezi,Selçuk Üniversitesi,Konya.

17. Çoban, S., & Nakip, M. (2007). Yıldırma (Mobbıng) Olgusunun İçsel Pazarlama İle İlişkisi: Nevşehir'de Bulunan Bankalar Örneği. Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 21(1).

18. Çoban, S. (2007). İç Müşterilerin Tatmini Ve İçsel Pazarlama Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi: Kayseri Süpermarketlerinde Bir Uygulama. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 1(14), 206-218.

19. Demirel, Y. (2008). A Study On The Satisfaction Of The Employees İn The Internal Customer Relationship Management. Gaziantep University Journal Of Social Sciences, 7(1), 90-108.

20. Doğan, S., & Kılıç, S. (2008). İlişki Yönetiminde İç Ve Dış Müşteri Memnuniyetinin Sağlanması.

21. Fettahlıoğlu, H. S., Fettahlıoğlu, Ö. O., Yıldız, A., & Birin, C. (2016). İçsel Pazarlamanın Kurumsal İtibar Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması.

22. Hume, C., & Hume, M. (2015). The Critical Role Of İnternal Marketing İn Knowledge Management İn Not-For-Profit Organizations. Journal Of Nonprofit & Public Sector Marketing, 27(1), 23-47.

23. İnal, E., Çiçek, R., & Akın, M. (2008). İçsel Pazarlama Anlayışı Bağlamında Kamu Sektörü Çalışanlarının Kurumsal Algılamalarının Değerlendirilmesi: Niğde Örneği/An Evaluation Of The Institutional Perceptions Of The Public Sector Workers Within The Context Of Internal Marketing Approach: A Cas. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(9).

24. İşler, D. B., & Özdemir, Ş. (2010). Hastane İşletmelerinde İçsel Pazarlama Yaklaşımının İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Isparta İli Örneği. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 13(2).

25. Karadeniz,S.(2013). İç Müşteri Memnuniyetinin Dış Müşteri Memnuniyetine Etkileri Ve Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi,İstanbul Arel Üniversitesi,İstanbul.

26. Narteh, B., & Odoom, R. (2015). Does İnternal Marketing İnfluence Employee Loyalty? Evidence From The Ghanaian Banking İndustry. Services Marketing Quarterly, 36(2), 112-135.

27. Özdemir, G. (2014). Hizmet İşletmelerinde İçsel Pazarlama Yaklaşımı. İş, Güç" Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi, Ocak, 16 (1), Ss. 54, 66.

28. Pekmezci, T., Demireli, C., & Batman, G. (2008). İç Müşteri Memnuniyeti: Konya Un Fabrikalarında Bir Uygulama.

29. Toksarı, M. (2012). İçsel Pazarlama Bağlamında, İç Müşterinin Çalıştığı İş Yerinden Tatmin Olma Düzeyi İle Demografik Özellikleri Arasındaki Farklılıkların Tespitine Yönelik Ampirik Bir Çalışma.

30. Resul, U. S. T. A. (2009). İçsel Pazarlama Ve Hizmet Kalitesi Arasındaki İlişki Üzerinde Örgütsel Bağlılık Ve İş Tatmininin Aracılık Etkisi. Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (34), 241-263.

31. Uygun, M., Güner, E., & Mete, S. (2013). Hizmet İşletmelerinde İç Müşteri Yaklaşımının Çalışanların Müşteri Yönlü Davranış Geliştirmesindeki Rolü. Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 5(1).

32. Yıldız, S. M. (2014). İçsel Pazarlamanın İş Tatmini Ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Rolü: Spor Ve Fiziksel Etkinlik İşletmeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme. Ege Academic Review, 14(1).

33. Topuz Eker,D.(2013). Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Ve Pazar Odaklılık: Pazar Odaklılık Firma Performansı İlişkisinde İçsel Pazarlamanın Rolü,Doktora Tezi,Marmara Üniversitesi,İstanbul.

34. Gülşen,G.(2010). Bankalarda İçsel Pazarlama Çalışmaları Ve Kamu Bankalarıyla Özel Bankaların Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi,Kütahya.

SOSYAL GİRİŞİMCİLİK: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Mustafa Ali TEKİN[1]

Öz

Bu çalışmada sosyal girişimcilik kavramı ve sosyal girişimciliğin örnek uygulamaları incelenmiştir. Sosyal girişimcilik, geleneksel ekonomik koşullara gösterme çerçevesinde ekonomik statüyü devre dışı bırakarak toplumsal, ekonomik ve çevresel yeniliğe, değişime destek veren yeni kaynakları bir araya toplayıp geliştirme sürecidir, evrimdir olarak tanımlanmaktadır. Sosyal girişimcilik iş dünyasının, sivil toplum kuruluşları, dernek ve üniversitelerin ağırlıkla üzerinde durduğu konuların başında gelmektedir. Ayrıca toplumsal sorunların çözümünde serbest piyasa esaslı yöntemleri benimseyen bir yaklaşımdır. Sosyal girişimciliğin hedefinde toplumsal değeri ortaya çıkarmaya çalışmak, yaşam standartlarını yükseltmek, yeni istihdamlar sağlamak ve refahı arttırmak amaçlı fırsatların belirlenmesi, tanınması ve kullanılması yoluyla yoksullukla mücadele, gelişimin sağlanması yer almaktadır. Sosyal girişimciliğin izlediği bir diğer yöntem ise dezavantajlı gruplara (gençler, engelliler, azınlıklar, vb.) yönelik istihdam ve gelir getirici faaliyetler yaratarak, birey ve toplulukların güçlendirilmesini sağlamak ve kapasitelerini arttırmaya yönelik çalışmalarda bulunmaktadır. Sosyal girişimcilik, "kâr" ve "toplumsal faydayı" bir araya getiren, toplumsal ideallerle yönetim becerilerini aynı çatı altında toplayan bir anlayıştır. Sosyal girişimcilik kavramı sektörlere göre, yetki alanlarına göre, amaçlarına göre ve eylemlerine göre kavramlarla ilgilidir. Bu araştırmanın amacı sosyal girişimcilikle ilgili olarak üniversitemizde kulüpler, sosyal organizasyonlarda faaliyet gösteren öğrencilerin sosyal girişimcilik konulardaki algıları ve farkındalığını ölçmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma vurguları ile ilgili genel bir değerlendirme yapılarak öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Girişimcilik, Ekonomik ve Çevresel Yenilik, Sosyal Girişimcilik Ağı, Öğrenci ve Sosyal Girişimcilik

[1] Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, alptekin.357@gmail.com

Abstract

In this study the notion of social entrepreneurship and social entrepreneurships model application had examined. Within the frame of traditional economical conditions social entrepreneurship is the process of deactivating economic status through both gathering and improving new sources of information that supports positive change for society. Social entrepreneurship is one of the most important topics that business world, universities and non-governmental organizations focus on. Furthermore, for the solution of social problems social entrepreneurship adopts free market methods. Essentially social entrepreneurship includes strategies which aim to create employment, determine new opportunities to increase prosperity and decrease poverty. Trying to create employment for relatively disadvantaged groups by using positive discrimination and showing effort for increase productivity capacity are the other objectives of social entrepreneurship. Social entrepreneurship unites both profit and social benefit and assembles social ideals and administration skills under the same roof. As regards social entrepreneurship, our university has been trying to measure the perceptions and awareness of the clubs, social organizations and students. Questionnaire method was used in this study. A general evaluation of the research emphasis was made and suggestions were presented.

Key Words; Social Entrepreneurship, Economic and Environmental Innovation, Network of social entrepreneurship, Student and social entrepreneurship

1.SOSYAL GİRİŞİMCİLİK

Sosyal girişimcilik, sosyal amaçlı bir girişimin kurulmasıyla ortaya çıkan girişimciliğin gelişen alanlarından birisidir. Ticari girişimcilikle birlikte sosyal girişimcilik kâr amacı gütmeyen kuruluşların sayısındaki artışa bağlı olarak gelişmiştir. Sosyal girişimcilik değişen rekabet koşullarındaki gelişmelere bağlı olarak sosyal ve toplumsal ihtiyaç ve beklentilere bağlı olarak büyüyerek tüm girişim alanlarını da kapsayıcı şekilde gelişmektedir. Küreselleşme olgusuyla birlikte tüketicilerin ihtiyaçlarının artması ve bunların çeşitlenmesiyle birlikte bunların karşılanma şeklide değişim göstermiştir. Bu bağlamda her dönemin sosyo-politik ve ekonomik koşulları tüketicilerin ve sivil toplum gereksinimlerinin yeniden ele alınmasına neden olmuştur.

Sosyal girişimcilik gerek akademik gerekse uygulama alanında sürekli gelişen girişimcilik alanlarının önünde gelmektedir. Bugün ise toplumsal sektörler arasındaki sınırlar bulanık hale gelmiştir. Sadece kâr amacı gütmeyen kuruluşların faaliyet gösterdikleri ortam, devletin ve ticari girişimlerin de içinde yer aldığı bir rekabet ortamına dönüşmüştür. Bu durum ise, sosyal girişimcilik terimiyle jenerik bir şemsiye altında toplanan bir dizi toplumsal eğilimin, örgütsel yapıların ve bireysel inisiyatiflerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur (Besler, 2010: 3). Sosyal girişimcilik, değişim ve yenilikçi bir yaklaşımla ortaya çıkan sosyal ve toplumsal sorunları çözmek sosyal girişimlerin ortaya çıkmasıdır.

Bir ekonomide iktisadi değerler ile sosyal (insani) değerler birlikte ve bir bütün olarak gelişerek büyümektedir. Bu iki girişimcilik türü birbirini tamamlamaktadır. Bu bağlamda girişimcilik faaliyetleri; iktisadi değerler ve buna konu olan ticari girişimcilik ile sosyal (insani) değerler ve buna konu olan sosyal girişimcilik faaliyetlerinden meydana gelmektedir. İktisadi değerleri üretmek adına ticari girişimcilik yapılmaktadır. Bu bağlamda ticari girişimcilikle; bir iş fikrini ticari bir işletme veya kuruluş kurularak kazanç sağlamak üzere kurulup, çalıştırılmaktadır. Diğer taraftan ticari girişimciliğin yapılabilmesi için tüketicilere ve topluma gereksinim vardır. Bu toplumun ticari girişimciliğe konu olan mal ve hizmetleri satın alacak gelire sahip olması da gerekir. Bu bağlamda sosyal girişimcilikle bir fikre sahip olarak bir; iş, işletme, kurum, kuruluş veya sivil toplum kuruluşu kurarak bu fikri gerçekleştirme amaçlanır.

1.2. Sosyal Girişimcilik Tanımı, Amacı ve Önemi

Sosyal girişimcilik kavramı çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda sosyal girişimcilik değişimi öngören yenilikçi bir yaklaşımla sosyal ve toplumsal sorunların çözümüne yönelik sosyal organizasyonlardır. Bu bağlamda sosyal girişimcilik; öncelikli sürdürülebilir sosyal faydayla yaşanabilir sosyal ve ekonomik yapılara dayalı organizasyonlarla kurumların kurularak uygulamaya geçilmesidir. Sosyal girişimcilik, sosyal sorunların çözümü amacıyla sosyal değerlerin oluşumuna dayanarak bu değerlerle yenilikler gerçekleştirerek organizasyonlar kurarak yeni bir çözüm geliştiren süreçlerdir.

Sosyal girişimcilik tanımına bağlı olarak iki çeşit girişimcilik vardır. Bunlar; kâr amacı gütmeyen gelir sağlayan sosyal girişimcilik ve görev odaklı kâr amacı olan sosyal girişimciliktir. Kâr amacı gütmeyen gelir sağlayan sosyal girişimcilikle sosyal sorunlara yönelik organizasyonlardan sağlanan tüm gelirler bu sorunların çözümü amacına yönelik olarak harcanmaktadır. Görev odaklı kâr amacı olan sosyal girişimcilik; bir taraftan sosyal sorunlara çözüm bulmak ve diğer taraftan işletmenin kâr sağlaması amacıyla yapılan organizasyonlardır. Görev odaklı olarak kâr amacı gütmeyen sektörde örgütsel etkinliği artırmak ve uzun süreli sürdürülebilirliği sağlamak için girişimsel yaklaşımları destekleyen faaliyetlere karşılık gelmektedir. Örnek olarak, çeşitli işletmeler ve sivil toplum kuruluşları tarafından topluma eğitim, sağlık ve spor gibi alanlarda sosyal fayda sağlamak adına kurulan dernekler, vakıflar ve kuruluşlar verilebilir.

Sosyal girişimciliğin amacı yardımseverliğe ve hayırseverliğe dayanan sosyal faaliyetlerin kâr odaklı girişimlere dönüşerek toplumsal ve insani sorunlara çözüm sağlamaktır. Sosyal girişimcilik kamu girişimciliğinden ayrı bir yapı olarak gelişmiştir. Sosyal girişimciliğin yaygınlaşmasında bu

girişimcilik şeklinin toplum tarafından fark edilerek örnek alınmasının önemli bir rolü olmuştur. Örneğin; Muhammed Yunus tarafından kurulan Yoksullar Bankası adı verilen sosyal girişimle yoksul insanlara kredi vererek onların çeşitli işler kurmasını sağlamıştır.

Sosyal girişimcilik ortaya çıkan sosyal ve insani sorunların çözümüne yönelik olarak gittikçe önem kazanmaktadır. Bu sorunlar arasında başta doğanın kirletilmesi olmak üzere, kaynakların tüketilmesi, kuraklık ve afetlerin ortaya çıkardığı insani sorunlar, iş ve ekonomik yaşama bağlı sorunlar, engelli ve dezavantajlı grupların sorunları sayılabilir. Bu sorunları çözmek adına sosyal girişimcilik gönüllülük esasına bağlı olarak; yardımseverlik, iyilikseverlik, merhamet, şefkat, hayırseverlik gibi sosyal (insani) değerler üzerine kurulmuştur. Sosyal girişimciliğin sürdürebilmesi için kurulan işletmenin kâr elde etmesi gerekebilir. Ancak sadece kâr amacıyla kurulmaz. Sağlanan kâr sosyal amaca uygun olarak kullanılır.

1.2. Sosyal Girişimcilik Faktörleri

Sosyal girişimciliğin bazı faktörleri vardır. Sosyal girişimcilikle ilgili bu faktörler; lider, kaynak, sosyal sermaye, yenilikçi yöntem ve sosyal faydadır (Demir,2014: 350-351; Mengü, 2016: 25-339):

a. Lider: Sosyal girişimcilik faaliyetlerini yapabilmek için lidere gereksinim vardır. Lider sosyal girişimcilikle ilgili riski göze alarak ortaya çıkan fırsatları görecek misyon ve vizyona sahip olmalıdır.
b. Kaynak: Sosyal girişimcilik finansal kaynak ve insan kaynakları bileşenlerinden meydana gelmektedir. Sosyal girişimcilik maddi kaynak gerektiren işlemler için gerekli finansal kaynaktır. Bununla birlikte, insan kaynakları, sosyal girişim etkisinin gerçekleştirebilecek, emek sarf edecek gönüllü desteği dayalı insan kaynağından oluşmaktadır.
c. Sosyal Sermaye: Sosyal girişimcilikle gönüllü olarak bireyin harekete geçirme potansiyeline sahip olduğu bağlantı ağlarına (network) sosyal sermaye denir. Sosyal girişimcilikle bireyler arasındaki ilişki ağlarının gelişmesi toplumsal dayanışmanın artmasına ve ülkenin kalkınmasını sağlamaktadır.
d. Yenilikçi Yöntem: Sosyal girişimcilikle liderin organizasyonun öğrenme sürecini devam ettiren yenilikçilik, sosyal girişimciliğin işleyişini dinamik hale getirmektedir. Yenilikçi yöntemler sunarak yeni ürünlerin ve hizmetlerin ortaya çıkmasını sağlar. .
e. Sosyal Fayda: Sosyal girişimcilikle topluma karşı sahip olunan sorumluluk duygusu, bireylerin ortaya çıkan sorunları ürettikleri yenilikçi çözümlerle toplumsal fayda sağlamalarıdır. Bir başka ifade ile ticari girişimciliğin yarattığı ekonomik değerin, ekonomik kalkınmaya sağladığı katkının bir benzeri sosyal girişimciler, sosyal fayda ile toplumların kalkınmasına katkıda bulunurlar.

1.3.Sosyal Girişimcilik Alanları

Sosyal girişimcilik alanları; sektörlere göre, faaliyetlere göre, amaçlarına göre ve yetki alanlarına göre incelenebilir.

1.3.1. Sektörlere Göre

Sosyal girişimciliğin sektörleri konusunda pek çok görüş bulunmaktadır. Sosyal girişimlerin kâr amacı gütmeyen kuruluşların faaliyetleri olduğunu savunanların yanında, ekonomik fayda sağlayan işletmelerin sosyal politikalardaki sürdürülebilirliği de sosyal girişim olarak görülmektedir. Sosyal girişimciliğin hangi sektörde olduğu konusunda bazı araştırmacılar, kâr amacı gütmeyen örgütlerin yürüttüğü aktiviteler olarak tanımlamaktadır (Thompson, 2002). Dees (1998)'e göre de sosyal girişimler kâr amacı gütmeyen yenilikçi girişimleri, sosyal amaçlı iş girişimlerini ve melez kuruluşları içermektedir. Fakat sosyal girişimlerin kâr amacı gütmeyen örgütlere dahil olduğunu savunmaktadır (Dees, 1998). Sosyal girişimcilik kavramının ilk ortaya çıktığı zamanlarda kuruluş

amacının kar elde etmek olmadığı ve sosyal fayda sağlamak amacı güttüğü gerekçesiyle kâr amacı gütmeyen kurumların yürüttüğü faaliyetler sosyal girişimcilik olarak tanımlanmıştır.

Bazı araştırmacılar ise bunun anlamını kısıtlayacağını ve bazı ticari şirketlerin de sosyal bir amaç gütmesi nedeniyle sosyal girişimciliğe dahil olabileceklerini savunmaktadırlar. Sosyal girişimcilik sadece kâr amacı gütmeyen sektör bazında düşünüldüğünde kavramın faaliyet alanını daralacağından özel sektörde de uygulama alanı bulan sosyal girişimci hareketlerin olabileceği savunulmaktadır (Thompson, 2002). Sosyal girişimcilik, sosyal yenilikçilik ve sosyal sorumluluk kavramları ile de ilgili olduğu için kâr amacı güden kurumları da ilgilendirdiği belirtilmiştir (Thompson, 2002). Kar amacı güden kurumlar sosyal sorumluluk projelerine önem vermektedir. Bu projeler sonucunda elde edilen karın tekrardan sosyal fayda sağlamak için kullanılması bu kuruluşların da sosyal girişimler olarak adlandırılmasına neden olmaktadır (Dees, 1998).

Sosyal girişimler pek çok alanda faaliyet göstermektedir. Bunlar topluma duyarlı olan kar amacı güden işletmeler, sosyal amaçlarla kurulmuş ve işletme olarak devam eden sosyal girişimler ve gönüllü sektördür (Thompson, 2002). Sosyal girişimcilikte pek çok sosyal ve ticari uygulama bir araya gelmektedir. Bu nedenle aralarındaki ilişki devamlı ve aralıksız bir düzen içindedir.

1.3.2.Faaliyetlere göre

Sosyal girişimde öne çıkan eylem anlamında sosyal girişimin odak noktasına konumlandırıldığıdır. Sosyal girişim eyleminin harekete geçiren dayanak noktası diğer girişimlerin dayanak noktasında farklıdır. Sosyal girişimin misyonu olan ve motivasyonun devamını sağlayan, faaliyetin arka planında sosyal sorumluluğun olmasıdır (Mengü: 32-33).

1.3.3.Amaçlarına göre

Sosyal etkinin ortaya çıkarılması gerçek amacı tanımlar, bunun yanında girişimcilik faaliyeti de sosyal girişimin bir diğer amaç unsurudur. Geleneksel kâr amacı güden örgütler diğerlerinden çok farklı konumlanmışlardır, çünkü kar elde etmek amacındadırlar. Geleneksel kâr amacı gütmeyen örgütlerde sosyal girişimlerden farklı bir konumda bulunmaktadır. Çünkü geleneksel kâr amacı gütmeyen örgütler de sosyal etki amacında olsalar da girişimcilik faaliyetleri olarak bakıldığında sosyal girişimlerden farklılık göstermektedirler (Ercan, 2016:21).

1.3.4.Yetki alanlarına göre

Yapılan çalışmalar bağlamında, yetki alanlarına göre sosyal girişimcilik, ekonomik, sosyal ve siyasi yetki olarak açıklanmıştır. Ekonomik boyut kişisel çıkarı ve kârın paylaşımını ifade ederken, sosyal yetki güven odaklı olup kârın paylaşılmaması, gerektiğini savunur ve siyasi yetki de örgütlerin ticari nitelikleri kaybolmaya başlayınca ortaya çıkar. Aynı zıt ilişki ekonomik ve siyasi etki arasında da bulunmaktadır, çünkü örgütler ticari özelliklerini kaybettikçe, daha çok kamusal ve siyasi olmaya başlarlar. Sosyal yetki, sosyal girişimde de kamu örgütünde de orta seviyede olduğu için sosyal yetki her iki sektöre de yakın bir konumdadır (Güler, 2008: 116-117;Asılsoy, 2016:38).

2. SOSYAL GİRİŞİMCİLİK VE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

2.1. Uygulamanın Amacı ve Kapsamı

Sosyal girişimcilik: üniversite öğrencileri üzerine bir uygulama çalışmasının amacı; sosyal girişimcilikle ilgili olarak üniversitemizde kulüpler, sosyal organizasyonlar ele alınmış ve öğrencilerin bu konulardaki algıları ve farkındalığı ölçmeye çalışılmıştır. Bu çalışma sınırlı sayıda öğrenci üzerinde yapılmıştır.

2.2. Uygulama Metodu

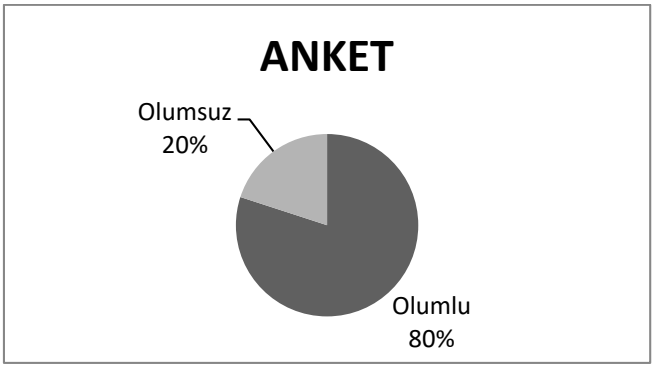
Sosyal girişimcilik: üniversite öğrencileri üzerine bir uygulama çalışmasının metodu; anket çalışmasıdır. Anket çalışmasında sosyal girişimcilikle ilgili 21 adet anket sorusu sorularak yüz yüze cevaplar alınarak değerlendirilmiştir.

2.3. Uygulama Bulguları

Sosyal girişimcilik: üniversite öğrencileri üzerine bir uygulama çalışmasında sorulara alınan cevaplar aşağıda grafikle gösterilmiştir. Anket 60 kişiye yapılmış ve yapılan anket sonucunda 21 soru cevaplanması istenmiş ve cevaplamıştır. Anket bulguları grafikle aşağıda gösterilmiştir.

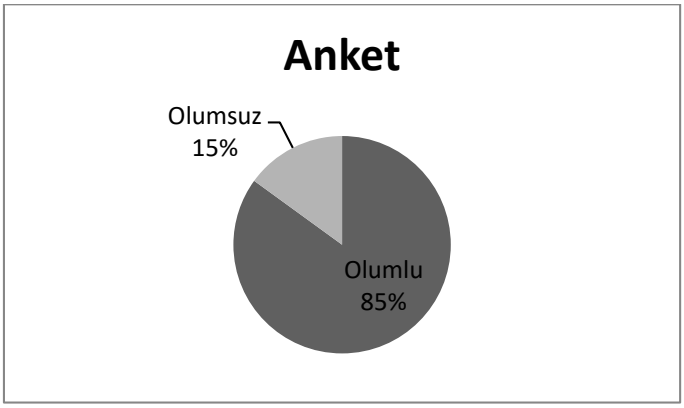
1. Sizce öğrencilerin yetenek gelişimlerini sağlar mı?

Bu soruya 48 kişi olumlu cevap verirken 12 kişi olumsuz cevap vermiştir.

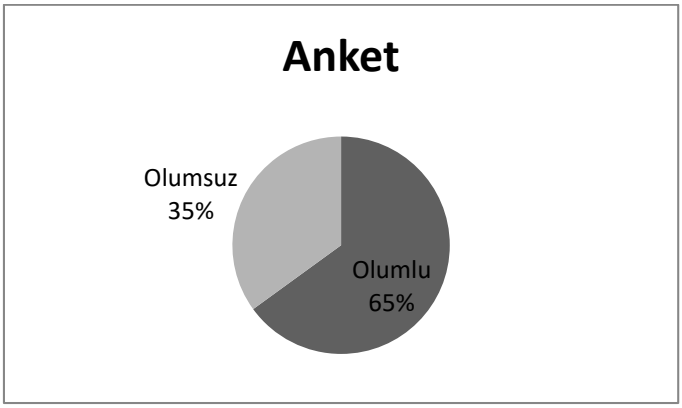
2. Sizce öğrencilerin sosyal gelişimine katkıda bulunur mu?

Bu soruya 51 kişi olumlu cevaplarken 9 kişi olumsuz cevap vermiştir.

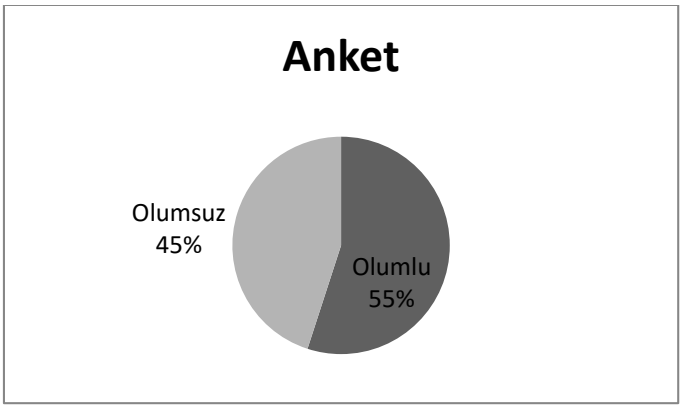
3. Sizce öğrenciler arasında iletişimi sağlar mı?

Bu soruya 39 kişi olumlu cevaplarken 21 kişi olumsuz cevap vermiştir.

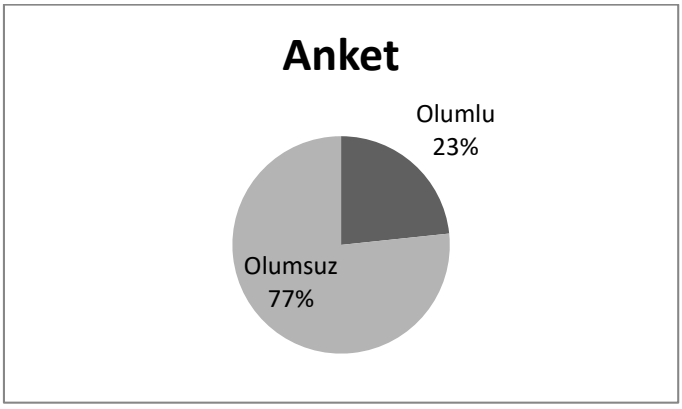

4. Sizce öğrencilerin iş hayatı ve sosyal hayatta sosyal değer oluşumunu sağlar mı?

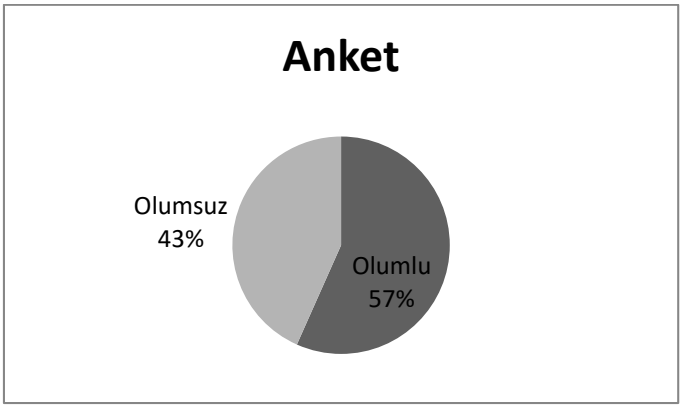
Bu soruya 33 kişi olumlu cevap verirken 27 kişi olumsuz cevap vermiştir.

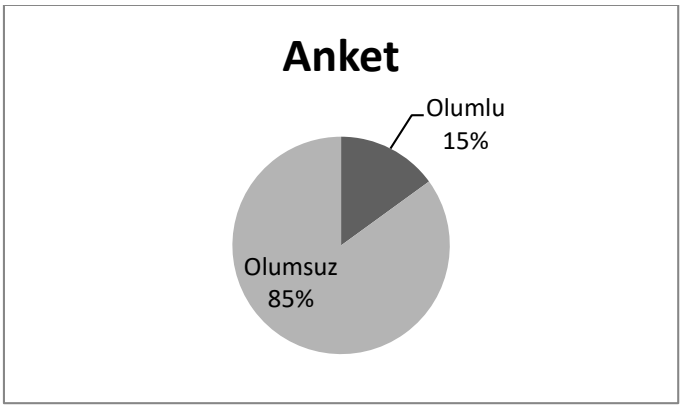
5. Sizce öğrencilerin sosyal değer oluşmasını sağlayacak fırsatları sağlar mı?
Bu soruya 14 kişi olumlu cevap verirken 46 kişi olumsuz cevap vermiştir.

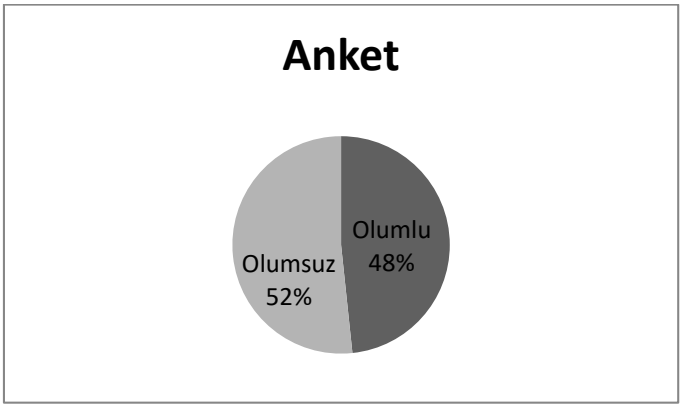
6. Sizce öğrencilerin yenilikçi olmasını ve sosyal hayatta uygulaması öğrencileri sosyal girişimciliğe yönlendirir mi?
Bu soruya 34 kişi olumlu cevap verirken 26 kişi olumsuz cevap vermiştir.

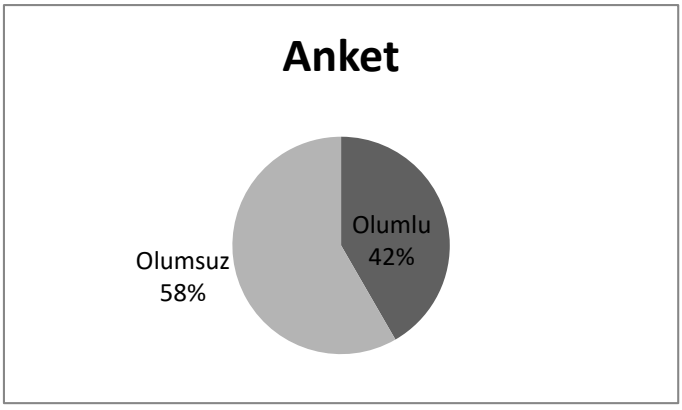
7.Sizce öğrencilerin kaynak sağlama ve sürdürülebilir olmasına katkıda bulunur mu?
Bu soruya 9 kişi olumlu cevap verirken 51 kişi olumsuz cevap vermiştir.

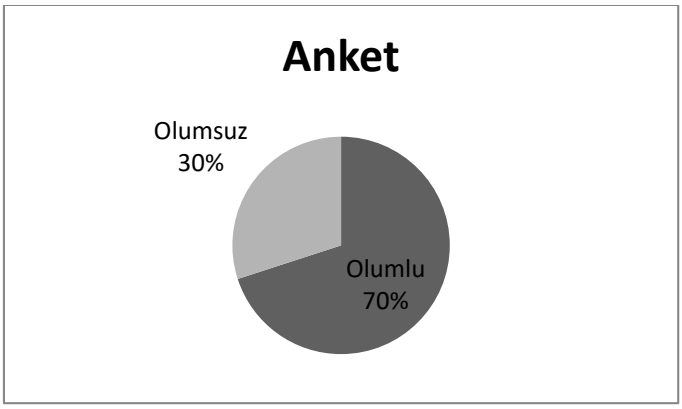
8. Sizce sosyal girişimcilik öğrencilerin sosyal değer misyonuna sahip olmasını sağlar mı?
Bu soruya 29 kişi olumlu cevap verirken 31 kişi olumsuz cevap vermiştir.

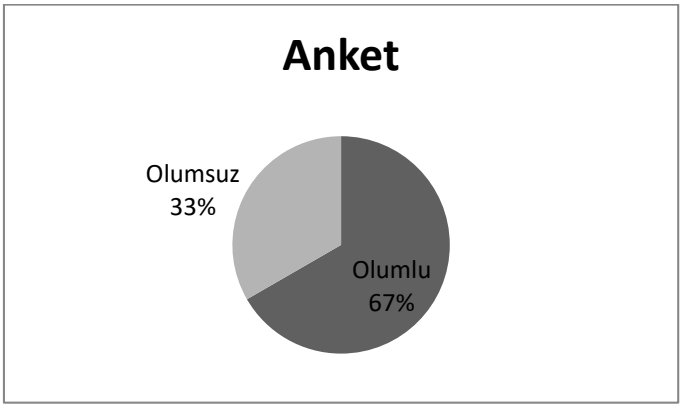
9.Sizce sosyal girişimcilik öğrencilerin değişim odaklı olmalarını sağları mı?
Bu soruya 25 kişi olumlu cevap verirken 35 kişi olumsuz cevap vermiştir.

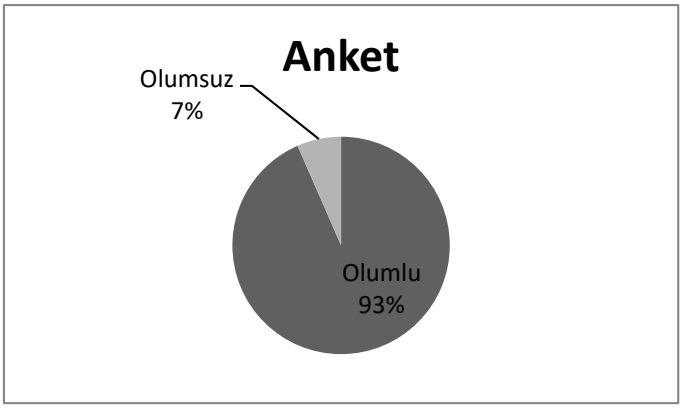
10.Sizce sosyal girişimcilik öğrencilerin risk almasını sağlar mı?
Bu soruya 42 kişi olumlu cevap verirken 18 kişi olumsuz cevap vermiştir.

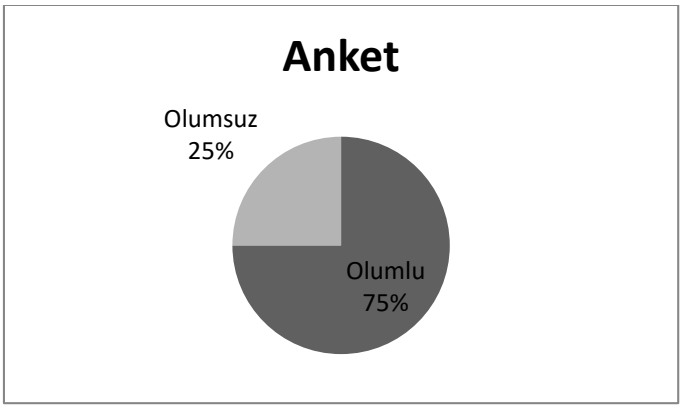
11.Sizce sosyal girişimcilik öğrenciler Proaktif (aktif atak) olmalarını sağlar mı?
Bu soruya 40 kişi olumlu cevap verirken 20 kişi olumsuz cevap vermiştir.

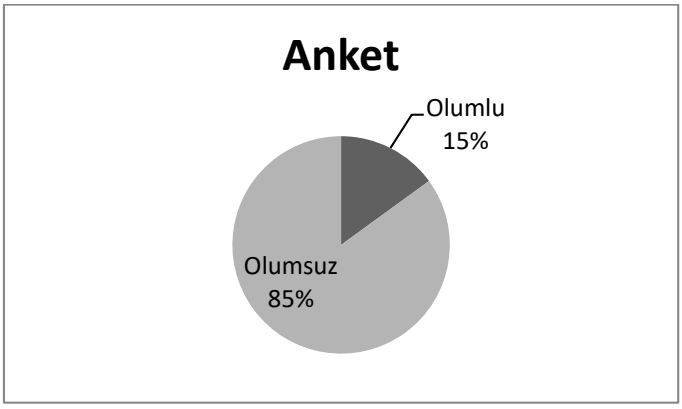
12.Sizce sosyal girişimcilik öğrencilerin kendilerine güvenini sağlar mı?
Bu soruya 57 kişi olumlu cevaplarken 3 kişi olumsuz cevap vermiştir.

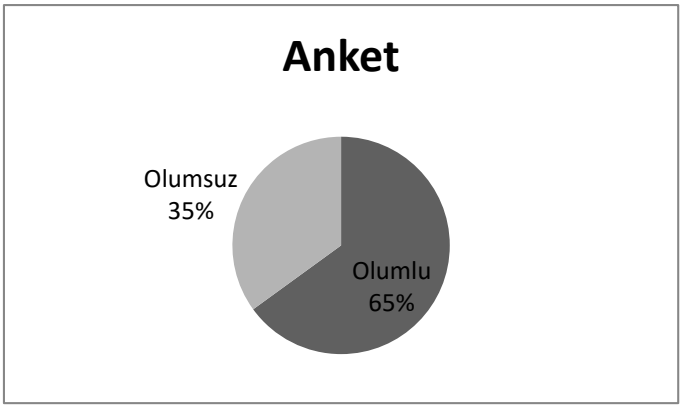
13.Sizce sosyal girişimcilik öğrencilerin problem çözme yeteneklerini geliştirir mi?
Bu soruya 52 kişi olumlu cevap verirken 8 kişi olumsuz cevap vermiştir.

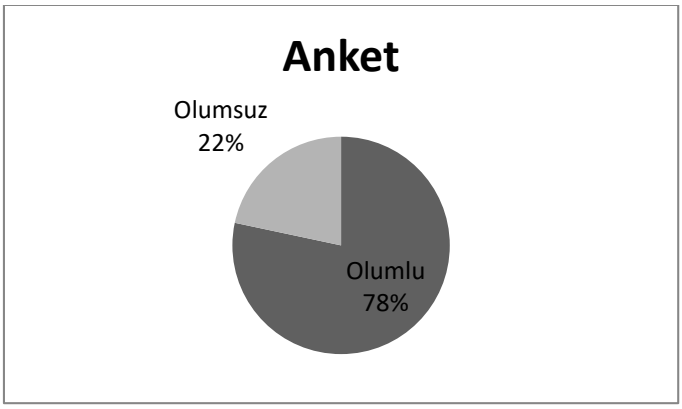
14.Sizce sosyal girişimcilik öğrencilerin tüketim bilincini oluşturur mu?
Bu soruya 3 kişi olumlu cevap verirken 17 kişi olumsuz cevap vermiştir.

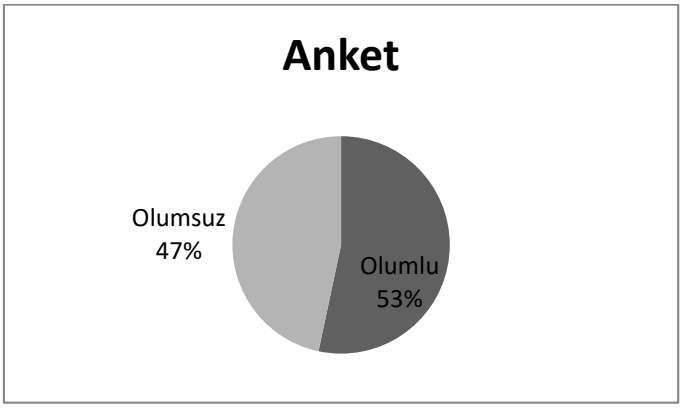
15.Sizce sosyal girişimcilik, girişimcilik farkındalığı sağlar mı?
Bu soruya 13 kişi olumlu cevap verirken 7 kişi olumsuz cevap vermiştir.

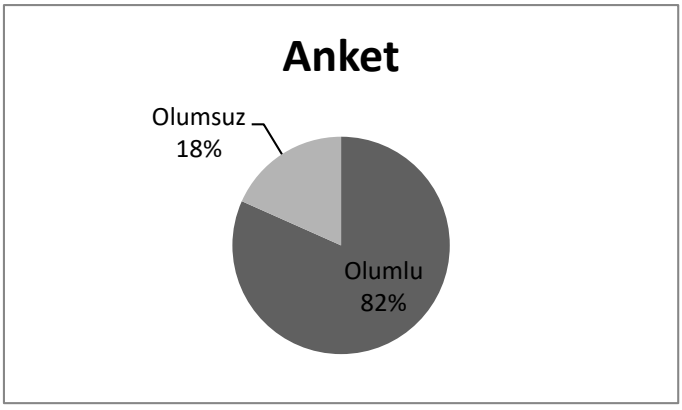
16.Sizce sosyal girişimcilik öğrencilerin iş fırsatlarını görmesini sağlar mı?
Bu soruya 47 kişi olumlu yanıt verirken 13 kişi olumsuz cevap vermiştir.

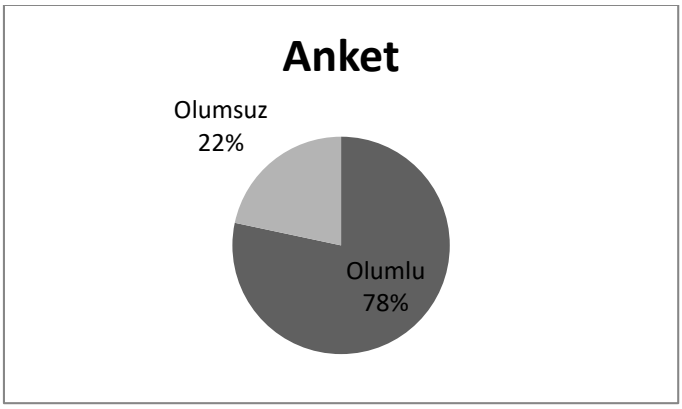
17.Sizce sosyal girişimcilik istihdam oluşmasına katkı sağlar mı?
Bu soruya 32 kişi olumlu cevap verirken 28 kişi olumsuz cevap vermiştir.

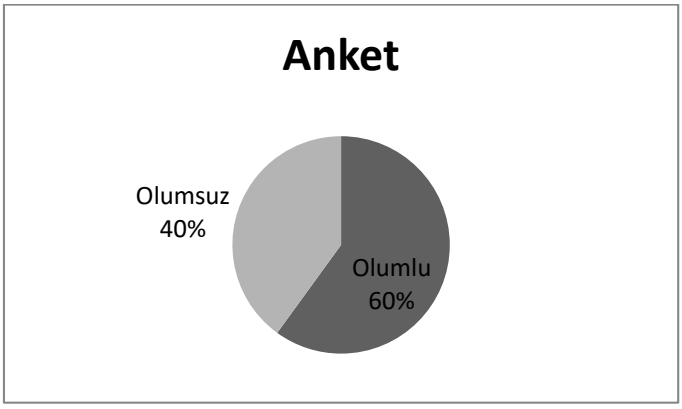
18.Sizce sosyal girişimcilik yeni ürün ve hizmet oluşumuna katkı sağlar mı?
Bu soruya 49 kişi olumlu cevap verirken 11 kişi olumsuz cevap vermiştir.

19.Sizce sosyal girişimcilik sosyal sermaye ile ekonomik büyüme sağlar m?
Bu soruya 47 kişi olumlu cevap verirken 13 kişi olumsuz cevap vermiştir.

20.Sizce sosyal girişimcilik sosyal değer oluşumu toplumsal gelişimi sağlar mı?
Bu soruya 36 kişi olumlu yanıt verirken 24 kişi olumsuz cevap vermiştir.

21.Soruya verilen cevaplar olarak girişimcilik önerileri; Öğrenci sanal sosyal işletme girişimciliği, Sosyal amaçlı geri dönüşüm girişimciliği, Öğrenci sosyal girişimcilik ağı (network), Gezi-Spor-Eğlence sosyal girişimciliği, Dans sosyal girişimciliği, Tiyatro sosyal girişimciliğidir.

SONUÇ

Sonuç olarak; bu çalışmada sosyal girişimcilikle ilgili olarak üniversitemizde kulüpler, sosyal organizasyonlar öğrencilerin bu konulardaki algıları ve farkındalığı ölçülmüştür. Bu çalışmada anket yöntemi kullanılmıştır. Öneriler olarak; öğrencilerin sosyal girişimcilik farkındalığı oluşturarak onları sosyal girişimciliğe yönlendirmek için;

- Sosyal girişimciliğin öğrencilerin sosyal gelişimine katkıda bulunması için eğitim, seminer ve konferans çalışmaları yapılmalıdır.
- Üniversitemizin sosyal amaçlı sosyal girişimciliğini artırmak için başka üniversitelerin sosyal girişimcilik ağlarıyla çalışmaları ve ortak çalışma yapmaları gerekir.
- Sosyal girişimcilik sizce öğrenciler arasında iletişimin gelişime katkıda bulunur.
- Sosyal girişimcilik öğrencilerin iş hayatı ve sosyal hayatta sosyal değer oluşumunu sağlar.
- Sosyal girişimcilik öğrencilerin problem çözme yeteneklerini geliştirecektir.
- Sosyal girişimcilik öğrencilerin iş fırsatlarını görmesine katkıda bulunur.
- İstihdam oluşmasına katkı sağlar.
- Sosyal girişimcilik ülkemizde sosyal sermaye ile ekonomik büyüme sağlar.
- Sosyal girişimcilik yeni ürün ve hizmetlerin ortaya çıkmasını yol açar.
- Ülkemizde sosyal girişimcilik sosyal değer oluşumu toplumsal gelişimi sağlar.

Öğrencilerin sosyal girişimcilik önerileri; Öğrenci sanal sosyal işletme girişimciliği, Sosyal amaçlı geri dönüşüm girişimciliği, Öğrenci sosyal girişimcilik ağı (network), Gezi-Spor-Eğlence sosyal girişimciliği, Dans sosyal girişimciliği, Tiyatro sosyal girişimciliğidir.
Araştırma bulguları ile ilgili genel bir değerlendirme yapılarak öneriler sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Besler, S.(2010). Sosyal Girişimcilik Beta Basım A.Ş

Demir, Ö. (2014). Sivil toplum kuruluşları, Sosyal Girişimcilik, Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Sosyal İşletme. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi(6), 347-356

Mengü, E. (2016). Sosyolojik Perspektiften Sosyal Girişimcilik Olgusu. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Thompson, J. (2002). The World Of The Social Entrepreneur. International Journal Of Public Sector Management

Dees, J.G. (1998) Enterprising Nonprofits. Harvard Bussines Review

Mengü, E. (2016). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Girişimcilik: Grameen Mikrokredi Modeli. Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

Ercan, S. (2016). Türkiye'de Sosyal Girişimcilik ve Yarattığı Etkilerin Değerlendirmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Güler, B.K. (2008). Sosyal Girişimcilik Olgusu ve Bir Örnek Olay İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir

Asılsoy, B. (2016). Marka Konumlandırılmasında Sosyal Girişimcilik Kavramının Önemi: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

KİŞİLİK YAPISININ ONLİNE ALIŞVERİŞ TERCİHİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: GENÇ TÜKETİCİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Metin SAYGILI[1]
Zeliha ERSOY[2]
Esra BALKANCI[3]
Mustafa Emre USLU[4]

Öz

Teknolojik gelişmeler, internetin giderek yaygınlaşması ve kullanım amacının giderek çeşitlenmesi alışveriş alışkanlıkları üzerinde de etkisini göstermektedir. İnternetin gelişimi ve yaygınlaşması yalnızca işletmelere rekabet avantajı sağlamamış, aynı zamanda tüketiciler için de yeni bir alışveriş mecrası haline gelmiştir. Özellikle genç kuşak olarak tanımlanan grup içerisinde online alışverişe olan ilginin giderek arttığı ve alışverişlerinde geleneksel alışveriş yerine online alışverişi daha sıklıkla tercih ettikleri görülmektedir. Genç tüketiciler, online alışveriş ortamının; uygun fiyat, coğrafi sınırsızlık, esnek zaman, ürün çeşitliliği, kolay ulaşılabilirlik, rahatlık ve daha bir çok özelliğe sahip olmasından dolayı artık ihtiyaçlarını online alışveriş aracılığıyla gidermeye yönelmişlerdir. Bu nedenle değişen alışveriş tarzları ve online alışverişin giderek yaygınlaşması ve geleneksel alışverişin yerini almaya başlaması, bireylerin online alışverişe yönelik davranışlarının kişilik yapıları açısından incelenmesini de önemli bir konu haline getirmiştir. Bu bağlamda, tüketicilerin ne sıklıkla ve ne kadar süredir online alışveriş yaptıklarının ve online olarak en fazla hangi ürün kategorilerini tercih ettiklerinin kişilik yapıları (A ve B Tipi) açısından değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle, bu araştırmanın temel amacı; genç tüketicilerin kişilik yapısı (A-B Tipi) açısından online alışverişin avantajlarını inceleyerek satın aldıkları ürün gruplarının farklılığını ortaya koymaktır.

Pozitivist araştırma yaklaşımının benimsendiği bu araştırmamın ana kütlesini, online alışveriş yapan ve bir kamu üniversitesinde öğrenim görmekte olan 18-24 yaş arası genç tüketiciler oluşturmaktadır. Araştırmada, kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 257 tüketici araştırmanın örneklemine dahil edilmiş ve veriler online anket aracılığıyla toplanarak SPSS 21.0 istatistiki analiz programı ile test edilmiştir. Araştırmanın bulguları, online alışveriş tercihleri açısından A Tipi kişilik yapısına sahip bireylerle B Tipi kişilik yapısına sahip bireyler arasında farklılık olduğunu ortaya koymuştur. Bu farklılıklar özellikle, online alışverişin internet kullanım amaçları arasındaki yeri, online alışverişte en çok satın alınan ürün kategorileri ve online alışverişin avantajlarında meydana gelmiştir.

Anahtar Kelimler: Online Alışveriş, Kişilik Yapıları, A ve B Tipi Kişilik, Genç Tüketiciler

[1] Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Üretim Yönetimi Pazarlama, Doktora Öğrencisi, metinsaygili@msn.com
[2] Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Üretim Yönetimi Pazarlama, Yüksek Lisans Öğrencisi, zelihaersoyy@gmail.com
[3] Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Tasarımı ve Medya, Medya ve İletişim Çalışmaları, Yüksek Lisans Öğrencisi, esrahede@gmail.com
[4] Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon, Yüksek Lisans Öğrencisi, uslu.mustafaemre@gmail.com

THE COMPERATIVE ANALYSIS OF PERSONALITY STRUCTURE IN TERMS OF ONLINE SHOPPING PREFERENCES: A STUDY ON YOUNG CONSUMERS

Abstract

Technological developments, the internet's becoming widespread and its gredually increasing usage have influence on the buying habits. The development and becoming prevalent of the internet does not only provide advantages on the bussinesses, but it has also become a new adventure of shopping for the consumers. The increase of the interest in online shopping and the tendency of choosing online shopping over the traditional one is reviewed frequently, especially for the younger consumer groups. It is seen that young consumers often prefer meeting their needs by using online shopping for various reasons such as affordable prices, no geographical or time conserned limits, accessibility, comfort and so many other reasons. For this reason, as the shopping styles have dramatically changed and the internet usage's become widespread, the investigation of online buying behaviour of the consumers in terms of personality traits has gain quite an importance. In this context, the questions of how often and for how long do the consumers use online shopping, and what product groups do they prefer most come to mind, for which it is regarded necessary to evaluate the findings in terms of personality types (Type A and B). From this point of view, the main purpose of this study is to investigate the advantages of online shopping for young consumers in terms of personality traits (Type A and B), reveal the diversity of product groups they prefer to buy.

This study, in which Positivist research approach was employed, the target audience consists of young consumers aged 18-24 with online shopping habits, who receive education in a public university. Using convenience sampling method, 257 consumers were included in the sample group. The results have been gathered from online surveys and tested with SPSS 21.0 statistical analysis software. The findings of the research show that there are significant distinctions between the personalities with Type A and Type B in terms of online shopping preferences. These differences, especially on the subjects of online shopping's role in internet usage, the most preffered product cathegories and the advantages of online shopping have been seen most commonly.

Key Words: Online Shopping, Personality Types, Type A and B Personality, Young Consumers

GİRİŞ

Teknolojinin gelişmesi ile bir takım alışkanlıklarımız da değişikliğe uğramaya başlamış ve teknolojinin sunmuş olduğu imkanlar ile farklı boyutlara ve farklı şekillere bürünmeye başlamıştır. Çalışmamızda ele aldığımız online alışveriş de teknolojinin gelişmesi ile son 10 yıl içerisinde büyük hız kazanmıştır. Klasik alışveriş olarak tanımladığımız çarşı-pazar gezerek yapılan alışverişin yerini telefondan, bilgisayardan veya bir takım akılı teknolojik cihazlardan yapılan ve online alışveriş olarak tanımlanan alışverişler almaya başlanmıştır. Özellikle z kuşağı olarak adlandırılan genç kuşak için giderek vazgeçilmez bir alışkanlık haline gelen online alışveriş hem kolay hem de pratik olarak nitelendirilmekte, özellikle belli kategorilerdeki alışverişlerin internet üzerinden online olarak yapılması hem zaman hem de maddi açıdan tasarruf sağladığı da bilinen bir gerçek haline gelmektedir. Hal böyle olduğunda genç tüketicilerin alışveriş alışkanlıklarını anlamak için online alışveriş ayrımını göz önüne almak gerekmektedir. Kişilerin alışveriş alışkanlıklarını ve alışveriş şekillerini saptamak için yapılan çalışmalar sonucunda kişilik yapılarının alışveriş üzerinde etkili olduğu ortaya konulmuş, kişilik tiplerine göre alışveriş alışkanlıklarında ve alışveriş tarzlarında bir takım değişiklikler olduğu belirlenmiştir. Alışveriş ve kişilik yapıları arasındaki bağlantıyı anlamak için yapılan pek çok çalışma klasik olarak tanımlanan alışveriş şekli üzerinde gerçekleştirilmiştir. Fakat günümüzde gelmiş olduğumuz nokta itibari ile alışverişi kategorilere ayırma gereksinimi doğmuş ve çalışmamızda ele aldığımız ve alışveriş şekillerinin bir kategorisi olarak değerlendirilen, online alış veriş olarak tanımlanan alışveriş şeklinin de kişilik yapıları açısından çeşitli farklılıklar gösterdiği düşünülmektedir. Özellikle genç tüketiciler olarak tanımlanan 18-24 yaş arası tüketicilerin online alışverişi daha sık tercih etmelerinden dolayı ve kişilik yapılarının bu yaşlarda oluşmuş olmasından ötürü gerçekleştirmiş olduğumuz çalışma; "*Kişilik Yapısının Online Alışveriş Tercihi Açısından Karşılaştırmalı Analizi: Genç Tüketiciler Üzerine Bir Araştırma*" olarak belirlenmiştir.

Pazarlama literatüründe sıklıkla incelenen konulardan biri de tüketicilerin alışveriş tercihleri olmuştur. Tüketici davranışı literatüründe online alışveriş tercihlerinin A tipi ve B tipi kişilik yapılarına ait yaklaşım ile ilişkilendirildiği çalışmaların yeterince gerçekleştirilmediği görülmektedir. Bu nedenle, bu araştırmanın temel amacı, bu boşluğu giderebilmek ve aynı zamanda genç tüketicilerin kişilik yapısı (A-B Tipi) açısından online alışverişin avantajlarını inceleyerek satın aldıkları ürün gruplarının farklılığını ortaya koymaktır. Bu amaç ile birlikte tüketicilerin ne sıklıkla ve ne kadar süredir online alışveriş yaptıklarının, online olarak en fazla hangi ürün kategorilerini tercih ettiklerinin kişilik yapıları (A ve B Tipi) açısından değerlendirilmesi bu çalışmanın diğer amaçları arasında yer almaktadır.

2.KAVARAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Kişilik Yapısı

Kişilik konusuna tüketici davranışları açısından bakıldığı zaman, alışveriş tercihinin belirlenmesinde önemli değişkenlerden biri olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Genel anlamda kişiliğin bireyi diğer bireylerden ayıran ve sıklıkla yaptığı en tipik davranışları kapsamaktadır (Morgan, 2009).

Kişilik bireye has özellikler bütünü olarak ifade edilebilir. Bireyin kişiliği onun iş hayatını, sosyal hayatını, sosyal çevresini ve alışkanlıklarını etkilemektedir. Hatta kişilik yapılarının insanların bütün hayatlarını etkilediğini söylemek de yanlış olmayacaktır. Kişilik insanların kendine has özelliklerini ifade ettiğinden her insanın kendine has kişilik özellikleri olduğu söylenebilir. Tutar (2015) yapmış olduğu tanımlamada kişiliği; huy, karakter ve yetenek gibi unsurların oluşturduğunu ve bu yüzden insan sayısı kadar kişiliğin varlığından söz edilebileceğini ifade etmektedir (Tutar, 2015). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere kişilik yapılarını bire bir belirlemek pek mümkün değildir. Bu sebepten dolayı araştırmacılar insanların kişilik yapılarını tespit etmek için, kişilik tipleri adı altında kişilik yapılarını belli kalıplara uyarlamış ve genel ifadeler ile bir çerçeve çizmişlerdir. Bu alana ilişkin

olarak geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış pek çok kişilik envanteri mevcuttur ve konuya ilişkin pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Konuya ilişkin olarak yapılan çalışmalara baktığımızda kişilik tipini; bireylerin neyi niçin yaptıklarını anlamayı sağlayan, bireyin kendine has tercihlerindeki doğal eğilimlerini anlamayı sağlayan bir sistem olarak tanımlamak mümkündür (Balkıs, 2003). İlgili literatür incelendiğinde insanların kişilik özelliklerinin araştırmacılar tarafından pek çok farklı ölçek yarımıyla incelendiği görülmektedir. Bu çalışmada kişilik özellikleri A tipi ve B tipi kişilik yapıları olarak ele alınmaktadır. A ve B tipi kişilik yapıları kardiyolog olan Meyer Friedman ve Rosenman tarafından gözlemlenmiştir. Friedman ve Rosenman, insanların tamamen saf bir şekilde A tipi ya da B tipi olamayacağını, bunun yerine bu iki tipten birine karşı daha fazla eğilimli olabileceklerini ifade etmişlerdir (Durna, 2005).

A tipi kişilik özellikleri gösteren bireyler; rekabeti severler, çalışmaktan hoşlanırlar ve kendilerini işlerine adalar. Zamana karşı hassastırlar ve aceleci bir yapıya sahiptirler. A tipi özelliğine sahip olan bireyler genel olarak hızlı yürürler, hızlı konuşurlar, aynı anda pek çok işi yapmaya çalışırlar. Bu tipteki kişiler çabuk strese kapılırlar ve normal durumlarda bile stres içerisinde olabilirler (Lelord ve Andre 1996). A tipi kişilik özelliğine sahip olan bireyler sürekli bir koşturmaca içerisinde olurlar ve sürekli bir şeyler yapma eğilimindedirler. Bu tipteki kişilerin zaman yönetimi genelde başarısız olmaktadır (Aytaç, 2002).

B tipi kişilik özellikleri gösteren bireyler; pek rekabetçi değillerdir ve A tipi kişilik özelliği gösteren bireylerin aksine işlerine kendini daha az adayan kişilerdir ve zamanla yarış içerisinde değillerdir. B tipi kişilik özelliği gösteren bireyler iş ve sosyal yaşamlarında daha dengeli ve rahat bir yaklaşım içerisindedirler. B tipi kişilik özelliğine sahip bireyler daha fazla güven içinde hisseden kişilerdir. Mükemmeliyetçi değillerdir, aşırı hırslı değillerdir, A tipi kişilik özelliği sergileyen bireylerin aksine daha uysal bir yapıya sahip ve kolay sinirlenmeyen kişilerdir (Durna, 2005). Ayrıca bu tip kişilik özelliği gösteren kişiler, daha az heycanlı bir yapıya sahiptirler ve telaşa kapılmayan, sakin, aceleci olmayan, zamanı daha rahat kullanan özellikler sergilemektedirler (Yurtsever, 2009:65). B tipi kişilik özelliği gösteren bireyler yaptıkları işten zevk almayı bilirler, düzenli ve sakin çalışırlar (Güney, 2000: 446).

Pazarlama literatürü incelendiğinde kişilik konusunun pazarlama açısından dünden bugüne birçok çalışmaya konu olduğunu görmek mümkündür. Bu bağlamda incelendiğinde kişilik ve kişilik özellikleri ile birçok pazarlama değişkeninin ilişkisini inceleyen araştırmaların oldukça fazla sayıda olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu açıdan değerlendirildiğinde ise hem pazarlama bilimiyle ilgilenen akademisyenlerin hem pazarlama alanında yer alan uygulamacıların hem de pazarlama çalışanlarının kişilik özellikleri ile ürün/ hizmet ile birlikte markalar arasında ilişki kurarak pazarlamaya ve tüketicilere ait çıkarımda bulunmaları mümkün olabilmektedir. Aynı zamanda yapılabilecek bu çıkarımlar aracılığıyla kişilik özellikleri ile ürünlerin pazar konumlarının belirlenmesine olanak sağlamaktadır (İslamoğlu ve Altunışık, 2008; Semiz,2015).

2.2.Online Alışveriş

İnternetin hızla yaygınlaşması ve alışveriş dünyası ile buluşmasının ardından online mağazacılık ve online satış alanları hızla gelişmiş ve günümüzde internet üzerinden akla gelebilecek her şeyin satışı yapılır hale gelmiştir. Geleneksel alışveriş olarak tanımlanan mağaza gezerek, yüz yüze yapılan alışverişlerin yerini hızlı bir şekilde almaya başlayan online alışveriş özellikle genç neslin alışveriş alışkanlıklarını belirleyen bir unsur haline gelmiştir. Bu bağlamda bakıldığında internet teknolojisinin tüketicilerin davranışlarını dönüştürdüğü ve geleneksel pazarlarda alışveriş yapan tüketicilerin online platforma doğru yöneldiği muhakkaktır (Aksoy, 2006). Alışveriş anlayışını büyük ölçüde değiştiren online alışveriş müşteri alışkanlıklarını ve ürünlere bakış açılarını da değiştirmeye başlamıştır. Oturduğu yerden binlerce kilometre uzaklıktaki bir ürünü satın alarak kapısına kadar getirten müşteriler hem ürün çeşitliliği hem de fiyat açısından kısa sürede kat ve kat fazla ürünü karşılaştırma imkanı bulabilmektedirler. Özellikle online platformda gerçekleştirilen alışverişlerin

satın alma konusunda tüketicileri motive ettiği ve aynı zamanda alışveriş kolaylığı sağlayarak tüketicileri farklı tarzda satın alma davranışlarına ittiğini görülmektedir. Hal böyle olunca özellikle internet çağının içinde doğan ve günümüzde z kuşağı olarak adlandırılan bireyler geleneksel alışveriş yerine online alışverişi tercih etmektedirler. Konuya ilişkin yapılan çalışmalarda internet ortamının fiziksel ortamın aksine, tüketiciyi daha özgür kılan bir ortam olması, daha kısa süre içerisinde çok daha fazla sayıda ve çeşitte ürünün incelenmesi, istenilen ürünlere daha kolay bir şekilde ulaşılmasına imkan vermesi, zaman ve para tasarrufu sağlaması ve bununla birlikte, markalar arasında karşılaştırma yapmanın çok daha kolay olması vb. özellikler sayesinde tüketicilere daha çekici gelmektedir (Saygılı vd., 2017).

Genç tüketicilerin (18-24 yaş) özellikle bazı ürün gruplarında online alışverişe daha fazla yöneldiği, aynı zamanda istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak ürün ve/veya ürün gruplarının farklılık gösterdiği görülmektedir. Online alışverişte eğilim gösterilen ürün gruplarının farklılık göstermesinin kişilik tipleriyle de alakalı olduğu saptanmıştır.

TÜİK tarafından gerçekleştirilen ve paylaşılan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, (2016) sonuçlarına göre 16-74 yaş grubundaki İnternet kullanan bireylerin oranının %61,2 olduğu ve Türkiye genelinde yaklaşık on hanenin sekizinin internet erişimine sahip olduğu, İnternet erişim imkanına sahip hanelerin oranının ise 2016 yılı itibari ile %76,3 oldu sonucuna ulaşılmıştır. Son 3 ay içerisinde İnternet kullanan bireylerden İnterneti hemen her gün veya haftada en az bir defa kullanan bireylerin oluşturduğu düzenli İnternet kullanıcı oranı 2016 yılının ilk üç ayında %94.9düzeyineyükselmiştir.

Söz konusu araştırma internet kullanım amaçları dikkate alındığında ise sosyal medyanın ilk sırada olduğu görülmektedir. İnternet kullanan bireylerin %82,4'ü sosyal medya üzerinde profil oluşturma, mesaj gönderme veya fotoğraf vb. içerik paylaşırken, bunu %74,5 ile paylaşım sitelerinden video izleme, %69,5 ile online haber, gazete ya da dergi okuma, %65,9 ile sağlıkla ilgili bilgi arama, %65,5 ile mal ve hizmetler hakkında bilgi arama ve %63,7 ile İnternet üzerinden müzik dinleme (web radyo) takip ettiği ortaya konulmuştur.

TÜİK (2016) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonuçları online alışveriş açısından değerlendirildiğinde ise İnternet kullanan bireylerin internet üzerinden kişisel kullanım amacıyla mal veya hizmet siparişi verme ya da satın alma oranı daha önceki yıllara göre artış göstererek %34,1 düzeyine ulaşmıştır. Online alışveriş yapan bireylerin 2015 yılı Nisan ile 2016 yılı Mart aylarını kapsayan on iki aylık dönemde %60'ı giyim ve spor malzemesi, %29,7'si seyahat bileti, araç kiralama vb., %25,8'i ev eşyası (Mobilya, oyuncak, beyaz eşya vb), %21'i elektronik araçlar (Cep telefonu, kamera, radyo, TV, DVD oynatıcı vb.), %19,8'i gıda maddeleri ile günlük gereksinimler (çiçek, kozmetik, tütün ve içeceklerin de dahil) satın aldığı belirlenmiştir.

3.YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada genç tüketicilerin A ya da B Tipi kişilik yapılarından hangisine sahip olduğunu uygun şekilde belirleyebilmek amacıyla, daha önce Aktaş, 2001; Erdoğan ve Zengin, 2012 tarafından kullanılan Bortner Derecelendirme Ölçeği'nin kısa formu (Short Form of Bortner Rating Scale) (SFBRS) kullanılmıştır. Söz konusu ölçeğin kısa formu likert tipi (8 dereceli) bir ölçektir ve iki zıt kutuplu 7 ifadeden olmaktadır. Ölçek sonucu elde edilen toplam puan 3 ile çarpılarak değerlendirme yapılmakta ve katılımcının puanı 100 'den fazla ise A Tipi kişilik, 100'den az ise katılımcının B Tipi kişilik olduğuna karar verilmektedir (En yüksek puan 168 en düşük puan 21'dir) (Aktaş, 2001). Bu bağlamda, bu araştırmada ölçeğe ait toplam puanı 100'ün üzerinde olan genç tüketiciler "A Tipi kişilik", 100'ün altında olan genç tüketiciler ise B Tipi kişilik yapısına sahip olarak kabul edilmiştir.

Araştırmanın temel amacı, genç tüketicilerin kişilik yapısı açısından online alışverişin avantajlarını ortaya koyarak, internet üzerinden yaptıkları alışverişlerde satın aldıkları ürün gruplarının söz konusu kişilik yapılarına (A-B Tipi) göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir.

Araştırmada cevap aranan sorular şu şekilde sıralanabilir:

1. Genç tüketicilerin online alışveriş yapma sıklıkları ve online alışveriş yapma süreleri A ve B Tipi kişilik yapıları açısından farklılık göstermekte midir?
2. Genç tüketicilerin A ve B Tipi kişilik yapılarına göre internet kullanma amaçları nasıl sıralanmaktadır?
3. A ve B Tipi kişilik yapılarına sahip genç tüketicilere göre online alışverişin avantajları nelerdir?
4. A ve B Tipi kişilik yapılarına sahip genç tüketiciler açısından online alışverişte tercih edilen ürün grupları farklılaşmakta mıdır?

Bu sorulara verilecek cevapların, hem bu alanda çalışan araştırmacılar hem de satışlarını online kanallardan gerçekleştiren işletmeler için faydalı olacağı düşünülmektedir.

3.2.Araştırmanın Örneklemi ve Verilerin Toplaması

Araştırmanın örneklemini Sakarya Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan 18-24 yaş aralığında olan genç tüketiciler oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri kolayda örnekleme yöntemi ve belirlenen gönüllülük esasına göre araştırmaya katılmayı kabul eden 226 öğrenciden yüz yüze anket yardımıyla elde edilmiştir. Araştırma örnekleminin niceliksel olarak, istatistikî analizler için yeterli büyüklükte olduğu, ölçeklerdeki ifadelerin doğru anlaşıldığı ve araştırmaya katılanların cevaplarını, gerçeğe uygun biçimde verdikleri varsayılmıştır.

Araştırmanın bulguları, örneklem ve soru formundaki ifadelerle, araştırmada ileri sürülen her tür yorum; araştırmaya katılanlarla, veri toplama aracıyla ve söz konusu üniversitede öğrenim gören öğrencilerden kendilerine ulaşılanlarla sınırlıdır.

4.VERİ ANALİZİ VE BULGULAR

Bu bölümde, araştırma kapsamında istatistiksel analize tabi tutulan verilerle ilgili bulgulara yer verilmektedir.

4.1.Katılımcılara Ait Genel Bilgiler

Araştırma kapsamında yer alan ve internet üzerinden (online) alışveriş yapan 226 genç tüketiciye ait özellikler Tablo 1'de sunulmuş ve katılımcıların demografik özellikleri değerlendirilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Özellikler	Seçenekler	f	%
Cinsiyet	Kadın	116	51,3
	Erkek	110	48,7
Eğitim Düzeyi	Lisans	173	76,5
	Lisansüstü	53	23,5
Aylık Kişisel Harcama	500 TL'den az	88	38,9
	500-749 TL arası	79	35,0
	750-999 TL arası	24	10,6
	1000 TL ve üzeri	35	15,5
Yaş	18	14	6,2
	19	41	18,1
	20	50	22,1
	21	29	12,8
	22	29	12,8
	23	31	13,7
	24	32	14,2
	Yaş Ortalaması	**21,6**	

Araştırmaya katılan genç tüketiciler demografik özellikler bakımından incelendiğinde, % 51,3'ünün bayan, % 47,8'sinin erkek olduğu görülmektedir. Lisans düzeyinde eğitim gören genç tüketicilerin oranı %76,5 iken lisansüstü düzeyinde eğitim görenlerin oranı ise %23,5'tir.

Katılımcıların aylık kişisel harcamaları incelendiğinde %38,9'unun 500 TL'den az aylık kişisel harcamaya sahip olduğu, yaklaşık %25'inin ise 750 TL ve üzerinde aylık kişisel harcamaya sahip olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan genç tüketicilerin yaşları incelendiğinde 20 yaşa sahip olan katılımcılar tüm katılımcıların % 22,1'ini oluştururken 21 ve 22 yaşa sahip olan katılımcı oranı birbirine eşittir. Yaş ortalaması dikkate alındığında ise 21,6 olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

4.2.Kişilik Yapısı (A-B Tipi) Karşılaştırmaları

4.2.1.Tüketicilerin İnternet Kullanım Amaçları

Araştırmada, genç tüketicilerin interneti genellikle hangi amaçla kullandığı Tablo 3'te belirtilen seçenekler ile sorulmuş ve sadece 3 seçeneği işaretlemeleri istenmiştir

Tablo 2: İnterneti Kullanım Amaçları Açısından Kişilik Yapısı Karşılaştırması*

A Tipi Kişilik Yapısı			İnternet Kullanım Amacı	B Tipi Kişilik Yapısı		
Cevaplar		Cevaplayıcıların %'si		Cevaplar		Cevaplayıcıların %'si
Frekans	%			Frekans	%	
61	16,9	50,7	Ürün ya da hizmet satın almak için	34	10,7	32,1
26	7,2	21,7	Anlık ileti gönderme (Chat,Msn,Skype, vs.)	30	9,1	27,4
30	8,3	24,9	Müzik, video indirme ya da dinleme	26	8,2	24,5
80	22,2	66,5	Sosyal medya araçlarına ulaşmak (Facebook, Twitter, vs.)	67	21,0	63,2
55	15,2	45,7	Bankacılık işlemleri	40	12,5	37,7
41	11,4	34,1	e- Posta gönderme-alma	36	11,3	34
21	6,1	18,2	Gazete ya da dergi okumak	33	10,3	31,1
46	12,7	38,2	Araştırma yapmak	54	16,9	50,9
360	**100**	**300**	**Toplam**	**320**	**100**	**300**

Katılımcılardan üç seçenek işaretlemeleri istendiğinden, frekanslar çoklu cevap setine göre alınmış ve verilen toplam cevaba göre oranlanmıştır.

Cevaplar incelendiğinde, her iki kişilik yapısına sahip olan genç tüketicilerin interneti öncelikli olarak sosyal medya araçlarına ulaşmak (Facebook, Twitter,vs.) amacıyla kullandığı görülmektedir. A Tipi kişilik yapısına sahip olan genç tüketicilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde interneti kullanım amaçları sırasıyla, "Ürün ya da hizmet satın almak", "Bankacılık işlemleri", "Araştırma yapmak", "e-posta gönderme-alma" olmuş, "Gazete ya da dergi okumak" ise en son sırada yer almıştır. Diğer taraftan B Tipi kişilik yapısına sahip olan genç tüketicilerin interneti kullanım amaçları ise sırasıyla, "Araştırma yapmak", "Bankacılık işlemleri", "e- Posta gönderme-alma", "Ürün ya da hizmet satın almak", "Gazete ya da dergi okumak" olarak karşımıza çıkarken "Müzik, video indirme ya da dinleme" amacıyla interneti kullanma ise son sırada yer almıştır. Sosyal medya araçlarına ulaşma amacının dışında, B Tipi kişilik yapısına sahip olan genç tüketiciler için internet kanalıyla ürün ya da hizmet satın almak dördüncü sırada yer alan amaç iken, A Tipi kişilik yapısına sahip olan genç tüketiciler için ilk sırada yer alan amaç olmuştur.

4.2.2.Online Alışverişe Yönelik Bilgiler

Araştırmada, genç tüketicilere; online alışveriş yapma sıklıkları, son online alışverişlerini ne zaman gerçekleştirdikleri ve ne kadar süredir online alışveriş yaptıklarına yönelik sorular yöneltilmiştir. Tablo 3'te genç tüketicilerin verdikleri cevapların frekans dağılımları görülmektedir.

Tablo 3: Online Alışveriş Yapma Sıklığı, Alışveriş Süresi ve Son Alışverişi Gerçekleştirme Zamanı

A Tipi Kişilik Yapısı		**Online Alışveriş Yapma Sıklığı**	**B Tipi Kişilik Yapısı**	
Frekans	**%**		**Frekans**	**%**
13	10,8	Haftada bir kere	6	5,6
29	24,2	Ayda birkaç kere	17	16
59	49,2	Ayda bir kere	13	12,3
19	15,8	Daha seyrek	70	66
A Tipi Kişilik Yapısı		**Online Olarak En Son Gerçekleştirilen Alışveriş Zamanı**	**B Tipi Kişilik Yapısı**	
Frekans	**%**		**Frekans**	**%**
71	59,2	Son 1 ay içinde	26	24,5
23	19,2	Son 3 ay içinde	51	47,2
18	15,0	Son 6 ay içinde	12	11,3
8	6,7	Son 1 yıl içinde	17	16
A Tipi Kişilik Yapısı		**Online Alışveriş Süresi**	**B Tipi Kişilik Yapısı**	
Frekans	**%**		**Frekans**	**%**
30	28,3	1 yıldan az	25	26,4
56	46,7	1-3 yıl	53	50
34	25,0	4 yıldan fazla	28	23,6

Genç tüketicilerin online alışveriş yapma sıklığı incelendiğinde, A Tipi kişilik yapısına sahip olan katılımcıların %49'2'sinin ayda bir kere, %24,2'sinin ayda birkaç kere online alışveriş yaptığı; B Tipi kişilik yapısına sahip olan katılımcıların ise %66'sının ayda bir kereden daha seyrek, %12,3'ünün ise ayda bir kere online alışveriş yaptığı görülmektedir. Haftada bir kere online alışveriş yapan ve A Tipi kişilik yapısına sahip olan katılımcıların sayısı B Tipi kişilik yapısına sahip olan katılımcıların sayısının yaklaşık iki katıdır.

Araştırmaya katılan genç tüketicilerin ne kadar süredir online alışveriş yaptıklarına yönelik cevaplar incelendiğinde A Tipi kişilik yapısına sahip olan katılımcıların % 46,7'sinin 1-3 yıl arasında bir süredir online alışveriş yaptığı; B Tipi kişilik yapısına sahip olan katılımcıların ise yarısının 1-3 yıl arasında bir süredir online alışveriş yaptığı görülmektedir. 1 yıldan az süredir online alışveriş yapan A ve B Tipi kişilik yapısına sahip olan genç tüketicilerin oranı ise yaklaşık aynı kabul edilebilir. Diğer taraftan 4 yıldan fazla süredir online alışveriş yapan A ve B Tipi kişilik yapısına sahip olan genç tüketicilerin oranı da yaklaşık olarak aynı kabul edilebilir.

4.2.3.Online Alışverişte En Çok Satın Alınan Ürünler

Araştırmada, online alışverişte en çok satın alınan ürünlerin araştırılmasına yönelik olarak; Davis, Lang ve Diego'nun (2013) gerçekleştirdikleri çalışmada yer alan ürünler kategorize edilmiştir.

Genç tüketicilerin online alışverişte en çok satın aldıkları ürün kategorilerinin neler olduğunu ortaya koymak amacıyla Tablo 4'teki seçenekler sunulmuş ve en çok satın aldıkları ürün gruplarına ait bulgular değerlendirilmiştir.

Tablo 4: Online Alışverişte En Çok Satın Alınan Ürünlerin Dağılımı*

A Tipi Kişilik Yapısı			**Ürün Kategorileri**	**B Tipi Kişilik Yapısı**		
Cevaplar		**Cevaplayıcıların %'si**		**Cevaplar**		**Cevaplayıcıların %'si**
Frekans	**%**			**Frekans**	**%**	
16	3,1	13,3	Gıda (yiyecek, içecek vb.)	21	4,8	19,8
74	14,2	61,7	Kitap, dergi ve kırtasiye	62	14,1	58,5
28	5,4	23,3	Sinema, tiyatro vb. etkinlik biletleri	23	5,2	21,7
37	7,1	30,8	Kozmetik ve kişisel bakım ürünleri	27	6,1	25,5
30	5,7	25	Spor malzemeleri	24	5,5	22,6
21	4	17,5	Takı (kolye, yüzük, bileklik vb.)	20	4,5	18,9
46	8,8	38,3	Bankacılık hizmetleri	42	9,5	39,6
73	14	60,8	Elbise ve ayakkabı	64	14,5	60,4
27	5,2	22,5	Hediyelik ve süs eşyaları	22	5,0	20,8
6	1,1	5	Film, müzik CD/DVD	12	2,7	11,3
60	11,5	50	Seyahat (otobüs ve uçak) biletleri	53	12	50
43	8,2	35,8	Aksesuar (çanta, saat, gözlük vb.)	29	6,6	27,4
26	5,0	21,7	Ev araç ve gereçleri	14	3,2	13,2
35	6,7	29,2	Teknoloji ürünleri (bilgisayar, fotoğraf makinesi, cep telefonu vb.)	27	6,1	25,4
522	100	435	**Toplam**	440	100	415

**Katılımcılar birden fazla seçenek işaretleyebildiklerinde, frekanslar çoklu cevap setine göre alınmış ve verilen toplam cevaba göre oranlanmıştır.*

Genç tüketicilerin online alışverişte en çok satın alınan ürün kategorilerine ait cevaplar incelendiğinde,

- ***A Tipi kişilik yapısına sahip*** cevaplayıcıların % 61,7'sinin online platformda gerçekleştirdikleri alışverişte en çok satın aldıkları ürün grubunun "Kitap, dergi ve kırtasiye" olduğunu belirttikleri, cevaplayıcıların %60,8'inin "Elbise ve ayakkabı", %50'sinin ise "Seyahat (otobüs ve uçak) biletleri" satın aldıkları görülmektedir. " Film, müzik CD/DVD", "Gıda (yiyecek, içecek vb.)" ve "Takı (kolye, yüzük, bileklik vb.)" ürün gruplarını satın alan cevaplayıcıların %'leri değerlendirildiğinde her birine ait yüzdelerin %20'nin altında olduğu görülmektedir.
- ***B Tipi kişilik yapısına sahip*** cevaplayıcıların % 60,4'ünün online olarak gerçekleştirdikleri alışverişte en çok satın aldıkları ürün grubunun "Elbise ve ayakkabı" olduğunu belirttikleri, cevaplayıcıların %58,5'inin "Kitap, dergi ve kırtasiye", yarısının ise "Seyahat (otobüs ve uçak) biletleri" satın aldıkları görülmektedir. " Film, müzik CD/DVD", "Ev araç ve gereçleri", "Takı (kolye, yüzük, bileklik vb.)" ve "Gıda (yiyecek, içecek vb.)" ürün gruplarını satın alan cevaplayıcıların %'leri değerlendirildiğinde her birine ait yüzdelerin %20'nin altında olduğu görülmektedir.

4.2.4.Online Alışverişin Avantajları

Online alışverişin avantajlarının belirlenmesi amacıyla genç tüketicilere Tablo 5'teki seçenekler sunulmuş ve en önemli görülen üç avantaja ait bulgular değerlendirilmiştir.

Tablo 5: Online Alışverişin Avantajlarına Yönelik Kişilik Yapısı Karşılaştırması*

A Tipi Kişilik Yapısı			Online Alışverişin Avantajları	B Tipi Kişilik Yapısı		
Cevaplar		Cevaplayıcıların %'si		Cevaplar		Cevaplayıcıların %'si
Frekans	%			Frekans	%	
77	21,4	64,2	Uygun Fiyat	71	22,3	67
8	2,2	6,7	Güvenilir Ürün Yorumları	12	3,8	11,3
45	12,5	37,5	Ürün Çeşitliliği	43	13,5	40,6
33	9,2	27,5	Rahatlık	48	15,1	45,3
8	2,2	6,7	Güvenli Olması	8	2,5	7,5
58	16,1	48,3	Zamandan Tasarruf	30	9,4	28,3
53	14,7	44,2	Kolaylık	32	10,1	30,2
10	2,8	8,3	Kolay İade Koşulları	9	2,8	8,5
9	2,5	7,5	Ürün ve Hizmetler Hakkındaki Tüketici Yorumları	10	3,1	9,4
20	5,6	16,7	Ürün Kıyaslama Avantajı	16	5	15,1
7	1,9	5,8	Etkili Müşteri Servisi	6	1,9	5,7
3	0,8	2,5	Doğru Teslimat	5	1,6	4,7
29	8,1	24,2	Taksit Seçenekleri	28	8,8	26,4
360	100	300	**Toplam**	318	100	300

*Katılımcılardan üç seçenek işaretlemeleri istendiğinden, frekanslar çoklu cevap setine göre alınmış ve verilen toplam cevaba göre oranlanmıştır.

Elde edilen bulgular dikkate alındığında; A Tipi kişilik yapısına sahip olan genç tüketicilerin büyük bir kısmı sırasıyla "uygun fiyat", "zamandan tasarruf" ve "kolaylık"ı online alışverişin en önemli avantajları olarak görürken; B Tipi kişilik yapısına sahip olan genç tüketiciler ise sırasıyla "uygun fiyat", "rahatlık" ve "ürün çeşitlilği"ni en önemli avantajlar olarak değerlendirmişlerdir. Online alışverişte uygun fiyatın her iki kişilik yapısına sahip olan genç tüketiciler için de önemli avantajlar olarak görülmesi dikkat çekicidir. Bununla birlikte A Tipi kişilik yapısına sahip olan katılımcıların B Tipi kişilik yapısına sahip katılımcılara göre, internet üzerinden yapılan alışverişlerde zamandan tasarrufu ve kolaylığı daha büyük avantaj olarak gördükleri göze çarpmaktadır. B Tipi kişilik yapısına sahip olan katılımcıların gerçekleştirdikleri online alışverişlerin rahatlık ve ürün çeşitliliği açısından avantaj sağladığını A Tipi kişilik yapısına sahip olan katılımcılara göre daha fazla belirtmeleri önemli bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan "online alışverişin güvenli olması", "etkili müşteri servisi" ve "kolay iade koşulları" seçeneklerini online alışverişin avantajı olarak gören A ve B Tipi kişilik yapısına sahip olan genç tüketicilerin yüzdesinin birbirine çok yakın ve oldukça düşük olması, bu üç özelliği önemli avantajlar olarak görmediklerine işaret etmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Genç (18-24) tüketicilerin kişilik yapısı açısından online alışverişin avantajlarını ortaya koyarak, internet üzerinden yaptıkları alışverişlerde satın aldıkları ürün gruplarının söz konusu kişilik yapılarına (A-B Tipi) göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ve örneklemini genç tüketicilerin oluşturduğu bu araştırmada, her iki kişilik yapısına sahip olan genç tüketicilerin interneti öncelikli olarak "Sosyal medya araçlarına ulaşmak (Facebook, Twitter,vs.)" amacıyla kullandığı görülmektedir. A Tipi kişilik yapısına sahip olan genç tüketicilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde interneti kullanım amaçlarında sosyal medya araçlarına ulaşmadan sonra

"Ürün ya da hizmet satın almak", iken B Tipi kişilik yapısına sahip olan genç tüketicilerin interneti kullanım amaçları "Araştırma yapmak", ilk sırada yer almıştır.

Genç tüketicilerin online alışveriş yapma sıklığı incelendiğinde, A Tipi kişilik yapısına sahip olan katılımcıların yaklaşık yarısının ayda bir kere; B Tipi kişilik yapısına sahip olan katılımcıların ise %66'sının ayda bir kereden daha seyrek bir şekilde online alışveriş yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. A Tipi kişilik yapısına sahip olan katılımcıların % 46,7'sinin 1-3 yıl arasında bir süredir; B Tipi kişilik yapısına sahip olan genç tüketicilerin ise yarısının 1-3 yıl arasında bir süredir online alışveriş belirlenmiştir.

Katılımcıların kişilik yapısına göre en çok hangi ürünleri tercih ettiklerine yönelik cevaplar incelendiğinde; *A Tipi kişilik yapısına sahip* cevaplayıcıların % 61,7'sinin online platformda gerçekleştirdikleri alışverişte en çok satın aldıkları ürün grubunun "Kitap, dergi ve kırtasiye" olduğunu belirttikleri, cevaplayıcıların %60,8'inin "Elbise ve ayakkabı", %50'sinin ise "Seyahat (otobüs ve uçak) biletleri" satın aldıkları ortaya çıkmıştır. Sonuçlar *B Tipi kişilik yapısına sahip* genç tüketiciler için değerlendirildiğinde; cevaplayıcıların % 60,4'ünün online olarak gerçekleştirdikleri alışverişte en çok satın aldıkları ürün grubunun "Elbise ve ayakkabı" olduğunu belirttikleri, cevaplayıcıların %58,5'inin "Kitap, dergi ve kırtasiye", yarısının ise "Seyahat (otobüs ve uçak) biletleri" satın aldıkları görülmektedir.

Online alışverişin avantajlarının belirlenmesi amacıyla elde edilen bulgular dikkate alındığında; A Tipi kişilik yapısına sahip olan genç tüketicilerin büyük bir kısmı sırasıyla "uygun fiyat", "zamandan tasarruf" ve "kolaylık"ı online alışverişin en önemli avantajları olarak görürken; B Tipi kişilik yapısına sahip olan genç tüketiciler ise sırasıyla "uygun fiyat", "rahatlık" ve "ürün çeşitliliği"ni en önemli avantajlar olarak değerlendirmişlerdir.

Tüketici davranışı literatüründe online alışveriş tercihlerinin A Tipi ve B Tipi kişilik yapılarına ait yaklaşım ile ilişkilendirildiği çalışmaların yeterince gerçekleştirilmediği göz önünde bulundurulduğunda gerçekleştirilen bu araştırma, bu boşluğu giderebilmek ve aynı zamanda genç tüketicilerin kişilik yapısı (A-B Tipi) açısından online alışverişin avantajlarını inceleyerek satın aldıkları ürün gruplarının farklılığını ortaya koymak bakımından önem taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda 18-24 yaş arasındaki tüketicilerin ne sıklıkla ve ne kadar süredir online alışveriş yaptıklarının, online olarak en fazla hangi ürün kategorilerini tercih ettiklerinin kişilik yapıları (A ve B Tipi) açısından değerlendirilmesi bakımından bu çalışma önem taşımaktadır. Bu bağlamda araştırmanın bu yönüyle hem literatüre hem de bu alanda çalışan akademisyen ve uygulamacılara önemli bir katkısının olacağı ve açıdan önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu nedenle gelecekte gerçekleştirilecek çalışmalarda şu noktalara dikkat edilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir:

Araştırma bulguları genel olarak değerlendirildiğinde ileride gerçekleştirilecek çalışmalarda online alışveriş tercihleri ve kişilik özellikleri üzerine yapılacak çalışmaların daha derin bir şekilde incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Hem kişilik özelliklerini hem de internet üzerinde gerçekleştiren alışverişe yönelik tercihlerde, tüketicilerin satın aldıkları ürün ve/veya hizmetlerin cinsiyet, gelir durumu, eğitim durumu gibi sosyo-ekonomik değişkenlerin de dahil edildiği çalışmaların gerçekleştirilmesi gelecek çalışmalar açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada bir kamu üniversitesinde eğitim gören 18-24 yaş arasında genç tüketicilerin öğrencilerin örneklemini oluşturması ve örneklem seçme yöntemi olarak kolayda örnekleme yönteminin seçilmiş olması sonuçların genellemesi açısından birer kısıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle gerçekleştirilecek çalışmalarda özellikle olasılığa dayalı örnekleme yöntemlerinin kullanılması ve farklı özelliklere sahip örneklemlerde, farklı ürün ve ürün özellikleri açısından gerçekleştirilmesinin daha uygun olabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırmada nicel bir araştırma deseni kullanılarak veri toplama yöntemi olarak anketten yararlanılmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda konunun genç tüketiciler açısından daha kapsamlı ele alınması için nitel araştırma desenlerine yer verilmesi mülakat, odak grup gibi veri toplama

yöntemleriyle hem nitel hem de nicel çalışmaların bir arada kullanıldığı karma çalışmaların gerçekleştirilmesi hem de bu alanda çalışan akademisyen ve araştırmacılara hem de uygulamacılara fayda sağlayacaktır.

Genç tüketicilerin (18-24 yaş) özellikle bazı ürün gruplarında online alışverişe daha fazla yöneldiği, aynı zamanda istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak ürün ve/veya ürün gruplarının farklılık gösterdiği sonucuna ulaşıldığından online alışverişte tercih edilen ürün gruplarının ve online alışverişe yönelik avantajlarda farklılık ortaya çıkmasısın kişilik tipleriyle de ilgili olduğu görülmüştür. Pazarlama alanında yer alan uygulamacılar açısından bakıldığında kişilik tiplerinin bilinmesi ürünlerin pazar konumlandırmalarının yapılmasında da hayati önem taşımaktadır. Bunun yanında online alışverişte hangi ürün gruplarının genç tüketiciler olarak daha fazla tercih edildiğinin bilinmesi genç tüketicilere sunulacak mal ve hizmetlerin hangi özellikleri taşıyacağının belirlenmesinde; online alışverişe yönelik avantajların ne olduğunun bilinmesi ve bu avantajlarda hangilerinin ön plana çıktığının ortaya konulması yine genç tüketicileri online platformda alışveriş yapmaya neden olan faktörlerin ortaya konulmasında önemli bir unsur haline gelmektedir.

KAYNAKÇA

AKSOY, R., (2006), "**İnternet Ortamında Pazarlama**", Seçkin Yayıncılık San. ve Ticaret AŞ., Ankara.

AYTAÇ, T., (2002), "Eğitim ve Yönetimde Yeni Yaklaşımlar Zaman Yönetimi", **Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi**, Temmuz, http://yayim.meb.gov.tr/yayimlar/sayi29/aytac.htm, 24. 05. 2003.

BALKIS M., (2006), "**Üniversite Öğrencilerinin Düşünme Stilleri İle Kişilik Tipleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi**", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

DAVİS, R, Lang, B & Diego, JS 2013, _How Gender Affects The Relationship Between Hedonic Shopping Motivation And Purchase Intentions?", **Journal of Consumer Behaviour**, Vol. 13, no. 1, pp. 18-30.

DURNA, U., (2005) "A Tipi Ve B Tipi Kişilik Yapıları Ve Bu Kişilik Yapılarını Etkileyen Faktörlerle İlgili Bir Araştırma", **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 19 Nisan 2005 Sayı: 1.

GÜNEY, S., (2000), **"Davranış Bilimleri"**, 2. B., Nobel Yay., Ankara.

İSLAMOĞLU, A. H. & Altunışık, R. (2008). "**Tüketici Davranışları**". İstanbul: Beta Yayıncılık.

LELORD. F., Andre, C., (1996) **"Zor Kişilikler"le Yaşamak** (Çev. R Madenci), İstanbul: İletişim Yayınları.

MORGAN, C. T. (2009). "**Psikolojiye Giriş**". S. Karakaş ve R. Eski (Çev.). Konya: Eğitim Kitapevi.

SAYGILI, M., Ersoy Z., Balkancı E., Uslu M.E.,(2017) "**Genç Tüketicilerin Online Alışverişte Keşifsel Satın Alma Eğilimlerinin Kişilik Özellikleri Bakımından İncelenmesi**"., 4. Uluslararası Öğrenci Kongresi, Nisan,24-25, sayfa, 106-115.

SEMİZ, B.,B., (2015) "**Tüketicilerin Kişilik Tiplerinin Satın Alma Tarzlarına Etkisinin İncelenmesi**", 20. Ulusal Pazarlama Kongresi, 10-13 Haziran, Eskişehir.

TÜİK, (2016),"Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması", **http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21779**, erişim tarihi (8.9.2017).

TUTAR, H., (2015) "**Mobbing (Nedenleri ve Başa Çıkma Stratejileri: Kuramsal Yaklaşım)"** Detay Yayıncılık, Şubat 2015 1.Baskı, 180-189.

YURTSEVER,H. (2009), "**Kişilik Özelliklerinin Stres Düzeyine Etkisi Ve Stresle Başa Çıkma Yolları:Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma**", Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E., İzmir.

İŞ ARAMA DAVRANIŞI: PSİKO-SOSYAL BİR BAKIŞ AÇISIYLA KAVRAMSAL BİR İNCELEME

Mehmet KAPLAN[1]
Berna TURAK KAPLAN[2]

Öz

İş arama davranışı genel olarak iktisadi bir yaklaşımın ürünü olarak incelenmekle birlikte bu çalışma, kavramı psiko-sosyal bir bakış açısıyla ele almaktadır. Genel anlamda iş arama davranışı psikolojik olarak bireyin belirli bir amaç doğrultusunda işe yerleşmek ve kalıcılığını sağlamaya yönelik bir süreç olarak değerlendirilmektedir. İş arama davranışı aslında bireyin iş bulmanın artan rekabet ortamında kendi amaçlarına yönelik iş araması ve bulmasını olanaklı kılan önemli bir artı değeridir. Bu çalışma iş arama davranışının psiko-sosyal bir bakış açısıyla kavramsal olarak incelenmesini sağlayarak, işletmelere ve kariyerine yeni başlayacak olan bireylere yol göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İş arama, iş arama davranışı, psiko-sosyal bakış.

JOB SEARCH BEHAVİOR: A CONCEPTUAL REVİEW FROM A PSYCHO-SOCİAL VİEWPOİNT

Abstract

While job search behavior is generally viewed as the product of an economic approach, this study deals with the concept from a psycho-social point of view. In general terms, job searching behavior is psychologically regarded as a process in which an individual is able to settle in a job for a certain purpose and to ensure its permanence. Job search behavior is actually an important plus that makes it possible for an individual to find and find a job for his/her purposes in an increasingly competitive environment. The purpose of this study is to provide a conceptual examination of job search behavior from a psycho-social point of view and lead to individuals who will start businesses and careers.

Keywords: Job search, job search behavior, psycho-social viewpoint.

[1] Süleyman Demirel Üniversitesi, Şarkikaraağaç MYO Yönetim ve Organizasyon Bölümü-Selçuk Üniversitesi SBE İşletme Yönetim Organizasyon ABD Doktora Öğrencisi, mehmetkaplan@sdu.edu.tr
[2] Süleyman Demirel Üniversitesi, Şarkikaraağaç MYO Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, bernaturak@sdu.edu.tr

GİRİŞ

İş arama davranışı ilgili yazında daha çok iktisadi bir kavram olarak yer almış ve iktisatçıların çalıştığı bir konu olarak değerlendirilmiştir. Haliyle iktisadi bir konu olarak bu konuda yapılan çalışmalarda ekonometrik analizler kullanılmış, hükümet politikaları üzerinden değerlendirmeler yapılmış ve işgücü piyasasının işleyişi değerlendirilmiştir. İktisadi bir konu olarak ele alındığında iş arama davranışı, iş arayan bireyin işgücü piyasası hakkında sahip olduğu bilginin eksikliğinden dolayı bir belirsizlik durumundan bahsetmektedir. Ancak iş arama davranışı psiko-sosyal bir bakış açısıyla ele alındığında işsiz bireyin öznel bir düşünce ve etkinliği olarak ifade bulmaktadır (Caliendo vd., 2010: 2). Psiko-sosyal bakış açısında iktisadi açıklamaların ötesine geçilmekte ve iş arayan bireylerin kendilerini ifade ederek iş bulmalarını sağlayan çeşitli etkenlerden bahsedilmektedir. Bu etkenler demografik, bireysel farklılıklara dayanan değişkenler ve motivasyonel değişkenlerdir. Bu etkenler bireylerin iş bulma gibi stresli bir süreci daha kolay yaşamalarına ve daha başarılı çıkmalarına neden olmaktadır (Brown ve Hesketh, 2004: 7). Ülkemizde Bora vd (2011) tarafından yapılan bir araştırmada beyaz yakalı işsizler için iş arama belirli rutinleri olan, belirli standart süreçlerde gerçekleşen ve emek verilen bir etkinlik olarak ifade edilmiştir. Aslında bu araştırmada iş arama davranışının stratejileri olan bir yapısından bahsedilmiş ve bu stratejilerle bireylerin iş bulmak için sürekli kendileri üzerinde düşündükleri ve kendilerine yönelik değerlendirmelerde bulundukları ortaya çıkmıştır (Bora vd., 2011: 229). Dolayısıyla iş arama ile ilgili çalışmalarda öne çıkan etkenleri psiko-sosyal bir bakış açısıyla ele almak ve iktisadi açıklamaların ötesine geçmek araştırmaların sağlığı açısından önemli olmaktadır.

Bireyler yaşam süreçlerinde dört temel düzlem içerisinde yaşamakta ve bu düzlemler her ne kadar biyolojik olarak belirlenmiş olsalar da psiko-sosyal yönlerle şekillenmektedirler (Cole-Cole, 1993: 663). Bu düzlemler şu şekilde değerlendirilmektedir. (1) Çocukluk düzlemi bireyin doğumuyla başlar eğitim hayatının başlangıcına kadar devam eder. Bu düzlemde birey tamamıyla pasif konumda, ebeveynleri sayesinde yaşama tutunmakta ve çalışmaya ilişkin herhangi bir ilgi/amaç bulunmamaktadır. (2) Eğitim düzlemi ise ilk eğitime başlamasıyla başlamakta ve üniversite eğitiminin sonuna kadar sürmektedir. Birey burada da pasifliğini korumakta ancak yavaş yavaş dünyaya yönelik algısı şekillenmekte mesleki ilgi ve amaçları oluşmaktadır. (3) Çalışma düzlemi çalışma yaşamına katılım ile emeklilik arasındaki süreci kapsamaktadır. Bu süreç oldukça uzun sürmekle birlikte iş arama davranışını gerçekleştirdiği bir zaman dilimini ifade etmektedir. Bu dönemde birey eğitim hayatı bittikten sonra iş bulma davranışı içine girmekte dahası iş bulsa bile tekrar iş arama davranışı içine girebilmektedir. Birey bu dönemde iş yaşamında aktif konumda ve bağımsız olarak hareket etmektedir. (4) Emeklilik düzlemi ise bireyin iş yaşamında tekrar pasif konuma geçtiği ve mevcut iş yaşamını sonlandırdığı dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde birey daha çok yakınlarını düşünmekte, iş yaşamında pasif konuma geçtiği için kendine yönelik serbest aktivite, hobi ve gönüllü katkıda bulunma gibi faaliyetlerde bulunmaktadır (Cole ve Cole, 1993: 663).

Günümüz değişken ve hızlı iş yaşamında iş arama, iş değiştirme ve iş bulabilme/kalıcılığı sağlayabilme önemli olmaktadır. Çünkü iş aramanın iktisadi boyutunun yanında/ötesinde iş arama sürecini yaşayan bireyin duygu, düşünce ve davranışları olduğu yadsınamayacağı gibi, iş aramaya yönelik bireye özgü değerlendirmeleri yapılması gerekmektedir. Günümüzde işsizliğin boyutu değiştikçe, işsizlik sırasında yaşanılan duygusal süreçlerin olumsuz sonuçları arttıkça bireylerin psikolojik olarak iş aramayı ele almaları gerekliliği ortaya çıkmaktadır[3] (Kümbül Güler, 2012: 11).

[3] İAD'yi psiko-sosyal bakış açısıyla ele alan ve ülkemiz yazınındaki teorik boşluğu gideren en önemli ve etkili çalışma Kümbül Güler (2012) tarafından yapılmıştır. Bkz. Kümbül Güler (2012).

1. İş Arama Davranışı

İş arama davranışına yönelik anlam, kavramsallaştırma ve özellikler, önemi ve boyutları, iş arama davranışına yönelik teoriler ve bunların iş arama davranışıyla bağlantıları ve iş arama davranışının psiko-sosyal yapısının üzerinde durulacaktır.

1.1. Anlam, Kavramsallaştırma ve Özellikler

İş bulmanın en önemli yönünü temsil eden iş arama, bazen birey herhangi bir işte çalışıyorken yapılabilir ancak genellikle işsiz konumunda olan bireyler tarafından yapılmaktadır (Biçerli, 2000: 414). İşsizlik oranlarının artması, iş yaşamının doğasında yaşanan değişimler, örgütsel yeniden yapılanma ve küçülme gibi nedenlerle, giderek artan sayıda insanın yaşamında iş arama önemli bir yer tutmaktadır (Cote, Saks and Zikic, 2006: 233).

İş arama kısaca istihdam olanaklarının araştırılmasıdır. Detaylı bir açıklamayla iş arama, işgücü piyasası alternatifleri hakkında bilgi edinmek için çaba ve zaman harcama yoluyla belirli faaliyetlerde bulunmak olarak değerlendirilmektedir (Rogelberg, 2007: 414; Bretz vd., 1994: 278). Saks (2004)'a göre, iş arama bireylerin iş amacı peşinde olduğu dinamik bir süreçtir. Ayrıca iş arama amaca yönelik bir davranıştır ve amacın gerçekleşmesi sonucunda İAD sona ermektedir (Saks, 2005: 157). İş bulma, iş arama davranışının önemli bir belirleyici olmakla birlikte, iş aramayı dinamik, devinimsel ve öz-düzenleyici bir süreç olarak düzenlemektedir (Kanfer vd., 2001: 838).

İş aramayla ilgili yazında üç farklı kavramsallaştırma bulunmaktadır. Bu kavramsallaştırmalardan birincisinde İAD iken, ikincisi iş arama çabası ve üçüncüsü ise iş arama yoğunluğudur. İş arama davranışı ve iş arama çabası yazında araştırmacılar arasında fikir birliğinin olduğu kavramsallaştırmalardır. İş arama davranışı iş bulmaya yönelik belirli bir süreç dâhilinde işleyen iş arama faaliyetlerini ifade ederken, iş arama çabası iş bulmak için gösterilen genel çabayı ve bunun için harcanan zamanı ifade etmektedir. İş arama yoğunluğu ise kimi araştırmacılar tarafından iş arama davranışının yerine (Song, Wanberg, Niu ve Xie, 2006; Wanberg, Glomb, Song ve Sorenson, 2005), kimi araştırmacılar tarafından ise iş arama çabasının yerine (Saks ve Ashforth, 1999; 2000) kullanılmaktadır.

İş arama davranışını kavramsallaştırma ve tanımlamaya yönelik yazındaki çalışmalar önce daha çok iş imkânları hakkında bilgi sahibi olmaya yönelik davranışlar olarak açıklanmıştır (Bretz vd. 1994). Ancak yazındaki araştırmalar arttıkça iş arama davranışı iş bulmayı sağlayan bireyler için temel bir davranış olarak açıklanmıştır (Vinokur ve Schul, 2002; Kanfer vd. 2001). Aslında iş arama insanın kendisinin düzenlediği bir süreç olup, bu süreçte iş arayan birey kendi planını kendisi yapmakta ve kendi kendini yöneterek kendine dair değerlendirmelerde bulunmakta ve çevresel geri bildirimlere göre davranışlarını şekillendirmektedir (Başbuğ, 2008: 10).

Önceleri mevcut iş imkânları hakkında bilgilenme olarak ifade edilen iş arama davranışı, sonraları özgeçmiş gönderme, mülâkata girme gibi doğrudan işi elde etmeye yönelik davranışları da içine almıştır. Bu durum, araştırmacıları iş arama davranışını, hazırlık niteliğinde iş arama davranışı ve aktif iş arama davranışı şeklinde iki alt kategoriye ayırarak incelemeye yöneltmiştir. Hazırlık niteliğinde iş arama davranışları gazetedeki iş ilanlarını okuma, özgeçmişi gözden geçirme, arkadaşlarla iş imkânları hakkında konuşma gibi davranışları kapsarken, aktif iş arama davranışı iş başvuru formu doldurma, mülâkata girme, iş bulma kurumuyla bağlantıya geçme gibi davranışları kapsamaktadır (Başbuğ, 2008: 10).

1.2. Önemi ve Boyutları

İş arama davranışı bireyin iş yaşamındaki aktif olma durumunu ifade etmekte ve kariyer yönetiminin başlangıcında karşısına çıkmaktadır. Birey bu önemli dönemde sıkıntı, belirsizlik, başarısızlık, hayal kırıklığı, çeşitli engellemeler (cam tavan, kayırmacılık vb.), kaygı ve stres gibi durumlarla karşılaşabilmektedir. Bu sürecin başarılı bir şekilde geçilip iş hayatında başarılı olması da bu sürecin etkinliğine bağlı olmaktadır. Bu açıdan iş arama davranışının etkinliği bireyin kariyerinin gelişimi için önemli olmaktadır (Keser ve Kümbül Güler, 2016: 151).

İş arama, iş yaşamında yer alan bireylerin giderek artan şekilde gerçekleştirdikleri bir eylem haline gelmiştir. Küresel rekabetin etkisiyle, iş yaşamında yaşanan çok yönlü ve büyük değişim işletmelerin maliyetlerini kısma arzularıyla birlikte daha esnek bir yapıyı gerekli kılmaya başlamıştır. İşletmelerin esnek bir çalışma sistemiyle çalışmak istemeleri ve bu yönde çalışma sistemlerinde değişikliklere gitmeleri iş bulmaya ve bulunan işin devamının sağlanmasında güvencesizliği beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla giderek artan bir şekilde daha fazla insan işini kaybetmekte, ilk defa işgücü piyasasına dahil olmakta, kariyerine yeni başlayacak insanlar bulunmakta ve nihayetinde mevcut işini beğenmeyip yeni iş arama davranışına girecek insanlarla birlikte iş arama davranışı sürekli bir şekilde önemli hale gelmektedir (Kanfer vd., 2001: 837). Dünya nüfusunun içinde 5 milyar insan 15 ve daha üzeri yaşta olup bu insanların 3 milyarı, Gallup araştırma verilerine göre, çalışmakta ya da çalışmak istemektedir. Bu durum çok ciddi bir soruna yol açmaktadır çünkü tüm dünyada, biçimsel yapıda sadece 1,2 milyar iş bulunmaktadır (Keser ve Kümbül Güler, 2016: 152). Öyleyse, dünyada iş yaratılamama sorunu gündeme gelmektedir ki, bu da iş arama ve bulmanın günümüzde ne kadar önemli olduğunu ifade etmektedir.

İş arama davranışı potansiyel iş olanaklarının araştırılması/belirlenmesi, işe yönelik alternatiflerin sıralanması ve bu alternatifler arasından seçim yapılmasını içeren bir süreçtir (Barber vd., 1994: 740). Bu süreç içerisinde birbiriyle yoğun ilişki içerisinde olan genel anlamda 3 boyut üretmektedir. Bu boyutlar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 1: İş Arama Davranışının Boyutları

Boyutlar	Açıklama
Yoğunluk-Çaba Boyutu	Yoğunluk-çaba boyutu iş arama davranışının sıklığını ve bireyler tarafından gösterilen etkin çabayı ifade etmektedir. Bireyin iş aramaya yönelik yoğunluğu arttıkça iş bulması daha kolay hale gelmekle birlikte ancak sonuç sürekli olumsuz olursa çabası tükenmektedir.
İçerik-Yön Boyutu	İçerik-yön boyutu bireylerin iş arama sırasında sergiledikleri faaliyetleri ve bu faaliyetlerin kalitesini ifade etmektedir. Sözgelimi, birey kendi eğitimine ve yeteneklerine bağlı olarak iş arama davranışı içerisine girmektedir. Ancak bu davranışı sergilerken kendisiyle uyumlu iş araması ve bu yönde göstereceği çaba içeriğin kalitesini ifade etmektedir.
Geçicilik-Kalıcılık Boyutu	Geçicilik-kalıcılık boyutu bireyin iş arama davranışında ısrarcı olması ve dinamikliği ifade etmektedir. Çünkü birey ne kadar fazla ısrarcı olursa o kadar fazla kendisi için daha uyumlu bir iş bulacaktır.

Kaynak: Keser ve Kümbül Güler, 2016: 152'den tarafımızca değerlendirilmiştir.

İş arama davranışının boyutları tablosundan anlaşılacağı üzere bu boyutlarla ifade edilmek istenen genel anlamda iş arayan bireyin iş arama davranışındaki yoğunluğu, hangi davranışları sergilemesi/üretmesi durumunda bu davranışların etkin olup olmadığı ve son olarak ise bireyin amacına ulaşıncaya kadar bunu yapıp yapmadığı önemli olmaktadır (Keser ve Kümbül Güler, 2016: 152).

1.3. İş Arama Davranışına Yönelik Teoriler ve Modeller

İş arama davranışına yönelik yazında birçok teori bulunmaktadır. Bu teoriler iş arama davranışına bütüncül bir bakış açısıyla bakan ve bireylerin başarılı bir iş arama süreci geçirip, eğitimine ve yeteneklerine uygun bir işte çalışabilmesini olanaklı kılan süreçler üzerine yoğunlaşmaktadırlar. Öncelikle iş arama davranışına yönelik psikoloji yazınında önemli bir yer tutan "Planlanmış davranış teorisi" ve "Beklenti-değer teorisi" değerlendirilecektir. Çünkü iş arama davranışına yönelik geliştirilen teorik modeller bu yönde temellenmektedirler. Sonrasında ise iş arama davranışına yönelik yazındaki önemli teorik modeller değerlendirilecektir.

Planlanmış davranış teorisi, bireylerin davranışlarının sonuçları hakkında önceden düşündükleri, seçtikleri sonuca ulaşmak için karar verdikleri ve kararlarını uyguladıkları bir süreci ifade etmektedir. Dolayısıyla bireylerin davranışlarının belirleyici unsuru davranışa yönelik tutumdan ziyade niyettir. İş arama davranışı açısından değerlendirildiğinde ise iş arama niyeti ortaya

çıkmaktadır. Bu niyete etki eden unsurlardan birincisi olan bireyin davranışa yönelik tutumu ya da başka bir ifade tarzıyla davranış ile birlikte belli sonuçların elde edileceğine dair inanç bireyin iş aramasına yönelik olan bilişsel ve duygusal değerlendirmelerini içermektedir. İkinci unsur olan öznel değerler, bireyin çevresindeki insanların onun iş bulması için çaba harcamasını ne kadar beklediklerine ilişkin inancı nitelendirmektedir. Üçüncü ve son unsur ise fark edilen davranışsal kontrol ise bireyin iş bulmak için yapılması gereken belli davranışları başarılı bir şekilde yürütebileceğine dair inancı temsil etmektedir (Başbuğ, 2008: 38-40).

Beklenti-değer teorisi ise insan davranışını açıklamak için kullanılmış (Feather, 1992) olsa da İAD'yi açıklamak için de kullanılmıştır. Teoriye göre İAD davranışın sonucuna yönelik beklentiye ve bireyin sonuca ilişkin atfettiği değere göre belirlenmektedir. Dolayısıyla iş aramak için motive olmak ve yoğun bir şekilde iş arama davranışında bulunmak için bireyin iş bulabilmesine dair bir beklentisinin olmasını ve aynı zamanda iş bulmaya değer vermesini ifade etmektedir. Beklenti ve değer bireyin kariyerini şekillendirecektir. Ancak pek çok başarısız iş arama davranışı iş bulma beklentisini ve değerini düşüreceği gibi aynı zamanda iş arama yoğunluğunu/çabayı azaltacaktır[4] (Kümbül Güler, 2012: 4). Ancak böyle durumlarda bireyler tam tersi bir davranış içinde de olabilmektedirler. Brehm'in "tepki teorisi" olarak ifade bulan durumda ardı ardına başarısız olan birey iş arama davranışında artış gösterebilmektedir (Kümbül Güler, 2005: 11). Bu iki temellenen teoriye bağlı olarak geliştirilen iş arama davranışına yönelik temel teorik modelleri aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 2: İş Arama Davranışına Yönelik Temel Teorik Modeller

Modeller	**Anlam**	**Süreç/Model Yapısı**
Soelberg'in Genellenmiş Karar Süreci Modeli (1967)	İAD konusunda doktora tezi hazırlamış olan Soelberg, iş arama için belli bir iş arama sürecini önermektedir.	1) İstenilen işin tanımlanması 2) Aramanın planlanması 3) İşin aranması ve seçilmesi 4) Kararın doğrulanması ve alınan karara bağlılık göstermek
Blau Modeli (1993)	Soelberg'in modelinden etkilenen Blau İAD'ye hazırlık aşaması ve aktif iş arama aşaması olarak ifade edilen iki süreci ifade etmiştir. Ancak bu sürece doğrudan etki eden önemli bir faktör de iş aramada harcanan çabadır.	1) İş aramaya hazırlık davranışı 2) Aktif iş arama davranışı 3) İş bulmak
Barber ve Arkadaşlarının Modeli (1994)	Soelberg ve Blau'nun modellerinden etkilenerek iş arama için davranış değişiklikleri öne süren bir model geliştirmiştir.	1) Sırasal düzen modeli 2) Öğrenme modeli 3) Duygusal model

Kaynak: Keser ve Kümbül Güler, 2016: 153-156'dan oluşturulmuştur.

İş arama davranışına yönelik temel teorik modeller iş arama sürecine ve yapısına odaklanmaktadır. Modellerin en belirgin özellikleri birbirlerini takip etmesi ve her defasında geliştirilmesidir. Sözgelimi Barber ve arkadaşlarının modelinde iş arama davranışında sırasal düzen modelinde zamana ilişkin bir vurgu bulunmaktadır. Öğrenme modelinde iş arama süresi arttıkça bireylerin daha verimli ve etkin iş arama teknikleri geliştirecekleri vurgulanmaktadır. Son olarak duygusal modelde ise diğer iki modelin bilişsel özelliğinden farklı olarak iş arama sürecinde duygusallık hakim faktör olarak ifade edilmektedir (Barber vd., 1994: 742-746).

[4] Aslında bu durum ardı ardına yaşanan başarısızlıkların bireyin gelecekte başarılı olabileceğine dair umudunu kaybetmesini, motivasyonunu azaltmasını ve olumsuz düşüncelere bürünmesini ifade etmektedir. Bu durum yazında öğrenilmiş çaresizlik olarak ifade edilmektedir. Ayrıntılı bir çalışma için Bkz. Kümbül Güler, 2006.

SONUÇ YERİNE: PSİKO-SOSYAL BAKIŞ AÇISIYLA İŞ BULMAYI SAĞLAYICI ETKENLER

İş arama davranışına yönelik yapılan kavramsal inceleme çalışmasının en belirgin özelliği bu çalışmanın bir sonuç üretmekten ziyade psiko-sosyal bakış açısıyla iş bulmayı sağlayıcı etkenleri yazına bağlı olarak ortaya koymaktır. Bu etkenler genel anlamda üç genel başlıkta değerlendirilmektedir. Bunlar yaş, cinsiyet, eğitim, ırk ve iş deneyimine odaklanan (1) demografik değişkenler; kişilik özelliklerine, öz-saygıya ve öz-etkinliğe odaklanan (2) bireysel farklılıklara dayanan değişkenlere ve çalışmaya bağlılık, iş arama netliği, ekonomik zorluk, sosyal desteğe odaklanan (3) motivasyonel değişkenlerdir.

İş arama davranışının olumlu sonuçlanmasını sağlayan etkenlerden demografik değişkenler yaş, cinsiyet, eğitim, ırk ve iş deneyiminden oluşmaktadır. Yazın genel anlamda değerlendirildiğinde demografik değişkenlerin iş arama davranışı üzerinde etkili olduğu ancak bu etkinin kültürel değişkenlere bağlı olarak değişeceği vurgulanmaktadır. Bireysel farklılıklara dayanan değişkenler ise kişilik özellikleri, bireyin kendisine yönelik edindiği ve sürekliliğini sağladığı değerlendirmesini ifade eden öz-saygı ve bireyin istenilen sonucu elde etmek için belli bir çalışmayı başarılı bir şekilde yürütebileceğine olan inancıdır. Son olarak ise bireye güç veren ve iş bulmasını sağlayan önemli bir etken de motivasyonel değişkenlerdir. Motivasyonel değişkenler bireyin iş sahibi olmaya bağlılığını ifade eden çalışmaya bağlılık, bireyin açık kariyer hedefine sahip olmasını ifade eden iş arama netliği, maddi sıkıntı çekme ihtimaline dikkat çeken ekonomik zorluk ve iş arama sırasında bireye güç ve enerji veren çevresindeki insanların kendisine sağladığı sosyal destektir (Başbuğ, 2008: 15-25).

Bütün bu değişkenler değerlendirildiğinde bireyin iş arama davranışını gerçekleştirirken güçlü bir sosyal sermayeye sahip olması gerekmektedir. Çünkü sosyal sermaye biriktirmek bireyin iş bulma davranışının etkili bir şekilde gerçekleştirmesini sağlayacaktır. Dahası bireyler güçlü bir sosyal sermaye ile iş arama davranışında insiyatif kullanıp/geliştirecek, yeni yaratıcı/yenilikçi yöntemler üretecek, güçlendirilmiş bir etkileşim yaratacak ve etkili bir işbirliği ve ilişki ağı oluşturacaktır (Papatya ve Papatya, 2006: 237-238).

KAYNAKÇA

BARBER, A. E., WESSON, M. J., ROBERSON, Q. M. ve TAYLOR, M. S. (1994), "Job Search Activities: An Examination of Changes Over Time", **Personnel Psychology**, 47/4, ss. 739-766.

BAŞBUĞ, G. (2008), **Üniversiteden Yeni Mezun Olan Gençlerin İş Arama Davranışlarının Planlı Davranış Teorisi Bağlamında Araştırılması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

BİÇERLİ, K. (2000), **Çalışma Ekonomisi**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

BORA, T., BORA, A. ERDOĞAN, N. ve ÜSTÜN, İ. (2011), "**Boşuna mı Okuduk?": Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği**, İletişim Yayınları, İstanbul.

BRETZ, R.D., BOUDREAU, J.W., JUDGE, T.A. (1994), "Job Search Behavior of Employed Managers". Personnel Psychology, 47/2, ss. 275-301.

BROWN, P. ve HESKETH, A. (2004), **The Mismanagement of Talent: Employability and Jobs in the Knowledge Economy**, Oxford University Press, New York.

CALIENDO, M., COBB-CLARK, D. ve UHLENDORFF, A. (2010). "Locus of Control and Job Search Strategies", **Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung Discussion Papers**, No: 979.

COLE, M. ve COLE, S. R. (1993), **The Development of Children**, New York: Scientific Amarican, Inc.

COTE, S., SAKS, A. M. ve ZIKIC, J. (2006). "Trait Affect And Job Search Outcomes", **Journal of Vocational Behavior**. 68, ss. 233-252.

KANFER, R., WANBERG, C. R. ve KANTROWİTZ, T. M. (2001), Job Search And Employment: A Personalitymotivational Analysis Andmeta-Analytic Review,. **Journal of Applied Psychology**, 86/5, ss. 837-855.

KESER, A. ve KÜMBÜL GÜLER, B. (2016). **Çalışma Psikolojisi**, Umuttepe Yayınları, 1. Baskı, Kocaeli.

KÜMBÜL GÜLER, B. (2012), "İş Arama Davranışı: Bütüncül Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım", **İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, 14/2, ss. 7-24.

KÜMBÜL GÜLER, B. (2006), Çalışma Hayatında Öğrenilmiş Çaresizlik. Ankara: Liberte Yayınları.

KÜMBÜL GÜLER, B. (2005), İşsizlik ve Yarattığı Psikososyal Sorunların Öğrenilmiş Çaresizlik Bağlamında İncelenmesi. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası (Prof.Dr. Toker Dereli'ye Armağan), 55 (1). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yayın No: 4589, ss. 373-394.

PAPATYA, G. ve PAPATYA, N. (2006). "Aile İşletmelerinde Sosyal Sermaye Nasıl İnşa Edilir?: Koşulların Araştırılmasına Dönük Düşünceler ve Uygulamalar", **2. Aile İşletmeleri Kongresi Bildiriler Kitabı**, İstanbul, (14-15 Nisan), ss. 236-252.

ROGELBERG, S. G. (2007), Job Search, (İçinde) S.G. Rogelberg (Edi.), **Encyclopedia of Organizational Psychology**, California: Sage Publications, ss. 414-416.

SAKS, A.M. (2005). Job Search Success: A Review and Integration of the Predictors, Behaviors, And Outcomes. (İçinde) S. D. Brown Ve R. W. Lent (Edi.) **Career Development And Counselıng: Putting Theory and Research to Work**. Hoboken, NJ: John Wiley and Sons, Inc. ss. 155-179.

SAKS, A.M. (2004), "Job Search". **Encyclopedia of Applied Psychology**, 2, ss. 457.

SAKS, A.M., ASHFORTH, B.E. (1999), "Effects of Individual Differences and Job Search Behaviors on the Employment Status of Recent University Graduates", **Journal of Vocational Behavior,** 54/2, ss. 335-349.

SONG, Z. WANBERG, C.R., GLOMB, T.M., SORENSON, S. (2005), "Job-Search Persistence During Unemployment: A 10-Wave Longitudinal Study", **Journal of Applied Psychology,** 90/3, ss. 411-430.

VINOKUR, A.D., SCHUL, Y. (2002), "The Web of Coping Resources and Pathways to Reemployment Following a Job Loss", **Journal of Occupational Health Psychology, 7**/1, 68-83.

STRATEJİK YÖNETİM ARAÇ, TEKNİK VE YAKLAŞIMLARI: X ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ'NDE LİSANSÜSTÜ EĞİTİMİN İYİLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA

Oğuzhan IŞIKLAR[1]
Zeynep ERGEN IŞIKLAR[2]

Öz

Hızla değişen dünyada işletme yöneticileri karşılaşacakları tehlikeler, fırsatlar ve mevcut durumları (güçlü yönleri ve zayıf yönleri) hakkında önceden bilgi sahibi olmaları gerekir. İşletmeler için başarılı olmanın koşulu budur. Dolayısıyla işletmeler için stratejik yönetimin önemi giderek artmaktadır. İşletmelerin ellerindeki kaynakları doğru bir şekilde kullanmaları, faaliyetleri sonucunda etkin ve verimli olabilmeleri için iyi yapılmış stratejik analizler doğrultusunda verilmiş doğru stratejik kararlara ihtiyaçları vardır.

Bu çalışmada global ortamda faaliyet gösteren işletmeler bağlamında stratejik yönetim sürecinde kullanılabilecek olan stratejik yönetim araç, teknik ve yaklaşımları açıklanmaya çalışılacaktır. Stratejik yönetim araç, teknik ve yaklaşımları uygulanış biçimlerine ve dikkate aldıkları sürecin özelliklerine göre üç ana başlık altında toplanarak incelenmiştir: Ortak Akıl Yürütmeye Dayalı / Kalitatif Teknikler, Kantitatif Teknikler ve Yönetimsel Teknikler. Çalışmanın uygulama bölümünde X Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi'nce yürütülen lisansüstü eğitimin mevcut yapısı, sorunları ve çözüm önerilerine ilişkin bir beyin fırtınası uygulamasına yer verilmiştir. Böylece sürecin daha anlaşılır hale getirilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Yönetim, Lisansüstü Eğitimde Kalite, Stratejik Yaklaşımlar

[1] Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, oguzhanisiklar@hotmail.com
[2] Selçuk Üniversitesi, ergen_zeynep@windowslive.com

STRATEGIC MANAGEMENT VEHICLES, TECHNIQUES AND APPROACHES: A STUDY ON IMPROVING GRADUATE EDUCATION IN THE FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES, X UNIVERSITY

Abstract

In a rapidly changing world, business managers must have prior knowledge of the threats, opportunities and current situations (strengths and weaknesses) they will face. This is a condition for success for businesses. Therefore strategic management for businesses is increasingly important. Businesses need the right strategic decisions made in the direction of well-made strategic analyzes to use the resources in their hands correctly and to be effective and productive as a result of their activities.

In this study, we will try to explain strategic management tools, techniques and approaches that can be used in the strategic management process in the context of the companies operating in global environment. Strategic management tools, techniques and approaches are examined under three main headings according to the way they are applied and the characteristics of the process they consider: Qualitative Techniques Based on Common Intellectual Execution, Quantitative Techniques and Administrative Techniques. There is a brainstorming exercise in the practice section of the workshop about the current structure, problems and solution recommendations of the graduate education carried out in the Faculty of Economics and Administrative Sciences of the University of X. Thus, it is aimed to make the process more understandable.

Key Words: Strategic Management, Quality in Graduate Education, Strategic Approaches

GİRİŞ

Günümüz bilgi toplumunda insanlar istedikleri her türlü bilgiye istedikleri zamanda ulaşma imkânına sahiptirler. Bilgi teknolojileri ve enformasyon sistemlerindeki gelişmeler, teknolojideki hızlı değişim ve gelişim, müşteri istek ve ihtiyaçlarındaki çeşitlilik vb. faktörler işletmeleri zorlu bir rekabet ortamında faaliyette bulunmaya sürüklemektedir. Küresel ortamda faaliyette bulunan işletmeler bu zorlu rekabet ortamında başarılı olmak, uzun dönemde sürdürülebilirliği ve karlılığı sağlamak için stratejik faaliyetlere ve stratejik karar almaya önem vermek zorunda kalmışlardır.

Stratejik yönetime önem veren işletmeler hem kendi işletme çevrelerini hem de dış çevrelerini iyi analiz etmelidirler. Bu analizler sonucunda elde ettikleri verileri kullanarak işletmeler vizyon ve misyonları doğrultusunda işletmenin geleceği ve yürütülecek faaliyetler hakkında stratejik kararlar almaktadırlar. İşletmelerin yapıları, hedefleri, faaliyet alanları ve işletme politikaları doğrultusunda aldıkları stratejik kararları doğru bir şekilde uygulamaları ve bu süreci doğru bir şekilde yönetmeleri de çok önemlidir. İşletmelerin stratejik yönetim süreçlerinde stratejik kararlar alma ve bunları uygulama, değerlendirme aşamalarında yararlanabilecekleri farklı araç, teknik ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu stratejik araç, teknik ve yaklaşımların iyi bilinmesi ve doğru yönetilmesi, stratejik süreçlerde tercih edilmesi işletmenin rekabet üstünlüğü ve uzun dönemde sürdürülebilirliği açısından oldukça gereklidir.

1. İŞLETMELERDE STRATEJİ, STRATEJİK YÖNETİM VE ÖNEMİ

Bir organizasyon açısından strateji, yönetim kademesi tarafından işletmeyi başarılı kılmak için önceden belirlenen hareketler ve yaklaşımlar olarak tanımlanabilir. Strateji işletmeyi rakiplerinden farklılaştırmakla da ilgilidir. İşletmenin yaptığı işte daha iyi olmasından öte, farklı olmasıdır.

Esasında strateji vizyonun dahili ve harici şartlar altında devamlı olarak güncelleştirilmesi şeklidir de denilebilir. Bu yönüyle strateji, üst düzeyde ve en verimli örgütsel performansı başarmak için, yöneticilerin sorumluluğunu üstlendikleri, kararlar ve harekât tarzlarının bütünüdür (Özer,2009).

Tüm dünyada globalleşme, hızlı teknolojik değişim, yeni oluşan pazarlar, müşteri beklentilerinin değişmesi sonucu ortaya çıkan ezici rekabet karşısında organizasyonlar daha stratejik düşünmek zorunda kalmışlardır. 1980'li yıllar öncesinde stratejik yönetim daha ziyade özel sektörün alanında sınırlı bir çevre tarafından uygulanırken, bugün çok sayıda organizasyon stratejik yönetimi araç olarak kullanmaktadırlar (Aktan,2008).

Stratejik yönetim, tüm organizasyonlarda, geleceğe yönelik amaç ve hedeflerin belirlenmesine ve bu hedeflere ulaşılabilmesi için gerekli işlemlerin tespit edilmesine, yeni, etkili stratejilerin geliştirilmesini, bunların planlanmasını, uygulanmasını ve kontrole imkân sağlayan bir yönetim tekniğidir. Stratejik yönetimin en önemli özelliği organizasyonun hem kendi durumunu hem de organizasyon dışındaki çevrenin analizine imkân tanımasıdır. Hızla değişen çevresel koşullar, işletmeler için her an yeni tehditler ve fırsatlar ortaya çıkardığından stratejik yönetim sonu olmayan bir süreçtir.

Drucker'a göre stratejik yönetimin ana görevi bir işin misyonunu baştan sona düşünmek ve "Bizim işimiz nedir, ne olmalıdır?" soruları ile belirlenen amaçlar doğrultusunda, belirlenen kararların yarınki sonuçları vermesini sağlamaktır (Drucker, 1999).

Gelecekte farkı yaratacak olan organizasyonların sahip olacağı temel özelliklerden birisi, sürekli dinamik stratejilerin geliştirildiği platformlardan yönetilmesi olacaktır.

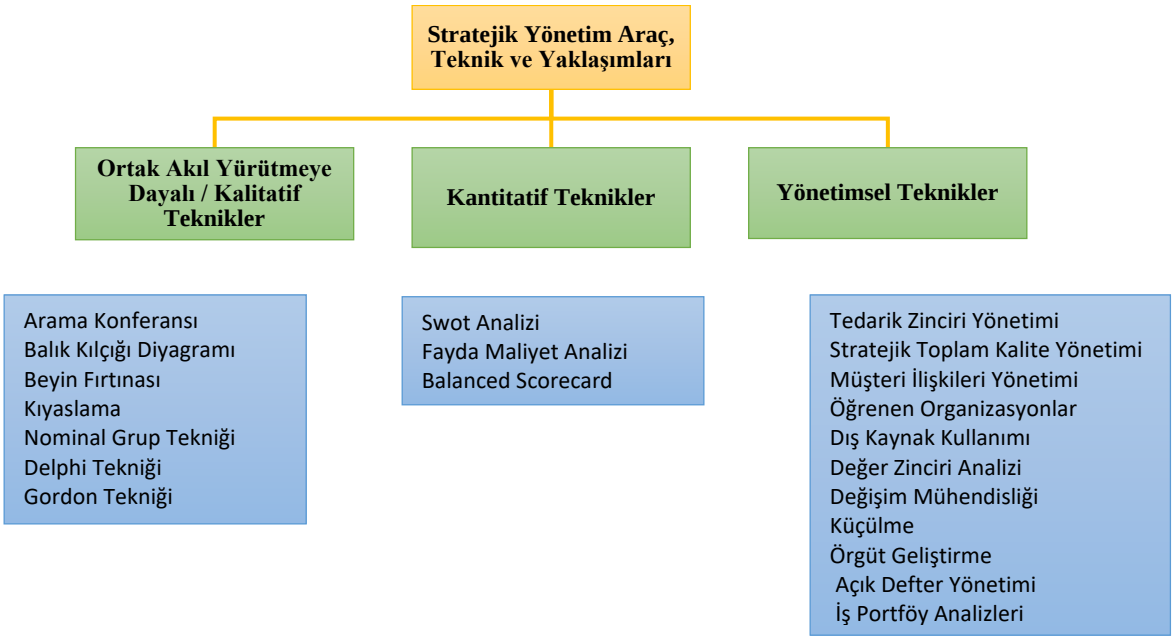
Stratejik yönetim anlayışı, belirsiz, değişken ve oldukça riskli bir çevrede işletmeye belirli bir yön kazandırır. Stratejik yönetim, çevreyi değerlendirme ve geleceği tahmin etme imkânı verir. Bu nedenle işletme nasıl davranacağı ve ne gibi tedbirler alacağı konusunda hazırlık yapma fırsatı bulur. Fırsat ve tehditleri izleme imkânı yakalar. Stratejik yönetim, koordinasyon sağlamada ortak bir hedef oluşturarak, işletmenin alt bölümlerinin birbirlerinden ayrılarak, farklı amaçlara yönelmesine engel

olur. Stratejinin olmaması halinde bölümler gittikçe farklılaşacak ve her biri ortak amacı değil, kendi amacını gerçekleştirme eğilimini gösterecektir (Üzün,2000:10'dan aktaran Güçlü,2003).

2. STRATEJİK YÖNETİM ARAÇ, TEKNİK VE YAKLAŞIMLARI

Geleceği öngörmede ve gelecekle ilgili çeşitli değerlendirilmelerin yapılması ve yapılan değerlendirmeler sonucunda elde edilecek bilgilere göre sağlıklı kararların alınmasında uygun araçlardan yararlanmak kaçınılmazdır. Strateji geliştirilirken sayısız yaklaşımla karşılaşılabilir. Ancak burada stratejilerin geliştirilmesinde hangi yaklaşım kullanılırsa kullanılsın, duruma en uygun stratejinin seçilmesi gerektiği önemle vurgulanmalıdır. Çünkü stratejik yönetimin başarısı buna bağlıdır. Bununla birlikte problemlerin en uygun çözümünü sağlayacak sezgi ile analiz arasında açık bir sezginin bulunmadığı da belirtilmelidir (Güçlü, 2003). Sözü geçen araçlardan bazılarını şöyle özetlemek mümkündür:

Şekil 1: Stratejik Yönetim Araç, Teknik ve Yaklaşımları

Yukarıda sözü edilen araç, teknik ve yaklaşımlara ilişkin bazı temel tanımlamalar şöyle yapılabilir: (Akgemci, 2013: 53-119 ve Aktan, 2008:4-21'den uyarlanmıştır.)

Strateji: Geleceğe nasıl ve hangi yollardan ulaşılacağını gösteren genel bir planlamadır.

Vizyon: Geleceğe yönelik gerçekleştirilebilir amaç ve hedefleri ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle, vizyon, organizasyonun ulaşmak istediği geleceğin bir resmidir.

Misyon: Gelecekte ulaşılması istenen hedefe (vizyona) yönelik görev ve kararlılık ifadesidir. Misyon, organizasyon açısından "biz niçin varız?" sorusunun yanıtıdır.

Stratejik yönetim: Bir organizasyonun ne yaptığını, varlık nedenini ve gelecekte ulaşmak istediği hedefleri ortaya koyan bir yönetim tekniğidir.

Açık Defter Yönetimi (ADY): İşletmede bütün çalışanların para kazanmasını amaçlayan, işletmeyi patron yönetir anlayışından kurtararak çalışanların bilgilendirildiği ve yetki devri ile güçlendirildiği katılımcı ve demokratik bir yönetim anlayışıdır.

Arama Konferansı: Organizasyonda "ortak akıl" yaratmaya yönelik bir katılım tekniğidir.

Balanced Scorecard: Finansal hedeflere ulaşmaya öncelik tanımakla birlikte finansal hedeflerin işletme performansına bağlı yönlerinin de dikkate alınması gerektiğini savunan BS,

işletmelerin strateji ve vizyonlarının fiziksel ölçülere dönüştürülerek ifade edilmesini ve böylece stratejik ölçüm ve yönetim sistemi için gereken çerçevenin oluşturulmasını sağlamaktadır.

Balık Kılçığı Diyagramı(BKD): Kalite karakteristikleriyle etmenler arasındaki ilişkiyi gösteren bir diyagramdır.

Beyin Fırtınası: Farklı fikirlerin toplanarak problemlerin ve olası çözüm yollarının listesini hazırlamak amacıyla bir ekibin yaratıcı düşüncesini ortaya çıkartmak ve tam katılımı sağlamak amacıyla kullanılan tekniktir.

Değer Zinciri Analizi: Stratejik faaliyetlerin rakiplerle karşılaştırıldığında daha ucuz ve daha nitelikli bir şekilde gerçekleştirilmesini ve rekabet üstünlüğü sağlayacak değer kaynaklarının belirlenmesini sağlayan bir modeldir.

Değişim Mühendisliği: Maliyet, kalite, hizmet ve hız gibi çağımızın en önemli performans ölçülerinde çarpıcı geliştirmeler yapmak amacıyla iş süreçlerinin temelden yeniden düşünülmesi ve radikal bir şekilde yeniden tasarlanmasıdır.

Delphi tekniği: Organizasyonda bir sorunun çözümü için uzman kişilerin yüz yüze görüşmeler ve bir arada tartışmalar yapmadan bir konu hakkında karar vermelerine ve uzlaşmalarına imkân sağlayan bir yöntemdir.

Dış Kaynak Kullanımı: İşletmenin temel yeteneklerinden olmayan faaliyetlerini yapılan bir anlaşmayla kısmen veya tamamen uzman bir hizmet sağlayıcıya veya tedarikçiye devretmesidir.

Fayda-Maliyet Analizi: Yatırım projelerinin fayda ve maliyetleri tespit edilmeye çalışılarak daha rasyonel karar alınmasına çalışılır.

Benchmarking: Performans düzeyini artırmak için bir organizasyonun kendi içinde ve/veya diğer organizasyonlardaki "en iyi uygulama"(best practice)'yı tespit ederek kendi organizasyonuna uyarlamasıdır.

Küçülme: Genel olarak örgütsel ünitelerin azaltılmasının hedeflenmesi olarak bilinmektedir.

SWOT Analizi: Kısaca organizasyonda iç ve dış durum değerlendirilmesi yapılması demektir. Organizasyonda önce "iç durum analizi" yapılarak organizasyonun güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulur. Daha sonra da "dış durum analizi" yapılarak organizasyonun rakip firmalar karşısındaki durumu, pazardaki fırsatlar ve tehditler tespit edilmeye çalışılır.

Kalite Çemberleri: Organizasyonda kalite planlaması, kalite geliştirilmesi, uygulama ve denetimden sorumlu kişiler bir araya gelerek tartışırlar ve "ortak akıl" yaratmaya çalışırlar. Kalite çemberleri, açık grup tartışmalarına benzer bir toplantı tekniğidir.

2.1. Beyin Fırtınası

Beyin fırtınası kavramı reklamcı Alex Osborn tarafından geliştirilmiştir. Yeni fikirler oluşturmak üzere, düşüncelere engel koymaksızın, önceden belirlenmiş kurallar dâhilinde yapılan fikir yaratma tekniğidir. (http://www.dpb.gov.tr/dosyalar/pdf/egitim/kararverme.pdf; E.T: 20.11.2016)

Şekil 2: Beyin Fırtınası Uygulama Aşamaları

Beyin fırtınasının kullanım alanları: (http://www.tpmrehberi.com/problem-cozme-teknikleri/kalite_kontol_ara_lar_.pdf; E.T: 10.12.2016)

- *Yeni ürün geliştirilmesi:* Yeni ürünlerin yaratılması veya var olanların geliştirilmesi için.
- *Reklamcılık:* Ürün kampanyası geliştirmek için.
- *Problem çözmek:* Temel nedenler, alternatif çözümler, etki analizi.
- *Üretim yönetimi:* İşin ve üretim aşamalarının geliştirilmesi
- *Proje yönetimi:* Müşteri isteklerinin belirlenmesi, risklerin saptanması, kaynakların, görevlerin, yapılabilir olanların, sorumlulukların ve sorunların belirlenmesi.
- *Takım oluşturma:* Katılımcıları düşünmeye teşvik ederek fikirlerin paylaşılması ve tartışılması.

Beyin fırtınası, değişik fikirlerin ortaya konulmasını destekler, böylece kısa sürede çok sayıda farklı fikirler üretilir. Bu fikirlerin uygulanmasında fikirlerin niteliğinden çok, sayıca çokluğu önemlidir.

3. X ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ'NDE LİSANSÜSTÜ EĞİTİME YÖNELİK DURUM DEĞERLENDİRME VE İYİLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER

3.1. X Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne Genel Bakış

X Üniversitesi bünyesinde lisansüstü eğitim faaliyetlerini yürüten enstitülerden bir tanesi de Sosyal Bilimler Enstitüsü'dür. Bu enstitüde sosyal ve beşeri bilimler alanında faaliyet gösteren 36 anabilim dalında tezli/tezsiz yüksek lisans ve doktora faaliyetleri yürütülmektedir.

Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 4 anabilim dallarında yürüttüğü tezli/tezsiz yüksek lisans ve doktora programları üniversitenin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde bu fakültenin kaynakları kullanılarak devam etmektedir. Fakülte, öğrencilerine modern binası, derslikler ve bilgisayar laboratuvarıyla çağdaş bir fiziki eğitim alt yapısı sunmaktadır.

3.2. X Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde Lisansüstü Eğitim Veren Akademik Yapı'nın Mevcut Durumu

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi çatısı altında 5 bölüme ilişkin lisans ve lisansüstü eğitim programları faaliyetleri sürdürülmektedir. Fakülte bünyesindeki 5 bölümde eğitim veren akademik kadro sayısı ve yapısı şöyledir:

Tablo 1: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik Yapısı

	Bölüm 1	**Bölüm 2**	**Bölüm 3**	**Bölüm 4**	**Bölüm 5**
Profesör	5	13	5	2	-
Doçent	3	4	2	2	1
Yardımcı Doçent	8	6	2	7	2
Araştırma Görevlisi Doktor /Öğretim Görevlisi Doktor	-	-	-	3	-
Araştırma Görevlisi	5	15	9	11	2
Uzman	2	-	1	-	-

Yukarıdaki tabloda yer alan akademik kadronun tamamı bölüm bazında Sosyal Bilimler Enstitüsü altında yürütülen tezli yüksek lisans, doktora ve tezsiz yüksek lisans lisansüstü programlarına dahil olmaktadırlar. Profesör, doçent ve yardımcı doçent kadrosundaki öğretim üyeleri verdikleri dersler ve danışmanlık hizmetleri ile diğer öğretim elemanları ile derslerin işleyiş sürecindeki destekleri ile sürece dahil olmaktadırlar.

3.3. X Üniversitesi İ.İ.B.F Lisansüstü Eğitim'in Mevcut Durumu, Eleştiriler Ve Öneriler

X Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde yürütülen lisansüstü eğitim programları bu zamana kadar çok sayıda mezun vermiştir. Şu anda da bu programlarda eğitim görmekte olan birçok öğrenci mevcuttur.

Bu çalışmada fakültede verilen lisansüstü eğitimin mevcut durumunu analiz edebilmek ve sistemdeki aksaklıklara, sistemin daha fazla gelişmesine yönelik öneri/çözüm alternatifleri sunabilmek için stratejik karar alma ve problem çözme tekniklerinden biri olan beyin fırtınası tekniğinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda ilgili lisansüstü programlarda farklı bilim/anabilim dallarında doktora öğrencisi ve/veya fakülte araştırma görevlisi olan 8 kişi ve yüksek lisans öğrencisi olan 2 kişi davet edilerek konuyu tartışmak üzere bir araya getirilmiştir. Beyin fırtınası çalışması ortalama 2 saat sürmüştür. Çalışmanın moderatörlüğünü bir öğretim elemanı yapmıştır.

Başlangıçta çalışmanın tartışma konusu katılımcılara açıklanmış ve bu konu hakkındaki her türlü görüş, öneri ve tavsiyelerini birbirlerini eleştirmeden, rahatça dile getirmeleri istenmiştir. Toplantı süresince tüm katılımcılara eşit sürede konuşma hakkı tanınmasına özen gösterilmiş ve görüşler not alınmıştır.

Toplantının konusu gereği öncelikle fakülte bünyesinde yürütülen lisansüstü eğitimin mevcut yapısı analiz edilmiştir. Bu kapsamda öğrenci profili, derslerin işleniş şekli, öğretim üyelerinin programlara bakış şekilleri, fiziki şartlar vb. konular tartışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre fakültede yürütülen lisansüstü eğitimin mevcut yapısı, sisteme gelen temel eleştiriler maddeler halinde şöyle özetlenebilir:

- Öğrencilerden yapılması istenilen ödev ve projelerin altyapıları eksik bırakılmaktadır. Öğrencilere proje teknikleri, uygulama çalışmalarının yürütülmesi, elde edilen verilerin değerlendirilmesi gibi konularda gerekli olan özellikle teknik bilgiler (SPSS, Eviews vb. bilgisayar programlarının kullanımı, anket hazırlama, veri toplama şekilleri vb.) öğretilmemektedir.
- Öğrenciler kendilerinden istenilen çalışmalarda özellikle uygulama aşamasında kendi hallerine bırakılmakta, yönlendirilmemektedir.
- Ders içerikleri tamamen teori odaklı olmakta, derslerde uygulamaya dönük hem öğrenciye gerçek hayat bilgisi verecek hem de sektöre bir katkısı olabilecek ödev, çalışma ve projelere yer verilmemektedir. Herhangi bir proje yapma ya da uygulama çalışması vb. imkanlar

olduğunda çoğu hoca kendi çekirdek ekibiyle çalışmakta ve özellikle doktora öğrencilerini bu çalışmalara dahil etme konusunda isteksiz davranmaktadır.

- Sistemin genel sorunu hem öğrenci hem de eğiticinin bugünün lisansüstü öğrencisinin yarının eğiticisi olacağı bilincinden uzak hareket etmesidir.
- Fakültenin hem fiziki hem de sosyal imkânları lisans öğrencilerine bile yetmezken aynı şartlar altında bir de lisansüstü eğitimin yürütülmesi kaliteyi düşürmektedir.
- Özellikle tezsiz yüksek lisans derslerinde ders geçme kriterlerinin çok düşük olması ve dışarıda oluşan "nasıl olsa geçerim" algısı sebebiyle fakültedeki lisansüstü eğitimi tercih eden çoğu öğrencinin profili çok düşük olmaktadır.
- Enstitülerin fakültelere bağımlı olmaları ve fakültedeki bir öğretim üyesinin hem lisans hem lisansüstü derslere girmesi, idari görevlerinin olması, şahsi proje ve çalışmalarının olması; öğrencilerin çalışan kesim olması, fakültedeki lisansüstü eğitimin çoğu işverence bilinmemesi nedeniyle izin alma problemleri vb. sebepler hocaların ve öğrencilerin özellikle vakit kısıtıyla karşı karşıya kalmasına dolayısıyla danışman-öğrenci ilişkilerinde bir daralmaya, kalitesizliğe sebep olmaktadır.
- Bazı derslerin sadece ödev verilerek hiç işlenmemesi ya da sadece öğrenciye sunum yaptırılması şeklinde işlenmesi öğrencinin gelişimini ve öğretim üyesinden elde edeceği faydayı daraltmaktadır.
- Dersler lisans dersi mantığı ile (sunum-ödev-sınav-ders geçme) işlendiği için öğrencinin dersi geçebilme kaygısı kendini geliştirme ve üretken olma isteğinin önüne geçmektedir.
- Homojen sadece belirli bir kesimin tercih ettiği, bağımlı bir öğrenci profili mevcuttur.

Yukarıda sözü edilen fakültede yürütülen lisansüstü eğitimin mevcut yapısı ve sisteme gelen temel eleştiriler kapsamında beyin fırtınası katılımcıları Türkiye'deki ve dünyadaki diğer uygulamaları da göz önüne alarak bazı çözüm önerilerinde bulunmuşlardır. Bu önerileri çalışmanın sonuç bölümünde özetlenmiştir.

SONUÇ

Stratejik yönetim, bir organizasyonda geleceğe yönelik kararlar alınmasında kullanılan bir yönetim tekniğidir. Bir işletmede üst yönetimin amacı organizasyonun gelecekteki performansının artırılması, karlılık ve verimliliğinin yükseltilmesidir. Bu açıdan bakıldığında stratejik yönetim üst yönetimi ilgilendiren bir konudur.

Stratejik yönetim çalışmalarında ve kararların işletmeler hem iç çevrelerini hem de dış çevrelerini değerlendirmeye almak zorundadırlar. Gelecekle ilgili faaliyetlerinin planlanması, örgütlenmesi, koordinasyonu, uygulanması ve kontrol edilmesine imkan sağlayan yönetim tekniğinin uygulanması aşamasında işletmelerin önünde farklı alternatifler mevcuttur. Bu çalışmada ortak akıl yürütmeye dayalı/kalitatif teknikler, kantitatif teknikler ve yönetimsel teknikler olmak üzere 3 ana başlıkta toplanan bu tekniklerin içeriğinin bilinmesi ve yöneticilerce iyi anlaşılması çok önemlidir. Ancak bu sayede stratejik planlamalar yapılırken uygun yöntem doğru bir şekilde belirlenebilecek ve yöneticiyi doğru çözüm yolu doğru uygulamalarla faydalı sonuçlara ulaştıracaktır.

Çalışmanın son bölümünde özellikle kurumsallaşmış işletmelerce sıklıkla kullanılan ve etkili sonuçlar ortaya çıkaran beyin fırtınası yöntemiyle X Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Lisansüstü Eğitim programının mevcut durumu analiz edilerek sorunlara ilişkin yeni çözüm yöntemleri önerilmiştir. Bu öneriler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Her şeyden önce lisansüstü eğitimin kalitesini artırmak ve tarafların konuya daha fazla ilgi göstermesi, vakit ayırabilmesi ve daha etkin çalışabilmesini sağlamak amacıyla fakültelerden bağımsız enstitüler kurulmalıdır. Bu kapsamda kurulacak enstitüler fakültelerden tamamen bağımsız sadece idari birimi değil ayrı fiziki yapıları olan, kendi öğretim üyesini,

dersliklerini, araştırmacısını, araştırma birimlerini, toplantı odalarını, firmalar için oryantasyon odalarını bünyesinde bulunduran özgür ve yenilikçi yapılar olmalıdır. Özellikle araştırmacı öğretim üyesi (ünlü fizikçi Stephen Hawking gibi) ve eğitici öğretim üyesi ayrımının yapılması öğretim üyelerinin verimliliğini artıracak bu da kaliteyi beraberinde getirecektir. Bu sayede enstitülerin ve lisansüstü eğitimin etkinliği sağlanabilir.

- Danışmanlık sistemi daha aktif, yönlendirici, ufuk açıcı ve dikey yerine yatay bir hiyerarşinin olduğu bir sistem haline getirilmelidir.
- Ders içerikleri güncellenmelidir. Bu kapsamda;
    - Özellikle lisansüstü eğitimin ilk dönemlerinde öğrencilerin altyapısını kuvvetlendirecek nitelikli yayınların belirli sürelerde okutularak yuvarlak masa etrafında, toplu bir şekilde derslerde eleştirel bir ortamda konu ile ilgili güncel ve olası yaklaşımlarında dikkate alınması yoluyla tartışılması gerekmektedir. Ayrıca ileri dönemlerde yapılacak uygulama çalışmalarına ilişkin gerekli proje ve teknik eğitimler ile öğrenci altyapısı kuvvetlendirilmelidir. (Örneğin bir proje yazma teknikleri dersi, bilgisayar programlarının kullanımına ilişkin dersler açılabilir.)
    - Takip eden dönemlerde incelenen, tartışılan kitaplarda yer alan teorik bilgiler ışığında öğrenciler sektöre ve uygulama çalışmalarına yönlendirilmelidirler.
    - Derslerde sanal oyunlar kullanılarak öğrenci yetkinlikleri pratik, gerçek yaklaşımlara hızlı çözümler üretebilir hale getirilmelidir.
    - Dersler özellikle yuvarlak masa etrafında işlenmeli bu sayede öğrencinin özgüveni yerine getirilerek daha katılımcı, daha üretken olması sağlanmalıdır.
    - Araştırma yönelimleri belirlenmeli ve öğrenciler başta araştırma ile proje yazma teknikleri konularında eğitilmelidirler.
    - Teorik bilgilerin sektörle iç içe gerçek hayat uygulamalarına dönüştürülmesi ve elde edilen faydanın tüm kesimlerce maksimizasyonu yoluyla tatminin ve kalitenin artırılması gerekmektedir. Derslerin proje ve pratik uygulama ağırlıklı hale getirilmesi gerekmektedir.
    - Dersler birer fikir kuluçka merkezi haline getirilmeli, daha yenilikçi, daha yaratıcı fikirlerin oluşabilmesi için uygun ortamlar oluşturulmalı, bu ortamlarda ortaya çıkan fikirlerin uygulanabilirliğini artırabilmek için tartışmalar ve beyin fırtınaları yapılmalıdır. Sadece kitabi bilgiler ile teoriye yüklenilmemelidir.
- Öğrencilerin araştırma yapmasını ve veri toplamasını kolaylaştırmak amacıyla üniversite/enstitü bünyesinde web sayfası üzerinde kullanılacak anket yönetim sistemleri geliştirilmeli. (Örneğin Marmara Üniversitesi Anket Yönetim Sistemi)
- Lisansüstü eğitimin sektöre sağlayacağı faydaları ve kaliteyi artırmak yoluyla bilinirliğinin artırılması ve bu sayede öğrenci profilinin heterojen, farklı temellerden gelen kişiler haline getirilmesi gerekmektedir.
- Derslerde oluşturulacak çalışma guruplarından disiplinler arası entegrasyonunun da sağlanması yoluyla kurulacak ekiplerin geliştireceği farklı proje teklifleriyle sektörlere gidilmelidir. Ayrıca yine bu ekipler özellikle niş sektörlere ilişkin hayata geçirilebilecek projeleri oluşturabilmeleri için danışmanlar ve araştırmacı öğretim üyelerince yönlendirilmelidir.
- Lisansüstü öğrencilerin araştırma imkanlarını artırmak için kütüphane kaynakları güncellenmeli ve kullanım şartları geliştirilmeli, sadece basılı değil görsel ve işitsel kaynaklara da yer verilmelidir.

- YGA[3], Siyaset Akademisi tarzında akademik guruplar kurularak sosyal inovasyon projeleri gerçekleştirilmelidir. Bu kapsamda iş dünyası, sivil toplum kuruluşları, dernekler, sanayi ve ticaret odaları ile iş birliği yapılmalıdır. Bu sayede kalifiye elemanın fakültede lisansüstü eğitime kazandırılması gerekmektedir.
- Özellikle idari ve akademik kadronun lisansüstü eğitim süreçlerine ilişkin yeni fikir ve uygulamalara açık olması, eski stratejileri terk ederek yeni yaklaşımlar oluşturması gerekmektedir.

[3] YGA; uluslararası bir sivil toplum örgütüdür, 2000 yılında Türkiye'de kurulmuştur. Gelecek nesillere daha iyi bir dünya bırakmayı hayal eder. Bu hayalini geleceğin liderlerini keşfederek ve onları bensiz liderler olarak yetiştirerek gerçekleştirir. YGA Liderleri liderlik kabiliyetlerini, daha iyi bir dünya için birlikte hayal kurup, projelendirip, hayata geçirirken; hayatın içinde geliştirirler (http://www.yga.org.tr/tr/yga-nedir; E.T.: 25.07.2017).

KAYNAKÇA

Akgemci T. Ve Güleş H.K. (2009), "İşletmelerde Stratejik Yönetim", Gazi Kitabevi

Akgemci Tahir (2013), "Stratejik Yönetim", 3. Baskı, Gazi Kitabevi

Aktan C. Can (2008), "Stratejik Yönetim Ve Stratejik Planlama", Çimento İşveren Dergisi, Temmuz-Ağustos, S.4-21

Aktan C. Can (2006), "Stratejik Yönetimin Özellikleri", http://www.ikademi.com/stratejik-yonetim/228-stratejik-yonetimin-ozellikleri-araclari-ve-stratejik-yonetim-sureci.html; E.T: 23.11.2012

Alkan Orhan (2012a), "Stratejik Yönetim / Stratejik Planlama- İç Değerlendirme - Kuruluş İçi Analiz", Http://Strateji-Nedir.Blogspot.Com/2012/04/Stratejik-Yonetim-Stratejik-Planlama-İc.Html; E.T: 10.01.2013

Bağmancı Halid, "Yönetimde Karar Verme Teknikleri Ve Problem Çözme", Devlet Personel Başkanlığı Sunusu

Buhler Patricia M. (1999), Managing In The 90s – Opening Up Management Communication: Learning From Open Book Management, Supervision, 60(2), s.16-18

Dann C. Vd. (2012), "The Lesson Of Lost Value", Strategy+Business, İssue 69, Wınter

Drucker P. (1999), 21. Yüzyıl İçin Yönetim Tartışmaları. (Çev: İ.Bahçıvangil) İstanbul: Epsilon Yayıncılık

Emel G. G. Ve Taşkın Ç. (2005), "Pazarlama Stratejilerinin Oluşturulmasında Bir Karar Destek Aracı: Birliktelik Kuralı Madenciliği", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 7, Sayı 3, S.30-59

Eren Erol (2010), "Stratejik Yöntemi Ve İşletme Politikası", 8. Baskı, Beta Yayıncılık

Gilgeous V. ve Parveen K.(2001), "Core Competency Requirements For Manufacturing Effectiveness" , Integrated Manufacturing Systems, Cilt.12, No.3, s.217-227

Güçlü Nezahat (2003), "Stratejik Yönetim", G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 23, Sayı 2, S.61-85

Hoskisson R. E. Vd. (1999), "Theory And Research İn Strategic Management: Swings Of A Pendulum", Journal Of Management, Vol. 25, No. 3, S.417– 456

Kırım Arman (2004), "Yeni Dünyada Strateji ve Yönetim", 6. Baskı, Sistem Yayıncılık

Özer M. Akif (2009), "Vizyondan Misyona Örgütsel Gelecek Tasarımı", Dosya Çerçeve Dergisi, S.70-84

Şimşek M.Ş. Ve Çelik A. (2008), "Çağdaş Yönetim Ve Örgütsel Başarım", Eğitim Kitabevi

Ülgen H. Ve Mirze S.K. (2004), "İşletmelerde Stratejik Yönetim", Literatür Yayınları

http://www.tpmrehberi.com/problem-cozme-teknikleri/kalite_kontol_ara_lar_.pdf; E.T: 10.12.2016

http://www.dpb.gov.tr/dosyalar/pdf/egitim/kararverme.pdf; E.T: 20.11.2016

GİRİŞİMCİLİK TEŞVİĞİ KAPSAMINDA GENÇ GİRİŞİMCİ KAZANÇ İSTİSNASI

Şeyda AKKUŞ[1]

Öz

Dünyada ve ülkemizde arka arkaya yaşanan krizler ile birlikte ortaya çıkan işsizlik artışı girişimcilik kültürünün önemi ve gerekliliğini gündeme getirmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinde işsizliğin azaltılması ve ekonomik gelişme ve kalkınmanın sağlanabilmesi için girişimciliğin desteklenmesinin önemine vurgu yapılmaktadır. Ekonomik gelişme ve kalkınma sürecinin sağlanabilmesi ve işsizliğin azaltılarak toplumsal refah düzeyinin artırılması için günümüzün küreselleşen dünyasına ayak uydurabilen gelişime açık, başarılı girişimcilerin faaliyete geçirilmesine gerek duyulmaktadır. Girişimciler küreselleşen yeni dünyada daha geniş alanda faaliyetlerini sürdürmekle birlikte gereksinimlerini gidermek için gerekli olan maddi olanaklar bazı durumlarda girişimcilerin mevcut kaynaklarının üzerine çıkmaktadır. Bu bağlamda girişimcilik teşvik ve destek programları ön plana çıkmaktadır.

Genç girişimcilerimizin ekonomik hayattaki etkinliklerinin artırılması ve desteklenmesi, dolayısı ile işsizliğin azaltılması amacı ile Gelir Vergisi Kanunu'nda birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan son düzenlemede genç girişimcilerin kazançlarının belirli bir miktarına kadar olan kısmına belirli şartları sağlamak koşuluyla vergiden istisna olma hakkı getirilmiştir. Bu çalışmada 10.02.2016 tarihi itibarı ile yürürlüğe giren Genç Girişimcilere Sağlanan Kazanç İstisnasına ilişkin hükümler ve 05.05.2016 tarihinde yayınlanan 292 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliği ile bu istisnaya ilişkin belirtilen usul ve esasların detayları belirtilerek istisnaya ilişkin düzenlemeler açıklanmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Girişimcilik, Genç Girişimci Kazanç İstisnası, Gelir Vergisi Genel Tebliği

[1] İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, berinceyda@hotmail.de

THE PROMOTION OF ENTREPRENEURSHIP WITHIN THE SCOPE OF YOUNG ENTREPRENEUR EARNINGS EXCEPTION

Abstract

The rise of unemployment along with crises in the world and our country reveals the importance and necessity of entrepreneurial culture. Emphasis is placed on the importance of encouraging entrepreneurship, especially in developing country economies, to reduce unemployment and ensure economic development and development. In order to ensure the economic development and development process and to increase the level of social welfare by decreasing unemployment, it is required that and successful entrepreneurs should be actively promoted in accordance with today's globalizing world. Entrepreneurs continue to operate on a wider field in the new globalized world, while the financial means needed to meet their needs are in some cases over the entrepreneur's existing resources. In this context, entrepreneurship promotion and support programs are at the forefront.

A number of regulations have been made in the Income Tax Act in order to increase and support the activities of our young entrepreneurs in economic life, thus reducing unemployment. In the last regulation, young entrepreneurs were given the right to tax exemptions provided that they provide certain conditions for the portion of their earnings up to a certain amount. In this study, the provisions related to the Exemption of Earnings provided to Young Entrepreneurs, which are effective as of 10.02.2016, and the General Communiqué of Income Tax No. 292 published on 05.05.2016, and the regulations related to the exception are specified by specifying the details of the procedures and principles stated in this exception.

KEY WORDS: Entrepreneurship, Young Entrepreneur Profit Exemption, Income Tax General Communiqué

GİRİŞ

Girişimciler ülkelerin sosyal ve ekonomik gelişiminde büyük rol oynamaktadırlar.

Günümüzde yaşanan hızlı değişimler ve bilimsel yenilikler ile teknolojide yaşanan gelişmelere paralel olarak girişimcinin ve girişimciliğin ekonomik değeri ve toplumdaki önemi oldukça artmıştır. Girişimcilik sayesinde yeni iş olanakları sağlanırken, ekonomilerde meydana gelen işsizlik sorunun çözümünde de önemli faydalar sağlanmaktadır (AKYÜZ, 2013: 80-98).

Genç bireylerin; iş yaşamının ve toplumun ihtiyaçlarına göre eğitim görmeleri, eğitim gördükleri alanlarda istihdam edilmeleri ve kendi mesleki alanlarında girişimci bir ruha sahip olmaları, ülke ekonomisi açısından oldukça kritik ve büyük önem taşımaktadır (AKYÜZ, 2013: 80-98).

Girişimcilik, tüm ülkelerin geliştirmeye çalıştığı, birtakım özendirici ve destekleyici önlemlerle girişimci sayısını artırmaya çalıştığı, hemen her tür girişimciliği geliştirmek için hükümetlerin ve işletmelerin fedakarlıklardan kaçınmadığı bir görünümdedir. (Akdemir vd., 2013)

Bu çalışmada ekonomik kalkınma ve istihdam sorunlarının çözümünün temel faktörü olan girişimciliğin desteklenmesi, yaygınlaştırılması ve başarılı işletmelerin kurulmasını sağlamak adına son dönemde getirilmiş olan genç girişimci kazanç istisnasına ilişkin hükümler maddeler halinde açıklanmıştır.

1. GİRİŞİMCİLİK KAVRAMI VE GENÇ GİRİŞİMCİLERDE KAZANÇ İSTİSNASI

Girişimcilik tanımı, literatürde çok yönlü ele alınması ve bakış açılarına göre değişmesi gibi nedenlerle belirsizlik taşımakta olup oldukça zor tanımlanmaktadır (Özdemir ve Mazgal, 2012: 91). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlükte Girişimci, "Üretim için bir işe girişen, kalkışan kimse: ticaret, endüstri vb. alanlarda sermaye koyarak girişimde bulunan kimse" dir (Türk Dil Kurumu, 2017). Bir başka tanıma göre ise girişimci, fırsatları görebilen ve bunu iş fikrine dönüştürebilen, işletme kuran, girdileri bir araya getirerek risk alan kişidir (Akdemir vd., 2013:21).

Günümüzde girişimciler ekonomik yaşamın dinamosu haline gelmişlerdir (AKYÜZ, 2013: 80-98). Bu bağlamda günümüz koşullarında genç girişimcilerimizin ekonomik hayattaki etkinliklerinin artırılması ve desteklenmesi amacı ile uygulanan kanun 05/05/2016 tarihli, 292 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliği ile belirtilmiştir.

Bu Tebliğin amacı, 31/12/1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'na, 10/2/2016 tarihli ve 29620 sayılı Resmî Gazete' de yayımlanan 29/1/2016 tarihli ve 6663 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 1 inci maddesi ile yapılan düzenlemeyle getirilen genç girişimcilerde kazanç istisnasına ve ilişkin usul ve esasları belirlemektir (Maliye Bakanlığı, 2017).

1.1. Yasal Düzenleme

6663 sayılı Kanunun 1 inci maddesiyle, Gelir Vergisi Kanunu'nun mülga mükerrer 20'nci maddesi başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde yeniden düzenlenerek 10/2/2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

''Genç girişimcilerde kazanç istisnası:

Mükerrer Madde 20 – Ticari, zirai veya mesleki faaliyeti nedeniyle adlarına ilk defa gelir vergisi mükellefiyeti tesis olunan ve mükellefiyet başlangıç tarihi itibarıyla yirmi dokuz yaşını doldurmamış tam mükellef gerçek kişilerin, faaliyete başladıkları takvim yılından itibaren üç vergilendirme dönemi boyunca elde ettikleri bu kazançlarının 75.000 Türk lirasına kadar olan kısmı, aşağıdaki şartlarla gelir vergisinden müstesnadır.

1. İşe başlamanın kanuni süresi içinde bildirilmiş olması,

2. Kendi işinde bilfiil çalışılması veya işin kendisi tarafından sevk ve idare edilmesi (Çırak, kalfa veya yardımcı işçi çalıştırmak ya da seyahat, hastalık, askerlik, tutukluluk ve hükümlülük gibi zaruri ayrılmalar dolayısıyla geçici olarak işinde bilfiil çalışmamak bu şartı bozmaz.),

3. Faaliyetin adi ortaklık veya şahıs şirketi bünyesinde yapılması hâlinde tüm ortakların işe başlama tarihi itibarıyla bu maddedeki şartları taşıması,

4. Ölüm nedeniyle faaliyetin eş ve çocuklar tarafından devralınması hâli hariç olmak üzere, faaliyeti durdurulan veya faaliyetine devam eden bir işletmenin ya da mesleki faaliyetin eş veya üçüncü dereceye kadar (bu derece dâhil) kan veya kayın hısımlarından devralınmamış olması,

5. Mevcut bir işletmeye veya mesleki faaliyete sonradan ortak olunmaması.

İstisna kapsamındaki faaliyetlerden kazanç elde edilmemesi veya istisna haddinin altında kazanç elde edilmesi hâllerinde dahi yıllık beyanname verilir.

Bu istisnanın, bu Kanunun 94'üncü maddesi uyarınca tevkif suretiyle ödenecek vergiye şümulü yoktur.

Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye Maliye Bakanlığı yetkilidir." (Maliye Bakanlığı, 2017).

Söz konusu maddede de açıklandığı üzere istisnadan faydalanabilmek için ticari, zirai veya mesleki bir faaliyeti icra etmek amacıyla adlarına ilk defa mükellefiyet tesis ettirilen, mükellefiyet başlangıç tarihi itibariyle yirmi dokuz yaşını doldurmamış kişilerin kazançlarının 75.000 Türk Lirasına kadar olan kısmı maddeler halinde belirtilen; işe başlamanın kanuni süresi içinde bildirilmiş olması[2], kendi işinde bilfiil çalışılması veya işin kendisi tarafından sevk ve idare edilmesi, ortaklık durumunda ise ortakların tümünün belirtilen şartları taşıması, ölüm nedeniyle faaliyetin eş ve çocuklar tarafından devralınması hâli haricinde, faaliyeti durdurulan veya faaliyetine devam eden bir işletmenin ya da mesleki faaliyetin eş veya üçüncü dereceye kadar[3] kan veya kayın hısımlarından devralınmamış olması ve mevcut bir işletmeye veya mesleki faaliyete sonradan ortak olunmaması şartlarını taşımak koşuluyla istisna kapsamındadır.

1.2. İstisnadan Faydalanacaklar

İstisnadan;

a) Ticari, zirai veya serbest meslek faaliyeti nedeniyle adına ilk defa gelir vergisi mükellefiyeti tesis edilmiş,

b) Mükellefiyet başlangıç tarihi itibarıyla yirmi dokuz yaşını doldurmamış, tam mükellef gerçek kişiler yararlanır.

Öncesinde adına gelir vergisi mükellefiyeti olan ve dar mükellef gerçek kişilerin bu istisnadan faydalanmaları mümkün değildir.

1.3. İstisnadan Faydalanma Şartları

Belirtilen kişilerin istisnadan yararlanabilmeleri için aşağıda belirtilen şartları taşımaları zorunludur.

1.3.1. İşe başlamanın kanuni süresi içinde bildirilmesi

Mükelleflerin söz konusu istisnadan faydalanabilmeleri için işe başlamayı kanuni süresi içerisinde bildirmeleri gerekmektedir. İşe başlamanın kanuni süresi içerisinde bildirilip bildirilmediği hususu, 4/1/1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanunu hükümleri çerçevesinde tespit edilir.

İşe başlama bildiriminin Vergi Usul Kanununda yer alan süre içerisinde yapılmaması durumunda, söz konusu istisna hükmünden yararlanılamaz (Maliye Bakanlığı, 2017).

1.3.2. Mükellefin kendi işinde bilfiil çalışması ya da işin kendisi tarafından sevk ve idare edilmesi

1) İstisnadan yararlanılabilmesi için mükellefin kendi işinde bilfiil çalışması veya kendi işinde bilfiil çalışmadığı durumlarda ise işin kendisi tarafından sevk ve idare edilmesi gerekmektedir.

2) Bir şahsın kendi işinde bilfiil çalışması, işinde ve bu işin gerektirdiği konularda fikri ve bedeni bir mesai sarf etmesidir.

---

[2] 213 sayılı Vergi Usul Kanununun işe başlamayı bildirme ile ilgili 153 ve müteakip madde hükümleri uyarınca yapılmalıdır.

[3] Bu derece dahildir.

3) İşte bilfiil çalışılmasa dahi iş sahibi tarafından işin sevk ve idaresinin kendi elinde tutulması, işin yürütülmesiyle ilgili kararların alınması, planlanması veya denetiminin yapılması gibi durumlarda da istisna şartı ihlal edilmiş olmaz.

4) Kendi işinde bilfiil çalışılması veya işin kendisi tarafından sevk ve idare edilmesi şartını sağlayan mükelleflerin, faaliyetin yürütülebilmesi için çırak, kalfa veya yardımcı işçi çalıştırması istisna şartını bozmaz.

5) Seyahat, hastalık, askerlik, tutukluluk ve hükümlülük gibi zaruri ayrılmalar dolayısıyla geçici sürelerde fiilen işin başında bulunulmaması halinde de söz konusu şart ihlal edilmiş olmaz (Maliye Bakanlığı, 2017).

2. GENÇ GİRİŞİMCİLERDE KAZANÇ İSTİSNASINDA ÖZELLİKLİ DURUMLARA İLİŞKİN HUSUSLAR

2.1. Faaliyetin ortaklık olarak yürütülmesi.

Adi ortaklık veya şahıs şirketi kurmak suretiyle faaliyette bulunan mükellefler de ayrı ayrı istisnadan yararlanabilir. Bu durumda mükelleflerin istisnadan yararlanabilmeleri için tüm ortakların ayrı ayrı istisna şartlarını taşımaları gerekmektedir. Ortaklardan herhangi birinin istisna şartlarını taşımaması halinde, diğer ortaklar da istisnadan faydalanamaz.

Örnek 1: Bay (A), Bay (B) ve Bay (C), 17/2/2016 tarihinde adi ortaklık şeklinde lokanta işletmeciliği faaliyetine başlamış olup faaliyete başlanıldığı tarihte Bay (A) 27, Bay (B) 29, Bay (C) ise 32 yaşındadır. Buna göre; Bay (C), 29 yaş şartını ihlal ettiğinden ortakların hiçbiri istisnadan faydalanamayacaktır (Maliye Bakanlığı, 2017).

2.2. İşletmenin devralınması

Bir işletmenin veya mesleki faaliyetin devralınması halinde, istisnadan yararlanılabilmesi için işletmenin ya da mesleki faaliyetin devralındığı kişinin eş veya üçüncü dereceye kadar (bu derece dâhil) kan veya kayın hısımlarından olmaması gerekmektedir.

Örnek 2: Bay (D), 20/2/2016 tarihinde babasına ait oto yıkama işletmesini devralmak suretiyle ticari faaliyete başlamıştır. Bay (D)'nin, işi devraldığı babasının 1. derece kan hısımı olması nedeniyle, istisnadan yararlanması mümkün olmayacaktır.

Ölüm dolayısıyla eş ve çocuklar tarafından işletmenin veya mesleki faaliyetin devralınması halinde, devralan eş veya çocuklar istisnaya ilişkin şartların tamamını taşımaları kaydıyla, ölen mükellefin istisnadan faydalanıp faydalanmadığına bakılmaksızın devralan eş veya çocuklar istisnadan üç vergilendirme dönemi boyunca yararlanır.

Örnek 3: 4/4/2016 tarihinde kırtasiye işletmeciliği faaliyetine başlayan ve istisnadan yararlanma şartlarının tamamını taşıyan Bay (C), söz konusu istisnadan bir yıl yararlandıktan sonra 3/2/2017 tarihinde vefat etmiştir. İşletmeyi devralan eş istisnaya ilişkin diğer şartları taşımaktadır.

Buna göre, 2017 yılına ilişkin istisna tutarından; Bay (C) adına mirasçılar tarafından 1/1/2017 3/2/2017 kıst dönemi için verilen yıllık gelir vergisi beyannamesinde yer alan kazanç dolayısıyla tam olarak yararlanılacaktır. Ayrıca, işletmeyi devralan eş de 4/2/2017-31/12/2017 döneminden itibaren üç vergilendirme dönemi boyunca (2017, 2018, 2019 yıllarında) istisnadan tam olarak yararlanacaktır.

Örnek 4: 3/5/2003 tarihinden itibaren büfe işletmeciliği faaliyetinde bulunan Bay (S), 28/7/2016 tarihinde vefat etmiş olup faaliyeti Bay (S)'nin 20 yaşındaki oğlu (R) devralmıştır. Büfe işletmeciliğini devralan Bay (R) istisnaya ilişkin diğer şartları da taşımaktadır. Buna göre, Bay (R) 2016, 2017 ve 2018 yıllarında söz konusu istisnadan tam olarak yararlanacaktır (Maliye Bakanlığı, 2017).

2.3. Mevcut Bir İşletmeye veya Mesleki Faaliyete Sonradan Ortak Olunmaması

Mükelleflerin mevcut bir işletmeye veya mesleki faaliyete sonradan ortak olmaları durumunda istisnadan yararlanmaları söz konusu olmaz.

Buna göre, mevcut işletmeye veya ortaklığa sonradan ortak olunması durumunda, diğer tüm şartları taşısalar dahi, ortakların hiçbiri bu istisnadan yararlanamaz (Maliye Bakanlığı, 2017).

3. İSTİSNA UYGULAMASI

İstisnadan, 6663 sayılı Kanunun Resmî Gazetede yayımlandığı 10/2/2016 tarihinden itibaren ticari, zirai veya mesleki faaliyet nedeniyle adlarına ilk defa gelir vergisi mükellefiyeti tesis olunanlardan Kanunda öngörülen şartları taşıyanlar yararlanır. Dolayısıyla bu tarihten önce işe başlayan mükelleflerin söz konusu istisnadan yararlanmalarına imkân bulunmamaktadır.

İstisna şartlarını sağlayan mükelleflerce daha sonra herhangi bir nedenle faaliyetin terk edilmesi durumunda, terk tarihine kadar elde edilen kazançlar dolayısıyla istisnadan yararlanılır. Faaliyet terk edildikten sonra istisna kapsamındaki söz konusu faaliyetlere tekrar başlanılması halinde ise adlarına ilk defa gelir vergisi mükellefiyeti tesis olunması şartı ihlal edilmiş sayılacağından bu istisnadan yararlanılamaz.

Örnek 5: Bayan (F), 21/5/2016 tarihinde mimarlık faaliyetine başlamış olup istisna şartlarının tamamını taşımaktadır. Bayan (F), bu faaliyetini 3/3/2017 tarihinde terk etmiş, 2/2/2018 tarihinde anılan faaliyetine yeniden başlamıştır.

Buna göre; Bayan (F), 2016 ve 2017 yıllarında elde ettiği kazancı dolayısıyla istisnadan yararlanacak ancak, 2/2/2018 tarihinde yeniden işe başladığı faaliyeti için ilk defa işe başlama şartını ihlal etmesi nedeniyle, 2018 ve izleyen yıllar için söz konusu istisnadan yararlanamayacaktır.

Örnek 6: Bay (G), 18/4/2016 tarihinde harita mühendisliği faaliyetine başlamış olup istisna şartlarının tamamını taşımaktadır. Bay (G) ayrıca, 4/8/2017 tarihinde market işletmeciliği, 6/9/2018 tarihinde danışmanlık faaliyetlerine başlamıştır.

Buna göre, Bay (G) 2016, 2017 ve 2018 yıllarında elde ettiği kazancı dolayısıyla istisnadan tam olarak yararlanacaktır. Ancak, yeni bir faaliyete başlanılması istisna süresini uzatmayacağından, Bay (G) 2017 yılında başladığı market işletmeciliği faaliyeti için 2019 yılında, 2018 yılında başladığı danışmanlık faaliyeti için ise 2019 ve 2020 yıllarında istisnadan yararlanamayacaktır.

İstisnadan yararlananların, yararlanma süresi içerisinde faaliyetlerini ticari, zirai ya da mesleki faaliyet olarak değiştirmesi veya faaliyet konusunda değişiklik yapmaları durumlarında, istisnadan kalan süre kadar yararlanmaları mümkündür (Maliye Bakanlığı, 2017).

3.1. Yararlanılacak İstisna Tutarı

İstisna, her vergilendirme döneminde yıllık 75.000 Türk lirası olarak uygulanacak olup bir vergilendirme döneminde istisna tutarının altında kazanç elde edilmesi durumunda ise istisnadan yararlanılmayan tutar ertesi yıla devredilmez.

Örnek 7: 1/10/2016 tarihinde kuaförlük faaliyetine başlayan ve istisnadan yararlanma şartlarının tamamını taşıyan Bayan (B)'nin, 1/10/2016-31/12/2016 tarihleri arasında elde ettiği ticari kazancı 45.000 Türk lirasıdır. Bayan (B)'nin, 2016 yılında yararlanabileceği istisna tutarı 45.000 Türk lirası olup kalan tutar olan 30.000 Türk lirası ertesi yıla devredilemeyecektir.

Takvim yılı içerisinde işe başlanılması veya işin terk edilmesi durumlarında; işe başlama tarihinden yıl sonuna kadar olan kıst dönem bir vergilendirme dönemi, takvim yılı başından işin terk edildiği tarihe kadar olan kıst dönem ise bir vergilendirme dönemi sayılacak olup bu dönemler için istisnadan tam olarak yararlanılır.

Örnek 8: 1/3/2016 tarihinde avukatlık faaliyetine başlayan ve istisnadan yararlanma şartlarının tamamını taşıyan Bayan (C)'nin 1/3/2016-31/12/2016 tarihleri arasında elde ettiği serbest meslek kazancı 50.000 Türk lirasıdır. Bayan (C)'nin elde ettiği serbest meslek kazancının 50.000 Türk liralık kısmı için istisnadan yararlanılacak olup kalan 25.000 Türk liralık tutar ertesi yıla devredilemeyecektir.

Bayan (C), faaliyetini 31/10/2017 tarihinde terk etmiştir. Bayan (C)'nin 1/1/2017- 31/10/2017 tarihleri arasında elde ettiği serbest meslek kazancı 80.000 Türk lirasıdır. Mükellef söz konusu kazancın 75.000 Türk liralık kısmı için istisnadan yararlanacak olup kalan tutar olan 5.000 Türk liralık kazancı ise gelir vergisine tabi olacaktır.

İstisna, ticari, zirai veya mesleki faaliyetten dolayı kazanç elde eden ve şartları sağlayan gerçek kişilere uygulandığından, istisna şartlarını taşıyan mükelleflerin bir vergilendirme döneminde anılan

faaliyetlerden bir veya birkaçından kazanç elde etmeleri durumunda söz konusu istisna beyan edilen bu gelirlerin toplamına uygulanır.

Örnek 9: İstisnanın tüm şartlarını taşıyan Bay (E), 20/2/2016 tarihi itibarıyla mimarlık, 1/7/2016 tarihi itibarıyla da inşaat faaliyetine başlamıştır. Bay (E)'nin 2016 takvim yılında inşaat faaliyetinden elde ettiği ticari kazancı 50.000 Türk lirası, mimarlık faaliyeti dolayısıyla elde ettiği serbest meslek kazancı ise 40.000 Türk lirasıdır.

Bay (E), elde ettiği toplam 90.000 Türk lirası kazancının 75.000 Türk liralık kısmı için istisnadan yararlanabilecek olup kalan tutar olan 15.000 Türk liralık kazanç ise gelir vergisine tabi olacaktır.

İstisna, her durumda ticari, zirai veya mesleki faaliyeti nedeniyle ilk defa gelir vergisi mükellefiyetinin tesis olunduğu dönemden başlamak üzere üç vergilendirme dönemi ile sınırlı olup önceki faaliyete devam edilirken yeni bir faaliyete başlanılması istisna süresini uzatmaz (Maliye Bakanlığı, 2017).

4. DİĞER HUSUSLAR

Bu istisnanın, Gelir Vergisi Kanunu'nun 94'üncü maddesi uyarınca tevkif suretiyle ödenecek vergiye etkisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Gelir Vergisi Kanunu'nun 94'üncü maddesinin birinci fıkrası kapsamında bulunanlar tarafından, istisnadan yararlananlara tevkifat kapsamında ödeme yapılması durumunda, gelir vergisi tevkifatı yapılması gerekmektedir.

Diğer taraftan, anılan Kanunun mükerrer 20'nci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan "istisna kapsamındaki faaliyetlerden kazanç elde edilmemesi veya istisna haddinin altında kazanç elde edilmesi hâllerinde dahi yıllık beyanname verilir." hükmü gereği, istisnaya konu kazancın elde edilmesi sırasında tevkif edilen vergilerin tamamı beyanname üzerinden hesaplanan gelir vergisinden mahsup edilebilir (Maliye Bakanlığı, 2017).

Örnek 10: 1/4/2016 tarihinde faaliyete başlayan serbest meslek erbabı Bay (M), istisnadan yararlanma şartlarının tamamını taşımakta olup bu kişinin 1/4/2016-31/12/2016 tarihleri arasında elde ettiği serbest meslek kazancı 120.000 Türk lirasıdır. Ayrıca, ilgili dönemde Bay (M)'ye söz konusu faaliyet dolayısıyla yapılan ödemeler üzerinden 24.000 Türk lirası gelir vergisi kesintisi yapılmıştır.

Bay (M), elde ettiği serbest meslek kazancının 75.000 Türk liralık kısmı için istisnadan yararlanacak olup kalan 45.000 Türk liralık kazanç tutarını ise yıllık beyanname ile beyan edecektir. Bay (M) tarafından verilecek yıllık gelir vergisi beyannamesinde beyan edilen 45.000 Türk lirası üzerinden hesaplanacak olan gelir vergisinden, yıl içinde tevkif yoluyla ödenen 24.000 Türk lirası tutarındaki verginin mahsubu mümkündür. Mahsup edilecek tutarın beyanname üzerinde hesaplanan gelir vergisinden fazla olması nedeniyle mahsup yoluyla giderilemeyen tevkifat tutarı genel hükümler çerçevesinde red ve iade olunacaktır.

Mükellefler tarafından yıllık gelir vergisi beyannamesinin gelir bildirimi tablolarına istisna düşüldükten sonra kalan tutar yazılır.

İstisnadan yararlanan ticari kazanç sahipleri ile serbest meslek erbabının (basit usulde vergilendirilenler, Gelir Vergisi Kanunu'nun 42nci maddesi kapsamında kazanç elde edenler ve noterlik görevini ifa ile mükellef olanlar hariç) geçici verginin hesabında da söz konusu istisnayı dikkate alacakları tabiidir.

Kazanç istisnasından yararlanan mükellefler beyana tabi başka bir gelirlerinin olması durumunda da ticari, zirai ve mesleki kazançları dolayısıyla istisnadan yararlanabilirler.

Örnek 11: Bayan (F), istisna kapsamında 2016 yılında 60.000 Türk lirası serbest meslek kazancı ile 20.000 Türk lirası kira geliri elde etmiştir. Bayan (F), bu gelirleri nedeniyle verdiği yıllık gelir vergisi beyannamesinde sadece serbest meslek kazancına isabet eden 60.000 Türk liralık geliri için istisnadan yararlanabilecek olup 20.000 Türk liralık kira geliri nedeniyle istisnadan yararlanması söz konusu olmayacaktır (Maliye Bakanlığı, 2017).

SONUÇ

Dünyada ve ülkemizde devletler ekonominin temel taşı olarak nitelendirebileceğimiz girişimcileri, özelliklede yenilik ve yaratıcılığın en önemli kaynaklarından olan genç girişimcileri düzenleme ve özendirme araçları kullanarak motive edebilmekte ve desteklemektedirler. Ülkemizde de bu amaçla 31.12.1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun mükerrer 20'nci maddesinde yapılan düzenleme ile genç girişimcilere kazanç istisnası getirilmiştir. İstisna ile tüm şartları sağlamaları halinde, 10.02.2016 tarihi itibariyle adına ilk defa gelir vergisi mükellefiyeti tesis ettiren 29 yaşını doldurmamış kişilerin (genç girişimcilerin) kazançlarının belirli bir tutara kadar olan kısmı üzerinden gelir vergisi alınmaması suretiyle, ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkı sağlamaları hedeflenmektedir. Söz konusu uygulama ile ülkenin en verimli emek kapasitesini oluşturan gençlerin atıl durumda kalması nedeniyle oluşabilecek önemli ekonomik, toplumsal ve bireysel sorunlara engel olabilme düşüncesi yatmaktadır.

KAYNAKÇA

AKDEMİR, Ali vd., (2013). **Girişimcilik**, Editör: **Himmet Karadal,** Beta Basın Yayın-Dağıtım, İstanbul.

AKYÜZ, Yılmaz (2013). "Üniversite Öğrencilerinin KOSGEB Desteklerine Bakış Açıları ve Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma: Uşak Üniversitesi Örneği", **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:6, Sayı:3, ss. 80-98.

BAŞOL, Oğuz, Salih Dursun ve Serpil Aytaç (2011). "Kişiliğin Girişimcilik Niyeti Üzerine Etkisi: Üniversiteli Gençler Üzerine Bir Uygulama", **"iş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt:13, Sayı:4, ss. 7-22.

BAYRAKTAR, Seda ve Ahmet İncekara (2013). "Türkiye'nin Genç İşsizlik Profili", **Çalışma İlişkileri Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, ss. 15-38.

ÇELİK, Metin (2016). "Genç Girişimcilerde Kazanç İstisnası", **http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/135malicozum/018_Metin_ÇELiK__.pdf**(10.05.2016).

Maliye Bakanlığı, (05.05.2016). 292 Seri No'lu Gelir Vergisi Kanunu Genel Tebliği. Ankara: Resmi Gazete (29703 Sayılı).

MUTLU, Sevda (2014). "KOSGEB'in Uygulamalı Girişimcilik Sertifikası Eğitimi Kurslarına Katılan Kursiyerlerin Girişimcilik Potansiyelleri ve Eğilimleri" **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1, ss. 1-22.

ÖZDEMİR, Yasemin ve Sercan Mazgal (2012). "Bir Kariyer Tercihi Olarak Girişimcilikte Dışsal Faktörlerin Etkisi: Sakarya Örneği", **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, ss. 87-102.

T.C. Yasalar, (04.01.1961). 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu. Ankara: Resmi Gazete (10703 Sayılı).

T.C. Yasalar, (31.12.1960). 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu. Ankara: Resmi Gazete (10700 Sayılı).

T.C. Yasalar, (29.01.2016). 6663 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. Ankara: Resmi Gazete (29620 Sayılı).

Türk Dil Kurumu, (2017). **http://www.tdk.gov.tr/index.php**(13.09.2017)

KAHYALAR, Vedat (2014). **Başarılı Bir İşletme İçin Yeni Girişimcilik,** Erguvan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

6663 Sayılı Kanun Gerekçesi

ZARARLI ALIŞKANLIKLARI ÖNLEMEDE GÜNAH VERGİLERİNİN ETKİNLİĞİ

Merve BEYDEMİR[1]

Öz

Negatif dışsallık yayan sigara, alkollü içecek, uyuşturucu gibi maddelerin tüketimini kısmak ve devlete gelir sağlama özelliklerinden yararlanmak amacıyla bu tür mal ve hizmetler üzerinden vergi alınmaktadır. Maliye literatüründe erdemsiz mallar olarak da nitelendirilen bu tür mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler "günah vergileri" olarak adlandırılmaktadır.

Bu çalışmada günah vergilerinin kapsamı ve özellikleri ile günah vergilerine karşı ortaya atılan görüşler incelenmiştir. Günah vergilerinin Türkiye ve Dünya'da ki uygulamalarını da içeren bu çalışma, günah vergilerinin ortaya çıkarttığı ekonomik ve sosyal etkileri açıklamaktadır. Çalışmanın sonucunda devletin paternalist amaçlarla uyguladığı günah vergisinin, zararlı alışkanlıklar üzerindeki caydırıcı etkisinin sınırlı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Günah Vergisi, Negatif Dışsallık, Erdemsiz Mal

EFFECTIVENESS OF SİN TAXES PREVENTING HARMFUL HABITS

Abstract

Taxes are levied on such goods and services in order to reduce the consumption of materials such as cigarettes, alcoholic beverages, drugs, etc., which generate negative externalities, and to make use of the income-generating features of the state. Taxes on such goods and services, also referred to in the financial literature as virtuous commodities, are called "sin tax".

In this study, the scope and characteristics of the sin tax and the opinions raised against the sin tax are examined. This study, which includes the practices of the sin tax in Turkey and in the world, explains the economic and social effects that sin taxation reveals. As a result of the study, it was seen that the deterrent effect of the sin tax that the state imposed for paternalist purposes had on the harmful habits was limited.

Key Words: Sin Tax, Negative Externality, Virtue Goods

[1] İnönü Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, mrv_bydmr@hotmail.com

GİRİŞ

Devletler varlıklarını sürdürebilmek için birtakım finansman kaynaklarına ihtiyaç duyar. Tarih boyunca devletlerin üstlendiği ekonomik, sosyal ve diğer fonksiyonların en önemli finansman kaynağını vergiler oluşturmuştur. Zamanın şartlarına göre vergi sistemi içerisinde birçok vergi uygulamaya konulmuştur. Kimi güncelliğini yitirirken kimi hala uygulanmaya devam etmektedir. En eski vergi türlerinden biri olan özel tüketim vergileri ise hala vergi sistemimiz içerisinde önemli bir paya sahip olmaktadır.

Özel tüketim vergileri, dört gruba ayrılmış olan birtakım spesifik mal ve hizmetler üzerinden alınmaktadır. Bunlar içerisinde III sayılı listede yer alan alkol ve tütün ürünleri zamanla günah vergileri kapsamında değerlendirilerek alınmaya başlanmıştır. Son yıllarda alkol ve tütünün yanısıra obeziteye neden olan sağlık açısından zararlı birtakım asitli içeceklerin üzerinden de günah vergilerinin alınması yaygınlaşmıştır.

Bu çalışmada günah vergileri kapsamındaki ürünlerden sadece alkol ve tütün üzerinden alınan vergilerin alışkanlıklar üzerindeki etkisi incelenmektedir.

1. GÜNAH VERGİLERİNİN TANIMI, KAPSAMI VE ÖZELLİKLERİ

Günah vergileri, sosyal açıdan yasaklanan alkol, tütün, şekerli içecek, kumar gibi belirli mallara bedel yüklemek amacıyla bu mallar üzerinden tarh olunan bir vergi türüdür. (Altuğ, vd., 2016:18)

Günah vergilerinin zararlı alışkanlıkları kontrol etmek için kullanımı eski tarihlere dayanmaktadır. Kötü alışkanlıkları kontrol altında tutmak ve vergilendirmek ilk zamanlarda dini çabalarla yürütülmekteydi. (Bülbül, 2013:5) Sigara, alkol gibi topluma zarar veren ürünlerin üzerinden alınan vergilerin 'günah vergileri' adı altında alınması ise 1791 yılında ilk kez ABD' de yasalaştırılmıştır. O dönemlerde bu vergilerin alınmasındaki amaç hem devlete gelir sağlamak hem de zararlı alışkanlıkları kısmaktı. (Talbot-Pienaar, 2012: 1281)

Sigara içmek, alkol kullanmak gibi çevreye zarar veren ve toplumca uygun görülmeyen malların tüketimi üzerine konulan bu vergiler; bu mallar üzerindeki tüketimi kısmayı ve negatif dışsallıkları azaltmayı amaçladığı için mali literatürde tüketimi kısıtlayıcı, tüketimi düzenleyici, ya da cezalandırıcı vergi olarak da adlandırılmaktadır. (Hyman, 1999:146) Günah vergileri bu gibi malların tüketimini kısıtlayarak toplumsal sosyal refahı arttırmayı amaçlamaktadır. (Lockwood, 2017:1) Ancak devletin gelire ihtiyaç duyduğu dönemde bu tür mal ve hizmetler üzerine aşırı vergiler yükleyerek bütçe açıklarını kapatmak, gelir sağlamak gibi amaçları da bulunmaktadır.

Alkol, sigara, şekerli ve gazlı içecekler, kumar, obeziteye neden olan ürünler gibi negatif dışsallıklara yol açan bu erdemsiz mal ve hizmetlerle mücadele merkezi yönetimin etki alanına girerken, yerel yönetimler de bu mal ve hizmetlerle mücadele de etkin rol oynamaya başlamıştır. Bu ürünlerin üretimi, satışı, ruhsatlandırılmasına yönelik izinleri yerel yönetimler vermektedir. (Bülbül, 2013:2)

Günah vergileri kapsamında yer alan mal ve hizmetlerin üç temel özelliği bulunmaktadır:(Lorenz, 2004:60)

- Günah vergisi kapsamındaki mal ve hizmetler inelastik talebe sahiptir. Bu tür malların malların bağımlılık özelliği taşımasından dolayı talebi esnek değildir. Vergi oranları arttırıldığı takdirde talebin fiyat esnekliğinin çok düşük olması nedeniyle talebi pek fazla düşmeyecektir.
- Tüketilen ürünler bireyin sağlığına ani veya uzun vadede zarar verebilir. Sağlığın kötüye gitmesi veya obezite gibi sağlık sorunlarına neden olabilir.
- Günah vergileri kapsamında yer alan ürünlerin tüketimi başka insanlara zarar vererek negatif dışsallık yaratmaktadır. Örneğin, bir bireyin kullandığı sigaranın dumanı çevresindeki diğer bireyleri olumsuz etkileyecektir.

2. GÜNAH VERGİLERİNE KARŞI LEYHTE VE ALEYHTEKİ GÖRÜŞLER

Maliye literatüründe günah vergileri ile ilgili birçok görüş ileri sürülmektedir. Günah vergisi taraftarları görüşlerini şu şekilde açıklamaktadırlar: (Aktuğ ve Polat, 2016:181-182)

- *Günah vergileri hasılat bakımından elverişli vergilerdir*. Günah vergileri kapsamında yer alan sigara, alkol gibi ürünler bağımlılık yapma özelliklerine sahiptir. Bağımlı olan bireylerin bu tür mallara olan talepleri azalmayacağı için talep esneklikleri düşüktür. Dolayısıyla bu tür mallar üzerindeki vergi oranları ne kadar arttırılırsa artırılsın talepte bir düşüş meydana gelmeyecek ve vergi hasılatı ise artacaktır.
- *Günah vergileri toplum sağlığını korumaya yardımcı olur.* Bu görüşü savunanlara göre devletin günah vergileri ile elde etmek istediği iki amacı bulunmaktadır. Bunlar önemli bir finansman kaynağı olan vergi hasılatı elde etmek ve toplumdaki bireylerin sağlığını korumaktır. Sigara, alkol gibi maddelerin talep esneklikleri düşük olduğu için yüksek orandaki bir vergi bu mallar üzerindeki talebi kısmayacaktır. Bu mallar üzerindeki talebin kısılmaması ile beraber bu mallar üzerinden vergi hasılatı artacağı için bu mallar yüksek oranda vergilendirilebilirler. Yüksek vergi oranlarından elde edilen hasılat ile de bu tür bağımlılık yapan zararlı maddeleri kullanan bireyler için sağlık ve tedavi programları geliştirilebilir. Ayrıca yapılan çalışmalar göstermektedir ki, sigara ve alkol gibi maddelerin talep esneklikleri diğer mallara nazaran düşük olsa da, bu mallara ait esneklik katsayısı alt gelir gruplarındaki tüketicilerde, üst gelir gruplarındakilere nazaran daha yüksektir. Yani sigara ve alkol üzerine vergi koyulması nedeniyle alt gelir grubunda bulunan bir tüketicinin bu malları kullanmaktan vazgeçmesi ya da en azından tüketimini kısması ihtimali, üst gelir grubundaki bir tüketicinin vergi dolayısıyla tüketimden vazgeçmesi ya da tüketimini kısması ihtimalinden yüksektir. Bu durumda günah vergileri gençler, fakirler ve azınlıklar gibi gelir seviyesi nispeten düşük toplum kesimlerinin sağlıklarının korunmasında olumlu işlevler görebilir.
- *Günah vergileri negatif dışsallıkların içselleştirilmesi amacıyla kullanılabilir*. Sigara ve alkol gibi maddeler tüketildiklerinde çevredeki bireylere de yansıyacağı zararlardan ötürü topluma bir maliyet yüklemektedir. Bu durumda özel ve sosyal maliyetler arasındaki farkın daha da açılmasına neden olan gelir vergileri ve diğer özel tüketim vergilerinin aksine alkol ve tütün mamullerinin vergilendirilmesi, piyasa fiyatlarının bu ürünlerin sosyal maliyetlerini yansıtma hususundaki yetersizliğine de çare olur.
- *Günah vergileri diğer vergilerin aksine, toplum tarafından da kabul gören vergilerdir*. Toplumdaki bireylerin genel olarak vergiye karşı negatif eğilimleri bulunmaktadır. Bunun nedeni vergilerin kişilerin servet, harcama ya da tasarrufları üzerindeki müdahalesinden kaynaklanmaktadır. Ancak günah vergilerine karşı bireyler daha ılımlı yaklaşmaktadırlar. Çünkü bu malların konusunu oluşturan mal ve hizmetler toplum tarafından gayriahlaki kabul edildiği için bu malların tüketiminin engellenmesi veya vergilendirilmesi konusunda toplumda hakim olan genel bir fikir mevcuttur. Ayrıca bu tür malları tüketenler toplumdaki küçük bir grubu kapsamaktadır. Böylesi bir azınlığın ise vergiye karşı direncinin oluşmasında önüne geçen önemli bir faktördür.

Günah vergilerini savunanların görüşleri yukarıda maddeler halinde açıklanmıştır. Bu zararlı maddelere karşı alınan vergileri savunanlar olduğu gibi karşı çıkanlar da mevcuttur. Aşağıda ise günah vergilerine karşı olanların görüşleri açıklanmaktadır.

- *Günah vergilerinin ahlaki temelleri zayıftır.* Sigara ve alkol gibi bağımlılık yapıcı özelliği olan zararlı maddeler toplum tarafından gayri ahlaki kabul edilmektedir. Toplum tarafında meşruluğu kabul edilmeyen bu malların vergilendirilmesi bu mallara kanuni bir meşruluk kazandırmaktadır. Buradan hareketle günah vergilerinin ahlaki temellerinin zayıf olduğu düşüncesine varılmaktadır. Ayrıca günah vergilerinden elde edilen hasılat, ortaya çıkan sosyal maliyetlerin giderilmesinde kullanılmaz ise bu da devletin günahla olan uygunsuz ortaklığı olarak düşünmektedir. Yani devletin hem sosyal maliyetleri gidermek amacıyla günah olarak kabul ettiği unsurları

vergilendirmesi hem de buradan elde ettiği geliri amacına uygun olarak kullanmaması durumu söz konusudur.

- *Günah vergilerinin gelir getirici özellikleri abartılmaktadır*. Bu vergilerin konusunu oluşturan malların talep esneklikleri nispeten düşük olsa da, vergi oranların çok yükseltilmesi durumunda talepte mutlaka bir düşüş olacaktır. Bu malların bağımlılık yapıcı özellikleri dikkate alınarak talepteki düşüşün kayda değer olmayacağı düşünülse bile, bu sefer tüketiciler taleplerini karaborsa ve kaçakçılık gibi kayıt dışı yollardan temine çalışacaklardır. Bu durum ise vergi hasılatlarını olumsuz yönde etkileyecektir.
- *Günah vergileri regresiftir*. Günah vergileri sahip oldukları regresif özellikler nedeniyle gelir dağılımında adaleti bozucu etkiler yaratmaktadırlar. Örneğin, sigara ve alkol gibi maddelerin keyif verici ve bağımlılık yapıcı nitelikleri bu ürünleri alt gelir gruplarının harcama sepetleri içinde de önemli bir yere koymaktadır. Günah vergisi gibi dolaylı vergilerin uygulanmasında şahsi ve ailevi durumların dikkate alınması söz konusu olamayacağından, bu tür vergiler regresif etki gösterecek ve alt gelir grupları üzerinde üst gelir gruplarına nazaran daha büyük bir yük oluşturacaktır.
- *Günah vergilerinin görev alanının vergi hukuku içindeki yeri tartışmalıdır.* Buradaki temel hareket noktası günah vergilerinin hukuki niteliğidir. Günah vergileri nitelikleri itibariyle günahkârlara verilen bir tür ceza ise bu vergilerin vergi hukuku kapsamına alınması yanlıştır, çünkü "cezalandırma mekanizması" ceza hukuku kapsamında ele alınması gereken bir husustur.

3. GÜNAH VERGİLERİ VE DÜNYA UYGULAMALARI

Son yıllarda günah vergilerinin kapsamı genişlemeye başlamıştır. Dünyada uygulanan birtakım günah vergilerine şu örnekler verilebilir:

- New York Meclisi; video oyunları, film kiralama, şekerli yiyecekler ve kuruyemiş tüketimi gibi alışkanlıkların, televizyon bağımlılığı sendromunu çocuklar arasında yaygınlaştırdığı ve çocuk çağı obezitesine yol açarak sağlık maliyetlerini arttırdığını gerekçe göstererek, bu mal ve hizmetlerin üzerindeki vergileri arttırmıştır.
- Danimarka hükümeti 2010 yılında yağ içeriğine dayalı bir gıda vergisi olan "yağ vergisini" tanıtarak, bu vergiyi 2011 yılında yürürlüğe koymuştur.
- 2010 yılında Romanya, "abur cubur vergisi" uygulamasına başlamıştır.
- Avustralya ve Kanada, şekerle tatlandırılmış meşrubat içecekleri üzerinden vergi almaya başlamıştır.
- 2011 yılında Macaristan'da kamuoyuna aşırı tuzlu, şekerli ve yüksek kafein içeren ürünlerde uygulanacak vergiyi tanıtmıştır. İlk distribütör üzerinden tarh edilen "Halk Sağlığı Ürün Vergisi", aynı zamanda "cips vergisi", olarak da adlandırılmaktadır.
- Fransız hükümeti 2012 yılında meşrubat üzerinden alınan tüketim verginin oranını arttırmıştır.
- Petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle ekonomik zorluklar yaşayan Suudi Arabistan, 2017 yılında 'günah vergisini' ilk kez uygulamaya koymuştur. Buna göre, sigaraya yüzde 100 zam yapılması ve sigara paketlerinin üzerine sağlık uyarıları konması zorunlu hale getirilmiştir. Bu arada yüksek oranda şeker içeren enerji içecekleri ile diğer meşrubatların fiyatlarına da yüzde 50 oranında zam yapılmıştır.

4. TÜRKİYE'DE GÜNAH VERGİSİ UYGULAMASI

Türkiye'de bazı özel tüketim harcamalarını vergilendirmeyi amaçlayan 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu, 12.06.2002 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Özel bir harcama vergisi olan özel tüketim vergisi, başlıca dört listede belirlenen mallar üzerinden alınmaktadır. Bu listelerde yer alan mallar şu şekilde sıralanmaktadır;

- I sayılı liste, petrol ürünleri, akaryakıt ve petrol yan ürünlerine ayrılmıştır.
- II sayılı liste, her türlü kara, deniz ve hava taşıt araçlarına ayrılmıştır.
- III sayılı liste, alkollü içkiler, kolalı içecekler, tütün ve tütün mamullerine ayrılmıştır.
- IV sayılı liste ise lüks mal olarak nitelendirilebilecek birtakım mallara, dayanıklı tüketim mallarına ve diğer mallara ayrılmıştır.

Özel tüketim vergisinin konusuna giren mallar içerisinden özellikle III sayılı listede yer alan mal ve hizmetler günah vergisinin kapsamını oluşturmaktadır. Diğer listelerde yer alan mal ve hizmetler daha çok "lüks" olarak adlandırılmakta ve sosyal fayda açısından bir tehlike arz etmemektedirler. Ancak III sayılı listede yer alan alkollü içkiler, kolalı içecekler, tütün ve tütün mamulleri insan sağlığına zarar vermekte ve ürünlerin tüketimi toplum açısından olumsuz birer örnek teşkil etmektedirler. Devlet de özel tüketim vergisinin III sayılı listesine paternalist devlet rolüyle yaklaşarak bu mal ve hizmetlerin tüketiminin önüne geçmek istemektedir.

4760 sayılı ÖTV Kanununun III sayılı listesi A ve B cetvelinden oluşmaktadır. A cetveli; kolalı içecekler ile alkollü içecekleri kapsarken, B cetveli; tütün ve tütün mamüllerini kapsamaktadır.

İlgili kanunun 11. maddesinde; (III) sayılı listenin (A) cetvelindeki mallar bakımından nispi vergi hesabının söz konusu olduğu durumlarda ÖTV matrahı, işlemin karşılığını teşkil eden bedel olup, teslim edilen mal karşılığında her ne nam adı altında olursa olsun alıcıdan alınan bedeller, teslim edilen malın ÖTV matrahına dahildir.(III) sayılı listenin (A) cetvelindeki mallar için asgari maktu vergi tutarlarına göre hesaplanacak vergi tutarından az olmamak üzere, yalnızca nispi vergi; (B) cetvelindeki mallar için maktu vergi ile birlikte, asgari maktu vergi tutarına göre hesaplanacak vergi tutarından az olmamak üzere nispi vergi uygulanacağı hüküm altına alınmıştır.

Tablo 1. Günah Vergilerinin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı

Yıl	Toplam Vergi Gelirleri	Toplam ÖTV	Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)	Alkollü İçkilerden Alınan ÖTV	ÖTV'deki Payı	Tütün Mamullerinden Alınan ÖTV	ÖTV'deki Payı (%)	Günah Vergi Gelirleri Toplamı
2006	151.271.701	37.102.948	24,52	1.897.599	5,11	8.918.386	24,03	11.263.042
2007	171.098.466	39.350.665	22,99	1.889.360	4,8	9.690.423	24,62	11.764.365
2008	189.980.827	41.962.183	22,08	2.059.463	4,9	10.918.162	26,01	13.182.727
2009	196.313.308	43.708.500	22,26	2.146.665	4,91	11.546.412	26,41	13.905.438
2010	235.714.637	58.038.327	24,62	3.382.510	5,8	14.975.856	25,8	18.580.458
2011	284.490.017	64.263.538	22,58	3.859.568	6	15.850.558	24,66	20.002.613
2012	317.218.619	71.793.179	22,63	4.643.532	6,4	19.976.172	27,82	24.906.393
2013	367.517.727	85.770.481	23,33	5.196.417	6,05	21.326.877	24,86	26.822.787
2014	401.683.956	91.657.358	22,81	5.964.149	6,5	23.024.356	25,12	29.299.317
2015	465.229.389	106.646.242	22,92	6.806.175	6,3	26.968.729	25,28	34.119.791
2016	529.263.765	121.187.315	22,89	7.908.393	6,5	32.235.232	26,59	40.505.954

Kaynak: GİB

Tabloda özel tüketim vergileri toplamının, toplam vergi gelirlerinin yaklaşık çeyreğini oluşturduğu görülmektedir. Günah vergilerinin toplam ÖTV içerisindeki yerine bakacak olursak 2016 yılı için günah vergileri, toplam ÖTV'nin 3'te 1'i dir. Türkiye'de ÖTV'deki payı bakımından büyükten küçüğe doğru ÖTV günah vergisi bileşeni sırasıyla 2016 için %26,59 oranı ile tütün

mamüllerinden alınan ÖTV, %6,5 ile alkollü içkilerden alınan ÖTV'dir. Türkiye'de 2006'dan 2016'ya günah vergi gelirleri toplamı yaklaşık 4 kat artmıştır. Alkol ve tütün üzerinden alınan ÖTV ler incelendiğinde bu zararlı maddeler üzerindeki vergi oranlarının artmasına rağmen tablodaki rakamlar bize bu mallar üzerinde bir tüketim düşüşü olmadığını göstermektedir. Ancak vergisel ve vergi dışı düzenlemelerin tüketim üzerindeki etkisini en doğru şekilde değerlendirebilmek için kaçak tüketim miktarlarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Tablo 2. Türkiye' de Kaçak Sigara ve Alkollü İçki Miktarları (2011-2015)

Yıllar	**Kaçak Sigara (Paket)**	**Kaçak Alkollü İçki (Şişe)**
2011	69.730.125	291.577
2012	99.100.151	244.158
2013	108.243.473	135.191
2014	106.431.665	143.628
2015	143.423.270	258.004

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü

ÖTV' nin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının artması mali amacı bakımından olumlu görünmesine rağmen yol açtığı kaçakçılık sorunu da göz önünde bulundurulmalıdır. Tablo 2' de Türkiye' de 2011-2015 yılları arasında ele geçirilen kaçak sigara ve alkollü içki miktarları yer almaktadır. Günah vergilerine uygulanan yüksek oranlar, kaçakçılığının artmasına ve zararlı olarak değerlendirilen ürünlerin tüketimini kısıtlayıcı etkisinin sınırlı düzeyde kalmasına yol açmaktadır.

SONUÇ

Bireyler üzerinde bağımlılık etkisi yaratan ve negatif dışsallıklara yol açan sigara, tütün, alkol, piyango gibi gayriahlaki maddeler üzerinden günah vergilerinin alınması yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Bu maddeler günümüzde daha da genişletilerek obeziteye neden olan yağlı ve asitli yiyeceklerin yanı sıra digital oyunlara da yansımıştır.

Günah vergilerinin alınma sebebi başlangıçta dini temellere dayanmakta iken devletin finansmana ihtiyaç duyması gibi mali nedenlerle günah vergilerine olan ihtiyaç ve talep artmıştır. Ayrıca sosyal refahı olumsuz etkileyeceği için günah vergileri kapsamına giren erdemsiz mallara müdahale edilmediği takdirde bunun bedelini bütün toplum ödeyecektir.

Son yıllarda günah vergilerinin kapsamı genişlediği gibi oranlarında da artış meydana gelmiştir. Ancak günah vergilerinin oranlarında meydana gelen artışlar verginin alınması ile elde edilmek istenen amaçlarla çelişkiler meydana getirmektedir. Günah vergilerindeki artan oranlar ile bireyler arzu ettikleri o maddelere yeraltı piyasalarından türeyen kaçak maddeler ile ulaşmaktadırlar. Kalitesi azaltılarak üretilen bu mallar bireylerin sağlığına daha da zarar vermekte ve sosyal refahı olumsuz etkilemektedir. Ayrıca vergi gelirlerini arttırmayıp azalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle günah vergilerinin zararlı alışkanlıkları önlemedeki etkinliğinin yetersiz kaldığı görülmektedir. Ayrıca alkollü içkiler ve tütün mamulleri gibi alışkanlık ve keyif verici maddeler üzerine uygulanan yüksek oranlı vergiler, gelir dağılımında adaleti bozmaktadır. Zira günümüzde bu malların çoğu, kullanılabilir gelirin yüzdesi itibariyle diğer gelir gruplarıyla kıyaslandığında düşük gelirlilerce daha fazla tüketilmektedir.

KAYNAKÇA

AKTUĞ, Muhammet (2016), " Günah Vergileri: Abd Ve Türkiye'deki Mevcut Durumun Karşılaştırılması", I.Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildiri Kitapçığı, ss. 176-189.

BÜLBÜL, Duran (2013). Yerel Yönetimlerde Yeni Bir Finansman Yöntemi: Günah Vergileri, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı: 294.

BÜLBÜL, Duran: Yerel Yönetimler Maliyesi, Gazi Kitabevi, 2006, Ankara.

HAYRULLAHOĞLU, Betül (2014). " Türkiye'de Tütün Mamulleri Ve Alkollü İçkilerde Özel Tüketim Vergisinin Başarısı", Journal of Life Economics (JLE), ss. 89-108

LİU, Mingyang. " Cıgarette Taxes: Sın Taxes Or Sınful Taxes?"

LOCKWOOD, Benjamin (2017). " Regressıve Sın Taxes", Nber Workıng Paper Serıes, s. 1.

LORENZİ, Peter, (2006), "The Moral Grounds of Sin Taxes", Society, 44:1

LORENZI, Peter: "Sin Taxes", Social Science and Public Policy, March/April 2004

TAYLAR, Y. (2012). "Vergi Teorisi Açısından Özel Tüketim Vergileri ve Türk Özel Tüketim Vergisi Uygulaması", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12, 435-467.

TURAN, Deniz ve YURDAKUL, Ali: "Zararlı Alışkanlığı Önlemeye Yönelik Bir Araç Olarak Günah Vergileri ve Etkinliği", Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, 2009.

YERELİ, Ahmet Burçin (2017). "Resistance of Taxpayers and Increasing Assessment of the Sin Taxes in Turkey", 3rd International Annual Meeting of Sosyoekonomi Society.

4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu, T.C. Resmi Gazetesi, 24783, 12 Haziran 2002

Özel Tüketim Vergisi (III) Sayılı Liste Uygulama Genel Tebliği, Resmi Gazete, Sayı: 29439.

TAPDK (2015). http://www.tapdk.gov.tr/tr.aspx

ANAYASAL İKTİSAT VE SON DÖNEM GELİŞMELERİYLE TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ

Berfin AKALAN[1]
Vedat KILIÇ[2]

Öz

Anayasal İktisat Teorisi, temellerini Kamu Tercihi Teorisi'ne dayandırır. Kamu Tercihi Teorisi, politikanın ekonomik analizini yapan bir bilim dalıdır. Bu teori kapsamında anayasal iktisat, demokrasilerin zamanla yozlaştığı varsayımından hareketle ekonomik ve politik birimlerin faaliyetlerini sınırlayan ekonomik anayasal hükümlerin nasıl olması gerektiği konusunda normatif ve pozitif çözüm önerileri ile yasal, kurumsal ve anayasal kurallar bütününün işleyiş özelliklerini açıklamaya çalışır.

Bu çalışmada; siyasi iktidarın (aktörlerin) ekonomide politik amaçlarla yaptıkları müdahalelerin ortaya çıkardığı ekonomik sorunlar (politik yozlaşma, devletin başarısızlığı teorisi, oy ticaret ve bürokrasi vb.) incelendi. Bu bağlamda Türkiye ekonomisinde temel ekonomik ve siyasal (politik) sorunların ne olduğu ve bunun nasıl ortaya çıktığı üzerinde duruldu. Daha sonraki bölümlerde anayasal iktisat çerçevesinde son dönem Türkiye gelişmeleri değerlendirildi ve sorunların çözülmesine yönelik ideal çözüm önerileri geliştirildi.

Anahtar Kelimeler: Anayasal İktisat, Kamu Tercihi Teorisi, Ekonomik Anayasa, Ekonomik Yozlaşma, Siyasal Yolsuzluk

Abstract

Theory of Constitutional Economics depends on Public Choice Theory. Public Choice Theory is a discipline that analyzes politics in terms of economics. Constitutional economics within the context of this theory, with reference to the assumption that democracies degenerate in time, tries to explain operational features of legal, institutional and constitutional rules via normative and positive solution offers focusing on how economic constitutional laws should be which restrict the operations of economical and political units.

In this study, results of political interventions of political power (agents) cause economic and political problems are analyzed. In this context, basic problems in the economy and politics of Turkey and their reasons are investigated. In following chapters, recent developments in Turkey are evaluated in terms of constitutional economics and ideal solutions are offered to solve the problems.

Key Words: Constitutional Economics, The Theory of Public Choice, Economic Constitution, Economic Degeneration, Political Corruption

[1] İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü, 4. Sınıf, berfin@medialine.com.tr
[2] İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü, 4. Sınıf, vdtklc66@gmail.com

GİRİŞ

1929 Dünya Ekonomik buhranıyla birlikte devletin ekonomiye müdahalesini öngören Keynes'in yayınladığı "Genel Teori" kabul görmüş. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kamu kesiminin aşırı büyümesi, devamlı bütçe açıkları ve enflasyonla birlikte Keynesyen politikalar tartışılmaya başlanmıştır. 1929 ile başlayan büyük iktisadi krizin en önemli etkisi, liberal iktisat politikalarına yönelik olan inancın sarsılmasıdır. Siyasal anlamdaki en önemli sonuç ise, hükümetlerin piyasa süreçlerinden kendilerini uzak tutmasına dayalı politikaların yerini, müdahaleci politikalara bırakması ve bu yönde dünyanın birçok ülkesinde liberal hükümetler yerine müdahaleci-sosyal devletçi iktidarların kurulmasıdır. 1930'lar ve 1980'lerin başları arasındaki dönem müdahaleci hükümetlerin altın çağları olarak nitelendirmek mümkündür.

1970'li yıllarla birlikte" refah devleti" miti sorgulanmaya başlamış, özellikle devletin yüksek miktarlardaki kamu harcamaları, sübvansiyonlar ve transfer harcamalarına dayalı refah anlayışı sarsılmaya başlamış ve devlet mekanizmasının bu harcamaları gerçekleştirmeye yarayan kapasitesinde ciddi anlamda azalışlar meydana gelmiştir. Refah devleti anlayışının krize girmesiyle beraber, liberal çözümler tekrar gündeme gelmeye başlamış ve müdahaleci devlet yerine devletin iktisadi süreçler ve piyasadan mümkün olduğunca çekilmesi gerektiği düşüncesi güç kazanmıştır. İşte bu düşüncelerin en başta gelenlerinden olan kamu tercihi kuramı ve anayasal iktisat yaklaşımı, müdahaleci devlet anlayışını sorgulamakta, devletin piyasaya müdahalesinin hukuksal araçlarla sınırlanması gerektiği üzerinde durmaktadır. Ayrıca karar alma sürecinde yer alan aktörlerin davranışlarını incelemiş ve analiz etmiştir. Anayasal İktisat yaklaşımı, temelinde kamu tercihi kuramı olmakla birlikte, devletin ekonomiye müdahalesini sınırlamayı ve devletin ekonomik hak ve yetkilerine anayasal sınırlamalar getirilmesini öngörmektedir.

1. ANAYASAL İKTİSAT

Anayasal İktisat, Kamu Tercihi Teorisi'nin alt disiplini olarak kabul edilmektedir. Anayasal İktisat, devletin yetkilerinin anayasal olarak sınırlandırılmasını savunmaktadır. Keynesyen iktisada tepki olarak geliştirilen bu teorinin felsefi temellerini "Sosyal Sözleşme Teorisi" teorik temellerini ise "Kamu Tercihi Teorisi" oluşturmaktadır.

Kamu Tercihi Teorisi, devletin ekonomiye müdahale etmesini öngören Refah iktisadın savunduğu "piyasanın başarısızlığı" ilkesine karşılık "kamu ekonomisinin başarısızlığı" İlkesinden hareket etmektedir. Kamu Tercihi teorisyenleri, hem bireylerin hem de devletin hak, yetki, güç ve sorumluluklarının mümkün olduğu kadar kesin çizgilerle belirlenmesi gerektiğini ileri sürmüşler ve bu çerçevede Anayasal İktisat Teorisi'ni geliştirmişlerdir. Anayasal İktisat ABD'de doğmuş, gelişmiş ve son 20-25 yıl içinde Amerika ve Avrupa'da önem kazanmış yeni bir iktisadi düşüncedir (Kayabaşı, 2005:45-46). 1950 yılından sonra ortaya çıkan Kamu Tercihi Teorisi ve bu teori tarafından desteklenen Anayasal İktisat kuramı siyasetin iktisat bilimi içerisinde normlara kavuşturulması ve anayasal bir devlet düzeni kurulması gerektiğini, devletin başarısızlığının ve piyasanın kaos yaratmasının önüne bu şekilde geçilebileceğini savunur. Devletin gücü ve yetkilerinin nasıl sınırlanabileceğini ve nasıl sınırlandırılması gerektiğini inceleyen bir disiplindir (Kızılboğa, 2012:102).

Sosyal Sözleşme Teorisi'ne göre anayasalar toplum tarafından düzenlenmelidir. Toplumun değer yargıları gibi devlet ve hukuk düzeninin de toplumun ortak bir sözleşmesi sonucu ortaya çıkmasını savunmaktadır. Bu noktada anayasal iktisat teorisi liberal temellerinden yola çıkarak demokratik rejimlerde toplumsal refahı arttırmak için etkinliği sağlamada en iyi yolun devleti sınırlandırmak ve bireyi özgürleştirmek olduğunu savunur. Ekonomik ve politik birimlerin alanlarını hukuk yoluyla daraltmak ve bireye özgür bir alan bırakmak temel hedeftir.

Bu disiplinin teorik kurucusu Nobel iktisat ödüllü J.M. Buchanan Anayasal İktisadı şu şekilde tanımlamaktadır; "Anayasal İktisat ekonomik ve politik birimlerin tercihlerini ve faaliyetlerini sınırlayan alternatif yasal-kurumsal ve anayasal kurallar bütününün işleyiş özelliklerini açıklamaya çalışır. Bu kurallar, ekonomik ve siyasal kurumlar tarafından yapılacak seçimlerin çerçevesini belirler" (Aktan, 2002:16). Buchanan'a göre Anayasal İktisat, bir zamanlar "ahlak felsefesinin" kısımlarını oluşturan iktisadi, sosyal, politik, felsefi ve hukuksal yaklaşımları bir araya getiren, Adam Smith'in "yasama bilimi" olarak adlandırdığı araştırma alanın modern tezahürüdür. (Yay, Kama, s.4).

1.1. Anayasal İktisat Teorisinin Temelleri

1.1.1. Anayasal İktisat Teorisinin Felsefik Temelleri

Anayasal İktisadın felsefi temellerini, Sosyal Sözleşme Teorisi oluşturmaktadır. Sözleşme Teorileri J.J.Rousseau, Thomas Hobbes ve John Locke tarafından farklı açılardan ortaya konmuştur.

Sosyal Sözleşme, toplumun değer yargıları gibi devlet ve hukuk düzeninin de toplumun ortak bir sözleşmesi sonucu ortaya çıkması gerektiğini savunmaktadır. Birey ile toplum arasındaki ilişkileri düzenleyen s,özleşme teorileri olmadığı durumlarda hak ve mülkiyet sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Hobbes ve Locke'un iddiasına göre, rasyonel bireyler egemen bir yönetim oluşturmak üzere bir anlaşmaya, toplumsal sözleşmeye varırlar. Bu egemen yönetim olmaksızın düzenli ve istikrarlı bir hayat mümkün olamaz. Tüm bireyler, bir hukuk sistemi oluşturmak adına özgürlüklerinin bir kısmını feda etmenin onların menfaatine olduğunu fark ederler; aksi takdirde hakları, dahası hayatları süreklilik arz eden bir tehdit altında olacaktır. (Heywood, 2013: 53-54).

Anayasal İktisat, iyi bir toplum düzeni oluşturacak politik kural ve kurumların sosyal sözleşme teorisine dayalı olarak belirlenmesini savunur. Aynı zamanda, Anayasal Politik İktisat, toplumun hukuki ve kuramsal yapısını şekillendirecek anayasaları vatandaşların bilinçli gayretleri ile ideal seklini alacağını kabul eder. Bu düşünce literatürde "Sözleşmeci Anayasacılık" olarak adlandırılır (Uzun, 2009: 9). Sonuç olarak anayasal iktisadın temellerinin sözleşmeci anayasacılığa dayandığını söyleyebiliriz. (Uzun, 2009: 232).

1.1.2. Anayasal İktisat Teorisinin Teorik Temelleri

Anayasal İktisadın teorik temellerini, Kamu Tercihi Teorisi oluşturmaktadır. Bu teorinin kurucusu Nobel iktisat ödüllü j. Buchanan'dır. Amerikalı iktisatçı 1957 yılında G. Warren Nutter ile birlikte Virginia Üniversitesi'nde kurdukları Thomas Jefferson Politik İktisat Araştırma Merkezi Kamu Tercihi teorisinin temellerinin oluşmasında ve yeşermesinde önemli rol oynamıştır (Aktan, 2002:4).

Kamu Tercihi Teorisi kısaca, "Politika Biliminin Ekonomik Analizi" olarak tanımlanabilir. Kamu Tercihi Teorisi esas olarak ekonomi teorisinde oldukça ayrıntılı analizler için geliştirilmiş araç ve metodları almakta ve bu araç ve metodları politik sürece, kamu sektörüne, politikaya ve kamu ekonomisine uygulamaktadır. Kamu Tercihi analizi ekonomi teorisinde olduğu gibi kamu sektöründeki bireysel edimcilerin (seçmenler, bürokratlar, vb.) davranışlarını gözlemlediğimiz veya gözlemleyebileceğimiz sonuçların bileşimi ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır. (Aktan, 1991).

Kamu Tercihi Teorisi Anayasal İktisat'a göre daha eski ve geniş kapsamlı bir teoridir. Çünkü Kamu Tercihi Teorisi, toplumsal seçimlerin sonuçlarıyla ilgilenirken Anayasal İktisat, sadece toplumsal kararların ortaya çıkmasını sağlayacak karar alma sürecine ilişkin anayasal düzeydeki kuralların oluşturulmasıyla ilgilenmektedir.

1.2. Anayasal İktisadın Temel Varsayımları

1.2.1. Metodolojik Bireycilik İlkesi

Anayasal İktisat Teorisi'ne göre, kamu ekonomisinde alınan kararların temelinde özel ekonomide olduğu gibi bireysel tercihler yatmaktadır. Devleti oluşturan kurum ve kuruluşların kararları, temelde bireylerin tercihlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumda tüm ekonomik ve sosyal kararlar bireysel tercihlere göre belirlenir. Anayasal İktisat Teorisi, politikanın ekonomik analizini yaparken, bu ilkeden hareketle kamu ekonomisinde alınan kararların piyasa ekonomisinde olduğu gibi tamamen birey tercihlerine dayalı olarak gerçekleştiğini varsayar (Aktan 2002, 5).

1.2.2. Rasyonalite ve Maximand İlkesi

Rasyonel Davranış ve Maximand İlkesi, bireyin aldığı karar karşısında elde edeceği faydanın en yüksek seviyede olmasını beklemesidir. Anayasal İktisat Teorisine göre bireyler, rasyonel ve tutarlı tercihlere sahiptirler. Bireyler kolektif karar alma sürecinde de, piyasa ekonomisinde olduğu gibi, rasyonel seçimler yaparak faydalarını ençoklayacak tercihlerde bulunurlar. Bu açıdan Anayasal İktisat, kamu ekonomisinde temel amacın "kamu çıkarını" veya "toplumsal çıkarı" en çoklamak olduğu düşüncesini reddeder. Kamu ekonomisinde karar alma sürecinde seçmenler kendilerine en fazla ekonomik hizmeti sunacak olan siyasal parti için oylamada bulunurlarken, siyasal partiler ise kendilerine en çok oyu kazandıracak ve böylece yeniden seçilmeyi garanti edecek ekonomik programı sunmaya özen gösterirler. Yani, politik karar alma sürecinde, seçmenler kamusal mallardan sağlanacak faydayı, politikacılar ise politik kârlarını ençoklamaya çalışmaktadırlar (Aktan 2002, 5).

1.2.3. Politik Mübadele (Catallaxy) İlkesi

Kamu Tercihi Teorisi'nde, politik karar alma mekanizmasının aslında politik süreçte yer alan aktörler arasındaki bir "Politik Mübadele" olduğu görüşü hakimdir. (Aktan, 2002:6). Mübadele demek değiş tokuş anlamına gelir. Değiş tokuş iki şekilde ortaya çıkar; birincisi basit yani mal değiş tokuşu diğeri karmaşık olan çıkar değiş tokuşudur.

Politik karar alma sürecinde ise bireyler arasında karmaşık bir mübadele söz konusudur. Bu yapı içerisinde bireyler, piyasa sürecinde elde edemedikleri faydaları kolektif olarak elde etmeye çalışırlar. Bireysel çıkarın olmadığı yerde başka bir çıkar söz konusu değildir. Piyasa sürecinde bireyler elmalar ile portakalları aralarında mübadele ederek kendi faydalarını artırmaya çalışırlar. Kolektif süreçte ise piyasadan temin edemeyecekleri bazı kamusal mal ve hizmetleri maliyetlerine katlanmak kaydıyla kendi aralarında kararlaştırdıkları bir sözleşme ile mübadele etmeye çalışırlar (Buchanan 1987, 244).

2. EKONOMİK ANAYASA

Demokrasinin siyasal alandaki başarısı maalesef ekonomide mevcut değildir. Ferdin ekonomik hak ve özgürlükleri henüz yeterince kabul görmemiş ve teminat altına alınmamıştır. İnsanların ekonomik istikrarsızlıktan etkilenmemeyi, geçmişteki insanların hatalarından doğan borçları ödememeyi, enflasyon içinde yaşamamayı isteme hakkı vardır. Bu haklar kabul edilmeli ve teminat altına alınmalıdır. Politikacıların devletin hazinesini kendi ikballeri için kullanmaları ve yaptıkları usulsüzlükler engellenmelidir. Bunu yapmanın yolu ise ekonomik anayasadır (Savaş;1997: 75-76).

Siyasi süreçte, yeniden seçilme ve iktidarı elinde tutma telaşında olan siyasiler ile rant peşinde koşan baskı ve çıkar grupların arasındaki ilişki, kamu kaynaklarının verimsiz bir biçimde kullanılmasına yol açmaktadır. Ekonomik anayasa ile birlikte çıkar savaşlarının ve siyasal yozlaşmanın da önüne geçilebileceği savunulmaktadır. Böylece siyasi iktidarlar kendi yasal mevzuatını oluşturarak hareket etmek yerine mevcut kurallara uymaya devam ederek ekonomik süreklilik korunacak ve devlet sınırlanırken bireyin özgürlüğü artacaktır. Bu bağlamda devletin hak ve yetkileri belli kurallara bağlanmalı ve sınırlı bir devlet anlayışına geçilmelidir. Bu kurallar da anayasalarda açık bir şekilde belirtilmeli ve ekonomik çerçeve anayasa oluşturulmalıdır.

2.1. Mali Anayasa

Mali anayasanın konusunu kamu harcamalarının finansmanı oluşturur. Mali anayasada belirlenecek temel konular; devletin faaliyet alanı ile ilgili sınırlamalar, bütçe ve vergilerde bulunması gereken özelliklerin belirlenmesi, devletin kiralama, satın alma, kamulaştırma, özelleştirme ve el koyma usulleri, devletin iç ve dış borçlanma şartları, vergilendirme araçları ile gelir araçları arasında uyumun sağlanmasıdır. (Savaş,1997: 114).

Mali anayasa modelinde bireyler, anayasa ile devletin yetki ve sorumluklarını belirleme ve sınırlandırma gücüne sahiptir. Yani mali anayasa modelinde devlet, yine yerini almakta fakat devletin sahip olduğu bütün yetki ve sorumlulukların bireyin özgür iradesinden kaynaklanan bir uzlaşma ve sözleşme ile ortaya çıktığı varsayılmaktadır (Savaş 1997:108).

2.2. Parasal Anayasa

Altın standardından vazgeçilerek kâğıt para standardına geçişle birlikte, para politikası konusunda hükümetler geniş bir yetkiye sahip olmuşlardır. Bu durum, para politikalarının politize edilmesi ve öngörülebilirliğinin azalması sorunlarını ortaya çıkarmıştır. İradi para politikalarının sonucu olan parasal disiplinsizlik ise pek çok ülkede enflasyon sorununun yaşanmasına neden olmuştur. Pek çok ülkede yaşanan enflasyon olgusu, hükümetlerin parasal alanda geniş yetkilere sahip olduğu ihtiyari (iradi) para politikaları yerine, kurala bağlı para politikaları tartışmalarını gündeme getirmiş ve birçok iktisatçı tarafından parasal rejimin belli bir kurala bağlı olması gerektiği savunulmuştur (Aktan; Dileyici 2002,531).

Parasal anayasanın en önemli avantajı, para politikasının öngörülebilirliğini sağlamasıdır. Çünkü hükümetlerin para politikası araçlarını ihtiyari bir şekilde kullanması nedeniyle bu alandaki kuralsızlığın neden olduğu belirsizlikler, ekonomik birimlerin kararlarına etki etmektedir. Paranın öngörülebilir olmaması, yatırım, tasarruf ve üretim kararlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu değişkenler paranın değerindeki değişmelerden etkilendiği için, para politikası ne ölçüde öngörülebilirse o ölçüde güvenilirlik niteliği taşır (Aktan; Dileyici 2002, 529).

Ekonomik anayasa içerisinde yer alan ekonomik konulardan, Mali Anayasa ve Parasal Anayasa ekonomik anayasanın iki önemli konusunu teşkil etmektedir. Yukarıda belirtilen konular

dışında Ekonomik Anayasa içerisinde şu konuların da düzenlenmektedir; Dış Ticaret Anayasası, Yasal Kurumsal Serbestleşme ve Rekabet Anayasası, Gelir Dağılımı Anayasası, Sosyal Güvenlik Anayasası.

3. TÜRKİYE'DE TEMEL EKONOMİK VE SİYASİ SORUNLAR

3.1. Ekonomik Sorunlar

Ülkemiz açmazlarından ve gelişmekte olan ülke ekonomilerin yapısal ve konjonktürel sorunları son zamanlarda yükseliş trendine girmiş bulunmaktadır. Öncelikli sorunları işsizlik, enflasyon ve reel yatırımların önündeki yüksek faiz oranları kalkınmanın önünde büyük engel sayılmaktadır. Darbe girişimi ile 2001 krizinden sonra en zor sınavını veren ülke ekonomisi için bugünde durum vahim haldedir. En temel göstergeler olan makroekonomik veriler son aylarda düşme eğiliminde olsa da sahada karşılığını bulamıyor. İşsizlik açıklanan son TÜİK rakamı 2017 Mayıs ayında %10,2 olarak gerçekleşmiş durumundadır.(TÜİK, 2017) Bir önceki aya oranla düşüş seyrindedir fakat İŞKUR'a yapılan başvurular yüzde 54'lük artışla 2.3 milyona ulaşmış durumundadır. Veriler istihdam yaratamadığımızı gösterir niteliktedir. En temel ekonomik ve kronik boyutlara ulaşan bu sorunun temelinde aşağıdaki başlıklarda açıklamaya çalışacağız.

3.1.1. Rant Kollama

Rant, üretim faktörlerinden toprağın ve diğer kaynakların üretimden aldığı payın ismidir. Çıkar ve baskı gruplarının devlet tarafından suni olarak yaratılmış bir ekonomik transferi elde etmek için giriştikleri faaliyetlere ve bu amaçla yapmış oldukları harcamalara rant kollama adı verilmektedir (Aktan, 1999a: 119-121). Rant kollama fertlerin veya çıkar grupların, kişisel çıkar sağlamak amacıyla devletin uyguladığı politikaları değiştirmek için giriştikleri faaliyetlere denir. Siyasi iktidarın yeniden seçilmeyi garantilemek için özel çıkarları himaye etmeye önem vermesi, toplumdaki rant kollama istek ve faaliyetini arttırmıştır (Savaş, 1997: 31).

3.1.2. Bürokratik Davranışlar

Bürokrasi, hükümet politikalarını uygulamakla yükümlü bir idari yapıdır. Bürokrasinin görevi, siyasal iktidardan aldığı ödenekleri kullanarak kamusal hizmetleri yerine getirmektir. Siyasal iktidar taleplerini bürokrasiye iletir ve bürokrasi de üretimi yerine getirir (Bulutoğlu, 2004: 141). Bürokratların geleneksel bakışı, onların sadece kamusal malların sunumu isteği ile motive olmalarıdır. Onlar kişisel veya politik önyargıları olmaksızın mümkün olan en verimli şekilde devlet işlerini yaparlar. Diğer bir bakış açısını benimseyenler, bürokrasinin teorik analizine bürokratların özel faydalarını maksimize etmek için motive oldukları varsayımı ile başlar. Onlar, güç ve nüfuzlarını dönüştürebilirlerse gelirlerine olumlu katkı yapacaklardır. Ama onlar rollerinin doğası gereği buna ulaşmada zorluklarla karşı karşıyadır. Özel sektörde benzer pozisyondaki bireylerin aksine bürokratlar gelirlerini artırmak için piyasayı kendi çıkarlarına kullanamazlar. Bunun yerine manevi hedeflerini kovalarken yarar elde etmeye başvurmaktadırlar (Hindriks ve Myles, 2006: 84-85). Dolayısıyla, Niskanen'e göre bu amaçlar peşinde koşan bürokratlar, bürolarının büyüklüğünü maksimize etmeye çalışırlar (Şener,2001:177).

3.1.3. Rüşvet Ve Adam Kayırma

Rüşvet, kamu otoritesini elinde bulunduran bir kimsenin bu otoritenin kullanılması esnasında yetkisini kötüye kullanarak kendisine maddi veya maddi olmayan bir şekilde fayda temin etmesidir. Bu süreçte yetkiyi elinde bulunduranlar karşılarındaki kimselere ayrıcalıklı davranmakta ve bunun karşılığı olarak fayda temin etmektedirler (Karakaş, 2007: 47).

3.1.4. Ekonominin Politize Olması, Mali Ve Parasal Disiplinsizlik

Siyasilerin yeniden seçilebilmeyi garantilemek ve oylarını maksimum düzeyde tutmak için, kamu harcamalarını arttırmak ve vergi oranlarını indirmek ya da vergi oranlarını kamu harcamalarındaki artıştan daha az bir oranda arttırmak eğilimi içinde olmaları, Anayasal İktisat teorisyenlerine göre ekonomik sorunların ve ekonomik yapıdaki yozlaşmaların temelini oluşturmaktadır. Artan kamu harcamalarının, emisyon ve borçlanma ile karşılanması, kronik bütçe açıkları ve kronik enflasyonun başlıca kaynağı olmaktadır. Ekonomik sorunlar sadece bütçe açıkları ve enflasyonla sınırlı değildir, hemen hemen tüm ekonomik sorunları beslemektedir. "Politik konjonktür hareketleri" olarak adlandırılan bu seçim ekonomisi stratejisi, uzun vadede toplam tasarruflar ve toplam yatırımlar üzerinde ve sonuçta da milli ekonomi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Devletin ekonomik yasama müdahalesi arttıkça, is çevreleri de siyasi iktidarlarla daha sıkı ilişkiler kurmaya başlamakta ve devletin başka alanlarda ekonomideki ağırlığının artmasını sağlamaktadırlar. Bir diğer etken olarak saydığımız mali disiplinsizlik, kamu ekonomisinin görev ve işlevlerinin giderek artmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün ekonomik sorunların nedenleri ve sonuçları

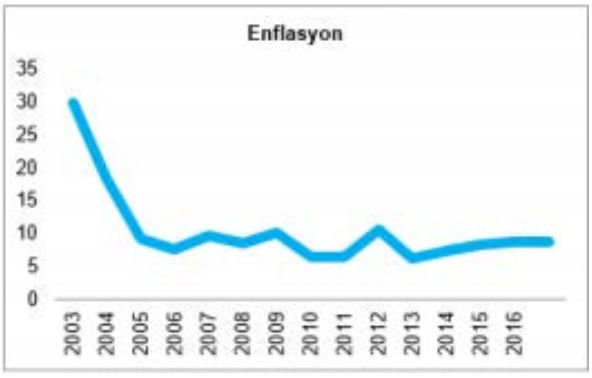
araştırıldığında, asıl sorunun kamu ekonomisinin görev ve fonksiyonlarının giderek artması olduğu görülür.

Artan kamu harcamaları siyasi iktidarları finansman sorunu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Vergilerin arttırılması vatandaşlar tarafından tepki ile karşılanabileceğinden, oy kaybetmek istemeyen ve yeniden seçilebilme kaygısı güden siyasi iktidarlar, vergileri özellikle seçim öncesinde arttırmamaya özen göstermektedirler. Kamu harcamalarının tamamen vergi geliri ile finanse edilememesi, bütçe açığını gündeme getirmektedir. Vergi yükünün giderek artması; toplam tasarrufları, yatırımları ve emek arzını olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir. Bu da işsizliğin artması, ekonomik büyüme ve kalkınmanın yavaşlaması ve üretkenliğin düşmesi anlamına gelir. Ayrıca vergilerin ağırlaşması, vergi kaçakçılığı sorununu da gündeme getirmektedir. Vergi kaçakçılığı, kayıt dışı ekonominin genişlemesi ve devletin vergi gelirlerinin azalması sonucunu doğurur (Aktan 1996, 25).

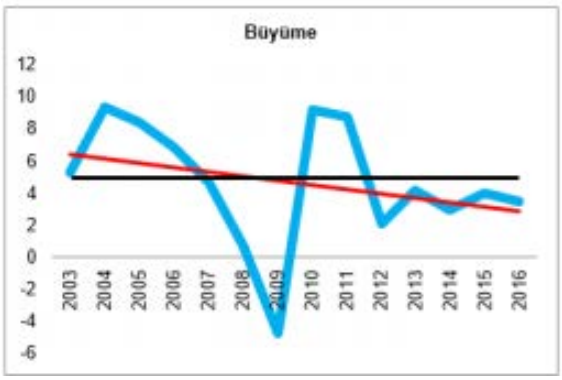
Devletin, Merkez Bankası kaynaklarına başvurarak karşılıksız kâğıt para basması ya da Merkez Bankası avanslarının kullanılması, daha sonra da bu borcun bir yasa çıkarılarak ortadan kaldırılması veya uzun vadeli borç haline dönüştürülmesi işlemleri de sonuç olarak enflasyona yol açmaktadır. Mali disiplinin olmadığı bir ülkede, bütçe açıklarının kapatılması ve artan kamu harcamalarının finansmanı pek çok ekonomik sorunu da körüklemektedir. Mali disiplinsizlik yanında değinilmesi gereken önemli bir konu da parasal disiplinsizliktir. Parasal disiplinsizlik, para arzının hükümetlerce takdiri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Parasal genişleme, parasal istikrarı bozmakta ve sonuçta enflasyon problemini gündeme getirmektedir.

3.1.5. Yapısal Makro Sorunlar

Mahfi Eğilmez'in bu konuda tespitleri ve çözüm önerileri Türkiye'deki yapısal sorunları özetler niteliktedir; (Eğilmez, 2016)

Şekil 1: Türkiye'nin enflasyon grafiği

Şekil 2: Türkiye'nin potansiyel büyüme grafiği

Enflasyon direnci, enflasyonun belirli bir oranın altına düşürülememesi veya düşürülse de orada tutulamamasıdır. Şekil 1, 2001 krizi sonrasında enflasyonu ciddi biçimde gerilettiğimizi ancak bir türlü yüzde 5 ve altına indiremediğimizi gösteriyor. Dünyada enflasyon pek çok ülkede sıfır dolayında iken bizde son üç yılın ortalaması yüzde 8,3'tür. Demek ki en önemli yapısal sorunlarımızdan birisi enflasyonmuş.

Potansiyel büyümenin sürdürülememesi, ülkenin potansiyel olarak büyümesi gereken oranın altına düşmesi durumudur. Türkiye'nin potansiyel büyüme oranı yüzde 5 olarak hesaplanıyor. Başka teknikler de olmasına karşılık bunu 1923 yılından bu yana sağlanan yıllık büyüme oranlarının ortalamasını alarak buluyoruz (uzun yıllar ortalaması).

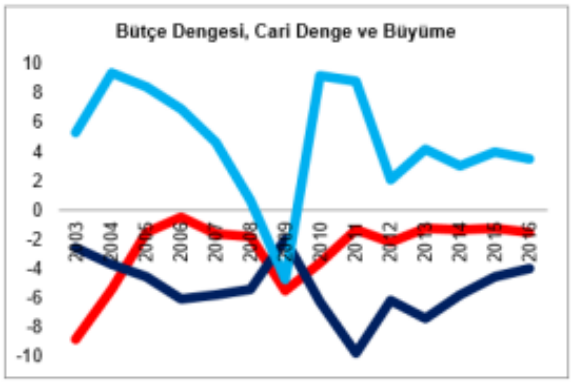
Şekil 2, mavi kalın çizgi Türkiye'nin 2003–2016 arasındaki (2016 tahmin) fiili büyüme oranlarını, kırmızı çizgi bu fiili oranlara göre bu süre içinde oluşan büyüme ortalaması eğilimini, siyah çizgi ise potansiyel büyümeyi gösteriyor. Görüleceği üzere Türkiye, 2003–2008 arasında potansiyel büyüme oranının üzerinde bir büyüme yakaladığı halde 2009–2016 arasında potansiyel büyümenin altında kalmış. Bu da bize Türkiye'nin potansiyel büyüme oranını sürdürülebilir biçimde yakalayamadığını ve yapısal sorunlarımızdan birisinin bu olduğunu gösteriyor.

Cari açık ve bütçe açığı arasındaki gelgitler, ekonominin ikiz açık verdiğini ve bunlardan birisi olmazsa büyüyemediğini ifade etmektedir.

Bütçe dengesini (kırmızı), cari dengesini (lacivert) ve büyüme oranlarını (mavi) gösteriyor.

Grafik bize bütçe açığı ve cari açığın düştüğü yıllarda büyümenin de düştüğünü, bu iki dengeden birisi açılmaksızın Türkiye'nin büyüyemediğini gösteriyor. Bir başka deyişle Türkiye'nin büyümesi sistemin bir yerden açık vermesine bağlı görünüyor. Bu ciddi bir yapısal sorun olarak karşımıza çıkıyor.

Şekil 3: Türkiye'nin bütçe dengesi, cari denge ve büyüme

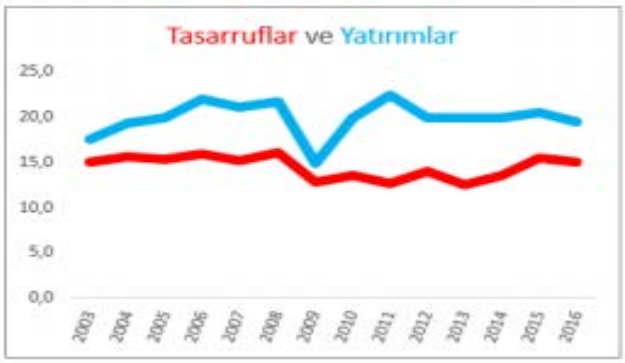
Vergi yapısının bozukluğu, dolaylı ve dolaysız vergiler arasındaki dengesizliktir. Türkiye'de verilerin ağırlığı dolaylı vergiler üzerinde bulunuyor. Son yıllarda toplanan vergi gelirlerinin dağılımına baktığımızda toplanan her 100 TL tutarındaki verginin yaklaşık 65 TL'sinin dolaylı vergilerden (KDV, ÖTV gibi) ve 35 TL'sinin de dolaysız vergilerden (gelir vergisi, kurumlar vergisi) oluştuğunu görüyoruz. Dolaylı vergiler herhangi bir ayrım yapmadan herkesi aynı oranda vergilediği için adaletsiz buna karşılık dolaysız vergiler herkesten elde ettiği gelirle orantılı bir oranda alındığı için adil vergiler olarak kabul edilir. Bu durumda bizdeki vergi sisteminin adaletsizliği özendirici yapısal bir bozukluk taşıdığını ifade etmemiz yanlış olmayacaktır.

Cari açığa neden olan ithal ikamesinin geliştirilememesi, buradaki imkânlarla üretilebilecek olan ürünlerin daha ucuz olduğu için dışarıdan ithal edilmesi eğilimidir. Türkiye, yıllardan beri çeşitli teşvikleri gerek sektörel gerek ürün bazında ve gerekse bölgesel olarak yapıyor. Ne var ki bu teşvikler bir türlü cari açığı düşürecek bir ithal ikamesini sağlamaya yönelemiyor. Örneğin Türkiye'de bir birimi 1,25 USD'ye üretilen bir malı Çin'den 1 USD'ye mal ettiğimiz için ithalata gidiyoruz ve sonuçta o malın Türkiye'de üretimi kalkıyor. Oysa teşvikleri doğru kullanıp bu malı Türkiye'de 0,90 USD'ye mal edecek dönüşümü yapabilsek bu malı Türkiye'de üretebileceğiz ve dolayısıyla ithalatımız ve cari açığımız düşecek. İşte teşvik sistemini bu şekilde yapılandırmamız ve bu yapısal sorunu çözmemiz gerekiyor.

Tasarrufların düşüklüğü, tasarrufların GSYH'ya olan oranının yatırımların GSYH'ya olan oranından düşük kalmasıdır. Bu gelişmenin sonucunda Türkiye cari açık veriyor ve dolayısıyla dışarıdan tasarruf ithal etmek (yani dış borçlanma yapmak) zorunda kalıyor. Aşağıdaki grafik Türkiye'nin borç ve yatırım ilişkisini ortaya koyuyor.

Grafikten görüleceği üzere Türkiye 2003–2016 arasındaki dönemde, küresel krizin etkisiyle yatırımlarını düşürmek zorunda kaldığı 2009 yılı dışında, yatırımlarıyla tasarrufları arasındaki tasarruflar aleyhine olan farkı kapatamamış görünüyor. 2015 ve 2016 yıllarında farkın kapanmasının nedeni ise yine yatırımların düşmüş olmasıdır.

Şekil 4: Türkiye'de tasarruf ve yatırımlar

3.2. Siyasi Sorunlar

Demokrasilerin zaman zaman yozlaşacağı tezi anayasal iktisadın temel hipotezlerindendir. İnsanoğlunun yüzyıl önce büyük umutlar beslediği ve uğrunda mücadeleler ettiği demokrasi, kuruluş dönemlerindeki ideallerden tamamen uzaklaşmış ve yozlaşmış durumdadır. Ancak bir siyasal rejim türü olan demokrasi hala insanoğlu için en iyi yönetim şekli olma özelliğini korumaktadır. Bugün için insan hak ve özgürlüklerini en iyi şekilde koruyacak siyasal rejim elbette demokrasidir (Savaş, 1997;1). Teoride demokrasi, egemenliği bireye veren bir sistemdir. Ancak tarih süreç ve gerçekler egemenliğin çoğunluğa verildiğini göstermektedir. Buchanan'a göre oy çokluğu ilkesini demokrasi ile eş anlamlı saymak demokrasileri yozlaştırmanın temelini oluşturmaktadır (Buchanan ve Brennan, 1985; 43). Türkiye son yıllarında demokrasi, adalet ve politika arasında savrulup zarar görmektedir. Bir yanda siyasi miyopluğun sonucu FETÖ ve darbe

girişimi ardından OHAL ve KHK ile süregelen yönetim. Öncelikle bu serüvene sürükleyen nedenleri tek tek inceleyip ardından Türkiye değerlendirmesene geçeceğiz.

3.2.1. Demokrasinin Düşüşü

Günümüzde genel olarak bir demokraside çoğunluğun güçlerinin sınırsız olması gerektiği ve sınırsız güçlere sahip bir hükümetin de, çoğunluğun devamlı desteğini garantilemek için, sınırsız güçlerini özel çıkar gruplarının hizmetinde kullanmaya zorlanacağının doğal olduğu düşünülmektedir (Hayek, 1973: 6). Çoğunlukçu temsili demokrasilerde çoğunluğun halk iradesini temsil etmemesinin yanında bu grubun dışındaki azınlığın haklarının temsili de önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Aktan ve Dileyici, 2005: 83). Seçim sonunda en fazla oy alarak iktidar koltuğuna oturanlar halkın değil, olsa olsa çoğunluğun çıkarlarını temsil eden kimselerdir. Çoğunluk kuralına dayalı bir yönetimi gerçek demokrasi olarak değil çoğunluk despotizmi olarak görmek gerekir (Aktan, 2005: 194).

3.2.2. Parti İçi İkonlaştırma

Siyasal partilerde parti içi demokrasinin mevcut olmaması dolayısıyla en başta parti liderliği için yarışma hakkı ortadan kalkmaktadır. Hatta bazı partilerde parti başkanlığını bırakan bir lider, parti içerisinde belirli bir ismi destekleyerek parti lideri olmasında etkin bir rol oynamakta ve görevde olmasa bile partiyi istediği şekilde yönlendirebilmektedir (Aktan ve Dileyici, 2005a: 98). Partinin sahibi gibi hareket etmekte ve yeni yüzlerin ve fikirlerin ortaya çıkmasını engellemektedir.

Siyasal partiler demokrasinin en önemli vazgeçilmez kurumlarıdır. Özellikle çoğulcu demokrasilere sahip ülkelerde siyasal partiler toplumdaki siyasal tercih yelpazesinin temsilcileridir. Diğer yandan siyasal partilerdeki güç yapısı kamu yönetimi ve kamu politikaları açısından ayrı bir öneme sahiptir. Partilerde liderlerin veya üst yönetimlerin aşırı etkinliği parti içi demokrasiyi ve uygulamaları doğrudan etkileyebilmektedir. Çoğu ülkede siyasal partilerde lider veya üst yönetimdekiler aşırı güçlü olduklarından parti politikalarına bu üst yöneticiler egemen olmaktadır (Çevik,2008:190).

3.2.3. Oy Ticareti Ve Nüfuz Ticareti

Yasama faaliyetlerinin yürütülmesi esnasında siyasi partilerin birbirlerini desteklemeleridir. Bu durum bir tür siyasal yozlaşma örneğidir. Burada alınan kararlarda önemli olan kamu yararı değil, partilerin ve partililerin menfaati olmaktadır (Karakaş, 2007:48). Oy ticareti seçim sonrası ortaya çıkan bir durumdur. Siyasi partilerin karşılıklı olarak birbirlerinin tekliflerine oy desteği vermesidir. Şüphesiz demokrasi anlaşma kültürdür, ancak buradaki durum siyasilerin kendi seçim bölgelerinde ki etkinliklerini arttırmak amaçlı bir durumdur (Öztürk, 2004: 24). Bunun sonucunda hem halkın beklediği yasama sistemi yürümeyecek hem de bu tip ilişkiler sonucunda çıkar gruplarına yönelik yatırımların önü açılacaktır.

3.2.4. Çıkar Ve Baskı Grupları

Temsili demokrasilerde iktidarı ele geçirmek için değişik çıkar sahipleri aynı çatı altında toplanabilirler. Burada çıkarlar farklı olsa da; amaç devletin imkânlarını diğerlerine kaptırmadan kendi aralarında bölüşmektir (Savaş, 1997: 13). Baskı grupları, ortak menfaatler, çıkarlar etrafında birleşen ve bunları gerçekleştirmek için siyasal otoriteler üzerinde etki yapmaya çalışan örgütlenmiş gruplardır. Yani baskı grupları, doğrudan kamuoyu oluşturmaya çalışan insan birlikteliklerdir. Baskı grupları, siyasi partiler gibi siyasal bir güç olarak kabul edilmekte ancak siyasal partilerin tersine, iktidarı ele geçirmek amacı gütmeyen bir örgüt olarak tanımlanmaktadır (Serdar, 2012: 153).

3.2.5. Bürokrasinin Çürümesi

Bürokratlara kişisel çıkar motifi uygulandığında, bürokrasinin temel amacının kendilerine tahsis edilen bütçeyi büyütmek olduğu anlaşılır (Savaş 1997, 20). Daha geniş bütçe, bürokratik kadroyu sayıca arttırabileceği gibi, yönetici kadronun siyasal gücünü, itibarını, ücretini ve diğer yan gelirlerini de arttıracaktır. Bunlara ek olarak bürokratlar, bu gelişmeden daha bol terfi imkânları ve daha konforlu çalışma ortamı elde etme gibi ek faydalar sağlarlar (Savaş 1997, 20). Bütün bunlar, sadece bürokratların kişisel çıkar motifi ile davranmalarından kaynaklanmaz. Bürokratlar, geniş büro ve personel olanaklarıyla topluma daha iyi hizmet edeceklerini düşünürler. Bürokrasiden yararlananlar da bu düşünceleri desteklemektedirler. Bürokrasinin artmasıyla beraber kamu hizmetlerinde etkinlik azalmakta, kamu kurum ve kuruluşları daha da hantallaşmakta, bütçenin yükü daha da artmakta ve ekonomik yozlaşma artmaktadır. Merkeziyetçilik arttıkça, üst düzey bürokratların atanmasında politikacıların etkisi artar. Daha önce kariyer makamı olan pek çok pozisyon, siyasi makam kapsamına alınır. Bunun sonucunda da kamu yöneticilerinin siyasi ölçütlere göre değil, yetenek ve liyakate göre

atanmasını öngören "yansız ehliyet" ilkesinden sapılır ki, bu da yönetimin hizmet sunma kapasitesini azaltır (Tutum 1994, 30).

3.2.6. Yer Altı Hükümeti

Gerek kaynaklarının gerekse harcama alanlarının yasalarla düzenlenmiş ilkelere bağlı olmadan belirlenebilmesi, bütçe dışı fonların temel özelliğini oluşturur. Fonların, hem sayıca hem de miktar olarak artması ve geleneksel kontrol mekanizmasının dışına kaydırılması; siyasi iktidarların, parlamentonun, dolayısıyla seçmenin bilgisi, onayı ve daha da önemlisi kontrolü dışında faaliyetlerde bulunduğunu düşündürmektedir. Bütçe dışı kamu sektörünü yeraltı kamu sektörü ya da yeraltı devleti olarak adlandırmak mümkündür (Savaş 1997, 26). Çünkü her türlü denetimden uzak bu gibi fonlarla, siyasi iktidarın genel bütçede öngörülmeyen ne gibi faaliyetleri finanse edeceği ve bu fonları hangi amaçlarla kullanacağı önceden bilinmemekle birlikte siyasi iktidarların bu gibi fonları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları, siyasal yolsuzlukları arttırmaktadır.

3.2.7. Politik Miyopluk

Politik miyopluk, politikacı ve seçmenlerin kısa vadeli kişisel çıkarları uğruna uzun vadeli toplumsal çıkarları feda etmelerini ifade eder. Amaç daha çok oy alıp yeniden seçilmek olduğundan politikacı uzun vadeli verimli politikalar yerine, kısa vadeli daha az verimli politikaları tercih eder (Öztürk, 2004: 25) Bu tercihlerin seçim sonrası oluşacak politikalara etkilerinin neler olacağı konusunda öngörü içerisinde olmadıkları için seçim sonrası oluşacak politikalar seçmen için sürpriz niteliği taşıyacaktır.

3.2.8. Seçmen İlgisizliği, Bilgisizliği Ve Partizanlığı

Temsili-katılımcı demokrasiye en önemli eleştiri siyasal katılımın yetersizliği nedeniyle gelmektedir. Etkin bir siyasal katılım için, seçmenlerin siyasal karar alma sürecinin her aşamasında aktif olarak yer alması gerekir. Fakat siyasal katılım düşüklüğüne sebep olan çeşitli faktörler, bu durumu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu faktörlerden birincisi siyasal ilgisizliktir (Aktan ve Dileyici, 2005a:87). Seçim ve oylama mekanizmasının varlığı demokrasi için gerekli, ama yeterli bir koşul değildir. Gerçek demokrasi için halkın tümüyle siyasete ilgili olması gerekir. Siyasal katılım eksikliği ya da siyasal ilgisizlik halkın tüm iradesini sandığa yansıtmaz. Ayrıca depolitizasyon politikası da seçmenleri siyasal katılımdan uzaklaştırabilir (Aktan,2005:193). Depolitizasyon bazı rejimlerin, vatandaşların politika ile fazla ilgilenmesini istememeleri, bunun için de politikanın alanını daraltacak, siyasal katılmayı sınırlandıracak birtakım önleyici tedbirler alma ve yasaklar koyma yoluna gitmeleridir (Kapani, 2003: 137). Böylece seçmen belirli aralıklarla oyunu kullanacak onun haricinde siyasete karışmayacak, siyasilere kişisel amaçlarını gerçekleştirme yolunda engel çıkarmayacaktır. Demokrasinin iyi işleyebilmesi için, tıpkı piyasa sürecinde olduğu gibi, enformasyon gerekli şartlardan birini oluşturmaktadır. Etkin bir demokratik süreç için vatandaşların tam enformasyona sahip olmaları ve bu enformasyonla siyasal sürece katılmaları gerekmektedir (Aktan ve Dileyici, 2005b: 116).

4. SON DÖNEM GELİŞMELERİYLE TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ

Türkiye'de ekonomik ve siyasal alanlardaki eksikleri yukarıda tek tek ele aldık. Olayların birçok yönü olmakla birlikte bariz ve acil çözüm gerekenleri önceliğimiz yaptık. Son dönemlerde Türkiye'nin ana sorunlarından bazıları; hukuksuzluk, adaletsizlik ve usulsüzlüklerin önü bir türlü alınamıyor. İktidar partisine eleştirel bir tavırla söylemlerini dile getiren muhalefet partilerin söylemiyle 20 Temmuz OHAL kararı ile çıkış amacından saptığı anlaşılmıştır. Bu çıkarımı CHP'nin Meclis Darbe Komisyonuna yönelik hazırladığı şerhten çıkartmak mümkün ; 'Aksine OHAL 'olağan yönetim' şekline dönüştürerek KHK'lar ile demokrasi ve hukuk devleti paramparça edilerek yok edilmiş, adeta darbenin başarılması halinde yapılacak olan bazı eylem ve işlemler yapılmış, fiilen darbe(ciler) ile hesaplaşma imkânsız hale gelmiştir. (Şerh,2016;6) Yöneltilen eleştirel yersiz değildir. Çıkartılan OHAL kararları ve uzayan bu süreç, sadece bakanlardan ve Cumhurbaşkanı imzası taşıyan onlarca KHK'lar. Anlaşılan bu durumu yine halk sandıklarda ve kurulan komisyonlarda arayacak hakkını. Fakat kısa vadeli çözümler sadece günü kurtarır bizlerin derdi ise uzun vadeli olup sadece bizi değil bizden sonra ki neslinde gelecek kaygısını taşıyoruz üzerimizde. Bunun içindir ki Anayasal İktisat kapsamında alınacak önlem ve öneriler her kesimi yakından ilgilendiriyor olacak. İlerde daha detaylı değineceğimiz öneri ve çözümlerimiz için şimdilik Türkiye'nin başına musallat olmuş KHK ve OHAL sürecini hemen kontrol altına almamız ve hukuk düzenini tehlikelere karşı korumamız gerektiği kanaatindeyiz.

4.1. 17-25 Aralık Operasyonları

17-25 Aralık süreci Fetullahçı Törer Örgütü'nün uluslararası odaklar adına hareket ederek siyasete müdahale eden kriminal bir örgüte dönüştüğü konusunda herhangi bir şüpheye yer bırakmayan ve örgütün darbeci kimliğinin kesin bir gerçek olarak su yüzüne çıktığı dönem olmuştur. Mayıs 2017 tarihinde yayımlanan 15 Temmuz Darbe Girişimi raporunda yer alan bilgi genel itibariyle hem fikir olduğumuz fakat özü itibariyle çalışmamız kapsamına girdiğine inanıyoruz. 17-25 Aralık medyada çeşitli isimlerle anılmaya başladı. 17-25 Aralık; Yolsuzluk ve Rüşvet Operasyonları, Yargısal Darbe Girişimi gibi muhalefet ve iktidar cephesinde farklı isimlerle anıldı. Fakat ayrı bir yorum değil 15 Temmuzla beraber bütüncül bir boyut kazanan operasyonların asıl hedefi hükümete ve siyasete nefret hareketiydi. Bizim asıl ilgilendiğimiz yolsuzluğun arka yüzü.

4.2. 16 Nisan Anayasa Değişikliği Referandumu

Türkiye'de uzun yıllardır tartışılagelen sivil anayasa kavramı 16 Nisan referandumu ile bir nebze arzular yerine getirildi. 15 Temmuz darbe girişimi ile Türkiye Cumhuriyeti varlığı sorgulandı. AKP ise hâlihazırda önerdiği anayasasını teklif etti. 21 maddelik önerisi ile anayasada askeri yetkileri tırpanlamak ve yetki devretmekten başka bir şey değildi. Burada ki eleştiri makamın anayasa değişikliği sonrası yetkilerinin genişlemesidir. Sözleşmeci devlet esaslı birbirimize karşı sözümüz sadece yasalar, devletin bize verdiği sözü ise sadece anayasamızdır. Hâlihazırda herkes kendi hakkını savunmakla görevlidir.

4.3. 15 Temmuz Darbe Girişimi Ve Darbe Komisyonu

Türkiye'de kurulduğu günden bugüne en büyük siyasi krizini 15 Temmuz hain darbe girişimi ile atlatmıştır. Sadece siyasi alanda değil yatırımları ile ekonomik sıkıntılarda baş göstermiştir. 15 Temmuz'a uzanan yol ve sonrası olarak ikiye ayırmak mümkündür. İlk sıkıntı bu yolla iktidarların içinde bulunduğu durumu irdelemek gerekir. Siyasi partiler oy maksimizasyonu için oy ticaretine girişmektedir. En bariz örneği olan FETÖ, ülkemizde yaklaşık kırk yıllık nüfuzuyla siyasileri basamak, siyasilerde cemaatleri basamak olarak kullandı. Fakat bu kazan kazan anlayışı ters düşmeye başladığı zaman her şey gün yüzüne çıktı. Bu kadar güç kazanması yine devlet erklerinin kendi çıkarları karşısında verdiği tavizler oldu.

4.4. OHAL Ve KHK Yetkisi

15 Temmuz darbe girişiminin hemen arkasından OHAL kararı alındı ve yaklaşık bir buçuk yıldır Türkiye OHAL yetkisi ile KHK'larla yönetiliyor.

1982 Anayasası'nın kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme başlıklı 91. maddesi, sıkıyönetim ve olağanüstü haller saklı kalmak üzere; sadece, ikinci kısmın üçüncü bölümünde yer alan ''Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler' 'in KHK ile düzenlenmesini öngörmüş. Diğer bir değişle 1982 anayasası ekonomik yaşamın düzenlenmesi, tümüyle hükümetin takdiri kararına terk edilmiştir. Böyle bir düzenlenme ekonomik yaşamda istikrarsızlığı ve belirsizliği arttırmaktadır. Siyasi iktidarı, özel sektör üzerine yoğun baskılar yapabilecek bir konuma getirir. Böyle bir durum bireylerin ekonomik özgürlükleri üzerine ekonomik yaşamın dinamizmi karşısında iktidar gereken kabiliyetine sahip olmalıdır. Görüşü ile savunulamayacak kadar önemli negatif sonuçlara neden olacaktır. Bu nedenle, ilke itibariyle KHK yolu ile düzenlenmeye ekonomik hak ve özgürlükler alanı başta olmak üzere sıkıyönetim ve olağan üstü haller dışında hiçbir konuda imkân verilmemeli ve anayasadaki 91. madde bu doğrultuda düzenlenmelidir(Savaş, s.212)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Anayasal İktisat yaklaşımı, bireyin çıkarlarının ön planda olması düşüncesi doğrultusunda ekonomik anayasa hazırlanmasını savunmuştur. Böyle kabul gören ülke ekonomik ve siyasal hayatlarında ekonomik anayasa ile birlikte çıkar savaşlarının ve siyasal yozlaşmanın da önüne geçilebileceği düşünülmektedir. Anayasal İktisat Teorisi, siyasal yozlaşmanın temelini oluşturan ve siyasal karar alma sürecinde yer alan aktörleri incelemiştir. İnceleme alanının temelinde ise devletin 'harcama' ve 'vergileme' yetkisi denkliği vardır. Uygulamalar ülkemiz açısından ele alındığında gerçekleştirilen çalışmalar da göstermektedir ki; siyasi iradenin ekonomik gücünün sınırlandırılması gereğine yönelik güçlü bir eğilim bulunmakla birlikte, öncelikle toplumsal bir uzlaşı ortamının yaratılması gerekmektedir. Bu da öncelikli olarak ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması ve korunması ile mümkün görünmektedir.

Uluslararası ekonomik yapılara genel çerçevede (savaş, negatif dalgalanmalar, kıtlık gibi değişkenleri değerlendirmeye almadan) Türkiye ekonomisindeki asıl sorunun gayrı iradi değil iradi yani bir sistem sorunu olduğu anlaşılmaktadır. Asıl sorunun kaynağına indiğimizde siyasal otoritelerin

diledikleri gibi politika yapmaları ve ekonomik değişkenlere başı buyruk müdahale etmeleri, oy uğruna harcanan devlet bütçesi, bürokrasinin büyümesi ve hantallaşmasının yolunu açması ve bu sebeplere benzer birçok nedenlerden kaynaklanmaktadır. Anayasal iktisatta kısaca bu olgulara 'siyasal yozlaşma, demokrasinin düşüşü' şeklinde anılmaktadır.

Türkiye'nin yeni anayasasına konabilecek iktisadi hükümler konusunda kamu tercihi ve anayasal iktisat literatüründeki tartışmalardan yararlanılmalıdır. Anayasaya çok kısıtlayıcı hükümler koymak siyasi iradeye ipotek koymak anlamına geleceğinden, demokrasinin ve toplumsal katılımın ruhuna aykırıdır. Ancak tersinden hiçbir bağlayıcı hükmün konmaması da, keyfi uygulamalara kapı aralayacak mali disiplinden aşırı ölçülerde sapılması önemli iktisadi ve siyasi sorunlar doğuracaktır. Bu nedenle, sivil anayasaya iktisadi ve mali hükümler yerleştirilirken belirli bir denge gözetilmeli; siyasi iradeye belirli bir manevra alanı tanınırken, keyfiliklere ve disiplinsizliklere meydan verilmemelidir.

Anayasal İktisat teorisini uygulamaya geçirebilen ülkeler arasındaki en başarılı uygulama Avrupa Birliğinde gerçekleşmiştir. Birliğin kararlaştırdığı Maastricht Kriterleri ve İstikrar ve Büyüme Paktı ile ülke hükümetlerine sınırlamalar getirmiş ve bunu denetlemeyi başarmıştır.

Montesquieu'nün ifade ettiği gibi; "Tecrübe göstermektedir ki güç sahibi her insan sahip olduğu gücü kötüye kullanmaya eğimlidir." Bu bağlamda Thomas Fuller 'in özlü bir şekilde vurguladığı "Kurtlar dişlerini kaybedebilir, fakat doğalarını kaybetmezler"(Aktan,1997; 62,63) deyimi göz önünde bulundurularak; demokratik toplumsal bir düzenin işleyişinin bekası için en ciddi tehdit unsuru haline gelen siyasetçilerin hareket serbestileri, negatif özgürlük anlayışı perspektifinde en ince ayrıntısına kadar sınırlandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

AKALIN, G. Kamu Ekonomisi, SBF Yayınları, Ankara, 1986'dan aktaran İlter ÜNLÜKAPLAN, Kollektif Karar Alma Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:11, Sayı:11, s:20.

AKTAN, C.C. (1992), Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi, Afa Yayıncılık.

AKTAN, C.C. (1996), Ekonomik Anayasa Paneli, TİSK Yayınları, Ankara.

AKTAN, C.C (1999a), Kirli Devletten Temiz Devlete, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

AKTAN, C.C. (2002), Devlette Mali Disiplinsizlik Sorunu ve Ekonomik Anayasa, Anayasal İktisat, Siyasal Kitabevi, Ankara.

AKTAN, C.C. (2005),Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı: Demokrasi, Poliarşi, Demarşi, Konya; Çizgi Yayınevi.

AKTAN, C. C. ve DİNLEYİCİ, D. (2005a), Demokrasiye Yöneltilen Başlıca Eleştiriler, Aktan, C. C. (Editör), Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı: Demokrasi, Poliarşi, Demarşi, Konya; Çizgi Yayınevi, 57-106.

AKTAN, C.C. (2002), DİNLEYİCİ, D. Anayasal İktisat Perspektifinden Pratik Mali Anayasa (Vergi Anayasası) Teklifleri, Anayasal İktisat, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara .

AKTAN, C. C. ve DİNLEYİCİ, (2005b), Siyasal Süreçte Enformasyon Sorunları ve Demokrasinin Başarısızlığı, Aktan, C.C. (Editör), Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı: Demokrasi, Poliarşi, Demarşi, Konya; Çizgi Yayınevi.

BUCHANAN, (1991) Kamu Tercihi Teorisi Ve Anayasal İktisat, Çev. Aytaç EKER, C. Can AKTAN, İzmir.

BULUTOĞLU, K. (2004), Kamu Ekonomisine Giriş Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı, Batı Türkeli Yayıncılık, İstanbul.

ÇEVİK, H. H. (2008), Kamu Politikası: Temel Kavramlar ve Süreçte Rol Oynayan Aktörler, BALCI, A. ve Diğerleri (Editörler), Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar, İstanbul; Seçkin Yayınevi.

EĞİLMEZ, Mahfi(2016).''Türkiye Ekonomisinin Yapısal Sorunları'' http:// www.mahfiegilmez.com/2016/09/turkiye-ekonomisinin-yapsalsorunları.html(Erişim: 09.09.2017).

HEYWOOD, A. (2013), Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş, Çev. Akın, Ş. ve Diğerleri, 5. Baskı, Ankara, Adres Yayınları.

KAPANİ, M. (2003), Politika Bilimine Giriş, 15. Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

KARAKAŞ, M. (2007), Yolsuzluğun Nedenleri, Etkileri Ve Yolsuzlukla Mücadelede Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Yönetişim, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 50. Seri, İstanbul.

KIZILBOĞA, R. (2012), Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:2.

ÖZTÜRK, N. (2004), Anayasal İktisat Çerçevesinde Demokrasiyi Yozlaştıran İktisadi Etmenler, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:37, Sayı: 3, 17-35.

ÖZTÜRK, N. (2008), Etik ve Kamu Yönetimi, BALCI A. ve Diğerleri (Editörler), Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar, İstanbul; Seçkin Yayınevi.

SAVAŞ, F. V. (1997), Anayasal İktisat, 3. Baskı, İstanbul: Avcıol Basım Yayım.

SERDAR, S. (2012), Siyasal Kültür, Siyasal iletişin ve Kamuoyu, Siyaset Sosyolojisi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

ŞENER, O. (2001), Teori ve Uygulamada Kamu Ekonomisi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul.

TUTUM, C. (1994), Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma, TESAV Yayınları, Ankara.

TÜRKİYE DERGİSİ, (1999), Yıl:5, Sayı:30, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu, Sayı: 24630, İşgücü İstatistikleri, Mayıs 2017 [Erişim: 25.08.2017 saat: 02.04].

TBMM, Fethullahçı Törer Örgütünün (FETÖ/PDY) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi İle Bu Terör Örgütünün Faaliyetlerinin Tüm Yönleriyle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, Mayıs 2017.

UZUN, T. (2009), Kamu Tercihi Ve Anayasal İktisat Kuramı Üzerine Bir Değerlendirme, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (23) 223-246.

YAY, T. KAMA, Ö. (2009), Anayasanın İktisadi Temelleri, İktisat Fakültesi Mecmuası 59'uncu Cilt, Sayı:1.

15 Temmuz Darbe Girişimini Araştırma Komisyonunun Raporuna Yönelik Muhalefet Şerhi, s.6.

EĞİTİM VE SİYASAL İDEOLOJİ

Rumeysa KANITATLI[1]

Öz

Bu çalışmanın amacı, ideolojilerin toplumu inşa araçlarından eğitimin, siyasal sistemlerin meşrulaştırılmasındaki rolünü tartışmaktır. İdeolojiler devlet tarafından eğitim kurumları aracılığıyla toplumsal yapı içerisine yerleştirilmiş mihenk taşları olarak kullanılır.

Devlet, eğitim olgusu içinde kendi ideolojisini bireylere aşılayarak bireyi vatandaş haline getirir, bireyi totale alarak bireyin özgürlüklerini kısıtlar ve kendini gerçekleştirmesinin önüne engeller koyar.

Eğitim doğası siyasal sistemlerin bir ideolojik aracı olarak tanımlanır. Eğitim kurumları ise devletlerin uyruklarını yaratmak için oluşturulmuş ideolojik aygıtlardır.

Ben de eğitimin siyasal bir sistem içerisinde bireyleri dönüştürdüğü konusuna değinmek istiyorum.

Anahtar Sözcükler: Siyasal İktidar, Eğitim, Siyasal İdeoloji

EDUCATION AND POLITICAL IDEOLOGY

Abstract

The aim of this work is to discuss the role of ideology in educating the means of building society and in legitimizing political systems. Ideology is used by the state as a corner stone placed in the social structure through educational institutions.

The state transforms its own ideology into individual citizens by transcending their ideology into individuals, restricting the individual's freedoms by taking the individual to the totality and putting obstacles in the way of realizing himself/herself.

The nature of education is defined as an ideological tool of political systems. And educational institutions are ideological apparatuses created to create the nationals of states.

I would like to touch the issue that education transforms individuals in a political system.

Key Words: Political Power, Education, Ideology

[1] Cumhuriyet Üniversitesi, E-Posta: rumeysakanitatli@gmail.com

GİRİŞ

Siyasal iktidarın meşruiyetini sağlamak, bireyi vatandaş olarak tekrar yaratmak, toplumu yeniden inşa etmek için kullandığı birincil araç ideolojidir. Kavram olarak ideoloji ilk kez 18. yy.' da Fransız Devrimi sonrasında Destutt de Tracy tarafından kullanılmıştır. Tracy 'e göre " ideoloji bütün bilimler düşünceler ve düşünceler arası ilişkilerin ürünüdür." (ÖRS, 2009: 9). Devrimin sonraki yıllarında yöneticiler ideolojilerine uygun vatandaş yaratma çabalarına girişmiş "taşra ağzıyla konuşan köylüleri Fransız yurttaşına dönüştürmek" sloganı ile ideolojilerini sürdürmüşlerdir (Çaha ve Şahin, 2013). Bu dönüştürme çabaları için, totalitarizmin en yoğun ve yaygın olduğu alan olan eğitim kurumları kullanılmıştır. Siyasal iktidarın ideolojisini topluma dayatmak, bireyi toplumsallaştırmak için kullandığı bu araç bireyin yaşamı boyunca bir davranış kazandırma mühendisliği süreci olmuştur. Eğitim kurumları ise siyasal iktidarın kendi siyasal ideolojisini yaydığı, varlığını meşru kılmak adına öğretmen kimliği edindiği, kendi toplumunu yarattığı, bireyin kendini gerçekleştirmesi önüne engeller koyup onları kitle haline getirdiği, topluma uyumlarını gerçekleştirdiği araçlar olmuştur. Bu çalışmada devletin kendi çıkarlarına uygun olarak toplumu yeniden inşasında kullandığı araçlardan biri olan eğitimin siyasal iktidarın ideolojik hegemonyası alanındaki rolünü tartışılacaktır.

1. Siyasal İktidar ve İdeoloji

Devlet; toplumu belirlenmiş bir düzen içinde tutan, bu düzeni koruyan, total bir birleştiricilik ile üst belirleyici olan ve bir dünya görüşü ile toplumsal bütünlük sağlayan bir üst siyasal iktidar alanıdır (Poulantzas, 1992: 40- 41). Siyasal iktidarın yerini sağlama almak için hiyerarşik bir düzene ihtiyaç vardır. Bu hiyerarşik düzeni korumak ve varlığını meşru kılmak adına kendi vatandaşını yaratması ve bireye bir üst kimlik kazandırması gerekmektedir. Siyasal iktidarın bu düzenin kurulup korunmasında kullanacağı en etkili araç ideoloji olacaktır. Althusser 'e göre ideoloji "toplumsal formasyonun belirleyicisi, buna göre toplumu dönüştürücü ve bireyleri bu ilişkiler ağı içerisinde yönlendirici egemen fikirler ve tasarımlar sistemi"dir (Althusser, 1991: 47). Hakim sınıfın fikirleri her devirde hakim fikirler olmuştur, yani toplumun hakim maddi gücü olan sınıf, aynı zamanda hakim entelektüel güçtür de. Maddi üretim araçlarının denetimine de sahip olur ve böylelikle genel anlamda, zihinsel üretim araçlarından yoksun olanlar ona tabi konumda bulunurlar (Marx ve Engels 1970: 64). Siyasal iktidarın elinde tuttuğu ideoloji gücü toplumu şekillendirme ve iktidar alanını meşru kılmakta başlıca kilit taşı olmakla birlikte " bütünleşmiş düşüncelerden oluşan total bir sistem kurmak, siyasal iktidarın eylemlerini doğrulamak, hayatı tanımlamak ve bu tanımlı hayatı bireylere haklı olarak göstermek" (Berger - Luckman, 1967: 94) fonksiyonlarını da bu güçle sağlar ve böylece toplum devlete göre şekillendirilir ve yeniden yapılandırılır.

İdeolojiler, Siyasal İktidara topluma müdahale ve bu müdahaleleri meşru kılma fırsatını verir ve bu sayede meşruiyetinin çerçevesini belirleyen devlet, bireylerin her türlü yaşam alanına müdahalelerinin sınırını çizer. Dolayısıyla Siyasal iktidarın ideolojisi kendini toluma öyle benimsetir ki, toplumda hangi düşünce ve davranışların kabul görüp görmeyeceği bu sayede belirlenir. Siyasal iktidar toplumda kullanacağı simge-sembolleri ideoloji aracı çerçevesinde uyarlar ve bu araçtan yoksun olan siyasal iktidar bulunduğu statükoyu kurma ve korumada güçlük çekecektir.

Siyasal iktidar topluma çizdiği gelecek planını hayata geçirmek, toplumun yapısını korumak, ülkeyi çağdaşlaştırmak, modernleştirmek adına ideolojilerden faydalanır. İdeolojik hegemonyası çerçevesinde güçlenir. Toplumun devlete verdiği yetki alanı genişledikçe devletin toplum içindeki rolü pekişir ve sağlamlaşır. Siyasal iktidarın tüm bu meşruiyet çabaları iktidarını sağlamlaştırmak, toplumun gözünde mutlaklığını sağlamak içindir. İdeoloji tüm bu meşruiyet arayışlarında kullanılan birincil araç olmuştur. Başta bireylerin kurduğu siyasal iktidar daha sonra bireyleri kurar. Hegel'in deyişi ile Devlet yurttaşların yüzü suyu hürmetine var değildir. Denilebilir ki, devlet erektir, ötekiler ise aletleri. Yine de bu erek araç ilişkisi genel olarak buraya uymuyor. Çünkü devlet yurttaşların karşısında yer alan soyut bir şey değildir tersine hiçbir organın ne erek ne de araç

olduğu organik yaşamın öğeleri gibidir yurttaşlar. Devletin tanrısal yanı yeryüzünde var olduğu biçimiyle ide'dir. (Hegel, 2003: 115). Siyasi düşünce tarihi boyunca da birçok farklı düşün adamının ortaya koyduğu gibi devlet kutsaldır, amaçtır, bireyler ise araçtır. Hatta öyle ki devlet doğaldır, zaten var olması gereken, var olandır. İşte bu organik ve güçlü konumunu ideoloji yardımı ile sağlayan devlet elindeki bu araç sayesinde aile, hukuk, ekonomi, güvenlik ve eğitim gibi alanlarda kendi yerini korumak için ideolojisini topluma dayatmaktadır.

2. İdeoloji ve Eğitim

Siyasal iktidarın öğretisini bireylere kabul ettirme, ideolojilerini benimsetme yolunda kullanacağı en etkili araç eğitimdir. Eğitim; genel olarak bireye bilişsel duyuşsal ve fiziksel olarak bir davranış kazandırma mühendisliğidir. Siyasal iktidar bu sayede amaçlarını bireylere kendi çıkarlarıymışçasına benimsetir. Eğitim insanın imal edilme sürecini ve fabrikasyonunu ifade eder. Bu yönüyle eğitim kurumları, insanları programlama merkezleridir. (Illich, 2015: 67) bu merkezlerde bireylere belirli ideolojik düşünceler dayatılır, bu çerçevede yaşamayı, düşünmeyi, konuşmayı öğrenen bireylerin değerleri devletin onlar için kurguladığı kimlikler olmuştur.

Devlet ideolojisi ile kurguladığı dünyayı eğitim kurumları sayesinde empoze eder. Eğitim bireylere ortak bir kaygı, ahlak ve amaç kazandırır. Kendisine empoze edilmiş değer yargılarıyla yaşayan toplum kendinden olmayanı dışlar ve kolektif bir bütün inşa edilir. Eğitimin bireye verdiği disiplin sayesinde birey kendini gerçekleştiremez ve sorgulamadan itaat eder. Devletin üstünlüğünün sağlanması ve konumunun sürekliliğinin korunması; bünyesindeki eğitim kurumlarında aşılanan doktrinler ile sağlanır. Eğitim toplumun omzunda taşıdığı devletin öğretisinin yeni nesillere aşılanmasında, siyasal iktidarın doktrininin geleceğe aktarılmasında ve tam itaatin sürekli olarak sağlanmasında en etkili araçtır. Bu bağlamda eğitim, devletin ideolojisini yaydığı, kendi varlığını meşrulaştırdığı ve kendi vatandaşını yarattığı alandır.

Eğitim toplum içerisinde önemli bir konumdadır, bu konumu ona devlet tarafından kazandırılmıştır. Eğitim kurumlarının toplum nazarındaki statüsü de bireyi terbiye etmenin onu bir ereğin aracı haline getirmenin en etkili ve kolay yoludur. Bireye bu kurumlar aracılığı ile kolektif bir bilinç kazandırılır. Bu bilinç sayesinde birey kendine bir üst kimlik elde etmekte, elde edilen bu üst erek ise bireyi kolektif bütünün bir aracı haline getirmektedir. Hegel' in deyişi ile' Tek kişi kendini ne kadar aşar, kendini ne kadar kendi üstündeki objektif bir düzene bağlarsa, o kadar ahlaklı olur (GÖKBERK, 2000: 391). Bir insandaki, ahlaki seviyeyi ve düşünce kudretini, oluşturan eğitim sistemidir ve bu sistemi saptayan devletin politikasıdır (Mardin, 2013: 23). Eğitim kurumları bir bakıma öğrencilere devletin uygun gördüğü dünya görüşünü aşılamak için kullanılmaktadır (Mardin, 2013: 165). Eğitimin amacı, siyasi iktidarın amacına göre şekil almaktadır, yinede eğitimin değişmeyen bazı amaçları bulunur. Bu amaçlar siyasi iktidara olan sadakatin sağlanması, devletin sürekliliğinin sağlanması ve bir erek haline getirilmesidir. İnsan yalnızca devlet de ussal bir varlığa kavuşur. Eğitimin tüm amacı bireyi öznellikten kurtarıp ona devlet içinde nesnellik kazandırmaktır (Hegel, 2003: 114). Eğitim alanı iktidarın elinde tuttuğu, toplumla karşılıklı uzlaşı sağladığı bir alan olmuştur. Bu alan; toplumsal kabulün, statülerin, kişilik gelişiminin ve birey olmanın bir yolu olarak toplumsal alana dayatılmış zorunlulukların başında gelmektedir. Eğitim kurumları propaganda yapar gibi doktrin aşılarlar. İdeoloji gibi eğitimde 'gerçeği' tanımlamayı kendi üzerine alan rejimin elinde bir araçtır (Çetin, 2002).

Eğitimin amacı bireyi disipline etmektir. Eğitim kurumlarında kişilere kolektif bir bilinç kazandırılır. Bu kolektif bütün içinde bireylere ortak bir ahlak anlayışı empoze edilir. Devletin bireyler için hazırladığı sorumluluklar, gelecek planları, yaşamlarını anlamlı kılacak bazı ortak amaçlar vardır. Önce devletin kutsal olduğuna inandırılan bireyler daha sonra devletin kendileri için hazırladığı ortak gelecek kaygısını, ortak değer yargılarını kabul eder. Kolektif bütün içinde eriyen bireyler kendilerini gerçekleştiremez ve toplumla ortak bir gelecek kaygısı güderek bütün içindeki yerini alır. Tüm

toplumlarda var olan ortak gelecek kaygısı devletin verdiği yol haritaları izlenerek giderilecektir. İşte eğitim bu yol haritalarının ve rehberlerinin bulunduğu alanın ta kendisidir.

SONUÇ YERİNE

Siyasal iktidar doğası gereği meşruiyetini sağlamak adına ideolojisini eğitim kurumları aracılığı ile bireylere aşılasa da tüm bunları sağlamanın belirli bir koşulu vardır. Siyasi iktidarın eğitim alanını etkili olarak kullanabilmesi için kendi eğitmenlerini yetiştirebilmesi gerekmektedir. Eğitmenlerinin eğitimini sağlayamayan siyasal iktidar, eğitim kurumlarını etkili biçimde kullanamaz ve meşruiyetini sağlamakta güçlük çeker. Toplumun belirli kısmına hiçbir zaman hitap edemeyecek ve iktidar alanı her zaman tehdit altında kalacaktır. Yerini sağlama alamayan devlet; ideoloji ve eğitim kurumları aracılığı ile zarara uğrayacaktır. Bu sebeple siyasal iktidarın doğası gereği vereceği eğitimin ve bu yolla yayacağı ideolojisinin toplum üzerinde başarılı olabilmesi için eğitim kurumlarının düzenlenmesi ve en başta eğitim verenlerin iyi eğitilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ALTHUSSER, Louis (1991). **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları,** Çev: Y. Alp, M. Özışık, İletişim Yayınları, İstanbul

BERGER, Peter L. , Thomas Luckman, (1967). **The Social Construction of Reality**, Anchor, New York

ÇAHA, Ömer ve ŞAHİN, Bican (2013). **Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler**, Orion Yayınları, İstanbul

ÇETİN, Halis (2002). **Totalitarizmin İdeolojik Kökenleri ve Toplumsal İnşa Araçları**, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi

GÖKBERK, Macit (2000). **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitapevi, İstanbul

HEGEL, G. W. F. (2003). **Tarihte Akıl**, Çev: Önay Sözer, Kabalcı Yayınevi, İstanbul

MARDİN, Şerif (2013). İdeoloji, İletişim Yayınevi, İstanbul

MARX, K. and ENGELS, F. (1970). **The German İdeology,** Lawrence & Wishart, Londra

ÖRS, Birsen (2015). **19. yy. dan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

POULANTZAS, Nicos (1992), **Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar,** Çev: Şen Süer, L. Fevzi Topaçoğlu, Belge Yayınları, İstanbul

KÜRESELLEŞME VE ULUSAL EGEMENLİK İKİLEMİNDE SİVİL TOPLUM

Büşra ERBİL[1]

Öz

Küreselleşme kavramı; son dönemlerde uluslararası ilişkilerin bir bilim olarak kabul edilmesi ile eş zamanlı olarak popüler hale geldi. Çağımızın popülizmi olan küreselleşmenin insanlığa sağladığı katkıları ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarda incelediğimizde farklı sonuçlara ulaşmaktayız. Küreselleşmeyi, ekonomik açıdan incelediğimizde ticari faaliyet gösteren şirketlerin uluslararası konuma geldiği, uluslararası şirketlerin güçlendirildiğini ve geniş ticaret ağının oluşturulduğunu görmekteyiz.

Kültür alanındaki değerlendirmeler neticesinde; ülkelerin birbirleri tarafından tanınması, sonucunda farklı kültürlerin kaynaşmasının sonuç olarak ortaya çıktığı tespitini yapabilmekteyiz. Ayrıca olumsuz etkiler bağlamında yaptığımız incelemede kültürel küreselleşmenin kültür yozlaşmasına, milli değerlerin unutulmasına veya kaybolmasına, yani milletlerin asimilasyonuna sebep olduğu dikkat çekmektedir.

Siyasi alanda devletlerin diğer devletler tarafından tanınması olumlu bir sonuç gibi görülürken; ulusal egemenlik kavramının aşındırılması ve diğer ülkelerin iç işlerine karışılması ülke sınırları ve güvenlik sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Bu çalışmamızda ulusal egemenliğin üstünde kurulan güçlendirici ve sınırlayıcı etkiler göz önüne koyulmaktadır. Küreselleşme ile sivil toplum daha fazla yayılarak çevresel ve insani sorunlara küresel çözümler sunar. Aynı zamanda küreselleşmenin ekonomik ve kültürel faydalarının yanında devleti sınırlandırdığı faktörleri görmekteyiz. Küreselleşmenin etkisi ile sivil toplum kuruluşlarının genişlemesi, aktifleşmesi ve bireylerin toplumsal sorunlarla yakından ilgilenmesi ve yönetime daha aktif şekilde katılması sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yazımızda, küreselleşmenin güçlendirici ve sınırlayıcı etkileri de ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Egemenlik, Kültür, Millet, Uluslararası Şirketler

[1] Karabük Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Lisans 3. sınıf, E-Posta: berbil_44@hotmail.com

Abstract

Concept of globalization; has become popular at the same time with the recent acceptance of international relations as a science. When we examine the contributions of globalization, which is the populism of our age, to humanity in economic, cultural and political fields, we reach different conclusions. When we examine the globalization and economic aspects, we see that the companies operating in the international arena, the international companies are strengthened and the large trade network is established.

As a result of evaluations in the field of culture; the recognition of the countries by each other, and the resultant fusion of different cultures. In addition, we note that cultural globalization in the context of negative impacts leads to cultural corruption, forgetting or disappearing of national values, assimilation of nations.

The recognition of political sub-states by other states seems to be a positive result; the erosion of the concept of national sovereignty and the interference of other countries with the internal affairs of the country creates the problem of border and security.

In this study, the empowering and limiting effects on national sovereignty are considered. With globalization, civil society spreads more and offers global solutions to environmental and human problems. At the same time we see the economic and cultural benefits of globalization as well as the factors that limit the state. With the impact of globalization, the expansion and activation of non-governmental organizations and the involvement of individuals in social issues and participation in governance are emerging as a result. In addition, we are discussing the empowering and limiting effects of globalization.

Key Words: Globalization, Sovereignty, Culture, Nation, International Companies

1. Küreselleşme

Küreselleşme kavramı bir yandan dünya toplumlarının birbirine benzeme, buna bağlı olarak da tek bir küresel kültürün ortaya çıkma süreci, diğer yandan da toplulukların, toplumların kendi farklılıklarını tanımlama, ifade etme süreci olarak kullanılmaktadır (Keyman, Sarıbay,2000:1,Naklen,İçli,2001:1). Bu iki nitelik aslında toplumsal yaşam açısından yeni bir durumu ifade eden küreselleşme sürecinin kendisidir. Küreselleşme ile yerelleşme süreçlerinin birbirleriyle etkileşimi toplumsal yaşamda kendisini hissettirmektedir.

Küreselleşme son zamanlarda yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümleri dünyanın değişen niteliğini anlamlı kılmaya yönelik bir kavram olarak kullanılmaktadır. Toplumsal yaşam içinde birbirine karşıt görünen olguların eş zamanlı varoluşlarının yanı sıra, geleceği güvensiz, riskli bir yaşam hissini de içermektedir. Küreselleşme sadece ekonomik, kültürel, siyasal, sosyal ilişkileri değiştirmekle kalmayıp, kullandığımız kavramlara yeni boyutlar da eklemektedir. Ülkeler arasında sınırları aşan ekonomik, toplumsal, siyasi bağlar insanları önemli ölçüde etkilerken, dünya toplumunda giderek artan bir karşılıklı bağımlılık ortaya çıkmıştır. Küreselleşme bir yandan dünya çapında mal ve insan hareketliliğinin artışı, diğer yandan da kültürel süreçte ortaya çıkan hızlı bir değişme ve farklılaşmadır (İçli,2001:1).

19. yüzyılın sonlarından 1914'lere kadar geçen dönemde, küreselleşmenin, özellikle iktisadi anlamda, oldukça ileri bir seviyede olduğu görülmektedir. Bu dönemde, uluslar arası ticaretin önündeki engel ve tarifeler yok denecek seviyelere gerilemiş, küresel piyasaların entegrasyonu derinleşmiş, ulaşım maliyetleri ve uluslararası alanda kişilerin serbest dolaşımı önündeki kısıtlamalar en düşük seviyelere inmiştir.(Bayar,2008:2).

Dünya Savaşlarından sonra oluşturulması zorunlu hale gelen yeni sistem, küreselleşme sürecinin ivme kazanmasında etkili olmuştur. Savaş sonrası dünyada bas gösteren ekonomik bunalımları ve güven krizini ortadan kaldırmak için yeni düzenlemeler ve yapılanmalara gidildi ve böylece IMF, Dünya Bankası, GATT ve OECD gibi uluslar arası kuruluşlar ortaya çıktı. 1970'lerde başlayan petrol kriziyle birlikte uzun süreli bir istikrar döneminin oluşmasına neden olan BrettonWoods sisteminin işlevini kaybetmesi ve II. Dünya Savası'ndan hemen sonra başlayan ve 1990'larda sona eren soğuk savaş dönemi de küreselleşme sürecini hızlandıran etkenlerdendir.(Aslan,2009:2).

Küreselleşmeye **ekonomik** olarak baktığımızda diğer unsurlardan daha fazla ön planda olduğunu görürüz. Ekonomik küreselleşme genel anlamda uluslar arası ticaretin ve yatırımın yayılması ve yoğunlaşmasına karşılık gelmektedir. Sermayenin ve ekonomik işleyişin küresel çapta örgütlenmesine ilişkin olarak piyasa ekonomisinin kapitalist mantığı içerisinde sağladığı etkinliği gözler önüne sermekte uluslararası ticaretin örgütlenmesi noktasında batı sermayesinin ulaştığı zenginliğe işaret etmektedir. Ekonomik küreselleşme beraberinde piyasa ekonomisinin gelişmesini dünya çapında ekonomik örgütlenmelerin hız kazanmasını, serbest ticaretin yayılmasını, sermaye hareketlerinin olağanüstü serbestliğini, dış ticaretin hacmindeki genişlemeyi ve çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin genişlemesini getirmiştir (Aktel,2001:5).

Küreselleşme sürecinde, sermaye, istikrarlı hükümetler, gelişen ekonomiler, hesap verilebilirlik ve dürüstlük gibi ilkeler arar ve bu şartlar oluştuğunda ülkelere gönüllü olarak girer ve bu niteliklerin olmadığı durumlarda da aynı hızla buraları terk eder (Waltz, 2004). Bu süreçte, küresel sermaye için ülkelerin rejimleri ve sahip oldukları ideolojiler çok önemli değildir. Küresel sermaye için yatırım yapacağı pazarın karlı olması, şeffaf, kontrol edilebilir, istikrarlı ve güvenli olması daha önemlidir (Aslan,2009:2).

Küreselleşmenin ekonomik boyutu çerçevesinde son olarak küresel üretimdeki radikal dönüşüme değinmek gerekmektedir. Günümüzde, geleneksel ulus-devlet temelindeki yapının aksine, üretim faaliyetleri küresel çerçevede yerine getirilmekte, üretimin farklı aşamaları farklı coğrafyalarda sonuçlandırılmaktadır (Bayar,2008:4).

Kültürel anlamda küreselleşmeyi incelediğimizde farklı coğrafi bölgelerdeki farklı milletlerin birbirlerinin gelenek göreneklerinden yaşayış biçimlerine kadar benzerlikleri ve farklılıklarını ele alırsak; Çok kültürlülüğü, ulus devlet içinde bir kültür çeşnisini yaratan, ulaşım ve iletişim ağlarındaki hızlı gelişmelerdir. Kültürler arasındaki farklar azalmakta pek çok konuda (demokratikleşme, insan hakları, hukuk devleti, çevre, savaş, doğal afetler) ortak tepkiler ortaya çıkmaktadır. Kültürel küreselleşmenin olumsuz etkisi ise, ekonomik rekabet açısından önde gelen gelişmiş ülkelerdeki değerlerin, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerdeki yerel kültürel mozaik ve gelenekleri

aşındırarak taklitçi bir kültür yozlaşması yaratması, bu toplumları daha fazla tüketime yönlendirerek bir "tüketim toplumu" oluşturması tehlikesidir (Demirel,2016:5).

Özellikle iletişim devrimin bir sonucu olarak, günümüzde, tüm dünya genelinde bireyler ve toplumlar arasındaki etkileşim oldukça ileri bir seviyede bulunmaktadır. Bu sayede, söz konusu bireyler ve toplumlar arasında daha önceden birbirlerine yabancı gelen yaşam tarzları temelinde ortak bir payda oluşmakta, farklı zevkler, ilgi alanları gibi konularda belirli bir ahenk, hatta yeknesaklık sağlanmaktadır. Bir anlamda, global bir kültür ve birikim ortaya çıkmaktadır(Bayar,2008:6).

Batı kültürünün diğer kültürler üzerindeki hegemonyası sonrası gelişmekte olan ülkeler bu kültürleri onur kırıcı şekilde taklit ederken, aynı zamanda küresel hibritleşme de (melezleşme) yaşanmaktadır. İletişim teknolojisinde yaşanan hızlı gelişmeler kültürel alanda saflıktan söz etmeyi imkânsız hale getirmekte, kültürler iç içe geçmekte baskın kültürler hâkim renklerini oluşturmaktadır giderek artan tüketim kültürü anlayışı, yemekten giyinmeye kadar benzeşmeyi, tek tipleşmeyi doğurmakta ve yerel kültürleri tehdit etmektedir(Aktel,2001:8).

Küreselleşmeye **siyasal** açıdan baktığımızda;Siyasalanlamda küreselleşme, devlet–toplum–birey arasındaki ilişki ve rollerin yeniden şekillendirilmesini gerektirmekte, ulus devlet karşısında uluslar üstü mekanizmalarla beraber, sivil topluma yönelik inisiyatif kullanımında demokratikleşme ekseninde bir artış sağlamaktadır. 1950'lerden itibaren ekonomik bütünleşmenin çeşitli aşamalarını başarıyla tamamlayan Avrupa Birliği'nin bugün konvansiyonel ve kurumsal federatif bir birleşik Avrupa yaratma çabası, siyasal küreselleşmenin ulus devletlerin tek başına yaratamayacakları bir süreç olduğunu, içinde bir takım bölgeselleşme (bloklaşma) ve ulus üstü entegrasyon çabalarını da içerdiğinin en güzel örneğidir. Siyasal küreselleşme ulus devlet içinde homojenleşme ekseninde bir temsil mekanizması öngörülmesi nedeniyle zaten kendini zor ifade eden demokrasi anlayışının daha katılımcı bir renge bürünmesini de sağlamaktadır (Demirel,2016:5).

Küreselleşme kavramı ulus ötesi yönetici ve düzenleyici kurumların örgütlenmesiyle ve liberal siyasal ideolojinin ve onun kurumsal biçimlerinin yayılmasına karşılık bulmak üzere kullanılmaktadır. Küreselleşme sürecinde devlet, toplum, birey ilişkisi yeniden tanımlama ihtiyacı ortaya çıkmış ulus devletin etkin ve sınırlı bir yapıya kavuşturulması gereği tartışılmaya başlanmıştır. Devletin küçültülmesi yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, yerinden yönetim ilkesinin hayata geçirilmesi insan hakları ve temel özgürlüklerin dikkate alınması, temsili demokratik sistemin yetersizliği devletin kamusal hizmetler yerine getirmekle sorumlu tutulması, sistemin şeffaflaşması kamu yönetiminin topluma hizmet aracı olduğu düşüncesi ve katılımcı demokrasi gibi değer ve kavramlar küreselleşme süreci tarafından popülarize edilmiştir (Aktel,2001:7)

2. Ulusal Egemenlik ve Ulus Devlet

Ulus devletin ulusal egemenlik tanımı etrafında ortaya çıkışı için 12. yüzyıla kadar gidilebilir: Başkentlerin ortaya çıkışı, ulusal orduların ortaya çıkışı, ulusal bürokrasinin 13. ve 14. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlaması. Ama bunların olgunlaştığı ve bir anlamda ulus devletlerin karşılıklı olarak birbirini tanıdıkları Westfalya Anlaşması (1648) genellikle bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Westfalya Anlaşmasının getirdiği ve bu anlamda klasik egemenliğe damgasını vuran iki unsur var; toprak ve otorite.(Davutoğlu,2008:3).

Ulus devlet tarihsel belleğe sahip insanlar tarafından "vatan/ülke" olarak adlandırılan ve sınırları net bir şekilde belirlenen bu topraklar üzerinde bulunan yaşayanların bütün ilişkilerini organize etmesi amacıyla oluşturulan bir siyasi varlıktır. Ulus devlet bu sınırlardaki egemenliğini görünür ve algılanabilir kılarak, devleti ve siyasi iktidarı bir araya getirerek, standart bir kültür ile eşit yurttaş yaratarak siyasi merkeziyetçiliği ve toplumsal homojenliği sağlamayı hedeflemektedir (Uğuz,Saygılı,2016:4).

Tarihî süreçte; sosyolojik bir olgu olarak ulus devlet, feodal karakterdeki bir siyasî düzenden merkeziyetçi özellikleri ağır basan bir siyasî düzene geçişi temsil etmiş, aynı dili konuşan, aynı soydan gelen, aynı dine mensup, aynı kültüre sahip, aynı tarihî geçmişi paylasan, ortak düşmanı veya düşmanları bulunan bir insan topluluğu olarak "millet"in, siyasî olarak örgütlenmiş biçimi şeklinde algılanmıştır. Ulus devlet kavramı, feodal nitelikler taşıyan bir yapılanma biçiminden kopuşu ve bu kopuş sonrasında, merkeziyetçi bir temelde gelişme gösteren sosyolojik/tarihsel bir olguyu temsil etmektedir. Bu bağlamda ulus devlet; ortak değerler etrafında

toplanan ve ulusal politikalarla şekillenen siyasi bir çerçevede yasayan/ fikir beyan eden milletlerin bir arada yaşadığı siyasi bir düzen olarak algılanabilir.(Özyakışır,2006:1).

Ulusal egemenlik Avrupa'da 15. yüzyıldan itibaren yaşanan Rönesans ile Reform hareketleri, bilimsel ve teknolojik yenilikler, toplumun ekonomik yapısındaki değişimlerle paralel bir biçimde, 18. yüzyıla gelindiğinde Aydınlanma felsefesinin doğuşuyla sonuçlanmıştır. Toplumun kültürel, dinsel ve ekonomik yapısındaki bu gelişmeleri, onun siyasal örgütlenmesindeki değişimler izlemiştir.Fransız Devrimi, toplumun kuruluşu, işleyişi ve bunları çerçeveleyen bakış açısı bakımından bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Egemenliğin kaynağı, toplumun laikleşmesini vurgulayan bir kavram olarak ulusa dayandırılmış, onun kullanımı ise pozitif yasalarla sınırlandırılmıştır. Söz konusu özellikler siyasal iktidarın, kullanacağı yetkilerinin ve araçlarının, gerçekleştireceği eylemlerinin genel birçerçevesinin daha önceden çizilebilmesini ve böylelikle iktidarın geleceğe yönelik eylemlerinin varabileceği noktaya ilişkin olarak yine önceden kestirimlerde bulunulabilmeyi sağlamıştır (Yıldırım,2004:1).

Ulus devlet; ülkesellik(teritoryality), egemenlik(sovergnity),merkezilik(centrality), ulusallık(nationality) ile tanımlanan bir siyasi yapıdır(polity)(Yurdusev,2012:64. Naklen, Uğuz,Saygılı,2016:8). Bu tanımdan hareketle ulus devletinülkesellik, egemenlik, merkezilik, ulusallık ve siyasi yapıolmak üzere beş ana unsuru bulunmaktadır (Uğuz,Saygılı,2016:8).

3. Küreselleşme Ve Egemenlik Çatışması

Küreselleşme ve egemenlik bağlamında sorulması gereken temel sorulardan biri meşru şiddet tekeline dayalı modern devletin egemenliği fikrinin hala geçerliliğini sürdürüp sürdürmediği ve bu anlamda egemenlik anlayışının ne şekilde dönüşmekte olduğu ile ilgilidir. Bu soruyu açmak için, egemenliği tasnif ve tahlil etmek gerekiyor. Bu anlamda Stephen D. Krasner'in dörtlü tasnifi bizim tartışmamız açısından ışık tutucu olabilir. Krasner, Egemenliğin dört farklı veçhesine dikkatlerimizi çekiyor:

(i) İç egemenlik: Bir devlette kamu otoritesinin örgütlenmesi ve bu otoritenin denetim mekanizmasına, kontrol gücüne sahip olması.

(ii) Sınır ve karşılıklı bağımlılık egemenliği: Kamu otoritesinin sınır aşan hareketlerini de denetleyebilme kabiliyeti.

(iii) Uluslararası hukuk egemenliği: Devletlerin birbirlerini tanımaya dayalı egemenlik alanı.

(iv) Westfalyan egemenlik: Dış aktörlerin iç otorite konfigürasyonuna müdahale edememesi;

Bu tasnifi kısaca özetlersek, bir ülkenin kendi içinde iç egemenliği; sınırlardaki geçişleri kontrol edebilmeye dayalı sınır egemenliği; uluslararası egemenlik bakımından karşılıklı olarak tanınmışlığa dayalı uluslararası egemenliği; bu ulus devletin ulusal egemenlik alanına başka bir egemenin müdahale edememesine dayalı egemenliği gibi farklı boyutlar söz konusu(Davutoğlu,2008:4).

Günümüzde, nüfuz alanını tüm dünya olarak kabul eden "küresel siyaset" anlayışının giderek güçlendiği görülmektedir. Bu durum, geleneksel siyaset anlayışından farklı bir yapıyı yansıtmakta, küreselleşmenin yukarıda değinilen çok aktörlü yapısına işaret etmektedir. Bir başka deyişle, "küresel siyaset", söz konusu yapının dört temel aktörü olan ulus devlet, devletler-üstü kurumlar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının karşılıklı etkileşimi sonucunda şekillenmektedir. Ulus devlet, bu süreçte temel birim olarak faaliyet göstermeye devam etmekte, ancak yetki ve manevra alanları belirli ölçülerde kısıtlanmaktadır. Literatürde, bu yeni yapıyı betimlemek üzere "küresel yönetişim" (globalgovernance) kavramı kullanılmaktadır(Bayar,2008:4).

Küreselleşme süreci ile birlikte, uluslararası siyasetin temel aktörlerinin artık ulus devletler değil, bireyler, topluluklar, şirketler ve özel kuruluşlar olduğu, devletin uluslararası alandaki başlıca fonksiyonunun, barındırdığı grupların çıkarlarını ve taleplerini dile getirmekle sınırlı olduğu ve uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerin kendi ülkesinde yerine getirilmesini sağlayacak yeni bir misyon üstlendiği (Uygun, 2004. Naklen,Aslan,2009:4) söylenmektedir.

4. Sivil Toplum Kavramı ve Önemi

Sivil toplum, meşruluğun, etkin ve verimli toplum yönetiminin, demokratik sorumluluk ilkesinin, şeffaf devlet örgütlenmesinin devlet-toplum ilişkilerinin düzenlenmesi sürecine yerleştirilmesini sağlayan bir alan; bu anlamda da ahlaki ve siyasi bir değere sahiptir (Keyman,2011:4).

Bugün sivil toplum örgütlerinin farklı yapılanmalar içinde toplum içinde yaygınlaştığını görüyoruz. Sivil toplum örgütleri farklı alanlarda çalışan gönüllü örgütlerden, düşünce kuruluşlarına, sosyal hareketlerden vatandaşlık inisiyatiflerini, hükümet-dışı örgütlerden sendikalara ve meslek odalarına kadar geniş bir yelpaze içinde hareket eden bir alanı temsil ediyor(Keyman,2011:1).

Sivil toplum kuruluşlarının toplumsal talep ve beklentileri ne ölçüde karşılayabileceği konusunda belirleyici olan, sivil toplum kuruluşların faaliyetlerine etki eden, bir bakıma sivil toplum kuruluşlarının kurumsal başarı ve/veya başarısızlığı üzerinde etkiliolan bir takım faktörler bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının niteliği, sivil toplum kuruluşlarının faaliyette bulundukları ülkedeki sosyoekonomikistikrarın ne durumda olduğu, ülkenin kültürel altyapısı, rejimi ve kalkınmışlık düzeyi sivil toplum kuruluşlarının yapısını şekillendiren, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri üzerinde belirleyici olan ve sivil toplum kuruluşlarının toplum içinde nereyekonumlandırılacağı konusunda yönlendirici olan değişkenler olarak ortaya çıkmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının kendilerinien iyi ifade edebildikleri sistemlerin gelişmiş ülkelerde liberal demokrasinin söz konusu olduğu siyasal yapılarolduğu söylenebilir (Demir, Sever,2008:348).

Günümüz dünyasında sivil örgütlenmeler, iktidarlar ile güç paylasan rollere sahip oldukları gibi, yesil örtü kampanyası, hayvanları koruma kampanyası, Avrupa Birliği projeleri, sokak çocuklarını koruma projeleri vs. gibi çok yönlü projeler ile de sahneye çıkabilmektedirler. Özet olarak, demokratik, katılımcı, kimlikleri tanıyıcı, fikirleri konuşturup müzakere ettirici bir dünyanın teminatı olan sivil toplum, toplumsal hayatta çok önemli rol ve fonksiyonlara sahiptir(Keyman,2004:1; Talas,2011:3).

Sivil toplum kuruluşlarını giderek güçlendiren önemli bir diğer etken ise küreselleşme sürecidir. Küreselleşme olgusu doğrudan ve türev etkileri ile sosyal ve ekonomik yapı genelinde çoğu kavramın içeriğini değiştirdiği gibi devleti de özellikle fonksiyonları temelinde etkileyerek son dönemde yaşanan dönüşümün temel belirleyicilerinden biri olmuştur. Sermaye, işgücü ve teknolojinin yanı sıra iktisat ve maliye politikaları dakürselleşmeyle birlikte ulus ötesi bir nitelik kazanarak, bu değişim ve dönüşüm sürecinde yeni anlamlaryüklenmişlerdir (Demir,Sever,2008:371).

Sivil toplum devlet-toplum ayrışması içinde, toplumun devletten ahlaki ve siyasi olarak daha güçlü ve daha belirleyici olduğunu simgelediği sürece de, demokratikleşmenin ve demokratik toplum yönetiminin tanımlayıcı temel referans-noktalarından biri olma işlevini üstlenmektedir. Bu temelde de siyaset bilimi içinde, sivil toplumun güçlü ve etkin olduğu siyasi rejimler "demokratik", sivil toplumun yasaklandığı ya da yok edildiği rejimler "totaliter", sivil topluma belli derecede özgürlük verilirken, aynı zamanda sivil toplum üzerinde güçlü devlet denetimi talep eden rejimler ise "otoriter" olarak sınıflandırılmaktadır (Keyman,2011:3).

Sivil toplum kuruluşları, vatandaşlık bilincinin gelişimine doğrudan katkı sağlayabilecek kuruluşlar olma özelliğine de sahiptir. Bu özelliğinden dolayı, bunlar, devletlerin önemle geliştirmesi, desteklemesi, katılımı özendirmesi ve yasal altyapı oluşturması gereken yapılanmalardır (Aktan C.-Çoban, 2005: 3. Naklen,Talas,2011:8).

5. Küreselleşme ve Ulusal Egemenlik İkileminde Sivil Toplum

Küreselleşme ve ulusal egemenlik karşılaşmasında çerçeve iki ayrı görüş oluşmuştur; bir grup, ulus devletin egemenlik alanının daraldığını söylerken, diğerleri, ulus devletin daha da güçlendiğini vurguluyor (Davutoğlu,2008:7). Küreselleşme gerek ekonomik alanda ticaretin yoğun bir şekilde artmasıyla gerek kültürel ve siyasal kültürlerin kaynaşması ve ülkelerin birbirinin resmi olarak tanımasıyla dünya çapında ülkeleri daha etkin hale getirip gelişmişlik düzeylerinde artış sağlarken, ulusal egemenlik bağlamında büyük devletlerin etkisi altında kalan diğer ülkelerin asimilasyonlarına neden olmaktadır.

Küreselleşme süreci kamu harcamaları üzerinde de baskılar yaratmaktadır. Özellikleküreselleşmenin ortaya çıkardığı fırsat ve tehditlerin içselleştirilmesi sürecinde kamu kesiminin sınırlarıgenişleyebilirken, kamu harcama düzeylerinde de artışlar görülmektedir. (Hemming, 2007: 253. Naklen, Demir, Sever, 2008:372).

Bir yandanvergi gelirlerinin azaldığı öte yandan kamu harcamalarının hızla arttığı bir ekonomide kamu finansmansorunları çok daha derinleşmektedir. Ekonomik yapının işleyişinde böylesi ciddi yapısal sorunların olduğuyerlerde etkin çalışan sivil toplum kuruluşlarının ekonomi yönetiminin kurumsallaşması ve kamu yönetiminin disiplineedilmesi sürecine büyük katkı sağlayabileceği söylenebilir.

Çoğu gelişmekte olan ülkede yaşanan derinekonomik sorunların ve krizlerin ardında kamu finansman sorunlarının yer aldığını söylemek mümkündür.Bilindiği gibi ilgili ülkelerde yaşanan yoğun kamu finansman sorunları ulusal fonlar üzerinde baskılaryaratarak faiz oranlarının yükselmesine ve yatırımların dışlanmasına neden olmaktadır. Bu ise büyüme,istihdam ve kamu gelirlerini olumsuz etkileyecek bir süreci işleterek bir sonraki aşamada daha fazlaborçlanma, daha yüksek reel faiz ve daha yüksek kamu açığına yol açacaktır. Kamu mali disiplininsağlanması böylesi bir yapıda önemli bir başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir. Diğer bir anlatımla etkinbir bütçeleme süreci ve kamu harcama programı ile kamu maliyesinde gelir gider denkliği sağlandığı sürecekamu borç yükü hafifleyecek, atıl fonlar büyüme ve kalkınmanın finansmanında kullanılabilecektir (Demir, Sever,2008:372).

Buna paralel olarak, uluslararası örgütlerin gelişmesi modern dönem küreselleşmenin en çarpıcı özelliklerinden birisi. Çok sayıda uluslararası örgüt fiilen ulusal egemenlik alanları içerisinde faaliyet gösteriyorlar. Keza yine, uluslararası hukukun karmaşıklaşması, çeşitlenmesi, ulusüstü ve ulusaltı yapıların öneminin artması ve bölgesel entegrasyonlar. Tüm bunlar, küreselleşmenin dinamikleri olarak ulusal egemenlik kavramını değiştiriyor, dönüştürüyor. (Davutoğlu,2008:7).

Bu ikilem arasında sivil toplumun yerine bakacak olursak, ekonomik alanda küreselleşmeye çalışıp uluslar arası ticareti aktif bir şekilde yürütür ve diğer ulusların kültürleriyle kaynaşıp ortak projelerde yer alırken sivil toplum örgütleri kendi uluslarının çıkarları doğrultusunda kültür ve değerlerine sahip çıkıp unutulmaması için çabalar ise, hem ülkenin gelişmişlik düzeyinde artış görülürken hem de ulusu asimile olma durumundan bir nevi kurtarmış olur.

SONUÇ

Küreselleşmenin ortaya çıkmasıyla birçok faktör değişime ve dönüşüme uğramış ekonomik, kültürel ve siyasal olarak yeni imkânların oluşmasına ve yayılmasına olanak sağlamıştır. Fakat başka bir taraftan bakıldığında kültür yozlaşmasına ve ulusal egemenliğin aşınmasına sebebiyet vereceği görülmektedir. Ulus devlet belli bir toprak parçası üzerinde ve aynı kültür, aynı dil ve aynı ırka sahip geçmiş bilinci olan insanların bir araya gelerek oluşturduğu siyasal yapıdır. Merkeziyetçi bir temelde gelişme gösterir.

Küresel siyaset anlayışının giderek güçlenmesi ile küreselleşme sürecinde uluslar arası siyasetin temel aktörlerinin artık ulus devletler olmadığını devletlerin yeni rolünün kendi içinde barındırdığı grupların istek ve taleplerinin dile getirmeyi görev edindiği söylenmektedir. İçinde barındırdığı gruplara örnek olarak sivil toplum kuruluşları devlet –toplum arasında ahlaki ve siyasal bir değeri vardır. Küreselleşme olgusu sivil toplum kuruluşlarının gelişmesinde ve yayılmasında büyük öneme sahiptir. Küreselleşme ve ulusal egemenlik ikilemi arasında sivil toplumun yerine bakacak olursak, ekonomik alanda küreselleşmeye çalışıp uluslar arası ticareti aktif bir şekilde yürütür ve diğer ulusların kültürleriyle kaynaşıp ortak projelerde yer alırken sivil toplum örgütleri kendi uluslarının çıkarları doğrultusunda kültür ve değerlerine sahip çıkıp unutulmaması için çabalar ise, hem ülkenin gelişmişlik düzeyinde artış görülürken hem de ulusu asimile olma durumundan bir nevi kurtarmış olur.

KAYNAKÇA

Dergiler

İçli, Gönül (2001) Küreselleşme Ve Kültür , C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2001 Cilt : 25 No: 2 163-172

Bayar, Fırat (2008) Politika Dergisi

Demirel, Demokaan (2016) Sayıştay Dergisi Sayı:60

Özyakışır, Deniz (2006) Jeopolitik Dergisi Agustos 2006, Yıl:5, Sayı:31, ss.78-80.

Aslan, Seyfettin (2009) Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2009 Sayı:25

Yıldırım, Murat (2004) C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2004 Cilt : 28 No:1 35-48

Uğuz, Saygılı (2011) Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi (TheJournal of SocialEconomicResearch) ISSN: 2148 – 3043 / Ekim 2016 / Yıl: 16 / Sayı: 32

Diğer

Demir, Sever (2008) Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Biga İktisadi İdari Bilimler Fakültesi V. Uluslar arası sivil toplum kuruluşları kongresi bildiriler kitabı

Aktel, Mehmet (2001) Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Y.2001 C.6,S.2 s.193-202.

Davutoğlu, Ahmet (2008) anayasa.gov.tr

Keyman, E. Fuat (2011) Koç Üniversitesi Uluslar Arası İlişkiler Bölümü

Talas, Mustafa (2011) Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi

BATI'DA VE ESKİ TÜRKLER'DE DEMOKRASİ KAVRAMINA KARŞILAŞTIRMALI BİR YAKLAŞIM

Gülsüm ŞİMŞEK[1]

Öz

Bu çalışmanın amacı, devlet yönetiminde elzem bir değer olan "demokrasi" kavramına Batı' nın ve Eski Türkler' in yaklaşım şeklini, farklılıklarını ve gelişim sürecini betimleyerek ortaya koymaktır. Çalışma çerçevesinde araştırma yöntemi olarak literatür taraması yapılmıştır. Araştırmanın birinci ve ikinci bölümünde Batı'da ve Eski Türkler 'de demokrasinin gelişimi ve değişimine değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise Batı'nın ve Eski Türkler 'in demokrasiye yaklaşımları ve gelişim evreleri zaman, sınıf, kadınlar, düşünürler şeklinde altı temada karşılaştırılmıştır. Araştırma neticesinde, "demokrasi" kavramının Batı'da M.Ö. 400. yüzyıllarda ortaya çıkından itibaren günümüze kadar değişen ve gelişen bir ivme gösterdiği, Atina demokrasisinden müzakereci demokrasiye giden yolda çok çeşitli formlara girdiği, kadınların 19. yüzyıldan itibaren demokratik anlamda fiilen var olmaya başladığı, "Aristoteles, Machiavelli, Montesquieu, Rousseau, Hegel, Tocqueville, Karl Mark, Habermas" gibi çeşitli çağlarda demokrasi düşünürlerinin olduğu gözlemlenmiştir. Eski Türkler' de ise demokratikleşme hareketlerine baktığımızda Hunlar' dan Selçuklular' a kadar Türk devletlerinde ve boylarında yönetimle ilgili kararlar devlet meclisi olan "Toy"' larda alınıp görüşüldüğü, bu meclisler yasama, yürütme, hakanı seçme ve kanun yaparken hakanı denetleme ve onun yetiklerini kısıtlayabildiği, hakanların eşlerinin "hatun" unvanını taşıdığı ve devlet yönetiminde söz sahibi olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda Eski Türkler' de kölelik, imtiyazlı kişiler yoktu. Eski Türkler' deki demokratik katılımcı ortam yerini Osmanlı devletinin kurulmasıyla birlikte monarşiye, padişahlığa terk etmiş ve Tanzimat Fermanına kadar demokratikleşme hareketleri gözlemlenmemiştir. Araştırma sonunda her iki kültür birbiriyle karşılaştırıldığında Batı'da demokrasi kavramı her açıdan antik çağlardan itibaren yükselen bir ivme kazanırken, Eksi Türkler' de ise Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşuna kadar yükselişten düşüşe doğru ilerleyen bir çizgi seyrettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Batı, Eski Türkler, Yönetim.

[1] Ankara Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Doktora Öğrencisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Rektörlük Birimi Uzman, E-Posta: gulsumerbasansimsek@gmail.com

A COMPARATİVE APPROACH TO THE CONCEPT OF DEMOCRACY İN THE WEST AND THE ANCİENT TURKS

Abstract

The aim of this study is to describe the approach, the differences and the development process of the West and the Old Turks to the notion of "democracy" which is an essential value in state administration. In the framework of the study, the literature was searched as a research method. In the first and second part of the research, the development and change of democracy in the West and in the Old Turks has been mentioned. In the third chapter, the democracy approaches and developmental stages of the West and the Old Turks are compared in six themes as time, class, women, thinkers. As a result of the research, the concept of "democracy" "Aristoteles, Machiavelli, Montesquieu, Rousseau, Hegel, Tocqueville, which began to emerge in the democratic sense starting from the 19th century, entered a wide variety of forms from the democracy of Athens to the negotiating democracy, , Karl Mark, Habermas ", among others. When we look at the democratization movements in the old Turks, we see that the decisions about the administration in the Turkish states and in the Turkish states, from the Huns to the Seljuks, were taken in "Toy" state councils and that these councils were legislators, executives, judges and law- It is observed that the wife carries the title of "hatun" and has a say in the state administration. At the same time there was no slavery or privileged people in Old Turks. The democratic participatory environment in the Old Turks left the monarchy and the sultan together with the establishment of the Ottoman state and democratization movements until the Tanzimat Ferman were not observed. At the end of the research, when the two cultures are compared with each other, it is seen that the concept of democracy in the West gained momentum from every antiquity, while in the Minor Turks a line progressing from the ascending to the descending until the establishment of the Turkish Republic was observed.

Key Words: Democracy, West, Ancient Turks, Administration.

GİRİŞ

Sınıfsız bir toplum olan Eski Türkler' de demokrasi kavramı M.Ö 4000'li yıllardan Osmanlı devletinin kuruluşuna kadar devlet yönetiminin önemli unsurlarından birisidir. Öyle ki "toy" denilen devlet meclislerinin hakanı seçmesi ve tahtan indirmesi, kadınların yönetime dahil olması, baş vezirlerin "ayguçilar" ın dahi halkın sevilen kişiler tarafından seçilmesi Eski Türkler' de demokrasinin bir devlet geleneği olduğunun göstergesidir.

Batı'da ise demokrasi M.Ö 400'lü yıllarda ilk olarak Antik Yunanda ortaya çıkmıştır. Ancak Antik Yunan'da devlet yönetimine sadece sağlıklı, yetişkin ve hür Yunan vatandaşları katılabilmekteydi. Kadınlar, sakatlar, kölelerin yönetimde söz hakkı yoktur. Yunan medeniyetinin sona ermesiyle birlikte demokrasi Magna Carta anlaşmasıyla birlikte tekrar ortaya çıkmış ve kralın yetkileri sınırlandırılmıştır, kapitalizm ve aydınlanma dönemiyle birlikte batıda demokrasi yükselişe geçmiş ve önemli düşünürlerin de etkisiyle birlikte ülkelerin yönetim şekli haline gelmeye başlamıştır.

Çalışma kapsamında Eski Türkler ve Batı medeniyeti arasında demokrasi kavramına karşılaştırmalı bir şekilde yaklaşılmış ve literatür taraması neticesinde ortaya çıkan veriler tartışılmıştır.

1.Demokrasi Kavramına Genel Bir Bakış

Demokrasi, eski Yunanca'da (demos-halk) ve (kratein-yönetmek) kelimelerinden oluşmuş ve tarihte ilk defa MÖ 5. yüzyılda Yunanlı tarihçi Herodot tarafından beyan edilmiştir. Sözcük anlamı olarak demokrasi "halk iktidarı" demektir (Erdoğan, 2013: 232). Ancak demokrasi kavramı üstünde net bir tanım yapılamamaktadır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

Demokrasi Abraham Lincoln'e göre, *"halkın halk tarafından, halk için yönetimidir"* (Erdoğan, 2013: 232); Karl Popper demokrasiyi, *"diktatörlükten kaçınmayı mümkün kılan yönetim şekli"*; Barry Holden ise *"kamu siyasetine dair önemli sorunlar hakkında temel belirleyici kararları, halkın pozitif ve negatif olarak aldığı ve almaya yetkili olduğu siyasal sistem"* olarak tanımlamıştır (Demirkol, 2011: 471).

Demokrasi düşüncesi şu dört unsurdan ortaya çıkmaktadır. Birey-toplum ilişki süreçlerinin belirlenmesine bütün halkın katılımı, azınlık haklarına saygı duyan çoğunluk yönetimi, bireylere ait özgürlük ve hakların korunması ile toplumdaki bütün yurttaşlara fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır (Çam, 1977: 388).

Demokrasi kavramı, Batılı kaynaklara göre ilk çağlarda M.Ö Atinalılarda ortaya çıkmış hatta MÖ 430 tarihinde ele alınan Tukidides Tarihi'nde Perikles'in ünlü cenaze söylevi demokrasiyle ilgili önemli bir belgedir. Perikles'in söylevine göre, *"Demokrasi birkaç seçkin yurttaşın değil tüm yurttaşların katkılarıyla var olan bir rejimdir. Herkesin eşit hak ve yükümlülüklere sahip olduğunu, soylu oluşumuna göre değil yeteneklerine ve kazandığı üne göre devletteki yerini alabilecektir"* (Kışlalı, 2010: 238-239).

M.Ö 4000 yıllarında Sümerliler 'in Kalde eyaletinde demokrasiye benzer bir yönetim olduğu söylenmektedir. İlerleyen yıllarda Eski Yunanistan'da dikta yönetimi tiranlığa karşı yurttaşların katıldığı bir yönetim biçimi ortaya çıkmıştır. Eski Yunan demokrasisine göre halk köylüler, işçiler, köleler ve vatandaşlar şeklinde dört sınıfa ayrılmaktadır. Yönetime sadece sağlıklı, hür, reşit ve erkek olan Yunan vatandaşları katılabilirdi. Diğerlerinin yönetimde söz hakkı yoktur. Yunan demokrasisinin ilk uygulandığı siteler Atina ve Isparta devletleridir. Ancak bu yönetim şekli zaman içinde siteden siteye farlılık teşkil ederek toplumun güvenini istismar eden demagojiye dönüşmüştür. Eski Yunan'daki bu yönetim şekli kendini monarşik idarelere teslim ederek asırlarca arka planda kalmıştır (İşçi, 2012: 6-7).

Demokrasi kavramı, batılı kaynaklara göre eski çağlardan günümüze kadar çeşitli aşamalardan geçerek sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel unsurlardan etkilenerek günümüze kadar yol kat etmiştir. İlk kez M.Ö 4-5 yüzyıllarda Atinalılarda ortaya çıkan demokrasi,1265 Magna Carta Sözleşmesiyle

Ortaçağda halk ve kilise adına kralın yetkileri sınırlandırılmış, 1641'de Rodos Adasın'nda yazılan ilk anayasayla demokrasinin canlanması sağlamış (İşçi, 2012: 7), Jean Jacques Roussea'nun 1762 Toplum Sözleşmesi ile "Cumhuriyetler halk egemenliğine dayanır ve halkın çıkarlarını ve isteklerini halk belirler, her birey kendisini tüm haklarıyla birlikte toplumun tümüne bağlar" ibaresi yer almış (Ağaoğulları, 2013: 581), 1775-1783 Amerikan Bağımsızlık Savaşıyla Liberal demokrasi ABD'nin kuruluşu ile ortaya çıkmış, 1871 Paris Komünü 2,5 ay kadar Paris'te etkili olan, seçilenlerin seçmenler tarafından geri çağırabilen, seçilenlerin işçi maaşından fazla maaş almasını engelleyen Komün, kanlı şekilde sonlanmış ve 1870'ler boyunca faaliyet göstermiş, 1789 Fransız Devrimiyle demokrasi modern siyasete Amerikan ve Fransız devrimleriyle birlikte gerçekleşen insan haklarıyla girmiş (Uslu, 2014: 142-144) ve 19. ve 20 yy. daki demokratik gelişmelerle halk egemenliğinin doğrudan kullanılması, genel oy hakkı, kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması, SSCB'nin çöküşüyle birlikte liberal demokrasinin daha baskın hale gelmesiyle demokrasi değişmiş ve gelişmiştir. Ancak demokrasinin asıl gelişimi kapitalizmle birlikte burjuva toplumunun sunduğu imkânlar dâhilinde olmuştur. Sosyalist düşünce içinde demokrasi ise kapitalizmin ve devletin aşılması gereken ve toplumun bütün üyelerinin gerçek anlamda kendi kaderlerini tayin edebildikleri bir siyasi geçiş süreci olarak tanımlanmıştır (Uslu, 2014: 151).

Demokrasi kavramını biçimlendiren düşünürler de bulunmaktadır. Bu düşünürler içinde bulundukları zamanın şartlarına göre demokrasiyi tanımlamışlar, geliştirmişler, yorumlamışlar ve kendilerinden sonraki toplumsal değişimleri etkilemişlerdir. Demokrasiyi geliştiren düşünürler arasında şunlar vardır: Aristoteles, Atina demokrasisi; Nicolo Machiavelli 16. ,y. İtalya'da ulusal birliği savunan, merkezi güçlü bir devlet kurulmasını amaçlayan bir düşünür. Monarşi eşitsizliğe cumhuriyet ise nispi bir eşitliğe dayanır (Göze, 1986: 99-103); Thomas Hobbes 17. ,y. (1588-1679), rasyonel bireyci mutlakıyetçi ve siyaset felsefecisidir. Leviathan-Ejder (1651) çalışması batı siyaset felsefesinin yönünü belirlemiştir. Leviathan devleti temsil eden insan yapımı yapay bir deniz canavarıdır (Göze, 1986: 130-131), John Locke (1632-1704), liberal devletin öncülerinden 17. yy'lın en önemli İngiliz düşünürlerdendir. İnsan zihni doğuştan bir boş levhadır (tabula rosa). Daha sonra bu sınır deneyimle birlikte dolar. Düşünce özgürlüğünü yayan, Avrupa'daki aydınlanma çağının gerçek kurucusudur. Mutlakıyet yönetimini sarsan ilk kişidir. Locke, İngiliz, Amerikan ve Fransız devriminin temellerini atmıştır (Göze, 1986: 167-173), John Stuard Mill (1806-1873), demokraside halkın üstünlüğünün ve çoğunluğun yönetime dayalı olduğunu benimser ancak bu niteliğin siyasetin teme unsuru olmasına karşıdır. Mill, Çoğunlukçu demokrasinin yanlış olduğunu ve doğru demokrasinin çoğunluğa karşı azınlıkların güçlenip korunduğu çoğulcu demokrasiyi savunur (Bayram, 2014: 57). Montesquieu (1689-1755),aristokratik liberalizmi benimseyen Fransız politik düşünürdür. Siyaset felsefecisi olarak kuvvetler ayrımı esasını ortaya atmıştır "De L'esprıt Deslais" eserinde yasama-yürütme ve yargının birbirinden ayırmanın önemini vurgulamıştır. Ilımlı demokrasi kuramının savunucularındandır (Göze, 1986: 174-192), Jean-Jasques Rousseau (1712-1788), Halk egemenliğini savunan Cenevreli filozof ve yazardır. Fransız devrimini etkilemiştir. Toplumsal Sözleşme ile ön plana çıkar. Sosyal sözleşmeye göre, meşru otoritenin kaynağı anlaşmadır ve toplum üyelerinin her biri tamamıyla bütün topluma bağlar ve kişisel varlık yerine kolektif varlık yani devlet ortaya çıkar (Göze, 1986: 202-203), Aleksis De Tocqueville (1805-1859), demokrasi, eşitlik ve özgürlük. "Amerika'da Demokrasi" eseriyle tanınmış Fransız siyasi düşünürdür. Demokratik toplumlar yani eşitlikçi düzenlerin aristokratik toplumların yerini alacağını belirtir. Demokratik toplumların temel ilkesi eşitliktir (Göze, 1986: 253-255). Sosyalizm Marxizm-Karl Marx (1818-1883) temel amacı, kapitalist ekonomik düzenin yerine yeni bir ekonomi düzeninin temellerinin atılması gerektiğini düşünür. Sorunların çözümünde senteze ulaşarak yeni ve orijinal bir dünya görüşü ortaya koymayı hedeflemektedir (Göze, 1986: 276-277).

2. Eski Türklerde Demokrasi

Danişment'e göre dünya tarihinde ilk demokrasi ve ilk parlamento M.Ö 5000'li yıllarda Sümerliler tarafından kurulmuştur. Irak'ın güneyinde ve Basra körfezinin kuzeyinde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan Sümer medeniyetinin kuran da Orta Asya'dan oraya gelen bir Türk medeniyetidir (Danişment, 1964: 8-9). Ancak ülkemizde demokrasi kavramının Tanzimat'la geldiği düşünülmekte ve bunu kanıtlayabilmek için de I. ve II. Meşrutiyet taraftarlarının Avrupa'daki etkinlikleri gösterilmektedir. Bu bilgileri de ortaya çıkaran batılılardır. Hatta batılılara göre, İslamiyet'ten önce Orta Asya'da kurulmuş göçebe Türk devletlerinin bile yönetim tarzı demokrasiydi (Danişment, 1964: 7-8).[2]

İşçi'ye göre de demokratik yönetim şekli Türk icadıdır ve günümüzden 5000 yıl önce uygulanmıştır. Demokrasi bir kavim özelliği olduğu için İslamiyet'ten önce Orta Asya'da konar göçer Türk devletlerinde bile örnekleri vardır. Barthold'un 1945 yılında Fransa'da yayınlanan "Histoire d'Asie centrale" eserinde hakanın millet temsilcisinden başka bir şey olmadığını ve büyük yetkilerinin bulunmadığından bahsedilmektedir (İşçi, 1996: 59).

Eski Türkler 'de demokratikleşme hareketlerinin en önemli unsurlarından bir tanesi "toy"lar yani devlet meclisleridir. Toy, yönetimden ayrı olarak siyasi, askeri, iktisadi ve kültürel konuların istişare edildiği büyük meclislerdir (Kafesliođlu, 1997: 261'den akt, Şahin, 2012: 159) aynı zamanda toy, düğün, doğum, evlenme vb. sebeplerle düzenlenen meclis olarak da ifade edilir (Temir, 1986: 53'den akt., Seyitdanlığolu, 2009: 2). Türkler'de toy, İslami dönem de dahil olmakla birlikte yüzyıllar boyu devam etmiştir. Hunlar, Avarlar, Avrupa Hunları, Göktürkler, Uygurlar, Oğuzlar, Bulgarlar, Macarlar ve Peçenekler'de senede en az üç kez toplanılırdı (Şahin, 2012: 159). Toylar yılda en az üç kez düzenlenirdi. Dini içerikli toplantı yılın ilk ayında, ikincisi ilkbaharda ve üçüncüsü de sonbaharda yapılmaktadır (De Groot, 1921: 59'dan akt. Durmuş, 2007: 26-27). Toylar düzenleneceği zaman hakan, "okucu" olarak adlandırılan görevlilere "ok" göndererek toya katılmasını istediği kişileri davet ederdi aynı zamanda toylara katılanların protokol ve düzenini sağlayan temel kuralları da bulunmaktaydı (Ögel, 1982: 86'dan akt. Seyitdanlığolu, 2009: 9). Bu toplantılarda bütün meseleler görüşülerek karara bağlanmakta ve toplantıya hükümet üyeleri, askeri ve sivil görevli başbuğlar, kendilerine bağlı diğer boyların temsilcilerinin katılma zorunluluğu vardı (Ögel, 1979: 216'dan akt. Durmuş, 2007: 27). Toya katılım devlete sadakati göstermektedir ve aksi durum ise isyanı betimlemektedir. Toy denilen devlet meclisleri Eski Türkler'in devlet yapılanmasında kendine has kurumlardır. Toylar, yasama ve yürütme yetkilerine sahiplerdir. Toylarda devletin iç ve dış işleri görüşülüp, yeni kanunlar (töre) konur, savaşa-barışa karar verilir ve bütün bu kararlar uygulamaya konulurdu (Seyitdanlığolu, 2009: 6). Öyle ki toylarda, hakanın makamını onama veya tahttan indirme kararı verebilen, danışma, istişare ve monarklığa müsaade etmeyen denetim mekanizması olmakla birlikte devlete sadakati de beraberinde getirir. Ayrıca toylardaki istişare sonrası verilen ziyafetler ve yardımlar devletle halkın bütünleşmesini sağlamaktadır. Toylar bütün bu özellikleri nedeniyle Eski Türklerde demokratikleşme yapısının önemli göstergelerinden bir tanesidir. Bununla beraber dönemin başvezirleri (Ayguçılar) hanedan tarafından değil, halk tarafından sevilen bireyler tarafından atanırdı. Bu da halkın görüşlerine önem verildiğinin göstergesidir "(Gökalp, 1981'den akt., 6'dan akt., Şahin, 2012: 161).

Eski Türkler'de soylular, köleler, hürler şeklinde sınıflar yoktu. Türk toplumundaki bu sınıf farkının olmayışı, eşitlik sosyal, siyasi, hukuki ve askeri alanlarda da kendini göstermektedir. Eski Türkler 'de adalet, eşitlik, evrensellik ve faydalılık hukuka bakış açılarında değişmeyen hükümlerdi (Durmuş, 2007: 25).

[2] 19. Yüzyılın ortalarından itibaren Sümeroloji sahasında yapılan incelemelerde menşei, dil ve antropolojik incelemelerde Sümerlilerde Türklüğe ait bütün deliller mevcuttur. Çümki çivi yazılı tabletlerdeki Sümer dili, Türkçenin en eski şeklidir (Danişment, 1964: 8).

Lean Cahun'nun 1896'da Paris tabı'ının 77. sayfasında yazdığı Avrupa'da Türk tarihinin en ünlü eserlerinden olan "Introduction a I'histoire de I'Asie" de Türk hakanları, kendi milletlerini yiyip yutan hükümdarların aksine tebaasının nafakasını temin ederdi. Eğer hakan tabasının ihtiyaçlarını karşılayamazsa başka bir hakan seçilirdi. Türk hakanı milletinin güzel şöhretinden başka bir şey düşünmezdi. Eski Türkler 'de kağanların tanrıdan inen "Kut'a sahip olduklarına inanılır ve kendisine büyük sevgiyle saygı gösterilirdi (Şahin, 2012: 152). Hakanlık, veraset, silsile ve akrabalık ilişkileri ile yönetimin başına geçmezdi (Danişment, 1964: 12-15). Hatta Osmanlı devletinin kuruluşu esnasında Kayı boyundan Ertuğrul oğlu Osman Gazi, Uç beylerinin bir araya gelerek düzenledikleri kurultayda Oğuz töresine göre devletin başına geçirmişlerdir. Türk beylerinin toplanmasıyla oluşan mecliste durumun istişare edilerek Osman beyin devletin başına geçirilmesi demokratik usullerin varlığının göstergesidir (Durmuş, 2007: 30).

Eski Türkler 'de kadının da siyasi konumu bulunmaktadır. Tarihte ilk olarak Türk kadınları devlet başkanlığı yapmışlardır. Orta Asya'da kadın erkekle her alanda eşit durumdadır. Orhun Kitabelerinde hakanın karısının kocasıyla birlikte Türk toplumunun başına indiği belirtilir. Hatta hakanlar yabancı elçileri kabul ederlerken eşler de resmikabul töreninde bulunurlar. Türkan veya Bilge Hatun sıfatları verilen kadın yöneticiler eşleriyle beraber bazen de tek başına devleti yönetmişlerdir. Emirnamelerdeki fermanlar "hakan ve hatun buyuruyor ki" şeklinde çıkarılırdı. Buna istinaden Ziya Gökalp eski Türklerdeki kadını "eski kavimler arasında hiçbir kavim Türkler kadar kadın cinsiyetine hak vermemiş ve saygı göstermemiştir" ibaresinde bulunmuştur (Konan, 2011: 161).

Osmanlı devletinin 1299'da kurulmasıyla beraber Eski Türkler' deki bu demokratik usuller yerini padişah egemenliğindeki monarklığa bırakmıştır. Padişahlar halk tarafından değil Osmanlı hanedanlığından gelen kişiler tarafından seçilmiş, kadın yöneticiler Osmanlı devlet yönetiminde fiilen yer almamıştır. Osmanlı'da kadınlar kamusal hayattan ziyade ev yaşamına çekilmiş ve hem sosyal hayattan hem de siyasi haklarını kullanma yetkisinden mahrum kalmıştır (Konan, 2011: 162). Toy meclislerinin yerini Osmanlı'da Divan-ı Hümâyûn ya da Meşveret Meclisleri almış ancak bunlarda da demokratik usuller sınırlı haldedir (Seyitdanlıoğlu, 2009: 10).

3. Batı ve Eski Türklerin Demokrasi Kavramına Yaklaşımı

M.Ö yıllarda ortaya çıkan demokrasi kavramı, kültürlere, medeniyetlere, ekonomik, siyasi, sosyal şartlara göre farklı şekilde yorumlanmış, uygulanmış, ilerlemiş ve gelişmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda yapılan araştırmamızda Batı'da ve Eski Türkler 'de demokrasi kavramına yaklaşım incelenmiştir. Araştırma neticesinde de demokrasiye karşı yaklaşımlar iki medeniyet arasında farlılıklar ortaya konulmuştur.

Tablo 1. Batı'da ve Eski Türler' de demokrasi kavramı üzerine temalar.

	Eski Türler' de	**Batı'da**
1.Zaman	M.Ö 5000'li yıllar	**M.Ö 400-500'lü yıllar**
2.Sınıf	Sınıf ayrımı yoktu. Herkes eşit konumdaydı.	Toplum köleler, burjuva, aristokrasi, ruhbanlar şeklinde katmanlara ayrılmıştır.
3. Kadın katılım	Kadın yönetici Hatunlar ve Türkanlar vardı ve hakanlarla eşit konumda kavimleri yönetirlerdi.	Kadın katılımı yoktu. Batıda kadınlar seçme ve seçilme hakkı 1900'lü yıllarda elde etmişlerdir.
4. Düşünürler	Eski Türkler' de demokrasi üstüne düşünürler yoktu. Ancak devlet yönetiminde	Batı demokrasi tarihinde M.Ö 400'lü yıllardan itibaren Aristoteles'le birlikte

	bütün beyliklerin söz hakkı vardı.	dönemine göre çeşitli düşünürler ortaya çıkmıştır.
5. Gelişim evresi	Eski Türkler' de demokrasi M.Ö 4000'li yıllardan Osmanlı devletinin kuruşuna kadar ilerleyen bir ivme göstermiştir.	Batı'da Antik Yunan'da ortaya çıkan demokrasi karanlık bin yılın ardından Magna Carta Anlaşması ve kapitalizmin doğuşuyla birlikte günümüze kadar ilerleyen ve gelişen bir çizgide seyretmiştir.

Geçmişten günümüze kadar demokrasi kavramında Batılıların ve Eski Türkler 'in medeniyeti toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasi bağlamlarına göre farklı şekilde gelişim seyri göstermiştir. Öyle ki demokrasi kültürü Eski Türkler' de M.Ö 4000 li yıllarda başlarken, batıda M.Ö 400'lü yıllarda başlamıştır. Eski Türkler demokrasi hususunda batılılardan çok daha köklü bir geleneğe sahiptir. Eski Türkler' de "toy" denilen devlet meclislerine herkes katılabilirken Atinalılarda ve Orta Çağda batı medeniyetinde belirli aristokratik sınıf, sağlıklı yurttaş erkekler ya da ruhban sınıfı yönetimde söz sahibi olabiliyordu. Yine Eski Türkler kadın yönetici olabilecek kadar üst sınıflardaydı. Öyle ki "Türkan ya da Bilge Hatun" olarak adlandırılan hakan eşleri devleti yönetme yetkisine sahipti. Batı da ise kadınlar seçme ve seçilme hakkını ancak 1900'lü yıllarda elde edebilmişlerdir. Eski Türkler' de yönetimde monark bir yapı ve ruhban sınıfı yoktur. Kavimleri ya da beyliği yöneten hakan tanrı tarafından kutsanmış ve toylarda seçimle yönetimin başına geçer veya yönetimden azledilirdi. Ancak Eski Türkler' de demokrasi üstüne düşünürler, filozoflar yoktur. Demokrasi Türk devletinde bir devlet geleneğidir. Öyle ki Batı medeniyetinde demokrasi üstüne Antik Yunan'dan başlayıp 20. yüzyıla kadar önemli düşünürleri (Aristoteles, Machiavelli, Hobbes, John Locke, Montesquieu, Jean-Jasques Rousseau, Aleksis De Tocqueville, Karl Marx) olmuştur.

SONUÇ

İnsanlığın medeniyet tarihinden M.Ö 5000'li yıllara dayanan demokrasi kavramı devlet yönetiminde değişen şartlar altında geçmişten günümüze kadar önemli unsurlardan bir tanesi haline gelmiştir. Fakat demokrasi kavramı medeniyetler tarafından farklı dönemlerde aynı şekilde yorumlanmamış ve uygulanmamıştır.

Çalışma kapsamında incelenen Eski Türkler ve Batılı medeniyetlerin demokrasi kavramına yaklaşımları, ortaya çıktığı dönemler incelenmiştir. Araştırma neticesinde de Eski Türkler' in M.Ö 4000'lü yıllarda demokratik yöntemlere göre devletlerini yönettikleri ortaya çıkarken Batı'da M.Ö. 400. yüzyıllarda ortaya çıkışından itibaren günümüze kadar değişen ve gelişen bir ivme gösterdiği, Atina demokrasisinden müzakereci demokrasiye giden yolda çok çeşitli formlara girdiği, kadınların 19. yüzyıldan itibaren demokratik anlamda fiilen var olmaya başladığı, "Aristoteles, Machiavelli, Montesquieu, Rousseau, Hegel, Tocqueville, Karl Mark, Habermas" gibi çeşitli çağlarda demokrasi düşünürlerinin olduğu gözlemlenmiştir. Eski Türkler' de ise demokratikleşme hareketlerine baktığımızda Hunlar' dan Selçuklular' a kadar Türk devletlerinde ve boylarında yönetimle ilgili kararlar devlet meclisi olan "Toy"' larda alınıp görüşüldüğü, bu meclisler yasama, yürütme, hakanı seçme ve kanun yaparken hakanı denetleme ve onun yetiklerini kısıtlayabildiği, hakanların eşlerinin "hatun" unvanını taşıdığı ve devlet yönetiminde söz sahibi olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda Eski Türkler' de kölelik, imtiyazlı kişiler yoktu. Eski Türkler' deki demokratik katılımcı ortam yerini Osmanlı devletinin kurulmasıyla birlikte monarşiye, padişahlığa terk etmiş ve Tanzimat Fermanına kadar demokratikleşme hareketleri gözlemlenmemiştir. Araştırma sonunda her iki kültür birbiriyle karşılaştırıldığında Batı'da demokrasi kavramı her açıdan antik çağlardan itibaren yükselen bir ivme kazanırken, Eksi Türkler' de ise Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşuna kadar yükselişten düşüşe doğru ilerleyen bir çizgi seyrettiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

Bayram, Yılmaz (2014). John Stuart Mıll'in Demokrasi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi**, sayı 7, s. 57-68.

Danişment, İsmail Hami (1964). **Garp Menba'larına Göre: Eski Türk Demokrasisi**, Sucuoğlu Matbaası: İstanbul.

İşçi, Metin (1996). Eski Türklerde Devlet ve Demokrasi Anlayışı, **Süleyman Demirel İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, Cilt 1, Sayı 1, s.53-66.

Durmuş, İlhami (2007). Türkler 'de Cumhuriyet Fikrinin Tarihi Temelleri ve Günümüze Yansımaları, **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, s.25-32.

Konan, Belkıs (2011). Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt 60, Sayı 1, s.157-174.

Köksal, Şahin (2012). Eski Türklerde Merkezi İdare, **Türk İdare Dergisi**, s.149-164/ http://www.tid.gov.tr/Makaleler/K.**Sahin** 149-164.doc/ Erişim: 31.08.2017.

Seyitdanlıolu, Mehmet (2009). Eski Türklerde Devlet Meclisi "Toy" Üzerine Düşünceler, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 28, Sayı 45, s. 1-11.

Ağaoğulları, Mehmet Ali (2013). **"Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler"**, İletişim Yayınları: İstanbul.

Çam, Esat (2011). **"Siyaset Bilimine Giriş",** Der Yayınları: İstanbul.

Demirkol, Kadir. (2011). Küreselleşmenin Liberal Demokrasilere Etkisi ve Yenidünya Yapısı, **"Tarihi, Kültürel ve Sosyal Paradigmaları ile Siyaset"**, Edit: Melten Ünal Erzen, Derin Yayınları: İstanbul, s.447-521.

Kışlalı, Ahmet Taner (2010). **"Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma",** 8. Baskı, İmge Kitapevi: Ankara.

İşçi, Metin (2012), **"Demokrasi ve Kuramları",** Der Yayınları: İstanbul.

Uslu, Ateş. (2014). Demokrasi, **"Siyaset Bilimi Kavramlar İdeolojiler Disiplinler Arası İlişkiler",** Edit: G. Atılgan ve E.A. Aytekin, Yordam Kitap: İstanbul, s. 137-152.

Göze, Ayferi. (1986). **"Siyasal Düşünceler ve Yönetimler",** Beta Basım Yayın Dağıtım: Ankara.

Erdoğan, Mustafa. (2013). **"Anayasal Demokrasi"**, 10. Basım, Siyasal Kitapevi: Ankara.

MİLLİ KİMLİĞİN KURGULANMASINDA GÖÇMEN KARŞITI RETORİK

Sezen RAVANOĞLU YILMAZ[1]

Öz

Milletleri doğal ve eski çağlardan beri var olan yapılar olarak gören ilkçi yaklaşımların aksine, modernist kuramcılar milleti icat edilmiş ve kurgulanmış bir toplumsal mühendislik ürünü olarak ele alırlar. Siyasal kurum ve aktörlerin rolüne vurgu yapan bu anlayış, milliyetçiliğin asıl alanı olan gündelik hayatın ve milliyetçiliğin asıl taşıyıcısı ve yeniden üreticisi olarak bireyin bu hikâyedeki rolünü eksik bırakmaktadır.

Bu çalışmanın temel aldığı gündelik milliyetçilik anlayışı ise mikro sosyolojik bir perspektifle, milliyetçi söylem, sembol ve ritüellerin gündelik hayatta sıradan insanlar tarafından nasıl yeniden üretildiğine odaklanmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle, çalışma, göçmenlik karşıtı retoriğin gündelik milliyetçiliğin devamlı olarak yeniden inşasında nasıl bir rol oynadığını anlamlandırmayı amaçlamaktadır.

Çalışmaya kaynaklık eden nitel veriler, 13 Mart- 17 Mayıs 2017 tarihleri arasında, oy verme davranışı ve siyasal kültür bakımından milliyetçi muhafazakâr bir eğilime sahip olan Nevşehir ilinde, farklı yaş ve meslek gruplarına mensup 28 kişi ile yaklaşık olarak ikişer saat süren yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Gündelik Milliyetçilik, Göçmen Karşıtlığı, Göçmenlik Karşıtı Retorik

[1] Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Arş. Gör., E-Posta: sravanogluyilmaz

ANTI IMMIGRANT RHETORIC IN THE IMAGINATION OF NATIONAL IDENTITY

Abstract

Unlike the primordialist approaches to nationalism which considers nations as preexisting structures, modernist theoreticians embrace it as an invented and imagined product of social engineering. This understanding which focuses on political institutions and actors overlooks the role of everyday life and individuals, as the real carriers of nationalism and national identity, in the story of nationalism.

Everyday nationalism conception on which this study is based focuses on how nationalist discourses and symbols are internalized and reproduced by ordinary people in everyday life with a micro sociological perspective. Hence, this study aims to investigate how anti-immigrant rhetoric plays a role in the reconstruction of nationalism in everyday life.

The study is based on qualitative data obtained from semi-structured interviews with approximately 28 participants from different ages and professions in the province of Nevşehir, which has a nationalist conservative tendency in terms of voting behavior and political culture, between March 13 and May 17 2017.

Keywords: Nationalism, Everyday Nationalism, Anti-Immigrant Rhetoric

GİRİŞ

19. Yüzyıl'dan günümüze kadar uzanan süreçte, milliyetçiliğin her ideolojik pozisyona eklemlenebilen; içeriği, karakteri ve motivasyonları zamana ve mekâna göre değişebilen eklektik yapısı sebebiyle, baskın bir ideoloji olarak varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Geçen yaklaşık iki yüzyıllık süreçte milliyetçilik teorilerine gösterilen ilginin hala bu denli canlı olması da, milliyetçilik ideolojisinin soyut kavramlar üzerinden var edilebilen ve sürekli olarak yeniden üretilebilen şahsına münhasır karakteristiğinden ileri gelmektedir. Dolayısıyla, 1960'lardan itibaren, verili bir gerçeklik olarak milleti tanımlamak gibi geleneksel bir duruşu reddederek, onun bir tarihsel süreç ürünü ve milliyetçiliğin bir yaratımı olarak ortaya çıktığını öne süren bir literatür milliyetçilik çalışmalarına damgasını vurmuştur.

Milletleri doğal ve eski çağlardan beri var olan yapılar olarak gören ilkçi yaklaşımların aksine, modernist kuramcılar milleti icat edilmiş ve kurgulanmış bir toplumsal mühendislik ürünü olarak ele alırlar. Siyasal kurum ve aktörlerin rolüne vurgu yapan bu anlayış, milliyetçiliğin asıl alanı olan gündelik hayatın ve milliyetçiliğin asıl taşıyıcısı ve yeniden üreticisi olarak bireyin bu hikâyedeki rolünü eksik bırakmaktadır.

Bu çalışmanın temel aldığı gündelik milliyetçilik anlayışı ise mikro sosyolojik bir perspektifle, milliyetçi söylem, sembol ve ritüellerin gündelik hayatta sıradan insanlar tarafından nasıl yeniden üretildiğine odaklanmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle, çalışma, göçmenlik karşıtı retoriğin gündelik milliyetçiliğin devamlı olarak yeniden inşasında nasıl bir rol oynadığını anlamlandırmayı amaçlamaktadır.

Çalışmaya kaynaklık eden nitel veriler, 13 Mart- 17 Mayıs 2017 tarihleri arasında, oy verme davranışı ve siyasal kültür bakımından milliyetçi muhafazakâr bir eğilime sahip olan Nevşehir ilinde, farklı yaş ve meslek gruplarına mensup 28 kişi ile yaklaşık olarak ikişer saat süren yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilmiştir.

1. MİLLİYETÇİLİK TEORİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Milliyetçilik teorilerinde temel olarak, ilkçi (primordialist) yaklaşım, modernist yaklaşım ve etno sembolcü yaklaşım olarak değerlendirilen üç eğilimden bahsetmek mümkündür (Özkırımlı, 2000). 1960'lara kadar milliyetçilik çalışmalarında egemen olan paradigma, milleti ilksel bir kategori olarak gören ve ilksel bağlılıklarla açıklayan ilkçilik yaklaşımıdır. Doğalcı, sosyo- biyolojik ve kültürel olmak üzere üç farklı bakış açısını da içermesi bakımından ilkçi yaklaşımın türdeş bir kategori olarak ele alınamayacağının altının çizilmesi gerekir (Özkırımlı, 2000: 50). Bunun yanı sıra, milletleri öteden beri var olan, doğal yapılar olarak görmeleri ilkçi yaklaşımı benimseyen çalışmacılarda farkedilen ortak özelliktir (Özkırımlı, 2000: 49). Etnik kimliği insanın uzuvları gibi doğal bir parçası olarak gören doğalıcı bakış açısı ilkçi yaklaşımların en radikal olanıdır. Buna göre, milliyetçilik insanlığın temel niteliğidir. Milliyeti cinsiyet gibi, doğuştan gelen, verili, değiştirilemez bir özellik olarak ele alan doğalcı yaklaşıma artık hiçbir bilimsel çalışmada rastlanmadığını belirtmek gereklidir. Buna karşılık, "daimicilik" (perennialism) olarak adlandırabileceğimiz bir akımın temsilcileri, milletlerin doğal yapılar olmamakla birlikte, eski çağlardan beri var olduğu düşüncesini koruyarak, milletlerin aldıkları biçim zaman içerisinde değişse bile, aynı "milli öz"ü her daim muhafaza eden, uzun zamandan beri var olan ve sürekliliğini koruyan topluluklar olduğunu ileri sürmektedirler (Hastings, 1997). Daimici bakış açısına göre, ortak bir kültür, dil, tarih ve toprak, milleti oluşturan başlıca unsurlardır (Özkırımlı, 2000: 58; Hasting, 1997: 2-4). Daimici bakış açısını benimseyen yazarların ortak özelliği, milletlerin ve milliyetçiliğin kökenlerini modernleşme sürecinin öncesinde aramak gerektiğine dair yaptıkları vurgudur (Özkırımlı, 2000: 58). Pierre van den Berghe'nin başını çektiği sosyo-biyolojik yaklaşımda ise genetik özellikler ve doğuştan gelen insani iç güdüler etnik bağların kökenini oluşturan unsurlar olarak ele alınır

(van den Berghe, 2001). Kültürel bir bakış açısını benimseyen ilkçi teorisyenler için ise etnik bağlılıkta belirleyici olan husus, bireylerin inancıdır. Kültürel ilkçi yaklaşımın en önemli temsilcilerinden Clifford Geertz'e göre, kan bağı, din, dil ve belirli toplumsal alışkanlıklar gibi bir takım verili ögelerden kaynaklanan verili bir bağ milletin temelini oluşturmaktadır (Geertz, 1973: 259). Bahsi geçen ögelerin, öyle olmasalar dahi, herşeyden önce var olduğuna ilişkin duyulan inanç, etnik topluluğu bir arada tutan yegâne şeydir (Tilley, 1994: 501). Öte yandan, Ernest Renan'ın 1882 yılında Sorbonne'da verdiği konferansta sorduğu "Millet Nedir?" sorusu ve bu soruya verdiği yanıt, ilkçi yaklaşımlara eleştiri getiren ve milleti inşa edilmiş bir sosyal gerçeklik olarak ele alan yapısalcı ve işlevselci bir literatürün oluşmasına kaynaklık etmiştir. Milletlerin ezeli ve ebedi olmanın aksine, sonu başı olan yapılar olduklarını vurgulayan Renan'a göre, "millet hatırladıklarımız kadar, unuttuklarımızla da oluşur" (Renan, 1996: 41-55). Irk, dil, din veya toprak bir milletin var olmasına tek başlarına ve daima bir temel teşkil edebilecek unsurlar değillerdir. Bir millet olabilmek için insanları ayrıştıran, bölen şeyleri unutmak da gereklidir (Renan, 1996: 41-55). Milleti "manevi bir varlık" olarak ele alan Renan'a göre, bir millet olmanın iki ön koşulu, bir mazi ve birlikte yaşamak konusundaki istek ve rızadır. Bu anlamıyla, "milletin varlığı, her gün yapılan bir plebisittir" de aynı zamanda (Renan, 1996: 41-55).

Kimliği verili bir aidiyet biçimi olarak tanımlayan ilkçi yaklaşımlara eleştiri getiren modernist kuramcıların metinlerinde ortak olduğu göze çarpan şey, etnik kökene vurgu yapmayan, sivil bir milliyetçilik anlayışının varlığıdır. Millet denilen olgunun, önceden verili bir takım ortak özelliklere sahip insanların bir araya gelerek oluşturdukları "doğal"(natural) bir şey olmaktan ziyade, "insan eliyle yapılandırılmış" (reconstructed) bir yapıya sahip olduğu iddiasını metinlerin tamamında görmek mümkündür. Öte yandan, milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve milletlerin yaratılması aşamalarının tarihsel süreçle olan ilintisinin her metnin göze çarpan uğrak noktalarından birisi olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır.

1983 yılında yayımlanan "Uluslar ve Ulusçuluk" adlı çalışmasında Gellner, milliyetçiliğin ancak milletler çağının yani, sanayi devrimi sonrası toplumunun koşulları içerisinde kavranabileceğinin altını çizer (Gellner, 1983). Milliyetçilik, Gellner için endüstri toplumunun gereksinimleri neticesinde ortaya çıkan ve onu tamamlayan bir çağın adıdır ve bu anlamıyla vazgeçilmezdir. O'na göre, milliyetçilik milletlerin eseri değildir, tam tersi milletleri ortaya çıkartan şey milliyetçiliktir (Gellner, 1983: 3-4). Milletler, sanayileşme denilen tarihsel fenomenin gerektirdiği yapılardır ve bir milletin var olabilmesi için toplumu oluşturan unsurların kendi alt kültürlerini terk ederek herkes için standartlaştırılmış bir üst kültürü benimsemeleri gereklidir (Gellner, 1983: 35- 38). Milliyetçilik, böylesi bir üst ve ortak kültürün topluma empoze edilmesidir ve bunun da en etkili yolu, Gellner'e göre, zorunlu eğitimdir. Toplumda homojenizasyonu sağlayacak olan şey, Renan'da "unutmak" olarak vurgulanan, grupların kendi alt kültürlerini terk etmelerine zemin hazırlayan, standart değerleri oluşturacak ve yayacak olan şey işte bu eğitimdir ve milliyetçiliğin olmazsa olmazıdır (Gellner, 1983: 35- 38).

Milletin ve milli kimlik denilen şeyin modern olan karakteristiğine ve tarihsel açıdan oldukça yeni bir kavram oluşuna vurgu yapan Hobsbawm ise, 19. Yüzyıl Avrupası'nda devletin meşruiyet ve yurttaşları seferber etme sorununa verilen bir yanıt olarak da gördüğü milliyetçiliğin niteliğini, Marksist bir bakış açısıyla, ulus devletin kapitalizmin gelişme sürecindeki işlevi yoluyla sorgular (Hobsbawm, 1992). Hobsbawm'a göre; eski olma iddiası taşıyan gelenekler oldukça yakın bir tarihin ürünleridir ve çoğunlukla icat edilmişlerdir. "İcat edilmiş gelenek" terimi, "ritüel ya da sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik anıştırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normlarını aşılamaya çalışan bir pratikler kümesi" anlamında düşünülmelidir (Hobsbawm, 2000: 1). Bu noktada, gelenek, tarihsel geçmişle süreklilik oluşturma gayesi içinde icat edilir (Hobsbawm, 2000: 1). Bu

sürekliliğin genellikle "yapay ve uydurma" oluşu, Hobsbawm'a göre "icat edilmiş geleneklerin özgüllüğü"dür (Hobsbawm, 2000: 2). İcat edilmiş olsun ya da olmasın bütün geleneklerin amacı ve vurgusu "değişmezlik"tir (Hobsbawm, 2000: 2- 3).

Anderson'a göre milliyet de milliyetçilik kadar özel bir kültürel yapım ürünü iken; ulus, sınırlı ve egemen olarak "hayal edilmiş bir topluluk, bir cemaat"tir (Anderson, 2006). Toplum soyutlamasının içerisinde muhteva ettiği her türlü eşitsizliği ve sömürüyü paspas altı eden de bu hayal edilmiş birlikteliğin "derin ve yatay bir yoldaşlık" oluşudur (Anderson, 2006: 7). O'na göre bir ulusu hayal etmenin önemli koşullarından birisi, üç fikri önkabulün, iktisadi değişim, buluşlar ve iletişim olanaklarının genişlemesiyle, etkilerini yitirmiş olmalarıdır. Etkilerini yitiren bu olgular, kutsal yazı dillerinin sahip olduğuna inanılan ayrıcalıklı konumu, hükmedenin kutsallığına ve mutlaklığına ilişkin inanç ve insanların kendi tarihlerini evrenin tarihiyle eş zamanlı tutan zaman tasarımı olarak sıralanabilir (Anderson, 2006: 9-36).

Ernest Renan'ın "What is a nation?" metninde vurgulanan "milliyetçiliğin bir tarihsel sürecin üretimi" olduğu fikri, yukarıda ismi zikredilen kuramcıların ortak ve temel iddiasıdır; ve bu ortak iddia çerçevesinde, adı geçen yazarların kuramları "modernist" milliyetçilik teorileri kategorisinde ele alınmaktadır. Bu noktadan hareketle yazarların üzerinde durduğu, milliyetçiliğin bir ilksel koşul olmaktan ziyade ulus- devlet çağının ürünü ve milletlerin de birer "tahayyül edilmiş cemaat" olmasıdır. Anthony D. Smith'e göre ise, millet modern bir olgu olmakla birlikte, sadece "hayal" edilen değil, aynı zamanda da somut bir takım gerçeklikler çerçevesinde kavranması gereken bir yapıdır (Smith, 1996: 361- 363). Literatürde etno- sembolist yaklaşımın öncüsü olarak bilinen yazar, modernist kuramcıları bu yönüyle eleştirir. Milliyetçiliği endüstrileşme ve kapitalizmin sonucu olarak gören modernist bakış açısının aksine, Smith'e göre milliyetçilik bütün sosyo-ekonomik koşullarda ortaya çıkabilir ve modernleşmeci tavır dünyanın birçok yerinde hala var olan ve önemini koruyan etnik bağların ve kültürel duyguların önemini gözden kaçırmaktadır (Smith, 1996: 361). O'na göre, her ne kadar milletlerin ve milliyetçiliğin oluşumunun bilinçli, tahayyül edilmiş ve planlanmış bir insan yaratımı olma yönü varsa da, bunların üzerinde şekillendikleri kuşaklar boyunca aktarılan tarihsel geleneklerin ve mirasın da yabana atılmaması gereklidir (Smith, 1996: 361). Millet, var olan bir olgunun, ki burada kast edilen milletlerin modern öncesi tarihlere uzanan tarihsel, kültürel ve etnik kökenleridir, uygun sosyo-ekonomik koşullar oluştuğunda bir siyasal dönüşüm ideali haline gelmesidir (Smith, 1995). Bu haliyle, yazar, geleneksel olanla modern olanı sentezleyerek etno-sembolist bir bakış açısına ulaşır. Evet, milliyetçilik modern bir olgudur, ancak her milletin modern öncesine dayanan bir kökü vardır.

2. GÜNDELİK MİLLİYETÇİLİK

Michael Billig, milliyetin gündelik hayatta sürekli olarak yeniden üretimine 1995'te yayımlanan *Banal Nationalism* adlı çalışmasında dikkat çeker. Billig'e göre, hegemonik bir söylem olarak milliyetçilik, gücünü, her ideolojiye kolayca eklemlenebilme potansiyelinden almaktadır (Billig, 1995). Milli kimlik, gündelik hayatın içeresinde var olan, çoğu zaman bilinçsizce ve rutin olarak gerçekleştirdiğimiz eylemler yoluyla yeniden üretilerek dolaşıma sokulur (Billig, 1995: 38). Gündelik hayata içkin hale gelmiş olan alışkanlıklarımız, milleti kurgulama biçimimiz ve kullandığımız dil, "unutulmuş hatırlatıcılardır" (Billig, 1995: 8). Her gün defalarca önünden geçtiğimiz devlet binalarının önünde dalgalanan bayraklar, gündelik hayatımıza işleyen, bireylere sürekli olarak milli kimliklerini hatırlatan taşıyıcılardır (Billig, 1995: 38) Bu hatırlatıcılar ve taşıyıcılar ki, banal milliyetçiliği gündelik hayata içkin bir hale getirmektedirler (Billig, 1995: 8). Bu anlamda Billig, milliyetçilik psikolojisinin olağan üstü zamanlarda ortaya çıktığını iddia eden Anthony Giddens'a (Giddens, 1985: 116; Giddens,

1987: 178) ciddi bir eleştiri getirirken, Bourdieu'nun "habitus" [2](Bourdieu, 1990: 56) kavramından da gündelik milliyetçiliğin sıradan pratiklerini açıklarken verimli bir şekilde faydalanmıştır (Billig, 1995: 42-44). Billig'e getirilen eleştiri ise, analizinde sokaktaki insana biçtiği pasif alımlayıcı rolüdür (Fox ve Miller- Idriss, 2008: 537). Bu durum, analizlerinde, bireye, milliyetçiliği rutin ve sıradan pratikler yoluyla bizzat her gün yeniden üreten aktif bir özne olarak yer veren yeni bir yaklaşımın ortaya çıkışına vesile olmuştur.

Gündelik milliyetçilik yaklaşımını benimseyen çalışmacılar, Hobsbawm'ın milliyetçiliğin "aşağıdan" incelenmesi gerektiği çağrısına (Hobsbawm, 1992; 10) kulak vererek, gündelik hayat içerisinde bireyler tarafından yeniden üretilen milliyetçiliği, gündelik pratikler ve süreçler üzerinden incelemeye odaklanmışlardır (Fox ve Miller- Idriss, 2008: 537; Goode ve Stroup, 2015). Gündelik hayatın milliyetçilik çalışmaları açısından öznel ve aktif bir çalışma alanı olduğu iddiasını taşıyan bu yaklaşım, milli kimliğin inşası sürecinde devletin ve elitlerin oynadığı role vurgu yapan yapısalcı ve işlevselci kuramlara eleştiri getirir (Fox ve Miller- Idriss, 2008: 537). Birer sosyal inşa sürecinin ürünü olarak milli kimlikleri, devlet ve siyasal kurumların manipülatif alanları içerisine hapseden yapısalcı yaklaşımın aksine, gündelik milliyetçilik yaklaşımı gündelik hayatın milli kimlikleri asıl olarak üreten, var eden, dönüştüren ve değiştiren bir alan olduğu iddiasını gündeme getirir (Goode ve Stroup, 2015: 718). Nitekim politik kurum ve yapıların vaaz ettiği milliyetçi retorik, gündelik hayatta sıradan bireyler üzerinde her zaman aynı etkiye sahip değildir.

Bireylerin milli kimliklerini algılayış biçimlerindeki farklılıklar, kendi milliyetçiliklerini idrak ve ifadede farklı yolları benimsemiş olmaları da bu iddiayı destekleyen durumlardır. Dahası, milliyetçi söylemin tüm siyasal aktörler tarafından kullanıldığı ve desteklendiği bir politik ortamda dahi milli kimliğini sorgulayan veyahut reddeden bireylerin varlığı, milliyetçi siyasal söylem ve bireylerin algıları arasında her zaman sorunsuz bir iletim ve alımlamanın olamayacağını, kopuşların ve sınırlamaların da mümkün olabileceğini kanıtlar. Çerçevelendiği politik ve milliyetçi mesajlar karşısında bireyin zihin dünyası pasif bir alımlayıcı değil, aksine tüm bunları değiştirebilen, dönüştürebilen, yorumlayabilen, kabul veya reddedebilme potansiyeline sahip, aktif bir özne rolü üstlenmektedir. Dolayısıyla, milliyetçiliğin uzun soluklu yolculuğunu ve kendisini her daim var edebilme gücünü anlayabilmemiz için, aşağıdan yukarıya bir bakış açısını benimseyerek, bireyin gündelik hayatında milliyetçiliği öznel olarak inşa ettiği yöntem ve süreçleri dikkatle incelememiz gerekmektedir. Bu yolla, yapısalcı milliyetçilik yaklaşımının geliştirilebilmesi de mümkün kılınacaktır.

Jon Fox ve Cynthia Miller- Idriss çalışmalarında milliyetçiliği ulusal birimi, yani devleti, kültürel birim yani ulus ile uyumlu hale getirmeyi amaçlayan bir proje olarak tanımlamaktadırlar (Fox ve Miller-Idriss, 2008: 536). Gündelik milliyetçilik yaklaşımını benimseyen yazarlara göre, milliyetçiliğin politik, ekonomik ve kültürel belirleyenleri üzerine yoğunlaşan makro yapısalcı yaklaşımlar, milliyetçiliğin inşasında sıradan insanın üstlendiği aktif ve üretken rolü göz ardı etmektedirler (Goode ve Stroup, 2015: 718; Fox ve Miller- Idriss, 2008: 537). Halbuki millet basitçe makro yapıların, güçlerin ve süreçlerin bir ürünü olarak tanımlanamaz. Millet, aynı zamanda, rutin hayatlarına devam eden sıradan insanların pratik

[2] Bourdieu'nün kavramsallaştırmasında önemli bir yer tutan bir kavram olarak **Habitus:** Kökeninde bulunan koşullanmaların mantığını yeniden üretme eğiliminde olan, kalıcı ve iletilebilir yatkınlıklar sistemi olarak tanımlanır. Oyunda eyleyenin nasıl sonuca gidileceğine dair sahip olduğu sezgileri, davranış kalıpları, karşılaşılan durumlar karşısındaki yatkınlıkları habitusu oluşturur. Bourdieu'nun birçok metninde "hesaplayıcı-akılcı yatkınlık", "toplumsallaşmış öznellik" olarak da ifade edilen habitus, beğeni yargılarının oluşmasında etkilidir. Pierre Bourdieu (1990). *The Logic of Practice.* Cambridge: Polity Press.

başarısıdır (Fox ve Miller- Idriss, 2008: 537). Milliyetçiliğin asıl hedefini ve öznesini oluşturan sıradan insanların gündelik uygulamalarını, duygularını ve algılarını da içeren gündelik yaşam, resmi devlet ideolojisi, siyasi aktörler veya medya tarafından gönderilen milliyetçi mesajların alındığı, müzakere edildiği, teyit edildiği veya dönüştürüldüğü ve yeniden üretildiği alandır. Bu yönüyle denebilir ki, milliyetin en ince damarları gündelik hayatın rutin pratikleri içerisine gömülüdür ve orada aranmalıdır (Fox ve Miller- Idriss, 2008: 553). Bu bakış açısıyla Fox ve Miller-Idirss, milletliliğin sürekli olarak bireyler tarafından yeniden üretildiği gündelik yaşamın dört farklı boyutuyla ele alınması ve incelenmesi gerektiğine dikkat çekerler. Bireylerin milletliliği söylemsel olarak inşa biçimlerini ve süreçlerini analiz etmek, milli hassasiyetlerin bireylerin gündelik hayattaki seçimlerinde oynadığı rolü incelemek, bireyler tarafından gerçekleştirilen törensel pratikleri tahlil etmek ve milli duyarlılıkların bireylerin tüketim tercihlerinde oynadıkları rolü irdelemek milliyetçilik olgusunun sahip olduğu gücü anlayabilmek için araştırmacının başvurması elzem dört yöntemi oluşturmaktadır (Fox ve Miller- Idriss, 2008: 537). Bu türden bir araştırmada güvenilir ampirik verinin toplanmasını sağlayabilecek en güvenilir araştırma yöntemi ise nitel görüşme tekniğidir.

3. GÜNDELİK MİLLİYETÇİLİK VE GÖÇMEN KARŞITLIĞI

Milli olanı tanımlamak, öncelikle milli olmayanı tanımlamakla mümkündür. Milli kimliği gündelik hayatta sürekli olarak üreten söylem, onu "biz" ve "onlar" karşıtlığı üzerinden kurgular (De Cilla, vd., 1999: 154- 155). İlk bölümde bahsi geçen, milletin ve milliyetçiliğin nasıl ve hangi koşullarda ortaya çıktığı sorularına yanıt arayan tüm farklı teorik yaklaşımlarda görebileceğimiz en belirgin ortak nokta, hayal edilmiş olsun ya da olmasın ,"millet"den kast edilenin, birbirine benzeyen, hatta türdeşleştirilmiş, ortak duygu ve hassasiyetlere sahip, aynı milli kimlik etrafında bir araya gelmiş insanlardan oluşmuş olmasıdır. Milletleri doğal, verili, ezeli ve ebedi yapılar olarak gören yaklaşımlar da, onları modernitenin birer ürünü olarak görerek ortaya çıkışını yapısalcı, işlevselci veya materyalist temelde açıklayan yaklaşımlar da, millet dediğimiz şeyin bir "ortaklık"ve "benzeşme" halini içerdiğini kabul etmektedirler. İster içgüdüleri nedeniyle "doğal" olarak olsun, ister bir takım ortak toplumsal alışkanlıklara dayalı bir bağ nedeniyle "kültürel" olarak olsun, ister ulus-devlet ve onun ideolojik aygıtları yoluyla alt yapıya empoze ettiği milliyetçi resmi söylem nedeniyle "yapay" olarak olsun, bireyler, onları "biz" yapan bir ortaklığın parçaları olarak milleti oluşturmaktadırlar.

Milli kimlik, yukarıda vurgulanan, bireyler arasında bir özdeşlik yaratan "biz"in temelindeki sosyal kimliklerin spesifik bir formu olarak karşımıza çıkar (De Cilla, vd., 1999: 153). Milletin ve milli kimliğin söylemsel inşası her zaman farklılık ve aynılık arasında yaratılan dikotominin kullanımı ile işlerlik kazanır (Hall, 1996; Martin, 1995). Milliyetçi söylem, devlet, siyasal kurumlar, elitler ve medya gibi politik aktörler tarafından dolaşıma sokulabilir, ancak onu gündelik hayatta kullanarak var eden, milli kimliği yeniden üreten yine bireyin kendisidir. Milli kimliğin atıfta bulduğu "biz"in var olabilmesi için, bireyin gündelik söyleminde var etmesi gereken bir "öteki" ihtiyacı kaçınılmaz olarak vuku bulur. Gündelik dilin içerisine sindiği gözlemlenen "biz" ve "onlar" arasında kurulan eşitsiz bir ilişki, hiyerarşik bir kategorizasyon, milli kimliğin ve milliyetçiliğin sürekli olarak bireyler tarafından göçmen karşıtlığı söylemiyle yeniden üretildiğini gözler önüne sermiştir. Bu anlamıyla gündelik milliyetçilik, hem tek tipleştiren ve içeren, hem de ötekileştiren ve dışlayan bir dil olarak tezahür etmektedir.

Millet olma bilinci, milli kimliğin referans verdiği "biz" karşısında "öteki" olanı tanımlama üzerinden kendisini var eden bir bilinçtir. Ortak bir kültür ve değerler dünyası idealiyle milleti tasavvur eden milliyetçi mantığın izini sürerken, "öteki"sini sıklıkla zihninde değişmez ve tartışılmaz bir gerçeklik olarak somutlaştırarak milli aidiyetini tanımlayan bireylerin, sınırların ardından gelenler hakkındaki

düşünce ve davranış kalıplarını, sözlü ifadelerini dikkatle incelemek gerekir. Tüm dünyada milliyetçi reflekslerin arttığına, aşırı sağ partilerin milliyetçi söylemlerine duyulan ilginin giderek yükseldiğine ve göç hareketlerinin Orta Doğu'daki savaş ikliminden dolayı önlenemez bir şekilde hız kazandığına şahit olduğumuz bu süreçte, göçmenler gittikleri ülkelerin "öteki" sıralamalarında en üst sıralarında yer almaktadırlar.

Bu noktadan hareketle, seçmen davranışı ve siyasal kültürü dikkate alındığında, milliyetçi ve muhafazakâr bir Orta Anadolu kenti olarak karşımıza çıkan Nevşehir'de, Suriyelilere yönelik algı ve pratiklerin irdelenmesi, gündelik milliyetçiliğin anlamlandırılması bakımından büyük önem taşımaktadır. Böylesi bir sorgulama, "öteki" imgesinin ve anti göçmen retoriğin, milli kimliğin kurgulanmasında nasıl bir anlama tekabül ettiğini anlamamıza da yardımcı olacaktır.

4. SINIRLARIN ARDINDAN GELENLER: "BİZ VE ONLAR…"

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün, geçici koruma kapsamında bunulana Suriyelilerin illere göre dağılımına ilişkin 07.09.2017 tarihinde sunduğu verilere göre, Nevşehir'de geçici koruma statüsüne sahip Suriyeli nüfusu 7.078'dir (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017). Bu rakam, aynı tarihte 290.895 olarak kaydedilen Nevşehir nüfusunun 2,43% 'üne tekabül etmektedir (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017). Aynı zamanda, Türkiye'ye sığınma talebinde bulunan kişiler, sığınma prosedürü süresince ikamet edebilecekleri şehirlere yönlendirilmekte, bu iller İçişleri Bakanlığı tarafından genellikle Orta Anadolu'da bulunan "sorunsuz" şehirler içinden seçilmekte ve "uydu kent" olarak adlandırılmaktadır. Nevşehir de ülke çapındaki 62 uydu kentten[3] birisi olarak, Birleşmiş Milletler Mülteciler yüksek Komiserliği'nin 2014 yılındaki verilerine göre, büyük bir çoğunluğu Afgan, Iraklı ve İranlılardan oluşan 2.565 mülteci ve sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır (Okyavuz ve Angliss, 2014: 37-84; UNHCR Statistical Yearbook 2014, 2014). Kayıt altında olan göçmen, sığınmacı ve mültecilerin dışında, kaçak yollarla Türkiye'ye gelen birçok farklı ülke vatandaşı da Nevşehir'de ikamet etmektedir.

4.1. Vatan Hainliği

Bu çalışma kapsamında görüşme yapılan katılımcıların birçoğu, savaş koşullarından kaçarak Türkiye'ye sığınan Suriyeli göçmenlerin bu durumu "vatan hainliği" olarak değerlendirmektedir. Özellikle genç Suriyeli erkeklerin Türkiye'de kamusal alanlardaki görünürlüğünden duydukları rahatsızlığı, deyimi yerindeyse "vatanları tehlikedeyken zevk ve sefa peşinde olmak" olarak gören katılımcıların birçoğu için bu durum bir "haysiyetsizlik ve güvenilmezlik" meselesi olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, milliyetçi ideoloji tarafından kutsanan "vatan" ve "şehitlik" olguları üzerinden göçmenleri ötekileştiren ve aşağılayan bu söylem, göçmenlere duyulan güvensizliğe de temel teşkil eden bir argüman olarak sunulmaktadır.

> *"Bugün, Uygur Türkleri Çin'de eziyet görürken, o bebekler bıçaklanırken, canlı canlı toprağa gömülürken, kadınlara eşlerinin önünde tecavüz ederken, bir Türke bunu yaparken (masaya vuruyor anlamı kuvvetlendirmek için) biz onları ülkemize almadık, biz onlara sahip çıkamadık,*

[3] Ağrı, Amasya, Bilecik, Burdur, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Gaziantep, Hakkari, Isparta, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Nevşehir, Niğde, Sivas, Tokat, Van, Yozgat, Aksaray, Karaman, Kırıkkale, Şırnak, Adana, Afyonkarahisar, Erzurum, Hatay, Kahramanmaraş, Çanakkale, Bolu, Uşak, Denizli, Yalova, Siirt, Balıkesir, Batman, Şanlıurfa, Kilis, Ardahan, Malatya, Kars, Iğdır, Düzce, Sakarya, Erzincan, Gümüşhane, Bayburt, Mardin, Sinop, Zonguldak, Samsun, Manisa, Karabük, Adıyaman, Elazığ, Giresun, Trabzon, Artvin, Ordu.

ama biz bugün bir Suriyeliyi, kendi vatanını satan bir Suriyeliyi vatanımıza alıyoruz, bu adam yarın bize kim bilir neler yapar." (erkek, 23 yaşında, üniversite öğrencisi)

"Türkiye'ye gelen Suriyeli erkekler ülkesini savunmalıydı, savaşmalıydı. Ama kadınlar, çocukları sınırımızda bir yerde kamp kurup oraya alabilirdik. Orada hani insani olarak bu şekilde yardım. Ama erkekleri almamamız gerekirdi onları. Onlar savaşacaktı, benim ülkemin gençleri değil, o kendisi savaşacaktı. Bizim plajlarımızda ağzını ayıra ayıra yattılar, bizim insanımızı kadınlarımızı seyrettiler, bizimkiler de gitti orda. Ben bunlara üzüldüm yani" (kadın, 53 yaşında, lisans mezunu, esnaf)

Öte yandan Suriyelilerin yani ötekinin "vatan hainliği", Türklerin yani "biz" kategorisinin "vatan severliği" üzerinden anlamlandırılan bir söylemdir. Katılımcıların bir çoğu biz ve onlar ikilemi üzerinden milli kimlik inşasını söylemsel olarak gerçekleştirirken, Türklerin "savaşçılığı", "vatan severliği", "şanlı tarihi" ve en nihayetinde sahip olduğu "üstün kültürel özellikleri ve asaleti" vurgusunu yaparak bir tür kültürel hiyerarşi geliştirmektedirler.

"Bence vatan haini bunlar, bakın şunu değil, yani Çanakkale'de 14 yaşında çocuklar savaşmadı mı? Bunlar insan evladı değil miydi? Bunlar bilmiyor muydu kaçırmalarını bunlar? 14 yaşında, 15 yaşında… Yani…" (erkek, 23 yaşında, üniversite öğrencisi)

"Bizde vatan millet sevgisi farklı, Türkiye'ye gelen Suriyelilerde vatan ve bayrak sevgisi bizde olduğu gibi değil. Bunu eleştiriyorum. Bizim kültürümüz, tarihimiz şanlı neticede. Onlarda bu yok." (erkek, 43 yaşında, lisans mezunu, ilaç mümessili)

"(Çocuklarımın göçmen çocuklarla birlikte okumalarından) ondan rahatsız olmazdım. Çünkü çocuklar ayrı bir yerde. Çocuklar çok ayrı bir yerde, çocukların hiçbir suçu yok, günahı yok. Ondan hiç rahatsız olmazdım, birlikte okumasından. Ama özellikle gençleri gördükçe çok sinirim bozuluyor. İşsiz olmaları, ülkelerini bırakıp gelmiş olmaları, Türkler, eminim böyle bir durumda bırakıp gitmezdik biz ülkemizi. Kaçmazdık yani. Evet savaş çok zor, insanlar belki çocuklarını belki ailelerini korumak için geliyorlar ama, biz bırakıp gitmezdik herhalde." (kadın, 41 yaşında, lisans mezunu, proje danışmanı)

"18-40 yaş arası erkeklerin alınmaması gerekiyordu, kalıp savaşmaları gerekiyordu. Vatan haini onlar. Ben bırakamam burayı, ben bırakıp burayı nereye gideceğim! Gidemem, gitmem ben burada kalırım, bedeli ne olursa olsun!" (erkek, 33 yaşında, lisans mezunu, öğretim elemanı)

Kültürel hiyerarşinin dışında, savaştan kaçmamayı "Türklerin genetiği" üzerinden açıklayan bir görüşmecinin ifadesinde de açıkça görülebileceği gibi, her ne kadar "ırkçı olarak etiketlenmekten" korksa da, milli kimliğini genler yoluyla aktarılan doğal bir kimlik olarak alan ve kendi milletinin "genetiğine" diğerlerinde olmayan, eşsiz ve üstün özellikler atfeden bir milliyetçilik tarzının göçmenlik karşıtı gündelik retoriğe eşlik ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

"Ben gitmezdim, yani başka bir ülkeye gitmezdim. Bizim millet olarak böyle bir genetik yapımız yok. Yani şehitlik bizde çok önemlidir, vatanı savunur, bir başka ülkeye gidip sığınmayı zul sayar,

firarci olarak değerlendirir örtüştüremez gibi… Türk milleti çok farklı bir millet, ben gene söylüyorum, ırki anlamda demiyorum, çok asil bir millet. Bozulmalar olabilir falan filan şey… Ben doğru bulmuyorum yani, kendi ülkesinde kalsın ya…"(erkek, 57yaşında, lisans mezunu, emekli öğretmen)

4.2. Nüfus Çoğunluğunu Kaybetme Korkusu: "Sürekli doğuruyorlar!"

Farklı etnik kimliklerin karşılaşmalarında, sayısal üstünlüğe sahip dominant grubun, sahip olduğu statü ve ayrıcalıkları kaybetme korkusu, milliyetçi reflekslerin artışına sebep olmakta, bu durumu milli kimliklerine yönelen bir tehdit olarak kodlamalarına ve kullandıkları göçmenlik karşıtı retoriğe bir gerekçe olarak eklemelerine sebebiyet vermektedir.

Ayrımcılığın hedefi haline gelen etnik grupların toplam nüfus içerisinde sahip oldukları göreli büyüklük ile maruz kaldıkları ayrımcı tavırlar arasındaki pozitif korelasyonun sosyo-psikolojik açıklaması tehdit algısı ve rekabet olgularına dayanmaktadır (Semyonov, vd., 681- 701). Bu bağlamda, rekabetçi tehdit algısının yükselmesi, yerleşik halkta sığınmacı ve göçmenlere yönelen ayrımcı tutumun ateşleyicisi olarak yorumlanabilir. Başka bir deyişle, hedef alınan alt grubun sayısal çokluğundaki artış, söz konusu gruba yönelen ayrımcı ve düşmanca tavrın, beslenen öfke ve memnuniyetsizliğin de artmasına sebebiyet verebilir. Bu bağlamda, sığınmacı ve göçmen grupların nüfus boyutuna ve sayısal çokluklarına yerleşik halk tarafından yapılan vurgu ve bunun bir tehlike olarak addedilmesi, toplumdaki ayrımcı ve hatta ırkçılığa varan tutum ve davranışların yükselişinin bir habercisi olarak görülebilir (Quillian, 1995: 586-611).

"Zaten ürüyorlar, çoğalıyorlar. Çoğala çoğala çoğala bizi de burada unuturlar, toprağı kazsan Suriyeli çıkıyor!" (erkek, 40 yaşında, lise mezunu, çay ocağı işletmecisi)

"Şu an Suriyeliler, inan bizim her gün birilerine saldırıyorlar. Yanlış politika buluyorum ben bunu. Zamanında da İran'da Irak'da olaylar olduğunda getirdilerdi. 90'larda mıydı 89'da mıydı peşmergelerin geldiği. 89-90'lardaydı herhalde, Kuzey Irak savaşında gelmişti. O zaman bu kadar içimize yayılmamışlardı. O zaman biraz sınırlarda tutulmuştu. Ama şu anda o kadar içimize girdiler ki, aynı okullarımızda çocuklarımızla okuyorlar. Şu an evlendirmelere başladılar. Doğum oranları hızla artıyor. Biz iki tane doğururken 1 tane doğururken onlar bu sayıyı yükselttikçe yükseltiyorlar. Ben memnun değilim. (kadın, 52 yaşında, lise mezunu, emekli)

"Çünkü Nevşehir'de, bizim kadınlar doğum kontrolünü uyguluyor artık, onlarda olmadığı için yakında bizim nüfusu geçerler" (kadın, 58 yaşında, lisans mezunu, emekli)

Bunun yanı sıra, aşağıdaki görüşme kesitinde de görülebileceği üzere, bir milli kimliğin diğer kimliklerle karşılaşmalarında ortaya çıkan "asimile etme ve kendine benzetme" arzusu, göçmenlik karşıtı retorik içerisinde kendisine kolayca yer bulabilmektedir. Milli kimlik, uğrunda ötekileri yok edebilmeyi meşru ve haklı sayan bir hiyerarşik düzenin varlığı inancıyla, bireyler tarafından söylemsel olarak yeniden üretilmektedir.

"Eğitim almak zorunda, öyle düşünüyorum, sadece insan olduğum için, işin açıkçası. Nasıl ayırt edebilirsin. Ama yine de… Çünkü bize kültürel açıdan çok farklılar onlar. En azından farklı bir şekilde bir şey açılsın… Şöyle olabilir, eğer şunu biz Milli Eğitim olarak şunu yapabilirsek bu çocuklara, kültürümüzü, Türklüğü, zamanında Rusların Türki Cumhuriyetlerine yaptığı gibi,

tarihini öğretebilirsen o çocuklara, tamam. Senin tarihin de bu diyelim, başarılı olsun bizde. Kendini Türk hissetsin. Ama onu yapamıyorsak eğer… Asimilasyon yaşamak zorundalar, yaşamak zorundalar. Ama asimilasyona benim çocuklarım uğramasın da onunki uğrasın yani, ne yapabilirim ki…" (kadın, 41 yaşında, lisans mezunu, şirket yöneticisi, yatırım danışmanı)

4.3. Vatandaşlık Korkusu: "Bizimle eşit olmasınlar!"

Milliyetçilik, bir grubun hâkim statülerini meşru kılmak adına geliştirdikleri bir ideoloji olarak tanımlanır (Anderson, 2006; Gellner, 1983). Ulus-devletin sınırları, sadece bu sınırlar içerisinde yaşayanlar ile dışarıda kalanları ayırmayı değil, o ülkenin vatandaşı olarak tanımlanan kimselere, o sınırlar içerisindeki diğerlerinden "üstün" oldukları bir alan yaratmayı da ifade eder. Gruplar arası hiyerarşik bir yapının zihinlerde oluşmaya başladığı yerde ise, eşitlikçi bir ilişkiden bahsetmemiz mümkün değildir. Nitekim milli kimliğini "ötekiler" üzerinden kurgulayarak ifade eden birey için de, vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu devletin sınırları içerisinde, "öteki" ile paylaşılması söz konusu bile olmayan bir takım haklara sahip olmak, duyduğu aidiyetten ziyade, kaybetmek istemediği "ayrıcalıklı statünün" ifadesidir.

Çalışmaya katılan görüşmecilerin birçoğu, Suriyelilere vatandaşlık verilmesinin endişesini taşımakta ve buna şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Vatandaşlığı sivil bir anlayıştan ziyade, etnik köken temeline dayalı bir bakış açısıyla değerlendiren bu görüşmecilerin birçoğu için, farklı kültürden gelen kimselerin, kendilerinin sahip olduğu vatandaşlık statüsüne sahip olmaları "biz" ve "onlar" kategorilerinde kısmen de olsa bir kırılmaya sebebiyet vereceği için kabul edilebilir bir durum değildir.

"(Suriyeliler konusunda hükümetin politikalarını) insani açıdan destekliyorum, hiçbir sıkıntı yok. Bugün Suriyeli olabilir, atıyorum İranlı olabilir, Rus olabilir, hiç sorun değil, onu tartışmıyoruz, insani boyutu farklıdır. Ama dediğim gibi bu işi fazla uzatıp da vatandaşlık vermesi normal değil, onu kabul etmiyorum mesela hoş da değil yani. Herkes kendi ülkesinin vatandaşıdır. O şekilde düşünürüm. Benimle aynı haklara sahip olmaması gerekir en azından." (erkek, 45 yaşında, lise mezunu, web tasarımcısı)

"Ben istemiyorum. Yani bir Suriyelinin benim memleketimde yaşamasını istemiyorum. Benim memleketimde aynı durumlarda, aynı haklara sahip olsun istemiyorum. Evet komşumuzdur, komşu komşunun külüne muhtaçtır. Yardımımızı yapalım. Ama benim nüfusumda kayıtlı olmak zorunda değil. Evet mecburen, adam ne yapsın, hani, geliyor, çoluk çocuk, özellikle çocuklara çok üzülüyorum. Kadınlara çok üzülüyorum. Ama benim kültürümle bağdaşmıyor bir Suriyeli. Sadece benim komşu kültürüm. Bana zarar verdiğini düşünüyorum. Ben istemem bir çocuğumun Suriyeli ile evlenmesini."(kadın, 41 yaşında, lisans mezunu, şirket yöneticisi, yatırım danışmanı)

"….(çocuğumla aynı okulda okumalarından) valla çok da memnun olmazdım. Neden? Onlara göre bir okul yapılsaydı, yer yapılsaydı… Yani içimize fazla girmeselerdi. Ya her konuda… Kültür farklılığı, yiyimimiz, giyimimiz… Yan yana gelemiyorsun misal olarak. O kadar rahatsız… Onlarla yan yana… Çünkü o kadar rahatsız edici şeyler var ki. Kokuları bilene çok rahatsız ediyor bizi. Yani, bilmiyorum ya, ahlaki durumlarını da ben sevmiyorum. Bizim ahlaki düzenimizi de bozuyorlar, her şeyimizi bozuyorlar. Valla ben ülkemde fazla kalmalarını düşünemem ben. Bırak (Türkçe) öğrenmelerini, ülkelerine bir an evvel dirlik düzen gelsin, herkes ülkesine gitsin." (kadın, 52 yaşında, lise mezunu, emekli)

Öte yandan kaynakların dağılımı konusunda da göçmenlere tanınan bir takım hak ve ayrıcalıklardan rahatsızlık olan birçok görüşmeci, "kendisinden olmayanın" kendisiyle aynı koşullara sahip olmasına karşı duyduğu tahammülsüzlüğü dile getirmiştir. Görünen o ki, ulus- devlet sınırları içerisinde, sadece kendisinin faydalanabileceği bir takım hakların vatandaşlık yoluyla göçmenlere de verilmesi, milli kimliğin bileşeni olarak tanımladıkları "kan bağı" ve "ortak kültür" unsurlarının her ikisi ile de çelişmektedir. Devletin vatandaşına sunmakla yükümlü olduğu eğitim, sağlık gibi bir takım temel hizmetlerden göçmenlerin de faydalanıyor oluşu, milliyetçi saiklerle net bir şekilde eleştirilmektedir.

"Memleketimiz çok küçük ve insanlar ciddi anlamda olumsuz şekilde etkileniyor bu konudan. Rahatsızlıkları var. Ne gibi rahatsızlıkları var? Yerleşik düzene geçtikten sonra bu insanların işsiz olması, bugün her ne kadar devletten maaş, işte yardım alsalar da, bilmiyorum, her en olursa olsun, yine de açız diyorlar veyahut da ihtiyacımız var diyorlar. Bitmiyor yani, sağlık sektöründe bizden daha iyi konumdalar, herhangi bir ücret ödemeden, herkesin özellikle söylediği, mesela bir sıra beklemeden muayene olabiliyor. Ama bizim insanımız burada sıra bekliyor. Bunlar olumsuz şeyler, iyi şeyler değil." (erkek, 45 yaşında, lise mezunu, web tasarımcısı)

"Ben hastaneye gittiğim zaman, sanki biz mülteciymişiz gibi geliyor. Onlar çok mutlu…"(kadın, 32, ev hanımı)

"İşte azmak kavramı var ya, azmışlar işte, arpaları fazla gelince, azmışlar. Yani, anlamadığım şey, biz daha ülkemizde asgari ücretle insanlar geçinemezken, bir Suriyeliyi, bir Afganı, bir İranlıyı, yani beslemek neden? Biz, şimdi, işte, şu gururumuza dokunuyor mesela yani" (erkek, 23 yaşında, üniversite öğrencisi)

"Suriyelilere sağlık konusunda ayrıcalık tanınması beni rahatsız ediyor mesela." (erkek, 43 yaşında, lisans mezunu, ilaç mümessili)

Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki üniversitelere sınavsız girebildiği iddiası da bir şehir efsanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hâlbuki diğer tüm yabancı uyruklulara tanınan ve her üniversite ve her üniversitenin her bölümü için farklı sayılarda ayırılan bu kontenjanlar, eskiden beri yükseköğretim sistemimizde yer almaktadır. Göçmenlere yönelen öfkenin meşruiyet temeline sıklıkça yerleştirilen bu iddia, "benim çocuklarım dururken…" ifadeleriyle birlikte yine "biz" ve "onlar" ikiliği üzerinden milli kimliğin sınırlarını oluşturmaya ve korumaya yönelik olarak kullanılmaktadır.

"Vatandaş mı olacak bunlar? Benim kendi çocuğum dururken. Mesela üniversitelere şeysiz alınacakmış, doğru mudur yanlış mıdır bilmiyorum… Ama çok öğrenmek istiyorum." (kadın, 41 yaşında, lisans mezunu, şirket yöneticisi, yatırım danışmanı)

"Biliyorsunuz onlara sınavsız üniversiteye yol açtılar, işte… Çok hak tanındı. Onun için ayakları yere basıyor şu anda. O kadar da olmaması gerekiyor. Tamam. Biz kendimizi doyuramıyoruz yani." (kadın, 58 yaşında, lisans mezunu, şirket sahibi)

4.4. Suçun Etnikleştirilmesi: "Hırsızlık, tecavüz, gasp… Her yol onlarda!"

Suriyeli göçmenlere yönelen ötekileştirici ve dışlayıcı dilin önemli uğrak noktalarından birisi, kentte vuku bulan her türlü asayiş sorununun temelinde "Suriyelilerin" olduğu algısı ve düşüncesidir. Ana akım medya tarafından da yaygın bir şekilde kullanılan bu dil, göçmenlere karşı negatif bir tutum içerisinde olan görüşmecilerin hemen hemen hepsi tarafından tartışılması bile abes olan apaçık bir gerçeklik olarak sunulmaktadır.

"Her türlü pislik Suriyelilerde... Ne zaman buraya geldiler, Nevşehir bozuldu. Kültürümüzü bozdular. Biz İranlılardan, ilaçlardan nasıl uyuşturucu yapılır onu öğrendik mesela. Vatanını milletini bırakıp gelen insandan hayır gelir mi?" (erkek, 43 yaşında, lisans mezunu, eczacı)

"Ben Türkiye'ye bu Suriyelilerin hiç alınmasını istemiyorum. Karşıyım. Niye dersen, gerçekten mesela Nevşehir'de Suriyeli, Afganlılar aslında uyuşturucunun temeli oldular. Uyuşturucuyu sokuyorlar Türkiye'ye, çocuklarımızı zehirliyorlar. Bunu araştırmalarımızda çıktı. Ama ben çocukların zehirlenmesini istemiyorum yani. Alıştırıyor çocuklara da çevreye de, yani böyle onların yoluyla giriyor Gidip de buradan Nevşehir'e gidip uyuşturucu temin etmiyor, onlar getiriyor. Suriyeliler de işte çok güzel kadınları falan var birçok ailenin yuvasını bozdular yani. Çok, işte ikinci evlilik, işte başka ev açtırma falan, sonra işsizlik zaten Nevşehir'de fabrika yok bir şey yok. İş yerlerinde önceki 1200 1300 liraya çalışan işçilerin çıkartılıp, bunların 200-300 liraya çalışmalarına herkes işsiz kaldı, ekmeğinden aşından oldu. Yani, hemen hemen insanların birçok hayatını etkiledi yani. Hayat yönünden etkilendi, çocuklarımıza da birçok kötü yönden şeyler oldu.." (kadın, 58 yaşında, lisans mezunu, emekli bankacı)

"Göçmenler Nevşehir'in sosyal dokusunu bozdu, geriletti. Zaten geriye giderken, biraz daha hızlı bir trene bindik. Madde bağımlılığı arttı, arttı yani. Çünkü bu işi de yapanlar dışarıdan gelenler zaten yerli yapmıyor bu işi. Madde bağımlılığı arttı, e çocuklarda madde bağımlılığı arttıkça ahlaktı bilmem ne onlar bozulmaya başladı. Evden kaçışlar çoğaldı, kız ve erkek çocuklarında burada ayrım yapmadan söyleyeceğim. Kılık kıyafette farklılık oluştu, dine yönelişte çok farklılık oluştu, istismar vakalarında artış var." (kadın, 58 yaşında, lisans mezunu, emekli)

"Neredeyse, çoğu illerin yarıya yakını Suriyeli vatandaşlardan oluştu, sosyal sorunlar başladı. Ülke insanlarının işsizliğiyle ilgili pek çok sorun yaşıyoruz. Gasp yaşıyoruz, fuhuş yaşıyoruz falan filan..."(erkek, 57yaşında, lisans mezunu, emekli öğretmen)

SONUÇ

"Gündelik milliyetçilik" yaklaşımı, devlet, medya, partiler ve elitler tarafından dolaşıma sokulan milliyetçi retoriğin asıl hedefi ve taşıyıcısı olan bireyin, pasif bir alımlayıcı olmaktan öte, milliyetçi söylemi yorumlayan, dönüştüren ve sürekli olarak yeniden üreten bir aktör olarak dikkate alınması gerektiğinin altını çizer.

Milliyetçilik ideolojisi, "millet" idealini zihinlerde somutlaştırmanın bir yolu olarak, diğerlerinden farklı ve üstün olduğunu vaaz ettiği "milli kültür" güzellemesine sırtını yaslar. "Biz" ve "onlar" dikotomisi üzerinden kendisini var eden milli kimlik kurgusu, gündelik hayatta sıradan bireylerin söylemleriyle kendisini var eden ve sürekli olarak yeniden üretilen bir gerçekliktir. Göçmenler ise hali hazırda bu

söylemin en sık hedefe koyduğu "ötekidir". Bu bağlamda, göçmen karşıtı retorik, milli kimliği kurgulamanın ve yeniden üretmenin önemli bir bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan sınırlı sayıdaki çalışmalar göstermektedir ki, göçmenler, millete atfedilen "biz"in ötekisi olarak, milliyetçiliğin yükselmesinde ve yeniden üretiminde önemli bir özne haline gelmişlerdir.

Nevşehir'in yerel halkı tarafından göçmenlerin nasıl ve hangi söylemsel stratejiler yoluyla ötekileştirilerek milliyetçilik söyleminin yeniden inşa edildiğini anlamaya çalışan bu çalışma için yapılan görüşmelerden yola çıkarak, sınıfsal statü ve eğitim gibi kriterlerin, Suriyelilere yönelen öfke ve itiraz dilinde belirleyici bir faktör olduğunu iddia edemeyiz. Nitekim ekonomik kaygı düzeyi bakımından birbirine tamamen zıt katılımcıların, örneğin iş bulma kaygısı güden bir üniversite son sınıf öğrencisinin ve kendi şirketini yöneten üst- orta gelir grubuna mensup bir katılımcının ifadelerindeki ortaklıklar, bu tespite temel oluşturmaktadır. Katılımcıların, yaş, ekonomik ve sosyal statü, eğitim düzeyi, siyasal görüş ve cinsiyet gibi değişkenlerden bağımsız olmak üzere, büyük bir çoğunluğu "Ülkemde Suriyeli istemiyorum!" ifadesini dile getirmişlerdir. Yerel halk tarafından göçmenlere yöneltilen vatan hainliği suçlamaları, vatandaşlık korkusu, nüfus üstünlüğünü kaybetme korkusu ve suçun etnikleştirilmesi göçmen karşıtı retoriğin en belirgin uğrak noktaları olarak karşımıza çıkmıştır. Söylemlerin yoğunlaştığı bu konu başlıklarının her birisinin alt metninde yatan, aslında milleti, yani "biz" olanı tanımlamaktır. Bu tanımlama, bahsi geçen söylemsel inşa süreçleri boyunca, milli kimliğin gündelik hayatta sürekli olarak yeniden üretilmesi olarak tezahür etmektedir.

KAYNAKÇA

Anderson, Benedict (2006). **Imagined Communities: Reflection on the Origin and Spread of Nationalism**, Verso, London.

Billig, Michael (1995). **Banal Nationalism**, Sage, London

Bourdieu, Pierre (1990). **The Logic of Practice.** Polity Press, Cambridge.

Geertz, Clifford (1973). **The Interpretation of Cultures**, Basic Books, New York.

De Cilla, Rudolf, Martin Reisigl ve Ruth Wodak (1999). "The Discursive Construction of National Identity", **Discourse & Society**, Cilt: 10, Sayı: 2, ss. 149-173.

Fox, John ve Cynthia Miller- Idriss (2008). "Everyday Nationhood", **Ethnicities**, Cilt:8, Sayı:4, ss. 536- 576.

Gellner, Ernest (1983). **Nations and Nationalism**, Basil Blackwell, Oxford.

Giddens, Anthony (1987). **Social Theory and Modern Sociology**. Polity Press, Cambridge.

Giddens, Anthony (1985). **The Nation-State and Violence**, Polity Press, Cambridge.

Goode, J. Paul ve, David R. Stroup (2015). "Everyday Nationalism Constructivism for the Masses", **Social Science Quarterly**, Cilt: 96, Sayı: 2, ss. 717- 739.

Hall, Stuart (1996). **Questions of Cultural** Identity, Editör: Stuart Hall ve Paul du Gay, Sage, London.

Hastings, Adrian (1997). **The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism**, Cambridge University Press, Cambridge.

Hobsbawm, Eric J. ve Ranger Terence (2000). **The Invention of Tradition**, Cambridge University Press, Cambridge.

Hobsbawm, Eric J. (1992). **Nations and Nationalism since 1780 Programme, Myth, Reality**, Cambridge University Press, Cambridge.

Martin, Denis- Constant (1995). "The Choices of Identity", **Social Identities**, Cilt: 1, Sayı:1, ss. 5–20.

Okyayuz, Mehmet ve John Angliss (2014). **Migration, Global Process Caught in National Answers** , Editör: Mehmet Okyayuz, Peter Herrmann ve Claire Dorrity, Wiener Verlag, Wien.

Quillian, Lincoln (1995). "Prejudice as a Reponse to Perceived Group Threat: Population Composition and Anti-Immigrant and Racial Prejudice in Europe", **American Sociological Review**, Cilt: 60, Sayı: 4, ss. 586- 611.

Renan, Ernest (1996). **Becoming National A reader What is a Nation**, Editör: Geoff Eley ve Ronald Grigor Suny, Oxford University Press, Oxford.

Semyonov, Moshe, Rebecca Raijman, Anat Yom Tov ve Peter Schmidt (2004). "Population Size, Perceived Threat, and Exclusion: a Multiple-Indicators Analysis of Attitudes toward Foreigners in Germany", **Social Science Research**, Cilt: 33, ss. 681- 701.

Smith, Anthony D. (1996). "Opening Statement Nations and Their Past", **Nations and Nationalism**, Cilt:2, Sayı: 3, ss. 358-365.

Smith, Anthony D. (1995). "Gastronomy or Geology? The Role of Nationalism in the Reconstruction of Nations", **Nations and Nationalism**, Cilt:1, Sayı:1, ss. 3-23.

Smith, Anthony D. (1991). **National Identity**, University of Nevada Press, Reno.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2017). "Göç İstatistikleri, Geçici Koruma, Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı", http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik (15.09. 2017)

Tilley, Viriginia (1997). "The Terms of the Debate: Untangling Language about Ethnicity and Ethnic Movements", **Ethnic and Racial Studies**, Cilt: 20, Sayı: 3, ss. 497–522.

UNHCR (2014). **Statistical Yearbook 2014**, http://www.unhcr.org/statistics/country/566584fc9/unhcr-statistical-yearbook-2014-14th-edition.html (30.07. 2017)

Van den Berghe, P. (2001). **Encyclopedia of Nationalism**, Editör: Athena S. Leoussi, Transaction Publishers, London.

İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDA TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ: TÜRK DIŞ POLİTİKASININ DEĞİŞİMİ

Ahmet KÜNER[1]

Öz

Türk-Alman ilişkileri gerek Osmanlı son döneminde, gerek Cumhuriyet döneminde siyasal, kültürel, askeri ve ekonomik alanda önemli yer tutar. İmparatorluk döneminde daha çok "denge" unsurunda kullanılan ilişkiler, Cumhuriyet döneminde daha çok "dengeli" kurulan ilişkilerden ibarettir. Özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra hızla artan Alman nüfuzu, Osmanlı'nın yıkılışından sonra ilişkilerini "Genç Cumhuriyete" bırakacaktır. Birinci Dünya Savaşından sonra kısa süreliğine kesilen ilişkiler, Weimar Cumhuriyeti ile birlikte dünya statükosundan yana yürütülecektir.

1933 yılında Nazilerin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte statükoya karşı duran bir Alman Dış Politikası gözlere çarpar. "Hayat Alanı" olarak adlandırılan ve güdülen yayılımcı politika, ilk bakışta Türkiye Cumhuriyeti tarafından tehdit olarak algılanmamıştı. Çünkü Versailles Antlaşmasının bağlayıcı hükümleri tıpkı Sevr Antlaşmasına benzetilebilirdi. Fakat Hitler'in "Hayat Alanı" olarak adlandırdığı tezin belirsizliği, Türkiye tarafından Alman ilişkilerini gözden geçireceği bir dönem olacaktır. Sonuç olarak Türkiye üzerinde her dönemde; siyasal, kültürel, askeri ve ekonomik açından etkinliğe sahip olan Almanya, 1933-1939 yılları arasında etkinliğini daha da arttıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Siyasal İlişki, Ekonomik İlişki, Kültürel İlişki, Askeri İlişki

Önsöz

Türk-Alman ilişkilerini tarihsel süreçte incelediğimizde tekerrür etmektedir. İlişkilerin başlangıcı 12. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Bu ilişkilerin 1938 yıllına kadar gelmesinde geçen süreç dönemin politikaları ile örtüşmektedir. Daha çok 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra artan iki ülke ilişkileri, I. Dünya Savaşı yıllarına kadar daha çok "dengeleme unsuru" üzerinden açıklanabilir. Savaş sonrasında kesilen ilişkiler "Genç Cumhuriyet'in" kuruluşundan sonra tekrar başlamıştı. Yeniden kurulan ilişkiler Osmanlı dönemindekinin aksine daha çok "karşılıklı çıkar" ilişkisine dayanmaktaydı. 1933 sonrasında iktidara Adolf Hitler ve Almanya'sının Versay Antlaşmasından kurtulması için güttüğü yayılımcı politika Türk Hükümeti tarafından haklı görülüyordu. Fakat savaş başlangıcına kadar geçen sürede Türk Hükümeti, Almanya'nın "Yeni Düzen" politikasının sınırlarından endişe etmiş ve politikasını değiştirmiştir.

Türk-Alman ilişkilerinin geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli bir yeri olduğunu söylemek gerekir. 1923-1938 yılları arasında Türk-Alman ilişkilerinde güdülen ve hala tartışma konusu olan bu dönemde, çok kısa bir sürede değişen politika üzerinde durulacaktır. Bu çalışmamı yaparken Bilimsel Araştırma Yönteminden yararlanmış olup, akademik literatürde yer alan görüşlerle paralel bir sonuca ulaştım. Bu çalışmamda benden maddi manevi desteklerini esirgemeyen babam Zikrullah KÜNER'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

[1] Selçuk Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğrencisi, E-Posta: ahmtkner@hotmail.com

GİRİŞ

1871'e kadar Almanya adıyla anılan bir devlet yoktu ve bugünkü Alman devleti yerine 19. yüzyılın ortasına kadar 39 küçük duka devletçikler vardı. Her ne kadar bu devletçikler kendi aralarında iktidar mücadelesi yapsalar da sonuçta Avusturya İmparatorluğu'na bağlıydı. Burada Almanya denince kastedilen daha çok topraklarının bir kısmı bugün Polonya içinde kalmış olan Prusya Krallığı ve 1871'de kurulan Prusya İmparatorluğu'dur[2]. Fakat daha öncesinde Almanların Türkler ile ilk temasları Haçlı Seferlerine kadar dayanır. Bu savaştan sonra Saksonya Dükü Henri, 1171 yılında Filistin'den ve Anadolu toprakları üzerinden Almanya'ya giderken kendisini Alparslan'ın karşıladığı, kendisini törenlerle karşıladığı bilinmektedir. Daha sonra 1190 F. Barbaros liderliğinde toplanan Almanlar, Anadolu üzerinden giderek Kudüs'e varmak istemiş fakat Türklerin geçiş izni vermemesi üzerine savaş başlamıştı. Bu savaşta yenişemeyen iki ülke, ilişkilerini yaklaşık 400 yıl kesmişti.

1. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E KADAR TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ

1.1. Siyasi İlişkiler

1500'lü yılların sonuna kadar Macaristan toprakları üzerinde rekabete girişen Osmanlı ve Almanya, II. Mustafa'nın 15 kişilik bir heyeti I.Friedrich'in tahta çıkışını kutlamak için göndermesine kadar resmi ilişkileri düzeyinde değildi. 1700'lü yıllarda II. Friedrich'in iktidara gelmesinden sonra sürekli Avusturya ve Rusya ile savaşan Almanlar, bu dönemde aynı devletler ile savaş halinde olan Osmanlı Devleti, Almanya için bulunmaz bir ittifaktı.

1755'te, Büyük Friedrich, II. Osman'ın tahta çıkışını tebrik etmek bahanesiyle yaveri Baron Rexin'i İstanbul'a elçi olarak göndermiştir. Rexin'in asıl görevi Osmanlı Devletiyle ticarete ve savunmaya yönelik bir anlaşma yapmaktır. Ancak iki ülke arasında anlaşmaya karşı olan ülkeler, dağıttıkları rüşvetlerle bu işe engel olmuşlardır. Yine de Büyük Friedrich bu başarısızlıktan yılmamış ve Rexin'i daha sonra II.Mustafa'nın padişah olmasını fırsat bilerek, ticarete ve savunmaya yönelik anlaşma yapması için kendisinin kaleme aldığı bir mektupla birlikte, Şubat 1758'de tam yetkili olarak tekrar İstanbul'a göndermiştir[3]. Rusların 1760'da Berlin'i işgal etmesi üzerine Osmanlı'nın yardımına daha çok ihtiyaç duymuş, Rexin uzun süre verdiği mücadele Sadrazam Koca Ragıp Paşa'yı ikna etmişti. Ancak bu anlaşma, sadece *ticaret anlaşması* olarak sınırlı kalmıştı.

Prusya Krallığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir askeri ittifak, ancak 1 Şubat 1790 tarihinde imza edilebilmiştir. Rusya ve Avusturya'ya karşı iki ülkenin ortak çıkarlarını korumaya yönelik 5 maddeden oluşan bu ittifak, 19. Yüzyılda canlanacak ve 20. yüzyılın başında en üst düzeyine çıkacak olan iki ülke resmi ilişkilerinde atılan önemli bir adımdır. Ancak 2 Ağustos 1914 tarihli Türk-Alman İttifakının aksine, 1790 ittifakı, ne Osmanlı Devletini silahlı bir çatışmaya ne de Almanya ile bir yıkıma sürükleyecektir[4].

Bu zamana kadar daha çok Osmanlı Devleti'nin yön verdiği ve ağırlığının hissedildiği iki ülke ilişkileri, Viyana Kuşatması'ndan sonra Prusya'nın eline geçmeye başlamıştır. Prusya ise gelişen sanayisi ve askeri gücüyle Avrupa'da daha da etkinlik kazanmış, ancak Rusya'ya karşı etkin bir güç olarak gördüğü Osmanlı Devleti'nin gittikçe zayıflamasından ve bu ülkenin Balkanlar'daki boşluğunu Rusların dolduracak olmasından endişe duymaya başlamıştır[5]. Daha önce Büyük Friedrich'in girişimiyle imzalanmaya çalışılan savunma ve ticaret anlaşması, bu kez Osmanlı tarafından imzalanmak istenmiştir.

50 yıllığına yapılan bu anlaşmadan sonra Prusya ile Osman Devleti arasındaki ticari ve askeri alandaki ilişkiler çok yoğun bir şekilde artmış ve Osmanlı Devleti Prusya'nın siyasi ve askeri nüfuzu altına girmeye başlamıştır. Bismarck dönemine kadar Osmanlı-Alman ilişkileri, daha çok Almanya'nın Avrupa'da kendine olan baskıyı kırmak için Osmanlı Devleti ile bir ittifak arayışıyla geçmiştir. Yine bu döneme kadar Almanya ile 1760'da ticaret ve 1790'da ittifak anlaşması yapılmasından sonra çok sıkı bir ilişki söz konusu olmamıştır[6].

---

[2] KILIÇ, Sezen (2005). **Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e Kadar)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara. s.3.
[3] Kılıç, 2005: 6.
[4] ÖZGÜLDÜR, Yavuz (1993). **Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara. s.4.
[5] Kılıç, 2005: 8.
[6] Kılıç, 2005; 8-9.

1814-1815 yıllarında yapılan "Viyana Düzenlemesi" Almanların tek bir ulus olma hayallerini boşa çıkarmıştır. Bu düzenleme ile eski imparatorluk yerine dağınık bir yapı görüntüleyen bir çok devletçikten oluşan "Alman Devletleri Konfederasyonu" kurulmuştu. 1862'de Prusya başbakanlığına getirilen Otto von Bismarck, başarılı bir dış politika yürütmüş ve Prusya'nın 1866'da Avusturya'yı yenmesini sağlamış ve zaten yürümeyen Alman Devletleri Konfederasyonu'nun dağılmasına öncülük etmiştir. Prusya, Fransızlarla (1871) yaptığı savaşta Alsace-Loreine'i de Prusya topraklarına katıp güneydeki Alman devletleriyle kuzeydeki Alman devletlerini birleştirerek Alman İmparatorluğu'nu kurmuş ve I. Wilhelm'i bu birliğin Kaiser'i ilan etmiştir[7]. Bu dönemde Bismarck'ın güttüğü politika daha çok denge siyaseti üzerine kurulmuştu.

Alman İmparatorluğu'nun yayılma politikası 19. Yüzyılın ikinci yarısında var olan koşullar ve büyük devletlerin çoktan belirlenen nüfuz alanları gibi nedenlerden ötürü başka bir mecraya sürüklenmişti. Almanya, İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusyası gibi kolayca kolonyalist bir imparatorluk kuramayacaktı. Bölüşülen dünyada kendisine en yakın olan ve fazla engel görmeden sızabileceği bir tek alan kalmıştır: Osmanlı İmparatorluğu[8]…

1877'de Osmanlı-Rus Savaşı başlamış ve Ruslar İstanbul önlerine kadar gelmişlerdi. Ruslar 3 Mart 1878'de savaşın bitmesiyle imzalanan Ayastefanos Anlaşması'yla artık ebedi arzuları olan sıcak denizlere inme hakkına kavuşmak üzereydi. Ancak Prens Bismarck, Almanların "Drang nach Osten" (Doğuya Yönelim) politikası tehlikeye girmeye başlayınca, bütün ilgili devletleri 1878'de Berlin'de yapılan bir kongrede toplamış ve Osmanlı toraklarındaki azınlıkları koruma ve yönetme hakkını Ruslara bırakan Ayastefanos Anlaşması'nın ağır hükümlerinin etkisini azaltarak öteki ülkelerin de çabalarıyla Rusların sıcak denizlere inmesini engellemiştir[9].

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu milliyetçilik akımları, iç isyanlar ve dış müdahaleler sonucu kaynayan kazandan farksızdı. Devlet, sürekli toprak kaybetmekte, sadece denge politikası güdülerek ayakta kalabilmekteydi. Sömürmek için belirli ülkelere bağlı olmayan kapitalist devletler, seçme özgürlüğüne sahip olmayan devletleri zaten sömürmüştü. Fakat Osmanlı farklıydı ve seçme şansına sahipti. İşte bu dönemde, Abdülhamit ülke içi isyanları desteklemeyen, azınlıkları kışkırtmayan bir ülke olan Almanya'yı kötünün iyisi olarak görmekteydi.

Sultan Hamid özellikle iki devletten son derece çekinirdi: Rusya ve İngiltere. Türkiye'nin başından gaile eksik olmaması, Türk ordusunun teçhizat ve silahlanma bakımından daima zayıf kalması, nihayet devletlerin müdahalesini icap edecek bir mesele hususunda Rus donanmasının Boğaziçi'ne gelip İstanbul meselesinin halledilmesi Rus siyasetinin ana hatlarından olduğu malum idi. İngiltere ise Mısır ve Hindistan dolayısıyla Türkiye'nin zayıf, her an meşgul, daima gailelerle kuşatılmış olmasını isterdi. Sultan Hamid bu vaziyet karşısında Almanya ile anlaşmaktan başka çare kalmadığına hükmetti. Almanya'nın yardımı ile askerliğimizi ilerletilebileceğini düşündü. Alman siyasetinin İstanbul'da hakim bir vaziyet alması ve Alman iktisadi teşebbüslerinin rekabetsizce revaç bulması bundan mütevellittir. Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkileri bir kat daha takviye eden en mühim sebep Alman İmparatoru'nun İstanbul'u ikinci ziyaretleridir. Sultan Hamid Alman taraftarlığını açık şekilde karar verdiğinden, İmparator'un bu seyahati son derece parlak olmuştur. İmparator bu ziyaretinde Sultan Hamid ile birçok defalar görüşmüştür. Bu mülakatlarda daima siyasetten, iki memleket arasındaki dostluğun takviyesinden, Türk ordusunun gelişimine Alman subayları ve fabrikalarının desteğinden bahsolunurdu. Alman İmparatoru'nun bu seyahatte elde ettiği elde ettiği en mühim başarı Bağdat hattı imtiyazının bir Alman grubuna ihalesini Hünkar'dan koparmaktı[10].

Almanya'da İslamcı ideolojiye yakın gözükmeye çalışıyor, Alman fikir adamları İslam birliğini ve padişahın halifeliğini destekliyorlardı. Çünkü bu ideolojiyle Osmanlı topraklarındaki Müslümanların birlikteliği sağlanacak; ülke toprakları daha fazla parçalanmayacak ve Almanya kendi sanayisi için ihtiyaç duyduğu her türlü ham madde ve pazar ihtiyacını rahatlıkla karşılayabilecekti[11].

[7] Kılıç, 2005; 9.
[8] ORTAYLI, İlber (2016). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, Timaş Yayınları, 15. Baskı, İstanbul. s. 24-25.
[9] Kılıç, 2005; 11.
[10] PAŞA, Tahsin (2017). **Sultan Abdülhamid'in Sırdaşı Tahsin Paşa'nın Yıldız Sarayı Hatıraları**, Yakın Plan Yayınları, İstanbul.
[11] Kılıç, 2005; 13

Abdülhamit bu dönemde ilk temaslarını askeri ilişkiler üzerine başlatmıştı. İlk olarak 1880'de askeri ve sivil yetkililer İstanbul'daki Alman Büyükelçiliğinden talep edilmişti.

Devletin son günlerine doğru giderken umutları Almanya'ya bağlayan sadece yönetim kadrosu değildi. Aynı şekilde ülkenin birçok yazarı, aydını, hatta Abdülhamit'ten zarar görenler bile Almanya'ya umutlarını bağlamıştı.

Osmanlı toprak bütünlüğünü yıkmaya yönelik "Şark Meselesi"ne Otto von Bismarck'ın kayıtsız kalması, Osmanlı toprakları üzerinde hak iddia etmemesi, II. Abdülhamit'in Almanya'ya yönelmesinde önemli etkenlerdendir[12].

Abdülhamit'in sadece siyasi anlamda umutlarını bağlamıyordu, aynı şekilde ekonomik anlamda da umutlarını bağlıyordu. Abdülhamit demiryolu imtiyazını verdiği Alman firmasından ve yaptıkları hızlı işlerden o kadar memnundu ki bu memnuniyetinin karşılığı olarak Alman demiryolu şirketine 15 Şubat 1893'te 444 kilometrelik Eskişehir-Konya demiryolunun imtiyazını da vermişti[13]. Bu demiryolu hattının önemi Emperyalist gücülere hizmet edeceğini tahmin edileceği biliniyordu. Çünkü demiryoluna sahip olmanın önemi Suriye, Mezopotamya ve Arabistan'ın egemenliğini güçlendiriyordu.

Bismarck'ın eski denge siyasetine dayanan ve ittifaklarla ayakta durmaya çalışan politikası II. Wilhelm'in (1859-1941) 1888'de iktidara gelmesine kadar sürmüştü. II. Wilhelm, Bismarck'a kendi dış politikası doğrultusunda yönettiği kaiserlerin tersine ona izin vermemiş ve 1890'da başbakanlıktan istifa ettirmiştir. Kaiserin yeni başbakanı Caprivi, Osmanlı topraklarını Almanya'nın ekonomik ve siyasi yayılma alanı olarak seçmiş ve bu yeni politikanın adı 18 Ocak 1896'dan itibaren "Weltpolitik" (Dünya Politikası) olmuştur[14]. Bu dönemdeki Türk-Alman ilişkilerine ivme kazandıran ise II.Wilhelm'in İstanbul'u ziyareti olmuştur.

Meşrutiyetin ilanıyla birlikte ülkenin kaderini İttihat ve Terakki Cemiyeti almıştı. İttihatçıların, Osmanlı İmparatorluğu'na ait Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından 1908'de kendi topraklarına katılmasını Almanya'nın desteklemesine duydukları tepki Alman aleyhtarlığını arttırmış, bu da Almanların sömürge planlarını rafa kaldırmalarına neden olmuştu[15]. Osmanlı Devleti üzerinde daha çok siyasi ve ekonomik nüfuzu bulunan Almanya, Meşrutiyetin ilk yıllarında etkisini kaybetmeye başlamıştı. Helfferich, Almanların Meşrutiyetin ilanından sonra duydukları hayal kırıklıklarını 1908 sonlarına doğru söylediği şu sözlerle çok iyi bir şekilde ifade ediyordu: "*Tümüyle tersine dönen koşullar altında Marschall'ın nasıl değişmiş olduğunu görmek çok üzücü oluyor. Eskiden hemen her şeyi yapmaya gücü yetiyordu. Bugün ise iktidarsızlığa mahkum. İran Körfezine değin uzanan Alman Bağdat Demiryolu düşü, tümüyle suya düşmüştür*[16]. Fakat aynı yıl içerisinde İngiltere ve Rusya'nın Reval Görüşmelerinde Osmanlı topraklarını paylaşması konusu, 1909'da gerçekleşen ayaklanmada İngilizlerin parmağının olduğu görüşü, Girit meselesinde Yunanlıların tutulması gibi hususlar Alman nüfuzunu tekrar arttırmıştı.

1.2. Askeri İlişkiler

Osmanlı Ordusunun reorganizasyonu çalışmalarında kullanılmak üzere, eğitmen subay göndermeleri için, ilk girişimini, 1835 Temmuzunda Fransa nezdinde yapmış ise de olumlu bir cevap alamamıştır. Bunun üzerine, girişimini 1835 sonlarında Prusya Krallığı nezdinde tekrarlamış ve bu kez olumlu cevap almıştır. 23 Kasım 1835 tarihinde iki kişiden oluşan ilk Prusya Askeri Heyeti, İstanbul'a gelerek göreve başlamıştır.(İlk gelen Yüzbaşı von Moltke'dir. Ondan sonra 16 asker daha gönderilmiştir.) Bir sözleşme ile saptanmadığı için uzunca bir süre, bu subayların ne görev yapacakları, statülerinin nasıl saptanacağı, yetkilerinin ne olacağı, belli olmamış ve dolayısıyla bir fayda sağlayamamışlardır[17].

Osmanlı ile Prusya arasındaki askeri ilişkilerin kökeni 1798 yılında Prusyalı Albay Von Goetze'nin, III. Selim'in isteğiyle Osmanlı ordu birliklerini denetlemesine kadar uzanır. II. Mahmut, ordunun çağa uygun hale getirilmesi gerektiğine inanıyordu. Bu konuda askeri heyet göndermesi için

[12] Özgüldür, 1993; 7.
[13] Kılıç, 2005; 14.
[14] Kılıç, 2005; 24.
[15] Kılıç, 2005; 47.
[16] Kılıç, 2005; 47.
[17] Özgüldür, 1993; 5.

1835'te Fransa'yla yapmış olduğu temas başarısızlıkla sonuçlanınca, aynı teklifi Prusya'ya yapmış ve Prusya bu talebinin karşılığı olarak aynı yıl Moltke önderliğinde askeri bir heyeti İstanbul'a göndermiştir. Abdülhamit 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucu acı bir yenilgi tadan Osmanlı ordusunun yeniden ıslahı için Fransızlardan askeri heyet istediyse de olumlu cevap alamamış ve bunun üzerine Almanlardan askeri heyet göndermesini istemiştir. Bismarck, 14 Haziran 1882'de, Albay Kaehler başkanlığında bir askeri heyeti Osmanlı topraklarına göndermeye razı olmuştur. O gelen askeri heyetler ise askeri açıdan kendilerini Osmanlı ordusundan bağımsız ve üstte gördükleri, ülkenin mali yapısını ölçüp biçmeden hazır reçeteler sundukları için pek başarılı olamamışlardır[18]. Gelen Alman asker ve subayları daha çok Osmanlı ekonomisini zorlayan silah siparişlerinden öteye başka bir şey yapmamıştır. Albay Kaehler ile başlayan yüklü silah siparişleri, Goltz Paşa ile doruk noktasına ulaşmıştı. Goltz Paşa'nın ünü o dönemde yüklü silah siparişleri ile tanınmıyordu. Daha çok genç subayların gözünde sanılandan fazla hayranlık uyandırıyordu.

Temmuz 1908'de İttihatçıların iktidara gelmesinden sonra askeri ilişkilerin kesilmesi uzun sürmemiştir. Almanlar tarafından eğitilen ve iktidara gelen İttihatçı subaylar, askeri anlamda silah siparişlerini de beraberinde getirmiştir[19]. Özellikle bu dönemde Almanların siyasi nüfuzunu arttırması kendisini askeri alanda da göstermişti. Bunun ilk göstergesi ise Goltz Paşa'nın Bosna meselesinde Osmanlı ve Avusturya arasında anlaşmazlığın giderilmesi için görevlendirilmesi gösterilebilir. Aynı şekilde 1912 Balkan bozgununda askeri açıdan Osmanlı Devletine yardımın yönelmesi de gösterilebilir.

2. 1923-1933 DÖNEMİ TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ

Osmanlı, Balkan Savaşları bozgununun siyasi ve askeri yıkımlarını henüz onaramamış, ekonomik açıdan tam bir çöküntü içindedir. Böyle bir ortamda yeni bir savaşı, hem de uzun süreli ve çok yönlü olacağı açık bir savaşı, sırf siyasal yalnızlıktan kurtulabilmek için göze alabilmek, Osmanlı Diplomasisi için büyük bir hatadır. Osmanlı Hükümeti tarafından ilk ittifak teklifi, Fransa nezdinde yapılacaktır. Osmanlı'nın acıklı durumunu iyi değerlendiren, onunla ittifak yapmakta kendileri için bir yarar görmeyen Fransızlar, Cemal Paşa'nın ittifak önerisini ciddiye dahi almayacaklardır. Maliye Bakanı Cavit Bey'in, 1911 Ekiminde, İngiltere nezdinde yaptığı ittifak teklifi de geri çevrilmiş olduğuna göre, Osmanlı İmparatorluğu için fazla bir seçenek kalmamıştır. 22 Temmuz 1914'de Enver Paşa, Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim'a, ittifak teklifinde bulunmuştur[20].

Osmanlı toplumu Tanzimat'tan beri, başarıyla tamamlayamadığı bir modernleşme sürecine girmişti. Kurumlarındaki azgelişmişlik ve ekonomisindeki çöküntü dolayısıyla, Almanya gibi hızla büyüyen bir Avrupa devletine hayranlık duyuluyordu. Bu hayranlığı, imparatorluğun kaderini elinde tutanlardan biri şu sözlerle ifade ediyordu: "Almanya kendisine bir irtibat pazarı olan Türkiye'nin İtilaf devletleri arasında paylaşılmasına ilk karşı duracak ülkedir. Almanya, her kim ne derse desin, Türkiye'nin kuvvetli olmasını en çok bir devlettir. Almanya'nın çıkarı, tamamıyla Türkiye'nin kuvvetli olmasına bağlıdır. Almanya, Türkiye'yi bir müstemleke gibi eline geçiremez; buna ne coğrafya durumu ne de Almanya'nın araçları uygundur. Bundan dolayı ikinci bir genel savaşa sebep olmak için, itilaf grubunu meydana getiren devletler de bize el uzatamazlar. Özellikle Almanya'nın bütün bilginleri, sanayicileri ve memurları Türkiye'nin istediği biçimde Türkiye'ye hizmet eder. Memleket az zamanda mesut bir medeniyet yoluna girer ve gene pek az zamanda kapitülasyon belasından kurtulmuş oluruz."[21]

Başlangıcından I.Dünya Savaşı sonuna kadar süre gelen Türk-Alman ilişkileri, zamana, siyasi ve ekonomik hayatın çalkantılarına, askeri güç dengesinin şekil değiştirmesine paralel olarak, sürekli bir değişim göstermiştir. Almanya'nın siyasi ve askeri kriz dönemlerinde, Osmanlı ile yapılacak siyasi ve askeri bir İttifak, yaşamsal değerde görülürken, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve askeri çöküntü dönemlerini içeren 19. yüzyılda, Almanya kurtarıcı olarak değerlendirilmiştir[22].

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin 23. maddesi gereğince, Almanya ile her türlü ilişkisini kesme yükümlülüğü altına girdi. Almanya tarafından 28

[18] Kılıç, 2005; 16-17.
[19] Kılıç, 2005; 21.
[20] Özgüldür, 1993; 20.
[21] Ortaylı, 2016; 150-151.
[22] Özgüldür, 1993; 32.

Haziran 1919 tarihinde imzalanan Versay Antlaşması'nın da 22. maddesinin 3. fıkrası ile 155, 258-261 ve 434. maddelerinin amacı, Almanya ile Osmanlı Devleti arasında herhangi bir ilişki kurulmasını engellemekti. Osmanlı Devleti ile Almanya arasında siyasal, kültürel, askeri ve ekonomik ilişkiler kurulması, savaştan zaferle çıkan devletlerin barış antlaşmalarında ortaya çıkan talep ve baskıları sonucunda, olanaksız hale gelmişti[23].

İki ülke arasında uzun zamandır süren yakın ve yoğun ilişkilerin bir anda kopma noktasına gelmesinde, sadece antlaşmalardan doğan hukuki ya da fiili uygulamalar rol oynamamıştır. Bunların yanı sıra, savaştan sonra her iki ülkenin karşı karşıya kaldığı iç ve dış sorunlar, Almanya ile Osmanlı Devleti arasında bir ilişki kurulmasını ayrıca güçleştirmekteydi[24].

Türkiye'nin diplomatik ve ekonomik ilişkiler kurmak için girişimlerde bulunduğu sırada Almanya'da çok zor günler yaşanmaktaydı. Bir yandan savaş sonrasında bozulan ekonomisinin sıkıntıları, diğer yandan Fransa'ya olan tamirat borçlarının Alman endüstrisine getirdiği iç huzursuzluk ve anarşizm, çözülmesi gereken çok önemli sorunlardı. Savaş öncesi dönemde Alman endüstrisinin hammadde ihtiyacını büyük ölçüde karşılayan, Alman ekonomisinin en büyük pazarlarından birini oluşturan Türkiye ile yeniden diplomatik ve ekonomik ilişkiye girmek bulunmaz bir fırsattı. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri başlatan Dostluk Antlaşması, 3 Mart 1924 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır[25].

2.1. Siyasi İlişkiler

Her şeyden önce her iki devlet de kendilerine zorla kabul ettirilen barış antlaşmalarını temelde haksız bulmakta ve reddetmekteydi. Ayrıca her iki ülkenin düşmanları da ortaktı: Almanya'nın can alıcı düşmanı Fransa, Türkiye'ninki ise İngiltere'ydi. Her iki devlet de bu iki muzaffer müttefik tarafından uluslar arası politikada tecrit edilmişti[26].

Alman Devlet Başkanı Ebert 12 Ocak 1924 tarihinde Freytag'a, Almanya adına Türkiye ile bir dostluk antlaşması için görüşmelerde bulunmaya ve bu tür bir antlaşmayı imzalamaya yetkili olduğuna ilişkin bir vekâletname vermiştir. Türk-Alman Dostluk Antlaşması 3 Mart 1924 tarihinde Ankara'da imzalandı. Bu antlaşmayla Türkiye ile Almanya arasında 1918 yılından beri –yaklaşık altı yıldır- kesik olan diplomatik ve siyasal ilişkiler yeniden kuruluyordu. Hariciye Vekaleti Müsteşarı Tevfik Kamil Bey ile Alman temsilci Elçi Freytag arasında imzalanan antlaşma, TBMM tarafından 13 Nisan'da onayladıktan ve 1 Mayıs'ta da onay belgelerinin değişiminden sonra, 16 Mayıs yürürlüğe girdi[27].

Türkiye ile Almanya arasında diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasından hemen sonra sıra, iki devletin karşılıklı olarak Elçi atamalarına gelmişti. Nitekim Türk Hükümeti 8 Mayıs 1924'te Rudolf Nadolny için agreman vermiş, Nadolny bu tarihten geçerli olmak üzere Türkiye'ye Elçi olarak atanmış ve Büyükelçi sıfatını da taşımaya başlamıştır[28]. Türk Hükümeti Nadolny'e karşılık, Kemaleddin Sami Paşa'yı Berlin'e Büyükelçi olarak atamış ve Kemaleddin Sami Paşa güven mektubunu 8 Ekim 1924 tarihinde Berlin'de sunmuştur[29].

Almanya, Sovyetler Birliği'nin açıkça karşı çıkmasına rağmen, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olmasını gerçekten istemekteydi ve bu isteği zaman zaman açıkça belirtmekten de kaçınıyordu. Ancak Almanya bunun Sovyetler Birliği için hassas bir konu olduğunu bildiğinden, kesin bir tutum almak da istememekte, sorunun Almanya ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilememesi için ılımlı davranmaktaydı[30]. Musul'un Milletler Cemiyeti Meclisi tarafından 16 Aralık 1925 tarihinde Irak'ın mandasına bırakılması kararından sadece birkaç gün önce kaleme alınan raporda; Nadolny'den alınan bilgilere göre, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne karşı tutumunun gittikçe sertleşmekte olduğu ve hatta bunun tehdit edici bir hale geldiği açıklanmaktadır[31]. Almanya, Musul sorununda, her ne kadar Türkiye'nin yanında ve İngiltere'ye açıkça karşı bir tutum almaktan

[23] KOÇAK, Cemil (1991). **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara. s.1.
[24] Koçak, 1991; 2.
[25] Özgüldür, 1993; 35-36
[26] Koçak, 1991; 5.
[27] Koçak, 1991; 8-9.
[28] Koçak, 1991; 10.
[29] Koçak, 1991; 15.
[30] Koçak, 1991; 23.
[31] Koçak, 1991; 24.

kaçınmaktaysa da; diğer yandan, bu sorunun Türkiye için taşıdığı önemi değerlendirerek, gerek Türk-Alman, gerekse Alman-Sovyet ilişkilerinin bu sorun dolayısıyla zarar görmesini engellemek için, İngiltere'nin yanında ve Türkiye'ye karşı bir tutum almaktan da aynı biçimde kaçınmaya çalışmaktaydı[32].

Schubert, Kemaleddin Sami Paşa ile 1928 yılının Temmuz ayında bir görüşme yaptı. Kemaleddin Sami Paşa'nın, Ağustos ayında Berlin'e yeniden dönmeyi öngörerek Türkiye'ye izne gitmeden önce ve bu vesile ile gerçekleştirdiği ziyaret sırasındaki uzun süren görüşmede, önemli siyasal sorunlara da değinildi. Kemaleddin Sami Paşa, Almanya'nın Avusturya politikası hakkında Alman Başbakanı ile yaptığı görüşmeden sonra, Almanya'nın Avusturya politikasının bir ilhak politikası olmadığına inandığını belirtmişti[33].

2.2. Kültürel İlişkiler

Diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasının üzerinden henüz birkaç ay geçtikten sonra, Türk Hükümeti, Dahiliye Vekaleti'nin personel dairesini kuracak ve Vekaleti yeniden düzenleyecek bir uzman gönderilmesi için Almanya'dan talepte bulundu. Alman Hükümeti bu talebi kabul etmiş; bu konuda Schmid ve Max Mühl adında deneyimli iki uzman önererek, uzmanlar ile Türk Hükümeti arasında aracılık etmeye hazır olduğunu açıklamıştı. Ziraat Vekaleti'nin, Berlin Büyükelçiliği aracılığıyla 1926 yılı başlarında Doç. Dr. Karl Julius Horn ile hayvancılık alanında bir sözleşme imzaladığı anlaşılıyor. Türk Hükümeti, 1926 yılı sonbaharında, bu kez de devlet fabrikalarında görevlendirilmek üzere bir başka Alman uzmanı, Fritz Neumann'ı davet etti. Bu sırada mühendis Dr. Hermann Lüscher adında bir Alman uzmanın Ankara'da Harita Umum Müdürlüğü'nde 1 Şubat 1928 tarihene dek görev yaptığı anlaşılıyor. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti'nde görev yapmakta olan Kimyacı Dr. Scheller, Ormancılık uzmanı Bernhard, Mühendis Spetzler silah tamiri işyerinde yönetici olarak çalışmaktadır. İnşaat uzmanı Gustav Wesemann, askeri işyerlerinin yöneticisi olarak, Prof. Dr. Kisskalt sağlık alanında yönetici olarak çalışmıştır. Leipzig Üniversitesi Ziraat Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Friedrich Falke, Ankara'da Yüksek Ziraat Okulu'nun düzenlenmesi ve bu okulda Rektör olarak görev almıştır[34].

Türkiye, güvenlik örgütlerinde görevli personelin Almanya'da eğitim görmesini ve bu sırada Alman güvenlik örgütü içinde fiilen çalışarak deneyim kazanmasını ve bilgi edinmesini amaçlamıştır. 1932 yılı yazında Almanya'da 137 Türk öğrenci çeşitli yüksekokullarda öğrenim görmekteydi. Türkiye'de Latin alfabesinin kabulünden sonra, yeni harflerle kaleme alınmış ilk Türkçe-Almanca sözlük 1931 yılının sonbahar ayında yayınladı. 1928 yılının Ocak ayında Prof. Arthur Kampf Gazi'nin bir portresini yaptığı anlaşılıyor. Aynı yönde 1934 yılında Prof. Josef Thorak Cumhurbaşkanının heykelini yapmak üzere davet edilmiştir. Ankara Şehremaneti, yeni Ankara'nın imar planının hazırlanması için 1927 yılının Mayıs ayında Berlin'de, Prof. Hofmann ile görüşmelerde bulundu. Prof Hofmann'ın tavsiyesi üzerine, Prof. Herman Jansen ve Prof. M. Brix ile ilişki kuruldu. Nihayet Ankara'nın imar planı için açılan uluslararası yarışmayı Jansen kazandı. İstanbul Valiliği 1932 yılının ortalarında, Schöneberger kentinin kanalizasyon projesini hazırlamakla tanınan Wild ile bir sözleşme imzaladı. Türkische Post Almanca bir günlük gazete olarak, siyasal ilişkilerin yeniden kurulmasından hemen sonra, Rudolf Nadolny'nin girişimleri sonucunda, adeta yarı resmi nitelikte kuruldu. Gazetenin ilk sayısı 17 Mayıs 1926 tarihinde İstanbul'da yayınlandı. Gazetenin Nazi iktidarına dek, Alman Hükümeti'nin resmi görüşlerini yansıtmakla birlikte görece bağımsız bir çizgide yayına devam ettiği, fakat Nazi iktidarından sonra, tamamen resmi hükümet organı haline geldiği anlaşılıyor[35].

2.3. Askeri İlişkiler

Versay Antlaşması gereğince Almanya'nın silahsızlandırılması sonucunda işsiz kalan Alman kara subayları birçok alana dağılmışlar, bu arada Türkiye'ye de gelmişler ve Yıldız Askeri Harp Akademisi'nde ders vermişlerdir. Alman deniz subayları da aynı biçimde Türkiye'de kendi alanlarında çalışmışlardır[36].

[32] Koçak, 1991; 26.
[33] Koçak, 1991; 30.
[34] Koçak, 1991; 39-40-41.
[35] Koçak, 1991; 42-43-44-45.
[36] Koçak, 1991; 46.

Alman Deniz Kuvvetleri'ne ait bir savaş gemisi olan Emden kruvazörü, 30 Ağustos 1928 tarihli seyahat planı uyarınca, 11-16 Şubat 1929 tarihlerinde İstanbul'u ziyaret etti. Alman Hükümeti'nin, Alman Deniz Kuvvetleri'ne ait en modern ve en tanınmış savaş gemisini Türkiye'ye göndermesinin anlamının yeterince takdir edileceği de yine Türk Hükümeti'nce vurgulandı. Türk deniz subaylarının çok büyük bir kısmının ve özellikle de Donanma Komutanı Fahri Bey'in Almanca biliyor olmaları, her iki subay grubu arasında ilişki kurulmasını kolaylaştırdığı gibi, yine her iki subay grubu arasında son derece sıcak ve yakın dostça ilişkilerin gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Diğer yandan, siyasal ve askeri bakımdan bir önemli nokta da, Türkiye üzerinde İngiliz, Fransız ve Alman rekabetinin bu erken dönemde dahi görülüyor olmasıdır. Queen Elizabeth zırhlısının da içinde bulunduğu bir İngiliz filosunun 12-20 Ekim 1929 tarihleri arasında İstanbul'u ziyaret etmesi ile Filo Kumandanı Amiral Field'in bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından kabulü; Fransız Edgar Quinet kruvazörünün ise 13 Kasım 1929'da İstanbul'u ziyaret etmesi; Emden kruvazörünün ziyaretine karşı Türk Hükümeti'nin bir denge politikası olarak yorumlanabilir[37].

2.4. Ekonomik İlişkiler

Türkiye Cumhuriyeti, 3 Mart 1924 tarihinde Almanya Cumhuriyeti ile Dostluk Antlaşması imzalanmasının hemen ardından iki ülke arasında ekonomik ilişkileri başlatıp geliştirecek bir ticaret antlaşması metni hazırlanmasına başlanmıştır. Ekonomik açıdan büyük sıkıntılar yaşayan bu iki devlet, en kısa zamanda birbirleri ile ekonomik ilişkiye girmeyi istemektedir. Dostluk Antlaşmasının imzalanmasından sonra gelişen ticari ilişkilerin belli kurallar, devlet güvenceleri ve gümrük indirimleri ile yürütülmesi gereği, iki ülkeyi ticaret antlaşması imzalamaya zorlamıştı. İki ülke arasındaki ticareti düzenleyen antlaşma, 12 Ocak 1927 tarihinde Ankara'da imza edilmiş ve 28 Nisan 1927 tarihinden geçerli olarak yürürlüğe girmiştir[38].

İki ülke arasında 1928-1929 yıllarında büyük bir ticari gelişme kaydedilmiştir. Özellikle 1929 yılı Alman istatistikleri göz önüne alındığında Türkiye'den Almanya'ya 75.6 milyon marklık ihracat yapılmasına karşılık, aynı yıl içinde Almanya'nın Türkiye'ye 72.5 milyon marklık bir ihracat yaptığı görülmektedir. Almanya'nın 1924 yılında Türkiye'den 59.6 milyon Mark'lık ithalatına karşılık 49.2 milyon marklık ihracat yaptığı göz önüne alınırsa, iki ülke ticaret hacminin 1929 yılında ne denli büyük bir gelişim gösterdiği daha iyi anlaşılır. Bu amaçla 27 Mayıs 1930 tarihinde Ankara'da yeni bir Türk-Alman Ticaret Anlaşması imzalanmıştır[39].

Amerika Birleşik Devletlerinden başlayarak tüm dünya ülkelerini olumsuz yönde etkileyen dünya ekonomik buhranı Avrupa'da en çok Almanya'yı etkilemiştir. Bu bunalım esnasında markın büyük değer kaybı, Almanya'nın iç ekonomik piyasasını ve dış ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir. Dolayısıyla, 1930-1931 yılları arasındaki Alman ve Türk dış ticaret istatistiklerine bakıldığında, iki ülke ithalat ve ihracat rakamlarında düşüş olduğu görülecektir. Markın büyük değer kaybı, Almanya'ya ihracat yapan Türk tüccarları zarara uğratmıştır. Alman ekonomisindeki panik ve belirsizlik, markın büyük değer kaybı, Almanya'ya ihraç esnasında uğranılan zarar, bu konuda Türk Hükümeti'nin sessizliği, halk arasında endişe ve panik yaşanmasına yol açmıştır. Bu paniğin ardından Almanya'dakine benzer bir biçimde İstanbul'daki Deutsche Bank ve Deutsche Orient Bank'a hücum eden halk, bankalardaki hesap ve alacaklarını alabilmek için uzun kuyruklar oluşturmuştu. Türkiye'de demir yolu ve endüstri yatırımlarında bulunan, verdiği kredilerle Türk-Alman dış ticaretinde önemli yeri olan bu iki bankanın, bir anda içine düştüğü bu sıkıntılı durum, Türk Hükümeti'nin müdahalesi ile çözüme kavuşmuştur[40].

3. 1933-1938 DÖNEMİ TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİ

Uluslararası politikaya 1933 yılından itibaren egemen olan ve II. Dünya Savaşı'na dek süren, revizyonist devletler ile anti-revizyonist devletler grubu arasındaki iktisadi, siyasi, ideolojik ve askeri mücadele, başlangıçta bir İngiliz-Alman rekabeti olarak belirginleşmişti. Esasında Türkiye, Naziler iktidara gelinceye değin, Almanya ile genellikle iyi ilişkiler içinde idi; ancak aynı dönemde İngiltere ve Fransa ile olan ilişkileri için benzer bir değerlendirme yapılamaz, hatta bu dönemde her iki büyük

[37] Koçak, 1991; 48-49-50.
[38] Özgüldür, 1993; 40.
[39] Özgüldür, 1993; 45.
[40] Özgüldür; 1993; 65.

Batılı devlet ile ilişkilerin neredeyse kesik olduğundan dahi söz edilebilir. Ancak Nazilerin 1933'de iktidara gelmesinden sonra, Türkiye'nin İngiltere ve Almanya ile olan ilişkilerinde, ilk dönemin aksine, belirgin bir değişime rastlanmaktadır[41].

Adolf Hitler, daha iktidara gelmenden yıllar önce kaleme aldığı ünlü kitabı "Mein Kampf"da ("Kavgam"), I. Dünya Savaşı'nda ülkesinin müttefiki olan Türkiye'ye, III. Reich'ın ittifak politikası alanında yalnızca ikincil bir rol, hatta açıkça olumsuz bir rol yüklemekteydi. Hitler'e göre, Almanya'nın Türkiye gibi ülkelerle ittifak kurması, bu ülkenin savaşı kazanma olanağını zaten ortadan kaldırmıştı[42].

3.1. Siyasi İlişkiler

Nasyonal Sosyalist Parti'nin, Adolf Hitler'in önderliğinde iktidarı ele geçirmesinin ardından Almanya dış politika yönünü, Kayzer II.Wilhelm döneminde olduğu gibi tekrar yakın boya çevirmiştir. Bir yandan Almanya'nın öteki Avrupa ülkeleri ve özellikle Fransa ile olan siyasi ve ekonomik sorunlarının devam etmesi, Diğer yandan Avrupa'dan veya Avrupa ülkeleri eliyle ham madde teminin çok zor ve pahalı oluşu, Almanya'nın Türkiye'ye yönelmesinde etkili olmuştur[43].

Rudolf Nadolny, Cenevre'deki Silahsızlanma Konferansında heyet başkanı olarak kalmasından sonra 29 Ekim 1933'e dek Ankara Alman Büyükelçiliği fiilen boş kalmıştı. Ve bu Ankara'nın gözünden kaçmamıştı. Türkiye'nin Berlin, Büyükelçisi Kemaleddin Sami Paşa 15 Nisan 1934 tarihinde Berlin'de öldü. Türkiye'nin boş kalan Berlin Büyükelçiliği'ne hiç zaman yitirmeksizin, 5 Mayıs 1934 tarihinde Mehmed Hamdi Arpag atanmış; Arpag, 26 Mayıs'ta Hindenburg'a güven mektubunu sunmuş ve törende yaptığı konuşmada, Türk-Alman ilişkilerinde yakınlaşma sağlamaya çalışacağını açıklamıştır[44].

Balkan Paktı'nın kurulmasını sağlamaya yönelik diplomatik çabalar 1930'lu yılların başında yoğunlaştı ve Türkiye'nin de etkin katılımı sonuncunda 1933 yılının ikinci yarısında önemli bir noktaya ulaştı. Fabricius'un, Balkan Paktı'nın kurulmasından sadece birkaç ay önce kaleme aldığı bu rapor, Almanya'nın Türkiye'nin Balkanlar'da etkin rol oynayarak, Balkan devletlerinin siyasi işbirliğini sağlamaya yönelik çabalarını desteklemediğini, Balkan Paktı'nın kurulmasını hiçbir biçimde arzu etmediğini, bunun gerçekleşmemesi için çaba harcadığını göstermektedir. Almanya iktisadi ve siyasi nüfuz kurmak istediği Balkan devletlerinin -dışarıdan gelebilecek her türlü etkiye karşı birleşik bir güç olarak davranabilmelerini sağlayacak- işbirliği içine girmelerinden tedirgin olmuştu ve bu tür bir gelişmeye engel olmak istiyordu. Nitekim Almanya'nın Balkan Paktı'na karşı olumsuz yaklaşımının ilk belirtilerinin ortaya çıkması uzun sürmedi. Almanya'nın, Türkiye'nin oluşumunda etkin rol oynadığı Balkan Paktı'nın 9 Şubat 1934 tarihinde kuruluşuna karşı takındığı olumsuz tavır ve bu tavrın Alman Dışişleri Bakanı Neurath'ın Ankara'ya yapılması planlanan ziyaretinin ertelemesi biçiminde açığa çıkması, Türk Hükümeti'nin sert tepkisini doğurdu[45].

Nasyonel Sosyalist Alman dış politikasının Versay Antlaşması'nın zincirlerinden kurtulmak amacıyla eyleme geçmesi zaman almadı. Gerçi ilk bakışta Türkiye'nin bu talep ve eylemlerden tedirgin olmasını gerektirecek önemli bir neden yok gibi görünüyordu. Almanya'nın yeniden silahlanması amacıyla 1933 yılında Cenevre Konferansı'ndan ve Milletler Cemiyeti'nden ayrılmıştı. Rosenberg 21 Nisan tarihli bir raporunda, bu kararın Türkiye üzerindeki etkilerinden söz ediyor. Bu raporda özellikle dikkati çeken nokta; Türkiye'nin bir yandan, Almanya'nın çekilmesi üzerine Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlanmasından, bunun sonucunda da Avrupa'da barış ve güvenliğin tehlikeye düşmesinden tedirgin olduğunu açıkça belirtir ve Almanya'dan kararını yeniden gözden geçirmesini bir kez daha talep ederken; diğer yandan da, Almanya'nın yeniden silahlanmasından aynı derecede tedirgin olmuşa benzememesidir. Kaldı ki, Türkiye'nin 1920 Serves Antlaşmasına benzeyen Versailles Antlaşması'nın savunucusu olması beklenemezdi. Aras, Konsey'in Almanya'yı kınayan ve onu Antlaşmalara saygı göstermeye ve MC'ne geri dönmeye çağıran kararına katılmakla yetinecekti[46].

[41] Koçak, 1991; 98.
[42] Koçak, 1991; 99.
[43] Özgüldür, 1993; 71.
[44] Koçak, 1991; 100-101.
[45] Koçak, 1991; 106-107-108.
[46] Koçak, 1991; 108-109-110.

Montrö Konferası'nın toplanması öncesinde ve konferans sırasında soğuk tutumunu açıkça sergilemekten çekinmeyen Almanya, Montrö Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra, antlaşmaya ilişkin olumsuz tutumunu belirginleştirdi. Almanya bir büyük Avrupa gücü olarak Boğazlar sorununa kayıtsız kalamayacağına dikkat çekmekteydi; çünkü Boğazlar sorunu, Almanya açısından sadece ticari bakımdan değil, fakat aynı zamanda Alman deniz kuvvetleri açısından, yani askeri bakımdan da önem taşıyordu. Boğazlar rejiminin Montreux'da değiştirilmesi ve özellikle Türkiye'ye Boğazlar bölgesini tekrar tahkim hakkı tanınması üzerine, Türkiye'nin Güney Doğu Avrupa'daki önemi artmış ve bu yüzden Sovyetler Birliği, İngiltere ve Almanya Türkiye'nin dostluğunu kazanmak için gayret sarfetmişti[47].

Almanya 12 Mart 1938'de Avusturya'yı ilhak etti. Almanya'nın Avusturya'yı ilhak Türkiye'nin görünür bir tepkisine neden olmadı. Nihayet bu adım da, Almanya'nın Versay zincirlerinden kurtulma sürecinin yeni bir halkasıydı[48]. Almanya'nın, üzerinde geniş bir Alman nüfus barındıran Çekoslovakya'nın Südetler bölgesi üzerindeki hak talebi, 1938 yılı sonbaharında Münih Antlaşması ile tanındı. Böylece Almanya yayılmacı politikasında önemli bir aşamayı daha tamamlanmış oluyordu[49]. Çekoslovakya'nın tamamen işgali ile, Almanya artık Avrupa'da "Hayat Alanı" ve "Yeni Düzen" gibi sınırsız anlamlarla yüklü ve içeriği tamamen boş kavramları politika gündemine getiriyordu. Sınırları Balkanlara dayanmış ve yayılma hedefinin ne olduğu tam bilinmeyen, üstelik İtalya'nın müttefiki Almanya'nın, Türkiye'nin de gözünde artık farklı biçimde değerlendirilmesi kaçınılmazdı. Menemencioğlu'na göre, "Hayat Alanı" formülü Türkler için kesinlikle anlaşılmaz bir kavramdı. Almanya'nın bu eylemi, Türkiye'nin gözünde, bu ülkenin eski yayılmacı Yakın Doğu politikasının devamı olarak görülmüş ve değerlendirmişti. Almanya'nın Çekoslovakya'yı parçalayarak ilhak etmesi, Türkiye tarafından –beklenebileceği gibi- tarafsız bir gözlemcilikle karşılanmadı. Bu işgal, Almanya'nın Balkanlara inmek amacının ilk aşamasını olarak değerlendirildi[50].

Arnavutluk 7 Nisan 1939'da İtalya'nın işgaline uğradı. Bir önemli nokta da, Arnavutluk işgalinin Çekoslovakya'nın işgalinden hemen sonra olmasıydı. Bu durum, Türkiye açısından Almanya ile İtalya'nın, yani Mihverin, ortak ve programlı bir eylem içinde olduğunun somut bir göstergesiydi. Dolayısıyla son gelişmelerin Türk-Alman ilişkilerini doğrudan ve olumsuz biçimde etkilemesi kaçınılmazdı. Türk dış politikasında kesin dönüşüme neden olan bu önemli askeri ve siyasal gelişmeler sırasında Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği'nin yaklaşık beş aydır hala boş olduğu da anımsanmalıdır; bu durum da Türk-Alman ilişkilerinde elbette bir kesinti yaratıyordu[51].

Almanya kendisinin Versay Antlaşması'ndan kurtulma sürecinin, Hatay konusunda Türkiye için bir örnek oluşturduğunu ve bu alanda ona destek sağladığını savunuyordu. Almanya için Hatay sorunu, ancak Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile olan ittifakını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemesi bakımından önem taşıyordu. Bu sıralarda Türkiye'nin doğal gelişiminin, yayılmasının ne Balkanlar'da, ne Ege'de, ne de kuzeydoğuda olduğu, fakat tek yayılma yolunun güneye doğru, Irak ve Musul'a doğru olduğu Almanlarca savunulmaktaydı. Ancak Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonradır ki, Berlin'in politikası değişti.Bu kez Berlin, Arap devletlerine karşı, Türkiye'nin yayılmacı politikasını kınamış, bu politikanın Batılı ülkeler olan İngiltere ve Fransa tarafından da desteklendiğini vurgulayarak, Arap ülkelerinde Arap milliyetçiliğini destekleyici yönde Almanya için propaganda çalışmalarında bulunmuş, Arap ülkelerini her türlü yayılımcı politikaya karşı uyarırken, diğer yandan İngiltere ve Fransa'ya karşı Arap milliyetçilerinin Almanya'yı desteklemesini sağlamaya çalışarak bölgede kendi etkinliğini arttırmaya çabalaşmıştı[52].

3.2. Kültürel İlişkiler

Alman Propaganda Bakanlığı, daha önce Fransız ve İngiliz basınından etkilenen Türk basını içine girebilmek, kendini kabul ettirebilmek için, şu yolları denemişti: (i) 1934 yılından itibaren Türkiye'de, Türkiye'yi konu olan ve Fransızca olarak yayınlanan "Beyoğlu'nda İstanbul" dergilerini,

[47] Koçak, 1991; 114-115-116-117-118.
[48] Koçak, 1991; 127.
[49] Koçak, 1991; 132.
[50] Koçak, 1991; 134.
[51] Koçak, 1991; 138-139.
[52] Koçak, 1991; 172.

Türkçe olarak yayınlanan " Yeni Dünya", Fransızca, Almanca, İngilizce ve Türkçe yayınlanan "Signal" dergisinin çıkarıyordu. (ii) Ayrıca, 1924 yılından itibaren İstanbul'da yayınlanan "Türkische Post" isimli bir Alman gazetesi vardı ki, Nazi iktidarı sonrası bu gazeteyi elindeki okuyucu potansiyelini giderek arttırmıştır. (iii) "DNB" ve "Transcontinent-Press" ajansları, günde dört bülten çıkararak bunları İstanbul ve Ankara gazetelerine yollamaya başlamıştı. Aynı bültenler, taşra gazetelerine telefonla veya telgrafla gönderiliyordu. (iv) Alman Propaganda Bakanlığı, Türkiye'ye haber bülteni yollama eyleminin yanında, " Bilim ve İlerleme" dergisi gibi bilimsel görünüm içinde propaganda amaçlı dergilerde yolluyordu[53].

3.3. Askeri İlişkiler

Türkiye ile Almanya arasındaki yakın askeri ilişkiler Nazi iktidarı döneminde de sürdü. Öncelikle Türk ordusunda görevli Alman subaylar, gerek askeri eğitim alanında, gerekse ordu çevrelerinde Alman nüfuzunun etkinlik kazanmasına çalıştılar. Diğer yandan da, askeri malzemeye ihtiyaç duyan Türk ordusunun bu talebi mümkün olduğunca karşılanmaya çalışılarak, Türk ordusunun Alman askeri sanayine bağımlı kılınması amaçlandı. Bununla birlikte, her iki politikanın da amacı aynıydı: Almanya'nın hedefi, Türkiye'nin askeri alanda da Alman etkisine girmesini ve dış politikasını buna göre düzenlemek zorunda kalmasını sağlamaktı[54].

Türkiye ile Almanya arasındaki silah ticareti askeri ilişkilerin çok önemli bir boyutunu oluşturuyordu. Alman yöneticiler, Alman silah sanayinin donattığı bir ordunun Almanya'ya mutlak olarak bağımlı kalacağını elbette bilmekteydiler. Keller, Türkiye'nin silahlanmasının Almanya için askeri, siyasi ve aynı zamanda da ekonomik açıdan önemli olduğunu, böyle bir gelişmenin Alman savaş sanayi için yeni talepler yaratılması anlamına geleceğini vurguluyordu. Almanya son politik gelişmeleri, yani Türkiye'nin Alman karşıtı gruba bu sıralarda bir zaman hayli yakınlaşmasını göz önüne alarak, söz konusu Alman silahlarının bir süre sonra kendisine karşı kullanılabileceği endişe ve kuşkusu içinde Türkiye'ye silah sevkiyatını hissedilir ölçüde yavaşlatmış, hatta bazı silahların sevkini de tamamen yasaklamıştı. Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu'nun yayınlanmasına çok az bir süre kala, Berlin'in Türkiye'ye silah sevkiyatı konusunda daha sert bir tutum içine girdiği görülüyor[55].

3.4. Ekonomik İlişkiler

Nazi Partisi'nin iktidara gelmesinden sonra, Almanya'nın dış ticaret politikasında önemli bir dönüşüm oldu. Dış ticaret politikası Nazi Almanyası'nın siyasi, askeri ve ekonomik amaçlarına uygun olarak düzenlendi. Yeni düzenlemede Almanya'nın amacı, öncelikle Güneydoğu Avrupa, Balkan ve Yakındoğu ülkeleriyle ticareti mümkün olduğunca geliştirmekti. Almanya sömürgelere sahip bir ülke olmadığı gibi, Batılı diğer devletlerin sömürgeleriyle tatmin edici düzeyde ticaret de yapamazdı. Oysa Alman sanayinin sürekli hammaddeye ve Almanya'nın bol miktarda tarım ürününe ve gıda maddesine ihtiyacı vardı. Ayrıca Almanya içinde bulunduğu döviz sıkıntısı nedeniyle, bu malları serbest dövizle değil, takas (kliring) sistemiyle, yani satın aldığı mallar karşılığında mal satın aldığı ülkelere mal satmak suretiyle, almak istiyordu. Kısacası, Almanya'nın siyasi ve askeri yayılma amacına, dış ticaret politikasının da hizmet etmesi bekleniyordu; dış ticaret, Alman dış politikasında önemli bir işlev görüyordu. Türkiye ile Almaya arasında var olan yakın ekonomik ilişkilerde, adeta bir patlama noktasına ulaşan canlanma, Hitler iktidarının kurulduğu 1933 yılından itibaren görüldü. Türkiye, Almanya'nın ekonomik yayılma programında en ön sırada yer alan ülkelerden biriydi. Türkiye'nin iktisadi kalkınma hareketine girişmesi Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesi ile aynı zamana rastlar. Türkiye ilk beş yıllık sanayi planını gerçekleştirmek için yeni kaynaklara ihtiyaç duyarken, Almanya da Orta Doğu ve Balkan memleketlerinde mamul maddeler için yeni pazarlar arıyordu. 1934 yılından itibaren büyük Alman firmalarının Türkiye'ye açtıkları krediler sayesinde Türkiye'nin Almanya ile ticaret hacmi sür'atle artmıştır. Özellikle dünya buhranı nedeni ile düşen tarım ürünleri fiyatları karşısında ülke, yüksek saptanmış TL kuru nedeniyle, ihraç imkanını genişletme yolunu klering ve özel takasta aramış ve bulmuştur. Özel takas ve klering'in bilinen en önemli sakıncası, dış ticaretin belirli ülkelere bağlanması ve dış ticaret maliyetlerinin yükselmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır[56].

[53] Özgüldür, 1993; 74-75.
[54] Koçak, 1991; 184.
[55] Koçak, 1991; 188-189-190-191.
[56] Koçak, 1991; 198-199-200-201.

SONUÇ

Weimar Cumhuriyeti döneminde Türk-Alman ilişkileri genel olarak çatışmadan uzak ve yer yer de hayli yakındır. Bu dönemde siyasal ilişkilerde özellikle vurgulanmaya ihtiyaç gösteren bir anlaşmazlık konusu yoktur. Tam aksine; iki ülke arasında dış politikada belirli benzerlikler, yakınlıklar ve paralellikler vardır. Almanya Ankara'nın başkent ilan edilmesine karşı –diğer Batılı büyük devletlerin aksine- olumlu bir tavır almış ve bu konuda Türk Hükümeti'ne diplomatik alanda destek vermekten de kaçınmamıştır. Yine bu dönemde Türkiye, Sovyetler Birliği ve Almanya arasında uyumlu olmasına çalışılan bir birlikten söz etmek mümkündür. Ancak bu uyumlu birliktelik zaman zaman dozu yükselmeyen çatışmalara da sahne olmaktadır. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişi sorununda Almanya Türkiye'nin Cemiyete üye olmasını desteklerken, Sovyetler Birliği Türkiye'nin Cemiyet'in dışında kalmasını tercih etmiştir. Türk dış politikasının en önemli sorunlarından olan Musul sorununda ise Almanya, Türkiye'ye karşı İngiltere'nin yanında tavır almaktan özenle kaçınmış ve bu konuda Türkiye ile İngiltere arasında dengeli bir politika izlemeye gayret etmiştir. Yine İtalya'nın Türkiye üzerindeki tehditlerine ve hareketten uzak durmak istemiştir. Dönemin siyasal ilişkileri çatışmalardan tamamen uzaktır. Ancak kültürel ilişkilerdeki yakınlığın derecesi daha yüksektir. Türkiye'de görev alan Alman uzmanlar ile Almanya'ya gönderilen Türk görevliler ve öğrenciler bu dönemdeki kültürel ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Askeri ilişkilerde de önemli bir yakınlık vardır. Türk ordusunda görevli Alman subaylar ile Almanya'da eğitim gören Türk subaylar ve askeri öğrenciler, bu ilişkinin bir boyutunu oluştururken; bir diğer önemli boyutunu da, Türk savunma sanayine yönelik Alman yatırımları ile Almanya'dan savaş malzemesi alımı oluşturmaktadır. Ekonomik ilişkilerde yakındır ve Türk-Alman ilişkilerinin en önemli alanını oluşturmaktadır. Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatında Almanya'nın artan payı ile Junkers'in ve Lufthansa'nın girişimleri bu dönemde özellikle dikkat çekicidir. Ayrıca bu sırada Türkiye'deki demiryolu yatırımlarına yönelik Alman demiryolu malzemesi sevkiyatı da önem taşımaktadır[57].

Nazi dönemindeki ilişkiler için daha farklı bir değerlendirme yapmak zorunludur. Siyasal ilişkilerde, öncelikle her iki ülkenin dış politika hedef ve yöntemlerinde önemli farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Yine bu dönemde Türkiye'nin İngiltere ile olan ilişkileri, Türk-Alman ilişkilerini doğrudan etkileyen önemli bir faktör haline gelmektedir. Nazi iktidarının başlangıcında, Almanya'ya karşı Türkiye'de bir tereddüt ve kuşku havası doğması için çok zaman geçmemiştir. Almanya'nın Türkiye'ye siyasal ve diplomatik alanda önem vermemesi, Berlin'in Ankara'nın bu sıradaki en önemli dış politikada girişimi olan Balkan Paktı'na karşı olan olumsuz tutumu, bu durumu pekiştirmiştir. Türkiye, Almanya'nın Versay Antlaşması'ndan kurtulma çabalarını nispeten olumlu karşılamıştır. Bu girişimlere karşı doğrudan olumsuz bir tutum içine girmemiştir. Habeşistan'ın İtalya tarafından işgali ve bu işgale Almanya'nın desteği, Türk-Alman ilişkilerindeki soğukluğu artıran bir etken olmuştur. Montrö Antlaşması'na karşı Almanya'nın olumsuz tutumu da yine bu tabloya eklenmelidir. Esas itibariyle Münih Antlaşması'na kadar olan dönem Türk-Alman ilişkileri için nispeten uzak ve soğuk bir dönemdir. Almanya'nın tüm Almanları tek bir devletin çatısı altında toplama amacına yönelik coğrafi genişleme taleplerine karşı Türkiye somut bir tepki göstermemiştir. Bu tür girişimler Türkiye tarafından bir ölçüde hoşgörüyle karşılanmıştır. Ancak Münih Antlaşması'ndan sonraki siyasal ve askeri gelişmeler, bu durumu hızla değiştirmiştir. Prag'ın işgali ve Çekoslovakya'nın Alman işgaline girmesi, Almanya'nın Romanya'ya zorla kabul ettirdiği ticaret antlaşması ve İtalya'nın Arnavutluk işgali, Türk-Alman ilişkilerinde bir dönüm noktası oluşturmuştur. O zamana kadar ilişkilerde devam eden soğukluk, yerini şiddetli çatışmalara ve anlaşmazlıklara bırakmıştır. Bu tarihten sonra Türkiye'nin Mihver devletlerinin ortak tehdidi karşısında, kendisine Batı ittifakı içinde yer arama çabaları, bu çabanın somut göstergesi olan Türk-İngiliz ve Türk-Fransız Ortak Deklarasyonu, Türk-Alman ilişkilerini, savaştan hemen önce önemli ve çözülmesi çok güç, nerede ise olanaksız sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Bu dönemde kültürel ilişkiler de yakındır; Türkiye'de görev alan Alman uzmanlar ve Almanya'da eğitim gören Türk görevliler ile Türk öğrenciler, kültürel ilişkilerin en önemli boyutunu oluşturmaktadır. Askeri ilişkilerdeki yakınlık da sürmüştür. Türk ordusunda görevli Alman subay ve Almanya'ya eğitim için gönderilen Türk subaylar bu ilişkinin bir boyutunu oluştururken; diğer bir boyutunu da Almanya'dan alınan askeri malzemeler oluşturmaktadır. Bu dönemde de ekonomik ilişkiler en önemli ve özellikle vurgulanması gereken alandır. Türkiye'nin dış ticaretinde, ihracatında ve ithalatında Almanya'nın payı yaklaşık olarak yarı yarıya olmuştur. Türkiye

[57] Koçak, 1991; 247-248

ekonomik alanda büyük ölçüde Almanya'ya bağımlı hale gelmiştir. Gerçi Ankara bu durumun, yani Türkiye'nin büyük ölçüde Almanya'nın ekonomik nüfuzu altına girmesinin, ülkenin dış politika çizgisini de etkileyeceğinin farkındadır ve böyle bir ihtimale karşı önlem almak istemektedir. Yine bu dönemde Schacht'ın ziyareti ile Türk-Alman Kredi Antlaşması ve Funk'un ziyareti, ekonomik ilişkilerin bir başka önemli boyutunu oluşturmaktadır. Nazi iktidarı döneminde, Almanya'nın siyasal, kültürel, askeri ve ekonomik amacı, Türkiye'yi her bakımdan Almanya'ya bağımlı bir ülke haline getirmektedir[58].

[58] Koçak, 1991; 247-248

EKLER[59]

Türk İstatistiklerine Göre Türkiye-Almanya Genel Ticareti (1924-1932)

Yıl	Türkiye'den İthalat (%)	Almanya Genel İthalatına Oranı(%)	Türkiye'ye İhracat (%)	Almanya'nın Genel İhracatına Oranı (%)
1924	59,6	0,7	49,2	0,7
1925	69,1	0,6	65,2	0,6
1926	54,7	0,5	75,4	0,7
1927	63,0	0,4	67,5	0,6
1928	72,0	0,5	65,9	0,5
1929	75,6	0,6	72,5	0,5
1930	69,0	0,7	48,3	0,4
1931	52,6	0,8	47,4	0,5
1932	40,1	0,9	31,0	0,5

1933-1939 Yılları Arasında Türkiye-Almanya Ticareti

Yıl	Almanya'nın Türkiye'den İthalatı	Almanya'nın Türkiye'ye İhracatı	İki Ülkenin Toplam Ticaret Hacmi	Almanya İçin + Aktif — Pasif
1933	37,9	36,3	74,2	—1,6
1934	67,5	50,9	118,4	—16,6
1935	93,4	67,3	160,7	—26,1
1936	118,5	79,4	197,9	—39,1
1937	97,7	111	208,7	+13,3
1938	115,9	151,4	267,3	+35,5

[59] ALPAY ERCAN, Mustafa (2006). **XX. Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Türkiye Almanya İlişkileri (1923-1945)**, Yüksek Lisans Tezi, Kafkasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars. s. 10-20.

KAYNAKÇA

Kitaplar

KILIÇ, Sezen (2005). **Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e Kadar)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

KOÇAK, Cemil (1991). **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ORTAYLI, İlber (2016). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, Timaş Yayınları, 15. Baskı, İstanbul.

ÖZGÜLDÜR, Yavuz (1993). **Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

PAŞA, Tahsin (2017). **Sultan Abdülhamid'in Sırdaşı Tahsin Paşa'nın Yıldız Sarayı Hatıraları**, Yakın Plan Yayınları, İstanbul.

Makaleler

ALPAY ERCAN, Mustafa (2006). **XX. Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Türkiye Almanya İlişkileri (1923-1945)**, Yüksek Lisans Tezi, Kafkasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

SİYASET BİLİMİ ve TÜRK SİYASETİ BAĞLAMINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ve MEDYANIN ALGI YÖNETİMİNDEKİ ROLÜ

Rabia Aslıhan TÜRKMEN[1]

Öz

Siyaset bilimi, siyasi davranışlar alanıyla ilgilenen bir sosyal bilim dalı olarak, ulusal ve uluslararası arenada, gelişen ve değişen sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi olgular neticesinde, toplumun temel dinamiklerinin en önemli öğeleri haline gelen sivil toplum kuruluşları ve medyanın da etkisiyle özellikle 21. Yy'da daha farklı paradigmalarla gelişme ve ilerleme göstermiştir. Bu bağlamda bugün modern toplumlarda ve pek tabi Türkiye'de de medya ve sivil toplum kuruluşları, toplumda bir kamuoyu oluşturma, onu bilgilendirme, yönlendirme ve yönetme gibi toplumsal açıdan oldukça önemli olan görevleri ifa ederken, bir taraftan da algı yönetimi oluşturarak sosyal ve siyasi davranışları büyük oranda etkiliyor olması, üzerinde durulması gereken bir konu haline gelmiştir.

Bu çalışmada, uluslararası ve özelinde ulusal siyasetimizde, giderek gelişen ve geniş kitleleri etkileme potansiyeli içeren, küreselleşmenin etkisiyle de kısa sürede kitleleri harekete geçirebilme özelliğine sahip olan sivil toplum kuruluşları ve medyanın, siyasi olaylar karşısında toplumu yönlendirme ve yönetme işlevi, rolü üzerinde durulmuştur. Sivil toplum kuruluşları ve medyanın, siyasi olay ve olgulardaki etkisi, siyaset bilimi ve Türk siyaseti bağlamında kavramlar ve örnekler ekseninde ele alınıp değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Bilimi, Türk Siyaseti, Sivil Toplum Kuruluşları, Medya, Algı Yönetimi

[1] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi, E-Posta: raslihanturkmen@gmail.com

Abstract

Political science is a social science discipline interested in the field of political behavior and it is especially important fort the 21st centry, especially in the 21 st century, under the influence of the civil society organizations and the media, which have become the most important elements of the basic dynamics of the society in the national and international arena as a result of developing and changing social, economic, cultural and political phenomena. Development and progress with different paradigms. In this context, today's modern societies and multi-party media and non-govermental organizations are in the process of carrying out very important socially important tasks such as building, communicating, informing, directing and managing society, has become a subject.

In this work, the role of NGOs and the media, which have the ability to mobilize massively in the last years under the influence of globalization, including the potential to influence increasingly massive masses in international and specific national politics, the function of collective direction and management of political events is discussed. Civil society organizations and the media were evaluated and evaluated in terms of political events and their impacts, concepts and examples in the context of political science and Turkish politics.

Keywords: Political Science, Turkish Politics, Civil Society Organizations, Media, Perception Management

GİRİŞ

Modern toplumlarda bugün medyanın ve sivil toplum kuruluşlarının bir gündem oluşturma, gündeme hâkim olma ve hatta gündemi yönlendirme mücadelesi yürüttüğü görülmektedir. Siyasi kültürün oluşmasında, demokratik yapının işlemesinde önemli birer etken olarak düşünebileceğimiz sivil toplum kuruluşları ve medyanın, toplumu ikna edici bir iletişim yöntemiyle yönettiği de herkes tarafından gözlemlenmektedir. Bu durumun küreselleşmenin etkisi, kitle iletişim araçlarını yaygınlaşması gibi nedenlerin de tetiklemesiyle kısa sürede geniş kitlelere yayılarak etki alanının büyüdüğü söylenebilir. Bugün modern toplumlarda bu gelişmelerin etkisiyle bu tarzdaki sosyal ilişkiler, sosyal yapıyı etkileyerek toplumun bireylerinin karar almasında birincil aktörler olarak belirmeye başlamıştır. Üstelik bu önemli iki yapı sadece toplumu değil iktidar ve muhalefetiyle ülke siyasetini, ekonomiyi, kültürü, eğitimi vb. pek çok konuyu da etkilemede yine birincil aktörler arasında yer almaya başarmışlardır. Bu durum siyasilerin ve toplumun medya ve sivil toplum kuruluşlarına bakış açılarının ve eğilimlerinin giderek farklılaşmasına ve pek tabi daha da önemsenmesine yol açmaktadır.

Çalışmamızın ilerleyen safhalarında toplumdaki siyasi düşünce ve davranışları etkiliyor olması açısından oldukça önemli bir unsur haline gelmiş, siyaseti ve toplumu yakından ilgilendiriyor olması bağlamında da siyaset biliminin daha çok üzerinde durduğu ve önemsediği iki ayrı konuyu, medya ve sivil toplum kuruluşlarını kendilerine dair paradigmalar üzerinden inceleyeceğiz. Burada ilk olarak sivil toplumun içinden, sivil toplumun bireylerinin örgütlenerek oluşturduğu ve günümüzde çok önemli bir yerde konumlandırdığımız sivil toplum kuruluşlarının toplum üzerindeki algı yönetimini ve buna dair siyaset üzerindeki çalışmalarını ele alacağız. Daha sonra medyanın yine bu bağlamdaki önemini irdeleyeceğiz. Toplumsal alanda önemli olan ve önemi giderek artan bu iki unsurun siyaset bilimi ve Türk siyaseti açısından oluşturduğu algı yönetimini ise örneklendirerek anlatacağız.

1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Algı Yönetimindeki Rolü

Bir toplumdaki geniş kitlelerin düşünceleri, tutumları, o toplumun diğer bireylerinin siyasi ve sosyal davranışlarını da etkilemektedir. Toplumdaki geniş kitlelerin davranışlarının, toplumdaki diğer bireylerin siyasal karar almaları üzerinde etkisinin büyük olduğu, aynı zamanda geniş kitlelerin kararlarının siyasal sistemi de etkiliyor olması göz önünde bulundurulursa, bir toplumda algının oluşması, yönlendirilmesi, yönetilmesi gibi olgularda toplumdaki kitle hareketlerinin rolünün büyük ve önemli olduğundan söz etmek gerekir. Eğer ki bir siyasal tutum, olay veya olgu toplumun içindeki genel bir kitle tarafından onaylanıyorsa bu durumun toplumun diğer kısmına da etki ettiği görülmektedir. Bu durum bir toplumda siyasi iktidarın ve yahut siyasi iktidar mücadelesi veren diğer toplulukların öncelikle toplumun bu kesimlerini etkilemek üzere çalışmalar yapmaya itecektir. Bu bağlamda da toplumdaki kitle hareketlerinin hem toplumun bireyleri hem de siyasi iktidar tarafından önemsendiği buna odaklı olarak da toplumdaki grupların ve bu grupların oluşturduğu kitle hareketlerinin çeşitlendiği ve artığı görülmektedir.

İnsanların düşünce ve eylemlerindeki tutumlarını değiştiren en önemli etkenlerden biri de grup üyeliğidir. Sosyal Psikologlar bireylerin tutumlarının oluşmasında veya değişmesinde diğer kişilerin rolünü vurgulamışlardır Çünkü bireyler, benzer tutumları olan kişilerle ilişki kurmayı ve onları desteklemeyi yeğlerler. Belirli nedenlerle üye olmak istedikleri veya üye olmak zorunda kaldıkları grupların tutum ve davranışlarını onaylar ve hatta kendilerine zıt olan çoğu tutum ve düşünceleri bile benimseler. Burada özellikle tutum ve değerler birlikteliği üzerinde durulması gereken bir konu olmuştur. Değerler ve tutumların birlikteliği tarihin çok eski zamanlarından bu yana örgütlenmeyi ve beraber hareket etmeyi gerekli kılmıştır (İnceoğlu, 1993:23-96-99) . Pek tabi zamanla bu örgütlerin işlevleri ve konumları değişmiş, zamanın şartlarına göre işlevleri ve konumları farklılık göstermiştir. 20. ve 21. Yy sivil toplum ve sivil toplum örgütleri dünya devletleri ve toplumları açısından oldukça önemlidir. Özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra sivil toplum kuruluşları toplumsal

dinamiklerle daha da güçlenmiş ve ses getirmeye başlamıştır. Eski sivil toplum örgütlenmelerinin aksine modern zamanlardaki sivil toplum kuruluşlarının önemi daha büyümüştür. Bu kuruluşlar siyasetten toplumsal konulara, ekonomiye, eğitime, kültüre hemen hemen her alandaki konularda söz sahibi olmaya çalışmış ve başarılı da olmuşlardır (Aziz, 2013: 24).

Sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları konusunu kavramsal ve tarihsel boyutunu ele alarak konumuza devam edelim. ‘’*Sivil sözcüğü Latince "civillis" kelimesinden türeyen, ilk anlamıyla yurttaşa, hayatına ve haklarına ilişkin bütünü belirlemek için kullanılmaktadır. Sözcük kavram olarak ele alındığı zaman, asker sınıfından olmayan, üniforma giymemiş kimseyi ifade etmektedir."Sivilleştirmek" kavramı bir topluluğu daha da geliştirmek anlamına gelmektedir. "Sivilizasyon" kavramı ise maddi, sosyal ve kültürel gelişmeyi açıklamaktadır. Sivil toplum kavramı, genel olarak devlet baskısının dışında kalan ve kendi kurallarına göre işleyen ekonomik ve sosyal alanı tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Devlet ve siyasal alana hâkim kurumların müdahalesi olmaksızın kendi örgütlenmelerini düzenleyen, sahip olduğu birey ve grupların özerkliğine vurguda bulunan bu kavram, toplumun devlet karşısında ekonomik, siyasal örgütlenmelerinin önemini içeren bir anlam taşımaktadır* (Akay, 2012:7)’’. Bugün ki anlamda sivil toplumların kökleri ise, 12. Yüzyılda belirmeye ve kendini kabul ettirmeye başlayan ticaret burjuvazisine dayandığı görülmektedir. Modern zamanlardaki sivil toplum kuruluşları adını verdiğimiz örgütlerin oluşumları, kuruluşları ise daha çok demokratik sistemin meydana getirdiği yapılar olduğu söylenebilir. Demokratik toplumlarda önemli bir etken olarak düşünülen sivil toplum kuruluşlarının varlıkları çok eskiye dayansa da toplum çalışmalarında etkili olmaya başlamaları, siyasi iktidarı denetleyici rollerini benimsemeleri, farklı sivil toplum örgütlerinin bir araya gelerek mevcut olaylar karşısında ortak tepkiler göstermeleri, desteklemeleri, reddetmeleri ve bu bağlamda toplum üzerinde bir algı yönetimi oluşturmaya çalışmaları ve toplumsal yaşamda etkili olmaları olgusu oldukça yenidir. Bütün bu gelişmeler ekseninde sivil toplum kuruluşlarının sayılarının ve etkilerinin artması, demokrasi ve demokratikleşmede önemli bir rol üstlenirken bu olgunun gerçekleşmesi siyaset ve toplumsal açıdan, sivil toplum kuruluşlarının ilgi görmesini sağlamıştır.

1. 1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Siyaset ve Siyasal Partiler Üzerine Etkileri ve Bunlar Üzerindeki Algı Yönetimi

Siyasal hayatın en önemli ve tabi ki vazgeçilmez unsuru olan siyasal partiler, demokrasinin de koruyucu unsurlarından biri olarak toplumun bireyleriyle sürekli iletişim halinde bulunduklarından dolayı sivil toplum kuruluşlarıyla da iletişim ve etkileşim halindedirler. Yine aynı şekilde sivil toplum kuruluşlarının siyasal işlevlerini demokratik yollarla hızlı ve etkili olarak gerçekleştirmesinin en etkili yolu siyasal partilerdir. Kuruluş amacı ve çalışmalarıyla siyasal alanda herhangi bir hesabı olan sivil toplum kuruluşlarının siyasetten ve siyasal partilerden uzak durması imkânsızdır. Lakin burada hem siyasi partilerin hem de sivil toplum kuruluşlarının dikkatli olması gereken çok önemli dengeler söz konusudur. Örneğin sivil toplum kuruluşlarının gönüllülüğe dayalı bir örgütlenme ve faaliyet çalışmaları varken siyasi partilerde daha çok çıkar ilişkisine dayalı olduğu görülür. Sivil toplum kuruluşları tarafsızlık veya partiler üstü etiketi altında siyasi partileri dolaylı yönden etkilemektedir. Türkiye’de de çok görülen bir örnek olarak şunu söyleyebiliriz; sivil toplum kuruluşları kendi kuruluşlarının veyahut mensuplarının yararına çalışabilecek birini aday olarak gizliden siyaset sahnesine çıkartıp desteklemeleridir. Burada Türkiye’deki sivil toplum kuruluşu adı altındaki dini yapıların bir adayı desteklemeleri ve yahut içlerinden bir aday çıkarıp onu desteklemeleri örnek verilebilir. Burada ki asıl konu sivil toplum kuruluşlarının mevcut siyasiler arasında kurdukları etkileşim ya da iletişimden ziyade daha siyasilerin siyaset sahnesine çıkmadan önce irtibat ve etki halinde olduğu görülmektedir. Birçok ülkede ve pek tabi Türkiye’de de sivil toplum kuruluşlarının seçim öncesi, seçim dönemi ve seçim sonrası dönemde de siyasi partilerin programları ve çalışmalarını doğrudan etkilediği görülmektedir (Akay, 2012: 42).

1. 2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Toplum Üzerindeki Etkileri ve Algı Yönetimi

Bir toplumda yaşanılan gelişmeler, meydana gelen olaylar ve yahut yenilikler toplumun her kesimi tarafından aynı anda aynı şekilde duyulması ve vatandaşların hepsinin bilgi sahibi olmaları olanaksızdır. Toplumsal anlamda büyük değişmelere neden olabilecek sosyal olgular dahi bazen toplum tarafından olduğu gibi fark edilemeyebilir. Bu bağlamda toplumda yaşanılanların fark edilebilmesi, halk kitlelerinin haberdar edilmesi için kamoyunun bilgilendirilmesi gerekir. Sivil toplum kuruluşlarının beklide en önemli vasıflarından biride toplumda kamuoyu oluşturarak bilgilendirmek, bilinçlendirmek, algı oluşturmak ve bunu istedikleri gibi yönetebilmeleridir. Kamuoyunu oluşturma, bilgilendirme, yönlendirme ve yönetme gibi çalışmaların en önemli boyutu sivil toplum kuruluşları eliyle yapılmaktadır. Kamuoyunu bilgilendirmenin veya etkilemenin çeşitli yolları bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları bütün bunları broşür, dergi, kitap, televizyon, internet vs. gibi kitle iletişim araçları vasıtasıyla yapmaya çalışır. Sadece kitle iletişim araçlarının gücünden yararlanmakla kalmayan sivil toplum kuruluşları bunun yanında kapı kapı gezerek de toplumun bireyleriyle temas kurmaya ve onları etkilemeye çalışırlar. Demokratik sistemin işleyeceği bir toplum oluşabilmesi için sivil toplum kuruluşlarının bütün bu faaliyetleri sorunsuz ve engelsiz bir şekilde yapması gerekmektedir. Toplumun bireylerinin farklı düşüncelerini devlet yetkililerine iletmek istemeleri için sivil toplum kuruluşları en etkili yol olarak gözükmektedir (Akay, 2012: 43-44).

2. Medyanın Algı Yönetimindeki Rolü

Bugün ‘’Medya’’ denildiğinde tüm yazılı ve elektronik basın anlaşılmalıdır. Kitaplar, dergiler, gazeteler, sinema, tiyatro, radyo ve televizyon gibi iletişim araçları, medyanın tamamını oluşturmaktadır. Bu kitle iletişim araçları toplumda haber verme, bilgilendirme, bilinçlendirme vb. gibi önemli görevler ifa etmektedir. Medyayı oluşturan araçlar genellikle bilgi, düşünce ve duygu gibi iletileri aktarırlar ve bu araçların bazıları ilk çağlardan bu yana kullanılmaktadır. İlk çağlarda küçük yerleşimlerdeki olayları insanlara aktaran medya, daha sonraları bu özelliklerinin yanı sıra olay çıkmasına neden olabilen, olayları yönlendirebilen araçlara dönüşmüştür. Modern çağlara gelindiğinde ise bugün insanlar yüksek bir yaşam ritmi içinde yaşamakta, çok yorulmakta ve en kolay bilgi kaynağına ulaşabilmek için de medyaya yönelmektedir. İnsanların birçok ihtiyacına karşılık veren medya, insanların karşılaştıkları herhangi bir sorunda kendisine başvurdukları en önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Bu bağlamda medya insanların sorunlarına kendi çözümlerini önermekte ve bunun yanında kendi çıkarları doğrultusunda bir yaşam biçemini de aktarmaktadır. Bunlar arasında insanlar yaşamlarındaki aldıkları önemli kararlarda bir rehber olarak, seçimlerde kime oy vereceklerinden ne yiyeceklerine, hafta sonu nereye gideceklerinden küresel gelişmeler karşısında nasıl tavır takınacaklarına kadar her konuda medyadan yardım almakta, yararlanmakta ve medyadan esinlenmektedirler. Artık medya insanların tüm yaşamlarını izlemekte, insanların hemen hemen bütün gereksinimlerine karşılık vermeye çalışmakta, bu yolla kazanç sağlamakta ve pek tabi kendi biçemini de oluşturmaktadır. Modern toplumlar artık büyük ölçüde birbirini besleyen bir şekilde medyadan aldıkları iletilerle yaşamakta, kendilerini medyaya bağımlı hissetmektedir. Bu bağlamda medya da toplumlar üzerindeki etkisini kullanmakta ve tümüyle kendine bağlı toplumlar oluşturmaya çalışmaktadır. Modern çağda insanlar bilgi edinmek, haberdar olmak, öğrenmek ve çok daha fazlası için medyadan yararlanmakta; sürekli medyayı kullanan yöneticiler toplumları yönetmekte; medya yöneticileri yönlendirmekte; insanlar medyanın iletileriyle model bulmakta ve seçim yapmaktadır. Bu bağlamda da medya çok sayıda toplumsal unsuru belirlemekte ve onları biçimlendirmektedir (Cereci-Özdemir, 2015: 1)

Bugün modern toplumlarda toplumu yönetme sanatı olarak da adlandırılabilecek algı yönetimini, iletişim medyasının gelişimiyle neredeyse tamamen medya eliyle başarıldığı görülmektedir. Yazılı ve sözlü medyanın varoluşundan bugüne toplumu yönlendirme ve yönetme mücadelesi yürüttüğü ve bunu ikna edici bir algı yönetimiyle devam ettirdiği herkes tarafından

bilinmektedir. Konuyla ilgili Türkiye Cumhuriyeti 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel; ‘’ 4. Kuvvet durumunda olması gereken medyanın zaman zaman 1. Kuvvet olma sevdası sergilediğini ‘’ belirtmiştir. (Turam, 1994: 7) Bu bağlamda, siyaseti ve toplumu yönetmedeki gücü açısından gerek ülkemizde gerekse farklı ülkelerde medyanın durduğu yer, tutumları ve çalışmaları eleştirilmiştir.

Medya bireyleri tüm hayatları boyunca etkilemektedir. Sosyal, siyasal, kültürel birçok konuda etkisi altına kolayca alabilen medya, bu özelliği sayesinde toplum üzerinde önemli bir egemenlik kurmuştur. Bu egemenlik özellikle siyasilerin kullanmak istediği bir güç olarak görülmektedir. Örneğin siyasilerin medyada yer alması, siyasilerin medyayı kullanması (geleneksel ve modern iletişim araçları içerisinde günümüzde artık özellikle sosyal medya kullanımı) oy verme davranışını doğrudan etkiliyor olması bağlamında önemlidir. Burada hem medyanın yaptığı yazılı ve sözlü yayın çalışmalarıyla siyasiler üzerinde kurduğu bir algı, hem de siyasilerin kitle iletişim araçları vasıtasıyla toplum üzerinde oluşturduğu bir algı yönetiminden söz edilebilir.

Toplumda yaşanılan herhangi bir şeyi insanlar televizyon, gazete, radyo, yeni medya olarak isimlendirdiğimiz sosyal medya gibi kitle iletişim araçlarından öğrendiği için, bu araçlar vasıtasıyla topluma sunulan her bilgi toplum tarafından doğru kabul edilecektir. Bu, medyanın elinde bulundurduğu önemli bir egemenlik ögesi olurken, toplumdaki bazı kesimler, siyasi iktidarlar vb. gibi taraflar açısından da iyi olmayabilir. Medya bu gücünü kullanarak topluma servis ettikleriyle toplumda kolayca ve istediği gibi bilgilendirme, yönlendirme ve yönetme işlevi görecektir.

3. Siyaset Bilimi ve Türk Siyaseti Bağlamında Sivil Toplum Örgütlerinin ve Medyanın Algı Yönetimindeki Rolü

Türk toplumunun ve Türk siyasetinin en önemli parçaları haline gelen medya ve sivil toplum kuruluşları, toplumsal alanı ve devlet yönetimini elinde bulunduran siyasi iktidarı önemli oranda etkilemektedir. Bu iki önemli kanat siyasetin toplumsallaşmasında, siyasi kültürün oluşmasında, yayılmasında çok önemli faktörler olmuşlardır. Adeta sembolik birer iktidar olarak nitelendirilebilecek bu iki önemli unsurun gelişmesi ve yaygınlaşması toplumun bireylerinin sadece günlük yaşamlarını etkileme de değil önemli kararlar almasında da rol oynamaktadır.

Demokratik sistemin en önemli unsurlarından biri haline gelen ve hem varlıkları hem de çalışmalarıyla demokrasiyi koruyan, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de mevcut olan sivil toplum kuruluşları, artık giderek önemli sesler getiren işler yapmaktadırlar. Bu örgütlerin birçoğu pek çok zaman kendi kuruluş amaçlarının dışına çıkarak siyasi konulara yönelik çalışmalar yaptığı görülmektedir. Türk siyasetinde örneğin 1990’lı yıllardan başlayarak sivil toplum kuruluşlarının Türkiye’nin toplumsal konularla birlikte özellikle siyasi meseleleri hakkında da görüş bildirmeye başladıkları hatta kamuoyunda yankı uyandırdıkları da bilinmektedir. Örneğin, Türkiye Avrupa Birliği’ne girme girişimlerinde, siyasi iktidarın yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının da görüş beyan ettikleri hatta bununla da kalmayıp Avrupa Birliği Üyesi ülkeleriyle de önemli girişimlerde bulunduğu bilinmektedir. 2002 yılının kasım ayında Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği (TUSİAD), İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) gibi özel girişimci sivil toplum kuruluşlarının 12 Aralık 2002’de yapılan Kopenhag toplantısı öncesi Avrupa Birliği üye ülkelerine bir ziyaret gerçekleştirerek, Türkiye’nin Avrupa Birliğine girmesi adına görüşmeler yaparak müzakere tarihi vermeleri için bir baskı oluşturmuşlardır (Aziz, 2013:24-25).

Bunun dışında Türkiye’deki pek çok önemli ekonomik, kültürel, siyasal, dini vb. amaç birlikteliğiyle örgütlenmiş kuruluşların devlet ve toplumda önemli görevleri üstlenerek toplum ve devlet açısından önemli yerlerde konumlanmışlardır. Bunlara TUSİAD, TOBB, MUSİAD, Sendikalar, vb. gibi Türkiye’nin önemli STK’larını örnek olarak verebiliriz.

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de özellikle son yıllarda iletişim çalışmalarına ilginin hızla ve yoğun bir şekilde arttığı bir gerçektir. Bu beraberinde medyaya olan ilgiyi ve önemi de getirmiştir. Türk toplumu medyayı en çok kullanan toplumlardan biri olarak her türlü bilgilenmeyi,

haber edinmeyi ve bilinçlenmeyi bu araçlardan karşılamaktadır. Bu tutum, toplumu yönlendirmeye ve yönetmeye çalışan kimseler özellikle siyasal partiler tarafından kullanılmak istenen önemli bir egemenlik alanı olmuştur. Bu doğrultuda siyasi partiler kendilerine özel tv kanalları, gazeteler ve özellikle son dönemlerde sosyal medya alanları açarak bu araçların gücünü kullanmaya ve toplumun algısını kendi lehlerine döndürmeye çalışmaktadırlar.

SONUÇ

Toplum üzerinde önemli bir algı yönetimi oluşturan medya ve sivil toplum kuruluşlarını siyaset bilimi ve Türk siyaseti bağlamında iki paradigma üzerinden ele alıp değerlendirmek doğru olacaktır. Bunlardan birincisi medyanın ve sivil toplum kuruluşlarının yaptıkları çalışmalarla toplumu yönlendirme ve yönetme çabaları diğeri ise yine bu iki unsurun siyasi iktidar ve siyasi partiler üzerindeki etkileri. Medyanın ve sivil toplum kuruluşlarının toplum üzerindeki algı yönetimi, toplumun sosyal ve siyasi davranışları üzerinde önemli bir etken olması nedeniyle siyasi iktidarında üzerinde durduğu, durması gerektiği ve hatta ihmal etmemesi gerektiği bir konu olmuştur. Bu bağlamda siyasi partiler, kendilerine yakın olan sivil toplum ve medya kuruluşlarını desteklemekte ve yahut kendi çıkarlarına hizmet edebilecek sivil toplum ve medya kuruluşlarının kurulmasını sağlamaktadır. Bu doğrultudaki çalışmalar sivil toplum kuruluşları ve medyanın öneminin farkındalığı açısından önemlidir.

Sosyal psikologlar, kitle hareketlerinin, bireylerin tutumlarının değişmesinde, siyasi kültürün oluşmasında ve gelişmesinde, topluma kabul ettirilmesinde önemli rolleri olduklarını vurgulamaktadırlar. Bu yazıda da vurguladığımız üzere birer kitle hareketleri olarak sivil toplum kuruluşlarının ve önemli kitle iletişim araçları olan medyanın toplum ve devlet üzerinde oluşturduğu algı yönetimi, toplumun sosyal ve siyasal davranışlarını etkiliyor olması açısından üzerinde durulması ve özellikle siyasiler ile toplum bilimcilerin ihmal etmemesi gereken bir konu olmuştur.

KAYNAKÇA

AKAY, Hasan,(2012). **Sivil Toplum Kuruluşlarının Yönetim Anlayışındaki Değişime Etkileri,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman

ALEMDAR, Korkmaz ve Erdoğan İrfan, (1990). **İletişim ve Toplum,** Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Ankara

AZİZ, Aysel, (2013). **Siyasal İletişim**, Nobel Akademik Yayınları, 4. Basım, Ankara

CERECİ, Sedat ve ÖZDEMİR Hayri, (2015). **Medyanın Toplumsal Gelişimi: Medya Toplumları,** Akademik Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı 33, Syf- 1-10

CERECİ, Sedat, (2003). **Medya Etiği,** Metropol Yayınları, 1. Baskı, İstanbul

GÖKÇE, Orhan,(2013). **Siyaset Sosyolojisine Giriş**, Çizgi Kitapevi, 1. Baskı, Konya

LULL, James, (2001). (Çevr. Nazife Göngör), **Medya, İletişim, Kültür**, Vadi Yayınları, 1. Baskı, Ankara

İNCEOĞLU, Metin,(1993). **Tutum, Algı, İletişim**, Verso Yayınları, 1. Baskı, Ankara,

THOMPSON, JOHN B. , (2008). **Medya ve Modernite**, (Çev. Serdar Öztürk), Kırmızı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul

TURAM, Emir, (1994). **Medyanın Siyasi Hayata Etkileri**, İrfan Yayımcılık, 1. Baskı, İstanbul

VERGİN, Nur, (2008). **Siyasetin Sosyolojisi**, Doğan Kitap, 6. Baskı, İstanbul

YAĞMUR, Hüseyin, (2015). **Sosyal Medyanın Siyaset ve Kamoyunu Yönlendirmedeki Rolü,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya

YAŞAMA DAİR VAKIF, (2014). **Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Algı ve Yaklaşımlar,** Türkiye'de Sivil Toplumun Gelişimi ve Sivil Toplum Kamu İş Birliğinin Güçlendirilmesi Projesi, Taze Baskı Merkezi, 1. Baskı İstanbul

TÜRKİYE'DE KENT MÜLTECİLERİ VE YEREL DÜZEYDE GÖÇ YÖNETİMİ

Hülya EŞKİ UĞUZ[1]
Ekin KOÇAK[2]

Öz

Türkiye, çoğunluğu Suriyeli mülteciler olmak üzere günümüzde Afganistan, Bangladeş, Irak, İran, Pakistan, Batı Afrika'daki farklı ülkeler ve eski Sovyet Bloğu ülkelerinden göçüp gelen 3 milyon 551 bin kişiye ev sahipliği yapmaktadır. Kendi nüfusunun neredeyse % 5'ine ulaşan sayıda mülteci barındıran Türkiye, dünyada en fazla mültecinin yaşadığı ülke konumundadır. Gelen mültecilerin büyük bir kısmının kamplar yerine kent merkezlerinde yaşamaya başlaması başta belediyeler olmak üzere yerel yönetimleri daha önce hiç planlamadıkları ve yasal açıdan da tartışmalı sayılabilecek pek çok hizmeti sunmak ve göçü yönetmek durumunda bırakmıştır. Bu durum mültecilerin yüzde doksanına yakınının kent mültecisi haline geldiği, buna karşın göç yönetiminde asıl yetkinin merkezde toplandığı Türkiye'de yerel yönetimlerin üstlendikleri-üstlenebilecekleri roller üzerinde durulmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu zorunluluk kent mültecilerinin sorunlarının sadece statü verilip kayıt altına alınmasıyla bitmeyecek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda çalışma teorik düzeyde de olsa kent mültecilerine yönelik göç politikalarının tartışılmasını hedeflemekte, bu suretle daha insani bir yaşam için merkezi ve yerel düzeyde atılması gereken adımları içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent Mültecileri, Göç, Yerel Yönetimler, Türkiye.

URBAN REFUGEES IN TURKEY AND MANAGEMENT OF MIGRATION ON LOCAL BASIS

Abstract

Turkey hosts 3 million 551 thousand people having migrated from various countries in our day such as Afghanistan, Bangladesh, Iraq, Iran, Pakistan, different countries in West Africa and ex-Soviet bloc, and especially majority of them are Syrian refugees. Hosting a number of refugees almost exceeding 5% of its population, Turkey has the position of embodying the greatest number of refugees in the world. Majority of the refugees who came to Turkey started to live in city centers rather than camps and therefore local administrations, notably municipalities had to render several contradictive services in legal perspective and that they had not planned before and had to manage the migration. This case made it obligatory to express that the roles that local administrations take on-may take on in Turkey where approximately 90% of refugees became urban refugees; nevertheless primary authority in immigration management is centralized. This obligation is originated from the fact that the problems of urban refugees will not end by giving status and recording them. In this respect, this study aims at discussing immigration policies concerning urban refugees even it remains at theoretical level, and by this means, contains the steps to be taken at local and central level for more humanitarian life.

Key Words: Urban Refugees, Immigration, Local Government, Turkey.

[1] Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-Posta: hulyaeski@selcuk.edu.tr
[2] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Programı, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, E-Posta: ekinkocak17@gmail.com

GİRİŞ

Sosyal formasyonların ekonomik, politik ve kültürel yapılarında ve bu yapılar içindeki ilişkiler sisteminde yaşanan değişimlerin sonucunda ortaya çıkan göç olgusu, söz konusu yapılar üzerinde önemli dönüşümlere yol açan mekânsal bir yer değiştirme hareketidir. Çağdaş dünyaya özgüleyemeyeceğimiz bir olgu olarak insanlık tarihinin başlangıcından beri toplumsal yaşamın önemli unsurlarından birisi olagelen göç, zaman içinde neden ve sonuçları bakımından farklılık göstermiş olsa da, her zaman güncelliğini korumaktadır. Başlangıçta, daha çok iklim şartlarına ve beslenme imkânlarına göre şekillenen göçler, Avrupa'da imparatorlukların çöktüğü on dokuzuncu yüzyılın sonunda "devlet", "toplum" ve "yurttaş" üçlüsü bağlamında uluslararası bir niteliğe bürünecek, yirminci yüzyılın içinde ise çok belirgin bir siyasa alanı haline dönüşecektir (Kaygalak, 2009; İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 13). Ekonomik değişime, siyasal mücadelelere ve çatışmalara koşut olarak dünyada uzun zamandır var olmakla birlikte Castles ve Miller'a (2008: 14'den aktaran Güllüpınar, 2012: 55) göre, günümüzde göçlerin bazı karakteristik özellikleri onu daha önceki dönemlerden kısmen farklılaştırmaktadır. Buna göre şimdilerde gittikçe daha fazla ülke, göç hareketlerinden eş zamanlı olarak ciddi şekilde etkilenmektedir. Yani göç; *küreselleşme*kte, bütün dünyada hacim olarak büyümekte, *hızlanmakta*dır. Bir diğer taraftan da göç; *farklılaşma*kta, pek çok ülkede giderek emek göçü, mülteci ya da kalıcı göç gibi belli bir formda değil, çoğu kez bunların hepsi olacak şekilde gerçekleşmektedir. Yine günümüzde yaşanan göçlerle ilgili iki önemli özelliğin de altı çizilmekte ve göçün *kadınsallaşması* ile giderek *siyasallaşması*ndan söz edilmektedir. Kanımızca bu beş karakteristik özelliğe mültecilerin yerleşim pratiklerine ilişkin önemli bir dönüşümü yansıtabilmek adına göçün *kentleşmesi* de eklenmelidir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (United Nations High Commissioner for Refugees-UNHCR) 2011 yılı verilerine göre dünyada mültecilerin %90'ı kentlerde ya da kent çevrelerinde yaşamaktadır. Bu, ülkelerindeki savaş, iç çatışma, toplumsal baskı, zulüm, işkence, çatışma, şiddet ve insan hakları ihlalleri gibi nedenlerle yaşadıkları yerleri terk eden çok büyük bir kitlenin kamplar dışındaki kentsel mekânlarda, dayanışma ilişkilerinden yoksun bir şekilde, kendi sınırlı yaşam olanakları ile var olmaya çalıştığı anlamına gelmektedir (Kahraman ve Nizam, 2016: 811). Mekânsal yerleşimleri referans alınarak "kent mültecileri" olarak nitelenen mültecilerin büyük bir çoğunluğunun hareket etmeyecekleri ve kentlerde yaşamaya devam edecekleri[3] düşünülecek olursa; göçün mekânsal yönetimi ve bu süreçte yerel yönetimlerin rolü önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda çalışma, teorik düzeyde de olsa kent mültecileri gerçeğinden hareketle yerel düzeyde göç yönetimini Türkiye üzerinden analiz etmeyi amaçlamaktadır. Coğrafi konumunun da etkisiyle tarih boyunca kitlesel sığınma taleperi de dâhil olmak üzere göç hareketlerinin önemli bir durağı haline gelen Türkiye'de mülteciler kentsel alanlarda, göçün yönetiminde asıl yetki ise merkezde toplanmış bulunmaktadır. Gerçekte göçmenlerin yolları yerel yerleşimler tarafından biçimlenir ve biçimlendirilirken, yetkiyi tümüyle merkezde toplamak ne kadar doğru olacaktır? Peki kentleri, mültecilerin haklarından yasal olarak yararlanabildikleri ve barınabildikleri yerlere dönüştürme noktasında yerele düşen nedir? Çalışmada uzun bir süredir göçe dair akademik çalışmalara egemen olan ulus-devlet ve etnik temelli bakışın dışına çıkılmaya çalışılarak, ancak Türkiye'de yerel yönetimlerin fiili ve hukuki siyasi güce göre yetkileri ve özerklik dereceleri de göz önünde bulundurularak, bu sorulara yanıtlar verilmeye çalışılacaktır.

[3] Dünyadaki tecrübeler, mesela Avrupa'ya 50 yıl önce sadece 1 ya da en fazla 2 yıllığına giden ve geri dönebilecekleri bir vatan olmasına rağmen geri dönmeyen Türkiye kökenliler de göstermektedir ki, kitlesel göçlerde insanlar bir yerde 2 yıldan fazla kalırlarsa ve geldikleri ülke bulundukları ülkeden daha kötü koşullara sahipse kolay kolay geri dönemezler (Erdoğan, 2014: 5-6).

1. Türkiye'de Göç Yönetimi: Yasal Çerçeve ve Aktörler

Türkiye, coğrafi konumu gereği küresel mülteci haritasında oldukça özgün bir deneyime sahiptir. Her şeyden önce Irak, İran, Afganistan, Suriye gibi savaş, iç çatışma, toplumsal ve siyasi baskılar vb. sorunlarla boğuşan ülkelerle komşu olması nedeniyle Türkiye, mülteci üreten bir coğrafyanın merkezinde yer almaktadır. Coğrafi konumuna ilişkin ikinci önemli nokta ise, Türkiye'nin sadece bu komşu ülke mültecileri için değil, daha sınırlı bir oranda da olsa, Sudan, Somali, Yemen gibi Afrika ülkelerinden gelen mülteciler için de daha iyi yaşam koşulları olarak görülen Avrupa ülkeleri arasında köprü görevi gören jeo-politik konumudur. Bu iki temel nedenden dolayı Türkiye, hem transit hem de hedef ülke olarak mülteci göçünü en yoğun biçimde deneyimleyen bir ülke konumundadır (Kahraman ve Nizam, 2016: 809). Ne var ki coğrafi konumu açısından göç kavşağında olan Türkiye, 2000'li yıllara gelinceye kadar bu konuda etkin bir politika izleyememiştir. Şüphesiz ki ülkelerin göç politikalarını ve göç yönetimini belirleyen en önemli faktör, ülkelerin karşı karşıya kaldıkları göç tecrübeleridir (Örselli ve Babahanoğlu, 2016: 2063). Bu bağlamda Türkiye'de göç politikaları başlangıçta, ulus-devlet kurma çabalarının mühim bir boyutu olan milli kimlik ve aidiyetin oluşturulmasına yönelik gayretlere hizmet etmiştir. Takip eden süreçte ise Türkiye'nin NATO'ya üye olması ve Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ni çekince koyarak imzalaması, göç politikalarını şekillendiren diğer iki önemli gelişme olmuştur. NATO üyesi Türkiye, Soğuk Savaş'la birlikte bir cephe ülkesi hâline geldiğinden göç politikalarını esas olarak güvenlik eksenine oturtmuştur. Mülteci hukuku alanındaki temel sözleşme olan Cenevre Sözleşmesi'ne ve bu Sözleşme'nin 1967 tarihli Protokolü'ne seçimlik hakkını kullanarak taraf olan Türkiye, Sözleşme'yi coğrafi sınırlama getirerek onaylamıştır. Bu coğrafi sınırlama nedeniyle, yalnızca Avrupa Konseyine üye ülkeler ile eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) içinde yer alan ülkelerin oluşturduğu Avrupa Bölgesi kaynaklı mültecilerin iltica başvurusu kabul edilmektedir. Böyle bir mülteci kabul politikası ile Türkiye; Asya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden yapılması muhtemel çok sayıda başvurunun önünü alarak ekonomik, siyasi ve sosyal maliyetlerden kaçınmaya çalışmıştır (Tekelioğlu, Doğan ve Çelebi, 2015: 11-12).

Ancak, küreselleşmenin etkisi ile uluslararası alanda ve dış politikada meydana gelen gelişmeler, Türkiye'nin göç haritasında ve politikalarında önemli değişimlere neden olacaktır. 1990'ların ilk yarısından itibaren bir yandan ülkeye gelenler, diğer yandan da ülke dışına gidenler çeşitlenecek, çeşitliliğin yanı sıra Türkiye, sadece Türklerin göç ettikleri bir ülke olmanın ötesine geçip, özellikle komşu ülkelerden ciddi oranlarda göç alan bir ülke haline gelecektir. İşte bu değişimler muhacir ve gurbetçi ikilemi üzerine kurulu göç politikasını, günün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaklaştırmış ve Türkiye'yi uluslararası koruma alanında daha kapsamlı ve etkin düzenlemeler yapmaya zorlamıştır (Dedeoğlu, 2011: 31). O döneme kadar mevcut olan mevzuatın yetersizliği ve AB'nin mültecilerin yasal statüsü ve yasa dışı göç ile mücadele konusunda kanuni düzenleme yapılmasına yönelik beklentileri Suriye'de yaşanan krizle de birleşince, Türkiye göç politikalarını yeniden şekillendiren adımları arka arkaya atmak zorunda kalmıştır. Bu adımlardan ilki, göç alanını bütün yönleri ile düzenleyen, uluslararası hukuk ve AB mevzuatı ile uyumlu, "Göç İdaresi", "Göç Politikaları Kurulu" gibi idari yapıların oluşumuna temel teşkil eden, modern bir göç yönetiminin zeminini oluşturan 6548 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 2013 yılında kabul edilmesi ile atılmıştır (Tekelioğlu, Doğan ve Çelebi, 2015: 11-12). Bu düzenleme ile daha önce ikincil düzenlemelerle yürütülen göç alanı, yasal bir zemine kavuşacaktır. İkinci olarak "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu" ile uluslararası bir sorun haline gelen düzensiz göçle mücadelenin hukuki alt yapısının güçlendirilmesi ve etkinleştirilmesi; düzenli göçte ise bürokratik işlemlerin olabildiğince azaltılarak tutarlılık ve güvene dayalı bir göç yönetimi anlayışının hâkim kılınması sağlanmıştır. Son olarak; insan hakları temelinde, özgürlük ve güvenlik arasındaki hassas dengenin korunduğu, uluslararası insan hakları normlarına ve AB müktesebatına uyumlu, göç alanında ihtiyaç duyulan hukuki, idari ve fiziki alt yapıya uygun etkin ve yönetilebilir bir göç sistemi

kurulmuştur (Kolukırık, 2014: 46; Demirhan ve Aslan, 2015: 45). Bu çerçevede atılan bir diğer adım da yine Suriye krizi çerçevesinde şekillenecek ve 22 Ekim 2014'te "Geçici Koruma Yönetmeliği" yayımlanacaktır. Cenevre Anlaşması'na Türkiye tarafından konulan coğrafi çekincenin kendisi ve mantığının korunduğu yeni düzenlemelerde ilk kez "mülteci" ile birlikte "şartlı mülteci" kavramına da yer verilmiştir. Yönetmelik "geçici koruma" için bir süre belirlememiş, "şartlı mültecilere" imkânlar ölçüsünde sağlanacak hizmetlerin çerçevesini tanımlamış, hatta "uyum"dan da söz ederek konunun uzun vadeli boyutuna da hazırlık yapmıştır. Ancak burada düzenlemeye, mültecilerin "hak"larından ve bu anlamda devlete yüklenen bir "yükümlülük"ten ziyade, "misafirlere ev sahibinin -imkânları ölçüsünde- iyi niyetli desteği" mantığının hâkim olduğunu belirtmek gerekmektedir (Erdoğan, 2017: 18). Yeni kanunlar kendi alanları ile ilgili yasal mevzuatı tamamlarken, aynı zamanda ilgili alanların yönetim organlarını da devreye sokmaktadır (Sağıroğlu, 2016: 68). Bu yasal metinlere göre Türkiye'de göç ve mülteciler konusundaki sorumlu kurum, İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyette bulunan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü olarak belirlenmiştir. Her ne kadar Göç İdaresi Genel Müdürlüğü yasal olarak sorumlu kurum olarak belirlenmiş olsa da Suriye'deki krizin boyutları ve göçün ilerleyişi, Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığını (AFAD) göç yönetim sürecinde ön plana çıkarmıştır. AFAD halen Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ile birlikte, süreç konusunda en önemli iki kurumdan birisi olarak faaliyetlerde bulunmaktadır. Kuşku yok ki AFAD'ın Başbakanlığa bağlı bir kurum olması ve harcama yapma hususunda özel/esnek yetkilere sahip bulunması, sürece müdahil olmasının önemli nedenleri arasında değerlendirilmelidir (Erdoğan, 2017: 19).

2. Türkiye'de Göç Yönetiminde Yerel Yönetimlerin Yeri

İlk bakışta, adı üzerinde "uluslararası göçün" her zaman ve mekânda, uluslararası ilişkiler ve ulusal egemenlik/güvenlik alanında yetki sahibi olan merkezî yönetimin uhdesinde olması ve kalması beklenebilir (Daoudov, 2013: 9). Nitekim Türkiye'de de hem 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun öngördüğü yapılanma hem de öncesinde oluşturulmuş parçalı göç yönetimi yapılanması bütünüyle merkezi yönetim ve taşra uzantılarının ağırlıkta olduğu bir görünüm arz etmektedir. Göç yönetimi ile ilgili kurumsal yapılar genellikle başkentte örgütlenmiş olup, bu kuruluşlar belirledikleri politikaları ve aldıkları kararları taşra teşkilatları aracılığıyla uygulamaya geçirmektedirler. Yerel düzeyde göç yönetiminde sorumluluğun büyük ölçüde bu amaçla merkezde kurulmuş kamu kuruluşlarının taşra birimlerinde olduğu görülmektedir. Burada valiler genel sorumlu olmakla birlikte bu görevi, 3Göç İdaresi ve Afet Acil Durum İl Müdürlükleri üzerinden yürütmektedirler. Her iki müdürlüğün görevleri bir birinden farklı olmakla birlikte aralarında belli ölçülerde koordinasyon ve işbirliği bulunmaktadır. Yerel düzeyde Göç İdaresi İl Müdürlüklerinin sınır dışı kitlesel göç karşısındaki görevi bu kişilerin kayıt altına alınması, istatistiklerinin tutulması, oturma izinleri, sınır dışı edilmeleri vb. iken, Afet ve Acil Durum Müdürlükleri ise il düzeyinde çadır kent ve konteynır kentlerin yönetiminden sorumludurlar. Bu çerçevede barınma, gıda, giyim, sağlık, eğitim gibi hizmetler koordine edilmektedir (Demirhan ve Aslan, 2015: 46, 52).

Yerel yönetimlerin göç yönetiminde hangi esaslara göre faaliyette bulunacağı ve hizmet vereceği hususunda ise ciddi bir belirsizlik olduğu genel kabul görmektedir. Belediyelerin mülteciler konusunda bir rol sahibi olması ve mültecilere hizmet vermesi noktasında 2013 yılında çıkarılan ve birçok açıdan yenilikçi olarak değerlendirilen 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, yeterince dayanak oluşturmaktan uzaktır. Sadece ilgili kanunun 96. maddesinde yerel yönetimlerin *"uyum faaliyetlerinin planlanmasında faydalanmak üzere öneri ve katkılarından faydalanmak"* ibaresi ile belediyelere son derece belirsiz bir görev verildiği görülmektedir. Dahası bu kanunda yabancılara sosyal ve kültürel hizmetlerin sunulmasında işbirliği yapılacak aktörler arasında, "kamu kurum ve

kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları" açıkça zikredilirken[4], yerel yönetimler uygulama kısmında öngörülmemiştir (Erdoğan, 2017: 41-42; Daoudov, 2013). Yine kanunun 104. maddesinin ikinci fıkrasında; *"Genel Müdürlük, görevleriyle ilgili konularda kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği ve koordinasyonu sağlamakla yetkilidir"* denilerek, bu birimlere kısmi bir paydaşlık statüsünün verildiği görülmektedir (Demirhan ve Aslan, 2015: 54).

Bu hususta temel teşkil edebilecek bir diğer yasal metin olan 5393 sayılı Belediye Kanunu ise mültecilere verilecek hizmetler için "açık kapı" bırakmış, ancak zorunlu bir görev atfetmemiştir. Kanun temelde "vatandaş"a verilecek hizmetler üzerine inşa edilmiş, vatandaş olmayanlar ise "hemşehrilik" kavramı içerisinde değerlendirilmiştir. Belediyelere vatandaş olmayanlara yönelik faaliyetler için kapı aralayan "hemşehrilik hukuku" 5393 sayılı Belediye Kanun'unun 13. Maddesinde anlam bulur. Buna göre "herkes" ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Bu şekilde ikamet etmek üzerinden hemşehri sıfatını kazanan herkesin belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları bulunmaktadır. Hemşehrilik hukukunu düzenleyen 13. Maddenin belediyelere mültecilere hizmet etme imkânı ve yükümlülüğü yarattığı ileri sürülebilir. Ancak aynı kanunun 14. Maddesi *"Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur"* demek suretiyle hizmet sunumunda "vatandaşlığı" esas alan bir başka hükmü ortaya koymaktadır. Belediye yasasının bu iki hükmü mültecilere hizmet sunmada karışıklık yaratmaktadır (Erdoğan, 2017: 40-41).

Yasal metinlerin de gösterdiği üzere Türkiye'de göç yönetiminde yerel yönetimlere verilen yetki oldukça sınırlıdır. Aslında dünyanın hemen her yerinde mevcut göç politikaları ve yasal düzenlemeler güvenlik ve kontrol gibi haklı gerekçelerle hala geniş ölçüde devlet merkezlidir ve göçmenlerin hareket özgürlüğünü sınırlayan bir sistematiğe sahiptir (UNESCO, 2016: 18). Bu bağlamda pek çok ülkede mültecilerin ülkeye girişi, kayıtlanması ve ulusal-uluslararası hukuk bağlamında statülerinin belirlenmesi sürecinde merkezi yönetimin inisiyatif sahibi olması gözlenen bir uygulamadır ve doğru olan da budur (Erdoğan, 2017: 43). Göçmenlere yönelik düzenlenen çeşitli uyum kursları (dil, ülke ve toplum hakkında bilgiler, beceri kazandırma vb.), yabancıları istihdamının kolaylaştırılması (meslekî eğitim ve iş bulma desteği) ve benzer sosyal ve kültürel hizmetlerse ulus-altı yönetimlerin uhdesindedir. Ulusal yönetim bu alanda asgari standartları belirleme, hizmet kalitesinin denetimini yapma ve bazen malî fon sağlama gibi dolaylı bir rol oynamaktadır (Daoudov, 2015: 3). Ancak göç yönetiminde göçün giderek kentleşmesinin bir sonucu olarak yerel yönetimlerin rolünün gittikçe arttığı da burada belirtilmelidir. Bu süreçte yerel yönetimleri önemli bir aktör haline getirense, Avrupa Kentsel Şartında da belirtildiği üzere, göçün çeşitli tezahürlerinin yerel yönetimleri doğrudan etkilemesidir. Göçle gelenlerin yerleştikleri yerler, kent merkezleri ve çevreleri olduğu için göçten en fazla etkilenen yerler de kentler ve kent yönetimidir. Bu durum çok ciddi sıkıntılar doğurmaktadır. Özellikle kentlerin alt yapısı, belli bir nüfusu kaldırabilmek üzerine kurulmuş olduğu için kentlerin kısa, orta ve uzun vadede yapıları bozulabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında yerel yönetimlerin, merkezi yönetimlerden daha fazla sorumlu oldukları düşünülebilir. Vatandaşa en yakın birimin Belediyeler olduğu düşünüldüğünde de vatandaşların sorunlarına vakıf olan, karar organları halk tarafından seçilen, yerel yönetimlerin bu süreçteki yeri ortaya çıkacaktır. Göçmen topluluklarının barınma ve istihdam ihtiyaçları, göçmenlerin düşük sosyo-ekonomik profile sahip olmalarından kaynaklanan (fakirlik sorunu da dâhil olmak üzere) çeşitli sosyal sorunları, dinî ve kültürel ihtiyaçları, çok kültürlülük ve ortaya çıkabilecek uyum sorunları gibi meseleler, genellikle yerel veya bölgesel yönetimlerin faal oldukları sosyal ve kültürel hizmetler alanına girmektedir. Dolayısıyla sosyal-kültürel hizmetlerde aktif ve tecrübeli olan bu yönetim düzeyinin göç konusunda yetkilendirilmesi,

[4] Daoudov'un (2013) da belirttiği gibi her ne kadar yerel yönetimler kamu tüzel kişileri olsa da, "kamu kurum ve kuruşları" arasında bunların kastedilmediği, bu bent 96/1 ile birlikte okunduğunda netleşmektedir.

doğal bir gelişme olarak görülmektedir. Ayrıca, yönetimin ve kontrol yaklaşımlarının merkezileşmesindeki artışın göçmen ve mültecilere yönelik korku ve düşmanlığı görünür kılacağı, bu nedenle göçmenlerin uyumunu ve yurttaşlık duygusunu artırmaya yönelik çeşitli katılımcı demokrasi eksenli uygulamaların yerel yönetim düzeyinde daha olası olduğu genel kabul görmektedir (Daoudov, 2013; UNESCO, 2016: 18).

Şüphesiz ki her ülkenin göç tarihi farklılık göstermektedir. Dolayısıyla devletlerin göçü yönetmek için geliştirdikleri kamu politikaları, uyum süreçlerinde yapılan çalışmalar ve en önemlisi de devlet yapıları farklı olduğu için ulus düzeyinde ve yerel düzeyde uyguladıkları çalışmalar birbirinden ayrılmaktadır. Ayrıca uygulanacak çalışmalar göç edilen dönemin önemi ve kitlelerin neden göç ettiği sorusu doğrultusunda da farklılık göstermektedir. Her toplumun kültürel kodları aynı olmadığı ve göç alan ülkelerin nüfusu, ekonomi ve devlet sistemlerinin de birbirinden oldukça farklı oldukları göz önünde bulundurulursa ülkelerin uygulayacakları göç politikalarının birbirinden farklı olacağı muhakkaktır. Bu noktada Türkiye'de göç yönetiminde yerel yönetimlerin yerinin neresi olması gerektiği hususunda Türkiye'nin bir üniter devlet olduğu gerçeği unutulmadan, bu bağlamda merkezin karşısında yerelin yetkilerinin her zaman bazı sınırlılıklar taşıyacağı göz önünde bulundurularak gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, göçün sosyal ve kültürel boyutu ve bir ölçüde iktisadî boyutu (özellikle de yerel ekonomik kalkınmayla ilişkili olanı) ile ilgili hizmetlerin, yerel yönetimlerin uhdesine devredilmesi yerinde olacaktır. Mültecilerin yüzde doksanına yakınının kent mültecisi haline geldiği Türkiye'de özellikle "uyum" ve "katılım" konularında yerel yönetimlere görev, yetki buna bağlı olarak da kaynak verilmesi sürecin sağlıklı yönetilebilmesi adına aslında bir anlamda kaçınılmaz görünmektedir. Böylesi bir yetkilendirmeyi haklı kılacak başka argümanlardan da söz etmek mümkündür. Öncelikle, Türkiye'de sosyal ve kültürel hizmetler düzleminde yerel yönetimler giderek daha fazla faal ve donanımlı hale gelmektedir. Zira yerel birimler gerek bütçe ve personel, gerekse çeşitli kültür merkezleri, aile ve gençlik merkezleri, meslek kursları gibi altyapı ve hizmet birimlerine sahiptir. İkincisi, yerel yönetimler mahallî topluluğa daha yakın, onunla daha fazla iletişim içinde olan birimler olup, beldenin veya şehrin sosyal ve kültürel yapısını daha iyi tanımaktadır. Üçüncüsü, merkezî idare, sosyal ve kültürel hizmetlerin operasyonel boyutunu daha donanımlı olan yerel birimlere devrederken kendi yükünü hafifletmektedir. Böylece merkez, genel politikaları belirleme, uyum alanında da asgarî standartları oluşturma ve gerekli denetimi yapma gibi görevlere yoğunlaşarak, göçün daha stratejik ve egemenlikle ilgili boyutları ile ilgilenebilecektir (Daoudov, 2015: 9).

Yerel yönetimlerin göç yönetiminde merkezi yönetimin yanı sıra belli konularda görevler üstlenmesinin gerekliliği ortada olmakla birlikte yerel yönetimlerin süreçte yer alabilmesi adına atılması gereken bazı önemli adımlar bulunmaktadır. Her şeyden önce yasal ve idari düzenlemeler ile bu konunun açığa kavuşturulması, yerel yönetimlerin süreçteki rolünün ve yetkilerinin netleştirilmesi gerekmektedir. Erdoğan'ın 2017 yılında yürüttüğü çalışmanın sonuçlarının da gösterdiği üzere bu konuda yerel birimlerin de kafaları karışıktır. Çalışmada belediye yetkilileri "belediyelerin yasal ve idari anlamda mültecilerle ilgilenme sorumluluğu var mıdır?" sorusuna çok farklı cevaplar vermişlerdir. Verilen cevaplara bakıldığında genel olarak belediye yetkilileri, 5393 sayılı Kanun'un 13. Maddesine göre "sığınmanın" mümkün ve mantıklı olduğunu ama 14. Maddedeki "vatandaşlık" vurgusunun da göz ardı edilemeyeceğini ifade etmektedirler. Yani yetkililer, 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nda durumun yeterince açık biçimde düzenlenmemesinden şikayet etmekte birlikte insani ve vicdani olarak bu konuda yükümlülüklerinin olduğunu dile getirerek, bu konuda "hemşehri hukukunu" referans göstermektedirler. Bu bağlamda hemen bütün görüşmelerde, artık son derece önemli bir konu ve belediye için de mali ve idari bir yük haline gelen mülteciler için yeni yasal ve idari düzenlemeler yapılması gereği dile getirilmektedir.

Yine bu süreçte yerel birimler vatandaş olmayan kişilere karşı harcama yaparlarken merkezi otorite tarafından usulsüzlükle suçlanacakları korkusuyla tedirgin olmakta ve bu durum

uygulamalarını aksatmaktadır. Hâlihazırda yerel yönetimler mültecilere barınma, gıda, ev eşyası, sağlık hizmetleri, iş ve yeterince yaygın olmasa da psiko-sosyal destek ve tercüme hizmetleri gibi alanlarda doğrudan ya da dolaylı olarak ciddi yardımlarda bulunmaktadırlar. Bazı belediyeler bu yardımları "hemşehri hukuku" çerçevesinde yaptıklarını ve bu durumun belediyenin sorumluluk alanına girdiğini ifade ederken, bazı belediyeler ise yasal kısıtlardan söz ederek, yapılan yardımların kendileri için mali denetim bakımından risk yarattığına dikkat çekmektedirler (Erdoğan, 2017: 78). Bu noktada yerel yönetimlerin göç yönetimindeki rolünün netleştirilmesini takiben yerel yönetimlere göçü yönetebilmek adına uygun kaynakların verilmesi kaçınılmaz görünmektedir. Nitekim Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) 'nin TESEV işbirliği ile 2015 yılında hazırlamış olduğu Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri adlı rapor, kentlerdeki yoğunluklarına göre göçle gelenlerin belediye bütçeleri üzerinde ek yüzde onluk maliyete sebep olduğunu göstermektedir (ORSAM ve TESEV, 2015: 36). Bilindiği üzere belediyelerin borçlanma dışındaki gelir kaynakları iki temel başlık altında toplanmaktadır: 1. Öz Gelirler ve 2. Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Yapılan Transferler. Ülkemizde belediyeler verimli öz gelir kaynaklarına sahip değildir. Ayrıca, belediyeler öz vergi ve harçların tarifelerini belirleme konusunda yetkiye sahip olmadıkları için öz gelir kaynaklarını ihtiyaçlarına göre ayarlama imkânına da sahip değildir. Genel bütçe vergi gelirlerinden yapılan transferler ülkemizde belediyeler için önemli bir finansman kaynağıdır. Genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan paylar belediyelerin toplam gelirlerinin yaklaşık %52'sini oluşturmaktadır. Bu oran büyükşehir belediyelerinde %65 seviyesindedir (Arıkboğa, 2016: 283). Genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan payların dağıtımında ağırlıklı olarak nüfus kriteri esas alınmakta olup, dağıtımda değişken nüfus dikkate alınmamaktadır. Bu maddelere bakıldığında göçle gelen nüfusun dikkate alınmadığı fark edilmektedir. Bu durum, özellikle nüfusunun % 3'ünden fazla mülteci barındıran yerel yönetimler için son derece önemli bir kaynak sorunu yaratmaktadır. Hele nüfusunun% 10'u ile % 100'ünü aşan sayıda mülteci barındıran yerlerin süreci yönetmekte oldukça zorlanacağı açıktır. Kısaca son altı yılda bu denli büyük bir nüfusu içine alan belediyelerin mültecilerden kaynaklanan iş yükünü göz önünde bulundurarak kendilerine yeterli mali kaynakların sağlanması bir zorunluluktur.[5]

Bir diğer açıdan da çok acil bir şekilde ileride ortaya çıkması olası sorunları giderebilmek adına yerel birimlerin yabancıların uyumuna ilişkin politikaları hayata geçirmesi gerekliliği burada dile getirilmelidir. Türk yerel yönetimlerinin yabancıların uyumu noktasında aktif oldukları söylenemez. Ancak yabancıların sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının dikkate alınması ve buna yönelik kamu kurumlarınca politikaların geliştirilmesi ve özel hizmet türlerinin oluşturulması hususunda, göçten doğrudan sorumlu ulusal düzeyin bile bugüne kadar yetersiz kaldığı, göç ve uyum politikalarının yeni yeni geliştiği göz önünde bulundurulursa, bu alanda doğrudan yetkiye sahip olmayan yerel yönetimlerin genel olarak "devre dışı" kalmış olması da anlaşılır bir durum olarak değerlendirilebilir (Daoudov, 2015: 6). Ne var ki yerel yönetimlerin yürütecekleri uyum politikaları hayati derecede önem arz etmektedir. Yerel yönetimler uyum politikalarına üç şekilde yön verebilir. Her şeyden önce ev sahibi toplumun gelen göçmen grubuna yönelik tutumlarını olumlu yöne yönlendirme noktasında yerel yönetimler önemli roller üstlenebilirler. Bu bağlamda yerel halk, sosyo-kültürel yönüyle değişen ve giderek kendisinden farklılaşan yeni gelenlerle tanıştırılmalı ve buluşturulmalıdır. Bu amaçla ev sahibi toplumun çeşitliliğe uyum sağlama kabiliyetine yönelik politikalar için farkındalık kampanyaları, kültürel çeşitliliği vurgulayan festival ve fuarlar, kültürler arası etkileşimi artıracak aktiviteler, mevcut yerel halka yönelik yapılan faaliyetlerin içerisine göçmenleri dâhil etme şeklinde bir dizi etkinlik yapılabilir. İkinci olarak, toplum içinde uyumu sağlayacak sivil, özel birçok kuruluş için uygun zemini hazırlamak, aracı kuruluşların sayısını

[5] Avrupa'daki belediyelere bakıldığında oradaki mülteciler için ayrılan kaynağın oldukça fazla olduğu görülmektedir. Hatta bu kaynak, durumun aciliyeti ve ilave maliyet kalemleri nedeni ile normal vatandaş için ayrılan kaynaktan daha fazla hesaplanmaktadır (Erdoğan, 2017: 75).

artırmaya dönük aktiviteler yapmak sayılabilir. Göçmenleri hoşgörüyle karşılayan uyum merkezleri, mahalle düzeyinde güven ve iyi ilişkilerin kurulması konusunda çabalayan merkezler üretilebilir. Üçüncü olarak da entegrasyon politikaları düzleminde hem mevcut hem de daha sonra uygulanacak politikaların içerik ve önceliklerinin belirlenmesi noktasında çalışmalar yürütülebilir (Özservet, 2016: 54; UNESCO, 2016: 32; Karaman, 2015: 165).

Yerel halkın yerel siyasetin biçimlendirilmesinde yönetim mekanizmalarına katılımına ilişkin sorunlar henüz giderilmemiş iken yabancıların yönetime katılması eylemsel yönü sorgulanması gereken bir olgu olmakla birlikte (Karaman, 2015: 165), yabancıların, özellikle yaşadıkları alanla ilgili karar verme sürecinin içinde olmaları hem ülkeye yeni gelen kişiler için hem de yerel halkla kaynaşabilmeleri için önem arz etmektedir. Bu noktada gelişmiş ülkelerdeki göçmen toplulukların yerel karar alma süreçlerine iştirakine benzer bir kanunî ve idarî çerçevenin Türkiye'de mevcut olmadığı belirtilmelidir. Her ne kadar kent konseylerinin daha işlevsel hale getirilerek, mülteciler ile belediyeler arasında köprü işlevi görmesine yönelik görüşler sıklıkla ifade edilse de kent konseylerinin yapısı da yabancıları kapsayacak şekilde düşünülmemiş, Kent Konseyleri Yönetmeliği bu olguya hiç değinmemiştir. Yönetmeliğin 8/f maddesindeki *"kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, baroların ve ilgili dernekler ile vakıfların temsilcileri"* ifadesi, yabancıları temsil eden derneklerin katılımını teminat altına almamaktadır (Daoudov, 2013). Yabancılara vatandaş gibi hak ve sorumluluklar yüklenmesi konusu, üzerinde çalışılması gereken önemli bir konu olarak çözüm beklemektedir (Karaman, 2015: 165).

Bu önemli ve ivedi adımlara ilaveten göçün yerel düzeyde yönetimi için atılması gereken diğer adımları da Erdoğan'dan (2017: 67) hareketle şu şekilde sıralayabiliriz:

i. Mültecilere yönelik uzman ve dil bilen eleman istihdamı imkânının yaratılması;
ii. Yerel yönetimler arasında ve yerel yönetimler ile merkezi kurumlar arasında ortak bir veri sistemi ve uygulamada koordinasyon sağlanması;
iii. Mülteciler konusunun bütün yönlerini ele alabilecek bir koordinasyon kurumunun oluşturulması;
iv. Devletin konuyla ilgili stratejik kararını belirlemesi ve bunun politikalara dönüşmesi;
v. Kapsamlı ihtiyaç analizi yapılarak, politikaların kısa, orta ve uzun vadede bunun üzerine inşa edilmesi.

SONUÇ

Dünyanın dört bir yanında yaşanan krizlerin etkisi ile Türkiye'deki mültecilerin sayısı Avrupa'daki birçok ülkenin nüfusunu geçmiş bulunmaktadır. Görünen odur ki kısa vadede çatışmalar nihayete ermeyecek, göç alan ve göçe geçiş sağlayan bir ülke olarak Türkiye'ye göç devam edecektir. İyi yönetilebilen bir göçün olumlu sonuçlar doğurması ve göç alan ülke için bazı fırsatları beraberinde getirmesi mümkündür. Ancak bu olasılık kadar kamu güvenliğinin zedelenmesi, mültecilerin önümüzdeki yıllarda Türkiye'ye olan ekonomik maliyeti ve toplumda yükselmesi muhtemel göç karşıtı hareketler dolayısıyla toplumsal çatışmaların yaşanması, insan hakları ihlalleri gibi istenmeyen sonuçların ortaya çıkması da mümkündür. Türkiye'nin sosyal, ekonomik, güvenlik, kültür ve siyasi yapısını ciddi bir biçimde etkileme potansiyeli olan bu sürecin yönetilebilmesinde, iyi politikalara, yasal ve idari düzenlemelere, başta yerel yönetimler olmak üzere bazı kurumların yetki ve kapasitelerinin artırılmasına ve yeni kurumsal yapılara ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye'de bu alanı düzenlemek üzere yakın zamanda çıkarılan ve göçün yönetimi için kurumsal yapılara da temel teşkil eden Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun insan hakları temelinde bütüncül bir bakış açısıyla konuya yaklaştığı yadsınamaz bir gerçektir. Ancak ne var ki göçten genel itibariyle etkilenenler en çok kentler ve kent yönetimleri olmasına karşın bu temel metinle yerel yönetimlere verilen yetkilerin yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Son dönemde sadece Suriye'den gelen göçün yaklaşık bir buçuk milyonunun kentlere dağıldığı dikkate alındığında

bu kişilerin belediyelerin sağlamış olduğu su, kanalizasyon, altyapı, çevre-temizlik gibi pek çok hizmetinden istifade ettikleri açıktır. Bu durum aynı zamanda büyük ölçüde nüfus, gelişmişlik ve yüzölçümü esasına göre oluşan belediye bütçelerine ciddi bir külfet oluşturmaktadır. Bu durumda kentteki göçün kente uyumu, kentsel hizmetlerden daha iyi yararlanması için başta belediyeler olmak üzere yerel yönetimlerin göç yönetimi süreçlerine aktif bir aktör olarak katılmasının önünü açacak yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Her ne kadar Türkiye'nin, Avrupa ülkelerinden gelmeyen kişilere mülteci statüsü vermeyerek ülkelerindeki durum düzelene ya da başka bir güvenli ülkeye yerleştirilene kadar ikametlerine izin vermesi mültecileri "geçici" olarak gördüğünü ortaya koysa da, oldukça uzun ve belirsiz olan bu "misafirlik" süreci kısa süreli olmayan bir yerleşikliğe işaret etmektedir. Zaten göçün doğasında var olan kalıcılık kitlesel göçlerin belirgin ortak özelliklerinden birisidir. Buna ek olarak, ülkenin coğrafi konumu gelen mülteci sayısının sürekli artması potansiyelini barındırmaktadır. Bu nedenle Türkiye kentlerinde var olmaya çalışan mültecilerin daha insancıl yaşam koşullarına kavuşabilmesi adına kanımızca yerel yönetimlere belirli alanlarda yetki devirlerinin yapılması, bu doğrultuda kaynak sağlanması, bu alanda hizmet verecek personel kapasitesinin güçlendirilmesi kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Yerel yönetimlerin, STK'ların ve ilgili aktörlerin birbirinden bağımsız çalıştıkları bir göç yönetimi sürecinin olamayacağı açıkça ortadadır. Göç yönetiminin sadece uluslararası ilişkilerle çözülmesi gerektiğine yönelik bakış açısının terkedildiği, kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının bu konunun bizatihi yereli ilgilendiren bir konu olduğunu yaşayarak gördüğü günümüzde yerele yetki devri sürecinin hızlanmasını beklemek hata olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Arıkboğa, Ülkü (2016), "Türkiye'de Belediyelerin Gelir Yapısı: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl 2016, Cilt 13, Sayı 33, 287-288.

Daoudov, Murat (2013), "Dünyada ve Türkiye'de Uluslararası Göç Alanında Yerel Yönetimlerin Rolü", licencetothink.blogspirit.com/list/articles-yazılar/3244745928.docx, (Erişim Tarihi: 01.08.2017).

Daoudov, Murat (2015), "Türkiye'de Yabancıların Uyumunda Yerel Yönetimlerin Rolü", **Uluslararası Göç ve Mülteci Sorununun Çözümünde Kamu Yönetiminin Rolü,** (Ed. Yakup Bulut), Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

Dedeoğlu, Saniye (2011). "Türkiye'de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır-Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği" **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Sayı 1, s. 27-48.

Demirhan, Yılmaz ve Seyfettin Aslan (2015), "Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi", **Birey ve Toplum,** Cilt: 5, Sayı: 9, ss. 23-62.

Erdoğan, M. Murat (2014), **Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması**, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi, Ankara.

Erdoğan, M. Murat (2017), **Kopuştan Uyuma Kent Mültecileri Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi, İstanbul Örneği**, Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları, İstanbul.

Göç Yönetiminde Yerel Düzeyde Koordinasyonu Güçlendirme Çalıştay Raporu (2016), http://uclg-mewa.org/uploads/file/73469fd6088f408ab471fd782592f188/2016%20%C3%87ALI%C5%9ETAY%20RAPORU.pdf, (Erişim Tarihi: 01.08.2017).

Güllüpınar, Fuat (2012), "Göç Olgusunun Ekonomi Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme", **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 4, Nisan-Eylül, ss. 53-85.

İçduygu, Ahmet, Sema Erder ve Faruk Gençkaya (2014), **Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere**, Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi, İstanbul.

Kahraman, Fatih ve Özlem Kahya Nizam (2016), "Mültecilik Hallerini Mekan Üzerinden Okumak: Gaziantep Örneğinde Türkiyelilerin Gözünden Suriyeli Kent Mültecileri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 9 Sayı: 44, ss. 808-825.

Karaman, Zerrin Toprak (2015), "Türkiye'de Göçün Farklı Tipleri ve Yönetim Stratejileri" içinde, **Göç ve Uyum**, (Der. B. Dilara Şeker, İbrahim Sirkeci ve M. Murat Yüceşahin), Transnational Press, London, ss. 149-172.

Kaygalak, Sevilay (2009), **Kentin Mültecileri: Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme**, Dipnot Yayınları, Ankara.

Kolukırık, Suat (2014), "Uluslararası Göç ve Türkiye: Yerel Uygulamalar ve Görünümler", **Zeitschrift Für Die Welt Der Türken**, Sayı: 6, No: 2, ss. 37–53.

ORSAM ve TESEV (2015), **Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri**, Rapor No 195, ORSAM ve TESEV Yayını, Ankara.

Örselli Erhan ve Veysel Babahanoğlu (2016), "Türkiye'nin Göç Yönetimi ve Göç Politikalarının Gelişimi: Bir Kamu Politikası Analizi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 9 Sayı: 43, ss. 2063-2072.

Özservet, Yasemin Çakırer (2016), "Uluslararası Göç, Yerel Yönetimler ve Toplumsal Uyum", **İller ve Belediyeler Dergisi,** Ocak, Sayı: 813, ss. 48-55.

Sağıroğlu, Ali Zafer (2016), "Türkiye'de Merkezi Göç Yönetimi" içinde **Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler** (Ed: Adem Esen, Mehmet Duman ve Hülya Alper), WALD Yayınları, İstanbul.

Tekelioğlu, Mehmet, Abdulvahap Doğan ve Fatih Çelebi (2015), "Türkiye'de Göç Politikalarının Gelişimi ve Mevcut Durum", **Disiplinlerarası Göç ve Göç Politikası Sempozyumu Bildiriler Kitabı** içinde, ss. 3-26.

UNESCO (2016), **Cities Welcoming Refugees and Migrants,** United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris.

I. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Öğrenci Kongresi
I. International Social and Economic Research Student Congress
12-13 Ekim Konya, Türkiye

MÜLTECİLERİN KENTE TUTUNMAK İÇİN ÜRETTİKLERİ GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ: KIRŞEHİR VE BİLECİK ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI BİR OKUMA

Albeniz Tuğçe EZME[1]
Gizem Nur EZME[2]
Eda Zehra YAKALI[3]

Öz

Kentsel yoksulluk, günümüz kentlerinin en önemli sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Son yıllarda hemen hemen her ölçekten kentimizi bir şekilde etkilemiş olan Ortadoğu'dan göç dalgası; aynı zamanda da kentsel yoksulluğu daha da baskın bir şekilde gözler önüne sermiştir.

Bu çalışma, Ortadoğu'dan göç almış iki orta ölçek kent merkezinde gerçekleştirilmiştir. Karşılaştırmalı olarak biri Doğu Marmara diğeri Orta Anadolu kenti olan Bilecik ve Kırşehir'de kent merkezlerinde ikamet eden Ortadoğulu Göçmenlerin, (Irak, Afganistan, İran ve Suriye) kente ve yaşama tutunmak adına, gündelik yaşamda üretmiş oldukları dayanışma pratiklerini incelemektedir.

Yoksulluk, gündelik yaşam ve dayanışma arasındaki güçlü bağı Ortadoğulu göçmenler üzerinden ortaya koymaya çalışan bu çalışmada; kartopu yöntemi ile belirlenmiş olan yaklaşık 10'ar hane ile açık uçlu derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Çalışma, gündelik yaşamın yanı sıra mülteci sorunsalının birçok farklı noktasına dair de ipuçlarına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilecik, Kırşehir, Mülteci, Kentsel Yoksulluk, Gündelik Yaşam, Dayanışma Pratikleri.

Abstract

Urban poverty emerges as one of the most important problems of today's cities. In recent years, the wave of migration from the Middle East has affected our city in almost every scale; at the same time, the urban poverty became even more dominant.

This study has implemented in two medium-size urban centers with migration from the Middle East. In comparison, Middle Eastern immigrants living in urban centers of Bilecik in the Eastern Marmara region and Kırşehir in the Central Anatolian area have been compared and contrasted with their solidarity practices produced in everyday (Iraq, Afghanistan, Iran, Egypt and Syria).

In this study, which aims to reveal the strong link between poverty, everyday life and solidarity through Middle Eastern immigrants, open-ended in-depth interviews were done with approximately 10 families determined by the snowball method. The study points to clues to many different points of refugee problem as well as everyday life.

Keywords: Bilecik, Kirsehir, Refugee, Urban Poverty, Daily Life, Solitarity Practices.

[1] Ahi Evran Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Arş. Gör., E-Posta: albenizezme@yahoo.com
[2] Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.
[3] Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Lisans Mezunu.

GİRİŞ

Castells'e (1997) göre kent, sınırları çizen bir çerçeveden ziyade sürekli bir akış içinde bulunan toplumsal bir pratiktir. Bu pratik içinde, görünen ve görünmeyen birçok etken sürekliliği sağlamanın yanı sıra, hem akışın yönünün belirleyicisi hem de belirsizliğinin kaynağı durumundadır. Çünkü her bir etken, diğer etkenlerle paralellik ve kesişme göstermektedir. Örneğin, kentin sınırlarının belirleyicilerinden biri olan ve akışkanlığını sağlayan görünen bir etkeni *"kentsel yoksulluk"* olarak ele alırsak, bunu arttırıcı diğer bir etken olarak *"göç"* karşılık bulmakta, yine göç nedeniyle artış gösteren kentsel yoksulluk beraberinde görünmeyen etken olarak var olan *"gündelik yaşam"* içinde çözüm önerisi olarak *"dayanışma"*yı doğurmaktadır. Bu akış içinde yer bulan kimi zaman kesişen kimi zamansa paralellik gösteren bu dört kavram, bu çalışmanın zeminini oluştururken; kentin toplumsallığında yer edinen birçok farklı kavram da bu kesişimleri okumamızda yardımcı olmaktadır.

Lefebvre'ye (1998) göre, anlamsız olarak görünen olgular bütününün içinde "esas" olan bir şey yakalamak ve bu esası bir düzene sokarak tanımamak toplumsal değişimleri okuyabilmek için önemlidir. Kısacası, gündelik yaşamda saklı duran ipuçlarını bir şifreymişçesine çözmek ve formüle oturtmak, Castells'in (1997) bahsettiği kentsel akışı görmemize yardımcı olacaktır. Lefebvre, yerelde saklı olan bu ipuçları üzerinden gündelik yaşam okumasının gerçekleştirilebileceğini iddia ederken, De Certeau "normalleştirilen" düzen içindeki aykırılıklar üzerinden bu okumayı gerçekleştirir (Aktaran: Cantek, 2013).

"Gündelik," her gün tekrar edilen, herkes tarafından paylaşılan ve çoğu zaman konuşulmayacak kadar değersiz olanı, sıradanlığı işaret etmektedir (Ezme, 2009). Lefebvre de işte bu önemsiz sayılanın incelenmesi ve anlanmasıyla önemli olana ulaşılabileceğini iddia etmiştir (1998: 4). Bu noktadan bakıldığında, gündelik yaşam aslında detayları içinde barındıran, toplumsal ağları çözümlemedeki kodları veren ve insanların kültürüne dair ipuçlarını yakalayabileceğimiz alanın çerçevesidir. "Gündelik hayatı tanımlarken içinde yaşadığımız toplumun gündelikliğini doğuran özelliklerini saptamak zorunludur (Lefebvre, 1998: 31).

Bu bağlamda, bu çalışma Lefebvre'nin bahsettiği ipuçlarından yola çıkarak bir gündelik yaşam okuması gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Çalışma kapsamında, son yıllarda kent düzleminde görünür hal alan, yeni bir kent yoksulluğu olarak Ortadoğulu göçmenlerin yaşantısına bir gündelik yaşam okuması olarak irdeleyecek, gündelik yaşamda saklı olan dayanışmaya dair ipuçlarını ortaya koymaya çalışacaktır. Bu zamana kadar gerçekleştirilmiş olan kentsel yoksulluk okumalarının birçoğu, tarım reformları nedeniyle kırdan kente göç eden yoksulları, sanayileşme serüveninde büyük şehirlere akın eden yeni işçi sınıfının emek mekânlarını oluşturan gecekonduları ve kentsel dönüşüm projeleri ile ilk kez adları duyulan kentsel çöküntü alanlarını ele almıştır. Fakat bu çalışma, Türkiye'nin özellikle son on yılda yoğun bir şekilde etkilendiği Ortadoğulu göçmen nüfus üzerinden yeni bir gündelik hayat yoksulluk ilişkisini okumayı hedeflemektedir.

Çalışmanın teorik tartışması, üç alt başlık özelinde yürütülmüştür. İlk olarak, göç ile yoksulluk arasındaki karşılıklı etkileşim "Göç ve Yoksulluk İlişkisi" başlığı altında açıklanmıştır. Ardından, "Kentsel Yoksulluk ve Gündelik Yaşama Etkisi" başlığı altında Lefebvre'nin yoluyla önemsiz olanın içinde önem arayışına girişilmiştir. Son olarak da, "Gündelik Yaşam Rutini Olarak Yoksulluğa Karşı Dayanışmanın Zaferi" başlığı altında De Certau'nun altını çizdiği aykırılık tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. TEORİK TARTIŞMA

1.1. Göç ve Yoksulluk İlişkisi

Tarih boyunca, göç ve yoksulluk olgularının yolları kesişmiştir. Kimi zaman, yoksulluk nedeniyle göç yaşanırken; kimi zaman da, yoksulluk göçün sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. Birçok dünya örneğinde, kıtlık, savaş, ekonomik kriz, işsizlik, vb. gerekçelerle toplumların sosyo-ekonomik durumlarında yaşanan düşüşler yoksulluğu beraberinde getirmiş ve göçün itici faktörleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluğun çok olan düzlemden az olan düzleme taşınmasına neden olan bu göç dalgaları, çoğunlukla kentsel alanlarda gözlemlenmiş ve kentsel yoksulluk kavramının literatüre girişini sağlamıştır.

Literatürde, "yoksulluk" kavramına dair farklı atıflar yer bulmuştur; bazı araştırmacılar, yoksulluğu ekonomik bir sorundan öte politik, psikolojik ve toplumsal bir sorun olarak ele alırken; bazıları ise sadece ekonomi temelli açıklamalarla yetinmiştir. Erdem (2003: 60) yoksulluğun sadece ekonomik bir kavram olmadığını şu şekilde ortaya koymuştur: "Yoksulluk ekonomik bir kavramdır. Çünkü yoksulluk birey-hane halkının geliriyle, gelir dağılımıyla ilgilidir. Yoksulluk aynı zamanda siyasal bir kavramdır. Çünkü siyasi karar mekanizmalarındaki kişilerin alacakları kararlar yoksullar için hayati önemdeki kararlardır. Aynı şekilde sayısal çoğunluk olarak yoksulların verecekleri oylar demokratik toplumlarda siyasi dengeleri etkileyecek düzeydedir… Yoksulluk açlıkla ilişkilendirildiğinde ve yoksulluğun sonuçları organizma üzerinde incelendiğinde, onun ortaya çıkardığı organik bozukluklar ele alındığında tıp ile de ne kadar ilgili olduğu görülür…" Bunun yanı sıra yoksulluk içinde büyüyen bireylerin davranış kalıpları incelendiğinde psikolojik, bunun toplumsal yansımalarına bakıldığında sosyolojik, şiire geçen dizeler üzerinden ele alındığında ise edebi bir kavram olarak karşımıza çıkması mümkündür.

İşte tam da bu yüzden, yoksulluk birçok farklı kavramla da etkileşim halindedir. Göç ve gündelik yaşam ve dayanışma bunlardan sadece üçü olarak bu çalışmada ele alınırken, birçok farklı kavramın eklemlenerek yeni çalışmaların yürütülmesi, yoksulluk çalışmaları açısından elzemdir. Çünkü yoksulluk bireylerin topluma katılarak dengeli ve huzurlu bir hayat sürdürmelerinin önündeki en önemli engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Literatürde yoksulluk kavramını sorguladığımızda; mutlak yoksulluk, göreli yoksulluk, birincil ve ikincil yoksulluk, sübjektif yoksulluk, ultra yoksulluk, kronik yoksulluk, çalışan yoksulluğu, kent yoksulluğu, kuralsız yoksulluk, kalıcı yoksulluk, nöbetleşe yoksulluk, vb. gibi kavramların ortaya çıkışı, tam da bu önem ve bu kavramsal ilişkiler ağının sonucudur. Bu çalışmanın konusunu oluşturan "kentsel yoksulluk" kavramının ele alınabileceği farklı birçok örneklem çeşidinin kent mekânındaki varlığı bir sınırlamayı gerekli kılmaktadır. Çalışma kapsamında, kırdan kente göç ve gecekondulaşma sürecinin yansıması olan kent yoksulları, ya da son dönem neoliberal politikaların uygulayıcısı konumunda seyreden kentsel dönüşüm projelerinin mağduru yoksullar değil; göç olgusu ile ilişkilendirilebilen ve kent mekânı üzerinde okunabilen yoksunluk ve sosyal dışlanma halleri kastedilmektedir. Bu yoksunluk ve sosyal dışlanma durumlarından yalnızca Ortadoğulu göçmenler örneklemi bizatihi çalışmanın örnek alanını oluşturmaktadır.

Yine yoksulluk gibi göç de kapsamı çok geniş ve birçok terimi doğurmuş kavramlardan bir tanesidir. Göç tanımının çok boyutlu ve karmaşık bir yapısının olması bunda önemli bir etkendir. Literatürde göç kavramını sorguladığımızda; zorunlu/zoraki göç, isteğe bağlı göç, devamlı ya da geçici göç, transit göç, iç göç, dış göç, aşamalı-aşamasız göç, zincirleme göç, illegal göç gibi birçok farklı kavram karşımıza çıkmaktadır. Toplum Bilim Sözlüğünde Orhan Hançerlioğlu (1986: 158), *"bir yerden başka bir yere gitme"*yi göç olarak tanımlamıştır. Marshall'a göre ise, "Göç (az veya çok) bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketini içerir" (Marshall, 1999: 658).

Bu çalışma kapsamında ele alınacak olan göçmenler, zorunlu göç kavramları ile ilişkilendirilebilir. Genel olarak "*zorunlu göç*," insanların yaşadıkları yerleri siyasi sorunlar ya da savaş ve doğal afet gibi zorunlu gerekçeler ile terk etmek durumunda kalması olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım altında yer alan siyasi sorun ve savaş gibi gerekçelerle ülke değiştiren insanlar *"mülteci"* olarak addedilmektedir. 1951 tarihli Birleşmiş Milletler 'Mültecilerin Statüsüne Dair Cenevre Sözleşmesi'ne göre mülteci, "ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi" olarak tanımlanmaktadır.

1.2. Kentsel Yoksulluk ve Gündelik Yaşama Etkisi

Son yıllarda, yoksulluk kalıcılaşmasının yanı sıra farklı biçimlerde de gözlemlenebilir bir hal almıştır. Kentler, zenginliğin ve fakirliğin gözle görülür bir şekilde mekânsal olarak ayrıştığı düzlemler haline gelirken, aynı zamanda da bu kentsel çelişki toplumsal ayrışmaları da beraberinde getirmiş ve gözle görülmeyen fakat hissedilen fiziki sınırlar oluşturmuştur. Bu sınırları yoksulluk üzerinden anlamlandırabilmek için gündelik yaşamda var olan detayları keşfetmek önemlidir. Lefebvre'nin (1998: 35) üzerinde durduğu gibi, gündelik dediğimiz rutin ve sıradan gibi gözüken ve önem verilmeyen detaylar aslında toplumu anlamak için en derin ipuçlarını içerir; bu nedenle de, gündelik olanı devletin, tekniğin, kültürün ve hatta küreselliğin içine yerleştirmek gerekir. Küreselleşmenin de etkisiyle, modern dünyada her iki kavram da değişim göstermiş, gündelik yaşam tüketim kültürünün hegemonyasında varlığını sürdürürken, kentsel yoksulluk kalıcı bir hal almıştır. Mekânsal olarak taşınabilir, terfi edilebilir olarak karşımıza çıkan bu yoksulluk hali, kent mekânında varlığını daimi kılmış ve içinde yaşayanlar sosyo-ekonomik ve siyasi politikalarla değişim göstermiştir. Her yeni kent yoksulu grup kendi gündelik yaşam pratikleri ile yaşanan sürece dair yeni ipuçları yaratmış ve farklı bir toplumsal okumanın mümkünlüğünü göstermiştir.

Featherstone'a (1995: 55) göre, "gündelik hayat" sosyolojik kavramlar içinde en zor tanımlanabilir olanlardan biridir. Birçok kültür kuramcısına göre bu durum terimin muğlâklığından gelmektedir. Muğlâklık ile kastedilen çoğunlukla gündelik yaşamın tek bir noktaya işaret etmemesi ve her şeyi içine alabilirliğidir ve aynı zamanda da birçoklarına göre sıradanlığıdır. Bennett'e (2005) göre, tam da bu nedenle gündelik yaşam toplumsal araştırmalar için önemli bir "nesne" haline dönüşmüştür. Sonuç olarak da, birçok toplum bilim araştırmasında gündelik yaşam analitik bir model olarak daha fazla kullanılır olmuştur.

1.3. Gündelik Yaşam Rutini Olarak Yoksulluğa Karşı Dayanışma

Bennett (2005), ilk toplum kuramcılarının fikirlerini toplumları anlama noktasında şekillendiren ilk etmenlerin, sanayi devrimi ve sonrasında yaşanan kentleşmenin olduğunu söyler; bu bağlamda gündelik yaşamın rutininin, bu hayatı yaşayanlar dışında yapısal güçlerin bir ürünü olduğunu savunan sistemler yaklaşımından yararlandıklarını savunur. Önde gelen kuramcıları Durkheim ve Marx olan sistemler yaklaşımı; toplumsal eylemi, altında yatan yapısal süreçlerin sonucu olarak açıklamaya çalışmıştır (Aktaran: Bennett, 2005). Bu noktada çalışmanın temel sorunsalına dair gündelik yaşamda aradığımız ipucunu oluşturan "dayanışma" davranışları, aslında sistem eleştirisi olarak yoksulluğa karşı direnişi ve sistemin ürettiği toplumsal eşitsizliğe karşı bireylerin ürettiği çözüm önerisini temsil etmektedir.

İngilizce *"solidarity"* kelimesinin karşılığı olarak dilimizde kullanılan *"dayanışma"* kelimesi, aynı topluluğa mensup bireylerin ortak duygu, düşünce ve çıkarlarının birbiri ile örüntü halinde olması ve bağlılığı olarak tanımlanabilir. Temeli *"ortaklık"* üzerine oturtulmuş olan bu kelime, *"dayanmak"* kökünden türemesinden kaynaklı olarak aslında ihtiyaç halinde şekillenen bir güveni işaret etmektedir. İşte tam da bu noktada, kentsel yoksulluk olgusu içinde dayanışmanın varoluşu doğmaktadır. Bu

çalışma, bütünsel bir dayanışma olgusu arayışından öte gündelik yaşam içine gizlenmiş, tam da Lefebvre'nin işaret ettiği gibi önemsiz ve sıradan gözüken, dayanışma pratiklerini Ortadoğulu göçmenler üzerinden okumayı amaçlamıştır. Sıradan ve önemsiz olanın içindeki tekrarı işaret ederek, var ettiği önemi göstermeyi arzular.

2. BİLECİK VE KIRŞEHİR'DEKİ MÜLTECİLER ÖZELİNDE KARŞILAŞTIRMALI BİR GÜNDELİK YAŞAM OKUMASI: YOKSULLUĞA KARŞI DAYANIŞMA

Bu çalışma, Hançerlioğlu'nun göç tanımından yola çıkarak, Marshall'ın bahsettiği "kalıcılık" ölçütünün henüz muğlâk kaldığı Ortadoğulu göçmenlerin, Castells'in bahsettiği kentin sınırlarını çizen "akış"taki yerini, Lefebvre'nin gündelik yaşam okumalarında gerekli gördüğü "ipucu"nu dayanışma olarak belirleyerek bir kentsel yoksulluk çalışması, gündelik yaşam okuması ve göç hikâyesi ortaya koymaya çalışmıştır.

Bu noktada altını çizmek gerekir ki, çalışma kapsamında ele alınan örneklem, zorunlu göç nedeniyle ülkelerini terk etmek durumunda kalmış mülteci aileleri işaret etmekte ve bu göçmen grup içinde mülteci, sığınmacı ve kaçak statüde olan farklı üç grup gözlemlenmektedir. Çalışma, etnik kimliği, dini tercihi, güvenlik gerekçesi ve gelecek kaygısı gibi temel nedenlerden ötürü ülkelerini terk etmek durumunda kalmış aileler ile yapılan mülakatlara dayandırılmıştır. Çalışma kapsamında Bilecik ve Kırşehir'de yaşayan Ortadoğulu aileler ile 10'ar adet mülakat gerçekleştirilmiştir. Bilecik'te gerçekleştirilen açık uçlu mülakatların dağılımı şu şekildedir: Afganistan göçmeni üç aile, İranlı iki aile, Iraklı iki aile, Suriyeli bir aile ve Mısırlı iki aile. Buna karşılık, Kırşehir'de gerçekleştirilen mülakatların dağılımı: Iraklı dört aile, Suriyeli üç aile ve Afganistanlı üç aile.

2.1. Mültecilerin Gündelik Yaşamına Dair Detayları

Gündelik yaşam; sosyo-ekonomik durum, toplum içindeki statü, sosyal ilişkiler, bireysel yetenekler ve bireye dair birçok ayrıntıyı içinde barındırır. Önemsiz ve sıradan gözüken bu gündelik detaylar, Lefebvre'nin (1998) bahsettiği ipuçları; bireyden haneye, haneden kente, kentten devlete, devletten küresele kadar birçok akışı okurken yardımcı olabilecek öneme sahiptir.

Mülakatlar kapsamında, Ortadoğulu göçmenlerin gündelik yaşamına dair yakaladığımız ipuçları da onların sosyo-ekonomik durumu ve toplumsal ilişkilerine dair çoğu detayın altını çizmemize yardımcı olmuştur. Örneğin; mültecilerin birçoğunun emek piyasasında ucuz iş gücü olarak yer aldığı, genellikle "evden işe, işten eve" bir gündelik rutine sahip olduğu, kentteki kalabalık ve varlıklarının çok da hissedilmeyeceği mekânlarda boş vakitlerini değerlendirdikleri mülakatlar esnasında karşımıza çıkan gündelik yaşama dair bulgulardır.

> "Sabah sekiz buçukta işe başlıyorum, temizlik yaptıktan sonra su böreği, … açma, simit yapıyorum. Kırşehir'de herhangi bir olumsuz olayla karşılaşmadım. Çalışma iznim var fakat sigortam yok. Irak'a göre hayat Türkiye'de daha kolay ve güvenli. İzinliyken, Kent Parkta ve Cacabey Meydanında (kentin en kalabalık mekânları) vakit geçiriyorum. Iraklılar ile görüşüyorum ancak Suriyeli ya da Afgan birileriyle görüşmüyorum." (Erkek, Irak, Kırşehir)

> "Her gün aynı şey; yemek, iş, bulaşık… Çocuğa bakıyorum. Ben doktora gideceğim zaman para sorunu yaşıyorum ama devlet bize yardım ediyor ilaç veriyor. Ya eşimle birlikte ya da tercümanla birlikte giderim dışarıda işim olduğunda." (Kadın, Irak, Kırşehir)

> "Annem hemen beşte kalkar, babam altı buçukta kalkar. Annem babamın yemeğini hazır eder. Babam çalışmaya gider. Annem oturur, sekiz olur benim yemeğimi yapar, ondan sonra ben de çalışmaya giderim. Akşam gelince, gene yemek yapar annem. Bazı günler babamla beraber parka gideriz." (Erkek, Irak, Kırşehir)

Bunun yanı sıra; karşılıklı güvensizlik duygusu ve tanıdığı bir hemşehriye karşı sorumluluk almak istememelerinden ötürü diğer mülteciler ile çok fazla görüşmeyi tercih etmedikleri de mülakatlardan anlaşılmaktadır. Maddi yetersizlikten ötürü çalışmak dışında herhangi bir sosyal aktivitede yer alamadıkları ve memleketlerindeki yaşantıları ile kıyaslandığında her birinin sosyo-ekonomik durumunun Türkiye'de çok daha kötü durumda olduğu gibi, gündelik hayata dair ipuçları da görüşmelerden çıkarılan sonuçlar arasındadır.

> "Afganistan'da tercümanlık yapıyordum. Burada, Türkçe öğrenmek için kursa gitmek isterdim (Halk Eğitimde kurs var). Ama gidemeyeceğim çünkü çalışmam ve aileme bakmam lazım. Ben kursa gidersem aileme kim bakacak?" (Erkek, Afganistan, Kırşehir)

> "İş bulamadığımız, çalışmadığımız zamanlarda zorlanıyoruz. Abim, benim eski çalıştığım mobilyacıda, kardeşim kiremitte çalışıyor. Dayımla birlikte sanayide dükkân dükkân dolaştık, o şekilde iş bulduk. Dil bilmiyorduk, bağırarak çağırarak anlaşıyorduk. Hatta bazen eve ağlayarak gidiyordum. O zaman on yedi yaşındaydım…" (Erkek, Irak, Bilecik)

> "Ailemle evde vakit geçiriyorum, arkadaşlarımla dışarıda geziyorum. Alışverişe gidiyorum. Babam ve abimle, Kortulu Köyü'ne stres atmak için balık tutmaya gidiyoruz…" (Erkek, Irak, Bilecik)

> "Eşim ve oğlum iş bulursa çalışmaya gidiyor. Bulamazlarsa hepimiz beraber evde oturuyoruz. Dışarıda işimiz olursa dışarı çıkıyoruz ama yoksa gezmek dolaşmak için dışarı çıkmıyoruz." (Kadın, Irak, Kırşehir)

Mülakatlar sonucunda, Irak, Afganistan ve İranlıların yaşadıkları kentleri daha iyi bildiğini, son dönem gelen Suriyelilerin ise henüz onlar kadar hâkim olmadığını söyleyebiliriz. Kimi Iraklı ailelerin işten arta kalan zamanda eğlenebilecekleri aktiviteler yarattıklarını (balık tutmak, yürüyüş yapmak, vs.) kimilerinin ise daha çok içine kapanık bir yaşam sürdüğünü söylemek mümkün. Afgan ve İranlı ailelerin daha çok dil öğrenmek ve çocuklarını okula yollamak gibi kaygıları var; bu nedenle boş zamanlarında bunlara dair yönelimler gösteriyorlar.

Gündelik yaşamlarının Türkiye'ye geldikten sonra nasıl değiştiğine dair sorduğumuz soruya, Iraklı ve Suriyeli aileler, eğer iş bulmuşlarsa aynı şekilde hayatlarının devam ettiğini söylediler. Kendi ülkelerindeyken de, erkekler işe gidiyor, kadınlar evde ev işleri ile zamanlarının çoğunu geçiriyor, çocuklar okula gidiyor şeklinde bir rutine sahip olduklarını belirttiler.

> "Iraktayken de, sabah sekizde kalkardık, erkekler işine dükkâna giderdi, kadınlar evde çamaşır bulaşık yıkardı. Benim eşim tuz mermerinde çalışırdı, yük indirir bindirirdi. Burada da hep evdeyiz, aynı işler var, kardeşlerim çalışıyor…" (Kadın, Irak, Kırşehir)

> "Türkiye'de bir evde on kişi, on beş kişi yaşamıyor insanlar, ama biz yaşarız. Sizde problem oluyor, bu nedenle bize ev vermek istemediler. Eniştem bu evi buldu. Ev eşyalarının bazısını çöpte bulduk, bazısını aldık, bazısını da komşular verdiler…" (Kadın, Irak, Kırşehir)

> "İran'dayken, orada ben, çocukken annemi babamı kaybettiğim için mecbur çalışmaya devam ettim… Bilecik zaten küçük bir yer, iş imkânı yok. Benim psikolojim bozuldu, kendimi jiletle kesmeye başlıyordum yani aralarda. Kendimi öldüreyim, kalmayayım ben burada diye düşünüyordum hani. Bir şeyim olmayacak, zaten BM aramıyordu, sormuyordu da. E bu nasıl yardım olacak dedim…" (Erkek, İran, Bilecik)

Gündelik yaşamdaki zorlukların büyük çoğunluğu; dil bilmemek, iş bulamamak, maddi yetersizlik ve eski yaşantılarını özlemek olarak özetlenebilir. Özellikle sıcak savaştan kaçmak gerekçesi ile değil de politik gerekçeler ile gelmiş, Türkçe bilen Afgan ve İranlı ailelerin, buradaki

yaşantılarının daha düzenli olduğu ve yaşamlarından memnun olduğu görünüyor. Bu gibi ailelerin genelde dışarıda zaman geçirmek istememeleri kendi tercihi olarak karşımıza çıkıyor.

> "Yaşam çok zor oluyor, dil de bilmiyorum. Ben önceden konuştuğumda mesela bu yabancıdır diyorlardı. Bir yere gidip ben çalışmak istiyorum dediğimde, o diyor ki sen Türkçe biliyor musun, bu diyor ki ben bilmiyorum. O yüzden iş vermiyorlar. Kendim evde oturuyorum, düşünüyor üzülüyorum. Eski hayatımı hatırlıyorum." (Erkek, Afganistan, Bilecik)

> "Annem dil bilmiyor, alışverişte yanında ben gidiyorum. Türkçe öğrenmek istemiyor, öğrenecek olsa insanlar sürekli bağırıyor. Birleşmiş Milletlerden haber bekliyoruz, biz buradan gitmek istiyoruz. Vizeyle geldik, 26 saatlik otobüs yolcuğu yaptık…" (Kadın, Suriye, Kırşehir)

Yine mülakat sonuçlarından elde ettiğimiz bilgiye göre, dil bilmeyen Irak, Afganistan ve Suriye göçmeni aileler, genellikle bu sorun yüzünden iş bulmakta zorlanıyor ve gelirleri yetersiz olduğu için de genelde boş zamanlarını evde geçiriyorlar. Bu ailelerden bazıları da, Türkiye'yi bir geçiş ülkesi olarak gördüklerinden çok fazla adapte olma kaygısı taşımıyorlar. Öncelikli hedefleri, Birleşmiş Milletler aracılığıyla yurtdışında, Avrupa'da ya da Amerika'daki bir ülkeye geçiş yapmak oluyor.

2.2. Kentsel Yoksulluğa Karşı Yokluğun Dayanışması

Yoksulluk, ekonomik bir terim olmanın ötesinde ihtiyaçlardan yoksunluk haline işaret etmektedir; kimi zaman bu ihtiyaç yiyecek ve içecek iken kimi zaman barınma ve eşya olmaktadır. Mülteci aileler üzerine gerçekleştirilen bir çalışmada, en önemli yoksunluk hali "konuşulan dil" olarak karşımıza çıkar ve dayanışma bunun üzerinden şekillenmiştir.

> "Halk Eğitim Merkezinde tanıştım. Orada bir (adını veriyor burada) hoca var, bana Türkçe öğrenmemde iki ay yardımcı oldu." (Erkek, Afganistan, Kırşehir)

> "Kırk elli kişi her hafta bir evde toplanıp İngilizce çalışıyoruz. Hıristiyan mültecileri topladık, bir yönetici var, dört öğretmen var içinde, ben de varım. Sınav yaptık, derecelerine göre böldük. Çok az bilenler, çok bilen ve orta bilen diyerek ayırdık. Dört tane kurs açtık. İngilizce kitabı aldık, onu haftada üç kez veriyoruz. Başlayalı iki ay oldu. İki farklı ev var, her hafta birinde ders veriyoruz. Her perşembe saat yedide başlıyoruz. İşte olursam gidemiyorum olmadığım zamanlarda gidiyorum. Bir de gitar çalıyoruz." (Erkek, Irak, Kırşehir)

Kırşehir'de, "dil" Lefebvre'nin bahsettiği gündelik yaşama dair ipuçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, çalışmayanların, yaşlıların ve okula yeni başlayan çocukların Türkçe bilmemesi dikkat çekmekte, çalışanların ise birçoğunun Türkçeyi çok iyi konuşamaması iş imkânlarını kısıtlamaktadır. Bu nedenle, göçmenlerin büyük bir kısmı müşterilerle iletişim halinde olmadıkları, aşçılık, inşaat işçiliği, tarım işçiliği, hayvancılık gibi alanlarda iş bulmaktadır. Irak'tan gelen Türkmenlerin özellikle Türkçe konusunda daha avantajlı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Onun dışında görüşme gerçekleştirilen Afgan, İranlı ve Suriyeli ailelerinin dil bariyerini aşmak için farklı dayanışma pratikleri ürettiğini mülakatlardan çıkarabiliyoruz. Yine, Türkiye'de kalıcı olarak ikamet etmeyi planlamayan ve geçiş ülkesi olarak gören göçmenlerin, İngilizce öğrenme konusunda da dayanışma içinde olduklarını görmekteyiz.

> "…Dışarı çıkmak dil bilmek herkesle konuşmak isteriz tabi ki ama bu olmadığı için dışarı çıktığımız zaman çok zorlanıyoruz. Komşumuz Mine Hanım (tercüman) bizimle birlikte çıkıyor. Onun işi olmadığı zamanlar da alışverişe gidiyoruz..." (Kadın, Irak, Kırşehir)

Ailelerin diğer mülteci ailelerle ya da kendi ülkelerinden olan diğer ailelerle ne sıklıkla görüştüğüne dair sormuş olduğumuz soruya aldığımız cevaplar da geldikleri ülkeye göre farklılıklar göstermektedir.

> "…Iraklılarla görüşüyorum ancak Suriyeli ya da Afgan birileriyle görüşmüyorum." (Erkek, Irak, Kırşehir)

> "…ben diğer Afganlar ile görüşmek istemiyorum. Çünkü onlar bana garip bakıyorlar. Hala Afganistan'da gibi yaşamak istiyorlar. Ben Türkiye'yi sevdim. Geldiğim zaman kapalıydım, saçımı açtım diye bana garip şeyler söylüyorlar… Sadece çeviri için yardım ediyorum onlara. Annem görüşüyor komşumuz olanlarla…" (Kadın, Afganistan, Bilecik)

> "Türkiye'den çok bana arkadaşlarım yardımcı oldular, destek oldular, hem maddi hem manevi, hem mesela öyle bir şeylerde hani. O yüzden fazla güveni verdiler bana. Bilecik'ten bu kaynağı aldım. Mesela Bilecik'te yaşarken arkadaşım sürekli benim evimdeydi, ben onların evindeydim, Türk arkadaşlarım, beni annesinin babasının yanına götürüyordu, sofrasına oturuyordum, yemek yiyordum. Ooo çok güzel diyordum. Orada güven verdiler bana. Ama mesela İranlı arkadaşlarım, bir gün bir kere mesela beni çağırmadılar, biliyorlardı ben yalnızım, herkes biliyordu. Gel bizimle takıl, bizimle gez, bizim aramızda ol demediler. Söylemedikleri için ben de onlardan çekildim…" (Erkek, İran, Bilecik)

> "Ben görüşmüyorum diğer mülteciler ile. Kimseyle. Çünkü çok hızlı bir zamanda buradan çıkmak istiyorum ve sıkıntı istemiyorum…" (Erkek, Irak, Bilecik)

Mülteciler arasındaki hemşehrilik ilişkilerine baktığımızda, yine mülakatlarda farklı örnekler görmek mümkün. Ailelerin birçoğunun Bilecik ya da Kırşehir'i seçme nedeni, Birleşmiş Milletlerin aileleri bu şehirlere yollaması olarak karşımıza çıkar. Bazı aileler ise, daha önce tanıdıkları aracılığıyla bu şehirlerin küçük ve güvenli olduğunu öğrenmelerinden kaynaklı olarak ya da akrabalarının yaşadığı yer, şehir seçimine yön vermiştir.

> "Kırşehir'de tanıdığım hiç kimse yok, Kırıkkale'de akrabalarım var oraya gitmek istedim ancak Ankara'dan Kırşehir'e gönderdiler. Çünkü Kırıkkale'nin kapasitesi dolmuş. Evi ve eşyaları (koltuk ve halı) Abdullah Abi yardımıyla bulduk..." (Erkek, Afganistan, Kırşehir)

> "Görümcem Kırşehir'de yaşıyor, onların tavsiyesiyle geldik. Iraklı tanıdıklarımızın evine gitmiyoruz, ailedeki erkekler dışarıda görüşüyorlar. Suriye'den ve Afganistan'dan gelenlerle görüşmüyoruz, tek kalmak daha iyi olur dedik. Günlük hayatta zorlandığımız tek konu dil bilmememiz..." (Kadın, Irak, Kırşehir)

> "Mülteciler birbirlerini tanıdıklarını söylemekten çekiniyorlar genellikle, çünkü biri kötü bir şey yaptığında kendilerinin de etkilenmesinden korkuyorlar… Mülteciler birbirlerinin söyledikleri yalanları (önceki ya da şu an ki yaşantıları hakkında) bildikleri ya da kolay öğrenebildikleri için de birbirlerine güvenmiyorlar ve görüşmeme kararı alıyorlar. Ama yine de Vuslat'ta olduğu gibi bariz bir sakatlık, hastalık ya da çalışamama durumunda dayanışma içindeler..." (Erkek, Mısır, Bilecik)

Mültecilerin gündelik yaşamında belirleyici olan faktörlerden biri de, ortak mekân (ev, mahalle, gittikleri park, iş yeri, vs…) paylaşımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, dayanışmaya dair ipuçlarını içinde barındırdığından aslında hemşehrilik ilişkilerine, söyledikleri kadar uzak durmadıklarını göstermektedir. Hem Kırşehir hem de Bilecik örneğinde, birçok mülteci ailenin ikamet ettikleri evi başka ailelerle ya da ailesi olmadan göç etmek durumunda kalan kişilerle paylaştığı görülmektedir. Bu örneklerde, aileler kimi zaman akraba olabilmekte fakat akrabalık ilişkisi olmayan aileler de ekonomik durumu düzelene kadar geçici süre de olsa aynı evi paylaşabilmektedir.

> "Evet, çok zorlanıyorlar ev bulmak için. Burada, kiralık bir ev bulmak çok zor. Çünkü kimse mülteciye ev vermiyor. Korkuyor, ya kira ödemiyor ya evi berbat bir hale getiriyorlar. Yani iyi davranmıyorlar ev ararken mültecilere ondan." (Kadın, Afganistan, Bilecik)

Mahalle özelinde yaşanan ortaklıklar genelde belirli mahallelerdeki kiraların daha uygun olmasından kaynaklı olsa da, tanıdık ilişkilerinden kaynaklı örnekler de görmek mümkündür. Mülteci olmayan ailelerin tutumundan kaynaklı olarak belli kamusal alanlarda mültecilerin yoğunlaştığını görmek mümkündür. Özellikle Bilecik örneğinde, belirli çocuk parklarının yoğunluklu olarak mülteci aileler tarafından tercih edildiğini, bu yoğunlaşma nedeniyle de Bileciklilerin bu parklara gitmeyi tercih etmediğini gözlemleyebiliyoruz. Kırşehir örneğinde ise, dışarıda zaman geçirmeyi tercih eden mülteci ailelerin çoğunlukla Kent Park ya da Cacabey Meydanı gibi şehrin kalabalık alanlarını tercih ettiklerini görmekteyiz.

> "Evde dört kişi yaşıyoruz, Afganistan'dan gelen başka bir aile de bizle geçici bir süre için beraber yaşıyor, ev bulmuşlar yakında gidecekler. Diğer aile de dört kişi... Ev ararken sokak sokak gezdik. Bir emlakçı, Allah razı olsun, çok iyilik yaptı bize. Senin çocukların var bir de hastasın diyip bu eve getirdi bizi. Boş zamanlarımızda eşimle gidip Cacabey Meydanında oturuyoruz…" (Kadın, Afganistan, Kırşehir)

Mülakatlara bakıldığında, mültecilerin iş bulma konusunda da dayanışma sergilediği görülmektedir. Özellikle Türkçeyi öğrenmiş olan ve daha önce gelen mültecilerin iş bulduklarında çevrelerindeki mültecileri de haberdar ettiği ve aynı sektörlerde gruplaşma olduğu söylenebilir. Kırşehir örneğinde, mültecilerin hizmet sektöründen inşaat sektörüne, tarımdan hayvancılığa kadar birçok farklı sektörde çalıştığını görmekteyiz. Özellikle Afgan mültecilerin hayvancılık ve tarım sektöründe yoğun olarak çalıştığını, Iraklıların ise daha yoğun olarak inşaat ve hizmet sektöründe yer aldıklarını söylemek yanlış olmaz. Suriyelilerin ise, yoğun olarak aşçı, fırın ustası ve hizmet sektöründe servis elemanı/ eve servis elemanı olarak çalıştıklarını görmek mümkündür.

> "Tercüman yardımıyla iletişim kurabiliyorum (Bunu söylerken de aynı tercüman Türkçeye çeviriyor). Bir gün Abdullah'ı (Iraklı tercüman) iş yeri sahibi arar ve çalıştırmak için Afgan bir aile bulmasını söyler. Abdullah'ın aklına gelen birileri yoktur. Yolda yürürken arkamızdan gelip kolumu tuttu. Afgan olup olmadığımı sordu. O şekilde tanıştık ve Abdullah yardımcı oldu iş bulmama." (Erkek, Afganistan, Kırşehir)

> "Oğlumun çalıştığı berberin yan tarafında manav var, bana diyor gel yanımda çalış. Ama ben diyorum, çocukları nasıl bırakayım senin yanına geleyim?" (Kadın, Irak, Kırşehir)

Mültecilerin yaşantısında, diğer bir dayanışma ağı da komşuluk ilişkileri üzerinden tezahür ediyor. Eşya dayanışması hem mültecilerin kendi arasında hem de yerli komşuları ile gözlenebiliyor. Mülteciler arası eşya dayanışması daha çok aynı evi paylaşma hallerinde, ya da başka bir şehre gidecekleri durumlarda görülürken; Kırşehirli ve Bilecikli ailelerin civarlarındaki mültecilere kullanmadıkları eşyalar ile yardımda bulunduğunu görmek mümkün. Bu konuda özellikle Iraklı ve Afgan aileler, Suriyelilerin gelişinden sonra yerli ailelerin yardımlarının azaldığının altını çizdiler. Mülakatlar sırasında, yardımların yetersiz olduğunu ve komşuluk ilişkilerinin zayıf olduğunu söyleyen aileler de bulunmaktadır.

> "Mesela ben bir komşuma yardım edeceğim. Arada gidip ziline basarım. Ne yapıyorsun? Ekmeğin var mı, suyun var mı? Onlar hiçbir şey yapmıyor." (Erkek, İran, Bilecik)

> "Eşyaları bazen başka bir kişiler, Türkler ya da mülteciler veriyor, bazen eşyaları onlar kendine alıyorlar parayla öyle işte geçiniyorlar. Bazen burada kira alıyorlar o kira eşyayla beraber. Ev alıyorlar, kirayla eşya beraber kullanıyor." (Kadın, Afganistan, Bilecik)

"Genelde komşularımız geliyor, biz gitmiyoruz onların evine. Hepsinin âdeti bir değil. Bize eşya veriyorlar." (Kadın, Irak, Kırşehir)

"Mülteci komşularla görüşmüyorum. Görüşmüyorduk normalde daha doğrusu. Böyle bu konularda herkes herkesten çekiniyor, korkuyor. Zaten gurbet değiştiriyor. Kimse kimseye güvenemiyor. Ki ben tek çocuk yaşıyordum bir erkek normal zaten bir aile içine, ben de olsam sokmam kimseyi ailemin içine." (Erkek, İran, Bilecik)

"Komşularımızla eskiden ilişkimiz vardı, şuan hiç yok. Hiçbir şeye yardımcı olmuyorlar." (Kadın, Afganistan, Bilecik)

"Bana biraz sosyal yardım verdiler, ilk geldiğimde. Çok değil, 400 lira. Onu hemen aldım, geldim ev tuttum. Hiçbir şey, eşya meşya yok. O zaman şey, Türkler yardımcı oldu. Birisi buzdolap getirdi, birisi çamaşır getirdi, birisi koltuk getirdi." (Erkek, 27 Yaşında, Afganistan, Bilecik)

"Zor durumda bir tane Iraklı aile var. Bir çocukları var. Bir de yeni doğan. Erkek çocuk babasından şiddet görüyor. Kadın ayağa da kalkamıyor, sakat. Diyor ki, bazı günler oluyor, iki-üç gün yemek yemiyoruz. Sadece çocuğuna komşudan ya da bir kişiden ne geliyor, bir yumurta ya da bir tabak makarna, onu verebiliyor. O aileye mesela, en çok mülteciler yardım ediyor, çünkü gerçekten zor durumda." (Kadın, Mısır, Bilecik)

2.3. Gitmek ve Kalmak Arasında Mülteci Olmak

Mülakatlarda anlatılanlara baktığımızda, mülteci ailelerin birçoğunun gitmek ile kalmak arasında kaldığını görmekteyiz. Özellikle, siyasi sebeplerle ülkelerini terk etmek durumunda kalan ve daha önce gelen Afgan ve İranlı ailelerin Türkiye'den ve yaşadıkları kentlerden daha memnun olduğu görülmektedir. Savaş nedeniyle gelen Irak ve Suriyeli mülteci aileler ise, eğer eğitim durumu yüksekse ve dil biliyorlarsa, Avrupa ya da Amerika'ya gitmek için Türkiye'yi geçici mekânları olarak görmektedir; diğer ailelerin ise, yaşam kaygısından kaynaklı olarak geleceklerine dair bir planlarının olmadığı görünmektedir.

Sekiz yıldır Türkiye'de olan Mısırlı göçmen bir kadının anlatısıyla, Ortadoğulu mültecilerin Türkiye'ye geliş sürecini öğreniyoruz. Mısırlı kadının Türkçe bilmemesi nedeniyle Iraklı bir başka kadın mülakat esnasında çevirmenlik yapıyor.

"Eşi de gelmiş beraber. 3 kişi gelmişler Türkiye'ye. E neden gelmişler, çünkü birbirini sevmişler eşiyle ve Türkiye'ye kaçmışlar. Eşinin ailesi istememişler bu kızı, kaçmışlar buraya gelmişler, demişler biz mülteci olacağız burada. Reklamlar varmış çok Mısır'da. Mısır, Suriye ve Irak'ta reklamlar diyormuş ki eğer Türkiye'ye gelecekseniz çok güzel bir hayatınız olacak, okul var, mutlu bir hayat yaşayacaksınız…" (Kadın, Mısır, Bilecik)

Yine çevirmen yardımıyla gerçekleştirdiğimiz bir mülakatta, 10 çocuklu Suriyeli bir babanın anlatısını çevirmen aktarıyor:

"Evet, tek anneden 10 tane çocuk var. Yolda gelirken bir kişi gelmiş ve demiş ki, ilk sefer Türkiye'ye girmişler, sınırı geçmişler. Bir kişi gelmiş ve demiş ki, sizden bir tane çocuk alabilir miyiz parayla? Hayır demişler ve çok yapışmış bu kişi, çok sıkıntılar yaşamışlar." (Erkek, Suriye, Bilecik)

Afganistan'ı siyasi sebepler ve çocuklarının geleceği için terk etmek durumunda kalan bir mülteci Türkiye'ye geliş sürecini şu şekilde özetliyor:

"Yol 21 gün sürdü, ilk konuştuğum adamı bir kez gördüm. Biz nereye gitsek başka biri bizi karşılıyordu. Yüzlerce insanın elinden geçtik. Çoğunlukla yürüyorduk. Mesela gündüzleri –

> eğer asker olmazsa- yürüyoruz; asker olursa gece yayan yürüyoruz. Bazı zaman seksen kişi birlikte yürüyorduk bazı zaman tek üçümüz kalıyorduk. Yiyecek içecek hiç yoktu. Bazı zaman dükkân görürsek bisküvi alıyorduk. O da iki katı fiyatına. Şunu söylemek isterim, 15-16 günde mi ne İran'a geçtik. Bizi kaçak getiren kişi bana dedi ki "gel seninle su getirelim" bir gece beni evine götürdü. Annesi beni gördü. "Sen Afganistanlı mısın, aç mısın?" dedi. Yok dedim, ama açtım. Beş altı gündür ekmek falan görmemiştik. Sen otur dedi, senin karnını doyurmadan ben seni göndermem dedi. Et getirdi, biraz çorba getirdi, o zaman ağlamıştım. Macrol'da İran'da olmuştu. Afganistan'dan Pakistan'a geçmek kolay oluyordu, oradan sonra İran'a geçtik. İran'dan Ağrı Doğubayazıt'a üç günde yürüyerek geldik ve 21. günün sonunda Türkiye'ye giriş yaptık." (Erkek, Afganistan, Kırşehir)

Hem Bilecik hem de Kırşehir'deki Afganlı göçmenlerin anlatımına baktığımızda, Türkiye'ye geliş süreçleri birçok trajik olayı içermektedir:

> "Yolda gelirken polislere yakalanma korkumuz vardı. Evden eve taşınıyorduk, bazı evlerde iki gün üç gün hapis kalıyorduk. Kimseyle konuşamıyorsun, dışarı çıkamıyorsun, yiyecek içecek zaten yok. İran ile Türkiye sınırında bir gece dışarıda kaldık, dağda yattık, sabah saat yediden gece saat bire kadar. Sonra Türkiye'ye girdik. On altı gün boyunca pişirilmiş tek bir şey yemedik, tek yediğimiz içtiğimiz su, ekmek ve bisküvi." (Erkek, Afganistan, Kırşehir)

> "Ben kaçak geldim. Çünkü ben Afganistan'da muhabirlik yaptım, aynı şekilde (benim yaptığımı gösteriyor). Ben televizyonda muhabirdim. O yüzden ben biraz şey düşmanlarım çıktı. Afganistan'da çok savaş var, televizyonda çalışan herkes sıkıntılar çekiyor." (Erkek, 27 yaşında, Afganistan, Bilecik)

Mülakatlardan çıkardığımız sonuç, Ortadoğulu göçmenlerin çoğunluğunun ülkeye kaçak giriş yapmış olduğu ve mülteci statüsünü sonradan aldıkları olmuştur. Bu süreçte çok yıpranmış olmalarından kaynaklı olarak, bir daha aynı süreci yaşamak istemeyenlerin Türkiye'ye yerleşmeyi düşündüğünü söylemek yanlış olmaz. Aynı zamanda, ülkesine göre Türkiye'nin bulunduğu durumun daha iyi olduğunu düşünenler de (özellikle Afgan ve İranlı aileler) burada kalmayı planlamaktadır. Fakat daha kolay bir süreçle Türkiye'ye gelenlerin ya da kendi ülkesi ile kıyaslama yaptığında Türkiye'ye alışamayacağını düşünenlerin, burayı geçiş noktası olarak gördüğünü söylemek yanlış olmaz.

Suriyeli bir kadın ve Iraklı bir erkek, Türkiye'de neden kalmak istemediklerini şu sözlerle açıklamaktadır:

> "Annem dil bilmiyor, alışverişte yanında ben gidiyorum. Türkçe öğrenmek istemiyor, öğrenecek olsa insanlar sürekli bağırıyor. BM'den haber bekliyoruz biz buradan gitmek istiyoruz. Vizeyle geldik 26 saatlik otobüs yolcuğu yaptık…"(Kadın, Suriye, Kırşehir)

> "Kırşehir, yaşamak için kolay bir şehir. Dayım burada yaşıyordu o evini bize bıraktı ve Kanada'ya gitti, biz de oraya gitmek istiyoruz." (Erkek, Irak, Kırşehir)

Yine Ortadoğu'nun farklı ülkelerinden göçmenlerin anlatımıyla neden Türkiye'de kalmak istedikleri ise, mülakatlarda şu şekilde geçiyor:

> "Türkiye'ye gelince mülteciler on gün içinde ya da sonra kayıt oluyorlar. Yani maksimum on gün içinde kayıt oluyorlar. Biz altı kişi, iki tane kız var, iki tane erkek var, anne ve baba. Ankara'dan geldik Bilecik'e. Sonra bir tane de nine var. Yaşlı bir kadın da var aynı evde yaşıyor. Ama o yaşlı kadın aynı dosya değil, başka bir dosya açtılar Birleşmiş Milletlerde. İki aile aynı evde yaşıyor. Çocuklar okula gitmiyorlar, neden, çünkü Türkler çok sert

davranıyorlar ve burada mutlu değiliz. Hızlı bir zamanda biz buradan çıkmak istiyoruz." (Erkek, Irak, Bilecik)

"Irak'tan yok ama Türkiye'den beklentim oğluma kimlik versinler çünkü o burada doğdu. Kimlik versinler yarın okula gitsin." (Erkek, Irak, Kırşehir)

"Irak'ta olanlardan sonra Suriye'ye gittik orada beş yıl kaldık. Suriye'de protestolar başlayınca Irak'a geri döndük. Irak'a geri dönünce orasının daha kötü olduğunu gördük. Ölürsem kendi vatanımda ölmüş olayım dedim ama çocuklarımın can güvenliği için Türkiye'ye geldik." (Erkek, Irak, Kırşehir)

"Irak'ta gidecek yerimiz yok. Evlerimiz yıkıldı, bir yer kalmadı zaten. Gitmeyi düşünmüyoruz, gitsek bile yerimiz yok. (Kadın, Irak, Kırşehir).

"Türkiye'ye Afganistan'da hayati tehlikemiz olduğu için geldik. Çalışamaz durumdayım, hastalığımı tedavi ettirmek istedim burada. Türkiye'nin çoğunluğunun Müslüman olmasından dolayı burayı seçtik. Mülteci olmanın zorlukları da var, çalışıyoruz ama para vermiyorlar. Hem iyi işverenlere hem de kötü işverenlere denk geldim..." (Kadın, Afganistan, Kırşehir)

"Türkiye'ye 8 ay önce sınırdan geçerek geldik. Akrabalarımız vardı. Akrabalarımdan borç para aldım, o parayı Suriye'de kaçakçılara verdik, o şekilde gelebildik. Akrabalar Kırşehir'de olduğu için buraya geldik. Burada kalmak istiyoruz. Çok mutluyuz. Ancak burada kalıp kalamayacağımız; gönderilip gönderilmeyeceğimize bağlı…" (Erkek, Suriye, Kırşehir)

"Biz buraya geldik, ondan sonra burada kalmak istemiyorduk. Sınırdan girdikten sonra İstanbul'a gittik, İstanbul'dan sonra 6 kere Yunanistan'a gitmeye çalıştık. Ama her seferinde polis bizi yakaladı. İşte bence nasip olmadı. Yolları kapattılar biz burada kaldık. Sonra İstanbul'dan Ankara'ya geçtik. Düşündük ki artık mesela bizim hiçbir belgemiz yoktu. Sınırdan yani aslında kaçak olarak…" (Kadın, Afganistan, Bilecik)

Ortadoğulu, kalmak isteyen ailelerin Türkiye'deki yaşantılarına dair sıkıntılarını sorduğumuzda ise; sağlık sistemi, çocuklarının okula gidememesi, dil bilmemeleri, iş bulamamaları, iş bulabilenlerin aldıkları ücretlerin yetersiz olması ya da Türkiyeli çalışanlara göre daha ucuza çalıştırılmaları, vb. eleştirilerinin olduğunu görüyoruz.

"Irak'ta onlar, Bağdat oluyor ve demişler eğer burada kalacaksan bir daha, öldüreceğiz. Onlarda o yüzden bilet almışlar ve Türkiye'ye gelmişler. Şimdi Türkiye'de iş yok, maaş yok, paramız yok, paraya ihtiyacımız var ve en çok çocuklarımız hasta oluyorlar kışın; çünkü petek yok, doğal gaz yok, para ödeyemiyoruz." (Erkek, Bağdat, Bilecik, çevirmen yardımıyla mülakat)

"Okuyan insan zaten Avrupa, Almanya istiyor… Yani burada Türkiye'de en çok 1 yıl kalıyor ve okuyan insan hemen gidiyor. Tık tık tık çıkıyor ona mülteci statüsü, hallediyor işini. Ama cahil insanlar burada kalıyorlar. Biz zarar görüyoruz mesela, belki başka insanlar zarar görmüyor. Ama şimdi sen bu kadar açık minibüse biniyorsun. 5 yıl sonra bu 11 çocuk var ya... 11 çocuk var, okula gitmemişler ya hırsız olacaklar ya sıkıntı yapacaklar." (Afgan, Kadın, Bilecik)

"Zaten ben bir şey söyleyeyim mi, gerçekten açık söylüyorum, mesela şu an Türk arkadaşlar var. Eee, yabancıları başka bir gözden görüyorlar. Ben mesela, gidiyorum hastanede diyorum ki benim sıram gelmiş, kimliğimi de bırakıyorum, diyorum ki beni kayıt yaptır sistemden, diyor ki biraz bekle. Bakıyor benim kimliğim yabancı, diyor ki sen dur. Bu şekil hareketler yapıyorlar. Ben görüyorum. Sadece hastane değil, mesela fırında çalışıyorum ya da restoranda, bu arkadaş mesela başka bir iş yapıyor, başka bir gözle görüyorlar. Ben mesela şu an

çalışıyorum, bana 50 veriyor, bu arkadaş Türk ise buna 150 veriyor. Neden, çünkü başka bir gözle görüyorlar, çünkü yabancıyız biz. Ama yabancı herkes insan, biz de Müslümanız değil mi?" (Erkek, Afganistan, Bilecik)

SONUÇ

Üç alt başlıkta sonuçları ortaya konan çalışma, kentsel yoksulluk içinde dayanışmanın konumlanışını işaret etmenin yanı sıra mültecilerin gündelik yaşantısını ve gitmek ile kalmak arasında yaşadığı çelişkiyi de gözler önüne sermektedir. Mülakatlar esnasında ailelerin samimi oldukları ve onlarla görüşme yaptığımız için mutlu oldukları hissedilmiştir. Belirtmek gerekir ki, mülakat gerçekleştirilen ailelerin yanı sıra, çekinceleri olduğu için ve güven sorunu yaşadığı için çalışmaya katılmak istemeyen birçok aile olmuştur.

Mülakat sonuçlarına baktığımızda, Ortadoğulu göçmen ailelerin büyük çoğunluğunun sosyo-ekonomik durumunun kötü olduğunu, kendi ülkelerindeki durumlarına bir özlem olduğunu, fakat her şeye rağmen Türkiye'de olmaktan mutlu olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ailelerin büyük bir kısmının Türkiye'de kalmak istediği; diğerlerinin ise Türkiye'yi Avrupa ve Amerika'ya geçmek için geçiş süreci olarak değerlendirdiği verilen cevaplar ile de doğrulanmıştır.

Mülakatlar esnasında verilen cevaplar değerlendirildiğinde; ailelerin gündelik yaşam rutinlerinin ev ve iş arasında şekillendiği, çalışmaktan ve iş aramaktan arta kalan zamanlarında çoğu ailenin evlerinde zaman geçirdiği ve dışarıda vakit geçirmeyi tercih eden ailelerin kalabalık yerleri tercih ettiği sonucu çıkmaktadır. Diğer mülteci ailelerle görüşmelerin karşılıklı güven probleminden kaynaklı olarak çok da tercih edilmediği; fakat yine de zor durumda olan ailelere karşı dayanışmayla hareket edildiği de araştırmanın çıkarımları arasındadır. İş bulmak ve ev tutmak konusunda aileler arasında bir dayanışmanın varlığı; yine sosyo-ekonomik durumu çok kötü olan aileler arasında ortak ev paylaşımı; ya da ev tutana kadar hemşehrileri ile aynı evi paylaşmak gibi dayanışma pratiklerinin özellikle Suriyeli ve Iraklı aileler içinde yaygınlığı da dikkat çeken sonuçlar arasındadır.

Dil, araştırma kapsamında görüşülen ailelerin en yoğun üzerinde durduğu sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkçesi yetersiz olan göçmenlerin, gerek ev tutarken gerekse iş bulurken sorun yaşadığı ve hatta dil bilmemelerinden kaynaklı olarak yerli halk ile sorunlar yaşadığı da mülakatlar kapsamında altı çizilmesi gereken önemli detaylardandır.

Bir gündelik yaşam okuması olarak görülmesi gereken bu çalışmada, yoksulluk ve yoksunluk halinde dayanışmanın öneminin Ortadoğulu göçmenler özelinde de konumunu koruduğu tespit edilmiş olup, göç ile kentsel yoksulluk arasındaki paralel ilişkinin de bir kez daha altı çizilmiştir. Zorunlu göçün getirilerinden biri olarak karşımıza çıkan kentsel yoksulluk olgusu, ülkemiz sınırlarında Ortadoğulu göçmenlerin gündelik yaşamında bir kez daha gün yüzüne çıkmış olup, buna karşılık üretilen farklı dayanışma pratikleri ile bu ailelerin yaşamlarını devam ettirebildikleri gözlemlenmiştir. Lefebvre'nin bahsettiği gündelik yaşamda gizli olan ipuçlarından yola çıkarak, gerek bu aileler özelinde gerekse ülke genelinde açık ve net olarak yüzleştiğimiz yoksulluk sorunsalına çözüm bulmamız mümkündür. Göçmenlerin yaşamış olduğu dil problemine dair çözümler, sosyal yardım politikalarına dair ilerici atılımlar ve ailelerin sosyo-ekonomik durumunun yanı sıra ülke ekonomisine de katkı sağlayacak olan çalışma iznine dair geliştirilecek olan çözüm önerileri ile yaşanan sorunları aşmak ve katılımcı bir süreç ile kentlerdeki ayrışmayı önlemek mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

BENNETT, Andy (2005). **Culture and Everyday Life**, SAGE Publications.

BUĞRA, Ayşe (2008). **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, İletişim, İstanbul.

CANTEK, Levent (2013). **Cumhuriyetin Büluğ Çağı Gündelik Yaşama Dair Tartışmalar (1945-1950)**, İletişim Yayınları, İstanbul.

CASTELLS, Manuel (1997). **Kent, Sınıf, İktidar,** Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

ERDEM, Tevfik (2003). **Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma: Ankara Kent Yoksulları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara. Erişim Tarihi: Aralık, 2008.

ERDER, Sema (1995). "Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları," **Toplum ve Bilim 16**, Bahar: 106-119.

ERDER, Sema (1996). **İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye**, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

EZME, Albeniz T. (2009). **Yoksulluk-Gündelik Yaşam İlişkisi ve Fotoğraf Üzerinden Bir Okuma: Sulukule Örneği**, Yayımlanmamış Lisans Bitirme Ödevi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

FEATHERSTONE, Mike (1995). **Undoing Culture: Globalization, Postmodenism and Identity**, London: Sage.

HANÇERLİOĞLU, Orhan (1986). **Toplum Bilim Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KELEŞ, Ruşen (2011). "Göç Olgusuna İlişkin Gözlemler," **Güney Mimarlık Dergisi**, Sayı 4, Ss.14 ff, Adana.

LEFEBVRE, Henri (1998). **Modern Dünyada Gündelik Hayat**, Metis Yayınları, İstanbul.

MARSHALL, Gordon (1999). **Sosyoloji Sözlüğü** (Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

ŞENSES, Fikret (1999). **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NDE YÖNETSEL REFORMLAR: ÇİN DENEYİMİNİN ÖZGÜNLÜĞÜ[1]

Hülya EŞKİ UĞUZ[2]
Gulisareayi TUOHETİ [3]

Öz

Çin'de ilki 1978 yılında gerçekleştiren ve günümüze kadar derinleşerek devam eden reformlar, pek çok açıdan diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan yeni kamu işletmeciliği esasında devletin işlev, örgütlenme ve işleyiş esaslarının dönüştürülmesiyle nitelenen liberal içerikli politikalardan farklı değildir. Uygulanan politikalar özü itibariyle bu değişime paralellik gösterse de, Çin deneyimi reformların uygulanma süreci, işleyişi ve bu süreçte devletin rolü açısından özgün niteliklere sahiptir. Kanımızca oldukça farklı tarihi ve koşullarına rağmen Çin deneyiminin diğer ülkelere sunacağı pek çok şey vardır. Kendi değerlerinin, inançlarının, kurum ve düzenlemelerinin diğerlerinden üstün olduğu inancı ile kendine ait olanı diğerlerine dayatan Batı karşısında büyüyen ekonomik gücü nedeniyle Çin'i anlamak önemlidir. Bu bağlamda çalışma Çin Halk Cumhuriyeti'nde çok uzun bir zaman dilimine yayılan yönetsel reformlar üzerinden Çin'in özgünlüğünü anlamaya dönük bir çabayı içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti, Sosyalist Piyasa Ekonomisi, Yönetsel Reformlar, Yeni Kamu İşletmeciliği.

ADMIMISTRATIVE REFORMS IN PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA: ORIGINATILIY OF CHINA EXPERIENCE

Abstract

Having taken place in China in 1978 for the first time and having been continuing up to date getting intensified, reforms are not different from the liberal policies qualified as transforming functions, organization and operation basis of state in course of new public administration in developed and developing countries in various terms. Even though the policies applied show parallelism with this change inherently, the experience of China has original qualifications in terms of the process of application and operation of reforms and the role of the state in this while. We consider that the experience of China has a lot to present to other countries despite its substantially different history and conditions. It is important to understand China due to its gradually growing economic power against West imposing what it has upon others having the belief that western values, beliefs, institutions and regulations are superior to others'. In this sense, the study involves an attempt to understand the originality of China through administrative reforms spread to extended period of time in People's Republic of China.

Key Words: People's Republic of China, Socialist Market Economy, Administrative Reforms, New Public Management.

1 Bu bildiri Gulisareayi Tuoheti'nin Doç. Dr. Hülya EŞKİ UĞUZ'un danışmanlığında hazırladığı "Çin'de Kamu Yönetimi Reformu ve Sorunları" başlıklı tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

2 Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-Posta: hulyaeski@selcuk.edu.tr

3 Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Programı, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, E-Posta: gulisareayi.tuoheti@gmail.com

GİRİŞ

Sosyalizmden kapitalizme yönelen ülkelerde, bu tarihsel dönüşümün devletin işlevlerini ve örgütlenmesini yeniden biçimlendirmesi kaçınılmazdır. Nitekim kamu yönetimlerini ve kamu bürokrasisini yeni ekonomik ve toplumsal düzene göre uyarlamayı hedefleyen yönetsel reformlar, geçiş aşamasındaki ülkelerin ortak özelliğidir. Kapitalizme yönelmekle birlikte kendisini hâlâ biçimsel düzeyde "sosyalist devlet" olarak tanımlayan Çin Halk Cumhuriyeti de benzer bir sürecin içindedir. Çin'de dünyaya hakim olan kalkınma politikalarına alternatif bir kalkınma yolu sunma iddiasındaki rejimin performansının, yıllar geçtikçe kapitalist blok karşısında yetersiz kalması, kopuş/kendine yeterlik üzerinden tanımlanan kalkınma yolunun gittikçe daha güçlü bir biçimde sorgulanmasına neden olmuş, tabandan gelen hoşnutsuzluk ve tepedeki tatminsizliğin yarattığı kriz, reform için uygun koşulları yaratmıştır. Krize ilk yanıt Çin Komünist Partisi'nin 1978 yılı sonunda yapılan 11. Ulusal Kongresi ile verilmiş, ekonomiyi merkeze alan ve ekonomik iktidarın merkezileşmesinin sakıncalarına dikkat çeken bu kongreden sonra ülkede kapsamlı bir reform sürecine girişilmiştir (Sezen, 2016: 327; Gökten, 2013: 21). Mao'dan sonra Parti'nin meşruiyetini ekonomik büyüme yoluyla yeniden sağlayarak güçlü bir ulus ve devlet oluşturma amacını güden ve nihai hedefi hiçbir şekilde Batılılaşma olmayan bu reformlarla birlikte Çin, bugün dünyanın en güçlü devletlerinden birisi haline gelmiştir.

Çalışma, Çin Halk Cumhuriyeti'nde ilki 1980'lerde gerçekleştirilen ve günümüze kadar süren yönetsel reformları konu edinmektedir. Her ne kadar Çinli liderler tarafından ülkede gerçekleştirilen reformların Çin karakterlerine uygunluğunun altı sürekli çizilse de söz konusu reformları uluslararası yönetim teori ve uygulamaların gelişiminden bağımsız değerlendirilmek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle çalışmada bir taraftan Çin deneyiminin özgünlüğü ileri sürülürken diğer taraftan da reformların Yeni Kamu İşletmeciliği reformlarının neredeyse evrenselleşen hedefleri ile aynı doğrultuda işlediği ileri sürülecektir. Uygulanan politikalar özü itibariyle bu değişime paralellik gösterse de Çin deneyimi, reformların uygulanma süreci, işleyişi ve bu süreçte devletin rolü açısından özgün niteliklere sahiptir. Kanımızca oldukça farklı tarihi ve koşullarına rağmen Çin deneyiminin, diğer ülkelere sunacağı pek çok şey vardır. Kendi değerlerinin, inançlarının, kurum ve düzenlemelerinin diğerlerinden üstün olduğu inancı ile kendine ait olanı diğerlerine dayatan Batı karşısında büyüyen ekonomik gücü nedeniyle Çin'i anlamak önemlidir. Bu bağlamda çalışma Çin Halk Cumhuriyeti'nde çok uzun bir zaman dilimine yayılan yönetsel reformlar üzerinden Çin'in özgünlüğünü anlamaya dönük bir çabayı içermektedir. Mao sonrası döneme odaklanan çalışmada önce yönetsel reformların kaynağını oluşturan ekonomik rejimdeki değişikliklerin genel çerçevesi verilecek, daha sonra ise bu değişikliklerin kamu yönetiminin örgütlenmesi ve personel rejimi üzerindeki etkileri tartışılacaktır.

1. Yönetsel Reformların İtici Gücü: Merkezi Planlamadan Sosyalist Piyasa Ekonomisine Geçiş

Liqun (2016: 1) da ileri sürdüğü üzere; bir ülkenin ekonomik ve toplumsal düzeni ve onun gelişim aşamaları belirli bir yönetim sistemini tayin edebilme gücüne sahiptir. Çin Halk Cumhuriyeti'nde kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasına yönelik reformların kaynağında da merkezi planlamaya dayalı ekonomik ve toplumsal düzenin piyasa koşullarına göre işleyen bir düzene dönüştürülmesi yatar. Bu bağlamda yönetsel reformlar üretim, birikim ve bölüşüm ilişkilerindeki dönüşümü ve dönüşümün toplumsal gerçekliğe yön vermesini güvenceye almaya yönelik girişimlerdir. Aslında reform girişimlerine kronolojik bir bakış, ekonomik sistemdeki her bir dönüşüm ile kapsamlı yönetsel reformlar arasındaki örtüşmeyi açığa çıkarır (Sezen, 2016: 328). Bundan dolayıdır ki Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki yönetsel reformları anlamaya yönelik bir çaba, kaçınılmaz olarak Çin'in ekonomisindeki büyük dönüşümü de içermek zorundadır ve hatta burası bir başlangıç noktasıdır.

Ekonomik reformun nasıl biçimleneceği, Maocu kalkınmacılığın tasfiyesinin nereye kadar götürüleceği konusuna gelince başlangıçta reformcu kanat içinde bir görüş birliği bulunmasa da çok iyi bilinen bir şey vardır: Eğer söz konusu olan Çin ise, her şeye kırdan başlanacaktır (Gökten, 2013: 21). Nitekim piyasa için üretimin ilk tohumlarının da komün sisteminin çözülmesiyle beraber kırsal kesimde başlatıldığı kabul edilmektedir. 1950'li yıllarda kurulan toprağın mülkiyetinin kolektiflere ait olduğu sistemi değişime uğratacak tarımsal reform izlencesinin başlarında hükümetin esas niyeti, mütevazı organizasyon değişiklikleri ile yetinmektir. Ancak, tarım sektörü reformunun seyri, 1978 yılında Anhui eyaletinin yoksul bir köyündeki 18 çiftçinin zorlamasıyla, kendi aralarında yaptıkları gizli bir anlaşmayla değişecektir. Bu anlaşma, kolektif mülkiyete dayalı olarak ektikleri toprağın aralarında paylaşılmasına; her ailenin hükümete tahıl vergisini verdikten sonra elde ettiği ürün fazlasını satmasına veya değiş tokuş etmesine dayanmaktadır. Başlangıçta bir grup çiftçi arasında yapılan gizli bir anlaşmaya dayalı olarak yürütülen uygulama, önce yerel yönetimlerin daha sonra da merkezi hükümetin göz yumması ile yaygınlık kazanacaktır. Merkezi hükümetin başlangıçta yoksul bölgelerle sınırlı tutmak istediği uygulamanın fiili yaygınlaşması üzerine hükümet, 1981 yılında sistemi resmi hale getirmek zorunda kalacaktır. Bu uygulamanın, doğrudan hükümetçe değil, gayri resmi olarak köylülerce başlatılması nedeniyle Çin'de piyasa ekonomisinin başlangıcını çiftçilerin yaptığı kabul edilmektedir (Sezen, 2011: 102)

Bu fiili uygulamanın yaygınlaşmasıyla, 1980'lerde komün sistemi kaldırılmış ve "Hane Halkı Sorumluluk Sistemi" olarak adlandırılan yeni bir üretim sistemine geçilmiştir. Bu sistemde yine kolektif mülkiyette olan topraklar aile nüfusuna veya işgücüne göre parsellere ayrılmakta ve aileler, bu parselleri sözleşme ile uzun vadeli (genellikle 30 yıl) kiralamaktadır. Aileleri kırsal kesimde temel üretim birimi haline getiren bu sistemde, ekimden hasata kadar tüm sürecin sorumluluğu çiftçilerdedir. Çiftçiler, ürettikleri üründen devlete düşük fiyatla satmak zorunda oldukları bölümün dışındaki kısmı piyasaya yüksek fiyatla satabilmektedirler. Mülkiyet yapısının değişmediği bu sistemde, sözleşmelerle yalnızca toprağın kullanım hakkı devredilmektedir. Kullanım hakkını alan köylüler toprağı satamamakta, ancak bu haklarını alt sözleşme ile başkasına devredebilmekte veya toprağı kiraya verebilmektedirler (Sezen, 2011: 102).

Her ne kadar resmi söylem; toprağın mülkiyetinin kamuda kaldığını, değişenin arazi yönetim sistemi olduğunu ileri sürse de çiftçilerin kiraladıkları toprak parçası üzerinde geniş bir tasarruf yetkisine sahip oldukları, faaliyetleri sonucu ortaya çıkacak kar ve zararlardan sorumlu olan birer meta üreticisi haline geldikleri açıkça görülmektedir. Hane Halkı Sorumluluk Sistemi, Çin Komünist Partisi'nin kırsal politikalarının hayata geçirildiği politik-sosyal birim olan komün örgütlenmesinin tedrici biçimde ortadan kaldırılması anlamına da gelmektedir. Böylece, yasal arazi piyasası oluşmamasına karşın hane halkları kontrol ettikleri toprak parçası üzerinde fiili mülkiyete sahip olmuştur. Bunu takip eden süreçte mülkiyet yapısındaki fiili değişim, kendi dinamiklerini işletmeye başlayacak, piyasa güçleri geri dönülmez bir biçimde yerini sağlamlaştıracaktır. Tarım dışı istihdam olanaklarının fazla olduğu bölgelerde, kullanım hakkının alt sözleşmelerle (taşeronluk) devri ile karşılaşılacak, bazı hane halkları da sözleşmeli topraklarında ücretli işçi çalıştırır hale geleceklerdir. 1983–1984 yılları arasında yapılan düzenlemelerle yasal çerçeveye kavuşturulan bu uygulamalara, 1980'lerin sonunda toprağı kiralama, satma ya da miras bırakma hakkının verilmesi eklenmiştir. Gelinen noktada, hane halkları alım-satım dışında diğer mülkiyet haklarına da kavuşmuş gibidirler (Gökten, 2013: 22). 2007 yılında yürürlüğe giren ve özel mülkü güvenceye alan Mülkiyet Yasası ile bu süreçte bir ileri adım daha atılmıştır (Sezen, 2011: 112). Reform sürecinde kır açısından önemli bir diğer gelişme, nüfus hareketinin devlet denetimi dışında bırakılmasıdır. Çin'de, hukou sistemi uyarınca, bulunduğu yerden göç etmek isteyen kişiler resmi otoritelerden izin almak zorunda idi ve taşradan kentlere, özellikle büyük kentlere nüfus akınını önlemek amacıyla bu izin kolaylıkla verilmiyordu. Bu uygulama 1980'lerde giderek esnetilmiş ve 1990'lı yıllarda tümüyle kaldırılmıştır (Sezen, 2007: 37).

Ekonomik reformların ikinci ayağını; sosyalist bir düzenin temel ekonomik birimleri olarak devlet işletmelerinin yeniden yapılandırılması oluşturmaktadır. Temel amacı, devlet işletmelerinin piyasa koşullarına göre çalışır ve piyasa güçleri ile rekabet edebilir hale gelmesi olan bu yapılanmanın uygulama yöntemleri şunlardır (Sezen, 2009: 208-209): (i) İşletmelerin mülkiyeti ile yönetimi arasındaki bağların koparılması ve profesyonel yönetime geçiş (ii) Yönetsel özerklik sağlanarak, işletmelerin örgütlenme, personel ve ücret rejimi konusunda yetkilendirilmesi (iii) Destekleme siyasalarının değiştirilmesi ve işletmelerin sektörel dağılımının yeniden düzenlenmesi. Politikalar, reformun genel ilkesine uygun olarak aşama aşama uygulamaya geçirilecektir (bkz Tablo 1). Devlet mülkiyetli şirketleri modern işletmelere dönüştürme yolunda ilk aşama 1978-1992 yılları arasını kapsamaktadır. 1978 öncesi Çin merkezi planlama ile yönetilen bir ekonomik yapıya sahipken, üretim hedeflerinden karar verme süreçlerine kadar hükümet doğrudan devlet mülkiyetli şirketlere müdahil olabiliyordu. Bu dönemde işletmelerin neyi ne kadar üreteceği, ürünlerin nasıl pazarlanacağı ve kaça satılacağı merkezi planlarla belirlenmekteydi. Bunlar artık piyasa koşullarına göre yapılacağından bu aşamada bu konular işletmelerin yetkisine bırakılmıştır. Aynı zamanda işletmelere kamu bankalarından sağlanan kredi olanakları sınırlanarak, kar ve zararlarından kendileri sorumlu hale getirilmiştir. Bu suretle işletmelerin mülkiyeti ile yönetimi arasındaki bağ kopartılarak profesyonel yönetime geçişin koşulları hazırlanmıştır (Sezen, 2009: 208-209). Bu aşama aynı zamanda "demir pirinç kasesi"nin çatlamaya başladığı dönem olup, devlet mülkiyetli şirketler üretimin yanısıra üstlendikleri sosyal misyonlarından bu dönemde vaz geçeceklerdir. İşletmelerin çalışanlarına sağladıkları konut, okul vb. sosyal olanaklar, işletmelerden alınarak hükümete kaydırılacaktır. Kısacası bu dönemle birlikte devlet mülkiyetli şirketler, sosyal boyutlarından sıyrılıp kar elde etmeyi hedefleyen kuruluşlara dönüşeceklerdir (Şimşek, 2016: 106).

Tablo 1: 1978'den Günümüze Devlet Mülkiyetli Şirketlerin Reform Aşamaları

Birinci Aşama (1978-1992)	*İkinci Aşama (1993-1997)*	*Üçüncü Aşama (1997-2003)*	*Dördüncü Aşama (2003-günümüz)*
Şirketleri karar verme konusunda yetkilendirmek, Rekabete dayalı, kar için üretim yapan şirketlere dönüştürmek	Shanghai ve Shenzhen borsalarının kurulmasıyla devlet mülkiyetli şirketlerin borsada işlem görmeye başlaması ve modern girişim sistemine yönelme	"Büyük olanı elinde tut, küçük olanı bırak" stratejisi ile devlet sektöründe küçülmeye gitme, küçük ve orta ölçekli şirketlerin devlet mülkiyetinden tasfiyesi ve büyük şirketlerin merkezi kontrol altında faaliyetlerini sürdürmesi: SASAC'ın kuruluşu	SASAC idaresi altında merkezi devlet mülkiyetli şirketlerin küreselleşmesi "küreselleş" stratejisi ve devlet kapitalizmine dönüşüm: Devlet mülkiyetli şirketler artık birer modern küresel kapitalist şirket.

Kaynak: (Şimşek, 2016: 105).

Reform sürecinin ikinci aşaması ise 1993 ile 1997 yılları arasını kapsamaktadır. Bu süreç aslında 1992 yılının Ekim ayında toplanan 14. Kongre'de alınan kararların uygulamaya geçirildiği bir dönemi yansıtır. Bu kongre ile birlikte ekonomik reform programının yeni aşamasına geçilecek, kongre sonucunda Parti, "Çinli karakteristikleri" ile sosyalist piyasa ekonomisinin inşası yolundaki kararlılığını bir kez daha deklare edecektir. Bu karar ile, kamu sektörünün özel sektörle eş anlı faaliyet göstermesi, mülkiyet türlerinin çeşitlendirilmesi süreci hızlanmıştır. Bu bağlamda devlet mülkiyetli şirketler, borsada işlem görmeye başlayan birer piyasa unsuru olmaya yönelmiştir. Kongre'nin 1993 yılının Kasım ayında gerçekleştirilen 3. Oturumu'nda, her ne kadar kamu sektörünün başat, özel sektörün tamamlayıcı pozisyonuna vurgu yapılmış olsa da Parti bu tarihten sonraki uygulamaları ile kamu sektörünü küçültmeye başlamıştır. 1994 yılında başlayan küçültme operasyonu, hem devlet dışı sektörün genişlemesinin teşviki hem de devlet işletmelerinin özelleştirilmesi yoluyla hayata

geçirilmiştir. Kamu sektörünün başat konumu ve kalkınmanın "sosyalist" niteliği, önemli sanayilerde çoğunluk hisselerinin, temel sanayilerde ise lider kuruluşların elde tutulması ile korunmak istenmiştir. Stratejik öneme sahip büyük sanayi işletmeleri, iktisadi varlıklarının nihai kontrolünün kamuda kalması amacıyla özelleştirme kapsamı dışında tutulmuştur. Merkezi hükümet 1995 yılında *"büyüğü tut, küçüğü bırak"* (zhua da fang xiao) sloganı altında devlet işletmelerinin özelleştirmesi programını resmen başlatmıştır (Gökten, 2013: 24). Bu deyiş, 1997 yılı itibariyle devlet mülkiyetli şirketler reformlarının anahtar stratejisi olmuş ve bu anahtar, küresel devlet kapitalizminin kapısını açmıştır. Sloganın "büyük olanı elinde tut" kısmı, en büyük ve tipik olarak merkezi biçimde kontrol edilen devlet kuruluşlarını modern şirketlere dönüştürüp, üzerlerindeki devlet mülkiyetinin sürdürülmesini ifade etmektedir. Deyişin "küçük olanı bırak" kısmı ise, yerel yönetimlere yerel devlet şirketlerini yeniden yapılandırma, özelleştirme ve kapatma yetkisinin verilmesini ifade eder. Böylelikle hedef, devlet mülkiyetli şirketlerin sayısını azaltıp, onları daha etkin ve kar elde etme güdüsüyle çalışan işletmelere dönüştürmektir. Bu strateji, aynı zamanda reform sürecinin üçüncü aşamasını da betimlemeye imkan vermektedir. 1997 ile 2003 yılı arasındaki süreç, devlet mülkiyetli şirketlerin sayısını azaltarak, büyük olanların merkezi otorite kontrolü altında toplanmasını öngörüyordu. Bu çerçevede 2003 yılında reform işlemlerini eline alarak, devlet varlıklarını büyütmeyi hedefleyen Devlet Varlıklarını Yönetim ve Denetleme Komisyonu (SASAC) kurulmuştur. SASAC'ın yönetimindeki 117 işletme; demir, çelik, petrol, petrokimya, elektrik, kömür, kimya, nükleer enerji, havacılık, demiryolu, deniz taşımacılığı, otomotiv, inşaat, turizm, altın ve pamuk gibi çok çeşitli alanlarda etkindir (Şimşek, 2016: 106).

Çin'de devlet işletmelerinin yeniden yapılandırılması sürecinin dördüncü aşaması ise 2000'li yıllarla başlayacaktır. 2000'li yılların başında, sermaye birikimini ve dünya pazarlarında varlığını güçlendiren Çin, büyümesinin devamını sağlayacak "yeni kaynaklar, döviz birikimini yatırıma dönüştüreceği elverişli pazarlar ve dev devlet işletmelerinin küresel rekabet gücünü artıracak yeni arayışlar"a yönelmiştir. *Küresel olana yönel* (go global) sloganı ile büyük işletmeler yurtdışı yatırımlara ve küresel rekabete yöneltilmiş ve işletmeler bu hedef doğrultusunda desteklenmiştir. Bu politikanın hedefi, küresel piyasalarda rekabet edebilen en az 100 işletme yaratmaktır. Küresel 500 şirket sıralamasında 1994'te ilk kez 3 şirket ile giren Çin (Sezen, 2016: 330), günümüzde bu hedefe ulaşmış olup 2017 yılı itibariyle 116 şirketle listede yer almaktadır. Çin'in küresel şirketler listesinde yer alan şirketlerin çoğunluğu SASAC'ın yönetimindedir. "Küreselleş" stratejisi bağlamında küresel varlık değerleri ve karları artan bu şirketler, Çin'in iktisadi kalkınmasında hayati bir yere sahiptir. Reform süreci çerçevesinde gerçekleştirilen özelleştirmelerle toplam sanayi üretimindeki payları giderek azalmasına rağmen miktar olarak toplam çıktıya katkıları artmış olan devlet mülkiyetli şirketlerin karları 2002'den 2012'ye yüzde 18.4 artış göstermiştir (Şimşek, 2016: 107).

Çin Halk Cumhuriyeti'nin planlı ekonomiden sosyalist piyasa ekonomisine dönüşüm sürecinin niteliklerinden bir diğeri de "desantralizasyon"dur. Günümüzde Çin, dünyadaki en çok desantralize olmuş ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Çin'de yönetsel birim olmalarının yanı sıra aynı zamanda ekonomik birimler olarak da kabul gören yerel yönetimler "taşranın sanayileşmesinden ve ulusal piyasaya uyumundan" da sorumludurlar. Bunun yanı sıra yerel yönetimlerin temel işlevlerinden bir diğeri de yerel devlet işletmelerini yönetmektir. Ülkede yalnızca büyük ölçekli devlet işletmeleri merkezi yönetimce; çoğunluğu oluşturan küçük ve orta ölçekli işletmeler ise yerel yönetimlerce yönetilmektedir. Ekonomik reform sürecindeki desantralizasyon hareketinin özünü yerel işletmeler oluşturmaktadır. Bu bağlamda izlenen temel politika ise yerel ekonomiyi geliştirme ve bunun yol ve yöntemlerini bulma konusunda inisiyatifin yerel yönetimlere bırakılmasıdır. 1980'lerde yönetsel desantralizasyona öncelik verilmiş ve işletmeler; üretim, fiyat, örgütlenme ve istihdam konusunda yetkilendirilmiştir. Ayrıca, işletmelerin piyasa koşullarına göre çalışmalarını sağlamak, yönetsel etkililiğini artırmak üzere performans ölçme sistemine geçilmiştir. 1990'lı yıllarda ise işletmelerin mülkiyet yapısını değiştirmeye yönelinmiştir. 1993'te çıkarılan Şirketler Yasası ile ilk kez bireylere

limited şirket kurma yetkisi tanınmıştır. 1990'lı yılların başında ise devlet işletmelerinin özelleştirme süreci başlamıştır. Özelleştirmede, işletmenin doğrudan yerli veya yabancı yatırımcılara/şirketlere satışının yanı sıra; limited şirkete veya anonim şirkete dönüştürme, çoğunluk hisselerinin çalışanlara satılması gibi yöntemler uygulanmıştır. Desantralizasyon yalnızca devlet işletmeleriyle sınırlı kalmamıştır. Özel ekonomik alanların yönetiminde, yabancı sermayenin çekilmesinde, fiyatların serbestleştirilmesinde, yerel yönetimlere önemli ölçüde yetki aktarılmıştır. Öyle ki toplam yabancı yatırımlar içinde eyaletlerce yönetilenlerin oranı 1985'te %35'lerde iken, bu oran 1992'de %68'e yükselmiştir (Sezen, 2007: 37).

Özet olarak, Çin, siyasal rejimini ve biçimsel olarak "sosyalist devlet" nitelemesini değiştirmeksizin, Çin Komünist Partisi'nin yönetiminde ekonomik ve toplumsal rejimini kapitalizme doğru yönlendirmiştir. Bu süreçte, ideolojinin ve sınıf mücadelesinin yerini ekonomik büyüme, eşitliğin yerini zenginleşme, toplumsal çıkarların yerini bireysel çıkar ve rekabet almıştır. Başta Çin Komünist Partisi üyeleri olmak üzere bireyler girişimciliğe ve zenginleşmeye yöneltilmiştir. Siyasal iktidarın meşruiyet kaynağı da artık ideoloji yerine ekonomik kalkınma olmuştur. Bu politikaların ekonomik sonucu, son otuz yılda ortalama %9,9 büyüyen bir ekonomidir. Çin günümüzde, dünyanın en büyük ikinci ekonomisi, en büyük ihracatçısı, 4 trilyon ABD Doları civarında döviz rezervi olan ve başta Afrika kıtası olmak üzere gelişmekte olan ülkelere Dünya Bankası'ndan daha çok kredi sağlayan bir ülkedir (Sezen, 2016: 330).

2. Yönetsel Reformlar: Nehri Taşlara Basarak Geçmek

Hem Mao döneminde (1949-1976) hem de Mao sonrası dönemde (1978'den günümüze) gerçekleştirilen yönetsel reformlar, Çin Halk Cumhuriyeti'nde sistemin ayrılmaz bir parçası olagelmiştir (Zhang and Holzer, 2017: 33). Her iki dönemde belirleyici bir unsur olmakla birlikte Mao dönemi ile Mao sonrası dönemdeki yönetim reformlarının birbirinden farklılaştığı burada belirtilmelidir. İki dönem arasındaki temel fark, ilkinin, mevcut sosyalist sistem içinde iyileştirmeler sağlamaya; ikincisinin ise, sosyalist rejimin bürokratik örgütlenmesinin farklı bir yapıya dönüştürülmesine hizmet etmesidir. Bir başka ifadeyle yönetsel alanı/olanı yeni ekonomik alana, piyasayı temel alan ekonomik rejimle uyumlaştırmaya yönelik olmasıdır. Dolayısıyla, reformlar, diğer kapitalist veya eski sosyalist coğrafyalarda olduğu gibi, ekonomik temellidir (Sezen, 2016: 333). Bu bağlamda Çin'in merkezi yönetim yapısının 20 yılı aşkın bir süredir etraflı bir biçimde yeniden yapılandırılma çalışmalarının, piyasalaştırma ve dünyanın geri kalanı ile bütünleşme bağlamında gerçekleştiği görülmektedir. Devlet sektörüne yönelik reformların kapsamı geniş bir etki alanı ile birlikte uzun erimli bir tasarıma sahiptir. Bu çerçevede reformlar, bir yandan ekonomik yeniden yapılanmayı ihtiva ederken diğer taraftan işletmecilik ve devlet sektörünün küçültülmesini sağlamak üzere, yeni yönetsel örgütler ve prosedürler yaratmak yönünde, yönetimsel bir yeniden yapılanma amacını barındırmaktadır. Dolayısıyla yönetim aygıtını dönüştüren bu reformlar dizisinin ilk seti, devlet mülkiyetinde bulunan teşebbüslerin ve hizmet sağlayıcı birimlerin yeniden yapılandırılmasına (piyasa düzeninin içine itilmesine) yönelik bir akış izlerken, ikinci set kapsamlı bir yönetim ve personel reformları zincirini içermektedir (Yüceyılmaz, 2015: 50).

Yönetim aygıtını dönüştüren bu reformlar dizisinin ilk seti aynı zamanda kamu yönetiminde değişimi başlatan itici güç olup söz konusu reformlar bir üst başlıkta ele alınıp incelenmiştir. Ekonomik rejimi liberalleştirmeye yönelik kapsamlı her adım, yönetsel alanda yansımasını bulmuştur. Mao sonrası dönemde, dışa açılma politikasıyla eş zamanlı olarak 1980'lerde başlatılan ve 1990'lı ve 2000'li yıllarda sürdürülen yönetsel reform girişimlerini onar yıllık dönemler halinde incelemek mümkündür (Sezen, 2016: 335). Kapitalist ilkeler altında işleyen küresel ekonomik düzene sosyalist kurumları uyarlamak (Burns, 2014: 25) amacıyla gerçekleştirilen yönetsel reformların ilk adımı 1980'lerde atılacaktır. 1982'deki 12. Parti Kongresinin ardından merkezi yönetimin örgütsel ve personel hacminin daraltılması hedeflenmiş bu çerçevede merkezi yönetim kuramlarının, bakanlık ve

komisyonların sayısında azaltmalara ve personel kesintisine gidilmiştir. 1980'lerin sonlarında piyasa mekanizmaları daha da güçlendirilerek, ekonomide piyasaların ve planların ağırlığı eşitlenmiştir. 1988 yılında yeni bir girişimle merkezi yönetimin işletmeler üzerindeki kontrolünün daraltılması amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu ilk adımda reformun nesnesi daha çok ekonomik kurumlar olmuştur (Sezen, 2016: 335).

1980'lerde atılan bu adımları 1990'larda planlı ekonomiden kopuşun daha da netleşmesinin ardından atılan radikal adımlar takip edecektir. Sosyalist piyasa ekonomisi önündeki engellerin kaldırılmasını hedefleyen reformlar, devlet-ekonomi ilişkileri ile ekonomi yönetimine yönelmiştir. Bu dönemde devletin kamu işletmeleri üzerindeki yetkisinin sınırlandırılması ve piyasa güçlerinin kapasitesinin arttırılması hedeflendiği için makroekonomik işlevli kuruluşlar yeniden yapılandırılacaktır. Reform "üç ilke" üzerinden işlemektedir: İlk ilke, devletin ne yapacağının belirlenmesi ve bunların kamu örgütleri arasında dağılımıdır. Buna göre devlet dışında bırakılan işlevler piyasa güçlerine veya yeni toplumsal örgütlere terk edilecektir. Bu belirlemede, devletin düzenleme ve denetime yoğunlaşması ve kamu işletmelerinin özerkliği esastır. İkinci ilke, devletin işlevleri paralelinde kamu örgütlerinin yeniden yapılandırılarak devlet dışı bırakılan işlevleri yürüten örgütlerin kaldırılmasıdır. Üçüncü ilke ise, devletin yeni işlevleri çerçevesinde norm kadroların belirlenmesi ve bu yönde personel azaltımına gidilmesidir (Sezen, 2016: 335-336).

2003 ve 2008 yılları arasında gerçekleştirilen reformlar ise Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne üyeliğinin de bir sonucu olarak daha ileri adımları içermektedir. 2003 yılında Hükümetin rolünü mikro yönetimden makro düzenleme yönünde dönüştürülme çabalarını içeren reformlarla, bazı alanlarda düzenleme işlevi merkezi yönetimden görece özerk yeni kuruluşlara devredilecektir. Yine bu dönemde devletin mal varlıklarını daha iyi yönetebilme amacını güden Devlet Varlıklarını Yönetme ve Denetleme Komisyonu kurulacaktır (Yüceyılmaz, 2015: 52). Çin'de parti ve devlet yöneticilerinin yenilendiği ve ülkeyi gelecek 10 yılda yönetecek kadroların belirlendiği 2013 yılında ise; makro düzeyde yönetsel kapasitenin artırılması, mikro yönetsel konuların piyasaya ve topluma bırakılması, görev çakışmalarının ve bürokrasinin azaltılması, işlemlerin basitleştirilerek etkililiğinin artırılması amacıyla merkezi yönetim kuruluşları yeniden yapılandırılmıştır. Yeni yönetim aynı zamanda, *"küçük yönetim, büyük toplum"* sloganıyla bürokrasinin azaltılması, görev çakışmalarının ortadan kaldırılması, yatırım projelerinin inceleme ve onay süreçlerinin basitleştirilmesi ve hızlandırılması, sağlık, eğitim ve kültür gibi sosyal hizmetlerin yönetiminde sosyal örgütlerin rolünün arttırılmasına yönelmiştir. Kasım 2013'te yapılan Çin Komünist Partisi 18. Merkez Komitesi 3. Genel Kurulunda, yeni yönetimin reform ve dışa açılma politikalarına devam edeceği, Çin usulü sosyalizmden geri dönülmeyeceği bir kez daha yinelenmiştir (Sezen, 2016: 336) .

Çin Halk Cumhuriyeti'nde "sosyalist piyasa ekonomisi"yle uyumlu işleyen bir yönetsel yapı kurmayı hedefleyen reformların önemli bir ayağı da kamu personeli reformudur. Personel reformuyla, yeni ekonomik rejimin gereksinim duyduğu personel sistemi ve insan gücü modelinin yaratılması hedeflenmektedir. Ekonomik model, merkezi ve katı bir planlı ekonomiden piyasa ekonomisine doğru evrilirken, eski ekonomik modele dayanan kamu personeli rejiminin de yeni ekonomik modele uyuşturulması söz konusudur. Bu çerçevede personel reformu şu hedeflere yönelmiştir (Sezen, 2009: 361, 375): (i) Kurumların özelliklerine ve gereksinmelerine uygun, bilimsel ve sınıflandırılmış bir personel yönetim sistemi (ii) Eşitleyici bir ücretlendirme yerine, "herkesin çalışmasına göre" maaş aldığı bir ücret rejimi (iii) Emeklilik, iş ve sağlık güvencesinden oluşan düzeyli bir sosyal güvenlik sistemi (iv) Bireylerin işini, kurumların işgöreni seçebildiği; devletin makro denetim uyguladığı; piyasanın arz ve talebi düzenlediği ve topluma yeterli hizmetin sağlandığı bir emek piyasası. Bu hedefler temelinde reformlar, kurallar, düzenlemeler, prosedürler, performans kriterleri gibi personelin etkinliğini ve niteliğini artırabilmeye yönelik bir sistemi yürürlüğe sokmayı amaçlamaktadır. Gözden geçirilen personel politikalarının kamuda istihdam rakamlarını azaltarak ve kamusal işe alımlarda siyasi ve kişisel kriterleri ortadan kaldırarak örgütsel etkinliği artırması beklemektedir. Nihai olarak,

yönetim eğitimi veren okulların kurulması ile profesyonel bir bürokratik bilincin yaratılması amaçlanmaktadır. Ve yine profesyonel bir kamu hizmeti kimliği geliştirecek ve buna göre davranacak yeni bir bürokratik sınıfın yaratılması umulmaktadır (White, 1988: 15).

Hedeflenenler bunlarken reform öncesi endüstri ilişkilerinin karakteristik özellikleri olan düzenli ücret, ömür boyu istihdam, statüye bağlı refah ödenekleri, ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetleri, garantili emeklilik, sübvanse edilmiş barınma kademeli bir biçimde ortadan kaldırılmıştır. Devlet işletmeleri dışındaki işletmelerin özelleştirme, fiili iflas, şirket yapılarının dönüştürülmesi yoluyla gösterdikleri hızlı gelişime bağlı olarak, o güne değin var olmayan işgücü piyasasının inşasına girişilmiş, sözleşme uygulamasının yaygınlaştırılmasına başlanmıştır. İşçilerin, işletme yöneticilerinin ve devletin farklı çıkarlarının parti ve hükümetin sağladığı hukuki zeminde "uzlaştırıldığı" sistemin yerini, devletin işe alım ve son verme otoritesinin sona erdiği, kendini denetleyici konuma çektiği bir sistem almıştır (Gökten, 2012: 101).

3. İnovasyon mu İmitasyon mu: Çin'in Yönetsel Reformlarının Özgünlüğü (?)

Küresel konjonktüre paralel olarak okunduğunda Çin'deki yönetsel reformlar, hareket noktası ve sonrasında gösterdiği kesişimlerle, küresel eğilimler anlamında ilginç benzerlikler sunmaktadır. Öyle ki, merkezi yönetimdeki reform ihtiyacı temel olarak ekonomik gereksinimlerden kaynaklanmış, etkinlik ve verimlilik gibi yönetsel motivasyonlarla yön bulmuş ve uluslararası örgütlerin etkisi ile şekillenmiştir (Yüceyılmaz, 2015: 53). Bu nedenle kaba bir bakışla, Çin'in reform politikalarında; özelleştirme, yerelleştirme, küçülme, hizmet satın alma, piyasa koşullarına uygun istihdam ve performans yönetimi gibi yeni kamu işletmeciliği reformlarının "kutsal" ilkeleri rahatlıkla bulunabilir. Bu çerçevede devletin bir şirket gibi yönetildiği, Çin Komünist Partisi yöneticilerinin de bu şirketin CEO'ları olduğu yönünde değerlendirmelere literatürde sıklıkla rastlanmaktadır (Sezen, 2016: 334-335).

Çin hükümetiyle uluslararası kuruluşların oluşturdukları ortaklıklar, Çin'in resmi makamlarının gerçekleştirdiği denizaşırı çalışma turları, Batılı yönetim ve işletmecilik metinlerinin hızla Çinceye tercüme edilişi ve elbette reformun ana bileşenleri arasında yer alan farklı deneyimlere ve öğrenmeye açıklık gibi etmenler Çin reformlarını Batı'nın deneyimleri ile örtüştürmektedir. Ancak yine de Çin reform deneyimini, tamamen dış etkilere bağlı olarak gerçekleşmiş bir neoliberal girişim olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır. Sezen'in (2009: 292-293) de ileri sürdüğü üzere, Çin'deki reformların kimi sonuçları kesin yargılara varmayı zorlaştırmaktadır. Çünkü uygulamalar biçimsel olarak birçok yönden, tam da yeni kamu işletmeciliğinin araç ve yöntemlerini çağrıştırmakla birlikte diğer yandan Weberyan bir bürokratik örgütlenmenin çizgisine de denk düşmektedir. Hatta kimi açılardan bu reformlar; batılı ülkelerde olduğu gibi geleneksel yönetim anlayışını bırakarak post-bürokratik bir yapılanmaya geçişin aracı olmaktan daha çok geleneksel yönetim anlayışını kurmanın bir aracı olarak da görülebilir. Çin'deki reformların böylesine karmakarışık bir yapıya sahip olmasından dolayı Çin'in ekonomik kalkınmasının ve yönetsel reformlarının; "Çin'e özgü olarak eşsiz bir biçimde" mi ya da "dışarıdan ödünç alınmış ve kopyalanmış bir yapı" mı olduğu sorularının tek bir cevabı bulunmaktadır. Cevap "her ikisi de" şeklinde verilebilir (Chrıstensen'den aktaran Yüceyılmaz, 2015: 55). Kaldı ki Çinli liderlerin şu ya da bu yaklaşımı benimsemek ve aynen uygulamak gibi bir niyeti yoktur. Onlar, kendi açılarından farklı deneyimleri, yaklaşımları incelemek, anlamak ve işlerine geleni uyarlamak gibi pratik bir yol içindedirler. Bu pragmatizm, diğer ülkelerin uygulamalarının aynen aktarılması yerine bu deneyimlerin, ülkenin siyasal rejimi, ülkenin siyasal niteliği, tarihsel, toplumsal, kültürel ve ekonomik birikimi ışığında aktarılmasına da imkan tanımaktadır (Sezen, 2009: 293).

Bu anlamda Çin'in reform pratiği neoliberalizmin unsurlarına dayanmakla birlikte Batı'nın basit bir taklidi olmaktan çok büyük ölçüde farklılaşmakta ve Çin karakterlerine uygun bir niteliğe bürünmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki reformların en karakteristik özelliği; Çin modelinin

kalbinde her yerde hazır ve nazır bir devletin varlığıdır. Bu anlayış Batıda hala egemen olan ve devleti körelmeye ve anokronizme yakın gören yeni liberal görüşle oldukça terstir. Güçlü devlet işletmeleri kesimi ile yakın bir ilişkiye, özel sektördeki firmalarla da bir ilişki ağına sahip olan bu devlet, Çin'in dönüşümünün beyni olmuştur. Deng Şiaoping'den beri sürekli bir reform sürecine tabi olan Çin devleti, deneylere ve deneme yanılma metoduna bağlı olarak kurumların yeni amaçlar üstlenmesi ve teşvik edilmesi ile birlikte sürekli bir biçimde yeniden yapılandırılan hayli dinamik bir kurumdur (Jacques, 2016: 632). Devletin süreçteki merkezi rolü eski bir Çin geleneğinin parçası olarak görülmelidir. Bu geleneğe göre devlet ekonomide merkezi role sahiptir ve toplumun evrensel olarak kabul edilmiş muhafızı ve somutlaşmasıdır. Farklı düzeylerde devlet (merkezi hükümet, eyalet hükümeti ve belediye yönetimi), piyasa ekonomisi reformlarına rağmen ekonomide olağanüstü bir rol oynamaya devam etmektedir (Jacques, 2016: 230-231).

Çin'in reform pratiğinin Çinli niteliklerinden bir diğeri de, yönetim sisteminin tedrici ve deneysel bir tutumla değişim sürecine sokulması noktasında ortaya çıkar. Rusya ve Doğu Avrupa ülkeleri, "Washington Konsensüsü" ile zirveye ulaşan ideolojik modaya ve Harvard çevresine mensup danışmanların önerilerine kapılarak şok terapi ve devlet mülkiyetinin toplu ilgası yolunu izlerken; Çin bekle-gör politikasını tercih etmiştir. Bu tür gerçekçi bir faydacılık Kültür Devrimi dönemini ve genel olarak Mao dönemini şekillendiren büyük ideolojik savrulmalarla kesin bir zıtlık içindedir. Deng'in pragmatizmi burada da kendini göstermiş, ülke nehri tek ve büyük bir adımla geçmeye kalkmamıştır. Tek tip çözümlere rağbet etmeyen liderlik, yeniliklere büyük bir iştahla yaklaşırken, ülkenin yaşam tarzını, politik tercih ve çıkarlarını da gözetmeye çalışmıştır (Gökten, 2013: 31). Çin'in izlediği bu ihtiyatlı reform politikası "girişimci tarz" olarak bilinmektedir. Bu görüşe göre, Çinli liderler başlangıçta "planlanmamış" bir sosyalist ekonominin nasıl yönetileceği bilgisinden yoksundur. Sosyalist bir ekonomiyi reforma tabii tutmak kaçınılmaz olarak belirsizlikleri ve riskleri içerdiğinden, liderler için en uygun yol, gerçek bir girişimcinin iş kararlarını verdiği gibi aşamalı olarak deneme-yanılma yöntemini uygulamak ve ardından reform hamleleri için fırsatları araştırmaktır (Sezen, 2009: 207). Reformun başlatıcısı Çin lideri Deng'nin şu sözleri de bu mealdedir (Kissinger, 2015: 415):
"Ekonomi alanında meslekten olmayan biriyim. Konuyla ilgili birkaç görüş belirttim, ama bunların hepsi siyasi bakış açısıydı. Örneğin; Çin ekonomi politikasının dış dünyaya açılmasını önerdim, ama bunun nasıl uygulanacağının ayrıntıları ve incecikleri konusunda gerçekten çok az şey biliyorum."

Çin modeli bir başka yönden de alışılmadık bir modeldir. Normal olarak birbirleri ile dost olmadıkları kabul edilen iki niteliği bir araya getirir. İlk olarak ulusal, eyalet ve şehir düzeyinde hareket eden, bir hayli aktif ve ekonomi ve topluma çok değişik yollardan müdahil olan her yerde var olan bir devlet vardır. İkincisi pazara güçlü bir bağlılık ve rekabete güçlü bir inanç duyulmaktadır. Çin hükümeti tekellere düşmandır ve tekeller varsa rekabeti garanti altına almak için pazarı yeniden yapılandırmaya çalışır. Çin modelinde garip ve hatta benzersiz olan hiper devletle hiper marketin bir araya getirilmesidir (Jacques, 2016: 632). Yani Çin, bir taraftan üzerinde oturduğu ve meşruiyetinin beslendiği sosyalist zeminini ve onun söylemsel dilini korumaya yönelik adımlar atarken, diğer taraftan operasyonlarını artık dışarıda küreselleşmiş bulunan uluslararası politik-ekonomik çevreyle oldukça uyumlu hale getirmeye yönelik bir iletişim geliştirmektir. Dolayısıyla politik sistem "söylemde" karakteristiğini korurken, üretim tarzı ve ilişkileri anlamında, "eylemde ve temsilde" farklılaşmaktadır (Yüceyılmaz, 2015: 49).

SONUÇ

Ülke kamu yönetimlerini dönüştürerek küresel rekabete ve küresel eklemlenmeye hazırlayacak evrensel bir model olarak sunulan Yeni Kamu İşletmeciliği reformları, 1980'li yıllarla birlikte Çin Halk Cumhuriyeti'nde yürütülen reformlara da ilham kaynağı olmuşa benzemektedir. Çin'deki yönetsel reformlarla birlikte her ne kadar pek çok açıdan küresel piyasa koşullarına uygun işleyen bir devlet ve onun teknik aygıtı (kamu yönetimi) yaratılmışsa da Komünist Parti yönetimindeki

devlet en güçlü ekonomik aktör olarak kalmıştır. Bu, Çin deneyimini, dünyanın birçok ülkesinde yaşanan liberalleşme sürecinden ayıran önemli bir özelliktir. Çin deneyiminde karşımıza çıkan devletin yeterliliği olgusu, son 30 yılda neo-liberal devrimin ve neo-liberalizmin piyasa ve özelleştirme kavramlarına olan aşırı vurgusu ile Batının gündeminden kalkan bir kaygıdır. Artan devlet karşıtı anlayış, bir devletin yeterli ve yetenekli olması gereğinin tamamen gözden kaçırılmasına ve göz ardı edilmesine neden olmuştur. Ancak "küreselleşmiş servet merkezli kapitalizmin 21. yüzyılda geçirdiği ilk kriz"[4] olarak nitelenen 2008 mali krizi ile birlikte Çin'in devleti merkeze alan uygulamaları giderek daha fazla kesimin dikkatini çekmektedir. Devletin ekonomideki rolüne dair yeni fikirlerin tartışıldığı günümüzde; Çin'in pragmatik, eklektik ve devleti merkeze yerleştiren reform anlayışı (Pekin Konsensüsü[5]), devletin minimize edilmesini, piyasalardan çekilmesini öngören Washington Konsensüsü'nün yerini almaya başlamıştır. Herhangi bir uluslararası ya da bölgesel kuruluş tarafından dayatılmayan, esnek, deneme-yanılma ve pragmatizme dayalı bu anlayış, 1980'lerin sonundan itibaren egemen olan ve uluslararası organizasyon ve kreditörlerin koşulluluk ilkelerini belirlemesine hizmet eden Washington Konsensüsü'nden oldukça farklıdır (Keyman vd., 2015: 37). Eğer Çin, bölgelerarası gelişmişlik farkları, gelirin eşitsiz paylaşımı, yolsuzluğun ve yoksulluğun giderilmesi gibi ülkenin öncelikli ve ciddi sorunlarının üstesinden gelebilirse; Çin devlet modeli, özellikle gelişmekte olan dünyada güçlü bir küresel etkiye sahip olmaya ve böylece gelecekteki tartışmaların seyrini değiştirmeye aday görünmektedir. Batı mali krizinden sonra Anglo-Amerikan modelinin çökmesi, Çin modelini birçok ülke için daha da geçerli ve çekici hale getirecektir.

4 Niteleme, Piketty'e (aktaran Dedekoca, 2016: 8) aittir.

5 "Pekin Konsensüsü"nün temel iki unsuru yerelleşme ve çok taraflılıktır. Yerelleşme yerel ihtiyaçlar doğrultusunda kalkınma ve standart reçetelere karşı olmayı gerektirir. Çok taraflılık ise tek yanlı ABD politikalarına karşı iktisadi karşılıklı bağımlılığa dayalı, politik ve kültürel farklılıklara saygılı yeni bir küresel düzen kurma arayışını temsil eder (Gökten, 2013: 31).

KAYNAKÇA

Dedekoca, Ersin (2016), "Devlet Ağırlıklı Bir Ekonomik Modele Doğru", **Teori**, Kasım, ss. 6-18.

Gökten, Kerem (2012), "Kapitalizm İçin Çalışmak: Çin'de İşgücü Piyasasının İnşası", **Çalışma ve Toplum,** (4), ss. 99-120.

Gökten, Kerem (2013), "Büyük Ejderha ve Küresel Kapitalizm: 150 Yıllık Panorama", **21. Yüzyılda Sosyal Bilimler**, Sayı: 5/Eylül-Ekim-Kasım, ss. 9-42.

Jocques, Martin (2016), **Çin Hükmettiğinde Dünyayı Neler Bekliyor**, Çev: Sami Oğuz, Akılçelen Kitaplar, Ankara.

Keyman, Fuat vd. (2015), **Yeni Anayasaya Doğru: Kurumsal Reform ve Demokrasi Kültürünün Gelişimi**, TÜRKONFED Yayını, İstanbul.

Kissinger, Hery (2015), **Çin-Dünden Bugüne Yeni Çin**, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Liqun, Wei (2016), "Basic Course and Experience of Administrative Reform in China", ***ACSH*, Special Edition on Public Administration Reform in China**, pp. 1-14.

Sezen, Seriye (2009), **Çin'in İkinci Uzun Yürüyüşü**, TODAİE Yayınları, Ankara.

Sezen, Seriye (2007), "Çin Halk Cumhuriyeti'nde Sosyalist Piyasa Ekonomisine Dönüşüm", **Amme İdaresi Dergisi,** Cilt 40, Sayı 1, Mart, ss. 27-56.

Sezen, Seriye (2016), "Çin Halk Cumhuriyeti'nde Kamu Yönetimi Reformları", **Prof. Dr. Oğuz Onaran'a Armağan,** Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (KAYAUM) Yayın No: 13, 2016, ss. 327-348.

Sezen, Seriye (2011), "Çin Halk Cumhuriyeti'nde Toprak Yönetimi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 66(1), ss.95-106.

Şimşek, Orhan (2016), "Çin Küreselleşmesinin Siyasal İktisadı: Devlet Mülkiyetli Şirketler Üzerinden Bir İnceleme", **Political Economy of Globalization: Financialization & Crises** (Ed: İsmail Şiriner, Julia Dobreva, Çiğdem Boz), ss. 103-113.

White, Gordon (1988), "Administrative Reforms in Post-Mao China", **Institute of Development Studies**, Vol: 19, No: 4, pp. 12-18.

Yüceyılmaz, A. Arda (2015), **Ve Ejderha Şehre Taşınır Çin'de Reform ve Kentleşme Hareketleri İlişkisine Kuramsal Bir Bakış**, Çizgi Kitabevi, Konya.

Zhang, Mengzhong and Marc Holzer (2017), "Chinese Administrative Reforms: A Replica or Derivative of the Western NPM Model?", **Chinese Public Administration Review**, Volume 8, Issue 1, June, pp. 23-36.

KAMU HİZMETLERİNİN GÖRÜLMESİNDE GELENEKSEL BİR YÖNTEM OLAN İMECE USULÜ: AMASYA KALEKÖY ÖRNEĞİ

Hakan ALPTÜRKER[1]
Mehmet GÖKÜŞ[2]
İmran Gündüz ALPTÜRKER[3]

Öz

Kamu hizmeti yürüten birimlerin faaliyet alanı ne kadar küçülürse, toplumun tercihlerini belirlemek ve yönetime katılmak da o kadar kolaylaşacaktır. Kamu hizmetlerinde "halka yakınlık ilkesi" olarak adlandırılan bu durum, kamu hizmetlerinin görülmesinde kaynakların akılcı kullanılmasını sağladığı gibi halkın öncelikli ihtiyaçlarını belirlemedeki avantajından dolayı da etkin hizmet sunumu sağlanmış olacaktır.

Bir yerel yönetim birimi olan köyün de müşterek nitelikte olan ihtiyaçları, köylüye en yakın yönetim birimi olan köy yönetimlerince yerine getirilmektedir. Köy yönetimleri diğer yerel yönetim türlerine göre daha az geliri olan yönetimlerdir. Köy yönetimleri kaynakların kısıtlı olmasından dolayı, yüksek maliyetli hizmetleri İl Özel İdaresi'nden aldığı desteklerle yürütürler. İnsan gücü ile görülebilecek hizmetler ise köy halkının desteği ile yerine getirilir. İmece olarak bilinen bu uygulama 442 sayılı Köy Kanunu'nda düzenlenmiş ve köy işlerinin gerçekleşmesinde köylünün bedenen çalışması olarak belirtilmiştir. Anadolu köylerinde yaşayan ekonomik bir yardımlaşma yöntemi olan imece, gelenek hukukunun bir kurumu olarak, kırsal kamu hizmetlerinin yapılabilmesi için Köy Kanunu'na aktarılmıştır.

Günümüzde imece yöntemi ile kamu hizmetlerinin görülmesinde azalma söz konusudur. Yine de Anadolu'nun bazı köylerinde, geleneklerin etkisiyle de bu uygulamanın devam ettiği bilinmektedir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada Amasya ilinin Kaleköy köyünde imece yöntemi ile ne tür kamu hizmetlerinin görüldüğü ve imecenin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında geleneklerin bir etkisi olup olmadığı araştırılmış ve imece konusunda köy muhtarı ile yapılan görüşmeye yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Hizmeti, Köy, İmece

[1] Selçuk Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi ABD Doktora Öğrencisi, alpturker@gmail.com
[2] Selçuk Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi, mgokus@selcuk.edu.tr
[3] Gazi Üniversitesi, Türk Halk Bilimi ABD Doktora Öğrencisi, ichimran@gmail.com

IMECE PROCEDURE, WHICH IS A TRADITIONAL METHOD OF PUBLIC SERVICES: THE EXAMPLE AMASYA KALEKÖY

Abstract

As long as the activity field of public service units dwindles, it will be easier to determine the preferences of society and the participation of citizens in government. This fact, called as “principle of subsidiarity” in public services, contributes to both the rational use of public resources and the determination of primary public needs. In this sense, “principle of subsidiary” plays a crucial role in delivering effective public services.

As a local government unit, the common needs of village are satisfied by village government that is the closest government unit to rural population. Village administration units have lower income in comparison with other local government units in Turkey. Due to the limited resources of these units, on the one hand, high-cost public services are provided with the support of the Special Provincial Administration in rural area. On the other hand, the public services requiring manpower are offered with the contribution of rural people. This communal and voluntary work, called as “imece”, is arranged in Village Law No. 442; and described as the participation of villagers with their physical power in rural affairs collectively. As a form of economic cooperation kept alive in Anatolian villages and as a part of customary law, “imece” was transmitted to Village Law in order to provide public services in rural areas.

Nowadays, there has been a decline in delivering public services throught “imece”. However, it is possible to observe that this collective and voluntary practice hold on with the influence of traditions in certain Anatolian villages. Apart from this perspective, this study, adopting qualitative research methodology and including interview transcript with the village headman of Kaleköy, aims to examine what kind of public services are delivered by the way of “imece” and the role of the traditions in the sustainability of “imece” in Kaleköy, a village in the District of Amasya.

Keywords: Public Services, Village, İmece.

GİRİŞ

Yerel yönetim türlerinin en küçüğü ve de en yaygını "köy" dür. İnsanların topluca bir arada yaşama ihtiyacı sonucu ortaya çıkmış en küçük yerleşim birimi (Ulusoy ve Akdemir, 2014: 356) olan köy, 442 sayılı Köy Kanunu'nda düzenlenmiş, 150 ile 2000 arasında nüfusa sahip, toplu ya da dağınık olarak yaşanılan yerleşim yerleri olarak tanımlanmaktadır.

İdari kararla kurulan köy yönetimlerinin çok eskilere dayanan tarihi bir geçmişi vardır (Bayrakçı, 2014: 178). Milli geleneklerimizin şekillendirdiği (Eryılmaz, 2010: 190) eski bir kurum olmasına rağmen Köy Yönetimleri 1924 tarihli 442 sayılı Köy Kanunu ile tüzel kişiliğe sahip olmuştur (Bayrakçı, 2014: 178). Ayrıca 1982 Anayasası'nın 127. Maddesinde de "…köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere, kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir." denilerek anayasal bir kurum hâline dönüşmüştür.

Köy yönetimleri, "köy derneği" olarak bilinen köydeki seçmenler tarafından seçilerek oluşturulur. Beş yıllığına seçilen köy yönetiminin, köy muhtarı, köy ihtiyar meclisi ve köy derneği olmak üzere üç tür organı vardır. Muhtar yürütme organının başı olarak görülmekte ve köyü temsil etmekte iken; ihtiyar meclisi, yürütmeye ilişkin kararlar alan ve köye ait işlerin görülmesini denetleyen yürütme ve karar organıdır.

Köy yönetiminin köye içme suyu getirmek, evlerin çevresini temiz tutmak, zararlı böceklerle mücadele etmek, yol yapmak, meydan açmak, hayvan hastalıklarına karşı tedbir almak (Şahin, 2014: 184-185) vs. gibi zorunlu, binaları badana etmek, mezarları korumak vs. gibi de isteğe bağlı görevleri vardır (Bayrakçı, 2014: 180).

Asıl fonksiyonu köy halkının yerel ortak ihtiyaçlarını karşılamak olan köy yönetimleri, köyün ihtiyaçlarını yine kendi organlarının alacağı kararlar ile karşılamaktadırlar. Belli bir yerde yaşayan insanların orada yaşamaktan dolayı ortaya çıkan müşterek ihtiyaçları giderme konusunda yine orada oturan insanların karar vermesi ve alınan bu kararı da onların uygulaması yerel demokrasinin bir gereğidir (Gözler, 2013: 22-23). Fakat köy yönetimlerinin kaynaklarının yetersiz olması, ihtiyaç duyulan birçok yerel kamu hizmetinin yapılamaması ya da başka yönetim birimlerince karşılanması sonucunu doğurmaktadır. Bu durum ise hizmetlerin görülmesini doğal olarak geciktirecektir.

İmece Kavramı ve Uygulanışı

442 sayılı Köy Kanunu köy yönetimlerinin yapmakla yükümlü oldukları görevleri 13 ve 14. maddelerinde zorunlu ve isteğe bağlı görevler olarak belirtmiştir. Yaşamış olduğu mali sıkıntılar nedeni ile köy yönetimleri, yerel halkın ihtiyacı olan bu hizmetleri alternatif yollar ile yerine getirmektedir. Bunlardan bir tanesi "imece" uygulamasıdır.

Köye özgü bir özelliği yansıtan imece (Nadaroğlu, 1978: 377) aslında bir zorunluluktur. İmece, Köy Kanunu'nun 15. maddesinin öngördüğü kamusal bir hizmet yükümlülüğüdür (Bayrakçı, 2014: 184).

Türk soylarında ve Anadolu köylerinde yüzyıllardan beri devam eden bir ekonomik yardımlaşma yöntemi olan imece (Keleş, 1996: 178), köyle ilgili zorunlu işlerin görülmesi için köy halkının eşit şartlarda ve ortaklaşa bedenen çalışması demektir (Nadaroğlu, 1978: 377; Ökmen ve Parlak, 2010: 281). Terim olarak imece, bir köy topluluğu içinde, işlerin gönüllü ya da zorunlu olarak ortaklaşa ve elbirliği içinde yapılması, köyün ya da köylünün herhangi bir sorununun giderilmesi konusunda gerekli bedeni ve maddi iş gücünün ortaklaşa karşılanmasıdır (Macit, 2010: 178).

Türkiye'nin köylerinde imece geleneği çok eski zamanlara dayanır. Sosyal yardımlaşma duygularının gelişmesiyle başlayan bu gelenek (Sarı, 2014: 529), Türklerin yaşadığı yerlerin tümünde binlerce yıldan beri var olan bir töredir (Tanyu, 1979: 111). Gelenek hukukunda imecenin sahip olduğu bazı özellikler vardır: "Gecikmesinde sakınca olan ve sahibinin kendi gücüyle bitiremeyeceği bir ev ya da tarla işinde, komşular, akrabalar ve kimi durumlarda tüm köylü işi bitirme sürecinde

birbirlerine yardım ederler. Yardım karşılıksız yapılır. Sadece, iş sahibi, yardımda bulunanların yemek yemelerini sağlar. Ekonomik anlamda yardımlaşma, işgücü değiş tokuşu demektir. İşinin görülmesinde imeceden yararlanan köylü de aynı süreyle, sırası geldiğinde başkalarına yardım eder." (Keleş, 2006: 178). Görüldüğü gibi imecenin temelinde geleneklerden kaynaklanan, yardımlaşma ve dayanışma modeli yatmaktadır; imece, elbirliğiyle bir işin tamamlanması esasına dayanmaktadır. İmece, kır ve köy hayatı şartlarının yarattığı bir dayanışma ve yardımlaşma örgütüdür, bir sözlü kültür ortamı kurumudur (Kaderli, 2008: 95).

Gelenek hukukunun ortaya çıkardığı bir model olan imece, kırsal nitelikli yerel kamu hizmetlerinin yapılabilmesi için 442 sayılı Köy Kanunu'na aktarılmıştır (Keleş, 2006: 178).

Bu faaliyetler şu şekilde sıralanabilir: Sağlık Alanında (sıtma ve sivrisinekle mücadele, lağımlı hela yapmak, evleri ahırlardan ayırmak...), Bayındırlık Alanında (köy içinde yol, köy odası, mescit ve okul yapmak, ağaç dikmek...), Sosyal Alanda (köyün elektriklenmesi, mahalli oyunların canlandırılması, kooperatifleşme, mahallî el sanatlarını geliştirmek, ticârî hayatı canlandırmak...) (Türkdoğan 1977: 175). Kısaca köyün ihtiyaç duyduğu alt yapı ve diğer hizmetler imece yöntemiyle görülebilmektedir. İmecenin süresini ise Köy İhtiyar Meclisi belirlemektedir. Yasa koyucu aşağıdaki görevlerin köylünün iş gücü ile yapılmasını öngörmüştür (Keleş, 2006: 178-179):

"a. Her zaman yapılacak işler: Köy sınırları içindeki su birikintilerini kurutmak, köy halkından askerde bulunanların veya bakacağı olmayan öksüzlerin bağ ve bahçelerini sürüp ekmek, harmanlarını kaldırmak.

b. Yalnız bir kez yapılacak işler: Köye kapalı yoldan içecek su getirmek, her köyün bir başından öbür başına çaprazlama iki yol yapmak, köyde Milli Eğitim'in vereceği örneğe göre okul yapmak.

c. Olağanüstü zamanlarda: Köyde su baskını olursa, birleşerek selin yolunu değiştirmek; ekine, ürüne, yemişli, yemişsiz ağaçlara, bahçelere zarar veren kuşları, böcekleri, tırtılları öldürmek".

İmecenin köy topluluğunun kendisine özgü bir yardımlaşma çözümü olduğunu belirten Türk, Sivas ilinin Divriği kazasına bağlı Güneyevler Köyü'nde yardımlaşma gelenekleri üzerine yapmış olduğu araştırmada, eskiye oranla son 10-15 yılda bir gevşeme görülmesine rağmen, imece usulü ile devam eden yardımlaşma çeşitlerini şu şekilde sıralamıştır (Türk, 1990: 493-494):

1. Tarla işlerinde yardımlaşma
2. Ev yapımında yardımlaşma
3. Ekmek pişirmede yardımlaşma
4. Hayvancılıkta yardımlaşma
5. Köyün ortak işlerinde yardımlaşma
6. Ödünç alıp verme
7. Düğünlerde yardımlaşma
8. Kimsesizlere yardım etmek

Tek başına başarılması mümkün olmayan veya gerçekleşmesi zamana bağlı olan bir işi anında ve bir hamlede çıkarmak için yapılan yardımlaşma (Tan 1977: 41) olan imece usulü ile sadece kamu hizmetleri ve köylünün yapması gereken zorunlu köy işleri giderilmeyip, bunun yanı sıra günlük hayatın idame ettirilmesi için bir zorunluluk teşkil eden gıda temini, kışlık gıda hazırlığı, ev inşa edilmesi; doğum, düğün ve ölüm gibi dönemleri gerektiği şekilde yaşamak gibi süreçlerde de imece köyün iktisâdî ve sosyal faaliyetlerini düzenleyen; başarılması mümkün bir hâle getiren, bir görünüm arz eder (Kaderli, 2008: 95-96).

Görüldüğü bu çalışmada daha çok köylünün kendi arasında, geleneklerin de etkisiyle bir yardımlaşma ve dayanışma durumu öne çıkmıştır. Zorunluluktan ziyade gönüllülüğün esas alındığı bir uygulama söz konusudur. Köy Kanunu'nun 15. maddesinin öngördüğü imece de ise, alınacak yönetsel bir kararla bir geleneğin hukuksal boyut kazanması söz konusudur.

Köy Kanunu'na göre imeceye katılmak zorunludur. Bütün köylünün imece ile yükümlü olduğu yasada belirtilmiştir. Sadece köyde yaşayan çocuk, ihtiyar ve hastalar Köy İhtiyar Meclisinin kararı ile imeceden muaf tutulabilir (Bayrakçı, 2014: 184).

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada Amasya ili Kaleköy köyünde imece yöntemi ile ne tür kamu hizmetlerinin görüldüğü ve imecenin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında geleneklerin bir etkisi olup olmadığı araştırılmış ve imece konusunda köy muhtarı ile yapılan görüşmeye yer verilmiştir. Araştırma kapsamında Kaleköy muhtarı ile 29 Mayıs 2016'da bir görüşme yapılmış ve yerel nitelikteki kamusal hizmetlerin görülmesi ve imece uygulaması konusunda ile bilgiler alınmıştır. Elde edilen bilgiler yorumlanarak aşağıdaki metne aktarılmıştır.

Amasya İli Kaleköy Köyünde Yerel Kamu Hizmetlerinin Görülüş Usulü ve İmece Uygulaması

Kaleköy muhtarına göre, köyün ihtiyaç duyduğu birçok kamu hizmeti için, katılımcı demokrasi anlayışıyla, bir dayanışma içerisinde, geleneklere de bağlı kalarak, köylü ile birlikte karar verilmektedir. Köyle ilgili işlerin birçoğu da imece usulü ile görülmektedir.

Muhtara göre imece uygulamasında, Köy Kanunu'nda belirtildiği usulde yapılmaya özen gösterilmektedir. Köy İhtiyar Meclisi kararı ile imece uygulaması başlatılıp, kimlerin imeceye katılacağı duyurusu muhtarlık tarafından yapılmaktadır. Çocuklar, yaşlılar, hastalar, engelliler ve kadınlar da imeceden muaf tutulmaktadırlar. Bunların dışındaki herkes imeceye çağırılmakta, gelemeyen olursa da başka bir imecede görev verilmektedir. İmeceye gelmeyenlere 60 TL para cezası uygulanması yönünde valilik genelgesi olmasına rağmen muhtarlığın ceza uygulamaya pek taraf olmadığı, başka bir imecede görev verilmesi şeklinde uygulamaya gidildiği belirtilmiştir.

Muhtarın verdiği bilgiye göre daha önceki dönemlerde ceza uygulaması olmuş fakat ikili ilişkiler ve kayırmalar nedeniyle tarafsız bir şekilde uygulanamadığı için ceza uygulaması yerine başka bir imecede görevlendirmeye gidilmiştir.

Bilindiği gibi imeceye katılmamanın her ne kadar Köy Kanununda bir cezai yaptırımı yer alsa da imeceyi oluşturan ve devamlılığını sağlayan en önemli özelliği, toplumun temel kabul ve değerleri doğrultusunda şekillenen yardımlaşma geleneğidir, bu nedenle köyde birliği bozacak şekilde imeceye iştirak etmemek, maddi yaptırımdan ziyade "dışlanmak" gibi bir sonucu, manevi bir yaptırımı da doğurabilir. Maddi yaptırımı uygulamayı tercih etmeyişin arka planında da yine iyi ilişkilerin devamlılığının gözetilme kaygısı olduğu söylenebilir.

Kaleköy'ün herhangi bir geliri olmadığı için birçok hizmet, imece yoluyla, yer yer salma salınarak, yetmediği durumlarda da İl Özel İdaresi'nden destek alınarak görülmektedir. Özel İdare'den gelen destek maddi olmayıp genellikle malzeme veya araç desteği, bazen de bir projenin tamamıyla üstlenilmesi şeklinde olmaktadır. Tabi bu durum bir yerel yönetim birimi olan köy yönetiminin özerkliğini sarsıcı bir durumdur. Bunların dışına köyün kendi imkânları ve insan gücü ile yapılabilecek işler imece usulü ile yapılmaktadır. Kaleköy'de genellikle şu işler imece usulü ile görülmektedir:

- ✓ Su kanalı temizliği
- ✓ Su pompalarının tamiri ve diğer su arızaları
- ✓ Mezarlık temizliği
- ✓ Bentlerin temizliği
- ✓ Kanalizasyon patlağı tamiri
- ✓ Odun kesimi
- ✓ Yağmur duası kurbanı

Görüldüğü üzere Kaleköy'de imece uygulaması insan gücüyle yapılabilecek nitelikte ve genellikle halkın günlük yaşamıyla ilgili, gündelik hayatın idamesine yönelik konularla alakalıdır. İmece usulü ile yapılan bu hizmetlerden "yağmur duası kurbanı" özel bir öneme sahiptir. Her yıl aynı zamanda yapılan bu hizmet aslında yüzyıllardır devam eden bir geleneğin ürünüdür ve köy muhtarının ifadesine göre bu uygulama gelenekler ve görenekler devam etsin diye yapılmaktadır.

İmece hem kamu hizmetlerinin görülmesi hem de gelenekler bağlamında yer alan sosyal ve kültürel faaliyetlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması hususunda büyük öneme sahip bir uygulamadır. Kaleköy'de her yıl yapılan yağmur duası etkinliği de bunlardan birini oluşturmaktadır:

"Mayıs yedisi (Mayısın üçüncü haftası) denilen zamanda, daha önceden köyün yaşlıları, büyükleri ile pazarlık usulü yaparak kurbanımızı alırız. O günden üç gün önce bu geleneği yaptığımız yere çıkarız. Köylüye duyuru yaparız, gelmek isteyen gelir. Kadınlar katılmaz (kadınlar farklı bir günde yapıyor), erkekler katılır. Sabah namazını orada kılar, ardından evliyamızı türbesinde ziyaret eder, duamızı ederiz. Bunu perşembe, cuma, cumartesi ve pazar sabahı tekrar eder, pazar sabahı kurbanlarımızı keseriz. O gün kesim ve pişirim işini önceden belirlediğimiz, becerisi olan arkadaşlar yaparlar"(Kaleköy Muhtarı).

SONUÇ

Köyler toplumsal yapı içerisinde büyük öneme sahip yerleşim yerleridir. Son zamanlarda önemlerini kaybetmeye başlamış olsalar bile, özellikle Anadolu'da geleneksel yaşam tarzının hâlen muhafaza edildiği yerler olarak karşımıza çıkarlar. 2012 yılında çıkan 6360 sayılı büyükşehirler ile ilgili yasayla birlikte, ülkemizde köylerin sayılarında ciddi bir azalma olmuştur. Yasadan önce 34339 olan köy sayısı 18288'e düşmüştür. Yine de yerel yönetim birimleri arasında sayıca üstünlüğünü korumaktadır.

Köyün ihtiyaç duyduğu hizmetlere ilişkin kararları, yine köylünün kendi seçtiği organları aracılığı ile almaları köy yönetimlerinin özerkliği ile ilgili bir durumdur. İdari özerklik olarak kabul edilen bu durum köy yönetimlerin kendileriyle ilgili konularda dilediği gibi karar alabilmeleri anlamına gelmektedir. Maalesef idari özerklik tek başına yeterli olmamakta, ayrıca mali özerkliğe de ihtiyaç duyulmaktadır. Aldığı kararları mali sıkıntılar nedeni gerçekleştiremeyecek bir köy yönetiminin özerkliği sarsılmaktadır. Kaynakların yeterli düzeyde olmadığı köy yönetimleri, köyün ihtiyaçlarını karşılayabilmek için alternatif çözümler üretmek zorunda kalmaktadır. Bazen İl Özel İdaresi'nden ve üyesi olduğu mahalli idare birliklerinden bazen de imece olarak bilenen, köylünün kendisinden destek alarak köyün ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadırlar.

Son zamanlarda köylerde imece uygulamasında bir azalma görüldüğü düşünülmektedir. Yine de Anadolu'da bazı köylerde bu uygulama sürdürülmektedir. Bu köylerden bir tanesi de Amasya ilinin Kaleköy köyüdür. Kaleköy'de, halkın günlük yaşamı ile yakından ilgili bazı hizmetler imece usulü ile yerine getirilmektedir. İmece usulü ile işlerin görülmesinde geleneklerin ve göreneklerin de etkisinin olduğu görülmüştür. İmecenin tamamlanması gereken işi elbirliğiyle sonuçlandırma gibi açık işlevleri yanı sıra sosyal bir varlık olan insanın toplumun bir üyesi olma mutluluğunu yaşaması; beraberliğin ve grup kimliğinin hissedildiği, bir gruba ya da bir kültüre ait olma bilincinin sağlandığı ortamlar yaratarak kültürel değerlerin kuşaklar arasında öğretilip aktarılması, geleneğin sürdürülmesi gibi ikincil işlevleri olduğundan ve bu işlevlerin yerine getirilme sürecine katkılarından da bahsetmek mümkündür.

Bu çalışma Amasya'nın Kaleköy'ü ile sınırlı bir çalışmadır. İmece usulüyle işlerin görüldüğü başka köylerde yapılacak araştırma ile çalışma daha da genişletilebilir. Bu sayede imece usulü ile başka ne tür işlerin görüldüğü tespit edilebilir ve imecenin sürdürülebilirliğine ilişkin öneriler geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

BAYRAKÇI, Erdal (2014), **Yerel Yönetimler**, Dizgi Ofset, Konya

ERYILMAZ, Bilal (2010), **Kamu Yönetimi Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar**, Okutman Yayıncılık, Anakara.

GÖZLER, Kemal (2013), "6360 Sayılı Kanun Hakkında Eleştiriler, Yirmi Dokuz İlde İl Özel İdareleri ve Köylerin Kaldırılması ve İlçe Belediyelerinin Büyükşehir İlçe Belediyesi Hâline Dönüştürülmesi Anayasamıza Uygun Mudur?" **Legal Hukuk Dergisi** 11(122): 37–82. http://www.idare.gen.tr/6360-elestiriler.pdf.

KELEŞ, Ruşen (2006), **Yerinden Yönetim Ve Siyaset**, 5. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul.

MACİT, Mustafa (2010), "Geleneksel Hayır Anlayışının Modern Görünümleri: Kermesler", **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)**, 42, Erzurum 2010, 175-190.

NADAROĞLU, Halil (1978), **Mahalli İdareler Felsefesi, Ekonomisi, Uygulaması**, Sermet Matbaası, İstanbul.

ÖKMEN, Mustafa ve Bekir Parlak (2010), **Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler, İlkeler, Yaklaşımlar ve Mevzuat**, Alfa Akademi, Bursa.

SARI, Muhammed (2014), "442 Sayılı Kanun Çerçevesinde Cumhuriyet dönemi Köye Yönelik Çalışmalar", **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Eylül 2014, Yıl 7, Sayı XIX, ss. 509-534.

ŞAHİN, Yusuf (2014), **Yerel Yönetimler**, Ekin Yayınevi, Bursa.

TANYU, Hikmet (1979), "Türk Töresi Üzerine Yeni Bir Araştırma", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 1, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/767/9723.pdf, Erişim Tarihi: 04.08.2016.

TÜRK, Hüseyin (1990), "Güneyevler Köyünde Yardımlaşma Gelenekleri", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt 33, Sayı 1.2, ss. 493-504.

TÜRKDOĞAN, Orhan, (1977), **Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları**, İstanbul: Sebil Matbaacılık.

KADERLİ, Zehra (2008), "Deliorman'ın Aydoğdu Köyünde Meci/İmece**", Türkbilig**, 2008/16: 90-112.

ULUSOY, Ahmet ve Akdemir, Tekin (2014), **Mahalli İdareler Teori-Uygulama-Maliye**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Kaynak Kişiler

Ümit Bek, Kaleköy Muhtarı, 1968, Evli, Lise Mezunu, Çiftçi.

DIŞ YARDIMLARIN ALICI ÜLKELERİN SOSYO-EKONOMİK YAPISINA ETKİSİ: ETİYOPYA ÖRNEĞİ

Ali Mohamed FARAH[1]
Emrah AYHAN[2]
Murat ÖNDER[3]

Öz

Dış yardımların önemi İkinci Dünya Savaşından sonra artmış ve bu yardımlar gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin sosyo-ekonomik gelişimlerinin sağlanması için önemli bir araç haline gelmiştir. Bu yardımlardan en çok bilineni 1948-1951 yılları arasında Avrupa Kurtarma Programı (European Recovery Program) adı altında Amerika tarafından Avrupa'da yürürlüğe konulan Marshall Planı'dır. Bu plan Avrupa bölgesindeki yoksulluğun azaltılması ve ekonomik büyümenin arttırılmasında etkin bir şekilde işlemiştir. Sonraki dönemde gelişmiş ülkeler, 2000 yılında New York'ta yürürlüğe giren Milenyum Hedefleri adı altında sorumluluk almış ve ihtiyaç duyan ülkelerin ekonomik büyümesini desteklemeye başlamışlardır. Afrika ülkeleri de 1960'lardan beri dış yardım almalarına rağmen, Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında çok fazla ilerleme sağlanamamıştır. Bu tür dış yardımların bir bölgenin gelişmesini sağlarken başka bir bölgede başarısız olması, yardımların avantajlarını ve dezavantajlarını sürekli tartışma konusu yapmaktadır. Bu kapsamda, bu çalışmada bir Afrika ülkesi olan Etiyopya örneği üzerinden dış yardımların avantajları ve dezavantajları araştırılmaktadır. Bu çalışma, birincil ve ikincil kaynaklar ışığında yapılan literatür taramasına ek olarak Dünya Bankası Veri tabanı (World Bank Database), Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International), Freedom House gibi resmî kurumlardan ayrı ayrı elde edilen zaman serisi verileri işlenerek regresyon istatistiksel tekniğiyle analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; Etiyopya'ya verilen dış yardımların GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla) (GDP-Gross Domestic Product) üzerinde etkisi zayıftır fakat bu yardımların yabancı dış yatırımlar ile işsizlik oranı üzerinde olumlu etkileri vardır. Fakat dış yardımların demokrasi ve yolsuzluk üzerinde olumlu etkileri olduğu söylenemez. Etiyopya, artan dış yardım miktarına rağmen Afrika'daki en çok yolsuzluğun olduğu otoriter ülkelerden biri olarak kalmaya devam etmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, demokrasi ve yolsuzlukla mücadele konusunda gelişme gösteren ülkelere, yardımların teşvik bağlamında verilmesi gereğini tartışmaya açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Yardım, Bağımlılık, Yolsuzluk, Demokrasi, Otoriterlik.

[1]Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Doktora Öğrencisi, E-Posta: alifr44@gmail.com
[2] Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Doktora Öğrencisi, E-Posta: emrahayhan@hotmail.de
[3] Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, E-Posta: muratondere@gmail.com

THE IMPACT OF FOREIGN AID ON THE SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE OF RECIPIENT COUNTRIES: THE CASE OF ETHIOPIA

Abstract

The importance of foreign aid has increased after the World War II, and it has become an important tool to increase socio-economic development of developing and underdeveloped countries. The Marshall Plan of the United States is the most well known foreign aid, which has been put into force in Europe under European Recovery Program between 1948 and 1951. The plan worked efficiently in reducing poverty and increasing economic growth in the European region. Afterwards, developed countries has taken responsibility under Millennium Development Goals, which was launched in 2000, New York, and started to finance economic growth of countries in need. On the other hand, countries in African countries have also been receiving foreign aid since 1960s, but these countries have made little progress compared to European ones. Therefore, many scholars discuss advantages and disadvantages of foreign aid since it accelerates progress in one region while it fails in another region. In this sense, this paper evaluates a case study through investigating advantages and disadvantages of foreign aid in an African country, Ethiopia. In addition to literature review from primary and secondary sources, this study benefited from time series data, gathered from official institutions such as World Bank Database, Transparency International and Freedom House, is processed and evaluated by regression statistical analysis. The findings of the study indicate that foreign aid has a very week impact on GDP, however, it has a positive impact on foreign direct investment and unemployment rate in Ethiopia. However, it is observed that foreign aid has negative impact on democracy and corruption. Despite the increasing amount of foreign aid, Ethiopia has remained one of the most corrupt and authoritarian countries in Africa. As a result, this study argues that foreign aid should be given as part of incentive for countries, which improve the level of democracy and prevent corruption.

Key Words: Foreign Aid, Dependency, Corruption, Democracy, Authoritarianism

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, dış yardım (foreign aid) olarak da adlandırılan kalkınma yardımı (development assistance), yoksulluğun azaltılması ve büyüme için gerekli bir araç olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. O zamandan bu yana kalkınma yardımı, dünyanın geri kalanının kontrolünü eline geçirmek için Soğuk Savaş döneminde liberal ve sosyalist bloklar arasındaki siyasi araç olarak kullanılmıştır (Önder ve Barış, 2017). Örneğin; ABD, Batı Avrupa'nın yeniden inşası için Avrupa İyileştirme Programı (European Recovery Program) adlı bir yardım programı hazırlamıştır. ABD'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'sının (GSYİH) %2-3'ünü Avrupa'ya aktardığı "Marshall Planı" olarak bilinen bu yardım başarılı olmuş ve bölgenin yeniden inşasında önemli bir rol oynamıştır (Tarp, 2006). Bu iki blok arasındaki mücadele 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle sona ermiştir. Bu gelişmeye paralel olarak, sosyalist fikirler de zayıflamış ve liberalizm ile küreselleşme fikirleri dünya çapında egemen hale gelmiştir (Ayhan vd. 2016).

1980'lerden sonra kalkınma politikası yaklaşımında (development policy approach) meydana gelen paradigma değişikliğinin bir sonucu olarak (Ayhan ve Önder, 2015), gelişmiş ülkeler küresel bir sorumluluk alarak yoksulluğun azaltılması, kalkınma ve ekonomik büyümeye ulaşmada dış yardımları araç olarak kullanmaktadırlar. Bu küresel görev 2000 yılında New York'ta Binyıl Kalkınma Hedeflerinin belirlendiği (Millennium Development Goals-MDG) Millennium Submit ile birlikte uluslararası toplum, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına daha fazla katkıda bulunmayı taahhüt etmiştir. Bu programın hayata geçirilmesi ile aşırı yoksulluk 2015 yılına kadar yarıya indirilmiştir. Programın diğer önemli hedefleri şu şekildedir; evrensel temel eğitim hakkını sağlamak, eğitimde cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak, bebek ve anne ölümlerini üçte iki oranında azaltmak, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak ve kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirilmesidir (UNDP, 2005).

Öte yandan, Afrika kıtası büyük ölçüde 1960'lardan bu yana dış yardım almaktadır ve 600 milyar dolardan fazla dış yardım olarak bu kıtaya aktarılmıştır. Yarım asrı aşkın bir süredir devam eden ve artan miktarda yardıma rağmen, kıtada kalkınma açısından çok az ilerleme kaydedilmiştir. Ayrıca, kıtanın yardım bağımlılığı halen devam etmekte ve yakın gelecekte bu bağımlılığın azalması da beklenmemektedir. Bu nedenle, dış yardımların etkinliği son çeyrek asırda odak tartışma konularındandır.

Afrika için, Milenyum Kalkınma Hedeflerine ulaşılması için daha çok çaba gerekmektedir. 2014 yılı Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme-UNDP) İnsani Gelişme Raporu'na (Human Development Report) göre, dünyadaki en az gelişmiş 48 ülkenin 34'ü Afrika'da bulunmaktadır (UNDP, 2014). Buna ek olarak, Afrika'da Sahra çölünün güney kısmında yaşayan insanların %48'inin aşırı yoksulluk (günde 1,25 Dolar'dan daha düşük gelir) düzeyindedir.[4] Bu nedenle, bazı araştırmacılar, dış yardımları "başarısızlık" olarak tanımlıyor ve alıcı ülkelerin bu "başarısız yardım" hakkında yeniden düşünmeleri gerektiğini iddia ediyorlar. Örneğin, Dambisa Moyo (2009), Afrika'ya yapılan yardımın, faydadan çok zarar verdiğini belirtmektedir. Buna karşılık, Sachs (2005) dış yardımların kesilmesinin; beslenme yetersizliği, içilebilir su eksikliği, sıtma, tüberküloz ve AIDS gibi önlenebilir ve tedavi edilebilir sebeplerden yılda 6 milyondan fazla Afrikalı'nın ölümüne neden olacağı görüşündedir. Addison vd. (2005) ise dış yardımların Afrika'da Sahra çölünün güney kısmındaki büyümeye ve dolayısıyla yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunduğunu iddia etmektedir.

Bazı bilim adamlarının dış yardımların etkinliğini eleştirmelerinin bir sebebi, en az gelişmiş 34 Afrika ülkesinin çoğunun otoriter hükümetlere ve yüksek yolsuzluk oranlarına sahip olmalarıdır. Bu durum, dış yardımın yozlaşmış ve otoriter yönetimleri teşvik ettiğine, yoksul ülkelerdeki seçkinlerin zenginleşmesine ve kötü yönetimlerin iktidarlarını sürdürmelerine dair bir endişe

[4] Afrika'daki yoksullukla alakalı önemli verilere buradan ulaşılabilir: https://borgenproject.org/10-quick-facts-about-poverty-in-africa/ 813.09.2017).

yaratmaktadır ve bu durum Boone'un (1996) bulguları ile de tutarlıdır. Afrika'ya sağlanan büyük miktardaki (600 milyar dolarlık) yardıma rağmen, kıta hala diğer kıtalara göre en yoksul durumdadır. Dahası, dış kaynaklar sorumsuz politikaları destekleme eğilimindedir, fakat dış yardım yalnızca iyi politikaları olan ülkelerde olumlu sonuçlar vermektedir (Burnside ve Dollar, 1997; Svensson, 2000). Dahası, istikrarlı bir siyasi ortamı olan ülkelerde dış yardımlar büyümeyi teşvik etmektedir (Dalgaard vd. 2004; İslam, 2005). Dış yardımlarla alakalı elde edilen farklı sonuçlara bağlı olarak, bu yardımların etkileri ve sonuçları, son yirmi yıldaki kalkınma ile ilgili konuların merkezine oturmuştur.

Literatür taraması sonuçlarına göre dış yardımın genel olarak bir ülkedeki doğrudan yabancı yatırımını (foreign direct investment) ve demokrasi seviyesini artırması beklenmektedir. Öte yandan, dış yardımların yolsuzluk üzerinde azaltıcı bir etkisi olması beklenmektedir. Etiyopya, Afrika'daki Sahra Çölü'nün güneyinde bulunan ülkeler arasında en büyük dış yardım desteğine sahip ülkelerden biridir. Son yirmi yılda 42 milyar Dolardan fazla dış yardım almıştır. Yine, insani gelişme endeksine (Human Development Index-HDI) göre en az gelişmiş ülkeler sıralamasında, ülke arasında 173. sırada yer almaktadır. Buna ek olarak, Uluslararası Şeffaflık Örgütünün (Transparency International) Yolsuzluk Algılama Endeksi'nde (Corruption Perception Index) 175 ülke arasında 110. sıradadır. Benzer şekilde, 2014 Freedom House raporuna göre özgürlük, sivil ve siyasi haklar açısında 6 seviyesi (1 en iyi, 7 en kötü) ile çok düşük bir seviyededir.[5] Bu nedenle, Afrika'da en çok yardım alan ülkelerden biri olan Etiyopya'ya yapılan dış yardımın kalkınmaya etkileri detaylı bir şekilde araştırılmalıdır.

Bu çalışmada, Dünya Bankası Veri tabanı (World Bank Database), Şeffaflık Örgütü (Transparency International) ve Freedom House'dan elde edilen ikincil veriler kullanılmıştır. Bu zaman serisi verileri, regresyon istatistiksel metodu ile analiz edilmiştir. Çalışmamızda "dış yardım" (foreign aid) ve "resmi doğrudan yardım" (official direct assistance) gibi terimler birbiri yerine kullanılmıştır. Dış yardımların Etiyopya'nın sosyo-ekonomik kalkınmasına etkisini göstermek için, dış yardımın doğrudan yabancı yatırıma, yolsuzluğa, GSMH'ye, işsizlik oranına ve demokrasiye olan etkileri değerlendirilmiştir. Ayrıca, bu çalışmada, dış yardımların nüfus artışına paralel olarak arttığı da gösterilmiştir. Buna ek olarak, doğrudan yabancı yatırımın işsizlik oranına etkisi diğer analizler anlaşılmayı kolaylaştırması için istatistiksel analizlerin yanında grafikler halinde de gösterilmiştir.

1.DIŞ YARDIM, KALKINMA VE YABANCI YATIRIM

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD) Kalkınma Yardım Komitesi (Development Assistance Committee-DAC), dış yardım yerine kullandığı resmi kalkınma yardımı (Official Development Assistance-ODA) terimini; finansal yardım, teknik yardım ve ticari ürün akışı olarak tanımlamaktadır. Bu yardım, DAC listesinde bulunan alıcı ülkelere yardım etmek için verilen hibelerin ve kredilerin toplamıdır (OECD, 2015). Radelet (2006), dış yardımın amacının ekonomik büyümeyi teşvik etmek, yiyecek ve diğer ticari ürünlerin tüketimini desteklemek, eğitim, sağlık, çevre veya siyasi sistemi güçlendirmek ve ekonomik şokların ardından bir ekonomiyi istikrara kavuşturmak olduğunu belirtmektedir. Dahası, dış yardım gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesine (Hansen ve Tarp, 2001), kalkınmasına ve yabancı yatırım seviyesine olumlu etki etmektedir (Asiedu vd. 2009; Dalgaard vd. 2004; Gomanee vd. 2005; Qayyum vd. 2014).

Böylece, dış yardım ekonomiyi iyileştirebilir ve doğrudan yabancı yatırıma uygun ortamı sağlayarak büyümeyi sağlar. Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) ve Dünya Bankası (World Bank) tarafından, gelişmekte olan ülkelerdeki yoksullukla mücadele için doğrudan yabancı yatırımın hayati bir rol oynayabileceğine inanılmaktadır. Örneğin, Dünya Bankası gelişmekte

[5] Freedom House'un Etiyopya için hazırladığı raporun detayları için: https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/ethiopia (Erişim: 08.09.2017).

olan ülkelere üretimi destekleme amaçlı sermaye, teknoloji transferi gerçekleştirebilmek için 1988'de Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı'nı (Multilateral Investment Guaranty Agency-MIGA) kurmuştur (World Bank, 1988). Dolayısıyla MIGA, gelişmekte olan ülkelerdeki işsizliğin azaltılabilmesi için doğrudan yabancı yatırımı teşvik etmekte ve kolaylaştırmaktadır. Asseidu ve Jin'e (2008) göre, dış yardımlar bir istihdam kaynağıdır. Çünkü iş yaratır, ücretleri artırır ve ekonomik büyümeyi teşvik eder. Buna göre, yoksulluk ve işsizliği azaltma eğiliminde olan alıcı ülkelerin, doğrudan yabancı yatırım için gerekli düzenlemeleri yapmaları beklenmektedir.

Dış yardımların savunucularına göre, dış yardımlar sayesinde hükümetlerin karşı karşıya kaldığı kredi sıkıntısı hafifletilebilir. Böylece hükümetler, büyümeyi artıracak kamu altyapısına ve insani sermayenin geliştirilmesine yatırım yapabileceklerdir (Hansen ve Tarp, 2001). Alıcı ülkeler tasarruf aralığı (saving gap) ve döviz kuru farkını (foreign exchange gap) karşılamak için dış yardımlardan sağlanan kaynakları kullanmaktadırlar (Eroglu ve Yavuz, 2009). Buna ek olarak, yardımların yurtiçi tasarruflara etkisi olumlu olursa, dış yardımın büyümeyi teşvik edeceği söylenebilir. Aksi halde, dış yardım muhtemelen gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesine zarar verecektir (Moreira, 2005). Bu modelde dış yardım, alıcı ülkelere yönelik tasarrufların yerini almakta ve bu tasarruflar yatırıma ve sonunda büyümeye neden olmaktadır.

Ayrıca, etkin bir dış yardıma sahip olmak için, alıcı ülkenin iyi bir politika uygulamasına ihtiyaç duyulmaktadır (Addison vd. 2005; Burnside ve Dollar, 1997; Collier ve Dollar 2001). Birçok bilim insanı, iyi politika uygulanan ülkelerde dış yardımın daha iyi sonuç verdiğini savunmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle; iyi maliyeye, parasal duruma, kurumsal kaliteye ve ticaret politikalarına sahip ülkeler için, dış yardım büyümeyi ve kalkınmayı desteklemektedir. Benzer şekilde, Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı (Canadian International Development Agency), iyi politikaların, dış yardımın etkili olmasını sağladığını belirtmektedir (CIDA, 2002).

İyi politikaların bileşenlerinden biri, açık bir ticaret politikasına sahip olmaktır. Ticaret, ikili yardımlarda hayati bir rol oynar, çünkü donör ülkeler bu tür yardımlarla daha çok ilgilidir. Böylece, alıcı ülkedeki serbest ekonomi yabancı yatırım akışını çekmede önemli bir rol oynamaktadır (Easterly, 2003). Morrissey (2001: 45) yardımın ekonomik büyümeye katkıda bulunabileceği mekanizmaları tanımlar. Bu mekanizmalar şunları içerir: a) fiziksel ve beşeri sermaye yatırımlarını arttıran yardımlar; b) sermaye mallarını veya teknolojiyi alma kapasitesini arttıran yardımlar; c) yatırım veya tasarruf oranlarını düşüren dolaylı etkileri olmayan yardımlar; ve d) sermayenin verimliliğini arttıran ve içsel teknik değişimini teşvik eden teknoloji transferi ile ilişkili olan yardımlar. Dış yardımları destekleyen Peter Bauer'e göre (1981: 97) bu yardımlar: (a) ekonomik kalkınma için bir araçtırlar; (b) yoksulluğu azaltırlar; (c) uluslararası gelir dağılımı için güçlü bir araçtırlar; (d) geçmiş hataları kabul edip ve bu hataları telafi edecek önlemler aldırır; (e) gelişmiş ülkelerin çıkarlarına hizmet ederler; ve (f) nüfus artışını kontrol etmeye yardımcı olurlar (Dedu vd. 2011: 40).

Benzer şekilde, White (1993) dış yardımların gelir üzerindeki etkisinin daha yüksek tasarruflara dönüşebileceğini, yardımların vergilerde bir artış sağlayabileceğini ve kamu harcamalarında bir artışa neden olabileceğine işaret etmektedir. Ona göre, "yardımların bu değişkenlere etkisi genellikle yardım ve özel yatırım arasındaki ilişkiye bağlıdır. Eğer yardımlar özel yatırıma yöneliyorsa yardımın vergileri azaltacağı ve hatta milli geliri düşüreceği ihtimali daha yüksektir" (White, 1993: 311).

Ayrıca, Gomanee vd. (2005) ampirik çalışmasında, dış yardımın yatırım üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Sonuç olarak, dış yardımın büyümeyi arttırması beklenir (Hansen ve Tarp, 2001). Benzer şekilde, Karras (2006) yardımı kabul eden gelişmekte olan alıcı devletlerden oluşan 71 örneği için, 1960-1997 yılları arasındaki yıllık verileri kullanarak kişi başına GSYİH içindeki dış yardım ve büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma sonuçları, dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumlu, kalıcı, istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ve önemsiz olmadığını göstermektedir. Dahası, dış yardımın alıcı ülkenin kişi başı geliri 20 dolar arttığını

ve bu durumun gerçek GSYİH büyüme oranının % 0,16 oranında kalıcı bir artışa neden olduğunu gösteriyor. Bu sonuçlar, dış yardım ve büyüme arasındaki olumlu ilişkiyi gösteriyor. Bu nedenle literatüre göre, yardımların gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve kalkınması üzerinde olumlu bir etkisi bulunmaktadır. Buna ek olarak, Etiyopya'ya uzanan dış yardımın ekonomik büyüme ve gelişme ile ilişkili olduğu da varsayılabilir. Bir önceki araştırmaya dayanarak aşağıdaki hipotezler oluşturulabilir:

Hipotez 1: *Dış yardımın, alıcı ülkelerin ekonomik büyümesini ve gelişimini artırması beklenir*.

Hipotez 2: *Dış yardımın alıcı ülkelere doğrudan yabancı yatırım çekme ihtimali yüksektir.*

Hipotez 3: *Dış yardımların, alıcı ülkelerdeki işsizliği azaltması beklenir.*

2.DIŞ YARDIM GERÇEKTEN FAYDALI MIDIR?

Literatür taraması sonuçlarının aksine, bazı araştırmacılar dış yardımın gelişmekte olan ülkelere faydadan çok zarar verdiğini savunmaktadırlar. Çünkü dış yardımın büyüme ve gelişme için etkili bir araç olmadığını iddia etmektedirler (Boone, 1996; Reinsberg, 2014). Buna ek olarak, dış yardımın bağımlılık yarattığını, otoriter hükümetleri iktidarda tuttuğunu ve yolsuzluğa teşvik ettiğini savunmaktadırlar. Moyo (2009), yardımların Afrika için bir felaket olduğunu düşünüyor. Moyo için yardımın büyümeyi sağladığı fikri bir efsanedir. Çünkü yardım çoğu gelişmekte olan ülke için politik, ekonomik ve insani felakettir. Yardımın yatırımları teşvik ettiği fikrinin tersine, yardımın yatırımı yavaşlatan, bağımlılığı teşvik eden ve yolsuzluğa neden olduğunu belirtmektedir. Yardım döngüsünün, yoksul bölgelerde az gelişmişlik durumunun devam etmesine ve ekonomik başarısızlığa neden olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca, Moyo 1990-2005 döneminde Afrika'da silahlı çatışmanın 300 milyar dolardan fazla olan büyük maliyetine dikkat çeker (Andrews, 2009). Sonuç olarak, dış yardım iyi performans gösteren ülkelere faydalı bir unsur olmalıdır. Çünkü Afrika'nın azgelişmişliğinde yatan nedenler kötü yönetişim (Hansen ve Tarp, 2001) ve kaynakların yetersizliğinin yanında kaynakların yanlış yönetimidir.

Sachs (2005), Amerika Uluslararası Kalkınma Kurumu'nun (U.S. Agency for International Development –USAID) sunduğu yardımlardan yalnızca birinin yapısal dönüşümler yapılmasına yardım ettiğini için dış yardıma bağımlılığı azalttığını belirtmektedir. Çünkü sadece dönüştürücü kalkınmaya yönelik yardımlar, uzun vadeli ekonomik değişimi desteklenmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, Eroğlu ve Yavuz'a (2009) göre, dış yardımların hepsi etkili değildir ve yine hepsi kalkınmaya katkıda bulunmazlar. Bununla birlikte, yardımın etkililiği hem donör hem de alıcı ülkelerin hedefleri ile aynı doğrultuda olmasına bağlıdır. Çünkü bazen donör ve alıcı ülkeler arasında çıkar çatışması ortaya çıkabilir. Örneğin, Meernik vd. (1998: 81), soğuk savaş sırasında gelişmekte olan ülkelere yapılan dış yardımın ardındaki ana nedenin güvenlik endişeleri olduğunu belirtmektedir. Ancak yardımların etkililiğini, tüketime ve diğer üretken olmayan amaçlara hizmet etmek yerine alıcı ülkedeki tasarrufları ve yatırımları arttırmaya yönelik olup olmaması belirler. Dolayısıyla, yardım alan ülkelerin motivasyonları ve niyetleri, yardım harcamaları üzerinde önemli bir rol oynamalıdır. Gelişmekte olan ülkelerin yolsuzluk oranını ve kötü demokratik performans göz önüne alındığında, yardımın harcandığı alan son derece denetimli olmalıdır.

Sonuç olarak, her türlü yardım büyümeye ve gelişime katkıda bulunmamaktadır. Easterly ve Pfutze (2008), üç tür yardımın çok etkili olmadığı düşünülmektedir: bağlı dış yardım yardım (tied aid), gıda yardımı (food aid) ve teknik yardım (technical assistance). ABD ve Portekiz gibi ülkeler, yerel çiftçilere sübvanse etmek için gıda yardımı yapmaktadırlar. Araştırmalar, gıda yardımı genişletilecek olursa donör ülkelerin alıcı ülkelerin yerel pazarlarından tarımsal ürün satın alması gerektiği gösteriliyor. Çünkü fiyatlar, donör ülkelerin fiyatlarına göre yarı yarıya daha düşük olacaktır (Qian, 2014). Easterly ve Pfuze (2008), gıda yardımını, donör ülkelerin aşırı tarımsal üretimlerini düşük gelirli ülkelerdeki pazarlara atmalarının bir yolu (damping) olarak tanımlıyorlar.

OECD teknik yardımları; alıcı ülkelerin yurtiçinde veya yurtdışında mesleki ve teknik eğitim gören vatandaşlarına, danışmanlara ve danışmanlık benzeri iş yapan personele, ve alıcı ülkelere hizmet

veren öğretmen ve yöneticilere (ilgili ekipmanın maliyeti dâhil) ödenen hibe olarak tanımlamaktadır (OECD, 2015). Bağlı dış yardım (tied aid), alıcı ülkenin donör ülkeden mal satın aldığı zaman gerçekleşir. Öte yandan, DAC donör ülkeye alıcı ülkelere bağlı dış yardım yapılmaması önerisinde bulunuyor. Çünkü alıcı ülkenin, tüm ülkelerden mal ve hizmet satın alabilmesi gerekir. . Bağlı dış yardım, donör ülkeler için iç politikada daha fazla siyasi destek sağlayabilir, ancak bu yardımların daha pahalı ve daha az etkili olmasını da sağlayabilmektedir (Radelete, 2006). Sonuç olarak, bağlı yardımlar ve gıda yardımı donörler tarafından yeniden değerlendirilmelidir. Özellikle bağışta bulunanlar, alıcı ülkelerin yerel pazarlarından gıda yardımı (gerekirse) sağlamalıdırlar. Bu, alıcı ülkelerdeki yerel üreticilerin yanı sıra tüketicilerin de daha fazla miktarda yardım almasını sağlayacak ve alıcı ülkedeki iç pazarı hareketlendirecektir. Bu durum da zamanla alıcı ülkelerin dış yardımlara bağımlılığını azaltacak bir etki gösterecektir.

Diğer yandan; zayıf kurumlar, kötü politikalar ve yolsuzluk, dış yardımların etkisiz olmasına sebep olan faktörlerledir. Örneğin, Wolfensohn Dünya Bankası'nda verdiği bir demeçte "Yolsuzluk, kötü politikalar ve zayıf yönetimin yardımı etkisiz hale getireceğini öğrendik" demiştir (World Bank, 2002: 8). Bunlara ek olarak, Wolfensohn'a göre fakir ülkelerde yolsuzluk, kötü politikalar ve zayıf yönetim gelişmektedir ve donör ülkeler yardım yaparken "iyi" ülkeleri seçerek ayrımcılık yapmaktadırlar. Bu nedenle "kabaca mevcut yardım akışlarının iki katına çıkarılması" gerekmektedir (Easterly, 2003: 25). Böylece, etkili bir dış yardıma sahip olmak için iyi politikalara ve güçlü kurumlara sahip olmak gerekmektedir. Aksi takdirde, dış yardımlar otoriter yöneticiler için elit zenginleştirici bir araç olacak kalacaklardır.

3.DIŞ YARDIM VE YOLSUZLUK

İyi yönetişim (good governance) yolsuzlukla mücadele için bir zorunluluktur. İyi yönetişim, literatürde kamu yönetiminde devlet-özel sektör-sivil toplum sinerjisinin sağlanması olarak bilinmektedir. Yönetişim teriminden ilk olarak Dünya Bankası raporunda bahsedilmiştir. Yönetişimi önceki yaklaşımlardan ayıran üç önemli faktör vardır (Ayhan ve Önder, 2017). Öncelikle, iyi yönetişim yaklaşımı devlet, özel sektör ve sivil toplum arasındaki işbirliğini desteklemektedir. Bu yaklaşım, üçüncü sektör olarak da adlandırılan sivil toplumu karar verme sürecinde önemli bir aktör olarak konumlandırmaktadır. İkincisi, iyi yönetişim vatandaşları rekabetçi piyasa koşullarındaki müşteri olarak gören yeni kamu işletmeciliğinin (new public management) aksine, kamu politikası yaratmada vatandaş odaklı etkileşim, katılım ve ortaklığı teşvik eder. Üçüncüsü, yönetişim yaklaşımı aktif vatandaşların sivil toplum mekanizması aracılığıyla her türlü politika oluşturma sürecine katılmaları gerektiğini savunmaktadır. Böylece, vatandaşlar birbirleri ve yöneticiler ile müzakere ederek kendi ihtiyaç ve sorunlarına yönelik çözümlerini belirleyebilirler. Bu şekilde, devletin sorumluluğu aktif vatandaşlarla paylaşılacağı için, kamu politikaları daha meşru bir temele sahip olacaktır.

Dünya Bankası, Afrika'daki Sahra Çölü'nün güneyindeki (sub-Saharan) yönetişim krizini uzun zamandır tartışmaktadır. 1989 yılında yayımlanan bir raporda, yönetişim krizinin Afrika bölgesinin en önemli sorunu olduğu belirtilmiştir. Günümüzde pek çok Afrika ülkesi, kalitesiz kurumlar, etkisiz kanunlar, hesap verme sorumluluğunun eksikliği, yüksek oranda yolsuzluk, bilgiye erişim üzerindeki denetim ve engeller gibi temel problemlerle mücadele etmektedirler (Brautigam ve Knack, 2004; Mosley vd. 2004). Young ve Sheehan (2014) ampirik çalışmalarında, yardım akışlarının bir alıcı ülkenin yasal sistemimdeki, mülkiyet haklarındaki ve uluslararası ticaret özgürlüklerindeki bozulmaya ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır. Bu ülkelerin büyümelerindeki duraksamalara ve gerilemelere baktığımızda, dış yardımların meydana getirdiği bozulmaların daha büyük ve olumsuz sonuçlara neden olacağı söylenebilir (Young ve Sheehan, 2014: 205; Djankov vd. 2008).

İyi yönetişim, bir ülkenin kaderini belirlemede hayati bir rol oynadığı için dış yardımın ön şartlarından biri olmalıdır. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda genel olarak kötü yönetişim (bad

governance) vardır ve bu idare şekli bu ülkelerin ekonomik reform ve gelişim süreçlerini engellemektedir (Qayyum vd. 2014). Bu nedenle, alıcı ülkelerin kendi yönetimlerini iyi yönetişim doğrultusunda geliştirmeleri kaçınılmazdır. Özellikle Dünya Bankası ve IMF gibi yönetişimi destekleyen uluslararası kuruluşlar iyi yönetişimi teşvik etmektedirler. Ayrıca, kurumsal nitelik büyüme ve gelişme için gereklidir, bu nedenle dış yardımların kurumları hafifletmesi beklenmektedir.

Yine de, yozlaşmış ülkeler hala dış yardımlardan aslan payını almaktadırlar. Bazı araştırmacılar yabancı yardımların yolsuzluk ve kötü hükümet performansıyla tanındığını belirtmektedirler. Örneğin, Knack (2004), dış yardımın yönetişim ve hukukun üstünlüğünü aşındırarak yüksek seviyeli yolsuzluklara neden olduğunu iddia etmektedir (Knack, 2004). Bu, yabancı yardımların alıcı ülkelerdeki seçkin kişileri zenginleştirdiği görüşünü desteklemektedir. Buna ek olarak, Acht vd. (2015) çalışmalarının ampirik bulgularına göre yolsuzluğun yüksek olduğu ülkeler toplam dış yardımdan daha çok pay almışlardır. Sonuç olarak, Afrika'nın Milenyum Kalkınma Hedefleri'ne ulaşması çok zor bir görev olarak önümüzde durmaktadır.

Dahası, etkisiz politikaları izleyen yozlaşmış hükümetlerin daha az yozlaşmış hükümetlerle hemen hemen aynı miktarda dış yardım almaktadırlar (Alesina ve Weder, 2002). 1998 Dünya Bankası raporu, gelişmekte olan ülkelere yapılan maddi yardımın genellikler gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşmadığını belirtiyor çünkü bu yardımlar verimsizlik nedeniyle boşa gitmektedirler (World Bank, 1988). Alesina ve Weder'e (2002) göre, bir dış yardım şekli olan borç indirimini (debt relief) uygularken bile, alıcı ülkenin yolsuzluk kaydı dikkate alınmamaktadır. Bununla birlikte, İskandinav ülkeleri ve Avustralya için yardım verme noktasında bir farklılık vardır. Çünkü bu ülkeler daha az yozlaşmış hükümetlere daha fazla yardım sunmaktadırlar. Yine genel olarak çok taraflı yardımlar (yani uluslararası örgütlerin yardımları) dağıtılırken, alıcı ülkelerin yolsuzluk oranına dayalı bir ayrımcılık yapılmamaktadır (Alesina ve Weder, 2002). Bu nedenle dış yardımlar, daha iyi performans gösteren ülkeler için bir ödül aracı olmaktan çıkmaktadır.

Aslında, alıcı ülkeler iyi politikaları benimsemek ve uygulamak yerine yardım fonlarını bazen "kötü" bazı politikaları uygulamada kullanabilirler. Dolayısıyla, yardım alanlarının tahsisi konusunda donör ülkeler de önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, Etiyopya 2007'de Somali'yi istila edince büyük donörlerin desteğini almıştır. Aynı yıl ülkede büyük bir insani kriz yaşanıyordu. Bu nedenle, bu örnekte de gördüğümüz gibi dış yardımlar bazen savaşa da harcanabilmektedir. Öte yandan dış yardımlar, başarılı politikaların uygulandığı Tayvan, Güney Kore ve Botsvana gibi alıcı ülkelerde yönetişim düzeyini artırabilir (Brautigam ve Knack, 2004).

Dış yardım hedeflerinden biri ekonominin gelişmesine katkıda bulunmaksa, mantıksal olarak yolsuzlukla mücadelenin yapılması çok önemlidir. Çünkü yolsuzluk bir ülkenin gelişmesi ve büyümesi üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir (Bardhan, 1997). Buna göre, aşırı yolsuzluk, yabancı yatırımların cesaretini kıran kötü bir altyapı ortaya çıkarmaktadır. Çünkü bu altyapı, sonunda yetersiz büyümeye ve gelişmeye yol açacaktır. Gazni (2009) tarafından Pasifik Ada Ülkeleri'nde yapılan bir araştırmada "ifade özgürlüğünün ve hesap verebilirliğin eksik olması, hukukun üstünlüğünün aşınması ve yüksek düzeyde yolsuzluk bulunması gibi nedenler kişi başına düşen dış yardıma negatif etkide bulunurken, düzenleyici kalite ve etkili hükümet kişi başına düşen dış yardıma pozitif etkide bulunmaktadır" (Gazni, 2009: 122). Yolsuzluğun az olduğu donör ülkeler, kendi ülkelerindeki seçmenlerin çıkarlarına saygı duydukları ve böylece yoksul ülkelerin ekonomik gelişimini teşvik etmek için ihtiyacı olan ülkelere yardım etmektedirler, fakat alıcı ülkelerde yolsuzluğun yaygın olmasından rahatsız olmadıkları izlenimini vermektedirler (Schudel, 2008). Dolayısıyla, donör ülkelerin, alıcı ülkelerdeki yönetişim ve yolsuzluk ile ilgili durumları dikkate almaları beklenmektedir.

Yardım politikası, alıcı ülkedeki yolsuzluğu da etkileyebilir. Çoğu zaman donör ülkeler ikili dış yardımı (bilateral aid), çıkarları doğrultusunda yapmaktadırlar. 1980'lerde ABD'nin yaptığı dış yardım çoğunlukla alıcı ülkelerin ideolojik duruşuna dayanıyordu, oysa Japonya'nın dış yardımını yönlendiren şey ticari ilişkilerdi (Schraeder vd. 1998). Bu gibi nedenlerle, donör ülkeler alıcı

ülkelerdeki yolsuzluk durumunu göz önüne almayabilirler. Genel olarak soğuk savaş döneminde de durum böyle olmuştur. Özellikle Fransa, alıcı ülkelerin demokrasi ve yolsuzluk düzeylerini dikkate almamıştır. Bunun yerine, Fransız dili ve eski sömürge ilişkileri yardım tahsisinde hayati bir rol oynamıştır (Schraeder vd. 1998). Carl Jan Willem Schudel (2008), yolsuzluğun donör ülkelerin yaptığı yardımı azalttığını tespit etmişlerdir. Ancak tüm donör ülkeler, alıcı ülkedeki yolsuzluğa aynı şekilde tepki vermemektedir. Nispeten yolsuzluğun fazla olduğu donör ülkelerin, alıcı ülkedeki yolsuzluk seviyelerine pek olumsuz yanıt veriyor gibi gözükmemektedir (Schudel, 2008).

Yukarıdaki literatürün aksine, Okada ve Samreth (2012) ampirik çalışmalarında, dış yardımın genel olarak yolsuzluğu azalttığı sonucuna varmıştır. Ancak bu tespit sadece çok yönlü yardım (multilateral aid) için geçerlidir. Bu nedenle, Japonya hariç olmak üzere Fransa, İngiltere ve ABD'nin de aralarında bulunduğu dünyanın önde gelen donör ülkelerin yaptığı ikili yardım yolsuzluk üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir. Bunu test etmek için aşağıdaki hipotez önerilebilir.

Hipotez 4: *Dış yardımların, alıcı ülkelerdeki yolsuzluğu azaltması beklenir.*

4.DIŞ YATIRIM VE DEMOKRASİ

Dış yardımların demokrasi üzerindeki etkisi, bu alanda çalışan akademisyenler arasında tartışılan konulardan biridir. Bir ülkede demokrasiyi tanımlama ve ölçme konusunda evrensel bir ölçüt yoktur ancak Dahl'ın "Polyarchy" adlı kitabında sekiz ölçüt temel bir çerçeve olarak kullanılabilir (Ayhan ve Önder, 2016).[6] İlk beş ölçütü kapsamlı, rekabetçi ve adil seçimlere dair iken ve son üç ölçüt sosyal ve siyasi haklarla ilgilidir (Bingöl, 2011: 11). Bu ölçütleri göz önünde bulundurarak, bir ülkedeki dış yardımın demokrasiye herhangi bir etkisi olup olmadığını öğrenmek önemlidir.

Önder ve Ulaşan (2016), bir ülkedeki kamu yönetiminin ve hâkim olan kültürün büyüme ve kalkınma üzerinde etkili olduğunu iddia etmektedirler. Kültürün bir ülkenin büyümesini ve kalkınmasını iki yönden etkilediğini belirtmektedirler. Öncelikle, her birey doğrudan veya dolaylı olarak ekonomik büyümeyi cesaretlendiren veya caydıran bir toplumsal kültüre tabidir. Örneğin, rekabet bireysel çıkarların çok gerekli olduğu kapitalist topluma ait bir kültürün parçasıdır, bu nedenle rekabetçilik bu toplumlarda büyüme ve gelişmeyi teşvik eder. İkincisi, özel kuruluşlar, kamu kuruluşları ya da sivil toplum kuruluşları (STK'lar), bir toplulukta hâkim olan ulusal kültürü içlerinde barındırmaktadırlar. Çünkü yetenekleri, örgüt kültürleri ve çevreleri bu kültüre göre şekillenmektedir. Örneğin Önder (2011), ulusal kültürün STK'ların varlığını açıklamada çok etkili olduğunu belirtmektedir. Önder (2011) bunun için Hofstede (1980) tarafından geliştirilen, dört boyuta dayanan kültür modeli kullanır: güç mesafesi (high power-distance), belirsizlikten kaçınma (uncertainty avoidance), bireycilik (individualism) ve erkeklik (masculinity). Bu doğrultuda, yüksek düzeyde güç mesafesi olan ülkelerde: iktidar merkezileştirilmiştir, kuruluşlar son derece hiyerarşiktir, patronlar otokratiktir ve astların ne yapılacağını söyleme yetkisine sahiptirler. Düşük düzeyde güç mesafesi olan ülkelerde ise âdemi merkeziyetçilik, yatay hiyerarşilerde değişen roller, başkan ve emrinde olanlar arasındaki farkların önemsiz olması söz konusudur (Önder, 2011: 77). Öte yandan, yetersiz düzeydeki kamu idaresi, ekonomik büyümeyi sınırlandırabileceği için yönetişim ilkeleri aracılığıyla büyüme ve gelişmeyi teşvik edebilir.

Dış yardım savunucuları, dış yardımların demokrasiyi teşvik ettiğini ve alıcı ülkelerin kurumlarını güçlendirdiğini iddia etmektedirler. Altunbaş ve Thornton (2014), 1971-2010 yılları arasında dış yardımların gelişmekte olan 93 ekonomideki etkileri üzerine bir araştırma yapmışlardır. Buna göre, dış yardımların yüzde bir oranında artmasının Çoğulcu Demokratik Kalkınma Endeksinde (Polity Democratic Development Index) artışa neden olduğunu bulmuşlardır. Dış yardım; özgür basın

[6] Dahl'ın "Polyarchy" adlı kitabında bulunan sekiz ölçüt şunlardır: oy hakkı, seçilme hakkı, siyasi liderlerin destek ve oy için rekabet hakkı, özgür ve adil seçimler, örgütlenme özgürlüğü, ifade özgürlüğü, alternatif bilgi kaynakları, kurumların kamu politikalarını belirlerken seçmenlerin istek ve çıkarlarını gözetmesidir (Dahl, 1971: 3).

ve adil seçimleri, yasama organının ve yürütme gücü üzerindeki denetimi ve halkın eğitim düzeyini yükseltilmesini destekleyerek demokrasiyi teşvik edebilir (Arvin ve Barillas, 2002). Bermeo (2011), 15 yıllık dış yardım verilerini incelemiş ve demokratik kaynaklardan daha fazla yardım alan alıcı ülkelerde genellikle demokratik dönüşüm ihtimalinin arttığını gözlemlemiştir. Benzer bir şekilde, otoriter kaynaklardan gelen yardımların alıcı ülkelerdeki demokratikleşme ile olumsuz bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Alesina ve Dollar (2000) demokratikleşmiş alıcı ülkelerin aldığı dış yardımda % 50 artış olduğunu tespit etmişlerdir. Bu nedenle, yardım yanlıları için dış yardım, demokrasi ve demokratikleşme süreci için vazgeçilmez ve önemli bir araçtır. Cornell (2013), demokratikleşmeyi destekleme amaçlı yapılan dış yardımının etkisi otoriter rejimler üzerinde farklılık göstermektedir. İlginç bir şekilde, bu yardımlar siyasi kurumların da bulunduğu, en istikrarlı otoriter rejim türlerinde (yani tek partili rejimlerde) demokrasi düzeyi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir (Alesina ve Dollar, 2000).

Soğuk Savaş döneminde, birçok donör ülke güvenlik konusuyla daha çok ilgilenmiş ve böylece yardımlarını müttefiklerine dağıtmıştır. Sovyetler Birliği, başta Marksist-Leninist rejimler olmak üzere stratejik müttefiklerini desteklemiştir. ABD ve diğer Batı destekçileri, komünizme ve Sovyet yayılmacılığına karşı yardımcı olan gelişmekte olan ülkelere ekonomik yardım sağlamışlardır (Brown, 2005). İdeolojik, siyasi ve ekonomik rekabete dayalı bu dış yardım şekli, alıcı ülkelerde demokrasinin gelişmesini engellemiştir; hatta bazen demokrasinin cesaret kırıcı bir faktörü haline gelmiştir. Bununla birlikte, bu durum Soğuk Savaş sonrasında değişmiştir. Çünkü donör ülkeler, siyasi reformları yüksek yardım akışı ile ödüllendirmeyi taahhüt etmişlerdir (Reinsberg, 2014). Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte, siyasi ortam gelişmekte olan ülkelerin liberal ekonomilerini ve demokratikleşme süreçlerini desteklemeye yönelmiştir. O zamandan bu yana, Avrupa Birliği (AB) ve DAC gibi donörler siyasi değişikliklere daha duyarlı bir hale gelmişlerdir. Bu nedenle, dış yardım akışında alıcı ülkelerin liberalleşmesi daha önemli bir hale gelmiştir (Reinsberg, 2014). Savun ve Tirone (2011), demokrasiyi destekleme amaçlı verilen dış yardımdan faydalanan alıcı ülkelerin, bu tür yardım almayan ülkelere göre iç çatışma yaşama ihtimali daha düşüktür (Savun ve Tirone, 2011: 243). USAID, Soğuk Savaş döneminden beri demokrasi ve demokratikleşme süreçleri doğrultusunda milyonlarca dolar dış yardım yapmıştır (Scott ve Steele, 2011). Bu nedenle, bu durum bize ikili (bilateral aid) ve çok taraflı yardım (multilateral aid) yapan ülke ve kuruluşların demokrasiye olan bağlılığını göstermektedir.

Dış yardımların demokrasiye olumsuz etkileri olup olmadığı bazı bilim adamları tarafından incelenmiştir. Örneğin, Svenson (2000) ve Djankov vd. (2008) yardımların, alıcı ülkelerde zayıf kurumları teşvik ederek, demokrasinin gelişimini engellediğini savunmaktadırlar. Dahası, Djankov vd. (2008) dış yardımın, gelişmekte olan ülkelerin yatırımları azaltırken hükümet tüketimini artırarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Aynı şekilde Kalyvitis ve Vlachaki (2012), 1967-2002 döneminde 64 alıcı ülkenin yardım ve demokrasi arasındaki korelasyonu inceleyerek, yardım akışının alıcı ülkelerdeki demokrasiyi olumsuz etkilediği sonucuna varmışlardır. Ayrıca, ABD'den gelen yardımların alıcıların politik rejimi üzerinde önemli bir etkisi olmadığını, ancak çok taraflı kuruluşların yaptığı yardımlarının olumsuz ve istatistiksel olarak önemli bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir (Kalyvitis ve Vlachaki, 2012: 143-144). Bazı araştırmacılara göre dış yardımların, yoksul ülkelerdeki ekonomik özgürlüğü azalttığını iddia etmişlerdir (Powell ve Rya, 2006). Ayrıca, Knack (2004), yardımların vergilendirme ihtiyacını azaltabileceğini ve böylece demokratik hesap verebilirlik talebinin azaltılacağını savunmaktadır. Aslında bu argüman, yardımların yavaş vergi toplamayı teşvik ettiğini ve kötü kamu yönetimine neden olduğunu savunan ekonomistleri desteklemektedir. Son olarak, Savun ve Tirone (2011) gibi, bu yardımların siyasi rejim türüne herhangi bir etkisi olmadığını gözlemleyen araştırmacılar da bulunmaktadır. Dış yardım ve demokrasi ilişkisi bağlamında aşağıdaki hipotez test edilebilir.

Hipotez 5: *Dış yardımların, alıcı ülkelerde demokrasiyi geliştirme olasılığı daha yüksektir*

5.ETİYOPYA ÖRNEĞİ

5.1.Araştırma Tasarımı

Gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı yardımların sosyo-ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini açıklamak için, literatürden elde edilen hipotezleri test edebilmek amacıyla tek bir bağımsız değişken olan dış yardım faktörünü test etmek için birden çok basit regresyon modeli kullanılmıştır. Bağımsız değişkenimiz ile farklı bağımlı değişkenler arasında çeşitli nedensel ilişkiler bulunmaktadır. Etiyopya örneğinin incelendiği bu çalışmada, Dünya Bankası Veri tabanı (World Bank Database), Şeffaflık Örgütü (Transparency International) ve Freedom House'dan ikincil veriler toplanmıştır. Dış yardımların Etiyopya'nın sosyo-ekonomik gelişimi üzerindeki etkilerini açıklamak için dış yardımların doğrudan yabancı yatırımları (foreign direct investment), GSYİH büyümesi, işsizlik oranı, yolsuzluk ve demokrasi üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Veriler, 1991'den 2016'ya kadar geçen yılları kapsamaktadır.

Basit regresyon (simple regression), bağımlı değişken (criterion variable) ile bağımsız değişken (predictor variable) arasındaki ilişkinin büyüklüğünü ve yönünü değerlendirmek için kullanılan istatistiksel bir tekniktir. Modelleri tahmin etmek için, Ordinary Least Squares (OLS) regresyon analizi iki nedenden dolayı kullanılmıştır. Birincisi, farklı değişkenler arasındaki ilişkileri araştırmak ve tahmin etmek için kullanılan genel kabul görmüş istatistiksel bir tekniktir. İkincisi, bu analizin regresyon sonuçlarının yorumlanması kolaydır (Önder, 2006).

OLS regresyon modelleri aşağıda verilen değişkenleri kullanmaktadır;

$Y_{1..n} = a + bX + e$

ise;

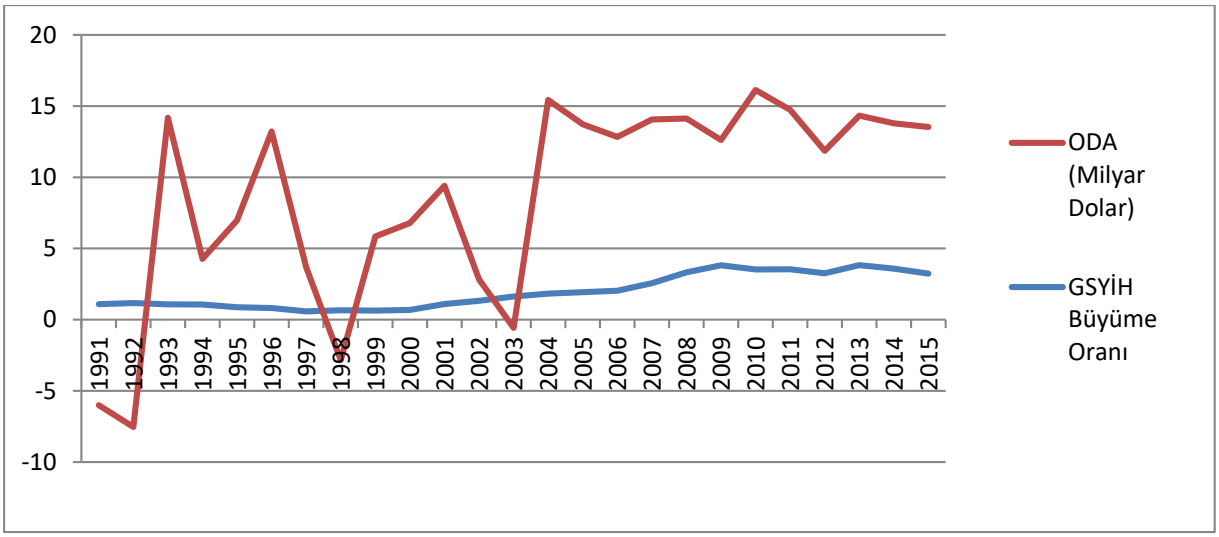
X = Resmi Kalkınma Yardımı (Official Development Assistance),

$Y_{1..n}$ = Yabancı Dış Yatırım (Foreign Direct Investment), Yolsuzluk (Corruption), GSYİH Büyüme (GDP growth), İşsizlik Oranı (Unemployment Rate) ve Demokrasi (Democracy).

e = Hata terimi (Error term).

5.2.Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) ve GSYİH Büyümesi (GDP Growth)

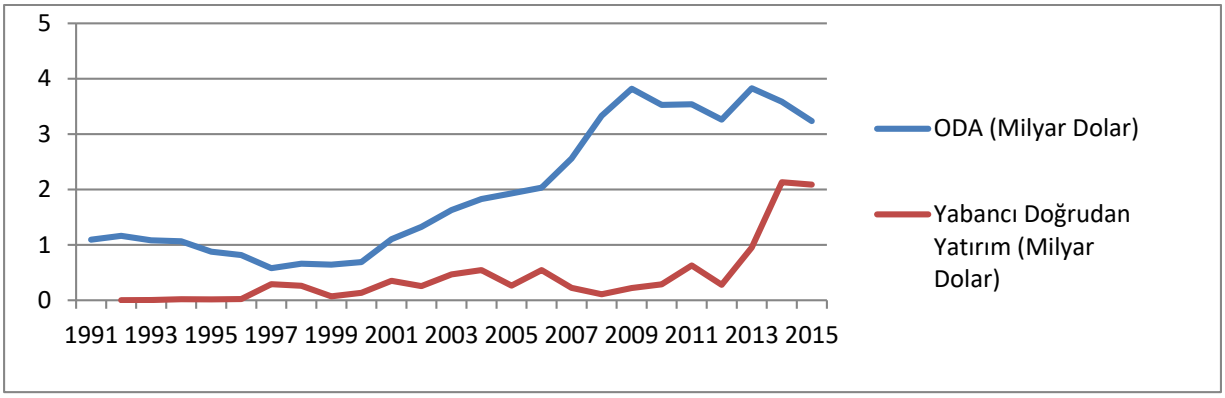
Literatürde, dış yardımların GSYİH üzerinde doğrudan etkisinin olmasına dair bulgular vardır. Karras'a (2006) göre, dış yardımların GSYİH üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Etiyopya örneğinde de, modelimizin resmi kalkınma yardımının ülkedeki GSYİH büyümesindeki % 21'lik bir değişimi açıkladığı söylenebilir. Etiyopya hakkındaki veriler, dış yardımların alıcı ülkelerdeki ekonomik büyüme ve gelişme üzerindeki etkileri ile ilgili birinci hipotezimizi desteklemektedir. Bununla birlikte, bu iki değişken arasında güçlü bir ilişki bulunmamakla birlikte modelimiz sadece değişkenler arasındaki kısmi ilişkiyi göstermektedir. Örneğin, dış yardımların artmasına rağmen 1991, 1992, 1997, 1998, 2002, 2003 ve 2009 yıllarında GSYİH'de önemli bir düşüş meydana gelmiştir. Örneğin, 1998 yılında 2003 yılına kadar sürecek olan Etiyopya-Eritre savaşı başlamıştır. Bu nedenle GSYİH, 1998 yılında -3.5 düşerken 2003 yılında -2.2 inmiş fakat bu düşüşlerin hemen sonrasında GSYİH artışa geçmiştir. Öte yandan, 1995, 1996 ve 1999 yıllarında dış yardım azalırken GSYİH büyümesi meydana gelmiştir.

Şekil 1: Resmi Kalkınma Yardımı ve GSYİH Büyüme Oranı (Dünya Bankası Veri Tabanı)
Pearson R^2: .24 , Adjusted R^2 =.21, F =7.418, Significance of F = .012, □□□□□□□□ □:2.
□□□□□□□ P < .05, N:25

5.3.Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) ve Doğrudan Yabancı Yatırım (FDI)

Literatür araştırması, dış yardımların doğrudan yabancı yatırımları artırdığını göstermiştir. Ayrıca, devletler tarafından karşılaşılan kredi sıkıntısını hafiflettiği bilinmektedir. Bu şekilde, devletler büyümeyi artıracak kamu altyapı ve beşeri sermayenin geliştirilmesine yatırım yapabilmektedirler (Hansen ve Tarp, 2001). Yardım alan ülkeler, yapısal değişiklikler yapabilmekte ve yabancı yatırımları çekmek için iyi politikalar üretebilmektedirler. İyi politikaların bileşenlerinden biri, açık bir ticaret politikasına sahip olmaktır. Ticaret, ikili yardımlarda (bilateral aid) hayati bir rol oynar, çünkü donör ülkeler bu tür yardımlarla daha çok ilgilidirler. Böylece, açık ekonominin yabancı yatırım akışını çekmede önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Easterly, 2003). Dolayısıyla dış yardım, doğrudan yabancı yatırımları doğrudan veya dolaylı olarak artırmaktadır ve bu durum daha fazla büyümeye neden olmaktadır. Örneğin, Gomanee vd. (2005) ampirik çalışmasında, yardımın yatırımı desteklemesi nedeniyle olumlu bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Önceki araştırmalarda olduğu gibi, yabancı doğrudan yatırımların resmi kalkınma yardımları ve dış yardımla aynı yönde değişim gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, Etiyopya'da yapısal değişikliklerin yanı sıra, 2004 yılından bu yana hükümette bürokrasinin kırtasiyeciliğini ve süreçlerini hafifletecek pek çok kurumsal reform gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak ülke, tercih edilen yabancı yatırım hedeflerinden biri oldu. Dolayısıyla, Etiyopya dış yatırım açısından en iyi hedef ülkelerden biri haline gelmiştir. Etiyopya hakkındaki veriler, dış yardımın alıcı ülkelerdeki yabancı yatırım üzerine olumlu etkileri konusundaki Hipotez 2'yi desteklemektedir.

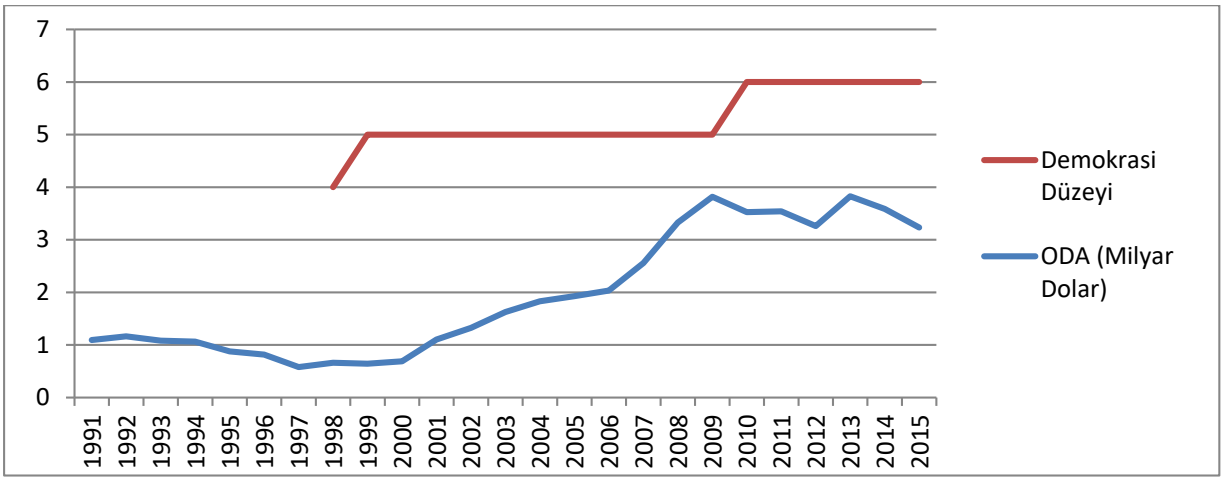

Şekil 2: Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) ve Doğrudan Yabancı Yatırım (FDI) (Dünya Bankası Veri Tabanı)
Pearson R^2: .25 , Adjusted R^2 =.22, F =7.426, Significance of F = .012, □□□□□□□□ □:.28
□□□□□□□ P < .05, N:24

5.4.Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) ve Demokrasi Düzeyi

Dış yardım, otoriter ülkelerin demokratikleştirilmesi amacıyla da kullanılan araçlardan biridir. Böylece dış yardım; halkın eğitim düzeyini yükseltilmesi, özgür basının ve adil seçimlerin desteklenmesi, yasama organının ve yürütme gücünün yargı denetimlerinin sağlanması yoluyla demokrasiyi teşvik edebilir (Arvin ve Barillas, 2002). Bermeo'ye (2011) göre, demokratik kaynaklardan daha fazla yardım alan alıcı ülkeler için demokrasiye geçiş olasılığı artmaktadır. Buna ek olarak, bunun tersinin olarak otoriter kaynaklardan gelen dış yardımlar, demokrasi ile negatif bir ilişki içindedir. Buna karşın, Svenson (2000) ve Djankov vd. (2008) dış yardım; zayıf, itaatkâr ve işbirlikçi hükümetler ve kurumları teşvik ettiği için, alıcı ülkedeki demokrasinin gelişimini olduğunu savunmaktadırlar. Özellikle, dış yardım gelişmekte olan ülkelerin demokratik tutumu üzerinde olumsuz bir etkisi oluşturmaktadır.

Etiyopya örneğinde, diğer faktörleri sabit düşündüğümüzde, dış yardım demokrasi ile olumsuz bir ilişki içindedir. Yardım arttıkça, ülkenin demokrasi seviyesi azalmaktadır. Her yıl giderek artan miktarda dış yardıma rağmen, Freedom House'un 1 (En İyi Demokrasi) ile 7 (En Kötü Demokrasi) arasındaki derecelendirmesini göz önüne aldığımızda, Etiyopya demokrasisi 4'ten 6'ya düşmüştür. Diğer taraftan 2000-2009 yılları arasındaki dönemde, demokrasi düzeyi değişmeyerek 5 düzeyinde kalmıştır. Dolayısıyla, Etiyopya'ya yapılan dış yardımların demokrasiyi teşvik etmediği sonucuna varılabilir. Alınan yardımların alıcı ülkelerin demokrasi üzerindeki olumlu etkileri dair ürettiğimiz 5 numaralı hipotezimiz Etiyopya örneğinde desteklenmemiştir. Tersine, ülkedeki dış yardım ve demokrasi seviyeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir negatif ilişki bulunmuştur.

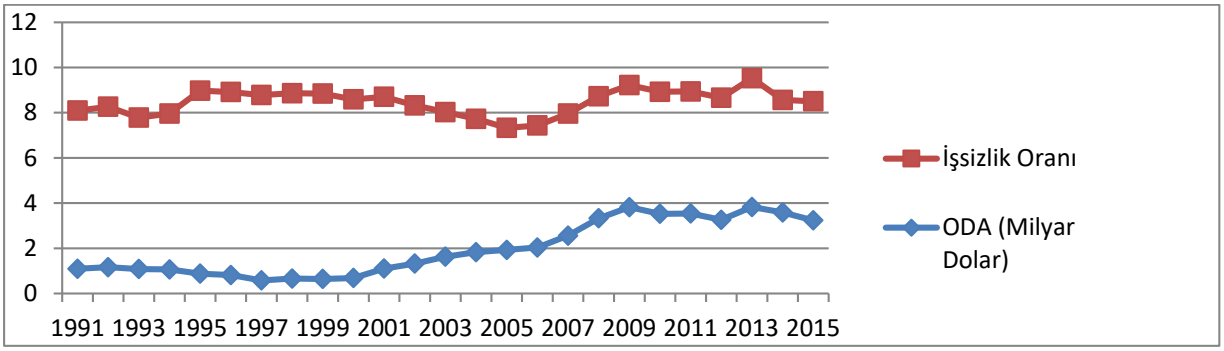

Şekil 3: Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) ve Demokrasi Düzeyi (Dünya Bankası Veri Tabanı)
Pearson *R^2: .55* , Adjusted R^2 =.52, F =19.807, Significance of F = .001, □□□□□□□ □:.362,
□□□□□□□ *P < .05, N:18*

5.5.Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) ve İşsizlik Oranı

Dış yardımın işsizlik üzerinde doğrudan bir etkisi yoktur. Bununla birlikte, artan dış yardım, iş yaratacak doğrudan yabancı yatırımlardaki gelişmeyi teşvik edeceği için işsizlik azalabilir. Etiyopya örneğinde, dış yardım ve işsizlik oranı arasında doğrudan negatif bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü dış yardım arttıkça, işsizlik oranı düşmektedir. Bu nedenle, dış yardımın işsizliğin azaltılması üzerinde

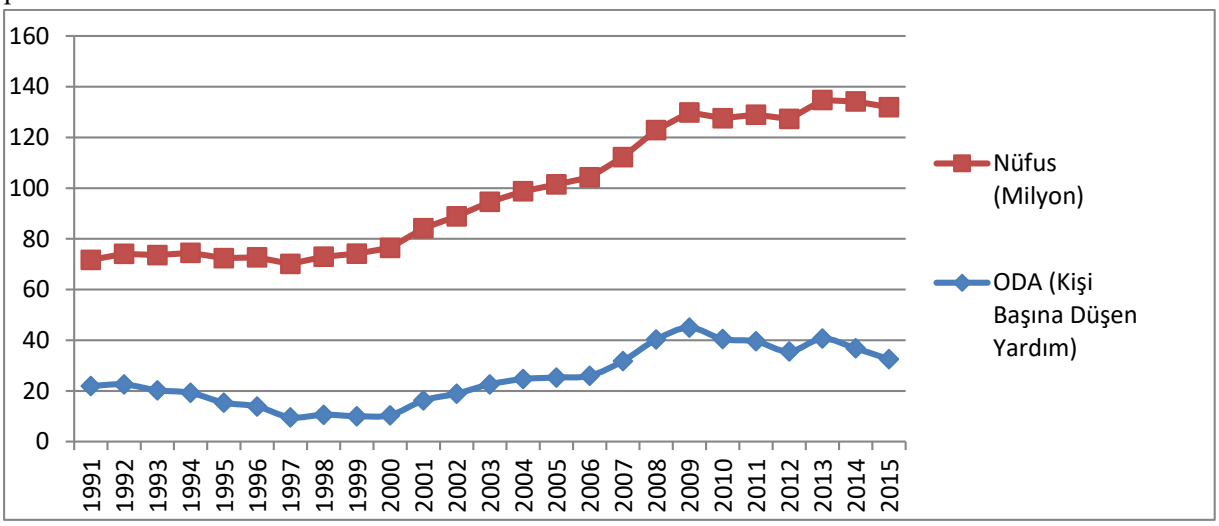
olumlu bir etkisi olduğu sonucuna varılabilir. Etiyopya hakkındaki veriler, alıcı ülkelerin işsizliğin azaltılmasına dış yardımların olumlu etkileri konusunda ürettiğimiz hipotez 3'ü desteklemektedir.

Şekil 4: Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) ve İşsizlik Oranı (Dünya Bankası Veri Tabanı)
Pearson R^2: .79 , Adjusted R^2 =.78, F =85.704, Significance of F = .001, □□□□□ □:-.869, □□□□□□□ P < .05, N:25

5.6.Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) ve Nüfus

Şekil 5, nüfus artışına bakılmaksızın, dış yardımın nüfus büyüklüğü ile birlikte arttığını göstermektedir. Etiyopya'nın nüfusu 1991'de 49 milyon iken, ülkeye yapılan dış yardım 1,09 milyar dolardı. 2013'te, dış yardım neredeyse 1991 yılına göre 4 kat artarak 3,82 milyar dolara yükselmiştir. Kişi başı dış yardım ile resmi kalkınma yardımı arasında çok yüksek iki değişkenli ilişki vardır (Pearson Correlation: .97, P <.05, N: 23). Resmi Kalkınma Yardımı (ODA), nüfusun büyüklüğüne paralel olarak artmaktadır.

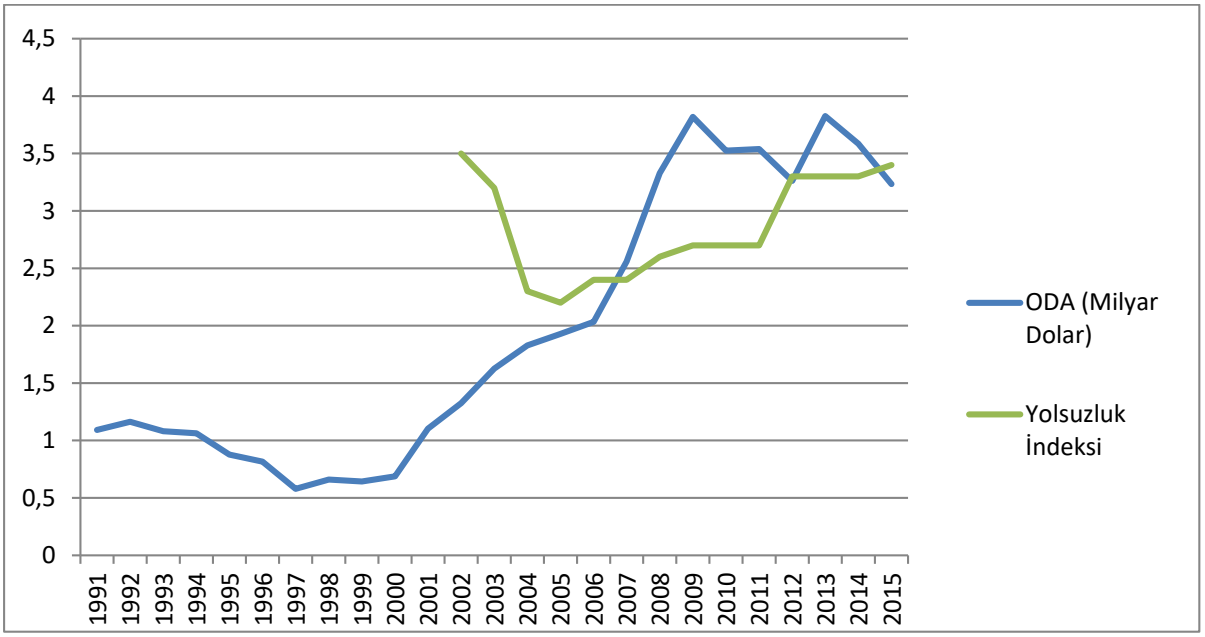
Şekil 5: Kişi Başına Düşen Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) ve Nüfus (Dünya Bankası Veri Tabanı)
Pearson Correlation: .90, P < .05, N:25

5.7.Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) ve Yolsuzluk

Dış yardımın yönetişim ve yolsuzluk üzerine etkisi, karşılaştırmalı kalkınma araştırması yapan bilim adamlarının için tartışılması gereken merkezi bir konudur. Yardım alan ülkelerin çoğu niteliksiz kurumlara, zayıf kanunlara, hesap verilebilirlik eksikliğine, bilgi üzerinde sıkı kontrollere ve yüksek yolsuzluk seviyelerine sahiptirler (Brautigam ve Knack, 2004; Mosley vd. 2004). Buna göre, iyi yönetişim şarttır ve bir ülkenin kaderini belirlemede hayati bir rol oynamaktadır. Bu nedenle iyi yönetişim, dış yardımın bir ön şartı olmalıdır. Gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğu genellikle zayıf bir yönetişime sahiptir. Bu gibi nedenler, bu ülkelerin ekonomik reform ve gelişim sürecini engelleyen büyük sorunlar haline gelmektedirler (Qayyum vd. 2014).

Yolsuzluk düzeyinin yüksek olduğu alıcı ülkeler hala dış yardımda aslan payını almaktadırlar. Bu nedenle çoğu araştırmacı, dış yardımın artık yolsuzluk ve kötü hükümet performansıyla tanımlandığı konusu incelemektedirler. Bu durum, Etiyopya örneğinde de geçerlidir. Ülkenin yolsuzluk endeksi her yıl daha da kötüye gitmektedir. Bu yüksek yolsuzluk rekoruna rağmen, ülke diğer Afrika ülkelerine kıyasla büyük miktarda dış yardım almaktadır.

Etiyopya 2017 yılının yolsuzluk algılama endeksinde, %33 ile 177 ülke arasında 110'uncu sırada yer almaktadır. Yolsuzlukla mücadele performansının bu kadar yüksek olması, Etiyopya'nın dünyanın en yozlaşmış ülkelerinden biri olduğu anlamına gelmektedir. Etiyopya'da Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) ve yolsuzluk arasında, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Dolayısıyla, dış yardımın Etiyopya'da yolsuzluk üzerinde önemli bir etkisi yoktur. Alınan ülkelerin yolsuzluğunu azaltmaya yönelik dış yardımların olumlu etkileri konusunda ürettiğimiz 4 numaralı hipotezimiz, Etiyopya hakkındaki verilerle desteklenmemektedir.

Şekil 6: Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) ve Yolsuzluk (Dünya Bankası Veri Tabanı)

Corruption Perception Index

Pearson R^2: .03, Adjusted R^2 =.06, F =.323, Significance of F = .581, -.007, □□□□□ □: □□□□□□□ P= .58, N:13

SONUÇ

Kalkınma yardımları, II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ekonomi-politik açısından, sanayileşmiş zengin Batılı devletlerin önemli bir politika aracı olmuş; özellikle Soğuk Savaş döneminde yaşanan kutuplar arası mücadelede liberal blok ile sosyalist blok tarafından dünyanın geri kalan bölgelerinde üstünlük sağlama arayışlarında önemli ölçüde kullanılmıştır. Söz konusu yardımlar öte yandan, yardım yapılan ülkelerde kalkınma süreçlerine yeterli düzeyde katkı yapmadığı gibi bağımlı kılma, tek yönlü-dikey, şartlılık ve katılım ve uyum gibi sorunlar nedeniyle ağır bir şekilde eleştirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Batı Avrupa'nın yeniden inşasına katkıda bulunan Marshall Planının başarılı olmuştur. Daha sonraki dönemde, gelişmiş ülkeler gelişmekte olan ülkelere yardım etmeye başlamıştır. Bu yardımın temel amacı, yoksulluğu azaltmak ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına katkıda bulunmaktır.

Diğer yandan da, aktarılan milyarlarca dolara rağmen, ülkeler arasındaki gelişmişlik makasının kapandığı, diğer bir ifadeyle, kalkınma yardımlarının başarılı olduğu söylenemez. Bu

durumun birçok nedeni olmakla birlikte ilk anda izlenen neo-liberal yaklaşımlar çerçevesinde yapısal düzenleme dinamikleri ve koşullu ya da bağlı kalkınma yardımlarının zengin ve yoksul ülkeler arasındaki eşitsiz ve baskıcı ilişkileri yansıtan ve sürekli yeniden üreten bir araç olarak kullanılması olduğu söylenebilir. 1960'lı yıllardan beri küresel kalkınmanın karşılaştığı koordinasyon eksikliği, aşırı iddialı hedefler, gerçekçi olmayan zaman hedeflemeleri, bütçe sorunları ve siyasi müdahaleler, yardımların istenen düzeyde etkin olmasını engellemiştir (Önder ve Barış, 2017). ABD'nin başını çektiği sanayileşmiş/gelişmiş kuzeyli devletlerce oluşturulan geleneksel yardım paradigmasına karşı, gelişmekte olan ülkeler de Güney-Güney İşbirliği, Arap Donörler ve diğer yeni aktörlerle bu sorunlara yönelik kendi paradigmalarını geliştirmeye başlamışlardır.

Bu araştırmanın bulguları, dış yardımın doğrudan yabancı yatırımları artırdığını açıkça göstermektedir. Ayrıca işsizlik oranının da dış yardımlar ile azaldığı gözlenmektedir. Bu noktada, doğrudan yabancı yatırım ile işsizlik oranları arasında yüksek bir korrelasyon gözlenmiştir. Öte yandan, dış yardımların Etiyopya örneğinde GSYİH ile zayıf bir ilintisi olduğu söylenebilir. Etiyopya'da dış yardım ve yolsuzluğun yanı sıra dış yardım ve demokrasi arasında negatif bir ilişki görülmektedir. Dış yardımın, iyi demokrasi ve yönetişim ile doğrudan ilişkili olduğu söylenemez. Belki bu yardımların bazılarında fakirliğin öncelik olması mevcut sistemin otoriterlik, yolsuzluk ve zayıf demokrasi unsurlarını göz ardı edilmesine neden olabilir. Bundan sonraki araştırmaların verilen yardımların nerelerde kullanıldığı konusu üzerinde yoğunlaşması faydalı olacaktır. Artan dış yardımlara rağmen, Afrika'daki en çok yolsuzluk yapan ve otoriter ülkelerden biri olan Etiyopya kalmaktadır. Buna göre Bu bağlamda, dış yardım iyi demokrasi ve yolsuzluk performansı daha iyi olan ülkelere ödül olarak verilmesi yöntemi değerlendirilebilir.

Yönetişim felsefesinin etkisi bağlamında, iş dünyasının genişleyen rolü, hayır kurumları, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler ile birlikte, ülkeler arasındaki işbirliği içinde dış yardım anlayışı giderek önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda yardımların işbirlikçi yönetişim paradigması çerçevesinde beraber planlanıp yapılması iyi yönetişim ilkelerinin göz önünde bulundurulması önem arz etmektedir. Geleneksel yardım anlayışı da gelişmekte olan ülkeler ve diğer aktörler arasındaki bilgi transferinin gelişmesi ile yeni bir boyutlara taşınmıştır. Bu yeni yaklaşım ve dönüşümler çerçevesinde yardımlar tekrar analiz edilmeli ve oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

ACHT, Martin, Toman Omar Mahmoud ve Rainer Thiele (2015). "Corrupt governments do not receive more state-to-state aid: Governance and the delivery of foreign aid through non-state actors", **Journal of Development Economics**, Sayı:114, ss. 20–33. http://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2014.11.005

ADDISON, Tony, George Mavrotas ve Mark Mcgillivray (2005). "Aid to Afrıca : An Unfinished Agenda", **Journal of International Development**, Cilt: 17, Sayı: 8, ss. 989–1001. http://doi.org/10.1002/jid.1255

ALESINA, Alberto ve David Dollar (2000). "Who Gives Foreign Aid to Whom and Why?", **Journal of Economic Growth**, Cilt: 5, Sayı: 1, ss. 33–63. http://doi.org/10.1023/a:1009874203400

ALESINA, Alberto ve Beatrice Weder (2002). "Do corrupt governments receive less foreign aid?", **American Economic Review**, Cilt: 9, Sayı: 4, ss. 1126–1137. http://doi.org/10.1257/00028280260344669

ALTUNBAŞ, Yener ve John Thornton (2014). "The (small) blessing of foreign aid: further evidence on aid's impact on democracy", **Applied Economics**, Cilt: 46, Sayı: 32, ss. 3922-3930. http://doi.org/10.1080/00036846.2014.946186

ANDREWS, Nathan (2009). "Foreign aid and development in Africa: What the literature says and what the reality is", **Journal of African Studies and Development,** Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 8–15.

ARVIN, B. M. ve F. Barillas (2002). "Foreign aid , poverty reduction and democracy", **Applied Economics**, Sayı: 34, ss. 2151-2156. http://doi.org/10.1080/0003684021013671

ASIEDU, Elizabeth, Yi Lin ve Boaz Nandwa (2009). "Does Foreign Aid Mitigate the Adverse Effect of Expropriation Risk on Foreign Direct Investment?", **Journal of International Economics**, Cilt: 78, ss.268-275. http://doi.org/10.1016/j.jinteco.2009.03.004

AYHAN, Emrah, Muhsin Tan ve Mahmut Baydaş (2016). "Neo-Liberal Globalization and Turkey", **The Journal of MacroTrends in Social Science**, Cilt: 2, Sayı:1, ss. 62-76.

AYHAN, Emrah ve Murat Önder (2017). "Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı: Yönetişime Açılan Bir Kapı", **Gazi İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, ss. 19-48.

AYHAN, Emrah ve Murat Önder (2016). "Democratic Rights of Turkish Immigrants in Germany: Enduring Discrepancy of Theory and Practice", **IOSR Journal of Humanities And Social Science**, Cilt: 21, Sayı: 12, Ver. 1, ss. 26-36.

AYHAN, Emrah ve Murat Önder (2015). "Turkish Regional Development Policy Framework: Is There A Paradigm Shift?", **3.Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı Bildiri Kitabı**, ss. 843-858, Organizasyon: Bingöl Üniversitesi ve Fırat Kalkınma Ajansı, 15-16 Ekim 2015, Bingöl, Türkiye.

BARDHAN, Pranab (1997). "American Economic Association, **Journal of Economic Literature**, Cilt: 35, Sayı: 3, ss. 1320–1346.

BAUER, Peter (1981). **Equality, the Third World and Economic Delusion**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

BERMEO, Sarah Blodgett (2011). "Foreign Aid and Regime Change: A Role for Donor Intent", **World Development**, Cilt: 39, Sayı: 11, ss. 2021–2031. http://doi.org/10.1016/j.worlddev.2011.07.019

BİNGÖL, Yılmaz (2011). **Yirmi Birinci Yüzyılda Demokrasi Tartışmaları**, Umuttepe Yayınları, İstanbul.

BOONE, Peter (1996). "Politics and the effectiveness of foreign aid", **European Economic Review**, Cilt: 40, Sayı: 2, ss. 289–329. http://doi.org/10.1016/0014-2921(95)00127-1

BRAUTIGAM, Deborah ve Stephen Knack (2004). "Foreign Aid, Institutions, and Governance in Sub-Saharan Africa", **Economic Development and Cultural Change**, Cilt: 52, Sayı: 2, ss. 255–285. http://doi.org/10.1086/380592

BROWN, Stephen (2005). "Foreign Aid and Democracy Promotion: Lessons from Africa", **The European Journal of Development Research**, Cilt: 17, Sayı:2, ss. 179–198. http://doi.org/10.1080/09578810500130799

BURNSIDE, Craig and David Dollar (1997). "Aid, Policies and Growth", **The World Bank**. http://documents.worldbank.org/curated/en/698901468739531893/Aid-policies-and-growth, (14.09.2017).

CIDA (Canada Internatıonal Development Agency) (2002). **Canada is making a difference in the developing world**. https://lop.parl.ca/Content/LOP/ResearchPublications/prb0907-e.htm (15.09.2017).

COLLIER, Paul ve David Dollar (2001). "Can the World Cut Poverty in Half? How Policy Reform and Effective Aid Can Meet International Development Goals",**World Development**, Cilt: 29, Sayı: 11, ss. 1787-1802. http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305-750X(01)00076-6 (14.09.2017).

CORNELL, Agnes (2013). "Does Regime Type Matter for the Impact of Democracy Aid on Democracy?", **Democratization**, Cilt: 20, Sayı: 4, ss. 642–667. http://doi.org/10.1080/13510347.2012.659021

Dahl, Robert (1971). **Polyarchy: Participation and Opposition**, Yale University Press, New Haven.

DALGAARD, Carl Johan, Henrik Hansen ve Finn Tarp (2004). "On the empirics of foreign aid and growth", **Economic Journal**, Cilt: 114, Sayı: 496, ss. 191-216. http://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2004.00219.x

DEDU, Vasile, Gabriel Staicu ve Dan Costin Nitescu (2011). "A Critical Examination of Foreign Aid Policy: Why It Fails to Eradicate Poverty?", **Theoretical and Applied Economics**, Cilt: 18, Sayı: 4, ss. 37–48. http://store.ectap.ro/articole/579.pdf (15.09.2017).

DJANKOV, Simeon, Jose G. Montalvo ve Marta Reynal-Querol (2008). "The curse of aid", **Journal of Economic Growth**, Cilt: 13, Sayı: 3, ss. 169–194. http://doi.org/10.1007/s10887-008-9032-8

EASTERLY, William (2003). "Can Foreign Aid Buy Growth?" **Journal of Economic Perspectives**, Cilt: 17, Sayı: 3, ss. 23–48. http://doi.org/10.1257/089533003769204344

EASTERLY, William ve Tobias Pfutze (2008). "Where Does the Money Go? Best and Worst Practices in Foreign Aid", **Journal of Economic Perspectives**, Cilt: 22, Sayı: 2, ss. 29–52. http://doi.org/10.1257/jep.22.2.29

EROĞLU, Ömer ve Ali Yavuz (2009). „The Role of Foreign Aid in Economic Development of Developing Countries", **Economic Development and Cultural Change**, Sayı: 18, ss. 144–158.

GAZNI, Azmat (2009). "Governance and Foreign Aid in Pacific Island Countries", **Journal of Internatinal Development**, Sayı: 21, ss. 112–125. http://doi.org/10.1002/jid

GOMANEE, Karuna, Sourafel Girma ve Oliver Morrissey (2005). "Aid And Growth In Sub-Saharan Africa: Accounting For Transmission Mechanisms", **Journal of International Development**, Cilt: 17, Sayı: 8, ss. 1055–1075. http://doi.org/10.1002/jid.1259

HANSEN, Henrik ve Finn Tarp (2001). "Aid and growth regressions", **Journal of Development Economics**, Cilt: 64, Sayı: 2, ss. 547-570.

HOFSTEDE, Geert (1980). **Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values**, London: Sage Publications.

ISLAM, Muhammed N. (2005). "Regime Changes , Economic Policies and the Effect of Aid on Growth", **The Journal of Development Studies**, Cilt: 41, Sayı: 8, ss *41*(8), ss. 1467–1492. http://doi.org/10.1080/00220380500187828

SCHUDEL, Carl Jan Willem (2008). "Corruption and Bilateral Aid A Dyadic Approach, **Journal of Conflict Resolution**, Cilt: 52, Sayı: 4, ss. 507–526. https://doi.org/10.1177/0022002708316646

KALYVITIS, Sarantis ve Irene Vlachaki (2012). "When does more aid imply less democracy? An empirical examination", **European Journal of Political Economy**, Cilt: 28, Sayı: 1, ss. 132–146. http://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2011.06.010

KARRAS, Georgios (2006). "Foreign Aid And Long-Run Economic Growth: Empirical Evidence For A Panel Of Developing Countries", **Journal of International Development**, Cilt: 18, Sayı: 1, ss. 15–28. http://doi.org/10.1002/jid.1187

KNACK, Stephen (2004). "Does Foreign Aid Promote Democracy ?", **International Studies Quarterly**, Cilt: 48, Sayı: 1, ss. 251–266. http://www.jstor.org/stable/3693571 (14.09.2017).

MEERNIK, James, Eric Krueger ve Steven Poe (1998). "Testing Models of U.S. Foreign Policy: Foreign Aid during and after the Cold War", **The Journal of Politics**, Cilt: 60, Sayı: 1, ss. 63–85.

MOREIRA, Sandrina Berthault (2005). "Evaluating the Impact of Foreign Aid on Economic Growth: A Cross-Country Study", **Journal of Economic Development**, Cilt: 30, Sayı: 2, ss. 25–49. http://www.jed.or.kr/full-text/30-2/J02_702.PDF (13.09.2014).

MORRISSEY, Oliver (2001). "Does aid increase growth?", **Progress in Development Studies**, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 37–50. https://doi.org/10.1177/146499340100100104

MOSLEY, Paul, John Hudson ve Arjan Verschoor (2004). "Aid, poverty reduction and the new conditionality", **Economic Journal**, Cilt: 114, Sayı: 496, ss. 217–244. http://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2004.00220.x

MOYO, Dambisa (2009). "Why Foreign Aid Is Hurting Africa", **The Wall Street Journal**, ss. 1–5. https://pols306.files.wordpress.com/2011/08/moyo-on-aid-in-africa-wsj.pdf (13.09.2017).

OECD (2015). "Official development assistance – definition and coverage". http://www.oecd.org/dac/stats/officialdevelopmentassistancedefinitionandcoverage.htm (13.09.2017).

OKADA, Keisuke ve Sovannroeun Samreth (2012). "The effect of foreign aid on corruption: A quantile regression approach", **Economics Letters**, Cilt: 115, Sayı: 2, ss. 240–243. http://doi.org/10.1016/j.econlet.2011.12.051

ÖNDER, Murat ve Şevki Mert Barış (2017). "KALKINMA İŞBİRLİĞİNDE ETKİNLİK ARAYIŞLARI ve YENİ AKTÖRLER." **ICPESS (International Congress on Politic, Economic and Social Studies)**, Sayı: 2. http://www.registericpess.org/index.php/ICPESS/article/view/412 (13.09.2017)

ÖNDER, Murat ve Fatih Ulaşan (2016). "The Impact of Public Administration on Economic Growth: The Case of South Korea", **International Journal of Leadership Education and Management Studies,** Yıl: 1, Sayı:1, ss.23-43.

ÖNDER, Murat (2011), "A Preliminary Cross-National Test Of Competing Theories Of Nonprofits: Does Culture Matter?", **International Review of Public Administration**, Cilt: 16, Sayı: 1, ss. 71-90. http://dx.doi.org/10.1080/12264431.2011.10805186

ÖNDER, Murat (2006). **How Local Conditions Affect the Existence and Capacity of the Nonprofit Sector: A Test of Competing Theories (Kar Amacı Gütmeyen Sektörün Ortaya Çıkışını ve Kapasitesini Açıklayan Faktörler: Rakip Teorilerin Test Edilmesi)**, Doktora Tezi, Florida Eyalet Üniversitesi. http://diginole.lib.fsu.edu/islandora/object/fsu:180507/datastream/PDF/view (13.09.2017).

POWELL, Benjamin ve Matt E. Rya (2006). "Does Development Aid Lead to Economic Freedom?", **Journal of Private Enterprise**, Cilt: 22, Sayı: 1, ss. 11-21. http://www.matteryan.com/pdf/Does_Development_Aid.pdf (13.09.2017).

QAYYUM, Unbreen, Musleh-ud Din ve Adnan Haider (2014). ”Foreign aid, external debt and governance”, **Economic Modelling**, Cilt: 37, Sayı: C, ss. 41–52. http://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.08.045

QIAN, Nancy (2014). “Making Progress on Foreign Aid”, *Annual Review of Economics*, Sayı: 3, ss. 1-50. http://doi.org/10.1146/annurev-economics-080614-115553

RADELET, Steven (2006). “A Primer on Foreign Aid”, **Center for Global Development Working Paper**, Sayı: 92, ss. 1-24. https://www.cgdev.org/files/8846_file_WP92.pdf (12.09.2017)

REINSBERG, Bernhard (2014). “Foregin Aid Responses to Democratic Transitions (forthcoming)”, **World Development**, ss. 1-16. http://doi.org/10.1016/j.worlddev.2014.11.006

SACHS, Jeffrey D. (2005). **The end of Poverty: Economic Possibilities for Our Time**, The Penguin Press, New York. http://www.economia.unam.mx/cedrus/descargas/jeffrey_sachs_the_end_of_poverty_economic_possibilities_for_our_time__2006.pdf (13.09.2017)

SAVUN, Burcu ve Daniel C. Tirone (2011). “Foreign Aid, Democratization, and Civil Conflict: How Does Democracy Aid Affect Civil Conflict?”, **American Journal of Political Science**, Cilt: 55, Sayı: 2, ss.233–246. http://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2010.00501.x

SCHRAEDER, Peter J., Steven W. Hook ve Bruce Taylor (1998). “Clarifying the Foreign Aid Puzzle. A Comparison of American, Japanese, French and Swedish Aid Flows”, **World Politics**, Cilt: 50, Sayı: 2, ss. 294–323. https://pdfs.semanticscholar.org/d104/a17b8ac935779b3665cc9c30abeaee037dbc.pdf (14.09.2017).

SCOTT, Jammes M. ve Carie A. Steele (2011).” Sponsoring Democracy : The United States and Democracy Aid to the Developing World, 1988-2001”, **International Studies Quarterly**, Cilt: 55, Sayı: 1, ss. 47–69. http://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2010.00635.x

SVENSSON, Jakob (2000). “Foreign aid and rent-seeking”, **Journal of International Economics**, Cilt: 51, ss. 437–461. http://doi.org/10.1016/S0022-1996(99)00014-8

TARP, Finn (2006). “Aid and development”, **Swedish Economic Policy Review**, Cilt: 13, ss. 9–61. https://core.ac.uk/download/pdf/6224291.pdf (13.09.2017).

UNDP - United Nations Development Program (2014), “Human Development Report”. http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2014 (2.09.2017).

UNDP - United Nations Development Program (2005), “Human Development Report”. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/266/hdr05_complete.pdf (13.09.2017).

WHITE, Howard (1993), "Aid and Government: A Dynamic Model of Aid, Income and Fiscal Behavior", **Journal of International Development**, Cilt: 5, Sayı: 3, ss. 305-312.

World Bank (2002). “Building a Concensus For Development Assistance: A Case for Aid”, introduced by James D Wolfensohn.

World Bank (1988). “Convention: Establishing the Multilateral Investment Guarantee Agency”, (1988). http://documents.worldbank.org/curated/en/755331468319524941/Multilateral-Investment-Guarantee-Agency-MIGA-Council-of-Governors-resolution-no-32-membership-of-Turkmenistan (13.09.2017)

YOUNG, Andrew ve Kathleen M. Sheehan (2014). “Foreign aid, institutional quality, and growth”, **European Journal of Political Economy**, Cilt: 36, ss. 195–208. http://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2014.08.003

ALMAN KİMLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ IŞIĞINDA PEGİDA HAREKETİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Abdullah Metin DURMUŞ[1]

Öz

Yazar, Eski Doğu Almanya'da yer alan Saksonya Eyaleti'nin başkenti Dresden'de 20 Ekim 2014 günü gerçekleştirilen ilk gösteriyle fiilen hayata geçmiş bir aşırı sağ siyasi hareket olan PEGIDA'yı, Alman kimliğinin tarihsel gelişimi ışığında incelemektedir. Makalede, PEGIDA'nın ortaya çıkmasına yol açan uluslararası ve yerel ortam ile hareketin temelinde yatan yabancı düşmanı, göçmen karşıtı ve İslamofobik görüşler, tarihsel kaynakların yanı sıra, yazarın Almanya'daki görevleri sırasındaki gözlemleri ve istatistiki verilerle de desteklenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır.

PEGIDA terimi**, «BATININ İSLAMLAŞTIRILMASINA KARŞI VATANSEVER AVRUPALILAR»** tanımlamasının Almanca kelimelerinin başharflerinin yanyana getirilmesiyle oluşturulmuştur. Hareketin sloganı, **«Almanya toprağında, inanç ve vekil (proxy) savaşlarına, şiddetsiz ve birlik içinde karşı durma»** dır. Bu yazıda kurulmaya çalışılan model, Alman kimliğinin, siyasi – ideolojik tarihsel gelişimi (kimlik inşası) sürecinde, komşu Avrupalı devletlerden daha geç oluştuğudur. Model ayrıca, 1945 sonrasında Almanya'nın ikiye bölünmesinin bir kimliksel travma yarattığı, dolayısıyla Alman kimliğinin bölünerek iki ayrı yönde ilerleyip farklılaştığı varsayımına dayanmaktadır.

PEGIDA konusunda, doğrudan bu hareketi ele alan basılı kaynaklar genelde Almanca olup, sayıları da oldukça sınırlıdır. Yazar kaynakçaya ilave olarak, 1993 – 1996 yılları arasında Saksonya Eyaleti'nin Leipzig şehrinde Muavin Konsolos, 2012 – 2016 yılları arasında ise Aşağı Saksonya Eyaleti'nin başkenti Hannover şehrinde Başkonsolos Yardımcısı olarak yürüttüğü görevleri sırasında edindiği deneyimlerle zenginleştirdiği bu makalesinin, gerek bu alanda Türkçe kaynak eksikliğini gidermesi gerekse Almanya'daki aşırı sağ / yabancı düşmanı hareketlere ilişkin geniş bir bakış açısı getirmesi bakımından literatüre katkı sağlayacağını ümit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alman Kimliği, Yabancı Düşmanlığı, İslamofobi, PEGIDA.

[1] Başkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans öğrencisi, E-Posta: safaraiankara@hotmail.com

MAIN CHARACTERISTICS OF PEGIDA MOVEMENT UNDER THE LIGHT OF HISTORICAL DEVELOPMENT OF GERMAN IDENTITY

Abstract

Author, analyzes far right PEGIDA movement, which have been mobilized by its first demonstration in Dresden, capital of Saxony, which is located in former East Germany, on October 20, 2014, under the light of the historical development of German identity. The xenophobic, anti – immigrant and Islamophobic discourse of PEGIDA, and International and German domestic conjuncture which created the movement have been considered by the author.

PEGIDA word was created by using first letters of German words meaning **« Patriotic Europeans Against the Islamisation of West»** . The motto of the movement is **« Standing Against Belief and Proxy Wars on German Territory without Violence and with Union»**. The pattern, which have been structured in this article is that political and ideological historical development of German identity (identity construction), have been late in comparison to her other neighbours. Additionally, it is assumed that the partition of Germany into two states in 1945 has resulted in an identity trauma, thus German identity devided into two and then differentiated from each other.

The literature about PEGIDA is rare and most are in German. Author, in addition to the bibliography, have also benefited from his duties at Turkish Consulates Generals in Germany first during 1993 – 1996 years in Leipzig, Saxony as Vice Consul and then as Vice General Consul during 2012 – 2016 in Hannover, Lower Saxony. He hopes that this article will both fill the gap of Turkish articles about PEGIDA and provide a wider perpective to far right movements in Germany.

Key Words: German Identity, Xenophobia, Islamophobia, PEGIDA.

GİRİŞ

Bu makalede, Üçleme (Tripartite) Yöntemi kullanılmaya çalışılacaktır. Stanford Üniversitesi'nden Siyaset Bilimi Profesörü David Laitin, bu yöntemin en üstün araştırma yöntemi olduğunu iddia etmektedir. Üçleme Yöntemine göre, önce cevabını aradığımız soru üzerine tümdengelim yaklaşımıyla bir formel model inşa edilmelidir. Modelde, hangi bağımsız değişkenlerin hangi bağımlı değişkenlere sebep olduğu, hipotezler ve beklentilerle açıklanır. İkinci aşamada, modelde ortaya konan beklentilerin ne kadar doğru olduğu, araştırma konusuyla ilgili vakaları kapsayan niceliksel (istatistiki) incelemeyle ortaya konulmaya çalışılır. Üçleme Yöntemine göre üçüncü aşamada ise, istatistiki verilere göre, vaka üzerinde derinlemesine bir nitel vaka analizi gerçekleştirilir, nedensellik ilişkisi ve mekanizması adım adım ortaya çıkarılır (Çarkoğlu, 2014: 217-218).

Makalenin konusu PEGIDA, eski Doğu Almanya'da, Saksonya Eyaleti'nin başkenti Dresden'de 11 Ekim 2014'de kurulmuş, 20 Ekim 2014 günü gerçekleştirilen ilk gösteriyle fiilen hayata geçmiş bir siyasi harekettir (Vorländer vd, 2016: 5).

Şekil 1: PEGIDA'nın Logosu.

PEGIDA terimi, **«BATININ İSLAMLAŞTIRILMASINA KARŞI VATANSEVER AVRUPALILAR»** tanımlamasının Almanca kelimelerinin başharflerinin yanyana getirilmesiyle oluşturulmuştur.

Hareketin sloganı, **«Almanya toprağında, inanç ve vekil (proxy) savaşlarına, şiddetsiz ve birlik içinde karşı durma»** dır. Görüleceği üzere hareketin adında Avrupalılık boyutu iddiasında bulunulurken, sloganında hareket Almanya yereline indirgenmektedir.

Bu yazıda kurulmaya çalışılan model, Alman kimliğinin, siyasi – ideolojik tarihsel gelişimi (kimlik inşası) sürecinde, komşu Avrupalı devletlerden daha geç oluştuğu ve 1945 sonrasında Almanya'nın ikiye bölünmesinin bir kimliksel travma yarattığı, dolayısıyla Alman kimliğinin bölünerek iki ayrı yönde ilerleyip farklılaştığı varsayımına dayanmaktadır.

Makaledeki tez, PEGIDA hareketinin, esas olarak, Doğu Almanya'da 45 yıl izole yaşamış, İslam Dini ve yabancılarla teması çok az olmuş Almanlarca desteklendiği ve hareketin taraftarlarının, yaşadıkları güncel sorunların ve sıkıntıların kaynağının bu farklı dini / yabancı gruplar / göçmenler olduğuna inandığı varsayımları üzerine kurulmaktadır.

1. ALMAN KİMLİĞİNİN İNŞA SÜRECİ VE ALMANYA'NIN SİYASİ BİRLİĞİNİN KURULMASI

Makalenin bu bölümünde, Federal Almanya'nın bugünkü sınırlarına kavuşana kadar geçen olaylar bir tarih çalışması gibi kronolojik sırayla verilmeyecek, Alman Kimliğinin oluşmasında kilit öneme sahip belirli gelişmelere yer verilecektir.

Bütün ulusal kimlikler gibi Alman kimliği de tarih içinde, uluslararası konjonktüre bağlı olarak feodal dönemi takiben İmparatorluk'tan ulus-devlete geçiş sürecinde inşa edilmektedir. Burada "edilmektedir" filli özellikle geniş zamanda kullanılmıştır. Çünkü, literatürde genel kabul gören görüşe göre, kimliğinin inşa süreci, tarihte belirli bir noktaya gelince durmaz, yerel ve küresel gelişmelerden etkilenerek devam eder (Gleason, 1983).

Esasen Alman kimliği, Cermenlerin bugün yaşadığı topraklar bölünmüşken, 1871'de Alman devletinin siyasi birliğinin kurmasının öncesinde oluşmaya başlamıştır. Almanlar, 6 Cermen boyunun biraraya gelmesiyle oluşmuş, Alman (Deutsch) kelimesine 8. yy'da yazılı metinlerde rastlanmıştır. Bir devlet adı olarak Almanya kelimesi 11. yy'da, paradoksal olarak Avusturya kelimesinden sonra, kullanılmaya başlanmıştır (Şahin, 2015: 1).

Dinsel açıdan bakarsak, 313 – 314 yılları arasında Köln'de bir Alman Hıristiyan Kilisesinin bulunduğu bilinmektedir. Dördüncü yüzyılda Hunluların Orta Avrupa'ya doğru saldırıları, Alman milletinde de kitlesel göçlere yol açmıştır (Müller, 1986: 21 - 23).

Tarihte ilk Alman askeri zaferi, 9. yy'da Almanlardan oluşan bir ordunun, Romalıların saldırısını Teutoburger'de durdurmasıdır (Müller, 1986: 35). Bundan sonraki birkaç yüzyıllık dönemde Almanlar, bir Alman diline ve kültürel geleneğe sahip olsalar da, "Alman Kimliği" tam olarak betimlenebilecek olgunluğa ulaşmamıştır (James, 2009: 17- 18).

Martin Luther'in, 1517 yılında Papa 10. Leo'nun Vatikan'daki St. Peter kilisesinin inşaatı için günahları affetmekle gelir elde etme girişimine tepki olarak 95 tezini ilan etmek suretiyle Protestanlığın temellerini atması, sadece Almanya'da değil Avrupa çapında sonuçlar doğurmuştur. Katolik Kilise'nin baskısından kurtulmanın Alman toplumunda olumlu yanları olduğu kadar olumsuz etkileri de olmuştur. Bugün Ateist olduğunu beyan eden Almanların oranı % 24 düzeyindedir (The Economist, 2015: 149). "Tanrı korkusu ve kıyamet günü hesap vereceği endişesi" olmayan bireylerin hareketlerinden dolayı materyal dünyada hesap vermelerini sadece Devlet ve Hukuk sağlayabilir. Ancak, eğer bir ülkede mevcut Hükümet, belirli bir grup insanın toplu olarak çalışma kamplarına gönderilebileceğini, işe yaramayanların gaz odalarında imha edilebileceğini düzenliyorsa, bu insanların karşısında kim duracaktır?

2. ALMANYA'NIN SÖMÜRGECİLİK ÇABALARI, NAMİBYA'DA HERORO VE NAMA SOYKIRIMI, HOLOCAUST:

Alman halkının büyük çoğunluğu, batı Afrika'da bugünkü Namibya toprakları üzerinde Alman sömürge yönetimi zamanında 1904 – 1908 arasında gerçekleştirilen Herero ve Nama soykırımlarından, katliamların 100. yılı anılıncaya kadar habersizdir. Ağustos 2004'de Alman Hükümeti yaşananlar için özür dilemiştir (Perraudin ve Zimmerer, 2011: 1).

Ermeni çevrelerce yayınlanan AGOS gazetesi de konuya ilgi göstermiştir: "*Birleşmiş Milletler belgelerine göre, 20. Yüzyılın ilk soykırımı, o dönemki ismiyle Alman Güneybatı Afrikası'nda gerçekleştirildi. Bazı sosyal bilimciler, 1948 yılından önce yapılan katliamların "soykırım" şeklinde tanımlanmasını, o tarihte Uluslararası Hukuk'ta kabul edilmiş bir tanımı bulunmaması dolayısıyla uygun bulmaz. 1904-1908 yılları arasında, bugünkü Namibya topraklarında bulunan Alman General Lothar von Trotha'nın emriyle gerçekleştirilen katliamlar ve toplama kamplarında sürdürülen kitlesel imha eylemleri, Herero nüfusunun yüzde 80'i ile Nama nüfusunun yüzde 50'sinin yok olmasına sebep oldu"* (AGOS: 30.04.2014).

Makalede bu bilgilere yer verilmesi, Alman İmparatorluğu'nun idare zihniyetinin ne kadar katı olabileceğini, aynı zihniyetin NAZİ Almanya'sında bu kere Yahudilere ve Çingenelere karşı acımasız yüzünü gösterdiğini hatırlatmak içindir. Esasen, Yahudi soykırımı (Holocaust), sadece Alman sivil – asker yönetici sınıfın planlayıp gerçekleştirdiği bir toplu imha eylemi değildir. Alman toplumu, daha NAZİ yönetimi iktidara gelmeden önce Antisemitik içerikli yayın bombardımanına tutulmuş, bir "Yahudi Sorunu" olduğuna inandırılmıştır (Goldhagen, 1997: 80 – 81). Sıradan Alman vatandaşının, Yahudi komşularının trenlere doldurulup nereye gönderildiğini sorgulamadığı düşünülemez. Bu durum, makalenin yazarı tarafından özellikle son iki yıl içinde, Almanya'da görsel ve yazılı medyada gözlenen "Türkiye düşmanlığı" ve Türk – Müslüman göreneklerinin – değerlerinin önyargılarla mahkum edilmesi gibi yayınlar ile Türk diplomatlarının otomobillerinin yakılması, camilere kesik domuz başı bırakılması, Türk derneklerinin duvarına gamalı haç çizilmesi gibi eylemler, Yahudi soykırımı öncesi ortam göz önünde tutulduğunda, Almanya'da yaşayan Türk toplumunun geleceği için ürkütücü göstergelerdir.

3. Alman İmparatorluğu zamanında, 1933 – 1939 yılları arasında Cermenlere ilişkin araştırmalara ağırlık verilmiş, araştırmalarda elde edilen sonuçlar Hitler'in propaganda mekanizması tarafından kullanılmıştır (Şahin, 2015: 6). 1940 yılında Metz'e yönelik saldırıdan sonra kullanılan ve gamalı haç üzerine konmuş bir kartal resmi yer alan bir savaş posterinde, "Zarafet ve şeref Alman olmaktır" şeklinde tercüme edilebilecek " Gnade und Ehre ist es Deutscher zu sein! " ifadeleri yer almaktadır (Er, 2015: 39). 1943 yılında Stalingrad yenilgisinden sonra dahi Nazi yönetimi, "Savaş serttir, biz daha sertiz" (Der Kampf ist hart, wir sind härter) posterindeki ifadelerle kendine güven tazelemeye çalışmıştır (Er, 2015: 28). Görüleceği üzere, Alman kimliğinin önemli bir unsuru, Alman milletinin diğerlerinden daha üstün olduğu iddiasıdır.

3. PEGİDA HAREKETİNİN KURULMASI, SEBEPLERİ VE LİDER KADROSU:

PEGIDA, «BATININ İSLAMLAŞTIRILMASINA KARŞI VATANSEVER AVRUPALILAR» tanımlamasının Almanca kelimelerin başharflerinin yanyana getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bununla beraber, hareketin sloganının, **«Almanya toprağında, inanç ve vekil (proxy) savaşlarına, şiddetsiz ve birlik içinde karşı durma»** olması, hareketin milliyetçi karakterini göstermektedir.

PEGIDA Hareketi'nin neden Dresden'de eski Doğu Almanya'da ortaya çıktığı özellikle incelenmelidir:

3.1. II. Dünya Savaşı Sonrasında Almanya'nın Bölünmesi:

Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloku içinde yer alan Doğu Almanya Sovyetler Birliği'nin güdümünde kalmıştır. Doğu Alman halkının yabancı ülkelere seyahatleri ve yabancı uyruklularla ve Müslümanlarla temasları çok sınırlı olmuştur. Oysa ki Batı Almanya'da 1960'lı yıllardan başlayarak İspanyollar ve Türk vatandaşları başta olmak üzere önce göçmen işçiler, bilahare aileleri çalışmaya ve yaşamaya başlamıştır. Dolayısıyla Batı Almanlar, genelde yabancı uyruklu ve bazıları başka dinlere inanan komşularıyla birarada yaşama, aynı işyerlerinde çalışma "deneyimi" edinmiştir.

1989 yılında Berlin Duvarı yıkıldıktan ve Almanya'nın siyasi olarak birleşmesinden sonra aniden dünyaya açılan eski Doğu Alman halkı tam anlamıyla bir kültür şoku yaşamıştır.

Buna ilave olarak birleşmiş Almanya'nın Hükümeti, talihsiz bir tercihle, özellikle Türkiye'den gelen çok sayıdaki ilticacıyı Doğu Alman şehirlerindeki "yurtlarda" ikamete tabi tutmuştur. Sıradan yabancıyla henüz yeni iletişim kuran Doğu Almanların gözünde bu ilticacılar, çoğu ekonomik gerekçelerle geldiği için, Almanya'nın refahını sömüren, niteliksiz "yabancılar" olarak tanımlanmıştır. Genelde eğitim düzeyi düşük ilticacıların da içinde bulundukları Alman toplumuna uyum sorunları olmuş, kolay yoldan zengin olmak için bazıları yasadışı yollara başvurmuştur. İlticacı şemsiyesi altında koruma sağlamaya çalışan PKK sempatizanları ise, dönerci, oto tamircisi gibi küçük

esnaf Türk vatandaşlarını haraca tabi tutmuştur. Bu tablo, eski Doğu Alman toplumu gözünde çok olumsuz bir "yabancı – Müslüman - Türk" imajı yaratmıştır.

Bugün Almanya'nın nüfusu Türkiye ile hemen hemen aynı olmasına rağmen (82 milyon), yüzölçümü Türkiye'nin yarısı kadardır (357 bin kilometrekare). Nüfusunun % 69'u Hristiyan, % 6'sı ise Müslümandır (The Economist, 2015: 148 - 149). Nüfus yoğunluğunun fazla olmasının aşırı sağ eğilimlerin artmasına ne kadar etkisinin olduğunu tespiti oldukça zordur. Ancak, sınırlı toprak ve finansal kaynakların paylaşılmasında göçmenlerin giderek daha fazla pay alması, sıradan, orta düzey Almanlarda huzursuzluk yaratacağı açıktır.

3.2. Avrupa Birliği Çatısı Altında Avrupalı Olarak Yaşamak:

Avrupa Birliği'nin 2004 yılında yaşadığı büyük genişleme hamlesi sonucunda Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin AB üyesi olmaları da esasen bu ülkelere komşu eski Doğu Almanya üzerinde ekonomik – demografik baskı oluşturmuştur. Almanya'da son yıllarda günlük hayatta fıkralara konu olan "emeği ucuz Polonyalı sıhhi tesisatçı" tanımlaması esasen toplumsal bir tepkinin dışa vurulmasıdır.

3.3. Almanya'da Çifte Vatandaşlık Tartışmaları:

Federal Almanya vatandaşlık hukuku, ayrımcı bir tavırla Türk vatandaşlarına çifte vatandaşlık hakkını çok istisnai olarak vermektedir. Bu istisnai durum bile, özellikle muhafazakar ve aşırı sağ partilerin programında eleştirilmektedir. Almanların çoğu, elli yıl önce davet edilen Türk vatandaşlarının "misafir işçi" statüsünden, Almanya'da kendi evi, işyeri olan, istihdam sağlayan, vergi veren eşit bireylere dönüştüğü gerçeğine gözlerini kapamaktadır. Alman vatandaşı Türkler, Alman pasaportu taşımalarına rağmen "yabancı" muamelesine tabi tutulmaktan kurtulamamaktadır. Alman Milli Futbol takımında yer alan siyahi bir futbolcuya yönelik olarak, futbol maçı sırasında, "seni komşu olarak istemiyoruz" mahiyetinde pankart açılması, trajikomik bir göstergedir.

3.4. Müslüman Teröristlerin Avrupa'da da Eylemler Gerçekleştirmesi:

ABD'de 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra uluslararası boyuta ulaşan "radikal Müslümanların" terör saldırılarının takip eden yıllarda Londra ve Paris gibi Avrupa şehirlerine de yayılması, Alman kamuoyunda ciddi korku oluşturmuştur. Kuzey Afrika devletlerinde kargaşaya yol açan Arap Baharı ve Suriye'de insanlıktan çıkmış DAESH teröristlerinin "kelle alma" görüntülerinin batı medyasına yansıması, İslam dininin terörizm kelimesiyle yan yana kullanılmasına yol açmıştır.

3.5. Doğu Almanya'nın NAZİ geçmişi ile hesaplaşamamış olması:

Doğu Alman halkı, gerek Komünist yönetimin baskısı gerek siyasi hayatın dar kapsamlı olması nedeniyle, Yahudi soykırımının gerçek boyutunu algılayamamış, bunun sonucu olarak NAZİ dönemiyle hesaplaşamamış, soykırımın sorumluluğunu omuzlarında hissetmemiştir. Doğal olarak bu konu, Doğu Alman okul müfredatında da yeterince yer bulamamıştır. Bu nedenle, "Doğu Almanlar", günümüz Almanya'sında karşılaştıkları sorunların sorumlusu olarak yabancıları ve Müslümanları daha kolaylıkla suçlayabilmektedir.

3.6. PEGIDA'nın Lider Kadrosu:

Kökeni bir Facebook grubuna dayanan hareketin kadrosu eski Doğu Almanya'da yer alan Saksonya Eyaleti'nin başkenti Dresden ve çevresinden gelmektedir. Hareketin kuruluş motivasyonu, PKK yandaşlarının Dresden'de yaptıkları gösteriler ve Aşağı Saksonya Eyaleti'nde yer alan Celle şehrinde aşırı dincilerle yaşanan çatışmalar şeklinde bildirilmektedir (Vorländer vd, 2016: 5 - 6).

Hareket ilk başta 12 kişilik bir grup tarafından yönetilmiştir. Yöneticilerin yaş aralığı 37 – 55'dir. Kuruculardan dokuzu küçük işletme sahibi olup, sadece ikisi kadındır (Vorländer, 2016: 10).

Lutz Bachmann, eşi Vicky Bachmann ile birlikte harekete öncülük etmiş, 19 Aralık 2014'de Dernek statüsü kazanılırken Lutz Bachmann başkanlığa getirilmiştir (Vorländer, 2016: 12). Ancak, 2015 Ocak ayında Facebook hesabında Hitler pozu verdiği belirlenen Bachmann hakkında dava açılmış, o da başkanlıktan istifa etmiştir (haberler.com).

22 Ekim 2015 günü "hurriyet.com.tr" internet sayfasında yer alan bir haberde, Türkiye kökenli Alman yazar Akif Pirinçci'nin, Ekim 2015'de PEGIDA'nın birinci yıldönümü vesilesiyle yapılan gösteride yaptığı konuşmada, "ne yazık ki toplama kampları bugün kapalı" şeklinde ifadeler kullanmasının, Alman entellektüel dünyasında ve göçmen Türk işçileri arasında şaşkınlık yarattığı ve tepkiyle karşılandığı bildirilmiştir. Küçük yaşta Almanya'ya gidip orada eğitim gören bu şahsın, kendi "göçmen" statüsüne ve özüne düşman olan bir hareketin gösterisine katılıp konuşma yapması ve NAZİ dönemine göndermede bulunması, Alman eğitim sisteminin bir hatası ve zaafı olarak görülmelidir. Neyse ki adıgeçenin kitaplarını yayınlayan Bertelsmann yayınevi, yazarla tüm bağını kestiğini açıklamış, gerekli dersi vermiştir.

4. PEGIDA GÖSTERİLERİNİN YÜKSELİŞİ VE GERİLEMESİ:

Dresden'de 20 Ekim 2014 günü düzenlenen ilk PEGIDA gösterisine, 300 – 350 kişi katılmıştır. Bunu, Aralık ayında Batı Almanya'da Kassel, Bonn, Münih ve Düsseldorf'ta (DÜGIDA) gerçekleşen sınırlı katılımlı gösteriler izlemiştir. Yeni yılda gösteriler Hannover (HAGIDA), Leipzig (LEGIDA), Saarbrücken ve Braunschweig şehirlerine yine birkaç yüz kişinin katılımıyla yayılmıştır. Bununla birlikte gösterilerin ağırlık merkezi Dresden olmuş, katılım sayısı bakımından zirve 12 Ocak 2015 tarihinde 25.000 kişiyle gerçekleşmiştir. Bu haftayı takip eden hafta gösteri, "saldırı tehlikesi" nedeniyle güvenlik güçlerinin yönlendirmesiyle iptal edilmiştir (Vorländer vd, 2016: 7 - 10).

Hollandalı aşırı sağcı politikacı Geert Wilders'in katılımıyla 13 Nisan 2015 günü Dresden'de düzenlenen gösteriye, 30.000 kişi beklenirken, 10.000 kişilik katılım gerçekleşmiştir (Vorländer vd, 2016: 1).

2016 yılında Almanya'da 129 Islamofobik gösteri düzenlenmiştir (Bayraklı ve Hafez 2017: 221). 16 Ekim 2016 tarihli "sonhaber" internet sitesinde yer alan bir habere göre, PEGIDA'nın Dresden'de düzenlediği 2. Yıldönümü gösterisine ise 5.000 kişi katılmıştır.

Hareketin gösterilerine katılım bakımından Dresden'de yapılanların Batı Almanya şehirlerindekilere göre çok fazla olması, PEGIDA'nın esasen bir Doğu Alman hareketi olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Nitekim, Batı'daki PEGIDA gösterilerinin yapıldığı şehirlerde, aynı gün sol / otonom gruplarca düzenlenen karşı gösterilere katılım sayısının PEGIDA gösterilerinden daha yüksek olduğu Alman basınında bildirilmiştir.

5. DÜZENSİZ GÖÇÜN SIRADAN HALKI ÜRKÜTMESİ, İSLAMOFOBİ VE AYRIMCILIK:

Diğer taraftan, PEGIDA'nın ortaya çıktığı zamandaki Uluslararası konjonktür, küreselleşmenin Almanya'daki siyasi ve ekonomik yapı üzerindeki etkileri ile Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında filizlendirilen Arap Baharı sonrası, kuzey Afrika ve özellikle Suriye'deki iç savaştan sonra Avrupa'ya yönelen düzensiz göçün artmasının ortalama Alman vatandaşında yarattığı korkulara da dikkat çekmekte yarar bulunmaktadır.

Göçmenlerin güven ve refah sunan devletlere yönelmesi, fizikteki termodinamik ilkelerine benzetilebilir. Birbiriyle bağlantılı iki ayrı kabın arasında ısı farkı varsa, zamanla soğuk kap, sıcak kabın ısısının bir bölümünü absorbe edecektir. Esasen, Demir Perdenin yıkılması sonrası eski Doğu Bloku ülkelerinin Avrupa Birliği ve NATO'ya üye olması ve Doğu Alman vatandaşlarının, bazı durumlarda evlerini ve eşlerini dahi terk ederek Batı Almanya'ya «hücumu» da bunun örnekleridir.

Özelde Almanya'nın, genelde Avrupa Birliği'nin yarattığı "orantısız" refah, bu bakımdan bir güvenlik sorununa dönüşmektedir. 2015 yılındaki göç dalgasından sonra Bulgaristan'ın ve Macaristan'ın sınırlarına duvar çekmeye başlaması, bu ülkelerde duyulan kaygının somut kanıtlarıdır.

2016 Avrupa İslamofobi raporunda yer verilen "Chatham House Europe Programme" tarafından Müslüman ülkelerden göçmen alımına ilişkin olarak 10 ülkede gerçekleştirilen bir ankete göre, "All further migration from mainly Muslim countries should be stopped." (Çoğunluğu Müslüman olan ülkelerden göç durdurulmalıdır) cümlesini Almanların destekleme oranı % 53 seviyesindedir. Bu oranın, yine bir eski Doğu Bloku ülkesi ve Saksonya'nın komşusu olan Polonya'da % 71 olması dikkat çekicidir (Bayraklı ve Hafez 2017: 6).

Bahsekonu raporun Almanya bölümünde, 2015 yılında göçmen yurtlarına yapılan saldırıların sayısının üçe katlandığı kaydedilmektedir (Bayraklı ve Hafez 2017: 216).

Öte yandan, İslamofobi ve yabancı düşmanlığı Almanya'da iç içe geçmiş vaziyettedir. Bu düşüncelere sahip insanların, radikalleşerek, fikirlerini, metroda sözlü sataşmadan, yabancıların evini kundaklamaya, NSU (Nasyonel Sosyalist Yeraltı) grubunda olduğu gibi Türk vatandaşlarını öldürme gibi eylemlere dönüştürmesi, maalesef bıçak sırtı bir dengede durmaktadır. Özellikle aşırı sağ katillerin oluşturduğu NSU'nun üyesi Beate Zschäpe'nin yüzlerce duruşmaya rağmen (2017 Mayıs ayında sayı 360'ı geçmişti) sonuçlanamayan yargılanma süreci ve önemli tanıkların dava sürecinde şüpheli intiharlarla / ölümlerle ortadan kalkması göz önünde tutulduğunda, durumun vahameti daha da artmaktadır. O kadar ki "Spiegel online" web sitesinde yer alan bir haberde, Joachim Bauer isimli psikoloğun görüşlerine başvurularak neredeyse bütün sorumluluk sanığın çocuklukta yaşadıklarına yüklenmektedir.

Eğitim boyutuna gelince, Alman müfredatına göre hazırlanan okul kitaplarında Müslümanları negatif tasvir eden ifadeler yer almaktadır. Alman Hükümeti'nde göçten sorumlu Devlet Bakanı Aydan Özoğuz tarafından 2016 yılında yayınlanan bir rapora göre, "göç" ve "İslam Dini" bir "sorun", hatta "çatışma kaynağı" olarak tanımlanmaktadır (Bayraklı ve Hafez 2017: 226).

6. PEGİDA HAREKETİNİN ALMAN SİYASETİNE ETKİLERİ:

PEGIDA Hareketinin Alman siyasi hayatında, hem Alman vatandaşları, hem çifte vatandaşlar hem de göçmenler üzerindeki etkileri olmuştur.

Özellikle, Doğu Almanya'da yaşayan orta yaş grubundaki seçmenlerin bazıları, iki ana siyasal akım Hıristiyan Demokrat CDU/CSU birlikteliği ve Sosyal Demokrat Parti'nin sunduğu alternatiflerden tatmin olmamaktadır. Yeşiller ise, Doğu Almanya Eyaletlerinde yeteri kadar taban bulamamaktadır. PEGIDA'nın 350 kişilik gösteriden iki ay içinde 25.000 kişilik kitlesel harekete dönüşmesi, Alman siyasetinde, en azından eski Doğu Almanya Eyaletlerinde, siyasi alternatif ihtiyacının bir göstergesidir. Aşırı sağcı AfD Partisi, daha 20 Kasım 2014 günü PEGIDA ile irtibata geçmenin yollarını aramaya başlamıştır (Vorländer vd, 2016: 39).

PEGIDA'nın söylemlerinin ve eylemlerinin popülist olduğu ve kamuoyu gündeminde yer almak için bu tür bir kolaycılığa yöneldikleri saptaması gerçekçi olacaktır (Vorländer, 2016: 140). Dresden'de 2016 yılı Ekim ayında Başbakan Merkel'in de hazır bulunduğu bir törende Almanya'nın birleşmesinin yıldönümü kutlanırken, şehirdeki bir caminin kundaklanması tesadüf değildir (Bayraklı ve Hafez. 2017: 220).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME:

Sonuç olarak PEGIDA, gerek uluslararası konjonktür, gerek Almanya'nın Doğu ve Batı kesimlerindeki yerel şartlardaki farklılıklar nedeniyle ortaya çıkmış, tarihi, dini, sosyolojik, ekonomik ve kimliksel boyutları olan siyasi bir harekettir.

Aşırı sağ, bu bağlamda yabancı düşmanı, İslamofobik hareketler, PEGIDA örneğinde olduğu gibi, bir Alman iç siyasi hareketi boyutunu aşmış, artık Uluslararası İlişkiler disiplininin de konusu

haline gelmiştir. PEGIDA ve benzeri hareketler, yabancı düşmanlığı ve İslam karşıtlığı söylemleri ve Alman kamuoyunda yarattığı sonuçları itibariyle, Almanya'nın, Türkiye ve İslam dünyasında yer alan diğer devletlerle ilişkilerinde gündem maddeleri arasında yerini almıştır.

PEGIDA'nın, Alman kimliğinde ne kadar iz bırakacağı, gelecek seçimlerde "Alternative für Deutschland (AfD)" benzeri aşırı sağ eğilimli Partilerin Almanya çapında siyasi hayatta, Federal ve Eyalet düzeyindeki Parlamento seçimlerinde alacağı oy oranı ve toplumda kendisine biçeceği rol ile doğru orantılı olacaktır.

Bu makale, akademik bir çalışma olup, siyasi bir açıklama olarak algılanmamalıdır. Makalede yer alan görüşler sadece yazarı bağlar, Türkiye Cumhuriyeti'nde veya başka herhangi bir devlette resmi kurum veya kuruluşların görüşü gibi değerlendirilemez.

KAYNAKÇA

ALBRECHT-CARRIE, René (1973). **A Diplomatic History of Europe,** Harper & Row, New York.

ANDERSON, Benedict (2006). **Imagined Communities, Reflection on the Origin and Spread of Nationalism,** Verso, London.

ARI, Tayyar (2002). **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, ALFA Yayınları, İstanbul.

BALTA, Evren (Editör) (2016). **Küresel Siyasete Giriş**, İletişim Yayınları, İstanbul.

BAYLIS, John, vd. (Editors) (2014). **The Globalisation of World Politics, An Introduction to International Relations**, Oxford University Press, L.E.G.O., Italy.

BAYRAKLI, Enes ve HAFEZ, Farid (Editors) (2017). **European Islamophobia Report – 2016 by SETA**, Turkuvaz, Istanbul.

BLACK, Edwin (2009). **Nazi Lexus, America's Corporate Connections to Hitler's Holocaust,** Dialog Press, Washington D.C..

CONTE, Arthur (2002). **Diktatörler Yüzyılı**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

ÇARKOĞLU, Ali (Editör) (2014). **Uluslararası İlişkilerde Araştırma Yöntemleri,** Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir.

DUNNE, Tim, vd. (Editors) (2013**). International Relations Theories – Discipline and Diversity,** Oxford University Press, L.E.G.O., Italy .

ER, Mutlu (2015). **Eine semiotische Analyse der Kriegsplakette: Solidaritat, Kriegsanleihe und Symbolismus im Zweiten Weltkrieg**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

ERALP, Atila (2005). **Devlet ve Ötesi – Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, İletişim Yayınları, İstanbul.

FRANZ, C. ve STROHM, L. H.. **Deutsche Geschichte**, Parragon, China.

FUKUYAMA, Francis (2004). **Devlet İnşası,** Remzi Kitabevi, İstanbul.

GLEASON, Philip (1983). **Identifying Identity: A Semantic History**. The Journal of American History. Vol. 69, No: 4 (Mar. 1983), s: 910 – 931.

GOLDHAGEN, Daniel Jonah (1997). **Hitler's Willing Executioners – Ordinary Germans and the Holocaust,** Vintage Books, New York.

GOLDSTEIN, Joshua S. (2001). **International Relations**. Crawfordsville: Longman, R.R. Donnelley and Sons.

GRABNER-HEIDER, Anton (2015). **Die wichtigsten Philosophen,** marixverlag, Germany

HEYWOOD, Andrew (2015). **Key Concepts in Politics and International Relations**. Palgrave, China.

HUNTINGTON, Samuel P. (2003). **Medeniyetler Çatışması,** Vadi Yayınları, Ankara.

JAMES, Harold (2009). **Alman Kimliği**, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul.

KAPLAN, A. Morton (1967). **System and Process in International Relations**. John Wiley and Sons.

MORGENTHAU, Hans J. (1972). **Politics Among Nations**, Alfred A. Knoopf, New York.

MÜLLER, Helmut M. (1986). **Schlaglichter der Deutschen Geschichte**, Meyers Lexikonverlag, Mannheim.

NYE, Joseph S. (2003). **Understanding International Conflicts**, Longman, New York.

NYE, Joseph S. ve WELCH, David A. (Çev.: AKMAN, R.) (2015). **Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak,** Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

OLUSOGA, David ve ERICHSEN, Casper W. (2011). **The Kaiser's Holocaust – Germany's Forgotten Genocide**, faber & faber, London.

ORAN, Baskın, (1999). **Atatürk Milliyetçiliği,** Bilgi Yayınevi, Ankara.

PERRAUDIN, Michael ve ZIMMERER, Jürgen (2011). **German Colonialism and National Identity,** Routledge, New York.

PUTZGER, F.W. ve BRUCKMULLER, E. (2000). **Historischer Weltatlas,** öbv-hpt, Wien.

RAMSBOTHAM, Oliver, vd. (2012). **Contemporary Conflict Resolution, Polity**, MPG Books, Cambridge.

REES, Lawrence (1997). **The Nazis – a Warning from History**, The New Press, Singapore.

RUSSEL, Bertrand (1972). **A History of Western Philosophy**, Touchstone Book, New York.

SMITH, Steve, vd. (2012). **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases,** Oxford University Press, Hampshire.

ŞAHİN, Sedat (2015). **Alman Siyasi Tarihi-I,** Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

TEEPLE, J. B. (2002). **Timelines of World History,** DK Publishing, London.

The Economist (2015). **Pocket World in Figures – 2016 Edition,** Profile Books, L.E.G.O., Italy.

VIOTTI, Paul R. and KAUPPI Marc V. (1999). **International Relations Theory,**
Allyn and Bacon, Needham Heights, MA.

VORLÄNDER, Hans, vd. (2016). **PEGIDA – Entwicklung, Zusammensetzung und Deutung einer Empörungsbewegung,** Springer, Wiesbaden.

WATSON, Peter (2011). **The German Genius,** Simon & Schuster, London.

WINDER, Simon (2011). **Germania,** Picador, New York.

YU-LAN, Fung (1976). **A Short History of Chinese Philosophy,** the Free Press, New York.

Web sayfaları:

https://www.sondakika.com/haber/haber-pegida-2-yilini-kutladi-8864208/

https://www.haberler.com/pegida-kurucusu-bachmann-hakim-karsisinda-8369782-haberi/

http://www.hurriyet.com.tr/bunu-bir-turk-soylerse-40004559

http://www.spiegel.de/panorama/justiz/nsu-prozess-das-zweite-gesicht-der-beate-zschaepe-a-1145986.html

ULUSLARARASI SİSTEMDE DEĞİŞEN DENGELER: ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE TÜRKİYE

Sefa ÇOŞKUN[1]

Öz

Değişen dünya düzenini göz önüne aldığımızda Soğuk Savaş Sonrası oluşan, uluslararası konjonktüre "tek kutuplu dünya düzeni" olarak geçen uluslararası sistem, Amerika Birleşik Devletlerinin uluslararası arenada güç ve itibar kaybetmesiyle, Avrasya'da güçlenen ve özelliklede ekonomik anlamda gelişen Rusya ve Çin ile birlikte artık etkinliği kaybetmeye başlamıştır. Dünya yeni bir uluslararası sisteme doğru ilerlerken "iki kutuplu dünya düzenine mi?" yoksa "çok kutuplu dünya düzenine mi?" geçileceği soru işaretleri içerisinde Rusya ve Çin'in başını çektiği Şangay İşbirliği Örgütü ismini uluslararası arenada daha fazla duyurmaya başlamıştır. Amerika'nın da bir NATO üyesi olup, her ne kadar bazı görüşler de ters düşse de, Avrupa Birliği ile ikili ilişkileri göz önünde bulundurarak dünyanın yeni iki kutbunun Şangay İşbirliği Örgütü ve Avrupa Birliği olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu siyasi düzlemde iki kutbun tam arasında kalan Türkiye ise kendi politikasını göz önünde bulundurarak bu iki kutuptan birisinde yer almak isteyecektir. Bilindiği gibi son elli yılda Türkiye Avrupa Birliğine girmek için gerekli adımları atmaya çalışmış, fakat tam manasıyla istediği sonuca ulaşması mümkün olmamıştır. Avrupa Birliğinin ekonomisinin gittikçe gerilemesi ve Türk halkının birliğe tam üyelik umudunun kırılması gibi nedenlerin birikimi sonucu Türkiye de alternatif olarak Şangay İşbirliği Örgütü konuşulmaya başlamıştır. Her ne kadar tarihi boyunca Rusya ve Çin ile çok yakın ilişkiler içinde olunmasa da örgütün diğer üyeleri Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan ile tarih ve köken bağıda gözden kaçırılmaması gereken bir unsurdur. Ayrıca Şangay İşbirliği Örgütü kuruluşundan önce ve sonra bu devletlerin ihracat ve ithalat temelli ekonomileri de incelendiğinde örgütün, üye devletlerin ekonomilerine nasıl büyük bir fayda sağladığı göz önüne serilmektedir. Tüm bu gelişmeler ışığında bu çalışmada Soğuk Savaş sonrası dünya tarihi incelenmeye çalışılmış ve uluslararası sistemde ki değişimler ile birlikte "yükselen kutup Şangay İşbirliği Örgütü" Türkiye çerçevesinden incelenmiş ve olası bir Türkiye – Şangay yakınlaşmasının yeni dünya düzenini ne denli değiştireceği hakkında çıkarımlarda bulunmayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Şangay İşbirliği Örgütü, Uluslararası Sistem, NATO, ABD

[1] Dumlupınar Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, E-Posta: sefaedacoskun@gmail.com

Abstract

When we consider the changing world order, the international system that emerged after the Cold War, which is international conjuncture "unipolar world order", the United States losing strength and prestige internationally,Russia and China growing stronger in Eurasia and developing economically in particular, it has begun to lose its effectiveness. As the world progresses toward a new international system, the Shanghai Cooperation Organization, headed by Russia and China, has begun to announce more in the international arena, with the question of whether it will be a "bipolar world order" or a "multipolar world order"? It is not wrong to say that the United States is also a NATO member and although the views are in conflict, taking into consideration the bilateral relations with the European Union, it is the Shanghai Cooperation Organization and the European Union of the two new poles of the World.

On this political level, Turkey, which is between the two poles, will want to take part in one of these two poles considering its policy. As it is known, in the last fifty years Turkey has tried to take steps to enter the European Union, but it is not possible to achieve the desired result in the exact sense. As the European Union's economy is getting slower and the Turkish people are breaking the hope of becoming a full member of the Union, the Shanghai Cooperation Organization has started to talk about Turkey as an alternative. Although it is not closely related to Russia and China throughout its history, it is an element that should not be overlooked in the history and origin of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan. Moreover, when the export-import-based economies of these countries are examined before and after the establishment of the Shanghai Cooperation Organization, it is shown how the organization has benefited the economies of the member states.In this light of all these developments, the study of world history after the Cold War was tried to be examined and with the changes in the international system, the "rising pole Shanghai Cooperation Organization" was examined from the frame of Turkey and aimed to find out what a possible Turkey - Shanghai convergence would change the new world order.

GİRİŞ

9 Kasım 1989 tarihinde Berlin Duvarı'nın yıkılması Kominizim için sonun başlangıcı olmuş ve 25 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği(SSCB) Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un istifa etmesiyle birlikte SSCB dağılmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte 1947'den 1991'e kadar devam eden Soğuk Savaş artık sona ermiştir. Komünist bloğun çökmesi ile birlikte Soğuk Savaş dönemi boyunca yaşadığımız ve uzmanlar tarafından iki kutuplu sistem olarak adlandırılan uluslararası sitemde çöküp, dünya yeni bir sisteme doğru yol almaktaydı. Batı Bloğunun en büyük temsilcisi Amerika Birleşik Devletleri(ABD) bu çöküşü bir fırsat ve başarı haline getirerek gerek askeri gerek ekonomik anlamda NATO ve Avrupa Birliğini de yanına alarak, SSCB'den oluşan boşluğu hızlı bir şekilde doldurmaya başlamış ve yeni sistemin tek kutuplu dünya düzeni olmasına ve bu tek kutbunda liderinin kendisi olmasına büyük katkı sağlamıştır.

Diğer tarafta ise SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya da birçok devlet bağımsızlığını ilan etmiş ve belli sınırlar için hak iddasında bulunmaktadır. SSCB'nin ardılı olarak tanımlanan Rusya Federasyonu(Rusya) ise bu toprak kayıplarını kabullenmemekle birlikte başta ABD olmak üzere diğer batılı devletlerin bu devletlerin iç işlerine karışmak yoluyla bölge üzerinde etkin olmasını istemiyordu. Bölgenin diğer büyük devletlerinden Çin Halk Cumhuriyeti(Çin)'de bu durumdan rahatsız olmakla birlikte bölgede Japonya'dan sonra başka bir ABD müttefiki olması işine gelmemekteydi. Fakat bu yeni kurulan devletlerin birçoğuyla sınır sorunu olması Çin içinde bu konuyu öncelikle konular arasına getirmiştir. Çin bölgede oluşan ayrılıkçı akımın kendi bünyesinde barındırdığı Doğu Türkistan'a sıçrama riski nedeniyle ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.(Adıbelli 2009. 93) Sovyet bakiyesi koşulların yarattığı komşular arası dayanışma ihtiyacı Çin'i, yeni sınır komşusu ülkelerle bölgesel düzlemde dostane ilişkiler kurulması konusunda inisiyatif almaya itmiştir. Bu yönde 1992-1996 yılları arasında bölgeye yoğunlaşan Çin diplomasisi hedefine ulaşmış ve sınır ihtilaflarına dayalı bölgesel güvenlik sorunlarının çözümüne ilişkin komşu ülkelerle uzlaşı Rusya'nın da desteğiyle 26 Nisan 1996 yılında Şanghay'da toplanan beş ülkenin Sınır Bölgelerinde Askeri Güvenin Derinleştirilmesi Anlaşmasını imzalamasıyla Şanghay Platformu kurulmuştur.(Temur 2015. 32)

Şangay kuruluşundan itibaren ilk olarak sınır güvenlik sorunlarıyla ilgilenmeye başlamış ve o dönemde Orta Asya bölgesinin en büyük sorunu olan sınır güvenliği sorununu karşılıklı hoşgörü ve işbirliğine dayalı antlaşmalarla büyük ölçüde çözüme kavuşturmuştur. Bu süreç 2002'ye kadar devam ederken Haziran 2001'de platforma Özbekistan'ında katılmasıyla örgüt hem şuandaki adına hem de şuandaki tam üye sayısına ulaşarak Şangay İşbirliği Örgütü(ŞİÖ) olarak karşımıza çıkmıştır. ŞİÖ 2002'den sonra artık bölgede devletler düzeyinde bir sınır sorunu kalmamasıyla birlikte farklı alanlarda da faaliyet göstermeye başlamış ekonomik ve kültürel alanda işbirliği adımları atarken en önemli adımları ise yine güvenlikte işbirliğine yöneltmek zorunda kalmıştır. Çünkü sınır sorunları çözülmüş olsa dahi bütün devletlerin kendi içlerinde bağımsızlık haklarını kullanmak isteyen silahlı veya silahsız oluşumlar bulunmaktadır. Bu anlamda bu tehditleri terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılık olarak tamamlayan ŞİÖ Taşkent'te yapılan 16-17 Haziran 2004 zirvesinde Bölgesel Anti terörizm Yapısı(RATS) kuruldu(Temur 2015. 52). Bu çerçevede Çin içerisinde Tayvan ve Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketleri, Rusya içerisinde Çeçenistan ayrılıkçı hareketi ve bütün devletlerin zarar gördüğü radikal dini gruplar terörist olarak ilan edilerek hem ortak bir mücadeleyi hem de örgüt üyesi devletlerin bu grupları kullanarak diğer devletlerin iç işlerine karışmasını engellemeyi amaçlamıştır.

Bütün bu sorunların çözüm politikaları yanında ŞİÖ terörle mücadele adı altında ilki 2003 yılında olmak üzere askeri tatbikatlarda yapmış hatta 2005 yılında Rusya ve Çin'in ortak düzenlediği ve o dönemde en çok asker kullanılan tatbikat olarak tarihe geçen tatbikattan sonra Rus yetkililer bu tatbikatların süreceğini, ilerde bu tatbikatlara Hindistan'ında katılacağını ve ŞİÖ'nün askeri bir nitelik kazanacağını dile getirmeye başlamıştır. 2007 yılına gelindiğinde ise Dünya petrol üretim ve kullanım pazarının yarısından fazlasını elinde bulunduran örgüt artık ABD'ye karşı yeni bir kutup oluşturacak kapasiteye ulaşmış gözükmekteydi. Nitekim dönemin Rusya Devlet Başkanı Putin Örgütün Ağustos

2007 Bişkek zirvesinde "Tek kutuplu dünya kabul edilemez" sözleri örgütün yeni misyonunu ortaya koymuştur demek yanlış olmayacaktır. Bu konjonktürde çalışmada tek kutuplu dünya düzeninin sona ermesindeki nedenler ve yeni kutup olarak ŞİÖ'nün yükselişi ve bütün bunlar arasında Türkiye'nin politikaları işlenmiş ve ekonomik ve askeri alanda Türkiye'nin nasıl bir politika izlemesi gerektiği çıkarımlarla anlatılmaya çalışılmıştır.

1. Tek Kutuplu Dünya Düzeninin Sonu ve "ABD"

SSCB'nin yıkılmasıyla başlayan tek kutuplu dünya düzeni 20 yılı aşkın bir süredir ABD'nin liderliğinde devam etmekle birlikte şuan geldiğimiz noktada artık ABD tek başına bütün dünyada istediğini uygulaya bilme gücünü yitirmiş ve uluslararası sistemde artık yeni güçlerin sahneye çıktığı görülmektedir. Tabi ki bu olgu biranda gerçekleşen bir süreç olmaktan çok bir süreç içerisinde yavaş yavaş ilerlemiştir. Burada yapılması gereken ABD'nin güç kaybetme nedenlerine bakılarak yeni oluşacak sistemde nasıl bir rol oynayacağı hakkında çıkarım yapmak doğru olacaktır.

1991 yılından 2001 yılına kadar devam eden ABD hegemonyası, 11 Eylül 2001 günü Amerika Birleşik Devletleri'nde iç sefer gerçekleştiren dört yolcu uçağı, el-Kaide üyesi 19 kişi tarafından kaçırıldı. American Airlines'ın 11 sefer sayılı uçuşu ile United Airlines'ın 175 sefer sayılı uçuşu, New York'ta bulunan Dünya Ticaret Merkezi'nin sırasıyla kuzey ve güney kulelerine çarptı. İki saat içinde 110 katlı her iki bina da çökerken, Dünya Ticaret Merkezi'nin de arasında bulunduğu çevresindeki bazı yapılar yıkıldı ve bazıları hasar gördü. Kaçırılan üçüncü uçak, American Airlines'ın 77 sefer sayılı uçuşu, Virginia eyaletine bağlı Arlington County'de yer alan Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı karargâhı Pentagon'a çarptı. Saldırı sonucunda binanın batı cephesinin bir kısmı yıkıldı. Kaçırılan dördüncü uçak olan United Airlines'ın 93 sefer sayılı uçuşu ise Washington, DC'yi hedeflemişti. Ancak yolcuların uçağı kaçıranlara yaptığı müdahale sonrasında uçak, Pensilvanya eyaletindeki Shanksville yakınlarına düştü. Uçaklardaki 19 hava korsanı ve 227 kişi de dahil olmak üzere saldırılar sonucunda 2.996 kişi hayatını kaybetti.(https://tr.wikipedia.org/wiki/11_Eyl%C3%BCl_sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1) Bu bir dizi saldırının uluslararası politikada bir çok açıdan önemli dönüm noktaları olurken ABD'de ilk kez kendi topraklarında vurulmasıyla uluslararası sistemde büyük bir prestij kaybetti.

ABD hem bu prestij kaybını azaltmak hem de bu saldırıların intikamını almak açısından saldırıları düzenleyen ve yöneten örgüt olan el-kaideye yönelik operasyonlar başlatmıştır. Bu operasyonlara da ilk olarak örgütün hem kuruluş yeri hem de örgüt lideri Usame Bin Ladin'in bulunduğu yer olarak tahmin edilen Afganistan'a yönelik operasyonlar Avrupalı devletlerinde desteğiyle hızlı bir şekilde başlatılmıştır. 7 Ekimde başlayan operasyonlar 13 Ekimde başkent Kabilin düşmesiyle son buldu fakat ABD asıl amaca olan Usame Bin Ladini ele geçiremedi. Afganistan operasyonun bu kadar hızlı ve nispeten başarılı olmasını iyi kullanan dönemin Cumhuriyetçi Parti Lideri ve Başkan G.W. Bush bunu iyi servis ederek bir sonraki adımının hazırlıklarına başladı. Daha sonra ABD'yi çöküşe geçiren en büyük sebep olarak gösterebileceğimiz Irak Savaşı için dünya kamuoyunu hazırlamaya başlayan ABD, ilk adım olarak Irak, İran ve Kuzey Kore'yi dünya kamuoyunu tehdit eden "şer eksenine" yerleştirdi. Nitekim '20 Mart 2003'te ABD askerleri, kitle imha silahları bulundurması ve bunu dünya barışını bozacak bir neden olmasından dolayı Irak'a girdi. Beklenenin aksine çok büyük bir direnişle karşılaşmayan ABD askerleri hızlı bir şekilde Saddam güçlerini temizleyerek Irak'ı resmen ele geçirdi. Bu başarısı Bush'u ikinci kez Başkanlık koltuğuna oturturken Iraktaki çatışmaların bir türlü son bulmaması ve koalisyonun soruşturma komisyonu, Irak'ta savaşın gerekçesi olarak gösterilen kitle imha silahlarının bulunmadığını açıklaması Bush yönetimini sekteye uğramasına sebep olmuştur. Savaş sonrası normalleştirme çalışmalarının çok uzun sürmesi ve uygulanan orantısız güç ABD'ye dünya kamuoyundan tepki yağmasına sebep olurken NATO ve AB'nin bu durumlara sessiz kalması ABD ve AB'nin insan hakları boyutunda büyük itibar kaybetmesine neden olmuştur.

Nitekim 2008 yılında patlak veren Mortgage krizi başta ABD ve Avrupa olmak üzere bütün dünyayı etkilemiş ve ABD ekonomisinin sarsılması Irak savaşı askeri harcamalarına dikkatleri çekmiş ve aynı zamanda Amerikan askerlerinin bir türlü Iraktan çekilmemesinden rahatsızlık duyan ABD halkı yapılan seçimlerde Demokrat Parti adayı Barack Obama'yı başkanlığa gelmesini sağlamıştır. Seçilen ilk siyahi ABD Başkanı olan Obama seçim döneminde yaptığı konuşmalarda daha ılıman bir görüntü sergilemiş ve ABD için yeni bir döneme geçildiğini göstermiştir. Göreve gelir gelmez ilk iş olarak uluslararası arenadaki saldırgan tavrı değiştiren Obama ilk etapta bir iyileşme gösterirken. Diğer tarafta Çin ekonomisin gittikçe büyümesi ve Rusya- Çin yakınlaşmasına ABD'nin kayıtsız kalması Obama döneminde de istenilen itibarı tekrar kazandırmaktan geri kalmıştır. AB'nin ise ekonomik krizden bir türlü kurtulamaması ve sallantıya girmesi dünyanın tek kutuplu uluslararası sistemden yeni bir sisteme doğru gittiğinin en büyük göstergesi durumuna gelmiştir. Obama'nın Çin'in Tek Çin politikasını kabul etmesi ve Tayvan Adasına verilen desteğin çekilmesi nedeniyle gittikçe güçlenen Çin bölgesel sorunlarını çözüme kavuşturduktan sonra artık yüzünü bütün dünyaya çevirmiş vaziyete gelmiştir.

Son olarak yeni seçilen ABD Başkanı Donald Trump henüz görevi devir almadan bile Çin'in Tek Çin politikasına karşı çıkacağını dile getirmiş ve yeni dönem ABD dış politikasının Çin ekseninde Orta Asya'ya kayacağının habercisi olmuştur. Göreve geldikten sonrada günden güne artan ABD-Çin gerginliği tarafların Çin'in Güney Çin Denizinde ki adalar üstünden zirve yapmış ve taraflar resmi olmayan gazete haberlerine göre karşılıklı savaş tehditleri durumuna gelmişlerdir. Burada asıl büyük muammayı ise hala iki tarafında net bir şekilde yanında yer almayan Rusya'nın nasıl bir politika izleyeceği oluşturmuştur. Tarihi düşmanı ABD'nin yanında yer almak, hemen yanı başında yükselen bir güç olan Çin'in ilerleyişini durdurmak için bir fırsat oluştururken, uzun vadede ABD ile otaklığında istediği çıkarları elde edemeyeceğin bilmesi ve Çin'den sonra ABD'nin rotayı Rusya'ya çevirmeyeceğinin garantisi olamaması nedeniyle Rusya'yı sınır komşusu ve ŞİÖ deki stratejik ortağı Çin'e daha çok yakınlaştırmıştır. İşte bu uluslararası konjonktürde artık tek kutuplu uluslararası sistemin çöktüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

2. Doğunun Yükselen Kutbu "Şangay İşbirliği Örgütü"

Şangay İşbirliği Örgütü kuruluş amacı olan bölgesel sınır sorunlarının çözüme kavuşturulmasından sonra amacını genişleterek hem bölgesel güvenlik sorunları olan terörizm ve ayrılıkçı hareketlere karşı mücadeleyi amaç edinip hem de kültürel ve ekonomik anlamda işbirliğini artırmayı kendisine amaç edinmiş ve bu yönde çalışmışlarına devam etmiştir. Bölgesel güvenlik sorunlarıyla aktif bir şekilde mücadele eden ŞİÖ bu sorunları büyük ölçüde çözüme kavuşturmuş olarak göze çarpmaktadır. En büyük sorunlardan birisi olarak bahsedebileceğimiz Çin içerisindeki Tayvan ve Doğu Türkistan sorunu ABD Başkanı Barack Obama dönemindeki ABD dış politikası nedeniyle büyük oranda çözüme kavuşturulmuş ve özellikle Tayvan adasındaki milliyetçilerin gücü yardımların geri çekilmesinden sonra yok denecek kadar azalmıştır. Nitekim Çin ve Rusya'nın Birleşmiş Milletler(BM) Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesi arasında yer alması terörle mücadele alanında ŞİÖ'nün elini güçlendirdiği kaçınılmaz bir gerçektir.(https://tr.wikipedia.org/wiki/Birle%C5%9Fmi%C5%9F_Milletler_G%C3%BCvenlik_Konseyi#Daimi_.C3.BCyeler). Fakat sadece güvenlik politikalarında işbirliği ŞİÖ'yü dünya değişen dengelerinde bir güç haline getirmekte oldukça yetersizdir. Değişen dünya düzeninde en önemli iki olgu askeri ve ekonomik güç olduğu gerçeğini görmezden gelemezsek, ŞİÖ'nün ekonomi politikalarına biraz daha yakından incelememiz gerektiğini gözler önüne serecektir

İşbirliğini geliştirmek alanında çalışmalarını yoğunlaştıran ŞİÖ için en büyük adımlardan birisini de ekonomik anlamda işbirliği oluşturmaktadır. Bu anlamda ilk olarak ŞİÖ içerisinde 2001 yılında Almatı'da düzenlenen Hükümet Başkanları Konseyi toplantısında "ŞİÖ üyesi Devletler Arasında Ticaret ve Yatırım Alanında Elverişli Şartların Oluşturulmasına ve Bölgesel Ekonomik

İşbirliğine Dair Temel Amaç ve Yönelimler Hakkında Mutabakat Zaptı" imzalanmıştır.(Sandıklı 2005. 180) Bu anlaşma ile ilk kez ŞİÖ üyesi devletler arasında ikili anlaşmalar dışına çıkılarak örgüt olarak ilk ekonomik adım atılmıştır. Bu anlaşmayı 2003 yılında Pekinde "ŞİÖ Üyesi Devletlerin Çok Taraflı Ticari-Ekonomik İlişkiler Programı" imzalanması takip etmiştir.(Sandıklı 2005. 181) Çin'in girişimiyle kabul edilen ve "serbest ticaret bölgesi" ya da "çağdaş İpekyolu'na" hazırlık olarak nitelendirilen bu anlaşma nakliyecilik, sınır geçişleri, denetim ve garanti işlemlerini standartlaştırma, ulaşım, enerji, çevre koruması, haberleşme, beyaz eşya üretimi ve tarımda işbirliğini öngörmektedir. Bu anlaşmalarla ekonomik işbirliği için hukuksal alt yapıyı hazırlayan ŞİÖ ekonomik güç olarak incelediğimizde dünya petrol rezervinin %25'ini, dünya doğalgaz rezervinin %50'sini, dünya kanıtlanmış uranyum rezervinin %50'sini ve gayri safi milli hasıla olarak bakıldığında dünyanın 1\4'ünü bünyesinde bulundurmaktadır. Buda dünya ekonomisin dinamosu olarak adlandırabileceğimiz enerji sektörü için çok yüksek paydalar olarak göze çarpmaktadır.(Temur 2015. 97) 2006 yılına gelindiğinde ŞİÖ çerçevesinde karşılıklı ekonomik ilişkilerin artırılması amacıyla bir alt birim olarak İş Dünyası Konseyi kurulmuştur. Bu yeni birimin temel görevi ŞİÖ bölgesinde ekonomik işbirliğini geliştirmek, üst düzeyde kararlaştırılan ekonomik projelerin hayata geçirilmesini sağlamaktır. Bütün bu adımlar eşliğinde üye devletler arası ekonomik işbirliğini geliştiren ŞİÖ'nün 2009 yılındaki Yekaterinburg zirvesinde Çin, ŞİÖ coğrafyasında ABD doları yerine kendi ulusal para birimleriyle ticaret yapma teklifinde bulunmuş ve üye ülkelere bu konuda gerekli krediyi sağlaya bileceğini duyurmuştur.(Teamur 2015. 98) Çin'in bu teklifini batı bağımlılığından kurtularak kendi serbest ticaret bölgeleri içerisinde kendi para birimleriyle ticaret adımının bir sonraki aşamasının Şangay ortak para birimi oluşturulması ya da üye devletlerden birinin ulusal para biriminin Şangay bölgesindeki ticaret için kullanılması olabileceği görmezden gelinemez. Ve böyle bir adım ŞİÖ ticaret bölgesinde ticaret yapmak isteyen başta ABD ve AB ülkeleri olmak üzere bütün devletler için bir dezavantaj oluşturacaktır. Fakat ŞİÖ açısından bu, birlik olarak yükselmenin en büyük adımlarından birini oluşturmaktadır.

Giriş bölümünde bahsettiğimiz Askeri tatbikatlarla askeri gücünü sergileyen ŞİÖ, ekonomik anlamdaki gelişmeleri ile Orta Asya bölgesinden yükselerek artık dünyada söz sahibi bir yapı olarak gelişmesine devam etmek istemektedir. Bunun için henüz önünde aşması gereken önemle engeller ve dönüm noktaları bulunan ŞİÖ için gelecek hakkında bu dönüm noktalarında nasıl bir hareket göstereceği asıl soru işaretleri arasında bulunmaktadır. Fakat şuana kadar ki politikalarını gayet başarılı bir şekilde uygulayan ŞİÖ önüne çıkan yeni engellerde de yine aynı başarıyı gösterebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bütün bunların yanında aynı zamanda genişlemesi gereken ŞİÖ bu açıdan Hindistan ve Pakistan tam üyeliği en yakın ülkeler arasındadır. İşte bütün bu adımları kendi gelişimi açısından doğru zamanında attığı varsayımı eşliğinde ŞİÖ artık dünyanın yeni sisteminde ABD karşısında ikinci bir kutup olarak görmekteyiz. Tabi ki yeni dünya düzeninin iki kutuplu mu yoksa çok kutuplu mu olacağı hala büyük soru işaretleri içerisindeyken yeni bir dünya savaşı çıkmadığı taktirde tek kutuplu dünya düzeninin sona erdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

3. İki Kutup Arasında "Türkiye"

İkinci Dünya Savaşında sıcak çatışmalara girmeyen ve savaşın son döneminde Müttefik devletlerin yanında yer alarak savaşı kazanan güçler arasında yer almayı başarmıştır fakat herhangi bir yarar sağlayamamıştır. İkinci Dünya Savaşının bitmesiyle birlikte batıda yükselen ABD ile doğuda yükselen SSCB arasında bir soğuk savaş başlamış ve bu soğuk savaş en büyük etkisini Kapitalizm ve Kominizim yayılma savaşı olarak kendini göstermiştir. Bu dönemde Türkiye'de batı bloğunun temsil gücü NATO'nun yanında yer alarak tarafını belli etmiş ve askeri, ekonomik ve kültürel yönleriyle batıya doğru yönelmiştir. Yine AB'nin kökeni olarak adlandıra bileceğimiz Avrupa Ekonomik Topluluğuna(AET) Türkiye 1959 yılında başvurmuş ve bunu dönemin Başbakanı Adnan Menderes Avrupa'ya ilk adım olarak tanımlamıştır.(Oran 2001. 492). Bu tarihten itibaren iç ve dış politikalarını çoğunlukla AB üzerinde yoğunlaştıran Türkiye AB'ye girmek için bütün adımları atmış ama

karşılığında istediği ilerlemeyi sağlayamamıştır. Bunun çok çeşitli ekonomik nedenleri olsa dahi tarihsel ve kültürel anlamda AB'nin kurucu ötekisinin İslam olduğu gerçeğini de gözden kaçırmamak gereklidir. Nitekim her ne kadar birlik çerçevesinde herhangi bir dini görüş olamamasına karşın, şuandaki üye bütün devletlerin halklarının çoğunluğunun Hristiyan olduğu gerçeği göz önüne çıkmaktadır. Yine AB'nin Papa'ya olan yakınlığı da bunun bir kanıtı olarak gösterilmesi mümkündür. Ne sebepten olursa olsun Türkiye AB yönünde bu bitmek bilmeyen süreçlerde artık bıkkınlık göstermeye başlamıştır.

Tüm bu olgular içinde ABD ve tarihsel ortağı AB'nin son dönemlerde uyguladığı politikalarla dünya devletleri üzerindeki gücü ve itibarı gittikçe azalmakta ve bugüne kadar oluşturdukları insan hakları ve demokrasi savunucu olma özelliklerini kaybetmiş gözükmektedirler. Özelliklede Türkiye'nin 15 Temmuz 2016 gecesi yaşadığı FETÖ terör örgütünün darbe girişimi sırasında ve sonrasında önce darbecilerden yana bir tavır takınmaları, daha sonrada bu darbe girişimini kınamak yerine, darbe gecesi yaşanan olaylardan bir nevi cımbızlama yöntemiyle, birkaç haksız şiddeti ön plana çıkartarak Türkiye'yi yaralamak istemesi Türk halkında ve hükümette büyük bir güven kaybı oluşmasına neden olmuştur. Nitekim aramızda "suçluların iadesi" ikili anlaşması olmasına rağmen FETÖ terör örgütü liderinin iade talebimizin çeşitli gerekçelerle geciktirilmesi uğraşı bu güvensizliği en üst düzeye çekmekte, halk arasında FETÖ'nün destekçisi ABD olarak tanımlanmasına sebep vermektedir.(http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/adli_yardimlasma/adli_isbirligi_ceza/suclularin_iadesi_7_abd_iade_usul.html)

Diğer tarafta ise Asya'nın yükselen gücü ŞİÖ'nun diyalog ortağı ülkeler arasında yer almamız bile batı kanadında rahatsızlık duyulmakta iken olası ŞİÖ-Türkiye yakınlaşması iplerin tamamen gerilmesine sebep olacaktır. Türkiye ekonomik yönden her ne kadar zayıf bir ülke olsa da her fırsatta dile getirilen stratejik coğrafi konumu ve askeri gücü ŞİÖ'nün yükselişine büyük bir katkı sağlayacağı açık bir gerçektir. Nitekim Çin Dışişleri sözcüsünün Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) üyelik başvurusu yapması durumunda bu başvuruyu değerlendirmekte istekli olduklarını açıklaması ŞİÖ açısından Türkiye'nin önemini ortaya çıkartmaktadır. Fakat her ne kadar Rusya ve Çin'in yapıcı konuşmaları ön plana çıksa da ŞİÖ'nün misyonu olan terör örgütleri ve ayrılıkçı hareketlere karşı işbirliği anlamında mücadele verdikleri Çin'in Doğu Türkistan'daki sorunu ve Rusya'nın Çeçenistan sorunu önceliğinde değerlendirdiğimizde yine ŞİÖ'nünde kurucu ötekisinin Müslümanlık ve Türklük olduğunu söyleyebiliriz. Ama ŞİÖ içerisindeki diğer Türk kökenli devletlerin varlığı bu tezi bir nebzede olsa çürütmektedir. Burada asıl soru işareti şu olacaktır. ŞİÖ'nün iki başat gücü Rusya ve Çin hem tarihi düşmanları hem de iç işlerinde ki ayrılıkçı hareketler ile bir kültür bağı olan Türkiye'yi karşılarında tutmak mı olacak? Yoksa stratejik coğrafi konumu ve askeri gücünden yararlanıp batıya karşı yükselmek için yanında mı tutacak? ŞİÖ'nün kuruluş olgusuna baktığımızda bunu çözümlemek çok da zor olmayacaktır. ŞİÖ kuruluşu itibariyle birbiriyle yaşanan sınır sorunları karşılıklı anlayış içinde çözüme kavuşturmak olması ve örgütün en büyük şartının üye devlerin bir birlerinin iç işlerine karışılmama şartının bulunması Türkiye ile de bu sorunların bu şekilde çözülüp yanında yer almasını isteyeceği göz önüne çıkmaktadır.

SONUÇ

Tüm bu anlattıklarımız şunu gösteriyor ki artık dünya "tek kutuplu" uluslararası sistemden, uluslararası arenada başka bir gücün yükselmesiyle, çıkarak yeni bir uluslararası sisteme doğru yönelmektedir. Şuanda görünen iki kutup ise ABD önderliğinde AB ile Rusya ve Çin'in başat güç olduğu ŞİÖ'dur. Bu iki kutup her ne kadar tam manasıyla karşı karşıya gelmese de AB'nin büyük bir sallantı dönemine girmesi ŞİÖ'nün yükseleşine daha da olanak sağlar hale gelmiştir. Ve gelişmelerin bu şekilde devam etmesi halinde bu iki kutup karşı karşıya geleceği kaçınılmaz bir gerçektir. İşte bu düzlemde Türkiye olarak çok iyi bir çıkarımla böyle bir konjonktürde nasıl bir yol haritası izlememiz gerektiğinin analizi çok iyi şekilde yapılmalıdır. Hangi kutup 'un kısa ve uzun vadede bize neler sağlayacağı tarihin rehberliğinde iyi bir analizden geçirilmelidir ve bu yönde bir tercih yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Adıbelli, B. (2009) **Jeopolitik Ödül Avrasya**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık Syf: 36, Syf: 92-95

Adıbelli, B. (2007) **Osmanlı'dan Günümüze Türk-Çin İlişkileri**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, syf: 278-283

Oran, B. (2001) **Türk Dış Politikası**, İstanbul: İletişim Yayınları Syf: 477-681

Heywood, A.(2006) **Siyaset**, Ankara: Liberte Yayınları Syf: 69-95

Sönmezoğlu, F. (2016**) Son On Yıllarda Türk Dış Politikası**, İstanbul: Yılmaz Basım ve Yayıncılık Syf: 433-499, 688-738, 797-807

Sandıklı, A. (2005**) Geleceğin Süper Gücü Çin Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar ve Şangay İşbirliği Örgütü**, İstanbul: Tasam Yayınları Syf: 163-252

Temur, F. (2015) **Yükselen Asya'da Şangay İşbirliği Örgütü Dünü, Bugünü, Yarını**, Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü, Syf: 28-113

Sabah,(2010),**Dünyanın En Büyük Ekonomileri**, http://www.sabah.com.tr/galeri/ekonomi/dunyanin_en_buruk_ekonomileri (08.07.2017)

T.C. Adalet Bakanlığı, (1980), **Türkiye-ABD Adli Yardım Antlaşması** http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/adli_yardimlasma/adli_isbirligi_ceza/suclularin_iadesi_ek/T%C3%BCrkiye-ABD%20Adli%20yard%C4%B1m%20Antla%C5%9Fmas%C4%B1,%20T%C3%BCrk%C3%A7e%20-%C4%B0ngilizce.pdf (12.07.2017)

BBC, (2016), **Çin: Türkiye, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyelik başvurusu yaparsa değerlendiririz** http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38051010 (12.07.2017)

TASAM, (2005), **Şangay İşbirliği Örgütü Ve Türkiye** http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/283/sangay_isbirligi_orgutu_ve_turkiye (15.07.2017)

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, (2017), **Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi** http://www.ab.gov.tr/index.php?p=111&l=1 (18.07.2017)

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, (2017), **İlerleme Raporları** http://www.ab.gov.tr/index.php?p=46224&l=1(18.07.2017)

CHINESE-TURKISH RELATIONS IN THE CONTEXT OF XINJIANG ISSUE

Nadezda SHARAPOVA[1]

Abstract

Over the last years, the issue of relations between two regional leading countries China and Turkey have increased because of their practical importance determined by strategic and economic advantages of their partnership. Turkey has officially recognized the People's Republic of China in 1971, but active cooperation process between two countries began only in 2009, after sawn Xinjiang conflict which caused confrontation between RT and PRC. Thus, it looks relevant to determine the role of the "Uygur problem" in the relations between China and Turkey which forms the goal of this study. In order to achieve the study's main goal and to find methods which can be able to provide the positive dynamics of the development of these relations were examined the PRC policy related to national minorities, the motives of the Uyghur movements, and the organizational base of their separatism / liberationism, also were analyzed the various spheres of cooperation between China and Turkey and to pointed out the main problems and successes in its development. In this process, the Xinjiang problem should be considered as an influential factor in bilateral relations and describing the further prospects for cooperation between the two regional powers.

Key words: China, Turkey, XUAR, Uygur, Cooperation.

[1] Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Yüksek Lisans Öğrencisi, E-Posta: nv.sharapova@gmail.com

SİNCAN SORUNU KAPSAMINDA ÇİN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Öz

Son yıllarda önde gelen iki bölgesel güç olan Çin ve Türkiye arasındaki ilişkiler günümüzde yeni bir önem kazanmaya başlamıştır. Bunun sebebi; iki devlet arasındaki işbirliğinin, stratejik ve ekonomik avantajlarından kaynaklanan ve giderek artan pratik önemidir. Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti'ni 1971 yılında tanımasına rağmen iki devlet arasındaki aktif etkileşim ancak 2009 yılında, Sincan bölgesinde yaşanan çatışmalardan sonra Türkiye Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında meydana gelen gerginlikle başlamıştır. Bundan dolayı "Uygur Sorunu"nun iki devlet arasındaki ilişkiler üzerinde var olan etkisi, dikkat çeken ve araştırma önemi kazanan bir konu olarak bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu etkiyi incelemek ve Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkileri geliştirme yollarını sunmak amacıyla Çin Halk Cumhuriyeti'nin milli azınlıklara yönelik politikası; Uygurların ayrılıkçılık / bağımsızlık hareketlerinin nedenleri ve yapısal temeli; Türkiye ile Çin işbirliğinin temel alanları, ana sorunları ve başarıları ele alınmıştır. Araştırma sırasında ana vurgu, iki devletin karşılıklı etkileşiminde ve ortaklığın perspektifinde Sincan sorununun rolüne yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Çin, Türkiye, SUÖB, Uygur, işbirliği.

INTRODUCTION

Nowadays globalization becomes one of the most determinative tendencies of modern international relations. Because of strong relationships between different countries problems arising in one state directly affect the interests of other countries. That's why in the current system of international relations it is already difficult to talk about the exclusively "internal" problems of a particular country, because their solution already becomes a matter of the welfare of the whole world. Thus, territorial conflicts (in particular which related to separatist movements) can determine the contemporary global political climate.

For example, the problem of separatism is one of the most sensitive questions for the second world economy: the People's Republic of China. China which is aspiring to the world leadership has 3 main centers of separatism: Tibet, Taiwan and Xinjiang-Uyghur Autonomous Region. First two regions have long been the subject of discussions. The third one started to attract attention of the world community: after the events of July 2009 when in the capital city of Xinjiang Urumqi began a mass ethnic conflict between the local Uyghurs and the titular nation of China Han Chinese people. A distinctive feature of the so-called "Uyghur problem" is that it has a pronounced nationalistic character, and therefore Uyghurs which are related to Turkic ethnic group have great support in other Turkic countries. This fact force China to solve "Uyghur problem" problem at the foreign policy level, since often anti-Chinese propaganda comes from different powers which are concentrated outside the country.

A vivid example is relationship between the PRC and the Republic of Turkey, which is the country with the largest number of Turkic ethnic people who sympathizing with their fellow tribesmen in Xinjiang. Thus, the example of the relations of the two states which have important positions in the world geopolitics and striving for regional and world leadership, and, most importantly, of the mechanisms of their cooperation within the framework of the "Uyghur problem", are indicative in terms of determining the role and place of local problems in relations between international actors.

1. THE XINJIANG ISSUE AS A PROBLEM OF CHINA'S INTERNAL POLICY

1.1. National Policy of People's Republic of China

The People's Republic of China, despite the fact that approximately 91,51% of its population is Han, yet formed as a multinational state (ZhongHua RenMing GongHeGuo GuoJia TongJiJu, 2010). According to official data, the PRC's territory is inhabited by 56 nationalities (Information Office of the State Council of the Peoples Republic of China, 2000). In 12 western provinces, autonomous regions and cities of central subordination live about 70% of national minorities of the whole country. At the same time, about 60% of them are dispersed in 9 border prefectures (Tyan-Shan, 2010)

The national policy of the Chinese leadership has evolved over the centuries. Already from the middle of the 2nd century BC in the era of the Han Empire, China has consistently pursued a policy of joining the territories inhabited by non-Chinese people. Taking into account differences in the way of life and level of economic development of Han people and their neighbors were developed the political practice of "weak control of the barbarians", which provided special principles of political, administrative and legal regulations. Also was established so-called system "yi yi zhi yi" (以夷制夷) what roughly translates as "using the barbarians to control the barbarians" (Friedrichs, 2017: 57). In the Tang period for the first time into the Chinese political doctrine was included the concept of a multi-ethnic (multinational) state. This idea was developed by Sun Yat-sen and become the concept of "Zhonghua Minzu" (中华明祖) - single "Nation of China" (Fıscher, vd., 2010: 268).

Historically established practice of managing the non-Han peoples had influnced the national policy of the PRC government, even though at the official level the CCP annaunced that they are following the national policy of the Soviet Union by definding the principles which are enshrined in the Constitution: the equality of all nationalities; respect and preservation of the traditions, customs

and beliefs of minorities and preservation of their languages (Constitution of the People's Republic of China, 1982: Article 4). At the same time in practice the essence of the national concept of PRC is to convince public opinion that China historically formed as a “single multinational state” and that “the Chinese nation” is a single “superethnos”. Hence all minority groups which are residing on the territory of the PRC are recognising as “nations” and at the same time ethnic groups which “were involved in the history of the country” are including in the concept of single “Chinese nation” (Novitskiy, 2011: 219). In addition, China does not recognize the principles of national self-determination and confederal state structure, the organization of national-state construction is formed only on the principle of regional-national autonomy.

Metioned system of national autonomies implies the creation of local self-government bodies operating under the single leadership of the Chinese state and has a legal right to autonomy in their own area. The central government provides significant financial and material support to the regions of national autonomy, stimulating their economic and cultural development. The guarantee of the execution of all rights, privileges and special principles provided by the Constitution are ensured by the Regional Ethnic Autonomy Law of the People's Republic of China (The Regional Ethnic Autonomy Law of the People's Republic of China, 1984: Article 1). The support provided by the state formally enhances the welfare of national minorities, but in fact makes the national autonomies completely dependent on the center.

It should be noted that in the PRC there is a nationwide tendency to assimilate small nations. At the official level, the PRC pays special attention to the formation of “state consciousness” among citizens, while simultaneously shifting ethnic identity to the background. The ethnic self-consciousness of some nations is so reduced that it casts doubt on the existence of this ethnos. National self-awareness is highly developed only among very few minority groups such as, for example, Uyghurs (Xinjiang) and the peoples of Tibet: the regions where national language and culture are still preserving. Because of the heightened sense of ethnic identity and the separatist sentiments of the peoples living here, these territories are considered as especially “troubled areas”. The economic development of these regions lags far behind other provinces. There is a direct correlation between economic well-being and assimilative processes: the more dynamic the development of the national area is, the faster assimilation takes place. The government declares freedom of choice for each nationality, in practice it results in the promotion of assimilation.

1.2. The History of the Xinjiang Question

Uyghurs are one of the most ancient nations inhabiting the territory of the present XUAR and living in large diasporas in a number of Central Asian countries. The first Uyghur state formation was the Uyghur Khaganate founded in the 8th century and lasted about 100 years. In the later period, the Uyghurs several times created their own states, which did not have a strong statehood and longevity. In the 17th century the Uyghurs established another formation called East Turkestan. However, in 1760, under the onslaught of the Manchu-Chinese troops, the Uyghurs lost their independence, and the region was finally incorporated into the Chinese Empire and became known as Xinjiang, which translates from Chinese as a “new frontier”.

Since the accession of Xinjiang to the Chinese Empire the ethnic groups, which were living there (primarily Uyghurs), have been fighting for independence, using both internal resources and outside help. In the 19th century representatives of various ethnic groups of Central Asia-residents (Kokand, Bukhara, Khiva and Badakhshan) took an active part in the national liberation struggle of the Uyghurs against the Chinese authority (Syroyezhkin, 2003: 21). Already in the 20th century Uyghurs with the support of other nationalities inhabiting Xinjiang twice succeeded in proclaiming independence from the China: in 1933 established the Islamic East Turkestan Republic, in 1944 established the pro-Soviet East Turkestan Republic (existed until 1949) .

When the Communists, lead by Mao Zedong, came to power in China in 1949, Beijing completely restored its lost positions in Xinjiang, and since 1955 this region has acquired the status of the Xinjiang Uyghur Autonomous Region of the PRC. However, the Chinese leadership policy in the XUAR, often provoked protests from the ethnic groups (primarily the Uyghurs) residing in Xinjiang. These protests often took the form of armed confrontation with the authorities. Beijing managed to keep the situation under control, but the separatist statements caused serious concern to the Chinese leadership (Paramonov ve Stolpovski, 2008: 3).

In the second half of the 1980s, when in the Soviet Union began "perestroika" and in China started a liberalization procces of the internal politicy, in Xinjiang enpowered Uyghur separatist movements aimed withdraw from the PRC and declare independence of Eastern Turkestan.

1.3. Motives and Causes of the Uyghur Movement

Among the factors that have leaded to activation of separatist tendencies in the XUAR in the last decades, it is possible to underline demographic and related with it socio-political, socio-economic, socio-cultural, environmental, and external reasons.

In multiethnic China, the territory of the Xinjiang Uyghur Autonomous Region is the most extensive among all five Autonomous Region. Its area is 1600 thousand square kilometres, which makes 1/6 part of the territory of the whole country. According to the census for 2010, there are approximately 21 million 813 thousand people living here, of which Uyghurs are still a majority - 10 million 69 thousand (which is 45.21% of the total population). However, they consider that official information about their numbers is usually understated. Even taking into account only official data, it becomes obvious that the number of Han people is growing in the region every year. Currently, they constitute 40.5% (approximately 8 million 75 thousand people) of the total population of the XUAR, not far behind the Uyghurs. These figures seem enormous, compared with the figures for 1949 (the year the region joined the PRC) - only 260 thousand people, or even for 1994, 2 million 224 thousand people (13.6% of the total population of Xinjiang) (FT ZhongWenWang, 2014). However, after all these years the number of Uyghurs has changed insignificantly. Thus, there is a steady tendency towards a mechanical increase in the number of representatives of the titular nation in the region. Part of this will, undoubtedly, be related to unofficial policy of the Chinese leadership on the "Hanization" of the republic (Jamil ve Chia, 2009: 3, 7). On the other hand, there are also objective reasons for the economic development plans of the Xinjiang Uygur Autonomous Region. In the absence of qualified local cadres, specialists have to be transferred from "Han" China (Howell ve Fan, 2011: 120 - 121). But the latter factor does not seem convincing for the categorically minded defenders of East Turkestan who are fiercely trying to prove the "illegality" of the resettlement of the Han people, which is causes Uyghurs' disadvantaged positions, including unemployment (Howell ve Fan, 2011: 136).

Such sentiments of nationalists may seem exaggerated, but their accusations have quite a significant background. The restriction of the birth rate, carried out by the central government for about 30 years, threatened the small ethnic groups of China if not by disappearance, by assimilation with the most numerous nation of the world, although it was not so strict for national minorities as for the Han (instead of the "one family-one child" program, the restriction for small nationalities - no more than three children in the family). Moreover, the Chinese government promised to pay monetary compensation to families who committed to give birth to less than the maximum allowed or refused to give birth at all (Congressional-Executive Commission on China, 2010: 209-210). According to the nationalists, such a demographic policy can lead to the degeneration of the peoples of Xinjiang.

This pattern raises concerns about the socio-political development of the region. Thus, in the autonomous regions of China, a special practice of local self-government has developed, when the place of the head of government is given to a representative of that nationality, which occupies a larger percentage of the total population of the region. It follows that the first place in the government is

intended for the representative of the largest nationality, then the second, third, etc. places are distributed. Someday, in the case of imbalances and changes in the process of power sharing, nationalist claims to the government will inevitably arise, which will contribute to the expansion of radical sentiments in society.

Another important factor is socio-economic. Its most vivid manifestation is the imbalance in the economic development of Chinese regions. The western part of China, especially Xinjiang and other border provinces, in which the majority of national minorities live, are lagging behind considerably in their development. Moreover, the natural and geographical opportunities of the "oases" of Eastern Turkestan are limited both for the growth of the population and for its economic activities (Khafizova, 2003: 10), which creates problems of resource allocation between the titular in the country Han people and the indigenous nations of the region.

Socio-cultural factors. Although settled Confucian and Taoist cultures began to spread in Xinjiang long enough, but as a result of contradictions, they did not completely merge, which created a cultural gap between the Han people and representatives of the ethnic minorities of the region.

Another problem which often causes protests is too radical projects of the Chinese government regarding the religious practices of the peoples of Xinjiang. For example, In April 2014, representatives of the authorities in Aksu prefecture, created a system of rewards for "whistle-blowers" who reported on a range of "illegal religious activities", including wearing of beards and practice of Nikah, which is the key religious component of Islamic marriages (Congressional-Executive Commission on China, 2014: 170). Later, In January 2015, the XUAR People's Congress Standing Committee banned wearing face-covering veils in public in Urumqi municipality (Congressional-Executive Commission on China, 2015: 285). Moreover in the last years the restrictions on Uyghurs' observance of Ramadan were supported by local government officials throughout the XUAR territory. They forbade fasting to government employees, students, and teachers (Congressional-Executive Commission on China, 2016: 287).

The government's activities aimed at de-Islamization of the republic are not limited with legislative basis. Active cultural propaganda is being conducted. So, female religious specialists, known as büwi, actively trained by regional and local authorities in how to educate other Muslim women to oppose illegal religious activities and dress in a "modern" fashion, which means giving up wearing a jilbab or covering their face. In order to achieve this goal XUAR officials and büwi, with common effort, promoted the "beauty project", a campaign under which Muslim women are exhorted to "let their beautiful hair fly freely" instead of covering their hair according to cultural or religious beliefs (Congressional-Executive Commission on China, 2014: 170).

At the same time, in spite of the apparent restrictions on the freedom of worship of the Xinjiang Muslims, in response to the claims of both the representatives of Uighurs and international organizations, the Chinese leadership justifies its activities either by combating terrorism or by "local initiative".

The ecological situation in XUAR also causes resentment. Its fraught state is associated with the nuclear tests conducted earlier. As a result: the prevalence of cancer in the region, radiation pollution, contamination of agricultural products and so on. The Chinese government had not yet conducted a proper investigation into the consequences of the nuclear tests conducted from 1964 to 1996 (46 nuclear weapons explosions) near Lob-Nor in Xinjiang (Tohti, 2012). This issue is one of the most discussed at the international level, including becoming a separate topic at a conference in Brussels (Unrepresented Nations & Peoples Organization, 2012).

However, according to some Chinese researchers, the main reason for the intensification of separatist tendencies in the XUAR of China is not in the socio-political or economic problems of Xinjiang, not in the improperly pursued national policy of the party, but in external factors, among which, in their opinion, are:

Reactionary hostile forces of the West, led by the United States;

World pan-Islamic forces represented by Arab states;

The world pan-Turkist forces represented by Turkey;

Nationalists of Central Asian states, or reactionary forces supporting slogans of separatism;

Reactionary forces supporting the slogans of "jihad", concentrated in Afghanistan and Pakistan (Syroyezhkın, 2003: 371).

These statements are partly acceptable, because the geopolitical effect on Xinjiang does take place, the activities of the separatists in Xinjiang would be simply impossible and would become meaningless without financial support from abroad.

The main factor contributing to the strengthening of radical trends is the other powers which can be taken as an example. The successes of the Albanians in Kosovo, the Kurds in Iraq, the Bosnians in the Balkans, the Palestinians in the Middle East, and most importantly the formation of independent states in Central Asia after the collapse of the USSR, whose peoples are close to the Uyghurs in ethnocultural, religious and linguistic terms. Awareness of its identity, uniqueness, contrasted with the Han; external support; "Historical" resentment and hatred of the Chinese, formed for centuries; a living memory of the former Uyghur states - all this inspires the radically inclined minds to struggle against the "oppressors".

1.4. The Institutional Framework of the Uygur Separatism

The liberation of the so-called "Western Turkestan" (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan and Uzbekistan) from the Soviet Union in 1991 served as a kind of catalyst for another surge of unrest in the XUAR. Calls for the liberation of East Turkestan from China began to appear throughout Central Asia in support of the creation of Uyghurstan. Ethnic and religious affinity with the inhabitants of Xinjiang, as well as the existence of extensive Uyghur diasporas, led to the intensification a number of Uyghur organizations of a nationalist type, such as: the International Committee for the Liberation of Turkestan, the Organization for the Liberation of Turkestan, and the United Uyghur Association in the early 1990 on the territory of these countries. Moreover, a noticeable acceleration of various kinds of extremist organizations and Islamist groups has become apparent. For example, the Hizb ut-Tahrir al-Islami party, the Islamic Movement of Uzbekistan (hereinafter the Islamic Movement of Turkestan), whose members were Uyghurs who fled From XUAR and started anti-Chinese propaganda.

At the same time, the leadership of the Uyghur diasporas of different countries sought to create an organization that could represent their interests in the international arena. The first such attempt was made in December 1992, when the World National Congress of East Turkistan was convened in Istanbul (later renamed the First East Turkestan National Assembly). The condemnation of China's brutal policy in Xinjiang culminated in calling for armed methods of struggle for the independence of the XUAR. From 1990 to 2001, according to official PRC data, more than 200 terrorist acts were committed in Xinjiang, organized by Uyghur terrorists (Wu zhou chuan bo chu ban she, 2002: 5). In 2001, after joining the SCO, China managed to more or less resolve the situation. The fight against terrorism, separatism and extremism declared by the members of the "Shanghai Five" made the existence of the forces that had previously sponsored Xinjiang the weapon virtually impossible. Moreover, the Chinese government managed to obtain recognition of the separatist organizations of East Turkestan involved in terrorism and the prohibition of their activities in the territories of many countries.

So, despite the first failure in the creation of the Uyghur organization, a second attempt was made in 1998. At that time, more than forty Uyghur leaders and approximately 300 representatives from 18 countries established the East Turkestan National Center (WTC) in Istanbul. After a while, due to the pressure of the PRC on Turkey, the headquarters of WTNC was relocated to Munich.

Unlike the first congress, the participants of the newly established organization refused to use force measures. On October 16, 1999, the second East Turkestan National Assembly unanimously transformed the East Turkestan National Center into the East Turkestan National Congress. On April 16, 2004, after several months of preparation, the East Turkestan National Congress merged with the World Congress of Uyghur Youth. Thus, the World Uyghur Congress (WUC) was established. The main goal of the Congress was "to promote democracy, human rights and freedom for the Uyghur people through peaceful, nonviolent, and democratic means in order to determine their political future" (World Uyghur Congress).

To date, it is safe to say, that the WUC is the main opposition to the Chinese government in the Uyghur issue. It is worth noting that all thanks to the Congress the "Uyghur problem" began to attract increasing attention of the world community. Chinese media, as a rule, do not report anti-government actions by Uyghurs, or if information is somehow leaking out of the PRC, attribute to "terrorists" and "extremists". But despite the role of the WUC in covering this issue, the current open confrontation with the Chinese government makes it difficult to assess the events objectively. The reasons are the fragmented, even contradictory facts coming from the two opposing sides. On the one hand, this is due to the censorship that restricts the Chinese media itself, as well as the closeness of the PRC Internet space, and, on the other hand, the dubiousness of data provided by the WUC, which are generally based on rumors and own assumptions.

2. "CHINESE-TURKISH RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE XINJIANG-UYGHUR PROBLEM"

2.1. History of Turkish-Uygur Contacts

The issue of oppression of Uyghurs in the "Han" China has always been painful for Turkey. As is well known, the territory where the XUAR is located is the ancestral home of the Turks. The common history, culture and religion justify the Turkish people's sympathy for Uyghur problems and their separatist sentiments, as well as its strong reaction to the measures of the Chinese government.

Two peoples who once belonged to one state - the Turkic Khaganate – always, as far as possible, tried to maintain close ties. After the decline of the Turkic Khaganate, the ancestors of the modern Turks began their resettlement to the West, and the progenitors of the Uyghurs remained in the region of Eastern Turkestan. However, despite all the vicissitudes of history, Uyghurs and Turks didn't lose their contacts. Throughout the centuries, the Ottomans supported their time-honoured friends. Even during the wars with the Qin dynasty, the Kashgars repeatedly asked for military support from the Turks (Kireev, 2007: 21). In the 60-70 of the XIX century Turkey along with England actively supported the Uyghurs defending their independence. So, in 1873, the ambassador of Yaqub Bek in Istanbul and the Sultan Abdulaziz reached an agreement that the Sultan Abdul-Aziz would act as the patron of Yettishar, and his ruler would be awarded the title of emir. Moreover, Turkey and England supplied weapons and ammunition to East Turkestan (Gönder, 2016: 10 - 11).

In the 40s of the last century during the regular struggle between China and Xinjiang and the subsequent entry of the latter into the PRC, Turkey hosted many Uyghur immigrants, including Mehmet Emin Buğra and Isa Yusuf Alptekin. They are the ones that later became one of the founders of the National Congress of East Turkestan in Istanbul (December 1992). Despite the subsequent transfer of the headquarters of the WUC and the Chinese government ban, it has its representation in Turkey. Furthermore, during the riots in Urumqi in 2009, its president, Rabia Qadir, said: "We [the Uyghurs] believe that Turkey will continue to give us all support, and we do not consider it insignificant ... Turkey is our great friend and brother" (Bogdanova, 2009).

So, referring to the history of Turkish-Uyghur contacts, it may be noted that Turkey has always, in one way or another, provided its ideological and sometimes material support to East Turkestan. However, it never openly intervened in the China-Xinjiang conflict. At least, that was

before the sad events of 2009.

2.2. Strategic Partnership of China and Turkey

Turkey and China relations have centuries-long history, which began with the times of the Khan Empire and the Turkic Khaganate, when the relations represented a succession of military clashes and peaceful coexistence. Further economic, social and cultural contacts between the two civilizations have been provided through the Silk Road that connected their territories for a long time. Official diplomatic relations between China and Turkey began only on August 5, 1971, when Ankara officially acknowledged the PRC. However, until the beginning of the last decade, Turkish-Chinese ties did not show any intensity. The situation changed since the representatives of the Justice and Development Party had come to power, when a significant increase in the foreign policy course of the country began to be observed.

The rapprochement between the two countries was due to a number of economic and political motives, both conjunctural and long-term. The economic power and China's world influence, claiming the status of a superpower, attracts the attention of the Turkish leadership, which is striving to strengthen Turkey's international positions, both in the West and in the East. At the same time, China attracts Turkey's favorable geostrategic position, opening direct access to various regions, as well as Turkey's role in the Muslim and Turkic world and NATO.

It should be pointed out that earlier the solution of problems of bilateral relations was limited only to communication at international venues. Some revival came in 2002, when President of the PRC Jiang Zemin visited Turkey. Then, in 2005, Minister of Foreign Affairs of Turkey, A. Gul, visited China. Gradually, the prerequisites for more intensive cooperation between the two countries developed. In June 2009, A. Gul became the first Turkish president who visited China within the last 14 years (Ekrem, 2010: 9 - 10). During the visit, agreements were signed concerning cooperation in the fields of energy, economy and culture. In addition to the development of political and economic relations in two countries' cooperation, military ties acquired an important role.

However, the events of 2009 became a stumbling block in Turkish-Chinese relations, almost leading to their rupture. On July 5, 2009, Uyghur mass protests took place in XUAR, which turned into clashes with the Chinese police. As a result, according to official data, 184 people were killed and about a thousand wounded. Turkey quite sharply responded to the events in Urumqi. Prime Minister Recep Erdogan denounced the excessive force used to suppress the demonstrations in Xinjiang. Moreover, during TV appearance on July 10, 2009, he called the events in Urumqi "genocide" (Radikal, 2009). In response, Chinese Deputy Foreign Minister Zhai Jun qualified the statement as "irresponsible", and then-PRC leader Jian Zemin said that in this case, China is ready to officially recognize the Armenian Genocide in Turkey (Ekrem, 2009: 43 - 45).

Further escalation of the conflict was largely prevented by the subsequent economic crisis, when many traditional for Turkish export important markets (European, Russian, and American) began to decline, and the Chinese economy was one of the few that grew even during the months of the crisis. The Chinese leadership, who didn't plan to lose such a prospective partner, had to go to reconciliation. The leadership of the PRC understood with regard the indignation of the Turkish masses and the government caused by the clashes in Xinjiang, promising to stabilize the situation in the near future. Ankara, in turn, had to agree with the so-called "One China" policy, by which the PRC is recognized as the only legitimate representative of China, its territorial unity is also recognized, cooperation against terrorism and separatism is to be strengthened (XinHua Wang, 2009a).

However, Turkey's new position should not be regarded as a refusal to help Xinjiang. A new stage of relations between Ankara and Beijing showed the reversed trend, with only one difference: XUAR turned from bone of contention to a "bridge" in cooperation between the two countries.

2.3. "Xinjiang Bridge" as the Cooperation Framework of the Two Powers

The most important gesture of the Turkish government to soften the strained Turkish-Chinese relations was the visit of the State Minister Zafer Caglayan who was sent to China as Special Representative of Prime Minister Erdogan. The visit lasted from 30 August to 2 September 2009. State Minister Zafer Caglayan, who met with China's Prime Minister Wen Jiabao, Chinese Foreign Minister Yang Jie-chi and China's Trade Minister Chen Deming, delivered "private message to China's Prime Minister Wen Jiabao" from Prime Minister Tayyip Erdogan. According to that "message" Turkish government has asserted that Turkey will not allow activities harming China's sovereignty and territorial integrity, and most importantly, Turkish leader has expressed his belief in stability, social harmony and prosperity in Xinjiang (East Turkestan) which can be achieved by bilateral actions of two sides. Turkey expressed its willing to develop high-level relations with China, to expand bilateral trade relations with them and to tighten cooperation with the UN based on the following principles: respecting mutual sovereignty and territorial integrity, not interfere in the internal affairs, equal and mutual profit. Thus, it was expected that the relations of the two countries would be upgraded to long-term strategic partnership level (Ekrem, 2010: 52).

The visit of Chinese Prime Minister Wen Jiabao to Ankara in October 2010 gave a brand new impetus to the development of bilateral relations between China and Turkey. During the visit the issues of investment, trade, communications and others were considered. On October 8, 2010, the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey A. Davutoglu started his six-day official visit to China in the city of Urumqi, the capital of the Xinjiang-Uyghur Autonomous Region. This was a symbolic event designed to demonstrate the absence of the "Uyghur problem" in Turkish-Chinese relations. The consent of Beijing to such a route of the Turkish delegation has become an indicator of confidence in Turkey. At the same time, the Turkish government sought to emphasize historical ties with the region, using it to strengthen the relations with Beijing. "The development of Turkish-Chinese relations will improve the lives of our brothers in Xinjiang, will facilitate our communication and ensure our unity in the place where history has separated us" (Solaker, 2010), as Davutoglu said in Kashgar.

First of all, the visit was aimed at creating an environment for investments in this region, as evidenced by the impressive delegation of Turkish businessmen. The launch of flights in the direction of Urumqi-Istanbul, the signing of the protocol on the training of Chinese (Uyghur and Hui) Muslim religious figures in the TR with the Ministry of Religious Affairs of Turkey, work to provide mutual tourist flows, and steps taken on the issue of industrial construction in Urumqi, can be regarded as positive events related to the opening of the region for Ankara (Cihan, 2011).

In November of the same year, the parties also agreed to establish a Turkish industrial zone in Xinjiang, which was opened in 2012 as part of the Chinese government's program to overcome the region's lagging behind the pace of development of other regions of the country. The Chinese side provides many additional benefits to ensure the flow of their investment in the region, for Turkish businessmen, for whom this industrial zone was made. For example, Turkish representatives enjoy state discounts on taxes, transportation services, and logistics.

In addition, it was announced about the bilateral trade transition to the implementation of payments in national monetary units, rather than dollars. China has become the third country, with which Turkey concluded such an agreement. Ankara and Beijing proclaimed its intention to significantly increase the mutual trade turnover, which amounted to more than $ 14 billion in 2009, raising it to $ 100 billion by 2020 (Ekrem, 2010: 19). According to the Chinese Customs data, in 2013 the bilateral trade volume between China and Turkey reached $ 28 billion, increasing by 14.7% compared with the previous year. China has become Turkey's third largest trading partner, the second largest source of imported goods and an important Turkey's export market. In 2013, the trade volume between Xinjiang and Turkey amounted to $ 106 million, increased by 121% (GuoBie BaoGao, 2013).

As noted by the deputy head of Xinjiang Commerce Department Li Jianjie, the trade volume between Xinjiang and Turkey has increased by more than 20 times in the past decade. There are a total of 10 projects involving Turkish investments in Xinjiang (Kazinform, 2014).

In 2012, for the first time in many years, Turkish Prime Minister R.T. Erdogan visited China. The visit started in the city of Urumqi, the capital of XUAR. The visit was largely aimed at preparing the environment for Turkish investments in this region (Druzhilovskiy ve Avatkov, 2013: 78).

In 2010, during the negotiations in Beijing Davutoglu and Foreign Minister of China Yang Jiechi focused on strategic cooperation between the two states. The declared strategic partnership was suppose not to be different from Turkey's strategic cooperation with the countries of the Middle East region in terms of the format and content. From the positions of the world's major countries and regional leaders, Turkey and China plan to cooperate on a trans-regional and global scale. Meeting such challenges as equalizing the trade balance and normalizing the situation in Xinjiang will eliminate the two most important current problems on the path of the evolution of Turkish-Chinese relations towards a strategic alliance. This does not mean that the interests of Turkey and China coincide completely and exclude competition, but it is obvious that strategic rapprochement will help both sides in realizing their global ambitions.

The issue of China's participation in the creation of a nuclear power plant in Turkey, whose growing economy gives strategic importance to this project, is also discussed.

Turkey and China also signed a number of agreements aimed at establishing a working group on the Silk Road project, which should activate trade relations between Turkey and China with Iran, Pakistan, India, as well as with the states of the Caucasus and Central Asia. It should be noted that this, no doubt, grand project is one of the main in the cooperation of the two countries. According to plan the high-speed train, departing from Xinjiang, will pass 6 thousand kilometers along the territories of Kyrgyzstan, Tajikistan, Uzbekistan, Turkmenistan and Iran up to the terminal station in Turkey. According to the latest data, the project is expected to be completed in 2030. The construction of a high-speed railway between Ankara and Istanbul, which was attended by Chinese companies, can be considered as the beginning of the project. It is expected that this project contributes to the development of the Xinjiang Uygur Autonomous Region and will develop its trade and economic ties with West Asian countries. At the same time, the active support to the development program of the region is provided by Turkish investors. As the Ex-Minister of the Chinese Ministry of Commerce Chen Deming gladly and gratefully noticed the number of Turkish sectors which would like to develop trading and invest in Xinjiang is constantly growing (Ekrem, 2010: 17 - 18).

The cooperation of the two countries in the fight against terrorism is also has a great importance. The Chinese side often compares the situation in East Turkestan with the Kurdish problem in Turkey. As the Chinese Premier Wen Jiabao said: "China and Turkey are two developing and multinational states facing the threat of three powers such as national separatism, religious radicalism and terrorism" (XinHua Wang, 2009b). He also emphasized the importance of cooperation between these two countries in this area.

In addition, combining efforts in the fight against terrorism is important for both sides to ensure the security of Central Asia, with which both countries have close economic ties and, moreover, plan joint projects, such as the Silk Road. Representatives of different levels from the two countries regularly hold meetings aimed at strengthening cooperation in this sphere. In this context, the confidence of the two states increased in 2017 when Turkey officially recognized East Turkestan Islamic Movement as a terrorist organization (Aydınlık, 2017). At different levels are debating the possibility of Turkey's entry into the SCO.

Joint educational programs are also actively developing. So, according to the Plan for the Construction of a Cultural, Technological and Educational Center in the Main Regions of the Economic Silk Road Belt, covering the period 2016-2020, 6 projects are envisaged. Including the plan

to create educational programs for outstanding foreign students in Xinjiang, which will promote the development of international relations in the field of education in the region. Moreover, it is planned to open new specialties in local universities with in-depth study of the languages of partner countries for the project, including Tajik, Farsi and Turkish (Türk Çin Dostluk Vakfı, 2017a).

The announcement by the Turkish government of 2012 as "the year of Chinese culture" and, in turn, the Chinese government of 2013 "the year of Turkish culture" (Türk Çin Dostluk Vakfı, 2014). and 2018 "the year of Turkish tourism" (Türk Çin Dostluk Vakfı, 2017b) can be an important example of deepening cultural ties between the two countries.

Thus, over the past decade, Turkish-Chinese relations have received a huge impetus, which has no analogues in the history of cooperation between the two countries. Today, China is a major trading partner of Turkey. To date, Beijing is the third largest trading partner of Ankara (after Germany and Russia) and the second – just through the import line.

It was appropriate to draw the conclusion that close cooperation between the two countries is beneficial, and even necessary for both countries, to some extent. Apparently, "Relations of strategic cooperation" with Ankara acquire important geopolitical significance for Beijing. Chinese diplomatic and scientific circles assess Turkey as a country that occupies a profitable strategic position in the world and has political and economic stability. They believe that, due to Turkey's success in economic development and its high potential, China needs to develop favorable relations with it. Interest in Turkey leads China to focus more on the fact that Turkey is a "transition zone" in the interregional space and develops a cultural partnership with many regions. As many experts admit, among them Turkish Deputy Prime Minister Tugrul Turkesh, "Xinjiang can become a bridge for cooperation between the two countries" (Türk Çin Dostluk Vakfı, 2015) in this promising partnership.

However, it should be understood that the perception of two sides regarding the Xinjiang issue differs significantly from each other. The Chinese side regards the issue of Xinjiang separatism as inseparable from the Uyghur problem. At the same time Turkey, which officially supports the unity and indivisibility of the one China, looks at the Uighur issue in terms of human rights violations. Because of this contradiction in the understanding of the problem, new conflicts may arise in the future, since the Chinese government, which considers Uygurs to be the indispensable cause of instability in the country, will hardly give up hard measures to suppress disgruntled people. Turkey, in turn, will not give up the support for their fellow believers and cognate people.

CONCLUSION

The relations between China and Turkey that have intensified over the past decade are developing at an astonishing rate that has no analogues in their contacts with other countries. Moreover, the peculiarity of these relations is their multi-vector nature: they develop political, economic, military and cultural cooperation.

Partnership with China, with its growing economic potential, is becoming an important foreign policy direction for Turkey. Cooperation of the two countries is focused more on joint activities and mutual benefit, with the concomitant spread and strengthening of their influence in Asia. All the developing military-political contacts are proof of that. All this allows us to believe that in case of successful development of the Turkish-Chinese "strategic cooperation", Beijing can become a military and political partner for Ankara as an alternative to the US and NATO.

However, the "Uyghur problem", which almost led to the rupture of their relations, remains one of the most discussed issues for both countries. The Chinese leadership, implementing the policy of "One China", severely suppresses any separatist tendencies within the country. The methods used by the People's Republic of China to solve the "Uyghur problem" differ in the development of economic freedoms, instead of political ones. The plan devotes considerable attention to Turkey.

Despite the fact that the events in Xinjiang cause a strong resonance among the Turks, the

government of the Republic of Turkey was able to take a more pragmatic approach to the Xinjiang Uyghur problem, referring to the policy of "soft power". So, in the attempt to support separatists, Ankara preferred to make the Uyghur problem a kind of "bridge" in the Turkish-Chinese partnership instead of destroying profitable cooperation with the PRC. Thus, the governments of the two countries came to the conclusion that the Uyghurs should ensure a positive contribution to the development of relations between them. Beijing aims to show that Turkey no longer contributes to the Uyghurs movement, deepening relations with Ankara in the security sphere. As a result, China expects that cooperation with Turkey will help reduce unrest in Xinjiang and preserve the territorial integrity of the PRC. The Turkish Republic itself believes that developing of Turkish-Chinese relations will have a good impact on the Uyghurs and will improve their conditions.

However, there are some concerns about the recurrence of conflict situations in the future, because the perception of two sides regarding the Xinjiang issue differs significantly from each other. China looks at the problem pragmatically in the framework of the idea of a unified China, where troubled Uyghurs create instability in the start-important areas. Turkey, however, looks at the problem more ideologically, seeking to support its compatriots and protect their rights, including cultural and religious ones.

At the same time, cooperation is beneficial for both sides. China believes that attracting Turkish investments to the region will help develop region's economy, and strategic cooperation, as well as joint activities in the cultural and educational spheres, will help to smooth tensions in the region. Moreover, developing close economic ties with the RT, the PRC hopes to translate cooperation into a more pragmatic level, reducing the ideological influence of Islamist and Pan-Turk radicals.

Turkey, in turn, hopes to improve the condition of Uyghurs, to become the guarantor of their rights and harmonious coexistence with the Hans. In addition, in order to maintain and develop promising trade and economic relations with China it is also important for Turkey to maintain stability in East Turkestan. Moreover, the Turkish Industrial Center in Urumchi can be considered as an important gateway for Turkish exporters to access to the market of western provinces of China, as well as to Russian (Altay and Tuvalar region) and Mongolian markets. If in the future would be established the Industrial Center in Kashgar, it would provide great advantages in terms of access to the neighboring Afghanistan, Pakistan, India, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan markets.

Thus, it becomes obvious that overcoming disagreements in the name of cooperation is beneficial to both sides. In this regard, there is a need to develop measures that contribute to the further development of the Uyghur issue not as a stumbling block, but as a bridge of cooperation between the two states

Among the possible measures can be following:

- worse counteract the "Three Dwarfs" (terrorism, ethnic separatism and religious radicalism), that is, against the separatist activity of the East Turkestan. Counteracting to "Three Dwarfs" also point to the possibility that cooperation could continue in Central Asia in the future;
- continue to actively develop existing and create new joint economic and strategic facilities that promote the economic development of Xinjiang Uygur Autonomous Region (such as the Silk Road);
- to develop cultural and educational ties that promote a better understanding of each other's cultures, which, accordingly, can also promote the development of bilateral understanding between the Uyghur and Han diasporas, and will also be able to improve the level of education of Uyghur youth and the number of well-trained personnel.

Thus, it can be said with certainty that if both sides add a bit of effort to avoid a new escalation of the conflict, Xinjiang could become the basis for extraordinary cooperation between China and Turkey.

REFERENCES

Aydınlık (2017). "Türkiye Çin'deki bölücüleri terör listesine aldı", **Aydınlık**, 4 Ağustos.

BOGDANOVA, Nataliya (2009). "Uygurskiy Narod Dovolen Podderzhkoy Turtsii" , **Trend News Agency**, 14 Temmuz.

CİHAN, Kaynak (2011). "Uygur'da 'Türk kalkınma bölgesi' açılıyor", http://www.haber7.com/uzak-dogu/haber/736215-uygurda-turk-kalkinma-bolgesi-aciliyor (05.09.2017).

Congressional-Executive Commission on China (2010). Annual Report, 10 October.

Congressional-Executive Commission on China (2014). Annual Report, 9 October.

Congressional-Executive Commission on China (2015). Annual Report, 8 October.

Congressional-Executive Commission on China (2016). Annual Report, 6 October.

Constitution of the People's Republic of China (1982). Article 4, 4 December.

DRUZHILOVSKIY, Sergey ve Vladimir Avatkov (2013). "Vneshnepoliticheskiye Ideologemy Turtsii (2002-2012 gg.)", **Naouchno-Analiticheskiy Zhurnal Obozrevatel – Observer**, Sayı: 6, ss. 73-88.

EKREM, Erkin (2009). "Urumçi Olayı: Çin Mediyasında Türkiye Karşıtı Yorumlar", **Türkiye Günlüğü**, Sayı 98, ss. 43-45.

EKREM, Erkin (2010). "Türkiye-Çin İlişkilerinin 40 Yılı (1971-2011)", **SDE**, Ankara, 26 Ekim.

FISCHER, Michael MJ, Joseph Dumit, Kaushik Sunder Rajan and Charis Thompson (2010). **Asian Biotech: Ethics And Communities Of Fate**, Duke University Press, Durham.

FRIEDRICHS, Jörg (2017). "Sino-Muslim Relations: The Han, the Hui, and the Uyghurs", **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol.: 37, Issue: 1, pp. 55-79.

FT ZhongWenWang (2014). "XinJiang HeShi ZaiXian TianYuan MuGe", http://www.ftchinese.com/story/001055071/?print=y (05.09.2017).

GÖNDER, Çağatay (2016). "Kaşgar Emirliği'nin Osmanlı Devleti'ne Tâbiiyeti", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Cilt:15, Sayı: 30, ss. 1-30.

GuoBie BaoGao (2013). "2013 Nian TuErQi HuoWu MaoYi", http://countryreport.mofcom.gov.cn/record/view110209.asp?news_id=38137 (05.09.2017).

HOWELL, Anthony and Cindy Fan (2011). "Migration and Inequality in Xinjiang: a Survey of Han and Uyghur Migrants in Urumqi", **Eurasian Geography and Economics**, Vol.: 52, Issue: 1, pp. 119-139.

Information Office of the State Council of the Peoples Republic of China (2000). "A United Multi-Ethnic Country", http://www.china.org.cn/e-white/4/4.1.htm (05.09.2017).

JAMIL, Sofiah and Roderick Chia (2009). "Lifting the Lid Off Xinjiang's Insecurities", **NTS Insight.**

Kazinform (2014). "ZhongGuo XinJiang Yu TuErQi MaoYiE 10 Nian ZengZhang 20 DuoBei", http://www.inform.kz/chn/article/2693309 (05.09.2017).

KHAFIZOVA, Klara (2003). "Separatism in China's Xinjiang-Uighur Autonomous Region: Dynamics and Potential Impact on Central Asia", **Central Asia and the Caucasus**, Vol.: 1, Issue: 19, p. 7-17.

KIREEV, Nikolay (2007). **Istoriya Turtsii XX Vek**, IV RAN, Moskova.

NOVİTSKIY, Igor (2011). **Upravleniye Etnopolitikoy Severnogo Kavkaza**, Zdrastvuyte, Krasnodar.

PARAMONOV, Vladimir ve Oleg Stolpovski (2008). **Chinese Security Interests in Central Asia. Defence Academy of the United Kingdom**, Advanced Research and Assessment Group, Swindon.

Radikal (2009). "Erdoğan "Adeta soykırım" dedi", **Radikal**, 11 Temmuz.

SOLAKER, Gülsen (2010). "Çin'le İyi İlişkilerimiz, Uygur Kardeşlerimizi Rahatlatacak", http://www.turkishny.com/news/davutolu-cinle-ilikilerimizi-gelitirmemiz-uygur-kardelerimizi-rahatlatacak (05.09.2017).

SYROYEZHKIN, Konstantin (2003). **Mify i Realnost Etnicheskogo Separatizma v Kitaye i Bezopasnost Tsentralnoy Azii**, Dayk-Press, Almaty.

The Regional Ethnic Autonomy Law of the People's Republic of China (1984). Article 1, 31 May.

TOHTI, Enver (2012). "46 Detonations Later: The Human Costs of the CCP´s Nuclear Program", http://www.unpo.org/downloads/410.pdf (05.09.2017).

Türk Çin Dostluk Vakfı (2014). "2013 Çin'de Türk Kültür Yılı etkinliklerinin kapanış töreni, 28 Şubat'ta başkent Beijing'de yapılacak", http://www.turkcindostlukvakfi.org.tr/haber.php?id=83 (05.09.2017).

Türk Çin Dostluk Vakfı (2015). "Xinjiang iki ülkenin dostluk köprüsü olabilir", http://www.turkcindostlukvakfi.org.tr/etkinlik.php?id=44 (05.09.2017).

Türk Çin Dostluk Vakfı (2017a). "Xinjiang Üniversitelerinde Türkçe Bölümü Kurulacak", http://www.turkcindostlukvakfi.org.tr/haber.php?id=751 (05.09.2017).

Türk Çin Dostluk Vakfı (2017b). "Çin'de, 2018 Yılı Türkiye Turizm Yılı İlan Edildi", http://www.turkcindostlukvakfi.org.tr/haber.php?id=762 (05.09.2017).

Tyan-Shan (2010). "Natsionalnaya Politika Kitaya", **Tyan-Shan News**, 9 Ekim.

Unrepresented Nations & Peoples Organization (2012). "50 Years After Test 596: Impact of Nuclear Testing in East Turkestan in the Spotlight as Policymakers Pledge to Take Issue to Beijing's Door", http://www.unpo.org/article/13835 (05.09.2017).

World Uyghur Congress. http://www.uyghurcongress.org/en/ (05.09.2017).

Wu zhou chuan bo chu ban she (2002). **"DongTu" ShiLi KongBuHuoDong Lu**, WuZhou ChuanBo ChuBanShe, Beijing.

XinHua Wang (2009a). "TuErQi Zong LiShi WenJiaBao KouXin, Cheng JianDing FengXing YiGe ZhongGuo ZhenCe", **XinHua Wang**, 31 Ağustos.

XinHua Wang (2009b). "WenJiaBao: ZhonGuo, TuErQi Ying Zai SheJi BiCi HeXin LiYiDe ZhongDa WenTi Shang XiangHu LiJie", **XinHua Wang**, 31 Ağustos.

ZhongHua RenMing GongHeGuo GuoJia TongJiJu (2010). "2010 Nian DiLiu QuanGuo RenKouPuCha ZhuYaoShuJu GongBao (Di 1 Hao)", http://www.stats.gov.cn/tjsj/tjgb/rkpcgb/qgrkpcgb/201104/t20110428_30327.html (05.09.2017).

TÜRK DÜNYASI'NIN BARIŞ PROJESİ: TÜRK KENEŞİ (TÜRK KONSEYİ)

Melisa DOĞAN[1]
Kamile ÜSTÜN[2]

Öz

Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri, SSCB'nin dağılmasıyla kazandıkları bağımsızlık sürecinde kendilerini çeşitli bölgesel ve uluslararası sorunların ortasında bulmuşlardır. İlerleyen yıllarda uluslararası örgütlere katılım göstermeye ve açık uluslararası sisteme yavaş da olsa entegre olmaya giden bir yola girmişlerdir. Türk Cumhuriyetleri sadece mevcut örgütlere yönelmekle kalmamış, kendilerine özgü yapılanmaya giden süreci de başlatmışlardır. Temelleri 1992 yılında başlayan Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirvelerine dayanan Türk Keneşi (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi-Türk Konseyi), 2009 yılında Nahçıvan Antlaşması'nın imzalanmasıyla kurulmuştur. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye`nin kurucu üye olduğu örgüt, Türk dili konuşan tüm ülkelerin katılımına açıktır. Taraflar arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi, bölge ve bölge dışında barışın korunması ve dış politika konularında ortak tutumlar benimsenmesi, ulaşım, turizm, eğitim, hukuk gibi farklı alanlarda işbirliğinin sağlanması amaçlarıyla hareket eden Türk Keneşi, henüz genç bir örgüt olmakla birlikte, Orta Asya ve Kafkasya'daki sorunları, ortak değerler üzerinden çözüme kavuşturma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda Türk Dünyası'nda barış projesi olarak nitelendirilebilir. Bu çalışmada söz konusu örgütün yapısının incelenmesiyle birlikte, bölgenin mevcut krizlerine atıfta bulunularak, örgütün bu sorunlara çözüm üretme kapasitesi analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, Türk Keneşi, Orta Asya, Kafkasya.

[1] Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Lisans Öğrencisi, E-Posta: dgn.melissa@gmail.com.
[2] İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Lisans Öğrencisi, E-Posta: kamile.ustun@gmail.com.

PEACE PROJECT OF THE TURKIC WORLD: TURKIC COUNCIL

Abstract

The Turkic Republics of the Caucasus and Central Asia found themselves in the midst of various regional and international problems in the process of independence gained by the disintegration of the USSR. In the following years, they have entered a path to participating in international organizations and integrating slowly into the open international system. Turkic republics have not only moved towards the existing organizations, but also started their own structuring process. The Turkic Council (The Cooperation Council of Turkic Speaking States) which was founded in 2009 with the signing of the Treaty of Nakhchivan, had been based on Summits of the Heads of States of the Turkic Speaking States started in 1992. The Council which was formed by Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Turkey as founding members is open to participation of all Turkic-speaking countries. Having acted with the aim of strengthening mutual trust between parties, protecting the peace in the region and adopting common attitudes in foreign policy issues, cooperation in different fields such as transportation, tourism, education and law, Turkic Council is a young organization that has the potential to solve the problems through the common values. In this context, it can be described as a peace project in the Turkic World. In this study, with the examination of the structure of the organization, the capacity of the organization to solve problems will be analyzed by taking into consideration the existing crises of the region.

Keywords: Turkic World, Turkic Council, Central Asia, Caucasus.

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi uluslararası siyasetin seyrini değiştirerek yeni bir düzen yaratmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin(SSCB) dağılmasıyla bağımsız yeni devletler ortaya çıkmıştır. SSCB'nin dağılması bu devletleri derinden etkilemiştir. Bağımsızlığını uzun yıllar önce kazanmış ve köklü bir geçmişe sahip olan devletlerin bile yeni düzeni hemen benimseyemediği ve nasıl bir tutum sergileyeceğini bilmediği göz önüne alındığında, bu genç devletlerin durumu daha iyi anlaşılmaktadır. Uluslararası sisteme bağımsız birer aktör olarak dahil olan, Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri de yeni düzene geçiş sürecinden nasibini almıştır. Sovyetler Birliği döneminde merkezden yönetilen bu ülkeler demokratik rejimlere geçişte bir hayli zorlanmış ve uzun yıllar siyasal istikrarı sağlayamamışlardır. Temel ekonomik yapılarını, planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine uyarlamaya çalışmışlardır. Aynı zamanda SSCB döneminde bilinçli olarak çizilen sınırlar, SSCB'nin dağılmasıyla Orta Asya ülkeleri arasında sınır uyuşmazlıklarının yaşanmasına sebep olmuştur. Cumhuriyetler arasında karşılıklı bağımlılık yaratması amacıyla kurulan sulama sistemi ve ulaşım ağı da bağımsız devletler arasında sorun teşkil etmektedir.

Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri, SSCB'nin dağılmasıyla yukarıda belirtildiği gibi kendilerini çeşitli bölgesel ve uluslararası sorunların ortasında bulmuşlardır. Rus egemenliğinden çıkar çıkmaz, yine Rusya'nın domine ettiği Bağımsız Devletler Topluluğu'na(BDT) üye olmaları da ancak bu sorunlara çözüm bulma istekleriyle açıklanabilir. Bu bağlamda uluslararası örgütlerin bölgesel barışa yaptığı katkı vurgulanmalıdır. Uluslararası örgütler üye ülkeler arasında karşılıklı güvenin tesis edilmesini ve işbirliğinin en üst seviyeye ulaşmasını sağlar. Türk Cumhuriyetleri de kendi aralarındaki işbirliğini arttırmak ve bölgesel barışı sağlamak için Türkiye Cumhuriyeti öncülüğünde örgütlenmişlerdir. Temelleri, 1992 yılında toplanmaya başlayan Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirvelerine dayanan Türk Keneşi, 2009 yılında Nahçıvan Antlaşması'nın imzalanmasıyla kurulmuştur. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye`nin kurucu üye olduğu örgütün gözlemci üyeleri Türkmenistan ve Özbekistan'dır.

Türk Keneşi'nin temel hedefleri taraflar arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi, bölge ve bölge dışında barışın korunması ve dış politika konularında ortak tutumlar benimsenmesidir. Ancak bunun yanında ulaşım, turizm, eğitim, hukuk gibi farklı alanlarda işbirliğini de amaçlamıştır ve bu konularda çeşitli adımlar atılmaktadır. 2010'dan bu yana her yıl farklı bir temayla zirveler düzenlenmekte ve bildiriler yayınlanmaktadır. Araştırmanın devamında bağımsızlıklarından bu yana Avrasya ve Türk Cumhuriyetleri'nin bölgesel dinamikleri ele alınarak bölgesel işbirliği mekanizmasının yapısına ve faaliyetlerine değinilecektir.

1. SOVYETLER'DEN KALAN MİRAS-SOVYET SONRASI AVRASYA'NIN DURUMU

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin kendi ekonomi modeliyle oluşturduğu uluslararası etkileşim, Soğuk Savaş'ın çizdiği keskin sınırları zamanla ortadan kaldırarak SSCB'nin dağılmasına sebep oldu. Doğu Blokunun başat aktörü SSCB'nin dağılmasıyla küreselleşmenin önündeki en büyük engel de ortadan kalktı. Ancak SSCB'nin dağılmasıyla 15 yeni devlet uluslararası sisteme dahil olup bölgesel krizlere neden oldu.

Sovyetler'in sürpriz bir biçimde dağılması bölgede şok etkisi yaratarak bir dizi sorunu da beraberinde getirmiştir. Çift kutuplu sistemde çekişmeler ve rekabet üst safhada olsa da hem küresel sistemde hem de SSCB içinde bir düzen mevcuttu. Dolayısıyla alışık oldukları düzenin bozulduğu bölge ülkelerinde, uzun yıllar sürecek sorunların da temelleri atılmış oldu. Tarihin akışını değiştiren bu olay sonucunda Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri de bağımsızlığını kazanan ülkeler arasında yer almaya başladı.

Orta Asya ve Kafkasya Türk Cumhuriyetleri, Sovyetler'in ani bir kararla dağılmasına hazırlıksız yakalanmış ve kendilerini bir anda karmaşık bir uluslararası sistemimin içinde bulmuştur. Komünist ideoloji, kapitalizm karşısında aktifliğini yitirerek tarihe karışmış ve serbest piyasa ekonomisi giderek tüm küreyi etkisi altına almaya başlamıştı. Yıllardır merkezden yönetilen ve planlı ekonomik sisteme sahip olan genç devletler bu duruma adapte olmakta bir hayli zorlanmışlardır. Nitekim devraldıkları siyasi yapı da bu durumu güçleştiren unsurlardandır. Totaliter rejimden liberal demokratik sisteme geçiş, söz konusu devletler için uzun bir zaman dilimini ifade etmektedir. Bulunduğu konum ve sahip olduğu doğal

kaynaklar itibariyle önemli bir köprü olan Kafkasya ve Orta Asya'da yaşanacak bir güç boşluğunun, büyük güçlerin bölgeye yoğunlaşmasına sebep olacağı aşikardır. Gerek bu nedenle gerekse otoriteci bir siyasal kültürün hakimiyeti demokratik çalışmaları zorlaştırmaktadır.

Önemli ticaret yollarının bulunduğu ve köklü medeniyetlere ev sahipliği yapan Orta Asya, Mackinder'in Kara Hakimiyeti Teorisi'ne göre dünya adasının merkezinde yer almaktadır. Bu nedenle jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük öneme sahiptir. Coğrafyanın sahip olduğu önemin farkında olan Rusya, uyguladığı politikalarla bölge ülkelerini asimile etmiş ve uzun yıllar egemenliği altında tutmayı başarmıştır. İşgal edilen toprakları dil, din ve alt etnik gruplara ayırarak Rus üst kimliğinin yerleştirilmesi ekseninde şekillendirilen asimile politikaları söz konusu topraklarda kalıcılığın anahtarı olarak görülmüştür (CEYLAN ve ÇİMEN: 657-658).

Asimile politikalarının ilk ayağı kimliksel dönüştürmedir. Sovyet hükümeti, İslam dinini benimseyen ve etnik köken olarak Türk kabul edilen grupların bir araya gelmesinden kaygılanmıştır. Bu nedenle alt etnik gruplar desteklenerek aslında hepsi Müslüman-Türk olan Orta Asya Sovyet Cumhuriyetleri oluşturulmuştur[3]. Bu cumhuriyetlerin sınırları, böl-yönet politikası sonucu oluşturulmuş yapay sınırlardır. Bu nedenle bilinçli olarak sorun temelli inşa edilmiştir. Bu politikanın sonucunda cumhuriyetlerin etnik yapısı dönüştürülerek karma bir nüfus yaratılmıştır. Halklar arasında krizlere zemin hazırlayarak Türkistan'ın birleşmesini engellemek ve merkezi otoriteyi güçlendirmek hedeflenmiştir. Bu etnik çeşitlilik, SSCB yönetiminde bulunan Türk Cumhuriyetleri için kültürel bir zenginlik ifade ediyordu. Ancak bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte iç içe geçirilmiş bu sınırlar, istikrarsızlık yaratarak yerini kaos ortamına bırakmıştır.

Homojen toplum yapısının olmaması, devletlerin ulusal kimliklerini yaratmalarının önündeki en önemli engellerdendir. Dolayısıyla söz konusu ülkeler de bu süreçte oldukça zorlanmaktadırlar. Bölge ülkeleri arasındaki en önemli sınır sorunu Fergana vadisinden kaynaklanmaktadır. Bu verimli topraklar Özbek, Kırgız, Tacik ve Türkmenler arasında paylaştırılmıştır. Bölgede bu etnik grupların çoğunlukta olması sınır bölgelerinde sorunlara neden olmaktadır ve hatta beraberinde etnik çatışmaları da getirebilmektedir.

Öte yandan, uygulanan ayrılıkçı dil politikalarıyla da gruplar arasındaki bağ zayıflatılmıştır. Yirmiye yakın farklı Türk lehçesi yaratılmış, resmi işlerde Rusça zorunluluğu getirilmiştir. Böylece halklar arasındaki iletişim koparılmış ve Kiril Alfabesine geçilerek Türk kimliğinden uzaklaştırılmaya çalışılmışlardır.

Günümüzde petrol, doğal gaz, altın gibi değerli kaynaklara sahip olan Türk Cumhuriyetleri, Sovyet hakimiyetinde keyfi çizilen zayıf ve kusurlu sınırlardan dolayı ekonomik açıdan beklenen seviyenin altındadır. Zira Moskova yönetimi, Birliğin ihtiyaçlarının karşılanması için bölgeyi bütüncül bir ekonomik yapı haline getirmişti. Bölge Sovyet sanayisinin temel hammadde ihtiyacını karşılıyordu ve bölgeden bu merkezlere enerji kaynakları aktarılmaktaydı. Ayrıca söz konusu cumhuriyetlerin birbirlerine bağımlı olmasını sağlamak amaçlandığından, kara ve demir yolları cumhuriyetlerin sınırları göz ardı edilerek yalnızca ulaşımı sağlamak için yapılmıştı (ARI, 2010: 25-26).

Bölgenin huzurunu kaçıran bir diğer konu da su sorunudur. Orta Asya'da önemli bir yer tutan tarım faaliyetleri gün geçtikçe suya olan ihtiyacı arttırmaktadır. Bu durum petrol ve doğal gaz gibi önemli doğal kaynaklara sahip olmayan Kırgızistan ve Tacikistan için daha elzemdir. Rus Çarlığı ve SSCB döneminde dışa bağımlılığı azaltmak için tarım faaliyetleri desteklenmiş, özellikle pamuk üretimini arttıracak sulama projelerine yatırım yapılmıştır. Bölgenin en önemli su kaynakları olan Amu Derya ve Sir Derya nehirleri denize dökülene kadar farklı ülkelerden geçmektedir. Bu durum bütüncül bir ekonomi planlayan SSCB döneminde sorun teşkil etmezken günümüzde bağımsız devletler arasında zaman zaman uzlaşmazlık yaratmaktadır. Kırgızistan ve Tacikistan kış mevsiminde suyu depolayıp sulama döneminde, kömür, elektrik gibi enerji kaynakları karşılığında aşağı çığır ülkeleri olan Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan'a vermekteydi. Ancak bu ülkeler enerji kaynaklarının fiyatını yükseltince alım gücü düşük olan yukarı çığır ülkeleri, çözümü baraj ve hidroelektrik santrallerinde bulmuştur. Bu kez de tarım

[3] 5 Aralık 1936 Anayasası ile beş Orta Asya Sovyet Cumhuriyeti meydana getirilmiştir.

faaliyetleri tamamen bu nehirlere bağlı olan ülkelere giden su miktarı azalmıştır. Bu paradoks, uluslararası ilişkilerin seyrine göre zaman zaman krize dönüşerek devletlerin ekonomilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu noktada barışın tesis edilmesinde kilit rolü diğer ülkelere oranla homojen yapıda olan ve bölgenin en büyük nüfusuna sahip olan Özbekistan oynamaktadır.

2. BÖLGESEL İŞBİRLİĞİNE DOĞRU

Küreselleşme olgusu Berlin Duvarı'nın yıkılması ve SSCB'nin dağılmasından sonra etkisini yoğun bir biçimde göstermişse de tarihçesi Batılı ülkelerin denizaşırı keşif ve ticaretlerine kadar dayanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile ABD'nin yegane güç haline gelmesi, küreselleşmenin temel siyasi gelişimini ifade etmekte; doğal olarak da egemen siyasi aktör ulus-devleti tamamen ortadan kaldırmasa da, büyük ölçüde dönüşüme uğratmaktadır (CEBECİ, 2017: 27). Küresel entegrasyonun genişlemesiyle günümüzde ulus-devletin bağımsız politikalar oluşturma olanağı büyük ölçüde azalmıştır.

Öte yandan küreselleşme ile su yüzüne çıkan, devletlerin yeni gündemle tek başına ilgilenemeyecekleri gerçeğinden hareketle devletler, bölgesel entegrasyonlar vasıtasıyla egemenliklerinin bir kısmını, paylaşma yoluyla ya da aktarma yoluyla küresel yönetişim düzeyine bırakmaktadırlar (DOĞAN, 2017: 94). Bu bağlamda bağımsızlıklarını kazanmış olan Türk Cumhuriyetleri, bölgeyi istikrarsızlaştırmış olan sorunlara çözüm üretebilmek için örgütlenme yolunu tercih etmişlerdir.

Aynı coğrafyayı, tarihi, kültürü, dili, dini paylaşan bu kardeş ülkelerin, bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından yüzleşmek zorunda kaldıkları bu sorunlara çözüm üretebilecek bir deneyimleri yoktu. SSCB döneminde oluşturulan ve sorun yaratmayan bağımlılık politikası yerini rekabete bırakmıştı. Yukarıda sayılan bu sorunlar bölgeyi istikrarsızlaştırmış ve devletler arası rekabet işbirliğine engel olmuştur. Ancak bunlara rağmen devletler hem kendi aralarında hem de güçlü bir aktörün öncülüğünde örgütlenerek bölgesel barış yolunda önemli adımlar atmışlardır. Bunun en somut örneği 1991'de Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Beyaz Rusya tarafından kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'na katılmalarıdır. Bunun dışında Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü, Şangay İşbirliği Örgütü, Orta Asya İşbirliği Örgütü ve Avrasya Ekonomik Topluluğu gibi Rusya'nın güdümünde olan birçok organizasyona dahil olmuşlardır (ARI, 2010: 33-37). Kendi kendini yönetmeye, güvenliği sağlamaya, ekonomiyi düzenlemeye ve başka aktörlerle ticari, ekonomik ve diplomatik ilişkilere girmeye alışık olmayan bu ülkelerin, bu eksiklerini gidermek için belli oluşumlar içinde yer almaları ve başka ülkelerden ve aktörlerden destek almaları kaçınılmazdı (ARI, 2010: 229).

3. TÜRKÇE KONUŞAN DEVLETLER DEVLET BAŞKANLARI ZİRVELERİ

Uluslararası sisteme entegre olmak isteyen bu ülkelerin Türkiye ile olan ilişkileri ise bağımsızlıklarından hemen sonra başlamıştır. Zira Türkiye, SSCB döneminde bölge ülkeleriyle ilişkilerini Moskova'nın stratejik güvenlik algısını dikkate alarak asgari düzeye indirmiştir. İlişkilerdeki bu çerçeve, Birlik üyesi ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamalarıyla birlikte yeni bir boyut kazanmıştır (BAKİ, 2014: 138). Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerin başlangıçtaki belirleyici unsuru Türk kamuoyunun soydaşlara karşı artan ilgisidir. Türkiye kendi soyundan, dilinden ve dininden olan ve ekonomik, siyasi açıdan kendisi kadar deneyimli olmayan kardeşlerine örnek teşkil edecek özelliklere sahipti. Bu doğrultuda onların da Türkiye'den beklediği kendileri için hem bir model olması, hem de aynı hedeflere doğru ilerleyen bir birliktelik ortaya çıkarmasıydı. Bu dönemde bağımsızlığını kazanan devletleri tanıyan ilk ülke de Türkiye (1992) olmuştur (DOĞAN,2009: 58). Fakat Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarının ilk dönemde çok başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Tıpkı söz konusu ülkeler gibi Türkiye de bu dönüşüm sürecine hazırlıksız yakalanmıştır. Sebep olarak ise hem Türkiye'nin iç politikasındaki siyasi ve ekonomik sorunlar hem de Türki devletlerin Türkiye'ye karşı uzak durmaları gösterilebilir.

İlişkiler ikili düzeyde ekonomik, siyasi, kültürel ve daha birçok alanda işbirliği tesis edilerek ilerlerken, bölgeye yönelik sıkı politikaların oluşturulması ancak mevcut dinamiklerin iyi okunmasıyla mümkün olmuştur. Türkiye, ortak tarih/kültür mirasını paylaştığı Türk Cumhuriyetleri'ne bağımsızlıklarının ilk yıllarında bir nevi ağabeylik yaparak genç devletleri küresel sisteme kazandırmaya çalışmıştır. Bölgeye yönelik ekonomik yatırımları teşvik etmiş, sosyo-kültürel alanda aktif faaliyetler

yürütmüş; ülkelerin bölgesel/ küresel örgütlere kabul edilmesine diplomatik yardımlarda bulunmuştur. Bu bağlamda en önemli gelişme ise Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveler Süreci[4]'nin başlatılması olmuştur. Türkiye'nin öncülüğünde 1992 yılında başlatılan süreç 2010 yılına kadar devam etmiş[5] ve sonucunda bölgesel bir örgüt olan Türk Keneşi/ Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) kurulmuştur. Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan ve Kırgızistan devlet başkanlarının düzenli olarak katıldığı zirvelere Özbekistan ve Türkmenistan, başlangıçta devlet başkanı düzeyinde katılırken, son yıllarda temsil düzeyini aşağıya çekmiş ve resmi katılımda bulunmamıştır (ŞAHİN, 2015: 1168-1169).

Her zirvenin sonucunda bir bildiri yayımlanarak üzerinde mutabık olunan konular ve katılımcı ülkelerden beklenen davranışlar belirtilmiştir. Ayrıca zirve bildirilerinde bir sonraki zirvenin nerede ve ne zaman yapılacağı kararlaştırılarak işbirliği platformunun sürekliliği sağlanmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanmış bu ülkelerin istikrarlı bir ulusal/ uluslararası siyaset yürütebilmek için ihtiyaç duyduğu ortam ise bildirilerin ortak söylemini oluşturmuştur. Birinci zirvenin yapıldığı 1992'den 2010 yılına kadar toplanan on zirve, halklar arasındaki ortak tarih, dil ve kültürden kaynaklanan özel bağlar üzerine inşa edilmiştir. Avrasya'da barış, güvenlik, istikrar ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunması amacıyla, aralarındaki ilişkilerin ve işbirliğinin anılan özel bağlara uygun olarak ve bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğüne saygı, iç işlerine karışmama ve eşitlik ilkeleri üzerinde güçlendirilmesine vurgu yapılmıştır (1994 İstanbul Zirve Bildirisi). Katılımcı ülkeler mevcut bölgesel ve uluslararası sorunlara ilişkin bir dizi görüş alışverişinde bulunarak bilim, kültür ve eğitim alanında işbirliğinin altını çizmiştir. Ayrıca devlet başkanları, zirvelerde demokrasi, insan haklarına saygı, laiklik, sosyal adalet ve piyasa ekonomisi ilkelerine bağlı olduklarını teyit etmişlerdir. Diğer bir konu ise tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlandırılarak Türk devletlerinin ekonomik refahının arttırılması, devletler arasında ticaret ve turizm ilişkisinin güçlendirilmesidir.

Sonuç olarak zirvelerde alınan kararlar ve bu kararların uygulanmasıyla söz konusu ülkeler arasındaki ilişki güçlenmiştir. Böylece atılan adımlar, zirve düzeyindeki bu işbirliği platformunun daha legal olacağı ve hukuki kimliği olan uluslararası bir örgütün kurulmasını gerekli kılmıştır.

4. TÜRK KENEŞİ'NİN KURULMASI

Nahçıvan'da 2-3 Ekim 2009 tarihlerinde gerçekleştirilen; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin katıldığı Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesinde Nahçıvan Bildirisi imzalanmış ve Türk Konseyi'nin uluslararası sistemde rol alan ve hukuki kimliği olan bir hükümetler arası örgüt olması bu bildiriyle kararlaştırılmıştır. Bildirinin 2. maddesine göre Konsey'in başlıca amaç ve görevleri şunlardır:

- Taraflar arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi;
- Bölge ve bölge dışında barışın korunması;
- Dış politika konularında ortak tutumlar benimsenmesi;
- Uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık ve sınır ötesi suçlarla mücadele için eylemlerin koordine edilmesi;
- Ortak amaçlarla ilgili her alanda etkili bölgesel ve ikili işbirliğinin geliştirilmesi;
- Ticaret ve yatırım için uygun koşulların yaratılması;
- Kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin amaçlanması;
- Hukukun üstünlüğünün sağlanması, iyi yönetim ve insan haklarının korunması konularının tartışılması;
- Bilim, teknoloji, eğitim ve kültür alanlarında etkileşimin genişletilmesi;
- Kitle iletişim araçlarıyla etkileşimin ve daha yoğun bir iletişimin teşvik edilmesi;
- Hukuki konularda bilgi değişimi ve adli işbirliğinin teşvik edilmesi.

[4] 2001 İstanbul Zirvesi'nden sonra zirveler, daha kapsayıcı olması amacıyla Türk Dili Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri olarak anılmıştır. Zira Türkçe'yi yalnızca Türkiye Cumhuriyeti'nin konuştuğu algısı vardır.

[5] Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri için bakınız: http://www.turkkon.org/tr-TR/1992-2010-zirveler-sureci/4/911.

Nahçıvan Zirvesini takiben 2010 yılında Türk Dili Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirvesi İstanbul'da gerçekleştirilmiş ve Türk Konseyi Genel Sekreterinin atanması kararlaştırılmıştır. Bu karar örgütün kurumsallaşması açısından önemli bir aşama olarak nitelendirilebilir. Böylece Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi-Türk Keneşi) bir uluslararası örgüt olarak fiilen vücut bulmuştur. Ayrıca Devlet Başkanları Zirveleri sürecinin artık sona erdiğini ve örgütsel temelde işleyişin üst düzeyde temsil başlangıcını gösteren, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Birinci Zirvesi'nin 2011 yılında düzenleneceği kararı alınmıştır. 2011 yılından itibaren, her yıl belli bir temanın benimsendiği ancak tüm işbirliği alanlarında kararların alındığı Türk Keneşi Zirveleri düzenlenmiştir (ŞAHİN, 2015: 1169-1170).

5. TÜRK KENEŞİ'NİN ÖRGÜTSEL YAPISI

Uluslararası bir örgüt olarak Türk Keneşi'nin de amaç ve görevlerini yerine getirebilmesi için daimi kurumları oluşturulmuştur. Geniş bir alanı kapsayan söz konusu amaçlar, kurumsallaşmış ve yoğunlaştırılmış işbirliği hedefine işaret etmektedir. Bu doğrultuda Konsey'in yapısı bu amaca hizmet etmek üzere çok boyutlu olarak tasarlanmıştır (BAKİ, 2014).

Tüm Türk dili konuşan devletlere ve devlet benzeri oluşumların üyeliğine açık olan Türk Keneşi'nin örgütsel yapısı ise şu kurumlardan oluşmaktadır: Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Konseyi ve Daimi Sekretarya.

Devlet Başkanları Konseyi (DBK), temel karar alma organıdır. Devlet Başkanları Konseyi'ne her üye ülkeden alfabetik sıraya göre dönemsel başkan seçilir ve düzenlenen zirvelere o dönemsel başkan başkanlık yapar.

Dışişleri Bakanları Konseyi (DİBK), gündem faaliyetleri ve uluslararası meseleleri değerlendirerek Devlet Başkanları Konseyi'nin gündemine sunar. Ayrıca DİBK, sekreteryanın personel yapısını ve mali raporunu onaylar.

Kıdemli Memurlar Komitesi ise Sekretarya tarafından hazırlanan taslak belgelerin DİBK'nın tasvibine sunmak ve Devlet Başkanları Konseyi'nin onaylanmasından önce değerlendirmek ve onay vermekle yetkilendirilmiştir. Sekretaryanın faaliyetlerini kontrol eder. (Nahçıvan Ant. Mad. 7)

Aksakallar Konseyi, Türk Keneşi himayesinde faaliyet gösteren daimi bir danışma teşekkülüdür. Eski Türkler'de kurumsal bir yapı olan, şu anda da Türk Devletlerinde geleneksel olarak yaşayan (ve Türkiye geleneksel kültüründeki "İhtiyar Heyeti" mantığına benzer olan) "Aksakallar" kurumu, Türk Keneşi'nde danışma kurumu olarak görevlendirilmiştir.

Sekretarya, Konsey'in görev ve amaçlarının icrasına yardımcı olmak üzere daimi bir yürütme organı olarak kurulmuştur. Sekretarya'nın görevleri arasında DBK, DİBK ve KMK toplantıları ile diğer toplantıların düzenlenmesi amacıyla ihtiyaç duyulacak idari, örgütsel, protokoler ve teknik önlemlerin alınması, taslak belgelerin hazırlanması, belgelerin tasnifi ve arşivlenmesi, üye devletler ve diğer uluslararası örgütler ile forumlar tarafından iletilen belge ve bilgilerin takas bürosu olarak görev yapmaktadır. Türk Konseyi ile ilgili genel mahiyetli bilgilerin yayımlanması, Konsey'in diğer organları tarafından verilecek görevlerin yerine getirilmesi, mali faaliyetlere ilişkin olarak KMK'ya rapor sunulması, Sekretarya'nın diğer görevleri arasındadır. Sekreterya'nın merkezi İstanbul'dadır (Nahçıvan Ant. Mad. 10).

Türk Keneşi bir çatı örgüt olarak siyasal işbirliğine ek olarak, başka alanlarda da üye devletler arasında işbirliğinin sıkılaştırılması amacıyla yan örgütleri desteklemekte ve koordinasyonlarını sağlamaktadır. Türk Keneşi'nin alt örgütleri olarak Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlementer Asamblesi (TÜRKPA), Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), Türk İş Konseyi ve Türk Kültür ve Miras Vakfı faaliyetlerini yürütmektedirler.

6. ATILAN SOMUT ADIMLAR ÇERÇEVESİNDE TÜRK KENEŞİ'NİN POTANSİYEL FAALİYETLERİ

Türk Keneşi, uluslararası bir örgüt olarak devlet başkanları düzeyinde beş zirve gerçekleştirmiştir. İlk zirve 2011'de "Ekonomik ve Ticari İşbirliği" başlığında Kazakistan'da toplanmıştır. Konsey'e kurumsal kimliğin kazandırıldığı bu zirvede ayrıca Türk İş Konseyi teşkil edilmiştir. İş Konseyi üye ülkelerde faaliyette bulunan girişimcileri bir araya getirerek aralarındaki işbirliğinin devamını

sağlamaktadır. Türk Akademisi ile Türk Kültür ve Mirası Vakfı'nın kurulmasının kararlaştırıldığı II. Zirve ise "Eğitim, Bilim ve Kültürel İşbirliği" temasıyla 2012 yılında Kırgızistan'da toplanmıştır. Örgütün III. Zirvesi 2013'te "Ulaştırma ve Bağlantı" alanında Azerbaycan'da toplanırken IV. Zirve 2014 yılında "Turizm" temasıyla Türkiye'nin ev sahipliğinde toplanmıştır. V. ve son zirve ise 2015'te "Medya ve Enformasyon İşbirliği" alanında Kazakistan'da toplanmıştır.

Türk Keneşi, Avrasya'daki tehdit ve ihtilafların barışçıl yollarla halli için çok önemli roller üstlenmiştir. Bu çerçevede, çok taraflı işbirliğinin önündeki engeller kaldırılarak ilişkilerin devam ettirilmesi sağlanmaktadır. Konsey bünyesinde birçok alanda işbirliği oluşturulmuş ve bu amaç için çeşitli ülke uzmanlarından oluşan çalıştaylar tesis edilmiştir.

Konsey, dış işleri bakanları düzeyinde düzenli olarak toplanarak Güvenlik İstişareleri yapmaktadır. Bu istişarelerin sonucunda yayınlanan ve çeşitli platformlarda ilan edilen bildirilerle ortak dış politika söylemlerinde bulunmaktadır. Ayrıca III. Zirve'de kararlaştırılan ve ilki 2014'te İstanbul'da gerçekleştirilen Türk Konseyi Genç Diplomatlar Ortak Eğitim Programı da gelecek vaat eden adımlardandır. Bu eğitim boyunca katılımcılar uzman akademisyenlerden dersler almış, ortak kültürel ve tarihi miras Anadolu ziyaretiyle incelenmiştir. Bunların yanı sıra siyasi kültürün henüz tam olarak oturmadığı üye ülkelerde, adil, şeffaf ve demokratik seçimlerin düzenlenmesi için "seçim gözlem misyonu" faaliyeti aktif olarak gerçekleştirilmektedir.

Sahip oldukları jeopolitik ve doğal zenginlikleri itibariyle Türk Cumhuriyetleri, küresel sisteme entegre olabilmek için çok taraflı ekonomik işbirliğine büyük önem vermektedir. Konsey'in ilk zirvesinin ekonomi temalı olması bunun en iyi kanıtıdır. Bu alanda üzerinde durulan hususlar şunlardır: yatırım ortamının iyileştirilmesi; ekonominin çeşitlendirilmesi ve ekonomik ilişkilerin temeli olarak girişimcilik. Karşılıklı yatırımların artırılması ve üye ülkelerin özel sektörleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Türk Konseyi bünyesinde bir "Ortak Yatırım Portalı" da hayata geçirilmiştir. Türk İş Konseyi de bu alanda faaliyetlerini sürdürmektedir.

Ortak kültür, dil ve tarih birlikteliği temeline kurulan Türk Keneşi, eğitim, kültür ve bilime ayrı bir önem atfetmiştir. Bu nedenle çeşitli projeler oluşturulmuştur. Henüz hayata geçirilemeyen bu proje çalışmaları devam etmektedir. Türk Yazarlar Birliği ve Türk Sinemacılar Birliği'nin kurulması; ortak tarih ve edebiyat kitaplarının hazırlanması, Türkoloji alanındaki çalışmaların teşviki, üye ülkeler arasında ortak terminoloji geliştirilmesi, öğrenci ve öğretim görevlileri arasında değişim programları, ortak eğitim televizyonu kanalı kurulması ve Türk dünyasıyla ilgili ortak bilimsel araştırmalara finansal katkı sağlamak üzere "Türk Bilimsel Araştırma Fonu" nun kurulması bu projelerden bazılarıdır.

Diaspora alanında işbirliği de örgütün programında yerini almıştır. Diasporaların yurtdışında ülkelerinin imajının iyileştirilmesinde ve kamuoyunu etkilemede oynadığı önemli rol, Türk diasporaları arasındaki işbirliğini bir ihtiyaç haline getirmiştir. Bu amaç için kurulan Temas Grubu 2013 yılında "Türk Keneşi Türkdildeş Diaspora Ortak Faaliyet Stratejisi" ni hazırlamıştır. Hazırlanan stratejide birçok amaç bulunsa da dikkat çekici olanlar şunlardır:

- Türk dünyası aleyhinde yürütülen olumsuz propagandanın etkisiz hale getirilmesi
- Türkdildeş devlet ve halkların kültür ve değerlerinin dünya kamuoyuna tanıtılması ve imajlarının güçlendirilmesi,
- Yurtdışında güçlü bir Türkdildeş ülkeler lobisi oluşturulması,
- Türkdildeş diasporalar arasında tecrübe alışverişinin geliştirilmesi ve dayanışmanın sağlanması,
- Türkdildeş devlet ve halkların diğer ülkelerdeki çıkarlarının savunulması (Türk Keneşi Türkdildeş Diaspora Ortak Faaliyet Stratejisi, 2013).

Türk Konseyi diğer alanlarda olduğu gibi uluslararası alanda da işbirliğine önem vermektedir. Mevcut durumda örgütün Birleşmiş Milletler (BM), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ) ve Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (AİGK) ile ilişkisi bulunmaktadır.

Türk Keneşi, üye ülkeler arasında maddi bağlardan ziyade manevi bağların bulunduğu bir örgüt olması itibariyle uluslararası sistemde tek değildir. Bölgeselleşmenin önem kazandığı II. Dünya Savaşı'nın bitimini takip eden yıllarda, aralarında dil, din, kültür ve tarih ortaklığı olan birçok ülke bu bağları

uluslararası örgütlenerek somutlaştırmıştır. Bu bağlamda Keneş, başarılı olabilmek için bu tarz örgütleri örnek alabilir. Geniş anlamda bakıldığında Avrupa Birliği, Arap Birliği, Afrika Birliği gibi bölgesel örgütler en önemli örneklerdir. Türk Keneşi de AB'nin yarattığı Avrupalı Kimliği gibi uluslararası sistemde kabul edilen bir Türk Kimliği yaratarak camiadaki Türk lobiciliğine ciddi katkılar sağlayacaktır. Bu noktada devletler de gereken sorumluluğu almaktan çekinmemelidir. Söz konusu örgüt için diğer bir örnek ise temeli 1970'lere dayanan Fransızca Konuşan Ülkeler Topluluğu'dur. Kısaca Frankofoni olarak adlandırılan örgütün günümüzde 75 üyesi bulunmaktadır. Örgüt Fransızca konuşan ülkeler arasında her türlü koordinasyonu sağlamaktadır ve ayrıca uluslararası televizyon kanalına ve üniversite ajansına sahiptir. Dil temelinde kurulması, zaman zaman örgütün Türk Konseyi'ne örnek gösterilmesine neden olmaktadır. Uzun vadede Türk Konseyi de tıpkı Frankofoni gibi Türk dili konuşan toplulukları, dil ve diğer unsurlar ekseninde birleştirip aralarındaki bağı güçlendirecektir.

SONUÇ

Avrasya, jeopolitik konumundan ve din, kültür tarihinden ötürü öteden beri dönemin hakim güçleri tarafından uğrunda mücadele verilmiş bir bölgedir. Uzun yıllar SSCB'nin hakimiyetinde kalan Orta Asya'da Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla bir güç boşluğu ortaya çıkmıştır. Orta Asya'nın jeostratejik öneminden ötürü küresel ve bölgesel güçler bölgede etkinliklerini artırma çabasındadırlar. Günümüzde ise Orta Asya mücadelesinde Rusya, ABD, Çin, İran ve Türkiye rol oynamaktadır. Ancak 75 yıl boyunca Sovyet politika ve asimilasyonuna maruz kalmış olan Türki devletler, bağımsızlıklarına kavuşmalarına rağmen Rusya etkisinde kalmaya devam etmişlerdir.

Küresel güç olarak ABD, bölgeye hakim tek bir devletin olmasını istememiş, bölgesel güç dengesinin sağlanması taraftarı olmuştur. Öyle ki ABD uzun süre Türkiye'yi Orta Asya'da etkin politikalar geliştirmesi için desteklemiş, İran ile Türki devletlerin işbirliğini baltalamayı hedeflemiştir. Fakat Türki devletlerin İran'a sınırının olması ve ekonomik olarak fayda görmelerinden ötürü İran, vazgeçilmez bir müttefik olarak kalmıştır. Ayrıca İran, ABD'nin tutumlarına karşı Rusya'dan destek bulmuş, bölgedeki etkinliğini artırabilmiştir. Bölgesel güç olarak Türkiye ise, Türki devletlere kültürel, dini ve etnik olarak en yakın ülkedir. Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülke de tüm uluslararası baskılara rağmen Türkiye olmuştur. Türkiye'nin öncülüğünde atılan adımlar somutlaşarak bölgesel bir iş birliği mekanizmasına dönüşmüştür.

2009'da kurulmuş Türk Keneşi'yle işbirliği her alanda sağlanmaya çalışılmakta, sosyal, kültürel, dilsel alanlardan ekonomik alanlara kadar geniş bir yelpazede ortak politikalar üretilmeye çalışılmaktadır. Türk Keneşi, küresel ve bölgesel güçlerin politikalarının odak noktası olan Orta Asya ve Kafkasya bölgesi için yeni bir politika aracı olmuştur. Geliştirilen stratejiler bölgenin öz çıkarlarını gözetmekte ve alınan kararları faaliyetlere dönüştürmektedir. Dil, din, etnik ve kültürel olarak Orta Asya ülkelerine yakın olan Türkiye'nin bölgesel bir güç olma potansiyeli olan Türk Keneşi'ndeki rolü, birleştirici ve barış tesis etme yönündedir. Türk Cumhuriyetleri ile diğer ülkeler arasında oluşturulmuş suni bağlar, işbirliklerinin Türki devletlerden ziyade küresel ve bölgesel güçlere hizmet ettiğinin göstergesidir. Türk Keneşi ise bölge ülkelerinin kendi medeniyetinin kalkınmasında ve aralarındaki husumetlerin çözümünde etkili olacaktır.

Türk Keneşi bölgesel bir aktör olarak faaliyet göstermek için henüz çok yenidir. Keneş'in uluslararası arenada söz sahibi olabilmesi büyük oranda üye devletlerin bölgedeki güçlerinin artmasına bağlıdır. Dolayısıyla gerek bölgesel bir güç olma potansiyeline sahip olan Türkiye gerekse bağımsızlık tecrübeleri henüz çok eski olmayan Türk Cumhuriyetleri, ABD ve Rusya'dan bağımsız politikalar uygulamalıdır. Türk Dünyası'ndaki barışa giden yol, söz konusu devletlerin hem ulusal hem bölgesel hem de örgütsel alanda işbirliğinden geçmektedir.

KAYNAKÇA

AKALIN, Şükrü Hâluk (2009). "Geleceğe Atılan İmza: Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi Anlaşması", **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, Cilt XCVII, Sayı 696, ss. 675-679.

ARI, Tayyar (der.) (2010). **Orta Asya Ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine**, MKM Yayıncılık, Bursa.

ATEŞ, Davut (2014). **Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantığı**, Dora Yayınları, Bursa.

AVİM (2015). **Türk Konseyi (Keneşi) ve Bölgedeki Gelişmeler Işığında Avrasya'da İşbirliği**, Pelin Musabay Baki (Ed.), Avim Konferans Kitapları, No. 14, Ankara.

Bağımsızlıklarının 20. Yılında Türk Cumhuriyetleri/ Azerbaycan • Kazakistan • Kırgızistan • Özbekistan • Türkmenistan/ Uluslararası Toplantı Konuşmalar (2011). **Uluslararası Sempozyumlar Dizisi**, Yayın No: 1, Ankara.

BAKİ, Pelin Musabay (2014). "Avrasya'da Bölgesel İşbirliği Sürecinden İşbirliği Mekanizmasına: Türk Konseyi" , **Bilge Strateji**, Cilt 6, Sayı 11, ss.133-162.

CEBECİ, Kemal (?). "Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü", **Sayıştay Dergisi,** Sayı 71, ss. 23-39.

CEYLAN, Fadime Ayça ve Hazar ÇİMEN (2016). "Sovyetler Birliğinin Uyguladiği Asimilasyon Politikalarinin Bağimsizlik Sonrasi Türk Cumhuriyetleri Üzerindeki Siyasal Ve Ekonomik Etkileri" **http://www.turkcess.net/dir/wp-content/uploads/2016/07/46-SOVYETLER-B%C4%B0RL%C4%B0%C4%9E%C4%B0N%C4%B0N-UYGULADI%C4%9EI-AS%C4%B0M%C4%B0LASYON-Fadime-Ay%C3%A7a-CEYLAN.pdf**, (13.08.2017)

DOĞAN, Fazlı, "Küreselleşme Tartışmaları Ve Bir Aktör Olarak Devletin Gücü", **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,** http://dergipark.gov.tr/download/article-file/288944, (10.08.2017)

DOĞAN, Yeşim (2009). **1990 Sonrasi Türk Dıs Politikasında Dış Türkler Faktörü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ELÇİN, A. Bora(2012). "Küreselleşmenin Tarihçesi", **http://www.meritymm.com/wp-content/uploads/2013/05/kuresellesme.pdf.**

KANLIDERE, Ahmet (Ed.) (2011). **Orta Asya Türk Tarihi,** T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, I. Baskı, Eskişehir.

NURULLAYEV, Razi. "Belge Başlığı: Tüm Türki Ülkelerde Bir Köprü Olarak Türk Dünyası Örgütü", **http://bilgelerzirvesi.org/bildiri/stk/99.pdf,** (10.08.2017)

Orta Asya İle İlişkiler, T.C. Dış İşleri Bakanlığı web sitesi, **http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa**

ÖZDER, Adem (2013). "Avrasya Kavramı ve Önemi", **Avrasya İncelemeleri Dergisi(AVİD)**, Cilt 2, Sayı 2, ss. 65-88.

ŞAHİN, Çiğdem (2015). "Uluslararası Örgüt İşlevleri Açısından Türk Konseyi (Türk Keneşi)", **13. Uluslararası T**

TASAM (2014). **Türk Diasporası Ve Türk Dünyası Vizyon 2023**, Almagül İsina(Ed.), Kültür Sanat Basımevi, İstanbul.

TERZİOĞLU, Süleyman S. (2013). "Uluslararası Hukuk Açısından Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 9, Sayı 36, ss. 45-72.

TURAN, Sibel (2014). "Değişen Dengeler Işığında Orta Asya'daki Küresel Ve Bölgesel Güç Odakları Üzerine Bir İnceleme", **BİLGESAM**, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-319-2014081424sosbilkongre71.pdf, (25.08.2017)

Türk Dili Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirve Bildirileri**, http://www.turkkon.org/tr-TR/1992-2010-zirveler-sureci/4/911.**

Türk Keneşi Diaspora İşlerinden Sorumlu Bakanlar ve Kuruluş Başkanları'nın Türk Keneşi Türkdildeş Diaspora Ortak Faaliyet Stratejisi Hakkındaki Kararı, **http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/DIASPORA_ORTAK_FAALIYET_STRATEJISI_KARAR_TR_20170608_111813.pdf,** 14.05.2013, Ankara.

Türk Konseyi (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi), T.C. Dış İşleri Bakanlığı web sitesi, h**ttp://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa**.

DIŞ POLİTİKADA 15 TEMMUZ VE FETÖ: YENİ NESİL ULUSLARARASI TERÖR

Fatma KORKUT[1]

Öz

15 Temmuz 2016'da, ordu içine sızmış Fetullahçı Terör Örgütü(FETÖ) mensuplarının kalkışmasıyla başlayan, halkın ve polisin yoğun mücadelesi ile püskürtülen darbe girişimi, Türkiye'nin iç politikasında olduğu kadar dış politikada da gelecek diplomatik ilişkilerin kritik bir faktörü haline gelmiştir. Din ve eğitim temelli bir "sosyal hareket"in devletin her kanalına girerek silahlı bir terör örgütüne dönüşmesi bu terör örgütünün faaaliyet gösterdiği tüm ülkeler için ne kadar büyük bir tehdit arz ettiğini 15 Temmuz'la birlikte iyice gözler önüne sermiştir. Ayrıca örgütün dini motifleri ve onlarca ülkedeki eğitim kurumlarını kullanması, Moon ve Opus Dei gibi örgütleri de akla getirmektedir. Bu çalışma, FETÖ'yü bahsedilen örgütlerle kıyaslayarak tehlikenin boyutlarına dikkat çekmekle birlikte FETÖ'nün, terör örgütü sınıflandırmalarında nerede yer alabileceğini, gerçekten uluslararası bir nitelik taşıyıp taşımadığını ve terörün dönüşümüyle ilgili ne tür ipuçları barındırdığını sorgulamaktadır. İlaveten, 15 Temmuz sonrası dış politikada FETÖ'yle mücadelenin hangi ülkelerde ne tür sebeplerle sekteye uğradığı analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, FETÖ, Uluslararası Terör, Sosyal Hareket, 15 Temmuz

JULY 15 AND FETO IN THE FOREIGN POLICY: NEW GENERATION INTERNATIONAL TERRORISM

Abstract

The coup attempt which began with the commissioning of members of the Fetullah Terrorist Organization (FETO) infiltrated into the army, and which was repulsed by the intense struggle of the public and the police, has become a critical factor in future diplomatic relations as well as in Turkey's internal politics. By July 15th, it became clear that this organization is a great threat to all the countries in which it operates because of its transformation from a religion-education based "social movement" to an armed terrorist organization by infiltrating every channel of the state. In addition, its use of religious motifs and dozens of educational instutions brings some organizations such as Opus Dei and Moon to mind. This study, in addition to drawing attention to the dimensions of the danger by comparing FETO to above-mentioned organizations, examines where does FETO have a place in the terrorist organizations classifications, whether it is truly international in nature and what kind of clues and informations does FETO have about the transformation of terrorism. Additionally, it is analyzed what kind of reasons did interrupt the struggle with FETÖ in which countries in the post-15 July foreign policy.

Key Words: Turkish Foreign Policy, FETO, International Terrorism, Social Movement, July 15th

[1] İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, E-Posta: fatmakorkut@std.sehir.edu.tr

GİRİŞ

2016 yılının 15 Temmuz'u 16 Temmuz'a bağlayan gecesi Türkiye, yıllardır bilumum devlet kademesinde kendi kadrosunu oluşturup ülkenin iç ve dış politikasına hukuksuz ve sinsi bir biçimde yön vermeye çalışan bir oluşumun en acımasız yüzünü görmüştür. Söz konusu oluşum, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bombalandığı ve onlarca şehit ve gazinin verildiği kanlı bir darbe teşebbüsüyle akıllara kazınmıştır. Toplumdaki baskın sosyo-kültürel ve dini unsurları kullanarak kitlesini oluşturan bu "örgüt", kuruluşundan bu yana önemli dönüşümler geçirmiştir. Aynı zamanda örgütün Türkiye'de doğup son 40 kırk yıl içerisinde dünyanın neredeyse her yerine çeşitli kurumlar ve organizasyonlarla yayılması ve örgüt liderinin uzun süredir ABD'de yaşaması sebebiyle uluslararası bir nitelik kazandığı da söylenebilir. Başarısızlıkla sonuçlanan darbe teşebbüsüne ilişkin yargı süreci hala devam etmekle birlikte, Fetullahçı Terör Örgütü'nün din ve eğitim temelli bir sosyal hareket olarak Türkiye'de ortaya çıkıp küresel ölçekte etki alanı oluşturması ve bir gecede büyük bir katliamın faili haline gelişine kadar olan sürecin dikkatle değerlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin uluslararası ilişkileri açısından FETÖ'nün ne tür tehlikeler barındırdığını anlamak için Avrupa ülkelerindeki FETÖ algısına bakmak faydalı bir adım olacaktır. Bu bağlamda, darbe teşebbüsünden sonra bile örgütün Avrupa kamuoyunda "dini merkezli bir sivil toplum kuruluşu" (Yerlikaya, 2017) olarak kabul görmesi ciddi bir bilgi eksikliğine veya kasıtlı algı operasyonlarına işaret etmektedir. Halbuki sonraki bölümlerde bahsedilecek olan örgüt yapılanması ve dönüşüm süreci, sivil toplum kuruluşlarndan ziyade Avrupa'nın yakından tanıdığı ve uluslararası tehditsel mekanizmalar olan Moon ve Opus Dei gibi oluşumlara benzemektedir (Popp, 2012). Dolayısıyla öncelikle Moon ve Opus Dei ile ilgili, bu çalışmanın kapsamı dahilinde, verilen bilgiler ışığında FETÖ'yle karşılaştırma yapılarak söz konusu benzer noktalar ortaya çıkarılacaktır. Ancak vakidir ki, bu örgüt kendisiyle kıyaslayacağımız dini oluşumlardan zamanla daha şiddetli bir tehditsel içeriğe kavuşmuştur. Veyahut da halihazırda barındırdığı şiddet daha görünür bir hal almıştır. Bu sebeple FETÖ'nün sosyo-politik örgütlenmeden istihbarat teşkilatına benzer bir "paralel devlet" yapılanmasına dönüşümü ve en nihayetinde kendine münhasır bir "terör örgütü" haline gelişi iddiası irdelenecektir. Bunun için uluslararası ilişkiler literatüründe yaygın olarak kabul edilen terör örgütü sınıflandırmaları baz alınacaktır. Sonuca gelindiğinde ise, çalışma boyunca dikkate sunulan tehlikelerle mücadele yöntemleri, Avrupa ile ilişkilerde FETÖ'yle mücadele konusunda karşılıklı atılması gereken adımlar ve benzer yapılanmaların önüne geçmek adına gerekli önlemler açılanmaya çalışılacaktır.

2. OPUS DEI VE MOON'A KOMPLO ÖTESİ BİR BAKIŞ

Biri İspanya'da diğeri ise Güney Kore'de kurulmuş iki tarikat olan Opus Dei ve Moon, tıpkı Fetullahçı Terör Örgütü gibi ilk yıllarında tamamen inanç merkezli bir mesajla ortaya çıkan ve kısa sürede çokça rağbet gören yapılardır. Yerli literatürde maalesef bu örgüt veya tarikatlar hakkında elle tutulur akademik çalışmaların sayısının oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Akademik çalışmalar haricinde karşımıza çıkan yazıların büyük bir çoğunluğu komplo teorilerine dayalı, kaynaksız ve birbirini tekrar eden yorumlardan ibarettir. Bu tür tehlike arz eden yapılar hakkında yeterli çalışma yapılmaması ise tehlikenin daha da büyümesine ve uluslararası kamuoyunda yanlış algı biçimlerinin benimsenmesine yol açmaktadır. Bu makalede mümkün olduğunca gerçek ve asıl konuya ilişkin bilgiler aktarılmaya çalışılmıştır.

2.1. Kilise ve Opus Dei

Opus Dei, 2 Ekim 1928'de Katolik rahip Josemaría Escrivá de Balaguer y Albás tarafından İspanya'da kuruldu. Opus Dei'nin tam adı Latince "Tanrı'nın işi/yapıtı/ürünü" anlamına gelen "Sociedad de la Santa Cruz de Opus Dei"dir. Ahlaksız davranışları ve günahları kınayan Katolik doktrinine bağlı olduğunu ifade eden bu kuruluş, Tanrı'nın işinin Escrivá'ya Tanrı tarafından

gösterildiğine veya bir nevi ilham edildiğine inanır (Martin, 2012). Ancak görünen o ki kuruluşun temel amacı, Katolik din adamlarından ziyade en az onlar kadar Katolikliğe bağlı laik iş ve meslek sahiplerini biraraya getirerek Papa'ya Vatikan dışında destek olacak varlıklı, yüksek tahsilli, elit bir kadroyu oluşturmaktı. Nitekim hızlı bir şekilde Vatikan'a bağlı olup onun dışında yer alan bir laik örgütü kurmuş oldu. (Altındal, 2012) Örgüt İspanya'dan sonra bütün Avrupa ülkelerine hızla yayılmaya başladı. Özellikle de örgüt mensubu iş adamları, doktorlar, avukatlar vb. çeşitli ülkelerdeki aynı meslek gruplarından insanlarla iletişim kurmaya ve bu kişilerin finansal kaynaklarından istifade ederek şirket sahibi olmaya başladılar. St. Josemaria Escrivá'nın 1939 yılında Eski ve Yeni Ahit'e de referanslar içeren *"The Way"* isimli kitabı yayımlanmış ve kitap Opus Dei'nin vizyonu ve misyoner faaliyetleri için en sağlam kaynağı oluşturmuştu. O günden bugüne kitap 43 dile çevirilip yaklaşık 4,5 milyon adet satıldı[2].

Örgütün büyümeye başladığı bu tarihlerde İspanya'da İkinci İspanyol Cumhuriyeti'ne sadık Cumhuriyetçiler ile General Francisco Franco liderliğinde isyancı bir grup olan "Milliyetçiler" arasında iç savaş yaşanmaktaydı. Opus Dei bu esnada Franco'nun en büyük destekçilerinden biri oldu. Bu destek Franco'nun iç savaşı kazanmasıyla beraber Opus Dei'ye devlet kademesinde bazı ayrıcalıklar ve büyük bir servet/sermaye olarak geri dönmüştü. Bu dönemde Escriva, önde gelen bazı katolik rahipler tarafından Hitler'i desteklediği ve "Hitler, Yahudilere değil komünizme karşıydı" dediği iddiasıyla suçlanmaktaydı (McLeod, 2012). Buna rağmen 1946'de Saint Escriva, Opus Dei'nin merkezini Roma'ya taşınmış ve 1950'ye gelindiğinde Papa 12.Pius tarafından katolikliğe hizmet eden "Seküler Enstitü" statüsü kazanmıştı. Bu da Opus Dei'nin Vatikan tarafından resmen kabul edildiği anlamına gelmekteydi. Sonraki 20 yıl içinde diğer papalardan da rağbet gören örgüt, Latin Amerika ve Amerika Birleşik Devletleri'nde de faaliyetlerini artırmıştı. Soğuk savaş döneminde özellikle Polonya'da komünizm karşıtı gizli çalışmalarda çokça Opus Dei mensubu meslek sahiplerini görmek mümkündü (Altındal, 2012). Sonraki yıllarda da faaliyet gösterdiği ülkelerde toplumda söz sahibi olan aydınların bir kısmını bünyesine katarak kamuoyunu etkileme gücüne sahip olmaktaydı. Ferrucio Pinotti'ye göre Opus Dei ekonomi, kitle iletişim araçları, finans, sanayi, politika, araştırma, bilim, eğitim, sağlık gibi tüm stratejik sektörlerde ciddi kazanımlar elde ediyor ve karar mekanizmalarına ustalıkla sızıyordu (Cerrahoğlu, 2016).

Günümüze gelindiğinde Opus Dei, dünyanın her yerinde medya kuruluşları, üniversiteler, okullar ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarına sahip, yüz bini aşkın mensubu bulunan küresel bir örgüt olarak karşımızda durmaktadır. Hatta örgüte, özellikle finansal girişimlere dört bir koldan nüfuz etmesi sebebiyle "Octopus Dei" (Ahtapotun İşleri) nitelemesi yapanlar dahi olmuştur (Allen, 2005). Finans, eğitim, politika üçgeninde etki alanının genişliği ile oldukça net bir biçimde akıllara FETÖ'yü getirdiği de söylenebilir.

2.2. Moon Tarikatı'ndan Moon Dini'ne

1950'lerde bugünkü Güney Kore'de, yapılanma itibariyle Opus Dei'yle büyük benzerlikleri bulunan ancak teolojik olarak Opus Dei'ye nazaran daha radikal bir mesaj taşıyan Moon tarikatı kuruldu. Kurucusu Sun Myung Moon, Kuzey Kore'de konfüçyanizm dinine mensup bir ailenin çocuğuydu. Ailesi Japon zulmünü yaşamış olan Moon 10 yaşına geldiğinde, ülkede aktif faaliyet yürüten hristiyan misyonerlerin de etkisiyle aile hristiyanlık dinini benimsemiş ve Moon da hristiyan bir ortamda büyüdü. Japonya ile Kore arasındaki mücadelenin ülkeyi zor ve çalkantılı bir atmosfere sürüklemesi Moon'da bir kurtuluş yolu arama isteği uyandırdı. Aradan geçen yılların ve eğtim hayatının ardından, yaşadığını iddia ettiği ilahi tecrübelerin akabinde 1952'de *Divine Principle*(İlahi İlke) isimli kitabını tamamladı. 1 Mayıs 1954'te ise ilk resmi kilisesini kurdu. Bu kilisenin orijinal

[2] Bu bilgiler "The Way" kitabının elektronik ortamdaki girişinden alınmıştır. Kaynak için bkz: http://www.escrivaworks.org/book/the_way.htm

ismi, "Dünya Hristiyanlığının Birliği için Kutsal Ruh Cemiyeti"(The Holy Spirit Association for Unification of World Christianity) idi. Daha sonrasında bu tartışmalı dini akım "Birleştirme Kilisesi"(Unification Church) adıyla meşhur olmuştur (Bıyık, 1998). Akımın temel ilkesi, kutsal kitap kabul edilen "İlahi İlke"de vurgulandığı şekilde bütün insanlığı kapsayan tek dil ve tek halka dayalı tek kültürlü bir dünyanın kurulmasıdır (Bıyık, 2003).

Sun Myung Moon'un mesajı hızlı bir şekilde yayılmaya başladı. Zamanla Moon, mesiyanik bir figür haline geldi ve Tanrı'nın yarım bıraktığı işlerin tamamlaycısı olduğuna olan inanç kuvvetlendi. Nitekim 1992 yılında Moon da, kendisinin Hz.İsa'nın ikinci gelişi ve Mesih olduğunu deklare ediyordu (Moon, 1992).

Birleştirme Kilisesi'nin uluslararası yayılmaya başlaması ise 1950'lerin sonunda Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne misyonerlerin gönderilmesi ile oldu. Bundan sonraki 20 yıl içerisinde üye sayısını hayli artıran kilise, azimli çalışmaları ve çeşitli kilise projeleri için para toplama organizasyonlarıyla ünlenmişti (Introvigne, 2000). 90'lı yıllarda Avrupa, Güney Amerika ve Rusya dahil dünyanın her tarafına yayılan hareketin siyasi faaliyetlerine bakıldığında ise tıpkı Opus Dei gibi Soğuk Savaş süresince komünizm karşıtlığı, 70'lerin başında ise Watergate adı verilen skandalda dönemin ABD Başkanı Richard Nixon'a olan desteği göze çarpmaktadır. Aynı zamanda çeşitli sayıda uluslararası medya kanalları ve gazeteler kurmuş, bu şekilde kamuoyunda etki oluşturmaya başlamıştır. Hacimli çalışmaların konusu olabilen teolojik zemininin yanında, siyasi ve ticari olarak oldukça sağlam bir altyapıya sahip olması zaman zaman büyük skandallara da kapı aralamıştır. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin Moonculuk maddesinde yer verilen bilgilere göre;

> *"Moon'un Watergate krizi sırasında Nixon'u desteklemesi eleştirilere yol açmıştır. Ayrıca onun Güney Kore'deki Park Chung Hee rejimini desteklediği, Güney Kore Haber Alma Teşkilâtı ile (KCIA) ilişkileri olduğu ve ajanlığını yaptığı, adının seks skandallarına, vergi kaçakçılığına karıştığı (vergi kaçakçılığından 1983'te on sekiz ay hapis ve 25.000 dolar para cezasına çarptırılması ve 1984'te hapse atılması gibi), hareketine üye kazandırma sırasında psikolojik baskılar ve zihin kontrol yöntemleri uyguladığı, elde edilen gelirlerle liderlerin lüks içinde yaşamasına karşılık sıradan üyelerin istismar edildiği, teşkilâtın emlâk, endüstri ve yatırımlarıyla bir kiliseden çok finansman kurumunu andırdığı şeklindeki suçlamalar sık sık gündeme gelmektedir."*

Bu tartışmaların yanı sıra faaliyet gösterdiği ülkelerde kurduğu üniversiteleri, gençliğe yönelik çalışmaları, dinler arası programları, güçlü medya kuruluşları, gayrimenkulleri ve holdingleriyle, yeni bir Mesihçi dinden öte uluslararası finansal ve siyasal güce sahip kapsamlı bir örgüt olduğu aşikardır. Oluşumun lideri olan Sun Myung Moon 2012'de hayatını kaybetmiş, yerine eşi Hak Ja Han geçmiştir.

2.3. Farklı Kökenler Aynı Yöntemler: Gülen Hareketi

Sonraki bölümde daha detaylı anlatılacak olan Fetullahçı Terör Örgütü yapılanması, yahut öncesinde kullanılan ismiyle Gülen Hareketi, yukarıda bahsedilen oluşumlarla büyük benzerlikler taşımaktadır. Ellbette ki Opus Dei ve Moon, Hristiyanlığın içinden doğan, Gülen Hareketi ise İslam'ı temel alarak ortaya çıkan oluşumlardır. Dolayısıyla teolojik anlamda yaymaya çalıştıkları mesaj farklılaşmıştır. İçine doğdukları sosyo-kültürel şartlar ve siyasi ortamlar birbirinden farklı olsa da, hedefleri, metodları ve vardıkları nokta konusundaki ortak yönleri ilgi çekmektedir. 1941 doğumlu eski imam ve yazar Fetulah Gülen, Bediüzzaman Said Nursi'nin eserleri etrafında bir araya gelen İslami hareket olan Nur Cemaatinin içinden gelmekteydi. Ancak 1970'li yıllarında başından itibaren

bazı iş adamlarının da kendisine destek olmasıyla beraber bu cemaatten bir kopuş yaşamaya, kendi yolunu, üslubunu ve stratejisini oluşturmaya ve nihayet kendi cemaatini kurmaya başladı (Çakır, 2014). Başlangıçta ismi çok fazla duyulmamış olan Gülen, 80'li yıllardan itibaren yayılan vaaz kasetleri sayesinde taraftar topladı. Gün geçtikçe Gülen hareketi genişliyor ve bağlı bulunduğu İslami anlayıştan iyice uzaklaşıyordu. Hareketin mensupları, "*Fetullah Gülen figürünün ululanmasını temel amaç edinmiş ve Gülen'i patolojik derecedeki ben merkeziyetçiliğiyle ön plana çıkarmıştır. Birçok mesiyanik harekette olduğu gibi Gülen de herkesi şaşırtacak ve hatta gerektiğinde kurulu dini tahrif edecek hareket, fetva ve yönlendirmelerden kaçınmamış ve bu "sapkınlığı"yla ana akım İslami hareketlerden net bir şekilde ayrılmıştır.*" (Bayraklı & Ulutaş, 2017)

90'lı yıllardan itibaren Türkiye'deki önemli siyasi figürlerle görüşmeler yapan Gülen, özellikle kendine ait eğitim ve medya kuruluşları ve insani yardım çalışmalarıyla yurtdışında da faaliyet göstermeye başlamıştı. Gülen Hareketi'ne İslami çevrelerden gelen en büyük tepkinin sebeplerinden biri de "dinler arası diyalog" çalışmaları idi. Fetullah Gülen, hoşgörü ve diyalog üzerine fazlaca yoğunlaşıyor, bu da yurtdışındaki yapılanmasında her kesimden yeni üyeler kazanmasını kolaylaştırıyordu. 1999'da sağlık sorunları sebebiyle ABD'nin Pensilvanya eyaletine yerleşti ve hala da orada yaşamını sürdürmektedir.

Sonuç olarak Opus Dei, Moon ve Gülen cemaati, kökeni semavi dinlere dayanan ancak zamanla bu dinlerin temel prensipleri ve inanç esaslarıyla çoğu zaman çelişkili, kendilerine has yeni inanç sistemleri kurmuşlardır. Semavi dinleri temel almaları, bu oluşumların ortaya çıktığı tarihlerde belli bir taraftar kitlesini kazanmaları adına onlara fayda sağlamıştır. Dindar bir merkezi oluşturduktan sonra, çevrelerini özellikle de finans ve eğitim alanında örgütlemişler ve bu sayede faaliyet gösterdikleri ülkelerde söz sahibi olmaya adım adım ilerlemişlerdir. Buna dayanarak bu oluşumların şu dört unsurda birleştikleri söylenebilir: gizlilik, eğitim, finans ve sosyo-politik örgütlenme. 17-25 Aralık darbe soruşturması iddianamesinde de FETÖ'nün, Opus Dei ve Moon ile olan benzerliğine yer verilmiştir. Fakat siyasal arenada Gülen Hareketi, Opus Dei ve Moon'un bir nevi lobicilik faaliyetlerini daha ileri taşımış ve sosyal-dini bir hareket olarak bilinirken "paralel bir devlet" kurmaya çalışacak noktaya gelmiştir. Sonraki bölümde bu dönüşüm ele alınmaya çalışılacaktır.

3. "BARIŞ VE HOŞGÖRÜ"DEN TERÖR VE DARBEYE

Ruşen Çakır, Gülen Hareketi'nin sivil ve sivil olmayan iki kanattan oluştuğunu ifade eder (Çakır, 2016). Buna göre sivil kanat -ki bu aynı zamanda örgütün yasal çehresini oluşturur- önceki bölümde anlatılan insani yardım, eğitim, medya ve ticaret gibi unsurlardan müteşekkildir. Sivil olmayan kanat ise örgütün 15 Temmuz 2016'ya kadar gizliliğini büyük bir titizlikle muhafaza ettiği, devlet kanallarına ve orduya sızma faaliyetlerinden oluşur. Bu paralel devlet yapılanmasının darbe ayağının başlangıcını örgütün 1982'de askeri liseye 300 mensubunu yerleştirmesine dayandırmak mümkündür. Sonraki yıllar içerisinde de orduya kitlesel katılımlar göstermeye devam etmişler ve zamanla üst kademelerde yer almışlardır (Uzun & Akgün , 2017). Aslında örgütün sivil kanadı da, sivil olmayan ve darbeye teşebbüs edecek terörist yüzüne zemin hazırlanmasını sağlamıştır. Çünkü özellikle 80'li yıllara kadar Nur cemaatinden koparak kendi cemaatini kurma çalışmaları, gelecekte devletin her kanalına sızma aşamasında rol alacak çekirdek kadronun da oluşması anlamına gelmekteydi. Bu sebeple söz konusu cemaat mensupları, özellikle eğitim ve ticaret alanında yoğun bir çalışma örneği sergiliyordu. Örgütte yer alacak üyelerin yetiştirilmesi bu şekilde mümkün oluyordu. Bu amaca paralel olarak Fetullah Gülen, 90'lı yılların ortalarına kadar iktidarda olan liderlerle her zaman ilişkilerini iyi tutmuş, liberal politikaların uygulandığı zamanlarda kendisi de modern, liberal, "ılımlı müslüman" imajı çizerek siyasal bir problem yaşamamaya özen göstermiştir. İslami bir hareket iddiasıyla ortaya çıkan Gülen Hareketi'nin en büyük siyasal anlaşmazlığı İslami siyasetin öncü isimlerinden olan ancak 28 Şubat darbesiyle siyasetten uzaklaştırılan Necmettin Erbakan'la yaşaması, Gülen'in siyasal ilişkilere pragmatik yaklaştığının da bir göstergesiydi (Coşkun, 2015). Peki,

teknolojinin tüm imkanlarından faydalanan ve bir nevi istihbarat servisi gibi çalışan bu hareketin terörle ilişkisi nedir ve 15 Temmuz darbesi bu açıdan ne ifade etmektedir?

3.1 Uluslararası Terörizm ve FETÖ

Dünyanın her yerinde farklı formlarda karşımıza çıkabilen terörizm için her ne kadar tek bir tanımlama yapmak oldukça zor olsa da, bu çalışma boyunca kast edilene referansla terörizm, "saldırılan veya korkutulan sivil ve masum kurbanlar aracılığı ile hedeflenenden daha büyük bir kitleyi, yıldırıp, korkutarak, yasa-dışı stratejik ve siyasal amaçlarını gerçekleştirmek için bir grubun veya devletin, bilinçli ve planlı bir biçimde şiddet kullanması veya şiddet kullanma tehdidinde bulunmasıdır" (Ergil, 1992). Kullandıkları yöntemler, eylem aşamaları, faaliyet gösterdikleri alan ve hedeflerine göre terör örgütlerini sınıflandırmak mümkündür. Kimi sınıflandırmalar ideolojilere göre, kimisi hedef ve motivasyon esaslarına göre, kimi uyguluyacılarına kimi de uygulama yapılan yere göre belirlenmektedir. Bunların öncesinde en genel ayrım ise, politik görüşe dayalı terörizm, ideolojik hedefli terörizm ve bireysel terörizm olarak yapılmaktadır. Buna göre politik görüşe dayalı terörizm daha ziyade yerele yönelik ve bağımsızlık için mücadele eden grupların içinde yer aldığı terör biçimidir. İdeolojik amaca dayalı teröre marksist ve ırkçı bölücü hareketler örnek verilebilir. Doktriner terörizm de denen bu türün, "uluslararası alanda yayılmacılık özelliği gösterdiği, birden çok merkezden kaynaklanıp beslendiği ve hedefinde de tek bir ulusun değil, bir çok ülkenin olduğu ileri sürülmektedir." (Türkiye Barolar Birliği, 2006). Bu açıdan bakıldığında Fetullahçı Terör Örgütü'nün de, Gülen'in kendine biçtiği mesiyanik rolü ve örgütün mensuplarını bütün bir ülkeyi kontrol edecek noktaya getirmeye çalışmak ideolojik amaca dayalı terörizme benzetilebilir. Ancak, FETÖ'nün yurtdışındaki faaliyetlerde bu kadar yoğun bir FETÖcülük propagandası yapılmadığı, diğer ülkelerin iç siyasetlerine daha farklı müdahalelerde bulunduğu düşünülürse, tam olarak bu tip terör örgütü sınıfına sokulamamaktadır. Bireysel terör de adından anlaşılacağı gibi bireysel çıkara dayalı şiddet içeren hareketleri kapsar.

Çok defa tercih edilen başka bir sınıflandırma da terör örgütlerini ideolojilerine göre sınıflandırma yöntemidir. Buna göre; marksist-leninist, etnik kaynaklı, anarşist, nihilist, kapitalizm-liberalizm kaynaklı, dini kaynaklı terörizm çeşitleri bulunur (Açıl, 2010). Her ne kadar akla ilk gelen ihtimal olsa da FETÖ'yü dini kaynaklı terörizm içinde görmek isabetli bir bakış olmayacaktır. Çünkü FETÖ bizzat içinden çıktığı dinin temel esaslarını çiğnemiş ve mücadelesini, kitleleri etkilemek için mistisizmi kullanarak ancak materyalist bir şekilde vermektedir.

Bu çalışmayı asıl ilgilendiren ayrıma gelinecek olursa, şu başlıklar esas alınmalıdır: ulusal/ülke içi terörizm, devlet terörizmi, uluslarötesi/transnasyonel terörizm ve uluslararası terörizm (Taşdemir, 2005). FETÖ'nün dünyanın onlarca ülkesine yayıldığı ve bulunduğu ülkelerin siyasal ajandasına müdahil olduğu düşünülürse onu ulusal terörizm başlığı altında incelemek mümkün olmamaktadır. Eylül 2016'da İslam İşbirliği Teşkilatı Dışişleri Bakanları Yıllık Koordinasyon Toplantısı'nda konuşma yapan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, "FETÖ, yerel değil uluslararası bir terör örgütüdür" iddiasının altını çizmişti (Habertürk, 2016). Kavramsal altyapısına bakılırsa, uluslarötesi terörizm "herhangi bir şekilde devletin bir müdahalesi olmaksızın devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen terörist eylemleri ifade ederken; uluslararası terörizm devletin desteği, sponsorluğu veya kontrölü altında bireyler veya gruplar tarafından gerçekleştirilen terörist eylemleri ifade etmek için kullanılmıştır" (Taşdemir, 2005). Uluslararası terörizmdeki devlet desteği vurgusunun muhtevası da küresel gerçekliklere göre zaman içinde değişime uğramıştır. Diğer bir deyimle önceden bir terörizm eyleminin uluslararası olduğuna karar vermek için yabancı bir devletin açıktan verdiği destek veya örgütü kullanması gerekiyorken, bugün dolaylı bir şekilde örgüte destek olunması veya en azından o örgütle herhangi bir mücadeleye girişilmemesi de uluslararası terörizm örneği olarak kabul edilmektedir. Yabancı devletlerin para, silah, lojistik destekte bulunması veya örgüte güvenli bir yer sağlaması, bir örgütü uluslararası terörist hale getiren faktörlerdendir.

Elbette devletin terörizme sponsor olması ile terörizme tolerans göstermesi arasında farklılıklar vardır ancak gizliliğin en temel unsur kabul edildiği bu gibi örgütlerde yabancı devletlerle olan ilişkilerin ortaya çıkarılması da oldukça zordur. Amerika Birleşik Devletleri'nin 15 Temmuz darbe girşiminden sonra, Türkiye'nin defalarca Gülen'in iadesini istemesine ve onun terör örgütü lideri oluşuna yönelik dellilleri içeren belgeler göndermesine rağmen hala iadenin gerçekleşmemesi de FETÖ'nün uluslararasılığını ispatlar nitelikte olmuştur[3].

Diğer yandan Habermas'ın eski ve yeni küresel terörizm arasında yaptığı ayrımda açıkladığı şu cümleler, akıllara FETÖ'yü getirmektedir: *"...Global terörizm güçsüz bir başkaldırıdır ve anarşist özellikler taşır. Pragmatik bir amacı vardır ama bu tip saldırılarla düşmanın yenilmesi de mümkün değildir. Bu tip terörün yapabileceği tek etki; halkta ve hükümetlerde şok ve kaygı yaratmak olabilir. Karmaşık toplumlanmızın tahripkarlığa karşı çok duyarlı olması; en düşük bedeli ödeyerek en ağır zararları vermeye elverişli yaygın ve geçerli eylemler için ideal fırsatlar sunar. Global terörizmi iki özelliği uç noktalara götürür: Gerçekçi amaçlardan yoksunluk ve karmaşık sistemlerin kınlganlığından yararlanma kapasitesi*" (Türkiye Barolar Birliği, 2006)[4].

Önce 17-25 Aralık FETÖ'nün yargıya darbe girişimi, ardından 15 Temmuz'da ülkeyi kontrol altına almak amacıyla 248 kişiyi şehid etmesi, yüzlerce kişinin yaralanmasına sebep olması ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni dahi bombalamasından sonra yurtdışında FETÖ'ye yönelik tartışmalı tavırlar alındığını görmek mümkündür. FETÖ'nün bir ülkede yapılanmasının en temel ayağını oluşturan okullar, bu tartışmaların temelinde yatan "eğitim" vurgusunun konuyu ne büyük bir çıkmaza sürüklediğini göstermektedir. Bu da, uluslararası terörizmde yeni nesil bir örgütlenme ve faaliyet alanına kapı açmaktadır. Eğitimin bu denli kötü bir amaç için kullanılması fikri, uluslararası toplumu zora sokan ve bu terör örgütüyle mücadelede isteksizliğe sebep olarak gösterilen bir fikirdir. Ve terör örgütünün eğitim kurumlarını, kendi gizli yapılanmasına hem bir kılıf hem de verdiği eğitimle kendisine üye kazandırma amacıyla kullandığı, 90'lı yıllarda bazı ülkelerde Türkiye Büyükelçiliği yokken bile Gülen'e ait okulların açılması ve hizmet vermesi ile gözler önüne serilmektedir (Kasapoğlu, 2016). Nitekim 15 Temmuz'dan sonra Kırgızistan ve Endonezya, Türkiye'nin FETÖ'ye ait okulların kapatılması isteğini "eğitim hakkı siyasi sorun yüzünden tehlikeye atılamaz" fikriyle reddetmiş ve bu okulların söz konusu ülkelerin eğitimine çok önemli katkılar yaptığını vurgulamışlardır. Halbuki FETÖ'nün yurtdışı faaliyetlerine yönelik kapsamlı çalışmalar yürüten Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı(TİKA) Başkanı Serdar Çam, bu kurumların bulunduğu ülkelerde üst düzey bürokratların ve siyasetçilerin çocuklarını kontrol altına aldığını ve bu kurumlar üzerinden örgütün kamuoyunda olumlu imaj oluşturarak kendilerine siyasal alanda işbirlikleri ve müdahale alanı yarattıklarını dile getirmektedir (Karakuş, 2016).

Buna ek olarak FETÖ'nün özellikle de Avrupa'nın ekonomik olarak en güçlü ülkelerinden biri olan Almanya'da çok kapsamlı bir yapılanmaya gittiği ve bu meselenin Türkiye-Almanya ilişkilerine zarar veren bir faktör olduğu bilinmektedir. Örgüt, Almanya'da yine özellikle eğitim kurumları, medya kuruluşları ve dernekler aracılığıyla lobi ve propaganda faaliyetleri yürütmektedir. Buna karşılık Almanya hükümeti, FETÖ'yü bir terör örgütü olarak kabul etmemekte ve FETÖ mensuplarına

[3] T.C. Adalet Bakanı Bekir Bozdağ, "ABD eğer (Fetullah Gülen'i) iade etmezse Türkiye'yi bir teröriste feda etmiş olacaktır. Gülen artık ABD için de başka bir ülke için de kullanışlı maşa olma vasfını yitirmiştir" diyerek örgütün ABD tarafından desteklenişini net bir şekilde ifade etmişti. Bkz: "Abd neden Gülen'i vermiyor? Türkiye nasıl tepki verecek?" http://www.yeniakit.com.tr/haber/abd-neden-guleni-vermiyor-turkiye-nasil-bir-tepki-verecek-201419.html, (2016, 10 Ağustos)
Benzer tarihlerde Eski TBMM Başkanı ve AK Parti Karabük Milletvekili Mehmet Ali Şahin'in de "ABD, Gülen'in öteceğinden korkuyor" diyerek ABD desteğini tekrarlamıştı. "'ABD, Gülen'in öteceğinden Korkuyor'." http://www.aa.com.tr/tr/turkiye/abd-gulenin-oteceginden-korkuyor/675307, (2016, 30 Ekim).

[4] Metnin orijinali için bkz: Habermas, Jürgen, "Qu'est-ce que le terrorisme ?", *Le Monde Diplomatique*, Şubat 2004, s.17

korunaklı bir mekan temin etmekte ısrarcı tavrını sürdürmektedir (İnat, et al., 2017). Bu da yine akıllara uluslararası terörizme destek ve tolerans başlığını getirmektedir.

SONUÇ

Dünyanın her yerinde terörizm çığ gibi büyürken, terörist örgütlerin yaşanılan çağa uyumlu olarak değişen yöntemleri, kullandıkları imkanlar ve psikolojik etkileri gelecek adına mühim mesajlar vermektedir. Örgütlerin sınıflandırılmasının bile her geçen gün zorlaştığı bir çağda, insanlığın en önemli değerlerinin insanlığa hıyanet eden amaçlar doğrultusunda kullanılmaya başlanması dikkate değerdir. Belli ideolojiler etrafında toplanan ve çoğu zaman başka ülkeler tarafından maşa olarak kullanılan veya kendi başına uluslarötesi bir aktör haline gelen örgütlerle mücadele yöntemleri on yıllardır üzerinde çalışılan konulardandır. Nitekim devletler bu örgütlerle bilfiil silahlı mücadelede bulunmakta, onları kullanan diğer ülkelerle de diplomatik alanda savaşmaktadır.

Ancak hakkında sayılı çalışmalar yapılmasına müsaade eden çok kollu ve gizli yapılaşmaya sahip oluşumlarla psikolojik, sosyal ve siyasal alanda mücadele etmek, açık silahlı yapılanmalardan daha farklı bir zorluğa sahiptir. Bunların dünyanın her yerinde, farklı din ve kültürlerden doğabileceği yukarıda anlatılmak istenmiştir. Söz konusu Opus Dei ve Moon gibi yapılar olduğunda iki temel yanlış bakış açısı karşımıza çıkar. Birincisi, bu tarikatları veya örgütleri her şeyin sorumlusu olarak gören, komploya dayalı olağanüstü teoriler üreten, tarihsel ve toplumsal gerçekliği devre dışı bırakan ve akademik geçerliliği olmayan bakış açısıdır. Böyle bir bakış açısıyla aslında kamuoyunun dikkati bu örgütlerin tehlikesine çekilmek istenirken farkında olmadan örgütlerin bile kendilerine atfetmediği bir kutsallık atfedilmektedir. Her ne kadar din ve mistisizm-kehanet temelinde oluşsalar da insan ürünü bu yapılara, her şeyin kontrolcüsü, tüm faaliyetlerini başlangıçta hazırladığı plana göre uygulayan, karşı konulamayan ve planında hiçbir bozukluk olmayan adeta ilahi bir güç olarak görmenin makul ve gerçekçi bir yanı olmadığı apaçık ortadadır. İkinci yanlış bakış açısı ise, bu yapıların yıllarca süren faaliyetleri, kaynakları, toplumsal ve siyasal etki alanını külliyen görmezden gelen bakıştır. Opus Dei veya Moon'a bağlılığını dile getiren ünlü isimler, bu tarikat/din/örgüt'ün mesajını açık bir şekilde yaymaya çalışan kurum ve faaliyetler önümüzdeyken, herhangi siyasal veya toplumsal bir meselede bu yapıların rolünü incelememek, büyük bir eksiklik olacaktır. Bu çalışma ise, sorunlu iki bakışın ortasında yer alacak, ne komploya dayalı suç yıkıcı ne de bariz bir şekilde var olan faaliyetleri görmezden gelici üçüncü bir bakışla bakmaya çalışmıştır. Çünkü FETÖ'nün, tıpkı Opus Dei ve Moon'a benzer yöntem ve stratejileri benimseyerek bugünlere kadar geldiğini ortaya çıkarmak, hem Türkiye'nin hem de Opus Dei ve Moon'u yakından tanıyan yabancı ülkelerin FETÖ tehlikesini daha kolay anlamasını sağlayacaktır. Ayrıca FETÖ bu gibi yapıların, topluma faydalı görünen ve evrensel olarak benimsenen bazı değerlere yönelik etkinliklerinin gözden geçirilmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Dinden referans alarak eğitim ve insani yardım adı altında kazanılan üyeler ve maddi kaynaklar yardımıyla, bir ülkeyi zor kullanarak ve karşı gelen insanları katlederek kontrol altına almaya çalışmak, terörün az rastlanılan bir yüzünü ortaya çıkarmaktadır. Burada düşülmemesi gereken hata, sırf FETÖ bu stratejiyi benimsediği ve toplumun duygularını çok önemli kurumlar vasıtasıyla sömürdüğü gerekçesiyle bütün dini hareketlerin ve insanlık yararına çalışan eğitim/insani yardım kurumlarının FETÖ'yle bir tutulmasıdır. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığının hazırladığı raporda, Gülen Hareketi'nin dini bir yapı olarak kabul edilemeyeceği, dini kendisine kılıf edinerek din istismarı yapan güç ve çıkar hareketi olduğu ve aynı zamanda sahte bir mehdi hareketi olduğunun belirlendiğini hatırlatmak yerinde olacaktır (Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, 2016).

Toplumun hafızasından belki de on yıllar boyunca silinmeyecek etkiler bırakan bu örgüte yönelik soruşturmalar ve yargı süreci devam etmektedir. Şu an için Türkiye'nin önceliği, devletin tüm kanallarını bu yapılanmadan arındırmak ve uluslararası toplumu bu konuda bilinçlendirmektir. Bununla birlikte böyle bir hareketle mücadele etmenin birinci aracı yine eğitim olacaktır. Toplumun ve devlet kurumlarının, hassaten örgütün en çok üzerine yoğunlaştığı gençlerin, bu tip örgütler, dini

çarpıtma yöntemleri, devlete sızma biçimleri, mesiyanik anlayışın kullanılması, teknolojik imkanlarla insanları etkileri altına alması gibi konularda bilinç kazandırılması en önemli hedef olmalıdır. Devlet kademesinde buna benzer bir paralel devlet yapılanmasının önlenmesi için liyakat ve adalete dayalı sistemlerin daha büyük bir titizlikle uygulanmasına çalışılmalıdır. Uluslararası alandaki mücadele ise medyanın çok yönlü olarak bilinçlendirme amaçlı kullanılması, siyasi liderlerin bu konuyu gündemde tutması ve FETÖ'nün 170'i aşkın ülkedeki yapılaşmasının da terör kapsamında değerlendirilmesi ve cezai yaptırımların uygulanması için akademik çalışmaların yapılmasıyla hız kazanacaktır.

KAYNAKÇA

Açıl, M. B. (2010). Uluslararası terörizm ve terörizmle mücadelenin önemi. Selçuk Üniversitesi Dijital Arşiv Sistemi: http://acikerisim.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/4886/257580.pdf?sequence=1 adresinden alındı

Allen, J. L. (2005). Opus Dei: An Objective Look Behind the Myths and Reality of the Most Controversial Force in the Catholic Church. Crown Publishing Group.

Altındal, A. (2012). Bilinmeyen Vatikan. İstanbul: Meritokrasi Yayınları.

Bayraklı, E., & Ulutaş, U. (2017). FETÖ'nün Anatomisi İhanet, Kumpas, Takiyye. İstanbul: SETA Vakfı.

Bıyık, M. (1998). Sun Myung Moon ve Birlik Mezhebi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bıyık, M. (2003, Aralık 1). Yeni Dünya Düzenine Küresel Bir Din Modeli: Moonculuk. Milel ve Nihal, s. 93-114.

Çakır, R. (2014). Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslami Oluşumlar. İstanbul: Metis Yayınları.

Çakır, R. (2016, Ağustos 10). Gülen Cemaati: Nereden nereye? Al Jazeera Türk: http://www.aljazeera.com.tr/gorus/gulen-cemaati-nereden-nereye adresinden alındı

Cerrahoğlu, N. (2016, Temmuz 30). FETO ve Opus Dei'in küresel ağ stratejisi. Cumhuriyet. http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/576602/FETO_ve_Opus_Dei_in_kuresel_ag_stratejisi.html adresinden alındı

Coşkun, M. (2015, Şubat 27). 28 Şubat'ta millete darbe, Gülen'e doping. Star Gazetesi.

Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. (2016). Dini İstismar Hareketi FETÖ/PDY. Ankara: TDV Yayınları.

Ergil, D. (1992). Uluslararası Terörizm. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 47(3), s. 139-143.

Habertürk. (2016, Eylül 23). Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: FETÖ yerel değil uluslararası bir terörist örgüttür. Habertürk: http://www.haberturk.com/gundem/haber/1300400-disisleri-bakani-cavusoglu-feto-yerel-degil-uluslararasi-bir-terorist-orguttur adresinden alındı

İnat, K., Bayraklı, E., Keskin, K., Yılmaz, Ö., Doğan, H., & Can, S. (2017). Almanya'da Fetö Yapılanması ve Almanya'nın FETÖ Politikası. İstanbul: SETA Vakfı.

Introvigne, M. (2000). The Unification Church. Utah: Signature Books.

Karakuş, A. (2016, Ağustos 19). '170 ülkede faaliyet gösteriyorlar'. Milliyet Gazetesi: http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/abdullah-karakus/-170-ulkede-faaliyet--gosteriyorlar--2297467/ adresinden alındı

Kasapoğlu, Ç. (2016, Ağustos 2). Bazı ülkeler Gülen okullarını kapatmaya neden direniyor? BBC Türkçe: http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36950705 adresinden alındı

Martin, J. (2012, Aralık 13). Opus Dei in the United States: From February 25, 1995. America Magazine : https://www.americamagazine.org/faith/2012/12/13/opus-dei-united-states-february-25-1995 adresinden alındı

McLeod, W. (2012, Şubat 19). Opus Dei: Neofascism Within the Catholic Church. Church and State: http://churchandstate.org.uk/2015/04/opus-dei-neofascism-within-the-catholic-church/ adresinden alındı

Moon, S. M. (1992, Eylül). The Reappearance of the True Parents and the Ideal FamiIy. Today's World, s. 4-7.

Popp, M. (2012, Ağustos 6). Der Pate. Der Spiegel, s. 28-31.

Taşdemir, F. (2005). Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi(Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Açık Erişim Sistemi: http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1451/ adresinden alındı

Türkiye Barolar Birliği. (2006). Türkiye ve Terörizm. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Uzun, C. D., & Akgün , M. (2017). İddianamelerde 15 Temmuz Darbe Girişimi ve FETÖ. İstanbul: SETA Vakfı.

Yerlikaya, T. (2017, Ocak). Batı Kamuoyunda FETÖ Algılar, Manipülasyonlar ve Mücadele Biçimleri. İstanbul: SETA Vakfı.

KÖRFEZ'DE ARAP BAHARI'NIN SUUDİ ARABİSTAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNDEN İNCELENMESİ: BAHREYN ÖRNEĞİ

Ayşenur AYGÜL[1]

Öz

2010 yılının sonunda Tunus'ta başlayan Arap Baharı tüm Ortadoğu'yu kısa süre içinde etkisi altına almıştır. Arap Baharı hem cumhuriyetlerde hem monarşilerde uzun yıllardır süren tek adam rejimine, baskıya ve eşitsiz bölüşüme bölge çapında toplu olarak verilen bir tepki olmuştur. Benzer şekillerde başlayan bu ayaklanmalar her ülkenin kendine özgü iç ve dış etkenleri sebebi ile farklı evrilme süreçlerine girmiştir. Büyük umutlarla başlayan Arap Baharı dalgası kısa sürede bölgeyi etkisi altına almasına rağmen uzun soluklu başarılar söz konusu olmamıştır. Ortadoğu'nun en zengin ülkelerini içinde barındıran Körfez[2] de Arap Baharı'ndan kaçamamıştır. Ancak Ortadoğu'nun diğer kısımlarının aksine Körfez'in muhafazakar monarşiler Suudi Arabistan öncülüğünde birlik olup Arap Baharı'nı kısa sürede bastırmışlardır. Körfez'de Arap Baharı ya halkın sokaklara dökülmesi şeklin de gerçekleşmiş (Bahreyn, Umman, Kuveyt, Suudi Arabistan) ya da aktivistlerin ve entelektüellerin yazılı reform bildirgesi şeklinde (Birleşik Arap Emirlikleri) gerçekleşmiştir. Arap Baharı farklı şekillerde gerçekleşmiş olsa da bu hareketi önlemek için monarşiler benzer yöntemler kullanmışlardır. Bahreyn özel bir örnektir ve Bahreyn'de yaşanan olayları çok boyutlu düşünmek gerekmektedir. Sorun sadece bir ülkenin güvenlik ya da istikrar sorunu değildir. Sorunun bölgesel ve küresel boyutları da vardır. Bu çalışmada Suudi Arabistan dış politikası vurgulanarak Bahreyn'de yaşananlar ele alınacaktır. Bu ise bölgesel boyutu anlamaya yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Suudi Arabistan, Bahreyn, Arap Baharı, Çevreleme Stratejisi, Karşı Devrimci Tutum

[1] ODTÜ, Uluslararası İlişkiler, Yüksek Lisans Öğrencisi, E-Posta: aysenur16aygul@gmail.com
[2] Körfez terimi ile Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri içine alan coğrafya kast edilmektedir.

RESEARCHING OF ARAB SPRING IN THE GULF FROM SAUDI ARABIA FOREIGN POLICY : BAHREYN EXAMPLE

Abstract

Arab Spring, which started in Tunisia at the end of the 2010 soon affected the entire Middle East. The Arab Spring has been a collective response to the one-man regime that has been in the republics and monarchs for many years, the press and unequal distribution across the region. These uprisings started in similar forms entered different evolutionary processes because of the internal and external factors of each country. The Arab Spring wave started with great hopes did not have long-term successes in spite of the fact that it soon affected the region. The Gulf, which houses the richest countries of the Middle East, has not escaped from the Arab Spring. However, contrary to other parts of the Middle East, the conservative monarchs of the Gulf have united in the lead of Saudi Arabia and suppressed the Arab Spring soon. The Arab Spring in the Gulf has taken place either in the form of the people falling into the streets (Bahrain, Oman, Kuwait, Saudi Arabia) or in the form of a written reform declaration by activists and intellectuals (United Arab Emirates). Although the Arab Spring took place in different forms, the monarchs used similar methods to prevent this movement. Bahrain is a special case and the events in Bahrain need to be considered in a multi-dimensional way. The problem is not just security or stability problem within an country. The problem has regional and global dimensions. In this study, the foreign policy of Saudi Arabia will be emphasized and the events in Bahrain will be discussed. This will help to understand the regional dimension.

Key Words: Saudi Arabia, Bahrain, Arab Spring, Containment Strategy, Counter-Revolutionary Attitude

GİRİŞ

Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan Arap Baharı 2011 yılının daha ilk birkaç ayında nerdeyse tüm Ortadoğu ülkelerine bir şekilde sıçramıştı. Bu durumdan Körfez Bölgesi de etkilendi. Bu çalışmada öncelikli olarak Körfez'de Arap Baharı'nın etkileri incelenecektir. Daha sonra özel olarak Körfez'in ve genel olarak Ortadoğu'nun en etkili aktörlerinden biri olan Suudi Arabistan'ın dış politikasına yoğunlaşarak Körfez Bölgesi'nde Arap Baharı'na karşı gösterilen tepkiler incelenecektir. Son olarak ise çalışmada Bahreyn örneği incelenecektir.

1.KÖRFEZ'DE ARAP BAHARI

2000'lerin ilk on yılı bitmek üzereyken tüm dünyanın gözü Tunus'tan başlayıp sırası ile tüm bölge devletlerine yayılan gösterilere çevrildi. 17 Aralık 2010 günü Muhammed Buzaizi'nin kendisini yakması tüm bölgeyi içine alacak bir ateşin ilk kıvılcımı oldu. Bu eylem ülke çapında protesto gösterilerinin başlamasına neden olurken (Bianet, 2016) bölgede ise Libya'dan Yemen'e, Ürdün'den Bahreyn'e bölgedeki hemen her ülkede farklı büyüklüklerde protesto hareketlerinin de başlangıcı oldu. Genel olarak benzer şekilde siyasi ve ekonomik taleplerle başlayan bu hareketler her ülkenin kendine özgü birtakım iç ve dış etkenleri sebebi ile farklı şekilde evrilme göstermiştir. Ancak Tunus dışında bölgenin tamamında ayaklanmaların bugüne kadar süren ciddi başarılar elde edemediği söylemek mümkündür.

Oldukça zengin doğal kaynak rezervleri, miras yolu ile geçen krallık aile yönetimi (Cleveland, 2008:508), yüksek oranlardaki göçmen emek gücü[3] ve GSMH'daki yükseklik gibi farklılıkları ile öne çıkan Körfez Bölgesi'ne de Arap Baharı sıçramıştır. Arap Baharı'nın Ortadoğu'da farklı evrilme süreci Körfez'deki yoğun Şii nüfus, bölgenin iki büyük rakip olan Suudi Arabistan ve İran arasında sıkışıp kalması, rejime yüksek sadakat bekleyen monarşilerin varlığı ve önemli petrol ve doğalgaz kaynakları gibi faktörlerin etkisi ile daha ilginç bir gelişme göstermiştir.

Körfez'in görece en demokratik iki ülkesinden biri olan Kuveyt'te (Ataman ve Demir, 2012:20) 2011 yılının Mart ayında Arap dünyasını etkisi altına alan reform dalgasından esinlenerek reform talebi ile gösteriler düzenlendi (BBC Country Profile, 2017). Buna ülkedeki yolsuzluk iddiaları da eklenince (Ataman ve Demir, 2012:20) gösteriler daha da uzamıştır. Bu durum karşısında Kuveyt'te genel olarak Arap Baharı karşısında diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi şu tepkileri görmek mümkündür: Gösterileri şiddet kullanarak bastırmak, siyasi baskı ile denetim altına almak, ülkenin doğal zenginliklerinden faydalanarak yüksek bütçeli mali politikalar geliştirmek (Ataman ve Demir, 2012:21) ve küçük çaplı reformlar uygulamaya koymak şeklindedir. Kuveyt mali politika ile her vatandaşına yıllık 1000 Kuveyt Dinarı sözü vermiş ve on dört ay boyunca sürecek olan parasız gıda ürünleri verilmesine başlanmış ve kamu görevlilerinin maaşlarına bir milyar dolardan fazla maliyete sebep olacak şekilde %115 zam yapılmıştır (Kamrava, 2012: 98). Ayrıca parlemento dağıtılmış ve yeniden seçim yapılmıştır (Ataman ve Demir, 2012:20).

Halkının büyük bir kısmı İbadi mezhebine mensup olan ve Körfez'in görece en fakir ülkesi olan Umman'da Ocak 2011'de başlayan gösteriler ise Mayıs ayına kadar sürmüş ve barışçıl yoldan bastırılmıştır (Ataman ve Demir, 2012: 21). Gerilimleri azaltmaya çalışan Sultan Kabus elli bin kişiye iş, işsizlere aylık 390 $ işsizlik maaşı ve Şura Konseyi'nin (danışma konseyi) gücünü genişletmeye çalışacağına dair söz vermiştir (Benham ve Al-Shaibany, 2011).

Yedi emirlikten oluşan bir federasyon olan Birleşik Arap Emirlikleri'nde (BAE) Arap Baharı Mart 2011'de 100 kadar aktivist ve entelektüelin, yönetime reform çağrısı yapması şeklinde tezahür etmiştir. (Al Jazeera Türk, 2013). Hükümet tepkiler sonucu 1,6 milyar dolarlık yatırım planı açıkladı, Eylül 2011'de Federal Ulusal Konsey seçimleri yapıldı ve ayrıca seçimlere katılacak seçmen sayısı artırıldı. (Al Jazeera Türk, 2013). Bunun dışında BAE'de İslamcı-liberal kesimin talepleri hoş

[3] Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerindeki göçmen emek gücü ile ilgili değerlendirmeler için Adam Hanieh'in Körfez Ülkeleri'nde Kapitalizm ve Sınıf adlı kitabı incelenebilir.

görülmediği için yönetim İhvan başta olmak üzere İslamcı kesimin önde gelen figürlerini ve insan hakları aktivistlerini tutuklayarak değişimin önüne geçmek istemiştir (Ataman ve Demir, 2012:19).

Arap Baharı sonrası kendisine uygulanan ambargolarla adı sıkça duyulmakta olan Katar'da önemli bir devlet karşıtlığı olmadığı için iç siyasi çerçevede gözle görülür herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır.(Kamrava, 2012:97).

Arap Baharı'nı yakından izleyen ve bu ayaklanma dalgasının kendisine sıçramasından oldukça tedirgin olan Suudi Arabistan Şiilerin ağırlıklı olarak yaşadıkları şehirlerde protestolar patlak vermeden önce 2011 Şubatı'nın başında devlet memurlarının maaşlarını artırmak için 130 milyar dolar harcama, düşük gelirliler için 500 bin ev inşası ve dini organizasyonlara mali desteği artırma sözü vermiştir (Kamrava, 2012: 98). Ancak tüm bu çabaları protestoların patlak vermesine engel olamamıştır, ülkede azınlıkta bulunan Şiiler tarafından gösteriler düzenlenmiştir (Ataman ve Demir, 2012:13). Ancak güvenlik güçleri protestoları şiddet yoluyla bastırmış ve protestolar alınan bir kararla yasaklanmıştır. Suudi yönetiminin sıkı tedbirleri sonucu gösteriler fazla etki gösteremeden bastırılmıştır (Ataman ve Demir, 2012:13).

Bahreyn'de yaşananlar son bölümde ayrıntılı ele alınacağı için burada bahsedilmeyecektir.

2.KÖRFEZ'DE ARAP BAHARI KARŞISINDA SUUDİ ARABİSTAN DIŞ POLİTİKASI

32 milyon nüfusu ve 2.150 milyon kilometre kare yüz ölçümü (OPEC, 2017) ile Suudi Arabistan Körfez'in en büyük ülkesi konumundadır. Dünya'nın kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık %22'sine sahip olan ve en büyük petrol ihracatçısı konumunda olan Suudi Arabistan'ın (OPEC, 2017) petrol yataklarının büyük bir kısmı Şii nüfusun[4] çoğunlukta yaşadığı ülkenin doğusunda yer almaktadır. Bu özellikleri ile Körfez Bölgesi'nde baskınlığa sahip, Arap Baharı karşısındaki tutumu ile de ağırlığını ortaya koymuştur.

Suudi Arabistan Arap Baharı sırasındaki dış politika hamleleri ile adından en çok söz ettiren bölge devletlerinden biri olmuştur. Ancak Suudi Arabistan'ın Arap Baharı sırasındaki dış politikasını anlamak için uzun vadeli bir bakış açısına ihtiyaç vardır. Suudi Arabistan dış politikası parçalı olsa bile, tarihsel olarak temkinli, pragmatik ve kişiler arası ilişkiler tarafından karakterize edilmiş bir şekilde betimlenir. Başından beri öncelik ise rejimin ve devletin hayatta kalmasıdır. (Ennis ve Mommani, 2013: 1130). İşte bu noktada Suudi Arabistan dış politikasının en önemli unsurlarından birinin bölgesel[5] güvenlik ve istikrar olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte Suudi Arabistan dış politikasının temel diğer unsurları ise dini unsurlar, Arap davalarına bağlılık ve petrol ve dış ekonomik ilişkilerdir (Diriöz, 2012:95).

Suudi Arabistan'ın Arap Baharı'na yönelik dış politika stratejisinde iki önemli motivasyon vericisi vardır. İlk olarak Suudi Arabistan komşu monarşilerin korunmasını kendi güvenliği ve istikrarı için elzem görmektedir. İkinci olarak ayaklanmalar etrafındaki söylemini mezhepsel olarak çerçevelendirmektedir. Bu yüzden kendi içindeki Şiileri de tehdit olarak görmektedir (Ennis ve Mommani, 2013:1128). Şiileri tehdit olarak görmesi kendi ülkesi ile sınırlı kalmayacak ve Bahreyn müdahalesinin de en önemli sebeplerinden biri olacaktır. Tüm bunlar çerçevesinde Suudi Arabistan'ın Körfez'de Arap Baharı karşısında "çevreleme (Ennis, Momani, 2013:1130) olarak adlandırılan dış politika stratejisi ve karşı devrimci (Steinberg, 2014:19; Kamrava, 2012:103; Hanieh, 2015:27) tutumla" hareket ettiğini söylemek mümkündür. Suudi Arabistan'ın çevreleme stratejisi ve karşı devrimci tutumunu açıklamaya ilk olarak ülkenin doğusundaki rejim karşıtı hareket potansiyeline sahip Şii nüfus'un varlığından söz ederek başlamak mümkündür. Ülkenin doğusundaki petrol zengini El Ahsa bölgesinde Şii'ler çoğunluk olarak yaşamaktadır. 2011'in hemen başlarında bu bölgede kısa

[4] Suudi Arabistan'daki Şii nüfus %15 civarındadır. Ve Şiiler çoğunluk olarak el Katif, el Avamiya şehirlerini ve el Ahsa bölgesini içine ve zengin petrol yataklarına sahip olan ülkenin Doğu kesimlerinde yaşarlar (Amnesty International, 2011).
[5] Burada kast edilen özelde Basra Körfezi ve daha genelde Ortadoğu bölgesidir.

süreli bir hareketlilik görülse de Suudi ailesi büyük çaplı bir ekonomik paket ve yoğun siyasi baskı ile hareketi kısa sürede bastırmıştır. Ancak Bahreyn'de ya da diğer monarşilerde ortaya çıkacak ve rejimi devirmeye kadar varabilecek bir halk hareketinin Suudi Arabistan'daki Şii'lere Suud rejimine karşı daha güçlü bir ayaklanma gerçekleştirmek için örnek teşkil edebileceği düşünülmektedir. Bu noktada Suudi Arabistan dış politikası ile iç güvenliğinin birbiri ile iç içe geçmiş olduğu görülmektedir. Suudi Arabistan'ın Körfez'deki Arap Baharı'nda karşı devrimci ve çevreleme odaklı dış politika geliştirmesinde ikinci sebep mezhepsel ve bölgesel rakibi İran'ın etkisini frenlemektir (Ennis ve Mommani, 2013:1135). Suudi Arabistan'ın tutumunu etkileyen son neden ise Suriye, Libya gibi göstericileri desteklediği ülkelerin tersine Körfez ülkelerinin kendisi gibi monarşi rejimine sahip olmasıdır. İşte bu sebeple Suudi Arabistan Ürdün, Fas, Kuveyt, Umman ve Bahreyn'de diğer Ortadoğu ülkelerinde yaşananların yaşanmaması hatta tersine dönmesi için karşı devrimin baş aktörü olarak Arap Baharı'nı buralarda çevrelemek üzere kendini konumlandırmıştır (Kamrava, 2012:96). Körfez devletlerinin bölgedeki tüm monarşileri tek bir çatı altında birleştirme amacıyla Ürdün ve Fas'a Körfez İşbirliği Koseyine katılmaları yönünde pek fark edilmeyen bir çağrı yapmaları (Hanieh, 2015:27), Şubat 2011 itibari ile karışıklıklar yaşamaya başlayan Umman ve Bahreyn'e Mart 2011'deki KİK toplantısında 20 milyar dolarlık bir yardımın verilmesinin kararlaştırılması (Ennis ve Mommani, 2013:1135) ve Bahreyn müdahalesi Suudi Arabistan'ın Körfez'de Arap Baharı'nı engellemek için karşı devrimci tutum ve çevreleme stratejisi çerçevesinde geliştirdiği dış politikasının en iyi örnekleridir.

3.KÖRFEZ'DE ARAP BAHARININ MEZARI: BAHREYN

Yukarıda bahsedildiği gibi Bahreyn dışındaki Körfez ülkelerinde Arap Baharı'ndan esinlenerek çıkan ayaklanmalar şiddet kullanarak, siyasi baskıyı artırarak, yüksek bütçeli mali politikalar ortaya koyarak ve küçük reformlarla kısa sürede bastırılmıştır. Ancak Körfez'deki diğer ülkelerden oldukça küçük yüzölçümü, %70'e varan Şii nüfusa sahip olması ve İran baskısı gibi faktörler sebebi ile farklılaşan Bahreyn'de Arap Baharı Suudi Arabistan öncülüğündeki KİK kuvvetlerinin müdahalesi ile oldukça şiddetli bir biçimde bastırılmıştır.

Bahreyn'de 14 Şubat 2011 günü çıkan ayaklanmalar Ortadoğu'nun Arap Baharı yaşayan diğer tüm ülkelerinde de olduğu gibi aniden ortaya çıkan bir gelişme değildi. Arap Baharı uzun yıllardır iktidarda olan baskıcı rejimlere, adaletsiz sosyo-ekonomik bölüşüme ve siyasi ayrımcılığa verilen bir tepkiydi. Ancak Bahreyn'de yine demokratik ve eşitlik talepleri ile başlayan bu gösteriler Sünni rejimin çabalarıyla kısa sürede sadece Şiiler tarafından ortaya konan mezhepçi bir ayaklanma olarak gösterildi. Bahreyn'in %70'ini oluşturan Şiiler gösterilerde çoğunlukta olsa da gösteriler ilk başta yadsınamayacak bir Sünni desteği de içeriyordu.

Ne Bahreyn'de ne de Ortadoğu'nun geri kalanında böyle bir tepki ilk kez ortaya konmuyordu. Bu durum Bahreyn'de İngiliz hakimiyeti döneminden günümüze kadar yaşanan onlarca ayaklanmada ve protestoda görülebilmektedir. Şiiler ilk olarak 1922 tarihinde Sünnilerle eşit hak talebi ile isyan etmiş bunun üzerine İngiltere bir dizi idari, siyasi ve ekonomik reform kararı almıştır (Ayhan, 2011:123). Yine 1938 ve 1953-1956 arası dönemde Şiilerin yoğun destek verdiği el Halife karşıtı gösteriler olmuştur (Ayhan, 2011:124). 1994'ten 1998'e kadarki dönemde aralıklarla süren ve "Bahreyn İntifadası" olarak adlandırılan, Bahreyn yönetiminin Şiilere yönelik baskıyı artırması sonucu oluşan kargaşa olayları ve protesto gösterileri yaşanmıştır (Steinberg, 2014:19). 2006-2010 arası dönemde Şiilerin sistematik ayrımcılık politikalarıyla karşı karşıya kalmaları ve 2010 seçimlerini ardından Şii ve Sünniler arasında süren gerginlikler Tunus ve Mısır halk ayaklanmalarının ardından sokak gösterilerinin yaşanmasına yol açmıştır (Ayhan, 2011:130). 14 Şubat'ta başlayan gösteriler Bahreyn'in meşhur İnci Meydanı'nda yoğunlaştı. 17 Şubat'ta hükümet zor kullanarak İnci Meydanı'nı temizlemeye kalkışması sonucu dört gösterici öldü (Steinberg, 2014:20). Bunun üzerine yeni bir anayasanın kabulü, demokratik bir hükümetin seçilmesi ve Şiilere karşı ayrımcılığın sona erdirilmesi

talepleri ile başlayan gösteriler (Ataman ve Demir, 2012:10) yönetici ailenin devrilmesi ve monarşinin sona ermesi talepleri ile devam etti (Steinberg, 2014:20).

Gösterileri bir türlü bastırmayı başaramayan el Halife ailesi Suudi Arabistan'dan yardım istedi (Steinberg, 2014:20). Bunun üzerine Suudi Arabistan ve BAE'ne bağlı kuvvetler Yarımada Kalkanı Kuvvetleri adıyla Bahreyn'e gönderilmiştir (Al Arabiya News, 2011). Şubat ayında başlayan gösteriler 14 Mart 2011'de Suudi Arabistan öncülüğündeki koalisyonun Bahreyn'deki halk gösterilerini şiddetli bir biçimde bastırması ile Bahreyn Körfez'in Arap Baharı'na mezar olmuştur. Öyle ki olaylar sırasında yaralananlara yardım eden doktor ve hemşirelere göstericilere destek verme suçundan 15 yıla kadar varan hapis cezaları verilmiştir. (Ataman ve Demir, 2012:11)

Suudi Arabistan'ın 1000 asker gönderdiği, diğer KİK üyesi ülkelerin ise sembolik düzeyde katıldığı operasyonun düzen ve güvenlik için yapıldığı belirtilmiştir (Ataman ve Demir, 2012:11). Ancak tüm bu yaşananlar sadece basit bir düzen ve güvenlik sorunu olarak ele alınmamalıdır. Bahreyn'de Arap Baharı'nın bu denli şiddetli bastırılmasını derinlemesine anlayabilmek için iç ve dış faktörler birlikte ele alınmalıdır.

İç etkenlerden en önemlisi Bahreyn muhalefetinin bölünmüşlüğüdür. Bahreyn'de muhalefeti destekleyen Sünnilerin ayaklanmayı bir Şii ayaklanması olarak tanımlama propagandalarından etkilendiği görülmüştür. Ayrıca Şii partiler arasında da özellikle yöntem konusunda ciddi ayrılıklar çıkmıştır. (Altunışık, 2011:100) Bahreyn'de Arap Baharı'nın mezara gömülmesindeki en önemli dış etkenlerden ilki Körfezin en etkili ülkesi olan Suudi Arabistan'ın dış politikasında takındığı tutumdur. Yukarıda bahsedildiği gibi Suudi Arabistan'ın Körfez ve monarşiler söz konusu olduğunda Arap Baharı'na karşı dış politikası "karşı devrimci ve çevreleme" kavramları ile betimlenmiştir. Suudi Arabistan'ın Körfezdeki ayaklanmalar karşısında dış politikasındaki karşı devrimci tavrın en şiddetli hali Bahreyn'deki gösterilere 14 Martta yaptığı askeri müdahaledir. Körfezin istikrar hamisi Suudi Arabistan bölgeyi ve kendisini etkileyecek gösterilere izin vermeyeceğini karşı devrimci ve çevreleme stratejisi üzerine oturttuğu bu tarz dış politik hamleleri ile göstermiştir. İkinci dış etken ise Bahreyn'in ABD'nin 5. Filosuna ev sahipliği yapmasıdır. Bahreyn'deki bir ABD karşıtı rejimin 5.filoyu uzaklaştırması muhtemeldir. Bu sadece ABD'nin bölgedeki deniz gücünü sınırlamayacak ayrıca İran'ın Hürmüz'deki ablukalarını tersine çevirmek için yapılacak bir girişimi de baltalayacaktır (Maher, 2012-2013:60). Üçüncü dış etken ise Arap Baharı sürecindeki diğer ülkelerde halk hareketlerine destek vermiş olan ABD ve İngiltere gibi bazı Batılı devletlerin Bahreyn'de rejimin güç kullanımını eleştirmekle sınırlı bir tavır içine girmesidir. (Altunışık, 2011:100). Üçüncü etkenle ilgili farklı tartışmalar olsa da burada sadece şu kadarına değinilecektir: Ortadoğu'daki ABD politikası öncelikli ve her şeyden önemli olarak enerji ve petro-dolar zengini Körfez devletlerinin kendi güdümünde kalmaya devam etmelerini sağlamaktır. Bu durum ise petrol kaynaklarının bölge halkının demokratik kontrolünün dışında kalmasını güvence altına almayı gerektirir (Hanieh, 2015.25).

SONUÇ

Soğuk Savaş'ta ve sonrasında pek çok bunalım yaşayan Ortadoğu'da 2010 sonunda büyük umutlarla başlayan Arap Baharı, kısa sürede olumsuz bir evrilme çizgisine girmiştir. Arap Baharı ile Tunus dışında sürdürülebilir ciddi bir başarının elde edilemediği coğrafyada bugün hala bunalım sürmektedir. Körfeze de sıçrayan Arap Baharı Bahreyn dışında çok kısa sürede bastırılmıştır. Bahreyn'de yaşananlar ise Körfez'in muhafazakar monarşilerinin ufacık bir değişime bile ne kadar isteksiz olduklarını göstermiştir. Suudi Arabistan, dış politikasındaki en önemli önceliği rejimin ve devletin hayatta kalması olduğu için bölgesel güvenlik ve istikrar konusunda oldukça hassas olmuştur. Dönüşüm odaklı Arap Baharı gösterilerine muhafazakar ve baskıcı Suud rejimine potansiyel tehlike gözü ile bakılınca dış politikaya da buna uygun bir yön vermek gerekmiştir. Körfez'de Arap Baharı'na karşı politikasını karşı devrimci ve çevreleme kavramları üzerine oturtan Suudi Arabistan etkili bir

nüfuzunun olduğu bölgede bu tarz bir girişime izin vermeyeceğini komşusu Bahreyn'e yaptığı askeri müdahale ile göstermiştir.

Suudi Arabistan öncülüğünde Arap Baharı'nı Körfez'de mezara gömme girişimi kısa ve orta vadede başarılı olmuştur. Ancak uzun vadede Körfez'in sosyoekonomik ve siyasi ayrımcılığa maruz kalan kesimlerinin baskıyla ve yüksek bütçeli mali politikalarla susturulabileceği düşünülemez.

KAYNAKÇA

Al Arabiya News (2011). " GCC Troops Dispatched to Bahrain to Mantain Order", https://www.alarabiya.net/articles/2011/03/14/141445.html (15.09.2017)

Al Jazeera Türk (2013). "Ülke Profili: Birleşik Arap Emirlikleri", http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profili/ulke-profili-birlesik-arap-emirlikleri (13.09.2017)

ALTUNIŞIK, Meliha Benli (2011). "Arap Ayaklanmaları: Dönüşümü Etkileyen Faktörler", **Mülkiye Dergisi**, Cilt XXXV, Sayı 272, ss. 93-102.

Amnsety International (2011), "Saudi Arabia Repression in the Name of Security", https://www.amnesty.org/en/documents/MDE23/016/2011/en/ (12.08.2017)

ATAMAN, Muhittin; DEMİR Neslihan Gülşah (2012). "Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışları", **SETA Analiz**, Sayı 52, ss.0-34.

AYHAN, Veysel (2011). "Bahreyn'de Arap Kışı: Şiilerin Demokrasi Mücadelesi", **Mülkiye Dergisi,** Cilt: XXXV, Sayı 272, ss.119-136.

BBC News (2017), "Kuwait Country Profile", http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-14644252 (04.09.2017)

BENHAM, Jason ve AL- SHAİNBAY, Saleh (2011). "Oman Protests Spread, Road to Port Blocked", **Reuters,** 28 Şubat

Bianet (2016). "Arap Ayaklanmaları'nın 5.Yılı: Kronoloji", http://bianet.org/bianet/siyaset/171447-arap-ayaklanmalarinin-5-yili-kronoloji (25.01.2016)

CLEVELAND William L. (2008**). Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul.

DİRİÖZ, Ali Oğuz (2012). "Suudi Arabistan Dış Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkisi", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 4, Sayı 39, ss. 94-100.

ENNIS, Crystal, MOMANİ, Bessma (2013). "Shaping The Middle East In The Midst Of The Arab Uprisings: Turkish And Saudi Foreign Policy Strategies", **Third World Quarterly**, No: 34:6, p.1127-1144.

HANIEH, Adam(2015). **Körfez Ülkelerinde Kapitalizm Ve Sınıf,** Çev. Bahadır Ahıska, Sevgi Doğan, Nota Bene, Ankara.

KAMRAVA, Mehran (2012). "The Arab Spring and Saudi-led Counterrevolution", **Foreign Policy Research Institute**, ss.96-104.

MAHER, Shiraz(2013). "The Arab Spring and Its Impact on Supply and Production in Global Markets", http://www.kas.de/wf/en/33.36724/ (09.09.2017)

OPEC (2017). "Saudi Arabia Facts and Figures", http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/169.htm (12.09.2017)

STEINBERG, Guido (2014). "Leading the Counter-Revolution Saudi Arabia and Arab Spring", https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2014_RP07_sbg.pdf (12.09.2017)

I. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Öğrenci Kongresi
I. International Social and Economic Research Student Congress
12-13 Ekim Konya, Türkiye

ULUSLARARASI İLİŞKİLER'DE ANALİZ DÜZEYİ SORUNSALI: ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Burak GÜNEŞ[1]

Öz

Bu çalışma geleneksel Uİ teorilerinin Analiz Düzeyi sorunsalını nasıl tanımladıklarını incelemekte ve düzeyleri yeniden düşünmenin yollarını aramaktadır. Konunun incelenebilmesi için, bu makale teorinin ne olduğunu tartışmaktadır. Hâkim Uİ teorilerine göre, geleceği okuyabilmek, genellemeler yapabilmek ve küresel siyasette olayların nasıl meydana geldiğini anlayabilmek için teoriye ihtiyaç vardır. İkinci olarak, bu makale teorilerin altında yatan varsayımları –ki bunlar epistemoloji, ontoloji ve metodolojidir- gün ışığına çıkarmaya çalışmaktadır. Böylelikle, bu makale Pozitivist Sosyal Bilimler Felsefesinin eksik yanlarını eleştirel şekilde araştırmaktadır. Devamla, bu makalede Pozitivist Sosyal Bilimler Felsefesinin küresel siyaseti anlamada tarih-dışı ve asosyal bir çerçeve sunduğu savlanmaktadır. Dahası, dünya siyasetinin mekanizmalarının altında yatan sosyal katmanların görülmesinde Pozitivist meta-teorik yaklaşımlar eksik kalmaktadır. Son olarak bu makalede, farklı düzeylerin varlığından ziyade 'Düzeylerin Birliği'nin olduğunun bilinmesi gerektiği savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Teori, Meta-teori, Analiz Düzeyi Sorunsalı

LEVEL OF ANALYSIS PROBLEM IN INTERNATIONAL RELATIONS: A CRITICAL EVALUATION

Abstract

This essay examines how traditional IR theories define Level of Analysis problem and tries to find out ways to re-consider levels. In order to evaluate the issue, this essay deals with what theory is. According to dominant IR theories, one need theory to foresee the future, make abstractions or

[1] Arş.Gör. Burak Güneş, Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-Posta: burak.gunes@ahievran.edu.tr

understand how issues take place in global politics. Secondly, this essay tries to bring to light the underlying assumptions of theories which are epistemology, ontology and methodology. By doing so, this essay critically investigate the deficiencies of Positivist Philosophy of Social Sciences. In addition, in this essay it is argued that Positivist Philosophy of Social Sciences provides ahistorical and asocial framework for understanding global politics. Moreover, Positivist meta-theoretical approach misses to see the underlying social strata of the mechanisms of world politics. Lastly in this essay, it is defended that one should be aware of the fact that there are not different levels but 'Unity of Levels'.

Key Words: Theory, Meta-Theory, Level of Analysis Problem

INTRODUCTION

One of the most significant current discussions in social philosophy is that of Meta-Theory and its assumptions relating to Level of Analysis problem in IR. Recent debates relating to 'Level of Analysis Problem' have demonstrated that there can be other ways to examine so-called problem by adopting new Meta-theoretical approaches. The main stream IR theories generally take the so-called problem as epistemological and methodological issue; however this subject can also be studied under ontology. By ontology it is meant that scholars should focus 'deeper social strata and underlying social relations in the form of structures, causal processes and generative mechanisms' (Joseph, 2010: 67). By doing so, the artificial separation of levels (international/national and individual) can be demolished and scholars can locate different levels into one totality. Moreover, understanding the underlying processes and social relations, the so-called levels can escape to be treated as ahistorical and asocial phenomenon.

The above assumptions can only be realized by adopting non-Positivist epistemology. In other words, contrary to Positivist epistemology according to which the knowledge of reality can only be get by human senses, the reality is out there whether we can observe its knowledge via senses or not. The structures of social reality and totality of different strata have unobservable reality in it, and thus Positivist empiricism is not enough to get the knowledge of it. In addition, because it causes ahistorical and asocial classifications, it is better to consider "Level of Analysis" as "Unity of Analysis." In this respect, the main research question of present paper is

that of "Can we get beyond the dominant understanding of Level of Analysis problem?"

This paper has been divided into two main chapters. The first chapter will deal with the definitions of theory and meta-theory. However, the main focus will be on meta-theory which can be described as 'theory of theory'. Continually, the second chapter will analyse what 'Level of Analysis' problem is and will try to find out the answer of 'How it is possible to build non-positivist reading of Levels.' Here it is asserted that some theories, such as Historical Sociology and Marxism, give a clear account of the social reality. According to these social theories, levels cannot be separated each other, because they constitute the parts of totality. Thus, ahistorical and asocial formations of the levels are not reflecting the underlying processes and social strata.

1. THEORY MAKING

1.1. What is Theory?

Most of the IR scholars and students struggle with 'Theories'. Theoretical inquiry is somehow abstract formulation of world politics. This is the case that the students and the scholars find theory useless. The diversity of the theories causes this perplexity. However, according to Yalvaç, there is nothing more normal than IR as a discipline having different theories. In order to analyse or understand the issues, the concerns, the subjects and the facts those are studied under IR discipline, one need to employ a theoretical standpoint (2004:34). Similar understanding is also defended by Arı and Toprak. According to them, there are plenty of theories of IR to understand and explain the concepts and the facts. Moreover, by this means, it becomes possible to interpret and develop politics via theories. Investigating the cause and the effect relation of facts or foreseeing the future events are the positive outcomes of theories (2013: vi).

The views of Viotti and Kauppi are also those theories 'are ways of making the world or some part of it more intelligible or better understood' (1999:3). Moreover, "theory is necessary and unavoidable when it comes to explaining and attempting to foresee the future of the international relations" (Viotti and Kauppi, 1999:3). In addition, theories tell us the ways and things to focus how and what. This theoretical approach do not let researcher to miss his/her way while dealing with the world politics.

Brown and Ainley (2005:7) ask "why should we theorise something when we need to think deeply and abstractly?" It is simple they say and add; "we sometimes find ourselves asking questions which we are not able to answer without reflection, without abstract thought" (Brown and Ainley, 2005:7). That leads us to question our perceptions which could be wrong or right that we cannot be able to know without theory. In this respect, as it was mentioned before theory is a must to go deep inside the 'knowledge of the reality' of the world lies ahead. George also asserts the necessity of the theory by emphasising it's the area of utilizing. According to him, "theorising is not something that one can choose to avoid; that in the process of giving meaning to the things, peoples, events and controversies in the world, we are engaged in a theoretical process, explicitly or otherwise" (2008:31).

By pointing out the diversity of the theories in IR does not mean that they do not share some commonalities. For instance, 'the different theoretical schools in IR are at least in agreement that the theories should be understood as abstractions from a complex reality and that they attempt to provide generalizations about the phenomena under study'(Dunne, et.al, 2013:407). So, the question of reality and abstraction creates the dichotomy whether the theories are derived from the real world or not. According to Dunne et.al, 'there is interplay between the two and that the best kind of the theory both helps us see the world in particular kinds of ways, and hence constructs the world we see…' (Dunne, et.al, 2013:407) This is important because of the fact that the common interpretation of the 'International Relations' has been faced with a massive change. It is hard to label the world politics as the relations between nation-states. As Elias and Sutch remind that contemporary international relations are composed with 'international or trans-national governmental organizations (IGOs)', 'regional organizations', 'important non-governmental organizations', and powerful multinational corporations'(2007:2). So, today's world is not the one that Kenneth Waltz or David Singer lived. A multi-centric world[i] lies ahead and the traditional theories are not enough to deal with it. In line with this issue, it is a must to re-examine the assumptions of the dominant IR theories by re-considering the meta-theoretical aspects. In this frame, the following part, the meaning and importance of meta-theory will be discussed.

1.2. Meta-Theory

In order to explain, understand or analyse any issues, phenomenon or facts, one need to rest upon a theoretical starting point. This means that every theory has its own point of the view and capacity of approaching the realities. In IR, mostly it is claimed that from the foreign policy issues, conflicts, globalization, illegal armed trafficking to nuclear deterrence and so on can only be understood with theories. However, theories also build upon some underlying assumptions. Literally, every IR theory grows upon a philosophy of social science. Philosophy of social or meta-theory can be called as 'theory about theory' (Yalvaç, 2014:37). Meta-theory does not take the concrete phenomenon, the facts or the real world events, but "explores the underlying assumptions of all theory and attempts to understand the consequences of such assumptions on the act of theorizing…" (Kurki and Wight, 2010:14). It is not exaggeration to say that any research in IR 'to proceed in any subject domain in the social sciences in the absence of a set of commitments embedded within positions on the philosophy of the social science' (Kurki and Wight, 2010:14).

The necessity of philosophy of social means at the same time a necessity of the assumptions about epistemology, ontology and methodology. According to Steans et.al, meta-theoretical debate is "the question of the nature and purpose of human knowledge and understanding" (2010:6). For the nature and purpose of human knowledge and understand, one need to be aware of reading the questions as following; "1. What can be said to exist, or what is real in international politics (an ontological question); 2. How can we understand the world and what is the status of the knowledge claims we make about the world (an epistemological question); 3. What methods we should adopt in our study (a methodological question)" (Steans et.al, 2010:6).

As it was demonstrated before, the questions which are asked for the purpose of human knowledge and understanding can be identified in other words. An ontological question refers to 'theory of being'; epistemological question refers to 'theory of knowledge' and lastly methodological question refers to 'theory of methods'. Every single IR theory rests upon these assumptions and then constructs their theoretical ground. While one is talking about a specific theoretical perspective in IR, actually s/he reflects the philosophy of social science lying behind the screen. For instance, according to Ağcan (2014:79), neo-realism accepts the structure of

international state system as ‘anarchy’ and takes states as unitary and functionally alike entities. Moreover, for constructivists ‘international’ is a construction where the norms and the identities are inter-subjectively constructed. In addition, for post-structuralists ‘international’ is a discursive structure in term of power-knowledge (Ağcan, 2014:79). Until now, the underlying assumptions of IR theory have been told. In line with this, it is not exaggeration to say that the mainstream IR theories depend on ‘positivist philosophy of social sciences’. In this respect, it is a must to remind what Positivism means in IR theories.

1.3. Positivism in IR

As a philosophy of social science, positivism has been utilized by various IR scholars in order to their theoretical perspective. Positivist social science is so dominant that implicitly/explicitly or consciously/unconsciously most of the IR scholar accepts its assumptions related to epistemology, ontology and methodology. Of course, not all the IR scholar has used positivism in the same manner. For instance, according to Smith, positivism has been used in at least three different ways. ‘The first treats positivism as essentially the same thing as empiricism, which is to say that each is seen as an epistemology… A second uses positivism in a methodological way, by which is meant a set of rules for the actual practice of science or study. Thirdly, positivism is often equated with behaviouralism, by which is meant a very restrictive reliance on quantitative data, and a disregard for what goes on inside actors' heads, as the basis for knowledge claims’(2008:31-32).

Literally, according to George, ‘Positivism utilises empiricist epistemology. Empiricism maintains that only observable facts should form the basis of ‘real’ knowledge; facts that can be scientifically validated to create a knowledge-base for international relations analogous to natural sciences’ (2008:34). Moreover, as Steans et.all put, “Positivism suggests that there are ‘facts’ about the world which can be established by observation and that such observation is neutral/independent or ‘value free’, i.e. not dependent on the ‘position’ of the observer as a part of the social world” (2010:255). In addition, Elias and Sutch define positivism as “the application of a ‘scientific’ method to the study of international relations. The main features of the positivist method are, first, an insistence on the need to develop objective (unbiased) and testifiable analyses based on the study of

observable, empirical data, and second, a commitment to developing explanations, and even predictions that have a direct policy relevance" (2007:188).

After identified the basic assumptions of positivism, one can more easily examine the so-called great debates. For instance, it is mostly accepted that IR as a discipline was founded upon the great debate between Idealism and Realism. For Realist, social reality should be grown up via objective abstract laws. If International would like to be an autonomous place, distinctive characteristic of it –power and struggle for power- should be taken into the account. While Realist proposed such, Idealist started from the progressive role of 'raison' and envisaged a norm based 'International' (Ağcan, 2014:89). In this respect, it can be easily said that the point of the view of an Idealist towards the world is 'normative-mission based' rather than 'explanatory' (Eralp, 2006:68). So, this distinction takes us to what Viotti and Kauppi alleged: '…realism versus idealism… (has) given way to debates on epistemology…'(1999:16).

Similar meta-theoretical debate can also be seen in the so-called Second Debate which is Traditionalism versus Behaviouralism. After the Second World War and particularly starting from 1950s, new generation of IR scholar paid great efforts to enhance the scientific characteristic of IR. According to them, IR as a discipline, needed to get a universal and ideology—free identity. In order to do so, it was a must to reconsider the research methods of Traditionalists. As a consequence, the so-called Second Debate between Traditionalism versus Behaviouralism is a matter of 'methodology' (Tanrısever, 2006:93).

As a consequence, the Level of Analysis problem in IR should be treated as a matter of Meta-theory. The mainstream IR theories rest upon Positivist Philosophy of Social Sciences' assumptions and therefore the generally accepted Levels have been constructed with positivist assumptions. Next part will touch upon the Level of Analysis problem in IR and criticise its basic meta-theoretical perceptions.

2. LEVEL OF ANALYSIS PROBLEM AND ITS CRITICS

2.1. Level of Analysis Problem in IR

When one wants to deal with the level of analysis problem in IR, methodology comes in the first place to touch upon. Level of analysis problem is always taken as the problem of epistemology and methodology.

Mostly, "how" and "why" questions are asked in order to explain or understand international events or to determine best what influences the core actors of one's theoretical approach best. So, it is apparent that level of analysis is matter of methodology for researchers to interpret the facts in international relations.

Literally, Level of Analysis problem is examined firstly and deeply by David Singer in his most cited article called "The Level-Of-Analysis Problem in International Relations" (1961:77-92). Singer acknowledges that for social or physical sciences, the facts or phenomenon are sorted for the purpose of systemically analysis. In other words, there are different ways to focus on a scholarly inquiry. By saying so, Singer reminds that "the observer may choose to focus upon the parts or upon the whole, upon the components or upon the system" (Singer, 1961:77). In this respect, the scholars can choose whether they are going to focus the forest itself or they are going to take trees into consideration for the sake of their inquiry.

Moreover, Griffiths et.al say that 'theories may be based on different levels of analysis and different assumptions about the nature of international relations' (2008:188). In addition, according to them, it is worthy to pay attention level of analysis because different levels in IR "help to orient our questions and suggest the most appropriate type of evidence to explore" (Griffiths et.al, 2008:189). They also point out that in the field of IR there is not a consensus which level is the best to explain the international events and they suggest that "the choice may vary depending on the particular issue under examination" (Griffiths et.al, 2008:189). All these explanations are the matter of 'methodology' rather than 'ontology'.

For Goldstein and Pevehouse, international arena is full of complexity and interaction. Because of this multi-agent environment of international arena, it is not always easy to handle with the problems occuring in. In order to answer "why things happen in international arena", the scholars seek to categorise "multiplicity of influences, actors, and processes … into different levels of analysis" (Goldstein and Pevehouse, 2013:17). According to them, there are three basic levels which are individual, domestic and inter-state. However, they also add a fourth one called 'global level' (Goldstein and Pevehouse, 2013:17). In this respect, "The individual level of analysis concerns the perceptions, choices, and actions of individual human beings" and "The domestic (or state or societal) level of analysis concerns the aggregations of individuals within states that

influence state actions in the international arena" (Goldstein and Pevehouse, 2013:17). The inter-state level of analysis "concerns the influence of the international system upon outcomes" and finally the global level of analysis "seeks to explain international outcomes in terms of global trends and forces that transcend the interactions of states themselves" (Goldstein and Pevehouse, 2013:18). For instance, if one seeks to explain US led invasion against Iraq, s/he can choose any level to do so (Goldstein and Pevehouse, 2013:19). However, they are also aware of that none of the levels can fully explain why things happen and most of the time scholars need to utilize more than one level.

As it was explained before, the mainstream IR theories accepts 'level of analysis' problem as a matter of methodology and epistemology. Most of the scholars try to find out the answer of why things happening in the international arena. In order to give the appropriate answers to 'why' and 'how' questions, they systemically categorise the events, the phenomenon and the interactions into different levels. So, why do mainstream IR theories take 'level of analysis problem' as a matter of 'epistemology' and 'methodology'? The answer of it can be given only by examining the philosophy stands behind it. That is Positivism. So, it is a must to deal with Positivist assumptions of 'level of analysis problem'.

2.2. Re-Locating 'Level of Analysis Problem' from Methodology to Ontology

Up until now, it has been aimed to demonstrate that mainstream IR theories have Positivist philosophy of social science which take 'levels' as observable by human senses and take them as given. By doing so, while analysing international events, scholars trap themselves into an artificial separations. In other words, the scholars try to find out which level is the best explanation why the events occur in such a way. However, separating levels from each other let scholars miss the underlying processes which create so-called levels. With this artificial separation, the scholars miss the unity of them as well.

For instance, Singer identified two basic levels which determine state behaviours that are state level and international level (Singer, 1961:80-89). In this respect, if level of analysis determines the behaviour of the unit which scholars adopt, there should be another distinction between 'level of analyses' and 'unit of analyses.' Yurdusev (2007:4) rightfully stressed this

point and said that the answer to what we are going to study under a chosen level let us take a unit which is different from level. In line with, the context of our work is linked to 'level of analyses while determination of what we are studying is linked to 'unit of analysis' (Yurdusev, 2007:4). So, "thus one can conceive of state behaviour as the unit-of-analysis and this unit can be explained in terms of differing levels" (Wight, 2006:103). However, still something is missing. The answer to 'what we are studying' which refers to unit, does not necessarily explain the matter of being. Still, the scholars take units as given although they are asking 'what we are studying' and still this is a methodological problem rather than ontological.

In addition, the international politics as Waltz puts bounded realm and as the consequences of it, the scholars are trying to find out law like regularities in it. Continually, this understanding forces scholars to "develop a way of explaining the observed regularities" (Waltz, 1979:61). Agreeing with Joseph (2010:64), finding law-like regularities and efforts to explain them "leaves little possibility of conceiving of the underlying processes that might produce them." Although, Moul was pointing out the ontological problem by stressing on units like Yurdusev[ii], their ontological understanding is "presenting a reified social ontology that excludes underlying structures, causal mechanisms or constitutive processes" as Joseph (2010:65) says.

The mainstream IR theories take state and the structure of the international system as given and ahistorical. Generally speaking, the states are rational and the most influential actors in an anarchical system. It is also apparent in the so-called 'neo-neo debate'. During 1980s, realism and liberalism emerged in a new form and in the IR literature it was called as 'neo-neo debate'. This debate "…centred on questions such as whether states are pursuing absolute or relative gains, or whether power was predominantly military or economic"(Steans et.al, 2010:195). Literally, neither neo-liberalism nor neo-liberalism discussed about the nature of 'international system' or state itself. Their conception of 'level of analysis' or 'unit of analysis' did not get beyond settled assumptions of IR. Because mainstream IR only talks about systems and units, as Joseph mentions, "It is therefore incapable of saying anything about the social and historical specificity of IR" (2010:65).

Mainstream IR theories as mentioned before take state as rational and functionally alike entities. For instance, according to Waltz (1979:95),

"to call states 'like units' is to say that each state is like all other states in being an autonomous political unit". By saying so Waltz implies that states were historical entities and they act like billiard balls. However, commencing from 1980s, the dominant paradigms were subjected to a sharp criticism. For instance, Historical Sociologist scholars, such as Tilly, criticised first the analytical separation between national and international and second took critically into consideration the classical levels of analysis problem and third they proposed a new framework for investigating state and state system by emphasizing the unity of national and international (Yalvaç, 2006:30). For instance, Jackson and Nexon appreciate 'configurations of social relations' and by doing so, they are trying to get beyond the classical understanding of levels by focusing more on the processes and historicity of units, such as state.[iii] 'Configuration of state' refers to ongoing processes, 'because it is argued that there are no social entities of a finished or fixed form, we can only talk of things like states as 'configurations' – as aggregations of particular ties and processes' (Koivisto, 2010:74). Such an example, 'the sociologist Charles Tilly's argument that European states 'converged' on the national state form (a highly centralised, territorial form of polity that is capital- and coercion-intensive) is an example of an argument about the state as a configuration'(Koivisto, 2010:74). Literally, the basic argument in here is that of there is an alternative way to consider the level of analysis problem by re-locating them from epistemology and methodology to ontology. The units or levels are not given and ahistorical, rather they are parts of a unity and artificial separations between them restrain the one to see the underlying processes of them. Historical sociology tries to locate a new framework instead of dominant understanding of 'level of analysis problem'. Apart from Historical Sociology, Marxism also gives an account for underlying processes and strata, and let scholars see the totality.

First and foremost, the knowledge of phenomenon or the reality itself is not reducible to observation. In other words, oppose to positivist empiricism, the reality is out there whether we can observe it via our senses or not. This fact directly linked to social production of society. In this regard, if the social production of society can be understood, the underlying processes and structures may be able to come about. In Marxist manner, focusing on totality refers to social re-production and distribution of wealth, naturally this assumption necessitates exploring the nature of capitalist social

relations. Marx explains this underlying assumption at 'the Eleventh Thesis on Feuerbach' and says that 'the philosophers have only interpreted the world, in various ways; the point is to change it" (www.marxists.org, 2015). In order to change the world, one should first know it with its underlying social strata and processes. In short, 'in order to understand social phenomena, it is necessary to understand the underlying relations that make social phenomena possible' (Yalvaç, 2010:178). More accurately, "Marx attempts to explain why phenomena take the forms in which they appear – why, for instance, class domination takes the form of a state, or why certain relationships come to take legal forms" (Yalvaç, 2010:178) in his works. The totality, underlying social phenomenon and so on are best described by Marx in 'The Eighteenth Brumaire of Louis Bonapart' by saying;

"Men make their own history, but they do not make it as they please; they do not make it under self-selected circumstances, but under circumstances existing already, given and transmitted from the past" (www.marxists.org, 2015).

Contrary to the mainstream IR theories, Marxism gives a clear account for understanding why national or international is formed such. According to Marxism, focusing on capitalist social relations is the best way to locate 'Levels' into 'ontological inquiry'. According to Yalvaç, "Marxist social theory shows that different social forms of capitalism such as the state cannot be taken as given but have to be seen in terms of the underlying social relations of capitalism" (Yalvaç: 2010:180). For instance, in his work 'The New Imperialism'[iv], David Harvey tries to understand what the propulsive forces of today's world are by applying Marx conception of 'primitive accumulation' (Harvey, 2003:137-183). According to Harvey, 'primitive accumulation' is not time bound conceptions but has a continuing nature. The underlying processes of today's capitalist social relations are strictly formed by this lasting process which he calls 'accumulation by dispossession' (Harvey, 2003:137-183).

As a result, there are other possibilities that can enlighten one's way to understand 'level of analysis' problem. System-unit dichotomy is not the only way to study 'levels', because it "often results in an asocial and ahistorical viewpoint" (Joseph, 2010: 67). Thus, it is better to highlight the historical and social sides of levels. When one attempts to focus on 'social structures' s/he can easily recognise that social structures "can be much more than interacting units, it has a deeper, underlying, relatively enduring

existence irreducible to the actions or interactions of agents or units" (Joseph, 2010: 67). Moreover, artificiality of separating levels (international/national and individual) may give an account of the understanding international events; however grasping the reality of social structures cannot be reducible to methodological ways. As a matter of fact, "we can also understand levels as deeper social strata and underlying social relations in the form of the structures, causal processes and generative mechanisms" (Joseph, 2010: 67). For this purposes, some social theories such as Marxism and Historical Sociology can be a good way to see the so-called ontological depth.

CONCLUSION

The main goal of the current study was to determine whether current 'Level of Analysis Problem' can be understood differently from mainstream IR theories or not. In this respect, this paper has argued that 'international', 'national' or 'individual' levels should not be studied separately, because of the fact that they are integral parts of totality. In addition, these levels have underlying social dynamics and realities. Therefore, if one takes the so-called levels in the lenses of positivist philosophy of social science, s/he unconsciously characterizes them as ahistorical and asocial. The only way to examine these levels is to adopt non-positivist meta-theoretical approach which should focus on their underlying social structures. One of the more significant findings to emerge from this study is that 'Level of Analysis Problem' is not merely an epistemological and methodological problem but ontological.

In this respect, the first chapter has dealt with theory, meta-theory and Positivist Philosophy of Social Science. Generally it is accepted in IR literature that theories are utilized to understand, explain or foresee the future of international relations. However, theories are also built on basic underlying assumptions and these assumptions most of the time are neglected. These assumptions can be categorized as epistemology, methodology and ontology. The combination of these three is named as Meta-theory which is theory of theory. In line with this, mainstream IR theories have utilized Positivist Philosophy of Social Science which proposes that the reality can only be known via human senses. In other words, reality is something observable and empirical. However, in this paper

it is argued that the reality is out there no matter it can be observable by human senses, like ideologies.

Second chapter has touched upon the 'Level of Analysis Problem'. David Singer's conceptualization has long been the most cited one. Referencing to Singer, level of analysis problem has been understood as ways which best explain international events. In other words, scholars have long been sought to find out which level is the most suitable one to explain the unit of analysis. However, scholars haven't taken levels as an ontological problem but epistemological and methodological one. Literally, every level (international/national and individual) has their own ontological depth and constitute a unity. Examining levels in this manner help them to escape to be ahistorical and asocial phenomenon. In this respect, some social theories such as Marxism and Historical Sociology can be useful for scholars to see the underlying processes of the so-called levels. As a result, 'the Level of Analysis Problem' should be understood as 'Unity of Levels'. By doing so, it can be available to discover the structures lay behind it and to explore the historicity of them.

BIBLIOGRAPHY

AĞCAN, M. A. (2014), "Sosyal Bilimler Felsefesi Ve Uluslararası İlişkiler Teorisi", **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, (Ed. Evren Balta), İletişim Yayınları, İstanbul.

ARI, T., TOPRAK, E. (2013), **Uluslararası İlişkiler Kuramları-II**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

BROWN, C., AINLEY, K. (2005), **Understanding International Relations**, Palgrave Macmillan, New York.

DUNNE, T., HANSEN L., WIGHT C. (2013), "The End of International Relations Theory?", **European Journal of International Relations**, 19(3), 405-25.

ERALP, A. (2006), "Uluslararası İlişkiler Disiplinin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması", **Devlet, Sistem Ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, (Ed. Atila Eralp), İletişim Yayınları, İstanbul.

GEORGE, J. (2008), "International Relations Theory in an Era of Critical Diversity", **An Introduction to International Relations**, (Ed. Anthony Burke, Jim George and Richard Devetak), Cambridge University Press, New York.

GOLDSTEIN, J.S., PEVEHOUSE, J.C. (2013), **International Relations Brief, 2013-2014 Update**, Pearson Education, New Jersey.

GRIFFITHS, M., O'CALLAGHAN, T., ROACH, S.C. (2008), **International Relations: The Key Concepts**, Routledge, New York.

HARVEY, D. (2003), **The New Imperialism**, Oxford University Press, New York.

JACKSON, P. T., NEXON D. H. (1999), "Relations before States: Substance, Process and the Study of World Politics", **European Journal of International Relations**, 5(3), 291-332.

JOSEPH, J. (2010), "The International as Emergent: Challenging Old and New Orthodoxies in International Relations Theory", **Scientific Realism and International Relations**,(Ed. Jonathan Joseph and Colin Wight), Palgrave, Eastbourne.

KOIVISTO, M. (2010), "State Theory in International Relations: Why Realism Matters", **Scientific Realism and International Relations**, (Ed. Jonathan Joseph and Colin Wight), Palgrave, Eastbourne.

KURKI, M., WIGHT, C. (2010), "International Relations and Social Science", **International Relations Theories: Discipline and Diversity**, (Ed. Milja Kurki, Steve Smith and Tim Dunne), Oxford University Press, Oxford.

MOUL, W. B. (1973), "The Level of Analysis Problem Revisited", **Canadian Journal of Political Science**, 6(3), 494-513.

ROSENAU, J.N. (1990), **Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity**, Princeton University Press, New Jersey.

SINGER, J. D. (1961), "The Level-of-Analysis Problem in International Relations", **World Politics** 14(1), 77-92.

SMITH, S. (2008), "Positivism and Beyond" **International Theory: Positivism and Beyond**, (Ed.Ken Booth, Marysia Zalewski and Steve Smith), Cambridge University Press, New York.

STEANS, I., PETTIFORD, L., DIEZ, T., EL-ANIS, I. (2010), **An Introduction to International Relations Theory: Perspectives and Themes**, Longman.

SUTCH, P., ELIAS, J. (2007), **International Relations: The Basics**, Routledge.

TANRISEVER, O.F. (2006), "Yöntem Sorunu: Gelenekselcilik-Davranışsalcılık Tartışması", **Devlet, Sistem Ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, (Ed. Atila Eralp), İletişim Yayınları, İstanbul.

VIOTTI, P. R., KAUPPI, M. V. (1999), **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism and Beyond**, Allyn and Bacon, Boston.

WALTZ, K. (1979), **Theory of International Politics**, Addison-Wesley Series in Political Science, California.

WIGHT, C. (2006), **Agents, Structures and International Relations Politics as Ontology**, Cambridge University Press, New York.

YALVAÇ, F. (2014), "Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı Ve Temel Teorik Tartışmalar", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, (Ed. Ramazan Gözen), İletişim, İstanbul.

YALVAÇ, F. (2006), "Devlet", **Devlet Ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, (Ed. Atila Eralp), İletişim Yayınları, İstanbul.

YALVAÇ, F. (2010), "Critical Realism, International Relations Theory and Marxism", **Scientific Realism and International Relations**, (Ed. Jonathan Joseph and Colin Wight), Palgrave, Eastbourne.

YURDUSEV, N. (2007), "'Analiz Seviyesi' ve 'Analiz Birimi': Bir Ayrım Argümanı", **Uluslararası İlişkiler**, 4(16), 3-19.

"The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte", available at: https://www.marxists.org/archive/marx/works/1852/18th-brumaire/ch01.htm, accessed date: 04.10.2017.

"Theses On Feuerbach", available at: https://www.marxists.org/archive/marx/works/1845/theses/theses.htm, accessed date: 04.10.2017.

[i] The concept 'multi-centric world' is originated from James Rosenau. He uses this Notion to highlight the changing nature of State-Centric World view. For detailed information see, J.N. Rosenau (1990), **Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity**, Princeton University Press, New Jersey.

[ii] "The level-of-analysis problem is concerned with the choice and limitations of particular units of analysis", see William B. Moul (1973), "The Level of Analysis Problem Revisited", **Canadian Journal of Political Science**, 6(3), 494-513, p.494.

[iii] "In the study of state formation, states are understood as configuration of processes such as revenue extraction, class relations and war-making…" see Patrick Thaddeus Jackson and Daniel H Nexon (1999), "Relations before States: Substance, Process and the Study of World Politics", **European Journal of International Relations**, 5(3), 291-332, p.304.

[iv] "My aim is to look at the current condition of global capitalism and the role that a 'new' imperialism might be playing within it. I do so from the perspective of the long duree and through the lens of what I call historical geographical materialism. I seek to uncover some of the deeper transformations occurring beneath all the surface turbulence and volatility, and so open up a terrain of debate as to how we might best interpret and react to our present situation." See, David Harvey (2003), **The New Imperialism**. New York, Oxford University Press, p.1.

İSLAM ÜLKELERİNDEKİ STK'LARIN İNSANİ DİPLOMASİ FAALİYETLERİ

Yunus Emre AKBULUT[1]

Öz

Bu tebliğin amacı; özellikle sıcak çatışmaların, savaşların yaşandığı İslam ülkelerinde, insani diplomasi yapan STK'ları ele almaktır. Bu temel amaçtan hareketle araştırma 3 soru üzerine inşa edilmektedir. Birincisi, 'Yumuşak Güç', 'Sivil Toplum', 'İnsani Diplomasi', ne demektir? Burada STK'ların arabuluculuk faaliyetlerinde ne derecede etkili olduğunu açıklamak için öncelikle bu kavramlar tanımlanacaktır. İkincisi, STK'lar nasıl insani diplomasi yaparak çatışmayı çözüme kavuşturup barış inşa edebilir? Bu soru çerçevesinde STK'ların çatışma yaşanan bölgelerde barış inşa edebilmek için çatışmanın hangi safhasında hangi faaliyetleri icra edebileceği anlatılmaktadır. Üçüncüsü, İslam ülkelerinde insani diplomasi yapan STK'lardan hangilerinin merkezi bir İslam ülkesindedir? Burada ise çatışma yaşanan İslam ülkelerinde, çatışmayı sonlandırmak için Müslüman STK'ların mı yoksa yabancı STK'ların mı faaliyet yaptığının üzerinde durulacaktır. İslam dünyasının, Müslüman STK'lar aracılığıyla İslam ülkelerindeki çatışmalara müdahalesinin üzerinde durulacaktır. Bu üç temel araştırma sorusu çerçevesinde özetle İslam ülkelerinin İslam topraklarında yaşanan savaşlara, çatışmalara bir yumuşak güç unsuru olan STK'lar aracılığıyla müdahalesi anlatılacaktır. Bu çalışmada, her ne kadar özellikle Türk sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere, Müslüman sivil toplum kuruluşlarının son yıllardaki insani diplomasi alanında etkinlikleri artsa da İslam Dünyasının "İslami Barış Modeli" ne sahip olmadığı ve sivil toplum alanında yetersiz kaldığı kabul edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: STK, İslam Dünyası, İnsani Diplomasi, Barış İnşası

[1] Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, 2. Sınıf Öğrencisi, E-Posta: yusuf.akbulut.emre9705@gmail.com

HUMAN DIPLOMACY ACTIVITIES OF NGOs IN ISLAMIC COUNTRIES

Abstract

The purpose of this study is; In Islamic countries where wars are experienced, it is to evaluate the activities of civil society organizations humanitarian diplomacy. This study was based on three questions. First, what does 'Soft Power', 'Civil Society', 'Humanitarian Diplomacy' mean? These concepts will mainly be defined here to understand how NGOs mediate. Second, how can NGOs resolve conflict and how to build peace by making humanitarian diplomacy? In this framework, elan what activities NGOs can be carried out during the conflict to create peace in conflict zones. Third, the NGOs engaged human diplomacy in Islamic countries are located in Islamic countries? Here, It is to be explained whether Muslim NGOs or foreign NGOs are endeavoring to end the conflict in Islamic countries where conflicts are taking place. Through NGOs with soft power elements, intervention in wars in Islamic lands. In this study it is accepted that Islamic World is not "Islamic Peace Model" in the field of humanitarian diplomacy and is inadequate in the field of civil society. Although Muslim civil society organizations have increased their activities in the field of humanitarian diplomacy in recent years, it is recognized that the Islamic World does not have the "Islamic Peace Model" and is inadequate in the field of civil society.

Key words: NGO, Islamic World, Humanitarian Diplomacy, Peacebuilding

GİRİŞ

Heidelberger (HIIK) araştırma enstitüsünün 2016 yılı verilerine göre dünyada 226 şiddetli çatışma ve 18 tane savaş bulunmaktadır. Bu savaşların ve şiddetli çatışmaların çoğunluğu Afrika, Asya, Ortadoğu ve diğer coğrafyalarda ki Müslüman ülkelerinde gerçekleşmektedir. Hatta çoğu Müslüman ülkesinde birkaç tane muhalif grup olduğu için birden fazla çatışma yaşanmaktadır. Çatışmaların olduğu yerlerde insani krizler ortaya çıkıyor ve bu insani krizlere Müslüman sivil toplum kuruluşları ne kadar müdahale ediyor? Ya da bu insani krizlere müdahale etmek için ve arabuluculuk yapmak için İslam dünyasının yeteri kadar sivil toplum kuruluşu var mıdır? İnsanlık tarihi boyunca çeşitli önderler, liderler vasıtasıyla barış inşası faaliyetleri gerçekleşmiştir. 19. yüzyılda Milletler Cemiyetinin kurulmasıyla birlikte barış inşası faaliyetleri kurumsal bir kimliğe sahip olmuştur. Her ne kadar istenilen seviyede dünyadaki çatışmaların çözümü için katkı yapmasalar da Birleşmiş Milletler günümüzde bu alandaki kurumsal ve küresel bir araç olarak görülmektedir.

Barış inşasında sivil toplum kuruluşlarına çok önemli görevler düşmektedir. Çünkü sivil toplum kuruluşları bir çatışmayı çözmek için devletlerin ve siyasi aktörlerin erişemediği yerlere rahatça erişebilir. Bu yüzden sivil toplum kuruluşları birer yumuşak güç araçlarıdır. Fakat İslam ülkelerindeki çatışmaları çözebilecek, arabuluculuk ve insani diplomasi yapabilecek İslami sivil toplum kuruluşları çok az sayıda mevcuttur. Bu İslam dünyasının en önemli eksikliklerinden birisidir. İki Müslüman grup arasındaki çatışmayı yine Müslüman olan bir üçüncü taraf çözmelidir ve çatışmayı İslami değerlere uygun olarak çözmelidir. Bu sebeple bir 'İslami Barış Modeli' oluşturulmalıdır. Bu makalede, çatışmaların yaşandığı İslam ülkelerinde ki hangi sivil toplum kuruluşlarının olduğu ele alınacaktır ve İslami sivil toplum kuruluşlarının bu alanda ki eksikliğinden söz edilecektir.

1.KAVRAM OLARAK YUMUŞAK GÜÇ, SİVİL TOPLUM, İNSANİ DİPLOMASİ

1.1.Yumuşak güç

Devletlerarası veya devlet içi çatışmaların önlenmesi ve barış inşası çalışmalarında ise toplumsal kılcal damarlara erişebilme kolaylığı ve resmî kurumlara nispeten angajmanları olmaması sebebiyle yetkin, güvenilir, her tarafın benimseyebildiği sivil toplum kuruluşlarının etkin rol alabilme imkânları doğmaktadır. İletişim araçlarının gelişmesi ve devletlerin gittikçe daha geçirgen yapılara bürünmesiyle 'yumuşak güç' unsurlarının etkilerinin artması bunda önemli bir etken olmuştur. (Nye, 2005:92,90) Joseph S. Nye, (2003) yumuşak gücü "İstediğini, zor kullanmak veya para vermek yerine kendine çekme yoluyla elde etme becerisidir. Bir ülkenin kültürünün, siyasi ideallerinin ve politikalarının cazibesinden gelir. Politikalarımız başkalarına meşru göründüğü zaman, yumuşak gücümüz artar" şeklinde tanımlamaktadır. Kısacası Yumuşak gücün hedefi, geniş kitleleri etkileyerek kamuoyu oluşturmak ve tavır değişikliği sağlamaktır. (Nye, 2011:33) Yumuşak gücün yanı sıra birde 'sert güç' kavramı vardır. 'Yumuşak Güç' kavramı henüz 21. Yüzyılda ortaya çıkmışken 'Sert Güç' kavramı daha eski bir kavramdır. Günümüzde yumuşak güç ile karşılaşan ve onu kullanan devletlerin, aldığı olumlu neticeler karşısında bu kavrama daha fazla önem verdikleri görülmüştür. Türkiye'de ise dış politikada yumuşak güç kullanımı son zamanlarda artışa geçmiştir. Türkiye'nin yumuşak güç araçlarını TİKA, YTB, KDK, THY, AA, TR, YUNUS EMRE VAKFI ve STK'LAR olarak sıralayabiliriz.

1.2 Sivil toplum

Devletlerin yegâne aktör olmadığı yeni uluslararası ilişkiler anlayışında sivil toplum kuruluşları, devletlerin ulaşamadığı noktalara nüfuz edebilme, esneklik, hızlı karar alma, resmi karar alma mekanizmalarına etki edebilme gibi kabiliyetlere sahip oldukları için gerek dış politika oluşumunda ve yapımında gerekse resmi dış politika uygulamalarının realize edilmesinde, dengelenmesinde ve araçlarının oluşturulmasında yadsınamaz bir role sahipler. (Rfyman, 2006) Sivil toplum hükümetten siyasi bir talepte bulunabilir fakat hükümetten bağımsızdır. Çünkü sivil toplum aile,

iş dünyası ve devlet arasında kalan ve bu alanlar arasında köprü işlevi olan bir yapıdır. Sivil toplumlar farklı ideolojileri savunurlar ve çeşitli gönüllü organizasyonlar için bir araya gelebilirler. (Paffenholz, 2010:6,7) Günümüzde birçok İslam ülkesinde insani krizler ortaya çıkmaktadır ve bu ülkeler insani yardıma ihtiyaç duymaktadır. Her ne kadar Türkiye'de insani yardım yapan sivil toplum kuruluşlarının sayıları son zamanlarda artışa geçse de dünya genelinde İslami sivil toplum kuruluşlarının insani yardıma muhtaç ülkelere yeteri kadar destek olamadığı görülüyor.

Sivil toplum kuruluşları çatışma bölgelerinde resmi makamların ulaşamadığı yerlere ulaşabilen adeta kılcal damar işlevi gören bir yapıdadır. Sivil toplum kuruluşları barış inşası sürecinin hemen her safhasında gerektiği şekilde müdahalelerde bulunabilir. Sivil toplum kuruluşları, çatışma potansiyeli olan bölgelerde çatışmayı önleme, çatışma esnasında insani yardım, arabuluculuk, insan haklarını koruma, gözetme, zarar gören insanları koruma, çatışmalardaki ihlalleri duyurma, hukuki takip yapma ve çatışma sonrası rehabilitasyon gibi fonksiyonlar gerçekleştirebilirler. (M. Peinado, 2001) Merkel ve Lauth modeline göre STK'lar çatışma bölgelerinde yedi fonksiyon gerçekleştirebilir:

1-İnsanların özgürlük, mülkiyet ve yaşam haklarının korunması,
2-Devlet makamlarını, kurumlarını izleme ve hesap sorma,
3-Hak savunması ve kamusal iletişim,
4-Sosyalleşme,
5-Topluluk oluşturma,
6-Vatandaşlarla devlet arasında arabuluculuk yapma ve problemleri çözme,
7-Sağlık, eğitim, barınma gibi hizmetleri sağlamak. (Paffenholz, 2010:21,67)

Sivil toplumla ilgili olarak önemli bir tartışma konusu da onun devletle olan ilişkileridir. Sivil toplum, devlet karşısında birey ve örgütlenmelerinin tarihsel süreçteki adım adım birtakım kazanımlarına işaret etmektedir. Bugün devlet ve birey arasında yer alan örgütlenmeler, teknolojik gelişmelerin sağladığı olanaklar çerçevesinde son derece yoğunlaşmış ve sayıları da artmıştır. Bu durum aynı zamanda insanların bilinçlenme düzeylerine yansımıştır. Artık devletle ilişkiler, halkın isteklerinin göz önünde tutulacağı karşılıklı bir etkileşim – bu durum yönetişim (governance) kavramı ile vurgulanmaya başlanmıştır- çerçevesinde şekillendiği bir yapı kazanmaya doğru gitmektedir. Bu süreçte devlet ise yetkileri bakımından birtakım kayıplar yaşamaktadır. (Yıldırım, 2003:28)

1.3. İnsani diplomasi

Klasik anlamda diplomasi, alanında eğitim almış uzman kişilerin devletle ilgili işlevleri yöneten, savaş ve barış konularının geniş ilgi alanına ait özel ve resmî bir faaliyettir. İnsani diplomasi ise, her durumda temel insani prensipleri gözeterek kanaat önderlerini ve karar alıcı mekanizmaları zarar görmüş insanların yararına harekete geçirmektir. (IFRC, 2017) Larry Minear ve Hazel Smith insani diplomasiyi şu şekilde tanımlamaktadır:

"İnsani diplomasi kavramı temel olarak insani organizasyonlar tarafından yürütülen faaliyetleri kapsamaktadır. Burada önemli olan husus, bu organizasyonların faaliyetlerini bir bütünlük içerisinde yürütebilmeleri için askerî ve siyasi otoritelerden bağımsız bir alan elde etmek zorunda olmalarıdır. Bu tür aktiviteler insani organizasyonların konuk ülkedeki varlığını tesis etme, yardım ve koruma gibi ihtiyaçlara muhtaç olan sivil halka müzakere yolu ile ulaşma ve yardım programlarını yönetmeyi kapsamaktadır. Bununla birlikte uluslararası hukuk ve normlara saygı göstermek, yerel halkı ve merkezleri desteklemek ve insani amaçları desteklemek için farkı seviyelerde faaliyetlerde bulunan kurumların sözcülüğünü yapmayı da kendilerine amaç edinmişlerdir. (Minear ve Smith, 2007) Özellikle silahlı çatışmaların yaşandığı bölgelerde insani diplomasi yapacak örgütlere çok gereksinim vardır. Sivil toplum kuruluşları ise yapılarından dolayı insani diplomasi yapmak için daha güvenilirdirler. Fakat Müslüman coğrafyalarda insani diplomasi yapabilen İslami sivil toplum kuruluşlarının sayısı yok denecek kadar az. Bu bölgelerde gayrimüslim STK'lar daha çok insani yardım, sağlık hizmeti, eğitim hizmeti ve arabuluculuk yapmaktadır. Yetiştirilen ve yardım edilen insanlar ise doğal olarak kendilerini

eğiten ve yardım eden STK'ların kültürüyle beslenmektedir. Bu durum İslam dünyası için hiç iç açıcı bir durum değildir.

Günümüzde doğal afetler, silahlı çatışmalar ve diğer çatışma durumlarını da kapsayan insani krizlerden etkilenen nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik her yıl 20 milyon doların üzerinde bir harcama yapılmaktadır bu insanların ihtiyaçlarını karşılamak için 250.000 insani yardım çalışanı doğal afet ya da silahlı çatışma bölgelerindeki zarar gören sivil hakla yönelik yardım çalışmalarında bulunmaktadır. (Maurer, 2016) Sivil ve tarafsız insani yardım kuruluşlarının insani diplomasi çalışmalarının kriz ve savaş ortamında karşılaştığı birçok zorluk vardır. Bazen çatışmaya taraf olan veya çatışmadan çıkarı olan devletlerin müdahalesi, insani diplomasi çabalarının önündeki en büyük engeldir. Örneğin Mali krizinde, ülkenin kuzey ve güneyinde çatışan taraflar arasında arabuluculuk girişimleri başlatılmış, herkesin mutabık kalabileceği ortak platformlar oluşturulmuştur. Süreçte sorunun çözülmesi için devletler de aralarında diplomasi yürütmüş, ancak çözüme yaklaşılırken Fransa bölgeye askerî müdahalede bulunarak uzlaşmayı engellemiştir. (Aktaş, 2014)

2. STK'LAR NASIL İNSANİ DİPLOMASİ YAPARAK ÇATIŞMAYI ÇÖZÜME KAVUŞTURUP BARIŞ İNŞA EDEBİLİRLER?

"Çatışma yönetimi liberal bir temele dayandığından sadece devletleri değil, uluslararası örgütler, STK'lar, çok uluslu şirketler (TNCs), silahlı gruplar ve hatta bireyler gibi devlet dışı aktörleri hem çatışmanın tarafları hem de tarafları barıştırmaya çalışan üçüncü taraf aktörler olarak kabul etmektedir. Bu nedenle, sadece uluslararası çatışmalarda değil, iç çatışmalarda da fonksiyonel çözümler üretebilmektedir." (Bağcı, 2013:5) Onun için barış inşası teorisinde ve uygulamalarında sivil toplumun gittikçe artan rolü, katkısı ve katılımı tartışılmaz bir gerçektir. Bu durum sivil toplum kuruluşlarının barış inşası çalışmalarına müdahalelerinde bazı sınırlarının ve dezavantajlarının olduğu gerçeğini değiştirmez. (World Bank Document, 2006)

Sivil toplum kuruluşları çatışma bölgelerine giderek bu bölgelere gıda yardımı, sağlık hizmeti, eğitim hizmeti, insan haklarının korunması, gözlemcilik, arabuluculuk ve barış inşası gibi faaliyetler yapmaktadır. "Türk dünyası (veya daha geniş anlamda İslam Dünyası) gelenek itibariyle barış inşası çalışmalarının muhtelif çeşitlerine ve medeniyet değerleri açısından bu konuda oldukça zengin bir literatüre sahip olsa da değerler sisteminin aşınmasından ve sivil toplum yapılanmasının eksikliklerinden dolayı istenilen seviyelerde değildir." (İşbilir, 2014)

İHH'nın insani diplomasi faaliyetlerine bakarak bir sivil toplum kuruluşunun nasıl insani diplomasi yaptığını anlayabiliriz. "İnsani yardım ve insan hakları çalışmalarının yanında İHH olarak; kriz, savaş ve doğal afet yaşanan bölgelerde sivillerin korunması, kayıpların bulunması, esirlerin kurtarılması, krizlerin sonlandırılması için gerekli adımların atılmasına olanak sağlayarak, devletlerarası diplomasinin yeterli olmadığı durumlarda aktif rol alarak insani diplomasi çalışmaları yürütüyoruz.

İnsan hayatının söz konusu olduğu birçok konuda çözüm aramak, gerektiğinde arabuluculuk yapmanın yanı sıra insani yardımın önündeki engelleri kaldırmak için birçok resmi ve diplomatik girişimlerde bulunuyoruz. Savaş ve kriz bölgelerinde çatışan taraflar arasında hakemlik ve arabuluculuk yapmanın yanı sıra hukuksuzca tutuklanan, rehin alınan suçsuz ve masum insanların hayatların kurtarılması için de diplomatik çalışmalar yapıyoruz." (İHH, 2017)

Dünya genelinde Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar), geçmişte yalnızca devletlerin görevi olan çatışmaların önlenmesi, çatışma yönetimi, çatışma çözümü ve çatışma sonrası barışın tesisi konularında daha aktif hale gelmeye başlamışlardır. Özellikle de Afrika'da kıtanın barış ve güvenlikle ilgili meydan okumalarını ele alma girişimlerinde STK'lar, kilit oyunculara dönüştüler. Ayrıca STK'lar, savaş sonrası toplumların birçoğunda güvenlik sektörü reformlarının ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi aşamalarında hatırı sayılır aktörlere dönüşmüşlerdir. Örneğin Liberya'da Liberya Hükümeti'nin ve uluslararası toplumun, Sivil Toplum Kuruluşlarını güvenlikle ilgili reformlara daha fazla dâhil etmesinin gerekliliği tartışılmaktadır. Hatta kimi uzmanlar; Liberya hükümeti, uluslararası

toplum ve sivil toplum arasında bir ortaklık kurulmadan, Liberya halkının güvenini kazanacak bir güvenlik sektörü oluşturmanın çok daha zor olacağını ifade etmektedirler. Bunların yanı sıra, STK'lar; yoksulluğu azaltma stratejileri, gençlerin istihdamı ve kadınlara yönelik mikro finans projeleri gibi sosyoekonomik kalkınma programlarına da yardımcı olmaktadırlar ki, bunların tamamı savaştan hasar görmüş ekonomilerin kurtarılması için elzem adımlardır. ("Security Sector Reform in Liberia, 2009)

Günümüzde barış inşası faaliyetlerinde sivil toplum kuruluşları kritik bir noktadadır. İslam dünyası olarak barış inşası ve insani diplomasi alanında literatürümüzün kuvvetli olduğu söylenebilir. Fakat pratikte aynı şeyi söyleyemiyoruz. Dünyanın muhtelif yerlerinde yüzlerce çatışma ve insani krizler mevcut. Bu çatışma ve insani krizlere müdahale eden yani arabuluculuk, barış inşası ve insani diplomasi gibi faaliyetler yapan sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğunun merkezleri İslam ülkelerinde değil. Bu da demek oluyor ki Müslümanların sorunlarını Müslümanlar değil gayrimüslimler çözüyor ve bunu kendi geleneklerine göre yapıyorlar. Bu bize Müslümanların çok önemli bir görevi ihtiva eden sivil toplum yapılanmasında ki eksikliklerini gösteriyor.

3. İSLAM ÜLKELERİNDE İNSANİ DİPLOMASİ YAPAN STK'LARDAN HANGİLERİNİN MERKEZİ BİR İSLAM ÜLKESİNDEDİR?

Bu kısımda İslam ülkelerinde çeşitli faaliyetler gösteren sivil toplum kuruluşlarının bir kısmını örnek göstererek ele alacağım.

İNTERNATİONAL MEDİCAL CORPS "IMC" (ULUSLARARASI TIBBİ BİRLİK)

IMC Amerika, Los Angeles merkezli bir sivil toplum kuruluşu olup 1984 yılında kurulmuştur. Özellikle Afrika'da (Libya, Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti, Yemen, Liberya, Sierra Leone, Nijer, Kamerun, Zimbabwe, Etiyopya, Darfur) ve Ortadoğu'da (Suriye, Filistin, Ürdün, Irak, Lübnan) birçok Müslüman ülkesinde faaliyet göstermektedir. Aşağıdaki harita üzerinde nerede yardım faaliyetinde bulundukları gösterilmektedir. Kendilerini bağımsız olarak tanıtan bu sivil toplum kuruluşu nerede bir felaket olursa birkaç saat içinde orada biz oluruz demektedir. Bu kurumun faaliyetlerini acil müdahale, aile ve toplum sağlığı, beslenme ve güvenlik, eğitim, su, sanitasyon ve hijyen olarak sıralayabiliriz. IMC'nin yaklaşık 400 çalışanı vardır.

IMC'nin aktif faaliyette bulunduğu ülkeler. (Resim 1.)

GOAL GLOBAL AN INTERNATİONAL HUMANİTARİAN ORGANİSATİON (ULUSLARARASI İNSANİ ÖRGÜT)

Goal Global 1977 yılında İrlanda'da kuruldu. Bu kuruluşun faaliyette bulunduğu ve hala faaliyette bulunmaya devam ettiği ülkelerden bazıları Suriye, Nijer, Etiyopya, Irak, Kenya, Hindistan, Nepal, Suda, Haiti. Görüldüğü üzere bu kuruluş çoğunlukla Müslüman ülkelerde faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu kuruluşun gittiği ülkelerde yaptığı çalışmaları felaketler sonrası acil ilk yardım müdahaleleri, eğitim ve sağlık hizmetleri, beslenme hizmetleri ve kalkınma eğitimleri olarak sıralayabiliriz.

Goal Global örgütünün aktif faaliyette bulunduğu ülkeler (Resim 2.)

SAVE THE CHİLDREN İNTERNATİONAL (ULUSLARARASI ÇOCUKLARI KURTARMA ÖRGÜTÜ)

1919 yılında Eglantyne Jebb ve Dorothy Buxton tarafından İngiltere'de kurulmuş bir örgüttür. Örgüt insani yardım faaliyetleri yapmaktadır. Doğal felaketler, saldın, çatışma ve savaşlar sonrası insanlara acil müdahaleler yapmaktadır. Bunun yanında diğer faaliyetler olarak bulundukları ülkede eğitim, beslenme, çocukları koruma, çocuk haklarını koruma, kimsesiz çocuklara sahip çıkma gibi faaliyetleri söyleyebiliriz. Örgüt başta Müslüman ülkeleri (Mısır, Sudan, Yemen, Libya, Suriye, Nijer, Ürdün, Filistin) olmak üzere dünyanın büyük bir kısmında faaliyetlerde bulunmaktadır.

Save the children örgütünün aktif faaliyette bulunduğu ülkeler (Resim 3.)

TABLO 1. Merkezi İslam ülkelerinde olmayan ama İslam ülkelerinde faaliyet gösteren bazı diğer STK'lar

STK İSMİ	KURUCUSU	MERKEZİ	BULUNDUĞU ÜLKELER
World Vision International	Robert Pierce	Kaliforniya, ABD	Afrika, Ortadoğu, Balkanlar, Avrupa, Asya pasifik
Oxfam	Cecil Jakcson-Cole	Oxford, İngiltere	Afrika, Ortadoğu, Asya Pasifik
Plan İnternational	John Langdon-Davies	İspanya	Afrika, Amerika, Asya, Avrupa
Care İnternational	Arthur C. Ringland	Georgia, ABD	Afrika, Ortadoğu, Latin Amerika, Asya Pasifik
Islamic Relief	Hany el Banna Mohammed El-Alfy, Ihsan Shabib,	Birmingham, İngiltere	Afrika, Ortadoğu, Balkanlar
Concordis International	Peace Direct	Birleşik Krallık	Sudan, Çad, Nijer, Mali, Senegal, Somali, Uganda, Keşmir, Pakistan

3.1. İslam ülkelerindeki sivil toplum kuruluşlarının bulunduğu ülkedeki devletlerle münasebetleri ve kapasite ve etkinlikleri?

Özellikle kriz ve çatışmaların olduğu İslam ülkelerinde faaliyet gösteren fakat merkezleri İslam ülkelerinde olmayan sivil toplum kuruluşları buralarda ki hükümetlerle de sıkı bir ilişki içerisindedir. Bunun nedeni olarak yabancı STK'ların faaliyette bulunduğu ülkeye eğitim ve kalkınma alanlarında da hizmet vermek istemesidir. Eğitim alanında hizmet vermek için eğitim sisteminin şekillenmesinde o ülkedeki yabancı STK'ların etkisi vardır. Eğitim sistemini geliştirmek, inşa etmek için hükümeti yönlendirebilirler.

Bu STK'lar ülkenin kalkınması içinde hükümeti kendi fikirlerine göre yönlendirebilirler. Hatta o bölgelere kendi okullarını inşa edip o okullarda kendilerine "bağımlı" öğrenciler yetiştirebilirler. Bunun en net örneğini Orta Afrika Cumhuriyeti'nde görebiliriz. Ülkenin bağımsızlığından bu yana başkanlarının hemen hemen hepsi Fransız okullarından mezun olmuş olup yüksek lisans, doktora gibi akademik kariyerlerini Fransa'da yapmışlardır. Dolayısıyla yabancı STK'lar faaliyette bulundukları yoksul, kriz yaşayan, doğal felaketler yaşayan ülkelerde eğitim vermek amaçlı kendi okullarını kurabilir ve bu okullarda kendi ülkelerinin geleneklere bağlı öğrenciler yetiştirebilir. Aynı şekilde STK'ların bulunduğu ülkede kalkınmaya destek hizmeti vermesi münasebetiyle o ülkede ki hükümetle ister istemez ilişkiler kurar ve hükümeti yönlendirir. Sivil toplum kuruluşları savaş yaşanmış, felakete uğramış yoksul ve yardıma muhtaç olan İslam Ülkelerinde çok fazla etkilidir. Bu tarz ülkelerde eğitimden sağlık hizmetlerine birçok hizmete ihtiyaç vardır. Yabancı STK'larda bu hizmetleri karşılamak için bölgeye gider ve STK'lar "Devletten bağımsız oldukları için" güvenilir gözükürler. Bu sayede gittikleri her ülkede eğitim, sağlık, kalkınma, barınma gibi birçok alanda etkinlik yapabilirler. İş böyle olunca da yabancı STK'ların faaliyette bulunduğu ülkenin hükümetiyle arası iyi olur, ülkede birçok konuda söz söyleyebilir ve hükümeti yönlendirebilirler.

SONUÇ

'Sulh' kelimesi barış esasına dayalı uluslararası ilişkileri ve bu amaçla yapılan antlaşmaları ifade eder. Arapça 'da "afet ve fesattan arındırılmış olma" anlamını, 'barış' manasında kullanılan hem 'silm' hem de 'sulh' kelimeleri barındırır. Birçok âyet ve hadiste bu iki kelime geçmektedir. İslam hükümleri toplumlararası ve uluslararası ilişkilerde barışı esas almıştır. (İslam Ansiklopedisi, C. 37:485, 489) "İslam düşünce geleneği ve Müslüman toplumlar barışı, kültürlerarası ve toplumlararası bir değer olarak benimsemiş ve İslam medeniyetinin kurucu unsurlarından birisi haline getirmiştir." (Kalın, 2013:227)

Barışın bu anlamı ile Türk Dünyası vakıf geleneği arasında çok sıkı bir irtibat vardır ve bu sahada faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşları barış inşa çalışmalarının esas aktörleridir. Bunun yanında modern barış çalışmaları sahasında faaliyet gösteren ve bu alanda ihtisaslaşan sivil toplum kuruluşları da her geçen gün artmaktadır. (İşbilir, 2014)

Her ne kadar Türk Dünyasında barış sahasında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları her geçen gün artsa da İslam dünyası için aynı şeyi söyleyemeyiz. Barış çalışmaları sahası içerisinde faaliyet gösteren arabulucuk, insani diplomasi, barış inşası gibi faaliyetler yapan İslami sivil toplum kuruluşlarının sayıları ve var olanlarında işlevleri artırılmalıdır. İki kardeş arasında ki sorunu ya da çatışmayı yine bir kardeşin çözmesi gereklidir. Aksi takdirde bu çatışmaların ya da sorunların sona ermesini beklemek bir yanılgı olacaktır.

İslam coğrafyalarındaki çatışmaların bir an önce sonlanmasına katkı sağlamak için bir 'İslami Barış Modeli' oluşturulmalıdır. İslam'ın geleneklerine, kültürüne bağlı bir barış modeli oluşturulmalıdır ve iki Müslüman grup arasında ki çatışma bu modele göre çözümlenmelidir. Ayrıca bu konuya akademik alanda destek verilerek bu çalışmaların desteklenmesi gereklidir.

İslam 'Barış' demektir. Fakat günümüzde ki çatışmaların çoğunluğu İslam ülkelerinde gerçekleşmektedir. Bu çatışmalar bir yumuşak güç unsuru olan sivil toplum kuruluşları aracılığıyla rahatça önlenebilir/çözümlenebilir. Eğer Müslümanların arasındaki çatışmayı yine Müslüman olan 3. bir taraf oluşturulacak olan bir İslami Barış modeline göre çözmezse bu çatışmaların biteceğini, barışın olacağını insani krizlerin ortadan kalkacağını Müslümanların ve diğer insanların huzur içinde yaşamasını hayal etmek sadece hayal olarak kalacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKYEŞİLMEN, Nezir (2014) **Barışı Konuşmak**, ODTÜ Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara

CHRİSTİE, Ryerson (2013**) Peacebuilding and NGOs**, Routledge Publishers, London

İŞBİLİR, Cihangir (2014) **Hariciyenin Yeni Aktörleri**, İlmek Yayınları, 1. Baskı, İstanbul

KALIN, İbrahim (2013) **Akıl ve Erdem**, Küre Yayınları, İstanbul

PAFFENHOLZ, Thania (2010) **Civil Society & Peace Building**, A Critical Assessment, Lynne Rienner Publishers, London

Gazeteler

Ulutaş, Ufuk (2016). "İnsani Diplomasi ve Reel Kazanımlar" **Akşam Gazetesi**, 11 Mart

Dergiler

YILDIRIM, Murat (2013) **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Aralık 2003 Cilt: 27, No: 2, 226 – 242

İnternet Bazlı Kaynaklar

AKTAŞ, Ayşe (2014a) "İnsani Diplomasi Kavramına Genel Bir Giriş Denemesi 1" https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiM8dqZu-bVAhUD7BQKHW9aAJcQFgg1MAM&url=http%3A%2F%2Fwww.academia.edu%2F7912118%2FInsani_diplomasi_kavram%25C4%25B1_I_-_Ayse_Akta%25C5%259F&usg=AFQjCNF4fh96i_OfDk85Zk8xzzgFCuuTvg (12.08.2017)

AKTAŞ, Ayşe (2014b) "İnsani Diplomasi Kavramına Genel Bir Giriş Denemesi 2" https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiM8dqZu-bVAhUD7BQKHW9aAJcQFggvMAI&url=http%3A%2F%2Fwww.academia.edu%2F7912122%2F%25C4%25B0nsani_diplomasi_kavram%25C4%25B1_II_-_Ayse_Akta%25C5%259F&usg=AFQjCNEMFXoTm60_WTXCteLFNZU6QL9mbw (02.08.2017)

Care İnternational (2017). https://www.care-international.org/who-we-are (12.08.2017)

Concordis İnternational (2017) http://concordis.international/our-mission-and-values/ (12.08.2017)

ÇAVUŞ, Tuğba (2012) "Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı" http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ksuiibf/article/download/5000039271/5000038144 (09.08.2017)

Goal Global (2017) https://www.goalglobal.org/where-we-work (12.08.2017)

HIIK (2016). "Conflict Barometer 2016" https://www.hiik.de/en/daten/2016/HIIK_CoBa2016_dataset_1.0.zip (13.08.2017)

İHH (2017). "İnsani Diplomasi" https://www.ihh.org.tr/insani-diplomasi (10.08.2017)

İMC (2017). https://internationalmedicalcorps.org/where-we-work/ (12.08.2017)

Islamic Relief (2017). http://www.islamic-relief.org/about-us/ (12.08.2017)

İŞBİLİR, Cihangir (2014) "Türk Dünyası Sivil Toplum Kuruluşlarının Barış İnşasına Katkıları" https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=11&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiYiJWfuebVAhXC1xoKHQL5BWEQFghSMAo&url=http%3A%2F%2Fbilgelerzirvesi.org%2Fbildiri%2Fstk%2F29.pdf&usg=AFQjCNHHYRykBYYfOizuGhIcmbrEwly5TQ(12.06.2017) (02.08.2017)

Oxfam İnternational (2017). https://www.oxfam.org/en/about (12.08.2017)

Plan İnternational (2017). https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjXgZjOw-bVAhVEWBQKHS8JAmwQjBAIPTAC&url=https%3A%2F%2Fplan-international.org%2Fabout-plan-international&usg=AFQjCNFm2zA1oOJrXlZlRAkp4BFUmRRmKw (12.08.2017)

Relief Web (2017). "Security Sector reform İn Liberia" https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjmzIiQyubVAhVDVxQKHclNAH0QFggqMAA&url=http%3A%2F%2Freliefweb.int%2Fsites%2Freliefweb.int%2Ffiles%2Fresources%2F763283B07A8E0660C125785700480008-Full_Report.pdf&usg=AFQjCNEA3neGMXGNJ7bftIp0WFrA6TfQ9w (09.08.2017)

Save The Children (2017). http://www.savethechildren.org/site/c.8rKLIXMGIpI4E/b.6146359/k.9C15/Where_We_Work.htm (12.08.2017)

YILDIRIM, Leyla (2012) "Dış Politikada Yumuşak Güç ve Seçili Örnek Hindistan" http://www.academia.edu/download/34925118/YUMUSAK_GUC-MAKALE.doc (05.08.2017)

World Vision İnternational (2017). http://www.wvi.org/about-world-vision (12.08.2017)

DIŞ POLİTİKADA LİDERLİK

Aabid Majeed SHEIKH[1]

Öz

Birçok çalışma alanı boyunca liderlik, uzun zamandan beri çeşitli faaliyetlerin başarı veya başarısızlığını etkileyen en önemli değişkenlerden biri olarak kabul edilmiştir ve askeri seferden işletme ve yönetimdeki örgütsel performansa, ulus devlet iç ve dış politikalarının niteliğine ve kalitesine kadar uzanmaktadır. Gerçekten de, belki de en eski dış politika analizi örneğinde, Thucydides, Atina ile Sparta arasındaki Peloponezyen Savaşı'nın açıklaması sırasında, asil Perikles ile halefi olan pervasız, kendini arayan maceraperest Alcibiades arasındaki tezat ile bireysel liderlerin ve stillerinin doğasının ne kadar önemli olduğunu vurguladı. Benzer şekilde, "bireysel liderlerin" bir farklılık yaratabileceği fikri Machiavelli'nin yazılarında açıkça gösterildi; Prens, genç yöneticilere, özünde, başarılarını sağlamak için kendi bireysel eylemlerini yönlendiren bir şablon veren bir rehber yazdı. Bu makale, dış politika ve liderlik arasındaki ilişkiyi vurgulamaya çalışıyor ve makale liderlik özelliği analizini açıklamaya çalışıyor.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Dış Politika, Liderlik Özellik Analizi, Liderlik Stili.

Abstract

Leadership has for quite some time been perceived as a standout amongst the most essential factors affecting the achievement or discontent of different activities, going from military crusades, to hierarchical execution in business and administration, to the character and nature of state foreign and domestic policies. In fact, it maybe the most initial case of foreign policy analysis, Thucydides, amid his depiction of the Peloponnesian War amongst Athens and Sparta, highlighted exactly how on a very basic level vital the idea of individual pioneers and their styles were with his difference between the respectable Pericles his successor, the foolhardy, greedy globe-trotter Alcibiades. Likewise, the thought that "individual leaders" can have any kind of effect was plainly represented in the compositions of Machiavelli, who in The Prince gave a manual to youthful rulers giving them, generally, a format to direct their individual activities to help guarantee their prosperity. Many have discussed the issue of at which level of analysis International relations ought to be considered keeping in mind the end goal to make inductions about foreign policy. A developing assortment of writing has underscored the identity of the individual policymaker as an essential variable that shapes foreign policy. The analysis of people in foreign policy analysis, nevertheless, adapts to the issue of summing up to a bigger universe of cases. Consequently, the point of this study is to come to testable, generalizable theories about the part of individuals in foreign policy making.

Key Words: Leadership, Foreign Policy, Personality Traits, Leadership Style

[1] Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Doktora Öğrencisi, E-Posta: aabidamu7@gmail.com

GİRİŞ

Araştırmacılar, ulusların dış politikalarını farklı kavramsal yaklaşımlarla incelemektedir. Devletin davranışını ve dış politikada karar almayı etkileyen çeşitli iç ve dış unsurlarla idare etmek için çeşitli hipotezler ve yöntemler kullanmaktadır. Realistler hayatta kalma ve iktidar politikalarına odaklanırken, liberaller 21. yüzyıl dünyasında hüküm süren karşılıklı bağımlılık üzerine yoğunlaşmaktadır. Yapılandırmacılar (Constructivists), daha sonra, dünya çapında oynanan oyunlarda toplumsal açıdan moda olan konularda bir fikir edinmektedir. Farklı konularda, akademisyenler, hükümet çerçevelerine veya toplumsal toplantılarına bir göz atarak, ulusların dış politikalarını incelemekterdir. Buna ek olarak, akademisyenler liderlerin analizi, kendi kimlikleri ve liderlik tarzı aracılığıyla dış politikayı incelemektedir.

Günümüzün sayısız realist akademisyeni, uluslararası ilişkileri şekillendiren sistemik bileşenler üzerine yoğunlaşarak çok sayıda bireysel düzeydeki soruşturmayı gözler önüne seriyor olsa da, her durumda nüfuz eden kişiliklerin etkisini göz ardı etmek zordur. Dış politikada, liderliği araştırmak gerçekten önemlidir. Örneğin, Jonathan W. Keller'e göre, bir ulus liderinin liderlik tarzına dayanan dış politika krizlerine çeşitli şekillerde tepki vermekterdir (Keller, 2005:205-231). Aynı şekilde, birkaç Amerikan başkanının ve mürettebatı veren tavsiyelerinin değerlendirilmesi yoluyla Thomas Preston, dış politika yapımını tamamen kavramak için liderlerin oynadığı önemli rolü göz ardı edemeyeceğini belirlemektedir (Perston, 2001: 267).

Araştırmacılar, siyasal liderlerin yaygın kişilik özelliklerini algılayarak etkili kişiliklerin karar alma sürecinde çok yönlü bir anlayışa varmaktadır ve sonunda devletlerin dış politika yapımını dikkate değer ölçüde kavradılar (Hermann, 1980:7-46). Bu nedenle, dış politikada araştırmacıları kişilik özellikleri hakkında incelemelerde bulunduğunda, hangi dış politika davranışlarının hangi özelliklerle ilişkili olduğunu gözlemlemeye gayret göstermektedir (Laura, 2003:62). Siyaset bilimcileri, kişilik özelliklerini karşılaştırarak dış politika davranışlarını inceleyerek liderlik profilleri oluşturmekterdir ve belirli liderlerin belirli bir duruma nasıl tepki vereceğini tahmin etmektedir (Hermann, 2003:178-212). Ayrıca, uzmanlar, dış politika davranışının özellikle savaş koşullarında veya politika krizi geçirirken karar alıcıların kişiliklerinden önemli ölçüde etkilendiğini öne sürdü.

1. Liderlik Çalışmalarının Teorik Çerçevesi

Dış politika karar alma, çeşitli faktörlerin bir sonucu olmaktadır. Başka bir deyişle, dış politika incelendiğinde, araştırmacıların ülkelerin davranışlarını şekillendiren iç ve dış faktörleri açıklamak için kullandığı çok sayıda teori ve yaklaşımlar vardır. Dışsal faktörler, uluslararası sistemin örgütlenmesi, uluslararası meselelerin mevcut özellikleri ve diğer ulusların, uluslararası örgütlerin ve insanların eylemleri; İç faktörler, iç siyasi sistem, vatandaşlar, hükümet örgütleri ve bireysel liderlerin spesifik özellikleri olmaktır.

Realisti teori Thomas Hobbes ve Niccolo Machiavelli'nin eserlerinden türetilmiş ve daha sonra Hans Morgenthau ve Kenneth Waltz gibi 20. yüzyıl bilim adamları tarafından detaylandırılmıştır. Realısımin pek çok çeşidi olmasına rağmen, Realist teorisi dört temel varsayım içermekterdir: anarşi, güvensizlik, iktidar politikası ve hayatta kalma. Realısm, uluslararası çevrenin yalnızca uluslararası politikanın devletlerin iç siyasetinden önemli ölçüde farklı olduğunu gösteren bir anarşi durumunda olduğunu varsaydı. İç sistemde davranışları kurallar ve düzenlemeler yoluyla kontrol eden aşırı devirli bir hükümet yapısı bulunurken; Söz etmemek, dayatılan kuralları ve düzenlemeleri uygulama kabiliyetine sahiptir; realist teori tarafından belirtildiği gibi uluslararası sistemde böyle bir kontrol mekanizması kolaylıkla mevcut değildir. Uluslararası örgütler ve uluslararası hukuk tarafından belirlenmiş kurallar olmasına rağmen, henüz uygulanması için bir yöntem bulunmamaktadır. Bu nedenle, uluslar kuralları takip edebilir ya da hangilerinin anarşiye neden olacağını seçebilirler Bu çatışma ve güvensizlik sabit bir devlet milletine yerleştirilir. Bu güvensizlik koşullarından ötürü, diğer ulusların birikimi başkalarına tehdit oluşturmaktadır. Bu tehdit

daha sonra ülkeleri ülkenin gücünü korumaya ve sürdürmeye yönlendiriyor. Bu tür dış politika dengeleme gücünün bir ülkenin hayatta kalması için önemli olduğu bir oyun haline gelmekterdir (Mearsheimer, 1994:5-26).

Realizmden farklı olarak, liberalizm, ekonomik zenginliğin ve devletlerin gömülü oldukları, eylemlerini sınırlayan sivil toplumun dağılımı üzerine odaklanmaktadır. Liberalistlere göre bu servet dağılımı ve bundan doğan bağımlılık, uluslararası sistemi tanımlayan temel özelliktir. Karşılıklı bağımlılık, uluslar arası ticaret ve küresel finansal sistem nedeniyle uluslar arasındaki bağımlılığı ve bağımlılığı ifade etmektedir. Birbirimize olan bu bağımlılığa, yani karşılıklı bağımlılığa bağlı olarak, ulusların, en iyi ekonomik ve mali çıkarları olduğu için işbirliği yapma ihtimalleri daha yüksektir. Böyle bir sistemden en ufak devlet bile yararlanabilir. Küçük uluslar, uzmanlaştığı mal ve hizmetler üretebilir ve daha sonra bölgesel ve küresel ticaret ağlarına katılabilir; Dolayısıyla zenginlik üretmek için etkili bir yol kurmaktadir. Uluslar birbirine bağlı olduğundan, uluslararası sistemdeki çatışmalar daha az olasıdır ve işbirliği daha yaygındır. İşbirliği örnekleri arasında bunlarla sınırlı olmamak üzere; Silah kontrol anlaşması, ticaret anlaşmaları ve kültür alışverişi. Karşılıklı bağımlılık düzeyi, kişinin kendi dış politikasına ilişkin kontrolün elastikiyetini belirlemektedir. Yani, karşılıklı bağımlılık, bir ulusun proaktif ve bağımsız bir dış politika uygulama kabiliyetini sınırlar; çünkü kararları ticaret ortaklarını büyük ölçüde etkiler ve bu nedenle kendileri için yankı uyandırmaktadir (Keohane ve Nye, 1997).

Yapısalcı (Constructive) teori, devletlerin devlet davranışını kısıtlayan normlar ve sosyal etkileşimler dizisi izlediği perspektifinden geçmektedir. Bu nedenle, uluslararası yasalar, örgütler ve standartlardan oluşan uluslararası sistem, devlet davranışları ve devletlerin kendileri tarafından anlamlandırılmıştır. Buna uygun uluslararası devlet davranışı ile ilgili normlar sosyal olarak yapılandırılmış ve sosyal olarak düzenlenmiştir. Bir devlet, sosyal olarak kabul edilmiş normların dışında bir şekilde davranıyorsa, diğer ülkeler bunları gözden düşürmek veya onları cezalandırmak için tepki verecektir. Dolayısıyla devletler, kabul gören normlar çerçevesinde çalışmaya eğilim gösterirler ve devletler her zaman uluslararası yasalara uymamakla birlikte, sistem devletlerin desteklediği bir takım ahlaki ve normatif yetkileri taşırlar (Kaarbo, Lantis ve Beasley, 2002:11-12). Araştırmacılar, bu normları olası dış etkenlerin bazıları olarak değerlendirmektedir. Bu durum devletlerin dış politika üzerinde bir etkisi olabilmektedir.

Özetle, Realizm, Liberalizm ve Yapısalcılık, devletlerin dış politikalarını etkileyebilecek bazı dış faktörleri açıklıyor. Realism, anarşik bir uluslararası sistemde kendi hayatta kalma gücüyle motive olan devletlerin kendi ilgi alanlarına odaklanmaktadir. Liberalizm, uluslararası ticaret planlarından kaynaklanan ve daha fazla işbirliği ve daha az çatışma olanağı sağlayan karşılıklı bağımlılığa işaret etmektedir. Yapısalcılık, uluslararası sistemi ve devlet davranışını şekillendiren, kimlik ve din gibi sosyal olarak kurulmuş normlara bakar. Bu teorilerin her birinin ortak noktası, devletlerin dünya üzerindeki etkileşimi ve küresel toplumun genel tasarımı gibi dış etkenlerin devletlerin dış politikalarının kaynağı olmasıdır.

Dış politika üzerinde etkili olan dış etkenlere işaret eden teori ve yaklaşımların yanı sıra, dış politika-karar vermeyi etkileyen kamuoyu, hükümet örgütleri, toplumsal gruplar ve liderlik tarzları gibi iç faktörler de bulunmaktadır. Kamuoyunu inceleyince, akademisyenler yerli kitlelerin kimliğini, kültürünü ve görüşünü değerlendiriyorlar. Araştırmacılar, dış politika yapımında kamuoyunun ne kadar rol oynadığına ilişkin tutarsız görüşlere sahip olmakla birlikte bazı özel durumlarda liderlerin kamusal görüş ve cevaplara karşı özellikle hassas olduklarını belirtti. Bir devletin örgütlenmesi, bir devletin dış politikasını nasıl etkileyebilir. Demokratikleşme ve bürokratikleşme, dış politikanın nasıl belirlendiğini dikte ederken özellikle önemli özelliklerdir. Hükümet kuruluşları, demokratik sistemlerdeki ve otoriter rejimlerdeki dış politika yapımındaki farkı da göstermektedir (Kaarbo, Lantis ve Beasley, 2002:18). Muhalefet grupları, siyasi partiler, çıkar grupları, sivil toplum grupları ya da askeri gruplardan oluşabilen toplumsal gruplar bir ülkedeki dış politika yapımı üzerinde de önemli

etkilere sahip olabilir. Bu tür gruplar ekonomi, din, güvenlik veya değerler tarafından motive edilebilir. Serbestleşmenin bir sonucu olarak ekonomik grupların sayısındaki artış, ekonomik grupların devletin dış politikalarında baskın etkisine yol açabilir. Nihayet, bir ulusun liderinin kişisel özellikleri ve inançları dahil olmak üzere, iç faktör liderliği, bir devletin dış politikasında önemli bir etkisi olabilir.

2. Dış Politika Analizi ve Liderlik

Liderler hükümetin en üst noktasını işgal eder ve genellikle dış politikayı şekillendiren karar verme yetkisine sahiptir. Bir liderin nitelikleri ve kişilik özellikleri, liderin politikayı belirlemede önemli bir egemenliğe sahip olması ve koşulların belirsiz ya da zor olması durumunda büyük ölçüde önemlidir. Böyle bir sistem dış politika yapımında kesinlikle mümkündür.

Joseph S. Nye Jr'a göre, bazı işlemsel liderler aslında siyasi sonuçları etkilemek ve politikalarını yürütmek suretiyle tarih yapma konusunda eleştiriyorlar (Nye, 2013: 13-15). Jean Blondel'e göre, siyasi liderler kendi ülkelerinden daha fazla başka ülkeleri etkileyebilir ve aslında güçlü ulusların liderleri dünyanın diğer alanlarını da etkileyebilir. Siyasi liderlik, her ulusu, geniş çaplı ve kapsamlı bir şekilde komuta edebilir ve bunlara erişebilir. En önemli ulusların, dünyanın her köşesine yankı uyandıran bir rezonansı var (Blondel, 1987:1). Bu nedenle, siyasi liderler yalnızca kendi ulusları içindeki siyasi sonuçları etkilemekle kalmaz, aynı zamanda bazı liderler diğer ulusların siyasal sonuçlarını da etkiler.

Siyasi liderlerin incelemesiyle, araştırmacılar bireysel düzeydeki analizler yapar. Her ne kadar bireysel düzeydeki analizler, uluslararası siyasi davranışları analiz etmek ve yorumlamak için en yaygın yöntem değildir; ancak, devlet davranışlarının genel olarak anlaşılmasına yararlı oldukları kanıtlanmıştır. Bireysel düzey analizi, ör. Liderlik analizinde, özellikle uluslararası ilişkilerde ve özellikle de dış politika analizinde siyaset biliminde genişlemiştir. Bireysel düzey analizin genişlemesi kısmen psikoloji ve politik psikoloji alanına borçludur. Bununla birlikte, bir siyasi liderin analizinde tek bir yaklaşım yoktur (Hudson, 2005:1-30).

Liderlik stillerini analiz etmek için pek çok yöntem kullanılabilir. Young ve Schafer, operasyonel kod analizi, bilişsel haritalama, görüntü teorisi ve kavramsal karmaşıklık üzerine odaklanan liderlerin biliş yerlerini belirlemek için umut vadeden yollar sunan dört araştırma türünü belirlemektedir. Farklı yöntemler kullanarak, yukarıda tanımlanan bu araştırma organlarının her biri, kişilik özellikleri, siyasi tutum ve davranış, karar alma yöntemleri ve liderlerin ve bireylerin kişiler arası becerileri gibi unsurları anlamak ve analiz etmek için tasarlanmıştır. Bu araştırma programlarının liderlik özellik analizi, kavramsal karmaşıklığın incelenmesi, bir liderin kişilik özelliklerini incelemek ve sonuç olarak bir bireyin liderlik tarzını belirlemek için güvenilir bir araştırma programı olarak ön plana çıktı (Young ve Schafer, 1998:64).

3. Liderlik Çalışmaları Üzerine Literatür İncelemesi

1930'da yayınlanan ve Harrold Lasswell tarafından yazılan Psikopatoloji ve PoIitics, bir bilimadamının psikolojiyi ve politik bilimi bir araya getiren ve güçlü kişilerin kişilik tiplerine kapsamlı bir bakış açısı getiren ilk çabalardan biridir. 1950 yılında bu çalışma kendi alanında bir öncü olarak McConaughy tarafından tarif edilmiştir (McConaughy, 1950:903). Psikopatoloji ve Siyaseti takiben, günümüzün liderlik çalışmalarını sağlayan bir dizi araştırma programı vardı. Psikobiyografi, kapsamlı bir analiz oluşturmak için tarihsel kanıtlar ve psikolojik teorileri kullanarak yalnızca siyasi liderleri değil önemli bireyleri de anlamayı amaçlayan bir alandır. Bu alanlar sayesinde 20. yüzyılın ikinci yarısında liderlerin sistematik çalışmaları başlamıştır. Bu tür çalışmalar, liderlerin sahip olma eğiliminde olan kişilik özelliklerinin türünü belirlemeyi umuyordu. Siyasi akademisyenler, bu kişilik özelliklerini ölçmek için niceliksel ve niteliksel araçlar oluşturmaya başladı (ör., Operasyonel kod, liderlik özelliği analizi). Siyaset bilimi alanında liderlik çalışmalarının başlaması öncelikle Batılı

liderlere odaklanmış olsa da, 1990'lı yılların ve 2000'lerin başında bir değişim meydana geldi. Günümüzde, dünyanın önemli yerlerinden gelen liderler üzerinde önemli bir literatür bulunmaktadır, Leaderlik kişisel özellik Ananlizin'da yayınlanan çalışmaların çoğu Batı bağlamında kalmaktadır (Kesgin, 2012: 136-157).

4. Psikobiyografi

1956'da Alexander George ve Juliette George, Woodrow Wilson ve Colonel House: Kişilik Çalışması başlıklı bugüne kadarki en başarılı ve etkili psikobiyografilerden birini yayınladılar (Alexander ve Juliette, 1956). Kitapta Wilson'ın çocukluğu döneminde kurulan özellikler, yalnızca yetişkinliğe eriştiği sırada onun gücünü değil, aynı zamanda başarma gücünü Başkan olarak kullanmasını da etkiledi. Çocuklukta pekiştirilen özelliklerin birinin daha sonraki hayatında etkili olabileceği ve yapabileceği anlaşılabilir.

Victor E. Wolfenstein, siyasi psikoloji alanındaki literatürde psikolojik teorilerin ve siyasi analizin birleşimi yoluyla siyasi liderleri değerlendirmek konusunda önemli ilerlemeler kaydetti. Bu Çalışmaları, psikanaliz teorik anlayışlarını kullanarak liderlerin kişiliklerinin ilk sistematik çalışmalarından biridir. Wolfenstein, Mahatma Gandhi, Vladimir Lenin ve Leon Troçki'nin hayatlarını incelerken Otto Fenichel, Erik Erikson ve Sigmund Freud'un teorilerini kullandı. Yöntemleriyle ilgili olarak Wolfenstein, araştırmalarının teorik temeli olarak psikoanalizi kullanmayı ve kişileri devrimci faaliyetlerde bulunmaya yönlendiren kişilikleri daha iyi anlamak için onu uluslararası siyaset alanına uygulayacağını belirtti (Wolfenstein, 1967:12).

5. Siyasi Liderlerin Kişisel Özelliklerinin Sistematik Çalışmaları

Psikobiyografilerden kesin olarak farklı olan 20. yüzyılın ortalarında yeni kişilik literatürü siyaset bilimi alanında ortaya çıkmaya başlamıştır. Psikolojiyi önemli figürleri analiz etmek için kullanan psikobiyografilerin aksine, aynı döneme ait kişilik hakkındaki sistematik politik çalışmalar, genel olarak siyaseti etkileyen hassas kişilik özelliklerini saptamaya odaklandı. Başka bir deyişle, tarihin büyük adamlarına kişilik özelliklerini, yaşamlarını ve kariyerlerini etkileyen psikobiyografi özelliklerini belirlemek yerine, bu sistematik araştırmalar kitlelere, hangi kişilik özelliklerinin siyasete ve siyasi hayata daha elverişli olduğunu keşfetmeye çalışıyordu**.** 1959'da Bernard Hennessy, 138 yetişkinden gelen röportajları ve anketleri kullanarak siyasi ve apolitik olmakla bağlantılı kişilik özelliklerini belirlemek için bir anket düzenledi. Hennessy'nin ölçeklerine dayanan kişilik özellikleri şunlardır: Güç Yönlendirme, Riske Alma, Yerleşmeye istekli olma, Güçlü Düşünme, Otoriterlik ve Liberalizm. Siyaset apolitik olmaktan çok daha güçlüdür ve politik erkekler apolitik erkeklerinkinden daha risklidir. Bununla birlikte, Apoliticals yerleşmeye istekli olmak için daha üst sırada yer aldı. Politikalarla apolitikçiler arasında güçlü düşünce, liberalizm ve otoriterlik açısından bir fark yoktur (Hennessy, 1959:336-355).

Böyle bir çalışma siyaset bilimi literatürü için önemlidir; Çünkü bu tür araştırmalarda ne tür kişilik özelliklerinin belirgin olduğu konusunda sorulara cevap bulmak için temel oluşturmaktadır. Önceki literatürde görüldüğü gibi siyasi liderlerin psikoanalitik değerlendirmelerinde yapılan çalışmaların çoğu akademik alanlarda (örneğin psikoloji, tarih, siyaset bilimi) yapılmaktadır. 1972'de Glenn Paige, *Political Leadership: Readings for an emerging field* okumalarinda dünya kolejlerindeki ve üniversitelerindeki soruşturmanın özel bir konusu olarak yayınladı. Paige, karizma, siyasi biyografi ve siyasi seçkin araştırmalar gibi liderlik çalışmaları ile ilgili tüm literatürü topladı (Paige, 1972). Paige'in çalışmaları, özellikle siyaset bilimi ve liderlik çalışmaları alanında çok etkili oldu.

6. Liderlikte Özellik Analizi Metodolojik Çerçevesi

Bir siyasi liderin kişilik özelliklerini etkili bir şekilde analiz edebilmek için öncelikle kimin lider olarak nitelendirildiğini ve tam olarak kişilik özelliklerinin ne olduğunu belirlemek gerekir.

Hermann, siyasi lider için kaynak taahhüt etme ve siyasi birimin hedeflerini seçme yetkisi olan bir kişi olarak politik lideri tanımlar ve politikalarını etkileyebilir (Hermann ve Milburn, 1977:2). Politik liderler yerel, devlet, bölgesel veya ulusal düzeyde olabilirler. Üstelik liderler, özgür seçim, atama, devrim veya suikast yoluyla bir göreve sahip olabilirler. Hermann'a göre, kişisel özelliklere, bireysel bir bireyin biyografik istatistiklerini (yaş, doğum yeri), yetenek ve becerilerini, eğitimini, çalışma deneyimlerini, motivasyonlarını, bilişlerini, etkisini, tutumlarını, ve inançları, rol algılamaları ve değerleridir.

Margaret G. Hermann, "*Assessing Leadership Style: A trait analysis"de* analiz edilecek kişilerin şüpheciliğinden yoksun oldukları için, tanınmış politikacılar üzerine yapılan psikolojik incelemelerin onaylanması ve işbirliği ile yürütülmesinin zor olduğunu belirtti (Hermann, 2005:178-212). Örneğin, politikacı kötü sonuçlardan korkabilir veya sonuçların kamusal imajına zarar verebileceğini varsayabilir. Bu nedenle kişiliği ve psikolojik analizleri uzaktan gerçekleştirmek önemlidir. Bu analizler, incelenen politikacının spontane konuşulan materyalleri kullanmaktadır. Televizyon, radyo, basılı yayınlar ve internet çağında siyasetçilerin yaptığı ve söyleyediklerinin çoğu kaydediliyor; Böyle bir görev ezici bir çoğunlukla zor değildir. Liderlik Özellik Analizi (Leadership Trait Analysis), akademisyenlerin ve araştırmacıların, liderlerin ve politikacıların kişiliklerini analiz etmesinin yollarından sadece biridir.

Hermann aynı zamanda spontane konuşulan materyalin tam olarak ne olduğunu da açıklar. Bir liderin veya politikacının kamuya söyleyebileceği iki yol vardır: konuşmalar ve röportajlar. Konuşmalar sıklıkla önceden planlanmış ve bir konuşmacı tarafından veya bir konuşmacı yardımı ile yazılmıştır. Bu nedenle, hazırlanmış ifadelerden toplanan puanlar, adisyon ölçümü kullanan modellerin işleyişini etkileyecek kadar sistematik farklılıklar içerebilir. Bu nedenle konuşmalar politikacının veya liderin karakterini ve gerçek doğasını tam olarak yansıtmadığı için spontan materyal olarak kabul edilmeyecektir. Diğer taraftan, röportajlar sahne yardımları, veya önceden yazılı metinler olmadan yapılır. Her ne kadar bir lider soruları önceden alabilir veya belirli bir soru ortaya çıkarsa önceden planlanmış uygun cevaplara sahip olabilirse de, politikacı yine de çabucak ve kendi sözleriyle cevaplar vermek zorunda kalmıştır. Bir röportajın soru ve cevap tarzı, sorgulananlara ve çapraz sorgulananlara kişiliğini tam olarak göstermelerine izin verir. Liderler yanıt verirken seçtikleri kelimeler ya da cevapların cümle yapısı politikacının karakterini belli etmektedir. Röportajlar, liderlerin söylediklerini kontrol etmeyi daha az becerebilecekleri bir ortam yaratır; uzaktan bir lider analiz ederken röportajlar en değerli konuşma eylemidir (Hermann, 2005:178-212).

Belirli liderlerle görüşmeler veya da röportajlar yaparken, söz konusu görüşmelerin kaynaklarını dikkate almak önemlidir. Röportajlar sıklıkla gazetelerde, dergilerde kaydedilir veya İnternet üzerinden görüntülenebilir. Bir kişilik analizinde kullanılacak röportajlardan uygun materyali elde etmenin anahtarı, röportajın aslında röportaj yapılan kişiden tam sözcüklerle aynı olduğundan emin olmaktır. Röportajı kitlelere daha cazip hale getirmek için dergilerde hatta gazetelerde yanıtları ayarlar ya da röportajın parçalarını çıkarır ve düzenlerler. Bu tür malzemeler Liderlik Özellik Analizi (Leadership Trait Analysis) için uygun değildir.Hermann'a göre, analist, geçerli sonuçlar elde etmek için her biri en az 100 sözcükten oluşan en az 50 yanıt aldığını analiz etmek esastır. Bu nedenle, bir liderin kişiliğini doğru bir şekilde analiz etmek için en az 5,000 kelime gerekir. Bununla birlikte, analist geniş bir dizi tepki sağlamalıdır (Hermann, 2005:178-212).

Hermann'a göre, politikayı etkilemeye çalışırken, siyasi liderler çeşitli zorluklarla karşılaşıyor. Birincisi, siyasi liderler, politikada kontrol sağlamanın yollarını keşfetmeliyken, o sırada otoriteyi sürdürmek ve sorumluluklarını hükümet içindeki diğer aktörlere devrederken. İkincisi, siyasi liderler, şartları tanımlamadığı ve bağlamın diğer aktörler tarafından siyasi sistem içerisinde düzenlendiği koşullar altında politika gündeminin etkin biçimde nasıl şekillendirileceğini belirlemelidir. Bir liderin bu zorlukları yönetme biçimi, liderlik tarzında görülebilir.Siyasi bir liderin liderlik tarzı, sadece liderin otoriteyi devrederken politik gündemi nasıl kontrol edeceğini ve gündemi diğer aktörler tarafından

kontrol edilen koşullar altında eşzamanlı olarak şekillendireceğini değil, karar verme sürecinin doğasını da belirleyecektir.

Son üç yılda 122'in üzerinde liderlik tarzı analizi yapılmıştır. Bu 122 analizin sonuçlarına dayanarak, Hermann bir liderin liderlik tarzını belirleyen üç faktör buldu. Hermann'a göre, bu üç faktör aşağıdaki üç sorunun cevabına dayanarak değerlendirilebilir: (a) Liderler, kısıtlamaları kendi politik bağlamlarında nasıl yanıtlıyor? (B) Liderler karar alma sürecinde yeni bilgi ve fikirlere ne kadar rağbet gösterirler? (C) Liderler, siyasi konumlarına erişmek için nasıl yol gösterirler - kişisel bir araç mı yoksa kendi üyeleriyle oluşturulan ilişki tarafından harekete geçirilen yönetici mi? (Hermann, 2005:178-212).

Hermann, önceki soruların her birinin önemini ve yanıtlar arasındaki uyuşma ve uyuşmazlığa olan uygunluğunu açıklayarak devam ediyor. Bu sorgular özellikle önemlidir, çünkü ürettiği cevaplar, analiz altındaki liderin liderlik tarzını gösterir. Siyasi kısıtlamalara ilişkin soruyla ilgili olarak, alınan cevaplar analisti bir liderin kendi çevresi üzerinde kontrolü nasıl çok gerekli olduğu konusunda bilgilendirir. Bir liderin çevresi için ne kadar uyarlanabilir olduğunu ve bir liderin kendi seçim bölgelerinin taleplerine açık olup olmadığını belirlemek de mümkündür. Buna ek olarak, bir lider kısıtlamaları ve sınırlamaları olan bir sistem içerisinde çalışmaya istekli olup olmadığını veya bu kısıtlarla mücadele etmeye eğilimli olup olmadığını öğrenebilir (Hermann, 2005:182).

Karar verme süreci içerisinde bir liderin, gelen bilgi ve fikirlere açık mı yoksa kapalı mı olduğu, liderin belli bir sonuç için planlanmış bir vizyonu olup olmadığına veya karar almadan durumu incelemek isteyip istemediğine işaret eder. Bir siyasetçinin görevde bulunmayı seçmesinin nedeni, bir kişiye enerji sağlayan yönlendiriciler ve teşvikler konusunda da önemli bilgiler sağlar (Hermann, 2005:183). Özetle, liderler kısıtlamalara nasıl tepki veriyor, bilgiyi algılıyor ve siyasi bağlamında motive ediliyor, araştırmacılara işlevsel bir liderlik tarzı elde etmek için kullanılabilecek bilgiler sağlıyor.

7. Liderlik Stilini Değerlendirme için Sürekli Analizi Kullanma

Hermann'a göre, liderlik tarzını değerlendirmede baskın olan yedi özellik vardır: (1) İnancın kişinin kendi olaylarını kontrol etme yeteneği (2) güç ve nüfuz ihtiyacını (3) kişilerin ve insanları kendi içinde ayırt etme becerisi Kavramsal karmaşıklık olarak da bilinir (4) Özgüven 5) sorun çözmeye odaklanma ve grubun bakımı karşısında bir şeyler gerçekleştirme ve başkalarının fikir ve duyarlılıklarıyla uğraşma eğilimi (6) başkalarının genel güvensizliği veya şüphe uyandırması ve (7) Bir insanın grup içi yanlılığı tuttuğu yoğunluk (Hermann, 2005:178-212). Bu yedi özelliklerin siyasi liderlikle olan ilgisi, daha önce politika davranışını bireylerin kişisel özellikleriyle ilişkilendiren araştırmalara dayanmaktadır (Suedfeld ve Coren , 1992:1193-1199). Bireysel özelliklerin, bir bireyin liderlik tarzının bileşenlerini anlaması açısından önemli olması değil, aynı zamanda özelliklerin kombinasyonları da vardır.

LTA'da, liderlerin görüşmelerde kullandığı belirli kelimelerin sıklığının, konuşulan içeriğin sağlamlığını ortaya koyduğu varsayılmaktadır. Bir liderin özelliklerini değerlendirirken, belirli kelimeler belirli özelliklerle ilişkilendirilir ve bununla birlikte, sözcüklerin sıklığı lider için olan özel puanı belirler. Bu özellik puanı, daha sonra, ilgili literatürde veya Social Science Automation web sitesi aracılığıyla bulunabilen bazı norm gruplarıyla karşılaştırılabilir. Bu karşılaştırma sayesinde, bir liderin özellik için liderlerin sıralamasında düşük veya yüksek olup olmadığını analist belirleyebilir. Neyse ki, Social Science Automation tarafından verilen konuşma materyalini temel alarak otomatik kodlayan bir bilgisayar programı vardır ve analiste yedi özellikten her birinin değerlendirilmesinde kullanılabilecek sayısal veriler sağlar (Social Science Automationm,2014). Aşağıdaki bölüm, LTA kapsamında incelenen liderlerin yedi özelliklerine kısa bir giriş yapacaktır.

\

8. İnancın Kişinin Kendi Olaylarını Kontrol Etme Yeteneği (IKY).

Olayları Denetleme Yeteneğine İnanç, bir kişinin yerleştirildiği koşulları kontrol etme kabiliyetine göre algılanması ile ilgilidir. Başka bir deyişle, (IKY), bireylerin kendi çevrelerindeki olaylar üzerinde bir miktar kontrol sahibi olmaya kendilerinin sahip çıktığı görüşüne koordine eder (Hermann, 2005:188-189). Yüksek (IKY) olan bireyler, durumların sonuçlarını etkileyebilecekleri fikrine meyilli olma eğilimindedir. Bu kişiler, dünyanın olaylarını şekillendirebildiklerini ve politika üretme sürecinde daha aktif olma eğiliminde olduklarını düşünüyorlar. Politika oluşturmada, (IKY) yüksek kişiler, karar alma ve politikaların uygulanması üzerindeki kontrollerini sürdürmeye eğilimlidir; Dolayısıyla, bu tür bireylerin sorumluluklarını başkalarına devretmesi daha az olasıdır. Buna ek olarak, yüksek (IKY) puanlara sahip siyasi liderlerin, başkaları ile birlikte çalışmak ve ne yapılması gerektiğini zaten bildiği için taviz verme olasılığı daha düşük olacaktır (Hermann, 2005:178-212). Düşük (IKY) bireyler, proaktif olmaktan ziyade reaktif olacaktır. Kesgin'e göre, bu kişiler hareket etmeye karar vermeden önce bekle ve gör politikasını izleyecek. (IKY) yüksek liderlerden farklı olarak, düşük (IKY) liderler sorumlulukları devretmeye daha eğilimli. Bununla birlikte, bunun anlamı, düşük (IKY) liderlerin idari başarısızlıklar ve hatalar için başkalarını sorumlu tutma olasılığı daha yüksek olduğu anlamına gelir (Kesgin, 2011:13-14).

9. Güç İhtiyacı (GI).

Güç İhtiyacı (GI) özelliği, bir bireyin kendi gücünü kurması ve muhafaza etme arzusuyla ilgilidir ve başkaları üzerinde kontrolü veya nüfuzunu sürdürür. Güç İhtiyacı yüksek bir lider, her vesileyle kazanan olarak görünmek isteyecek ve böylece kendi çevrelerini manipüle etmeye çalışacaktır. Hermann, Güç İhtiyacı yüksek olanların oldukça Machiavellian olduğunu ve konumlarının geçerli olmasını sağlamak için sahnelerin arkasında çalıştıklarını belirtiyor (Hermann, 2005:191). Bu kişiler çevrelerindeki insanlara çok az özen gösterirler. Öte yandan, Güç İhtiyacı seviyesinin altındaki liderler genellikle ekip çalışması duygusuna sahipler emir ve yönetime daha az ihtiyaç duyuyorlar. Dahası, bu gibi liderler, grubun yararlarının liderin yararına olduğu düşüncesiyle grubun menfaatleri doğrultusunda çalışırlar (Hermann, 2005:190-119).

10. Kavramsal Karmaşıklık (KK).

Hermann'a göre kavramsal karmaşıklık, bir kişinin kendi çevresi ile ilgili duyarlılık düzeyiyle ilişkilendirilir; Yanı sıra, bireyin belirli bağlamda verilen bilgilere yorumlama düzeyi. Hermann, yüksek Kavramsal Karmaşıklık 'de belirli bir konum için çeşitli nedenleri görebildiğini, çevrede belirsizlik olabileceğini ve nesnelere veya fikirlere karşı esnekliğe sahip olma ihtimalini arzuladığını belirterek ayrıntılı bir şekilde anlatıyor. Kavramsal Karmaşıklık yönünden zayıf olanlara gelince, bu kişiler, nesneleri ve fikirleri iyi-kötü, siyah-beyaz ya da boyutlara göre sınıflandırmaya; Çevredeki belirsizliği algılamakta güçlük çekiyor; Ve uyaranlara oldukça esnek olmayan şekilde tepki verir (Hermann, 2005:195-196).

Dolayısıyla, yüksek karmaşıklık bireyleri, akıl yürütme ve yeni fikirlere toleranslı olma eğilimi gösterirken, düşük Kavramsal Karmaşıklık bireyler, akıl yürütme konusunda daha esnektir ve yeni fikirlere tolerans göstermez. Kavramsal Karmaşıklık dış politikada agresif davranışlarla ilişkili olduğu için, özellikle önemli bir özelliktir. Yüksek Kavramsal Karmaşıklık puanlar daha az agresif dış politika davranışı ile korelasyon göstermektedir. Tersine, düşük Kavramsal Karmaşıklık puanlar daha agresif dış politika davranışlarıyla bağlantılıdır (Hermann, 1980:11).

11. Özgüven

Özgüven , birinin kendini önemsediği, bireyin çevredeki nesnelere ve kişilere yeterince baş edebilme imkânına işaret eder. Kişilerin genellikle kendilerini başkalarıyla karşılaştırarak kendine güvenini oluşturdıkları için Özgüven, sıklıkla belirli bir bağlamda kendisini konumlandıran bir yol

göstericisi olarak kullanılmaktadır. Kişilerin genellikle kendilerini başkalarıyla karşılaştırarak kendine güvenini oluşturdıkları için Özgüven, sıklıkla belirli bir bağlamda kendisini konumlandıran bir yol göstericisi olarak kullanılmaktadır. Özgüven'de yüksek liderler kendilerinden oldukça memnun olma eğilimindedirler. Bundan dolayı, yüksek Özgüvene sahip bir lider, birinin davranışını veya kişinin kendisini değerlendirirken kullanılacak ilave bilgi veya materyali takip etmez (Hermann, 2005:194-95). Buna ek olarak, Özgüvenlı bir liderin çevredeki değişikliklerden etkilenme olasılığı daha düşüktür; Yani, davranışsal tutarlılığı sürdürecektir. Kesgin tarafından belirtildiği gibi, düşük özgüvenli bireylerin kendilerine karşı davranışlarına ve onların ihtiyaç ve isteklerini etrafında çevre beri tutarsız davranma olasılığı yüksektir (Kesgin, 2011:18).

12. Görev Odaklılık (GO).

Görev Odaklılığı , bir kişinin kendisini nasıl yönlendirdiğini gösterir; Yani, çoğu birey problem odaklı veya ilişki odaklı yönlendirmelere sahiptir. Bu özellik, bir uç problem odaklı, diğer ucun ilişki odaklı olması şeklinde bir süreklilik olarak düşünülebilir. İlişki odaklı olarak, bir liderin ilişkiler kurmak ve grup ruhunu korumak için ve harekete geçmek için daha fazla motive olduğu anlamına gelir. Bu gibi liderlerin, muhtemelen, kurucu unsurların ihtiyaçlarına odaklanmaları muhtemeldir. Problem odaklı olarak, bir liderin mevcut bir görev veya sorunun tamamlanmasına daha çok yöneldiği anlamına gelir. Hermann, liderlerin ya bir iç odak (yani bir sorun, neden, ideoloji ya da belirli çıkar grupları) ya da harici odak (yani, ilişkiler, güç, destek, beğeni) tarafından motive edildiğini açıklar. Bu nedenle, ilişki içinde olan liderler, bağlı oldukları grupları potansiyel tehditlerden korumak için çalışırlar. Sorun odaklı olan liderler tehditlere değil, daha çok yararlanabilecekleri fırsatlara bakacaklar (Hermann, 2005:197- 99).

13. Diğerlerinin Güvensizliği (DG).

Diğerlerinin Güvensizliği (DG), şüphe duyguları, tedirginlik ve başkalarının ve eylemlerinin genel bir kavrayışını ele alır. Diğerlerinin Güvensizliği 'deki liderlerin çoğu, başkalarının doğasında hasta olma sebeplerinden şüphe eder. Karşılıklı görüşlere sahip olanlar genellikle rakip sayılır ve bu nedenle tüm eylemleri sorgulanır. Aşırı şekli alenen diğerlerinin güvensizliği, paranoyaya neden olabilir, bu da bireye genellikle diğer kişilere değil diğer gruplara ve ülkelere de güvensizlik getirir. Güvensizlik derecesi yüksek kişiler için güvensizlik ve şüpheniz aşırı olduğundan, bu kişiler şüphe korkusunu bırakmak için danışmanlarını sıkça değiştirir. Diğerlerinin Güvensizliği özelliklerinden düşük olan liderler, kimlerin güvenip güvenmeyeceğini yargılamak için genellikle önceki deneyimleri kullanacaklar (Hermann, 2005:202-203).

14. Grup İçi Önyargı

Grup içi Önyargı ya da daha önceki literatürde bilinen milliyetçilik, bir kişinin tanımlanabilir grubunun dünyanın geri kalanına oranla nasıl bir önemi olduğunu değerlendiren bir özelliktir (Kesgin, 2011:16. Bir grup, toplumsal, politik , veya etnik kökenli olabilir. Hermann, grubun birinin duygusal bağlılıklara dayandığını ve çoğunlukla kendi grubunu en iyi olarak gördüğünü açıklıyor (Hermann, 2005:201).

Bir kişi bu niteliği yüksek olduğunda, kendi grubunun kimliğini korumak için çok çalışacaktır. Dahası, diğer gruplar (diğer bir deyişle örgütler, hükümetler, ülkeler) kendi grubunun işlerine karışırsa, endişe verici olabilir. Buna ek olarak, bireylerin Grup İçi Önyargı'daki sıralamaları gruplarının yalnızca iyi niteliklerini göz önüne alacak ve mevcut kusurları dikkate almayacaktır. Bununla birlikte, bir birey Grup İçi Önyargı'da düşükse, bu onun grubunun vatansever olmadığı anlamına gelmez. Aksine, bu tür kişiler hala grup bakımı ile ilgilenir ve sadık olarak etiketlenebilirler. Bununla birlikte, Grup İçi Önyargı'daki düşük ve yüksek sıralamadaki fark, düşük Grup İçi Önyargı'lı

bireylerin, sadece kendilerine karşı "standartlara değil" duruma ve bağlamlara dayanarak düşmanları daha kararlı bir şekilde değerlendirebilmeleridir (Hermann, 2005:201-202).

SONUÇ

Bazı bilim adamları, liderlerin dünya siyasetinin gidişatını şekillendirdiğini sorgulamadan kabul ediyorlar. Bazıları, bireylerin tarihsel koşullarıyla sınırlı bir ölçüde olduklarını ve bazı kararlar almak zorunda kaldıklarını savunuyorlar. Böyle bir senaryonun en bariz örneği, başka bir ülke savaşa girdiğinde veya savaş ilan ettiği zaman olur. Böyle bir durumda, liderlerin çok az seçeneği vardır: savaşabilir ya da teslim olabilirler. Örneğin II. Dünya Savaşı sırasında Alman istilasına karşı Hollanda'nın kararını düşünün. Hollanda Birinci Dünya Savaşı'ndan kalmış, tarafsızlık geleneğine sahipti ve II. Dünya Savaşı'ndan da uzak durması bekleniyordu. 10 Mayıs 1940'da Almanlar, Hollanda hükümetine sürpriz bir saldırı başlattı. Bununla birlikte, kötü donanımlı ve yetersiz eğitilmiş askeri, Alman hükümetinin beklediğinden çok daha uzun süre, beş gün boyunca mümkün olduğunca zor savaştı. Hollanda liderliği bariz sonuca teslim olmak yerine, yenilginin kesin olduğuna rağmen egemenliğinin ihlalinde aktif direniş gerektiğine karar verdi. Ani teslimiyet teorik olarak 1940'taki Hollanda liderliği için bir seçenek olabilir, ancak şu anki şartlar dahilinde gerçekçi ya da uygulanabilir değildi.

Hesap verebilirlik eksikliği, demokratik olmayan toplum liderlerinin popüler olmayan kararlar almalarını kolaylaştırabilir, ancak cezasızlıkla bunu yapamazlar. Öte yandan, demokratik ülkeler liderleri her zaman kamuoyunda saygı görmüyor. Halkın dış politikaya ve konunun merkeziyetine olan dikkatine bağlı olarak, kamuoyunu daha küçük veya daha geniş bir düzeye getirebilirler. Kamuoyu, iç siyasi sistemden bağımsız olarak bir kısıtlayıcıdır, ancak ağırlığı durumlar ve alanlar arasında farklılık gösterebilir. Benzer değişkenlik, liderlerin karşılaştığı diğer kısıtlamalar için de geçerlidir. Bu tür kısıtlamalara rağmen, liderlere atıfta bulunmaksızın dış politika kararlarını ve davranışlarını açıklamak zordur. Fırsatların algılanışı (hatta belki de yaratılması) ve de diplomasinin başarılı bir şekilde yürütülmesi, bireylerin dış politika becerisine bağlıdır. Bu, Bir liderin yaratacağı etki yalnızca çevre tarafından sunulan kısıtlamalara ve fırsatlara değil aynı zamanda bu liderin dış politikaya olan ilgisine ve katılımına bağlıdır. Dış politika konusunda gerçek ve derin ilgi duyan bir lider, muhtemelen daha faal bir rol oynamakta ve böylesine çıkarı olmayan birinden çok daha fazla sayıda dış politika sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Yine de, uluslararası kriz, liderin dış politikaya özel bir ilgisi olmaksızın karar almayı en üst düzeyde içermesi muhtemeldir.

Liderler, her koşulda devletin dış politika davranışını eşit derecede etkilemez. Zaman zaman, koşullar onları birkaç seçenekle terk eder. Diğer zamanlarda, liderler ya dış politikayı şekillendirme becerilerine büyük bir boşluk bırakır ya da yaratırlar. Liderlerin kişiliklerini incelemekte önemli bir güçlük, onların kamu şahsiyetlerinin özel oldukları kişiden çok farklı bir görüntü tasvir edebilmesidir. İlk yılları ve yaratıcı tecrübeleri en iyi ihtimalle lider olarak motivasyonları için kaba bir rehberdir. Lider kişiliği değerlendirmek için kullanılabilecek birkaç farklı strateji bulunmaktadır. Makalede liderlik özelliği analizi anlatılmaktadır. Operasyonel kod analizlerinin ilk nesli ve başkanlık karakter çalışmaları daha sistematik ve analistin anlayışına ve uzmanlığına daha bağımlıydı. Liderlik özellik analizi, sistematik içerik analizi kullanıyordu. Her iki liderlik kişilik analizi ve operasyonel kod artık tutarlı analizler ve hızlı bir şekilde görev tamamlayan bilgisayar destekli kodlama stratejileri kullanıyor. İnsan duyguları kararları etkiler ancak az çalışılan bir konudur. Duyguların dış politika kararları alma biçimi üzerindeki etkileri hakkında çok fazla bilgi yoktur

KAYNAKÇA

BLONDEL, Jean (1987). **Political leadership: Towards a general analysis.** Sage.

GEORGE, A. L ve George, J. L. (1964). **Woodrow Wilson and Colonel House: a personality study** (Vol. 1144). Courier Corporation.

HENNESSY, B. (1959). Politicals and apoliticals: Some measurements of personality traits. **Midwest Journal of Political Science**, 3(4), 336-355.

HERMANN, Margaret G (2005). Assessing leadership style: A trait analysis. **The psychological assessment of political leaders**: 178-212.

HERMANN, Margaret G (1980). Explaining foreign policy behavior using the personal characteristics of political leaders. **International Studies Quarterly** 24.1 (1980): 7-46.

HERMANN, M. G., ve Milburn, T. W. (1977). **A psychological examination of political leaders**. Free Press.

HUDSON, V. M. (2005). Foreign policy analysis: actor-specific theory and the ground of international relations**. Foreign policy analysis**, 1(1), 1-30.

KAARBO, J., Lantis, J. S., ve Beasley, R. K. (2002). The analysis of foreign policy in comparative perspective. **Foreign Policy in Comparative Perspective: Domestic and International Influences on State Behavior**, 10.

KELLER, J. W. (2005). Leadership Style, Regime Type, and Foreign Policy Crisis Behavior: A Contingent Monadic Peace?. **International Studies Quarterly**, 49(2), 205-231.

KEOHANE, R. O ve Nye, J. S. (1977). Power and Interdependence: World Politics in Transition, 297 pp. **Boston, USA: Little Brown.Seminal work that lays out the complex interdependence theory of IR.**

KESGIN, Baris. (2012). Tansu Çiller's Leadership Traits and Foreign Policy**. Perceptions**, 17(3), 29.

KESGIN, Baris (2011). **Political Leadership and Foreign Policy in Post-Cold War Israel and Turkey.** Diss. University of Kansas.

MCCONAUGHY, John B (1950) Certain Personality Factors of State Legislators in South Carolina. **American Political Science Review** 44.04: 897-903.

MEARSHEIMER, John J (1994). The false promise of international institutions. ***International security*** 19(3): 5-49.

NEACK, Laura (2003). **The New Foreign Policy: US and Comparative Foreign Policy in the 21st Century.** Rowman & Littlefield.

NYE JR., Joseph S (2003). Do Presidents Matter? **Atlantic Monthly**, Vol: 311, No: 5.

PAIGE, Glenn D (1972). **Political Leadership: Readings for an emerging field**. Free Press.

PRESTON, Thomas (2001). **The president and his inner circle: Leadership style and the advisory process in foreign affairs.** Columbia University Press.

SUEDFELD, Peter ve Stanley Coren (1992) Cognitive correlates of conceptual complexity. **Personality and Individual Differences** 13.11: 1193-1199.

WOLFENSTEIN, E. Victor (2015) **Revolutionary Personality: Lenin, Trotsky, Gandhi.** Princeton University Press.

YOUNG, Michael D., ve Mark Schafer (1998). Is there method in our madness? Ways of assessing cognition in international relations. **Mershon International Studies Review** 42.Supplement 163-96.

Social Science Automation, http://socialscience.net/, (03.04.2014).

I. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Öğrenci Kongresi
I. International Social and Economic Research Student Congress
12-13 Ekim Konya, Türkiye

CYBER CONFLICT AS AN EMERGING GLOBAL THREAT

Benazir BANU[1]

Abstract

In the present world order the social and political landscape has been modified by the evolution of information, communication and technology (ICT). Cyber or cyberspace is more than internet, including not only hardware, software and information system but also people and social interaction within these networks. The development and advancement of this infrastructure has both advantages along with disadvantages. This revolutionary development has brought about a new kind of security concern known as cyber security, a new form of conflict known as cyber conflict, the growth of which is being experienced throughout the world. Cyber conflicts are perceived to be the game changers in the contemporary warfare because modern warfare is using cyber as a very important tool, which as a result has led to hybrid warfare. This paper will highlight upon the facts and details as to how cyber conflict is becoming an emerging global threat. Secondly, this article will highlight upon the significant differences between conventional conflicts and cyber conflicts. Thirdly, the study will focus on the actors who are involved in the cybercrimes and conflicts and their motives. Fourthly, the study under research will attempt to point out the problems which are involved in the complete understanding, analysis and research in the field of cyber conflicts.

Key Words: Conventional Conflict, Cyber Conflict, Cybercrimes, Cyber Security, Global Threat.

Öz

Günümüz dünya düzeninde toplumsal ve siyasi alan, bilgi, iletişim ve teknolojinin (BİT) evrimi ile değiştirildi. Siber ya da siber gerçeklik, sadece donanım, yazılım ve bilgi sistemi değil, aynı zamanda bu iletişim ağlarındaki insanlar ve sosyal etkileşimi de kapsamakla İnternetten daha fazlasıdır. Bu altyapının geliştirilmesi ve ilerletilmesinde zararların yanında yararları da bulunmaktadır. Bu devrim niteliğinde gelişme, siber çatışma olarak tanınan ve dünya çapında büyümesi görülen yeni bir çatışma türünü doğurmakla, siber güvenlik olarak bilinen yeni bir güvenlik endişesini meydana çıkardı. Modern savaş, siber teknolojiyi sonucunda hibrid savaşa yol açan çok önemli araç olarak kullanması nedeniyle siber çatışmalar, çağdaş savaşta oyunun değiştiricisi niteliğinde algılanmakta. Bu bildiride, siber çatışmanın nasıl hızla artan bir küresel tehdit haline geldiğine ilgili gerçekler ve ayrıntılar üzerinde durulacaktır. İkincisi, bu makalede geleneksel çatışmalar ile siber çatışmalar arasındaki önemli farklılıklar üzerinde durulacaktır. Üçüncüsü, çatışma, siber suçlar ve çatışmalara ve bunların nedenlerine katılan aktörlere odaklanacak. Dördüncüsü, araştırma üzerinde olan çalışma, siber çatışmalar alanında eksiksiz bir anlayış, analiz ve araştırma ile ilgili sorunları belirtmeye çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Çatışma, Siber Çatışma, Siber Suçlar, Siber Güvenlik, Küresel Tehdit.

[1] Selçuk University, International Relations, PhD. Research Scholar, E-Posta: benazirmail@gmail.com

INTRODUCTION

The advancement and spread of Information Communication and technology has integrated into almost every facet of our life. This digitalisation has led to the growth of new dependencies. In the globalised world order most nations and their economy, administration of government, private businesses, important services all depend on the integrity of the cyberspace and its infrastructure. Therefore, a loss in certitude in that integrity would threaten the boons and perks of this technological revolution. The International Organisation for Standardisation (ISO) defined cyber as "the complex environment resulting from the interaction of people, software and services on the internet by means of technology, devices and networks connected to it, which does not exist in any physical form" (ITU National Cybersecurity Strategy Guide, 2011). Therefore, cyber or cyberspace is more than internet, including not only hardware, software and information system but also people and social interaction within these networks. The development and advancement of this infrastructure has both advantages along with disadvantages. One of the disadvantages of the cyber is the rise of new kind of conflict called cyber conflict.

Cyber conflicts are the new form of conflicts which emerged in the contemporary world with the rise and development of information, communication and technology. Cyber conflicts are perceived to be the game changers in the contemporary warfare. This is because of the fact that cyberspace is the first ever completely artificial space along with sea, land, air and space which is being used as a domain by different nation-states for military superiority. Also, because modern warfare at present time is using cyber as a very important tool, which as a result has led to hybrid warfare. Therefore, cyber conflicts are perceived to be the first ever source of warfare which humanity possesses and uses yet does not have the capability to completely understand and control it (Alexander Kosenkov, 2016: 3). The research based on cyber conflict lacks a holistic approach. While analysing a conflict it's very important to have proper knowledge about the actors involved in the conflict and the means of the conflict. The diverse nature of the actors and the invisibility of the actors involved in the cyber conflict makes it very difficult to study and analyse the type of actor and their appropriate motives. Moreover, cyber conflicts or cyber threats being virtual and instant in nature makes its analysis further complicated. The fast-growing technology leads to the rise of new threat every day. The complicated and sudden nature of the cyber conflicts makes it very difficult to provide better deterrence and preventive measures unlike conventional conflicts. Cyber conflicts are leading to growing concerns for national and global security. It is a new threat to global security as a whole because these conflicts are causing a new security challenge to world.

Cyber Conflict

In cyber conflicts cyber is used as a tool in the conflicts. Cyber conflict is a new type of contemporary conflict in which is conducted to achieve political goals or aims by the use of cyber threats. It is done in order to gain secret information of the adversary as well as to block certain important documents of the victim. This kind of conflict is between nations big or small because size of the nation or its military might is not important in a cyber-conflict. All that is required is well equipped technocrats and technology. According to Herbert Lin, "Conflict in cyberspace refers to actions taken by parties to a conflict to gain advantage over their adversaries in cyberspace by using various technological tools and people-based techniques. In principle, advantages can be obtained by damaging, destroying, disabling, or usurping an adversary's computer systems ('cyber-attack') or by obtaining information that the adversary would prefer to keep secret." (Lin, 2012: 7)

Cyber threats or cyber conflicts are more dangerous than traditional conflicts because:

- There is no prior warning and no apt duration. It is a sudden incident.
- The fast growth of technology leads to the increase in the number of threats and threat tools.
- Actors are too diverse.

- Actors are unknown.
- Cyber conflicts are virtual in nature.
- The actors are almost invisible.
- Prevention and deterrence is low.

Difference between cyber conflict and conventional conflicts

Conflict in the cyber space is different from conventional conflicts. This section will highlight upon the significant points of differences between the two. Conflict in the cyber domain being virtual and sudden in nature is more complicated than the conventional conflict where the victim does not have prior warning and deterrence is low.

Offence-defence balance: In conventional conflicts the balance between the offence and defence is quite rough. Whereas in the case of cyber conflicts, the offence is higher than the defence because of the lack of prior warning, faster growing technologies creates new threats, and lack of assurance that incorrect, or harmful programs or data will can be fully prevented from entering an IT-based system (Lin, 2012: 13).

Role of Non-state actors: In the case of traditional kinetic conflicts the state actors are superior and powerful than the non-state actors because the state actors are better equipped and more in number compared to the non-state actors. But in the case of cyber conflicts, the non-state actors can leverage the ability of IT and also possess the ability to generate huge-scale impact (Lin, 2012: 14).

Relevance of distance and national borders: In conventional conflicts distance is a big factor and nations are bounded by national borders but in case of cyber conflicts, distance is not an issue at all because it is almost irrelevant so is the national boundary. Therefore, cyber conflicts occur between any nation in the world irrespective of distance and national boundary because it has the ability to surpass all borders in the shortest span of time (Kosenkov, 2016: 4).

Primary means of the conflict: In conventional conflicts the primary means of the conflict are coercive and destructive but in cyber conflicts it is non-coercive and transformative (Kosenkov, 2016: 5)

Conflict structure: Conventional conflict structure is centralized whereas cyber conflict the structure is ultra-decentralised (Lewis, February 2013: 8).

Delimitation of war and peace: It is present in the case of conventional conflicts but it is absent in cyber conflict (Lin, 2012: 14).

Timeframe: The timeframe is precise in conventional conflicts but in cyber conflicts the time frame is vague and this makes it very difficult to analyse cyber conflicts because time is a very important factor while analysing any form of conflict (Mueller, 2014:14).

Role of intelligence and adversaries' capabilities assessment: It is efficient in conventional conflicts but hampered in cyber conflict. The faster growing technology has made it almost impossible to predict the capabilities of the cyber criminals or organisations behind cyber conflicts (Kosenkov, 2016: 6).

Military planning: It is efficiently made and implemented in case of a conventional conflict but in cyber conflicts it is hampered because even proper military planning cannot prevent cyber conflicts (Mueller, 2014: 5).

Public perception of conflict: In conventional conflict public perception of the conflict is direct but in cyber conflict it is mediated. The public at an average is unaware of several conflicts that goes on in the cyber domain (Kosenkov, 2016: 6).

Potential for deception regarding the conflict: It is low in case of conventional conflicts but high in case of cyber conflicts (Lin, 2012:14).

Deterrence: The deterrence is high in conventional conflicts, it's low in cyber conflict because none of the preventive or deterrence mechanism can completely assure of providing a totally secure cyber (Mueller, 2014: 6).

Actors and their motives

Actors and their respective motives are varied in nature when we look into cyber conflicts. There are several actors ranging from state to non-state actors, crime-groups which are organised in nature to terrorist groups and it these actors may be individuals too. The easy and cheap availability of cyber-attack tools and software makes it easier for the cyber criminals to conduct attacks. Motives of these actors may range from political to military to financial and sometimes personal too.

Motivations (Lin, 2012: 12)

Financial: One of the main motivation for cyber-attacks is financial because in the present time most of the business transactions and commerce is conducted through the use of internet and the IT. The cyber criminals achieve huge financial gain through their actions. They try to penetrate into trade secrets and other important trade based information. These kinds of cyber-attacks have caused tremendous financial losses to banks and business sectors.

Political: Political motive is another significant reason for these cyber conflicts. It is done to deliver a political message to the nation under target, also to collect intelligence information for national purposes or to forcefully convince another party to behave in a certain manner. Cyber power is such a power which does not depend on the size of the country or its military but a power which can be possessed by even a small country with well quipped technology. Therefore, small countries too are using the cyber to fulfil their political motives.

Gain bargaining rights: Cyber is also used as tool to achieve bargaining rights, to possess mastery over certain technical skills etc. As mentioned above this can be conducted by any nation big or small to achieve their desired purpose.

Military: Cyber can be used as a tool for enhancing military capabilities. That's the reason why modern warfare is hybrid in nature which is making use of both kinetic weapons as well as cyber tools to enhance their power and capabilities.

Problems in the complete understanding, analysis and research in the field of cyber conflicts: (Kosenkov, 2016: 5)

The approaches and research techniques which are used to analyse cyber conflict is insufficient and needs a revision because cyber conflict as mentioned above is quite different from the conventional conflicts. Therefore, it cannot be analysed by the age-old coercion-centric paradigm because of the advancement in the tools of the conflict in cyber domain. There are several other factors connected with the nature of the cyber and its related conflict which makes it difficult to completely understand and analyse cyber conflict. These are:

Rapid emergence: The speed at which cyber conflicts have emerged is very rapid and this makes it difficult for us to use historical approach which is mainly used for military studies. The problem with cyber conflict is that it does not possess enough historical details or literature as well as it lacks a proper methodological approach to better understand the history of the cyber conflicts. Therefore, without having a historical base and a proper timeframe it's very difficult to analyse and research about the several cyber conflicts which are taking place at such a rapid rate.

Insufficient social basis: Unlike conventional conflicts where there is a presence of proper institutional base for the resolution of the conflict and create enough deterrence, but in cyber conflicts there is lack of a solid institutional structure and absence of public knowledge to calculate or analyse the potential of cyber conflict. This may lead to paradoxes and the public in general would be unaware of the damages caused to several sectors of the nation because of cyber conflicts.

Complete mediation by cyberspace: It is perceived by scholars that cyber conflict can be called as an "ideal conflict" in which there is presence of blurred lines between military and civilians, peace and war, war and crime, war and right for protest. The cyber space which was a peaceful domain is being misused and converted into a domain of conflicts and problems.

Highly active participation of non-state actors: The means of cyber conflicts are not in the hands of states control rather its easily and cheaply available to anyone. There is a lack of physical or technical barrier leads to the misuse of the cyber tools by non-state as well as state actors in the process of cyber conflict or to enhance conventional warfare. It is being advised by experts that there is a requirement for special intellectual, human and computing resources in order to control cyber conflicts to a certain extent which is not yet being managed by the military.

Complicated nature: Modern warfare uses both conventional as well as cyber tools. This has made modern warfare more complicated and cyber infrastructure is connected to the fabric of physical warfare. Therefore, cyber commands have been functioning within army, fleet, air force and marine forces in the United States of America. It is also opined by scholars and experts in this field of study that there is a requirement for an integrated cooperation between the private and military in order to work together towards resolving or reducing these kinds of conflict in the future. This is because cyber conflicts not only have negatively impacted the state but also private businesses, banks and other private sectors of commerce and trade.

Covert nature: Cyber conflicts are covert in nature as it is not seen by the general public. Usually the general public are unaware of these conflicts also because the means of cyber conflicts functions remotely, most of the time there is absence of any kind of evidence of the group or nation who is a part of that attack or conflict. This in return leads to the manipulation of the information.

All these above-mentioned factors are the factors which makes it difficult to analyse cyber conflicts. Cyber conflict cannot be completely analysed using conventional conflict analysis methodologies because the complexity of the cyber infrastructure and the pace at which it is growing every day possess a challenge to the conventional methodology. Till date there is dirt of any strong mechanism for the analysis and assessment of cyber conflict, there is a need for special treatment of the cyber domain and analyse it by keeping in mind the unique factors which is different from that of conventional conflicts. Another important point which needs to be kept in mind is that there is nothing called cyber-war yet but cyber tools are no doubt being used in order to increase the efficiency of the conventional warfare. So it would be a wrong idea to call that cyber conflict can grow into a war in itself unless there is a direct harm to the physical infrastructure or human life. We cannot negate its possibility in the future but it is absent at present.

It is perceived by scholars (Alexander Kosenkov) in this field of study that cyber conflicts have two main elements that we need to consider: technological and social elements. In the case of the technological elements, it possesses classical warfare paradigm which aids in the utilization of new technical tools to reach traditional military targets. This is done with the aim to destroy or incapacitate the adversary. For instance, technical means of cyber conflicts consists of malicious software and hardware, malicious activities DDOS (Distributed Denial of Service), and devices controlled with cyberspace means (including those programmed for autonomous operation) to gain more advantage and efficiency in the conflict. On the other hand, in the case of societal element it appears in the domain of military competence as the result of the “blurring of lines” in the cyberspace. This has made social sphere within it (cyber space) an accessible and an obligatory field of military operation.

Research based on Cyber Security (research by NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence Tallinn, Estonia)

Cyber conflicts are becoming a rising concern of the world as it is possessing a challenge to the security infrastructure and an emerging threat to the globe. Therefore, in the last one decade developed as well as developing nations are seen to have given priority to cyber security in their national security policies. Research by NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence Tallinn, Estonia have pointed out three dimensions which may be used to deal with national cyber security. These three dimensions are at the governmental, national and international level.

Firstly, the focal point was on enhancing the coordination of government actors, particularly between the departments most involved in stabilisation or peace building operations in places like Afghanistan or Iraq. Gradually this task was taken up by international organisations like NATO and the International Committee of the Red Cross, who backed concepts of international, trans-border collaboration rather than intergovernmental cooperation. Lately, states started enhancing their methods and begun cooperating with their 'national' non-state actors which ranges from aid and humanitarian groups to critical infrastructure providers (Whole of Nation approach) and also with their national civil society. This is considered as an important stepping stone in the national cyber security approach. This research by NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence Tallinn, Estonia has cited example about the lessons learned from the prolonged engagements in countries like Afghanistan and Iraq emphasise the importance and the challenge of different actors working together. They concluded that the same challenges are applicable to the field of national cyber security where, if power and responsibility is distributed far more widely than within so-called stabilisation or peace building operations.

Governmental level: The most important task in the governmental level is to improve the coordination among these government branches. The coherence among these actors' government actors for instance, military, law enforcement, judicial, commerce, infrastructure, interior, intelligence, telecommunications, and other governmental bodies will enhance this Whole of Government effort. This governmental effort can be accomplished different ways, ranging from appointing a lead agency or department to simply improving the inter-departmental process. It is perceived that because of the mysterious nature of cyber security, it requires much more cohesive and organised effort to achieve this Whole of Government synergy than practically any other security challenge.

International level: Cyberspace covers the entire globe and beyond, therefore no nation can alone bring a solution to this challenge of cyber insecurity. As we know that it is of utmost importance to have wide range of international associations for the advancement of the interest of any nation state. Therefore, this level ranges from internationally binding treaties (e.g., the Council of Europe Cybercrime Convention), to politically binding agreements (e.g., regarding Confidence Building Measures) to non-governmental agreements. According to this research by (NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence Tallinn, Estonia) the Whole of System approach (International approach) focuses on the need for a government to agree on a single lead actor and to enable that actor to be flexible enough to engage with the entire range of actors globally. An example can be cited of the US government interaction with part of worldwide technical CERT community which is largely managed by the non-governmental Carnegie-Mellon University.

National Level: Since the last one decade there has been a gradual rise in the number of actors significant to national cyber security in different nations of the world. This means that these governments have decided to make a comprehensive cyber security strategy inclusive of the entire society, or the Whole of Nation. This approach tries to incorporate a wide range of non-state actors (in particular private companies but also research establishments and civil society) to cooperate with the government on cyber security issues. In order to enhance this cooperation, the Whole of Nation approaches tries to include several initiatives that directly support the security of these enterprises, and indirectly beneficial for commercial growth.

In my opinion these three dimensions together can bring about a necessary national cyber security strategy but these too does not negate the problems of insecurities in the cyberspace. The ever-mysterious nature of the cyber threats and cyber conflicts require a very rigid comprehensive strategy but this strategy along with providing security must also protect human rights. Any national or international security strategy which curtails human rights of the citizens is of less significance and must not be encouraged by any nation because at the end of the day human beings are been restricted and their rights being curtailed in order to ensure security. Security in the cyberspace does not mean

securitisation but it means to make it safe for the use by people and the availability and accessibility is also important.

Nations and international organisations along with securing critical cyber infrastructure must also protect privacy and intellectual property. This is where they are encountered with the dilemma of how to speed up the economic advantages of ICT and internet economy at the same time provide cyber security. In International Relations theory "security dilemma" means that a country's strengths and its weakness can lead to unfavourable reactions by their adversaries (Jervis, 1976). But in case of national and international cyber security this dilemma is not the same, because both a strong and weak cyber security disposition can have economic and social costs. Therefore, the security dilemma in the cyberspace is much more complex than that of traditional 'security dilemma'. So any initiative taken by the government or policy makers must be in tune with resolution of this dilemma. According to research (NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence Tallinn) the dilemma is between the economic advantages of ICT and at the same time protecting cyberspace and making it secure for the citizens, secondly the dilemma between the forces that are driving infrastructure modernisation (economic stimulus) vis-a-vis the forces that are demanding critical infrastructure protection, dilemma over the role of private and public sector in securing cyberspace, the dilemma between freedom of expression and political stability. These dilemma at several levels of development and public and private sectors have made it more difficult for nations to formulate and execute a cohesive national security strategy.

First and foremost, task of the nations around the globe is that it must try to resolve these dilemmas. The governments must join hands with non-governmental organisations and private enterprises to work together towards the formulation and execution of policies which must not remain confined to debates and discussions and confined to paper and pens. But the real execution is the need of the hour. Precautions and security measures must be taken at all levels this will further make the task easier. Another point which needs to be discussed here is that cyber security and reduction of cyber conflicts does not at all mean securitization of cyberspace it rather means making cyberspace safe to use and prevent cyber threats by taking cohesive methods.

CONCLUSION

Cyber threats and cyber conflicts have increasingly become a growing concern of security for nations in particular and the globe in general. It is emerging as a new challenge to global security concerns. The diverse variety of actors ranging from state to non-state actors to individuals and their respective motives have made the cyber domain a complicated infrastructure. There are more advantages than disadvantages of the cyber and its infrastructure but in order to continue availing these advantages we must try to first try to better understand the means and causes behind the cyber conflicts and try to form an integrated structure in order to reduce this emerging challenge to security. In the present world order, we can't imagine our lives without the cyber infrastructures. In the globalised world order most nations and their economy, administration of government, private businesses, important services all depend on the integrity of the cyberspace and its infrastructure. Therefore, a loss in certitude in that integrity would threaten the boons and perks of this technological revolution. Cyber conflicts is the new form of conflict which emerged in the contemporary world with the rise and development of information, communication and technology. Cyber conflicts are perceived to be the game changers in the contemporary warfare. This is because of the fact that cyberspace is the first ever completely artificial space along with sea, land, air and space which is being used as a domain by different nation-states for military superiority. Also, because modern warfare at present time is using cyber as a very important tool, which as a result has led to hybrid warfare. Therefore, cyber conflicts are perceived to be the first ever source of warfare which humanity possesses and uses yet does not have the capability to completely understand and control it (Alexander

Kosenkov, 2016). The research based on cyber conflict lacks a holistic approach. While analysing a conflict it's very important to have proper knowledge about the actors involved in the conflict and the means of the conflict. The diverse nature of the actors and the invisibility of the actors involved in the cyber conflict makes it very difficult to study and analyse the type of actor and their appropriate motives. Moreover, cyber conflicts or cyber threats being virtual and instant in nature makes its analysis further complicated. The fast-growing technology leads to the rise of new threat every day. The complicated and sudden nature of the cyber conflicts makes it very difficult to provide better deterrence and preventive measures unlike conventional conflicts. Cyber conflicts are leading to growing concerns for national and global security. There is a need for further in-depth research in the context of cyber conflict analysis because the present literature is insufficient to fully analyse conflicts in the cyber domain. Private sector, non-governmental organisations, different security related governmental bodies, policy makers and the military must work in a cooperative manner to bring about a solution or at least reduce the challenge posed by the cyber conflict.

REFERENCES

ARQUILLA, J., and Ronfeldt, D. (1998). Cyberwar is coming! Editor: G. Stocker & C. Schoepfer, Springer Verlag Publication, New York.

ASSAF, D. (2008). Models of critical information infrastructure protection, *International Journal of Critical Infrastructure Protection*, Vol.1, No. 2.

BOOTH, Ken. (2007). *Theory of World Security*, Cambridge University Press New York.

BROWN, K. (2006). *Critical Path*, Spectrum Publishing Group, Virginia.

BUZAN, B. (1991). *People, states, and fear: The national security problem in international relations*, Lynne Rienner Publications, London.

BUZAN, B., O., Wilde, J. D., & Waever, O. (1997). *Security: A New Framework for Analysis.* Boulder, Lynne Rienner Publications, London.

CAVELTY, M. D. (2007). *Cyber-Security and Threat Politics: US Efforts to Secure the Information Age*, Routledge, London, New York.

DEAN, David et al., (27 January 2012). The Connected World: The Digital Manifesto: How Companies and Countries Can Win in the Digital Economy, *BCG. Perspectives*.

DUTTA, S., and Irene, M. (2010). The Global Information Technology Report 2009-2010. ICT for Sustainability, (Geneva: World Economic Forum, 2010). Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_GITR_ Report_2010.pdf

HARE, Forrest. (2011). The Cyber Threat to National Security: Why can't we agree. *Conference on Cyber Conflict Proceedings 2010, Estonia*. Retrieved from https://ccdcoe.org/sites/default/files/multimedia/pdf/Hare.

HERZ, J. H. (1950). Idealist Internationalism and the Security Dilemma, *World* Politics, Vol. 2, No.2, 157-180.

Internet Security Threat Report: 2011 Trends. (2012). *Symantec Corporation*, Retrieved from http://www.symantec.com/threatreport.

JERVIS, Robert. (1976). *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, Princeton, NJ.

KARATZOGIANNI, Athina (2009). "Cyber Conflict and Cyber Politics", http://www.researchgate.net/publication/259850763 (22.06.2017).

KOSENKOV, A., (2016). Cyber Conflict as a new global threat. *Future Internet.* Vol. 8, No. 45, 1-9.

KRAMER, F. D., Starr, S. H., & Wentz, L., (2009). *Cyber power and National Security*, Potomac Books Inc., Washington D. C.

KRAUSE, K., & Williams, M. C. (1996). Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods, *Mershon International Studies Review*, Vol.40, No.2, 229-254.

LEWIS, J. A. (2013), Conflict and Negotiation in Cyber Space, *Centre for strategic and International Studies*, 1-62.

LIBICKI, M. C. (2009). *Cyber deterrence and Cyberwar*. RAND Corporation.

LIN, H., (2016). Cyber conflict and international humanitarian law. *International Review of the Red Cross*, Vol. 94, No. 886, 515-531.

MUELLER, Benjamin (June 2014), The law of war and cyber space on the need for a theory concerning cyber conflict, *The London School of Economics and Political Science*, Vol. 14, No. 2, 1-17.

OLSON, M., & Zeckhauser, R. (1966). An Economic Theory of Alliances, *The Review of Economics and Statistics*, Vol.48, No. 3, 266-279.

REUTERS, (6 December 2011). South Korea discovers downside of high speed internet and real-name postings, *The Guardian*.

SCHMITT, Michael (2012). Classification of Cyber Conflicts, *Journal of Conflict and Security Law*, Vol. 17, No. 2, 245-260.

SUNDELIU, B. (1983). Coping with structural security threats, Editor: O. Hoell (Ed.), *Small States in Europe and Dependence*, Austrian Institute for International Affairs, Wien.

WALT, S. M. (1991). The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 2, 211-239.

WEISSBRODT, David (2013). Cyber-Conflict, Cyber-Crime and Cyber-Espionage, Minnesota Journal of International Law, Vol. 22, No. 2, 347-387.

WOLFERS, A. (1952). National Security as an Ambiguous Symbol, *Political Science Quarterly*, Vol. 67, No. 4, 481-502.

I. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Öğrenci Kongresi
I. International Social and Economic Research Student Congress
12-13 Ekim Konya, Türkiye

HISTORICAL MATERIALISM AND INTERNATIONAL RELATIONS

Benazir BANU[1]

Abstract

To discuss the significance of historical materialism in the present time when both Cold War and Communism ceases to exist is a rather challenging task. It is important to mention here that the importance and relevance of historical materialism as a method should never be confused with the regime of Communism which gave it a shape of his own. The study focuses on Marx's philosophy of materialistic conception of history and how it can be of relevance to the discipline of International Relations. This article will highlight upon Marxist materialistic conception of history, critical historical Marxism, Gramscian and Neo-Gramscian critiques and its relevance in the methodology and discipline of International Relations. As we know one of the most significant challenge or problem which the discipline of International Relations suffers is the methodological problems. It is perceived by scholars that till the 1980's there was no significant or deep debate about International Relations (IR) methodology, because the methodology in IR was based on collection of information and analysis of data. This vacuum in the methodology of International Relations gave rise to the dominance of Positivism. The discipline of International relations suffers from the lack of a holistic approach and methodology. Whereas Critical Marxism is believed to possess and use a holistic methodology in its explanation of world politics. Historical materialism being normative in its approach can represent an alternative systematic analysis to the discipline of international relations.

Keywords: Marxism, Historical Materialism, International Relations, Anglo-Saxon.

Öz

Soğuk Savaş'ın ve komünizmin ortadan kalktığı bu dönemlerde tarihsel materyalizmin önemini tartışmak oldukça zordur. Burada değinmek gerekir ki, tarihsel materyalizmin bir yöntem olarak uygunluğu ve önemi, ona (tarihsel materyalizme) özgü bir şekil veren Komünizm rejimi ile asla karıştırılmamalı. Bu çalışma, Marx'ın materyalist tarih felsefesine ve onun nasıl Uluslararası İlişkiler disiplini ile alakalı olabileceğine odaklanmaktadır. Makalede, Marksist materyalist tarih anlayışı, eleştirel tarihsel Marksizm, Gramcian ve Neo-Gramcian eleştirileri ve bunların Uluslararası İlişkiler metodolojisi ve disiplinindeki önemi üzerinde durulacaktır. Bilindiği gibi, Uluslararası İlişkiler disiplininin karşılaştığı en önemli zorluklardan biri, metodolojik problemlerdir. Bilginler, Uluslararası İlişkiler'de metod bilgi toplama ve verilerin analizine dayandığı nedeniyle, 1980'li yıllara kadar Uluslararası İlişkiler metodolojisi konusunda önemli veya derin tartışmalar yapılmadığını öne sürmektedirler. Uluslararası İlişkiler metodundaki bu boşluk, Pozitivizm'in hakimiyetini meydana getirmiştir. Uluslararası İlişkiler disiplini, bütüncül bir yaklaşım ve metodolojinin eksikliği yüzünden sıkıntı çekmektedir. Eleştirel Marksizm'in dünya politikasını açıklamada bütüncül bir metodolojiye sahip olduğu ve kullandığı sanılmakta. Tarihsel materyalizm kuralcı (normative) olduğu için, uluslararası ilişkiler disiplinine alternatif bir sistematik analiz oluşturabilir.

Anahtar Kelimeler: Marksizm, Tarihsel Materyalizm, Uluslararası İlişkiler, Anglo-Sakson**.**

[1] Selçuk University, International Relations, PhD. Research Scholar, E-Posta: benazirmail@gmail.com

INTRODUCTION

The discipline of International Relations since its inception did not give importance to Marxist thoughts and philosophy until 1970's. There were a number of reasons behind this delay, for instance the discipline of International Relations is perceived to be dominated by Anglo-Saxon hegemony and this hegemony did not permit the entry of Marxism into the discipline. Moreover, the international system is supposed to be anarchic in nature and Marxist theory could not find a place into this anarchic world order till the 1970's. Although traces of Marxist thought could be found in the writings of the eminent Idealist philosopher starting from E. H. Carr's '*The Twenty Years Crisis 1919-1939*'. The study focuses on the philosophy on Karl Marx, in Marx's views philosophy should not be just a theoretical process rather it must bring about changes in the lives of people by bringing an end to social inequalities, exploitations and disparities. The subject under study will highlight upon Marxist materialistic conception of history, critical Marxism and its relevance in the methodology and discipline of International Relations, and also for understanding the international system or world order. As we know one of the most significant challenge or problem which the discipline of International Relations suffers is the methodological problems. It is perceived by scholars that till the 1980's there was no significant or deep debate about International Relations (IR) methodology, because the methodology in IR was based on collection of information and analysis of data. This vacuum in the methodology of International Relations gave rise to the dominance of Positivism. The discipline of International relations suffers from the lack of a holistic approach and methodology and one of the main reason for this lack of holistic approach, is due to the contradictory nature of International Relations theories. Whereas Marxism is believed to possess and use a holistic methodology in its explanation of world politics. In the academic circle there are ongoing debates and discussion about the relation between historical materialism and International Relations and this relation is perceived to at its initial stage. In renewal of interest in Marxism, it is perceived that the focus is on the materialistic conception of history in the discipline of International Relations. According to a Marxist philosopher György Lukacs, the defining feature of the methodology of historical materialism is Marx's idea of society as totality. Marxism on the other hand is opposed to the analytical partitioning of the social world into different spheres to be studied in isolation. Moreover, the topic under study Historical Materialism is not only concerned with explaining the world politics as it is but it aims to improve it (Anievas, 2016: 2). In the academic discipline of sociology and economics, historical materialism has been recognised as a relevant analytical method but its role has been marginal in the discipline of International Relations. This exclusion is perceived to be due to the ahistorical and some sociological biases of the discipline of International Relations. It is important to mention here that the importance and relevance of historical materialism as a method should never be confused with the regime of Communism which gave it a shape of his own. Further there has been debates and discussion among the critical scholars of International Relations that the idea and perception of Historical Materialism which originated almost a century ago, can these ideas be applicable to the globalised world order. In this context an important point can be mentioned that is Marxism is perceived to be a critical theory as it believes in the ties of scholarship to politics. In the period of changing economic paradigm, it is believed that the theory of ideology inherent in Marxism provides a distinct analytical perspective. Moreover, it is perceived that historical materialism can be perceived as explanatory system as in its maturity and derivation it focuses on capitalism that rules our social world at present. Marxism is believed to possess and use a holistic methodology in its explanation of world politics. This differentiates Marxist theory or methodology from the International Relations theory or methodology. As mentioned earlier one of the major problem in the discipline of International Relations is that it of its methodological problem as it lacks a holistic methodology. Due to the contradictory nature of International Relations theories there lacks a definite and holistic methodology. Marxism on the other hand is opposed to the analytical partitioning of the social world

into different spheres to be studied in isolation. Moreover, the topic under study Historical Materialism is not only concerned with explaining the world politics as it is but it aims to improve it. Another important feature which makes Marxism as a whole more significant to the IR methodology and to the study of world politics is that it does not differentiate between theory and praxis. Rather according to Marxism, theory and praxis are dialectically related to each other. In this context an important question can be asked as to, what is theory? Is it the communication of what is practised or is it the discourse that shows that relationship? It is perceived that theory is shaped by the world of experience and help us assess past and present conditions in turn, provides a reasonable basis for predicting future trends. Marx's critique of political economy with a philosophical foundation is said to contain revolutionary praxis in it. Theory is said to possess in itself a practical aim, that is, praxis which is a by-product of a process but, as already contained from the very beginning of the theory, hence, revolutionary praxis already present in historical materialism and not external to the theory (Marcuse, 1972: 5). Antonio Gramsci stated that Marxism in a broader sense is the 'common sense of our epoch' and he also added that all through the years of twentieth century Marxism offered the most intellectual alternative to the discipline of social science (Halliday, 2000: 1184).

There are numerous ongoing debates about the relevance of **'Critical Historical Marxism'** to the field of social science in general and International Relations in particular. It is further debated that Marxism or Historical Materialism are the philosophical ideas which dates back to more than a century ago, can these ideas be relevant or can they be used for research or understanding of contemporary globalised world order (Maclean, 1988: 297). It can also be argued at this juncture that a detailed and close examination about the critical social theory may lead to 'social turn' of International Relations theory. It is further believed that Historical Materialism being normative in character can represent an alternative systematic analysis to the International Relations discipline. One of the problem in the methodology of International Relations is its focus on scientism in its methodological approaches which comes with the dominance of Positivist methodology as mentioned earlier in this paper. International Relations theories did not focus much on the historical factors for examining or analysing world politics. Therefore, none of the traditional mainstream theories of International Relations is historicist in character. Hence, the incorporation of historical materialism can be a significant tool to fill this gap in IR methodological outlook as well as remove the tag of being ahistorical in nature. Moreover, a number of scholars in the discipline of International Relations have been debating and discussing this topic but they have largely missed out on the common historical materialist basis of this argument or topic (Cox, 1993: 56).

1.1. Historical Materialism

Historical materialism was first articulated by Karl Marx as the 'materialistic conception of history' in Marx's 1859 Preface to his book 'A Contribution to the Critique of Political Economy'. It is principally a theory of history according to which material conditions of a society's mode of production fundamentally determine its organisation and development. Historical materialism looks for causes of development and changes in human societies, in the means by which humans collectively produce the necessities of life (Marx, 1976: 57). Historical materialism is perceived to exist from the fundamental underlying reality of human existence: that is in order for human beings to survive and continue existence from generation to generation, it is necessary for them to produce and reproduce the material requirements of life. Marx opined that in order to carry out production and exchange, people have to enter into very definite social relations that is production relations. Production relations of society is the economic base of the society in Marx's opinion. According to Marxist historicism people make their own history but not under conditions of their own choosing (Marx, 1976: 58).

1.2. Difference between Marxism and International Relations Theories

According to an eminent scholar in this area of study Alexander Anievas, there are some significant factors which sets apart Marxism form traditional theories of International Relations like (neo-) realism and (neo-) liberalism (Anievas, 2016: 4):

- Firstly, Marxist approach to International Relations disqualifies or rejects the ahistorical or supra-historical structure of the world politics. Marxist concept of Historical Materialism reveals the sociological and historical footing or base of the world politics and traditional International Relations concepts of anarchy, balance of power, etc.
- As we know the methodology of international relations revolves around ontological and epistemological contradictions and disagreements at the same time IR methodology is dominated by epistemological approaches. But Marxist is perceived to have a historicist and social-relational ontology of the world politics.
- As mentioned earlier Marxism is based on a holistic methodological framework in understanding and defining world politics. This makes Marxism different from IR theories.
- As mentioned in the introductory part of this study that Marxism is concerned with both explaining the world politics as well as connected to universal human emancipation. In Marxism theory and praxis are dialectically related to each other.

Therefore historicism, critical realism, methodological holism, theory-praxis nexus are the defining principles of Marxism's outlook to world politics. These four principles made Marxism and in turn Historical Materialism significant to the International Relations theory and methodology. Although the Classical Marxist philosophy does not hold too much relevance in the present globalised capitalist world order but the ideas of the Post-Marxist scholars and philosophers is perceived to be growing in relevance in the discipline of International Relation in the present world order.

The following parts of this study will deal with the assumption that the inclusion of historical materialism in the discipline of International Relations can bring about the inclusion of a new methodological perception as well may challenge the views of the traditional International Relations theory which has dominated the discipline of International Relations since its early days.

1.3. Possible impact of historical materialism in the discipline and methodology of International Relations

As discussed earlier in this paper, the discipline of International Relations has been dominated by the rationalist methods of theorizing principles. Realism, Neorealism, Liberalism, Neoliberalism dominated the theoretical domain of International Relations. It is popularly believed in this discipline that the Westphalian Conference (1648) led to the establishment of sovereign and territorial nation states. But if we take a deeper look at the history and examine this above-mentioned perception through a more critical awareness than this claimed can deemed to be false. This is because there existed well-functioning nation states in Southeast Asia, India, China and some other places much before Europe. The discipline of International Relations has been dominated by Anglo-Saxon perspectives which have led them to universalise certain Western perspectives without a deeper historical foundation. Hence, it can be claimed that International Relations theory has been bias and selective in its understanding of the international system. It always gave primacy to the Western experiences by universalisation of their values, perspectives and ideas and at the same time paying no heed to the experiences of the non-western part of the world. There is a famous saying which goes like this, 'pen is mightier than the sword' and this can be used in case of the Western nations (especially USA). Therefore, it can be stated with ample justification that real power of the West lies in its power to define which is more significant than any kind of economic or technological developments. There at this juncture when it is right in front of us clear that the theories of International Relations possess

biasness, so the need of the hour is to work towards reconceptualization of some of the basic assumptions of International Relations.

As we know that Marxism's contribution has been very minor in the discipline of International Relations. The late entry of Marxist philosophy in this discipline has led to the lack of literature in this topic. Therefore, in the following part of the study I will try to focus on the significance and use of Critical historical materialism to analyse and understand the world politics as well bring about methodological enhancement in the research and study of International Relations. This discipline lacks a normative approach and is ahistorical and state-centred and this makes it incapable of analysing the fast-changing world. In the contrary, critical historical materialism makes a critique of the mainstream IR and in this process, tries to imagine international relations as praxis and as a unity of thought and action. This incorporates a historical process through IR creates and perpetuates social injustices and repressive interests and then give them a form of naturalisation or inevitability. The main aim of the critical historical materialism perspective is to expose the internal contradictions which is present in International Relations. The critical historical materialism brought forwards the following assumptions which are contradictory to mainstream IR theory. This perspective has as its subject matter the research of social relations that result from the relations of production, historical as opposed to ahistorical, formalistic social theorising, materialist as opposed to idealistic, and make use of the reciprocal interrelationship between the economic base, political, cultural, and ideological superstructure (Malo, 2013: 135). Therefore, critical historical materialism tried to emphasise on the history of the state's system, through the process of putting the state back into the history and history back into our understanding of IR. For historicising of the supposedly eternal entities like *state, war, power, etc,* has this double function, denaturalising and emancipating within international relations that which is present (Boggs, 2010: 455).

In the process of describing the significance of critical historical materialism to the discipline of International Relations it is important to highlight upon how the concepts of geopolitics, balance of power and anarchy be fitted into the theoretical historical material analysis of international relations. The obvious answer to this is to extract these concepts (geopolitics, balance of power and anarchy) from the realist domination by presenting a modified version of these concepts with the help of social content and empowering social agents to change history. If this approach is incorporated in the mainstream International relations than IR will not be dominated by the study of security but it will be moulded to the study of conflicts, and also the manner in which conflicts originate, the way in which it is conducted and resolved.

The behavioural outlook gave importance to empirical testing and this made them ignore context and historical contingency in order to segregate key variables. The scientific approach adopted by the neorealist and the dominant influence of this major theory of IR makes the discipline of International Relations overlook the historicity of state system. In this juncture we can mention Kenneth Waltz's seminal text, *Theory of International Politics,* is one of the most prominent works in international relations. This book holds a very important place in this discipline because of assumptions brought out by Kenneth Waltz in his work. Among the many significant assumptions one of the principal assumption is that the structure of the international system can explain why dissimilar actors act in similar ways. Waltz argues that the structure of the international system creates the conditions to act in a specific way regardless of context. Waltz's theory ignores the distinct features of each country by favouring structural explanations for the actions of states. An implication being that in a similar situation, any state would act in the same way. Though systemic explanations are not just common among realists, an implication of Waltz's theory is to place emphasis at the structural level at the expense of the domestic politics (Agnew, 2005: 48). This assumption clearly exposes to us that while examining the states at the structural level in International Relations, it tends to overlook upon the important factors like domestic factors, culture, history, and political institutions. Realists fail to

re-examine concepts in their unique social context. This is said to one of the methodological problems faced by the discipline of International Relations as to which level of analysis must be chosen for a particular kind of study. The above-mentioned assumptions and analysis clearly show that IR has been ahistorical in its approach and has overlooked social differentiations. This gap can be filled by incorporating critical historical materialistic approaches in this discipline. But there remains reluctance among the scholars of International Relations to incorporate Marxist philosophy or ideas in the discipline (Buhle, 1987: 167). Even the critical turn in International Relations in the latter half of 1970's didn't turn out to be successful because of the dominance of positivism and it gave more importance to neorealism and neoliberalism debates (Murphy, 2007: 121).

Although the Classical Marxist philosophy does not fit well into the discipline of International relations but it is influenced by **Political Marxism** and **neo-Gramscianism**. During the beginning of the 1970s, Robert W. Cox tried to point out the limitations of international organisations and international politics. In the late 1970s and during the beginning of the 1980s Robert Cox offered a major epistemological, ontological and normative critique of the mainstream schools of international relations (Cox, 1987: 53). At the ontological level, Cox and the Gramscian-inspired literature condemn neorealism's reification of structures and processes of international relations. Neorealism marginalises the *problématique* of social change and historical transformations in favour of an emphasis on predictability, stability and reproduction of existing world orders. Neo-Gramscianism makes a sharp break away from this ontological tradition. Neo-Gramscianism were of the idea that issues of global politics must be analysed in relation to historical structures, particular conjurations of a world order, social relations of production and forms of states. The global political economy is a totality characterised by profound open-ended processes of structural transformations. Thus, its ontology needs to be constantly recaptured and revisited (Cox, 1957: 58). Moreover at the epistemological and normative levels, neo-Gramscianism focus on Gramsci's conception of organic intellectuals which is based on the principle to defends a conception of the relation between theory and practice. Academics are influenced by their social location in the labour process of a *historical structure* and they contribute to its reproduction or transformation by the formulation of hegemonic or counter-hegemonic *ideas*. They participate in the construction of the inter-subjective structures of ideas of a world order. Cox denounces the mainstream accounts of international relations' self-portrayal as value-neutral. His theoretical activity is crystallised in the distinction he makes between *problem-solving theory* and *critical theory*. Whereas the rest limits itself to solving problems in a given world order, the second is concerned with understanding the historical origins of a world order. Further this helps the critical theoreticians to progress towards emancipatory substitute to the world order. Therefore, the above-mentioned critique of problem-solving theory recommends a historical approach to the transformation of world orders (Dufour, 2008: 458).

With regards to the analysis of recent developments in the global political economy, most neo-Gramscians locate a structural change in the *historical structure* of the post-war *world order* during the 1970s and 1980s. Cox refers to this shift, occurring during the 1970s with the increasing Trans-nationalisation of production and capital circuit, as a transition from Fordism to post-Fordism (Cox, 1993: 83). With this transition, states increasingly served as a 'transmission belt' for transnational social forces in the process of forging a *world order*. All the while, Cox argues, most national and local social forces lost in part their agential power to the benefit of transnational capitalist forces. According to Cox, the internationalisation of the state at the centre of the process of globalisation of production and finance brought about a spatial reconfiguration of capitalism. This entailed that categorical distinctions between centre, periphery and semi-periphery ceased to refer to geographical locations and tended to transcend societies (Cox, 1986: 120).

Robert Brenner introduced the concept of **political Marxism** and the theory of social-property relations on the transition to capitalism. Some other eminent scholars in this area of study was Ellen

M. Wood and George C. Comninel. These two scholars developed the theoretical foundations put out by Robert Brenner in a theoretical and empirical manner. Moreover from 1990s, Justin Rosenberg, Benno Teschke and Hannes Lacher took up Wood and Brenner's perceptions and arguments to revisit central *problématiques* of international-relations theory such as the social and geopolitical dynamics of capitalism, and the genesis of modern sovereignty, globalisation and uneven and combined development (Dufour, 2008: 460). The addition of these perspectives in the discipline of International Relations have broaden the outlook of the discipline and added more geopolitical, historical and social dimension to the study of IR.

It is perceived by scholars that the historical materialism is the Marxian concept of exchange out of which developed the strong world capitalist society in Europe (Meister, 1990: 182). Historical materialism is in many places reduced to economism, but that does not mean that the economic is regarded as too important, rather that it is barely tampered with. The process of social formation, if it is taking place needs to be studied and analysed not only in narrow economic terms, but also with regard to the functioning of the state, to the development of vital flashes of actual democracy. Relevant philosophical objects should be developed from the economic context and not vice-versa, while critique should extend to the totality of society. This was also the problem identified in Horkheimer's initial programme for Critical Theory. For Horkheimer, the proletariat had already developed a sense of injustice of capitalist relations and it was rationally assumed that this sense of injustice merely had to be systematically articulated by a critical and reflexive social theory (Honneth, 2008: 69). Yet the recognition of the inherent tensions and crisis-prone nature of the capitalist economic system does not, of itself, create the social forces necessary to change it. In social life, consciousness of contradiction is indeed a crucial step in the dialectical process of change, but without human agency it remains just that, the mere cognition of contradiction, not its negation. As argued by Rosenthal, "nobody can ever be 'forced' to solve a problem", indeed, "civilizations have been wrecked by problems that they have not faced" (Rosenthal, 1971: 201). In this context we can site an example of the increase in the problem of environmental degradation with every passing day is in some way today's acceptance of irrational ways of life and in addition to it is problem of the exploitation of human beings. Only when we can conceive of society as being different from what it is, does the present society become a problem for us. The conventional controversy of Marxism as a science or as a critique misses a decisive point. The scientific claims and the self-confidence of Marxists from Engels and Kautsky via the Austro-Marxists to Althusser and his disciples, rested upon the assumption that the critique was already inherent in reality, in the actually existing labour movement. It was only when the latter could be written off that the crucial moment of the antiscientific critique emerged (Anievas,2016: 10). As Gramsci pointed out the revolution materialised out of the ideologies rather than facts (Gramsci, 1964: 265). The future relevance of the Marxian dialectic has to be thought anew. Global interdependence and global chasms of misery and affluence are growing simultaneously. Since neither capitalism nor its polarisation of life chances appear very likely to disappear in the foreseeable future, there is a good chance that the spectre of Marx will continue to haunt social thought (Derrida, 1993: 83).

In this context it is perceived that the clearest way forward inspired by Marx will be to look at what is currently happening to the forces and relations of production on a global scale and their contradictory effects on social relations (Marx, 1969). Marx celebrated his dialectical openness, his sensitivity to and comprehension of, contradiction, antinomies and conflict in social life. Indeed, International Relations are the study of the relations not between states but between social formations. When this insight is applied to the issues of international relations, a definite shift of focus becomes visible. Thus, the state is no longer seen as an embodiment of national interest or judicial neutrality, but rather of the interests of a specific society or social formation, defined by its socio-economic structure (Bloom, 1941: 126).

CONCLUSION

First and foremost, task is to reformulate and prepare some lessons from historical materialism to historicise International Relations. This study does not take into consideration the traditional ideas of Classical Marxist instead proclaims the idea that Post-Marxist can play a significant role in bringing about and enhancing research agendas in the discipline of International relations. In conclusion it can be stated that critical theory in general and critical historical Marxism in particular possess strong capabilities to overcome the *homo economicus* reasoning of societies. They are also capable of negating the ahistorical and a sociological character of mainstream International Relations theories and concepts by the process of denaturalising existing institutions and reveal the present world order as inevitable order of change. The very significance of reconceptualising the sovereign state has been central to the development of historical materialism in International Relations. Therefore, as we know that the present world order is undergoing immense transformation, so a Marxist historicist approach can help us understand these global transformations.

It is perceived by scholars that till the 1980's there was no significant or deep debate about International Relations (IR) methodology, because the methodology in IR was based on collection of information and analysis of data. This vacuum in the methodology of International Relations gave rise to the dominance of Positivism. The discipline of International relations suffers from the lack of a holistic approach and methodology and one of the main reason for this lack of holistic approach, is due to the contradictory nature of International Relations theories. Whereas Critical marxism is believed to possess and use a holistic methodology in its explanation of world politics. According to a Marxist philosopher György Lukacs, the defining feature of the methodology of historical materialism is Marx's idea of society as totality. Marxism on the other hand is opposed to the analytical partitioning of the social world into different spheres to be studied in isolation. Moreover, the topic under study Historical Materialism is not only concerned with explaining the world politics as it is but it aims to improve it (Anievas, 2016: 12). Though research in this topic related to Historical materialism and International Relations has been minor in this discipline but it can be stated to ample justification that inclusion of critical historical materialism in the discipline of International Relations not only enhances its methodological outlook by adding a holistic methodology of research but at the same time adds the dimension of historicism and sociology to the explanation of world politics and events. I would like to conclude by saying that this paper does not quest for a radical reorientation of the International Relations discipline but this study makes an attempt to suggest the discipline to revive its multi-disciplinary character and include permit historical materialistic conceptions to this field of study.

BIBLIOGRAPHY

ALIEVES, Alexander**. "**The renaissance of historical materialism in international relations theory: An introduction", http://www.academia.edu (12.05.2017).

AREND, Lijphart (1974). "International relations theory: great debates and lesser debates", *International Social Science Journal*, Vol. 26, pp. 11–21.

ARRIGHI, G (1994). *The long Twentieth Century*, Verso Publications, London.

ASHLEY, Richard K. (1986). The Poverty of Neorealism, Editor: Robert Keohane, *Neorealism and its Critics*, Colombia University Press, New York.

BERKI, R. N (1971). "On Marxian Thought and the Problem of International Relations', *World Politics*, Vol. 24.

BLOOM, S (1941). *The World of Nations: a study of the national implications in the work of Karl Marx*, Columbia University Press, New York.

BOGGS, Carl (2010). "Intellectuals and Empire", Editor: Anthony Nocella et al, *Academic Repression*, AK Press, New York.

BOURDIEU, P (1992). *Responses*, Seoul Publications, Paris.

BOTTOMORE, T (1975). *Marxist Sociology*, The Macmillan Press Ltd, London.

BULL, H (1966). "Society and Anarchy in International Relations", Editor: Butterfield and Wight, *Diplomatic Investigations*, George Allen & Unwin Ltd, London.

BUHLE, P (1987). *Marxism in the United States: Remapping the American Left*, Haymarket Series, London.

CARR, Edward H (1961). *What is History*, Penguin Publications, Harmondsworth.

COHEN, G. A (1978). *Karl Marx's Theory of History: A Defence*, Clarendon Press, Oxford.

COX, Robert (1986). "Social forces, states and word orders: beyond International Relations theory", Edited: R. Keohane, *Neorealism and its Critics*, Colombia University Press, New York.

COX, Robert (1987). *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History*, Columbia University Press, New York.

COX, Robert (1996). *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, Cambridge.

DERRIDA, J (1993). *Spectres of Marx*, Galilee, Paris.

FUKUYAMA, F (1992). *The End of History and the Last Man Standing*, Hamish Hamilton, London.

GERAS, N (1971). "Essence and Appearance: Aspects of Fetishism in Marx's 'Capital'", *New Left Review*, Vol. 65.

GILLS, B.K (1987). "Historical Materialism and International Relations Theory", *Millennium Journal of International Studies*, Vol. 16, No. 2.

GRAMSCI, A (1971). *Selection from Prison Notebooks*, Lawrence & Wishart: London.

HALLIDAY, Fred (1994). *Rethinking International Relations*, Macmillan, London.

HALLIDAY, Fred (1999). *Revolution in World Politics*, Macmillan, London.

HEILBRONER, R (1980). *Marxism: For and Against*, Norton, London.

LINKLATER, Andrew, "Marxism", Editor: Burchill, S et al., *Theories of International Relations*, 4th eds., Palgrave Macmillan, Basingstoke.

MACLEAN, J (1988). "Marxism and International Relations: A Strange Case of Mutual Neglect" *Millennium Journal of International Studies*, Vol. 17, No. 2.

MARX, Karl (1844). *Economic and Philosophical Manuscript of 1844*, International Publishers, New York.

MARX, Karl (1976). *Capital*, Penguin Publications, London.

MARX, Karl (1976). *Preface and Introduction to 'Contribution to the Critique of Political Economy'*, Foreign Language Publishing House, Beijing.

MARX, Karl (1976). *The German Ideology: Including Theses of Feuerbach and Introduction to the Critique of Political Economy*, Prometheus Books.

MALO, Egni (2008). "What Should Marxism propose to International Relations?", *International Scientific Journal*, Vol. 1, No. 2.

LENIN, V.I (2004). *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism*, International Publishers, New York.

PROTO-GLOBALIZATION AND PROTO-MULTINATIONAL CORPORATIONS: HOW EARLY MULTINATIONAL COMPANIES CONTRIBUTED IN THE PROCESS OF GLOBALIZATION

Aweis Ahmed MOHAMED[1]

Abstract

As one of the key contributors in deepening of the interaction and integration of today's world, multinational corporations and their competitiveness in the globalized world have been studied in the academia extensively throughout the last decades. However, their contribution in the process of the globalization during the Proto-globalization is questionable. As the initial period of globalization was disapproved by the economic historians, the role of the proto-multinational companies in the early stages of globalization was also disagreed. Considering that the early multinational companies contributed in the process of globalization, yet the extent of their contribution and whether it's political, economic or social aspect needs to be reviewed widely. British East India Company, which was one of the earliest and the biggest companies at the time, is taken as a case in point and concentrated in the evaluation method. Despite rather different from modern multinational corporations, this paper will analyze how proto-multinational corporations have boosted the interconnection of the world, not only economically but also politically and socially.

Key words: Proto-Globalization, Proto-Multinational Corporation, Globalization, British East Indi Company.

Öz

Çok uluslu şirketler ve küreselleşen dünyadaki rekabetçilikleri, günümüz dünyasının etkileşim ve entegrasyonunun derinleşmesindeki katkıda bulunan en önemli etkenlerden biri olarak son onyıllar boyunca akademik alanda yoğun bir şekilde incelenmiştir. Buna rağmen, Ilkel-Küreselleşme sırasında küreselleşme işleminde yaptıkları katkılar tartışılabilir. Iktisat tarihçilerinin,Küreselleşmenin ilk dönemini uygun görmedikleri gibi ilkel çok uluslu şirketlerin küreselleşmenin ilk aşamalarındaki rolü hakkında da farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Erken Çok uluslu şirketlerin küreselleşme sürecine katkıda bulunduklarını göz önüne bulundurmakla birlikte, katkılarının boyutu ve politik, ekonomik veya sosyal yönleri geniş bir şekilde gözden geçirilmelidir. Zamanında en eski ve en büyük şirketlerden biri olan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, değerlendirme yöntemine bir örnek olarak alınmış ve yoğunlaştırılmıştır. Modern Çok uluslu şirketlerden farklı olmasına rağmen, bu yazı Ilkel çok uluslu şirketlerin dünyanın arabağlantısını yalnızca ekonomik değil aynı zamanda siyasi ve sosyal anlamda nasıl artırdığını inceleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Ilkel-Küreselleşme, Ilkel Çok uluslu şirketleri, Küreselleşme, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi.

[1] Selçuk University, International Relations, MA Student, E-Mail: aweisadde@gmail.com

INTRODUCTION

Since the end of the Second World War, the world has experienced a widespread growth of trade and production. Apart from the governments, non-governmental organizations, traders and individual citizens, Multinational Corporations were the essential driving forces in deepening the interaction of world economy. Many Studies have shown that these corporations were not only the driving mechanism of trade and economic interactions but also have contributed a great deal about the political and social integration among societies in the world. Nevertheless, the emergence of multinational corporations and their role in the interconnection among the residents around of the world has extensive history that started centuries ago.

There are a lot of economic historians who have argued that Multinational Corporations had existed since the early civilizations such as Sumerians, Phoenicians and Greek city-states. While some others explained that after Europeans explored through the world due to the increase in the capacity of navigational skills and technology, trade and movement of the people became easier than before. Hitherto, there are many of the academicians and experts who argue that today's multinational instigated in the 19th century. They clarify their arguments that prior to the Westphalia System there were no nations. However, most of the academicians have a general consensus that Proto-Globalization period was the first time which companies that possess complete organizational structure and operate various regions in the world have emerged (Multinational Corporations).

British East India Company was among the earliest and the largest corporations that were established during the Proto-Globalization. It was responsible for the exploration of trade opportunities and new products in the Indian sub-continent. The explorations of Asia and the rest of the world for trade has boosted the economic globalization and the company was the main interconnector of British exporting products and the products imported to the rest of the world. By looking on the other side, the company had a prevalent role in the political and social integration at the time by conquering entire societies and spreading the British culture, language and religion in the conquered societies.

This paper investigates how the early multinational corporations, in spite of rather different from modern corporations, were playing definite role and contributed the profound integration, interconnectedness and the speed of trade around the world (globalization). With the exception of the introduction, the brief historical origins of Globalization and Multinational Corporations, the British East India Company and the role she has played in the process of Globalization will be the imperative part of the paper. The last but not least will be the conclusion, which is very concise with regard to the rest.

The main argument of the paper is that the early Multinational Corporations, which British India Company was taken as a case in point, have contributed the process globalization in several areas such as political and power transformation which can be called organized violence globalization. This kind of globalization was eminent in the early and the medieval period which Empires were invading one from the other. On the other hand, the company has played a vital role in the global economy at the time by interconnecting the textile produced from India and the tea exported from China; with exchange of salves and gold from Africa until the sugar coffee reach the final destination which was Europe. One more aspect is the social, cultural migration of the people from one place to another. The English language, the Christian religion and some British cultural activities were not known before the Company came to certain palaces like India, Africa and America.

1. Brief Historical Origins of Globalization

In their paper "When did Globalization begin"? Kevin and Jeffrey discussed that the historians of the world describe initial stage of globalization into three various starting ages. As they argue, some historians stated that the globalization instigated in centuries ago or even more than before numerous millennia. Quoting from economic historians like Gunder Frank and Jerry Bentley, they further argued that there was an economic system that the global shared before 1500 or previous to that time and the system has been facilitated by networks that attained in various regions of the world such as Eurasia, Sub-Saharan Africa and even China and the Far East (O'Rourke and Williamson, 2000: 1). According to them, There are also another aspect of historians concerning the initial period of globalization, as they disagree those mentioned above, claiming that the genuine global interaction initiated when Columbus found the new world in 1492 and Vasco da Gama arrived around Africa. Such historians are in the similar justification as Adam Smith who described these two events as the biggest events recorded in history (O'Rourke and Williamson, 2000: 1-2).

The last but not least part of historians who explained about the beginning of globalization and illustrated that trade prior to 19th century was far distance from each of the world's market arrangements and the one existed was incorporated inadequately and they believe that some of the world sites never reached real integration into the world economy until the 18th and 19th century. Therefore, they conclude their argument that the real globalization started after 19th century (O'Rourke and Williamson, 2000: 2). The three aspects that historians variously expressed the preliminary period of globalization and the reasons of their main arguments will be discussed briefly in the following paragraphs (Grinin and Korotayev, 2013: 10).

Despite the opposite ideas against his reasoning, Gunder Frank's argument about Globalization is the broadest and deepest in the history. He argues that there has been a structure of Globalization since the beginning of trade relations between the Sumerians, who were one of earliest urban civilizations emerged from the valleys of the two rivers Tigris and Euphrates, and the Indus river civilizations which situated modern day's Egypt, India, Afghanistan, and Pakistan about 300 BC (Moore and Lewis, 2009: 37). Another sign that illustrates the original indications of globalizations is the early civilization of the Phoenicians. Phoenicians were also one of the ancient civilizations positioned in the fertile crescent of the eastern Mediterranean coastline amid 1500 and 300 BC (De Jong, 2011: 17). With well organized political institutions and smooth relationship among their city sates, Phoenicians were famous in exportation of clothes; as their name points out to a Greek term which refers to the major exports of the region they have contributed (Aubet, 2011: 27).

While in the Hellenistic age, there were business urban centers rooted in the Greek cultures, extended from India to Spain those became central position for the Greek cities like Athens. During that period trade was pervasive, and it was the earliest period in which the initiative of a multinational culture came out (Frank, 1998: 92). One more argument about the initial form of globalization can be perceived in the trade links between the greatest Empires at the time such as The Romans, Han Empire of China and the Parthian Empire. The growing communication of commercial relations between these dynasties encouraged the growth of the Silk Road which initiated in Western China and through the Parthian Empire and has attained until the Roman Empire (Liu, 2010: 11-12).

Moreover, the Islamic civilization and its greatest era have also contributed tremendously in the early period of globalization. Muslim traders and exports along with Jews communities have founded economic and cultural globalization based on crops such as sugar and cotton, brilliant commercial activities, skills and knowledge of cultivation and so on, those where the most prominent at the time. The

Islam's conquer of various places around the world and the assimilation of Islamic civilization and the ones of conquered populations have contributed cosmopolitan civilization that strengthened the waves of globalization (Hobson, 2004: 30). It can be argued that the date of these events in different parts of the world initiates from 300 BCE up to 1400. Besides, it can be indicated as the initial phase or globalization (Robetrson, 2013). As Luke Martel describes this period the "Archaic globalization" or "early modern globalization" in which he argues as it was started the earliest era until the 17th century (Martell, 2010: 45-46).

Prior to the commencement of the modern globalization, there were middle times that the Western hegemony was raising gradually. The initial symptoms of Western hegemony were preliminary results of the modern globalization, and capitalism perceptions. Europe's long-term bloody wars, the finding of the new world, the emergence of new commodities such as the tobacco, cotton and the slave trade all granted Europeans to take advantage of the new world (Gunn, 2003: 29). The crops, animal plant transformation, and the spread of the endemic diseases are also linked to the process of Globalization in this time (Frank, 1998: 92). The process of globalization at this stage, which starts from seventeenth century until ninetieth century, is mostly called proto–globalization. It was a time that the initial indications of globalization were almost successful and this phase was the preface of modern globalization (Hopkins, 2003: 3). The major driving forces that remarkably boosted the process of deepening the interconnectedness of the world was the emergence of today's multinational corporations but was rather unlike at the time such as East India company (Baylay, 2004: 62). Such companies have had larger role in the enlargement of wide-ranging trade together with the salve trade which was a supply for the greater demand for the plantation of some commodities (Baylay, 2004: 42). In a bulky mixture of groups were engaged the trade and communications in the proto-globalization era such as Muslims, Chinese, Europeans, and Indians (Baylay, 2004: 64).

The last stage of globalization, which is known as modern globalization as well, started from the 19th century to the current date. It is the western hegemony backed by their nation-states and capitalism system. The industrialization and the later on the imperialism which was one of the reasons of the Great War (Martell, 2010: 54-60). One of the strongest arguments about this notion is that earlier this period the products and commercial goods traded among the dealers were not competing each other and that some of the products could be found only in specific areas (O'Rourke and Williamson, 2000: 5-6).

2. The Initial History of Multinational Corporations

It seems that the history of Multinational Corporation is related to the progress of transportation and communication in the mid and late of 19th century (Wilkins, 2001: 18). However, that impression has been challenged as it was clarified that specific features of contemporary multinational companies have had a deep history. From the period of the earliest known civilizations in 2500 BC, Sumerian traders established an overseas trade and situated representatives for obtaining, storing up, and putting up during the sale of their commodities (Moore and Lewis, 1999: 27). In addition to that, the Phoenicians had organizational form that resembles today's modern organizational structures (Moore and Lewis, 2000: 19). The Greece city states had similar administrative organizations, as Bhalla illustrates (Bhalla, 2008: 738).

In spite of the information about this era is limited, it can be seen that the need for a commercial position in abroad was regarded as a basis for trade (Lazarus, 2001: 10197). Since the trade and communication has been existed from the ancient world to the Middle Ages consecutively, Mira Wilkins argues that the exact time that "individual multinational enterprise" continued is unfamiliar. She further

indicates that it is quite obvious that some of temporary business companies centered in the Middle East and Asia and some other regions intensified their business activities beyond their home country prior the medieval era and had some form like the Modern Multinational Corporations (Wilkins, 2005: 47).

There are critics against the ideas about the early beginning of multinational corporations and they argued that there were no nations at the time. On contrary to this perception, instead of the national borders at the time, it can be argued there were political borders which come to the same meaning of the nation borders (Wilkins, 2001: 18). All over again, some other scholars challenged the earlier initiation of MNC, taking as a considerable example for the direct investment that some Italian bankers made outside their borders in 13th century as the first multinationals. Even after thirteenth century, the companies that mostly considered as the first multinationals, such as the East India Company (England) were questioned and debated whether they would be eligible as multinational enterprises. These enterprises were larger enough in capital and labor to work and had presence beyond their political borders (Wilkins, 2001: 19).

As they were chartered companies, other academicians illustrated that companies such as East India Company and Hudson Bay Company could be considered as multinational corporations since they existed for centuries without effective transportation and communication in the world. In sum, there were multinational companies earlier 19th century but appeared to be bankers, traders, family groups or individual investors and entrepreneurial partnerships. There were also direct investments done by these companies such as parent manufacturing, mining and plantation but could not extend to sell or manufacture their products over borders. Therefore, the companies cannot be measured as the modern corporation that emerged late 19th century and the beginning of the 20th century (Wilkins, 2001: 20).

Discussed about the origin of globalization and the multinational corporations in diverse scholars' arguments and various stages with actors played curial role in the world system in each of those epochs, the coming lines will be analyzed how multinational companies contributed the deep integration and communication of the world(globalization). The essay is carefully selected to concentrate on particularly the earliest what can be named, at least, as Multinational Corporations such as East India Company and their involvement in the process of globalization. Mainly, these companies emerged in the 17th century and existed until 18th century and the stage of globalization during that period is expressed as proto-globalization.

3. The Role of the British East India Company on the process of globalization

3.1. The Establishment of British East India Company

The spice trade, which was an imperative trade among European in the Middle Ages, has been dominated by Venice and Genoa and they became successful interconnection between the East and the rest of Europeans through their strategic location. Venice, with a strong maritime capability, remained the only one that controlled spice trade after she defeated Genoa (Diaz, 2012). However, after the fall of Constantinople and the overall the biggest Eastern Christian Empire of Byzantine, the viable land route to the spice trade came into the hands of the Ottoman Empire. The new Muslim power in the East, the Ottomans, has imposed heavy taxes on the spice trade towards Europe (Thompson, 2003: 111). Turning into the deep Northern side, it would be Russia which seemed even more hazardous than going to the pirates who would attack the business convoy in the route through the Middle East. The products from China, Middle East, and India have been in high demand in Europe for centuries, particularly pepper and silk were popular goods that were traded from Asia (Marks, 2007: 54-55).

With the respect of the heavy taxes from the Ottomans and the higher demands of products in Europe, Europeans have started to search an alternative sea access toward Africa and Asia (Marks, 2007:

54). It was the Portugal who first reached in Africa and East Indies through Southern Atlantic Ocean to the Indian Ocean and together with Spain they have reached America. Portugal and Spain, as the only competitors in the area at the time, agreed to share the new lands they have discovered (Marks, 2007: 62-64).

As a consequence of their greater navigational knowledge and skills, the Portuguese were the first power to deprive the intermediate traders between Europe and the East Indies for the spice trade. Earlier than that time, the spice trade from the East Indies relied on land routes through Asia and the Middle East (Landow, 2013). Together with Portugal, Spain has the spice trade from the East Indies until they were defeated in the Spanish Armanda that allowed Britain and Holland to play new role on the wealthy business with the East Indies (Goodwin, 2015).

After the Spaish defeat, the London merchants requested the Queen a permission to sail to the Indian Ocean and they were guaranteed. After several voyages to the East Indies attempts done by the merchants have failed, lastly the merchants succeed to propose the Queen an adventurer project that cost thousands of bounds. Subsequent to successful of the project, the Queen approved under a Royal Charter the establishment of the East India Company (Zook, 1919: 9). The newly founded Company has granted a monopoly on trade with the entire West coast of Africa from Cape Blanco to the Cape of Good Hope and the East Indies.

The company played the interconnection of the Great Britain in the rest of the World, especially Asia, Africa and America. Firstly, the company arrived in India in the beginning of the 17th century at the post of Surat. It has succeeded to gain the right to establish a factory at Surat with the agreement of the Mughal Emperor (Clark, 2008). The British company gradually obscured the Portuguese and in excess of the years they experienced an enormous expansion of their trading process in India. Moreover, several trading positions were founded through the east and west coastlines of India, and considerable English communities developed around the three presidency towns of Calcutta, Bombay, and Madras. The company accomplished one of its most significant purposes when she was allowed to be exempted the payment of custom duties in Bengal (Manaas, 2016). This led her to get an increase of power that permitted her the transformation from trading business enterprise into a ruling enterprise after she defeated the Bengal forces (Encyclopedia Britannica, 2017).

As a result of that, the Company obtained the ability to accumulate revenues from the public on behalf the Mughal Emperor, but the preliminary years of its administration were disastrous for the natives of Bengal (Dalrymple, 2015). The Company's servants were largely greedy and arrogant, and the plunder of Bengal left the previously wealthy province in a condition of absolute impoverishment and famine that ultimately caused the company itself to be at edge of bankruptcy (Robins, 2006: 18). The British government had intervened and saved the company into a sever destruction by bringing the company's rule under parliamentary committee and placing the whole territory controlled by the company under general governor from the British government. After several years of fighting against various local rivals, the British government achieved to control the entire India territory (Robins, 2006: 18).

3.2. British East India Company's Contribution on the Process of Globalization

Before East India Company put its feet in India, there was a political and economic structure that the people and their rulers in India were exercising. On one hand, India had one of the greatest empires in that era (Richards, 1997: 197). By reason of various sides of rebellions, ruthless wars and tremendous decline of the economy, the Empire started to decline and caused the control of the British Empire in India (Webster, 2007: 19). On the other hand, the economy of India was depended on agriculture and most of

the people was farmers and paid taxes from their farmed food. Furthermore, there had been some commercial activities as well which made Indian subcontinent as one of the prosperous lands on earth at the time (Webster, 2007: 21).

On the other hand, culturally, India had rich and strong culture which based on the three major religions which were practiced at time: Hinduism, Jainism and Buddhism. These religions were overwhelmingly shaped the thoughts and ethics of the Indians. In terms of the Social structure, Indian families had strong bonds among themselves and the overall the community had strong sense togetherness (John-DeGrace, 2016). The diverse festivals and celebrations were playing key link to protect the unique Indian culture. Besides, the language, which was Persian, was a key bond that connected the Indian society (Hobson, 2004: 84).

The Indians had their own system of life in every side but after the coming of the East India Company, there was massive integration between the new comers and the locals. The integration had mostly positive to the British while the Indians had negative influence. First of all, the political system that Indians were exercising over centuries was overthrown by the company's officials. Despite there were no national borders, the Indian political territory became part of the territory under the political authority of Britain. It can be argued that concept of globalization about global politics or globalization of organized violence which Empires have been conquering over the other. East India Company had the main role of the process of dominating East Indies through its trade and agreements with Indian rulers. Nevertheless, finally it facilitated to conquer most of Indian subcontinent (Held, et el, 1991: 489).

On the other hand, The British East Indian Company was established for the exploration of trade chances in regions surrounded Asia. The core trading products that caused the adventure journeys were silk, tea, cotton, and spices. The explorations of Asia and the other world for business boosted the economic globalization and the company was the main interconnector of British exporting products and the products importing the rest world (John-DeGrace, 2016). During the introduction of these products they have affected culture and customs not only Britain and the rest of Europe but also the whole world. In addition, Britain was one of the most economically prosperous Empires in Europe around the 17th and 18th century. The prosperity and the fortune of this the British Empire were mainly contributed the industrial revolution. On top of that, trade, colonization and the mercantilism were also what constituted Britain's major economic growth (Tang, 2008: 141).

What's more that shows about the globalization in this era and the primary contribution that the multinational companies had is that there was tougher rivalry among the companies as today's multinational companies competing in the trade and forging direct investment. The Great Britain has been challenged in the trade competition by the Dutch who also had the same company Dutch East India Company. The final decision that the Quean granted the monopoly to British East India Company to entirely control trade in India had caused by the severe competition against the Dutch Company and the Great Britain who was planning to gain more power and economic wealth (De Varies, 2010: 723).

The products exported from Britain have increased because of new technology and the rise of skills brought by the industrial revolution. The production of the vast amount of clothes has covered the clothing demands of the whole British colonies (Riello, 2009: 104). On the other hand, India has gained the production techniques of cotton clothes and was producing vast amount of supply (Inikori, 2009: 86). So far the company's covered distance was wider. In the markets of world, the demand of gold from the East caused a strong reaction with the augment of slave trade through the Atlantic. The triangle trade was starting from Africa which with traders exchanging products such as cotton goods for slaves who were sold in the Americas plantation of crops, mining gold and silver and in return through London to India

where the textile is produced. More to the point, the tea became a successful product more than the textile with high profits and for that reasons the company similarly explored routes to dominate the trade of tea with china (Robins, 2002: 80-81). It was a link between Africa, Asia and Europe that was one of the core connections that played the integration and exchanging the world's trade and economy (Clark, 2007:309).

Not only, the company had impact on the process of globalization in terms of political and economic but also social and cultural impact has been documented. The culture of the Great Britain was immensely based on the christen religion. The British people have been hugely influenced their way of life by the religion which was believed as a fundamental factor by public. The customs, values and beliefs of British people were shaped by the religion. In India, the language was Persian while the British main language was English (John-DeGrace, 2016). After the company occupied the whole of India, the British culture, language and religion become popular than the one of the indigenous people because of the British rulers believed the only right way of life would be based on the British culture. Not only India had the influence of British Scio-cultural but the rest those where under the control of the Company, on behalf of the British Empire, were assimilated their language, culture, identity (Robins, 2002: 85). The process of globalization in this stage can explained as the fate of cultural, religious and language identities in which in short can be said "the fate of national identities" (David Held, et el, 1999: 486).

To sum up, the British India Company had contributed the process globalization in several areas such as political and power transformation that can be called organized violence globalization. This kind of globalization was well known in early and middle ages which Empires that were struggling the power were invading one from the other. On the other hand, the company has played great role in the global economy at the time by interconnecting textile produced from India, and the tea exported from China via Salves and gold from Africa until the sugar coffee are reached the final destination which was Europe. One more aspect is the social, cultural migration of the people from one place to another. The English language, the Christian religion and some British cultural activities were not known before the Company came to certain palaces like India, Africa and America.

CONCLUSION

It is widely agreed that Globalization process has been a real issue on both the academia and public atmosphere since the second half of the last century. Multinational corporations have been one of the essential factors of both the cause and the result of the globalization process. Thus, there is no question on the contribution of these corporations since the modern globalization but their role as a deriving mechanism of globalization in the proto-globalization period needed to be examined extensively. Therefore, this essay has attempted to cover how early the multinational corporations, British East India Company taken as a case in point, contributed in the process of proto-globalization.

It can be argued that a globalized world is the one which its interaction and integration is deeper than before. In spite of the most primitive globalization process, the emergence of the multinational corporation has added more energy into the profound interaction of the world, not only economically but also politically and socially. The British East India Company was among the earliest and the largest corporations that were established during the Proto-Globalization. In terms of political and power transformation, the company has helped the British Empire to conquer and exploit the Indian Sub-continent and many other parts in the world by defeating its main rival Dutch East India Company. This kind of Globalization is called organized violence globalization. It was eminent in the early and the medieval period which empires were invading one from the other. On the other hand, the company has played a vital role on the interaction of the global economy at the time by interconnecting the textile

produced from India and the tea exported from China; with exchange of salves and gold from Africa until the sugar and coffee reach the final destination (Europe). One more aspect is the social interaction of the world. Cultural migration of the people from one place to another was an imperative played by the company. The English language, the Christian religion and some of the British cultural activities were not known before the Company came to certain palaces like India, Africa and America.

REFERENCES

AUBET, Maria (2001). **The Phoenicians and the West: Politics, Colonies and Trade**, Cambridge University Press, Tr. Mary Turton, Cambridge.

BAYLAY, Christopher (2004). **The Birth of the Modern World**, Blackwell Publishing Ltd, New Jersey.

BHALLA, V.K. (2008). **International Business,** S. Chand & Company PVT Limited, New Delhi.

CLARK, Gregory (2007). **A Farewell to Alms a brief economic history of the world**, Princeton University Press, New Jersey.

CLARK, Josh (2008). "How did East India Company Changed the world", **Guardian**, Dec, 12.2016.

DALRYMPLE, William (2015). "The East India Company: The original corporation raiders", **The Guardian,** (28.12.2016)

DE JONG, Janny (2011). **World and Global History: Research and Teaching,** Editors: **Seija Jalagin,et el**., Pisa: Edizioni Plus – Pisa University, Pisa.

DE VARIES, Jan (2010). "The limits of globalization in the early modern world", **The Economic History Review,** New Series, Vol. 63, No. 3, p. 723.

DIAZ, Rachelle (2012). "Silk & Spice Trade", **https://prezi.com/bnnc5wj526xe/silk-spice-trade/** (10.1.2017)

FRANK Andre, (1998). **Reorient: Global economy in the Asian age** , Berkeley Press, California.

GOODWIN, Robert (2015). "Spain: The Centre of the World 1519-1682", **The Economist**, July, 2015.

GRININ, Leonid, Andrey Korotayev (2013). "Part I. Globalization in Historical Retrospective: Origins of Globalization", **Globalistics and Globalization Studies,** Vol. 8, No. 35, p. 10.

GUNN, Geoffrey (2003). **Fist Globalization: The Eurasian Exchange, 1500-1800**, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland.

HELD David, et el. (1999). "Globalization", **Global Governance,** Vol. 5, No, 4, p. 489

HOBSON, John (2004). **The Eastern Origins OF Western Civilization**, Cambridge University Press, Cambridge.

HOPKINS, Antony (2003). **"Globalization in World History"**, W.W. Norton & Company, New York.

INIKORI, Joseph, (2009). **How India Clothed the World the World of South Asian Textiles, 1500–1850,** Editors: **Giorgio Riello, Tirthankar Roy**, Koninklijke Brill NV, Leiden.

JOHN-DEGRACE, Alliyah (2016). "British East India Company", https://prezi.com/uj4wzxxyuy4q/british-east-india-company/ (31.12.2016)

LANDOW, George (2013). "The British East India Company — the Company that Owned a Nation (or Two)" **http://www.victorianweb.org/history/empire/india/eic.html** (20.12.206)

LAZARUS, Arnold (2001). **"Multinational Corporations",** (ed.), **Neil Smelser, Paul Baltes**, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, Amsterdam: Elsevier, , p. 10197.

LIU, Xinru (2010). **The Silk Road in World History.** Oxford University Press, New York.

MARKS, Robert (2007). **The Origins of the Modern World: A Global and Ecological Narrative from the Fifteenth to the Twenty-first Century,** Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Maryland.

MARTELL, Luke (2010). **The Sociology of Globalization**, Polity Press, Cambridge.

MOORE Karl, David Lewis (2009). **The Origins of Globalization**, Taylor & Francis e-Library, New York.

MOORE Karl, David Lewis (2000), "Multinational Enterprise in Ancient Phoenicia", **Business History,** Vol. 42, No. 2, p.19.

MOORE Karl and David Lewis (1999). **Birth of the Multinational: 2000 Years of Ancient Business History – From Ashur to Augustus,** Copenhagen Business School Press, Copenhagen.

O'ROURKE, Kevin, Jeffrey Williamson (2000). "When did Globalization Begin?" **National Bureau of Economic Research,** Working Paper No: 7632.

RICHARDS, John (1997) "Early Modern India and World History", **Journal of World History,** Vol. 8, No. 2, p. 197.

RIELLO, Giorgio (2009). **The Spinning World: A Global History of Cotton Textiles, 1200-1850,** Editors: **Giorgio Riello and Prasannan Parthasarathi**, Oxford University Press & Pasold Research Fund, Oxford.

ROBETRSON, Jessica (2103), "Histiry of Globalization Timeline",**https://prezi.com/ld6oxkpk4oxw/history of-globalization-timeline/** (13. 12. 2016)

ROBINS Nick (2002). "Loot: in search of the East India Company, the world's first transnational corporation" **Environment & Urbanization**, Vol. 14, No. 1, p. 80-81.

Robins, Nick (2006). **The Corporation that Changed the World: How the East India Company Shaped the Modern Multinational,** Pluto Press, London.

TANG, Rong (2008). "Is the Common Good Improved by Economic Globalization and the Activities of Multinational Corporations?" **International Journal of Business and Management**, Vol. 3, No. 1, p. 141.

THOMPSON, William (2003). **The Emergence of the Global Political Economy,** Taylor & Francis e-Library, New York.

WEBSTER, Anthony (2007). **The Richest East India Merchant: The Life and Business of John Palmer of Calcutta 1767–1836**. Boydell Press, Woodbridge.

WILKINS, Mira (2005). **Leviathans: multinational corporations and the new global history,** Editors: **Alfred Chandler, Bruce Mazlish**, Cambridge University Press, New York.

WILKINS, Mira (2001). "The History of Multinational Enterprise", **Alan Rugman, Thomas Brewer**, Editors: **"The Oxford Handbook of International Business**", Oxford University Press, New York.

ZOOK, George (1919). **The e company of Royal adventures trading into Africa,** Published PhD thesis, University of California: Press of the New Era Printing Company Lancaster, PA. California.

Internet Sites

https://global.britannica.com/topic/East-India-Company (14.1.2016)

https://www.sscnet.ucla.edu/southasia/History/British/EAco.html (18.12.216)

EKONOMİK KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ULUSLARARASI ÇALIŞMA STANDARTLARI VE TÜRKİYE

Hakkı ŞEKERBAY[1]

Öz

Son elli yıldaki gelişmeler göz önünde bulundurulacak olursa, karşılıklı ekonomik ilişkilerin uluslararası alanı şekillendirmeye başladığını söylemek yanlış olmaz. Bu süreçte, gelişmiş ülkelerdeki büyük şirketler, kar amaçlarını gerçekleştirebilmek için sınırlar ötesinde faaliyete geçerek çok uluslu şirketlere dönüşmüşlerdir. Günümüzde çok uluslu şirketler ekonomik küreselleşmenin teme aktörü olarak hizmet ederek uluslararası ticarete, yatırımlara ve teknolojiye egemen olmaya başlamışlardır. Sonuç olarak, toplumsal barışın pekiştirilmesi, sosyal adaletin geliştirilmesi, ekonomik kalkınmanın sosyal ve insani hedefleri, haksız rekabetin önlenmesi ve çalışma hayatını düzenleyen normların uyumlaştırılması gibi konularda çalışma hayatının temel konularından bazılarında küresel düzenlemeler yapılmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), uluslararası çalışma standartlarını belirleme işlevi ile büyük rol oynamaktadır. Uluslararası çalışma standartları, ILO tarafından hazırlanan ve üye ülkelerce onaylanan sözleşmeler yoluyla belirlenmekte ve ülkeleri yasal olarak bağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çok Uluslu Şirket, Uluslararası Çalışma Hakları, Doğrudan Yabancı Yatırım.

Abstract

It is not wrong to say that if the developments are taken into consideration in the last fifty years, mutual economic relations have begun to shape the international area. In this process, large corporations in developed countries have become multinational corporations, accelerating their activities beyond borders in order to realize their profit objectives. Today, multinational companies serve as the main actors of economic globalization and have become dominant in international trade, investments and technology. As a result, global regulations have been made in some of the fundamental issues of working life in such matters as consolidation of social peace, promotion of social justice, social and human objectives of economic development, prevention of unfair competition and harmonization of norms regulating the working life. International Labour Organization, one of the oldest international organizations in the world, plays a major role in determining the international work standards. International labor standards are set by contracts that are drafted by the ILO and ratified by Member States and legally binding on countries.

Keywords: Multinational Company, International Labour Rights, Foreign Direct Investment

[1] Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, Doktora Öğrencisi, E-Posta: h.sekerbay@hotmail.com

GİRİŞ

Geleneksel uluslararası ilişkiler kuramlarında devletlerarasındaki ekonomik ilişkilerin uluslararası yapıdaki ikincil ilişkileri oluşturduğu, buna karşın askeri ve siyasal ilişkilerin ise en önemli konular olduğu ele alınmaktadır (Ateş,2011:8). Bu durum 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişmeye, siyasi ve askeri ilişkilerin yanında ekonomik ilişkiler de önemli hale gelmeye başlamıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininde devletin yanında küresel ekonomik aktörler etkili bir konuma gelmişlerdir. Özellikle son otuz yılda yaşanan küreselleşme süreci ile birlikte ülkeler arasındaki ekonomik bağımlılığın artmasıyla ekonomik ilişkiler uluslararası sistemde belirleyici olmuştur.

Uluslararası ilişkilerde hâkim olmaya başlayan liberal sistem dünya ekonomisinin büyümesine yardım etmiş ve ekonomik ilişkilerin küreselleşmesi için uygun bir ortam yaratmıştır (Şen, 1998: 395). Liberal sistem devletin kalkınma ve refah alanlarındaki müdahalelerinin azaldığı, finansal kurumların etkin hale geldiği, şirket birleşmelerinin yaşandığı, çok uluslu şirketlerin etki alanlarının genişlediği bir düzen yaratmıştır (Gökten, 2013: 166-168).

Bu süreçte uluslararası ilişkilerde oldukça etkin bir aktör olarak yer alan çok uluslu şirketler, uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşlarının küreselleşme sürecinde yaşanan sorunlar karşısında nasıl bir rol oynadıkları veya oynaması gereken roller ihmal edilmiş ve bu durum birçok sorunun baş göstermesine neden olmuştur. Günümüzde ülkelerin ekonomik anlamda rekabet gücü ve refah seviyesi, küresel düzeyde talep edilen mal ve hizmetlerin elverişli koşullarda uygun maliyetlerle üretilip satılmasına aracı olan uluslararası firmaların varlığına yani çok uluslu şirketler için ne kadar cazip olduğuyla yakından ilgilidir. Bu nedenle çok uluslu şirketler sürdürülebilir rekabet gücü ve refah seviyesinin yükselmesi açısından oldukça belirleyici bir konumdadırlar.

Ekonomilerin birbirleriyle bütünleşme ve karşılıklı bağımlılık sürecine girmiş olmalarına paralel bir şekilde toplumsal sorunlar da küreselleşmekte ve bu süreçten yoğun bir şekilde etkilenmektedir (Özerkmen, 2004: 136). Bugün küreselleşme sürecinin yaratmış olduğu dünya ölçeğinde hissedilen en önemli sorun toplumsal adaletsizlik ve eşitsizliktir. Bu sürecin getirmiş olduğu serbest rekabet anlayışı, eşitsizliği her geçen gün derinleştirmekte, rekabet gücü olanlarla olmayanlar arasındaki mesafenin giderek açılmasına neden olmaktadır. Küresel ekonomi bugünkü görünümü itibariyle uluslararası sermaye ve özellikle çok uluslu şirketlerin kurallarını belirlediği ve piyasaları biçimlendirdiği adaletsiz ve eşitsiz bir yapıya sahiptir. Ticaret ve yatırım etkinliklerinin büyük çoğunluğu sanayileşmiş ülkeler arasında geçekleşmektedir (Mazur, 2000: 79-80). Üretim ise genel olarak az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler üzerinden yapılmakta ucuz işgücü ve düşük maliyetlerle üretilen ürünler gelişmiş ülkeler eliyle pazarlara sunulmaktadır. Bu süreçte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çalıma hayatının gelişimi olumsuz yönde ilerlemekte, uluslararası rekabetin kontrol edilemez durumu nedeniyle uluslararası çalışma ve sosyal standartlara aykırı bir düzen gelişmektedir.

Küreselleşme sürecinde yaşanan bu gelişmeler neticesinde uluslararası alanda çalışma standartlarının oluşturulması gerekliliği genel kabul görmüştür. Üretim süreçlerinin ülke sınırlarını aşıp çok uluslu bir yapıya kavuşması, işgücü piyasası ile ilgili uluslararası düzenlemelerin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Kuşkusuz bunun temel nedeni küreselleşme sürecinin en önemli aktörlerinden birisi olan çok uluslu şirketlerin ulusal çalışma ilişkilerini şekillendirmeleri ve kendi çıkarlarına ağırlık vermeleridir (Seymen ve Çeken, 2004: 57).

Ülkelerin dış ticaretini serbestleştirmesi, doğrudan yabancı yatırımcıları çekebilmek için pazar ekonomisi ilkeleri çerçevesinde yasal ve idari önlemler alması gibi uygulamalar istihdam artışı ve büyüme gibi makroekonomik hedeflerle yakından bağlantılıdır. İstihdam ve büyüme ise insanların hayat seviyelerini belirleyen ve onlara geleceğe dönük planlar yapma fırsatı veren olguların başta gelenlerindendir. Bu yüzden ekonomik ilişkiler ağının derinleşmesi ve yoğunlaşması küreselleşmeyi tanımlamada en önemli kaynaklardan biridir (Ateş, 2006, 27).

Bu çalışmanın birinci bölümünde küreselleşmeyle birlikte uluslararası çalışma standartlarının oluşturulmasına giden süreç ele alınmış ve bu standartların önemine vurgu yapılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde küreselleşme sürecinin en önemli aktörlerinden birisi olan çok uluslu şirketlerin önemi uluslararası çalışma standartları kapsamında ele alınmıştır. Son bölümde ise küreselleşme sürecinde Türkiye'de çokuluslu şirketlerin yeri ve uluslararası çalışma standartları bakımından uygulamalar ele alınacaktır.

1. EKONOMİK KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI ÇALIŞMA STANDARTLARI

19. yüzyılın başlarından itibaren başta İngiltere olmak üzere Avrupa'nın diğer bölgelerinde sanayi devriminin etkisiyle yaşanan gelişmeler neticesinde değişen üretim yöntemleri, yüksek düzeyde işgücü ihtiyacını doğurmuş ve bu ihtiyaç dışarıdan karşılanmaya başlamış, insanlar çalışmak amacıyla sermayenin bulunduğu sanayileşmiş bölgelere doğru göç etmişler, ekonomik ilişkilerde meydana gelen gelişmeler sonucunda sermayenin işgücünün yoğun olduğu bölgelere doğru kaydığı gözlenmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ticaretin liberalleşmesi ile ihracatı artırmak amacıyla destekler sağlanmış, ithalatı artırmaya yönelik tarifeler ve ihracat kotaları azaltılmış işgücünün çıkarlarını korumak için önlemler alınmış ve çalışma standartları devreye sokulmuştur (Gökten, 2013:153).

Uluslararası çalışma standartlarının önemi ve değeri üzerine yapılan tartışmalar ekonomik küreselleşme sürecinin iyice hızlanmış olduğu son otuz yıllık süreçte daha da belirgin hale gelmiştir. Ulusal pazarların uluslararası ekonomiye açılması rekabeti, yeni bilgi akışını, iletişimi yoğunlaştırmış ve teknolojinin hareketliliği teknolojiye erişimi kolaylaştırmış, ucuzlatmış ve ticaretin hızlanmasını sağlamıştır (Sengenberger, 2005: 8).

Bu bağlamda küresel ekonomi sermaye hareketlerinin serbestliği, sermayenin küreselleşmesi ve üretim sürecinin parçalara ayrılması ile ifade edilmektedir. Bu süreçte kapitalist üretim yeniden şekillenmiş, ulus devletin üretim yapısı değişmiş ve 1970'lerden sonra yeni bir hâl almıştır. Bu yeni yapılanmada doğrudan yabancı yatırımlar artmış, şirket birleşmeleri gerçekleşmiş, dış kaynak kullanımı ve bazı parçaların üretiminin başka şirketlere bırakılması artmıştır (Kiely, 2006: 206).

Yaşanan ekonomik küreselleşme olgusuna paralel bir şekilde haklarda küreselleşmiştir. Çok uluslu şirketlerin davranışlarının yanısıra yatırımcı çekmeye çalışan bazı devletlerin davranışları çalışma hayatını düzenleyen kanunlarla birlikte diğer birçok ekonomik ve sosyal hakkın yozlaşmasına yol açmıştır. Günümüz dünyasında yaşanan sosyal ve ekonomik küreselleşmeye bir cevap olarak sosyal ve ekonomik hakların küreselleşmesi ve bu hakların temel insan hakları olarak değerlendirilmesi söz konusudur (Aktualijos, 2011: 187).

1.1. Temel Uluslararası Çalışma Standartları ve Uluslararası Çalışma Örgütü

Günümüz uluslararası ilişkilerin erişmiş olduğu boyut ve ticari ilişkiler, karşılıklı ekonomik bağımlılığın giderek artmasına neden olmuş ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından belirlenen temel ilke ve hakların evrensel düzeyde uygulanmasının sağlanması daha da önemli bir hale gelmiştir (ILO,1998).

Refah seviyesinin sürekli yükselmesinde önemli bir paya sahip olan işgücünün, fırsat eşitliği temelinde katkıda bulundukları zenginlikten hak ettikleri payı alabilmeleri için toplumsal ilerleme ve ekonomik büyüme arasındaki bağın güçlenmesi ve dolaysıyla çalışma yaşamındaki temel hak ve ilkelerin güvence altına alınmasına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.

Evrensel ve kalıcı barış için sosyal adaletin gerekli olduğu temel inancıyla 1919 yılında kurulan ILO, bugüne kadar 190'a yakın sözleşme ve 200'e yakın tavsiye kararı benimsemiştir. 1994 yılında, Uluslararası Çalışma Konferansında ekonomik bağımlılık ve rekabet olgusunun geldiği boyut göz önünde bulundurularak bu sözleşmelerden sekiz tanesinin çalışmaya ilişkin temel haklar ve ilkeler

olarak belirlenmesi yönünde çalışmalar başlatılmıştır. Bu süreçte gelişmekte olan ülkeler bu konunun konferans gündeminden çıkarılması için yoğun baskı yapmışlardır (Tapiola, 2002:3). Dört yıl kadar devam eden görüşmeler neticesinde ILO'nun 1998 yılında Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkeler Deklarasyonunun benimsenmesiyle aşağıda belirtilen dört temel başlıktaki sekiz sözleşme ILO'ya üye tüm üye ülkeler açısından bağlayıcı hale gelmiştir (ILO, 2000).

Bu kapsamda ILO üye ülkelerden, üyeliğin ve ILO Anayasa'sının bir gereği olarak sendikalaşma özgürlüğü ve toplu pazarlık hakkının etkin biçimde tanınması, zorla ya da zorunlu çalıştırmanın tüm biçimlerinin ortadan kaldırılması, çocuk işçiliğine etkin biçimde son verilmesi ve istihdamda ve meslekte ayrımcılığın ortadan kaldırılması gibi temel haklara ilişkin ilkelere, iyi niyetle ve Anayasa'nın gereği olarak saygı gösterilmesini beklemektedir (Sengenberger, 2005:7). ILO tarafından belirlenen bu standartlar temel insan haklarının bir parçası olarak değerlendirilmekte ve doğrudan işgücü maliyetlerini artırıcı bir unsur olarak görülmemektedir.

Zorla ya da zorunlu çalıştırılmasının yasaklanmasına ilişkin belirlenen standartlar bu dört başlık arasında en geniş kabul gören konu olmuştur. Uygulamada görülen birçok haliyle işçilerin zorla ya da zorunlu çalıştırılması ev hizmetlerinde, çiftliklerde, hapishanelerde ve seks işçisi olarak çalıştırılması olarak karşımıza çıkmaktadır (ILO, 2001). Bazı Doğu Asya ülkeleri ILO'nun böyle bir çalışma standardı oluşturmasının doğrudan yabancı yatırımlar ve dolayısıyla ekonomik rekabetle ilgili olmadığını öne sürmüşlerdir (Sarna, 2005: 6). Ancak uluslararası standartların belirlenmesinde ekonomik koşullar ve rekabetin yanı sıra insan hakları alanındaki gelişmelerinde son derece belirleyici olduğu unutulmamalıdır.

İşgücü piyasasında çocuk işçiliği yaygın bir şekilde vasıfsız işçi gerektiren sektörlerde işgücü maliyetlerinin düşürülmesi yoluyla göreceli olarak ekonomik rekabet ortamında avantaj sağlamak amacıyla kullanılmaktadır (ILO,2002). Çocukların erken yaşta çalışması nedeniyle eğitim imkânlarından yoksun kalmaları insan kaynağının gelişmesine negatif bir etki yaratmaktadır. Çocukların erken yaşlarda çalıştırılması yerine iyi bir eğitim almalarının sağlanması vasıflı işgücünün oluşturulması ve ileride teknoloji temelli yatırımların ülkeye çekilebilmesi açısından ülkelere daha önemli bir avantaj sağlayacaktır.

Günümüzde insanlar ırk, renk, din, etnisite, cinsiyet vs. gibi birçok konuda ayrımcılığa uğramaktadır. Maliyet unsuru açısından aynı düzeydeki bir erkek işçiye oranla kadınlara daha az ücretler ödenmesi ve bu şekilde üretim yaptırılması çalışma hayatına ilişkin ayrımcılığın temek noktasını oluşturmaktadır. Gelişmekte olan birçok ülkede kadının ev hizmetlerinde ve çocuk bakımıyla ilgilenme görevi ekonomik küreselleşme olgusuyla birlikte değişmeye başlamış, birçok kadının nitelikli eğitim almaya başlamasıyla birlikte işgücü piyasasına girmeye başlamıştır. Ancak kadının para kazanması ve çalışması konusunda sorumlu olmaması yönündeki geleneksel bakış açısı başka bir hal almış ve aynı işi kadına erkeğe oranla daha düşük ücret karşılığında yaptırılmaya başlanmıştır. Çocuk işçiliğinde olduğu gibi vasıfsız işçi ihtiyacı duyan sektörlerde kadınlar bu şekilde çalıştırılmak suretiyle işgücü maliyetleri düşürülmeye çalışılmış ve uluslararası rekabette avantaj elde edilmeye çalışılmıştır.

Uluslararası Çalışma Örgütü, kalkınma ve ekonomik büyümenin yaratılmasını amaçlayan uluslararası çalışma standartlarını teşvik ederek, özendirerek katkı sağlamaktadır. Bu standartların sağlanması için devletin, işverenin ve işçinin bir arada olduğu üçlü yapıya sahip olan tek kuruluştur. Bu bakımdan uluslararası standartlar küresel ekonominin tüm aktörlerinin üzerinde anlaşabileceği asgari sosyal standartlardır.

1.2. Uluslararası Çalışma Standartlarının Faydaları

Çalışma standartlarına uyulup uyulmadığı hakkında bir izlenim edinmek için genellikle ülkelerin imzaladıkları ILO sözleşmelerine bakılmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki sözleşmelerin onaylanması tek başına yeterli bir kriter değildir. Bu standartların uygulamada yerine getirip getirilmediği oldukça önemlidir.

Uluslararası çalışma standartları insanlarının birçok açıdan kendilerini geliştirebilmeleri için önemli düzenlemelerdir. 1944 yılında yayımlanan ILO Filadelfiya Bildirisi uluslararası topluma işçilerin ticari bir mal olmadıklarını hatırlatmıştır (ILO,1944). Çalışmak insanların günlük yaşamlarının bir parçasıdır ve kişinin itibarı, sağlığı ve kişisel gelişimi bakımından hayati önem taşımaktadır. Ekonomik kalkınma insanların itibarlı, güvenlik ve özgür bir biçimde çalışabileceği çalışma koşullarının ve işlerin yaratılmasını içermelidir. Bu bağlamda uluslararası çalışma standartları insan yaşamının ve itibarının geliştirilmesine odaklanmıştır.

Çalışma standartlarına ilişkin uluslararası alanda çizilen ve ülkelerin genel itibariyle kabul etmesi beklenilen yasal çerçevenin esas amacı küresel ekonomide düzeyli bir saha oluşturmaktır. Bu çerçeve biryandan devletlere ve işverenlere, düşük çalışma standartlarının uluslararası ticarette büyük avantajlar sağlayacağına dair cezbedici ve yanlış inanıştan kaçınmaları konusunda yol gösterici olmaktadır. Çalışma standartlarının yükseltilmesi sürecinde katlanılacak maliyetler kuşkusuz uzun vadede ne devlete nede işverene yarar sağlamayacak olmakla birlikte düşük çalışma standartlarının hâkim olduğu bir ekonomide düşük ücret vasıfsız işgücünün yaygınlaşması yüksek cirolu endüstrilerin gelişmesini, yüksek vasıflı istikrarlı istihdamın gelişmesini önleyecek ve ekonomilerini geliştirmiş ülkelerle ticaret yapmayı da gittikçe zorlaştıracaktır.

Uluslararası çalışma standartlarının oluşturularak küresel düzeyde ilan edilmesiyle birlikte bu standartların yüksek miktarda maliyet gerektirdiği ve böylelikle ekonomik kalkınmayı engellediğine ilişkin yaygın bir düşünce hâkim olmuştur ancak yapılan araştırmalar bu standartlara uyulmasının verimliliği ve ekonomik performansı artırdığını göstermiştir. Bu çerçevede bir işyerinde ülke standartlarına göre uygulanan yüksek ücret, çalışma saatlerinin iş ve aile yaşamı arasındaki dengeyi koruyacak şekilde belirli olması, işyerinde eşitliğin gözetilmesi çalışanların bir işe başlama ve ayrılma hızarlarının düşmesine yani işyerine olan bağlılıklarının artmasına yol açmaktadır. Uluslararası çalışma standartları çerçevesinde mesleki eğitime yapılan yatırımlar eğitilmiş bir işgücü ve yüksek istihdam seviyeleri ile sonuçlanmakta, güvenlik standartları ise sağlık masrafları ve kazaların maliyetlerini azaltmaktadır. İstihdam güvencesine kavuşan işçilerin ise risk almaya ve yenilik üretmeye yönelik çabaları artmaktadır. (World Bank, 2005: 136-156). Bu çerçevede uluslararası çalışma standartların yararlı etkileri yabancı yatırımcılar tarafından gözden kaçırılmaması gereken önemli bir konu haline gelmiştir. Çünkü uluslararası çalışma standartlarına uyum göstermekten kaçınan veya gerekli çabayı gösteremeyen ülkelerin küresel ekonomide daha rekabetçi olduklarına dair çok az kanıt vardır (Kucera, 2002: 31-70).

Ekonominin genel seviyelerinde dönem dönem yüksek vasıflı işgücüne sahip, hızlı büyüyen ülkelerde bile tahmin edilemeyecek şekilde ekonomik düşüşler gözlenmektedir. Bu ekonomik düşüşlerin yaratmış olduğu sosyal etkilerden arınmak için ILO sosyal diyaloğun geliştirilmesi, örgütlenme özgürlüğünün sağlanması, sosyal koruma sistemlerinin oluşturulması durumunda ekonomik krizin yarattığı düşüşten daha güvenli bir şekilde kurtulunabileceğini ifade etmektedir.

Ekonomik kalkınma her zaman kuralların kabul edilmesine bağlıdır. Yasalar ve işlevsel kuruluşlar mülk hakkını, sözleşmelerin etkin hale gelmesini, süreçlere bağlılığı, suça karşı korunmayı sağlarlar. Adil kurallar ve kuruluşlar eliyle yönetilen bir piyasa herkes için daha yararlı ve daha etkili olacaktır. İşgücü piyasası da aynen böyledir. Uluslararası çalışma standartlarıyla oluşturulmuş adil çalışma uygulamaları ve ulusal yasal sistemler tüm işçiler ve işverenler için etkin ve istikrarlı bir işgücü piyasası sağlarlar.

Uluslararası çalışma standartları, dünya genelinde uzmanların, işçilerin, işverenlerin, devletlerin ve sivil toplumun birlikte yürütmüş olduğu tartışmalarının sonucunda olgunlaşmıştır. Bu standartlar çalışma hayatına ilişkin sorunların nasıl çözülebileceğine yönelik uluslararası işbirliğini işaret ederler ve dünyanın birçok bölgesinde yaşanan tecrübelerin bir yansıması olarak karşımıza çıkmışlardır.

2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNİNAKTÖRÜ OLARAK ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER

Küresel çok uluslu şirketlerin dünya sisteminin önemli aktörlerinden biri olarak kabul edilmesinin birçok sebebi bulunmaktadır. Herşeyden önce bu şirketler devletlerle kıyaslandıklarında sahip oldukları birçok avantajın dışında küresel sisteme şu dönemde tarihsel olarak belirleyici unsurun ekonomik güç olmasının da kendi lehlerine bir süreç olduğunun bilincindedirler (Arıboğan, 2001: 170)

Birçok çok uluslu şirket aşırı derecede güçlü kuruluşlar olup BM'ye üye birçok devletten daha fazla kaynağa sahiptirler. Bu kuruluşlar her geçen gün önemli ölçüde büyümeye devam etmektedirler. Bazı çok uluslu şirketlerin işlem yaptıkları alanlar ve kurulu bulundukları coğrafya bugüne kadar kurulmuş olan en büyük imparatorluktan daha geniştir. Bu şirketler geçmişte olduğundan çok daha geniş ölçüde dünya ekonomisini bütünleştirmişlerdir. Bu durum küresel ekonomik bağımlılığı beraberinde getirmiştir. Çok uluslu şirketlerin temel prensipleri dünya pazarlarına en düşük maliyetli ürün sağlamaktır. Şirketler bu amaçlarına ulaşabilmek için üretim faaliyetleri için en verimli yerlerin elde edilmesi ya da ev sahibi ülkenin sağlayacağı avantajlarla başarılabilecektir (Gilpin, 2012: 284-285).

20. yüzyılda daha da büyüyen şirketler için teknolojin sürekli gelişen çizgisi, merkezle alt şubeler arasındaki iletişim de kolaylaşıp ucuzlayınca en önemli itici güç haline gelmiştir. Önceleri yayılma alanları sınırlı olan şirketler günümüzde maliyetlerini azalttıkları her yere dağılarak dünya çapında ekonomik devler yaratmışlardır (Arıboğan, 2001: 175). Çok uluslu şirket yatırımlarını dünya geneline yayarak küresel piyasanın farklı kesimlerinde kâr elde ederek farklı tipte bir dünya ekonomisi yaratmaktadır. Uluslararası ticaretin büyük bir bölümü çok uluslu şirketlerin kendi içindeki ticaretten oluşmaktadır (Nye ve Welch, 2013: 432).

Çok uluslu şirketlerin çok geniş yönetim marifetleri, finansal varlıkları, teknik kaynakları ve fonları mevcuttur ve bu şirketler devasa işletmelerini eşgüdümlü bir strateji ile yürütürler. Çok uluslu şirketler pazar pozisyonunu dikey bütünleşme ve karar alma işinin merkezileşmesi sayesinde genişletmek ve ebedîleştirmek için girişimde bulunurlar (Gilpin, 2012: 285). Çok uluslu şirketlerin küresel düzeyde üretim zincirlerinin farklı aşamalarını kontrol edebilme ve her üretim süreci için elde edilebilecek avantajları optimum düzeyde kullanabilme kabiliyetleri bulunmaktadır.

Ekonomik küreselleşme, çok uluslu şirketlerin faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda işgücünün nispeten hareketsiz kaldığı, buna karşılık sermaye ve teknolojinin sürekli bir hareket halinde olduğu bir dünyayı yansıtmaktadır. Bu durum yatırımları çekmek ve en ucuz maliyetli üretimi gerçekleştirmek adına yoğun bir uluslararası rekabetin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu süreçte yatırım çekerek ekonomik bir rahatlama, mevcut istihdam sorunlarına çözüm arama gayreti içerisinde olan az gelişmiş ülkeler sahip oldukları ucuz işgücü potansiyelleriyle cazip hale gelmektedirler. Ancak sermayenin ucuz işgücüne yönelmesi uluslararası çalışma standartlarının uygulanması ve denetlenmesi aşısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Uluslararası Çalışma Standartları

Son on yılda yapılan araştırmalar doğrudan yabancı sermeye akışının hızlı küreselleşmeyi desteklediğini göstermiştir. Gelişmiş ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımların potansiyel rolü teknoloji transferi yöntemsel beceriler, sermaye ve yabancı para ile birlikte istihdam artışı sağlaması nedeniyle iyi olarak görülmektedir (Sarna, 2005:3).

Gelişmiş ülkeler küresel rekabetin giderek artma eğiliminde olduğu uluslararası piyasada, gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu düşük çalışma standartları nedeniyle doğrudan yabancı yatırımları cezbettiklerini, dolayısıyla adil olmayan bir rekabet ortamıyla karşı karşıya kaldıklarını sıklıkla dile getirmektedirler. Bu bağlamda bazı gelişmiş ekonomiler, az gelişmiş ülkelerdeki düşük çalışma standartlarıyla rekabet edebilmek ve sürdürülebilir bir rekabet ortamını yaratmak için kendilerinin de çalışma standartlarını düşürmeye zorlandıklarını ifade etmektedirler. Sonuç olarak böylesine bir bakış açısı rekabetçi bir fırsat elde etmek isteyen ülkelerin, düzenlemelerini zayıflatmaya başladığı dibe doğru bir yarışı ifade etmektedir (Zammit,2004:3). Bu durumu mahkûmun ikilemi teoremiyle açıklayacak olursak herkesin düşük standartları teşvik ettiği fakat herkesin düşük standartların iyileştirilmesini istediği bir küresel ekonomik piyasadan bahsedilebilir (Sarna, 2005:3). Böylesine dibe doğru rekabetin yaşandığı bir ekonomik düzenden kaçınmak için temel uluslararası çalışma standartlarının küreselleşmenin verdiği imkânlar doğrultusunda bütün ülkelere empoze edilmesi gerektiği fikri sosyal adaletin gerçekleşmesi açısından daha tercih edilebilir bir yol olacaktır.

Bugün evrensel çalışma standartlarının gelişmiş ülkelerin ihtiyacı olduğu için mi yoksa gerçekten insan hakları kapsamında bir gereksinim olduğu için mi oluşturulmaya çalışıldığı tartışmalı bir konu olmakla birlikte evrensel çalışma standartlarının belirlenmesi ve tüm ülkeler için uygulanabilir olması sosyal adaletin sağlanabilmesi adına olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

Diğer yandan birçok ülke işgücü maliyetlerini artırdığı ve doğrudan yabancı yatırımlar için cazip olma avantajını ortadan azalttığı için çalışma standartlarının katı bir şekilde evrensel olarak zorlanmasına karşı bir tavır içerisindedir. Bununla birlikte gelişmiş ülkeler bol miktarda işçi çalıştırdıkları için genellikle işgücü maliyetlerinin düşük olduğu ülkelere yatırım yapmaya meyillidirler ancak yatırımların nereye yapılacağı sadece işgücü maliyetlerine bakılarak alınacak bir karar olmaktan öte işgücünün sahip olduğu becerilerin söz konusu yatırımlar için uygunluğuna, işçilerin eğitim düzeylerine, verimlilik düzeylerine ve diğer birçok etkene bağlıdır (OECD, 1996). Dolayısıyla çok uluslu şirketlerin yapacakları yatırımlarda sadece düşük işçilik maliyetlerini dikkate almaları rekabet açısından kendilerine sanıldığı gibi avantajlı bir durum yaratmayacaktır. Bu şekilde yapılan yatırımlar, yatırım yapılan ülkedeki çalışma standartlarının sürekli kötüye gideceği, gelir dağılımındaki eşsizliğin artacağı ve sosyal adaletin sağlanamayacağı bir piyasa yaratacaktır ki bu durum uluslararası politik ekonomi bakımından haksız rekabeti doğuracak ve olumsuz gelişmelere gebe bir piyasa ekonomisi yaratacaktır.

Gelişmekte olan ülkeler ise genellikle çalışma standartlarını gelişmiş kuzey ülkelerinin bir ayrıcalığı olarak algılamakta, çalışma standartlarının ancak belirli bir kalkınma düzeyine erişildiğinde kendiliğinden yükselebileceğini iddia etmektedirler (Sarna, 2005: 5). Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerin korumacı olduğunu ve çalışma standartlarını öne sürerek kendi iç pazarlarına girmelerinin engellendiğini düşünmektedirler. Yani gelişmekte olan ülkelere göre belirli bir kalkınma seviyesi yakalanmadan çalışma standartlarının yükseltilmesinin işgücü maliyetlerini artıracağını, küresel rekabet avantajlarını yitireceklerini ve böylece ekonomik gelişme süreçlerinin istenilen düzeye erişmesinin mümkün olmayacağını savunmaktadırlar.

1950'li yıllarda Japonya'nın yüksek üretkenlik ve düşük işgücü maliyetlerinin uluslararası rekabette Avrupa ve ABD'yi endişelendirmesi ve hızlı bir endüstriyel kalkınma dönemi yaşayan Japonya'da çalışma koşullarının IMF ve Amerikan sendikaları vasıtasıyla yapılan dış baskılar neticesinde iyileştirilerek işgücü maliyetlerinin artırılması, çalışma saatlerinin düzenlenmesi vb. düzenlemelerle Japonya'da çalışma standartlarının yükseltilmiş olması Japonya'yı gelişmekte olan ülkelerin iddialarının aksine rekabetten uzaklaştırmak yerine daha nitelikli sanayi geliştirmeye yöneltmiş ve Japonya'nın ekonomik gelişmesi uzun yıllar devam etmiştir (Sarna, 2005: 5). Sonuç itibariyle yapılan gözlemler ne çalışma standartlarının düşük olmasının o ülkelere rekabetçi bir avantaj sağladığını, ne de çalışma standartlarının yükseltilmesinin rekabetteki avantajları azaltmadığını ortaya koymuştur (Stern, 2005:1-3)

Çalışma standartlarının düşük olduğu bölgelerde genel olarak emek-yoğun sektörlere yönelik yatırımların öne çıktığı, çalışma standartlarının yüksek olduğu bölgelerde ise teknoloji-bilgi yoğun sektörlerin öne çıktığı görülmektedir. Bu bakımdan uluslararası çalışma standartlarına işgücü maliyetlerini artıran bir olgu yerine kalkınmayı olumlu etkileyen bir faktör olarak bakılmalıdır. Uluslararası temel çalışma standartlarının doğrudan yabancı yatırımlara cezbedecek bir rol oynayabileceği ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomiyi her yönüyle kalkındıracağını düşünmek gerekmektedir. İşgücü maliyetlerinin artmasının veya azalmasının uluslararası çalışma standartlarının uygulanması veya uygulanmaması ile doğrudan bir bağının olduğunu söylemek oldukça zayıf bir çıkarı olacağı gibi işgücü maliyetlerinde yaşanan değişiklikler birçok ekonomik gelişmenin bir çıktısı olabilecek kadar geniş bir alandır.

Çalışma standartlarının ihmal edilmesi suretiyle işgücü maliyetlerini düşük tutmak, bazı endüstrilerde doğrudan yatırımları çekmek için cezbedici ve kolay bir yöntem gibi görülebilir ancak böyle bir getirinin kısa dönemli olduğu ilerleyen süreçte yatırımlardaki artışların azaldığı ve ülkenin ekonomik olarak istenilen düzeye gelebilmek için gerekli üst düzey yatırmalara ulaşamadığı görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımları çekmek için bu şekilde bir yaklaşım içerisinde olan ülkelerin yalnızca emek-yoğun sektörlerde ve düşük teknoloji gerektiren işlerde yoğunlaşacakları ve teknoloji yoğun üretime doğru geçişin sürekli erteleneceği, işgücünün beceri ve kabiliyetlerinin geliştirilemeyeceği dolayısıyla gelişmiş bir ekonomik alt yapının oluşturulmasının güçleşecektir.

2.2. Çok Uluslu Şirketlerin Desteklenmesi

Daha önce vurgulandığı üzere son otuz yıllık dönemde uluslararası ticaretle birlikte doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik küreselleşmenin lokomotifi konumuna gelmiştir. Devletler günümüzde uluslararası yatırımları işverenlerin sosyal sorumlulukları, çalışma ve çevresel alanlarda oluşturulan uluslararası standartlarla ilişkilendirmeye başlamışlardır (Penfold, 2004: 1). Küreselleşme sürecinde yaşanan gelişmeler neticesinde ortaya çıkan çok uluslu şirketler aracılığı ile kuzeydeki yatırımlar güneye doğru yönelmiştir. Bu durum ev sahibi ülkelerin ekonomilerini ve sosyal düzenlerini önemli ölçüde etkilemiş, doğrudan yabancı yatırımların uluslararası çalışma standartlarıyla ilişkilendirilmesi önem kazanmıştır.

Günümüz uluslararası ilişkiler anlayışı çerçevesinde doğrudan yabancı yatırımlar iki taraflı veya çok taraflı ticaret anlaşmaları, devletlerin kurdukları yatırım bankaları ve kuruluşları, bölgesel ve ulusal kuruluşlarca desteklenmektedirler (Penfold, 2004: 1) Uluslararası ticaret anlaşmaları ve çok taraflı ticari işbirliği anlaşmaları genelde çalışma ve çevre hakları gibi sosyal haklara ilişkin düzenlemeler içermezler, bu antlaşmalar tamamen liberal anlayışla yatırımların önündeki engelleri kaldırmaya odaklanmıştır. Ancak bazı gelişmiş ülkelerin uluslararası yatırımları destekleyen kamu ihracat kredisi kuruluşları ile uluslararası bir örgüt olan Dünya Bankası destek vereceği şirketlerin uluslararası çalışma ve çevre standartlarına uymasını değerlendirme kriteri olarak belirlemiştir (Penfold, 2004: 12).

ABD, Birleşik Krallık, Japonya ve Dünya Bankası grup kuruluşları deniz aşırı yatırımlara verecekleri kredileri çalışma standartlarına uyulup uyulmadığına göre değerlendirmektedirler. ABD'nin deniz aşırı yatırımları destekleyen ihracat kuruluşu kredi başvurusunda bulunan şirketlerden örgütlenme özgürlüğü, toplu sözleşme hakkının tanınması, çocuk işçiliğinin yasaklanması, asgari çalıştırma yaşına uyulması, makul çalışma saatleri ve asgari ücret gibi temel uluslararası çalışma standartlarına ilişkin garantiler istemektedir (Penfold, 2004:15.)

Kredi kuruluşlarının karar alma süreçlerinde çalışma standartlarına ilişkin uygulamaların ne kadar etkili olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte bu kuruluşların çalışanların haklarının korunması yönünde ciddi bir politika belirlemiş olmaları günümüz ekonomik ilişkileri açısından oldukça önemlidir. Gelişmekte olan ülkelerin yabancı yatırımcılara kredi sağlayan yerel kuruluşlarında ise genel olarak çalışma ve sosyal standartlara ilişkin kriterlere yer vermedikleri görülmektedir (Penfold,2004: 23).

2.3. Çok Uluslu Şirketlerin Denetlenmesi İçin Oluşturulan Mekanizmalar

Çok uluslu şirketlerin insan hakları ihlalleri, çalışma ve sosyal standartlara aykırı uygulamalarını önlemeye yönelik çeşitli uluslararası standartlar ve düzenlemeler öngörülmüştür. Çok uluslu şirketlerin etkinliklerinin giderek artması ve bu şirketlerin uygulamaları ev sahibi ülkelerle bu şirketler arasındaki ilişkileri belirli bir çerçeveye oturtacak uluslararası belgelerin hazırlanmasını gerekli kılmıştır. Çok uluslu şirketlerin yatırım yaptıkları ülkelerdeki faaliyetleri çalışma yaşamına ve sosyal politikalara ilişkin duyarlılığı artırmıştır. Çalışma hayatına dair küresel ölçekte adil bir düzen oluşturma gayreti içerisinde olan ILO, 1977 yılında Çok Uluslu Şirketler ve Sosyal Politika ile İlgili İlkeler Üçlü Bildirgesini kabul ederek gerek çok uluslu şirketlere gerekse devletlere ve sosyal taraflara çalışma hayatına dair tavsiyelerde bulunmuştur (ILO, 2006:1-13)

Çokuluslu şirketler, birçok ülkenin ekonomisinde ve uluslararası ekonomik ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır. Bu konu, gerek devletlerin, gerekse işçi ve işveren kuruluşlarının giderek daha çok ilgisini çekmektedir. Bu tür girişimler doğrudan uluslararası yatırımlar ve diğer yollardan, sermayenin, teknolojinin ve emeğin daha etkin kullanımına katkıda bulunarak gerek geldikleri gerekse gittikleri ülkelere önemli yararlar sağlayabilirler. Devletlerin izledikleri kalkınma politikaları açısından bakıldığında bu şirketler ayrıca ekonomik ve sosyal refaha, yaşam standartlarının yükseltilmesine, temel gereksinimlerin karşılanmasına, doğrudan ya da dolaylı biçimde istihdam olanakları yaratılmasına, sendikalaşma özgürlüğü dâhil olmak üzere temel insan haklarının gerçekleşmesine tüm dünyada katkıda bulunabilirler. Buna karşılık, çokuluslu şirketlerin etkinliklerini kendi ulusal çerçevelerinin ötesinde örgütleyebilme alanında sağladıkları ilerleme, tek elde biriken ekonomik gücün istismar edilmesine, ilgili ülkelerdeki ulusal politikalarla ters düşülmesine de yol açabilir ve bu şirketlerin karmaşık yapılanmalarını, işlemlerini ve politikalarını anlamadaki güçlük zaman zaman ana ülkede, gidilen ülkede ya da her ikisinde birden sorunlara yol açabilir.

2000 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Küresel Paktı (UN Global Compact) çok uluslu şirketlerin çalışma standartları ve insan hakları ihlalleri açısından kontrol edilebilmesi açısından önemli bir düzenlemedir. Bu pakta 2000'in üzerinde şirket iştirak etmiştir ve bu şirketlerin çoğunluğu az gelişmiş ülkelerde yatırım yapan şirketlerden oluşmaktadır. Küresel Pakt 'da iş dünyasının uluslararası alanda kabul edilmiş standartlara saygılı olması, örgütlenme özgürlüğü ve toplu pazarlık hakkının sağlanması, zorla çalıştırmanın ortadan kaldırılması, çocuk işçiliğinin önlenmesi gibi konularda destek olmaları beklenmektedir (Ruggie, 2007: 819). Ancak devletlerin ve işverenlerin yükümlülüklerinin tam olarak belirlenmemiş olması şirketlerin bahsedilen ilkelerin yerine getirilmesine katkı sağlamamış olmaları, şirketler için öngörülen denetim mekanizmalarının etkin hale getirilememesi nedeniyle Küresel Pakt'ın başarısı çok sınırlı kalmıştır (Kıvılcım, 2009: 227).

3. TÜRKİYE'DE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN FAALİYETLERİ VE ÇALIŞMA STANDARTLARI

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı bir yabancı yatırımcının bir başka ülkede yer alan bir firmanın en az yüzde on veya daha fazla hissesine sahip olması durumunda yabancı sermaye yatırımı olarak değerlendirilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler açısından ekonomik kalkınma yolundaki en önemli engellerden birisinin yurt içindeki sermaye birikimlerinin yetersizliğidir (Koçtürk ve Eker, 2012:37).

Gelişmekte olan ülkeler iç piyasadaki sermaye açıklarını karşılamak için doğrudan yabancı yatırımcı çekmek için özel bir çaba içerisinde olmaktadır. Çünkü günümüz ekonomik ilişkilerinde yabancı yatırımlar ekonomik büyümeyi, istihdamı, ihracatı, teknolojik gelişmeyi direk etkilemekte ve ülkenin hacmini genişletmektedir.

Türkiye'de özellikle son otuz yıl içerisinde yabancı yatırımcıları çekmek için çaba sarf eden bir ülke olmuştur. Özellikle son yıllarda uygulamaya konulan politikalar neticesinde uluslararası doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişinde kayda değer bir artış gözlenmiştir. Türkiye'nin uluslararası doğrudan yatırımlardan almış olduğu pay genel olarak %1-2 aralığında olup, istikrarlı bir seviyede seyretmektedir (UDYR, 2012).

Türkiye, doğrudan yabancı yatırımcı çeken bir ülke olma özelliği nedeniyle uluslararası ekonomik rekabet içerisinde önemli bir konumdadır. Bu durum uluslararası örgütlerin ve sivil toplum kuruluşlarının Türkiye'yi sosyal ve ekonomik bakımdan yakından takip etmelerine neden olmaktadır. Türkiye mevcut konumu itibariyle çalışma hayatında meydana gelen gelişmeler karşısında sürekli olarak uluslararası baskıya maruz kalan, biryandan yabancı sermayenin isteklerini diğer bir yandan da uluslararası çapta örgütlenmiş işçilerin taleplerini karşılama noktasında çalışmalarını sürdürmektedir.

Türkiye 1932 yılında üye olduğu Milletler Cemiyetine üye olarak Uluslararası Çalışma Örgütünün de doğal üyesi olmuştur. Türkiye ILO'ya üye olmasından itibaren gerek uluslararası politikada alanda gerekse iç politikada karşılaşılan sorunlara rağmen birçok sözleşmeyi onaylayarak iç hukukunda uygulamaya koymuştur. Bu gelişmeler doğrultusunda Türkiye, ekonomik küreselleşme sürecinde yaşanan ilerlemelere ve bu ilerlemelerin yaratmış olduğu değişimlere ayak uydurmak, uluslararası rekabetin adil bir şekilde sürdürülebilmesini sağlamak amacıyla çalışma mevzuatını ILO sözleşmeleriyle uyumlu hale getirmeye yönelik önemli ilerlemeler kaydetmiştir.

Çalışma standartlarının uygulanması açısından önemli bir yere sahip olan toplu iş sözleşmeleri işçi ve işvereni ortak paydada buluşturarak çalışma hayatının barış içinde geçmesini sağlar. İşçiler toplu iş sözleşmesinde kararlaştırılan çalışma koşulları ve özellikle üretim devamlılığı sayesinde elde edecekleri düzenli gelir ile sosyal durumlarını ayarlama imkânı elde ederken işverenler de sözleşmelerde kararlaştırılan ekonomik yükün ölçüsü ve sürekliliğine dayanarak sahip oldukları işgücü kapasitesine göre yatırım hesaplarını kolaylıkla yaparlar. Toplu iş sözleşmelerinin yaygınlaşması işçilik maliyetlerinin birbirine yakın olmasını sağlar ve bu durum haksız rekabetin yaşanmasını engeller. Bu bakımdan işçilerin toplu pazarlık hakkına sahip olmaları ve herhangi bir baskı altında kalmadan sendikaya üye olabilmeleri uluslararası çalışma standartlarının uygulanması ve haksız rekabetten kaynaklanan sorunların giderilmesi açısından oldukça önemlidir.

Türkiye'de faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin durumu incelendiğinde genel itibariyle işçilerin sendika üyeliğine ve toplu pazarlık haklarına ilişkin bir engelleme olmadığı, uluslararası çalışma standartlarına büyük oranda uyum sağlandığı gözlenmekle birlikte toplu pazarlık sürecinde yaşanan anlaşmazlıkların gecikmeyle de olsa çözülebildiği görülmektedir. İşçilerin uluslararası çalışma standartlarına uygun bir çalışma ortamına sahip olup olmadıkları ve şirketlerin bu standartlara uyup uymadıklarının izlenebilmesi için en önemli denetim mekanizması kuşkusuz sendikal örgütlenme ve toplu pazarlık süreçleridir. Sendikaların örgütlendiği işyerlerinde genel itibariyle uluslararası çalışma standartlara uyulduğu, uyulmadığı takdirde sendikanın yaptırım gücünü uyguladığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de toplu pazarlık sürecinde yaşanan sorunlar uluslararası boyut kazanmakta ve sorunun çözülebilmesi için bir baskı unsuru gelişmektedir.

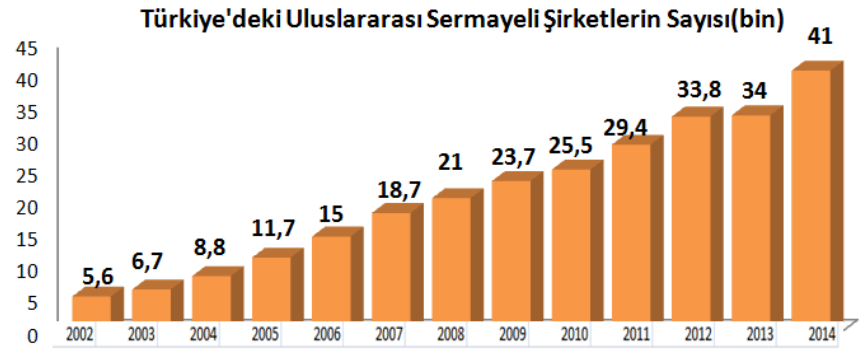
Ülkelerin kendi iç hukuk düzenlerinde yapmış oldukları çalışma hayatının düzenlenmesine ilişkin değişiklikler başta ILO olmak üzere diğer uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları tarafından izlenmektedir. Uluslararası çalışma standartlarına aykırı düzenlemeler çeşitli platformlarda eleştirilmekte ve ülkelere baskı uygulanmaktadır.

ILO, üye ülkelerin işçi işveren ve devlet temsilcilerinin katılım sağladığı Uluslararası Çalışma Konferansında onaylanarak kabul edilen tavsiye kararları ve sözleşmelerle uluslararası çalışma standartları oluşturarak ülkeler arasındaki haksız rekabeti önlemeyi amaçlamaktadır. ILO Uzmanlar Komitesi tarafından üye ülkelerin sorumluluklarını yerine getirip getirmedikleri bir rapor halinde Konferansa sunularak ülkelerden gereğinin yapılması beklenir. Sözleşmelere aykırılık durumunun giderilmemesi durumunda ülkeler özel paragrafa alınarak gerekli çalışmaların yerine getirilmesi için ülkelere baskı uygulanır.

Türkiye, ILO'ya üye olduğu günden buyana birçok kez konferans gündemine alınmış, sendikal örgütlenme ve toplu pazarlık konularında eleştirilmiştir. Türkiye bu eleştiriler karşısında gerek bireysel gerekse toplu iş hukukunu uluslararası standartlara uygun hale getirmek için birçok düzenleme yapmıştır ancak örgütlenme ve toplu pazarlık sürecine ilişkin bazı temel eleştiriler devam etmektedir.

Günümüzde uluslararası standartlarda yönetilen ve küresel ölçekte üretim gerçekleştiren firmalar çalışanların örgütlenme ve toplu pazarlık haklarına negatif yaklaşmamakta, bu süreci çalışanların motivasyonlarını artırıcı, işyerine olan bağlılıklarını kuvvetlendirici bir etmen olarak değerlendirmektedirler. Mevcut uluslararası ekonomik ilişkiler çerçevesinde çalışanlarına uluslararası çalışma standartlarına aykırı davranan firmaların uluslararası rekabette tutunabilmeleri mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle çalışma standartlarına uyum ek bir maliyet ya da yatırımları çekmede avantaj olarak görülmemeli, tersine şirketin küresel düzeyde büyümesi ve faaliyet alanını genişletmesi için araç olarak değerlendirilmelidir. Türkiye'de faaliyette bulunan en büyük çok uluslu şirketin yapısı incelendiğinde örgütlenme ve pazarlık hakkının çalışanlar tarafından etkin bir şekilde kullanılması önemli bir göstergedir.

Şekil 1: Uluslararası Sermayeli Şirketlerin Sayısı

Kaynak: Merkez Bankası ve Ekonomi Bakanlığı

v

Avrupa'nın en hızlı büyüyen ekonomilerinden birisi olan Türkiye'nin son yıllarda ekonomik alanda göstermiş olduğu başarıların bir sonucu olarak uluslararası yatırımcılar için cazibe merkezi haline gelemeye başladığı görülmektedir. 2000'li yıllarında başında 15 milyar dolar civarında olan yabancı yatırımlar 2015 yılı itibariyle 150 milyar doların üzerine çıkarak önemli bir gelişme kaydetmiştir Başbakanlık,2016:1). Bununla birlikte çok uluslu ve uluslararası sermayeli şirketlerin son yıllarda Türkiye'deki yatırımlarını artırdığı gözlenmektedir. Türkiye'de faaliyet gösteren çok uluslu şirketlerin sayısı 2000'li yılların başında 5 bin civarındayken günümüzde 40 binin üzerine çıkmıştır. Bununla birlikte çok sayıda uluslararası büyük şirketin Türkiye'deki ofislerini merkez ofis olarak belirlediği ve diğer ülkelerdeki yatırımlarını buradan yönetmeye başladığı görülmektedir.

Tablo: 1 Türkiye'deki uluslararası sermayeli şirketlerin ülkelere göre dağılımı (İlk 10)

Ülke	Şirket Sayısı
1. Almanya	6015
2. İran	3570
3. İngiltere	2760
4. Hollanda	2433
5. Suriye	2106
6. Rusya Federasyonu	1811
7. Azerbaycan	1577
8.ABD	1502
9. Irak	1392
10. Fransa	1277
TOPLAM	**41397**

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı

Türkiye'deki doğrudan yabancı yatırım kapasitesindeki artış ve çok uluslu şirket sayısındaki yükselişin önemli nedenleri arasında Türkiye'nin dünyanın farklı bölgelerindeki birçok pazara olan yakınlığı, genç ve dinamik nüfusu, hammaddeye erişim, gelişmiş bir altyapı ve ekonomik alanda yapılan reformların önemli bir katkısı bulunmaktadır.

SONUÇ

Günümüz ekonomik ilişkilerinde liberal ekonomik düzenin sunduğu olanaklar neticesinde işgücünün sermayeye olan akış yönü tersine dönmüş, sermaye işgücünün bol ve ucuz olduğu bölgelere gitmeye başlamıştır. Bu dönüşüm sanayi devriminin başlarında yaşanan olumsuz çalışma koşullarının bu sefer dünyanın başka bölgelerinde, özellikle de işgücünün ucuz olduğu bölgelerde devam etmesine zemin oluşturmuştur.

Çok uluslu şirketlerin azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak tabir edilen ülkelerin kalkınmalarına destek olacak özellikleri oldukça önemlidir. Herşeyden önce bu şirketler yatırım yaptıkları ülkelerde olmayan sermaye ve teknolojik yetersizliklere ilişkin eksiklikleri giderirler. Ayrıca bu ülkelerin günümüz ekonomik ilişkilerinin bir parçası haline gelmelerine yardımcı olurlar. Ancak çok uluslu şirketlerin tüm bunları sağlarken uluslararası çalışma standartlarına uygun hareket etmeleri son derece önemlidir.

Gerek ülkelerin gerekse çok uluslu şirketlerin evrensel düzeyde oluşturulan çalışma ve sosyal standartlara uygun hareket edip etmediğine ilişkin denetimler ve yaptırımlar uluslararası hukukun doğası gereği mümkün olmadığı için baskı oluşturma yoluyla yapılmaya çalışılmakta, ülkeler uluslararası düzeyde eleştirilmektedir. Ancak standartlara uymayan çalışma ilişkilerinin görüldüğü az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik anlamda gelişmiş ülkelere bağımlı olması, dış yatırımların ülkeden çıkması ve ekonomik darboğaza girilmesi endişesi nedeniyle ülkelerin çalışma standartlarına uyum adına çalışma yapmasını engellemektedir.

Çalışma standartlarına uyumun sağlanmasında devletlerin rolü oldukça önemlidir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde genel itibariyle uluslararası çalışma standartlarına uyulması yönünde bir çaba olduğu ortadadır. Ancak yeterli sermaye birikimine ve teknolojik bilgiye sahip olmayan az gelişmiş ülkelerin bu açıklarını kapatmak üzere yabancı yatırımlar açısından cazip hale gelmek istemeleri, bu ülkelerin güçlerini uluslararası firmaların maliyetleri azaltma isteği karşısında kırmakta, çalışma standartlarının oluşturulmasına yönelik çalımalar sekteye uğramaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta az gelişmiş ülkelerde yatırım yapan çok uluslu firmaların hissedarları ile az gelişmiş ülkelere uluslararası çalışma standartlarına uyulması yönünde baskı uygulayan ülkelerin aynı olmasıdır. Bu kısır döngünün aşılmasında ve standartların sağlanmasında sadece ülkelere değil, yatırımcı şirketlere karşı da uluslararası yaptırımların uygulanabilmesi oldukça önemlidir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri dünya genelinde en fazla doğrudan yabancı yatırım gerçekleştiren ülkelerden birisidir. Aynı zamanda Amerika, haksız rekabet ortamının yaratılmaması için uluslararası çalışma standartlarına uyulması yönünde doğrudan yabancı yatırım çeken ülkelere baskı uygulamaktadır.

Uluslararası çalışma standartlarının gereği gibi uygulana bilmesi herşeyden önce belli bir hukuki alt yapının varlığını gerekli kılar. Bu noktada ülkelerin yönetim ve organizasyonel yapıları da oldukça önemli bir etken olmaktadır.

KAYNAKÇA

AKTUALIJOS, (2011). **Teises, Globalization of Labour and Social Rights: A Response of the Social Environment to Economic Globalization**, *Current Issues of Business and Law.*

ARIBOĞAN, Deniz Ülke, (2001). **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi**, *Der Yayınları*, İstanbul.

ATEŞ, Davut, (2006). **Küreselleşme : Ne Kadar Tek Boyutlu?**, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*.

ATEŞ, Davut, (2011). **Ekonomik Kriz Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşmenin Geleceği**, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*.

BAŞBAKANLIK, Türkiye´ye Gelen Uluslararası Yatırım, https://kdk.gov.tr/sayilarla/turkiyeye-gelen-uluslararasi-yatirim/46, [Erişim tarihi: 01.09.2016]

GILPIN, Robert, (2012). **Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politiği**, *Kripto Yayınları*, Ankara.

GÖKTEN, Yeliz Sarıöz, (2013). **Hegemonya İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği**, *Nota Bene Yayınları*, Ankara.

ILO (International Labour Organization) (1944) Declaration of Philadelphia, [Erişim Adresi]:<http://www.ilocarib.org.tt/cariblex/pdfs/ILO_dec_philadelphia.pdf> [Erişim tarihi: 20.12.2013].

ILO (International Labour Organization) (1998) Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, [Erişim Adresi]: <http://www.ilo.org/declaration/lang--en/index.htm> [Erişim tarihi: 9.1.2014].

ILO (International Labour Organization) (2000) Your Voice at Work. First Global Report under the follow-up to the Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. Geneva: ILO, [Erişim Adresi]: <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/gb/docs/gb279/pdf/tc-3.pdf> [Erişim tarihi: 10.1.2014].

ILO (International Labour Organization) (2001) The elimination of all forms of forced or compulsory labour. Annual Review- Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. Geneva, ILO. [Erişim Adresi]: <http://www.ilo.org/declaration/principles/eliminationofchildlabour/lang--en/index.htm> [Erişim tarihi: 10.1.2014].

ILO (International Labour Organization) (2002) A Future without Child Labour Global Report Under the Follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. [Erişim Adresi]: <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_publ_9221124169_en.pdf> [Erişim tarihi: 20.12.2013].

ILO (International Labour Organization) (2002) The Elimination of All Forms of Forced or Compulsory Labour. [Erişim Adresi]: <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/gb/docs/gb283/pdf/gb-3-2-for.pdf> [Erişim tarihi: 20.12.2013].

ILO (International Labour Organization) (2006) Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises. [Erişim Adresi]: <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_101234.pdf> [Erişim tarihi: 20.12.2013].

KIELY, Ray, (2006). **United States Hegemony and Globalisation: What Role for Theories of Imperialism**, *Cambridge Review of International Affairs*,S.2.

KIVILCIM, Zeynep, (2009). **İnsan Hakları ve Karşı Hegemonya**, *GÜ Hukuk fakültesi Dergisi*, S. 1-2.

KOÇTÜRK, Murat ve Meral Eker, (2012). **Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi**, Tarım Ekonomisi Dergisi,

KUCERA, David, (2002). **Core Labour Standarts and Foreing Direct Investment**, *in International Labour Reviev*, V. 141.

MAZUR, Jay, (2000). **Labours New Internetionalism**, *Foreing Affairs*.

NYE, S. Joshep ve David A. Welch, (2013). **Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak**, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul.

OECD, (2000). **Trade Employment and Labour Standarts, Brief Policy**, [Erişim Adresi]: < http://www.oecd.org/tad/1917944.pdf > [Erişim tarihi: 20.12.2013].

ÖZERKMEN, Necmettin, (2004). **Uluslararası Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Ekonomik Küreselleşme,** *AÜ DTCF Dergisi*.

PENFOLD, Bonnie, (2004). **Labour and Employment Issues in Foreing Direct Investment Public Support Conditionalities**, *ILO*.

RUGGIE, J. Gerard, (2007). **Business and Human Rights The Evolving International Agenda**, *The American Journal of International Law*,

SARNA, Ritash, (2005). The Impact of Core Labour standarts on Foreing Direct Investment in East Asia, [Erişim Adresi]: <http://www.jil.go.jp/profile/documents/Sarna.pdf > [Erişim tarihi: 20.12.2013].

SENGENBERGER,Werner, (2005). **Globalization and Social Progress: The Role and İmpact of International Labour Standarts**, Friedrich Ebert Stiftung, Bonn.

SEYMEN, Aytemiz ve Çeken, Hüseyin, (2004). **Küreselleşme ve Çokuluslu İşletmelerin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri Makro ve Mikro Boyutta Bir Değerlendirme**, *SDÜ İİBF Dergisi.*

STERN, Robert M. (2005). **Review of Elliott and Freeman, Can Labor Standards Improve under Globalization?**, University of Michigan. Discussion Paper No. 542.

ŞEN, Ali, (1998). **Uluslararası Politik Ekonomi Nedir**, *AÜ İİBF Dergisi*.

TAPIOLA, Kari, (2002), **Core Labour Standards and Globalization, Meeting of the Asian Development** Bank, Manila-.

UDYR, (2012), (Uluslararası Doğrudan Yabancı Yatırımlar Raporu), Ekonomi Bakanlığı

WORLD BANK, (2005). World Development Report: a better investment climate for everyone, [Erişim Adresi]: <http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2005/Resources/complete_report.pdf > [Erişim tarihi: 20.12.2013].

ZAMMIT, Ann, (2004), **Labour Standards And The "Race To The Bottom": Rethınkıng Globalısatıon And Workers Rıghts From Developmental And Solıdarıstıc Perspectıves**, ESRC Centre for Business Research, University of Cambridge Working Paper No. 279

THE DOUBLE STANDARDS OF HUMANITARIAN INTERVENTION: A THEORETICAL AND PRACTICAL REFLECTION IN "DARFUR" ETHNIC CONFLICT IN SUDAN

Mohammed ISHMEAL[1]
Demet Şefika MANGIR[2]

Abstract

The violence of civil war which characterized the "Turbulent decade" in the 1990's led many scholars to predict the end of humanitarian intervention. And the silence that greeted the international community followed by the United Nations (UN) disastrous failure and ambivalence in Somalia, Rwanda, Bosnia and that of East Timor and Kosovo ignited the debate of humanitarian intervention although it remained a controversial doctrine. Interestingly, the Libyan pyrrhic revolution that toppled Muamar al-Gadhafi long reign saw the intervention of NATO in 2011 created a haven of terrorist-hound leaving Libya in an uncertain chaotic and anarchic future. In fact, it was the first time the UNSC invoked both 1970, and 1973 resolution to intervene in another country. However, Russia in 2014 intervene in Crimea with justification of invitation from Yanukovych (In Russia's view the legitimate president of Ukraine) to protect rights of Crimeans who were largely Russian speaking people. Subsequently, the same argument of invitation to intervene and protect was used by France in Mali (2013) and Russia in Syria (2015). Many critics of humanitarian interventions have questioned and lamented over the UN failure to intervene in Syria at the beginning of the Syrian conflict to protect lives. However, despite the grave human rights violations, hunger, massacre of innocent civilians and acts of genocide, the doctrine of humanitarian intervention in Darfur has worked on a non-intervention dimension raising questions on the principle of responsibility to protect. This paper examines the Darfur's deep-seated ethnic conflict, the engagement of international community and how actors have apply the doctrine of humanitarian intervention in this case.

Keywords: Humanitarian Intervention, Military Intervention, Ethics, Ethnic Conflict, Darfur.

[1] Selçuk University, International Relations, PhD Candidate, E-Mail: blkqatari@gmail.com
[2] Selçuk University, International Relations, Assistant Professor.

Öz

İç savaşların birçoğunun 1990'lı yıllarda -çalkantılı on yıl- ortaya çıktığı tarihi kaynaklarda belirtilmektedir. O dönemlerde Birleşmiş Milletler sessiz kalmakla suçlanmış, uluslararası toplum Birleşmiş Milletler'in Somali, Ruanda, Bosna ve Doğu Timor ile Kosova'da başarısız olduğunu düşünmüştü. Sonuç olarak, pek çok akademisyen insani müdahalenin sona ereceği öngörüsünde bulunmuştu. İlginçtir ki, 21. yüzyıl çifte standart müdahalesini kaydemiştir. Muammer El Gadhafi hükümdarlığını deviren Libya devrimi, 2011'de Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) müdahalesi ile sonlandı. Bu, terörist yatağını yarattı ve Libya'yı belirsiz, kaotik ve anarşik bir geleceğe bıraktı. Aslında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BM Güvenlik Konseyi) 1970 ve 1973'te başka bir ülkeye müdahale etme kararı vermesi ilk kez gerçekleşti. Bununla birlikte, 2014 yılında Rusya, Rusça konuşan insanlar olan Kırımlıların haklarını korumak için Yanukoviç'ten (Rusya'nın görüşüne göre, Ukrayna'nın meşru cumhurbaşkanı) gelen daveti gerekçe göstererek Kırım'a müdahale etmiştir. Ardından, müdahale ve korumaya davet eden aynı argüman Fransa tarafından Mali'de (2013) ve Rusya tarafından Suriye'de (2015) kullanıldı. İnsani müdahalelerle ilgili birçok eleştirmen, BM'yi Suriye'deki çatışmaların başından itibaren insanların hayatlarını korumak için müdahale etme konusunda başarısız olduğu konusunda sorguladı. Bununla birlikte, ciddi insan hakları ihlalleri, açlık, masum sivillerin katledilmesi ve soykırım eylemlerine rağmen, Darfur'a insani müdahale edilmemesi üzerine koruma sorumluluğu ilkesi üzerinde sorular ortaya çıkmaktadır. Bu yazıda Darfur'un derin etnik çatışması, uluslararası toplumun katılımı ve aktörlerin bu duruma insani müdahale doktrinini nasıl uyguladığı incelenmektedir

INTRODUCTION

The administrative referendum held in Darfur on 11th-12th April, 2016 in accordance with Article 10 of the Doha Document for Peace in Darfur (DDPD)[3] inspired many to hope that the rival parties would have smoked a peace pipe and looked forward to the path of development rather than war in Darfur. However, the deep-seated ethnic tensions among the ethnic groups, the perpetual exploitation of the ethnic hatred and government politicization of the conflict left the future uncertain and bleak.

In Africa, colonial administrations and imperial occupations carved out boundaries that divided territories inhabited by indigenous societies and brought together a diversity of ethnic communities within unitary administrative structures. The Berlin conference of 1884-85 which set the formal rules of scrambling and partitioning territories among the major powers without direct confrontations against themselves was the beginning of the changing face of African politics. The colonial masters employed divide and rule tactics by elevating some ethnic groups while debasing others. Within this divisive colonial structure, ethnic tensions emerged between these unequally developed groups, persons and regions, primarily, in the 1950s.

The colonial division of Africa reinforced ethnic groups, the rise of ethno-political consciousness, and the development of ethnic/regional political parties demonstrated that the colonial masters' administration intentionally prevented the rise and success of African nationalism, instead promoted ethnic nationalism as a means to gain political power. Probably, ethnicity is one of the major source of growing political crisis in Africa today.

Ethnocentrism and ethnicism undermine the selection of responsible and responsive national leadership by politicizing ethnicity. National leaders are recruited on the basis of ethnicity and regionalism, rather than their ability, experience and vision. Hence, Africa's political and economic performance falls below par in comparison with other countries of comparable size and resources. The primacy of ethnicity has resulted in periodic outbreaks of violence between different ethnic groups in Africa. Echoes of the genocide in Rwanda, the civil war in Liberia, Sierra Leone, the political violence in Kenya, Ivory Coast, ethnic conflict in Chad , Mali , the ethno-religious conflict in central Africa , Boko Haram of Nigeria , the Libyan crisis, the complex regional ethnic conflict in South Sudan and the Sudan-Darfur which the paper seeks to analyse.

However, it should be emphasized that such conflict are not restricted and consigned only to Africa but rather the whole world. Heidelberg Institute for International conflict Research (HIICR) in its Conflict Barometer reported 409conflicts in 2015 out of which 223 were violent. The number of wars remains at 19 while limited wars decrease by 24.[4]There is still grave conflict in Syria, Iraq and Eastern part of Turkey. Many academics have argued that the plethora of conflicts repercussions simmering around the world after 9/11 has changed the dynamics of conflicts and has the potential to produce a breeding ground for terrorist to operate. Something opponents of humanitarian intervention argue is a new attempt by proponents of interventionist to justify military intervention in some conflict areas. The recent intervention in Libya and the negative burden of repercussion that has bedevilled Libyan political theatre raises series of social, political, economic, moral, racial, legitimate and legal, and above all sovereignty questions against the doctrine of humanitarian intervention. This makes the silence of the international

[3]Doha Document For Peace In Darfur (DDPD) P18-19.
[4]Heidelberg Institute for International conflict Research (HIICR) ,February 26, 2016.

community on Darfur crisis worth examining in the context of humanitarian intervention as a doctrine to protect human rights and lives.

This paper examines the deep-seated ethnic conflict in Darfur and how different international actors have promoted the doctrine of humanitarian intervention. The paper also discusses classical sovereignty in the context of Sudan. The paper further discusses definition of concepts and the debates on humanitarian intervention, issues of humanitarian intervention and sovereignty in the African context, theoretical framework, historical trajectory and analysis of the conflict and the double standards of the debate of humanitarian intervention and concludes with recommendations.

DEFINITION OF CONCEPTS AND THE DEBATES OF HUMANITARIAN INTERVENTION

It is important to point out that if there are any concepts that have generated perpetual debate in the academic circles both in terms of definition and theory then 'humanitarian intervention' and sovereignty in any academic discourse are enigma for scholars to resolve. More often than not, the term "Humanitarian Intervention" has been confusingly used in literature, that its true meaning has become problematic. It has been used interchangeably with synonyms like 'Military humanitarian intervention', 'Strategic military intervention ', 'humanitarian action '[5], 'Forcible countermeasures to prevent crimes against humanity'[6], etc.

As a concept, a humanitarian intervention defies definition and should rather be described rather than defined. Humanitarian intervention, thus, presents different definitions and meanings not only in time but space and degree. Holzgrefe defines Humanitarian intervention as a "threat or use of force across state borders by a state (group of states) aimed at preventing or ending widespread and violation of the fundamental human rights of the individual other than its own citizens , without the permission of the state within whose territory force is applied".[7]Teson also from a realist perspective views humanitarian intervention as the "transboundary help, provided by governments or individuals in another state who are being denied basic human rights and who themselves would be rationally willing to revolt against their oppressors". [8] However, Brown describes humanitarian intervention as when international community intervene in the domestic affairs of a member state for humanitarian reasons, primarily, in the interest of the local inhabitant.[9] For the purpose of this work humanitarian interventions is defined as the action(s) taken by external force (authority) in the internal affairs of another state by way of ensuring and safeguarding the human rights of citizens trampled upon by the internal force authority through diplomatic, economic, political, military and strategic cooperation by consent depending on the state of nature within the state. This is to ensure that the sovereignty of the affected state is not violated.

The doctrine of 'sovereign state' is equally contestable as the doctrine of 'humanitarian intervention'.The concept of sovereignty and for that matter sovereign state is exceedingly complex[10] the

[5]DeMars, William. "War and Mercy in Africa." *World Policy Journal* 17.2 (2000): 1.
[6]Antonio Cassese 'Ex IniuriaIusOritur: Are We Moving Towards International Legitimization Of ForcibleHumanitarian Countermeasures in The World Community?' *European Journal International Law* .10:1,23-30.,1999.
[7]JL Holzgrefe, 'The Humanitarian Intervention Debate' in LJ Holzgrefe& Robert O Keohane (Eds), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas* (Cambridge: Cambridge University Press, p, 15&18 2003 and 2005).
[8] Fernando R. Tesón*Humanitarian Intervention: An inquiry into Law and Morality* (New York: Transnational.,1 , 1998).
[9] Chris Brown *Sovereignty, Rights and Justice: International political theory Today* (London:Polity.,135. 2006).
[10] See Generally Edgar Grande & Louis W. Pauly, *Complex Sovereignty: Reconstituting Political Authority In The Twenty-First Century* (Univ. Of Toronto Press (2005); See Also KanishkaJayasuriya, *Globalization, Sovereignty, and the Rule of Law: From Political To Economic Constitutionalism? 8 Constellations*, 442-60 (2001): See Also Jacques Maritain., *The Concept of Sovereignty*, 44 Am. Pol. Sci. Rev. 343-57 (June 1950).

more one tries to understand it in a fast changing world. The first conception of sovereign state was in 1648 at the signing of the treaty of Westphalia which ended the thirty (30) years religious war. This development led to the emergence of proto-type of modern state system[11] defining territorial boundaries and creation of dual sovereignty. This dual aspect of sovereignty according to Hedley Bull are internal and external sovereignty.[12] Internal sovereignty concerns domestic authority whereas external sovereignty concerns the safeguard of state right to independence and inviolability (non-interference). David Held called the Westphalian system that gave birth to the new sovereign states societies in Europe and later across the globe as classic regime of sovereignty.[13]

Today, this concept of sovereignty has been criticized and challenged by many academicians. Ambassador Haass highlighted some of the weaknesses of the Westphalian regime sovereignty by providing historical characteristics of sovereign state.

> First, a sovereign state is one that enjoys supreme political authority and monopoly over the legitimate use of force within its territory. Second, it is capable of regulating movements across its borders. Third, it can make its foreign policy choices freely. Finally, it is recognized by other governments as an independent entity entitled to freedom from external intervention. These components of sovereignty were never absolute, but together they offered a predictable foundation for world order. What is significant today is that each of these components – internal authority, border control, policy autonomy, and non-intervention – is being challenged in unprecedented ways[14]

This has been as a result of human rights, globalization, the idea of cosmopolitanism and a common international institutions, global ecological crisis in the form of climate change, terrorism, transboundary crime and immigrations and other major global issues viewed as "the common tragedy".[15]

ISSUES OF HUMANITARIAN INTERVENTION AND SOVEREIGNTY IN THE AFRICAN CONTEXT

The contention of humanitarian intervention does not only ignite debate in the academic circles and becoming an intercession where history, philosophy, political theory, conflict management and peace study, and international relations students meet but also poses a great challenge in the wake of globalisation and cosmopolitanism amidst changing dynamics of conflicts, sovereignty and international state actors to the regional and international organisations like African Union (A.U), Arab League, European Union, North Atlantic Treaty Organisations (NATO) and non-governmental organization. Thus, the relevance and future of the principle of intervention is always at the centre stage of international community discourse in a bid to improve humanitarian law, human rights, democracy, peace and ensure sustainable development.

There is no period in history which has shaped the debate of humanitarian intervention and imposed its discourse in international relations than "The fall of the Berlin wall"[16] followed by the

[11] Jack Goldsmith, *Sovereignty, International Relations Theory, and International Law*, 52 STANFORD L. REV. 959-86 (2000).
[12] Hedley Bull., *The Anarchical Society: A study of order in World Politics* (Basingstoke: Palgrave Macmillan and New York: Columbia University Press.,2002)
[13]David Held., "The Changing Structure of International Law: Sovereignty Transformed?"(P, 163: 2003) http://www.polity.co.uk:443/global/pdf/gtreader2eheld.pdf.
[14] John Howard Jackson*Sovereignty, the WTO and changing fundamentals of international law* (Cambridge University Press, New York: 2006)
[15] The phrase is borrowed from Garrett Hardin *The Tragedy of Commons Science*, New Series, Vol. 162, No. 3859. (Dec. 13, 1968), pp. 1243-1248.

demise of Cold War. Besides the birth of "Berlin Republic" [17]many hoped for European integration. In Africa, the dramatic change in the post-cold war shifted the political paradigm and ushered in a new era of democratization under the auspices of Reaganomics and Thatcherism to promote neoliberal models. Incentives in the form of loans, grants and aids were given to countries who were ready to reform their domestic system in line with neoliberal ideals.

States who failed to reform based on neoliberal ideal were labelled as "rogue", "failed" pariah states by proponent ofneoliberal ideals who regarded themselves as defenders of human rights. The imposition of a certain utopian 'European and Western' neoliberal ideal on African countries overtly and covertly raises questions of state sovereignty. Thus, many saw the attempt as neo-colonialist project to trample once again on the socio-cultural, economic and political independence and freedom of the African people.

It is worthwhile to argue that the issue of sovereignty truncated the celebration of the fall of Berlin wall and instead the demand for Europeanization through integration to facilitate peace and avoid division filled the atmosphere with suspicion. In fact, part of the European integration values was human rights and democratic principles. And even though most states went through the daunting process of submitting national interest to E.U integration, none of the states wished to go through the ordeal.[18]

The current immigration crisis and terrorist attack in Europe as a result of the War in Libya, Yemen, Iraq, and Syria has reignited the debate on the limit of European Union (E.U) and sovereignty of member states among liberal and conservative nationalist, academic minimalist and expansionist. On 23rd June, 2016 United Kingdom conducted a referendum to determine whether to stay in the E.U or exit, popularly known as 'Brexit Referendum'[19] as a result of crucial sovereignty and democratic issues. It turns out after the referendum that 51.9% voted to leave E.U against 48.1% demanded to stay. This has raised serious questions on the future of E.U.

What makes the subject complicated is the intense globalization and internationalization of human rights and democracy within the international society. The assumption of cosmopolitanism as a result of multi-pluralism, heterogeneity, immigration, terrorism, and global warming which conceive the world as a human global community where state barrier does not limit one's responsibility to ensure human rights of other people somewhere in the global society.

The question is when does one intervene beyond another barriers? To what extent could such intervention legitimacy be exercised? How do we achieve universal collectivity to safe-guard human rights? Who determines what is universal law or morals? And how do we make sure that responsibility to ensure human rights is not abused? As some scholars like Antonio Cassese argue [20] in the discourse of humanitarian interventions such legal and legitimate questions are often raised since development in international society is not static. As a result, humanitarian interventions are challenged and undermined in both theoretical and practical levels.

In the African context, it is interesting to note that the African societies developed distinctively from that of the European's whose conception and inception of state became obvious after the treaty of Westphalia in 1648 which ended the thirty (30) years religious war. African states especially south of the Sahara were largely ethnical with a sovereign ruler while in Europe in the 3rd decade of the 15th century

[16] Dr. Wilhelm Hofmeister and MeghaSarmah*"20 years after the Fall of the Berlin Wall"Panorama: Insights into East Asian and European Affairs* Konrad-Adenauer-Stiftung 34/36 Bukit Pasoh Road (2009,p47)
[17] Ibid, p,15.
[18]Ibid,p 46
[19]http://www.bbc.com/news/business 22nd May, 2016.
[20] Antonio Cassese International Law (Oxford: Oxford University Press, 2005)

had the Papacy and divided base on Protestants and Catholics. Interestingly, Africa again developed the current 'nation-state' system out of colonial creation of convenience which did not take into consideration the socio-cultural and political lives of the people. Some Africanist argue that the colonial creation of the current nation-state is a neocolonial attempt to continue exploiting those states. According to Kwame Nkrumah:

> The essence of neo-colonialism is that the State which is subject to it is, in theory, independent and has all the outward trappings of international sovereignty In reality its economic system and thus its political policy is directed from outside.[21]

It is therefore not out of context that most African countries view humanitarian intervention as another colonial framework by imperialist to embark on a policy of regime change to influence both political and economic sphere in their country. However, in the early 1990's, African regional cooperation such as the Economic Community of West African States (ECOWAS) military wing Economic Community of West African States Monitoring Group (ECOMOG) successfully intervened in Liberian and Sierra Leonean civil war on the bases of protecting civilians in 1990 and 1997 respectively[22]. The war in Rwanda and Burundi where many people were massacred under the presence of foreign troops exposed the hypocrisy of France and United Nations respectively. This revived the argument of a responsibility of international community to protect and defend human rights. Kofi Annan argue that:

> If humanitarian intervention is, indeed, an unacceptable assault on sovereignty, how should we respond to a Rwanda or a Srebrenica -to gross and systematic violations of human rights that affect every precept of our common humanity? In essence, the problem is one of responsibility: in circumstances in which universally accepted human rights are being violated on a massive scale, we have a responsibility to act[23].

The above statement emphasized the Francis Fukayama's 'The End of History' which hypothesize "the end point of mankind's ideological evolution and the universalization of western liberal democracy as the final form of human government"[24]. This was expected to end the human rights abuses which had clouded the Cold War period. The conclusion was that humanitarian intervention will be overt rather than covert. Paradoxically, the end of the bi-polar World did not end the debate of sovereignty and the nature of humanitarian intervention in Africa and the entire world.

The redefinition and recreation of artificial modern states from the indigenous African states which existed prior to the colonial era polarized the societies and the end of Cold War opened up old wounds. The ethnic groups who felt marginalized during the Cold War era took advantage of the new paradigm shift of neoliberalism with its humanitarian intervention doctrine to challenge the government of the day. This saw the intensification of bloody conflicts across Africa. Unfortunately, in most cases the international community were indifferent or intervened at the latter stage of the conflict. A typical conflict which highlights this scenario is that of the Darfur in Sudan.

THEORETICAL FRAMEWORK

In an attempt to construct a theory in the context of the Darfurian conflict. I apply Holsti's (1996) theory of 'weak states' which is used in my earlier paper on "Russia-United States Role in Syrian

[21]Kwame Nkrumah, Neo-Colonialism, the Last Stage of Imperialism; (Thomas Nelson & Sons, Ltd., London. 1965)
[22] BBC News 17th June, 2004.http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/country_profiles/.
[23] Annan, Kofi A. We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century. New York: United Nations, Dept. of Public Information, 2000. 35.
[24] Francis Fukayama.,The *End Of History And The Last Man* (New York: Avon, 1992).

Conflict: A burden or Relief? In The Possibility of Peace in Syria: An Alternative Approach to Conflict Analysis[25] . This theory also defines the background of Darfur conflict although there are other theories in international relations theory which could be used to interpret the complex conflict in Darfur which have economic, ethnicity and racial causes. However, with all these plethora of other factors considered, I argued that good leadership and stable political conditions could have saved the crisis in Darfur. Holsti argues that "states with personalized political culture is exposed to both horizontal and vertical legitimacy. Thus, leaders take hash measures to restore its legitimacy one way or the other. This often leads to insurrection of which draconian and violent measures are used to crush the apprising leading to more violence and war"[26]. A historical hindsight to the Darfurian crisis gives us a clear understanding of the crisis.[27] The Hobbesian state of nature of Darfur case provides the theatre where ethnic rivals contest for power and security in a midst of anarchy.

Unfortunately, coupled with China and Western powers foreign policies of containment, cleintelism, complicit and compromise aid relief to gain absolute control and carve spheres of influence in the region, perpetually, sustains the conflict in the region. From 1997 to 2001 saw Western powers shift in policy as result of domestic pressure for a change in policy toward Sudan government. Despite the engagement of Western powers especially United States to find solution to the Darfur crisis, the intervention was minimal, passive and ephemeral.[28] The world powerful countries only were tied to their interest to gain absolutely rather than intervening militarily or humanitarianly to prevent the genocide which was widely reported. Thus, the Darfur crisis exposes the world powerful countries double standards towards the application of the humanitarian intervention. John Hagan noted in his book that:

> In 2004, the State Department gathered more than a thousand interviews from refugees in Chad that substantiated Colin Powell's UN and congressional testimonies about the Darfur genocide. The survey cost nearly a million dollars to conduct, and yet it languished in the archives as the killing continued, claiming hundreds of thousands of murder and rape victims and restricting several million survivors to camps.[29]

This brings to bear and confirmed issues raised by Jenifer's Humanitarian Intervention and International Relations in relation to "selectivity in humanitarian intervention, and how it damages the credibility not only of the UN, but also of Western states". [30]

Historical Trajectory and Analysis of the Conflict

Darfur the area in question is "150,000 square-miles of desert and savannah…linked to Sudanese capital, Khartoum, by 700 miles of dirt road and a single-track railway."[31] It has about 6 million[32] population unfortunately about 4.7 million[33] of its population are affected by the conflict. With the April 2016 referendum things has become stable in the draught prone area of Darfur which has been reduced into a theatre of War though rich in oil but limited in arable land. Myriad of factors such as environmental, ecological cultural, political, economic and socio-religious have contributed to the conflict

[25]Ishmeal Mohammed"Russia-United States Role in Syrian Conflict: A burden or Relief? In *The Possibility of Peace in Syria: An Alternative Approach to Conflict Analysis*. Edited by NezirAkyesilmen And Onder A Afsar (Ankara: 2016).
[26] Ibid, Ishmeal, 2016
[27] Ibid, p18,(Frank R. Pfetsch, Christoph Rohloff2000)
[28]Richard Barltrop*Darfur And The International Community: The Challenges of Conflict Resolution in Sudan*(I.B.Tauris& Co Ltd ,6 Salem Road, London W2 4BU.175 Fifth Avenue, New York NY., 2011., p104-117)
[29]John Hagan and Wenona Rymond-Richmond *Darfur and the Crime of Genocide*(Cambridge University Press 2009)
[30]Jennifer M. Welsh *Humanitarian Intervention And International Relations* (Oxford University, 2004., p5)
[31]John Ryle, "Disaster in Darfur," *New York Review of Books*, 12 August 2004. Ryle is Chair of the Rift Valley Institute, a network of regional specialists working in East and Northeast Africa.
[32]World Food Programme: Profile on Sudan - www.wfp.org/countries/sudan.
[33] 2010 UNHCR country operation profile - Sudan

in the Darfur region. The main factor for hostilities in the area has been influenced by ethnicity which history dates back to the 1980's although the "less sensible results of map-making"[34] indiscriminately by colonial powers in Africa was a precipitating factor which set the stage for anarchic atmosphere in the region. This is not to argue that there was no conflict in the region prior to colonialism. However, the recent crisis in Darfur owe much to colonialism. The effects was that Sudan had been barely peaceful after independence and only had 11 years of peace and national unity since 1956.[35] There has been perpetual threat emanating from ethno-religious, regionalism and racial centered conflict between North and South, Christian and Animist on one hand and the Islamic north on the other hand, often Arab and indigenous black Africans. Sudan's "Arabs" are black, indigenous, and African, just like its non-Arabs. Thus, it will be very simplistic to reduce the conflict in the region as black and white. It is out of this welter of complex situation in Sudan that the Darfur crisis emerged. In the Darfurians context, economic competition and political influence laced with ethnic pride and nationalism drives the conflict.[36]

The Darfur crisis is primarily between government sponsored Sudan forces and allied Janjaweed militias against the other rebels. The government took advantage of the existingdeep-seated tensions between African farmers and the nomadic Arab ethnic group over limited arable land. The Fur needed the land to farm where as during draught times the Zaghawa needed grass pastoral grazing. The Masalit a third major ethnic group also need Arable land for agrarian purposes. The three ethnic groups are the principal ethnic groups, although, there are about thirty (30) ethnic groups in Darfur. When drought hit the area in the late 1970's to 1980's government failed to negotiate peace among tribal groups. Many Darfurians who felt isolated by the government formed vigilante groups for self-defense against the government. After more than a decade of conflict between Ethnic -Arab pastoralist and African Agrarian who were derogatively refers to as Zugra the government of Sudan who were largely controlled by Arab aristocrats supported the Arab Nomads against the so-called black Sudanese in the region which led to many death. The government took advantage of the remnant Muamar al Gadafi Arab nationalist militia who were defeated by France and Chadian forces during the battle to annex Aouzou Strip (Chadian territory rich in Gas). These Militia popularly known as Janjaweed mobilized by the government ravaged the black African communities and burned down many villages. Concurrently, away from the western region of Darfur was also a secessionist rebellion against the government in the South. In 2001, the Sudanese Liberation Army (SLA) and the Justice Equality Movement (JEM) were formed by the oppressed villages. The involvement of the government and Janjaweed Forces to curb the activities of the SLA led to what many Human Rights activists "call ethnic cleansing".[37] Many where displaced, women raped and many villages burnt to ashes. The inhumane and the insensitivity nature of the conflict raised concern in the international community. Civilian death rose from 30,000 in April to 70,000 by September 2004 within a space of five (5) month and 1.2 million people displaced.[38]

In 2013, United Nation approximated 300,000 people to have been killed by the fighting. While in 2014 alone, 400,000 displaced persons were registered between January and August. According to UNHRC, 2.9 million people were estimated to be displaced to neighboring regions. JabelMaarah briefing note in 2016 indicates that violence between government forces and the Sudan Liberation Movement led by Abdel Wahid Al Nur (SLM-AW) has persisted in Darfur's Jebel Marrah region since 15 January 2016.

[34]Sraut Kaufman., "Ethnic conflict" in P Williams (ed)., *Security Studies: An Introduction* (Ithaja, N.Y.: Cornell University Press, 2008)
[35]Ibid.
[36] United Nations Security Council VMUN 2016 Background Guide
[37] Aidan Hehir ., *Humanitarian Intervention : An Introduction* (Palgrave, Macmillan New York., 2004)
[38]Ibid

The report also suggested at least 100,000 people have been displaced. Over 60,000 people have arrived at three locations in North Darfur including the UNAMID base in Sortoni, IDP sites in Tawila locality and Kebkabiya. Again, the report gave a hint as a result of government restriction which prevented them from verifying certain number of displaced people. However, it indicated through its observations that Women and children comprise 90% of the displaced. Civilians have been indiscriminately targeted.[39] IDPs are in critical need of humanitarian assistance across all sectors.

THE DOUBLE STANDARDS OF THE DEBATE OF HUMANITARIAN INTERVENTION

Despite all the glooming picture painted by the beginning of the year 2016, Darfur was able to conduct a referendum amidst fears of violence in April 11. Interestingly, there is a relative calm which gives hope to the future for peaceful coexistence. In the discourse of humanitarian intervention the case of Darfur goes to confirm that when it comes to south of the Sahara Africa the only humanitarian intervention is humanitarian relief and signing of agreement. Hardly, will there be any military intervention like Libya and Kosovo regardless of tangible evidence of genocide. This has made many to argue that the Rwandan genocide and the case of Darfur exposes the double standards of the international community and especially the 'West' for their selective intervention in areas they deemed beneficial to their national interest. This defeat the ethics and moral foundation of humanitarian intervention.

Before the year 2010, the main argument that was raised for lack of military intervention in Sudan was cited to be the size of Sudan and the underdevelopment of its military, communication and technological logistics to facilitate effective intervention. There was also artificial fear of aggravating the plight of victims who were struggling to get access to the supplier source. And any intervention will block the source of supply of aid, especially, when the Sudanese government is already suspicious of aid sending to victims. Most controversial reason cited was the hollow implication it will create in the Arab and Muslim world which might incite Muslims against a Christian Western world. The final reason was that Khartoum played a victim role and portray the United Nations as a possible aggressor used by the former imperial powers to once again perpetrate neo-colonialist agenda. As a result, despite the indictment of Umar al Bashir in 2005, African Union did not make any attempt to arrest him, in spite of his continued attendance of African Union conferences. However, with the Humanitarian Intervention of Libya in 2011 which led to oust of Libyan Muamar al Gadafi the reason cited above could have been applied in the case of Libya. In fact, African Union called for political dialogue and rejected military intervention in the case of Libya. This did not stop the U.S-NATO and its allies to intervene.

CONCLUSION

From the above discussion, it is obvious that although humanitarian intervention is a very important issue in an increasingly volatile, globalized and cosmopolitan world. Thus, United Nations, the custodian of international community must not only reform and clarify ambiguities of the laws which leaves shabby interpretations but also reform the security council to include an African representatives to ensure balance in the international system. This will inevitably prevent suspicion of selective choice of military intervention and ensure trust in United Nations. In the words of Noam Chomsky "for one thing, there's a history of humanitarian intervention. You can look at it. And when you do, you discover that virtually every use of military force is described as humanitarian intervention."[40] He argued that there is

[39] ACAPS Briefing Note: Displacement 24 February 2016 JebelMarra. http://www.acaps.org/sites/acaps/files/products/files/sudan_jebel_marra_22022016.pdf.
[40] http://noam-chomsky.tumblr.com/post/86582607804/humanitarian-intervention-is-an-orthodoxy-and-its.

often a knee-jerk reaction the use of military force which in most cases there is always an ulterior motive that predisposes a state's decision to intervene; and, many a time, the intervention itself is unilateral and unauthorized. A typical case is Syria. It is in the light of this that a law should be brought into place for the state that intervenes to conform to, in its modus operandi.[41]

[41]Kirthi Jayakumar., Humanitarian Intervention: A Legal Analysis(February 6, 2012). Available at SSRN:http://ssrn.com/abstract=2121008 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2121008

REFERENCES

Aidan Hehir., Humanitarian Intervention: An Introduction (Palgrave, Macmillan New York.2004)

Annan, Kofi A. We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century. (New York: United Nations, Dept. of Public Information, 2000)

Antonio Cassese International Law (Oxford: Oxford University Press, 2005)

ACAPS Briefing Note: Displacement 24 February, 2016 Jebel Marra.

Chris Brown., Sovereignty, Rights and Justice: International Political Theory Today (London: Polity. 2006)

Dr. Wilhelm Hofmeister and MeghaSarmah "20 years after the Fall of the Berlin Wall" Panorama: Insights into East Asian and European Affairs (Konrad-Adenauer-Stiftung Bukit Pasoh Road, 2009)

Doha Document for Peace in Darfur (DDPD) P18-19

DeMars, William. "War and Mercy in Africa." World Policy Journal 17.2 (2000)

Edgar Grande & Louis W. Pauly., Complex Sovereignty David Held., "The Changing Structure of International Law: Sovereignty Transformed?"(2003)

Francis Fukayama., The End of History and the Last Man (New York: Avon, 1992).

Fernando R. TesónHumanitarian Intervention: An inquiry into Law and Morality (New York: Transnational.,, 1998) and

Fernando R. Tesón Reconstituting Political Authority in the Twenty-First Century (University of Toronto Press. 2005)

Garrett Hardin The Tragedy of CommonsScience, New Series, Vol. 162, No. 3859. (Dec. 13, 1968), pp. 1243-1248.

Hedley Bull., The Anarchical Society: A study of order in World Politics (Columbia University Press., 2002)

Heidelberg Institute for International conflict Research (HIICR), February 26, 2016

John Hagan and Wenona Raymond-Richmond Darfur and the Crime of Genocide (Cambridge University Press 2009)

Jennifer M. Welsh Humanitarian Intervention and International Relations (Oxford University, 2004)

John Ryle, "Disaster in Darfur," New York Review of Books, 12 August 2004.

Jacques Maritain., The Concept of Sovereignty, 44 Am. Pol. Sci. Rev. 343-57 (June 1950).

Jack Goldsmith, Sovereignty, International Relations Theory, and International Law, 52 STANFORD L. REV. 959-86 (2000)

John Howard Jackson.,Sovereignty, the WTO and changing fundamentals of international law (Cambridge University Press, New York: 2006)

JL Holzgrefe, 'The Humanitarian Intervention Debate' in LJ Holzgrefe& Robert O Keohane (eds), Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

KanishkaJayasuriya, Globalization, Sovereignty, and the Rule of Law: From Political To Economic Constitutionalism?8 Constellations, 442-60 (2001)

Kwame Nkrumah, Neo-Colonialism, the Last Stage of Imperialism; (Thomas Nelson & Sons, Ltd., London. 1965)

Kirthi Jayakumar., Humanitarian Intervention: A Legal Analysis (February 6, 2012). Available at SSRN: http://ssrn.com/abstract=2121008 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2121008

Mohammed Ishmeal "Russia-United States Role in Syrian Conflict: A burden or Relief? In The Possibility of Peace in Syria: An Alternative Approach to Conflict Analysis. Edited by NezirAkyesilmen And Onder A Afsar (Ankara: 2016).

Richard Barltrop., Darfur and the International Community: The Challenges of Conflict Resolution in Sudan (New York: 2011)

World Food Programme: Profile on Sudan - www.wfp.org/countries/sudan.
2010 UNHCR country operation profile - Sudan

Sraut Kaufman., "Ethnic conflict" in P Williams (ed). Security Studies: An Introduction(Ithaja, N.Y.: Cornell University Press, 2008)

United Nations Security Council VMUN 2016 Background Guide.

Internet Sources

http://www.acaps.org/sites/acaps/files/products/files/sudan_jebel_marra_22022016.pdf

http://noam-chomsky.tumblr.com/post/86582607804/humanitarian-intervention-is-an-orthodoxy-and-its accessed: 20th May, 2016

BBC News 17th June, 2004. http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/country_profiles/.
http://www.bbc.com/news/businessaccessed: 22nd May, 2016

http://www.polity.co.uk:443/global/pdf/gtreader2eheld.pdf

World Food Programme: Profile on Sudan - www.wfp.org/countries/sudan accessed 16th May, 2016

KÜRESEL TİCARETTE OYUNUN KURALLARI DEĞİŞİRKEN: TRANSATLANTİK TİCARET YATIRIM ORTAKLIĞI ANLAŞMASI (TTIP) VE TÜRKİYE TİCARETİNE OLASI ETKİLERİ

Oğuzhan KODALAK[1]
Ahmet Tayfur AKCAN[2]
Erkan KARA[3]
Fatih AZMAN[4]
Mahmut BAYDAŞ[5]

Öz

Avrupa Birliği (AB) ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki küresel etkileri olması öngörülen Transatlantik Yatırım ve Ticaret Ortaklığı (TTIP) müzakereleri 2013 yılında başlamış bulunmaktadır. AB ile ABD arasında müzakereleri yürütülmekte olan TTIP sıradan bir Serbest Ticaret Anlaşması (STA) olmanın ötesinde daha kapsamlı bir işbirliği olarak görülmektedir. Günümüzde küresel ticaretin üçte biri ABD ve AB arasında gerçekleşmektedir. Bu işbirliğinin hayata geçmesi ile yeni bir ekonomi ve pazarın oluşacağı ve aynı zamanda dünya ticaret dengelerinin alt üst olacağı, tarafların dünya ekonomisine hükmetme gücüne sahip olacağı öngörülmektedir.

Dünya ticaret dengelerinde kartlar yeniden dağıtılırken dış ticaretinin büyük çoğunluğu AB ve ABD ile gerçekleştiren Türkiye'nin bu anlaşmadan etkilenmemesi mümkün değildir. Bu çalışmada TTIP'nin Türkiye ticaretine olası etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın birinci kısmında TTIP'nin kapsamı ve Türkiye AB ile Türkiye ABD arasındaki ticaret ilişkileri değerlendirilecektir. Daha sonra ise TTIP anlaşmasının Türkiye ticaretine beklenen etkilerinden bahsedilecek ve değerlendirmelere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Ticaret Anlaşması, Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı, Ekonomik Entegrasyon

Jel Sınıflaması: F02, F13, F15

[1] Necmettin Erbakan Üniversitesi, Araştırma Görevlisi, okodalak@konya.edu.tr
[2] Celal Bayar Üniversitesi, Yardımcı Doçent, tayfurakcan@hotmail.com
[3] Necmettin Erbakan Üniversitesi, Öğretim Görevlisi, ekara@konya.edu.tr
[4] Necmettin Erbakan Üniversitesi, Araştırma Görevlisi, fazman@konya.edu.tr
[5] Necmettin Erbakan Üniversitesi, Öğretim Görevlisi, mbaydas@konya.edu.tr

Abstract

Transatlantic Investment and Trade Partnership (TTIP) negotiations, which are expected to have global impacts between the European Union (EU) and the United States (US), have started in 2013. Ongoing negotiations for TTIP between the US and the EU beyond being an ordinary a free trade agreement is seen as more extensive collaboration. Nowadays, one third of global trade takes place between the US and the EU. The realization of this cooperation with a new economy and market will form, and same time world trade balances will be upside down, it is predicted that the parties will have the power to dominate the world economy.

While the cards are redistributed in world trade balances, it is not possible for Turkey, which realizes most of the foreign trade with EU and USA, not to be affected by this agreement. In this study; TTIP's possible effect for Turkey's economy is aimed to examine. In the first section of this study, the content of the TTIP and the trade relations between Turkey US with Turkey EU will be evaluated. After that, the expected effects of the TTIP agreement on Turkish trade will be mentioned and evaluated.

Key Words: Free Trade Agreement, Transatlantic Trade and Investment Partnership, Economic İntegration

GİRİŞ

Gelişen teknolojik faaliyetler ve küreselleşme sürecinin hızlı bir şekilde yayılmasıyla birlikte artan ticaret faaliyetlerinden daha fazla gelir elde etmek isteyen ülkeler ekonomik bütünleşmeler oluşturarak rekabet avantajı sağlamak istemişlerdir. Ekonomik bütünleşme aşamalarından birisi olan gümrük birliğinden umduğunu bulamayan Türkiye gümrük birliğinin olumsuz etkilerine çözüm ararken Transatlantik Yatırım ve Ticaret Ortaklığı (TTIP) ile karşı karşıya kalmıştır.

TTIP; Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başkanı Barrack Obama ve Avrupa Birliği (AB) adına komisyon başkanı Jose ticaret anlaşmalarından daha kapsamlı olmakla birlikte Atlantik okyanusunu tam anlamıyla birleştirecek olan bu girişimin istihdamdan dış ticarete, standartlardan kurallara geniş anlamda değişiklikler getirmesi, ticarette teknik engellerin kaldırılması, bürokrasi ve prosedürlerin sadeleştirilmesi, rekabet ve şeffaflık gibi alanlarda ilerlemelere zemin sağlaması öngörülmüştür (Özdemir, 2015).

Bu gelişme küresel ticaret açısından yüksek derecede önem arz etmekte olup AB ve ABD dünya hasılasının yaklaşık olarak yarısını ve dünya ticaretinin yaklaşık olarak üçte birini oluşturduğu düşünüldüğünde iki taraf arasındaki ticaret ve yatırım ilişkisinin boyutlarının dünya ekonomisi açısından ne anlam ifade ettiği daha açık şekilde anlaşılmaktadır (Akman, 2014).

TTIP Türkiye açısından incelendiğinde bir takım olumsuz etkilere neden olabileceği düşünülmektedir. Bu olumsuz sonuçlardan en önemlisi olarak ise ABD ile mevcut gümrük vergisi ve benzeri uygulamalar devam ederken ABD ürünlerinin AB üzerinden Türk pazarına serbest giriş hakkı tanınması olarak görülmektedir (Çelebi, 2013). Bu durum iki ülke arasındaki mevcut ticaret dengesinin bozulmasının yanı sıra ABD pazarında Türk ürünlerinin AB ürünleri karşısında rekabet avantajının sekteye uğrama ihtimalini bulundurmaktadır. Dolayısıyla bu süreçte ABD ve AB ile Serbest Ticaret Anlaşması (STA) olan benzer ülkeler gibi Türkiye'nin de müzakerelerde yer alması ülke geleceği açısından önem arz etmektedir.

Çalışmamızda Türkiye'nin ABD ve AB ile arasındaki ticari ilişkileri değerlendirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda TTIP anlaşmasının Türkiye'nin dış ticaretine muhtemel etkilerinin anlaşılması amaçlanmıştır.

TTIP, Manuel Barroso ile AB zirvesine başkanlık eden Herman Van Rompuy, tarafından 13 Şubat 2013 tarihinde ortak bir açıklama yapılarak AB ve ABD arasında kurulması planlanan çok kapsamlı müzakeredir. Bu karar esasında tarafların kurduğu ‘’Yüksek Seviyeli Çalışma Grubu'nun yaptığı çalışmalar sonucunda girişimin hem AB hem de ABD ekonomileri açısından yararlı olacağı önerisinin en üst siyasi düzeyde ilan edilmesiyle uygulamaya başlanması olarak görülmektedir (Akman, 2014).

TTIP sadece AB ve ABD ekonomileri için değil dünya ticaretini de etkileyecek olan ticari bir ortaklık girişimidir. Mal ticareti, mevzuata ilişkin iş birliği ve kurallar gibi üç ana sütundan oluşan TTIP standart serbest ticaret anlaşmasıdır.

1. TRANSATLANTİK TİCARET VE YATIRIM ORTAKLIĞI

Bu bölümde, TTIP'nin oluşum süreci, tarafları ve bu anlaşmanın Türkiye ekonomisi üzerine olan etkileri detaylı bir şekilde değerlendirilmektedir.

1.1 Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığının Boyutu

AB ve ABD arasındaki Transatlantik ilişkinin hafızası, II. Dünya Savaşı'nda birlikte hareket etme, savaş sonrası uluslararası sistemi birlikte inşa etme, Soğuk Savaş yılları boyunca Sovyetler Birliği tehdidine karşı birlikte mücadele etme ve Soğuk Savaş sonrasında küreselleşme sürecini birlikte yönetme dinamiklerine dayanmaktadır (Kocamaz, 2015: 33).

TTIP; AB ve ABD liderleri tarafından 2013 yılında görüşülmeye başlanmıştır. AB ve ABD'yi böyle bir anlaşma yapılmasına iten ana sebep olarak ABD'nin Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kapsamında gerçekleşen Doha Turu'ndan istediklerini elde edememesi görülmektedir (Şener, 2017). Bu serbest ticaret anlaşması iki bakımdan çok büyük önem taşımaktadır.

Bu anlaşma günümüze kadar gerçekleştirilecek olan en kapsamlı ticaret anlaşma olması ilk etken olarak gösterilirken AB ve ABD arasındaki yatırımlar açısından değerlendirildiğinde ise AB ve ABD dünya hasılasının neredeyse yarısını ve dünya ticaretinin üçte birini oluşturmaktadır. İkinci olarak ise her iki tarafın girişimleriyle daha önce ilerleme kaydedilemeyen konularda ileri düzenlemeler getirilmesi gösterilmektedir (Akman, 2014).

Dünyanın en büyük iki ekonomik ve teknolojik yapısına sahip olan ABD ve AB giderek zayıflama eğiliminde olan ekonomilerinin yanı sıra Çin'in artan rekabet gücü ve dünya ekonomisinin Asya 'ya kayması şeklinde seyir izlemesi sebebiyle bu anlaşmayı imzalama zorunluluğuyla karşı karşıya kalmışlardır (Çelebi, 2013).

TTIP anlaşmasını dünyanın iki süper bloku arasında imzalanmaya çalışılan bir anlaşma olarak görmek yanıltıcı olabilir. Bu anlaşmayla tarife dışı engellerin azaltılması, iki taraf arasında gümrük tarifelerinin kaldırılması amaçlanmaktadır. Yapılması öngörülen iş birliği kapsamında; (Hasanov ve Macit, 2015).

- ABD ve AB firmalarının yatırımlarla ilgili konularda eşit statüye sahip olması
- ABD ve AB'nin karşılıklı olmak kaydıyla belirli standartlar belirleyerek Fikri Mülkiyet haklarının koruma altına alınması
- Kamu İhalelerine karşılıklı katılımın sağlanması
- ABD'de faaliyette bulunacak olan AB firmalarının yerel firmalarla aynı statüde faaliyetlerde bulunmaları gösterilmektedir.

TTIP kapsamında 2016 yılında gerçekleştirilen müzakerelerde öncelikli konu olarak yer alan ABD başkanlık seçimleriyle birlikte yeni yönetimle uzlaşmacı bir politika izlenmesi gelen yönetimin farklı bir düşünceye sahip olması halinde çözüm odaklı bir tavır sergilenmesi gerektiği aksi takdirde uzlaşmak için farklı yolların denenmesi amaçlanmıştır (Şener, 2017).

2017 yılında yayımlanan 15. Müzakere sonunda ise yeni yönetimle çalışmaların askıya alındığı açıklanmıştır. 15 rauntluk bu çalışma kapsamında birçok alanda ilerlemeler kaydedildiği paylaşılmıştır. Bunlar ise şu şekildedir (TTIP Advisory Gorup, 2017).

- Tarım dışı piyasalarda büyük ilerlemeler kaydedilirken hassas vergi tarifeleri henüz tartışılmamıştır.
- Menşe kurallarında pek çok alanda ilerlemeler gerçekleşmiştir.
- AB ve ABD, iyi üretim uygulamaları ile ilgili karşılıklı tanıma anlaşmasını güncellemeyi kabul etmişlerdir.
- Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ) durumunda bazı bölümler neredeyse tamamlanmaya hazır hale getirilmiştir. Bunların dışında ise sürdürülebilir kalkınma, enerji ve hammadde gibi önemli bölümlerde daha fazla çalışılması gerekmektedir.

1.2. ABD ve AB Arasındaki Ticaretin Durumu

TTIP anlaşması ticari anlamda çok büyük bir etkiye sahip olmakla birlikte günlük olarak değerlendirildiğinde 1.3 milyar Euro tutarında mal ve hizmet Atlantik'i aşmakta, hizmet ticaretinin yaklaşık % 40'ı mal ticaretinin ise hemen hemen üçte biri bu iki dev oluşum arasında meydana gelmekte, 4.1 trilyon Euro tutarında ticaret kapasitesi oluşturmakta ve 15 milyondan fazla iş fırsatı oluşturmaktadır (Dereli, 2016).

1980'li yıllar ile 2010-2013 arasındaki dönem karşılaştırıldığında Satın Alma Gücü Paritesine (SAGP)'ne göre küresel sermayenin % 54.4 ünü oluşturan ve her bir puanlık büyümede ise 0.43'lük katkı sağlayan bu iki büyük ekonominin payları % 38.5'a yükselmiş her bir puanlık büyüme ise 0.14 puanlık katkı sağlamıştır (Özgöker ve İnamoğlu, 2016).

Genel olarak, TTIP'nin 2030'dan sonra AB'nin GSYH'sini her yıl % 0,5 oranında artırıp, milli geliri % 0.3 oranında artıracağını ayrıca yüksek hem de düşük vasıflı işçiler için ise ücretlerin % 0.5

oranında artış göstereceğini öngörmektedir. TTIP anlaşmasıyla birlikte ayrıca AB'nin ABD'ye olan ihracatının % 27, ABD'nin AB'ye İhracatının ise % 35.7 oranında artış göstereceğini öngörmektedir. Sektörler bakımından değerlemeye tabi tutulduğunda ise en fazla karın % 1.5 ile motorlu araçlarda olması beklenirken bu oran deri/tekstil ve giyimde %1.8- % 2.7, tütün sektöründe %1.1 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. (European Comission, 2017).

Tablo 1: 2016 Yılı İhracat ve İthalat Rakamları (Milyar $)

ÜLKE	İHRACAT	İTHALAT
AB (28)	*1.920.000.000	*1.987.000.000
ABD	1.453.000.000	2.251.600.000
RUSYA	285.500.000	182.600.000
KANADA	390.000.000	403.000.000
MEKSİKA	373.882.951	387.064.351
BREZİLYA	**191.301.000	**152.059.000
ÇİN	2.097.637.172	1.587.920.688
JAPONYA	645.000.00	607.000.00
GÜNEY KORE	495.000.000	406.000.00
HİNDİSTAN	261,000.000	356,700.000
SİNGAPUR	329,900.000	283,000.000

Kaynak: (Trade Map, 2017).* 2015 Dış Ticaret Verileri **EIU tahmini rakamları

Dünya ihracat ve ithalat rakamları incelendiğinde ticaretin önemli bir kısmının ABD ve AB tarafından gerçekleştiği anlaşılmaktadır. İhracat rakamları incelendiğinde Çin'den sonra ABD ve AB'nin ihracatta önem teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Seçilmiş Ülkelerin Dünya Ticaretindeki Payı

Ülkeler	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Avrupa Birliği (28 Ülke)	18,9	18,8	18,0	17,0	16,8	15,6	15,0	15,0	14,5	14,8
Rusya	1,9	2,2	1,8	1,9	2,1	2,1	2,1	1,9	1,4	1,4
Kanada	3,6	3,3	3,4	3,3	3,1	3,1	3,1	3,1	3,2	3,2
Amerika	19,2	17,5	16,7	16,5	15,8	15,7	15,5	16,1	17,4	17,6
Meksika	2,7	2,5	2,4	2,5	2,4	2,5	2,5	2,7	3,0	3,0
Brezilya	1,1	1,4	1,3	1,5	1,6	1,5	1,6	1,5	1,3	1,1
Çin (Hong Kong Hariç)	9,1	9,2	10,5	11,7	12,2	12,3	13,0	13,1	12,7	12,4
Japonya	5,9	6,2	5,8	5,8	6,0	6,0	5,6	5,4	4,7	4,7
Güney Kore	3,4	3,5	3,4	3,6	3,7	3,5	3,4	3,5	3,3	3,2
Hindistan	2,1	2,6	2,8	2,2	3,2	3,3	3,1	3,1	2,9	2,8
Singapur	2,5	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,5	2,4	2,2	2,2

Kaynak: (Eurostat, 2017).

Daha önce bahsedildiği üzere dünya ticaretinin yaklaşık % 30'luk kısmı AB ve ABD tarafından gerçekleştirilmektedir. AB ve ABD gibi iki süper güç haricinde Çin'in ticaret hacminin de 2016 yılında % 12.4'lük bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3: TTIP Bölgesine Ait İhracat Verileri (Milyar ABD $)

Yıllar	Dünyanın Toplam İhracatı	ABD İhracat Verileri				AB (28) İhracat Verileri				
		ABD'nin Toplam İhracatı	Dünya'nın Toplam İhracatı İçerisindeki ABD'nin % Payı	ABD'nin AB'ye Toplam İhracatı	ABD'nin Toplam İhracatı İçerisindeki AB'nin % Payı	AB (28)'in Toplam İhracatı	Dünya'nın Toplam İhracatı İçerisindeki AB'nin % Payı	AB (28)'in ABD'ye Toplam İhracatı	AB (28)'in Toplam İhracatı İçerisindeki ABD'nin % Payı	Dünya Toplam İhracatı İçerisindeki ABD+AB % Payı
2001	6114.49	731.01	11.96	163.17	22.32	2426.95	39.69	217.44	8.96	51.65
2005	10342.32	904.34	8.74	187.55	20.74	3986.76	38.55	313.02	7.85	47.29
2010	15058.76	1278.10	8.49	243.27	19.03	5078.44	33.72	325.39	6.41	42.21
2011	18079.75	1481.68	8.20	271.27	18.31	5942.53	32.87	366.98	6.18	41.06
2012	18353.40	1544.93	8.42	266.29	17.24	5691.22	31.01	379.58	6.67	39.43
2013	18855.39	1577.59	8.37	263.66	16.71	5999.56	31.82	387.39	6.46	40.19
2014	18863.88	1619.74	8.59	276.86	17.09	6027.20	31.95	412.08	6.84	40.54
2015	16304.07	1503.87	9.22	273.63	18.19	5349.96	32.81	421.01	7.87	42.04

Kaynak: (www.trademap.org; E.T:13.06.2016 Aktaran Palyoş, 2016).

2001 yılında Dünya'nın toplam ihracat rakamları 6114.49 iken 2015 yılına gelindiğinde bu rakam % 2.66 artış göstererek 16304.07 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında ABD'nin ihracatı 1503.87 olarak gerçekleşmiş ve bu rakam dünya ihracatının % 9.22 sine denk gelmektedir. 2001-2015 yılları arasında ABD ve AB arasındaki ihracat rakamları 2001 yılında 163.17 iken 2015 yılında ise 273.63 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. ABD'nin toplam ihracatı içerisinde ise ortalama % 20 civarında gerçekleşmiştir.

ABD'nin AB ticaretindeki payı 2016 yılında ithalatta % 14.5 iken ihracatta % 20.8 toplam ticaretteki payı ise % 17.7 olarak gerçekleşmiştir (Eurostat, 2017).

AB'nin dünya ihracat rakamları içerisindeki payı azalmasına rağmen AB ihracat rakamlarında sürekli artışlar yaşanmaktadır. AB'nin toplam ihracatı 2001 yılından 2015 yılına gelindiğinde % 2.3 oranında artış göstermiş ve 5349.96 dolar olarak gerçekleşmiştir. Dünya toplam ihracatı içerisindeki AB ihracatının payı ise 2001 yılında 39.69 iken 2015 yılında % 32.81 olarak gerçekleşmiştir.

AB'nin ABD'ye ihracı 2001 yılından itibaren sürekli artış göstermiş 2015 yılına gelindiğinde 421.01 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. ABD ihracat rakamları içerisinde ise AB'nin ihracat rakamları sürekli olarak artmasına rağmen AB'nin payında azalış görülmektedir. 2001 yılında 8.96 olan AB ihracatının ABD içerisindeki payı 2015 yılında ise 7.87'ye düşmüştür. Dünya ihracat rakamları içerisinde ABD ve AB ihracatının 2001 yılında % 51 olduğu dolayısıyla dünya ihracatının yarısından fazlasını gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. 2015 yılında ise bu oranın % 42.04 olduğu görülmektedir.

Tablo 4: TTIP Bölgesine Ait İthalat Verileri (Milyar ABD $)

Yıllar	Dünyanın Toplam İthalatı	ABD İthalat Verileri				AB (28) İthalat Verileri				
		ABD'nin Toplam İthalatı	Dünya'nın Toplam İthalatı İçerisindeki ABD'nin % Payı	ABD'nin AB'den Toplam İthalatı	ABD'nin Toplam İthalatı İçerisindeki AB'nin % Payı	AB (28)'in Toplam İthalatı	Dünya'nın Toplam İthalatı İçerisindeki AB 'nin % Payı	AB (28)'in ABD'den Toplam İthalatı	AB (28)'in Toplam İthalatı İçerisindeki ABD'nin % Payı	Dünya'nın Toplam İthalatı İçerisindeki ABD+AB % Payı
2001	6324.50	1180.07	11.96	163.17	22.32	2426.95	39.69	217.44	8.96	51.65
2005	10608.26	1732.32	8.74	187.55	20.74	3986.76	38.55	313.02	7.85	47.29
2010	15309.62	1278.10	8.49	243.27	19.03	5078.44	33.72	325.39	6.41	42.21
2011	18318.32	1481.68	8.20	271.27	18.31	5942.53	32.87	366.98	6.18	41.06
2012	18490.56	1544.93	8.42	266.29	17.24	5691.22	31.01	379.58	6.67	39.43
2013	18879.10	1577.59	8.37	263.66	16.71	5999.56	31.82	387.39	6.46	40.19
2014	18923.72	1619.74	8.59	276.86	17.09	6027.20	31.95	412.08	6.84	40.54
2015	16496.09	1503.87	9.22	273.63	18.19	5349.96	32.81	421.01	7.87	42.04

Kaynak: (www.trademap.org; E.T:13.06.2016 Aktaran Palyoş, 2016).

2001-2015 yılları arasında ABD'nin toplam ithalatı 1180.07 'den 1503.87'ye yükselmiştir. ABD'nin ithalat rakamları sürekli artış göstermesine rağmen dünya ithalat rakamları içerisindeki payında ABD'nin payı 2008 yılında yaşanan krizden sonra azalma eğilimi göstermekte olup % 12 civarında bir seyir izlemiştir. 2001 yılında Dünya'nın toplam ithalatı 6324.50 iken 2015 yılına gelindiğinde bu rakam 16496,09 olarak gerçekleşmiştir.

2001 yılında ABD'nin AB (28)'den ithalatı 233.95 milyar dolar olarak gerçekleşerek sürekli artış eğilimi göstermiş ve 2015 yılında bu rakam 435.27 olmuştur.

1.3. Türkiye ve ABD İlişkileri

Türkiye ABD ilişkileri ticari anlamda gelişmeler göstermiş ve 200 yıllık bir tarihe sahip bulunmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki demir yolu ihalelerini içeren Chester İmtiyazı, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'yı bulunduğu durumdan kurtarmak ve iyileştirmek amacıyla yapılan Marshall yardımı ve 1985 yılında imzalanan Karşılıklı Yatırımların Korunması Anlaşması günümüze gelene kadar iki ülke arasındaki ilişkilerin boyutunu sergilemektedir (Güllü, 2014).

ABD 2.3 trilyon dolar ile dünyanın en büyük mal ithalatçısı ve 1.5 trilyon dolar ihracat ile Çin'den sonra ikinci en büyük mal ihracatçısı konumunda bulunmaktadır. Hizmetler ticaretinde dünyanın en büyük ithalatçısı ve ihracatçısı olan ABD toplam ihracat ve ithalat rakamlarında da lider konumda bulunmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

Tablo 5: Türkiye ve ABD arasındaki ticaret rakamları (Bin ABD Dolar)

Yıllar	Türkiye'nin Toplam İhracatı	Türkiye'nin Toplam İthalatı	Genel Dış Ticareti Dengesi	Türkiye'nin ABD'ye Toplam İhracatı	Türkiye'nin ABD'ye Toplam İthalatı	Türkiye'nin Toplam İhracatı İçinde ABD'nin Payı %	Türkiye'nin Toplam İthalatı İçindeki ABD'nin %Payı
2007	107.271.750	170.062.715	-62.790.965	4.170.688	8.166.068	3.9	4,8
2008	132.027.196	201.963.574	-69.936.378	4.299.941	11.975.929	3.3	5,9
2009	102.142.613	140.928.421	-38.75.809	3.240.597	8.575.737	3.2	6,1
2010	113.883.219	185.544.332	-71.661.113	3.762.919	12.318.745	3.3	6,6
2011	134.906.869	240.841.676	-105.934.807	4.584.029	16.034.121	3.4	6,7
2012	152.461.737	236.545.141	-84.083.404	5.604.230	14.130.546	3.7	6,0
2013	151.802.637	251.661.250	-99.858.613	5.640.247	12.596.170	3.7	5,0
2014	157.610.158	242.177.117	-84.566.959	6.341.841	12.727.562	4.0	5,3
2015	143.838.871	207.234.359	-63.395.487	6.395.842	11.141.462	4.4	5,4
2016	142.529.584	198.618.235	-56.088.651	6.623.347	10.867.793	4.6	5,5

Kaynak: (Tüik, 2017).

Türkiye'nin 2016 yılında toplam ihracatı 142.429.584 milyar dolar iken ithalatı ise 198.618.235 milyar dolar olarak görülmektedir. Dış ticaret dengesi ise -56.088.651 milyar dolardır. Türkiye'nin ABD'ye toplam ihracatı 2007 yılında 4.170.688 milyar dolar iken 2016 yılında ise

6.623.347 milyar dolardır. 2008 küresel krizinden sonra Türkiye'nin toplam ihracatı içerisinde ABD'nin payı sürekli artış göstermiştir. 2016 yılında Türkiye'nin toplam ihracatında ABD'nin payı % 4.6 olmuştur. Türkiye'nin ABD'ye toplam ithalatı ise 2016 yılında 10.867.793 iken Türkiye'nin toplam ithalatının % 5.5'ini oluşturmaktadır.

ABD ile son yıllardaki dış ticaret rakamları değerlendirildiğinde Türkiye aleyhine dış ticaret açığı verildiği görülmektedir. 2016 yılında dış ticaret açığımızda bir önceki yılla kıyaslandığında % 10.4 azalma göstererek 4.2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir (Ekonomi Bakanlığı, 2017).

Tablo 6: ABD'ye İhracatımızda Başlıca Ürünler (Bin Dolar)

GTİP	ÜRÜNLER	2014	2015	2016
7214	Demir/çelik çubuklar (sıcak haddeli, dövülmüş, burulmuş, çekilmiş)	523.156	563.180	532.169
5702	Dokunmuş halılar, yer kaplamaları (kilim, sumak, karaman vb)	212.330	229.389	294.987
6802	Yontulmaya, inşaata elverişli işlenmiş taşlar (kayagan hariç)	320.527	320.335	282.788
8803	Balon, hava gemisi, planör vb. Diğer hava taşıtlarının aksam ve parçaları	247.431	274.279	263.872
8411	Turbojetler, turbo-propeller, diğer gaz türbinleri	227.518	231.174	255.068
8704	Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar	1.699	33	209.777
7113	Kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası	129.872	154.868	206.882
6302	Yatak çarşafı, masa örtüleri, tuvalet, mutfak bezleri	174.944	172.166	197.055
8708	Kara taşıtları için aksam, parçaları	188.241	226.891	195.945
8701	Traktörler	170.723	178.834	167.092
9999	Başka yerde belirtilmemiş ürünler	168.811	173.684	166.879
2401	Yaprak tütün ve tütün döküntüleri	178.276	135.208	150.137
8418	Buzdolapları, dondurucular, soğutucular, ısı pompaları	94.800	101.850	108.716
7209	Demir/çelik yassı mamul, soğuk haddelenmiş kaplanmış (600mm. Den geniş)	5.812	26.179	106.706
7305	Demir/çelikten diğer tüp ve borular-kaynaklı vb.-çapı>406, 4mm	40.327	124.853	104.926
1201	Soya fasulyesi	0	1.078	100.895
7208	Demir/çelik sıcak hadde yassı mamulleri-genişlik 600mm. Fazla	320.200	133.624	91.874
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	34.003	38.219	80.927
1704	Kakao içermeyen şeker mamulleri (beyaz çikolata dahil)	54.909	49.157	77.113
9401	Oturmaya mahsus mobilyalar, aksam-parçaları	51.187	76.537	75.468
2523	Çimento	6.855	29.604	72.291
9303	Diğer ateşli silahlar	61.677	60.547	70.231
8703	Otomobil, steyşın vagonlar, yarış arabaları	49.969	302.800	70.228
8409	İçten yanmalı, pistonlu motorların aksam-parçaları	103.220	72.304	61.395
7210	Demir/çelik yassı mamul, kaplı, sıvanmış (600mm. Den geniş)	6.733	18.572	60.367
6908	Sırlı seramikten döşeme, kaldırım taşları, şömine, duvar karosu	43.307	52.510	57.788
5407	Sentetik iplik, monofil, şeritlerle dokumalar	51.102	67.953	56.717
7306	Demir/çelikten diğer tüpler, borular, içi boş profiller	233.660	127.730	54.759
4009	Vulkanize edilmiş kauçuktan boru ve hortumlar ve donanımları	78.725	52.876	52.834
2106	Tarifenin başka yerinde yer almayan gıda müstahzarları	46.612	47.080	52.757
2009	Meyve ve sebze suları (fermente edilmemiş, alkol katılmamış)	24.149	39.663	47.783
813	Meyve (kurutulmuş) (0801, 0806'de kiler hariç)08. fasıldaki sert ve kabukluların	56.218	54.854	45.914
6109	Tişört, fanila, diğer iç giyim eşyası (örme)	34.238	41.901	45.291
7213	Demir/çelik filmaşin (sıcak haddelenmiş, rulo halinde)	160.369	96.440	44.138
8702	Toplu halde yolcu taşımağa mahsus motorlu taşıtlar	45.266	50.960	43.702
6204	Kadın/kız çocuk için takım, takım elbise, ceket vs.	34.332	34.219	43.494
7202	Ferro alyajlar	35.800	24.704	42.948
5603	Dokunmamış mensucat (emdirilmiş)	25.590	34.219	41.834
5511	Suni-sentetik devamsız elyaftan iplikler (perakende)	47.856	43.745	41.551
6203	Erkek/erkek çocuk için takım, takım elbise, ceket vs.	24.003	27.256	34.934
	Diğer	2.027.747	1.904.857	1.917.162
	Toplam	**6.342.194**	**6.396.332**	**6.627.394**

Kaynak*:* (Trademap, 2017).

1.4. Türkiye- AB İlişkileri

Türkiye'nin ABD ve AB arasında imzalanması gereken TTIP anlaşmasının daha etkili olarak değerlendirilebilmesi amacıyla Türkiye ve AB arasındaki dış ticaret rakamları değerlendirilmiştir**.**

Tablo 7: Türkiye ve AB Dış Ticaret Rakamları (Milyar ABD $)

Yıllar	Türkiye'nin Toplam İhracatı	Türkiye'nin Toplam İthalatı	Genel Dış Ticareti Dengesi	Türkiye'nin AB'ye Toplam İhracatı	Türkiye'nin AB'den Toplam İthalatı	Türkiye AB-Dış Ticaret Dengesi	Türkiye'nin Toplam İhracatı İçinde AB'nin Payı %	Türkiye'nin Toplam İthalatı İçindeki AB'nin %Payı
2007	107.27	170.06	-62.79	60.75	68.47	-7.72	56.64	40.26
2008	132.03	201.96	-69.94	63.72	74.51	-10.79	48.26	36.89
2009	102.14	140.93	-38.79	47.23	56.62	-9.39	46.24	40.17
2010	113.88	185.54	-71.66	52.93	72.39	-19.46	46.48	39.02
2011	134.91	240.84	-105.93	62.59	91.44	-28.85	46.39	37.97
2012	152.46	236.55	-84.08	59.40	87.66	-28.26	38.96	37.06
2013	151.80	251.66	-99.86	63.04	92.46	-29.42	41.53	36.74
2014	157.61	242.18	-84.57	68.51	88.78	-20.27	43.47	36.66
2015	143.84	207.21	-63.36	64.00	78.67	-14.67	44.49	37.97

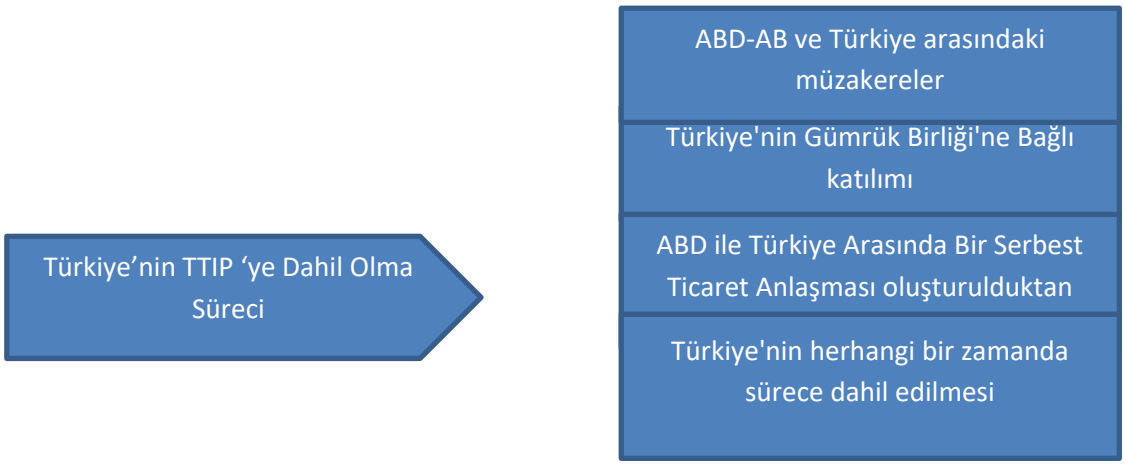
Kaynak: (Palyoş, 2016).

2007 yılında Türkiye'nin AB'ye ihracatı 60.75 milyar dolar iken bu rakam 2014 yılında 64.00 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında Türkiye'nin AB'den ithalatı ise 68.47 milyar dolar iken 2015 yılında 78.67 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin toplam ihracatı ve ithalatı içerisinde AB payı değerlendirildiğinde 2015 yılında AB'nin Türkiye'nin toplam ihracatı içerisindeki payı 44.49 milyar dolar iken Türkiye'nin toplam ihracatı içerisindeki payı aynı yıl içinde 37.97 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

1.5. Transatlantik Ticaret Yatırım Ortaklığının Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri

TTIP anlaşması 2017 yılının mart ayında düzenlenen 15. Raunt görüşmeleriyle birlikte yeni TTIP görüşmeleri askıya alınmış olmasına rağmen halen bazı ülkelerin teşebbüsleriyle tekrar gündeme getirilmeye çalışılmaktadır.

TTIP anlaşmasının yürürlüğe girmesi durumunda çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Bazıları TTIP anlaşmasının Türkiye için olumlu olacağını yeni pazarlara ulaşma ve daha ucuz ve kolay ticari işlemler gerçekleştireceğini savunurken bazı kesimler ise Türkiye'nin bu anlaşmanın tarafı olmayacağını savunmaktadır (European Comission, 2017). Türkiye'nin bu sürece dâhil olmasına yönelik 4 yaklaşımlı bir senaryo mevcuttur.

Şekil 1: Türkiye'nin TTIP'ye dâhil olmasına Yönelik Muhtemel Yaklaşımlar
Kaynak: (Kurtul, 2017: 86).

İlk aşama Türkiye'nin TTIP sürecinde yer alması bakımından en kolay yöntem olarak görülmektedir ancak bu aşamanın gerçekleşme olasılığı çok düşüktür. Görüşmelerin 2013 yılında başladığı düşünüldüğünde anlaşmaya yeni bir ülkenin dâhil olması mümkün görülmemektedir. İkinci

aşamada ise AB'nin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Gümrük Birliği Anlaşması gereği AB'nin üçüncü bir ülkeyle Serbest Ticaret Anlaşması yapması durumunda AB'nin gümrük birliği anlaşması yaptığı diğer ülkelerde bu ayrıcalıklardan yararlanmaktadır. Andorra modeli olarak kabul edilen bu yöntem AB'nin ABD ile müzakerelerinde Türkiye içinde söz konusu olması diğer bir aşama olarak görülmektedir. Ancak Türkiye'nin Andorra ile karşılaştırıldığında uluslararası ticarette etkin olması dolayısıyla ABD 'nin böyle bir duruma sıcak bakması beklenmemektedir. Diğer aşama ise TTIP'nin sonuçlanmasından sonra ABD ile Türkiye arasındaki karşılıklı serbest ticaret anlaşmasının oluşturulmasıdır. Son aşama ise herhangi bir zamanda Türkiye'nin anlaşmaya dâhil olmasını içermektedir. Ancak ne AB ne de ABD bu görüşmelere taraf olacak üçüncü bir ülkenin olmasına yönelik girişimlerde bulunmamışlardır (Kurtul, 2017: 86-87).

Bu aşamalara ek olarak Türkiye'nin anlaşmanın dışında kalması durumda da birtakım değerlendirmeler yapılmaktadır.

AB ve ABD ilişkileri, Türkiye'nin AB ile 6 Aralık 1995 'te imzaladığı ve 1 Ocak 1996'dan beri yürürlükte olan gümrük birliği anlaşmasından dolayı önem taşımaktadır (Güllü, 2014: 95).

Gümrük birliği ticaret yaratıcı ve ticaret daraltıcı olmak üzere iki temel etkiye sahiptir. Ticaret yaratıcı etki gümrük birliği sınırları içerisinde yer alan ülkeler arasında ticaret engellerinin kalması sonucu bu ülkelerin refahının artmasına neden olurken ticaret daraltıcı etkisi ise bölge dışında kalan ülkelerin refahın üzerindeki olumsuz etkisi olan olayları kapsamaktadır (Şen, 2017).

Bu kapsamda Türkiye'nin imzaladığı gümrük birliği anlaşmasının sonucunda karşı karşıya kaldığı temel riskler şu şekildedir:

- AB'nin gerçekleştirdiği STA (Serbest Ticaret Anlaşması) müzakerelerinde Türkiye'nin herhangi bir söz hakkına sahip olmaması
- Türkiye'nin AB'den bağımsız olarak üçüncü ülkelerle STA yapma hakkına sahip olmaması
- Türkiye'nin AB ile STA imzalayan her ülke için açık pazar konumuna gelmesi yani söz konusu ülke ürünlerinin Türkiye'ye giriş yapabilmesi ancak menşei kuralı dolayısıyla Türkiye'nin ürünlerinin bu ülkelere girerken ticari engellere tabi olmadan girememesi
- AB ile müzakere yapan ülkelerin Türkiye ile STA yapmaya isteksiz olmaları
- AB'nin imzaladığı her STA paralelinde Türkiye menşeili ürünlerin AB deki göreceli avantajının azalması ve rekabetin artması (Yeşilyurt ve Paul, 2013).

Kısaca Türkiye AB'nin gerçekleştirdiği STA'ları ortak ticaret politikası gereğince kabul ederken STA'ları ayrı ya da eş zamanlı olarak yürürlüğe koyma imkânına sahip olmayacaktır. Ayrıca AB'nin yaptığı STA'lara eklediği hükümlerle gümrük birliği ortağı olan San Marino ve Andorra'yı anlaşma kapsamına aldığı düşünüldüğünde Türkiye'nin bu anlaşmanın dışında kalmasını düşünmek taraflı bir yaklaşım olarak algılanmaktadır (Özsoğuk, 2015).

Bu kapsam doğrultusunda Türkiye AB'nin tercihli ticaret anlaşmaları kapsamında yaptığı ülke ya da ülkelerle benzer anlaşmaları yapmak durumundadırlar ancak AB ile STA imzalayan ülkelerin pek çoğu Türkiye ile STA imzalamamakta ve bu nedenle gümrük vergileri dengesiz ve haksız rekabet yaratan bir şekilde aleyhte işlemektedir (Özgöker ve İmanoğlu, 2017: 27).

TTIP anlaşmasının gümrük birliği dolayısıyla Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerinin de gündeme gelmesine neden olmuştur bu kapsamda:

- TTIP ABD ürünlerine AB üzerinden Türk pazarına serbest bir giriş imkânı sağlarken Türkiye'nin ABD'ye ihracatı gümrük vergisi gibi uygulamalara tabi olmaya devam edecektir. Bu durum ABD ile mevcut ticaret dengesini olumsuz etkileyecek diğer yandan da trafik sapması sorununu beraberinde getirecektir.
- AB ile Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine katkıları bilinmektedir. Gümrük birliği özellikle sanayi alanında verimliliğin artırılması yanında Türkiye'nin rekabet gücünde ve

ihracatındaki dönüştürücü gücüyle olumlu katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda TTIP sürecinin ise Türkiye'nin hizmetler, yatırımlar ve kamu alımları alanında küresel ekonominin dinamiklerine ve oluşmakta olan yenidünya ticaret sistemine uyum sağlamasında dönüştürücü bir katkısı olabilir (Aran, 2013).

TTIP anlaşmasının Türk Şirketleri açısından bir diğer dezavantajı ise Türk şirketlerinin uluslararası ticaretteki artan ölçek ölçüsü dolayısıyla yüksek katma değerli otomotiv, kimya, makine imalatı gibi sektörlerde rekabet güçlerinin kırılması gösterilmektedir. Dolayısıyla TTIP anlaşmasının Türk pazarındaki yatırımları % 2,69 oranında düşüreceği öngörülmektedir (Kurtul, 2017).

TTIP anlaşmasının Türkiye'nin ithalatında büyük artışa (% 23,7) neden olacağı ayrıca Türkiye'nin GSYİH' nın % 0,1 oranında artacağı belirtilmektedir. Türkiye'nin kendi ticari serbest ticaret anlaşmasını ABD ile müzakere etmesi ve TTIP'ye katılma müzakereleri yapmak Türkiye açısından yararlı olacağı belirtilmiştir (European Comission, 2017).

SONUÇ

Küreselleşme kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte dünya ticaretinde liberalleşme hareketleri rekabetçiliğin artmasına neden olmuş dolayısıyla ülkelerin ekonomik bütünleşmelere yönelmelerine yol açmıştır.

TTIP Dünya'nın iki süper gücünü aynı çatı altında birleştirmeyi amaçlayan önemli bir ticaret anlaşmasıdır. TIP anlaşması ile birlikte; ticari mallara konu olan pazar alanının genişlemesi, üye ülkelerin üretim kapasitelerinin artması ve pazarlara erişimin daha kolay sağlanması amaçlanmaktadır. TTIP süreci daha kapsamlı bir açıdan ele alındığında ise gelişme sürecini tamamlamış ülkelerin dünya ticaretinden daha fazla pay almak istemelerinin yanı sıra Çin'in küresel bir aktör olarak yükselişini durdurmak gösterilmektedir.

TTIP anlaşması ticari anlamda çok büyük bir etkiye sahip olmakla birlikte günlük olarak değerlendirildiğinde 1.3 milyar Euro tutarında mal ve hizmet Atlantik'i aşmakta, hizmet ticaretinin yaklaşık % 40'ı mal ticaretinin ise hemen hemen üçte biri bu iki dev oluşum arasında meydana gelmekte, 4.1 trilyon Euro tutarında ticaret kapasitesi oluşturmakta ve 15 milyondan fazla iş fırsatı oluşturmaktadır.

Genel olarak, TTIP'nin 2030'dan sonra AB'nin GSYH'sini her yıl % 0.5 oranında artırıp, milli geliri % 0.3 oranında artıracağını ayrıca yüksek hem de düşük vasıflı işçiler için ise ücretlerin % 0.5 oranında artış göstereceğini öngörülmektedir. TTIP anlaşmasıyla birlikte ayrıca AB'nin ABD'ye olan ihracatının % 27, ABD'nin AB'ye İhracatının ise % 35.7 oranında artış göstereceğini öngörmektedir. Sektörler bakımından değerlemeye tabi tutulduğunda ise en fazla karın % 1.5 ile motorlu araçlarda olması beklenirken bu oran deri/tekstil ve giyimde %1.8- % 2.7, tütün sektöründe %1.1 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

Türkiye, ABD ve AB açısından değerlendirildiğinde TTIP gümrük birliğinin etkilerini derinleştirecek bir anlaşma olarak görülmektedir. Türkiye'nin ABD ile ilişkileri ticaret rakamları açısından değerlendirildiğinde; Türkiye'nin ABD ile toplam ticareti 2016 yılı itibariyle 17.491.140.000 dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin toplam ihracatı içinde ABD'nin payının 2016 yılında % 4.6 olduğu görülmektedir.

ABD 'ye ihracatımızda en çok demir çelik ürünleri, halılar, işlenmeye elverişli taşlar ve hava taşıtlarının aksam parçaları yer almaktadır. AB ise 2015 yılında 64 milyar dolar ile ihracatımızdan % 45 oranında pay almakta olup toplam ihracatımızda ilk sırada yer almaktadır.

TTIP anlaşmasının yürürlüğe girmesi durumunda çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Bazıları TTIP anlaşmasının Türkiye için olumlu olacağını yeni pazarlara ulaşma ve daha ucuz ve kolay ticari işlemler gerçekleştireceğini savunurken bazı kesimler ise Türkiye'nin bu anlaşmanın tarafı olmayacağını savunmaktadır. Türkiye'nin bu sürece dâhil olmasına yönelik 4 yaklaşımlı bir senaryo mevcuttur. Bunlar ABD, AB ve Türkiye arasında müzakerelerin gerçekleşmesi, Türkiye'nin gümrük

birliğine bağlı katılımı, ABD ile Türkiye arasında bir serbest ticaret anlaşması oluşturulduktan sonra sonuçlanması, Türkiye'nin herhangi bir zamanda sürece dâhil edilmesi şeklinde gerçekleşmesi öngörülmektedir. Başka bir yaklaşıma göre ise TTIP'nin Türkiye'yi bir takım risklerle karşı karşıya bulunduracağı ön görülmektedir. Bunların başında AB'nin gerçekleştirdiği STA müzakerelerinde Türkiye'nin söz sahibi olmaması, AB'nin STA imzaladığı her ülke için açık pazar haline gelmesi gösterilmektedir. TTIP anlaşmasının yürürlüğe girmesinin Türk şirketlerinin otomotiv, kimya, makine imalatı gibi sektörlerde rekabet güçlerinin kırılmasına neden olacağı belirtilmektedir. TTIP anlaşmasının Türkiye'nin ithalatında büyük artışa (% 23,7) neden olacağı ayrıca Türkiye'nin GSYİH' nın % 0,1 oranında artacağı belirtilmektedir.

KAYNAKÇA

AKMAN, Sait (2014).'"Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Ortaya Çıkaran Etkenler, Kapsamı, Etkileri ve Güçlükleri" , **Marmara Üniversitesi İ.İ.B dergisi**, Yıl 2014, Sayı 2, Cilt ss. 36, s. 25-45.

ARAN, Bozkurt (2013). "Global Partnership Quests: New Contentious Dynamics in Trade and Prospects for Turkey in an Age of TPP and TTIP", **IPLI-Turkey Policy Brief Series**.

ÇELEBİ, Işın (2013). "ABD ve AB'nin Yeni Ekonomik İşbirliği Stratejileri ve Türkiye'ye Etkileri'' , **Marmara Avrupa Araştırmalar Dergisi**, Sayı 2, Cilt 21.

DERELİ, Deniz Dilara (2016). "Transatlantik Ticaret Yatırım Ortaklığı'nın Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Rekabet Gücüne Muhtemel Etkileri" , **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**

EUROPEAN COMİSSİON (2017). **Position paper on the Sustainability İmpact Assessment in Support of Negotiations of the Transatlantic Trade & Investment Partnership Between the European Union and the United States of America.**

GÜLLÜ, İlhan (2014). "AB-ABD Serbest Ticaret Anlaşması Sürecine Türkiye-AB Gümrük Birliği Anlaşması Özelinde Bir Bakış'', **Bilge Strateji**, Cilt 6, Sayı 11, ss.89-106.

HASANOV, Mübariz ve Fatih MACİT (2015). "TTIP Anlaşması'nın Türkiye Ekonomisine Olası Etkilerinin Analizi'', **Hazar Strateji Enstitüsü Enerji ve Ekonomi Araştırmaları Merkezi**.

KOCAMAZ, Sinem (2015). '"Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması'nın Dünya Ticareti ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri" , **Ege Strategic Research Journal**, 6 (2): s.31 – 56.

KURTUL, Hande (2017). "Transatlantıc Trade And Investment Partnershıp And Its Effects On Turkısh Foreıgn Trade" , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yedi Tepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖZDEMİR, Ozan (2015). **"Avrupa Birliği – Amerika Birleşik Devletleri Serbest Ticaret Anlaşması, (TTIP): Türkiye Dış Ticareti ile Tarım Sektörü Üzerine Etkileri''**, Avrupa Birliği Uzmanlık Tezi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ankara, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü.

ÖZGÖKER, Uğur ve Yusuf İNAMOĞLU (2016)." AB ve ABD Arasındaki Transatlantik Ticaret ve Yatırım Anlaşması (TTIP- Transatlantic Trade And Investment Partnership) ve Türkiye'ye Muhtemel Etkileri" , **ArelEysad**. Cilt:1 No:2.

ÖZSOĞUK, Adil (2015). "ABD - AB Transatlantik Ticaret ve Yatırım Anlaşması (TTIP) Türkiye açısından 'Bir Amerikan Rüyası' mı ?'' , **İstanbul Gümrük Müşavirleri Derneği**.

PALYOŞ, Eda (2016)."**Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'nın Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısına Muhtemel Etkileri**" , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.

ŞENER, Duygu (2017). " Transatlantik Ticaret Yatırım Ortaklığı Anlaşmasının Türkiye Ekonomisine Olası Etkilerinin Değerlendirilmesi" , **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 31, s. 163-177.**

TTIP Advisory Group, (2017). **Transatlantic Trade &Investment Partnership Advisory Group, Meeting Report,** 9 March 2017.

YEŞİLYURT, Serdar ve Amanda PAUL (2013). "Between a rock and a hard place: What is Turkey's place in the transatlantic market?" , **European Policy Centre.**

İnternet Kaynakları

EKONOMİ BAKANLIĞI (2017). " Dış Ticaret" , http://www. ekonomi.gov.tr (22.04.2017)

EUROSTAT (2017). " DATA" , http://ec.europa.eu/eurostat (21.08.2017).

TRADEMAP (2017). "Ülke Masaları" , http://www.trademap.org. tr (23.04.2017)

TÜİK (2017). "Ülkelere göre Yıllık İthalat, Ülkelere Göre Yıllık İhracat" , http://www.tuik.gov.tr (13.06.2017)

KONYA BÖLGESİ AYAKKABI SEKTÖRÜNE YÖNELİK İHRACAT PAZAR ANALİZİ: 640399 GÜMRÜK TARİFE İSTATİSTİK POZİSYONU BAZINDA BİR UYGULAMA

Ahmet AY [1]
Tuğçe SANCI [2]

ÖZ

Ayakkabı sektörü küresel boyutlardaki ekonomik krizlerden az etkilenen ve istikrarlı büyüyen, Türkiye'nin ve Konya'nın ekonomisine birçok yönden katkı sağlayan önemli imalat sektörlerinden biridir. Fakat gelinen noktada firmalar yetersiz dış piyasa bilgisinden ve ağırlıklı iç piyasa odaklı çalışmadan dolayı çok fazla yurtdışına açılamamaktadırlar. Bu durum ayakkabı firmalarını Uluslararası Ticaret Merkezi verilerine göre dünyadaki 120-130 milyar dolarlık ayakkabı pazarından mahrum bırakarak binde beşine tekabül eden 650-700 milyon dolarlık payla yetinmesine yol açmaktadır. Çalışmanın amacı imalat yönünden kuvvetli olan Konya'nın hem imalatçı ihracatçı hem de fiili ihracatçılardan oluşan ayakkabı sektörünün dış ticaret hacmini artırmaktır. Çalışmanın diğer bir amacı, ihracatçılara küresel rekabet ortamında sürdürülebilir karlılık ve stratejik üstünlük meydana getirmeleri için yol haritası vermektir. Bu amaçla ülkeler arasındaki ticari akışları, Türkiye ihracatında önemli bir paya sahip olan 640399 numaralı gümrük tarife istatistik pozisyonuna(GTİP) sahip ürün açısından değerlendirerek Konya firmaları için yüksek ihracat potansiyeli bulunan hedef ülkeler tespit edilmiştir. Hedef ülkeler tespit edilirken 640399 GTİP bazında dünya ithalatı, Türkiye ihracatı, dış ticaret dengesi, birim fiyat, mesafe, gümrük tarife oranı gibi unsurlar dikkate alınmıştır. Çalışma sonucunda Beyaz Rusya, Ukrayna ve Estonya birincil derece hedef pazar olarak tespit edilmiştir. Bulgaristan Yunanistan, Romanya, Ürdün ve Azerbaycan ise ikincil derece hedef pazar olarak önerilmektedir. Hedef pazarlardaki önemli rakipler ise Çin, İtalya, İspanya, Polonya, Vietnam olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ayakkabı Sektörü, İhracat Pazar Analizi, Konya
Jel Kodu: M21,F1

[1] Prof.Dr.,Selçuk Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, ahmetay@selcuk.edu.tr
[2] Arş.Gör.,Selçuk Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret Bölümü, tugcesanci@selcuk.edu.tr

EXPORT MARKET ANALYSIS FOR THE KONYA FOOTWEAR INDUSTRY: AN APPLICATION OF HARMONIZED SYSTEM CODE 640399

Abstract

The footwear sector is an important manufacturing sector that hasn't been affected greatly by global economic crises. It is growing steadily and contributes to the Turkish economy and Konya in many ways. However, Turkish companies have not been able to exploit global markets due to inadequate knowledge of foreign markets and have thus focused mainly on the domestic market. According to International Trade Centre(ITC)'s data, the global footwear market is worth $120-130 billion. Turkish footwear companies currently export only $650-700 million which corresponds to a market share of only 0.5%. The aim of this study is to develop a strategy for footwear manufacturing and export companies in Konya to expand their export volumes, by gaining a competitive advantage in global markets with a roadmap for sustainable profitability. Trade flows between countries for footwear products (classified under the WCO Harmonized code (HS) 640399) have been evaluated. Target markets with high export potential have been determined, taking into account world import data, Turkey's exports, foreign trade balances, unit prices, distances and customs tariff rates. The findings identified Belarus, Ukraine and Estonia as primary target markets. Bulgaria, Greece, Romania, Jordan and Azerbaijan were identified as secondary target markets. Chine, Italy, Spain, Poland and Vietnam were identified as the major competitors in these target markets:

Keywords: Footwear Sector, Export Market Analysis, Konya
JEL Code: M21,F1

GİRİŞ

Yaşanan ekonomik ve teknolojik gelişmeler küreselleşme eğiliminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Küreselleşme sonucu ülke ekonomileri eski korumacılık anlayışı yerine serbestleşme görüşünü benimsemişlerdir. Ülkeler, ekonomik refahlarını, firmalar karlarını arttırmak ve sürdürülebilirlik sağlamak amacıyla her geçen gün artan rekabet ortamında ayakta kalmak zorundadırlar. Bu iktisadi birimlerin başarılı olabilmeleri için küresel rekabet dinamiklerini iyi analiz etmeleri gerekmektedir. Çalışmanın temel yapıtaşı olan uluslararası ticaret kavramı küresel rekabet dinamiklerini oluşturan unsurlardan biridir.

Rekabet, iktisadi faaliyetlerin başarılı olması ve devam edebilmesi için gerekli olan stratejik bir unsurdur (Aktan ve Vural, 2004:13). İktisadi rekabet gücü ise bir firma, endüstri ya da ülkenin amaçlarına ulaşma süreci ve hedef göstergeler kapsamında rakiplerine göre üstünlüğe sahip olmasıdır (Fagerberg, 1988; Sarıdoğan, 2010). Uluslararası ticaret boyutunda rekabetin amacı, Türkiye'deki üretim yapan firmaların yeterli bilgiye sahip olmadıkları yabancı piyasalarda, Türkiye'nin mevcut durumdaki gücünün ölçülebilmesidir. Bu kapsamda, uluslararası ticarette başarıyı yakalamak için küresel çapta rekabetçi olmak gerekmektedir (TÜSİAD-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu (REF) ve Sektörel Dernekler Federasyonu (SEDEFED), 2010).

İktisat alanında rekabet kavramına ilk olarak Klasik İktisat düşünürleri olan Adam Smith, John Sturat Mill, Daid Ricardo'nun çalışmalarında yer verilmiştir. Klasik iktisat düşünürlerine göre rekabet bireysel ve toplumsal refahı arttıran ve hiçbir müdahalenin olmadığı durumlarda alıcı ve satıcı tercihlerinin birbirine daima uyumlu olmasını sağlayan dinamik bir yapıdır. Klasik iktisat düşünürleri rekabeti piyasayı meydana getiren ve otomatik bir şekilde kaynakların etkin kullanıldığı bir süreç olarak ele alırken, Neo-Klasik iktisat düşünürleri rekabeti piyasa yapısı olarak ele almaktadır (Aktan ve Vural, 2004:20).

Rekabet gücü konusunda yazını incelediğimizde birçok araştırmacının konuyu ele aldığı ve kendi açılarından değerlendirdikleri tespit edilmiştir. Bu durum rekabet gücünü ve rekabet gücünün unsurları konusunda çeşitli yaklaşımların oluşumuna sebep olmuştur. Fagerberg (1988) ülke açısından rekabet gücünü, ödemeler bilançosunun sorunsuz seyrederken istihdam ve gelirdeki büyümenin gerçekleştirilebilmesi olarak tanımlamıştır. Porter'a (1990) göre ulusal zenginlik doğuştan oluşmayan, ülke ve bireyler tarafından oluşturulan bir unsurdur. Ulusal rekabet gücü ise endüstrinin kendini yenileme ve güncelleme yeteneğine bağlı bir kavramdır (Porter, 2008). OECD'ye göre rekabet gücü ülkelerin kendi ürünlerinin uluslararası pazarlarda ticaretini gerçekleştirirken avantajlı ya da dezavantajlı olup olmamalarının ölçüsüdür (OECD, 2017).

Uluslararası ticarette rekabet avantajı kazanmak doğru pazar tespiti ve rakip analizi ile sağlanmaktadır. Canıtez ve Koç (2012) yaptıkları çalışmalarında taze kiraz ürününe yönelik, Canıtez ve diğerleri (2012) ise otomotiv yan sanayi ürünlerine yönelik tek bir ürün açısından potansiyel hedef pazarları tespit etmişlerdir. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak hedef pazar analizinin 640399 ürün bazında yapılmış olmasıdır. Bir ülkenin dünya pazarında ne kadar rekabetçi olduğu uluslararası ticarette gerçekleştirdiği performans ile ortaya konmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, Konya Ayakkabıcılar Derneği'nden elde edilen bilgiler kapsamında, yıllık üretim kapasitesi seksen milyon çift olan fakat uluslararası piyasalara açılamama nedeniyle kapasitesinin %45'i ile çalışmak zorunda kalan, Konya Ayakkabı Sektörü için rekabet gücü elde edebileceği hedef pazarları sistematik bir şekilde analiz etmek ve bir yol haritası çizmektir.

1.METODOLOJİ

Çalışmada ilk olarak Türkiye Ayakkabı sektör ihracatında %17'lik payla en yüksek paya sahip olan dış tabanı kauçuk, plastik ya da deri bileşiminden, ayakkabı yüzü ise deriden üretilen ayakkabılara yönelik Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP) belirlenmiştir. Tüm dünya gümrüklerinde ürünler, ortak olarak belirlenmiş olan gümrük tarife istatistik pozisyonları ile tanımlanmaktadır. Bu terimin İngilizcesi "Harmonised Code System" olarak geçmektedir. Bu sistem 12 haneden oluşmakta ve ilk 6 hane bütün dünyada ortak bir yapı sergilemektedir. Gümrük vergi ve oranlarının hesaplanması ve gümrük işlemlerinin yürütülmesi bu kodlar bazında yapılmaktadır (Koç,2014:50). Türkiye Gümrük Tarife Cetveli aracılığı ile araştırmaya konu olan ayakkabının GTİP numarası 640399 olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın amacına yönelik olarak Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve çeşitli önemli kuruluşların veri tabanlarından elde edilen veriler Türkiye ve Konya'daki ayakkabı sektörü analiz

edilmiştir. Daha sonrasında tespit edilen GTİP numarası ile Uluslararası Ticaret Merkezi'nin (ITC) veri tabanından elde edilmiş veriler biçimlendirilerek ve yorumlanarak Konya ayakkabı sektörünün "tek bir ürün" bazında rekabet gücü elde edeceği pazarlar ve bu pazarlardaki rakipleri belirli kriterlere göre tespit edilmiştir.

Hedef pazar tespitinde ilk kriter bir pazarın büyüyor olması ve büyük olmasıdır. Büyük pazarlar aynı zamanda büyüyorlarsa önemli hale gelirler. Pazara giriş açısından değerlendirdiğimizde büyümeyen bir pazarda ihracatçılar ve ithalatçılar bellidir. İthalat pazarı büyümüyorsa firmalar pazara giriş için mevcut sistemde, rakiplerinin müşterilerini hedeflenmek zorundadır. Bu durum firmanın daha fazla rekabet ile başa çıkması demektir. Fakat ithalat artış gösteriyorsa yeni ithalatçılar doğar ve eskileri de daha fazla ürün almak için farklı tedarikçi arayışına girerler. Pazarın büyüyor olması kriteri iki unsur içermektedir. Bu unsurlar miktarsal büyüme ve oransal büyümedir. Bu unsurlardan önemli olan miktarsal büyümedir. Oransal büyüme miktarsal büyümeyi desteklemesi gerekmektedir. İkinci kriter ise Türkiye'nin büyüyen pazarda ya da küçülen pazarda büyümesidir. Hedef pazar analizinde diğer önemli unsur, ülkenin söz konusu ürüne yönelik cari açığıdır. Bir ülkenin söz konusu ürüne yönelik sürekli cari açık verme durumu, o ülkenin ürüne yönelik talebinin süreklilik arz edeceği öngörüsünde bulunulmasına yardımcı olmaktadır (Koç, 2014).

Firmaların tercihlerine göre değişebilen birim fiyat, mesafe, gümrük tarife oranları, piyasa yoğunlaşması, gibi kriterleri hedef pazar analizinde kullanılmaktadır (Koç, 2014). Hedef seçilebilecek bir ülkenin ithalat yaptığı ülkelerin ortalama uzaklıkları, firmaların kendilerini konumlandırmalarını ve kıyas yapabilmelerine olanak sağlamaktadır. Eğer yakın ülkeler söz konusu ürüne yönelik tedariklerini uzaktan yapıyorsa, uzak pazarlar ise tedariklerini uzak pazarlardan yapıyorsa, Türk firmalarının da bu pazarlarda bir şansı olabileceği varsayılmaktadır. Diğer bir önemli unsur ülkelerin ithalatta uyguladıkları ortalama gümrük tarife oranları ve satın alınan birim fiyatlardır. Gümrük tarife oranları pazarlara giriş de önemli bir engel oluşturabilmektedir (Eğilmez, 2017). Bu nedenle firmalar hedef ülkelerindeki gümrük tarife oranlarını ve birim fiyatları kendi politikalarına göre değerlendirmeleri gerekmektedir. Diğer önemli bir unsur ise pazardaki rekabet düzeyini gösteren piyasa yoğunlaşma oranıdır. Piyasa yoğunlaşma oranı verileri Herfindahl Hirschman Endeksi'ne göre ITC tarafından hesaplanmış olan rakamlardır. Herfindahl Hirschman Endeksi (HHI) aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır:

$$H = \sum_{i=1}^{N} s_i^2$$

s_i her bir ülkenin pazardaki (i) payı, N ise ülke sayısıdır. ABD Federal Ticaret Komisyonu ve Adalet Bakanlığı tarafından HHI kullanılmakta ve 0.1000 ve 0.18000 arasında bir değer alırsa pazarın orta yoğunlukta olduğunu 0.1800 üzerinde bir değer alırsa yoğunlaşmış pazar olarak değerlendirilmektedir (ITC, 2017; Departments of Justice(DOJ), 2017). Pazarda seçilen ürüne yönelik tedariğin bölgesel ortaklar tarafından mı yoksa uzak mesafedeki ülkelerden mi tedarik edildiğine yönelik bir yargıya varılmasını sağlayan, Mayer ve Zignago (2006) formüle ettiği CEPII veri tabanından elde edilen ve ITC'nin düzenlediği ortalama mesafelerdir.

2. Konya Ayakkabı Sektörüne Yönelik 640399 GTİP'ine Sahip Ürün Bazında Hedef Pazar Analizi

2.1.Türkiye ve Konya Ayakkabı Sektör Yapısı

Türkiye ayakkabı sektörünün temeli köklü bir geleneğe sahip lonca sistemine dayanmaktadır (Sarıkaya, 2002:3). 1950 yılında küçük sanayi oluşumu ile gelişmeye başlayan günümüzde ise sektörün yaklaşık %35'i sanayileşmesini tamamlamış geri kalan yaklaşık %65'i de üretimini yarı makineleşmiş şekilde sürdürmekte olan bir yapıdadır. İstanbul, İzmir, Konya üretimde ön planda olan şehirlerdir (Ekonomi Bakanlığı, 2016).

Türk ayakkabısının üretim kapasitesi, kalite, koleksiyon oluşturma ve fiyatlandırma açısından güçlü bir yapıdadır. Fakat gelinen noktada firmalar ağırlıklı iç piyasa odaklı çalıştığı için yeterli tatmini bulmakta ve çok fazla yurtdışına açılmamaktadırlar. Bu durum Uluslararası Ticaret Merkezi(ITC) 2016 yılı verilerine göre 135 milyar dolarlık ayakkabı pazarından Türkiye'nin binde beşe tekabül eden 704 milyon dolarlık payla yetinmesine yol açmaktadır. Tablo 1'de Ayakkabı sektörüne ilişkin bazı temel göstergelere yer verilmiştir.

Tablo 1. Ayakkabı Sektörü Temel Göstergeler

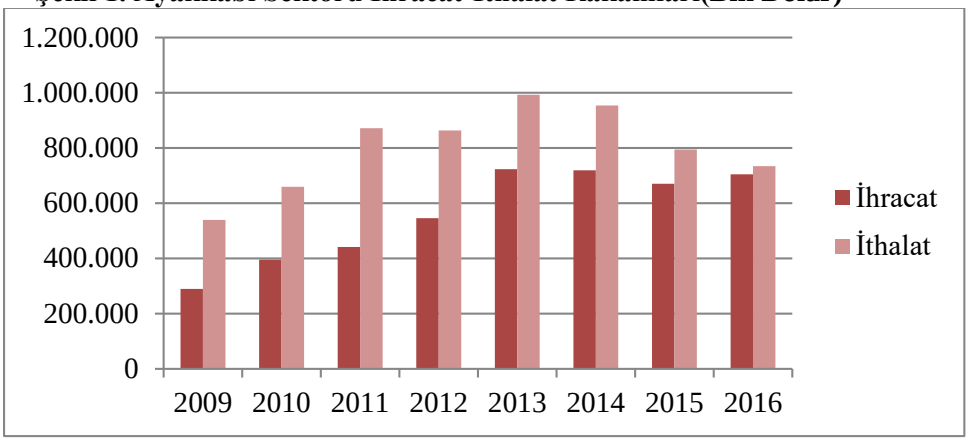
Yıllar	Girişim Sayısı(Adet)	Ücretli Çalışan Sayısı (Kişi)	Üretim Değeri (Milyon TL	Katma Değer (Milyon TL)	Deri ve Deri Ürünleri İmalatındaki Katma Değer Payı(%)	İmalat Sanayisindeki Katma Değer Payı(%)	Yatırımlar (Milyon TL)
2009	4.996	22.264	2.055	419	46	49	109
2010	3.986	28.069	2.776	551	50	56	125
2011	4.794	30.120	3.172	626	45	49	235
2012	4.928	38.206	4.043	807	50	61	174
2013	5.051	38.514	4.760	933	49	57	193
2014	4.878	41.240	5.054	1.073	44	58	221
2015	4.622	38.004	5.315	1.227	45	54	253

Kaynak: TÜİK, 2017

Tablo 1'de görüldüğü üzere ayakkabı sektörünün 2009 yılından beri üretim değeri ve yarattığı katma değer artış göstermiştir. 2009 yılında 419 milyon lirayla başlayan katma değer 2015 yılında 1,2 milyar liraya ulaşmıştır. Ayrıca deri ve deri ürünleri imalatı sanayisinde en yüksek katma değeri ayakkabı sektörü oluşturmaktadır. Her yıl artan bu yükseliş sektörün Türkiye ekonomisindeki yerinin her geçen gün arttığını göstermektedir.

Şekil 1'de Ayakkabı sektörüne ilişkin ihracat ve ithalat rakamlarına yer verilmiştir.

Şekil 1. Ayakkabı Sektörü İhracat-İthalat Rakamları(Bin Dolar)

Kaynak: TÜİK,2017

Şekil 1'de Türkiye'nin son 8 yıllık ayakkabı ihracat ve ithalat performansı incelendiğinde; 2009-2016 yılları arasında ayakkabı sektörünün kronikleşmiş bir cari açığının mevcut olduğu görülmektedir. Kronikleşmiş cari açığa rağmen 2016 yılında ihracat ile ithalat arasındaki fark azalmıştır. Bu durumun en büyük nedeni iç pazardaki durgunluk nedeniyle ithalatın azalması ve yine iç pazardaki durgunluk nedeniyle ayakkabı sektörünün yurt dışına açılma zorunluluğunun doğmuş olma olabilir. Küresel ortamda rekabet edebilecek büyük bir kapasiteye sahip olan sektörün ihracatı, mevcut üretim potansiyeline göre oldukça yetersiz kalmaktadır.

Konya ayakkabı sektör yapısını incelediğimiz zaman aile firması yapısına sahip 339 adet ayakkabı firması bulunmaktadır. Tablo 2'de Konya Ticaret Odası'na kayıtlı firmaların faaliyet alanları gösterilmektedir.

Tablo 2. Konya Ticaret Odasına Kayıtlı Firma Sayısı

Faaliyet alanı	Firma Sayısı
Ayakkabı İmal Edenler	111
Kundura Levazımatı, Deri Kösele ve Taban	46
Kauçuk ve Plastik Ayakkabı İmal Edenler	10
Ayakkabı Toptan Satıcıları	60
Perakende Ayakkabı Satanlar ve Kavaflar	34
Çantacılar, Deri Konfeksiyoncuları ve Kürkçüler	25
Plastik, Kauçuk, Muşamba ve Lastik Ayakkabı Satanlar	53
Toplam	**336**

Kaynak: KTO,2017

Tablo 2'ye göre Konya Ayakkabı sektöründe 336 firmadan 111'i ayakkabı imalatı, 46'sı ise kundura levazımatı, deri kösele ve taban üretimi ile faaliyet göstermektedir. Konya ayakkabı sektörü yaklaşık olarak 12000-15000 kişiye istihdam sağlamaktadır. Sektörün kurulu kapasitesi yıllık ortalama 72 milyon çift kapasiteye sahiptir. Kullanılan kapasite ise yaklaşık %50-55 kullanım oranıyla yıllık 30 milyon çifttir (Mevlana Kalkınma Ajansı, 2013:21).

Tablo 3'de Konya ayakkabı sektörü swot analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 3. Konya Ayakkabı Sektörü SWOT Analizi

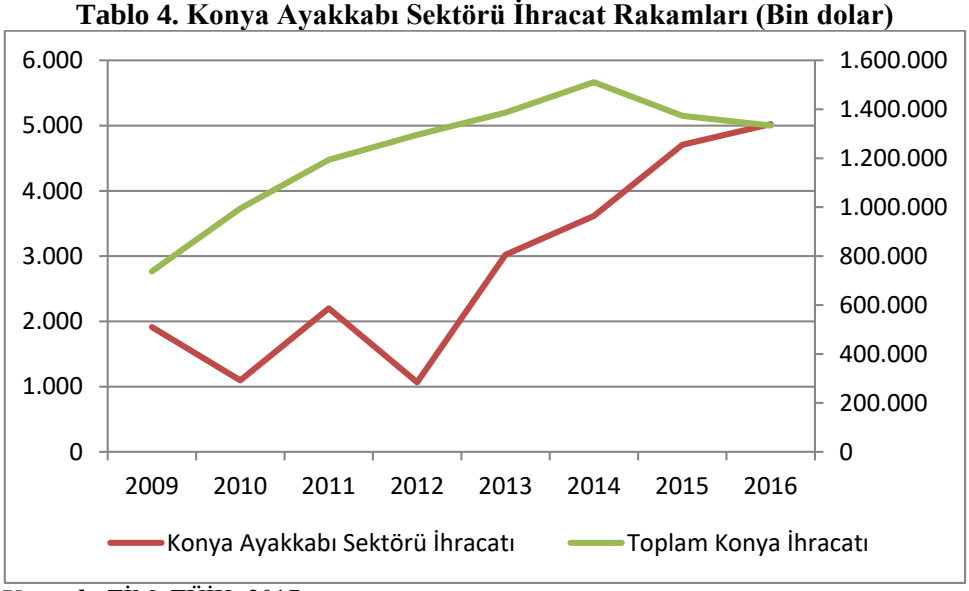
Güçlü Yönler	**Zayıf Yönler**
Nitelikli iş gücü	Sanayileşmenin düşük seviyede olması
Güçlü iç pazar	Ar-Ge faaliyetlerinin yetersizliği
Tecrübe sahibi olunması	Tasarıma ayrılan bütçenin yetersizliği
Esnek üretim yapısı	İstatistiki ve stratejik araştırmaların yetersizliği
Kurulu Kapasite	Firmalar arası işbirliğinin yetersizliği
	Finansman güçlüğü
	Dış pazar bilgisinin yetersizliği
Fırsatlar	**Tehditler**
Yerli hammadde imkânı	Uzakdoğu üretimleri
Yeni yatırımlar	Ara eleman yetersizliği
	Ekonomik trendlerden doğrudan etkilenme
	Alacak Vadelerinin Uzun olması

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası (ISO)'nun Deri ve Deri Ürünleri, Ayakkabı, Ayakkabı Yan Sanayii ve Suni Deri Sektörüne Yönelik hazırladığı rapor (2004) temel alınarak yazar tarafından geliştirilmiştir.

Konya Ayakkabı Sektörüne yönelik yapılan SWOT analizi sonucunda elde edilen önemli bilgiler şu şekildedir; sektörün finansman güçlüğü nedeniyle fason üretimle faaliyetlerini göstermeleri ve kendi markalarını oluşturamamaları büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer önemli bir sorun ise Konya Ayakkabı Sektöründe faaliyet gösteren firmaların dış pazara ait istatistiki ve stratejik bilgi yetersizliklerinin firmaların uluslararası pazarlara açılamama sorununu doğurmasıdır. Sektördeki ara eleman eksikliğinin her geçen gün artması maliyetlere yansımakta ve firmaların uluslararası pazarlardaki fiyat açısından rekabet gücünü azaltmaktadır.

Tablo 4'de Konya ayakkabı sektörüne ait ihracat rakamları ve Konya ihracatındaki payına ilişkin rakamlara yer verilmiştir.

Tablo 4. Konya Ayakkabı Sektörü İhracat Rakamları (Bin dolar)

Kaynak: TİM; TÜİK, 2017

Türkiye İhracatçılar Birliği ve TÜİK'den elde edilen verilere göre, Konya ayakkabı ihracatı 2009 yılında yaklaşık 1,9 milyon dolar olarak gerçekleşirken 2016 yılında 5 milyon dolara kadar artış göstermiştir. Ayakkabı ihracatının Konya ihracatındaki payı 2009'dan 2013'e kadar dalgalı bir seyir izlerken 2013 yılından 2016 yılına kadar artış göstermiştir.

Türkiye ve Konya Ayakkabı sektörüne ait veriler incelendiği zaman ayakkabı sektörünün, Türkiye'nin ve Konya'nın ekonomisine birçok yönden katkı sağlayan ve önemli imalat sektörlerinden biri olduğu görülmektedir. Türkiye için ayakkabı üretimi önemli bir ihracata yönelik imalat sektörü olmasına rağmen 2009 yılından 2016 yılına kadar hep dış ticaret açığı vermiştir. Türkiye'de ayakkabı üretimi yapan işletmelerin yeteri kadar küresel pazarlarda faaliyette bulunmamaları, bu açığın oluşumuna neden olan en önemli faktör olarak algılanabilir. Çünkü ayakkabı sektöründe faaliyette bulunan Türk İşletmeleri kaliteli üretim ve kapasite konusunda yeterli birikim, imkân ve kabiliyete sahiptir. Bu nedenle ilgili işletmelerin ihracata yönelik odaklanmaları ve sürdürülebilir karlılığı yakalamaları gerekmektedir. Koç (2011)'a göre bu durum tek bir ürün bazında hedef pazarların analizi ile gerçekleşmektedir.

2.2. Hedef Pazar Analizi (GTİP: 640399)

Hedef pazarları belirsiz bir ihracat anlayışının süreklilik şansı yoktur (Koç,2011). Ayakkabı imalat sektöründe sahip olunan avantajlara rağmen, yapısal sorunlar nedeniyle ihracat potansiyeli yeterince değerlendirilememektedir. Ayakkabı imalatçılarının var olan kapasitelerinin yurtiçi piyasadan yurtdışına yönlendirilebilmesi için küresel rekabet ortamında, stratejik ve sürdürülebilir bir üstünlük kazanabilmeleri için 640399 GTİP numaralı ürüne yönelik hedef pazarların analizi ve rakiplerin tespiti aşamalarında stratejik planlar gerçekleştirmeleri için gerekli bilgiler çalışmanın bu kısmında sunulmuştur.

Çalışmaya konu olan 640399 GTİP numaralı ürünün dünyada ve Türkiye ekonomisindeki yerini saptamaya yönelik tablo 5'da 640399 GTİP numaralı ürüne ait biçimlendirilmiş uluslararası ticari bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 5. 640399 GTİP Numaralı Ürüne Yönelik Dünya İthalat ve Türkiye İhracat Değerleri (Bin Dolar)

Yıllar	Toplam Küresel İthalat Değeri (000$)	Dünya Ticaretindeki Payı(%)	Değişim Miktarı (000$)	Değişim Oranı (%)	Türkiye'nin İhracatı (000$)	Türkiye'nin Toplam İhracatındaki Payı	Değişim Miktarı (000$)	Değişim Oranı (%)
2006	27.986.331	0,23			44.025	0,051		
2007	30.056.558	0,21	2.070.227	7	68.956	0,064	24.931	56,629
2008	31.354.746	0,19	1.298.188	4	83.639	0,063	14.683	21,293
2009	26.132.599	0,21	-5.222.147	-17	58.814	0,058	-24.825	-29,681
2010	28.005.860	0,18	1.873.261	7	75.742	0,067	16.928	28,782
2011	29.665.355	0,16	1.659.495	6	80.401	0,060	4.659	6,151
2012	28.783.307	0,15	-882.048	-3	97.782	0,064	17.381	21,618
2013	28.992.854	0,15	209.547	1	112.330	0,074	14.548	14,878
2014	30.010.309	0,16	1.017.455	4	127.934	0,081	15.604	13,891
2015	28.395.946	0,17	-1.614.363	-5	122.346	0,085	-5.588	-4,368
2016	26.413.544	0,16	-1.982.402	-7	122.783	0,086	437	0,357

Kaynak: TÜİK, ITC, 2017

Tablo 5 incelendiğinde, 640399 GTİP numaralı ürünün küresel ortamda ve Türkiye ekonomisinde önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Türkiye'nin çalışmaya konu olan ürüne yönelik ihracatı 2009 ve 2015 yılları hariç 2006 yılından beri artış göstermektedir.

Türkiye'nin 2015-2016 yılları arasında ihracatının 100 bin dolardan fazla artış gösterdiği ülkelerin, hedef pazar analizinde kullanılan kriterlere (EK1) göre değerlendirmelerine tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. Muhtemel Hedef Pazarlar Tablosu(GTİP:640399)

	2016-2015 Dünya İthalatı Büyüme Miktarı**	2015-2016 Türkiye İhracatı Büyüme Miktarı **	Cari Açık Verme Durumu **	2012-2016 Büyüme Oranı *	Birim Fiyat (Dolar /Tons) *	Dünya İthalatındaki Payı*	Ortalama Tedarik Mesafesi*	Ortalama Tarife Oranı*	Rekabet Yoğunluğu*
Beyaz Rusya	++	++	++	+	+	+	+	+	+
Ukrayna	++	++	++			+	+	+	+
Estonya	++	++	++		+		+	+	+
Bulgaristan	++	++	++	+			+	+	
Romanya	++	++		+	+	+	+	+	
Ürdün	++	++	++	+			+		+
Azerbaycan	++	++	++	+	+		+		
Yunanistan	++	++	++		+	+	+	+	+
Yemen	++	++	++				+	+	
Kuveyt		++	++	+	+	+	+	+	+
Macaristan	++	++		+	+	+		+	
İspanya	++	++			+	+	+	+	
Almanya		++	++	+	+	+	+	+	
İngiltere		++	++	+	+	+	+	+	
Lübnan		++	++	+	+	+	+		+
Japonya		++	++	+	+	+	+		+
Afganistan	++	++	++	+			+	+	+
Letonya		++	++		+		+	+	+
Avustralya		++	++	+			+	+	+

İran		++		+			+	+	+
Kazakistan		++	++				+	+	+
Polonya		++		+	+		+	+	+
Makedonya		++			+		+		+
Sırbistan		++			+		+		+
Tunus		++		+			+		+

****Birincil Derece Kriter, *İkincil Derece Kriter**

Tablo 6 incelendiğinde, 640399 GTİP nolu ürüne yönelik hedef pazar kriterleri verilmiştir. Birincil derece önemli kriterler; Kısa dönem dünya ithalatı büyüme miktarı, Kısa dönem Türkiye ihracatı büyüme miktarı ve ülkenin cari açık verme durumudur. Ülke ithalatının büyümesi ve cari açığın kronikleşmesi o ülkedeki ürüne yönelik talebin süreklilik gösterdiği varsayımını ortaya çıkarır. Türkiye ihracatının büyümesi ise o ülkede Türk ürünlerine talebin olduğunu göstermektedir. İkincil derece önemli kriterler ise; Uzun dönem ithalat büyüme oranı, ortalama tedarik mesafesi, uygulanan tarife oranı, rekabet yoğunluğu, birim fiyat. İkincil önemli kriterler firmaların politikalarına ve stratejilerine göre önem sırası değişebilecek kriterlerdir. Tablo 7'de görüldüğü üzere kriterleri en çok sağlayan Beyaz Rusya, Ukrayna, Estonya birincil hedef pazarlar Bulgaristan, Romanya, Ürdün, Azerbaycan, Yunanistan ise ikincil hedef pazarlardır.

Tablo 7'de hedef pazar olarak seçilen ülkelerdeki rakip ülkeler ve ithalat değerlerine yer verilmektedir.

Tablo 7. Hedef Pazarlardaki Rakip Ülkeler ve İthalat Değerleri(Bin Dolar)(GTİP:640399)

Beyaz Rusya		**Ukrayna**		**Estonya**		**Bulgaristan**	
Türkiye	13.042	Türkiye	1.913	Türkiye	794	Türkiye	3.629
Rusya	12.093	Çin	15.418	Çin	7.127	İtalya	3.077
Polonya	5.515	Vietnam	6.422	İtalya	1.965	Çin	1.913
Çin	5.083	Endonezya	1.913	Vietnam	1.732	Polonya	1.234
İspanya	3.138	Portekiz	1.583	Almanya	1.716	Yunanistan	1.197
Yunanistan		**Romanya**		**Ürdün**		**Azerbaycan**	
Türkiye	4.171	Türkiye	7.863	Türkiye	308	Türkiye	203
İtalya	26.295	İtalya	15.891	Çin	1.266	Çin	753
Belçika	15.221	Polonya	11.026	Vietnam	853	İtalya	124
İspanya	10.733	Almanya	7.672	Hindistan	714	Vietnam	114
Çin	9.031	İspanya	5.327	İtalya	654	İsviçre	54

Kaynak: ITC,2017

Tablo 8 incelendiği zaman 640399 ürünü bazındaki hedef pazarlardaki rakiplerin büyük çoğunlukla aynı ülkeler olduğu görülmektedir. Çin ve İtalya hedef ülkelerde hakimiyeti tablo 7'de görülmektedir. Beyaz Rusya'da yaklaşık 13 bin dolar ile lider konumunda olan Türkiye'yi az bir farkla Rusya takip etmektedir. Ukrayna, Estonya, Ürdün ve Azerbaycan'da lider konumda Çin bulunmaktadır. Bulgaristan, Yunanistan, Romanya'da ise İtalya lider olarak bulunmaktadır. Hedef pazarlardaki diğer önemli rakipler Polonya, İspanya, Vietnam, Almanya, İspanya, Endonezya, Belçika, Hindistan'dır.

SONUÇ

Uluslararası rekabet ortamında küçük ve orta ölçekli işletmelerin sürdürebilirlik sağlamaları doğru pazarda doğru faaliyet göstermeleri ile mümkün olmaktadır. Uluslararası pazarlarda rekabet edebilecek kapasite ve gelişime sahip olduğu görülen ayakkabı sektörünün tek bir ürün bazında, hızlı ve kolay ihracat yapabileceği hedef ülkelerin tespit edilmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Türkiye ihracatında önemli bir yere sahip olan, 640399 GTİP numaralı dış tabanı kauçuk, plastik ya da deri bileşiminden, ayakkabı yüzü ise deriden üretilen ayakkabılar üzerine yapılan bu çalışma sonucunda rekabet gücümüzün olduğu birincil ve ikincil hedef pazarlar tespit edilmiştir. Analizlerde ITC-TRADE MAP, TÜİK, TİM, TCMB, CEPII veri tabanlarından yararlanılmıştır.

Çalışma sonucuna göre birincil hedef pazarlar; Beyaz Rusya, Ukrayna, Estonya belirlenirken, ikincil hedef pazarlar; Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Ürdün ve Azerbaycan olarak belirlenmiştir.

Çalışmaya konu olan ürüne yönelik hedef ülkeler tespit edilirken; kısa dönem ve uzun dönemde ki ithalat artışı, Türkiye'nin söz konusu ülkedeki ihracat artışı, cari açık verme durumu, birim fiyat, dünya ithalatındaki payı, ortalama tedarik mesafesi, rekabet yoğunluğu, uygulanan ortalama tarife oranı verilerine bakılmıştır. EK1'de söz konusu verilere yönelik rakamlara yer verilmiştir. Beyaz Rusya 2015-2016 yılları dünya ithalatı yaklaşık 8 bin dolarlık bir artış göstermiştir. Türkiye ihracatı ise yaklaşık 145 bin dolarlık bir artış göstermiştir. Beyaz Rusya'da Türkiye söz konusu ürün bazında rekabet gücü yakalamıştır. Beyaz Rusya'nın 2016 yılında söz konusu ürüne yönelik yaklaşık 40 milyon dolar bir cari açığı mevcuttur. Bu veri Beyaz Rusya'nın söz konusu ürüne yönelik talebinin çok olduğunu ve Beyaz Rusya'nın bu talebi karşılamada yetersiz kaldığını göstermektedir. Beyaz Rusya'nın ortalama tedarik mesafesi 2.387 km'dir. Türkiye Beyaz Rusya arası 2.383 km'dir ve yaklaşık olarak Beyaz Rusya'nın ortalama tedarik mesafesine yakındır. Rekabet yoğunluğu 0, 15'dir ve Herfindahl Hirschman Endeksi'ne göre orta yoğunluktadır. Pazarın az yoğun olması pazarda tekel bir yapının olduğunu vurgularken, yoğun olması pazarda birçok rakiple mücadele edileceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle Beyaz Rusya'nın rekabet yoğunluğunun orta düzeyde olması Türk Firmaları için uygun bir pazar ortamının olduğunu göstermektedir.

Ukrayna'nın söz konusu ürün bazında 2015-2016 yılları dünya ithalatı yaklaşık olarak 32 milyon dolar artış gösterirken, Türkiye'nin ihracatı da 987 bin dolar artış göstermiştir. Ukrayna'nın söz konusu ürüne yönelik cari açığı yaklaşık olarak 56 milyon dolardır. Ukrayna'nın söz konusu ürüne yönelik birim fiyatı mevcut değilken, ortalama tedarik mesafesi, rekabet yoğunluğu Türkiye'nin çalışmaya konu olan ürüne yönelik hedef pazar seçimi için uygundur. Hedef pazar olarak Estonya'nın 2015-2016 yılları 640399 ürün bazında dünya ithalatı yaklaşık 982 bin dolar artış gösterirken, Türkiye ihracatı yaklaşık olarak 648 bin dolar artış göstermiştir. Birim Fiyat ise ortalamanın çok üstünde ve tarife oranı %2,2'dir. Bu verilere Estonya'nın karlı bir pazar olduğunun göstergesidir. Ortalama tedarik mesafesi ve rekabet yoğunluğu verileri hedef pazar seçimi için uygundur. Bulgaristan, Romanya, Ürdün, Azerbaycan, Yunanistan ise söz konusu ürün bazında önemli kriterleri sağlayan ikincil dereceden pazarlardır.

Son olarak tespit edilen hedef pazarlardaki rakipler incelendiği zaman Çin ve İtalya'nın pazara hâkim olduğu görülmektedir. Polonya, Rusya, Vietnam, Almanya, Belçika, Hindistan ise seçilen hedef pazarlardaki diğer önemli rakiplerdir. Bu ülkelerin hangi açılardan üstün ve eksik olduğu tespit edilerek rekabetçi bir üstünlük sağlanabilir ve kalite, fiyat gibi unsuralar üzerinden stratejiler geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

AKTAN C.Can ve İstiklal Yaşar Vural(2004).**Rekabet Gücü ve Rekabet Stratejileri**, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları.

CANITEZ, Murat ve Yaman Koç (2012). "Akşehir Kirazı İhracat Pazar Araştırması", http://www.yamankoc.com/yayinlar/ (10.04.2017)

CANITEZ, Murat, Yaman Koç ve M.Akif Gündüz (2012). "Konya Bölgesi Otomotiv Sektörü İhracat Pazar Araştırması", http://www.yamankoc.com/yayinlar/ (10.04.2017)

CEPII(2017), http://www.cepii.fr/CEPII/fr/publications/publicat.asp(10.05.2017)

DOJ(Department of Justice)(2015). "Herfındahl-Hırschman Index", https://www.justice.gov/atr/herfindahl-hirschman-index(10.05.2017)

EĞİLMEZ, Mahfi (2012). "Tarife Dışı Engeller". http://www.mahfiegilmez.com/search?q=g%C3%BCmr%C3%BCk+tarife (17.08.2017)

EKONOMİ BAKANLIĞI(2016). "Deri ve Deri Mamulleri Sektörü", https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-051197(10.04.2017)

FAGERBERG, Jan (1988). "International Competitiveness", **The Economic Journal**, Cilt:98, Sayı: 391, ss.355-374.

ITC(International Trade Centre), http://www.trademap.org/Index.aspx (10.05.2017)

İSO (İstanbul Sanayi Odası)(2004). **Deri ve Deri Ürünleri Ayakkabı, Ayakkabı Yan Sanayii ve Suni Deri Sektörü**, İstanbul Sanayi Odası Yayınları, İstanbul.

KOÇ, Yaman (2011). **Ticari İstihbarat ve Çağdaş İhracatın Stratejisi**. Gazi Kitabevi, Ankara.

KOÇ, Yaman (2014). **Dış Ticaret İstihbarat Kanalları**, İstanbul Sanayi Odası Yayınları, İstanbul.

KTO(Konya Ticaret Odası), http://www.kto.org.tr/(10.05.2017)

MAYER, Thierry ve Soledad Zignago (2006). "Notes on CEPII's distances measures". https://econpapers.repec.org/paper/pramprapa/26469.htm (15.04.2017)

MEVKA (Mevlana Kalkınma Ajansı), "Konya Ayakkabı- Tekstil Sektörünün Dünü, Bugünü ve Yarını" http://www.mevka.org.tr/Yukleme/Uploads/Dsye2nsAZ7272017122521PM.pdf (10.06.2017)

OECD(Organisation for Economic Co-operation and Development), https://stats.oecd.org, (10.04.2017)

PORTER, Michael (1990). **The Competitive Advantage Of Nations**, Free Press, Newyork

PORTER, Michael (2008). **Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors**, Simon and Schuster.

REF-SEDEFED(2010). " Türkiye'nin Dış Ticarette Rekabet Gücü". http://ref.sabanciuniv.edu/sites/ref.sabanciuniv.edu/files/rk_2010_raporlar__turkiyenin_dis_ticarette_raporu_gucu__2010.pdf(15.04.2017)

SARIDOĞAN, Ercan (2010). **Mikroekonomi ve Makroekonomi Düzeyinde Küresel Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler ve Stratejiler**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.

TÜİK(Türkiye İstatistik Kurumu), http://www.tuik.gov.tr/(10.05.2017)

EK1: MUHTEMEL HEDEF PAZAR VERİLERİ(GTİP: 640399)(Bin Dolar)

İthalatçı Ülkeler	2015-2016 Yılı İthalat Artış Miktarı	2015-2016 Yılı Türkiye İhracatı Artış Miktarı	2015-2016 Yılları Dış Ticaret Dengesi	Birim Fiyat (Dolar/ Tons)	2012-2016 Yılları İthalat Büyüme oranı(%)	Dünya İthalatındaki Payı	Ortalama Tedarik Mesafesi (km)	Rekabet Yoğunluğu	Ortalama Uygulanan Tarife(%)
İran	-4.429	3.834	-14.036	0	4	0.1	4.013	0.19	120
Bulgaristan	2.241	2.111	-1.892	20.013	3	0.1	2.089	0.07	2.1
Romanya	19.354	1.737	200.033	31.133	4	0.3	1.422	0.09	2.1
Kazakistan	-6.748	1.706	-24.731	8.750	-12	0.1	3.538	0.2	5.5
Letonya	-2.864	1.560	-20.452	39.591	-2	0.1	1.002	0.12	2.2
Makedonya	-667	1.375	3.399	25.543	-4	0	4.414	0.1	22.9
Sırbistan	-589	1.066	75.168	33.658	-11	0.1	3.894	0.12	16.4
Ukrayna	32.324	987	-56.070	0	-23	0.3	2.605	0.17	9.3
Polonya	-110	883	-65.825	30.964	2	1.1	4.879	0.07	2.2
Yemen	237	861	-2.528	0	-22	0	4.664	0.36	9.3
Almanya	-71.863	787	-765.059	31.992	-1	8.7	5.218	0.08	2.2
İngiltere	-351.697	678	-1.022.856	25.101	2	6.1	5.356	0.09	2.2
Ürdün	1.034	672	-4.357	19.071	7	0	5.295	0.15	15.9
Azerbaycan	5.556	652	-6.917	26.567	2	0	2.810	0.24	14.4
Estonya	982	648	-9.247	36.940	-8	0.1	4.568	0.12	2.2
Tunus	-313	638	143.389	0	1	0	3.150	0.16	23.6
Yunanistan	122	535	-89.149	27.675	-2	0.4	2.924	0.11	2.2
Kuveyt	-7.286	412	-45.567	26.726	4	0.2	5.184	0.16	4.5
Macaristan	1.843	339	66.320	27.063	4	0.4	894	0.08	2.2
Lüban	-1.436	281	-36.160	30.634	2	0.2	5.316	0.19	16.2
İspanya	27.865	167	212.437	30.190	0	2.7	4.718	0.09	2.2
Beyaz Rusya	8.912	145	-40.836	29.176	13	0.2	2.387	0.15	4.5
Japonya	-12.767	143	-828.986	35.905	2	3.2	5.294	0.11	31.1
Afganistan	5.412	111	-5.411	0	2	0	1.935	0.51	5
Avusturalya	-18.852	107	-412.223	21	0	1.6	9.179	0.33	2.2

Kaynak: ITC, CEPII, 2017

LİDERLİK KONUSUNDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİNİN İÇERİK ANALİZİ YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ: 2007-2017 DÖNEMİ

Yasin KARTAL[1]
Hakan SİPAHİ[2]

ÖZ

21. yüzyılın en önemli yetkinliklerinden olan liderlik, günümüz rekabet ortamında belirleyici ve ileri taşıyıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de 2007-2017 yılları arasında liderlik konusunda yapılan lisansüstü tezlerinin incelenerek bu çalışmalardaki araştırma eğilimlerinin belirlenmesidir. Araştırma, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nde erişime açık olan ve işletme alanında çalışılmış 400 lisansüstü tezini kapsamaktadır. Tezler, üniversite, anabilim dalı, uygulama alanı gibi çeşitli bileşenler doğrultusunda incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçların, liderlik konusunda yeni çalışmalar yapacak olan araştırmacıların araştırma eğilimlerine önemli derecede katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, İşletme Yönetimi, İçerik Analizi

EVALUATİON OF GRADUATE THESES ON LEADERSHİP BY CONTENT ANALYSİS METHOD: PERİOD OF 2007-2017

ABSTRACT

Leadership, one of the most important competencies of the 21st century, emerges as a decisive and forward-carrying factor in today's competitive environment. The aim of this research is to determine the research tendencies in these studies by examining the postgraduate theses on leadership in Turkey between 2007-2017. The research covers 400 graduate theses, which are open to public access and worked in the field of business, in the National Dissertation Center of the Council of Higher Education. Theses have been examined in terms of various components such as university, department of education, field of application. The data obtained as a result of this examination were analyzed by content analysis method. The results of the research are thought to contribute significantly to the research trends of the researchers who are going to do new work on leadership.

Keywords: Leadership, Business Management, Content Analysis

[1] Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Tezli Yüksek Lisans, yasin.kartal@giresun.edu.tr
[2] Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Tezli Yüksek Lisans, hakan.sipahi@giresun.edu.tr

GİRİŞ

İnsanlar, istek ve arzuları aynı eksende birleşen başka kişiler ile bir arada yaşayan, sorunlara, ihtiyaçlara grup halinde cevap vermeyi amaçlayan sosyal kişiliğe sahip varlıklardır. (Yılmaz, 2010:53). Amaç doğrultusunda kendiliğinden yahut bilinçli bir şekilde bir araya gelerek birlik halini alan insanlar ihtiyaçlarına karşılık bulabilmek niyetiyle eylemlerde bulunmaktadır. (Ceylan, 2011: 111).Hedef odaklı bu grup üyelerinin her biri farklı karakteristik özelliklere sahip olmakta, farklı kişilik tarzları, yetenek ve yetkinlikleri ile topluluk içerisindeki kendi rolünü kendi belirlemektedir. Sözü geçen karakteristik özellikler, kimi insanları yönlendirilen birey haline getirirken, kimi insanlara ise istek ve arzuları istenen düzeye çekmek, insan topluluğunun rollerine yön vererek hedef rotasını çizmek için lider vasfı yüklemektedir. (Eren, 1998: 342).

Liderlik alanında, davranış bilimlerinde birçok alanda, birçok araştırmacı tarafından uzun yıllar boyunca araştırmalar yapılmıştır. Araştırmacı ve araştırma yapılan alanlar doğrultusunda düşünce yapısının da farklılaşması sonucu ile lider ve liderlik kavramlarının tanımı konusunda fikir birliği sağlanması zor alan bir kavram halini almıştır. Öyle ki Burns (1978:2). liderlikten bahsederken dünya üzerinde en fazla araştırma gereği duyulan ancak anlaşılması konusunda aynı başarının gösterilemediği kavram olarak açıklanmaktadır. Geniş bir anlam yelpazesinde incelenen lider kelimesi; yöneten, önde giden sözlük anlamını taşımaktadır. Literatür incelenerek araştırmacılarının düşünce ve algı farklılıkları ile ortaya koydukları lider ve liderlik tanımlarının bazıları şu şekildedir:

Lider, yalnızca aynı yolda yürüyen toplulukların önlerinde bulunan kişi değil, hedef doğrultusunda yönü değiştiren, yeni amaçlar belirleyip, arkasındaki kişileri sürüklemeye devam eden kişidir. (Güney, 2000:500) Liderlik ise insanın, özsel olarak sahip olduğu karakteristik yapısı ile edindiği yetkinliklerini kullanarak amaçlar birliği doğrultusunda bir araya gelen insanları etkileme becerisi olarak açıklanmaktadır. (Daft, 2010:436), (Gibson,1998:3). Liderlik ortak amaçlara ulaşmak gayesiyle, bireyleri harekete geçirmeye ikna etme eylemi, bu süreci yönetme becerisi olarak da tanımlamaktadır. (Yörük, 2011:104) Durum ve koşulu belirlenmiş şartlara amaca ulaşmak doğrultusunda yön verme eylemini gerçekleştirirken başkalarının davranış ve eylemlerini etkileme sanatı liderlik olarak açıklanmaktadır. (Şimşek, 2005: 192) Liderlik izleyenleri kendine çekebilme yetisidir.(Özel,1998: 105).

Yukarıda yalnızca bazı araştırmacılar tarafından ortaya konulan liderlik tanımlarına yer verilmiş olup, literatürde yer alan ancak araştırmanın sınırlılıkları doğrultusunda her birine ayrı ayrı yer veremediğimiz diğer tanımlar bir arada değerlendirilerek söz konusu tanımların ortak bir payda da buluşamamalarına rağmen bazı ortak yönlerinin olduğu söylenebilir. Bu ortak yönlerin başında amaç birliği doğrultusunda bir araya gelmiş örgütler ve etkileme becerisi yüksek, doğuştan bireyleri zorlamadan ve onlar üzerinde baskı kurmadan yön verebilen liderin varlığı gelmektedir. (Bolat, 2003: 62)

Liderlik kavramı günümüz araştırmacıları tarafından da popüler bir konu olarak ele alınmaktadır. Araştırmacılar geçmişten bugüne, uzmanlık alanları ile doğru orantılı olarak liderlik literatürüne yön vermektedir. Yapmış olduğumuz analizler doğrultusunda, çalışmaların belirli noktalarda tekrara uğramaması, liderlik kavramının farklı alanlarla ve konularla bağdaştırılabilecek düzeyde olması ortaya konulmak istenmiştir. Literatürün izlenmesi gereken safhalarını ortaya koymak amacıyla, araştırmacılara elde edilen veriler doğrultusunda yorum yapma imkânı sağlama hedefi güden içerik analizi önemli bilgileri bir arada sunma imkânı vermektedir. (Koçak ve Arun, 2006, 24). Literatür incelendiğinde sosyal bilimlerde birçok farklı konuda içerik analizi çalışması yapıldığı görülmüştür. Literatürde liderlik konusunda yapılan lisansüstü tez çalışmalarının incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu alanda yapılacak bir çalışma ile liderlik alanında gerçekleşmiş mevcut çalışmaları ortaya koymanın yanı sıra ileride yapılacak çalışmalara da ışık tutmak hedeflenmiştir.

1. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı Türkiye'de liderlik konusunda yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin incelenerek bu konudaki araştırma eğilimlerinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'de 2007-2017 yılları arasında liderlik konusunda yapılan lisansüstü tezlerin analizinde aşağıda sıralanan sorulara yanıt aranmıştır;

a) Tezlerin yayınlandığı yıl,
b) YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde okuyucuya açık olup olmama durumları,
c) Özgün dilleri,
d) Araştırmacıların cinsiyetleri,
e) Araştırmacıların eğitim düzeyleri,
f) Üniversiteler,
g) Araştırma konuları,
h) Yöntemleri,
i) Veri Toplama Araçları
j) Veri Analiz Teknikleri

1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsamına oluşturan lisansüstü tezlerin belirlenmesi noktasında Yüksek Öğrenim Kurulu (YÖK)'ün Ulusal Tez Merkezi veri tabanı kullanılmıştır. YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde "liderlik" anahtar sözcüğünde yapılan taramada 516 teze ulaşılmıştır. Bu noktada anahtar sözcük seçimindeki dizinden kaynaklı liderlikle birincil derecen ilgili olmayan tezler çalışma kapsamına alınmamıştır. Ancak, bu tezlerin içinden okuyucuya açık olan 400 izinli tez araştırma kapsamındadır. Araştırmanın evreni, Türkiye'de liderlik alanında yapılan tüm lisansüstü tezlerdir. Örneklem ise Türkiye'de liderlik konusunda 2007-2017 yılları arasında 2017 Temmuz ayı itibariyle yapılan ve okuyucuya açık olan lisansüstü tezleridir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma tarama modelinde kurulmuş, betimsel bir çalışmadır. Betimsel yaklaşım çerçevesinde doküman incelemesi yapılarak lisansüstü tezler incelenmiş ve bu konu üzerindeki araştırma eğilimlerinin betimlenmesine çalışmıştır. Elde edilen verilerin düzenlenmesinde Excel Paket programından yararlanılmıştır. Doküman incelemesine tabi tutulan verilerin analizinde ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde yapılan işlem birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar doğrultusunda bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği düzeyde düzenleyerek analiz etmektedir. (Yıldırım ve Şimşek, 2011:187). Liderlik konusunda yapılan lisansüstü tezlere içerik analizi yapılmasından sonra elde edilen veriler, frekans ve yüzdelikler ile ifade edilmiştir.

2. Bulgular

2007-2017 yılları arasında Türkiye'de liderlik konusunda yapılan lisansüstü tezlerin incelenerek bu alandaki araştırmacıların araştırma eğilimlerinin belirlenmesi amacıyla 416 lisansüstü tez içerik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre tezlerin özgün dillerine göre dağılımına Tablo 1'de verilmiştir. Tezlerin özgün dillerine göre dağılımı incelendiğinde %85,5'inin Türkçe, %14,5'ünün İngilizce çalışıldığı görülmüştür. İngilizce çalışılan tezler yoğunlukla Yeditepe Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi'nde çalışıldığı görülmüştür.

Tablo 1: Özgün Dillerine Göre Dağılım

Dil	f
Türkçe	342
İngilizce	58
Toplam	**400**

İncelenen tezlerin yıllara göre dağılımına Tablo 2'de yer verilmiştir. İncelenen tezlerde liderlik konusunun en sık çalışıldığı yıl 2015 yılı olarak görülmektedir. Bu noktada okuyucu açık olmayan (izinsiz) tezlerde göz önünde bulundurulmuştur. 2016-2017 yıllarındaki azalışın nedeni olarak tezlerin izinsiz olarak yayımlanması ve liderlik konusuna olan ilginin azalması görülebilir.

Tablo 2. Liderlik Konulu Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Okuyucuya açık	Okuyucuya açık değil
	f	f
2007	10	-
2008	17	-
2009	37	-
2010	53	-
2011	35	-
2012	45	-
2013	25	-
2014	64	10
2015	63	41
2016	35	19
2017	16	15
Toplam	**400**	**85**

Liderlik konusunda tez çalışanların cinsiyetlerine göre dağılımı Tablo 3'te gösterilmiştir. Araştırmacıların %50,75'i erkek iken %49,25'i ise kadındır.

Tablo 3. Araştırmacıların Cinsiyetlerine Göre Dağılım

Cinsiyet	f
Kadın	197
Erkek	203
Toplam	**400**

Tezlerin lisansüstü eğitim düzeylerine göre dağılımına Tablo 4'te yer verilmiştir. Tezlerin %81,25'i yüksek lisans düzeyindedir. Bu eğitim düzeyi dağılımına göre liderlik konusunda doktora düzeyindeki çalışmaların yapılması bu konunun gelişmesine ve daha farklı boyutlarla ele alınmasına yol açacağı düşünülmektedir.

Tablo 4: Lisansüstü Eğitim Düzeyine Göre Dağılım

Lisansüstü Eğitim Düzeyi	f
Yüksek Lisans	325
Doktora	75
Toplam	**400**

Tezlerin çalışıldığı üniversitelere göre dağılımı Tablo 5'te gösterilmiştir. Liderlik konusunun en çok çalışıldığı kurum Marmara Üniversitesi (32)'dir. Bu kurumu çalışma sıklığı olarak izleyen kurumlar ise Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü (25), Beykent Üniversitesi (25) ve Gazi Üniversitesi (17)'dir. Tablo 5'Te Türkiye'de 2007-2017 yılları arasında liderlik konusunun sık çalışıldığı üniversitelere yer verilmiştir, diğer üniversiteler dağılımı ise konu üzerinde nadiren çalışılan üniversiteler olduğu için o adlandırmaya tabi tutulmuştur.

Tablo 5: Üniversitelere Göre Dağılım

Üniversiteler	Toplam
Afyon Kocatepe Üniversitesi	9
Bahçeşehir Üniversitesi	12
Beykent Üniversitesi	25
Boğaziçi Üniversitesi	5
Dokuz Eylül Üniversitesi	9
Dumlupınar Üniversitesi	14
Gazi Üniversitesi	17
Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü	25
Hacettepe Üniversitesi	7
İstanbul Aydın Üniversitesi	6
İstanbul Gelişim Üniversitesi	6
İstanbul Üniversitesi	9
Kara Harp Okulu	13
Kocaeli Üniversitesi	11
Marmara Üniversitesi	32
Okan Üniversitesi	8
Süleyman Demirel Üniversitesi	11
Yeditepe Üniversitesi	12
Diğer Üniversiteler	*169*
Toplam	**400**

Tezlerin enstitü ve anabilim dallarına göre dağılımına ise Tablo 6'da yer verilmiştir. Liderlik konusu farklı enstitülerde ve anabilim dallarında çalışılmış bir konudur. 2007-2017 yılları arasında en çok Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde ve İşletme Anabilim Dalları'nda çalışılmıştır. İşletme alanında %84,75 oranla çalışılan liderlik konusunun gelecek yıllarda farklı alanlarda da sıklıkla çalışılması beklenmektedir.

Tablo 6: Enstitü ve Anabilim Dallarına Göre Dağılım

Enstitüler	**Anabilim Dalları**	**f**
	Toplam	
Eğitim Bilimleri	İşletme Eğitimi	2
	Turizm İşletmeciliği	1
Deniz Bilimleri ve Mühendisliği Enstitüsü	Endüstri Mühendisliği	1
Savunma Bilimleri	Savunma Yönetimi	13
Sosyal Bilimler	Bilgi ve Belge Yönetimi	1
	Eğitim Bilimleri	1
	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	2
	Finans ve Bankacılık	1
	Halkla İlişkiler	1
	İletişim Bilimleri	1
	İnsan Kaynakları Yönetimi	8
	İşletme	339
	İşletme Yönetimi	1
	Kamu Yönetimi	4
	Psikoloji	4
	Sağlık Yönetimi	1
	Strateji Bilimi	2
	Turizm İşletmeciliği	7
	Turizm ve Otelcilik	7
	Uluslararası Ticaret	2
Toplam		**400**

Tezlerin konularına göre dağılımı ise Tablo 7'de gösterilmiştir. Araştırma kapsamındaki tezlerin kategoriler haline getirilmesinde literatürden yararlanılmıştır. (Çelik, 2016:37) Bu bağlamda tezler konulara göre çıktı, ilişki, tür, diğer kategorileri şeklinde incelenmiştir. Konular incelendiğinde en çok çalışılan konu liderliğin dönüşümsel ve etkileşimsel liderlik (48) bağlamında incelenmesi olmuştur. Bu konuyu sıklık dağılımına göre izleyen konular ise liderlik ile örgütsel yapı ilişkisi (39), liderlik ile örgüt bağlılığı ilişkisi (37), liderlik ile insan kaynakları yönetimi ilişkisi (20) olmuştur.

Tablo 7: Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

Tema	**Konu**	**f**
	Toplam	
Çıktı	Liderliğin işletme performansına etkisi	13
	Liderliğin kurumsal itibar oluşturmadaki rolü	5
	Liderliğin motivasyon yaratmadaki gücü	11
	Liderliğin örgütsel adaleti sağlamadaki rolü	9

İlişki	Liderlik ve yönetici rol ilişkisi	9
	Liderlik ve bilgi yönetimi ilişkisi	3
	Liderlik ve davranışsal ilişki	17
	Liderlik ve değişim yaratmadaki rolü	11
	Liderlik ve duygusal zeka	4
	Liderlik ve girişimcilik ilişkisi	5
	Liderlik ve etik ilişkisi	9
	Liderlik ve Kobilerin gelişimi ilişkisi	3
	Liderlik ve kriz yönetimi ilişkisi	7
	Liderlik ve kültür ilişkisi	18
	Liderlik ve insan kaynakları yön. ilişkisi	20
	Liderlik ve örgütsel bağlılıkla ilişkisi	37
	Liderlik ve örgütsel yapı ilişkisi	39
	Liderlik ve stres yönetimi ilişkisi	10
	Liderlik ve yaratıcılık ilişkisi	15
	Liderlik ve yenilikçilik ilişkisi	17
	Liderlik ve zaman yönetimi ilişkisi	3
Tür	Babacan Liderlik	4
	Dönüşümsel ve Etkileşimsel Liderlik	48
	Etkin Liderlik	2
	Hizmetkar Liderlik	2
	Kadın Liderlik	2
	Karizmatik Liderlik	5
	Liderlik Tipleri	11
	Otantik Liderlik	5
	Otokratik Liderlik	4
	Stratejik Liderlik	6
	Şirket Liderliği	9
	Vizyoner Liderlik	7
	Yenilikçi Liderlik	7
	Yıkıcı Liderlik	1
Diğer	Liderlik yaklaşımları	5
	Liderlikte kişilik özellikleri	3
	Liderlikte kuşak algısı	4
	Liderlikte öz liderlik algısı	1
	Lider-üye etkileşimi	4
	Liderlik eğitimi	1
	Liderlik iş yapma tutumu	3
	Öğretmen ve öğrencilerin liderlik algıları	1
Toplam		**400**

Tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımlarına Tablo 8'de yer verilmiştir. Liderlik konusunda yapılan lisansüstü tezlerde %87,75 nicel yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Hem nicel hem nitel yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma yöntemlerin kullanılması ile yöntem sınırlılıklarını azaltarak yöntemsel açıdan bütüncül sonuçlar ortaya çıkarılabilir

Tablo 8: Yöntemlerine Göre Dağılım

Yöntem	**f**	**%**
Nitel	29	7,25
Nicel	351	87,75
Karma	20	5
Toplam	**400**	**100**

Tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımlarına Tablo 9'da yer verilmiştir. Tezlerin veri toplama araçları olarak incelenmesinde en çok kullanılan veri toplama aracının % 89,75 anket olduğu görülmektedir. Liderlik konusu üzerinde nicel çalışmaların da çoğunlukta olduğu düşünüldüğünde anket veri toplama aracı araştırmacılar için bir noktada az maliyetli olması sebebiyle kaçınılmazdır.

Tablo 9: Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Araçları	**f**
Anket	359
Görüşme	28
Doküman İncelemesi	8
Gözlem	5
Toplam	**400**

Tezlerin veri analiz tekniklerine göre dağılımına Tablo 10'da yer verilmiştir. Tezlerin veri analiz tekniklerine dağılımında incelendiğinde en çok regresyon analizi (95) tercih edilmiştir. Bu noktada araştırmacıların nitel ve nicel tekniklerde daha ileri istatistiksel teknikleri az tercih etmeleri bir eksiklik olarak görülebilir.

Tablo 10: Tezlerin Veri Analiz Tekniklerine Göre Dağılımı

Veri Analiz Teknikleri	**f**
Frekans/yüzde	40
Ortalama/Standart Sapma	7
Grafikle gösterim	15
Kolerasyon analizi	63
T-testi	47
Anova	39
Manova	2
Faktör Analizi	41
Regresyon Analizi	95
İçerik Analizi	19
Literatür Taraması	13
Betimsel Analiz	8
Diğer (Söylem, Örnek Olay, Swot)	11
Toplam	**400**

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma Türkiye'de 2007-2017 yılları arasında liderlik konusunda yayınlanmış lisansüstü tezlerin özgün dilleri, yayınlandığı yıl, araştırmacıların cinsiyetleri, eğitim düzeyleri, üniversiteler, konuları, uygulanan yöntemleri, veri toplama araçları ve analiz teknikleri açısından değerlendirilmesini ve liderlik konusunda çalışan araştırmacıların araştırma eğilimlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre tezlerin çoğunluğunun özgün dili Türkçe olduğu, en fazla tezin 2015 yılında çalışıldığı, araştırmacıların çoğunluğunun erkek araştırmacı olduğu, eğitim düzeylerinin yüksek lisans olduğu, konunu en çok çalışıldığı kurumun Marmara Üniversitesi olduğu, Sosyal Bilimler Enstitüler'inde ve İşletme Anabilim Dalları'nda yoğunlukla çalışıldığı, araştırmacıların yöntem olarak nicel yöntemleri tercih ettikleri sonucuna varılmıştır. Bulgular doğrultusunda veri toplama araçlarına göre en çok anketlerin kullanıldığı, veri analiz tekniklerinde ise regrasyon ve kolerasyon analizleri tespit edilmiştir. Tezlerde sıklıkla çalışılan konular ise liderliğin dönüşümsel ve etkileşimsel liderlik bağlamında incelenmesi, örgütsel yapı ve örgüt bağlılığı ilişkisi düzeyinde liderlik izlenimlerinin ele alınmasıdır.

Bu sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler getirilebilir:

1. Araştırma metodolojisine uygun olacak ölçüde, araştırmacıların nicel ve nitel yöntemleri bir arada karma yöntem dahilinde kullanması önerilebilir. Bu araştırma bulgularının geçerliliğini ve güvenirliliği de arttıran bir unsur olacaktır.
2. Liderlik konusundaki çalışmaların yöntemsel izlencesinin yoğunlukla nicel yöntemler olduğu açıkça görülmektedir. Bu noktada nitel ve karma çalışmaların da sayısı arttırılmalıdır. Ayrıca, nicel yöntemlerinde veri analiz noktasında ileri istatiksel tekniklerin kullanımı ile çeşitlendirilmesi oldukça önemlidir.
3. Araştırmanın önemini oluşturan düşünce; liderlik konusu ile ilgili çalışan araştırmacıların mevcut eğilimleri görmesi ve araştırmacıların eğilimlerinin liderlik konusu üzerinde daha güncele yönelmelerini sağlamaktadır. Liderlik konusunda çalışılan konuların dağılımda görüleceği gibi bu konu bağlamında yeni olana ve güncele yönelmek gerekmektedir.
4. Türkiye ve yurtdışında liderlik konusunda yapılan çalışmalar karşılaştırılmalı olarak incelenebilir ve araştırma eğilimleri ortaya konulabilir.
5. Liderlik konusu üzerinde çalışılan bildiriler ve makalelerde aynı veya farklı yöntemlerle incelenebilir. Bu önerinin temelde liderlik konusunda genel bir değerlendirme ihtiyacı olduğunun da çağrısı niteliğindedir.
6. Araştırma kapsamında ulaşılamayan (izinsiz) tezlerde yeni bir çalışmanın kapsamına alınarak çalışma tekrarlanabilir.

KAYNAKÇA

BOLAT, Tamer ve SEYMEN, Oya, Aytemiz **''Örgütlerde İş Etiğinin Yerleştirilmesinde Dönüşümcü Liderlik Tarzının Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme''**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (9) s.62

BURNS, James. MacGregor, (1978). **Leadership.** Harper & Row: New York

CEYLAN, Adnan, (2011), **Yönetimde İnsan ve Davranış,** Kaan Matbaacılık, İstanbul.

ÇELİK, Nermin (2016). **Yenilikçilik Konusunda Yapılan Doktora Tezlerinin İçerik Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi**, Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 2 (1), 29-42.

DAFT, Richard. L. (2010). **New Era of Management.** Cengage Learning, Inc.USA, Florance

DONELLY, James H, GİBSON, James. ve IVANCEVİCH, Jack, .J. (1998) **''Fundamentals of Management''**, McGraw Hill, Calofornia, USA,(10) s.3

EREN, Erol (1998),**Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi,** Beta Basım Yayım Dağıtım, 5. Basım, İstanbul: s.342.

EROL, Erol (1998). **Yönetim ve Organizasyon**, Beta Basım Yayın, 4. Basım. İstanbul

GÜNEY, Salim, (2000), **Davranış Bilimleri**, Nobel Yayınevi, 2. Basım, Ankara, s.500.

KOÇAK, Abdullah. ve ARUN, Özgür. (2006). **"İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu".** Selçuk İletişim Dergisi, 4 (3), 21-28.

ÖZEL, Mustafa, (1998), **Liderlik Sanatı**: İz Yayıncılık, İstanbul, s.105

ŞİMŞEK, M.Şerif. (2005). **Yönetim ve Organizasyon** Günay Ofset Yayım, 8. Basım, Konya

YILDIRIM, Ali, Hasan Şimşek (2011). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, 8. Basım, Ankara

YILMAZ, Hakan (2010). **Stratejik Liderlik**, Kumsaati Yayın Dağıtım, 2. Basım, İstanbul

YÖRÜK, Durmuş ve DÜNDAR, Süleyman. (2011), **''Türkiye'deki Belediye Başkanlarının Liderlik Tarzı ve Liderlik Tarzını Etkileyen Faktörler''**, Ege Akademik Bakış. 11,(1) 103-109.

30.yıl

ISERSC
1st International Social and Economic Research Student Congress

42. yıl
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
KONYA - 1975

1. ULUSLARARASI SOSYAL ve EKONOMİK ARAŞTIRMALAR ÖĞRENCİ KONGRESİ

12 - 13 EKİM 2017 / Konya - TÜRKİYE

Web Adresi: http://www.isersc.org • E-Posta: congress@isersc.org

Yer : Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Alaeddin Keykubat Yerleşkesi / KONYA - TÜRKİYE

İletişim: +90 332 223 30 96 • +90 332 223 30 77

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI

AKS GRUP
YAPI ENDÜSTRİ TİC. LTD. ŞTİ.
ANKARA